

LIBRARY
OF THE
Theological Seminary,
PRINCETON, N.J.

Case. SCF

Stack. 1959

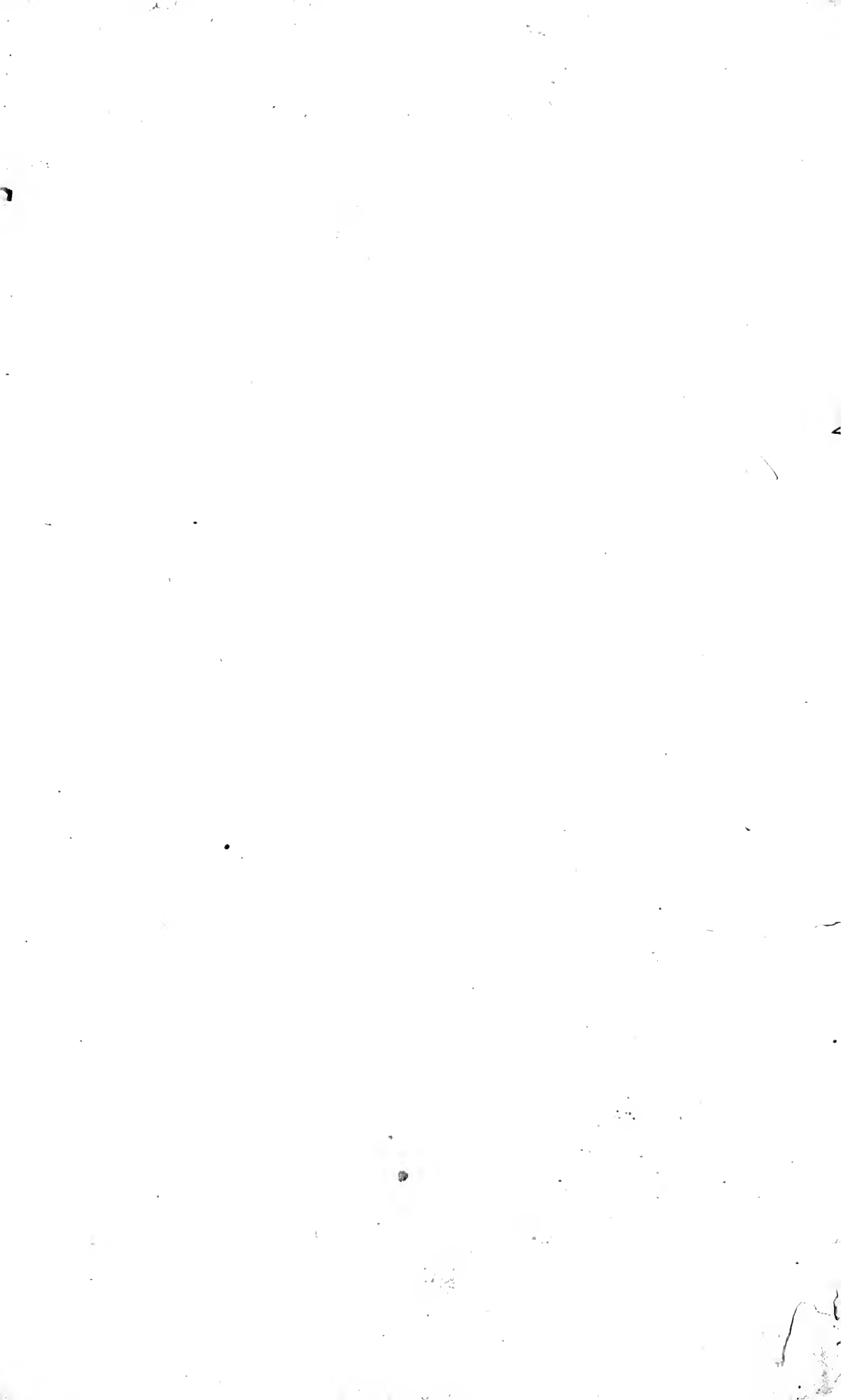
Book.

Biological Summary of
Section A. J.

edited by

The Rev. Sam. Miller D. D.

HARMONIA
EX EVANGELI-
LISTIS TRIBVS
COMPOSITA,

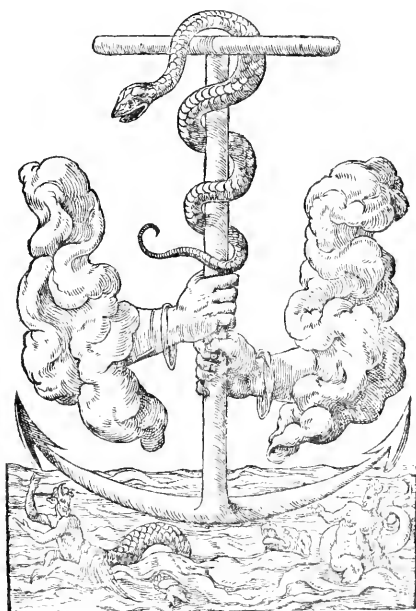
Matthæo, Marco, & Luca,

COMMENTARIIS IOHANNIS
CALVINI EXPOSITA:

Ad DD. Consules, Senatúmque inçlyta urbis Francfordiensis.

EIVSDEM
IN IOHANNEM EVANGELISTAM
COMMENTARIVS.

Ad DD. Syndicos Senatúmque Geneuensem.

GENEVÆ,

Apud Iohannem Vignon.

M. D C X I I I I.

CLARISSIMIS VIRIS ET MAGNIFICIS DOMINIS,

Consulibus, Senatuque inclytæ vrbis Franc-
fordiæ, Iohannes Calvinus.

I virtutū exēpla ad imitationem proponi unquā
utile fuit, quæ pigris & lētis vel minus strenuē cur-
rentib. stimulus adderet. facit huius corruptissimi
seculi non ignavia modo sed etiā socordia ut maio-
rem hominum partem quæ sponte nō progreditur,
quin potius retrocedit, pudore saltē necesse sit ad of-
ficiū cogi. Omnes quidē videmus & priuatim & publice ad prauā amu-
lationē intentos: necui monarchæ a d. propagādos quibuslibet modis impe-
rii sui fines minus vel ingenij, vel industria, vel neruorū vel audacia, quā
vicinis suppetere videatur: nequa ciuitas vel respublica laudē astutiæ &
captionum omnium aliis concedat: nequis inter homines ambitioni dedi-
tos malis artibus sit inferior: denique ad vitia certatim alij alios quasi
mutua conspiratione absque voce se inuitant: atque ut quisque pessimè se
gerit, maximam turbam suo exemplo facile præcipit at. interea in cōmuni
vitiōrum regno paucissimi reperiuntur recte agēdi authores. Quo utilius
esse iudico, si in illustribus personis eminent rare virtutes, eas iustis elogiis
quasi longe spectādas in sublimē efferrī, ut ad imitandi studium multi ex-
citētur. Atque hoc mihi præcipuē cōsiliū fuisse profiteor, viri amplissimi,
cur meum hunc laborem sub nominis vestri inscriptione in lucem prodire
vellem. Nam etsi præclarum officij mei fructum fore iudico si qua fortē
alacritas sponte currentib. inde accedat, magis tamen illud alterum respe-
xi, ut pares alij vobiscum progressus faciant, vel saltem eundem sequatur
cursum. Neque tamen omnium quib. excellitis virtutum catalogum
texere mihi propositum est: sed vnā in presentia laudare sufficiet, quæ me
& complures Christi seruos quasi sanctiore vinculo vobis deuinxit. Ma-
gnū illud fuit, quod ante quinquennium, horribili terrore passim omnib.
iniecto, quum & Germanicis Ecclesijs miseram dissipationem, &
Euāgelio interitum propè minitiretur accepta clades, vos ad primos quos
que telorum iactus expositi, in libera fidei confessione tunc valde odiosa
firmi stetitistis, ac constanter retinuistis quam eratis amplexi synceram

Cur Franc-
ford. hæc
Harmonia
dicata sit.

Francfordiz.
st. m.
1564.

pietatis doctrinam: ut facillè cōstaret, vobis inter summas curas & discrimina nihil plurius esse quàm militare sub Christi vexillo. Sed hoc magis ad memoriam insigne, quòd non modo inter vos fouetis purum Dei cultum, fidelèmq; operam datis ut se vestri ciues inter Christi septa cōtineant: sed dissipata Ecclesia reliquias aliunde expulsas, tanquam lacerata membra, colligitis. Hoc certè ut in reb. acerbis, non parum mihi attulit solatij, quum audirem pios Dei cultores, qui ex Anglia profugi & aliis partibus aduenierant, istic benignè fuisse hospitio excepos: neque modo tristi eorum exilio portum esse datum, sed iustum quoque honorem Filio Dei fuisse habitum, ut in vrbe vestra eius Euangelium linguis exteris personet. Nō absimilis nuper Tigurini Senatus humanitas erga miseros Locarnenses enituit, qui bus nō urbem modò suam patefecit (quia domi Christum ex animi voto colere non licebat) sed tēplum quoque attribuit in quo sacros suos conuentus habeant: nec eos deterruit lingua diuersitas quin Christum apud se fatalicè quoque loqui cuperēt. Ut autem ad vos reuertar, ego simulac lingua nostra hominib; vestra humanitate permissum esse audiui ut Ecclesiam istic instituerent, priuatim me vobis obstrictum sentiens, hoc munere quod nunc offero meam gratitudinem testandā censui. Nam ut merito deplendagētis nostræ conditio est, cui, ob sacrilegam Papatus tyrannidem, habitatio patriæ exiliū ferè est à regno Dei: ita vicissim nō parum iuuat in alieno solo aliquam dari stationem vbi legitimum Deo cultum præstent. Hæc certè sancta hospitalitas, non tã hominib; quam ipsi Christo oblata, vos iam prospero statu florentes, nouis (ut spero) Dei beneficiis ornabit, & continuam apud vos fouebit eorum seriem: me quidem (ut nuper testatus sum) ad dicandum vobis hunc meum laborem impulit. Est autem Commentarius in Harmoniam ex trib. Euangelistis contextam, à me summa fide parique diligentia elaboratus in quo tamen quanto pere sudauerim longius referre nihil attinet: quid verò adeptus sim, aliorum esto iudiciū. Ingenuos, doctos & cordatos lectores intelligo, quos nec barbarus discèdi pudor a studio profectus impedit, & communis utilitas delectat. Nam peruersos malignosque nebulones (non modò cucullatos monachos dico, qui pro tuenda Papæ tyrannide bellum palam nobiscum gerunt: sed degeneres fucos, qui nobis permisti, dum tegendæ suæ ignorantia latebras captant, omnem vellent doctrinæ lucem extinctam) nihil moror. Quantumuis enim proteruè me allatrent, in promptu semper erit exceptio, me eorū censura neque diuino, neque humano iure esse obnoxium, qui non minus propter fixè dissimam inscientiam ferula, quàm propter obstinatam malitiæ & impudentiæ duritiæ flagello digni sunt. Sanè ut Ecclesia Dei prodessem me fidelè operam dedisse sine iactantiæ specie profiteri mihi licebit. Jam ante biennium prodit Johannis cum mea interpretatione, quam nō fuisse inutilem confido. Sic ergo tanquam vnus ex apparitorum numero, Christi regis suis quadrigis ve-

Tigurini Senatus
 humanitas
 Locarnenses
 habitatio
 hospitalitas

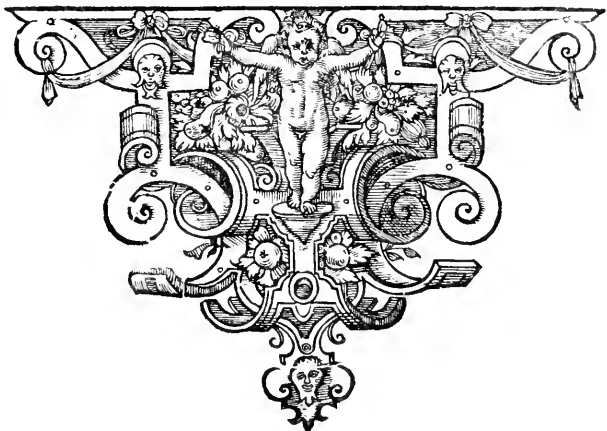
sancta
 hospitalitas

degeneres
 fucos
 cucullatos
 monachos
 peruersos
 malignos

apparitorum
 numero

Johannis
 interpretatione

Etum ignisicè, quoad ferebat virilis mea facultas, celebrare conatus sum, nec ingenuos lectores, ubi mea opera adiuti fuerint, fateri pigebit, studio responuisse aliqua ex parte successum. Euangelicam historiam à quatuor testibus diuinitus ordinatis proditam, quadrigis non abs re comparo, quia ex apta concinnaque hac harmonia videtur consilio Deus quasi triumphalem curram Filio suo parasse, unde toti fidelium populo conspicuus appareat, & cuius celeritate terrarum orbem perlustrat. Nec verò inscitè Augustinus tubis similes facit quatuor Euangelistas, quarum clangor omnes mundi plagas impleat: ut ab Oriente, Occasu, Meridie, Septentrione in sacrum fidei consensum accita Ecclesia cõfluat. Quo minus tolerabilis est insulsa eorum curiositas qui caelestibus istis præconiis non contenti, putidas nugas obtrudunt sub Euangelij nomine, quæ nihil aliud quàm fidei puritatem contaminant, & Christi nomen exponunt impiorum sannis ac ludibrio. Vos autem præstantissimi viri, quando & ab omni fermento, quo genuina corrumpitur Euangelii sinceritas, abhorretis, & ostenditis nihil magis esse vobis cordi quàm simplicem doctrinam, ut à Christo prodita est, tueri & asserere: non modò persuasus sum lucubrationem hanc, quæ thesaurum Euangelicum explicat, vobis summo opere probatum iri: sed quòd vestro nomini dicata est, hoc etiam meæ erga vos obseruantia signum gratum fore confido. Valete clarissimi domini. Christus Spiritu suo vos gubernet semper, virtute fulciat, præsidio conseruet, vestramque urbem & rempub. omni benedictionum copia locupletet. Geneuæ Calend. Augusti, M. DLV.

Augustini
comparatio.Thesauri
Euangelici
explicatio.

ARGVMENTVM IN EVANGELIUM IESU CHRISTI SECUNDUM MATTHEVM,
MARCVM, & LUCAM.

Evangelij de
finitio.

Rom. 1. a. 2.

1. Cor. 5. d. 29

Finis Euan-
gelij.

Marc. 15. d.
43.

Luc. 16. d. 16.

T cum profectu historiam Euangelicam legamus, magni interest quid valeat ipsum Euangelij nomen tenere. Nam hinc statuere licebit quodnam Diuinis istis testibus fuerit scribendi consilium, & quorsum referre conueniat quæcunque ab illis traduntur. Neque enim hoc nomen ipsorum historiis aliunde impositum, sed ab authoribus ita fuisse inscriptas constat ex Marco, qui discretè ita loquitur, se initium tradere Euangelij Iesu Christi. Porrò certa & dilucida Euangelij definitio ex vno Pauli loco maximè colligitur, vbi à Deo promissum esse dicit in Scripturis per Prophetas, de Filio suo qui genitus est ex semine dauid, manifestatus autem Dei Filius in potentia, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum. Primò ostendit testimoniū esse de exhibita salute, quæ Patribus olim per continuos ætatum successus promissa fuerat. Quo etiam discrimen notatur inter promissiones quæ spem fidelium tenebāt suspensam, & hunc lætum nuntiū quo se Deus præstitisse testatur quod ante sperari voluerat. Quemadmodum & paulo post iustitiam Dei palam hic manifestari tradit, quæ testimonium habebat à Lege & Prophetis. Ideo alibi ab eodem Apostolo vocatur Legatio, qua reconciliatio mundi cum Deo, semel morte Christi peracta, quotidie ad homines defertur. Deinde significat non modò Christum pignus esse bonorum omnium quæ vnquam promisit Deus, sed plenam & solidā exhibitionem in eo extare: quemadmodum alibi tradit, omnes Dei promissiones in ipso esse etiam & amen. Et certè gratuita adoptio qua filij Dei efficitur, sicut ab æterno Patris beneplacito manat, ita in eo nobis patefacta est quòd Christus (qui vnicus natura Filius est) carne nostra indutus nos sibi in fratres asciuit. Expiatio qua delètur peccata, ne amplius maledictio & mortis iudicium nobis incumbant, non alibi quàm in sacrificio mortis eius quærenda. Iustitia & salus perfectaque felicitas in eius resurrectione fundata est. Ergo Euangelium solennis est promulgatio de Filio Dei in carne exhibitio, vt perditum mundum instauret, ac homines restituat ex morte in vitā. Nec abs re bonus vocatur ac lætus nuntius, quando in eo cōtinetur perfecta felicitas. finis est, vt regnum Dei in nobis inchoans, abolita carnis corruptione, spiritu renouatos in cœlestem gloriā deducat. Qua ratione sæpe Regnum cælorum nuncupatur, & instauratio beatæ vitæ per Christum allata, interdum regnum Dei: vt quum Marcus dicit Ioseph expectasse regnum Dei, proculdubio ad Messia aduentum id refertur. Vnde constat, in Nouum testamentum propriè competere Euangelij nomen: nec satis distinctè eos loqui scriptores qui commune seculis omnibus faciunt, nec Prophetas minus quàm Apostolos Euangelij ministros esse putant. Longè aliter Christus, qui Legem & Prophetas vsque ad Iohannem viguisse docens, ab eo tempore pronuntiat euangelizari cœptum esse Dei regnum.

Et

ARGVMENTVM.

Et Marcus Euangelij exordium in Iohannis prædicatione statuit, vt nuper dictum est. Cæterùm non temere quatuor historiis, quæ Christum Mediatoris officio defunctum esse narrant, nominatim data fuit hæc inscriptio. Nam quum Christi natiuitas, mors & resurrectio totam salutis nostræ summam in se contineant, adeoque propria sint eius materia: meritò apteque Euangelistæ dicuntur qui Christum à Patre missum ante oculos repræsentant, vt eum beatæ vitæ autorẽ agnoscat fides nostra. Vim & effectum aduentus eius magis exprimunt alij Noui testamenti libri. Imò Iohannes hac in parte multum differt à tribus reliquis, quòd in explicanda Christi virtute & fructu qui inde ad nos prouenit, ferè totus est, quum illi in vno capite magis insistant, Christum nostrum, illum esse Dei Filium qui promissus erat mundo Redemptor. Doctrinam quidem interferunt de Christi officio, vt teneamus qualis sit eius gratia, & quorsum nobis datus, præcipuè tamen quod dixi agunt impletum esse in Christi Iesu persona quod Deus ab initio pollicitus fuerat. Neque enim animus illis vel consiliũ fuit Legem ac Prophetas scriptis suis abolere: quemadmodum fanatici quidam somniant superuacuum nunc esse Vetus testamentum, ex quo per Christum & Apostolos patefacta nobis fuit cælestis sapientiæ veritas. Quin potius Christum digito monstrantes, ab eo petendum admonent quicquid in Lege & Prophetis illi tribuitur. Quare tunc demum utilis erit & fructuosa Euangelij lectio si eam cum vetustis promissionibus coniungere discamus.

Quid à tribus Euangelistis differt Iohannes

Quantum ad tres Euangelicæ historiæ scriptores attinet, quos enarrandos suscipio, Matthæus satis notus est, Marcum putant fuisse familiarẽ Petri discipulum: atque etiam quod scripsit Euangeliũ, à Petro fuisse ei dictatum, vt amanuẽs modò vel scribæ operam præstiterit. Qua de re non est anxie nobis laborandum: quia nostra parui refert, modò teneamus legitimum ac Diuinitus ordinatum esse testẽ, qui nihil nisi præeunte dictantẽque Spiritu sancto prodiderit. Quod tamen dicit Hieronymus, ratione prorsus caret, epitomen esse Euangelij à Matthæo scripti. Nam neque seruatũ à Matthæo ordinem vbique sequitur, & ab ipso statim initio dissimilis est quãtum ad tractandi rationẽ: & quedã refert ab altero illo ommissa, & in eiusdem rei narratione interdũ prolixior est. Mihi certè magis probabile est, & ex re etiam ipsa coniicere licet, nunquam librum Matthæi fuisse ab eo inspectum quum ipse suum scriberet: tantum abest vt in compendium ex professõ redigere vluerit. Idem & de Luca iudicium facio. nam quæ in tribus ipsis apparet diuersitas, eam non dicemus data opera fuisse affectatam: sed quum singulis propositum esset bona fide mandare quod certum compertũque habebant, rationem quisque tenuit quam optimam fore censebat. Quemadmodum autem id nõ fortuito cõtingit, sed moderatè Dei prouidètia: ita Spiritus sanctus in diuersa scribèdi forma mirabilè illis consensũ suggessit: qui solus ferè ad fidẽ illis astruendam sufficeret, si nõ aliunde maior suppeteret autoritas. Lucas verò se indiuiduũ illũ esse Pauli comitẽ luculentus est testis. Sed puerile est quod ab Eusebio refertur Euangelij quod eius nomine inscribitur, Paulũ esse authorem, quia alicubi Euangelij sui meminerit. Quasi verò ex eo quod mox subiicitur non liquidò pateat de tota prædicatione, non autem de libro vno loqui. Dicit enim, Pro quo laboro vsque ad vincula. Atqui certum est non ideo actum fuisse reum quòd librum aliquẽ scripsisset, verùm quòd vocalis fuisset doctrinæ Christi minister & præco. Vnde apparet laboriosum quidem hominem fuisse Eusebium, sed iudicio parum valuisse, qui tam insulas nãnias sine delectu congerit. Cuius rei lectores ideo volui monitos, ne quem offendant similes ineptiæ quæ passim apud illum occurrunt.

2. Tim. 2. b. 8.

ARGVMENTVM.

Porro quia genus interpretationis mihi delegi quod fortè multi primo aspectu non probabunt, eius reddenda est ratio, qua piis & æquis lectoribus satisfiat. Hoc primò extra controuersiam est, non posse vnum ex tribus Euangelistis scitè dextrèque exponi nisi cū duobus reliquis conferatur. Itaque fidi & periti interpretes hac maximè in parte sudant vt inter se concilient quæ à tribus dicta sunt. Sed quia mediocribus ingenijs sæpe non facilis est comparatio, vbi huc illuc subinde transeundum est, hoc & gratum & vtile fore compendium putauì, si continua serie, velut in vna tabula tres simul historias digererem, in quo vno intuitu cernant lectores quid simile habeant vel diuersum. Ita nihil omitam quod ab vno ex tribus scriptum sit: & quicquid apud plures extat, vno contextu exequar. Verùm an operæpretium quale spero fecerim necne, iudicium ex suo vsu faciant lectores. Certè ad eò nullam ex nouitate ipsa laudem captauì, vt

*Mart. Buc-
cerus*

libenter profitear (sicut homine ingenuo dignum est) hanc methodum ex aliorum imitatione sumptam esse. Buccerum præsertim sanctæ memoriæ virum & eximium Ecclesiæ Dei doctorem sum imitatus, qui præ aliis non pœnitendam, hac in re operam, meo iudicio, nauauit. Quemadmodum autem ipse veterum labore adiutus fuit, qui in hoc stadio eum præcellerant: ita mihi sua industria & se-

lulitate non parum leuationis attulit. Sicubi autem ab eo dissentio

(quod mihi liberè, quoties necesse erat, permisi) ne ipse

quidem, si superites ageret in ter-

ra, molestè ferret.

* *

*

HARMONIA

HARMONIA EX TRIBVS EVANGELISTIS COMPOSITA, MAT-

THÆO, MARCO, ET LVCA: CVM

Iohannis Caluini commentariis.

MAITH. MARC.

LVC. I.

Quoniam complures aggressi sunt contexere narratio-
nem earum rerum quæ certæ sunt inter nos fidei:

Sicuti tradiderunt nobis ab initio qui suis oculis
viderant, & ministri fuerant sermonis:

Visum est etiam mihi, omnibus ab initio exactè
peruestigatis, deinceps tibi scribere, optime Theophi-
le:

4 *Vt agnoscas eorum, de quibus edoctus fuisti, certitudinem.*

IOHANNIS CALVINI COMMENTARIUM.

Solus Lucas in suum Euangelium præfatur, vt breuiter causam exponat qua ad scribendum inductus fuit. Quod vnum hominem compellat, videtur absurdum esse, quum potius officium eius fuerit, publico tubæ clangore omnes simul vocare ad fidem. Ergo consentaneum non videtur vt doctrinam, quæ non vnus vel alterius est propria, sed omnium communis, prout iam suo Theophilo destinat. Hinc factum est vt putarent quidam appellatum esse nomē, & Theophilus vocari pios omnes à Dei amore. Cui sententiæ repugnat epichetum quod simul additur. Nec verò timenda est absurditas quæ illos coegit tale effugium querere. Neque enim idem minus ad omnes pertinet Pauli doctrina, quia ex suis Epistolis alias certis vrbibus, alias etiam hominibus dicitur. Idò si in mentem nobis veniat illorum temporum conditio, fatebitur sanctè & prudenter captum fuisse consilium à Luca. Vnde quæ instabant tyranni, qui metu & terroribus impedirent sanæ doctrinæ cursum. Hæc Satanæ eiusque ministris occasio erat ad spargendas errorum nebulas, quæ puram lucem turbarent. Quoniam autem de custodienda Euangelij puritate minus sollicitum erat hominum vulgus, & pauci attentè reputabant quid machinaretur Satan, & quantum subesset in talibus fallacis periculi, vt quisque rara fide eximius Spiritus donis alios præstabat, ita maiore studio & diligentiâ ipsam incumbere oportuit vt pietatis doctrinam ab omni corruptela puram & illam pro virili seruet. Tales, non secus ac sacri nomophylaces, diuinitus electi fuerunt, qui ceteri doctrinam apud se depositam, bona fide ad posteros transmitterent. Quare hæc lege Euangelium suum Theophilo nuncupat Lucas, vt fidelem eius custodiam fuscipiat. Quas etiam partes Paulus suo Timotheo iniungit & commendat, secundæ epistola 1. cap. d. 14. & 3. d. 14.

1 *Quoniam complures.*) Videtur pro causa scribendi ponere quod potius illi à scribendo reuocare debuerat. Historiam enim à multis tractatâ retexere, superfluum erat labor: siquidem illi probè in suo officio versati fuerant. Atqui eos ne vno quidem verbo velfraudis, vel negligentia, vel cuiuspiam vitij insimulat, ergo perinde est ac si actum se velle agere dicat. Respondeo, quamuis aliis parcat qui prius scripserant, non tamen penitus eorum laborem probare. Non exprimit, illos de rebus parum competitis scripsisse: sed rerum certitudinem sibi vendicans, in modestè certam illis & indubiam fidem derogat. Si quis obiciat, debuisse potius acriter inuehi, si falleret: iterum respondeo, fieri posse vt leuiter peccarint, id quod inconsiderato zelo potius quam malitia ac perinde non fuisse causâ cur vehementius in eos insurgeret. Et certè credibile est, fuisse quædam tantum præludia, quæ tunc non tantopere noxia, nisi maturè obuiam itum esset, fidem in posterum grauius læsisset. Cæterum operæ pretium est notare, Deum qui superfluis descriptionibus remediū hoc per Lucam adhibuit, admirabili etiam cōsilio fecisse vt aliis publico consensu repudiatis, fidem obtinuerint ista solæ, in quibus siquid refulget veneranda eius maiestas. Quo minus tolerabilis est eorum euocordia, qui putidas fabulas sub Nicodemi vel cuiuspiam alterius titulo nunc orbi obtrudunt.

1 *Certæ sunt inter nos fidei.*) Participium quo videtur Lucas, significat res probè cōpertas & quæ dubitatione carent. In quo non se mel deceptus fuit vetus interpres: hæcque inficitia pulcherrimos quosdam locos nobis corruptit: in quibus est ille Pauli, vbi quicquid que mentis certum esse iubet, ne conscientia dubiis opinionibus hæc illac agitata fluctuet ac vacillet. Inde etiam descendit nomē *πληροφορίας* quam malè plenitudinem vertit, quæ

207. 1. 1. 5.

2
 firma sit ex fide persuasio, in qua piæ mentes turò acquiescunt. Subest autem tacita antithesis, vt admonui, quia sibi fidi testis autoritatē vendicans, fidem abrogat aliis diuersa tradentibus. Inter nos tantumdem valet, atque apud nos. Sed videtur fidem in hominum relatu parum solidè fūdarē, quæ in solum Dei verbum recumbere debeat: & certè fidei *πληροφορία* Spiritus oblationi tribuitur. Respondeo, fidem nisi priores partes teneat Dei autoritas, nullis quidem hominum testimonii fore contentā: vbi tamē præcessit interior Spiritus confirmatio, illis quoque in historica rerum notitia locum aliquem dare. Historicā voco notitiam, quam de rebus gestis, vel ex proprio intuitu, vel ex aliorum sermone cōcipimus. Nam de manifestis Dei operibus non minus audiendi sunt oculati testes, quàm experientiæ credendum est. Adde quòd Lucas non priuatos sequitur autores, sed qui sermonis etiam fuerunt ministri. Que elogio supra humanæ autoritatis gradum eos extollit. significat enim de Euāgelio sibi testatos esse, quibus diuinitus eius publicandi committā erat prouincia. Hinc etiam illa securitas, cuius paulo post meminit, quæ nisi Deo nitatur, poterit subinde inquietari. Magnū ergo pondus habet quòd ministros sermonis vocat à quibus accepit suū Euāgelium: quia inde colligunt fideles, testes esse omni exceptione inaiores, vt loquitur Iureconsulti, & quos repudiare fas non sit. Erasmus (qui ex Virgilio mutuatus est quod transulit, partē aliquā fuisse) non satis expendit quan-

ti æstinanda esset Dei vocatio, aut quid valeret. Non enim profano more loquitur Lucas: sed ad Christi mandatū in persona sui Theophili respicere nos iubet, vt Dei Filium reuerētè audiamus per suos Apostolos loquentem. Magnū est quòd spectatores fuisse dicit: sed ministros vocādo, eos eximit à cōmuni hominū ordine, in fides nostra suam in celo futuram habeat, non in terra. Hoc autem sibi vult in summa Lucas, Vt literis fideliter consignatum habens quod didiceras antè hac viua voce securius acquiescas in recepta doctrina. Vnde apparet, modis omnibus promittū fuisse à Deo, ne ex dubiis hominum sermonibus suscipere fides nostra fluctuaret. Quo minus excusabilis est mundi ingratitude, qui vagos & temerè sparsos rumores in quibus alternet, quasi ex professo appetens, tantū Dei beneficium respuit. Nos vero teneamus insigne discrimen quòd Dominus interposuit, ne fatua credulitas pro fide se venditet. Interea mundum sinamus, vt dignus est, stultę curiositatis illecebris insecutum, Satana fallacis, imò præstigijs vltro se addicere.

3 *Omnibus exactè peruestigatis.* Vetus interpres habet, Omnia assecuto. Et verbum Græcum metaphoricè ab iis deductum est qui vestigijs insistū, ne quid ipsos fugiat. Sedulum ergo sciscitandi studium exprimere voluit Lucas quædam eodem verbo vtitur Demosthenes, dum in examinanda legatione quam aculat, se tam diligentem fuisse iactat, vt non secus perspexerit quæcunque acta erant, ac si ipse fuisset spectator.

MAITH. MARC.

LVC. I.

- 5 *Fuit in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia: & uxor illius de filiabus Aarō, & nomē eius Elizabeth.*
 6 *Erant autem iusti ambo coram Deo, versantes in omnibus præceptis & iustificationibus Domini irreprehensibiles.*
 7 *Nec erat illis proles: eò quòd esset Elizabeth sterilis, & ambo proeunte iam etatis forent.*
 8 *Factum est autem quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ coram Deo,*
 9 *Secundum consuetudinem sacerdotij, fors illi obuenerit ut odores incenderet, ingressus templum Domini.*
 10 *Et omnis multitudo populi precabatur foris tempore thymiama tis.*
 11 *Apparuit autem illi Angelus Domini stans à dextris altaris in quo thymiama adolebatur.*
 12 *Et Zacharias turbatus est eo viso, & timor irruit super eum.*
 13 *At autem ad illum Angelus, Ne timeas Zacharia: quoniam exaudita est deprecatio tua: uxorque tua Elizabeth pariet tibi filium: & vocabis nomen eius Iohannem.*

Appositè Lucas Euāgelium suum à Iohanne Baptista orditur: perinde ac si quis de luce diei verba facturus, ab aurora inciperet. Nā solem iustitiæ qui mox exoriturus erat, instar auroræ præcessit. Eius quidem sit etiam apud alios mērio: sed officio suo iam fungentem inducunt. Lucas autem nondum genito autoritatem conciliat, quū Diuinæ potentia miracula prædicat in eius incunabulis, & Prophetam cælestis fuisse designatum ostendit, ante quam scire homines possent qualis erat futurus: idque eo consilio, vt maiore deinde reuerentia audiatur, vbi publica persona indutus, ad illustrandam Christi gloriam prodierit.

5 *In diebus Herodis.* Hic fuit Antipatri filius, quem pater ad regnum vsque prouexit: in quo augendo tantum habuit ipse industriæ, & tam strenuè laborauit, vt inde Magni cognomen illi fuerit inditum. Putant autem quidam, ideo hic nominari à Luca, quia primus Rex extraneus fuerit. opportinnum ergo fuisse redemptioni tempus: quia sceptrum ad gentem alienam transierat. Verū qui sic loquuntur, non satis intelligunt vaticinium Iacob: vbi non simpliciter promittitur Messia aduentus, postquam imperio priuati fuerint Iudæi, sed postquam à tribu Iuda ablatum fuerit. Quanquam ne hoc quidem voluit sanctus Patriarcha, spoliandam

liandam esse tribum Iuda suo principatu, antequam veniret Christus: sed regimen populi in ea fore stabile vsque ad Christum, in cuius persona, solida demum esset eius perpetuitas. Etsi autem quo tempore floruerunt Machabæi tribus Iuda fere in ordinem priuatum coacta erat, & paulo post dux vitium ex gente illa Iohannes occisus fuit: non tamen in totum extinctus fuit dominatus, quia manebat adhuc synedrion, hoc est delectum concilium ex familia & posteris Dauidis, cuius summa erat autoritas: durauitque vsque ad Herodem, qui nefanda iudicium cæde pœnam sibi olim inflictam ultus est, quod cædis damnatus, in voluntarium exilium migrare coactus fuerat, vt supplicium capitis efugeret. Regnum ergo Herodis, eo quod alienigena esset non fregit sceptrum tribus Iuda: sed quia aboluit fuit eius latrocinio quicquid in tribu illa dignitatis residuum manebat. Quod autem collapsa multo antè fuerat regia dignitas, & paulatim fere conderat dominatus, non pugnat ea interruptio cum propheta Iacob. Duo enim in speciem diuersa promiserat Deus: æternum fore solum Dauidis: postquam vero dirutum esset, eius ruinas fe instauraturum: æternam fore regni potentiam, & tamen ferculum proditum ex trunco Iſai: quorum vtrunque impleri oportuit. Passus est ergo Deus, principatum quem erexerat in tribu Iuda, ad tempus collabi: quò maior esset populi attentio ad sperandum Christi regnum. Quum autem synedrion interitu spes fidelium quasi præcisâ esset, repente affulsit Dominus. Iam verò hoc ad seriem historiarum pertinet, dum notatur tempus rei gestæ: sed non temerè sub Regis nomine simul misera temporis conditio notata fuit, vt agnoscerent Iudæi vertendos iam oculos esse in Messiam, si quidem fœdus Dei bona fide colerent. Zacharias de uice Abia. Notum est ex Sacra historia, descriptas fuisse à Dauide sacerdotum familias certis ordinibus. Qua in re nihil aggressus est Dauid contra Legis præscriptum. Sacerdotium Deus Aaroni & eius filiis contulerat: reliquos Lenitas destinauerat minoribus officiis. In eo nihil muratum fuit à Dauide: sed consilium eius fuit, partim cauere ne quid tumultuosè fieret in turba: partim etiam occurrere ambitioni, & simul efficere ne paucis totum munus ad se trahentibus, maior pars otiosa domi sederet. In illa autem distributione octauam classem tenuit Abia filius Eleazar. Erat ergo Zacharias ex genere sacerdotali, & quidem ex posteris Eleazar, qui patri in summum sacerdotium successerat. Quomodo autem Elisabeth, quum esset è filiabus Aaron, Mariæ cognata esse potuerit, suo loco expediatur. Honoris certè causa genus Elisabeth Lucas commemorat. licebat enim Zacharias secundum Legem, gregarij cuiuspiam Leuitæ filiam sibi vxorem sumere. Ex pari igitur coniugio apparet, hominem in suo ordine non fuisse contemptum.

6 *Erant iusti ambo coram Deo.* Præclarum illis testimonium reddidit, non modò quòd sanctè & integrè versati sunt inter homines, sed coram Deo etiam iusti. Porrò iustitiam hanc breuiter definit Lucas, quòd ambulauerint in Deini præceptis. Vtrunquè diligenter notandum, nam etsi in hunc finem laudantur Zacharias & Elisabeth, vt sciamus lucer-

nam, quæ præluxit Filio Dei, non ex obscura domo, sed illustri quodam sacratio sumptam esse: sed eorum tamen exemplo nobis interim monstratur piè iustèque viuendi regula. Hoc ergo in vita rectè instituenda primum est, vt studeamus nos probare Deo. Scimus autem cor sincerum & putam conscientiam ab eo maxime requiri. Itaque peruersus erit ordo, si quis solitaria cordis integritate, externam modo vitam in obsequium Legis componat. Tenendum enim memoria est, Deum ad quem respicere iubemur, non externam operum laruam, sed cor præcipuè intueri. Secundo deinde loco accedat obedientia, hoc est, ne sibi quisque nouam uilitatè formam, quæ adlibuerit, sine Dei verbo fabricet, sed nos Dei imperio simamus regi. Neque enim hæc definitio negligenda est, u. uos esse, qui vitam suam formant ad Legis præcepta. quo innuitur, nihil apud Deum esse fictitios omnes cultus, & vagum esse ac erroneum. huius autem vitæ cursum simul ac discite ab eius Lege. Inter præcepta & iustificationes fere interest, quòd posterius nomen propriè ad pietatis & Diuini cultus exercitia refertur: prius autem magis generale est, tamque ad Dei cultum, quàm ad charitatis officia pertinet. Nam *צדיקים*, quæ statuta aut decreta significant Hebræis, Græcus interpres iustificationes vertit. *צדיקים* autem in Scriptura sacra ceremonias fere significant quibus se in Dei cultu & fidei confessione exercebat populus. Quamuis autem hypocritæ in parte ista valde curiosi sint & anxij, nihil tamen cum Zacharia & Elisabeth simile habent. Nam sinceri Dei cultores, quales erant hi duo, non arripiunt nudas ceremonias & inanes: sed in veritatem intenti, spiritualiter eas obseruant. Impuri autem & fucati homines, etiam si assidue in externis ceremoniis se fatigent: quia tamen eas in animè obseruant qualiter præcepta sunt à Domino, nihil quàm ludunt operam. In summa, duobus istis uerbis complexus est Lucas totam Legem. Verùm si in Lege seruanda irprehensibiles fuerunt Zacharias & Elisabeth, Christi gratia nihil habebant opus. pleni enim Legis obseruatio vitam conferit, & ubi nulla est eius transgressio, cessat etiam letatus. Respondeo, elogia ista quibus tam magnificè ornantur serui Dei, cum exceptione sumenda esse. reputare enim conuenit quomodo agat cum illis Deus. nempe secundum fœdus quod cum illis pepigit: cuius primum caput est gratuita reconciliatio. & quotidiana uenia, qua illis peccata ignoscit. Iusti ergo & irprehensibiles censentur, quoniam tota uita testatur eos iustitiæ addictos esse, regnare in illis Dei timorem, dum quoddam est sanctitatis exemplar. Sed quum à perfectione longè distet plerum eorum studium, non potest sine uenia placere Deo. Quare iustitia quæ in illis laudatur, à gratuita Dei indulgentia pendet: qua fit vt quod reliquum esse ipsis iniustitiæ, non imputet. Sic exponere necesse est quicquid de hominum iustitia in Scripturis habetur, vt remissionem peccatorum non euerat: cui non aliter innititur, quàm suo fundamento adificium. Qui simpliciter exponunt Zachariam & Elizabeth fide iustos fuisse, quia gratis Deo propter Mediatorem placuerint: in alienum

senfum torquent Lucae verba. Quod ad rem ipsam pertinet, neque nihil dicunt, neque totum. Fateor quidem iustitiam quæ illis adscribitur, non operum merito, sed Christi gratiæ acceptam ferri debere: Dominus tamen, quia illis peccata non imputauit, sanctam illorum vitam, licet imperfectam, iustitiæ titulo dignatus est. Papistarum autem stultitia nullo negotio refellitur. fidei iustitiæ opponunt hanc quæ Zachariæ tribuitur: quam ut certum est ab illa fluere, ita subiici & illi subesse decet: vel, ut vulgò dicunt, subordinari, ut inter se non conflant. Quòd etiam in voce vna sicum faciunt, seruumolum est. Iustificaciones, inquit, vocantur Legis præcepta. ergo nos iustificat. Quasi verò negemus veram iustitiam in lege tradi, vel causemur doctrinæ culpam esse, quod non iustificat: ac non potius in carne nostra infirma sit. Ergo ut centies fateamur vitam contineri in Legis præceptis, nihil tamen inde ad homines peruenit, qui naturà prorsus aucti sunt à Legge: & iam Dei Spiritu regenerati, procul tamen ab integra eius obseruatione absunt.

7 *Nec erat illis proles.*) Singulari Dei consilio factum est ut Iohannes præter communem vilitatūque naturæ ordinem genitus sit. Idè etiā in Isaac factum est, in quo rarum & memorabile gratiæ suæ speciem edere statuerat Deus. Fuerat Elizabeth in flore ætatis sterilis: iam senectus etiam fecundis mulieribus vterum claudit. Ergo in duobus obstaculis duplex apparet diuinæ virtutis miraculum: idque in eum finem, ut Dominus, quasi extensa è cælo manu, Prophetam à se missum testetur. Nascitur quidem ex terrenis parentibus mortalis homo: sed supernaturalis, ut ita loquar, modus non secus illum commendat, ac si è cælo delapsus esset.

9 *Secundum consuetudinem sacerdotij.*) Suffitum bis quotidie, mane scilicet & vesperi, accendere Lex iubebat. Quòd autem fortiebantur inter se Sacerdotes, id instituerat Dauid, quemadmodum prius retulimus. ergo quod hîc de suffitu habetur, Lex Dei nominatim mandabat: reliqua à Dauide profecta erant, ut singulæ familiæ vices suas haberent. Quanquam nihil nisi ex Legis præscripto instituerat Dauid. formam enim tantum ostendebat, qua iniunctum sibi à Deo munus singuli possent obire. Templi nomen hic pro sancto accipitur. quod iudeo notandum est, quia aliquando atrium etiam comprehendit. Zacharias autem in templum ingressus dicitur, quòd pedem inferre nullis nisi Sacerdotibus licebat. Ideo populum dicit Lucas procul stetit, inter quem & altare suffitus longa erat distantia: quoniam medium erat altare in quo victimæ offerbantur. Ac notandum est quod dicit Lucas, Coram Deo. nam quoties in Sanctum ingrediebatur Sacerdos, quasi in Dei conspectum prodibat, ut inter eum & populum esset mediator. Voluit enim Dominus hoc populo suo testatum esse, nemini mortalium patere aditum in cælos, nisi præeunte Sacerdote: imò quandiu viuunt homines in terris, non accedere ad thronum cœlestem, ut illic gratiam inueiant, nisi in Mediatoris persona. Itaque quum multi essent Sacerdotes, non duobus simul fas erat solenne intercessionis officium pro populo obire: sed ideo distributi e-

rant in classes, ut vnus duntaxat Sanctuarium intraret: atque ita non nisi vnus eodem tempore esset Sacerdos. Porro huc spectat thymiana, ut admonerentur fideles precationum suarum odorem non ascendere in cælum nisi per sacrificium Mediatoris. Quomodo autem figuræ istæ nobis conueniant, ex epistola ad Hebræos petendum est.

12 *Zacharias turbatus est.*) Tametsi non ideo seruis suis apparet Deus ut eos terreat, vtile tamen, imò necessarium est, eos metu percelli: ut in se confusi, iustum Deo honorem præstare discant. Nec solum narrat Lucas territum fuisse Zachariam, sed addit timorem irruisse super eum: quo significat ad eò expauescendum esse, ut terrore succumberet. Neque hominibus à Dei præsentia metus tantum incutitur, qui eos ad reuerentiam erudiat: sed qui humiliet carnis superbiam, quæ tam proterua est, ut nunquam se, nisi violenter subacti, Deo subiiciant. Vnde etiam colligimus, non nisi absente Deo (hoc est, quum se ab eius conspectu subducunt) superbire, ac sibi blandiri. Nam si Deum ante oculos iudicem haberent, necesse esset protinus concidere. Ac si hoc Zachariæ, cui iustitiæ laus datur, ad conspectum Angeli accidit, qui Diuinæ lucis scintilla est: quid fiet nobis miseris, si nos Dei maiestas ad fulgorem suum producat? Iam verò sanctorum patrum exemplo docemur, non alios viuo Diuinæ præsentia sensu affici, nisi qui tremunt & trepidant ad eius conspectum: stupidos autem & hebetes esse, qui eum loquentem securè audiunt.

13 *Ne timeas Zacharia.*) Notandum est, Dei gloriam ita formidabilem esse Sanctis, ut nõ prorsus absorbeantur à pauore: sed tantum ut inani fiducia deieci, humiliter eum suspiciant. Simul ergo ac carnis superbiam prostravit Deus in suis fidelibus, porrecta manu eos excitat. cum reprobis aliter agit, nam quoties ad Dei tribunal trahuntur, eos mera obruit desperatio. Atque hanc Deus iustam mercedem rependit vanis eorum solatiis, quibus se ad peccandi lasciuiam inebriant. Quare hæc nobis consolatio amplectenda est, qua Zachariam Angelus subleuat, nõ esse timedi, vbi nobis propitiis est Deus. Multum enim se fallunt, qui, ut pace fruantur, se abscondunt à Dei facie, quum nobis pax apud eum querenda sit. *Exaudita est precatio tua.* Perperam & contra officij sui rationem fecisse videri possit Zacharias, si Sanctuarii ingressus, totius populi nomine, pro impetranda sobole tanquam homo priuatus orauerit. debebat enim Sacerdos, suscepta publica persona, tanquam sui oblitus, pro communi Ecclesiæ salute preces concipere. Si dicamus nihil in eo fuisse absurdi, quòd Zacharias præcipua orandi parte defunctus, secundo loco de se priuatum cogitauerit: non inepta erit solutio. Sed vix probabile est, Zachariam tunc pro filio impetrando orasse, de quo desperauerat ob prosectam vxoris ætatem. nec fanè ex verbis Angeli elicitur certum aliquod temporis momentum. Quare simpliciter interpretor, exauditum tandem fuisse votum, quod iam à multo tempore coram Deo effuderat. Porro discipiendæ prolis desiderium, modò absit excessus, pium & sanctum esse colligere licet ex Scriptura, quæ inter Dei benedictiones hanc non vltimo loco numerat. *Vocabis nomen eius.* Nomen Baptistæ impostum fuisse

se existimo ad vim officij eius commendandam. **זכור** pro quo Græci Iohannem dicunt, Hebræis sonat Domini gratiam. Sed multi sic vocatum fuisse putant filium Zachariæ, quasi Deo dilectum. Ego autem non gratiam qua priuatim di-

gnatus est illum Deus, commendatam fuisse existimo: sed quam eius legatio allatura erat omnibus. Vim autem & pondus nominis tempus amplificat: qui antequam nascitur, gratiæ suæ symbolum illi Deus insculpit.

MATT. | MARC.

LVC. I.

14 *Et erit gaudium tibi & exultatio, & multi super eius natiuitate gaudebunt.*

15 *Erit enim magnus coram Domino, & vinum siceramque non bibet: & Spiritu sancto replebitur iam inde ab utero matris suæ:*

16 *Multosque filiorum Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum.*

17 *Et ipse præcedet ante illum cum Spiritu & virtute Eliæ, ut conuertat corda patrum ad filios, & inobedientes ad prudentiam iustorum: ut pareret Domino plebem perfectam.*

14 *Erit tibi gaudium.*) Gaudium maius designat Angelus quàm quod percipere Zacharias poterat ex noua subole: filium enim illi fore significat qualem ne optare quidem ausus fuisset. **Μετ** etiam ultra progreditur, non fore domesticum istud gaudium quod fruuntur soli parentes, vel quòd se priuatim parietibus contineat, sed extraneis etiam commune, ad quos natiuitatis fructus parebit. Perinde ergo est ac si diceret Angelus, non vni tantum Zachariæ nasciturum filium, sed doctorem toti populo ac Prophetam. Abusi sunt hoc loco Papillæ, ut prophatum morè inducerent in celebrando Iohannis natali. Hoc omitto quòd tripudijs & saltationibus, ac omne genus lasciuis comedandi licentiæ mnis præposterè diè colunt, quem fingunt sibi sacrè esse: in quòd magicis artibus & diabolicis præstigijs in eo sibi ludere permittunt, non secus atque in Cereris mysterijs. In præsentia mihi breuiter ostendere sufficit: Angeli verba insulse ab illis torqueri ad annuam diè natalis lætitiã, quum simpliciter gaudium commendat Angelus quod rediturum ad omnes pios erat ex fructu doctrinæ. Gausi enim sunt natum sibi esse Prophetam, cuius ministerio adducti sunt in spem salutis.

Mat. v. b. 11.

15 *Erit enim magnus.*) Confirmat quod dixit de gaudio: quia ad rem magnam & insolitam desiderium erat Iohannes. Neque enim hic tam laudantur virtutes quibus excelluit, quàm magnitudo & excellentia officij extollitur, quem admodum Christus dum præstantissimum inter filios mulierem esse affirmat, non tam ad sanctimoniam vitæ, quàm ad ministerium respicit. Quod continuo post sequitur, Vinum & siceram non bibet: non ita accipiendum est quasi præcipua fuerit Iohannis virtus, esse abstemium, sed quia hoc còspicuo symbolo seruum suum insignire voluit Deus, vnde mûdus perpetuum Nazareû agnosceret. Abstinebant etiam & Sacerdotes à vino & sicerâ, quum suas vices in templo peragerent. Eadem abstinentia Nazareû præscripta erat, donec completum foret eorum votum. Deus autem notabiliter tessera Iohannem in toram vitam Nazareû dicatum esse sibi monstrauit: sicuti & in Samfone factum esse legimus. Cæterum non est hoc protextu fingendus Dei cultus in vini abstinentiã, quem admodum simiæ quiduis ex patrum factis arripiunt quod æmulentur. solum omnes temperantiam colant: qui noxam sentiunt ex vini potu, sponte abstineant: qui carent, defectum ferant æquo animo. Quantum ad siceram no-

men, libenter eorum sententiæ subscribo, qui **וין** Hebræis citi putant quoduis genus vini factitij. *Spiritu sancto replebitur.* His verbis nihil aliud notari arbitror quàm indolem apparituram in Iohanne quæ spem ostendat futuræ magnitudinis. porro indolem dico non qualis extat etiam in prophans hominibus, sed quæ officij præstantiæ respondeat. Sensus ergo est, non modò tunc in eo se proferet vis & gratia Spiritus quum auspicabitur munus suum, sed statim ab utero donis Spiritus excellet, quæ velut tessera quædam, qualis futurus sit, testentur. Ab utero enim tantumdem valet atque à prima infantia. Fateor equidem Spiritus virtutem in Iohanne quum adhuc inclusus esset utero matris, operatam esse: sed hîc, meo iudicio, aliud voluit Angelus, quòd Iohannes adhuc infans quasi in theatrum præferendus esset cum rara gratiæ Dei commendatione. De plenitudine non est quod subtilius disputemus, vel potius nugeamur cum Sophistis: quia Scriptura non aliud hoc nomine quàm existimam & minime vulgarem donorum Spiritus abundantiam significat. Vni Christo scimus datum fuisse Spiritû absque mensura, ut ex eius plenitudine hauriamus omnes, Ioh. 1. b. 16. alijs autem ad certum modum distribui, 1. Corinth. 12. b. 11 Ephes. 4. a. 7. Verum qui supra communem vulgi captum vberiore gratia donati sunt, dicuntur Spiritu pleni fuisse. Cæterum ut vis Spiritus vberior extraordinarium fuit donum Dei in Iohanne, ita notandum est non omnibus statim à pueritia conferri Spiritum, sed quòdo Deo visum est. Iohannes ab utero symbolum gestauit futuræ dignitatis: Saul quum homo peccatus diu nihil regium præ se tulisset, tandè Rex electus repente mutatus est in nouum hominem. Discamus ergo ex hoc typo, à prima infantia vsque ad vltimum senium liberam in hominibus Spiritus operationem.

1. Sm. 10. b. 16.

16 *Multosque filiorum Israel.*) His verbis ostenditur facta, quæ tunc erat in Ecclesiã, dissipatio. Nam apostatas fuisse oportet, in quibus conuersio ad Deum locum haberet. Et certè tanta erat corruptio doctrinæ, tanta morum prauitas, tam confusum regimen, ut miraculi loco habendû sit pauculos in pietate steterisse, quòd si tã horribilis fuit veteris Ecclesiæ dissipatio, non est quòd frivolo prætextu suas superstitiones defendant Papistæ, quia impossibile fuerit errare Ecclesiã, si quidem non germanos & electos Dei filios, sed impiorû turbã hoc titulo intelligit. Verû plus

Iudicij. a. 5.

hic videtur Iohanni tribui, quàm in hominẽ cõpetat. Nam quum homines in spiritualẽ vitã renouet ad Deũ conuertit, non modò propriũ est Dei opus, sed ipsam hominum creationẽ superat. Itaque hoc modo videri possent ministri æquari Deo, atque etiam præferti, quatenus creator est: quando maius est renasci in cælestem vitam, quã mortales in terra nasci. Solutio facilis est: quia Dominus, ubi tantã laudẽ tribuit externã doctrinã, eam ab arcana Spiritus sui virtute nõ disungit. Nã quia Deus homines sibi deligit ministros, quorũ opera vtatur in Ecclesiã suã ædificatiõẽ, simul per ipsos operatur arcana Spiritus sui virtute, vt efficax sit ac fructuosus eorũ labor. Quoties hanc efficaciam cõmendat Scriptura in hominũ ministerio: discamus acceptam ferre gratiã Spiritus sine qua vox hominis irrita in aëre diffluet. Sic Paulus, dum se ministrum Spiritus esse gloriatur, nihil sibi seorsũ vsurpat, quasi sua voce penetret in hominum corda: sed vim & gratiã Spiritus in suo ministerio prædicat. Locutiones istã notatu dignã sunt, quia viro artificio incumbit Satan ad extenuandum doctrinã effectum, vt gratiam Spiritus illi annexam enectat. Nihil per se, fautor, & separatim potest externa prædicatio: sed quia organum est Diuinã virtutis in salutem nostram, & organum per gratiam Spiritus efficax: quã Deus coniungit ne separemus. Ceterũ vt gloria conuersionis & fidei penes vnum Deum solida maneat, sepe admonet Scriptura, ministros nihil esse per se: sed tunc comparat eos cum Deo, ne quis ereptum Deo honorem perperam ad illos trãserat. In summa, quos Deus ad se ministri opera conuertit, eos conuertere dicitur minister, quia nihil est quã Dei manus: ac vtrumque discretè expressum est in præsentĩ loco. De efficacia doctrinã iam satis dictum est. Quã autem non sit in ministri arbitrio & manu conuertere ad Deum homines, inde colligimus, quia non omnes promiscuè Iohannes conuertit: (quod procul dubio facturus erat, si illi pro voto cessissent omnia,) sed eos tantũ conuertit quos Domino placuit efficaciter vocare. In summa, idem ab Angelo hic docetur quod tradit Paulus ad Romanos capite 10. c. 17. Fidem esse ex auditu: sed in fidem non illuminari nisi quibus brachium suum Dominus intus reuelat.

17 *Præcedet ante illum.*) His verbis definit quale futurum esset Iohannis munus, & hac nota eum discernit à reliquis Prophetis, quibus mandata fuit certa & propria legatio, quum in hoc tantũ missus sit Iohannes vt Christũ præcederet, tanquam Regem apparitor. Sic etiam loquitur Dominus apud Malachiam, Ecce mitto Angelum meum, qui viam sternat coram me. In summa, non aliò spectauit Iohannis vocatio, nisi vt Christo audientiam faceret, ac illi pararet discipulos. Quòd autem hic non sit expressa Christi mentio, sed Iohannẽ facit Angelus anteambulationem vel signiferum æterni Dei: hinc colligitur æterna Christi Diuinitas. Cũ spiritus & virtute *Elia*. Spiritũ & virtutẽ accipio pro virtute vel excellentia Spiritus quã præditus fuit Elia. neque enim hic nobis fingendum est Pythagorã delirium, quòd Propheta anima in corpus Iohannis transferret: sed ille Dei Spiritus, qui potenter in Elia operatus fuerat, similitẽ vim & efficaciam postea in Baptista exerauit. Sed posterius nomen exercitiè additum est, ad exprimendum gratiã spe-

ciem, quã maximè excellit Elia: quòd scilicet cælesti potentia instructus, collapsum Dei cultum mirificè restituerit. talis enim institutio humana virtute superior erat. Iam quã per Iohannem inchoata est, non minus fuit admirabilis: quare non mirum est si eodem dono ipsum quoque ornari oportuit. *Vt conuertat corda Patrum.* Hic notat Angelus quòd potissimum habuerit Iohannes similitẽ cum Elia. Mittendum ergo pronuntiat vt populum dissipatum colligat in fidei vnitate. conuersio enim patrum ad filios, reductio est in gratiam ex dissidio: vnde sequitur quãdam fuisse rupturam, quẽ populum scinderet ac veluti laceraret. Scimus Eliaẽ tempore, quã horrenda fuerit populi defectio, quã turpiter fuerint degeneres à patribus, vt nihil minis censi deberent quã filij Abrahã, qui sic diuincti erant. eos reduxit Elia in sanctum consensum. Talis patrum cum filiis colligatio fieri cepit per Iohannem, quã Christus demum absoluit. Quare Malachias quum de reductiõne loquitur, significat distractum fore Ecclesiã statum ubi adueniet alter Elia: qualem tunc fuisse, plus satis ex historiis notum est, & suis locis clariũ videbitur. Doctrina Scripturæ innumeris comuentis vitata erat, cultus Dei plusquam crassis superstitionibus corruptus, religio in varias sectas diuisa: Sacerdotes palam impij & Epicurei, plebs ipsa in omnem nequitiam difflexerat: denique nihil sanum. Quod hic habetur, Corda patrum ad filios, improprium est: quia filios qui scedisfragi erant, & descuerant à rectã patrum fide, potius conuerti oportuit. Verũ etsi illum conuersionis ordinem non ita discretè exprimat Euangelista, sensus tamen minimè obfuscus est, Deum facturum Iohannis opera vt in sanctã concordiam rursus coalescant qui prius fuerant inter se distracti. Vtrumque membrum habetur apud Prophetam, qui nihil tamen aliud voluit quã mutuum consensum notare. Verũ quia sæpe homines sic inter se conspiciunt, vt alij alios magis aliena à Deo: simul definit Angelus qualis futura sit conuersio quã promittit: nempe quã inobedientes reuocet ad prudentiam iustorum. Quod ideo notandum est, ne falso concordia prætextu cum impijs stultè implicemur. Quia speciosum ac plausibile est nomen pacis, quoties occurrit in Scriptura, capide arripit à Papisitis ad constandam nobis inuidiam: quasi nos, qui mundum à perfida defectiõne reuocare ad Christum conamur, discordiarum simus autores. Sed hoc contextu pulchrè refellit eorum inscitia, quòd Angelus modum verã & legitimã conuersionis definitens sulturam eius ac vinculum facit iustorum prudentiam. Maledicta ergo sit pax & vnitas qua inter se extra Deum conueniunt homines. Porrò minimè dubium est quum per iustorum prudentiam intelligenda sit fides: sicut ex opposito inobedientes vocantur increduli. Præclarum sanè fidei elogium, ex quo discimus tunc nos ritè sapere ad iustitiam, vt obsequimur verbo Domini. Habet suã quoque prudentiam mundus, sed peruersã, ideòque mortiferã, imò quã vanitatis damnatur. quanquam obliquè Angelus vmbrailem sapientiam, quã sibi placent filij seculi, prauam & coram Deo maledictã significat. Iam tenemus, sic inter se conciliandos esse homines, vt

1. Cor. 1. b. 6.

Mal. 1. a. 1.

inpri-

Handwritten notes at the bottom of the page, including the phrase "inpri-" and several lines of illegible cursive script.

in primis redeant cum Deo in cōcordiam. Quod mox sequitur de paranda Domino plebe perfecta, cum illo membro cohæret, Iohannem Christi præconem futurum, vbi ante faciem eius ambularet: finis enim prædicationis eius erat, plebem reddere intentam audiendæ Christi doctrinæ. Quamquam participium *κατεσκευασθησιν* non tam

perfectionem sonat Græcis, quàm formam & concinnitatem qua res ad vsum suum aptantur. Quæ significatio præteriti loco non male quadrabit: quòd scilicet mittendus, sit Iohannes ad plebem Christo aptandam, vel formandam, quæ aliàs rudis & impolita nunquam se docilem præbuisset.

MATTH. MARC.

L V C. I.

18 *Et dixit Zacharias ad Angelum, Vnde hoc cognoscam? ego enim sum senex, & uxor mea prouecta est ætatis.*

19 *Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui adsto coram Deo: missusque sum ut loquar ad te, & hæc tibi euangelizem.*

20 *Et ecce eris tacitus, ut loqui non possis usque ad...em quo hæc fient: eo quòd non credidisti verbis meis, quæ implebuntur tempore suo.*

18 *Et dixit Zacharias ad Angelum.* Sequitur Zachariæ dubitatio, & pœna quam de eius infidelitate sumpsit Dominus. Precatus fuerat pro impetranda sobole: nunc vbi promittitur, quasi votorum suorum & fidei oblitus, diffidit. Quamquam prima specie videri durum posset, quòd eius responso tam grauius offenderit Deus. Obiicit sententiam suam: idem fecit Abraham, cuius tantopere laudatur fides, vt Paulus dicat non respexit corpus suum emortuum, nec effectam vuluam Saræ, sed simpliciter acquieuit in Dei veritate & potentia. Rogat Zacharias vnde, vel quo argumento certior fieri poterit. Atqui non reprehensus est Gedeon, quum duplex signum flagitaret. Quinetiam similis paulo post Mariæ exceptio refertur, Quomodo fiet istud, quando virum non cognosco? Quam tamen Angelus dissimulat, ac si nihil esset in ea vitij. Qui fit ergo vt Zachariam quasi grauissimè peccatum reum tam seuerè castiget Deus? Fateor equidem, si verba tantum spectentur, vel parem fuisse in omnibus culpam: vel Zachariæ nihil peccasse. Sed quæ facta & dicta hominum ex cordis affectu æstimare conueniat, Dei potius iudicio standum est, cui parent occultæ cordis latebræ. Vidit proculdubio Dominus in Zacharia aliquid deterius, quàm verba eius præferant: atque ideo in ipsum excaduit, quòd promissam sibi gratiam diffidentia repelleret. Nō est quidē nostrū legem Deo præscribere, quin liberum sit in vno punire quod alibi ignoscit delictum. Sed facillè apparet diuersam fuisse Zachariæ causam, quā fuerit Abraham, Gedeonis, vel Mariæ. Id in verbis non perspicitur. Cognitio igitur Deo relinquenda, cuius oculi ad fontē vsque cordis penetrant. Sc Deus inter Saræ risum & Abraham discernerit: quum tamen alter ab altero in speciem non differat. Porrò causa diffidentie in Zacharia fuit, quòd in ordine naturæ subsistens, Dei potentie minus tribuit quàm decebat. Nimum enim restrictè, & malignè sentiunt de operibus Dei, qui non plus facturum credunt quàm secundum naturam credibile est. quasi eius manus vel sensui nostro subiecta, vel terrenis mediis inclusa esset. Atqui fidei proprium est lōgè plus credere quàm fieri posse carnis ratio dicitur. Non dubitauit Zacharias, esset vox Dei necne, sed quum nimis defixus esset in mundo, obrepfit in eius mentem obliqua dubitatio futurumne esset quod audierat. Ac ea in re non leuem Deo fecit iniuriam quia perinde erat ac si secum disputaret veraxne habendus esset Deus, quem constabat loquutum

esse. Quamquā sciendū est non ita incredulū fuisse Zachariam vt profusū à fide deliceret. Est enim generalis fides quæ promissioni & eterne salutis amplexatur, & gratiæ adoptionis relictionem. Quæ admodū autē postquā nos semel recepimus in gratiā, specialiter multa promittit, quòd nos pacet, eripiet ex periculis, erit vindex innocentie nostræ, virā tuebitur: ita specialis quedā est fides quæ singulis huiusmodi promissionibus respōdet. Fiet igitur interdum vt quipsiā de peccatorū remissione & salute sua Deo tidens, in parte aliqua vacillet. nā vel nimium trepidabit in mortis periculo, vel de victu quotidiano nimium erit anxius, vel nimium perplexus erit in suis cōsiliis. Talis fuit Zachariæ incredulitas, quia scilicet fidei radicem ac fundamentum tenens, tantū vna in parte hæsitauit, an Deus filiū illi daturus esset. Quare sciamus nō protinus à fide excidere vel deficere quos sua infirmitas in aliquo particulari negotio turbat vel cōcurrit, nec fidem à radice labefactari quoties eius rami ad varios impetus titubant. Adde quod nihil minus voluit Zacharias quàm in examen vocare fidē Diuinæ promissionis: sed quum in genere persuasus esset veracē esse Deū, astu & insidiis Satanæ furtim in prauā distinctionē tractus est. Quo magis nos ad agendas excubias intræctus esse debeat. Quis enim nostrum à Satanæ decipulis securus erit, in quas cernimus tam raræ sanctitatis virum (qui tota vita seculū sibi cauerat) delapsum esse?

19 *Ego sum Gabriel.* His verbis significat Angelus, non sibi, sed Deo, à quo missus est, & cuius mandatum pertulit, abrogatum esse fidem, atque ita Zachariæ exprobat quòd in Deum contumeliosus fuerit. Adstare coram Deo, perinde valet ac præteritū esse ad obsequium: ac si diceret, se non hominem esse mortalem, sed cælestem spiritum: nec temere aduolasse, sed vt decet ministrum Dei, fideliter defunctus, esse suo officio: vnde sequitur, Deum promissionis autorem, in persona sui nuntij indignè læsum, & contemptum esse. Eodem tendit illa Christi sententia. Qui vos spernit, me spernit, &c. Quamquam enim non è cælo ad nos defertur Euangelij prædicatio per Angelos: quia tamen eam à se profectam tot miraculis testatus est Deus, & Christus princeps Angelorum ac caput, eam semel ore suo publicauit vt in perpetuum sanciret, non minus illi constare debet maiestas, quàm si testes haberet omnes Angelos palam è cælo clamantes. In dō Apostolus in Epistola ad Hebræos, vt vocē euangelij quæ in ore hominum personat, Legi per Angelos latæ: a quare non

Rom. 4. d. 19.

Iudic. 6. c. 17.

Gen. 17. c. 17.
● 18. b. 10.

Luc. 10. c. 16.

Heb. 12. c.
28. & 13. f.
25.

contentus, argumentum à minori ad maius deducit. Si sermo, inquit, per Angelos allatus non impunè reiectus fuit, multo minus vindictam effugiet qui spernunt hodie Christi vocem, cuius est cœlum: & terram concutere. Difcamus ergo fidei obedientiam præstare Deo, quam pluris facit omnibus victimis. Gabriel sonat robur, aut fortitudinem, vel principatum Dei: ac nomen hoc Angelo nostra causa fuit inditum, vt difcamus nihil Angelis proprium affingere, quum diuinum sit quicquid habent virtutis. Participium *παρρησιως* temporis quidem est præteriti, sed in eiusmodi verbis satis notum est præteritum sumi presentis loco, præsertim vbi actus continuus notatur. Porro Angelus, vt nuper dictum est, perpetuum se Dei ministrum his verbis esse asserit. Euangelizandi verbum crimen Zachariæ amplificat, quòd Deo rem lætam & optabilem benignè pollicenti ingratus fuerit.

20 *Et ecce eris tacitus.*) Genus hoc pœnæ confectaneum fuit Zachariæ infligi: vt mutus promissionis euentum expectet, quam cum silentio audire deberet, obstrepero suo murmure quasi abruerat. Fides suum silentium habet, vt Dei verbo audientiam faciat. Deinde suas quoque habet loquendi vices, vt respondeat, Amen, secundum il-

lud, Dicam illis, Populus meus vos: & ipsi dicent mihi, Tu Deus noster. Quia verò Dei verbo temerè obloquutus erat Zacharias, hæc ei gratia nõ conceditur vt statim prorumpat in gratiarum actionem, sed illi ad tempus eripitur linguæ vsus, quæ nimium festinauerat. Clementer tamè Deus pœnam mitigat. Primum, quia eam decem mensibus finit: deinde, quia Zachariam beneficio quo indignus erat, priuari tamen non patitur. Eadem quotidie indulgentia nobiscum agit. nõ vt angusta est nostra fides, & nos multa impedimenta obicimus, veritatem Dei necesse est quodammodo vi perrumpere, vt cursum erga nos suum continuet. Id sibi vult Angelus, quum Zachariæ incredulitatem accusans, pronuntiat tamen impletum iri quod Zacharias non credidit: ita non parum subleuatur Zacharias quum audit suo vitio non esse exinanitam Dei fidem, quin superior demum emergat. Fit quidem interdum vt præster Dominus atque implet quod incredulis promissit, quantumvis obsistat. Cuius rei memorabile habemus exemplum in rege Achaz, qui quum promissam salutem respueret, liberatus est tamè ab hostibus. Verum id nullo eius profectu, in salutem electi populi cessit. Zachariæ alia ratio est cui sic Dominus ignoscit fidei defectum, vt simul corrigat.

Esa. 7. 6. 11.

MATTH. MARC.

L V C. I.

21 *Et erat populus expectans Zachariam, & mirabantur quòd moraretur in templo.*

22 *Egressus autem non poterat illis loqui. Et cognouerunt quòd visionem vidisset in templo. Et ipse innuebat illis, permansitque mutus.*

23 *Et accidit, vt impleti sumi dies officij eius, abiit in domum suam.*

24 *Post hos autem dies concepit Eliæ abeth vxor eius, & occultabat se mensibus quinque, dicens,*

25 *Sic mihi fecit Dominus in diebus quibus respexit vt auferret probrum meum inter homines.*

21 *Et erat populus.*) Narrat iam Lucas, populum huius visionis fuisse testem. Diutius quam pro more, moratus est in templo Zacharias. Hinc suspicio nascitur aliquid ei insolitum accidisse. Egressus autem, gestu & signis mutum se reddidit indicat. Credibile est etiam, paucis signa extitisse in vultu. Inde colligunt Deum illi apparuisse. Erant quidem raræ, vel nullæ eo seculo visiones: sed memoriâ tenebat populus frequentes fuisse olim patrum ætate. Quare non abs re ex manifestis signis tale facit iudicium. neque enim humanitas factum erat vt repente sine morbo obmutesceret, & post moram iusto longiorem attonitus è templo prodiret. Porro Templi nomen (vt iam diximus) pro Sancto accipitur, vbi altare suffit erat. Inde peracto sacro, egredi solebant Sacerdotes in suum atrium, vnde populo benedicerent.

23 *Vt impleti sumi dies.*) Liturgiam ponit Lucas pro functione quæ per vices ordine ad singulos transibat, quem admodum diximus. Quòd domum elapso officij tempore rediisse dicitur Zacharias, hinc colligimus, Sacerdotes, quandiu in vicibus suis erant, abstinuisse à vitiis ædibus, vt scilicet Diuino cultui penitus addicti, affixique essent. In hunc vsum digesta erant tabulata in lateribus templi, in quibus cubicalia habebant. Lex quidem nõ prohibebat Sacerdotem à domo sua, sed quum ab vxoris contactu arceret qui panibus sacris vescerentur, probabile est, quum mul-

ti parum reuerenter sacra tractarent, remedium hoc fuisse inuentum, vt ab omnibus illecebris submoti, puros se & immunes ab omni inquinamento seruent. Nec tantum concubitus vxorum illis veritus erat, sed etiâ potus vini & liceræ. Quum ergo madata illis esset victus ratio, vtile fuit à templo non discedere, vt conspectus ipse loci, eos moneret colendam esse puritatem qualis à Domino præscripta erat. Vtile etiâ fuit, omnem indulgentiæ materiam præcidi, quò liberius officio suo vacarent. Papisque hodie hoc prætextu tyrânicam de cœlibatu legem defendunt, sic enim ratiocinantur, Quum abstinere olim iussi sint Sacerdotes ab vxoribus quo tempore sacris operam dabant: meritò nunc à Sacerdotibus requiri perpetuam continentiam, qui non per temporum vices, sed quotidie sacrificant: præsertim quum longè excellentior sit sacrorum dignitas, quàm subleget. Verum scire velim cur non à vino quoque & licera abstineant. Neque enim præcepta quæ coniunxit Deus, separare fas est, vt dimidia tantum pars, altera neglecta, seruetur. Concubitus vxorum interdicitur non tam disertè quàm vini potus. Si Legis prætextu cœlibatum iniunxit suis sacrificiis Papa, cur vinum illis permittitur? Imò, secundum hæc rationem, in aliquos temporum recessus sacrificios omnes conici oporteret, vt ergastulis inclusi totam vitam transigerent extra mulierum & populi contubernium. Iam clarè perspicimus, improbè eos ob-

Ex. 44. f. 10.

rendere Legem Dei, à qua discedunt. Plena tamē solutio ex discrimine Legis & Euangelij pendet. Sacerdos se ad expianda Populi peccata sistebat coram Deo, vt esset quasi Dei & hominum mediator. cui talis persona imposita erat, eū aliquid habere oportuit quo exemptus à cōmuni hominum ordine, vt. i. Mediatoris figura agnosceretur. Huc & sacræ vestes s̄, ectabant, & vinctio. Hodie in publicis Ecclesiæ ministris & pastoribus nihil simile. loquor de ministris quos instituit Christus ad gregem pascendum: non quos ad immolandū Christum carnifices magis, quā sacrificios inuitat Papa. Quare Spiritus sententiæ acquiramus, quæ pronūtiat honorabile in omnibus esse coniugiū.

H. b. 13. a. 4

2.4 *Ocultabat se.*) Absurdum hoc videtur, quasi diuinæ benedictionis ipsam puduerit. Putant quidam re adhuc dubia non ausim fuisse prodire in publicum, ne se ludibrio exponeret, si eā frustrata esset opinio quam conceperat. Ego verò de promissione data sic fuisse persuasum ita uo, vt de euentu secura fuerit. Quū enim de marito sūptam grauem pœnam ceineret ob inconsideratum linguæ lapsum, in per quinque menses continuos similem in animo dubitationem sentisset? & eius verba clarè demonstrant quam non fuerit spes eius suspensa, vel ambigua. Nā quum dicit Dominum sic fecisse, disertè & intrepidè prædicat notā eius gratiam. Duplex autē potuit esse latendi causa. prior, ne Dei miraculū, priusquam conspicuū esset, variis exponeret hominum sermonibus: vt sæpe de operibus Dei temerè parūmque honorificè garrire solet mundus. Altera, vt quum subito grauidam cernerent homines, magis excitaretur ad laudandum Deum. Nam quæ paulatim emergunt Dei opera, progressu ipso sæpe apud nos vilescunt. Non ergo sua causa latuit Elizabeth, sed aliorum magis respectu.

25 *Sic m̄b̄fectu.*) Priuatim celebrat Dei bonitatem, donec maturum adueniat eius publican-

de tempus. Credibile est scripto edoctam fuisse à marito de sobole promissā: quo certius & alacriore animo Deum huius beneficii autorem prædicat, idque confirmat proximis verbis. Quando respexit vt tolleret probum meum. Sterilitatis enim causam fuisse notat, quod tunc aduefus fuisset Dei fauor. inter terrenas Dei benedictiones hanc præcipue cōmemorat Scriptura, quod Deus sobole nos dignetur: & meritorū. nā si eius benedictio est brutorum animalium fecūditas: quod excellentior est generis humani propagatio, eō maiori in grata reputanda est hominum fecūditas. Neq; verò exiguus est aut vulgaris honor quod quū Deus solus sit & censeri mereatur pater, terræ filios in huius nominis societatem admittit. Sed dulō igitur tenenda est doctrina, quod liberi sint hæreditas à Deo obueniens: & munus eius, fructus ventris. Sed altius respexit Elizabeth: quia præter consuetum naturæ ordinem, sterilis & vetula singulari miraculo conceperat.

Psal. 117. d. 3.

Vt auferret probum meum.) Non sine causa probri loco semper habita fuit sterilitas, quum veteri benedictio inter præcipua diuini amittit. Testimonia numeretur. Quidam hoc veteri populo speciale fuisse putat: quia ex semine Abraham procreandus esset Christus. Atqui hoc ad solam tribum Iuda spectabat. Rectius alij, quod fausta scēlixque esset populi sancti multiplicatio: sicuti Abraham dictum fuerat, Erit semen tuum sicut arena maris, & stellæ cœli. Cæterum coniungi inter se debent vniuersalis benedictio, quæ ad totum genus humanum extenditur: & promissio Abraham data, quæ Ecclesiæ Dei peculiaris est. Discant igitur parentes pro susceptis liberis Deo grati esse: qui autē sobole priuantur, hac in parte se humiliari agnoscant. Probum verò hoc ad homines restringit Elizabeth, quia temporalis est castigatio, ob quam nihil nobis in regno cælorum decedit.

Ge. 13. d. 15.

MAT. MARC.

L. V. C. I.

- 26 *In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel à Deo in urbem Galilee, cui nomen Nazareth,*
 27 *Ad virginem desponsam viro cui nomen erat Ioseph, de domo David, ac nomen virginis Maria.*
 28 *Et ingressus Angelus ad eam, dixit, Ave gratiam consecuta, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres.*
 29 *Illam verò quum vidisset, turbata est super oratione eius, & cogitabat qualis esset ista saluatio.*
 30 *Et ait Angelus ei, Ne timeas Maria: nacta es enim gratiam apud Deum.*
 31 *Ecce concipies in utero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum.*
 32 *Hic erit magnus & filius Altissimi vocabitur: & dabit illi Dominus Deus solium David patris ipsius.*
 33 *Regnabitque super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.*

26 *In mense autem sexto.*) Mira diuini consilij œconomia, & quæ à communi hominum iudicio valdè abhorret, quod nobiliss in præcone generationis initium Deus esse voluit, quam in Filio suo. Vaticinium de Iohanne in templo editum passim innotuit: Christus Virgini promittitur in obscuro Iudææ oppido, & vaticiniū hoc in sinu puellæ vnus sepultum manet. Sed oportuit, scilicet, iam à Christi natalibus illud impleri,

Quod Deus per stultitiam saluos fecerit credentes. Thesaurū verò mysterij huius sic apud Virginem deposuit, vt tādē suo tēpore perueniret ad pios omnes. Contemptibilis, fatēor, ista custodia species: sed quæ tum ad probandam fidei humilitatem, tum arcēdā impiorū superbiam optima fuit. Nos verò, etiāsi non statim ratio appareat, discamus modestè nos Deo subiicere nec magistrā habere pigeat, quæ Christum æternā Dei sapien-

1. Co. 1. e. 21.

tiam vtero suo gestavit. Nihil certè magis caedum, quàm vt fatidioso contemptu nos priuamus incomparabilis arcani notitia, quod Deus paruulis & docilibus consultò reconditum esse voluit. Eadem mihi videtur esse causa cur Virginem elegerit viro despondam. Figmentum Originis nihil habet solidi, id fecisse vt Satanà celerè quam hominibus salutem dare parabat. Velum ergo coniugij obtentum fuit coram mundi oculis, vt quem vulgò credebant esse filium Ioseph, pij tandem fide agnoscerent Dei Filium. Non ita quidem inglorius prodiit Christus, quin Diuinitatis in eo gloriam ab initio illustrauerit cœlestis Pater. Angeli enim nuntiarunt natum esse Saluatorem: sed vox eorum tantùm à pastoribus audita non longè manauit. Miraculum vnum celebre esse potuit, quod passim vulgauerunt Magi qui ab Oriente venerant, stellam sibi apparuisse summi Regis natu testem: videmus tamen vt Deus Filium suum quasi in occulto continuerit, donec veniret tempus plenæ manifestationis. tunc enim quasi theatrum illi erexit, in quo conspicuus foret. Participium *κεκοιμισμένος* quo vtitur Euangelista, significat sponso promissam tunc fuisse virginem, non autem marito vxorem traditam. Solenne enim apud Iudeos erat parentibus, filias apud se domi aliquandiu tenere postquam eas viro desponderant: alioqui lex quæ despondæ corruptione extat Deuter. 22. b. 13. superuacua fuisset. Ioseph dicit Lucas fuisse ex genere Dauid, quia familiæ virorum: nominibus cenferi solent. qua de re alibi plura dicturi sumus.

28 *Auc gratiam consequuta.*) Quia stupenda & serè incredibilis erat legatio, à commendatione gratiæ Dei præfatur Angelus. Et certè quum pro tenui intelligentiæ suæ modulo magis angustia sint nostræ mentes, quàm vt immensam operum Dei magnitudinem capiant, optimum hoc remedium est, quum eas ad meditantium gratiæ eius infinitatè erigimus. Quum ergo fidei inuasis sensus diuinæ bonitatis: meritò hunc ordinem tenet Angelus, vt gratiæ Dei meditatione pectus Virginis imbuendo; ipsam ad capiendum incòprehensibile mysterium dilatet. Nam participium *κεκοιμισμένος*, quo vtitur Lucas, gratuitum Dei fauorem exprimit, sicuti clarissè patet ex primo ad Ephesios capite, b. 6. vbi Paulus de nostra cum Deo reconciliatione tractans, Deus, inquit, nos in Filio suo dilecto *ἐχαρίτωσεν*, hoc est, recepit in suam gratiam, & fauore complexus est, qui prius inimici eramus. Postea subiicit Angelus, Deum cum ipsa esse. Nā quos amore suo dignatus est semel Deus, illis se propitiū & beneficium exhibet, suisque beneficiis ornat & profequitur. ideo additur tertium membrum, Quòd benedicta sit inter mulieres. Benedictionem enim tanquam effectum, & probationem Diuini fauoris, ponit. Neque enim pro laude hinc, meo iudicio, capitur: sed potius felicitatem notat. Sic Paulus gratiam primùm, deinde pacem, hoc est omne bonorum genus fidelibus precari solet: significans nos tunc demum beatos & diuites fore, si à Deo bonorum omnium autorem amemus. Quòd si Mariæ felicitas, iustitia & vita ex gratuito Dei amore fluant, eius virtutes, totaque excellentia mera est Dei liberalitas: plusquàm preposterè faciunt qui ab ea perendum docent quod aliunde nobiscum habet. Nimis verò crassa inficitia Papi-

stæ salutationè hanc, quasi magico exorcismo, in preculam verterunt: atque eò prorupit vefania, vt concionatoribus fas non sit, Spiritus gratiam pro suggestu petere, nisi per suum Aue Maria. Atqui præterquam quòd sola gratulatio hinc habetur, temerè sibi alienum officium vsurpant, quod Deus non nisi Angelo iniunxit. bis autem stulta æmulatio, quòd absentem salutant

29 *Quum videsset, turbata est.*) Non dicit Lucas turbata fuisse aspectu Angeli: sed super eius sermone. Cur ergo aspectus etià meminuit? Hinc ego esse causam interpretor, quòd aliqua cœlestis gloriæ in Angelo agnoscens Maria, subitum pauorem ex Dei reuerentia conceperit. Turbata ergo fuit, quòd se non ab homine mortali saluari, sed à Dei Angelo sentiret. Ceterù non ita turbatà fuisse dicit Lucas, vt obstupuerit: quum potius exprimit signū attentæ mētis, & bene compositæ, quum paulo pòst subiicit, cogitasse ipsam quals esset saluatio: hoc est, quorsù tenderet, qui dque sibi velle. statim illi occurrit, nō fuisse de nihilo missum Angelum. Monemur autem hoc exemplo primùm non esse officitanter consideranda Dei opera: deinde ita à nobis expendi decere, vt religio metusque præeat.

30 *Ne timeas Maria.*) Quod timorem ponere eam iubet, semper veniat nobis in mentè, quæ imbecillitas est carnis, fieri non posse quin ter ea mur quoties vel minima gloriæ Dei scintilla appareat. Neque enim vbi seridè Dei præsentia cōcipimus, otiosà imaginari licet. Ergo quò obnoxij sint omnes eius iudicio, ex metu trepidatio oritur, donec se patrem exhibeat. Tantà sancta Virgo in gente sua cernebat scelerù colluuiè, vt iure timeret à maioribus vindictis. Quare vt timorè eximat Angelus, testè se ac præconem incòparabilis boni adesse pronuntiat. Inuenire gratiam Hebraica phrasi posuit Lucas, pro habere Deum propitiū. Neque enim gratiā inuenire dicitur, quæ fieri: sed cui vltro oblata est. Exemplum quum satis nota sint, adducere superuacuum foret.

31 *Ecce concipies in vtero.*) Verba sua conformat Angelus primò ad vaticinium Iesaiæ, deinde ad alios Prophetarù locos: quòd meliùs in animù Virginis penetrat. notè enim, & celebres passim inter pios erant tales prophetiæ. Quàquam simul notandum est, non priuarim dumtaxat in aurem Virginis loquutum esse Angelù: sed Euangelium attulisse, quòd per torum orbem non multo pòst vulgandum erat. Quare non absque Dei consilio factum est, quòd tam disertè expressus fuerit cōsensus inter veteres prophetias, & præsentem de CHRISTO manifestando nuntium. Concipiendi verbum, reflexiò tam Marcionis quàm Manichæi delirio sufficit. Nam inde colligere promptum est, non æthereum corpus vel scelerù Mariæ peperisse: sed quem prius in vtero conceperat factù.

Vocabis nomen eius Iesum.) Nominis ratio apud Mathæum redditur, quod saluum à peccatis faciat populum. Ita in nomine salus promittitur, & ostenditur in quem finem missus fuerit CHRISTVS à Patre in mundum, quæadmodù se pronuntiat non ad perendum venisse, sed vt mundo salutem afferat. Meminerimus autem non hominum arbitrio sed Dei iussu nomen hoc impostum illi fuisse ab Angelo, vt fides nostra in cœlo, non in terra fundata sit. Deducitur à *ישו*, quod Hebræis est salus: vnde & verbum *ישוע*, quod seruare significat. Porro subtiliter arguitur suat.

sunt qui differre contendunt ab Hebraico nomine פְּרִימֹן. Quod Rabbinī scribunt vbiq̄e Iesu, constat maligne ab ipsis fieri, ne Christum honorifice appelletur: quoniam potius insimulent de generem fuisse aliquem Iudæum. Itaque tantundem authoritatis meretur eorum scriptio, ac canis latratus. Quod longè inferius dignitate Filij Dei esse obicitur, si nomen habeat cum aliis commune, idem & de Christo obtendi posset. Sed de vtroque solutio est plusquam facilis: nempe quod sub lege umbratile fuit in Filio Dei plene & ad solidum constare: vel substantiale in ipso esse quod tunc figuratum fuit. Nihil plus momenti habet altera obiectio. Negant venerandum esse, & tremendum nomen Iesu, coram quo omne genua flecti oporteat, nisi vnice competat in Filium Dei. Neque enim Paulus nomen magicum illi inducit, in cuius syllabis inclusa sit marcellas: sed perinde valet loquutio ac si dixisset, Christo datum esse summum imperium à Patre, sub quo totum mundum humiliari oportet. Talibus ergo signis valere iussis, sciamus nomen Iesu fuisse Christo impositum, vt in eo quaerere discant fideles quod olim sub Lege adumbratum fuerat.

32 *Hic erit magnus.* Idem & de Iohanne Baptista dixerat Angelus, quem tamen Christo æquare noluit. Sed Baptista in ordine suo magnus: Christi autem magnitudo continuo potest exprimitur, quæ eum supra omnes creaturas extollit. hoc enim proprium & singulare vnus habet, vt vocetur Filius Dei, quem admodum Apostolus contendit, 1. ad Hebræos capite, b. 5. Fateor quidem & Angelos & Reges interdum ornari hoc titulo in Scriptura: sed hi in commune Dei filij propter excellentiam dicuntur. Atqui minime obscurum vel dubium est quin Filium suum Deus ab omnibus reliquis eximat, quum peculiariter illum sic alloquitur, Filius meus es tu. Ergo hinc neque Angelis, neque hominibus miscetur Christus, vt sit vnus ex grege filiorum Dei: sed quod illi datur, nulli alteri sumere fas est. Filij Dei sunt Reges, certè non iure naturæ: sed quia tanto eos honore dignatus est Deus. Ne Angelis quidem conuenit hoc elogium: nisi quia sub summo capite inter creaturas excellent. Sumus & nos filij, sed adoptione, quam fide consequimur, non autem habemus à natura. Christus autem & vnicus, & vnigenitus. Quod autè verbum futuri temporis eò torquet sædus canis Seruetus, vt Christum probet non æternum esse Dei filium, sed cœpisse talem censerī, ex quo induit carnem nostram, nimis calumniosum est. Ratiocinatur ille, non fuisse Christum Dei filium antequam carne indutus mundo apparuerit: quia dictum sit ab Angelo, Vocabitur. Ego autem contrà excipio, non aliud sonare Angeli verba, quam esse talem in carne manifestandum Dei filium qui æternus fuerat: nam vocari, ad claram noticiam refertur. Atqui inter ista duo multum interest, cœperitne esse Dei Filius qui prius non erat: an patefactus fuerit inter homines, vt scirent eum esse qui promissus olim fuerat. Certè quom omnibus seculis Deus à populo suo inuocatus fuerit Pater: inde conficitur, fuisse in cælo Filium, ex quo & per quem ista paternitas ad homines manaret. Nimium enim sibi arrogant homines, si Dei se filios iactare ausingant,

si quatenus sunt vnigeniti Filij inembra. Quare certum est sanctos patres non nisi Filio mediatore fretos, tam honorificè inuocationem fiduciam sibi sumpsisse. Ceterum quid plenus ista, de qua nunc loquimur, cognitio valeat, alibi Paulus docet: nempe vt iam inirepidè liceat non modo vocare Deum Patrem, sed clamare, Rom. 8. c. 15. & Galat. 4. a. 5. *Dabit Deus solum David.* Diximus Angelum mutuari ex Prophetis elogia, quibus Christum insigniat: quod melius agnoscat sancta Virgo fore Redemptorem patribus olim promissum. Quoties de Ecclesie instantiatione Prophetæ loquuntur, totam fidelium spem ad regnum Davidis reuocant: vt tritum esset apud Iudæos axioma, Ecclesie salutem in sceleris regni illius statu fore positam: nec Messie officio quicquam esse magis aptum & conueniens, quam regnum Davidis de integro erigere. Quare & nomen Davidis interdum ad Messiam trāsferitur: vt Ieremiæ 30. b. 9. Seruiet Donum suo, & David Regi suo. Item Ezechielis 34. f. 24. & 37. f. 24. David seruus meus regnabit princeps super eos. Osæ 3. b. 5. Requirit Dominum, & David regem suum. Loci autem, vbi filius Davidis vocatur, satis noti sunt ac celebres. In summa significat Angelus impletum in Christi persona iri vaticinium Amos de suscitando tabernaculo Davidis, quod dirutum & euersum erat. Amos capite 9. c. 11.

33 *Regnabit super Domum Iacob.* Quom solus peculiariter Iudæis fuerit promissa (sicuti sædus cum patre ipsorum Abraham percussum erat) & Christus, teste Paulo, minister fuerit circuncisionis: non immeritò Angelus regnum eius statuit in gente illa, sicuti propria fuit sedes ad comitaculum. Sed hoc cum aliis vaticiniis minime pugnat, quæ regnum Christi propagant & extendunt vsque ad vltimos terræ fines. Deus enim noua & admirabili adoptione Gentes inseruit in familiam Iacob, quæ prius extraneæ fuerant: sic tamen vt Iudæi, tanquam primogeniti, potiore tenerent gradum, quem admodum in Psalmo 110. a. 2. habetur, Sceptrum potentie tue emittet Dominus ex Sion. Locatum ergo fuit solium Christi in populo Israel, vnde totum orbem sibi subiiceret. Quotquot autem aggregauit per fidem filiis Abraham, verus Israel censetur. Esti autem Iudæi sua delectione se abdicarunt ab Ecclesia Dei, seruabit tamen Dominus vsque in finem aliquas reliquias: quoniam vocatio eius sine pœnitentia est. Corpus quidem populi in speciebus resectum est: sed meminisse debemus mysterij de quo disserit Paulus ad Romanos capite 11. c. 25. Tandem futurum scilicet vt Deus aliquos ex Iudæis ex dissipatione colligat. Interim Ecclesia, quæ per totum orbem sparsa est, spiritualis est domus Iacob, quando originem suam ex Sione duxit.

In æternum. Admonet Angelus quo sensu toties apud Prophetas promissa fuerit perpetuitas regno Davidis. Huius tantum & Solomonis ætate floruerat potentia & opibus, Roboam tertius successor vix tribum vnâ & dimidiam retinuit. Ex eo non destitit variis cladibus concuti, donec tandem concideret. Nunc Angelus declarat vbi stabilitum fuerit in Christi persona, excidio non fore obnoxium. & ad eam rem afferendam verba Danielis vsurpat, quæ habentur capite 7. d. 14. Huius regni nullum fore finem. Ceterum etiam

Phil. 1. 6. 9.

Eph. 2. 7.

2e. 15. 8.

verborum sensus est, Deum regni Christi & Ecclesie æternum fore præsidem ac custodem, vt nunquam intereat in terra, quandiu Sol & Luna in cælo fulgebunt, vera tamen perpetuitas ad fu-

turam gloriam pertinet. Sic ergo continua serie fideles alij aliis in hac vita succedunt, vt demum colligendi sint simul in cælum, vbi sine fine regnabunt.

MATTH. MARC.

LVC. I.

34 Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo erit istud? quoniam quidem virum non cognosco.

35 Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: quapropter & quod nascetur sanctum, vocabitur Filium Dei.

36 Atque ecce Elisabeth cognata tua, & ipsa concepit filium: in senectute sua: & hic sextus mensis est illi quæ dicebatur sterili:

37 Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.

38 Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum. Ac discessit ab illa Angelus.

34 Quomodo erit istud? Videtur sancta Virgo non minus malignè restringere Dei potentiam quam prius Zacharias. Quod enim præter communem naturæ ordinem est, impossibile esse colligit. Sic enim ratiocinatur. Virum non cognosco: quæ credam igitur futurum quod nūtiat? Nec verò magnopere laborandum est vt eam purgemus ab omni vitio, fide enim statim transcendere debuit ad immensam Dei virtutem, quæ minime alligata est naturalibus mediis, sed totum mūdū superat, nunc autem in vulgari generationis modo si bñsistit. Quanquam sciendum est non ita dubitare, vel sciscitari, vt sensibus suis Dei potentiam vel subiicere vel æquare velit tantū subita admiratione percussa, ad mouendam hanc quæstionem rapitur. Quod autem obedienter amplexa sit promissionem, hinc colligi potest, quod quum multa occurrerent in contrariam partem, non nisi in vno hæsit. Obiicere promptum erat, vbi nam esset folium illud Dauidis, quum pridem abolita esset omnis dignitas imperij, totiusque regij generis extinctus splendor. Certè si rem æstimasset iudicio carnis, pro fabula dixisset quod au dierat ab Angelo. Quare non dubium est quin penitus de Ecclesie institutione persuasa, rei secundum carnem incredibili faciliè locum dederit. Et probabile est, tunc passim celebratum fuisse vaticinium illud Esaia, vbi furculum Deus se excitaturam promittit ex contempto Isai trunco. Fides ergo de gratia Dei in animo Virginis concepta, effecit vt sine controuersia admitteret aliam sibi nuntium de erigendo folio Dauidis. Si quis excipiat, fuisse etiam aliud vaticinium, quod virgo filium paritura esset: respondeo, eius mylterij tunc obscuram fuisse notitiam. Nasciturum quidem sibi regem sperabant patres, sub quo beatus ac felix esset Dei populus: sed modus quasi velo interposito absconditus latebat. Ergo nihil mirum si quæstionem mouet sancta Virgo de re sibi incognita. Quod autem ex eius verbis suspicari sunt quidam, perpetuæ virginitatis conceptum habuisse votum: nimis infirmum est, imò prorsus absurdū, perfidè enim passa fuisset se marito collocari, sanctūmque coniugij fœdus non sine Dei ludibrio spreuisset. Quamlibet barbara tyrannis grassata sit in hac parte sub Papatu: nunquam tamen eougressi ausi sunt, vt permitterent uxori continentiam vouere suo arbitrio. Deinde

puerile commentum est, Monachisum fingere inter Iudæos. Soluendum est tamen obiectum illud, quod Virgo in futurum tēpus respiciat, id est quæ significet nullam sibi fore cohabitationem cum viro. Hæc verò coniectura, & probabilis est & simplex, quod rei magnitudo, vel potius maiestas, Virginem perculerit, vt sensus omnes admiratione ligatos haberet ac constrictos. Quum audit nasciturum esse Dei filium, aliquid nec in vulgare concipit. atque hæc ratio est cur coitum virilem excludat. Hinc ætonita exclamat, Quomodo erit istud: Ideo tam clementer illi Deus ignoscit, & per Angelum benignè & coniter respondet: quia reuerenter & sobriè, non sine admiratione Diuini operis, quæstionem quomodo futurum esset quod sibi persuaserat vulgari & consueta naturæ ratione esse sublimius. Denique hæc quæstio fidei aduersa ideo non fuit: quia ex admiratione potius quàm ex diffidentia oriebatur.

35 Spiritus sanctus superueniet in te.) Modum non definit Angelus, qui curiositati sufficiat, sicuti opus non fuit. Sed virginem simpliciter ad considerandam Spiritus sancti virtutem reuocat, vt cum silentio & quiete se illi totā resignet. Verbum superuenire, significat extraordinarium fore hoc opus, vbi naturæ media deficiunt. Proximū etiā membrū exegeticè additur, Quod virtus Altissimi eam obumbrabit. Spiritus enim quasi essentialis est Dei virtus, cuius efficacia se profert ac exerit tam in tota mundi gubernatione, quàm in miraculis. In verbo Obumbrandi concinnata est metaphora virtutem Dei, qua suos tuetur & protegit, Scriptura frequenter vmbra comparat. Sed alia videtur esse huius loci peculiaris ratio: nempe arcanam fore Spiritus operationē, ac si nubes opposita hominum oculos in intuitu submoueret. Sicuti autem in edendis miraculis Deus operum suorum rationem nobis subtrahit, ita nostrū est sobriè adorare quod nobis vult esse occultum. Propterea quod nascetur sanctum. Confirmatio est proximæ sententiæ: Docet enim Angelus Christi oportere abique viri & mulieris coitu nasci, vt sanctus sit, & Dei filius: hoc est vt sanctitate & gloria supra omnes creaturas excellat, neque teneat cōmunē inter homines gradū. Hæretici qui fingunt ipsum, ex quo genitus est homo, factum esse Dei filium, particulam causalem arripiunt, ideo vocandum esse Dei filium, quia mirabiliter

Spiritus

Spiritus sancti virtute conceptus erit, sed perperâ ratiocinantur. Quâvis enim sit manifestatus Filius Dei in carne, non sequitur quin fuerit Sermo ante secula ex Patre genitus. Quin potius ille idē qui Filius Dei erat in sua aeterna Diuinitate, apparuit etiam in humana carne Dei filius. Cæterum locus hic non modo personæ vnitatē in Christo commendat, sed simul ostendit Christū, quatenus humanam naturam induit, esse Dei filium. Ergo filij Dei nomen sicut Diuinæ Christi essentia ab initio propriū fuit, ita nunc coniunctim in vtraque simul cōpetit naturam: quia arcana & cælestis generationis ratio eum à vulgari hominū ordine eximit. Alibi quidem sapiens, vt seuerē hominem esse affirmet, Filium se hominis vocat: sed non obstat humanæ naturæ veritas quin peculiarem illi honorem præ aliis omnibus conciliet Diuina generatio, quod scilicet præter ordinarium naturæ modum conceptus ex Spiritu sancto fuerit. Hinc merito crescit nobis fiducia, vt liberius audeamus Deum inuocare patrem: quia vt eum nobis communem secum faceret vnicus eius Filius, frater noster esse voluit. Notandum etiam est, quod Christus, quatenus spirituali virtute conceptus est, dicitur Semen sanctum. Quemadmodum enim illum oportuit esse verum hominem vt peccata nostra expiaret, mortēque ac Satanā vinceret in carne nostra, denique vt esset verus Mediator: ita necesse fuit, vt alios purgaret, immunem esse ab omni immunditie & macula. Quauis ergo ex Abraham femine genitus sit Christus: nihil tamen contagi ex vitiosa natura cōtraixit: quoniam ab ipsa origine purum seruauit Dei Spiritus: nec tantum vt in se priuū sanctitate polleat, sed magis vt suos sanctificet. Ergo ipse cōceptionis modus testatur Mediatorem nobis esse à peccatoribus segregatum.

36 *Et ecce Elisabeth.*) Domestico exemplo Angelus fidem Mariæ in spem miraculi erigit. Nā si non potuit neque sterilitas, neque senectus Elisabeth obstare Deo quin ipsam faceret matrem, non est quod se amplius Maria intra vīsitatos naturæ fines contineat, quando tale Diuinæ potentia specimen in cognata sua cernit. Sextum mensē diserte notat: quia quū mense quinto sentire solet mulier vitalē fetum, sextus mensis dubitationem eximit. Debuerat quidem Maria simplici Dei verbo sic acquiescere, vt nihil opus esset aliū de fidē adstrui: sed ne amplius vacillet, nouo hoc adminiculo promissionem suā dominus fulcire dignatur. Eadem quotidie indulgentia nos leuat ac sustinet: imò etiā maiore, quo scilicet debilior est fides nostra. itaque ne dubia sit nobis sua veritas, testimonia quæ eā nobis confirmant, hinc inde accersit. Quomodo intercesserit cognatio inter Elisabeth, quæ erat ex filiabus Aaron, & Mariam quæ ex stirpe David erat, queritur. Atque etiam videtur id pugnare cum Lege, quæ mulieres vetabat abnubere in alienas tribus. Quantum ad Legem spectat, si finis respiciatur, tantum ea cōnubia vetabat quæ hereditates miscere possent. Nullum verò tale periculum fuit, si qua ex tribu Iuda mulier sacerdoti nuberet, ad quem trāsferri hereditas non poterat. Eadem etiam ratio fuit, si qua ex tribu Leui mulier extra gētem suam elocaretur. Fieri autē potest vt originē duceret sanctæ Virginis mater ex tribu Aaron, atque ita consanguinitas esset eius filia cum Elisabeth.

37 *Non eris impossibile apud, &c.*) Si verbum in p

pria & natia significatione accipere libeat, sensus est facturum esse Deum quicquid promittit: quia nullum oblatulum par sit eius virtuti, & tale erit argumentum, Hoc pollicitus est Deus, ergo præstabit: quia nulla contra eius verbū impossibilitas obici debet. Sed quia *verbum* secundum linguæ Hebraicę phrasin pro re plerunq; capitur, simplicius exponere licet, nihil Deo esse impossibile. Quamquam semper tenendum est axioma, peruersē eos vagari qui de potentia Dei imaginantur extra verbum, si quid visum est: quia sic consideranda est eius immetitas, vt spei & fiducia nobis sit materia. Iam verò non temere solum & inutiliter, sed etiam periculosē disputatur quid sit Deo possibile, nisi simul occurrat quid ipse velit. Porrò facit hic Angelus quod passim solet Deus in Scriptura: non pe dum generalis doctrina speciem vnā promissionis confirmat. Atque hic verus est rectūque generalis doctrinae usus, dū promissiones illic sparsas ad rem præsentē applicamus, quoties anxij sumus & perplexi. quāuū enim manent indefinitæ, surgent. Porro non mirum est quod Dei potentiam Mariæ Angelus prædicat: cuius dissidentia fidem promissionibus vt plurimum detrahit. Verbo fatentur omnes omnipotentē esse Deum: interea si quid promittit opinione nostra maius, hæsitamus. Vnde idē nisi quid nihil plus illi tribuim⁹ potentia quā sensus ostri capiūt? Ideò Paulus ad Rom. cap. 4. d. 20. sic em Abraham laudans, dicit illum dedisse gloriam: eo, quod implere posset quicquid promiserat. Et alibi quū de spe vitæ aeternæ agitur, Dei potentiam sibi proponit. Scio, inquit, eoi crediderim, quod potens sit depositum meum seruare. Videtur quidem hæc exigua esse fidei portio, quod nemo, quantumvis impius, Deo palam omnipotentis titulum deroget. Verum qui probē & penitus infixam in corde suo habet Dei potentiam, reliqua fidei impedimenta faciliē superabit. Notandū tamen est, potentiam Dei verā fide effectualem, vt

2. Tim. 1. c.

38 *Ecce ancilla Domini.*) Non permittit sibi sancta Virgo ultra disputare: nec tamen dubiū est quin obrepere multa poterint quæ memorari inuicerent illius fidei, imò eius animū profusus ab Angeli sermone auerterēt. Sed ansam præciciens cōtrariis rationibus, seipsam in obsequium cogit. Atque hæc vera est fidei probatio, cū cohibentur mentes nostras, & velut captiua tenemus, ne hoc vel illud Deo opponere audeant: sicuti rursus in fidelitatis mater est discipulandi licentia: Nec leue his verbis inest pondus, Ecce ancilla Domini. se enim totam offert Deo & addicit, vt ille iure suo liberē vtatur. Subducunt enim se increduli ab eius manu, & quantum in se est, opus eius impediunt. Fides autem nos sistit Deo, vt præstō simus ad parendū. Quod si ideo ancilla Domini sit sancta Virgo, quia obedienter eius imperio se subiecit: nulla deterior cōmuniā esse quam fugitādo, illi negare quod meretur ac postulat obsequium. Denique vt sola fides nos inuigilet Deo seruos reddat, & tradit in eius potestatem, ita infidelitas rebelles & transfugas facit. *Fiat mihi.* Bīariam exponi potest hoc membrum, vel quod vno cōextu se Deo resignare ac tradere pergat. Ego simpliciter interpretor, quod de virtute Dei permissa libentēque sequens quod vocat, simul promissio-

b j

ni eius subscribit: atque ita effectū non modò ex- peccat, sed etiam cupidè expetit.

MATTH. MARC.

LVC. I.

- 39 *Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana cum festinatione in civitatem Iuda,*
 40 *Et intravit in domum Zachariae, ac salutavit Elisabeth,*
 41 *Et factum est, ut audivit Elisabeth salutationem Mariae, salijt infans in utero illius, & repleta est Spiritu sancto Elisabeth,*
 42 *Exclamavitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus ventris tui.*
 43 *Et vnde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me?*
 44 *Ecce enim ut facta est vox salutationis tuae in auribus meis, salijt prae gaudio infans in utero meo.*
 45 *Et beata quae credidit: quia complementum erit ijs quae dicta sunt illi à Domino.*

39 *Exurgens autem Maria.*) Profectio hæc cuius meminit Lucas, testatur non euanidâ fuisse Mariæ fidem: quia non distulit vnâ cum Angeli conspectu Dei promissio, sed eius animo infidet. Festinatio autem serij ardentisque affectus testis est. Inde colligere licet, posthabitis omnibus aliis rebus hanc Dei gratiam à Virgine fuisse astimatum vt par erat. Quæri tamen potest quo consilio susceperit iter illud. Certum est non simpliciter inquirendi causa venisse, quia non minus Filium Dei in corde suo per fidem quàm in utero conceptum fouebat. Neque etiam quibusdam subscribo qui gratulandi causa venisse putâr. probabilius. n. mihi videtur, partim augendâ confirmandâque fidei suæ, partim illustrandâ vltro citròque gratiæ Dei habitam ab ea fuisse rationem. Nec verò est cur absurdum ducamus, quæsitam ab ea fidei confirmationem fuisse ex miraculi conspectu, quod Angelus non frustra illi in medium proposuerat. Nam etsi nudo verbo Domini contenti sunt fideles: nihil tamen interea operum eius negligunt, quod sentiunt ad fidei suæ adminiculum valere. Præsertim verò Mariæ oblatum sibi adminiculum amplecti debuit nisi respicere vellet quod Dominus vltro illi dederat. Deinde mutuus conspectus tam ipsam quàm Elisabeth accendere potuit ad maiorem gratitudinem, sicuti ex contextu patet. Fuit enim magis conspicua & insignis Dei virtus in vno duplicis gratiæ intuitu: quia ipsa comparatio non parum lucis addebat. Cæterum non exprimit Lucas quænam fuerit vrbs in qua Zacharias habitabat: sed tantum cõmemorat pertinuisse ad tribum Iuda. deinde sitam fuisse in regione montana. Vnde colligitur, longius abfuisse ab oppido Nazareth quàm Hierosolymam.

41 *Vt audivit salutationem.*) Naturale est vt ad subitum gaudium moueat se fœtus in utero grauidæ mulieris: sed Lucas aliquid extraordinarium notare voluit. Quanquam nihil ad rem attinet argutis quæstionibus nos intricare, an senserit infans Christi præsentiam, an sensus hic fuerit pietatis, potiùs hoc vnum sufficiat, arcano Spiritus motu infante saluisse. Nec sanè propriū illi sensum tribuit Lucas: sed magis significat hæc Diuinæ in matre ipsa operationis fuisse partem, quòd infans exultauit in utero eius. Quòd dicit Spiritu sancto repletam: sensus est, Spiritu prophético præter consuetum morem repente donatam esse. Neque enim priùs Spiritus donata vacua erat: sed tunc longè vberior vis & insolita

apparuit.

42 *Benedicta tu.*) Videtur in pari gradu Mariam & Christum locare: quod minime consentaneum foret. Sed ego libenter eorum sententiam admitto, qui in secundo membro causam reddi putant. Vltimum enim est, copulam sumi vice particulæ causalis. Benedictam ergo cognatam suam prædicat Elisabeth, propter filij benedictionem. Etsi autem prima non fuit Mariæ felicitas, Christum in utero gestare: inò ordine posterior est ista dignitas, quàm Spiritu Christi renasci in nouam vitam: merito tamen vocatur benedicta, quam Deus singulari isto honore dignatus est, vt Filium suum, in quo spiritualiter erat regnata, mundo pareret. Et hodie celebrari nequit allata nobis per Christum benedictio, quin simul occurrat quàm honorificè Mariam ornauerit Deus, qui vnigeniti Filij sui matrem esse voluit.

43 *Vnde hoc mihi.*) Notanda est ista moderatio, quòd Elisabeth eximias in Mariæ gratias Dei reputans, iusto eam honore profequitur. neque tamen sublimiùs quàm deceat extollit eum Dei iniuria. Nam (quæ ingentia est mundo prauitas) pauci sunt qui non altero ex duobus his vitiis laborent: quia alij sibi ultra modum placentes, vt soli emineant, dona Dei malignè spernunt in fratribus suis: alij verò homines adeò superstitiosè extollunt, vt idola sibi in illis fabricent. hinc factum est vt Christo velut in subfessillum redactò, prima sedes Mariæ tribueretur. Contrâ, Elisabeth in ea celebranda adeò non obscurat Dei gloriam, vt potiùs ad Deum omnia referat. Interim tamen, quia sibi & aliis prælatam agnosceat, superioriorem gradum illi non inuidet. plùsque sibi quàm debeat concedi modeste prædicat. Quòd Mariam appellat Domini sui matrem: notatur personæ vnitatis in duabus Christi naturis: ac si dixisset, eum qui genitus est mortalis homo in utero Mariæ, simul æternum esse Deum. Tenèdum enim memoria est, non loqui ex proprio sensu mulierculam, sed tantum proferre quæ Spiritus sanctus dicitur. Propriè autem conuenit hoc nomen Filio Dei in carne manifestato, cui data est à Patre omnis potestas, & qui ordinatus est sùmus cœli & terre princeps, per cuius manum deus omnia gubernat. Fidelium tamè maximè dominus est, qui se eius imperio spontè & placidè submitunt: neque enim caput est nisi corporis sui. Ideo dicit Paulus, Quâ-
 1. Cor. 8. 6.
 5. uis multi vocentur domini in mûdo, nobis tamè, hoc

hoc est fidei domesticis, vnicum esse dominum. Porro quum istam Dei gratiam de qua loquitur, amplificar ex subito motu infantis quem vtero gestabat, non dubium est quin testari vellet se aliquid supernaturale & Diuinum sensisse.

45 *Beata que creditur.* Quando ex superiore Luca testimonio constat, arcano Spiritu impulsam loquam esse Elisabeth, ille Spiritus est qui Mariam, eo quod creditur, beatam esse pronuntiat, & Mariæ idem laudando, generaliter admonet vbi sita sit vera hominum felicitas. Felix Maria, quæ Dei promissionem corde amplexa, sibi totique mundo salutem concepit ac peperit. Hoc illi spectale: sed quia nulla nobis iustitiz, vitæ, aut vilius boni gutta superest, nisi quantum verbo suo Dominus offert, vna est fides quæ ab extrema inopia & miseria ereptos veræ felicitatis nos facit compotes. Et magnum pondus inest huic mēbro, Quia complementum erit omnib, quæ dicta sunt. sensus enim est, fide locum dari promissionibus Diuinis, vt suum in nobis effectum obtineat. Certum quidem est non pendere ex hominum arbitrio Dei veritatem, quin potius verum est illud, Deū perpetuò veracē inane: quauis totus mūdus (qui incredul s est ac mēdax) illius fidē labere

facere conetur. sed quia indigni sūt increduli qui promissionū fructum percipiant, ideo docet scriptura, fide tantum eticac esse in salutem nostram. Offert enim Deus sua beneficia promiscue omnibus: fides autem finem ad ea recipienda expandit: incredulitas autem excidere patitur, ne ad nos vique perueniant. Si qua fuisset Mariæ incredulitas, obitare tamen Deo non poterat quin opus suum compleret alio quo visum esset modo. Sed beata dicitur, quæ oblatam sibi benedictionē fide recipiens, Deo viam patefecit ad complendum opus suum, sicuti rursum incredulitas iannā illi claudit, manūque eius ab opere arcet, ne saluificam sentiant qui ipsam fraudant virtutis suæ laude. Notanda est etiam fraatio inter verbum & fidem: vnde colligimus quid sit credere: nēpe, dum loquenti Deo subscribimus, certōque statuimus, quod nobis promittitur factū esse. Particula, A Domino, tantundem valet atque ex parte Dei, vt vulgo barbari loquuntur. Promissio enim per Angelum allata fuerat: sed prodierat à solo Deo. Vnde colligimus, siue Angelorum siue hominum ministerio vtatur Deus, velle tamen non minus honoris verbo suo deferri quā si palam ipse e cœlo descenderet.

L V C. I.

MATTH. MARC.

- 46 *Et ait Maria, Magnificat anima mea Dominum,*
 47 *Et exultauit spiritus meus in Deo seruatore meo:*
 48 *Quia respexit ad humilitatem ancilla suæ: ecce enim ex hoc tempore beatam me dicent omnes generationes:*
 49 *Quia fecit mihi magna qui potens est, & sanctum nomen eius.*
 50 *Et misericordia eius in progeniem & progeniem timentibus*

1111.

Nūc refertur in signe & memorabile sanctæ Virginis canticum: ex quo clarè apparet quanta Spiritus gratia excelluerit. Tria autem sunt huius cātici membra. Primum enim Maria, quā in se experita erat Dei misericordiā, solenni gratiarum actione celebrat. Deinde generalibus clogiis Dei potentiam & iudicia commendat. Tādem ea accomodat præsentis causæ, vbi de redemptione olim Ecclesiæ promissa & iam præstita disserit.

46 *Magnificat animam.* Hic gratitudinē suam testatur Maria, quemadmodum nuper dictum est. Quia autem plerumque hypocritæ plenis buccis, nullo cordis affectu, Dei laudes cantant, dicit Maria se ex interiore animi sensu laudare Deum. Et certè nihil aliud quā sacri Dei nomen profanant qui non ex animo, sed lingua tantum prædicant eius gloriā. Porro quum voces Animæ & Spiritus variè sumantur in Scriptura, simul tamen cōiunctæ duas animæ præcipuè facultates denotant. Spiritus enim pro intelligētia capitur, Animus autem pro sede affectuum. Vt tenemus sanctæ Virginis mentem, notandum est, quod secundo loco hic ponitur, ordine prius esse. Nam vt ad laudandum Deum incitetur hominis voluntas, præcedat spiritus exultatio necesse est: quemadmodum Iacobus docet, lætatur quis? psallat. Tristitia enim & anxietas tum animum constringunt, tum linguam impediunt à celebrāda Dei bonitate. Ergo vbi gaudio exultat mēs Maria, cor in laudem Dei erumpit. Nec abs re Deo tribuit epitheton Seruatoris quū de cordis sui lætitia loquitur. donec enim agnitus fuerit Deus Seruator, nūquā in verum & liberum gaudium soluentur hominū

mentes, sed perplexè & sollicitè hærebunt. Itaque solas est paternus Dei saior, & ex eo manās salus, quæ nos lætitia perfundunt. In summa, hoc primum est, vt gloriari possint fideles salutem sibi in Deo esse: alterum deinde sequi debet, vt beneficium Patrem experti gratias illi agāt. Nomen *seruipoc* plus Græcis significat quā Latinis Seruator, nempe qui non semel tantum liberat, sed perpetuè salutis autor est.

48 *Quia respexit.* Exponit cur in Deo fundamentum habeat cordis sui gaudium: quia scilicet gratuito respecta ab ipso fuerit. Humilem enim se vocas, dignitate omni se abdicat, vt gratuita Dei bonitati adscribat totam gloriandi materiam. Neque enim (vt stultè putarunt indocti & barbari homines) humilitas hic summisionem, vel modestiam, vel animi habitum significat: sed tantundem valet ac vilis abiectaque cōditio. Sensus ergo est, quod ignobilis eram & contempta, id non obstitit Deo quo minus dignatus sit ad me oculos suos conuertere. Quod si Mariæ humilitas excellentiæ opponitur quemadmodum & res ipsa clamat, & ex Græca voce liquet) videmus vt Maria se ipsam eximaniens, Deum vnū extollat. Nec verò ficta hoc humilitatis præconiū fuit: sed simplex & ingenua eius, y quam animo in sculptam habebat, persuasiois confessio. Nam & nullus erat coram mundo pretij, & ipsa nihilo plus se estimabat. *Ex hoc tempore beatam* Significat, memorabile seculis omnibus fore hoc Dei beneficium. Quod si tam insigne est vt passim omnium ore prædicari debeat, ipsi Mariæ in quā collatum fuit, de eo silere minimè fas est. Ob-

b. ij.

Reg. 3. d. 4.

Yacobi 5. c. 33.

ferua autem Maria nihil in sua foelicitate ponere nisi quod sibi diuinitus datum esse agnoscat, eiusque gratia acceptum refert. Beata, inquit, censebor per omnes aetates. An quia sibi propria virtute vel industria laudem hanc quaesierit? Quin potius solum Dei opus commemorat. Vnde perspicimus quantum ab ea distent Papistae, qui manibus suis figmentis eam temere ornantes, quicquid accepit bonorum à Deo, ferè pro nihilo habent. magnificos, inò plusquam superbos titulos affatim congerunt: quòd sit regina caeli, stella salutis, porta vitæ, dulcedo, spes & salus. Quinetiam eò impudentiæ & furoris ipsos proripuit Satan, vt imperium illi in Christum traderent: hæc enim est eorum cantilena, Roga Patrem, iube Natum. Nihil horum à Domino profectum esse quum liquido constat, omnia vno verbo sancta Virgo repudiat, dum totam suã gloriam in Dei beneficiis statuit. Nam si hoc vno tantum nomine celebranda est, quòd Deus magnificè eam ipsa egit, sicutis titulis, qui aliunde proveniunt, nullus relinquitur locus. Adde quòd nihil illi magis probosam est, quam Filio Dei eripi quod suum est, vt sacrificis eius spolis ipsa induatur. Eant nunc Papistae, & nos in Christi matrem iniurios esse clamitent, quia reiectis hominum mendacijs, tantum Dei beneficia in illa prædicamus. Atqui quod ei maxime honorificum est, nos concedimus: isti verò præposterius cultores detrahunt. Libenter enim eã amplectimur magistrã, eiusque doctrinã & præceptis obtemperamus. Certè non obscurum est quid hæc dicat: quo posthabito & velut calcato, fidem eius dicitis, quantum in se est, abrogant Papistae. Nos verò meminerimus communem hæc in laudandis tũ Angelis tum hominibus præscribi regulam, vt in illis celebretur Dei gratia: sicuti etiam nihil omnino est laudabile quod non inde prodierit. Quò dicit, Deum qui potens est fecisse magnificè, significat Deum non alieno subsidio fuisse adiutum, vt sola eius potentia emineat. Iam repetendum est quod prius dixit se fuisse respectam quantum abiecta & cõtempnibilis foret. Vnde sequitur præposterius & adulterinas esse Mariæ laudes, quibus non in solidum extollitur Dei potètia & gratuitus fauor.

49 *Et factum nomen eius.*) Hæc est secunda pars cantici, in qua generalibus sententijs sancta Virgo Dei virtutem, iudicia & misericordiam cõmendat. Neque enim vno contextu hoc membrum cum superioribus, sed seorsum legi debet. Extulerat Maria quam in se experta erat Dei gratiam. Hinc sumpta occasione exclamatur, sanctum esse eius nomen, & misericordiam eius omnibus seculis vige-

re. Porro sanctum vocatur Dei nomen, quia reuerentiam summam meretur: vt quoties Dei fit mētio, simul veneranda eius maiestas in medium prodeat. Proxima sententia, vbi laudatur perpetua misericordia Dei, ex solenni pacti formula sumpta est, Ego Deus tuus, & feminis tui in seculum. Gen. 17. b. 7. Deut. 7. b. 9. Item, Ego sum Deus faciens misericordiam in mille generationes. Quibus verbis non modò testatur se perpetuò fore sui similem: sed continuum fauorem exprimit, quem erga suos prosequitur, vt post eorum mortem, filios & nepotes, totamque sobolem diligit. Sic continuo amoris tenore prosequutus est Abraham posteros: quoniam patrem Abraham semel in gratiam complexus, æternum cum ipso fœdus pepigerat. Sed quia nò omnes qui descendunt ex Abraham secūdu carnem, genui nī sunt Abraham filij, promissionis effectum restringit Maria ad veros Dei cultores: quemadmodum & Dauid Psal. 103. c. 17. Misericordia domini à seculo vsque in seculum super timentes eum & iustitia eius in filios filiorum: iis qui custodiunt fœdus eius, &c. Sic ergo deus Sanctorum filijs misericordem se per omnes aetates fore promittit, vt nullam tamen hypocrisis vanam fiducia materiam præbeat, quoniam frustra & temerè deum sibi esse patrem gloriantur qui degeneres sunt Sanctorum filij, & ab eorum pietate fidèque desciverūt. Quare hæc exceptione refellitur eorum vanitas & iactantia, qui falsè, gratiæ Dei prætextu, sine fide, inflati sunt. Vniuersale quidem salutis fœdus pepigit Deus cum genere Abraham: sed quemadmodum lapides pluvia irrigati non mollescunt, ita incredulis obstitit sua durities ne ad eos penetraret promissa iustitia & salus. Interim Deus, vt stabilis ratiaque esset sua promissio, semen aliquod seruauit sub timore Domini comprehenditur tota pietas & religio: quæ sine fide cõstare non potest. Verum hæc poterit obici quaestio, Quorsum attinet vocari Deum misericordem, si talem nemo eum sentit, nisi qui eius gratiam promeretur? Nam si dei misericordia est super timentes eum, pietas & bona conscientia gratiam hominibus apud eum conciliant, hoc autem modo eius gratiam suis meritis homines præueniunt. Respondeo, hanc quoque esse misericordiam patrem, quòd timorem sui & reuerentiam piorū filijs deus inspirat. Neque enim hæc notatur gratiæ initium, quasi deus è cælo otiosus speculetur quinam ea digni sint: sed tantum hypocrisis excutitur peruersa securitas, ne deum sibi obstrictum esse putent, quia carnales sunt Sanctorum filij: quò diuini scederis longè alius sit finis & diuersa conditio, nepe vt aliquem semper in mundo populum habeat à quo putè colatur.

MATTH. MARC.

L V C. I.

- 51 *Fecit potentiam in brachio suo: dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum.*
 52 *Detraxit primates ex solijs, & exaltauit humiles.*
 53 *Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes.*
 54 *Suscipit Israel puerum suum, vt memor esset misericordiae:*
 55 *quemadmodum loquutus est ad patres nostros, Abraham & seminij eius in seculum.*

51 *Fecit potentiam.*) Perire valet ac si dixisset, Potenter operatus est, Brachiũ autem Dei omnibus alijs adminiculis opponitur: sicuti apud Ie-

saiam, capite 59. c. 16. Respexit deus, & nemo fuit adiutor. Itaque salutem illi peperit brachium eius, & iustitiam suã pro futura habuit. Intelligit ergo Maria,

Maria, Deum sua vnus virtute contentū, nullō adhibuisse operis socios, nullos vocasse ad opem sibi ferendam. Quod continuo pôlit sequitur de superbis, videri potest additum ob duas causas: tū quia nihil proficiunt superbi, qui gigantum more Deo resiliere conantur: nisi qui non explicat Deus brachij sui potentiam nisi in salutem humilium: superbos verò, qui sibi multum arrogant, deicit. Quo pertinet illa Petri exhortatio, Humilia-mini sub potenti Dei manu, &c. Est autem notatu digna loquutio, dispergi superbos cogitatione cordis. Nam (vt iammanis est corū superbia & ambitio, vt est cupiditas insatiabilis) in capiendis cōsiliis quasi immensam molem cogmētant: atque, vt vno verbo dicam, ædificant turrem Babel. Nam minimè contenti stultè hoc vel illud supra vires tentasse, nouas subinde insanæ audaciæ consultationes prioribus accumulab. Postquam Deus aliquandiu tacitus è cælo derisit præclaros eorū apparatus, totam illam congeriem repente dissipat. quemadmodum si quis diruto ædificio, quæ prius firma solidaque commissura inter se compacta erant, in plagas diuersas longè dispergat.

52 *Deiuxta primates.* Ita vertere placuit, vt tollatur ambiguitas. Nam etiã *divas* Graecis vocantur à potentia, sunt tamen præfecti & summi magistratus. Potentes vero, multi participium esse putant. Eos detrabi è solis prædicat Maria, vt in eorum locum euehantur obscuri & ignobiles. ita Dei prouidentia & iudiciis tribuit quod prophani homines vocant ludum Fortunæ. Sciamus tamen non tribui Deo absolutam potentiam, vt tyrannico imperio homines, tanquam pilas, agitet ac verset sursum deorsum. sed iustam gubernationem, cui subest optima ratio, licet nos sæpe fugiat. Non enim Deum oblectant mutationes, vt per ludibrium in sublime attollat quos protinus deiicere stauerit: sed rerum statum potius conuertit hominum prauitas: quia nemo in eius arbitrio & manu positam esse agnoscit cuiusque fortem. qui verò eminent supra alios, non modo contumeliosè & crudeliter insultant proximis suis, sed etiam ferociter contra suæ altitudinis autorem. Ergo vt re ipsa discamus, quicquid altum est in mundo, & excellit, Deo subesse, totumque mundum eius imperio regi, alij tolluntur in sublime honoris gradum, alij autem labuntur ex suis solis, vel præcipientes cadunt. hanc mutationum causam & finem assignat Dauid, Psal. 107. d. 20. & Daniel 2. c. 21. Videmus sanè vt præter modum insolescant mundi principes, vt distillant in luxuriam, vt turgent superbia, vt eos prosperæ fortunæ dulcedo inebriet. Tantam ingratitude si ferre nequeat Dominus, nihil mirum hinc fit vt plerumque non diu maneant stabiles quos Deus in sublime extulit. iam rursus regum & principum splendor hominum vulgus obstupefacit, vt pauci superius aliquid nomen esse cogitent. Quòd si ex vtero sceptrum afferrent secum principes, & continua esset regnorum stabilitas, statim euanesceret omnis Dei & eius prouidentia notitia. Dominus ergo humiles in sublime tollens, mundi superbiā quasi in triumpho traducit, & simul ad simplicitatem ac modestiam erudit suos. Nunc tenemus quorūmodi dicat Maria, Deum esse qui proceres deiicit ex solis, & infimos exaltat: nempe vt doceat, non cæco fortunæ impetu volui & rotari mundum, sed, quæcunque cernuntur conuersiones, Dei

prouidentia accidere. deinde ipsum Deum summa æquitate moderari quæ totum mundi ordinem turbare & peruertere iudicia videntur. quod proximo versu melius confirmat, Esurientes (inquit) repleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Nam hinc colligimus, non per se, sed ex causa mutationes placere Deo: quia scilicet magni & diuites & potentes saturitate sua inflati, sibi arrogat omnia: ipsi autem Deo nihil faciunt reliquum. Quare sedulo cauendum est ne rebus prosperis efferaur. Cauenda etiam ventosa carnis saturitas, ne subito nos Deus exinaniat: piis verò qui egestatis suæ cōsiliij & quasi famelicij ad Deum suspirant, non parum solatij affert hæc doctrina, quòd Deus esurientes bonis impleat.

54 *Suscipit Israel.* Hoc postremo membro generales lententias accomodat Maria ad circumstantiam præsentem. Summa autem est, Deū nunc quam olim pollicitus salutem sanctis Patrib. fuerat, præstitisse. Sed primum in verbo concipiendi concinna est metaphora. sic enim collapsus erat populi status, vt nulla vulgò spes esset posse in integrū restitui. Suscepit ergo dicitur Israel, quia Deus prorecta manu prostutum & tacentem erexit. Religio innumeris modis contaminata erat: in publica doctrina nihil ferè sincera: Ecclesiæ regimine, plusquam confusum, nihil aliud quam immanem barbariam spirabat, pollicitus ordo eversus: populi corpus Romani & Herodes, quasi fera beluæ, lanauerant. quo illustrior fuit instauratio, quam reb. adeò perditis sperare illis non licebat. *Pueri* nomē hic tam pro filio, quam pro seruo potest accipi: posterior tamen significatio magis cōuenit. Et seruus Dei vocatur hoc loco Israel (sicuti in alijs compluribus) quia in Dei familiaritate receptus erat. *Vt memor esset.* Causam reddit Maria cur proclius ruinam populus à Deo receptus fuerit, imò cur Deus iam collapsum erexerit: nempe vt in eo seruando misericordia suæ speciem ederet. Nominatim tamen exprimit, Deū misericordiam recordatum: cuius videri poterat quodammodo oblitus, quum populum suum tam miserè vexari assliguque sineret. Vsitatum enim est affectus Deo tribui, prout ex re ipsa homines vel iratum sibi vel propitium colligunt. Quia verò Dei misericordiam non concipiunt humana mentes, nisi quatenus eam verbo suo offert, ac testatur: hic se & alios ad promissiones reuocat Maria, Deūque in illis seruandis fidem ac constantem fuisse docet. Hoc sensu frequenter vocatur Deus benignus & verax, quia nunquam de paterna eius erga nos beneuolentia statuere licebit, nisi verbum, cuius se vinculo nobis obstrinxit, memoriæ nostræ occurrat, & quasi in medio positum salutem nostram cum Dei bonitate indiuiduo nexu copulet. Cæterum iisdem verbis ostendit Maria gratuitum fuisse quod cum Patribus factus olim Deus pepigerat: quia promissam illis salutem ex mera misericordia, tanquam ex fonte, deriuat. Atque hinc colligimus probè fuisse in Scripturæ doctrina exercitatum. Erat quidem vulgò tunc communis Messia expectatio: sed pauci fidem in tā sincera Scripturæ notitia fundatam habebant.

55 *Abraha & semini.* Si apposituè legas, videtur absurda esse casus mutatio. dicendum enim erat potius, Ad Abraham, & semen eius, sed meo iudicio non est simplex appositio: quia non tantum designat Maria qui fuerint patres illi, ad quos

loquutus est Deus: sed promissionum vim & effectum ad omnes posteros extendit, qui modo genuinum sint Abrahæ semen. Vnde etiam sequitur de solenni fœdere agi quod cum Abraham eiusque familia specialiter percussum fuerat. Nam aliæ promissiones, quæ Adæ & Noë & aliis datæ fuerant, promiscuè ad omnes gentes spectabant. Cæterum vt multos carnales Abrahæ filios sua in-

credulitas abscedit, & quia degeneres fuerunt, profus alienati sunt à domo Abrahæ: ita nos, qui extra nei eramus, fide insiti, censetur verum Abrahæ semen. Teneamus ergo, sic loquutum esse olim Deum Patribus vt ad posteros quoque pertineat oblata illis gratia. Deinde fide, Gentium omnium factam esse adoptionem, vt spirituales sint Abrahæ filij qui naturâ non erant.

MATTII. MARC.

L V C. I.

56 *Mansit autem Maria cum illa circiter mensibus tribus, & reuersa est in domum suam.*

57 *Ipsi autem Elisabeth impletum est tempus pariendi: & peperit filiū.*

58 *Et audierunt vicini & cognati eius quòd magnificè Dominus sua misericordia usus esset erga illam, & gratulabantur ei.*

59 *Et factum est in die octauo vt venerint ad circumcidendum puerū, & vocabant eum nomine patris sui Zachariam.*

60 *Et respondens mater eius dixit, Nequaquam sed vocabitur Iohannes.*

61 *Et dixerunt ad illam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine.*

62 *Innebant autem patri eius, qui vellet vocari eum.*

63 *Et postulat is tabellis scripsit, dicens, Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt vniuersi.*

64 *Apertum est autem os eius illico & lingua eius, & loquebatur benedicens Deum.*

65 *Et accidit timor super omnes vicinos eorum, & in tota montana regione Iudææ diuulgabantur omnia verba hæc.*

66 *Et posuerunt omnes qui audierant in corde suo, dicentes, Quidnam puer hic erit? Et manus Domini erat cum ipso.*

Vel quif-
nam.

Summa huius historię est, insignem fuisse Iohannis natiuitatem variis Dei miraculis, quæ magnū aliquid & singulare de infante ipso in futurum tēpus promitterent. Voluit enim eum Dominus ab vtero raris insignibus ornare, ne obscurus postea & tanquam vnus quilibet ex vulgo, ad exequendum Prophetæ munus prodiret. Primò narrat Lucas Mariam fuisse ad tres ferè menses cum sua cognata: nempe vsq; ad diem partus, probabile enim est non aliam fuisse tantæ morę causam, nisi vt diuinæ gratiæ spectaculo frueretur, quæ illi proposita ab Angelo fuerat in fidei confirmationem.

58 *Audierunt vicini & cognati.*) Dubitari potest, ex solâ benedictione gignendæ sobolis magnificam Dei gratiam æstimauerint isti homines, an verò prius audissent apparuisse Zachariæ Angelum, qui filium illi pollicitus esset. Erat certè hoc beneficium Dei non vulgare, quòd præter naturæ ordinem sterilis mulier exacta iam ætate peperisset. Potest ergo fieri vt hæc tātū de causa diuinæ bonitatis magnitudinem extulerint. Porro die octauo officij quidam & humanitatis causa (vt fieri solet) conueniunt: sed hac occasione vtitur Deus, vt virtutis suæ & gloriæ testes ac spectatores faciat. Nec verò dubium est quin maior ad extraordinarium partum cōcurfus hominum factus sit. Portenti loco habuerant vetulam & sterilem repente videre grauidam: nūc vbi natus est puer, renouatur & augetur admiratio. Colligimus ex Lucæ verbis, quauis domi circumciderent suos infantes, non tamè id facere solitos sine hominū frequentia & conuentu: idque meritò, nam quum esset commune Ecclesiæ sacramentum, nō debuit clam vel priuatim administrari.

59 *Vocabant eum patris nomine.*) Scimus initio imposita fuisse hominibus nomina, vel ex rerum euentu, vel etiam propheticò instinctu, ad notandum aliquod arcanum Dei opus: sed postea longo temporis successu, quum vberior esset nominum copia quàm vt noua quotidie fugi commodè posset, contenti vetustis nominib. & iam receptis, maiorum nomine posteros vocarunt. Sic ante patrem Iohannis plures fuerat Zachariæ: & fortè hic ex filio Barachie originem traxerat. Scimus autè vt plurimum quod vsu & consuetudine receptum est, pro lege haberi. Ideo cōtendunt isti homines morem qui inualuerat seruandum esse in nomine infantis. Cæterum vt nulla in nominib. statuenda est religio, ita piè & vtiliter delectū à fidelib. hac in parte haberi nemo sanus negabit: vt scilicet nomina imponant illis suis, quæ doctrinæ & admonitionis vice illis sint, deinde potiùs mutentur ex sanctis Patrib. (vt filios suos ad illorum imitationem prouocent) quam accersant à prophanis.

60 *Respondens mater eius.*) Incertum est an oraculo etiam edocta fuerit Elisabeth. Quanquam verisimile est, quum videret Zacharias se nimis in credendo tarditatis pœnam luere, vxori fuisse testatum per scripturam quod de nomine Angelus præceperat, alioqui non paruisset Dei mandato. Porro cur nomen hoc Baptistæ Diuinitus inditum fuerit, supra exposui. Cognati, quauis rationem non teneant, mouentur tamen rei nouitate, præsertim quia non temerè hoc fieri coniiiciunt.

64 *Apertum est os eius.*) Deus natalem Prophetæ sui restituta patri lingua nobilitat. neque enim dubium est quin beneficiū hoc eo sine & cōsilio

in

in diem illum distulerit, vt hominū oculos in Iohannem conuerteret. Dicitur Zacharias laudasse Deum, nō modō testandæ gratitudinis causā, sed vt cognati & vicini pœnā illi nō accidēt esse scirent, quia ad credendum nimis tardus fuerat. Neque enim ipsum puduit cū suo dedecore celebrare Dei gloriam. Ita passim omnibus innotuit, non fortuitō aut vulgari more genitum fuisse infantem, sed cœlesti oraculo promissum.

65 *Et accidit timor super omnes vicinos.*) Timor hic cuius meminit Lucas, ex sensu diuinæ potētiae manauit. sic enim reuerētē cōsiderāta sūt Dei opera, vt ferid nos afficiāt. Nec verō Deus Iudit in suis miraculis, sed hominū scīus, quos torpere cernit, excitat. Dicit etiā Lucas sparsam earū rerum fuisse famā in tota montana regione Iudææ. quā quā multis nihil profuit, sic Dei virtute ad tempus fuisse tacitos: quia quū docēdi munus obire cœpit Iohānes, pauci memoria tenebāt, quam admirabilis fuisset eius natiuitas. Cæterum nō tantū eorū causa qui audiebant, voluit Deus harū rerum famā vulgari, sed vt seculis omnibus certius esset mira-

culum, quod tunc passim celebre fuit. Interea cōmune ingratitudeis humanæ speculum hic nobis ante oculos ponitur. Nam quum tenaciter animis nostris hæreant res vanæ & friuolæ, statim elabatur & effluit quæ per ætū vigere debebat gratia Dei memoriæ. Nō loquitur Lucas de hominibus stupidis, vel feris Dei cōtemporibus. dicit enim eos posuisse in corde suo: hoc est sedulō ad hæc cōsideranda fuisse attentos. Et probabile est quosdam fuisse in tēpore memores: sed maior pars cōceptū timorē paulo post abiecit. Notandum tamen est, eos minime aberrasse à scopo, quum ad futuram infantis excellentiam retulerunt quæ videbant miracula. tale enim fuisse Dei cōsiliū diximus, vt postea Iohannes nō sine eximia cōmendatione prodiret. Quōd dicit Lucas, Manum Dei fuisse cum eo: sensus est, multis modis cōspiciam fuisse Dei gratiā, quæ palām ostēderet nō fore hominem gregarium. Est autem figurata locutio, exprimit non secus patefactam esse virtutem Dei quā si palām cōspēcta esset eius manus, vt Deum præsentem agnoscere cuius promptum foret.

L V C. I.

MATTH. MARC.

- 67 *Et Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto, prophetauitque dicens*
- 68 *Benedictus Dominus Deus Israel: quia uisitauit, & fecit redemptionem populo suo:*
- 69 *Et exiit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui,*
- 70 *Sicut loquutus est per os sanctorum, qui à seculo fuerunt, Prophetarum suorum,*
- 71 *Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos:*
- 72 *Ad præstandam misericordiam erga Patres nostros, & memoriam habendam Testamenti sui sancti,*
- 73 *Secundum iusurandum quod iurauit ad Abraham patrem nostrū, ad dandum nobis,*
- 74 *Ut sine timore de manu inimicorū nostrorū liberati, seruiamus illi:*
- 75 *In sanctitate & iustitia coram ipso cunctis diebus vite nostre.*

67 *Zacharias repletus est Spiritu.*) Quid valeat hæc locutio, nuper dictum est, nempe donari vberiore Spiritus gratia seruos Dei, qua tamen aliàs vacui non erant. Sic Prophetis datum esse Spiritum legimus. non quòd per interualla ipso carerent, sed quia eius vis se plenius in illis exeruit quoties ad munus suum peragendum, quasi Dei manus, in lucem producti sunt. Itaque notanda est duorum membrorum connexio quam ponit Lucas, quòd repletus sit Spiritu sancto & prophetifauerit. Significat enim tunc præter morem diuinitus fuisse afflatum, vt non loqueretur humanitas quasi priuatus quispiam, sed cœlestem tantū doctrinam proferret. Sic & Paulus prophetiam cum Spiritu coniungit, primæ ad Thess. 5. d. 19. Spiritum nolite extinguere, Prophetias ne spernite. vt sciamus doctrinæ contemptu extingui Spiritus lucem. Memorabilis autem fuit hæc Dei bonitas, quòd Zachariæ non tantū reddita fuit loquendi facultas qua per nouem menses orbatus fuerat: sed eius lingua facta est Spiritus sancti organum.

68 *Benedictus Dominus.*) Orditur Zacharias à gratiarum actione: sed prophetico Spiritu celebrat impletam redemptionem olim in Christo promissam, vnde salus & felicitas Ecclesiæ pendebat. Cur Dum Israel nominet, cuius imperio

subest totus mundus, ex contextu melius patebit: nempe quia femini Abraham specialiter promissus fuerat Redemptor. Quia ergo Deus tantū in vna genere scēdus suū deposuerat, de quo verba facturus est Zacharias, meritō nomē gentis illius exprimit, cui propriè, vel saltem primo loco, destinata erat salutis gratia. In verbo visitandi subest tacita antithesis: quoniam à miseris Abraham filius Dei facies ad tempus fuerat auersa. Nam eò calamitatis delapsi erant, & tanta malorū congerie obruti, vt nemo à Deo respici putaret. Porrò hæc Dei visitatio, cuius meminit Zacharias, tanquā causa & principium redemptionis ponitur. Quare ita resolue, Deus populum suum respexit, vt redimeret. Quū autē captiuos esse oporteat quos Deus redimit, & hoc redemptionis genus spirituale sit, inde colligimus ne sanctos quidem Patres liberos fuisse à peccati iugo & mortis tyrannide, nisi per Christi gratiam. Sancto enim & electo Dei populo Christus dicitur missus redemptor. Sed si allata tūc demum à Christo fuit redemptio quum carne indutus apparuit, sequitur, fideles qui ante eius aduentum mortui sunt, tota vita peccati & mortis fuisse seruos, quod valde absurdum esset. Respōdeo, vim & effectū huius redēptionis, quæ semel in Christo fuit exhibita, seculis omnibus fuisse communem.

69 *Erexit cornu salutis.*) Hoc est, saluificam potentiam. Deiecto enim folio Davidis & dissipato populo, spes salutis in specie considerat. Porro aludicit Zacharias ad Prophetarum vaticinia quibus subita in rebus deploratis ac perditis instauratio promittitur, imò hæc locutio ex Psalmo 132 d. 7. sumpta est, vbi habetur, illic oriari faciam cornu David, parauit lucernam Christo meo. Quòd si Deus non nisi in Christo potentiam suam ad nos seruandos exeruit, hinc nefas est vllò modo desistere, si diuinitus seruari cupimus. Obserua autem, fidelibus salutare esse cornu quod impiis terrificum est, vt eos dissipet, vel profernat ac conterat. Dauidem seruum Dei nominat, non simpliciter quia Deum coluerit, vt vnus quilibet piorum: sed alio respectu, quòd scilicet delectus fuerat regendo seruandòque populo minister, vt Christi personam ac vices cum suis successoribus gereret. Etsi autem nullum tunc residuum erat apud Iudæos regni vestigium: quia tamen in Dei promissiones recumbit Zacharias, Dauidem vocare Dei ministrum non dubitat, in quo Deus spe cimen ediderit futurum salutis. Vnde sequitur, tunc nobis Christum reipsa constitui salutis authorem, dum illi inter nos solum erigitur, vnde nos gubernet.

70 *Sicut locutus est.*) Ne propter nouitatem dubia sit salus quam à Christo allatam prædicat, testes eius citat omnes Prophetas, qui diuersis temporibus excitati, vno tamen consensu docent sperandam à solo Christo salutem esse. Neque enim rãtum Zachariæ consilium est, fidem & constantiam Dei laudare, quia præstet atq; impleat quod olim promissit: sed potius ad vetusta oracula reuocare voluit fideles, quòd certius & alacrius amplecterentur oblatam sibi salutem, de qua omnes ab initio testati fuerant Prophetæ. Verè enim solida futura stabilitur nostra in Christum fides, quum Prophetarum omnium testimonis ornatus in lucem prodit. Sanctos vocat Prophetas, quò plus autoritatis & reuerentia habeant eorum verba: ac si diceret, non leues, aut gregarios, sed classici esse testes: imò publico mandato instructos, vt qui diuinitus in hunc finem à vulgo hominum segregati fuerint. Quomodo autem singuli Prophetæ testimonium reddiderint Christo, minutis partibus differere nimis longum esset. Hoc in præsentia sufficiat, quum omnibus solenne sit, non aliter spem facere populo quòd Deum habiturus propitium esset, nisi proposito in medium federe quod in Christo fundatum erat, disertè satis de futura redemptione loqui qualis in Christo patefacta est. Huc accedunt multi illustres loci, vbi non obscure de Christo vaticinatur, sed eum quasi digito monstrant. Præcipue tamè tenenda est illa Diuini federis subscriptio, quã si quis negligat, nihil vnquam in prophetis intelliget: quemadmodum Iudæi miserè vagantur in Scriptura legenda: quia in verbis tantum curtos, à scopo illo aberrant.

71 *Salutem ex inimicis.*) Clarius virtutè & officium Christi explicat Zacharias. Et certè parum nihil prodesset audire datù esse nobis Christù, nisi etiã sciremus quid nobis cõferat. Hac ergo de causa plenius docet quorsum erectù sit salutis cornu: nepe vt salui sint fideles ab hostibus suis. Minimè autè dubiù est quin satis teneret Zacharias, Ecclesiæ Dei nõ esse præcipuù bellum cù carne & sanguine, sed cù Satana, totòque eius apparatu, quo nobis aternũ exitum machinatur. Etsi autè Ecclesiã

infestat externi quoque hostes, & ab ipsis liberatur per Christum, tamè quum spirituale sit regnũ Christi, maximè de principe huius mundi Satana, cuiusque copiis hic sermo habetur. Iterum notatur quã misera sit hominum cõditio extra Christum, nepe quòd prostrati iaceant sub diaboli tyrãnie. nõ enim ex eius manu, hoc est imperio, aliàs suos liberaret Christus. Admonet tamè hic locus, Ecclesiã præcipue, quãdiu peregrinatur in mũdo, inter hostes suos agere, & corũ violentiã esse obnoxia, nisi præstò adesset Christus ad opè ferendã. Sed hæc inæstimabilis est Christi gratia, quòd nobis indubia est ac tuta salus, quãuis vndique nos circumdant hostes. Cæterũ etsi dura est locutio, quã dicit, Salutè ex inimicis: sensus tamen minimè ambiguus est, quòd nullæ hostium nostrorũ machinæ, aut vires, nullæ insidiæ, nulli impetus Deo obstant, quominus nos ab illis liberatos perpetuò seruet.

72 *Ad præstandam misericordiam.*) Iterũ docet Zacharias ex quo fonte fluxerit redemptio, nepe ex Dei misericordia & gratuito federe. Causã enim assignat cur Deo placuerit seruare populũ suũ, nepe quia pacti sui memor, misericordiam suã explicuit. Memor autem sui Testamenti fuisse dicitur: quia obliuio quædam videri poterat tã longa illa mora, sub qua passus fuerat affectũ grauissimis malis populũ læguere. Diligenter notandus est hic ordo, quòd mera inductus misericordia fuerit Deus vt fedus quum Patribus percuteret: deinde, quòd fedus percuteretur, verbo suo alligauerit hominum salutè: tertio, quòd in Christo exhiberent quicquid est bonorum, vt ita promissiones suas omnes sanciret, vt certè non aliter rata est earum fides nisi quum apparet in Christo cõpletum Promittitur quidè in federe peccatorum remissio: sed ea extat in Christi sanguine. Promittitur iustitia, sed in Christi expiatione offertur. Promittitur vita: sed nõ nisi in Christi morte & resurrectione querenda est. Atque hæc ratio est, cur olim ipsum quoque Legis volumen sanguine victimæ Deus inlitterat aspergi. Obseruatu quoque dignũ est, quòd præstitã sua ætate misericordiã Zacharias ad patres mortuos extèdit, vt cõmuniter eius fructum percipiãt. Nã hinc sequitur, nõ cõtineri Christi gratiã & virtutè huius caducæ vitæ angustius, sed æternã esse, nec carnis morte finiri, quã & animæ sint à morte superstites, & carnis interitum sequatur resurrectio. Sicut ergo neque Abraham, neque vllus Sãctorum salutè propria virtute vel meritis sibi acquirere potuit, ita cunctis fidelibus, tam mortuis quã viuus, communis in Christo salus fuit ostensa.

73 *Secundum insurandum.*) Græcè præpositio nõ exprimitur, sed huc familiarè lingue esse vsum satis notum est, quum nomè accusatiui casus ponitur sine regimine, subaudiendã esse præpositionè à qua regatur. Iurisurãdi meminit, quò melius exprimeret quã stabilis ac sancta sit eius veritas. eò enim indulgentiã Deus se submittit, vt nomè suum in subsidium infirmitatis nostræ interponere dignetur. Quare si nobis nõ sufficiunt nudæ promissiones, saltè in mentè veniat hæc confirmatio, quæ nisi omnem dubitationè eximat plusquam ingrati Deo sumus, & sacro eius nomini iniuri. *Dicitur ñ se nobis.* Non enarrat Zacharias per singula capita quid contineat Dei fœdus: sed docet in quem finè Deus tam benignè pro sua misericordia egerit cũ populo vt eum redimeret: nempe vt redempti, se totos addicant & deuocant colendo salutis suæ authori. Sicuti ergo efficiens humanæ salutis causa

fuit gratuita Dei bonitas : ita finalis est , vt homines piè sanctèque viuendo , non eius glorificent. Quod diligenter notādū est, vt uocationis nostræ memores, gratiā Dei referre discamus in suum uisum. meditāda sunt, inquam, ista sententię, nō esse nos ad inuicē uocatos, sed ad sanctimoniam: nos magno pretio redemptos esse non ut serui simus cupiditatū carnis, uel ut effreni licētia exultemus, sed vt regnet Christus in nobis: nos ad optio- ne inferos in Dei familiā. vt uicissim tanquā filij patri obsequamur. Nā in hoc apparuit Dei bonitas & φιλανθρωπία, vt abnegatis secularibus deside- rijs, sanctè & piè & honeste uiuamus. Ideo Paulus, quū efficaciter hortari uult fideles ut se Deo con- secrent in uitæ nouitate, & deposito ueteri homine prioriq; mente exuti, cultū illi rationalem ex- hibeat, proponit illis uiscera misericordie Dei. Plena est eiusmodi testimonijs Scriptura, quæ ostendunt examinari Christi gratiā nisi ad hunc scopum tendimus. Notandū est quod dicit, Vt sine timore seruiamus. significat enim nō posse nisi trā- quillis animis ritè Deū coli. Nā qui inquietudine laborat, qui secum discepit illū inne habeat propitiū un infensum: gratiā habet sua obsequia, an repudiet: qui demq; incerti fluctant inter spē & metum: sollicitè interdū fatagent in colēdo Deo, sed illi nunquā syncerè neq; ex animo se subiciūt. facit. n. trepidatio & anxietas ut eū horreant. ita, si fieri possit, extinctū potius cuperent eius nomen. Scimus autē nullum Deo sacrificiū nisi spontaneū placere, & quod hilari animo offertur. Quare ut verè Deum colant homines, eorum conscientias prius sedari necesse est, quemadmodum & Dauid loquitur, Apud te est p̄pitiatio, ut timearis. Deus enim homines data pace comiter ad se inuitās, facit ut libenter accedat & cum liberali eius colēdi affectu. Hinc & Paulus sententiā illā deducit, pec-

catum esse quidquid sine fide suscipitur, Rom. 14. d. 23. Quū autē Deus homines sibi in Christo re- conciliat: quum eius ē p̄fidi ipsos tuator, ut securi sint ab omni metu: quum eorū salutē in eius manū & custodiā deposuerit; merito Zacharias nos eius gratiā p̄dicat ad metu liberari. Ideo Pro- phetæ hoc propriū adscribit eius regno, ut pacem homines securè colās, & trāquillo gaudio fruatur, 75 *In sanctitate & iustitia.*) Sicuti duabus tabulis cōplexus est Deus bene uiuēdi regulā, ita hīc Zacharias pronuntiat legitimè tunc demū nos seruire Deo quum ad sanctitatē & iustitiā cōposita est uita nostra. neq; enim dubium est quin sanctitas pietatis officia designet quæ spectant ad priorem Legis tabulā. quod ne Platonem quidē latuit, Iustitia autem ad omnia charitatis officia extenditur: quia nō aliud exigit Deus a nobis in secunda Leg- is tabula nisi vt cuiq; reddamus quod suum est. Additur, *Coram ipso* : ut sciam us fideles non satis esse si corā hominum oculis uitam suam pulchrè moderentur, manus, pedes, totūq; corpus ab om- ni flagitio contineant : quoniam eos ad Dei ar- bitrium uiuere oportet, qui externa sanctimonia cōtēntus nō est, sed cor p̄cipuè intuetur. Postremo ne quis se defunctum putet ubi aliquo tēporis spatio Deum coluerit, pronuntiat Zacharias hac lege redemptos esse homines ut colendi Dei stu- dium tota uita prosequantur. Et certè quum aterna sit redemptio, eius memoriā nunquā efflicere decet : quum sibi in perpetuum homines Deus ad- optet, non debet caduca uel exigui tēporis eorū esse gratitudo : denique quum mortuus sit & resurrexerit pro illis Christus, eum uitæ & mortis dominum esse comenit. Ideo Paulus quem nuper citauit loco, sanctam & iustam uitam prosequi nos iubet vsque in aduentum magni Dei, Expectan- tes, inquit, beatam spem, &c.

Tit. 2. c. 11.

Rom. 12. a.

1.

Rom. 12. a.

1.

Psal. 130.

4. 4.

MATTH. | MARC

LVC. I.

- 76 *Et tu puer, Propheta Altissimi uocaberis : p̄ceibus enim ante faciem Domini ad parandas uias eius:*
- 77 *Ad dandam scientiam salutis populo eius in remissione peccatorum suorum,*
- 78 *Perviscera misericordie Dei nostri, quibus uisitauit nos Oriens ex alto,*
- 79 *Vt illucesceret ijs qui in tenebris & umbra mortis sedebant, ad dirigendos pedes nostros in uiam pacis.*
- 80 *Puer autem crescebat, & corroborabatur spiritu, & erat in desertis usque ad diem ostensionis eius apud Israhelitas.*

76 *Et tu puer.*) Iterum redit Zacharias ad commendationem gratiæ Christi: sed hoc facit quasi sub filij sui persona, officii docēdi, cui destinatus erat, breuiter definiens. Tamen si autem in paruulo octo dierum: infante nondum cernit propheticas dotes, oculos tamen conuertens ad Dei consiliū, quasi de re nota loquitur. Vocari Dei prophetam, hīc pro censeri & palām cognosci accipitur. Iam p̄cesserat occulta Dei uocatio: restabat tantum ut patfieret hominibus qualis esset. Quia uerò generale est prophetæ nomen, ex reuelatione sibi per Angelum allata illum Christo apparitorem statuit. P̄ceibus ante faciem domini, inquit: hoc est hanc prouinciā obibis ut tuo p̄conio conuertas homines ad audiendum dominum. Cur autem se Prophetam Dei prop̄ confecto suo cursu Iohannes esse negauerit, dictum est suo loco

in Iohannem. Qualis autem sit ista uitæ p̄paratio postea uidebimus.

77 *Ad dandam scientiam salutis.*) P̄cipuum E- uangelij caput nunc attingit Zacharias domi sciē- tiam salutis in remissione peccatorum positā esse docet. Nam quum nascamur omnes filij iræ, sequitur natura dānatos esse, ac perditos. hęc porrò dā- nationis causa, quōd in iustitiā rei sumus. Quare non aliud effugiendæ mortis remedium est nisi vt nos sibi Deus recōciliet, peccata nobis non imputando. atque hanc uicā nobis corā Deo iustitiā restare, ex Zachariæ uerbis colligere promptum est. Vnde enim salus nisi ex iustitiā? Quōd si filiis Dei aliā cognoscere salutem quā ex remissione peccatorum fas non est: sequitur rō alibi querendam esse iustitiā. Ita iustitia quā superbi homines ex operū meritis constant ac labuntur, nihil aliud

est quàm iustitiæ imputatio dum nos gratis à reatu Deus absoluit. Ad hæc notandū est, Zachariam nō de extraneis, sed de populo Dei habere sermonem. Vnde sequitur nō modo iustitiæ principium ex peccatorum remissione pendere: sed imputatiuē (vt ita loquar) iustus corā Deo in finem vsque esse fideles: quia aliter coram eius tribunali conciliationem se conferant.

78 *Per viscera.*) In hoc tanto beneficio misericordiam Dei, vt par est, Zacharias prædicat: nec contentus eam simpliciter nominare salutē quæ à Christo allata est, prodiisse dicit ex ipis misericordia Dei visceribus: quod est magis emphaticum. Postea metaphorice subiicit, factum esse ingenti Dei misericordia vt dies sedētibus in tenebris illucesceret. Oriens hic non est participium: nam Græcè est ἀνατολή, hoc est regio orientalis, cui Occasus opponitur. In hoc extollit Zacharias Dei misericordiam, quod discussis in tenebris, lux vite fuerit restituta populo Dei. In hunc modū, quoties de salute nostra agitur, mentes ad Dei misericordiam erigere conuenit. Videtur autem allusio esse ad cap. 4. a. 2. Malachiæ, vbi Christus Sol iustitiæ vocatur, sanctitatem in alis, hoc est radiis suis portans. Quantū ad lucē & tenebras, similes sunt loquutiones apud Iesaiam ca. 9. a. 1. populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucē magnā: in colis vmbra mortis lux orta est: & pluribus aliis locis. Cæterum his verbis docemur, nihil esse viuificæ lucis in mūdo extra Christū: sed omnia horribili mortis caligine occupari: ideo alibi Iesaias beneficiū hoc soli Ecclesiæ proprium esse testatur: Ecce, inquit, tenebræ operient terrā, & caligo populos: super te autē orietur Dominus, & gloria eius in te videbitur. cap. 60. a. 1. Quæritur tamē quomodo se derint in vmbra mortis Israelitæ, quorū cordibus semper Dominus per fidē illuxit. Respōdeo, pios, qui sub Lege vixerunt, quum vndiq; cincti essent mortis tenebris, lucē in Christi aduētū procul intuitos, quæ fuerunt recreati, ne præsentī morte ob-

ruerētur. Fieri etiā potest vt Zacharias ad miserū temporis sui itatū respexerit. Sed hoc generaliter verū est, Christi aduentu lucem piis omnibus, qui prius fuerat, & deinde futuri erāt, esse exortā, quæ eos viuificet: quia vitam in mortuos quoq; diffundit. Sedere, tantundē valet ac iacere. Ideo Iesaias Ecclesiam surgere iubet, vbi assulget dies.

79 *Ad dirigendos pedes.*) Hac particula docet Zacharias perfectionē omnis boni & felicitatis summā in solo Christo esse. Posset quidem in proprio sensu accipi nomē Pacis, nec malè cōueniret: quia illuminatio Christi ad pacādas hominū mētes valet. Sed quia Hebræis Pax beatū omnīū rerū successum significat, non dubito quin Zacharias Christū hic facere velit perfectæ beatitudinis authorē. ne quā boni partē alibi quæramus, sed omni ex parte ac solidē beatos esse nos in Christo, persuaasi in eo solo acquiescamus. Quō spectat illa Iesaiæ verba, Non lucebit tibi amplius sol interdiū, neque luna per noctē: sed erit tibi Dominus in lucē perpetuā. Quōd si Zacharias solo filij sui adhuc intantis conspectu inductus fuit vt de Christi gratia & virtute, priusquam nasceretur, tā magnificē dillexeret, annon ter & quater ingrati sunt qui de Christo postquā mortuus est, resurrexit, & ascēdit in cælū, vt ad dexterā Patris sedeat, minus honorificē sentiūt, ac eius virtutē extenuāt, cuius elogio ornatus fuit à Spiritu, adhuc vt ero matris inclusus? Tenendū enim memoria est quod prius attingi, nō à seipso loquutum esse Zachariam: sed Spiritu Dei linguam eius gubernante.

80 *Puer autem creuebat.*) Hoc ad texedū historię filii addidit Lucas. Primo narrat roboratum fuisse Iohannē Spiritu: quo significat rarā & insolitam extitisse in puero indolē, quæ signū esset habitantis in eo cælestis Spiritus: simul tamē dicit latuisse quali ignobilē in desertis, vsque ad diē ostensionis sue: hoc est, quo Dominus eum producere statuerat. Vnde colligimus, Iohannem, etsi uocationis suæ probē conficius erat, nihil tamē ante tempus aggressū esse, sed obsequitū esse Deo vocātū,

MATTH. I.

1 Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham.

2 Abraham autem genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.

3 Iudas autem genuit Phares & Zaram & Thamar. Phares autem genuit Esron. Esron autem genuit Aram.

4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5 Salmon autem genuit Booz à Rachab. Booz autem genuit Obed à Ruth. Obed autem genuit Iesse.

6 Iesse autem genuit Dauid regem. Dauid autē rex genuit Solomonem ex ea que fuerat vxor Vria.

7 Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa.

8 Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram

MARC.

LVC. III.

23 Iesus putabatur filius Ioseph, qui fuit filius Heli,

24 Qui fuit Matthat, qui fuit Leni, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph,

25 Qui fuit Matthatia, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Nagge,

26 Qui fuit Maath, qui fuit Mattharia, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda,

27 Qui fuit Iohanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28 Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Er,

29 Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leni,

30 Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionam, qui fuit Elscim,

autem

autem genuit Oſiam.

9 Oſias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

10 Ezechias autem genuit Manasse. Manasse autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſiam.

11 Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in exilio Babilonico.

12 Post exilium verò Babilonicum Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sador. Sador autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Mathan. Mathan autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioseph maritum Mariæ, ex qua genitus est IESVS, qui dicitur Christus.

17 Omnes ergo generationes ab Abraham: sive ad David, generationes quatuordecim: & à David vsque ad transmigrationem Babilonicam, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babilonica vsque ad Christum, generationes quatuordecim.

Quoniam de his duabus genealogiis quæ à Matthæo & Luca descriptæ sunt, non conuenit inter omnes: primò videndum est, deducantne ambo Christi genealogiam à Ioseph: an verò Matthæus tantum. Lucas verò à Maria. Qui hoc posterius sentiens, speciosum habent discriminis prætextum in diuersis nominibus, & certè prima specie nihil minus videtur quàm genealogia vna eademque narrari, quum tautopere Lucas à Matthæo differat, nam à Dauide vsque ad Salathiel, & rursus à Zorobabel vsque ad Ioseph, alios prorsus nominat. Deinde obtendunt, absurdum fuisse in re non necessaria tantum ponere laboris vt genus Ioseph, qui tamen pater Christi non erat, bis recitaretur. Quorsum, inquit, ista repetitio vnde nihil probatur quod valde ad fidei ædificationem pertinet? Nam si hoc tantum cognoscitur, Ioseph vnum esse ex posteris & familia Dauidis, Christi genus interea manebit dubium. Ergo eorum iudicio superuacuum fuisset, duos Euāgelistas in hanc rem incumbere. Quod autem Matthæus progeniem Ioseph recensuerit, ita excusant, factum scilicet fuisse multorum causâ, qui cum Christi esse patrem adhuc opinabantur. Atqui ridiculum fuisset ista indulgentia fouere perniciosum errorem: & contextus palàm repugnat. Nam simulac ventum est ad genealogiæ finem, docet Matthæus non ex semine Ioseph, sed arcana Spiritus virtute Christum in vtero virginis fuisse conceptum. Quare si staret eorum ratio, stultitiæ vel incogitantia posset argui Matthæus: vt qui frustra recitet vnde originem duxerit Ioseph. Atqui nondum soluta est

31 Qui fuit Melea, qui fuit Mainam, qui fuit Mattathæus, qui fuit Nathan, qui fuit David,

32 Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33 Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esrom, qui fuit Phares, qui fuit Iuda,

34 Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thare, qui fuit Nachor,

35 Qui fuit Sarng, qui fuit Ragau, qui fuit Phaleg, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36 Qui fuit Cainam, qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37 Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Jared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei.

vid: hanc port' s' fuit Nat' pag: 52:

eorum obiectio, quod progenies Ioseph nihil ad Christum pertinet. Trita & vulgo nota responsio est, in persona Ioseph comprehendi etiam Mariæ genus: quia lex iubebat vnumquemque ex sua tribu vxorem ducere. Excipiunt illi contrà, legem hanc omnibus ferè seculis neglectam fuisse. sed argumenta quibus nituntur, inuoluata sunt. Citant exemplum illud, quod vndecim tribus iureiurando promiserint se Benianitis nullam duros vxorem. Si hoc lege præscriptum et, inquit, nihil opus erat noua sanctione. Ego autem respondeo, perperam & inscite hoc extraordinarium ab illis in communem regulam trahi. necesse enim erat, excisa vna tribu, mutilum fieri populi corpus, nisi hoc remedio subuentum vltimæ necessitati foret. Non est igitur lex communis hic spectanda. Obiiciunt præterea, Mariam Christi matrem cognitam fuisse Elisabeth, quum prius testatur esse Lucas fuisse ex filiabus Aaron. Hic quoque facilis est responsio, puellis ex tribu Iuda vel alia qualibet licitum fuisse abnubere in tribum sacerdotalem: quia non impediēbat illa ratio quæ in Lege exprimitur, ne scilicet mulier hæreditatē suam alio quàm ad tribules suos transferret. Sic vxorem Ioiaðæ summi Sacerdotis sacra historia ex regio genere certam fuisse enarrat. Nihil ergo mirum vel insolitum, si mater Elisabeth elocata fuit Sacerdoti. Si quis hæc ad plenam certitudinem valere neget, vt statueri liceat Mariam fuisse tribulū Ioseph, quia fuit eius vxor: equidem concedo non simpliciter id probari ex nuda, qualis hic legitur, narratione, nisi aliæ circumstantiæ accederent. Sed primò

notandum est, Euangelistas de rebus sua ætate notis loqui. Ita quum genus Ioseph vsque ad Dauidem contextum esset, promptum cuius fuit Mariæ genus inde elicere. Nec dubium est quin Euangelista vulgari seculi sui notitia freti, ideo minus curiosi fuerint. Nam si quis dubitaret, non diffidit nec longa erat inquisitio. Ad hæc pro confesso sumperunt Ioseph, quum vir probus esset ac modestus, vxorem ex legis præscripto non nisi è familia sua duxisse. Quanquam ne illa quidem lex communis ad regium Mariæ genus probandum sufficeret. potuit enim Maria ex tribu Iuda progenita esse, vt tamè non descenderet ex stirpe Dauidis. Itaque sic constituto, Euangelistas priorum rationem habuisse, qui non contentiosè litigarent, sed in persona Ioseph agnoscerent Mariæ genus: præsertim quum, vt nuper diximus, eo seculo minime dubia esset. Poterat autem videri incredibile, pauperulos istos & despectos coniuges ex posteris Dauidis, & regium illud semen ex quo oriturus erat Redemptor. Nunc si quis roget an genealogia, qualis à Mattheo & Luca describitur, clarè & sine controversia demonstret Mariam ex stirpe Dauidis originem duxisse: fateor id non posse cerè colligi. sed quum tunc non obscura esset Mariæ & Ioseph cognatio, Euangelista hac in parte magis securi fuerunt. Interea propositum ambobus fuit, offendiculum tollere, quod ignobilitas, & contemptus, & inopia tam Ioseph quam Mariæ pariebat, quo minus in illis quicquid regium posset agnosci. Porro quòd Mariæ genus à Luca referri fingunt præterito Ioseph, id nullo negotio recessit. Sic enim ad verbum scribit, Censebatur Iesus filius Ioseph filij Heli, filij Mathat, &c. Certè nec patrem nec auum Christi commemorat: sed differetè exponit progeniem ipsius Ioseph. Nec me latet, quo responso nodum hunc locute conentur. filium enim loco generi positum esse dicunt: atque ita Ioseph, filium Heli vocari interpretantur, qui eius filia haberet vxorem. Atqui nec cum natura ordine hoc consentaneum est, nec tale exemplum in Scriptura vsquam legitur. Iam si à Maria genealogia excluditur Solomo, Christus esse Christus desinet. Quidquid enim de eius genere differitur, in solenni illa promissione fundamentum est. Sedebit super thronum tuum successor qui perpetuò regnabit, Ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Atqui extra controuersam est, huius æterni Regis, qui promissus erat Dauidi, Solomonem fuisse typum. Nec Christo aliter aptari potest promissio, nisi quatenus eius veritas in Solomone adumbrata fuit. Nunc, si ad ipsum non refertur Christi origo, vnde vel qua ratione censebitur ille filius Dauidis? Ergo quisquis Solomone expungit à Christi genealogia, simul promissiones, in quibus agnosci debet Filius Dauidis, obliuiscit ac delet. Quomodo autem Lucas, seriem generis à Nathan deducens, Solomone non reuocet, postea suo loco videbitur. Ac (ne sim nimium prolixus) duas istas genealogias, quatum ad summam spectat, conuenire inter se dico: quatuor tamen discrimina in illis notanda esse. Primum est, quòd Lucas ordine retrogrado, vt loquuntur, ab vltimo ad primum ascendit: quum Matheus ab ipsa origine incipiat. Alterum est, quòd Matheus narrationem suam vltra sanctum & electum Abrahæ genus non extendit: Lucas vero ad Adam vsque progreditur. Tertium quod legale genus Matheus tractat, & sibi etiam quod-

dum rescindere permittit ex recitationis seriet: quòd lectorum memoriam consulere volens, tres solum tessaradecadas enumerat. Lucas vero naturale genus magis exactè profecquitur. Quartum & postremum, quòd interdum de iisdem loquentes hominibus, in eorum tamen nominibus variant. De primo discrimine, quando nihil difficultatis habet plus verborum facere superuacuum est. Secundum optima ratione non erat, nam quia Deus sibi genus Abrahæ delegerat, vnde nasceretur mundi Redemptor, & salutis promissio illic quodammodo inclusa erat vsque ad Christi auentum, non egreditur Matheus vltra constitutos à Deo fines. Tenendum est quod dicit Paulus, Christum esse ministrum circumcisionis, ad præstandam salutem quæ promissa fuerat sanctis Patribus, ad Rom. cap. 15. b. 8. Cui conuenit illud Christi dictum, Salutem ex Iudæis esse, Iohannis 4. c. 22. Eum itaque Matheus in sacro illo genere conspicendum proponit cui propriè destinatus erat. Ideo in Matthei catalogo considerandum est nobis Dei sœdus, quo semen Abrahæ sibi in populum cooperauit, vt à reliquis gentibus, quasi interposita maceria, distinctum esset. Lucas autem altius respexit, quamuis enim ex quo sœdus suum Deus cum Abraham pepigerat, peculiariter eius semini promissus fuerit redemptor: scimus tamen statim à primi hominis defectione fuisse omnibus necessarium: nec tunc destinatus fuit toti mundo. Ceterum admirabili Dei consilio factum est vt Christum Lucas nobis Adæ filium proponeret: eundem verò Matheus includeret in vna Abrahæ familia. Nihil enim nobis profectet, Christum esse datum à Patre salutis autorem, nisi promissus esset omnibus communis. Deinde non esset verum illud Apostoli, ipsum fuisse heri, & hodie esse, & vsque in secula futurum, nisi ad omnes ætates ab ipsa mundi creatione diffusa esset eius virtus & gratia. Sciamus ergo patet factam & exhibitam toti humano generi in Christo salutem esse: quia filius Noe & filius Adæ non abs re vocatur. Quia tamen in Dei verbo querendus est, non temere per alium Euangelistam Spiritus ad sanctum Abrahæ genus nos reuocat, vbi thesaurus vitæ æternæ vna cum Christo ad tempus depositus fuit. Veniamus ad tertium discrimen. Minime dubium est quin alium teneat ordinem Matheus quam Lucas. Alter enim Dauidi Solomonem, alter Nathan subnectit. vnde clarè apparet diuerfas lineas constitui. Hanc distidij speciem ita conciliant boni & periti interpretes, quòd Matheus à naturali progenie discedens, quam sequitur Lucas, legalem genealogiam rececit. Legalem verò genealogiam interpretor, quia factum est vt ius regni ad Salathiel transfret. Quòd autem Eusebius, libro primo historiarum Ecclesiasticarum, sententia Aphricani, genealogiam quæ à Luca describitur, legalem potius nominat, in eundem sensum redit: neque enim aliud sibi vult, quam legitimam ratione, quod in persona Solomonis stabilitum fuerat regnum, tandem ad Salathiel delapsum esse. Sed rectius, magisque dextrè loquuntur qui legalem ordinem à Mattheo proditum esse dicunt: quia Solomonem continuò post Dauidem nominans, non obseruat à quibus secundum carnem continua serie genitus sit Christus: sed quomodo ex Solomone & aliis Regibus descenderit, vt legitimus esset successor, in cuius manu regni perpetuitas stabilienda erat ex Dei pacto. Probabilis autem

Heb. 13. b.
8.

c. Sam. 7.
b. 12.
Psal. 123.
c. 11.

2. Par. 28.
b. 5.

2. Reg. 9. f. autem eorum opinio est, qui morte Ochozia finitam fuisse Solomonis stirpem existimant. Quod ex Iudæorum commentariis referunt nonnulli, mandatum fuisse à Davide ut si quando deficeret ex Solomone soboles, regia potestas deveniret ad posteros Nathan: in medio relinquo. tantum sumo quod certum est, regni successionem non fuisse cõfusam: sed distinctos fuisse gradus. iam, quum narrat sacra historia, post eadem Ochozia, regnũ à matre eius Athalia fuisse occupatum, & sublatum è medio totum regum genus: plusquam probabile est à muliere dominationis cupida impias illas & nefarias cædes fuisse paratas, ne in ordinem priuatum coacta, regnum aliõ tranflatum videret. Ergo si Ochozia superstes fuisset filius, libenter asia sub tutelâ colore tranquillè sine inuidia & periculo regnasset. Quod ergo extremis sceleribus infamem se & exomam reddidit, desperationis signum est: quia domi regnum tenere non poterat. Cæterum quod Ioas Ochozia dicitur filius, ratio est, quia gradu proximus erat, ut merito censeri deberet veras & nativum regni hæres. Præter quàm eum quod Athalia (si autem fuisse negemus) libenter ab infans infantis fuisset, quis mediocri iudicio præditus verisimile putabit naturalem Regis filium potuisse à sacerdotè Ioia da abscondi, ut non magis sollicitè eum auia quæreret? Quin potius, si quis prudenter omnia expendat, colligere præsumitur, ut est ex alia linea fuisse proximum regni hæredem. Atque id sibi volunt verba Ioia dæ, Regnabit filius Regis secundum pactum Domini cum Davide. ac si diceret, indignum esse nefas si mulier alienigena sceptrũ ad se raperet quod Deus stare voluerat in familia Davida. Quare nihil absurdi est si Christi genus deducat Lucas à Nathan: quia fieri potest ut Solomonis genus, quantum ad regni successionem spectat, interciderit. Nunc si quis obiciat, Iesum non posse agnosci Messiam, qui promissus erat, nisi sit ex Solomonis posteris, quem certum est fuisse typum CHRISTI in præputio est solutio: quoniam naturaliter ex Solomone non fuerit genitus, legali tamen ordine censeri eius filium, quia ex Regib. originè duxit. Sed rãta in nominibus diuersitas multos valde perturbat. nam à Davide vsque ad Ioseph nullus inter duos Euangelistas, nisi in Salathiel & Zorobabel, consensus apparet. Excusatio quæ afferri solet, inde ortum esse discrimen quia Iudæi ut plurimum binomines erant, ægrè à multis admittitur. Atqui quum hodie nobis incognita sit ducendæ que genealogiæ ratio quam sequutus est Matthæus, nihil mirum est si non assequimur quomodo in singulis nominibus ambo vel convenienter vel differant, nec tamen dubitari potest quin à tempore Babylo nici exilij quosdam diuersis nominibus eisdem homines recenseant. In Salathiel verò & Zorobabel eadem consultò retenta fuisse nomina arbitror propter mutatam populi statum: quia tunc regia maiestas extincta fuit. Tenuis verò dominationis vmbra quum residua esset, apparuit insignis mutatio, quæ fideles admoneret, sperandum esse aliud præstantius regnum quàm visibile illud Solomonis, quod breui tempore flourerat. Iam hoc quoque notare operæ pretium est, nihil esse absurdi quod plures in suo catalogo numerat Lucas quàm Matthæus: quando visitatum est plures numero esse in naturali generatione, quàm legali. Huc etiam accedit quod

Matthæus, quum in tres classes distribuere vellet Christi genealogiam, & singulis classibus attribueret quatuordecim capita, liberum sibi fecit quorundam nominum præterire, quæ Lucas omittere non debuit, quum se ad legem illam non aliter gereret. Hactenus de Christi genealogia disserui, quatenus ad summam vtile etiã vitum est. Si quem titillat maior curiositas, ego Paulinæ admonitionis memor, sobrietatem & modestiam friuolis & nihili argutus præfero. Notus est locus ad Tit. cap. 3. c. 9. ubi nos vetat de genealogiis nimis anxie disputare. Nunc postremo tractandum restat cur tribus ordinibus complexus sit Matthæus totam Christi genealogiam, & singulis denos quaternos homines attribuerit. Quibus videtur hoc fecisse ut lectorum memoriæ cõsuleret, neque totum dicunt, neque nihil. Est quidem istud verum, facilius memoriæ hæere catalogum in tribus paribus numeris propositum: simul tamen constat triplicem populi statum hinc distere notari, ex quo promissus fuerat Christus Abraham, vsque ad tempus plenitudinis quo patefactus in carne fuit. Quoniam enim vsque ad Davidem tribus Iuda honore reliquis excelleret, nullum tamen principatum tenuit. In Davida præter spem omnium emerfit regia maiestas, quæ stetit vsque ad Iechoniam. Ab eo tempore sui, eruit in tribu Iuda aliqua dignitas & gubernatio, quæ vsque ad Messiam aduentum erectas teneret piorum mentes.

2. Par. 22. d. 9.

2. Par. 23. d. 3.

1. *Liber generationis.*) Frustra in hoc titulo laborant quidam interpretes, ut excusent quod totam historiam Matthæus à dimidia parte vnius capituli denominet. Neque enim hæc *ἑνὸς κεφαλῆ* totum librum extenditur: sed libri nomen positum est pro catalogo: quod si dicitur esse, sequitur catalogus generationis Christi. Porro Christum vocat filium Abraham & Davida, promissionem respectu: quia Deus semen ex Abraham oriturum promiserat, in quo se benedicerent omnes gentes. Davida autem clarior data fuerat promissio, fore ut regnum domi eius stabile maneret vsque ad finem seculi: & rex ex eius progenie federet in solio donec Sol & Luna in cælo fulgerent. Quare vulgaris loquendi vsus inter Iudæos obtinuerat ut Christum dicerent filium Davida.

2. *Jacob genuit Iudam & fratres.*) Quum Matthæus Ismael Abraham primogenitum silentio tegat, & Esau (qui nature ordine superior erat fratri suo Jacob) non temerè duodecim Patriarchis locum in genealogia assignat, quum omnes Deus in adoptionis gratia dignatus esset. Significat ergo, benedictionem in Christo promissam non ad solam tribum Iudam spectare, sed communem esse omnibus filiis Jacob, quos Deus in Ecclesiam suam collegit: quum Ismael & Esau facti essent extranei.

3. *Iudas genuit Phares & Zaram à Thamar.*) Hoc præludium fuit exinanitionis de qua loquitur Paulus. Poterat Filius Dei genus suum immune purumque servare ab omni flagitio & infami nota: sed in mundum veniens ut seipsum exinaniret, & accepta serui forma fieret vermis, & non homo, opprobrium hominum, & despectus plebis, tandemque maledictam crucis mortem subiret: hoc etiam probrum in suo genere non recula vit, ut ex incesto concubitu nasceretur qui inter eius maiores futurus erat. Nam etsi non libidine impulsus fuit Thamar ut fœceri coitum expeteret,

Gen. 12. 4.
Psa. 72. 4.
5. b. 7.
Psa. 89. d. 29.

Phil. 2. 4.
7.
Psal. 22.
b. 7.

illicito tamen modo vlcisci tentauit suam iniuriã. Iudas autem quum scortari vcllet, in nurum suam incidit. At qui cum vtriusque peccato certauit incomparabilis Dei bonitas, vt adulterinum hoc semen sceptra nihilominus poriretur.

6 *Genit Dauid Regem.*) Ornatur solus Dauid hoc elogio , quia in eius persona Mesiã futuri ducis typum Deus proposuit. Prius quidem regnum cœperat à Saule : sed quia tumultu hoc & improbis populi votis contigerat , censetur demum legitima in Dauide mutata, præsertim quantum ad Dei fœdus, in quo pollicitus fuerat se æternum fore suorum gubernatorem. Quum autem

1. SAM. 8. 4. 4. populus excusso Dei iugo infeliciter ac damnatis auspiciis Regem sibi postulasset, concessus est Saul ad exiguum tempus. Sed Deus statim regnum suum, quod veræ beatitudinis pignus foret, stabiluit in manu Dauidis. Sciamus ergo hic notari secundum populi statum qualis à Domino ordinatus est. Interim additur ab Euangelista humanum decus, quod illam Diuinæ benedictionis gloriam quodammodo facillare possit : nempe quod Solomonem genuit Dauid ex Bersebee, quam marito sceleratè rapuerat, & cuius fructu causa perfidè innoxium hominem ingulandum prodiiderat hostium gladiis. Hæc circa regni exordia deformitas facere debuit ne Iudæi in carne gloriarentur. Testatum autem esse voluit Deus, se in statuendo illo regno nihil rependere hominum meritis. Cæterùm in successione quam describit Matthæus, tres Reges fuisse omisos constat ex Sacra historia. Hoc qui obliuione factum esse dicunt, minime sunt audiendi: nec probabilis est eorum ratio, qui in quos fuisse dicunt quibus in Christi genealogia daretur locus. Id enim competeret etiam in complures alios, quos tamen Matthæus pius & sanctis indifferenter admiscet. Verius ergo est, quum Regum quatuordecim catalogum vellet conficere, nō fuisse valdè curiosum in delectu habendo : quia satis habebat genealogiæ contextum lectoribus ponere ante oculos vsque ad regni finem. Quod autem tredecim solum leguntur, librorum vitio & incuria esse factum, verum simile est. Epiphanius libro primo contra hæreses, causam adducit, quod quum bis positum esset Iecho-

nix nomen secundo loco quasi superuacuum indocti eradere ausi sunt. Id verò non debuisse fieri admonet: quia Ioachim filius regis Ioachim cōmune Iechonæ nomen cum filio suo habuerit. Et citatur à Roberto Stephano Græcus codex, vbi interponitur nomen Ioachim.

1. PAR. 3. c. 17. 2. PAR. 16. A. 1. IER. 27. d. 20. & 28. A. 4.

12 *Post exilium Babylonicum.*) Hoc est, postquã Iudæi in captiuitatem abducti sunt. Significat enim Euangelista, Dauidis posteros tunc ex Regibus seruos factos esse & exules. Porrò quum illa captiuitas quædam esset interitus species, mirabili Dei prouidentia factum est non modò vt rursus Iudæi in vnum corpus coalescerent, sed etiam vt aliqua principatus reliquiã manerent in familia Dauidis. Nam qui domum reuerfi sunt, vtrò paruerunt imperio Zorobabel. Durauerunt ergo hunc in modum regij sceptri fragmenta vsque dum Christi aduentus instaret, secundum varicinium Iacob, Non exibit sceptrum è Iuda, nec dux è femore eius, donec veniat Silo. Atque in illa quantumuis misera tristisque populi dispatio- ne nunquam tamen fulgere deliterunt scintillæ quædam gratiæ Dei. Græcum nomen (pro quo vetus interpretes transmigrationem, Eralinus exilium reddit) propriè mutatã habitationem significat. Intelligit ergo Iudæos è patria migrare coactos fuisse, vt alibi tanquam inquilini demigrarent.

16 *Iesus qui vocatur Christus.*) In cognomine Matthæus officium designat, vt sciant lectores nō esse hunc priuatum hominem, sed vnctum Diuinitus ad implendum redemptoris munus. Qualis autem fuerit & quorsum spectarit eius vnctio, pluribus in præsentia non disseram. De voce ipsa sic habendum est, Postquam abolitum fuit regnũ, cœpisse ad vnum illum referri, à quo speranda erat plena salutis perditæ instaurationis. Quandiu enim floruit in familia Dauidis aliqua maiestas, Reges vocari solebant Christi. Atqui ne deformis vilitas quæ sequuta est, piorum animos in desperationem conuerteret, vnico redemptori hoc nomen aptari Deus voluit: sicuti ex Daniele appareret. Historia verò Euangelica passim ostendit vulgatum tunc fuisse loquendi morem, quum prohibitus est Filius Dei in carne.

M A R C. L V C.

M A T T H. I.

18 Porro Iesu Christi nativitas sic habuit, Quum enim mater eius Maria desponsa esset Ioseph, antequam conuenirent deprehensa est gravida è Spiritu sancto:

19 Ioseph autem maritus eius quum esset iustus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.

20 Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini per somnium apparuit illi, dicens, Ioseph fili Dauid, ne metuas assumere Mariam uxorem tuam. nam quod in ea conceptum est, ex Spiritu sancto est.

21 Pariet autem filium, & vocabis nomen eius IESVM. is enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.

22 Porro totum hoc factum est vt impleretur quod dictum est à Domino per Prophetam, dicentem,

23 Ecce, virgo prægnans erit, & pariet Filium, & vocabunt nomen eius Emmanuel. Quod si quis interpretetur, valet, Nobiscum Deus.

24 Excitatus verò Ioseph à somno, fecit sicut ei præceperat Angelus Domini, & assumpsit uxorem suam:

sentem gratiam.

21 *Vocabis nomen eius Iesum.*) De ipsa voce breviter quidem, sed quantum satis erat, supra distulimus. nunc vnum addam duntaxat, refutari Angelii verbis eorum delirium qui à Iehoua essentiali Dei nomine deducunt. causam enim exprimit Angelus cur ita vocandus sit filius Dei, Quia populum suum servabit. Unde elicitur contraria eymologia quam illi fingant. Ac frustra isto cavillo elabi conantur, propriè & aprè subitici Christum fore salutis auctorem quia æternus sit Deus. neque enim hoc agitur solum quid nobis Deus præstet: sed Filio eius ex re nomen imponitur ex mandato quod illi iniunctum est à Patre, ex officio quo præditus ad nos descendit. iam verò plus quam insulsum est, quum duæ istæ voces Iesu & Iehoua, non nisi in duabus literis conveniant, in aliis autem differant, quæ nihil habent profus inter se affinitatis, simul miscere, quasi vnum sit nomen. Tale confundi genus alchemistis relinquo, quibus non multum abhinciles sunt cabalisticæ, qui putidas istas inanè que argutias nobis fabricant. Ergo Filius Dei quum ad nos carne indutus prodiret, simul accepit à Patre nomen: ex quo palam fieret quem in finem veniret, quæ ut eius virtus, & quid propriè ab eo sit expectandum. Radix enim nominis Iesu est ab Hebræico verbo *יִשׁוּעַ* quod servare significat. Hebræicè quidem ante pronuntiatur, nepe Iehosua: sed Evangelistæ, quum Græcè scriberent, receptum loquendi vitium sequuti sunt. Nam Græci interpretes tam apud Mosen, quam in aliis libris translulerunt *ישווע*. Quo iterum coarguitur eorum inscitia qui nomen Iesu à Iehoua detorqueant potius quam derivant. ducunt enim illi pro magno absurdo, si factum hoc nomen commune mortalis quispiam homo habeat cum Filio Dei, ac tragicè exclamant, nunquam passurum fuisse Christum sic nomen suum propianari. Quasi verò non sit in promptu *accipere*, illis hominibus nomen Iesu non minus quam Iehosua fuisse commune. Nunc quia satis constat Filium Dei sub voce Iesu nobis commendari salutis auctorem, propriè exortamus Angeli verba. Saluum, inquit, faciet populum suum à peccatis. Primò tenendum est, perditos in seipsis esse, quibus servandis mittitur Christus. nominatim autem vocatur Ecclesiæ servator. Si in morte & interitu demeriti sunt quos sibi Deus commisit, donec vitam illis restituat Christus: quid de extraneis dicendum erit, quibus nulla unquam affuit spes vitæ? quare statuendum est, totum genus humanum exiitio addici dū in Christo includitur salus. Verum notanda simul est exitij causa, neque enim nos celestis iudex temere & abs re maledictos esse pronuntiat. Testatur ergo Angelus nos perisse, ac teneri sub misera damnatione oppressos, quia peccatis nostris alienati sumus à vita. Unde nobis ostenditur naturæ nostræ corruptio & pravitatis. nam si ad iuste vivendum quisquam esset integer, posset Christo liberatore carere. At qui omnes ad vnum indigent eius gratia, sequitur ergo peccati esse servos, veraque iusticia destitui. Hinc rursum colligimus qualis sit Christo servandi modus vel ratio: nempe quia nos à peccatis liberat. Duæ porrò sunt liberationis huius partes: nempe quod peccata expiatione gratuitam veniam nobis affert, qua exempti

à reatu mortis, reconciliemur Deo: deinde quod Spiritu nos suo sanctificans, à Satanæ tyrannide vindicat, vt iustitiam viuamus. Quare non verè agnosceat servator Christus donec fide amplecti discamus gratuitam peccatorum remissionem, & nos coram Deo iustos censeri sciamus quia absoluti sumus à reatu: deinde Spiritum iustitiæ & rectitudinis ab eo petamus, omnivè operum & virtutis nostræ fiducia vacui. Christi populum proculdubio Angelus nominat Iudæos, quibus in caput & Regem ordinatus erat. Sed quia inferendæ paulò post erant Gentes in genus Abrahæ, extenditur hæc salutis promissio promittente ad omnes qui fide in vnum Ecclesiæ corpus coalescunt.

22 *Hoc nomen factum est.*) Insitè nungantur & pueriliter, qui contendunt Filio Dei ideo impositum esse nomen Iesu quia vocetur Immanuel. non enim particulam vnam duntaxat arripit Matthæus, sed que quid in Christi conceptione cœlesti ac diuinum est complectitur: quod etiam pertinet vniuersalis nota. Nunc videndum est quàm appositè citetur Iesaiæ vaticinium. Locus satis notus est ac celebris. cap. 7. c. 14. sed Iudæi pro solita sua malitia eum depravant. quanquam non minus cæcum & fatuum, quam improbum Christi & veritatis odium hic produunt. Eò impudentiæ progressi sunt multi eorum Rabbinii, vt de Rege Ezechia exponerent, qui tunc annos circiter quindecim natus erat. Quævis, obsecro, ista est mentiendi libido, everso naturæ ordine iuuenem recondere in vtero matris, vt sedecim annorum nascatur, nec clarum lucem admittant? Sed digni sunt scilicet hostes Christi, quos Deus spiritu virginis & stuporis percussos insatuet. Alij sibi fingunt ignotum quempiam filium Regis Achaz, quem Propheta nasciturum prædixit. Sed quero quomodo vocatus fuerit Immanuel, & terra eius imperio subiecta, qui priuatus & sine honore vitam finit. nam paulò post idem Propheta puerum illum, quisquis est, constituit terræ dominum. Nec minus insipide garrivus qui voluit hoc dictum esse de Propheta Iesui. Et certè hac in re nimis crasse hallucinati sunt Christiani scriptores, vaticinium quod proximo capite sequitur, ad Christum trahendo. Dicit illic Propheta, se per visionem iurium esse cum vxore congressi, & filio quem genuerat, nomen, Dei mandato, fuisse impositum, Accelera, prædare. Nam illic tantum notatur belli tempestas quæ instabat cum horribili vastitate. Unde facile elicitur, res esse pro fus diuersas. Ergo quæramus genuinum præsentis loci sensum. Quum obsessi vrbe Ierusalem tremere Rex Achaz, imò pauore fere exanimatus esset, mittitur ad eum Propheta, qui promittat Deum fore vrbs custodem. Quum simplex promissio consulum eius animum non erigeret, iubetur Propheta signum illi offerre qualecunque petierit, siue in cœlo siue in terra. Quum impius ille hypocrita suam infidelitatem occultas, signum respiceret, Propheta durius illum obiurgat, & tandem subiicit, Dabit tamen Deus vobis signum: ecce enim Virgo concipiet, parietque Filium, &c. Hoc de Christo dictum interpretatur in hunc modum, Vos tota Davidis posteritas, quantum in vobis est studeat promissam vobis gratiam abolerere (nam Propheta domum Davidis ignominie causa disertè compellat) nunquam tamen perli-

dia vestra efficiet quin superior emerget Dei veritas. Vrbem deus saluam ab hostibus & incolumē fore promittit: si non sufficiat eius verbum, obsequationis testem vestro arbitrio dare paratus est. Excluditis vtranque gratiam, & arcetis à vobis: stabit tamen deus in constantia pacti sui. veniet enim promissus redemptor, in quo se deus perfecte populo suo præsertim statuere. Obiiciunt Iudæi, stultè & absurdè facturum fuisse Iesaiam si illius seculi hominibus signum dedisset, quod octingentis postea annis aut circiter, fuit exhibitum. Et hic plerumque superbè exultant: quia Christianorum vel imperitia, vel incuria hæc obiectio præterita & sepulta fuit. Atqui mihi non difficilis videtur solutio: si quidem obseruemus, scdus adoptionis datum Iudæis fuisse vnde reliqua omnia Dei beneficia penderent. Erat ergo generalis promissio, qua sibi deus filios Abrahæ in populum cooptauerat, in qua fundata erant speciale omnes promissiones. Rursus scdus huius fundamentum erat Messias. Iam tenemus, causam liberandæ vrbis fuisse quia Dei sanctuarium erat & inde proditurus erat Redemptor. Hoc respectu sublato, centies periisset Hierosolyma. Expendant nunc pij lectores, quom apertè reuiceret domus regia oblatum à deo signum, an non opportunus fuerit Propheta transitus ad Messiam: ac si dixisset, Quamuis seculum hoc salute quam à Domino polliceor, indignum sit: deus tamen scdus sui memor, vrbem hanc ab hostibus eripiet. Ergo vt nullum particulare signum non edat testandæ gratiæ suæ causa, hoc vnum satis superque esse debet, quod ex stirpe Davidis oriturus sit Messias. Notandum vero est, quod incredulos reuocat Propheta ad generale scdus, speciem esse exprobrationis, eo quod nullum particulare signum admitterent. Iam mihi satis probasse videor, Prophetam, quam præclusa esset miraculis omnibus ianuam, tempestiuè ad Christum transire: vt cogitent increduli non aliam fuisse liberationis causam, quam scdus cum Patribus ininitum. Atque hoc memorabili documento testari voluit deus omnibus seculis, idè se continuo tenere tam beneficium fuisse erga Abrahæ filios, quia grauitum cum illis scdus, & in Christo, non eorum meritis, pepigerat. Altero cauillo nostram sententiam eludere conantur Iudæi: quia mox sequitur in contextu Prophete. Antequam sciat vcl reprobare malum, & eligere bonum, relinquatur terram à duobus Regibus, &c. Hinc colligunt promitti infantis partum, qui minime in longum tempus differendus erat. alioquin non quadraret quod de propinqua regnorum mutatione dicitur, quam Propheta fore denuntiat antequam infans ille pueritiam mediam attingeret. Respondeo, vbi signum de futuro salutis auctore protulit Iesaias, & infantem nasciturum asseruit qui verus esset Emmanuel, vel (vt Pauli verbo vtar) deus in carne manifestatus, ià communiter verba facere de quibuslibet eius ætatis infantibus. Cuius rei firma est in promptu ratio, præfatus enim de generali pacto Dei, reddit ad specialem promissionem, cuius causa missus fuerat. Ita prior locus qui ad vltimam & plenam redemptionem spectat, certum quemdam puerum designat, in quem solum competat Dei titulus: posterior vero qui ad specialem beneficium refertur quod tunc instabat, tempus definiit ex eorum pueritia qui tunc recens nati, vel

paulo post nascituri erant. Hactenus validis rationibus, nisi fallor, & solidis refutauit Iudæorum calumnias, quibus Christi gloriam obtrahere conantur, ne in hoc vatincio resurgat. Nunc diluendum restat illorum cauillum in voce ¶ 277. Proteruè exagitant Mattheum, qui Christum ex Virgine natum prober, quom nomen Hebraicum simpliciter puellam notent: & que subsistant, qui voce perperam reddita decepti, credamus ex Spiritu sancto natum esse, quem Propheta tantum dicit fore puellæ filium. Atqui primum niam rixandi libidinem in eo producit, dum nomen de puella viro cognita intelligendum vrgent, quod passim virginibus Scriptura tribuit. Conuenit etiam etymologia. nam absconsionem sonat, qua notatur virginis pudor. Locum vnum adducunt ex Proteriorum cap. 30. c. 19. qui tamen nihil illis suffragatur. Illic de puella quam ad Iesecens deperit, loquitur Solomo, atqui non protinus sequitur corruptam esse cuius amore ardet adulescens: imò cōiectura in diuersam partem magis esset probabilis. Deinde vt de nomine concedam quod postulant, res tamen euenit ac fateri cogit de partu mirabili & insolito loqui Prophetam. Signum se à Domino afferre clamant, neque id vulgare, sed quod præcellat aliis omnibus. Si tantum parturam mulierem diceret, quam ridicula fuisset magnifica illa præfatio? Videmus vi sua proterua Iudæi non se modò, sed venerando Dei mysterio ludibrio exponant. Nec inane argumentum ducitur ex toto contextu, Concipiet puella. Cur nulla sit viri mentio? aliquid minime vbitatum conuenit dat Propheta. Mandatum deinde puellæ iniungitur de nominando puero: qui etiam in parte aliquid extraordinarium indicat Propheta. Nam et si plerunque refert Scriptura, imposita fuisse pueris nomina à matribus, fiebat tamen id ex patrum autoritate. Propheta ergo sermonem ad puellam dirigens, viris in hoc puero admittit quicquid iuris illis desert ordo naturæ. Manet ergo illud fixum, laudari insigne Dei miraculum à Propheta, quod attentè & reuerenter pij omnes considerent: quod Iudæi indignè prophant, ad vulgarem conceptum transierentes quod de arcana Spiritus virtute dicitur.

23. *Nomen eius Emmanuel.*) Solet quidem Scriptura sic loqui, deum esse nobiscum vbi auxilio suo & gratia nobis adest, manifeste suæ virtutem ad nos tuendos exerit. Sed hic exprimitur modus quo deus cum hominibus communicat. nam extra Christum ab ipso sumus alienati: per Christum verò non solum recipimur in eius gratiam, sed vnum cum eo efficiuntur. Quod autem docet Paulus Iudæos fuisse propinquos deo sub lege: fuisse verò illi capitale cum Gentibus dissidium: non aliud sibi vult, quam deum tunc in vmbis & figuris dedisse præsentia suæ signa populo quem adoptauerat. vigeat enim illa promissio, deus in medio tui. Item, hæc requies mea. Sed quom familiaris illa populi cum deo cōiunctio à Mediatore penderet: quod re ipsa nondum plenè extabat, symbolis adunbratum fuit. Sedes eius ac domicilium locatur inter Cherubim: quoniam arca, gloriæ eius figura, & visibile pignus erat. Sed in Christo solida, non amplius vmbrales Dei præsentia populo exhibita fuit. Quæ ratio dicit Paulus in eo habitare omnem deitatis plenitudinem corporaliter. Et sanè non aliter legitimum esset Mediator, nisi indiuidua

Ephes. 2. 17.
Deut. 6. 2. 15. & 7. 4. 21.
Psal. 132. 14.

Coleff. 2. 6.
9.

veriusque naturæ in ipso connexio homines Deo adiungeret. Neque est quod obstreperant Iudæi; trans-ferri sæpe Dei nomen ad ea monumenta in quibus fidei libris adesse testatus est. Negari enim non potest quin hoc nomen tacitam in se antithesin contineat, quæ Dei præsentia in Christo exhibitâ cõparat cum toto præsentia genere, quale ante eius aduentum patet factum veteri populo fuit. Si verè constare cõprie huius nominis ratio ex quo apparuit Christus in carne; sequitur, olium non in solidum, sed ex parte duntaxat Deum coniunctum fuisse cum Patribus. Unde rursum cõficitur, Christum esse Deum in carne manifestatum. Functus quidem est Mediatoris officio vsque ab initio n. u. di: sed qui hoc totum ab vltima reuelatione pendebat, tunc merito demum, quasi noua persona indutus, vocatur Immanuel, quem in medium Sacerdos procedit, qui corporis sui victimam hominum peccata expiet, sanguinisque sui precio eos reconciliet Patri, denique omnes humanæ salutis partes compleat. Ita priore quidem loco reputanda nobis est in hoc nomine Diuina Christi maiestas, vt reuerentiam apud nos obtineat quæ vnico debetur & æterno Deo. Sed minimè interim negligendus est fructus quem inde à nobis Deus colligi ac percipi voluit. Quoties enim Deum & hominem conspiciamus in vna Christi persona, certò statueret licet Deum nos possidere, si Christo fide coniuncti sumus. Quod in verbo Vocandi mutatus est numerus, minimè dissentaneum est ab iis quæ prius dixerunt. vnam quidem Virginem alloquitur Propheta, & ideo secunda persona vititur, Vocabis. Sed ex quo promulgatum fuit hoc no-

men, communis piorum omnium hæc confessio est, quòd Deus se nobis fruendum in Christo dederit.

24 *Excitatus Ioseph.*) Promptitudo obsequij quæ hic describitur, non minùs ad testandam certitudinem fidei Ioseph, quàm ad obedientiam laudem facit. nisi enim exemptus fuisset omnis scrupulus, probè que sedata eius conscientia, nunquam ita alacriter, mutato repente consilio, vxorem sumpsisset, cuius contubernio se pollutum iri nuper censebat. Itaque somnio impressa fuit aliqua Diuinitatis nota quæ eius animum fluctuari non sineret. Sequutus est deinde fidei effectus, quòd agnita Dei voluntate, protinus ad parendum se accinxit.

25 *Non cognouit eam donec.*) Huius loci prætextu magnas quondam turbas mouit Helandus in Ecclesia: quòd inde colligeret Mariam non nisi ad primum vsque partum Virginem fuisse: postea autem ex marito sustulisse alios liberos. Perpetua Mariæ virginitas acriter & copiose ab Hieronymo defensa fuit. nobis hoc vnus sufficiat, sultè & perperam ex verbis Euangelistæ colligi quid post Christum natum contigerit. Vocatur primogenitus: sed non alia ratione nisi vt sciamus ex Virgine esse natum. Negatur Ioseph rem cum ea habuisse donec peperit: hoc quoque ad idem tempus restringitur. quid postea sequatum sit, non indicat. Talem esse Scripturæ vsum satis notum est. Et certè nemo vnquam hac de re quæstionem mouebit nisi curiosus: nemo verò pertinaciter insistet nisi contentiosus rixator.

LVC. II.

MATTH. MARC.

- 1 *Factum est autem diebus illis, exiit edictum à Cesare Augusto vt censeretur vniuersus orbis.*
- 2 *Hæc descriptio prima facta est Præside Syria Cyrenio.*
- 3 *Et ibant omnes vt profiterentur, in suam quisque ciuitatem.*
- 4 *Ascendit autem & Ioseph à Galilæa ex vrbe Nazareth in Iudæam, in urbem David quæ vocatur Bethlechem: quia erat ex domo & cognatione David,*
- 5 *Vt profiteretur cum Maria desponsa sibi vxore, quæ erat pregnant.*
- 6 *Accidit autem quum ibi essent, completi sunt dies pariendi.*
- 7 *Et peperit filium suum primogenitum ac fasciis eum inucluit, reclinauitque eum in præsepi, quòd non esset eis locus in diuersorio.*

Narrat Lucas quomodo factum fuerit vt nasceretur Christus in vrbe Bethlechem, quum Maria mater eius alibi degeret iam partui vicina. Ac primum excludit humanum consilium, quum dicit Ioseph & Mariam, relicta domo, illuc venisse vt secundum familiam ac gentem suam profiterentur. Si data opera & consultò locum mutassent vt pareret Maria in Bethlechem, tantum in homines ipsos intenti essemus: nunc verò, quum nihil aliud habeant propositum quàm vt Augusti edicto pareant, satis agnoscimus, eos, cæcorum instar, Dei manu fuisse illuc deductos vbi Christum nasci oportuit. Videtur quidem hoc esse fortuitum, sicuti alia omnia quæ certo hominum consilio non reguntur, fortunæ adscribunt prophani homines. atqui non simpliciter respicere conuenit quid geratur, sed in memoriam simul venire debet quid multis antè seculis prædictum fuerit à Propheta: & comparatio clarè ostendet non sine admirabili Dei prouidentia censum tunc fuisse

edictum à Cesare Augusto, & Ioseph & Mariam domo pedem mouisse, vt ipso temporis articulo venirent in Bethlechem. Ita videmus sanctos interdum Dei seruos, etiam si mente vagentur insciji quorsum tendant, rectam tamen viam tenere, quia Deus eorum pedes dirigit. Nec minus in eo se profert admirabilis Dei prouidentia, quòd tyrannicum imperium Mariam domo extrahit vt propheta impletur. Locum Deus per Prophetam designauerat (vt postea videbimus) vbi filium suum nasci vellet: nisi vi compulsa fuisset Maria, domi parere statuerat. Iubet Augustus censum agi in Iudæa, & singulos nomen dare, vt annum deinde tributum pendant, quod prius solebant Deo pendere. ita prophanus homo ad se rapit quod Deus à populo suo exigere solebat. Id verò perinde erat ac si ludæos profus sibi addicens, vetaret posthac in Dei populo censeri. Quum ita ad vltimam desperationem ventum est, & videntur Iudæi in perpetuum à Dei imperio

imperio reſecti & alienati eſſe: non ſolum Deus repente & præter omnium ſpem remediũ adhibet, ſed impia illa tyrannide ad redimendũ populũ ſuum utitur. Nam præſes (vel quilibet ſuit ille Cæſaris miniſter) dum exequitur quod ſibi mandatum eſt, arcaneſt Dei præco, qui Mariam in locum diuinitus ordinatum acceſſat. Et certè huc ſpectat tota Lucæ narratio, vt agnoſcant fideles, Chriſtum à ſuis natalibus Dei manu productũ eſſe. Neque enim ad fidei certitudinem hoc parũ facit, quod ſubito & præter ſuũ arbitrium tracta fuit Maria in Bethlehem, vt inde prodiret Redemptor, ſicuti olim proniſſus erat.

1 *Totus orbis.*) Hæc ſynecdoche quum paſſim viſitata ſit Romanis ſcriptionibus, dura videri non debet. Nec dubito quin omnibus prouinciis communis fuerit hic ſenſus, vt magis tolerabilis nec tam odioſus foret, diuerſa tamen eſſe potuit tributi ratio. Primam fuiſſe hanc deſcriptionem interpretor, qua tunc Iudæis quali planè domus impoſitum ſuit nouum & inſolitum iugum. Nam quod alij primam fuiſſe dicunt ex quo Cyrenius Syriæ prætulerat, nihil habet coloris. Annum quidem erat tributum, ſed non quotannis fiebat deſcriptio: quare ſenſus eſt, longè tunc grauius oppreſſos fuiſſe Iudæos. Varietas in nomine Proconſulis nihil habet abſurdi, dum alij Cyrenium, Quirinum vel Quirinium appellant. ſcilicet enim Græcos in uertendis nominibus Latinis, in pronuntiatione aliquid ferè mutare. Sed longè maior aliunde emergit diſſicultas, tradit enim Iosephus lib. Ant. 18. cap. 1. Quirinũ, relegato Viennæ Archelao, Proconſule. n. veniſſe qui Iudæam prouinciã Syriæ attribueret. Porro inter ſcriptores conuenit Archelaum à morte patris Herodis nouem annos regnaſſe. Vnde conficitur, inter Chriſti natalem & cenſum illum elapſos fuiſſe annos circiter tredecim. Subſcribunt enim ferè omnes Epiphanio, qui tradit Chriſtum triceſimo tertio Herodis anno eſſe natũ, hoc eſt ante illius mortem annis quatuor. Hoc quoque non nihil perplexum eſt, quod idem Iosephus capite 3. lib. 18. cenſum hunc incidiſſe dicit in annum triceſimum ſeptimum Actiæ victoriæ. Quod ſi verum eſt, ſuperuixit Auguſtus annis ferè ſeptem ad ſummum. ita ex ætate octo vel nouem anni detracti erunt. patebit enim ex Lucæ 3. cap. nonniſi quindocim tunc fuiſſe annorum. Caterũ quum notior fuerit Chriſti ætas quàm vt in quæſtionẽ vocari debeat: Iosephũ hac in parte vt aliis cõpluribus, memoria lapſum fuiſſe vero abſimile non eſt. Et ſanè Quirinium annales

docent annis nouendecim aut circiter antè fuiſſe conſulem, quàm deuictõ Antonio ſolus imperio potiretur Auguſtus. ita valde ſenex in prouinciã miſſus foret. Adde quòd intra octo annos, quatuor Iudææ præſides numerat idem Iosephus: quum ſi teatur Quinque annis vndecim prætulit: is ſuit Valerius Gratus, cui Põtius Pilatus ſueceſſit. Quàm alia poteſt afferri ſolutio, quòd cenſu per agere non ſtatim licuerit ex quo edictus fuerat. narrat enim Iosephus Coponitũ cum exercitu miſſum eſſe, qui Iudæos cõprimere. Vnde facile colligitur, cenſum populi tumultu fuiſſe ad tempus impeditum: & verba Lucæ hoc patiuntur, quòd ſub tempus natiuitatis Chriſti edictum exierit de populo cenſendo: deſcriptio autem fieri non potuerit niſi mutato regni ſtatu, quum in partẽ prouinciæ redacta eſſet Iudæa. Ita hoc poſterioris membrum vice correptionis additum erit. Hæc deſcriptio prima fuit præſide Cyrenio: hoc eſt, tunc primum ad effectũ perducta eſt. Quinquã nõdum ſoluta eſt tota quæſtio. nam quum Iudæam Herodes teneret, quorũum attinuit populũ cenſeri qui tributum Romano imperio nullum pendebat: Reſpondeo, nihil eſſe abſurdi, ſi Auguſtus, vt iugo aſſuetaceret Iudæos, quorũ plus ſatis nota erat pernicia, cenſeri voluerit etiam ſub Herode. Nec obſtitit peculiare Herodis regnum, quin tributi nomine aliquid in ſingula capita Romano imperio penderent Iudæi. ſcilicet enim Herodem tantũ precariõ & propere eodem ſeruilitate regnaſſe. Neſcio vnde ſumpſerit Eusebius, quòd doceret cenſum hunc Senatuſconſulto decretum fuiſſe.

7 *Non erat locus in diuerſorio.*) Hic videmus nõ modò quanta fuerit inopia Ioseph, ſed etiã quàm acerba fuerit tyrannide, quòd nulla excuſatio recipitur quin cogatur Ioseph vxorẽ partui vicinam aduerſo tẽpore ſecum trahere. Credibile autẽ eſt, qui ex regio genere progeniti erant, aſperius & magis cõtumelioſe reliquos fuiſſe tractatos. Non erat tã ſtupidus Ioseph, quin ſollicitus eſſet de partu vxoris quare libetẽr hæc neceſſitatem vitaret. Sed quia nõ poteſt coactus cedit, ſeq; Deo commendat. Interea videmus quale vitæ exordium fuerit Dei Filio, & quibus ex. ceptus ſit incunabulis. Talis autẽ illi fuit naſcendi conditio, quia in hunc finem carnem noſtrã induerat, vt ſe noſtra cauſa exinaniret. in ſtabulum ergo reiectus eſt, ac locatus in præſepi, negatũ; illi eſt hoſpitiũ locus inter homines, vt cælum nobis non modò hoſpitiũ iure, ſed quali æterna patria & hereditas pateret, ac nos Angeli in ſuum cõtubernium admitterent.

MATTH | MARC.

LVC. II.

- 8 *Et paſtores erant in regione eadem vigilantes, & excubantes ad cuſtodiam ſuper gregem ſuum.*
 9 *Ecce Angelus Domini adſtitit illis, & gloria Domini circumfulſit illos, & rimuerunt timore magno.*
 10 *Et dixit eis Angelus, Ne timeatis: ecce enim annuntio vobis gaudiũ magnum, quòd futurum eſt toti populo:*
 11 *Quia hodie vobis natus eſt ſervator, qui eſt Chriſtus Dominus, in Vrbe David.*
 12 *Et hoc vobis ſignum: inuenietis infantem pannis inuolutum, poſitum in præſepi.*
 13 *Et ſubito aſſuit cum Angelo multitudo militiæ celeftis, laudantium Deum, & dicentium,*
 14 *Gloria in altiſſimis Deo, & in terra pax, hominibus beneplacitum.*

8 *Et Pastores erant.*) Superuacuum fuisse Christum nasci in Bethleem, nisi hoc innovasset mundo. Modus tamen quem describit Lucas, videtur hominum iudicio peritum consentaneus. Primum, non nisi paucis testibus patet Christus: & quidem inter noctis tenebras. Deinde, quum Deus ad manum multos haberet honore vel excellentia præditos testes, illis potthabitis, solos elegit pastores, contemptos scilicet homines ac nullius pretij. Hic stultescat carnis ratio & prudentia necesse est, ac fateamur, quod stultum est Dei, superare quicquid est aut videtur sapientiæ in mundo. Cæterum hæc quoque pars exinanitionis fuit, non per quam aliquid decederet Christi gloriæ, sed tantum vt ad tempus abscondita iaceret. Deinde sicuti Paulus admonet, contemptibile esse Euangelium secundum carnem, vt fides nostra in virtute Spiritus, non altis sapientiæ humanæ verbis, vel aliquo mundi splendore fundata sit: ita hunc incomparabilem thesaurum Deus ab initio deposuit in vasis fictilibus, vt fidei nostræ obsequium melius probaret. Quare si cupimus ad Christum venire, ne pigeat nos sequi quos Dominus, ad deiiciendam mundi superbiam ex peccatum stercore magistros sumpsit.

1. Cor. 1. d. 35.

1. Cor. 2. 4.

9 *Angelus Domini adiuit.*) Dicit gloriam Domini respicendisse circum pastores, ex qua Angelum agnoscerent. Parum enim profuisset, dici illis ab Angelo quod refertur à Luca, nisi Deus visibilibus aliquo symbolo testatus esset, quod audiebant à se profectum esse. Apparuit ergo illis Angelus non vulgari aliqua forma, vel sine dignitate, sed fulgore cælestis gloriæ instructus, qui pastorum animos afficeret, vt altatum sibi sermonem non secus atque ex ore ipsius Dei exciperent. Inde timor, de quo mox loquitur Lucas, quo humiliare solet Deus hominum corda, vt verbo suo reuerentiam conciliet, quem admodum supra exposui.

10 *Ne timeatis.*) Exhortatio hæc ad leuandum timorem pertinet. Quamuis enim vile sit percelli metu hominum animos vt suum Deo tribuere honorem discant: simul tamen consolatione opus habent, ne prorsus obruantur. Fieri enim nequit quin totum mundum absorbeat Dei maiestas nisi dulcedine aliqua temperet quod in se habet terroris. Ideo reprobis ad Dei conspectum examine concidunt, quia illis non apparet nisi iudex. Angelus autem vt recreet pastorum animos, in alium finem se missum esse testatur: nempe vt Dei misericordiam annuntiet. nam hæc vna vox non modo collapsos homines erigit, sed perditos instaurat, & reuocat à morte in vitam, vbi Deum sibi propitium esse audiunt. Præfatur autem Angelus se annuntiare magnum gaudium: deinde gaudij causam vel materiam subiicit, quod natus sit saluator. Quibus verbis primum docemur, donec pacem cum Deo habeant homines, & illi reconciliati sint per Christi gratiam, euanidum esse & fallax quicquid concipiunt lætitiæ. Exultant quidem sæpe impij ebria vesanæque lætitia: sed nisi medius sit inter ipsos & Deum pacificator, cæcis conscientie stimulis miserè torquetur ne, esse est. Deinde quantumvis blandè & molliter sibi indulgent in deliciis, suæ ipsorum libidines totidem sunt illis tormenta. Hoc ergo solidi gaudij initium est, sentire paternum erga nos Dei amorem, qui solus animos nostros tranquillat. Arque hoc gaudium est in Spiritu sancto, in quo Pau-

lus regnum Dei constituit, Rom. 14. c. 17. Epitheton vero Magni ideo additum est, vt sciamus non modo præcipue gaudendum esse de salute nobis in Christo obnata: sed tantum esse atque ita mentem huius boni magnitudinem, vt meritò omnes præteritis vitæ doloribus, molestiis, anxietatibus compentent. Quare discimus, si vno Christo esse contenti, vt sensu gratiæ eius exuperet omnes carnis molestias, in id tandem abire.

Quod futurum est toti populo.) Quamquam solos pastores alloquitur Angelus, tamen tamen longius patere quod illis asserti salutis nuntium, vt non ipsi priuatum tantum, sed alij quoque audiant. Porro toti populo commune iussit gaudium intellige, quia omnibus promittæ offerre batur. Non enim vni vel alteri Deus sed vniuerso semini Abrahamæ Christum promittit. Quod autem gaudio ad se pertinet priuati sunt magna ex parte iudæi, eorum incredulitate factum est. si. uti hodie omnes communiter inuitat Deus ad salutem per Euangelium, sed facti mundi ingratitude, vt gratia hæc peræque omnibus exposita pauci fruamur. Quum ergo inter paucos inclusum fuerit hoc gaudium, commune vocatur Dei respectu. Cæterum etsi de electo tantum populo Angelus loquitur, nunc tamen diruta maceria ad totum humanum genus spectat eadem legatio. nam Christus pacem annuntiat non tantum iis qui propè sunt, sed qui proci: nec minus extraneis quam domesticis. Ephes. 2. d. 17 sed quia vsque ad Christi resurrectionem peculiare erat scædus cum iudæis, ideo Angelus eos à reliquis gentibus segregat.

11 *Natus est vobis hodie.*) Hic exprimitur causæ gaudij, sicuti nuper admonuimus: nempe quia natus sit Redemtor olim promissus qui Dei Ecclesiam in statum suum restituit. Neque enim tanquam de re prorsus ignota loquitur Angelus: sed legationis suæ exordium ex lege & Prophetis sumit, quia apud Gentiles & profanos hæc loquendi formula frustra vtilis esset, Christus Dominus natus est vobis Saluator. Eadem quoque ratio est cur commemoret natum esse in vrbē David: quod superuacuum foret nisi ad renouandam promissionum memoriam quæ passim in iæ & celebres erant inter iudæos. Denique Angelus sermonem suum auditoribus aptauit, qui promissæ redemptionis non prorsus ignari erant: & Euangelium cum legis & Prophetarum doctrina coniunxit, sicut ex eo fonte manat. Quum autem *σωτήρ* plus Græcis exprimat, teste Cicerone, quam Latinis Seruator, nec extet tamen Latinum quod illi respondeat, satius mihi visum est barbarè loqui, quam ex Christi virtute aliquid diminuere. Nec dubito quin idem vulgato interpreti & vetustis Ecclesiæ doctoribus fuerit consilium. Saluator ergo dicitur Christus qui plenam salutem confert. Iam & pronomen Vobis magnam habet emphasin: quia non magnopere iuaret audire natum esse salutis autorem, nisi quisque sibi natum esse constituat. In hunc modum Iesaius cap. 9. b. 6 Puer natus est nobis, filius datus est nobis. Item Zacharias, Ecce Rex tuus venit tibi pauper.

12 *Et hoc vobis signum.*) Obnata Angelus scandalo, quo fidem pastorum impediiri facile erat, quale enim librum est, videri in præsepi iacentem qui à Deo Rex missus sit, & vnicus saluator. Ergo ne tam vilis & abiecta Christi conditio pastores à Christi fide absterreat, præcidit illis Angelus

Verrina 4. 109.

Zac. 9. 6. 9.

angelus

gelus quid visuri sint. Atque hunc ordinem, qui absurdus & propè ridiculus videri posset humano iudicio, quotidie Dominus erga nos tenet. Nam voce Euangelij à cælo demissa Christum crucifixum nos amplecti iubet. & signa proponit in terrenis ac caducis elementis, quæ nos in gloria. n. beatæ immortalitatis extollant. Ita spiritualem iustitiam nobis pollicitus, paucillum aq. nobis ante oculos ponit, æternam animæ vitam exiguo panis & vini gustu obsequat. Quod si pastores minime effendit Itabulū quomnis & salutem petat à Christo, & eius adhuc infantis imperio se submittant: nullū quantumnis contemptibile signum obscurare apud nos eius gloriam debet, quin salutem, ex quo ipse in cælū ascēdit, & sedet ad Patris dexteram, humiliter eum adoretus.

13 *Subiū affuit multitudine.*) Tamen in Angelo vno exhibitum fuerat spectamen diuini fulgoris: voluit tamen Deus filium suum splendidius ornare: neque id in nostram minus quam in paltorum confirmationem, apud homines duorum vel trium testium hdes ad tollendam dubitationem sufficit, atqui cœlestis exereitus vno consensu & vna voce testimonium reddit Filio Dei. quantæ igitur perueniatiæ foret, communi Angelorū elogio, quo celebratur nostra in Christo salus, non fuccinere? Vnde colligimus quā Ierestabilis Deo sit incredulitas, quæ suauem hanc cæli & terræ harmoniam turbat. Rursum, plus quā belluini stuporis conuincimur, nisi & fidem & studium laud in di Dei in nobis accendit canticū, quod vno concentu modulati sunt Angeli, vt verba nobis præirent. Adde quod hoc cœlestis melodix exemplo fidei vnitatem commendare nobis voluit Dominus, & ad laudes suas consensu vno in terra canendas hortari.

14 *Gloria in Altissimis.*) Incipiunt Angeli à gratiarum actione vel à Dei laudibus: quia & Scriptura passim in hunc finem nos à morte redemptos fuisse admonet, vt tam lingua quam operibus nostram erga Deum gratitudinem testemur. Meminerimus ergo finalem hanc fuisse causam cur Deus nos sibi reconciliaret per Filij vnigenitum, vt patefactis gratiæ suæ & immensæ misericordix diuinitis illustraret nomen suum. Et hodie quantum quisq. nostrum animatur ex gratiæ notitia ad celebrandam Dei gloriā, tantum in fide Christi profecit. Imò quoties fit mentio salutis nostræ, sciendum est nos quasi dato signo ad gratiarum actionem & Dei laudes incitari. *In terra pax.*) Hæc magis recepta lectio est, vt deinde sequatur tertium membrum, In hominibus bona voluntas. Quanquam autem ad summam rei non multum interest vtrumuis legas: videtur tamen diuersus contextus melius congruere, quia minime dubium est quin duo hæc membra inter se respondeant, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax. Atqui nisi homines Deo opponas, non

constabit plena antichesis. Fortè interpretes fœellit præpositio *in*, quia obsecutus erat verborū sensus, dicere in hominibus esse pacem. Sed quom multis Scripturæ locis superuacua sit, non est cur id nos impediatur. Siquis tamen in postremum membrum Tenere malit, ide n manebit sensus, sicuti mox dicā. Nunc videndum est quid pacis nomine intelligant Angeli. certè non loquuntur de externa pace quam inter se colunt homines: sed terram dicunt pacatam esse, vbi homines Deo reconciliati, intus tranquilli sunt in animis suis. Scimus nos iræ filios nati, & natura esse Deo inimicos. interea nos horribili inquietudine vexari necesse est, quia dum sentimus Deum nobis intentum, id eò breuis & clara pacis definitio ex contrariis pœtena est: nec ex ira Dei & mortis terrore. Atque ita duplex est relatio, altera scilicet ad Deum, altera ad homines: quia tunc nobis constat pax cum Deo, & ipse ab hoste ietu & peccata nobis non imputando propitius esse incipit, & nos in pœterita eius beneuolentia acquiescentes, certa fiducia illum inuocamus, & in trepidè gloriamur de salute nobis promissa. Quis autem alibi vita hominis super terram vocetur continua militi, & res ipsa declarat nihil esse magis turbulētum statu nostro, quando in mundo agimus: diserte tamen Angeli pacē in terra locant, vt sciamus nullas turbas nobis obstatē quin Christi gratia, sedatis & tranquillissimus animis nobis, inemerimur ergo, inter medias tentationum procellas, inter varia discrimina, inter violentos motus, inter pugnas & timores consueti sedē pacis, ne fides nostra vllis machinis impulsā vacillet aut labascet. *Beneplacitum.*) Vnde factum su vt obreperet gentium casus nescio. Certè lectio vulgaris quæ habet, Hominibus bonæ voluntatis, non modò tanquam adulterina repudiari debet, sed quia totum sensum corrumpit. Erant tamen etiam nonnulli qui in nominatiuo casu legentes, Bona voluntas, ad homines referunt, quasi exhortatio esset ad amplexandam Dei gratiam. Fateor quidem non aliter ratio esse quam Dominus pacem nobis offert, nisi eam recipimus, sed quom *in terra pax* sumatur in Scripturis, pro eo quod Hebræi פָּאָךְ dicunt, vetus interpret beneplacitum reddidit. Perperam hic locus de gratiæ acceptance exponitur, quin potius fontem pacis de quo loquuti sunt Angeli demonstrat, vt sciamus gratuitam esse & fluere ex mera Dei misericordia. Si legere placeat Bona voluntas in hominibus: non male cõueniet quo ad sensum. nam & hoc modo notabitur pacis causa: quod scilicet Deus gratuito suo favore homines dignatus sit, cum quibus hostile prius disidium habebat. Si legas, Pacem bonæ voluntatis pro voluntaria, ne huic quidem expositioni reclamō. Illa tamen simplicior est, appositivè subici *in hominibus* vt sciamus vnde pax nobis proueniat.

MAT TH. MARC.

LVC. II.

15 *Et factum est postquam discesserunt ab eis Angeli in cælum, vt tunc pastores loquerentur inter sese, Transseamus Bethlehem usque, & videamus quod factum est, quod Dominus patefecit nobis.*

16 *Et venerunt festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem positum in præsepī.*

17 *Quom autem vidissent, diuulgauerūt de verbo quod dictum illis*

fuerat de puerulo hoc.

18 *Et omnes qui audierunt mirati sunt de ijs qua dicta erant à pastoribus ad ipsos.*

19 *Porrò Maria conseruabat omnia uerba hæc, conseruens in corde suo.*

20 *Et reuersi sunt pastores glorificantes ac laudantes Deum super omnibus qua audierant ac uiderant, ita ut dictum fuerat ipsis.*

21 *Et postquam consummati sunt dies octo ut circumcideretur puer, uocatum est nomen eius I E S U S: quod uocatum erat ab Angelo priusquam in uero conciperetur.*

15 *Postquam discesserunt Angeli.*) Hic nobis de scribitur obedientia pastorum, nã quum eos Dominus toti mundo destinasset Filij sui testes, efficaciter illis loquutus est per Angelos, ne efflueret quod illis dictũ fuerat. Non fuerat quidem illis clarè & nominatim preceptum vt uenirent Bethlehem: sed quia satis intelligũt tale esse Dei cõsiliũ, ad uidendum Christũ festinant. Sicuti hodie quum sciamus in hunc finẽ nobis Christũ indicari vt ad eum fide accedat corda nostra, nihil excusationis habet nostra cessatio. Nec frustra exprimit Lucas, pastores cepisse profectõis cõsiliũ ex quo discesserant Angeli: ne patiamur, vt multi solẽt, uerbũ Dei nobis cũ sonitu euanescere, sed vt uiuas in nobis radices agat, quò vim suam proferat ubi auribus nostris insonare desierit. Notãdũ præterea est, quòd sese mutuo hortãtur pastores. neque. n. sufficit singulos sibi instare, nisi etiã mutua cohortationes accedant. Obedientiã laudem amplificat Lucas quum dicit eos properasse, vt à nobis etiã exigatur fidei præputudo. *Quod Dominus patefecit nobis.* Sciẽter & rectè adscribũt Deo quod non nisi ab Angelo audierant. nã quẽ agnoscunt Dei ministrum autoritate quoq; dignãtur, ac si domini persona indutus esset. Hac de causã subinde nos ad se Dominus reuocat, ne hominũ intuitu uilescat uerbi sui maiestas. Rursum hic uidemus vt sibi nefas esse ducãt ostẽsum à Domino thesaurũ negligere. Nam ex notitia sibi tradita arguunt in Bethlehem pergendũ esse, vt uideant. Sic & quenque nostrũ pro fidei & intelligentiã suã mensura ad sequendum quò Deus uocat accinẽtum esse par est.

16 *Inuenerunt Mariam.*) Erat illud quidẽ deforme spectaculũ, & quo solo poterant à Christo alienari. Quid. n. magis insipidum, quã totius populi Regẽ credere qui ne infimo quidem vulgi loco dignus censetur? regni instaurationem & salutem ab eo sperare, qui pro sua egestate & inopia in stabulũ reuocatur? Scribit tamẽ Lucas nihil horum pastoribus obstitisse quin Deum cũ ad rationem laudarent: nepe quia Dei claritas penitus defixa erat in eorũ oculis, & uerbi reuerentia eorũ animis infixã, quicquid in Christo inglorium & cõtemptibile occurrit, fidei suã altitudine facillè transcendunt. Nec alia sanè causã est cur fidem nostrã minima queq; scandala vel remorentur, uel à recto cursu auertant: nisi quia in Deũ minus intenti, facillè huc & illuc agitemur. Nam vna hæc cogitatio si sensus omnes nostros occuparet, habere nos certũ ac fidele è cœlo testimoniũ, satis firma nobis & stabilis sultura esset contra omnem tentationum genus, & satis probè nos cõtra queuis offendicula muniret.

17 *Dimisauerunt de uerbo.*) Fidem pastorũ cõmendat Lucas, eò quòd syncerè per manus traderint aliis quod à Domino acceperant: idque

testatum esse nostra omnium causã uile erat, vt in fide nostra cõfirmada quasi secũdãrii sint Angeli. Rursum docet Lucas non sine profectu eos uulgasse quod audierant. Nec uerò dubium est quin efficaciam Dominus eorum sermoni dederit, ne ludibrio esset uel sperneretur. nam & hominũ cõditio fidem eleuabat, & res ipsa uideri poterat fabulosa. Verũm Dominus quas illis imminxit partes irritas esse non patitur. Quauis autẽ humano ingenio minus arideat hæc agendi ratio, quòd Dominus per homines infirmos uerbũ suũ uult audiri: quia tamen tum ad humiliandã carnis superbiã, tum ad probandũ fidei obsequiũ apposita est, Deo ipsi probatur. Quod autẽ mirantur omnes, nemo autẽ pedem mouet vt ad Christum accedat: hinc colligere licet, audita Dei uirtute, fuisse percussos absq; serio cordis affectu. Quare nõ tã in eorũ salutẽ uulgatus fuit hic sermo, quã in totius populi inexcusabilis esset ignorantia.

19 *Maria seruabat.*) Mariã sedulitas in considerandis Dei operibus duas ob causas nobis proponitur: primũ vt sciamus depositam fuisse in eius corde huius thesauri custodiã, vt quod ipsa apud se repositum habebat aliis suo tempore publicaret: deinde vt habeant omnes pij quod imitentur exemplũ. Nam si sapiamus, hæc præcipua uitã nostrã occupatio esse debet, summũque studium, vt ad reputanda Dei opera, quã fidem nostrã adificant, simus attenti. Porrò Conseruandi uerbum ad memoriam refertur. *seruabat* autem uel conferre, significat, singula colligendo quã inter se ad probandã Christi gloriam congruebant, unum ueluti corpus efficere. Neque. n. prudenter expendere potuit Maria quid omnia simul ualere, nisi alia aliis conferendo.

20 *Glorificantes ac laudantes Deum.*) Pertinet hoc quoque ad cõmunẽ fidei nostrẽ usum, quòd pastores diuinum opus certò agnouerint. Ardor autem glorificandi Dei, qui in illis laudatur, tacita quẽdã est pigritiã nostrẽ uel potiũs ingrati tudinis exprobratio. Nã si tantũ apud eos ualuerunt Christi incunabula, vt ex stabulo & præsepẽ in cœlũ usque conscenderent: quanto efficacior apud nos esse debet mors & resurrectio Christi, vt ad Deum euehamur? Neque. n. tantũ sublatus est Christus à terra ut omnia traheret post se ipsum, sed ad dexteram Patris sedet, vt in mũdo peregrinantes cœlestem uitã toto corde meditemur. Ceterũ uerã pietatis naturam designat Lucas, quum dicit Angeli testimonium pastoribus. instat regulã fuisse, ad quam omnia exigerent. Tunc enim ritè adiuuatur fides Dei operibus, si omnia in scopum illum dirigat, vt Dei ueritas, quã in uerbo patefacta est, clariũs illuceat.

21 *Vt circumcideretur puer.*) Quod de circumcissione in genere tenendum est petant lectores ex Genesis capite decimo septimo, b. to. Nunc

quæ Christi personæ conveniunt, breviter attingere sufficit. Voluit Deus Filium suum circumcidi, ut Legi subiceret. nam circumcisio solenne symbolum erat quo in Legis oblationem inibatantur Iudæi. Finem declarat Paulus ad Galatas capite quarto, a. 4. quum dicit factum esse sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret. Christus ergo suscepta circumcisione, serum Legis se profectus est ut nobis libertatem acquireret. Atque hoc modo non tantum Legis servitus abolita ab ipso fuit, sed ad solidum suum corpus applicita fuit umbra ceremoniæ, ut mox finem acciperet. Etiam enim eius abrogatio ex morte Christi & resurrectione pendet, fuit tamen quoddam eius preiudium, quod passus est circumcidi Filius Dei. *No-*

men eius Iesus.) Testatur etiam hic locus receptum fuisse apud Iudæos morem, ut die circumcisiois nomina liberis suis inderent, sicut hodie in Baptismo solemus. Duo autem notat Evangelista. Non temerè, neque hominum arbitrio nomen Iesu fuisse Filio Dei impositum, sed quod Angelus è cælo attulerat. Deinde Ioseph & Mariam paruisse Dei imperio. Atque hic est fides nostræ cum Dei verbo consensus, ut eo præcunte loquamur ipsi, & eius promissionibus fides nostra respondeat. Præsertim ordinem verbi prædicandi commendat nobis Lucas, quum dicit voce hominum testatam fuisse salutem ex Christi gratia quæ diuinitus per Angelum promissa fuerat.

MARC. LVC.

MATTH. II.

- 1 *Quum autem natus esset Iesus in Bethlehem Iudæa temporibus Herodis Regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam,*
- 2 *Dicentes, Vbi est qui natus est Rex Iudæorum? vidimus enim stellam in Oriente, & venimus ut adoremus eum.*
- 3 *Auditis autem his Herodes rex turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.*
- 4 *Et convocatis omnibus Pontificibus & Scribis populi, percontatus est eos ubi Christus nasceretur.*
- 5 *At illi dixerunt ei, In Bethlehem Iudæa: sic enim scriptum est per Prophetam:*
- 6 *Et tu Bethlehem terra Iudæa nequaquam minimus es inter principes Iudæa. Ex te enim prodibit dux qui pascet populum meum Israel.*

1 *Quum natus esset.*) Qua occasione natus fuerat Christus in Bethlehem, tacet Matthæus. Videtur autè Spiritus Dei, qui Evangelistas sibi in scribas destinaverat, consulto eorum stylum ita esse moderatus, ut unam & eandem historiam optimo consensu, diversis tamè modis, omnes scriberent, quò certior & illustrior esset Dei veritas, quàm palam constaret, eius testes non ex cõposito loquutos esse, sed quenque seorsum, nõ habito alterius respectu, simpliciter ac liberè scripsisse quod Spiritus dictabat. Porrò memorabilis hic narratur historia, quòd Magos ex Chaldæa affuerit, qui adorandi Christi causa in Iudæam veniret, ubi in gloriam & contemptum in stabulo iacebat. Mirabile sanè Dei consilium, quòd Filium suum Deus sub obscura humilitate in mundum prodire voluit: & tamen eam tam economiam quàm alis insignibus splendide ornauit, ne quid ad diuinam eius maiestatem probandam fidei nostræ deesset. Concinnam tamè in hac specie repugnantiam harmonia notanda est. Stella è cælo Regem esse prædicat cuius solium est peccatorum præsep: quia locus illi etiã inter plebeios homines negatur. In Oriente resurgit eius maiestas, quæ in Iudæa nõ modò nulla apparet, sed multis etiam probris scelerata est. Quorsum id? nempe voluit celestis Pater & stellam & Magos constituere nobis duces, qui rectam nos ad Filium suum deducerent. Sed interim eum nudavit omni terreno splendore, ut sciremus spirituale esse eius Regnum. Quare non ideo tantum vilis est hæc historia, quòd Magos Deus, tanquam Gentium primitias, Filio suo adduxit: sed etiam quia Filij sui Regnum tam illorum quàm stellæ elogio celebrari voluit in fidei nostræ profectum, ne eum nobis contemptibile præuius ac malignus gentis suæ despectus redderet.

Magos Persis ac Chaldæis vocari astrologos & philosophos satis notum est. unde facilis coniectura est ex Perside istos venisse. Porro quot fuerint numero, quia nõ exprimit Euangelista, nec ire præstat quàm temerè pro certo asserere quod dubium est. Papistas ut tres fingerent puerilis error induxit, quia dicit Matthæus eos obtulisse aurum, thus, & myrrham. Quasi verò distinctè singulis proprium munus assignet, ac nõ potius exprimat hæc tria cõmuniter ab illis fuisse oblata. Quisquis ille fuit vetus scriptor, cuius compositus imperfectus in Matthæum nomen Chrysofomi inscriptum habet, ac inter opera Chrysofomi habetur, dicit quatuordecim fuisse. Quod nihilo plus habet coloris nisi fortè ex Patrum traditione fluxerit, quod tamen ipsum quoque nihil firmi habet. Cæterum plura riuiculi sunt Papistæ, quod reges sibi fabricarunt, quia alibi prædictum legebant, venturos reges Tharsis & Insularum, & Saba qui munera Domino offerrent. Ingeniosi artifices scilicet, qui ut nouam hominibus formam daret, à mundi conuersione cœperunt, nõ ex Meridie & Occidente fecerunt Orientem. Nec verò dubium est quin iusta Dei vindicta sic obstupesciti fuerint ut omnium ludibrio pateret crassa eorum inscitia, quibus Dei veritatem adulterare & in mendacium vertere nulla religio fuit. Sed hic quæritur primùm, an stella hæc una fuerit ex earum numero quas Dominus in cæli ornatu initio creauit: deinde, an hæc astrologiæ ratio Magos perduxerit, ut inde Christi genitum mæte cõciperent. Et si autè his de rebus non est cõtentiosè rixandum: tamen ex Matthæi verbis colligitur, non fuisse naturalem, sed extraordinariam, neque enim ex ordine naturæ fuit quòd disparuit certis temporibus, & postea repète illuxit: deinde, quòd rectò

curfu progressa Bethlehem versus, tandèmq; supra domum, in qua Christus erat, fixa steterit, quorum nihil conuenit naturalibus stellis. Magis probabile est similem fuisse cometæ, in acre potiùs quàm in cælo conspectam. Nihil autem absurdi est quòd Matthæus, populariter loquens, stellam improprie vocat. Hinc ferè dicitur solutio secundæ quæstionis, nam quum certum sit astrologiam naturæ finibus contineri, non poterant solo eius ductu Magi ad Christum vsque peruenire. Arcana igitur Spiritus reuelatione iuuari oportuit. Neque tamen nego quin aliquod ex arte principium vel semen habuerint: sed iuari necesse fuisse dico noua & extraordinaria reuelatione, ne euandum foret.

2 *Vbi est qui natus est Rex.*) Quod quidam interpretes Regem natum tacite oporteri putant factò vel creato, mihi videtur nimis argutum. Simplicius itaque accipio, quod nuper Regem hunc natum esse & adhuc infantulum significant Magi, vt à Rege adulto & populi gubernacula tenente eum distinguant, nam mox subiciunt, non rerum eius gestarum fama, vel præfenti & palam nota eius magnitudine se fuisse excitos, sed cælesti futuri regni præfigio. Quum autem tam efficax fuerit apud Magos stellæ conspectus, vè torpori nostro, qui Christum Regem nobis patefactum tam frigidè quærimus.

Veniens ut adoremus.) In hunc finem ostensa fuerat stella vt Magos eliceret in Iudæam, vt testes essent ac præcones noui Regis. Quantum verò ad ipsos spectat, non venerant ad exhibendum Christo pietatis cultum, qualis debetur Filio Dei: sed Persico more volebant salutare quasi præstantissimum Regem. Neque enim de eo plus tenuisse probabile est, quàm singulari potentia & dignitate fore præditum, vt populos omnes merito in sui admirationem & reuerentiam conuerteret. Fieri etiam potest vt captare voluerint eius gratiam ante tempus, quo sibi propitium ac fauentem haberent si fortè contingeret Orientali imperio eum potiri.

3 *Herodes rex turbatus est.*) Non ignota erant Herodi vaticinia quibus Rex promissus erat Iudæis, qui res eorum afflictas & euersas in beatum statum restitueret. Vixerat enim à puero in gente illa, & familiariter res eorum didicerat. Adde quòd passim vulgatus erat rumor ille, vt vicinos populos minimè lateret. Turbatur tamen quasi re noua & priùs inaudita: nempe quia fidem abrogans Deo eiusque promissis, Redemptorem frustra sperari putabat, præsertim quum regnum sibi ac suis stabile stulta confidentia, vt solent superbi homines, finxisset. Sed quum prius sua felicitate ebrius securè contemneret Prophétias, nunc repente terretur earum memoria. Neque enim tantopere commotus esset simplici Magorum sermone, nisi in mentem venissent oracula quæ prius luforia nulliusque momenti esse videbantur. Ita Dominus, postquam incredulos dormire passus est, repente illis quietem excutit. Quod dicit Matthæus, Hierosolymam quoque turbatam fuisse, duobus modis exponi potest: vel quòd tumultuose concitati fuerint ciues subita rei nouitate, etiam si lætum nuntium de Rege sibi nato cupidè exciperent: vel quòd malis afluenti, & propter diuturnam patientiam obducto callo, mutationem timuerint, ne qua inde nasceretur maior clades. Sic enim continuis bellis attriti fuerant &

propè consumpti, vt illis misera & crudelis seruitus cum pace coniuncta, non tolerabilis modò, sed optabilis quoque foret. Vnde perspicitur quàm malè profecissent sub Dei flagellis, obtorperant enim stupore, vt iam illis promissa redemptio & salus quodammodo foeteret. Neque enim dubito quin Matthæus eorum ingratitude notare voluerit: eò quòd malorum tædio fracti, spem ac desiderium gratiæ sibi promissæ abiecerant.

4 *Conuocatis Sacerdotibus.*) Iametsi de Christo altum silentium erat in aula Herodis, simul tamen ac Regis mentio iniecta fuit à Magis, veniunt in mentem prophétæ quæ in obliuione priùs iacebant. Proinde statim conicit Herodes, Regem illum de quo quærent Magi, Messiam esse olim Diuinitus promissam. Atque hic rursus apparet seridè tenuisse Herodem, dum ita anxie inquit, nec mirum. Quum enim meticulosi sint omnes tyranni, & plus illis terroris infligat sua ipsorum tæntia, quàm aliis incutiat: Herodem præ aliis pauidum esse oportuit, vt qui se aduerso Deo regnare sentiret. Porrò noua hæc inquisitio ostendit quàm crastius ante Magorum aduentum Christi contemptus fuisset. Quod sincerè ex Scriptura respondent Scribæ & Pontifices (qui tamè postea furiose corrumpere totam Scripturam conati sunt, ne Christo nomen darent) ideo factum esse, quia nondum molestus erat illis Christus cum suo Euangelio. Sic omnes impij in generalibus principiis Deo facillè subscribunt: sed vbi propius eos vrgeri incipit Dei veritas, contumaciæ suæ virus euomunt. Cuius rei hodie illustre cernimus exemplum in Papistis. Christum enim sine controuersia fatentur vniuentium Dei Filium, carne nostra indutum, & in duabus naturis vnam Dei & hominis personam agnoscunt: sed vbi ventum est ad Christi virtutem & officium, mox ardet conflictus: quia in ordinem se cogi non sustinent, ac multo minus in nihilum redigi. In summa, quatenus nihil sibi decedere purabunt impij, Deo & Scripturæ aliquid reuerentiæ concedent. Sed vbi confertis manibus cum ambitione, avaritia, fastu, peruersa fiducia, hypocrisis & fraudibus confligit Christus, tunc omnis modestiæ oblitus in rabiem seruntur. Sciamus ergo hostibus veritatis præcipuum excæcationis causam esse prauos affectus qui lucem in tenebras conuertunt.

6 *Et in Bethlehem.*) Non dubium est quin Scribæ fideliter sua lingua verborum contextum citauerint, qualis extat apud Prophetam. Sed Matthæus satis habuit locum notare. Est quia Græcè scribebat, recepta lectione sequutus est. Nam ex hoc loco & similibus colligere promptum est, lingua Hebraica non fuisse compositum ab eo Euangelium. Porrò hoc semper obseruandum est, quoties aliquod Scripturæ testimonium citant Apostoli, quanuis non reddant verbum ex verbo, imò interdum longè didicant, congruenter tamen & appositè ab illis ad causam accommodari. Quare semper attendant lectores quorsum adducant Euangelistæ scripturæ locos, ne scrupulosè in singulis verbis insistant, sed contenti sint hoc vno, quòd Scriptura nunquam ab illis torquetur in alienum sensum, sed propriè in genuinū vsum aptatur. Porrò quum illis propositum fuerit infantes & in fide nouitius lactis potu alere, qui solidum cibum nondum capere poterant, nulla religio impedit quo minus diligenter & exactè inquirent filij Dei quid contineat Scriptura, atque ita gustus quem

quem præbent Apostoli, eos ad fontem deducat. Nunc redeamus ad uaticinium Michææ. sic ad uerbum legitur apud Prophetâ, Et tu Bethlehem Ephraim, parua ut sis in milibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel. Pro Ephraim Mattheus Iuda posuit: sed eodẽ sensu. Michæas enim Bethlehem, de qua loquitur, tantum hac nota discernere uoluit ab altera, quæ erat in tribu Zabulon. In reliquo contextu plus est difficultatis. dicit enim Propheta exiguam esse Bethlehem quæ censetur inter præfecturas Iuda. Mattheus contrâ dignitatem eius extollit, ut uia sit ex præcipuis. Hæc ratio mouit quosdam

interpretes ut interrogatiuè legerent Prophetæ locum. Rectius tamen alij qui Mattheum existimant Dei gratiam uoluisse in hac mutatione celebrare, quòd tenue & obscurum oppidulum factum fuerat natalis locus summi Regis. Cæterum etsi hoc honore excelluit Bethlehem, addèd tamen nihil profuit eius incolis, ut cessarit potius in grauius exitum quòd illie plusquam indignè exceptus fuit Rede. n. p. r. Pro Dominatore etiam Pastorem Mattheus rediuidit. Quanquam utrunque expressit: ne. u. p. Christum esse populi ducem, & illi commissum esse pascendi munus.

M A R C. L V C.

M A T T H. II.

- 7 Tum Herodes, clam accersitis Magis, exactè perquisiuit ab illis quo tempore apparuisset stella.
- 8 Et inuisis ire in Bethlehem, dixit, Profecti inquirete de puerulo: ubi uem inueneritis, renuntiate mihi, ut & ego ueniam & adorem eum.
- 9 A uili audito Rege profecti sunt: & ecce, stella quam uiderant in uente præcedebat illos, donec progressa staret supra locum in quo eratis.
- 10 Quum autem uidissent stellam, gauisi sunt gaudio magno.
- 11 Et ingressi domum, inuenerunt puerulum cum Maria matre eius: prostrati adorauerunt illum: & aperitis thesauris suis obtulerunt illi munera, aurum, thus, & mirram.
- 12 Et oraculo admoniti per somnium ne reuerterentur ad Herodem, per aliam uiam reuersi sunt in regionem suam.

7 Herodes clam accersitis. Metum & sollicitudinem profiteri ausus non fuit Tyrannus, ne populum armaret audacia: cui se inuisum esse nouerat. Palam ergo dissimulat hoc ad se pertinere, sed clanculum inquiri, ut occurrat instanti periculo. Cæterum quamuis eum mala conscientia timidum redderem: modò dubiũ tamen est quin Deus nientem eius perculerit inuisitato metu, ut consilio destitutus, mentè que alienatus, id tempus torperet. Nihil enim facilius erat quam officij prætextu unum ex aulicis comitem subornare, qui tota re inspecta mox rediret. Pollebat certè non uulgari astutia Herodes: erat in eo rara animi magnitudo, quo magis mirum est nunc in extremo discrimine, quum tamen in manu sit remedium, iacere attonitum & ferè exanimem. Quare sciamus non nisi miraculo, elapsum tunc fuisse filium Dei ex faucibus leonis. Nec minùs hodie demeritat hostes suos Dominus, ne mille nocendi artes excogitent ad perdendam Ecclesiam: imò ne sæpe occasiones quæ in promptu sunt arripiant. Astutiam uerò qua Magos deceperat, se quoque uenturum simulans adorandi causâ, Dominus alio modo, ut uidebimus, elusit. Cæterum ut Herodes sibi à populi tumultu metuens inerte priuatur: ita rursus tantum eum furor agitât, ut Deum in se cõcitantem non dubitet, neque horreat. Sciebat enim, si quis Rex natus foret, Diuinitus esse ordinatum ut collapsum Dauidis solium erigeret. Non ergo homines aggreditur, sed rabiose cum Deo bellare audeat. Utrunque igitur notandum est, Spiritu uertiginis correptum fuisse ut Deum impeteret, pueriliter tamen egisse, quia dissipatum erat eius consilium, ut instat cæci in tenebris palparet.

9 Audito Rege profecti sunt. Turpis sanè Iudæorum ignauia, quòd nemo se alienigenis comitem

adiungit, ut promissum genti suæ Regem inspicat. Præmonstrant illis scribæ uiam, & locum designant ubi natus est: sinunt tamen solos abire, nemo pedem mouet. Timebant fore Herodis scæuitiam: sed hæc quoque fuit scelerata ingratitudo, fatalis sibi oblatæ causa nolle quicquam discrimini subire, & Dei gratiam postponere Tyrani offensionem. Totum uerò populum paulò ante ostendit nimis fuisse degenerem, qui iugo tyrânidis premi maluerit, quam ex mutatione aliquid sentire incõmodi. Ac nisi Magorum animos Spiritu suo Deus confirmasset, poterant ad scandalum istud concidere: non tamen imminuitur studij ardor, sed absque comite proficiscuntur. Nec uerò illis deest cõfirmandæ fidei materia, dum audiunt pridem Diuinis oraculis celebratum esse Regem qui illis per stellam ostensus fuerat. Quòd uiam ingressos stella usque in locum dirigit, facillè colligere licet non alia de causâ prius euanuisse, nisi ut Hierosolymæ de nouo Rege sciscitarentur: idque ad tollendam excusationè Iudæis, qui postquam edociti fuerunt de Redemptore sibi misso, eum tamen scientes ac uolentes contempnunt.

11 Inuenerunt puerulum. Nouum scandalum obicere potuit Magis tam deforme spectaculum, quum ad eò nihil regium extaret in Christo, ut quouis plebeio infante uisior esset ac contemptior. Sed quia persuasi sunt, diuinitus constitutum esse Regem, hæc sola conceptio eorum animis infixâ, Christo apud eos reuerentiam conciliat. dignitatem enim eius ad hæc occultam considerant in Dei consilio. Et quia certè statuunt alium fore quàm nunc apparet, regium honorem deferre minimè eos pudet. Porrò donis suis testantur unde sint oriundi, neque enim dubium est quin hæc attulerint tanquam pa-

trix sua insignia. Intellige autem non à singulis oblatum fuisse proprium munus, sed ab omnibus promiscuè tria quæ referuntur. Quod omnibus ferè interpretes de Regno, Sacerdotio & sepultura Christi philosophantur, & aurum faciunt Regni symbolum, thus Sacerdotij, myrrham Sepulturæ: nihil, meo iudicio, solidi habet. Scimus Persis solenne fuisse, donum aliquod habere in manu quoties Reges suos salutabant. Eli-

gunt autem Magi tria ista, quorum proventus Orientem nobilitat. Sicuti Jacob in Ægyptum mittebat pretiosos & selectos terræ fructus. Cæterum quum ipsi more Perlicæ Regem adorantes quem terrenum esse adhuc putabant, terræ fructus obtulerint: nostrum est spiritualiter eum venerari. Nā hic legitimus est ac rationalis cultus quem exigit, vt nos illi primum, deinde & nostra omnia consecremus.

MATTH. MARC.

LVC. II.

- 22 *Et postquam completi sunt dies purgationis eorum secundum legem Mojs, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sissetent Domino,*
 23 *Sicut scriptum est in Lege Domini, Omne masculinum adaperiens vuluam sanctum Domino vocabitur.*
 24 *Et vt darent hostiam, secundum quod dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.*
 25 *Et ecce, homo erat Hierosolymis cui nomen Simcon, & homo iste iustus ac pius, expectans consolationem Israel, & Sp. sanctus erat super eum.*
 26 *Et responsum acceperat à Spiritu sancto, non visurum se mortem nisi prius videret Christum Domini.*
 27 *Et venit per Spiritum in templum. Et quum inducerent puerulum Iesum parentes, vt facerent secundum consuetudinem Legis pro eo:*
 28 *Ipsè quoque accepit eum in vlnas suas: & benedixit Deum, ac dixit,*
 29 *Nunc dimittis seruum tuum, Domine, secundum verbum tuum, in pace:*
 30 *Quia viderunt oculi mes salutare tuum.*
 31 *Quod parasti ante faciem omnium populo: um:*
 32 *Lumen ad reuelationem Gentium, & gloriam plebis tue Israel.*

22. *Et postquam completi.* Die à partu quadragesimo purgationis ritum peragi oportuit. Veniunt tamen Hierosolymam Maria & Ioseph alterius rei etiam causa, vt Christum, quia primogenitus erat, Domino sistant. Nunc priore loco de purgatione dicendum est. eam Lucas Mariæ & Christo facit communem. nam pronomen *Eorum*, ad Ioseph nullo modo referri potest. Nihil autem absurdum, quod Christus, qui pro nobis execratio futurus erat in cruce, immunditiam nostram quanuis à culpa & vitio immunus esset, quoad reatum, susceperit nostra causa. hoc est, si fons puritatis, vt fordes nostras ablueret, cenferi voluerit immundus. Falluntur qui putant legem hanc non nisi politicam fuisse: acti mulier coram marito suo, non coram Deo, immunda foret. Quin potius tam naturæ suæ corruptio Iudæis ante oculos posita fuit, quam diuinæ gratiæ remedium. Atque vna ista lex ad probandum originale peccatum abundè sufficit, vt in signo testimonium continet gratiæ Dei. neque enim clariùs ostendi potuit humani generis maledictio, quam quum testatus est Dominus, infantem ex matre prodire impurum & pollutum, & atque adeo matrem ipsam partu inquinari. Certè, nisi homo nasceretur peccator, & natura esset filius iræ, atque in eo resideret aliqua peccati labes, purgatione non egeret. Quare sequitur omnes in Adam fuisse corruptos, quando pollutionis damnatur ore Domini. Nec obstat quod alibi vocatur Iudæi rami sancti ex radice sancta: quia hoc bonum illis quasi aduentitium erat. Erhi enim adoptionis priuilegio segregati erant in populum electum: prior tamen ordine erat hereditaria ex Adam corruptio. Distinguere ergo conuenit inter primam naturam, & peculiare fœderis beneficium quo Deus suos à cõmuni maledictione liberat. Atque hoc spectabat legalis purgatio, vt scient Iudæi ab stergeri Dei gratia quas fecerunt in mundum fordes na-

scendo attulerant. Hinc etiam discendū est quam horribilis sit peccati cõtagio, quæ legitimè naturæ ordinè aliqua ex parte inquinat. Fateor quidē neque puerperij immundū esse, imò fateor libidinis vitij cõiugij sanctitate tegidè interim tā profūda ac sœcunda est peccati leatorigo, vt inde semper ebulliant aliqua vitia, quæ maculis aspegiunt quicquid alioqui purum erat.

23 *Sicut scriptum est in Lege.* Hoc alterum pietatis officij fuit, quo defuncti sunt Ioseph & Maria, iubebat Dominus omnes masculos sibi dicant in redemptionis memoriam. quia quum Angelus omnia primogenita Ægypti interficeret, primogenitus Israel pepererat postea cuius; licebat primogenitum suum certo pretio redimere. illa fuit vetus cæremonia: nunc quum Dominus cõmunis omnium sit redemptor, iure nos sibi à minimo vique ad maximum vendicat. Porrò non frustra sæpius repetit Lucas Ioseph & Mariæ fecisse quod pie scriptum erat in lege Domini. Docemur. n. his verbis, nihil proprio arbitrio tētādū esse in cultu Dei, sed obediēter sequendū esse quod verbo suo præcipit.

24 *Et vt darent hostiam.* Sacrifitij hoc ad ritum purgationis spectabat, ne quis putet oblatum esse redimendi primogeniti causā. Quū par turturum vel duas columbas nominat Euāgelista, pro confesso sumit tantam fuisse inopiam Ioseph & Mariæ, vt ad offerendum agnū non sufficeret facultas. Nā hæc exceptio diserte ponitur Leuit. cap. 12. c. 16. Si quis obiciat, aurum paulo antè à Magis fuisse oblatum vnde emerent: respondeo, nō esse fingendā nobis auri copiam quæ repente pauperes ditauerit. Non. n. legitimus onustus fuisse auro camelos: sed potius credibile est fuisse exiguū aliquod libamē quod totūm honoris causa attulerat. Nec verò Lex præcise inuadabat vt in sacrificij cõsumerēt tenues suā substantiā: sed à diuitibus in sacrificijs eos discernens, sūpti eos leuabat. Quare nihil erit in cõmodis, si dicant Ioseph & Mariā dedisse quātū ferebat

bat ipsorum conditio: etiã siquid pecuniã ad tolerã-
do itineris & vitæ sumptus repositum haberent.

25 *Ecce homo er. ut Hierosolymis.*) Hystoria hæc
refertur, vt sciamus, quom se totus ferè populus
impio Dei contemptu profanasset, paucos tamen
superfuisse Dei cultores, & Christum ab illis
fuisse cognitum à prima vsque infantia. Istæ erant
reliquiæ, quas Paulus secundùm gratuitam Dei ce-
lectionem seruatas fuisse docet. Atque in hac
exigua manu inclusa erat Ecclesia Dei: quauis
Sacerdotes & Scribæ Ecclesiæ titulum non mi-
nus superbe quàm falsò iactarent. Duos tantùm
commemorât Euangelista qui Hierosolymæ Chri-
stum agnouerint quum in templum adductus est,
Simeonem & Annam. Ac de Simeone prius di-
cendum est. Qualis fuerit eius conditio, non legi-
mus: & fieri potest vt fuerit plebeius quispiam ho-
mo; & obscuræ famæ. Cæterùm à pietate & iusti-
tia cum commendat Lucas, quibus addit Prophe-
tiæ donum. Pietas & iustitia referuntur ad duas
Legis tabulas. itaque duabus his partibus constat
integritas vitæ. Pietatis testimonium fuit quòd
expectaret consolationem Israel. neque enim
sine fiducia salutis rite colitur Deus: quæ tum ex
sine promissionum eius pendet, tum inaximè ex
instauratione per Christum promissa. Jam verò
quom talis expectatio in Simeone laudetur quasi
rara virtus, hinc collige paucos tunc fuisse qui spè
redemptionis verè in cordibus suis fouerent. Om-
nibus quidem in ore erat Messias, & beatus sta-
tus sub regno Davidis: sed nemo ferè interim pa-
tienter ferebat præfentes miseras, hac consolatio-
ne fretus quòd instaret Ecclesiæ redemptio. Sicuti
autem in hoc enituit Simeonis pietas quòd anim-
um suum sustinuit in expectatione promissæ sa-
lutis: ita & hodie quicquæ probare se volunt Dei
filios, suspirent continuis votis ad promissam re-
demptionem. Nam tolerantia opus est vsque ad
vltimum Christi aduentum. *Spiritus sanctus erat
super eum.* Nò loquitur de Spiritu adoptionis, qui
omnibus Dei filiis communis est, licet non æ-
quali modo: sed de peculiari dono Propheciæ.
quod clariùs patet ex proximo versu & sequen-
ti, vbi dicitur, Responsum accepisse à Spiritu san-
cto: & eodem Spiritu duce venisse in templum.
Quauis ergo nullo publico honore excelleret
Simeon, egregiis tamen dotibus ornatus fuit, pie-
tate, vitæ innocentia, fide & prophetia. Nec du-
bium est quin oraculum istud vnus priuatim acce-
perit vt communis inde ad pios omnes confirmatio
manaret. Vocatur Iesus, Christus Dei: quia à Patre
vnctus est, & vnã cum Spiritu, Regni & Sacerdotij
honorem accepit. Venisse Simeon in templum di-
citur in Spiritu: hoc est arcano intuitu & certa
reuelatione, vt Christo occurreret.

29 *Nunc dimittis.*) Ex hoc cantico satis con-
stat Simeonem aliis quàm carnis oculis intui-
tum esse Filium Dei: exterior enim Christi con-
spectus nihil poterat quàm contemptum inducere:
saltem nunquam ita satisfecisset animo sancti
viri, vt lætus & summæ votorum suorum compos
ad mortem properaret. Ergo Spiritus Dei fide il-
luminatè eius oculos, vt gloriam Filij Dei in for-
dido contemptu que habitu cerneret. Quom di-
cit, Se in pace dimittit, intelligit tranquillo se ani-
mo, vt qui expletus sit ac potius suis desideriis,
moriturum. Sed quaeritur, si prius migrandum
fuisset è vita, an cum perturbatione & tumultu,
vt solent intuiti, tractus fuisset Simeon? Respon-

deo, notandam esse circumstantiam quæ additur,
Secundùm verbum tuum. Nam quò Deus Filij sui cõ-
spectum pollicitus esset, meritò suspenfus hære-
bat: imò anxie illum viuere oportuit, donec com-
pos factus esset spei suæ. Hoc ideo tenendum est,
quia multi falsò & perperam Simeonis exemplum
obtendunt, libenter se morituros iactantes si hac
vel illa re ante frui daretur: quom tamen temerè
pro sua libidine sibi vota concipere permittant,
vel spes vanas fabricare absque Dei verbo. Si præ-
cisè dixisset Simeon, Nunc sedato animo & quie-
to moriar, quia vidi Filium Dei: hac voce fidei
suæ debilitatem proderet: sed quia verbum habe-
bat, secundùm fidei regulam illi mortem fugere
licuit vsque ad Christi aduentum.

30 *Quis viderunt oculi mei.*) Quonquã hic lo-
quedi modus frequenter occurrit in Scripturis, vi-
detur tamen discretè his verbis exprimi corporalis
aspectus Christi: ac si diceret Simeon, se itã habere
Filium Dei carne præsentem, in quem metis oculo-
s prius intentos habuerat. Salutare accipio pro
salutis materia: quia in Christo recoditæ sunt om-
nes salutis & beatæ vitæ partes. Iam si tantum apud
Simeonè valuit Christi adhuc infantis conspectus
vt mortem hilaris atq; tranquillus adiret: quanto
vberior nobis hodie tranquilla pacis materia sup-
perit, quib. contigit omnes salutis nostræ nume-
ros in Christo cõpletos videre? Non versatur qui-
dè in terris Christus, nec eũ gestamus inter vnas:
sed in Euangelio diuina eius maiestas clarè & palã
refulget, & se illic nobis quasi facie ad faciem, vt
inquit Paulus, cõspicimũ exhibet: neque au pluri in
carnis infirmitate, sed in magna virtute spiri-
tũ, quã in miraculis, in sacrificio mortis suæ, in resur-
rectione exeruit. In summa, sic corpore à nobis
abest vt ipsum tamen intuitu cõueniat sedentem ad
Patris dexteram. Nisi talis conspectus pacem nobis
conciliat, vt alacres ad mortem pergamus,
plusquam ingrati sumus Deo, & malignè reputa-
mus quanto nos honore dignatus sit.

31 *Quod parasti.*) Significat his verbis Simeon
Christũ diuinitus ordinatũ esse vt eius gratia fru-
antur omnes populi, & paulò post in sublimi locã
dum, vt in se cõuertat omnium oculos. Arque hoc
verbo cõplectitur quæcunq; extant vaticinia de
propagando regno Christi. Quom tenerum in-
fantem vnus suis cõplectens Simeon, mentem suã
extendere potuit ad extremos vsque mundi fines,
vt præsentem eius potentiam vbique agnosceret:
quanto hodie splendidiùs nos de ipso sentire cõ-
uenit ex quo erectus est in vexillum Gentibus, scẽ-
que patefecit toti mundo?

32 *Lumen ad reuelationem.*) Nunc ostendit Si-
meon in quem finem producendus sit à Patre Chri-
stus coram omnib. populis: nempe vt Gentes il-
luminet, quæ prius fuerant in tenebris & gloria
sunt populi Israel. Nam inter hunc & illas non sine
causa distinguit: quia iure adoptionis, propinqui
Deo erant Abrahæ filii: Gentes autem quibuscum
nullum erat Dei cõdus, ab Ecclesia extraneæ. *Qua Ier. 31. l. 9.*
ratione Israel alicubi non tantum Filius Dei, sed *Rom. 15. 6.*
etiã primogenitus vocatur. Et Paulus docet Chri-
stum venisse vt minister esset circumcisionis secũ-
dum promissiones Patribus datas. Cæterum ita
præfertur Israel Gentibus, vt communiter omnes
salutem in Christo obtineant. Lumen ad reuelationem,
tantumdem valet ac si dictum esset, Illustrã-
dis Gentibus. Vnde colligimus homines naturaliter
luce priuatos esse donec illis affulgeat Sol iu-
dij

stitiæ Christus. Quantum ad Israël spectat, quavis summo honore à Deo affectus esset, Simõ tam-

men admonet totam eius gloriam ab vno capite pendere, quod illi promissus esset redemptor.

MATTH. MARC.

LVC. II.

33 *Et erant pater eius & mater mirantes super iis quæ dicebantur de illo.*
 34 *Et benedixit illis Simeon: & dixit ad Mariam matrem eius, Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicitur.*

35 *Quin & tuam ipsius animam penetrabit gladius, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes.*

36 *Et erat Anna prophetissa filia Phanuel, è tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, & vixerat cum viro annos septem à virginitate sua.*

37 *Et hæc vidua annorum ferè cæloginta quatuor, quæ non discedebat è templo, ieiunius & precationibus Deum colens die & nocte.*

38 *Et hæc eadem hora superveniens, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus qui expectabant redemptionem in Ierusalem.*

39 *Et ut perfecerunt omnia secundum Legem Domini, reversi sunt in Galileam, in civitatem suam Nazareth.*

33 *Pater eius & mater mirantes.*) Non significat Lucas oblituisse quasi ad rem novam, sed reverenter considerasse, & quia decebat admiratione amplexus esse hoc Spiritus vaticinium ex ore Simeonis, ut magis ac magis in Christi cognitione proficerent. Atque hoc exemplo docemur, postquam semel inbuti sumus recta fide, colligenda esse quæcunque in eius confirmationem valere possunt adminicula. Ille enim deum ritè profecti in Dei verbo, qui non desinit mirari quicquid quotidie ex lectione vel auditu ad continuos fidei progressus accedit.

34 *Benedixit illis Simeon.*) Si ad Ioseph & Mariam restringas, nihil erit difficultatis: sed quia videtur Lucas Christum simul cõplecti, quæri posset quo iure benedicendi eius munus sibi usurpaverit Simeõ. benedicitur enim minor à maiore, ut docet Apostolus. Deinde absurdum videtur ut preces quisquam mortalis homo cõcipiat pro Filio Dei. Respondeo, Apostolum non de qualibet, sed tantum de Sacerdotali benedictione loqui: nam homines sibi aliàs mutuò bene precantur. Magis autè probabile est Simeonem ut hominem priuatum & vnum quemlibet è populo, illis benedixisse, quam in publica persona. nam, ut priùs dictum est, nusquam Sacerdos fuisse dicitur. Cæterum nihil absurdum est si pro faelicis regni Christi successu orasse dicamus, quia hanc *εὐλογίαν*, piis omnibus in Psalmo Spiritus dicitur. *Ecce positus est hic.* Propriè quidem ad Mariam sermonem hunc direxit Simeon: communiter tamen ad pios omnes spectat. Hæc admonitione opus habuit sancta Virgo, ne lætis initiis (ut solet plerumque fieri) exultans, ad sustinendos tristes eventus minus composita esset. Deinde, ne sperare communi totius populi applausu recipiendum esse Christum: sed potius ut inuicti animi robore aduersus contrarios omnes insultus munita esset. Fraterim verò communem piis omnibus doctrinam tradere voluit Dei Spiritus, ut mundum impia contumacia Christo resistente cernentes, cum tali nihilo minus duritie configant, neque frangantur. Scimus quam graue & arduum nobis obitaculum sit mundi incredulitas. atqui superari à nobis conuenit, si in Christum credere volumus. neque enim vnquam ita bene compositæ fuerunt res humane: ut maior pars Christum sequeretur. Quare his rudimentis inbuti necesse est quicumque nomen Christo daturus sunt, & his armis instrui ut in

eius fide persistant. Hæc autem longè grauissima tentatio fuit, quod à suis agnitis nõ fuit Christus, in duntaxat reiectus ab eo populo qui se Dei Ecclesiam esse gloriabatur: præsertim vero quod Sacerdotes & Scribæ, penes quos Ecclesiæ regimen erat, illi in festissimè fuerunt hostes. quis enim putasset eorum esse Regem à quibus tam indignè probrosque reici videret? Ergo non abs re prædicit Simeon, Christum positum esse multis in ruinam & quidem in populo Israël. Sensus autem est, Diuinitus esse ordinatum ut multos deiiciat ac præcipitet. Sed notandum est, ruinam inde procedere quod increduli in eum impingunt. quod paulò post exprimitur, vbi Simeon vocat Signum contradictorium. Ergo quia rebelles sunt Christo increduli, ad eum se allidunt: vnde sequitur eorum ruina. Est autem deducta metaphora à scopis in quem collinant iaculatores: ac si dixisset Simeon. Hinc perspicietur hominũ malitia, in duntaxat totius humani ingenij prauitas, quod omnes Dei Filio quasi facta conspiratione obstruunt ac reclamant. neque enim talis esset mudi consensus ad contradicendum Euangelio, nisi quoddam esset velut naturale dissidium inter Filium Dei & homines ipsos. Esti autem inter se ipsos dissident Euangelij hostes (ut eos in diuersas partes rapit sua ambitio vel furor, ut factiosi seinduntur in diuersa studia, ut superstitionum multiplex est varietas quæ idololatras disungit) in hoc tamen consentiunt omnes ut Filio Dei reclamant. Quamobrem verè dictum est, nimis luculentum esse specimen humane prauitatis, quod passim Christo contradicitur. Esti autem immane portentum est quod mundus in suum opificem ita insurgit: quia tamen id futurum prædixit Scriptura, & ratio palmam apparet, quod scilicet homines semel alienati à Deo per peccatum, semper illum fugiunt, non est quod nos perturbet eiusmodi exemplar: sed potius iis armis instructa fides nostra se ad pugnam accingat cum mundi contradictione. Porrò quia nunc Israël Deus sibi collegit ex toto mundo, & nullum est amplius discrimen Iudæi & Græci, idem nunc accidere oportet quod tunc factum esse legimus. Dixerat iam suo seculo *Ies. 8. c.* *Elaias, Ecce Dominus erit duabus similibus Israël* 14. *in scandalũ & ruinam.* Ab eo tempore nunquam ferè cessant Iudæi aduersus Deum impingere: sed maximè violentus fuit cõsilius aduersus Christum. Nunc eundè furorem imitatur qui se Christianos

ftianos vocat: imò qui superbè sibi arrogat Ecclesiæ primatû, sæpe quicquid habet potentia: ad opprimendû Christû conferunt. sed meminerimus nihil eos aliud proficere nisi vt tandem frangantur ac conterantur. Nam sub voce Ruina: ita pœnam Spiritus incredulis denuntiat: vt discamus quàm longissimè ab ipsis recedere, ne foecietas eodè nos extio inuoluat. Nec vero minùs propterea amandus est Christus quòd eo surgente multi corrumpunt: quia Deo gratus & fauus non delinit esse Euagelij odor, quâs exitialis sit impio mûdo. Si quis roget quomodo ruina: sit occasio Christus incredulis qui iam extra ipsum perditii sunt: facili respõsio est, Bis perire qui oblata sibi diuinitus salute vltro se priuant. Ergo ruina duplicem pœnam significat, quæ omnes incredulos manet postquam scientes & volentes cum Filio Dei cõflixerint. In resurrectionem. Priori membro opponitur hæc cõsolatio, quæ rem sensui nostro odiosam mitiget. hoc enim triste est auditu, si nihil aliud addatur, Christum esse lapidem scandali, qui sua duritie magnam hominum partem frangat ac conteret. Ergo ad diuersum eius officium nos reuocat Scriptura, quòd fundata in eo hominum salus cõsistat: sicut Iesaias etiam loquitur, Domini exercituum sanctificate, sit ipse timor vester, & erit vobis in sanctuarium, vel arcem munitam. Clariùs verò Petrus, Ad quem accedètes lapides viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electû & honorificè euectû: ipsi tanquam lapides viuî superædificamini. Nam sic continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem angularem probatum, electum, preciosum: qui crediderit in eo, non pudebit. Vobis ergo credentibus, preciosus est: non credentibus autem, lapis quem reprobaerunt ædificantes, &c. Ergo ne Christum nobis formidabilem reddat elogiù illud, quò vocatur Christus lapis scādali statim eregione occurrat, ipsû quoque vocari lapidem angularem, quo sustinetur piorum omnium salus. Imò succurrat, illud esse accidentale: hoc verò genuinum & proprium. Notatu præterea dignum est quòd nõ vocatur Christus piorû futura, sed resurrectio. neque enim is est hominum status in quo illis manere expediat. Ante ergo resurgere à morte oportet, quàm viuere incipiant.

35 Tuam ipsius animam.) Hæc admonitio ad confirmandum sanctæ Virginis animum valere debuit, ne mærori succumberet vbi vêtum esset ad tam acres pugnas quæ illi fuerunt subeunda. Cæterum etsi variis tentationibus, agitata fuit & vexata eius fides, accerrimum tamen illi cum cruce certamen fuit, Christus extinctus videri poterat. Etsi autem mæroris nunquam absorpta fuit, non tamen saxum fuit eius pectus quoniam grauior fauciaretur, sicuti constantia Sanctorum à stupore multum differt. *Vt retegantur ex multis cordibus.* Quidam hoc membrum cõnectunt cum illa sententia magis remota, Quòd Christus positus sit in ruinam, &c. parentheses includunt quod proximè exposuimus de gladio. sed meo iudicio fatius est ad totum complexum referre. Particula verò *vt* non hic est proprie causalis, sed tantum cõsequentiã notat. Nam quam exoritur lux Euagelij, & deinde surgunt persequutiones, simul emergunt cordium affectus antea occulti, nam tales sũt humanæ simulationes latebræ, vt faciliè extra Christum lateant. Sed Christus luce sua fucos omnes abstergit, & hypocrisis denudat. Ideo iure illi tri-

buitur officium hoc, quòd in apertum proferat arcana cordis. Sed vbi ad doctrinã crux accedit corda magis ad viuù examinat. Nam qui externa professione Christum amplex erant, abhorrent a ferenda cruce: & quia Ecclesiam vident subiectam variis ærumnis, itationem suam faciliè deserunt.

36 Erat Anna prophetissa.) Duos tantum recenset Lucas à quibus exceptus fuerit Christus: quæ eo consilio vt discamus toti nûdo præferre quòd Dei est, quantumvis sit exiguum. Erat tunc quidem in Scribis & Sacerdotibus magnus splendor: sed qui in in Simeone & Anna resideret. Dei Spiritus, quo prorsus vacui erant Principes, plus duo isti soli merentur reuerentia, quàm ingens eorum turba qui tantum inanius laruis superbiunt. Hæc ratione exprimitur Anna atas, & Prophetia titulo ornatur: tertio inigne illi pietatis sanctæ & castæ vitæ testimonium redditur. hæc enim sunt quæ hominibus auctoritatem & pretium: iure conciliant. Et certè non alios decipit Ianuarum splendor vel inanis pompa, quàm qui pro ingenij sui vanitate fallacis addicti sunt. Dicitur vixisse annis septem cum viro à virginitate sua, vt sciamus fuisse viduam in ipso ætatis flore. virgo. n. nupterat, & paulò post marito priuata: quòd autem abstinuit à secundis nuptiis quum adhuc vegeto esset corpore, hæc circumstantia augetur pudicitia laus. Quod tamen sequitur, bisariam exponi potest, viduam fuisse annorum fereò octoginta quatuor: nempe quòd ab eius cõibatu elapsam fuerit illud tempus, vel quòd tandiu vixisset. Si annos octoginta quatuor à viduitate numeres, sequetur maiorem fuisse centenaria: sed hoc in medio relinquo. Quod autem in paucis cõibatu elapsam fuerit illud tempus, vel quòd tandiu vixisset. Si annos octoginta quatuor à viduitate numeres, sequetur maiorem fuisse centenaria: sed hoc in medio relinquo. Quod autem in paucis cõibatu elapsam fuerit illud tempus, vel quòd tandiu vixisset. Si annos octoginta quatuor à viduitate numeres, sequetur maiorem fuisse centenaria: sed hoc in medio relinquo. Quod autem in paucis cõibatu elapsam fuerit illud tempus, vel quòd tandiu vixisset. Si annos octoginta quatuor à viduitate numeres, sequetur maiorem fuisse centenaria: sed hoc in medio relinquo.

37 Non discedebat à templo.) Hyperbolica est loquutio, cuius tamen clarus est sensus: Annã propè assiduam in templo fuisse. Adit Lucas ipsam ieiuniis ac deprecationibus continuè cõluisse Deum. Vnde colligimus non frequentasse templum quasi hoc nudo officio desinji vellet, sed simul iunxisse alia pietatis exercitia. Cæterum notare operæpretium est, non eandem hinc omnibus regulam præscribi: neque etiam promiscuè trahi debere in exemplum quæ hinc in vidua muliere laudantur officia. prudenter enim discernere oportet quid cuiusque vocationi conueniat. Stulta enim æmulatio simili mundum repleuit dum cupidè magis quàm scienter arripient læperfitiosi quicquid in sanctis laudari audiunt, quasi verò, vt distincti sunt ordinum gradus: ita nõ etiam habendus sit delectus operum, vt singuli vocationi suæ respondeant. Quod hic refertur de Anna, Paulus ad viduas specialiter restringit, præpostere ergo faciunt coniuges si ad exemplum dissimile vitam suam forment. Superest tamen adhuc serupulus, quòd videtur Lucas partem Diuini cultus in ieiuniis statuere. sed norandum est, ex operibus quæ ad cultum spectant, alia simpliciter requiri, atque vt loquuntur, per se esse necessaria: alia verò quæ accedunt, referri in hunc finem vt prioribus illis obseruiant. Precationes ad Dei cultum propriè faciunt: ieiunium verò, inferius subdidum est, quod non aliter Deo probatur nisi quatenus precandi studium & ardorem adiuuat. Tenenda

enim regula est, Æstimari hominū officia à recto & legitimo sine. Tenenda etiam distinctio, quòd directè precibus colatur Deus: ieiuniis verò non nisi propter consequentiam. Neque verò dubium est quin ieiunia sua retulerit sancta mulier ad lugendam quæ tunc erat Ecclesiæ calamitatem.

38 *Vicissim confitebatur.*) Sanctam melodiam, quæ resonabat in linguis Simonis & Annæ, cõmendat Lucas, vt se mutuo hortentur fideles ad canendas vno ore Dei laudes & alii aliis vicissim respõdeant. Quum dicit loquentem fuisse Annam omnibus qui expectabant redemptionem, piorū paucitatem iterum designat. Caput enim fidei fitum erat in hac expectatione. Paucos autem fuisse apparet qui eam verè in animis suis fouerent.

39 *Reuerfi sunt in Galileam.*) Facile quidem admitto, professionem Ægyptiacam intermediam

MARC. LVC.

13 *Digressio autem illius, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens, Surge & assume puerulum & matrem eius, & fuge in Ægyptum, & esto illic donec dixerò tibi, futurum est enim ut Herodes querat puerulum ad perdendum eum.*

14 *Ille verò excitatus assumpsit puerulum & matrem eius noctu, & secessit in Ægyptum.*

15 *Et fuit illic usque ad obitum Herodis: ut perficeretur quod dictum fuerat à Domino per Prophetam, dicentem: Ex Ægypto vocavi filium meum.*

16 *Tunc Herodes ubi vidit sibi illusum fuisse à Magis, indignatus est vehementer, & mittens interfecit omnes pueros qui erant in Bethlehem & omnibus eius finibus, à bimatu, & infra: secundum tempus quod exquisierat à Magis.*

17 *Tunc perfectum est quod dictum fuerat ab Ieremia Prophetâ, quæ ait,*

18 *Vox in Rhama audita est, lamentatio, ploratus, & fletus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolationem admittere, propterea quòd non sint.*

13. *Digressio autem.*) Quot dies intercesserint à discessu Magorum vsquedū Ioseph in Ægyptū fugere iussus est, nescitur, neque etiam magnopere pertinet, nisi quòd probabile est, dominum Mariæ peperisse donec ex puerperio conualuit, vt iter facere posset. Hoc verò admirabile fuit Dei consilium, quòd filium suam fuga seruare voluit. Nec verò dubium est quin periculosis tentationibus agitata fuerit mens Ioseph, quum nihil spei nisi in fuga ostenderetur, nulla enim in fuga erat diuini præsidii species. Deinde minimè contentaneum erat non posse nisi hominis mortalis opera seruari qui futurus erat omnium seruator. Verùm hanc moderationem tenuit Deus in Filio suo seruando, vt celestis sue potentie signa aliqua daret: nec tamen ipsam ita redderet conspicuam, quin lateret sub specie infirmitatis, nondū enim Christi palam glorificandi maturū erat tempus. Quòd Angelus rem occultam & humanitas ignotā prædicit, clarum est diuinitatis specimen: quòd fuga & exilio tegere iubet vitam pueri, pertinet ad carnis infirmitatē cui subiectus erat Christus. Ceterū hinc docemur, Deum non vno semper modo seruare suos: sed nūc magnificè exercere virtutē suam, nunc verò ex obscuris integumētis vel vmbribus tenues eius scintillas proferre. Iam ista mirabilis ratio seruandi sub cruce filij Dei, nos docet perperam facere qui certam Deo viam præscribunt. Sinamus ergo disparib. modis salutem nostrā ab eo promoueri, nec recusemus humiliari, quò melius ipse gloriam suā illustret. Præsertim verò minimè fugienda nobis est crux, qua filium

fuisse: & quòd dicit Lucas, eos habitasse in vrbe sua Nazareth, ordine esse posterius fuga in Ægyptum, quā Mattheus refert. Porrò si absurdum nō est ab vno Euangelista omitti quòd ab altero narratur, nihil etiam obstat quin Lucam, reflecto tempore cuius nullam facere mentionem instituerat, transitum sibi fecisse dicamus ad historiam sequentem. Sed interim eorum commēto minimè assentior, qui Ioseph & Mariam, peractò purgationis sacrificio, fingunt reuersos fuisse in Bethlehem vt illic degerent. Stultè enim imaginantur fuisse illic domicilium Ioseph, vbi adeò ignotus erat vt hospitium nullum inuenire poterit. Nec temerè Lucas tam eius quàm Mariæ vrbe[m] vocat Nazareth. Vnde colligimus nunquam ipsum habitasse in Bethlehem, licet inde oriundus esset. De serie verò temporum mox plenius disseram.

MATTH. 11.

suam à prima vsque infantia exercuit. Porrò fuga hæc pars est stultitiæ crucis: sed quæ excellit supra omnem mundi sapientiam. Vt suo tempore prodeat Iudææ seruator, ex ea fugere cogitur, & eū alit Ægyptus, ex qua nihil prius nisi Ecclesiæ Dei thele prodierat. Quis non ad opus Dei tam inopinatum stupeat? Quòd Ioseph confestim obtemperat mandato Angelij, hinc rursus somnii certitudinem collige, talis enim obsequij alacritas clarè ostendit, minimè eum dubitasse quin Deum haberet fuga capeffendæ authorem. Videtur tamē hoc posse diffidentie tribui quòd tam citò proproperat, neque enim trepidatione caruit nocturna fuga. Sed facilis est excusatio, videbat salutis modū sibi diuinitus ordinari humilem & abiectum, fas ergo sibi esse colligit, trepidè (vt in vltimis periculis fieri solet) fugam arripere. Ita semper ad Dei prædictiones metum nostrum attemperare conuenit, quibus si consentiam, non repugnabit fidei. *Esto illic donec dixerò.* His verbis significat Angelus vitam pueri etiā in posterum fore curæ Deo, & hac confirmatione opus habuit Ioseph, vt certò statueret Deum, nō modò sibi esse ducem itineris, sed in exilio quòque perpetuū fore custodem. Atque hoc modo sedare voluit Dominus multas curas, quibus æstuarē cor factū viri poterat, vt quietus maneret in Ægypto. Nullum enim alioqui momentum sine vrgis torminib. præterisset: quum se non modò hæreditate à Deo sanctis omnibus promissa, sed templo, sacrificiis, publica fidei professione priuati cernens inter pessimos Dei hostes, & profūdo superstitionū gurgi-

te ageret. Gestabat quidē secū in persona infantis quicquid vnquam bonorum sperauerant Patres, vel illis pollicitus erat Dominus: sed quia nō dū in tātos in fide & Christi notitia fecerat progressus, contineri hoc mandato necesse habuit. Esto illte donec tibi dixerō: ne molestum illi esset, patria extorrem inter Ægyptios languere.

15 *Ex Ægypto vocatus.*) Quia Matthæus completum dicit vaticinium, putarunt multi nō aliud Prophetam voluisse quā quod exprimitur: atque hunc sibi finxerunt sensum, stultē facere Iudæos, dum Filium Dei oppugnant & opprimerent conantur, quia Pater eum ex Ægypto vocauerit. Atqui in hunc modum perperam torquentur Prophetæ verba, cuius consilium est ingratitude reos facere Iudæos, qui à prima sua infantia & origine Deum experti plusquam benignum & benelicum patrem, nouis tamen peccatis subinde prouocent. Proinde sit hoc nobis extra controuersiam, locum nō debere ad Christum restringi. Neq; tamē à Matthæo torquetur, sed seicte aptatur ad præsentem causam. Sic intelligi debent verba Prophetæ. Quū puer adhuc esset Israel, eduxi eum è misera illa seruitute in qua demersus erat. Prius similis fuerat mortuo, & Ægyptus illi erat instar sepulchri: ego autem inde, quasi ex vtero, eductum, in lucem vitæ protuli. Merito autem sic loquitur Dominus: quia liberatio illi, quædam fuit populi natiuitas. tunc enim palam facta sunt adoptionis tabulæ, quum Lege promulgata receptus est in peculiū Dei, regnum sacerdotale, & gentem sanctā: quā ab omnibus populis fuit segregatus, quum deniq; vt in medio eius habitaret, Dominus sibi tabernaculū erexit. Perinde igitur valēt Prophetæ verba ac si dixisset, populum ex Ægypto non secus ac profum lo mortis gurgite, ereptū esse. Iam redemptio per Christum allata, quid aliud quā resurrectio à morte, & nouæ vitæ initium fuit? Propē enim lux salutis tunc exincta erat, quum Deus in Christi persona Ecclesiam sibi denuo genuit: tunc ex Ægypto prodit Ecclesia in suo capite, sicuti totum inde corpus ante eductum fuerat. Facit autem hæc analogia, ne videri debeat absurdum quòd partem aliquā pueritiæ vix Christum in Ægypto transegit, quin potius eo illustrior fuit Dei gratia & virtus, & admirabile consilium magis enituit, quòd lux è tenebris & ex inferis vita emerfit. Possent enim alioqui hic obstrepere carnis sensus, scilicet ex Ægypto venturus est Redemptor. Matthæus ergo non esse nouum vel insolens admonet, quòd Deus filium inde sibi vocet: ac potius hoc ad fidei nostræ cōfirmationem valere, quòd sicuti olim, ita nunc de integro nascatur ex Ægypto Dei Ecclesia. Hoc modo est diuersum, quòd olim totus populus Ægypti ergastulo inclusus fuerit: in secunda autem redemptione solum Ecclesiæ caput Christus illic latuerit, sed qui omnium salutem & vitam in se inclusam gestabat.

16 *Tum Herodes vbi vidit.*) Loquitur Matthæus ex sensu & opinione Herodis, qui deceptū se à Magis putabat, quia ministri esse nolissent impiæ crudelitatis. Potius ipse captus fuit in sua astutia, qui perfidē simulauerat sibi quoq; esse in animo regē nouū colere. Parrē huius historie nulla fit metio apud Iosephū: solum Macrobii lib. Saturnaliorū 2. iocos & diſteria Augusti referēs, dicit. Quū audisset insu Herodis, pueros in Syria infra bimulū cecisos, & in turba simul occisū fuisse eius filiū. Mallē, inquit, Herodes porcus esse quā

filius. Atqui nobis abudē sufficit vnus Matthæi authoritas. non debuit quidē factus tã memorabile omitti à Iosepho, mirū tamē non est de infantibus ipsum tacere, qui leuiter tantū & obscure attingit nō minus detestabile scititiæ exemplū, quòd eodē ferē tēpore sustulerit omnes Iudæos, quos Sacerdotum vocabat, ne quid profus residu maneret ex stirpe Dauidis. Ego verò nō dubito quā eodem metu impulsus fuerit ad vtūq; cedis genus. De tēpore tamen ambigitur. Nā quū dicat Matthæus occisos fuisse bimulos & minores, secūdū tēpus quod exquisierat à Magis: colligere inde licet, Christum eā ætatē tunc attingisse, vel salte nō procul abtuisse à bimatu. Hoc quidā longius deinde trahunt, quo tēpore venerunt Magi, eius ferē ætatis fuisse Christū. Ego vero alterū ex altero nego constici. Quāto pauore tūc correptus fuerit Herodes, quū rumor in vulgus sparsus esset de nouo rege nato, paulo ante vidimus. quū tunc impederet metus ne proditorē quēpiā claculum sibimittere auderet explorandi causā, nō est quòd miremur à tã odiosa & atroci cæde aliquandiu fuisse cōhibitum: præsertim quū recēs adhuc rama de Magorū aduētū vigeret. Certē probabilis coniectura est, facinus quod agitabat in animo, distulisse in suā occasione: & fieri potest vt prius interempti ab eo fuerint Iudæos, quòd populū suis ducibus orbatū impunē quiduis perire cogeret. Vnde colligere pròptum est, frivolo argumēto eos miti, bimulum fuisse Christum quum adoratus fuit à Magis, quia secundū tēpus quo apparuerat stella, Herodes pueros occiderit bimulis paulo minoris. Stultē autē pro cōfesso sumunt, stellā nō apparuisse nisi post partū Virginis. Lōgē verisimilius est maturē fuisse admonitos, & sub ipsam natiuitatē Christi iter ingressos esse, vt infantē recens natum in cunis vel matris gremio cōspicerēt. In priuis verò puerile est illud cōuentum, venisse ex ignota aliqua regione & quasi ex alio orbe, vt prope biennium in itinere consumpserint. Denique magis ridicula sunt quæ affert Osiander, quā vt resutacione egeant. Ceterū in hoc contextu historie quem propono, nihil est incommodi, quòd nondum elapso puerperij tēpore venerint Magi, & Regem quæsierint qui natus erat, non qui iam esset bimulus: quòd Ioseph, illis in patriam reuersis, noctū fugerit: sed tamen in transiū defunctus sit Hierosolymæ pietatis officio quod Lege Domini præscriptum erat. (pouit autem in tam populosa vrbe, in quam ex omnibus locis assiduus erat confluxus, securus esse à periculo) quòd illo in Ægyptum profecto Herodes anxie de periculo suo cogitauerit: tandem eruperit scititiæ vlcus quod vltra sesquiannum inrus aluerat. nam aduerbium *Tunc* non designat semper in Scriptura continuum tēpus: sed ple-runque occurrit vbi longa est rerum distantia.

18 *Vox in Phama.*) Certum est à Propheta describi cladem tribus Benjamin quæ accidit eius tēpore. Excisionem enim tribus Iuda prædixit, cuius accētio erat dimidia tribus Benjamin. Quòd Rachel mortuæ lactum tribuit, presopopœia est quæ plurimum valet ad mouendos affectus. Nec verò Ieremias Rhetoricos colores inducit ornandæ solum orationis causā: sed quia aliter corrigi non poterat durities & stupor viuorū, quā si mortui è sepulchris quodammodo euocarentur ad Iugendas Dei vindictas quæ solebant vt plurimum Iudibrio haberi. Quum tunc cōmpletum fuerit Prophetæ vaticinium, non intelligit Matthæus illic prædictum fuisse quid facturus

esset Herodes, sed Christi aduentu renouatum fuisse luctum illum quem multis ante seculis pertulerat Beniamita: atque ita scandalum occurrere voluit quod turbare poterat & concutere pias mentes, nempe nihil ab eo salutis esset sperandum cuius causa simulac natus esset, trucidarentur infantes: imò hoc finitrum esse & infœlix præfagiū, quod maiorem salutis flammam accēderat Christi natiuitas quam ardere soleat in bellis maximè hostilibus. Atqui sicut à Propheta instauratio promittitur vbi gens ab ipsis vsque infantibus excisa fuerat.

MAR C L V C.

- 19 *Ceterum defuncto Herode, ecce Angelus Domini per somnium apparet Ioseph in Ægypto.*
 20 *Dicens, Surge, & assume puerum & matrem eius, & vade in terram Israel: defuncti sunt enim qui querebant animam pueri.*
 21 *At ille surgens assumpsit puerum & matrem illius, & venit in terram Israel.*
 22 *Verum quum audisset Archelaum regnare in Iudæa loco Herodis patris sui, timuit illuc abire: sed oraculo admonitus per somnium, secessit in partes Galilææ.*
 23 *Quò profectus, habitauit in urbe quæ vocatur Nazareth, ut impleretur quod dictum fuerat per Prophetas, Nazareus vocabitur.*

19 *Defuncto Herode.*) Ollenditur his verbis perseuerantia fidei Ioseph, quòd pedem in Ægypto fixum habuit donec rursus Dei mandato reuocaretur in patriam. Interea videmus, Dominum suos nunquam frustrare quin opportunè illis succurrat. Ceterum in probabile est statim post Herodis mortem Ioseph ex Ægypto rediisse, priusquam Augustus Cæsar Archelaum suo decreto cõstituisset Iudææ Ethnarcham, quia enim patris testamēto scriptus erat regni successor, tamen si abstinuit à nomine Regio, præfatus hoc à nutu & arbitrio Cæsaris pendere, omnia tamen pro imperio gessit: Deinde Roman profectus obtinuit confirmationem. tantum illi nouæ Regis negatum fuit donec factis promeritus esset. Galilææ verò præerat Philippus, vir manifesti ingenij & ferè priuato similis. Ergo in eius ditionem Ioseph Angeli monitu concessit: quia sub principe minimè sanguinario & suos clementer fouente, minus erat periculi. Porrò semper memoria tenendum est Dei consiliū, quòd Filium suum ab initio sub crucis rudimentis continuerit: quia hæc illi redimendæ Ecclesiæ futura erat ratio. Nam & ideo infirmitates nostras subiit, periculis subiectus fuit, & timoribus obnoxius, vt Ecclesiam ab illis Diuina sua virtute liberatam æterna pace donaret. Quare eius periculum nostra fuit securitas: metus eius, nostra fiducia. non quòd iam tunc sibi per atatem metueret: sed quia pro timore Ioseph & Mariæ huc illuc circumferebatur, meritò dici potest susceptos ab eo nostros timores, vt tranquillam fiduciam nobis acquireret.

23 *Nazareus vocabitur.*) Non deducit Matthæus Nazareum à Nazareth, quasi sit hæc propria & certa etymologia: sed tantum est allusio. Cæterum *נצר* sanctum & Deo consecratum significat, à *נצר* Nazar, quod est separare. Hebræi quidem *נצר* Nazareth florem appellant: sed minime dubium est quin sensum illum priorem spectauerit Matthæus, nusquam enim legimus Nazareos vocari floridos, sed qui domino consecrati erant secundum Legis præscriptum, quod Numer. ca. 6. a. 4. habetur. Sensus ergo est, Tamen si metu cõpulsus fuerit Ioseph

rit, ita admonet Matthæus, nihil ob stare stragem illam quin Christus paulo post totius gentis redemptor appareat: scimus enim totum illud caput suauissimis consolationibus repletum esse. Et post funebrem illam querimoniam continuo sequitur, Quiescat vox tua a ploratu, & oculi tui à lacrymis: quia merces est labori tuo, & spes nouissimis tuis, &c. Hæc igitur similitudo est prioris cladis in tribu Beniamin acceptæ cum hac secunda quòd vtraque restituendæ mox salutis præiudium fuit.

MATTH. II.

in Angelū Galilææ, altius tamen fuisse Dei consiliū, & urbem Nazareth Christo fuisse ordinatā in qua habitaret, vt merito ferè et possit nomē Nazaræi. Verū quæritur à quibus Prophetis nomen hoc impositum fuerit Christo, quū nusquā extet tale testimonium. Quibusdam fuisse videtur, quòd Scriptura frequenter Sanctū vocet: sed hæc nimis frigida est solutio. Matthæus enim (vt videmus) insinuat in voce ipsa, & ad veteres Nazareos respicit, quorū peculiaris erat sanctitas. ac si diceret oportuisse compleri in Christi persona quod tunc fuit adumbratum in Nazaræis, qui erāt velut selectæ Deo primitiæ. Videndū tamen rellat vbinā tradiderint Prophetæ hoc fore Christo nomen. Chrysostomus quia nodū soluere nō potest, abscondit multos Prophetarū libros intercidisse. Sed responsio illa nihil habet coloris: quia etsi Dominus, vt veteris populi ignauiam puniret, eum aliqua Scripturæ parte orbauit, vel recessit quæ minus necessaria erāt, à Christi tamen aduentu nihil perit. Et inscitè in eā rē adductur Iosephi locus, vbi dicit duos libros ab Ezechiele relicto se esse. Nā quod vaticinatur Ezechiel de nouo templo & regno, à prioribus vaticiniis apertè distinctū est, & efficit quasi nouū corpus. Quòd si hodie superstites ac saluos habemus omnes scripturæ libros qui Matthæi tēpore extabant, necesse est alicubi inuenire quod citat Prophetarū testimonium. Rectissime autē omnium Bucerus sensisse mihi videtur, qui locū ex Iudicū cap. 13. a. 5. notari existimat. Illic quidē sermo habetur de Sansone: sed quia redemptor populi nō vocatur Sanson, nisi quatenus figura Christi fuit: & salus eius manu & ministerio allata, vmbatile quoddā præludū fuit plenæ salutis, quæ tandem exhibita fuit mundo per Filium Dei: quicquid de Sansone in bonam partem predicat Scriptura, iure ad Christum transfertur. Si quis clarius malit, Christus primarius est exemplar: Sanson autem inferior fuit antitypus. Ergo quum indutus fuit redemptoris persona, sciendū est, nullum ex elogiis quibus præclarū & verè diuinum illud munus ornatum fuit, in ipsum tā propriè quā in Christum competere. Libabant enim

enim patres redemptionis gratiam, quā nobis in Christo ad plenum percipere datū est. Quod autē prophetas pluri numero posuit Matthæus, facilis est excusatio: quia liber ille Iudicum à pluribus Prophetis compositus fuit. ego tamen quod hic habetur de Prophetis latius patere arbitror. Ioseph enim, qui temporalis fuit seruator Ecclesie, & multis modis figuram Christi gestauit, vel po-

tius viua fuit eius imago) vocatur Nazareus fratru suorum, Genes. 49. d. 26. & Deuteron. cap. 33. c. 16. Deus ergo ex iniam dignitatem, cuius specimen præbuerat in Ioseph, in Sansone relucere voluit, & indidit illi nomen Nazaræ, vt istis tyrocinus imbuti fideles, magis intenti essent in futurum Redemptorem, qui segreganduserat ab omnibus, vt primogenitus esset inter multos fratres.

MATTH. MARC.

LVC II.

- 40 *Puerulus autem crescebat & roborabatur spiritu, & plenus erat sapientia, & gratia Dei erat super illum.*
 41 *Et ibant parentes eius quotannis Hierosolymam in die festo Pasche.*
 42 *Et quum factus esset annorum duodecim, ascendentibus illis Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi,*
 43 *Consummatisque diebus quum redirent illi, remansit Iesus puer Hierosolyma, & non cognouerunt parentes eius,*
 44 *Rati autem illum esse in comitatu, venerunt iter diei, & requirebant eum inter cognatos & inter notos.*
 45 *Et quum non inuenissent eum, reuersi sunt Hierosolymam querentes eum.*
 46 *Et accidit, post triduum inuenerunt illum in templo sedentem in medio Doctorum, audientem illos & interrogantem.*
 47 *Stupebant autem omnes qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius.*

40 *Puerulus autem crescebat.* Matthæus ab infantia Christi continuò ad manifestationē transit. Lucas hic vnā duntaxat memoratu dignam refert. quod scilicet Christus in media pueritia specimē dederit futuræ suæ functionis, vel saltē tyrocinio vno ostenderit qualis futurus esset. Primum autē creuisse dicit, & roboratū spiritu, quibus verbis significat vnā cum ætate creuisse etiam animi dotes. Vnde colligimus profectus istos vel incrementa ad humanam eius naturam referri. Nā diuinitati nihil accedere potuit. Queritur tamē annō statim ex quo conceptus fuit in utero matris, excellerit omni donorum spiritualium plenitudine. videtur enim absurdum vt quicquam ad perfectionem defuerit Filio Dei. Respon̄io tamen facilis est: si nihil derogat eius gloriæ quòd profus exinanitus fuit: neque hoc ab eo esse alienū, quòd ficut adolefere corpore, ita & secundum animam nostra causa proficere voluerit. Et certè quum doctet apostolus per omnia fuisse nobis similem excepto peccato, procul dubio hoc quoque cōprehendit, quòd eius anima subiecta fuerit ignorantie. Hoc solum discrimen est inter nos & illum, quòd infirmitates quæ nos necessitate cōstringūt, sponte & propria voluntate suscepit. Ergo pro ætatis ratione & modo Christus secundum humanam naturam gratuitis Spiritus donis auctus est, vt ex sua plenitudine ad nos transfunderet: quia gratiam ex eius gratia hauimus. Quidā nimis ineticu Iosif quod hic dicitur restringunt ad externā speciē ac exponunt, Christum visum esse proficere, etiā si re ipsa nihil illi nouæ intelligentiæ accederet. Sed aliter sonant verba, & clariùs adhuc refellitur hic error, quum paulo post addit Lucas, *Puer ætate & sapientia proficiebat apud Deū & homines.* Neque enim imaginari fas est, latuisse intelligentiam in Christo quæ apud eum apparuit temporis successu. Nec verò dubium est quin Dei consiliū fuerit deserere exprimere, quàm verè & solidè Chri-

stus, quum in duit carnem nostram, omnes fraternæ cum hominibus cōiunctionis partes sit amplexus. Neque hoc modo duplicem ipsū singimus, nam etsi vna fuit Dei & hominis persona, nō sequitur tamen humanæ naturæ fuisse datum quicquid proprium diuinitatis erat: sed quatenus salutaris nostræ interfuit, Diuinam suam potentiam quasi occultam tenuit Dei filius. Et quod dicit Ireneus, quiescente diuinitate passū fuisse, nō modò de corporali morte interpretor, sed de illo incredibili animæ dolore & cruciatu, qui hanc illi quærimoniā expressit, Deus meus, vt quid me dereliquisti? In summa, nisi negare libeat Christum verum hominem esse factum, non debeat etiam fieri vltro suscepisse quæ ab humana natura separari nequeunt. Stultè autem obiicit ignorantiam, quæ pœna sit peccati, Christo non quadrare. idem enim de morte quoque dicendum foret. Quin potius Mediatoris officio defunctū esse tradit Scriptura: quia quicquid penarum eramus promeriti, in seipsum à nobis transfudit. Adde quòd nimis crasse & inscitè ignorantiam faciunt pœnam peccati. Neque enim putandum est, Adam, quum adhuc esset integer, omnia sciuisse: neque Angelis, dū aliquid ignorant, sustinent peccati pœnam. Subtilius colligunt quidam, nihil hæsisse ignorantie in Christo, quia ignorantia vitii sit. Sed isti quoque falsum & inane principium perperam sumunt: alioquin pares esse Deo Angelos necesse erit, vt vitiosi non sint: vitiosa quidem est cæcitas humanæ mentis, & meritò pars originalis peccati censetur. sed hic non alia Christo ignorantia tribuitur, quàm quæ in hominem omnī peccati macula purum cadere potest. Ceterum quum dicit Lucas, Roboratum fuisse spiritu, & impletum sapientia, significat, quicquid est sapientie in hominibus, & quotidie illis accrescit, fluere ex vnicò isto fonte, nempe ex Dei Spiritu. Generalior est quæ sequitur loqu-

tiō, Gratiā Domini fuisse super eum, comprehendit enim quicquid in ipso excellentiā resplicuit.

41 *Ibant parentes eius quotannis.*) Laudatur hic Mariæ & Ioseph pietas, quod studiosè in externo Dei cultu se exercuerint. Neque enim temerè ab ipsis suscepta fuit annua hæc peregrinatio, sed ex mandato Dei. Nam quod Lex masculis tantū præcipit ut se sistant in Dei conspectu, nō excludit in totum feminas, sed illis parit secundum indulgentiam. Atque hac nota discernitur pura religio à vanis & pravis superstitionibus, quod illa se cōtinet sub Dei obsequio & præscripto Legis eius: hæc autem pro cuiusq; arbitrio extra Dei verbum sine certa regula vagantur. Quamvis autem multis corruptelis infectus esset cultus tēplū, venale esset Sacerdotiū, & doctrina multis erroribus implicita foret: quia tamē adhuc vigebar legales cæremoniæ & externū sacrificiū ritū, qualis in Lege traditur, servabant, oportuit fideles talibus exercitiis fidem suā testari. Cæterum non ē Patris ad Ioseph improprie transferretur ex vulgari hominum sententia.

44 *Illum esse ut comitatu.*) Ex pluribus sacræ Scripturæ locis constat turnatim iter facere solitos qui diebus festis veniebant in templum adorandi causā. Quare nō mirum est si primo die Ioseph & Maria de puero minus solliciti fuerint: postea vero si non pigritia vel neglecto securus fuisset ostendunt.

se ostendunt.

46 *Sedentem in medio Doctorem.*) Radios divini fulgoris palam in puero emittisse oportet, ut festum admittus fuerit à superbis hominibus. quāquam autē probabilis est, in subsellio potius quā in doctorum gradu sedisse: nunquā tamen fastidiosi homines audientiam illi in publico cœtu facere dignati essent, nisi vis aliqua divina ipsos coëgisset. Fuit ergo hoc quasi prælium vocationis, cuius nondum maturum tempus aduenerat. Atque ideo tamen tantum gustum dare voluit, qui statim elapsus est ex hominum memoria: nisi quod Maria in corde suo reconditum nobis servavit, ut deinde cum aliis thesauris proferret in cōmune vsum. Et nō audita sunt hæc duo: miratos fuisse omnes, quia prodigij loco habebant puerū tam aprè & concinnè texere suas interrogationes: rursum, audiendo, Christum ipsum potius discipuli partes egisse, quā magistri. quia enim nondum huc vocatus fuerat à Patre, ut se publicum Ecclesiæ doctorem profiteretur, modestè tantum interrogavit doctores. Quamquam minimè dubium est quin hoc tyrocinio taxare iam aggressus sit peruersum eorum docendi morem: nam quod postea de responsis subiicit Lucas, more Hebræico positum esse interpretor pro quouis sermone.

LVC. II.

MATTH. MARC.

48 *Et viso eo admirati sunt, & dixit mater eius ad illum, Fili cur fecisti nobis sic? ecce pater tuus & ego dolentes quærebamus te.*

49 *Et ait ad illos, Quid est quod quærebatis me? an nesciebatis quod in quæ Patris mei sunt oportet me esse?*

50 *Et illi non intellexerunt sermonem quem loquutus est ipsis.*

51 *Et descendit cum eis, venitque Nazareth. Et erat subditus illis, mater autem eius conservabat omnia verba hæc in corde suo.*

52 *Et Iesus proficiebat sapientia & aetate, & gratia apud Deum & homines.*

48 *Dixit mater eius.*) Fallantur meo iudicio qui sanctam virginem sic loquutam esse putant ostentandi imperij causa. imo fieri potest ut seorsum & remotis testibus tandem cœperit expostulare cum filio, postquam à conuentu discessit. Venique res habeat, nulla eam impulit ambitio: sed tridui in cerore expressa ei fuit hæc querimonia. Interea quod expostulat ac si iniuste læsa fuerit, hinc apparet quā propensi naturā finis ad ius nostrum tuendum, posthabito etiam Dei respectu. Mori quidem centies maluisset sancta Virgo, quā ex certo animi proposito se Deo præferre, sed dum materno dolori indulget, per incogitantiam edelabitur. Et sanè hoc exemplo monemur quā suspecti nobis esse debeant omnes carnis affectus, & quantopere cauendum sit ne iuris nostri tenaces vltiā par est, & nobis additi, Deum honore suo fraudemus.

49 *An nesciebatis.*) Meritò matrē reprehendit Christus: quanquā id parè & obliquè facit. Sūma est, officium quod Deo Patri suo debet, omnibus humanis obsequiis lōgè præferendū esse. Perperā igitur facere terrenos parēs, quibus dolet se neglectos fuisse præ Deo. Atq; hinc colligēda est generalis doctrina, quicquid hominibus debetur, priori Legis tabulā subesse, ut Deo sua potestas intacta maneat. Sic Regibus & parētibus & dominis obediendū est, sed nō nisi sub Dei imperio: hoc est, ne quid Deo pereat vel decedat in hominum gratiam. Nec verò tunc violatur humana pietas

quam potior habetur Dei ratio. *In iis qua patris mei sunt.*) Hoc verbo significat se aliquid habere homine maius. Præcipuum quoq; finem designat cur in mundum missus fuerat, nepe ut unius impleat sibi à Patre cœlesti iniunctum. Sed mirū est quod Ioseph & Maria nō intellexerint hoc responsum, qui multis testimoniis edocti fuerant Iesum esse Filium Dei. Respondeo, quāuis illis nō ignota prorūs foret cœlestis Christi origo, nō tamē affectos fuisse omni ex parte, illū intēctum fuisse exequēdis Patris mā latiss: quia nō dum illis indistinctè patefacta erat eius vocatio. Quod autem Maria in corde suo servat quæ mentis intelligentia nondum capit: hinc discamus reuerenter suscipere, & (quemadmodum semen terra cōceptum fouetur) reconditum in animis nostris servare quæ mentis nostræ captum superant Dei mysteria.

51 *Erat subditus illis.*) Hæc in salutem nostram suscepta fuit à Christo humilitas, quod Dominus Angelorum & capit se mortalibus creaturis vltiō subiicit. Sic enim ferebat Dei cōsiliū, ut ad tempus, tanquam sub vmbra, lateret sub nomine Ioseph. Et si autē nulla Christum necessitas ad hanc subiectionē cogebat, quin se posset eximere: quia tamen hac lege susceperat hominis naturā ut subiectus esset parentibus, & simul hominis ac ferui personam induerat: quæ ad officium Redemptoris hæc legitima fuit eius conditio. Quod libentiū subire nos decet quod vnicuique iugum fuerit à Domino impositum.

MATT. III.

1 In diebus autem illis ad-
est Iohannes Baptista predicans
in deserto Iudææ,

2 Ac dicens, Pœnitentiam
agite: appropinquant enim re-
gnum cœlorum.

3 Nam hic est ille de quo di-
ctum est ab Iesaja Propheta,
quia ait, Vox clamantis in de-
serto, parate viam Domini, re-
ctas facite semitas eius.

4 Ipse vero Iohannes habe-
ba indumentum suum ex pilis
camelorum, & zonam pelliceam
circum lumbos suos: cibus autem
erat locuste & melle sylvestre.

5 Tunc egressa est ad eum
Hierosolyma & tota Iudæa, tota
que regio circumiacens Iordani

6 Et Baptizabantur in Ior-
dane ab illo, confitentes peccata
sua.

MARC. I.

1 Initium Euangelij Iesu
Christi filij Dei,

2 Sicut scriptum est in Pro-
phetis, ecce ego mitto nuntium
meum ante faciem tuam, qui
preparabit viam tuam ante te.

3 Vox clamantis in deserto,
Parate viam Domini, rectas fa-
cite semitas eius.

4 Baptizabat Iohannes in
deserto predicans baptismum
pœnitentiæ in remissionem pec-
catorum.

5 Et egrediebantur ad eum
tota Iudææ regio, & Hierosoly-
mita: & baptizabantur omnes
ab illo in Iordane flumine, con-
fitei es peccata sua.

6 Erat autem Iohannes ve-
stus pilis cameli, & zona pellicea
circum lumbos suos: vesce-
baturque locustis & melle syl-
vestri.

LVC. III.

1 Anno autem decimo quin-
to imperij Tiberij Cæsaris Pon-
tio Pilato Præside Iudææ, retrar-
cha vero Galiliæ, Herode, Ph-
lippo autem fratre eius retrar-
cha Iudææ & Trachonitidis re-
gionis, & Lyfania Abilenes re-
trarcha.

2 Sub pontificibus Anna &
Caiapha factum est verbum Do-
mini super Iohannem Zacharia
pistum in deserto.

3 Et venit in totam regionē
circumiacentem Iordani, pœni-
tens baptismum pœnitentiæ in
remissionem peccatorum.

4 Sicut scriptum est in libro
sermonum Iesaja Propheta, di-
centis, Vox clamantis in deser-
to, Parate viam Domini, rectas
facite semitas eius.

5 Omnis vallis implebitur, &
omnis mons & collis humiliabi-
tur, & sicut quæ obliqua sunt re-
ctas, & aspera in vias planas.

6 Et videbit omnis caro Sa-
lutare Dei.

Mat. 16. d. 16.

Tamen si pars Euangelij est quod haftenus ex
Matthæo & Luca retulimus: non tamen abs re est
quod Euangelij exordium Marcus in predicatio-
ne Iohannis Baptiste constituit. Nam sicuti habe-
tur Iohannis primo, tunc denum impositus est fi-
nis Legi & Prophetis: Lex & Prophetæ vsque ad
Iohannem, ex eo regnum Dei, &c. Atque huc ap-
tissime quadrat quod adducit Malachiæ testimo-
nium. Quo magis accederet Dominus animos ad
desiderium promissæ salutis, populum ad tempus
novis vaticiniis priuare instituerat. & scimus Ma-
lachiam vltimum ex legittimis ac certis Prophetis
fuisse. Porro ne Iudæi famelici inerte deficiant,
eos hortatur vt fe contineant sub Lege Moysi, do-
nec appareat promissa redemptio. Solius autem Le-
gis meminit, quia nihil ab ea separatum habebat
Prophetarū doctrina, sed tantum appendix erat &
plenior expositio, vt tota gubernandæ Ecclesiæ
ratio à lege penderet. Nec vero nouum est aut in-
frequens in Scriptura, comprehēdi sub Legis no-
mine prophetias, quia ad eam omnes, tanquam ad
suum fontem & scopum, referebantur. Euangeliū
verò non tanquam inferior legis accessio fuit: sed
noua docendi forma, quæ priorem illam abroga-
ret. Porro Malachiæ duplicem Ecclesiæ statum di-
scernens, priorem constituit sub Lege, alterum à
predicatione Iohannis inchoat. Neque enim du-
bium est quin Iohannem Baptistā designet, quum
dicit, Ecce ego mitto legatum meum: quia (vt iam
dictum est) expressa hic ponitur distinctio inter
legem & nouum Ecclesiæ ordinem ac statum qui
subrogandus erat. In eundem sensum paulo antè
dixerat (quod citatur à Marco: sūt enim loci pro-
fus similes) Ecce ego mitto vobis Eliam propheta-
tam, antequam veniat dies Domini magnus. Item,
ecce mitto nuntium meum qui purgabit viā co-

ram: et tunc venit ad tēplum suū dominator quē
queritis. Quia vtroq; loco melior Ecclesiæ cōditio
promittitur, quam sub Lege fuerat, proculdu-
bio exortus Euangelij notatur. Atqui antequam
prodeat Dominus ad restituendā Ecclesiam, ven-
turus dicitur apparitur vel præco, qui eum adesse
pronuntiet. Vide colligimus abrogationē Legis
& initiū Euāgelij proprie statui in Iohānis prædi-
catione. Cæterum quū Iohannes Christum carne
indutū cōmendet, & naturas eius & tota exhibi-
tionis historia sub Euāgelio cōtinetur. Sed hic tra-
ctat Marcus quādo ceperit promulgari Euāgelij.
Quare non temere à Iohanne oratur, qui pri-
mus fuit eius minister. Atq; hoc cōsilio voluit cœ-
lestis Pater Filij sui vitā silentio quasi sepultā esse,
donec aduenit plenæ reuelationis tēpus. Neque enim
sine certa Dei providentia factū est vt præterant
Euāgelista totū illud tēpus quod Christus domi
priuatus transegit, & à prima eius infanti: mox ad
annū tricesimū transseant, quo publica persona in-
dutus redemptor palam exhibitus est mundo: nisi
quod Lucas specimen vnū futuræ eius vocationis
circa annū duodecimū breuiter attingit. Hoc qui-
dem ad rem maximè pertinebat, scire Christū pri-
mo esse verū hominē, deinde Abraham & Dauidis
Filium: id Dominus testatū nobis esse voluit. Re-
liqua quæ de Pastoribus, Magis & Simeone habui-
mus, ad probandā eius diuinitatē spectabāt. Quod
verò de Iohāne & eius patre Zacharia narrauit Lu-
cas, quoddā Euāgelij præludij fuit. In verbis Ma-
lachia nihil habet absurdi per se mutatio. sic a-
pud Prophetā Deus loquitur, Mitto Angelū meū
qui viā parabit corā nō. A Marco autem Pater Fi-
lij cōpellens inducitur. Sed videmus Marco nihil
aliud fuisse propositū quā vt Pr. phetæ Christum
clariùs exprimeret. Nominē Filij Dei Christum

insignit Marcus, quem alij Euangelistæ testati sunt ex femine Abrahamæ & Davidis esse natum, vt filius quoque hominis esset. Sed significat Marcus redemptionem non nisi à Filio Dei fuisse sperandam.

1 *Matth. In diebus illis.* 1. *Luc. Anno decimoquinto.* Ex Matthæo & Marco non poterat colligi quoto ætatis suæ anno cepisset Iohannes in publicum prodire: Lucas vero satis ostendit triginta annorum vel circiter tunc fuisse. Quindecim annis ante mortem Augusti natum fuisse, vno serè consensu vetusti Ecclesiæ scriptores tradunt. Successor Tiberius iam annis quindecim Imperij Romani potitus erat quomodo idem Iohannes prædicare cepit. Conficitur ergo illud quod dixit triginta annorum tempus. Vnde etiam sequitur non diu functum esse doctoris officio, sed breui Christo celsisse: quia paulo post videbimus Christum etiam anno ætatis suæ tricesimo fuisse baptizatum. Atqui tunc ad munus suum peragendum initiatus fuit. Quomodo autem Christus Sol iustitiæ Iohannem suum luciferum, vel auroram mox sublequitus sit, non mirum est Iohannem uanuisse quo magis conspicuus esset vnus Christi fulgor. *Luc. Pontio Pilato.* Probabile est hunc secundum annum fuisse Pilati. ex quo enim Tiberius imperium arripuerat, narrat Iosephus lib. 18. Antiquitatum, ab eo creatum esse Iudææ præsidem Valerium Gratum & susceptum Anno Ruffo. Potuit autem hæc subrogatio incidere in annum eius secundum. Valerium Iudææ præfuisse per annos vnde decem tradit idem Iosephus. Prouinciam ergo biennio Pilatus tenuerat, quomodo Euangelium prædicare cepit Iohannes. Herodes hic quem Iudææ tetrarcham facit Lucas, secundum fuit Herodis magni hæres, qui patri ex testamento successit. Archæolo enim ethnarchia Iudææ data erat, sed quæ Viennam relegatus esset ab Augusto, pars illa in prædam Romanis cesserat. Quare duos Herodis filios hic recenset Lucas, Herodem scilicet Antipam, qui tetrarcha Galilææ factus, Samaritiam & Peræam possidebat, & Philippum, qui Trachonitidis & Iurææ tetrarcha, à mari Tiberiadis vel Genesura ad radicem Libani, vnde oritur Iordanis fluius, regnabat. Lyfaniam falso putarunt Ptolemæi Mennæi, qui rex Chalcidis fuit, esse filium, qui pridem à Cleopatra occisus fuerat, triginta scilicet annis ante natum Christum, quemadmodum tradit Iosephus lib. Antiquitatum 15. Vix etiam potuit esse eius nepos, quem belli Parthici facere fuisse idem Iosephus commemorat, lib. belli Iudaici primo. fuisse enim tunc sexagenario maior. Deinde quomodo sub Antigono Parthos ad bellum concitauerit, necesse erat iam tunc in virum adoleuisse. Ptolemæus autem Mennæus non longè post Cæsaris Iulij cædem inito inter Lepidum, Antonium & Octavianum triumphatum, mortuus est: vt testatur Iosephus li. 14. cap. 23. Sed quomodo hic Ptolemæi nepos commune haberit Lyfaniæ nomen cum patre, filium etiam sibi cognominem relinquere potuit. Interea sine controuersia repudiandus est eorum error, qui Lyfaniam à Cleopatra occisum sexagesimo post mortem anno iussisse fingunt. Nomen tetrarchæ hic improprie fimitur: quasi tota regio in partes quatuor diuisa foret. Sed quomodo initio quadruplex fuisset regionum partitio, deinde alia sequuta essent mutationes: honoris causa longius tractum est nomen. Quo sensu Plinius septemdecim vnus regionis tetrarchias numerat.

2 *Luc. Sub Pontificibus.*) Certum est duos nunquam Pontifices eodem simul tempore Sacerdotium occupasse. Iosephus testis est Caiapham à Valerio Grato constitutum fuisse Pontificem paulo antè quam prouincia decederet. Quo tempore Iudææ præfuit Pilatus, nihil ab eo mutatum fuisse apud Iosephum legitimus. Imò quomodo abdicatus esset à potestate & Romam abiit iussus ad causam dicendam, tunc demum Vitellius Syriæ præfectus, Caiapha in ordinem coactus, Sacerdotium ad Ionathan Anani filium transtulit. lib. Antiquitat. 18. Quod autem Lucas duos Pontifices nominat, nõ ita accipere conuenit quasi idem ambobus titulus esset: sed quia Sacerdotij honor dimidia ex parte apud Annam pontificis locerum residebat. Quare Lucas res ad eam turbatas fuisse & confusas significat, vt nemo tunc vnus esset verus Pontifex, sed ambitione & tyrannica potentia laceratum fuisse factum munus. *Luc. F. solum est verbum Domini.* Priusquam referat Lucas vt alij, Iohannem aggressum esse docendi munus, Diuinitus ad id vocatum fuisse asserit: vt certa eius ministerio autoritas constet. Cur interpretes transferre maluerint Super Iohannem, potius quàm ad Iohannem, nõ video. quia tamen sensus minimè ambiguus est, nepe quod deposita fuerit apud ipsum hæc legatio, & illi datum fuerit prædicandi mandatum, verificationem recepit sequutus sum. Hinc collige, nullos esse veros doctores, nisi quibus iniunctum est à Deo munus: neque sufficit verbum Dei habere, nisi accedat etiam specialis vocatio. Quod à Matthæo & Marco non nisi deserti sit mentio, sic cum verbis Lucæ concilia: Iohannes inter vicinos, quibus cum habitabat, obiisse docendi officium: mox latius Euangelium suum sparsisse, vt pluribus locis innotesceret. vnde factum est vt Hierosolymam vsque manaret breui eius fama. Quanquam ille Iordanis tractus desertum potuit vocari. Non enim solitudinem significat, sed asperam & montosam regionem quæ minore frequentia hominum colitur.

2 *Matth. Pœnitentiam.*) In hoc differt à duobus reliquis Matthæus, quod in Iohannis persona summam doctrinæ eius refert, illi autem suis verbis. Quomodo Marcus vnus verbo habet quomodo Lucas. dicit enim, Venit baptizans & prædicans baptismum pœnitentiæ. Cæterum in re ipsa optimus est consensus: quia pœnitentiam omnes cum remissione peccatorum coniungunt. Regnum enim Dei inter homines nihil aliud est quàm restitutio ad beatam vitam: ad eoque vera & æterna felicitas. Ergo quomodo dicit Iohannes regnum Dei appropinquasse, significat, homines, qui alienati à iustitia Dei exulabant à Regno cælorum, rursus ad Deum colligendos, vt sub eius manu viuant. Hoc autem facit gratuita adoptio & peccatorum venia, qua sibi indignos reconciliat. In summa, Regnum cælorum nihil aliud est quàm vitæ nouitas, qua Deus nos instaurat in spem beatæ immortalitatis. Nam ereptos ex seruitute peccati & mortis sibi nos vindicat: vt in terra peregrinantes, cælestem vitam fide iam possideamus, ad Ephesios primo, a. 4. Quomodo enim similes mortuis simus, vitam tamen nostram scimus in tuto esse, dum est in Christo abscondita. Colof. tertio, a. 3. Hinc tanquam ex fonte exhortatio ad pœnitentiam deducitur. Neque enim dicit Iohannes, Pœnitentiam agite, & hoc modo deinde appropinquabit Regnum cælorum: sed priore loco, Dei gratiam proponit,

ponit, & inde hortatur homines vt resipiscant. Vnde constat pœnitentiæ fundamētum esse Dei misericordiam, qua perditos restituit. Nec alio sensu tradunt Marcus & Lucas prædicasse pœnitentiam in remissionem peccatorum. Non enim (vt quidam in peritè fingunt) prior locatur pœnitentia, quasi causa sit remissionis peccatorum, vel Deum præueniat, vt incipiat nobis esse propitius: sed resipiscere iubentur homines, vt percipiant oblatam sibi reconciliationem. Ceterū vt ordine præcedit gratuitus Dei amor, quo miseros homines amplectitur peccata nō imputando: sic notandū est, veniā nobis peccatorum in Christo fieri, non vt ea Deus indulgentia sua foueat, sed potius vt nos ab illis sanet. Nec verò sine peccati odio & vitiorum displicentia quispiā Dei gratiam gustabit. Sed plenius ex definitione pœnitentiæ & fidei agnosce poterit quā indiuidua sit vtriusque cōiunctio, idē in hac doctrina tractanda sum pariter. Quantum ad præsentis loci sensum pertinet, obseruare conuenit, totum Euangelium duabus partibus cōstare, Remissione peccatorum, & Pœnitentia. Quam verò Matthæus prius membrum designet per Regnum cœlorum, hinc colligere licet, hostile hominibus esse cum Deo disidiū, & prorsus abdicatos esse à regno cœlesti, donec eos in gratiam Deus recipiat. Quanquam autem Iohannes Dei gratiam proponens ad pœnitentiam hortetur homines, tenēdū tamen est, hęc quoque nō minis esse Dei donum quā hereditatem regni cœlestis. Sicut enim peccata nobis gratis ignoscit, & ab æternæ mortis reatu sua misericordia nos liberat: sic etiā reformant in imaginem suam, vt iustitiæ viuamus: sicuti nos gratis adoptat in filios, ita Spiritu suo regenerat, vt vita nostra restetur non falsò ipsum inuocari à nobis Patrem. Nec minis Christus, veteri nostro homine crucifixo, & extinctis carnis nostræ vitis, nos viuificat in iustitiam, quā peccata nostra sângine suo abluuit, & sacrificio mortis suæ Patrē cœlestem nobis placat. Hęc tamen Euangelij summa est, Deum Filio suo abolitis peccatis nos amplecti, vt abnegantes nos & propriam naturam, piē & sanctē viuamus: adeoque cœlestem vitam meditemur in terra.

3 Luc. *Prædicans baptismum pœnitentiæ.* Hęc loquendi forma primū in genere ostendit quif nam sit rectus sacramentorum usus: deinde quorsum institutus sit baptismus, & quid cōtineat. Sacramentorum igitur non mutata est cœremonia, quæ pompam nescio quam sine doctrina ostentet: sed habet verbum Dei annexum, quod exterram ipsam cœremoniam viuificat. Verbum intelligo non quod magicis futuris Exorcista quispiā demurmures, sed quod clara & diserta voce pronūtiatū, ad fidem ædificandam valeat. Non enim simpliciter Iohānes baptizasse dicitur in pœnitentiam, acti gratia Dei in signo visibili inclusa esset prædicasse qualis esset Baptismi vtilitas, vt ex verbo prædicato efficax esset signum. Hoc autem peculiare est baptismi, quod symbolum pœnitentiæ dicitur in peccatorum remissionem. Iam quum eadem baptismi illius significatio, vis & ratio fuerit, quæ nostri, si figura à sua veritate æstimatur, falsum esset diuersos esse Iohannis & Christi baptismos.

3 Matth. *Vox clamantis in deserto.* &c.) Quamquam non debet ad solum Iohānerē restringi locus ille Iesaię, vnus tamen est ex illorum numero

de quibus illic sermo habetur. Postquam enim de excidio vrbis, & extrema populi clade loquutus est Propheta nouā instaurationē promittit. Verba sunt, Dominus iterum dicet, Confolamini, cōsolamini populum meum. Postquam enim euerso templo, & abolitis sacrificiis, in captiuitatem populus abductus fuit, res erant quasi desperatæ. Et quia surdæ fuerant aures ad cōtinuam vocē Prophetarum, Dominus ad tempus quasi obmutuit. In illo tristis silentio ne conciderent piæ mentes denuntiat Propheta exorturos rursus nouos gratiæ præcones, qui populum in spem salutis erigant. Tales fuerunt Zacharias, Aggæus, & Malachias, Esdras, & similes. Sed quia perpetua illic restitutio non vnus momētū, promittitur, imò maxime respicit Iesaias ad redemptionem quæ Christi aduentu speranda erat: præcipuus inter consolationis ministros censetur Iohannes. Sequitur deinde in textu Prophetæ, Vox clamantis. Opponitur autem vox illa temporali silentio, cuius nuper memini. nam ad aliquod tempus doctrina quā in impiē cōtemperant priuandū erant Iudæi. Deserti nomen metaphoricè positum est pro vastitate, vel deformi populi ruina, qualis exilij tempore fuit. Erat etiam tam horrenda dissipatio, vt deserto conferri posset. Ita amplificat propheta Dei gratiam: ac si diceret, Quauis procul à patria eiectus fuerit populus, imò ablegatus extra hominum consortium, tamen resonabit vox Dei etiam in deserto, quæ exanimis læta consolatione reficiat. Quo tempore cepit concionari Iohannes, Hierosolyma hoc sensu desertum erat: quia vbi que omnia in vastam & horrendam confusionem redacta erāt. Sed oportuit crassos homines & stupidos aspectu ipso deserti visibilis magis affici: quo auidius oblatam sibi in mortis salutis promissionem exciperent. Nunc videmus quā verè in Iohannem competat hoc vaticinium, & quā propriè illi aptetur. *Parate viam Domini.* Non dubium est quin Cyrū & Persas alloquatur Prophetam quorum opera vsus est Deus, ac sensus est, Dominum mirifica virtute facturum vt via populo suo per inuios saltus, per abscessas rupes, & per aridam solitudinem pateat: quia ad manum habebit gratiæ suæ ministros, qui obstacula omnia è medio tollāt. Sed illud vmbatile fuit redemptionis præludium. Vbi autem in lucem prodit spiritualis veritas, mittitur Iohannes qui eius impedimēta submoueat. Et quotidie auribus nostris eadem vox insonat, vt Domino paremus viā. hoc est, sublati vitis quæ regno Christi viam præcludunt, accessum demus eius gratiæ. Eodē pertinet quod sequitur apud prophetam, Erunt praua in directā. significat enim tantū in salebras & tortuosos anfractus esse in mundo: sed per tam arduas difficultates Dominum sibi viam facere, vt ad peragendam salutem nostram incredibili modo penetret.

6 Luc. *Vidu omnis caro.*) Sensus est, Salutem ipsam minime obscuram fore, vel, gustandā à paucis tantum hominibus, sed illustrem & omnibus communem. Vnde sequitur vaticinium hoc minime in populi reditu fuisse completum. Nam etsi tunc memorabile gratiæ suæ documentum præbuit Deus: non tamen toti mundo patefecit salutem suam. Imò Prophetæ consilium fuit, raram salutis quæ manifestanda erat præstantiā prioribus Dei beneficiis opponere: vt scirent fideles nunquam tam præclarè actū fuisse cum Ecclesiā,

nec tam magnificè illuxisse Dei potentiam in liberandis suis. Caro hoc loco homines sine vitij connotatione significat.

4 Matth. *Iohannes habebat vestimentum.*) Hoc Euangelista non numerat inter præcipuas virtutes, quòd rudi & austeriori viuendi formæ additus, etiam mediocrem vilitatimque munditiam fugerit, sed quia prius dixerat, montanum fuisse hominè, nunc subiicit, victum & vestitum habitatiõni consentaneum fuisse. Atque hoc recitat, nõ tantùm vt sciamus, rusticano vctu & vestitu contentum, nullas delicias captasse: sed in sordido & cõtemptibili habitu fuisse magni pretij etiam inter homines lautos & splendidos. Porro vt superstizio perfectum ferè iustitiam in externis laruis constituit: vulgò putarunt, cumulum sanctitatis fuisse talem continentiam. Huic errori affine fuit alterum vitium: quòd finxerunt hominem in vita solitaria abhorruisse à communi viuendi more: quemadmodũ Eremitæ & Monachi hoc vno excellenti, si differant à reliquis. Tandè accessit nimis crassa insectia, quòd ex pilis fecerunt integram pellem. At qui non dubium est quin hic montanum hominem describat Euangelista, ab omni urbano nitore & lautitiis remotum: nec modò victa parabili cõtentus, sed vesce: è solũ nativis cibis: vt melle agresti, cuius illic suppetit satis bona copia: & locullis, quarum etiam fertilis erat regio: vel quia vile fuit hominem contempibilem & nullo nitore gratiosum, prodiè in theatrum, vt sola in eo fulgeret Dei maiestas, quæ tamen in sui admirationem omnes raperet. Notadum enim est quod

MATTH. III.

7 *Quum autem vidisset multos ex Phariseis & Sadduceis venientes ad Baptismum suum, dixit illis, Progenies viperarũ, quis vobis submonstravit vt fugeritis à ventura ira?*

8 *Facite igitur fructus dignos penitentia.*

9 *Et ne cogitetis dicere in vobis, Patrẽ habemus Abraham. dico enim vobis, quòd possit Deus suscitare ex lapidibus his filios Abrahamo.*

10 *Iam verò & securis ad radicem arborum posita est. omnis igitur arbor quæ nõ facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur.*

7 Matth. *Quum vidisset ex Phariseis.*) Hic narrat Mattheus & Lucas Iohannem non in genere modò prædicasse penitentiam, sed personis quoque sermonem suum accommodasse. Et sanè frigidè erit docendi ratio nisi prudenter expendant

additur, Magnum vndique populi concursum esse factum. vnde colligimus quanta fuerit famæ eius celebritas: vel quia Dei consilium fuit, rarũ in eo frugalitatis exẽplã proponere, vt hoc modo Iudæos alliceret ad doctrinã eius reuertentiã: vel saltem ingratitude convinceret, se undum illud Christi dictum, Venit Iohannes non edens neque bibens, &c.

6 Matth. 5 Marc. *Baptizabantur confitentes peccata.*) Testimonium penitentia fuit hæc confessio. nam sicuti Dominus in sacramentis se quasi dato chirographo nobis obligat, ita nos quoque vicissim illi respondere par est. In Baptismo testatur remitti nobis peccata, nõsque ad penitentiam inuitat. Ergo vt se ritè ad Baptismum offerant homines, peccatorum confessio ab illis requiritur, alioqui nihil quàm inane esset ludicrum tota actio. Porro notandum est de adultis hic verba fieri, quos scimus nõ promiscuè in Ecclesiam esse admittendos, nec Baptismo initiandos esse in Christi corpus, nisi examine prius habito. Vnde palàm fit quàm ridiculi sint Papisæ dũ ad confessionem auricularè hoc detorqueat. neque enim aderant Sacrifici, in quorum aures clanculum singuli insusurrant sua peccata: nec de omnibus peccatis fit mentio: nec dicitur Iohannes ordinarium confitendi ritum suis discipulis mandasse. Imò vt Papisitis demus quod postulant, solis Catechumenis propria erit confessio: post Baptismum verò locum non habebit. Certè contra Iohannis exemplum confitendi legem à Baptismo præscribunt.

LVC. III.

MARC.

7 *Dicebat ergo ad turbas quæ exhibent vt baptizarentur ab ipso, Progenies viperarum, quis submonstravit vobis vt fugeritis à ventura ira?*

8 *Facite ergo fructus dignos penitentia. & ne cæperitis dicere in vobis, Patrẽ habemus Abraham. dico enim vobis, potest Deus ex lapidibus istis suscitare filios Abrahamo.*

9 *Iam verò & securis ad radicem arborum posita est. omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum exciditur, & in ignem conicitur.*

10 *Et interrogabant eũ turbæ dicentes. Quid ergo faciemus?*

11 *Respondens autem dicit illis, Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti: & qui habet escas, similiter faciat.*

12 *Venerunt autem & publicani vt baptizarentur, & dixerunt ad illum, Magister, quid faciemus?*

13 *At ille dixit ad eos, Nequid amplius quàm quòd vobis constitutum est exigatis.*

14 *Interrogabant autem eũ & milites, dicentes, Et nos quid faciemus? At illis, Ne quem concutatis: ne quem calumniemini: & contenti estote stipendiis vestris.*

doctores quid exigat tẽpus, & quid personis conveniat. nec quicquã in hac parte magis inæquale est, quã perpetua æqualitas. Hac de causa severius tractasse dicitur Iohãnes Phariseos & Sadduceos, quia propter hypocrisism & saltum quo turgebãt actiũs

serius esse puniendos videbat quàm hominū vulgus. Ceterū, quòd probè teneas eius consiliū, sciendum est nihil esse magis stupidum hypocritis, quàm externa sanctimonie larua se & alios decipiunt. Nam vt passim fulmineat Deus contra totū mundum, sibi asylum falsa imagine fabricant: quia persuasi sunt nihil sibi esse cum Dei iudicio. Si quis putet præposterè fecisse Iohannem quòd prima salutatione tam duriter eos exceperit: respondeo non fuisse illi incognitos, & quam habuit notitiā non ex consuetudine vel experientia fuisse, sed potiùs ex arcana reuelatione Spiritus. Quare illis nequaquā parcendum fuit ne magis inflati domū redirent. Siquis rursus obuiat, tam dura obiurgatione non fuisse terrendos qui per baptismum se alios posthac fore profitebantur: solutio etiam in promptu est, Asperius ad veram pœnitentiam virgendo esse, qui Deo mentiri & sibi delicias facere assueti, fucū & simulationem pro re obtendunt. Mira est enim, vt dixi, in hypocritis pernicia: adeo vt exorientur, mordicis retinent pellem suam. Iam quòd palā eos Iohānes corā omnibus arguit & obiurgat, ad exemplum pertinet. quo sēsū memorat Lucas hoc ad turbas dictum esse. Etsi enim paucos homines stringebat Iohannes, omnium tamē habebat respectum, vt illis metum incuteret quemadmodum Paulus hinc in publicis obiurgationibus fructum spectari iubet. Ergo Phariseos & Sadducos peculiariter compellans in eorum persona omnes simul admonet ne fictam respicientiæ speciem pro vero affectu obtendant. Ad hæc magnopere totius populi intererat, scire quales essent Sadducei & Pharisei, à quibus miserè corruptus fuerat Dei cultus, perditā Ecclesiā, & euerfa tota religio: qui denique quis corruptelis extinxerant Dei lucem, & suis vitiis omnia infecerant. Probabile ergo est Iohannē publicè aggressum fuisse Phariseos, vt toti Dei Ecclesiā consuleret: ne amplius inani splendore simplicium oculos perstringerent, nec impia tyrannide oppressā tenerent plebē. In eo verò præclara eius cōstātia eniuit, quòd quam excellenter inter alios, nō tamē pepercit eorum dignitati: sed grauiter, vt digni erant, coegit in ordinem. Sic animosos esse decet omnes pios doctores, ne quam hominum potentiam formident, sed intrepidè deicere contendāt omnem altitudinē quę se extollit aduersus Christum. Quòd si tam rigidè salutati sunt à Spiritu sancti organo, qui ad baptismum vltro accesserāt vt Euangelio nomen darent: quomodo hodie nobis agendum est cum professis Christi hostibus qui non modò contumaciter respuunt omnē sanæ doctrinæ gustum sed ferro & igni ad delendum Christi nomen plusquam violenter grassantur? Certè si Papam & sceleratissimum eius clerum cum Sadducæis & Phariseis compares, vt cum illis mitissimè agatur, conuiciendi simul erunt in vnum fusciculum. Quare nō nobiscum, sed cum Spiritu Dei expostulent, quibus tam delicatę sunt aures vt nihil in Papam acerbè dici sustineant. Interea sibi caueant pii doctores, dum sancto zelo feruntur contra Ecclesię tyrannos, ne carnis affectus permisceant. Et quia non potest vehemētia Deo probari, nisi quam moderatur prudentia Spiritus, non modò cohibeant illi affectus suos, sed Spiritui sancto se regendos tradant ac commendent, ne quid inconsideratè excidat. Progeniem viperarum nominat potiùs quàm viperas, vt toti

ordini exprobrat virulentam malitiam. neque enim paucos tantū illos qui aderant, sed totū corpus damnate voluit: ac si diceret vtranque factio nem non nisi serpentes gignere. Certabant quidem inter se grauitus diuitiis, sed communis erat omnibus cōtemptus Dei, impia dominādā libido sanę doctrinę odiū, & multorum scelerum colluuiēs. *Quis vobis submonstrant.* Quia suspectā habebat eorum pœnitentiam, dubitans cum admiratione inquit si sine possibile vt ex animo respiciant. hoc modo eos ad interiorē conscientię examen citat, vt se penitus excutiant, & procul remotis blanditiis seueram in habenda malorum suorum quæstione exercēt censurā. Ita hīc pro Dei iudicio, vt pluribus aliis locis, capitur: quę admodum quum dicit Paulus, Lex irā operatur, & date locum irę. Futurā autem vocat quę ipsorum capicibus impendet, ne securē sibi pro more inuolueant. Nam vt ira Dei exundet & totam terrā feriant eius flagella: semper tamen hypocrite se immunes fore confidunt. Irā Deū fugere, in bonā partem hīc ponitur, pro eo quòd est rationem quærere placandi Dei, vt nobis irāsci dehnat. nā bona pars hominum vt effugiat iram Dei, se se ab eius manu & iudicio subducit: atqui adeo nihil proficit peccator fugiendo Deum, vt magis iram eius in se prouocet.

8 Matth. Luc. *Facite ergo fructus.* Confirmat quòd priùs dixi, nihil esse quam vobis testantur pœnitentiam, nisi eam re ipsa comprobent. Est enim res magis pretiosa quàm de qua leue & futile iudicium fieri debeat. Ideo sustinere negat Iohannes solēne illud quòd reddebant testimonii: sed temporis successu palām tandem futurum dicit ex ipsis operibus an sermō respuerint. Notandum est quòd bona opera fructus vocantur pœnitentię. est enim pœnitentia res interior quę sedem in corde & anima habet. sed fructus deinde suos profert in vitę mutatione. Quia autem in Papatu tota hæc pars doctrinæ scdē corrupta fuit, tenendum est hoc discriminē, quòd pœnitentia, interior sit hominis renouatio, quę in externam vitam emergit, sicut ex se fructus producit arbor.

9 Matth. *Ne cogitetis dicere.* 8. Luc. *Ne caperitis dicere.* Quum certum sit eundem esse vtriusque locutionis sensum, facillè colligimus quid voluerit Iohannes. Donec premantur hypocritę, vel suis vitiis indormiant, vel licenter exultant. Dum verò citantur ad Dei tribunal, anxie quærunt subterfugia & latebras, aut velum aliquod obtendunt. Sic ergo Iohannes Phariseos & Sadducos alloquitur, Nunc, durius à me increpiti, nolite facere quod vestri similes solent, vt scilicet remedium ex vano fallacique prætextu caperetis. Pravam verò fiduciam, qua fascinati erant, illis extorquet: scdēs quod Deus cum Abraham pepigerat, illis erat instar clypei ad tegendam malam conscientiam: non quòd in vnus hominis persona salutem suam locarent, sed quia totum genus Abrahę Deus adoptauerat. interea non reputabant, nullos censeri in semine Abrahę nisi qui sequuntur eius fidem, & Dei scdēs non nisi fide ratum esse, vt proficit in salutē. Nec superuacua est particula In vobis: quauis enim lingua non iactarent se filios Abrahę, hoc tamen titulo intus sibi placebant: vt hypocritas nihil pudet crassius Deo quàm hominibus illudere.

Potesť Deus. Eodē serē prætextu sibi blādiebā-

tur Iudæi, quo hodie se Papistæ insolenter venditant. Necessè est Ecclesiam aliquâ esse in mundo: quia Deus in mundo vult agnoscî, noménque suum inuocari. Atqui alibi non potest esse quam apud nos Ecclesia, apud quos Dominus sædus suum deposuit. Præcipuè hæc arrogãtia turgebat Pontifices, & alij penes quos regimè erat ac potestas. Vulgus enim illis profanum ac maledictû erat vt legimus Iohannis 7. g. 49. se autem putabant sacras esse primitias: sicut hodie cornuti Episcopi, Abbates, Canonici, Monachi, Sorbonistæ, & sacrifici quilibet superbo cleri titulo elati, laicos præ se despiciunt. Errorem istum coarguit ac refellit Iohannes, quòd Dei promissione nimis restringant, demonstrans quamuis illis careat Deus, Ecclesiam tamen illi nõ defuturam. sensus ergo verborum est, Pæpigit Deus æternum sædus cum Abraham & eius femine. Vna res vos fallit, quòd, quam fitis plusquam degeneres, putatis vos solos esse Abraham filios: atqui alicunde suscitabit Dominus nouum Abraham semen quod nûc non apparet. Dicit autem in daituo casu, Abrahamo filios: vt sciant non irritam fore Dei promissionem: neque Abraham, qui illi innixus est, esse deceptum, quamuis semen illius deficiat. Ita ab initio mundi verax fuit Dominus seruis suis, nec fidem illis de propaganda in filios gratia darâ præstare vnquam desistit: quamuis hypocritas abiceret. Quòd putant nonnulli, Iohannem de Gentium vocatione loquutum esse, mihi firmum non videtur: sed quia incredibile erat superbis hominibus, aliò posse transferri Ecclesiam, admonet Domino esse in manu rationes seruandæ Ecclesiæ quas illi non putabant, ac si ex lapidibus filios sibi crearet.

10 Matth. 9. Luc. *Iam verò & securis.*) Postquã vanæ fiducia integumentum hypocritis detrahit Iohannes, propinquum Dei iudicium denuntiat. Prius dixerat, illis abdicatis non defore Deo populum. nûc addit, in eo esse nunc ipsum Deum, vt indignos exterminet ab Ecclesia: sicuti steriles arbores excidi solent. Summa est, Dei manum purgandæ Ecclesiæ iam esse intentam. Nunquam enim se exeret Dei gratia in salutem piorum quem simul iudicium eius in mundi interitum prodeat, idque duplici de causa: quia tunc suos Dominus a reprobis segregat, & nouam iram prouocat mundi ingratitudo. Quare nõ mirum est si Euangelij prædicatio & Christi aduentus securim admoueret ressecandis vitiosis arboribus: & quotidie Dei vindictam contra impios accelerent.

11 Luc. *Interrogabant eum turba.*) Hanc solitudinem gignit verus respiciendi affectus, vt cupide inquirat peccator quidnam velit Deus ac præcipiat. Responso autem Iohannis breuiter definit fructus pœnitentia dignos. semper enim mundus cæremoniis erga Deum cupit defungi, nec quidquam proliuius est quã scititios cultus obiectare Deo, quoties ad pœnitentiam inuitat. Quos autem fructus commédât hoc loco Baptista? Officia charitatis & secundæ tabulæ. nõ quòd Deus externam pietatis & cultus sui professionem negligat: sed quia hæc nota discriminis certior est, ac minus sæpe fallit. Laboriosè enim satagunt hypocritæ vt se Dei cultores cæremoniis probet omissa interim veræ iustitiæ cura: quando vel inhumani sunt erga proximos, vel fraudibus & rapinis addicti. Quare necessariò reuocandi sunt ad crassius examen. An probitatem colant inter ho-

mines, an subueniant pauperibus, an parcãt miseris, an benignè communicent quæ Dominus illis cõtulit. Hac ratione Christus præcipua Legis capita nominat iustitiam, misericordiam, & veritatem. & Scriptura passim commendat iustitiã & iudiciũ. Hoc primò habedũ est, nominari charitatis officia: nõ quòd excellant supra cultũ Dei, sed quatenus testantur de hominum pietate, vt eorũ detegatur simulatio qui ore iactant quod procul abest à corde. Sed queritur an præcise legem hæc omnibus imposuerit Iohannes, quos parabat Christus discipulos, ne duas tunicas haberent. Primò notandum est, synecdochicam esse locutionem quia sub vna specie cõprehenditur generalis doctrina. Hinc sequitur eliciendum esse sensum, qui charitatis regulæ, qualis à Deo præscribitur, respondet: nempe vt quisque ex sua abundantia subueniat pauperum inopie. Nõ enim extorquet Deus vectigal, quod tristes & inuiti cõferant, qui necessitate facere cogantur quod nolent: sed hilares datores ac voluntarios amat, vt dicit Paulus 2. Cor. 9. b. 7. Hoc ideo dico, quia magni interest vt persuasi sint homines gratũ ac boni odoris sacrificium esse Deo quod offerunt ex suis facultatibus. Atqui non trepidationem modo inuicent conscientis, sed eas desperatione obruunt quicũ que legem imponunt ne quisquam proprium aliquid possideat. Nec verò contra eiusmodi fanaticos homines, qui mordicus literam arripunt, longa refutatione opus est. Si sis non est duas habere tunicas, idem de patinis, salinis, indusis, totaque supellectile erit dicendũ. Atqui ex contextu clarè patet, nihil minus fuisse propositum Iohanni quã politicum ordinem euertere. Vnde colligimus, nihil eũ plus mandasse, quã vt diuites pro suis facultatibus erogarent pauperibus quod eorum necessitas postulabat: ac si dixisset, Videte qui bus vitæ subsidiis indigeant proximi vestri, quæ vobis affluant: vt vestra copia eorum egestati succurrat. Porro quò magis indigeat nobis Deus, eo magis cauendum ne sibi quisquam nostrum indulgeat. Vrgeat nos potius fratrum necessitas & quotquot Dei beneficia nobis sunt ad manus, ad beneficentiam nos inuitent.

12 *Venerunt & Publicani.*) Publicanos tantũ in genere hortatur vt respiciant, sed exigit quæ vocationis propria sũt. Scimus enim, præter generalis Legis regulam, singulis spectãdum esse quid postulet vitæ ad quam vocati sunt ratio. Christianis omnibus cõmuniter præcipitur dilectio: sed deinde sequuntur particularia officia, quibus doctor erga Ecclesiam, Magistratus vel princeps erga populum & vicissim populus erga magistratũ: maritus erga vxorẽ, & vicissim erga illũ vxor, filij denique & parentes inter se obstricti sunt. Porro quia publicani (vt est genus hominum auarũ, rapax, & crudele) sæpe iniquis exactationibus plebem vexabant: vitia quibus vt plurimum laborabat ordo ille, taxat Baptista: prohibens ne in exigendis tributis modum excedant. Hinc tamen colligimus, Christiano homini non minus fas esse exigere tributa, quã Magistratus imponere conceditur. Idem & de militia sentiendum. nõ iubet Iohannes arma abicere milites, & sacramento suo renuntiare: sed vetat militiæ prætere expilare miserã plebem, calumniis premere innoxios, grassari prædonum more, vt plurimi solebãt. Quare in his verbis subest nõ obscura politice approbatio. Friuolum cauillum est, hæc rudibus tantum

elementa tradi, quæ lōgè infra Christianam perfectionem sublidant. Iohannis munus fuit plebem Domino perfectam aptare: nec dubium est quin fideliter in hoc totus incubauerit. Et certè Euangelium sacrilega calumnia infamant qui ipsum faciunt contrarium humanis impertis: ac si destrueret Christus quod cœlestis Pater fanciuit. Atqui mortuæ sunt leges, & iudicis nulla vis nec autoritas inest sine gladio. Nec tantum car-

niſice opus habet magistratus, sed aliis quoque ministris, quorum ex numero sunt milites: ubi non aliter pacem tueri potest quàm illorum præsidio & manu. Tantum cōſiderandus est finis, ne principes sanguine humano ludere sibi permittant: ne milites suas operas ad mactandum locantes, lucri cupidine ad ſœuitiam prouolent: sed necessitate & publicæ utilitatis respectu virique trahantur.

M A T T H. III.

M A R C. I.

L V C. III.

11 *Ego quidem baptizo vos aqua ad penitentiam: at qui post me uenit, fortior me est, cuius non sum idoneus ut calcementa portem: ipse uero baptizabit uos spiritu sancto & igni.*

12 *Cuius uentilabrum in manu ipsius, & permundabit aream suam, paleas autem comburet: ignis inextinguibilis.*

7 *Et predicabat dicens, Venit post me qui fortior me, cuius non sum idoneus ut procumbens soluam corrigiam calceamentorum.*

8 *Ego quidem baptizabo uos aqua: ille uero baptizabit uos spiritu sancto.*

15 *Expectate autem populo, & cogitantes in cordibus suis: dicit Iohannes de Iohanne nū ipse esset Christus: non sū idoneus ut procumbens soluam corrigiam calceamentorum.*

16 *Respondit Iohannes cunctis, dicens, Ego quidem aqua baptizo uos: sed uenit fortior me cuius non sum dignus soluere corrigiam calceamentorum: ipse uos baptizabit spiritu sancto & igni.*

17 *Cuius uentilabrum in manu ipsius, & purgabit aream suam: & congregabit triticum in horreum suum: paleas autem comburet ignis inextinguibilis.*

18 *Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo.*

Eadē Baptiste uerba referunt Euangelistæ. Hoc uero Lucas uerborum est, quod prius admonet qua occasione habita fuerit hæc conſilio: nempe quia periculum erat ne Christi honorem in illa opinione ad eum plebs transferret. Ergo ut ansam erroris maturè præcidat, disertè testator se non esse Christum: at quia se ab illo discernit ut ius illi suū asserat. Et hoc quidem sponte facturus erat, ut discipulos Christo de manu (quod aiunt) in manum traderet. sed maturius anticipat, ne diutius tacendo, errorem plebis confirmet. Quum dicit fortio-rem uenire, significat longè alia potentia & dignitate præditū, cuius respectu ipse in ordinem cogendus sit. Formis autem uulgaribus utitur, quibus adeo extollit Christi gloriam, ut præ illo se nihil esse exprimat. Hoc tamē præcipuum est, quod Christum facit Baptismi spiritualis auctorem: se uero externi duntaxat ministrum. Videtur autem esse occupatio, si quis fortè obiceret quorsum spectaret Baptismus quem sibi sumperat. ne que enim res leuis momenti erat, quicquam in Ecclesia Dei nouare: præsertim uero nouū profiteri initiationis genus, quod perfectius esset. Lege Dei: idèd respondet se quidem nihil temerè aggressum: quod tamen externi symboli minister est, id de Christi uirtute & gloria nihil minuere. Vnde colligimus, eius consilium minime fuisse, Baptismus suum distinguere ab eo quæ Christus discipulis mandauit, & cuius perpetuum usū uoluit in Ecclesia uigere. neque enim signum uisibile alteri signo opponit: sed Domini & serui perfonas inter se cōferēs, docet quid proprium Domino, & quid seruo tribuendum. Neque nos impediatur quod pridem opinio illa & passim inualuit Iohannis baptismum à nostro differre: sed ex re ipsa potius quam ex errore hominum iudicium facere discamus. Et sanè plusquam absurda esset comparatio quæ fingunt: nam inde sequeretur, Spiritū sanctum hodie à ministris dari. Rursum seque-

reret, Baptismus Iohannis, mortuum signum & omni efficacia vacuum fuisse. Tertio, sequeretur non esse nobis cōmunem cum Christo Baptismū: quū satis constet hæc tessera sancitam fuisse societatem quæ habere nobiscum dignatur, dū in corpore suo Baptismū consecrauit. Tenendum ergo est quod prius dixi, Iohannem hic simpliciter à se & reliquis omnibus ministris Baptismi, discernere Christi personam, ut Dominus supra seruos emineat. Atque hinc elicitur generalis doctrina, Quæ sint in Baptismo hominum partes, & quid proprium habeat filius Dei: nam hominibus sola externi & uisibilis signi administratio commissa est: ueritas autem ipsa penes Christum uerum residet. Scriptura quidem interdum hominibus improprie assignat quod hic ueni Christo uēdicat Iohannes, & negat in homines competere: sed tunc non expendit quid per se seorsum habeat homo, sed simpliciter docet quæ sit uis & uilitas signorum, & quomodo Deus Spiritu suo per illa operetur. Hæc uero traditur distinctio inter Christum & ministros, ne quod illi ueni merito debetur, per se ad hos mundum transferat: quemadmodum nihil magis procliuè est quam Dei spoliis ornare creaturas. Atq; hæc eadem obseruatio ex multis difficultatibus nos expedit. Scimus quantæ rixæ nostro seculo existerint de uis & efficacia signorum, quas omnes dirimere hoc uero uerbo licet, quod tota Domini institutio auctorem ipsum & uirtutem Spiritus uñ cum figura & ministro cōplectitur: ubi autem cum Domino confertur minister, ut ille omnia habeat, hunc in nihilum esse redigendum.

11 *Spiritu sancto & igni.* Queritur cur non etiam dixerit Iohannes Christum solum esse qui animas sanguine suo abluit. Neque quia ipsa quoque ablutio, Spiritus uirtute perficitur, satis habuit solo nomine Spiritus totū Baptismi effectū exprimere. Sensus quidem clarus est solum Christi

stum conferre quicquid gratiæ externus baptis-
mus figurat: quia ipse conscientias sanguine suo
aspergit, ipse idem veterem hominem mortifi-
cat, & Spiritu regenerationis confert. Subiicitur
nomen ignis, vice epitheti: transfertur autem ad
Spiritus, quia fordes nostras non aliter purgat
quàm aurum igni excoquitur: sicut alibi meta-
phoricè vocatur aqua.

12 *Matth. Cuius ventilabrum.*) Proxima sen-
tentia concionatus est Iohannes de gratia Chri-
sti, vt se illi renouandos Iudæi traderent: nunc
etiam de iudicio disserit, vt metum contempto-
ribus iniciat, nam quia multi semper hypocritæ
oblatam sibi Christi gratiam superbè repudiant,
simul vindictam quæ ipsos manet illis denuntia-
ri necesse est. Hac de causa Iohannes Christum
hic describit feruorem iudicem aduersus incredu-
los. Atque hic docendi ordo nobis quoque ten-
endus est: vt sciant hypocritæ non impunè sibi
cessurum quod Christum reiciunt, & à suo tor-
pore expergescendi, vltorem metere incipiant
quem salutis auctorem aspernati sunt. Porro mi-
hi non dubium est quin docere voluerit Iohan-
nes quid efficiat Christus per suum Euangelium.
Est igitur Euangelij prædicatio ventilabrum aut
vanus: qui antequam Dominus non excutiat,
totus mundus cõfusione implicitus est, sibi quis-
que priuatim delicias facit, & boni malis per-
mixti sunt, denique paleis turgere sufficit. Vbi au-
tem in medium prodit Christus cum suo Evan-
gelio, dum conscientias coarguit, & citat ad Dei
tribunal, ventilantur paleæ quæ prius magnam a-
reæ partem occupabant. Quanquam autem sin-
gulos homines repurgat à paleis Euangelium: Iohannes
tamè hic paleis reprobos comparat, fideles
autem tritico. Proinde area non pro mûdo ac

cipitur (vt quibusdâ placet) sed pro Ecclesia. no-
tandum enim ad quos verba faciat Iohânes. Quâ
solo titulo inflati essent Iudæi, Iohânes admonet
stultè eos superbi & quòd locum ad tempus occu-
pent in Ecclesia Dei, vnde mox eiciendi sũt, non
secus atque paleæ ex area. Hoc modo corruptum,
qui tunc erat Ecclesiæ statum perfringit: quia
glumis, quibusquiliis, & aliis foridibus repleta est,
sed viuo Euangelij flatu mox purgandum esse.
Sed quomodo paleam à tritico segregare dicitur
Christus, qui nihil in hominibus reperire potest
nisi meram paleam? Responso facilis est, Electos
formari in triticum, vt à palea exempti, in hor-
reum colligantur. Ceterùm hanc purgationè in-
choauit Christus, & quotidie perag: effectus ta-
men non ante vltimû diè planè cõstabit. Ideo Iohannes
illuc nos reuocat. Sed meminerimus, fideles
hodie iam per spem in horreum Dei ingredi,
vt æternam illic tandem reipsa sedem habeant: re-
probos verò iam in reatu ardeat illius ignis con-
cipere cuius solidam vstionem extremo die sen-
tient. De igne æterno quo torquendi sunt post iu-
dicium impij, scio argotè à multis fuisse disputa-
tum: atque ex pluribus Scripture locis colligere
licet metaphoricam esse locutionem. nã si ignem
realem vel materialem, vt vocant, statuere libet,
simul addendum erit sulphur & stabellum: quia
vtriusque fit mentio apud Iesum cap. 30. g. 33. Nec
certè alia est ignis quàm vermis ratio. quòd si in
vermis nomine metaphora omnium consensu re-
cipitur, idem & de igne sentiendum. Quare omni-
fis speculationibus, quibus se vani homines nul-
lo profectu fatigant, tenere sufficit, his loquendi
formis, pro ruditatibus nostræ capti, horribile tor-
mentum notari, quod nec sensu hominum hodie
capi, nec verbis exprimi potest.

MATTH. III.

13 *Tunc accedit Iesus à Galilea ad Iordanem, ad Iohannem vt baptizaretur ab eo.*

14 *Iohannes verò prohibebat illum, dicens, Mihi opus est abs te baptizari, & tu venis ad me?*

15 *Respondens autem Iesus dixit ad eum, Nunc nunc, sic enim decet nos complere omnem iustitiam. Tunc omittit illum.*

16 *Et baptizatus Iesus ascendit protinus ab aqua: & ecce aperti sunt illi cæli, & vidit Spiritum Dei descendentem tanquam columbam & venientem super ipsum.*

17 *Et ecce vox de cælis, dicens, Hic est filius meus dilectus in quo mihi cõplacitû est.*

13 *Vt baptizaretur ab eo.*) In quem suam baptizari voluerit Dei filius aliqua ex parte colligimus ex eius responso. Prius quidem specialis ratio adducta fuit, quòd communem nobiscum Baptisum susceperit, vt certius sibi persuadeant fideles in eius corpus esse inferi, & conspeliari cū eo baptisimo, vt in vitæ nouitatem resurgant. Finis verò quem hic proponit, latius patet, Quia sic decuerit implere omnem iustitiam. Nomen iustitiæ tantundem sæpe valet in Scriptura ac Legis obseruatio, & ita hunc locum exponere licet, Oportuisse Christum, ex quo sponte Legi se subiecerat, omni ex parte eam seruare. Ego tantum

MARC. I.

9 *Et factum est in diebus illis, venit Iesus à Nazareth Galilee, & baptizatus est à Iohâne in Iordane.*

10 *Et statim quum ascēderet ex aqua, vidit diffiniri Spiritum quasi columbam descendentem super illum.*

11 *Et vox facta est de cælis, Tu es filius meus dilectus in quo mihi bene cõplacitum est.*

12 *Mihi opus est abs te baptizari.*) Certû est, Christum non in odè insignem Prophetam à Iohanne fuisse agnitum, vt multi ineptè somniant

LVC. III.

21 *Factû est autè quòd baptizaretur omnis populus, vt & Iesu baptizato & orante, apertum sit cælum.*

22 *Ac vt descēderet Spiritus sanctus corporali specie quasi colûba super ipsum, & vox de cælo fieret, dicens, Tu es filius meus dilectus, in te mihi cõplacitum est.*

23 *Et ipse Iesus incipiebat esse annorum ferme triginta.*

simplicius accipere malo in hunc modum, ac si dixisset Christus, de mea dignitate nunc omitte loqui, neque enim id agitur vter nostrum alter sit præstantior: sed potius spectandum est quid vocatio nostra postulet, & quid nobis à Deo Patri iniunctum sit. Ista enim generalis suscipiendi Baptismi ratio fuit Christo, vt plenam obedientiam præstaret Patri: specialis autem, vt Baptisum cõsecraret in suo ipsius corpore, vt nobis communis cum eo esset.

14 *Mihi opus est abs te baptizari.*) Certû est, Christum non in odè insignem Prophetam à Iohanne fuisse agnitum, vt multi ineptè somniant

sed filium Dei, vt erat, alioquin iniurius fuisset Deo, sanctam eius vocationem homini mortali submittens. Vnde autem innouerit, discat lectores ex Iohannis capite 1. b. 15. Erat quidem hæc probabilis recusandi causa, quod Baptismo nihil opus habet Christus: sed in eo hallucinatus est Iohannes, quod non expendit aliorum causa Baptisimum ab eo peti. Ideo Christus considerare eum iubet quid susceptæ serui personæ conueniat, quia voluntaria subiectio nihil derogat eius gloriæ. Et si autem tantum virum pars aliqua muneris sui ad tempus latuit: non tamen obstitit particularis error quin ritè & legitimè Baptisatæ officio functus sit. Quo exemplo docemur non temere facere qui iniunctam à Domino prouinciam obeunt pro reuelationis modo, quamuis nõ statim assequantur quicquid vocationi annexum est, vel ab ea dependet. Notanda etiam eius modestia, quod sententia sua cedens, Christo statim obtemperat.

16 *Ecce aperti sunt illi cæli.*) Apertio cælorum pro manifestatione gloriæ cælestis interdum accipitur, hęc verò etiã significat visibilis cæli scissuram ita vt perspicere potuit Iohannes aliquod planetis & altris superiis. neq. enim aliud potest esse sensus verborum Marci, qui dicit eum vidisse diffundi cælos. Subtiliùs autem inquirere qualis fuerit scissura neque ad rem multum pertinet, neque etiã expedit: quia satis est tenere, hoc fuisse præsentia Dei symbolum. Porro quam dicant Euangelistæ Spiritum sanctum à Iohanne visum, eius etiam causa præcipuè cælos fuisse apertos probabile est. Quamquam non repugno quin Christus etiam, quatenus homo erat, reddidit sit suæ vocationis certior. Atque hoc tendere videtur Lucæ verba, quam dicit orante Christo apertos fuisse cælos. Et si enim suas preces semper in aliorum vsum destinauit: opus tamen habuit secundum hominem, quam tã arduum militiæ genus aggressus est, singulari Spiritus virtute armari. Sed hic oriuntur duæ quæstiones. prior est, cur tunc descenderit in Christum Spiritus, qui iam priùs in eo residebat. Hanc quæstionem soluit locus Iesaiæ 61. a. 1. qui alibi tractabitur. Spiritus Domini super me, ideo vinxit me ad euangelizandũ pauperibus misit me. Quamuis singulari Spiritus gratia vsque ad miraculũ Christus excelleret, domini tamen se quasi priuatus homo continuit vsq. dum producendus esset à Patre. Ergo nunc, dum adest maturum tempus quo se ad præstãdam Redemptoris munus accingat, noua Spiritus virtute induitur, idque non tam sua quam aliorum causa. Consulto enim hoc factum est, vt Diuinam eius virtutem suscipere & reuerenter amplecti discerent fideles: nec contemptibilis in eo esset carnis infirmitas. Eadem etiam causa fuit cur Baptisimũ vsque ad tricesimum ætatis annum differret. Baptismus accessio fuit Euangelij: atque ideo vnã cum Euangelij promulgatione cæpit. Christus verò ad prædicandum Euangelium se accingens, tam Baptismo initiatus est in munus suum, quam Spiritu sancto instructus. Apparet ergo Spiritus sanctus Iohanni super Christum descendens, qui admoenat nihil in ipso Christo carnale vel terrenum esse querendum, sed quasi Diuinũ hominẽ è cælo prodire, in quo regnat virtus Spiritus sancti. Scimus quidẽ ipsum esse Deum manifestatũ in carne: sed in persona quoque ministri & humana eius natura cælestis virtus consideranda est. Se-

cunda quæstio est, cur in specie columbæ potius quam ignis Spiritus apparuerit. cuius Iohannes ex analogia vel similitudine rei signatæ cum figura pendet. Scimus quid Curillo tribuat Iesaias propheta, cap. 42. a. 3. Calamus, inquit, quantum nõ constringet, unquam fumigans non exstinguet, non clamabit, nec vox eius audietur. Propter hanc Christi mansuetudinem, qua blande & comiter peccatores in spem salutis vocauit, & quotidie inuitat, Spiritus sanctus super eum descendit in specie columbæ. Atque in hoc symbolo illustre suauissimi consolationis pignus nobis exhibitũ est, ne metuamus ad Christum accedere, qui non formidabili Spiritus potentia, sed amabili & placida gratia indutus nobis occurrit. *Psalmus Spiritus sanctum.* Neipse Iohannes: quia mox sequitur quod Spiritus super Christũ descendit: Iam hic certior oritur quæstio, quomodo videri potuerit Iohannes Spiritum. Respondet, quò vbi que distulit ut Spiritus Dei, cælumque & terrã impicatus, cælum ipsum impropiè illi tribuit. Iam sensu eum ait de aspectu, quamquam enim per se inuisibilis est, dicitur tamen conspici vbi aliquod præsentia scilicet signum demonstrat. Non vidit Spiritus essentiam Iohannes, quæ sub sensum oculorum non cadit: non vidit ipsam quoque virtutem, quæ nõ humano sensu, sed fidei tantum intelligentia comprehenditur: sed vidit speciem columbæ: sub qua Deus Spiritus sui præsentiam monstrauit. Ergo metonymica est locutio, qua rei spiritualis nomen ad signum visibile transferitur. Quemadmodum autẽ stultè & præposterè literam vident quidam, vt rem in signo includant: ita notandum est his loquendi formis notari conjunctionem rei cum signo. Secundum hunc sensum vocatur panis sacrae Cœnæ Christi corpus: nõ quia sit, sed quia testetur nobis verè dari in cibum. Interim simul tenendum memoria est quod nuper attigimus non esse fingendum rei signatæ descendũ, vt in signo quaratur quasi localiter illic includi, sed debere hoc vnum satis superè que nobis sufficere, quod Dominus arcana sua virtute præleat quicquid nobis per figuras promittit. Quarunt etiam nonnulli curiose magis quam vultè, solidumne corpus fuerit, an spectrum hæc columba. Quamquam autem videntur innuere verba Lucæ non substantiam corporis fuisse, sed tantum speciem: ego tamen, ne quis inde rixandi ansam caperet, in medio relinquo.

17 *Vox de cælis.*) Vox ex illa cælorum scissura personuit, cuius facta priùs fuit mentio: quocertior illi constaret maiestas. Porro cũ hoc præconio nobis oblatum fuit à Patre Christus, quam palàm ad obeundum munus Mediatoris proditi, vt hoc adoptionis nostræ pignore freti, intrepidè vocemus Deum ipsum Patrem nostrum. Filij titulus verè & naturaliter in Christum vnum competit: sed tamen in carne nostra declaratus est Filius Dei, vt quem vnus iure suo Patrem habet, nobis etiam conciliat. Quare Deus Christũ nobis Mediatorem cum Filij elogio producens, se nobis omnibus patrem esse declarat. Eodem pertinet epithetò dilecti, quia enim in nobis exosifumus Deo, paternum eius amorem à Christo in nos defluere necesse est. Atq; huius loci optimus est interpretes Paulus ad Ephes. primo cap. b. 6. quum dicit nos in Filio dilectò gratiam adeptos esse, vt à Deo amemur. Quod plenius etiam exprimitur ista particula, In quo mihi complac-

tum est, innuit enim sic in Christo acquiescere Dei amorem, ut sese ab eo ad nos omnes diffundat: neque ad nos solum, sed etiam ad Angelos ipsos, non quod reconciliatione opus habeat, quibus nihil unquam fuit dissidii cum Deo: sed quia

ne ipsi quidem perfectè nisi capitis beneficio, Deo adherent. Quæ ratione etiam dicitur primogenitus omnis creaturæ. Et Paulus alibi rursus venisse docet ut colligeret quæcunque in cælo sunt & in terra.

Colof. 1.
v. 13.
colof. 1. c.
20.

MATTH. III.

MARC. I.

LVC. III.

1 Tunc Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, ut tentaretur à diabolo.

2 Et quum ieiunasset dies quadraginta & noctes quadraginta, tandem esuriit.

3 Et quum accessisset ad eum ille qui tentat, dixit, Si filius es Dei, inibe ut lapides hi panes fiant.

4 At ille respondens dixit, Scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo quod egreditur per os Dei.

12 Et statim Spiritus expulit illum in desertum.

13 Et erat in deserto quadraginta diebus & quadraginta noctibus, & tentabatur à Satana: erantque cum bestiis.

1 Iesus autem plenus Spiritu sancto regressus est à Iordane, & actus est per Spiritum in desertum.

2 Diebus quadraginta tentabatur à diabolo: & nihil comedit in diebus illis, deinde esuriit.

3 Dixit autem illi diabolus, Si filius es Dei, dic lapidi huic ut panis fiat.

4 Et respondit ad illum Iesus dicens, scriptum est, Non solo pane victurus est homo, sed omni verbo Dei.

Exod. 34.
c. 12.

1 Tunc Iesus subductus est, &c.) Duabus de causis in desertum secessit Christus: prior, ut post ieiunium quadraginta dierum, tanquam novus homo in cælestis, prodiret ad exequendum suum munus. deinde ut non nisi têtationibus probatus posito tyrociniis, ad tam arduum munus & præclarum se accingeret. Sciamus ergo Christum à ce Spiritu abductum fuisse ab hominum frequentia, ut prodiret summus Ecclesiæ doctor & Dei legatus, tanquam magis è cælo missus quam assumptus ex oppido aliquo & communi hominû grege. Sic Moysen quum Deus per eius manum promulgare Legem suam vellet, in monte Sinai rapuit, & subductum à populi conspectu quasi in cælestis sacrarium recepit. Christum saltem non minus insignibus diuinæ gratiæ & virtutis notis fulgere oportuit quam Moysen: ne minor esset Euangelij quam Legis maiestas. Si enim raro honore dignatus est Dominus doctrinam mortis ministrare, quanto plus honoris meretur vitæ doctrinæ? Et si tantum lucis habuit umbratilis Dei figura, quam pleno fulgore eius faciem quæ in Euangelio apparet, illustrem esse conuenit? Hic idem fuit ieiunij finis. neque enim à cibo & potu abstinuit Christus, ut temperantiæ documentum ederet: sed quo plus auctoritatis haberet, dum à communi hominum fonte exemptus, quasi è cælo Angelus & non homo è terra, emergit. Qualis enim, obsecro, illa abstinentiæ virtus fuisset cibum non gustare, ad quem appetendum nullam eum tulisse inedia quam si carne non fuisset indutus? Quare mera stultitia fuit ieiunium quadraginta, ut vocant, ad Christi imitationem instituerent, neque enim maior hodie ratio est cur hoc Christi exemplum sequamur, quam fuit olim sanctis Prophetis & aliis Patribus sub Lege imitari Moysen ieiunium. Atqui scimus nemini hoc in mentem venisse. Eliam solum Deum, quia instaurandæ Legis minister erat, simili ferè de causa ieiunium in monte continuit. Imitatores se esse Christi fingunt qui per quadraginta quotidie ieiunent: nempe sic far ciunt ventrem in prandio, ut cœnæ tempus faciliè absque cibo transigant. Quid simile habet cum filio Dei? Maior erat veterum frugalitas: sed illi quoque ieiunio Christi nihil affine

habebant: non magis scilicet quam hominum abstinentia ad Angelorum inedia accessit. Adde quod nec Christus nec Moyses quotannis solemnium ieiunio defuncti sunt, sed uterque semel tantum tota vita. Atque vitæ inceptis tantum iussissent ut simia: sed impium & detestabile Christi ludibrium fuit, quod se ad eius regulam fictitio suo ieiunio formæ et tentatur. Quod opus meritorij & partem esse pietatis & diuini cultus sibi persuadet, pessima est superstitio. Sed hæc in Deum contumelia est minimè tolerabilis, quod singulare eius miraculum obscurant. deinde in Christum: quia suum illi insigne detrahentes, eius spoliis se vestiunt, tertium in Euangelium cui non vulgaris detrahitur auctoritas, nisi hoc Christi ieiunium, eius sigillum esse cognoscitur. Singulare miraculum Deus edidit quum Filium suum exemit à necessitate edendi: annon infana audacia æmulantur Deum qui idem sua virtute affectant? Diuina gloria insignitum fuit Christus per ieiunium: annon sua gloria fraudatis in ordinem cogitur, quum se illi focios cuncti mortales permiscant? Hunc ieiunio Christi finem statuit Deus ut Euangelium obsignaret, qui in alium usum transferret, annò tantumdem imminuunt ex Euangelij dignitate? Facessat igitur ista κακογνωσία, quæ & cõsiliu Dei & totum eius operum ordinem pervertit. Ceterum de ieiuniis in genere non loquor, quorum vitæ nam frequentior inter nos vsus (quod idem purum) foret, sed ostendere oportuit quorolum tendere Christi ieiunium. Porro tentandi Christi materiam arripuit Satan ex eius esurie, quemadmodum paulo post susus dicitur. Nunc in genere videndum est cur eum tentari voluerit Deus. certo enim Dei consilio in hoc certamen productum esse sonant Matthæi & Marci verba, qui dicit ob hanc causam deductum fuisse à Spiritu in desertum. Mihi non dubium est quin Deus in Filij sui persona tanquam in clarissimo speculo, ostenderit quam infestus & importunus humanæ salutis aduersarius sit Satã. Vnde enim fit ut acrius Christum impetaret, totâque suas vires & impetus effundat contra ipsum hoc temporis momento quod Euangelistæ notant, nisi quia Patris mandato ad redemptionem hominum accingi videt? Ergo tunc

tūc nostram salutem oppugnauit in Christi persona, sicuti quotidie eiusdem redēptionis ministros, cuius autor fuit Christus, hostiliter persequitur. Ceterum si aul norandum est Filium Dei subisse vitro tentationes de quibus nunc agitur, & cum diabolo quasi cōsertamū esse luctatum, vt sua victoria nobis triumphum acquireret. Itaque quoties nos aggresserit Satan, ineminerimus nō alio modo sustineri posse eius impulsus ac repelli, quā opposito hoc clypeo, sicuti sanē ideo tentari passus est Dei filius, vt medius occurrat quoties aliquod tentationum certamē nobis mouet Satan. Ideo quum priuatam domi vitam ageret, no legimus fuisse tentatum: sed quum munus Redemptoris subeundum foret, tunc in arenam communi Ecclesie suæ nomine descendit. Quod si tanquam in publica omnium fidelium persona tentatus fuit Christus, sciamus tentationes quæ nobis contingunt non esse fortuitas, vel Satanæ libidine moueri absque Dei permisso: sed Spiritū Dei præesse nostris ceraminibus, quò fides nostra exerceatur. Vnde certæ spes colligenda est, Deum, qui summus est agonotheta, non fore nostri immemorem quin difficultatibus nostris succurrat quibus nos impares esse videt. Paulo aliter sonāt verba Lucae, quòd Iesus plenus Spiritu sancto regressus sit à Iordane, quibus significat, tunc vberiore Spiritus gratia & virtute fuisse instructum, vt fortior ad pugnas obeundas foret. neque enim frustra visibili specie descēderat super eum Spiritus. Et prius dictum fuit, magis in eo respēduisse Dei gratiam prout salutis nostræ ratio exigebat. Sed absurdum prima specie videtur, Christum diaboli tētationibus fuisse obnoxium, quia vt in homines cadat tentatio, vitium & infirmitatem subesse oportet. Respondeo, primū susceptas à Christo fuisse nostras infirmitates, sed absque vitio: deinde nihilo plus decedere ex eius gloria, quòd tentationibus expositus fuit, quā quòd carnē nostrā induit. Hac enim lege factus est homo vt affectus nostros vnā cum carne susciperet. Sed tota difficultas in priore mēbro consistit: quomodo infirmitate nostra circūdatus fuerit Christus vt Satanæ tentandus pateret, purus tamen & immunis fuerit ab omnivicio. Atqui solutio difficilis nō erit, si in nientem veniat, integram Adæ naturam, quum adhuc pura illic fulgeret Dei imago, subiectam tamen fuisse tentationibus. Quot quot in homine sunt corporales affectus, totidem illius tentandi occasiones arripit Satan. Atque hæc meritò cēsetur naturæ humanæ infirmitas, sensus moueri rebus obiectis: sed quæ per se vitiosa non esset, nisi accederet corruptio, qua fit vt nunquam adoriatur nos Satan quin vnus aliquod insingat, vel saltem aliqua punctione nos lædat. Christum hac in parte naturæ integritas à nobis separauit: quanquam non media quædam in eo conditio imaginanda est qualis fuit in Adam, cui tantū datum fuerat posse non peccare. Atqui scimus eæ Spiritus virtute munitū fuisse Christum vt Satanæ telis penetrabilis non esset.

Accedens tentator. Hoc nomen Satanæ, Spiritus consulo tribuit, quò sibi attentius ab eo caueant fideles. Vnde etiam colligimus, tentationes quæ nos ad malū sollicitant, non nisi ab eo provenire. Nam quòd alicubi dicitur tentare Deus, id in alium finem spectat, nempe vt fidē suorum exploret, aut pœnam sumat de incredulis, aut palam faciat eorum hypocrisin qui veritati non obediunt

ex animo.

3 Matth. 23. *lapides hi.*) Hic etiam parum firmis argutis lacerant veteres, primam enim tentationem dixerunt esse gulæ, alteram ambitionis, tertiam auaritiæ, sed ridiculum est ad gulæ intēperiem referre siquis famelicus cibū appetit quo naturæ satisfaciatur. Porro quæ in pane lautitias fingent, vt nimis delicatus cenferi debeat qui sicco pane, vt aiunt, contentus est? Sed ne plus verborum frustra perdamus, vnica Christi responsio satis declarat aliud fuisse Satanæ consilium. Non erat certè rudis & imperitus athleta Filius Dei, vt nesciret aduersarij iactus declinare, vt ad dexteram partem impetitus, clypeum ad sinistram tenere opponeret. Ergo si conatus fuisset Satan eum ad gulæ delicias pellere, habebat in promptu Scripturæ testimonia quibus eum repelleret. Atqui nullum tale proponit, sed hanc sētentiam sumit, viuere homines non pane, sed arcana Dei Benedictione. Vnde colligimus Satanā rectā aggressum fuisse Christi fidem, vt ea extincta Christum ad illicitos & peruersos victus quærendi in eos impelleret. Et certè tunc iugulum petit, dum hoc efficere tentat, vt nos Deo diffisi, aliter quā per eius verbum licet, nobis consulamus. Scelus ergo verborum est, Quādo vides te à Deo destitui, necessitas cogit vt tibi prospicias. Ergo victum tibi confice quem Deus tibi non suppeditat. Etsi autem Diuinam Christi potentiam obtendit qua lapides vertantur in panes: hoc tamen vnū venatur, vt Christus à Dei verbo discedens, quicquid dictabit infidelitas sequatur. Appositè quoque respondet Christus, Non solo pane viuere hominem, ac si diceret, Tu me aliquid reinedij excogitare iubes, quò mihi aliter quā pernitit Deus, succurram. Atqui hoc diffidentie esset, cuius nulla est ratio quandiu promittit Deus se mihi nutrium fore. Tu Satan eius gratiam pani alligis: si pise verò contra testatur, vt desint omnes cibi, solum suā benedictionem ad nos alendos sufficere. Iam tenemus quale hoc fuerit tentationis genus, nēpe quo nos quotidie oppugnat Satan. non enim aliquod inultatum certamen subire voluit Dei Filius, sed communes habere nobiscum pugnas: vt iisdem armis muniti, non dubitemus palmam in manu nobis esse.

4 *Scriptum est, non solo pane.*) Hoc primū notatu dignum est, quòd Scripturam Christus pro clypeo opponit nam hæc vera est dimicandi ratio, si certa victoria potiri cupimus. Nec enim frustra Paulus verbum Dei gladium spiritualem nominat, & fidei scuto nos instruit, Ephes. capite sexto, c. 16. 17. Vnde etiam colligimus, Papistas, quasi facta cū Satana pœtione, animas crudeliter exponere eius libidini ad interitum, quum Scripturam malignè supprimētēs, Dei populum spoliāt suis armis quibus solis salutem suam tueri poterant, qui verò armaturam istā sponte abiiciunt, nec se in Dei schola assidue exercent, digni sunt qui singulis momentis à Satana iugulētur, qui se inermes produunt. Nec sanē alia ratio est cur tam impotenter graffetur Satan, & passim tam multos abripiat, nisi quia eorum ingenuitā & verbi sui cōtēptum Deus vlciscitur. Nunc excutiendum nobis est Mosis testimonium quod Christus citat. *Den. 8. 4. 5.* Falsò quidam ad spiritualem vitam detorquent, ac si dictum esset, animas non ali visibili pane, sed Dei verbo. Est id quidem in se verum: sed aliò respexit Moses, nam quum nullus ad manū esset

Genes. 22.
41.
Deut. 13.
43.

Den. 8. 4. 5.

panis, commemorat Man fuisse extraordinarium alimentum populo: vt hoc documento testatum in omne tempus fieret, hominum vitam non esse inclusam in pane, sed pendere à nutu & beneplacito Dei. Itaque verbum non pro doctrina capitur, sed pro decreto quod Deus publicauit, quoad tuendam naturæ ordinem, & fouendas creaturas. neque enim cõditos à se homines abiicit, sed ea lege vitam illis infudit, vt semel datam asliduè sustineat. Sic dicit Apostolus, omnia sustineri potenti eius verbo: hoc est vegetari totum mundu, & singulas eius partes in suo manere statu, nutu eius ac decreto, cuius potentia sursum & deorsu vbique diffunditur. Quamquam ergo panẽ vescimur, non tamen panis virtuti acceptam ferre vi-

Heb. 1. 4. 3

tam decet, sed arcanæ gratiæ quam panis Deus ad nos pascendos inspirat. Vnde etiam alterum sequitur, Deum, qui nunc pane vitur in nostrum alimentum, aliter, quoties visum fuerit, daturum vt viuamus. Item hac Moïsis sententia damnatur eorum stupor quibus saturitas & abundantia pro vita est. Deinde corrigitur dissidentia & praua sollicitudo quæ nos ad quærẽda illicita media impellit. Atque huc propriè dirigitur Christi responsum. Sic de victu & reliquis præsentis vitæ subsidiis fidendum esse Deo, ne quisquã nostrum præscriptas ab eo metas transiliat. Quod si panem ex lapidibus præter Dei mandatum, conficere Christus nefas esse duxit: multo minus ex fraudibus, rapinis, violentia, cædibus victum parare licet.

MATTH. III.

MARC. I.

LV C. III.

5 Tunc assumit eum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnaculum templi:

6 Dicitque illi, Si Filius es Dei, præcipita te deorsum: scriptum est enim, Angelis suis mandabit de te, & manibus tollent te, ne quando impingas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit illi Iesus, Rursum scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rursum assumit eum diabolus in montem excelsum valde, & commonstrat ei omnia regna mundi, & gloriam illorum:

9 Et dicit illi, Hæc omnia tibi dabo si prostratus adoraueris me.

10 Tunc illi dicit Iesus, Abi Satana: scriptum est enim, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles.

11 Tunc omittit illum diabolus, & ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei.

5 Tunc assumit eum diabolus. Nõ magni interest quod Lucas secundo loco tentationem recitat quæ in postremum locu à Matthæo reicitur. neque enim propositum Euangelistis fuit historiæ filium sic contexere vt temporis rationẽ semper exactè seruarent: sed reru summas colligere, vt in speculo vel tabula proponerẽt quæ de Christo maximè vtilia sunt cognitu. Tenere ergo sufficiat, Christu tribus modis fuisse tentatu. Quod autem vel secundum vel tertium fuerit certamẽ, non est cur anxie laboremur. In expositione sequar Matthæi contextum. Dicitur Christus locutus super pinnam templi. Queritur autem an re ipsa euectus fuerit in sublime, an verò per visionẽ id factum sit. plerique pertinaciter asserunt, verum & realem (vt loquuntur) fuisse corporis rapinam: quia indignum putant, Christum Satanae præstigijs reddere obnoxium. Atqui facilè diluatur ista obiectio, nihil esse absurdi in Dei permisso & voluntaria subiectione Christi modò ne in-

5 Et subduxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in puncto temporis.

6 Et ait illi diabolus, Tibi dabo potestatem hanc vniuersam & gloriam illorũ: quia mihi tradita sunt: & cuiuscuq; volo, do illam.

7 Tu ergo si adoraueris pronolutus coram me, erunt tua omnia.

8 Et respondens Iesus dixit illi, Abi post me Satana: scriptum est enim, Adorabis Dominum Deum tuum, & illum solum coles.

9 Et duxit illum Hierosolymam, stetitque eum super pinnam templi: & dixit illi, Si Filius Dei es, mitte te ipsum hinc deorsum.

10 Scriptum est enim quod Angelis suis mandabit de te vt seruent te:

11 Et quod in manibus tollent te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.

12 Et respondens dixit illi, Dicitum est, Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et consummata omni tentatione diabolus recessit ab eo vsque ad tempus.

13 Et Angeli ministrabant ei.

tus, hoc est in mente & anima, quicquam putemus passum fuisse. Et quod postea subiicitur, in conspectu posita Christo fuisse omnia regna mundi: item quod scribit Lucas, temporis momento procul fuisse traductum, visioni magis conuenit. In re tamen dubia, & quam absque periculo neficire licet, malo iudicio suspendere, quam contentiosus præbere litigandi ansam. Fieri etiam potest vt secunda tentatio non sit continuo temporis successu primam sequuta, nec secundã tertia, sed aliquid fuerit distantia, idque magis probabile est, quamquam ex verbis Lucæ elicitur non interfuisse longum spatium: quia dicit datam ad tempus quietẽ fuisse Christo. Hoc verò scire ad rem maximè pertinet, quid captauerit Satan in hac tentationis specie: quod ex Christi responso dicendum est, sicuti paulo antè admonui. Christus, vt hostis astutiæ occurrat, & propulset eius impetum, pro clypeo opponit, nõ tentandum esse Deum. Vnde apparet huc spectasse hostis insidias,

uini cultus violatio. Id autem fieri plusquam perspicuum est quum bona creaturis accepta ferimus, quorum Deus vnicum se authorem volebat agnoscere. Iam verò sicuti religio propriè spiritualis est, externa autem eius confessio pertinet ad corpus: ita non interior modò cultus debetur soli Deo, sed externum quoque eius testimonium.

11 *Tunc omittit illum diabolus: & ecce, &c.* Plus exprimit Lucas: nempe *Completa omni tentatione.* ac si diceret, non prius Christo datam quietem vel inducias, quam exactè omni certaminum genere probatus foret. Subiicit etiam relictum fuisse Christum ad tempus duntaxat vt sciamus reliquam eius vitã non prorsus à tentationibus fuisse immunem, sed vni Satanæ Diuinitus fuisse cohibitam ne importunè molestus esset Christo,

sicuti solet Deus cum omnibus suis agere. nam si quando acrius vexari eos permittit, postea ex immodica contentione aliquid relaxat, vt paulisper respirent ac colligant animos. minimè tamen illis parcit vt ignauia indulgeant, sed tantùm vt se comparent ad nouas pugnas. Quod postea sequitur, Angelos illi ministrasse: ad solatium refero, vt sentiret Christus se Deo Patri curæ esse, validòque eius præidio munitum contra Satanam. nam ipsa solitudo mœrorem augere poterat, quàm omnibus hominum officiis priuatus, inter teras degeret. quod etiam disertè notauit Marcus. Nec tamè putandum est, Christum vnquam desertum fuisse ab Angelis: sed vt daretur tentationi locus, interdum Dei gratia, quanuis præsentis esset, eum secundùm carnis sensum latuit.

MATTH. IIII.

12 *Quum audisset autem Iesus quòd Iohannes traditus esset, secessit in Galilæam.*

17 *Ex eo tempore cepit Iesus predicare, & dicere, Resipiscite: appropinquauit enim regnum celorum.*

MARC. I.

14 *Postquam autem comprehensus esset Iohannes, venit Iesus in Galilæam, predicans Euangelium regni Dei:*

15 *Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei: resipiscite, & credite Euangelio.*

LV C. III.

19 *Herodes autem tetrarcha quum corripere ab illo de Herodiade uxore fratris sui, de qua omnibus malis quæ faciebat Herodes,*

20 *Adiecit hoc quoque super omnia, & inclusit Iohannem in carcerem.*

LVC. IIII.

14 *Et reuersus est Iesus virtute Spiritus in Galilæam: & fama exiit per vniuersam regionem de illo.*

15 *Et ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus.*

19 *Luc. Herodes autem tetrarcha, &c.* Solus Lucas hoc loco causam exponit cur ab Herode coniectus fuerit Iohannes in carcerem. Alibi tamen apud Matthæum & Marcum fiet mentio. Iosephus libro antiquit. 18. dicit, quia sibi metueret Herodes à tumultu populari & rebus nouis, Iohannem ab eo inclusum fuisse in arcem Machærontis: quia suspecta erat viri autoritas. Herodiam verò nõ Philippo (quem Salomes maritum facit) sed alteri Herodii tradidit fuisse nuptam. Cæterum quia hac in parte memoria lapsusprehenditur, & Philippi quoque mortè non suo loco refert, certior historici veritas ex Euangelistis petenda est, standumque eorum testimonio. Hoc quidem satis constat, quum filiam Aretæ Regis Arabum haberet in matrimonio Herodes, forma Herodias neptis ille cõti, eã fraude rapuisse. Poutit autem impunè hanc iniuriam inferre fratri Philippo, quem mansueti & placidi fuisse ingenij hominem testatur idem Iosephus. Porrò in hac historia clarè cernimus quales fidos & cordatos veritatis ministros præmium in mundo maneat, præsertim vbi vitia coaruant. vix enim centesimus quisque correctionem admittit, ergo si vrgentur seuerius, in furorem ebulliunt. Hæc superbia si in quibuslibet plebeis cernitur, nihil mirum si tyranni longè atrocius in suos reprehensores sæuiunt, quibus nihil est acerbius quàm in ordinem cogi. Rursus in Iohanne insigne resulget constanti exemplum: qua præditos esse conuenit

omnes pios doctores: ne magno & potètes, quoties ita necessitas tulerit, prouocare in se dubitènt. neque enim sincerè Deo seruit apud quem valet acceptio personæ. Porrò quum dicit Lucas malum hoc reliquis omnibus fuisse superadditum, significat tunc desperatam esse malitiam, & ad summum cumulum venisse quum remediis irascitur peccator: nec tantum correctionem repudiat, sed de monitore quoque suo hostilè vindictam sumit.

12 *Matth. Quum audisset Iesus.* Cum his non videtur congruere Iohannis narratio, qui testatur eodem simul tempore Iohannem & Christum obiisse docendi munus. Sed notandum est, tres nostros Euangelistas breue illud temporis spatium ideo silentio transigere, quia nondum finitus erat Iohannis cursus, hoc est ad recipiendum Christi Euangelium præparatio. Et certè quanuis intra illud tempus doctores officio Christus sanctus sit, non tamen propriè exorsus est Euangelij prædicatione, donec Iohanni successit. Quare non absurdè tres Euangelistæ Iohannis ministerio tempus illud concedunt & assignant quo discipulos Christo parauit, ac si dicerent, cedente aurora solem esse exortum. Notanda est autem locutio quæ habetur apud Lucam, Iesum in virtute, aut per virtutem Spiritus in Galilæam venisse. magni enim interest ne quid terrestre vel humanum in Christo imaginemur, sed cælestis in eo & Diuina virtus semper nobis occurrat, sensusque nostros occupet.

14 *Marc. Prædicans Euangelium regni Dei.*) Videtur non nihil habere Mattheus diuersum à reliquis duobus, postquam enim Christum relicta patria Nazareth in Capernaum migrasse dixit, tunc demum atrox exordium prædicationis eius. Lucas autem & Marcus eum in patria publice docuisse referunt. Verum facilis est solutio: nam aduerbium temporis apud Mattheum non modò ad proximum membrum, sed ad totam orationis complexum referri debet. Suo igitur in Galileam aduentu stadium suum Christus ingressus est. Porro summa doctrinæ, qualis traditur à Mattheo, nihil ab ea differt, qua paulò antè legimus fuisse Iohannem: duabus enim partibus constat, penitentia & gratia saluissimæ præconio. Hortatur Iudæos ad conversionem, quia regnum Dei appropinquauerit: hoc est, quia populum suum Deus regendum suscipiat: quæ pleni est ac solida felicitas. Marcus paulò aliter, *Appropinquauit regnum Dei: respicite, & credite Euangelio:* eodem tamen sensu, nam de restituendo apud Iudæos regno Dei præfatus, hortatur ad penitentiam & fidem. Quærit tamen potest, quomodo ex Euangelio pendeat penitentia, cur eam Marcus ab Euangelij doctrina separet. Duplex solutio est, nam Deus interdum sic nos ad respiciendum inuitat, ut tantum dicat mutandam esse in meliùs vitam: postea conversionem & vitæ nouitatem, Spiritus sui donum esse ostendit, ut sciamus non tantum nobis præcipi quod officij nostri est, sed obsequendi gratiam & virtutem simul offerri. Si

hoc modo accipimus quod Iohannes concionatus est de penitentia, sensus erit, Dominus vos ad se conuerti iubet, quia uero id non potestis propria industria, Spiritum regenerationis promittit, quare hanc gratiâ fide amplecti uos oportet. quoniam fides quam haberi Euangelio postulat, minime ad donum renouationis restringi debet: sed præcipue ad peccatorum remissionem spectat. coniungit enim Iohannes penitentiam cum fide: quia se ideo nobis Deus reconciliat, ut tanquam pater à nobis sanctitate & iustitia colatur. Deinde nihil absurdi est, si credere Euangelio, tantundem valere dicamus atque gratuitam iustitiam amplecti. sæpe enim in Scriptura specialis ista inter fidem & remissionem peccatorum relatio occurrit: sicuti quomodo docet Fide nos iustificari. Vtrius modo exponere hunc locum libeat, principium tamen illud manet fixum, offerri nobis gratuitam salutem à Deo, ut ad ipsum conuersi, iustitiæ uinamus. Ergo misericordiam nobis promittens, ad carnis abnegationem uocat. Notandum est epitheton quo Euangelium ornatur à Marco: nam hunc celsissimum eius prædicatione regnum Dei erigi in terra & constitui, nec alio modo Deum regnare inter homines. Unde etiam apparet quàm misera sit absque Euangelio hominum conditio.

15 *Luc. Glorificabatur ab omnibus.*) Hoc nominatum positum est à Luca, ut sciamus statim ab initio refulsisse in Christo Diuinam uirtutem, quæ homines nondum maligno contradicenti studio infestos, in eius admirationem congeret.

MATTH. MARC.

L V C. IIII.

16 *Uenit Nazareth, ubi erat nutritus, & intrauit secundum consuetudinem suam die Sabbathorum in Synagogam: & surrexit ut legeret.*

17 *Et traditus est illi liber Iesaiæ Prophetæ: & explicato libro inuenit locum ubi scriptum erat,*

18 *Spiritus Domini super me, propterea unxit me: ad euangelizandum pauperibus, misit me, ut sanctum conuertis corde, ut prædicem captiuis remissionem, & cæcis uisum: ut emittam confectos per remissionem em,*

19 *Ut prædicem annum Domini acceptum.*

20 *Deinde complicatum librum reddidit ministro, & sedit: & omnium in Synagoga oculi erant intenti in eum.*

21 *Capit autem dicere ad illos, Hodie impleta est hæc Scriptura in auribus uestris.*

22 *Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur super sermonibus gratiæ qui procedebant ex ore ipsius, ac dicebant, Nonne hic est filius Ioseph?*

16 *Venit Nazareth.*) In hoc uero insistant Euangelistæ ut offendant quibus documentis innotuerit Christus: cuius rei memorabile specimen hic refert Lucas: nempe quòd loci Iesaiæ exponens, & accommodans ad præsentem uisum, oculos omnium in se conuerterit, quomodo dicit ex more uenisse in Synagogam, hinc colligimus, non tantum in cõpitis uel triuuis ipsum ad plebem uerba fecisse, sed quantum licebat, seruasse uisum Ecclesiæ ordinem. Simul etiã uideamus, quomodo degenerassent Iudæi, in rebus tamen confusi & misere corrupto Ecclesiæ statu hoc fuisse boni residuum, quòd Scripturam legebant coram populo, ut inde fumerent docendi & exhortandi materiã. Unde etiam apparet quæ fuerit genuina & legitima colendi Sabbathi ratio, nequidem ideo populum suum ferias age-

re iussit Deus quasi simpliciter eius otio delectaretur: sed potius ut in operum suorum meditatione illum exerceret. Porro quoniam in cõsiderandis dei operibus cæcutiunt hominum mentes, Scripturæ regulã dirigi necesse est. Quoniam autè inter Legis umbras Sabbathum numerat Paulus: hac tamen in parte cõmunis nobis est feriãdi ratio cum Iudæis, ut populus ad audiendum uerbum, ad publicas preces & reliqua pietatis exercitia cõueniat. In quensum Iudaico Sabbatho successit dies dominicus. Iam si tẽporum fiat cõparatio, facillè uel ex præsentis loco constabit, scædiores hodie & magis deformes esse Papalis hierarchiæ corruptelas quã apud Iudæos sub Anna & Catapha fuerint. Nam Scripturæ lectio, quæ tunc uigebat, non modò sub Papa obsoleuit, sed ferro & igni à templis arceatur: nisi quòd

lingua incognita quod visum est, in ludibriū can-
cillant. Surrexit Christus ad legendum, nō solum
vt vox eius melius exaudiretur, sed in signum re-
uerentia. Nam hoc meretur Scripturā inaeftas,
vt profiteantur eius interpretes se modestē & re-
uerenter ad eam tractandam accedere.

17 *Inuenit locum.*) Non dubium est quin con-
sultō locum hunc Christi delegerit. Putant qui-
dam diuinitus illi fuisse oblatum, sed quum libera
illi daretur electio, malo ad eius iudicium referre
quōd hunc locū prae aliis inuenit. Porrō illic pro-
mittit Iesaias, post exilium Babylonicum futuros
adhuc aliquos gratiæ Dei testes qui populum ab
interitu & mortis tenebris colligant, & Ecclesiam
tot cladibus afflictam spirituali virtute instaurant.
Sed quia vnus Christi nomine & auspicijs pro-
mulganda erat illa redemptio, in singulari nume-
ro loquitur, & quodammodo induit Christi per-
sonam, quōd e ficacius piorum animos in bonam
fiduciam erigat. Certum quidem est, quæ hic
habentur nō nisi in solum Christum ob duas cau-
sas proprie competere: primū quia Spiritus plen-
titudine solus donatus est, vt testis ac legatus esset
nostræ cum Deo recōciliationis (qua ratione Paulus
quod Euangelij ministris commune est, pecu-
liariter illi assignat: nempe quōd veniens annun-
tiauit pacem his qui propē erāt & qui procul) de-
inde quia solus Spiritus sui virtute quicquid bono-
rum hic promittitur, efficit & præstat.

Ephes. 2.
c. 7.

18 *Spiritus Domini super me.*) Hoc ideo dictum
est vt sciamus, Christum tam in se quā in suis
ministris non humanum nec priuatum negotium
agere, sed ad restituendam Ecclesie salutem Diui-
nitas esse missum. testatur enim nihil se humano
instinctu vel cōsilio, sed gubernatore Dei Spiritu
omnia agere, vt piorum fides in Dei auctoritate
& potentia fundata sit. Quod proximē sequitur mē-
brum, *Ideo vnus est me, exegitē additum est.* multi
enim falsō Dei Spiritum se habere iactant, quum
sint eius donis vacui. Christus autem ab vnctiōne,
tanquā ab effectu, probat se Dei spiritu esse prædi-
tum. Subiicit deinde in quem finē gratiis Spiritus
ornatus fuerit: nempe vt pauperibus euangelizet.
Vnde colligimus, quicunq; ad prædicandum Eua-
gelium a Deo mittuntur, necessariis dotibus prius
instrui, vt tāto muneri sufficiant. Quare planē ridi-
culi sunt qui Diuinæ vocationis prætextu, pasto-
rum locū vsurpant, quum ad munus exequendum
plusquam sint inepti: sicuti in Papatu cornuti Epi-
scopi quum rudiores sint quibuslibet asinis, se ta-
men Christi vicarios & solos Ecclesie legitimos
præfules superciliosē esse clamitant. Nominatim
quoq; dicitur vngere Dominus seruos suos: quia
vera & efficax Euangelij prædicatio non in ven-
tosa eloquentia, sed cœlesti Spiritus virtute sita
est, quemadmodum dicit Paulus. *Pauperibus*, Si-
gnificat Propheta qualis sit futurus Ecclesie sta-
tus ante Euangelij exortū, & qualis sit extra Chri-
stum nostra omnium conditio. Pauperes ergo, &
contritos, & captiuos, & cæcos, cæcitate, seruitute,
morte denique blandiebantur vel stupidi erant,
ideo pauci ad hanc gratiam recipiendam idonei
fuerunt. Ac primū quidem hinc docemur quor-
sum spectet Euangelij prædicatio, & quid nobis
afferat: nempe quōd quum omni malorum gene-

1. Cor. 2. 14.
1. 4.

re penitus obruti fuimus, illic Deus viuifica sua lu-
ce nobis affulget, vt euctos ex profunda mortis
abyssō, in plenam fœlicitatem restituat. Non vul-
garis certe hæc est Euangelij commēdatio, quōd
tam incomparabilem inde fructum colligimus. Se-
cundō, videmus quosnam ad se Christus inuicet,
ac commisit sibi gratiæ participes faciat: nempe
qui modis omnibus miseri sunt, & omni spe salu-
tis destituti. Sed vicissim monemur non aliter istis
Christi beneficiis posse nos frui, nisi humiliati fer-
riō malorum nostrorum sensu, illum liberatorem
tanquam famelicū appetamus. nam quicunq; su-
perbia turgent, nec sub captiuitate sua gemunt,
nec sibi in sua cæcitate displicent, surdis auribus
contemnuunt hoc vaticinium.

19 *Vt prædicem annum Domini.*) Multis vide-
tur esse allusio ad Iubileum: quorum sententiam
non repudio. Notare tamen operæpretium est,
Prophetā data opera occurrere dubitationi quæ
infirmos animos turbare & concutere poterat,
quum tandiu Dominus pronissam salutem differ-
rens, ipsos teneret suspensos. Ergo redemptio-
nis tempus in Dei consilio vel beneplacito cōstituit,
sicuti cap. 49. c. 8. Ten. pore beneplaciti exaudiui
te, in die salutis auxiliatus sum tibi. Paulus ad Ga-
lat. 4. a. 4. vocat temporis plenitudinem: vt discant
fideles non curiosè inquirere vltra quā expediat,
sed Dei placito acquiescere: atq; e hoc vnū illis
sufficiat, exhibitam fuisse in Christo salutem
quando ita D E O visum est.

20 *Omnium in Synagoga oculi.*) Non dubito
quin Deus illorum corda tetigerit, vt admiratio
magis attentos redderet, atque ita audientiam
Christo loquenti facerent. necesse enim fuit eos
retineri ne statim obstreperent, vel saltem abrum-
perent medium sermonis cursum: quum alioqui
magis essent propensi ad Christi contemptum, vt
videbimus.

21 *Hodie impleta est.*) Non vsus est tantū
his tribus verbis Christus, sed re ipsa probauit
iam adesse tempus quo vellet. Deus perditam Ec-
clesiam restitueret: vt auditoribus luculenta Pro-
phetiæ expositio constaret: quemadmodum ritē
& ordine Scripturam tractant interpretes, dum
eam ad præsentem vsū accommodant. Dicit au-
tem impletam in auribus potius, quā in oculis:
quia nudus conspectus parum valebat, nisi doctrina
primatum tenuisset.

22 *Testimonium illi dabant.*) Hic priore loco
verē diuinam gratiam quæ spirabat in ore Chri-
sti, nobis commēdat Lucas: deinde hominum in-
gratitudinem ad viuū depingit. Sermones gratiæ
vocat phrasi Hebraica, in quibus conspicuus ef-
set vis & gratia Spiritus sancti. Ergo Deū in Chri-
sto loquentem cū admiratione cognoscere cogū-
tur Nazaræi: interea tamē se ipsos vltro impediunt
ne cœlesti Christi doctrinæ suum ac debitum tri-
buant honorem. Nam quum obiciunt esse filium
Ioseph, non amplificat vt decebat, hac circūstātia
Dei gloriā, sed scandalum sibi maligne accersunt,
vt possint specioso colore respuere quicquid à fi-
lio Ioseph dicitur. Ita hodie videmus plerosque,
quātumuis cōuicti sint verbum esse Dei quod audi-
dūt, friuolās tamen excusationes captare, quibus
se ab obsequēdi necessitate eximant. Et sanē quōd
non perinde afficimur Euangelij virtute vt par-
eset, nō aliunde cōtingit, nisi quōd nobis ipsis su-
mus obstaculo, & lucem, cuius obiectu etiam in-
iuiti mouemur, suffocamus nostra malitia.

23 *Et ait illis, omnino dicetis mibi hanc similitudinem, Medice cura teipsum, quacunq; audiuimus facta in Capernanm, fac & hic in patria tua.*

24 *Ait autem, Amen dico vobis, nemo Propheta acceptus est in patria sua.*

25 *Sed in veritate dico vobis, Multe viduae erant in diebus Eliae in Israel, quando clausum est caelum annis tribus & mensibus sex, ut fieret fames magna per totam terram.*

26 *Et ad nullam illarum missus est Elias nisi in Sarepta Sidonis ad mulierem viduam.*

27 *Et multi leprosi erant in Israel sub Elifae Propheta, & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus.*

28 *Et omnes ira repleti sunt in Synagoga haec audientes.*

29 *Et insurrexerunt, eiecéruntque eum extra urbem, & duxerunt eum usque ad superciliū montis super quem ciuitas illorum erat aedificata, ut precipitarent eum.*

30 *Ipsē autem transiens per medium eorum ibat.*

23 *Medice cura teipsum.*) Ex Christi verbis facile colligitur contemptum fuisse exceptam à Nazareis, profert enim in medium quae fiebat illos agitare in animis suis. Deinde culpam in eos transtulit cur ab edendis apud eos miraculis abstinere: & eorum multam coarguit, quòd Dei Prophetam nullo honore dignentur. Obiectio quam anticipat talis est, non esse mirum, si eum nullo in pretio habeant conterranei, quum patriam suam, vt aliena loca, miraculis non nobilitet. Itaque iustam esse hanc vltionem si à suis reicitur, quos reliquis omnibus postponit. Huc pertinet vulgare prouerbium, quòd medicus à se & suis prius incipere debeat, quam peritiam curandi in aliis obtinet. Summa obiectio est, praeposterè facere Christum, qui alias Galilaeae vrbes miraculis illustrans, nullum habeat patriae suae respectum. Atque haec Nazareis honesta videbatur excusatio cur eum vicissim respuerit.

24 *Amen dico vobis.*) Eorum culpa fieri exprobrat, ne apud eos, sicut alibi, exeret suam virtutem in miraculis: hominum enim incredulitas aditum obstruit Deo ne operetur sicuti optandum esset in eorum salutem. Matth. 13, g. 58. & Marc. 6, a. 5. Propterea non poterat testis signum vllum apud eos edere, quia in eum non credebant. Non quòd in hominum arbitrio sit ligare Dei manus: sed quòd operum suorum fructu priuat qui per infidelitatem se indignos reddunt. Perinde igitur valet responsio achi dixisset Christus, Si miraculorum vultis esse participes, cur Deo non datis locum? imò cur ministrum potentiae eius superbè reicitis? Habetis ergo iustam contemptus vestri mercedè, quòd vobis praeteritis, alibi potius miraculis ostendo me esse Messiam Dei, cui mandata est Ecclesiae restititio. Et certè illa ingratitude erat minime ferenda, quòd quum Deus Filium suum educari voluisset in eorum vrbe, talem alumnum spernebant. Quare manum suam iure inde retraxit, ne ludibrio esset tam impiis contemptoribus. Ceterum hinc discimus quati faciat Dominus verbum suum: quia vt de eius contemptu poenam sumat, gratias, quae praesentiae eius testimonia sunt, e medio tollit. Quantum ad sententiam istam, Quòd Propheta honorem non habeat apud suos, videant lectores quae diximus quarto Iohannis ca-

pite circa finem.

25 *Multe viduae erant.*) Postquam in eos culpam reiecit Christus, quòd destitueretur miraculis, iam duobus exemplis probat nò debere videri absurdum si Deus alienos domesticis praeraret: & sibi vitio verti non debere si Dei vocationi obtemperet, quemadmodum olim Elias & Elifaeus. Oblique autem vanam eorum confidentiam perstringit, quòd ipsum habere sibi obnoxium velent quia fuerat apud eos educatus. Quo tempore, inquit, grassata est fames per duos annos & septem, multae in terra Israel viduae erant, quarum inditiae subuenire non iussus est Propheta Elias, sed missus ad mulierem alienigenam ditionis Sidonitae. ^{1. Reg. 17.} Similiter Elifaeus nullos ex suis popularibus leproso curauit, sed Naaman hominem Syrum. ^{2. Reg. 5, d. 14.} Quam autem peculiariiter Nazareos vulnerat, simul tamen totius gentis ingratitude[m] carpit, quòd iam pridem soliti sint ferè omnes eo indignitatis Dominum contemnere quo propius ad eos accefferat. Nam qui factum est vt mulierem extraneam Deus praerulerit omnibus israelitis, nisi quòd ab his reieceret Propheta hospitium in terra prophana quare coactus est? Et quorsum Naaman Syrum voluit Deus ab Elifaeo sanari, nisi in dedecus populi Israel? Sensus ergo est, idem accidere quod olim, vt Deus procul virtutem suam ad alienos transmittat, quia à domesticis repellitur. Interea significat Christus nihil ex sua gloria diminui quòd à conterraneis vilipenditur: quia Deus non sine eorum ignominia & pudore alibi Filium suum ornare & extollere poterit, sicuti olim Prophetis suis honorem dedit in medijs Gentibus. Hoc modo retunditur stulta carnis gloriantio, quum videmus Dominum plure non modò vbi & quando visum est, sed in angulis remotis, posthabita terra quam sibi in domiciliu[m] elegerat. Porro hinc colligenda est generalis doctrina, nostrum non esse Deo in beneficiis suis dispensandis praescribere aliquam legem, quin suo arbitrio infimos & contemptissimos honore dignetur, primis reiectis: nec obstrepere fas esse, si ordinem qui aridet nostro iudicio, vt plurimum peruertat. Tenenda quidem est antithesis inter israelitem & prophanas gentes: sed rursus statueret oportet, nullos propria dignitate praer aliis eligi: sed id

magis prouenire ex admirabili Dei consilio, cuius, tametsi ratio nobis est abscondita, altitudinem suspicere & adorare necesse est.

28 *Repleti sunt ira.*) Senferunt quorum tenderent illa duo exempla quæ protulerat Christus, nempe Dei gratiã aliõ trãferendam esse. itaq; in suam contumeliã acceperunt. Sed quum ad viuum pungi deberent eorum conscientia, vt correctis suis vitiis remedium quærerẽt, tantum aguntur in furorẽ. Sic impij nõ solum contumaciter resistunt Dei iudiciis, sed atrociter in eius seruos insurgũt. Hinc apparet quantam vim habeant obiurgationes quæ proficiuntur à Dei Spiritu. nam rabie inflammãt eorũ animos qui libetẽr ex eludrent.

Porrò quum videmus tam virulẽtas esse hominum mentes, vt insaniant cõtra Deum simul ac asperius tractantur, petendus nobis est Spiritus mãsuetudinis, ne in hoc exitiale bellũ idem furor nos abripiat. Quum dicit Lucas Iesum per mediam turbã transisse, & ita elapsum esse eorũ manibus: significat Diuinitus nec sine ingenti miraculo creptum esse ex præsentis morte. Quo exemplo doceatur, quantumuis præualeant aduersarij, vt vita nostra eorũ libidinij subiecta videatur, victricẽ tamẽ sèper fore Dei potentiam ad nos seruãdos quandiu nos in mundo retinere volet, siue constringat illorum manus, siue oculos cæcitate percutiat, siue obstupefaciat eorum mentes & corda.

MARC. LVC.

MATTH. IV.

13 *Et relicta Nazareth profectus habitauit in Capernaum, quæ est vrbs maritima in finibus Zabulon & Nephthalim,*

14 *Vt impleretur quod dictum fuerat per Iesaiam Prophetam, dicentem,*

15 *Terra Zabulon & terra Nephthalim iuxta viam maris, ultra Iordanem, Galilæa Gentium:*

16 *Populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam: & qui sedebant in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

13 *Et relicta Nazareth.*) Hunc Matthæi locum narrationis Lucæ ideo subiicere visum est, quia ex contextu licet colligere, quum Christus hæcenus solitus esset frequentare urbem Nazareth, vt periculo cederet, illa prorsus valere iussa, in Capernaum & vicinas vrbes migrasse. Hæc historia nihil habet difficultatis, nisi quòd Matthæus Propheta testimonio abusus videtur in alium sensum. Verum si teneamus genuinum Propheta sensum, apta & facilis erit accommodatio ad præsentem causam. Iesaias enim, postquam de grauiissima populi clade verba fecit, vt merori solatium adhibeat promittit, vbi ad extrema redactus fuerit populus, statim sequatur liberationem, quæ discussa caligine lucẽ vitæ restituat. verba sunt, Non obsecrabitur qui continget hæc angustia iuxta tẽpus primum, quo leuiter percussa fuit terra Zabulon & Nephthalim: nec iuxta tempus secundum, quum grauius afflicti sunt iuxta viam maris ultra Iordanem in Galilæa Gentium. Populus enim ambulans in tenebris, videbit lucem magnam. Duplici calamitate iam oppressi fuerant Israelitæ: primum quum à Theglath Peleser abductæ essent in exilium quatuor tribus, vel circiter: deinde quum Salmanasar totum regnum Israelis excidit. Restabat tertia clades, quam Propheta omnium atrocissimam fore dixerat circa finem octauæ capitis. Nunc autem in verbis quæ retulimus, sequitur mitigatio: quia Deus populo suo manum porriget, mortem fore magis tolerabilem quàm prius fuerint morbi. Tametsi, inquit, totus populus debilitur, lux tamen gratiæ affulgens afficiet vt minus sit caliginis in hoc postremo interitu, quàm fuerit in duplici ruina decẽ

tribuum. Porrò mihi dubiũ non est quia promissio ad totum populi corpus, quòd peræque in specimen videri poterat perditum & deploratum, extendi debeat. Præposterẽ enim Iudæi ad liberationem vrbs Hierosolym. & restringunt, quasi lux vitalis reddita fuerit dum fugato Rege Sennacherib soluta fuit obsidit. Certe ex contextu planè liquet longiùs respicere Prophetam. Quum igitur communem totius Ecclesiæ instaurationem promittat, sequitur terram Zabulon & terram Nephthalim, & Galilæam Gentium comprehendi in eorum numero quibus tenebræ mortis in vitæ lucem mutandæ erant. Huius lucis inquit & quasi aurora fuit populi reditus ex Babylone. tandem pleno splendore emerfit sol iustitiæ Christus, qui mortis tenebras penitus suo aduentu aboleuit. Ideo Paulus ad Ephes. cap. 5. c. 14. in eo impletum fuisse admonet quod passim occurrit apud Prophetas, Surge qui dormis, & exurge à mortuis. Iam quum sciamus spirituale esse Christi regnum, necesse est vt eius naturæ lux salutis quam affert, & quicquid auxilij ab eo percipimus, respondeat. Vnde sequitur, animas nostras in mortis æternæ tenebris demersas esse, donec eas sua gratia illuminet. De generi decẽcidio sermo habetur apud Prophetam: sed quasi in speculo describitur conditio humani generis, donec Christi gratia liberetur. Quòd lucem magnam dicuntur vidisse qui in tenebris iacebant: tam subita & illustris mutatio, Diuinæ salutis magnitudinem amplificat. Galilæa inferior vocata fuit Gentium Galilæa, non modò propter viciniam Tyri & Sidonis, sed quia per mixtã illic erant Iudæis Gentes: præsertim ex quo Dauid aliquot vrbes Regi Hiram concesserat.

MATTH. IV.

MARC. I.

LVC V.

18 *Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilæa vidit duos fratres,*

16 *Quum autem ambularet iuxta*

1 *Factum est autem, quum turba inisset ei vt audiret verbum Dei, Simonem*

1. Reg. 15.
f. 16. & 18.
b. 9.

Simonem cognomine Petrum, & Andream fratrem eius, iacentes rete in mare: nam erant piscatores.

19 Et dicit illis, Sequamini me & faciam vos piscatores hominum.

20 At illi relictis illic retibus, sequuntur eum.

21 Et progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrem eius in navi cum Zebedæo patre suo sarcentes retia sua: & vocavit eos.

22 Illi autem proiurus relictâ navi & patre suo, sequuntur eum.

23 Et circumibat totam Galileam Iesus, docens in synagogis illorum, ac prædicans Evangelium regni, & sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo:

24 Et manavit fama illius in totam Syriam: & adducebant ad illum omnes male habentes variis morbis, ac torminibus confectos, & demones, & lunaticos, & paralyticos, sanabatque illos.

25 Et sequente sunt eum turbe multe à Galilea, & Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa, & regione trans Iordanem.

mare Galilee, videt Simonem & Andream fratrem eius, iacentes rete in mare: erant enim piscatores.

17 Et dixit illis Iesus, Sequamini me, & faciam ut fiatisc piscatores hominum.

18 At protinus relictis retibus, suis sequuntur eum.

19 Et progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in navi reconcinnabant retia.

20 Statinque vocavit illos: & illi relictâ navi & patre suo Zebedæo, sequuntur eum.

& ipse stabat iuxta stagnum Genesareth.

2 Et vidit duas naues stantes ad stagnum: piscatores autem descenderant ex illis, & abluebant retia.

3 Ingressus autem in unam navium, que erat Simonis, rogavit eum ut à terra abduceret pusillum: & sedens docebat e naui turbas.

4 Ut autem cessavit loqui, dixit ad Simonem, Duc in altum, & laxare retia vestra in capturam.

5 Et respondens Simon dixit illi, Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus, tamen ad verbum tuum laxabo rete.

6 Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem copiosam: rumpebatur autem rete eorum.

7 Et annuerunt socijs qui erant in altera navi, ut venirent & adiuvarent ipsos. Et venerunt, atque impleverunt ambas naues, ita ut mergerentur.

8 Quod quum vidisset Simon Petrus, accedens ad genua Iesu, dicens, Discede à me, Domine, quia homo peccator sum.

9 Stupor enim circumdederat eum, & omnes qui cum illo erant, super captu piscium quem ceperant.

10 Similiter autem Iacobum & Iohannem filios Zebedæi, qui erant socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus, Ne metuas: posthac enim homines capies.

11 Et subductis in terram navibus, relictis omnibus sequuntur eum.

18 Matth. *Ambulans autem Iesus.*) Quia hæc historia duobus, quæ postea videbimus, miraculis posterior habetur apud Lucam, vulgò inualuit opinio, quod ab ipso narratur miraculum, aliquanto post tempore quàm à Christo vocati essent, fuisse editum. Sed parum momenti habet ratio quam sequuntur. neque enim certa distinctaque temporum serie annales componere propositum fuit Evangelistis. Unde fit ut neglecto dierum ordine, ex rebus gestis Christi præcipuas quasque summam colligere satis habeant. Annorum quidem habitâ fuit ab illis ratio, ut conspicuum esset lectoribus quomodo defunctus sit Christus trienni cursu, ab initio prædicationis, usque ad mortem. Sed quæ in idem ferè tempus inciderunt miracula, liberè permiscet, quod pluribus deinde exemplis certius patebit. Nunc verò eandem à tribus historiis narrari, pluribus argumentis constat. ex quibus tamen vnum hoc non contentioso lectori sufficit, quod tres ipsi vno con-

sensu tandem docent, Petrum & Andream, Iacobum & Iohannem creatos fuisse Apostolos. Si prius vocati fuissent, sequeretur fuisse apostatas, qui deserto magistro & Æpeta vocatione reuersi essent ad pristinum vitæ genus. Hoc tantum est discriminis inter Lucam & duos reliquos, quod miraculum ab his omissum solus recitat. Sed hoc quoque Evangelistis non est insolens, partem vnâ rei gesta, multis circumstantiis omissis, attingere. Quare nihil absurdi est si dicamus præteritum fuisse à duobus miraculum quod ab vno refertur. Et memoria tenendum est quod dicit Iohannes, ex innumeris Christi miraculis delectam fuisse aliquam partem, quæ ad probandam eius Diuinam potentiam & fidem in eo nostram confirmandam sufficeret. Nihil igitur mirum si vocationem quatuor Apostolorum parcius delibant Matthæus & Marcus, cuius occasionem Lucas suscipit exequitur.

1. Luc. *Stabat iuxta stagnum.*) Matthæus & Marcus mare Galilææ nominant trito linguæ suæ f. iij.

nore. Lacus ille propriè Hebræis olim dictus fuit כִּינֶרֶת. Deinde lingua corrupta vox deflexa fuit in Genæareth. Prophani scriptores Genesarem vocant. qua parte in Galilæam vergebat, mare Galilææ dixerunt. Ripa vicina Tyberiadî, cognomen ex vrbe accepit. De eius amplitudine & situ alibi opportunior erit dicendi locus. nunc veniamus ad rem ipsam. Dicit Lucas Christum, conscensa nauî Petri, recessisse modico spatio à terra, vt com modius inde turbas doceret, quæ desiderio eius audiendi, ex variis locis cõfluxerant: docendi autem munere perfunctum, specimen exhibuisse Diuinæ suæ virtutis in miraculo. Quauis enim vita tum sit piscatoribus multos facere iactus steriles, vno deinde prospero iactu pensare quicquid laboris frustra sumperat: miraculum tamen ex hac circumstantia enitit, quòd quum tota nocte nihil cepissent (quæ tamen ad capturam aptior est) subito in eorum retia ingens copia piscium, quæ naues impleat, conseruatur. Facile igitur agnoscunt Petrus & eius socij, talem prædã quæ modum excebat, non obrogasse sibi fortuito, sed Diuinitus oblatam esse.

5 Luc. *Præceptor, per totam noctem laborantes.*) Non dubitum est quin Petrus doctoris officio Christum fungi solitum sciens, ac eius reuerentia tectus, sic hominet. Nondum tamen ita profecit vt mereatur inter eius discipulos censerî. neque enim satis est honoris esse de Christo sentire, nisi eius doctrinam fidei obedientiam amplèxi, teneamus quid à nobis velit. Etsi autem vel nullum vel tenuem Euanglij gustum habeat, quantum tamen Christo dederat ostendit, quum inani labore fatigatus, quod frustra tentauerat, de integro aggreditur. Quin igitur apud cum magni fuerit Christus, & plurimum valuerit ipsius auctoritas, negari nõ potest. Sed particularis fides vni tantum Christi mandata habita, & quidem in priuato terrestrique negotio, Christianum minimè fecisset Petrum, vel locum illi dedisset inter filios Dei, nisi ab hoc obsequij initio tãdem ad plenam obedientiam deductus foret. Caterum, quum tam promptus fuerit ad patendum Christi mandato Petrus, quem nondum vel Prophetam esse, vel Dei filiũ sciebat: nulli nostræ ignominie excusatio, quòd Dominum & Regem & Iudicem nostrum prædicãtes, officium nostrum facere decies ab ipso iussu, ne dignum quidem mouemus.

6 Luc. *Concluserunt piscium multitudinem.*) Finis quidem miraculi fuit, vt cognita Christi Diuinitate, se illi Petrus & alij discipulos addicerent. Generaliter tamen hoc exemplo docemur, minimè timendũ esse ne respondeat labori nostro benedictio Dei & optabilis successus, quoties iussu & auspicijs Christi manus operi ad mouebimus. Caterum talis fuit copia pisciũ quæ naues mergendo, animos spectantiũ in admiratione attolleret. Oportuit enim Diuinam Christi gloriam miraculo hoc patesceri, vt solida illi auctoritas constaret.

8 Luc. *Discede à me Domine.*) Quauis Dei præsentiam assiduis votis expetant homines: necesse tamen est, simulatque appareat Deus, formidine percelli, imò exanimari metu & pauore, donec solatium adhibeat. Quòd Deum tam cupidè aduocant optima est ratio, quia se miseros esse eo absente sentire coguntur: præsentia autem illius iudeo formidabilis est, quia tunc sentire incipiunt quàm nihil sint, imò quanta molorũ congeries sint referti. Secundum hanc rationem Petrus sic reue-

retur Christum in miraculo, vt maiestate eius exterritus, quantum in se est fugiat. Neque hoc solum Petro accidit, quemadmodum ex contextu colligimus: sed timor omnes circumdedit. Quare videmus sensum hunc ingenitum esse omnibus, vt ad Dei præsentiam expauescant. Atque id nobis vtile est, vt quicquid in nobis est stultæ confidentiæ vel fastus humilietur: modo statim accedat consolatio quæ nos subleuet. Ideo Christus suauis & amica repositione, Petri animum recreat, metue- re ipsum vetans. ita Dominus in sepulchrum demergit suos, vt deinde viuificet.

10 Lucas. *Posthac enim homines capies.*) pro quo Matthæus, *Faciãt vos piscatores hominum*, Marcus vero, *Faciãt vt sis piscator.* Quibus verbis docemur, Petrum & alios tres, non modò collectos fuisse discipulos à Christo, sed creatos Apostolos, vel saltem electos in spem Apostolatus. Non ergo hic generalis solum describitur vocatio ad fidem, sed specialis ad certum munus. Fa-teor quidem nondum illis iniungi docendi partes: sed tamen Christus eos in suum cõubernium asciscit & cooprat, vt ad docendum formet. Atque hoc prudenter considerandum: quia non omnibus præcipitur, vt parentibus relictis & pristino viuendi genere, Christum sequantur pedibus: sed alios contentus est Dominus habere in grege suo & Ecclesia, alijs propriam stationem attribuit. quibus igitur imposta est publica persona, sciant à se plus aliquid requiri quàm à quibuslibet priuatis. Ita Christus in communi aliorum vita nihil mutans, quatuor istos discipulos ab opificio, vnde vixerat hætenus, abducit, vt eorum opera ad præstantiorem functionem vtatur. Porro crassos idiotas, nec minùs rudes ingenio, quæ doctrinæ expertes, sibi Christus delegit quos expoliret: imò quos Spiritus sui gratia renouaret, vt cunctis mundi sapientibus præcellerent. Ita scilicet voluit humiliare superbiam carnis, & insigne spiritualis gratiæ specimen dare in eorum persona, vt discamus fidei lumen petere è celo: scientes propria industria nõ posse acquiri. Porro quia non elegit indoctos & rudes vt semper tales relinqueret, in exemplum minimè trahere conuenit quod ab eo factum est: quæ hodie quoque ordinandi sint Pastores qui postea formandi sint ad exequendũ munus suum. Scimus enim quam regulã nobis per os Pauli præscribat, ne qui scilicet vocentur nisi ad docendum idonei. Nec verò tales ideo elegit quasi incertiam eruditioni præferret: quemadmodum phreterici quidam sibi in sua ignorantia applaudunt, sèque Apostolis putant eo propiores, quo magis à literis abhorrent. Voluit initio quidem contemptibiles eligere, vt eorum supercilium deiiceret qui cælum indoctis patere non putant: sed deinde piscatoribus adiunxit Paulum collegam, qui à pueritia sedulo institutus fuerat. Tametsi autem de ratione metaphora, subtilius disputare nihil attinet, quia ex præsentia sumpta fuit: aptè tamen alludit Christus ad piscationem quæ de Euanglij prædicatione ageret: quia homines vagi & palantes in mundo, tanquam in vasto & confuso mari, per Euangelium colliguntur. Caterum historia quæ primo Iohannis capite refertur, ab hac diuersa est. nam quum Andreas vnus fuisset ex discipulis Iohannis, ab illo Christo traditus, fratrem deinde secum adduxit: ac tunc quidem amplexi sunt vt magistrum: sed deinde in altiore gradum recepti sunt.

22 Matth. *Illi autem protinus.*) Primum hinc apparet energia vocis Christi : non quod sola vocem efficaciter penetrat in hominum corda : sed quia Dominus quos ad se trahere vult & rapere, Spiritu intus compellat ut voci suae obediant. Secundo laudatur docilitas & obsequij promptitudo in discipulis, qui vocationem Christi omnibus mundi negotiis praeferebant. Praefertim verbi ministros ad hoc exemplum attendere decet, ut posthabitis omnibus aliis curis, se totos Ecclesiae, cui destinati sunt, addicant ac deuoveant.

23 Matth. *Circuibat totam Galileam.*) Eadem rursus alibi à Matthæo referuntur: sed minime absurdum est, quum innumera propè miracula assidue edere Christus aliquanto tempore non cessarit, bis aut ter rursus eorum fieri mentionem in genere. Iam in verbis Matthæi primò notandum est, Christum nusquam quiescisse, vel Euangelij semen ubique spargere. Porrò Euangelium regni

vocat Matthæus, quo cõstituitur regnũ Dei inter homines, in ipsorum salutem. Solidam ergo & æternam beatitudinem, à prosperis ac lætis praesentis vitæ rebus discernit. Quòd dicit Matthæus Christum sanasse omnes morbos, intellige cuiuscunque essent generis. Certum est enim non omnes fuisse liberatos à suis morbis : sed nullum fuit morborum genus quod sibi oblatum non sanaret: Enumerat autem præcipuas morborũ species, in quibus suam potentiam exercuit Christus. Dæmoniacos Scriptura vocat non omnes promiscue qui à Diabolo vexantur, sed qui arcana Dei vindicta Satanæ mancipati sunt, ut eorum mentes & sensus possideat. Lunatici vocantur in quibus augetur vis morbi vel decrescit pro lunæ inclinatione, quales sunt qui conituali morbo laborant, & similes. Quis sciamus eiusmodi morbos naturalibus remediis non esse curabiles, sequitur testatam fuisse Diuinitatem Christi quum eos mirabiliter sanauit.

MATTH

MARC. I.

LVC. IV.

21 *Et ingrediuntur Capernaum, & statim Sabbatis ingressus in synagogam, docebat.*

22 *Et stupebant super doctrina eius: erat enim docens eos: tanquam auctoritate prae-ditus, & non tanquam scriba.*

23 *Et erat in synagoga eorum homo obnoxius spiritui immundo qui exclamauit,*

24 *Dicens, Ab quid rei nobis tecum? Iste Iesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? noui te quis sis, Sanctus scilicet Dei.*

25 *Et increpauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab homine.*

26 *Et quum discerisset eum spiritus immundus, exclamauit, et in voce magna, exiit ab eo.*

27 *Et obstupuerunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc? quia cum auctoritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei?*

31 *Et descendit Capernaum ciuitatem Galilæe, ibique docebat eos Sabbatis:*

32 *Et stupebant super doctrina eius, quia cum potestate coniunctus erat sermo ipsius.*

33 *Et in synagoga erat homo habens spiritum demonis immundi: & exclamauit voce magna,*

34 *Dicens, Ab quid tibi nobiscum est Iesu Nazarene? venisti ad perdendum nos? noui te quis sis, Sanctus scilicet Dei.*

35 *Et increpauit illum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Et quum proiecisset eum demonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit.*

36 *Et factus est pavor super omnes, ac colloquebantur inter sese, dicentes, quis sermo hic est? quia cum auctoritate & potestate imperat spiritibus immundis, & exeunt.*

Probabile est hunc dæmoniaco fuisse vnum ex turba illa cuius meminit paulò ante Matthæus. Sed non superuacua est Marci & Lucæ narratio: quia circumstantias quasdam referunt, quæ nõ solum miraculum magis illustrent, sed continent etiam vtilem doctrinam. Alturè enim fatetur dæmon Christum esse Sanctum Dei, ut obrepat hominibus suspicio aliquid eum habere cum Christo necessitudinis. Qua etiam vastitie Euagelium subinde conatus est suspectum reddere, & hodie idem tentare non desistit. Hæc ratio est cur eum Christus compescat. Fieri quidem potest ut hæc illi confessio violenter expressa fuerit : sed hæc duo inter se non pugnant, quòd Christi potentia cedere coactus, illum exclamet esse Sanctum Dei, & tamen astute Christi gloriam suis tenebris inuoluere conetur. Notandum est etiam, sic eum Christo blandiri, ut se obliquè ab eius manu subducatur: atq; hoc modo secù ipse pugnat. Quorsum

enim sanctificatus est à Patre Christus, nisi ut homines à diaboli tyrannide liberans, eius regnũ euertat? Sed quia Satan virtutem quam sibi exitiale esse sentis, ferre non potest, Christum inani titulo contentum quiescere & iacere cuperet.

22 Marc. *Stupebant super doctrina eius.*) Significat Euangelistæ resulsisse in sermone Christi Spiritus virtutem, quæ auditores etiã profanos aut frigidus in admirationem cogere et. Lucas dicit sermonem eius fuisse in potestate, hoc est dignitate plenum Plenius Marcus, qui antithesin addit, dissimilem fuisse sermoni Scribarum. nam quum adulterini essent Scripturæ interpretes, literalis & mortua erat eorum doctrina, quæ nullam Spiritus efficaciam spiraret, & in qua nulla subesset maiestas. Quale hodie frigus in speculationi Papatus theologia conficere licet. Satis quidem impetiosè detonat illi magistri quicquid visum est: sed quum profano more garriant de rebus Diuinis, ut

nulla in eorum disputationibus appareat religio, putidum est ac nugatorium quicquid afferunt. neque enim frustra dictum est à Paulo, Regnū Dei non in sermone, sed in virtute esse positū. In summa, significant Euangelistæ, quum tunc degener& valdè corruptus esset docendi modus, qui nulla Dei reverentia tangeret hominum animos, in sermone Christi cōspiciam fuisse Diuinam vim Spiritus quæ fidem illi acquireret. Hæc est potentia, vel dignitas potius ac autoritas ad quam populus obstupescerebat.

33 Luc. *Homo habens Spiritum demonis.*) Hæc loquutio tantundem valet ac si dixisset Lucas afflatus diaboli fuisse concitatum. Dei enim permissu animæ potentias occupauerat Satan, vt suo arbitrio tam ad loquendum quàm ad alios motus impelleret. Itaque quum loquuntur demoniaci, in ipsis & per ipsos loquuntur dæmones, quibus permilla est dominandi licentia. Elogium Sancti Dei, probabile est ex communi & tunc recepto loquendi vsu sumptum esse. Ideo autè sic Messiam vocabant, quòd ab omnium aliorum numero segregandus esset vt singulari gratia præditus, & totius Ec-

clesiæ caput.

26 Marc. *Quum discepisset eum.*) Mitiore verbo vsus est Lucas: in sensu tamen optimè conueniunt: quia vt quæ docere voluit violentum fuisse dæmonis exitum. Sic ergo miserum hominem prostravit quasi discerpere vellet: irritum tamen fuisse conatum dicit Lucas: non quòd impetus ille prorsus absque læsione fuerit, vel saltem absque vilo doloris sensu: sed quia integer postea fuit homo à diabolo liberatus.

36 Luc. *Factus est pauper.*) Fructus miraculi, quòd aliquid plusquam humanum in Christo suspicere coguntur. Ac prudenter miraculi gloriam ac virtutem ad doctrinam referunt. Quis sermo, hinc inquirunt, cui parere coguntur etiam ipsi dæmones? Nouam doctrinā appellant, non exprobrandi causa, sed quia aliquid in ea insolitum & extraordinarium agnoscunt. Non ergo insimulant eam nouitatis vt fidem derogent: sed potius ista est pars admirationis, quòd vulgarem aut humanam esse negant. In eo tantum peccant, quòd subsistunt in sua hæsitacione, quum ad vltiorem profectum Dei filios progredi debeat.

MATTH. VIII.

MARC. I.

LUC. III.

14 Et quum venisset Iesus in domum Petri, vidit fratrem suum Iacobum & fratrem eius Iohannem in lecto decubentem, & febris laborantem.

15 Tetigitque manum eius: & reliquit eam febris, & surrexit, ac ministrabat illis.

16 Quum autem appeteret vespera, adduxerunt illi demoniacos multos: & eiecit spiritus verbo, omnesque male habentes sanauit.

17 Vt impleretur quod dictum est per Isaiam prophetam, quum ait, Hic infirmitates nostras suscepit, & morbos portauit.

18 Quum vidisset autem Iesus circum multas turbas, inuisit vt abiret in vltiorem ripam.

29 Et protinus è Synagoga egressus, uenerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febris laborans: & continuo dicunt ei de illa.

31 Et accedens exiit eam apprehensa manu eius, & reliquit eam febris ilico, ac ministrabat eis.

32 Vespere verò quum sol occidisset, attulerunt ad eum omnes male habentes, & qui à demoniis agitabantur.

33 Et ciuitas tota congregata erat ad ostium.

34 Et sanauit multos qui male affecti erant variis morbis, & demonia multa eiecit: & non sinebat loqui demonia quòd ipsum nonissent.

35 Et mane multa adhuc nocte quum surrexisset, & egressus est, & abiit Iesus in desertum locum, ibique orabat.

36 Et prosequutus est illum Simon & qui cum eo erant.

37 Et quum inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te quarunt.

38 Et ait illis, Eamus in proximos vicos, vt & ibi prædicem. in hoc enim egressus sum.

39 Et prædicabat in Synagogis eorum in tota Galilæa, & demonia eiciebat.

38 Quum autem surrexisset Iesus è Synagoga, introiit in domum Simonis: Socrus autem Simonis tenebatur febris magna, & rogauerunt pro illa.

39 Et astans supra illam, increpauit febrim, & febris dimisit illam: statimque surgens ministrabat illis.

40 Quum autem sol occideret, omnes qui habebant infirmitates variis morbis, illos ducebant ad eum: at ipse singulis manus imponens sanabat eos.

41 Exibant autem demonia à multis clamantia ac dicentia, Tu es Christus Filius Dei. Et increpans non sinebat ea loqui quòd nonissent ipsum esse Christum.

42 Facto autem die, egressus iuit in desertum locum, & turba querebant eum: & uenerunt vsque ad ipsum, & detinebant illum ne discederet ab eis.

43 Quibus ille ait, Etiam alijs ciuitatibus oportet me euangelizare regnum Dei: nam in hoc missus sum. Et prædicabat in Synagogis Galilæa.

29 *Venerunt in domum.*) Quòd hanc historiam Matthæus suo ordine non recenset, coniecere inde licet, quòd Marcus nominatim quatuor tantum discipulos Christo fuisse comites tradit. Dein de quum è Synagoga egressus, rectè se contulerit in domum Petri, tempus exactè à Matthæo non

fuisse obseruatum facile patet. Porrò videntur Euangelistæ miraculum hoc peculiariter narrasse, non quòd per se alijs esset nobilissimum, vel memoratu magis dignum: sed quia in eo Christus domesticam & interius gratiæ suæ speciem exhibuit discipulis: deinde quòd vnus mulieris sanatio

fanatio pluribus miraculis dedit occasione vt vndique ad eum confluerent opes petende causa. Lucas tamen virtutem quam hic Christus potestecit, vno verbo amplificat, magna febris decemam fuisse dicens Petri focram. Certius enim ac insignius documentum fuit Diuinae potentiae, temporis momento & solo tactu, vehementem ac grauem morbum tollere. Quanquam autem solo nutu id poterat, manum tamen eius tetigit, vel exprimeudi affectus causa, vel quia symbolum hoc tunc vtile esse nouerat. Scimus enim pro temporis ratione externis symbolis liberè fuisse vsu.

39 Luc. *Incepit se rim*) Quanquam loquutio hæc lectori non satis in Scriptura exercitato dura videri possit, ratione tamen non caret. febris enim & alij morbi, iam, pestilentia & omne genus ærumna; Dei sunt apparitores per quos iudicia sua exequitur. Ergo sicuti mandato nutuque suo tales nuntios emittere dicitur: sic etiam coëcet ac reuocat simulacrum vsum est. Quomodo alios sanauerit tacent Matthæus & Marcus: Lucas dicit, Manuum impositione. Fuit autem reconciliationis signum sub Lege. Quare meritò, nec intempèstiuè Christus, quos à Dei maledictione absoluit, illis etiam imposuit manus. Solennis etiam fuit cõsecrationis ritus, quemadmodum alibi solius dicitur. Sed ego Christum simpliciter interpretor manus imposuisse ægrotis, vt eos Patri commendans, gratiam & liberationem à morbis impetraret.

17 Matth. *Quod dicitur est per Iesam.*) Videtur parum appositè citari, inò in alienum sensum torqueri hoc vaticinium, nam illic lesatas non de miraculis, sed de Christi morte differit: nec de temporali beneficiis, sed de spiritali æternaque gratia. Quod autem de animæ vitis dici certum est, Matthæus ad corporales morbos transfert. solutio non difficilis est, modò expendant lectores, non tantum exponi quid Christus ægrotis illis cõtulerit: sed in quem finem sanauerit eorum morbos. Senferunt illi Christi gratiam in suis corporibus: sed nobis finis spectadus est: quia præpostem esse in caduco beneficio hærrere, quasi corporum medicus esset Filius Dei. Quid ergo? nempe cæcos illuminauit vt se mundi lucem esse ostenderet: restituit vitam mortuis, vt se probaret vitam ac resurrectionem esse. idem de claudis & pa-

ralyticis sentiendum. Quare analogiam hanc sequamur, vt quæcûque hominibus præstitit Christus beneficia in carne, referamus ad scopum què nobis Matthæus proponit: missum scilicet fuisse à Patre vt nos à malis & miseris omnibus leuaret.

34 Marc. *Non sinebat loqui dæmonia.*) Duplex potuit esse ratio cur non sineret: vna generalis, quòd nondum maturum plenæ reuelationis tempus aduenerat: altera specialis, quam nuper attigimus, quòd illos repudiabat præcones ac testes sue Diuinitatis, qui laude sua nihil aliud quàm maculâ & sinistram opinionem aspergere illi poterant. Atque hæc posterior indubia est: quia testatum oportuit esse hostile dissidium quòd habebat æternæ salutis & vitæ auctor cum mortis principe eiusque ministris.

18 Matth. *Quum audisset autem Iesus turbas, &c.*) Nò dubito quin breuiter attingat Matthæus quod alij plenius & vberius exponunt. Quod tacetur à Matthæo, reliqui duo expriment, quærendi secessus causa Christum clam abiisse in desertum: locum antequam illuc eferret. Dicit postea Marcus admonitum fuisse à Petro quod cum omnes quærent. Lucas autem dicit turbas illuc vsq; venisse. Iam quod dicit Matthæus transiisse in vltiorem ripam, pro eo dicunt auctores illi peragraste totam Galilæam, vt omnibus in locis prædicaret. Vltior autem ripa meo iudicio, vocatur non ex opposito directè respondens, sed respectu sinus qui erat infra Capernaum. Sic ergo partem lacus traiecit vt Galilæam non relinquere. Notandum est quod dicit, se in hunc finem egressum, vel missum: quia his verbis testatur quàm intentus ad explendum munus suum fuerit. Cæterum si quis roget satiùsne sit huic & illuc cursitate Euangelij ministros, vt Dei doctrinam tantum in singulis locis parè & tenuiter delibent: an verò auditoribus, quos semel nacti fuerint, solidè docendis insistere: respondeo, consilium Christi, cuius hic fit mentio, quia Patris mandato & vocationi contentaneum erat, fuisse in optima ratione fundatum. Breui enim tempore peragranda fuit Christo Iudæa, vt hominum mentes quasi tubæ clangore, passim ad audiendum Euangelium experefaceret. qua de re fusius alibi tractandum erit.

MATTH

MARC. III.

LVC. VI.

13 Et ascendit in montem, ac vocauit ad se quos voluit ipse: & venerunt ad eum.

14 Et fecit vt duodecim essent secum, & vt emitteret eos ad predicandum:

15 Vtque haberent potestatem sanandi morbos & eiciendi dæmonia.

16 Et imposuit Simoni nomen Petrus.

17 Et Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrem Iacobi: & imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitru.

18 Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphaï, & Thaddæum, & Simonem Cananæum.

19 Et Iudam Iscariotæ, qui & prodidit illū.

12 Factum est autem in illis diebus, exijt in montem ad orandum, etæque pernoctans in deprecatione Dei.

13 Et quum dies factus esset, vocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit:

14 Simonem, quem & nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum.

15 Matthæum & Thomam, Iacobum Alphaï, & Simonem qui vocatur Zelotes.

16 Et Iudam Iacobi, & Iudam Iscarioten, qui idem fuit proditor.

17 Et descendens cum illis, stetit in

loco campestris, turbæque discipulorum eius, & multitudo copiosa plebis ex omni Iudæa & Ierusalem, & à maritima Tyro & Sidone.

18 Qui venerant ut audirent eum, & sanarentur à morbis suis, & qui vexabantur à spiritibus immundis, sanabantur.

19 Et omnis turba quærebat eum tangere: quia virtus ab illo exibat, & sanabat omnes.

13 Marc. *Ascendit in montem.*) Hac electione nondum Apostolos ordinat, ut protinus munere suo fungantur: sed tantum in spem Apostolatus eos sibi contubernales discipulos adoptat. Qua in re hallucinati sunt interpretes qui locos istos perperam confundunt cum Matth. 10. cap. Atqui verba clarè sonant, tantum eos destinari ad futuram legationem quæ apud Mattheum illis iniungitur. Et Marcus, & Lucas deinde suo loco missionem referent quam illic Mattheus commemorat. Nec mirum est si paulatim eos ad tam arduam provinciam formare & assuefacere voluit cælestis magister, quorum ruditas ne longo quidem disciplina visu corrigi potuit. Ambo Esangelistæ dicunt Christum ascendisse in montem. Lucas exprimit causam, ut liberius in secessu oraret, quod sæpius facere solitum, ex aliis locis notum est. Hoc autem exemplum nobis perpetuæ regulæ instar esse debet, ut a precatione ordiamur quoties eligendi sunt Ecclesiæ pastores, alioqui inauspicatum erit quicquid tentabimus. Nec sanè Dominus tam sua causa precatus est, quam ut nobis legem præscriberet. Prudentia enim desinitur & consilio: atque, ut maximè simus perspicaces, nihil tamen facilius quàm hac in parte decipi. Jam ut simus extra errandi periculum, nisi Dominus affectus nostros moderetur, quanta ad nos abripiendos vel fauoris & gratiæ, vel odij, vel ambitionis vis est, aut potius violentia? Ad hæc, ut summa in electione vigerit dexteritas, inselicitè tamen cedent omnia nisi Dominus regendos suscipiat qui fuerint electi, ac dotibus necessariis instruat. Quid ergo? dicit quispiam: annon seriò postulavit à Patre Christus ut electioni suæ præseset? Hoc quidem fateor, & simul addo, hoc testimonio declarasse quàm esset de Ecclesia sua sollicitus. Itaque non quotidiano more rogavit Patrem, sed totam noctem in precibus consumpsit. Verùm si ipse Spiritu sancto plenus tam ardentè & anxie Patrem electionis suæ præsidem inuocavit: quanto maior est nostra necessitas?

13 *Vocavit ad se quos voluit.*) Non dubito quin hoc verbo significet Marcus, mera Christi gratia, non pro sua dignitate, ad tam honorificum munus fuisse assumptos. Nam si intelligas delectos fuisse qui aliis præstantiores erant, non quadrabit hoc in Iudam. sensus ergo est, non fuisse delatum hominum meritis Apostolarum, sed gratuita Dei misericordia, qui minimè digni erant in illum gradum euectos: atque ita impletum esse quod alibi pronuntiat Christus, Non vos me elegistis, sed ego elegi vos. Iohan. 15. c. 16. Eodem quoque sensu Paulus Dei propitium in suo Apostolatu sæpius commendat. Sed hæc emergunt plures

quæstiones. Primò, cur destinato proposito Iudam elegerit, quem & honore indignum sciebat, & fore proditorum. Deinde, cur Deus à Filio tam ardentè rogatus, in primarium Ecclesiæ suæ ordinem obrepere passus fuerit hominem perfidum & scelestum, ac si Christum repudiasset. Tertio, cur voluerit primitias Ecclesiæ suæ tam seculo dedecore pollui. Quarto, qui factum sit ut probis ac fidelibus mimitris Iudam Christus sciens ac volens præferret. Prima obiectio hac responsione soluitur, voluisse consulti Dominum occurrere futuris scandalis, ne turbemur supra modum quoties locum in Ecclesia occupant perfidi doctores vel ex professoribus Euangelij sunt apostatæ: & simul exemplum horrendæ defectiois statuisse in vnius hominis persona, ne sibi nimium placeant qui in altiore dignitatis gradu locati sunt. Interea non dicemus repulsum passum fuisse Christum, quem Pater admirabili consilio diabolum vnum Angelis vndecim adiungens, sic tamen moderatus est rei euentum, ut illius defectio fidem Ecclesiæ suæ confirmaret potius quàm conduceret. Hæc eadem solutio tertie quæstioni aptanda est. In ipsi primordis maturè ostensa est futura Ecclesiæ conditio, ne ad vilius reprobis casum labasceret infirmi: quia indignum est ut ab hominibus pèdet Euangelij stabilitas. Quòd ad vltimum obiectum spectat, Iudam non pretulit Christus piis sanctisque discipulis: sed eum in sublime tollens, vnde ruiturus erat, omnibus spectaculo esse voluit, adeoque omnibus seculis documentum ne quis honore Diuinitis sibi collato abutatur: deinde ut columnis etiam cadentibus stabiles maneant qui videntur esse ex vulgo fidelium.

13 Luc. *Quos et Apostolos nominauit.*) Potest hoc bifariam exponi: vel quòd postea inaugurans in suum munus, illis nomen imposuerit: vel quòd in spem futuræ dignitatis iam eos ornauerit isto elogio, ut scirent quorsum è vulgari numero sepositi, & in quem usum destinati foret. Quod posterius Marci verbis respondet. dicit enim Christum fecisse ut essent secum, atque ut eos dimitteret ad prædicandù. Sibi igitur contubernales esse voluit quibus deinde maiorem provinciam iniungeret. neque enim quòd dicit, ut essent secum, & ut eos ad prædicandum emitteret: idè temporis momentum in vitroque membro designat, sicut prius attigi.

16 Marc. *Imposuit Simon nomen.*) Quanquam omnes Christianos, viuos spiritualis templi lapides esse oportet, Christus tamen pro mensura gratiæ qua Simonem instruere volebat, peculiare illi nomè imposuit. Nec obstat quòd in Domino negando pudenda fuit eius infirmitas: quia hoc elogio inuicta illius virtus & constantia, & ad mortem

Eph. 3. b. 7.
Coloss. 1. d.
25.

tem vsque viguit ornata est. Ridiculi tamen sunt Papistæ, qui inde colligunt fundatâ in eo esse Ecclesiam: vt fusius explicabitur cap. 16. Matt. Filios Zebedæi vocauit Christus tonitruum filios, quibus daturus erat sonoram vocem qua tonarent in toto orbe. Et tonitruum quidem hodie adhuc auditur

ex ore Iohannis: ab eius fratre, quoad vixit, eocensam fuisse terram minime dubium est. Ceterum dictio corrupta est, cuius integra pronuntiatio esset, BENÆ REGES VEL RAGAS, sed obscurum non est quàm sit flexibilis verborum mutatio, vbi in alienam linguam transferuntur.

MATTH. V.

1 *Quum vidisset autem Iesus turbas, ascendit in montem, & quum sedisset, accesserunt ad eum discipuli eius.*

2 *Et aperiens os suum, docebat eos, dicens,*

3 *Beati pauperes spiritu: quoniam illorum est regnum cælorum.*

4 *Beati qui lugent: quoniam ipsi consolationem accipient.*

5 *Beati mites: quoniam ipsi hereditati accipient terram.*

6 *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur.*

7 *Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.*

8 *Beati mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.*

9 *Beati pacifici: quoniam ipsi filij Dei vocabuntur.*

10 *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam: quoniam illorum est regnum cælorum.*

11 *Beati estis quum probra iecerint in vos & insectati fuerint, & dixerint omne malum verbum aduersum vos mentientes, propter me:*

12 *Gaudete & exultate: quoniam merces vestra multa est in cælis. sic enim persecuti fuerunt Prophetas qui fuerunt ante vos.*

1 Matth. *Ascendit in montem.* Qui aliam hic Christi concionem referri volunt quam quæ habetur sexto capite Luca, nimis leui ac triuolo argumento mouentur: quia Matthæus narrat Christum in monte loquutum esse discipulis: Lucas autem notare videtur habitum in planitie fuisse sermonem. Præposterè enim Luca verba vno contextu legunt, quòd descendit Christus in locum campestrum, & quòd oculos attollens in discipulos, sic loquutus fuerit. Vtrique enim Euangelistæ propositum fuit semel vnum in locum præcipua quæque capita doctrinæ Christi colligere, quæ ad pie sanctèque viuendi regulam spectabant. Quanquam ergo Lucas prius loci campestris meminerat, non prosequitur eandem historiam continua serie: sed à miraculis transit ad doctrinam, neque tempus neque locum designans: sicuti apud Matthæum nulla est temporis, sed tantum solius loci notatio. Ac verisimile est non nisi post electos duodecim Christum ita, fuisse concionatum. Sed in tenendo ordine temporis, quem videbam à Spiritu Dei neglectum, nolui esse nimium curiosus. Sufficere enim piis & modestis lectoribus debet, quòd hic ante oculos positam habeant breuem summam doctrinæ Christi, collectam ex plu-

MARC.

LVC. VI.

20 *Et ipse attollens oculos suos in discipulos, dicebat, Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei. Beati qui esuritis nunc: quia saturabimini.*

21 *Beati qui fletis nunc: quia ridebitis.*

22 *Beati eritis quum vos oderint homines, & separauerint vos, & probris affecterint, & eiecerint nomen vestrum tanquam malum, propter Filium hominis:*

23 *Gaudete in illo die, & exultate: ecce enim merces vestra multa est in cælis. nam secundum hæc faciebant Prophetas patres eorum.*

24 *Veruntamen vae vobis diuitibus: quia habetis consolationem vestram.*

25 *Vae vobis qui saturati estis: quia esurietis. Vae vobis qui ridetis nunc: quia lugebitis & flebitis.*

26 *Vae vobis quum laudauerint vos omnes homines. nam secundum hæc faciebant pseudoprophetas Patres eorum.*

ribus & diuersis eius concionibus, quarum hæc prima fuit, vbi de vera beatitudine differuit apud discipulos.

2 *Aperiens os suum.* Hic $\alpha\lambda\epsilon\gamma\alpha\sigma\mu\epsilon\delta\varsigma$ Hebraicam phrahim respicit. nam quod in alius linguis vitiosum foret, Hebræis tritum est vt dicant, ille os aperuit, pro, Exorsus est loqui. Quanquam autem multi emphaticam loquutionem esse putant, quum aliquid graue & notabile in medium protulerit, siue in bonam, siue in malam partem: quia tamen reclamant quidam Scripturæ loci, mihi prior illa expositio magis aridet. Valeat etiam arguta eorum speculatio qui allegoricè Christum discipulos suos in montem duxisse docent, vt longè eorum mentes à curis & studiis terrenis sursum eueheret. potius enim secessum consensu monte quæsiuit, vt procul à turba, paulisper se cum discipulis à lassitudine reficeret. Primo autem loco videndum est, quorsum de vera beatitudine Christus verba fecerit apud discipulos. Scimus non vulgus hominum modò, sed ipsos quoque sapientes occupari hoc errore, Felicem esse qui omni molestia exemptus, ac vororum suorum compos, lætam & quietam vitam agit. Certè omnium ferè iudicio à præsentis statu æstimatur sclicitas. Chri-

stus ergo, vt suos ad crucis tolerantiam assuefaciat prauam hanc opinionem corrigit quod felices sint quibus nunc bene ac prosperè est secundum carnem. Neque enim fieri potest vt ferendis ærumnis & iniuriis collum placidè submittant qui statuunt aduersam esse beatæ vitæ patientiam. Vnum igitur solatium est quo mitigatur adeoque dulcescit crucis & malorum omnium acerbitas, dum persuasi sumus nos in mediis miseris beatos esse: quia potentia nostra à Domino benedictur, & breui sequetur lætior exitus. Fateor quidem doctrinam hanc procul remotam esse à communi sensu: sed ita Christi discipulos philosophari conuenit, vt suam felicitatem extra mundum & supra carnis affectum constituant. Etsi autem nunquam admittet carnalis ratio, quod hinc prædicat Christus, nihil tamè imaginarium proponit, quemadmodum olim suis paradoxis ludebant Stoici: sed ex re ipsa demonstrat cur verè sint felices quorum misera censetur conditio. Meminerimus ergo hoc esse sermonis caput, Quòd miseros esse Christus negat qui & improborum iniuriis premuntur, & variis ærumnis sunt subiecti. Nec tantum contendit Christus, peruersè eos facere qui hominis felicitatem metiuntur præsentis status, quia breui mutandæ sint in melius piorum miseria: sed etiam proposita spe mercedis suos ad patientiam hortatur.

3 *Beati pauperes spiritu, quo, &c.*) Apud Lucam nuda est metaphora: sed quia maledicta & infelix est multorum paupertas, Mattheus Christi mentem clariùs expressit. Quum ergo plerique malis premantur, qui tamen fastu & ferocia intus turgere non desinunt, beatos pronuntiat Christus qui malis domiti & subacti, sese totos subiiciunt Deo, & intus humiliati, in eius præsidium se conferunt. Alij Pauperes spiritu interpretantur, qui nihil sibi arrogant: imò exinanita omni carnis fiducia suam inopiam agnoscunt. Sed quia necesse est eundem Lucæ & Matthæi verbis sensum constare, minimè dubium est Pauperes vocari qui rebus aduersis premuntur & afflicti sunt. Hoc tantum interest, quod Mattheus addito epitheto beatitudinem ad eos solos restringit qui sub crucis disciplina humiles esse didicerint. *Quoniam illorum est.* Videmus vt non inisset Christus suorum animos ventosa aliqua persuasione, vel ferrea contumacia obducat, vt Stoici: sed ad spem æternæ vitæ ipsos reuocans, ad patientiam animet: quia hoc modo in cæleste Dei regnum transaturi sint. Notare verò operæpretium est, neminem spiritu esse pauperem nisi qui in nihilum apud se redactus, in Dei misericordiam recumbit. Nam qui desperatione fracti sunt vel obruti, quum aduersus Deum fremant, elato, superboque spiritu esse oportet.

4 *Beati qui lugent.*) Hæc sententia non modò proxima est affinis, sed est eius quasi appendix vel confirmatio. Nam quod ærumnis miserum redant hominem, inde iudicium fieri solet, quod luctum & mærorem perpetuò secum trahant. Felicitati autem nihil magis repugnat quàm luctus. Christus autem lugentes non modò miseros esse negat, sed ipso luctu adiuuari docet beatam vitæ. quòd hoc modo fermentur ad percipiendum æternum gaudium, & quasi stimulis excitentur, ne alibi quàm in Deo solidam consolationem querant. Sic Paulus Rom. cap. 5. a. 3. Gloriamur in tribulationibus, quia operantur patientiam, patientiam

probationem, probatio spes: spes verò non confundit.

5 *Beati mites.*) Mansuetos & placidos intelligit qui non faciliè prouocantur iniuriis, qui ad quasuis offensiones minimè sunt morosi: sed parati sunt quiduis potius ferre quàm vt paria faciant cum improbis. Talibus hæreditatem terræ quòd promittit Christus, videtur esse valde absurdum. terræ enim dominium potius sibi usurpant qui animosè quasuis iniurias repellunt, & si quando læsi sint, manu etiam prompti sunt ad vltiscendum. Et certè experientia docet, eo audaciùs & petulantius grassari improbos, quo mitius feruntur. Atque hinc natum est diabolicum prouerbium. Cum lupis vlulandum esse, quia mox à lupis deuorandus sit quisquis se ouem facit. Sed Christus suum & Patris præsidium malorum furori & violentiæ opponens, non frustra mansuetos affirmat terræ dominos fore & hæredes. Non aliter se tutos fore confidunt filij huius seculi, quàm si acriter quicquid illatum fuerit mali vindicent, atque ita inanè & armis vitam suam tueantur. At verò quum statuendum sit Christum unicum esse vitæ nostræ custodem, nihil aliud restat nisi vt lateamus sub vmbra alarum eius. Porrò oues esse non oportet si cupimus censi in eius grege. Si quis obiciat, cum experientia pugnare quòd hinc dicitur: primum velim expendat quàm inquieti sint feroces vt à seipsis turbentur. Certè in vita adeò tumultuosa quauis centies terræ sint Domini, omnia possidendo nihil possident. Pro Dei autem Filiis respondeo, etiam si nusquam pedem in vo figere queant, terræ domicilium quietè frui, neque imaginaria est hæc possessio: quia terram inhabitant quam sibi Diuinitus concessam esse norunt. Deinde aduersus malorum intemperiem & furias opposita Dei manu teguntur: & expositi omnibus fortunæ telis malorum improbitati obnoxij, periculis omnibus circumdati, securè tamen agunt sub Dei tutela, vt saltem hanc Dei gratiam iam degustent. atque hoc illis satis est, donec mundi hæreditatem vltimo die adeant.

6 *Beati qui esuriunt.*) Esurire & sitire per synecdochen accipio pro laborare inopia, destitui rebus necessariis, iure etiam suo fraudari. Quòd Mattheus ponit Esurire iustitiam, species est pro genere. Indignitate tamen amplificat, quòd dicit anxie gemendo nihil eos appetere nisi quòd iustum est: ac si dixisset, Beati sunt qui licet suis votis moderentur, vt tantum sibi præstari quòd æquum est cupiant, tanquàm famelici nihilominus languent. Quauis enim ludibrio sit eorū anxietas qua torquentur: est tamen illis certa præparatio ad beatitudinè, quia tandem saturabuntur. Deus enim tandem eorum gemitus exaudiet, & satisfaciet iustis desiderijs, cuius officium est famelicos bonis implere, vt habetur in Canticò Virginis

7 *Beati misericordes.*) Hoc etiam paradoxon cum humano iudicio pugnat. Mundus reputat beatos qui malorum alienorum securi, quieti suæ cõsulunt: Christus autem hinc beatos dicit qui non modò ferendis propriis malis parati sunt, sed aliena etiam in se suscipiunt, vt miseris succurrant, spontè laborantibus se coniungunt, & quasi eosdem induunt affectus, quo se libentius ad illos iuandos impendant. Addit, *Quia misericordiam consequentur.* non modò apud Deum scilicet, sed inter ipsos quoque homines, quorum ad humanita-

tem Deus flectet animos. Quamvis autem interdū totus mundus ingratus sit, & pessimam benemerētibus mercedem repēdat, sufficere debet quōd apud Deum reposita sit misericordibus & humanis gratia, ut alium vicissim sibi propitium & misericordem habeant.

8 *Beati munda corde.*) Videtur hīc nihil afferre Christus quod non sit omnium iudicio contentaneum. Munditiam cordis fatentur omnes matrem esse omnium virtutum, sed interea vitā ceterisimū quisq; est qui non vafitium loco maximā virtutis habeat. Hinc fit ut beati vulgō putentur qui dextrē necēdis dolis ingeniosi sunt, qui obliquis artibus astute circumveniunt quibuscumq; habent negotium. Carnis ergo rationi minimē subscribit Christus dum beatos vocat qui non delectantur astutia, sed sincere verantur inter homines, nec aliud verbis aut vultu prae ferunt, quam agitent in corde. Quia autē simplices tanquam nimis cauti ridentur, & quia non satis acute sibi prospiciūt, Christus altius eos reuocat: quōd si perspicaces non sunt ad fallendum in terra, Dei conspectu in caelis fiuentur.

9 *Beati pacifici.*) Eos intelligit qui non modō paci student, & abhorrent à rixis quantum in se est, sed etiam sedulo diffinitione inter alios motas componunt, omnibus sunt pacis authores, odia & similitatibus animi praedidunt. Neque hoc temere dictum est nam quum laboriosa res sit & molesta, pacificare eos qui inter se dissentiunt, hāc dignitatem cogūtur ferre moderari homines qui paci fouendae student, quōd vtrinq; probra, querimonias & expostulationes audiunt, quōd inde nascitur, quōd nemo non cuperet omnes habere patronos qui à parte dimicent. Ergo, ne pendeamus ab hominum fauore, itibet nos Christi respicere iudicium Patris sui, qui quum Deus sit pacis, nos in filiis suis censet dum pacem fouemus, etiamsi nostrum studium hominibus non placeat: vocari enim, idem valet atque censeri.

10 *Beati qui persecutionem.* Hac doctrina maxime opus habent Christi discipuli: & quo difficilius & magis agrē eam admittit caro, eo attentius meditanda est. neque enim alia lege Christo militare possumus, quam ut maior pars mundi infesta in nos cursurat, ac persequatur vsque ad mortem. Sic res habet, Satan princeps mundi nunquā desinet suos rabie armare, ut Christi membris insultent. est quidem hoc monstrum simile, & praeter naturam, ut praeter meritum hostiliter vexentur qui iustitiam colunt. Ideo dicit Petrus, Si cauetis à maleficiis, quis est qui vobis nocet? Sed in tam effraeni mundi prauitate nimis saepe cōtingit ut boni iustitiae zelo malorum odia contra se inflamment. Praesertim verō Christianis hoc quasi fatale est, maiori hominum numero esse exosos. caro enim Euangelij doctrinam ferre nequit: nulli sua vitia coargui sustinent. Propter iustitiam pati dicit qui inde malorum odia sibi constant & furorem prouocāt, quōd recti & aequi studio, malis causis se opponūt, & bonas quas licet tuentur. In hac verō parte meritō Dei veritas praetium tenet. Quare hāc nota Christus martyres suos à sceleratis & maleficiis discernit. Redeo itā ad illud quod nuper dixi, quom omnes qui piē volunt viuere in Christo, persecutioni obnoxii sint, Paulus teste, cōmuniter ad pios omnes spectat hęc admonitio. Quod si quādo nostrę infirmitati indul-

geat Dominus, neque impiis permittat pro libidine nos vexare, in vulbra tamen & otio meditari hanc doctrinam par est, ut parati simus quoties opus fuerit in arenam prodire, nec certamen obeamus nisi probe instructi. Ceterum quum toto huius vitæ cursu miserissima sit conditio piorum, merito in spem caelestis vitæ nos Christus erigit. Atque in hoc plurimum differt paradoxum Christi à Stoicorum commentis, qui sua quæque opinione contentum esse iubebant, ut sibi esset felicitatis arbiter: Christus autem non à vana imaginatione felicitatem suspendit, sed eam in spe futuræ mercedis fundat.

11 *Quum probra secerint.*) Pro eo Lucas habet, Quum vos oderint, & separauerint vos, & probra affecerint, ac nomen veltrum eiecerint tanquam malum. Quibus verbis solari voluit Christus suos fideles, ne animis concidant, etiā si viderint coram mundo detestabiles. Erat enim hęc non leuis tentatio, tanquam impios & profanos extra Ecclesiam eiec. Quum enim nihil hypocritis magis virulentum esse sciret, deinde prauidet quam rabioso impetu exarfuri essent Euangelij hostes contra paruulum & contemptum gregem suum, solidē eos munire voluit, ne succumberent, quauis in mensa probrorum congeries ad eos obruēdos immineret. Atq; hinc apparet quā nihil metueda sit Papalis excommunicatio, dum nos tyranni illi à synagoga suis separant quia diuortiu à Christo facere nolumus.

22 *Gaudete & exultate, quoniam.*) Significat in promptu esse remedium, ne iniustis opprobriis frangamur: quia simulac attolimus in caelum mētes, illic sele offert ingens gaudij materia quæ tristitiam absorbeat. Quōd Papistæ in nomine mercedis ludūt, nullo negotio hic fucus diluitur, neque enim (ut somniant ipsi) mutua est relatio inter mercedem & meritum: sed gratuita est promissio mercedis. Deinde si reputamus quā mutilum sit ac vitiosum quicquid bonorum operum etiam ab optimis prodit, nullum inquam opus inueniet Deus mercede dignum. Notandæ sunt iterum particulæ istæ, Propter me vel propter Filium hominis: item, Probris vos affecerint mentientes: ne se protinus Christi nartyrē esse iactet qui sua culpa sustinet persequutionem: quemadmodum olim Donatistæ hoc loco titulo sibi placebant, quod magistratus haberent sibi aduersos. Et hodie Ana baptistæ quum perturbant suis deliriis Ecclesiam, Euangelium infamant, gloriantur tamen se ferre Christi insignia vbi iuste damnantur. Atqui beatos non pronuntiat Christus nisi quibus constat iusta causæ suæ defensio. Sic n. persequuti sunt. Consulto hoc fuit additum: ne triumphos sine sudore & pugna sperantes Apostoli, in persequutionibus deficerent. Nam quia rerum omnium instauratio sub Christi regno passim in scriptura promittitur, periculum erat ne se inani fiducia iactaret, de militia nō cogitantes. Et ex aliis locis apparet Christi regnum opibus & deliciis refertum stultē imaginatos fuisse. Quare non sine causa admonet Christus eadem illis parata esse certamina quæ quendā experti sunt Prophetae, quando quidem in eorum locum succedunt. Neque enim solo temporis respectu Prophetae dicit fuisse illis priores: sed quia eiusdem sint ordinis ideoque se ad illorum exemplum formare debeant. Quōd vulgō nouem beatitudines finxerunt, magis friuolum est quā longā refutatione indiget.

24 Luc. *V. a vobis dicitur.*) Sicuti quatuor tantum benedictionum capita recensuit Lucas, ita nunc quatuor maledictiones opponit, ut membra inter se respondeant. Ceterum antithesis ista non modo ad incutiendum impiis terrorem spectat, sed ad fideles excitandos, ne vanis & captiosis mundi illecebris indormiant. Scimus enim quam proclive sit reb. prosperis inebriari, vel irretiri hominum blanditiis. vnde etiam sit ut sepe inuideant reprobis filij Dei, quib. omnia prospera & secunda fluere vident. Porro diuitibus maledicit, non quibuslibet, sed qui consolationem suam in mundo accipiunt, hoc est acquiescunt in sua fortuna, ut futuræ vitæ obliuiscantur. Significat ergo, tantum abesse vt beatum hominem diuitiæ faciant, vt sepe in occasione exitij vertantur. Alioqui diuites à regno suo minimè arceat Deus: modò ne sibi laqueos complicant, vel spem suam figentes in terra, ianuam cælorum sibi præcludant. Eleganter Augustinus, qui vt diuitias filij Dei per se non esse in impedimento ostendat, Lazarum pauperem in sinum diuitis Abrahæ receptum fuisse admonet. Eodem sensu futuris maledicit ac ple-

nis: quia inflati præsentium bonorù fiducia, quicquid est cælestium bonorum respuunt. Idem & de risu sentiendum. nunc enim ridere intelligit qui Epicuræ lætitiæ dediti & in carnis voluptatibus demersi quicquid molestiæ pro tendenda Dei gloria subeundum foret refugiunt. Postremum Væ ad corrigendam ambitionem pertinet, quia enim nihil magis commune est quàm captare hominum plausus, vel saltem illis inescari: vt inde absterreat Christus suos discipulos, ostendit exitialem fore hominum gratiam. Hæc autem admonitio peculiariter ad doctores spectat, quibus nulla pestis magis metuenda est quàm ambitio: quia fieri non potest quin puram Dei doctrinam adulterent vbi hominum fauorem aucupantur. Quid dicit Christus, Omnes homines, referri debet ad filios seculi, qui non nisi impostoribus & pseudo prophetis applaudunt. nam fideles & probi sanæ doctrinæ ministri suam apud bonos laudè & gratiam habent. Tântum ergo prauus carnis fauor hinc damnatur: quia nemo Christi seruus esse poterit qui studebit hominibus placere, quemadmodum Paulus docet.

Gal. 1. 10.

MATTH. V.

MARC. IX.

LVC. XIV.

13 Vos estis sal terra. quòd si sal infatuatus fuerit, quo saluetur: ad nihil valet ultra nisi vt projiciatur foras & calculetur ab hominibus.

14 Vos estis lux mundi: non potest oppidum abscondi supra montem situm.

15 Neque accendunt lucernam, & ponunt illam subter modium, sed super candelabrum, & lucet omnib. qui sunt in domo.

19 Sic luceat lux vestra coram hominibus: vt videant vestra bona opera, & glorificent Patrem vestrum qui est in cælis.

49 Nam omnis homo igne salietur, & omnis victima sale salietur.

50 Bona res est sal. ceterum si sal insulsus fuerit, in quo ipsum condietur? Habete in vobis ipsi Salem, & pacem in nicen colite.

MARC. IV.

21 Et dicebat illis, Nūc lucerna incendiatur vt subter modium ponatur, an subter lectum: nonne vt super candelabrum ponatur?

34 Bonus est sal, si verò sal infatuatus fuerit, quo condietur?

35 Neque in terram neque in sterquilinum vtilis est, foras prociunt ipsum. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

LVC. VIII.

16 Nemo verò, quum lucernam accenderit, operit eam vase, aut subter lectum ponit: sed super candelabrum ponit vt intrantes videant lumen.

LVC. XI.

33 Nemo lucernam accendit & in abscondito ponit: neque subter modium, sed super candelabrum, vt qui ingrediuntur lumen videant.

13 Matth. *V. os estis sal terra.*) Quod proprium est doctrinæ, ad personas transfertur, quib. commissa est eius administratio. Christus enim, Apostolos vocando Salem terræ, intelligit eorum esse munus salire terram, quia scilicet nihil nisi insipidum habeant homines, donec sale doctrinæ cælestis conditi fuerint. Postquam autem illos admonuit ad quid vocati sint, graue illis & horribile iudicium denuntiat, nisi officio respondeant. Ac doctrinam quæ apud illos deposita est, sic bonæ conscientiæ & piæ rectæque vitæ annexa esse ostendit, vt quæ in aliis tolerabilis foret corruptio, in ipsis detestabilis sit, ac portenti loco habenda. ac si diceret, Si coram Deo insulsi sūt reliqui homines, vobis dabitur sal qui saporem illis cõciliet. si autem infatuati sitis, vnde vobis petendum erit remedium quod aliis conferre vos decet? Metaphoram verò suam scitè prosequitur Dominus, quòd dicit, alias res quæ à natura sua degenerant, esse tamen aliquo modo post corruptionem viles: sal verò etiã esse noxium, vt sterquiliniis quoque sterilitatem inducat. Summa est igitur, Incurabilem esse mor-

bum quòd verbi ministri & doctores seipfos adulterant ac inspidos reddunt: quia reliquum mundum sale suo condire debeant. Porro non ministris solum vtilis est hæc admonitio, sed cuncto gregi Christi, nam quòd velit Deum verbo suo terram saliri, sequitur insulsum coram ipso esse quicquid eo sale caret, quantumuis hominibus sapiat. Quare nihil melius est quàm cõdimentum admittere, quo solo nostra insulfitas corrigitur, sed iterum viderint salitores ne mundum in fatuitate sua foueant: multo etiam magis ne prauo eum & vitioso sapore inficiant. Itaque Papisarum improbitas minimè est ferenda, Quasi verò Christi consilium fuerit estranem suis Apostolis licentiam permittere, & eos cõstituere animarum tyrannos: ac non potius officij sui monere, ne à recta linea deflecterent. Pronuntiat Christus quales esse velit Ecclesiæ suæ doctores. Qui se pro Apostolis nullo iure venditant, hoc operculo tegunt quidquid abominationum ingerere libuit, quia Petrum & similes Christus vocauit sale terræ, nec interea expendant quàm grauis & seuera addita sit comminatio,

minatio, omnium esse deterrimos si infipidi reddantur. Hæc sententia quali ex abrupto ponitur apud Lucam: sed in eundem finem quo hic legitur, vt propria expositione opus non habeat.

49 Marc. *Omnis homo igne salietur.*) Ego hæc Maria verba; proximis Matthæi coniunxi: nõ quod sensu omnino conueniant, vel quod eiuſdem sint loci ac temporis, sed potiùs vt diuersum eiusdem sententię vſum melius ex comparatione perspicerent lectores. Quam de igne æterno loquutus est Christus apud Marcum hortatur suos ex opposito, vt se potiùs Deo nũc offerant igne & sale cõdiciendis, vt fiant sacrę victimæ, ne sibi peccatis suis ignem illum accersant qui nunquam exinguitur. Ignem saliri inpropria est loquutio: sed quia salis & ignis eadẽ est purgandi & excoquendi natura, idem verbum vtrique aptauit Christus. Nunc tenemus quænam fuerit huius sententię occasione scilicet recusat fideles igne & sale macerari: quandoquidem sine hoc condimento sancti Deo esse nequeunt. Alludit autem ad præceptum legis, vbi disertè vetat Deus ne qui sine sale fiat oblatio. Nunc autem Euangelij verbo saliri docet fideles vt sanctificentur. Quam deinde subiicit, Bonus est sal: generaliter ad omnes extendit quos semel Deus condire verbo suo dignatus est: ac hortatur vt saporem suũ semper retineant. Paulò quidem durior est metaphora, dum salẽ nominat quicquid salsum est: sensus tamẽ inde ambiguus non redditur, nempe, vbi saporem quo imbuti fuerunt per Dei gratiam sua ignauia perdidierint, nihil amplius esse remedij: atque ita deploratos esse qui fidem suam quæ cõsecrati erant, seque ipsos infatuant: quando non alio condimento bonus sapor acquiri potest. deinde incredulis esse peccatores qui exinanita Dei gratia corrupti sunt, sicuti sal terram & sterquilinum vitiat.

50 Marc. *Habete in vobis ipsiſ (salem).*) Potest hic varia esse acceptio huius vocis: vt significet boni odoris cõdituram quæ fide acquiritur, vel Spiritus prudentiam: sicuti quũ Paulus iubet sale cõditum esse sermonem nostrum, significat prophanis omnib. inepitiis & corruptelis purum ac purgatum esse debere, & spirituali gratia refertum, quæ ædificet si quæ odore perfundat omnes qui audiunt. Si placet hæc expositio, posterius membrum de mutua pace intelligere cõueniet, quæ sale illo fouetur: quia tamen magis probabile est pẽdere hanc postremam sententiã ex priori sermone, videtur mihi hortari Christus suos ad seruandum fidei vigorem, qui etiam alios abstergat. ac si diceret, Danda est vobis opera non tantum vt salsi intus sitis, sed etiam vt saliatii aliiq.

Quia tamen sal acrimonia sua mordet, ideo statim admonet sic temperandam esse cõdituram, vt pax interim salua maneat.

14 Marth. *Vos estis lux mundi.*) Quamquam omnes sumus nihj lucis postquam fide illuminati sumus, & iubemur lucernas ardentes manib. gestare, ne erremus in tenebris, imò etiam aliis viam vitæ monstrare: quia tamen præ aliis mandata sunt Apostolis Euangelij prædicatio, & Ecclesię pastoribus hodie mandatur, peculiariter hoc illis elogiũ tribuit Christus, ac si diceret, Hæc lege eos collocari in tali gradu, vt reliquis omnibus quasi è sublimi luceant. Postea addit duas similitudines, Neque oppidum in monte situm latere posse, Nec lucernam, quum accensa est, tolerare occultari, quibus verbis significat esse illis viuendum esse, ac si omnium oculis essent expositi. Et certè quo magis quisque eminent, eo grauius nocet malo exemplo si se perversè gerit. Vult ergo Christus Apostolos eo maiore studio intentos esse ad piẽ sanctęque viuendum, quàm quoslibet è vulgo obscuros homines: quia omnium oculi in eos quasi in lucernas coniecti sint: nec villo modo ferendos esse, nisi pietas & vitæ integritas, doctrinæ, cuius sunt ministri, respondeat. Apud Marcum & Lucam diſsimilis esse videtur huius similitudinis accommodatio. nam illic generaliter admonet Christus sedulò cauendum esse ne sibi peccandi licentiã quisquam tenebris fretus indulgeat: quia quod ad tempus occultum est, tandem pateſcit. Nisi fortè abruptos sermones vterque sine contextu recitat.

16 *Sic luceat lux vestra coram hominibus.*) Postquam Apostolos in eo gradu positos esse docuit Christus, vt tam vitia eorum quàm virtutes procul appareant in bonum vel malum exemplum: nunc iubet vitam ita cõponere, vt omnes ad Deũ glorificandum excitent. Videant, inquit, homines bona vestra opera, quia, teste Paulo, non tantum coram Deo, sed etiã corã hominib. fideles bona procurant. Nam quòd paulò post latebras & secessum quærere iubebit in bonis operibus, id tantum corrigendæ ambitioni dictum est. Nũc verò longè alium finem commendat, vnus scilicet Dei gloriam. Porro si bonorum operum gloria ritè tribui Deo nequit quin illi serantur accepta, & censeatur vnus eorum author: hinc apparet nõ sine aperta crassaque Dei contumelia liberum arbitrium extolli, quasi ex eius virtute bona opera vel in totum vel ex parte emergant. Rursus notandum est quàm benignè nobiscum agat Deus qui nostra vocat bona opera, quorum solidam laudem iure sibi ascriberet.

MATTH. V.

17 *Ne existimetis quòd venerim ad destruendam Legem aut Prophetas. non veni vt destruam, sed vt impleam.*

18 *Amen quippe dico vobis, donec prætereat cælum & terra, iota vnũ aut vnus apex non præterierit ex Lege, quòd omnia fiant.*

19 *Quisquis igitur soluerit vnũ ex mandatis hisce minimis, & sic docuerit homines, minimus vocabitur in regno cælorum, quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum.*

MARC.

LVC. XVI.

17 *Facilius est autem cælum & terram prætereire, quàm Legiſ apicem vnũ cadere.*

17 *Ne existimetis, &c.*) Etsi Christus, qua fuit vitæ perfectione, iactare meritò poterat se venisse ad implendam Legem: hic tamen de doctrina agitur, non de vita. Quia subinde clamabat venisse regnum Dei, & hominum animos insolita spe erigebat. discipulos etiam iniubabat Baptismo: probabile est suspensos ac dubios fuisse multorum animos, anxieque quæsisse quorsum spectaret ea novitas. iam teltatur Christus adè non esse doctrinæ suæ cum lege dissidium, vt optimè consentiatur cum lege & Prophetis: neque id modò, sed vt solidum complementum asserat. Duabus autem maximè causis adductus fuisse videtur ad testandum hunc legem & Euangelij consensum. Simulac emergit noua aliqua docendi ratio, id perinde vulgus arripit ac si rerum omnium conuersio fieret. talis autem erat Euangelij prædicatio (sicuti nuper attigi) vt spem faceret aliter constituendæ Ecclesiæ quàm prius fuerat. Putabant igitur vetus & vltatum regimen aboleri. quæ opinio multis modis valde noxia erat: pij enim Dei cultores nunquam Euangelium amplexi essent si fuisset à lege defectio: leues autem & turbulenti spiritus anxia arrepta totum religionis statum conuellerent cupidè aggressi essent. scimus enim quàm proteruè in rebus nouis exultet temeritas. Adhæc Christus pleròque ex Iudeis, tametsi profitebantur se Legem credere, videbat tamen profanos esse ac degeneres. sic enim res collapsæ erant in populo illo, tantis corruptelis referta erant omnia, adè puram doctrinæ lucem sua fœcioria vel malitia extinxerant Sacerdotes: vt non magna amplius legis reuerentia vigeret. Quòd si allatum fuisset nouæ doctrinæ genus, quod legi & Prophetis fidem abrogaret, miserè conculsa fuisset religio. Hæc prior videtur fuisse ratio cur negaret Christus se venisse ad soluendam Legem. quod licet ex contextu etiã colligere. nam confirmationis vice mox subiicit, fieri nõ posse vt vel vnus apex ex lege excidat. & eos doctores inalediciti qui non fideliter laborant in eius autoritate asserenda. Secũda autem ratio fuit, vt prauam calumniam dilueret qua se apud rudiores & ignaros grauiari sentiebat. hæc enim notam eius doctrinæ iniustam à Scribis inde apparet, quòd statim in ipsos inuehitur. Hoc Christi consilium nobis tenendum est, quòd Iudeos ita inuitat & hortatur ad suscipiendum Euangelium vt tamen retineat in legis obedientia. deinde quòd indigna probra & calumnias fortiter refellit, quib. conati erant hostes infamiam vel suspensum eius prædicationem reddere. nam si res dissipatas in melius restituere animus est, semper adhibenda est hæc prudentia & moderatio, vt agnoscat populus nõ conuelli propterea æternum Dei verbum, nec ingeri nouitatem quæ Scripturæ derogat, ne qua repugnantia suspicio piorum fidem labefaciat, ac ne insoleat temerarij homines nouitatis prætextu. deniq; vt profano verbi Dei contemptui obuiã eatur, neque apud indoctos vilescat religio. Defensio autem Christi quæ doctrinã suã purgat, animare nos debet, si hodie his patemus calumniis. Obiectum etiam Paulo fuit istud crimẽ, quòd apostata esset à lege Dei: quare nihil mirum si ex eodem figmento inuidiam nobis constare studet Papiſtæ. Exemplo autẽ Christi falsa crimina diluere cõuenit: interim tamen liberè profitenda est veritas, quanuis obrectationib. iniustis obnoxia. *Non veni vt destruar.*) Pollicitus quidem fuerat Deus nouum scdus Christi aduentu, sed simul ostende-

rat minimè diuersum fore à primo: quin potiùs hunc esse finẽ, vt scdus quod ab initio pepigerat cum suis, in perpetuò sanciret. Inſcribam, inquit, Leges meas in corda ipſorum, & peccata obliuiscar. his verbis adè non discedit à priori scdere, vt potiùs denuntiet stabile demum illud ac ratum fore vbi nouum successerit. atque hoc idem sibi volunt verba Christi, quum dicit se ad implendam legem venisse. verò enim impleuit, mortuam literam Spiritu suo viuificans: deinde ipsa exhibens quod sub figuris duntaxat ostensum fuerat. Ergo quod ad doctrinam, nulla nobis in Christi aduentu fingenda est legis abrogatio. nam quã æterna sit piè sanctitèque viuendi regula, immutabilem esse oportet, sicut vna est ac constans Dei iustitia quam illic complexus est. Quantum ad cæremõnias spectat, licet quiddam aduentitium censerentur, solo tamen vsu fuerunt abrogatæ: significatio verò magis comprobata fuit. quare ne cæremõniis quidem aduentus Christi quicquam detraxit: quin potiùs exhibitæ vmbra veritas firmitatem illis conciliat, dum solidum effectum cernentes, agnosimus non vanas neque inutiles fuisse. Ideo diticam sacrum hunc Legem & Euangelij nexum inuictabilem seruare, quem multi perperam dissoluunt. neque. n. hoc ad stabiliendã Euangelij fidem parum valet, dum audimus nihil aliud esse quàm legis complementum, vt mutua concordia Deum communem authorem referant.

18 *Donec prætereat.*) Lucas paulo aliter, sed eodẽ scsũ, *Facilius est cælum & terram prætereire quàm cedere vnum legis apicem.* docere enim vtroq; loco Christus voluit, in tota mundi machina nihil esse tam stabile quàm firma est Legis veritas, & quidẽ omni ex parte. Argutiùs ludunt quidam in voce Donec: quasi cæli & terræ tráitus, qui futurus est extremo iudicij die, finẽ allaturus sit Legi & Prophetis. Et certè quemadmodum tunc linguæ cessabunt & Prophetiæ abolentur, ita scriptam Legem cum expositione destitutam arbitror. Sed quia simplicius loquutum esse Christum existimo, talibus illecebris pascere nolo lectorum aures. Ergo hoc tenere sufficiat, ruiturum potius esse cælum totanque mundi machinam miscendam esse, quàm vacillet legis stabilitas. Sed quid est, omnia legis fieri vsque ad minimũ apicem: videmus enim quantum à perfectã Legis obseruatione distent homines, etiam qui Spiritu Dei sunt regeniti. Respondeo, istud Fieri, non referri ad hominum vitam, sed ad solidam doctrinæ veritatem. acsi diceret, Nihil esse fluxum in lege, nihil temere positum: ideo fieri non posse vt inde vna litera euaneſcat.

19 *Quisquis igitur soluerit.*) Hic nominatim loquitur Christus de præceptis vitæ vel decem verbis, ad quorum præscriptũ omnes Dei filios vitã suam formare decet. Itaque falsos & peruersos esse doctores pronuntiat qui discipulos non continent legem obsequio, ac indignos esse qui locum in Ecclesia obtineant quicunque minima in parte Legis autoritatem enervant: probos autem & genuinos esse Dei ministros qui legis obseruantiam cum vitæ exemplo, tum verbis commendant. Porro minima legis mandata vocat ex sensu hominum: nam etsi non idem omnibus inest pondus, sed, dum inter se conferuntur, alia aliis minorata sunt: nihil tamen minutum censere fas est de quo præcipere dignatus est cælestis

istis Legislator. quantum enim sacrilegium est quicquam contemptim accipere quod ex sacro eius ore prodierit? nam hoc modo in ordinem cogitur eius maiestas. quare ubi minuta præcepta vocat Christus species est concessionis. Quam dicit, Minimus vocabitur, allatio est ad id quod paulo antè dictum erat de præceptis: sensus tamen clarus est, reiectum iri, tanquam postremis hominum, qui Legis doctrinam vel in vna syllaba contemptibilem reddiderint. Regnum cælorum pro Ecclesiæ renouatione accipitur, vel secundum Ecclesiæ statu, qualis iam tunc surgebat ab Euangelij prædicatione. Ita Luca 7. d. 28. maiore n. Iohanne facit Christus qui minimus est in regno Dei. ratio loquacioris est, quia Deus modum Filij sui manu instaurans, regnum suum solidè constituit. Ergo Christus in Ecclesiam suam ubi renouata fuerit, admittebat negat doctores, nisi qui fidi erūt le-

gis interpretes, & integram eius doctrinam asserere studebunt. Sed quaeritur annon ceremoniæ inter præcepta Dei forent, quarum tamen minimè exigenda est nunc observatio. Respondet, spectandum esse legislatoris consilium & finem. nam quia ceremonias præcepit Deus, vt temporalis esset externus earum vltus, significatio autem æterna, non soluit ceremonias qui earum effectum retinens, quod vmbatile est omittit. Jam quum à regno suo exterminet Christus qui ad Legis contemptum affuefaciant homines, prodigiolus est eorum stupor quos nō pudet sacrilegia indolentia remittere quod Deus feuerè exigit: & venialis delicti prætextu, legis iustitiam pessundare. Rursus notandum est quod probis ac sanctis doctoribus tribuit elogium: nempe quod ad seruandam legem non verbis tantum hortetur homines, sed in primis vitæ exemplo.

MATTH. V.

MARC. L. C.

20 *Dico enim vobis quia nisi abundauerit iustitia vestra plusquam Scribarum & Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum.*

21 *Audistis quoniam dictum est antiquis, Non occides: qui autem occiderit, reus erit iudicio.*

22 *Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio: qui autem dixerit fratri suo racha, reus erit concilio: qui autem dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis.*

20 *Nisi abundauerit.*) Perstringit Scribas, qui maculam Euangelij doctrinæ aspergere moliebantur quasi esset legis dispartio. Hac de re quidem non disputat, sed tantum breuiter ostendit nihil minus in eorum animis regnare quam legis zelū. ac si dixisset, Mihi se infestos esse simulat quia nolint violari legem: atque eorum vita apparet quam frigidè legem colant: imò quam securè illudant Deo, dum se laruata ac ficticia iustitia apud homines venditant, sic plerique interpretes. Sed vide annoi vitiosum docendi genus magis instimulet, quo populum in buerant Pharisei & Scribæ. Nam quum legem Dei restringerent tantum ad externa officia, discipulos suos, quasi simias, ad hypocritam formabant. Nō inficior quidem aquè perperam, in dō deterius vixisse quam docebant. ideo libenter fucosam falsæ iustitiæ ostentationem cum peruersa doctrina complector. Quod tamen præcipuè in hanc inuechatur Christus, ex sequentibus. facile patet, ubi legem repurgans à prauis eorum commentis, suæ puritati restituit. in summa, quod illi à Scribis iniquè obiectum fuisse diximus, in ipsos validè retorquet. Videte, inquit, quam dextri sint ac idonei legis interpretes: iustitiam enim fabricant quæ ianuam cælorum præcludat suis cultoribus. Tenendum est memoria quod alibi diximus, Phariseos adiungi Scribis ad amplificationè: quia secta illa sanctimoniam famam præ aliis sibi acquisierat. Quamquā falluntur qui à diuisione putant sic fuisse dictos, quasi à vulgari ordine segregati, proprium sibi gradum vendicarent. vocati enim sunt Pherusim, hoc est interpretes: quia non contenti simplici litera, clauem se habere profitebantur ad eliciendos arcanos sensus. vnde nata est immensa eorum farrago, quæ ad se magisterium trahentes impia libidine parique supercilio figmenta sua in Scripturæ locum obtrudere ausi fuerint.

21 *Audistis quod dictum sit.*) Cohæret hæc sententia

et alia sequentes cum proximo dicto: fufius enim per species exponit Christus quam tortuosè legem depaueant Pharisei, vt eorum iustitia nihil aliud quam scoria sit. Decepti autem fuerunt, qui putarunt hanc esse Legis *επαυση*, ac Christum suos discipulos in altiore perfectionis gradum extollere, quam potuerit Moses crasum carnalemque populum, qui vix discende elementis idoneus erat. Ita inualuit opinio, iustitiæ initium traditum olim fuisse in lege, perfectione verò in Euangelio doceri. atqui nihil minus propositum Christus habuit quam aliquid mutare vel nouare in legis præceptis. illic enim Deus semel fixit viuendi normam, cuius nunquam eum pœnitentibus. Sed quum lex adulterinis cõmentis corrupta foret, ac in profundum sensum detorta, Christus à talib. eam corruptelis vendicat, ac ostendit genuinū eius sensum à quo descuerat Iudæi. Quod autem legis doctrina nō inchoet modò, sed absoluat rectā vitam, vel ex vno hoc capite colligitur, quod requirit perfectū Dei ac proximi amorem. Porro qui tali amore præditus est, nihil illi deest ad summam perfectionem. Ergo lex quoad bene viuendi præcepta, ad metam iustitiæ homines adducit. Ideo Paulus non in seipsa infirmam, sed in carne nostra facit. Quod si tyrocinium duntaxat traderet veræ iustitiæ, friuola esset illa Moysis contestatio, Cælum & terram testor, quod tibi ostēderim hodie viam vitæ & mortis. Item, Et nūc Israel, quid abs te postulat Deus tuus nisi vt sibi penitus adhaereas? Inanis etiam ista esset promissio & frustratoria, Qui fecerit hæc, viuat in ipsis. Quod autem nihil in eius præceptis corrigere voluerit Christus, ex aliis locis aperte liquet. nam qui volunt ad vitam ingredi per bona opera, eos nihil aliud quam legis mandata seruari iubet. Nec aliunde tam ipse quam Apostoli piè sanctæque viuendi præcepta deducunt: & sanctæ atrocem Deo legis autori faciunt iniuriam qui

Deut. 30.
d. 19.
Deut. 10.
c. 12.
Leuit. 18.
A. 5.

tantum oculos, manus & pedes illi componi fingunt ad fucosam bonorum operum speciem : in solo autem Euangelio doceri amandum ex corde esse Deum. Facessat igitur error ille, legis defensus hic à Christo corrigi, neque enim fingendus est Christus novus legislator, qui ad æternam Patris sui iustitiam aliquid addat : sed tanquam fides interpres audiendus est, vt sciamus qualis sit Lex, quorum tendat & quousque pateat. Nunc videndum restat quid dānet Christus in Phariseis, & quid ab eorum commentis illius interpretatio differat. Summa est, quòd Legis doctrinam ad politicum ordinem transfulerāt, vt sufficeret externis officiis desungi. ita fiebat vt se ab homicidio absolueret quisquis hominem manu non occiderat se purum & castum putaret coram Deo, quisquis adulterio corpus non polluerat. Hæc verò erat minime ferenda Legis profanatio, quum certū sit spiritualem Dei cultum vbiq; à Mose requiri: & Deus qui cā tulit per manum Moysis, pro sua natura cordibus non minus quàm manibus & oculis loquutus sit. Adducit quidē Christus Legis verba, sed se ad communem vlti captum accomodat: ac si diceret, Hactenus iudicialis inter vos legis expositio per Scribas vulgata est, satis esse si quis manus ab homicidio & vi abstineat : ego autem moneo, longè altius nitendum esse, & quia charitas legis est perfectio, violari proximum dico quoties aliquid aduersus eum minus amicè committitur. Posterius membrum quod recitat, Reum fore iudicio qui hominem occiderit: confirmat quod nuper dixi, vitium illud reprehendi à Christo, quòd Lex Dei quæ regendis animis tradita fuit, in politiam conuersa erat.

22 *Ego autem dico vobis.*) Responsum suum non præcepto Moysi opponit, sed vulgari Scribarum figmento. Porrò quia vetustatem iactabant Pharisei (vt serè solet longi temporis præscriptio

obtendi ad tuendos errores) Christus ad suam auctoritatem, cui meritò cedere debet omnis vetustas, populū reuocat. vnde colligimus quanto præponderet veritas tam consuetudini quàm annorū numero. *Dixerit fratri suo.* Tres gradus condemnationis ponit Christus extra manuum violentiā: quo significat præceptum illud Legis non manus tantum cohibere, sed affectus omnes charitati fraternæ contrarios. ac si diceret, Qui tantum fratrib. irati fuerint, vel superbè insultauerint, vel læserint aliquo conuictio, homicidas esse. tam quum certū sit vocem Racha medio loco statui inter iracundiam & manifestum probrū: nō dubito quin spernentis vel aduersantis fuerit interdictio. Tametsi autem gehenna ignis eos solos aduictio Christus qui vsque in apertum conuictum profilit, non tamen iracundiam eximit ab hac pœna, sed ad terrena iudicia alludens testatur Deum occultæ etiam ira futurum iudicem, vt eam puniat. Quia autem vltra progreditur qui indignationem amarulento sermone prodit, eum fore reum dicit coram toto cælesti confessu, vt grauiorem pœnam sustineat. Qui verò vsque ad conuicta eruperint, eos addicit gehennæ ignis, significans odium & quicquid charitati aduersum est, ad mortis æternæ reatum sufficere, quauis nulla vis intercesserit. Quin gehennæ nomen translaticium sit minimè dubium est. ²³ Hebræis vallem significat. Porrò vallis Hennō locus erat nefanda superstitione infamis, quòd illic infantes suos idolis mactarent. Hinc factum est vt sancti viri, quo illa scelerata impietas maiore in odio esset, pro inferno acciperent, vt ipsum quoq; nomen tanquam omnium ac detestabile populus horreret. Tempore Christi apparere receptum fuisse loquendi morem, nec seie aliter tunc vocatum fuisse infernum quàm gehennam, voce à natiuo sono paululum deflexa.

M A T T H. V.

23 *Itaque si obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris quòd frater tuus habet aliquid aduersum te,*

24 *Relinque illic munus tuum coram altari, & abi, prius reconcilieris fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum*

25 *Habeto benevolentiam cum aduersario tuo cito, dum es in via cum illo : ne quando te tradat aduersarius Iudici, & Iudex te tradat ministro, & in carcerem conijciaris.*

26 *Amen dico tibi, non exibis illinc donec solueris vltimum quadrantem.*

23 *Si obtuleris munus.*) Hac clausula confirmat & simul explicat superiorem doctrinam. Sūma enim est, tunc demum satisfieri Legis præcepto quo vetatur occidere, si consensus & fraternum benevolentiam cum proximis nostris fratemus. Atque vt nos magis afficiat Christus, ipsa quoque pietatis officia pronuntiat ingrata esse Deo & ab ipso repodiari, si inter nos dissidemus. Nam quum iubet eos qui vnum aliquem ex fratribus læserunt, redire prius cum illo in gratiam quàm munus suū offerant : significat, quantisper alieni sumus nostra culpa à proximis, accessum nobis ad Deum

M A R C.

L V C. X I I.

58 *Quum enim vadis cum aduersario tuo ad magistratum, in via da operam vt libereris ab illo: ne forte pertrahat te ad Iudicem, & Iudex tradat te exactori, & exactor conijciat te in carcerem.*

59 *Dico tibi, non exibis inde donec vltimum etiam minutum reddas.*

non patere. Quòd si odiis suis totum, quem Deo impendunt, cultum polluunt homines & corrumpunt, hinc colligimus quanti æstimet mutuā inter nos concordiam. Potest tamen hic obici quæstio, Annon absurdum sit charitatis officia pluris fieri quàm Dei cultum. Nam aut præposterum Legis ordinem dicamus esse oportet : aut prior tabula secundæ præferri debet. Solutio facilis est. neque enim aliò spectant Christi verba, quàm falsò & inaniter profiteri se Dei cultores, qui fratres suos iniuste læsos superbè etiam cõtemnunt. Nam vna specie per synecdochè externa Diuini cultus exercitia

exercitia designat, quibus sæpe homines pietatem magis simulant quam verè testentur. Et notandū est, Christum pro illius seculi ratione de sacrificiis loqui. Hodie dissimilis est nostra conditio: doctrina tamen eadem manet, vitiosum scilicet esse quicquid Deo offerimus, nisi cum fratribus nostris sumus concordēs, saltem quoad in nobis est. Eleemosynas Scriptura vocat sacrificia boni odoris: audimus tamen ex ore Pauli eum nihil esse qui totam suam substantiam consumit in pauperes, nisi charitatem habeat. Denique pro filiis non sufficit neque agnoscat Deus, nisi qui se hominibus vicissim exhibent fratres. Tametsi autem Christus tantum eos qui iniuria affecterunt fratres, iubet ipsis placandis operam dare: sub vna tamen specie ostendit quam pretiosa sit Deo fraterna concordia. Longè etiam plus exprimit, quam iubet munus relinquere ante altare, quam si dixisset frustra in templum venire homines, aut sacrificia vouere Deo, quando dissidium habent cum proximis.

25 *Habeo beneuolentiam.*) Tametsi videtur Christus vltra progredi, nec tantum hortari ad reconciliationem qui fratris iniurias tecerunt, sed etiam qui iniuste læsantur: ego tamen in alium finem spectasse interpretor, nempe vt aniam præderet odus & discordiis, modumque fouendæ beneuolentiæ ostenderet. Vnde enim omnes iniuriæ, nisi quod singuli nimium tenaces sunt sui iuris? hoc est, suis commodis cum aliorum damno nimis sunt addicti? Omnes enim ferè exacerat peruersus sui amor, vt sibi in pessimis causis blandiatur. Christus itaque, vt odus, similitatibus, pugnis, & omnibus iniuriis occurrat, pertinaciam illa, horum malorum fontem, corrigit, ac iubet suos ad moderationem & æquitatem propensos esse, vt summo iure cedentes, pacem & amicitiam tali æquitate redimant. Optandum quidem foret ne qualis vnquam inter nos vel controuersia incidere: & certè nunquam in contentionem vel certamen prorumperent homines si vigeret inter eos ea quæ debet mansuetudo, sed quia fieri vix potest quin suboriantur aliqua lites, remedium ostendit Christus quo statim componi queant, nempe si frenum cupiditatis nostris iniicimus, & potius cum damno nostro transigere parati sumus, quam

vt inflexibili rigore ius nostrum persequamur. Christum tamen hac exhortatione sapius vti videtur ex Luca cap. 12. vbi non refertur sermo habitus in monte, sed epitome ex variis Christi sententiis colligitur. Inde etiam apparet quid sit in via transigere: nempe priusquam ad iudicem peruentum fuerit. *Tradat te aduersarius iudici.* Partem hanc metaphorice quidam exponunt, & celestem iudicem nobiscum summo iure acturum, vt nihil profice reuittat, nisi pacificare studemus quas habemus cum proximis nostris lites. Ego tamen simpliciter accipio, quod admoneat Christus hoc humanitas etiam nobis esse vti, vt maturè transigamus cum aduersariis: quia rixosis sæpe damnosa est sua cupiditas. Interea non nego quin similitudo aprè ad Deum transferatur, quod scilicet iudicium absque misericordia sentiet qui implacabilis fratribus, vel ad extremum contentiosus fuerit. Cæterum plusquam ridiculi sunt Papistæ, qui in perpetua loci huius allegoria Purgatorium suum fabricant, nihil apertius est quam Christum de beneuolentia inter homines colenda disserere. Illi nulla religio est sine pudore verba eius peruertere, & in sensum prorsus extraneum torquere, modo inuocetis fucum faciant. Sed quoniam longè refutatione indigni sunt, vno tantum verbo vitanda quam pudenda sit eorum insectia. Aduersarium fingunt esse diabolum. Atqui fideles suos ei beneuolos esse Christus iubet. Ergo vt Purgatorium suum inueniant Papistæ, diabolicos amicos & fratres esse prius oportet. Quadrantem esse quartam partem assis notum est. hic autem pro teruncio vel minuta alia pecunia capitur, quemadmodum etiam ex Luca patet. Iam si caullis agere libeat, hinc quoque refellitur insolitas Papistarum, nam si Purgatorius semel ingressus, nunquam inde exibat donec soluerit vitium quadratem: sequitur irrita esse quæ vocant pro mortuis viuorum suffragia. Neque enim alios admittit Christus qui satisfactione sua debitorem absoluant, sed disertè ab vno quoque solutionem eius quod debet exigit. Quod si inutiles sunt Missæ & reliqua piacula, quantumvis ferueat ignis Purgatorius, frigeant tamen Sacerdotum & Monachorum culina, quarum in gratiam tanto studij ardore pro illo pugnant.

MATTH. V.

MARC. | LVC.

27 *Audiſtis quod dictum fuerit antiquis, Non committes adulterium.*

28 *At ego dico vobis quod quicumque aspexerit mulierem ad concupiscendum eam, iam adulterium commisit cum ea in corde suo.*

29 *Quod si oculus tuus dexter obstaculo tibi fuerit, erue illum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.*

30 *Et si dextra tua manus obstiterit tibi, amputa eam, & projice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.*

27 *Non committes adulterium.*) Pergit Christus in sua disputatione, quod Lex Dei non sit tantum politico modo vitæ magistra ad formandos externos mores: sed puros quoque & integros cordis affectus requirat. Tenendum verò memoria est quod prius monui, quamuis referat Christus Legis verba, crassum tamen & adulterinum sensum quæ sinistra interpretes induxerant, ab eo reprehendi.

Iam enim ipse præfatus est, se non venisse nouum legislatorem, sed fidum interpretem Legis semel datæ. Quia autem obijci poterat longo vsu inueterasse illud commentum, nominatum id fatetur Christus. Sed hoc modo anticipat, præiudicium ex erroris vetustate non debere fieri.

28 *Qui aspexerit mulierem.*) Consilium Christi est generaliter carnis libidinem damnare. Dicit g. iijj.

igitur adulteros esse coram Deo non tantum qui alienas uxores corruperint, sed qui oculos polluerint impudico aspectu. Est autem synecdochica loquutio, quia homines adulterij reos faciunt non tantum oculi, sed cæcæ etiam cordis vltiones. Ideo Paulus castitatem in corpore & spiritu constituit. Cæterum satis habuit Christus crassum commentum quod obtinuerat refellere, quia putabant non nisi ab externo adulterio cauendum. Quia tamen ubi plurimum oculi animos suis lenociniis sollicitant, & libido quasi per istas tores penetrat, hac loquendi forma vsus est Christus quum vellet concupiscentiam dammare: idque ex verbo Concupiscentiæ facile elicitur. Quo etiam doceatur, adulteros cenferi coram Deo non tantum qui fixo consensu fornicationem in animis concipiunt, sed qui admittunt quasvis punctiones. Quare nimis crassa est & supina Papisarum hypocritis, qui concupiscentiam negant peccatum esse, donec totum cor assentiatur. Sed nihil mirum est ita extenuari ab illis peccatum, quando socordes & prorsus stupidi in vitis suis reputandis esse oportet qui iustitiam operum meritis adscribunt.

29 *Si oculus tuus.*) Quia in hac carnis & naturæ imbecillitate videri poterat Christus nimis seue-

rè vrgeri homines, occupat omnes illas querimonias. In summa, significat, quantumuis difficile, arduum, molestum, vel asperum sit quod præcipit Deus, nihil tamen excusationis inde captandum esse: quia plurius nobis esse debeat iustitia Dei quam alia omnia quæ chara in primis & pretiosa sunt. ac si dixisset, Non est quod mihi obicias, te vix posse oculos huius illuc vertere quin ex improviso illecebræ aliquæ obrepant. oculis enim tuis potius renuntiandum est quam vt discedas à mandatis Dei. Neque tamen intelligit Christus mutilandum esse corpus vt pareamus Deo, sed quia libenter optarent omnes non ita strænarî sensus suos quin liberum haberent eorum vsum, Christus hyperbolicè docet rescandum esse quicquid nos impedit ne obsequium Deo præstemus quale flagit in Lege sua. Atque id consultò facit: quia nimis licenter sibi homines hæc in parte indulgent. Si purus esset animus, oculos quoque & manus haberet sibi obsequentes, quibus certum est nullum inesse proprium motum. In eo autem grauitè peccamus, quòd ad eò non sumus solliciti, vt decebat, in cauendis illecebris, vt potius ad malum vltro prouocemus sensus nostros effræni licentia.

MATTH. V.

MARC.

LVC. XVI.

31 *Dicitur est autem, Quicumque repudiauerit uxorem suam, dei illi libellum diuortij.*

32 *At ego dico vobis, quisquis repudiauerit uxorem suam nisi causa stupri, facit eam mæchari: & quicumque repudiatam duxerit, mæchatur.*

31 *Quicumque repudiauerit.*) Quia opportunior erit tractandæ subtilis & explicandæ doctrinæ locus capite 19. Marthæi, nunc breuiter percurram quod hic Christus dicit. Sicuti falsò defunctos se erga Deum putabant Iudæi si Legem politico more seruarent: ita rursus quicquid Lex politica non prohibebat, stultè imaginabatur sibi esse licitum. Diuortia quæ fieri solebant cum vxoribus, Moses quoque externum ordinem non vetuerat, sed tantum cohibendæ libidinis causa iusserat dari repudiatis vxoribus libellum diuortij. Erat autem quoddam manumissionis testimonium, vt libera esset in posterum mulier à mariti iugo & potestate. simul vir constebatur se non dimittere vxorem ob crimen aliquod, sed quia non placeret. Hinc error inualuerat, nullam in tali repudio culpam esse, modo Legi satisfieret. Sed perperam sumebant piè sanctæque viuendæ regulam ex iure ciuili. Nam leges politicæ interdum ad hominum mores flectuntur: Deus verò Legem spiritualem ferendo non

18 *Quisquis dimittit uxorem suam, & aliteram ducit, adulterium committit: & quisquis dimissam à marito ducit, adulterium committit.*

respexit quid possint homines, sed quid debeant. Ideo illic perfecta integræque iustitia continetur, quantumuis eius præstandæ facultas non deficiat. Itaque admonet Christus, non protinus licere coram Deo si quid Lex politica Mosis tolerat. Prætextu Legis, inquit, se absoluit qui vxorem dimittens, dar illi repudij libellum. at sanctus est cõiugij vinculum, quàm vt hominum arbitrio vel potius libidine soluiatur. Tameñ enim mutuo consensu sese coniungunt vir & vxor: Deus tamen nodo indissolubili eos astringit, ne postea liberum sit discedere. Additur tamen exceptio, nisi ob fornicationem. Meritò enim abiicitur mulier quæ perfidè coniugium violauit: quia eius culpa abrupto vinculo libertas viro parta est.

32 *Facit eam mæchari.* Quia ferebat libellus repudij, vt mulier à priorè marito soluta, transfret ad nouas nuptias, meritò damnatur quasi productor qui vxorem sibi Diuinitus adiunctam aliis præter ius & fas prostituit.

MATTH. V.

MARC.

LVC.

33 *Rursum audistis quòd dictum fuerit antiquis, Non peierabis: sed per solnes Domino quæ iuraueris.*

34 *At ego denuntio vobis ne iuretis omnino: neque per cælum, quia thronus est Dei:*

35 *Neque per terram, quia subsellium est pedum illius: neque per Hieroselymam, quia ciuitas est magni Regis:*

36 *Neque per caput tuum iurabis: quia non potes unum pilum album vel nigrum facere.*

37 *Sed erit sermo vester, est, est: non, non. porro quod est extra hæc, ex malo est.*

33 *Non peierabis.*) Hic quoque non Legis correctio est, sed potius germana interpretatio. Deus enim non modò periuria in Lege damnauit, sed iurandi leuitatem, quæ nominis eius reuerentiæ derogat. neque enim solus accipit nomen Dei frustra qui peierat, sed qui in rebus friuolis, vel in communi sermone temerè & contempti nomen Dei arripit. Porro quam Lex quamlibet nominis Dei profanationem damnet, Iudæi in solis periuriis culpam esse fingebant. Crassum hunc errorem Christus reprehendit, quòd sibi fas esse putent Dei nomine impunè abuti, modò iurando non fallant. Sanctè quidem præcipitur ut soluamus Deo iuramenta. nam qui post nomen Dei interpositum proximos fraudat & decipit, non hominibus tantum, sed Deo facit iniuriam. Sed vitiosum est ad vnam partè restringere quod latius patet. Aliqui istud Persoluere ad vota referunt, quum Deo aliquid religionis causa promissum est. Sed loquutio hæc pactis omnibus & promissis optimè quadrat, quæ adhibito Dei nomine sancta sunt. nam Deus tunc medius inter duas partes sponsor statuitur, cui fidem suam obligant.

34 *Ne iuretis omnino.*) Multos decepit particula Omnino. vt putarent generaliter quoduis iusiurandum à Christo damnari. Atque ad hunc immodicum rigorem quosdam non malos homines impulit olim effrenis iurandi licentia, quam videbant in mundo passim grassari. Et Anabaptistæ hoc prætextu valde tumultuati sunt, quasi nullam ob causam iurare permitrat Christus dum omnino iurare vetat. Atqui non aliunde petenda est expositio quam ex verborum contextu. Continuo post sequitur, Neque per cælum, neque per terram. Quis non videt species istas exegeticè additas fuisse quæ prius membrum distincta enumeratione clariùs exprimerent? Habebant Iudæi obliquas vel indirectas, vt loquuntur, iurandi formas: & quum iurarent per cælum, terram vel altare, hoc serè pro nihilo duebant. & quemadmodum vitium aliud ex alio nascitur, hoc colore fucabant minus apertam nominis Dei profanationem. Huic vitio vt occurrat Christus, pronuntiat omnino non esse iurandum vel hoc vel illo modo, neque per cælum, neque per terram, &c. Vnde colligimus, particulam Omnino non ad substantiam, sed ad formam referri, ac si dixisset, Neque directè. alioqui superuacuo erat species istas recensere, quare vnà cum rixadi libidine crassam inscitiam Anabaptistæ produnt, dum vocem vnam morosè vrgendo, totum sermonis tenorem clausis oculis prætereunt. Si quis obiciat, nullum iusiurandum à Christo permitti. Respondeo, ex Legis intentione debere intelligi quod dicit eius interpres. Summa ergo huc redit, aliis modis frustra accipi Dei nomen quam peierando. Ideo ab omni superflua iurandi licentia abstinendum esse, nam vbi iusta ratio cogit, Lex nõ modò permittit iurare, sed disertè etiam iubet. Itaque nihil sibi aliud voluit Christus, quam illicita esse iuramenta omnia quæ sacrum Dei nomen abusu aliquo profanant: cuius reuerentiæ seruire debue-

rant. *Neque per cælum.* Falluntur qui exponunt has iurandi formas à Christo corrigi quasi vitiosas, cò quòd per solum Deum iurandum sit. rationes enim quas adducit, magis in cõtrariam partem inclinant, quòd scilicet tunc quoque iuretur per nomen Dei quum cælum & terra nominantur: quia nulla est pars mundi cui Deus nõ insculpsit gloriæ suæ notam. Videtur tamen hæc sententia non congruere cum Legis præcepto, vbi Deus per nomen suum iurare disertè iubet: item cum tot Scripturæ locis, vbi cõqueritur iniuriam sibi fieri quoties iuratur per creaturas. Respondeo corruptelam esse idololatriæ affusè, quum vel iudicij potestas, vel testimonij probandi authoritas illis deferretur. spectandus est enim ipse iurandi finis, quòd scilicet homines appellat Deum perfidiæ vitio rem & veritatis prælidem. Hic honor aliò transferri nequit quin violetur eius maiestas. Hac ratio ne dicit Apostolus non ritè iurari nisi per maiorem: & hoc soli Deo esse propriù vt per se ipsum iuraret. Ita quisquis olim per Moloch vel per aliud idolum iurabat, tãtundem minuebat ex iure Dei, quòd alium eius loco substitueret cordium cognitorem & iudicem in animas. Et hodie qui per Angelos vel sanctos mortuos iurant, spoliato Deo, inane illis numen affingunt. Diuersa autem ratio est quum per cælum & terram iuratur ipsius opificis intuitu. Neque enim in creaturis subsistit iusiurandi religio: sed Deus ipse solus aduocatur in testem, productis in medium gloriæ eius symbolis. Porro cælum Scriptura Dei solum vocat, non quòd illic sit inclusus, sed vt discant homines sursum mentes attollere quoties de ipso cogitant, nec quicquam terrenum vel humile de ipso imaginentur. Imò terra, scabellum pedum eius ideo vocatur vt sciamus ipsum vbique diffusum nullis locorum spatii capi. Hierosolymæ sanctitas ex promissione pendeat. Sancta ergo fuit, quòd eam Dominus in sedem ac domicilium elegerat sui imperij. Quum iurant homines per caput suum, vitam suam, quæ singulare est Dei donum, tanquam bonæ fidei pignus, in medium adducunt.

37 *Sed erit sermo vester.*) Iam Christus secundo loco remedium præscribit: nempe vt sincerè & bona fide inter se contrahant homines: quia tunc non minoris erit sermonis simplicitas quam sit iusiurandum inter eos qui sinceritatem nõ colunt. Et certè hæc optima est corrigendis vitiis ratio, notare fontes ex quibus manant. Vnde tanta iurandi procliuitas, nisi quòd in tanta vanitate, in tot fallaciis, in cõstantia, futilitate nihil serè creditur? Candorem igitur in verbis nostris & constantiam requirit Christus, ne iurare amplius necesse sit. Repetitio enim tam affirmationis quam negationis huc spectat, dicitis nostris standum esse, vt inde appareat ingenuitas. Quia autem hæc vera est & legitima contrahendi ratio, vbi non aliud in lingua habent homines quam in corde, pronuntiat Christus ex malo esse quicquid ultra est. neque enim mihi probatur quorundam expositio, iusiurandum eius culpæ debere tribui qui fidem loquenti non habet. Sed Christus, meo iudicio, ex hominum vitiis manare docet quòd iurare

coguntur : quia si inter eos vigeret bona fides , si varij non essent , nec flexiloqui , colerent eam simplicitatem quam dicitur natura. Neque tamen se-

quitur quin licitum sit iurare quoties id necessitas postulat : quia purus est multarum rerum usus quarum vitiosa est origo.

MATTH. V.

38 *Audistis quod dictum fuerit, Oculum pro oculo, & dentem pro dente.*

39 *At ego dico vobis, Ne resistatis malo: sed quisquis impegerit alapam in dexteram tuam maxillam, obuerte illi & alteram:*

40 *Et ei qui tecum velit iudicio contendere, ac tunicam tuam tollere, permitte illi & pallium:*

41 *Et qui te aegerit ad miliarium vnum, abito cum illo duo.*

38 Matth. *Oculum pro oculo.*) Hic alius error corrigitur, quod quum Deus Iudices & magistratus sua Lege iussisset iniurias pari poena vicisci, quisque eo prætenu sibi vltionem iubebat. Ergo se peccare non putabant, modò ne quem priores lacerarent, sed læsi par pari rependerent. Christus autem contrà admonet, quauis iudicibus mandata sit communis defensio, & ordinati sint vindices ad cohibendos improbos, ac vim eorum reprimendam : debere tamen vnumquenq; patienter ferre illatas sibi iniurias.

39 *Ne resistatis malo.*) Duplex est resistendi modus: alter quo innoxie attemus iniurias: alter quo retaliamus. Quanquam autem Christus suis non permittit vt vim vi repellant, non tamen prohibet quin descectat ad iniusta violentia. Atque huius loci Paulus nobis optimus esse potest interpres, dum iubet potius vincere malù bono quam vt maleficiis certemus, ad Romanos cap. 12. d. 17. Notanda est enim antithesis inter vitium & correctionem. Hic de talione agitur, eius licentiam vt Christus suis discipulis prædicat, malum pro malo vetat rependere. deinde longius extendit patientiæ legem, vt non tantum feramus taciti acceptas iniurias, sed potius nouis tolerandis nos paremus. Huc in summa spectat tota admonitio, vt obliuiscerentur discipuli quicquid malorum ipsis illatum fuerit, ne læsi in odium vel malevolentiam prorumpant, aut vicissim nocere cupiant: sed cõpositi sint ad maiorem tolerantiam, si crescat ac magis irriteretur malorù impobitas & libido. *Quisquis impegerit alapam.* Inulsè Iulianus & similes calumniant sunt doctrinam Christi, quasi leges & iudicia funditus euerteret. nam sicuti Augustinus scitè & prudenter epistola 5. differit, nõ aliud fuit Christi consilium quam fidelium animos ad moderationem & æquitatem formare, ne semel aut bis offensi desiciant vel fatigentur. Et verum est quod dicit Augustinus, Non poni legem operibus externis, si modo dextrè intelligas. Coercet, fatetur, Christus manus nostras vt vindicta non minus quam animos. sed vbi sine vindicta potest quispiam se & sua protegere ab iniuriis, non impediunt verba Christi quin placide & sine noxa irruentem vim declinet. Certè noluit Christus hortari suos ad eorum acuendam malitiam qui iam nocendi libidine plus satis ardent. porrigere verò alteram maxillam quid aliud foret quam tale

MARC.

29 *Percutienti te in maxillam præbe & alteram: & ab eo qui aufert tibi pallium etiam tunicam noli prohibere.*

30 *Omni autem exigenti abs te, tribue: & ab eo qui aufert quæ tua sunt ne repositas.*

irritamentum? non est igitur æqui sanique interpretis syllabas aucupari, sed attendere ad eius qui loquitur consilium. Et Christi discipulos nihil minus deceat quam ludere verborum cauillis, vbi apparet quid velit magister. Atqui minimè obscurum est quò tendat Christus, nempe finem vnus certaminis fore alterius initium, & ita toto vitæ cursu per continuos gradus subeundas esse fidelibus multas iniurias. Ergo vbi semel læsi fuerint, hoc ipso documento formari vult ad tolerantiam, vt patiendos patientes esse discant.

40 *Ei qui tecum vela.*) Alteram noxæ speciem attingit Christus, quum scilicet improbi nos litibus vexant. Iubet autem nos hac etiam in parte sic esse animis ad patientiam compositos, vt ablata tunica parati simus pallium cedere. Ineptus erit quisquis verbis insisteret. Prius aduersariis dandum esse quod postulant quàm in ius ventum fuerit. talis enim facilitas instar flabelli improborum animos ad furta & rapinas accenderet: à quo scimus procul abfuisse Christi mentem. Quid est igitur pallium dare tunicam sub iuris prætextu eripere conanti? Nempè si quis iniquo iudicio oppressus perdat quod suum est: ac interim paratus est reliquum (si opus fuerit) abicere, non minore patientiæ laudem mereatur quàm qui bis se spoliare patitur antequam ad tribunal ventum fuerit. Summa est igitur, Christianos, vbi quis bonorum parte illos exuere tentat, debere paratos esse ad integram spoliationem. Hinc colligimus non arceri profus à iudiciis si quando iustæ defensionis locus datur. Nam etsi fortunas suas prædæ non exponunt, non tamen discedunt ab hac Christi doctrina quæ ad ferendam patienter nuditatem nos hortatur. Rarum quidem exemplum est vt quis ad litigandum sedaro integrò que affectu ad forum accedat: sed quia fieri potest vt quis publici boni studio rectè causam defendat, rem ipsam simpliciter damnare fas non est donec constet de vitioso affectu. Diuersæ locutiones apud Matthæum & Lucam sensum non mutant. Pallium maioris pretij esse solet quàm tunica. quum ergo dicit Matthæus dandum esse pallium tunicam auferenti, significat accepta minori iactura debere nos ad ferendum grauius damnum esse voluntarios. Dicitum verò Lucæ cum veteri proverbio conuenit, Tunica pallio propior.

30 *Omni autem exigenti abs te.*) Eadem verba apud

apud Matthæum habentur, vt paulo pōst videbimus. nam ex contextu promptum est colligere, Lucam non de precibus hic loqui quibus flagitatur auxilium, sed de litibus quas improbi ad rapienda aliorum bona intentant. Ne reposcas, inquit, ab eo qui auferit quæ tua sunt. Quamquam si quis malit hæc duo membra seorsum legere, non repugno: ita exhortatio erit ad largiendi facilitatem. Quod ad secundum membrum spectat vbi Christus reposcere vetat quæ iniuste ablata sunt,

prioris doctrinæ indubiè expositio est, non ægrè scilicet bonorum iacturam terendam esse. Sed tenendum est quod nuper admonuit, non sophistice vrgenda esse verba, quali pro hominibus liceat quod suum est recuperare si quando illi iustum remedium diuinitus oblatum fuerit: sed tantum nobis præscribi patientiæ legem, ne amissis fortunis torqueamur, sed quieti expectemus dum rationem à prædonibus Dominus ipse exigat.

MATTH. V.

42 *Petenti abs te dato: & cupientem mutuum abs te accipere ne auerferis.*

MARC.

LVC. VI.

34 *Si mutuum dederitis à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum vt recipient paria.*

35 *Mutuum date, nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa.*

42 Matth. *Petenti abs te.*) Tametsi ita sonant Christi verba quæ referuntur à Matthæo, ac si iubeat sine delectu quibusuis dare, aliū tamen sensum ex Luca elicimus, qui plenius rem totam explicat. Primò certū est Christo fuisse propositū, liberales potius quàm prodigos facere suos discipulos. At qui stulta erit prodigalitas, temerè effundere quæ dedit Dominus. deinde videmus quā alibi beneficentiæ regulam tradat Spiritus. Hoc ergo teneamus, primū hinc discipulos hinc Christum hortari vt largi sint ac benefici. Porro hūc esse modum, vt minimè se defunctos putent paucis quibusdam adiutis, sed omnes sua beneficentia prosequi studeant, nequā fatigentur vsq; dum suppetet facultas. Deinde ne quis cavillū texat ex verbis Matthæi, cōferamus quæ habentur apud Lucam. Negat Christus quicquam officij nos Deo præstare, dum in mutuo dādo vel aliis officiis spectamus mercedem mutuā: ita charitatē à carnali amicitia distinguit. amant enim prophani homines inter se, non gratis, sed mercenario affectu: ita fit vt in seipsum quisque amorem quo alios prosequitur, reflectat: quemadmodum etiam prudenter expendit Plaro. Christus verò à suis gratuitā beneficentiam exigat, vt iuuare studeant inopes, à quibus nihil vicissim sperari potest. Nūc videmus quid sit apertam habere manum petentibus: nempe liberaliter expositū esse erga omnes qui ope nostra indigent,

& qui beneficium pensare nequeunt.

35 *Mutuum date.*) Hæc sententia perperam restricta fuit ad vsuras: ac si tantum vetaret Christus suos scenerari. Atqui latiùs patere ex superiori sermone liquet. postquam enim exposuit Christus quid impij facere soleant: nempe quòd diligunt suos amicos, & eos iuuant à quibus sperant aliquid compensationis: & mutuum dant similibus suis, vt paria deinde ab illis recipiant: subiicit quāro plus à suis requirat, nempe vt diligant inimicos, gratis benefaciant, gratis dent mutuò. Nunc videmus particulam Nihil perperam de scenore exponi quod ad fortem accedit: quum tantum horretur Christus ad gratuita officia, & mercenaria nihil gratiæ coram Deo habere dicat. non quòd simpliciter damnet quæcumque spe compensationis præstantur beneficia: sed docet nihil ad testandam charitatem facere, quia ille demum erga proximos beneficus est, qui nullo commodi sui respectu ad eos iuuandos ducitur, sed tantum cuiusque inopiam spectat. Ceterum an Christianis liceat aliquid interdum ex mutuo lucri accipere, non disputabo fusius hoc loco, ne quæstionem ex falso sensu (quem iam refutavi) intempestiue accersam. Iam enim exposui, nihil aliud velle Christum quàm fideles mutuando debere vltiùs progredi quàm homines profanos, nempe vt meram liberalitatem colant.

MATTH. V.

43 *Audistis quòd dictum sit, Diliges proximum tuum, & ideo habebis inimicum tuum.*

44 *Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros: bene precamini deuotibus vos: benefacite ijs qui oderunt vos, & orate pro ijs qui ledunt & insectantur vos:*

45 *Vt sitis filij Patris vestri qui est in cælis: quia solem suum oriri facit super malos & bonos, & pluuiam mittit super iustos & iniustos.*

46 *Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quod præmium habebitis? nonne & publicani idem faciunt?*

MARC.

LVC. VI.

27 *Sed vobis dico qui audistis, Diligite inimicos vestros: benefacite ijs qui vos odierunt.*

28 *Bene precamini deuotibus vos, & orate pro ijs qui vos ledunt.*

Et paulo pōst.

32 *Et si diligitis eos qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? nam & peccatores, eos à quibus diliguntur, diligunt.*

33 *Et si benefeceritis ijs qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? siquidem & peccatores hoc faciunt.*

Item paulo pōst.

35 *Veruntamen diligite inimicos vestros. Item, Et eritis filij Altissimi, quia ipse*

47 *Et si complexi fueritis fratres vestros tantum, quid eximium facitis? nonne & publicani sic faciunt?*

48 *Eritis igitur vos perfecti, quemadmodum Pater vester qui est in cælis, perfectus est.*

43 *Diliges proximum tuum.*) Mirum est eò absurditatis delapsos fuisse Scribas, vt proximi nomen restringerent ad benevolos: quum nihil clarius sit nec certius quàm Deum complecti totum humanū genus, quum de proximis nostris loquitur. Nam quia sibi quisque additus est: quoties alios ab aliis separant priuata sua commoda, deseritur mutua communicatio quam natura ipsa dicit. Deus ergo vt nos in fraterno amoris complexu retineat, propinquos esse testatur quicumque sunt homines: quia eos nobis conciliat communis natura. quoties enim hominē aspicio, quia os meum & caro mea est, me ipsum quasi in speculo intuear necesse est. Quauis autem maior pars vt plurimum à sancta societate dissiliat, non vltimum tamen eorum prauitate naturæ ordo: quia spectandus est Deus coniunctionis author. Vnde coligimus generale esse præceptum Legis, quò iubetur proximum diligere. Scriba vero quum propinquitatem ex cuiusque animo estimarent, negarunt proximi loco habendum nisi qui ob sua merita amore dignus esset: vel saltem qui vicissim responderet in officio amici. Hoc quidem præcipit communis sensus: idèoque filios seculi nunquam pudit sua odia profiteri quorum aliquam rationem iactare poterant. Charitas autem quam Lege sua Deus commendat, non respicit quid quisque meritis sit, sed se ad indignos, peruersos & ingratos diffusandit. Verum hunc & genuinum sensum restituit Christus, & à calumnia vindicat: vnde etiam apparet quod prius dixi, Christum non ferre nouas leges, sed corrigere praua Scribarum commenta quibus vitata Legis diuinæ puritas fuerat.

44 *Diligit inimicos.*) Hoc vnum caput in se continet totam superiorem doctrinam: nam quisque osores suos amare in animum induxerit, facile sibi temperabit ab omni vindicta, malorum pariens erit: ad miseros verò iuuandos multo magis propensus. Porro Christus in summa rationem & modum ostendit huius præcepti implendi, Dilige proximum tuum sicut te ipsum. Neque enim huic præcepto vnquam satisfaciet nisi qui abdicato sui amore, vel potius se abnegato, tantum faciet homines sibi diuinitus coniunctos, vt eos quoque amare pergat à quibus odio habetur. Discimus autem ex his verbis quàm alienos esse deceat fideles ab omni vindicta, quàm non modo prohibentur à Deo petere, sed ita remittere, & in totum deletere ex animis, vt hostibus suis bene precentur. Interca non desinunt suam causam Deo committere, donec vltionem sumat de reprobis. cupiunt enim, quoad in se est, malos redire ad sanam mentem, ne pereant, atque ita consulunt eorum saluti. Hoc tamen solatio suas omnes molestias leniunt, quòd non dubitant Deum obnoxiam malitiæ fore vltorem, vt sibi innoxios curæ fuisse declaret. Est quidem hoc perquam arduum, & carnis ingenio profus aduersum, bonum malo rependere. sed minimè querenda est ex vitis nostris & infirmitate excusatio: quin potius simpliciter querendum est quid exigit lex charitatis, vt cælesti Spiritu

benignus est erga ingratos & malos.

36 *Estote ergo misericordes sicut & Pater vester misericors est.*

tus virtute freti, luquendo superemus quicquid affectuum in nobis contrarium est. Hæc quidem Monachis & similibus fabulis causa fuit vt fingerent hæc fuisse Christi consilia, non præcepta, quod hominum viribus metiebantur quid Deo & Legi ipsius debeant. Interim verò nõ iuduit Monachos per tectionem sibi arrogare, quòd seruandis consiliis vltro se obstringerent. quàm fideliter prætentit quod titulo tenus vsurpās, nunc dicere omitto. Quàm verò de consiliis præposterum sit insulsum, neque commentum, primò inde patet, quia non sine Christi iniuria dicitur suafille ipsum discipulis, non pro imperio mandasse quod rectum erat. Deinde plquam insulsum est libera facere charitatis officia quæ ex lege pendunt. Tertio, dicendi verbum quod denuntiare vel præcipere hoc loco significat, peperam pro consule: exponitur. Postremò disertè sanciri quòd necessariò præstandum est, nullo negotio ex Christi verbis probatur, dum addit continuò post:

45 *Et si quis filij patris vestri.*) Quum disertè pronuntiet, non aliter quenuquam fore Dei filium nisi qui osores suos diligit, quis iam dicere audeat nulla huius doctrinæ seruandæ necessitate nos obstringi? Perinde enim est ac si dixisset, Quisquis censeri volet Christianus, inimicos diligit. Horribile sanè portentum, quòd mundus tam densis tenebris per tria vel quatuor secula obrutus fuerit, vt non videret disertè iuberi quod quisquis negligit, ex numero filiorum Dei expungitur. Porro notandum est, non proponi ad imitationem Dei exemplum, quafi nos deceat quicquid ille facit, plecti enim ille ingratos, & sceleratos è mundo sæpe exterminat, qua in parte non proponit se nobis imitandum, quia in nos iudicium mundi non competit quod eius proprium est: sed nos patere suæ bonitatis & beneficentiæ imitatores esse vult. Idque viderunt non modo profani philosophi, sed quidam nequissimi pietatis contemptores, quibus expressa fuit hæc confessio, Nulla re magis nos esse Deo similes quàm benefacendo. Philos. In summa, hanc nostræ adoptionis notam fore Christus testatur, si malis etiam & indignis sumus beneficentia nostra Dei filios, sed quia idem Spiritus (qui gratuita nostræ adoptionis testis est, artha & sigillum) prauos carnis affectus, qui charitati repugnant, corrigit: ab effectu probat Christus non alios esse Dei filios nisi qui ipsum mansuetudine & clementia referunt. Pro eo Lucas habet, *Eritis filij altissimi.* Non quod hunc honorem sibi quisquam acquirat, vel quòd incipiat esse Dei filius ex quo inimicos dilexerit: sed quia vitata est Scripturæ loquendi ratio, gratuita Dei beneficia intercedis loco proponere dū nos animare vult ad rectè agendum. Hæc autem ratio est, quia respicit in quem suum vocati sumus: nempe vt reparata in nobis Dei imagine, piè sanctèque viuamus. *Solem suum oriri facit.* Duo commemorat testimonia diuinæ in nos beneficentiæ, quæ non tantum maximè nobis nota

nota sunt, sed omnibus communia, quum magis ipsa societas ad idē vltro citroque inter nos præstandum inuicet, quanquam per synecdochen innumera quoque alia complectitur.

46 *Nōme & Publican.*) Eodem sensu Lucas peccatores, hoc est nequam & sceleratos homines, ponit: non quod manus ipsum per se damnetur: (erant enim publicani apud Iudæos redemptores, vectigalia autem sicuti principes iure indicunt, ita exigere à populo licet) sed quia hoc genus hominum avarū esse solet ac rapax, imò perfidum & crudele: deinde quoniam apud Iudæos habebantur iniustæ tyrannidis ministri. Ergo si quis publicanos ex Christi verbis colligat omnium esse deterrimos, male argumentabitur: quia loquitur pro recepto vulgi more: ac si diceret,

qui ferè humanitatis sunt expertes, aliquam tamen habere mutui iuris speciem dum suam utilitatem captant.

48 *Eritis igitur vos perfecti.*) Perfectio hæc nō æqualitatem sonat, sed tantum ad similitudinem refertur. Quantumvis ergo distemus à Deo, dicimur perfecti esse sicut ipse est, dum ad eundem scopum tendimus quem in se nobis proponit. Si quis aliter malit, non sit hic inter Deum & nos cōparatio, sed perfectio Dei vocatur, primū gratuita meraq̄, liberalitas, quæ spe lucri nō ducitur: deinde singularis bonitas quæ cum hominū malitia & ingratitude certat. Quod melius liquet ex verbis Lucæ, *Estote misericordes, sicut Pater vester cælestis.* Misericordia enim mercenario opponitur, qui privato commodo alligatus est.

MARC. LVC.

MATTH. VI.

1 *Attendite ne elemosynam vestram præstetis coram hominibus quò spectemini ab illis: alioqui mercedem non habetis apud Patrem vestrum qui in cælis est.*

2 *Itaque quum præstas elemosynam, ne tubis canatur ante te, quem admodum hypocritæ faciunt in synagogis & in vicis, ut glorificentur ab hominibus. amen dico vobis, habent mercedem suam.*

3 *Ceterum tu quum præstabis elemosynam, nesciat sinistra tua quod fecit dextera tua,*

4 *Ut sis elemosyna tua in occulto: & Pater tuus qui videt in occulto, reddat tibi in proprio.*

1 *Attendite.*) Hoc loco suos hortatur Christus ad sincerū honorū operum studium, hoc est vt simpliciter rectè facere studeat corā Deo, non autem se hominibus ostentet. Admonitio in primis necessaria: quia ambitio semper in virtutibus timēda est, nec vllū est opus tam laudabile quod non inde sepe vitari & pollui contingat. Ceterum per synecdochen sub vna specie traditur generalis doctrina: de elemosynis enim tantū loquitur, sicuti populo post de precibus. Quāquam in nonnullis exemplaribus: pro Elemosynis ponitur nomen Iustitias, quemadmodum etiā reddidit vetus interpres. Sed in eo nihil est momenti, quia vtroque modo satis constat corrigi ambitionis morbum, dum rectè agendo gloria ab hominibus captatur.

2 *Quum præstas elemosynam.*) Taxat hic nominatim vitium vsu & consuetudine receptū, in quo non tantum palam cerni, sed manibus ferè palpari inanis gloriæ cupiditas potuit. In compitis enim & publicis locis, vbi haberi solebant publici conuentus, erogabant pauperibus sportulas. in eo manifesta erat ostentatio, quòd locorum celebritatem quærebant, vt multos haberent testes: nec eo contenti, addebant etiam tubarum clangorem. Fingebant quidem se pauperes accersere (vt nunquam desunt prætextus) nihil tamen clarius erat quàm ipsos venari plausus & laudem. Porrò vbi seruius hominum oculis, iam Deum non constituius vitæ nostræ arbitrum & approbatorem. Itaque merito dicit Christus mercedem suam nunc habere qui se hoc modo ostentant quia Deum respicere nequeit quorum oculos talis vanitas occupat. Eadem ratione hypocritæ vocantur omnes inanis gloriæ cupidi. Nam quum hypocritæ profanis scriptoribus dicti fuerint histriones qui in scena & ludis fictas personas agebāt, Scriptura hoc nomē ad homines du-

plices corde & simulatos transfudit. Quamquā variaz sunt hypocritarum species, quidā enim quāuis pessimè sibi conscij sint: tamen impudenter pro bonis viris coram mundo se venditant, & vitia sua quorum intus sunt conuicti, tegeere conantur. Alij sibi tam securè indulgent, vt etiam perfectam iustitiam sibi arrogare audeant corā Deo. Alij non recti studio, nec gloriæ Dei causa, sed tantum vt famam sibi & opinionē sanctitatis acquirant, benefaciunt. Hanc postremam speciem Christus nunc designat, & iure vocat hypocritas, qui dum rectum finem non habent sibi propositum in bonis operibus, alienam personam induunt, vt sancti probeque Dei cultores appareāt.

3 *Nesciat sinistra tua.*) Hæc locutione intelligit debere nos vnico Dei teste contentos esse, atque ita intētos in eius obsequium, vt nulla vanitate circumferamur. Sæpe enim fit vt non tā Deo sacrificent homines quàm sibi ipsis. Non vult ergo Christus obliquis cogitationibus nos distrahi: sed rectā in hunc scopum tendere, vt Deum pura conscientia colamus.

4 *Elemosyna in occulto.*) Videtur hæc sententia cum multis Scripturæ locis pugnare, vbi iubemur fratres ædificare bonis exemplis. Sed si tenemus Christi consiliū, verba lōgūis trahere nos oportet. iubet suos discipulos purè & procul omni ambitione bonis operibus dare operā, vt hoc fiat, oculos ab hominum intuitu vult esse auersos: quò satis habeāt sua officia vni Deo probare. Hęc verò simplicitas minimè impedit edificandi curā ac studiū. Et certè paulò antè nō præcisè vetuit beneficere corā hominibus, sed ostentationē dānavit. *Pater tuus qui videt in occulto.* Tacite perstringit stultitiā quæ passim inter homines regnat, quòd sibi videtur operā iussisse nisi spectata fuerit à multis testib⁹ eorū virt⁹. Deū ergo nō magna luce indigere dicit vt agnoscat benefacta: quia illi

conspicua sunt quæ tenebris sepulta videntur. Non est igitur cur putemus esse perditam quæ cōspectum hominū fugiunt, & testimonio carent: quia Deus theatrum suum habet in latebris, & apertissimum remedium affert curando ambitionis morbo, dum nos ad Dei intuitum reuocat, qui vana omnes glorias euanescente facit ex animis no-

stris, & profus delet. Secundo membro, quod proximè sequitur, admonet Christus in querenda bonorum operum n. excede patienter expectandum esse vltimum resurrectionis diem. Pater tuus, inquit, reddet tibi palam. Quando? nempe quum exorta vltimæ diei aurora, quæ nunc abscondita sunt in tenebris patefient.

MARC. LVC.

MATTH. VI.

5 *Et quum oraueris non eris quemadmodum hypocrita: nam illi solent in conciliabulis & in angulis platearum stantes orare, quò conspicui sint hominibus. amen dico vobis quòd habent mercedem suam.*

6 *Tu verò quum oras, introito in conclave tuum, & occluso ostio tuo ora Patrem tuum qui est in occulto: & pater tuus qui videt in occulto, persoluet tibi in propatulo.*

7 *Verùm orantes ne sitis multiloqui, sicut Ethnici. putant enim fore ut ob multiloquium suum exaudiantur.*

8 *Ne igitur efficiamini similes israhelitarum. nouit enim Pater vester quibus rebus opus sit vobis, priusquam petatis ab illo.*

5 *Quum oraueris.*) Idem nunc de precibus docet quod prius de elemosynis. Est autem hæc nimis crassa & pudenda nominis Dei profanatio, quòd hypocrita, vt gloriam ab hominibus referant, in publico precantur, vel potius simulant se precari. Sed quò semper ambiciosa sit hypocrisis, non mirum est ita cæcam esse: iubet ergo discipulos suos, si ritè orare velint, conclave intrare. Est autem, quia hoc in speciem videtur absurdum, allegoricè quidam exponunt interiore cordis recessum: hæc tamè argutia nihil est opus. Iubemur pluribus locis, in celebri cætu & hominū frequentia, ac coram toto populo Deum precari, vel laudare, idque testandæ nostræ fidei vel gratitudinis causâ, simul vt alios nostro exēplo incitemus ad idem agendum. neque ab eo studio nos Christus abducit, sed tantum admonet, Deum præ oculis habendum esse quoties ad precationem accingimur. Ideo non sunt vr genda hæc verba, Intra in conclave tuum: quasi iubeat fugere homines, ac nos rectè orare neget nisi testibus remotis. comparatiuè enim loquitur, significans potius querendum esse secessum quàm appetendam hominum frequentiam quæ nos orantes videat. Vtile quidè est fidelibus, quò liberius vota sua & gemitus corâ Deo effundant, subducere se ab hominum conspectu. Prodest etiâ secessus alia de causâ, quò magis ab omnibus auocamentis liberè sint ac solutè mentes: ideo & Christus ipse orandi causâ sapius in secretum aliquem locum se abdidit. Sed hoc in præsentia non agitur: tantum corrigitur inanis gloriæ cupiditas. Summa autem est, Siue quis solus, siue coram aliis precetur, hunc tamen affectum induendum esse, quasi abditus in conclave, solum Deum haberet testè. Quum dicit Christus mercedem rependi precibus nostris, satis declarat quicquid mercedis passim nobis Scriptura promittit, nõ tanquàm debitum solui, sed gratuitum esse.

7 *Ne sitis multiloqui.*) Aliud vitium reprehendit in oratione, nempe multiloquium. Vitur autè duobus verbis, sed eodè sensu. *παρρησια* super uacua est & putida repetitio. *πολυλογία* autè inanis garrulitas. Porro eorum stultitiam reprehendit Christus, qui vt Deum persuadent & exorèt, multum verborum profundunt. Neque huic doctrinæ cōtrariu est quòd precandi assiduitas passim lau-

datur in Scriptura. Nam vbi serio affectu cōcipitur precatio, lingua nõ anteit pectus, deinde nõ capitur Dei gratia inani verborum fluxu: sed potius suos affectus, nõ secus ac sagittas, più cor emittit, qui in cælum penetrèt. Interim dānatur eorū superstitio, qui sōgis susurrus Deum se promereri cōstitunt. quo errore sic inbutū videmus esse Papatū, vt præcipua orationis virtus illi credatur esse loquacitas. nā quo quisque plus verborum demurmurat et magis censetur exactè precatus esse. Longi etiam prolixique cantus, quasi Dei aures demulceant, assidue resonant in eorum templis.

8 *Nouit enim Pater vester.*) Hoc vnum remedium purgandæ ac tollendæ quæ hinc dānatur superstitioni sufficit. vnde enim hæc stultitia, vt multum proficere putent homines vbi suo multiloquio Deum fatigant, nisi quia similè imaginatur homini mortali, qui doceri & moneri opus habeat? Quisquis autè persuasus est Deum nõ modò curâ nostri habere, sed etiâ nostras necessitates habere cognitas, & vota nostra curâsq; anteuerere, priusquàm admonitus fuerit, ille omisso multiloquio, satis habebit preces suas extendere quatenus ad fidè exercendâ expediet: Deum verò rhetoricè aggredi, vt verborum copia flectatur, absurdum esse agnoscat ac ridiculum. Verùm si Deus, antequam petamus, quid nobis opus sit nouit, videtur nulla esse precandi vtilitas. Nā si sponte ad nos iuuados propèsus est, quorūm attinet preces nostras interponere, quæ spontaneum providentiæ eius cursum abrumpan? Solutio facilis est in ipso precandi fine: neque enim orat fideles vt Deum admo-neant de rebus incognitis, eam ad officium hortentur, vel cessantè sollicitè: sed potius vt se ipsos expergesciat ad ipsum querendum, meditandis eius promissionibus fidè suam exercent, curas suas exonerando in eius sinum se subleuent: deniq; vt testentur tam sibi quàm aliis ab eo vno sperare & expetere quicquid est bonorū. Et ipse quod gratuito & nondum rogatus nobis largiri decreuit, votis tamen nostris promittit se daturum. Quare vtrunque tenendum est, vota nostra ab eo sponte preueniri, & tamen nos precibus impetrare quod petimus. Cur autem interdum in longum tempus nos differat, interdum etiam votis nostris non indulgeat, alibi erit dicendi locus.

MAT-

MATTH. VI.

MARC.

LVC. XI.

9 Vos ergo sic orate, Pater noster qui es in cælis: Sanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: Fiat voluntas tua, sicut in cælo, sic etiam in terra.

11 Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula, Amen.

1 Factum est quum oraret quòdam in loco, ut cessant, dicit quidam ex discipulis eius ad eum, Domine doce nos orare, sicut & Iohannes docuit discipulos suos.

2 Et ait illis, Quum oratis dicite, Pater noster qui es in cælis. Sanctificetur nomen tuum: Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, quemadmodum in cælo, sic etiam in terra.

3 Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.

4 Et remitte nobis peccata nostra, sicut & ipsi remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.

Incertum est semelne an bis hanc orandi formam Christus discipulis tradiderit. Quibusdam hoc secundum videtur magis probabile: quia Lucas rogatum fuisse dicit, Matthæum vero inducit vltro docentem. Qua tamen diximus Matthæum præcipua quæque doctrinæ capita colligere, vt melius ex continua ferie totam summam perspiciant lectores: fieri potest vt Matthæus occasione quam refert Lucas omiserit, quanquam hac de re cum nemine pugnare velim.

1 Luc. Sicut & Iohannes docuit discipulos.) Quòd Iohannes priuatam orandi formam tradidit suis discipulis, id fecisse existimo prout temporis ratio ferebat. Res tunc valde apud Iudæos corruptis fuisse notum est, tota certe religio sic collapsa erat vt mirò non sit precandi morem à paucis ritè cultum fuisse. Rursus quum instaret promissa redemptio, fidelium mentes precando ad eius spem & desiderium excitari oportuit. Iohannes ergo ex variis Scripturæ locis certam aliquam precationem conficere potuit, quæ tæpori conueniret, ac propius accederet ad spirituale Christi regnum quod iam patèri cœperat.

9 Matth. Vos ergo sic orate.) Pro quo Lucas, Quum oratis dicite. quanquam non iubet Christus suos conceptis verbis orare, sed tantum ostendit quorsum vota omnia præcæque referri debeat. Sex ergo petitionibus complectitur quicquid à Deo optare fas est. Atque hæc doctrina nihil nobis est vtilius, nam quum hoc præcipuum sit pietatis exercitium, in formandis tamen precibus aut votis concipiendis sensus omnes nostri deficiunt. Ita nemo ritè orabit nisi cuius os & cor moderabitur cælestis Magister. In hunc finem tradita est hæc regula, ad quam preces nostras exigere necesse est, si legitimum censeri Deoque probari cupimus. Noluit quidem (vt nuper dictum est) præscribere Filius Dei quibus verbis vtendū sit, vt ab ea quam dictauit formula desistere non liceat: sed tamen vota nostra sic dirigere frænarèque voluit, ne extra metas istas oberrent, vnde colligimus, non in verbis, sed in rebus ipsi datam ab eo fuisse ritè precandi legem. Porro quòd dixi, sex petitionibus consistere hanc precandi formam, sciendum est tres priores, posthabita nostri ratione, respicere in Dei gloriam: tres autem reliquas ad ea quæ in salutem nostram vtilia sunt esse compositas. Nam vt Lex Dei duabus tabulis distinguitur, quarum prior pietatis of-

ficia continet, altera autem charitatis: sic orando Christus partim Dei gloriam spectare & querere iubet, partim nobis consulere permittit. Sciamus ergo tunc nos demum ad ritè precandum fore comparatos, si non tantum de nobis & propria vtilitate erimus solliciti, sed priorem locum Dei gloriæ d. bimus. est enim nimis preposterum curare tantum quæ nostra sunt: regnum autem Dei, quòd longe præferendum est, negligere. Pater noster qui es in cælis. Duo maxime nobis consideranda sunt quoties ad precandum accingimur, tū vt nobis accessus ad Deum pateat, tum vt plena solidaque fiducia in eum recumbamus, nempe paternus eius erga nos amor, & immensa potentia. Quare ne dubitemus quin benignè amplecti nos Deus velit, quin paratus sit ad vota nostra ex audienda, quin denique sponte propensus sit ad nos iuandos, Patris nomen illi tribuitur, ergo in hoc epitheto iam satis vberem fiduciæ materiam Christus nobis suppeditat: sed quoniam dimidia tantum ex parte in Dei bonitate acquiescimus, proximo membro commendat eius potentiam, nam quum Scriptura Deum in cælo esse dicit, omnia subesse eius imperio, mundum & quicquid in eo est, manu eius cõtineri, virtutem eius vbique diffusam, prouidentiam eius cuncta ordinari significat. Psal. 2. b. 4. dicit David, Habitator cælorum irridebit eos. Item Psalmo 115. a. 3. Deus

Para. 2.
b. 6.

noster in cælo, quæcumque voluit fecit. Cæteri non ita locatur in cælo Deus quasi illic sit inclusus: potius enim tenendum est quòd alibi dicitur, Cælos cælorum eum non capere, sed hæc loquutio ab ordine creaturarum eum eximens, nihil humile vel terrenum, vbi de ipso agitur, venire in mentem debere admonet: quia excelsior sit toto mundo. Nunc tenemus Christi consilium, nempe quòd in ipso præcandi exordio, suorum fiduciã in Dei bonitate & potètia stabilire voluerit, quia nisi in fide fundatae sunt preces, profectò carebunt. Iam quum stultæ, imò insanæ arrogantie sit Deum inuocare Patrè nisi quatenus in Christi corpore insit, pro filiis agnosceimur: hinc colligimus non alium esse precandi modum quam vbi Mediatore freti ad Deum accedimus. Sanctificetur nomen tuum. Hic clariùs apparet quòd dixi, in tribus primis petitionibus posthabito nostri respectu, querendum esse Dei gloriam: non quòd separata sit à salute nostra, sed quòd meretur Dei maiestas omnibus aliis curis longè præferri.

h. ij.

Salutare est nobis Deū regnare suūque illi tribui honorem: sed nemo satis magno Diuinę glorię desiderio flagrat nisi qui sui quodammodo oblitus, ad quærendā illius altitudinem sese attollit. Porrò inter istas tres petitiones magna est affinitas & similitudo. sanctificatio enim nominis Dei cum eius regno semper cōiuncta est, & præcipua eiusdem regni pars in hoc sita est vt fiat eius voluntas. Verūm quisquis expendet quārum sit nostrum frigus, quantāq; ignauia in optandis rebus omnium maximis quarum hęc vota nobis dictantur, nihil hęc superuacuum esse fatebitur: sed tria quę petunt, vtile fuisse, sic distingui. Sanctificari Dei nomen nihil aliud est quàm suum Deo haberi honorem quo dignus est, vt nunquam de ipso loquatur vel cogitent homines sine summa vere ratione. Huic opponitur eiusdem nominis profanatio: quā scilicet vel minuitur eius maiestas, vel minus reuerenter & honorificè quā meretur, eam homines suspiciunt. Porrò gloria qua sanctificatur, inde manat & pendet, quā agnoscitur inter homines eius sapientia, bonitas, iustitia, potētia, & quicquid in eo est virtutum. sua enim Deo sanctitas semper intus cōstat: sed eam partim sua malitia & prauitate homines obscurāt, partim sacrilego contemptu violant & pollunt. Ergo summa huius petitionis est, vt Dei gloria in mūdo re luceat, & qualis est celebretur inter homines. Tunc autē optimè viget pura religio, quā homines quicquid à Deo profectum est, rectū & laudabile, iustitię & sapientię plenū esse statuunt. Nam hinc fit vt & verbum eius pro fidei obsequio amplectantur, & omnibus placitis & operibus acquiescant: fides enim quam Dei verbo deserimus (vt dicit Iohannes) quasi subscriptio est qua testatur Deum esse veracē: sicuti incredulitas & contemptus verbi eius grauissima cum contumelia afficit. Iam videmus quam maligni sint plerique operum Dei aestimatores, & quantam obrectandi licentiam sibi permittant: si quos nostrū castigat, obstrepunt, querūt, obmurmurant: alij etiam in apertas vsque blasphemias profiliunt: nisi obtemperet votis nostris, non putamus satis esse erga nos liberalem. Multi de ineffabili eius prouidentia arcanisque iudiciis vel iocose garriunt. sæpe etiam sacrosanctum eius nomen ad crassa ludibria abripitur: denique pars mundi, eius sanctitatem quantum in se est profanat. Quare non mirū est si primo loco petere iubemur vt reuerentiam qualem meretur, in mundo obtineat. Ceterūm hæc non vulgaris dignatio est, quòd Deus glorię suę studium nobis commendat.

10 *Veniat regnum tuum.*) Quanquam verbum Græcum simplex est, sensus tamen manebit integer si legamus Adueniat, quemadmodum vetus interpretes reddidit. Primò autem tenenda est definitio regni Dei. regnare enim dicitur inter homines quum carne sua sub iugum redacta, & suis cupiditatibus valere iussis, illi se regendos vltro addicunt & tradunt. Nā in hac naturę corruptione omnes nostri affectus totidem sunt Satanę milites, qui Dei iustitię resistunt, & ita regnum eius impediunt vel turbant. Quare hac precatione optamus vt sublatis omnibus impediētis, sub imperium suum redigat cunctos mortales, eosque ad meditationem vitę cęlestis adducat. Hoc autem fit partim verbi prædicatione, partim arcana virtute Spiritus. Verbo suo gubernare vult homines: sed quia nuda vox, nisi accedat interior

vis Spiritus, vsque in corda non penetrat, coniūgi vtrunque simul oportet, vt stabilatur Dei regnum. Precamur ergo vt suam Deus potestatem exerat tam Verbo quam Spiritu, vt se illi vltro totus mundus subiiciat. Regno Dei opponitur omnis *αταξία* & confusio: neque enim quicquā ordinatum est in mundo nisi quum moderatur ipse manu sua consilia & affectus. Hinc colligimus initium regni Dei in nobis esse veteris hominis interitum & nostri abnegationem, vt reuocemur in aliam vitam. Verūm alio etiam modo regnat Deus, dum hostes suos prostermit: & cum Satana ipsorum capite inuitos redigit sub potestate suā, donec fiant omnes scabellum pedum eius. Quare summa huius precationis est, vt Deus verbi sui luce mundum irradiet, Spiritus sui afflatu corda formet in obsequium iustitię suę: quicquid est dissipatum in terra, suis auspiciis in ordinem restituar. exordium verò regnandi facit à subigendis carnis nostrę cupiditatibus. Iam verò, quia regnum Dei per cōtinuos progressus augetur vsque ad mundi finem, necesse est quotidie optare eius aduentum. Quāntū enim iniquitatis grassatur in mundo, tantū dē abest regnum Dei, quod secum afferat plenam rectitudinem. *Fiat voluntas tua.* Tameñ vna est ac simplex Dei volūtas, quod ad ipsum spectat: bifaria tamen nobis in Scripturis proponitur. Dicitur enim fieri quod Deo placuit quā arcana prouidentia suę decreta exequitur. licet contumaciter in aduersam partem nitantur homines. Sed hęc iubemur alio modo precari vt fiat eius voluntas: nepe vt placidè & absque repugnātia illi obtēperent omnes creaturę. Quod ex comparatione meliūs liquet: nam sicuti Angelos præstō habet ad omnia mādāta (vnde & ministri vocantur in eius obsequium semper parati) ita cupimus omnes hominum volūtes formari in eum iustitię Dei consensum vt sponte flectantur quocunque ille annuerit. Est quidem hoc piū votum, vbi nos submittimus Dei arbitrio, eiusque placitis subscribimus: sed hæc precatio aliquid amplius continet, nempe vt Deus abolita omni hominum contumacia, quę aduersus ipsū tumultuari non desinit, dociles sibi ac mansuetos reddat, ne quid velint aut appetant nisi quoc ei placet ac probatur. Posset tamen obiici quæstio, an petendum à Deo sit quod nunquam fore pronuntiat vsque ad finem mundi. Respondeo, nihil opus esse, dum terram obediēter componi optamus ad Dei nutum, exequere singulos homines. Sufficit enim hoc voto testari nobis odio ac tristitię esse quicquid Dei voluntati aduersum cernimus, extinctūque cupere, non modò vt omnium nostrorum affectuum sit moderatrix, sed vt nos totos qua decet promptitudine ad eam implendam offeramus.

11 *Panem nostrum quotidianum.*) Hęc est, vt dixi, quasi secunda tabula formę precandi quam nobis Christus dictauit: sic enim docēdi causā prius distinxit. Vt ex duab' Legis tabulis prior de recto Dei cultu præcipit, altera verò de officii charitatis: ita in hac precatione prius nos instruit ad quę redam Dei gloriam: deinde, in altera parte ostendit quid pro nobis petere conueniat. Quanquam simul notandum est, quæ in salutem nostram vel vtilitatem concipimus vota, in vltimum illum finē debere referri. non enim proprię vtilitatis studio sic nos occupari fas est, quin primatū semper teneat Dei gloria. Quoties ergo oramus, nunquā

ab eo scopo oculos deflectere licet. Hoc tamē inter duas precationum species quas posuimus interest, quōd dum agitur de regno Dei sanctificatione nominis ipsius, sensus forsū extolli oportet, vt omisso nostri respectu ad solū Deū attendant. deinde ad nos ipsos descendimus, & salutis nostræ curam coniungimus cum illis prioribus votis quæ Deum solum respiciunt. Etiam autem victu præferenda est peccatorum remissio, quatenus scilicet anima corpori præcellat: imitiū tamen Christus fecit à pane & terrenæ vitæ subsidiis, vt tali rudimento altius eueheret. Non ergo panem quotidianum prius nobis dari petimus quam Deo reconciliati, quā nobis pluris esse debeat caducus ventris cibus, quā æterna salus animæ: sed mentes nostræ quasi per scalas à terra in cælum ascendant. Nam quum se Deus ad alenda corpora demittat, minimè dubiū est quin de spiritu ali vita nostra longè sit magis sollicitus. Ergo tam benigna eius indulgentia fiducia nostram altius erigit. Quod nonnulli panem *in hoc* pro superfluo tantali accipiunt profus absurdum est. Ratio verò quam adducit Erasimus, non modo timida est, sed pietati repugnat. non videtur illi probabile, quōd tam proximis in Dei conspectum, Christus nos de alimentis verba facere iubeat. Quasi verò non passim hæc docendi ratio in S.ripturis occurrat, vt scilicet presentium bonorum gustu in spem cælestium ducamur. imò verò hæc iusta demum fidei nostræ probatio est, quæcū nihil aliunde expectimus, quā à Deo: nec modò eum agnoscimus vnicū bonorum omnium fontem, sed paternam eius bonitatem etiam ad minima quæque diffundi sentimus, vt ne carnis quidem nostræ curam suscipere recuset. Quòd autem de corporali victu hic loquitur Christus, primo inde colligere promptum est, quòd alioqui inutilis esset, non plena oratio. iubemus enim multis locis curas omnes nostras in Dei sinum contere: & ipse liberaliter promittit nulla in re se nobis desuturum. Ergo in exalta ritè orandi regula necesse est innuicis presentis vitæ necessitatibus aliquid præcipi. Deinde particula Hodie significat hic à Deo peti quod non nisi in diem curandum sit. Neque enim dubium est quin terreni victus cupiditate, ad quā immodicè ferimur omnes, restringere ac moderari voluerit. Porro sitis tria est synecdoche in nomine Panis. nam sub eo Hebræi cōprehendunt omne genus alimenti. Hic verò latius etiā extenditur. neque enim tantū escam nobis porrigi Dei manu, sed quicquid ad transigendam vitam necessarium est, nobis ab eo dari cupimus. Nunc scelus clarus est: primū iubemur orare vt Deus quam nobis in hoc mundo vitā dedit tæuat ac foueat: & quia indiget multis subsidiis, vt ipse nobis subministrat quicquid necessarium esse nouit. iam quia Dei benignitas continuo tenore ad nos pacendos fluit, panis quem ministrat vocatur *in hoc*, hoc est superueniens. sic enim interpretari licet. Tantundem ergo valet hoc nomen, ac si dictum esset, Domine quum quotidie nouis alimentis opus habeat vita nostra, ne assidue ea largiēdo vnquam fatigeris. Aduerbiū Hodie, vt paulo antè dixi, strānanda nimis auiditati additum est, vt discamus singulis momentis à Dei beneficentia pendere, & eo demensō cōtenti esse quod de die in diem (vt loquuntur) nobis suppeditat. Obicitur tamen quæstio, Quom certum sit Christum

regulā orandi piis omnibus communem dedisse: ex eorum autē numero alij, qui sint auites qui res politan. annonam habent, quomodo petere eos iubeat quod domi suæ habent, & petere in diem quod abunde illis in annum vsque suppetit. Solutio facilis est: inueniunt enim his verbis, nisi quod tidie nos pascat Deus, nihil fore quamlibet annonæ congeriem. affluat licet triticum, vinum & reliqua omnia, nisi arcana Dei benedictione irrigetur, derepente euanescent, vel auferetur eorum usus, vel excidet quæ illis ingentia est vis ad nos alendos, vt famelici in nostra copia simus. Quare non mirum est si Christus diuites & mopes promiscuè ad cælestem nutritionem inuertet. Ceterū nemo ita ex animo precabitur nisi qui didicerit, Pauli exemplo, esurire & abundare, vt suam inopiā vel tenuitatem in quo animo toleret, nec lesalaci abuditiæ suæ fiducia inebriet. Si quærat quispian, quomodo panem, quem tam vocamus nostrū, petemus nobis dari. Respondeo vocari non quòd iure debeatur, sed quia paternam Dei beneuolentia in vsum nostrum delinitus est. Itaque eo ipso noster efficitur, quòd eum cælestis Pater, ne desit nostræ necessitati, gratuitò nobis donat. Colendi quidem sunt agri, ludandum in colligendis terræ fructibus, tubendus est cuique & ferendus vocatiōnis suæ labor, vt sibi victū quærat: sed hoc non obstat quin gratuita Dei beneficentia pascamur, sine qua frustra se homines laboribus conficerent. Itaque illi acceptum ferre docemus quicquid videtur industria nostra esse questum. Simul tamen ex hoc verbo colligere licet, si Diuinitus pasci cupimus, alieno esse abstinentium. fe enim nihil nisi quod suum vocare possit, appetere testantur omnes Dei alumni quoties hac precandi forma vtuntur.

12 *Remitte nobis debita* Hic memoria repetere conuenit quod nuper dixi, Christū in digerendis suorum votis non spectat quid prius aut posterius ordine esset. Nā quum scriptum sit peccata nostra instar maceris esse, quæ nos à Dei accessu prohibeat: & instar nubis, qua impediuntur eius oculi ne nos respiciant: preces nostras sēper à peccatorū remissione ordini necesse est: quia hinc prima spes exorādi Dei affulget dū nobis propitius est qui non aliter nobis placatur quā peccata gratis ignoscendo. Cæterū duabus petitionibus cōplexus est Christus quæ ad æternā salutem animæ & spirituale vitam spectabant: sicuti hæc duo sunt præcipua capita Diuini fœderis, quibus tota salus nostra constat: quòd nobis gratuitam reconciliationē offert, peccata nō imputando & Spiritū promittit, qui iustitiam legis cordibus nostris inculpat. Vtrunq; ergo petere iubemur, & priore loco ponitur votū pro obrinenda peccatorum remissione. Peccata apud Matthæum vocantur debita quoniam reatu nos obstringunt ad Dei tribunal, & debitores cōstitunt: imò à Deo prorsus alienant, vt nulla spes sit obtinēdæ pacis & gratiæ nisi per veniā. Ita impletur quod docet Paulus, *Reos* ^{Rom. 7.} ^{1. & 4. 4.} ^{21.} esse omnes, & desitui Dei gloriā, vt omne os obstruatur, & obnoxius fiat omnis mūdus Deo. Nā et si in sanctis ex parte affulget Dei iustitia, quando tamen carne circundari sunt, peccatis onerati iacent. Ita nemo reperietur vsque adeo purus qui non indigeat misericordia Dei: cuius si participes esse cupimus, miseriam nostram sentire necesse est. qui verò tantā sibi perfectionē in hoc mundo somniat vt ab omni vitio & culpa sint immunes,

non tam peccatis valedicunt, quàm ipsi Christo, à cuius Ecclesia sese abdicant. Nam quum discipulos omnes suos ad peccatorum remissionem iubeat quotidie confugere, ab eorum numero se expungit quisquis superuacuum hoc remedium esse putat. Iam remissio, quàm hinc nobis fieri optamus, satisfactionibus repugnat quibus se mundus redimere conatur. Neque enim remittere dicitur creditor quia accepta solutione nihil amplius exigit: sed qui vtrò & liberaliter iure suo cedens, absoluit debitorem. Neque hic locum habet vulgaris illa culpæ & pœnæ distinctio. nec enim dubium est quin debita, pœnæ reatum significent. Hic si nobis gratis remittitur, compellationes omnes euanelcere oportet. Nec alius est sensus Luca, quauis peccata nominet quia eorum veniam non aliter indulget Deus, quàm reatum tollendo. *Sicut et nos remittimus.*) Hæc conditio ideo apponitur est ne quis ad Deum petendæ veniæ causa accedere audeat nisi omni odio purus ac vacuus. Neque tamen venit quam nobis dari perimus, ab ea quàm præstamus aliis, dependet: sed hoc modo ad remittendas omnes offensas hortari nos Christus voluit, & simul absolutionis nostræ fiduciam quasi impressio sigillo meliùs ratam facere. Nec obstat quòd apud Lucam habetur particula *etiam* quæ tantundem valet ac Si quidem vel Etiam: quia Christi consilium non fuit causam notare: sed tantum monere qualem erga fratres animum afferre oporteat dum cupimus Deo reconciliari. Et certè si in cordibus nostris regnat Dei Spiritus, cessare oportet omnè malevolentiam & vindictæ affectum. Quò autem Spiritus nobis sit adoptionis nostræ testis, videmus simpliciter hinc appositam esse notã quæ Dei filios ab extraneis discernat. Debitores hic vocantur non pecunia, vel officij alicuius: sed qui ob illatas iniurias nobis sunt obnoxii.

13 *Et ne nos inducas in tentationem.* Hæc petitio perperam in duas à quibusdam secta fuit, quæ ex re ipsa consistet vnâ & eandem esse, & verborum conexio idem demonstrat. aduersatiua enim particula quæ media ponitur, duo membra inter se simul colligat, quòd etiam prudenter expedit Augustinus. Sic igitur resoluendum oratio, Ne in tentationem seruiamus, nos à malo redime. Summa autem est, quòd propriæ infirmitatis nobis conscij, Dei præsidio defendi nos cupimus, vt in expugnabiles stemus aduersus quaslibet Satanae machinas. Iam sicut ex proximo voto ostendimus, neminem ceteri Christianum posse nisi qui se peccatis obstrictum agnoscit: ita ex hoc colligimus, ad bene viuendũ vires nobis minimè sufficere nisi quatenus eas Deus suppeditat, quisquis

enim ad vincendas tentationes, Dei auxilium implorat, se ita ipso liberatore taretur habere opus, ne subinde labatur. Cæterum non est Tentationis sæpe generaliter sumitur pro quacunque probatione, quo sensu dicitur tentatus à Deo fuisse Abraham quum exlorata fuit eius fides. sic tam aduersis rebus quàm prosperis tentamur, quia hæc occasione in lucem emergunt affectus qui prius latebant. Sed hinc notatur interior tentatio quæ diaboli flagellum aptè vocari potest, ad incitandam nostram concupiscentiam. absurdum enim esset à Deo petere vt nos ab omnibus fidei documentis immunes reddat. Ergo prauis omnes motus qui nos ad peccandum sollicitant, sub Tentationis nomine comprehenduntur. Quamquam autem fieri non potest quin tales in animis punctio nes sentiamus, quia toto vitæ cursu continua est nobis cum carne militiã: petimus tanen à Domino ne tentationibus nos subiciat, vel obrui patiamur. Ac quo meliùs exprimeret Christus nos ad fidiuos casus & ruinas proclius pendere nisi nos Deus manu sua sustineret: hæc loquendi forma vsus est, Ne nos inducas in tentationem: vel vt alij vertunt, Ne nos inferas. Certum quidem est vnumquemque tentari à propria concupiscentia, quæ admodum docet Iacobus: sed quia Deus non modo Satanae libidini nos permittit vt ignem concupiscentiæ accendat, sed eo vitur iræ suæ ministro, quoties vult homines in exitum præcipites agere, ipse quoque suo modo in tentationem inducit. Quo sensu dicitur Spiritus Dei malus arripuisse Saulem: & eodem tendunt complures Scripturæ loci. neque tamen propterea Deum vocabimus malorum auctorem: quoniam homines mittendo in sensum reprobum, non confusam tyrannidem exercet, sed iusta sua iudicia, licet arcana, exequitur. *Liberanos à malo.*) Malum hinc tam in neutro quàm masculino genere potest accipi. Chrysolomus ad diabolum refert, qui omnium est architectus, atque, vt infestus est salutis nostræ hostis, assidue nos oppugnat. non minus tamen commodè exponi poterit de peccato. Nec de earum emouendum est certamen: quia idem serè manet sensus, nos scilicet diabolo & peccato esse expositos nisi nos tueatur Dominus & eripiat. *Quantum est regnum.*) Mirum est hanc precationis clausulam, quæ tam aptè quadrat, à Latinis fuisse omisam. neque enim ideo solùm addita est vt corda nostra ad expectandam Dei gloriam accendat, & admoneat quifiam esse debeat votorum nostrorũ scopus: sed etiam vt doceat, preces nostras quæ hic nobis dictatæ sunt, non alibi quàm in Deo solo fundatas esse, ne propriis meritis nitamur.

MATTH. VI.

14 *Si enim remiseritis hominibus peccata sua, remittet etiam vobis Pater cælestis.*

15 *Quòd si non remiseritis hominibus peccata sua, neque Pater vester remittet peccata vestra.*

MARC. XI.

25 *Et quum steteritis orantes, remittite si quid habetis aduersus aliquem, vt & Pater vester qui in cælis est, remittat vobis delicta vestra.*

26 *Quòd si vos non remiseritis, nec Pater vester qui in cælis est, remittet vobis peccata vestra.*

LVC.

Hic tantum exponit Christus quorsum apposita fuerit illa conditio, Remitte nobis sicut nos remittimus: nepe Deum non aliter fore nobis exorabilem

nisi nos etiã præbeamus faciles ad dandã veniã, si qui nos læserint. Et certè nisi plusquam ferrei sumus, mollire nos debet hæc exhortatio, vt placabiles si-

les simus ad remittendas offensas. Nisi quotidie varia peccata condonet Deus, scimus nos innumeris modis perisile, atque nõ alia lege ad veniã nos admittit, nisi fratribus ignoscimus quicquid

in nos peccarint. Se igitur vltro quasi deuotis animis exitio addicunt, & data opera Deum sibi reddunt implacabilem, qui illatas sibi iniurias obliuisci nolunt.

MARC. LVC.

MATTH. V.

16 Porro quum ieiunaueritis, ne sitis veluti hypocrita tetrici. deformant enim facies suas, quo perspicuum sit hominibus ipsos ieiunare. Amen dico vobis, habent mercedem suam.

17 Tu vero quum ieiunas, unge caput tuum & faciem tuam laua:

18 Ne conspicuum sit hominibus se ieiunare, sed Patri tuo qui est in occulto: & Pater tuus qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo.

Iterum redit ad superiorem doctrinam. quum enim vanam ostentationem in elemosynis & precibus reprehendere cœpisset, legitimam orandi regulam interposuit. Nunc de ieiunio idẽ suis præcipit quod prius de precibus & elemosynis: ne scilicet tantopere seruire theatro studeat, quã Deum habere operum suorũ testem. Porro quod caput unget, & faciem lauare iubet, hyperbolicum est. neque enim Christus ab vna specie hypocritarum ita nos retrahit, vt in alterã inducat. Non ergo simulare lautitias iubet: neque ita nos hortatur ad victus tẽperantiam, vt delicias in vnguentis & vestitu indulgeat: sed simpliciter nos hortatur ad tenendam moderationem, in qua nihil sit vel nouũ vel affectatum: ac si diceret ita ieiunium vacandum esse, vt in consueta vitæ ratione

nihil mutemus. Quod ieiunium mercedem à Deo promittit, impropria est leuitio, sicuti paulo antè de precibus dictum est, quanquam inter preces & ieiunia magnum est discrimen, illæ enim inter officia primatum tenent: ieiunium verò per se opus medium est: non autem ex corum genere quæ Deus requirit & probat, vt sunt elemosynæ. Placet autem duntaxat, quatenus refertur in alium finem: nempe vt nos ad abstinentiam exerceat, vt subigat carnis lasciuia, vt ad studium orandi nos inflammet, vt testimonium sit pœnitentiæ nostræ, quoties Dei iudicio vrgemur. Senlus ergo verborum Christi est, Deus aliquando patefaciet sibi placuisse quæ videbantur perisile bona opera, quod hominum oculos fugerant.

MATTH. VI.

MARC.

LVC. XII.

19 Ne reponatis vobis thesauros in terra vbi ærugo & tinea delet, vbi fures perfodiunt ac furantur.

20 Sed recondite vobis thesauros in celo, vbi neque ærugo, neque tinea delet, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.

21 Nam vbi fuerit thesaurus vester, illic erit & cor vestrum.

19 Ne reponatis.) Pestis hæc capitalis passim regnat in mundo, vt homines inexplebili habèdi cupiditate insaniant. Eos verò stultitiæ coarguit Christus, quod opibus magna cura congestis suã sclicitatem vermibus & ærugini possunt, furibusque exponunt in prædam. Quid autem rationi minùs cõsentaneum est quã: bona sua locare vbi vel sponte pereant: vel rapiantur ab hominibus? Hoc quidem non cogitant auari: opes enim suas includunt arcis bene obscratis: effugent tamen nequeunt quin furibus vel tineis obnoxie sunt suæ diuitiæ. Cæci igitur & recto sensu priuati sunt qui tanto labore tantaque molestia inhiant congerendis opibus, quæ vel putredini, vel rapinis, vel aliis mille fortuitis casibus subiectæ sint: præsertim quum Deus locum thesauri in celo reponendis nobis commendet, & ad diuitias quæ nõquam pereunt possidendas benignè inuitet. Thesaurum autem suum in celo reponere dicuntur qui expediti huius mundi laqueis, curas suas & studia ad cælestis vitæ meditationem conferunt. Apud Lucã non exprimitur antithesis, & diuer

33 Vendite quæ possidetis, & date elemosynam. Parate vobis sacculos: qui non veterascunt, thesaurum non deficietatem in cælis, quod fur non accedit, neque tinea corrumpit.

34 Vbi enim fuerit thesaurus vester, ibi & cor vestrum erit.

ocasio notatur quare iubeat Christus parari sacculos qui non veterascunt. dixerat enim, Vendite quæ possidetis, vt detis elemosynam. Iã quia durum est atque acerbum hominibus se propriis facultatibus nudare, leuandæ huius molestiæ causa amplam & magnificam spẽ compensationis proponit, quod scilicet thesauros sibi in celo reponant qui in terra subueniunt fratrum egestati, iuxta illud Solomonis, Qui erogat pauperi, sceneratur Domino. Cæterum quod de possessionibus vendendis præcipit, non ita præci. è vrgendũ est quasi fas non sit Christiano homini quicquam sibi reliquum facere, tantum docere voluit, nõ eatenus modò largiendũ esse pauperibus, vt quod nobis superfluum est, ad eos redundet: sed ne fidiis quidem parcendum esse si pauperum necessitati non sufficiat redditus qui ad manum est, ac si dixerit, Liberalitas vestra etiam vsque ad patrimonij diminutionem & agrorum alienationem se extendat.

21 Vbi fuerit thesaurus vester.) Hæc sententia cõuincit Christus miseros esse homines, qui thesaurus

sauros suos in terra repositos habent: quia scilicet caduca sit & evanida eorum felicitas. negant enim se impediri avari quominus corde in cælum aspirent. sed Christus axioma opponit, quod ubique summu bonum homines esse fingunt, illic sicut impliciti & affixi. Hinc sequitur, cælo renuntiare qui in mundo felices esse appetunt. Scimus quam accuratè disputarint philosophi de summo bono. imò hoc illis præcipuum fuit caput in quo sudarunt: neque immeritò: quandoquidem tota inde vitæ formandæ ratio dependet, atque huc referuntur omnes sensus. Si censetur hominis summum bonum, necesse est ut mentes humanas penitus occupet ambitio: si pecuniæ, avaritia protinus regnum inuadet: si voluptas,

fieri non poterit quin homines ad brutam indulgentiam degenerent. naturaliter enim omnes ad expetendum bonum ferimur. ita fit ut nos fallæ imaginationes huc illic abripiant. Quòd si nobis probè & seriò persuasum esset, felicitatem nostram in cælo esse, facile esset calcato mundo, despectisque terrenis bonis (quorum fallaces illecebræ maiorem hominum partem fascinant) in cælum conscendere. Hac ratione Paulus, dum in sublime attollere vult fideles, & hortari ad cælestis vitæ studium, illis Christum proponit, in quo solo quaerenda est solida felicitas: ac si diceret, Absurdum esse & indignum ut in terra subsistant eorum animæ quorum in cælo effectus thesaurus.

MATTH. VI.

22 *Lucerna corporis est oculus. si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit.*

23 *Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen quod est in te, tenebrae sunt, ipse tenebrae quanta?*

24 *Nemo potest duobus dominis servire: aut enim hunc habebit odio, & alterum diliget: aut huic adhaerebit, & alterum negliget. non potestis Deo servire & mammonæ.*

MARC.

34 *Lucerna corporis est oculus. quum igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoque corpus tuum lucidum erit. quod si malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.*

35 *Vide ergo ne lumen quod in te est, tenebrae sint.*

36 *Si ergo corpus tuum totum fuerit lucidum, non habens aliquam partem tenebrosam, erit lucidum totum, ut quum lucerna f. igne illuminat te.*

LVC. XI.

13 *Nemo servus potest duobus dominis servire. aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut uni adhaerebit, & alterum contemnet. non potestis Deo servire & mammonæ.*

LVC. XVI.

22 *Lucerna corporis est oculus.* Tenendum memoria est quòd prius monui, concisas hæc referri sententias, non autem perpetuam esse cõcionem. Summa porrò huius sententiæ est, Socordia errare homines, quia intenti non sunt, ut decebat, in rectum scopum. vnde enim fit ut turpiter vagentur, vel impingant, vel labantur, nisi quia corrupto iudicio, dum suis libidinibus quàm Dei iustitiæ obsequi malunt, non modò suffocant rationis lucem, quæ eorum vitâ regere debuerat, sed prorsus in tenebras conuertunt? Similitudine autem vititur Christus, oculum totius corporis lucernâ vocans. ac si diceret, Quum homines ambulant, neque manus, neque pedes, neque ventrem regendæ viæ præesse, sed vnum oculum sufficere ducè reliquis mēbris. Ergo si temerè ferantur manus & pedes quòd minimè cõuenit, erroris culpa oculis erit imputanda, qui officium non faciunt. Nunc ad animam transferendâ est similitudo. singuli affectus quædam sunt veluti eius membra: sed quia per se cæci sunt, directione opus habent. Iam Deus rationem indidit quæ eos in ordinem cogat, & lucernæ polleat officio ad vitam monstrandam. Quid autem plerunque fieri solet? Nempe homines quicquid sanæ mentis datum erat sponte corrumpunt ac pervertunt, ut ne scintilla quidem vna lucis residua maneat. Oculum simplicè vocat qui nec rem aliqua obiectus, nec lippitudine infectus est, nec alio vitio laborat. τὸν πόδ' ἀ-

capit pro vitioso. Corpus lucidum, quod illuminatur ut actiones suas habeat ritè compositas. Tenebrosum verò, quod confuso motu in varios errores fertur. Videmus ergo (quemadmodum iam dixi) his verbis cogari hominum ignaviaum, qui mentis oculos aperire negligunt ad gubernandos suos affectus. Quod autem hinc colligunt Papistæ, pollere ratione & prudētia homines, ut libera sit illis boni & mali electio: friuolū est. neque enim Christus, qua facultate præditi sumus, hoc loco dixerit, sed quomodo nos ambulare deceat, ut scilicet in certum aliquè scopum sumus intenti. Ac simul docet, totū humanæ vitæ cursum ideo tenebrosum esse quia nemo rectum finem sibi proponat, sed omnes sibi ad malum cupidè sectandum indulgeant. Fateor quidem naturâ ingentiam esse hominibus rationem qua discernant inter vitia & virtutes: sed ita peccato vitiatam esse dico, ut ad singulos passus deficiat. Interea non sequitur quin tenebras sibi sponte accersant homines, ac si clausis oculis oblatum lumen fugerent: quia scientes & volentes post suas concupiscentias feruntur.

23 *Si lumen quod in te est.* Lumen vocat rationem, quantum ad unumquemque in hominibus reliqua manet post lapsum Adæ: Tenebras autem crassos affectus & belluinos. Sensus est igitur, mirum non esse si tam sedè pecudum more in vitiorum luto sese homines volent: quandoquidè nulla est ratio

tio quæ cæcæ & tenebrosas carnis libidines regat. Lumen verò dicit in tenebras conuerti, non modò quum mentis suæ iudicium obrui sinût homines prauis carnis libidinis, sed ingenium suum perueris cogitationibus dedentes, quasi in belluas degenerant. Videmus enim vt malignè ad astutiam deflectant homines quicquid datum erat prudenti, vt sibi fodiant profundas cogitationes quæ admodum dicit Propheta, vt subtertigijs suis freti, proteruè Deo insultent: denique innumeris modis ad se perdentes ingeniosi esse appetant. Quare non abs re pronuntiat Christus, fieri non posse quin horribiles & plusquam dæmone tenebræ regnent in vita, vbi homines data opera cæcutiunt. Idem est sensus verborum quæ habentur apud Lucam: nisi quòd sententiam hanc connectit illic Christus cum ea quæ priùs exposita fuit Matthæi quinto capite, Nemo lucernam accendit, & ponit eam in abscondito, &c. Deinde huius clausulæ loco, Si lumen quod in te est, tenebræ sunt, &c. exhortationem ponit, Vide ne lumen quod in te est, tenebræ sint. ac si diceret, Vide ne mens tua, quæ instar lucernæ fulgere debuerat ad moderandas tuas actiones, totam vitam tuam obtenebret ac peruertat. Postea subiicit, quum illuminatur corpus ab oculo, in singulis membris extare optimam moderationem: sicuti lumen accensum diffunditur & penetrat in omnes cubiculi partes.

24 *Nemo potest.* Redit Christus ad superiorum doctrinam, nempe vt suos discipulos ab auaritia retrahat. Priùs dixerat, cor hominis thesauro eius deuinctum esse & constrictum, nunc admonet alienari à Domino eorum corda qui se diuitiis addicunt. Delicias enim fallaci prætextu maior pars sibi facere solet, dum inter Deum & suas cupiditates partiri se posse fingit. Christus autem fieri posse negat vt quisquæ Deo simul & carni suæ obtemperet. Non dubium est quin proverbium

tunc vulgò vsitatum fuerit, Neminem posse duobus dominis simul seruire. Quod igitur omnium opinione receptum erat pro confessio sumit, atque ita ad præsentem causam accommodat, vbi regnum occupent diuitiæ, abdicari Deo suum imperium. Non est quidem impossibile Deo seruire qui diuites sunt: sed quisquis diuitiis se in seruitutem tradidit, à Deo se emancipet esse necesse: quòd quidem diaboli mancipia nos auaritia semper reddit. quod alibi refertur à Luca, in hunc còtextum inferui: quia quum spartim, vt fert occasio, Euangelistæ ex Christi doctrina sententias in alienos locos transferant, nobis nulla esse debet religio eos iter se aptare. Cæterum quod spectat liter de diuitiis hinc dicitur, ad alia omne genus vitæ ritè extendi potest. Quò Deus tantò opere sinceritate, vbi que commendat, duplex autem cor abominetur, eos omnes falli qui ipsum dimidia cordis sui parte contentum fore putant. F. tenetur quidem omnes ore, non verè coli Deum nisi integro affectu: sed re ipsa negant, dum conciliare student res inter se contrarias. Non desinam, inquit ambitiosus, Deo seruire, quanuis ad vendandos honores bonam ingenij mei partem applicem. Idem auari, voluptuosi, crapulæ dediti, libidinosi, crudeliter, pro se quisque iactant. quasi verò possibile sit Deo ex parte seruire quos ex professo contra eum bellare patet. Verum quid est, fideles ipsos nunquam ita in solidum addicunt, seise Deo obsequio quin retrahantur subinde vitiosis carnis cupiditatibus. Sed quia gemunt sub hac misera seruitute, sibi que displicent, nec aliter carni seruiunt quàm inuiti & reluctantes: non dicuntur duobus dominis seruire: quia perinde probantur eorum studia & conatus Domino: ac si integram illi obedientiam præstarent. Hinc autem refellitur eorum hypocrisis qui sibi in vitibus blandiuntur, ac si lucem tenebris possent coniungere.

MATTH. VI.

25 *Propterea dico vobis ne sitis solliciti anime vestra quid esuri suis atque bibituræ, atque corpori vestro quibus indumentis vsuri: nonne anima pluris est quàm cibus, & corpus pluris quàm indumentum?*

26 *Respicite ad volatilia cæli qui non serunt neque metunt, neque colligunt in horrea, & Pater vester cælestis alit illa. nonne vos longè præcellitis illis?*

27 *Quis autem vestrum anxie curando potest addere ad staturam suam cubitum vnum?*

28 *Ac de indumento quid solliciti estis? cognoscite lilia agri quomodo crescunt: non laborant neque nent.*

29 *Dico autem vobis ne Solomonem quidem in vniuersa sua gloria sic amictum fuisse vs vnum ex his.*

30 *Quòd si gramen agri quod hodie est, & cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, annon multo magis vos: ò exigue fidei?*

MARC.

LVC. XII.

22 *Dixitque ad discipulos suos, ideo dico vobis, ne solliciti sitis anime vestra quid edatis, neque corpori quid induamini.*

23 *Anima pluris est quàm esca, & corpus pluris quàm indumentum.*

24 *Considerate coruos quia non seminant neque metunt, quibus non est pennarum neque horreum, & Deus pascit illos: quò magis vos prestatis volucribus?*

25 *Quis autem nostrum sollicitè curando potest adicere ad staturam suam cubitum vnum?*

26 *Si ergo ne id quidem quod minimum est potestis: quid de cæteris solliciti estis?*

27 *Considerate lilia, quomodo crescunt: non laborant neque nent. dico autem vobis: nec Solomon in vniuersa gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis.*

28 *Si autem gramen quod hodie est in agro, & cras in alibano mittitur, Deus sic venisset, quanto magis vos o exigua fidei?*

Hoc toto sermone Christus nimis anxiam victus & vestitus curam qua se homines excruciant, reprehendit, ac simul curando huic morbo remedium adhibet. Quod sollicitos esse vetat, non ita præcisè sumi debet ac si omnem suis curam eximeret. scimus enim ea lege natos esse homines vt aliquid curæ sustineant: imò hæc non vltima est pars miseriarum quas Dominus nobis in pœnam iniunxit vt nos humiliaret. Sed immodicam curam damnat ob duas causas: quia scilicet ea se frustra macerant homines & torquent, satagendo plusquam liceat vel ferat eorum vocatio: deinde quod i sibi plus sumunt quam oportet, ac propria industria freti, Deum inuocare negligunt. Tenendi est illa promissio, Quam increduli ferò cubitum ibunt, manè surgent, & comedent panem doloris, fideles quiete & somno per Dei gratiam potituros. Ergo filij Dei quanuis à labore & cura immunes non sint, propriè tamen non dicuntur esse solliciti de vita, quoniam in Dei prouidentiam recumbendo, tranquille quiescunt. Hinc colligere promptum est quatenus habenda sit victus cura, nempe vt labore quisque nostrum quantum fert sua vocatio, & Dominus præcipit: deinde vt sua quenque necessitas ad Deum inuocandum sollicitet. Talis cura inter supinum securitatem & superuacuos cruciatus quibus se conficiunt increduli, media est. Quod si probè expendimus Christi verba, non quolibet curam nobis interdicit, sed quæ ex diffidentia nascitur. Nolite, inquit, solliciti esse quid edatis aut bibatis, id verd proprium est eorum qui inopia & defectus metu trepidant, ac si illis in singula momenta defuturus esset cibus.

25 *Noune anima.* Ratiocinatur à maiori ad minus. Venerat nimum curare quomodo tolerari possit vita: nunc rationem subiicit, Dominum qui vitam ipsam donauit, minime passurum vt quæ ad eam sustinentiam pertinet subsidia nobis desint. Et certè non leuem facimus Deo iniuriam quoties diffidimus ne victus aut vestitus nobis suppetat, quasi nos fortuito in terram proiceret. Quisquis enim certè persuasus est eum minime latere qualis sit conditio vitæ nostræ, cuius ipse est autor, non dubitabit quin eius necessitatibus optimè consulat. Ergo quoties de victu metus aliquis vel sollicitudo obrepit, meminerimus Deo curæ vitam nostram fore quàm nobis donauit.

26 *Respicite ad volatilia.* Hoc est quod dixi remedium, vt scilicet in Dei prouidentiam recumbere dicamus, omnium enim curarum quæ modum excedunt, mater est infidelitas. Ideo vnica corrigendæ auaritiæ ratio est, si Dei promissiones amplectimur quibus se testatur habiturum curam nostram. In huc modum Apostolus retrahere fideles ab auaritia volens, eam doctrinam confirmat, quia scriptum sit, Non deseram, neque destituiam. Summa ergo est, quod nos ad fidendum Deo, hortatur, qui nullos ex suis, quamlibet contemptibiles negligit. Diligenter no-

tandum est quod Patrem cælestem dicit volatilia alere. Est enim non sine miraculo vitam sustentant, quotusquisque tamen nostram reputat inde pendere eorum vitam quod Deus suam prouidentiam ad ipsa vsque extendere dignatur? Quod si penitus animis nostris infixum sit subministrari Dei manu alimenta volucris, facile erit de nobis sperare qui ad eius imaginem sumus conditi, & qui inter eius filios censentur. Quam dicit volatilia non serere neque metere, his verbis nos ad otium & pigritiam minime inuitat: sed tantum intelligit, etiam si cessent omnia subsidia, nobis vnum Dei prouidentiam sufficere, quæ abundè animalibus suppetat quicquid opus est. Lucas pro Volucris, Coruis ponit, alludens fortè ad locum illum Psalmi, Qui dat escam pulis coruorum inuocantibus eum. Dauidem vero quidam existimant nominatum ideo loquutum esse de coruis, quod quum eos statim deserant patres & matres, necesse est Diuinitus alimenta illis offerri. Hinc patet non aliud voluisse Christum quàm vt suos doceret curas suas in Deum reicere.

27 *Quis autem vestrum anxie curando.* Hic aliud vitium damnat Christus quod ferè semper implicitum est cum immodica victus curam: nempe quod sibi supra quàm licet vsurpans mortalis homo sacrilega temeritate fines suos transilire non dubitat. Scio (inquit Ieremias) quod non est hominis via eius, nec viri vt dirigat gressus suos. Atqui vix centesimus quisque reperitur qui non quiduis sibi de propria industria aut virtute promittere audeat. hinc fit vt posthabito Deo, quiduis etiam machinari non dubitent qui sibi arrogat prosperos rerum euentus. Hanc infanam audaciam vt cohibeat Christus, quicquid ad vitæ nostræ sustentationem pertinet à sola Dei benedictione pendere dicit. perinde enim est ac si diceret, stulte se fatigare homines, quando superuacui sint omnes labores & irriti, profectu careant omnes curæ, nisi quatenus illis Deus benedicit. quod clariùs exprimitur apud Lucam, quum addit Christus. Si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris estis solliciti? Nam ex illis verbis satis constat non solum diffidentiam argui, sed superbiam, quod homines suæ solertiæ multo plus quàm par sit arrogent.

29 *Ne Solomonem quidem in tota gloria.* Senfus est, quæ in herbis & floribus relictæ Dei benignitas, superare quicquid suis opibus, potentia, vel alio quouis modo homines possunt: vt statuât fideles nihil sibi ad perfectam copiam defors, quanuis desint omnia adminicula, modo vna vigeat Dei benedictio. *O exigua fidei.* Non ab re hac in parte defectum vel imbecillitatem fidei Christus accusat: quo enim magis præsentis vitæ cura pro ingenij nostri crassitie afficimur, eò se magis prodit nostra infidelitas, nisi omnia ex voto suppetant. Itaque permulti qui in rebus maximis tolerabili falem fide præditi videntur, ad inopie periculum expauescunt.

MATTH. VI.

MARC.

LVC. XII.

31 *Ne sitis solliciti, dicentes, Quid edemus aut quid bibemus aut quibus operiemur?*

32 *Nam omnia ista Gentes exquirunt, nouit enim Pater vester cælestis quod opus habeatis his omnibus.*

33 *Quin potius querite primum regnum Dei, & iustitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis.*

34 *Ne sitis igitur solliciti in crastinum: nam crastinus dies curam habebit sui ipsius, sufficit sua diei afflictio.*

29 *Et vos nolite querere quid esuri sitis, aut quid bibaturi, & nolite in sublime tolli.*

30 *Hæc enim omnia gentes mundi querunt. Pater autem vester nouit quod istis opus habeatis.*

31 *Quin potius querite regnum Dei, & hæc omnia adiicientur vobis.*

32 *Noli timere pusille grex, quia complacitum est Patri vestro dare vobis regnum.*

Idem qui superioris doctrinæ scopus est: ut fideles paternæ Dei cura confisi, & quæcunque sibi necessaria esse sentiant ab eo sperantes, superuacua anxietate se non excrucient. Sollicitos esse vetat, vel querere, sicuti habet Lucas: nepe eorum more qui huc & illuc circumspicunt, omnino Dei respectu in quem vnium intentos esse decebat. ne que vnquam quiescunt nisi vbi sub oculis apparet annonæ copiam: id qui Deo nõ tribuentes eundi mundi officium, assidua inquietudine æstuant ac vexantur. Quum dicit gentes omnia ista querere, exprobat nimis crastinam sollicitudinem, vnde manant tales omnes curæ. vnde enim fit vt nunquam tranquillo in statu relideant increduli, nisi quod Deum fingunt otiosum in cælo dormire, vel saltem non prospicere rebus humanis, vt quos in fidem suam susceperit, instar familiæ suæ pascat? Ita hæc comparatione significat malè profecisse, nec adhuc prima tenere pietatis rudimenta quicunq. occultata bonorum omnium copia referant Dei manum fidei oculi nõ aspiciunt, vt placidè ac sedatis animis victum inde expectet. Pater, inquit, cælestis nouit vos istis indigere, quasi diceret eos omnes qui tantopere de victu sunt anxii, Paternæ Dei bonitati & arcanae prouidentia nihil plus deferre honoris quam incredulos.

29 Luc. *Et nolite in sublime tolli.* Hæc particula, vltimæ sententiæ quæ apud Matthæum habetur responder, Ne sitis solliciti in crastinum. aliud enim vitium taxat Christus, quod homines libenter quinque secula amplecterentur, dum sibi consulere volunt. Verbum *ματρωπιζεις*, quo vitur Lucas, propriè significat ex alto speculari: quod vulgè dicitur Facere longos discursus. nullum enim fatagendi modum sibi facit carnis nostræ intemperies, quin cælum & terram centies reuoluat. Hinc fit vt nullum relinquat Dei prouidentia locum. Hoc igitur nomine reprehenditur nimia curiositas, quod per eam nobis inutiles molestias accersimus, atque ita spõte

efficimur ante tẽp^{us} miseri. Quod dicit Mattheus, Sufficere diei suam afflictionẽ, huc spectat vt suas curas temperent fideles, ne prouidi esse ultra uocationis suæ modum appetant. nõ enim, vt dictũ est, quælibet damnatur sedulitas, sed quæ per obliquos & immẽtos circuitus extra metas vagatur.

33 Matth. *Querite primum regnum Dei.* Alio argumento coercet nimiam victus curam. nam ea crastinum & socordem animæ cælestisque vitæ neglectum arguit. Hoc ergo præposterum esse admonet Christus, quod se homines, ad meliorem vitam nati, prius in rebus terrenis occupant. Quisquis autem primum gradum tribuit regno Dei, non nisi moderatè in victu curando se exercebit. neque enim quicquam aptius est ad fræmandam carnis lasciuiam, ne in vitæ presentis cursu exulter, quam cælestis vitæ meditatio. Iustitiæ nomen tam ad Deum quam ad regnum eius referri potest. Scimus enim regnum Dei iustitiæ, hoc est spirituali vitæ nouitate, consistare. Quum pronuntiat reliqua adiectum iri, significat, quæ presentem vitam spectant, esse quasi secundas accessiones, atque ita debere infra Dei regnum subiacere.

32 Luc. *Nolite timere pusille grex.* Hęc sententiã fiduciã ad quã suos hortatus erat Christus confirmat. Quomodo enim vilè & caducum cibum negaret Deus suis, quos adoptauit in regni sui hæredes? Ac diserte pusilli gregis nomine compellat suos, ne ideo se minoris apud Deum fieri putent quod coram mundo ob suam paucitatem nihil estimantur. Verbo *ὁσων* significat ex gratuita misericordiæ fonte nobis fluere vitam æternam. Huc quoque accedit Donandi verbum. Quĩ verò palàm testetur Christus, Deum nobis regnũ dedisse, neque alia de causa nisi quoniam ita illi placuit: hinc plusquam manifestum est, nullis operum meritis acquiri. Proinde quociens in spem æternæ vitæ nos Dominus erigit, meminimus non esse de quotidiano victu timendum.

MATTH. VII.

MARC. III.

LVC. VI.

1 *Nolite iudicare, ne iudicemini.*
2 *Quo enim iudicio iudicatis, eo iudicabitur de vobis: & qua mensura metimini, ea remetietur vobis.*

24 *Qua mensura metimini, eadem remetietur vobis.*
37 *Nolite iudicare, & non iudicabimini; nolite condemnare, & non condemnabimini: remittite, & remittetur vobis.*

3 *Cur autem vides festucam quæ est in oculo fratris tui, trabem verò quæ est in oculo tuo non animaduertis?*

4 *Aut quomodo dices fratri tuo, Sine eximam festucam ex oculo tuo, & ecce trabes in oculo tuo?*

5 *Hypocrita eice prius trabem ex oculo tuo, & tunc perspicias ut eximas festucam ex oculo fratris tui.*

38 *Date, & dabitur vobis. Mensuram bonam & confertam & concussam atque exundantem dabunt in sinum vestrum, eadem quippe mensura qua metimini remetietur vobis.*

41 *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem quæ in oculo proprio est non animaduertis?*

42 *Aut quomodo dicere potes fratri tuo, Frater sine eicicula festucam quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non videns? Hypocrita, eice primum trabem ex oculo tuo, & tunc perspicias ut eicias festucam quæ est in oculo fratris tui.*

1 *Nolite cogitare.*) His verbis præcise nõ prohibuit Christus à iudicando: sed morbū qui omnibus ferè ingenitus est, sanare voluit. Videmus enim vt omnes sibi indulgant: quisque autem in alios seuerus sit censor. Et quædam est huius vitij dulcedo, vt neminem ferè non titillet cupiditas in aliena vitia inquirendi. Fatentur quidem omnes malum esse intolerabile, quòd tā mal'gni sint erga fratres qui sibi in proprijs vitijs ignoscunt. Atque id etiam multis proverbij dat narunt oculum profani homines: omnibus tamen seculis obtinuit, & hodie quoque obtinet: imò accedit altera pestis deterior, quòd bona pars alios dānando, peccandi licentiam vult acquirere. Hanc prauam mordendi, carpendi, obtrahendi libidinem cohibet Christus, quū dicit, Nolite iudicare. Neque enim cęcitate debent fideles vt nihil discernant: sed tantū seipfos frænare, ne cupidius iudicent quàm par est, fieri enim aliter non potest quin modum rigoris excedat quisquis iudicium sibi de fratribus appetit. Talis est locutio apud Iacobum, Nolite plures esse magistri. Neque enim fideles absterreret vel retraheret docendi partibus fungantur: sed ambitiosè appetere honorem verat. Iudicare ergo hoc loco tātundem valet ac curiosè inquirere in aliena facta. Hic autè morbus primū iniquitatem secū perpetuò trahit, vt leue aliquod delictum: non secus atque grauissimum crimen damnemus: deinde erumpit in peruersam audaciam vt superciliosè de re qualibet sinistrū feramus iudicium, etiamsi in bonam partem accipi poterat. Videmus nunc quorūmodum tendat consilium Christi: nescilicet nimij cupidi, vel morosi, vel maligni simus, vel etiā curiosi in iudicandis proximis. Qui autem iudicat ex verbo & Lege Domini, & iudicium suum ad charitatis regulam exigit, semper à seipso initium censuræ faciens, ille rectum iudicandi modum & ordinem seruat. Vnde apparet quàm peperam hoc testimonio abutantur qui eius moderationis, quàm Christus cōmendat, prætextu omne boni & mali discrimen è medio tollere cuperent. Atqui peccata omnia damnare non modo nobis licet, sed etiam necessè est: nisi velimus Deo ipsi obstrere, imò eius leges abrogare, rescindere iudicia & euertere eius tribunal. Vult enim eius, quàm de hominum factis pronuntiat, sententiæ nos esse præcones: tā-

tūm ea modestia inter nos colenda est vt ipse vnicus maneat Legislator & iudex. *Ne indicemini.* Pœnā denuntiat rigidis istis censoribus qui tantopere aliorum vitia excutere affectant: futurum scilicet vt nihilo humanius ab alijs tractetur, sed vicissim eundem in se rigorem sentiat quā exercuerint contra alios. Vt nihil nobis fama nostra charius est vel pretiosius, ita plusquam acerbum est damnari ac subiici hominum probri & infamiae. Atqui nostra culpa nobis accersimus hoc ipsum à quo tantopere natura nostra adhorret, quotus enim quisque est qui nõ acutiùs disquirat in aliorum facta quàm par sit: qui non durius succenseat leuibus delictis? qui non morosius improbet quod per se mediū erat? Hoc autè quid aliud est quàm Deum quasi data opera prouocare in nos vltorem, vt paria rependat? Tametsi autem hoc sit iusta Dei vindicta, vt vicissim plectantur qui alios iudicauerunt: hanc tamen pœnam Dominus per homines exequitur. Nam quod Chrysolomus & alij quidam ad futurā vitam restringūt, coactum est. Quemadmodum enim minatur ^{1. Es. 33.} ^{1.} *facias prædè futuros qui alios prædati fuerint: ita intelligit Christus non desore vindices qui homines iniquos & maledicos simili virulentia vel rigore puniant. Quòd si cessabunt homines vt pœnam effugiant in mundo qui damnandis fratribus nimis cupidè intenti fuerint, nõ tamen effugiet iudiciū Dei. Apud Lucā apponitur etiā premissio Remittite, & remittetur vobis, Date, & dabitur vobis. cuius sensus est, facturum esse Dominum vt qui se facilem, humanum & æquum præberit fratribus, eandem sentiat erga se clementiam aliorum, & benignè & amicè ab ipsis tractetur. Quod autem sæpe contingit filiis Dei pessimam rependi mercedem, vt multis iniultis calumnijs premanant, quum tamen nullius famam læserint, imò pepercerint fratrum vitijs, cū hac Christi sententia non pugnat. nam quæ ad presentem vitam spectant promissiones, eas scimus non esse perpetuas, nec exceptione carere. Deinde quamuis Dominus ad tempus innocentiam suorum dignè premi & propemodum obrui sinat: simul tamen implet quod alibi dicit, vt resurgat eorum integritas instar auroræ. ita sæper eminet eius benedictio supra iniustas calumnias. sic enim fideles subiicit indignis probri, quòd eos humiliet, vt tādē-*

dem bonam eorum causam afferat. Adde quòd impi quoque fideles, utcumque fludeant fratrib. suis æquitatem præstare, quia tamen immodico rigore interdum feruntur contra fratres vel innocios, vel non adeo culpabiles, sua culpa in se prouocant simile iudicium. Certè quod mensuram confertâ & exundantem non recipiunt, quanquam ingrati tudini imputandum est, sibi tamen ex parte acceptum ferri debent: quia nemo est qui tam liberaliter ut decebat fratres suos foueat.

3 *Cur autem uides festucam.* Nominatim vitium

perstringit, quo communiter laborant hypocritæ. Nam quum plus oculati sint in ceniendis aborurum vitiiis, & ea non seuerè modò, sed ferè tragice am, licent, sua ipsorum peccata reuincunt post tergum: vel ita ingeniosi sunt in illis extenuandis, ut uideri cupiant etiam in crassissimo quoque; seclere excusabiles. Ergo utrumque malum reprehendit Christus: nimiam perspicaciam quæ ex defectu charitatis nascitur, dum nimis serupulosè excutimus fratrum vitia, & indulgentiam qua peccata nostra tegimus & fouemus.

MATTH. VII.

MARC. LVC.

6 *Ne detis quod sanctum est canibus: nec projiciatis margaritas uestras ante porcos: ne quando hi conculcent eas pedibus suis, & illi uersi lace rent uos.*

6 *Ne detis quod sanctum est.* Non est quòd sepius iterum concitas referri sen ctiàs à Mathæo, & quæ vno contextu minime legenti sunt. Neque enim coheret hæc doctrina cum proximo sermone: sed prorsus separata est. Admonet enim Christus Apostolos, & sub eorum persona omnes Euangelij doctores ut celestis sapientiæ thesaurum solis filiis Dei conferrent, non autem prostituant indignis & profanis Dei contemptorib. Sed hic oritur questio: nam, oïtea insit prædicare Euangelium omni Creaturæ, & Paulus dicit eius prædicationem reprobis mortiferum odorem esse. nec quicquam certius est quàm Dei mandato quotidie proponi incredulis in testimonium quò magis reddantur inexcusabiles. Respondeo, Quia non possunt Euangelij ministri, & quicumque ad docendi munus vocati sunt, inter filios Dei & porcos discernere, eorum esse partes omnibus promiscuè offerri salutis doctrinam. Nam quanuis initio multos videant præfractos & indociles: non tamen pariter charitas eos ita in haberi pro deploratis. nam hoc tenendum est, vocari à Christo canes & porcos, non quoslibet impuros homines, vel Dei metu vacuos, & veræ pietatis expertes: sed qui certis documentis per uicacem ostenderint Dei contemptum, & de moribus incurabilis appareat. Alibi canes opponit Christus electo Dei populo & domesticis fidei, quum dicit, Non est bonum sum ere panem filiorum, & dare canibus. Hic autem canes & porcos intelligit, qui impio Dei contemptu delibuti, medicinam nullam admittunt. Hinc apparet quâ perperam torqueant Christi uerba qui ab eo restringi putant Euangelij doctrinam ad solos dociles & bene præparatos. Quid enim fiet si nemi-

nem inuitent pij doctores, nisi qui iam sua obedientia Dei gratiam preuenierit? quin potius natura cum impuri sumus omnes, tum ad contumaciam propensi. Quare nullis negandum est salutis remedium nisi qui tibi oblatum ita seclè respue rint, ut conitet reprobos & a seipis damnatos esse, quemadmodum ac hæreticis loquitur Paulus. Duplex autem ratio fuit cur vetaret Christus Euangelium perditis contemptoribus proponi. est enim aperta inuoluntaria Dei profanatio, si ea subiciamus impiorum ludibrijs. Deinde consolari suos discipulos uoluit Christus, ne desinerent operam suam locare electis Dei in Euangelio docendo, quamuis proteuè illud repudiari uiderent ab impijs & profanis hominibus. ac si dixisset, ne vilescat in comparabilis hic thesaurus, arcendos ab eo esse porcos & canes. Cæterum notanda sunt elogia quibus salutis doctrinam ornauit Christus, rem sanctam nominans, & margaritis comparans. Nâ hinc colligimus quanto nobis in precio habenda sit. *Ne quando hi conculcent.* Videtur Christus inter porcos & canes distinguere: porcis brutum stuporem, canibus uerò rabicem tribuens. Et certè experientia docet duas tales esse contemptorum Dei species. Exempli gratia, Quicquid de corrupta hominis natura, de gratuita iustificacione, de æterna electione traditur in Scrij turis, multi vel ad ignauia vel ad carnis lasciuiam conuertunt. tales aptè & meritò censentur porci. Alij uerò puram doctrinam eiusque ministris sacrilegis conuitijs lacerant: quasi bene agendi studium, Dei timorem & omnè salutis curâ labefaciet. Etti igitur utroque nomine designet Christus insatiabiles uerbi Dei aduersarios, duplici tamen similitudine quid alij ab alijs differant breuiter admonet.

MATTH. VII.

MARC.

LVC. XI.

7 *Petite, & dabitur uobis: quaerite, & inuenietis: pulsate, & aperietur uobis.*

8 *Quisquis enim petit, accipit, & quicumque quaerit inuenit, & pulsant aperietur.*

9 *An quisquam est uestrum homo, qui, si filius eius petierit panem lapidem sit daturus illi?*

10 *Aut si piscem petierit, num serpentem porrigit illi?*

5 *Et ait illis, Quis uestrum habebit amicum, & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice, da mihi mutuo tres panes:*

6 *Quoniam amicus meus uenit de uia ad me, & non habeo quod apponam illi.*

7 *Et ille intus respondens dicat, Noli mihi molestus esse. nam ostium clausum est, & pueri mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.*

8 *Dico uobis: etiam si nò daturus sit illi surgens, eò quòd amicus eius sit: propter improbitatē tamē eius surget, ac dabit illi quibuscūque habet opus.*

11 *Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester qui est in calis, dabit bona si postulatis ab ipso?*

9 *Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.*

10 *Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit, & pulsanti aperietur.*

11 *Quis autem ex vobis pater, à quo si filius petierit panem, lapidem dabit illi: aut si piscem, num pro pisce serpentem dabit illi?*

12 *Aut si petierit ouum, num porriget illi scorpionem?*

13 *Si ergo vos quum sitis mali, nostis bona dona dare filiis vestris, quanto magis Pater vester celestis dabit Spiritum sanctum poscentibus se?*

7 *Petite, &c.*) Exhortatio est ad precandum: & quia in hoc pietatis exercitio, quod nobis primæ curæ esse debebat, tam lenti sumus ac pigri, tribus loquendi formis eandem rem vrget Christus. Neque enim superuacua est locutio, quum dicit, *Petite, quærite, pulsate*: sed ne frigeat simplex doctrina, insistit in corpore nostro excitando. Eodē spectant additæ promissiones. Inuenietis, dabitur vobis, & aperietur. nihil est enim quod nos melius ad orandum animet, quàm certa impetrandi fiducia, necesse enim est defunctoriè tantum orare qui dubitant: imò inanis est ac lusoria cæremonia, precatio sine fide. Imò Christus, vt nos efficaciter ad hanc officij partem extimulet, non tantum præcipit quid facere nos oporteat: sed promittit non irritas fore nostras preces. Atque hoc diligenter notandum est: primùm vt sciamus hanc orandi legem nobis statui ac præscribi, vt certò persuasi simus nobis propitium esse Deum, vt vota nostra exaudiat. Deinde quoties ad orandum accingimur, vel quoties sentimus nõ satis vigere in nobis precandi ardorem, vt nobis in mentem veniat tam benigna inuitatio, in qua nobis CHRISTVS de paterno Dei affectu testatur. Ita fiet vt quisque nostrū fretus Christi gratia fiduciã orandi concipiat, & liberè audeat inuocare Deū, sicuti docet Paulus ad Ephes. cap. 3. c. 12. Quia autem plus iusto ad diffidentiam propensi sumus, hoc quoque vitium vt corrigat Christus, promissionē diuersis verbis iterat. Cæterum quærendi metaphora idèõ vsus est, quod procul à nobis abesse putamus, quæ vsus & necessitas nostra postulat: Pulsandi verò, quòd sensus carnis imaginantur clausa esse quæ ad manum non suppetunt.

8 *Quisquis enim petit, accipit.*) Quidam proverbialem sententiam esse putant ex communis vitæ vsu sumptam. ego tamen lubentius in aduersam partē inclino, quòd Christus Patris gratiam precantibus offert: ac si diceret, Deū vtrò ad nos exaudiendos paratum esse, modò precemur: expositas nobis esse eius diuitias, modò petamus. Quibus verbis significat eos ignauitæ suæ iustas dare pœnas, qui necessariis rebus destituti, hoc inopiæ suæ remedium non quærunt. Certum quidem est sæpe quum dormiunt fideles, excubias Deum agere pro eorum salute, vt ipsorum vota præueniat. Nihil enim nobis miserius, si in tanto, non dico tempore, sed stupore, preces nostras expectet, si in tanta nostra incogitantia dissimulet. Imò nõ aliunde quã à seipso prouocatur, vt nobis fidē donet, quæ preces omnes ordine & tempore præcedit. Sed quia hic discipulos Christus alloquitur, simpliciter admonet quomodo velit nos pater celestis donorū suorum facere conpotes. Ergo tametsi gratuitò nobis omnia largitur, quò tamè fidem nostram exerceat, precari nos iubet vt petèti

bus concedat quæ nobis ex mera eius bonitate fluunt.

9 *An quisquam vestrum est homo.*) Comparatio est à minori ad maius. Primò Christus malitiam hominum immensæ Dei bonitati opponit, malignos autem nos reddit *quæritis*: quia dū sibi quisque plus satis addictus est, alios præterit ac negligit. atqui hoc vitium superat paternus amor, vt homines sui obliiti se in filios plusquam liberaliter effundant. Vnde autem id nisi quia Deus, à quo descendit omnis paternitas, particulam suæ bonitatis coram cordibus instillat? Quòd si tantum à beneficentiã valent guttula, quid ab ipso mari inexhausto sperandum est? An restrictus esset Deus qui hominum corda sic aperit? Interea tenendum est illud lesai, Etiam si mater filios obliuiscatur, dominum tamen fore sui similem, vt se Patrem semper exhibeat. Ephes. 3. 15. Esa. 49. 15.

11 *Bona dona.*) Hoc cõsultò expressit Christus, ne stultis prauisque desideriis precando habenas nimium laxent fideles. Scimus quanta sit in hac parte carnis nostræ tam imperies quã audacia, nihil enim nobis non permittimus à Deo petere. quòd nisi morem stultitiæ nostræ gerat, aduersus eum si emimus. Christus ergo vota nostra fubicit Dei arbitrio, ne plus nobis largiatur quòd vile esse nouerit. Quare ne putemus nullam illi esse nostri curam quoties nostris desideriis non respondet: quia penes ipsum est discernere quid nobis expediat. Iã verò quia cæci sunt omnes nostri affectus, regula orandi ex verbo Dei petenda est. neque. n. ad rem tantam æstinandam idonei sumus. Ergo quisquis cum exorandi fiducia accedere ad Deum cupit, frænare cor suum discat, ne quòd petat nisi ex illius voluntate: sicuti admonet iacobus Epistolæ suæ cap. 4. a. 3. Lucas pro bonis in extremo membro ponit Spiritum sanctum, nõ excludens alia beneficia, sed quid præcipuè petendū sit ostendens: semper enim illud in memoriam subire debet, Quærite primū regnum Dei, & alia subinde accedent. Quare filios Dei, vt se ad ritè precandū cõparent, terrestres affectus exuere, & ad spiritualis vitæ meditationē conscendere oportet. Sic fiet vt victum ac vestitum posthabeant adoptionis arrhæ ac pignori: Deus autem vbi tam pretiosum thesaurum dederit, minimè negabit alia minora.

5 *Luc. Quis vestrum habebit amicum.*) Apud Lucã additur hæc similitudo, cuius non meminit Matthæus. Sūma autè est, non esse cur animis fatiscant fideles si non statim potiantur suis votis, vel si impetrati videantur esse difficile quod postulat: nã si inter homines rogandi importunitas extorquet quod sponte non esset quis facturus, nõ est quòd dubitemus exorabilem nobis fore Deum, si constanter orando perseueremus, nec animi nostri vel mora vel difficultate flaccescant.

12 *Omnia igitur quaecunque volueritis ut faciant vobis homines, sic & vos facite illis. hæc enim est Lex & Propheta.*

13 *Intraite per arctam portam: quoniam lata est porta & spatiosa via quæ abducit in exitum: multique sunt qui ingrediuntur per illam.*

14 *Quoniam angusta est porta, & stricta via quæ abducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt illam.*

12 *Omnia igitur.*) Superuacua est illatio, quemadmodum sæpe in concisis sententiis particulæ istæ abundant. Dixi autem supra, non vnam Christi concionem referri à Matthæo: sed ex variis sermonibus summam & doctrinæ eius cõtexi. Scorsum ergo legenda est hæc sententia qua discipulos Christus ad æquitatem instituit, breuè inque & facilem eius definitionem ponit: vt sciamus non alia de causa tot inimicitias regnare in mundo, ac tot modis homines inuicem sibi esse noxios, nisi quia scientes & volentes æquitatem pedibus calcant: quam tamen quisque erga se seruari rigide postulat, vbi propria utilitas agitur, nemo nostrum est qui non articulat & subtiliter dislerat quid rectum sit. Ergo si agitur in suum commodum actus se ostendunt æquitatis magistros, qui fit vt non eadem in promptu occurrat cognitio vbi aliena vel vitiosa, vel iactura in quæstionem venit, nisi quia nobis tantum sperare volumus, nemo autem proximis suis consulit? Neque id modo, sed malignè darâ que opera conuenimus ad æquitatis regulam quæ in cordibus nostris licet. Docet ergo Christus posse vnumqueque sibi rectè & iustè cû proximis viuendi esse regulam, si vicissim aliis præstet quod sibi fieri exigit. Ita vanos omnes prætextus refellit, quos sibi excogitant homines ad tegendâ vel faciendâ suam iniustitiam. Regnaret enim proculdubio inter nos perfecta æquitas, si actiua, vt ita loquar, charitatis tã fideles essemus discipuli, quâ acuti sumus passiuæ doctores. *Hæc enim est Lex & Propheta.* Nõ intelligit Christus vnum hoc doctrinæ caput tradi in Lege & Prophetis: sed quicquid de charitate illie præcipitur, quaecunque extant leges & exhortationes de colenda iustitia, ad hunc scopum referri, itaque sensus est, factis fieri secundæ tabulæ, si modo quales in se quisque alios esse cupit, talem se illis vicissim præbeat, ac si diceret, non lógis ac perplexis disputationibus opus esse, si hæc simplicitas colatur, nec præpostero sui amore delectant homines recitandam cordibus suis insculptam.

13 *Intraite per arctam portam.*) Quia nihil carni magis aduersum est doctrina Christi, nemo vquam in ea ritè proficiet qui non didicerit sen-

sus suos & affectus omnes quasi in arctum cogere, vt se inter illas angustias contineant quibus laiciuam nostram cohibet celestis Magister. Quoniam ergo libenter sibi indulgent homines, exultant ac distillant, Christus hic discipulos suos admonet, vt se comparent velut ad restrictum & spmosum iter. Quoniam autem molestum est cupiditates nostras à libera vagâque proteruita reductas comprimere: hanc accubitatem læta compensatione mitigat, quum dicit angusta porta & via intrari in vitam. Rursus ne licentiæ ac dissolutæ vitæ illecebris capti, prout nos trahit carnis libido, vagemur, in mortem rure pronunciat, qui per spaciosam viam & latam portam ingredi malunt, quàm angustiam subire, quæ ducunt ad vitam. Nominatim verò dicit, multos per spatio-

sam viam currere: quia se homines perueris exemplis mutuo pessundant. Vnde enim fit vt singuli se scièntes ac volentes securè præcipitent, nisi quia perire se non cogitât dum pereunt in magna turba? Contrâ autem fidelium paucitas multos reddit ignauos: ægrè enim adducimur, vt mundo renunciantes, nos ac vitam nostram ad paucorum mores formemus: absurdum enim putamus auelli nos à multitudine, ac si non essemus pars generis humani. Quauis autè doctrina Christi nos quasi vincitos constringat, vitam nostram redigat in iter angustum, à turba segregatos, paucis comitibus adiungat, nõ tamè debet hæc nobis asperitas obstare quominus ad vitâ enitatur. Cæterum ex Luca satis apparet, hoc alio tempore dictum fuisse à Christo, quàm quo de beata vita, quæ prius vidimus paradoxa protulit, & illis tradidit orandi regulâ. Atque id est quod iam aliquoties attigi, quæ sparsim ab aliis Euangelistis secundû historæ ordinem narrâtur, in viam summam sic collecta esse à Matthæo, quòd meliùs sub oculis poneret qualiter suos discipulos instituerit Christus. Itaque subiicere libuit totum Lucæ locum, qui huic sententiæ respondet. Nam vbi sedulo à me admoniti fuerint lectores de temporis serie, quam Lucas obseruauit, veniam mihi, vt spero, dabunt, si in aggerenda doctrina non magis curiosus fuerim quàm Matthæus.

MATTH. MARC.

LVC. XIII.

23 *At autem illi quidam, Domine, an pauci sunt qui salutem consequuntur? ipse autem dixit ad illos,*

24 *Contentis intrare per angustam portam: quia multi, dico vobis, querent intrare, & non poterunt.*

23 *At autem, &c.* Tametsi Matthæus hoc Christi responsum inter alias concionales sententiâ recitat vno contextu, occasionem tamen sic

loquendi datam ei fuisse suspicor ex præsentis interrogatione. Porrò huius quæstionis mouendæ videtur fuisse ratio, quòd Christus, qui se vitæ au-

thorem profitebatur, vix paucos discipulos colligere poterat. Videri autem poterat, exigua hominum manu seruata, totam Ecclesiam pessum ire. Totum enim populum illum apud quem nō magnopere vigeat Christi doctrina, in dō à quo passim respuebatur, Deus quasi vitā heredem adptaerat. Eadē & nobis quoties peruersum mundi statum cernimus, obrepit dubitatio: quid hoc sibi velit quōd maior pars alienam & dissentaneam ab Euangelio viam sequitur. Ideo Christus sermone ad omnes conuertens, hortatus est vt contenderent intrare per angustam portam. Quibus verbis suos à stulta curiositate abducere voluit, quæ plebsque moratur & implicat, qui circumspicunt an se alij comites adiungant: quasi salutem consequi

nolint nisi in turba. Dum certare vel eniti iubet, non sine magnis & arduis difficultatibus ad vitam æternam perueniri posse intelligit. Ergo huc potius suum studium conferant fideles quam vt præter modum curiosi sint de errantium multitudine.

24 *Quia multi querent intrare.*) Hoc idē additum est ne spes inanis nos frustretur, ac si nos iuaret comitum multitudo. nam, vt sibi libenter blanditur caro, multi facilem aditum ad vitam sibi pronittunt, qui sibi interea quidvis indulgent. Ita alij alios mutuo decipiunt, vt indormiant prauæ securitati. Tales delicias vt suis excariat Christus, exclusum iri pronuntiat qui iam sibi addicunt certam vitæ possessionem.

MATTH. MARC.

L V C. XIII.

25 *Quum autem surrexerit paterfamilias, & clauserit ostium, & cepit foris stare & pulsare ostium, dicentes, Domine, Domine aperi nobis: & respondens dicit vobis, Nescio vos vnde sitis:*

26 *Tunc incipietis dicere, Edimus coram te & bibimus, & in plateis nostris docuisti.*

27 *Et dicit, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: discedite à me omnes qui patratu iniquitatem.*

28 *Ibi erit sletus & stridor dentium, quum videritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes Prophetas in regno Dei: vos autem expelli foras.*

29 *Et venient ab Oriente & Occidente, & Aquilone & Austro, & accumbent in regno Dei.*

30 *Ecce sunt postremi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt postremi.*

25 *Quum autem surrexerit, &c.*) Tametsi hæc alio post tempore dicta sunt, vt nuper admonui, doctrinæ tamen rationem habere malui quàm tēporis: quia hoc nō paruum ad intelligentiam adiumentum est, si vno contextu legantur quæ sensu inter se cohærent. Quia negauerat Christus apertam nullis ianuam fore qui in caelum intrare cupient, nunc dicit nihil proficere, quauis locum in Ecclesia occupent: quia tandem exurget in iudicium Deus vt à regno suo excludat qui nunc sibi locū inter eius domesticos vendicant. Similitudine autem patrisfamilias vitur, qui si intelligat aliquot ex suis nequam & lasciuos homines furtim sub noctem elabi, & domum furib. exponere: surgit ipse & ianuam obserat: nec vagos illos & noctuabundos homines admittit, qui intempēstiuē per vias publicas errarunt. Porro his verbis admonet, occasione, dum affertur, esse vtendum. nam quandiu nos ad se Dominus inuitat licet quasi aperta ianuam ingredi in regnum cælorum: sed maior pars pedem mouere non dignatur. Fore ergo denunciat Christus, vt tandem claudatur ianuam: itaque periculum esse ne prohibeantur aditu qui comites expectant.

26 *In plateis nostris docuisti.*) Nominatim excipit Christus nihil Iudæis profuturum, quōd propius ad eos accesserit, scēque familiariter obtulerit illis fruendum, nisi vocati ad diem responderint. Cæterum non prosequitur suam similitudinē, nā de patrefamilias loquutus seipsum nunc iudicem absque figura exprimit. nec verō hoc in aliam quàm ipsius personam quadrat, Docuisti in plateis nostris. Tenemus nunc eius consilium, ne scilicet Iudæi sua negligentia quam possunt salutem consequi, sibi intercidere sinant.

28 *Quum videritis Abraham.*) Quum Iudæi nihil sanctis patribus simile habentes, eorum tamen origine frustra superbirent, nec quicquam magis illis tritum foret, quàm Ecclesiæ titulo abuti: Christus hic turbam degenerem, quæ à patrum fide & pietate discessit, à regno Dei extraneam esse testatur. ac subest tacita obiurgatio, quōd non potius qui quærendæ salutis socios habere cupiunt, Abraham, Prophetis & sanctis patribus se aggregare studeant, quàm circumspiciant ad suos æquales, qui ab eorum exemplo procul delapsi fuerant ad innumeratas corruptelas. ac si diceret, Si nūc per angustam portam intrare negligitis quia vos errantium multitudo retardat, annō videtis à fidelium ordine vos separari, dum estis impliciti increduli? Quōd si nunc vobis oculos perstringit mundi aspectus, dies vltimus hanc concordiam ferō vobis eximet, tunc enim scietis vos cum similibus vestri alienos esse à Dei regno, nec quicquam vobis commune esse cum Abraham.

29 *Veniunt ab Oriente.*) Amplificatio est ex eo sumpta quōd Iudæis abdicatis qui se putant solos legitimos esse Dei heredes, in eorum locum gentes sint subrogandæ, vt vitam Abrahamæ & generi eius promissam obtineant. Gentes autem illis opponit, vt sancta zelotypia ipsos ad fidem eximium let: quemadmodum Paulus hoc ministerij sui decus fore scribit, si quos ex gente sua & sanguine ad talem æmulationem prouocet. Atque ita Iudæos pungi necesse erat, quum sibi plus nimio placentes, Deum cum suis dolis superbè contemnerent. Sed quoniam hæc sententia paulo post iterum occurrit apud Matthæum, nunc eam parcius attingo.

30 *Ecce sunt postremi.*) Iisdem verbis sæpius vsum

vsu fuisse Christum alibi videbimus, diuerso ta-
men sensu. Hoc loco nihil aliud voluit quam in-
necem in Iudæis confidentiam deicere, qui quum
posthabito reliquo mundo Diuinitus electi es-
sent, hac dignitate freti, Deum sibi quasi obstric-
tū

fingebant. Hac ratione denuntiat illis Christus
breui mutandam esse sortem, vt Gentes quæ tunc
reiectionis erant, priorem obtineant gradum: Iudæi
autem honore suo abdicari, ne postremum quidē
angulum teneant in Ecclesia.

M A T T H. VII.

M A R C.

L V C. VI.

15 *Cauete verò vobis à pseudoprophetais qui
veniunt ad vos in vestitu ouium, sed intrinse-
cus sunt lupi rapaces.*

16 *A fructibus eorum cognoscetis eos. numquid
colligunt de spinis uuam, aut de tribulis ficus?*

17 *Sic omnis arbor bona fructus suos facit:
putris autem arbor fructus malos facit.*

18 *Non potest arbor bona fructus malos face-
re, neque arbor putris fructus bonos facere.*

19 *Omnis arbor quæ non facit fructum bonū
exciditur, & in ignem conijcitur.*

20 *Igitur ex fructibus ipsorum cognoscetis eos.*

15 *Cauete vobis.*) His verbis docuit Christus,
obnoxiam fore variis imposturis suam Ecclesiam:
ideoque periculum esse ne multi à fide excidant,
nisi intenti sint ad cauendum. Scimus quanta sit
hominum ad vanitatem propensio. itaque non
modo naturaliter falli appetunt, sed singuli ad se-
ipsos fallendos ingeniosi videntur esse. iam verò
Satan miris fallaciarū artifices non desunt laqueos
tendere quib. simplices ac incautos irretiat. Vul-
gò autem Iudæi sperabant lætam sibi sub Christi
regno fore statum, omnique certamine & mole-
stia exemptum. Admonet ergo discipulos suos,
si peritare cupiant, vt se comparent ad vitandas
Satanæ insidias. Dominus enim (vt dictum est) cō-
tinua militia suam Ecclesiam vult exerceri in hoc
mundo. Quare vt nos illi discipulos præstemus
vsque in finem, non sufficit sola docilitas, vt si-
niamus nos regi ipsius verbo: sed fidem nostram,
quia subinde à Satana impetitur, armata ad resistē-
dum esse oportet. Est quidē hoc maximum si nos
à probis & fidelibus Christi ministris regi pati-
mur: sed quia ex opposito emergunt falsi docto-
res, nisi sedulo vigilemus & nuntii simus cōstan-
tia, facile erit nos à grege abduci. Quò etiam per-
tinet illud Christi dictum, Quos audire pastoris
vocem: alienum verò non audire, sed fugere ab
eo. Vnde etiam colligimus non esse cur animis
deficiant fideles, vel turbentur, dum obrepunt lu-
pi in Christi ouile: dum falsis doctriinis conantur
pseudoprophetae labefactare puram fidem, quin
potius expergeri debent ad excubias agendas,
neque enim frustra cauere iubet Christus. Quare
si modo nos propria fœcordia non circumueniat,
quasuis decipulas effugere licebit: & certè sine
hac fiducia nobis non esset satis animi ad cauē-
dum. Nunc quò sciamus Dominū nos frus-
trari per quosuis Satanæ incurfus, intrepidè per-
gamus, Spiritum discretionis ab eo petentes, per
quem vt cordibus nostris fidem suæ veritatis ob-
signat, ita Satanæ fallacias & imposturas detegat
ne ludamur. Quò dicit Christus venire in vestitu
ouium qui intrinsecus sunt lupi rapaces: significat
bene colorato prætextu non carere, nisi ad eos pe-
nitens excuriendos adhibeatur prudentia.

16 *A fructibus eorum.*) Nisi hæc appòsita fuis-
set discriminis nota, poterat sine exceptione in

43 *Non est enim arbor bona quæ
facit fructum putrem: neque arbor pu-
tris faciens fructum bonum.*

44 *Vnaquæque enim arbor ex fru-
ctu suo cognoscitur. neque enim è spi-
nis colligunt ficus: neque è rubo vin-
demiant uuam.*

45 *Bonus homo ex bono thesauro
cordis sui profert bonum: & malus
homo ex malo thesauro cordis sui pro-
fert malum. Nam ex abundantia cor-
dis loquitur os eius.*

discrimē venire tota quorumlibet doctorum au-
thoritas. Nam si exitiale periculum in doctoribus
timetur, nec vitandi ratio constat, omnes esse su-
spectos necesse erit: nec melius restabit compen-
dium quàm aures habere omnib. clausas. Et vi-
demus profanos homines, vt impune reiciant
quoduis doctrinæ genus periculum hoc obtē-
dere, infirmos etiam ac rudes hæere perplexos.
Christus ergo ne quid reuerentiæ detrahat suo
Euangelio sinceritque eius ministris & doctori-
bus, iudicium de pseudoprophetais à fructibus fa-
cere iubet. Quare nimis putidi sunt Papistæ qui
conflandæ nobis inuidiæ causa illā Christi vocem
præcisè iactāt, à pseudoprophetais cauendum esse:
ac suis clamoribus efficiunt vt imperiti, causa in-
cognita, temerè à nobis abhorreant. At verò
quisquis Christi consilio parere cupit, necesse est
vt prudenter & interposito delectu iudicet: nos
verò non tantum libenter fateamur cauendos esse
pseudoprophetas, sed etiam sedulo & acriter
hortamur simplices, vt eos caueant. Tantum mo-
nemus, secundū præscripā à Christo regulā, vt ius-
ta cognitio præcedat: ne simplices, puri Dei ver-
bum respuendo, temeritatis suæ pœnas lauant. Nā
inter maturam cautionē & præposterum fastidiū
longè inter est. Nimis autē improbè Christi man-
datū abrogant Papistæ qui iniectō salto metu mi-
seras animas ab inquisitione deterrent. Sit igitur
hoc primū eos qui trepidando incognitam doctri-
nam respuunt vel fugiunt, perperā hoc & minime
ex Christi mandato facere. Nunc videndum restat
quosnam fructus Christus designet: falluntur autē
meo iudicio, qui ad vitam restringunt. nam quum
tæpe fucosa sanctimonia, ac nescio quibus etiam
austerioris vitæ laruis se vendunt pessimi quique
impostores, valde incertum esset hoc examē.
Fateor quidem hypocrisim tandem pateferi: quia
nihil difficilius est quàm virtutis simulatio. Verū
Christus tam iniquo & simul obscuro iudicio do-
ctrinam suam subducere noluit, vt æstimetur ex
hominū vita. Ergo sub fructibus ipsa docendi ra-
tio cōprehenditur, imò præcipuum locum tenet.
nam & inde Christus se à Deo missum probat: *Ioban. 7.*
qui nō glorificet seipsum, sed Patrem à quo missus
est. Si quis obiciat, paucis datum esse tacitū acu-
mē, vt bonos fructus à malis discernat: respondeo
i iij.

sicuti iam dixi, nunquam discretionis Spiritu, ubi opus est, destitui fideles, qui modò sibi diffusi & proprio sensu valere iussu, totos se illi regendos tradunt. Interea meminimus, ad verbum Dei exigendas esse omnes doctrinas: & ideo in iudicandis pseudopropheticis fidei analogiam dominari. Deinde spectandum esse quid Deus Prophetis suis Verbuque ministris iniungat: quia inde fidelitas facile dignosci poterit. Quemadmodum exempli gratia, si nobis proponimus quæ Paulus in Episcopis requirit, sola illa descriptio ad damnamandam totam Papatus colluuiem sufficiet: quia videntur data opera Papales sacrifici contrariam ideam velle exprimere. Quare nihil mirum si iudicium de pseudopropheticis fieri vetant. Ceterum clarè ostendit hic locus, pro nihilo ducendos esse titulos: imò nec ipsam vocationem multum habere momenti, nisi qui pastores vocantur, & ad docendam munus vocati sunt, fideliter officio suo respondeant. *Nunquid colligim.* His proverbiis, quæ tunc vulgò trita erant, & omnium consensu recepta, confirmat Christus, neminem à pseudopropheticis posse decipi nisi qui sponte cæcuet: quia fructus palam faciunt probos Dei seruos, & fallaces operarios, non secus ac fructus arborem ostendunt. Apud Lucam videtur generalis esse sententia qua docet Christus de vnoquoque homine ex fructibus iudicium debere fieri, sicuti arbor à fructu dignoscitur. Postquam enim obiurgationem posuit aduersus hypocritas qui festu-

cam perspicunt in alterius oculo, tragem in suo non videntes, continuò post subiicit. *Non enim potest arbor mala*, &c. & casualis particula $\gamma\delta$ videtur duas illas sententias eonnectere. Sed quia certum est Lucam sexto illo capite recitare diuersos Christi sermones, fieri etiam potest ut breuius attingeret quod plenius exponitur à Matthæo. Nec aduerbium causale moror, quod sæpe alibi superuacuum est, quod etiam ex clausula apparet: sic enim concludit Lucas hunc sermonem, *Bonus homo ex bono thesauro cordis sui*, &c. Neque enim dubito quin absque figura exprimat quale sit istud iudicium quod Christus ex fructibus fieri iubet: nempe ut sedulo examinatione fideles quidnam afferant in medium qui se Dei seruos profitentur: acsi diceret, parum valere titulos donec re ipsa probet qui loquitur Diuinitus se esse nullum. Quanquam minimè repugno quin accommodari possit hic locus ad generalem doctrinam. Et certè postrema clausula, nempe quòd *Ex abundantia cordis os loquitur*, latius quam ad pseudoprophetas patet, quam vulgare sit proverbum. Si quis obiciat, linguas hominum sæpe mentiri vel optimè loquantur qui pessimè affecti sunt: respondeo, Christum hic simpliciter docere quod ut plurimum vsu venit. Nam etsi aliud verbum præ se ferunt hypocritæ quam habeant in cordis recessu: id tamen non obstat quominus aptè & scitè lingua vocetur character mentis.

MATTH. VII.

21 *Non quisquis dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum celorum: sed quisquis fecerit voluntatem patris mei qui in calis est.*

22 *Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo demonia eiecimus, & in nomine tuo multas virtutes edidimus?*

23 *Ac tum confitebor illis, Nunquam noui vos: discite à me qui operamini iniquitatem.*

21 *Non quisquis dicit.*) Latius extendit sermonem suum Christus, neque enim tantum de pseudopropheticis agit, qui rapiendi & vorandi causa in gregem insiliunt, sed de mercenariis, qui sub pastorum specie fallaciter se insinuant, quum tamen nullo præditi sint affectu pietatis. Etsi autem hypocritas omnes complectitur hæc doctrina, quocumque sint gradu vel loco: propriè tamen hæreticos doctores nunc perstringit, qui præ aliis excellere videntur. Neque sermonem tantum ad eos dirigit, ut securitatem, in qua velut ebrij iacent, expergeficiat, sed fideles etiam admonet ne talibus hominibus plusquam oportet tribuât. In summa, prædicat, simulacra proferre fructum cæperit Euangelij doctrina, ut complures habeat discipulos: non tantum ex vulgo permultos fore qui falsò & per simulationem dent nomen, sed in ipso quoque ordine pastorum eandem fore perfidiam, ut factis vitæque abnegent quod ore profitentur.

Itaque quisquis inter discipulos cenferi cupit, dandam illi esse operam ut sincerè & ex animo ad meditando vitam nouitatem se addicat. Apud Lucam generalis est obiurgatio. *Quid autem vocatis me, Domine, Domine*, &c. Sed quia ut plurimum hæc corruptela à hæreticis doctoribus emergit, & facilius ab illis in totum corpus penetrat: ideo nominatim apud Matthæum in eos Chri-

MARC. LVC. VI.

46 *Quid autem vocatis me, Domine, Domine, & non facitis iure dico?*

stus inuehitur. Facere voluntatem Patris, non tantum significat philosophicè vitam & mores suos ad virtutum regulam formare, sed etiam credere in Christum, sicuti habetur Iohan. 6. e. 40. Non ergo his verbis excluditur fides, sed quasi principium statuitur vnde reliqua fluunt.

22 *Multi dicent mihi.*) Iterum citat Christus hypocritas ad suum tribunal, quemadmodum nuper ex Luca retulimus. Quamdiu enim locum occupant in Ecclesia, tum sibi ipsi blandiuntur, tum alios quoque decipiunt. Diem ergo venturum pronuntiat quo purgetur area, qui quilibet ac paleæ à puro tritico separantur. Prophetare in Christi nomine, est eius autoritate & tanquam ipso dunc fungi docendi officio. Prophetia enim, meo iudicio, largè hic sumitur, sicuti 14. cap. prioris ad Corinthos. Poterat quidem simpliciter uti Prædicandi verbo: sed consultò quod magis honorificum erat posuit, quo melius exprimeret nihil esse externam professionem, quocumque sit splendore apud homines. Ita in nomine Christi edere virtutes nihil aliud est quam eius virtute, auspiciis, imperio ac ductu miracula facere: quanquam enim virtutum nomen interdum ad speciem vnâ miraculorum restringitur, hoc tamen loco & pluribus aliis miracula quævis designat.

23 *Confitebor illis.*) Hac voce alludere videtur Christus

stus ad fallacem instantiam qua se nunc ostentant hypocrity. ac si dixisset, Ipsi quidem dum me lingua cõfessi sunt, videntur tibi ritè defuncti: & nunc tonora auditur in eorum lingua nominis mei cõfessio: sed ego vicissim ex aduerso confitebor vanum ac mendax esse quicquid profiterentur. Quid autem contrectet Christi cõfessio? quod eos nunquam in suis reputauerit, etiam quo tempore gloriabantur se esse Ecclesiæ columnas. Ideo facessere à se iubet qui fallaci titulo iniustam possessionem domi suæ ad tempus surati sunt. Videtur Paulus ex

hoc Christi sermone sumplisse quod dicit Tim. 2. cap. 2. c. 19. Nouit Dominus qui sui sint: discat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Prius enim membrum huc spectat, ne miramur quorundam defectione turbentur vel labascant quibus magnū & celebre fuerit nomen, negat enim fuisse a Domino agnitos, licet inani splendore hominū oculos tenerent. Deinde hortatur eos omnes qui in Christi discipulis censeri volunt, vt se maturè ab iniquitate subducant, ne ipsos Christus à suo conspectu abigat quum segregabit agnos ab hæredis.

MATTH. VII.

MARC.

LVC. VI.

24 *Omnis igitur qui audit ex me sermones hos, & facit eos, assimilabo eum viro prudenti qui edificauit domum suam super petram.*

25 *Ei descendit imber, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim fuerat super petram.*

26 *Et omnis qui audit ex me hos sermones, & non facit eos, assimilabitur viro factuo qui edificauit domum suam super arenam.*

27 *Et descendit imber, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & impegerunt in domum illam: & cecidit, & fuit ruina eius magna.*

28 *Et factum est quum sinisset Iesus hos sermones, vt obstupescerent turba super doctrina eius.*

29 *Docebat enim eos velut auctoritatem habens, & non sicuti Scribæ.*

24 *Omnis igitur.*) Quia plerumque difficile est veros Euangelij professores à fictis discernere, pulchra similitudine ostendit Christus in quo maxime differant. duas enim proponit domos, quarum altera sine fundamento extructa sit, altera autem bene fundata. Nam quum eadem in vtraque appareat superfluitas, prior vento ac procellis impulsæ, vel fluctibus illis, protinus concidit: posterior autem firmitate sua contra vim omnem subsistet. Christus ergo inanem & ventosam professionem Euangelij specioso quidem sed non solido ædificio comparat, quòd quamuis emineat, ruinæ tamen expositum est in singula momenta: quia fundamento caret. Ideo Paulus iubet nos bene & penitus fundatos esse in Christo, & altas habere radices, ne ad quemlibet impulsu labamur. Porro summa huc redit, veram pietatem ab eius simulatione non bene distingui donec ad examinem ventum est. Tentationes enim quibus probamur, fluctibus & procellis similes sunt: quæ facillè perfundant instabiles animos, quorum leui

47 *Quisquis venit ad me, & audit sermones hos, & facit eos: ostendam vobis cui similis sit.*

48 *similis est homini edificanti domum, qui sedit in altum, & posuit fundamentum super petram: inundatione autem facta, illius non est flumen: inundatione autem facta, illius non est flumen: inundatione autem facta, illius non est flumen: inundatione autem facta, illius non est flumen: inundatione autem facta, illius non est flumen.*

49 *Qui autem audiuit, & non fecit, similis est homini qui edificauit domum suam super terram absque fundamento, in quam illisus est fluitus, & continuo cecidit, & facta est ruina domus illius magna.*

tas tranquillo tempore non perspiciunt. *Audit sermones hos.* Relatiuum *Hos* non speciem vnam sermonum, sed totam doctrinæ summam notat. Euangelium enim, nisi penitus in animos infixum sit, simile esse maceræ significat, quæ in altum erigitur nullo fundamento sustulta. Perinde est igitur acti dixisset, veram demum esse fidem quæ profundas habet radices in corde, & serio constantiq; affectu quasi fundamento nititur, vt tentationibus non cedat. Nam, quæ vanitas est humani ingenij, super arenam ædificat quicunque intus non foediunt vsque ad sui abnegationem.

28 *Quum sinisset Iesus hos sermones.*) Tam concionem intelligo habitam vbi è monte descendit, quàm reliquam doctrinam quæ iam populo innotuerat. Sensus igitur est, Quum passim doctrinæ suæ gustum dedisset populo, stuporem omnibus iniectum, quòd noua quædam maiestas & inuicta hominum mentes ad se raperet. Quid sit Docere cum potestate, & aliter quàm Scribæ soleant, supra expostui.

MATTH. VIII.

MARC I.

LVC. V.

1 *Quum autem descendisset è monte, sequuta est eum turba multa.*

2 *Et ecce leprosus accedens adorauit eum, & dicens,*

40 *Et venit ad eum leprosus deprecans eum, ei que ad genua accidens, ac dicens illi, Si vis potes me mundare.*

41 *Iesus autem misertus, protensus manu tetigit illum, & dixit ei, Vo-*

12 *Et accidit, quum esset in quadam ciuitate, ecce vir plepus, cuius lepra: qui nique vidisset Iesum, prostratus in faciem suam rogauit Iesum, dicens, Domine, si*

vens, Domine, si velis, potes me mundare.

3 Protenſaque manu tetigit illum Ieſus, dicens, Volo, mundus eſto. ac protinus mundatus fuit illius lepra.

4 Et dicit illi Ieſus, Vide ne cui dixeris: ſed abi, oſtende teipſum Sacerdoti, & offer munus quod iuſſit Moſes, in teſtimonium illis.

42 Et quum dixiſſet, ſtatim diſceſſit ab eo lepra, & mundatus eſt.

43 Et comminatus ei, ſtatim emiſit illum.

44 Dixitque ei, Vide nemini quicquam dicas: ſed abi, teipſum oſtende Sacerdoti, & offer pro emundatione tui quæ præcepit Moſes, in teſtimonium illis.

45 At ille egreſſus cæpit prædicare multa, & divulgare ſermonem, ita ut iam non poſſet Ieſus manifeſte introire in ciuitates, ſed foris in deſertis locis erat: & veniebant ad eum undique.

vis potes me mundare.

13 Et protenſa manu tetigit eum, dicens, Volo, mundus eſto. & conſeſſum lepra diſceſſit ab illo.

14 Et ipſe præcepit illi ne quicquam diceret: ſed Vade, inquit, oſtende teipſum Sacerdoti, & offer pro emundatione tui quemadmodum præcepit Moſes, in teſtimonium illis.

15 Peruagabatur autem magis rurſus de illo, & conueniebant turba multa ut eum audirent, & ſanarentur per illum ab inſirmis: & veniebant ad eum undique.

16 Ipſe autem ſeceſſum colebat in deſertis, & orabat.

Lepra.

περὸς τοὺς ἱερεῖς.

1 Quum autem deſcendiſſet de monte.) Redit nunc Matthæus ad hiſtoriæ contextum. Prius dixerat Chriſtum aſcendiſſe in montem: deinde comecit velut in vnum acervum multa doctrinæ Chriſti capita: nunc autem ſubiicit eo tempore quo in mōte cōcionatus eſt, ſanari leproſum quendam. quod idem referunt Marcus & Lucas, licet tempus non deſignent. Porro in eo enituit Diuina Chriſti virtus, quod ſolo verbo & tactu manus, lepram ab homine repente abſterſit. Cæterum in quantum lepra aliud eſſet morbi genus quàm ſit elephantiaſis: fuiſſe tamen curatu difficilem fatiſ conſtat. Quod diuturnitate inualerat, rarum exemplum fuit quinquã liberari. certè vt demum medicos potiſſe artis ſuæ ſcientia aliquid auxiliij præſtare, in hoc miraculo nihil fuiſſe humanum palàm eſt.

2 Accedens adorauit.) Quid ſignificet verbum *προσκύνησεν* quod adorare vertunt, colligere promptum eſt ex hoc Loco: nam alij duo Euangeliftæ nobis idonei ſunt interpretes, ex quibus Marcus dicit accidiſſe in genua: Lucas autem proſtratam fuiſſe in faciem. Geſtu ergo, hoc eſt, genuflexione ſignum reuerentiæ exhibuit leproſus. Scimus autem adorationem in communi uſu fuiſſe Iudæis: vt ſunt populi Orientales magis ad tales cæremonias propenſi. Quare multi exiſtimant leproſum in animo non habuiſſe Chriſtum Diuino cultu proſequi, ſed honorificè ſalutaſſe tanquam eximium Dei prophetã. Ego verò quo affectu Chriſtum adorauerit nõ diſputo: quid autem illi detulerit video, nempe quòd eum poſſet mundare ſi vellet, quibus verbis teſtatur eſt Diuinam in Chriſto virtutem ſe agnoſcere. Et Chriſtus quum reſpondet ſe velle, plus ſibi tributum ab eo eſſe oſtendit quàm in hominem competat. Summo enim imperio pollere neceſſe eſt qui nutu ſolo hominibus ſanitatem reſtituit. Siue autem Chriſtum Dei Filium eſſe crediderit leproſus, ſiue hac virtute fuiſſe donatum, vt Moſes & alij Prophetæ: non tamè dubitat in illius manu & poteſtate eſſe ſanitatũs donum. Quod autem ſub conditione loquitur, Si velis potes, non pugnat cum ea fidei certitudine quam Deus in precibus noſtris exigit: neque enim plus ſperare debent homines quàm Deus promittat. Leproſus autem nullo Dei oraculo vel promiſſione certior lactus erat quidnam facturus eſſet Chriſtus. Teimerè ergo ultra has metas progreſſus foret. nam quòd interdum legimus quof-

dam ſimpliciter peccatoſe eſſe, tenèdum eſt ſingulares fuiſſe motus, & quibus petenda non eſt regula. Quanquam nescio an propriè loquendo dicere liceat precationem fuiſſe conceptam à leproſo. Tantum enim affirmat ſe ita peruaſum eſſe de virtute Chriſti, vt non dubitet in eius arbitrio eſſe curare lepram. Deinde eſt illi fanandum offerri, incertus tamen de euentu: quia voluntas Chriſti nondum illi cognita erat.

3 Protenſa manu tetigit) In lege contagioſus erat leproſi tactus, at vero quoniam ea eſt in Chriſto puritas quæ omnes ſordes & inquinamenta ab ſorbeat, neque ſe contaminat leproſum tangèdo, neque Legem tranſgreditur. Carnem enim noſtrã ſuſcipiens non modo nos dignatus eſt manus ſuæ contactu, ſed in vnum idèmq; corpus nobiſcum coaluit vt eſſemus caro de carne eius: nec modò brachium ſuum ad nos extendit, ſed è cælo deſcendit vſque ad ipſos inferos: nec tamen quicquam inde maculæ contraxit, ſed integer manens ſordes omnes noſtras exhauſit, & nos perſudit ſua ſanctitate. Cæterum quum ſolo verbo leproſum ſanare poſſet, ad teſtandum miſericordiæ affectum manus tactum ſimul adhibuit: nec mirum, quum induere vluerit carnem noſtram, vt nos à peccatis omnibus purgaret. Quare manus extenſio, immèſe gratiæ & bonitatis lignum & teſſera fuit. Et certè quod ſegniter legendo frigidè præterimus, ſine n agno ſtupore rite expendi non poteſt, Filium Dei adèd non abhoruiſſe à leproſi colloquio, vt manum quoque ad tangendam illam immunditiam porrigeret.

4 Dicit illi Ieſus) Quidam, vt leproſum excuſent, non putant ſeridè prohibitum fuiſſe à Chriſto ne miraculum vulgaret, ſed illi potiùs additũ fuiſſe ſtimulum. Rectiũs tamen alij, qui vetandã cauſam fuiſſe ſentiunt quia maturum tempus nõdum aduenerat. Fateor quidem non oportuiſſe ſupprimi hoc miraculum: ſed certa ratio fuit cur Dominus vel ſtatim noluerit ſpargi illius famam, vel ſaltem per leproſum. Sic igitur ſtatuo, leproſum præpoſtero ſuo fauore adèd nihil laudis fuiſſe meritum, vt iure damnandus ſit quòd non paruit Chriſti mandato. Si gratiam referre ſanitatũs ſuę autori volebat, non aliter meliùs potuit quàm obedientia, quæ omnibus ſacrificiũ apud Deum præfertur, & legitimi cultus principium & caput eſt. Ita hoc exemplo docemur, peruerſè facere

2. Sam. 15. 6. 22.

cere quicumque incōsiderato zelo indulgentia quia quō magis fatigant in promerendo Deo, hoc tantum prouiciunt ut eius mandato sint rebelles. *Ofstende te ipsum Sacerdoti.* Quia nondum abrogatae erant caeremoniae legis, eas contemni vel praetermitti noluit Christus. Iam Deus in Lege praecerat (quemadmodum habetur Leuit. cap. 14. a. 2.) ut si quis mundatus esset à lepra, Sacerdoti se offerret unā cum sacrificio gratiarum actionis. Porro finis erat, ut Dei beneficium approbaret Sacerdos suo iudicio: deinde qui sanatus erat, gratitudinis suae testimonium redderet. Ergo Christus leprosum ad Sacerdotem ablegans, sibi non aliud propositum fuisse testatur nisi ut Dei gloriam illustraret. Omissiono enim ad examen refertur: munus, gratiarum actionis symbolum erat. Iudicium itaque uult fieri à Sacerdotibus, quo perspicua sit & indubia Dei gratia: leprosum uero suam sanationem acceptam referre Deo. Interim (ut nuper attigimus) ritus in lege praescriptos usque ad tempus abrogationis seruare iubet. Quod hinc confessionis suae legem eliciunt Papistae, in eo sunt infulsi. Leporam allegoricè uolunt esse peccatum. Sacrificios autem quos Papa inaugurat, spiritalis lepra esse cognitores. Ut demus in Lege Sacerdotibus hanc potestatem ideò datam esse ut sciret populus totam suam munditiam eiusque iudicium pendere à Sacerdotio: impiè tamen hoc ad se rapiunt Sacerdotes Papales. Quicquid enim honoris datum erat antiquis Sacerdotibus, nunc vnus Christus sibi uendicat. Ille ergo & spiritalis lepra cognitor est solus, & dignus cui purgationis suae munus offerant qui mundati sunt. Nam & ideo sub Lege sacrificio interposito signata sunt mundities: quia non aliter quàm expiatione sanguinis purgantur homines. Ius ergo quod Filio suo Deus asseruit, aliò transferre, nefandum sacrilegium est. Quòd

autem ex Christi mandato suam peccatoribus munditiam pronuntiam Euangelij nuntiam, id ad fictitiā iurisdictionem quā imaginantur Papistae, minime torquendum est ut inter lepram discernant.

44 Marc. *In testimonium illis.* Testimonium quidam pro lege vel statuto accipiunt, quemadmodum in Psalmo dicitur, *soluit hoc Deus in testimonium Israel.* Mihi tamen hoc uidetur esse frigidum, neque enim dubito quin pronomen *illis*, ad Sacerdotes spectet. Itaque ad praesens rei circumstantiam, meo iudicio, Christus respexit: quia ad conuincendam eorum ingratitude in hoc miraculo satis luculenta probatio sortita erat. Nec obstat quòd leprosum tacere Christus iussit: quia noluit perpetuò sepulchra sui miraculi memoriam. Quum ergo iussit Christum in Sacerdotis cōspectum uenit leprosus, hoc illis in testimonium fuit, quòd inexcusabiles redderet: si Christum pro Dei ministro amplecti nollēt, & simul ablata illis erat obtrechandū occasio, quum nullum legis apicē Christus omitteret. In summa, si fuissent sanabiles, adduci ad Christum poterant: incredulis uero dammandis satis efficax erat tam solennis Dei contestatio.

45 *Ut iam non posset Iesus.* Hinc colligimus cur tam citò miraculum celebrari noluerit Christus: quò scilicet liberior foret docendi facultas, non quòd infutrexerint hostes qui illi os obstruere conati sint: sed quia tanta erat vulgi importunitas in flagitandis miraculis, ut non recitaret doctrinae locus. uolebat autem omnes habere ad uerbum magis quàm ad signa intentos. Ideò dicit Lucas eum habitasse in desertis frequentiam: enim hominum fugiebat: quia fe uidebat populi uotis non satisfacturum quin suam doctrinam signorum copia obrueret.

MATTH. VIII.

MARC.

LUC. VII.

5 Porro quum ingressus fuisset Iesus Capernaum, adiit eum Centurio, obsecrans eum,

6 Et dicens, Domine, famulus meus decumbit domi paralyticus, ac grauiter disruciatur.

7 Et dicit illi Iesus, Ego quum uenero medebor illi.

8 Et respondens Centurio dixit, Domine non sum idoneus ut teclum meum subeas: imò tantum dic uerbum, & sanabitur famulus meus.

9 Etenim ego sum homo alterius potestati subditus, & habeo sub me milites: & dico huic, Vade, & uadit: & alteri, Veni, & uenit. & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 Haec autem quum audisset Iesus admiratus est, & ait ijs qui sequebantur, Amen dico uobis ne in Israel quidem tantam fidem reperi.

11 Dico autem uobis quòd multi ab Oriente & Occidente uenient, & accumbent cum Abraham, Isaac & Iacob in regno caelorum:

1 Quum autem consummasset omnia uerba sua audiente populo, intrauit Capernaum.

2 Centurionis autem cuiusdam seruus male habens, propinquus erat morti, qui illi erat in pretio.

3 Quum audisset autem de Iesu, misit ad eum seniores Iudaeorum, rogans eum ut ueniret & seruaret seruum suum.

4 At illi quum uenissent ad eum rogabant eum studiosè, dicentes, Dignus est ut hoc illi praestes.

5 Diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse aedificauit nobis.

6 Iesus autem profectus est cum illis. Et quum iam non longè abesset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei, Domine uoli uexari: non enim sum idoneus ut sub teclum meum intres.

7 Quapropter nec me ipsum a bitratus sum dignum qui ueni: em ad te: sed dic uerbo, & sanabitur puer meus.

8 Etenim ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Vade, & uadit: & alteri, Veni, & uenit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

12. *Filij verò regni eijcent in te-
nebras externas. illic erit fletus & stridor dentium.*

13. *Et dixit Iesus Centurioni, Abi,
& quemadmodū credes, ita fiat tibi. &
sanatus est famulus eius in hora illa.*

5 Matth. Porro quum ingressus fuisset.) Qui putant diuerfas historias à Matthæo & Luca referri, in re nihil hallucinantur. In verbis hoc solum est diuersum, quòd apud Matthæum Centurio dicitur ad Christum venisse: apud Lucam verò dicitur misisse ex Iudæis quosdam qui suo nomine verba facerent. Sed Matthæus nō inepte illi tribuit quod eius rogatu & nomine gestum est. Cæterum in omnibus circumstantiis ita cōueniunt duo Euāgelistæ vt ridiculum sit duo miracula pro vno fingere. Porro nō dubito quin nullum turba, cui Ceterio præerat, stationē habuerit in vrbe Capernaum, vt solebant legiones in præsidia vrbiū distribui. Illic quum mores populi admodum prauos & vitiosos cerneret (quemadmodum scimus Capernaum vrbe maritimā pluribus corruptelis quā alias referam fuisse) id tamen non obtulit quo minus patriis superstitionibus damnatis, veræ & sinceræ pietatis gustum caperet, neque enim synagogam extruxerat Iudæis nisi cum aliqua inuidia & periculo: nec gentem illam amabat nisi quia amplexus erat vnus Dei cultum. Itaque prius quā in seruum eius Christum sanaret, ipse à Domino sanatus fuerat. Neque id sine miraculo: quòd scilicet homo militaris qui armata manu mare traiecerat vt Iudæos assuetaceret ad ferendū tyrannidis Romanæ iugum, Deo Israel vt vitro submittit & addicit in obsequium. Quod dicit Lucas, seruum hunc fuisse illi pretiosum: hoc modo dubitationem præuenit quæ subire poterat lectorum animos, scimus enim non habitos fuisse seruos eo in pretio vt de ipsorum vita tam anxij essent domini, nisi qui singulari industria, vel fide, vel alia virtute sibi gratiā acquisierant. Significat ergo Lucas non vulgare fuisse sordidūque mancipium: sed fidelem & raris dotibus ornatum seruum qui eximia gratia apud Dominum pulleret, hinc tanta illius vitæ cura, & tam studiosa commendatio. Subitam verò fuisse paralytin quæ primo accessu desperationem vitæ attulit, ex vtroque Euāgelista constat, lentæ enim paralytes tormento carent. Dicit autē Matthæus grauer discredatū fuisse puerum: Lucas autem morti vicinum. Ita vtrunque ad illustrandā miraculi gloriam valet, dolor vel cruciatus & vltimum discrimē: quominus de specie morbi quicquam certi asserere audeo.

5 Luc. *Diligite enim gentem nostram.*) Non dubium est quin pietatis nomine ipsum commendēt Iudæi, neque enim aliunde manabat amor gentis passim exosa, quā ex Legis studio & Dei cultu. Synagogam verò extruens, clarè testatus fuerat se fauere Legis doctrinæ. Quare non immeritò dignum pronunciant, cui se tamquam pio Dei cultori beneficium exhibeat Christus. Mirus interea stupor, quòd Dei gratiam, quam ipsi contemptim reipiunt, suo suffragio transferunt ad hominem gentilem. Si enim donorum Dei minister est illis ac dispensator Christus, cur non ipsi oblata gratia prius fruuntur quā extraneos adducant? Sed talis semper in hypocritis securitas regnat, vt Deum sibi quodammodo obnoxium reddere non dubitent: & eius gratiam, quasi sui iuris esset, suo arbi-

9 *Auditis autem his Iesus miratus est eum: & conuersus, sequenti se turba dixit, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.*

10 *Et reuersi qui missi fuerant in domum, reppererunt seruum qui ægrotauerat, sanum.*

trio subiiciant: denique eius saturi, imò quia gustare non dignantur, quasi superuacuum aliis relinquent.

8 Matth. *Non sum idoneus vt rectum meum subeas.*) Quia breuior est Matthæus hominem ipsum ita loquentem inducit: Lucas autem plenius exprimit hoc amicis mandasse, sed idem amborum est sensus. Duo autem sunt huius sermonis capita: Ceterio, Christo parcens, honoris causa petit ne se Christus fatigeret: quia se indignum reputat eius aduentu. Deinde tantum illi potentæ deferret vt credat solo eius nutu ac verbo restituri in vitam posse seruum suum. Mira humilitas, quòd hominem ex gente deuicta & serua tantopere præ se extollit. Fieri autem potest vt assuetus supercilio Iudæorū, pro sua modestia non indignè tulerit se haberi hominem profanum, atque ita veritus fuerit iniuriā facere Dei Prophetæ, si ad hominē gentile & impurum ingredi coegisset. Quicquid sit, certū est ex animo ipsi loqui, ac de Christo tā reuerenter sentire, vt ad se vocare nō audeat: imò sicuti in cōtextu sequitur apud Lucā, seipsum reputauit eius colloquio indignū. Quærit tamen potest qua ratione inductus, Christū tam magnificè extulerit: difficultatē etiam auget quòd continuò post sequitur, Tātūm dic verbum, & sanabitur puer, vel, Dic verbo, sicuti habet Lucas, nisi enim Christum agnouisset Dei filium, superstitio fuisse Dei gloriam ad hominem transferre. Atqui vix credibile est, de Christi diuinitate, quæ adhuc ferè omnibus ignota erat, ritè fuisse edoctum. Porro Christus nō errori iniputari eius verba, sed ex fide profecta esse testatur, atqui hæc ratio multos interpretes compulsi vt Christum putarent centurionis elogio celebrari tanquam verum & vnicum Deum. Mihi autē videtur vir pius quū de raris & planè diuinis Christi operibus certior factus esset, simpliciter Dei potentiam in ipso apprehendisse. Aliquid etiam haud dubiè de pronisso Redemptore audiverat. Licet ergo nondum distinctè intelligat Christū esse Deum manifestatum in carne: sic tamen persuasus est, in eo manifestari Dei virtutem, illique impositum fuisse munus vt Dei præsentiam miraculis demonstraret. Ita quod Dei proprium est nō transcribit superstitione in hominem, sed quòd diuinitus sit mandatum Christo reputans, solo verbo sanare seruum suum posse credit. Si quis excipiat, nil esse magis Deo proprium quā verbo perficere quod illi visum est, nec posse summum istud imperium sine sacrilegio mortali homini concedi: facilis iterum est responsio. Quauis Centurio non distingueret tam subtiliter, non tamen hanc potentiam, hominis mortalitatis sed Dei verbo tribuisse, cuius ministrum esse Christum certò persuasus erat. hoc illi minimè dubium erat. Ergo quum apud Christum deposita esset sanationis gratia, hanc cælestem virtutem esse agnosces non alligat corporis præsentia, sed verbo contentus est ex quo talem vim prodire credit. Similitudo quam adducit Centurio, quum dicit se hominem esse, &c. non est ex pari sumpta, vt loquuntur, sed comparat minus cum maiori. Diuinā enim virtutem

tē quæ se in Christo profert, pluris ælimat quàm imperium quod ipse habebat in seruos & milites.

10 *Iesus admiratus est.*) Tametsi in Deum non competat admiratio, quia ex rebus nouis vel inopinatis ortur: in Christum tamē quatenus vna cū carne nostra humanus affectus inderat, cadere potuit. Iam quod pronuntiat Christus, *Ne in Israele quidem tantam se fidem inuenisse*, dictum est secundum quid non simpliciter. nam si colligimus omnes fidei partes, saltem in eo præcellit Mariz fides quòd se ex Spiritu sancto fore grauidam credidit, vt Filium Dei vniuentum pareret. Deinde quòd filium ex se natum amplexa est tanquam factorem suum, mundique totius opificē & vnicum Redemptorem. Sed duas maxime ob causas Christus fidem hominis Gentilis prætulit omnium Iudæorū fidei: nempe quòd ex modico & tenui doctrinæ gustu, tantus ac tam repente fructus se proferret. neque enim hoc vulgare fuit, Dei virtutē, quæ tantum scintillas quasdam iacere in Christo cæperet, tam magnificē prædicare. Deinde quum Iudæi plus æquo externis signis intenti forent: hic homo Gentilis nullum requirit visibile symbolū, sed nudum verbum sibi sufficere testatur. Venturus ad eum erat Christus, non quòd opus esset, sed vt hęc eius fidem probaret. Quare hoc præsertim nomine ipsam commendat, quòd acquiescat in nudo verbo. Quid fecisset vel vnus ex Apostolis: Vni Domine, vide & tange. Hic neque aduentū corporalē, neque tactū desiderat: sed tantum efficaciam inclusum credit in verbo, vt inde certū famuli salutem expectet. hoc autem honoris nō hominis sed Dei verbo asserit qui Christum statuit non priuatum esse hominem, sed prophetam Diuinitus missum. Atque hinc colligi potest generalis regula. Quamuis salutem nostram Deus in carne Christi perfici voluerit, & Sacramētis quotidie obfignet: eius tamen certitudinem ex verbo petendam esse. Nisi enim hęc verbo deseruit auctoritas, vt statuas simulacrum loquutus est Deus per ministros, remissa nobis esse peccata, nosq; restitutos esse in vitam, tota salutis fiducia concidit.

11 *Multis ab Oriente.*) Sicuti in persona famuli, Christus gratiæ suæ libamen & quasi primitias Gentibus proposuit: sic illius dominium specimē esse docet futuræ gentium vocacionis, spargendæque per totum mūdum fidei. neque enim tantum ex vicinis regionibus venturos esse docet, sed ab vltimis vrbis terrarū finibus. Hoc verò licet multis Prophetarum vaticiniis testatum foret: initio tamen absurdum & incredibile Iudæis visum est, qui Deum generi Abraham obstetricum esse fingebant.

Quare non sine admiratione hoc auditum fuit, domesticos regni Dei & hęcreses fore qui tunc extranei erant. Neque id solum, sed cæcus salutis mox publicandum esse, vt totus orbis in vniū Ecclesiæ corpus coalesceret, dum Gentiles, qui ad fidem accedent, eiusdem cum Abraham, Isaac, & Iacob salutis participes fore dicit. Hinc certo colligimus eandem quæ nobis exhibitā est in Christo, olim patribus quoque fuisse permissam, neque enim cōmuns fore hereditas nisi vna esset fides, quæ est eius obtinendæ ratio. In verbo Aecumbēdi allusio est ad mēsam, quia tam ē scimus cælestem vitam non indigere cibo & potu, prinde valet locutio ac si dictum foret, Eadem fruenter vita.

12 *Filius verò regni.*) Quomodo filios regni appellat, qui nihil minus erant quàm Abraham filij: nam certē qui a fide alieni sunt, in Dei grege censeri minimē æquum est. Respondet, Quamuis ex Dei Ecclesia verè non essent, quia tamen locum in Ecclesia occupabant, hunc ipsis titulum concedit. Deinde notandum est, tantū fuisse Dei cæcus quandiu stetit in genere Abraham, vt ad ipsos propriè spectaret regni cælestis hereditas, sicut ipsius Dei respectu tunc adhuc rami sancti ex sancta radice. Et sanè quæ postea sequuta est abutatio factis ostendit, tunc in Dei familia fuisse retentos secundum notandum est, Christū non de singulis habere sermonem, sed de tota gente. Hoc verò longè durius erat quàm Gentium vocatio. nam Gentes inferi gratuita adoptione in idem corpus cum Abraham posteris, tolerabile vtcunq; fuisset: sed Iudæos ipsos expelli vt in locum vacuum succederent Gentes, id verò portento simile habitum fuit. Vtrunq; tamen fore Christus pronuntiat, vt admittat Deus extraneos in sinum Abraham: filios autem abdicet. In Tenebris externis tacta antithesis subest. significat enim Deus extra regnum suum quod est regnum Lucis, non nisi tenebras regnare. metaphoricè autem per tenebras Scriptura horrendum mœorem designat, qui nec verbis exprimi, nec sensu comprehendi potest in hac vita.

13 *Abi & quemadmodum credis.*) Hinc apparet quàm benignè gratiam suam effundat Christus, vbi vas fidei apertum nactus est. Est enim his verbis Centurionem alloquitur, non dubium, tamen est quin sub eius persona nos omnes ad bene sperandum inuitet. Ceterum hinc quoque docemur cur Deus plerunq; sit erga nos restrictior: quia scilicet incredulitas nostra liberalem esse non patitur. Ergo si fide patefacimus illi auditum, vota nostra præcèque exaudiet.

MATTH. MARC

LVC. VII.

11 *Accidit quum egressus est vt proficisceretur in urbem que vocabatur Nain: & simul cum eo profecti sunt multi eius discipuli, & turba multa.*

12 *Quum verò appropinquaret ad portam urbis, ecce ebatur mortuus virginis matris suæ: & hæc vidua erat, & turba ciuitatis multa cum ea.*

13 *Porro quum vidisset eam Dominus, misericordia motus est super ipsam, & dixit illi, Ne plores.*

14 *Et accedens tetigit loculum (porro qui portabant subsisterunt) & ait, Adolescens, tibi dico surge.*

15 *Et resedit qui erat mortuus, & cæpit loqui: & dedit illum matri suæ.*

16 *Cæpit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Propheta magnus surrexit inter nos: & visitauit Deus populum suum.*

17 *Et manauit hic sermo per totam Iudæam de ipso, & omnem finitimam regionem.*

11 *Accidit autem*) Quam in omnibus Christi miraculistenenda sit analogia quam docet Matthæus, sciamus iuvenem hunc quem Christus à morte suscitavit, speciè esse spiritualis vitæ quam nobis restituit. Nomen vrbis ad certitudinem historix facit. Eodem etiam pertinet quod dicit Lucas turbam magnam vtrinque sequutam esse. nam & Christus multos secū habebat comites, & multi officij causa, in ducendo funere mulieri aderāt. Tot igitur testium oculis spectata fuit adulescentis resurrectio, vt minimè dubia fuerit eius fides. Huc quoque accessit loci celebritas: scimus enim habitos fuisse in portis conuentus. Quòd autem extra urbem efficebatur inuentus, id ex vetusto gentiū omnium more febat. Porrò urbem Nain Hieronymus sua ætate adhuc superstitem fuisse tradit, duobus millibus infra montem Thaber, Meridiem versus.

12 *Vnguentus matris sue.*) Hæc ad puerum suscitandum ratio Christum induxit, quòd viduum vnicò filio orbam videns, eius miserus est. neq; enim gratiam suam continuit, donec quispiam rogaret quemadmodum alius: sed omnium preces anteverit, matrique nihil tale expectanti reddidit filium. In quo illastre habemus speculum gratiæ eius misericordie. dum nos à morte viuificat. Loculum tangendo fortè ostendere voluit sibi minimè horrore fore mortis & sepulchrum quo nobis vitam acquireret. Et certè non tantum nos manū tangere dignatur, vt mortuos viuificet: ed vt in cœlum nos efferret, in sepulchrum ipse descendit.

Rom. 4 c. 17. 14 *Adolescens tibi dico.*) Hac voce testatus est Christus quàm vere doceat Paulus Deum vocare ea quæ non sunt tanquam sint. Mortuum compellat & sibi audientiam facit, vt mors ipsa repente in

vitam mutetur. Atque in eo primùm futuræ resurrectionis illustre habemus specimen quemadmodum iubetur Ezechiel mādare aridis ossibus vt Dei verbum suscipiant. deinde etiā docemur quomodo nos spiritualiter Christus fide viuificet: nempe dum arcanam verbo suo virtutem instillat, vt vsq; ad mortuas animas penetret, quemadmodum pronuntiat ipse Iohannis 5, e. 25. Venit hora quando mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint. viuent.

16 *Cepit autem omnes timor.*) Timorem secum afferat Diuinæ præsentix sensus necesse est: sed hoc interest inter species timoris, quòd in creduli vel ad stuporem vsque expauescunt, vel terrore perculsi fremunt contra Deum: pij autem & religiosi, reuerentiā tacti sponte se humiliant. Timor ergo hic in bonam partem accipitur: quia perspectæ Dei virtuti tribuentes suum honorem, non modò reueriti sunt Deum, sed gratias illi egerūt. Quòd Deum dicunt visitasse plebem suam, non de qualibet visitatione accipio, sed quæ ipsos in integrum restitueret. Non modò collapsæ res erant in Iudæa, sed misera deformisque incuberat seruitus quasi Deus eos non respiceret. Vna spes restabat, quòd Deus se Redemptorē fore promiserat postquā extremis miseris afflicti essent. Mihi ergo non dubium est quin miraculo admoniti, propinquam status sui instaurationem sperarent, tantum in modo visitationis errant. nam etsi insolitam Dei gratiam in eo agnoscerent & commendant, quòd Propheta magnus surrexerit: hoc tamen elogium longè inferius est dignitate & gloria promissi Messix. Vnde apparet fidem in populo illo tunc fuisse valde confusam, multisque commentis implicitam.

MATTH. VIII.

MARC.

L V C. IX.

19 *Et accedens vnus Scriba dixit ei, Præceptor sequar te quocumque abieris.*

20 *Et dicit illi Iesus, Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos: at Filius hominis nõ habet vbi caput reclinet.*

21 *Alius autem ex discipulis dixit ei, Domine permittite mihi prius vt abeam & sepeliã patrem meum.*

22 *At Iesus dixit illi, Sequere me, & sine vt mortui sepeliant mortuos suos.*

57 *Factum est autem, ambulantis illis in via, dixit quidam ad illum, Sequar te quocumque ieris.*

58 *Dixit illi Iesus, Vulpes cavernas habent, & volucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.*

59 *Ait autem ad alterum, Sequere me. Ille autem dixit, Domine permittite mihi vt prius abeam ac sepeliã patrem meum.*

60 *Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant mortuos suos: tu vero vade, & annuntia regnum Dei.*

61 *Et ait alius, Sequar te Domine, sed permittite mihi prius vt vale dicam his qui sunt domi meæ.*

62 *Ait ad illum Iesus, Nemo qui manus ad aratrum admota respexerit à tergo, aptus est regno Dei.*

19 *Et accedens vnus ex.*) Duos híc homines Matthæus, tres autem Lucas nobis proponit: qui quum omnes parati essent Christo nomen dare, prout diuersis vitis impediabantur à recto cursu, varia responsa accipiunt. Posset tamen absurdum primo aspectu videri, quòd Christum eum qui statim & sine mora ad sequendum se offert, amādat, nec in contubernium suum recipit: alterum verò qui missionem ad tempus petendo tardior est ac minus promptus, secum retinet. Atqui vtriusque optima est ratio. vnde tanta Scribæ promptitudo vt se protinus ad Christum comitandum accingeret, nisi quia minimè reputabat quàm dura & misera esset comitum eius conditio? Tenendum est fuisse Scribam qui vitæ quietæ & commodæ assuetus, versatúsq; in honore, probro, inopia,

persecutionum & crucis impatiens fasset. Vult quidem hic Christum sequi: sed mollè & amercã viam, & hospitia bonis omnibus relecta somniat: quum per spinas ambulandum sit Christi discipulis, & per continuas ærumnas ad crucem pergendum. Ergo quòd magis festinat, eò minus paratus est. Perinde enim facit ac si in vmbra & deliciis, sine sudore & pulvere, extra telorum iactum milita re vellet. Tales à Christo repudiari nactum nõ est: quia sicuti temerè irrumpunt, ita prima quaque molestia fracti, primo quoque certamine exanimati referunt pedem, & locum turpiter deserunt. Adde quod locum Scriba iste apud Christum querere potuit, vt ex eius mensa gratis & lautè in otio pasceretur. Quare sciamus in eius persona nos inveni omnes ne temerè & securè iactemus nos fore Christi

re Christi discipulos, de cruce & ærūnis nihil christianes: quin potius ante tempus meditemur qualis nos maneat conditio. hoc enim tyrocinio nos inicit in scholam suam ut nos abnegantes noſtram tollamus.

20 *Vulpes foveas.*) Declarat quidem Filius Dei qualis fuerit vitæ suæ cōditio dū in terris versatus est: sed discipulis suis omnibus prescribit ad quam se vitæ rationem formare debeant. Mirum tamen est Christum negare sibi esse terræ pedem ubi caput reclinet: quum multos haberet pios homines & humanos qui libenter eum hospitio exciperent. Sed notandum est, inonendi causa hoc esse dictum, ne tāquam à locuplete domino mercedem amplam & optimam expectet Scriba, quū Dominus ipse precario degat in alienis domib⁹.

21 *Et sepeliam Patrem meum.* Diximus Scribā repudiari à Christo comitem, quia sibi cōmodum vitæ genus fingēdo, temerè se ingererat. Hic verò quem retinet Christus, laborabat cōtrario vitio. nam quominus extemplo pareret Christo vocanti oblitat illa infirmitas, quod patre defedere durum esset: ac credibile est fuisse confectum senio, quum dicat, Permite vt sepeliā: nam hæc loquutio subadiat, nō multum temporis illi fuisse residuum. Lucas exprimit insūm fuisse à Christo vt sequeretur. Pro eo dicit Mattheus vnum fuisse ex discipulis. Porro vocationem non recusat, sed comitatum sibi ad tēpas dari petit, dum pietatis officio fungatur erga patrem. Perinde enim valet eius exculatio, ac si liberū se negaret donec mortuus esset pater. Ceterū ex Christi responso intelligimus sic colendam esse filii pietatem erga parentes, vt ea posthabita, quoties aliō Deus vocat, primum eius mandato gradum tribuant: cessare, inquam, oportet quæcunq; debentur hominibus officia, ubi sibi operam impendi iubet Deus. Nunc singularis vidēdum est quōdam ab illis requirat Deus, & quid vocatio cui sunt additi postulet: ne ipsos terreni parentes impediant quominus summo & vnico omnium patri suum ius integrum maneat.

22 *Mortui sepeliunt mortuos.*) His verbis nō

damnat Christus sepulturæ officium. esset enim dum & inmane abiicere inscripta mortuorum cadauera. & scimus ritum sepelendi Diuinitus fuisse traditum hominibus, & apud sanctos vsu receptū, ad spē vltimæ resurrectionis confirmādam. Tātum docere voluit, qui quod nos à recto cursu reuocat vel moratur, nihil nisi mortē scire. ac si diceret, Eos demum solos viuere qui sua studia & omnes vitæ partes ad Dei obsequiū applicant: eos verò qui in mundo subsidunt, atq; vt se prebeant hominibus inorigeros, Deum pretereunt, similes esse mortuis, qui se in habenda mortuorum cura frustra & inutiliter occupant.

60 *Luc. Vade & annuntia.*) Mattheus tantum habet, Sequere me: Lucas verò clariùs exprimit quorsum fuerit vocatus: nempe vt Euangelij minister esset ac præco. Nam si priuata vitæ relicta foret, nulla necessitas cogebat patri deesse: modò ne in patris gratiam ab Euangelio disiceret, sed quia Euangelij prædicatio eum domi sedere non patitur, à patre ipsum Christus meritū auellit. Ceterū vt mira in eo apparet Christi bonitas, qui hominem adhuc infirmum tam honorifico munere dignatur: ita notare pretium eib; corrigi vitium quod adhuc in eo hærebāt, non indulgentia foueri.

61 *Luc. Et ait alium.*) Huius tertij non meminit Mattheus. apparet autem munus fuisse magis affixum quàm vt ad sequendum Christum solutus & expeditus foret. Se quidem Christo contubernalem offert, sed addita exceptione, quum valdixerit domesticis suis: hoc est, quum negotia domi composuerit: sicuti solēt qui discessum parant. Hæc causa est cur tam durius illum castiget Christus. verbo enim professus se fore Christi comitem, tergum illi vertebat donec satisfecisset terrenis negotiis. Iam quum neget Christus apertos esse regno Dei qui post tergum respiciunt, at tentē quærendum est quid hoc sibi velit. dicuntur autem A tergo respicere qui mundi curis impliciti, se à recta via abduci sinunt: præsertim verò qui se demergunt in eas quæ eos reddant inutiles ad sequendum Christum.

MATTH. IX.

MARC. II.

LUC. V.

1 *Et ingressus nauem trasiit, ac venit in suam ciuitatem.*

2 *Et ecce adduxerunt illi paralyticum in lecto decumbentem.*

3 *Quumque vidisset Iesus fidem illorum, dixit paralytico, Confide fili, remittuntur tibi peccata tua.*

4 *Et ecce quidam à Scribis dicebant in irase, Hic blasphematur.*

5 *Et quum vidisset Iesus cogitationes illorum, dixit, Quare vos cogitatis mala*

1 *Et iterum intrauit Capernaum post dies aliquot, & auditum est quod in domo esset.*

2 *Et protinus congregati sunt multi, ad eum ut iam non caperent eos: quæ circa ianuam erant loca, & loquebatur eis sermonem.*

3 *Et veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.*

4 *Et quum non possent appropinquare illi præ turba, nudauerunt tectum adiu in quibus erat: per forasque tecto demittunt grabbatum in quo paralyticus iacebat.*

5 *Quum autem vidisset Iesus fidem illorum, ait paralytico, Fili remittuntur tibi peccata tua.*

6 *Erant autem illic quidam à casa tua.*

17 *Et factum est quodam die, & ipse docebat: erantque Pharisei sedentes, ac Legis doctores qui venerant ex omni castello Galilee, & Iudææ, & Ierusalem, & virtus Domini aderat ad sanandum eos.*

18 *Et ecce viri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus, & quærebant eum inferre & ponere ante eum.*

19 *Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, ascendunt supra tectum, ac per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium ante Iesum.*

20 *Quorum fidem vt vidit, dixit illi, Homo, remittuntur tibi peccata tua.*

in cordibus vestris?

5 Virum enim est facilius dicere, Remittuntur tibi peccata tua, an dicere, Surge & ambula?

6 Vt autem sciatis quod potestatem habeat Filius hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle lectum tuum, & abi domum tuam.

7 Et ille surrexit, abiitque domum suam.

8 Turba vero que tum tuum, & abi in domum tuam. viderant, admirati sunt & glorificaverunt Deum qui dedisset potentiam tantam hominibus.

Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis,

7 Quid hic sic loquitur blasphemias: quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

8 Et protinus, quum cognovisset Iesus Spiritu suo quod sic cogitarent intra se, dixit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris?

9 Virum est facilius, dicere paralytico, Remittuntur tibi peccata, an dicere, Surge, & tolle grabatum tuum, & ambula?

10 Vt autem sciatis quod Filius hominis habet potestatem in terra remittendi peccata (ai: paralytico)

11 Tibi dico, surge, tolle grabatum tuum, & abi in domum tuam.

12 Et statim surrexit, sublatus est & abiit in domum suam glorificans Deum. omnes, & glorificaverunt Deum, ditimore, dicentes, Vidimus incredibiles, Nunquam si vidimus.

21 Et ceperunt cogitare Scribae & Pharisei, dicentes, Quis est hic qui loquitur blasphemias: quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22 Vt autem cognovit Iesus cogitationes ipsorum, respondens dixit ad eos, Quid cogitatis in cordibus vestris?

23 Vtrum est facilius, dicere, Remittuntur tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autem sciatis quod Filius hominis habet potestatem in terra (ai: paralytico) Tibi dico, surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.

25 Ipse confestim surgens abiitque in domum suam glorificans Deum.

26 Et stupor corripuit omnes, & glorificabant Deum, & repleti sunt timore, dicentes, Vidimus incredibilia hodie.

1 Matth. In civitatem suam.) Docet hic locus verbum Capernaum vulgò creditam fuisse nativè locum Christi, quòd eam maximè frequentaret. minimè enim dubium est eandem à tribus historiis retèrri, quoniam circumstantias aliis aliò subtilius enumeret. Dicit Lucas venisse ex variis partibus iudæa Scribas, quibus spectantibus paralyticum Christus sanavit, subindicat tamen aliis quoque redditam esse sanitatem Christi gratia. Nam priusquam ad paralyticum descèdat in plurali numero loquens dicit, patefactam illi fuisse Dei virtutè ad sanandos eorum morbos. Fuit autem non vulgaris huius miraculi gloria, quòd homo quem membris omnibus captum per funes in lecto iacentem demiserant, repentè vegetus agilique consurgit. Alia tamen peculiaris ratio est cur in hoc miraculo magis quàm in aliis insistant Evangelistæ, quòd scilicet indignè tulerint Scribæ Christum sibi ius & potestatem sumere remittendi peccata: Christus verò eam visibili signo fantam esse & obsignatam voluit.

2 Quinque vidisset fidem illorum.) Fidei quidè solus est Deus cognitor: sed fidei specimè edebat in illo tam laborioso conatu: quia nunquam tantum subsissent molestia, nec cum tantis obstaculis luctati esset, nisi animos fecisset certa successus fiducia. ita fidei eorù in eo fructus apparuit, quòd præcluso vndique aditu fatigati non fuerunt. Nà quòd quidam existimant Christum diuinitus cõfitem fuisse ipsorum fidei, quæ occulta intus latebat, nihili coactum videtur. Iam quia illorum fidei concessit Christus quod paralytico daturus erat beneficium: ideo quæri hoc loco solet quatenus hominibus profuit aliena fides. Ac primò quidem certum est profuisse Abraham fidem posteris, dum gratuitè salutis fecerit sibi & femini suo oblatam amplexus est. Idem & de singulis fidelibus sentire cõvenit, quòd Dei gratiæ fide sua ad liberos & nepotes propagant, etiam antequam nascuntur.

Atque id in pueris infantibus locum habet, qui nondum per gratiam fidei sunt capaces. Adultos verò, quos propriè deficit fides (siue extranei sint siue sanguine coniuncti) quoad æternam animæ salutem aliena fides non nisi mediare iuvat. Nam quia profectu non erant preces quibus à Deo petimus vt incredulos ad penitentiam converteret, hinc patet fidem illis nullam prodesse, eoque tamen vt ad salutem non perveniant donec illis impetrata fuerit eiusdem fidei societas. vbi autem mutus est fidei consensus, vicissim ab aliis iuvari aliorum salutem plusquam notum est. hoc quoque controuersia caret, terrenis beneficiis in fauorem piorum sæpe donari incredulos. Quòd ad præsentem locum spectat, tamen si aliorum fide motus fuisse dicitur Christus, consequi tamen paralyticis remissionem peccatorum non potuit nisi propriam ipse haberet fidem. indignis sæpe Christus corporis sanitatem restituit, sicuti Deus quotidie solè suum oriri facit super bonos & malos, & non alio modo reconciliat se nobis quàm per fidem. Quare synecdoche est in voce illorù, quia non ita respexit Christus eos qui paralyticum ferebant, quin eius quoque fidem intuitus fuerit. Remittuntur tibi peccata. Videtur hic Christus paralytico aliud quàm quæsierat promittere. sed quum sanitatem corporis dare velit, exordiù facit à causa morbi tollenda, & simul paralyticum admonet vnde illi acciderit morbus, & quomodo vota sua disponere debeat. Nam quia vulgò non reputant homines flagella esse Dei quas sustinent ærumnas, tantùm leuamè aliquod in carne optant, de peccatis suis interea sunt securi, perinde ac si ægrotos morbum negligens, præfenti tantùm dolori remedium peteret. Atqui venica à malis omnibus liberatio est, Deum habere propitium. Contingit quidem interdum vt impij ex malis suis emergant, Deo nihilominus adhuc illis infesto, sed dum se putant defunctos,

mex vel eadem recurrunt, vel plura & graviora irruunt, quæ tellentur nulli fore modò nec finè donec placata fuerit ira Dei, quem admodum ipse tellatur per Prophetam, si leonem euaseris, occurret tibi ut fuscus domi te includeris, in silicet scopie. Itaque hæc loquendi ratio frequens & trita est Scripturis, veniam à peccatis promittere, ubi penarum mitigatio quaeritur. Hunc quoque ordinem tenere in precibus conuenit, ut afflictionù sensu de peccatis nostris admoniti, de impetrandà venia primùm sumus solliciti, ut Deus nobis reconciliatus, à puniendò manum retrahat.

3 *Et ecce quidam è Scribis.*) Chiriltum accusant blasphemæ & sacrilegij, quia quod propriù est Dei, sibi usurperet, addit enim alij duo, Quis potest remittere peccata nisi solus Deus? Porro nimenim dubium est quin eos ad finistrum hoc iudicium obiectandi libido impulerit. Siquid reprehensione dignum putant, cur nò inquirunt? deinde quam ambigua sit loquendi, nec aliud protulerit Christus quæ quod solent Prophetæ, aut gratiæ Dei sunt testes, cur in aeternis rapiunt quod æquius interpretari licebat? Malevolentia igitur & haec prius infectos fuisse constat, qui tunc cupidè aniam Christi damnandi arripunt. Porro taciti cogitant in cordibus suis ut absentem apud sui similes traducant. Verè istud quidè, penes Deum vnum ius & potestatem esse remittendi peccata: sed malè subsumunt, in Christum id non comperere, quum Deus sit in carne manifestatus. Sciscitari eos decebat quo iure tantum sibi autoritatis Christus fumeret: nunc sine vlla inquisitione ipsum aliquem ex grege hominum esse fingentes, temerè ad eum damnandum prosiliunt.

4 *Quum vidisset Iesus.*) Iam in hoc Diuinitatis suæ speciem edit, quod occultos eorù sensus in mediù proferet, nemo nouit. n. quid sit in homine nisi spiritus eius. Ideo Marcus addit ipsum Spiritu suo nouisse. ac si diceret, Non potuisse humanitus perspici quod in cordibus latebat: sed Christù Dominò suo Spiritu illuc usque penetrasse. Mala autem eos cogitare dicit, non quòd illis doleret transferri ad hominem mortalem quod Deus vni sibi vindicat: sed quia Deum palàm se offerentem superbe & malignè respuerent.

5 *Verum est factus.*) Sensus est, Quum nihilo facilius sit verbo corpus emortuum vegetare quàm remittere peccata, mirum videri non debere quòd peccata remittat, ubi alterum illud præstiterit. Videtur tamè parùm solidè ratiocinari Christus quia quanto præstantior est anima corpore, tanto præcellit corporis sanitatem peccatorum remissio. Sed in præptu est solutio, quòd Christus sermonem ad eorum caprum accommodat, qui ut erant animales, externis signis magis mouebã-

tur quàm tota spiritali Christi virtute, quæ ad æternam salutem valebat. Sic Iohannis 5. c. 28. efficaciam Euangelij ad homines viuificandos inde probat, quòd vltimo die mortuos voce sua excitabit è sepulchris. Hoc igitur ad eos retellendos factis validum fuit argumentum, quibus nihil pluris erat quàm miraculum visibile, ut negare nò possent iure peccata remississe paralytico, dum robur illi vigorè inque restituit: quia ex hoc effectu apparuit peccatorum remissio.

6 *Potestatem habet in terra.*) Hæc potestas largè alia est quàm quæ Apostolis mandata fuit, & qua hodie funguntur Ecclesiæ pastores: nò enim tam retrittunt ipsi quàm remissa testantur, dum iniunctam sibi legationem promulgant. His autè verbis Christus non se ministrum & testem solù huius gratiæ, sed etiam autorem pronuntiat. Sed quorsù pertinet restrictio *in terra*? quid enim iubet nos hinc veniam adeptos esse nisi id in celorum sit? Nempe dicere voluit Christus, ne procul quaerenda sit peccatorum remissio, in sua persona quasi ad manus esse hominibus exhibitam. nam quæ nostra est ad diffidentiam propensio, nunquam statuere audemus Deum erga nos esse misericordem nisi propè accedens se nobis familiariter explicet. Iam quia hac de causa descendit Christus in terram ut præsentem Dei gratiam hominibus offerret, dicitur coràm peccata remittere: quia in eo & per eum patefacta fuit Dei voluntas quæ secundum carnis sensum priùs erat supra nubes abscondita.

8 *Turba verò qua videbant.*) Pro admiratione, cuius meminit Lucas, reliqui duo cæctasim vel stuporem ponunt. Lucas etiam timorem adiungit. omnium tamen consilium est docere, non simpliciter modò agnitam fuisse Dei virtutem, sed admiratione perculsos fuisse omnes, ut Deo gloriam dare cogentur. Timor autem qui admirationem sequutus est, ad hoc valuit: ne Christo obstreperent, sed reuerenter se illi submitterent, tanquam Dei Prophetæ. Matthæus discretè exprimit glorificasse Deum, qui dederat talem potestatem hominibus. in quo videtur nonnihil allucinati. nam etsi hominem oculis aspiciunt, debebant aliquid homine altius in mentem percipere. Rectè hoc quidem, quòd in commune humani generis bonum, hominis naturam tâto honore in Christo affectam esse prædicant: sed quia nondum capiunt Deum in carne manifestatum, aliquo errore implicita est eorum confessio. In summa verum erat Deum deuisse talem potestatem hominibus: sed isti dandi modum & rationem nondum tenebant, quibus ignota erat Dei maiestas cum carne coniuncta.

MATTH. IX.

MARC. II.

LVC. V.

9 *Et præteriens Iesus illius, vidit hominem sedentem ad telonium, Matthæum nomine, & ad eum, ac docebat eos.*

13 *Et egressus est rursus ad mare, omnisque turba veniebat ad eum, ac docebat eos.*

27 *Et post hæc exiit, ac vidit publicanum, nomine Leui, sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me.*

10 *Et factum est ut ipse accuberet in illius adibus, & ecce, re me: isque surgens sequutus est eum.*

14 *Et quum præteriret Iesus, vidit Leui filium sedentem ad telonium, & ait illi, Sequere me.*

28 *Atque is relictis omnibus sequutus est eum.*

11 *Et factum est ut ipse accuberet in illius adibus, & ecce, re me: isque surgens sequutus est eum.*

15 *Et factum est ut ipse accuberet in illius adibus, & ecce, re me: isque surgens sequutus est eum.*

29 *Et fecit illi conuinium magnum Leui in domo sua: &*

& flexibiles discipulos ista exprobratio pungere vt magistrum desererent. Rectè autem illi quod non satis maniti aduersus talem calumniam, querimoniam suam ad magistrum deserunt. nam Chrillus se opponens, eos in posterum confirmat.

12 *Non opus habent.*) Apparet ex Christi respõ-
fo dupliciter peccasse Scribas: quod i nec reputa-
rent offensum Christi: & suis vitis parcendo, alios
omnes superbè despicerent. Quod ideo notandũ
est, quòd plusquam vulgaris semper fuit hic mor-
bus, nam hypocrisis, vt furi sunt & ebrii vèto-
sæ iustitiæ fiducia, ad quid missus fuerit Christus
in terram non reputant: in quanto aulorum laby-
riacho demersum sit humanum genus, quàm hor-
ribili Dei ira & maledictio cunctis incumbat, quã
cõsua vitiorum mole premantur non agnoscunt.
ira fit vt stupidi ad hominũ miseriam de remedio
non cogitent. Iam verò sibi placentes, in ordinè
cogi nõ sustinent, ac indignum putãt se peccato-
ribus aggregari. Hunc secundũ errorẽ pertrin-
git Christus, vbi respondet fanos non opus habe-
re medico. est enim ironica cõcessio, in qua ideo
offendi eos docet peccatorum intuitu quia iustiti-
a sibi arrogat: Quia sani estis, inquit, vobis de-
spicabiles sunt egroti vt eorum vos pigeat, ac cõ-
spicatus ipse molestus sit, atqui medicu lõge ali-
ter affici oportet. Postea ostendit obeundas sibi
esse medici partes: quoniam vocandis peccatori-
bus missus fuerit à Patre. Et si autem Christus ab
obiurgatione incepit: tamẽ si proficere cupimus
in eius doctrina, quod secundo loco posuit in pri-
mis tenendũ est, ipsum scilicet venisse vt mortuos
vitiuicet, vt iustificet, vt eos ac damnatos, vt pollu-
tos & fordibus infectos abluat, vt perditos eruat
ab inferis, vt sua gloria vestiat qui fœditate oper-
ti erant: vt eos qui corrupti erãt vitiolorum fœtore
ad beatam immortalitatem renouet. Si hoc eius
esse officium expendimus, atque hunc aduentus
finem si nobis in mentem venit hac de causa in-
duisse carnẽ nostram, sanguinẽ suã fudisse, mor-
tis sacrificio esse defunctum, vsque ad inferos de-
scendisse: nunquã absurdum videbitur quòd pos-
tremos hominum & scelerum colluue opertos
in salutem colligat. Tibi indignum Christi gratia
videtur quem abominaris: cur ergo piaculum fa-
ctus est Christus ipse & maledictio nisi vt male-
dictis peccatoribus manũ porrigeret? Iã si nobis
obrepit fastidium quòd tam Baptismus quàm sa-
cra Cœna fordibus hominibus nos cõiungit, vt vi-

deatur eorum societas aliqua nos macula aspe-
gere, descendere statim in nos ipsos oportet, &
propria mala sine blãditis excutere. ethicet hoc
examen vt libenter sinamus eodem nos fonte cũ
impurissimis lauari, vt non repudiemus quam cõ-
muniter impiis omnibus iusticiam, quam mor-
tuis vitam & perditis salutem offert.

13 *ſic & discite*) Ablegat eos & facessere iubet:
quia indociles esse videbat & præfactos. Vel cer-
tè innuit, certamen illis esse cũ Deo & Propheta,
qui superbia crudeles indignè ferant iuuant misero-
ros, egrotis afferri medicinam. Testimoniu hoc
ex Olee 6. b. 6. sumptum est, vbi Propheta de vin-
dicta Dei concionatus aduersus Iudæos, ne exci-
perent, se defungi externo Dei cultu, quem admo-
dum solebant suas cæremonias secure iactare: negat
Deum sacrificia morari, vbi & animi pietate
vacui sunt & mores alieni ab integritate & iusti-
tia. Quòd verò Deus sacrificia se nolle pronũtiat,
secundo membro pater comparatiuè dici, scienti-
am Dei holocaustis priorè esse. quibus verbis
non præcisè holocausta repudiat, sed pietati & fi-
dei postponit. Sic tamen habendum est, fidem &
spiritualem cultum per se Deo placere, charitatẽ
& humanitatis officia erga proximos per se requiri:
Sacrificia non nisi accessoria esse (vt loquutus)
quã nullo pretio vel loco sunt vbi solida veritas
non subest. Qua de re fusius tractaui decimo ad
Hebræos capite. In voce *Misericordie*, synecdo-
che notanda est. nam sub via parte complectitur
Propheta quicquid humanitatis fratribus debe-
mus.

Non enim veni.) Quanquam refellendæ Scriba-
rum superbiæ & hypocrisis hoc dictum est: conti-
net tamen in genere valde vtilem doctrinã. mon-
emur enim nõ aliter nobis prodesse Christi gra-
tiam quã dum peccatorum nostrorũ nobis cõ-
scij, & sub eorũ onere gementes, humiliter ad eũ
accedimus. Rursus in certam fiduciam eriguntur
infirmæ conscientie: quia timendum non est ne
reiciat Christus peccatores, quibus vocãdis è cõ-
lesti sua gloria descendit. Sed tenenda est simul il-
la particula, Ad pœnitentiam: vt sciamus veniam
nobis fieri, nõ quæ peccata foueat, sed quæ ad piẽ
sanctèque viuẽdi studium nos reuocet. Hac enim
lege nos reconciliat Patri vt redempti eius san-
guine, offeramus nos veras hostias, quem admodum
dicit Paulus, In hoc apparuit misericordia
Dei & humanitas vt abnegatis terrenis deside-
riis, iustè sanctèque ambulemus, &c.

*Vbi ergo
opus operã-
tum?*

T II. 2. 11.

MATT. IX.

MARC. II.

LVC. V.

14 Tunc adeunt eum discipuli Iohannis, dicentes, Quã ob causam nos & Pharisei & Pharisei: ieiunamus tui non ieiunant?

15 Et dixit illis Iesus, Num possunt filij sponsi lugere quando cum illis iugere? Venient autem dies quum tolleretur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt.

18 Et discipuli Iohannis ac Pharisæorũ ieiunabant, veniuntque, & dicunt illi, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?

19 Et ait illis Iesus, Num possunt filij nuptialium iugari in quo cum illis iugantur? Venient autem dies quum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus.

20 Venient autem dies quum auferetur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt in illis diebus.

33 At illi dixerunt ad eum, Quare discipuli Iohannis ieiunant frequentius, & obsecrationes faciunt, similiter & Pharisæorum: tui vero edunt & bibunt?

34 Quibus ipse ait, Num potestis facere vt filij thalami, dum est cum illis sponsus, ieiunent?

35 Venient autem dies, & quum ablatus fuerit ab illis sponsus, tunc ieiunabunt in diebus illis.

16 Nullus autem im-
mittit assumentum panni
rudi in vestem veterem:
alioqui aufert supplementum et
aufert enim supplementum
illius a vestimento,
& peior ruptura fit.

17 Neque mittunt vi-
num novum in utres ve-
teres: alioqui rumpuntur
utres, & vinum effundit-
ur, & utres pereunt: sed vinum
novum in utres novos mit-
tunt, & utres servantur.

14 Tunc ademit. Lucas Phariseos inducit lo-
quentes: Marcus videtur utroque coniungere.
Nec certè dubium est quin hoc artificio malignè
conati sint Pharisei in partes suas attrahere Iohā-
nis discipulos, & in certamen committere cum
Christi discipulis. Similitudo in precibus & iei-
uniis, plausibilis erat societatis illecebra: diversa
autè Christi ratio morosis & sibi nisiu additis
hominibus dissidij & simulatis occasio erat. Hoc
exemplo monemur prudenter cavendum esse ne
leui aliquo prætextu discordias inter nos serant
improbi & astuti homines. Mirus profectò stru-
ctis talibus insidiis artifex est Satā. nos verò de ni-
hilo turbari facilè est, præsertim verò cavendum
est ne ob ritus externos scindatur fidei cõsensu,
& rumpatur charitatis vinculum. Hoc morbo la-
borant serè omnes, vt ceremoniis & elementis
mundi (sicut Paulus vocat) plus equo tribuār. ita-
que prima rudimenta sumæ perfectioni vt pluri-
mū præferre non dubitant. Accedit deinde aliud
malum ex morositate & fastu, quòd singuli totū
mundum libenter ad suum exemplum adigerent.
Si quid nobis adlubescit, protinus cupimus in le-
gem transire vt alij nostro arbitrio viuant. Quā
his Satanæ laqueis captos fuisse Iohannis discipu-
los legimus, primū discamus sanctitatem non lo-
care in rebus externis & mediis: & simul frænum
moderationis & æquitatis nobis iniicere ne alios
nostro arbitrio adstringere expetamus, sed sua
quibusque maneat libertas. De ieiunio & preci-
bus sic habendum est, Iohānem certa pædagogia
suos discipulos exercuisse: atq; in hūc finē statos
habuisse ieiunij dies, præscriptam orandi formā
& constitutas horas, ideo preces istas inter exter-
nos ritus numero. Nam etsi Dei inuocatio in spi-
rituali cultu primatum tenet: illa tamen ratio ad
hominum ruditatem composita meritò inter cæ-
remoniis ac res medias refertur, quarum observa-
tio nimis feuerè vrgenda non est. Iam cur auste-
rior fuerit Iohannis disciplina quā Christi, alibi
diximus, & iterum dicendi locus oportunior erit.

15 Non possunt filij sponsi. A temporis circumstā-
tia discipulos excusat Christus, quòd eos adhuc
hilariter tractare Deus velit ac si nuptiis interes-
sent. se enim sponso cõparat qui sua præsentia a-
micos exhilaret. Chryostomus hāc similitudinē
sumptam putat ex Iohannis Baptistæ testimonio,
Qui habet sponsam sponsus est, quod ego quidē
non improbo, sed non satis firmum esse arbitror.
Hoc nobis sufficiat, quòd se parcere & indulgere
suis discipulis affirmat: Christus quādiu cum illis

21 Et nemo assumentum pan-
ni rudi assuit vestimento veteri:
alioqui aufert supplementum et
aufert enim supplementum
illius a vestimento, & peior fit scis-
sura.

22 Et nemo mittit vinum no-
uum in utres veteres: alioqui rum-
puntur utres, & vinum effun-
ditur, & utres pereunt: sed vinum
nouum in utres novos mitten-
tur, & utres seruantur.

36 Dicebat autē & similitudinē
ad eos, Nemo immittit a vestimē-
ti non mittit in vestimentum ve-
tusi: alioqui & nouū rumpit, & vete-
ri nō cõuenit immittura ex nouo.

37 Et nemo mittit vinum no-
uum in utres veteres: alioqui rumpit
vinum nouū utres & ipsum
effundetur, & utres peribunt.

38 Sed nouum vinum in utres
nouos mittendum est, & utraq;e
conseruantur.

39 Et nemo qui biberit vetus,
statim vult nouum: dicit enim,
Vetus melius est.

vetatur. Nequis autem exigui temporis cõmodi-
tatem illis inuideat, paulo post durus & asperius
tractandos esse admonet. Inde autem pendet ex-
cusatio, quòd ieiunij & preces tristibus & aduer-
sis rebus cõueniant: preces dico extraordinarias,
quarum hic fit mentio. Voluit scilicet Christus
paulatim assuefacere eos ad maiorem tolerantiam,
nec multum illis oneris imponere, donec plus ro-
boris acquirere. Hinc colligenda est duplex do-
ctrina, si quando fratrum nostrorum infirmitatē
subleuat Dominus, & benignè illos fouet, dū nos
horridiūs tractat, non esse obtrependum. Dein-
de siquādo nobis datur à tristitia & molestis re-
laxatio, cauēdum esse ne deliciis distluamus: quin
potius meminerimus non semper tunc nuptias.
Filij sponsi, siue thalami nuptialis, Hebraica phra-
si pro coniuuiis nuptialibus.

16 Nullus autem immittit assumentum. Duobus
similibus proximam sententiam cõfirmat, quorū
vnum a vestibus, alterum à valis finarum, quorū
est. Qui vestes detritas & caducas utres, Phariseis:
mutuum & pannum nouum doctrinæ Euangelij
cõferri putant, nihil habent coloris. Aptæ autē
& concinna est similitudo ad rem præsentem, si
hoc de infirmis ac teneris Christi discipulis, &
disciplina magis rigida quā vt pares essent ad fe-
rendum, exponitur. Nec refert quod nonitiis ty-
ronibus vetustis nō quadrat: neque enim vetustis
vtribus & vestibus laceris Christus ideo cõparat
discipulos quòd longo vsu attriti forent: sed quia
debiles erant, minusque robusti. Summa est, non om-
nes promiscuè adigendos esse ad eandem vi-
uendi formam: quia dispar sit conditio, neque om-
nia omnibus cõueniant, præsertim infirmis
parcendum esse, ne rumpantur violentia, vel oneris
grauitate frangantur. porrò ex more regionis
loquitur Christus, dum utres pro cadis vel am-
phoris nominat.

39 Luc. Nemo qui biberit vetus. Hoc à solo Lu-
ca positum est, ac cum superioribus haud dubiè
cohæret. Tamen si autè variè ab interpretibus tor-
quetur: ego simpliciter ita accipio, moneri Pha-
riseos ne receptæ consuetudini plusquam par est
tribuant. Vnde enim fit vt vini sapore nō mutas,
non perat quèd omnium palatis ardeat: nisi quia
vltus & cõsuetudo gustum format? Hinc sequitur,
quam tenet Christus rationē erga discipulos, nō
minoris æstimandam esse quòd minus habeat pō-
pū & splendoris: sicuti vinum vetus, licet multo
feruore non ita despumet, non minus tamen sua-
ue est, nec minus alendo corpori congruit.

MATT.

MATTH. XI.

MARC. V.

LVC. VIII.

18 Hæc quum illis loqueretur, ecce primas qui lam venit & adorauit eum, dicens, Filia mea modo defuncta est: sed veni, & impone manum tuam super illam, & uiuet.

19 Ac surgens Iesus sequutus est eum, ac discipuli illius.

20 Et ecce mulier que profusio sanguinis laborauerat duodecim annos, accedens a tergo, tetigit fibriam vestimenti illius.

21 Dicebat enim intra se, Si tantum tetigero vestimentum illius, ero salua.

22 At Iesus conuersus, ut uidit illam, dixit, Confide filia, fides tua saluam te fecit. Et salua facta fuit mulier à tempore illo.

18 Hæc quum illis loq.) Qui aliam à Marco & Luca, quàm à Matthæo historiam referri fingunt, clariùs refutantur ab ipso contextu quàm vt res longa disputatione egeat. Tres vno ore rogatum à principe synagogæ Christum dicunt, vt domum veniret sanandæ filiz causa. Hoc modò est diuersum, quòd nomen Iairi à Matthæo suppressum, apud Marcum & Lucam exprimitur: & ille patrem sic loquentem inducit. Filia mea defuncta est: reliqui duo tunc fuisse in extremis dicunt: mortem verò in itinere fuisse nunciatam: adum Christum adduceret. Sed in eo nihil absurdi, quòd Matthæus compendio studens, semel perstringit quæ alij diuinitè suis locis digerunt. Cæterum quum reliqua omnia tam aptè coherant, quum tot in vnò congruant circumstantiæ, vt tres digiti videantur simul directi esse ad rem vnã monstrandã, nulla ratio patitur narrationem hanc ad diuersa tempora trahere. Narrat vno ore Euangelistæ, quum Christus à principe synagogæ rogatus, in domum

22 Et ecce venit quidam principum synagoge, nomine Iairus: & quum uideret eum, prociidit ad pedes eius.

23 Et deprecabatur eum multum, dicens, Filiola mea in extremis est, oro ut uenias, & imponas manus ut salua sit, & uiuet.

24 Et abiit cum illo: & sequebatur eum turba multa, & comprimebant eum.

25 Et mulier quædam que fuerat obnoxia profusio sanguinis annos duodecim.

26 Fueratque multa perpeffa à compluribus medicis, & insumpserat omnia sua, neque quicquam profecerat, sed magis in deterius uenerat,

27 Quum audisset de Iesu, venit in urbem a tergo, & tetigit eius vestimentum.

28 Dicebat enim, Si vel vestimentum eius tetigero, salua ero.

29 Et confestim siccatus est fons sanguinis eius, & sensit corpore quòd sanata esset à flagello.

30 Et statim Iesus in semetipso, cognoscens virtutem ex se prodisse, conuersus in turba, aiebat, Quis tetigit uerimenta mea?

31 Et dicebant ei discipuli ipsius, Videt turbam undique prementem te, & dicis, Quis me tetigit?

32 Et circumspiciebat, ut uideret eam que hoc fecerat.

33 Mulier uero timens & tremens, consciens quod factum esset in se, venit & prociidit coram eo, dixitque ei omnem ueritatem.

34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te seruauit: uade in pace, & esto sana à flagello tuo.

40 Factum est autem, quum rediret Iesus, excepti illum turba: nam omnes expectabant eum.

41 Et ecce, uenit uir, cui nomen Iairus, & ipse princeps synagoge erat, & prociidit ad pedes Iesu, rogans eum ut intraret in domum suam:

42 Quoniam unica filia erat ei annorum duodecim, & hæc moriebatur. Verum inter eundem turba coactabant eum.

43 Et mulier que erat obnoxia profusio sanguinis ab annis duodecim, que in medicos impenderat omnem substantiam, nec ab ullo potuerat curari,

44 Accersit retro, & tetigit fibriam vestimenti eius, & confestim stetit fluxus sanguinis eius.

45 Et ait Iesus, Quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum illo erant, Preceptor, turba te constringunt & affluunt, & dicis, Quis me tetigit?

46 Et dixit Iesus, Tetigit me aliquis: nam ego noui uirtutem à me mansisse.

47 Videns autem mulier quòd non latuisset, tremens uenit ac prociidit ante pedes eius, & ob quam causam tetigisset eum, & quædammodum coram toto populo, & quemadmodum confestim sanata esset.

48 At ille dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: uade in pace.

eius ueniret, in itinere mulierem occulto uestis illius tactu sanatam fuisse à fluxu sanguinis: postea Christum in domum principis uenisse, puellam mortuam suscitasse. Certè longo uerborum circuitu opus esse non puto, ut probemus idè à tribus referri. Veniamus nunc ad singula. *Ecce primas quidam.* Quanquam ex aliis duobus liquet non eò usque progressam fuisse illius fiduciam, ut vitam filiz restitui posse speraret: non dubium tamen est, quin à Christo obiurgatus, maiorè spem quàm domo attulerat, conceperit. Sed Matthæus (vt dictum est) compendio studens, in ipso exordio ponit quod temporis successu factum est. Sic tamen historia texenda est, Quòd primò Iairus petierit sanari filiam suam à morbo: deinde à morte in vitam restitui, postquam scilicet illi animum Christus addidit. Adoratio, pro genuflectione capitur, sicuti ex *Adoratio* *progeniti* *diuini* Marci & Lucæ uerbis colligimus. neque enim Diuinum Christo honorem exhibuit Iairus, sed coluit ut Dei prophetam. Genuflexio autem quæ uul-

garis fuerit apud Orientales, factis notum est. *Non enim impone manum.* Hic insigne habemus Diuinae erga nos indulgentiae speculum: si principem Synagogae cum centurione homine gentili conferas, plenum in hoc fulgorem, in illo vix exiguum fidei guttam fuisse dicas: Christo virtutem non tribuit nisi adhibito tactu: accepto mortis nuntio, perinde trepidat, ac si nihil amplius esset remedium. Videmus ergo debilem ac propè ieiunā fuisse eius fidem. Quod eius precibus morè gerit Christus, eamque ad bene sperandum animat, documento est fidem eius, quantulacunque erat, non fuisse profus reiectam. Ergo licet nondum plena fide, ut optandum foret, simus instructi, non est tamen cur nos debilitas nostra ab inuocando arceat vel impediat.

20 *Mulier quae profusio.* Nominatim exprimentur Euāgelistae durasse fluxum sanguinis per cōtinuos duodecim annos: nec mulierē in quaerendis remediis pigram fuisse, utpote quae totam substantiam in medicos consumperat, quod magis refulgeat miraculi gloria. Nam morbum incurabilem non fuisse humanitūs sublatum, idque tā repente & solo tactu vestis, clarè apparet. Ceterum quod mulier cogitat, si modò tetigerit Christi vestem, se protinus fore sanam: singularis quidem fuit Spiritus sancti impulsus, neque ad communē regulam trahi debet. Scimus quā proteruè ludat superstitione in stulta & inconsiderata sanctorū aemulatione, at qui similes sunt, non imitatores, qui singulare aliquid exemplum absque Dei mandato, & proprio magis sensu, quā Spiritus directione usurpant. Fieri etiam potest ut mulieris fidei aliquid vitij & erroris fuerit admistū, quod Christus per indulgentiam tolerat & ignoscit. Certè quod postea sibi malè cōscia fornicat & tremittalis dubitatio, quum sit fidei contraria, excusatio ne caret. Cur non rectā ad Christum potiùs accessit: Si reuerentia obstat, vnde tamen, opem sperauit nisi ex eius misericordia? Qui sit ergo ut offensam metuat, si persuasa erat de fauore? Fidem eius praclaro elogio Christus dignatur, nepe id est quod nuper attigi, Deum benignè & clementer cum suis agere, ut mutilam & imbecillam ipsorum fidem nihilominus gratā habeat, vitia & defectus quibus implicita est non impunitans Fide igitur duce ad Christum accessit mulier. Quod autem in veste hæsit potiùs quàm ut

se illi sanandam precibus offerret, fortè zelo inconsiderato paululum à via deflexit: praesertim quum paulò post ostendat dubitanter & perplexo animo id tentasse. Iam verò ut demus hoc illi à Spiritu fuisse dictatum, manet tamen fixa regula, fidem nostram priuatis exemplis huc & illuc circumagi non debere: quia Dei verbo penitus affixā esse oportet, iuxta illud Pauli, Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. Hæc perquam vitilis admonitio est ne quæuis temerè suscepta opinio, fidei titulum apud nos obtineat. *Quis est qui me tetigit?* Clariùs exprimit Marcus, Christum circumspexisse vt sciret quænam esset illa. Hoc verò absurdum videtur, quod gratiam suam effuderit Christus nesciens cui beneficeret. Non minùs est difficultatis vbi dicit paulo post quòd virtutem senserit à se egressam, quasi vero deflueret, nisi pro modo gratuita donationis, quando & quibus visum est eam distribuere. Certè minime dubiū est quin sciens ac volens mulierem sanauerit, imò dubium non est quin suo eam Spiritu ad se traxerit vt sanitatem referret: sed eam requirit vt sponte in medium prodeat. Si testis miraculi fuisse Christus, fortè non fuisset eius verbis creditum: nunc verò quum mulier metu percussa, quod sibi accidit narrat, plus ponderis habet eius confessio.

22 *Matth. Confide filia.* Fidei imbecillitas hoc verbo arguitur, nisi enim vitiosa esset trepidatio, non eam corrigeret Christus hortando vt animū colligat. Simul tamen laudat eius fidem: vnde conficitur quod priùs dixi, Quum Christum Spiritus ductu & sincero pietatis studio quaereret, vacillasse tamen, vt confirmanda fuerit: ita videmus fidem, vt Deo placeat, opus habere veniā, & simul nouis adminiculis erigi, vt plus roboris acquirat. Iam anagogia à sanitate corporis ad animæ salutem ducenda est. quæadmodum enim fidei tribuit Christus, quòd soluta est mulier à morbo, ita certum est fide nos consequi remissionem peccatorum, quæ nos Deo reconciliat. Quum iubet ire in pace, & sanam esse à flagello suo, hinc colligimus tunc verè ratum fuisse quod obtinuerat beneficium, vbi ex ore Christi audiuit, quod iam ex perimento certum habebat. neque enim verè aliter aut tranquilla conscientia fruimur Dei beneficiis, quàm dum ea in promissionum thesauro recondita possidemus.

MATTH. IX.

23 *Et quum venisset Iesus in ades primariis, vidissetque ribicines & turbas tumultuantem:*

24 *Dicit illis, Secedite: non enim mortua est adolefcentula, sed*

MARC V.

35 *Adhuc eo loquente veniunt à principe synagoga, dicentes, Filia tua mortua est, quid ultra venias magistram?*

36 *Iesus autem protinus auditto sermone qui dicebatur, ait principi synagoga, Ne metuas, tantummodo crede.*

37 *Et non permisit quenquam se sequi, præter Petrum & Iacobum & Iohannem fratrem Iacobi.*

38 *Et venit in domum principis synagoga, vidisque tumultum, ac fientes & eulantes multum.*

39 *Et ingressus, ait illis, Quid tumultuamini & ploratis? puella*

LVC VII.

49 *Adhuc eo loquente venit quidam à domo principis synagoga, dicens ei, Mortua est filia tua, ne venes magistram.*

50 *Iesus autem hoc auditto respondit principi, dicens, Ne timeas, tantum crede, & salva erit.*

51 *Et quum venisset in domum, non permisit intrare quenquam, nisi Petrum, & Iacobum, & Iohannem, & patrem ac matrem puellæ.*

52 *Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dicit, Ne flete: non est mortua, sed dormit.*

dormit. & deridet non est mortuus, sed dormit.
bani illum.

40 Et irridebant eum: ipse vero egreſſus tenuit manum eius, & surrexit puella illius, & surrexit puella illa.

29 Et manauit hic rumor in totam terram illam.

41 Et apprehensa manu puella, ait illi, *Talitha cumi*: quod est si quis in te respiciatur, Puella tibi dico surge.
42 Et confestim surrexit puella, & ambulabat. erat .n. annoru duodecim, & obſtupueruſt ſupore magno.
43 Et praecepit illis uehementer ne quiſquam ſciſſet, iuſſitque dari illi quod e deret.

53 Et deridebant eum, ſcientes quod mortua eſſet.

54 Ipſe autem eiecit ſoras omnibus, apprehenſa manu eius clamauit, dicens, Puella surge.

55 Et reuerſus eſt ſpiritus eius, & surrexit continuo, ac iuſſit illi dari quod e deret.

56 Et ſtupuerunt parentes eius: at ille praecepit eis ne cur dicerent quod factum erat.

36 Marc. *Ne metuas, tantummodo crede.*) Deſperationem attulerat nunciuſ mortis, quod non aliud petierat à Chriſto, niſi ut agrotæ ſuccurreret. Vetat igitur Chriſtus metu ac diſſideta præcludere aditum gratiæ, cui mors obſtaculo futura non eſt. Hac enim voce, Tantum crede, ſignificat non deſore tibi virtutem, modò eum laurus admittat: & ſimul hortatur, vt ſecurè animum ſuum dilatat: quia timendum non ſit ne fides eius latius pateat quàm immenſa Dei virtus. Et fanè ita res habet in nobis omnibus: multò enim liberaliùs ageret Deus nobiſcum, niſi tamen reſtricti eſſemus: ſed impediunt noſtræ anguſtiæ, ne vberius in noſ ſua dona effundat. In ſumma, docemur hoc loco non poſſe nos modum credendo excedere: quia nunquam centeſimam Diuinæ bonitatis partem fides noſtra, quantumuis ampla capiet.

37 *Non permittit quenguam.*) Vel quia indigni erant quos teſtes adhiberet miraculo, eos acceſſu prohibuit: vel quia nolebat, turba circumſtrepente, obrui miraculum. ſatius enim fuit puellâ, cuius cadauer conſpectum fuerat, repente viuam & vigoris plenam ante hominum oculos prodire. Tres ſolum ex diſcipulis admiſſos dicunt Marcus & Lucas, ambo addunt parentes. Marcus autè ſolus eos qui comites fuerant ſairo quum venit ad rogandum Chriſtum. Mattheus, qui breuior eſt, hanc circumſtantiã omittit.

35 Luc. *Flebant autem omnes.*) Luctum commemorant Euangeliftæ, quò certior cõſtet fides reſurrectioni. Diſertè etiam ponit Mattheus ad fuiſſe tibiſcines: quòd fieri non ſolebat, niſi morte comperta, quum ſcilicet exequias iam pararèt. Cantabat mœſtis tibia funeribus, inquit ille. Eſt autè in animo habebant hoc genere honoris proſequi ſuos mortuos, & quaſi eorum ſepulturam ornare: videmus tamen vt mundus ſemper nõ ad ſouenda modò, ſed incitanda quoque ſua propenſus ſit. Decebat modis omnibus incumbere ad ſedandum luctum. quaſi verò non fatiſ peccarent tumultuoſo dolore, nouiſ ſtimuliſ eum am-

bitioſè prouocant. Gentileſ etiam putarunt hoc eſſe ſolatiuſ placanaiſ manibus: vnde coſignauit quod tunc corrupteliſ reſerta fuerit iuda.

39 Marc. *Sea dormit.*) Dormire palam accipitur in ſcriptura pro mori: nec dubium eſt quin hac ſimilitudine à tẽporali quiete ſumpta notetur futura reſurrectio. Hic verò inter ſonnum & mortem peculiaritè diſcernit Chriſtus, vt ſpem vitæ faciãt: acſi diceret, Mox expergeſcãtã videbitis quã putatiſ mortuam. Deriſum verò fuiſſe à ſtupidis & craſſis hominibus mirum nõ eſt, qui toti in profano luctu occupabantur, nec eiſ cõſiliuſ hoc tenebant. Et tamen hoc quoque ad miraculi commendationem valuit, quòd de morte nihil dubitationiſ apud eos reſtabat.

41 *Apprehenſa manu eius clamauit.*) Tametſi naturalitè clamor hic ad excitandos mortuõſ ſẽſus nihil proderat, vim tamen ſuæ vociſ magnificè oftendere voluit Chriſtus, quo magiſ homineſ aſſueſcãret ad doctrinã ſuã audiendam. Inde igitur apparet quã efficax ſit vox Chriſti, quæ ad mortuoſ vſque penetrat, vt ſit in ipſã morte viuifica. Ideò dicit Lucas reuerſum eſſe eiſ ſpiritum: acſi diceret, Chriſti imperio accitum, ſtatim præſtò fuiſſe.

43 *Et praecepit illis.*) Tametſi non omneſ promiſſe ad reſurrectioniſ ſpectaculuſ Chriſtus admiſſit, non poterat tamen diu tũtere miraculuſ? Nec verò cõſentaneũ fuiſſet ſupprimere Dei virtutem, quã præparandus ad vitã erat totuſ munduſ. Cur ergo ſilentium imperat parentibuſ puellæ? Fortè non tam rẽ ipſã quã modũ tũcere voluit, & quidem tantũ. ad tempuſ. Videmus enim vt aliſ quoque lociſ quaſita fuerit ab illo opportunitas. Qui putant veritoſ eſſe loqui quò magiſ acueretur eorum ſtuduſ, coacti ad hanc ſolutionem confugiunt. Fateor quidem non fuiſſe editum à Chriſto miraculuſ, quin vellet celebrari, ſed fortè magiſ idoneo tempore, vel dimiſſa turba, vbi nulla erat mediocritas vel moderatio. Spatium ergo dare voluit quo quieti & compoſiti Dei opuſ expenderent.

MATTH. IX.

27 Et quum diſcederet illinc Ieſuſ, ſequentiſ ſunt eum duo caci, clamanteſ & dicenteſ, Miſerere noſtri, Fili Dauid.

28 Porro quum veniſſet in aduſ, adierunt illum caci: & dicit illiſ Ieſuſ, Creditiſ me hoc poſſe facere? Etiam, Domine.

29 Tunc tetigit oculoſ illorum, dicens, Iuxta fidem veſtram fiat vobiſ.

30 Et apertiſ ſunt illorum oculoſ, & interminat uſeſ illiſ Ieſuſ, dicens, Fideſ ne quiſ ſciãt.

MARC. LVC.

- 31 *At illi quum abiissent, divulgaverunt famam illius in tota terra illa.*
 32 *Illis autem egredientibus, ecce adduxerunt illi hominem mutum & demoniacum.*
 33 *Et eiecto demonio loquutus est mutus, & admiratae sunt turba, dicentes, Nunquam apparuit sic in Israel.*
 34 *At Pharisei dicebant, In principe demoniorum eiicit demonia.*

27 *Et quum discederet.*) De istis duobus miraculis alij Evangelistae silent: quia sicut alibi diximus, & Iohannes clare affirmat propositum illis non fuit singula Christi gesta recensere: sed collecta tantum in summa probare ipsum esse Messiam. Porro Matthæus refert duobus cæcis redditum esse visum: sed non tam citè quàm sæpe aliàs Christus miseris opem ferre solitus erat. Nam in itinere clamantibus non respondet, sed quasi dissimulans, in hospitium vsque patitur ipsos sequi. Ibi decum eos interrogat de sua potentia quid credant. Re igitur & verbis examinare voluit eorum fidem, suspensos enim tenens, imò præteriens quasi non exaudiat, patiètiæ ipsorum experimentum capit, & qualem in ipsorum animis radicem egerit fides postea, quum sciscitatur an credant, idem illud examen profequitur. Sed quare post an de potentia Dei & Christi persuasum esse sufficit ut quispiam sit fidelis. Hoc enim sonant verba: Creditis me posse facere? Atqui ex alijs Scripturæ locis patet notitiæ potentia fore inanem vel frigidam, nisi de voluntate certi sumus. Christus tamen eorum responso contentus ipsorum fidem quasi numeris omnibus absolutam, laudat. Respondeo, quum prius Davidis filium confessi sint, de gratia aliud apprehendisse, nam hoc titulo redemptorem gentis suæ, bonorumque omnium auctorem ornabant. Ipse ergo de sua potentia quærens, aliàs percontatur an se ridè credat. Fides ergo Dei misericordiam & paternum amorem cum potètia, Christi etiam propitiæ voluntatem cum virtute cõplectitur. Sed quia Dei potentia & Christi virtuti minus quàm decebat vulgò tribuunt homines, non abs re hæc quæstio cæcis proponitur, an credant Christum posse quod ore possessi sunt. Quanquam simpliciter scire voluit Christum an sibi ex animo deferrent Messiaæ honorem. Et hac de causa laudatur eorum fides, quòd in illa humiliter contemptaque specie Filium Davidis apprehendebant.

29 *Iuxta fidem vestram.*) Tametsi singulare hic beneficium duobus cæcis præstitum narratur, tamen ex præserti Christi dicto generalem elicerè doctrinam conuenit, nos (modò ex fide prece-

mur) nunquam in votis nostris repulsam passuros. Quòd si duo illi exigua, necdum penitus formata fide impetrarunt quod volebant, multò plus hodie valebit eorum fides qui Spiritu adoptionis præditi, & freti Mediatoris sacrificio, ad Deum accedent.

30 *Interminatus est.*) Vel alios habere voluit testes miraculi, vel in aliud tempus differre eius famam. Quod igitur mox ubique promulgant, reprehensione dignum est. nam quod aliqui fingunt prohibuisse Christum ut calcar adderet, alio loco refutauimus. Fuit certè aliqua vetera di ratio quæ nobis est incognita: isti autem inconsiderato zelo ante tempus sparserunt.

32 *Adduxerunt hominem mutum.*) Probabile est, naturam hunc mutum non fuisse, sed cum diabolo traditus esset, loquendi vsu fuisse priuatum. neque enim omnes muti, demoniaci. Sic igitur iustitiam erat pœna ut manifestis signis cõstaret à maligno spiritu captam teneri eius linguam. Quòd autem eo sanato exclamant turbæ, nunquàm sic factum esse in Israel: hyperbolicum videtur: maioribus enim miraculis gloriam suam Deus olim patefecerat in populo illo. Sed fortè ad finem miraculi attendunt, vt tunc omnium animi in spem aduentus Messiaæ erecti erant. Certè præsentem Dei gratiam ita efferre volebāt vt prioribus nihil detraherent. Et notandum est non fuisse meditatam vocem, sed quæ ex admiratione subitò erupit.

34 *Pharisei dicebant.*) Hinc apparet quanto furore perciti fuerint qui tam præclarum Dei opus impio conuicio profcindere non sunt veriti. Notanda enim est antithesis inter laudem populi & horum blasphemiam. quod enim dicit populus, nunquàm sic factum esse in Israel, confessio est diuinæ gloriæ sensu expressa. quò melius apparet prorsus rabiosis fuisse istos qui velut in facie maledicere audent. Simul tamen docemur, vbi ad extremum cæcitatatis venit impietas, nullum esse tam manifestum Dei opus quod non peruertat. Est quidem hoc incredibile portentum, homines mortales in suum opificem insurgere: sed eò magis timèda est illa quæ dixi, excecatio, quæ Dominus impios post longam tolerantiam vlciscitur.

MARC. LVC.

MATTH. IX.

35 *Et circumibat Iesus ciuitates omnes ac vicos, docens in synagogis illorum, & predicans Euangelium regni, & sanans omnem morbum, & omnem languorem in populo.*

36 *Quum vidisset autem turbas, affectu misericordie tactus est erga illos, quòd essent destituti ac dispersi, velut oves non habentes pastorem.*

37 *Tunc dicit discipulis suis, Ipsa quidem messis copiosa, sed operarij pauci. Rogate igitur dominum messis vt operarios extrudat in messem suam.*

35 *Et circumibat.*) Hoc per occupationem dictum est, vt sciamus totum Christi ministerium sigillatim non describi: quemadmodum in sua functione assiduus fuerit, nempe vt salutis do-

ctrinam publicaret, deinde eam sanciret additis miraculis. Euangelium regni ab effectu vocari, iam alibi diximus: quia hac ratione dissipatum miserè populum Deus ad se collegit vt in medio

medio eius regnaret: & quidem tribunal suum idcirco erexit ut plena felicitate suos omnes donaret. Meminerimus tamen subitici nos Deo oportere ut in caelestem gloriam ab ipso euehamur.

36 *Affectum misericordiae tactus.* Hinc primum eo lignum qualis fuerit Sacerdotum ignauia, qui quum distributi essent per totam terram ut caelestis doctrinae face praelucerent, otiosi sunt ventres. Superbe quidem se populi antistites iactabant: nec parua erat eorum multitudo qui hoc titulo gloriabantur: Christus tamen nullum ex illis pastorem agnoscit. Eadem hodie in Papatu cernitur vastitas, qui tamen refertus est titulariis Pastoribus. immensa enim est eorum colluuius qui sub nomine Clericatus plebem deglutiunt. Porro quum muti sint canes, non tamen eos pudet suam hierarchiam ferociter sonare. Sed audienda vox Christi quae pronuntiat nullos esse pastores ubi non sunt operarii: vagas ac dispersas esse oves quae Euangelij doctrina in Dei ouile non congregantur. Quod autem misericordia tangitur, fidelem se Patris ministrum probat in curanda populi salute, cuius causa carnem induerat. Et si autem nunc in casum receptus, non eodem retiner affectus quibus obnoxius esse voluit in hac mortali vita, curam tamen Ecclesiae suae non abiecit quin respiciat palantes suas oves, in-

mod gregem suum crudeliter à lupis fugatum & discerptum.

37 *Mensis copiosa.* Hac metaphora significat multos ex plebe recipiendo Euangelio eue maturos. ethi enim maior numerus imagine poltea foedaque ingratitude oblarum salutem respuit: mediocrem tamen electorum numerum qui incredulis permittit se eras, ideo comparat meli copiosam, quia Deus ex guam suorum manum pluris quam reliquum mu. dum aestimat. Quoniam autem se tunc multi ingerebant: quia tamen pauci fideliter se gerebant: inter operarios non reputat. Nam hoc nomen in bonam partem accipit Paulus quum de malis operariis conqueritur, respicit ad eorum incertitiam. Nec enim hoc titulo dignatus esset qui perdendo tantum & vastando operam dabant, nisi quia se venditabant falso praetextu. *Rogate dominum mensis.* Quia nemo unquam à seipso prodiit sincerus & idoneus Euangelij minister: nec alij nite funguntur docendi munere nisi quos Dominus excitat, & Spiritus sui donis instruit: quoties inopiam bonorum pastorum cernimus, ad eum oculos attolere necesse est, ut remedium afferat. Huius vero precatationis nunquam maior fuit usus quam in horribili quae nunc ubique apparet Ecclesiae vastitate.

MATTH. VIII.

MARC. III.

LVC. VIII.

23 Et quum esset ingressus nauim, sequuti sunt eum discipuli sui.

24 Et ecce motus magnus factus est in mari: a deo ut nanis operiretur à fluctibus: ipse vero dormiebat.

25 Et accedentes discipuli excitauerunt illum, dicentes, Domine serua nos, perierimus.

26 Et dicit illis, Quid timidi estis exiguae fidei homines: Tunc excitatus increpauit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines vero admirabantur, dicentes, Qualis est hic quia venti quoque & mare obediunt ei?

35 Et ait illis in die illo quum facta esset vespere, Transeamus in vltiorem ripam.

36 Et demissa turba assumunt eum ita ut erat in naui. Sed & aliae nauiculae erant cum illo.

37 Tunc oritur procella ventis & fluctus irruiebant in nauim: ut illa iam impleretur.

38 Ipse autem erat in puppi supacervical dormiens: & excitatum, dicitque illi, Praeceptor, non perierimus? & quomodo perimus?

39 Et excitatus increpauit ventum & tempestatem, dicitque mari, Tace, obmutescite. Et conqueuit ventus, factaque est tranquillitas magna.

40 Et ait illis, quid sic timidi estis? quomodo non habetis fiduciam?

41 Et timuerunt timore magno, dicebantque inter se, Quisnam hic est, quia & ventus, & mare obediunt ei?

22 Factum est autem quadam die ut ipse ascenderet in nauim ac discipuli eius. Et dicit ad illos, Transeamus in vltiorem ripam signi. Tunc soluerunt.

23 Nauigantibus autem illis obdormiuit. & ingruit procella venti in stagnum: & complebantur ac periclitabantur.

24 Accedentes autem suscitauerunt eum, dicentes, Tace, praecceptor, perierimus. At ille experrectus increpauit ventum & tempestatem, que cessauerunt, factaque est tranquillitas.

25 Dixit autem illis, ubi est fides vestra? Timentes autem ammirati sunt, dicentes inter se, Quisnam hic est, quia ventis quoque & aqua imperat, & obediunt ei?

Quia paulò post rursus fiet lacus mentio, quum dicetur, impetu abreptos illuc fuisse porcos: an vnus & idem sit lacus, non inter omnes conuenit. Genesarae aquas fuisse gustu suauis & salubres, omnes fatentur: la-

cum vero Gadarenum Strabo tam noxium & pestilentem fuisse dicit, ut potu vngues & pilos pecudes amitteret. Duos ergo diuersos fuisse lacus, & quidem satis longa distantia locorum separatos, dubium non est:

Gadare. a.

Gergeseni.

Hunc porrò lacum de Genesara intelligi debere, extra controuersiam est: quo traiecto profectus est Christus ad Gadarenos qui Gergeni à Matthæo vocantur. Qui autem ex nominis diuersitate diuersas historias narrari colligunt, dum arguti videri appetunt, nimis crassa insectia labuntur. regio enim Gergesenorū, Gadarena quoque vocata fuit à Gadaris vrbe celebri. Hieronymi ætate mutatum erat nomē. itaque Gerasenos ex more tunc recepto appellat. Quum tamen porci in lacum Gadarenum præcipites acti sint à diabolis, non repugno. Sed quum dicit Christus, Transseamus in ulteriorem ripam, id non possum nisi de Genesara exponere. Nunc de tempore restat videndum, quod neque ex Matthæo, neque ex Luca potest colligi. solus Marcus vesperam notat eius diei quo disseruit Christus de Euangelij prædicatione sub parabola feminis. Vnde apparet nõ seruatum fuisse ab illis temporis ordinem, quod etiam clarè exprimit Lucas, quum dicit factum esse quadam die: quibus verbis ostendit se anxie non laborare quid prius vel posterius fuerit.

23 *Quum ingressus esset nauem.* Marcus dicit alias quoque nauiculas traiecit: Christum verò propriam nauem cõscendisse cum suis discipulis. Lucas etiam recitat eius verba: Matthæus breuior est. In summa tamen consentiunt: neque quòd se Christus ad quietem composuerit, ac eo dormiente repente exorta fuerit tempestas. Primò certum est non fuisse fortuitam procellã quæ lacum turbauit, quomodo enim Filium suum cæco ventorum impetu iactari passus fuisset Deus? Sed hac occasione patefacere Apostolis voluit quàm exigua & debilis adhuc esset eorum fides. Quauis etiam naturalis fuerit Christi somnus, valuit tamen ad eundem vfum, vt suam infirmitatè meliùs agnoscerent discipuli. non dicam quod multi, Christum sinxisse somnum vt illos probaret. potiùs dormisse existimo vt ferebat humanæ eius naturæ conditio & necessitas. interim tamen vigilat eius Diuinitas vt sibi meture Apostoli non deberent, quin statim subiret consolatio, paratum è cælo fore auxilium. Sciamus ergo, arcana Dei providentia hoc totum fuisse gubernatū, vt dormiret Christus, violenta tempestas surgeret, fluctus nauem operirent, parùmque abesset nauis à naufragio, atque hinc discamus, quoties aliquid aduersi exoritur, tentari à Domino fidem nostram: si autem mala ingrauescunt, vt prope modum nos obruant, eodem Dei consilio hoc fieri, vt patientiam nostram exerceat: vel vt hoc modo occulta nostra infirmitas in lucem emergat. sicuti videmus, quum fluctus operirent Apostolos, reiectam fuisse eorum infirmitatem quæ priùs latebat.

25 *Domine, serua nos.* Pia, vt quidem videtur, precatio. quid enim potiùs illis agendum fuit, quàm vt perditam salutem nihilominus à Christo peterent? Sed quòd eos infidelitatis damnet Christus, videndum est qua in parte peccauerint. Equidem non dubito in carnali magistri præsentia fuisse nimis defixos. nam apud Marcum non precantur simpliciter, sed cum eo expostulant, Magister, non est tibi curæ quòd perimus? A Luca

MATH. VIII.

MARC. V.

LVC. VIII.

28 *Et quum venisset ad ulteriorem ripam in regionem Ger-*

1 *Et venerunt traiecto mari in regionem Gadarenorum.*

26 *Et nauigauerunt ad regionem Gadarenorū quæ est contra Galilæã.*

gesenenam

etiam notatur confusa trepidatio, Præceptor, præceptor, perimus. Deberat statueri Christi Deitatem non esse oppressam carnis somno, & ad eã confugere, quiescunt autem donec extremum discrimen vrget: tunc eos consternat immodicus timor, vt non putent se fore saluos, nisi expergefiat Christus. Hæc causa est cur eos infidelitatis accuset. nam quòd rogabant opem ferret fidei, potiùs testimonium erat, si fiducia Diuinæ eius potentia freti, placidè & sine tanta formidine sperassent quod petebant auxilium. Atque hinc soluitur questio quæ ex eius reprehensione moueri posset, nunquid vitiosus sit omnis timor, & cum fide pugnet. Primò non simpliciter eos reprehendit quod timeant, sed quòd à timidi sint. Apud Marcum etiam additur *uero*, qua particula notat eos extra modum expauescere. Deinde fidem opponens eorum timori, se de temmodica perturbatione loqui ostendit, quæ non tam exerceat ipsorum fidem quàm corū animis excutiat. Quemlibet verò timorem non esse fidei contrarium inde patet, quòd si nihil metuimus, obrepit supina carnis securitas: ita languescit fides, torpet precandi affectus, tãdem extinguitur Dei memoria. Ad hæc qui malorum sensu non tanguntur vt metuant, stupidi magis sunt quàm constantes. Ita videmus timorem, quæ fidem sollicitat, per se vitiosum non esse donec excedat modum, in eo autem est excessus, si turbatur vel labascit fidei tranquillitas quæ acquiescere debet in verbo Dei. sed quia nunquam contingit vt sibi ita moderentur fideles, ne fides eorum laboret, ferè semper timèdo peccant. Verum si tuere oportet, fidei defectū non quolibet timore coargui, sed ea formidine quæ conscientia pacem turbat vt non recumbat in Dei promissione.

26 *Incepit uentus.* Recitat enim Marcus verba Christi, quibus mare compellans, silentiū, hoc est quietem, imperat, nõ quòd sensus aliquis subesset in lacu, sed vt virtutem suæ vocis ostenderet in muta elementa penetrare. nec solū mare & venti sine sensu, Dei imperio obediunt, sed ipsi quoque impij cum sua contumacia. quum enim sedare vult Deus bellicos tumultus, non semper feroces hominum animos mollit & format in suum obsequium, sed facit vt furentibus arma tamen è manibus effluant, atque ita impletur illud Psalmi quadragesimi sexti, a. 10. Componit bella vsque ad extremum terræ, contriigit arcum, detruncat hastam, currus igne comburit.

27 *Homines verò admirabantur.* Hoc Apostolis tribuere videtur Marcus & Lucas. Postquam enim dixerant à Christo rephensos, subiiciunt cum timore exclamasse, Quisnam est hic? Hoc tamen in alios magis competit quibus nondum in notuera: Christus. Vtrumuis tamen sequamur, hic iam miraculi fructus emergit quum celebratur Christi gloria. Siquis Apostolos loqui putet, sensus verborum erit, Diuinam eius potentiam eo satis probari quòd illi obediunt ventus & mare. Quia tamen alios sic loquutos esse magis probabile est, his verbis docent Euangelistæ, miraculo percussos fuisse eorum animos, vt reuerentia Christi quædam esset ad fidem præparatio.

gesendorū, occurrerunt ei duo demoniaci è monumentis egressi. Erant autem scuisu- pra modum, adeo ut nemo posset transire per viam illam.

29 Et ecce vociferabantur, dicentes, Quid nobis tecum est Iesu Fili Dei: venisti huc ante tempus ad torquendum nos?

30 Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum pascens.

31 Demones verò rogabant eum, dices, Si eiecis nos, per- mitte nobis ut demigremus in gregem porcorum.

32 Et ait illis, Abiite. Illi verò egressi abierunt in gregem porcorum. Et ecce, ferebatur totus grex porcorum per præcep- tum in mare, & perierunt in aquis.

33 Porro qui pascebant, aufugerunt: & abentes in civitatem, renuntiauerunt omnia, & quid acci- disse demoniacis.

34 Et ecce tota ciuitas exiit in occursum Iesu: & quum vidisset illum, rogarunt ut decederet è finibus eorum.

2 Et illi è nauis regresso statim occurrit è mo- numentis homo detentus à spiritu immundo,

3 Qui domicilium habebat in monumentis, & neque catenis poterat quisquam eum ligare:

4 Propterea quod quum saepe compedibus & catenis vinculus fuisset, disceptæ fuerant ab eo catenæ, & compedes fuerant comminutæ, ut nemo posset eum domare.

5 Et semper die ac nocte in montib. & mo- numentis erat clamans, & concidens seipsum lapidibus.

6 Quum vidisset autem Iesum, eminus, cu- rruit & adorauit eum:

7 Et clamans voce magna, dixit: Quid tibi mecum Iesu Fili Dei altissimi? adiuro te per Deum ne me torqueas.

8 Dicebat enim illi, Exi spiritus immunde ab homine.

9 Et interrogabat eum, Quod tibi nomen: Et respondit, dicens ei, Legio mihi nomen est: quia multi sumus.

10 Et deprecabatur cum multum ne se emittet extra regionem.

11 Erat autem ibi iuxta montes grex porco- rum magnus pascens.

12 Et deprecabantur cum omnes demones, dicentes, Mitte nos in porcos, ut in eos intro- eamus.

13 Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spi- ritus immundi ingressi sunt in porcos: & fereba- tur grex per præcep- tum in mare. Erant autem fere- bis mille, & suffocati sunt in mari.

14 Porro qui pascebant porcos, fugerunt, & renuntiauerunt in civitatem & in agros. Et in- gressi sunt ad videndum quid esset quod acci- derat.

15 Et veniunt ad Iesum, & vident demonia- cum sedentem ac vestitum, & sane mentis, qui habuerat Legionem, & timuerunt.

16 Et narrauerunt illi qui viderant quali- ter accidisset demoniaci, & de porcis.

17 Et rogare cœperunt eum ut discederet de finibus ipsorum.

18 Et quum ingressus esset nauim, rogabat illum qui fuerat à demonio corruptus ut esset cum illo.

19 Iesus autem non admisit eum: sed ait illi, Abi domū tuam ad tuos, & annuntia illis quā ta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui.

20 Et abiit, & cœpit predicare in Decapoli: quanta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur.

27 Et quum de nauis egressus ejet ad terrā, occurrit illi vir quidam e civitate qui habebat demonia iam multis tempo- ribus, & vestimento non induebatur, neque in do- mo manebat, sed in mo- numentis.

28 Is viso Iesu exclama- uit, ac prociuit ante illum, & voce magna dixit, Quid tibi mecum Iesu Fili Dei altissimi: obsecro te ne me torqueas.

29 Præcipiebat enim spiritui immundo ut exi- ret ab homine: quia multis temporibus corripuerat il- lum, & vinciebatur cate- nis, & compedibus custodie- batur: & ruptis vinculis agebatur à demone in deserta.

30 Interrogauit autem illum Iesus, dicens, Quod tibi nomen: Ille vero di- xit, Legio: quia intraue- rant multa demonia in eum.

31 Et rogauerunt illum ne imperaret ipsis ut in abyssum irent.

32 Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte.

37 Et rogauerunt illū omnis multitudo regionis Gadarenorum ut disce- deret ab ipsis: quia ma- gno timore tenebantur. Ipse autem conscensa naui reuersus est.

38 Rogauit autem vir à quo demonia exierant, ut cum eo esset: Sed dimi- sit eū Iesus, dicens,

39 Redi domū tuam, & narra quæcūque tibi fecit Deus. Et abiit per totam ciuitatē, predicans qua- cūque sibi fecisset Iesus.

Iam prius eorum errorem refutaui qui Marcum & Lucam aliud miraculum referre volunt. Nam quum eadem à tribus Euangelistis notetur regio Galilææ opposita, sicuti etiam Lucas exprimit, & conueniant omnes circumstantiæ: cui persuadebitur eadem hæc omnia diuersis tēporib. accidisse? 28 Occurrerunt ei duo demoniaci (Hoc vnū dif- crimen causam erroris præbuit interpretibus, ut Matthæum ab aliis disiungerent: quia hic duos

nominat, alij dūtaxat vnū. Sed probabilis est Augusti- ni cōiectura, qui duos fuisse sentiens, de vno tā- tum hic verba fieri excusat, q̄ magis famosus esset: atq; ita propter mali atrocitatē magis illustre fue- rit in eo miraculum. Et certè videmus Lucam & Marcū in scruitia diaboli amplificanda multis ver- bis insistere, ut constet miserum illum hominem, de quo loquuntur, plusquam imp- enter fuisse ve- xatum. Quòd ergo vnū in signe exemplum Di-

uinæ Christi potentiz celebrant, à Matthæi narratione non diffidet, quæ alterum hominẽ, licet minus cognitum, adiungit. Quod Lucas dicit occurrisse hominem è ciuitate, incertum est ciuẽmne Gadarenum fuisse intelligat, an illinc profectum Christo fuisse obuiam. Nam quum iustus esse domum abire, & inter suos prædicare Dei gratiam, Marcus dicit eum in Decapoli hoc fecisse, quæ vicina erat regio in Galilæam vergens. vnde conuicitur Gadaris non fuisse natum. Porrò non egressum fuisse ex vrbe Matthæus & Marcus disertè testantur, sed ex monumentis: & Lucas ipse toto cõtextu significat in solitudine visisse. Hęc igitur verba, Occurrit vir quidam è ciuitate, sic interpretor, quod priusquam accederet Christus ad vrbes, ab ea parte se medium obtulerit dæmoniacus. Cæterum qui putat in sepulchris habitasse hominẽ, quia vel odore cadauerum delectatur, vel oblationum nidore mulcentur dæmones, vel quia animas captent quæ suis corporibus propinqua esse appetunt: friuola est, imò stulta eorum diuinatio. Potius miserum hunc hominẽ in sepulchris detinuit immundus spiritus, vt continuo eum terrore ob tristem mortis conspectum lætinet: exacti exemptus è numero hominum iã inrer mortuos ageret. Adde quod hinc discimus diabolum nõ cruciari in præfenti tantum vita homines, sed ad mortem vsque persequi, adeoque regnum eius in morte vigere.

3 Marc. *Neque catens quisquam.*) Naturaliter catenas abrumperè non potuit. vnde colligimus extraordinarios interdum motus Satanz permittere, quorum vis sensum nostrum & vilitatem rationem superet. In phreneticis quidem plus multo roboris sepe cernitur quàm si integris virib. polerent. nec verò negandum est diabolum illic quoque agere suas partes, quoribus à Deo permittitur: sed impetus quem describitur Euangelista, fuit longè maior. Triste sanè & horrendum spectaculum: sed quo monemur quàm miserum & formidabile sit Satanz tyrannidi subesse: nec minùs timendam esse animæ vexationem quàm corporis cruciatus quantumuis diros atque atroces.

6 *Adrauu eum.*) Talis fuit historiz series, quum obuiam prodissent dæmoniaci, iussit Christus spiritus immundos ab illis egredi, tunc supplices deprecati sunt ne ante tempus ipsos torqueret. Ergo adoratio non præcessit Christi verba: nec prius conquesti sunt molestem sibi esse Christum, quàm dum eos exire cogeret. Sciendum verò est, non tam sponte in Christi conspectum venisse quàm arcano Christi imperio tractos. Quem admodum enim prius furioso impetu abripere homines in sepulchra soliti fuerant: ita nunc superior potestas ad sui iudicis tribunal inuitos cogit. Vnde colligimus totum Satanz regnũ Christi imperio subesse. neque. n. nunc magis cõpotes sui sunt dæmones, eũ ad se eos citat Christus quàm nuper miseri homines, quos sua tyrannide huc illuc raptabant. Deniq; arcana Christi potentia in medium sistuntur, vt illis eiectis hominum se liberatorem demonstret. Coacti etiam eum adorant, & cõtumaces eorum querimonia testes sunt quàm non voluntaria fuerit eorum confessio, sed vi extorta. *Quid tibi nobiscum?*) aiunt. Libenter hac voce procul eum fugarent: sed quia se constrictos teneri vident, vt frustra eius imperium fugiant, queruntur se ante tempus torqueri. & deprecationem simul admittent. Ita videmus diabolos nihil quàm ferociam aduersus Deum spirare, & tamen eum sua superbia qua turgent, quasi fractos cõci-

dere, & quidem eodem momento: quia eorum malitia & peruer sitas, quæ nunquam domatur, lactari aduersus Dei imperium nõ desinit: & tamen inter ea coacta cedit. Quod autem diaboli confessionem apertè non repudiet Christus, sicut alibi, hæc videtur esse ratio, quod assiduum minimè obsecrum erat, vt nulla sinistra obtreccatio haberet locum. Adde quod hominum ratio à Christo habita fuit. hinc factum est, quum maleuoli & maligni adessent testes, vt magis intentus esset ad repellendas calumnias: ideoque acrius dæmones cõpesceret. Quantum ad præsentem locum spectat, satis superq; esse debuit quod dæmones, suppliciter orando, tumultuosè contra eum fremebant.

29 Matth. *Veni, huc ante tempus.*) Genus tormenti quidem exponunt quod hominem quem occupabant, cogantur liberum & solutum demittere. Alij referunt ad diem extremum iudicij Ego verò intelligo, iudicis sui præsentia expauctos, de pœna sua cogitasse. mala enim conscientia quid meriti essent, ipsi, tacente Christo, dictabat. *Quen:* admodum enim scelerati, vbi ad tribunal ventum est, supplicium suum concipiunt: ita necesse est diabolos & impios omnes ad Dei cõspectum contremiscere: non secus acsi iam inferos, ignem inextinguibilem, & futuros cruciatus sentiant. Quum verò scirent diaboli Christum esse mundi iudicem, non mirum est si eius intuitus tormenti præfentis metum illis incurit. Quod quidam quærunt, an illis cognitus fuerit vltimi iudicij dies: superuacuum est. Quid ergo sibi vult particula, *Ante tempus?* nempe quia i reprobis pœna lædenda tempus nunquam maturum est, liberem enim diem ex die traherent. Nam vt moram deputant in lucro quantisper eos sustinet Dominus: ita terguescãdo iudicium ei⁹ fugiãt, licet sine profectu.

9 Marc. *Legio mihi nomen.*) Hanc vocem diabolo Christus expressit, vt melius gratiæ suæ magnitudinem commendaret. Non abs re homini inflicta fuerat tam grauis vltio, vt in eo habitaret quidam veluti exercitus dæmonum. Cuius ergo misericordiz fuit hominem plus millies perditum à totidem exitiis eripere? Magnificè etiam in eo resulsit Christi virtus, quod voce sua nõ vnum dæmonem, sed multam turbam repentè prostrauit. *Legio:* autem non pro finito hominum numero, sed tantum pro magna turba accipitur. Hinc apparet quàm miserum animal sit homo vbi Dei tutela destituitur: nempe vnusquisque non tantum singulis diabolis patet, sed ingentis turbe est receptaculum. Simul refellitur vulgaris ille error quem Iudæi & Christiani à profanis hominibus mutuati sunt: quod scilicet singulis hominibus infasti sint singuli dæmones. Atqui scriptura psalam affirmat, prout Domino visum est, nunc diabolum vnum mitti qui totam aliquam gentem affligat, nunc pluribus tradi vnum hominem puniendum: sicut vicissim vnus interdu Angelus toti populo præfides, & singulis hominib. multi dantur salutis custodes. Quò magis sollicitè excubare nos decet ne tâta hostium turba nos circumueniat.

10 *Deprecabant eum.*) Lucas dicit rogassene in abyssum mitterentur, quod ita à quibusdam exponitur quasi solitudinem fugerint. Ego verò ad nocendi libidinem refero quia hoc vnum diabolus studium est, oberrare inter homines leonum instar ad venandam prædam. Doler illis in abyssum demergi, in qua ablata sit lædendi & perdendi facultas. Atque huc genuinè esse sensum ex Marci verbis colligere licet. dicit enim precatos esse

ne extra regionem abire cogerentur. In summa, hoc se ingenio esse produnt, vt nihil magis appetant quam humani generis exitium.

31 *Matth. V. demigremus vs grege porcorum.*) Diuinant quidam optasse irruere in porcos quia infesti sint omnibus Dei creaturis. Hoc quidem verum esse fateor, totos in eo esse vt totum naturæ ordinem Diuinitus constitutum dissepent ac peruertant: longius tamen respexisse certum est, vt scilicet regionis incolæ porcorum iactura ad maledicendum Deo impellerent. Nam quod diabolus fulminat in domum Iob, nõ facit hoc lignum vel lapidum odio: sed vt sanctus vir, impatienter damnũ ferendo, aduersus Deum fremat. Christus verò annuens, non eorum vota exaudit, sed hac occasione probare vult quales sint Gadareni. Fortasse etiam vt eorum scelera castiget, tantum licentia permittit diabolis in eorum porcos. Cæterum vt nulla nobis constet certa ratio, occultum tamẽ Dei iudiciũ reuerter suspicere, & pia humilitate adorare cõuenit. Docet autẽ hic locus quã insulsẽ nugetur profani quidã homines, qui diabolos nõ essentiales spiritus, sed tantum prauos hominũ affectus esse fingunt. Quomodo enim auaritia, ambitio, crudelitas, perfidia, in porcos deigrassent? Sciamus ergo immũdos spiritus (vt sunt deuoti exitio) generis humani hostes esse: vt quoscũ que possunt in eundẽ secum interitũ præcipitent.

15 *Marc. V. veniit ad Iesum.*) Hic inigne habemus documentum, non omnes qui Dei manum agnoscunt, proficere vt decebat, quò se vera pietate illi subiciant. Perfecto miraculo timuerunt Gadareni: nempe quia in Christo refulgebat Dei maiestas. Recte hæc tenes: sed quòd illum à simibus suis ablegant, quid eo deterius fieri potuit? Erant ipsi quoque discipuli: adest pastor qui colligit: imò Deus per filii sui brachia porrigit, vt suo cõplexu in cælũ euehat qui mortis tenebris obruti erãt. Oblata salute malunt priuari quã diutius ferre Christi præsentiam. Videtur quidem iactura porcorum offensi: sed Lucas altiore causam notat, quòd magno timore correpti forent, & certè accepto damno exasperati non rogassent, sed expulsißent eum durius. Cæterum quim reuerentur vt Dei ministrum, formidine tamen perculli cupiũt procul abesse, videmus eos nullo gratiæ Diuinæ sensu fuisse tactos. Et certè quãuis omnes impij

Deum adorent, & in eo placando multum contendant laboris: si tamen daretur optio, quã longissimè se ab eo subducerent: quia terribilis eius facies quãdã iudicem potius quã patrem illum cogitant. Hinc fit vt Euangelij doctrina, qua nihil suauius fingi potest, passim tristis & acerba sit, vt bona pars mundi sepultam esse optet. Interea tamen verum est partem timoris ex dispendio accidisse. Ita hodie dum publicè & priuatim reputãt homines Christi regnum suis commodis aduersũ esse, prauo carnis nectũ occupati, gratiam eius non gustant. Itaque eius aduentu Deum magis iratum quã propitium esse putantes, qui nectum in se est aliò ipsum amandant. Hoc autem cædi stuporis signum est, quòd eos magis terret porcorum iactura, quã animæ salus exhilarat.

38 *Luc. Rogauerat autem vir.*) Gadareni Christum apud se terre nequeunt: qui autem à deo tonio liberatus est, relicta patria eum cupit sequi, hinc apparet quantum inter Diuinæ bonitatis & potentie notitiam interfit: quia potentia formidinem incutiens, à Dei aspectu homines fugat, longèque dispellit: bonitas autem saauiter allicit, vt sibi nihil optabilius esse statuãt quã Deo esse vnitos. Cur autem Christus hunc recufer habere comitem, incertum est, nisi quòd vberiore fractum inde venturum sperabat si apud gentiles suos tam præclari ac singularis beneficij testis esset: quod etiam Marcus & Lucas testantur factũ esse. Quòd iubet Christus narrare opus Dei, non suum, hoc consilio facit vt pro vero Dei ministro & Propheta habitus, docendi auctoritatem obtineat. Sic enim paulatim erudiri oportuit rudem populum, cui nondum cognita erat eius Diuinitas. Quãquam autem Christus scala est per quam ad Deum Patrem conscenditur: quia tamen nondum patefactus erat, initium à patre fecit, donec maturior esset opportunitas. Nũc addenda est analoge. Christus enim in vnus hominis persona, eius gratiæ specimen edidit: quæ ad totum genus humanum extenditur. Est enim non torquemur à diabolo, nos tamen sibi mancipat: s habet donec ab eius tyrannide nos vindicet Filius Dei. Nudi, laceri & deformes aberramus, donec sanæ & compositæ menti nos restituat. Superest vt eius gratiam celebrando, gratitudinem nostram testemur.

MATTH. X.

- 1 *Et accersitis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem aduersus spiritus immundos, vt eijcerent eos, & sanarent quemuis morbum & quemuis languorem.*
- 2 *Porrò duodecim Apostolorum nomina sunt hæc: primus Simeon, qui vocatur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedei, & Iohannes frater eius.*
- 3 *Philippus ac Bartholomæus: Thomas, & Matthæus qui fuerat publicanus: Iacobus filius Alphaei, & Lebbæus cognomento Thaddæus:*
- 4 *Simon Cananæus, & Iudas Iscariotes, qui & prodidit illum.*
- 5 *Hos numero duodecim emisit Iesus, quib. præceperat dicens: in viam Gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne ingrediamini.*
- 6 *Sed ite potiũs ad oues perditas domus Israel.*
- 7 *Profecti autem prædicate, dicentes, Appropinquauit regnum calorum.*
- 8 *Infirmos sanate, leprosos mundate, mortuos suscite, demonia eijcite: gratuito accepistis, gratuito date.*

MARC. LV C. IX. VI.

- 7 *Et accersit duodecim, et emisit eos aduersus spiritus immundos.*
- 1 *Conuocatis autem Iesus duodecim, dedit illis potestatem aduersus spiritus immundos.*
- 2 *Et misit illos vt præcarent regnum Dei & sanarent infirmos.*

Apostolorum vocatio

Hic Apostolorum vocatio nobis describitur, non qualis antea quum eos Dominus ad munus suum præparare volens, in suum contubernium elegit. Nunc enim vocantur ad præsentem functionem iubeantur se ad opus accingere : dantur illis mandata : & ne desit authoritas, Spiritus potentia ornantur. Prius ergo destinabantur in spem futuri laboris : nunc horam venisse Christus denuntiat quâ manus operi admoveant. Notandum tamen est, de perpetuo Apostolatu nondum haberi sermone, sed tantum de præconio temporali, quo erigi & expergeferi oportuit hominum mentes vt ad Christum audiendum magis attentif forent. Nunc ergo mittuntur vt in Iudæa tempus adesse promissa instaurationis & salutis nuntient : postea ordinabit eos Christus vt Euangelium spargant per totum orbem. Hic tantum adiutores sibi eos assumit qui audientiam illi comparēt quòd vox eius peruenire non poterat : postea docendi partes quas obierat, illis resignabit. Atque hoc notare oportet, vt ne putemus itabilem, nisi à lege legem omnibus Verbi ministris præscribi, dum præconibus suæ doctrinæ mandat Dominus quid eos ad breue tempus facere velit. Quæ incertitia multos fecerit, vt sine discrimine ad hanc normam omnes Verbi ministros exigerent.

1 *Accersus duodecim.*) Numerus duodenarius futuram Ecclesiæ instaurationem notabat. Sicut enim populus ex duodecim Patriarchis ortus erat, ita nunc reliquias dissipatas ad originis suæ memoriam reuocat Christus, vt de sua restitutione certam spem concipiant. Et si autem in Iudæa non ita floruit regnum Dei vt integer fuerit populi status : quin potius gens illa, quæ iam miserè collapsa erat, oblatam gratiam spernendo, sua ingratitude bis perire meruit : hoc tamen non obstitit quin iterum nasceretur nouus populus. Postea factum è Sion sceptrum virtutis Filij sui longius emitteret, vt manarent ex fonte illo fluuij qui largè irrigarent quatuor mundi plagas. Tunc vndique Deus Israellem suum collegit, vt coalescerent in vnum corpus non tantum dispersa & lacera membra, sed homines qui antè prorsus alieni fuerant à populo Dei. Non ergo frustra Dominus duodecim veluti Patriarchas constituens, Ecclesiæ renouationem testatur est. Adde quòd hoc numero admonuit Iudæos in quem finem venisset. Quia verò Dei gratiæ locum nõ dederunt, noui sibi Israellem genuit. Si primordia spectes, videri posset hoc ridiculum, quòd obscuris & nullius precij hominibus tam honorificas personas Christus imposuit : successus tamen incredibilis, & tam fecunda Ecclesiæ propagatio ostendit, Apostolos honoris gradu & sæcunditate sobolis non modò Patriarchis non cedere, sed etiam longè præcellere.

Dedit eis potestatem.) Quia inter homines nullo ferè loco erant Apostoli, legatio autem quam illis iniungit Christus, Diuina erat : Deinde neq; ingenio, neque facundia pollebant, rei autem excellentia & nouitas requirebant plusquam humanas dotes : necesse fuit aliunde illis auctoritatem accedere. Christus ergo edendis miraculis eos præficiens, cælestis potentie insignibus instruit, quæ fidem ac reuerentiam conciliant apud populum. Atque hinc legitimus miraculorum vsus colligitur. nam quum Euangelij præcones & signorum ministros Christus simul & coniunctim instituat, vt miracula nihil aliud sint quàm doctrinæ suæ sigilla,

indiuiduum hunc nexum abruptere fas non est. Quare falsarij sunt Papista, & opera Dei sceleratè deprauant, verbum à miraculis separando.

2 *Primus Simon.*) In Iudæa Romanenses primatum suum hinc eliciunt, primùm inter Apostolos fuisse Simonem Petrum libenter fatentur : sed quòd inter paucos homines valuit, ad totum orbem extendere nulla ratio patitur. Adde quòd qui primus numeratur, nõ ideo protinus inter suos collegas dominium habet. Iam vt omnia illis quæ postulat de Petro demus, donec impios & sacrilegos apostatas Petri successores esse probent, eius dignitas nihil à Romanam sedem.

3 *In viam Gentium.*) Hinc clarè apparet quòd nuper attigi, non aliò spectasse munus quòd tunc impostum fuit Apostolis, nisi vt Iudæos in spem propinquæ salutis excitando, attētos ad Christum audiendum redirent. ideo nunc eorum vocem Iudæa finibus includit, quam postea vbique ad vltimos orbis fines personare iubet. Ratio est, Quia missus à Patre erat Circūcisionis minister, ad implendas promissiones quæ olim Patribus datæ fuerant, Rom. 15 b. s. At qui speciale fœdus pepigerat Deus cum genere Abraham. Non absit ergo Christus in initio Dei gratiam in populo electo contulit, donec maturum adisset eius publicandæ tempus. A resurrectione vero benedictionem secundo loco promittam in omnes gentes effudit, quia & tunc velum templi scissum erat, & dissidij maceria diruta. Ergo si cui videtur partim humana hæc prohibitio, dum Christus gentes Euangelij participatione non dignatur, cum Deo litiget, qui reliquum mandatum excludens, cum solo Abrahamæ semine fœdus suum sancit, vnde hoc Christi mandatum dependet.

4 *Potius ad oues perditas.*) Priorem, vt dixi, locum assignat Iudæis, quia primogeniti erant : imò quia tunc ipsos solos Deus in sua familia celebrabat, quòd alij essent extranei. Et nominat oues perditas, tum vt misericordia tacti, alacris & ardentiore studio illis succurrant Apostoli : vt sciant in præsentia vberem laborandi materiam sibi suppetere, & tamen sub illius gentis figura docuit Christus qualis sit totius humani generis cõditio. Iudæi, qui Deo propinqui & fœderati erant, adeòq; legitimi vitæ æternæ hæredes, perdit tamen dicuntur, donec saltem in Christo recuperent. Quid igitur nobis sit residuum, qui longè inferiores honore sumus? Ceterum ouium nomen reprobus quoque tribuit, qui propriè ex grege Dei non erant, quia ad totum populum patebat adoptio : sicuti alibi filios regni vocat qui tandem perfidia suæ culpa abdicandi erant. In summa, ouium nomine Iudæos Apostolis commendat Christus, vt illis suam operam addicant : quia non poterant in grege Dei agnoscere nisi qui in ouile aggregati erant.

5 *Prædicat ducentes.*) Hoc est quòd dixi præconium quo erigi populi animos voluit Christus in spem propinquæ redemptionis. Pro *Regnum celorum*, Lucas ponit *regnum Dei*, eodem sensu : nõ vt sciant Iudæi, primùm se Diuinitus restitui, nõ hominum beneficio : deinde scilicet sub Deo rege eorum fore statum : tertio, non terrenam ac caducam felicitatem illis promitti, sed cælestem & nunquam finiendam.

6 *Infirmos sanare.*) Sicuti potestate eos instruxit, sic iubet fideles & liberales esse eius ministros, càmque suppressere vetat quæ in commune omnium

Mat. 8. 12.

nium bonum apud ipsos erat deposita. Caterum miraculis istis designat quorsum à Patre missus fuerit, & quorsum sit Euangelij sui finis. Neque enim temerè mortuos excitare & ægrotos sanare potius iubet quàm morbis sanos affligere, aut mortem infligere viventibus. Analogiam ergo & similitudinem habent miracula cum illi. io Christi, vt sciamus venisse nobis honorum omnium autotè, qui nos à Satanæ mortisque tyrannide liberet, qui sanet morbos nostros & vitæ, & miseris omnibus opem ferat.

Gratuito accepistis.) Quò libentius communicet quæ in illos cõtrulerat dona, significat nõ in priuatam suam gloriã fuisse illis creditos: sed vt gratuita Dei beneficentia: quidã sine veluti canales. ac si diceret, Cogitate vnde vobis prouenerit hæc potestas. sicuti nullo vestro merito, ex mera Dei gratia fluxit, nõ vestro ministerio gratis ad alios manare decet. Scimus quàm ægrè impertiat quis.

MATTH. X.

MARC. VI.

LVC. IX.

9 Ne comparetis aurum, neque argentum, neque as in crumenis vestris. tollent in viam nisi virgam

8 Et precepit illis ne quid tantum: non peram, nõ panem, neque peram, neque calceamenta, neque non as in zona.

3 Et ait ad illos, Ne quid t. viris in viam, neque virgam, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habeatis.

10 Neque peram ad iter, neque bittantum: nõ panem, neque peram, neque calceamenta, neque non as in zona.

9 Sed calcearentur sandalia vestra. nõ dignus est operarius cibo suo.

4 Et in quamcumque ciuitate intraueritis, illic manete, atque illuc exeatis.

11 Sed in quamcumque ciuitatem aut lys: & ne induerentur bittantum fueritis ingressi: exquirite quis in tunicis ea sit dignus, atque illic manete donec exeat.

10 Et dicebat eis, Vbi cuiusque introieritis in domũ, ibi manete donec exeatis illinc.

5 Et quicumque non receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem qui est sub pedibus vestris in testimonium illis. excutite in testimonium illis.

12 Quum autem intrabitis domum, salutate illam.

11 Et quicumque non receperint vos, neque audierint vos, excutes illinc excutite puluerem qui est sub pedibus vestris in testimonium illis.

6 Amen dico vobis tolerabilius erit terre Sodomorum & Gomorriæ horũ crit Sodome aut Gomorrhæ in die iudicij quàm ciuitati illi.

13 Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illã: sin mino fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

12 Quum autem intrabitis domum, salutate illam.

7 Amen dico vobis tolerabilius erit terre Sodomorum & Gomorriæ horũ crit Sodome aut Gomorrhæ in die iudicij quàm ciuitati illi.

14 Et quicumque non exceperit vos, neque aud erit sermones vestros, exeuntes ex edibus aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum vestrorum.

13 Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illã: sin mino fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

8 Amen dico vobis tolerabilius erit terre Sodomorum & Gomorriæ horũ crit Sodome aut Gomorrhæ in die iudicij quàm ciuitati illi.

15 Amen dico vobis, tolerabilius erit terre Sodomorum & Gomorriæ horũ crit Sodome aut Gomorrhæ in die iudicij quàm ciuitati illi.

14 Et quicumque non exceperit vos, neque aud erit sermones vestros, exeuntes ex edibus aut ciuitate illa, excutite puluerem pedum vestrorum.

9 Amen dico vobis, tolerabilius erit terre Sodomorum & Gomorriæ horũ crit Sodome aut Gomorrhæ in die iudicij quàm ciuitati illi.

9 Ne comparetis.) Quia tale erat legationis genus vt discipulos veller Christus intra paucos dies totam Iudæam iustare, & statim ad se reuertis, sarcinas secum gestare vetat quæ celeritatem hanc morerentur. Inscitè verò quidam putarunt, Verbi Ministri vel Apostolis perpetuam hic legem præscribi. Nonnulla sententiæ paulo post sequentur quæ longius spectabant: sed hæc mandata de non tollendis impedimentis, ad temporale illud quod diximus præconium restringi certum est. Porro vno contextu legenda est tota prohibitio de auro, argento, pera & binis tunicis, quæ apud Matthæum habetur, sicut ex aliis duobus patet. ideo vertere malui, Ne comparetis: quia simpliciter vetare Dominus voluit nequid in viaticum fumerent. Poterant domi habere peras, & calceamenta, & alias tunicas, sed quò magis sint ad iter expediti, omnia onera relinquere iubet. Quò spectat etiam illud Marci, vt calceentur sandaliis. In virga aut baculo discernere videtur: nam apud Marcum baculus permittitur: apud Matthæum & Lucam negatur. Sed quum ambigua sit apud Hebræos significatio vocis שׁבט, Euangelista, licet Græcè scriberent, id eundem variè acceperunt. Ergo

Matthæus & Lucas baculos intelligunt qui oneri sunt ferentibus: Marcus verò scipionem qui viatorum sustinet ac leuat. Ad iter verò faciendum gestandi baculi morem fuisse constat. vnde etiam illud, Cum baculo meo transiui Iordanem istum, Quibus verbis fatetur Iacob se vacuum & nullis diuitiis onustum in Syriam venisse.

10 Quia dignus est operarius.) Occurrit Christus dubitationi: dura enim videri poterat conditio, nullo viatico instructos totã Iudæam circumire. Ideo Christus non esse timendum dicit ne inedia laborent: quia quocumque venerint, digni saltem erunt alimētis. Operarius vocat non quòd similes essent ordinariis ministris qui vineam Domini excolunt, & qui plātando & rigando in eandem culturam incumbunt: sed tantum quia vberioris & plenè doctrinæ erant præcones. neque enim aliud tunc iniunctum fuit docendi munus quàm vt attentos redderent Iudæos ad Euangelij prædicationem. Porro ne obicerent, se vitæ debito fraudatum iri, quia nemo illos pro operariis agnosceret: hanc quoque difficultatem præuenit Christus, exquirere iubens quisnam in quaque ciuitate dignus sit saluti mitti. Quibus

verbis sciscitari eos iubet, si qui sint pii homines ac integri, in quibus vigeat aliquis Dei timor & religio, & de quorum docilitate bene sperari queat, ut illis præcipue suam operam offerant. Nam quia non licebat in singulis locis diutius herere, initium inde facere decebat ubi esset melior aliqua præparatio.

11 *Illic manete donec.*) Hoc quoque ad festinationem spectat: nam si longiore alicubi morâ traxissent, mutandum fuisset hospitium, ne unum quempiam nimis gravarent. Quum ergo manere eos iubet Christus apud primum hospitem donec in aliam urbem migrant, significat properandum esse, ut vulgato in vna urbe Evangelij nuntio mox alio cursissent.

12 *Salutate illam.*) Quia probos Dei cultores discernere non poterant à contemptoribus, præcipit ut obuiis quibusque familiis se amice insinuât. Salutatio enim quidam est ad colloquium ingreditus. Iam quidem admoniti fuerant ut ad eos cõcederent hospites in quibus notum ac celebre esset pietatis studium: sed quia interdum contingit ut qui præclaris famæ elogiis ornantur, ubi ad serâ experimeta ventum est, impetret suam prodant, hoc præceptum disertè subici oportuit. Iustus est igitur, iutare primo ingressu nunquid libenter vos audire sustineant hospites: quicumque vestram doctrinâ libetè amplexi fuerint, apud eos manente, ut rata sit vestra salutatio: si qui respuerint, statim ab illis discedite, & quantum in vobis erit salutationem vestrâ retrahite. Perinde enim valet locutio ac si dixisset, Quia indigni sunt propter suâ ingratitudinem qui Dei benedictione fruuntur quam illis fuerint præcati, abruptim omne communicationis vinculum. Nomen Pacis ad salutandi formulam refertur, quam in cõmuni vfu habebant Iudei, nam quum pax illis prosperum statum significet quibus bene & fœliciter esse cupiant, & quorum res optant esse saluas, his pacem precantur. Fateor quidem Apostolos aliam attulisse hominibus pacem: sed nimis arguta est eorum speculatio qui locum hunc ad gratiarum Dei cum hominibus reconciliationem trahunt.

*Facti no-
men.*

14 *Quicumque non receperit vos.*) Seuera vindictæ denuntiatio contra Evangelij contemptores, qua discipulos suos animare voluit Christus ne illis remoram afferret mundi ingratitudo. Mâdat quidem Apostolis quid agere ipsos velit si in contemptores incidissent: hoc tamen præcipue cõsiliium habuit, sicubi respueretur eorum doctrina, iusto ipsorum dolori & redio solatium adhibere, ne in medio cursu fatiscerent. Et videmus ut Paulus hac consolatione fretus animosè despiciat omnem hominum contumaciam, constanter per-

MATTH. X.

16 *Ecce ego mitto vos velut oves in medio luporum: estote igitur prudentes veluti serpentes, & simplices, sicut columbe.*

17 *Cauete autem ab hominibus: tradent enim vos in concilia, & in synagogis suis flagellabunt vos.*

18 *Etiam ad Principes & Reges ducemini propter me, in testimonium ipsis & Gentibus.*

19 *Quum autem tradiderint vos, ne sitis solliciti quomodo aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.*

20 *Non enim vos estis qui loquamini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.*

gat per media obstacula, & gloriatur se bonum esse. 2. Co. 3. 1. se odorem Deo, quamvis lethalis sit perirentibus. 4. 19. Cæterum docet hic locus quanti Dominus Evangelium suum æstimet: & certè quum incomparabilis sit thesaurus, nimis turpiter ingrati sunt qui sibi oblatum repudiant. Deinde quum sceptrum sit regni ipsius, non potest sine manifesta in eum contumelia abiici. *Excussite pulverem.* Sicuti Evâgelij doctrinam hic commendat Dominus ut eam reuerenter omnes excipiant, & graui pœnæ sanctione rebellibus metum incurrit: ita Apostolos iubet eius quam denunciat ultionis præcones esse, quod fieri non potest quin acerrimo doctrinæ quam prædicant asserendæ zelo flagrent. Tenendum igitur est, nullum esse idoneum cælestis doctrinæ magistrum nisi qui sic affectus erit ut eius contemptus crucietur atque vratur. Excussione pulveris iam tunc in vfu fuisse Iudæis probabile est, quasi anathematis symbolum, ac si testatum fecissent, tam pollutos esse loci incolas ut contagione sua terram inficerent. Vsitatum fuisse morem ideo conicio, quòd Christus tanquam de re nota loquitur. Magis autem cõfirmat hæc execrationis forma quod nu. er dixi, nullo crimine magis offendi Deum quam verbi sui contemptu: neque enim tam solenni ritu vel aduertos, vel homicidas, vel quosvis sceleratos detestari nos iubet.

15 *Amen dico vobis.*) Ne videatur inane esse terculamentum, pronuntiat Christus grauiores duros pœnas qui Evangelium respuerint quam Sodomitas. Quòd iudicium quidam hic accipiunt pro Ierosolymæ excidio, alienum est à Christi mente, communis enim iudicij diem intelligere oportet, in quo vtrique rationem reddent, ut fiat pœnarum comparatio. Sodomiam Christus præ aliis vrbibus nominavit, non tantum quia extremis flagitiis omnes superauit, sed quia singulari exitij genere Diuinitus cõsumpta fuit ut seculis omnibus esset in exemplum, & non e ipsam abominationem esset. Nec tamè mirum quòd mitius cum illis actum iiii Christus pronuntiat quam cum incredulis qui Evangelium audire abnuerint. Nam quum auteritatem fictori suo & opifici negant homines, nec eius vocem audientia dignantur, imò benigè vocantem repellunt, & omnia liberaliter pollicenti fidem derogant: hæc impietas quasi supremum omnium scelerum cumulus est. Quòd si obscuro illius præconij repulsam sequuta est tò dira ultio, quam terribilis nunc eos pœna manet qui Christum pleno ore loquentem reiciunt? Deinde si tam seuerè animaduertit Deus in contemptores, quid furiosis hostibus fiet qui vel blasphemis & virulentis lingua oppugnant Evangelium, vel crudeliter ignibus & gladiis persequuntur?

MARC.

L V C. XII.

11 *Quum autem aduerint vos in synagogas & ad Magistratus ac Potestates, nolite solliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis.*

12 *Spiritus enim sanctus docebit vos in eadem hora quid oporteat vos dicere.*

Mandata

Mandata quæ hæcenus retulit Matthæus, tantum ad priorem illam expeditionem spectabant, quæ intra paucos dies finienda erat: nunc longius progreditur Christus, & eos in futurum tempus præmonit, ut sciant non ad breue tantum illud præconium vulgandum se electos esse, sed providenciam sibi restare magis arduam longæque maioris negotij. Tamen enim non statim protracti sunt in hæc pugnas de quibus loquitur Christus, vile tamen fuit eos ante tempus moneri, ut si quas molestias tunc subirent, durioris militiæ ad quam destinati erant, scirent quedam esse præludia. Hoc quidem etiam in prima missione verum fuit, Apostolos similes esse ouibus in medio luporum: sed quia Dominus eorum infirmitati parcens, scruentiam luporum continuit ne quid noceretur propriè ad futurum tempus referret, quo Dominus eos asperius tractavit. Nam ante resurrectionem, præsentem sponso, quasi nupcialiter haberi fuerunt: postquam autem ab illis discessit sponso, cessavit illa indulgentia & mollities, ac tam austera fuit eorum conditio, ut tunc sentirent non frustra se his armis mature fuisse instructos. Fieri etiam potest ut sermones diuini temporibus habitos in vnum locum Matthæus contulerit. Nam Lucas (ut postea videbimus) eadem septuaginta discipulis, qui Apostolis subrogati sunt, dicta fuisse refert. Hoc quidem extra controversiam est his verbis non fuisse prædictum successum itineris quod iam ingrediebantur, sed de toto Apostolatus sui cursu fuisse præmonitos.

⊕
⊗

Rectè à
Chryso. ex
penditur
magis in
vno nomi-
ne Ego.

16 *Ecce ego mitto.*) Quorsum hæc tendat ad monitio, quæ mox sequitur exhortatio clarè ostendit. Itaque sic resoluì debet contextus, Prudentia & simplicitate vobis opus est: quia eritis velut oues inter lupos. Ratio autem à necessitate sumpta est: quia nisi prudenter sibi cauerent, non possent à lupis deuorari: si autem expauererent ad luporum rabiem, vel minus cauti essent subinde turbarent, tandemque deficerent à suo officio. Priore loco tractemus quid sibi hoc velit, quòd mittantur quasi oues inter lupos. Quantum crudelitas ac sanguinarius sint homines, posset Dominus eorum ferociam mitigare qui truculentas bestias, quæ tunc ita visum est, curat ac mansuetas reddit. Quòd ergo bonam hominum partem non domat in Euangelij sui obsequium, sed eos relinquit in feritate sui ingenij, consultò hoc facit ut suos ministros exerceat. Quanquam autem lupi sunt omnes natura quoscunque Deus Spiritu mansuetudinis non regeneret, maxime tamen furiosos Euangelij hostes Christus designat, qui audita pastoris voce adeò non mansuecunt, ut in maiorem scruentiam exardeant. Hac ergo lege verbi sui ministros Dominus mittit ut versentur in medio luporum: hoc est, ut multos habeant sibi infestos hostes, & multis vindicæ periculis obfessi, inter obstacula difficulter munere suo fursantur. Et quò acrior sit probatio, non armis suppeditat quibus se violenter defendant, sed inermes ac nudos luporum dentibus exponit. Nã quòd ouibus eos comparat, non refertur ad mores placidos ac mites, vel ad animi lenitatem: sed tantum significat nihil robustiores fore, vel magis pares ad vim hostium repellendam, quam sint oues contra luporum rabiem. Requirit quidem etiam omnes animos à suis discipulis Christus ut tolerantiam certent contra improborum malitiã, & iniurias placidè excipiant: verum in huius loci simplex est fen-

sus, quòd Apostolis parati sint multi hostes potentes ac læui, quum tamen ipsi nullo præsidio muniti sint. Si quis excipiat, hoc modo non constare antithesin inter oues & lupos: in promptu est responsio. Etsi enim Dominus Euangelij hostes vocando lupos, nocendi potentiam magis quam libidinem exprimit: quia tamen nemo lupus agnoscitur nisi contra Euangelium insanat: ideo hæc duo simul coniunxit, quòd ad sanguinem hauriendi crudeli impetu ferantur, & simul quòd viribus præditi sint. *Esse igitur prudentes.* Summa est, prudentiam in cauendo sic temperandam esse ne timidi plusquam oportet reddantur, ac sint ad officium tardiores. Videmus enim eos qui circumspècti & prouidi haberi volunt, ut plurimum meticulosos ac fegnes esse. Discipulos quidem Christi, quum vindicæ imminere pericula, in tentos ad cauendum esse conuenit: sed quia maximum periculum est ne ignauia tardentur, sincerè pergere iubet quocunque feret vocatio. Atque hoc duplici similitudine exprimit. Serpentes quum se exosos sentiant, solite declinant ac refugunt quicquid sibi aduersum est: ita fidelibus mandatur vitæ suæ cura, ne temerè in discrimen proficiant, scèque exponant ad quilibet uoxas. Contra verò columbæ, quamuis sint pauidæ natura innumeris læsionibus obnoxia, simpliciter tamen volunt, quasi securæ expectant dum feriantur, plerunque etiam captantur in insidiis se obiciunt. Ad hanc simplicitatem hortatur suos Christus, ne trepidatio nimia eos in peragendo cursu suo impediatur. Sunt qui acutius hinc philosophantur de natura serpentis & columbæ: sed non ultra progreditur similitudo. Videmus ergo damnari à Christo carnalem prudentiam, vel potiùs vafritiem, in quo sibi plus æ quo bona pars hominum indulget, dum circumspicunt huc & illuc quare nus tutum erit prodire. Ita dum periclitari nolunt, Christo vocantur renunciant.

17 *Cauete autè ab hominibus.*) Erasmus addidit illis: quia putauit articulo vim demonstratiui pro nominis subesse. Atqui, meo iudicio, indefinite accipere satis est: ac si dixisset Christus, inter homines, ubi omnia plena sunt insidiis & noxis, prudenter versandum esse. Pugnare tamen secum videtur: nam hæc optima esse cauendi ratio, domi res suas agere, nec se committere in publicum. Respondeo, aliud hinc notari cautionis genus, non ut metu percussus ab officio superfedarent, sed ne subitis malis ultra modum turbentur. scimus enim qui præter spem circunuenti sunt, exanimis concidere. Eminus ergo prospicere suos Christus voluit quid futurum esset, ut ad subeundos conflictus mature animos componerent. Denique classicè illis canit, ut se alacrius ad prælium accingant: nam sicuti immodica prouidentia, & plusquam par est anxia, multos debilitat: ita multos inebriat supina securitas, ut inconsultè ruentes, in ipso articulo deficiant. *Tradent enim vos in concilia.* Colligere promptum est ex his verbis quæ nunc certamina denunciat Apostolis Christus, ad primam expeditionem, in qua nihil tale experti sunt, restringi non debere. Hic autem est prædictio nis scopus, ne vnquam fragantur, quia rarè virtutis erat pauperulos homines, quum in conspectum Principum venissent, præsentem stare animo, nec villo mundi fulgore turbari. Admonet etiam, non in Iudæa solum, sed in locis remotioribus pugandum illis fore, non tantum ut longa meditatione

se comparent ad illam militiam, sed vt magistri professi ac confirmati, cælestibus auspicijs se regi non dubitent. Quod addit, *In testimonium illis & Gentibus*, hunc habet sensum, Exteris etiã principibus & longinquis nationibus testandam esse Dei voluntatem vt sint inexcusabiles. vnde sequitur non irritam fore Apostolorum operam quæ Dei iudicium illustrabit vbi suæ perueicaciæ conuicti fuerint homines.

19 *Nescitis solucii.*) Additur consolatio, frustra enim centies hortatus esset Christus discipulos, nisi illis simul promitteret Deum adfuturum, ac eius virtute certè eos fore victores. Hinc colligimus, minimè Christi consilium fuisse, denuntiandis periculis minuire studij ardorem, quo discipulos flagrare necesse erat si munus suum ritè exequi vellent. Magnum quidè est sustinere Principũ conspectum: neque enim tantum formido, sed ipsa quoque verecundia interdum bonas mentes confertnat. quid ergo infesta iracundia Principes irrumpant, & propemodum fulminent? Christus tamen suos esse sollicitos vetat: quia Spiritus verba illis dicit ibi. Nam quò quisque magis imbecillitatis suæ conscius sibi distidit, eò magis trepidat, nisi altunde expectet auxilium. Et videmus plerosque idè occidere quia viribus suis quæ perquam exiguæ sunt, aut prolixas, eorum quæ

agenda suscipiunt, successum metiuntur. Idè Christus respicere discipulos vetat quid valeant, & ab vna cælestis gratiæ fiducia pendere iubet. Non de facultate, inquit, vestra hic agitur. sed de Spiritus sancti virtute, qui fidelium linguas ad puram fidei confessionem format ac dirigit. Ac ne presentii suo defectu terreantur, auxilium in ipso momento superuenturum denuntiat. Sape enim Dominus faciendæ dono fideles destituit quandiu testimonium ab ipsis non postulat: vbi autem ad ipsam necessitatem ventum est, plusquã facundos reddit qui prius elingues visi fuerant. Sic nostro tempore quosdam martyres vidimus, qui quum terè bruti fuissent, postquam vocati sunt ad edendam fidei confessionem, aptè & scitè loquendi dono vsque ad miraculum excelluerunt. Porro non omni cura vacare Apostolos Christus voluit: quia vtile erat ipsos esse sollicitos, vt Spiritum illum sibi dari precibus flagitarent: sed anxiam meditationem, qua se vt plurimum homines impediunt, voluit eximere. Nam dum secum quærunt quid futurum sit si hoc vel illud contingat, nec recumbunt in Dei providentiam, misera inquietudine turbantur. Et certè digni sunt eiusmodi tormento quicumque hunc honorem non tribuunt Dei providentia, vt eorum defectu opportunè succurrat.

MATH. X.

21 *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium, & insurgent filij aduersus patrem. es. & afficient eos:*

22 *Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: verum qui sustinuerit vsque in finem, hic saluus fiet.*

23 *Quum autem persecuti vos fuerint in vrbe hac, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, non perambulaueritis omnes ciuitates Israelis, quin iam Filius hominis venerit.*

24 *Non est discipulus supra magistrum, neque seruus supra dominum suum.*

25 *Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & vt seruus sit sicut dominus ipsius. si ipsum patrem familias vocauerunt Beelzebub, quantum magis domesticos illius?*

21 *Tradet autem frater.*) Primùm admonet quàm graues arumina eos maneant: deinde addita insigni consolatione totam acerbiteriam mitigat. Primùm denuntiat, quæ alijs solent esse pericula, vel aliquid leuationis afferre, discipulis cessura in maioris miseræ accessionem: nempe fratres qui iuuare oppressos, calamitosi manum porrigere, & eorum salutem tueri debebant, in senos illis fore hostes. Falluntur tamen qui hoc solis fidelibus contingere putant vt à fratribus suis in mortem tradantur. Fieri enim potest vt sancto zelo pater filium persequatur, si apostatam à sincero Dei cultu esse videat: imò Dominus in hac parte iubet nos sanguinis & carnis oblitos ad vindicandam nominis sui gloriam omne studium conferre. Nec verò vbiunque viget Dei timor & religio, suis quisque consanguineis parceret: quin perire malit omnes, si ita necesse est, quàm dissipari Christi regnum, extinguï salutis doctrinam, cultũ Dei aboleri: quòd si rectè compositi essent affectus, hæc vniuersi odij causa esset. At verò quum Christus non modò instaurer Dei regnum, & pietatem in suum integrum vigorem restituat, sed etiam homines ab interitu reuocet in salutem: nihil magis indignum quàm eius causa odio haberi

MARC.

LVC. VI.

40 *Non est discipulus supra magistrum suum: conformis autem erit omnis magistro suo.*

tam amabilis doctrinæ ministros. Hoc, vt est prodigiũ naturæ aduersum, vehementer turbare simplicium animos poterat: prædicit tamen Christus ita futurum.

22 *Qui sustinuerit.*) Hæc vna promissio ad fulciendos piorum animos meritò sufficere debet, quanuis totus mundus contra insurgat, dum illis scelix & salutaris exitus promittitur. Nam si propofiti constantia, eos qui sub terrenis ducibus incerto Martis euentu pugnant, vsque ad mortem rapit, an se ad extremum Christo impendere dubitabunt qui certi sunt de victoria?

23 *Quum autem persecuti vos fuerint?*) Præuenit quod excipere poterant, Si totius mundi subcunda essent odia, quis tandem finis? Quauis ergo nusquam tutò subsistere liceat, non tamen desperandum esse admonet Christus: sed vbi eieci fuerint vno loco, tentandum potiùs esse num a libi sua opera proficere quicumque possint. Falluntur autem interpretes, dum putant nudã esse permissionem: quum potiùs apostolis Christus præcipiat quidnam facere ipsos vellet. Nam qui persequutionem vnã sustinuit, libenter cessaret quasi miles emeritus. At qui talem vocationem Christus suis non concedit, sed vlt in defessio studij totum

totum cursum conficere. In summa, iubentur Ap-
 positoli nouis subinde certaminibus se offerre: ne
 vno aut altero detuncti se absolutos putent. nec
 illis permittitur in latebras fugere, vbi otiosi iac-
 ceant: sed quauis infeliciter successerit vno in
 loco labor, Dominus ad pergendum hortatur. Cæ-
 terum sub mandato continetur etiam permissio.
 Ac de fugienda quidem persequutione sic habē-
 dum est, Neque omnes qui fugiant, promiscuē
 damnandos esse, neque tamen quauislibet fugam
 esse licitam. Veterum quorundā nimis fuit hac
 in re feruor, qui fugam non secus damnarunt ac
 speciem abnegationis. Nam si hoc verum esset,
 pars aliqua ignominia in Christum & Ap-
 stolos redundaret. Rursum si fugere promiscuē liceat,
 nullum in persequutione discrimen erit boni
 pastoris & mercenarij. Tenenda igitur moderatio
 quam Augustinus ad Honoratum præseribit, ne
 quis timide stationem suam deserens, vel gregem
 perfide prodas, vel exemplum præbeat: tignauiat:
 & tamen nemo se inconsiderate præcipitet. Si vel
 tota Ecclesia in petitur, vel ad mortem pars que-
 ritur, & proposita se subducat pastor cuius partes
 erant vitam suam pro singulis opponere: sed fieri
 interdum potest vt suā absentia furorem hostiū
 sedando, Ecclesiæ melius consulat. Hic ergo vi-
 geat eolumbina illa simplicitas, ne prætextum fug-
 timiditati delicati homines capient, vt semper ad
 fugiendas molestias nimis ingeniosa est caro. *A-
 men enim dico vobis.* Quod de prima missione qui-
 dam accipiunt, non conuenit. quin potius com-
 plectitur totam Apostolatam, sed in eo consistit
 difficultas, quid significet et Aduentus Filij hominis.
 Quidam exponunt talem Euangelij progressum
 vt agnoscant omnes Christum verē regnare, & ab
 eo sperandam esse regni Davidis instaurationem.
 Alij ad excidium Hierosolymæ referunt, in quo
 Christus vindex ingratiitudinis apparuit. Prior ex-
 positio tolerabilis est, posterior magis coacta. Mi-
 hi tamen videtur esse consolatio peculiariter A-
 postolis data. Venire dicitur Christus quum affert
 rebus desperatis remedium. Immenſa propē futu-
 ra erat legatio, vt Euangelij doctrinam spargerēt
 per totam mundum. Se ergo venturum Christus
 promittit priusquam totam Iudæam peragraue-
 rint: nempe quia per Spiritus sui potentiam reg-
 num suum illustrabit, vt verē Apostolis affulgeat
 gloria illa & maieſtas quæ adhuc eos latebat.

24 *Non est discipulus.*) Nunc suo exemplo eos
 ad tolerantiam hortatur: & certe eiusmodi est hæc
 consolatio quæ omnē mærorem absorbeat, dum
 reputamus communem nobis sortem esse cum
 Filio Dei. Quod tamen nobis plus inurat pudoris,
 duplicem similitudinem mutuatur ab hominum
 consuetudine. Discipulus honorificum sibi ducit
 magistro æquare: plus quidem honoris appetere
 non audet, deinde quæ patienter à dominis fertur

conditio, eam subire serui non recusant. Quum
 vtroque iure super nos emineat Filius Dei, cui
 summum imperium traditum est à Patre, & magi-
 stri partes intinctæ sunt: pudeat nos refugere
 quod ipse nostra causa suscipere grauatus non est.
 Sed hæc meditatione potius quam explicatione
 indigent, quia satis per se clara sunt. Lucas 6. cap.
 sententiam hanc, quasi inter alios sermones ex
 abrupto prolata, absque contextu refert: quia
 autem optime hoc loco Mattheus exprimit quor-
 sum pertinet, non alibi melius locari posse duxi.
 Ceterum in versione neque Erasmi, neque ve-
 tere, in interprete sequi libuit, hæc de causa Par-
 ticipium κατηγοριζομαι tam perfectum: quia aptū
 & concinnum significat. Porro quum de similitu-
 dine, non de perfectione hic dislerat Christus, ac si
 diceret nihil esse magis consentaneum quam vt se
 discipulus ad magistrum exemplum formet: poste-
 rior sensus melius congruere visus est.

25 *Si ipsum patremfamilias.*) Perinde est ac si
 dominum Ecclesiæ se vocaret: sicuti Apostolus
 eum Meli & Prophetis cōparans, hoc dicti famu-
 los fuisse, illū verō Filium & heredem. Erit enim
 fratrum honore nos dignatur, primogenitus tam-
 en est ac totius corporis caput: denique penes
 eum summa est gubernatio & potestas. Quæ
 nihil magis absurdū est quàm velle in ordine fidelium
 censeri, & interim Deo obſistere quum nos ad
 imaginem Filij sui conformari, quem toti familiæ
 suæ præfecit: quales enim sunt iste delicia si locū
 volumus occupare in domo eius, & supra Domi-
 num ipsum excellere? Summa autem est, nos esse
 nimis molles & lautos si nobis durū est cōtume-
 lias perferre quibus de vitio subiecit principes nos-
 ter. Vox Beelzebub corrupta est, proprie dicen-
 dum esset Baalzebub. Sic primariū ex fictitijs dijs
 Philistinorum vocauit, quem colebat ciuitas Aca-
 caron. Baalim autē dicti sunt dii minores qui ho-
 die patroni dicuntur in Papatu. Quum autē Baal-
 zebub tantundem valeat ac patronum muscæ vel
 muscarum, quidā nomen hinc putant deductum,
 quod propter victimarū copiam, muscarum exa-
 mine templum scateret. ego autē potius coniecto,
 epe nō aduersus muscas quæ loco infesta essent,
 petitam fuisse ab idolo. Nam quum Ochozias su-
 perstitiosè responsum de sua sanitate ab eo quære-
 ret, sic vocabatur: vnde apparet nō fuisse probrosium
 nomen. Porro sicuti gehennæ nomen sancti ho-
 mines ad inferos tranſtulerunt, vt infamia nota-
 rent locū illum: sic in odium & detestationē ido-
 li, Baalzebub vocatur diabolus. Vnde colligi-
 mus: reprobos, vt detestabilem vulgō Christum
 redderent, eum quo poterant maximo probro no-
 tasse, quasi diabolum, qui maximus foret religio-
 nis hostis. Quare si nobis cōtingat eandem igno-
 miniam inuri, videri nouum non debet, quod in
 capite capitis, impleri in membris.

MATTH. X.

MARC. IIII.

LVC. VIII.

26 *Ne igitur metuatīs eos: ni-
 hil est enim telum quod non sit
 retegendum, & nihil occultū quin
 futurum sit vt sciatur.*

27 *Quod dico vobis in tene-
 bris, dicite in luce: & quod in au-
 rem auditis, prædicite in tectis.*

12 *Non est enim
 quicquam occultum quod non manife-
 stetur: neque fuit se-
 cretum, sed vt in pro-
 patulum veniat.*

17 *Non est enim occultum quod non
 manifestum sit futurum: nec absconditum
 quod non sit cognoscendum, & in lucem
 venturum.*

LVC. XII.

2 *Nihil enim operū est quod non reue-
 letur, neque absconditum quod non sciatur.*

28 *Et ne metuatis ab his qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere: sed metuite magis illum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.*

29 *Nonne duo passerulus minuto aere uaneunt, & unus ex illis non cadet in terram sine Patre vestro?*

30 *Vestri uero etiam pili capitis omnes numerati sunt.*

31 *Nolite ergo timere: uos multis passerulis pluris estis.*

23 *Siquis habet aures ad audiendum, audiatur.*

3 *Quoniam que in tenebris dixistis, in lumine au-
dientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus,
predicabitur in testis.*

4 *Dico autem uobis amicis meis, Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hac non habent quod amplius faciant.*

5 *Ostendam autem uobis quem timeatis: timeate enim qui postquam occiderit, habet potestatem conijciendi in gehennam. certe dico uobis, hunc timeate.*

6 *Nonne quinque passerulus uaneunt duobus minutis aere, & unus ex illis non est in obliuione coram Deo?*

8 *Quin & pili capitis uestri omnes numerati sunt. nolite ergo timere: multis passeribus pluris estis.*

27 *Ne igitur metuatis.*) Quam tam contemptibile Euangelium esse uiderent Apostoli, & creditum pauertis illis in mentem ueniret, in futurum quoque tempus spem abicere poterant. Huic dubitationi nunc Christus occurrit, Euangelium latius spargendum esse pronuncians, & quibuslibet hominum oblitaculis superius fore ut tandem palam emergat. Tametsi enim prouerbiale fuisse uidetur hoc dictum, *Nihil occultum est quod non patefiat*: illic tamen ad salutis doctrinam specialiter restringi debet, quam Christus uicticem fore promittit quicquid ad eam opprimendam machinentur homines. Quamuis palam interdum concionaretur in templo: quia tamen respuebatur eius doctrina, adhuc quasi in obscuris angulis latebat, sed venturum eius promulganda tempus alle-rit, quod Ictimus paulo post factum esse: nullum enim uicquam magis foliorum tonitru in aliqua terræ plaga auditum est, quam uox Euangelij in toto mundo perfonuit. Quia autem promissio hæc animos illis facere debeat, hortatur eos Christus ut audacter & strenue in hoc ipsum incumbant, neque terreantur, quamuis adhuc ignobile cernant Euangelium, quin sint elamoli eius præcones. Quod ex Marco retuli, alio forsitan tempore & sensu dictum est: quia tamen illic concisa sententia leguntur, sequutus sum quod mihi magis erat probabile. Postquam enim illic Apostolis præcepit Christus ut conspicuam lucem, quasi ardentem lucernam, procul emittant, continuo post subiicit, *Nihil est occultum quod non manifestetur*. Euangelij autem lucerna quasi in tenebris accensa fuit Apostolis, ut per totum orbem eorum ministerio in sublime euecta fulgeret, idem est prorfus contextus apud Lucam, cap. 8. Quantum ad locum duodecimi capitis spectat, minime dubium est, quin huic respondeat, in uerbis tamen est aliquid diuersum: quia iubet illic Christus, quæ in tenebris dixerat Apostoli, in lucem proferre: quo significat eos non nisi suffurasse hætenus de Euangelio, sed usque ad eod nobile fore præconiū quod perferent ut se diffundat usque ad extremas orbis partes.

28 *Ne timeatis ab his.*) Optima ratione discipulos suos animat Christus ad mortis contemptum, quod hanc fluxam & caducam vitam floccipendere debeant homines ad cælestem immortalitatem creati. Huc enim redit summa, si expendant fideles quorsum nati sint, & quæ sit sua conditio, non esse cur terrenam vitam ad eod anxie appetant. Quamquam plenior est ac uerbior uerborū

sensus, docet enim Christus, apud eos emortuum esse Dei timorem qui tyrannorum metu à fidei confessione excidit: ac brutum stupidum regnare in eorum cordibus qui mortis terrore eandem fidei confessionem abicere non dubitant. Notanda enim est antithesis inter duos contrarios timores. Si hominum metu suffocatur Dei timor, annon appareat plus illis nos deferre quam ipsi Deo? iam hinc sequitur, obiecta cælesti & æterna uita, hoc nobis duntaxat nos facere residuum ut simus pecudibus similes. Penes Deum unum potestas est æternæ uitæ & mortis eum negligimus, quia nos abripit hominum timor, annon clarè patet pluris esse nobis uibratilem corporis uitam quam æternam animæ statum, imò cælesti Dei regnum nihilo nobis esse præ fugacè & euania præsentis uitæ uibra? Sic ergo resoluti debent uerba Christi, Agnoscite uobis datas esse immortales animas quæ unius Dei arbitrio subiectæ, in hominum potestatem non ueniunt. Arque ita nullis terroribus vel minis hominum fides uestra succumbet. Qui fit enim ut in conflictu præualeat hominum timor, nisi quod animæ præferat corpus, & immortalitas caducæ uitæ posthabetur? Ideo emphatica est repetitio apud Lucam, *Certe dico uobis, hunc timeate*: ac si dixisset Christus, nullo nobis esse Dei respectum quoties succumbimus hominum timori: contra si Deum reueremur, facilem nobis in manu esse uictoriam, ne uilla uis hominum ab officio nos abducatur. Porro temporum omnium experientia docet quam necessaria sit Christi ministris & in genere piis quoque omnibus hæc exhortatio, nullum enim fuit tempus quo non se uolenter extulerint homines aduersus Deum, & Euangelium obruere conati sint. Non omnes quidem ad incutiendum mortis terrorem pari armati sunt potentia: sed in maiori numero regnat Cyclopica ista feritas quæ data occasione exultat. sæpe etiam gigantes Satan subornat, ad quorum conspectum exanimis caderent serui Christi, nisi ad infractam constantiam hæc doctrina instructi essent. Cæterum quum uno nexu cohareant duo membra, perperam imperiti quidam seorsum hanc partem accipiunt, non esse timendos homines. Christus enim (ut iam dictum est) peruerso hominum timori, qui nos à recta uita abducit, remedij loco pium sanctumque Dei timorem opponit, secus non ualeret consequentia, Si Deum metuinus, qui corporis & animæ Dominus est, non esse timendos homines, quorum potestas corpus non transcendit

transcēdit. Quōd autem hominibus tribuit Christus occidendi potestatem, id per speciem confessionis dictum est. Sic impus irāna laxat Deus ut potentia suā fiducia inflati quiduis audeant, & percellāt etiam infirmos animos, ac si quiduis possent. Quāquam ergo frustra insolescent impij, ac si eorum libidini obnoxia esset piorum vita, & Deus ipsos tenet restrictos ut eorum sauitiam & violentos impetus, quoties ita visum est, coerceret: dicuntur tamen posse occidere eius permilla: qui saepe eorum furorem impotenter grassari sinit. Deinde binembris est Christi conio: primum enim ut corporalis vite iacturam æquo animo ferre discamus, ad aeternae vite & mortis intuitum nos reuocat: deinde gradatim huc quoque descendit, vitæ nostræ custodiam esse in Dei manu.

29 *Nōne duo passeret.* Ultra progreditur Christus, ut iam admonuit, Tyrannos quantumvis insantiant, ne in corpus quidem habere quicquam potestatis: perperam igitur facere eos qui metuunt hominum sauitiam, ac si non essent in tutela Dei. Itaque in periculis hæc nobis occurrat secunda consolatio: quum Deus custos sit vitæ nostræ, tunc posse nos recumbere in eius prouidentia: imò fieri illi iniuriam nisi vitam nostram illi permittimus, cuius curam habere dignatur. Verum Dei prouidentiam generaliter extendit ad omnes creaturas, ut à maiori ad minus demonstrat peculiari eius præsidio nos seruari. Patet culis nihil terere uilius est (duo enim assunt uambant: vel ut Lucas dicit, quinque duobus assibus) & tamen ad ipsos

quoque tuendos intentus est Dei oculus ut nihil fortuito illis accidat: An hominum vitam negligeret qui de passerulis est sollicitus? Ceterum quo hic notanda sunt: nam longe aliter Dei prouidentiam Christus definit quam multi philosophis non ab similes: qui licet mundum Diuinitus gubernari tradant, confusam tamen prouidentiam imaginantur, ac si Deus singulas creaturas nō respiceret Christus autē pronuntiat distincte singulas creaturas sub Dei manu & custodia esse, ut nihil sit fortunæ expositū. Nam certe Dei voluntas contingentia opponitur, neque tamen hoc modo statuitur fatum Stoicorum: quia aliud est necessitate, etiam multiplice causarum nexu implicitam fingere, aliud subicere Dei arbitrio totum mundum & singulis eius partes. In ipsa quidem rerum natura fateor esse contingentiam: nihil cæco fortunæ rotatu accidere dico ubi moderatur Dei uoluntas. Secundo notandū est, considerandā esse Dei prouidentiam, non ut curiosi & uani homines solent, sed ut nobis materia sit fiducia, nosque ad Deum inuocandū sollicitet. Neque enim idē docet pilos omnes capitis nostri esse numeratos ut friuolas speculationes alat, sed ut pendere discamus à paterna Dei cura quā pro caduca hac carne gerit.

31 *Vos plures estis.* Hoc in genere verum est de cunctis hominibus, quorū gratia conditi sunt passeruli: proprie tamē de filiis Dei habetur sermo, qui alio quā creationis iure excellent. Ceterū dignitas non aliter in homine competit quā gratuita Dei æstimatione.

Contingē-
tia.
Fatum St.

MATTH. X.

32 *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & illum coram Patre meo qui in cælis est.*

33 *Quisquis autem negauerit me coram hominibus, negabitur etiam & ego coram Patre meo qui est in cælis.*

34 *Ne arbitremini quod uenerim ad mittendum pacem in terram. non ueni ut mittam rem pacem, sed gladium.*

35 *Nam ueni ut discerem faciam hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & sponfam aduersus socrum suam.*

36 *Et inimici hominis erunt domestici eius.*

MARC. IX.

38 *Quemcumque enim puduerit me ac meorum quum uenerit in gloriam suam & patris & sanctorum Angelorum in generatione hac aduiteria & peccatrice, pudabit illius & Filium hominis, ubi uenerit in gloriam Patris sui cum Angelis sanctis.*

LVC. IX.

26 *Nam quem mei meorumque sermonum puduerit, huius & Filium hominis pudabit, quum uenerit in gloriam suam & patris & sanctorum Angelorum.*

LVC. XII.

8 *Dico autem uobis, omnis qui me confessus fuerit coram hominibus, Filius etiam hominis confitebitur illum coram Angelis Dei.*

9 *Qui autem negauerit me coram hominibus, negabitur coram Angelis Dei.*
Et eodem capite.

51 *Putatis quod pacem uenerim missurus in terram? Non, dico uobis: imò separationem.*

52 *Erunt enim ex hoc quinque in domo una dixi, tres aduersus duos, & duo contra tres.*

53 *Diuidetur pater aduersus filium, & filius aduersus patrem: mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam.*

32 *Omnis ergo.* Accommodat nunc ad præsentem usum quod de mortis contemptu prius disseruit: quia luctadū sit contra mortis horrore ne ab ingenua fidei confessione nos reuocet quā Deus seuerè exigit, mundus autē terre nō potest. Ergo in hūc finem Christi discipulos fortes & magnanimos esse conuenit ut seipser acincti sint ad martyrium. Porro Christi confessio, etsi à maiori hominum parte, quasi res leuis negligitur: hic tamen in præcipuo Dei cultu & singulari pietatis exercitio censetur: & meritò. Nam si terren: Re-

ges pro gloriæ suæ amplitudine tuenda augendisque opibus subditos suos ad arma uocant, cur non lingua saltem asserent fideles cælestis Regis sui gloriā? Quare certum est eos fidem quantum in se est) extinguere qui intus eam supprimunt, quasi superuacua esset externa eius professio. Neque enim frustra Christus hic nos uocat suos testes, quorum ore nomen suum in mundo celebratur. uult, inquam, Christus nominis sui professionem falsis religionibus opponi. Quia res odiosa est, nobis testimonium de-

nuntiat, ne suffocata lateat in corde cuiusque fides, sed palam se proferat coram hominibus. Quisquis refugit ac sicut, annon Filium Dei frustrando, seipsam ex Dei familia abdicat? Requiritur quidem illustrior fidei confessio à doctōribus quam à hominibus priuatis: deinde quia non omnes æquali fidei mensura præditi sunt, quo quisque magis exuperat Spiritus donis, prætere suo exemplo debet. Nemo tamen est fidelium quem non habere testem velit Filius Dei. Cæterum, ubi, quando, quoties, quomodo & quatenus profitenda sit fides nostra, certam legem præfigere difficile est: sed spectanda est occasio, ne quilibet nostrum officio suo in tempore desit. Peius enim est à Domino est prudentiæ & fortitudinis Spiritus, quo indirectore sciamus quid expediat, & fortiter exequamur quod certum erit nobis mandari. *Conjitebor ei illum.* Additur promissio quæ zelum nostrum in hac in parte accendat. Notandæ autem sunt antitheses: nam si nos conferimus cum Filio Dei, quam turpe est nostrum illi testimonium negare, quam nobis ille suum vicissim, quasi compensationis loco, offerat? Si mortales & nihili homines cum Deo & Angelis totaque cælesti gloria cõferimus, quanto excellentius est quod promittit Christus quam quod requirit? Nam quamuis increduli sint homines ac peruersi, perinde tamè quod illis reddimus testimonium æstimat Christus acti esse Dei & Angelorû confessus. Ideo apud Marcû & Lucâ amplificantî causâ dicitur *In hac gente adultera*, ne scilicet putemus nos operâ perdei quia minus idonei sunt auditores. Porro si quem non factus afficiat promissio, horribilis cõminatio sequitur, Christum ubi ad iudicium ueniendi apparuerit, abnegaturû esse omnes qui eum perfide apud homines negauerint. Eât nunc, & sibi in sua dissimulatione placeant inimici crucis, quum è libro vitæ Christus ipsos delet. Quos enim Deus ultimo die inter filios agnoscet, nisi qui à Christo illi offererunt? Atqui se contrariû illis fore testè pronuntiat, ne se falsè insinuent. Quod *uenturus* esse dicitur Christus *in gloria Patris & Angelorum*, sensus est, Diuinâ eius gloriâ tunc clarè manifestandâ esse: & Angelos, ut nunc solû Dei cingunt, præstò illi futuros ad ornandam eius maiestatem. Locus ex Lucæ cap. 21. Matthæi contextui respõdet. Quod autem ex 9. cap. & Marco retulimus, videtur alio tempore esse dictum: sed quia similis prorsus erat doctrina, coniungere placuit.

51 *Luc. Putatis quod uenerim.*) Quod nuper à discipulis suis Christus postulauit, nullo negotio pro se quisquis nostrû præstaret si totus mundus vno cõsensu subscriberet in Euangelij doctrinâ. Sed quia bona pars non modò aduersa est, sed acriter etiâ repugnat, non possumus sine certamine ac multorû odio Christû confiteri. Admonet igitur suos Christus ut se ad præliû comparèt: quia pro testimonio veritatis necessariò bellandû sit. Atque ita duplici officiculo occurrit, quod alio-

qui nõ parû turbasset infirmas mentes. Quî Prophetæ ubique pacè tranquillòque statû sub Christi regno promittant, quid aliud sperallent discipuli quam pacata statim fore omnia, quocumque uenirent? Jam quî Christus dicatur pax nostra, & Euangelium nos Deo recõciliat: cõsequitur fraternâ simul concordia inter nos constitui. Ergo pugnas & cõtentiones in mundo accendi ubi Euangelium prædicatur, nõ videtur cõgruere cum Prophetarum uaticiniis, ac multò minus cum officio Christi ac Euangelij natura. Sed pax illa quæ celebrant prophetæ, quia cû fide coniuncta est, nõ nisi inter puros Dei cultores & in piis conscientiis viget: vsque ad incredulos uerò non peruenit, quamuis illis offeratur, nihilo etiam magis cum Deo in gratiâ redire sustinent: quò fit ut pacis legatio maiorem in illis tumultum excitet. Quia enim Satan qui regnû occupat in reprobis, inuenit ad nomen Christi, simul ac profertur Euangelij doctrinâ, illorû impietas quæ priùs sopita iacebat, acuitur. Sic Christus, qui propriè pacis est autor, propter hominum malitiâ turbarum esse occasio. Hinc discimus quanta sit corruptæ naturæ prauitas, quæ tam incomparabile donum non modò cõtaminat, sed in pessimam noxam conuertit. Interea si ex oriente Christi regno surgunt tumultus, ne turbemur quasi re noua aut insolita: quando ipse Euangelium suum gladio cõparat, & *seruauerit* esse dicit. Quîdam hic describi pœnam putât quæ Euangelij cõtēporibus inflicta est, ut alij in alios hostiteret insurgerent: sed contextus demonstrat Christum hic hortari discipulos ad constantiâ, si bona pars mundi ab ipsis distideat, ac sua uoce, quasi tuba militari, innumeros hostes ad arma conciet.

35 *Disidere faciam.*) Hinc clarîus percipitur quod paulo antè diximus, præter Euangelij naturâ impiorû culpa hoc accidere, ut pugna & tumultus surgant. Nam quod de Iohanne Baptista docet Malachias, omnibus Christi ministris conuenit, in hunc scilicet finem mitti ut corda patrum conuerterant ad filios, & corda filiorum ad patres. Atqui impiorû malitia facit ut qui priùs cõiuncti erant, audita Christi uoce separentur in contrarias partes, inò ut omnia necessitudinis vincula abrum pant. Denique eò confusionis uenturum esse mundum prædicat Christus, ut omnia naturæ iura pro nihilo ducantur, nullæque amplius colatur humanitas. Nam quum Michæas conqueritur hostes cuique esse domesticos, extremâ & perditam corruptionem deplorat. Idem futurum affirmat Christus ubi in medium prodierit sua doctrina: quod aliis credibile non erat. Neque tamen hoc esse perpetuum intelligit: sicuti morosi quidam homines non aliter se probos eius discipulos fore somniant nisi à parentibus, liberis & uxoriis alienentur. quin potius omnis legitima coniunctio fidei unitate sancitur. Tantùm admonet Christus, quoties id accidet, non oportere suos turbari.

MATTH. X.

MARC. IX

L V C. XIII.

37 *Qui amauerit patrem aut matrem supra me, non est me dignus: - qui amauerit filium suum aut filiam suam supra me, non est me dignus.*

41 *Quisquis enim ad bibendû dederit uobis calicem aquæ nomi-*

25 *ibant autem turba multa cum eo: & conuersus dixit ad illos,*
26 *Si quis uenit ad me, nec odit patrem suum ac matrem, & uxorem & filios, & fratres & sorores, prætere autem & animam suam, non potest esse meus discipulus.*

38 *Et qui non accipit crucem ne meo quod suam, ac sequitur me, non est meus discipulus.*

39 *Qui inuenerit animam suam, perdet eam: qui perdidit animam suam mea causa, inueniet eam.*

40 *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me misit.*

41 *Qui recipit Prophetam in nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.*

42 *Et quicumque ad bibendum dederit uni ex pusillis hanc poculum aque frigide, tanquam nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam.*

37 *Qui auerit.* Quia hoc valde asperum est hoītes ibi facere qui contrarium esse debuerant, & cum sensu naturæ pugnat: ideo nunc dicit Christus non posse nos alia lege suos esse discipulos. Non iubet quidem exuere humanos affectus, non vetat quin debitam quisque beneuolentiam suis præstet: sed tantum in ordinem cogit vult quicquid est mutæ dilectionis inter homines vt supereminet pietas. Diligit ergo maritus vxorē, pater filium, & vicissim pater filius, modò ne obseruantiam quæ Christo debetur, humanus amor obruat. Nā si inter homines ipsos (vt arctiore vinculo cuique fumus deuincti) alij alios superat, indignum est non omnibus vnū Christum preferri. Et certè non satis grato animo reputamus quid sit esse Christi discipulū nisi huius dignitatis pretiū ad subigendos omnes carnis affectus valeat. Durior est locutio apud Lucā. *Quisquis non oderit patrem suum:* idem tamen sensus, Si nos à Christo sequendo impedit nostrorum amor, fortiter resistendum esse: quemadmodum Paulus dicit, Damnosa fe duxisse propter Christū quæ prius in lucris ponebat, omniumque iacturam libenter fecisse.

38 *Qui non accipit crucem.* A specie ad genus progreditur, vt sciamus non aliter nos posse in eius discipulis censeri nisi ad multas ærumnas ferendas compositi simus. Si nos torquet ac excruciat quoddam Evangelij causa nobis est cum patre, vel vxore, vel liberis distidium, veniat nobis in mentem ista conditio, Christum omnes suos discipulos cruci addicere. Interea subeat etiam mentem hæc consolatio, nos in ferenda cruce, Christi esse socios. ita fiet vt facilè mitescat omnis acerbitas. Cruci suæ nō minus affixi sunt reprobi, nec eam, quācumvis luctentur, excutere queūt, sed quia extra Christum crux maledicta est, manet eos infelix exitus. Quare hæc duo simul connectere discamus: fidelibus tollendam esse crucem vt sequantur Magistrum: hoc est se ad eius exemplum conforment, & tanquam fidi comites adhareant eius velligiis.

39 *Qui inuenerit.* Ne superior doctrina (vt admodum difficilis & carni molesta est) parum sit per se efficax, duobus modis eam confirmat Christus in hac sententia: pronūtiat enim, nimis cautos & prouidos, vbi sibi vili fuerint vitā suā optimè ser-

27 *Et quisquis non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus.*

28 *Quis enim est ex vobis qui vult turrim edificare, quin prius sedes computet sumptus, an habeat quibus opus est ad perficiendum?*

29 *Ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui viderint incipient illudere ei.*

30 *Dicentes, Hic homo cepit edificare, nec potuit consummare.*

31 *Aut quis Rex proficiscens vt committat praelium aduersus alium regem, nōne prius cogitat an possit cum decem millibus occurrere ei qui cum viginti millibus venit contra se?*

32 *Alioqui adhuc illo procul agente, legatione missa peti ea que iunt pacis.*

33 *Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat omnibus que possidet, non potest meus esse discipulus.*

uasse, frustratū iri, ac cā perdituros: rursus, qui vitā neglexerint, nihil iacturā facturos quia eā recuperabūt. Scimus vitæ causa omnia fieri & omitti: tātus nobis ingenitus est eius amor. Quare necesse fuit Christo, vt suos animaret ad mortis cōtemptum, ita promittere & minari. Inuenire vitā hoc loco significat eam possidere quasi sub tuta custodia. Nā qui terrena vitæ nimis cupidi sunt, dum sibi cauent ab omnibus periculis inani fiducia sibi placēt, quasi bene sibi prospexerint; atqui anima illorū tam firmis præsiidiis nūmquam effluet, quia tandem moriendum erit: mors autem illis erit exitio. Contrā vbi fe fideles ad mortem efferrunt, eorum anima quæ videtur ad momentū eua nescere, in meliorem vitā restituitur. Porro quia reperiuunt interdum qui temere vel ambitionis causa vel furoris vitam suam profundant, discretè causam exprimit Christus: cur moris nobis optetenda sit. Dubium est an alio tempore habita fuerit concio quam narrat Lucas: illic quoque Dominus hortatur suos ad crucis tolerantiam, sed non tam prolixo sermone. Deinde huius sententiæ confirmandæ causa duas similitudines mox subiicit, quarum apud Matthæum nulla sit mentio. sed propter consensum in rei summa, mihi nulla religio fuit quæ apud Lucam habentur huc transferre.

28 *Luc. Quis enim est ex vobis.* Ne cui molestū sit hac lege Christū sequi vt desiderijs suis omnibus renuntiet, proponitur viliis admonitio, meditandū esse ante tempus quid requirat Evangelij professio. Nam inde fit vt multi leuissimis quibusque tentationibus succūbant, quod meras sibi delicias fixerūt, quasi in vmbra semper & otio futuri. Nunquam ergo idoneus erit Christi seruus nisi qui longo prius tempore ad militiam se parauerit. iam huc optimè conueniunt similitudines. Res plena est molestiæ ac tædij, edificare, atque etiam ob sumptus parum grata: bellum etiam (quia tot secum trahit incommoda, imò ferè humano generi ruinam minatur) nemo nisi inuitus suscipit: & tamen ipsa habitandi vtilitas homines allicit vt suam substantiam profundere non dubitent: cogit etiam necessitas vt nullas in bellis gerendis expensas refugiant. Atqui templi Dei architectos, & Christi militiæ nomē dan-

res lōgē excellentius manet prēmium. neq; enim vel pro caduco ædificio laborant Christiani, vel pro euaniōdo triumpho pugnant. Cæterū quod dicit Christus, Siquis rex impar sit ad sustinēdam belli molem, ne cum ignominia vincatur, pacem cum hoste querere: ad præsentem causam aptari non debet, quasi vlla nobis sit reconciliatio cum hoste spiritali, si nos opes ac nerui deficiant. nam ineptū foret singulas particulas in parabolis exigere ad rem de qua agitur. Verū simpliciter intelligit Dominus, debere nos ita esse instructos, ne deprehēsi absq; iusto præsidio, terga turpiter vertamus. nam neque vnusquisque nostrum rex est qui suis auspicijs bellum gerat. Sicuti autem hac doctrina coarguitur eorum temeritas qui stolide vltra mensuram suam profiliūt, vel sibi delicias faciunt, de cruce ferenda non cogitantes: ita cauendū est ne hæc meditatio ad quam nos hortatur Christus, nos deterreat, vel alacritatē nostram retardet. Multi, quia non statim ab ipsīs carceribus patientiæ legem sibi indixerāt, propter molliem retrocedunt à studij cursu: non enim alio pacto sustinent esse Christiani quàm si à cruce immunēs sint. Alij, dum illis proponitur aspera & carni insuavis conditio ad Christum accedere nō audent. Atqui non est cur nobis animos minuat inopiā nostræ cognitio, cui dominus tempestiuē succurrit. Fateor certē, si sumptus expendimus, ita nos omnes destitui vt ne lapidem quidem vnū ponere vel hosti gladium opponere liceat. Sed quum materiam, sumptus, arma & vires suppeditet Dominus de celo: nullum ex difficultate prætextum habebit ignauiā nostrā vel tarditas. Consilium ergo Christi est, de ferenda cruce suos monere, vt se fortitudine accingant.

33 *Sic ergo omnis ex vobis qui non renuntiat.* Ostendit hæc clausula quid sibi velit sumptuum supputatio, à qua suos ordiri iubet Christus: nempe vt hæc illis meditata sit ratio, omnibus renuntiandum esse. Frustra enim se ingerunt ad Christianissimum profutendum quos suavis, otiosa & crucis expers conditio delectat. Porrò omnibus renuntiare intellige quicumque ita Christum præferunt tam propriæ vitæ quàm omnibus carnis votis, vt nihil à recto cursu eos impediatur. Præposterè enim faciet si quis literam præcisè vergeat: quasi nemo sit Christi discipulus nisi qui in mare proiecerit quicquid possidet, adeoque diuortium fecerit cum vxore, & liberis valedixerit. Talibus signētis ad Monachatum inducī sunt stulti homines, vt ad Christum accedere volentes, ab humanitate deficerent. Atqui nemo verius renuntiat omnibus quæ possidet quàm qui omnia singulis momentis relinquere paratus, totum se quasi liber & solutus Domino impendit & omnibus obstaculis superior, vocationem suam prosequitur. Ita

vera abnegatio quam à suis requirit Dominus, non tam in actu, vt loquuntur, quàm in affectione sita est, vt quisque in diem viuens, non retineat corde quod manu gubernat.

40 *Matth. Qui recipi vos.*) Altera consolatio, quòd tamen si bona pars mundi insensa sit Christi discipulis, adeoq; fidei suæ confessione omnium in se odia prouocent: Dominus tamen, vt quam plurimos ab beneuolentia illis præstandā inuitet, in suas tabulas acceptū ferre nō grauat quicquid illis datum fuerit. Nam inde apparet quomodo charos habeat dum sibi imputari patitur quæcumque illis præstita fuerint officia. Porrò nō tam de receptione doctrinæ quàm hominum loquitur. Fateor quidem hoc posterius ab illo pendere: sed consilium Christi spectandū est. nam quòd subleuandē eorū infirmitati maxime aptum esse videbat, testari voluit, si quis eos humaniter acciperet ac benignè iuaret, perinde sibi gratum fore officium acsi liberaliter tractatus esset in eorū personam: neque id modò, sed Deo quoque Patri boni odoris offerri sacrificium.

41 *Qui recipi Prophetam.*) Incipit quidem à Prophetis, sed tandem ad infimum gradū descendens, suos omnes discipulos complectitur. Ergo sine exceptione veros Dei cultores & Euangelij studiosos commendat. Recipere autem in nomine Prophetæ & iusti, tantundē valet atq; illis benefacere in doctrinæ honore & pietatis respectu. Tamen si totum genus humanū charitatis officijs prosequi nos Deus iubet: meritò tamē suos in superiore gradum attollit, vt peculiaris habeatur eorum cura & ratio. *Mercedem Prophetæ.* Hanc particulam variè exponunt interpretes. Quibusdam videtur notari mutua compensatio, quòd scilicet pro terrenis bonis spiritalia referat Dei Prophetæ, verūm si hæc expositio recipitur, quænam erit merces iusti? Alij eiusdē mercedis quæ Prophetis & iustis reposita est, consortes fore intelligūt, quia erga illos benefici fuerint. Nōnulli ad sanctorum communicationem referunt, quòd sicuti beneficentia nostra testatur nos vnū esse cum Christi seruis corpus, ita hoc modo efficiatur omnium bonorum participes quæ Christus inter membra corporis sui communicat. Ego simplicius, mercedem quæ dignitati personæ respondeat cui impensum erit officium: significat enim Christus hoc insigne fore documentum quanti Prophetas suos & deinde quoslibet discipulos æstimet: quia ampla mercede constabit nullum excidisse officium quod illis præstitū fuerit. Ad amplificationem valet quòd vilissimum officium, quale est poculum aquæ frigide dare, mercedem promittit. Pusillos vocat non tantum qui postremi sunt in Ecclesia & cōtempnissimis, sed suos omnes discipulos qui mundi fastu calcantur.

MATTH.

MARC. VI.

LVC. IX.

12 *Et egressi prædicabant vt respicerent.*6 *Egressi autem circumibant*13 *Et de emouia multa eieciēbant, & ungebant oleo multos agrotos, & sanabant.*

per castella euangelizantes & curantes vbique.

12 *Et egressi prædicabāt.*) Matthæus silēcio trāsit quid egerint A postoli: Marcus & Lucas referūt inunctā sibi prouinciā obisse: ex quorū verbis clariū patet quod dixi, temporale hoc & quidē paucorū dierū fuisse munus quod tunc illis Christus in-

iunxit. dicūt enim profectos esse per vrbes & castella. nec dubiū est quōd paulò post reuersi sint ad Magistrū, vt alibi dicitur. Hoc solum expositione indiget quod Marcus recitat, Vixisse oleo multos infirmos. Queritur. n. quōd sanādi facultas illis data est

set

set à Christo, quorumvis oleum adhibuerint. Docti quidam homines medicamenti speciem fuisse putant: & fateor in illis regionibus frequentem olei fuisse usum, sed nihil minus consentaneum est quam Apostolos ordinariis & naturalib. remediis vsos esse, quæ Christi miraculis nebulas confunderent. neque enim arte & peritia medendi instructi fuerunt à Domino, sed potius iussi sunt miracula edere quæ totam Iudæam excitarent. Constituo igitur fuisse hoc visibile symbolû spiritualis gratiæ, quod testati sunt prouenire ex arcana Dei virtute sani-

tatem, cuius ministri erant. nam oleo Spiritus gratiam figurari, sub Lege vsitatum fuit. Quam vetò præposterè Apostolos imitati sint qui perpetuum ritum vengendi ægrotos in Ecclesia statuerunt, inde patet, quòd sanationis donum Christus Apostolis contulit, non vt hæreditario illud ad posterios transmitterent, sed vt ad tempus sigillû esset Euangelij doctrinæ. Et hodie nimis ridicula est Papistarum inscitia, qui putidam vnctionem, qua semimortuos ad sepulchrum deducunt, pro sacramento venditant.

MATTH. XI.

MARC.

LVC. VII.

1 Et factum est, quum finem fecisset lesus præcipiendi duodecim discipulis suis, progressus est illinc vt doceret, & prædicaret in ciuitatibus illorum.

2 Iohannes autem quum audisset in carcere facta Christi missis duob. discipulis suis,

3 Dixit illi, Tu es ille venturus, an alium expectamus?

4 Et respondens Iesus dixit illis, Euntes renuntiate Iohanni quæ auditis & vidistis.

5 Cæci visum recipiunt, & claudi ambulanti, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui excitantur, & pauperes accipiunt Euangelij nuntium.

6 Et beatus est qui non fuerit offensus in me.

1 Et factum est. Hoc loco nihil aliud significat Matthæus quàm Christum minime delinxisse ab officij sui cursu dum alibi Apostoli laborabant. Simul ergo atque illos dimisit cum mandatis ad lustrandam Iudæam, ipse in Galilæa functus est docendi partibus. Subest autem pondus in verbo Præcipiendi: quia Matthæus significat non fuisse liberam illis legationem permissam, sed præscriptam & dictatam quid in medium proferrè & qua liter se gerere deberent.

2 Iohannes autem quum audisset in carcere.) Non intelligunt Euangelistæ Iohannem commotum fuisse miraculis, vt tunc demum Mediatorem agnosceret: sed quia videbat Christum inclaruisse, opportunum & maturum venisse tempus statuens quo suum de illo testimonium comprobaretur, discipulos suos ad eum misit. Quòd putant quidam sua etiam causâ misisse, valde absurdum est: quasi non solidè persuasus esset & clarè didicisset ipsam esse Christum. Friuola est etiam eorum speculatio qui fingunt Baptistam, quum propinquus esset morti, sciscitatum esse à Christo quod tanquam ex ore eius perferret ad patres mortuos. Atqui palàm est, sanctum Christi præconem, quia videbat se non procul à stadij sui meta distare, discipulos autem suos, licèt multum laboris in illis docendis sumpsisset, adhuc tamen manere suspensos, hoc extremum remedium quæsiisse sanandæ eorum infirmitati. Fideliter (vt dixi) in hoc incuberat vt discipuli Christum sine mora amplecterentur. Quum absidue instando tam parum profecerit, non abs re timet ne post mortem suam penitus distant: voluit ergo eorum tarditatem ferio expergefacerè vbi ad Christum dimisit. Iterum hoc loco officij sui monetur Ecclesiæ pastores, ne discipulos sibi addictos & quasi deuinctos tenere studeant, sed ad Christum dirigere, qui vnicus est

18 Et nuntiauerunt Iohanni discipuli ipsius de ijs omnibus. Et conuocauit duos de discipulis suis Iohannes.

19 Misitque ad Iesum, dicens, Tu es ille venturus, an alium expectamus?

Paulo pòdit.

21 In eadem autem hora multos sanauit à morbis & plagis, & spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum.

22 Et respondens dixit illis, Euntes renuntiate Iohanni quæ audistis & vidistis, quod cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperibus annuntiat Euangelium.

23 Et beatus est quicumque non fuerit offensus in me.

Magister. Initio professus erat Iohannes se nō esse sponsum. Ergo, quod fidelis paronymi est, casta & integram sponfam offert ipsi Christo, qui vnicus est Ecclesiæ sponsum. Idem sibi fuisse studium Paulus affirmat: & vtriusque exemplum ad imitationem proponitur omnibus Euangelij ministris.

3 Tu es ille venturus.) Pro confesso sumit Iohannes quod à pueris tenebāt discipuli. Commune enim erat Iudæis omnibus rudimentum pietatis, esse venturum Christum salutis & perfectæ beatitudinis authorem. Quare de hoc capite quæstionem non mouet: sed tantum querit an Iesus sit Redemptor ille promissus. Oportuit enim, post quam persuasi erant de redemptione in Lege & Prophetis promissa, illam in Christi persona exhibitam amplecti. Quum addit, An alium expectamus? Hac particula obliquè perstringit eorum socordiam qui pridem certò edocti, tandiu ambiguis animis fluctuarent. Simul etiam ostendit quæ sit natura & vis fidei, nempe vt fundata in Dei veritate, non circumspectat huc vel illuc, nec variet: vt solo Christo contenta, non aliò sectatur. Ite, renuntiate.) Sicuti Iohannes alienam in se personam transtulerat: sic ei renuntiarè iubet Christus quod magis obseruandum erat eius discipulis. Quòd simpliciter non respondet, primùm eo consilio facit quia satis erat rem ipsam loqui, deinde vt præconi suo liberius docendi argumentum tradat. Neque tamen illi tantum suppeditat nudam & rudem materiam miraculis, sed miracula apta in suum finem ex Prophetarum oraculis. Præsertim verò locum vnum ex 35. capite Iesaiæ, & alterum ex 61. notat: vt agnoscant discipuli Iohannis, quod Propheta de regno Christi testatus est, completum esse & præstitum. Priore loco continetur descriptio regni Christi, sub quo Deus se liberalem & benefi-

accipien
vrbu.

2. Cor. 11.
a. 1.

cum fore promittit, vt opem remediũque mor-
bis omnibus offerat. Nec dubium est quin de spi-
rituali à malis omnibus & miseris liberatione a-
gat. Verũ Christus externis symbolis (sicuti
prius dictũ est) se ad fanandas animas spiritualem
venisse medicum ostendit. Ita factum est vt disci-
puli minime perplexi discederent, qui clarum &
nullis ambagibus implicitum habebat respõsum.
Posterior locus in hoc priori similis, quòd in
Christo thesauros gratiæ Dei mundo expositos
fore docens, peculiariter exprimit Christum de-
stinari pauperibus & afflictis. Et consultò vaticin-
ium hoc adducit Christus: partim vt suos omnes
humilitatis tyrocinio imbuar: partim vt offensio-
nem tollat quam possit concipere carnis sensus ex
contempribili eius grege. Nam vt superbi natura
sumus, nihil ferè nobis in pretio est nisi multo
splendore ornatum sit. Atqui Ecclesia Christi
quum ex pauperculis hominibus collecta sit, nihil
est à splendido & magnifico decore magis remo-
tum. Hinc multis obrepit Euangelij contemptus,
quia à summis quibusque & magna dignitate præ-
ditis non recipitur. Porrò quàm peruersa sit & ini-
qua hæc æstinatio ex ipsius Euangelij natura
Christus admonet, quando non nisi pauperib. &
abiectis destinatum est. Vnde sequitur nihil no-
uum accidere vel quod nos turbare debeat, si à ma-
gis omnibus spernitur, qui suis diuitiis inflati,
nullũ Dei gratiæ locum vacuum relinquunt: imò
si respicitur à maiori hominum parte, nõ est quòd
miremur, quando vix centesimus quisque est qui
non praua confidentia turget. Sicuti autem Chri-
stus hic Euangelium suum vindicat à contemptu:
ita rursus admonet quoniam sint idonei ad percipi-
endam, quæ illic offertur, salutis gratiæ: atque hoc
modo miseros peccatores blandè ad spem salutis
inuitas, in certam fiduciam erigit. Pauperes enim

vocari certum est quorum misera est vilisque cõ-
ditio, & qui pro nihilo ducuntur. Ergo vt quisque
abiectissimus erit, tantum abest quin desperatio-
nis causa sit sua paupertas, vt inde potius debeat
animum colligere ad Christum quærendum. Sed
meminerimus non alios censeri pauperes nisi qui
sibi ipsi tales sunt: hoc est, qui suæ inopiæ sensu
oppressi iacent.

6 *Et beatus.* Hac clausula monere voluit Chri-
stus, vt quis in Euangelij fide constans & firmus
maneat, scandalis resistendum esse quæ ad impe-
diendum fidei cursum occurrunt. Est autem occu-
patione, qua nos aduersus scandala præmunet: quia
nunquam occasiones nobis desunt eius repudian-
di donec animos nostros supra omnia offendicula
extulerimus. Hoc igitur priuò tenendum est, mi-
litandum nobis esse cum scandalis vt perstemus in
fide Christi. Neque. n. falsò vocatur Christus ipse
Petra scandalis, & Lapis offensionis ad quem multi
impingunt. Id quidem vitio nostro fieri certum
est: sed huic etiam vitio medetur quum beatos
pronũtiat qui in se non fuerint offensi. vnde etiam
colligimus nullã esse incredulis excusationẽ, quã-
uis innumera scãdala obtendant. Quid. n. illis ob-
stat quominus accedant ad Christũ? vel quid eos
impellit vt à Christo deficiant? nempe quia con-
temptus & deformis, probisque mundi expositus
cum sua cruce apparet: quia non in suarũ afflictio-
num societatem vocat: quia deinde gloria eius &
maiestas, vt spiritualis est, à mundo negligitur: de-
inde quia eius doctrina prorũs à sensu nostro ab-
horret: atque quia artificio Satanæ multæ turbæ
oriuntur, quæ & Christi nomen & Euangelium
insulant, eosũque reddant: postremò quia sibi
quisque, velut data opera scãdalorum congeriem
fabricat, quoniam malignè non minũs quàm cu-
pidè à Christo se omnes subducunt.

MATTH. XI.

MAR C.

LVC. VII.

7 *Euntibus autem illis cepit Iesus tur-
bis dicere de Iohanne, Quid visuri existis
in deserto? num arundinem quæ agita-
tur à vento?*

8 *Age quid visuri existis? num ho-
minem mollibus vestibus amictum? ecce
qui mollia gestant, in domibus Regum sunt.*

9 *Atqui quid existis videre? num
Prophetam? certe dico vobis, etiam excel-
lentiorẽ Prophetam.*

10 *Hic est enim de quo scriptum est,
Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem
tuam, qui preparabit viam tuam ante te.*

11 *Amen dico vobis, non exortus fuit
inter natos ex mulieribus maior Iohanne
Baptista. at tamen qui minor est in regno
celorum, maior est illo.*

12 *Porrò à dieb. Iohannis Baptiste, vs-
que ad hunc diem, regnum celorum vim
patitur, & violenti rapiunt illud.*

13 *Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex
vsque ad Iohannem prophetauerunt.*

14 *Et si vultis recipere, ipse est Elias
qui venturus erat.* (audiat.)

15 *Qui habet aures ad audiendum*

24 *Et quum discessissent nuntij Iohan-
nis, cepit dicere ad turbas de Iohanne, Quid
visuri existis in deserto? arundinem quæ
vento agitur?*

25 *Sed quid existis visuri? hominem
mollibus vestimentis indutum? ecce qui in
vestitu splendido & delicis agunt, in aulis
Regum sunt.*

26 *Sed quid visuri existis? Prophetam?
vtique dico vobis & plusquam Prophetam.*

27 *Hic est de quo scriptũ est, Ecce mit-
to Angelum meum ante faciem tuam, qui
preparabit viam tuam ante te.*

28 *Dico enim vobis, maior inter nos
ex mulieribus Propheta Iohanne Baptistã
nullus est: at tamen qui minimus est in re-
gno Dei, maior est illo.*

LVC. XVI.

16 *Lex & Propheta vsque ad Iohan-
nem, ab eo tempore regnum Dei annun-
tiatur, & omnes in illud vim faciunt.*

7 *Eunibus autem illis.*) Commendat Christus Iohannem populo, vt memoria repentat quod audierat ex ipso, eiusque testimonio habeant fidem. celebre enim erat vulgo eius nomen, & honorifice de eo loquebantur: doctrina autem minore in pretio erat, imò pauci erant qui attendere ad eius ministerium. Admonet autem Christus eos operam lulisse qui eius videndi causa in deserto profecti erant, nisi reuerterent mentes & studia sua applicent ad eius doctrinam. Itaque sensus verborum est, *Vos existis in desertum.*) Stulta omnino & ridicula fuisset leuitas nisi certum finem haberet vestra profectio. Atqui neque mundi pompam, neque aliquid ludicrum quaeristis, sed vobis propositum fuit audire vocem Dei ex ore Prophetæ. Nunc ergo vt fructum referatis consilij vestri, memoriae vestræ infixum maneat quod loquutus est ille.

8 *Qui mollia gestant.*) Falluntur qui putant hoc Christi dicto aulicas lauticias damnari: nisi sunt loci complures vbi luxuria in vestitu, & immodicus nitor reprehenditur. Sed huius loci sensus est simplicior, nihil fuisse tale in deserto quod populam vndique alliceret, illic enim inculca omni & squalida fuisse quæ nihil quàm tadium afferrent: elegantem cultum qui oculos delectet, potius in Regum aulis spectari.

9 *Amen dico vobis.*) His verbis non modò sancitur Iohannis auctoritas, sed supra veteres Prophetias euehitur eius doctrina, vt populus ad rectum ministerij eius scopum collimet. nam quia non reputabant quorsum esset iustus, hinc factum est vt nihil ferè proficerent ex eius sermone. Ideo Christus supra ordinem Prophetarum ipsum extollit & locat, vt peculiare aliquid & excellentius illi datum fuisse mandatum discant. Quòd autem ipse alibi negat se esse Prophetam, contrarium non est huic Christi elogio. Propheta quidem nò fuit aliorum more, quos & Legis interpretes, & suæ voluntatis internuntios olim Deus Ecclesiæ suæ præfecerat: excellentior tamen erat Prophetis, quòd non eminens & obscure sub vmbri, vt illi, sed propè & palàm adesse iam redemptionis tempus nuntiabat. quò etiam pertinet vaticiniù Malachiæ quod mox subiicitur: nempe in eo excellere Iohannem, quòd præco sit & apparitor Christi. Etsi enim de eius regno loquuti erant Prophetæ veteres, non tamen instar Iohannis positi erant coram eius facie vt præsentem ostenderent. Reliqua petant lectores ex I. Lucæ cap. *Non exortus fuit.*)

Utrà progreditur Dominus, tanto excellentiores fore Euangelij ministros, quanto superior fuerat Iohannes Prophetis. Nimis inficitè hallucinati sunt quibus visus est Christus seipsum conferre cum Iohanne. neque enim hic agitur de personæ dignitate, sed officij præstantia laudatur: quod clarissè ex verbis Lucæ patet, vbi habetur, *Nullus surrexit propheta maior.*) Nam magnitudo ad docendi munus diserte refertur. In summa tam præclaro elogio ornatur Iohannes vt attentius obseruent Iudei quam attolerat legationem. Deinde illi præferuntur qui paulo post sequuturi erant doctores, vt Euangelij maiestas supra Legem, & illud medium præconium emineat. Sicuti autem præparat Iudeos voluit Christus ad recipiendum Euangelium, ita hodie expergeferi nos decet vt Christum è sublimi cælestis suæ gloriæ solio nobis loquentem reuerenter audiamus:

ne contemptum nostrum vlciscatur horrèdo illo anathemate quòd incredulis denūciat per Malachiam eodem loco. Regnum cælorum & Dei pro nouo Ecclesiæ statu capitur, vt aliis superioribus locis, quòd Christi aduentu promissa esset rerum omnium instauration. Vbi reddidi Minimū, Græcè legitur Minor in comparatio gradu: sed sensus hòc modo est dilucidior, dum constat omnes Euangelij ministros comprehendi. Porrò quòd plerique exiguo fidei modulo donat, longè infra Iohannem subsidunt, hoc nihil obstat quin excellentior sit eorum prædicatio quatenus Christum proponit æterna expiatione per vnicum sacrificium peracta, mortis victorem & vitæ Dominum, sublatòque velo discipulos in cæleste sanctuarium attollit.

12 *Adieb u Iohannis.*) Non dubito quin Christus Euangelij maiestatem ex eo còmendat quòd seruenti multorum studio expectebatur. nam sicuti Iohannem Deus excitauerat qui præco esset regni Filij sui, ita efficaciam Spiritus indiderat eius doctrinæ, vt in hominum corda penetraret, accèderetque ardorem illum. Apparet igitur à Deo profectam esse, quæ insolito more tam subito emergit & ingentes motus concitat. Sed in secundo membro restrictio additur, *Quod volens illud rapiant.*) Nam quia maior pars multo plus mouebatur quàm si nulla vnquam vox de Christo emissa esset à Prophetis, vel nunquam prodisset eius testis Iohannes, visissetiam illum de qua loquutus fuerat, non nisi certo hominum genere extare Christus admonet. Sensus est igitur, fit iam magnus hominum còcurfus, ac si violenter homines irruerent ad occupandum Dei regnum, non erecti vnus hominis voce: turmatim confluunt: nec solùm cupidè, sed rapido impetu excipiunt oblatam gratiam. Quamquam autem permulsi torpent, nec magis tanguntur quàm si Iohannes fabulam ageret in deserto nihil ad eos spectatam: multi tamè violento seruire accurrunt. Ad hunc verò scopum tendit Christi sententia, Inexcusabiles esse qui manifestam Dei virtutem, quæ tam in doctore quàm in auditoribus resulget, contemptim, velut clausis oculis prætereunt. Interea discimus ex his verbis quænam sit vera fidei natura & rationem: pe vt homines non frigidè, & desuntoriè loquenti Deo annuant, sed ardenti effectu ad ipsum aspirant, & quasi impetuoso conatu percurrant.

16 *Luc. Lex & Prophetæ.*) Quia Dominus in studio populi præludium extare dixerat eorum quæ Prophetæ de futura Ecclesiæ renouatione prædixerant, iam Iohannis ministerium cum Legè & Prophetis comparat, ac si diceret, Mirum non esse si Deus nunc tam potenter operetur in hominum animis: quia non procul vt antea, sub obscuris vmbri se insinuet, sed palàm & còminus ad statuendum regnum suum adit. Hinc sequitur, minus excusationis habere qui Iohannis doctrinam contumaciter respuunt, quàm Legis & Prophetarum contemptores. In Prophetandi verbo subest emphasis, quòd Lex & Prophete non sistent Deum ante oculos, sed tãquam absentem figuris adumbrarent. Nunc videmus quorsum tendat comparatio: nempe minime æquum esse vt nunc frigeant homines ex quo se illis præsentem Deus exhibuit, qui veterem populum vaticiniis suspensum tenebat. Quòd autem Christus Iohan-

Regni cælorum.

Prophetarum di verbis.

nem nunc annumerat Euangelij ministris, quem prius mediū inter illos & Prophetas locauit, in co nihil est absurdū: quia eius prædicatio, licet pars Euangelij fuerit, tamen non nisi quoddam fuit eius radimentum.

14 Math. *Et si vultis recipere.*) Iam certiùs exponit quomodo euangelizare Iohannes cœperit regnum Dei: quia scilicet sit ille Elias qui mittendus erat ante faciem Dei. Vult igitur Christus illustrem illum & terribilem Dei aduentum qui à Malachia celebratus est, nūc agnosci à Iudeis, quādo Elias qui illic promissus est, quasi apparitoris officio fungatur. Porro hac exceptione, *Si vultis recipere,* eorū duritiem perstringit, quod maligne cœcutire in luce cōspicua. Sed an Elias esse definit si receptus non fuerit? Non intelligit

MATTH. XI.

16 *Sed cui assimilabo generationem hanc? Similis est pueris qui sedent in foro, & acclamant sodalibus suis,*

17 *Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: lugubria cecinimus vobis, & non plauxistis.*

18 *Venit enim Iohannes nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.*

19 *Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicunt, Ecce hominem comedonem & vini potorem, publicanis amicum ac peccatoribus. & iustificata est sapientia à filiis suis.*

MARC.

29 *Et omnis populus audiens, & publicani iustificauerunt Deum, baptizati Baptismo Iohannis.*

30 *Pharisæi autem & Legis periti consilium Dei spreuerunt in seipsis, non baptizati eo:*

31 *Ait autem Dominus, Cui ergo assimilabo homines generationis huius? & cui similes sunt?*

32 *Similes sunt pueris sedentibus in foro, & acclamantibus inter se, ac dicentibus, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: lugubria cecinimus vobis, & non plauxistis.*

33 *Venit enim Iohannes Baptista neque edens panem, neque bibens vinum, & dicitis, Dæmonium habet.*

34 *Venit Filius hominis edens ac bibens, Et dicitis, Ecce homo edax, & vini potor, publicanis amicus & peccatoribus.*

35 *Et iustificata est sapientia à filiis suis omnibus.*

LVC. VII.

29 Luc. *Omnis populus audiens.*) Hæc pars omiſſa est à Matthæo, quæ tamen non parū lucis affert contextui: nam hinc Christo data est exposulandi occasio, quæ Scribas tam obstinatos cerneret in Dei cōtemptu. Summa autem huius loci est, vulgus hominum & publicanos dedisse gloriam Deo: Scribas verò qui scientiæ sibi placebant, quicquid à Christo dictum fuerat pro nihilo duxisse. Hoc quidem primo aspectu Euangelij gloriam valde obscurat, imò deformat, quod Discipulos Christus nō nisi ex fœce populi & quifquillus sibi colligere potuit: quia autē vel sanctitate vel doctrina præstabant, ipsam repudiarent. Sed Dominus hoc initio specimen edere voluit, ne vel illius ætatis homines vel etiā posteri Euāgelium æstimarent ab humana probatione: propensi enim ad hoc vitium natura sumus ferē omnes. Atqui nihil magis præposterū est quàm Dei veritatem subiici hominum iudicio, quorum totū acumen & perspicacia nihil quàm mera est vanitas. Ergo, vt dicit Paulus, partem secundū mūdum infirmam & stultam elegit Deus, vt quicquid forte & sapiens videtur, à sua altitudine deiiceret. Nostrum verò est hanc Dei stultitiam, vt idem Paulus docet, cuncto humanæ sapientiæ splendore præferre. *Iustificauerunt Deum.*) Notata digna locutio, quod Deo iustitiam tribuere dicuntur qui Filium eius honorificè amplexi, doctrinæ per hūc allatæ subscribunt. Vnde non mirum est si fidem ubiq; singularibus encomiis extollit Spiritus sanctus: palmam illi desert in Dei cultu, ac gratissi-

imum obsequium esse prædicat. Quod enim sanctius officium excogitari potest quam Deo suam iustitiam asserere? quanquam Iustificandi verbū generaliter ad totam Dei laudem extenditur: ac si dictum foret, probatum fuisse Deum, suaque gloria ornatum à populo, qui in doctrina ab illo profecta acquieuit. Sicuti autē fides Deum iustificat, ita rursum fieri nequit quin blasphema sit in eum incredulitas, & contumeliosè illum sua laude spoliari. Ceterum eadem locutio docet hoc modo verè demum subigi homines ad credendum, vbi carnis sensu facessere iusso, statuit nihil nisi rectū ac purū ab ipso prodire, nec eius verbo vel operibus obstrepere sibi permittunt. *Baptizari.*) intelligit Lucas fructum Baptismi quem acceperant, tunc extitisse, quia fuerit illis ad recipiendam Christi doctrinam utilis præparatio. hoc iam pietatis signum fuerat quod fe baptizandos obrulerāt. Nūc Dominus humile illud tyrocinium ad altiores progressus deducit: sicuti Scribæ Iohannis baptismū spernendo, sibi fidei ianua sua superbia præcluserant. Ergo si cupimus ad solidam perfectionem conscendere, primò cauēdum est ne vel minimas Dei inuitationes spernamos, sed humiliter paratissimi incipere à minutis elementis. Secundo danda est opera vt fides nostra, si infirmum exordium habuerit, magis ac magis gradatim proficiat.

30 *Consilium Dei spreuerunt in seipsis.*) Consilium Dei honoris causa impio Scribarum fastui opponitur. nam in cōsiliij nomine subest dignitas quæ

1. Cor. 1. d.
27.

1. Cor. 1. c.
21.

quæ doctrinam Dei ab hominum cōtemptu vindicat. Cæterum ad verbū dicit Lucas, *Spreuisse in seipfos.*) Nec verò quem alij sensum magis probat reitico, quòd in suum ipsorum exitiū rebelles fuerint, sed quia simplex est narratio Lucæ, & præpositio *de* pro *de* subinde capitur, reddere malui. In seipso acchi diceret, Quāvis palām & diserte non reclamarent, vt tamen occulto fastu intus turgabant, apud seipfos spreuisse.

31 *Cus ergo assimilabo.*) Non comprehendit omnes ætatis suæ homines: sed de Scribis eorū que asseclis propriè loquitur. Exprobrat aut̄ illis quòd quum variis modis Dominus tētauerit eos ad se allicere, inflexibili cōtumacia eius gratiam repulerint. Verūm similitudine vitæ, quam ex vulgari puerorū ludicro sumptam esse credibile est: neque. n. vero ab similibus est ista coniectura, q̄ pueri alternos choros agentes ita cecinerint. Et quidem existimo Christiū data opera, vt Scribarū supercilium deiiceret, à pueris mutuo sumplisse obiurgationis materiā, significans quātumvis emineant, ad eos tamen damnandos carnē quod in foro cantillant ludibundi pueri, sufficere.

33 *Veni enim Iohannes.*) Hic quum vita austera esset, tonaret pœnitentiam & seueras reprehensiones, quasi lugubrem cantum cecinit. Dominus autē ipse non secus ac læto & hilari cantu blandiūs eos ad Patrē illicere studuit. Quòd neutro modo quicquam profectū est, quid causæ fuit præter ferream ipsorum periuaciam? Cæterum docet hic locus cur tantum externæ vitæ discrimē fuerit inter Christiū & Baptistam, qui tamen idē agebant: nempe hac varietate voluit Dominus, quasi diuersas personas indueret, incredulos magis conuincere, quòd sese ipse inflectens & transformans ad eorum mores, nō tamen eos flexerit. Quòd si illius seculi hominib. admittit omnis excusatio, qui duplicem Dei inuitationem præserta Etā malitia repulerunt, nos quoque in eorū persona rei peraginur, quando nullum melodiz genus vel tristis ac feruor carminis Deus omittit quo nos ad se trahat: nos verò faxei iacemus. Dæmoniacum Iohannē vocabant, sicuti vulgò malè sanæ mentis homines, vel cerebro minus bene compositi, fantastici vocantur.

34 *Veni filius hominis.*) Edere & bibere hoc loco tantundem valet atque promiscuo more vi uere: sicuti Iohannem Christus dicit non edisse, nec bibisse, quia peculiaris illi erat victus ratio, vt qui etiam à cibis vulgarib. abstineret: quod clariùs exprimitur his Lucæ verbis. *Non edens panē neque bibens vinum.*) Hunc locum obseruent qui summam perfectionis statuunt in externa vitæ austeritate, & Angelicam vitam definiunt si quis sit abstemius, vel se inedia maceret. Nam secundum hanc regulam præstantior esset Iohannes Filio Dei: at qui potius illud tenendum est, corporalē exercitationem modicè prodesse, pietatem verò ad omnia vitalem. Neque tamen hoc prætextu frenū laxādum est carni, vt sibi in deliciis & molitie indulgeat: tantum cauenda est superstitio ne

stulti homines perfectionem in rudib. elementis putātes sitam esse, spiritualē Dei cultum negligant. Adde quòd Christus na se accommodauit ad communis vitæ vsum, vt verè Diuinam teū perantiam coleret, nec aliorum luxuriam aleret vel sua dissimulatione vel exemplo.

35 *Et iustificata est.*) Variè exponitur hic locus ab interpretib. Quidam dicunt absolutam fuisse à Iudæis sapientiam quòd sibi male cōsij ac propria incredulitatis iudices, agnoscere cogētur sanctam piāmque doctrinam esse quā abiecerāt. Ita filios sapientiz accipiūt pro Iudæis qui se hoc titulo venditabant. Alij putant ironice fuisse dictū, Scilicet sapientiam Dei cuius vos iactatis esse filios, hoc modo approbatis? Quia autem Græca præpositio *est* ad personam agentem propriè non refertur, sunt qui ita exponant, Sapientia à filiis suis absoluta est, vt iam illis non sit vilo iure obstricta: quemadmodum si hereditas aliō tias feratur: sicuti Paulus iustificatū à peccato Christum esse dicit quia nihil in eū iuris amplius habet peccati maledictio. Quidam durius & maiore licentia, sapientiam à suis filiis alienam esse factam. Atqui vt hoc significat Græca præpositio, mihi alius sensus videtur esse aptior: Sapientia, quantumvis impiè illi detrahant proprij sui, nihil tamen de sua dignitate ac excellētia perdet, sed manere integram. Iudæi, ac præcipue Scribar pro sapientiz Dei alumnis se venditabant: interim quum matrem pedibus calcarent, non modò blandiebantur sibi in tanto sacrilegio, sed Christum volebant suo iudicio cadere: contrā excipit Christus, Quāuis malos & degeneres filios habeat Sapientia, saluam tamen manere: nec quicquam illius iuri derogari eorum malitia qui scele ratè & malignè obtreccant. Nondum tamen sensum protuli qui, in eo iudicio, optimè conuenit & genuinus est. Primū subest tacita antithesis in verbis Christi inter genuinos filios & nothos, qui inanē titulū sine re obtundunt: ac si diceret Christus, Pergant in sua cōtumacia qui se ferociter Sapientiz filios esse gloriantur: ea nihilominus laudem suam & auctoritatem apud germanos filios tenebit. Ideo apud Lucam additur vniuersalis nota, *A filijs suis omnibus,* quo significat, nemini obstaculo fore Scribarum repugnantiam quin electi Dei omnes in Euangelij fide permaneant. Quòd ad Græcam vocem spectat, dubium non est quin *est* interdum idem valeat atq; *est*, vt omittam alia exen pla, quò dicit Christus apud Lucā cap. 17. e. 25. Oportet Filium hominis multa pati *est* *est* *est* *est* *est* nullus negabit quin eadē sit le quendi forma in opposito mēbro. Deinde Chryllostomus cui Græca lingua natua erat, perinde hoc trāsit ac si nihil esset cōtrauerſiz. Præterquam autē quod meliūs quadrat hæc sententia, superiori etiā membro respōdet, vbi dictū fuit iustificatū à se esse fuisse Deū. Ergo quamlibet multi apostata à Dei Ecclesia desciscat, semper tamen apud omnes electos, qui verēsūt ex grege, incolomis p̄sistet Euāgelij fides.

Rom. 6. 8.
7.

i. Tim. 4.
c. 8.

MATTH. MARC.

L V C. X.

1 Post hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta: misitque illos binos ante faciem suam in omnem ciuitatem & locum quò erat ipse venturus.

2 Dicebat ergo illis, Messis quidem multa, sed operarij pauci: rogate ergo dominum messis ut extrudat operarios in messem suam.

3 *Ita, ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos.*

4 *Nolite portare sacculum, neque peram, neque calceamenta, & neminem per viam salutaueritis.*

5 *In quancunq; domū intraueritis, primū dicitis, Pax huic domui.*

6 *Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super eum pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.*

7 *In eadem autem domo manete edētes & bibentes quae ab illis dabuntur: dignus enim est operarius mercedē suā. nolite transire de domo in domum.*

8 *Et in quancunq; ciuitatem intraueritis, & susceperint vos, edite quae apponuntur vobis:*

9 *Et sanate infirmos qui in illa sunt, & dicitis illis, Appropinquauit in vos regnum Dei.*

10 *In quancunq; autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint vos, exeuntes in plateas eius dicitis:*

11 *Etiā puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate vestra, extergimus in vos: tamen hoc scitote quod appropinquauit in vos regnum Dei:*

12 *Dico vobis quod Sodomas in die illo remissus erit quam ciuitati illi.*

1 *Post hæc autem.)* Apostolos prius ad Christū reuerfos esse quā in ij Septuaginta in eorum locū subrogarentur, ex multis circumstantiis colligere licet. Misi ergo sunt duo decim qui in spem propinquæ salutis Iudæos erigerent: post illorum reditum quum maiori attentione opus foret, submissi sunt plures velut secundarij præcones, qui passim de Christi aduentu famam in singulis locis spargerent. Cæterum nulla illis proprie commissa fuit legatio, sed tantum Christū apparitores præmisit qui populi animos pararent ad excipiendam eius doctrinam. In numero Septuaginta videtur eum ordinem sequutus esse cui iam olim affucerat populus. Tendendum est memoria quod de Apostolis duodecim diximus, quot florente populi statu fuerant tribus, totidem delectos fuisse Apostolos quasi Patriarchas, qui membra laceri corporis in vnum colligerent, vt inde prodiret integra Ecclesiæ restitutio. Non abfimilis in Septuaginta ratio fuit. scimus Moſen quum oneri nō sufficeret, septuaginta sibi associasse iudices qui populum vnā cū ipso regerent. Iam vero Iudæi à Babylónico exilio reuerſi, synedriion habuerunt, quod corruptè *Sanedrin* vocarunt, ex septuaginta duobus Iudicibus. Vt autem fieri solet in talibus numeris, quum de synedrio sermo erat, tantum dicebant septuaginta iudices: ac eos ex posteris Davidis fuisse electos testis est Philo, vt potestas aliqua maneret in regia stirpe. Quare post varias clades, hæc vltima catastrope excidij fuit, quum Herodes abolito illo consensu, populū legitima gubernatione priuauit. Porro quia reditus è Babylone præludij veræ & solidæ redēptionis fuerat, videtur vnū septuaginta aduentu sui præcones eligere Dominus, vt instaurationē collapsi status promittat: quia tamen reuocandus erat populus ad vnicum caput, non constituit Iudices eum potestatis, sed tantum præire inbet, vt ipse solus emineat. Quod binos misit, in eo videtur infirmitatis eorū habita fuisse ratio. timen-

dū erat ne singuli minū s haberent cordis quā necesse foret ad munus suū strenuè exequendū: ergo vt alij alios mutuo animent, bini mittuntur.

2 *Mefis quidem multa.)* Hanc sententiam exposui nono Mathæi capite: iterū tamen hic inseri oportuit, quoniā alia occasione refertur. Nam quod melius discipulos suos extimetul Christū, vt operi gnauiter incūbant, pronūciat multā esse messem: vnde sequitur ipsorū laborē non fore irritū, sed vberem profectus materiam in qua se exerceant reperturos. Postea de periculis, certaminibus ac molestiis eos admonet, & iubet accinctos ire vt celeriter totā Iudæam percurrant: denique eadē mandata repetit quæ dederat Apostolis. Ideo lectores multis verbis hic onerare super uacū foret, quū illinc petere liceat plenā omniū expositionem, nisi quod breuiter monendi sunt quid sibi velit ista locutio, *Neminem in via salutaueritis.* Est autē summæ festinationis indicium, vbi si quis in itinere occurrat, vltiā pergitur, nec cum alloquimur qui vel tantū morari nos posset. Sic 2. Reg 4. e. 29. Elisæus dū puerū suū ad Sunamitidē mittebat, vetuit nequē obuiū saluaret. Nō vult ergo Christū tā inhumanos esse discipulos vt salutare nō dignētur qui illis occurrēt: sed ita properare iubet vt omnia obstacula prætereant. Hoc quoq; propriū habet Lucas, Vt edāt ac bibāt discipuli quæ oblata fuerint. Quib. verbis non tantū iubet Christū cōtentos esse suos vulgari & tenui mēsa, sed illis permittit vt de alieno vescātur. Imò hic simplex ac genuinus sensus est, Liberū vobis sit alieno sumptu viuere quā diu in hac peregrinatione eritis: æquum enim est vt vobis cibum ministrant in quorū gratiam laboratis. Quidam putāt eximi scrupulū ne ab aliquo cibi genere abhorreat discipuli: sed nihil tale voluit Christū, ac ne hoc quidem eius consiliū fuit de frugalitate præcipere: sed tantum illis concedere mercedis loco, vt ab hospitibus alerentur in sua legatione.

Exed. 8. d.
21. & 24.
a. i.

MATTH. XI.

20 *Tunc cepit exprobrare ciuitatibus in quibus editæ fuerant plurimæ virtutes ipsius, quod scelerit eas non penitisset:*

MARC.

L. V. C. X.

13 *Veni tibi Chorazin, v. e. tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ*

21 *Vt tibi Chorazin, vt tibi Bethsaida: quoniam in vrbe Tyri & Sidonis facta fuissent virtutes, quae factae sunt in vobis, olim in sacco & cinere scelerum suorum penitentiam egissent.*

22 *Attamen dico vobis, Tyro & Sidoni tolerabilius erit in die iudicij quam vobis.*

23 *Et tu Capernaum, quae es vsque ad calum exaltata, vsque ad inferos detraheris: quoniam si in Sodomis edita fuissent virtutes quae editae sunt in te, mansissent vsque in hodiernum diem.*

24 *Veruntamen dico vobis quod terra Sodomorum tolerabilius erit in die iudicij quam tibi.*

20 *Tunc capit exprobrare.* Lucas exprimit quo tempore & qua de causa sic inuictus fuerit Christus in istas vrbes, nempe quum discipulos in varias Iudaeae partes ablegaret, vt in transcurso nunciarent adesse regnum Dei, eorum ingratitude nem reputans apud quos diu sine fructu Prophetae munus exercuerat, & multas ediderat virtutes in has voces prorupit, ac si dixisset, iam venisse tempus quo se ad alias vrbes conferret, postquam expertus fuerat indociles ac deploratae malitiae illius ripa incolas, vbi Euangelium praedicare & miracula edere exorsus fuerat. Sed de doctrina taceus, exprobrat quod miraculis inducti non fuerint ad penitentiam agenda. nam certum est in hunc finem documenta suae virtutis Dominum proferre vt ad se homines inuiteret. atqui quum natura aueris sint ab eo omnes, initium ad penitentiam fieri necesse est. Chorazin & Bethsaida vrbes esse ad ripam lacus Genezaeth sitas notum est.

21 *Si in vrbe Tyri & Sidonis.* Quoniam Tyri & Sidonis illic propter viciniam infamis erat impietas, superbia, luxuries, & alia vitia, data opera hanc comparisonem adducit Christus, quod suos Iudaeos magis pungat. horum enim nemo erat qui non haberet Tyrios & Sidonios pro nefandis Dei contemptoribus. Ergo maledictionem suam non parum amplificat Christus quum dicit plus sperandum fuisse correctionis ex illis locis in quibus nulla erat religio, quam appareat in ipsa Iudaea. Caeterum ne quis spinosas de arcanis Dei iudicij quaestiones moueat, tenendum est ad communem humanam mentis captum accommodari hunc Domini sermonem. Comparans ciues Bethsaida & eorum vicinos cum Tyriis & Sidoniis, non disputat quid praeviderit Deus futurum de iis vel illis, sed quid facturi fuerint alteri quatenus ex re ipsa percipi poterat. nam quod tam corrupti erant illarum vrbiu(m) mores, ac tam effrenis dissolutio, ignorantiae imputari poterat: quod nulla illis vox Dei audiebatur, nec miracula fiebant quibus admoniti relinquerent: in vrbus autem Galilaeae quas Christus obiurgat, plusquam ferrea fuerat cotumacia in spernendis miraculis, quorum ingentem copiam viderant sine vlllo profectu. In summam non aliud tendunt verba Christi quam malitia & insanabili Dei contemptu Tyrum & Sidonem superari à Chorazin & Bethsaida. & tamen non est cur litigemus cum Deo, quod posthabitis aliis de quibus melior spes fuisset, virtutem suam erga pessimos quosque & prorsus deploratos exerat. Quoscumque misericordia sua non dignatur, iuste exitio destinat. Iam si quibusdam verbum suum

editae sunt in vobis, olim in sacco & cinere sedentes, egissent penitentiam.

14 *Veruntamen Tyro & Sidoni venissus erit in iudicio quam vobis.*

15 *Et tu Capernaum quae vsque in calum exaltata es, vsque in infernum detraheris.*

16 *Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.*

subducens, eos perire sinit: alios vero vt magis inexcusabiles reddat, hoc vel illo modo sollicitat & hortatur ad penitentiam: quis eum propterea iniquitatis infirmulet? Ergo infirmitatis nostrae cōfessio, discamus altitudinem istam reuerenter suspicere: Minime enim ferenda est cori superba morositas, qui Deo iustitiae laudem tribuere non sustinent, nisi quoad eorum sensus pertingit: myteria vero quae adorare par fuisset, quia non aperta constat eorum ratio, fastidiose respiciunt.

Facta fuissent virtutes. Diximus his verbis nos doceri de recto miraculorum usu, quanquam sub illis comprehenditur doctrinaeque enim Christus spectandam proponens Patris virtutem, in terea obmutuit: imò Euangelio annexa fuerunt miracula vt ad os Christi attenderent. *In sacco & cinere.* Penitentia hic ab externis signis describitur, quorum tunc solennis erat usus in Ecclesia Dei: non quod in hanc partem insisteret Christus, sed quia se ad vulgi captum inflectit. Scimus non exigi penitentiam à fidelibus tantum ad paucos dies, sed vt se in ea meditanda assidue vsque ad mortem exercent. Atqui necesse non est quotidie sacco vestiri & aspergi cinere: ergo non semper locum habet exterior ista penitentiae professio, sed quum ex graui aliqua defectione ad Deum se homines conuertunt. Et certe facies & cinis signa sunt reatus, ad deprecandam iram iudicis. ideo ad initium conuersionis proprie spectant. Iam vero quum hac ceremonia testentur homines displicentiam & maerorem, necesse est peccati odium, timorem Dei & carnis mortificationem praecedere, iuxta illud loelis, Scindite corda vestra, & non vestimenta. Videmus nunc cur siccum & cinerem penitentiae coniungat Christus vbi Tyri & Sidonis fit mentio, quorum incolis Euangelium praedicari non poterat quin anteaquam eorum vitam damnaret, nihil residuum faciens nisi vt suppliciter petendae veniae causa, ad tristem reorum habitum confugerent. Eodem referri debet Sedendi verbum quod ponitur apud Lucam: significat enim prostratos humi tacere, quod miseris ad luctum suum testandum conuenit, sicuti ex compluribus Prophetarum locis patet.

33 *Et tu Capernaum.* Nominatim compellat vrbe(m) Capernaum, in qua sic fuerat altissus vt inde oriundum putarent: haec vero incomparabilis erat dignitas, quod Filius Dei regnum suum auspicatorum & sacerdotum, sibi eam palarij & sanctuarij loco delegerat. Atqui perinde in suis fordidibus demerita erat ac si nulla vnquam illuc stillasset gratiae diuinæ gutta: ideo pronuntiat Chri-

Ioh. 1. 1. 11.

Sedere.

stus eo magis horrendam illi poenam instare quo maioribus Dei beneficiis ornata erat. Hic locus diligenter notandus est, profanationem donorum Dei, quia sacrilegio implicita est, nunquam impunè cessuram, ideo quo quisque magis excelluerit, atrocius esse puniendum si dotes sibi Diuinitus collatas indignè polluerit: ac praesertim horribilem vindictam nobis instare, si ornati spiritalibus Christi donis, ludibrio habemus ipsum cum suo Euangelio. *Si in Sodomis.* Suprà admonuimus Christum humano more loqui, non autem ex caelesti adyto proferre quid prauidetur futurum si Sodomitis Prophetam aliquem misisset. Quòd si hæc solutio contentiosis non sufficit, aniam tamè hoc vnum illis praecidit, quantum ad seruandos Sodomitas remedium esset in manu Dei, iustum tamen fuisse vltorem in illis perçendis.

16 *Luc. Qui vos audit.*) Falluntur qui hoc loco idè repeti putat quod decimo capite Marthei habuimus, *Qui vos recipit, me recipit.* nam illic de personis Christus agebat, nunc autem de doctrina: illa receptio ad officia charitatis spectabat, nunc vero commendat fidem quæ Deum in verbo suo recipit. Summa est, fidei obedientia pietatem hominum probari: qui vero Euangelium respiciunt, quantumvis se primos Dei cultores fore iactent, prodere tamen impium eius contemptum. Porro tenendum est Christi consilium: quia enim bona pars mundi praeposterè Euangelium aestimat ex hominum dignitate, & ideo vilipendit quòd per humiles & contemptæ fortis homines adfertur, huic tam peruerso iudicio Christus occurrit. Deinde quoniam in omnibus ferè residet ea superbia, vt non libenter se submittat suis æqualibus, vel quos etiam præ se despicunt: Deus autem Ecclesiam suam regere statuit hominum ministerio, & qui-

Externū
Ministerium.

dem saepe ex infima vulgi face deligit Verbi ministros: necesse fuit Euangelij maiestatem atterere, ne ab humano ore protecta vilesceret. Est igitur insignis externi ministerij commendatio, dum pronuntiat Christus quicquid hominum prædicationi, modò fidelis sit, honoris & reuerentiæ defertur, Deū sibi impensum agnoscere. Huius porro elogij duplex est vtilitas. nihil enim est quod nos ad amplectendam Euāgelij doctrinam meliùs animare debeat quàm dum audimus præstantissimū hunc esse cultum Dei, & apti odoris sacrificium, audire ipsum ore hominum loquentè, & nos eius verbo non secus subiciere quod per homines adfertur, quàm si descenderet ipse de caelo, vel per Angelos consilium suum patefaceret. Deinde ita bilis fiducia eximitur nobis dubitatio, dum audimus nihil deterius esse salutis nostræ testimonium quod nobis reddunt homines à Deo missi, quàm si vox eius è caelo sonaret. Contra vt nos ab Euangelij contèptu deterreat, seueram denuntiationem addit, non in homines, sed in seipsum & Deum patrem esse contumeliosos qui ministros quantumvis contemptibiles audire grauantur. Sicuti autem hic magnifice extollitur Pastorij dignitas qui sincerè & fideliter munus suum exercent: ita ridiculus est Papa cum suis, dum hoc prætextu tyrannidem suam fucat. Certum enim est non ita loqui Christū vt ius sibi à Patre datū hominibus resignet, sed tantum vt à contemptu vindicet suum Euangelium. vnde sequitur nō in personas hominū transferre sibi debitum honorè, sed tantum concedere ne à verbo suo separaretur. Ergo si recipi velit Papa, doctrinam adferat in qua agnosci queat Christi minister: quādiu verò esse similis sui perget, hoc est capitalis Christi hostis, & nihil habes Apostolis affine, alienis se plumis vestire desinat.

MATTH. MARC.

LVC. X.

17 *Reuersi autem sunt septuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam demonia subijciuntur nobis in nomine tuo.*

18 *Aut autem illis, Videbam Satanam sicut fulgur de caelo cadentem.*

19 *Ecce do vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.*

20 *Verumtamen in hoc nolite gaudere quod spiritus vobis subijciuntur: sed gaudeate quòd nomina vestra scripta sunt in caelis.*

17 *Reuersi autem sunt.*) Apparet non plenam nec solidam Christi verbis habuisse fidem Septuaginta discipulos, quando reuersi quasi re noua & inopinata exultant, quòd Christi virtute eiecissent dæmonia. Atqui hæc illis data fuerat potestas, & simul mandatum. Ego verò non dubito, quum discederent, persuasos fuisse nihil sibi fuisse frustra à Magistro dictum: postea tamen, quum rei magnitudo eorum opinionem excederet, tali spectaculo fuisse percussos. Atque hoc accidere plerumque solet, vt fideles gustum aliquem duntaxat Diuinæ virtutis concipiant ex Verbo: deinde experientia in admirationem ipsos rapiat. Quale autem fuerit ipsorum gaudium, ex Christi responso clariùs patet.

18 *Videbam Satanam.*) Ab vna specie ad totum genus eos Christus deducit: nempe quòd Euangelium suum iusserit promulgari hoc sine vt regnum Satanæ euertetur. Quam ergo visibile illud documentum quod experti erant, simpliciter arripere discipuli, admonet Christus vim & efficaciam doctrinæ ipsorum longiùs patere, vt con-

cidat Satanæ tyrannis quam in totū genus humanum exercet. Nunc tenemus sensum verborum, Quum Euangelium suum prædicari iussit Christus, minime rem tentasse ambigui euentus, sed futuram Satanæ ruinam vidisse. Iam quum falli nequeat Filius Dei, & hæc eius præscientia ad cōtinuum Euangelij cursum spectet: dubitandum non est, quoties excitat fidos doctores, quin idem ipse scelericem daturus sit successum eorum labori. Vnde colligimus, non aliter nos eripi à Satanæ seruitute, quàm per Euangelium, & deinde eos rite demum proficere in Euangelio, in quibus cōcidit Satanæ potestas, vt peccato extincto, Dei iustitiæ viuere incipiant. Notanda est etiam similitudo qua vtitur, Satanā ad Euangelij tonitru inftar fulguris cadere. ita enim exprimitur Diuina & incredibilis doctrinæ virtus, quæ tam repente violento impetu mundi principè tantis copiis instructam deicit. Exprimitur etiam quàm misera sit hominum conditio, quorum capitibus insultat Satan qui in aère dominatur, & mundum pedibus suis subiectum tenet donec adsit Christus liberator.

Euang.
vii.

19 *Ecce do vobis.*) Hoc per concessionem dicitur. Non negat Christū quin præclarum sit donum illud in quo gloriantur: sed alius quiddam præcipue spectandum adinonet, ne subsistant in externis miraculis. Itaque eorum gaudium sicuti non erat conceptum de nihilo, non omni ex parte damnat, sed vitiosum esse ostendit: quia sibi gratia temporali immodicè placentes, non tollebant sursum animos. Atque hoc morbo laborant etiam pij ferè omnes. tamen enim Dei bonitatè expendant cum gratiarū actione, nō tamen quantum decebat Dei beneficiis quasi scalis iuuatur, vt in cælum assurgant. Ideo necesse habent à Domino erigi tanquam porrecta manu, ne subsidat in terra, sed ad cælestem nouitatem aspirant. Noxiis omnes vocat hostis virtutem, quod diabolus quidquid nobis aduersum est, in nos vibret, non quod eius arbitrio subiaceant quæ valent ad ledēdos homines: sed quia armat⁹ Dei maledictione,

omnia eius flagella in nostrū exitiū vertere conatur, & arripit tanquam tela quibus nos vulneret.

20 *Nomina vestra scripta sunt.*) Quū propositū sit Christo suos ab euando gaudio retrahere vt in vita æterna glorientur, ad eius originē & fontem ipsos deducit: nempe quod Diuinitus electi sint & adoptati in filios. Præcipere quidem poterat vt gauderent se regegnos esse Dei Spiritus, vt nouè essent creaturæ in Christo, se in sp̄e salutis illuminatos esse, & sibi datā eius arthanis: sed principium vnde hæc omnia bona fluxerant, notare voluit gratuitam Dei electionē, ne quid sibi ascriberent. Materiam quidē laudandi Dei nobis suppediit quæ in nobis sentimus eius beneficia: sed æterna electio, quæ extra nos est, clarius demonstrat in mera Dei bonitate fundatā esse salutē nostrā. Porro metaphoricè dixit, Scripta esse suorū nomina in cælo, pro eo quod est, Censeri corā Deo filios & heredes, ac si catalogo descripti essent.

MATTH. XI.

MARC.

L V C. X.

25 *In illo tempore respondens Iesus dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & reuelasti ea paruulīs.*

26 *Certe Pater, sic fuit beneplacitum coram te*

27 *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo nouit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.*

28 *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos.*

9 *Tolle iugum meū super vos, & dicit te à me quod miis sum & humilis corde, & inuenietis requiē animabus vestris.*

20 *Iugum enim meum suauē est, & onus meum leuē.*

25 *Respondens Iesus.*) Quāquam Respondendi verbum Hebræis familiare est etiam vbi fit initium sermonis, ego tamen huic loco emphasim fuisse arbitror, quod scilicet Christus ex re præfenti occasionem ita loquendi sumpserit: idque melius confirmant Lucæ verba, quod Christus in illa hora exultauerit spiritu. vnde porro illa exultatio nisi quod Ecclesiam ex pusillis contemptis que hominibus collectam, non minùs charā & preciosam habet quàm si tota mūdi nobilitas ac dignitas in ea fulgeret? Ac plus vehementiæ habet oratio quæ ad Patrem dirigitur, quàm si cum discipulis loquutus foret. Quanquam certum est illorum quoque respectu & causa gratias egisse Patri, nequos offenderet et humilis & ignobilis Ecclesiæ forma. Semper enim splendorem querimus: & nihil videtur minus consentaneum quàm cæleste regnum Filij Dei, cuius gloria tam magnificè à Prophetis celebratur, ex vulgi facie & quiescentibus constare. Et sanè hoc admirabile Dei consilium est, quod quum totum orbem habeat in manu, peculiarem sibi populum ex contempti bili vulgo deligere malit quàm ex primoribus, qui sua excellentia Christi nomen melius ornarent. Sed hīc à superbo & nimis alto sensu retrahit discipulos suos Christus, ne vilem & obscurū Ecclesiæ statū despiciere audeant in quo sibi ipse placet ac gratulatur. Cæterum vt fortius curiositatem, quæ subinde obrepit humanis mentibus,

21 *In eadem hora exultauit spiritu Iesus, ac dixit, Confiteor tibi Pater, Domine cæli & terræ, quod abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulīs. sanè Pater, quoniam sic complacuit tibi coram te.*

22 *Omnia mihi tradita sunt à patre meo: & nemo scit quis sit Filius nisi Pater, & quis Pater nisi Filius, & cui voluerit Filius reuelare.*

compescat, seipsum attollit supra mundum, & arcanū Dei iudicia suspicit, vt in eorum admirationem secum alios simul trahat. Et certè quauis hæc Dei ordinatio à sensu nostro dissideat, nimis tamen furiosa est arrogantia nostræ cæcitas, quā eam reuerenter adoret Christus caput nostrū, si nos obstrepimus. Sed iam verba expendere conuenit. *Confiteor tibi Pater.* His verbis se in solo Patris decreto acquiescere testatur, quod ab humano sensu tan topere discrepat. subest enim tacita antithesis inter hanc laudem quam Patri ascribit, & malignas cõtercationes, vel proteruos etiam munitus intratus. Nunc videndum quā in te glorificet Patrem, quod à facile, totis orbis Dominus, paruulus & idiotas sapientibus præterierit, nam ad circumstantiam argumentum non parum habet ponderis quod Patrem vocat cæli & terræ Dominum: quia hoc modo declarat non aliunde quàm ex Dei arbitrio pendere discrimē, quod sapientes cæcutiunt, rudes & indocti capiunt Euangelij mysteria. Multi sunt alij similes loci, vbi ostendit Dominus gratis à se electos qui cunque ad salutem perueniunt, quum mundi sit opifex ac creator, & suæ sint omnes gentes. Quare duplex est vis huius particulae, quod non omnes parent Euangelio, non fieri Dei impotentia, cui promptum est omnes creaturas imperio suo subiicere. Secundò, quod alij accedunt ad fidem, alij stupidi & oblitinati manent, id fieri gratuita

eius electione: quia alios trahens aliis præteritis, solus inter homines discernit, quorum naturâ æqualis est conditio. Quod tamen paruulos eligit potius quam sapientes, in eo gloria suâ ratione habet. Nam, vt nimis cupide sese effert caro, si præterit acuti & docti homines, statim regnaret illa persuasio, fidem dexteritate hominum vel indultria vel doctrina acquiri. Quare nõ aliter conspicua, vt meretur, Dei misericordia esse potest quam tali habito delectu, vnde pateat nihil esse quicquid ex se afferunt homines. Ideo iure deiicitur humana sapientia, ne Diuinæ gratiæ laudẽ obsecret. Quæritur tamen quos sapientes & quos paruulos vocet Christus. experientia. n. palam docet nec omnes idiotas & rudes illuminari ad fidem, nec omnes prudentes vel iteratos relinquere in sua cæcitate. Ideo prudentes & sapientes definiunt qui diabolico saltu inflati, Christum esse sublimi loquentem audire non sustinent. Atqui non hoc quidẽ perpetuum est, reprobari à Deo qui sibi placent plusquã oportet, docemur Pauli exemplo, cuius ferocia Christi domuit. Quod si ad rude vulgus descendimus, sicut virulenta apparet maioris partis malicia, sic promiscuè videmus cum proceribus & magnis suo exitio relinquere. Fateor quidem incredulos omnes peruersa sui fiducia turgere, siue sapientia, siue probitatis fama, siue honores, siue diuitiæ illis animos faciant: ego tamen Christum hic simpliciter & sine vitij notione omnes cõprehendere arbitror qui ingenio & doctrina pollent: sicuti rursus virtutis loco non ponit, aliquem paruulum esse. Nam etsi humilium magister est Christus, hocque primũ est fidei rudimentum, Nequis sibi sapiat: non tamen hic de voluntaria paruitate agitur: sed Christus gratiam Patris hac ratione amplificat, quod vsque ad infimas sordes descendere non grauetur, vt extorcere pauperes erigat. Sed hic emergit quæstio, Quam prudentia, Dei sit donum, qui conueniat eã nobis esse obstaculo ne cernamus Dei lucem quæ in Euangelio affulget. Tenendũ quidem est memoria quod iam dixi, vitari ab incredulis quicquid illis datum est prudentiæ: acideo præclara ingenia sæpe impediri quod se ad docilitatem submittere nequeunt. Sed quantum ad præsentem locum spectat, respondeo, Quam prudentibus nihil obicit sua perspicacia, posse tamen Euangelij luce priuari. Nam quum eadem vel par sit omnium conditio, cur non suo arbitrio assument Deus hos vel illos? Cur autem sapientes ac magnos posthabeat, primã ad Corinth. primo cap. d. 27. docet Paulus, quod scilicet infirma & stulta mundi elegerit Deus vt gloriam carnis cõfunderet. Cæterum inde etiam colligimus, non esse generalẽ Christi sermonẽ, vbi dicit, A sapientibus abscondi Euangelij mysteria. Nã si ex quinque sapientibus quatuor Euangelium respuunt, vnus am, lectitur, ex totidem idiotis duo vel tres fiunt Christi discipuli, impletur hæc sententia: quod etiam confirmat ille Pauli locus quem nuper citauit: quia non omnes sapientes & nobiles & potentes exterminat à regno Dei, sed tantum admonet non multos esse. iam soluta est quæstio, quod hic non damnetur prudentia, quatenus Dei conuincit, sed tantum pronunciet Christus ad fidem obtinendam nullius esse momenti, sicuti rursus infirmam non commendat quasi homines conciliat Deus: sed eius misericordie obstare negat quõ minus rudes & crassos homines caelesti

sapientia illustret. Nunc dicendum restat quid sit Reuelare & Abscondere. De externa prædicatione Christũ non loqui, inde certò colligitur, quod promiscuè se omnibus doctorem obtulit, & idẽ dedit Apostolis suis madata. Quare sensus est, neminem proprio acumine, sed arcana tantum Spiritus illuminatione fidem consequi.

26 *Certe Pater.*) Hęc clausula aniam præcidit inquirendæ lasciuia: quæ subinde nos titillat. Nihil enim difficilius à nobis Deus extorquet, quã vt eius voluntas nobis sit pro summa ratione & iustitia. Sæpe inculcat, sua iudicia profundã esse abyssum: nos tamen in illam altitudinem præcipiti impetu irrumpimus: & si quid non aridet, fremimus cõtra ipsum vel obmurmuramus: multum etiam in apertas blasphemias profluunt. Atqui Dominus hanc nobis regulã præscribit, vt quod placuit Deo, rectum esse statuamus. Hoc demum est sobrie sapere, vnum Dei beneplacitum pro mille rationibus amplecti. Poterat certè Christus discriminis causam, si quæ essent, in medium proferre: sed Dei beneplacito contentus, non ultra vestigat cur paruulos ad salutem potius quam alios vocet, regnumque sum constituit ex obsecro grege. Vnde apparet in Christũ furere, qui dũ audiunt Dei arbitrio gratis eligi alios, & alios reprobari, tumultuantur: quia illis molestum est Deo cedere.

27 *Omnia mihi tradita.*) Malè hanc sententiã cum proxima contexunt interpretes qui tantum huc spectare putant vt maiorẽ fiducia discipulos confirmet Christus ad prædicandum Euangelium. Ego verò alia de causa & in alium finem Christũ ita loquutum existimo. Sicuti enim prius asseruit Ecclesiã ex arcano gratuito electionis Dei fonte prodire: ita nũc quomodo ad homines perueniat salutis gratia, ostendit. Multi. n. quum audiunt non alios vitæ aeternæ hæredes esse nisi quos ante mundum conditum elegit Deus, anxie inquireunt vnde certi esse possint de arcano Dei consilio. Ita se in labyrinthum proiciunt, cuius nullum reperiunt exitum. Christus autem rectã ad se venire iubet vt inde petatur salutis certitudo. Sensus est igitur, patefactam nobis in ipso Christo vitam esse, idẽque neminem fore eius participem nisi qui per sanam fidem ingreditur. Vide mus nunc vt fidem coniungat cum aeterna Dei prædestinatione, quas stulti homines peruersè velut contrarias inter se committunt. Etsi enim salus nostra apud Deum semper abscondita fuit: Christus tamen canalis est per quem ad nos defluit, & fide à nobis recipitur, vt in cordibus nostris firma & rata sit. Quare à Christo defletere fas non est, nisi salutem nobis exposita repudiare libeat. *Nemo nouit filium.* Hoc idẽ dicit ne sua maiestas perperam aestimetur ex hominum iudicio. Sensus ergo est, vt sciamus qualis sit Christus, standũ esse testimonio Patris qui solus verè nobis, & probè indicare potest quid in ipsum contulerit. Et certum fingendo qualem mens nostra suo modulo cõcipit, magna virtutis suæ parte spoliamus: idẽ nõ ritè nisi ex Patris voce cognoscitur. Quamquã sola vox nõ sufficeret absque Spiritus directione: altior. n. & magis recondita est Christi virtus, quam vt ad eã penetrarent homines donec à Patre illuminati fuerint. Ideo intellige Patrem non sibi cognoscere, sed nobis, vt eũ nobis reuelat. Videtur tamẽ nõ plena esse oratio, quia duo membra inter se nõ respondent. De Fi

Prædicatione externa. Interna.

lio dicitur, quod nemo præter ipsum cognoscat Patrem & cui voluerit reuelare de Patre hoc solū quod Filium solum cognoscat: reuelationis nulla fit mentio. Respondeo superuacuum fuisse repeti quod iam dixerat. quid enim continet superior gratiarum actio, nisi quod pater Filium patefecit quibus visum est? Quod ergo nunc dicitur ab ipso solo Filio cognosci, velut cause reddidit esse: poterat enim hæc cogitatio subire. Quid opus esset Filium à Patre manifestari, qui palam se visendum exhibuerat? Nunc tenemus qua occasione dictum sit, Filium à solo Patre cognosci. Superest nunc posterius membrum. Quod nullus Patrem cognoscat nisi Filius. Porro hæc cognitio diuersa est à priore: neque enim Patrem cognoscere Filius dicitur quia Spiritu suo eum manifestet: sed quia quatenus viua est eius imago, eum quodā modo exhibet visibilem in sua persona. Interum Spiritum non excludo, sed reuelationem de qua nunc agitur, refero ad notitiæ modum: ita optimè coheret sermonis contextus. confirmat enim Christus quod prius dixit, Omnia sibi tradita esse à Patre, & sciamus in ipso habitare & Deitatis plenitudinem. Huc summa redit, Patris donum esse quod cognoscitur Filius, quia Spiritu suo nobis mentis oculos aperit, quibus certamus Christi gloriam: quæ alioqui nobis esset abscondita: Patrem verò qui lucem habitat inaccessibilem, & in se incomprehensibilis est, à Filio nobis manifestari, qui viua est eius imago, & ubi frustra quaeratur.

28 *Venite ad me omnes.* iam benignè ad se inuitat quos sibi idoneos fore discipulos agnoscit. Quoniam enim omnibus Patrem manifestare paratus sit, bona tamen pars accedere ideo negligit quia necessitatis suæ sensu non tangitur. Christum non curant hypercritæ: quia ebrii propria iustitia, gratiam eius non esuriunt nec sitiunt. Qui mundo sunt addicti, caelestem vitam pro nihilo ducunt. Frustra ergo vtrofque illos ad se Christus vocaret: ideo se ad miseros & afflictos conuertit. Porro Laborantes vocat qui sub onere gemunt: nec generaliter quoslibet intelligit tristitia & ærânis oppressos, sed qui peccatis suis confusi, & iræ Dei metu percussi, tanto oneri succumbunt. Variis quidem modis electos suos humiliat Deus: sed quia plerique miseris grauati nihilominus contumaces & indomiti manent: laborantes & oneratos intelligit Christus qui mortis æternæ reatu conscientias afflictas habent, & ita suis malis intus vrgentur vt deficient: nam hic defectus nos ad recipiendam eius gratiam idoneos reddit. Perinde verò est ac si dixisset, ideo suam gratiam à maiori parte contemni quia pauci inopiam suam sentiant: interea non esse cur illorum superbia vel stupor afflictas animas retardet quæ ad remedium suspirant. Quare sinamus valere eos omnes qui Satana præligitis fascinati, vel sibi persuadent iustitiam se habere extra Christum: vel se in hoc mundo beatos imaginantur. Nos ad Christum appetendum mala nostra impellant. Et quia non alios Christus admittit in fruitionem quietis suæ nisi qui sub onere fatigati, discamus nullum esse magis pestiferum venenum quàm fœcordiam illam

quam in nobis generat vel terræ fœlicitatis vel iustitiæ & virtutis falsæ & fallax opinio: ideo se quilibet nostrum assidue expergefaciat, ac primò in excutiendis mundi deliciis sedulus sit: deinde omni peruersa fiducia se euacuet. Cæterum quantum hæc ad recipiendam Christi gratiam præparatio profus exanimat homines, notandum tamen est Spiritus sancti donum esse, quia iniuium penitentia est, ad quam nullus proprio Marte aspirat. Nec sanè voluit Christus quid ex se possit homo docere, sed tantum qualiter affectos esse oporteat qui ad ipsum veniunt. Qui onus & laborè restingunt ad legales ceremonias, nimis extenuat Christi sententiam. Fateor quidem intolerabile fuisse onus Legis, & quod animas obrueret: atqui memoria tenendum est quod dixi, Christum omnibus afflictis manum porrigere, vt discrimen statuatur inter discipulos & Euangelij contemptores. Notanda autem est generalis particulari deo enim sine exceptione complexus est Christus quicumque laborant & onerati sunt, ne quis praua dubitatione viam sibi præcludat. Et tamen omnes illi numero pauci sunt: qui ex innumera penitentium turba pauci se perire sentiunt. Refocillatio quam promittit, in gratuita peccatorum remissione sita est, quæ sola nos tranquillat.

29 *Tolle iugum meum.* Quia multos videmus abuti Christi gratia dum illam ad carnis indulgentiam conuertunt: ideo Christus postquam conscientias miserè laborantibus lætam quietem promittit, simul admonet hac lege se esse liberatorem vt iugum suum suscipiant: ac si diceret, Se non ideo absolueret à peccatis, vt qui Deum propitium habent, inde licentiam arripiant peccandi: sed vt eius gratia erecti, simul iugum suscipiant, ac liberi secundum spiritum cõstringant carnis suæ lasciuiam. Atque hinc colligitur illius quietis definitio de qua loquutus erat: nempe quod Christi discipulos in minimè eximat à militia crucis, vt suauiter deliciantur, sed exerceat sub disciplina onere, & sub iugo contineat. *Dyscite à me.* Falluntur, meo iudicio, qui putant Christum de sua mansuetudine hic testari, ne discipuli (vt solet accessus potentum esse formidabilis) propter Diuinam eius gloriam ab ipso refugiant. Potius enim, quia propter carnis contumaciam iugum eius tanquam asperum & difficile refugimus, nos ad imitationem sui format. Paulò post dicit iugum suum esse suauem: sed vnde fiet vt libenter & placidè colulum quilibet submitrat, nisi vbi mansuetudinem indutus, Christo conformis erit? Hunc porro verborum esse sensum constat: quia Christus discipulos hortatus ad iugum suum ferendum, ne eos terreat difficultas, continuo post addit: *Dyscite à me:* significans non fore molestum nobis illud iugum vbi suo exemplo ad mansuetudinem & humilitatem assuefacti erimus. Eodem etiam pertinet quod addit, *Inuenietis requiem.* Quamdiu enim recalcitrat caro, tumultuamur & qui iugum Christi recusantes aliter Deum placare conantur, frustra se fatigant & macerant. Qualiter videmus Papias miserè seipsum exerceare, & diram tyrannidem sub qua torquentur, tacitos ferre, ne subcant Christi iugum.

MATTH. XII.

MARC. II.

LVC. VI.

1 In illo tempore ibat Iesus Sabbathis per segetes: discipuli verò il-

23 Et accidit vt transiret Sabbathis per segetes, &

1 Accidit autem vt in Sabbatho secundoprmo tran-

lius esuriebant, & cœperunt vellere spicas, & comedere.

2 At Pharisei quum vidissent, dixerunt illi, Ecce discipuli tui faciunt quod non licet facere in Sabbatho.

3 Ille vero dixit eis, Non legistis quid fecerit Dauid quum esuriret ipse & qui cum illo erant?

4 Quomodo ingressus sit in domum Dei, & panes propositionis ediderit, quos ipsi non licebat edere, nec ijs qui cum eo erant, nisi Sacerdotibus solis?

5 Aut non legistis in Lege quod Sabbathis Sacerdotes in templo Sabbathum profanant, & crimine vacant?

6 Dico autem vobis quod templo maior est in hoc loco.

7 Quod si sciretis quid sit, Misericordiam volo, & non sacrificium: nequaquam condemnassetis innocentes.

8 Nam dominus est & Sabbathi Filius hominis.

cœperunt discipuli eius inter sires per sata: ac vellebant discipuli eius spicas, & debantque com-
viam vellere spicas.

24 Et Pharisei dicebant fricantes manibus ei, Ecce cur faciunt Sabbathis quod non licet?

25 Et ipse ait illis, Nunquid legistis quid fecerit Dauid, quum opus haberet, & esuriret ipse, & qui cum eo erant?

26 Quomodo ingressus esurisset ipse & qui cum eo sit in domum Dei sub Abiathar principe Sacerdotum, & panes propositionis comedimus sumpsit, ediditque, ac dedit Sacerdotibus, & dedit etiam ijs qui secum erant?

27 Et dicebat illis, Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter Sabbathum.

28 Itaque dominus est Filius hominis etiam Sabbathi.

2 Quidam autem Phariseorum dicebant illis, Quid faciatis quod non licet facere Sabbathis?

3 Et respondens Iesus ad eos dicit, Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid, quum intravit in domum Dei, & panes propositionis sumpsit, ediditque, ac dedit etiam ijs qui secum erant, quos non licet edere nisi tantum Sacerdotibus.

4 Et dixit illis, Dominus est Filius hominis etiam Sabbathi.

1 *Ihu Iesus Sabbathis.*) In hac historia Evangelistis propositum fuit ostendere partim quam malignū fuerit ingenium Phariseis: partim quam superstitiosē rebus externis & minutis addicti fuerint, totam in illis sanctitatem profusus locarent. Discipulos, n. Christi accusant quod urgente inedia in itinere Sabbatho vellant spicas: quasi ita Sabbathum violaret. Sancta quidem res erat Sabbathi observatio, sed non qualem illi fingebant, vt vix digitum, nisi trepida conscientia, mouere liceret. Hypocritis ergo tam scrupulosos in rebus leuiculis ipsos reddidit: quum sibi in crasis superstitionibus parcerent: sicuti alibi Christus exprobrat, quod mentem & anethum decimem, contemnant verò quæ præcipua sunt Legis. Atq; hic hypocritis perpetuus mos est vt licentiam captantes in rebus maximis, sedulo cæremoniis intenti sint. Hinc etiam fit vt rigidius externos ritus seruari flagitent, qui erga Deum carnali tantum cultu defungi volunt. Sed malevolentia potius & liuor quam superstitio eos impulit ad hanc reprehensionem: quia in alios nō adeo inrosi fuissent. Vile autem nobis est tenere qualiter affecti fuerint, ne quem perturbet quod ipsos doctores Christus tam inoffensos sibi habuit.

1 *Luc. Sabbatho secundoprimo.*) Minimè dubium est quin hoc Sabbathum pertinuerit ad vnum aliquem ex diebus festis quos semel quotannis celebrari Lex iubebat: ideo putarunt quidam continuas fuisse bidui ferias: sed quia post Babylonicum exilium sic Iudæi dies festos distribuunt vt semper vnus esset dies intermedius, inde refutat illa opinio. Probabilis loquuntur qui dicunt vltimum fuisse solennitatis diem qui æquē celebris erat ac primus. Quanquam mihi magis aridet eorum sententia qui secundam anni festiuitatem intelligunt: & nomen optimè congruit, Sabbathum vocari secundoprimum, quod ex præ-

cipuis illis & anniuersariis ordine temporis secundum erat. Primum verò erat Pascha, ideo probabile est tunc fuisse primitias.

24 *Marc. Cur faciunt Sabbathis.*) Non reprehendunt Pharisei discipulos Christi quod ex alio no agio vellant spicas, sed quod Sabbathum violent. Quali verò in hunc finem ordinatum fuerit vt pereant famelicti homines potius quam inediam suam subleuent. Atqui hæc tantum fuit Sabbathi ratio, vt populus se Deo sanctificas, ad verū spirituale cultu se exerceret: deinde vt solutus ab omnibus terrenis negotiis, sacros conuentus liberius ageret. Quare legitima observatio ad scopum illum referri debebat, quia ex mente Legislatoris perenda est interpretatio Legis. Sed hinc apparet quam maligna sit & implacabilis superstitio: præsertim vero quam fastuosè & crudeliter insultent hypocritæ vbi ambitio & personæ odium concurrent: non enim sola factæ sanctimonie affectatio, quemadmodum dixi, Phariseos tam austeros & rigidos fecit: sed quum ex professo cuperent omnia Christi dicta & facta arrodere, fieri non potuit quin traherent in malam partem in quibus nihil erat vitij, quemadmodum sinistri interpretes solent. Quod Marthæ & Marcus obiectum fuisse crimen Domino, referunt, Lucas autem discipulis, in eo nihil est dissidij. probabile enim est ita vexatos fuisse discipulos, vt accusatio in magistrum ipsum stringeretur. Fieri etiam potuit vt à discipulis initio facto, tandem ad Christum disceptatio peruenerit: & Pharisei malitia sua perciti, culpam illi imputauerint quod discipulos suos tacitus sinebat Sabbathum transgredi.

3 *Matth. Non legistis quid fecerit Dauid.*) Quinque argumentis refutatur à Christo eorum calumnia. Primo suos discipulos ex templo Davidis excusat, Dauid enim Saulis iracundiam fugiēs quò
viaticum

viaticū peteret à sacerdote Achimelech, nec sup-
 peteret vulgaris cibis, obtinuit vt sacri panes libi
 darentur. Si necessitas Dauidē absoluit, eadem rati-
 o in alijs valeat oportet. Vnde sequitur non v. o-
 lant cæremonias Legis, in modo ne pietas laedatur.
 Sumit autem Christus pro confesso culpa vacante
 Dauidem: quia laudatur sacerdos Spiritus sancti
 elogio qui sacros panes sanare illi permisit. Quū
 dicit non licuisse nisi sacerdotib. solis edere pa-
 nes illos: intelligimus iure communis: nam si quid
 præter fas tentasset Dauid, frustra eius exemplum
 prætereret Christus, sed quod verum erat in cer-
 tum finem, necessitas licitum fecit.

5 *Sabbathis Sacerdotes.*) Secundum argumen-
 tum quo probat Christus Sabbathi violationē, de
 qua conquesti erant Pharisei carere omni culpa:
 quia Sabbathis licet immolare victimas, circuncide-
 dere infantes, & alia peragere quæcumque ad Dei
 cultum spectant. Vnde sequitur pietatis officia in-
 ter se minimè pugnant. Quòd si templum manua-
 rios labores in sacrificiis & toto externo cultu sã-
 ctificat, præstantior est veri & spiritualis templi
 sanctitas, vt suos cultores omni vitio purget dum
 officijs pietatis incumbit. Porro in hanc operam
 intenti erant discipuli vt animas per Euangelium
 consecratis offerrent Deo. Hoc argumentum solus
 Mathæus attingit. Nam quòd dicit Sabbathum
 profanari à Sacerdotibus, impropria est locutio,
 in qua se Christus auditoribus accommodat, non
 enim quum Lex homines à suis operib. abstinere
 iubet, sacris operari verat: sed quòd rudib. in spe-
 ciem videri posset, Christus verum esse concedit,
 satis habens quòd labores templi Deum non of-
 fendant.

7 *Quòd secretis.*) Hoc quoq; tertium argu-
 mentum solus Mathæus commemorat: perstrin-
 git autem Christus Phariseos, quia non reputent
 quorsum mandata sint, & in quem finem spectent
 cæremoniaz. Et quidem fuit hoc omnibus ferè se-
 culis commune vitium. ideo Propheta Oseas a-
 tatis suæ homines obiurgat, quòd cæremoniis addi-
 ctis, charitatis officia pro nihilo ducit. Atqui Deus
 reclamatione, se pluris facere misericordiam quàm sa-
 crificia: sub voce Misericordiæ, charitatis officia
 per synecdochen designans, sicuti externum Legi-
 sentium sub Sacrificiis complectitur. Eandem
 sententiam Christus ad suum tempus accommodat,
 & Phariseos accusat quòd perperam in alie-
 num sensum Legem Dei torqueat: quòd secunda
 tabula posthabita toti cæremoniis affixi sint. Quæ
 ritur tamen cur se Deus sacrificia morari neget,

quorum obseruationem seuerè in Lege manda-
 bat. Solutio in promptu est, ritus externos per se
 nihil habere momenti, neque etiam exigi a Deo,
 sed quatenus in suum finē diriguntur. Deinde nõ
 simpliciter illos repudiat Deus, sed charitatis o-
 peribus comparans, in minoris in pretio quàm hæc
 apud se haberi docet. Nec obstat quòd in perfec-
 tione iustitiæ summum gradū obtinet Dei cul-
 tus: deinde secundo loco accedunt quæ præstan-
 tur hominib. officia. Esti enim pietas merito cha-
 ritate pretiosior censetur, quanto scilicet supra
 homines Deus excellit: quia tamen fideles mu-
 tuam inter se iustitiam colendo, se Deum colere
 seruo testatur: non sine causa hypocritas illuc re-
 uocat Deus, qui pietatē simulant externis signis,
 eamque operose in folo carnali cultu hærentes,
 peruertunt. Porro ex Prophetæ testimonio Chri-
 stus infantes esse suos discipulos merito colligit:
 quia Deus legalibus rudimentis populum suum
 exercens, minime volebat fame necare miseros
 homines.

8 *Nam dominus est.*) Quidam sententiam hanc
 cum superiori e illa contexunt, quòd adesset maior
 templa: ego tamen diuersos esse arbitror. prius eni-
 nim Christus ad templum alludens, Legis trans-
 gressionem esse negabat quicquid cum sua sancti-
 tate coniunctum foret. Hic autem potestatem sibi
 datam esse dicit vt à necessitate colendi Sabbathi
 suos liberet: Filius inquit hominis pro suo impe-
 rio, Sabbathū sicut alias cæremonias legales mo-
 derari potest. Et certè extra Christum misera est
 Legis seruitus, à qua solus ipse absoluit quos do-
 nat libero adoptionis Spiritu.

27 *Marc. Sabbathum propter hominem.*) Quintum
 hoc argumentum à solo Marco refertur. Sum-
 ma autem est, perperam facere qui Sabbathum in
 hominis exitium conuertunt quod eius causa
 Deus instituit. Videbant Pharisei in sancto ope-
 re occupatos Christi discipulos, videbant itineris
 labore confectos, simul inedia premi: interim suc-
 censerent quòd famelici paucis tritici granis suste-
 tent defessum corpus. Annon hoc modo inscitè
 peruertitur Dei consilium, si cum hominum no-
 xa exigitur Sabbathi obseruantia quam prodesse
 voluit? Cæterum falluntur, meo iudicio, qui Sab-
 bathum hinc penitus abrogatum esse putant: quum
 simpliciter doceat Christus quisnam sit rectus il-
 lius vsus. Nam etsi paulo antè asseruit Sabbathi se
 quoque esse dominum: nondum tamen aduenc-
 rat maturum abrogationis tempus, quia velum
 templi nondum scissum erat.

MATTH. II.

MARC. III.

LVC. VI.

9 *Ac progressus illinc ve-
 nit in synagogam illorum.*

10 *Et ecce homo erat ma-
 num habens aridam, & inter-
 rogabant illum, dicentes, Licetne
 Sabbathis curare? vt accusarent
 eum.*

11 *At ille dixit eis, Quis
 erit ex vobis homo qui habebit
 onem vnam, & si ea incidit*

1 *Et introiit iterum in
 synagogam, & ibi erat homo*

2 *Et obseruabant eum an
 Sabbathis sanaturus esset il-
 lum, vt accusarent eum.*

3 *Et ait homini habenti
 manum arefactam, Surge in
 medium.*

6 *Factum est autem & in alio
 Sabbatho vt intraret in synagogā,
 ac doceret, & erat ibi homo cuius
 manus dextera erat arida.*

7 *Obseruabant autem eum Scri-
 bæ ac Pharisei an in Sabbatho sana-
 turus esset, vt inuenirent vnde ac-
 cusarent eum.*

8 *Ipse verò sciebat cogitationes
 eorum: & ait homini qui ha-*

Sabbatho in foueam, nonne apprehendet eam, & eriget?

12 *Quanto igitur præstantior est homo one? Licet igitur Sabbathis benefacere.*

13. *Tunc dicit homini: Extende manum tuam. Is vero extendit, ac restituta est sanitati sicut altera.*

4 *Et dicit illis, Vtrumlibet Sabbathis benefacere an malefacere? animam seruare an occidere? at illi tacebant.*

5 *Et quum circumspexisset illos cum iracundia, condolebens super cæcitate cordis illorum, dicit homini, Extende manum tuam, & extendit, & restituta est sanitati manui eius ut altera.*

bibi manum aridam, Surge, & sta in

9 *Sic igitur ad illos Iesus, Interrogabo vos, vtrum licet Sabbathis benefacere an malefacere, animam seruare an perdere?*

10 *Et circumspexit omnibus illis, dixit homini, Extende manum tuam. Ille autem fecit: & restituta est manus eius sana sicut altera.*

9 *Ac progressus illinc.*) Idem est huius historiae scopus qui proxima: nempe Scribas malitiosè in hoc fuisse intètos vt in calumniis raperent quicquid fiebat à Christo, ideòque non esse mirum si implacabiles eius hostes fuerint, quorum animi sic prauitate infecti erant. Interea videmus hoc hypocritis solenne esse, vmbatrilè tantum Legis iustitiam sectari: & quemadmodum vulgò loquuntur, magis insistere in forma quàm in substantia. Primum ergo hinc discamus, puras mentes & omni maligno affectu vacuas afferre, vbi ferendū est de re aliqua iudicium. Nam si odium, vel fastus vel tale aliquid in nobis dominetur, non hominibus tantum crimis iniurijs, sed cura Dei ipsius contumelia lucem vertemus in tenebras. Nemo à malitia integer negasset Diuinum esse opus quod damnare isti boni doctores non dubitant. vnde tantus furor, nisi quoddam omnes eorum sensus occupat impium Christi odium, vt in pleno solis fulgore cæcutiant? Monemur etiam ne caremoniis tribuendo plusquam par est, quæ longè pluris sunt coram Deo, & quæ præcipua Legis Christus alibi vocat, effluere sinamus. Nam quæ nostra est ad externos ritus propensio, nunquam hac in parte tenebimus modum nisi subinde in memoriam recurrat quicquid de cultu Dei præcipitur, primò spirituale esse, deinde ad regulam quæ hic à Christo præscribitur, debere exigi.

Matth. 13.
c. 23.

10 *Interrogabant illum dicentes.*) Marcus & Lucas tantum dicunt obseruasse quid facturus esset Dominus: Matthæus clariùs exprimit, verbis quoque fuisse læsesitum. Probabile autem est sanatos ante Sabbathis fuisse alios quospiam. Hinc igitur occasione sumpta interrogant, sibi licere putet quod egerat, denuò repetere. Atqui expendere ipsos decebat, Diuinum an humanum opus esset, solo tactu aut verbo vegetare manū aridam. Deus enim Sabbathū instituens, legè sibi non imposuit, vel aliqua seruitute se obstrinxit quin Sabbathis, prout visum est, sicut aliis diebus operetur. Nimiq; igitur amentia fuit, quæstionem hanc mouendo, cogere in ordinem Deum ipsum, & liberum eius operibus cursum prædicere.

11 *Quis erit ex vobis homo qui.*) Iterum ostendit Christus quænam sit vera Sabbathi obseruatio: ac simul eos calumniæ arguit, quod in se vno carpant vilitatem inter omnes morem. Nam si cuius ouis cecidisset in foueam, nemo inde extrahi prohibebat: quanto autem homo plurius est pecude, tanto magis eum iuuare licet. Constat

igitur, si quis fratrum necessitati succurreret, præceptam à Domino quietam intemè violasse. Hæc similitudo apud Marcum & Lucam non habetur: tantum dicunt seiscitatum esse Christum, Liceatne benefacere Sabbathis an malefacere. Nam qui vitam hominis perdit, maleficijs reus est: ab homicida autem parum differi qui laboranti opem ferre non curat. Perstringit ergo eos Christus quod prætextu sanctæ quietis, ad malè agendum cogere vellent: quia non tantum delinquit, sicut dictum est, qui aliquid contra Legem designat, sed etiam qui officium suum negligit. Hinc etiam perspicimus non iisdem semper rationibus vsu esse Christum, vt calumniam hanc depelleret: quia hic de sua Diuinitate non disputat, quemadmodum apud Iohannem. nec vero operapretium fuit, quum hæc vna defensio abundè Pharisæos refelleret, nihil scilicet ininus esse consentaneum quàm Sabbathi transgressorem cenferi qui Deum imitaretur.

8 *Luc. Ipse vero sciebat.*) Si verum dicit Matthæus, palam sermone suo prodiderant quid haberent in animo. Non ergo tacitæ eorum cogitationi, sed apertis verbis respondit Christus. Sed vtrūque stare potest, quod palam loquuti sint, & de secreto eorum affectu iudicauerit Christus: neque enim profitebantur quod captarent, sicut & Matthæus ipse exprimit, captosam fuisse illorum interrogationem: ideo nihil aliud intelligi Lucas quàm notas Christo insidias fuisse, licet verbis aliud obtenderent. Marcus addit Christum intuitum esse eos cum iracundia: merito enim tam impie contumaciæ irasci debuit. Atque vt sciamus iustam & sanctam iram fuisse, inde ortam esse dicit quod super cæcitate cordis eorum cõdolesceret. Primum ergo tristis est Christus quod homines in Legge Dei excitati tam crasse cæcutiant. Sed quia eos excecabat malitia, simul cum dolore iracundiam concipit. Hæc vera est zeli moderatio, quum de hominum impiorum exitio sumus anxij, & contra impietatem exandescimus. Quemadmodum autem hic locus testatur Christum ab humanis passionibus fuisse immunem: ita hinc colligimus passionibus ipsas per se non esse vitiosas, modo absit intemperies. Nos quia propter corrupti naturam modum non tenemus, nunquam sine peccato irascimur, etiã iustas ob causas: Christi alia fuit ratio, in quo nõ solum viguit naturæ integritas, sed absolutè iustitiæ exemplar enituit. Perèdus ergo nobis est è cælo Dei Spiritus qui excessus nostros corrigat.

MATTH. XII.

MARC. III.

LVC. VI.

14 Porro Pharisei egressi cæperunt consilium aduersus eum quomodo ipsum perderent.

15 At Iesus hoc cognito, secessit illinc: sequutaque sunt eum turba multe, & sanauit eos omnes.

16 Et interminatus est illis ne se facerent manifestum.

17 Vt compleretur quod dictum erat per Esaiam Prophetam, qui ait,

18 Ecce seruus meus quem elegi, dilectus meus, in quo sibi bene complacuit anima mea: ponam Spiritum meum super illum, & iudicium Gentibus annuntiabit.

19 Non contendet, neque clamabit, neque audiet quisquam in uocem eius.

20 Arundinem quassatum non confringet, & lunum fumigans non extinguet: donec eiciat ad uictoriam iudicium.

21 Et in nomine illius Gentes sperabunt.

14 Porro Pharisei.) En quàm pertinax furor reprobos ad resitendum Deo impellat. Nam conuicti, suam uirulentiam magis ac magis profundunt. Hoc certe detestabile monstrum est, quod primarij Legis doctores, qui gubernacula Ecclesiæ tenebant, latronum initar per cædes grassantur. Sed ita accidere necesse est quoties huc prorupit hominum malitia, ut extinctum cupiant quicquid aduersum est eorum libidini, quantum ex Deo sit. Quòd fuga elabitur Christus, timori imputandum non est. Neque enim animo melior factus est temporis successu: sed eadem Spiritus fortitudine dum fugit, præditus erat, quia se postea vitro ad mortem obtulit. Atque hæc pars exinanitionis eius fuit, quam ad Philipp. cap. 2. a. 7. laudat Paulus, quòd quum miraculo in promptu haberet vitam suam tueri, fugiendo infirmitatem nostram subire maluit. Porro non alia de causa mori distulit, quàm quia nondum opportunum tempus, & à Patre deceret uenerat. Interea perspicuum est cælesti potius uirtute seruatum fuisse quàm fuga: neque. hostibus difficile erat in eum secessum, quò se cõtulit, penetrare: nec se in tenebras abdedit magni comitatum secum trahens, & miraculis nobilitans locum istum: sed tantum ab eorum conspectu se subduxit ne rabiem acueret. Marcus addit cõsiliu eum captasse cum Herodianis, quos tamen pessimè oderant. Nam quum uideri uellent publicæ libertatis custodes ac vindices, necesse erat ut capitale dissidium ex professo cum Tyranni ministris exercerent: præualet tamen furiosum Christi odium ut non modò cū alijs conspirent, sed familiariter se insinuent in eorū gratiam à quorum congressu alijs abhorrent. Nam quum impietas huc illuc homines raptando, in diuersas partes agat, vno tamen consensu eos in certamen cum Deo cõmittit. Ita nullæ inimicitia obstant quominus manum porrigant alijs alijs ad oppugnandam Dei ueritatem.

16 Et interminatus est.) Aliud quiddam magis scellum ponit Marcus, quòd spiritus immundos compulserit qui clamabant ipsum esse Filium

6 Egressi uerò Pharisei, statim ueniam cum Herodianis consilium inibant aduersus eum ut illum perderent.

7 Iesus autem cum discipulis suis secessit ad mare: & ingens multitudo à Galilæa sequuta est eum, & ab Iudæa,

8 Et ab Hierosolymis, & ab Iudæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum habitabant, ac Sidonem, hominum multitudo magna: qui quum audissent quæ faciebat, uenerunt ad eum.

9 Et iussit discipulis suis ut nauicula sibi deseruiret propter turbam ne ipsum premerent.

10 Multos enim sanauerat, ita ut irruerent in eum, quos illum tangerent quot quot affligebantur.

11 Et spiritus immundi quum illum uiderent, procidebant ei, & clamabant, dicentes, Tu es Filius Dei.

12 Et uehementer interminabatur eis ne se manifestum facerent.

Dei. Causam uerò alibi ostendimus cur eiusmodi testes non admiserit. Neque tamen dubium est quin diuinitus extorta fuerit diabolis hæc confessio. sed postquam ostendit Christus imperio suo esse subiectos, meritò simul à testimonio depulsi. Sed latius patet quod dicit Matthæus: nepe quod Christus signorum, quæ eadebat, famam spargi uoluerit: non quòd eam penitus suppressim uellet, quem admodum alibi admonuimus: sed ut acta radices, maturum deinde uberem fructum proferret. Scimus enim Christum non iussisse in miraculis, sed hunc habuisse propositum finem ut se Dei Filium probaret, ac datum mundo Redemptorem. Sed paulatim in lucem prodiit, ac per certos gradus: nec aliter patefactus est qualis erat quàm terebat ordinatum à Patre tempus. Notare tamen operæ pretium est, dum maximè conatur impij Dei gloriam obruere, ad eum non consequi quod sperant, ut Deus retrorsum potius agat peruersa eorum studia. Quia enim loci celebritate cessarit Christus, in ipsis tamen latebris non desinit fulgere eius gloria, imò in iustum suum splendorem magnificè erumpit.

17 Vt impleretur quod dictum est.) Non intelligit Matthæus in eo prorsus completum fuisse uaticinium, quòd Christus rumores de sua uirtute cum magno strepitu uulgari prohibuit: sed hæc quoque in parte editum fuisse eius mansuetudinis specimen, quæ apud Iesaiam in persona Messie depingitur. Virtutes illæ quas inter paucos editas magnificè iactari noluit Christus, cælum & terram concutere poterant. Ergo non uulgari documento ostendit quàm procul ab esset ab ostentatione & pompa mundi. Utile tamen est propius excutere Matthæi consilium: hæc enim circumstantia monstrare uoluit, non ideo minoris æstimandam esse Diuinitatis Christi gloriam quòd sub infirmitatis specie apparuit. Et certè in eundem scopum direxit Spiritus sanctus oculos Prophetæ. Nam ut caro semper externum splendorem appetit, ne illum in Melsia quærenter fideles, testatus est Spiritus Dei, prorsus dissimilè fore ter-

renis Regibus, qui vt sibi admirationē concilient, quocunque veniant magnos concitant clamores, vrbes & oppida tumultu implent. Nunc perspicimus quā aptē Matthæus ad præsentem causam accomodat Prophetæ vaticinium. nam quia Deus Filio suo humilem abiectāque personam impofuit, ne quid scandalī rudes concipiant ex contemptibili & obscura eius forma, tam Propheta quā Matthæus occurrunt, ac pronuntiant non timentē, sed cælesti decreto ita fieri vt talis prodeat. Vnde sequitur, perperam facere eos omnes qui Christum aspernantur quia carnis votis non respondet externa eius conditio. Neque enim nobis Christū imaginari fas est qui ingenio nostro respondeat: sed simpliciter necesse est eum amplecti qualis offertur à Patre. Itaq; salute indignus est cui vilescet Christi humilitas, quam sibi placere Deus testatur. Nunc descendendo ad verba Prophetæ.

Esa. 42. a.

1.

18 *Ecce seruus meus.*) Quōd nos ad arbitrium suum astringat Deus, quasi digito ostendit quem missurus est: atque huc pertinet demonstrationis nota *Ecce*. Similis etiam ratio subest in epithetis quæ sequuntur, quōd seruum suum nominat, & electum in quo acquiescit eius animus. vnde enim sit vt Christum homines suo sensu meriti audeāt, nisi quia non expendunt redemptionem suam à mera Dei gratia pendere? Hæc verò nimis improba est licentia quam nobis incomparabile thesaurum offerat Deus, pretium illi statere pro carnis nostræ fastidio. Et per excellentiā vocatur seruus, non tanquam vnus quilibet ex vulgo, sed cui Deus redimendæ Ecclesiæ partes & munus iniūxit. Quia verò nemo sibi vsurpat honorē, sed qui vocatus est, meritō in ordine censetur: pronuntiat Deus suo decreto electum esse qui talis prodit. vnde sequitur, fas non esse hominibus ipsum respicere: quia in Deum contumeliosi & sacrilegi essent. Et certè nimis absurdum est vt nostra libidine vel superbia irrita fiat quæ sancta & inuolabilis esse debet Dei vocatio. Longius tamē patet quod addit Deus apud Prophetam, Beneplacitum animæ suæ residere in Christo. nam etī cuiusque nostrum vocatio à gratuito Dei fauore, tanquam vnico fonte manat: hoc tamen singulare est in Christo quōd in eius persona totam Ecclesiam amore suo complectitur Deus Pater. Nam quum natura inimici Dei sinus omnes, nunquam ad nos perueniet eius amor nisi à capite primū incipiat: sicut alibi visum est, ac iterum videbitur cap. 17. *iudicium Gentibus annū.* Officium Christi breuiter designat Propheta, quō fore prædicat vt iudicium Gentibus proferat. Iudicij autem nomine comprehendunt Iudæi statum ritē & ordine cōpositum, vbi viget æquitas & rectitudo. Perinde est igitur ac si dixisset Propheta, venturum etiam qui collapsam iusticiam restituar: & quidem non vnus tantum populi sit moderator, sed Gentes etiam adducat sub Dei imperium, inter quas prius regnabat vasta dissipatio. Atque hoc significat verbum Educere, quo vitur Propheta: quia officij Christi fuit regnum Dei quod tunc inclusum erat in angulo Iudææ, propagare in totum orbem, sicut alibi dicitur. Sceptrum virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. Simul etiam proferendi iudicij modus exprimitur, quōd Deus Spiritum suum ponet in Christo. Verum quidē est nihil vnquam fuisse rectitudinis in mundo quod non profectū sit à Dei Spiritu, & cælesti eius virtute cōstitit:

Psal. 110.
a. 2.

quemadmodū etiam nemo ex Regib. legitimum ordinem vel erigere vel tueri potest, nisi quatenus eodem Spiritu instructus erit. Sed Christus in proferēdo iudicio logē alios omnes excellit: quia Spiritum accepit à Patre, quē in suos omnes effundat. non. n. voce tantum vel scripto dicitur quid rectum sit, sed Spiritus sui gratia intus format corda hominum ad seruandam iustitiæ regulam.

19 *Non contendet.*) Summa est, vt nuper atigi, non fore tumultuosum Christi aduentum, quia regio apparatus splendorēque carebit: mox tamen subiicitur, id in hominum salutem fore: vt amabilis sit ista mansuetudo quæ passim in mundo spernitur. Et certè mira est hominum stultitia quōd minus honorificè de Christo sentiant quia se ad eorum modulum placidē vtrōque demittit. Appareat Christus in sua gloria, quid futurum puramus nisi vt nos totos absorbeat? Quænam igitur ista prauitas est, minus libenter eum excipere qui in gratiam nostram ex altitudine sua descendit? Ergo vt Christi comitas reuerentiam illi apud fideles conciliet, quā vnus vilis, imō necessaria sit, admodum lesa. Sibi quisque nostrum fragilitatis suæ conscius est: hinc reputare conuenit quantopere omnibus expedit indulgenter à Christo foueri. Non loquor de incredulis qui omni Spiritus gratia prorsus adhuc vacui sunt: sed qui iam vocati sunt à Domino donec plenius in illis lumen accēdat, & solidum robur suppediteat. Annon omnes semifractæ arundini & elychnio fumiganti similes sunt? Quōd ergo ita se Christus nostræ infirmitati attemperat, immēsam eius bonitatem exoculari discamus. Interea tamen nemo sibi in vitiis blandiatur: sed pro se quisque in melius proficere studeat, ne iactemur tota vita, vel ad quamlibet auram nutemus arundinum instar: sed adulescanus in viros perfectos, vt firmi stemus contra varios Satanæ insultus: ne exiguis tantum scintillis & obscura fuligine implicitis fides nostras micet, sed lucidos radios emittat. Jam verò Christi exemplo, omnibus eius ministris præscribitur qualiter se gerere debeant. Sed quia huius loci prætextu, falsò & insulsè quidā prætendunt, promiscue cum omnibus tenendam esse mansuetudinem: notandum est discrimen quod discretè statuit Propheta inter infirmos & improbos. Nam qui plus satis robusti sunt, eorum duritiem malleo violenter contundi par est: qui vel tenebras vbique obducere conantur, vel faces sunt ad excitanda incendia, eorum fuliginem discuti, & ardorem extinguī necesse est. Ergo sicuti danda est opera fidelibus verbi ministris vt infirmis parcendo, gratiam Dei (quæ adhuc in illis exigua est) foueant atque augeant: ita prudenter cauendum ne obstinata eorum malitiæ indulgeant qui nihil habent affine cum fusco, elychnio vel arundine quassata.

20 *Donec eiciat iudicium.*) Paulo aliter habent verba Prophetæ, quōd scilicet iudicium in veritate proferet vel educet. Loquutio tamen qua vsus est Matthæus, valde emphatica est: vt sciamus non sine magno certamine & conatu cōstitui in mundo iustitiam. Nam diabolus quascūque potest difficultates ingerit, vt illa non nisi luctando erumpat: idque cōfirmat nomen victoriæ, quæ non nisi pugnando acquiritur. Pro eo quod mox sequitur, habet Propheta, Legem eius insulz expectabunt. Quanquam autem Matthæus verba mutauerit, in sensu tamen conuenit, Christi gratiam Gentibus communem fore.

22 *Tunc adductus est ad eum qui dæmonio agitabatur cæcus & mutus & sanauit illum, ita ut cæcus ac mutus loqueretur & cerneret.*

23 *Et obſtupuerunt omnes turbe, dicebantque: Quomodo hic eſt filius Dauid?*

24 *At Phariſæi quum auდიsse,nt, hic non eicit dæmonia nisi per Beelzebub principem dæmoniorum.*

20 *Et ueniunt in domum, & conuenit iterum turba, sic ut non liceret illis uel paucum eſſe.*

21 *Et quum audissent qui ad illum attinebant, exierunt ut manus inijcerent in eum: dicebant enim, in furorem uersus est.*

22 *Et Scribe qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant, Beelzebub habet, & per principem dæmoniorum eicit dæmonia.*

LVC. XI. *denkt erat eiciens rat mutum & illud e-ereticisset dæmonique quentus est mutus, lo- miratæ sunt turbe ad-*

15 *Quidam autem e- Per Beelzebub principem dæmoniorum eicit dæmonia.*

Non dubium est quin Marcus spatium al' quod temporis tatis longum cōprehendat, quum à miraculis descendat ad impiam conspirationem quā inter se fecerunt Christi cognati, ut eum quasi furiosum uincerent. Apud Mattheum & Lucam expressa tantū in uisus miraculo fit mētia, quod maledicendi occasione Phariſæis præbuit. Quia uerō in hoc postremo mēbro tres simul conueniunt quod à Marco refertur huc inferere uisum est. Mirum uerbū quod in Christi cognatis tanta fuerit prauidia, qui ad promouendum Dei regnum primadiutores esse debuerāt. Quum uident aliquod iam nomen illi e se partum, ut illas eos ambitio ut Hierosolymæ celebrari cupiant. hortantur enim ut illuc ascēdat, quod se melius ostendet. Nunc quia uident partim exofum esse primoribus, partim multis calumniis obnoxium, contemni etiam à magna parte: nequid damni uel iniuriæ, uel decoris redundet ad commune genus, iniicere illi manum cogitant, & domi constringere tanquam hominem mente alienatum. atque ita fuisse perſuaſos, ex uerbis Euāgelistæ liquet. Vnde priuūm discimus quanta sit humani ingenij cæcitas, quod tam peruersè iudicat de manifesta Dei gloria. Certè uirtus Spiritus sancti magnificè resurgebat in omnibus Christi dictis ac factis. quod si aliis fuisset obſcura, consanguineos propter familiarem notitiam quomodo latere poterat? Sed quoniam agendi ratio quam Christus tenet, inundo non aridet, adeoque fauorem illi non conciliat ut potius exponat multorum odiis, ecstaticum esse fingunt. Discamus secundo loco, si dei lucem non ex carne & sanguine esse, sed ex celesti gratia, ne quis in alio quam Spiritus generatione gloriatur, quæ admodum Paulus admonet, Si quis in Christo censi ferit uult, sit noua creatura.

1. Cor. 5. d. 17.

22 *Tunc adductus est.* Lucas dæmonium à quo possidebatur homo, ab effectu mutum nominat: Mattheus tamen dicit duplicem plagam fuisse homini inflictam. Certum quidem est multos naturalibus uitiis cæcos esse & mutos: sed hunc oculis

captum fuisse apparet, & sermonis usu priuatum, quauis in neruis opticis, uel in lingue symmetria nullus esset defectus. Porro non mirum est tantum licentiæ ad uitandos corporis sensus Satanæ permitti, quum omnes anime facultates iusto Dei permissu corruptat uel peruertat.

23 *Et obſtupuerunt omnes turbe.* Hinc colligimus perſpicuam fuisse Dei uirtutem, quæ in admiratiōe sui turbam ab omni maligno affectu purā & integram rapuit. vnde enim factum est ut admirati sint omnes, nisi quia res ita cogebat? Et certè nemo est nostrum qui non in hac historia, tanquā in speculo, insolitam Dei potentiam cernat. vnde conficitur diabolico ueneno infectas fuisse Scribarum mentes, qui tam præclarum Dei opus calumniari ueriti non sunt. Ceterum notandus est miraculi fructus, quod admiratione ticti qui uiderant, secū inquirunt nunquid Iesus sit Christus. Nam agnita Dei uirtute, quasi manu ducuntur ad fidem: non quod repente profecerint quantum oportebat: (dubitanter enim loquuntur) sed hic tamen non exiguus est profectus, dum sese expergefaciunt ad considerandam artētius Christi gloriam. Quibusdam uidetur esse plena affirmatio: sed uerba nihil tale sonant, & res ipsa ostendit re inopinata percussos non perfectè iudicasse: sed tantum illis uenisse in mentem, fieri posse ut ille esset Christus.

24 *At Phariſæi dicebant.* Quia in re tam aperta & conuicta tergierari nequeunt Scribæ, malignè tamen arrodunt quod Diuinitus à Christo factū erat: nec modò laudem miraculi obſcurat, sed in probrum trahere conantur, quasi magico exorcismo editū fuerit: & eius operis quod homini tribui non poterat, diabolū fingit esse autorem. De uoce Beelzebub dictum est cap. 10. De principatu inter diabolos cap. 9. attigimus. neq; enim ex vulgi errore aut superstitione natum est quod Scribæ unum inter spiritus malignos principē statuunt, sed ex recepta inter pios sententia: ut reprobis suū sit caput, quæ admodum caput Ecclesiæ est Christus.

25 *Iesus autem quum sciret cogitationes illorum, dixit illis: Omne regnum diuisum aduersus sese, desolabitur: & omnis ciuitas aut domus diuisa aduersus sese, non stabit.*

26 *Et si Satanas Satanam eicit, aduersus seipsum diuisus est, quomodo regitur stabit regnum illius?*

23 *Et ad se uocatis eis in parabolis dicebat, Quomodo potest Satanas Satanam eicere?*

24 *Et si regnum aduersus se diuisum fuerit, non potest stare regnum illud.*

17 *Ipsè autem quum sciret cogitationes illorum, dixit eis, Omne regnum aduersus se diuisum desolatur, & domus super domum cadit.*

18 *Quòd si Satanas quoque aduersus seipsum diuisus est, quomodo stabit regnum eius? quia dicitur per Beelzebub me eice-*

- 27 Et si ego presidio Beelzebub eijcio demonia, filij vestri cuius presidio eijciunt? propterea ipsi indicabunt de vobis.
- 28 Quod si Spiritus Dei eijcio demonia, ergo peruenit ad vos regnū Dei.
- 29 Alioqui quomodo potest aliquis intrare domum potentis, & vasa illius diripere, nisi prius vixerit potentem, & tunc domulus diripiet?
- 30 Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non congregat mecum, spargit.
- 31 Propterea dico vobis, Omne peccatum & conuictum remittetur hominibus: at conuictum in Spiritum non remittetur hominibus.
- 32 Et quicumque dixerit verbum aduersus Filium hominis, remittetur illi: qui autē dixerit aduersus Spiritum sanctū, nō remittetur ei neq. in presenti seculo, neque in futuro.
- 25 Et si domus contra se ipsam diuisa fuerit, non potest stare domus illa.
- 26 Et si Sathanas insurrexerit contra seipsum ac diuisus est, non potest stare, sed finem habet.
- 27 Non potest quisquam vasa fortis, ingressus domū illius, diripere, nisi prius fortē alligauerit, & tunc domum eius diripiet.
- 28 Amen dico vobis, Omnia remittentur filijs hominum peccata & blasphemia quibuscunque blasphemauerint.
- 29 At qui conuictum dixerit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in eterno iudicio.
- 30 Dicebant enim, Spiritum immundum habet.
- re demonia.
- 19 Quod si ego per Beelzebub eijcio demonia, filij vestri per quē eijciunt: ideo ipsi iudices vestri erunt.
- 20 Porro si digito Dei eijcio demonia, profectō peruenit ad vos regnum Dei.
- 21 Quum fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt quae possidet:
- 22 Vbi verō fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa eius arma aufert, in quibus confidebat, & spolia eius distribuit.
- 23 Qui non est mecum, contra me est: & qui non colligit mecum, dispergit.

LVC. XII.

10 Et quisquis loquitur dictum in Filium hominis, remittetur ei: qui verō in Spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur ei.

25 Iesus autem quum si uer cogitationes.) Quamquam satis sciebat Christus, & saepe expertus fuerat, Scribas pro sua maleuolentia, quicquid ageret, in sinistram partem rapere solitos: non tamen dubito quin Matthæus & Lucas significent Christum fuisse eorum cognitorem, ac probabile quidem est, obloquutos palam fuisse Christo ut ad eum peruenerint calumnia: sed Diuino suo Spiritu cognouit Christus quo animo detraheret. Saepe enim accidit ut praeposterē iudicent homines, qui tamen dara opera non impugnant quod rectum est, sed per inscitiam labuntur: vel occultum & reconditum virus non fouent, sed temeritate feruntur praecipites. Sensus ergo est, ideo vehementius inuectum esse Christū contra eos, quia concepti & intus in malitia testis ac iudex erat. Omne regnum. Calumnia sibi obiectam primū refutat pro uerbali sententia: videtur tamen parū solida esse refutatio. Scimus enim quibus interdū praestigij illudat Satan speciem dissidij ostentans, ut superstitionibus illaqueet hominum mentes. Ita exorcismi in Papatu nihil aliud sunt quā uibratiles & fictitij Satanæ contra seipsum conflictus. Verū nulla in Christum cecidit talis suspicio: quia sic dæmones eiecit ex hominibus ut sanos & integros Deo restitueret. Quoties secum diabolus colludit, se ita uinci simulat ut ipse idem nihilominus triumphet: atqui Christus aperto Marte diabolum aggressus est ut illum prorsus deiiceret, nec quicquam ei faceret residuum. Non proftrauit eum vna in parte ut in altera magis stabiliret: verū vndique omnes eius machinas diruit. Aptē ergo ratiocinatur Christus, sibi nihil esse cum eo commune: quia hoc vnum propositum habet ille astutiae pater ut regnū suum conseruet. Si quis obiciat, diabolos saepe vertigine & cæca amentia raptari ut seipsum cōficiant: in prōptu est responsio, nō aliud sonare verba Christi quā absurdū esse quod iactabāt Scribæ, diabolū spōte euertere quam habebat in homines potestatem, qui mo-

dis omnibus eos sibi mancipare studet. Deinde memoria tenendū est, vulgō receptis pro uerbis ita vsum esse Christum, ut tantū essent probabiles cōiecturæ, non autē solidē probarent. Adde quod de re nota & satis testata loquens, securius hostiū conscientiam cōpellat. Neminem latebat Satanā à Christo sua possessione depelli, nec quicquam manifestus erat quā in hunc finē tendere omnia eius miracula, vnde facile erat statuere eius virtutem, quæ adeo Satanæ cōtraria erat, Diuinā esse.

27 Filij vestri per quem eijciunt? Iniqui & maligni iudicij eos insinulat quod de eadem re non similiter pronuntiarent, sed prout affectū erant erga personas. Hæc autem inæqualitas ostendit quod æquum & rectum est non valere, sed cæcum amorem vel odium dominari: imò hoc & prauæ φιλανθίας & inuidiæ signum erat, in Christo damnare quod in suis laudi ducebant. Filios eorum quidam accipiunt pro filiis totius gentis. & quidam Apostolos sic vocari putant, quia pro filiis agnoscerentur, quum Christum haberent extranei hominis loco. Alij ad veteres Prophetas referunt. Ego verō non dubito quin Exorcistas notet, quorum tunc vulgaris erat vsus apud Iudæos, sicuti patet ex decimo nono Actuum capite, c. 17. Nam verisimile est nihilo humanius sensisse ipsos de Christi discipulis, quā de Magistro. Et coactum est ad mortuos trahere, quum verba clarē sonent eiusdem temporis comparationem. Non habebant quidem Iudæi Exorcistas ex Legis praescripto: verū scimus Deum, ut in foederis sui fide purōque cultu illos retinere, suam inter eos praesentiam variis miraculis subinde testatum esse. Ita fieri potuit ut inuocato Dei nomine dæmones fugarent. Populus verō talem Dei virtutem expertus, ordinarium sibi munus temerē instituit, postea etiam Papistæ, ne sua conditio inferior esset, illos emulati sunt in creandis Exorcistis: atque hoc modo fumiarius simis fuerunt. Porro nihil opus fuit exorcismos illos Christi elogio probari

probari ut istorum malitiam perfringeret qui sacros haberi volebant, & Dei nomine indignes: Christum interea fingebant Beelzebub nuntiū. Nam obiectio est ad personam (vt loquuntur) directā. Quod continuo post sequitur, filios ipsorū fore iudices: impropiū dictum est hoc scilicet, Non longē petenda est vstra condemnatio: ad Beelzebub transtertis quæ à ue eduntur miracula: eadem in filijs vestris laudatis. Dominus igitur habetis quod ad vos damnandos sufficiat. Quod si quis malit secus accipere, nempe exprobari Dei gratia, quæ se interdum per Exorcistas proferebat, non valde repugno. Quanus enim degeneres essent, noluit tamen Dominus sua virtute eos penitus destitit, vt in genere Sacerdotium & Templi cultum aliquo testimonio ornaret. Nam ad rem magnopere pertinuit, à Gentium superstitionibus claris notis discerni. Prior tamen sensus imbrigenius videtur.

28 *Quod si Spiritus Dei.* Lucas metaphoricè Digitum ponit pro Spiritu: nam quia per spiritū suum operatur Deus, virtutēque suam exercit, apud illi tribuitur Digitus nomen. Atque hæc locutio trita fuit inter Iudeos, sicut Moies Pharaonis magis dixisse refert, Hic est Digitus Dei. Ceterum Christus ex superioribus colligit, Deo ingratos esse Scribas qui illum apud se regnare nolunt. Hactenus enim diluit sutilem eorum calumniam: nunc quasi conuictis denuntiat ne impie se opponant Dei regno. Nec verò se intra vnum miraculum continet: sed eius occasione de aduentu sui causa disserit, significans non vnum peculiare factum illis considerandum esse, sed aliquid longè præstantius, quod scilicet Deus patefacto Mensa suo collapsam eorum salutem erigere, ac regnum suum inter eos restituere vellet. Ergo videmus de eorum ingratitude Christum conqueri: quia furiosè incomparabilem Dei gratiam è medio sui reiciant. Nam emphasis est in verbo Peruenit, quod scilicet vltro illis appareat Deus redemptor: illi verò quantum in se est, procul amoueant, præsentique & in salutem eorum parato non sustineant locum dare.

29 *Quomodo potest aliquis intrare.* Tametsi verbis paululum differunt Euangelistæ, tamen de rei summa inter eos optimè conuenit: prosequitur enim Christus quod nuper attigerat de regno Dei: ac necessarium esse admonet Satanam violenter expelli, quod Deus regnum suum obtineat inter homines. Quare hæc sententia nihil aliud est quàm proximæ confirmatio. Verum vt certius teneamus Christi mentem, memoriâ repetere conuenit analogiam illam quam supra Matthæus statuit inter visibiles & spirituales Christi gratias. Quicquid ergo corporibus præstitit Christus, ad animas referri voluit. ita quum à tyrannide diaboli liberauit corporales hominum sensus, se inissum esse à Patre vindicem testatus est qui spirituales eius in animas tyrannidem aboleret. Nunc redeo ad eius verba: Negat forti & valido tyranno abrogari posse imperium, donec suis armis spoliatus fuerit: quia nisi alia vis superior opposita fuerit, nunquam sponte cessurus est. Quorsum hoc dicitur? Primò scimus diabolum passim vocari mundi principem. Tyrannus verò quam occupat, validis vndique præiudis munita est. Innumeri enim sunt laquei ad illaqueandos homines: imò iam sibi mancipatos compedibus variis ita confringit, vt seruitutem cui addicti sunt, potius foueat quam

ad libertatem vltimo modo adspiciat. Innumere deinde sunt noxarum, cetes quibus miserè oppressos ab peccatis tenet. Denique nihil obstat quominus sine controuersia, in tanto tyrannice dominetur, non quod optime in tanto quæquâ possit: sed quia posteros suos omnes, iam, vt se alienauit a Deo imperio, sub hanc alienam dominationem redegit. Ceterum quantum præcæturaturam regnet diabolus, tantaque Dei vindicta propter peccatum eius tyrannidi subiecti sunt homines, tranquilla tamen est illi regni possessio, vt impune nobis insultet donec fortior inuadere. Porro fortior hic in terra non reperitur quando nulli hominibus ad se iuuandos suppedit facultas. idèd promissus fuit è celo redemptor. Iam hunc redemptionis modum Christus necessarium esse ostendit, vt diabolo manu armata exerceat quod nunquam nisi coactus dimittit. Quibus verbis significat, frustra homines liberationem sperare donec violento conflictu subactus fuerit Satan. Quamquam autem Scribarum insitiam exprobat arguit, quòd principia regni Dei non tenerent: hæc tamen obiurgatio ferè in omnes competit, quando eam ferè stultitia laborant. Nemo est qui non verbis iactet se cupere regnum Dei: interea Christum fortiter, sicut opus est, præstant non patiunt, vt nos è manu tyranni nostri eripiat. perinde ac si quis ægrotus medici openi impieret, ab omnibus autem remedijs abhorreat. Nunc tenemus quo consilio parabolam hanc adduxerit Christus: nempe vt Scribas ostendat regno Dei aduersos esse, cuius primordijs maligne obstabant. Dicamus tamen, quia obnoxij sumus omnes Satanæ, Deum non aliter suum in nobis regnum aspicari, quàm dum forti & victrice Christi manu ab insausa illa tristite feruiture nos liberat.

30 *Qui non est mecum.* Bisariam exponitur hic locus, quidam ita contexunt vt sit argumentum à repugnantibus: ac si dixisset Christus, Non possum nisi euerfo diabolo regnare: quia in hoc intenti sunt omnes eius conatus vt dispergat quicquid colligo. Et certè plus satis videmus quam strenuè hostis ille in dissipationem regni Christi incumbat. Ego tamen eorum sententiam potius subteribo qui Scribas duplici regni Dei aduersarios vocari exponunt: quia data opera impediunt eius progressus. Sensus ergo est, Vestrum erat mihi adesse manūque potingerem in erigendo Dei regno. Nam quisquis non adiuuat, quocumq; sese opponit: vel saltem dignus est qui censetur inter hostes. Quid vos igitur, quos tabrosa interuocetis ad manifestum certamen impellit? Perro ex superioribus satis liquet quàm verè nunc dicat Christus, quicunque secum non colligit, dispergere: quando ea est nature nostræ ad malum propensio, vt locus non sit Dei iustitiæ nisi apud eos qui se ad illam serio applicant. Longius etiam patet hæc doctrina, Indignos esse qui in Christi grege reputentur quia sua illi studia non impendunt: quia sit eorum ignauia vt distuliat, & pessum eat regnum Dei, cui promouendo vocati sumus omnes.

31 *Propterea dico vobis.* Illatio hæc non ad proximum membrum restringi debet, sed pendet ex toto contextu. Postquam enim docuit Christus, Scribas non posse improbare et quod dæmones eiceret quin regnum Dei oppugnent, tandem concludit non leue nec tolerabile esse delictum, sed nefandum crimen, quòd scientes & volentes Spiritu Dei contumelia afficiat. Præfati enim sumus,

Exod. 8. 19.

Diabolus non.

Christum non ex simplicibus eorum verbis, sed impia & scelestâ cogitatione sententiâ hanc protulisse: *Omne peccatum blasphemiam.* Quia blasphemiam aduersus virtutem peccatis omnibus grauiorem esse Dominus pronuntiat, operæpretium est inquirere, quid hoc verbo significet. Qui impenitentem esse definiunt, nullo negotio reselli possunt: frustra enim & ineptè negare Christus ipse hoc seculo remitti. deinde nomen blasphemie ad quævis peccata promiscue extendi nequit. Sed ex comparatione quam Christus adducit, facile nobis cõstabit definitio. Cur atrocius peccare dicitur qui in Spiritum blasphemat quàm qui in Christum? an quia præcellit Spiritus maiestas, vt grauius vindicetur? Certè alia est ratio: nam quum in Christo releceat plenitudo Diuinitatis, quæ quis in eum contumeliosus est, totam Dei gloriam, quantum in se eluceat atque abolet. Iam quomodo à suo Spiritu distrahetur Christus, vt qui illum probro afficiunt, hunc relinquunt illatum & intactum? Hinc iam colligere incipimus, non quia superior Christo sit Spiritus, blasphemiam in eum superare alia peccata: sed quia patet facta Dei virtute quicunque recalcitrant, excusabiles non sunt ignorantie prætextu. Ad hæc notandum est, quod de blasphemia hic dicitur, non referri ad spiritus essentiam simpliciter, sed ad gratiam qua donati sumus. nam qui Spiritus luce privati sunt, quantumvis detrahant de Spiritus gloria, rei tamen huius criminis non agentur. Nec tenemus probro afficere Spiritum Dei qui destinata malitia eius gratiam & virtutem oppugnant: neque id modo, sed tale sacrilegium non committi nisi dum habitantem in nobis Spiritum, scientes extinguere conamur. Atque hæc ratio est cur Spiritus probro affici potius dicatur quàm vel Filius vel Pater ipse: quia videlicet Dei gratiæ & virtuti detrahendo, Spiritum reodâ impediunt, à quo proficunt & in quo nobis apparent. Maledicet quispiam incredulus Deo? nempe acsi in parietem cæcus impingeret. In Spiritum verò non maledicit, nisi qui ab eo illuminatus impiæ rebellionis sibi conscius est: neque enim superflua est ista distinctio, quòd aliis omnibus blasphemis venia dabitur, præterquam huic vni quæ aduersus Spiritum effertur. Si quis in Deum simpliciter blasphemauerit, illi non negatur spes veniæ: contumeliosus in Spiritum Deus nunquam propitijs fore dicitur. cur hoc, nisi quia hi demum in Spiritum blasphemii sunt qui contra proprium animi sui sensum eius donis & virtuti obrectant? Eodem quoque spectat ratio quæ apud Marcum habetur, Phariseis ita duriter minatum esse Christum quia dixerant spiritum immundo præditum esse: quia hoc modo lucem in tenebras consultò & malignè vertebant. Hoc verò est Gigantum more, vt loquatur, bellum Deo inferre. Hic tamè nascitur quæstio, An eò vsque amentitiæ profliant homines, vt contra Deum ruere, scientes & volentes non dubitent: hoc enim videtur esse incredibile portentum. Respondeo, audaciam hanc prodire ex phrenetica excitate, in qua tamen malitia & virulentus furor exuperat. Nec verò abs re 1. Tim. 1. c. est quod Paulus dicit, quum blasphemus esset, veniam se fuisse consequutum, quia ignorans in sua incredulitate id fecerat: sum enim peccatum hac

voce à voluntaria contumacia discernit. Simul autem hoc loco refellitur eorum error qui voluntarium quoduis peccatum, & quod repugnante conscientia committitur, irreuocabile esse fingunt. Atqui Paulus disertè peccatum illud ad priorem Legis tabulam relstringit: nec minus clare Dominus speciem vnam designat blasphemie nomine, & simul ostendit directè pugnare cum Dei gloria. Ex his autem omnibus colligere iam licet, in Spiritum sanctum peccare & blasphemos esse qui Dei virtutes sibi per Spiritum patefactas, in quibus celebrari eius gloriam decebat, in eius dedecus malitiosè conuertunt, & cum Satana duce suo professi sunt gloriæ Dei hostes. Quare mirum nõ est si tali sacrilegio spem veniæ præcidat Christus: deploratos enim esse oportet qui vnicam salutis medicinam in lethale venenũ conuertunt. Durius hoc quibusdam videtur, idcoque ad puerile cauillium confugiunt. Irrem sibile vocati, quoniam eius venia rara sit & ad impetrandum difficilis. Atqui expressius loquutus est Christus quam vt deò futiliter eludi queant eius verba. Nihil etiã stultè ratiocinantur, crudelem fore Deum si peccatum nunquam remittat, cuius atrocitas omnes in stuporem rapere debet: nec satis reputant quàm immane sit scelus, non modo sacrum Dei nomen data opera profanare, sed in faciem eius conspuere, dum palam relucet. Eiusdem inscitie est quod excipiunt, absurdum fore si ne penitentia quidem veniam impetret. Certum enim est reprobationis signum in Spiritum blasphemia. Vnde sequitur, quicumque in eam prolapsi fuerint, in reprobum sensum datos esse. Sicut enim fieri posse negamus vt qui verè Spiritu regentur, se in tam horrendum scelus præcipitent: sic rursus tenendum est, qui exciderint, nunquam resurgere. imò Deum hac quoque in parte gratiæ suæ contemptum vlcisci, quod reproborum corda obdurat vt ad resipiscientiam nunquam aspirent.

32. *Neque in presenti.* Quid hæc verba sibi velint, Marcus breuiter exprimit, æterno iudicio obnoxios fore dicens qui aduersus Spiritum loquuti fuerint. Quotidie remissionem peccatorum à Deo petimus, & ipse nos sibi reconciliat: tandem in morte abolitis peccatis omnibus, se nobis propitium declarat. huius misericordiæ fructus se extremo die profert. Sensus ergo est, minime sperandum esse vt veniam impetret in hac vita, vel in extremo iudicio absoluantur quicumque in Spiritum blasphemauerint. Quod inde colligitur Papis remitti post mortè hominibus peccata: nullò negotio eorũ calumnia refutatur. Primum insulsi sunt, verbum Futuri seculi ad medium *tempus torquendo, quum extremum diem notari cuius pateat: sed improbitas etiam depræhenditur, quia cum ipsorum doctrina pugnat quod obdunt cauillum. Nota est eorum distinctio, Gratis remitti peccata quoad culpam, sed pœnam ac factisfactionem exigi. Iam fatentur nullam esse spem salutis nisi ante mortem remissa fuerit culpa. Mortuis ergo nulla remissio superest nisi pœnæ. Atqui negare non audebunt sermonem de culpa hic haberi. Eant nunc & ex frigida ista materia ignem suum Purgatorium accendant, si potest ex glacie flamma excitari.

MATTH.

In Spiritu
sanctum.

2. Tim. 1. c.

1. Tim. 1. c.
23.Id est,
quod in-
ter mer-
itam ex-
tremam.

MARC. LVC.

MATTH. XII.

33 *Aut facite arborem bonam & fructum eius bonum. aut facite arborem vitiosam, & fructum eius vitiosum: nam è fructu arbor cognoscitur.*

34 *Progenies viperarum quomodo potestis bona loqui quum similes sitis: idem ex abundantia cordis os loquitur.*

35 *Bonus homo è bono thesauro cordis exprimit bona: & malus homo malo thesauro depromit mala.*

36 *Sed dico vobis quòd de quocunque Dei verbo otioso quod loquuti fuerint homines, rationem reddituri sunt in die iudicij.*

37 *Nam ex dictis tuis iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis.*

33 *Aut facite arborem.*) Absurdum videri posset quod optio datur hominibus ut boni sint vel mali, sed si reputemus quale hominum genus Christus compellet, facilis erit solutio. Scimus qualis de Phariseis opinio fuerit: facta enim ipsorum sanctorum adeo perfricta erant vulgi mentes, ut nemo de eorum vitis iudicium facere auderet. Larvam hanc detrahare volens Christus, iubet vel bonos esse vel malos: acti diceret, nihil à probitate magis alienum esse quam tucum, ac frustra se iustitiae titulo vendicare qui synceri & integri non sunt. Nihil ergo ponit in eorum arbitrio, neque frenum illis laxat: sed tantum admonet, nihil proficere sua inan: larva quòd iam ita duplices erunt: quia homines vel bonos vel malos esse necesse est. Quod dicit, *Facite arborem*, infertur ex eo quidam colligitur, in manu cuiusque esse, sibi vitam formare & mores. Impropria enim est locutio, qua Scribarum hypocritarum quasi fumum discutit Christus, eos ad solidam puramque rectitudinem reuocans. Modum postea & rationem exprimit qua se bonos arbores vel malos ostendant: nempe si proferant bonos fructus vel malos. iam in sensu nihil est ambiguum. Vita Scribarum crassius flagitiis apud homines infamis non erat: interea superbiæ, ambitionis & inuidiæ virus suis calumniis probebant: sed quia hoc posterius rudes latebat, malum istinum ex latebris Christus in lucem educit. Si quis obiciat, in hac natura nostræ corruptela fieri non posse ut quisquam integer penitus, & purus ab omni vitio reperiat: in promptu est responsio, non requiri à Christo exactam perfectionem cui nihil desit, sed duntaxat simplicem ac minimè simulatum affectum, à quo procul aberant Pharisei quos alloquitur. Nam ut Scriptura malos & sceleratos nominat qui Satanae profusus dedit: ita synceros Dei cultores, quibus infirmitate carnis suæ & multis vitiis circumdat: sub onere gemant, bonos tamen vocat, atque hoc gratuita Dei indulgentia fit ut tamen honorifico titulo dignetur qui ad bonitatem aspirant.

34 *Progenies viperarum.*) Similitudinem arboris & fructus hoc loco tantum ad sermonem Christus accommodat: quoniam hinc detegi poterat interior & clandestina Scribarum malitia, atque hæc ratio est cur tantum in hac vna peccati specie insisteret. Quia ergo filis obreccationibus prodiderant quod in reliqua eorum vita non ita perspicuum erat, seuerè in eos Christus inuehitur. Non mirum est, inquit, si mala verba euomit, quòd quidem cor vestrum malitia refertum est. Nec ve-

rò mitius cum illis agi potuit, ne cui videatur immodica esse obiurgatio. Meretur quidem tanta peccata duras reprehensiones: sed ubi flexiloqui homines quod rectum est depreciant, vel colorem inducunt rebus vitiosis, digna est hæc prauitas in quam Deus longè vehemens quam in alia peccata fulminet. Confilium autem Christi fuit, ut res nata ferebat, impia sophistica deminare quæ lucem in tenebras cõuertit. Docet ergo hic locus quæ pretiosa sit Domino veritas, cuius tam rigidus est assertor & vindex. Atque vitia dil genitius hoc expenderent, quibus ad tuendas quauis cautas ingenium nimis est versatile, & qui succedens imposturis linguam habent vnaelem. Præsertim verò in eos excandescit Christus quos vel ambitio, vel liuor, vel obliqua alia cupiditas ad maledicendum impellit, etiam ubi nihil est quod eorum conscientia improbet. Contra Phariseos etiam more suo asperior fuit Christus, quos ita fascinoauerat fallax iustitiæ persuasio ut mediocri admonitio parum prodesset. Et certè nisi acriter stimuleret hypocritæ, qui quod dicitur, fastuosè despiciunt. *Quomodo potestis bona loqui.*) Iam alibi attingimus, prouerbiales sententias non exigi debere ad perpetuam normam: quia tantum docent quid accedere ut plurimum solet. fiet quidem interdum ut qui crudelis est, mellitis blanditiis simplices decipiat, ut astutus circumueniat simplicitatis pretextu, qui pessimè cogitat, quasi angelicam puritatem lingua spiraret: communis tamen vsus verum esse probat quod hic dicit Christus, *Ex abundantia cordis os loqui.* Sicuti etiam veteri proverbio lingua vocata est character mentis. Et certè quantum absconditos & flexuosos recessus habet cor hominis & miris artibus quisque vitia distimulet: Dominus tamen à singulis exorquet aliquam confessionem, ut ingenium suum & intestinos affectus lingua prodant. Deinde notandum est in quem finem usurpet Christus istas parabolas: exprobrat enim Phariseis Christus quòd conceptam intus malitiam verbis declarent. Adde quòd iuratos hostes esse cognoscens: sumpta occasione ab vna calumnia totam eorum vitam traducit, & fidem illis apud populum abrogat, quorum autoritas nimis habebat ponderis ad fallendum & nocendum. Ceterum quoniam non semper ex intimo corde manant boni sermones, sed in summis (ut aiunt) labris nascuntur: est tamen hoc perpetuò verum, malos sermones mali cordis testes esse.

36 *De quocunque verbo.*) Argumentum est à minori ad maius, nam si omnis sermo inutilis ad

calculum vocandus est, quomodo manifestis blasphemis parceret Deus & faceret eorum petulantia qui aduersus gloriam eius latrant? Sermo otiosus pro inuiti accipitur, qui nihil edificationis vel fructus afferit. Multis hoc videtur nimis rigidum: verum seputamus ad quem usum formatae sint non in lingua, merito reos fieri fatebimur qui se teneret frivolis nugis addicunt, ad eoque perstitunt. Nec verò leue dictum est, tempore, quod sollicitè redimere nos Paulus iubet, ad res frivolas abati. Quum verò nemo tam parvus sit loquendo, tamque prudenter sibi temperet, quin subinde in aliquos sermones otiosos distuat, certa quidem nos omnes manet desperatio si sum mo iure nobiscum ageret Dominus. Sed quia in hoc fundata est salutis nostrae fiducia quòd Deus in iudicium non intrabit nobiscum & peccata quae innumeras mortes merentur, gratuita oblivione sepeliet: non dubitemus quin totius vitae nostrae reatum abolens, culpam vaniloquentiae simul ignoscat. Nam scriptura de iudicio Dei loquens, peccatorum remissionem minime euerit. Interea nemo sibi indulgeat, sed anxie vnaquisque studeat linguam suam frangere. Primum vt de facris Dei mysteriis non nisi reuerenter & sobrie loquamur: deinde vt abstineamus à scurrili loquacitate vanisque facietis, multoque magis ab hosti-

Colof. 4. n.
5.

Colof. 4. n.
6.

li maledicentia: denique opera danda est vt sermo noster sale sit conditus.

37 *Ex dictis iuis iustificaberis.*) Prouerbiū vulgare aptauit ad praesentem causam. neque enim dubito quin dictum hoc in ore populi celebre esset, Sua quenque confessione vel damnari vel absolui. Christus verò ad sensum paulo diuersum in flectit, quòd sermo peruersus esset, vt index est lateris malitiae, ad damnandum hominem sufficiat. Quod autem Papistae ad enervandā fidei iustitiam hoc torquēt, puerile est. Iustificatur homo ex suis dictis, non quòd sermo, iustitiae sit causa, quemadmodum Dei gratiam, vt nos pro iustis reputet, si de consequimur: sed quia purus sermo nos absoluit, ne deprehendatur in lingua nostra improbi. Annon insulse ex eo inferitur, mereri homines coram Deo iustitiae guttam? Quin potius doctrinae nostrae suffragatur hic locus. nani est de causa iustitiae nostrae non differit Christus, antithesis tamē inter duo verba, quid verbum Iustificare significet, ostendit. Papistis absurdum est quòd dicimus hominem fide iustificari: quia iustum re ipsa fieri & esse exponunt: nos autē iustum censerī & corā Dei iudicio absolui intelligimus, quemadmodum ex compluribus Scripturae testimoniis liquet. Annon idem confirmat Christus, quum iustificare & condemnare inter se opponit?

MATTH. XII.

MARC.

LVC. XII.

43 Quum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per loca arida, querens requiem: & non inuenit.

44 Tunc dicit: Reuertar in domum meam vnde exiit: & veniens reperit eam vacuam & scopis purgatam atque ornataam.

45 Tunc abiit, & adiungit sibi septē alios spiritus deteriores se, & ingressus inhabitat illic: & sunt postrema hominis illius peiora primis. sic erit & generationi huic peruersa.

24 Quum immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, querens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar in domum meam vnde exiit.

25 Et quum venerit, reperit eam scopis mundatam atque ornataam.

26 Tunc vadit, & assumit septem alios spiritus deteriores se: & ingressi inhabitant illic: & sunt postrema hominis illius peiora primis.

43 Quum autem immundus spiritus.) Scribis & similibus hypocritis, qui spreta Dei gratia, cum diabolo conspirant, pœnam denuntiat quam meretur ipsorum ingratitudo. Quò tamen latius patet doctrinae utilitas: generaliter admonet quale sibi iudicium accersant qui oblatā gratiam spernendo, ianuam diabolo rursus aperiunt. Sed quia singulis ferè particulis magnū inest pondus, quaedam ordine notanda sunt priusquam summā parabola tractemus. Quum de exitu diaboli loquitur Christus, vim & effectum gratiae Dei cōmendat quoties ad nos accedit: praesertim verò quum Deus nobis appropinquat in Filij sui persona, finis est vt nos à diaboli tyrannide ereptos ad se recipiat: idque palam testatus fuerat Christus recētē miraculo. Quum ergo proprium eius officium sit malos spiritus fugare, ne amplius in hominibus regnent, merito dicitur exire diabolus ab hominibus quibus se Christus redemptorem offert. Tameñ autem non omnibus efficax est Christi praesentia, quia increduli ipsam sibi irritam reddunt: notare tamen voluit quorsum nos ipse visitet, quid per se valeat suus aduentus, quid denique mali spiritus sentiant, nunquam enim operatur in hominibus quin diaboli in certamina tracti, eius

virtuti succumbant. Tenendum ergo est, diabolū à nobis cucī quoties nobis affulget CHRISTVS, suamque erga nos gratiam aliquo documento exerit. Interea nobis describitur misera totius humani generis conditio: sequitur enim diabolus in hominibus domicilium habere, quia inde expellitur à Filio Dei. Atqui non de vno aut altero sermo habetur, sed de tota progenie Adā. Haec igitur naturā nostrae gloria est, quòd suam in nobis sedē habet diabolus, vt tam in corpore quàm in anima habitet. Quò etiam illustrius est misericordiae Dei specimen dum nos ex faetidīs diaboli stabulis templa sibi facit, & ad spiritus sui habitationem consecrat. Tertio depingitur nobis Satanæ ingenium, quòd scilicet nunquam cesset à noxis, sed assidue fatagat, seque huc & illuc verset: denique suos omnes intendit conatus ad machinandum nobis exitium: praesertim verò vbi deuctus est à Christo & profligatus, n. agis acuat eius rabies ac nocendi libido. Nam priusquam nos virtutis suae participes faciat Christus, quasi per lulum & iocū in nobis regnat hostis ille. Pulsus autem dolorem ex amissa praeda concipit, nouaque vires colligit, & excitat omnes suos sensus vt nos de integro oppugnet. Ideò metapherice dicitur:

cè dicitur Ambulare per loca arida, quia triste illi exilium est, & squalido deserto simile extra homines habitatio. Eodem etiam sensu dicitur Quærere requiem quædam extra homines habitatio, quia tunc sibi displicet ac torquetur: nec definit hoc vel illud moliri donec recuperet quod amisit. Quare discamus simulac nos Christus vocat, vehementius & acrius certamen paratum nobis esse. Quæquam enim omnibus exitum intentat, & ad omnes sine exceptione pertinet quod dicit Petrus, instar rugiētis leonis circumire, & quærere quem deuoret, apertè tamen his Christi verbis monemur, maiore odio contra eos arde re qui ex eius laqueis erepti sunt, magisq; hostili impetu ferri. Ceterùm terrorē incutere nobis minime debet hæc admonitio, sed nos expergefaceret, vt inuenti simus agendis excubitis, & spiritualibus armis induti fortes ad resistendum firmos.

44 *Reperit eam vacantem.* Eos proculdubio designat Christus qui vacui Dei Spiritu, ad recipiendum diabolum parati sunt, nã fideles in quibus solide habitat Spiritus Dei, vndique inuerti sunt nequa rima Satana pateat. Quod ð domũ per gatam vocat & ornata, similitudo ab hominibus supra est quos mundities & nitor in hospitibus delectat, nam Satana sola deformitas pulchra est, &

ci nihil bene olet præter fæctorem & sordes. Sensus autem est, nã quædam locum in nobis magis cõmodum Satana esse quàm dũ Christus valeat, eiusus, illum hospitium admittimus. Similia ergo eius deliciae sunt manitas illas, quæ Diuinæ gratiæ neglectum sequitur.

45 *Adiungit sibi septem alios.* Septenarius numerus hic indehmit, vt sæpe alibi, capitur. Porro his verbis docet Christus, si à sua gratia excidimus, bis Satana fieri obnoxios, vt maiore in nos licentia, quàm prius, grassetur, & hanc iustam esse ignariæ nostræ penam. Quare ne diabolum vno preho victum putemus vbi semel à nobis exierit: in o meminerimus, quod illi vetus in nobis fuerit hospitium ex quo nati sumus, omnes aditus illi notos, & compertos esse quibus ad nos penetrare queat: rectè ingressus non parebit, astutiam illi non deesse, vt per cuniculos vel obliquas riuas elanculum obrepat. Danda igitur opera est vt regnum in nobis occupas Christus, hosti suo aditus omnes præcludat. Quantumvis enim violenti sint & infesti Satanae conatus, nõ est quod Dei filios debilitent, quos inuicta Spiritus sancti virtus in tuto seruat. Et scimus hanc penam scelis gratiæ De contemptoribus denitari, qui suffocata fidei luce, suppressõne pietatis studio profanescent.

MATTH. XII.

MARK. III.

LUC. XI.

46 *Quum autem adhuc loqueretur turbis, ecce mater & fratres eius stabant foris quærentes ei loqui.*

47 *Dixit autem illi quidam, Ecce mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tibi loqui.*

48 *At ille respondens, dixit e qui renũtauerat, Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei?*

49 *Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, Ecce mater mea & fratres mei.*

50 *Quisquis enim fecerit voluntatem patris mei qui est in caelis, ipse frater meus & soror & mater est.*

31 *Et veniunt mater eius & fratres, & foris stantes miserunt ad eum qui euocauerat eum.*

32 *Et sedebat turba circa eum, dicuntque ei, Ecce mater tua & fratres tui foris, te quærunr.*

33 *Et respondit eis dicens, Quæ est mater mea, & fratres mei?*

34 *Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.*

35 *Qui enim fecerit voluntatem Dei, hic frater meus & soror mea & mater est.*

27 *Factum est autem quum hæc diceret, extollens vocem quædam mulier de turba dixit illi, Beatus venter qui te portauit,*

28 *At ille dixit, Quirimo beati qui audiunt sermonem Dei, & custodiunt illum.*

LUC. VIII.

19 *Venerunt autem ad illum mater & fratres eius, & non poterant adire eum pro turba.*

20 *Et nuntiatum est illi ad dictum, Mater tua & fratres tui stant foris, volentes te videre.*

21 *Qui respondens dixit ad eos, Mater mea & fratres mei hi sunt qui sermonem Dei audiunt, & faciunt illum.*

27. Luc. *Beatus venter.* Hoc elogio extollere voluit mulier Christi excellentiam: non enim Mariam respexit quam fortè nunquã viderat, sed hoc non parum amplifcat Christi gloriam, quod vterum in quo gestatus est, nobilitet ac beatum reddat. Nec verò absurdè, sed ex Scripturæ more celebratur hæc Dei benedictio: scimus enim sobolem, præsertim eximius virtutibus ornata, tantquam Dei singulare donũ aliis omnibus præferri. Neque etiam negari potest quin Deus Mariam filio suo matrem eligens, & destinans, summo eã honore dignatus sit. Christi tamẽ respõsum ad eã voci mulierculæ nõ subscribit, vt potius cõtineat obliquam reprehensionem. Imò, inquit, beati qui audiunt verbum Dei. Videmus vt ferè pro nihilo ducat Christus quod vnum extulerat mulier, & certè quod præcipuum Mariæ putabat esse decus,

aliis gratis longè inferius erat: maioris enim præstantiæ fuit, regentiam esse Christi Spiritu, quàm Christi carne in vtero suo concipere: Christum habere spiritualiter in se viuentem quàm enim vberibus lactare. Denique summa sanctæ virginis & felicitas & gloria in eo sita fuit, membrũ Filij sui esse, vt eã cælestis Pater inter nouas creaturas censeret. Ego tamẽ alia de causa & alio fine correctũ fuisse putõ mulieris vocem: quod scilicet peperam soleant homines Dei dona negligere, quæ atomi mirantur & plenis buccis prædicant. Nam hæc mulier in Christi laude omiserat quod verè est caput, salutẽ in ipso omnibus proposiram: frigeat ergo encomiũ illud in quo nulla sicbat gratiæ eius ac virtutis mētio quæ se ad omnes diffundit. Quare meritò Christus aliam sibi laudem vèdicat, ne sola mater beata reputetur, & quidem

carnis respectu: sed ut nobis omnibus solidam & æternam beatitudinem conferat. Rite ergo tunc deum æstimatur Christi dignitas, dum expendimus quorsum nobis datus sit à Patre, & quæ nobis attulit beneficia percipimus, ut fiamus in ipso felices qui sumus in nobis miseri. sed cur de se tacens tantum verbi Dei meminit? nempe hoc modo thesauros omnes suos nobis aperit: quia sine verbo neque illi quicquam nobiscum, nec vicissim nobis cum illo. Quam ergo se nobis per verbum communicet, recte & propriè ad hoc audiendum & seruandum nos vocat, ut fide ipse noster fiat. Nunc videmus quid differat Christi responsum ab elogio mulieris: quam enim beatitudinis gratiam illa domi inluserat, liberaliter omnibus offert: deinde non vulgari modo se æstimandam esse docet: quia omnes celestis vitæ, beatitudinis & gloriæ thesauros in se reconditos habeat, quos verbo dispensat, ut eorum fiant participes qui fide verbum amplexi fuerint. Claus enim regni cælorum est gratuita Dei adoptio quam nos ex verbo concipimus. Et tenenda est ista copula, quod primò audire, deinde & seruare oporteat. nam quia fides est ex auditu, hinc etiam iumentum est exordium spiritualis vitæ. Cæterum quia simplex auditus veluti euanida est speculi inspectio, quæ admodum Iacobus docet: simul additur verbi custodia, quæ perinde valet atque efficax receptio, ubi viuas in cordibus radices agit ut fructum suum proferat. ita nihil consequitur si iuxta ille auditor cuius aures tantum verberat exterior doctrina. Quicunque verò arcana inspiratione se cõtentos esse iactant, & hoc prætextu negligunt externam prædicationem, à celesti vita arcentur. Ergo quæ filius Dei coniunxit, ne facilega temeritate homines separent. Mirus verò Papatus stupor quòd in Mariæ honorem cantillant hæc verba, quibus tam disertè: cessat eorum superstitio: in agendis vero gratis mulierculæ vocem decerpunt omittit correctione. Verùm ita modis omnibus oblitus fieri decuit qui pro sua libidine sacrum Dei verbum data opera profanant.

19. *Luc. Venerunt autem ad illum.*) Inter Lucam & reliquos duos Euangelistas videtur non nihil esse discrepantiam: nam hi in historiæ suæ contextu, matrem & cognatos Christi superuenisse dicunt quam de spiritu immundo differeret: ille autem ad diuersum tempus refert, ac solum commemorat mulieris exclamationem quam nuper exposuimus. Verùm quia scitur Euangelistas non admodum in serie temporum fuisse curiosos, neque etiam in singulis quibusque factis vel dictis persequendis: nõ ita difficilis solutio est. Lucas enim quo temporis articulo venerit Christi mater, non exprimit: sed quòd alij duo narrat ante fationis parabolam, ille subiicit. Quòd autem mulierculæ ex turba clamasse dicitur, aliquid huic narrationi affine haberi fieri enim potest ut inconsiderato seruire in supremum gradum extulerit quod putabat nimis à Christo deiici. In hoc quidem omnes consentiant, Christo in media populi turba sermonem habente, venisse fratres eius & matrem: proculdubio vel quia de ipso erant solliciti, vel etiam discendi studio. neque enim frustra ad eum accedere conantur: nec probabile est qui sanctam

matrem comitati sunt fuisse incredulos. Quòd Ambrosius & Chrysostomus Mariam ambitionis insimulant, nihil habet coloris. quid enim hac diuinatione opus est, quum ubique summa eius pietas & modestia Spiritus testimonio commendetur? Fortè impulsit eos carnis affectus vehementia ut plus iusto fatagerent: hoc non nego: sed pio studio non dubito fuisse adductos ut ei se adiungerent. Quòd Mattheus refert ab vno quodam allatum fuisse nuntium de illorum aduentu, Marcus autem & Lucas pluribus sermonem tribuunt, in eo nihil est absurdum. Verùm (ut fieri solet) mandatum quod de ipso euocando dabat mater, à pluribus subinde exceptum fuit, donec tandem perlatum est.

48. *Matth. Quæ est mater mea.*) Non dubium est quin his verbis carpatur Mariæ importunitas: & certè præposterè cursum doctrinæ eius abruptè retinebat. Sed inter eos carnis & sanguinis propinquitatem extenuans, doctrinam valde vitalem profert, dum suos omnes discipulos, ac fideles in eundem honoris gradum recipit ac si inter confanguineos primi essent: imò eos in matris & fratris locum substituit. Pender autem hæc sententia ex Christi officio. significat enim non paucis quibusdam se datum esse, sed piis omnibus qui in vnum cum ipso corpus fide coaluerint, deinde nullum esse sanctius cognationis vinculum quam spirituale: quia secundum carnem conserui nõ debeat, sed ex Spiritu sui virtute quo donatus est à Patre ad renouandos homines, ut qui natura impurum & maledictum erant Abraham leuengrati sancti & celestes Dei Filij esse incipiant. Ideo Paulus Christum verè cognoscat negat secundum carnem: quia potius consideranda sit illa mundi reparatio quæ longè supra humanam virtutem eminet, dum nos Spiritu suo ad imaginem Dei reformat. Quare summa huc tendit, ut Christum discamus fidei oculis inspicere, deinde sciamus ut quisque Spiritu regentis totum se Deo in veram iustitiam addicit, ita Christo maxime coniunctum esse, adeoque vnum cum ipso effici. Porro eos intelligit facere Patris voluntatem, non qui exactè totam Legis sanctam impleret (nam ita in neminem competeret fraternum nomen quo hic suos discipulos insignit) sed fidem præcipuè commendat quæ sanctæ obedientiæ fons est & origo: simulque defectus & carnis vitia regit, ac imputetur. Nota est enim Christi sententia, Hæc est voluntas Patris mei, ut quisquis videt Filium, & credit in eum, nõ percat, sed habeat vitam æternam, Iohannis 6. c. 40. Tamest autem hic nullum sanguinis respectum habere videtur Christus, scimus tamen re ipsa sanctæ coluisse humanum ordinem, & legitimum erga parentes officii defunctum esse: verùm præ spirituali cognatione, nullius vel exigui momenti carnalem esse admonet. Valeat igitur apud nos hæc comparatio; ut naturæ quidem iusta soluamus, sed carni & sanguini non sumus nimium affixi. Cæterum quando Euangelij sui discipulos incomparabili honore dignatur Christus ut eos pro fratribus habeat: detestanda est nostra ingratitude, nisi posthabitis omnibus carnis votis, omnes nostros conatus huc intendimus.

Iacob. 1. d.
23.

2. Cor. 5. c.
16.

MATTH. XII.

MARC.

LVC. XI.

38 Tunc interrogauerunt eum quidam Scribas ac Pharisæis, dicentes, Præceptor volumus ex te signum videre.

39 At ille respondens dixit illis, Generatio praua & adultera signum querit, & signum non dabitur illi nisi signum Ionæ Prophetæ.

40 Quemadmodum enim fuit Ionas in ventre ceti tribus diebus ac tribus noctibus: sic erit Filius hominis in corde terra tribus diebus & tribus noctibus.

41 Viri Niniuite surgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt eam: quod ipsi resipuerunt ad prædicationem Ionæ: & ecce plusquam Ionas est hoc loco.

42 Regina Austri surget in iudicio cum generatione hac, & condemnabit eam: quod uenerit ad finibus terra ad audiendam sapientiam Solomonis, & ecce plusquam Solomen est in hoc loco.

38 *Quidam de Scribis.*) Simile quiddam iterum retet Matthæus capite 16. & Marcus capite 8. Unde apparet Christum sæpius hac de re fuisse interpellatum: ut nullum finem habuit eorum improbitas qui semel statuerant ueritati resistere. Ceterum est autem, signum eos petere ut speciosum prætextum habeat eorum incredulitas, quod scilicet Christi uocatio legitime non sit obsignata, neque enim ea est docilitas ut trib. vel quatuor miraculis cessuri sint, nedum ut vnum sufficiat, sed quemadmodum nuper attigi, hoc colore excusant se fidem Euāgelio nō habere quia nullū eius sigillum ē cælo Christus ostēdit. Miracula iā satis multa & clara ediderat ante ipsorum oculos: uerū quasi non ualeant ad doctrinæ confirmationem, aliquid ē cælo prodire uolunt in quo uisibilis quodammodo appareat Deus. Magistrum quidem salutem ex more, quia tunc ita uocabāt omnes Scribas & Legis interpretes: sed Prophetam Dei nō agnoscent donec testimonium ē cælo producat. Sensus ergo est, Quando te profiteris doctorem ac magistrum si nos habere uis discipulos, fac ut ē cælo testetur Deus se tui magistrerij auctorem esse, ac miraculo uocationem confirmet.

39 *Generatio praua.*) Non tantum ætatis illius malitiam accusat, sed Iudæos nominat gentē peruersam, uel certē Scribas & eorum similes: significans uelut hæreditarium illis esse perniciam morbum. Nam *γυναι* interdū pro seculo vno, interdū pro gente uel natione accipitur. Adulteros uerō dixit pro adulterinis uel spuris, quod à sanctis patribus degeneres essent sicuti ætatis suæ exprobrāt Prophetæ, non esse ex Abraham progenitos, sed profanum semen Chanaan. Nunc queritur an ideo Christus tā driter eos appellet quia sibi dari signum optauerint. nam alibi Deus ostendit nō tantopere hoc sibi displicere. Signū petiit Gedeō: non irascitur Deus, sed eius uoto annuit, & quam importunè pergit, eius tamen infirmitati Deus indulget. Ezechia non poscenti, uero signum offertur. seuerè autem reprehenditur Achas quia signum petere, ut iussus fuerat à Propheta, recuset. Ergo non simpliciter Scribas obiur-

16 Et alij tentantes, signum de celo quærebant ab eo.

Paulo pōst.

29 Turbis autem condensantibus se cœpit dicere, Natio hac mala est, signum querit, & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ Prophetæ.

30 Nam sicut fuit Ionas signum Nininitis: ita erit & Filius hominis nationi huic.

31 Regina Austri surget in iudicio cum uiris nationis huius, & condemnabit illos: quia uenit ad finibus terra ut audiret sapientiam Solomonis: & ecce plusquam Soloman in hoc loco.

32 Viri Niniuite surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam: quia ad pœnitentiam adducti sunt prædicatione Ionæ: & ecce plusquam Ionas in hoc loco.

gat Christum quod signum postulent: sed quod Deo ingrati, tot eius virtutibus malignè spretis, subterfugium capient ne obediāt eius uerbo. Cuius enim, non dico fœcordiæ, sed malitiæ erat ad tot signa claudere oculos? Frustra igitur molesti erant: neque alio tēdebat consilium nisi ut impudē Christum reiicerent. idem uitium in posteris damnat Paulus quum dicit Iudæos signa querere. *2. Cor. 1.6. Signum non dabitur ei.* Variis quidem miraculis postea fuerunt conuicti: nec desistit Christus uirtutem suā apud eos exercere: quod inexcusabiles redderet. Sed tantum intelligit signum unum illis instar omnium fore: quia indigni sint quorum impiæ cupiditati obtemperet. Contenti sint, inquit, hoc signo, quod sicuti Ionas ex profundo mari emerfus Niniuitis prædicauit, ita ipsi uocem rediuiui Prophetæ audient. Scio à plerisque arguitis exponi hunc locum: sed quum inter Christum & Ionam non conueniat in singulis partibus similitudo, uidendum est quatenus se Christus Ionæ comparet. Ego autem omisis aliorum speculationibus, hoc unum quod iam attigi, notari puto, Prophetam illis futurum postquam à morte surrexerit: ac si dixisset, Vos Dei Filium, qui ē cælo ad uos descendit, contemnitis: restat ergo ut morte defunctus ē sepulchro surgam, & rediuius uobis loquar, sicut Ionas ex profundo mari Niniuem uenit. Sic ergo prauis eorū postulatis anam præcidit Dominus, ut se illis à resurrectione Prophetam fore denuntiet, quando indutus carne mortali non recipitur. Apud Lucam dicit se illis fore signum sicuti Ionas Niniuitis fuerat. Inproprie autem sumitur nomen signi, non quod aliquid portendat, sed quod remotum est à consuetu naturæ ordine: sicuti prodigiōsa fuit Ionæ missio, quum ex ventre piscis quasi ē sepulchro eductus est qui Niniuitas ad pœnitentiam uocaret. In trib. noctibus synecdochica est loquutio, ut faris rotum est. Nam quia nox est diei appendix uel duabus partibus constat dies, luce & terebris: diem unum ab illis Christus designat & integrum diem ponit pro dimidio.

41 *Viri Niniuite surgent in iudicio.*) Quoniā de Ni

Signum petere.

Ind. 6. c.
17.
Iesa. 38. d.
22.
Iesa. 7. l.
11.

nivitis factus erat sermo, Christus occasione sumpta, illis longè deteriores esse ostendit Scribas & alios à quibus sua doctrina requiritur. Profani, inquit, homines qui verbum nunquam de vero Deo audierat, ad vocem novi & incogniti hospitis respicerunt: hæc regio quæ cælestis doctrinæ sacrarium est, Filium Dei & promissum Redemptorem non audit. hæc enim antithesis in comparatione subest. Scitur qui fuerint Niniuitæ, Prophetis scilicet mini inè allucti, ac veræ doctrinæ expertes. Ionas apud eos nullo titulo splendebat, sed homo extraneus poterat explodi. Iudæi verbo Domini sedem apud se ac domicilium esse iactabant, si puris oculis intuiti Christum essent, non modò ipsum è cælo doctorem debebant agnoscere, sed Messiam & salutis autorem sibi promissum. Cæterùm si perditæ illius populi impietas inde convicta fuit quòd Christum in terra loquentem cõtempserit: omnium temporù incredulos superamus nisi Filius Dei nunc in cælo sedens sacra sua

& cælesti voce in obsequiù suum nos cogat. Porro an verè & perfecte ad Deum Niniuitæ fuerint conuersi, tractare superflueo, quia sufficit Ionæ doctrina fuisse commotos vt animum ad penitentiã adicerent.

42 *Regna Austri.*) Quoniam Æthiopia Iudææ respectu ad Meridicem vergit, Iosepho & reliquis facile assentior qui hanc fuisse Æthiopiæ reginã docent. Quod autè regna Saba in sacris historiis dicitur, non debet intelligi Sabæa regio quæ magis Orientalis erat, sed vrbs in Meroe insula Nili sita, quæ caput regni erat. Hic etiam antitheta expendere conuenit. Mulier quæ in schola Dei minimè educata fuerat, ex longinqua regione discendi studio ad Solomonem venit regem terrenum: Iudæi Legis Diuinæ alumnus, summum suum & vnicum doctorem Prophetarum que omnium principem repudiavit. Porro Iudæarum verbum non tam ad personas hic refertur quàm ad ipsius rei exemplum.

MATTH. XIII.

MARC. IV.

LVC. VIII.

1 In die vero illo egressus Iesus

de domo, sedit iuxta mare.

2 Et congregatae sunt ad illum turbae multae, adeo vt ipse nauim ingressus sederet: & vniuersa turba in litore stabat.

3 Ac dicebat illis multa per similitudines, dicens, Ecce exiit qui seminabat ad seminandum.

4 Et quum seminaret, alia quidem ceciderunt iuxta viã, & venerunt volucres ac deuorauerunt ea.

5 Alia verò ceciderunt in loca saxosa, vbi non habebant multum terrae: & protinus exorta sunt, propterea quod non haberent profunditatem terræ.

6 Quum autem exortus esset Sol, exusta sunt: & quia non habebant radicem, exaruerunt.

7 Alia rursus ceciderunt in spinas, & surrexerunt spinae, & suffocauerunt ea.

8 Alia verò ceciderunt in terram bonam, & dederunt fructum: aliud quidem centuplum, aliud verò sexagecuplum, aliud verò trigecuplum:

9 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Et adeuntes discipuli dixerunt illi, Quare per parabolas loqueris illis?

11 At ille respondens dixit eis, Vobis datũ est nosse mysteria regni cælorum: illis autè non est datum.

12 Quisquis enim habet, dabitur ei, & abundantior reddetur: quisquis autem non habet, etiã id

1 Et iterum cepit docere

iuxta mare: & congregata est ad eum turba multa: ita vt nauim ingressus sederet in mari, & tota turba iuxta mare in terra erat.

2 Et docebat eos per parabolas multas, & dicebat illis in doctrina sua,

3 Audite, ecce exiit seminator ad seminandum.

4 Et accidit inter seminandum, aliud quidem cecidit secus viam, veneruntque volucres cæli, & comederunt illud.

5 Aliud verò cecidit super petrosam, vbi non habuit terram multam: & statim exortus est, quod non haberet altitudinem terræ.

6 Sole autem exorto astutus est: & quia non habebat radicem, exaruit.

7 Et aliud cecidit in spinas: & creuerunt spinae, ac suffocauerunt illud, & fructum nõ dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & dedit fructum emergentem atque crescentem, & attulit vnum triginta, & vnum sexaginta: & vnum centum.

9 Ac dicebat illis, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Quum autem cepisset esse solus, interrogauerunt ei: hæc parabola, qui circum illum erant cū duo-

1 Et factum est deinceps

& ipse iter faciebat per singulas ciuitates & castella, prædicans & euangelizans regnum Dei, & duodecim cum illo.

2 Simulque mulieres aliquarum sanatae erant à spiritibus malis & infirmitatibus: Maria quæ vocatur Magdalene, de qua septem demonia exierant.

3 Et Iohanna uxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & alia multa quæ ministrabant ei de facultatibus suis.

4 Quum autem turba plurima conueniret, & e singulis ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem,

5 Exiit qui sementem faciebat ad seminandum semen suum: & inter seminandum aliud cecidit circa viam, & calculatum est, & volucres cæli comederunt illud.

6 Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem.

7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enata spina suffocauerunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum fecit fructum centuplum. Hæc dicens, clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

9 Interrogabant autem eum discipuli sui, dicentes quæ esset

10 At ille dixit, Vobis da-

quod

quod habet tollitur ab eo.

13 Propterea per parabolas loquitur illis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt nec intelligunt.

14 Et completur in illis prophetia: Esau, quae dicit, Auribus audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

15 Incastratum est enim cor populi huius, & auribus grauius audiverunt, & oculos suos clauferunt, ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanentur illos.

16 Vestri vero beati sunt oculi, qui vident: & aures vestrae, quia audiunt.

17 Amen dico vobis quod multi prophetae & iusti desiderauerunt videre quae videtis, & non viderunt: & audire quae auditis, & non audierunt.

decim, de parabola.

11 Et dicebat eis, Vobis datum est nosse mysterium regni: Deo illis autem qui foris sunt, per parabolas munita sunt.

12 Ut videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: ne quando conuertantur, & reuertantur eis peccata.

Paulo post.

24 Et dicebat illis, Videte quid auditis: quia mensura metimini, ad se fiet vobis ad mensuram, & adjicietur vobis qui auditis.

25 Qui enim habet dabitur illi: & qui non habet etiam quod habet auferetur ab eo.

tum est nosse mysteria regni: Deo autem per parabolas: ut videntes non videant, & audientes non intelligant.

Paulo post.

18 Videte ergo quomodo audiat. Quisquis enim habet, dabitur illi: & quicumque non habet, etiam quod putat se habere auferetur ab illo.

L V C. X.

23 Et conuersus ad discipulos dixit, Beati oculi qui vident quae vos videtis.

24 Dico enim vobis quod multi prophetae & Reges conuerterunt videre quae vos videntis, & non viderunt: & audire quae auditis, & non audierunt.

Quae huc inferui ex Luca, forte ad aliud tempus pertinent: sed quae vno contextu posuit, nulla ratio cogere visa est cur disiungerem. Primò dicit duodecim Apostolos regnum Dei cum Christo praedicasse, vnde colligimus. quomodo ordinariu docendi manus nondum illis iniunctum foret: fuisse tamen assiduos praecones qui Magistro suo audientia non facerent: ita quoniam inferior esset ipsorum ratio, dicuntur tamen Christo fuisse adiutores. Deinde adicit, Christum in suo comitatu mulieres quasdam habuisse quae lanate fuerant à spiritalibus malis vel infirmitatibus: qualis fuit Maria Magdalene, quae à septem demoniis vexata fuerat. Videri quidem posset parum honorabile fuisse hoc contubernium. quid enim minus Iecuit Filium Dei quam mulieres secum trahere probro notatas? Sed hinc melius perspicimus, vitiis quibus onerati fuimus ante fidem adeò non obstat Christi gloria, vt eam magis amplificent. Et certè non dicitur reperisse Ecclesiam sine ruga & macula quam eligeret, sed sanguine suo mandasse vt pura & formosam habeat. Quare misera & pendenda mulierum istarum conditio, postquam ab ea liberatae sunt, in magnam Christi gloriam cessit, vt virtutis gratia quae sine insignia ostenderet. Simul etià eorum gratitudo laudatur à Luca, quòd à suum Liberatores, contempta mundi ignominia, sequutaerunt. Non dubium est quin digito passim monstratae fuerint, ac Christi praesentia instar theatri fuerint ad eas spectandas: sed pudore, in suum palam extare non reculant, ne suppressa Christi gratia lateat. quin potius vt illustre sit eius spectaculum, libere humiliari sustinent. Porro in Maria singulare fuit immentè Christi bonitatis miraculum, quòd foeminam à septem demoniis possessam, & quasi viliissimum Satanæ mancipium, non tantum discipulae honore, sed contubernio quoque suo dignatus est. Cognomen Magdalenes addit Lucas, vt hancce à sorore Marthae aliisque Mariis discerneret, quarum alibi fit mentio.

3 Iohanna uxor Curae.) Nescitur an idem de iis

mulieribus intelligi voluerit Lucas quod de Maria. Mibi probabile videtur, primam in ordine locatam esse in qua insigni potentia operatus erat Christus: vxorem vero Curae & Susannam honestis & integris sanae matronae subiungit, quia tantum à vulgaribus morbis sanitate forent. Quam autem diuites fuerint ac splendide matronae, eo plus meretur laudis primum earum studium, dum Christi sumptum ex suis facultatibus suppeditant, neque hoc officio contentae, posthabitis domesticis negotiis, ipsum cum inuidia multaque incommodis per diuersa incerta quae hospitia sequi malunt quam delicata quiete in propriis arduis frui. Et fieri potest vt Curae Herodis procurator, domino suo nimium similis, consilio vxoris valde fuerit contrarius: sed pia mulier obstaculum hoc zeli sui fetore & constantia superauit.

2. Matth. Congregatae sunt ad cum.) Non frustra de ingenti turbae concursu praefatur Euangelistae cuius conspectu impassus est Christus ad doctrinam semini comparandam. Ex variis locis conuenient illa multitudo: suspensissimi sunt omnem similibus omnibus audiendi auditas, sed non idem proficiendi affectus. haec fuit occasio parabola, vt sciretur non vbiq; fructuosum esse doctrinae semen dum longè lateque spargitur: quia non semper seracem & bene cultam terram inueniat. Christus ergo se illic velut agricolam ad seipsum professus est, qui ad seminandum prodiret: sed multos ex auditoribus similes esse incultae & aridae terrae, alios spinosae, vt labor & semen ipsum pereat. Ceterum de sensu parabolaè longius tractare superfluo deo, donec ad explicatioue v. v. v. fuerit quam paulo post Dominus ipse adferret: huius tantum in praesentia monendi sunt lectores, si inuili terrae & sterili comparantur qui ex locis remotis quasi famelici ad Christum accurerant, non mirum esse si hodie in multis Euangelium non fructificat, quorum alij pigri sunt & lenti, alij oscitantur audiunt, alij etiam vix trahuntur vt audiant.

9 *Qui habet aures.*) Partim his verbis significat Christus, non omnes vera intelligentia præditos esse ut assequantur quod dixit: partim verò suos discipulos excitat ut attentius expendant doctrinam non cuius obuiam nec facilem. Certè inter auditores ita discernit, ut alios faciat auritos, alios verò surdos. Nunc si quaeritur unde illis prioribus sint aures, alibi Scriptura testatur non sua quenque industria aptare sibi & formare, sed à Domino perforari.

Esai. 40. b.
7.

10 *Adeantes discipuli dixerunt.*) Ex verbis Matthæi apparet discipulos non modò sui respectum habuisse, sed optatè pariter aliis cõsultum. Quam parabolam non percipient, sciebant populo non minds esse obscuram: querunt ergo Christum verba fecisse ex quibus nulla utilitas ad auditores veniret. Porro quãuis similitudines plerunque rem de qua agitur, illustrent, quæ tamen perceptam metaphoram continent, ænigmatica sunt. Christus ergo similitudinem hæc proponens sibi allegoria inuolbere voluit quod sine figura clarus & plenus dicere poterat. Nunc verò ubi addita est expositio, plus & energie & efficacie habet figuratus sermo quam simplex: hoc est, nõ solum efficacior est ad mouendos animos, sed magis est perspicuus. tãti inter est quomodo quiddam dicitur.

11 *Vobis datum est nusse mysteria.*) Ex hoc Christi responso colligimus in diuersos fines à Deo proponi hominibus salutis doctrinam. nam testatur Christus seideo data opera obscurius loquutum esse, ut multis ænigmaticis vellet sermo, ac solum aures confuso & ambiguo sonitu ferret. Si quis contrà obicit illud Iesaiæ, Non in abscondito loquutus sum, nec in angulo teneborum nõ frustra dixi femini Iacob, Querite me. Item Legis eloquia quæ celebrat David, lucernam esse pedibus, & sapientiam dare paruulis: solutio in promptu est, verbum Dei sua natura lucidum semper esse, sed eius lucem hominum tenebris suffocari. Est enim Lex quasi velo quodam obducta fuit, in ea nihilominus manifesta fuit Dei veritas, nisi multo rum cæci fuissent oculi. De Evangelio verè testatur Paulus non esse velatum nisi reprobis & exitio deoitis, quorum mentes excæcauit Satan. Deinde sciendum est vim illuminandi cuius meminit David, & familiarè docendi modum quem prædicat Iesaias, propriè ad electum populum referri. Hoc tamen semper fixum manet, nõ esse obscurum Dei verbum, nisi quatenus ipsum mundus sua cecitate obtenebat: interim nihilominus mysteria sua Dominus continet, ut minimè ad reprobos perueniat eorum sensus. Ac duobus quidem modis priuat eos doctrinæ suæ luce. nam interdum sub ænigmatibus proponit quod clarius dici posset: interdum sine ambagibus & figuris mentem suam palam explicans, hebetat illorum sensus, & stupore percutit, ut in plena luce cæcutiant. Huc spectant illa horribiles minæ apud Iesaiam, ubi denuntiat se barbarum fore populo qui peregrina & incognita lingua loquetur, visiones propheticas fore librù clausum & obsignatum in quo legere nequeant: ubi autem apertus fuerit liber, omnes fore idiotas qui attoniti hærebunt ne, scientes legere. Iam quum suam doctrinam consultò ita dispesauerit Christus ut paucis tantum profunderet, solidè eorum animis infixæ: alios verò suspensos teneret ac perplexos: sequitur non vnum in fine Diuinitus hominibus proferri salutis do-

Iesai. 45. c.
19.
Psalm. 119.
c. 19.

2. Cor. 4. a.
4.

Esai. 28. c.
11.
Esai. 29. d.
11.

ctrinam: sed admirabili consilio sic temperari, ut non minus odor sit mortis in mortem reprobis, quàm electis odor viuificus. Nequis autè obstreperere audeat, occurrat Paulus his verbis, qualiscumque sit Euangelij effectus, semper tamè eius odorem, licet mortiferum, suauiter spirare coram Deo. Verum ut nobis constet præsentis loci sensus, Christi consilij qua de causa hoc & quorsum dixerit, propius excutere oportet. Primò huc indubiè spectat comparatio, vt gratiam discipulis factam Christus amplificet: quia peculiariter illis, quod nõ omnibus pronunciat, datum erat. Si quis roget, unde hoc dignitatis priuilegium: A postolis: certè non reperietur in ipsis causa: & Christus datum illis esse pronuntians, meritum omne excludit. Certos quidem & selectos esse homines Christus pronuntiat, quos peculiariter Deus hoc honore dignatur ut sui illis arcana patefaciat, reliquos autem hac gratia priuari. Huius discriminis non alia reperietur causa, nisi quòd ad se vocat Deus quos gratuito elegit.

12 *Quisquis enim habet.*) Prosequitur Christus quod nuper dixi. discipulos enim suos aduonet quàm liberaliter agat cum ipsis Deus, ut eius gratiam tanto pluris faciant, scèque agnoscant maiore eius beneficio obstrictos. Hæc eadem verba alibi repetet: diuerso tamen sensu: illic enim de legitimo dolorum vsu habebitur sermo: nunc autem simpliciter docet, ideo plus dari Apostolis quàm vulgo hominum, quia celestis Pater suam erga illos beneficentiam vellet vsque ad cumulum complere. Nam quia opera manuum suarum non deserit, sicuti dicitur in Psalmo: quos senel fermae: cæpit, magis ac magis assidue exornat, donec eos tandem expoliat in summam pietatis gloriam. Hinc tam multiplices gratiæ ab ipso subinde ad nos fluunt, hinc tam læti progressus: quia scilicet et Deum suæ liberationis inuitus ad continuum largitatis cursum incitat. Et sicut inexhausta sunt eius diuitiæ, ita in filiis suis locupletandis nunquam fatigatur. Quoties ergo altius nos præuehit, innumeris quoque nobis quotidie beneficij unac edidit, ex fonte illo manare, quòd inchoatum salutis nostræ opus absolueret velit. contrà autem pronuntiat Christus, reprobos semper in deterius ruere, donec prorlus exinaniti in sua inopia tabescant. Dura quidè in speciem est ista loquutio, auferri impiis quod non habent: sed Lucas duritiem mitigat, & ambiguitatè tollit verbis paululum mutatis, auferri dicens quæ videntur habere. Et certè plerunque accidit ut præclaris dotibus excellant etiam reprobi, & in speciem filijs Dei sint similes: atqui nihil est in ipsis solidum, quia animus pietate vacuus est, sed tantum inanis apparatus splendor. Quare meritò eos habere negat Matthæus quod nihili reputatur coram Deo, & intus est euanidum. Lucas autem aptè dona quibus præditi erant, ab ipsis vitari significat, ut tantum splendideant in oculis hominum, cæterum nihil habeant præter pòpam & vanã ostentationem. Hinc etiam discamus tota vita ad profectum aspirare, quòd quidem hac lege gustum cælestis suæ doctrine nobis præbet Deus, ut ea quotidie abudantius vescamur, donec ad plenam saturitatem ventum fuerit. Apud Marcum hæc sententia paulo consensu legitur, Attendite, inquit Dominus, quid vobis dicatur. Deinde si rite proficiant, speret illis facit vbertoris gratiæ: Vobis, inquit, adicietur

Psalm. 138.
6. 8.

cietur quæ auditis. Tandem sequitur clausula que cum Matthæi verbis conuenit: sed inferunt media sententia, quam supra capite Matthæi septimo exposui: quia verisimile non est suo ordine hic fuisse locatam. Neque enim, sicuti alibi dictum est, in tendendis Christi concionibus curiosi fuerunt Euangelistæ, sed sæpe variè eius dicta congerunt. Lucas verò aliis Christi sermonibus sparsim habitis eandem sententiam permiscet: ac simul diuersum finem notat cur ita locutus sit Christus: nempe ut attentis ad suam doctrinam forent ne temerè efflueret vitæ semen, quod animis penitus receptum radices agere debet. ac si diceret, Cauete ne vobis tollatur quod datum fuerit, si profectum careat.

13. *Propterea per parabolas.*) Obscurè se turbe loqui dicit, quia veræ lucis particeps non est. neque tamen quum pronuntiat cæcis obtendi velum ut in suis tenebris maneat, huius rei culpam illis ascribit: sed gratiam Apostoli factam inde magis commendat, quod non omnibus, peræque sit communis. Causam ergo non assignat extra arcana Dei consilium, cuius tamen nobis abscondita est ratio; illi tamen constat: ut vox plenus videbitur. Quamuis autè parabole alium vsum habeant quam ut ænigmatice contineant que dilucide non vult Deus patefieri: diximus tamè sic propositam fuisse à Christo parabolam de qua nunc agitur, ut propter allegoriam contextu fuerit quasi dubium ænigma.

14. *Completur in illis Prophetia.*) Confirmat Esaiæ vaticinio minimè nouum esse si multi nihil ex verbo Dei proficiunt, quod olim veteri populo in maiorem excæcationem destinatum fuit. Ceterum locus hic Prophetæ variè citatur in Nouo Testamento. Paulus enim Actuum 28. f. 26. Iudeis obstinatum suam malitiam exprobrans, eos ideo excæcari dicit Euangelij luce, quia aduersus Deum amarulenti sint ac rebelles. ita propinquam causam designat, quæ patebat in ipsis hominibus. Undecimo autem ad Romanos cap. 7. discrimen ex altiore & magis recòdito fonte deducit. Reliquias enim secundum gratiam electionis seruatas esse docet, reliquos verò excæcatos, sicut dictum est per Esaiam, &c. Notanda illic est antithesis. nam si sola Dei electio, & quidem gratuita residuum aliquem populum seruat: sequitur, proculcto Dei iudicio, quantum iusto, alios omnes perire. Qui sunt. cæteri quos Paulus electis reliquiis opponit, nisi quos Deus peculiari salute dignatus non est? Similis etiam est ratio apud Iohannem capite 12. f. 38. multos. n. incredulos fuisse dicit, quia nemo credit nisi cui Deus brachium suum reuelat. Et continuo post subiicit, illos non potuisse credere quia rursus scriptum sit, Excæca cor populi huius. Eodem spectat Christus quum ad occultum Dei consilium refert, quod non omnibus promiscuè patefacta sit Euangelij veritas, sed procul ænigmatibus proposita, ut nihil quam crassiores tenebras offunderet populi mentibus. Semper quidem (sateor) quos excæcat, Deus excæcat, hac pœna reperientur digni: sed quia non semper propinqua causa in hominum personis apparet, fixum maneat hoc principium, Dimittis illuminari in salutem, idque singulari dono, quos Deus gratis elegit: omnes autem reprobos luce vitæ priuari, siue illis Deus verbum suum subducat, siue obstructos tenet ipsorum oculos ac aures, ne au-

diant & videant. Nunc tenemus quomodo Prophetæ vaticinium Christus ad præsentem in causam accommodet. *Ambrosius auditus.* Non recitantur Prophetæ verba, nec verò opere retitum fuit: quia Christo satis erat ostendere neque nouum neque insolitum esse exemplum si multi ad verbum Dei obstupescerent. Prophetæ dictum fuit, Vade, excæca mentes, & corda obdura, hoc tribuit Matthæus auditoribus, ut cæcitate suæ & duritie culpam sustineant: neque enim aliter ab altero distinguè potest: quia quotquot in sententiâ reprobum cõiecti sunt, sponte & intrinseca malitia se excæcant & obdurant. Nec fieri aliter potest vbi eumque non regnat Dei Spiritus quod solè electi reguntur. Quare teneatur ista conuexio, alienos esse à sana mente quoscunque Deus Spiritu adoptionis non illuminat: id quod verbo Dei magis excæcari, & tamè in illis reidere culpam, quia spontanea est excæcatio. Ceterum hinc Verbi ministeris petenda est consolatio, si eorum labori seque ex voto non respondet successus: multis adeo non prodest eorum doctrina, ut deteriores fiant. Neque illis accidit quod expertus est Prophetæ, supra quem non excellunt. Optandum quidem: esset ut omnes adducerent in Dei obsequium, & hæc incumbere atque etiam ipsos deceret: interea de miratur quod olim Deus iudicium excoecit per ministerium Prophetæ, hodie quoque impleri. Quamquam sedulo cauendum est ne ignauia nostra peccat Euangelij fructus.

12. *Marcus videntes non vident.*) Hic breuiter notare sufficit quod alibi fufius exposui tam est, doctrinam non esse proprie neque per se, nec sua natura causam cæcitate, sed per accidens. Sicut enim, quam ad Solem procedunt lusciosi, magis eorum oculi hebetantur: atque id vitium Soli minimè imputatur, sed eorum oculis ita quod reprobos Dei verbum excæcat, & obdurat, quia fit eorum prauitate, ipsi proprium & genuinum, Verbo autem accidentale est. *Ne quando conuertantur.* Hæc particula ostendit quorsum proficere videre & intelligere: ut scilicet et homines ad Deum conuersi, cum ipso redeant in gratiam, eorum propositio bene & sceleriter habeant. Ergo in hæc finem proprie verbum suum Dominus velle prædicari, ut mentes & corda hominum innouans, eos sibi reconciliet. De reprobis verò cõtra hæc pronuntiat Esaias, ne misericordiam obtineant, manere in ipsis lapideam duritiam, verbumque animi suum effectum erga eos, ne ad penitentiam corda emolliat, Sanationis voce Matthæus, sicuti Prophetæ, liberationem à malis omnibus complectitur: populum. n. manu Dei afflictum metaphorice homini agroto comparant. Ite salutem conferri dicunt quum Dominus pœnas relaxat. Sed quia finitas ista à peccatorum remissione pedit, aptè Marcus & scitè causam & forem designat. Vnde enim pœnarum mitigatio, nisi quia Dominus nobis placatus, sua benedictione nos proficitur? Erit autem interdum reatu nostro abolito, nos tamè punire non desinit vel ut magis humiliemur, vel ut finis in posterum cautiore: quia ramen fauoris sui signa ostendens, nos viuificat & instaurat, deinde ut plurimum cessant pœne cum culpa: merito sanatio cum venia coniungitur. Ceterum ex eo minimè colligi debet, penitentiam esse veniæ causam, quasi Deus conuersos in gratiam recipiat, quia hoc promeriti sint: (nam &

ipsa conuersio signum est gratuiti Dei fauoris) sed tantum ordo & consequentia notatur: quia Deus peccata non remittit nisi in quibus homines sibi displicent.

16 Matth. *Vestri verò beati oculi.*) Videtur Lucas hoc dictum in aliud tempus reuocare. Facilis tamen solutio est: quòd illic plures sententias, non distincta temporum serie congerit. Sequemur ergo Matthæi contextum, qui clarius exprimit vnde occasione sumpsit ita loquedi. Nā sicuti prius de singulari gratia sibi collata, inde admoniti fuerant quòd Dominus eos à vulgo exemptos ad mysteria regni sui familiariter admittebat: nunc eadem gratia alia comparatione extollitur, quòd scilicet veteribus Prophetis sanctisque Regibus præcellant. Hoc autem multò splendidius est quàm incredulæ turbæ præferri. Porro non quæmber auditum, nec simplicè carnis aspectum Christus intelligit: sed beatos eorū oculos pronuntiat quia gloriam cernant dignam vngentem Dei Filio, vt eū redemptorem agnoscant: quia ipsis affulgeat vna Dei imago, in qua solentem hęc omne beatitudinē percipiunt. Eūde quæ in ipsis conspicitur quòd dictum fuerat per Prophetas, vt plene & perfecte à Deo edocti, non dicant quisque à proximo suo. Ita diluitur bicatio quæ ex altera Christi sententiā adferri posset, vbi beatos dicit qui non videntur & crediderunt. diuersa enim iudic notatur videndi ratio, quæ scilicet Thomas pro sua crassitie ap-

petebat. Aspectus autem de quo nunc loquitur Christus, atatum omnium fidelibus, cum Apostolis communis est. Nos. n. Christum non videntes videmus, & non audientes audimus: quia in Euangelio facie ad faciem, vt dicit Paulus, nobis apparer, vt in imaginem eius transformemur, & semel in ipso exhibita sapientiæ, iustitiæ, & vitæ perfectio illic asidue resulget. 2. Cor. 3. d.

24 Luc. *Erreges voluerunt.*) Meritò potior Ecclesiæ presentis conditio esse dicitur, quam sãctorum Patrū qui sub Lege vixerunt: quib. non nisi sub umbris & inuolueris ostensum fuit quòd nunc in lucida Christi facie palam apparet. Scisso enim templi velo in caeleste functionarium hęc ingredi mur, & familiaris patet ad Deum accessus. Nam etiā Patres forte sua contenti beatam in animis suis pacem fouebant, hoc tamen non obstitit quominus voris suis lōgus ferrentur. Sic Abraham vidit quidem enatus diē Christi, & gauisus est: propterea tamen aspectu potiri cōstituit, nec compos fectus est voti sui. Nam ex omnium sensu loquutus est Simeon quum diceret, Nunc in pace dimittis seruum tuum. Nec verò fieri aliter potuit, quum sub onere maledictionis quo oppressum est genus humanum, promissæ liberationis desiderio toti arderet. Sciamus ergo quasi famelicus ad Christū sospiras, & tamen tranquillam fuisse eorum fidem vt Deo i. s. oblitere, sed patienter animos suos suspendere vtq; ad maturum reuelationis tempus.

Ioh. 4. 20.
5. 19.

MATTH. XIII.

MARC. IV.

LUC. VIII.

18 Vos igitur audite parabolam seminantis.

19 Quum quis audiat sermonem regni, & nō intelligit, venit ille malus, & rapit id quod seminatum est in corde eius: hic est qui iuxta viam seminatus fuit.

20 At qui in petricosa semē iactat, excipiat, hic est qui verbum audit, ac proinus cū gaudio excipit illud.

21 Verum non habet radicem in semetipso, sed temporarius est: porro ito propter sermonem, continuo offendiatur.

22 Qui autem in spinas semen exceperat: hic est qui verbum audit, & cura seculi huius deceptioque diuitiarum suffocat sermonem, & infructifer redditur.

23 Ceterum qui in terram bonā excepit semen, hic est qui sermonem audit, & intelligit, qui deniq; fructum etiā reddit ac facit: alius quidem e ce nolum, alius verò sexagcuplum, alius verò trigecuplum.

13 Et ait illis, Nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolæ cognoſcetur?

14 Seminator, est qui sermonem seminat.

15 Alij autem sunt qui iuxta viam semen excipiunt, vnde eorum, ne credentes ser-

uatur sermo: & quum auferuntur, & auferunt sermonem qui seminatus est in cordibus eorum.

16 Et alij sunt similiter qui in petricosa semē excipiunt: qui quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt illum.

17 Et nō habent radicem in se, sed temporarij sunt: deinde coorta afflictione aut persequuntur propter sermonem, mox offendiuntur.

18 Et alij sunt qui in spinas semen excipiunt: hi sunt qui sermonem audiunt:

19 Et sollicitudines seculi huius, ac deceptio diuitiarum, reuocantque aliarū cupiditates introeuntes suffocant sermonem, ac redduntur infructifer.

20 Alij sunt qui in terram bonā semen exceperunt, qui audiunt sermonem, & suscipiunt, & fructificant, alius ad triginta, alius ad sexaginta, alius ad centum.

11 Est autem hæc parabola: Semen, est sermo Dei.

12 Qui autem iuxta viam, ij sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes ser-

uatur. 13 Nam qui super petricosam, ij sunt, qui quum audierint, suscipiunt cum gaudio sermonem: hi tamen radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis recedunt.

14 Quod autem in spinas cecidit, ij sunt qui audierunt, & euertes à sollicitudinibus & diuitiis, & voluptatibus vite suffocantur nec fructum reddunt.

15 Quod autem in terram bonam, ij sunt qui corde bono & benigno, audientes sermonem retinēt, & fructum afferunt in patientiam.

Auditorii
quatuor
genera.

Apud Matthæum & Lucam simpliciter & sine oburgatione parabolam discipulis exponit Christus: apud Marcum verò eorum tarditatem obliquè perstringit quia alius nõ præcurrant qui futuri erant omnium doctores. Summa autè eisdòctrinam Evangelij, quum imitar feminis parsa est, nõ ubique eisdè fruct. iteram: quia non semper in terrâ fecundam & bene cultam incidit. Enumerat autem quatuor auditorum species, quorum primi semen non concipiunt: secundi concipere quidè videntur, sed ita vt viuas radices non agant: intertiis suffocatur fegetis: ita superest quarta pars quæ fructum reddit. Non quòd ex quatuor auditoribus vnus tantum, vel decem ex quadraginta, doctrinam amplexi fructificent: (certum enim numerum Christus præfigere hinc noluit: nec eos, de quibus loquitur in partes æquales distribuere: vt non semper idem, sed nunc vberior, nunc magis exiguus est proventus fidei vbi Verbum seminatur) sed tantum admonuit, in multis perire vitæ semen ob diuersa vitia, quibus vel statim corrumpitur, vel arefcit, vel paulatim degenerat. Cæterum quò melius profuit nobis admonitio, tenendū est, nullam de contemptoribus mentionem fieri qui palam Dei verbum repellunt: sed eos tantum notari in quibus aliqua videtur esse docilitas. Quòd si eorum maior pars euanescat, quid reliquomundo fiet à quo palam repellitur salutis doctrina? Nunc ad singulas species descendo.

19 *Audit sermonem regni, & non intelligit.* Primo loco sterile & incultus commemoratur, qui semen intus non concipiunt: quia nulla est in eorum cordibus præparatio, tales, duræ & siccæ terræ comparat qualis est in via publica, quæ calcata, instar paupimentum durefcit. Huius generis vitinam nõ liceret tam multos hodie cernere, qui vbi se ad audiendum obtulerint, stant tamen attoniti, nec vllum gustum capiunt: denique parum differunt à truncis vel lapidibus, quare non mirum est esse prorsus euanidos. Quòd verbum Christus dicit in eorum cordibus seminari, licet inpropria sit locutio, ratione tamen non caret: quia hominum vitio & prauitate non eripitur verbo sua natura quin feminis vim retineat, idque diligenter notandum est, ne quid putemus Dei gratis decedere, quantum ad nos vsque earum effectus non perueniat. Dei enim respectu seminatur in cordibus verbum: sed non omnium corda illud insitum cum mansuetudine recipiunt, quemadmodum Iacobus 1. c. 21. hortatur. Est ergo semper Euangelium potenti à fructuosum semen, sed non actum. Apud Lucam additur, diabolum tollere de corde eorum semen, ne credentes seruentur. Vnde colligimus, hunc salutis nostræ hostem, vt rationis tempore solent famelicæ aues, simul ac prodit in medium doctrinam, instare, & irrumper ad eam rapiendam prius quam humore concepto germinet. Non vulgaris etiam fidei laus est dum vocatur salutis nostræ causa.

20 *Qui in petricofa.* Hic ordo à superiore differt: quia temporalis fides quasi feminis cõceptio, fructum aliquem initio promittit: sed non ita bene & penitus subacta sunt corda vt ad continuum alimentum eorum mollioris sufficiat. Huius etiam generis nimis multos hodie videmus, qui Euangelium cupidè amplexi, paulo pest deficiunt: quia non subest viuus affectus qui ipsos ad constantiam confirmet. Quare se quisque penitus examinet, ne alacritas, quæ multum fulgorem emittit, bre-

ui euanescat quasi stuppea flamma, vt loquuntur. Nisi enim totum cor solidè penetret verbū, profundaque radices habeat, fides non suppetet continuus humor ac perseuerantia. Landabilis quidè est ista promptitudo, verbum Dei simul ac prolatum est, sine mora cum gaudio excipere: sciamus tamen nihil actum esse donec solidum robur collegerit fides, ne in prima herba arefcit. Exempli causa, dicit Christus, qui tales sunt, crucis scandalo turbari. Et sanè, vt æstu solis probatur terra sterilitas: ita persecutio & crux, eorum vanitatem detegit qui leuiter tincti, nescio quo desiderio, non probe serio pietatis affectu imbuti sunt. Tales apud Matthæum & Marcum vocantur temporarij, non tantum quia ad tempus profecti se Christi discipulos, postea in tentatione desciscunt: sed quia sibi quoque videntur veram habere fidem: idè apud Lucam dicit Christus eos ad tempus credere: quia fidei similis est honor ille quem Euangelio deferunt. Interea tamen sciendum est, non verè esse incorruptibili femine regentes, quod nunquam marcescit, quemadmodum Petrus docet. Nam illud Iesaiæ, capite 40. b. 8. Sermo Dei manet in æternum, cordibus fidelium impleri dicit, quibus semel infixi Dei veritas nunquam effluit, sed vsque ad finem viget. Credunt tamen quodammodo quibus amabile est Dei verbū & apud quos reuerentiam aliquam obtinet: quia certe ab incredulis distant qui fidem abrogant loquenti Deo, vel eius verbum respuunt. Tantum sciamus, nullos esse veræ fidei participes nisi qui adoptionis Spiritu obfignati, Deum ex animo Patrem inuocant. Porro vt nunquam extinguitur Spiritus ille: ita & fidem quam semel incolpsit prorum cordibus, euanescere & petire impossibile est.

22 *Qui in spinas.* In tertia classe recenfit eos qui ad fouendam intus sementem idonei fierent nisi aliunde eam corrumpi ac degenerem reddi sinerent. Spinis autem comparat Christus voluptates seculi, vel malas cupiditates, & auaritiam, & alias carnis sollicitudines. Quanquam Matthæus curas seculi duntaxat cum auaritia ponit, sed eodem sensu: quia sub hac voce, voluptatum illecebras (quarum Lucas meminuit) & omne cupiditatis genus complectitur. Quia sicut lætam aliqui segetem, dum in culmos affurgit, suffocant spinæ, & alia noxæ impedimenta: sic in hominum cordibus praualent vitiosi carnis affectus, & fide superiores sunt, vt vini celestis doctrinæ quæ nondum matura est, obruant. Et tunc male cupiditates, antequam verbum Domini in herbam emergat, cor hominis occupant: non tamen inter prima initia videntur dominari, sed paulatim superueniunt, postquam exorta est fegetis, & vbi fructum promittit. Danda igitur singulis opera est, vt spinas è cordibus suis euellant nisi verbū Dei suffocari velint: quando nemo est qui non ingenti spinarum copia & quasi densa sylua refertus sit. Et certè videmus quam pauci ad maturitatem perueniant: quia vix decimus quisque non dico ad extirpandas, sed ne ad refecandas quidem spinas intentus est. Atqui ipsa multiplex copia quæ torporem excutere debebat, plerisque fatiscendi causa est. Imposturam diuitiarum Christus pro auaritia posuit. Sed consultò diuitias vocauit fallaces vel deceptrices, quò magis ab earum laqueis sibi cauere discant homines. Cæterum quot sunt carnis nostræ affectus, quorum innumera est copia & varietas, meminimus totidem esse noxas

ad corruptendum vitæ semen.

23 *Quin terram bonam.*) Eos tantùm bonæ & fructuolæ terræ Christus comparat in quibus non solum radices agit verbum Domini, & quidem altas ac solidas, sed obstacula quoque omnia superat, ne fructum eius prævertant. Si quis obiciat, neminem posse reperiri à spinis vacuū & purum: facilis est solutio, Christum hinc non disserere de fidei perfectione, sed tantum ostendere in quibus verbum fructificet. Quamquã ergo mediocris erit profectus, quisquis tamen non degenerat à syncreo Dei cultu, bona terra & fertilis censetur. Spinis quidem euellendis incumbere nos decet: sed quia nunquam vel assiduo labore consequemur quin residuum semper aliquid maneat, saltem quisque nostrum eas mortificare studeat, ne verbi fructum impediatur. Confirmat hanc sententiam quod proximè sequitur, vbi docet Christus, non æquali omnnes mensura fructum ferre. Est enim centupli

respectu tenuis est eius terræ fertilitas quæ triplicem prouentum reddit, videmus tamen vt terras omnes simul coniungat Christus quæ agricolæ laborem ac spem non prorsus frustrantur. Atque hinc docemur, minimè spernendos esse qui minus excellunt, quando ipse paterfamilias, licet vnumquenque pro abundantia suæ gradu aliis preferat, communi tamen bonitatis elogio inferiores quoque dignatur. Cæterum tres istos gradus insulse Hieronymus ad virgines, viduas, & coniuges detorquet. quali verò prouentus quem exigit à nobis Dominus, ad solum cœlibatum pertineat: ac non sæpe vberior sit in proferendo omni virtutum fructu coniugum pietas. Hoc quoque obiter sciendum est, Christum non hyperbolicè loqui de fructu centuplo, vt tunc fuit quarundam regionum fecunditas: sicut ex historicis plerisque & quidem oculatis testibus constat.

MATTH. XIII.

24 *Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Assimilatum est regnum cœlorum homini seminanti bonum sem en in agro suo.*

25 *Sed dormientibus hominibus, venit illius inimicus, & seminavit zizania inter triticum, abijtque.*

26 *Quum autem germinasset herba, & fructum fecisset, tunc apparuerunt & zizania.*

27 *Accedentes autem serui patrisfamilias dixerunt illi, Domine, Nonne bonum semen seminaueras in agro tuo? unde igitur habet zizania?*

28 *Ille verò dixit illis, Inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt illi, Vis igitur abeamus, & colligamus ea.*

29 *At ille dixit, Non: ne dum colligitis zizania, eradictis simul cum illis & triticum.*

30 *Sinite pariter crescere vtraque vsque ad messem: & in tempore messis dicam messoribus, Colligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticum verò congregate in horreum meum.*

Paulo post.

36 *Tunc dimisis turbis venit in domum Iesus, & accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes, Explica nobis parabolam zizaniorum agri.*

37 *At ille respondens, dixit illis, Qui seminat bonum semen, est filius hominis.*

38 *Ager autem, est mundus. Porro bonum semen, ij sunt filij regni: zizania verò sunt filij illius mali.*

39 *Inimicus autem qui seminat ea, est diabolus: Messis verò, consummatio seculi est: Messores autem, Angeli sunt.*

40 *Sicut ergo colligunt zizania, & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi huius.*

41 *Mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent è regno illius omnia offendicula, & eos qui patraat iniquitatem:*

42 *Ac mittent illos in caminum ignis: ibi erit ploratus, stridorque dentium.*

43 *Tunciusti fulgebunt vt Sol in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat.*

Vt nobis constet vsus parabola, tenere operæ pretium est quorsum tendat Christus. Putant quidam, ne sibi promiscuum vulgus placeret externa Euangelij professione, cum dixisse, in agro suo sæpe viuosum semen bono permixtum esse, sed venturum diem quo lolium à tritico separaretur. Itaque hanc parabolam cum proxima coniungit, ac si eadem esset vtriusque ratio. Mihi tamen secus videtur. nam separationis ideo meminit, ne tadio fatiscant piorum animi, dum confusam bo-

norum simul cum malis mixturam cernunt. Est enim sanguine suo Ecclesiam mundauit Christus, vt sit absque ruga & macula: adhuc tamen multis vitiis laborare patitur. Nec de residuis infirmitatibus carnis loquor, quibus obnoxij sunt singuli fideles postquã regeniti sunt Dei Spiritu: verum simul ac exiguum gregem sibi collegit Christus, multi hypocritæ se insinuant, obrepunt peruersi homines, multi etiam improbi se ingerunt: ita fit vt multis sordibus inquinetur sacer ille cœtus quem

MARC. LVC.

quem sibi Christus segregauerat. Hoc porro multis valde esse absurdum videtur, in Ecclesie sinu foueri vel impios homines, vel profanos, vel sceleratos. Adde quod plerique zeli pretextu, plus æquo morosi, nisi omnia ad eorum votum composita sint, quia nusquam apparet absoluta puritas, tum multos ab Ecclesia discedunt, vel importuno rigore eam euertunt ac perdunt. Quare hic, meo iudicio, simplex est parabola scopus. Quasi in hoc mudo peregrinat Ecclesia, bonis & synceris in ea pernixtos fore malos & hypocritas, vt se patientia arment filij Dei, & inter offendicula quibus turbari possent, retineant infractam fidei constantiam. Est autè aptissima cõparatio, quum Dominus Ecclesiam vocat agrum suum, quia eius semen sunt fideles. Quinquã autè Christus postea subiicit, mundum esse agrum, dubium tamen non est quin propriè hoc nomen ad Ecclesiam aptare voluerit de qua exorsus fuerat sermonem. Sed quoniam passim ararum suũ ducturus erat per omnes mundi plagas, vt sibi agros excoleret in toto mundo, ac spargeret vitæ semen, per Syecdochen ad mundum transtulit quod patri tantum magis quadrabat. Nunc videndum est quid per triticum intelligat, & quid per zizania. Nõ potest hoc de doctõri exponi, qui iasi dixisset, vbi seminatur Euangelium, statim corrumpi & adulterari prauis figmentis: nunquam .n. venisset Christus, in tali corruptela purganda strenuè satagere. Neque .n. vt in hominum moribus, quæ corrigi nequeunt vitia, tolerari oportet: ita liceret impios errores ferre qui fidei puritatem inficiunt. Deinde nominati Christum filios maligni zizania esse dicens, dubitationem tollit. Rursus tamen notandum est, non posse hoc etiã simpliciter de hominum personis intelligi, quasi Deus creatione bonos homines seminaret, diabolus verò malos. Quod ideo admonet, quia hoc loco abusi sunt Manichæi, vt colorem induceret suo figmento de duob. principiis. Atqui scimus quicquid vitij est tam in diabolo quàm in hominibus non aliud esse quàm integræ naturæ corruptelam. Sicuti ergo Deus electos suos qui originali peccato infecti sunt, non creatione bonũ semen facit, sed eos Spiritus sui gratia regenerat: ita diabolus non creat malos homines, sed à Deo creatos deprauat, & in agrum Domini inferit ad vitandum purum semen.

39 *Qui seminat bonum semen.*) Prius regnum cælorum dixerat simile esse homini seminanti, sed inappropriè. Sensus tamen clarus est, idem contingere predicato Euangelio atque in satione agrorum solet, vt lolum tritico succrescat. nisi quod speciale quiddam extrimitic, dicens, inimici fraude aspergi agrum lolio: vt sciamus non fortuitò neque naturaliter hoc fieri, quod multi improbi se fidelibus permiscunt, quasi eadem sint fegetes: sed huius mali culpam diabolo imputare discamus, non vt eius damnatio homines absoluat à reatu, sed primùm, nequid macule aspergatur Deo propter vitium hoc aduentitiũ: deinde non miremur, subinde pallulare zizania in agro Domini, quũ semper ad nocendum vigilet Satana. Porro quod Christus nõ Verbi ministros seminare dicit, sed se vnũ: ratione non caret, quauis enim ad eius personã hoc restringi minime conueniat, quia tamen nostra opera sic vitur, & ad culturam agri sui tanquam instrumeta nos adhibet, vt per nos solus & in vobis agat, me-

ritò sibi vindicat quod eius ministris quodammodo commune est. Meminerimus ergo non solũ Christi mandato predicari Euangelium, sed eius auspiciis & ductu, vt simus tanquam eius munus, ipse autem vnicus operis author.

39 *Messis verò, consummatio seculi.*) Est q idè hæc valde molesta conditio, quòd reprobus oneratur Ecclesia vsque ad finem mundi hoc tamen tempus nobis ad patientiam ideo Christus præteribit, ne vana spe nos lætemus. Quauis quidem Pastores incumbere decet ad purgandam Ecclesiam, & hic in parte ab omnibus pijs adiuvandi sunt quatenus fert cuiusque vocatio. Verum vbi omnes in commune mutuas operas cõtulerint, non tamen eousque proficient vt penitus ab omni sordè purgent Ecclesiam. Iteuamus ergo, nihil minus fuisse Christo propositũ quàm indulgentia sordes alerentur in fideles suos hortari voluit ne animis deficiant quia males tecum ferre coguntur: deinde etiam eorum zelum frænare & moderari, qui facile non putant societatem nisi cum puris Angelis colere. Perperam igitur hoc testimonio Anabaptistæ & similes abusi sunt, vt gladij usum arceant ab Ecclesia. Atqui facilis est refutatio: nam quum excomunicacionem ipsi admittant, quæ malos & reprobos saltè ad tempus eradicit, cur non in sceleratis, quoties res ita postulat, gladium exerent p̃j Magistratus? Excipiunt, locum dari penitentia: vbi capitalis pœna non est, quasi verò lato in cruce remedium salutis non inuenitur. Ceterum hæc solutio sufficiat, Christum hic neque de Pastorum, neque de Magistratum officio differere, sed offendiculum tollere quo turbantur infirmi, dum Ecclesiam vident non modò ex electis, sed ex impura facie collectam esse. *Messores, Angeli sunt.* Nomen hoc accommodari debet ad causam præsentem. Messores alibi dicuntur Apostoli, Prophetarum respectu, quia in eorum laborem ingressi sunt. Et omnib. Verbi ministris inuigi-
Tob. 4. c. 38.
Ioh. 1. c. 16.
Ioh. 4. e. 31.
Matth. 9. a. 37.
Matth. 3. c. 12.

41 *Colligent è regno eiu.*) Quod sequitur de omnib. qui iniquitatis dediti sunt, exegerit est: neque .n. aliquid diuersũ notatur: sed perinde est ac si dixisset, tunc maturum fore & opportunum tempus quo restituantur omnia in legitimum ordinem, atque ita tollantur impij qui nũc sunt offendicula. Sic autem vocantur, quia non sibi tan-

tum malè viuunt, sed labefactant multorum fidem, alios morantur in recto cursu, quosdam profusus auertunt, alios præcipitant. Hinc fumenda est vtilis admonitio, ne tot offendiculis circūdati, se gnes ac securi pergamus, sed acriter intenti simus ad cauendum. Simul etiam corrigitur eorum molities qui tam delicati sunt vt ad minima quæ que offendicula cursum reflectat. Difficile quidem est fateor, non subinde impingere, interdū etiam cadere innumeris scandalis se ingerentibus, sed firmandi sunt animi fiducia: quia minimè dubium est quin **Filius Dei**, qui suos per media scandala incedere iubet, superandis omnibus vires daturus sit. Horribile etiam iudicium hypocritis & reprobis quibuslibet denunciat qui nūc primarij Ecclesiæ cines videtur, ne inani suæ iactantiæ indormiant. Quod ad caminū ignis spectat, metaphorica est loquutio. Nam sicuti gloriæ infinitas quæ reposita est filijs Dei, sensus omnes nostros longè altius exaperat quàm vt possit vllis verbis exprimi: ita supplicium quod reprobis manet, quia incōprehensibile est, pro modulo capus nostri adumbratur. Cuius rei inficitia fecit vt Sophistæ frustra, nihil disputationibus torquerent, sic etiam alibi attigimus. Scio quosdam subtilitatis minutas quasque particulas persequi: sed quia timendum est ne argutiæ minus solidæ nos ad ineptias deducant, parcius philosophari malo, simplici & genuino sensu contentus. Quibus tan tempore aridæ curiositas, si rogentur quomodo Christo sopito & nesciente, diabolus zizania bono semini inpergat, quid respondeant nō habebunt: ego tamen ita loquor eise studui, vt nihil cognitu dignum & vtile omitterem.

43 *Tunc iusti fulgebunt.*) Inignis consolatio, quod filij Dei qui nunc vel squalore obstiti iacēt,

vel latent nullo in pretio, vel etiam probris cooperiti sunt, tunc quasi sereno celo, & discussis omnibus nebulis, verè, & ad liquidum semel conspiciui fulgebunt. Et adverbium temporis emphaticum est: tacitam enim continet antithesin presentis status & vltimæ instantiationis, cuius spe fideles suos Christus sustentat. Sensus ergo est, Quauis nunc emineant in Ecclesia multi improbi, felicem tamen illum diem certò nobis sperandum esse, quò suos in sublime attollat filius Dei & omnem fuliginem abstergat qua nūc eorum fulgor obruitur. Verum quidem est, nullis promitti futuram gloriam nisi in quibus iam eluceat imago Dei, & qui in eam per continuis gloriæ gradus transformantur, sed quia nunc abicōdita est piorum vita, & sales eorum, quia in spe cōsistit, inuisibilis est meritò Christus, vt promissa sibi gloria potiantur fideles, in calū eos reuocet. Nec dubium est quin ad locum Danielis respexerit, quò magis adiuuam afficeret auditor es: ac si dixisset, Prophetiam, vbi de futuro splendore concionatur, simul notare temporalem caliginē: idèoque, vt locus detur vaticinio, patiēter ferendam esse mixturam quæ electos Dei reprobis ad tempus inuoluit. Gloriam hanc Solis lucis comparans, æqualitatem minimè statuit. Sicut enim variè nunc dona sua inter fideles distribuit Christus, sic ea quosque vltimo die coronabit. Sed tenendum est memoria quod dixi, tantum instantiatione quæ in vltimum Christi aduentum differatur, cum nubilo mundi statu cōferri. Regnum patris quasi piorum hereditas, terræ opponitur, vt se in hac peregrinari meminerint, atq; ita in celum aspirent. Et si, n. alibi Regnum Dei esse in nobis dicitur, non cōstabit nobis eius fructio donec sit Deus omnia in omnibus.

MATTH. XIII.

MARC. III.

LVC. XIII.

31 *Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum celorum grano sinapis, quod acceptum homo seminauit in agro suo.*

32 *Quod minimum quidem est omniū seminum: ubi verò excreuerit, maximum est inter olera, & fit arbor, ita vt veniant volucres celi, & nidulentur in ramis eius.*

33 *Aliam parabolam dixit illis, Simile est regnum celorum fermento, quod acceptum in uer abscondit in tribus satis farinae, donec fermentaretur totum.*

34 *Hæc omnia loquutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabola nihil loquutus est illis:*

35 *Vt cōpleretur quod dictum fuerat per Prophetam, qui ait, Aperiam in parabolis os meum, eruclabo abscondita à constitutione mundi.*

26 *Et dicebat, Sic est regnum Dei quæ admodum si homo iaciat semen in terrâ,*

27 *Ac dormiat, & exurgat nocte & die, segetesque germinet, & surgat in altum, dum nescit ille.*

28 *Vltro enim terra fructificat, primū herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.*

29 *Quum autem productus fuerit fructus, statim mittit falcem, quoniam adest messis.*

30 *Et dicebat, Cui assimilabimus regnum Dei: aut qua collatione conferemus illud?*

31 *Sicut granum sinapis, quod quum seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus que sunt in terra:*

32 *Et quum seminatum fuerit, exurgit, & fit maior omnibus oleribus, & facit ramos magnos, ita vt possint sub umbra eius aues cali nidificare.*

33 *Et talis, multis parabolis loquebatur iis sermonem, prout poterant audire:*

34 *Sine parabola verò non loquebatur eis, seorsim autem discipulis exponeret omnia.*

18 *Dicebat ergo, Cui simile est regnum Dei?*

19 *Et cui assimilabo illud?*

19 *Simile est grano sinapis, quod acceptum homo iecit in horum suum, & creuit, & euasit in arborem magnam, & volucres celi nidulant eam in ramis eius.*

20 *Et iterum dixit, Cui assimilabo regnum Dei?*

21 *Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in tribus farinae satis, donec fermentaretur totum.*

22 *Et ibat per ciuitates & castella, docens & iter faciens ierosolymam.*

His parabolis discipulos suos animat Christus, ne humilibus Euangelij exordiis offensi resiliant. Videmus quã superbè Euangelij despiciant, imò subfannent profani homines : quia per obscuros & ignobiles ministros affertur, quia nõ statim excipitur totius mundi applausu, sed paucos habet discipulos, & quidem vt plurimum nullius pretij hominaciones ex vulgo. Ita fit vt desperent infirmi de successu quẽ ex principiis æstimant. Atqui Dominus cõsultò regnũ suum à tenuib. & cõtemptis principiis auspicatur, vt insperati progressus, eius potentiam meliùs illustrent. Regnum ergo Dei grano sinapis confertur, quod minimum inter femina, crescit tamen in tantam altitudinem vt fiat arbutum in quo nidulsetur aues. Confertur & fermento, quod tamen exiguum est, vim tamẽ suam sic diffundit, vt magna farinæ copia inde acescat. Discamus ergo, si contemptibilis est oculis carnis regni Christi species, ad immensam & inæstimabilem Dei potentiam mentes nostras attollere: que sicuti ex nihilo semel creant omnia, sic quoti die ea quæ nõ sunt, supra humani sensus modũ excitat: superbis sinamus suos caninos risus, donec ex inopinato eos Dominus obstupesciat. Interim ne despõdeamus animos, sed fide surgamus contra mundi fastũ donec incredibile virtutis suæ documentũ proferat Dominus de quo hic cõcionatur. Fermenti nomẽ aliquando malè sonat, sicuti quã admonet Christus cauendũ esse à scribarũ sermone: item quum docet Paulus exiguo fermento totam massam corrumpi. Sed hic simpliciter tenenda est appellatio ad præsentem causam. De regno Dei & calorũ alibi dictũ est.

1. Cor. 5. 6.

26 Marc. Sic est regnum Dei. Quamquam eodem tendit hæc similitudo quò duæ priores, videtur tamen Christus data opera sermonem ad Verbi ministros dirigere, ne frigidius muneri suo incumbant quia non statim laboris fructus apparet. Ergo illis agricolas ad imitandum proponit, qui sub spe metendi, semen in terram proiciunt, neq; anxia inquietudine torquentur, sed eunt cubitum, & surgunt: hoc est pro more intenti sunt quotidiano labori, & se nocturna quiete reficiunt, donec tandem suo tempore mature scat feget. Ergo quamvis Verbi semen ad tempus suffocatum lateat, iubet tamen Christus bono animo esse pios doctores, ne diffidentia illis alacritatem minuat.

34 Matth. Hæc omnia loquutus est. Quamquam disertè exprimit Marcus loquutum esse Christum prout audire poterant: mihi tamen probabile videtur, non tam docendi consilio continuis parabolis usum fuisse, quàm vt attentos redderet auditores in aliud tempus magis idoneum. Cur enim seorsum discipulis illas familiariter exposuit? An

quòd ipso vulgo rudiores forent? Imò verò quia animi sui sensum apud eos familiariter deponere voluit, alios autem relinquere suspensos, donec maturior opportunitas veniret. Hæc enim quædã solùm fuerunt Euangelij præludia, cuius plenior claritas & promulgatio in summa tempus differebatur. Facile autem diluatur repugnantia species inter hoc Matthæi dictũ & vaticinium Iesaiæ quod paulo antè adductum fuit. Quamvis enim doctrinæ lucem subduxerit reprobis, hoc tamen nõ obstat quin se accommodauerit ad eorum captum, vt ipsos redderet inexcusabiles. Genus ergo docendi sequutus est aptum & congruum auditoribus, quos sciebat nondum satis esse ad discendum paratos.

35 Vt completeretur. Non intelligit Matthæus Psalmum quem citat, peculiarè esse de Christo vaticinium: sed quemadmodũ entuit Spiritus sanctus in sermone Prophetæ, eodem modo vni eius in sermone Christi fuisse expressam. Prophetæ illic de fœdere Dei quo semẽ Abraham adoptauit, asiduis erga populũ illum beneficiis, totaque Ecclesiæ gubernatione verba facturus, magnificè præfatur, Aperiam in parabolis os meum, hoc est, non tractabo leues nugas, sed de rebus maximè seriis grauitè disseram. Ideo per anigmata quoque significat: est enim repetitio sanscrita in Psalmis: nam מְסֻלָּים vocat Hebræi comparationes: deinde nomen hoc transferunt ad graues sententias, quia similitudines plerunque splendorem & ornatum orationi conciliant. מְסֻלָּים nunc anigmata, nunc apophthegmata nominat. Etsi autem videtur Matthæus ad vocem parabolæ alludere, non tamẽ dubium est quin sentiat Christum figuratè loquutũ esse, vt ipsa dictionis forma vulgari sermone splendidior aliquid dignitatis & pōderis afferret. Certè impletum dicit quod habetur in Psalmo: quia allegoriis & figuris admonuit de arcanis Dei mysteriis se tractare, ne vilesceret doctrina. Porrò hinc colligimus, nihil esse absurdũ quod in diuersos fines obscuriùs loquutus sit ad plebem. Quamvis enim reprobos celare velle quod dicebat, dedit tamen operam vt verbis suis cælestè aliquid ac Diuinum subesse, etiam artonitũ sentirent.

Psal. 68. a. 2.

23 Luc. Iter faciens Hierosolymam. Incertum est loquaturne Lucas de vna tantum professione, an intelligat, quum ambularet Christus per iudæã, & singulas partes docendo lustraret, diebus festis Hierosolymã ascendere solitum. Certè priore membro notare videtur qualis perpetua Christo fuerit viuendi ratio ex quo intuctum sibi à Patre munus obire cœpit. Quare vt posterius membrum cohæreat, sensus erit, quoties instabant dies festi, ipsum cum aliis sacros conuentus celebrasse.

MATTH. XIII.

MARC. LVC.

44 Rursum simile est regnum thesauri absconditi in agro, quem repperit homo abscondit, & pro gaudio quod habet super eo, abicit, & quancunque habet vendit, ac mercatur agrum illum.

45 Rursum simile est regnum calorũ homini negotiatori quarenti pulchras margaritas.

46 Qui inuenta vna pretiosa, abiens vendidit omnia quæ possidebat, & mercatus est illam.

47 Rursum simile est regnum calorũ verriculo iactõ in mare, & ex omni genere congreganti.

48 *Quod quam impletum esset, subdixerunt in litus: & sedentes collegerunt bonos in vasa, malos vero foras eiecerunt.*

49 *Sic futurum est in consummatione seculi: venient Angeli, & segregabunt malos de medio iustorum.*

50 *Et mittent eos in caminum ignis. illic erit ploratus & stridor dentium.*

51 *Dicit illis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicunt illi, Etiam Domine.*

52 *At ille dixit eis, Propterea omnis Scriba doctus ad regnum caelorum similis est parifamilias, qui depromit e thesauro suo noua & vetera.*

In hunc finem tendunt priores duæ similitudines vt discant fideles regnum caelorum toti mundo præferre, atque ideo renuntiare & sibi & omnibus carnis desideriis, ne quid eos impediatur quominus tanto bono potiantur. Porrò hæc admonitio valde nobis necessaria est, quia & mundi illecebræ sic nos fascinant vt vita æterna nobis euanescat: & quia carnales sumus, spirituales Dei gratiæ suum pretium minime apud nos obtinent. Merito itaque Christus vitæ æternæ excellentiam eousque extollit, vt molestum esse nobis non debeat, eius causa quicquid pretiosum alioqui ducimus, relinquere. Primum regnum caelorum simile esse dicit thesauro abscondito. Nam vt plurimum magni facimus quæ apparent: atque ideo vilesceunt nobis noua & spiritualis vita quæ in Euangelio ponitur, quia sub spe inclusa latet. Ergo aptissima est thesauri comparatio, cuius pretio nihil decedit, quanuis sub terra defossus & obrutus hominibus oculos fugiat. Quibus verbis docemur non æstimandas esse spirituales Dei gratiæ diuitias ex carnis nostræ intuitu, vel externo suo splendore: sed quemadmodum thesaurus licet occultus sit, speciosus tamen opibus, præfertur. Idem exprimit altera similitudo. Margarita vna, quanuis exigua sit, tanti æstinatur vt peritus negotiator agros & ædes ad eam redimendam vendere non dubitet. Ergo quanuis caelestis vitæ excellentiam non apprehendat carnis sensus, non tamen eam fati pro dignitate expendimus nisi parati simus, quæ oculis nostris refulgent, abnegare in illius gratiam. Nunc tenemus summam vtriusque parabolæ, nempe eos demum ad percipiendam Euangelij gratiam esse idoneos qui posthabitis omnibus aliis desideriis ad eam potiendam sua studia & fe totos addicunt. Notandum autem est quòd non ab omnibus tanti fieri thesaurum absconditum vel margaritam docet Christus vt libenter vendant sua omnia: sed thesauro statui pretium, posteaquam inuentus est, ac cognitus: & peritum negotiatorem tale de margarita iudicium facere. Nam his verbis notatur fidei cognitio: ac si dixisset Christus, vulgò regnum caeleste pro nihilo ferè haberi, quia insipidi sunt homines. nec satis percipiunt quàm incomparabilem thesaurum in Euangelio Dominus offerat. Quæritur tamen an renuntiare bonis omnibus aliis necesse sit, vt vita æterna fruamur. Respondeo breuiter, hunc simplicem esse verborum sensum, nõ haberi Euangelio iustum honorè nisi apud nos omnibus mundi opibus, deliciis, honoribus & commodis præcellat: & quidè eousque vt spiritualibus bonis quæ nobis promittit, cõtenti, quæcũque nos inde retrahunt negligamus. nam omnibus impediementis solutos esse oportet qui in caelum aspirat. Ergo nõ nisi ad eorũ abnegationem quæ pierati aduersa sunt, Christus fideles suos hortatur: interim temporalibus Dei beneficiis sic vti & frui con-

cedit quasi non vtantur.

46 *Et mercatus est illam.*) Mercandi verbo non significat Christus vllam compensationem afferri ab hominibus qua caelestem vitam sibi comparant: scimus. n. qua lege Dominus fideles suos apud Iesaiam inuitet, Venite & emite absque argento, &c. Sed quanuis gratuitum sit donum Dei vita caelestis, & quicquid ad eam pertinet: dicitur tamè redimere quam volentes priuamus nos carnis desideriis, ne quid ab ea obtinenda nos impediatur: quemadmodũ dicit Paulus sibi omnia esse in star iactura & stercoreis vt Christum lucrifaceret.

47 *Simile est verruculo.*) Nihil hic nouum docet Christus, sed alia similitudine confirmat quòd prius habuimus, Ecclesiam Dei quandiu in terra versatur, permixtam esse bonis & malis: nunquam verò sordibus & inquinamentis puram esse. Finis tamen huius parabolæ fortè diuersus est: nempe vt Christus nõ solum medeatur scandalo quòd plebsque infirmos turbat, quia nõ reperitur in mundo quæ optanda foret puritas: sed etiam vt in timore & modestia cõtineat suos discipulos, ne inani fidei titulo, vel nuda professione sibi placeant. Ego quidem vtrunque libenter amplector, quòd Christus pacièter ferendam vsque in mundi finem esse doceat mixturam ex bonis & malis: quia non antè cõtabit vera & solida Ecclesiæ restitutio. de inde quòd admoneat non sufficere, imò non magis esse momèti, nos in ouile esse aggregatos, nisi genuinæ simus ac delectæ oues: quò spectat illa Pauli sententia, Nouit Dominus qui sui sint. Ergo ab iniquitate discedat quisquis inuocat nomè Domini. Porrò Euangelij prædicationem scitè comparat verruculo sub aquis demerso, vt sciamus præsentem Ecclesiæ statum consensum esse. Quamquam enim Deus noster, vt est Deus ordinis, & non dissipationis, disciplinã nobis cõtendat, hypocritis tamen locum ad tempus cõcedit inter fideles donec vltimo die regnum suũ perfectè cõponat. Ergo quoad in nobis est, studeamus vitia corrigere, vigeat in sordibus purgandis seueritas, non tamen antè ab omnibus rugis & maculis immunis erit Ecclesiã, quã Christus segregauerit agnos ab hædis.

51 *Intellexistis hæc omnia.*) Tenendum memoria est quòd prius vidimus parabolam omnes discipulis priuatim fuisse expositas. Nunc verò Dominus postquã illos tã familiariter ac benignè instituit, simul admonet se nõ tãtã operæ posuisse in illis docèdis vt sibi tãtũ sapiat, sed vt impertiãt aliis quod apud ipsos depositum est. Atque hoc modo ad discèdi studiũ eos magis acuit ac sollicitat. Doctores ergo similes patribus, familias esse dicit qui nõ de suo tãtũ victũ solliciti sunt, sed repositã habent annonã in aliorum alimenta. deinde non in diem securè viuunt, sed longè in futurum tempus prouident. Sensus autem est, caelestem doctores

Iesa. 55. 4

12

Philip. 3.

12.

2. Tim. 2.

c. 19.

longa meditatione debere esse instructos, vt Ecclesia multiplicem ex Dei verbo doctrinam, sicuti vsus feret, quasi ex proprio ministerio. Quod multum ex veteribus per noua & vetera, Legem &

Euangelium intelligunt, mihi videtur coactum esse. Ego igitur simpliciter accipio pro varia & multiplici dispensatione, quam ad cuiusque captum prudenter apteque accommodant.

MATTHE. MARC.

L V C. VII.

36 Rogabat autem illum quidam ex Phariseis vt caperet cibum cum ipso: & ingressus domum Pharisei accubuit.

37 Et ecce mulier in ciuitate qua erat peccatrix, vt cognouit quod accubisset in domo Pharisei, attulit alabastrum unguenti:

38 Stansque ad pedes eius à tergo, fletus lachrymis cepit rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & unguento ungebat.

39 Videns autem Phariseus qui vocauerat eum, ait intra se dicens, Hic si esset Propheta, sciret vti que qua & qualis est mulier que tangit ipsum, quod peccatrix sit.

40 Et respondens Iesus dixit ad illum, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.

41 Duo debitores erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingentos, & alter quinquaginta.

42 Quum autem illi non essent soluendo, condonauit vtrisque. Horum igitur dic vter eum amilius diliget?

43 Respondens Simon dixit, Existimo quod is cui plus condonauit. At ille dixit ei, Recte iudicasti.

44 Et conuersus ad mulierem dixit Simoni, Vides hanc mulierem? Intrauit in domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hanc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit.

45 Osculum mihi non dedisti: hanc autem ex quo intrauit, non cessauit deosculari pedes meos.

46 Oleo caput meum non unxisti: hanc autem unguento unxit pedes meos.

47 Propter quod dico tibi, remittuntur peccata eius multa, quoniam dilexit multum. cui autem minus remittitur, minus diligit.

48 Dixit autem ad illam, Remittuntur tibi peccata.

49 Et cœperant qui simul accumbant, dicere intra se, Quis est hic qui etiam peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem, Fides tua saluam te fecit, vade in pace.

36 Rogabat autem illum.) Hęc historia docet quam morosi sint, & concipiendis, imò captandis offensionibus additi quicumque Christi officium non nouerunt. Inuitat Christum Phariseus: vnde colligimus neque ex infestis ac violentis doctrine eius hostibus, neque ex superbis contemptoribus vnum fuisse: sed quauis mansuetus esset, statim offenditur vbi mulierem, quæ eius opinione ardens erat à congressu & colloquio, benignè admitti à Christo videt: ideòq; Prophetam esse negat, quia Mediatorem non agnoscit, cuius proprium sit munus miseris peccatoribus in gratiam cum Deo reducere. Hoc quidem iam aliquid erat, Christum dignari Prophetæ honore: verum simul inquirere oportuit quorsum missus esset, quid afferret, quod denique iniunctum illi esset à Patre: quia reconciliationis gratiam, quod præcipue in Christo tenendum est, neglexit, non putauit esse Prophetam. Et certè nisi Christi gratia hæc mulier abolitis peccatis nouâ iustitiam adepta esset, reici oporteat. In eo tantum errat Simon, quia nõ reputans venisse Christum ad seruandum quod perierat, temerè coniecit dignos ab indignis ipsum non discernere. Porro ne tale nobis fastidium obrepat, sciamus primò Christum miseris ac perditis hominibus datum esse liberatorem, qui à morte

eos in vitam restituit. Deinde se quisquis examinet ac suam vitam: ita fiet vt non miremur alios nobiscum recipi, quia nemo se aliis præferre audebit, sola enim hypocritis inflat securos homines, vt alios omnes despiciant.

37 Mulier in ciuitate.) Sic ad verbum habetur vt transfuli: Erasmo placuit tempus verbi plusquam præteritum, ne quis putaret eam tunc adhuc fuisse peccatricem. Sed à genuino sensu discessit. Voluit enim notare Lucas qualis esset mulieris conditio, & quid de ea omnes sentirent. Tameñ enim subita eius conuersio coram Deo aliam red diderat, quam prius fuisset, nondum tamen apud homines extinctum erat superioris vitæ dedecus. Erat ergo communi iudicio peccatrix, hoc est scelerata & probrosa vitæ. Vnde perperam infert Simon spiritu discretionis destitui Christum quæ latet infamia vulgo nota.

40 Respondens Iesus.) Hoc respõso demonstrat Christus quantopere errauerit Simon. Tacitum enim & occultam eius cogitationem in mediũ proferens, aliquid Prophetis excellentius se habere probat. Neque enim eius verbis respondet, sed quod ille intus suppressum tenebat refellit. Neq; id tantum Simonis causa, sed vt inde omnes discamus nõ esse tenendum quem ex peccatoribus reiciat,

qui non minus liberaliter velut protensis brachiis omnes paratus est recipere quàm blandè & amicè eos inuitet.

41 *Duo debuores.*) Summa huius parabolę est errare Simonem in muliere damnanda, quam cęlestis iudex absoluit. Probat autem iustam esse, non quia satisfecerit Deo, sed quòd remissa sine illi peccata: nam alioqui non quadraret similitudo vbi deserit exprimit Christus remissa gratis fuisse debitoribus nomina qui soluendo non erant. Itaque mirum est plerisque interpretes tam crassè hallucinatos esse, quasi hæc mulier veniam lacrymis, vñctione, & osculis pedum promerita sit. Nam argumentum quo vitur Christus, non à causa, sed ab effectu sumptum est: quia & prius ordine est beneficium accipere, quàm habere gratiam: & causa mutui amoris hic notatur gratuita remissio. in summa, Christus mulierem hanc Deo reconciliatam esse, à fructibus, vel posterioribus effectibus arguit.

44 *Conuersus ad mulierem.*) Videtur Dominus Simonem ita cum inuere conferre, vt illum leuibus tantum delictis obstrictum faciat. Sed modus est concessio, acsi dixisset, Finge Simon, leuiter fuisse tuum reatum, à quo te Deus absoluit: hanc verò multis & grauissimis criminibus fuisse obnoxiam: vides tamen vt veniam sibi datam esse nunc re ipsa testatur faciat. Quid enim sibi voluit tam profusa lacrymarum, quòd absidua pedum oscula, quid pretiosa vñctio, nisi quòd fatetur se ingenti damnationis mole fuisse oppressam? Et nunc eò ardentius amplectitur Dei misericordiam, quò maiorem eius necessitate sibi esse agnoscit. Ergo ex verbis Christi colligi non potest, exiguę summę debitor fuerit Simon, & an à reatu solutus fuerit. Magis credibile est, vt cæcus erat hypocrita, fuisse tunc adhuc in vitiorum suorum sordibus demersum. Sed Christus in hoc vno insitit, quantumvis scelerata fuerit mulier, manifesta iustitię eius signa esse, quòd ad testandã suam gratitudinem nullum officij genus omittit, & quibus seque potest modis testatur quantopere Deo debeat. Interea admonet Christus Simonem non esse cur sibi blandiatur, quasi ab omni culpa immunis foret: nam ipsum quoque misericordia opus habere, debere ex penitentiã & gratitudinis signis reputare quicquid peccauerat hæc mulier, illi esse donatum. Notanda sunt antitheta in quib. Simoni mulier præferret: nempe quòd hæc lacrymis suis rigauit Christi pedes, & capillis absterxit, quò ille ne vulgarem quidem aquam dari iussisset: quòd hæc non deserit osculari pedes, quum ille ne hospitali quidem osculo dignatus esset Christum excipere: quòd pretiosum vnguentum illa effudit in pedes, hic autem ne oleo quidem eaput vnxit. Porro hæc ratio fuit cur Dominus qui singulare parsimonie ac vitę frugi exemplar fuit, passus sit vnguenti sumptum fieri, quia hoc modo testata est misera peccatrix se illi omnia debere. nam delicias minimè expetiuit, nec odore illectus est, nec splendidum cultum probauit, sed vnicum ardorem spectauit testadę penitentię: qui etiam nobis in exemplum proponitur à Luca. nam lacrymarum, eius tristitię quę penitentię iniuium est, fuerunt testes. Quòd se à tergo aduoluit Christi pedibus, illicque prostrata iacit: in eo apparuit pudor eius & humilitas. Vnguento præ se tulit, se & sua omnia offerre Christo in sacrificium. Horum om-

nium ad nos pertinet imitatio: sed effusio vnguenti singularis actio fuit, ex qua perperam statuetur regula.

47 *Remittuntur peccata eius.*) Quidam verbum hortatiui modi esse putantes, hunc eliciunt sensum. Quum hæc mulier insignib. officiis Christi amore totã se feruere ostendat, minimè aequũ esse vt in illã asperietur sit & durior Ecclesiã, sed clementer potius tractandã esse, quãlibet grauiter peccauerit. Sed quum Attico more *ἀφένται* positum sit pro *ἀφένται*, valeat illa fabulor expolitio quam contextus repudiat. Nam paulo post Christus idē repetit mulierem alloquens, vbi non quadraret hortandi modus. Et huic sententię subicitur oppositum membrum, Minus enim remitti qui minus diligit. Quamquam presentis temporis verbum debet in præteritum resolui, quia. nam sollicitè omnibus pietatis officiis defungi studebat, hinc Christus infert, quamlibet multis peccatis cooperata fuerit, vberiorum fuisse Dei misericordiã quàm vt peccatrix amplius habenda sit. Ceterum hic dilectio non dicitur esse venię causa, sed posterius signũ, vt prius admonui. hoc enim verba sonant, Qui cernunt tam effusum pietatis studium in muliere, peruersos esse iudices, nisi inde æstiment propitium illi iam fuisse Deum vt ordine præcedat gratuita peccatorum remissio. Neque enim disputat Christus, quo sibi pretio, Dei gratiã acquirant homines, sed Deum miserã huic peccatrici iam ignouisse arguit, ne mortalis homo in eam sit implacabilis.

48 *Remittuntur tibi peccata.*) Quæri potest quorsum veniam quam adepta erat, & cuius redita erat certior, nunc demum illi promittat Christus. Quidam excipiunt, nõ tam ipsius quàm aliorum causa prolata fuisse hanc sententiam. Ego verò non dubito quin eius ratio maximè habita fuerit: atque id ex sequentibus clariùs patet. Nec mirum est Christi voce de integro absolui, quæ iam ipsius gratiam gustauerat: imò quæ persuasa erat vnicum sibi esse salutis asyllum. Sic quotidie præire fiduciam necesse est, quã à Domino petimus vt peccata nobis remittat. neque tamen frustra precationem hanc velut superuacua fundimus, sed vt magis ac magis cordib. nostris misericordiam suam obsignet cęlestis Iudex, atque hoc modo nos tranquillet. Quandoquã ergo cõceptã huius gratiã quã obtinuit, fiduciã attulerat hæc mulier, non tamen superuacua fuit hæc promissio quæ ad fidei confirmationem plurimum valuit.

49 *Cæperunt qui accumbebant.*) Hinc rursus percipimus, ex ignorantia officij Christi homines noua sibi offendicula subinde gignere. Hæc autem mali radix est, quòd nemo suas miseras excutit, quæ proculdubio singulos accenderent ad querendum remedium. Hypocritę verò qui suis vitiis indormiunt non mirum est si obmururēt quasi ad rem nouam & insolitam, vbi Christus peccata remittit.

50 *Fides tua.*) Vt susurros illos compescat Christus & mulierem simul confirmet, fidei eius laudat: acsi diceret, Vtunque obstrepat ista, tu in ea fide constãter acquiesce quæ tibi certã salutem attulit. Interea sibi vindicat Christus ius à Patre datum: nam quia penes ipsum est sanandi potestas, rite in eum dirigitur fides. Atque id significat non temere, vel errore inductam fuisse mulierem vt ad se veniret, sed duce Spiritu rectam fidei viam tenuisse. Vnde sequitur, non posse nos in alium

in alium credere, quàm Filium Dei, quin ipsū statuamus vitæ & mortis arbitrum. Si. n. rite in Christo creditur, quia remittit peccatis eum præfecit cælestis Pater, simulatque aliò transfertur fides: hunc ei suum honorem cripi necesse est. Hoc etiam dicto refellitur eorū error qui putant chari-

tate redimi peccata: longè enim alium modū hinc Christus definit, dū scilicet fide amplectimur oblatā misericordiā. In vltima clausula, fidei notatur incompāribilis ille fructus què toties Scriptura cōmēdat, quòd scilicet cōsciētis pacem affert ac gaudiū, ne inquietudine & tumultu huc illuc iactetur.

MATTH. MARC.

LVC. X.

38 *Factum est autem dum irent, ut ipse intraret in quoddam castellum: Mulier verò quædam Martha nomine, excepit illum in domum suam.*

39 *Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam absidens ad pedes Iesu, audiebat sermonem eius.*

40 *Martha autem distrahebatur circa multum ministerium: quæ stetit, & ait, Domine, non est tibi cura quòd soror mea reliquit me ut sola ministrarem: dic igitur ei ut me adiuet.*

41 *Et respondens dixit illi Iesus, Martha, Martha sollicita es, & tumultuaris circa multa.*

42 *Atqui vnum est necessarium: Maria bonam partem delegit, quæ non auferretur ab ea.*

38 *Ut intraret in quoddam castellum.* Hæc historia docet, Christum quocunque accessit, non sibi priuatim fuisse debitū: nec sua commoda vel lautitias captasse: sed hoc verum illi facile studium ut aliis proficeret, utque munus perageret sibi à Patre iniunctum. Narrat enim Lucas quom hospitaliter exceptus esset à Martha, simul ac domum ingressus est, docēdo & hortando operam dedisse. Cæterum quia turpiter hic locus ad laudem vitæ, ut vocant, contemplatiuæ detortus est, eliciendus nobis est genuinus sensus, vnde pateat nihil inuis Christò fuisse propositum, quàm discipulos suos otio & frigidis speculationibus addicere. Vetus quidem error est, Angelicam vitam agere qui procul negotiis, in totam contemplationem incubant. Ac videntur Sorbonici, quod hinc de re nugantur, ex Aristotele hausisse qui summum bonū & vltimum vitæ humanæ finem in contemplatione locat, quæ secundum eum, virtutis fructus est. Quom verò ambitio quosdam impulisset ut se à communi vitæ vsu subducerent, vel morosi homines in solitudinem & otium se dedissent, sequuta est etiam hæc superbia, ut se Angelis similes esse fingerent nihil agēdo. Despecta enim ab illis fuit actiua vita, non secus ac si nos è cælo retraheret. Atqui scimus hunc in finē conditos esse homines, ut se laboribus exerceant, nec vlla sacrificia magis placere Deo, quàm dum in suam quisq; vocationē intentus vtiliter in commune bonum viuere studet. Quàm verò inscitè Christi verbis abusi sint ad probandum suum cōmentum, facile ex simplici sensu patebit. Mariam Lucas dicit stesisse ad pedes Iesu: an significat tota vita nihil aliud egisse? Quin potius ita Dominus iubet tēpora distribui, ut qui proficere in Christi schola studet, non absidens sit & ignauus auditor, sed ut quod didicit in vsum proferat. tempus enim audiendi & tempus agendi. Stultè ergo Monachi locum hinc arripiunt, quasi Christus vitam speculationem eū actiuam compararet: quom simpliciter ostendat quorsum & quomodo velit recipi Christum. Et si enim laude digna fuit Marthæ hospitalitas, sicuti laudatur, in ea tamen Christus duo vitia notat. Prius est quòd fatagendo, modum excederet Martha. malebat enim Christus frugaliter & modico sumptu tractari, quàm sanctam matronam suscipere tan-

tum laboris. Secundum vitium erat, quòd Martha se ipsam astrahens, & superfluis laboribus se occupans inutilem sibi reddebat Christi aduentū. Excessu. n. n. notat Lucas dum multi ministerij meminit, quādo Christus modico contentus erat. Perinde. n. hoc fuit ac si quis honorificè recipiens, eum audire non curet, sed potius magno & superfluo apparatu sepeliat omnem doctrinam. Atqui legitima Prophetarum receptio est, dum vtilitas, quam per eos destinat nobis Deus ac offert, percipitur. Videmus nunc ut laudabile Marthæ officium, nauis tamen suis non caruit. Accessit hoc quoque mali, quòd Martha sibi in turbulenti operis placens, piū discendi studium in forete contempsit. Quo exemplo monetur in rectè agendo semper cauendum esse ne alii aliis se præferant.

42 *Vnum est necessarium.* Quidam nimis frigidè exponunt, sufficere vnum seculi genus. Alij subtiliter, sed extra rem, de monade disputant. Sed aliò spectauit Christus, neque quidquid agendū suscipiant fideles, & quocunque se applicant, vni tamen scopum esse ad quem referri omnia cōueniat. Summa igitur est, vagari nos per inanes circuitus, nisi omnes nostras actiones dirigimus in certum finem. Ideo vitiosa erat hospitalitas Marthæ, quia posthabito præcipuo capite, tota ad fatagendum rapiabatur. Hoc verò intelligit Christus, excepto hoc vno nihili esse alia omnia, sed ordinè prudenter tenendum, ne accessorium, ut vocant, præualeat. *Maria bonam partem.* Nulla est hic comparatio, quemadmodum stulti & absurdi interpretes somniant: sed tantum pronuntiat Christus, Mariam in sancto & vtili studio occupari, vnde abstrahi non debeat, ac si dixisset, lure sororem tuam reprehenderes, si otio indulgens, vel inanius curis implicita, vel aliud officio suo minus consentaneum appetens, totum onus curandæ rei domesticæ in te reiciere. Nunc verò quom rectè & vtiliter se ad audiendum contulerit, iniquum inde abduci: neque enim talis semper datur oportunitas. Quanquam alij posterijs membrū secus accipiunt, quasi ideo Christus bonam partem electam à Maria esse dicat, quòd nunquam intercédât fructus doctrinæ cælestis. Ego, quamquam sententiam hanc non reicio, sequutus tamen sum quod aptius ad Christi mentem putavi.

Quomodo recipiens. n. n. Christus.

13 *Ait autem ei quidam de turba, Magister, dic fratri meo ut diuidat mecum hereditatem.*

14 *At ille dixit ei, Homo, quis me constituit iudicem, aut diuiforem super vos?*

15 *Dixitque ad illos, Videte & cauete ab auaritia: quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex ijs quæ possidet.*

16 *Dixit autem similitudinem ad illos, dicens, Hominis cuiusdam diuitis ager uberem prouentum attulit.*

17 *Et cogitabat intra se, dicens, Quid faciam? quia non habeo, quo congregem fructus meos?*

18 *Et dixit, Hoc faciam, destruam horrea mea, & maiora extruam, & illuc congregabo omnia, quæ nata sunt mihi, & bona mea.*

19 *Et dicam anima meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, come de, bibe, gaude.*

20 *Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam tuam repetent abs te: quæ uerò parasti, cui cedeni?*

21 *Sic qui recondit sibi, nec est erga Deum diues.*

13 *Disc fratri ut diuidat.*) Rogatus Dominus ut arbitrium suscipiat familiæ eriscundæ, hoc facere renuit. Quum hoc ad fouendâ fraternam concordiam faceret, Christi autem officium sit non tantum reconciliare homines Deo, sed ad mutuam cõsensum adducere: quaritur quid causæ obfliterit quominus litem inter duos fratres dirimeret. Duas autem præcipuè fuisse causas apparet cur ab officio arbitri abstineret. Primum cauere uoluit, quom sibi Iudæi terrenum fingerent Messisæ regnum ne quo exemplo errorem illum aleret. Quod si illum uisissent hereditates partiri, mox sparsus fuisset eius facti humor. Ita à multis sperata fuisset carnalis redemptio cui nimis cupidè inhiabant: improbi iactassent eum res nouas moliri, statimque Romani imperij conuellerent. Quare nihil melius fuit quam hoc dari responsum, ex quo intelligerent omnes spirituale esse Christi regnum, discamus ergo & nos sobriè nobis temperare, nec quicquam aggredi quod in sinistram partem trahi deat. Deinde uoluit etiam Dominus inter politica huius mundi impetia & Ecclesiæ suæ regimini discernere: erat enim creatus à Patre doctor, qui uerbi gladio secaret cogitationes & affectus, & penetraret in animas hominû: Magistratus uerò non erat, qui hereditates diuide ret. Ita damnatur Papæ & suorum latrocinium, qui quum Ecclesiæ se esse pastores obtendant, inuadere tamen aui sunt terrenam ac profanam iurisdictionem quæ ab eorum officio disludet. Erit enim aliquid per se licitum quod non tamen quibuslibet conueniet. Accessit etiam, meo iudicio, tertia particularis ratio, quia scilicet uidebat Christus hunc hominem relicta doctrina, domesticis suis commodis prospicere. Atque hic morbus nimium vulgaris est, ut multi Euangelium professi, eius prætextu abuti non dubitent ad augendam rem domesticam, & Christi autoritatem suis lucris prætexere. Hoc conicere promptû est ex circumstantia exhortationis: nisi enim homo ille Euãgelij titulo abusus esset ad suum quæstum, nõ fuisset data Christo occasio damnandæ auaritiæ. Contextus ergo satis ostendit, fictitium hunc fuisse discipulum, cuius animus in agris uel loculis demersus erat. Porro nimis insulsè Anabaptistæ ex hoc responso inferunt non licere homini Christiano hereditates partiri, se interponere forensibus ne-

gotiis, uel aliquod obire ciuile munus. Neque enim Christus e re ipsa arguit, sed à sua uocatione. quia enim ordinatus à Patre erat in alium finem se iudicem esse negat, quia non habeat tale mandatum. Hæc igitur uigeat inter nos regula, ut se quisque intra uocationis Diuiniæ metas contineat.

15 *Videte & cauete.*) Primum ab auaritia suos reuocat Christus: deinde ut uerè penitus ab hoc morbo purget, vitam nostram negat in abundantia consistere. Quibus uerbis notatur fons & interior origo unde scaturit insana habendi cupiditas. Quia enim uulgò ita iudicant, scilicet esse cuiusque uitam prout quisque plurimum possidet, ac diuitias imaginantur beatæ uitæ esse causam: hinc illa cupiditatum intemperies, quæ instar ardentis fornacis emittit suum feruorem, neque tamen intus calere definit. Quod si persuasi essemus diuitias & quamlibet bonorum copiam adminicula esse præsentis uitæ quæ Dominus sua manu nobis suppeditat, & quorum usum benedicat, hæc una cogitatio facillè prauas omnes cupiditates sedaret: id quæ fideles sua experientia compertû habent. unde enim fit ut compositis uotis pendant à solo Deo nisi quod uitâ suam alligant, neque subiiciant abundantiam, sed recumbunt in Dei prouidentiam, qui & solus nos sustinet sua uirtute, & suppeditat quantum expedit?

16 *Dixit autem similitudinem.*) Hæc similitudo quasi in speculo uiam nobis effigiem proponit illius sententiæ, quod homines sua abundantia nõ uiuunt. Nam quum momento uita tollatur etiam ditissimis quibusque, quid iuuat cumulasse magnas opes? Fatentur hoc omnes uerum esse, ut nihil nisi tritum ac uulgare dicat Christus & quod personat in omnium linguis: interim quotusquisque animum suum adicit? nõnon potius ita uitam omnes instituunt, & consilia rationis que suas ita miscant, ut longissimè à Deo recedant, in præsentis rerum copia uitam suam locantes? Ergo necesse habent omnes se ipsos expergefacerere, ne se diuitiis beatos fingentes, auaritiæ laqueis se implerent. Porro in hac parabola nobis ostenditur fluxa huius uitæ breuitas. Deinde quàm nihil proficiant diuitiæ ad uitam prorogandam. Addendum est tertium quod non exprimitur, sed ex prioribus facillè colligi potest, optimum hoc esse re-

medium fidelibus vt panem quotidianum à Domino petentes, in sola eius prouidentia quiescant, siue diuites sint siue egeni.

17 *Quid faciam?*) Ideò perplexi sunt in suis consiliis impij, quia legitimum rerum vsum non nouerunt: deinde quia peruersa fiducia ebrijs, seiplos obliuiscuntur. Sic diues iste spem vitæ suæ ad ingentem prouentum extendens, mortis memoriã procul excutit. Et tamen huic superbiæ annexa est diffidentia: quia saturos istos nihilominus exagitat inexplicabilis cupiditas, sicuti diues iste horrea sua amplificat, quasi venter eius prioribus horreis referretur, non habeat quantum satis est. Neq; tamen præcisè hoc damnat Christus, quòd officium seduli patrisfamilias in reponendo prouentu faciat, sed quia velut profundus gurges famelica sua cupiditate absorbeat ac deuoret multa horrea. vnde sequitur, non tenere verum copiosi prouentus vsum. Iam quum se ad edendum & bibendum hortatur, non amplius meminit se esse hominem, sed abundantia sua fretus superbit. At huius insolentiæ luculenta quotidie exempla cernimus in profanis hominibus, qui luarum opum congeriem non secus atque aenea propugnacula morti opponunt. Quum dicit, Ecce anima mea, & lætare in hac loquutione, Hebraica subest emphasis: sic enim seipsum compellat vt tamen significet abundè suppetere quod animi desiderium omnèque sensus expleat.

20 *Sulte, animam tuam.*) Allusio est in animæ nomine. Priùs animam suam alloquebatur diues tanquam affectuum omnium sedem: nunc autem

de vita ipsa aut vitali spiritu agitur. Verbum Re. & petunt, quamquam pluralis est numerus, quia tamen in denuntium est, nihil aliud significat quam alieni iuris esse quam diues in manu sua vitam esse ducebat, quod idèò admoneo, quia de Angelis quidã abs re philosophantur. Simplex autem Christi consilium fuit, docere singulis momentis vitam hominibus eripi, quam opum suarum præsidio probe munitam putant. Atque in hoc stultitiæ coarguitur diues iste, quòd vitam suam abundè pendere non agnosceret.

21 *Sic quis recondit sibi.* Quum hic antithesin esse constet, alterius membri expositio ex altero petenda. Definiamus ergo quid hoc sibi velit, Diuitem esse in Deo, vel erga Deum, vel Dei respectu. Qui mediocriter exercitati sunt in Scriptura, sciunt particulam *ei*, non ratò accipi: pro Æ. Ceterum vt trouis modo sumatur, non multum in te est, quia huc redit summa, diuites esse secundum Deum qui rebus terrenis non confisi, ab vnica illius prouidentia dependent. Nec refert, abundantie an esuriant: modò vtrique panem quotidianum syncerè petant à Domino. Nam eius oppositum Recondere sibi, tantundem valet ac posthabita Dei benedictione, anxie coaceruare multam copiam, vt huiusmodi in horreis inclusa sit. Hinc finem parabolæ colligere promptum est, irrita fore eorum consilia & ridiculos conatus, qui opum suarum abundantia innixi, in Deum solum non recubuerint, nec contenti fuerint sua mensura, parati ad vtranque fortunam, ac tandem suæ vanitatis pœnam daturos.

Recòdere.

MATTH. MARC.

LVC. XIII.

- 1 *Aderant autem quidam eodem tempore nunciantes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificijs eorum.*
- 2 *Et respondens Iesus dixit illis, Putatis quòd hi Galilæi præ cunctis Galilæis peccatores fuerint quia talia passi sunt?*
- 3 *Non, dico vobis: imò nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.*
- 4 *At illi decem & octo supra quos cecidit turris in Siloah, & occidit eos, putatis quòd debitores fuerint vltra cunctos homines habitantes Hierosolymis:*
- 5 *Non, dico vobis: imò nisi resipueritis, omnes similiter peribitis.*
- 6 *Dicebat & hanc similitudinem, Arbor em fici habebat: quia amplam tantam in vinea sua: & venit querens fructum in illa, & non inuenit.*
- 7 *Dixit autem ad cultorem vineæ, Ecce anni tres sunt ex quo venio querens fructum in ficu hac, & non inuenio: succide illam, ad quid vel terram occupat?*
- 8 *At ille respondens dixit illi, Domine, sive illam & hoc anno, donec fodero circum eam, & iniecero stercus:*
- 9 *Et si quidem fecerit fructum: sin minus, in posterum succides eam.*

2 *Putatis quòd.*) Hic locus vel hac de causa apertè utilis est, quòd hic morbus nobis ferè ingentis est, vt in alios nimis rigidi ac feueri iudices, nobis blandiamur in malis nostris. Ita fit vt non solum actiùs quam par est exagitemus fratrum peccata, verum simulac contigit eis aliquid aduersi, quasi sceleratos & reprobos damnemus. Interim quisquis non vgetur manu Dei, securè peccatis suis in dormit ac si Deum haberet fauentem ac propitium: in quo duplex est culpa. nam quoties aliquem Deus sub oculis nostris castigat, de iudicijs suis nos admonet, vt seiplos examinare discant singuli, & quid promeriti sint expendere. Quòd autem nobis: ad tempus parcit, hac beni-

gnitate & clementia nos ad pœnitentiam inuitat: tantum abest vt nobis occasio esse debeat torporis. Ergo vt prauum illud iudicium in quo miseris & calamitosus sollemus esse inimici, corrigat Christus, & simul quas quisque sibi facit delicias excutiat, primò docet non omnium esse pessimos, qui præ alijs duriter tractantur: quia Deus iudicia sua quo visum est ordine & modo sic exercet, vt alij statim rapiantur ad pœnam, alij in otio & delicijs diu quiescant. Deinde pronunciat, quotquot in mundo accidunt calamitates, totidem esse iræ Dei testimonia. vnde colligimus quale exitium nos maneat nisi anteuertamus. Porro inde exhortationis nata est occasio, quòd reteruntur quidam

Pilatum sanguinē humanum cum sacrificiis miscuisse, vt scilicet tali flagitio sacrificia in detestationem venirent. Quia autem verisimile est probrum hoc Samaritanis illatum esse qui à puro Legis cultu descuerant, facile ac promptum Iudæis fuit Samaritanos damnando, sibi ipsi plaudere: sed Dominus aliò eos conuertit. Nam quia illis exosa & infamis erat totius gentis impietas, quaerit an putent miseros illos qui occisi fuerant à Pilato, fuisse aliis peiores: ac si dixisset, Minimè certè vos latet terram illam impiis refertam esse, & multos qui eadem pœna digni fuissent, adhuc manere superstites. Cæcus ergo ac prauus arbiter est qui hominum peccata æstimat ex pœnis præsentibus. Neque enim vt quisque deterior est, ita primus ad pœnam trahitur: sed quum paucos ex multis puniendos Deus eligit, in eorum persona reliquis denunciatur se fore vltorem, vt omnes terreamur. Postquam autem de Samaritanis loquutus est, propius ad Iudæos ipsos accedit. Nam quum illis diebus octodecim homines, turris ruina Hierosolymæ oppressi essent, negat eos fuisse sceleratissimos, sed in eorum clade omnibus propositam fuisse materiam terroris: qui si in illis iudicij sui specimen edidit Deus, nihilo alij magis, licet ad tempus tolerentur, eius manum effugient. Non prohibet quidem Christus quin attenti sint fideles ad consideranda Dei iudicia: sed hunc ordinem tenendum præscribit, vt à suis peccatis incipiant. Nam hinc sequetur optimus profectus, vt præueniat flagella Dei voluntaria pœnitentia.

Quò etiam tendit illa Pauli admonitio, Ne quis vos fallat inanibus verbis: nam propter hæc, venit ira Dei aduersus rebelles. *Eph. 5. 6.*

6 Dicebat & hanc similitudinem. Summa hic redit, multos ad tempus tolerari qui digni essent excidio: nihil tamen ex mora lucrifacere, si in cōtumacia sua pergant. Nam hinc praua adulatio, qua se indurant hypocritæ, & obstinatiores redduntur, quia mala sua nisi coacti non reputant: ideòq; quantisper conuiet Deus, suaque castigationes suspendit, sibi cum illo bene cōuenire fingunt. Ita securius sibi indulgent, quasi pactum habeant cū morte & sepulchro, vt dicit Iesaias. Ideò tam vehementer in ipsos Paulus inuehitur ad Romanos cap. 2. a. 5. quia iram Dei sibi accumulant vsque ad diem extremum. Scimus autem arbores interdum seruari, non quòd vtilis semper Dominis fuerint ac fructuose, sed quia sedulus & industrius agricola nihil non experitur ac tentat, prius quam agrum aut vineam nudare velit. Hinc autè docemur, quum Dominus non statim improbos vlciscitur, sed eorum pœnas differt, optimam illi suæ tolerantia rationem constare. Quo compescitur humana tenerritas: ne quis summo omnium Iudici obstrepere audeat, si non semper æquabili modo iudicia sua exequitur. Cæterum hic comparatio fit inter Dominum & Villicum, non quia Dei ministri illum clementia & mansuetudine superent, sed quia Dominus non tantum peccatoribus vitam prorogat, sed eos quoque variis modis excollit, vt meliorem fructum eliciat. *ysa. 28. 6.*

MATTH. MARC.

LVC. XII.

- 10 Docebat autem in vna Synagogarum Sabbathis.
 11 Et ecce mulier qua habebat spiritum infirmitatis annis octodecim, et que contracta, nec omnino poterat erigere caput.
 12 Quam quum videret Iesus, vocauit eam ad se: & ait illi, Mulier liberata es ab infirmitate tua.
 13 Et imposuit illi manus: & confestim erecta est, & glorificabat Deum.
 14 Respondens autem princeps Synagoga, indignans quod Sabbatho sanasset Iesus, dicebat turbæ, Sex dies sunt in quibus oportet operari: in his ergo veniit, & sanemini, & non in die Sabbathi.
 15 Respondens autem ad illum Dominus, dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrum Sabbatho nonne soluit bouem suam aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?
 16 Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit Satanas ecce octodecim annis, non oportuit solui à vinculo isto die Sabbathi?
 17 Et quum hæc diceret, erubescerant omnes aduersarij eius, & omnis populus gaudebat super omnibus magnificis qua fiebant ab ipso.

Huc vno contextu referre statui quæ sparsim leguntur apud solum Lucam sine expressa temporis mentione, sicuti hac in parte Euangelistas parū fuisse curiosos alibi diximus. Postea ad communem harmoniam opportunior erit reditus. Hic refertur miraculum in muliere sanata, & offensio malignè concepta à Iudæis, quòd Sabbatho eam Dominus sanasset. Dicit Luca mulierem detentā spiritu infirmitatis, vt ex neruorum contractione incuruum esset corpus. Quia speciem morbi aliter non designat, verisimile est non vulgarem fuisse, vel cuius ratio medicis constaret: ideò vocat infirmitatis spiritum. Scimus enim diaboli opera vt plurimum insolitis malis, & non naturalibus

affligi homines. Quo clariùs enituit Diuina Christi virtus, quæ de Satana triumphum egit: nò quòd Satan pro suo arbitrio dominetur in homines, sed quatenus nocendi facultas illi Diuinitus conceditur. Cæterum quemadmodum Dominus, quum vnicus sit bonorum omnium autor, tam en in beneficij singularibus, & minùs vilitatis gloriā suam præcipuè illustrat: sic vicissim vim & tyrannidem Satanae in extraordinariis flagellis maxime vult agnosci, quauis eius manu vtatur etiam ad leues ferulas quibus quotidie nos castigat.

12 *Mulier liberata es ab ipso.* In hoc miraculo, sicuti in aliis, tam potentia suæ speciem, quam gratia exhibuit Christus. se enim ideò venisse testatus

restatus est vt miseris succurrat. Potestas exprimitur in his verbis, Mulier liberata es: nam pro imperio liberationem in manu sua esse pronuntiat. Addit tamen externum symbolum, de cuius vsu alibi tractauimus. Quod Deum glorificat populus, huc pertinet vt sciamus conspicuum fuisse celeste beneficium. Non fuit igitur obscurum aliud opus de quo posset in vtranque partem disputari, sed quod amplam ac certam laudandi Dei materiam daret. Vnde cognoscitur prauitas magistri Synagogæ.

14. *Sex dies sunt.*) Non audet hic censor Christum palam reprehendere, sed morositate suæ virus aliò cõuertit, Christum in vulgi persona obliquè damnans. Mira autem malitiæ percordia fuit: sex dies labori destinatos esse admonet: sed quàm perperam & stultè illud operari definit, quod nõ nisi sex diebus permittitur? Cur non etiam ab ingressu Synagogæ eos arceat, ne Sabbathum violèt? Cur cessare non iubet ab omnibus pietatis exercitiis? Quòd si à suis tantùm operibus prohibentur homines die Sabbathi, quàm indignum est tunc alligari Dei gratiam? venire iubet aliis diebus ad petendam salutem: quasi Sabbatho sopita iaceat Dei virtus, ac non eam potius illo die maxime exerat in salutem populi sui. Quorsum enim sacri conuentus, nisi vt Dei opem & auxilium implorerent fideles? Perinde ergo loquitur impius iste hypocrita ac si legitima Sabbathi obseruatio cursum abrupteret Dei beneficiis, homines excluderet ab eius inuocatione, & gratiæ sensu priuaret.

15. *Vnusquisque vestrum.*) Quum malitiam adeo

crassam pluribus argumentis refellere promptum esset, hoc vno contentus fuit Christus, Si iumentis humanitatem Sabbatho præstare liceat, præposterum in eo cultum fingi, ne filij Dei iuuentur. Ceterum duplex in verbis Christi est comparatio, iumenti cum filia Abrahæ: & capiti quo ligatur asinus vel bos ad præsepe suum, cum Satanæ vinculis, quibus homines in exitum constrictos tenet. Vos, inquit, tam scrupulosi Sabbathi cultores audetis boues & asinos soluere vt aquatum ducatur, mihi cur non licebit tantundem officij præstare electo Dei populo, præsertim vbi maior vrget necessitas, quum scilicet liberandus est quispiam à Satanæ laqueis? Quanquam autem pudore obmutuit impius reprehensor, videmus tamen nullum à Christo editum fuisse tam præclarum opus quod non raperent ad calumniam improbi. Nec mirum si omni studio & conatu huc incubuit Satan, vt Christi gloriâ peruerteret, qui non cessat nebulas suas astidè spargere, quibus sancta fidelium opera obsecuret. Notandum quòd Abrahæ filia à Christo vocatur, cuius corpus per annos octo-
Abrahæ filia.

Sabbathi obseruatio.

Abrahæ filia.

1. Cor. 5. 5.

LVC. XIII.

MATTH. MARC.

- 31 Eodem die accesserunt quidam Pharisaorum, dicentes illi, Exi & vade hinc: quia Herodes vult te occidere.
- 32 Et ait illis, Ite, dicite vulpi illi, Ecce eijcio demonia, & sanitates perficio hodie & cras, & tertio die consumor.
- 33 Veruntamen oportet me hodie & cras, & perindie ambulare: quia accidere non solet vt Propheta alibi pereat quàm Hierosolymis.

Hoc etiam quo tempore acciderit, certò coniciui vix potest nisi quòd tunc versatum fuisse Christum in Galilæa certum est, sicuti toto vocationis suæ cursu, illic plus moræ quàm alibi traxit. Horantur enim qui volunt videri amici, vt si velit saluus esse, extra Herodis ditionem concedat. Iam qualiter affecti fuerint qui hoc dabant consilium, nescit: nisi quòd in hanc coniecturam magis inclino, quia maiorem populi partem illic videbant Christo deditam, vt passim recepta esset Euangelij doctrina, tentasse aliò ipsum expellere. Notandũ quinam sint isti monitores. dicit Lucas fuisse quosdam ex Phariseis, atqui scimus sectam illam non adeò fuisse Christo propitiam, vt probabile sit de eius vita fuisse sollicitos. Quid ergo? nempe consilium erat iniecta formidine, in aliquas latebras eũ abigere: quia fore sperabant vt breui concideret eius autoritas, imò euanesceret tota doctrina. Sed interim considerandus nobis est primus huius consilij magister atque artifex Satan: quia sicuti Filium Dei terrèdo, Euangelij cursum tunc abrupte conatus est, ita subinde nouos terrores comminiscitur ac fabricat, quibus examinet Christi ministros, ac cursum reflectere cogat.

tius vitæ astutiam generaliter perstringi sub vulpis nomine: sed clandestinas eius insidias, quibus Euangelij doctrinam subruere inolebatur, quum aperto Marte congreddi non auderet. Significat enim Christus, quantumuis callidus sit, nihil tamè profecturum suis artibus Ego, inquit, quascunque fraudes machinetur ille, hodie & cras defungar munere mihi diuinitus iniuncto: vbi ad finem itadij ventum fuerit, tunc in sacrificium offerat. Vt tamen distinctiũ nobis verborum sensus constet, priore membro fatetur Christus, tertio post die, hoc est exiguo tempore sibi esse moriendum: atque hoc modo ostendit nullo mortis metu se posse ab officio reuocari, ad quam destinato animi proposito intrepidus contendit. Deinde subiicit inane esse terreculamentum quòd à fallis & fucosis monitoribus obicitur: quia non alibi quàm Hierosolymæ mortis periculum impendeat. Hoc autem secundo membro acriter pungit Phariseos. Vòlne vt ab Herode mihi caueam, monetis, quos video meos fore carnifices? Quanquam longius procedit exprobratio: non enim sibi tantũ dicit paratũ esse Hierosolymæ interitum, sed pridem illam fuisse quasi latronum cauernam, vbi iugulati sint ferè omnes Prophætæ. Verum quidem est, multos alibi fuisse occisos, ac præsertim quo tempore crudelis illa furia Izabel in eos saeuit: sed quia nusquã alibi omni tempore hostilius vexati

Herodes Antipas. 32 Dicite vulpi illi, Ecce eijcio demonia.) Certum est de Herode Antipa herberi sermonè. Quãquam autè ille vulpinus erat moribus, ac ingenio non minus seruilis quàm versuto, non arbitror to-

fuerant Prophetæ, merito Christus hoc probum impiis vrbis sanctæ ciuibus inurit. Prophetas autem contigit vt plurimum illic occidi: quia quum inde prodiret tota impietas, qua referta erat Iudæa, ille etiam campus fuit in quo Deus exercuit suos Prophetas. Scimus enim quom magis afulget lux doctrinæ quæ propius impios vergeat, ad maiorem ipsos insaniam impelli. Hoc tamen horrèdi exempli est, quòd locus qui in sacrarium diuini cultus, & in Legis cælestisquæ sapientiæ domiciliū electus erat, non vna vel altera cæde, sed ordinaria strage Prophetarum pollutus fuerit. Certè hinc apparet quàm contumax sit mundi ingratitude ad

repellendam sanam doctrinam. Quanquam exclamatio quæ continuò post apud Lucam sequitur, videtur sic contexi quasi Christus sumpta occasione tunc contra Ierosolynam inuectus sit: ego tamen magis arbitror, quia Lucas dixerat Ierosolynam pridem sanguine Prophetico imbutam esse, imò continua multarum ætatum serie crudellem & facilegam carnificinam exercuisse maçtandis Prophetis, statim suo more inferere sententiam quæ cum sermone illo congruebat. Supra enim aliquoties vidimus minimè illi esse infrequens, dicta Christi variis temporibus prolata simul colligere.

MATTH. MARC.

LVC. XI.

37 *Et quum loqueretur, rogauit illum quidam Phariseus vt pranderet apud se: Iesus autem ingressus accubuit.*

38 *Phariseus autem quum vidisset, admiratus est quòd non prius lauisset ante prandium.*

39 *Et ait Dominus ad illum, Nunc vos Pharisei exteriora poculi cariniquæ mundatis: & quòd intus est vestri, plenum est rapina & malitia.*

40 *Stulti, nonne qui fecit quòd foris est, etiam id quòd intus est fecit?*

41 *Ceterum ex eo quòd adest, date elemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.*

Externi ritus.

Conuenit aliquatenus, non tamen in totum, hæc narratio cum ea doctrina quam Matth. 15. cap. habuimus. externos scilicet ritus humanitus inueno, quibus seruandis plus satis anxie intenti erant Iudæi, data opera neglectos fuisse à Christo, vt supersitionem populi ac præsertim Scribarum corrigeret. Deus certas quasdam ablationes in Legge sua præceperat, quibus suos ad verâ puritatem meditandam vtiliter exerceret. Iudæi hac mediocritate non contenti, multas alias lotiones addiderat, præsertim ne quis cibum caperet nisi Iustri aqua pertusus, sicuti Marcus 7. capite fufius narrat, & patet ex 2. cap. Iohannis. Porro ad hoc vitiū praua fiducia accesserat, quia de spirituali Dei cultu non admodum solliciti, bellè se perfectos putabant, modò figura in Dei locum succederet. Christus quum offensiculo fore non ignoret huius ceremoniarum contemptum, eam tamen omittit, vt ostendat Deum minimè externam munditiam carnis morari, sed spiritualem cordis iustitiam requirere.

39 *Nunc vos Pharisei.* Non reprehendit hoc loco Christus Phariseos sicuti apud Matthæum & Marcum, quòd præposterè humanis comentis Deum colant, ac propter suas traditiones violent Legem Dei: sed crassam hypocrisin tantum attingit, quòd puritatem non nisi in hominum oculis appetant, quasi illis cum Deo nihil esset negotij. Hæc autem reprehensio in omnes hypocritas competit, etiam qui in ceremonijs Diuinitus mandatis iustitiam statuunt. Ideòque plus complectitur Christus, quàm si diceret hominum mandatis frustra Deum coli: quia generaliter errorem illum damnat quòd ceremonijs colatur Deus, non autem spiritualiter fide & puro cordis affectu. Quanquam autem semper hac de re magnum certamen habuerunt Prophetæ cum Iudæis: vt tamen ad hypocrisin propensa sunt hominum ingenia, præualerat superba illa obstinatio, placere Deo externos cultus etiam siquæ vacuos. Præsertim ve-

Ceremonia.

rò Christi ætate vsque ad eò obstupuerant, vt religio tantum in meris nugis sita esset. Ergo in Phariseos inuehitur, qui sedulo occupantur in poculis lauandis: foeditissimas autem fordes rapinæ & malitiæ intus in corde fouent, eorum verò stultitiam hac ratione coarguit, quòd Deus qui interiorem hominis animam non minùs quàm corpus creauit, sola externa specie placari nequeat. Nam hoc maximè fallit homines, quòd vel non reputant sibi cum Deo agendum esse: vel pro sensus sui vanitate illum transformant ac si ab homine mortali nihil differret.

41 *Ceterum ex eo quòd adest.* Christus more suo Phariseos à ceremonijs ad charitatem reuocat, pronuntians non aqua, sed beneficentia mundari tum homines tum cibos. Quibus tamen verbis neque extenuat Dei gratiam, nec legales ritus quali vanos & inutiles reicit, quia stylum in eòs dirigit qui nudis signis Deo securè illudunt. perinde ac si dixisset, Solus est legitimus vsus qui cibos sanctificat. Atqui ritè, iustèque cibis vtuntur qui ex sua abundantia pauperum inopiam subueniunt. Ergo præstaret elemosynam dare ex ea copia quæ suppetit, quàm scrupulosè manus & calices lauando, pauperes negligere. Quòd inde inferunt Papistæ elemosynas esse satisfactiones quibus mundamur à peccatis, stultius est quam vt longa refutatione opus habeat. Neque enim hic differit Christus quòd pretio non peccatorum remissionè acquirere oporteat: sed eos purè vesci pane suo qui partem erogant pauperibus. Ego enim *ἑὐνοία* pro copia præsentis accipio: non autem sicuti Vetus interpres & Erasmus transferunt, quod superest. Obiurgationes quæ continuò post sequuntur, in alium locum reicere fatius est. neque enim Christum vno còtextu in mensa sic inuectum fuisse interpretor contra Scribas & Phariseos: sed Lucam quòd alio tempore dictum fuerat, hic retulisse: quemadmodum sapius iam ostendimus, Euangelistis curæ non fuisse temporis ordinem.

Elemosyna.

MATTH.

MATTH. | MARC.

LVC. XIII.

- 1 Et accidit ut introiret in domum cuiusdam principis Phariseorum Sabbatho, ad capiendum cibum: & ipsi observabant eum.
- 2 Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.
- 3 Et respondens Iesus dixit ad Legisperitos & Phariseos, dicens, Nunquid licet Sabbatho sanare?
- 4 At illi tacuerunt: ipse verò apprehendens sanavit ipsum, ac dimisit.
- 5 Et respondens ad illos, dixit, Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet illum die Sabbathi?
- 6 Et non poterant adhuc respondere illi.

Hæc historia nihil aliud continet quàm miraculum à Christo editum, quo superstitiosum Sabbathi cultum corrigeret. neque enim (ut quidam putant) Sabbathum simpliciter abrogare voluit, sed tantum ostendere, neque Dei opera, neque officia charitatis violare sacram quietem quæ in Lege mandatur. Porro à ipsis autoribus consultò illuc deductus fuerit hydropicus, incertum est. Certè neque fortuito occurrere potuit ad mensam, nec prorumpere in priuatam domum nisi permisso domini ac voluntate. Quare verisimile est tentandæ Christi causæ insidiose illic fuisse locatū, quod tamen non minus stultè quàm improbè ab illis factum est: quia iam ante experti fuerant quid Christus facere soleret: quoties oblata erat similis occasio.

Sabbathi observatio 3 Nunquid licet Sabbatho sanare? Huc tendit quæstio, an hominis sanatio inter opera quæ Sabbathum violant, censeri debeat. Si dixissent Sabbathi observationem hoc modo violari, in promptu erat exceptio, esse Diuinum opus. Atqui non aliud continet lex Sabbathi, nisi ut homines à suis operibus quiescant. Quòd autem eos Christus prius interrogat, id facit anteuertendæ offensio-

nis causa. Per eum igitur non stetit quominus eos placaret, nisi obstinata malitia fuissent imbūti. Non quòd semper hac lege se obtrinxerit: (nam sæpe posthabito scandalo peregit quod sibi à Patre mandatum erat) sed hoc exemplo docere voluit se nō tenere Sabbathi edere miracula, quia rationem facti sui paratus esset reddere. Ipsi autè silentio suo demonstrant se ausam reprehensionis magis captare, quàm Legis studio moueri. idèò susque deque habet Christus quid de factio suo iudicent quia patet eos sponte sibi accerere scandalum.

5 Cuius vestrum asinus.) Quanquam indigni erant quorū offensæ mederi Christus studeret, ostendit tamè nihil à se cōtra Sabbathi obseruationem fuisse commissum. Quanquā id facit nō tam docendi consilio, quàm ut se ab eorum calumniis vindicet: sciebat enim virulento odio magis esse excæcatos, quàm ut se rationi dociles præberent: sed voluit de eorum malitia triumphum agere dū pudore obmutescere coegit. Nam si brutis animalibus auxilium licet ferre die Sabbathi, homini ad imaginem Dei formato non tantundem præstari officij, nimis indignum est.

MATTH. | MARC.

LVC. XVI.

- 7 Dicebat autem ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligeret, dicens ad illos:
- 8 Quum inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo accubitu: ne fortè honoratior te sit inuitatus ab illo:
- 9 Et veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum rubore extremum locum tenere.
- 10 Quin potius quum vocatus fueris, vade, accumbe in nouissimo loco: ut quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, Amice, ascende superius: tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus.
- 11 Quia omnis qui se extollit, deicietur: & qui se deiecit, extolletur.
- 12 Dicebat autem etiam ei à quo fuerat inuitatus, Quum facis prandium aut cœnam ne voces amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque vicinos diuites: nequando ipsi quoque vicissim te inuient, ac rependatur tibi beneficium.
- 13 Imò quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos.
- 14 Et beatus eris, quia non possunt rependere tibi: rependetur enim tibi in resurrectione iustorum.

7 Dicebat ad inuitatos.) Scimus quantopere in Pharisis & Scribes omnibus regnauerit ambitio. Quum autem omnibus superbe dominari cuperent, mutudè etiam inter ipsos erat de primatu cōcertatio. Hoc enim habent homines inanis gloriæ cupidi, ut singuli vltro citroque sibi inuideat dum quisque ad se trahere appetit: quod sibi alij deberi putant. Ita Pharisei & Scribæ, quum omnes pariter apud populum se venditarent sacri ordinis ti-

tulo, nunc inter se contendunt de honoris gradu, quia quisque primū locum sibi arrogat. Hanc eorum ambitionem apta similitudine Christus falsè deridet. nam si quis in aliena mensa primū locum occupet, deinde cōgatur potiori cedere, non sine pudore & ignominia à domino conuiuij in alium locum relegabitur. Atqui idem contingere omnibus necesse est qui se fastuosè ingerunt ut supra alios emineant, quia Deus ipsos probrosè

deiciet. Notandum enim est, Christum de externa & ciuili modestia hic non concionari: nam eos qui superbissimi sunt, sæpe videmus in hac parte excellere, ac ciuilitate, vt loquuntur, præ se ferre magnam modestiam. Verùm similitudine ab hominibus sumpta, quales intus esse nos coram Deo oporteat, docere vult: ac si diceret, Si conuiuam, quia stultè primum sibi locum vsurpauerat, reiciit contingat in postremum, pudore confusus cuperet eò nunquam ascendisse: ergo idem vobis vsu veniat apud Deum vt vestram arrogantiam extrema ignominia notet, sponte sitis humiles ac modesti.

11 *Quis se extollit.* Hæc clausula demonstrat de ambitione loquutum esse Christum: neque enim pronunciat quid in communi hominum vita soleat fieri, sed Deum hic nobis statuit iudicem qui superbis resistit, eorūque supercilium humiliat, humilibus verò det gratiam. Plena est huiusmodi testimoniis Scriptura, Deum esse eorum omnium hostem qui se esse appetunt, sicuti bellum cum eo suscipere necesse est quicumque aliquid sibi arrogat. Nam hæc est superbia, Dei donis perinde gloriari ac si qua nobis subesset dignitas quæ nos proprio merito extolleret: sicuti rursus humilitas, non fucata solum deiectione censeretur, sed vera exinanitio, quum scilicet infirmitatis nostræ probè nobis concij, nihil sublime spiramus scientes nos sola Dei gratia excellere.

Coniunctio
et familiaris
est.

12 *Quum facis prandium.* Qui putant sic simpliciter damnari conuiuia quæ inter se vicissim agitant cognati & familiares, partem humanitatis tollunt ex hominibus. Hoc enim magis barbarum est, quàm austerum, cognatos in mensa hospitali excludere, & tantum exiranis dare locum.

Nec fanè hoc Christi consiliū fuit, ab omni comitate nos arcere, sed tantum ostendere officium in mundo vilitatis minui. è probari charitatem. Nā sicuti diuitibus, à quibus paria speramus, aliquid spe mercedis impendere, non liberalitas est, sed scenerandi artificium: ita in rationem coram Deo non veniunt mercenaria officia, nec charitati ascribi merentur. Si cognatos vel amicos diuites cœna excipio, humanitas est per se non damnanda, sed quæ ad probandam charitatem minimè sufficit: nam sæpe videmus eos qui sibi prorsus addicti sunt, in amicis lautè tractandis esse sumptuosos. Quid igitur? nempe ita in mensam diuitibus intruere poteris vt interea pauperes non negligas: ita licebit epulari cum amicis & cognatis vt alienos non reicias, si & illi inopes erunt, & tibi ad leuandam eorum indigentiam facultas suppetet. summa est, qui cognatis & amicis beneficiant, erga pauperes autem restricti sunt: nulla laude esse dignos: quia charitatem non exercent, sed lucro suo tantum vel ambitioni consulunt. Nominatim verò Christus hospitem suum compellat, quem videbat splendore & lauitiis nimis ludere, & ita captare à diuitibus laudem & gratiam, vt pauperes non admodum curaret. Quare sub vnus hominis persona hæc obiurgatio in eos omnes stringitur qui ambitiosè sua profundunt vt sese ostentent, vel mutuam compensationem veniantur: interea pauperibus nihil residuum faciunt, ac si perdere timerent quicquid gratis erogant. Ideò Christus beatos esse affirmat qui nulla spe terrenæ mercedis sunt liberales: eos enim constat in Deum respicere. Quibus verò sua vtilitas ante oculos versatur, vel quos aura popularis impellit, non est quòd mercedem à Deo expectent.

MATTH. XXII.

- 1 Et respondens Iesus, iterum dixit eis per parabolas, & ait,
- 2 Simile factum est regnum calorū hominū Regi qui fecit nuptias filio suo,
- 3 Et emisit seruos suos vt vocarent inuitatos ad nuptias, & noluerunt venire.
- 4 Rursus emisit alios seruos, dicens, Dicite inuitatis, Ecce prandium meum parauit, tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata, venite ad nuptias.
- 5 Illi autem neglexerunt, & abierunt, alii in villam suam, alii verò ad negotiationem suam.
- 6 Reliqui verò tenuerunt seruos eius, & contumelijs affecerunt, & occiderunt.
- 7 Rex autem quum audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos: & ciuitatem illorum succendit.
- 8 Tunc ait seruis suis, Nuptia quidem paratae sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni.
- 9 Ite ergo ad exitus viarum, & quoscumque inueneritis, vocate ad nuptias.
- 10 Et egressi serui eius in vias congregauerunt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos: & implete sunt nuptia discumbentibus.
- 11 Ingressus autem Rex vt videret discumbentes, vbi vidit illic hominem non vestitum

MARC.

LVC. XIII.

- 15 Hæc quum audissent quidam de simul discumbentibus, dixit illi, Beatus qui comedit panem in regno Dei.
- 16 At ipse dixit ei, Homo quidam apparuerat cœnam magnam, & vocauit multos.
- 17 Misitque seruum suum hora cœnæ, vt diceret inuiatis, Venite, quia iam parata sunt omnia.
- 18 Et ceperunt simul omnes excusare. Primus dixit ei, Villam emi, & necesse est mihi exire, & videre illi: rogo te habe me excusatum.
- 19 Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & eo ad probandum illa: rogo te habe me excusatum.
- 20 Et alius dixit, Vxorē duxi, & ideò non possum venire.
- 21 Et reuersus seruus renunciauit hæc domino suo. Tunc iratus pater familiās dixit seruo suo, Exi cito in plateas & vicos urbis, pauperes ac debiles, claudosque & cæcos huc introduce.
- 22 Et ait seruus, Domine, factum est vt imperasti, & adhuc locus est.
- 23 Et ait dominus seruo, exi in

veste nuptiali,

12 *Cui illi, Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.*

13 *Tunc dixit Rex ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum in tenebris exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium.*

14 *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.*

vias & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea.

24 *Dico enim vobis, quod nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.*

1 *Et respondens Iesus.*) Tametsi Matthæus hanc parabolam recitat inter alios sermones à Christo sub ultimam Pascha habitos: quia tamen nullum designat tempus, Lucas autem discretè asseruit, quomodo discumberet in mensa Pharisæi, sic loquutum esse, hunc potius ordinem sequi visum est. Porro quia Matthæi consilium erat, ostendere quibus de causis in extremam rabiem accenti essent Scribæ, inter odiosos eius sermones hunc quoque tempestivè posuit, & in contextum inferuit, neglecto temporis ordine. Notanda est autè Lucæ narratio, quod quum vnus ex conuiuiis dixisset, beatos esse: qui panem comedunt in regno Dei, Christus inde Iudeis exprobandæ ingratiitudinis occasionem sumpserit. Quamquam autem vix credibile est, Pharisæi hospitem & amicum serio pietatis affectu erupisse in hanc vocem, mihi tamen non videtur esse subsannatio: sed vt homines mediocri fide tincti, nec palam impij securè inter pocula de vita æterna garrere solent, ex animo ab hoc homine in eum fuisse sermonem de futura beatitudine, vt vicissim aliquid à Christo eliceret. Et verba eius indicant nihil nisi crallum ac terrestre spirasse: neque enim metaphoricè Panem edere dixit pro Frui æterna gloria: sed videtur somniasse nescio quem statum felicitæ rerum omnium opulentiæ referentem. Sensus tamen est, beatos fore qui pane Dei vescuntur postquam filios suos in regnum suum collegerit.

2 *Simile factum est regnum calorum.*) Quemadmodum Spartarus ille olim dixit, Athenienses scire quæ recta essent, sed nolle facere: ita hîc Iudæis Christus exprobat præclaram quidem ipsos de regno Dei voces edere: sed dum eos ad se benignè & humaniter Deus inuitat, cõtempnim se respicere eius gratiam. Neque, n. dubium est quin Iudæos nominatim perstringat, vt melius patebit paulo post. Cæterum hoc à Luca differt Matthæus quod minimè circumstantias exprimit, quum ille summam & in genere tantum rem proponat. Sic Matthæus à Rege nuptias filij celebratas fuisse dicit: apud Lucam simpliciter fit conuiuij mentio. Ille plures seruos commemorat, hic non nominat nisi vnum. Ille plures misiones notat, hic tantum vnã. Ille quosdam ex seruis dicit malè mulctatos fuisse vel occisos, hic tantum de contempto loquitur. Postremò ille habet, eiectum fuisse qui sine veste nuptiali ingressus fuerat conuiuium, cuius apud Lucam nulla fit mentio. Sed alibi quoque obseruauimus simile discrimen, quum scilicet in eadè re docedat Matthæus vberior esset ac magis susus. In summa quidem optime conueniunt, quod quum Deus Iudæos peculiari honore dignatus fuerit, quali mensam hospitalem illis instruens, illi oblatum sibi honorem contempserint. Quod nuptias filij regij huc referunt multi interpretes quia Christus finis est Legis, neque aliò spectauit Deus in suo sedere quam vt eum populo suo præficeret, sacroque spiritualis coniugij vinculo Ecclesiam ei coniungeret, libenter amplector. Quod au-

tè dicit emissos esse seruos qui inuitatos vocarent, his verbis duplicem gratiam Dei notare voluit: nempe quod Iudæos prætulit aliis Gëtibus: deinde per Prophetas suã illis adoptionem patefecerit. Alludit enim ad vitatum hominum morem qui nuptias facturi, eorum catalogum conferibunt quos habere volunt conuiuias: deinde per seruos suos inuitant. ita Deus Iudæos, quasi familiares essent amici, præ aliis elegit: deinde per suos Prophetas vocauit, vt promissã redemptionis participes essent, quod erat in nuptiis epulari. Quãquã autem qui primi vocati fuerunt, non vixerunt vsque ad Christi aduentum: scimus tamen communem omnibus salutem fuisse propositam, qua eos priuauit sua ingratiudo & malitia. nam ab initio, Dei inuitationem populus ille impiè contempsit.

4 *Rursum emisit alios.*) Perinde loquitur ac si iudeum fuisse homines, quia vnum fuit populi corpus. Sensus autem est, Quum appropinquaret scilicet & latus redemptionis dies, admonitos fuisse vt opportunè adessent: nam tempus longè antè conditum illis fuerat. Nunc verò dicit Christus, in ipso articulo nouis nuntiis eos vrgeri vt venire festinent. nam prima inuitatio cuius meminit, superiores omnes Prophetias complectitur vsque ad Euangelij promulgationem. Quãquam autem iam olim scitum fuerat in Prophetas, quia tamè tempore creuit furor, qui tandem in Christum & Apostolos toto impetu effusus est, veterè populũ contemptus & superbiz tantum accusat. Vltimos autem seruos qui sub horam cœnæ missi fuerant contumelios affectos, vel occisos fuisse dicit. ita ad extremum scelorum prorupit ille populus, quum ad superbam gratiã reiectionem accessit vesana crudelitas. Neque tamen in omnes pariter crimen hoc confert: quia etiam in vltima vocatione quæ per Euangelij facta est, partim à securis contemptoribus derisa fuit Dei gratia, partim furiosè repulsa ab hypocritis. Atque ita fieri solet vt magis ebulliant impij contra Deum, quò magis ad salutem eos sollicitat. Nunc tractanda est pars doctrinæ quæ Matthæo & Lucæ communis est, nempe quòd alius profectus est in villam suam, alius ad negotiationem: vel, sicut habetur apud Lucam, alius excusauit se vxorem duxisse, alius villam emisse, alius quinque paria bouum. His verbis significat Christus ita mundo & rebz terrenis deditos fuisse Iudæos vt nemini vacaret ad Deum accedere, sicuti dum nos mundi curæ tenent implicitos, totidem sunt auocamenta quibus à regno Dei abstrahimur. Turpe quidem ac pudendum est, quòd homines ad caelestem vitam creati, belluino stupore toti ad res caducas feruntur: sed hic morbus passim grassatur: ita vix centesimus quisque regnum Dei caducis diuitiis vel aliis cõmodis præferat. Quamquam autem non eodem omnes laborant morbo, quisque tamen sua cupiditate in diuersum rapitur: ita fit vt omnes huc vel illuc diffluant. Notandum præterea est, ab hominibus pro-

Panem edere.

Nuptias filij regij.

fanis honestos repudianda gratiæ Dei prætextus obtendi, quasi excusabilis esset eorum socordia dum intenti præsentis vitæ negotiis, cælesti hereditate parvipendunt. Atqui videmus ut tales delicias Christus nobis excutiat, ne quis se quicquam proficere existimet dum se terrenis impediens teneri causantur: imò dupliciter hominū culpa, dum se rebus alioqui licitis impediunt quib. adiuari potius decebat. Quorsum enim præsentis vitæ commoditates nobis Deus concedit nisi ut ad se nos alliciat? atqui tantum abest ut quisque, prout iuuatur Dei beneficiis, in cælum aspiraret, & ut sacræ nuptiæ, & agris, & reliquis opes totidem laquei sint qui singulos terræ affixos constringunt.

7 *Rex autem quem audisset.*) Hanc pœnā solus Matthæus commemorat, quia apud Lucā de illata seruis iniuria nullus habetur sermo. Hoc utique dicit, exclusos priuatosque fuisse honore conuuij qui ad tempus conditum non venerunt. Hæc verò doctrina nobis etiam communis est: nam impios omnes qui violenter contra Euangelij nimiltros insurgunt, idem manet exitium quod prædicit Christus iudæis. Quos autem sic occupant terrenæ curæ, ut Dei inuocationem pro nihilo ducant, hi omnes famelici tadem inopia miserè tabescent. Itaque quot es nos vocat, accitisti & alacres simus ad sequendum.

9 *Ita ergo ad exitus viarum.*) Postquam indignos Dei gratia esse ostendit qui sibi oblatam fastidiosè respuunt, nūc dicit in eorum locum alios substitui, & quidem maximè obscuros vulgò & contemptibiles. Atqui hic Gentium vocatio describitur quæ ad zelotypiam Iudæos stimulet, sicuti habetur in canticò Moysi, Prouocauit me in iis qui non erant dii, & ego vicissim eos prouocabo in eo qui non est populus, in gente stulta irritabo eos. Quia priore loco electi erant perinde ac si illis Deus carere nō posset, eius gratiam sibi fingebant esse addictam. Quam superbe verò alios omnes despexerint notum est. Ergo per concessionē Gentiles mendicis, cæcis & claudis comparat. Vocari autem ex triuijs & plateis dicit tãquam extraneos & ignotos: interim tamen in locum ab amicis & familiaribus neglectum subrogandos esse affirmat. Ita quod obscurius de creanda noua Ecclesia prædictum fuerat à Prophetis, clarè exprimit: Et certè probrum hoc diuinæ vindictæ cumulus fuit, quòd Deus illis relictis, in radicem oleæ seruit syluestres furculos, & illis abdicatis pollutas sordidas Gentes in domum suam recepit. Quòd si tunc non pepercit naturalibus ramis, eadem nobis hodie impendet vltio, nisi vocanti respondeamus. Nec verò peribit cœna quæ nobis parata erat, sed alios sibi conuiuas Deus accerset.

23. *Luc. Compelle intrare.*) Tantumdem hoc valet ac si iuberet pater familias quasi conuiciis impellere mendicos & nullos omittere ex vltima lætæ: quibus verbis significat Christus, Deum potius corrasurum omnes mundi quisquillas, quam ut ingratos in mœsam suam in posterum admittat. Alludere tamen videtur ad Euangelicæ inuocationis modum, quum simpliciter proponitur nobis Dei gratia, sed ad doctrinam simul accedunt exhortationū stimuli in qua perspicitur mira Dei bonitas, qui vbivltro ad se vocatos torpere nos videt, pigritiam nostram importunè sollicitat: nec tantum exhortationibus nos pungit, sed etiam minis compellit ad se accedere. Interea non improbo quòd Augustinus hoc testimonio sapius contra

Donatistas vsus est, ut probaret piorum principū edictis, ad veri Dei cultum & fidei vnitatem licite cogi præfractos & rebelles: quia etsi voluntaria est fides, videmus tamen iis medijs vtiliter domari eorum pernicitiam qui non nisi coacti parent.

11 *Matth. Ingressus autem Rex ut videret.*) Hic iam non exprobat Christus Iudæis quòd impiè cōtempserint Dei gratiam & vocationem: sed eos qui subrogandi erant in illorū locum maturè præmonet ne suis sordibus sacras nuptias inquinent, vbi Deus mensæ suæ participatione eos dignatus fuerit. Ergo hæcenus docuit, Iudæos specialia honoris priuilegio ob inpurum suum fastidium priuandos esse: ac ex profanis & reiectis Gentibus vocandos qui in eorum locum succederent. Nunc verò denuntiat, ex hoc quoque numero externi mandos esse qui Ecclesiam contumelia affecerint. nam quia promiscuè per Euangelium omnes Deus vocat, multū impuri & fœdū homines pertrumpunt, qui tamen ad tempus locum occupant inter alios, tandè vbi suos cōuiuas perlustrat Deus, foras ciecti rapiantur ad pœnā. Summa est, Non omnes qui semel Ecclesiam ingressi fuerint, vitæ æternæ fore participes, sed qui ornatum cœlesti palatio dignū gestare cōperiti fuerint. Porro de veste nuptia si frustra certatur, sine fides, an sãcta pia vita: quia neq; fides à bonis operib. separari potest, & bona opera nō nisi ex fide procedunt. Christus autè hoc tantū voluit, hæc lege nos à Domino vocari, ut Spiritu renouemur in eius imaginem, ideòque, ut perpetuò domi eius maneamus, veterem hominem cum suis inquinamentis exuendum esse, ac meditando nouam vitam, ut vestitus tam honorificæ vocationi respondeat. Sed quæritur qui conueniat mendicium atroci pœna multari quia nuptialem vestem non attulerit: quasi verò nouū sit miseris, qui victum in comptis quaerant, laceros ac deformes conspici. Respondeo, hic non tractari vnde vestis petenda sit: nam Dominus quocumque inuitat simul etiam vestit, ac in omnibus nobis impletur quod dicit Ezechiel 16. a. 7. quum nihil Deus inueniat in nobis præter miseram nuditatem & fœtidias sordes, ornare nos splendido vestitu, scimus etiam non aliter reformari nos in imaginem Dei nisi dum Christum induimus. Nō ergo pronuntiat Christus, ciectum iri miseris homines qui pretiosam vestem ex arca sua depreptam nō attulerint, sed qui reperi fuerint in suis sordibus, vbi Deus ad examen de cōuiuis suis habendum aduenit. Conclusio verò finem perabolæ ostendit, paucos esse electos, licet multi vocati sint, vnde colligimus non esse subtiliter excutendas singulas particulas. neque enim Christus nuper denuntiauit maiorem partem ciectum iri, sed vnus tantum meminit: hic verò audimus paucos ex magno numero retentum iri. Et certè quum hodie plures Euangelij voce in Ecclesiam congregentur, quàm olim per Legem, exigua portio vitæ nouitate fidem suam approbat. Quare ne placeamus nobis inani fidei titulo, sed quisque seriò se ipsum examinet, ut in vltimo delectu censeri possit inter legitimos conuiuas. Nam ut Paulus ad 1. Tim. 2. admonet, non vnus generis vasa sunt in dono domini, ideo discendat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Hic de æterna Dei electione altius non disputo: quia non aliò spectant verba Christi, quàm externam fidei professionem minime sufficere ut pro suis Deus agnoscat quicunque videntur nomen vocationi eius dedisse.

MATTH.

Deut. 32.
c. 19.

Rom. 11. b.
21.

2. Tim. 2.
c. 19.

MATTH. MARC.

LVC. XVI.

- 1 Dicebat autem & ad discipulos suos, Homo quidam habebat dispensatorem: & hic delatus est apud illum quod dissipasset ipsius.
 - 2 Et vocavit eum dixitque ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ: non enim poteris posthac esse æconomus.
 - 3 At autem dispensator intra se, Quid faciam, quia dominus meus auferre à me dispensationem? fodere non valeo, mendicare erubescio.
 - 4 Sicut quid faciam: ut quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me in domos suas.
 - 5 Connocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantum debes domino meo?
 - 6 At ille dixit, Centum batos olei. Dixitque illi, Accipe cautionem tuam, & sede citò, & scribe quinquaginta.
 - 7 Deinde alteri dixit, Tu vero quantum debes? Qui ait, Centum coros tritici: At illi, Accipe cautionem tuam, & scribe octoginta.
 - 8 Et laudavit Dominus dispensatorem iniquum, quod prudenter fecisset: quia filij huius seculi prudentiores sunt filij lucis in natione sua.
 - 9 Et ego vobis dico: facite vobis amicos ex mammona iniusto, ut quum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.
 - 10 Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est: & qui in minimo iniquus est, & in multo iniquus est.
 - 11 Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis, quod verum est quis credet vobis?
 - 12 Et si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?
- Paulo p̄d̄t.
- 14 Audiebant autem hæc omnia & Pharisei qui erant avari: & deridebant illum.
 - 15 Et ait illis, Vos estis qui iustificatis vos ipsos coram hominibus: Deus autem novit corda vestra: quia quod hominibus excelsum est, abominatio est coram Deo.

Summa huius parabolæ est, humaniter & benigne cum proximis nostris esse agendum: ut quum ad Dei tribunal ventum fuerit, liberalitatis nostræ fructus ad nos redeat. Quamquam autem dura & longè petita videtur similitudo, clausula tamen ostendit non aliud fuisse Christi consilium. Et hinc perspicimus, inepte eos philosophari qui in parabolis singulas partes scrupulose excutiunt. Neque enim hic fraudes, rapinas, prodigã dissipationem, & alia malæ dissipationis peccata largitionib. reddimere Christus iubet: sed quum bonorum omnium quæ nobis confert, dispensationi nos præficiat Deus, hic nobis ratio præscribitur quæ olium quum ad reddendam rationem ventum fuerit, à summo rigore nos subleuet. Nam qui singulæ elemosynas ad luxuriæ ac dissolutæ vitæ compensationem valere, non satis expendunt, hoc primò nobis iniungi ut sobriè & temperanter viuamus: deinde ut ex puro fonte riuus ad nos defluat. Certum quidem est neminem esse tam frugi, qui non interdum deposita apud se bona dilapidet: ideoque vel eos qui summam parsimoniam colunt nõ prorsus à mala dispensatione esse immunes: adde quòd multiplices sunt donorum Dei abusus, ut culpam alij alio modo cõtrahant. non nego etiam quin prout nobis vitiosæ dispensationis sanus conscius, hoc nos ad officia charitatis magis stimulare. Sed alius finis nobis propositus esse debet, quàm ut soluto redemptionis pretio effugiamus Dei iudicium: nempe ut liberalitas bene fan-

ctæque locata, superfluas impensas frangat tantundem ac corrigat: deinde ut nostræ erga fratres humanitas, Dei misericordiam in nos prouocet. Quare hic minime effugium ostendit Dominus suis discipulis quo se à reatu liberent dum ab illis rationem exiget cælestis iudex: sed maturè cauendum esse admonet ne crudelitatis suæ pœnam luanit si deprehensi fuerint, Dei bona ingurgitando, nullam beneficentiæ operam dedisse. Tenendum enim semper illud est, Quia quisque mensura alios mensus fuerit, ei repensum iri.

8 Laudauit Dominus.) Hic etiam cernere pronptum est, si quis in singulis particulis insistat stultè facturum. Nam quum ex alieno largiri, res minime sit laude digna, quis æquo animo feret ab improbo nebulone sibi eripi quod pro sua libidine condonet? Hoc certè nimis crassi stuporis foret vbi substantiæ suæ partem quispiam direptam viderit, quod residuum est sibi furto ablatum, alijque donatum probare. Sed hoc tantum voluit Christus quod subiicit continuo post, homines profanos & mundo addictos in curandis vitæ caducæ rationib. magis esse industrios & solertes quàm filij Dei de cælesti æternæque vita solliciti sint, vel ad eius studium & meditationem intenti. Hac enim comparatione ignauiam nostram plusquam foecordem nobis exprobrat, quòd saltem æquè nobis prospiciamus in futurum ac profani homines sibi in hoc mundo

Matth. 7.
a. 2.

confulunt. Quam enim turpe est filios lucis, quibus Deus Spiritu verbóque suo affulget, torpere, ac negligere spem æternæ beatitudinis sibi oblata quum tam cupidè mundani homines ad sua comoda ferantur, tamque providi sint atque acuti? Hinc colligimus, non conferri Spiritus & carnis prudentiam (quod non sine ipsius Dei cõtumelia fieret) sed tantum experge fieri siuales ut attentius considerent quæ sunt futuræ vitæ; neque oculos ad Euangelij lucem claudant, quum videant cæcos in tenebris esse magis perspicaces. Et quidem eos affici magis decet quum videant filios seculi pro fluxa vita, & quæ momento præterit, in longum tempus prospicere.

9 *Facite vobis amicos.*) Sicuti antehac nõ iussit Christus sacrificia Deo offerre ex rapinis: ita nunc non intelligit vel deprecatores quærendos esse, vel patronos, qui suo Præsidio nos tegant ac defendant: sed benignè erogando fauorem apud Deum acquiri docet qui se misericordibus & humanis vicissim misericordem fore promissit. Stultè verò & absurdè quis mortuorum precibus vel suffragiis iuari non hinc colligat, nam hoc modo periret quicquid indignis impenditur. Atqui non obstat hominum prauitas quin Dominus in tabulas suas expensum referat quidquid in pauperes cõtulimus. Respicit ergo Dominus non ad personas, sed ad opus ipsum, ut beneficentia nostra, etiam si in homines ingratos incidit, nobis coram Deo respondeat. Sed ita videtur innuere vitam æternam meritis nostris rependi. Respondeo, satis clarè ex contextu patere, humano more eum loqui: nempe quemadmodum is qui gratia pollet ac opibus, si amicos sibi conciliet in sua prospera fortuna, percussus aduerso casu habet à quibus sustentetur: ita nostram humanitatem nobis opportuni refugij instar fore, quia Dominus quicquid liberaliter in proximos quisque contulerit, nõ secus ac sibi præstitum agnoscit. *Quum defeceris.* Hoc verbo denotat mortis tempus, ac breue dispensationis nostræ tempus fore admonet, ne tenaciores nos reddat longioris vitæ fiducia. Vnde enim sit ut maior pars in dormiat suis diuitiis: multi quod habent, profusis sumptibus dissipant: alij supprimendo, se & alios malignè fraudent: nisi quia falsa diurnæ vitæ imaginatione decepti, securè sibi indulgent? Quòd mammona iniquitatis vocat, suspectas nobis diuitias reddere vult: quia ut plurimum dominos suos iniquitate inuoluunt. Etsi enim per se nõ malæ sunt, quia tamen rarò acquiruntur sine fraude, aut violentia, aut alijs artibus illicitis, rarò etiam sine superbia, vel luxu, vel alio prauo affectu possidentur: meritò suspectas nobis Christus reddit: quemadmodum & alibi vocauit spinas. Videtur tamen subaudienda esse antithesis, ac si dixisset diuitias quæ alioqui propter vitiosum abusum possessores suos coinquinant, ac ferè sunt peccadi illecebræ, vertendas esse in contrarium finem ut gratiam nobis concilient. Tenendum præterea memoria est quod prius dixi, Deū ex præda iniuste parta sacrificium non querere ac si socius esset furum: ideòque potius moneri fideles ut se ab iniquitate puros conseruent.

10 *Qui fidelis est in minimo.*) Prouerbiales sūt sententiæ à communi vsu & experientia sumptæ, ideòque sufficere ut plurimum esse veras. Continget quidem interdum ut fraudator, neglecto paruo lucto, in re magna suam nequitiam prodarit: imò

multi in rebus minutis, simplicitatis fucò amplissimum quæstum veniantur: quemadmodum dicitur *Linum* ille, Fraus in paruis sibi necem præterit, ut quum opus erapretium fuerit, magna mercede fallat. neque tamen falsa est Christi sententia: quia in prouerbis, ut dixi, sequimur quod est vulgò vitarum. Hortatur ergo lucus discipulos Christi ut fideliter agentes in reb. paruis, se ad fidem in maximis reb. colendam affuericiant. Deinde hanc doctrinam ad spirituales gratias rite dispensandas accommodat, quas tamen non suo pretio æstimat mundus, certum tamen est longe supra caducas mundi opes excellere. Indignos autem esse docet quibus incomparabilem Euangelij & simulum donorum thesaurum Deus cõmittat qui male & infideliter agunt in reb. minimis: propterea, ut lucus fluidæ mundi opes. Itaque his verbis inclusa est tacita cõmmissio, timendum esse ne propter terrenæ dispensationis abulum, & electib. donis priuenter. Quo sensu diuitiis opponitur, verum tanquam leuissimum & perpetuum ymbra tili & caduco.

12 *Sicut alieno fidelis.*) Alienum vocat quod est extra hominem: neque enim hic lege diuitias nobis largitur Deus ut simus illis affixi: sed ita nos constituit earum dispensatores ne suis vinculis nos constringat. Nec verò fieri potest ut mentes solute & liberæ in cælo habitent, nisi alienum ducant quod quid in mundo est. Spirituales autem diuitias quæ ad futuram vitam spectant, nobis proprias facit, quia æterna est earum fructio. Iam verò alia similitudine vitur, sperandum non esse ut bonis nostris rectè & moderate vtamur si perperam vel mala fide in alienis versati fuerimus, solent enim homines securiùs suis reb. abuti, plúsque sibi licentiæ in illis perdèdis concedunt: quia verentur ne quis exprobet. In deposito autem, vel commo dato, vel mutuo, de quib. mox reddenda erit ratio, cautiore sunt ac magis timidi. Tenemus ergo Christi mentem, nã alios spiritualium donorum fore custodes qui terrena bona male administrant. Postea inferitur sententia, quòd nemo possit Deo seruire & mammonæ, quam Matthæi capite 6. expoluit. inde etiam petant lectores quid significet vox Mammonæ.

14 *Audebant autem hæc.*) Qui putant derisum fuisse Christum à Phariseis quia plebeio iocisque sermone contentus, verborum ampullas non iactaret, non satis expendunt Lucæ verba. Fateor quidem superbis hominib. & fastidiosis contemptibilem videri Euangelij doctrinam: sed Lucas disertè exprimit, Christum ideo illis derisum fuisse quia auari erant. Quia igitur illis persuasum & penitus infixum erat, beatos esse diuites, ideòque nihil melius esse quàm se suam augere quouis modo & tenaciter incubare partis opibus: quæcumque in diuersam partem à Christo erant dicta, tanquam absurda paradoxa reiciunt. Et certè quisquis de spernendis diuitiis, vel in pauperes erogandis disserit, auaris desipere videtur. Notum est illud Horatij, Populus me sibilat, ac mihi plaudo. Quòd si omnium iudicio damnati, sibi tamen placent, quanto magis instar fabulæ ridebunt istam philosophiam Christi quæ remota est à vulgi sensu? Neque tamen dubito quin alium colorem prætexerint Pharisei, ut aduersam suo vitio doctrinam iocose eluderent. tenendum tamen est quid eos impulerit: nam & hic morbus semper ferè in mudo grassatur, ut maior pars hominum se aspernari

nari fingat quod pravis eorum moribus non convenit. Fuctor probis, scommatibus & sublationibus obnoxium est verbum Dei: quia pro vitiorum suorum defensione quisque litigat, putantq; facies suis dictis velut obiecta nebula, tectum esse suam flagitium.

15 *Vos estis.*) Videmus Christum illum fatiditio minime cedere, sed constanter asserere doctriam suam auctoritatem contra lucubria: quod etiam omnibus Evangelij ministris agendum est, ut impiis contemptoribus terribile Dei iudicium opponant. Fucum ergo quo decipiunt hominum oculos, in Dei iudicio quicquam illis profuturum negat. nolēbāt videri in suis ludibriis avaritię suę patrociniū suscipere: Christus autem venenum hoc ab occulto vlcere erumpere docet: quemadmodū si quis hodie cornutis Episcopis dicat, ideo tam infeltoſos esse Evangelio quia intestina eorum

mala nimis acriter punguntur. Dicit autem, satis illis esse si probi appareant hominibus, ac fucosa sanctimonia se venditent: sed Deum qui cordium cognitor est, non latere quę coram mundo abscondunt vitia. Vbi etiam notandum est inter Dei & hominum iudicia discrimen: quia quum externis larvis plaudant homines, apud Dei tribunal nihil præter syncerum cor probatur. Additur insignis sententia, *Quicquid excelsum homines ducunt, abominationem esse Deo:* non quod virtutes repudiet Deus quarum laudem humanis cordibus imprefsit: sed quia abominatur Deus quicquid proprio sensu homines extollunt. Vnde apparet quo loco habendi sint fictitij omnes cultus, quos suo arbitrio mundus sibi fabricat. Quantumvis enim suis inuentoribus placeant, Christus non modō vanos coram Deo, & nihili esse pronuntiat, sed etiam fœtidos.

MATTH. MARC.

LVC. XVI.

19 *Homo quidam erat dives qui induebatur purpura & bysso, & epulabatur quotidie splendide.*

20 *Erat autem quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius ulcerosus.*

21 *Et cupiens saturari de micis quę cadebant de mensa diuitis: sed & canes veniebant, & lingebant ulcera eius.*

22 *Accidit autem ut moreretur mendicus, & deportaretur ab Angelis in sinum Abraham: mortuus est autem & dives, ac sepultus est.*

23 *Atque apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, videt Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius.*

24 *Et ipse clamans dixit, Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam: quia crucior in flamma hac.*

25 *Dixit autem Abraham, Fili, recordare quod receperis bona tua in vita tua: & Lazarus similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciarius.*

26 *Et super hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens firmatus est: ut qui volunt hinc transire ad vos, non possint: neque istinc huc transire.*

27 *Ait autem, Rogo ergo te pater, ut mittas eum in domum patris mei.*

28 *Habeo enim quinque fratres, ut testificetur illis, ne & ipsi veniant in locum hunc cruciatus.*

29 *Ait illi Abraham, Habent Moſen & Prophetas, audiant illos.*

30 *At ille dixit, Non, pater Abraham: sed si quis ex mortuis ierit ad eos respiciet.*

31 *Ait autem illi, Si Moſen & Prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit credent.*

Tametsi alia quædam inferit Lucas, non tamen dubium est quin hoc exemplo proximum sermo neos confirmet Christus. Ostendit enim qualis eos conditio maneat qui posthabita pauperum cura, se totos in delicias ingurgitant: qui crapulis & voluptatibus dediti, proximos miserè esurire sinunt, imò crudeliter inediā conficiunt, quibus open ferre debuerant quum suppeteret illis facultas. Quanquam autem quibusdam simplex videtur esse parabola: quia tamen Lazari nomen exprimitur, potiùs rem gestam narrari arbitror. Cæterum in ea re parum est momenti, modò summā doctrinā teneant lectores. Primò dives in ducitur purpura & bysso vestitus, & splendidiſis lau-

titiis quotidie indulgens. quibus verbis notatur delicatior vita, luxūque & pompis referta. non quòd Deo omnis vestium elegantia & ornatus per se displiceat, vel omnis vitius mundities sit damnabilis: sed quia rarò contingit in his rebus seruari temperantiam. nam quia splendore appetit in vestibus, nouis subinde additamentis luxum augebit: ac fieri vix potest quin se ad intemperiem proiciat qui opiparis & bene refertis mensis gaudet. Præcipue tamen damnatur in eo crudelitas, quòd Lazarum pauperem & ulcerosum sinebat iacere foris ad ianuā suam. Nam hæc opposita membra Christus inter se contextit: quòd dives crapulę pompique deditus tanquam

inexplebilis gurges, ingētes copias intus voraret: Lazari autem inopia & miseris non tangeretur, sed fame, & frigore & vlcero fœtore tabescere, sciens ac volens lineret. In hunc modum & Ezechiel (16. f. 46.) Sodomam accusat quod in saturitate panis & vini manum inopi non porrigeret. Bylso, quæ tela est subtilior, Orientales a: inuicem & pompam vti solitos fuisse notum est: quem morē sacrificii Papales in suis, quæ vocant supercilii, amulati sunt.

21 *Sed & canes.*) Iam inde satis conuicta erat ferrea diuini inmanitas, quod tam miserabile spe Etaculum ad sympathiam eam non fleētebat. nam siqua humanitatis gutta in eo fuisset, saltem mādare debebat vt aliquid ex culinæ suæ reliquiis misero homini daretur. Sed hic impiæ & plusquā beluina truculentæ cumulus fuit, saltem à canibus non discere misericordiam. Nec dubium est quin arcano Dei consilio directi fuerint canes isti qui eum suo exemplo damnarent. Christus certè eos hic quasi in testimonium producit: qui execrandam hominis duriciam coaugant, quid enim magis portentosum, quàm hominem a canib. curari qui à proximo suo negligitur? imò ne micæ quidem panis dari famelicis, cui medendi gratia linguas suas canes accommodant? *Quoties ergo vel alieni, vel ipsa bruta animalia in vices nostras subeunt vt officio fungantur quod potius à nobis præstandum erat, sciamus totidem Diuinitus testes ac iudices nobis statui qui crimen nostrum magis detegant.*

22 *Accidit autem vt mor.*) Hic ostendit Christus quantum in morte mutata fuerit vtriusq; cōditio. Mors quidem ambobus cōmunis: mortuum ab Angelis deferri in sinum Abrahamæ felicitas est regnis omnibus optabilior. Addici verò ad æternos cruciatus, horribile est, & centum vitis, si fieri posset, redimendum. Ac nobis quidem in Lazari persona illustre documentum proponitur, ne coram Deo maledictos putemus qui per continuos languores vitam ærumnis resertam ægrè trahunt. nam in eo sic abscondita fuit Dei gratia & crucis deformitate, probrifque oppressa, vt carnis sensus nihil præter maledictionem apprehendat: atqui videmus quàm pretiosa anima in fœdo & putrido corpore latuerit, quæ ab Angelis in beatam vitam deferretur. Quare nihil illi nocuit, desertum ac contemptum omni humano solatio destitutum cui ex carnis ergastulo migranti præstò ad obsequium adesse dignatur spiritus cælestes. Rursum in diuine tanquàm in illustri speculo, cernitur quàm non expectanda sit temporalis felicitas quæ æterno exitio constat. Notandum tamen est, quod diuinitus sepulcrum nominatim prædicans Christus, quid factum fuerit Lazaro tacet. nō quod eius cadaver feris obiectum sub dio iacuerit, sed quia cōtemptim ac sine honore proiectum fuerit in foueam (hoc enim ex opposito membro colligere præptum est, nihil plus officij mortuo, quàm viu impensū fuisse) diues cōtrā sumptuosè pro suis opib. sepultus, aliquid adhuc ex pristina superbia residuum habet. Nam hac in parte quodammodo naturæ reluctari videmus profanos homines quod funeris splendore & exequiis superstites fortunæ suæ esse appetunt. ceterum quàm stulta sit & ridicula hæc ambitio, testes sunt apud inferos eorum animæ. Quod Lazarum delatum esse dicit, synecdochica est loquutio: nam quia præstantior est

hominis pars anima, nomen totius sibi meritò vendicat. Angelis autem hoc munus non frustrà: signat Christus, quos scimus datos fuisse fidelibus inuidios vt eorum salutem illud operâque impendant.

In sinum Abrahamæ.) De sinu Abrahamæ quem variè philosophati sunt multi Scripturæ interpretēs, referre nihil opus est, ac ne meo quidem iudicio expedit, sufficit tenere quod lectores probe in scriptura exercitati genium esse agnoscent. Nam sicut Abraham iæto pater fidelium dictus est quia penes ipsum depositum fuit æternæ vitæ fœdus, quod fidei custodia seruatum filiis suis primum, deinde cunctis gentibus per manus traderet, & filij eius vocatur quicumque eiusdem promissionis sunt heredes: ita post mortem dicuntur in eius sinum colligi qui eiusdem cum eo fidei fructū percipiunt. Metaphora à patre sumpta, in cuius veluti sinū filij conueniunt dum vespere ab operis diurnis domi congregantur. *Quom ergo illij Dei in hoc mundo dispersi peregrinentur, sicuti in præfæto curriculo fidem sequuntur patris sui Abrahamæ, ita defuncti in beatâ quietē in qua eos expectat, sese recipiunt.* Nec verò certum locum imaginari necesse est: sed tantum collectio illa quam dixi, notatur, vt scilicet res ipsa agnoscat fideles nō frustra sub fide Abrahamæ auspiciis militasse, quia eodē in cælis domicilio fruuntur. Si queratur, an eadem hodie piis conditio reposita sit post mortem, an verò Christus resurgendo sinum suum aperuerit, in quo tam Abraham ipse, quàm pij omnes quiescant: breuiter respondeo, Sicuti luculentior Dei gratia per Euangelium nobis affluit, & Christus ipse Sol iustitiæ suo aduentu salutem nobis attulit quam eminus sub obscuris vmbis Patrib. intueri olim datum est: ita minime dubium esse quin mortui propius ad cælestis vite nubium accesserint. Interea tenendum est, * immortalitatis gloriam usque ad diem vltimum redemptionis differri. Quod ad nomen spectat tam sinus Abrahamæ quàm Christi vocari potest tranquillum ille portus qui à præsentis vitæ nauigatione fideles excipit. Ceterum quia alius progressi sumus, quàm Patres sub Lege, aptius notabitur hæc distinctio, si dicamus Christi membra ad caput suum aggregari: atq; ita cessabit metaphora de sinu Abrahamæ, sicuti solis fulgor exortu suo stellas omnes obscurat. Ex hac tamen loquenti forma qua vsus est Christus colligere interim licet, Patres sub Lege cælestis vitæ hereditatem, in quam mortui recepti sunt, fide amplexos esse dum viuerent.

23 *Apud inferos sublati oculis.*) Et si Christus historiam narrat, res tamen spirituales describit sub figuris quas sciebat accommodas esse ad sensum nostrum. Neque enim animæ digitis & oculis præditæ sunt, neque siti laborant: neque mutua habent inter se colloquia, quale hic inter Abrahamam & epulonem describitur: sed Dominus hic tabulam depinxit, quæ statum futuræ profensus nostri modulo repræsentet. Summa autem est, fideles animas, vbi à corporibus migrarunt, lætam & beatam vitam extra mundum agere: reprobis verò paratos esse horribiles cruciatus, qui mentib. nostris non magis concipi possunt, quàm immensa cælorum gloria. Quemadmodum enim exigua tantum parte quatenus scilicet illuminati sumus Dei Spiritu, per spem gustamus promissam nobis gloriam quæ sensus omnes lon-

gè exaperata sufficiat incomprehensibilem Dei vindictam quæ impios metet, obsecrare cognoscere quatenus ad incutiendum nobis terrorem expedit. Ita harum rerum tenuem notitiam, & quæ fruandæ curiositati conueniat, delibant Christi verba, quod scilicet impij miseriam suam sensu dire torqueantur: solatium aliquod cupiant, præcisa tamen spe duplex sentiant tormentum: quod etiam magis crucientur dum reminisci cogantur sua scelera, & presentem fidelium beatitudinem cum misero suo & perditio statu conferre. Huc pertinet colloquij descriptio, quasi inter eos habitum foret quibus nihil est inter se commercij. Quum etiam patrem vocat Abraham diues, aliud eius tormentum exprimitur, quod sero è numero filiorum Abrahamæ abdiatum esse sentit.

25 *Filirecordare.*) Nomen filij videtur ironice positum, vt sit acris exprobratio ad pungendum diuitem, qui falsò gloriatus est in vita seivnum esse ex filiis Abrahamæ. Nam quasi insulto cauterio vulneratur eius animus, dum sua hypocrisis mēdāxq; fiducia illi obicitur ante oculos. Quòd autem dicitur cruciari apud inferos, quia bona sua in mūdo receperit, non ita accipere oportet quasi omnes æternus maneat interitus qui bene & prosperè in mundo habuerint, imò vt prudenter Augustinus notauit, ideò pauper Lazarus in sinum diuitis Abrahamæ delatus est, vt sciamus diuitias nemini præcludere ianuam regni cælorum, sed cōmuniter omnibus patere qui vel sobriè diuitiis vsi fuerint, vel patienter caruerint. Tantum sensus est, quia presentis vitæ illecebris se totū demersit in terrenis deliciis, Deūque & eius regnum contempsit, nunc se cordiæ suæ pœnas dare. Ideò pronomen Tua, emphaticum est: ac si dixisset Abraham, Quum ad immortalem vitam creatus fores, & Lex Dei sursum te ad meditandum cælestem vitam attolleret, tu fors tam præclaræ oblitus, porco vel cani similis esse maluisti. mercedem ergo brutis voluptatibus dignam recipis. Rursum quō de Lazaro dicitur, solatio cum frui, quia multis ærumnas in mundo pertulerit, hoc ad omnes miseris ineptè quis traheret, quibus adeò nihil proderunt afflictiones, vt magis in extremam pœnam cessuræ sint: sed crucis tolerantia in Lazaro laudatur, quæ semper nascitur ex fide sinceròque timore Dei. Neque enim qui contumaciter malis resistit, & indomitus in sua ferocia persistat, vllam tolerantia laudem meretur vt solatiū illi Deus pro cruce rependat. Summa ergo huc redit, qui patienter tulerint onus crucis sibi impositum, nec aduersus Dei iugum & ferulas præfacti fuerint, sed per continuas ærumnas aspirauerint ad spem melioris vitæ, illis post emeritum militia tempus repositum esse in cælo quietem: contra vetò prophanis Dei contemptoribus, qui se in carnis voluptates ingurgitant, & quadam mentis crapula suffocant omne pietatis studium, statim à morte parata fore tormenta quæ vanas delicias excutiant. Porrò memoria tenendum est, consolationem hanc qua fruuntur filij Dei, in eo sitam esse quòd coronam gloriæ sibi paratam esse cernentes, in læta eius expectatione acquiescunt. Sicuti rursus impios torquet futuri iudicij sensus quod sibi insitare vident.

26 *Super hac omnia.*) His verbis notatur perpetuitas in futuræ vitæ statu: ac si dictum esset suos qui reprobos ab electis discernunt, nunquā posse perfringi. Atque ita monemur, dum tempus est

maturè in viam redeundum esse, ne præcipites in aumus in illam abyssum vitæ surgere nō liceat. Cæterum improprie hoc dicitur, cælum esse transitum si quis è cælo ad inferos deli. Ætere velit: quia certum est nulli priorum tale desiderium obrepere.

27 *Rogo te Pater.*) Quòd melius historiam vsui nostro accommodet, diuitis votum proponit vt fratres quos habet superstites à Lazaro moneantur. Hic ineptè arguiti sunt Papistæ, dum probare volunt mortuos curam agere viuorum: quo casu illo nihil est putidius, nam eodem colore elicia si deles animas forte sua non contentas, nisi firmus hiatus ab inferis eas arceat, illuc migrandi desiderio teneri. Hanc insaniam si nemo recipit, non est quòd in altero commento Papistæ sibi multū placeant. Neque tamen contentiose in hanc vel illā partem disputare mihi propositum est: sed obiter notare volui, quam subtilibus argumentis inducti, mortuos pro nobis apud Deum deprecatores fingant. Redeo nunc ad simplicem germanicūque huius loci sensum: Christus sub diuitis & Abrahamæ persona nos admonet, animè esse expectandum, vbi certa viuendi regula nobis tradita est, dum mortui resurgant ad nos docendos & hortandos. Nam Moses & Prophetæ, quū adhuc viuere ita præfecti fue: ut doctores ætatis suæ hominibus, vt ex eorum scriptis ad posteros idem fructus perueniret. Quum hoc modo iustitiam nos velit Deus ad rectè viuendum, non est cur mortui de premissis vel pœnis futuræ vitæ testes mittantur. nec excusabilis erit eorum seordia, qui sibi hoc prætextu indulgent quia nesciunt quid extra mundum agatur. Scimus autem apud profanos homines voltare impiam hanc vocem, vel potius grunnitum porcorum, stultos esse qui dubio metu se excruciant, quia nullus vnquā ab inferis nuntius reuertens est. Talibus Satanæ fascinois mœdери volens Christus, ad Legem & Prophetas nos reuocat: scilicet iudum illud Moysis testimonium, Ne posthac dixeris, Quis ascendet in cælum? vel, Quis descendet in abyssum? ^{Deut. 30. 15} ₁₁₁ *Quis mare traiciet? Probe est verbum in ore tuo & in corde.* Ergo qui pro fabulis derident que de futuro iudicio testatur Scriptura, olim sentiet quā non tolerabilis sit ista impietas, si dem abrogare sanctis Dei oraculis. Cæterum ab hoc veterano suos expergeficit Christus, ne spe in punitatis decepti, pœnitentiæ tempus prætereant. Atque huc tendit responsum Abrahamæ: quia Deus per Moysen & Prophetas satis superque populo suo tradiderat salutis doctrinam, nihil aliud reitare misisti in ea omnes acquiescant. Sic (vt prauo curiositate morbo penitus infectum est hominis ingenium) maior pars semper ad nouas reuelationes inhiat. Jā quia Deo nihil magis displicet quā homines ita cupidè extra metas vagari, à magis & arctis verum seiscitari, & Gætium more fictitia oracula appetere vetans, simul ad sedandum illum prurimum, Prophetas se daturum promittit, ex quibus populus discat quicquid vile erit in salutem, Deut. 18. b. 10. Quòd si in hunc sinem missi sunt Prophetæ, vt populum contineret Deus sub verbis sui fraus, cui non sufficit hæc doctrinæ ratio, non tenetur studio discendi, sed eum impia discina titillat: idèòque sibi iniuriam fieri Deus conqueritur, quū ipse solus non auditur à viuis vsque ad mortuos, Iesaiæ 8. d. 19. Quòd Dei verbum Abraham in Legē & Prophetas distribuit, ad tempus Veteris testamenti refertur. Nunc quum accesserit plenior Euangelij interpretatio, minus ferenda est nostra

impietas, si doctrinæ illius fastidio huc vel illuc rapimur, ac breuiter si non patimur à verbo Dei regi. Hinc etiam colligitur quàm firma sit de Purgatorio & talibus nugis Papistarum fides quæ nõ nisi spectris immititur.

30 *Non pater Abraham.*) Proſopopeia est, vt diximus, in qua magis viuorum sensus exprimitur quàm mortuorum cura. Friget enim legis doctrina in mundo, iacent Prophetiæ, ac Deum suo modo loquentē audire nemo sustinet. Alij Angelos è calis descendere cuperent: alij mortuos à sepulchris prodire: alij nouis subinde miraculis fanciri quicquid audiunt: alij voces ex aëre tonare. Cæterum si præposteris omnium votis Deū obsequi contingeret, nullo id fieret profectu: nam & Deus verbo suo cõplexus est quicquid nobis vile erat cognitu, & huius verbi autoritas legitimis

figillis testata & comprobata fuit. Deinde fides à miraculis non pendet, vel quibuslibet portentis, sed peculiare donum est Spiritus, & nascitur ex Verbo. Deniq; proprium Dei munus est, nos ad se trahere, qui vult efficaciter per verbum suum operari. Quare minime sperandum est vt nobis profint media quæ nos à Verbi obedientia abstrahunt. Fateor quidem nihil esse procliuius, quàm vt vanis reuelationibus auscultet caro: & videmus quàm ardētē sese proiciant in laqueos Satane qui totam Scripturam fastidiunt. Hinc fluxit Necromantia, & similes præstigiæ, quas mundus non tantum auidè suscipit, sed insano quoque impetu arripit. Sed hic tantum negat Christus, qui ad Legis doctrinam furdi sunt ac præfæcti, posse corrigi à mortuis vel reduci ad sanam mentem.

MATT. | MARC.

LVC. XVI.

- 7 *Quis autem vestrum habens seruum arantem aut pascentem, qui regressus ab agro dicat stauim, Transi & accumbe:*
 8 *Ac non potius dicit illi, Para quod cenem, & præcinge te, ac ministra mihi donec edero & bibero, & post hæc edito & bibito tu?*
 9 *Num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non puo.*
 10 *Sic & vos quum feceritis quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus.*

Finis huius parabolæ est, quum Deus iure suo nostra omnia sibi vindicet, nexuque & mancipio nos possideat, quicquid impendere studeamus officij, non tamen obstringi nobis vilo merito: quia quum eius simus, ipse vicissim nihil nobis debere potest. Similitudinem ergo serui proponit, qui postquam strenuè laborando transegit totum diem, domum vespere reuersus operas suas continuat donec ad arbitrium heri sui perfunctus sit officio. Loquitur autem Christus non de mercenariis qui hodie nobis ministrant, sed de veteribus mancipijs quibus ea erat viuendi conditio vt sibi nihil acquirerent, sed cum toto suo labore, studio, industria ad sanguinem vsque heris essent addicti. Hic docet Christus non minus arcto seruitutis vinculo nos esse Deo obstrictos ac deuinctos: vnde colligit nullam eius obligadi rationem nobis esse. Est autem argumentum à minori ad maius, nam si tanta homini mortali conceditur in hominem potestas, vt eum ad cõtina obsequia nocte dieque adgat, & tamen nullam mutux compensationis rationem contrahat, quasi sit illi debitor: quanto magis licebit Deo quouisque se facultas nostra extendet, omnia vitæ nostræ officia exigere, vt tamen prorsus nobis debeat: Præter igitur arrogantia videmus damnari eos omnes qui se apud Deum quicquam mereri fingunt, vt eum sibi obnoxium habeant. & tamen nullum vitium tali arrogantia magis est vulgare: nemo enim est qui nõ libenter Deum ad calculum vocaret, vnde & meritum imaginatio secularis ferè omnibus inualuit. Sed tenenda est Christi sententia, nos Deo nihil gratuitum præstare: sed hac lege subesse eius imperio, vt ei debeat quicquid in nobis situm est. Ac duo quidem sunt membra, vitam nostram ad finem vsque sui curricula penitus addictam esse Deo: vt si quis partem eius impenderit in Dei ipsius obsequium, de quiete in reliquum tẽpus pa-

cisci non liceat: sicuti bona pars, perfecta decem annorum militia libenter missionẽ peteret. Deinde sequitur illud alterum quod iam attigimus, Deum nullis officiis ad soluendam nobis mercedem obstringi. Meminerit ergo vnusquisque se ideo creatum esse vt labore, ac strenuè se in ministerio suo exerceat: neque id ad finitum modò tempus, sed vsque ad mortem ipsam, imò vt non minus moriatur Deo quàm viuat. Verum quòd ad ineritum spectat, solutus est nodus qui plerisque impedit. nam Scriptura toties operibus mercedem promittens, videtur meritum aliquod illis tribuere. Solutio facilis est, mercedem indebitam non aliunde quàm ex mero Dei benedictio promitti. Longè enim falluntur qui mutua relatione mercedem cum merito copulant: quia Deus non operum dignitate ad reddendum illis præmium, sed gratuita indulgentia mouetur. Fateor quidem ex pacto Legis, Deum hominibus esse obstrictum si in solidum præstarent quicquid ab ipsis requiritur: sed quia voluntaria est hæc obligatio, manet hoc fixum, hominem nihil posse à Deo flagitare ac si quicquam esset promeritus. Sic ergo concidit carnis arrogantia: quia vt quis Legem impleuerit, nihil tamen expensum Deo ferre potest, quia tantum reddidit quod debebat. Arque hoc sensu pronuntiat nos esse seruos inutiles, quia scilicet nihil aduentitium Deus à nobis recipit, sed tantum colligit legitimos domini sui fructus. Hæc igitur duo tenenda sunt: Deum naturaliter nihil nobis debere, nec quacunque illi præstamus obsequia, vnus pili meritoria esse: deinde ex Legis pacto mercedẽ operibus statui nõ pro dignitate, sed vt Deus sit gratuitus debitor. Hæc autẽ minime tolerabilis ingratitude est, si quis se hoc prætextu fastuose efferat, nõ quòd liberalis nobis Deus indulget, eò nos magis reddit sibi obnoxios: tantum abest vt fas nobis sit vana cõsuetudine insurgere.

Quoties

Quoties ergo occurrit mercedis nomen, vel in memoria nobis venit, sciamus hanc Diuina erga nos bonitatis esse cumulum, quod quum nos in arte suo totos habeat, nobiscum tamen in partem descendit. Quod magis detestabile est Sophistarum commentum, qui meritum de condigno fabricare ausi sunt. Iam per se meriti nomen profanum & à pietatis regula alienum erat, sed hoc longè deterius, diabolico fastu inebriare homines quali mereri possint de condigno.

10 *Quod debemus facere.*) Hoc est, nihil attulimus de nostro, sed tantum perfuncti sumus legitimis operis. Loquitur autem hic Christus de in-

tegra Legis obseruatione que nusquam reperitur: nam qui omnium est perfectissimus, a iustitia quam Lex requirit longissime adhuc distat. Nō ergo hic tractatur questio, iustitiamurne operibus, sed an Legis obseruatio vilius præmij apud Deū meritoria sit. Hoc posterum negatur: quia Deus nos sibi mancipatos habet vt suum iure censcat quicquid à nobis proficisci potest. Cæterum etiam verum illud esset, Legis obseruationi deberi mercedem meriti respectu, non tamen propterea sequetur iustificari quinquā operum meritis: quia delictibus omnes, nec solum manca est nostra obedientia, sed nulla eius pars exactè Dei iudicio respondet.

MATT. | MARC.

LVC. XVIII.

1 *Dicebat autem & parabolam ad illos, quod oporteat semper orare, nec defatigari:*

2 *Dicens, iudex quidam erat in quadam vrbe qui Deum non timebat, nec hominem reuerbatur.*

3 *Vidua autem quadam erat in vrbe illa que venit ad eum dicens, Vindica me ab aduersario meo.*

4 *Ei nolebat aliquandiu. Post hæc autem dixit intra se, Quamquam Deum non timeo, nec hominem reueror:*

5 *Quia tamen molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam, ac tandem veniens iuguler me.*

6 *At autem Dominus, Audite quid iudex iniquus dicat:*

7 *Deus autem non faciet vindictam electorum iurum clamantium ad se nocte & die, etiam quum patiens fuerit super illis?*

8 *Di: o vobis quod vindictam illorum faciet cito. Veruntamen Filius hominis quum venerit an reperiturus est fidem in terra?*

Scimus quàm rara sit ac difficilis virtus, precandi assiduitas: atque in hoc se prodit nostra infidelitas, quod nisi primis votis succedat, prorinus vnà cum spe studium quoque abiicimus. Atqui hæc demum legitima est fiducia probatio, si quis desiderio suo frustratus, non tamen animum despondeat. Quare non abs re Christus orandi perseverantiam nunc commendat suis discipulis. Porrò similitudine vitur licet dura in speciem, tamen in primis apposita, dum importunè suos apud Deum Patrem instare docet, donec tandem extorqueant quod alioqui videtur non libenter dare, non quod Deus precibus nostris victus, ad misericordiam ægrè & seriò flectatur: sed quia non statim re ipsa testatur se votis nostris fuisse propitium. Quod autem Christus in parabola viduam nobis proponit quæ à iudice iniquo & crudeli impetrauit quod volebat, quia assidue flagitare non desistit: summa est, Deum non statim suis operibus ferre, quia precibus quodammodo vult fatigari. Cæterum quantumuis miseri sint ac despecti qui ipsum orant, modò tamen non deficient à continuo orandi tenore, respici tandem ab ipso vt eorum necessitatibus succurrat. Quamquam non est æqualium comparatio: longa enim distantia est inter hominem impium & sanum, & Deum qui ad elementarium propendet, sed docere voluit Christus, minimè timendum esse ne fideles assidue orando Patrem misericordiam exorent, quum homines sæuitiæ dedito sua importunitate cogant. Iudex sceleratus & ferreus viduæ flagitationes ferre non potuit quin deum vel inuitus annueret: quomodo igitur fructu carerent fidelium preces, modò sint assidue? Ergo si nos tædiū debilitet, si leuiter defuncti euanesceamus, vel quia videntur surdæ esse Dei au-

res, languescit precandi ardor: statuamus tamen certum fore profectum, licet nondum appareat. Atque hæc persuasione cum impatientia nostra sic luctemur, vt longior mora, orandi cursum non abrumpat.

7 *Deum autem non faciet?*) Iudex ille quem nobis prorsus deploratum Christus depinxit, vt pote qui non tantum obduruisset in Dei conspectu, sed excusso etiam pudore nullam sanæ curam haberet, aperuit tandem oculos ad viduæ miseras: minimè dubitandum est quin eundem saltè profectum sensuri sint fideles, modò ne apud Deum instare desinant. Notandum verò est, dum similitudinem accommodat Christus ad suum propositum, non facere Deum similem prauo & humano iudici, sed causam longè diuersam notare cur fideles suos differat in longum tempus, nec statim re ipsa manum ipsis porrigat: nempe quia patiens est. Quare si quando diutius quàm vellemus ad nostras iniurias Deus conuincatur, sciamus paterno eius consilio id fieri, vt nos ad tolerantiam exerceat: temporalis quidem dissimulatio minimè æterna est seelerum impunitas. Quod autem promittit Deum cito vindictam facturum, ad eius prouidentiam referri debet: quia vt sumus præcipites, non satis tempestiue pro carnis nostræ sensu ad ferendam supplicia accurrit. Verum si liceret in eius consilium penetrare, sciremus prout expedit, promptum & maturum semper esse auxilium, ac ne vno quidem momento tardare quin singulis articulis præsto sit. Queritur tamen quomodo hic Christus ad petendam vindictam discipulos instituat, qui alibi suis persecutoribus bene precari iubet. Respondet, Christum de vindicta hic differere, vt nihil doctrinæ suæ deroget.

Deus se fidelium vltorem fore affirmat, non vt habenas laxet carnis affectibus, sed vt persuadeat charã esse & pretiosam eorum salutem: hoc quoque modo ad præsidij sui fiducia eos inuitet. si odio exuti & prauo vltionis ardore puri & vacui, recto & composito Spiritus Dei auxilium implorant, licitum & sanctum erit eorum votum, & à Deo ipso exaudietur. Verùm quã nihil difficilius est quã exuere vitiosos affectus, vt puras & liquidas preces quis concipiat, petendum est à Domino vt corda nostra Spiritu suo dirigat & moderetur: ita fiet vt iuste inuocemus Deum vltorem, ipse que rogatus nobis respondeat.

8 *Filius hominis quum venerit.*) Hac sententia docet Christus non fore mirum si posthac in suis malis tabeant homines, quia scilicet verum remedium negligunt. Voluit autem occurrere scãdalo quod ex indigna rerum omnium confusione quotidie concipimus. Gratiantur passim perfidia, crudelitas, insidia, fraudes, violentia, nulla æqui-

tatis ratio, nullus pudor, pauperes oppressi gemüt, vexantur superbe & contumeliosè innoxij: Deus interim videtur in cælo dormire: hinc fit vt cæcū fortunæ imperium imaginetur caro. Christus autem hic admonet iuste homines destitui cælesti auxilio, in cuius fiduciam recumbere nec sciunt nec volunt. Neque enim æquum est à Domino iuari qui intus tantum frementes, nullum eius prouidentia locum assignant. Diserte verò Christus à suo in cælum ascensu vsque ad reditum homines passim incredulos fore prædicit, his verbis significans, si non tam maturè appareat Redemptor, tãdantis culpam penes homines fore, quia nemo serè ad ipsum respiciet. Atque vtinam non tam clarè nobis constaret huius vaticinij effectus: sed experientia docet, licet ingenti malorum cõgerie obruatur & prematur mundus, vix in paucis exiguam fidei scintillam posse exprimi. Alij fidei nouem pro integritate accipiunt, sed prior sensus meliùs quadrat contextui.

MATT. | MARC.

LVC XVIII.

- 9 *Dixit autem & ad quosdam qui in se confidebant quòd essent iusti & aspernabantur ceteros, parabolam istam:*
 10 *Duo homines ascendebant in templum vt precarentur: vnus Pharisæus & alter Publicanus.*
 11 *Pharisæus istas, hæc apud se orabat, Deus gratias ago tibi quòd non sim sicut ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri: velut etiam hic Publicanus.*
 12 *Ieiuno bis in Sabbatho, decimas do omnium quæ possideo.*
 13 *Et Publicanus prociustans, nec oculos volebat ad cælum attollere, sed percutiebat pectus suam, dicens, Domine propitiuss esto mihi peccatori.*
 14 *Dico vobis, descendit hic iustificatus in domum suam magis quàm ille: quia omnis qui se extollit, humiliabitur: & qui se humiliat, extolletur.*

Nunc de alia virtute præcipit Christus quæ ad ritè precandum necessaria est: vt fideles in Dei cõspectum non nisi simplices ac deiecti veniant. Nullus magis extitialis morbus est quam arrogantia: qui tamen omnium medullis ita penitus infixus est vt vix vllis remedijs abigi & extirpari queat. Mirum quidem est ita desipere homines vt aduersus Deum cristas erigere audeant, suãque apud ipsum merita iactare. Nam vt inter homines ambitio nos fascinet, vbi tamen in Dei cõspectum venitur, omnis confidentiæ obliuisci nos decebat. Interim satis humiliatum se quisque putat si tantum per simulationem veniã deprecatione vtatur. Hinc colligimus quàm non superuacua sit hæc Domini admonitio. Porrò duo vitia perstringit Christus, quæ damnare ipsi Christo propositum fuit, prauam nostri fiduciam, & superbiam in spernendis fratribus: quorum alterum ex altero nascitur: nam quisquis se inani fiducia decipit, fieri nõ potest quin supra fratres se efferat. nec mirum: quomodo enim non æquales suos despiceret qui contra Deum ipsum superbit? Sui autem fiducia quisquis inflatur, bellum cum Deo ex professo gerit quam nobis sola nostri abnegatio conciliat, dum scilicet exinaniti omni propriæ virtutis & iustitiæ fiducia, in vnam eius misericordiam recumbimus.

10 *Duo homines.*) Duos homines inter se confert Christus, qui quum ambo pietatis studium orando præ se ferant, videntur tamen ambo longè dispares. nam Pharisæus externa sanctimonia præ-

ditus ad Deum accedens, vitæ commendationem affert, iurè que suo accedit vt sacrificium laudis offerat. Publicanus autè quasi reiectus quispiam, quia se accessu indignum cognoscit, trepidè se supplici confessione insinuat: Christus autem reiecto Pharisæo, gratas Publicani preces Deo fuisse asserit. Porrò iterum notantur duæ illæ causæ quia repulsam passus sit Pharisæus, quòd scilicet propria iustitia confisus, se cum aliorum contumelia magnificeret. Neque tamen reprehenditur quòd se venditet liberi arbitrij viribus, sed quòd operum meritis Deum sibi placatum esse confidat. nam ista gratiarum actio quæ refertur in vnius persona, minimè gloriantis est de propria virtute, quasi adeptus sit à seipso iustitiam, vel sua industria quicquam sit promeritus: quin potiùs Dei gratiã adscribit quòd iustus est. Quamquam autem Deo gratias agens, faretur: quicquid bonorum operum habet, merum esse eius beneficium: quia tamen operum fiduciã inmititur, sèque aliis præfert, cum sua precatione reicitur. vnde colligimus non ritè neque in solidum humiliari homines (quanuis se nihil posse reputent) nisi operum meritis simul diffisi, salutem suam in gratiã Dei bonitate locare discant, vt illic fundata sit tota eorum fiducia. Insignis locus: nam quibusdam sufficere videtur si homini detrahant bonorum operum gloriam, quia dona sunt Spiritus sancti: atque ita gratis iustificari nos intelligunt, quia nihil iustitiæ in nobis reperit Deus nisi quod cõtulit. atqui longiùs progreditur Christus, non solum

folùm rectè agendi virtutem Spiritus gratiæ affigunt, sed nos exanimans omni operum fiducia, non enim reprehenditur in ea parte Pharisæus quia sibi arroget quod Dei proprium est: sed quia meritis suis iuuatur, vt Deum proprium habeat quatenus dignus est. Scimus ergo quantum bonorum operum laudem Deo quis accipiat, si tamen eorum iustitia. n. imaginatur salutis suæ causam esse, vel in eam recumbat, peruersæ arrogantæ damnari. Ac nota hic ventosam ambitionem non taxari, dum apud homines gloriantur qui sibi alias malè confecti sunt, sed occultam hypocrisis: neque enim dicitur præco fuisse lauarum laudum, sed tacite apud se precatos. Cæterùm quantum suæ iustitiæ laudam non spargeret alta voce, interior superbia Deo abominabilis fuit. Duplex autem gloria eius fuit: nam primum se à communi hominũ reatu absoluit: deinde suas virtutes profert. Negat se esse tanquam vnum e reliquis, quia à scelerũ culpa sit immoitis quæ passim regnant in mundo. Quod autem tacet se bis ieiunare singulis sabbathis, & decimas bonorum suorum dare, perinde ac si ceteris plus se præitare quam Lex requirat. Sicuti Monachi in Papatu opera supererogationis prædicant: ac si parum nihil esset Legem Dei implere. Quamquam autem quisque pro mensura virtutum quam Deus in ipsum contulit ad gratias auctori agendas magis obstrictus est, & pia est hæc meditatio reputare quantum quisque receperit, ne Dei beneficentiam ingratitude obtuat: duo tamen obseruanda sunt, ne qua fiducia nos inflat, ac si satisfactum esset Deo, deinde ne insolentiam cum fratrum contemptu. In vtroque deliquit Pharisæus: quia iustitiam sibi falsò vendicã, Dei misericordiam nihil fecit restituere: deinde præ se alios omnes contempnit. Nec verò ista gratiarum actio, nisi fuisset duobus his vitis infecta, à Christo improbaretur: sed quia ad sua peccata conueniens superbus hypocrita, integræ perfectæque iustitiæ signum Dei iudicio opposuit, necesse fuit cum impia & sacrilega audacia concidere. Vnica enim spes piorum est, quandiu sub carnis infirmitate laborant, vbi sua bona agnouerint, ad viciniam Dei misericordiam confugere, & in veniæ deprecatione locare suam salutem. Sed quaeritur quomodo tanta sanctimonia præditus fuerit qui impio fastu exæcatus erat, neque enim aliunde manat tanta integritas nisi à Dei Spiritu, quem certum est minimè in hypocritis regnare. Respondeo, externa tantum larua fuisse confisum, ac si occulta & interior cordis immundities in rationem non veniret. Quare licet prauis concupiscentiis intus scateret: quia tamen non nisi ex specie iudicatur, securè innocentiam obtendit. Dominus quidem ipsum vanitatis non coarguit, quòd sibi falsò tribuat quod non habet: tenendum tamen est, neminem à rapina, iniustitia, libidine & aliis vitiis purum esse nisi Spiritu Dei regitur. Sabbathum hoc loco vt sæpe alibi, pro hebdomade accipitur: Deus autem nunquam in Lege præcepit vt singulis septimanis serui sui ieiunent, quare hoc ieiunium & decimæ, voluntaria exer-

citia fuerunt præter Legis præscriptum.

13. *Publicanus procul stans.*) Hic generalè regulã Christus tradere noluit, quasi necesse sit oculos in terram deicere quoties deprecamur: sed tantum signa humilitatis posuit, quam solã suis discipulis commendat. Porro in eo sita est humilitas, si peccatis suis non ignoscant, sed se ipsos damnando, præueniant Dei iudiciũ: atque vt Deo reconcilientur, simplicè reatus confessione afferat. Atque huc spectat pudor qui semper penitentia comès est: nam certè in hoc præcipue insistit Dominus, quod Publicanus se miserũ & perditũ seipso agnoscentis, ad Dei misericordiam se contulit: nam quantumuis sit peccator, gratuita venia fretus, Deum sibi propitium fore sperat. In summa, vt fauorè impetret, eo se indignum fatetur. Et certè quum sola peccatorũ remissio nobis Deum conciliet, hinc exordium tacere necesse est, si preces nostras illi gratas esse cupimus. Porro qui se reus & conuictum præfatus, absolui tamè petit, operum se fiducia abdicat, idque voluit Christus, Deum non aliis fore exorabilem, nisi qui trepidè ad solam eius misericordiam confugient.

14. *Descendit hic iustificatus.*) Impropria est comparatio: neque enim quasi communis a iudicibus sit iustitia, Publicanum Christus tantum gradu aliquo præfert, sed intelligit eum fuisse gratum Deo: quum Pharisæus in tutum reiectus fuerit. Atque locus perspicue docet quid proprie sit iustificari: nempe itare coram Deo ac si iusti essemus, neque enim Publicanus idè iustificatus dicitur, quòd nouam qualitatè repente sibi acquisierit, sed quia inducto reatu & abolitis peccatis, gratiã adeptus est. vnde sequitur iustitiam in peccatorum remissione esse positam. Ergo sicuti Pharisæi virtutes scædavit ac polluit praua confidentia, vt nullius apud Deum pretij fuerit laudabilis eius corã mundo integritas: ita Publicanus nullius adiutus operum meritis iustitiam obtinuit sola veniæ deprecatione: quia scilicet non alibi quàm in mera Dei clementia sperauit. Sed videtur esse absurdum omnes in eundem cogi ordinem, quum longè alia sit sanctorum puritas quàm fuerit Publicani. Respondeo, quantumuis in Dei cultu & vera sanctimonia quisquam profecerit, si tamen reputet quantum adhuc sibi desit, non posse alia forma riri precari quàm si à reatus confessione incipiat. nam quantumuis alij plus, alij minus, omnes tamen communiter obnoxij sunt. Quare nõ dubium est quin Legem hic Christus omnibus præscribat: ac si diceret, tunc demum nobis Deum placari quum operibus diffisi, gratis reconciliari petimus. Et hoc quidem aliqua ex parte fateri coguntur Papistæ: sed mox prauo commento hanc doctrinam adulterant. Concedunt omnes opus habere veniæ remedio, quia nemo perfectus est: sed primùm miseros homines inebriant partialis (quam vocant) iustitiæ fiducia: deinde satisfactiones atroxunt quibus reatum suum delant. Atqui hæc vna fidei nostræ fultura esse debet, Deo non esse acceptos, non quòd ita sumus promeriti, sed quia peccata non imputat.

MATTH. | M ARC.

LVC. VII.

II *Esactum est dum iret Hierosolymam & ipse transibat per mediam Samariam & Galilaam.*

12. *Et quum ingrederetur quendam vicum, occurserunt ei decem viri leprosi, qui steterunt procul.*

- 13 *Et elata voce, dixerunt, Iesu praeceptor miserere nostris.*
 14 *Quos ut vidit, dixit, Ne ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est ut inter eundem mundati sint.*
 15 *Vnus autem ex illis, ut vidit quod mundatus esset, regressus est cum voce magna glorificans Deum.*
 16 *Et prociudit in faciem ad pedes eius, gratias agens ei, & hic erat Samaritanus.*
 17 *Respondens autem Iesus dixit, Nonne decem mundati sunt? novem autem ubi?*
 18 *Non sunt reperti qui redierint ut darent gloriam Deo, nisi hic alienigena.*
 19 *Et ait illi, Surge, vade, fides tua te servavit.*
 20 *Interrogatus autem à Phariseis quando venturum esset regnum Dei, respondit eis & dixit, Non veniet regnum cum observatione:*
 21 *Neque enim dicent, Ecce hic, aut ecce illic: ecce enim regnum Dei intra vos est.*

Quemadmodum supra octavo capite Matthæus & duo reliqui Evangelistæ leprosum vnum à Christo mandatum fuisse narrarunt, sic Lucas idē miraculum sanationis in decem leprosis editum fuisse refert. Quamquam alius est huius historię scopus: describitur enim scelerata & incredibilis iudaicæ gentis ingratitude, ne cui mirum sit tot illic suppressa fuisse Christi beneficia, totque virtutes sepultas. Additur etiam circumstantia quæ eorum flagitium magis infamem: nam quomodo Iudæos sanasset Dominus, ne vnus quidem gratiam retulit, sed vt morbi memoriam extinguerent, furtim elapsi sunt. vnus duntaxat Samaritanus quid Christi deberet professus est. Ergo ab vna parte hic refulget diuina Christi potentia: rursus Iudæis exprobratur sua impietas, qua factum est vt tam præclaro miraculo nullus ferè habitus fuerit honor.

13 *Iesu praeceptor.*) Apparet omnes fide quadam fuisse imbutos non solum quia Christi opem implorant, sed Magistrum titulo insigniunt. Porro ex animo non fictè sic loquutos esse, ex prompta eorum obedientia colligitur. quauis enim sceleratam adhuc scabiem in carne sua conspiciant, simul tamen ac iussi sunt se ostendere Sacerdotibus, parere non detrectant. Adde quod nunquam, nisi fidei impulsu profecti essent ad Sacerdotes: ridiculum enim fuisset ad testandam suam munditiam, lepræ iudicibus se offerre, nisi pluris illis fuisset Christi promissio, quam præsens morbi sui intuitus. Visibilem in carne sua lepram gestant: vnico tamen Christi verbo confisi, mundos se profiteri nõ dubitant. negari igitur non potest eorum cordibus insitum fuisse aliquod fidei semen. Quamquam autem certum est spiritu adoptionis non fuisse regegnos, nihil tamen est absurdum quædam pietatis principia renuisse. Quod magis rimendum est ne & nobis contingat scintillas fidei in nobis micantes extinguere. etiam enim viua fides nunquam emoritur, quæ in spiritu regenerationis fixas habet radices, alibi tamen vidimus temporalem fidem à multis concipi quæ statim euanescit. Hic præsertim morbus nimium communis est quæ necessitas nos vrget vt ad Deum quærendum ferantur mentes nostræ, atque huc etiam Dominus ipse arcano spiritu instinctu nos sollicitat, sed postquæ votis potius sumus, vt illum pietatis sensum absorbeat ingrata obliuio. Sic inopia & esuries fidem gignit quam occidit saturitas.

14 *Ostendite vos Sacerdotibus.*) Perinde valuit

hoc responsum, ac si dixisset mundatos esse: scimus enim lepræ iudicium Sacerdotibus mandatum fuisse in Lege, vt discerneret mundos ab immundis: ita Christus & illis saluum ius suum relinquit, & testes facit sui miraculi atque approbatores. Ideo diximus piè & reuerenter istos de Christo sentisse qui adhuc morbidi ex nuda eius voce spè sanitatis potius conceperunt. Insuper verò Papistæ confessionem suam auricularem hinc attruunt. Nisi tamen, fateor, à Christo leprosi ad Sacerdotes, sed non vt sua peccata in illorum aures euomerent: quin potius missi sunt vt ex Legis præscripto sacrificium offerrent. neque missi sunt ad se purgandos, sicuti Papistis confessio munditiam asserit: sed vt Sacerdotibus ostenderent se iam ante fuisse nudos. Bis autem stulti sunt, non reputantes quàm turpem infamiæ maculam suæ confessioni aspergant. bene scilicet agatur si ex tota eorum caterua qui ad Sacerdotes profecti fuerint tantum decima pars ad Christum redeat, reliqui verò omnes impie alienentur. Neque enim obtendere poterunt confessionis suæ titulum, quin profectum hunc vicissim regerere liceat, nullos à Sacerdotibus reuerti gloria Deo daturos. Cæteriùm nugis valere iussis, tenemus quorsum de Sacerdotibus facta fuerit mētio. *Factum est ut inter eundem.* Hic Diuina Christi & verborum eius virtus enituit, & editum etiam fuit documentum quantopere Deo placuit fidei obedientia. nam inde tam subita sanitas, quod bonæ spei innixi, iter, Christi mandato, arripere non dubitarunt. Quod si euanida illa fides, viua radice carens, herbam tantum protulit, mirabili tamen effectu Diuinitus fuit ornata: quanto excellentius præmium fidem nostram manet, si in Deo sincerè & solidè sit defixa? Quamquam enim nouem leprosis nihil in salutem profuit carnis sanitas, sed tantum pro fluxa & caduca fide temporale donum adepti sunt: sub hoc tamen typo nobis ostensum fuit quàm efficax futura sit vera fides.

15 *Vnus autem.*) Incertum est an reuersus sit ex medio itinere: idque videntur innuere Lucae verba: mihi tamē magis probabile est, non nisi audito Sacerdotis iudicio ad gratias agendas venisse. nam & cōmunem illi conuictum à Sacerdotibus restitui oportuit: nec licuit præterito Christi iussu, reuoluntate Dei sacrificio fraudare. Nisi fortè magis placet diuersa coniectura, simulac mundatum se vidit, antequam testimonium expeteret à Sacerdotibus, ad ipsum autorem pio & sancto ardore corruptum venisse, vt sacrificium suum à gratiarum

tiarum aſtione inciperet. Cæterū in Chritu verbis expoſtulationo ſubest cum tota gente: odioſe enim alienigenam vnam pluribus Iudais comparat: quia iſtis tritum erat Dei beneficia abſque vilo pietatis ſenſu vorare. Atque hinc factum eſt vt tot ac tam inſignibus miraculis nullum ferè nomen apud eos Chriſtus obtinuerit. Sciamus tamè in genere hac querimonia nos omnes damnari niſi Dei beneficiis ſ. Ilem gratitudinis officium rependimus.

19 *Fides tuate ſeruauit.*) Seruandi verbum quidam interpretes ad carnis mūditiem reſtringunt verūm ſi ita eſt, quom viuum in hoc Samaritano fidem commendet Chriſtus, quæri poteſt quomodo ſeruati fuerint alij nouem: nam eadem promiſſiue omnibus ſanitas obigit. Sic ergo habendum eſt, Chriſtum hinc aliter æſtimari donum Dei quæ ſoleant proſani homines, nempe tanquam ſalutare paterni amoris ſymbolū vel pignus. Sænat fuerunt nouem leproſi: ſed quia Dei gratiam impiè obliterant, ipſam ſanitate, in ſe ſe & contaminat eorum ingratitude, vt quam decebat vtilitate ex ea non percipiant. Sola igitur fides dona Dei nobis ſanctificat vt pura ſint, & cum legitimo vſu coniuncta in ſalutem nobis cedant. Denique hac voce teſtatus eſt Chriſtus quomodo ritè Dei beneficiis fruamur. Vnde colligimus, æternam animæ ſalutem vnà cum temporali dono complexū eſſe. Seruatus eſt ſua fide Samaritanus. Quomodo? Certè non idè tantū quod à lepro curatus ſit (nam hoc & reliquis commune erat) ſed quia in numerum filiorum Dei acceptus eſt, vt paterni amoris teſteram ex eius manu acciperet.

20 *Interrogatus autem à Phariſæis.*) Quæſtio

hac haud dubiè per ludibrium agitata fuit: nam quom aliud de propinquo Dei regno Chriſtus diſſereret, nulla autem fieret ſtatu externi mutatio inter Iudeꝝ, ſputantur improbi & maligni homines plauſibilem eius vexandi colorem hunc eſſe. Ergo perinde acſi de regno Dei fruſtra garriat & nugetur, mordaciter interrogant quando tandem venturum ſit illud regnum. Si quis tamè pro cralla ſua opinione hoc magis quæſiſſe exiſtimet, quàm ſabſannandi cauſa, non contendo. *Non venit Regnum Dei.* Reſpōſum hoc, meo iudicio, neglectis illis cambus, Chriſtus ad diſcipulos accōmodatiſſimè ſæpe ab improbis laceſſitus, docendi occaſionè inde arripuit. atque ita Diuinitus eliditur eorum malitia, dum veritas ab eorum cauillis aſſerta magis elucet. Porro obſeruationem hic poſuit Chriſtus pro notabili ſplendore: ac ſi negaret regnum Dei eminere tanquam in pompa, ſe re conſpicuum. Significat enim vehementer eos falſi qui regnum Dei in oculis quæruunt, quod minime carnale eſt vel terrenum: quando nihil aliud eſt niſi interior & ſpiritualis animæ renouatio. nam à natura ipſius regni peruerſe eos facere docet, qui circumſpiciunt huc vel illuc, vt viſibiles notas obſeruent, acſi diſſeret, intus quærenda eſt quam Deus promiſit, Eccleſiæ inſtancatio: quia electos ſuos in celeſtem nouitatem viuificans, ſe ſu in iſtis regnum erigit. Atque ita obliquè perſtrinxit Phariſæorum ſocordiam, quod niſi terreſtre & caducum ſpirarent. Notandum tamen eſt, Chriſtum de primordiis tantum regni Dei loqui: quia nunc Spiritu reſormari incipimus ad imaginem Dei, vt ſuo deinde tempore integra ſequatur & noſtri & totius mundi renouatio.

MATTH. XIII.

MARC. VI.

LVC.

53 *Et factum eſt, quom finiſſet Ieſus hos ſermones, vt egre cœretur illinc.*

54 *Et quom veniſſet in patriam ſuam, docuit eos in ſynagoga illorum: ita vt ſtupere, ac dicerent, Vnde huic ſapientia hæc & virtutes?*

55 *Nōne hic eſt ille fabri filius? nōne mater eius vocatur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioſes, & Simon, & Iudas?*

56 *Et ſorores illius nōne omnes apud nos ſunt? vnde igitur huic hæc omnia?*

57 *Et offendebantur ſuper eo. Ieſus autem dixit illis, Nō eſt propheta exers honoris niſi in patria ſua & domo ſua.*

58 *Et non edidit illi virtutes multas propter incredulitatem illorum.*

1 *Et egreſſus eſt illinc, venique in patriam ſuam, & ſequuti ſunt eum diſcipuli ſui.*

2 *Et quom eſſet Sabbathum, cœpit in ſynagoga docere: multique audientes obſtupuerunt, dicentes, Vnde huic hæc, & que eſt ſapientia que data eſt illi, & virtutes tales per manus eius ſunt?*

3 *Nōne hic eſt faber ille filius Maria, frater Iacobi, & Ioſe, & Iude, & Simonis? nōne & ſorores eius hic nobiſcum ſunt? Et offendebantur in eo.*

4 *Dicebat autè illis Ieſus, Non eſt propheta exers honoris niſi in patria ſua, & inter cognatos ſuos, & in familia ſua.*

5 *Et non poterat ibi virtutem vllam edere, niſi quod paucos inſirmos, impoſitis manibus, ſanauit.*

6 *Et mirabatur propter incredulitatem illorum, & obambulabat per vicus vndique circumiacentes, docens.*

53 *Quom finiſſet Ieſus.*) Non intelligit Mattheus Chriſtum illis ſermonibus habitis cōtinuè poſt in patriam ſuā veniſſe: nam ex Marco appareret aliquā fuiſſe temporis diſtātiā, verūm ſenſus eſt, quō aliquādiu in Iudea docuiſſet, rurfus ad Galilæos reuerſum, à quibus tamen parū humaniter acceptus fuerat. Lucas ferè ſimilè hitoriā retulit

cap. 4. nō tamen eādē. Nec verò mirum eſt iā circa initia offeſos fuiſſe cōterraneos Chriſti, domū eius ignobilem, & obſcurum ac vile educationis genus reputantes, vt ipſius doctriinæ obſtreperēt: & poſtea in eadem malitia perſiſtiſſe, vt obſtrepta re non deſinerent quoties apud eos munus Prophetæ obire voluit. Docet igitur ſecūda hæc Chri

ſti reiectio, ciues Nazareth interpoſito temporis ſpatio non fuiſſe correctos, ſed ſemper idem contemptus obſtaculum ſibi feciſſe ne Chriſtum audirent.

54 *Ita ut ſtupere.*) Stupent rei nouitate percuiſi, quòd Chriſtus, qui literas non didicerat, ſed à pueritia vſque ad virilem ætatem verſatus erat in mechanicò opificio, tantus ſit doctor, ac Diuinam ſapiètiã ſpiret. in hoc miraculo quum Dei manum ſuſpicere deberèt, eorum ingratitude fecit vt ſibi tenebras obducerent. Mirari, velint, nolint, coguntur: interea ſpernunt. Quid hoc aliud eſt quàm Prophetam Diuinitus edoctrum abicere quia ex hominum ſchola nõ prodeat? Et ſe propria conſeſſione iugulant, quum tam inſigne teſtimonium reddunt Chriſti doctrinæ, quæ tamẽ locum apud eos non inuenit quia vſitatam non habet originem è terra. Cur non potius oculos in cælum attollunt, vt diſcant à Deo profectum eſſe quod humanam rationem ſuperat? Adde quòd virtutes doctrinæ annexæ vehementiùs eos tangere debebãt, vel ſaltem expergeret nimia ſcordia torpentes, vt gloriam Deo tribuerent. nã certè ſuã inſolitis modis agit Deus, eò clariùs manus ſuæ potentiam exerit. Atqui hæc ipſa occaſio eſt Nazarenis, vt malignè velum oculis ſuis obducant. Videmus ergo non ſimplicem ignorantiam obefſe hominibus, ſed ſponte ſibi accerſere ſcandala, ne ſequantur quòd Deus vocat. Nos potius in contrariam partem ratiocinari conuenit, vbi deficient humana media, Dei virtutem nobis clarè pateſcere, vt ſolidam laudem obtineat.

55 *Nõne hic eſt fabri filius?*) Scimus admirabili Dei conſilio factum eſſe vt Chriſtus ad annum triceſimum in vita priuata ſe contineret. Hinc ergo perperam & iniuſtè à Nazarenis concepta ſunt offeſſio, quum potius amplecti eum reuerenter debuerint, quaſi repentè à cœlo deſapſi. Deum in Chriſto operantem cernunt: illinc data opera oculos ſuos conuertunt ad Ioseph, & Mariam, & omnes cognatos, quorum obſcura erat conditio, vt velũ manifeſte luci opponant. Fratres more Hebraico vocari conſanguineos quoſlibet, iam alibi diximus. Quare nimis inſcite Heluidius plures fuiſſe Mariæ filios fixiſt, quia de Chriſti fratribus aliquoties ſit mentio.

57 *Non eſt Propheta.*) Sententiam hanc ſuſius

expoſui 4. cap. in Ioannem. Potèſt quidem generale eſſe prouerbiũ, quòd nunquam minore in pretio ſint qui præclaris donis excellunt, quàm in patria ſua in quo ſe prodit hominum ingratitude qui Deum in Spiritus ſui donis eo audacius reſpuit quo familiarius ſe offerit: ego tamẽ Chryſoſtomo libenter ſubſcribo qui peculiariter Iudæos hoc dièto fuiſſe perſectos putat. Sed Chriſtus quod ſolebat in totam gentem dici, propiè accomodat ad ſuos Galilæos: naſiſſimum enim minus honoris habuit quàm in ſolo ſuo natali. Quare meritò illis expoſtat quòd quum primi debuerint oblatam ſibi gratiam amplecti, procul à ſe reiciant. eſt enim valde abſurdum, ſperni in eo loco Dei Prophetam vbi natus eſt. cui alij cupide veit aduentito, occurrunt.

58 *Non edidit ille virtutes.*) Magis emphaticè Marcus loquitur, quòd non poterit vlam virtutem edere. In ſumma tamen rei optiã conſentiant, Chriſto ciuium ſuorum impierate præclaram fuiſſe viam ne plures apud eos virtutes ederet. Guſtũ aliquem iã illis pigebat: vtro ſeipſos obſtupelaſciant ne quid percipiant. Ideo aptè Auguſtinus fidem aperto vafis ori comparat: infidelitatem verò dicit operculo ſimilem eſſe quo vas obſtruitur, ne in ſuſum Diuinitus liquor em admittat. Et fanè ita res habet. nam Dominus vbi virtutem ſuam videt à nobis non recipi, tandem eam ſubducit: & tamen interea cõquerimur eius opem nobis deefſe quam nõſtra incredulitas procul arceat & repellit. Marcus negans Chriſtum percuiſſe, eorum culpam amplificat à quibus impedita ſuit eius bonitas. nam certè increduli, quantum in ſe eſt, Dei manus ſua contumacia conſtringunt: non quòd Deus quaſi inferior vincatur, ſed quia illi non permittunt virtutem ſuam exequi Notãdum tamen eſt quòd addit Marcus, ſanatos nihilominus fuiſſe quofdam inſirmos. nã hinc colligimus Chriſti bonitatem certãſſe cum eorum malitia, vt ſupra obſtacula emergeret. Idem in Deo quoridie experimur: eſti enim potentiam ſuam, quia illi aditus ad nos non patet, iuſtè neceſſariò reſtringit, videmus tamen vt viam per inuita ſibi faciens, nobis beneficere non deſinat. Mirabilis luèta, quòd quum modis omnibus opprimere conetur Dei gratiam ne ad vos vſque perueniat, illi tamẽ victrix perrumpit, & quaſi nobis inuictis efficaciam ſuam obtinet.

MATT. XIII.

MARC VI.

LVC. IX.

1 In illo tempore 14 Et audiuit rex Herodes (inno-
pore audiuit Herodes tunc erat enim nomẽ eius) dixitque, Ioa-
des retharcha fa-annes qui baptizabat, reſurrexit à
mam Ieſu. mortuis: & propterea virtutes agnũ

2 Et dixit fa- in illo.
mulis ſuis, Hic eſt 15 Alij dicebant, Elias eſt. Alij
Ioannes Baptiſta: & verò dicebant, Propheta eſt, vel tan-
pſe ſurrexit à mor- quam vnus ex Prophetis.
tuis: & ideo viri- 16 Quum audiffet autem Herodes
tes agunt in illo. ait, Cui ego præcidi caput, Ioannes iſte
eſt, is ſurrexit à mortuis.

7 Audiuit autem Herodes retharcha omnia que fiebant ab eo, & hæli-
bat, eo quòd dicebatur à quibusdam
quòd Ioannes ſurrexiſſet à mortuis.

8 A quibusdam verò quòd Elias
apparuiſſet: ab alijs autem, quòd Pro-
pheta quiſpiam ex antiquis ſurrexiſ-
ſet.

9 Et ait Herodes, Ioannem ego
decolauit, quis eſt autem iſte de quo ta-
lia audio? Et querebat videre eum.

Hoc ideo referunt Euangeliftæ, vt ſciamus celebre paſſim fuiſſe Chriſti nomen, vt Iudæos ignorantia minimè excuſet. poſſet enim alioquin multorum mentibus obrepere hæc dubitatio, qui fa-

ctum ſit vt Chriſto in terris agente, Iudæa ſecurè quieuerit, acſi in angulũ aliquẽ retriſus, Diuinã ſuam virtutem nullis patefeciffet. Nunc ergo reſtantur Euangeliftæ vbiq; ſparſam fuiſſe de illo ſamam

fama, ut in aulam usque Herodis penetraverit.

2 *Dixit famulus suis.* Ex Luca verbis colligitur, non venisse hoc vitro in mentem Herodi, sed in eam illi aspersione non ex communi populi rumore. Nec vero mihi dubium est quin odium Tyranni & nefandæ cædis detestatio, sermonum materiam dederit, ut fieri solet. Hærebatur passim in hominum mentibus hæc superstitio, redire mortuos in vitam sub alia persona, quemadmodum alibi dictum est. Nunc arripuit quod proximum est, Herodem crudeliter necando sanctum virum, minime adeptum esse quod sperabat, quia repente mirifica Dei virtute è morte resurrexerit, acrior scelerum eius hostis futurus ac vindex. Docent tamen Marcus & Lucas variè loquutos fuisse homines: nempe quod alij putabant Eliam esse, alij unum quempiam ex Prophetis, vel qui Prophetas Spiritus excellentia exaret. Cur de Eliâ potius quàm de alio quovis suspicari sine, alibi diximus. Quia per Malachiam promiserat Deus, venturum Eliam, qui dissipatam Ecclesiam colligeret, & vancinum perperam traxerant ad hominis personam: quum simplex comparatio esset in hunc factum, Ne obscurus sit Messias aduentus, & ne populum fugiat redemptionis gratia, præcedet Elias quidem, qualis ille fuit olim, qui res collapsas & eversum Dei cultum restituit. Præcedet igitur singulari Spiritus virtute, ut magnum illum diem illustret. Iudæi, ut crastini erant interpretes, hoc ad illum Eliam Thesbitem traxerant, quasi sanctum officio Prophetæ denuo foret. Diuinant tamen alij, vel unum aliquem resurrexisse ex veteribus Prophetis, vel magnum esse aliquem virum qui ad illorum præstantiam accederet.

Porro mirum est, quum in diuersas sententias ferantur, nulli tamen quod verum erat in mentem venisse: præsertim quum ipsa temporis ratio eos ad Christum dirigeret. Redemptorem illis promiserat Deus, qui miseris ac perditis opem ferret. Extrema necessitas in quam coniecti erant, tunc maximè flagitabat Dei auxilium. Adest Redemptor tum celebratus Iohannis præconio, tum ipse de officio suo testificans, coguntur Diuinum aliquid in ipso agnoscere: ad sua tamen signum delapsi, in alienas personas eum transfuerant. Ita scilicet inuidus prava ingratitude oblatas sibi Dei gratias extinguere solet. Quod ad Herodem ipsum pertinet, sicuti paulò ante attigi, ipse opinionem de Iohanne suscitato non vitro concepit: sed quemadmodum trepidè vacillant malæ conscientie, & ad quamlibet auram fluctuantur, quod metuebat, facile concipit. Et Deus cæcis istis terroribus sæpe impios exagitat ita quantumvis data opera se obdurent, nec aliunde venientur, quietem non impetrant ab intestino carnifice quin duriter eos flagellet. *Ideo virtutes agunt in illo.* Mirum est qua ratione ducti hoc intulerint. Iohannes toto prædicationis suæ cursu nullum signum ediderat. Colore ergo carere videtur quod hominem miraculis insignem videntes, Iohannem esse diuinant: sed miracula nunc primum edi putant quibus probetur eius resurrectio, & quæ testantur fuisse sanctum Dei Prophetam impiè occisum ab Herode: & nunc prodire quasi sacrosanctum, ne quis amplius violare eum audeat. Virtutes ergo in eo agere, hoc est efficaces esse putarunt, ut maior illi inde autoritas accederet, palamque fieret Dominum illi adesse.

MATTH. XIII.

3 Nam Herodes cepit Ioan-
nem, & vinxerat, & posuerat in car-
cere propter Herodiadem uxorem
Philippi fratris sui.

4 Dicebat enim illi Iohannes,
Non licet tibi habere eam.

5 Et quum vellet eum occide-
re, metuebat multitudinem, pro-
pterea quod illum cen Prophetam
habebant.

6 Quum autem celebraretur
natalis Herodis, saltavit filia Hero-
diadis in medio: & placuit He-
rodi.

7 Vnde cum iureiurando pol-
licitus est se daturum illi quicquid
peteret.

8 At illa prius instructa à ma-
tre sua, Da mihi, inquit, hic in pa-
rina caput Iohannis Baptiste.

9 Et indoluit Rex: tamen pro-
pter iusiurandum, & eos qui simul
accumbebant, iussit dari.

MARC. VI.

17 Nam ipse Herodes miserat, & cepit Ioan-
nem, vinxeratque eum in carcere propter Hero-
diadem uxorem Philippi fratris sui: quia duxerat
eam uxorem.

18 Dicebat enim Iohannes Herodi, Non licet
tibi habere uxorem fratris tui.

19 Herodias autem insidiabatur illi, volebatque
eum occidere, nec poterat.

20 Herodes enim metuebat Iohannem, sciens
eum virum iustum ac sanctum, & observabat eum,
auditòque eo multa faciebat, & libenter eum au-
diebat.

21 Et quum dies opportunus accidisset, quum
Herodes in natalitiis suis cœnam faceret Prima-
tibus ac Tribunis, & Primoribus Galilee:

22 Quumque introisset filia ipsius Herodias,
ac saltasset, placuissetque Herodi, ac simul ac-
cumbentibus, Rex ait puella, Pete à me quidvis,
& dabo tibi.

23 Et iuravit illi, Quicquid à me petieris, da-
bo tibi, usque ad dimidium regni mei.

24 At illa egressa dixit matri suæ, Quid pe-
tam? Illa vero dixit, Caput Iohannis Baptiste.

25 Et ingressa statim cum festinatione ad Re-
gem, petiuit dicens, Volo ut protinus des mihi in
hinc caput Iohannis Baptiste.

26 Et dolore affectus Rex, propter iusiurandum
eòsque qui simul accumbebant, noluit eam
recusare.

LVC.

10 *Misitque & decollauit Iohannem in carcere.*

11 *Et allatum est caput eius in patina, datumque puellæ: & illa obtulit matri suæ.*

12 *Et accesserunt discipuli eius, & sustulerunt corpus, ac sepelierunt illud, abieruntque, & renuntiauerunt Iesû.*

27 *Misitque confestim speculari, iussit inferri caput eius: ille vero abiit, & decollauit eum in carcere.*

28 *Et attulit caput eius in lauce, deditque illud puellæ, & puella dedit matri suæ.*

29 *Quo audito discipuli eius venerunt, & sustulerunt cadaver eius, posueruntque illud in monumento.*

Huius historię recitatio nunc omittitur à Luca, quoniam alibi eam exposuerat. Ego quoque ne bis idem scribendo, molestus sum lectoribus, ero in hoc loco breuior. Euangelistæ captum fuisse Iohannem referunt, quia Herodiadis raptum & incestum cum ea coniugium palam damnauerat. Quòd Iosephus aliam causam assignat, quòd scilicet Herodes sibi à rebus nouis timens, suspectum Iohannem habuerit, fieri potest vt scelus suum hoc prætextu excusauerit Tyrannus, vel sparsus fuerit rumor ille, vt iniusta violentia & crudelitas variis criminacionibus obnoxia est. Rem verò ipsam Euangelistæ expriment, sancto viro infensum fuisse Herodem quòd ab eo reprehensus foret. Fallitur porrò Iosephus, qui putat non Philippo fratri, sed Herodi regis Chalcididis patruo abreptam Herodiadem fuisse. Nam quo tempore Euangelistæ scripserunt, non modò recens erat sceleris huius memoria, sed ante omnium oculos versabatur. Quòd autem alibi tradit Iosephus mansueti ingenio fuisse Philippum, nõ dubito quin hac spe audacior redditus fuerit Herodes, quòd in hominem placidum, imbellem & modestum impunè contumeliosus fuerit. Accedit altera probabilis coniectura, quòd Herodias patruo Philippo in matrimonium potius data fuisse videret, quàm patruo magno aui sui fratri, seni iam decipito. Cæterum Herodes Antipas, cuius hęc fit mentio, & Philippus non vterini fratres erant, sed prior ex Marchaca tertia Herodis magni coniuge, alter verò ex Cleopatra natus erat. Nunc vt ad Euangelistam reuertar: coniectum in vincula Iohannem fuisse tradunt quia Herodis scelus liberius reprehendisset quàm ferret Tyranni ferocia. Iam satis per se odiosa & infamis erat facti atrocitas, quòd non modò alienam vxorem à legitimo thoro abductam domi suæ aleret: sed quod hanc iniuriam germano fratri intulerat. Quam accedit libera Iohannis obiurgatio, non frustra timet Herodes ne qua repente seditio oriarur. Peccatum corrigere non sinebat libido: vinculo autem Dei Propheta sibi tranquillam licentiam promittit. Historię inficitia factum est vt multi superuacua disputacionem ingererint, liceatne mihi ducere vxorem quæ prius fratri meo nupta fuit. Quanquam enim à tali coniugio abhorreat naturæ pudor, raptum tamen magis damnat Iohannes, quàm incestum: quia Herodes per vim vel fraude fratrem suum legitima vxore spoliauerat. Et alioqui minùs ei licebat neptem suam, quàm fratris mortuæ vxorem ex viduitate sumere. Ac minime quidem dubium est quin flagitium tam immana passim traductum fuerit: sed aliis suis maledictis absentem Herodem vexabant: solus Iohannes in eius conspectum prodit, & liberè coràm obiurgat, si quo fortè modo ad pœnitentiam possit adduci. Vnde discimus

quàm inflectibili fortitudine instructos esse oporteat Dei seruos vbi cum principibus negotium est: nam in omnibus ferè aulis regnat hypocritis & seruilis adulatio: ita principum aures delictis affuetæ vocem nullam, quàm asperius vitia sua taxentur, admittunt. Sed quia scelus ad eò turpe, Dei Prophetæ minime dissimulandum erat, procedit in mediũ Iohãnes, licet molestus & ingratus monitor, ac ne officio suo desit, in offensam Tyranni incurere nõ dubitat: præsertim quũ sciet meretricis illecebris captũ vix posse à proposito moueri.

5 *Quum vellet eum occidere.* Videtur in Matthæi & Marci verbis nonnulla esse discrepantia, quòd prior Herodem nefandæ cædis cupidũ fuisse dicit, sed metu populi fuisse retentum: alter verò tantum Herodiadem huius crudelitatis infimum lat. Sed facilis solutio est, initio quòd Herodes nisi qua maior necessitas inuitum ita facere cogeret, sanctum virum occide. e noluerit: quia illum reuereretur, & quidem obstat religio ne tam atrociter in Dei Prophetam sciret: Herodias autem assidue eum stimulando, Dei timorem ei excusserit. Sed quum efferatus ab illa furia, extinctum cuperet sanctum virum, retentus fuerit nouo obstaculo, quia sibi timebat à populari motu. Atque hęc notanda sunt Marci verba, Herodias, inquit, insidiabatur illi: nempe quia sponte ad eadem propensus non erat Herodes, vel obliquis artibus eũ circũuenire tentabat, vel clandestinum sancto viro exitium moliebatur. Mihi prior sententia magis placet, quòd per insidias, mariti animum capta uerit, sed frustra, quandiu scilicet obstitit conscientia Herodi, ne sancto viro vltimam vim afferret. Deinde successit alius metus, ne quis ex mortis eius indignitate tumultus emergeret. Sed Marcus tantum attingit quid Herodẽ impedierit quo minus statim mori e gesserit scortis precibus. Operatur enim Herodias, simulac in carcerẽ traditus fuerat Iohannes, de eo sumi occultum supplicium. Atqui Herodes colebat sanctũ virum, vt etiam eius consiliis libenter pareret. Porrò timor eius hęc fit mentio, nõ erat formido ex aliena opinione cõcepta, sicuti metuimus quibus pars est aliqua auctoritas, tamen si honore indignos censemus: sed hic timor voluntaria erat obseruantia, quia Herodes, quẽ sanctum virũ & fidelẽ Dei ministrũ esse persuasus erat, hac de causa non audebat cõtemnere. Atque hoc notatu dignũ est: quanuis enim expertus esset Iohannes vile esse multis modis se polere aliqua gratia apud Tetrarchã, non tamẽ eius animũ alienare veritus est, quum aliter non posset fauorẽ illum tueri, quàm perfidẽ ad notum & infame scelus conueniendo. Testari quidem poterat se priuatis commodis minime cõsulere, nec alium quàm publicæ utilitatis habere respectum. Certum enim est nihil ambitiosè rogasse, sed morigessum illi fuisse Herodem in sanctis consiliis quẽ ad legitimam

legitimam regni administrationem spectabant. Verum quia hoc compensationis genus sibi licitum esse non videt, ut veritate prodendo, quædam officia eliciat, hostem ex amico sibi facere mauiat, quam adulatione vel silentio fouere malum quod seuerè reprehendere cogitur. Prescripsit ergo Ioannes suo exemplo, piis doctoribus certam regulam, ne dissimulè principum vitia, ut hac mercede fauorem eorum quantumuis in commune vilem, redimant. In Herode quasi in speculo, nobis ostendit Spiritus Dei, sape contingere ut qui Deum sincerè non colunt, parati sint tamen aliqua ex parte obsequi eius mandatis, modò eis per indulgentiam aliquid relaxet. Sed ubi rigiditas virgetur, excusso iugo, modò in contumaciâ, sed in rabiem profluunt. Nò est igitur cur sibi placeant per multis sanis consiliis obtemperant, donec se in solidum Deo dicere & subicere didicerint.

6 *Quum autem celebraretur.*) Nunc incipiunt narrare Euangelistæ qua fraude Herodias Ioanni exitum, quod diu machinata fuerat, tandem attulerit: occasio autem illi data est ex solenni epulo, quum Herodes diem suum natalem celebraret. Vix enim fieri potest quin illi magnifici apparatus præter luxuriam, fastum, effrænè in læritiam & alias nequitas plura quoque alia mala secum trahant, non quòd liberalius conuiuium instruere, per se malum sit, sed ea est humani in genij ad lasciuam propensio, ut laxatis habentis facile dissoluât. Mos ille vetustus per se improbari non potest, quotannis diem natalem solenni gaudio prosequi: admonet enim dies ille, quoties recurrit, vnum quenque nostrum ut Domino gratias agat, à quo in hanc vitam productus, compleures iam annos eiusdem beneficio transegit: deinde ut in memoriam reuocet quam male & inutiliter tempus diuinitus concessum passus fuerit perire: tandem ut se in reliquâ vitæ tēpus eiusdem Dei præsidio commendet. Sed nihil est tam purum quod non vitiiis suis corrumpat mundus: nam diem natalem qui facer esse debuerat, maior pars prophanat scædis corruptelis: & nullum ferè sumptuosius conuiuium à dissoluta proteruita purum est: primum largius bibitur: deinde ianua patet impuris vel minus verecundis sermonibus: nulla denique seruatur intēperis. Hæc ratio fuit sancto Iob cur filiis suis multa conuiuia agitantibus, post vices peractas sacrificium offerret, quòd scilicet reputabat nunquam sibi homines ita probè tēperare, ubi sodales alij alios ad hilaritatem inuitant, quin multis modis peccetur. Ita factum est ut Herodes conuiuas suos lautius tractare volēs, passus fuerit vxoris suæ filiã saltare. Hinc quoque apparet qualis fuerit aulæ eius disciplina: nam ethi plerique saltandi licentiam tunc sibi permitterēt, meretriciã tamè lasciuia turpis nota fuit nubilis puellæ saltatio. Verum impura Herodias Solomè filiam, ne sibi dedecori esset, ad mores suos ita formauerat. Quid verò tandem sequutum est? nempe impia sancti Prophetæ cædes. Nam vini calor in Herode ita efferbuit, ut grauitatis & prudentiæ oblitus, saltatriculæ vsque ad dimidiã regni sui partem daturum se promitteret. Pudendum sanè exemplum: quòd Rex ebrius nò modò spectaculum familiæ suæ probrosum æquis oculis aspicere sustinet, sed tantam mercedem paciscitur. Quare discamus sollicitè obuiam ire dia-

bo lo, ne talibus laqueis nos implicet.

24 *Marc. Egredi: dixit matri suæ.*) Nihil mirum quòd tantum fecerit Herodias Ioannis mortem. Quòd conuictum nonnulli, vindicta fuisse accessam, ratione care: potius enim eam vrebatur & cruciabat metus repudij, sicuti plerunque, ubi saltidium obrepit scortatoribus, suæ libidinis eos pudet. Sperauit autem hoc scelere sibi magis deumctum fore Herodè, si scædis adulterini coniugij sanguine Prophetæ macatûr esset. Ergo ut securè in posterum dominaretur, eum extingui voluit quem vnum sibi aduersarium tunc seferat. Vnde etiam docemur, quam misera anxietas semper malâ conscientiam torqueat. Ioannes in vinculis tenebatur, poterat imperiosa & crudelis mulier prohibere omnes ab eius colloquio & aditu: minimè tamen quiescit, sed cura metûque angitur, donec è monstro sublatus fuerit Prophetæ. Hoc quoque ad demonstrationem verbi Dei efficaciam valet, quòd vox sancti viri, licet carcere inclusa instar grauissimi tormenti regniæ vxoris annuum lacerat.

26 *Dolore affectus Rex.*) Euanuerat quidem, ut diximus, religio ex eius corde: sed quia præuidet quam odiosum sit futurum crimè infamiæ simul ac damnium metuit: hinc fit ut eum suæ leuitatis pœniteat. Nec tamen audent saltatriculæ negare, ne inconstantiâ ignominia sustineat, quasi vero retractare turpius sit quod tenere stultè que promissit, quam sibi constare in scelere nefario. Vt tunc quia pro solida regum vanitate irritum fieri non vult quod semel protulit, Prophetam exemplo iubet occidi. Colligimus autè in arce Macherontis Herodem tunc cœnasse, ubi Iosephus tradit Ioannem fuisse detentum. Notare autem operæ precium est quòd dicunt Euangelistæ, Propter iururandû, & conuiuas qui aderant. vnde colligimus, si centies nullo teste iurasset, promissio tamen minimè statutum fuisse. Non ergo interior religio constrinxit Herodè, sed mera ambitio præcipitè adegit: quia sibi minimè honestû duceret, fidè datam non præstare. Ita fit ut impij subinde in officio labantur: quia ad Deum minimè respiciunt, sed tantam ad huc scopû intenti sunt, ne hominû probris iaceant. Porro etiam iururandi sanctitas tantum, & non hominum verecundia versata esset ante oculos Herodis, grauius tamen peccauit quòd stultè promiserat exequendo, quam si iururandum violasset. Primum hæc fuit prepostera iurandi celeritas, quòd promissionem rei dubiæ confirmare: deinde ubi apparuit nò posse absolui à fide data quin se nefando scelere obstringeret, nò licuit sacrum Dei nomen tali flagitio inuoluere, quid enim magis alienum à Deo, quam ut impij neci præsideat? Si priuata iactura agitur, pœnâ suæ stultitiæ luat qui tenere iurauit, sed interim cauendum est, ubi quis frustra sumptis nomen Dei, ne eius prætextu abutens ad patrandum ali-quod scelus, sacrilegium duplicet. Hinc sequitur, vota Monastica, quibus coniuncta est manifesta impietas, non magis conscientiam ligare, quam magicos exorcismos: quia Deus sacrum suum nomen ad peccati confirmationem valere non vult. Docet tamen hic locus cauendum esse ne quid inconsideratè quisquam promittat: deinde ne ad leuitatem accedat contumacia.

28 *Deditque illud puellæ.*) Hoc quoque ad sceleris atrocitatè accessit, quod sancti viri caput post

mortem ludibrio habitū fuit, sed Dominus ita uos interdum subleuit impiorum superbia, donec tandem ostendat pretiosum in suis oculis esse ipsorum sanguinem. Exultat Herodias libidinis suae compos facta, & crudeliter triumphum de suo censore agit: sed postea exuta suis opibus, nec regni tantū honore, sed natali solo, & omnibus subdiis priuata, quum inops miseram vitam agrē in exilio traheret, suae Angelis & bonis omnibus spectaculū praeibit. Quod conuinae abominandae pompae intuitu scelerate oculos coguntur, hinc discamus, qui regis mentis assident, sepe multis sceleribus implicari: nam ut nullum cruentum facinus mensam funestet, omni tamen nequitiarū genere sic repleta sunt omnia, ut saltem lenociniis adlictos esse oporteat quicumque illuc accedunt.

29 *Discipuli eius uenerunt.* Hoc ad mulieris seuitiam restabat ut cadaver sancti viri insepultum iaceret: probabile enim est quum hoc officio functi sint discipuli, proiectum fuisse à tyranni satellitibus. Etiam autem nihil mortuus confert honor sepultura: uult tamen caeremoniam hanc Dominus à nobis coli, ut symbolum sit ultimae resurrectionis. Quare Deo grata fuit haec sedulitas, quod discipuli Iohannis uenerunt ut corpus magistri sepulchro mandarent. Adde quod hoc ad testandam pietatē ualuit: nam hoc modo profecti sunt mortui hominis doctrinam superfluentem in cordibus suis uigere. Laudabilis ergo fuit ista confessio, praesertim quum à periculo non abesset: quia honore profecti hominem à carnifice occisum non poterant, quin Tyranni rabiem in se prouocarent.

MATTH. XIII.

MARC. VI.

LVC. IX.

13 *Id quum audisset Iesus secessu illinc in nauis ad desertum locum seorsum: & quum audissent turbæ, sequente sunt illum itinere ped. str. ab uiribus.*

14 *Et egressus Iesus uidit multam turbam, & tactus est affectu misericordiae erga illos: sanauitque ex illis qui male habebant.*

15 *Porro quum appertisset uespera, adierunt eum discipuli eius, dicens, Desertus est locus, & hora iam praeteriit, dimitte turbas ut abeant in uicos, & emant sibi cibaria.*

16 *At Iesus dixit illis, Non est illis necesse abire: date illis uos quod edant.*

17 *At illi dicunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes & duos pisces.*

18 *Ille uero dixit, Afferte mihi illos hic.*

19 *Et iussit turbis discumbere super gramina, sumptisque quinque panibus, & duobus piscibus, sublati in caelum oculis benedixit. Et quum fregisset dedit discipulis panes: discipuli uero turbas.*

20 *Et comederunt omnes, & saturati sunt, & sustulerunt quod super-*

30 *Et congregantur Apostoli ad Iesum, & renuntiauerunt ei omnia, & quocogitabat & quae docuisset.*

31 *Et ait illis, Venite uos soli in desertum locum, & requiescite pusillum. Erant enim multi qui uenerant, & abierant: uicium cibum quidem capere uacaret.*

32 *Et abiit in desertum locum nauigio seorsum.*

33 *Et uiderunt eos abeuntes turbæ, & agnouerunt eum multi, & uinere pedestri ex omnibus uiribus concurrerunt illuc, & praenerunt eos, conueneruntque ad illum.*

34 *Et egressus uidit turbam multam Iesus, & affectu misericordiae tactus est erga eos: quae erant uelut oves non habentes pastorem, & cepit illos docere multa.*

35 *Et quum iam multum diei praeterisset, accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multum temporis effluxit.*

36 *Dimitte illos, ut abeant in circumiacentes uillas ac uicos, emantque sibi panes: nam quod edant non habent.*

37 *Ipsē uero respondens dixit illis, Date illis uos quod edant. Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denariis panes, & demus illis quod edant.*

38 *At ille dixit eis, Quot panes habetis, & uidete. Et quum cognouissent, dicunt, Quinque & duos pisces.*

39 *Et praecepit illis ut accumbere facerent omnes, distributis conuiniis in uiribus.*

40 *Et discubuerunt diuisi in centenos & quinquagenos.*

41 *Et quum accepisset quinque panes & duos pisces, sublati in caelum oculis, benedixit ac fregit panes, deditque discipulis ut apponerent illis, & duos pisces diuisit omnibus.*

10 *Et reuersi Apostoli nauauerunt illi quaecunque fecerant. Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum ciuitatis quae uocatur Bethsaida.*

11 *Quod quum agnouissent turbæ, sequente sunt illum: & excepit illos, & loquebatur illis de regno Dei, & eos qui curatiue indigebant sanabat.*

12 *Dies autem caeperat declinare: & accedentes duodecim, dixerunt illi, Dimitte turbas, ut euntes in castella uillaeque uicinas dineriant, & inueniant escas: quia hic in loco deserto sumus.*

13 *At autem ad illos, Vos date illis quod edant. At illi dixerunt, Non sunt nobis plures, quam quinque panes, & duo pisces: nisi nos eamus, & emamus in omnem hunc populum escas.*

14 *Erant autem fere uiri quinquies mille. At autem ad discipulos suos, Facite illos discumbere in singulo quoque discubium quinquagenos.*

15 *Atque ita fecerunt: & fecerunt omnes discumbere.*

16 *Acceptis autem quinque panibus, & duobus piscibus, sublati in caelum oculis benedixit illis & fregit, distribuitque discipulis, ut apponerent turbas.*

fuera: è fragmentis duo- 42 *Et comederunt omnes, & saturati* 37 *Et comederunt om-*
decim copinos plenos, sunt. *nes, & saturati sunt: & sub-*
 21 *Porro qui come-* 43 *Et sustulerunt fragmentorum duo-* *latum est quod superest il-*
derant fuerunt virorum, *decim copinos plenos, & de piscibus.* *lis fragmentorum, copini*
tere quinque millia, præ- 44 *Erant autem qui comederant circa* *duodecim.*
ter mulieres ac pueros. *ceter quinque millia virorum.*

13 *Id quum audisset Iesus.*) Iohannes eandem historiam referens, quo cõlilio transierit Iesus in ripam vltiorem meminuit. Marcus etiam & Lucas non nihil à Mattheo differunt: causam enim intricis fuisse docet vt discipulis sua aliquid quietis daret, postquam ex sua legatione reuerſi fuerant. Sed in eo nihil est dissidij: quia fieri potest vt Apostolos segregare voluerit in desertum locum, quò liberius eos ad maiora formaret, ac sub idem tempus acciderit ex morte Iohannis noua occasio, nã & debiles animos terrere potuit mors Iohannis, quia tristis ille funmi Propheta: euentus iam monebat qualis eos omnes manet et conditio. Certe quemadmodum prius narratum est, capto Ioanne Christum ex ditione Herodis migrasse, vt à presenti furore deflecteret: ita nunc colligere licet, Christum vt pauidos adhuc discipulos ab incerta subdiceret, in desertum locum abire. Porro quantum temporis constat p̄serint Apostoli in prioris sua legatione, incertum est: nam tẽ, orum scies (vt sibi dixit us) vel neglecta fuit ab Esãgellis, vel minus curiose obseruata, quia potius in illi probabile est, non semel tantum fuisse dimissos vt præconium regni Christi vulgarẽt, sed vt terebat occasio, vel illud iterasẽ in quibusdam locis, vel post aliquantum temporis in diuersa loca profectos esse. Itaque nũc congregatos esse interpretor, vt assidui in posterum illi comites essent: ac si dictum esset, non ita digressos esse à magistro vt singuli ordinarij docendi munus semper ebirent: sed temporali præconio defunctos, denuò ad scholam redisse vt melius proficerent.

Sequitur sunt illum.) Tametsi Christum, qui omnium præcius erat, minimẽ latuit quid futurũ esset, voluit tamen discipulis secundum hominem proficere, vt ipsa testatum faceret: se habere illorum curam. Ex tanto verò concursu patet quàm celebris vbi que fuerit eius fama, vt inexcusabiles essent Iudei, quos sua bœcordia oblato salutis beneficio priuauit. Nam & ex hac magna turba, quae subito impetu exarsit ad sequendum Christum, non nisi perquam exiguus numerus verẽ & constanter eius doctrinã se addixit, sicuti ex Iohanne patet.

14 *Tactus est affectu misericordis.)* Clarius exprimunt reliqui duo ac præsertim Marcus, vnde Christo hæc *verba:* quia scilicet famelicis animas videbat desiderij ardore à suis sedibus abreptas ferri in locum desertum. Illa porrò doctrinã inopia miserã dissipationis signum erat: ideo dicit Marcus miserum esse Christum, quia essent tanquam oues carentes pastore: non quòd secundum Deitatis Spiritum omnes pro ouibus agnosceret, sed quatenus homo erat, iudicium fecit ex præsentis rei intuitu. Erat enim hoc non leue pietatis iudicium, relinquere proprias domos, & turmatim ad Dei prophetam confluere, quauis data opera conspectum eorum fugeret. Deinde notare conuenit, Christum eius quam sustinebat per-

sonã memorem fuisse: iniunctum illi erat doctoris officium: mabeuit ergo ad tempus cõtere ex grege Dei & Ecclesia iuatos omnes donec se ipsi alienarent. Ceterum hic in misericordis affectus in Christo præualens, vt Iesus cum discipulis suis, cõtinnãque molestia ferẽ oppressus, sibi tamen non parceret. Aliquid relaxationis quaerens, neque id tam sibi quàm discipulis: quãta men cum officij necessitas ad nouum liborem vocat, libenter post habito priuato illo respectu, se impendit docendis turbis. Esti autem nunc affectus illos exiit qui in hominem mortalem quadrabant, dabam tamen non est quin miseris oues paterre delituras modo quaerant inopiae suae remedium, è caelo respiciat. Dicit Marcus ipsum docuisse multa, hoc est quã concionatum esse, vt solidum aliquem profectum referrent. Lucas, De regno Dei loquutum esse tradit, quod ite n̄ valet. Matheus non nisi de miraculis meminit: quia scilicet ad conciliandum Christo non anpius alius liberat momenti. Sed facile colligitur, non omisam fuisse ab eo doctrinam quã principem locum tenebat.

15 *Quum appisset vespera.)* Iam spe sua frustrati erant discipuli, nunc Christum docendo intentum esse videntur: turbas etiam præ discendi studio de redita non cogitant: Christum ergo admovent vt corporibus curam dis illas amandem in propinquos vicos. Consultò autem miraculum quòd edere habebat in animo, in illud vsque tempus distulerat: primum vt ad eius cõsiderationem discipuli paulatim erecti, melius inde proficere: deinde vt ipsa temporis circumstantia doceret, quauis non præuenit necessitates suorum, neque etiã illis statim occurrat, nunquam tamen eorum curam abiciere, sed opem semper habere in manu repositam quam exhibeat in ipso articulo.

16 *Dare vos illis quod edant.)* Quia plenior huius miraculi expositio reperitur sexto Ioannis capite, ne molesta sit lectoribus repetitio, illinc peti malim: ne tamen vacuus sit hic locus, summã breuiter perstringam. Hactenus Christus operam suam ad pascendas animas contulerat: nunc quoque ad corporum vsque curam pastoris officium extendit. In quo etiam confirmat suum illud dictum, quòd regnum Dei quaerentibus, eiusque iustitiam, reliqua deinde accedent. Sperandum quidem non est vt semper hoc modo Christus cibum ciuicis & esurientibus suppeditet: certũ tamen est nunquam passurum vt suis desint vitæ subsidia quin manum è caelo porrigat vbi ita vtile esse viderit ad leuandas eorum necessitates. Ceterum qui sibi Christum cupient nutricium esse, simul discant nō appetere exquisitas lautitias, sed pane hordeaceo cõtenti esse. Quòd per turmas iussit Christus populum discumbere, hoc primum consilio fecit, vt ordinibus sic dispositis, magis conspicuum esset miraculum: deinde vt commodius numerari possent homines, & quum alij alios respicerent, sibi inuicem testes forent ecclestis huius gratia: tertio quia sollicitos esse videbat discipulos,

eorum obedientiam probare voluit, quod in speciem ridiculum erat illis præcipiens. mirū enim erat nullis alimētis suppetentibus, quorsum speciem conuiuij Christus instrueret. Eodem spectant quæ sequuntur, panes illis fuisse datos, vt in ter eorum manus crederet admirabilis illa copia, atque ita diuinæ Christi virtutis ministri foret. Nam quasi parum esset oculos esse testes, voluit Christus suam virtutem ab illis palpari. Ducenti denarij ex Budæi supputatione circiter triginta quatuor libras Francicas valent. Ita exitum panem in singula capita teruncio Gallico æstimant. Quam tanti verò panem taxassent qui tenuiter ad pascendum populum sufficeret, non paruum ludem meretur eorum obedientia, dū Christi mandato simpliciter parentes, euentum committunt eius arbitrio.

19 *Benedixit.* Benedictio hoc loco, vt alibi sæpe, pro gratiarum actione capitur. Suo autem exemplo nos docuit Christus, nō aliter sanctè purèque cibis nos posse vesci quā si Deo, ex cuius manu nobis proueniunt, gratitudinem nostram testamur. Ideo dicit Paulus, quæcunque Deus alimēta nobis largitur, sanctificari verbo & precatōne, quo significat, brutos homines, qui nec fide reputant Dei benedictionem, nec eā gratiarum actione celebrāt, inficere, ac polluere in fidelitatis suæ fordibus quicquid natura purū erat: & vicissim cibo quē ingurgitant, pollui ac corrumpi, quia infidelibus nihil est mundū. Suis ergo præscripsit Christus ritē vescēdi formam ne se & Dei beneficia impio sacrilegio profana-

MATTH. XIII.

22 *Et statim compulit Iesus discipulos suos vt conscenderēt nauim, & præcederent se in vltoriorem ripam, donec dimississet turbas.*

23 *Ac dimissis turbis, ascendit in montem solus ad orandum. quum autem aduenisset vesp̄era, solus erat illic.*

24 *Cæterum nauis iam in medio maris erat, & afflicta a tur ab vndis: nam ventus erat aduersus.*

25 *Quarta autem noctis vigilia abiit ad illos Iesus, ambulans super mare.*

26 *Et vbi viderunt eum discipuli super mare ambulantem, turbati sunt, dicentes, Spectrum est. ac præ metu exclamauerunt.*

27 *Sed statim loquutus est illis Iesus, dicens, Confidite, ego sum, ne terreamini.*

28 *Respondens autem illi Petrus, dixit, Domine, si tu es, iubeto me ad te venire super aquas.*

29 *At ille dixit, Veni. Et quum descendisset e nauis Petrus, ambulabat super aquas, vt iret ad Iesum.*

30 *Cæterum quum videret ventum validū, territus est: & quum cœpisset demergi, clamauit dicens, Domine serua me.*

31 *Continuò autem Iesus extenta manu apprehendit eum, & dixit ei, Exigua fidei homo, cur hæsitasti?*

32 *Et quum essent ingressi nauim, conquecunt venis.*

33 *Porro qui erant in nauis accesserunt, & adorauerunt eum dicentes, Vere Filius Dei es.*

ment. Sublati in cælum oculi, serium ac vehemētē precandi affectū declarant. Nō quòd sēper necellarius sit hic gestus quoties precamur: sed quia cæremonia humanæ infirmitati vtiles negligere Filius Dei noluit. adde etiā quòd excitā dæ tarditati nostræ aptus stimulus est sursum tollere oculos, dum mentes nimis in terra subsident.

20 *Sustulerunt quod superferuarat.* Quū i cliquē, post tantam hominum turbam fatiatā, plus onodécuplo quod initio propositum fuerat, excederent, hoc non paruum miraculo splendor em attulit. sic enim omnes intellexerunt, Christi virtute non modò creata sibi de nihilo esse alimēta quæ ad presentem vsum sufficerent: verum si opus esset, prouisū quoque esse futuræ necessitati. denique edito miraculo, Christus illustre eius documētū rursus extare voluit quod cibo refecti per otium spectarent. Cæterū tametsi neque panes quotidie multiplicat Christus, nec sine labore manatio vel agrorū cultura pascit homines, huius tanē historij fructus ad nos vsque pertingit. Nā quòd non perspicimus Dei benedictione augeri frumenti copiā vnde nobis victus suppetat, statim obstat nostra foecordia & ingratitude. Quòd etiam sumptis ex annuo prouentu fermen restat, non sine celesti incremento fieri, quisque nostrū pro se sentiret nisi eadem illa obstaret prauitas quæ oculos tam mentis quā carnis excæcat ne manifestum Dei opus cernant. Porro Christus testatum voluit, licuti omnia illi in manum à Patre data sunt, ita cibos, quibus vescimur, nobis à sua gratia profluere.

MARC. VI.

45 *Et statim cœgit discipulos suos conscendere nauim, vt præcederent transmissio lacu Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbas.*

46 *Et quum dimississet eos, abiit in montem ad orandum.*

47 *Et quum aduenisset vesp̄era, erat nauis in medio mari, & ipse solus in terra.*

48 *Fiditque eos laborantes in remigando. (erat enim ventus eis contrarius) & circa quartam vigiliā noctis venit ad eos, ambulans super mare, & volebat præterire eos.*

49 *At illi vt viderunt eum ambulantem super mare, putauerunt spectrum esse, & exclamauerunt.*

50 *Omnes enim videbant eum, & conturbati sunt. Et statim cum eis loquutus est, ac dixit eis, Confidite, ego sum, ne terreamini.*

51 *Et ascendit ad illos in nauim, & quieuit ventus, & vehementer supra modum intra se stupebant, & admirabantur.*

52 *Non enim intellexerant super panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.*

22 *Et statim compulsi lesu discipulos suos.*) Compelli oportuit, quia nunquam eo relicto, nisi inuerti, aliò transissent. Porro in eo testantur quantum illi deferant, dum præter animi sui sententiam eius imperio cedunt ac obtemperant. Et quidem res in speciem absurda erat, ipsum in loco deserto solum manere quum nox appeteret. Eò igitur plus laudis mereat eorum docilitas, quibus plura est auctoritas caelestis magistris, quam quod à parte contraria probabile videri poterat. Nec verò rite & in solidum Deo paremus, nisi simpliciter sequèdo quicquid iubet, quantumvis repugnet sensus noster. Deo certè optima semper conitat consilij sui ratio: sed nos sæpe ad tempus celat, vt dicamus nobis non sapere, sed toti pendere ab eius nutu. Hoc modo cogit Christus suos discipulos trahere, vt eos ad illam, quam dixi, obsequij regulam formaret. Nec verò dubium est quin sibi ad miraculum quod proximè sequetur viam sternere voluerit.

23 *Ascendit in montem solus.*) Verisimile est Filium Dei, quem minimè latebat futura tempestas, suorum salutem non neglexisse in precibus: mirum tamen est cur non potius occurrat periculo quam intentus sit ad orandum. Verum vt mediatoris partes impletet, verè se Deum & hominem esse ostendit, ac vtriusque naturæ documenta præbuit quatenus res ferebat. Quum omnia haberet in suo arbitrio, hominem sese orando exhibuit: nec verò id egit simulatè sed sincerum humani erga nos amorem affectum testatus est. In hac parte quodammodo quieuit Diuina eius maiestas, quæ se tandè ordine suo exeruit. Cæterum in ascensu montis quæ sita est commoditas, vt liberius procul omni strepitu oraret. Scimus quàm facillè minimis quibusque auocamentis concidat precandi ardor, vel remissus languescat. Tamen si autem hoc vitio non laborauit Christus, exemplo tamen suo monere nos voluit, aduocamentis omnibus quæ mentes nostras expellant ab omnibus mundi laqueis, sedulo vitandum esse, vt soluti in cælum feramur. Ad hoc autem plurimum valet solitudo, vt qui se ad precandum comparant Deum solum testem habentes magis euigilent, cor suum effundant in eius sinu, se ipsos diligentius examinent: denique repugnantes sibi cum Deo esse negotium, supra se ipsos assurgant. Notandum tamen est non fuisse legè ab eo præfixà, quasi nusquàm in recessu orare liceat: nam & Paulus vbique tollere nos iubet puras manus. Et Christus ipse interdum coram hominibus orauit: imò etiam instituit suos discipulos, vt simul congregati communes inter se preces concipiant. Sed illa precandi in omnibus locis libertas non obstat quo minus secretas etiam preces suo tempore admisceant.

24 *Nauis iam in medio mari.*) Hanc historiam sexto Iohannis capite à me expositam reperient lectores, ideòque hic ero breuior. Quòd passus est Christus discipulos suos aduersa tempestate cum periculo per tempus aliquod iactari, factum est vt allatam sibi opè magis attentis animis exciperent. Nam contrarius ventus surrexit circiter mediam noctem, vel etiam paulo ante. Quarta autem demum vigilia apparet Christus, hoc est, tribus ad summum horis ante lucis exortum, non magis ergo brachiis luctati sunt remigando, quam eorum fides terroribus duriter conculsa. Cæterum quum ipsa necessitas ad expetendam magistris præsentiam maximè eos vergeret, nimis crassi

fuit stuporis turbari eius cõspectu, quasi spectum esset. hæc de causâ dicit Marcus cor eorum fuisse obæcatum, nec intellexisse super panibus, nam illo miraculo satis superque edocti fuerant, nec esse Christo Diuinam virtutem ad suos iuuandos: & sollicitè, vbi ita postulabat necessitas, prospicere. Merito igitur nunc damnatur eorum... fucordia, quod non statim illis in mentem venit caelestis illa virtus, cuius tam insignis specimen prædie exhibitum adhuc ante oculos versari debebat. Verum quidem est tarditatis suæ culpa fuisse attonitos, quia non rite vt decebat, in prioribus alibi miraculis profecerant: sed præcipue coarguitur eorum cæcitas, quòd tam recentis spectaculi memoria illis efflaxerat, vel potius quòd non mentem suam applicuerant ad considerandam Christi Deitatem, cuius satis clarum speculum erat panum multiplicatio. duo tamè suis verbis exprimit Marcus, quòd non rectè expenderint Christi gloriam, quæ in panibus multiplicatis ostensa fuerat: deinde causam assignat, quòd exæcatum esset cor eorum. Id verò non modò ad augendam culpæ grauitatem additum videtur, sed etiam vt de metus nostræ vitio admoniti, nouos oculos à Domino petamus. Fuit certè, vt nuper dixi, nimis bruta ignorantia quasi palpabilem Dei virtutem non sentire, quia tamen eodem morbo laborat totum humanum genus, data opera Marcus cæcitatatis meminit, vt sciamus non esse noui, si in manifestis Dei operibus cæcutiant homines donec superè illuminati fuerint: quem admodum etiam dicebat Moses, Haecenus non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum. Quamquam autem cordis nomine sæpius notatur voluntas vel affectuum sedes, hic tamen, sicut in illo Moisis loco quem citamus, pro mente accipitur.

27 *Statim loquens est lesus.*) Quia non agnoscebat Christus liberatorem dum se respiciat offerens, verbo ad sui ipsius notitiam inuitat discipulos. Porro fiduciam ad quam illos hortatur, in præsentia sui locat, ac si diceret, Postquam ipsi sibi adesse sentiunt, solidam bene sperandi materiam suppetere. Sed quia iam terror eorum animos occupauerat, illum ne impediatur ac moretur ipsorum fiduciam, corrigit, non quòd omni metu vacui meram lætitiã spirare poterint: sed quia necesse fuit metum qui præualuerat, sedari, ne fiduciam obrueret. Etsi autem reprobis mortifera est vox Filij Dei, & terribilis præsentia, longè diuersus eorum erga fideles effectus hic nobis describitur, nempe vt palmam in cordibus nostris obtineat pax interior, & animosa fiducia, ne carnis timoribus cedamus. Sed hinc cæci ac præcipites tumultus nos perturbant: quia ingrati & maligni non opponimus pro clypeis innumera Dei beneficia, quæ ritè expensas, ad nos fulciendos sufficerent. Etsi autem opportunum erat ferendi auxilij tempus quum apparuit Christus, non tamen nos cessauit tempestas, donec melius expergerent discipuli tum ad expetendam, tum ad sperandam eius gratiam. Atque id notandum est, vt sciamus non absq; causâ Dominum plerunque differre quam in manu sua habet salutem.

28 *Respondens Petrus.*) Conditio quam ponit, nõdum maturam esse eius fidem testatur: Si tu es, inquit, iube me venire. Atqui loquentem audierat Christus: cur ergo dubius & perplexus, secum adhuc disceptat? In fide verò tam exigua & debili erumpit paruum considerati voti ardor: debuerat enim suo modulò se metiri, & potius à Christo pe-

Deut. 29. 4.

tere fidei incrementum, vt ea duce & moderatrice, maria tandem & montes transcenderet: nunc vero sine fidei alis temerè volare cupit, & quum in eius corde iustam firmitatem non habeat vox Christi, aquas sub pedibus suis solidas fieri cupit. Neque tamen dubium est quin ex bono principio natus fuerit hic affectus: sed quia in vitiosum excessum degenerat, bonitatis laudem amittit. Hinc fit etià vt itatim temeritatis suæ pœnas dare incipiat Petrus. Quare fideles hoc exemplo edocti, à nimia festinatione caueant. Quocumque vocat Dominus strenuè currendum est: sed qui vltra progreditur, tandem in faulso euentu sentit quid sit hines suos transilire. Quam tamè potest cur Petri voto annuat Christus: nã videtur hoc modo probare. Sed in promptu est solutio, Deum plerunq; nobis melius prospicere negando quæ petimus: aliquid autem nobis esse facilem, vt ita experientia, stultitiæ nostræ nos melius conuincat. Sic quo tidie fideles suos, dum plus illis concedit quam expediatur, in futurum tempus instituit ad sobrietatem & modestiam. addè quod Petro & reliquis hoc profuit, hodiè que nobis prodest. Luculentius respiciunt virtus Christi in Petri persona dum sibi eam comitem adiungit, quàm si solus ipse ambulasset super aquas: intei ea cognoscit Petrus, & alij palam cernunt, quia solida fide nō residet nec recumbit in verbo Domini, arcanam Dei virtutem, quæ prius aquas solidabat, diffluere: cum eo tamen benigne egit Christus, quòd non passus est penitus submergi. Horum vtrunque nobis contingit: nam sicuti Petrus simulac timore correptus est, submergi cœpit: sic fluxæ & euanidæ carnis cogitationes subinde faciunt vt in medio negotiorum

cursum mergamur. Interea Dominus veniam dat nostræ infirmitati, manumque porrigit ne aquæ nos in totum absorbeant. Notandum etiam est quòd Petrus male & infelicitè suam temeritatem sibi cessisse videns, ad Christi misericordiam se confert. Quare nos quoque, licet meritò plectamur, ad ipsum tamen contugere nos decet, vt nostri miseris, opem qua indigni sumus, afferat.

31 *Exigui fidei homo.*) Sic Petrum clementer seruat Christus, vt tamen eius vitium indulgentia non foueat. Huc pertinet ista castigatio qua fidei eius imbecillitas damnatur. Quæritur tamen an fidei defectum arguat quilibet timor: id enim videtur innuere Christi verba, dubitationi nō esse locum vbi fides regnat. Respondeo dubitationem hinc à Christo reprehendi, quæ directè fidei cōtraria erat. Fieri poterit vt dubitet quispiam sine vitio, vbi scilicet nondum occurrit verbum Domini, quò certior reddatur. Sed alia fuit Petri ratio qui instructus mandato Christi, & iam eius virtutem expertus, ab illa duplici firmitate ad vanum peruersumque timorem delabitur.

33 *Querant in manu.*) Nō tantum de discipulis hoc dictum esse arbitror, sed de nauis, aliisque vectoribus. Qui ergo nondum se illum habere pro magistro protèssi erant, repente fatentur esse Dei Filium. qua voce honorem Messie illi tribuunt. Et si enim vulgò tunc sublimè istud mysterium cognitum non erat, quomòdo manifestatū esset Deus in carne: quia tamen ex prophetis didicerat eum qui futurus esset redemptor, vocandum esse Filium Dei, qui Christi gloriam celebrant hoc titulo, se Christum credere eum declarant.

MATTH. XIII.

34 *Et quum traiecissent, venerunt in terram Genesareth.*

35 *Et quum agnouissent illum viri loci illius, emisertunt nuntios in totam vndique finitimam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habentes.*

36 *Et obsecrabant eum vt tantum tangerent simbriam vestimenti ipsius: & quotquot tetigerunt, salui facti sunt.*

34 *Venerunt in terram Genesareth.*) Tractum illum designant Euangelistæ qui à lacu nomē sumpserat. quâquam incertum est an ad lacum potius translatum fuerit terræ nomen: sed in eo parum est momenti. Huc præcipuè attendere conuenit quòd nos deducunt Euangelistæ, non vno vel altero miraculo testatâ fuisse Christi gloriam, sed refertam fuisse partem illam Iudææ innumeris eius testimoniis quorum fama Hierosolymâ, & in alias vrbes quaqua versus, facile manare posset. Vnde colligimus quàm turpis & impia fuerit illius gentis ingratitudo, quæ ad præsentem gloriæ Diuinæ fulgorem malignè clausit oculos: imo quâ tum in se fuit, illum extinguere conata est. Nunc verò nostrum est in hac tanta miraculorum congerie, agnoscere quorsum venerit Christus, nepe vt medicum sanandis omnibus omnium morbis se præstaret. Nã memoria repetere conuenit quod prius ex Propheta Iesaja adduxit Matthæus, ipsum sanâ

MARC. VI.

33 *Et quum traiecissent, venerunt in terram Genesareth, & applicerunt in portum.*

34 *Quumque egressi essent de navi, continuo agnouerunt eum.*

35 *Ac percurrentes totam vndique regionem illam, cæperunt in grabatis eos qui male habebant circumferre, quum audissent eum illic esse.*

36 *Et quocumque introisset in vicus, aut in ciuitates aut in villas, ponebant in plateis infirmos, & deprecabantur eum vt vel simbriam vestimenti eius tangerent: & quotquot tangebant eum, salui fiebant.*

dis corporibus adumbrasse aliquid maius, quòd scilicet animas nostras sanitati restituat, propriumque eius munus sit spiritualis morbos tollere. Quamquam autem hodie in terris non versatur, certum tamen est nunc in celo pollere iisdem gratiis præstandis, quarum tunc visibile documentum exhibuit. Quia autem omni morborum genere laboramus omnes donec ipse nos sanet: non modo se quisque nostrum illi offerat, sed etiam alios offerre studeat qui simili remedio indigent.

36 *Vt tangerent simbriam.*) Credibile est superstitione aliqua fuisse implicitos quum ad tactum vestis restringerent Christi gratiam: saltem illum fraudabant honoris sui parte, quum nihil virtutis sperarent ex simplici eius verbo. Sed ne linu sumi gans extinguat, sese accommodat eorum ruditati: interea non est quòd inde sibi placeant qui gratiâ Dei in ligno, aut clauis, aut vestibus quarunt, quâ

LVC.

disertè pronūtiat Scriptura, nefas esse quicquam nunc concipere de Christo, nisi spirituali cælesti que eius gloria dignum. Tolerata fuit ad tempus eorum infirmitas qui nocentes Christum esse

Deum, propius ad eum accedere optarunt. Nunc quum odore gratiæ suæ cælum & terram impleat, fide, non manibus vel oculis apprehendere de- cect quam è cælis offert salutem.

MATTH. XV.

MARC. VII.

LVC.

1 Tunc accedunt ad Iesum qui ab Hierosolymis venerant Scribæ & Pharisei, dicentes,
 2 Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim abluunt manus suas quum panem edunt.
 3 At ille respondens dixit eis, Quare & vos transgredimini præceptum Dei propter traditionem vestram?
 4 Nam Deus præcepit dicens, Honora patrem & matrem: &, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur.
 5 Vos autem dicitis, Quicunque dixerit patri & matri, Quicquid doni à me est, tibi proderit.
 6 Et non honorabit patrem suum vel matrem suam. itaque irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem vestram.
 7 Hypocrite, rectè de vobis prædixit Iesaias, dicens,
 8 Appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis me honorat: cor autem eorum procul abest à me.
 9 Sed frustra a me colunt, docentes doctrinas, præcepta hominum.

1 Et conveniunt ad eum Pharisei, & quidam de Scribis qui venerant Hierosolymis.
 2 Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus, id est illotis, edere panem, incusabant.
 3 Nam Pharisei, & omnes Indei nisi crebro laverint manus, non capiunt cibum, tenentes instituta maiorum:
 4 Et à foro reuersi, nisi loti fuerint, non comedunt: & alia multa sunt que susceperunt seruanda, nempe lotiones poculorum, & vicecorum & cramentorum, & lectorum.
 5 Deinde interrogat eum Pharisei & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant iuxta seniorum traditionem, sed à illotis manibus edunt panem?
 6 At ille respondens dixit eis, Bene vaticinatus est Iesaias de vobis hypocritis sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me.
 7 Frustra autem me colunt docentes doctrinas, præcepta hominum.
 8 Nam omisso præcepto Dei, tenetis constitutionem hominum, vicecorum abluiones & poculorum, aliâque his similia facitis multa.
 9 Et dicebat illis, Bene vicitis præceptum Dei, ut constitutionem vestram seruetis.
 10 Moses enim dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam: &, Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur.
 11 Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri, Corbam, quod est donum, quodcunque ex me est, tibi proderit.
 12 Et ultra non finitis eum quicquam facere patri suo vel matri suæ.
 13 Irritum facientes verbum Dei per traditionem vestram quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

Proteruita
 hominum
 in colendo
 Deo.

1 Accedunt ad Iesum.) Quia hic vitium corrigitur non minus noxium quàm vulgare, locus est obseruati dignissimus. Videmus quanta in ratione & modo colendi Dei sit hominum proteruita: nouos enim cultus subinde confingunt, & quo quisque videri vult sapientior, suum acumen in hac parte ostentat. Non de extraneis loquor, sed de ipsi Ecclesiæ domesticis, quos Deus peculiariter hoc honore dignatus est ut pietatis regulam ore suo dictatam habeat. Præscripsit Deus qualiter à nobis coli velit, ac perfectam sanctitatem Legem suam complexus est. Bona pars, quasi res leuis sit & friuola obsequi Deo ac seruare quod præcipit, multa additamētā hinc inde sibi accessit. Qui auctoritate pollent, commenta sua in hanc finem obtulerunt, quasi aliquid habeant perfectius verbo Domini. Obrepat deinde tyrannus, quia ubi se melius iudicem licentiam sibi sumpserunt homines, rigide exigunt suarum legum obseruationem, nec sustinent vel minimum apicem, vel cōceptum, vel

etiam negligentia omitti. Porro inuidus qui legitimi imperij sit impatiens, maxime que ad iugum Domini ferendum conueniens, laqueos tamen vanarum traditionum facile ac libenter inuenit: inio talem seruitutem videntur multi appetere. Interea vitatur cultus Dei, cuius principium ac caput est obedientia: eius imperio præfertur hominum auctoritas. Moses adeoq; tyrannice cogitur vultus totum suum studium ad nugas applicare. Docet autem hic locus primum omnes fictitios cultus minimè Deo placere: quia se vnū audiunt vult ut nos ad veram pietatem suo arbitrio formet ac instituat: deinde operā ludere, qui uocia Dei Legem non contenti in seruandis hominum traditionibus se fatigant: tertio iniuriam Deo fieri, quum ita in sublime efferuntur hominum commenta, ut Legis eius maiestas ferè concidat, vel saltem frigeat eius reuerentia. Ab Hierosolymis Scribæ.) Quo consilio venerint Scribæ isti ad Iesum, non exprimitur: mihi tamen probabile est, tima eius com-

Principium
 cultus Dei
 obedientia

motos venisse discendi studio, siquidem visus esset idoneus magister: quanquam heri potest ut ad speculandum missi sint. Utunque eos habeat, quia suum supercilium attulerat, facile eos minima offensio exasperat ut Christum mordant vel arro-
dant. Vnde videmus quam difficile sit ad sanam doctrinam flecti quos ambitio libidique domi-
nandi occupat: præsertim qui cæremoniis addi-
cti sunt ubi diuturnus usus accessit, nullam noui-
tatem admittunt, sed præfractè damnant quicquid
est insolitum. Denique hoc hominum genere ni-
hil vel magis imperiosum, vel morosius fingi po-
test. Ambo Euangelistæ Scribas ac Phariseos fuisse
se commemorant: Matthæus tamen priore loco,
Marcus autem secundo ponit. Porrò idem sensus
est, quia intelligunt venisse quidem Scribas ex aliis
sectis, sed Phariseos fuisse primores, sicuti hono-
re præstabant, & tunc penes eos gubernatio erat.
Eos autem legum neglectu quarum ipsi erant au-
thores citius fuisse offensos mirum non est, nam,
ut alibi diximus, quæ se Legis interpretes esse ia-
ctarent, & inde nomen illis esset impositum, suis
figmentis corruerant verbi Dei puritatem, ita-
que ab eorum officina quicquid tunc traditio-
num erat apud Iudeos, prodierat: vnde factum est
ut se magis animosos & acerbos earum zelotas o-
stenderent.

Tralatio-
nes huma-
na.

2 *Quare discipuli tui.* Quam de humanis tradi-
tionibus agitur, ad leges politicas minimè per-
tinet hæc questio, quarum usus & finis aliò tendit
quam ut præcipiant qualiter colendus sit Deus:
sed quoniam inter se differunt humanæ traditio-
nes, adhibenda est aliqua distinctio. Quarundam
enim manifesta est impietas, quia peruersos cul-
tus, & ex diametro cum verbo Dei pugnant in
sistunt. Aliæ quum profanis ineptiis inuoluant
Dei cultum, vitiant eius puritatem. Aliæ quæ plus
habent coleris, nec vitio aliquo notabili infectæ
sunt, hoc tamen nomine damnantur, quòd necesse
sariæ esse finguntur ad Dei cultum: atque ita dis-
cedit à vera viuis Dei obedientia, & conscien-
tiis iniicitur laqueus. De hac postrema specie hoc
loco tractari certum est, nam manuum lotio quæ
urgebant Pharisei, per se nõ poterit argui præuæ
superstitionis: aliàs non passus fuisset Christus hy-
drias in nuptiis statui nisi libera fuisset cæremo-
nia: sed in hoc situm erat vitium, quòd non puta-
bant aliter Deum rite coli. Initio ritus lauandi
non sine specioso prætextu inductus erat. Scimus
quam seuerè Lex Dei requirat externam mundi-
tiam: non quòd in ea Dominus occupari vellet
seruos suos, sed quo magis sollicitè ob omni spiri-
tu illi inquinamento sibi cauerent. Cæterùm in
ablutionibus aliquem modum Lex tenebat. Su-
peruenerant autem doctores qui se non putabant
satis acutos habitum iri nisi aliquid verbo Dei
asserent: hinc fluxerunt lotiones quarum nulla
fiabat in lege mentio. Legislatores ipsi non ia-
ctabant se nouum quicquam tradere, sed tantùm
addere cauendi formulas, quæ media essent admi-
nicula ad seruandam Dei Legem. Mox verò se-
quuta est corruptela, quum pars Diuini cultus
censeri humanitus inductæ cæremoniæ cœperunt.
Deinde quum in rebus liberis & voluntariis ne-
cessitas est imposita. Deus enim (ut iam dictum
est) semper ex verbi sui præscripto coli voluit:
ideòque nulla tolerabilis est ad Legem eius accessio.
Iam ritus externos fidelibus sibi habere permi-
sit, in quibus se exercent ad pietatè: ita nõ patitur

Ablutio-
net.

cum verbo suo misceri ac si in illis posita esset re-
ligio. *Non ablunne manus suas.* Offèduli causa co-
piofus exponitur apud Marcum: summa tamen huc
redit multa fuisse in usu apud Scribas quæ vltro
seruanda susceperant: ille erant cæremoniæ leges à
curiosis hominibus inuentæ, quasi simplex Dei
mandatum nõ sufficeret. Abiui iubebat Deus qui
aliquid pollutionis cõtraxerant. hoc ad pocula &
vices, vestem & reliquam suppellectilè patebat,
nequid attingerent pollutum vel immudum. Sed
nouas ablutiones cõminisci, otiose vanitatis fuit.
Non deerat quidem color, vt Paulus dicit, homi-
num inuenta speciem habere sapientiæ: verum si
acquiescent in sola Dei Lege, magis illi proba-
ta fuisset modestia, quam scrupulosa anxietas.
Cauere volebant nequis immudum per incogitati-
am cibum fumeret, atqui satis Domino fuerat
purgare sordes cognitatas. Porrò iste cautioes nul-
lum habebant finem vel modum, quia vix digitu
mouere poterant quin obreperet noua aliqua ma-
cula: sed corruptela hæc longè deterior erat, quòd
iniecta erat cõsciētis religio, vt pollutionis reus
fieret qui subinde corpus aqua non abluebat. In
plebeis fortè hominibus tolerassent cæremoniæ
huius neglectum: sed quia de Christo & eius disci-
pulis aliquid eximium conceperant, ac non vul-
gare, indignum esse videtur quòd ritus à maiori-
bus traditos, quorum usus inter Scribas sanctus e-
rat, non obseruent eius magistris discipuli qui ali-
quid melius præsentis statu profitebatur. Porrò
multum falluntur qui asperionem aquæ Iustalis
quæ *Benedicta* vocatur apud Papistas, cum locioni-
bus Iudaicis comparant. Vnicum enim Baptismi
toties iterando, quantum in se est obliterant Pa-
pistæ. Deinde ad exorcismos confertur friuola il-
la asperio. Quòd si per se licita, & talibus corru-
ptelis vacua foret, semper tamen damnanda est il-
la quam vrgent necessitas.

Coloss. 1. 4.
18.

Aqua Iu-
stalis.

3 *Quare & vos transgredimini.* Duplex hæc po-
nitur Christi responsio: prior est ad personam, vt
loquantur: altera rei, & causa definitionem conti-
net. Inuertus est ordo apud Marcum, qui prius Chri-
stum de re tota loquentem inducit: deinde subi-
icit oburgationem, qua inuehitur contra hypo-
critas: nos solum Matthæi sequentur. Quæ vicissim
querit Dominus à Scribis cur Dei Legè propter
suas traditiones violent, nõdum planè discipulos
à crimine obiecto liberat, sed statim admonet quæ
iniqua sit & præpostera eorum morositas. Indig-
nè ferunt, hominum præcepta non exactè serua-
ti: quanto indignius est, posthabita Lege Dei to-
tum studium ad illa seruanda impendere? Apparet
igitur ambitiosè magis, quam recto zelo ipsos of-
fendi, dum ita homines Deo præferunt. Porrò
quo sensu dicat eos transgredi Dei mandata, ex
contextu facile colligitur. Non abolebant palam
vel ex professo Legem Dei, vt quod veterat, li-
citur esse fingerent: sed obliqua erat transgressio,
quum officia Diuinitis iniuncta securè omitti præ-
turbatur. Clarum & familiare exemplum est quod
Christus adducit, Præceptum Dei est vt liberi ho-
norem habeant suis parentibus. Quia factæ obla-
tiones in lucrum Sacerdotum cedebant, tam rigi-
da erat earum exactio vt grauius peccare fingerent
qui nihil sponte offerret, quam qui parietem
fraudaret debito iure. Denique quod secudùm legè
Dei voluntarium erat, plurius erat Scribarum iudi-
cio, quam vnum ex præcipiis Dei mandatis. Ergo
quoties ita intenti sumus ad seruandas hominum
leges, vt

leges, vt ad ipsam Dei Legem seruandam minus studiij curaque suspendamus, censetur eam transgredi. Paulo post dicit scriptum fieri Dei iudicium propter hominum traditiones: quia Scribae ita suis placitis addideram tenebant populum vt intendere verbo Dei non vacaret: deinde quia sese pulchre sanctos putabant qui ad vnguem illis erant obsequuti, hinc segebat peccantia licentia. Impune enim violari creditur Lex Dei quoniam ubi quam in eius obseruatione, locatur sanctitas. Nunc pro se quisque expendat an non hodie magis hæc prauitas in Papatu grassetur, quam olim apud Iudeos. Non negat quidem Papa cum tota clerici sui colluue quin sit obediendum Deo: sed vbi ad rem ventum est, quia non secus ac capitale crimen detestantur modicum carnis gustum, quibus sirtum vel scortatio veniale delictum est, propter suas traditiones evertunt Legem Dei, quia nullo modo ferendum est vt hominum placita de obseruantia quæ Deo vni debetur, qui quibus minuat. Porro honor quem præstare iubet Deus parentibus, ad omnia pietatis officia extenditur. Posterius membrum quod adiungit Christus, morte dignum esse qui male dixit patri vel matri, hæc iocetas, vt sciamus non vulgare esse aut leuis momenti præceptum de honorandis parentibus, cuius violatio tam seuerè punitur. Hoc verò Scribarum culpam non parum amplificat, quòd tam seuera denuntiatio minime eos terret quò minus frænum laxent parentum contemptoribus.

5 *Vos autem dicitis.* Defectiua est loquutio, quæ apud Marcum est plenior, vbi additur, *Non suntis eum ultra quicquam prædicare.* lenis autem est, perperam à Scribis absolui qui parentibus subtrahit sua officia, modò hunc defectum suppleant voluntario sacrificio quod sine Dei offensâ omitteri poterat. Nec enim Christi verbatim accipere conuenit quasi ab omni iusto obsequio homines prohibuerint Scribæ: sed tanto seruiore instabant ad prædam venandam, vt parentibus interea decissent filij.

8 *Relæ de vobis prædixit Iesias.* Longius nunc progreditur Dominus. nam de ipsa causa pronuntiat, quam in duo membra distribuit. Prius est, quòd externis solum ritibus affixi, verâ sanctitatem, quæ sincera cordis integritate constat, pro-

nihilo ducerent: alterum quòd peruersè Deum colerent suo arbitrio. Quinquam autem vbi iuratum factamque sanctimoniam exagitat, videtur adhuc personas stringere, doctrinæ tamen summâ complectitur, cuius hæc piena fuit definitio, cultum Dei spirituale esse, non in asperione aque, vel in alia earemonia positum. Deinde non alium esse rationalem Dei cultum, quam qui ad regulam verbi eius formatus est. Quinquam autem Iesias non in futurum modo tempus vaticinatus est, sed ætatis suæ homines respexit, Christus tamen in Phariseos & Scribas competere dicit vaticinium: quia similes sunt veteribus illis hypocritis cum quibus certabat Propheta. Non refert Christus ad verbum quod illic habetur: duo tamen hæc vitia Propheta diseretè commemorat, quibus Dei vindictam in se prouocauerant Iudæi, quòd labijs tantum & externa professione pietatem simularent: deinde quòd deflecterent ad cultus fictitios. Primo igitur impta esse hypocritis, quum homines non nisi externa specie Deum honorant: nam ore & labijs appropinquare Deo, per se malum non esset si modò cor præteret. Summa est igitur, quia spiritualis est cultus Dei, nec quicquam illi placet nisi ad interior cordis sinceritatem, hypocritas esse qui sanctitatem in externis pompis constituunt.

9 *Frustra me colunt.* Ad verbum sic loquitur Propheta, fuit timor eorum ex præcepto hominum edoctus. Sed Christus fideliter & aptè sensum reddidit, frustra Deum coli vbi pro doctrina ingeritur hominū voluntas. Porro his verbis omnes *ὁ θεὸς ὁ ἀποκρίνας*, vt Paulus vocat, damnari minime obscurum est. Nam, vt diximus, quia vult Deus suo vnus arbitrio coli, nouos sibi cultus fabricari minime sustinet. Simul ergo atque vagari sibi permittunt homines extra Dei verbum, quo quisque in eo colendo magis strenuè & curiosè sataget, eo grauius sibi accerset iudicium: quia profanatur religio talibus figmentis. In his verbis appositio est, Docentes doctrinas, præcepta hominum. Eos enim errare Christus pronuntiat qui loco doctrine obtrudunt hominum mandata: vel qui inde regulam petunt colendi Dei. Fixum ergo illud maneat, quia Deo pluris est obedientia quàm victimæ, fictitios omnes cultus coram eo vanos esse: imò, teste Propheta, maledictos & detestabiles.

MATTH. XV.

MARC. VII.

LVC. VI.

10 *Et aduocatis ad se turbis, dixit eis, Audite & intelligite.*

11 *Non quod ingreditur in os impurat hominem, sed quod egreditur ex ore hoc impurum reddit hominem.*

12 *Tunc accedentes discipuli eius dixerunt illi, Nosti Phariseos audito sermone isto offensos fuisse?*

13 *At ille respondens ait, Omnis plantatio quam non plantauit Pater meus celestis eradicabitur.*

14 *Omittite illos, duces sunt ceci cecorum. Porro si cæcus ceco dux fuerit, ambo in foueam cadent.*

15 *Respondens autè Petrus dixit ei, Edifere nobis parabolâ istâ. (gætia caretis?)*

16 *Iesus autè dixit, Adhuc & vos intelligendum intelligitis quòd quidquid ingreditur in os, in aluum abit, & in secessum eicitur?*

14 *Et quum aduocasset ad se totam turbam, dicebat illis, Audite me omnes, & intelligite.*

15 *Nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum inquinare: sed que de homine procedunt, illa sunt que inquinant hominem.*

16 *Si quis habet aures ad audiendum ue ambo in audiat.*

17 *Et quum ingressus esset domum dedit se motus à turba, interrogarunt eum discipuli eius de similitudine.*

18 *Et ait illis, Adè & vos intelligentia caretis? nondum intelligitis quòd omne foris introiens in hominem, non potest eum inquinare?*

19 *Quia non intrat in cor eius, sed in ventrem: & in secessum exit repurgans omnes eas.*

39 *Dicebat autem illis similitudinem, Nuntiens in eum, quod possit eum inquinare: quid potest ducere? non foueam ca-*

dem?

Colof. i. d. 17.

1. 5. am. 15. 31.

18 *At ea quæ proficiuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurum reddunt hominem.*

19 *Nam ex corde exeunt cogitationes male, cædes, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia, conuitia.*

20 *Hæc sunt quæ impurum reddunt hominem. Cæterum illos manibus capere cibum, non conquinat hominem.*

20 *Dicebat autem, Quod ab homine exiit, illud inquinat hominem.*

21 *Ab interioribus enim de corde hominum mala cogitationes procedunt, adulteria, stupra, homicidia,*

22 *Furta, cupiditates, fraudes, dolus, lasciuia, malus oculus, conuitia, superbia, stultitia.*

23 *Omnia hæc mala ab internis procedunt, & inquinant hominem.*

20 *Adiucatis ad se turbis.*) Hic Christus ad dociles se conuertens, fufius exponit quod prius attulerat, regnum Dei non esse positum in cibo & potu, sicuti etiam Paulus docet. nam quum res externæ natura puræ sint, liber quoque ac purus est earum vfus, nec verò ex bonis Dei creaturis contrahitur immundities. Generalis est igitur sententia, sordes non aliunde venire in hominem, sed fontem in ipso latere. Cæterum per synecdochen *Ex ore hominis* prodire dicit quæ ex se quisque mala profert. Alludit enim ad præsentem causam, ac si diceret, Nos non haurire ore immunditiam vnà cum cibo & potu: sed ex nobis omne fordidum genus profluere.

12 *Nostri Phariseos.*) Quia superciliosi ac indociles erant Scribæ, non multum operæ impendit Christus in illis placandis, sed satis habuit eorum hypocritism & fastidium repellere. Ita duplicata est offensio quam prius conceperant, vbi vident non incuria, sed quasi ex professo suas lotiones tanquam nugas à Christo sperni. Iam quum malignos & vitulentos animos Christus acriter puniendo magis accendere non dubitauerit, discamus eius exemplo non magnopere curandum esse vt omnibus placeant facta ac dicta nostra. Discipuli tamen (vt rudibus & indoctis mos est) Christum incommode & perperam respondisse, ex euentu minus secundo conijciunt. Huc enim spectat eorum admonitio, vt Christus asperius dictum corrigendo, offensos animos lenire studeat. Hoc ferè solenne est infirmis, sinistrè iudicare de doctrina quam vident iniquis & aduersis auribus accipi. Et certè ostendendum esset eam placidè & sine offensa probari omnium suffragiis: sed quia multorum mentes excæcat Satan, & corda etiam in rabiem accendit, multas etiam animas bruto stupore obrutas tenet, fieri non potest vt omnibus fiat recta salutis doctrina: præsertim verò exasperari mirum non est qui malitiæ & contumaciæ virus intus fouent. Danda quidem opera est, quoad licebit, ne qua ex nostra docendi ratione offensio nascatur: sed extremæ insanitiæ foret, velle nobis prudentius moderari quam edocti sumus à cælesti magistro. Videmus autem vt ex eius sermone sumpta fuerit ab improbis & peruersis hominibus scandalum occasio: imò videmus vt illum scandali speciem quæ malignè contracta erat, susque deque haberit.

13 *Omnis plantatio.*) Quia minus prospero doctri-æ successu vulnerati erant debiles animi, Christus huc malo mederi voluit. Hoc autem remedium adhibet, non esse quòd turbentur boni, vel minus honorificè de doctrina sentiant, quauis multis in mortem cedat. Inscitè hic locus exponitur à quibusdam, quòd omnia hominum figmenta, &

quicquid ex ore Dei profectum non est, euelli ac perire oporteat: nam ad homines potius Christus respexit, ac sensus est, mirum non esse si reprobis mortifera est salutis doctrina, quia semper in exitium, cui deuoti sunt, præcipites feruntur. Quare plátatos Dei manu intellige, qui gratuita eius adoptione in arborem vitæ insitu suat: sicuti & Iesaias renouata Christi gratia Ecclesiam vocat germen à Domino plantatum. Porro quia ex sola Dei electione est salus, reprobos perire necesse est quocunque id fiat modò: non quòd Deus innoxios & omni culpa vacuos perdat, sed quia ipsi propria malitia quicquid oblatum est, quamlibet sit salutare, in exitium suum conuertunt. Ita sit vt sponte pereuntibus Euangelium odor fit mortis in mortem, teste Paulo. Et si enim omnibus in salutem proponitur, hunc tamen fructum non profert nisi in electis. Fidi etiam & probi doctoris est sic temperare quicquid adducit in medium vt omnibus proficiat: sed quoties aliter succedit, consolemur nos Christi responso. Pulchrè autem exprimit similitudo causam exitij non esse in doctrina, sed reprobos qui nullam in Deo radicem habent, obiecta sibi doctrina, euomere occultum venenum vt sibi mortem accelerent, cui iam erant addicti. Adde quòd hypocritas qui videntur ad tempus instar bonarum arborum plantati, specialiter Christus designat. Epicurei enim qui crasso & insanè i Dei contemptu sunt notabiles, non dicuntur propriè similes esse arboribus, sed in quibus aliqua inanis pietatis species emicat. Iales erant Scribæ qui in Ecclesia Dei, non secus ac cedri in Libano eminebant: quo magis absurda videri poterat eorum defectio. Porro quum dicere posset Christus merito perire qui salutem indignè respuunt, alius descendit, ac quenquam perpetuò statutum negat nisi cuius salus in Dei electione fixa est. Quibus verbis disertè exprimit primam salutis nostræ originem fluere ab illa gratia qua Deus nos sibi antequam creati essemus, in filios elegit.

14 *Omitte ipsos.*) Indignos esse pronuntiat quorum haberi debeat ratio: itaque non esse cur nos eorum offensio nimis commoueat. Hinc sumpta fuit trita illa de scandalis vitandis distinctio, quòd cauendum sit ne infirmis detur scandalum: si quis verò contumax & malignus scandalum accipiat, non esse curandum: Christum enim qui petra est scandali, sepeliri necesse foret, si vellemus omnium periuicaciæ satisfacere. Ergo inter infirmos qui ignorantia offensi, mox reddunt se sanabiles & superbos & morosos qui scandala sibi accersunt discernere operæpretium est, ne quis infirmus nostra culpa turbetur. Cæterum vbi mali contumaciter impingent, per medias offensiones securè pergamus, &

237. 14. c.

17.

1. Cor. 1. d.

2. Cor. 1. d.

16.

Esperit.

Scandala.

nam qui infirmis fratribus non parcit, quasi pedibus eos calcet, quibus iubemus manum porrigere. Alios verò curare minime consentaneum esset quorum in scandala incidere necesse est si rectam viam tenere cupimus. Deinde ubi offendiculi prætextu eos à Christo alienari & deficere contigit, tinendi sunt, ne secum nos abripiant. *Duces sunt cæcis caecorum.*) Significat Christus miserere petiuros quicumque; huc illic se inflectent ad illorum arbitrium. nam quum in plana via impingant, hinc constat sponte eos cæcutire. Nunc quorsum se illis regendum quisquam permitteret, nisi ut in eandem cadat foueam? Christus autem qui Sol iustitiæ nobis illuxit, nec solum Euangelij sui luce nobis viam monstrat, sed eandem à nobis vult præferri, merito ab illa socordia discipulis reuocat, ne in cæcorum gratiam quasi in tenebris errent. Hinc etiam colligimus inexcusabiles esse omnes qui simplicitatis aut modestiæ prætextu fallendos se, ac erroribus illaqueandos tradunt. Lucas in hac sententia recitanda nullam circumstantiam notat: sed generaliter dicit, Christum hac similitudine vsum fuisse, tunc multos Christi sermones commue morans, quorum habiti fuerint subiect. Potest quidem fieri ut læpius idem hoc Christus dixerit: ego tamen (quia locus alibi non erit aptior) huc inferere non dubitavi quod tempore non expresso refert Lucas.

15 *Respondens Petrus.*) Quia discipuli nimiam ruditate, non produnt, merito eos castigat Christus, & exprobrat quod adhuc intelligentia careant: neque tamen illis doctorem se præstare desinit. Quod nominatim Petro Matthæus tribuit, Marcus eodem sensu ab omnibus quæsitum fuisse refert, idque patet ex Christi responso, ubi non sola Petri ignorantia, sed omnium pariter coarguitur. Summa autem est, cibis non pollui homines, sed

fordes vitiorum intus habere inclusas quæ palam in opera emergunt. Si quis obiciat, ut imperientia victus inquinamentum esse: facilius est solutio, Christum non agere nisi de nativo & legitimo earum rerum vû quas nobis Dominus subicit. Edere & bibere libera per se, & media res est: si quid accedit corruptelæ, ab ipso homine oritur, idcirco que internum censerit, non extrinsecum debet.

19 *Ex corde exeunt.*) Hinc colligimus quod admonui, nomen Oris pro loci præsentis circumstantia fuisse prius à Christo positum: nunc enim non fit oris mentio, sed tantum ex corde hominis manare dicitur quicquid vitiosum est, & suis sordibus inquinat. In hoc differt à Matthæo Marcus, quod plura vitia enumerat, ut sunt libidines, vel cupiditates nimix, quas alij anaritas transferunt, ego generaliter accipere malui. Item dolus & intemperantia, & quæ deinde sequuntur. Cæterum quanvis impropria sit loquendi forma, sufficit tenere mentem Christi, quod omnia vitia ex malis & corruptis cordis affectibus procedant. Impropiè dicitur malus oculus ex corde procedere, in re tamen ipsa nihil est vel absurdum vel au biguum, nêpe quod impurum cor oculos contaminet, ut ministri sint vel organa malarum cupiditatum. Neque tamen restringit Christus quidquid mali est in homine ad manifestata peccata, sed vt clarius ostendat cor hominis omnium malorum sedem esse, testimonium & fructus in ipsis peccatis extare dicit. Pro verbo inquinandi Græcè habetur *Commune* facere: sicut paulo ante Marcus communes dixit manus pro impuris. Est autem Hebraica phrasis: nam quia hac lege Dominus Iudæos segregauerat vt disuncti essent ab omnibus Gentium inquinamentis, quicquid ab hac sanctitate alienum erat, commune quasi profanum vocarunt.

MATTH. XV.

MARC. VII.

LVC.

21 *Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis.*

24 *Et inde surgens abijt in confinia Tyri ac Sidonis: & ingressus domum, neminem voluit scire, nec potuit latere:*

22 *Et ecce mulier Chananæa qua à finibus illis venerat, clamauit dicens, Miserere mei Domine fili David: filia mea miserè à demonio vexatur.*

25 *Mulier enim statim vt audiuit de eo cuius filiola habebat spiritum immundum, venit, & accidit ad pedes eius*

23 *Ille vero non respondit ei quicquam. Et accedentes discipuli eius rogabant illum dicentes, Auerta illam: nam clamat post nos.*

26 *(Erat enim mulier Græca Syrophenissa genere) & rogabat eum vt demonium eijceret de filia sua.*

24 *At ille respondens, dixit, Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel.*

27 *Iesus autem dixit illi, Sine prius saturari filios: non est enim decorum sumere panem filiorum, & proijcere catellis.*

25 *Ilia autem venit, & adorauit eum, dicens, Domine succurre mihi.*

28 *At illa respondit, & dixit illi, Certè Domine: nam catelli quoque comedunt sub mensa de micis filiorum.*

26 *At ille respondens dixit, Non est decorum sumere panem filiorum, & proijcere catellis.*

29 *Et ait illi, Propter istum sermone[m] vade, exijt demonium à filia tua.*

27 *At illa dixit, Certè Domine: etenim catelli edunt de micis quæ cadunt à mensa dominorum suorum.*

30 *Et quum abiisset in domum suam, reuerit demonium exisse, & filiam iacentem super lectum.*

28 *Tunc respondens Iesus dixit illi, O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut vis. Et sanata sunt filia eius ex eo tempore.*

In hoc miraculo docemur quomodo ad Genes manare cœperit Christi gratia, etsi enim nondum aduenerat maturum tempus quo se toti mun-

do Christus publicaret, præludia tamen quædam dare voluit cõmunis misericordie, quæ tandè proniussuè Iudæis & Gentibus fuit exhibita post eius

Chananæa. resurrectionem. Insignis etiam fidei imago depingitur in muliere Chananæa, vt comparatione facta sciamus promissa redemptione merito priuatos fuisse Iudæos quorum tam stupida fuit impietas. Mulier quam Matthæus Chananæam vocat, à Marco dicitur fuisse Græca, & genere Syrophœnissæ: in quo nihil est dissidij. Scimus enim vulgò receptum fuisse Iudæis loquendi morem, vt omnes exteras gentes, Græcas vocarint: idèoque illa antithesis inter Græcos & Iudæos frequenter occurrit apud Paulum. Porrò quum ex partibus Tyri & Sidonis oriunda esset, non mirum est vocari Syrophœnissam: quando & regio nomen habebat Syriæ, & pars Phœniciæ erat: omnes verò illius terræ incolæ Iudæi Chananæos odiose vocabant. Et credibile est maiori ex parte traxisse originem à populis Chanaan, qui patriâ expulsi, tanquam in vicinum exilium profugerant. In hoc ambo consentiunt, mulierem ex profana gente natam, non educatam in Legis doctrina, vltro venisse ad Christum vt simpliciter openi ab ipso peteret. Notanda est etiam circumstantia quæ à Marco exprimitur, Christum illum venisse nõ erecto vexillo, sed vt instat priuati hominis in illo angulo ad tempus lateret. Loquitur autem Marcus pro communi carnis sensu. etsi enim Spiritu suo Diuino præuiderat Christus quid futurum esset, quatenus tamen patris minister erat ac legatus sese intra uocationis sibi iniunctæ fines humanitas continuit: ideo non potuisse dicitur quod secundum hominem volebat. Interim hæc circumstantia, vt dixi, ad damnandos Iudæos graue pondus habet, quòd quum ipse Christus promissam redemptionem sonora voce & miraculis additis in medium proferret, cæci & surdi fuerint, quum tamen iactarent se fœderis Domini esse hæredes, peculium eius, regnùmque Sacerdotale: mulier verò hæc, cui nihil commune erat cum filiis Abraham, & ad quam fœdus minimè in speciem pertinebat, nulla voce aut signo inuitata vltro accurrerit.

22 *Miserere mei Domine.*) Quamquam à grege Domini extranea erat hæc mulier, gustum tamen aliquem pietatis imbiberat: nam sine aliqua promissionum noticia Christum non vocasset filium Davidis. Tametsi enim à dura & integra Legis doctrina ferè deficiuerant Iudæi, vel saltem procul deflexerant, celebri tamen vigeat promissæ redemptionis fama. Et quoniam Ecclesiæ restitutio à regno Davidis pendebat, quum de Messia erat sermo, tritum apud eos erat nomen filij Davidis, & quidem in ore omnium volitabat hæc cõfessio. Sed quum apud ipsos obsoleuisset vera fides, mira & incredibili Dei bonitate factum est vt promissionum odor ad vicinas gentes peruenerit. Quamquam ergo mulier hæc à nullo magistro familiari ter edocæta erat, fidem tamen de Christo non temerè sibi fabricauit, sed concepit ex lege & Prophetis. Quare non minùs insulsum quàm impiè carnis ille scrutaret, vt fidem promissionibus nudaret, abusus est hoc exemplo. Secundum hunc sensum non nego quin possit interdum aliqua esse fides implicita, cui scilicet nõ constat diserta distinctaque sanæ doctrinæ cognitio: modò hoc teneamus, fidem semper ex Dei verbo nasci & principium suum ex veris rudimentis habere, vt semper ad aliquam scientiæ lucem annexa sit.

23 *Ille et erò non respondit.*) Variis modis fidem huius scemina: Euangelistæ commendant, sicuti

nunc ab inuicta constantia. nam quum silentium Christi quoddam esset repulsæ genus, hæc tentatione delectam non fuisse mirum est: assiduitas autem precandi, perseverantiæ testis fuit. Videtur tamen hoc fidei & inuocationis naturæ esse contra ^{Rom. 10. 4.} scilicet nemo ritè precari queat nisi præeunte verbo Dei. Quis ergo mulierem hanc fide præditam esse dicit, quæ tacente Christo fiduciam ex sensu proprio spirat? Sed quum bifariam loquatur Christus, & taceat, notandum est, quauis tunc supprime ret oris verba, intus tamè loquutum esse mulieris animo: itaque arcanum hunc instinctum externæ prædicationis vice fuisse. Adde quòd quum ex auditu fidei nata esset eius precatio, quamuis non statim respondeat Christus, semper tamen resonat doctrina illa quam semel didicit, quòd Christus aduenerit Redemptor. Ita sæpe Dominus fideles suos alloquitur & simul tacet: nam Scripturæ testimoniis freti, ubi ipsum audiunt loquentem, sibi non dubitant propitium fore: & tamen votis eorum & precibus nõ statim respondet, quin potius se audire dissimulat. Videmus ergo quodnam fuerit Christo consilium tacendi, non vt fidem mulieris extingueret, sed potius vt acueret eius studium & accenderet feruorem. Quòd si exiguum doctrinæ semèn in Chananæa tam vberem fructum tulit, nihil minùs decet quàm nos deficere si quando nos suspendit, nec statim humano responso dignatur. *Ananda eam.*) Nihil in eius gratiam petunt discipuli: sed quia illis molesta est importunitas, dimitti quouis modo cupiunt. Cæteriùm puerile signentum fuit, quòd hoc prætextu conati sunt Papistæ Sanctos, qui mortui sunt, nobis inducere patronos. nam vt demum hanc scemina: petiisse à discipulis aliquid suffragationis vel gratiæ (quod tamen ex contextu elici non potest): alia tamen est mortuorum ratio quàm viuorum. Adde quòd fastidiosè eam audiunt discipuli: atque vt animus illis fuerit patrociniuo suo eam leuare, nihil tamen impetrant.

24 *Non sum missus.*) Reddit causam Apostolis cur Chananæam non exaudiat, quia velit Iudæis se totum impendere, quibus solis destinatus erat Diuina gratiæ minister. Ergo à uocatione & mandato Patris arguit nihil esse extraneis auxiliij præstandum: non quòd perpetuò inclusa fuerit Christi virtus intra tam angustos fines, sed quia sic ferrebat temporis ratio, vt initium faciens à Iudæis, se tunc illis peculiari ter addiceret. Nam vt dictum fuit cap. 10. non ante resurrectionem druta fuit maceria vt pacem annuntiaret Christus ipse Gentibus à regno Dei alienis. Ideo tunc vetabat Apostolos alibi, quàm in Iudæa primum doctrinæ semen spargere. Verè igitur se missum hoc loco negat nisi ad solos Iudæos donec suo tandem ordine Gentes quoque succederent. Porrò *Oues domus Israel* appellat non solos electos, sed quicumque genus à sanctis Patribus trahebant: quia omnes complexus fuerat Dominus in fœdere, & promissuè omnibus redemptor promissus erat, sicuti etiã sine exceptione omnibus se patefecit hæc obtulit. Hoc quoque notatu dignum est, quòd se datum esse pronuntiat ouibus perditis: sicuti alibi se venisse testatur ad seruandum quod perierat. Cum quum nobis hodie communis sit eius gratia cum Iudæis, colligimus qualis sit nostra conditio, donec ipse appareat nobis seruator.

Oues domus Israel.

25 *Ille venit et adoravit.*) Videtur mulier oblatione quadam luctari, ut ab inuito aliquid extorqueat, sed non dubium est quoniam concepta de Messia bonitate fides illam sic animaverit. Quod autem Christo præcise negat hoc esse sui officij, cum non terruit repugnanti, neque deduxit à propositione: hinc factum est quod penitus desixa in prior illa quem dixi, fidei sensu, nihil spei suæ contrarium admisit. Atque hæc vera est fidei probatio, quoniam generale salutis nostræ principium, quod in verbo Dei fundatum est, nullo modo nobis excuti patimur.

26 *Non est decorum.*) Iam Christus durior quam prius, responso spem omnem præcidere videtur. non enim solum docet, quicquid accepit à Patre gratia Judæis debetur, & illis esse dispensandum, ne peculiari suo iure fraudentur: sed non sine contumelia comparat mulierem ipsam cani, significans indignam esse quæ gratia suæ particeps fiat. Ceterum ut clarè nobis pateat sensus, sciendum est hic vocari panem filiorum non quælibet Dei dona, sed tantum quæ distinctè Abraham & eius generi contulerat. Nam ab initio mundi sic effectum ubique Dei fuit bonitas, imò cælum & terram implevit, ut patre ipsum fenserit omnes mortales. Sed quia filios Abraham iniori honore dignatus fuerat, quam reliquum humanum genus, panis filiorum dicitur quicquid propriè ad illam adoptionem spectat, qua soli Judæi electi erant in filios. Luce Solis, vitali spiritu, terræque alimentis communiter fruebantur cum Iudæis Gentesis: sed beneficium quæ in Christo speranda erat, resistebat in vna domo Abraham. Quare sine discrimine vulgò exponere quod Deus linguarum privilegio penes gentem vnam deposuerat, nihil aliud erat quam abolere Dei fœdus, nam hoc modo Iudæis, quos excellere decebat, pares fiebant Gentes. Ideo Christus proiciendi verbo vitur, significans non bene locari quod Ecclesiæ Dei ablatum, profanis hominibus vulgatur. Hoc autem restringi debet ad tempus illud quo Deus inuocabatur tantum in Iudæa. Nam ex quo ascite sunt Gentes in consortium eiusdem salutis (quod factum est ubi per Euangelium Christi ubique illuxit) sublatum est discrimen, ut qui prius canes erant, nunc reputentur inter filios. Ceterum hic iceat necesse est carnis superbia, ubi audimus nos origine esse canes. Maior quidem ab initio fuit humanæ naturæ præstantia, in qua saugebat Dei imago, quam ut tam probrosum nomen in Gentes omnes compereret, adeoque in ipsos Reges quos Deus suo titulo insignit, sed fecit Ad perfidia & defectio, ut Dominus meritò cum canibus in sterquilium proiciat,

MATT. XV.

29 *Et digressus illinc Iesus, venit iuxta mare Galilee: & conscendit montem sedebat illic.*

30 *Et adducunt ad eum turbae multæ ducentes si cum claudos, cecos, mutos, mutilos, & alios multos. Et abiecerunt eos ad pedes Iesu, & sanavit eos:*

31 *Ad eum ut turba mirata sit quoniam viderent multos laicos, mutilos esse sanos, claudos ambulare, cecos videre, & glorificabant Deum Israel.*

qui primi parentis culpa facti sunt degeneres: præcipue ubi fit comparatio inter Iudæos, qui exempti sunt à communi sorte, & Gentiles qui exulant à regno Dei. Clarus exprimitur consilius Christi apud Marcum, ubi habetur, *Sine prius servari filios.*) Nam Cananæam admonet præposere facere, quæ velut in media cæna in viciniam inuolat. Ceterum, quamvis præcipue respexerit ad sumendum de fide mulieris ex unco, simul tamen docuit quam horrendo Iudæos vltio maneret, qui bonum incomparabile vltro sibi oblatum respuebant, quod aliis cupidè feruentèrque appetentibus negabat.

27 *Certe Domine.*) Responso mulieris ostendit non fuisse cæco vel obusio impetu abreptam ut directè impingeret in Christi sermonem: nam quia Iudæos aliis prætulit Deus, ipsa quoque adoptionis honorem illis relinquit, seque mimè ob stare testatur quin Christus sermonem Divinum præscriptum illos satiet: tantum petit ut micæ aliquæ, quasi formido cadentes, ad catulos vsque perveniant. Et certe nunquam ita Deus suam gratiam inclusit inter Iudæos, qui gentes exiguo saltem eius gustu aspergeret. Itaque ad experendam quæ tunc vigeat gratiæ Dei dispensationem: nihil aptius vel magis scite dicitur prius.

28 *Magna est fides tua.*) Primò fitem mulieris laudat: deinde se illius precibus in fidei gratiam annuere testatur. Porro fidei magnitudo præcipue in eo se exeruit, quòd modica tantum doctrinæ scintilla duce, non modò agnovit genuinum Christi officium, cælestemque ei potentiam tribuit, sed constanter perrexit per tam ardua obstacula, sese exinaniri passa est, modò retinet et quod sibi persuaserat, non desore sibi Christi auxilium, denique fiduciam humiliter sic condidit, ut neque sibi temerè quicquam arrogaret: neque tamen fontem gratiæ Christi sibi præcludere indignitatis propriæ sensu. Hoc autem profanæ mulieris elogio damnata est eius populi ingratitude, qui se Deo factum esse iactabat. Ceterum quomodo rite credere dicatur mulier que non tantum destituit Christi promissionem, sed adversè eius sermone repellitur, (suprà admonui, quamvis enim duriter in specie neculset eius preces, de promissa tamen Divinitus per Messiam salute persuasa, bene sperare non desinit: idèoque sentit vanam sibi claudi, non ut penitus arceatur, sed ut magis se in fidei conatu per rimulas penetret. Posterius membrum vltimæ doctrinam continet, quòd fides quidvis impetret à Domino, quia tantum est imat ut semper paratus sit votis nostris quoad expedit, morem genere.

MARC. VII.

31 *Et rursus egressus è fratribus Tyri & Sidonis, venit ad mare Galilee per medios fines Decapolis.*

32 *Et adducunt ei surdum, linguaque impedita, ac deprecantur eum ut imponat illi manum.*

33 *Et quoniam apprehendisset illum de turba secorsum, misit digitos suos in auriculas eius, & exprensus tetigit linguam eius.*

34 *Ac suspiciens in cælum ingemuit, & ait illi, Ephphata, quod est aperire.*

35 *Et statim aperte sunt eius aures, & solutum est vinculum linguæ eius, ac loquebatur rectè.*

L V C.

32 Iesus autem vocatis ad se discipulis suis, dixit, *Miserere me turbæ, propterea quod iam tri-
dium perseverant apud me, & non habent quod edant: & dimittere eos ieiunos volo, ne deficiant in via.*

33 Dicunt ei discipuli eius, *Vnde nobis in solitudine panes tam multi, ut saturemus urbem tantam?*

34 Et dicit illis Iesus, *Quot panes habetis? At illi dicunt, Septem, & paucos pisciculos.*

35 Et iussit turbas discumbere in terra.

36 Et sumpsit illos septem panes ac pisces: & postquam gratias egisset, fregit, & deditque discipulis suis: discipuli vero turba.

37 Comederunt omnes, & saturati sunt: & susceperunt quod supererat fragmentorum septem sportulas plenas.

38 Qui vero comederant, erant quatuor millia virorum præter mulieres & parvulos.

39 Et dimissis turbis conscendit navim, venitque in fines Magdala.

36 Tunc præcepit illis ne cui dicerent: sed quo magis ille eis præceperat, tanto magis prædicabant:

37 Et supra modum stupebant, dicentes, *Be-
ne omnia fecit, & surdos facit audire, & mutos loqui.*

MARC. VIII.

1 In diebus illis quum turba admodum multa esset, nec haberent quod manducarent, accessit ad se Iesus discipulis suis, dixit illis:

2 *Miserecordia tangor erga turbam, quia iam triduo manent apud me, nec habent quod edant.*

3 *Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficiunt in via: quidam enim ex eis è longinquo venerunt.*

4 *Et responderunt ei discipuli sui, Vnde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine?*

5 *Et interrogavit eos, Quot panes habetis? Illi vero dixerunt, Septem.*

6 *Et præcepit turbæ discumbere super terram: & accepit septem panibus, quum gratias egisset, fregit, & deditque discipulis suis ut apponerent: & apponerunt turbæ.*

7 *Et habebant pisciculos paucos: & quum benedixisset, iussit apponi & hos.*

8 *Comederunt autem, & saturati sunt: ac susceperunt quæ super fuerant fragmentorum septem sportas.*

9 *Erant autem qui comederant circiter quatuor millia: & dimissi illos.*

10 *Et mox ingressus navim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.*

Decapoli.

29 *Digressus illinc.*) Quum idem haud dubie Christi reditus è partibus Sidonis narretur à Matthæo & Marco, in quibusdam tamen non nihil discrepant. Hoc leve est, quod alter in fines Magdala venisse ipsum dicit: alter vero in partes Dalmanutha: nam quum vicinæ essent vrbes supra lacum Genesarem sitæ versus montem Tabor, non mirum est mediæ regioni attribui utrunque nomen. Decapolis vero sic vocata à decem urbibus, quia & Phœnicia, & maritimæ Galilææ contigua erat, Christo transeunda fuit quum à Phœnicia in Galilæam Iudææ rediret. In eo plus apparet dissidij, quod Matthæus plures variis morbis affectos illum sanasse narrat: Marcus vero vnius tantum surdi meminit. Facilis tamen huius quoque nodi solutio est: Marcus. n. miraculum sibi celebrandum delegit quod in itinere editum fuerat, & cuius fama dispersa, terræ illius incolæ passim excitavit ut plures Christo sanandos offerrent. Scimus autem Euangelistæ curiosè non referre quicquid gestum est à Christo: in miraculis vero sic esse parcos ut pauca duntaxat in exemplum attingant. De inde satis habuit Marcus specimen vnum proponere, in quo relucet Christi potentia, perinde ac reliquis eiusdem generis quæ paulo post sequuta sunt.

32 *Marc. Adducunt ei surdum.*) Quorsum præcati sint ut manum imponeret, ex superioribus locis colligitur. Nam manum impositio, solenne erat consecrationis symbolum, quo etiam cõferebantur Spiritus sancti dona. Nec dubium est quin

ritum hunc frequenter usurpauerit Christus, ut nihil rogarint isti homines nisi quod sciebant ei habere in usu fuisse. Cæterum Christus alia symbola adhibet: nam muti linguam spuito suo intingit, ac digitum mittit in aures. Satis quidem efficax fuisse vnica manuum impositio: imò ut digitum non moueret, præstare hoc solo nutu poterat, sed cõstat liberè vsum fuisse signis externis, ut ferrebat hominum vtilitas: sicuti nunc linguæ spuito aspergens, notare voluit loquendi facultatem à se vno transfundi, digitum in auriculas mittens, docuit proprium esse suum munus surdas aures quasi perforare. nam ad allegorias confugere nihil opus est: & videmus qui subtilius hac in parte inserebant adeò nihil solidè afferre vt potius ludibrio Scripturam exponant. Sufficiet igitur hoc vnum sobriis lectoribus, nos à Christo loquelam & auditum precariò habere, quatenus vim suam linguis nostris inspirat, & digitis penetrat in aures nostras. Quod seorsum à turba surdum remouet, partim eo consilio facit vt rudib. & nondum satisfactis testibus eminus spectandam præbeat Deitatis suæ gloriam: partim vt precandi ardorem liberius effundat. Nam quod suspexit in cælum ac ingenuit, signum fuit vehementis affectus: vnde perspicitur quàm singularis fuerit eius amor erga homines quorum miseris ita condoloit. Nec dubium est quin spuito ex ore suo transfundens in os illius, & digitis auribus inferens, eundem humanitatis affectum testari & exprimere voluerit. Interea sibi summum imperium esse demonstrat

monstrat corrigendis omnibus vitiis & reddenda sanitati, quom in. pphetei iubet linguam & aures aperiri, neque enim tenere Marcus Chaldaicam hanc vocem potest, sed vt testis esset Divinae Christi potentiae. Inter alias nugas quibus baptismum inquinaverunt stulti homines, hic quoque Iustitiani lusus agitur. Quo exemplo in. nemus, nullum esse licentiae modum vbi homines in Dei mysteriis pro suo arbitrio lasciviant.

Ephrata.

36 *Præcepti illis nec enim dicerent.*) Quamquam multi sunt interpretes qui præcepta hæc in dicerfam partem torquent, ac si consilio stultitiam illorum Christus ad celebrandum miraculum famam: mihi tamen si simplicius videtur quod aibi attulit, tantum voluisse differri in aliud tempus magis opportunum & maturum. Quare non dubito quin illorum intempestivus fuerit zelus, dum silere iussu, ad loquendum festinant. Mirum tamen non est, homines Christi doctrinæ non assuetos in modico ardore ferri quom non expedit. Vertit tamen in suam gloriam Christus quod minus prudenter ab illis tentatum fuerat, quia & miraculum innotuit, & tota illa regio caecitatu in donorum auctorem spernens, redacta fuit inexcusable.

37 *Bona omnia fecit.*) Mattheus postquam multa collegit miracula, subicit tandem hanc clausulam, miratus esse turbas & gloriam dedisse Deo Israel: quia scilicet Deus insolitis modis potentiam suam illustrans, secleris sui memoriam renovabat. In Marci autem verbis forte antithesis subest: nam quia varius ac Christo erat rumor, significat turba, impios esse & malignos quicumque eius factis obreccant, quando sanam potius laudem omnia merentur, quam calumniam sint obnoxia. Scimus autem de cæcitate nature sensu nihil esse magis iniquum, quam beneficia in crimen & invidiam trahi.

32 *Matth. Misere me turbæ.*) Hic refertur mi-

raculum alteri non abfimile quod paulo ante exposuimus: hoc tantum est discer. uen, quod quom prius quinque panibus & duobus piscibus saturasset Christus quinque hominum milia, nunc quatuor millia septem panibus & piscibus aliquot pascebat. Deinde quom tunc fragumtis impleti sunt duodecim cophini, nunc ex maiore copia minores supersunt reliquæ. Hinc discimus non altingi Dei potentiam mediis vel adimiculis, nec referre coram ipso sitne multum an parum: sicut de mediocri suo exercitu, & ingenti hostium multitudine loquens dicebat Jonathan. Sicuti autem Dei benedictio non fecus vno pane ac viginti contenta, ad magnam turbam alendam exuperat: ita si desit, illa decem hominibus pascentis non sufficiens centum panes: nam vbi fractus fuerit baculus panis, etiam si in pondere referatur a pistrino farina, & ex furno panis, ventrem tamen vorando farcire nihil proderit. Triduanum ieiunium de quo loquitur Christus, intellige nō quod tridui incediam pertolerim, sed quia in locis desertis non magna fuerit commoditas, vt necesse fuerit ordinario cibo carere. Adde quod in illis calidis regionibus minor est edacitas, quam sub crasso nostro & frigido aere. Quare nihil mirum est si diutius à cibo abstinerint.

1. Sam. 14. 6.

33 *Vnde nobis in soliditudine.*) Nimis brutum produnt stuporem discipuli, quod tunc saltem nō reuocant in memoriam superius illud documentum virtutis & gratiæ Christi quod ad præsentem vsum aptare poterant: nunc quasi nihil inquam tale vidissent, remedium ab eo petere oblitiscuntur. Quia autem similis quotidie nobis obrepit tempor, eo magis cauendum est ne vquam distrahatur mentes nostræ à reputandis Dei beneficiis, vt præteriti temporis experientia, in futurum ideam nos sperare doceat quod iam semel vel sæpius largitus est Deus.

MATTH. XVI.

MARC. VIII.

LVC. XII.

1 *Et egressi Pharisei una cum Sadduceis tentantes rogabant eum ut diceret eis quom signum de celo ostenderet sibi.*

11 *Et egressi sunt Pharisei, cum illis, quærentes ab eo signum de celo, tentantes eum.*

54 *Dicebat autem & ad turbas, Quom videritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis, Imber ventit: & ita fit.*

2 *At ille respondens dixit eis, Quom cæperit esse vespera, dicitis, Serenitas: nam rubet calum.*

12 *Et quom ingemisset spiritu suo, dicit, Cur generatio hæc signum querit? Amen dico vobis si dabitur generationi huic signum.*

55 *Et quom Austrum flantem, dicitis quod aestus erit, & fit.*

3 *Et mand, Hodie tempestas: ruet enim calum triste. Hypocritæ, faciem cali scitis diiudicare: signa vero tioni huic signum temporum non potestis?*

13 *Et relictis illis ingressus requirit, & signum ei non dabitur, nisi signum Ionæ Prophetæ. Et relictis illis abiit.*

56 *Hypocritæ, faciem cali & terræ nostis probare: hoc autem tempus qui fit vt non probetis?*

4 *Natio prava & adultera signum rursum nauim, abiit iracundo la-*

13 *Et relictis illis ingressus*

57 *Cur autem & ex vobis ipsis non iudicatis quod iustum est?*

1 *Et egressi Pharisei.*) Marcus dicit initio disputasse, vnde conuicere licet, quom vici essent rationibus, extremum hoc illis fuisse suffragium: vt obstinati homines quoties redacti sunt ad extrema, ne tamen veritati subscribere cogantur, aliquid extra causam solent obtendere. Quamquam autem non exprimitur species disputationis, mihi tamen verisimile est de Christi vocatione rixatos esse cur aliquid nouare auderet, cur se tam magnifice efferret, ac si suo aduentu reddita esset sua integritas regno Dei. Vbi nihil sapperit quod contra eius doctrinam obiciant, signum postulat sibi de celo da-

ri. Atqui certum est centum signis non magis fuisse cessuros, quam Scripturæ testimoniis. Adde quod multis iam miraculis sub oculis posita fuerat Christi virtus & quasi manibus palpabilis. Signa quibus se familiariter patefecit Christus negligunt: quom itaq; minus ex longinquo & obscuro signo proficiunt? Sic hodie Papiæ quasi nunquam sancta esset Euangelij doctrina nouis miraculis probari sibi postulant. Notandum autem est quod quom hostiliter contenderent Sadducei cum Phariseis, nec modò acre esset odium, sed assidue arderent inter ipsos lites, nunc se tamen alij alius contra

Christum mutuo adiungunt, ita quum diffideant impij, nunquam tamen eos impediunt intestinae discordiae quin aduersus Deum cõspirent, & quasi pactis induciis manum victisim porrigant ad opprimendam veritatem. Tentandi verbo significat Euangelisæ non synceris animis, nec studio discendi, sed per fraudem captasse quod sibi negatũ iri putabant, vel saltem quod fixerant non esse in manu Christi. Quia enim nihil nisi humile & contemptibile sibi de illo persuaserant, non aliud illis est propositum, quàm vt depserent eius infirmitas, quicquid hactenus acquirerat laudis, apud populum abroget. Sic tentare Deum increduli dicuntur, quoties sibi non esse datum obstreperentes quicquid tulerit eorum libido, Deum infirmitatis insinuant.

2. *Quum cõperit esse vespera.* His verbis admonet Christus satis testatam esse suam virtutem vt visitationis suæ tempus agnosceret deberent, nisi sponte oculo claudendo, refugerent apertam lucem. Pulchra autem & valde apposita similitudine vitur: quauis enim mutabilis sit æris ratio, vt nunc repente surgat te apellat, nunc serenitas præter spem affulgeat: natura tamen dicit ex signis præfagiunt homines ferens an nubilus dies futurus sit. Querit igitur Christus cur regnũ Dei non minus euidenibus signis patelactum agnoscant: nam hinc certè constabat eos terrenis commodis ac caducis nimium addictos, quicquid ad caelestem spiritualẽque vitam spectaret iusque deque habere: nec tã errore cæcitate quàm spontanea malitia. Ideo etiam hypocritas vocat quia si mulct se querere quod sibi ostensum cerere nolebant. Porro ad totum serẽ mundum pertinet eadem exprobratio: nam quia ad præsentem vsum acumen suum intendunt homines, & sensus applicat, nemo serẽ est qui hac in parte non satis polleat ingenio, vel saltem aliquid tolerabilis notitie adeptus, sequatur quod expedit. Vnde ergo fit vt nobis insipida sint signa quibus nos ad se Deus inuitat, nisi quia voluntarie locordia se quisque dedendo, lumen oblatum suffocat? Christi autem vocatio, & præfens exhibitio aeternæ salutis, conspicua scribis erat tã ex Lege & Prophetia, quàm ex ipsius doctrina, cui & miracula annexa erant. Tales sunt hodie permulti qui in rebus perplexis fe meritò suspendere iudicium eausant quia expectanda sit certa definitio: imò prudentia hoc esse putant, omnem veri inquisitionem data opera fugere. Quasi verò turpis ignauia non sit, quum tam sedulo curent quæ carnis sunt ac terræ, negligere aeternam animarum salutem, & interm crastia ac supina ignorantia vanos sibi accerere præ-

textus. Nimis autem absurdè indocti quidam homines ex hoc loco eliciunt, non licere ex caeli intuitu facere vel de temperie, vel de proccellis iudicium. Potius enim à recto natura ordine arguit Christus iustit sua ingratitude perire qui in rebus præfentis vitæ satis acuti, caelle lucem scientes & volentes stupore suo obruunt. Apud Marcũ additur, Christum ingenuisse spiritu: quibus verbis significat dolenter acerbeque tulisse quum videret ingratos istos homines præfractẽ Deo restere. Et certè omnes gloriæ Dei studiosos, & quicumque hominum salutem curæ habent, sic animatos esse decet vt nullas res grauiori mœtore eos vulneret quàm dem incredulos sibi viam credendi data opera obstruere vident, & eo conferte quicquid habent ingenij vt verbi & operum Dei fulgorem suis nebulis obfcaurent. Vocem Spiritus emphaticè positam esse arbitror, vt sciamus gemitum huc ex intimo cordis affectu manasse, ne quis Sophista diceret, Christum gestu præfe tulisse dolorem quem intus non sentiret. Sanctam enim animam, quam Spiritus zeli gubernabat, tam impia periuicacia penitus tristari necesse fuit.

57. *Luc. Cur ex vobis ijsis.* Hic mali fontem aperit Christus, & quasi scalpello vlcus ipsum tangit: quod scilicet in suis confectias non descendat, neque illic coram Deo secum inquirat quid rectum sit. Hinc enim tanta hypocritas ad cauillandum proteruita, quod suas ampullas secure in aërem proiciunt: non colligunt autem suos sensus, nec seipfos sistunt ad Dei tribunal, vt palmam obtineat quæ semel agnita fuerat veritas. Porro quod Lucas hoc turbis dictum esse tradit, à Matthæi & Marci narratione non dissidet: quia probabile est Christum in Scribarum asceas, ac discipulos & alios Dei contemptores illis similes, quos nimis multos esse cernebat, generaliter stylum strinxisse: sicuti in totam illam colliuicem competebat hæc querimonia vel obiurgatio.

4. *Matth. Natio praua.* Hic locus expositus fuit capite 12. Summa autem est, Iudeos nullis signis acquiescere quin subinde eos itillet praua Dei tentandi cupiditas. Neque enim simpliciter eos vocat gentem adulteram, quia signum qualecunq; postulent, quod interdum Dominus suis, eremit: sed quia Deum ex professo irriterit, ideo se illis instar long rediuuium Prophetam fore denuntiat. Sic quidem habet Matthæus: apud Marcum nulla fit ionæ mentio, idem tamen est sensus: quia ne hoc quidem propriè illis signi vice fuit, Christum à morte excitatum sonoram Euangelij sui vocem vbique emittere.

Similitudina ad aptat.

10na cap. 1.

MATTH. XVI.

5 Et quum venissent discipuli eius in vltiorem ripam, per obliuionem non sumperant panes.

6 Iesus autem dixit illis, Videte, & caute à fermento Pharisæorum & Sadduceorum.

7 At illi rebutabant intra sese, dicentes, Panes non sumpsimus.

8 Quod vbi cognouit Iesus, dixit illis, Quid cogitatis intra vos ipsos o parum fidenter, quia panes non sumpsistis?

9 Nondum intelligitis, neque memoria

MARC. VIII.

14 Et obliui fuerant sumere panes: nec præter unum panem habebant secum in nau.

15 Ac præcepit illis dicens, Videte, caute à fermento Pharisæorum, & à fermento Herodis.

16 Et disputabant inter sese, dicentes, Panes non habemus.

17 Et eo cognito Iesus dicit illis: quid disputatis, quod panes non habetis? nondum animaduertitis, nec intelligitis? ad huc obccatum habetis cor vestrum?

LVC. XII.

1 Quum autem cõuenisset innumerat turba multitudinis, aduertit se inuicem conculcarent, cepit dicere ad discipulos suos, tenetis

tenetis quinque illos panes, quum homines essent quinque mille, & quot cophinos sustulerunt?

10 Neque septem illos panes, quum homines essent quater mille, & quot sportas acceperunt?

11 Qui sit ut non intelligatis, me non de pane dixisse vobis illud, ut caueretis à fermento Pharisæorum & Sadduceorum?

12 Tunc intellexerunt quòd non ussisset cauere à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Sadduceorum.

5 Quum venissent discipuli.) Hic Christus ex re nata discipulos hortatur ut sibi à corruptelis omnibus caueant, quæ sinceram pietatem inficiunt. Venerant paulo antè Pharisei qui specimen dederant virulentæ pernicitatis: Sadducæi illis fuerant comites: ab alia parte Ibatat Herodes peritimus & ipse sanæ doctrinæ aduersarius & corruptor. Inter hæc pericula necessario monendi fuerant discipuli ut sibi cauerent: nam quum ad vanitatem & errores spõte inclinet humanum ingenium, ubi nos circumstant, peruersa cõmentu, ad alteram doctrinam, & similes atq; pestes, nihil proliuius est quam deficere à vera & natua puritate verbi Dei. Si verò iam contigerit nos teneri implicitis, fieri nõquam poterit ut integrum regnum in nobis obtineat vera religio. Verum ut res ipsa clarius pateat, expendamus verba Christi.

6 A fermento Pharisæorum.) Mattheus Sadducæos Pharisæis adiungit: Marcus pro his secundis substituit Herodem: apud Lucam de solis Pharisæis fit mentio. Quanquam incertum est an Lucas eundem recitet sermonem Christi: & fermentum hypocrisis esse de fin: tamen breuiter perstringit hanc sententiã ac si in verbis nihil fuisset ambiguum. Quanquam autem metaphora fermenti, quæ hic falsæ doctrinæ aptatur, alibi ad vitæ morumque hypocrisis transferri potuit, vel etiam idem bis dici: nihil tamen absurdum erit si dicamus, quæ alij duo secundum historiam Ierem copiosius narratã Luca paulo aliter, nec suo loco, vel ordine attingit, ut tamen in re nulla discrepantia sit. Si hanc coniecturam sequi libeat, hypocrisis aliud notabit quàm fucosam ac fictã sapientiæ speciem, nempe fontem ipsum ac materiam inanis pompæ, quæ magnum aliquid coram hominibus ostentans, nullo apud Deum in pretio est. Nam sicut oculi Domini, teste Ieremiã, veritatem respiciunt, ita verbo suo fideles ad solidam pietatem instituit, ut perfecto ac fyncero corde, iustitiæ adhæreant, iuxta illud, Et nunc Israël quid abs te petit Dominus: nisi vt sibi adhæreas toto corde & tota anima? Contra verò, hominum traditiones posthabito spirituali cultu, euanidos colores inducunt, quasi Deus talibus illecebris capi posset. nõ quantum emineant externæ cæremoniæ, corã Deo tamen pueriles nugæ sunt nisi quietus earum adminiculo exercemur ad veram pietatem. Nunc tenemus cur hypocrisis loco commentitiæ doctrinæ posuerit Lucas, & hoc nomine complexus sit hominum fermenta quæ tantum insunt, coram Deo autè nihil continent solidum: in quò mentes hominum à recto pietatis studio ad inanes & nihili ritus traducunt. Care: ùm quia clarior est Matthæi expositio, in ea insistere prestabit. Quum discipuli à Domino reprehensi, tandem intellex-

18 Oculos habentes non cernitis, & aures habentes non auditis, & non meministis?

19 Quum quinque panes fregissem in hominum quinque millia, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, quod est Duodecim.

20 Quum autem septem in quatuor millia, quot sportas ex reliquis fragmentorum tulistis? Illi verò dixerunt, Septem.

21 Et dixit illis, Qui sit ut non intelligatis?

rint sibi præceptum esse vt cauerent à doctrina, certum est hanc fuisse hribi mentem, vt contra præsentibus corruptelas, quibus vndique erant obfessi, eos muniret. ac ideo de Pharisæis & Sadducæis difertè loquutus est: quia duæ illæ sectæ tunc tyrannicè reguabant in Ecclesia, & vitiosis suis dogmatibus oppressam tenebãt. Legis & Prophetarum doctrinam, vt nihil terè sanũ vel integrum maneret. Quaritur tamen quorsum Marcus Herodem annumeret falsi doctoribus, qui nihil tale profitebatur. Respondeo, quum ipse sentitudoz esisset, degener ac peritudoz, quibuscumque potuit artibus conatum, esse vt in suas partes abduceret populum. Hoc enim omnibus Apostatis mos est, mixturam aliquam comminisci vt furtat noua religio quæ priorem aboleat. Quomam ergo principia veræ & antiquæ pietatis astute subucitere moliebatur, vt ea denum valeret religio quæ ad eius tyrannidem maximè apta foret: imo quia nonnum quendam Iudaismum inducere tentabat: non sine causa Dominus ab eius quoque fermento cauere iubet. nam sicut ex templo Dei spargebant errores suos Scribæ: ita Herodis aula ad fabricandos alios errores aia Satanæ officina erat. Sicut hodie in Papatu videmus non in templis modò, & Sophistarum ac Monachorum antris Antichristũ suas fallacias vomere: sed aulicæ etiam Theologiæ subsidio fulcire regnum suum, vt ita nihil artificij omittat. Sicut autem tunc præsertim malis occurrit Christus, & vt quicquid maximè noxium erat, suorum mentes ad id cauendum excitauit: hoc exemplo moniti prudenter hodie expendere discamus quænam corruptelæ nobis officere possint. Citius ignis aquæ miscetur quàm vt Pappæ signata cum Euangelio quis conciliet. Itaque quisquis se Christo discipulum bona fide addicere cupit, puram ab illis fermentis animã suam seruare studeat. Quòd si iam inbutus fuerit, eoque laboret in se purgando dum nihil facis aut sordium amplius in ipso hæreat. Iam verò quia ex alia parte homines turbulenti sanam doctrinam corrumpere variè aggressi sunt, ad cauendas etiam tales fallacias sedulo excubent fideles, vt in azymis veritatis perpetuum Pascha celebrent. Quia verò passim iam grassatur Lucianica impietas, nocentissimum fermentum, in ò plusquam lethale virus, ad hanc omnium maximè necessariam cautionem totos suos sensus conferant.

8 Quid cogitatis intra vos.) Iterum ostendunt discipuli quàm male tum ex Magistris doctrina, tum ex miraculis eius operibus profecerint. Quod enim de fermento cauendo dixerat, sic arripiunt ac si tantum ab externo commercio abducere eos vellet Christus. Nam quia vsu receptum erat inter Iudæos ne victum haberent communem cum

Apostata.

Lucianica impietas.

207. 5. 43.

207. 10. 12.

hominibus profanis, putant discipuli in eorū ordinem ac numerum redigi Phariseos. Et hæc quidem inscitia utcumque erat tolerabilis: sed quia iam recentis beneficii oblitī, non cogitant remedium in manu Christi esse, ne in cibo & potu se polluere cogantur, asperius eos ut digni sunt, increpat. & certè nimis crassa erat ingratitude, qui nuper de nihilo vidissent creatum esse panē multis hominum millibus saturādis. Idque bis esse factum: nunc de pane esse sollicitos, ac si non eadem adhuc Magistro suppeteret virtus. Ex quibus verbis colligimus, infidelitatis conuinci omnes qui Dei potentiam semel aut iterum experti, in futurum tempus diffidunt. Nam ut fides donorū Dei memoriam fouet in cordibus nostris, ita nisi ea sopita, nunquam obrepit illorum obliuio.

Fermenti
nomen.

12 *Intellexerunt quod de doctrina.* Minimè obsecrum est quin fermenti nomen Christus simplici puroque Dei verbo opponat. Nomen hoc supra in bonam partem accepit Christus, quum diceret fermento simile esse Euangelium: sed ut plurimum Scriptura hoc nomine quiduis aduenti-

tium designat, quo natiua rei cuiusque puritas inficitur. In hoc autem loco hæc inter se duo antitheta haud dubiè respondent, simp. lex Dei veritas, & signenta quæ ex proprio sensu communi cūtur homines. Neque est quod elabi tenet quisquam Sophista, negans de qualibet doctrina hoc debere intelligi: quia non alia reperitur doctrina quæ puræ & azymæ nomen sustineat quàm à Deo profecta est. Vnde sequitur fermentum vocari quicquid aliunde mixturæ prouenit: sicuti etiam Paulus docet adulterari fidem simulatque à Christi simplicitate abducimur. Iam videntū est quorum doctrinam caueri velit Dominus. Tunc certè penes Scribas & Sacerdotes ordinaria erat Ecclesiæ potestas, in quibus primatum tenebant. Pharisei. Quum nominatim ab eorum doctrina prohibeat suos Christus, sequitur repudianos esse omnes qui signenta admiscunt verbo Dei, vel quicquam alienum ingerunt, quocumque tandem polleant honoris gradum, vel titule superbiant. Quare maledicta & præuaricatrix est eorū subiectio qui se vltro Papæ commentis & legibus subiiciunt.

MATT.

MARC. VIII.

LVC.

22 *Et venit Bethsaidam, & adiacunt illi cecum, & obsecrant eum ut illum tangat.*

23 *Tunc apprehensa manu cæci, eduxit illum extra vicum. Et quum expuisset in oculos eius, imposuissetque illi manus, interrogauit eum si quid videret.*

24 *Et ille intuitus ait, Video homines: quia cerno instar arborum ambulantes.*

25 *Deinde rursum imposuit manus, super oculos illius, & insit ut aspiceret, & restitutus est ut lucide videret omnes.*

26 *Et dimisit illum in domum suam, dicens, Neque in vicum ingrediaris, neque dixeris quicquam in vico.*

Hoc miraculum, cuius omīssa est ab aliis narratio, propter hanc maximè circumstantiam videtur à Marco referri, quòd Christus non momento, ut sæpe facere solitus est, sed paulatim cæco visum restituit: quod ideo factum esse probabile est, ut documentum in hoc homine statueret liberæ suę dispensationis, nec se astrictum esse ad certam normam, quin hoc vel illo modo virtutem suam proferret. Oculos ergo cæci non statim ita illuminat ut officio suo fungantur, sed obsecrum illis, consultumque intuitum instillat: deinde altera manu inpositione integram aciem illis reddit: ita gratia Christi, quæ in alios repètè effusa prius erat, quasi guttatum defluxit in hunc hominem.

24 *Vide homines.* Interrogatus fuerat cæcus propter discipulos, ut scirent aliquid iam illi datum esse, sed tamen tenuè duntaxat factum sanationis initium. Respondet igitur se homines videre.

MATT. XVI.

13 *Quum venisset autem Iesus in partes Cæsareæ Philippi, interrogauit discipulos suos dicens: Quem me dicunt homines esse filium hominis?*

14 *Illi verò dicebant, Alij quidem Iohannem Baptistam, alij verò Eliam, alij verò Ieremiam, aut unum ex Prophetis.*

15 *Dicit illis, At vos quem me dicitis esse?*

16 *Respondens autem Simon Petrus dixit, Tu es Christus Filius Dei viuentis.*

17 *Et respondens Iesus dixit illi, Beatus es*

re, quia cernat quosdam ambulantes qui recti sunt instar arborum. Quibus verbis fatetur se nondum pollere tam dilucido visu, ut homines ab arboribus discernat: se tamen iam aliqua videntis incertitate præditum, quia ex motu homines esse coniecit, quos rectè statuta esse videt: quo etiam sensu similes esse dicit arboribus. Quare viciniam ut tantū coniectura se homines videre dicat.

26 *Dimisit illum in domum.* Quòd Christus non patitur redire Bethsaidam vbi miraculum multos habuisset testes, quodam esse diuinant quia Christus gratiæ suæ fructuone eius loci incolas priuando, de illis pœnam sumere voluerit. Quicquid fuerit cause, certum est non fuisse ab eo editum miraculum ut perpetuò sepehretur, sed latere cum multis aliis voluisse, donec expiatis morte sua mundi peccatis gloriam Patris condescenderet.

MARC. VIII.

LVC. IX.

27 *Et egressus est Iesus, & discipuli illius in vicis Cæsareæ, quæ cognominatur Philippi: & interrogauitque illos dicens, Quem me dicunt homines esse?*

28 *Illi verò responderunt, Iohannem Baptistam, & alij Eliam, alij verò unum de numero quòd*

18 *Et factum est quum esset solus orans, erant cum illo & discipuli, interrogauitque illos dicens, Quem me dicunt*

19 *At illi respondentes dixerunt, Iohannem Baptistam, alij autem Eliam, alij verò quosdam quos Simon*

Simon Bar-Iona: quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed Pater meus qui est in caelis.

18. *At ego tibi dico quod tu es Petrus & super hanc Petram edificabo Ecclesiam meam: & portae inferorum non praeualebunt aduersus eam.*

19. *Et dabo tibi clauem regni caelorum, & quicquid ligaueris in terra, erit ligatum in caelis, & quicquid solueris in terra, erit solutum in caelis.*

13. *In paries Caesare & Philippi.)* Marcus hunc sermonem in itinere habitum esse tradit: Lucas verò quom oraret, nullòsq; secum haberet præter discipulos: Mattheus nò ita curiosè tempus notat, certum tamen est eandem à tribus historiis referri: & fieri potest vt Christus in illa peregrinatione, postquam in illa statione aliqua precatus esset, interrogauerit discipulos. Porro qui duplex erat Caesarea: vetus illa & nobilior, quæ prius turris Stratotis: & hæc ad radices Libani montis, non proci à Iordane sita, epitheton distinctionis causâ additur. Etenim quidam putant eodem in loco extitã esse vbi olim erat Dan oppidum: quia tamen nuper extructa fuerat à Philippo Etrarcha, vocata fuit Philippi. *Quem me dicunt homines.)* Posset videri sensus, quoniam vniuersa fama esset de Redemptore, qui filius hominis factus erat. Alia tamen est quæritio: nempe quidnam de Iesu filio Mariæ sentiant homines. Suo autem more nomen Filij hominis assumit, ac si diceret, Nunc dum carne indutus in terris versor tanquam vnus ex hominum numero, quodnam de me est iudicium? Consilium autem Christi fuit, discipulos solue firmare in certa fide, ne inter varios rumores fluctuarentur, vt statim videbimus.

14. *Alij Iohannem.)* Hic neque de professis Christi hostibus, neque de profanis contemptoribus, sed de magis sana & integra parte populi, & quasi de selecto Ecclesiæ flore agitur. eos enim tantum commemorant discipuli qui honorificè de Christo loquebantur: & tamen quum illis proposita sit veritas, nemo ad eum scopum tendit, sed omnes in suis delirij euanescent. Vnde perspicuum quanta sit humani ingenij debilitas, quòd nò modò nihil recti aut veri à se cõcipere potest, sed ex veris etiam principijs errores sibi fabricat. Adde quòd etiam Christus vnicum sit concordia & pacis signum, quo Deus totum mundum ad se colligit, hinc maioris dissidij occasione maior pars arripit. Certè inter Iudeos non alibi quàm in Christo constabat fidei vnitas: & tamen qui aliquid prius consensus videbantur inter se habere, nunc in variis sententijs dissiliunt. Videmus etiam vt error subinde errorem pariat. nam quia vulgi animis præsumpta infederat opinio, in diuersa corpora animas migrare: hinc fit vt ad falsam hanc imaginationem magis sint propensi. Cæterum quauis Christi aduentu in hunc modum diuisi fuerint Iudæi, pijs tamen obstaculo esse non debuit talis opinio: nam si quis eo prætere ignorauit se dedens, Christum quætere neglexisset, nulla illi vel nobis iudicijs, esset excusatio. Multo itaque minus Dei iudicium effugiet, si quis propter sectas à Christo abhorreat, vel ex falsis opinionibus arripiat fastidij causam, vt se Christo applicare non dignetur.

15. *At vos quem me disse dicitis.)* Hic suos discipulos à reliqua turba discernit Christus, quò melius

Prophetarum.

29. *Et ipse dicit illis, At vos quem me dicitis esse? Respondens autem citis esse? Respondens Simon Petrus dicit illi, Tu es Christus.*

piam de antiquis surrexit.

20. *Dixit autem illis, Vos autem quem me dicitis esse? Respondens Simon Petrus dixit, Christum Dei.*

pateat absurdum esse quantumuis dissentiant alij, nos tamen distrahi à fidei vnitate. Nam quicquid se Christo simpliciter addicent, nec quicquid e suo capite attingere tentabunt Euangelio, nunquam eos certa lux deficiet. Sed hic intenta vigilantia opus est, vt dum ad sua signemã totus mundus delabitur, Christus constanter retineat. Quia Satan Iudæis eximere nò poterat quod de vêturo Christo persuasum habebant ex Lege & Prophetis, ipsum variè transfigurans, quali in partes dissecit: deinde fictitijs illis obtrufit complures Christos, vt verus Redemptor excideret. Hifacum postea artificijs non destitit vel discerpere Christum, vel aliena persona induere. Quare inter confusas & dissolas mundi voces, semper tamè hæc vox Christi in auribus nostris personet, quæ nos à vagis & erraticis hominibus separat, ne simus ex multitudine, nec fides inter contrarios opinionum fluctus iactetur.

16. *Tu es Christus.)* Breuis confessio, sed quæ totam salutis nostræ summam in se continet. nã sub Christi elogio æternum & Regnum & Sacerdotium comprehenditur, vt Deum nobis reconciliet, ac expiatis suo sacrificio peccata perfectam iustitiam acquirat, deinde vt nos in fidem prædiũque suum receptos conferuet, ornẽtque ac locupletet omni benedictionum genere. Marcus tantum habet, *Tu es Christus:* Lucas autem, *Christum Dei:* sed eodem sensu: nam & Christos Dei olim Reges vocabant, qui Diuinitus vncti essent. Et hac loquutione suprã vsus est Lucas, vbi dicebat Simeoni datum esse responsum è caelo, quòd moriturus non esset nisi viso Christo Domini. nã Diuina planè erat redemptio quam per Filij sui manum Deus exhibuit. Ideo qui futurus erat Redemptor, eum oportuit Dei vnctione insignem è caelo prodire. Apud Mattheum clarior est expressio, quòd sit *Filius Dei uiuentis.* Nam etsi iortè nòdum tam distinctè Petrus tenebat quomodo ex Deo genitus esset Christus: sic tamen excellere eũ credebat vt originem haberet à Deo, non vt reliqui homines, sed vt in eius carne habitaret viua veraque Deitas. Quum Deo tribuitur epitheton Viuentis, discriminis nota est inter ipsum & mortua idola quæ nihil sunt.

17. *Beatus es Simon.)* Quum hæc sit vita æterna, cognoscere vnum Deum, & quem misit Iesum Christum: non abs re beatum Christum pronũciat qui hoc ex animo confessus est. Cæterum non vni Petro hoc priuati dicit, sed ostendere voluit vbi sita sit vnica totius mundi felicitas. Quo autẽ maiore animo singuli ad eum aspirent, primò tenendum est, miseros omnes & maledictos esse naturã donec remedium in Christo inueniat. Deinde addendum est, quisquis Christum adeptus est, ei nihil profus ad perfectam beatitudinem deesse, quando æterna Dei gloria nihil melius optare fas est in cuius possessionem nos Christus deducit. *Caro & sanguis.* Sub vnus hominis personam

Stratonia tur.

Filius hominu.

omnes admonuit Christus, fidem à Patre suo petendam esse, cuiusque laudem gratiæ eius debere tribui: nam hic carni & sanguini opponitur peculiaris Dei illuminatio. Vnde colligimus perpicacia delicti humanas mentes, quæ caelestis sapientiæ mysteria in Christo abscondita percipiant: imò omnes humanos sensus hac in parte deficere, donec oculus nobis aperiat Deus, qui eius gloriam in Christo cernant. Nemo itaque suo acumine confusus, superbè prorūpat, sed humiliter doceri nos intus sinamus à Patre illumine, ut solus eius Spiritus tenebras nostras illuminet. Iam verò qui fide donati sunt, propriæ caritatis conscij, Deo acceptum non referre discant quod ipse est.

18 *At ego dico tibi.* His verbis declarat Christus quanto opere sibi placeat Petri confessio, quòd tam amplo eam præmio dignatur. Est enim iam Simoni discipulo imposuerat Petri nomē, & gratiæ Apostolum sibi destinuerat, hæc tamen quæ gratuita erant dona, quasi mercedis loco fidei ascribit, quod Scripturæ non est insolitum. Porro duplici honore ornatur Petrus: nam prior species ad priuatum eius salutem spectat: posterior verò ad munus Apostolicū. *Quum dicit, Tu es Petrus,* confirmat non frustra se illi hoc antea nomen dedisse, quia uiuus in templo Dei lapis sui stabilitatē retineat. Quamquam hoc ad omnes fideles extenditur, quorum singuli sunt Dei templa, & fide inter se compacti, vnum templum simul efficiunt: eximia tamen Petri inter alios excellētia notatur, quæmadmodū quisque suo ordine pro donationis Christi mēsurā, plus vel minus accipit. *Super hanc*

Eph. 2. 21.

Petram. Hinc patet quomodo Petri nomē tam in Simonis nomen, quam deinde in alios fideles cōpetat: quia scilicet fundati super Christi fidem, sancto consensu in spirituale ædificium aptantur, ut Deus in medio ipsorum resideat. Nam Christus hoc commune fore totius Ecclesiæ fundamentum denuntians, quicquid piorum in mundo futurū erat Petro aggregare voluit: ac si dixisset, Vos quidem nunc pusillus estis hominum numerus, ideoque vestra hæc confessio parum habet dignitatis in præsentia: sed breui adueniet tempus quo magnificè emerget, ac multo se latius proferet. Atque hoc animandis ad constantiam discipulis non parum valuit: quòd quamuis obscura ac ignobilis esset eorum fides, delecti tamen essent à Domino quasi primitiæ, ut tādē ex illo contemptibili exordio surgeret noua Ecclesiā, quæ victrix stare contra omnes inferorum machinas. Tametsi enim vel ad fidem vel ad Ecclesiā pronomen *Eam*, referri potest, posterior tamen sensus melius conuenit, quòd cōtra omnem Satanz potentiam inuicta stabit Ecclesiæ firmitas: nempe quia incōcussa perpetuò manebit Dei veritas, cui innititur eius fides. Atque huic sententiæ respondet illa Iohannis; Hæc est victoriā quæ vincit mundum, fides vestra. In primis notatū digna promissio, quòd quicumque in Christo vniti, Christum & mediatorem eum agnoscerēt, in finē vsque ab omni noxa tuti manebunt, nam quod de corpore Ecclesiæ dicitur, ad singula eius membra pertinet quatenus vnū sunt in Christo. Hinc tamē monemur quādiu in terris peregrinabitur Ecclesiā, minimè quietā fore, sed ad multos insultus expositam. Nam ideo negatur superior fore Satan, quia illi assiduè infestus erit. Ergo ut hac Christi voce freti, securè gloriamur contra Satanam & iam fide triumphauimus de omnibus eius copiis: ita rursus sciamus

1. Ioh. 1. 9.
A

quasi classicum nobis cani, ut ad bellādum semper instructi paratiq̄ simus. Portarum nomine quoduis potentia & munitionis genus notari nihil dubium est.

19 *Et dabo tibi claves.* Hic iam de publico munere, hoc est de Apostolatu differere Christus incipit, cuius dignitas ornatur duplici encomio. dicit enim Christus, Euangelij ministros regni cælorum esse quasi ianitores, quia clausa eius gelitent: secundo addit potestate ligandi & soluendi esse præditos, quæ sit in cæcis efficacis. Clauium similitudo concinnè ad dandis munus aptatur, sicuti apud Lucam dicit Christus, Scribas & Phariseos, *Luc. 11. 8. 72.* quia Legis erant interpretes, habere similitur clauem regni cælorum. Scimus enim non aliter vitæ ianuā nobis aperiri quā Dei verbo. Vnde sequitur, eius ministris clauem velut in manum tradi. Qui clausa numero plurali ideo dictas putant, quòd Apollolis non aperiendi modò, sed etiam claudendi iniunctum fuerit mandatum, non sine probabili colore loquuntur: si quis tamen minus argutè accipit, fruatur suo sensu. Quæritur cur se Petro daturum Dominus promittat quod prius visus erat dedisse Apostolum creādo. Verum hæc quæstio decimo capite soluta fuit, vbi dixi duodecim illos initiò non nisi temporarios fuisse præcones: ita ad Christum reuerſi, vocationis suæ cursū consecrerant. Postquam autem à mortuis resurrexit Christus, tunc cœperunt institui ordinarij Ecclesiæ doctores, hoc respectu in futurum tempus conferitur hic honor. *Quæquid ligaueris.* Secunda metaphora, vel similitudo propriè ad notandam peccatorum remissionem valet. Christus enim suo Euangelio nos ab æternæ mortis reatu liberās maledictionis laqueis, quibus tenemur cōstricti, soluit. Ergo Euangelij doctrinam soluendis nostris vinculis destinātā esse testatur, ut voce ac testimonio hominum in terra soluti, reipsa etiam in cælo soluamur. Sed quia permulti non modò oblatam liberationem impiè respuunt, sed sua contumacia grauius sibi accersunt iudicium, ligandi etiam facultas ac mandatum Euangelij ministris datur. Quamquā notandum est, hoc Euangelio esse accidentem, & quasi præter naturam: sicuti & Paulus docet, quum de vindicta differens, quā se in promptu habere dicit contra omnes incredulos & rebelles, continuo post adiungit, Vbi impleta fuerit obedientia vestra. Nisi enim sua culpa reprobū vitam in mortem conuerterent, Euangelium potentia Dei omnibus esset in salutem: quia tamen eo audito, multorum impietas palatim erumpens, iram Dei magis prouocat, talibus mortiferum esse eius odorē necesse est. Sūma hæc est quòd certiores reddere suos voluit Christus de salute sibi in Euangelio promissa, ut eam non minus securè expectent, quā si ipse testis è cælo descenderet: rursus verò incutere terrorem contemptoribus, ne se impunè Verbi ministris illud reputent, quorum vtrunque valde necessarium fuit. Nam quia in vasis fictilibus nobis incomparabilis vitæ thesaurus proponitur. nisi hoc modo sancita fuisset æternæ doctrinæ autoritas, singulis ferè momentis labaceret eius fides. rursus tā audacter proteruiant impij, quia negotium sibi cum hominibus esse putant. Pronuntiat ergo Christus, patefieri Euangelij præconio in terra quale futurum sit cælesti Dei iudicium, nec aliunde petendam esse vitæ aut mortis certitudinem. Magnus hic honor, quòd Dei interpretes sumus ad testandam

2. Cor. 10. 6.

2. Cor. 4. 6.
7.

dom mundo suam salutem. Summa Evangelij maieftas, quod mutua inter Deum & homines reconciliationis legatio esse dicitur. Mira denique piis animis consolatio, quod ratum coram Deo esse sciunt allatum sibi ab inuocatione mortalitatis salutis nūctum. Interea subfannent impij, vt liberit, quæ Dei mandato prædicatur, doctrinam sentient tandem quam vere ac ferio per os hominum minatus sit illis Deus. Denique hac fuducta instructi pii doctores, sibi & aliis intrepidi sint sponfores viuifica Dei gratiæ, nec minus animose in præfractis doctrinæ suæ contemptores fulminant. Hactenus germanum verborum sensum dilucidè exposui, vt nihil desiderari queat, nisi Romanus Antichristus tyrannidi suæ colorem inducere volens, non minus improbè, quam perfidè locum hunc totum peruertere ausus foret. Quanquam autem lux ipsa veræ interpretationis quam attuli, purgandis eius tenebris sufficere videtur, ne quid tamen morietur pios lectores, putidas eius calumnias breuiter diluam. Primò fingit Petrum vocari Ecclesiæ fundamentum. Quis autem non videt quod transfert ad hominis personam, de Petri fide in Christum dictum esse? Idè fateor, apud Græcos significant Petrus & Petra, nisi quod prius nomen Atticum est, alterum verò communis linguæ: sed hæc varietas non temerè à Matthæo posita est: quin potius consultò mutatum est genus, vt diuersum aliquid exprimeret: nec dubito quin tale discrimen notauerit Christus sua lingua. Prædenter itaque Augustinus non Petram à Petro, sed Petrù à Petra dici admonet: sicut à Christo sumus omnes Christum. Porro ne longior sim, quum illud Pauli inter nos pro certo & confesso habendum sit, non alicubi posse fundari Ecclesiã quàm in Christo solo, non sine sacrilega blasphemia aliud fundamentum Papa commentus est. Et certè quanto pere vel vno hoc nomine tyrannidem Papatus detestari nos deceat, nullis verbis exprimi satis potest, quòd in eius gratiam sublatum fuerit Ecclesiæ fundamentum vt a pertus inferni gurgis miseranimas absorbeat. Adde quòd pars ista (sicuti prius atigi) nondum ad publicù Petri officium spectat, sed tantù inter sacros templi lapides vnus ex præcipuis locis illi datur. Quæ sequuntur encomia, ad munus Apostolicum spectant. Vnde sequitur, nihil Petro dici quod non conveniat reliquis etiam collegis: nam si communis est inter ipsos Apostolatus dignitas, commune etiam sit oportet quicquid ei annexum est. At Christus Petrù vnum nominatim alloquitur: nempe sicuti vnus omnium nomine Christum confessus fuerat Dei Filium, ita vicissim ad vnum dirigitur sermo, qui tamen

peræquè ad alios pertinet. Nec verò spernenda est illa quæ à Cypriano & aliis adducitur ratio, Christum in vnus persona loquitum esse omnibus, vt Ecclesiæ vnitatem commendaret. Excipiunt, his omnibus præferri, cui hoc peculiariter datum est. Hoc verò perinde est ac si magis fuisse Apostolum cõtenderet, quàm suos collegas: neque enim à docendi munere & Apostolatu magis auelli potest ligandi & soluendi potestas, quàm à Sole calor vel lumen. Cæterum vt demus Petro concessum plus aliquid fuisse quàm reliquis, vt inter Apostolos excelleret: stulte tamen inferunt Papistæ, datum illi fuisse primatum, vt vnuerfale esset totius Ecclesiæ caput. Nam aliud est dignitas quàm imperium, & aliud inter paucos famulo honoris gradu pollere quàm sub vniuersas colligere totius orbem. Et sanè non plus illi oneris imponit Christus, quàm obire potest. Iubetur regni carum esse ianitor, iubetur ligando & soluendo dispensare Dei gratiam, eiu que iudicium in terra exequi: nempe quatenus se extendit mortalis hominis facultas. Ergo quicquid ei datum est, ad mensuram gratiæ restringere conuenit, quia donatus est in Ecclesiæ ædificationem. Ita concludit imbecillum illud imperium quod illi arrogant Papistæ. Verum vt de Petro nihil sit conuocetis aut litis, nihil tamen inde Papæ tyrannidi accedit. Nam principium quod arripiunt Papistæ, nemo illis sanus concedet, datum hic Petro fuisse quòd velut iure hæreditario ad posteros deinde transmitteret, neque enim quicumque successoribus dare pernitetur. quare Papistæ cum de alieno liberalem faciant. Denique vt continua valere debeat successio, nihil tamen inde extorquet Papa donec legitimus Petri successor probatus fuerit. Vnde autem probat? Quia Petrus Romæ mortuus est. Quali verò Romæ, nefanda Apostoli cade primatum sibi acquisierit. Sed obtendunt, illic quoque fuisse Episcopum, quàm id frivolum sit, abundè in mea Institutione docui. vnde integram huius argumenti tractationem peti malo, quam hic cum in lectha & tædio lectorum retexere. Hæc tamen accedat breuis clausula. Etiam si iure, Petri successor fuisse Romanus Episcopus, quum tamen sua personam tanto se honore abdicauerit, nihil ei prodesse quicquid Petri successoribus Christus conat. Curiam Papæ Romæ esse plus satis notum est: sed nullam illic Ecclesiæ notam ostendit. Ab officio verò Pastoris non secus abhorret, quam cupidè pro sua dominatione pugnat. Certe vt nihil omiserit Christus in extollendis hæredibus Petri, non tamen ita pro ligus fuit vt suum honorem in apostatas transferret.

MATTH. XVI.

MARC. VIII.

LVC. IX.

20 Tunc edixit discipulis suis ne cui dicerent quòd ipse esset Iesus Christus.

21 Ex eo tempore cepit Iesus indicare discipulis suis quòd oporteret ipsum abire Hierosolymam, ac multa pati à Senioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die resuscitari.

22 Et abducens eum Petrus, cepit illum increpare, dicens, proptius tibi sis Domine, nequaquam

30 Et interminatus est eis ne cui dicerent de se.

31 Et cepit docere eos quòd oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, summisque Sacerdotibus ac Scribis, & occidi, & post tres dies resurgere.

32 Et aperte sermonem loquebatur, & apprehendit illù Petrus, cepitque increpare eum.

33 At ille conuersus, & intumescens, increpauit Petrum dicens, Abi post me Satana, &

21 At ille comminatus illis, præcepit necui dicerent

22 Dicens, Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à Senioribus, & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die resurgere.

23 Dicebat autem ad eum, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quoti-

1. Cor. 3. c. 11.

179

erit tibi hoc.

23 *At ille conuersus dixit Petro, Abi post me Satana, scandalum es mihi: quia non sapis ea quae Dei sunt, sed quae sunt hominum.*

24 *Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis uult post me uenire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam: ac sequatur me.*

25 *Qui enim uoluerit suam animam seruare, perdet eam rursum: qui perdidit animam suam mea causa, inueniet eam.*

26 *Quid enim prodest homini, si totum mundum lucratus fuerit, animam uero suam iacturam fecerit? aut quid dabit homo cuius permutatione redimat animam suam?*

27 *Futurum est enim ut Filius hominis ueniat in gloria Patris cum Angelis suis: & tunc reddet unicuique iuxta facta ipsius.*

28 *Amen dico uobis, sunt qui dam hic stantes, qui non gustabunt mortem donec uiderint Filium hominis uenire in regno suo.*

quia non sapis quae Dei sunt, sed quae sunt hominum.

34 *Et quum ad se uocasset turbam unam cum discipulis suis, dixit illis, Quicumque uult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.*

35 *Nam quisquis uoluerit animam suam seruare, perdet eam. Quisquis autem perdidit animam suam mea & Euangely causa, hic seruabit eam.*

36 *Quid enim profuerit homini, si lucratus fuerit totum mundum & animam suam iacturam fecerit?*

37 *Aut quid daturus est homo compensationis pro anima sua?*

38 *Quicumque enim puerit mei ac meorum sermonum in generatione hac adultera & peccante, uidebit illius & Filium hominis ubi uenerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.*

MARC. IX.

1 *Et dicebat illis, Amen dico uobis, sunt quidam inter eos qui hic stant, qui non gustabunt mortem donec uiderint regnum Dei uenisse cum uirtute.*

24 *Qui enim uoluerit animam suam seruare, perdet illam: qui uero perdidit animam suam proter me, hic seruabit eam.*

25 *Quid enim proficit homo, si totum mundum lucratus, se autem perdidit, iacturam sui ipsius faciat?*

26 *Nam quem mei ac sermonum meorum pudebit, huius & Filium hominis pudebit quum uenerit in maiestate sua & Patris sanctorumque Angelorum.*

27 *Dico autem uobis, uere sunt quidam hic stantes qui non gustabunt mortem donec uideant regnum Dei.*

Edito futurae suae gloriae specimine admonet Christus discipulos quid sibi patiendum sit, ut ipsi quoque ad ferendam crucem se comparent: instabat enim tempus certaminis, cui eos longe impares nouerat, nisi noua fortitudine instructi essent. Hoc uero in primis agendum erat, suum Christo regnum non splendida pompa, sed morte reprobrofa auspicandum esse. Atque nihil erat difficilius quam superare tantum scandalum, praesertim si reputemus quid iam penitus de magistro persuasum haberent: sibi enim imaginati fuerant eum terrenae felicitatis autorem. Vana igitur spe suspensi erant, temporis articulo cupide inhiantes quo repente Christus regni sui gloriam patefaceret. De crucis ignominia adeo nihil praesumpserant animis, ut minime consentaneum esse crederent quicquam illi non honorificum accidere. Grauis etiam erat haec circumstantia, reprobari à Senioribus & Scribis, penes quos erat Ecclesiae primatus. unde colligere promptum est, quam necessaria fuerit haec admonitio. Caeterum quia fieri non poterat quin sola crucis mentio grauer turbaret infirmos animos, statim vulnere medetur: dicit se tertio die resurrecturum à morte. Et certe quum in eius cruce tantum appareat carnis infirmitas, donec ad resurrectionem uentum fuerit, in qua relucet uirtus Spiritus, non reperiet fides nostra quo se erigat uel sustentet. Ideo haec ratio prudente tenenda est Verbi ministris qui cum profectu docere cupiunt, ut semper resurrectionis gloriam coniungant cum mortis ignominia. Sed mirum est cur nolit Christus Apostolos sibi esse testes, quibus iam munus hoc prius iniunxerat.

quorum enim missi fuerant, nisi ut redemptionis essent praecones, quae pendeat à Christi aduentu? Solutio non difficilis est, si memoria tenemus quae tunc exposui, nempe minime creatos fuisse doctores qui certum & plenum Christo testimonium redderent, sed tantum ut magistro pararent discipulos, hoc est dociles & attentos redderent, qui nimium sopiti erant. deinde fuisse temporale mandatum, cui finem attulit ipse Christus praedicatio. Nunc quia instabat tempus mortis, ipsi uero nondum ad testandam fidem suam maturi erant, imò propter fidei debilitatem ludibrio fuisset eorum confessio, silere eos Dominus iubet donec ab aliis agnitus fuerit mortis victor, nouaque constantia eos induerit.

22 *Petrus cepit illum increpare.* Immodici feruoris signum est, quòd Petrus magistrum reprehendit: quanquam uideat reuerentia quoque inductus esse ut eum abduceret seorsum, quia coram testibus non audebat reprehendere: magna tamen intemperies est, quòd admonet quasi non satis mentis competens tibi parcat. Sed huc homines impellit, adeoque praecipit inconsideratus zelus, ut Deum ipsum suo arbitrio subicere non dubitet. Absurdum esse indicat Petrus crucifigi Dei filium à Senioribus, qui Redemptor populi futurus erat, & ad mortem adduci qui autor erat uitae. Christum ergo retrahere conatur, ne se in mortem exponat. Speciosus color est, sed plus deferre necesse est Christi sententia: quam Petri zelo, quocumque tandem praetextu sit excusabilis. Atque hic docemur quid ualeant coram Deo quae bona putantur intentiones. Tanta quidem hominibus ingenta est superbia, ut sibi credant fieri iniuriam ac que-

rantur, nisi quod rectum esse statuunt, Deo quoque arrideat. Itaque videmus quanta peritacia suas deuotiones venditit Populus. atqui dum ita audacter sibi plaudunt, Deus non solum repudiatur quod sibi persuadent summa laude esse dignum, sed feruere etiam damnat impij vesania. Certè si sensus & iudicium carnis valeant, pia fuit Petri intentio, vel saltem probabilis. Atqui non potuit durius nec magis contumeliose eum reicere Christus. Quid osecro tibi vult tam aspera responsio? qui tantam mansuetudinem vbique seruauit ne calamum quatatum confringeret, quomodo nunc in discipulum electum tam atrociter fulminat? Manifesta certè ratio est, quod in vnus hominis persona competere omnes voluerit ne zelo suo indulgeret. Quamquam enim carnis libidines, vt similes sunt feris bestiis, cohibere difficile est: nulla tamen magis furiosa bestia est quam carnis prudentia. Ergo tam acriter in eam inuehitur Christus, & quasi ferreo malleo eam retundit, vt discamus tantum ex Dei verbo sapere.

23 *Abi post me Satana.*) Ineptè quidam philosophantur in voce Retro, quasi iubeatur Petrus sequi, non praere. nam & Lucas supr. cap. 4. diabolum hisdem verbis à Domino repulsum fuisse narrat. Et verbum ὑπαγε, facessere significat, vnde & Latinum Apage deductum est. Procul ergo reiciit Christus discipulum, quia praepostero tuo zelo Satana partes obiret: neque enim simpliciter aduersarium vocat, sed diaboli nomen ei imponit in signum maximæ detestationis. Notanda est quoque mox additur ratio, *Tu scandalum mihi es, quia humanus sapiens, et non secundum Deum.* Scandalum Christo fuit Petrus, dum se eius uocationi opposuit. Vnde etiam apparet quantopere in peruerso suo zelo insaniant homines. nam dum Petrus cursum magistri abrumperè conatus est, per eum non stetit quin se & totum humanum genus æterna salute fraudaret. Vno igitur verbo docemur quantopere fugiendum sit quicquid nos abducit à Dei obsequio. Primùm verò totius mali fontem aperit Christus quem dicit Petrum sapere quæ sunt hominum. Ergo ne caelestis iudex nos & studia nostra ad Diabolum ableget, discamus non proprio sensui esse addicti, sed obedienter amplecti quod Dominus probat. Eant nunc Papistæ, & sua placita in cælum extollant: sentiant tandem, vbi ad caeleste tribunal ventum fuerit, quid valeat iactantia quam Christus Satanicam esse pronuntiat. Nos vero, nisi sponte velimus mortiferis obstaculis viam salutis nobis precludere, non aliter sapere appetamus quam ex ore Dei.

24 *Tunc Iesus dixit discipulis suis.*) Quia videbat Christus Petrum crucem horrere, & eodem: alios omnes sensu praeditos esse nouerat, generaliter de tolerantia crucis diserit: nec solos duodecim compellat, sed eandem imponit legem piis omnibus. Similem ferè sententiam habuimus apud Matthæum: sed illic tantùm admoniti fuerunt Apostoli de persequutione quæ ipsos manebat simulac exoriri essent officio suo defungi: hic verò communi tyrocinio imbuunt, & quasi primis rudimentis inquit quicunque Euangelio nomen dare volunt. Nominatim verò dicit, *Si quis post me venturus est, vt recellat Petri figmentum.* nam se abnegationis sui, & patientiæ exemplar cuique proponens, sibi ferendum esse ostendit quod ab eius persona alienum esse ducbat Petrus:

deinde ad imitationem inuitat singula corporis sui membra. Sic autem refertur per litteras. Si quis vult meus esse, abnegat seipsum, & cruce sublatam sequatur, vel ad exemplum meum se conformet. Senus autem est, non posse cenferi Christi discipulos nisi qui veri sunt eius imitatores, ac in eodem currere studio parati sunt. Porro breuem imitationis regulam praescribit vt sciamus quæ praecipue in re velle tibi nos esse similes: ea verò duobus modis constat, abnegatione nostri, & voluntaria crucis tolerantia. Abnegatio hanc latè patet, vt scilicet renuntiantes proprio ingenio, & omnibus carnis affectibus valere iussis, parati simus in nihilum redigi, modò in nobis viuat ac regnet Deus. Scimus quàm ego amore sui naturaliter iurpliciti sint homines, quantum sibi dediti sunt, quantum seipsum æstiment. Atqui si ingredi cupimus in Christi scholam, ab ea stultitia incipere oportet ad quam nos Paulus hortatur: deinde ad omnes affectus domos & subigendos progredi. De cruce tollenda ideo cõcionatur, quia etsi cõmunibus miseris promiscue subiecta est hominũ vita, quia tamen peculiariter Deus suos exercet vt conformes reddat imaginem Filij sui, hanc illis legem propriè dici non mirum est. Deinde quoniam Deus cruce oneret tam malos quàm bonos, non tamen dicuntur crucem tollere nisi qui humeros liberè subiciunt. quauis enim ferocæ refractarius equus fessorem sustineat, non tamen eum suscipit. Hæc igitur patientia est fidelium, crucem sibi impositam animo subire. Apud Lucam additur particula *Quotidie*, cui subest magnam pondus significat enim Christus nullum malitiæ nostræ finè donec è mudo exeamus Sit igitur hæc assidua piorum meditatio, vbi pluribus ærumnis perfuncti fuerint, ad nouas ferendas se parare.

25 *Qui enim voluerit animam seruare.*) Aptissima consolatio, quod sibi vitam verè acquirant qui sponte mortem pro Christo obeunt: nam Marcus disertè hanc moriendi causam fidelibus praescribit: ideo & in verbis Matthæi subaudienda est. Fit enim saepe vt ambitio vel desperatio ad vitæ contemptum profanos homines impellat, qui tamen sine profectu animosè ad mortem properant. Opposita etiam comminatio ad vellicandam carnis ignauiam plurimum valet, quum praesentis vitæ cupidus hoc tantùm proficere admonet vt eam perdant. Est autem antithesis inter temporalem & æternam vitam, sicuti in decimum caput docuimus, vnde reliqua petant lectores.

26 *Quid enim, &c. Anima verè sua.*) Nomen Animæ hic propriè accipitur: admonet enim Christus non ideo creatam esse hominis animam vt mundo tantùm ad paucos dies fruatur: sed vt suademum illi constet in cælo immortalitas: ac si dixisset, Quanta hæc scordia est & quàm brutus stupor, quod homines ita sibi deimctos tenent nundus & occupat, vt non cogitent quorū nati sunt & sibi datam esse immortalem animam, vt confecto terrene vitæ curriculo in cælis perpetuò viuant? Et quidem fatentur omnes pleris esse animam cunctis mundi opibus & deliciis: sed interea eos excæcat carnis sensus, vt animas suas in exitiū seientes, ac volentes proiciant. Ergo ne suis illecebris nos mundus fascinet, nobis veniat in mentem animæ nostræ praesentia: quæ si feridè expenditur, sicilicet vanas imaginationes terrene felicitatis discerit.

27 *Futurum est enim ut filius hominis.*) Quo melius in animos penetret superior doctrina, futurum ante oculos iudicium ponit Christus: nam ut vilescat nobis caduca hæc vita, seriò vitæ cælestis sensu tangi nos necesse est. Ad iudicium autem opus habet mentis nostræ tarditas & segnitias, ut in cælum respiciat. Ideo fideles ad tribunal suum citat Christus, ut singulis momentis cogitent non alia de causa se viuere nisi ut adspirèt ad beatam illam redemptionem, quæ suo die patefiet. Huc autem spectat admonitio, ut sciamus non frustrari eos certare quibus pretiosior est suâ vitâ confessio fidei: ac si dixisset Christus, Deponite intrepidè in manu & custodia mea vitas vestras: ego enim tandem vindex adero, qui vos in integrum restituâ, quantum visis sitis ad tempus perire. Gloriam Patris & Angelos commemorat, ne ex præsentis aspectu æstimarent discipuli eius regnum: adhuc enim ignobilis & contemptus sub serui habitu & specie latebat. Longè ergo alium se fore promittit quum aduenit mundi iudex. Quæ præterea apud Marcum & Lucam habentur, lectores decimo capite Matthæi exposita reperient: de eorum quoque mercede alibi disserui quantum satis erat. Summa hæc est, Quoties bonis operibus promittitur merces, minime opponi eorum meritum gratuite fidei iustitiæ: nec salutis causam ostendi, sed tantum animari fideles ad rectè agendi studium, dum certi

sunt se operam nõ ludere. Quare optimè hæc duo conueniunt, gratis nos iustificari, quia Deo præter meritum accepti sumus: & tamen ipsum indebitam operibus nostris mercedem pro suo beneplacito rependere.

28 *Amen dico vobis.*) Quia secum adhuc disceptare poterant discipuli quando futurus esset ille dies, Dominus eorum propiore fiducia erigit, quod scilicet futuræ suæ gloriæ specimen breui daturus sit. Scimus quàm verè dicatur vulgari prouerbio, in desiderio celeritatem quoque moram esse: sed hoc præcipuè nobis vsu venit dum ad Christi aduentum disfertur salus nostra. Ergo ut discipulos suos interim sustentet Dominus, confirmationem temporis intermedij illis proponit: ac si dixisset, Si diem aduentus mei expectare nimis longum videtur, ergo maturè præueniam: nã antequam vobis moriendum sit, regnum illud Dei, à cuius spe vos pendere iubeo, conspicuum erit oculis vestris. Hic genuinus est verborum sensus. nam quod de Iohanne quidam fingunt, ridiculum est. Aduentum verò regni Dei, intellige gloriæ cælestis manifestationem quam à resurrectione auspiciatus est Christus, & plenius deinde Spiritum sanctum mittendo, & mirificas edendo virtutes, exhibuit: nam in illis primitus gustandam suis præbuit cælestis vitæ nouitatem, quum veris & certis experimentis ipsum ad Patris dextram sedere agnoscerent.

MATTH. XVII.

1 *Et post dies sex assumit Iesum Petrum & Iacobum & Iohannem fratrem eius, & subducit illos in montem excelsum seorsum:*

2 *Ac transformatus est coram illis, & splendidus facies eius sicut Sol: vestimenta autem illius facta sunt candida sicut lumen.*

3 *Et ecce visi sunt illis Moses & Elias cum illo colloquentes.*

4 *Respondens autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hic esse: si vis faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliae vnum.*

5 *Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida obumbravit illos: & ecce vox de nube dicebat, Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacitum est, ipsum audite.*

6 *Et hoc audito discipuli procliderunt in faciem suam, ac territi sunt vehementer.*

7 *Tunc accedens Iesus tetigit illos, & dixit, Surgite, & ne timeatis.*

8 *Quum verò sustulissent oculos suos, neminem viderunt nisi solum Iesum.*

MARC. IX.

2 *Ac post dies sex assumit Iesum Petrum & Iacobum & Iohannem, & subducit eos in montem excelsum, seorsum solos, & transformatus fuit coram illis.*

3 *Et vestimenta illius facta sunt splendida, candida valde veluti nix, quàm candida facere non potest fullo super terram.*

4 *Et conspectus est illis Elias cum Moysi, colloquebanturque cum Iesu.*

5 *Et respondens Petrus dixit Iesu, Rabbi, bonum est hic nos esse: & faciamus tria tabernacula, tibi vnum, & Moysi vnum, & Eliae vnum.*

6 *Non enim nouerat quomodo loqueretur: erant enim expatiati.*

7 *Et facta est nubes, quæ obumbravit illos: & venit vox de nube dicens, Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite.*

8 *Et repente quum circumspicerent, non amplius viderunt quemquam, sed Iesum solum secum.*

28 *Factum est autem post hæc verba ferè diebus octo, & assumpsit Petrum & Iohannem, & Iacobum & ascendit in montem ut oraret.*

29 *Et facta est, dum oraret, species vultus eius alia, & vestitus eius candidus ac resurgens.*

30 *Et ecce duo viri loquebantur cum illo, qui erant Moses & Elias.*

31 *Qui visi in maiestate, dicebantur excessum eius quem completeretur erat Hierosolymis.*

32 *Petrus verò & qui cum illo erant granati erant somno: experrecti autem viderunt maiestatem eius, & duos viros qui stabant cum illo.*

33 *Et factum est quum discederent ab illo, ait Petrus ad Iesum, Præceptor, bonum est nos hic esse: & faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Moysi, & vnum Eliae, nesciens quid diceret.*

34 *Hæc autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos, timuerunt autem intrantibus illis in nubem.*

35 *Et vox facta est de nube dicens, Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.*

36 *Et dum fieret vox, inuenitur est Iesus solus.*

Primo videndum est quo consilio Christus caelestem gloriam ad breue tempus induerit, & tres solum ex suis discipulis testes adhibuerit ad hoc spectaculum. Quod sentiant quidam fecisse in eum finem vt contra tentationem, qua inflabat à morte sua, eos muniret, mihi non est probabile. nam cur eodem remedio alios priuasset, imò cur disertè vetat ne ante resurrectionem suam profertat quod viderent, nisi quia visionis fructus morte posterior erat? Mihi ergo dubium non est quin testari voluerit Christus se non inuitum ad mortem trahi, sed vltro accedere: vt obedientiae sacrificium Patri offerret. Non venit hæc cognitio discipulis in mētem donec resurrexit Christus: neque etiam in illo temporis articulo necesse fuit Diuinam Christi potentiam concipere, quam in cruce victricem agnoscerent: sed in aliud tempus tam sibi quam nobis edocti sunt, ne quem offenderet Christi infirmitas, quasi necessitate & vi passus foret. Clarum enim est nihilo fuisse difficilius Christo corpus suum à morte eximere, quam ornare caelesti gloria. Docemur itaque morti fuisse obnoxium quia voluit: crucifixum fuisse quia se obtulit: nam eadem illa caro quæ in cruce immolata, in sepulchro iacuit, quum iam prius caelestis gloriæ particeps fuisset, immunis esse potuit à morte & sepulchro. Quinetiam docemur quandiu in accepta serui forma versatus est in mundo Christus, & sub carnis infirmitate latuit eius maiestas, nihil ei fuisse detractum: quia sponte se exinaniiuit. nunc autem resurrectio velum illud sustulit quo virtus eius resecta ad tempus fuerat. Porro tres testes deligere satis habuit Dominus, quia hic numerus ad rem probandam à Lege præscribitur. Discrepancia temporis nos offendere non debet. Sex dies integros numerant Matthæus & Marcus qui medijs fluxerunt: Lucas autem factum esse dicens octo ferè postea diebus, tam diem illum quo loquutus erat Christus quam quo transformatus est comprehendit. Videmus ergo vt sensus idem in verbis diuersis optime conueniat.

2. *Transformatus est.*) Lucas hoc factum esse dicit quum oraret: ex circumstantia autem loci & temporis colligere licet hoc precatum esse quod obtinuit, vt in splendore nouæ formæ visibile Deitatis suæ speculum esset: non quòd vel precario aliunde petere opus esset quod non habebat, vel dubia esset Patris voluntas. sed quia toto humilitatis suæ cursu, semper ad Patrē retulit quicquid Diuinitus agebat: & nos suo exemplo ad preces stimulare voluit. Transformatio autem hæc non profusus exhibuit Christum visendum discipulis qualis nunc est in cælo, sed gustum immensæ gloriæ præbuit qualem ipsi capere poterant. Respiciunt tunc eius facies sicut Sol: nunc vesti Solis fulgorem longè superat. Insolitus in uestitu candor enituit: nunc extra vulgum Diuina in toto eius corpore maiestas resulget. Sic olim Deus sanctis Patribus apparuit, non qualis in se erat, sed quatenus immensi eius splendoris radios ferre poterant: nam fideles, non ante, ipsum sicuti est, visuros Iohannes pronuntiat quàm facti sint ei similes. Iam non est quod subtiliter quisquam disputet de albedine vestium, vel de facie splendida, quando non fuit hæc solida exhibitio caelestis Christi gloriæ: sed symbolis quæ carnis modulo congruerent, ex parte gustandum præbuit quod in totum percipi nondum poterat.

3. *Visitant illis Moses & Elias.*) Queritur verè ne aduertint Moses & Elias, cui spectatum uenturæ oblatum fuerit discipulis, sicuti tæpe Prophetis obiecta sunt rerum absentium visiones. Quam quàm res est in vtranque partem disputabilis, vt loquuntur, mihi tamen magis probatur, ipsos verè in eum locum adductos esse: neque enim absurdum est, quum Deus corpora & animas habeat in sua manu, mortuos ad tempus in vitam eius arbitrio restitui dum ita expedit. Tunc autem Moses & Elias non sibi resurrexerunt: sed vt præstò adessent Christo, si quis rursum quærat vnde Apostolis notitia Moïsis & Eliæ, quos nunquam conspexerant, responsio facilis est: Quum eos in medium Deus produceret, signa etiam & notas decisse quibus innotesceret apud eos. Extraordinarie quidem reuelationis modo hoc factum est, vt certò scirent esse Moïsem & Eliam. Cur autem apparuerint hi duo potius, quàm alij sanctorum, & in choro, sufficere nobis debet illa ratio, vt constet non alium Legi & Prophetis scopum esse quàm Christum. Nam licet non sit ergo cogitaret, etiam interitum, Christum non prodire sine testamento, sed iam olim à Deo commendatum. Neque enim de his plures quæ afferri solet ratio, Eliam maxime aliam, quum esse qui Prophetas omnes referret: quia tamen nihil reliquit scriptum, præter quod statim exiit post Moïsem: cultum Dei vitium, relictum, in quo incomparabilis fuit Legis & veræ pietatis ratio, propemodum extinctæ videtur. Quod apparet cum Christo, & sermonem communicant, signum est consensus. Quale autem fuerit colloquium, solus Lucas exprimit: nempe quod exitum narrarunt qui Christum manebat Hierosolymis. Hoc porro ad priuatas eorū personas referri non debet, sed potius ad legationem ipsi olim iunctam. Voluit enim Dominus, quanquam pridem inuerti erant, ac conseceratæ uocationis suæ curriculum, voce tamen sua iterum sancire quod in vita sua docuerant: vt sciremus communem nobis silem in Christi sacrificio propositam esse cum sanctis Patribus. Iam quum de Christi morte uaticinati sunt Prophetæ veteres, sedebat ipse (qui æternus erat Dei sapientia) in arcano gloriæ suæ solio. Vnde sequitur, ipsum carne indutum non fuisse obnoxium morti nisi quatenus se liberè submisit.

4. *Domus bonorum est.*) Lucas ita loquitur: esse Petrum refert, quum Moses & Elias discederent. Vnde colligimus veritum fuisse ne ipsorum discessu intercederet suauè illud & beatum spectaculum. Esti autem mirum: non est, Petrum sic dulcedine illa captum fuisse, vt aliis omnibus spiritibus, sola eius fruitio illi sufficeret: sicut in Psalmo dicitur, Satietas iustitia esse in Dei vultu: præposterum tamen eius votum fuit, quòd finem visionis non teneret: deinde stultè æquiuocum Domino seruus: terriò errauit quum hominibus in caelestem & Anglicam gloriam recepit caduca tabernacula extrudere vellet. Dico finem visionis fuisse illi incognitum. Nam quum ex ore Eliæ & Moïsis audi et instare tempus mortis Christi, stupidus specti illam, quæ temporalis erat, æternam fore somniat. Quid quod hoc modo regum Christi viginti aut triginta pedum angustis inclusum fuisset? vbi totius Ecclesiæ redemptio? vbi salutis æternæ societas? Hoc quoque valde peruersum fuit, Eliam & Moïsem collegas fingere Deo Filio, quasi non omnes in ordinem cogi necesse sit vt solus ipse emineat. Iam si forte sua contentus est Petrus, cur eos

egere terrenis subsidiis putat quorum aspectu se sibi videret? Rectè ergo Evangelistæ duo annotant, *Necessè quid diceret.* Marcus causâ addit, *Quòd esset. expauescèti.* neque enim vitrà tunc Apollolos proficere voluit Deus nisi vt filij sui Deitatem quali in vivo speculo ad momentum cerneant. Postea successu temporis fructum illis ostendens, iudicij defectum correxit. Significat ergo Marcus Petrum quum in eccliam raptus foret, instar hominis attoniti loquentum esse.

5 *Ecce nubes lucida.*) Opposita fuit nubes eorum oculis, vt scirent nondum se ad contemplan- dum caelestis gloriæ fulgorem idoneos esse. Nam quum dominus signa dedit præsentæ suæ, simul tegumenta quædam addidit quæ compescerent humani ingenij audaciam: ita nunc vt discipulos ad humilitatem erudiat, caelestis gloriæ intuitum subducit ab eorum oculis. Hæc quoque admonitio ad nos pertinet, ne appetamus erumpere in arcana quæ sensus nostros superant: sed potius vt in fidei suæ mensura quisque se sobriè contineat. Denique nubes hæc trãnt loco nobis esse debet, ne curiositas nostra plasmam par est lasciuat. Deinde admoniti fuerunt discipuli redeundum sibi esse ad pristinam militiam, ne triumphum, tibi promitterent ante tẽpus. *Vox iusticia est de nube.* Et hoc notatu dignum est, sonare vocem Dei ex nube, corpus autem vel faciem non videri. Ergo nobis illa admonitio Moysi veniat in mentem, Deum visibilis figura non fuisse indutum, ne forte decepti putemus illum homini similem esse. Verum quidem est varias species olim sanctis Patribus visas esse, in quibus Deum agnoscerent: semper tamen à symbolis abstinuit quæ fabricandis idolis materiam præberent. Et sanè quum plus à quo ad crassas phantasias propensæ sint humanæ mentes, oleum camino addere nequaquam vile fuit. Hæc maxime illustris fuit Dei gloriæ manifestatio: quum interposita nube nos voce sua ad se inuiter, quam absurdum est in trunco ligni vel lapide, eius præsentiam velle ante oculos nostros siftere? Ergo discamus sola fide, non autem carnis oculis penetrare ad illam lucem inaccesfam quam Deus inhabitat. Vox autem edita fuit è nube, vt à Deo profectam esse scientes discipuli, qua decebat reuerentia eam exciperent. *Hic est filius meus.*) Libenter eorum subscribo sententiæ, qui tacitam subesse antithesin putant Moysi & Elizæ cum Christo, ac si iuberet Christus suos discipulos vnico Filio esse contentos. Emphaticum enim est Filij nomen

Deum 4. c. 15.

quo supra seruos extollitur. Porrò duobus locis hic ornatur Christus non magis sibi honorificis quàm fidei nostræ vtilibus: nempe Filij dilecti, deinde Magistri. Quòd Pater Dilectum vocat in quo sibi complacuit, Mediatorem esse testatur, in quo sibi mundum reconciliat. Quum audiri iubet, summum & vnicum Ecclesiæ suæ doctorem præficit. Nam quum eius consilium fuerit, eum à reliquis omnibus discernere, sicuti ex his verbis verè & propriè colligimus, naturâ vnicum esse Filium, similiter conficitur, solum à Patre diligi, & solum constitui doctorem, vt tota autoritas penes ipsum resideret. Si quis excipiat, à non Angelos & homines amet Deus: in promptu solutio est, Pater enim Dei amorem, qui diffunditur ad Angelos & homines, ab illo fonte prodire. Neque enim ideo diligitur à Patre Filius vt odio sint aliæ creaturæ: sed vt quòd sibi proprium est, cum illis communi cet. Quamquam diuersa est nostra & Angelorum

ratio, nam hi à Deo nunquam alienati fuerunt, vt reconciliatori opus habeant: nos autem inimici propter peccatum, donec eum nobis Christus propitiat. Manet tamen illud fixum, Deum vtrisque propitiū esse, quatenus nos in Christo completitur: quia ne Angelus quidem sine capite firma esset cum Deo coniunctio. Iam quum hic loquatur Pater, & se aliū à Filio designet: sequitur personis distinctos esse, quando vna est essentia & eadem maiestas. *Ipsū audite.* Nuper admonui hæc voce reuocari Ecclesiam ad vnicum doctorem Christum, vt tantum ab eius ore pendeat. Et si enim venit Christus vt Legi & Prophetis fidem afferat, sic tamen occupat limum gradum vt fulgore sui Evangelij absorbeat scintillas illas quæ in Veteri testamento micabant. Est enim Sol iustitiae, cuius aduentu plenus illuxit dies. Atque hæc ratio est vt Apostolus dicat primo ad Hebræos epistole, Deum qui olim multifariam multisque modis loquutus erat per Prophetas, nonnullis de loquentum esse in dilecto filio. Denique non minus hodie in Lege & Prophetis audiri Christum quàm in Euangelio suo, vt penes ipsum resideat Magistri autoritas, quemadmodum eam sibi vni vendicat Matth. 23. a. 8. Porrò ius suum saluum non obtinet qui sileant omnes humanæ linguæ. Quare vt nec sua doctrina contineat, quicquid commenti sunt homines, prosterni & concidere necesse est. Doctores quidem quotidie emittit: sed qui purè & bona fide proferant quod ab eo didicerint, non qui suis additamentis Euangelium inficiunt. In summa, nullus est fidelis Ecclesiæ doctor nisi qui & discipulus est Christi, & alios ei docendos offert.

6 *Et hoc audite.*) Terrore isto percelli Deus voluit discipulos, vt melius visionis memoriam imprimeret eorum cordibus. Interim videmus quanta sit naturæ nostræ infirmitas quæ audita Dei voce sic expauescit. Nam quòd impij vel subsannant eam, vel securè negligunt, ideo fit quia Deus efficaciter eos non compellat: sed necesse est, vt Dei maiestas simul ac eum sentimus, nos deiciat. Cæterum Christus prostratos erigens, officium suū exequitur, nam ideo ad nos descendit vt eo duce in Dei conspectum intrepidè procedant fideles, nec amplius terribilis sit illis maiestas quæ omnem carnem alioqui absumeret. Adde quòd non sermo, tantum eos solatur, sed tactu etiam confirmat. Quòd dicuntur tandem solum Christum vidisse, huc pertinet, Legi & Prophetis temporalem fuisse gloriam, vt solum Christus conspicuus maneat. Nam vt rite Moysi opera vtamur, in ipso hærendum non est, sed danda opera vt per ipsum manu ducamur ad Christum cuius minister est vnà cum aliis omnibus. Accommodari etiam potest hic locus ad damnandæ eorum superstitio- nes qui Christum non Prophetis tantum & Apostolis, sed gregariis sanctulis ita permiscunt, vt sit tanquam vnus quilibet ex numero. Atqui longè alium in finem excellunt in sanctis Dei gratiæ quàm vt partem honoris Christo debiti ad se rapiant. Fons autem erroris in discipulis ipsis notari potest, quandiu enim territi fuerunt Dei maiestate, vagatæ sunt in hominibus quærendis eorum mentes: vbi autem eos suauiter Christus erexit, solus ab ipsis visus est, nam si vigeat in nobis consolatio qua Christus terroribus nostris medetur, euanescent stulti omnes affectus qui nos huc il- luc distrahant.

MATTH.

Psal. 1. b. 6.
Ier. 42.
Deut. 18.
c. 18.

MATTH. XVII.

MARC. IX.

LVC. IX.

9 Et quum descenderent de monte, præcepit utes Iesus, dicens, Ne cui dixeritis visionem donec Filius hominis a mortuis resurgat.

10 Et interrogauerunt eum discipuli sui dicentes, Cur igitur Scribæ dicunt quod Eliam oporteat venire prius?

11 Iesus autem respondens dixit illis, Elias quidem veniet prius, & restituet omnia.

12 Caterum dico vobis, Eliam iam venisse, & non agnouerunt eum, sed fecerunt in eo quaecunque voluerunt: sic & Filius hominis passurus est ab illis.

13 Tunc intellexerunt discipuli quod de Iohanne Baptista dixisset ipsis.

9 Porro quum descenderent de monte, præcepit illis ne cui dicerent ea quæ viderant, nisi quum Filius hominis a mortuis resurrexisset.

10 Ac verbum hoc tenuerunt apud sese, inter se disputantes quid esset hoc quod dixerat, E mortuis resurgere.

11 Et interrogabant illum, dicentes, Quid est, quod Scribæ dicunt Eliam oportere venire prius?

12 Ille vero respondens dixit illis, Elias quidè ubi venerit, prius restituet omnia: & quemadmodum scriptum est de Filio hominis, ut multa patiatur & contemnatur.

13 Verum dico vobis Eliam venisse, & fecerunt illi quaecunque voluerunt, sicut scriptum est de illo.

36 Et ipsi tacuerunt & nermin dixerunt in illis diebus quicquam ex illis quæ viderant.

9 Et quum descenderent de monte.) Diximus cur nondum tunc maturum esset tempus publicandæ visionis. Et certe fides discipulis non fuisset habitam nisi luculentius gloriæ suæ specimen Christus in resurrectione deussisset. Verum postquam se palam exerunt Diuina eius virtus, locum etiâ habere cœpit temporalis ille conspectus eius gloriæ, ut cœtò constaret, etiam quo tempore eximatus fuit, Deitatem tamen suam illi integram itensisse, licet abscondita esset carnis velo. Ergo non abs re silere iubet discipulos donec à morte resurrexerit.

10 Et interrogauerunt eum discipuli sui dicentes.) Simul ac facta fuit resurrectionis mentio, auspicia regni Christi concipiunt discipuli: sic enim exponunt hoc nomen, quod ipsum mundum agnitus sit Messiam. nam de resurrectione aliud fuisse imaginatum quàm volebat Christus, patet ex Marco: *Disputabatis*, inquit, *inter se quidnam hoc esset, resurgere à mortuis.* Forte iam inualuerat delirium quod hodie pro cœto oraculo habetur inter Rabbinos, duplicem fore aduentum Messie, quia contemptibilis futurus sit ab initio, sed paulo post successura sit regia eius dignitas. Et quidem aliquid coloris habet error iste, quia ex vero principio fluxit. Duos Messie aduentus commendat etiâ Scriptura: quia redemptorem fore promittit, qui suo Sacrificio peccata mundi expiet. Atque huc spectant vaticinia, *Exulta filia Sion, ecce Rex tuus venit pauper sedens super asinam, &c.* Item, *Vidimus eum, & aspectu carebat: deformis fuit, & similis leproso, ut non reputaremus eum.* Deinde mortis victorem proponit, qui sibi subiiciat omnia. Sed videmus ut Rabbini praecerant Scripturæ doctrinam suis figmentis deprauerunt. Atqui ut Christi ætate omnia valdè corrupta erant, credibile est hoc quoque commento inbutum fuisse populam. In Eliæ

persona quàm crasse errauerint, bis aut ter ostensum fuit. Fortassis enim maligne & altate Eliæ ob tentu Christo derogare conati sunt. nam quum promissus esset Elias tanquam apparitor Messie, qui viam illi pararet, hoc præiudicio Christum gravare facile illis fuit, quod sine Elia prodiret: sicut eodem ferè altu Papitas diabolus hodie fascinat, ne diem iudicii expectet donec apparuerit Elias & Henoch. Conucere cœtè licet hoc data opera captatum fuisse à Scribis, ut Christo fidem detraherent, quasi legitimo Messie insigni careret.

11 Elias quidem veniet.) Diximus alibi vnde natus fuerit error ille inter Judæos. Quo in collapse Ecclesiæ statu instaurando similis Eliæ futurus erat Iohannes Baptista, nomen quoque ad eum translulerat Malachias: id temere arripit si fuerat à Scribis, quasi idem ille Elias Thesbires rediturus iterum esset in mundum. An testatur Christus nihil frustra prædictum à Malachia fuisse, sed malè aliò detortum fuisse eius vaticinium: ac si iuxisset. Vera fuit promissio de veniuro Elia, quæ etiam impleta fuit: sed iam à Scribis repudiatus fuit Elias, cuius inane nomen falsi mimi op ponunt. Restitutio autem Baptiste tribuitur, non perfecta: sed quia continua ferie Christo de manu in manum absoluendam tradidit quam excessus erat. Quia autem Scribæ Ioannem indigne rececerant, admonet Christus discipulos non esse cur se impediunt eorum fallaciis: deinde novum videri non debere si eadem libidine Magistrum deinde reiciant qua prius ministrum. Ac ne quis rei nouitate turbetur, vtrunque Dominus Scripturis fuisse proditum commemorat, nempe quod repellam passurus foret apud falsos & in pios doctores, tam mundi Redemptor, quàm Elias eius præco.

Zach. 9. b. 9. 10. 4.

MATTH. XVII.

MARC. IX.

LVC. IX.

14 Et quum venisset ad turbam, accessit ad eum homo quidam flecens genibus illi.

15 Dicenque,

14 Et quum venisset ad discipulos, vidit turbam multam circum illos, & Scribas disputantes cum eis.

15 Et protinus uniuersa turba quum vidisset eum, obstupuit, & accurrentes salutauerunt eum.

16 Et interrogauit Scribas, Quid disputatis inter vos?

17 Et respondens vnus è turba dixit, Præceptor, adduxi filium meum ad te, habentem spiritum mutum.

37 Factum est autem sequenti die, descendens illis de monte occurrit illi turba multa.

38 Et ecce vir de turba exclamauit, dicens, Magister, obsecro te respice ad filium meum,

re filij mei, quoniam lunaticus est, & miser torquetur: nam sepe cadit in ignem & sepe in aquam.

16 Et obtulit eum discipulis tuis, nec potuerunt eum sanare.

17 Respondens autem Iesus dixit, O natio incredula & distorta, quousque tandem ero vobis cum: vos adducite huc illum mihi.

18 Et increpauit illum Iesus, & exiit ab eo demonium: & sanatus est puer a tempore illo.

18 Et quando cumque eum corripuerit, lacerat eum: & ille spumat, stridetque dentibus suis, & arescit, & discipulis tuis ut eijcerent, & non potuerunt.

19 At ille respondens ei dicit, O natio incredula, quousque apud vos ero? quousque patiar vos? adducite illum ad me.

20 Et adduxerunt illum ad eum: & quum vidisset eum, statim spiritus eum discersit, & prolapsus in terram, voluebatur spumans.

21 Et interrogauit patrem eius, Quantum temporis est ex quo hoc accidit ei? Ille vero dixit, A puero:

22 Et frequenter illum in igne abieci, & in aquas, quo perderet eum: age si quid potes, subueni nobis, miseris vestris.

23 Iesus autem dixit ei, Illud si potes credere, omnia possibilia credenti.

24 Et confestim exclamans pater pueri cum lacrymis, dixit, Cred, Domine: succurre incredulitati meae.

25 Quum vidisset autem Iesus quod turba conuerteret, increpauit spiritum immundum, dicens illi, Spiritus miue & surde, ego tibi impero, exi ab eo: & ne post hac ingrediaris in illum.

26 Et quum clamasset spiritus, multumque discersisset eum, exiit: & factus est tanquam mortuus, adeo ut multi dicerent, Mortuus est.

27 At Iesus correpta manu illius, erexit eum, & ille surrexit.

quia vnicus est mihi.

39 Et ecce spiritus apprehendit eum: & subito clamat, & discersit eum: cum spuma, & vix descendit ab eo dilaniatus eum.

40 Et rogauit discipulos tuos ut eijcerent illum, & non potuerunt.

41 Respondens autem Iesus dixit, O natio infidelis & distorta, usquequo ero apud vos? & patiar vos? adducite filium tuum huc.

42 Quum autem adhuc accederet, lauit illum demonium & dispersit: increpauit autem Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, & reddidit eum patri suo.

43 Stupebant autem omnes super magnificentia Dei.

Quia Marcus plenior est, & singulas partes differt explicat, sequemur verborum eius contextu. Ac principio clare demonstrat vnde insolita hæc asperitas Christo, quum Iudeos ob distortam suam malitiam indignos esse exclamat qui diutius ferantur. Scimus quam comiter alios excipere solitus sit, etiam si quid importunus peterent. Pater hic rogat pro vnico filio: maxima vrget necessitas: modestè & suppliciter implorat Christi misericordiam, cur ergo præter morem repente excaudescit vt tolerabilem non esse pronuntiet? Quia ex Matthæo & Luca non perspicitur ratio tantæ feueritatis, quidam interpretes decepti fuerunt, quibus hæc obiurgatio vel in discipulos, vel in patrem afflicti pueri comperere visa est. Atqui si probè expendimus totum historiam complexum qualis apud Marcum habetur, iudicium facere promptum erit, Christum potius in Scribarum malitiam stomachari, quam adeo duriter vexare rudes & infirmos. Quum in medium absente Christo, productus esset puer lunaticus, plausiblem in festationis occasio Scribis visa est, ac cupidè ab illis abrepta. Instant ergo apud discipulos, vt si quid habent potestatis in sanando puero, demonstrant. Verisimile est discipulos tentasse, & irritos fuisse conatus: ira Scribæ quasi victores insultant, nec modò subsannant discipulos, sed proteruiunt aduersus Christum, quasi in illorum persona exanata esset eius virtus. Hæc verò plusquam scelestæ erat impietas cum pari ingratitude coniuncta, tot miracula ex quibus didicerant quanta virtute polleret Christus, malitiosè suppressere. Nam ex professo studebant lucem ante oculos positam extinguere, quare non abs re exclamat Christus sibi non esse diutius ferendos, gentemque incredulam & peruersam appellat: debuere enim tot prioribus documentis saltem huc vsque proficere, ne ob-

trestandi ansam captarent.

14 Marc. *Vidi turbam multam.*) Non dubium est quin ostentui habiti fuerint discipuli, qualiter solent veritatis hostes suis iactantiis, etiam de nihilo, theatrum quærere. Sicut igitur strepitum fecerant Scribæ vt multorum ludibrio paterent discipuli. Et tamen apparet non male affectos fuisse quosdam: quia simulac Iesum conspiciunt, eum salutant: in id eius præsentia Scribarum insolentiam compeccit: quia rogati qua de re disputent, obmutescunt.

17 *Præcepit adduxit filium meum.*) Matthæus aliud morbi genus designat quam Marcus: nam hominem lunaticum fuisse dicit. Congruunt tamè inter se hæc duo, mutum fuisse, & certis temporibus in furias actum. Lunatici autem vocantur qui vel sub lunæ defectum comitali morbo laberant vel torquentur vertigine. Nec recipio quod fingit Chryostomus, nomen hoc Satanae actu fuisse inuentum, vt bonis creaturis infamiam notam aspergeret: docet enim certa experientia pro Lunæ cursu augeri vel decrescere morbos illos: neque tamè hoc obstat quod minus Satan naturalibus mediis suos impetus permiscuerit. Ego itaque existimo non fuisse naturaliter surdum ac mutum hunc hominem, sed linguam eius & aures à Satana fuisse possessas. Deinde quum cerebri & nervorum debilitas eum morbo comitali obnoxium redderet, deterius malum fuisse additum ab eodem Satana. Hinc factum est vt sibi perniciosè vndique accerferet, deinde vt discerpit iaceret, vt concideret exanimis & similis mortuo. Hinc verò discamus quam multiples nocendi modos habeat Satan, nisi quatenus Dei manu arceatur. Quotquot sunt carnis & animæ infirmitates, quas sentimus esse innumeras, totidem ad nos lædendos tela ei suppetunt. Plusquam ergo stupidi sumus, nisi tam

miseria nostra conditio nos ad preces sollicitet. in eo autem se profert incomparabilis Dei bonitas, quod quum tam variis noxiis sumus obnoxij, pregratio tamen suo nos tuetur: præfertim si reputamus quanta nos periculi cupidine flagret hostis noxiter. Sed hæc quoque consolatio venire nobis debet in mentem, Christum ad liberandam eius rabiem venisse, ac ideo nos inter tot discrimina manere incolumes, quia malis nostris superior est cælestis medicina. Huc & temporis circumstantia accedit: respondet pater, à pueritia filium suum tam miserè fuisse afflictum, si tantum licentia in teneram illam ætatem Satanæ permissum fuit, quid nobis non timèdum est qui vitis nostris subinde ad mortiferos ictus nos obducimus, qui suggerimus eum hosti nostro tela, & in quos iure suo grafari posset, nisi mirabili Dei bonitate cohibita iaceret eius libido?

17 Matth. *O navo incredula.*) Quanquam videntur Christus sermonem dirigere in patrem Iuaticum, non dubium tamen est quin Scribas respiciat, sicuti paulo antè docui. nam certum est non obiurgari rudes ac infirmos, sed qui impliciti in sua malitia contumaciter Deo resiliunt. ideo dignos esse negat Christus quos amplius toleret, seque breui diuortium cum illis facturum minatur. Nichil autem potest accidere deterius quam vt nos deserat. Non leuis autem exprobratio est, quod visitationis suæ gratiam tam superbè respuerent. vbi etiam notandum est varie tractandos esse homines pro suo quæque ingenio: nam quum doctiles summa humanitate alliciat, sustineat infirmos, tardos etiam moderatè excitet, ne xuosus itis seipentibus non parcat, quos videt nullis remedijs sanari posse.

20 Marc. *Quum videret illum.*) Quod atrocis solito in hominem fævit diabolus vbi ad Christum adducitur, mirum non est: nam quod proprio affulget Christi gratia, & efficacius agit, eo impotentius furit Satan. Christi igitur præsentia non secus ac clauore tubæ accenditur, & quocunque potest tumultus mouet, conflagrat etiam quantum in se est. Hoc ante tempus, meditarum nos habere cõuenit, ne turbetur fides nostra quoties ad exortum gratiæ Christi solito violentius insurgit hic noster hostis. in id aliud præterea tenendum est, verum nostræ sanationis initium esse, ita penitus affligi vt nimium à morte distentus. Adde quod ex furioso Satanæ imperu Dominus ad illustrandam suam gratiam facem accendit: nam quum horribili illo spectaculo attoniti fuissent homines, inde melius perspecta illis fuit, quæ mox sequuta est, Christi virtus.

21 *A puero.*) Hinc colligimus, non fuisse peccatis hominis hæc pœnam inflictam, sed arcanum fuisse Dei iudicium. Certum quidem est, ne infantes quidem simulatque egressi sunt ex vtero, infantes coram Deo & reatu solutos esse: sed Dei flagella interdum occultas habent causas, idque

ad probandam nostram obedientiam: neque enim aliter iustum detur. us honorem Deo quam si reuerenter & modeste adoramus eius iustitiam dum nobis est abscondita. Si quis hac de re plura appetat, petere licebit ex nono capite Iohannis in locum illum, Neque peccauit hic, neque parentes eius.

22 *Si quid potes subueni.*) Videmus enim parum honoris tribuat Christo: Prophetam quam quempiam esse putans, cuius finita sit facultas: dubius ad eum accedit, atqui primum fidei fundamentum est, immensam Dei potentiam amplecti: prius etiã ad preces ingressus est, supra omnia abscacula eadem attollere: vt certo persuasi sumus non frustra nos precari. Quia autem non nisi humanitus de Christo sentiebat hic homo, falsa eius optumæ corrigitur: formari enim eius fidem oportuit, vt optatæ gratiæ capax & compos fieret. Non exposulat apertè Christus in suo responso, sed oblique in hominem retorquens quod perperam dixerat, culpæ eum coarguit, & de quaerendo remeato admonet. perinde enim valet ista exceptio, *Si potes credere*, ac si dixisset, Tu me rogas vt subueniam quoad poterat: quum larga bonorum virtutis fontem in me reperies, si modò afferas satis amplam fidei mensuram. Hinc colligi potest valis doctrina quæ communiter ad nos omnes prætebit, non stare per Dominum quominus larga bonorum vbera ab ipso ad nos profluat: sed fidei nostræ angustias esse imputandum quod guttatim tantum distillat: in id sape ne guttam quidem nos sentire, quia incredulitas cor nostrum obstruit. Frustra autem hic quidam arguti esse volunt, quasi Christus significet posse hominem à seipso credere, quando nihil aliud ei propositum fuit quam reuincere in homines inopiæ suæ culpam quoties Dei virtutem sua incredulitate extenuant.

23 *Omnia possibilia credentis.*) Non dubium est quin Christus sibi à Patre bonorum omnium plenitudinem datam esse docuerit: nec secus sperandum esse à se vno quoduis auxiliij genus quum ipsa Dei manû ac si dixisset, Tantum cõside & impetrabis. Quomodo autem quiduis impetret fides, paulo post videbimus.

24 *Credo Domine.*) Testatur se credere, & tamen se fatetur incredulum. quanquam videntur hæc duo pugnare, nemo tamen est qui non idem in se experiat: nam quum nusquam perfecta extet fides, sequitur ex parte esse incredulos. sic tamè pro sua indulgentia nobis ignoscat Deus vt ab exiguo fidei m. dulo nos fideies æstimet. Nostrum interea est sedulo excutere infidelitatis reliquias quæ in nobis hærent, vt cum illis luctemur, ac petere à Domino vt eas corrigat: quoties etiam laboramus in hac pugna ad eum confugere vt succurrat. Si probè expendimus quid cuique datum sit, facillè patebit paucissimos esse qui excellenti fide possideant, paucis esse mediocrem, plurimos autem exigua mensura esse præditos.

MATTH. XVII.

19 Tunc accedentes discipuli ad Iesum seorsum, dixerunt, Quare nos non potuimus eicere illud?

20 Iesus autem dixit illis, Propter incredulitatem vestram. amen quispredico vobis, si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis mōti huic, Demogra hinc,

MARC. IX.

28 Et quum esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsum, quomodo potuimus eicere illum?

29 Et dixit illis, Hoc genus nulla re potest exire,

LVC. XVII.

3 Et dixerunt Apostoli Domino, Adauge nobis fidem.

6 Dixit autem Dominus, Si habereis fidem sicut granum sinapis, diceres huic arbori sycamino,

illuc, & migrabit: nec quicquam impositibile erit vobis. nisi per precationem & ieiunium. Eradicare, & transplantare in mare, & obedisset vobis.

21 Sed hoc genus non egreditur nisi per precationem & ieiunium.

19 *Accedentes discipuli.*) Mirantur discipuli ablatam sibi esse virtutem qua semel instructi fuerat, quum proprio vitio ea se priuauerint. Christus ergo defectum hunc, eorum incredulitati assignat, & sententiam illam quam prius attigerat repetit, ac fusius prosequitur, fidei nihil esse impossibile. Certum quidem est hyperbolicam esse loquendi formam, quum fide pronuntiat transferri arbores & montes. Summa tamen huc redit, Deum nunquam nobis desore, modò ianuam aperiamus gratiæ eius. Neque enim intelligit, quicquid temerè in mètem vel in buccam venerit, Deum daturum: imò quum nihil fidei magis contrarium sit stultis & incompositis carnis nostræ votis, sequitur vbi regnat fides, non promiscuè quiduis optari, sed quod Dominus promittit. Hæc igitur sobrietas tenenda est, ne plus appetamus quàm quod nobis pollicitus est, atque vt preces nostræ restrictæ sint ad eam quam dictauit regulâ. Si quis obiicit, nescisse discipulos an Domino placeret lunaticum sanare, prompta responsio est, hæc accidisse ex eorum culpa. nam propriè de speciali fide nunc agit Christus, quæ prout res nata ferebat, arcanos habebat instinctus. Atque hæc fides est cuius Paulus meminit prioris ad Corinthios cap. 12. a. 2. Vnde ergo factum est vt nudati fuerint Apostoli Spiritus virtute, quam prius apprehenderant ad edenda

miracula, nisi quòd sua ignauia eam suffocauerunt? Sed quod de particulari fide pro circumstantia loci disseruit Christus, ad communem totius Ecclesiæ fidem extenditur.

21 *Hoc genus non egreditur.*) Hac voce Christus nonnullorum segnitiem perstrinxit, vt scirent nõ vulgari opus esse fide. nam alioqui excipere poterant se non profus fide esse vacuos. Sensus ergo est non sufficere quamlibet fidem, vbi seriò præliandum est cum Satana, sed requiri strenuos conatus. Languori autem fidei remedium præscribit orationem, cui ieiunium adiungit adminiculi vice. Vos, inquit, molles exorcistæ quali ad vmbra tile & lufurioni certamen descenditis: atqui cum valido antagonista vobis est negotium, qui nisi summa contentione minimè vincetur. Ergo precibus excitanda erat fides: & quoniã ad precandũ tardi eltis & frigidi, accedere etiã debebat subsidium ex ieiunio. Hinc clarè apparet quàm ridiculè Papistæ antidotũ in ieiunio cõstituant sugadis diabolis, quum Dominus non aliò referat quàm ad acuendum precandi ardorem. Quum autem genus illud dæmonij aliter eici posse negat quàm precibus & ieiunio, sensus est, vbi altas radices fixit Satan, & diuturna possessione inualuit, vel vbi effreni licentia grassatur, difficilem esse & arduam victoriam, idèò que totis viribus pugnandum.

MATTH. XVII.

22 Quum autem versaretur in Galilea, dixit illis Iesus, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

23 Et occident eum, ac tertio die resurget. Et mærore affecti sunt vehementer.

MATTH. XVIII.

1 In illo tempore accesserunt discipuli ad Iesum, dicens, Quis maximus est in regno calorum?

2 Et accersitum ad se puellum Iesus statuit in medio illorum,

3 Et dixit, Amen dico vobis nisi conuersi fueritis, & efficiamini sicut puelli, non ingrediemini in regnum calorum.

4 Quisquis igitur demiserit semetipsum sicut puellus iste, hic est maximus in regno calorum.

5 Et qui receperit vnũ puellum talem in nomine meo, me recipit.

MARC. IX.

30 Et illinc egressi, iter fecerunt per Galileam, nec volebat vt quisquam sciret.

31 Dicebat enim discipulos suos, & dicebat illis, Filius hominis tradetur in manus hominum, & occident eum: & occisus, tertio die resurget.

32 At illi ignorabant quod dixerat, & timebant eum interrogare.

33 Et venit Capernaum, & quum venisset in domum, interrogauit illos, Quid in itinere inter vos disputabatis?

34 At illi siluerunt: nam inter se disputauerant in via quis esset maior.

35 Et postquam consedit, accersit duodecim, & dicit eis, Si quis vult primus esse, is erit omnium postremus & omnium minister.

36 Atque acceptum puerum statuit in medio illorum: & quum cepisset illum in vlnas suas, dixit illis,

37 Quisquis vnũ ex talibus pueris receperit nomine meo, me recipit: & quicũque me recipit, nõ me recipit, sed eum qui misit me.

LVC. IX.

43 Sed omnibus mirantibus super omnibus que fecerat, dixit ad discipulos suos,

44 Ponite vos in auribus vestris sermones istos: futurum est enim vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

45 At illi ignorabant verbum istud, & erat absconditum ab illis, vt non intelligerent illud: & timebant eum interrogare de hoc verbo.

46 Intranit autem disputatio inter eos, Quis eorum maior esset.

47 At Iesus videns cogitationem cordis illorum apprehendit puellum, & statuit eum inexta se,

48 Et ait illis, Quicumque receperit puerum hũc nomine meo, me recipit: & quicumque me receperit, recipit eum qui me misit: nam qui minor est inter vos, hic erit magnus.

22 *Quum autem versarentur in Galilæa.*) Quo propius inflabat tempus mortis, eo sepius monuit Christus discipulos, ne tristis illa species labefactaret ipsorum fidem. Paulo post editum miraculum habitus hic sermo fuit: dicit enim Marcus ab eo loco profectum esse in Galilæam, vt illic quietus tempus medium transigeret: statuerat enim Hierosolynam venire ad solennè sacrificij diem, quia proximo Paschate immolandus erat. Quamquam autem iam aliquoties hac de re fuerant admoniti, turbantur tamen non secus ac si nihil vniquam audissent. Tantum valet præsumpta opinio, vt mentibus in luce clarissima tenebras obducant. Finxerant sibi Apostoli amœnum & iucundum regni Christi statum: putabant simul ac innotuisset, summo placuisse ab omnibus exceptum iri: nihil minus erat credibile, quàm Sacerdotes & Scribas, aliosque Ecclesiæ primores illi fore aduersos. Ergo errore occupati, quicquid in contrariam partem dicitur nõ admittunt: nam Marcus ignorasse dicit quid vellet Dominus. Vnde autem ignorantia, vbi sermo habetur tam apertus ac dilucidus, nisi quòd vana illusio velatas tenebat eorum mentes? Quòd non auri sunt vlatibus rogare, quàmquam reuerentia ex parte tribuendum est, non tam en dubito quin mœrore constricti, & absurditate quam sibi lingebant, perculsi tacerent. Quare nõ fuit in totum laudabilis hic pudor, qui & perplexam dubitationem & vitiosam tristitiam aluit. In terea magis implicitum pietatis semen quàm liquida veri cognitio ipsos tenuit Christo deuinctos, ne ab eius schola deficerent. Erat quidem instum fidei & rectæ intelligentiæ principium aliquid eorum cordibus, vt procul à fide implicita Papistarum distaret zelus iste sequendi Christi: sed quia nondum vsque ad descendam regni Dei & promissæ in Christo renouationis naturâ progressi erant, pietatis magis studium in ipsis quàm distinctam scientiam viguisse dico. Hinc colligimus quid vel laude vel reprehensione dignum in ipsis fuerit. Cæterum quauis excusabilis non sit eorû supor: nõ est tamen quod miremur ænigma illis fuisse clarum & disertum crucis & ignominie magistri testimonium: non modò quia respui & damnari à Filij Dei gloria alienum erat, sed quia nihil minus erat consentaneum, quàm gratiam peculiariter Iudæis promissam, à gentis ducibus reprobari. Quia autem inmodicus crucis horror quo repente correpti fuerunt, consolationi ex spe resurrectionis additæ ianuam præclusit: discamus quoties mortis Christi fit mentio, totum simul triduum completi, vt mors & sepultura vsque ad fœlicem triumphum & nouam vitam nos deducant.

1 *In illo tempore accesserunt.*) Ex aliis duobus patet non sponte venisse discipulos ad Christum: sed quum in via clanculum disputassent, è suis latetris in lucem fuisse tractos. In eo verò nihil est absurdum, quòd Matthæus ad Christi responsum festinans, non contextit totam historiam seriem, sed præterito exordio, summam resert cur in discipulis stultam primatus cupiditatem Christus correxerit. Quum autem inquirat Christus de furto colloquio, & discipulos fateri cogit quod suppressum esse optassent, docemur, ab omni quantumuis occulta æmulatione cauendum esse. Notanda porrò est temporis circumstantia: tristes & perplexos reddiderat mortis prædictio: quasi tamen me-

ris delictis imbuti sint, ac poeticum necsar illis sic propinquant, de primatu statim contendunt. Quasi fieri potest vt momento euauerit anxietas illa, nisi quòd vsque adeo ambitioni dedita sunt hominum ingenia, vt præsentis militiæ oblitum, ad triumphos falsa imagine delusi subinde profusiant? Quòd si tam citò Apostolis effluxit recentis sermonis memoria: quid nobis accidet si crucis meditationi longum vale dicentes, torpori & ignavia vel otiosis speculationibus nos dedamus? Sed quæritur quanam certaminis occasio fuerit discipulis. Respondeo, vt libèter caro excutit omnem molestiam, omisa tristitia materia, quod de resurrectione dictum erat arripuisse: vnde inter fecuros orta est disputatio. Et quia priorem doctrinæ partem, quæ inuolans est carni, relingunt, Deus in resurrectione eos hallucinari patitur, vt somnietur quod minimè futurum erat, Christum sibi omnia prædicatione regnum acquirere, & quidem terrenum, vt mox ad beatam opulentiam emerget. In hac verò quæstione duplex fuit vitium: præpositer enim Apostoli, dum abiecta militiæ, ad quam vocati erant, cura, quasi milites emerit quietem & stipendia cum honorario sibi ante tempus postulatæ, Perperam & hoc secundo: quòd quum certatum vno cõsensu intenti esse debeant ad semetipso iuuandos, nec fratribus minus quam sibi palmam appetere, maligna ambitione alij altos peruicere student. Quare vt probetur cursus nosse Dominum, discamus pauenter ferre impositum nobis crucis onus, donec maturum recipiendæ coronæ tempus adueniat: deinde quemadmodum Paulus

Rom. 11. c. 19

hortatur, alij alios vicissim honore præuenire. Priori vitio alinis hodie est vana eorum curiositas qui relicto vocationis suæ legitimo cursu, supra caelos importunè saltant. Dominus in Evangelio ad regnum suum, nos inuitans, viam qua illic peruenitur ostendit. Volatici homines, de fide, & patientia, Dei inuocatione & aliis exercitiis nihil cogitantes, quid in cælo geratur disputant: hoc verò perinde est ac si quis iter facturus, de hospitij situ inquirens, pedem non pronoueat. Nam quum Dominus in terra non ambulare iubeat, quomodo sedeat in cælis mortui quisquis curiosè disputat, se ab accessu cælorum moratur.

2 *Accessitum puellum.*) Summa est, Qui magnitudinem appetunt qua emineant supra fratres, aded non fore eius compotes, vt ne extremo quidem angulo hærerè queant. A contrario autem ratiocinatur, quia sola nos humilitas extollat. Quia verò magis afficiunt obiectæ oculis species, typum humilitatis in puero infante proponit. Nam quod iubet suos effici puero similes, non ad omnia promiscuè extenditur. Scimus in pueris multa esse vitiosa: quare & Paulus non sensu, sed malitia pueros esse vult, quos alibi ad aetatem virilem emitti iubet. Sed quia nondum tenent infantes quid sit aliis præferri, vt de primatu certent, eorum exemplo Christus deleri vult ex suorum animis quæ profani homines & filij seculi de honorum dulcedine perpetuo agitant, ne qua eos titillet ambitio. Si quis excipiat, infantibus quoque ab utero ingentiam esse superbiam, vt primam sui curam & rationem haberi velint: facilis responsio est, Similitudines non exactè nimis nec scrupulosè debere excuti, vt in singulis partibus congruant.

1. Cor. 14. d.
10.
Ephes. 4. c. 15.

Quia ergo tanta adhuc in ætate infantulorum regnat superbia, citas, vt honorum gradus & quavis superbix fomenta ignorat: eos merito & aptè Christus in exemplū proponit. Atque huc spectat conuersio cuius meminit, quod scilicet ad communes hominum mores iam nimis affluissent discipuli, ideoque vt ad scopum aspirant, cursum illis retro flectendum esse. Quisque primum locum vel secundum sibi optabat: Christus verò neminem vel infimo subfessio dignatur nisi qui eminentiæ oblitus se humiliat. Cōtrā verò maximos fore pronuntiat qui se demiserint: ne quid scilicet nobis decedere putemus vbi vltro cedimus omni magnitudine. Atque hinc colligi potest breuis humilitatis definitio: quod scilicet verè humilis sit qui neque sibi quiquam arrogat coram Deo, nec fastuosè despicit fratres, vel superior videri affectat, sed satis habet se vnum censeri ex Christi membris, nihil aliud optans quàm vt solum caput excellat.

MATTH. XVIII.

6 *Qui autem offenderit vnum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei vt suspendatur mola asinaria ad collum eius, ac demergatur in profundum maris.*

7 *Ve mundo ab offendiculis: necesse est enim vt veniant offendicula: verum amè vè homini per quem offendiculum venit.*

8 *Quòd si manus tua vel pes tuus obstaculo est tibi, absconde ea, & projice abs te. bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mutilum, potius quàm duas manus vel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum.*

9 *Et si oculus tuus offendit te, erue eum & projice abs te. bonum est tibi vt luscus intres in vitam, potius quàm vt duos oculos habens, mittaris in gehennam ignis.*

10 *Videte ne contemnatis vnum ex istis pusillis. dico enim vobis quòd Angeli eorum in calis semper vident faciem Patris mei qui in calis est.*

6 *Qui autem offenderit.*) Videtur hoc additum esse ad piorum consolationem, ne illis molesta sit sua conditio, si eos mundus despicit. Hoc enim plurimum obstat, ne ad voluntariam modestiam se submittant, qui putant hoc modo se reddi contemptibiles. Durum tamen est à superbis hominibus non tantum haberi fastidio, sed propè concil cari. Discipulos ergo Christus hoc solatio animat, quòd si eorū parvitate inflat mūdus, Deus tamè eos minimè negligit. Videtur tamen etiam aliò spectasse: orta enim fuerat de honoris primatu cōtentio, vnde facile colligi potuit, Apostolos praua eminendi potestate esse infectos. Porrò fieri non potest quin sit in fratres contumeliosus quisquis vel sibi nimium placeat, vel omnibus præferri appetit. Hunc morbum vt sanat Christus, horribilem pœnam denuntiat, si quis suo fastu pauperculos homines & iam sponte submissos deiciat. Scandali autem nomine plus complexus est, quàm

5 *Et qui receperit.*) Iam metaphoricè pueros appellat Christus, qui deposita altitudine, se ad modestiam & subiectionem composuerint. Idque consolationis vice additum est, ne molesta nobis sit vel acerba submissio, qua fit vt non modò in suum patrociniū nos recipiat Christus, sed etiā hominibus commendet. Atque hoc modo fideles docentur, quomodo alij alios in pretio habere debeant dū se quisque subiicit. Quomodo enim mutua inter seculi filios amicitia vulgò fouetur, nisi dum alterius cupiditati quisque indulget? Itaque quisquis gloriæ cupidior est, sibi audaciū imperium usurpat, vt in sublime tollatur, humiles verò ludibrio sint, vel contempti iaceant: Christus autem quo se quisq; magis exinamet, ita plus honoris illi haberi præcipit. Atque idem sibi vult: clausula quæ apud Lucā additur, neque enim qui merito sunt contemptibiles, ideo pluris fieri mandatur: sed qui omni superbia vacui, in nihilum redigi, pro nihilo ducunt.

MARC. IX.

42 *Et quisquis offenderit vnum ex pusillis qui credunt in me, melius est ei si circumdetur saxum molare circum eius collum, & abijciatur in mare.*

43 *Et si offendiculo est tibi manus tua, amputa illam. bonum est tibi mutilum ad vitam ingredi, potius quàm duas manus habentem abire in gehennam in ignem inextinguibilem.*

44 *Vbi vermis illorum non moritur, & ignis non extinguitur.*

45 *Et si pes tuus fuerit tibi obstaculo, imputa eum. bonum est tibi ingredi in vitam claudum, potius quàm duos pedes habentem, mitti in gehennam in ignem inextinguibilem.*

46 *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.*

47 *Et si oculus tuus obstaculo tibi est, erue eum. bonum est tibi luscum intrare in regnum Dei, potius quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.*

48 *Vbi vermis eorum non moritur & ignis non extinguitur.*

LVC. XVII.

1 *Aut autem ad discipulos, fieri non potest quin veniant offendicula: vè tamen illi per quem veniunt.*

2 *Expedit illi si mola asinaria ponatur circum eius collum, & proiectus fuerit in mare, potius quàm vt offendat vnum ex pusillis istis.*

si à contemptu prohibuisset: quanquam nō aliunde contingit vt quis securè infirmos offendat, nisi quia non prosequitur eos quod decebat honore. Iam quum variæ sint offensæ omnes species, genus tamen ipsum quale sit, breuiter tenendum est. Si quis nostra culpa vel impingit vel abducitur à recto cursu, vel tardatur, eum dicimur offendere. Ergo quisquis pœnam hanc quam seuerè Christus denuntiat, effugere cupit, paruulis qui coram mūdo abiecti sunt, manum porrigat, & comiter ad bene currendum adiuuet: quia eos nobis commendat Christus, vt nobis voluntariæ humilitatis sint materia sicuti hanc regulam Paulus præscribit Filiis Dei vt se humilibus accommodent. Item, Ne sibi quisque placeat. Quia genus supplicij Christus expressit, quod tunc erat maxime formidabile, & quo atrocissima scelera puniebantur, hinc colligimus quàm charos ac pretiosos Deus habeat qui coram mundo ignobiles sunt ac contempti.

7 *Vamundo ab offendiculis.* Bifariam exponi potest hic locus: actiue, vt scandalorum authoribus Christus maledicatur: atque ita sub mundi nomine intelligendi erunt omnes increduli: vel passiue, vt Christus mala depleret quæ propter scandala mundo insitare incumbereque cernit: acti diceret, nullam fore magis noxiam peccatam, & quæ plures ciades infortet, quàm quod multos scandalis turbari vel deficere continget. Atque hic sensus melius quadrat: neque enim dubito quum Dominus de scâdalis alia occasione loquutus, sermonem longius protraxerit, vt suos ad cauendum magis attentos, sollicitosque redderet. Ne igitur nos torpentes circumuenti Satan, exclamat Dominus nō: hūde magis esse nobis metuendum, quàm à scandalis: quia quum Satan innumera habeat ad manus, non desinit ad singulos ferē passus noua subinde obuiocere: & nos, vt vt nimium sumus teneri vel ignaui, scilicet succumbimus. Ita fit vt pauci in Christi fide mediocres faciant progressus: ex paucis autem qui stadium salutis ingressi sunt vix decimus quisque ad metam indefessus contendat. Nunc quum hoc consilio terrerem à scandalis inculcatur Christus, vt suos exerceat faceret, vā nostræ incuriæ, nisi ad ea superanda strenuē quisque se comparet. *Necessesse enim.* Quom magis suorum curam & sollicitudinem acuat Dominus, ad monet fieri aliter non posse quin pergendū sit per varia scandala: acti dixisset inuitabile esse hoc malum. Ita confirmatio est proxime sententię quia inde docet Christus quāta incommoda à scandalis impendeant, quum ab hoc malo nunquam immunis futura sit Ecclēsia, nec esse queat. Ceterum necessitatis causam non exprimit: sicut Paulus de hæreticis loquens, ideo dicit oriri, vt qui probi sunt manifesti fiant. Sed hoc tenendum est, Deum homines scandalis velle esse obnoxios, quo fidem suorum exerceat: hypocritas autem tanquam qui quilibet & paleam excutiat à puro tritico. Siquis autem obstrepat, & queratur absurdum esse laxari Satanæ frænum à Domino, vt miseris hominibus exitium machinetur: nostrum est reuerenter sentire de arcanis Dei consilijs, ex quibus hoc vnum est, quod scandalis necesse est mundum turbari. *Verum amen vā homini per quem offendiculum veni.* Postquam ad cauēda scandala suos hortatus est, rursus in autores inuehitur, & quo plus vehementiæ habet comminātia addit, nec dextro oculo nec dextræ manui parcendum esse si nobis offendiculi causam præbeant. Nam hoc amplificandi causa additum fuisse interpretor: acti dixisset, Tam sedulo & constanter re-

sistendum est scandalis, vt oculos potius eruere & manus abscindere conueniat, quàm vt scandala foueatis. Si quis enim membrorum suorum iacturam facere dubitet, hac indulgentia se proijcit in æternum interitum. Quam horribilis igitur vltio eos manet qui fratres offendiculis perdidierint? Quia autem duo illi versus supra capite 5. expoliti fuerunt, satis fuit nunc attingere quorum hoc loco eandem sententiam repetat Christus.

10 *Videte ne contemnatiss vnum ex istis.* Quoniam superbia mater est contumeliæ, & contemptus scandalizandi aduactam generat, merito Christus, vt hinc morbo sanando opportunum remedium adhibeat, paruolos vetat contemni. Et certè quemadmodum nuper attigimus, quisquis iustam fratrum curam habebit, nunquam facile ad offensacula proficiet. Eodem vetò tendit hæc etiam sermo Christi clausula quò initium, nempe submissione & modestia certandum inter nos esse, quia paruolos Deus singulari amore complectitur. Atqui ab homine mortali despici vel pro nihilo ducti quos Deus in tanto pretio habet, nimis absurdum fore. Amorem portò inde probat, quod Angeli qui ministri sunt salutis ipsorum, familiariter Dei conspectu fruuntur. Quoniam non simpliciter, sed iudicio, docere voluit quam honorifice tractet eos Deus, Angelos illis assignans custodes, se etiam contemptoribus eorum minaricac si dixisset, Non impune contemni eos quorum Angeli propinqui sunt ac familiares, vt vindictam exigant. Cauendum itaque ne vilescat nobis eorum salus quorum procurandæ Angelis manus est iniunctum. Quod hunc locum ita quidam accipiunt quasi Deus singulis fidelibus proprios Angelos attribuat, infirmum est. neque enim sonant verba Christi Angelum vnum huic vel illi perpetuò additum esse, idque cum tota Scripturę doctrina pugnat, quæ testatur Angelos castrametari in circuitu piorum, & non vni tantum Angelo, sed pluribus mandatum esse vt quenque fidelium tueantur. Facessat ergo commentum illud de bono & malo genio, ac nobis tenere sufficere Angelis mandari totius Ecclēsiæ curam, vt singulis membris succurrant prout feret necessitas & vsus. Si quis roget an inferior (quanuis naturā supra nos excellent) sit Angelorum conditio quam nostra quia nobis ordinati sunt ministri: respondeo nihil obstare quominus Deo obsequium suum præbeant in gratuito quo nos dignatur favore. ita fit vt nostri vocentur, quia suam operam nobis impendunt.

1. Cor. 11. d. 19.

P/34. b. 8.

MATTH. XVIII.
 11 *Veni enim Filius hominis ad seruandum hominem qui perierat.*
 12 *Quid vobis videtur? Si fuerint alicui homini centum oves, & errauerit vna ex iis, nonne relictis nonaginta nouem in montibus vadit, & querit eam que errauerat?*
 13 *Et si contigerit vt inueniat eam, amen dico vobis, gaudet super ea ma-*

MARC.

LVC. XV.

1 *Accedebant autem ad eum omnes Publicani & peccatores, vt audirent eum.*
 2 *Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes, Hic peccatores recipit, & cibum capit cum illis.*
 3 *Dicebat autem ad illos parabolam, dicens:*
 4 *Quis ex vobis est homo qui habet centum oves, & si perdidit vnā ex illis, nonne relinquit nonaginta nouem in deserto, & vadit ad illam que perierat, donec inuenierit eam?*
 5 *Et quum inuenierit eam, imponit eam in humeros suos gaudens:*
 6 *Veniensque domum, conuocat amicos & vicinos, dicens illis, Gaudete mecum, quia inueni ouem meam que perierat.*

gis quàm super nonaginta nouem quæ non errauerunt.

14 Sic non est voluntas coram Patre vestro qui in cælis est, ut pereat unus de pusillis istis.

7 Dico vobis quòd ita gaudium erit in celo super uno peccatore respiciente, magis quàm super nonaginta nouem iustis qui non indigent pœnitentia.

8 Aut mulier habens drachmas decem, si perdidit drachmam unam, non accendit lucernam, & verrit domum, queritque diligenter donec inueniat?

9 Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas, dicens, Gaudete mecum, quia inueni drachmam quam perdideram.

10 Ita, dico vobis, gaudium erit coram Angelis Dei super uno peccatore respiciente.

11 Venit enim Filius hominis.) Nunc suo quoque exemplo hortatur Christus ad honorem infirmis quoque & abiectis fratribus habendum: quia non ipsi modò seruandis sed etiam mortuis qui perierant descendit è celo redemptor. Est autem nimis indignum, fastidio nostro respui quos tanti fecit Dei Filius. Nec verò vitii laborant infirmi quæ contemptum possint inducere, ideo excusabilis est fastus notter: quia non suarum virtutum pretio aestimandi sunt, sed Christi gratia: ad cuius exemplum qui se non conformat, nimis morosus est ac superbus.

12 Quid vobis videtur.) Lucas occasionem huius parabolæ altius repetit, quòd scilicet obstiterent Domino Scribæ & Pharisei, quem videbant quotidie vei sari cum peccatoribus. Veluit ergo ostendere Christus, bono doctòri nõ minus esse laborandũ vt quæ perita sunt recuperet, quàm vt conseruet quæ sunt sub manu. Quamquam apud Matthæum vitrà progreditur similitudo, nempe non tantum amice fouendos esse Christi discipulos, sed toleranda eorum vitia, vt studeamus errantes in viam reducere. Est enim contingit interdũ ipsos vagari, quia tamen oves sunt quibus Deus pastorem suum Filium præfecit, eas ex dispersione colligere oportet: tantum abest vt eas inhumaniter fugare vel abigere liceat. Huc enim spectat oratio, cauendum esse ne perdamus quod Deus saluum esse vult. Paulo diuersum finem spectat quod refertur à Luca, quia totum humanum genus Dei est, colligendos esse qui alienati sunt, ac perinde gaudendum esse dum perditii ad bonam vitam re-

deunt ac si quis præter spem recuperet quod amissum esse doluit.

10 Gaudium erit coram Angelis.) Si Angeli sibi inuicem in celo gratulatur, dum vident reitui in gregem suũ quod disfluxerat: nos etiam, quibus cõmunis & par est causa, eius em gaudij socios cur decet. Sed quomodo vnus impij hominis respicientia magis quam multorum iustorum perseuerantia gaudere dicit Angelos, quos nihil magis delectat quàm continuus & æquabilis iustitiæ tenor? Respondeo quãvis Angelorum votis magis congrueret (vt etiam magis optabile est) homines in pura integritate semper stare, quia tamen in peccatoris liberatione, qui iã exitio deuotus erat, & quasi putridũ in embrũ à corpore exciderat, magis resulget Dei misericordia, Angelis, humano more ex inperato bono maius gaudiũ attribuit. Porro nomen pœnitentiæ specialiter ad eorum conuersionem restringitur qui penitus à Deo auersi, quasi à morte in vitam resurgunt. Nam alioqui continua in totam vitam esse debet pœnitentiæ meditatio: nec quisquam ab hac necessitate eximitur, quum singulos sua vitia ad quotidianũ profectum sollicitent. Sed aliud est inter offendicula, vel lapsus, vel aberrationes, ad metam eniti, vbi iam rectum cursum ingressus sis: aliud autem, ab errore prorsus deuio se recipere, vel rectum cursum à carceribus inchoare. Tali pœnitentiã non indigent qui iam cœperunt ad regulam Diuinæ legis vitam suam forinare, vt sanctè pièque viuere incipiant: quanuis sub carnis suæ infirmitatibus gemere, & illis corrigendis operam dare necesse sit.

MATTH.

MARC.

LVC XV.

11 Ait autem, Homo quidam habuit duos filios.

12 Et dixit adolescentior illorum patri, Pater da mihi portionem substantiæ quæ ad me redit. Et diuisit illis substantiam.

13 Ac post dies non paucos, adolescentior filius quum omnia collegisset, peregrè profectus est in regionem longinquam: & ibi dissipauit substantiam suam vinendo luxuriosè.

14 Postquam verò omnia consumpserat, facta est fames valida in regione illa: & capiti egere.

15 Et abiit, & adhasit cuidam ciuium regionis illius: atque is misit illum in villam suam ad porcos pascendos.

16 Et cupiebat implere ventrem suum de siliquis quibus porci vescantur, nec quisquam illi dabat.

17 In se autem reuersus dixit, Quàm multi mercenarij patris mei abundant panibus, ego verò fame pereò.

18 Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei, Pater, peccaui in celum & coram te:

- 19 *Iam non sum dignus vocari filius tuus: fac me sicut unum de mercenariis tuis.*
- 20 *Et surgens venit ad patrem suum. Quum autem adhuc longè abesset, vidit illum pater ipsius, & misericordia motus est: & accurrens rui in collum eius: & osculatus est eum.*
- 21 *Dixitque ei filius, Pater, peccavi in celum & coram te: neque posthac dignus sum vocari filius tuus.*
- 22 *Dixit autem pater ad seruos suos, Proferte stolam primam, & induite illum: & date annulum in manum eius, & calceamenta in pedes.*
- 23 *Et adducite vitulum saginatum, & mactate: & epulando lætetur.*
- 24 *Quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus est. Et cæperunt lætari.*

Hæc parabola nihil aliud est quam proximè doctrinæ confirmatio. Ac priore quidè membro, quàm propensus & facilis sit Deus ad dandam peccatis nostris veniam ostenditur: altera autem (quod postea suo loco tractabimus) quàm malignè faciant ac peruersè qui et misericordiam obreccant. Ac sub persona quidem adolescentis prodigi, qui luxu & sumptibus dissolutus ad extremam inopiam redactus, supplex ad patrem, cui iniurius ac rebellis fuerat, reuertitur, peccatores omnes describit Christus, qui suæ amentia peritæ, ad Dei gratiam se referunt. Humano autem patri, qui non tantum filij delictis ignoscit, sed redeuntis vltro occurrit, Deum comparat, cui non satis est veniam deprecantibus ignoscere, nisi etiam paterna indulgentia eos præueniat. Nunc singula expendamus.

12 *Dixit adolescentior.* Primò impiæ proteruitæ signû describitur in iuvene, quòd à patre discedere appetens sibi rectè esse non putat nisi impunè lasciuiat abiectio patris imperio. Accedit etiam ingratitude, quòd senem deserens non modò iustis officiis eum priuat, sed domesticas eius opes mutilat & diminuit. Sequitur tandem profusa luxuries, & dissoluta nequitia, qua omnia sua dilapidat. Tot peccatis erat promeritus vt patrem incomplacabilem experiretur. Nec verò dubium est quin sub hac imagine immensa Dei bonitas & incomparabilis indulgentia nobis pingatur, ne vlla scelerum atrocitas à spe impetrandæ veniæ nos deterreat. Non inepta erit analogie, si quis stulto & proteruo adolescentem similes esse dicat, qui quum summa bonorum copia apud Deum affluant, cæca tamen & vesana cupiditate incitati cum eo partiri volunt, vt seorsum liberi sint: quasi non omnibus regnis optabilis sit sub paterna Dei cura & gubernatione degere. Sed quia vereor ne hæc allusio nimis arguta sit, contentus ero literalis sensu: non quòd mihi displicat, sub tali figura reprehèdi eorum amentiam qui sibi felicitæ cessurum putant aliquid habere proprium, vt seorsum à Patre cœlesti sint diuites: sed quia nunc intra metas interpretis me cõineo. Cæterùm hîc refert Christus quòd iuuenib. cõiungere soleat vbi proprio ingenio feruntur. nã quia & cõsilij inopes & feruentis intemperie, ad se regenos nimimè sũt idonei, vbi metus & pudor eos nõ cohibet, fieri nõ potest quin se proiciant quocunque tulerit libido, pleneque dedecoris ad turpem egestatem festinent. Postea penam describit quæ iusto Dei iudicio vt plurimã prodigos decoctores manet: nempe vt malè consumptis opibus prolixè esuriat: & quia optimi panis abudantia frugiliter vti

nescierunt, ad glandes & siliquas redigantur. denique vt porcorum fodales facti indignos se sentiant humano victu. nam & hæc est porcina ingluuies, malè disperdere quod in vitæ subsidia datum erat. Quòd subtiliter quidam exponunt, hanc iustitiam esse impij fastidij penam vt famelici ad siliquas confugiant qui lautum panem in familia cœlesti Patris respuerint, verè quidem & vtiliter dicitur, nec vlla religio prohibet hac similitudine vti: sed memoria interim tenendum est quid allegoriæ à genuino sensu differant.

17 *Cupiebat implere.* Significat, præsertim e non amplius cogitasse veteres delicias, sed auidè vorasse siliquas. neq; enim quum porcis ipse daret hoc cibi genus, carere potuit. Celebre est illud Cyri dictum, qui quum in fuga longam inediã p. siliis esset, cibario & atro pane paululum refectus, dixit se nunquam sapidum panem gustasse: ita iuuenè cuius nunc fit inentio, necessitas coegit appetitum ad siliquas adiciere. Additur ratio, Quia nemo illi dabat. nã copula in causalem particulam, meo iudicio, resolui debet. Neque hoc de siliquis dicitur quæ illi erant ad marum: sed intelligo neminè eius inopiæ fuisse miserum. Prodigis enim qui sine delectu sua dissipant, nemo se debere agnoscit: imò quæ omnia disperdere soliti sunt, nihil illis videtur erogandum.

17 *In se autem ueneris.* Hîc nobis describitur ratio qua Deus homines ad penitentiam inuitat. Si vltro saperent, seque præberent dociles, blandius eos alliceret: verum quia nisi ferulis domiti, ad obsequium non descendunt, & uris eos castigat. Ergo iuueni quem saturitas reddebat ferocè & immorigetã, optima fuit magistra fames. Hoc exemplo edocèti, ne putemus Deum crudeliter nobiscum agere si quando nos grauioribus arum nis vrget: quia hoc modo præfactos & lætitiã ebrios ad obedientiam erudit. Denique quicquid miseriarum patimur, vtilis est ad penitentiam inuitatio. Verum, vt tardi sumus, vix vnquã recipimus sanam mētem nisi extremis malis coacti. nam donec vndique nos prenent angustia, & desperatio constringat, semper exultat caro, vel saltem resistit. Vnde colligimus, non esse mirum si Dominus violenter sape & quidem repetitis ictibus, ad frangendam nostram contumaciam incumbat, & duris nobis (vt est in prouerbio) dures cuneos impingat. Notandũ est etiã quòd spes melioris fortunæ, si ad patrem rediret, animum rescipiscendi iuueni dedit. Nulla enim penarum grauitas prauitatem nostram emollit, vel efficiet vt nobis peccata displiceant donec aliquis appareat profectus.

Ergo quemadmodū hic iuuenis paternæ clen etiā fiducia ad quærendā reconciliationem erigitur: ita nobis pœnitentiæ initium sit oportet Diuinæ misericordiæ agnitio, quæ nos ad bene sperandum excitet.

20 *Quum adhuc longè abesset.*) Hoc est caput parabola, Si homines qui & natura cupidi sunt vindictæ, & iuris sui nimium tenaces, paternus tamen amor inflēctit vt clementer filius ignoscant & miserè perditos vltro requirant, Deum, cuius immensa bonitas omnes patrum amore superat, nihilo fore nobis duriores. Et certè nihil hic de patre terreno refertur quod Deus non de se promittat. Antequam clamauerint, inquit, ego exaudiam. Notum est etiam illud Dauidis. Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam Domino, & tu remisisti iniquitatem peccati mei. Ergo sicut pater hic non tantum exorabilis est filij precibus, sed venienti occurrit, & nondum verbo vno addito, squalidum, & deformem amplectitur: ita Deus longam deprecationem non expectat: verum simulac propofuit peccator culpam fateri, voluntarius occurrit. Puridum verò eorum canillum est qui hinc elidunt, gratiam Dei non ante expositam esse peccatoribus quam ipsi sua pœnitentiā eam anteverterint. Hic nobis, inquit, pater ad ignoscendum facilis proponitur, sed ex quo filius ad eum redire instituit: ergo nō alios respicit Deus, nec gratia sua dignatur, nisi qui eam quætere incipiunt. Verum quidem est, vt veniam impetret peccator, requiri conscientiæ dolorē quo sibi displiceat: sed perperam inde elicitur, pœnitentiā, quæ Dei donum est, ab hominibus ex proprio cordis sui motu afferri. Atque in hac parte inscitè mortalis homo Deo confertur. neque enim terreni patris est, arcano Spiritus instinctu

peruerfium cor filij renouare, sicuti Deus ex cordibus lapideis carnea facit. Denique hic non agitur an homo à seipso conuersus ad eum redeat: sed tantum sub hominis figura, paterna Dei indulgentia laudatur, & ad dandam veniam facilitas.

21 *Pater, peccavi in celum.*) Hic pars altera pœnitentiæ notatur: nempe sensus peccati cum tristitia & pudore coniunctus. nam cui non dolet peccasse, & sua culpa ante oculos non versatur, quiduis potius tentabit quam vt ad bonam frugem redire cogitet. Pœnitentiā ergo necesse est vt præcedat displicentia. Atque huic loquutioni magnum subest pondus: quod in se reuerfus dicitur adolescens, vt pote qui vagis cupiditatū erroribus in oblivionem sui abreptus erat. Et certè ita erratici sūt carnis impetus, vt quisquis se illis permittit, à seipso egressus evanescat. Ideoq; iubentur transgressores redire ad cor. Sequitur etiā confessio, nō qualem fabricauit Papa, sed qua filij offensum patrē sibi placat. nam hæc humilitas redimendis offensis omnino necessaria est. Forma hæc loquendi, Peccavi in celum & coram te, tantumdein valet ac si dictum esset, læsum fuisse Deū in persona terreni patris. Et certè hoc natura dicitur, quicumque contra patrem insolefcit, impiè quoque aduersus Deum insurgere, qui filios parentibus subiecit.

22 *Proferte stolam primam.*) Quanquam in parabolis (vt sæpius dictum est) singulas minutias excutere ineptum foret: hic tamen non torquetur litera si dicamus cælestem Patrem non modò ita ignoscere peccatis nostris vt eorum memoriam sepeliat: sed dona etiam restituere quibus eramus exuti: sicuti vicissim nos illis spolians, ingrati tudinem nostram castigat, vt nuditatis probro & decore ad pudorem nos cogat.

L V C. XV.

MATTH. MARC.

25 *Erat autem filius eius senior in agro: & quum veniret, & appropinquasset domui, audiuit concentum & choros.*

26 *Et vocauit vnum è seruis suis, & interrogauit quid essent illa.*

27 *Ipse verò dixit ei, Frater tuus venit, & mactauit pater tuus vitulum saginatum, quod incolumem illum receperit.*

28 *Indignatus est autem, nec volebat introire. Pater ergo illius egressus, rogabat illum.*

29 *At ille respondens dixit patri, Ecce, tot annis seruiuo tibi, nec vnquā preceptum tuum transgressus sum, & mihi nunquam dedisti hædum, vt cū amicis meis letarer.*

30 *Sed postquam filius tuus hic, qui deuorauit substantiam tuam cum meretricibus, venit, mactasti illi vitulum saginatum.*

31 *At ille dixit ei, Fili, tu semper mecum es: & omnia mea, tua sunt.*

32 *Letari autem & gaudere oportebat: quia frater tuus hic, mortuus erat, & renixit: perierat, & inuentus est.*

Hoc postterius membrum parabola, inhumani tatis eos accusat qui Dei gratiam malignè restringere vellent quasi miseris peccatoribus inuideant salutem. Scimus enim Scribarum fastum hic perstringi, qui sibi debitam meritis suis mercedem non putabant rependi, si Publicanos & promiscuum vulgus Christus ad spem æternæ hereditatis admitteret. Summa igitur est, si filij Dei censeri cupimus, fratrum vitius, quæ ipse paternè remittit, fraternè ignoscendum esse. Qui putant sub primogeniti filij typo Iudaicum populum describi, tamen ratione non carent, mihi tamen videntur non satis ad totum contextum attendere. Nā ex Scribarum murmure natus sermo fuit, quibus

molesta erat Christi humanitas erga miseros & parum probata vitæ homines. Scribas ergo qui arrogantia turgebant, comparat frugi & modestis hominibus, vt semper honestè parcèque viuendo, tē domesticam bene curauerint: imò filijs obsequentibus, qui tota vita patienter tulerint patris imperium. Quæquam autem prorsus indigni erant hac laude, Christus tamen ex eorum sensu loquens, sanctam sanctimoniam illis pro virtute per concessionem imputat. ac si dixisset, Etiam si vobis conceda quod falso iactatis, vos Deo semper obediētes fuisse filios, non tamen ita superbè & crudeliter obiciēdi erant fratres vbi à perdita vita respicunt.

28 *Pater illius egressus.*) His verbis superbiam non ferendam hypocritis exprobrat, quod à patre rogandi sint ne fratribus suis misericordiam inuideant. Porro licet non roget Deus, suo tamen exemplo ad toleranda fratrum vitia nos hortatur. Atque ut improbo rigori omnem exculationem præcidat, non tantum hypocritas loquentes inducit, quorum retutari possit falsa iactatio, verum etiam si quis integerrimè omnibus pietatis officiis erga Patrem sit defunctus, ei tamen iustam querimoniam esse causam negit quòd fratri venia detur. Certum quidem est, sanctos Dei cultores ab hoc maligno affectu puros semper & vacuos fore: sed Christi consilium est ostendere iniquum esse qui fratri in gratiam recepto obtrahat, etiam si sanctitate Angelis non cedat.

30 *Eli, in semper.*) Duo sunt huius responsionis capita: prius est, quod nulla est in ascendi causa primogenitus, dum absque suo damno fratrem humaniter accipi videt: alterum vero quòd nulla fraternæ salutis habita ratione, ob huiusmodi iustitiam ex eius reditu conceptam tristetur. Omnia, inquit, mea sunt tua. Hoc est, etiam si nihil hæctenus è domo mea abstuleris, nihil tibi deperit: quia omnia tibi salva manent. Deinde quid te offendit nostra lætitia, cuius tu socius esse debueras: nam æquum erat fratri, quem perditum putauimus, nunc saluo & reduci gratulari. Duæ istæ rationes nobis notandæ sunt: quia nec quicquam nobis peccedit si benignè in gratiam recipit Deus qui peccatis suis ab eo alienati fuerant: & impia est durities, non lætari quum fratres à morte rediuuios cernimus.

MATTH. XVIII.

- 15 *Si verò peccauerit in te frater tuus, vade & argue eum inter te & ipsum solum: si te audierit, lucratus es fratrem tuum:*
- 16 *Si verò te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos: ut in ore duorum aut trium testimonium consistat omne verbum. quod si non audierit eos, dic Ecclesie.*
- 17 *Quod si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus.*
- 18 *Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, erunt ligata & in celo, & quæcunque solueritis super terram, erunt soluta & in celo.*
- 19 *Rursum dico vobis quòd si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quam petierint, fiet illis à Patre meo qui in celis est.*
- 20 *Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.*

MARC. LVC. XVII.

- 2 *Cauete vobis.*
- 2 *Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si penitentia tactus fuerit, remitte illi.*

15 *Si verò peccauerit.*) Quia de ferendis fratrum infirmitatib. concionatus fuerat, nunc quomodo & in quem finem, & quatenus ferendæ sint, clarius ostendit. Nam aliqui promptum fuisse obiicere, non posse aliter cauere offensiones quàm si quisque ad aliorum vitia coniuueat, & sic malum indulgentia foueat. Mediam ergo rationem Christus præscribit, quæ nec infirmos nimis offendat, & tamen apta sit sanandis eorum morbis. Vtilis enim & laude digna est severitas ad medicinæ naturam composita. In summa, Christus suos discipulos ita iubet alios aliis ignoscere, ut tamen vitia corrigere studeant, quod prudenter obseruare conuenit: quia nihil difficilius est, quàm hominibus parcendo, liberas tamen reprehensiones non omittere. In alterutram ferè partem omnes inclinant, ut mutuo se fallant mortiferis blanditiis, vel nimis acriter insectentur quib. meredi decebat. Christus autem mutuum amorem commendat suis discipulis, qui procul sit ab adulatione. Tantum admonitiones moderatione condire iubet: ne si nimis rigida sint ac duræ, infirmos exaniment. Tres autem fraternæ correctionis gradus distinctè ponit: primus est, ut priuatim moneatur qui peccauit: secundus autem, si aliquod signum contumaciæ dederit, ut rursus admonetur adhibitis testibus: tertius est, si nihil hæc via profectum fuerit, ut tradatur publico Ecclesie iudicio. Ille vero què dixi, scopus est, ne feruidi zeli prætextu violeatur charitas. Porro quia maiorem hominem partem impellit ambitio ut nimis cupidè fratrum delicta in publicum traducat, tempestiuè occurrit

Christus huic vitio, præcipiens ut fratrum probra, quantum in nobis est, tegamus, quos enim fratrum dedecus, & infamia oblectat, odio & malevolentia rapi certum est: quia si in illis vigeret charitas, fratrum pudori cõsulerent. Queritur tamen an promiscue regula hæc ad quævis peccata extendi debeat. Sunt, n. pen. multi qui nullas admittunt publicas censuras, donec priuatim admonitus fuerit peccator. Atqui manifesta est in Christi verbis restrictio, neque, n. simpliciter & sine exceptione moneri vel argui solet, & sine teste iubet, quicumque peccauerit: sed hanc viam à nobis tẽari vult, vbi priuatim offensus sumus: non quidem in proprio negotio, sed quia dolore nos vulnerari conuenit quoties offenditur Deus. Nec verò Christus hic de ferendis iniuriis discriet: sed in genere mansuetudinem ita inter nos colendam docet, ne asperius tractando infirmos, perdamus qui seruandi erant. Ergo particula *in te*, non illatam alicui iniuriam designat, sed inter occulta & manifesta peccata distinguit. Nam si quis in totà Ecclesiam peccauerit, eum Paulus iubet publicè argui, ut ne ipsis quidem seniorib. parcatur. Nam de his nominatim Timotheo mandat ut publicè coram omnibus, eos arguendo, commune aliis exemplum statuant. Et certè ridiculum esset, qui peccauit cum publico offendiculo, ut vulgè notum sit flagitiu, à singulis moneri: quia si mille sint cõfessij, millies monèdus erit. Quæ è distinctio quæ difert è Christo notatur, temèdà est, ne quis occulta peccata vulgèdò fratres temere & absq; necessitate infamet. *Si te audierit, lucratus es.* Ab vtilitate &

1. Tim. 5. b. 20.

fructu Christus suam doctrinam confirmat. Neque enim parua res est, animam Satanæ mancipatâ Deo acquirere. Vnde autem sit vt non sæpe relapsentur qui lapsi sunt, nisi quia odiosè & hostiliter vexati, obstinationis callû sibi obducunt? Ergo nihil mâfuerunt aptius, quæ Deo reconciliat qui ab eo exciderant. Qui verò intemperanter ruit in stultû fauorem, sponte fraternæ salutis, quam in manu habebat, iacturam facit. Apud Lucam disertè iubet Christus non priuata obiurgatione esse contentos si ad penitentiam adductus sit frater. Hinc etiam colligitur, quàm necessaria sit mutua inter fideles reprehensionû libertas. Nam quum sæpius quisque nostrûm quotidie delinquat, plusquàm crudele est silentio nostro ac dissimulatione prodere eorum salutem, quos amica obiurgatione ab interitu eripere liceret. Nam etsi non semper succedit, graui tamen reatu constringitur qui in curanda fratrum salute præscriptum à Domino remedium neglexit. Notatu quoque dignum est, quod Dominus, vt magis ad officium strenui sinus, suum nobis honorem transcribit. Neque enim hominem conuertente in alium quàm in eum solum cõpetit: hoc tamen elogio licet indebito, nos ornat, quod fratrem perditum lucrificamus.

16 *Siste non audierit, adhibe tecum.*) Secundus gradus est, nempe vt testibus interpositis, rursus monetur qui se præfractè gessit erga hominem vnum, vel quibus fuit docilis. Obiiciunt hîc quidâ frustra vocari testes si cum homine duro & rebelli negotium est: quia ad eum non spectat illorum conspectu ad culpam agnitionem, vt improbius neget. Sed facilis erit huius nodi solutio, si inter negandi & tergiversandi species distinguas. Qui præcisè factum inficiatur, seque falsò, & calumniosè grauari affirmat, omittendus est: quia frustra testibus vocatis vrgebitur. Sed quia plerique quod perperam & iniquè ab ipsis factum, proterue eludunt, vel impudenter excusant: donec maior accedat autoritas, vtiliter erga eos obseruatur hæc ratio. Porro sic debere intelligi Christi sermonem, ex verbo Arguendi liquet. Arguere est demonstratio conuincere. Quomodo autem arguerem qui acriter totam rem pernegat? nam qui nulla fronte admissum crimen negat, secundæ admonitioni viam præcludit. Nunc tenemus in quem vsûm testes adhiberi Christus velit, vt scilicet plus ponderis habeat, magisque seria sit admonitio. Cæterum quod Moses verba paulo in alium sensum deflectit, in eo nihil est absurdum. Vetat Moses pronuntiare de re incognita. Hunc verò legitimum probandi modum definit, vt duorum vel trium testimonio stetur. Christus ad eam legem alludens, liquidam fore causam dicit, vbi duo vel tres testes ad damnandam hominis contumaciam surgent, saltem vt matura sit Ecclesiæ cognitio. Neque enim erat cur se in lucem protractum queratur qui duos vel tres audire abnuat. *Dic Ecclesiæ.* Queritur quid per nomen Ecclesiæ intelligat. Nam Paulus Corinthinum incellum non ab aliquo delecto numero, sed à toto piorum cœtu excommunicari iubet: ideoque probabile videri posset, iudicium hîc toti populo deferri. Sed quia tunc nulla adhuc Ecclesiæ erat quæ Christo nomen dedisset, nec talis ratio constituta, ipse autem Dominus tanquàm de more vsitato receptoque loquitur: non dubiû est quin ad veteris Ecclesiæ ordinem alludat, sicuti etiam ad alios locos ad consuetudinem notam accommodat sermonem. Quam iubet munus quod offer-

re volumus, relinquat ad altare donec offenso fratri reconciliemur, non dubium est quin ex præsentî ac legali cultus Dei forma docere velit, non posse nos rite peccari, nec quicquam offerre Deo quandiu dissidium est nobis cum fratribus. Sic igitur nunc receptam apud Iudæos disciplinam formam intuitus est: quia absurdum fuit, Ecclesiæ quæ adhuc nulli erat, iudicium proponere. Porro quum apud Iudæos penes seniores esset excommunicationis potestas, qui totius Ecclesiæ personam gerebant, apposite Christus tunc deum publice ad Ecclesiam traduci dicit qui peccatur, si priuatas admonitiones vel seque contemnunt, vel scurriliter eludant. Scimus ex quo reuersi fuerunt ab exilio Babylonicum Iudæi, delecto concilio quod vocabatur Synhedrin, Græcè Synedriion, mandata fuisse censuram morum & doctrinæ. Hoc iugum fuit Deoque probatum regimen & hoc iugum ad retinendos in officio proteruos & indociles. Si quis excipiat, Christi ætate omnia fuisse corrupta & peruersa, vt nihil minus quàm Ecclesiæ iudicium censeri tyranniam illa debuisset: Responso facilis est, Quis tunc adulterata esset ac peruersa ratio, Christum tamen merito ad ducem laudare qualis olim à Patribus fuerat traditus. Vbi verò paulo post erexit Ecclesiâ, sublata corruptela purè excommunicandi vsûm restituit. Dubium tamen non est quin ratio disciplinæ, quæ viguit sub regno Christi, successerit in locum illius veteris. Et certè quum vniuersalem excommunicandi ritum tenuerint etiam profanæ gentes, hoc Diuinitus ab initio inditum fuisse hominum mentibus apparet, si qui impuri & polluti essent, à sacris esse arcendos. Populo ergo Dei turpe ac pendendum fuisse, eius disciplinæ profus esse expertem, cuius aliquid inter Gentes extabat vestigiû. Quod autem sub Lege seruatum fuerat, Christus ad nos transmisit, quia nobis communis est ratio cum antiquis Patribus. Neque enim consilium Christi fuit, suos discipulos ad Synagogam ablegare quæ quum fetidas sortes libenter in sinu foueret, veros & simplices Dei cultores excommunicabat. Sed admonuit in Ecclesiâ suam tendendum esse ordinem qui pridem sub Lege sanctè institutus fuerat. Quod de Ethnicis & Publicanis mox subiicitur, interpretationem à me allatam confirmat. Nam quia in summo odio & detestatione tunc apud Iudæos erant Ethnicis & Publicanis, illis comparat homines impuros & insanabiles, qui nullis admonitionibus obtemperant. Certè Ethnicis, ex quibus deinde composita fuit Ecclesiâ, præceptum dare noluit vt seipso fugerent: nec hodie ratio est cur à Publicanis abhorreant fideles. Sed Christus quo facilius posset à rudibus intelligi, loquendi formam à præsentî gentis suæ consuetudine mutauit. Sensus autem est, nihil cum Ecclesiæ contemptoribus debere nobis esse negotij donec relinuerint.

18 *Quæcumque ligaueritis.*) Eadem nunc verba repetit quibus vsus fuerat capite 16. sed diuerso sensu. Nam illic doctrinæ autoritatè afferere volebat: hîc verò disciplinam cõstituit, quæ appendix est doctrinæ. Illic dicebat Christus non irritam fore Evangelij prædicationem quin odor esset viuificus vel lethalis: hîc affirmat, quauis impij Ecclesiæ iudicium derideant, non tamen vanum fore. Hæc distinctio tenenda est, quod illic simpliciter de verbo prædicato, hîc autem de publicis censuris, & disciplina differitur. Cæterum rationem

1. Cor. 5. b. 5.

6.

Mat. 5. d. ti & aliis locis ad consuetudinem notam accommodat sermonem.

21.

rationem inctaphoræ ligandi & soluendi illinc perant lectores. Summa hæc est, Quisquis admisso delicto suppliciter culpam agnoscat, & deprecatur ut ab Ecclesia veniam impetret, cum abiolui non tantum ab hominibus, sed à Deo ipso. Rursus quisquis Ecclesiæ oburgationes & minas ludibrio habet, si ab ea damnetur, ratum fore in cælo iudiciū quod homines tulerint. Si quis obiciat, Deū hoc modo ieri quasi pedariū iudicem, qui subscribat mortalium hominum sententiæ: solutio in promptu est. Neque enim authoritatē Ecclesiæ suæ asserit Christus qua ius suū & Patris imminuat: sed potius qua verbi sui maiestatem faciat. Quemadmodum enim capit. 16. non quamlibet promiscuē doctrinam stabilire voluit, sed quæ ex ore suo profecta esset: ita neque hoc loco quodlibet iudiciū stabile & ratū fore dicit, sed in quo ipse præsidet, neque id modò per Spiritum, sed etiam per Verbum. Vnde sequitur, homines nullum afferre Deo præiudiciū, dum nihil nisi ex eius ore pronuntiant, ac tantum fideliter exequi student quod ille mandauit. Quauis enim vnicus sit mundi iudex Christus, vult tamen interea ministros verbi sui habere præcones. Deinde vult suum iudiciū ab Ecclesia proferri. Ita fit vt nihil sibi deroget interposito hominum ministerio quin solus ipse absoluat & liget. Oritur tamen hic quæstio, quomodo multos hypocritas Ecclesia toleret, absoluat etiā multos qui sic tam penitentiam obtinendam conueniant tales in cælo absolui. Respondeo, non ad alios dirigi sermonem quam qui rectè ac sincere Ecclesiæ se reconcilient. Nam trepidis conscientijs afferre solatiū, metumque eximere volēs, testatur reatu liberari coram Deo quicumque peccauerint, si in gratiam redeāt cum Ecclesia. Hoc enim quali pignus cælestis gratiæ statuit, quod nihil ad hypocritas pertinet qui purum reconciliationis vsum peruertunt. Pijs verò non vulgaris inde fiducia nascitur, dum sua peccata coram Deo & Angelis deleri audiunt simulac veniam obtinuerint ab Ecclesia. In altero membro minimè ambigua est nēs Christi, nam quum præiudicis & superbis proclue sit Ecclesiæ iudiciū hoc prætextu contemneret, quia hominibus subici nō vult, sicuti impij nebulones sæpe ad cæleste Tribunal audaciter prouocant: Christus, vt terrore frangat hanc contumaciam, quæ nunc ab illis spernitur, damnationem in cælo ratam fore denūciat. Interim suos ad iustam seueritatē animat, ne improbræ eorū cōtumaciæ succumbant qui disciplinam respuent vel excutient. Hinc quoque videre est quam insulse Papiæ præsentem locum ad omne tyrānidis genus fucandum torqueant. Ius excommunicandi Ecclesiæ tribui certum est, & sani omnes fatentur: sed an vt vnusquispiam, & quidem non ab Ecclesia vocatus, sed à cornuta laruatæque bestia creatus, pro sua libidine inanes excommunicationum crepitus emittat? Atqui legitimam Ecclesiæ gubernationem Presbyteris iniunctā fuisse constat, non tantum Verbi ministris, sed qui ex plebe morum censors illis adiuncti erant. Hæc tamen impudentia non contenti, probare etiamnum conātur ex hoc loco, quæcunque imposuerint onera, esse ferenda. Taceo quòd potestatem Ecclesiæ permisam indignè sibi vsurpant, ac rapiunt pessimi Ecclesiæ hostes: tantum dico, Quam Christus non nisi de corrigendis peccatis agat qui suis legibus animas illaqueant, nō minus stultè quam sceleratè eius testimonio abuti. Eiusdem farinae est, quòd

auricularem suam confessionem hoc prætextu defendunt. Neque enim, si Ecclesiæ reconciliari Christus voluit qui sua culpa vt que ad publicum iudiciū tracti fuerint, ideo singulis legem imponit vt sua peccata in aurem sacrifici exonerent. Ad eò autem frivola sunt eorum ineptiæ, vt resutationi longius insisteret necesse non sit.

16 *Rursum dico vobis.*) Confirmat proximam sententiam, quia Deus non modò Spiritum consilij & prudentiæ daturus sit petentibus, sed etiam facturus ne virtute & affectu careat quicquid ex verbo suo egerint. Consensum verò pietati coniungens admonet quàm sobriè & reuerenter in omnibus sacris actionibus se gerere debeāt fideles. Monendum est peccator, & nisi correctiōnē admittat, excommunicandus. Hic, non modò sacrum os Dei consulere oportet ne quid statuat nisi ex eius verbo, sed fiamus etiam à precibus aspiciari conuenit. Vnde clarus apparet quòd ante docuit, nō permittit hominibus quiduis agendi licentiam, sed Deum statui gubernationis Ecclesiæ vindicem, vt iudicia, quorum ipse est auctor, fecerat ac faciat. Interim dum conueniunt fideles vota sua coniungere, & coniuuenter peccari docentur, non modò ad testandū faciunt, sed vt omnium consensum Deus exauat. Ergo, vt alicubi sæpe promittit Deus, se priuatis cuiusque votis fore propitium: ita hic Christus publicas preces singulari promissione dignatur, quo nos acrius ad eam studium inuitet.

20 *Vbi duo aut tres congregati in nomine meo.*) Promissio hæc longius patet quam superior. Dominus enim se adfuturum declarat quoties duo aut tres in nomine suo conuenierint, vt dirigat eos consilio, & quicquid aggressi fuerint, ad prosperum successum deducat. Non est ergo quòd dubitent qui se tradunt ei regendos, quin optabilem ex præsentia eius fructum sentiant. Quum autem inæstimabile bonum sit, Christum habere in omnibus negotijs præsidem qui consilia & euentus benedicat, sicuti rursum nihil miserius quàm eius gratia destitui non le. Emululum addere nobis debet hæc promissio, vt inter nos pietas & sanctitas coalescamus. Nam quisquis vel sacros conuentus negligit, vel se disiangit à fratribus, ac segneti se gerit in colenda vnitatem, hoc ipso veniunt se Christi præsentia pro nihilo ducere. Sed videndū in primis, vt qui Christum cupiunt sibi accessu in eius nomine conueniant. Ac simul tenenda est eius particula definitio, videmus enim vt in pij sacrum eius nomen suis conspirationibus non minus falsò & impudèter, quam sceleratè obendant. Ergo nisi velimus Christum ad eorum ludibria prostitui, & simul euertere quod hic promissum, sciendū in primis quid valeat hæc loquutio, nempe vt qui simul congregantur, reiectis omnibus impedimentis quæ nos ad Christum accedere nō sinunt, sincerè ad eum aspirēt, eius verbo sem obsequium addicant, ac spiritu gubernari permittant. Timendum non est, vbi viget hæc simplicitas, quin palam ostendat Christus suis auspicijs non frustra coactum fuisse ceterum. In quo se prodit crassa Papiatarum inscitia, clamant non potuisse errare cōcilia, ideoque standum omnibus eorum decretis: quia quoties duo aut tres congregantur in nomine Christi, ipse in medio eorum est. Atqui in primis quærendum erat, conuenierint necne Christi nomine de quorum fide, doctrina & affectu ambigitur. Hoc dum omittunt, vel inuoluunt

Papistæ, quis non videt astutè discrimen inter sacros & profanos conuentus ab illis confusos, vt potestas quiduis agèdi ab Ecclesia ad hostes Christi iuratos transferatur? Sciamus ergo non nisi pios Dei cultores, qui Christum purè quærunt, animati

ad fiduciam, ne sibi eum abfore dubitent. Spuriis autem & abortiuus cõciliis, quæ telam ex proprio sensu contexuerunt, valere iussis, apud nos semper Christus vnus cum Euangelij sui doctrina emineat.

MATTH. XVII.

21 *Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei: num vsque septies?*

22 *Dicit illi Iesus, Non dico tibi vsque septies, sed vsque septuagies septies.*

23 *Ideo assimilatum est regnum calorum homini Regi qui voluit conferre rationes cum seruis suis:*

24 *Et quum cõpisset conferre, oblatas est ei vnus qui debebat decem millia talentorum.*

25 *Ceterum quum is non esset soluendo, iussit eum Dominus eius venundari, & uxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat, ac fieri solutionem.*

26 *Procidens autem seruus ille adorabat illum, dicens, Domine, esto patiens erga me, & omnia tibi reddam.*

27 *Miseratus autem Dominus serui illius, absoluit eum, & as alienum remisit ei.*

28 *Egressus verò seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis qui debebat sibi centum denarios: & iniecta in eum manu, oborto collo trahebat, dicens, Solue quod debes.*

29 *Et procidens conseruus eius rogabat eum, dicens, Esto patiens erga me, & omnia reddam tibi.*

30 *At ille nolebat: sed abiit, & coniecit eum in carcerem donec redderet debitum.*

31 *Porrò quum vidissent conserui eius quæ fiebant, indoluerunt valde, & venerunt, aperueruntque domino suo omnia quæ facta fuerant.*

32 *Tunc accersit illum dominus suus, & ait illi, Serue scelestè, totum debitum illud remisisti tibi quum obsecrasses me:*

33 *Nonne oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui miserus eram?*

34 *Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quoad vsque redderet totum quod debebatur sibi.*

35 *Sic & Pater meus celestis faciet vobis, si non remiseritis suum quisque fratri ex cordibus vestris delicta illorum.*

21 *Domine quoties.*) Hoc obiecit Petrus ex communi carnis sensu, & ingenio. Naturaliter omnibus ingentum est vt sibi velint ignosci: itaque si quis non statim veniam impetrat, rigidè secum agi & inhumaniter queritur. sed multum abest vt se erga alios tam faciles præbeant qui clementer secum agi postulant. Ergo quum suos ad mansuetudinem hortatus esset Dominus, Petro in mentè venit ista dubitatio. Quid fiet si ad dandam veniam ita sumus propensi, nisi quòd nostra lenitas peccandi erit illecebra? Interrogat igitur an peccantibus sæpius, ignoscere conueniat. nam quum septenarius numerus pro magno sumatur, tantundem valet aduerbium Septies, ac si dixisset, Quousque tandem Domine peccantes in gratiam vis recipi? nam absurdum est ac minimè vile, vt nos placabiles subinde periant. Atqui Christus adeò hac obiectione non mouetur, vt disertè exprimat nullum fieri debere remittendi finem. Neque enim certum numerum præscribere voluit, sed potius mandare vt nunquam fatigemur. Lucas à Matthæo non nihil discrepat: quia simpliciter Christi præceptum refert, vt septies ignoscere pa-

MARC. LVC. XVII.

4 *Et si septies in die peccauerit in se, & septies in die conuersus fuerit ad te, dicens, Pœnitet me: remitte illi.*

rati sumus: sensus tamen conuenit, vt non semel aut bis, sed quoties resipuerit peccator, sumus ad dandam veniam prompti & faciles. Hoc tantum interest, quòd apud Matthæum Dominus Petrum increpans, eo quòd nimis restrictus foret, numerum hyperbolicè auget, qui per se ad summam rei notandam sufficit. Neque enim rogabat Petrus an septies remitteret, quòd placeret eo vsque progredi, sed vt obiecta magni absurdi specie, Christum à sententia deduceret, quem admodum nuper attingi. Ergo qui septies remittere paratus erit, ad septuagesimam vsque offensam erit placabilis. Ceterum ex verbis Lucæ alia oritur questio: quia non iubet Christus veniam dare nisi dum ad nos conuersus peccator pœnitentiam testabitur: nam videtur hoc modo suis permittere vt improbis veniam æ misericordiam negent. Respõdeo, bisariam remitti peccata. si quis iniuriam mihi fecerit, ego autem deposito vindictæ affectu eum amare non desino, quin etiam beneficium rependo loco iniuriæ: quanuis de illo sinistrè sentiam vt meretur, remittere tamen illi dicor. Nam quum Deus hostibus nos bene velle iubet, nõ ideo pro-

tinus exigit vt probemus in illis quae ipse damnat, sed tantum amicos nostros omni odio vult esse purgatos. In hoc genere venia adeo non est expectandum vt qui peccauit, vitro ad nos plucandos accedat, vt amare oporteat qui nos data opera exasperant, qui repudiat gratiam, veterisque offensas nobis accumulans. Secunda remittendi species est, quum ita iratrem recipimus in gratiam, vt de eo recte sentiamus, simusque persuasi deletam coram Deo esse peccati eius memoriam. Atque hoc est quod prius admonui, Christum hic non tantum de iniuriis quae nobis illatae sunt, disserere, sed de quibuscumque peccatis. Vult enim eos qui lapsi sunt, nostra misericordia leuari. Quae doctrina idcirco valde necessaria est, quod natura praeter modum sumus omnes ferè morose; & Satan praetextu severitatis ad immanem rigorem nos in pellit, vt miseros homines quibus venia negatur, tristitia & desperatio absorbeat. Sed hic quaeritur rursus, Simulac verbo quis professus sit poenitentiam, si delicta haberi debent. Nam vt hoc fiat, necesse erit volentes ac scientes errare. Vbi enim erit discretio, si ad centesimum vsque criminum in puniendi quibus nobis illudat? Respondeo primum, de quotidianis delictis hic haberi sermonem, in quibus etiam optimus quisque venia indiget. Quum igitur in tanta carnis infirmitate tam lubricum sit nobis iter, et insidiae & impulsus, quid sit nisi ad secundum vel tertium lapsum praecidit spes veniae? Addendum est iterum, Christum non priuare iudicio fideles, vt stultè ad verbum vnum creduli sint: sed tantum velle a quos esse & humanos, vt resipiscitibus manum porrigant, si modò appareat, ipsos ex animo sibi in peccatis displicere. Sacra enim res est poenitentia: ideòque maturo examine opus habet: sed quoties probabile signum conuersionis dederit peccator, admitti vult Christus ad reconciliationem, ne repulsa fractus deficiat. Terriò notandum est, vbi quis sua leuitate & inconstantia suspectum se reddidit: posse nos veniam petenti ita ignoscere, vt in posterum obseruemus eius mores, ne tolerantiam nostram & mansuetudinem, quae ex Spiritu Christi est, ludibrio habeat. Tenendum enim ipsius Domini consilium est, clementia nostra iuuandos esse qui lapsi sunt vt resurgant. Et certè imitanda nobis Patris celestis est bonitas qui procul occurrit peccatoribus, vt eos ad salutem inuitet. Adde, quum poenitentia mirabile sit opus Spiritus, & non hominis creatio, si eam despiciamus, ipsi Deo fieri iniuriam.

23 Assimilatum est regnum caelorum.) Quia nos ad misericordiam Rectere difficile est, praesertim verò vbi multa fratrum vitia toleranda sunt, statim tædium obrepat, doctrinam hanc apertissima para-

b. In Dominus confirmat, cuius summa est, eos qui ad ignoscenda fratrum delicta sunt inflexibiles peccatae sibi consulere ac statueri sibi legè nimis duram & grauem: quia Deum experienter atque rigidum & inexorabilem erga seipsum. Nam in tribus membris, praecipue consistit similitudo: opponitur enim Domini seruo, ingens summa iniuriis vel mediocribus, singularis clementia extreme crudelitati. His tribus obseruatis, facile erit colligere Christi mentem, quid enim sumus, si cum Deo conferimus? Iam verò cuius summae quisque nostrum ei debitor est? Postremò quàm leues sunt offensa, in quibus obnoxij sunt nobis fratres, si expenditur nostra erga Deum obligatio? Quàm indignus itaque est Dei misericordia homuncio immensa mole oneratus, qui erga sui similes impleabilis, ne minimum quidem delictum remittit? Quantum ad verba spectat, Regnum caelorum hic vocatur spiritualis Ecclesiae conditio: ac si dixisset Christus, Ita se res habet inter Deum & homines, quoad animam, & spiritualis vitae rationem, vt inter donum inuicem & terrenum, ac eius seruos, quoad pecuniam & praesentis vitae negotia.

25 Inuit eum Dominus.) Hic argutè singula excutere friuolum esset: neque enim rigorem Deus semper ostentat initio, donec ad depravationem compulsus, veniam petamus: imò gratuita bonitate nos praenit: sed tantum docet, si summo iure in nos utatur Deus, quid nobis futurum sit. Deinde si velit exigere à nobis quod debetur, quàm nobis expediat confugere ad preces: qua hoc vnicum superest asyllum peccatoribus. Notanda est etiam longa summarum distantia: nam quum talentum vnum, centum denariis pluris sit, quid centum denarij ad decem talentorum millia?

31 Quum vidissent conserui.) Quanquam in his verbis quaerendum non est mysterium, quia tamen nihil cõtinere nisi quod natura dicitur, & vsu quotidie discimus, sciendum est, nobis coram Deo tot aduersarios testes fore quot nobiscum viuunt homines: quia fieri non potest quin illis displiceat, ac odio sit crudelitas, praesertim dum sibi quisque metuit ne in caput suum redundet quod videt alteri fieri. Quod ad sententiam proximè sequentè, frustra quaeritur quomodo puniat Deus quae semel remissit peccata: quia simplex hic sensus est, Licet omnibus misericordiam offerat, indignos tamen esse qui ea fruantur, rigidos exactores, à quibus nulla potest impetrari venia. Ridiculi verò sunt Papistae, dum ex aduerbio Quousque, purgatorij ignem eliciunt. certum enim est, mortem aeternam à Christo hic notari, non poenam temporalem qua Dei iudicio satisfiat.

MATTH. XVII.

MARC. LVC.

24 Quum autem venissent Capernaum, accesserunt qui didrachma accipiebant, ad Petrum, dixeruntque, Praeceptor vester non soluit didrachma?

25 Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset in domum, praenens illum Iesus dicens, Quid tibi videtur Simon? Reges terrae à quibus accipiunt tributa, aut consumunt à filijs suis, an ab alienis?

26 Dicit illi Petrus, Ab alienis. At illi Iesus, Ergo liberi sunt filij.

27 Verum ne offendamus eos, profectus ad mare, mitte hamum, & eum piscem qui prodierit primus, tolle, & aperto ore illius, innenies staterem, eum acceptum da illis pro me & pro te.

24 *Quum autem venissent Caperitaim.*) In primis notandus est huius historiae scopus: nempe quod Christus tributum soluendo, subiectionem vltro testatus sit, liciti formam serui inderat: simul tamen & verbis, & miraculo ostenderit non iure, vel necessitate, sed libera & voluntaria submissione se ita esse exinanitum, vt eum censeret mundus quasi vnum quemlibet è vulgo. Erat hoc non veltigil quod exigi soleret in tralectu, sed annum tributum Iudæis impositum in singula capita, vt tyrannis penderent, quod olim solebant vni Deo. Scimus enim hunc censum illis præscriptum fuisse in Lege, vt dimidio statere quotannis profiterentur Deum, à quo redempti fuerant, esse summum suum Regem. Hoc quum ad se transulissent Reges Asiatici, placuit Romanis exemplū. Ita quasi alienati essent Iudæi à Dei imperio, profanis tyrannis soluebant sacrum censum in Lege indictum. Porro absurdum videri poterat, Christum quū apparuisset populi redemptor, ne ipsum quidem à tributo esse inuicem. Hoc scandalum vt auerteret, verbis docuit sola voluntate se esse obstrictum: & miraculo idem probauit: quia à terreno imperio exinere se poterat qui mari dominabatur & piscibus. *Præceptor vester.* Quidam putant perstrictum fuisse Christum à tributi coactoribus, quasi se à communi iure subduceret. Ergo, vt petulans & contumeliosum est illud hominum genus, probrosè hoc esse dictū interpretor. Nam quum censi in sua quisque vrbe soleret, scimus Christo non fuisse quietam vno in loco stationem. Querunt ergo isti, an solutus erit legibus, quia tanquam incertus hospes huc illuc discursat? Et Petri responsum modestam excusationem continet ad eos placandos, Soluet, inquit. Vnde colligimus Christum prius ex more soluisse: quia Petrus vt rem minime dubiam promittit. Quod verò hunc potius, quàm alios discipulos compellant, factū esse suspicor quia apud ipsum habitauit Christus. nam si eodem omnino contubernio vti forent, communis fuisset exactio. Ridiculi ergo sunt Papiæ, qui tam friuolo prætextu Petrum dignitatis socium Christo faciunt. Vicarium, inquit, sibi elegit, & pari secum honore dignatus est, quem solutione tributi sibi æquauit. Atqui hoc modo subulcos omnes facient Christi vicarios, quia tantundem & illi pendebant. Quod si in tributo soluendo enituit primatus Petri, vnde ista quam sibi

arrogant, immunitas? Sed ita putidè ineptire oportet qui Scripturam pro sua libidine deprauant. *Quid tibi videtur Simon?* Specimen Diuinitatis suæ in eo edidit Christus, se nihil latere ostendens. Quorsum autem tendit eius sermo? an vt se & suos à legum subiectione eximat? Sic quidam exponunt, iure liberos esse Christianos: sed liberè subiici communi politia, quoniam aliter humana societas coli nequit. Mihi tamen simplicior videtur sensus. Quia enim periculum erat ne frustra Christum venisse putarent discipuli, quia tributum soluendo spem liberationis præcideret: simpliciter affirmat se ideo soluere tributum quia iure suo & potestate sponte abstinet. Vnde colligitur, nihil de eius regno minui. Sed cur sibi palam non vendicæ quod suum est? nempe quia tributi coactoribus incognita erat eius maiestas. Quanquam enim spirituale est eius regnum, sic tamen habendum est, quum vnicus sit Dei filius, hæredem quoque esse totius mundi, vt subiecta illi esse omnia, & coram ipso in ordinem cogi debeat. Sensus ergo est, non ideo præfectos esse humano generi Reges à Deo, & institutas politias, vt ipse qui filius est, eandem cum aliis seruitutem promiscuè obeat: sed tamè, donec manifestata sit regni sui gloria, sponte vnà cum aliis fore seruum. Hoc testimonio non minus insulse, quàm sceleriter abusus est Papa, vt suum Clerum legibus solueret. Quasi verò rasura capitis faciat Dei filios, qui à tributis & veltigalibus sint immunes. Atqui nihil aliud voluit Christus, quàm sibi honorem filij Regis vendicare vt saltem domum haberet priuilegio immunè à iure vulgari. Quare inscirè etiam Anabaptistæ hæc verba ad labellandum politicum ordinem detorquent, quū certo certius sit, Christum minime de communi fidelium iure disserere: sed tantum similitudinem petere à filijs Regum qui vnà cum suis domesticis liberi sunt.

27 *Mitte hærum.*) Quanquam fateor non semper plenos Christo Ioculos fuisse, non tamen inopia coactum arbitror hoc mandasse Petro: sed vt miraculo probaret se latius dominari quàm omnes terrenos Reges, vt qui pisces sibi haberet tributarios. Atque hoc fement tantum legitimus factum esse: quia vnum documentum satis in totam vitam fuit. Porro stater tantundem valebat ac siclus, nempe quatuor drachmas vel duo didrachma.

MATTH.

MARC. IX.

LVC. IX.

XIX.

38 Respondit autem ei Ioan

1 Et factū est, quum conuenisset Iesus hos sermo ad Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem.

2 Et sequentes eum turbe multe, & sanauit eos ibi.

nes, dicens, Præceptor, vidimus quendam nomine tuo eijcere demonia, nec sequitur nos: & prohibuimus illum, propterea quod non sequitur nos.

39 Iesus autem ait, Ne prohibeatis illum: nullus enim est qui si virtutem fecerit in nomine meo, possit citò male loqui de meo.

40 Qui enim non est aduersus nos, pro nobis est.

MARC. X.

1 Et quum inde surrexisset, venit in fines Iudææ, per re-

49 Respondens autem Ioannes dixit, Præceptor, vidimus quendam super nomine tuo eijcientem demonia, & prohibuimus eum, quia non sequitur nos.

50 Et ait ad illum Iesus, Nolite prohibere. qui enim non est aduersus nos, pro nobis est.

51 Factum est autem, dum complerentur dies assumptionis eius, & ipse faciem suam obfirmauerat vt iret Hierosolymam?

52 Et misit nuntios ante conspectum suum, & euntes intrauerunt in oppidum Samaritanorum vt pararent illi.

53 Et non receperunt eum, quia facies eius erat euentis Hierosolymam.

54 Quum vidissent autem discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerunt, Domine, vis dicamus

gionem

gionem quæ est trans Iordanem, ut ignis descendat à celo, & consumat illo, Et conueniunt rursum turba ad quem admodum & Elias fecit? illam, & sicut consueuerat, rursum docebat eas.

55 *Conuersus autem Iesus, increpauit illos, dicens, Nescitis cuius spiritus estis uos.*

56 *Filius enim hominis non uenit ad perdendas animas hominum, sed seruandas. Et abierunt in aliud castellum.*

38 *Marc. Præceptor.*) Hinc apparet celebre iam tunc fuisse Christi nomen, ut eò visi sint qui non erant ex familiaribus eius discipulis: vel fortè etiam abusi: nihil enim pro ceito asserere auium. Fieri potest ut hic de quo fit mentio, Christi doctrinam amplexus, non malo animo ad edenda miracula se contulerit, sed quia nõ nisi selectos Euangelij sui præcones hac facultate ornauit Christus, temere ab illo susceptum, vel potius arreptum fuisse hoc munus arbitror. Quanquam autem præpostere hoc tentauit quòd discipulos sine mādato imitari ausus est, successu tamen non caruit audacia, quia Domino placuit hoc quoque modo nomen suum illustrare: sicuti interdum per eos operatur quorum ministerium non probat quasi legitimū. Adhæc nihil obstat quominus hinc particulari quisi iam imbutus, cæcum impetum sequatur: atque ita se ad edenda miracula precipere. Venio nunc ad Iohannem & eius socios. Hominem ab edendis miraculis se prohibuisse dicunt. Cur non prius rogabit liceret necne? nunc enim dubij & suspensū magistri iudicium requirunt. Vnde sequitur ius prohibendi inconsideratè sibi sumpsisse. Quare temeritatis damnandus est quisquis plus aggreditur quàm sibi Dei uerbo concessum esse nouit. Deinde in Christi discipulis suspecta est ambitio: quia de asserendo honoris sui priuilegio laborant. Qui sit enim ut hominem incognitum repente ab edendis miraculis depellant, nisi quia hoc iure soli uolunt potiri? Causam enim allegant quòd Christum non sequatur: ac si dicerent, Non est tuus contubernalis ut nos: cur ergo honore æquabitur?

39 *Ne prohibeatis.*) Prohiberi eum Christus noluit, non quòd illi autor fuisset, vel probaret eius factum, aut etiam probari uellet à discipulis: sed quia ubi per occasionem glorificatur Deus, ferendum id est ac gaudendum. Sic Paulus, quanuis illi displiceat eorum cupiditas, qui se venditabant Euangelij nomine, gaudet tamen hac occasione propagari Christi gloriam. Notanda autem est ratio quæ subiicitur, fieri non posse ut Christo maledicat qui in eius nomine uirtutes edit: ac proinde in lucro deputandum. nam inde sequitur, nisi magis propria gloriæ addicti fuissent discipuli quàm studiosi ac cupidi promouendè Magistri gloriæ, non ægrè fuisse laturus, quum eam aliunde extolli augerique cernerent. Neque tamen quum pronuntiat Christus pro amicis habendos qui palam non sunt inimici, liberum cursum temerariis hominibus laxari iubet, ut nobis tacètibz, se pro libidine sua huc illuc ingerant, totūque perturbent Ecclesiæ ordinem (talis enim licentia, quoad uocatio nostra tulerit, cohibenda est) tantum rectè facere negat qui importunè obliſtunt ne quibusuis medijs propagetur regnum Dei. Nec uerò ita suos agnoscit ut in grege suo censet qui medijs sunt inter hostes & amicos: sed intelligit, quatenus

non nocent, prodesse ac iuuare. Est enim prouerbialis sententia, qua moueatur non mouendum esse bellum donec simus accessit.

31 *Luc. Dum complerentur dies.*) Hanc historiam solus Lucas refert, quæ tamen multis nominibus non parum est utilis. nam hic primo Diuina Christi fortitudo & constantia in spernenda morte describitur: deinde quàm capitales inimicitias generent religionis dissidia: tertio quàm precipiti seruore ad impatientiam feratur hominum natura: ad hæc quàm proliuis sit in Sanctorum imitatione lapsus: postremò ad mansuetudinem reuocatur Christi exemplo. Caterum mors Christi, assumptio uocatur, non tantum quia tunc sublatus est è medio, sed quia humilis carnis ergastulo egressus in sublime cõscendit. *Faciem obfirmauerat.* Hoc uerbo expressit Lucas, quum mors Christo esset ante oculos, subactò eius metu, ad ipsam obeundam progressum esse: simul tamen luctatū esse indicat, ut terroris victor se animosè ad mortem offerret. Nam si nulla fuisset obiecta formido, si nulla difficultas, nullū certamen, nulla cura, quorsum attingit faciem obfirmare? sed quia nec stupidus erat, nec temulenta audacia præditus, crudeli acerbæque morte, in duro & horribili cruciatu què sibi à feuro Dei iudicio instare sciebat, moueri oportuit: adeoque id eius gloriæ nõ obscurat vel minuit, ut in igne sit immensi erga nos amoris eius documentum: quia posthabito sui respectu, ut saluti nostræ se addiceret, per medios terrores ad mortem properauit, cuius propinquus dies eum minime latebat.

52 *Misit nuncios.*) Probabile est magnam commotum turbam tunc secum traxisse. neque enim missi sunt nuncios qui lautas epulas instruerent, uel deligerent splendidam aliquod palatium, sed tantum qui dicerent aduentare magnam hospitium copiam. Illi uerò exclusi, ac repulsam passi, Magistrum expectant. Hinc porro discimus quòd secundo loco notauimus, quum inter se dissident homines in religionis doctrina, facile in mutua odia prorumpere. signum enim acerrimi odij fuit, esurientes fraudare victu, & fessis negare hospitium. Atqui Samaritanos ita male habet ac uir Iudaica religio, ut qui eam sectantur, nulla humanitate dignos putent. Angebat etiam fortè eos contumeliæ dolor, quòd scirent templum suum, quasi profanum detestationi esse Iudæis, seque degeneres & adulteros haberi Dei cultores. Sed quum pertinaciter hæreret superstitio semel recepta, praua emulacione certarunt usque ad extremum in ea tuenda. Tandem eò usque exiit contentio, ut vno incendio utranque gentem perdidit: nam facem belli Iudaici fuisse testis est Iosephus. Quanquam autem inuidiam declinare Christo promptum erat, nauult tamen se Iudæum profiteri, quàm obliqua abnegatione hospitium redimere.

54 *Quum vidissent discipuli.*) Admonuit forte eos ipsa regio ut contra impios protinus fulminare cuperent: illic enim quondam Elias igne caelestis regios milites deiecerat qui ad eum capiendum missi fuerant. Venit ergo illis in mentem, simili exitio devotos esse tunc Samaritas qui tam indigne Filium Dei reiecerant. Hic autem videmus quò nos impellat stulta sanctorum Patrum imitatio. Obteadit Iacobus & Ioannes Eliae exemplum: sed non attendunt quantum ab Elia differant: non bene examinant zeli sui intemperiem, ad Dei vocationem non respiciunt. Aequè speciosè prætextu suam idololatriam fucabant Samaritæ, sicuti habetur Iohannis 4. c. 20. sed errabant utriusque, quòd nullo adhibito delectu, simia magis quàm imitatores sanctorum Patrum erant. Quanquam autem dubium est putentne sibi in manu esse potentiam, an sibi à Christo dari petant: mihi tamen hoc magis probabile est, quòd multa facia elati, modò annuat Christus, ad exequendam vindictam se armatos esse non dubitent.

55 *Nescitis cuius spiritus.*) Hoc responso non modò effrahem impetum Christus in duobus discipulis compescuit, sed regulam vobis omnibus

præscriptis ne zelo nostro indulgeamus. Probè enim sibi consciù esse oportet quisquis aliquid aggreditur, quòd Spiritum Dei autorem ducèntique habeat, rectòq; & puro agitur eius instinctu. Multos impellet zeli fervor: sed si deest Spiritus prudentia, ebulliunt in spumas. sæpe etiam contingit zelo turbidos carnis affectus permistos esse, & qui acerrimi videntur gloriæ Dei zelotæ, excæcari priuato carnis affectu. Quare nisi zelo nostro præsit Dei Spiritus, ad exultationem nihil proderit iactare nihil nisi bono zelo fuisse à nobis tentatù. Spiritus autem ipse consilio & prudentia nos reget, nequid præter officium vel citrà vocationem, denique nisi prudenter & opportunè tentemus; deinde mer. tes nostras, absterla omnis carnis sæce, rectò affectu imbuet, nequid appetamus nisi quòd Deus dictauerit. Perstringit etiam Christus discipulos, quòd longe à spiritu Eliae remoti, perperam quòd ille gessit, sibi vsu pent. Nam Elias Dei iudicium, quòd illi mandatum erat à Spiritu, exequutus est: isti autem non Dei iussu, sed carnis impulsu ad vindictam profiliunt. Quare nihil nobis patrocinantur sanctorum exempla, nisi idem qui illos direxit Spiritus in nobis habet.

MATTH. XIX.

3 *Et accesserunt ad eum Pharisei tentantes eum, & dicentes ei, Licè ne homini diuortium facere cum uxore sua qualibet ex causa?*

4 *Qui respondens ait eis, Annon legistis quòd is qui fecit ab initio, masculum & feminam fecit eos?*

5 *Et dixit, Propterea deseret homo patrem & matrem, & agglutinabitur uxori suæ, & erunt duo in carnem vnã.*

6 *Itaque iam non sunt duo, sed vna caro. quòd ergo Deus copulauit, homo ne separet.*

7 *Dicunt illi, Cur ergo Moses iussit dare libellum repudij, ac dimittere eam?*

8 *Ait illis, Moses ad duritiem cordis vestri permisit vobis repudiare uxores vestras: ceterum ab initio non fuit sic.*

9 *Dico autem vobis quòd quicumque repudauerit uxorem suam, nisi ob stuprũ, & aliam duxerit, is committit adulterium: & qui repudiat: iam duxerit, is adulterium committit.*

MARC. X.

2 *Et adeuntes Pharisei interrogabant illum, Licè ne viro uxorem repudiare tentantes illum.*

3 *At ipse respondens dixit illis, Quid vobis precepit Moses?*

4 *Illi autem dixerunt, Moses permisit libellum repudij scribere, ac dimittere.*

5 *Et respondens Iesus dixit illis, Ad duritiem cordis vestri scripsit vobis hoc preceptum.*

6 *Ceterum ab initio creationis masculum & feminam fecit illos Deus.*

7 *Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adheret uxori suæ.*

8 *Et erunt duo in carnem vnã. Itaque iam non sunt duo, sed vna caro.*

9 *Quòd igitur Deus copulauit, homo ne separet.*

10 *Et in domo rursum discipuli illius eadem de re interrogauerunt illum.*

11 *Et dicit illis, Quicumque repudauerit uxorem suam, & duxerit aliam, adulterium committit in illam.*

12 *Et si mulier repudauerit virum suum, & nupserit alteri, adulterium committit.*

LVC.

Quanquam insidias Christo tendunt Pharisei: & dolose eum adoriuntur vt circunueniant, vtiliter tamen nobis celsit eorum malitia: sicuti Dominus mirificè in suorum vtilitatem cõuertere nouit quæcunque ad veræ doctrinæ subuersionem machinatur impij. Nam hac occasione soluta fuit quæstio quam pariebat repudij libertas, & de sacro ac insolubili coniugij nexu certa lex tradita. Inde autem arrepta est captionis ansa, quia in vtrâ que partem secundum ipsos non nisi odiosa esse poterat resposio. Querunt an viro liceat repudiare uxorem quauis de causa: si neget Christus, cla-

mabunt impiè Legem ab ipso abrogari, si affirmet, iactabunt potius lenem esse quam Dei Prophetam, qui sic virorum libidini indulgeat. Hoc quidem animis conceperant: sed Filius Dei, qui nouit sapientes in astutia sua deprehendere, eos frustratus est, illicitis repudijs seuerè resistens: & simul tamen demonstrans, nihil se nisi Legi consentaneũ proferre. Nã duobus capitibus totam rē concludit: ordinem creationis debere esse instar Legis, vt vir coniugalè fidem tota vita colat. Diuortia autè esse permissa, nõ quòd licita sint, sed quia cum præfracto & indocili populo negotium erat.

4 *Annon legisit.*) Nō respōdet quidē ueritē Christus ad rogatam: sed propōsitā quæstionē plane satisfacit: quemadmodum si quis nunc de Missa interrogatus, sacre Cœnæ mysterium fideliter exponat, ac tandē inferat, sacilegus esse & fallaxios qui puræ Domini restitutioni: quecumque vel addere vel detrāhere audent, sicutitiam Missæ sacrificium palam euerit. Hoc autem axioma fuit Christus, Ab initio Deus marem adiuuixit fœminæ, ut duo efficierent integram hominem. Ergo qui vxorem repudiat quasi dimidiam sui partem à se ipso auellit. Hoc autem minime patitur natura ut corpus suum quispiam discerpat. Alterum argumentum subiicit, ductum à minori ad maius, Sanctus est coniugij vinculum quā u quod filios patribus, astringit. Atqui pietas miserabili nexu filios parentibus obligit. Multo minus ergo potest maritus remittare vxori. Hinc sequitur, Diuinum vinculum abrumpi si vir ab vxore diuortium faciat. Iam verò hic est uerborum sensus, Quod Deus humani generis conditor masculū & fœminam fecerit, ut quisque vnica vxore contentus alias non appetat. Nam in numero duali insiluit, sicuti & Propheia Malachias, cap. 2. b. r. o. quoniam aduersus polygamiam inuehitur, eandem rationem adducit, quod Deus in quo abundauitior erat Spiritus, ut in eius arbitrio esset plures creare, vnica tamen fecerit hominem, nempe qualis hic describitur à Christo. Ergo ex ordine creationis probatur indiuidua uiri vnus cum vna vxore societas. Si quis obiciat, hoc modo non fore licitum mortua priore vxore inducere alteram: facilis est responsio, non modo vinculum morte solui, sed vxorem secundam à Deo subrogari in locum prioris, quasi vna & eadem esset.

5 *Propterea deseret.*) Dubium est Adāme loquentem illi Moses, an Deum inducat, sed vtrumuis eligas, ad præsentem locum parum interest: quia satis fuit adducere vna oraculum, licet ore Adæ prolatum fuerit. Cæterum non simpliciter iubetur, qui vxorem ducit, patrem relinquere: quia secum ipse pugnaret Deus si cōiugio aboleret quam filius erga parentes pietatem mandat, sed dum comparatio fit inter officia, patri & matri præfertur vxor. Atqui si nūtiū quis patri remittat, & iugum excutiat cui alligatus est, tale prodi gium nemo admittet. Multo igitur minor erit sol uendi cōiugij libertas. *Erunt duo in vnā carnem.* Hoc dicto non minus polygamia damnatur quam licentia in repudiandis vxoribus, nam si nutua inter duos coniunctio à Domino sacra fuit, adulterina est permissio trium vel quatuor, sed Christus (vt paulò antè attigi) aliter ad suum institutū accommodat, quod scilicet laceret se ipsum quisquis ab vxore diuortium facit: quoniam ea est vis sancti coniugij vt maritus & vxor in vnum hominem coalescant. Neque enim Christi consilium fuit impuram & spurcam Platonis speculationem inuehere, sed reuerteret de ordine Diuinitus posito differuit. Sic igitur viuant inter se maritus & vxor, vt alter alterum foueat non secus ac dimidiam sui partem: ille verò sic imperet vt caput sit vxoris, non tyrannus: mulier vicissim modestè ad obsequia se submittat.

6 *Quod ergo Deus copulauit.*) Hac sententia frænat Christus virorum libidinem, ne vxores repudiando, sacrum nodum abrumpan. Quemadmodum autem in viri arbitrio esse negat coniu-

gium dissoluere: ita & aliis omnibus legem edicite tua auctoritate illicita repudia cōtrahunt. Ab utroque enim sua potestate Magistratus qui viro gratiam facit repudiandæ vxoris. Huc tam, ex propriè spectant Christus, vt quique pro se datam fidem sanctè colat, & quos libido vel prius affectus ad repudiū uoluerit, hanc sibi cogitationem inuicent, Quisnam es qui Diuinæ cōiunctionis libertatem tibi rupturam facias? Cæterum Ianus quoque extendi potest hæc doctrina. Papatæ Ecclesiam à Christi capite suo auulsam nobis singetes, trūcum & mutuum, nobis relinquunt corpus in sacra Cœnæ: quum Christus panem uino contūxerit, vlti calcet totam plebem priuare auti sunt. His diabolicis corruptelis opponere hecbit, Quod Deus copulauit, nemo ne separet.

7 *Cur ergo Moses.*) Hæc calumnia meditati fuerant, si Christus (quod magis erat probabile) in repudiis legitimum causam exigeret. Licitum enim videtur quicquid Lege sua Deus permittit, sola cuius voluntas statuit boni & mali discrimē. Sed Christus apta responsione falsam inuidiam diluit, quod hoc concessit Moses eorum peruicacia, in autem quasi licitum probauerit. Sententiā vero suam optima ratione confirmat, *Quia non iussit ab initio.* Sumit autē pro confesio, quū Deus ab initio cōiugium instituit, perpetuum lege iussit, quæ usque ad finem vigere debeat. Quod si instituto coniugij pro lege inuolabilis habenda esse sequitur, qui quid ab ea desecit, nō expura eius natura esse, sed hominū vitio. Quæritur tamen an fas Moisi fuerit permittere quod per se malum & vitiosum erat. Respondeo, improprietate dici permissum quod seuerè non vetuit, neque enim legem tulit de repudiis, vt ea sua suffragio approbaret: sed quum aliter restringi non posset hominum improbitas, quod maxime tolerabile erat remedium attulit, vt vir soltem vxoris pudicitie testimonium redderet. Lex enim non nisi in mulierum fauorem lata erat, ne postquam iniuste reiectæ erant, dedecus aliquod subirent. Vnde colligimus inficitam uiris potius fuisse pœnam, quam uenia aut petmissu accensam fuisse eorum libidinem. Adde quòd à polita & externo ordine multum differt spirituale regimen. Quid liceat ac fas sit decem uerbis complexus est Dominus: nunc qui fieri potest vt multa non uocentur ad humanum tribunal, de quibus sua quenque conscientia arguit ac conuincit, non mirum est si leges politice ad illa conuincant. Sumamus familiaræ exemplum, Litigandi nā aior nobis per leges fit libertas quàm ferat charitatis regula. Cur istud? quia singulis ius reddi nequit: nisi aperta sit petendi ianua: intermi lex Dei interior sequendū esse pronuntiat quod dictabit claritas. Neque tamen est cur hinc Magistratus ignauiæ suæ excusationem capiant, si sponte cessent à corrigendis uitiis, vel omittat quæ postulat obsequij ratio. Sed videant priuati homines ne sua uitiis, legum patrociniō tegetes, culpam eorum duplicent. Nam hi: Dominus obliquè Iudeos increpauit, quasi iis nō sufficiat impune suam proteruam tolerari, nisi Deū iniquitatis suæ autorem inscribant. Quod si ex legis politice non semper nec ubique petenda est sanctè pietique uiuendi regula, multo minus ex consuetudine.

9 *Dico autem uobis.*) Marcus hoc seorsum discipulis fuisse dictum relet, quum domum uen-

sent : Matthæus autem, omiſſa hac circumſtantiâ, ſermonem contextit: vt ſæpe Euangeliftæ medium aliquid relinquunt, quia fatiſ habent rerum ſumas colligere. Nihil ergo diſcriminis eſt niſi quòd alter altero diſtinctius rem exponit. Summa autem eſt, Quæuis Lex diuortia non puniat quæ à primâ Dei inſtitutione diſſident, adulterum tantum eſſe qui reiecta vxore alteram ſibi accipit. Neque enim eſt in hominis arbitrio, coniugij fidem ſoluerè quam Dominus ratam manere vult. itaque pellex eſt quæ legitima vxoris torum occupat. Additur autem exceptio, quia mulier ſcortando, ſe quali putridum membrum à viro reſcindens, eum liberat. Qui alias cauſas excogitat, quia ſupra magiſtrum cæleſtem ſapere volunt merito ſunt repudiandi. Elephantiaſin volunt iuſtam repudij cauſam eſſe, quia morbi contagio non modo ad maritum, ſed & ad liberos perueniat. Ego autem ſicuti pio viro conſulo vt elephantiaſin vxorem non attingat, ita eius repudiandæ licentiam non permitto. Si quis obicit, opus habere remedium qui cælibes viuere nequeunt, ne vrantur: dico remedium non eſſe quod extra Dei verbum quaeritur. addo etiam, nunquam illis deſore continentia donam ſi Domino ſe regendo tradant: quia ſequuntur quod ille præſcripſit. Obrepet alicui vxoris falſidium, vt congregi cum ea non ſuſtineat: an huic malo polygamia medebitur? Alterius vxor in paralyſin vel apoplexiam incidet, vel alio incurabili morbo laborabit: an maritus incontinentiæ prætextu illam reiciet? At qui ſcimus Spiritus auxilio nunquam deſtuiti qui in viis ſuis ambulat. ſcortationis vitandæ cauſa, inquit

1. Cor. 7. 4.

2.

1. Cor. 7. 6.

12. Cor. 1. 13.

neget. Quare nihil mirum ſi Paulus alienationi à Deo diſſidium cum homine mortali præferat. Vi detur tamen ſuperuacua eſſe quam ponit Chriſtus exceptio. Nam ſi capitale ſupplicium meretur adultera, quorſum attinet de repudio loqui? Sed quia mariti erat vxoris adulterium iudicio perfequi, vt domum flagitio purgaret, qualis qualis fuerit euentus, maritum qui vxorem impudicitia conuincit, abſoluit Chriſtus à vinculo: & fieri poteſt vt in corrupto & ægeregè populo huius quoque ſceleris tunc magna regnauerit impunitas. Sicuti hodie peruerſa Magiſtratum indulgentia facit vt necelle habeant viri impuras vxores reiciere, quia de adulteris pœna nõ ſuntur. Notandum autem eſt, commune ac mutuum eſſe ius vtriuſque partis, ſicuti mutua & par eſt ſicuti obligatio, nam quum aliis in rebus primatum vir teneat, quod ad totum vxori æquatur, non enim eſt dominus corporis ſui. Ergo quum adulter à coniugio deſecerit, parata eſt vxori libertas. *Quæ repudiatam duxerit.* Hoc membrum peſſimè expoſitum fuit à multis interpretibus: generaliter enim & confuſe putarunt calibatam præcipi quod diuortium factum fuerit. ita ſi maritus adulteram reiceret, vtriq; iniecta eſt calibatus neceſſitas. Quali verò ſit hæc repudij libertas, tantum ab vxore ſecubare: quali etiam Chriſtus non clarè in hac cauſa fieri permittat quod promiſcua ſibi Iudæi pro ſuo arbitrio uſurpare ſoliti erant. Fuit ergo ille nimis craſſus error: nam quum adulterij damnat Chriſtus qui repudiatam vxorem duxerit, reſtringi hoc ad illicita & friuola diuortia certum eſt. ideo Paulus manere innuptas iubet quæ ſic diſſiſæ fuerint, aut viris ſuis reconciliari: quia ſcilicet rixis & diſſidiis non aboleretur coniugium. idque elicitur ex Marco, vbi nominatim exprimitur vxor quæ à marito diſceſſerit, non quòd liberum fuerit vxoribus dare maritis repudij libellum, niſi quaterus in exteris mores prolapsi erant Iudæi: ſed notare voluit Marcus, corruptelam quæ tunc paſſim trita erat reprehendi à Domino, quòd peſſ voluntaria diuortia vtrinque ad nouum coniugium tranſibant. ideo adulterij nulla ſit apud eum mentio.

1. Cor. 7. 6.

12.

MATTH. XIX.

10 Dicunt ei diſcipuli, Si ita habet cauſa hominis cum vxore, non expectat matrimonium contrahere.

11 Qui dixit illis, Non omnes capaces ſunt huius dicti, ſed quibus datum eſt.

12 Sunt enim eunuchi qui de matris vtero ſic nati ſunt: & ſunt eunuchi qui facti ſunt eunuchi ab hominibus: & ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt propter regnum calorum. Qui poteſt capere capiat.

MARC. | L V C.

Perinde ac ſi iniqua virorum conditio futura ſit, ſi ita alligati ſint vxoribus, vt quandiu pudice fuerint, cogantur reliqua perferre potius quàm ab illis diſcedant: hoc Chriſti reſponſo commoti diſcipuli excipiunt, melius eſſe carere vxoribus quàm induere talem laqueum. Sed cur non viciffim expendunt quàm dura ſit vxorum ſeruitus, niſi quia ſibi & propriis commodis addictos impellit carnis ſenſus, vt aliis neglectis tantum ſibi bene conſultum eſſe cupiant? Interim ſe prodit impia ingratitude, quòd incommodi vnus metu, vel tædio, ſingulare Dei donum reſpuunt. Satiſ eſt, ſecundum eos, coniugium eſſugere

quàm ſe aſtringere perpetuæ ſocietatis vinculo. Atqui ſi coniugium inſtituit Deus in communem humani generis ſalutem, licet quædam minus grata ſecum trahat, non ideo protinus ſpernendum eſt. Diſcimus ergo, ſi quid in Dei beneficiis nobis non arridet, non tam lauti eſſe ac inroſi quin reuenter illis vtamur. Præſertim nobis in ſancto coniugio cauenda eſt hæc prauitas. nam quia multis moleſtiis implicatum eſt, ſemper conatus eſt Satan odio & infamia grauare, vt homines ab eo ſubduceret. Et Hieronymus nimis luculentum maligni peruerſique ingenij ſpecimen in eo edidit, quòd nõ tantum calum

niiſ

niis exagitat sacrū illū & Diuinum vitę ordinem, sed quacunq; potest ex profanis auctoribus *Dei* accumulatur quę eius honestatem deformant. Nobis autem in mentem veniat, quęcunq; in coniugio molesta sunt, accidentalia esse, quia proueniūt ex hominis vitio. Deinde meminerimus, quia post corruptā naturā medicina esse cępit, non mirum esse si dulcedinē permittam habeat amarum saporem. Sed videndum est quomodo hanc stulticiam refellat Dominus. Omnes huius dicti capaces esse negans, significat electionem non esse positam in manu nostra, ac si de re nobis subiecta esset consultatio. Si quis vitę sibi esse putat vxore carere, atque ita nullo examine habito calibatus legem sibi edictū, lōgē fallitur. Deus enim, qui pronuntiauit bonum esse vt viro adiutrix sit mulier, contemnit sui ordinis pęnam exiget, quia nimium sibi arrogat mortales, dum se a cęlesti vocatione eximere tentat. Porro nō esse omnibus liberū eligere vtrumlibet, inde probat Christus, quia speciale sit continentię donū. nam quum dicit non omnes esse capaces, sed quibus datum est, clarę demonstrat nō omnibus esse datum. Vnde conuincitur eorum superbia qui sibi arrogare non dubitant quod tam clarę Christus admittit.

Eunuchi.

12 *Sunt enim eunuchi.*tria eunuchorum genera ponit Christus. Qui natura sunt spadones, vel qui ab hominibus castrati, eos a cōiugio arceat de factus: quia viri nō sunt. Alios dicit esse eunuchos quę se castrauerūt vt se liberius Deo impendant, hos immunes facit a necessitate cōiugij. Vnde sequitur alios omnes qui a coniugio abhorrent, sacrilega audacia (gigantū more) cum Deo pugnant. Quod Papistę vrgent Castrandi vocem, quasi suo arbitrio continentię legem homines imponant, nimis frigidum est. Prius enim testatus est Christus Deū hoc e quibus visum est dare. Et paulo post iterum asseret temere cęlibatum eligi vbi

Castratio

quis speciali dono pręditus non est. Quare hæc castratio non libero arbitrio subicitur: sed simplex lenius est, Quum natura apti sint quidam ad coniugium, licet abstinereant, non tamen Deum tentare, quia Deus immunitatem illis contedit. *Propter regnum calōrum.* Insuper exponunt multi, Ad promerendam aternam vitam: quasi calibatus meritum in se aliquem cultum continerent, sicuti Papistę fingunt statum esse Angelicum. Atqui nihil aliud voluit Christus quā cęlibes hunc finem de bere sibi habere propositum, vt curis omnibus soluta se alacrius ad pietatis officia accingant. Stultia igitur imaginatio est, calibatum esse virtutem: quia non magis quā ieiunū per se Deo placet, nec inter obsequia quę a nobis requirit, censeretur: sed in alium finem spectare debet. immo nominatim exprimit e voluit Christus, licet quispiam a seortatione purus sit, non tamen eius cęlibatum probari Deo, si tantū a otio suo & deliciis prospiciat: sed tantum hoc nomine excusari si ad liberam & solutam cęlestis vitę meditationem aspirat. In summa docet Christus non satis esse si cęlibet viuant cęlibes, nisi consulto ad vxoribus abstinereant quo se exerceant ad meliora officia. *Qui potest capere, capiat.* Hęc lausula aduocet Christus minime sperendum esse coniugij vnum, nisi cęca temeritate nos in exitum præcipites dare velimus. nam discipulis, quos videbat sine iudicio ruere, manum iniicere oportuit. Ceterum vtilis omnibus admonitio est, quia in eligendo vitę genere pauci quid sibi datum sit reputant, ed profiliunt sine delectu quocunq; eos tulit inconsideratus feruor: atque vti nam fuisse olim audita. Sed nescio quibus Satana fascino obstructa fuerunt aures, vt reluctantē natura quasi inuito Deo, laqueum perpetui cęlibatus sibi induerint quos ad coniugium Deus vocabat. Postea extiali voti laqueo constricti sunt miserę animę, vt a fouea nunquam emergent.

MATTH. XIX.

13 *Tunc oblatus sunt ei pueri, vt manus eis imponeret ac oraret: discipuli autem increpabant eos.*

14 *Iesus vero ait eis: Sinite pueros, & ne prohibeatis eos ad me venire: talium est enim regnum calorum.*

15 *Et quum imposuisset illis manus, abiit illinc.*

MARC. X.

13 *Et attulerunt ad illum pueros, vt tangeret eos: discipuli vero increpabant eos qui offercebant.*

14 *Iesus autem quum vidisset indignatus est, dixitque eis, Sinite pueros venire ad me, nec prohibete illos: talium enim est regnum calorum.*

15 *Amen dico vobis, quicumque non acceperit regnum Dei tanquam puer, non ingredietur in illud.*

16 *Et quum cepisset eos in vlnas imposuisset super eos manus, benedixit illis.*

LVC. XVIII.

15 *Offerebant autem ei cętiam infantes, vt eos tangeret: quod quum viderent discipuli, increpabant illos.*

16 *Iesus autem, quum illos ad se vocasset, dixit, Sinite pueros venire ad me, & ne prohibete eos: talium est enim regnum Dei.*

18 *Amen dico vobis, quicumque nō acceperit regnum Dei veluti puer, non intrabit in illud.*

Hęc historia valde vtilis est: quia docet non eos solum recipi a Christo qui sanctū desiderij fideique impulsu sponte ad eum accedunt, sed quibus nondum per atatem sentire licet quantopere indigeant eius grātia. Nihil adhuc intelligentię est in puerulis istis vt benedictionem expectant: eos tamen sibi oblatos humaniter & benignę recipit, solennique benedictionis ritu eos dē Patri consecrat. Porro eorum qui pueros offerunt consilium obseruare conuenit, nisi enim infixa fuisset eorū mentibus persuasio, depositam esse Spiritus virtutem penes ipsum, quam in populum Dei effunderet, absurdum fuisset pueros offerre. quare non

dubium est quin participationem gratię illis potulent. ideo amplificandi causa apud Lucam additur particula *Etiam*, ac si dixisset, Postquam experti fuerant quā variis modis adultos iuaret, spē quoque de pueris cepisse, non prorsus vacuos omnibus Spiritus donis abitus si manus eis imponeret. Porro manuum impositio (vt a sibi diximus) vetus & celebre apud Iudęos benedicensi symbolum erat: ideo nihil mirum si Christum pro pueris adhibita illa solenni caeremonia precari cupiant, interea tamen, quum prestantior minoribus benedicat, ius & honorem summi Prophetę ei tribuunt.

Heb. 7. b. 7.

Superstitionum est geriet.

13 *Discipuli autem increpabant.*) Si impositum eius capiti fuisset diadema, libenter nec sine plausu exceperissent; quia proprium eius munus nondum tenebant. Nunc vero indignum eius persona esse ducunt, pueros admittere: nec colore error carebat. quid enim cum infantibus negotij summo Propheta ac Dei Filio? Sed hinc discimus peruersos esse iudices, qui ex carnis suæ sensu æstimant Christum: subinde enim fit ut spoliem eum propriis dotibus: & rursus quæ in eum unimè competunt, sub specie honoris affingant. Hinc nata est ianuenta superstitionum congeries quæ fictitium Christum mundo induxit. Quare discamus non aliter de ipso sentire quàm ipse docet, nec aliam illi inducere personam quàm à Patre fuit imposita. Videmus quid in Papatu contigerit: magnum se Christo honorem deserere putant si coram panis frustulo se prosternerent. sætida coram Deo abominatio. Rursus quia non satis honorificum ei putabatur esse aduocati obire pro nobis munus, innumeros sibi patronos creantur, at qui hoc modo creptus illi fuit Mediatoris honor.

14 *Sinite pueros.*) Testatur se velle pueros admittere, & tandem in vlnas receptos non modò cõpõlectitur, sed manuum impositione benedicit, vnde colligimus ad hanc quoque ætatem extendi eius gratiam, nec mirum: nam quum totum genus Adæ sub mortis reatu conclusum sit, omnes à minimo vsque ad maximum perire necesse est, nisi quos eripit vnus Redemptor. Arcere verò à redemptionis gratia ætatem illam, nimis crudele fore, itaque hunc clypeum Anabaptistis non temere opponimus. Infantibus Baptismum negant, quia non sunt eius mysterij capaces quod illic signatur. Nos contra excipimus, quò gratuite peccatorum

remissionis, simulque Diuinæ adoptionis pignus ac figura sit Baptismus, infantibus minime negandum esse quos Deus adoptat, & Filij sui sanguine abluit. Quòd penitentiam vitæque nouitatem simul illic figurari obiciunt, facilis solutio est, renouari Dei Spiritu pro ætatis modulo, donec per gradus suo tempore quæ in illis occulta est virtus augetur, & palam resurgat. Quòd autem non aliter reconciliari nos Deo, & adoptionis hæreses fieri contendunt quàm fide, hoc de adultis fatemur: sed quod ad infantes attinet, saluum esse conuincit hic locus. Certe non lusuriam nec inane symbolum erat manuum impositio, nec frustra preces in aërem Christus effudit: solenniter autem offerre Deo non potuit: quin puritate donaret. Quid verò illis precatus est, nisi vt reciperentur inter Dei Filios? vnde sequitur regentis Spiritu fuisse in spem salutis. Ipse denique amplexus testis fuit ceteri ipsos à Christo in suo grege. Quòd si donorum spiritualium quæ figurat Baptismus compotes fuerit, externo signo priuari absurdum est. Sacriligaverò audacia est, abigere procul ab ouili Christi quos ipse in sinu suo touet, & quasi extraneos clausa ianua reiciere quos prohiberi non vult. *Tantum est enim.* Hac voce tam paruulos quàm eorum similes comprehendit. Insuper enim Anabaptistæ pueros excludunt, à quibus initium fieri debebat. Sed interim sumpta ex re præsentis occasione, hortari suos voluit, vt malitia & fastu exinaniti puerilem naturam induerent. Ideo apud Marcum & Lucam additur neminem in regnum celorum posse ingredi, nisi qui puero sit conformis. Sed notanda est Pauli admonitio, ne sumus pueri sensu, sed malitia. Fides a diuinitate

MATTH. XIX.

16 *Et ecce vnus accedens ad illi, Magister bone, quid boni faciam vt habeam vitam æternam?*

17 *Qui dixit ei, cur me vocas bonum? nullus est bonus nisi vnus Deus. quòd si vis ad vitam ingredi, serua mandata.*

18 *Dixit illi, Quæ Iesus autem dixit. Non facies homicidium. Non cõmites adulterium. Non facies furtum. Non falsum dices testimonium.*

19 *Honora patrem & matrem. Et Diliges proximum tuum vt te ipsum.*

20 *Dicit illi adolescens, Omnia hæc seruauit à iuuentute mea: quid adhuc mihi deest?*

21 *Ait illi Iesus, si vis perfectus esse, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in celo: & veni, sequere me.*

22 *Quum audisset autem adolescens eum sermonem, abiit tristis: erat enim habens possessiones multas.*

16 *Ecce vnus accedens.*) Lucas principem, hoc est primariæ authoritatis virum fuisse dicit, non

MARC. X.

17 *Et quum exiret in viam, occurrit quidam: & quum genua flexisset, interrogauit eum, Præceptor bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?*

18 *Iesus autem dixit illi, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus.*

19 *Præcepta nosti. Ne cõmites adulterium. Ne occidas. Ne fureris. Ne falsum testimonium dicas. Ne fraudes. Honora patrem tuum & matrem.*

20 *At ille respondens dixit ei, Præceptor, hæc omnia seruauit ab adolescentia mea.*

21 *Iesus autem intuitus eum, dilexit ipsum, & dixit illi, Vnū tibi ait illi, Adhuc vnū tibi deest, abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in celo: & veni, sequere me, sublata in humeros cruce.*

22 *Ille vero modestia affectus propter sermonem, abiit mærens: habebat enim possessiones multas.*

vnū quemlibet est vulgè. Quamquam verò honorem cõciliant diuinitate, videtur tamen grauis & boni

LUC. XVIII.

18 *Et interrogauit eum quidam princeps, dicens, Magister bone, quid faciam vt consequar vitam æternam.*

19 *Dixit autē ei Iesus, Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus Deus?*

20 *Præcepta nosti. Non occides. Non facies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum & matrem tuam.*

21 *At ille dixit, hæc omnia seruauit à iuuentute mea.*

22 *Quo audito, Iesus habes, vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in celo: & veni, sequere me.*

23 *His ille auditis, mærore affectus est: quia diues erat valde.*

nā viri existimatio illi tribui. Et ego quidē, expensis omnibus circumstantiis, non dubito, quamvis adolefcens vocetur, fuisse tamē ex eorum ordine qui frugi & casta vita antiquam integritatem colebant. Venit autem non infidiosē (vt Scribis mos erat) sed discendi animo: itaque tam verbis quam genūflexione Christum se vt fidum doctorem reuereri testatur. Sed rursus obibat cæca operum confidentia, ne proficeret sub Christo, cui se aliqui docilem præbere optabat. Sic hodie videmus quosdam non malē affectos, qui tamen vmbra tili nescio qua sanctitate occupati sunt, Euangelij doctrinam agrē gustare. Porro, vt de statu responsionis melius fiat iudicium, notanda est quaestionis forma. Nō simpliciter rogat quomodo & qua via perueniat ad vitam, sed quid boni faciēdo eam acquirat. Merita igitur somnia, quibus vita æterna reddatur quasi debita compensatio.quare appositē Christus ad Legis obseruationem eum amandū, quam certum eis esse viam vitæ, vt mox plenius disseram.

17 *Cur me vocas bonum?*) Hanc correctionem non tam subtiliter accipio vt bona pars interpretum, quasi suam deitate in sinuet Christus, tantū dem enim valere putant hæc verba acti dixisset, Si in me nihil altius agnoscis natura humana, falsō elogiū boni, quod conuenit soli Deo, in me trāsferis. Equidem fateor homines, propriē loquēdo, minime tam honorifico titulo dignos esse, ac ne Angelos quidem: quia nec bonitatis guttam à se habent, sed à Deo mutantur: deinde quia in illis tantum inchoata est bonitas, non perfecta. Sed Christi non aliud consiliū fuit quam fidē suæ doctrinæ asserere, ac si dixisset, Tu me falsō bonum vocas magistrum, nisi à Deo profectum agnoscis. Ergo non hic asseritur Deitatis essentia, sed ad fidem doctrinæ habendam deducitur iuuenis. Iam quidem aliquo obediendū affectū imbutus erat: sed eum vult Christus alius confendere, vt Deū loquentem audiat. Nam (vt est mos hominum ex diabolis plerumque facere Angelos) promiscuē bonos doctores appellant in quibus nihil sentiūt diuinum. sunt autem istæ donorum Dei profanationes. non mirum ergo si Christus, vt doctrinæ suæ autoritatem conciliet, iuuenē ad Deum reuocat. *Secunda mandata.* Locum hunc perperam interpretati sunt quidā ex veteribus (quos Papiſtæ sequuti sunt) acti doceret Christus Legis obseruatione posse nos vitam æternam promereri. At qui non respexit Christus quid possint homines, sed ad propositam quaestionem respondit, quānā sit operum iustitia: nempe quam Lex definit. Et certē sic habendum est, Deum Lege sua complexum esse sanctē iustēque viuēdi rationem, qua iustitia continetur. neque enim frustra hanc sententiam protulit Moses, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Item, Contestor cælum & terram quod hodie vobis ostenderit vitam. Negandum ergo nō est quin Legis obseruatio iustitia sit, qua vitam sibi acquireret si quis perfectus esset Legis obseruator. Sed quia delitimus omnes gloria Dei, in Lege non nisi maledictio reperietur: nec aliud nobis restat quam confugere ad gratuitum iustitiæ donum. Itaque Paulus duplicem statuit iustitiam, Legis & fidei: priorem in operibus locat, secundā verò in mera Christi gratia. Vnde colligimus Legale esse hoc Christi responsum: quia iuuenē in de operum iustitia querentem prius doceri oportet,

neminem coram Deo cenferi iustum nisi qui Legi satisfecerit (quod impossibile est) vt infirmū tatis suæ conuictus, ad fidei subsidium se conferret. Fateor ergo, quia mercedē vitæ æternæ Deus Legis suæ obseruatoribus promittit, nisi obſtaret carnis nostræ infirmitas, hanc viam tenendam esse. sed nostro vitio fieri Scriptura docet vt necesse sit nobis donari quod meritis non consequimur. Si quis obicit, frustra nobis proponi iustitiam in Lege, cuius nemo vnquam fieri compos poterit: respondeo, quia rudimentum est quo perducimur ad precariam iustitiam, minime superuacuum esse. Ideo Paulus, vbi dixit factores Legis iustificari à Legis iustitia, omnes excludit. Porro hic locus signata omnia abolet que sibi ad salutem acquirendam Papiſtæ fabricarunt. neque enim in eo tantum saluntur quod bonis operibus Deum obſtringere sibi vult vt saltem quasi debitam rependat: sed dum se ad bene agendum accingunt, p̄sthabita Legis doctrina, præcipuē factis quas vocant deuotionibus sunt intenti: non quod palam repudient Dei Legem, sed quia humanas traditiones longē præferunt. Quid autem Christus? nempe hunc solū. Deo probari cultum quem ipse præcipit: quia obedientia potior illi est omnibus virtutibus. Ergo quisquis ad Christi obsequium vitam componere studet, dum se Papiſtæ in friuolis traditionibus occupant, studium suum seruandis Legis mandatis totum impendat.

18 *Non facies homicidium.*) Mirum est, quomoti Legi Christus nos voluerit esse ad hæctis, tantum secundam tabulam ab eo attingit: sed hoc ideo factum est quia ex officiis charitatis melius perspicitur qualis sit cuiusque animus. Pietas quidem erga Deū superior est: sed quia hypocritæ prioris tabule obseruationē sepe simulat, ad examē habendū aptior est secunda tabula. Sciamus ergo præcepta à Christo delecta esse in quibus veræ iustitiæ testimonium extat: per synecdochen tamen sub parte totum designat. Quod præceptum de colendis parentibus vitimo loco posuit, in eo nihil est momenti: quia exacti ordinis curam minime habuit. Interim notatu dignum, secundæ tabule adscribit: ne quem decipiat Iosephi error, qui ad priorem tabulam putauit spectare. Quod tandem in fine additur, Diliges proximum, nihil à prioribus mandatis diuersum continet, sed generalis est omnium expositio.

20 *Dixit illi adolefcens.*) Legem illi fuisse mortuam oportet, quum se adeo iustum somniaret: nisi enim per hypocritam sibi blanditus esset, optima ad discendam humilitatem admonitio erat, suas maculas & sordes in Legis speculo cernere. Verum stulta fiducia ebrius, securē iactat probe se à puertia defunctum fuisse officio. Idem sibi contigisse fatetur Paulus, quod se viuere persuasus fuerit quandiu eum latebat Legis vigor: sed postquam sensit quid Lex valeret, vulnus inde lethale sibi fuisse inſictum. Ideo responsio Christi quæ sequitur, ad hominis ingenium directā fuit. Neque tamen quicquam ab eo Christus exigit præter Legis mandata: sed quia simplex recitatio eum nihil mouerat, aliis verbis occultum auaritia morbum detegit. Fateor nusquam in Lege præcipi vt omnia vendamus: sed quom Legis finis sit homines ad sui abnegationem deducere: & expressē concupiscentiam damnet, vi-

demus Christum non aliò spectasse quàm vt saluam iuuenis persuasionem corrigeret. Nam si penitus sibi fuisset notus, audita Legis mentione se Dei iudicio obnoxium confessus foret. nunc quia nuda Legis verba cum reatus sui non satis còuincunt, interior sensus aliis verbis exprimitur. Nam si quicquam nunc præter Legis mandata exigeret Christus, secum ipse pugnaret. Nuper legis mandatis perfectam iustitiam comprehendi docuit: quomodo igitur conueniet Legem defectus argui? Adde quòd falsa esset quam prius citauimus contestatio. Ergo Christus non vnum præter Legis obseruationem iuueni deesse intelligit, sed in ipsa Legis obseruatione. Quanquam enim nulla ad omnia vendenda nos Lex cogat, quia tamen vitiosas omnes concupiscentias in nihilum redigit, quia ad crucis tolerantiam erudit, quia vult ad claritatem & penuriam non esse paratos: longè aberrat iuuenis à plena eius obseruatione, quã diuinitus suis diuitis concupiscentia flagrabat. Ac vnum deesse dicit, quia de scortatione & homicidio conuincari necesse non habet, sed peculiarium morbum perstringere, ac si vlcus digito attingat. Notandum vero quòd non solam vendere iubet, sed dare pauperibus: quia diuitias abicere per se virtus nõ est, sed vana potius ambitio. Laudatur à profanis historicis Crates Thebanus, quod pecuniam & quicquid habebat pretiosum in mare proiecerit: quia nisi perditis opibus se fore saluum non putabat. Quasi verò non satius fuisset, quòd sibi ducebat esse superfluum, in alios erogare. Certè quum charitas vinculum sit perfectioris, qui secum alios pecuniam vsu fraudat, nihil laudis meretur. Itaque non simpliciter laudatur à Christo venditio, sed liberalitas in iuendis pauperibus. Carnis etiam mortificatione magis vrget Christus, quum dicit, *Sequere me*. Nõ enim tantum nomen dare iubet, sed ferendæ cruci humeros subiicere, vt nominatim exponit Marcus. Et hoc stimulo fuit pungendus, quia quum domi in umbra & otio commodè agere solitus esset, nunquam vel minimo gustu conceperat quid esset veterem hominem crucifigere, & domare carnis cupiditates. Cæterum nimis ridiculi sunt Monachi, dum huius loci prætextu statum perfectionis sibi arrogat. Primò colligere facile est, non omnibus sine defectu hoc maudari vt vendant omnia. peccaret enim in agricola, qui labore suo victitæ affluet, liberòque suos alere, prædiolum venderet nulla necessitate exactus. Retinere ergo quod in manibus nostram posuit Deus, si modò parè & frugaliter nos & familiam alentes, partem aliquam pauperibus erogemus, maioris virtutis est quàm omnia dilapidare. Sed quenam est præclara ista venditio quæ se venditant Monachi? quum domi pabulum non inueniat bona pars, in monasteria, quasi bene refertas hasas, se demergit. Sibi quidem omnes sedulo cauent vt ignam alieno pane faginentur. E-

gregia scilicet permutatio, dum pauperibus erogare iussi quod iuste possident, suo non contenti, aliena rapiunt.

21 Marc. *Inuitus enim Iesus dilexit.* Quòd hinc colligunt Papistæ, opera moraliter bona (quæ non sunt Spiritus instinctus, sed regenerationem præcedunt) de congruo mereri, nimis puerile commentum est. Nam si ex amore Dei infertur meritum, raras & pulces dicemus mereri, quia Deus sine exceptione creaturas omnes amore profequitur. Distinguite ergo amoris gradus operæ pretium est. Quòd ad præsentem locum atinet, breuiter tenere sufficiat, Deum nõniti filios suos quos Spiritu adoptionis regenuit, paterno amore completi: atque hac dilectione fieri vt coram eius tribunali probentur. Secundum huc sensum, diligere à Deo, & coram eo iustificari, synonyma sunt. Interdum verò Deus quos non probat nec iustificat, amare dicitur. nam quia illi grata est humani generis conseruatio (quæ iustitia, æquitate, moderatione, prudentia, fide, temperantia constat) politicas virtutes amare dicitur: non quòd salutis vel gratiæ meritoria sint, sed quia ad finem spectat illi probati. Hoc sensu secundum diuersos respectus Aristidè & Fabriciũ amant, & odio habuit. à quatenus eos iustitia externa ornauerit, idque in bonum commune, opus in illis suũ amauit. Quia tamen impurum cor erat, nihil ad comparandam iustitiã illis profuit externa iustitiæ species. scimus enim sola fide purgari corda, & Spiritum rectitudinis solis Christi membri dari. Ita soluitur quæstio, quò fieri potuerit vt Christus hominem superbum & hypocritam diligeret, quum his duobus vitiis nihil odiosius sit Deo. neque enim absurdum est, bonum semen quod indidit Deus quibuldam naturis, ab ipso diligere, vt tamen & personas & opera propter corruptelam reiciat.

22 Matth. *Abis tristis.* Exitus tandem ostendit quàm procul ab ea perfectione abesse iuuenis ad quam eum Christus vocabat. quò sit eam vt se à Christi schola subducat: nisi quia molestum est diuitis spoliari? Atqui nisi ad pauperiem ferendã parati simus, concupiscentiam in nobis regnare palam est. Atque id est quod principio dixi, quòd Christus iussit vendere omnia, non fuisse additamentum ad Legem, sed probationem latentis vitij, nam vt hoc vel illo vitio quisque magis laborat, ita eius reprehensione in lucem maxime protrahitur. Porro hoc exemplum admonet, vt constanter perstemus in Christi schola, carni renuntiandum esse. Discessit à Christo hic iuuenis qui & discendi studium & molestiam attulerat, quia durum fuit familiari vitio valedicere. Idem & nobis continget nisi gratiæ Christi dulcedo nobis insipidas reddat omnes carnis illecebras. Fuertit ne temporalis hæc tentatio, vt postea respiciat iuuenis, nescitur. probabilis tamè coniectura est, auaritia sua fuisse abstractum, nequid proficeret.

MATTH. XIX.

23 Iesus autem dixit discipulis suis, Amen dico vobis, diues difficile intrabit in regnum celorum.

24 iterum dico vobis, Facilius est camelum per foramen acus transire quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

MARC. X.

23 Et quum circumspexisset Iesus, dixit discipulis suis, Quam difficile intrabunt qui pecunias habent in regnum Dei.

24 Discipuli verò obstupuerunt. At Iesus rursus respondens dicit illis, Filij quàm difficile est eos qui fiduciam habent in pecunijs,

LVC. XVIII.

24 Videns autem Iesus illum merore affectum, dixit, Quam difficile qui pecunias habent in regnum Dei

25 Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in-

25 *Auditis autem huius discipuli eius expanerunt valde, dicentes, Quis ergo potest saluus fieri?*

26 *Intuitus autem illos Iesus dixit illis, Apud homines hoc impossibile est: apud Deum autem omnia possible sunt.*

23 *Dives difficile intrabit in regnum.)* Admonet Christus non modò quàm fontica & mortifera sit pestis auaritia, sed etiã quantum impedimentum afferat diuitiã. Apud Marcum quidem dicti sui asperitatem mitigat, dũ ad eos solos restringit quoniam in diuitiis fiduciã locant. Sed his verbis priorẽ sententiã confirmari magis quàm corrigi existimo: ac si negare debere illis mirum videri quòd diuitibus ingressum in regnũ cælorum tam difficilem faciat: quia commune ferè omnibus malum est, opibus suis confidere. Porro omnibus perinde vtilis est hæc doctrina, nempe diuitibus, vt de periculo suo admoniti caueant: pauperibus, vt forte sua contenti, non ad eò cupidè appetant quòd maiori noxæ quàm lucro futurum esset. Certum quidem est, diuitias sua natura minimè obstruere quominus Deum sequamur: sed quæ est humani ingenij prauitas) fieri vix potest quin se ingurgitent quibus suppetit largior copia. Ita quibus affluunt diuitiæ, velut catenis deuinctos tenet Satan, ne in cælum aspirent: imò se ipsi defodiunt & constringunt, totòsque terrę mancipant. Simile cameli, quod paulo post additur, difficultatem amplificat: nam diuites superbia & confidentia magis rurgere significat quàm vt ad se angustias, in quibus suos Deus continet, redigi sinant. Cameli voce funem nauticũ potius quàm belluam notari arbitror.

25 *Auditis autem huius discipuli eius.)* Mirantur discipuli: quia non parum anxietatis iniicere nobis hoc debet, diuitiis ingressum obstrui in regnum Dei, nam quotique vertamus oculos, mille se obstacula nobis ingerent. Notemus autem sic admiratione percussos fuisse, vt tamen nõ refugerint à Christi doctrina. Secus ille cui nuper

regnum Dei ingredi.

25 *Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quàm diuitẽ in regnum Dei ingredi.*

26 *Illi verò supra modum admirati sunt, dicentes intra sese, Et quis potest esse saluus?*

27 *Intuitus autem Iesus illos, dicit, Apud homines impossibile est, sed non apud Deum: nam omnia possible sunt apud Deum.*

irare in regnum Dei.

26 *Disseruat autem qui audierit, Et quis potest saluus fieri?*

27 *Sic ille ait, Quæ impossibilia sunt apud homines, possible sunt apud Deum.*

facta fuit mentio: nam sic eum deterreret præcepti austeritas vt à Christo diuortium faceretur: autem quauis trepidet ac seiscitentur quoniam saluus esse queat, cum sumi tamen aliò non reflectunt, sed cupiunt desperationem vincere. Ita nobis roderit expauescere ad Dei minas, quoties triste aliquid & metuendum denuntiat: modò ne languescant animi nostri, sed potius exerceantur.

26 *Apud homines hoc impossibile est.)* Non prorsus omni sollicitudine liberat Christus suorum mentes: qui illis vtile est sentiri et quàm arduus sit in cælum ascensus. Primùm, vt conatus omnes suos huc intendant: deinde vt illi distili, virtutẽ implorent è cælo. Videmus quanta sit nostra pigritia & securitas, quid fieret si per mollem iucundamque plantitiam suauius, animi causa sibi ambulandum esse putarent fides? Hæc igitur ratio est cur non extenuet Christus periculũ (quo tamen incussum discipulis timorem videt) quin potius augeat. Nam quum prius tantũ dixisset difficile esse, nunc impossibile affirmat. Vnde apparet præposteros esse doctores qui sic verentur duriter loqui vt carnis ignauitã indulgeant. Atqui potius sequi decebat Christi regulam, qui sic temperat sermonẽ, vt homines in seipsis prostratos recumbere doceat in vnam Dei gratiam, simulque ad preces stimulet. Ita prudenter succurritur hominum infirmitati, nõ illis quicquam tribuendo, sed eorum mentes erigendo ad sperandam Dei gratiam. Hoc autem Christi responso vulgare illud axioma (quod ex Hieronymo hauserunt Papistę) refellitur, Quisquis Legem dixerit obseruati impossibile, anathema sit Clar. n. pronuntiat Christus possibile nõ esse hominib; via salutis tenere, nisi quatenus illis Dei gratia succurrit.

MATTH. XIX.

27 *Tunc respondens Petrus dixit ei, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te. quid ergo erit nobis?*

28 *Iesus autem dixit illis, Amen dico vobis quòd vos qui sequuti estis me, in regeneratione, quum sederit Filius hominis in solio maiestatis suæ, sedebitis & vos super solia duodecim, indicantes duodecim tribus Israel.*

29 *Et quisquis reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, centuplum accipiet, & vi-*

MARC. X.

28 *Et cepit Petrus dicere illi, Ecce reliquimus omnia, & sequuti sumus te.*

29 *Respondens autem Iesus dixit, Amen dico vobis, nullus est qui reliquerit domũ, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut liberos, aut agros mea causa & Euangeliz.*

30 *Quin recipiat centupla nunc in tempore hoc, domos, & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, cum persecutionibus, ac*

LVC. XVIII.

28 *Ait autem Petrus, Ecce nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.*

29 *Qui dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut uxore, aut liberos propter regnum Dei.*

30 *Qui non receperit similitudo pluram in hoc tempore, & in seculo venturo vitam eternam.*

LVC. XXII.

28 *Vos autem estis qui permanistis mecum in tentationibus meis.*

29 *Et ego dispono vobis sc*

iam aeternam obtinebit.

30 Multi autem primi erunt nouissimi, & nouissimi primi.

in seculo venturo vitam aeternam, cui disposuit mihi pater meus

31 Multi autem primi erunt regnum:

ultimi, & ultimi primi.

30 Ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedetis super folia iudicantes duodecim tribus Israel.

Tacitè se & alios discipulos diuiti Petrus com parat, quem mundus alienauerat à Christo. Quia autem inopem & erraticam vitam non sine probro & molestiis ducebant, nec melior in futurum tempus conditio se ostendebat: meritò querit an frustrà relictis suis omnibus se Christo addixerint. Absurdum, n. erat spoliatos, à Domino non restitui in melius. Sed quæ erant illa omnia? nam, quam ignobiles essent & pauperuli homines, vix fuit domi quod relinquerent. ridicula ergo videri potuit hæc iactantia. Et certè experientia ostendit quàm liberaliter sua erga Deum officia vulgò æstiment homines. sicuti hodie qui ferè mendici erant in Papatu, fastuosè exprobrant se Euangelij causa magnam iacturam fecisse. Excusari tamen possunt discipuli, quòd licet nunquam splendidæ fuissent fortunæ, in anuariis tamen operis non minus hilariter domi vinebāt, quàm opulentissimas quisque. Et scimus tenues homines quietæ & pudicæ vitæ assuetos, ab vxorib. & liberis ægrius auelli quàm quos iactat ambitio, vel prosperè fortunæ aura huc illuc rapit. Certè nisi discipulis reposta fuisset aliqua merces, stultè genus vitæ mutassent. Cæterum vt in hac parte excusabiles sint, in eo tamen peccant, quòd militia nondum defuncti, iam sibi triumphum decerni postulent. Tale moræ tædium siquãdo nobis obrepit, ac nos impatientia sollicitet, discamus primum reputare solatia quibus in hoc mundo crucis acerbitem: Dominus Ienit: deinde ad spem cælestis vitæ nos erigere. Nam his duobus membris Christi responsio continetur.

28 Math. Amen dico vobis.) Ne se operam luisse patitur discipuli, atque eos incepti cursus pœniteat, Christus admonet regni sui gloriam, quæ tunc adhuc latebat, manifestandam fore, ac si diceret, Nō est cur vos ista contemptibilis fortuna debilitet. nam ego, qui vix inter postremos iaceo, tandè maiestatis solum conscendam. Paulisper igitur durate, vsquedum adueniat manifestanda meæ gloriæ tempus. Quid autem illis tūc promittit? nempe eiusdem gloriæ fore focios. Solia enim illis tribuens ex quibus iudicent duodecim tribus Israel, legatis eos comparat, vel primis cōsiliariis ac præsidibus, qui in regio consecsu primas sedes occupant. Scimus Apostolos duo decim numero fuisse electos, vt ita testatum fiet, Dum exhibito Christo dispersas populi sui reliquias velle colligere. Hæc summa erat dignitas, sed adhuc occultata: ideo Christus vsque ad vltimam regni sui manifestationem eorū vota suspendit, vt tunc demum electionis suæ fructum percipiant. Quanquam autem in Euangelij prædicatione aliqua ex parte enituit regnū Christi, non tamen dubium est quin de extremo die hic loquatur Christus. In regeneratione. Quidam hanc particulam ad sequentem contextum reiciunt. Ita regeneratio nihil aliud esset quàm nouitas quæ instaurationē nostræ sequetur, dum abforbebitur quod mortale est à vita, & corpus nostrum humile in cælestem Christi gloriam trans

figurabitur. Sed ego generationē potius ad priorem Christi aduentū refero: qui tunc cœpit renouari mundus, & ex mortis tenebris Ecclesia in lucem vitæ emerit. Atque hæc loquendi ratio passim occurrit in Prophetis, & ad huius loci circumstantiam optimè quadrat. Nam toties promissa Ecclesiæ renouatio spem fecerat miræ scælitatis simulatque apparuisset Messias. Christus ergo, vt errorem illum cohibeat, inter regni sui principium & complementum distinguit.

28 Luc. Vos autem estis.) Quanquam diuersum Christi sermonem & alio tempore habitum videtur referre Lucas, ego tamen non dubito quin ad idem tempus pertineat. neque enim perpetua illic narratur Christi concio, sed diuertit sententia; neglecto ordine temporis, sicuti paulo fòdè rursus dicendum erit. Cæterum pluribus verbis vtitur quàm Matthæus. nam quia ipsum comitati fuerant Apostoli in tentationibus, & constanter perstiterant, confortes quoque gloriæ fore pronuntiat. Queritur quo sensu tentationes suas appellet. Ego verò certamina, quibus cum & Apostolos communiter exercuit Deus, notari existimo. ac meritò Tentationum voce vsus est, quia verè secūdum humanæ naturæ sensum probata fuit eius fides & patientia.

29 Dispono vobis regnum.) Non præsidet tantum eos hic facit, sed Reges: quia regnum quod accepit à Patre illis communicat. Emphasis autè subest in verbo Disponendi, ne rapido desiderij feruore nimis accelerent ad regnum occupandū, cuius ordinandū ipse vnus est legitimus arbiter: & suo exemplo eos ad patientiam hortatur. Quàm enim Rex erat à Patre destinatus, non tamen statim in suam gloriam euectus est: imò seipsum exinanauit, & per crucis ignominiam adeptus est regnum honorem. Edere & bibere super mensam suam metaphoricè posuit, pro eo quod est communis gloriæ esse focios.

29 Math. Quisquis reliquerit.) Postquā suouit mentes sursum exultat ad spem futuræ vitæ, solatiis etiam præsentibus eos sustentat, confirmatq; ad ferendam crucem. Neque enim suus Deus, licet grauius affligi sinat, vnquam tamen deserit quin suis subsidiis compenset eorum ærumnas. Neque hic tantum Apostolos alloquitur, sed sumpta occasione, generaliter ad pios omnes sermonem dirigit. Hæc summa est, Qui sponte omnia perdiderint ob Christi causam, fore tamen etiam in hac vita feliciores quàm si integri stetitissent, præcipiam verò mercedem illis in cælo esse repositam. Videtur tamen quod de centupla cōpensatione promittit, cum experientia minime congruere. Nā vt plurimum qui orbati sūt parentibus, vel liberis, aliisque cognatis, viduati vxoribus, & fortunis nudati ob Christi testimonium, adeo sua non recuperant, vt in exilio solitarij & deserti cum dura egestate agrè luctentur. Respondeo, si quis ritè præsentem Dei gratiam æstimet, quæ suorum miserias subleuat, scilicet omnibus mundi opibus non temerè præferri. Quantumuis

Quantumvis enim floreat increduli, quia tamen nesciunt quid sibi in castitini instet, perplexos semper ac trepidos æstare necesse est, nec verò aliter frui possunt læta fortuna, nisi seipos quodammodo obstupesciant. Interim suos exhilarat Deus, ut illis pluri sit longèque suavius tantillum boni quo fruuntur, quam si extra Christum illis afflueret immensa bonorum copia. Quo sensu additam apud Marcum interpretor hanc vocem, *Cum persequuntur*, ac si dixisset Christus, *Quantumvis pios semper in hoc mundo persecutiones moneant, & quasi eorum tergo crux adhæreat, tam dulce tamen esse condimentum gratiæ Dei quæ ipsos exhilarat, ut illorum conditio Regum deliciis optabilior sit.*

30 *Multi autem primi.*) Sententia hæc ad excutiendam carnis legitimitatem addita fuit. Iam ad prænumm. Apostoli, quum vix de carceribus egredi forent, properabant, atque hoc fere ingenio sumus omnes, ut in mente transacto petamus, tamquam emeriti milites, iude donari. Christus autem eos qui bene cæperunt, ad strenuè peragendum hortatur, simulque admonet, nihil profuturum curis, si in medio stadio deficiat. Sicuti & Paulus admonet, non omnes qui currunt, palma potiri. Et alibi fideles hortatur suo exemplo, ut eorum quæ à tergo sunt obliti, ad residuam cursum sui partem nitantur. Quoties ergo nobis in mentem venit cælestis corona, quasi novis stimulis punge nos decet, ne in posterum remissiores simus.

1. Cor. 9. d.
24.
Philipp. 3. c.
3.

MATTH. XX.

MARC. LVC.

- 1 *Nam simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo statim diluculo ad conducendos operarios in vineam suam.*
- 2 *Conventionem autem factam cum operariis in singulos dies denario, misit eos in vineam suam.*
- 3 *Et egressus circiter horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos.*
- 4 *Et dixit illis, Ite & vos in vineam: & quodcumque iustum fuerit dabo vobis.*
- 5 *Illi autem abierunt. Rursum autem exiit circiter horam sextam & nonam: & fecit similiter.*
- 6 *Circa undecimam verò exiit, & invenit alios stantes otiosos, ac dicit illis, Cur hic statis totum diem otiosi?*
- 7 *Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dicit illis, Abite & vos in vineam, & quod iustum fuerit accipietis.*
- 8 *Quum autem vespere facta esset, dicit dominus vineæ æconomus suo, Vocæ operarios, & redde illis mercedem, incipiens à postremis usque ad primos.*
- 9 *Et quum venissent qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singuli denarium.*
- 10 *Venientes autem primi, arbitrati sunt quòd plus essent accepturi, & acceperunt ipsi quoque denarium.*
- 11 *Eo autem accepto, murmurabans contra patremfamilias,*
- 12 *Dicentes, Hi novissimi unam horam fuerunt in opere, & illos pares nobis fecisti, qui portavimus pondus diei & æstus.*
- 13 *At ille respondens uni eorum, dixit, Amice, non facio tibi iniuriam: nonne denario pactus es mecum?*
- 14 *Tolle quod tuum est, & abi: volo autem huic novissimo dare sicut & tibi.*
- 15 *An non licet mihi quod volo facere in rebus meis? an oculus tuus malus est quod ego bonus sim?*
- 16 *Sic novissimi erunt primi, & primi novissimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.*

Quum hæc parabola nihil aliud sit quam proximæ sententiæ confirmatio, Erunt primi novissimi, nunc videndum quomodo aptanda sit. Quiddam interpretes hæc summam colligunt, Quia non operum meritis acquiritur cælestis hereditas, sed gratis donatur, æquale fore omnium gloriâ. Atqui non disputat Christus vel de cælestis gloriæ æqualitate, vel de futuro priorum statu: sed hoc tantum pronuntiat, causam non esse cur gloriètur vel aliis insultent qui tempore sunt priores: quia Dominus, quoties ita placuerit, vocare poterit quos visus est ad tempus negligere, eosque vel æquare vel præferre prioribus. Si quis exactè singulas huius parabolæ partes discutere velit, inepta erit eius curiosi-

tas. Nihil ergo amplius querendum quam quod tradere Christi consilium fuit. Porro iam diximus non aliò eum spectasse quam ut suos ad peragendum cœtinuis stimulis incitaret. Scimus segnitie fere ex nimia fiducia nasci, ita sit ut multi, quasi stadio confecto, in medio cursu desideant. Ideò non iubet Paulus quæ à tergo sunt oblivisci, ut cogitantes quid nobis adhuc sit residuum, nos ad strenuè currendum acuanus. verba tamen percurrere nihil nocebit, ut clariùs inde eluceat doctrina.

1 *Nam simile est regnum cælorum.*) Sensus est, eandem esse rationem Divinæ vocationis ac si quis operarios ad vineæ suæ culturam manè certo pretio cõduceret, alios deinde submitteret sicut

ne pactione: quibus tamen parem mercedem rependerit. Regni autem cælorum ideo meminit quia spiritualem vitam tæternæ comparat, vitæque æternæ præmium, pecuniæ qua homines operas sibi præstitas munerantur. Locū hunc quidam subtiliter accipiunt, ac si discerneret Christ' Iudæos à Gentibus. Iudæos enim prima hora dicunt fuisse pacta mercede vocatos, quia Dominus vitam æternam sub conditione illis promissit, si Legem impleret. In gentibus autem vocandis nullam fuisse pactionem interpositam, saltem operis: quia gratis oblata illis fuit in Christo sal'. Sed importunæ sunt omnes huiusmodi argutæ: quia discrimen in pacto minimè statuit Dominus, sed tantum in tempore, quòd qui ultimi sub vespèram ingressi sunt in vineam, eandem cum primis accipiant mercedem. Quamvis enim Deus olim Iudæis mercedem operum in Lege promiserit, sci mus tamè hoc caruisse affectu: quia nemo salutem meritis suis vnquam adeptus est. Cur ergo (di et quispiam) pactionis expressè meminit Christus, de primis loquens, in aliis verò tacuit? Nempe vt doceret, sine cuiusquam iniuria postremis haberi tantam honoris acsi ab initio vocati essent. nam propriè loquendo, nemini quicquam debet: iuræque suo exigit à nobis (quos sibi habet addictos) quæcunque in nobis sita sunt obsequia. Sed quia gratis mercedem nobis offert, dicitur operas, sibi alioqui debitas, cōducere. Hinc fit vt etiam mercedis nomine dignetur quæ gratis donat coronam. Porrò vt ostenderet nullam nobis esse causam expositulandi cū Deo, si honoris socios nobis adiungat qui lōgo intervallo nos sequuti sunt, similitudinem mutuat' est ex communi hominum more, qui prius de mercede trāsfigunt quàm operarios imitant ad laborem. Cæterum si quis hinc colligat creati homines ad aliquid agendum, ac suam cuique provinciam Diuinitus iniungi, ne ignaui desideant, non torquet Christi verba. Colligere etiam licebit, inutile esse totam vitam nostram, & meritò nos inertæ damnari, quousque ad Dei mandatū & vocationem quisque vitam suam cōponat. Vnde sequitur, fatagendo nihil proficere qui temere hoc vel illud vitæ genus suscipiunt, nec expectat Dei vocantis nutum. Postremò elicitur etiam ex Christi verbis, eos demum placere Deo qui in fratrum utilitatem laborant. Denarium (qui paulo plus quatuor caroleis Gallicis valebat) diurne operæ ordinariam fuisse mercedem probabile est. Horæ

tertiæ, sextæ & nonæ ideo nominatim fit mentio, quia quam apud veteres distribui soleret dies in horas duodecim, ab ortu solis vsque ad occasum, erat alia diei partitio in ternas horas: sicut rursus noctem diuidebant in quatuor vigiliis. Itaque hora vnde decima finem diei significat.

8 *Quum autem vespèra.*) Quòd iubet paterfamilias initium fieri à postremis, minimè in eo querendum est mysterium, quasi primos Deus coronet qui ordine temporis postremi sunt. Nam hoc commentum minimè consentaneum esset Pauli doctrinæ. Qui superstites erunt, inquit, vsque ad Christi aduentum, non preuenient eos qui prius obdormierint in Christo, sed sequentur. Christus verò diuersum ordinem hoc loco statuit: quia aliter exprimere non poterat (quod tandem subicit) primos, quia sibi nō plus daretur, murmurasse. Adde etiā quòd hoc murmur asserere noluit ultimo die futurum, sed tantum negare causam fore murmurandi. Proposita enim quam inducit, non parum luce affert huc doctrinæ, quod Dei liberalitas nullis hominū querelis sit obnoxia, dum indignos præter meritum amplius præmiis honorat. Frustra ergo imaginati sunt quidam Iudæos his verbis perstringi, qui maligni & inuidi fuerunt erga Gentes. Nam filii Dei tales in mercede æquari absurdum foret. In fideles verò non competit hæc malignitas, vt obstrepāt Deo. Atqui simplex sensus est, liberum esse Deo, quū neminem iusta mercede fraudet, quos serò vocauit, indebito præmio ornare.

16 *Sic nouissimi erunt primi.* Non cōfert nunc Iudæos Gentibus, vt alibi: nec reprobos qui à fide deficient, electis qui perseverant. itaque minimè quadrat quæ à quibusdam inferitur sententia, *Multi vocati, pauci electi.* Tantum voluit Christus, vt quisque ante alios vocatus est, ita alacrius currere: deinde omnes hortari ad modestiam, ne se alij alijs præferant, sed vt libenter admittant ad communem palmam. Visi fuerant Apostoli, quia totius Ecclesiæ primitiæ erant, sibi aliquid xinum sumere: nec verò Christus negauit quin sessuri essent iudices ad regēdas duodecim tribus Israel. Sed ne qua eos ambitio aut vana sui confidentia efferret, simul monēdi fuerunt, alios qui longo post tempore vocandi essent, eiusdem gloriæ fore socios, quia nemini obstrictus est Deus: sed quoscunque visum est, gratis vocat, & vocatis præmium quale visum est repondit.

MATTH. XX.

MARC. X.

LVC. XVIII.

17 Et ascendens Iesus Hierosolyam, assumpsit duodecim discipulos seorsum in via, & ait illis.

18 Ecce conscendimus Hierosolyam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum, & condemnabunt eum morte.

19 Et tradent eum Gentibus ad illudendum, & crucifigendum: & tertia die resurget.

32 Erant autem in via ascendentes Iesus, et erantque panes facti, & sequentes timebant: & assumptis rursum duodecim, cepit illis dicere quæ si tibi euentura erant.

33 Ecce ascendimus Hierosolyam, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum, & Scribis, & damnabitur eum morte, & tradent eum Gentibus ad illudendum, & crucifigendum, & tertia die resurget.

34 Et illudent ei, & flagellabunt eum, & conspuent in eum, & interficiunt eum, & tertia die resurget.

31 Assumpsit autem Iesus duodecim, & ait illis, Ecce ascendimus Hierosolyam, & cōsummabunt omnia quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & cōtumeliosis afficietur & conspuetur:

33 Et postquam flagellauerint, occident eum: ac tertia die resurget.

34 Et ipsi nihil horū intellexerunt: & erat verbum hoc absconditum ab eis, & non intelligebant quæ dicebantur.

Tamen si admoniti prius fuerant Apostoli quis exitus Dominum maneret, quia tamen non satis procecerat, quod saepius dixerat, nunc de integro repetit. Videt instare diem mortis: iuno iam est in prociuctu ut se ipsum immolandum offerat. discipulos autem non modo timidos, sed caeca formidine attonitos videt. Hortatur ergo ad constantiam, ne mox sub tentatione deficiant. Porro duobus modis eos confirmat: nam quod futurum erat praedicens, non tantum eos munit ne subito malo prae-ter opinionem circumventi succumbant: sed Deitatis suae specimen opponit crucis scandalo, ne brevis defecto eos examinet ubi persuasi fuerint ipsum esse Dei Filium, idque mortis victorem. Secundum confirmationis ratio est ex propinqua resurrectione. Sed verba propius expendere conuenit. Mirum exprimit quod ab aliis duobus taceat, priusquam Dominus seorsum Apostolis indicaret se rectam ad mortis sacrificium pergere, tam ipsos quam reliquos comites fuisse non aëstos & pauidos. Cur autem hoc metu correpti fuerint incertum est, nisi quia prius experti fuerant graues sibi Hierosolymae esse aduersarios. Christum ergo maluisse in recessu aliquo extra telorum iactum quietescere, quam vltro se obicere tam infestis hostibus. Quamquam autem hic timor pluribus moris vitiosus fuit, quod tamen Christum sequuntur, hoc non vulgaris obseruantia: & pietatis signum est. Fuisse quidem longè melius, alacriter & sine tristitia proptere quocumque ducere ipsos vellet Dei Filius: sed laude digna est reuerentia, quod vim sibi facere malunt quam eum de ferere.

17 *Assumpsit duodecim.* Mirum videri posset, quum omnes consolatione indigeant (quis eos pariter inuaserat timor) eos solos duodecim arcani sui confisos faciat. Ego verò existimo mortem suam idèd non vulgare, ne ante tempus latius spargeretur rumor. Deinde quem praesentem admonitionis suae fructum non speraret, eam apud paucos deponere satis habuit, qui postea futuri essent eius testes. Nam sicuti semen in terram iactum non statim germinat, ita scimus Christum Apostolis multa dixisse quae non statim fructum protulerunt. Quòd si omnes promiscuè adhibuisset ad hunc sermonem, fieri poterat ut multi terrore correpti aufugerent, vulgique aures imple- rent hoc rumore. Ita gloria fuisse mors Christi, quia non sibi temere accerere visus esset. Secretò itaque Apostolos alloquitur: ac ne eos quidem deligit tanquam ad profectum idoneos, sed (quemad-

modum nuper attingi) ut in posterum sint testes. Ceterum in hac parte Lucas plenior est: quia non solum à Christo predicta fuisse narrat quae instabant, sed additam simul doctrinam, in praesens esse in Filio hominis quae scripta erant per prophetas. Nam hoc vincendae tentationi optimum fuit remedium, in ipsa crucis ignominia notas, quibus esse quibus promissum sanis autem Prophetis insignierant. Iam nimium dubium est quin simul ex Prophetis ostendat Dominus quae non deberent mortis suae fructum sperare. Neque enim Prophetarum docent Christum patiurum: sed causam addunt, ut mundum reconciliet Deo.

18 *Ecce ascendimus.* Hinc perspicuus Diuina fortitudine instructum fuisse Christum ad vincendos mortis terrores, qui sciens & volens ad eam subeundam properat. Cur enim nullo cogente ad vitam carnificinam iter contendit, nisi quia cum multa Spiritus virtus, subacta non est, supra omnes humanos affectus extulerat? Quod ad eam circumstantiam propius designat, in eo magis laudamentum Deitatis suae documentum profert. Neque enim humanitas conuicere potuit, postquam à Scribis & Sacerdotibus damnatus foret, se traditum Ari gentibus, ut sputis & aliis contumeliosis aspectibus, flagellis caesus, tandem raperetur ad supplicium crucis. Notandum verò est, quantum Dominum minime lateret suorum infirmitas, grauius tamen scandalum non tegere. Nam quae nammodum alibi diximus, nihil tunc ad periculis viatorum mentes grauius accidere potuit quam videre totum sacrum Ecclesiae ordinem Christo auersum, non tamen fallendo, eorum infirmitati pariter, sed rem ipsam ingenuè declarans, modum ostendit vincendae tentationis, nempe ut resurrectionem certo expectent. Sed quia necesse erat mortem praecedere, interea ipsorum triumphum in spe constituit.

34 *Luc. Nihil horum intelleverunt.* Quisnam hic fuit stupor, non intelligere quae clare & familiariter de re non subitaneè recondita, sed eius suspicionem aliquam ipsi sponte conceperant, Christus illis dicebat? Verum hic quoque memoria repetere conuenit quod alibi auctori, idèd fuisse retectos in tam crassa ignorantia, quia quum sibi letum & felicitum proculculum finxissent, pro summo absurdo dixerunt, Christum probrascru cifigi. Vnd colligimus quantum opere mentes hominum dementet fallax imaginatio. Quomodo ergo cauendum est ne quibus figmentis impliciti cecitiamus in luce.

MATTH. XX.

20 *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedae, cum filiis suis, adorans, & petens aliquid ab eo.*

21 *At ille dixit ei, Quid vis? At illi, Dic ut sedent hi duo filij mei, vnus ad dextram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.*

22 *Respondens autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis, potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum, & baptisinate quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus.*

23 *At illis, Poculum quidem meum bibetis, & baptisinate quo ego baptizor baptizabimini: sedere autem ad dextram meam & sini-*

MARC. X.

35 *Et accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedae, dicentes, Praeceptor, volumus ut quicquid petierimus*

36 *ille vero dixit eis, Quid me vultis facere vobis?*

37 *Illi vero dixerunt, Da nobis vnus a dextram tuam, & alter à sinistra sedeamus in gloria tua.*

38 *Iesus autem dixit illis, Nescitis quid petatis, potestis bibere poculum quod ego bibo, & baptisinate quo ego baptizor, baptizari?*

LUC.

stram meam, non est meum dare, sed ijs continget quibus paratum est à Patre meo.

39 *At illi dixerunt ei, Possumus. Iesus autem dixit illis, Poculum quidem quod ego bibo, bibetis, & baptisate quo ego baptizor, baptizabimini.*

40 *Sedere autem à dextris meis & à sinistris meis, non est meum dare, sed ijs continget quibus paratum est.*

Hæc historia illustre continet speculum humanæ vanitatis. docet enim recto pioque zelo ambitionem sæpe esse implicitam, vel aliud carnis vitium: vt qui sequuntur Christum, aliò respiciant quàm oportet. Porro à scopo pereram aberrant qui vno ipso non contenti, hoc vel illud querunt extra eum & eius promissiones. Nec satis est in irio animum simpliciter ad Christum adicere, nisi eiusdem se sperare maneat puritatis tenor: quia sæpe in medio cursu obrepunt vitiosi affectus quibus in obliuio abstrahimur. Sicuti credibile est duos Zebedæi filios sincerè primùm Christo nomen dedisse: sed vbi apud eum se non vulgari gratia pollere vident, & audiunt regni propinqui hieri mentionem, statim ad prauam cupiditatem feruntur ipsorum animi, ipsosque liberaliter in officio manere piget. Hoc si duobus summis discipulis contigit, quàm sollicitè ambulare nos decet, si à recta linea deflectere nolumus. Præsertim vbi plausibilis aliqua occasio se offert, cauendum ne honorum cupiditas pietatis affectum: inficiat. Cæterùm quanquam in verbis non nihil discrepant Matthæus & Marcus, in rei tamen summa conueniunt. Dicit Mathæus venisse uxorem Zebedei, & filios postulasse vt primi in regno Christi sederent: Marcus ipsos rogantes inducit. Sed probabile est, quia illis oblitabat pudor, matrem astutè fuisse interpositam, quæ audaciùs peteret. Ab ipsis autem profectū esse votum hinc colligitur, quòd Christus illis, non matri respondit. Deinde quòd mater supplex aliquid se velle petere ostendit antequam proferat quod habet in animo. Et ipsi etiã apud Marcum in genere stipulantur, concedi sibi quicquid petierint. Hæc timida insinuatio malè sibi confectos fuisse testis est.

21 *In regno tuo.* Hoc in filiis Zebedæi laude dignum fuit, sperare aliquod Christi regnum cuius ne minima quidem vmbra tunc apparebat. Videt sub ignobili serui habitu contemptibilem: imò vident mundo sordere, multisque probris subiectum: breuè tamen magnificum fore regem sibi persuadent, quia sic docuerat. Præclarum certè fidei exemplum: sed hinc perspicimus quàm facillè purum semen, simulac cordibus nostris insitum est, degeneret in corruptelas: quia vmbatile sibi regnum imaginati sunt, & mox ad primas sedes appetendas stultè delapsi. Ergo quum ex generali fidei principio, quod per se non parum laudabile erat, fluxerit hæc praua cupiditas, rogandus est Dominus non tantum vt nobis aperiat mentis oculos, sed etiam vt perpetuò dirigat, teneatque intentos ad rectum scopum. Rogandus etiam non modò vt fidem nobis inSPIRET, sed vt puram conseruet ab omni mixtura.

22 *Ascendit quid petatis.* Duplici nomine damnanda fuit eorum inscitia: primùm quod ambitiosè appeterent plus quàm decebat: deinde quòd pro cælesti Christi regno aëreum phantasma conceperant. Quòd ad primum spectat, quisquis gra-

tuita Dei adoptione nõ contentus eminere appetit, extra metas suas vagatur, sæq; importunè ingrens vltra quàm decebat, ingratus est Deo. Iam spirituale Christi regnum sensu carnis nostræ meturi, nisi in eis peruersum est. Et quidem eo magis cauendæ sunt otiosa speculatione quo magis humano ingenio arident. Neuti videmus sophistarum libros inanibus eiusmodi figmentis reertos esse.

Potesis bibere poculum. Vt ambitionem corrigan, & à peruerso deliderio eos reuocet, crucem & omnes ærumnas illis proponit, quæ Dei filius subeundæ sunt. ac si dixisset, Tantumne vobis est otij à præsentia militia, vt triumphî pompas iam ordinetis? Nam si vocationis suæ exercitibus serio fuissent dediti, prauæ huic imaginationi locum nunquam dedissent. Quare hac sententia Christus eos qui ante tempus palma arripiunt, in meditando pietatis officiis occupari iubet. Et certè hoc fræno optimè ambitio compefcitur: quia talis est nostra conditio, quoadiu in mundo peregrinamur, vt vanas delicias excutere debeat. Circumstant nos mille pericula: nunc insidiis, & quidem variis nos hostis adoritur: nunc aperta vt insultat. Nõne plusquam stupidus est qui inter tot mortes securè in triumpho pingendo se oblectat? Certos quidem de victoria suos esse iubet Dominus, & in media morte triumphum canere, quia aliter ad strenuè pugnandum animati non forent: sed aliud est sperare mercedis sibi Diuinitus propofita se alacriter ad pugnandum accingere, totòque studio huc eniti: aliud certaminum inmemores, relicto hoste, neglectisque periculis ad triumphum præcurrere: cuius expectandum erat maturum tempus. Adde quòd hæc præpostera celeritas vt plurimum à vocatione sua homines abducit. Quemadmodum enim vt quisque in bello ignauissimus est, cupidius ad prædam aduolat: sic in regno Christi nulli primatum magis appetunt quàm qui subterfugiunt omnem laboris molestiam. Meritò itaque Christus inani gloria elatos in statione continet. Summa autem est nemini paratum esse coronam nisi qui legitime certauerit: ac præcipuè neminem vitæ & regni Christi fore consortem, nisi qui passionum & mortis focus antè fuerit. In nomine Baptismi, ratio metaphoræ aptè constat. scimus enim Baptismo ad sui abnegationem, ad veterem hominem crucifigendum, denique ad crucis tolerantiam initiari fideles. In voce Calicis dubium est an ad sacræ Cœnæ mysterium alluserit Dominus, sed quia nondum in vsu tunc erat, simplicius accipere malo pro mensura afflictionum, quam Deus cuique definiit. Nam quia eius est pro suo arbitrio singulis imponere suum onus, quemadmodum patrum familiaris portiones inter suos distribuit ac partitur, ideo dicitur calicem dare bibendum. Cæterùm his verbis non vulgaris subest consolatio ad leniendam crucis acerbicatem, dum in ea Christus se nobis adiungit. Quid enim magis optabile quàm

quàm omnia habere cù Filio Dei cõmunia: sic enim h̄t vt quæ prima specie mortifera apparēt, nobis cedat in salutē & vitā. Qui verò prorsus à cruce immunis esse cupit, quomodo inter Christi discipulos cõfitebitur, qui eius Baptisimū subire recusat? nā hoc nihil aliud est quam se à primis rudimentis subducere. Iam verò quoties Baptisimi fit mētio, veniat nobis in mentem, hęc lege non esse baptizatos, & in hunc finem, vt humeris nostris crux adhaereat. Quòd Iohannes & Iacobus tam securè iactant se ad bibendum calicem esse paratos, in eo perspicitur carnis confidentia, nam extra telorum iactum videmus nihil non posse. Ac paulo pōst turpis euentus eorum temeritatem detexit, hoc tamen fuit in illis boni, quòd ad vtranq; fortē parati se ad crucem ferendam obtulerunt.

23 *Poculum quidem meum.*) Quia discipuli erāt, necesse erat magistro configurari. Denuntiat autem illis Christus quod futurum est, vt se ad patientiam cõparente: ac sub duorum hominum persona suos omnes alloquitur. Nam etsi multi fideles suo s̄to, non violenta, nec sanguinaria morte intereant, omnibus tamen commune est (sicuti Paulus docet) conformari ad Christi imaginem. Itaque tota vita oves sunt mactationi destinatæ.

MATTH. XX.

24 *Et quum audissent decem, indignati sunt de duob. fratribus.*

25 *Iesus autem vocavit eos ad se, & ait, Scitis quòd principes Gentium dominantur illis: & qui magni sunt, potestatem exercent in eas.*

26 *Non ita erit inter vos: sed qui cuiusque voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister.*

27 *Et qui voluerit inter vos primus esse, sit vester servus:*

28 *Sicut Filius hominis non venit ut sibi ministraret, sed ut suam redemptionem pro multis.*

24 *Qui audissent decem.*) Videtur Lucas cõcertationē hanc referre in aliud tēpus. Verum quisquis prudētē caput illud 22. expendit, clare videbit sermones diuersis tēporibus habitos, neglecto ordine simul cõtexti. Ergo cõtentio de primatu, cuius meminit Lucas, ab hoc s̄ote profecta est, quòd filij Zebedæi primas sedes in Christi regno ambierāt. Et tamē indignatio aliorū minimè iusta fuit. nā quū stulta ambitio in duob. grauiter reprehēsa esset, vt cū pudore à Christo discederēt, quid reliquis decē nocebat illos stultē optasse quod nō fuerant adepti? Nam quāuis meritò eos pungeret æmulatio, repulsa tamen eos placare debebat. Sed Dominus voluit hac occasione latētē in ipsis morbum detegi. nemo. n. erat qui libētē aliis cederet, sed quisque occultē sp̄e primatus apud se fouebat. ita sit vt inter se inuideant ac cõtendant: in omnibus tamē regnet praua cupiditas. Quòd si rusticis & obscuris hominibus ingenitū fuit hoc vitium, & leui ac ferē nulla occasione erupit: quantopere nobis cauedū est, vbi suppetit materia, que occultū ignē cõcipiat? Itaq; videmus vt in potētē & honorum amplitudine ferueat ambitio, flammæque

Non est meum dare. Nihil hoc respõlo sibi Christus derogat: sed tantū admonet, minimè fuisse iniunctū sibi a Patre hoc munus vt cuique propriam & distinctam sedem in regno cælorum assignet. Venit quidem vt suos omnes colligeret in vitam æternam: sed nobis succurrere uebet, quòd sanguine eius parva hęc hereditas nos manet. Quo autem gradu alij supra alios emineant, neque nostrū est inquirere, neque Deus à Christo nobis patefieri voluit, sed vsque ad vltimam reuelationem differri. Nunc tenemus Christi consilium, neque enim de sua potestate hęc disputat: sed tantū reputari vult quorsum missus fuerit à Patre, & quid suæ vocationi conueniat. Ideoque ab arcano Dei consilio iniunctam sibi docendi rationem discernit. Inuis admonitio vt sobriè sapere discamus, nec perumpere conemur in abditæ Dei mysteria: ac præsertim ne in excutiendo futuræ vitæ statu simus vltra modū curiosi. nondū enim apparuit quid erimus, donec nos Deus sibi reddiderit similes. Cæterum notandum est, æqualitatem non statui inter Dei filios, postquam recepti fuerint in cælestem gloriam: sed potius singulis promitti eum honoris gradum ad quem æterno Dei consilio destinati sunt.

MARC. X.

41 *Et qui audisset decē, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.*

42 *Iesus autem quum vocasset eos ad se, dicit illis, Scitis quòd qui videntur imperare Gentibus, dominum exercent aduersus illas: & qui magister sunt inter eas, potestatem exercent in illas.*

43 *Verum non sic erit inter vos: sed qui cuiusque voluerit ex vobis magnus inter vos, erit minister vester.*

44 *Et qui cuique ex vobis voluerit esse primus, erit omnium servus.*

45 *Nam & filius hominis non venit ut sibi ministraret, ac det animam suam redemptionem pro multis.*

longē & latē emittat, nisi spiritus modestiæ è cælo restinguat hęc mentem in hominū natura superbiā. 25 *Scitis quòd principes Gentium dominantur illis.*) Primò dicitur eos ad se Christus vocasse, vt seorsum eos obiurgaret. Deinde hinc colligimus, quū eos suę cupiditatis puderet, non palam questos esse, sed quasi rancū murmur fuisse subortū, & clam vnumquenque se pretulisse aliis. Porro nō generaliter dissentit quàm mortifera sit peccatis ambitio, sed simpliciter admonet nihil esse stultius quàm de nihilo pugnare. Ostendit. n. priuatum qui certaminis inter ipsos causa erat, in regno suo nullum esse. Falluntur ergo qui dictum hoc ad omnes pios promiscuè extendunt, quum tantū ex re ipsa doceat Christus ridiculos esse Apostolos, qui de gradu potētæ vel honoris in ordine suo disceptant: quia decendi munus, ad quod destinati erant, mundi imperiis nihil affine habeat. Fateor quidem tam ad priuatos homines quàm ad Reges & Magistratus parere hanc doctrinam: quia nemo in Christi grege censi meretur nisi qui sub humilitatis magistro ita profectit vt nihil sibi arroget, sed ad colēdum fraternum

Rom. 8. f. 29.

1. Ioh. 3. n. 2.

amore se submittat. Et hoc quidem verum: sed Christi consilium (vt dixi) fuit, spirituale Ecclesie suae regimen à terrenis imperiis discernere, ne Apostoli aulicas gratias ad se transierent, nam vt quisque inter proceres à Regibus amatur, ad opes & praefecturas confcendit. Christus autem Pastores Ecclesie suae praeficit, non qui dominantur, sed ministrent. Ita resellitur Anabaptistarum error, qui Reges & Magistratus ad Ecclesia Dei exterminat, quia Christus neget suis discipulis esse similes: quò fiat hic comparatio nò inter Christianos & profanos homines, sed inter officia. Adde quòd non tam hominù personas respexit Christus quàm Ecclesie suae statum. Fieri enim posset vt qui pagi vel vbis erit dominus, simul docèdi quoque munus, vrgente necessitate, obeat. Sed Christo satis fuit quid ferat munus Apostolicum, & quid ab eo alienum sit, tractare. Quaritur tamè cur Christus, qui ordines in Ecclesia distinctos instituit, hoc loco gradus omnes repudiet. videtur enim sic omnes deicere, vel (altem inter se æquare, vt nullus supra alios excellat. Atqui longè aliud dicitur naturæ ratio. Et Paulus Ecclesie regimen describens, sic varia ministeria recenset vt Apostolatus dignitas superior sit Pastorum officio: & Timotheum & Titum haud dubiè ex Dei mandato cum autoritate aliis praefice iubet. Respondet, si singula penitus excutimus, Reges ipsos nò iuste, nec legitime dominari, nisi seruiant: in hoc tamen differre munus Apostolicum à terreno principatu quòd reges & Magistratus sua seruitus nò impedit quominus imperent, & quidem cum magnifico splendore & pompa emineant supra subditos. Sic Dauid, Ezechias, & alij similes, quò voluntarij essent omnium serui, sceptro tamen, diademate & folio, aliisque insignibus fuerunt ornati. Ecclesie autem gubernatio nihil tale admittit, quia Pastoribus nihil plus Christus detulit quàm vt ministri sint, à dominio autem prorsus abstineant. Hic quoque notandum est, magis de re ipsa quàm de affectu haberi sermonem. Separat Christus Apostolos à Regum ordine, non quia Regibus sese efferre liceat, sed quia aliter habet regia conditio quàm munus Apostolicum. Ergo quum vti usque humiles esse debeat, semper Apostolis videndum est quam regenda Ecclesie suae formam Dominus instituerit. Quod ad verba spectat, vbi Matthaeus habet, *Reges exercere potestatem in cais*, apud Lucam legitur, *Vocari beneficos*, eodem sensu ac si diceret, rerum copiam affluere Regibus eoque magis opibus pollere, vt munifici & liberales esse possint. Tametsi enim Reges potentia sua magis gaudent, eamque terrori esse malunt quàm in populi consensu fundatam esse, laudem tamen munificentiae appetunt. Vnde & nomen habent in lingua Hebraica: **מְלִיכִים** enim vocantur à latigendo: quia non alium in finem illis penduntur vectigalia & tributa nisi vt ad sumptus honoris splendori necessarios sufficiant.

26 *Non ita erit inter vos.*) Nò dubium est quin

Christus stultam imaginationem perstringat, qua videbat Apostolos decipi. Stulte, inquit, & perperam regnum vobis fingitis, à quo ego abhorreo. Ergo si fidelem operam mihi impendere cupitis, alia vobis meditata est ratio, vt certatim quisque vestrum studeat aliis seruire. Caterum improprie loquitur, ministrum fieri iubens qui magnus esse volet. neque enim patitur ambitio vt se quis fratribus addicat, imò subiciat. Seruilius quidem blandiri fateor qui ad honores aspirant, sed nihil illis minus propositum est quàm seruire. Sed mens Christi obscura non est, quia enim quisque in amorem sui rapitur, alio hunc affectum transferri debere pronunciat. ac si diceret, Sit haec vna vestra magnitudo, excellentia & dignitas, fratribus vos submittere: sit etiam hic primatus, omnium esse teruos.

28 *Sicut Filius hominis.*) Exemplo suo Christus superiorem doctrinam confirmat: quia vitro serui personam induerit, ac seipsum exinanierit, sicuti etiam Paulus docet. Porro vt clarius probet quantum ab alitudine abfuerit, eos ad mortem suam reuocat: ac si diceret, Quia vos mihi honore proximis delegi, praua ambitio ad regnandum sollicitat: ego verò (ad cuius exemplum vos formare vitam decebat) non veni vt me efferam, vel quicquam regum mihi vsurpem: quin potius vna cum ignobili & contempto carnis habitu crucis ignominiam suscepi. Si quis obiciat, Christum ideo fuisse exaltatum à Patre vt coram eo flectatur omne genus, in prompto est solutio, quod nunc dicitur, ad tempus humiliationis referre. Ideo apud Lucam additur, sic versatum esse inter eos ac si esset minister: non quòd fuerit illis vel specie, vel titulo, vel re ipsa inferior (Magister enim & Dominus agnosci semper voluit) sed quia ex caelesti gloria ad tantam mansuetudinem descendit, vt ferendis eorum infirmitatibus subesset. Ad haec memoria tenendum est, comparisonem hic fieri maioris & minoris, sicuti apud Iohannem, Si ego qui Magister sum ac Dominus, vobis laui pedes, multo magis hoc debetis alij aliis praestare.

Animam suam redemptionem.) Mortis (vt diximus) ideo facta est à Christo mentio, vt discipulos à peruerso regni terreni figmento abstraheret. Interea aptè scitèque vt & fructus eius exprimitur, dum vitam suam pretium nostrae redemptionis esse affirmat. vnde sequitur vobis gratitatem esse reconciliationem cum Deo, cuius nò a libi quàm in Christi morte pretium reperitur. Ita que hac vna voce euertitur quicquid de putidis suis satisfactioibus, garrunt Papistae. Porro quum nos sibi morte sua in peculium acquisierit Christus, adeò immensae eius gloriae nihil derogat haec de qua loquitur submissio, vt eam maxime illustret. Multos ponit non definitè pro certo numero, sed pro pluribus: quia se aliis omnibus opponit. Atque hoc sensu capitur ad Romanos 5. c. 15 vbi Paulus non de aliqua hominum parte agit, sed totum humanum genus complectitur.

MATTH. XX.

29 *Et egredientibus illis ab Iericho, sequuta est enim turba multa.*

30 *Et ecce duo cæci sedentes iuxta viam, quum audissent quòd Iesus transiret, cla-*

MARC. X.

46 *Et veniunt Iericho, quumque egredereetur ab vrbe Iericho, ac discipuli eius & turba copiosa, filium Timai Bartimaeus cæcus sedebat iuxta viam mendicans.*

LVC. XVIII.

35 *Accidit autem quum appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans.*

36 *Et quum audiret turbam pretereuntem, interro-*

manerunt, dicentes, Domine miserere nostri, Fili David.

31 Turba autem increpabat eos ut tacerent, at illi magis clamabant, dicentes, Miserere nostri Domine, Fili David.

32 Et stetit Iesus, & vocavit eos, & ait, Quid vultis ut faciam vobis?

33 Dicunt illi, Domine, ut aperiantur oculi nostri.

34 Misertus autem Iesus tetigit oculos eorum, & confestim visum ceperunt eorum oculi, & sequuntur eum.

47 Et quum audisset quod Iesus Nazarenus esset, cepit clamare & dicere, Fili David Iesu miserere mei.

48 Et increpabant eum multi ut taceret. At ille multo magis clamabat, Fili David miserere mei.

49 Et stetit Iesus, ac iussit illum vocari. Et vocant eum, dicentes illi, Bono animo esto, surge, vocat te.

50 Ille vero, abiecto pallio suo, surrexit, & venit ad Iesum.

51 Et respondens dicit illi Iesus, Quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei, Rabbi, ut visum recipiam.

52 Iesus autem dixit illi, Abi, fides tua te saluum fecit. Et protinus cepit visum, & sequebatur Iesum viam.

gabab quid hoc esses.

37 Dixerunt autem ei quod Iesus Nazarenus transiret.

38 Et clamavit dicens, Iesu Fili David miserere mihi.

39 Et qui prebant increpabant eum ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat, si Fili David, miserere mei.

40 Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se: & quum appropinquasset, interrogavit illum,

41 Dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, ut visum recipiam.

42 Iunc Iesus dixit ei, Recipe visum: fides tua te saluum facit.

43 Et confestim visum recepit: & sequebatur illum, glorificans Deum. & omnis plebs ut vidit, dedit laudam Deo.

29 Egre dientibus illis.) Argutè sibi Osiander vilus cit ex cæco vno quatuor facere. Atqui eius commento nihil est magis frivolum. Quia videbat Euangelistas in nonnullis verbis discrepare, fixit vni cæco in ipso vrbis ingressu redditum esse visum: secundum verò & duos alios illuminatos esse quum illinc Christus discederet. Atqui sic conveniunt omnes circumstantiæ, ut nemo sanus credat diversas historias tractari. Scilicet (ut alia omitam) quum primum ad silentium conati essent adigere Christi comites, & præter spem suam sanari visissent, mox idem tentassent in tribus reliquis. Sed nihil opus est singula persequi, ex quibus sponte quivis colliget rem vnam & eandem narrari. Sed offendit discrepantia, quod Matthæus & Marcus miraculum vel in vno cæco vel duobus editum fuisse dicunt quum Christus iam ex vrbe egressus foret: Lucas autem id factum esse commemorat antequam in urbem veniret. Deinde quod Marcus & Lucas non nisi de cæco vno loquuntur: Matthæus verò duos coniungit. Sed quum sciamus hoc passim occurrere in Euangelistis, ut in eadem historia vnus prætereat quod ab aliis dicitur: & rursū quod ab illis tacetur, clarius exponat: novum vel insolens in præsentis loco videri non debet. Ego quidem ita conicio, dum vrbi appropinquaret Christus, cæcum clamasse: sed quum præ strepitu non esset auditus, viam obfessisse in vrbis egressu, & tunc demum fuisse à Christo vocatum. Itaque Lucas, à vero principio exorsus, non persequitur totam narrationem, sed transfilit Christi hospitium in vrbe: alij autem duo solum ter, apud attingunt quod proprius miraculo fuit. Coniectura autem probabilis est, ut sape Christus, si dem hominum probare volens, eos aliquantisper distulit, eodem examine in hoc cæco fuisse vsum. Secundi nodi perquam facilis est solutio: nam & alibi vidimus vnum demoniacum à Marco & Luca referri sanatum, vbi Matthæus duos nominat, sicuti & hoc loco. neque tamen ideo inter se dissident. quin potius præba-

bilis est coniectura, quum initio cæcus vnus Christi gratiam imploraret, eius ex implo motum fuisse alterum: atque hac occasione visum duobus esse redditum. De vno vero tantum loquuntur Marcus & Lucas, vel quia erat notior, vel quia in illo non minus insignis virtutis Christi specimen erat quàm in duobus. Certe propter celebrem notitiam videtur eum prætulisse Marcus, qui tam ipsius quàm patris nomen exprimit. non enim vel claritatem generis, vel civitatis commendat: nam mendicis erat ex infima plebe. Vnde apparet, quia vulgo nota erat eius calamitas, nobilior fuisse miraculum in eius persona. Hæc mihi ratio esse videtur cur cum solum nominent Marcus & Lucas, de altero tacèat, qui erat velut inferior accedendo. Matthæus autem oculatus testis, ne hunc quidem, quavis magis obicium, prætermittere voluit.

30 Domine, misere ere.) Dixi nuper initium claudendi ab vno esse factum: sed alterum facile impulit similis necessitas ut se quoque adiungeret. Porro non vulgare est Christo honorem desiderantibus petentes ut sui misertus, succurrat. Periculosum enim fuisse oportet, in eius manu esse positum vel remedium quo egebant, sed magis in eo spectanda est ipsorum fides quod Messiam fatentur, quem seivnus hoc elogio notatum fuisse apud Iudæos. Confugiunt igitur ad Christum, non modò tantquam ad Prophetam quemlibet, sed ad vnicum salutis auctorem qui à Deo promissus fuerat. Clamor vehementer affectus indicium fuit. nam quibus scirent se apud plerumque odiosè loqui, quibus minime gratus erat Christi honor, metum superavit ardor desiderij, ut vocem liberè nihilominus extollerent.

31 Turba increpabat.) Mirum est Christi discipulos, qui officij & reuerentiæ causa eum sequuntur, velle miseròs à Christi gratia arcere, & quantum in se est viam obstruere eius virtuti. Sed hoc plerumque fieri solet, ut maior pars eorum qui nomen Christi profitentur, ab eius accessu nos

potius impediatur vel moretur quam ad eum nos inuitet. Si per homines pios & simplices, quos ad sequendum Christum trahebat aliqua religio, molitus est Satan duobus cæcis oblatulum ponere, quantum id magis per hypocritas & perfidos efficit, nisi nobis attentè caueamus? Constantia ergo opus est quæ impedimenta omnia transcendat. imò quòd plures obices ingerit Satan, eò magis ad studium precandi nos accendi conuenit: sicuti videmus cæcos duplicasse suum clamorem.

32 *Quid vultis ut faciam.*) Comiter & benignè rogat quid cupiant: quia statuerat eorum precibus annuere. neque enim dubium est quin peculiari Spiritus instinctu precati sint, quia sicuti non omnes à morbis corporalibus eruere vult Dominus: ita neq; simpliciter precari permittit. Præscripta est nobis regula, quid, & quomodo, & quatenus petere debeamus: ab ea deflectere fas non est, nisi Dominus arcano Spiritus motu peculiare aliquid votum dixerit: quod rarò contingit. Ceterum interrogat eos Christus, non tam ipsorum priuatim causam quam totius populi. Scimus enim ut mundus Dei beneficia sine sensu deuoret, nisi stimulis excitetur. Ergo Christus voce sua turbam astantem ad obseruandum miraculum erigit, sicuti paulò post signo visibili, dum tactu aperit oculos. Quum dicit Matthæus Iesum fuisse miserum, non est participium eius verbi quo nuper in cæcorum persona usus fuerat. Illi misericordiam Christi implorabant, ut opem ferret miseris: nunc autem exprimit Euangelista non solum gratuita bonitate inductum fuisse Christum ut illos sanaret, sed quia eorum malo condoluit. Metaphora enim

sumpta est à visceribus, in quibus residet humanitas & mutua compassio, quæ nos ad proximos iuandos incitat.

52 Marc. *Fides tua.*) Fidei nomine non tantum fiducia recuperandi visus intelligitur, sed altior persuasio, quòd cæcus hic Iesum agnouerat esse Messiam Diuinitus promissum. Nec verò obfusa quadam nouitia lingenda est, quia prius vidimus, ex Lege & Prophetis sumptam fuisse hanc confessionem. Non enim temerè Christo nomen filij Dauid cæcus in posuit, sed eum amplexus est qualem ex Diuinis oraculis edoctus fuerat venturum. Fidei autem ascribit Christus quòd cæcus visum recepit: quia tametsi ad incredulos quoque interdum Dei virtus & gratia penetrat, nemo tamen eius beneficiis rite & vtiliter fruatur, nisi qui ea fide percipit: imò incredulus usus donorum Dei adeò salutaris non est, ut magis noxius sit. Quare hæc salus, cuius Christus meminit, non restringitur ad externam sanitatem, sed sanam quoque salutemque animam comprehendit. ac si diceret Christus, fide cæcum impetrasse ut Deo propitio, voti composceret. Quod si fidei respectu dignatus est Deus cæcum sua gratia, sequitur fide iustificatum esse.

34 Matth. *Sequuti sunt eum.*) Hoc gratitudinis signum fuit, cæcos Christo se dare comites. Quanquam verò incertum est diuine hoc officium præstitisse: fuit tamen hoc grati animi, spectaculum gratiæ Christi multis in illo itinere perbere. Adit Lucas, plebem dedisse gloriam Deo: quod ad probandam miraculi certitudinem valet.

MATTH. MARC.

LVC. XIX.

- 1 *Et ingressus perambulabat Iericho.*
- 2 *Et ecce vir nomine Zachæus, atque is princeps erat publicanorum, & idem erat diues.*
- 3 *Et querebat videre Iesum quis esset, nec poterat præ turba, quòd statura pusillus esset.*
- 4 *Et præcurrens ascendit in arborem ficomocorum, ut videret eum: nã illac erat transiturus.*
- 5 *Et quam venisset ad locum, suspiciens Iesus vidit illum, dixitque ad eum, Zachæe, festinans descende. quia hodie domi tua oportet me manere.*
- 6 *Et festinans descendit, & excepit illum gaudens.*
- 7 *Quumque viderent omnes, murmurabant, dicentes quòd ingressus esset, apud hominem peccatorem diuersaturus.*
- 8 *Stans autem Zachæus dixit ad Dominum, Ecce dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & si quid aliquem defraudauit, reddo quadruplum.*
- 9 *At Iesus ad eum, Hodie salus domui huic contigit, eò, quòd & ipse filius sit Abrahæ.*
- 10 *Venit enim Filius hominis quærere & seruare quòd perierat.*

Hinc apparet quàm non fuerit curiosus Lucas in scrutanda temporum serie. Postquam enim miraculum narrat, nunc recitat quid acciderit in vrbe Iericho. Dicit autè, quòd Christus se omnib; offert, per vias obambulans, vnum Zachæum eius vidèdi fuisse maxime cupidum. signum enim vehementis desiderij fuit, arborem ascendere quum diuites ut plurimum sint fastuosi, seque specie grauitatis vendicent. Fieri quidem potest ut idem alij etiam optarint: sed hunc præ aliis omnibus merito celebravit Lucas, tum ob qualitatem per-

sonam, tum ob miram, quæ repente extitit, hominis conuersionem. Et si autem in Zachæo nondum erat formata fides, fuit tamen hæc præparatio quadam. Neque enim Christi eos eum sine caelesti instinctu tantopere exspecterè: dico in eum finem qui statim apparuit, quosdam enim haud dubiè impulit vana curiositas ut Christi visendam, etiam ex locis remotis accurrerent: sed ex euentu patuit inclusum fuisse pietatis semen in animo Zachæi. Sic Dominus sæpe, priusquam se hominibus manifestet, cæcum illis affectum inspirat, quo feruntur

feruntur ad ipsum adhuc latentem & incognitum, quamquam autem nondum illis constet certa ratio, eos tamen non frustratur: scia se in tempore patefacit.

5 *Zachæe, hodie oportet.*) Memorabile gratiæ specimen, quod Zachæum præuenit Dominus, nec expectat eius mutationem, sed vltro domi eius hospitium sibi querit. Scimus quàm odiosum tunc fuerit, imò detestabile nomen Publicani: idque paulo post exprimit Lucas. Insignis ergo Filij Dei humanitas, ad eum accedere à quo vulgus hominum abhorret, atque id priusquam rogetur. Sed nihil mirum si hoc honore dignetur quem iam occulto Spiritus motu ad se traxit: quia præstantius fuit donum, in eius corde habitare quàm domum ingredi. Hac autem voce testatus est, se frustra nunquam queri ab hominibus qui sincere eum cognoscere cupiunt. Nam longè, plus quàm sperauerat Zachæus adeptus est. Porro quod tantæ promptitudine obsequitur Zachæus, & celeriter ex arbore descendens, cum gaudio Christum excipit, in eo clarius adhuc perspicitur Spiritus sancti vis & directio, nam est pura fide nondum imbutus erat, fuit tamen hæc docilitas & obedientia, fidei principium.

7 *Quisquam viderent.*) Murmurant oppidi incolæ, & forte aliqui ex Christi comitibus, quod ad hominem mali & probrisi nominis ducit, quem tamen pemo ipsum inuitauerit. Ita mundus quum expositam sibi Dei gratiam negligat, eam ad alios transferri morose obtrepit. Sed videamus quàm iniquè fuerit murmur, absurdum esse putat quod hominem sceleratū dignetur Christus tanto honore. Peccator enim hic, vt pluribus aliis locis, non vulgari sensu dicitur: sed hominem turpis ac flagitiose vitæ designat. Demus talem fuisse Zachæum: prius tamen querendum erat quo consilio illum sibi hospitem eligeret Christus. Nam dum foris murmurant, intus magnificè Deus nominis sui gloriam illustrans improba eorum calumniam refutat. Fuit enim admirabile Dei opus Zachæi conuersio: nec tamen iusta ratio erat cur Zachæum infamiam notarent. Veti galitū redemptor erat, atqui veti galia colligere per se nullum est scelus: sed apud Iudæos ordo ille ideo infamia & odio flagrabat quod nihil magis indignum putabant quàm se esse tributarios. Sed qualiscunque esset Zachæus, laudabilis tamen, non culpanda fuit Christi humanitas, quod misero homini opem suam non negauit, vt ab exitio eum in salutem adduceret. Itaque eum nõ deterruit praua offensio quin ad exequendum Patris mandatū pergeret. Atque hac animi magnitudine præditos esse oportet omnes eius ministros vt pluris sit illis animæ vnus salus quàm obstreperi omnium imperitorum sermones. ac proinde licet facta sua dictaque omnia calumniis esse obnoxia videant, non tamen desistant ab officio.

8 *Stans autem Zachæus.*) Ab hoc exitu fieri iudicium decebat de Christi facto: sed ita præpostere festinat homines, vt locum Deo nullum relinquant. Porro Zachæi conuersio ad fructibus & externis signis describitur: quia memorabile erat eum suas opes multorum damno auxisse, si quem fraudauerit, quadruplum reddere paratus est: præterea dimidiam bonorum suorum partem pauperibus consecrat. Possent quidem sua omnia in pauperes quispiam erogare, cuius tamen liberalitas

nihil esset coram Deo: sed quauis nulla hic interioris penitentia sit mentio, Lucas tamen intelligit ex viua illa radice proditū piū studium quod in Zachæo commendat. Sicuti Paulus de penitentia disserens, ad hæc officia nos hortatur ex quibus intelligit homines nos in nihil esse mutatos, Qui furabatur, iam non furetur: magis autem manibus suis laboret, vt subueniat pauperibus & egenis. Ergo à corde incipendum est, sed operibus testanda simul est nostra resipiscencia. Notemus autem Zachæum minime ex suis rapinis prædam Deo offerre, sicuti multi diuites ex suis furtis partem Deo assignant, quo maiore licentia in posterum prædetur, atque vltimè illis cedant superioris temporis iniuriæ. Atqui Zachæus ita Deo sacrificat dimidiam bonorum suorum partem, vt quæcunque intulit damnas, simul compenset, vnde colligitur, quæ possidebat diuites, non ex illicito quaestu illi prouentissent. Zachæus non modò satisfacere paratus est, quid fraude abstulit, sed iustum patrimonium cum pauperibus communitat: quo se ostendit ex lupo conuertitum esse non solum in ouem, sed etiam in palatium. Et peccata quidem iam admittit corrigens, uals artibus in futurum tempus renuntiat: licet hæc in primis à suis exigat Deus vt ab omni noxa abstineat. Ceterum Zachæus, suo exempto, non reseruitur alios minime obtremit vt dimidia bonorum suorum parte denudent: sed tantum tenenda est regula quam præscribit Dominus, vt nos & nostra omnia consecremus in sanctos vsus ac legitimos.

9 *Hodie salus huic domui.*) Christus testimonium Zachæo reddens, nihil in eo fuisse simulatum pronuntiat, neque tamen salutis causam bonis operibus Zachæi ascribit: sed quia conuersio illa certum erat Diuinæ adoptionis pignus, in eorum inde colligit, domum illā salutis esse heredem: & hoc quoque verba sonant. Nam quia Zachæus vnus sit ex Abraham filijs, ratiocinatur saluam esse eius domum. Porro vt qui censetur inter Abraham filios, fidem eius imitetur necesse est: imò hæc laudem Scriptura fidei proprie tribuit quod germanos Abraham filios ab extraneis discernat. Scimus ergo eam præcipue in Zachæo laudari, cuius gratia factum est vt bonis quoque opera Deo placerent. Nec verò dubium est quin Christi doctrina Zachæi conuersione præcesserit. Illa igitur fuit salutis origo, audire Christum de gratia & misericordia, de hominum cum ipso reconciliatione, de Ecclesiæ redemptione differens, siquidem hæc doctrinam amplecti. Quia omnes Græcis masculini generis est, bifariam exponitur hic locus. Vetus interpres ad Zachæum retulit: quod mihi etiam magis placet. Erasmus vertere maluit quod ipsa domus filia esset Abraham: quod tamen est non refello, de Zachæo tamen aptius exponi arbitror. Nam quia Deus, dum patrem familiam adoptat, toti etiam eius domui se in Deum fore promittit, iure salus à capite extenditur ad totum corpus. Ceterum particula *huic* emphatica est, significat. n. Christus Zachæum non minus quàm alios Iudæos, qui superbe illum execrabantur, Abraham esse filium. Ac ne superior vite ianua salutis ei videatur clausisse, ab officio suo ratiocinatur, nihil in hac mutatione esse quod quenquam offendere debeat: quia missus à Patre fuerit ad seruandos qui perditii sunt.

14 Sicut enim quidam homo peregrè proficiscens vocavit seruos suos, & tradidit illis bona sua.

15 Et huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo, alij vero unum, unicuique secundum propriam facultatem. & profectus est statim:

16 Abijt autem qui quinque talenta acceperat, & negotiatus est per ea, & confecit altera quinque talenta.

17 Similiter & qui duo acceperat, lucratus est & ipse altera duo.

18 Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram, & abscondit pecuniam domini sui.

19 Post multum verò temporis venit dominus seruatorum illorum, & ponit rationem cum eis.

20 Et accedens is qui quinque talenta acceperat, ait illi altera quinque talenta, Domine, Domine, quinque talenta tradidisti mihi, ecce altera quinque talenta lucratus sum per ea.

21 Ait illi dominus eius, Euge serue bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.

22 Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo lucratus sū per ea.

23 Ait illi dominus eius, Euge serue bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam: intra in gaudium domini tui.

24 Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ait, Domine, nouerā te quòd homo durus sis, metens ubi non seminasti, & inde congregans ubi non sparsisti.

25 Ac territus abiit, absconditque talentum tuum in terra: ecce habes quòd tuum est.

26 Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male & piger, sciebas quòd metam ubi non seminavi, & congregem illinc ubi non sparsi.

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam mēfariis, & veniens ego recepissē utique quòd meum est, cuius usura.

28 Tollite itaque ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.

29 Omni enim habenti dabitur, & abundabit: qui verò non habet, etiam id quòd habet auferetur ab eo.

30 Et inutile seruum eijcete in tenebras exteriores: illic erit fletus & stridor dētiū.

11 Luc. Hac illis audientibus.) Hoc prodigij simile fuit, quòd toties admoniti discipuli de pro pinq̄a Christi morte, ad regnum eius transiuola-

11 Hac illis audientibus, adiciens dixit parabolam, eo quòd esset propè Hierosolymam, quòdque existimauerunt fore ut confestim regnū Dei manifestaretur.

12 Dixit ergo, Homo quidam genere clarus profectus est in regionem longinquam, ut acciperet sibi regnum, ac reuertetur.

13 Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem minas, & ait ad illos, Negotiemini donec veniam.

14 Cives autem eius oderant eum, miseruntque legationem post illum, dicentes, Nolimus hunc regnare super nos.

15 Et factum est ut rediret accepto regno, insitque vocari illos seruos ad se quibus dederat pecuniam, ut sciret quantum quisque negotiatus esset.

16 Venit autem primus, dicens, Domine, mina tua decem minas acquisiuit.

17 Et ait illi, Euge bone serue, quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem ciuitates.

18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

19 Et huic ait, Et tu profectus esto quinque ciuitatibus.

20 Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui repositam in sudario.

21 Timui enim te, quòd homo austerus sis: tollis quòd non posuisti, & metis quòd non seminasti.

22 Dicit ei, De ore tuo te iudicabo serue male: sciebas quòd homo austerus sim, tollens quòd non posui, & metens quòd non seminavi:

23 Et quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens, cum usuris utique exegissem illam?

24 Et astantibus dixit, Auferite ab illo minam, & date illi qui decem minas habet.

25 Et dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

26 Dico enim vobis quòd omni habenti dabitur: ab eo autem qui non habet, etiam quòd habet auferetur.

27 Ceterum inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, & interfecite coram me.

28 Et his dictis ibat, precedens ut ascenderet Hierosolymam.

bunt. Duplex autem error fuit, quòd sine cruce imaginabantur beatā quietem, deinde quòd regnū Dei suo carnali sensu aestimabant. Vnde apparet quā-

quàm tenuis & obscura fuerit eorum fides. Etli enim spem resurrectionis habuerant, leuior tamen erat gustus quàm vt certi quicquam & firmi teneant de Christo. Credunt cum redemptionem qui olim promissus fuerat, vnde spem renouationis Ecclesiæ concipiunt; sed illa cognitio mox in tignea degenerat, quæ vim regni eius vel peruertunt vel obscurant. Sed mihi absurdum est quàm quòd illis tot monitiones sine profectu memoriâ exciderant. Brutus certè hic stupor fuit, quum nuper disertè testatus esset Christus acerbâ & ignominiosam mortem sibi instare, non modo ipsos mauere securos, sed propere velut ad latum triumphum.

12 *Homo quidam.*) Matthæus hanc parabolam aliis interserit neglecto temporum ordine. Sed quia hoc fuit illi consiliū in capite vicefimo secundo in acruam colligere postremos Christi sermones, non est cur valde laborent lectores quisquam primo, vel secundo, vel tertio die intra breue illud tempus habitus fuerit. Iam quid inter se differant Matthæus & Lucas, notare oportet. Mattheus enim quum ille membrum vnum dantaxat attingat, hic posterior duo complectitur. Membra hoc ambobus cõmune est, Christum similem esse homini principi, qui regni acquirendi causa longam expeditionem suscipiens, pecuniam suam seruis administrandam committit: & quæ sequuntur. Hoc verò alterum, Lucæ peculiare est, subditus abusus principis absentiam, tum ultimum mouisse, vt iugum eius excuterent. Vtroque membro huc spectauit Christus, longè falli discipulos, qui putarent iam ipsum fixam habere regni stationem & Hierosolymam venire vt mox scelerem statum erigeret. Ita spe regni præsentem ablatam, ad spem & tolerantiam eos hortatur. Multos enim labores diu & sedulo illis obeundos edicit antequàm gloria illa fruatur, cui nimis calidè inhiabant. *In regione longinquam.* Quum putarent discipuli Christum regni sui possessionem iam tunc adire, hunc errorem primo corrigit: quia sibi longinquo itinere acquirendum sit regnum. Porro quid significet regio longinqua subtilius disserant qui captat argutus. Mihi non aliud notare videtur Christum quàm diuturnam absentiam à tempore mortis vsque ad vltimum aduentum. Quanquam enim ad dextram Patris sedens cæli & terræ imperio potitur, & ex quo in cælum ascendit data est ei omnis potestas, vt coram eo spectatur omne genus: quia tamen nondum hostes suos subegit, nõdum apparuit mundi iudex, nec manifesta est eius maiestas, non ineptè dicitur abesse à suis donec ornatus nouo principatu iterum redeat. Verum quidem est eum nunc regnare, dum suos regenerat in vitam caelestem, & ad Dei imaginem resingit, Angelisque associat, dum verbo suo gubernat Ecclesiam, tueretur suo præsidio, Spiritus donis locupletat, fouet sua gratia, virtutèque sustinet, suppeditat denique quicquid necessarium est in salute, dum Satanae omniumque impiorum furorem cõpescit, omnèsque machinas dissipat: sed quia carni absconditus est hic regnandi modus, propriè in vltimum diè eius manifestatio differunt. Ergo quum regni vmbra stulte apprehenderent Apostoli, pronuntiat Dominus procul sibi quærendum esse regnum, vt motam ferre discant.

13 *Vocatis decem seruis.*) Non ita in seruorum numero vt in pecuniæ summis anxie hærendum est. nam Matthæus diuerfas summas exprimitus,

vberiores continet doctrinam: quòd scilicet nõ omnibus æquale negotiandi onus Christus imungat, sed vni cõmittens exiguum summam, maiori pecuniæ alterum præficiat. in hoc verbo consentiunt, vsque ad vltimum diem resurrectionis Christum à suis quodammodo peccari: interea verò minime consentaneum esse vt otiosi sedent ac inuites: singulis enim certum munus esse iniunctum in quo se exercent: debere igitur ad negotiandum intentos esse, vt rem Domini strenuè procurent. Simpliciter dicit Lucas datam cuique esse minam, quia siue plus siue minus nobis committat, pro se quisque rationem pariter reddet. Plenior (vt dixi) & expressior est Matthæus, qui gradus ponit distinctos. Scimus enim non omnibus promissuè Dominum largiri eandem donorum mensuram, sed variè prout visum est distribuere, vt alij alios præcellant. Porro quicquid in nos donorum contulerit Dominus, sciamus instar pecuniæ apud nos esse depositum, vt inde aliquid lucri proueniat, nihil enim indignius est quàm Dei gratias (quarum vis in fructu consistit) sepultas latere, nec in aliquem usum accommodari.

15 *Matth. Vn cuiusque secundum propriam sit.*) Hac voce nõ discernit Christus naturam à Spiritus donis: nulla enim est vel potentia vel dexteritas quæ nõ debeat accepta referri Deo. Itaque quis pariter cõm Deo vult, nihil sibi faciet residuum. Quod ergo sibi vult quod paterfamilias dicitur singulis vel minus committere, secundum cuiusque facultatem? Neque quia Deus, prout quenque disposuit, & naturalibus ornauit donis, ita etiam hoc vel illud inungit, in rebus agendis exercet, prouehit ad varias functiones, materiam præclare agendi suppeditat, occasiõne etiam proponit. Ridiculi verò sunt Papistæ, dum hinc colligunt singulis conferri Dei dona secundum meritum sui modum. Nam etsi vix interpres nomen Virtutis posuit, non intellexit, prout se gesserint homines, laudèque virtutis adepti sint, Diuinitus ornari: sed tantum quatenus idoneos paterfamilias iudicauit. Scimus autem neminem à Deo idoneum reperiri donec fecerit. Et Græcum nomen *δωματα*, quo vsus est Christus, omni ambiguitate caret.

20 *Qui quinque talenta.*) Dicuntur negotiari qui vtiliter impendant quicquid Deus apud ipsos deposuit. Piorum enim vita negotiationi aptè cõfertur: quia vltro citroque ad fouendam societatem inter se contrahere debent. industria autem, qua quisque munus sibi mandatum exequitur, ipsaque vocatio, facultas bene agendi, & reliqua dona in mercibus deputantur: quæ ad hunc usum & finem spectant vt mutua sit inter homines communicatio. Fructus autem cuius meminit Christus, communis est vtilitas quæ Dei gloriam illustrat. Quanquam enim Deus opera nostra non ditatur, nec crescit, vt tamen quisque fratribus suis maximè prodest, ac vtiliter in eorum salutem accommodat quæ à Deo accepit dona, ita dicitur fructum vel lucrum ipsi Deo asserre. Tanti enim hominum salutem æstimat caelestis Pater, vt quicquid in eam confertur, in suas rationes velit referri. Porro ne fatigemur bene agendo pronuntiat Christus non irritum fore eorum laborem qui se fideliter in sua vocatione exeruerint. Apud Lucam dicit præfici quinque viribus qui quinque minas lucratus sit. quibus verbis exprit

1. Cor. 12. 4. 7.
Ephes. 4. 6.

Negotiari
qui dicuntur.

mit longè aliam regni sui gloriam fore vltimo ad uentu quàm nunc appareat. Nunc enim tanquam absentis negotia laboriose curamus: tunc verò ampla & multiplex honorum copia ei ad manum suppetet, quàm magnificè nos exornet. Simplicior est loquens forma apud Matthæum. Intra in gaudium domini tui: qui significat fideles seruos quorum officia probauerit, beatæ omnium bonorū affluentiæ secum fore consortes. Sed queritur quid sibi velit quod additur, An forte huic minam, & dare alteri qui decem habet. nam tunc cessabit omnis negotiandi ratio. Respondeo, memoria tenendum esse quod prius admonui, errare eos qui scrupulosè singulis particulis insistant. Germanus autem sensus est, etiam si nunc ignaui & inutiles serui Spiritus donis instructi sint, tandem omnibus nudatum iri, vt eorum inopia probrosaque egestas in gloriam bonorum cedat. Hos autem ignauos Christus dicit vel talentum vel minam sub terram defodere: quia dum otio & deliciis suis consulunt, nihil subire volunt molestiæ, quemadmodum videmus per multos, dum sibi suisque commodis priuatiū addicti sunt, subterfugere omnia charitatis officia, nec nullum habere communis ædificationis respectum. Quia dicitur pater familiās, postquam reuersus est, vocasse seruos ad rationē: sicuti hinc bonis concipienda est alacritas, quia se intelligunt operam minime ludere: ita rursum pigris & disidiis non leuis iniicitur terror. Discamus ergo, antequam aueniat Dominus, & calculum nobiscum ponat, quotidie nos ipsos sponte vrgerē.

24 *Non eram te quod homo durus.*) Hæc durities nihil ad summam parabolæ facit: & ineptè philosophantur qui hic disputant quàm auterè ac rigide cum suis Deus agat. Nihil enim magis notare talem rigorem Christus voluit, quàm vitas laudare quum patrenfamilias sic loquentem inducit, oportuisse apud mensarium deponi pecuniam, vt saltē ex favore cresceret. Tantum significat Christus nihil excusationis fore eorum detidæ qui & dona Dei supprimunt, & ætatem suam consumunt in otio. Vnde etiam colligimus nullum viuendi genus coram Deo magis esse laudabile, quàm ex quo ad hominum societatem aliqua prouenit utilitas. Sententia hæc, *Omni habenti dabitur*, exposita fuit in caput 13. Tenebras etiam exteriorēs supra capite 8. docuimus domesticæ luci opponi. nam quum antiquitas nocturnæ vt plurimum cæcæ essent, quas plurimæ faces & lampades illustrabant, qui eiiciuntur à regno Dei, Christus eos dicit extrâ eiici in tenebras.

27 Luc. *Cæterum inimicos neos.*) Hoc secundo membro præcipue Iudæos videtur perstringere: omnes tamen complectitur qui absente Domino sese ad defectionem erigunt. Christo autem propositum fuit non modo tales horribilis vindictæ denuntiatione terrere, sed etiam suos retinere in fide subiectionis. Neque enim leuis tentatio est, videre multorum perfidia & rebellionē regnum Dei dissipari. Ergo vt inter turbas maneamus quieti, Christus se reditura admonet, suòque aduentu impiæ defectionis fore vltorem.

MATTH. XXI.

1 Et quum appropinquassent Hierosolymis, & venisset Bethphage, ad montem Oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos,

2 Dicens eis, Ite in castellum quod contra vos est: & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea, soluite & adducite mihi.

3 Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite, Dominus huic opus habet. Et cœlestem emittet eos.

4 Hoc autem totum factum est vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem,

5 Dicite filie Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum filium subiugalis.

6 Euntes autem discipuli fecerunt sicut præceperat illis Iesus.

7 Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum super illa collocarunt.

8 Plurima autem turba strauerunt vestimenta sua in

MARC. XI.

1 Et dum appropinquant Hierosolymis ad Bethphage & Bethaniam, iuxta montem Oliuarum, emittit duos de discipulis suis:

2 Et dicit illis, Abite in castellum quod contra vos est: & statim ingredientes in illud, inuenietis pullum alligatum supra quem nulus hominum sedit: soluite eum, & adducite.

3 Et si quis vobis dixerit, Cur facitis hoc? dicite, Quia Dominus eo opus habet: & continuo illum mittet huic.

4 Abierunt autem, & inuenierunt pullum alligatum iuxta ianuam foris in bivio, & soluerunt illum.

5 Et quidam eorum qui illic stabant, dixerunt illis, Quid facitis soluentes pullum?

6 At illi dixerunt eis quemadmodum præceperat Iesus & succurrunt eis.

7 Et adduxerunt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi vestimenta suis super illum, & iugas dederuntque super illum.

8 Multi verò vestimenta sua sternerant in via: alij verò frondes cadebant ex arboribus,

LVC. XIX.

26 Et factum est quum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam iuxta montem qui vocatur Oliuarum, misit duos discipulos suos,

30 Dicens, Ite in castellum quod est eregione: & inuenietes illuc, inuenietis pullum alligatum, in quo nemo unquam hominum sedit: soluite illum & adducite.

31 Et si quis vos interrogauerit, quare soluitis, sic dicetis ei, Quia Dominus eo opus habet.

32 Abierunt autem qui misserant, & inuenerunt sicut dixerat illis.

33 Soluentibus autem illis pullum, dixerunt domini eius ad illos, Quare soluitis pullum?

34 At illi dixerunt, Dominus eo opus habet.

35 Et duxerunt illum ad Iesum: & iniectis vestimentis suis super illum, imposuerunt Iesum.

36 Euntes autem eo substernerant vestimenta sua in via.

37 Et quum appropinquaret

via: alij verò cedebant ramis & sternebant in via de arboribus, & sternebant in via

9 Et qui præcedebant, qui sequebantur, clamabant, dicentes, Osanna:

9 Porro turbe quæ præcedebant & quæ sequebantur, clamabant, dicentes, Osanna filio mæ Domini: benedictum quod David, benedictus qui venit in nomine Domini: in nomine Domini, Osanna in patris nostri David, Osanna in altissimis.

10 Benedictus qui venit in nomine Domini: in nomine Domini, Osanna in altissimis.

iam ad descensum montis Olivæ, cum perirent omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna, super omnibus quas videbant virtutibus, 38 Dicentes, Benedictus qui venit rex in nomine Domini: pax in celo, & gloria in altissimis.

Non quia ex itinere fessus esset, asinum sibi Christum per discipulos accersit, sed in alium finem. nã quum nulli ret mortis tempus, solenni ritu ostendere voluit qualis esset regni sui natura. Id quidem facere exorsus fuerat à suo Baptismo: sed hoc illi spectamen sub vocationis suæ finem edendum reliquit. Cur enim hæc hactenus obtinuit à Regis nomine, nunc vero demum libere se regem profiteretur, nisi quia non procul abest à statij sui meta? Ergo quum propinquus illi esset in cætu n transitus, regnum suum palam in terra auspicari voluit. Fuisse autem ridicula hæc pompa, nisi respondisset Zachariæ vaticinio. Ut sibi regium honorem vendicet Christus, super asinum equitans Hierosolymã ingreditur. magnificus scilicet Splendor. Adde quod atinẽ precario quispian illi concessit, tam quòd Ephippis & ornata caret, vt vestes suas inuicere cogantur discipuli, turpis ac pendenda inopie signum est. Magnum, fateor, comitatum secum trahit sed quorum hominum? nempe qui ex vicinis pagis temerè concurrant. Resonant fauste acclamationes: sed à quibus? nempe à pauperibus, & contempte plebis hominibus. Dara igitur opera videri potuit se omnium ludibrio exponere. Sed quia duo coniunctim agenda illi fuerunt, vt documentum aliquod præberet regni sui, & doceret terrenis impetiis non esse affine, nec in caducis mundi huius opibus situm, hæc illi profusus tenenda fuit ratio. Quamquã hoc quoque profanis hominibus fortè insipidum foret, nisi multo ante testatus fuisset Deus per Prophetã suum talem fore regem qui ad restituendam populũ salutem venturus erat. Ergo, ne impediat contemptibilis Christi habitus quominus in hoc spectaculo cernamus spirituale eius regnum, nobis ante oculos versetur oraculum cælestis, quo Deus filium suum sub illa deformitate mendici magis ornauerat, quàm si eunctis regum insignibus fulgeret. Sine hoc condimento nunquam hæc historia nobis sapieret. ideo multum ponderis sobest verbis Matthæi, quum dicit impletum fuisse Prophetæ oraculum. quia enim videbat fieri vix posse vt homines qui opulentiæ & pompis nimis addicti sunt, proprio carnis sensu quicquã ex hac historia proficerent, à nudo rei intuitu ad Prophetiæ considerationem eos traducit.

2 *Ite in castellum.* Quum Bethaniæ esset, asinum minime poposcit ad leuã lam itineris molestiam: facile enim erat residuum iter pedibus conficere. Sed quem admodum curus suos Reges conscendunt, vt deinde conspicui emineant, ita populi oculos in se conuertere voluit Dominus, & aliquo indicio ratas facere comitum suorum acclamationes, ne quis regis honorem inuero tribui putaret. Vnde asinum iusserit adduci incertum est, nisi quod facile colligitur fuisse aliquem pagum suburbani. nam ridiculum est quod allegoricè de He-

rosolyma quidam exponunt. Nihilò etiã aptior est allegoria quam nonnulli in asina & pullo excudant. Atiam populi iudaici figuram esse volunt, qui pr. dem subactus, & iugo Legis asluctus erat: Gentiles autem representari per pullum, qui ex persessoris fuerat: Christum ergo asinæ primum infestisse, quia à Iudæis incipere debuit: postea transiit ad pullum, quia Gentibus quoque secundo loco præfectus erat. Et Matthæus quidem vnaetur vtraque equitationem notare. Sed quum frequentes synechæ in Scripturis occurrant, nihil in ùi pro vno duos nominat. Ceterum ex alius Euangelistis liquido constat Christum non nisi pullo usum esse. Et dubitationem eximit Zacharias, qui pro familiari lingua Hebraica vsu rem eandem bis repetit. *Statum inuenietis.* Nequid discipulos moretur quominus ad obsequium prelosto sint, Dominus mature questionibus occurrit. Ac primo quidem non fortuito se eos inirete significat, quum dicit, in primo pagi introitu inuenturus asellum cum matre. deinde neminem illis adæsfaturum quin eum abducant, si modò respondeant opus sibi esse. Hoc autem modo Deitatem suam probauit, nam & rem absentem cognoscere, & corda hominum in assensum flectere, solus Dei fuit. Est enim fieri potuit vt asini Dominus, de illo nõ malè sentiens, libetè annueret: diuinare tamen an futurus esset domi, an ei tunc commodum esset, an fidem habiturus esset hominibus ignotis, non fuit in hominis mortalis arbitrio. Sicuti autem discipulos confirmat Christus vt sint ad parendum alacriores, ita videmus quã se morigeros vicissim præfent. Successus autem demonstrat, totum hoc negotium Diuinitus gubernatum esse.

5 *Dicite filia Sion.* Hoc apud Zachariam non habetur ad verbum: scitè tamen aptè que Euangelista quod Deus vni Prophetæ testari præcepit, ad omnes pios doct. res transfert. Hæc enim vnica spes fuit qua de filij Dei & fulcrite & erigere debebant, quod venturus tandem esset Redemptor. Ideoque Prophetæ plenam & solidam latitiæ materiam Christi aduentu afferri docet fidelibus. Nam quia non aliter propitius est illis Deus quàm mediatore interposito, & idem est Mediator qui suos à malis omnibus liberat, quid extra ipsum esse potest quod homines peccatis suis perditos & miseris oppressos exhilarat? Sicuti autem absente Christo in cerore nos penitus confici necesse est, ita rursum fideles admonet propheta, esse cur solide gaudeant, vbi illis adest Redemptor. Quamquam autem aliis elogiis Christũ commendat nempe quod iustus sit, & salute instructus, non nisi particulam vnã sumpsit Matthæus, quæ proposito suo quadrabat, nempe quod pauper venturus sit, vel mansuetus, hoc est dissimilis Regibus terrenis, qui magifico & sumptuo-

fo habitu excellent. Iam paupertatis in dicitū subiicitur, quod equitabit super asinum, vel filium asinæ. nec enim dubium est quin plebecium equitandi modum reg æ amplitudini opponat.

6 *Omnes discipuli.*) Iam nuper dictum est. hic in discipulis laudari promptum obsequendi studiū. non enim tanta erat Christi autoritas vt solū eius nomen ad mouendos ignoros homines sufficeret. deinde timenda erat furti infamia. Hinc ergo apparet quantum Magistro detulerint dum nihil responfant, sed eius mandato & promissione freti properant quo iussi sunt. Nos quoque eorum exemplo discamus per quævis impedimenta pergere, vt Domino quæ à nobis exigit obsequia præstemus. Ipse enim sublatis remoris viam inueniet, nec conatus nostros finet esse irritos.

8 *Plurima autem turba.*) Hic narrant Evangelistæ Christum agnitum fuisse à populo Regem. Ludicrum quidem spectaculum videri potuit quod ignobilis turba ramos cadendo, & vestimenta sua sternendo, inane Regis titulum Christo deferret. sicuti tamen hoc serio fecerunt, suamque obseruantiam ex animo testati sunt: ita Christus eos censuit idoneos regni sui præcones. Nec est quodd tale exordium miremur, quum hodie quoque ad Patris dexteram sedens, e caelesti solio obsecuro homines amandet, à quibus sua maiestas contemptibili modo celebretur. Cæcis palmarum ramos ex antiquo & solenni diei ritu (sicuti coniciunt nonnulli interpretes) mihi probabile non videtur, quin potius subito instinctu Spiritus hūc Christo exhibitum fuisse honorem apparet, quū nihil tale meditati essent discipuli, qui reliquæ turbæ eius rei autores fuerunt: nam & hoc ex Lucæ verbis colligitur.

9 *Osanna Filio David.*) Præcatio hæc ex Psal. sumpta est. Consulto etiam Matthæus Hæbraicas voces recitat, vt sciamus non temere datos fuisse Christo plausus, nec vora quæ in buccam venissent discipulis, sine delectu eritusa esse: sed reuerenter sequutos esse precandi formam quam per os Prophetæ Spiritus sanctus toti Ecclesiæ dictauerat. Quanquam enim de regno suo illic disserat, non tamen dubium est quin præcipue respiciat ipse alicuique respicere velit ad æternam successionem quam pollicitus illi fuerat Dominus. Perpetuam enim orandi legem Ecclesiæ composuit, quæ etiā collapsis regni opibus in vlu foret. Itaque inualue

rat consuetudo vt de redemptione promissa passim his verbis vora conciperent. Et consilium Matthæi fuit (sicuti nuper attigimus) Hæbraicè referre celebre carmen, vt doceret Christum à turba Redemptorem, in fuisse agnitum. Paulū quidem inflexa est verborum pronuntiatio: potius enim dicendum erat, Hoschiana, Saluum fac obsecro: sed scimus vix posse in alienam linguam verba transferri quin aliquid è sono mutetur. Nec verò Spiritus populū veterem duntaxat instituit vt quotidie pro regno Christi vora fieret: sed nobis eadem nūc præscribitur Regia. Et sanè quum Deus non nisi per manum Filij regnare velit, quū dicimus, Adueniat regnum tuum, sub hac particula idem notatur quod in Psalmo citatus expressum est. Adde quod Deum rogantes vt filium suū nobis regem conferret, sicutur hoc regnum neque humanitus erectum esse, neque hominum virtute sustineri, sed inuicem stare caelesti præiudicio. Venire dicitur in Dei nomine qui se non ingerit, sed Dei iussu & mandato suscipit regnum. quod ex Marco certius colligitur, vbi additur altera acclamatio, Benedictum regnum patris nostri David, quod venit in nomine Domini. Sic enim loquuntur promissionam respectu: quia testatus fuerat Dominus se tandem illius populi fore liberatorem, modūque designauerat regni Davidis instaurationem. videmus ergo honorem Mediatoris, à quo rerum omnium & salutis restitutio speranda erat, Christo tribui. Quum autem plebei fuerint rudèsque idiotæ qui regnum Christi vocarunt regnum Davidis, hinc discamus tritam vulgo fuisse hanc doctrinam, quæ hodie coacta & dura multis videtur, quia in Scriptura parum sunt exercitata. Apud Lucam adduntur pauca verba, *Pax in celo, & gloria in altissimis*: quibus nulla subesset obscuritas, nisi quod Angelico cantico non respondent, quod capite 2. habuimus. Nam illic Angeli gloriam Deo in caelis assignant, hominibus verò pacem in terra: hic tam pax quam gloria ad Deum referuntur. In sensu tamen nihil est distinctij, nam etsi distinctus Angeli causam demonstrant cur Deo gloriam cani deceat (quia scilicet eius misericordia in hoc mundo pace fruuntur homines) idem tamen fili vult quod nunc turba prædicat in celo esse pacem: quia scimus non aliter miseris animas in mundo pacari, nisi se illis Deus è celo reconciliet.

Hoschiana.

Psal. 118. d.
25.

MATTH. MARC.

LVC. XIX.

- 41 *Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illa dicens,*
 42 *O si cognouisses & tu, & quidem in isto die tuo, quæ ad pacem tuam pertinent, curares: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.*
 43 *Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & cingent te, & coangustabunt te undique.*
 44 *Et solo æquabunt te, & filios tuos qui in te sunt: & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoueris tempus visitationis tue.*

41 *Fleuit super illa.*) Quum nihil magis cuperet Christus quam inuictum sibi à Patre officium exequi, finem verò dux vocationis hunc esse sciret, perditas oves domus Israel colligere: saluificum omnibus suum aduentum esse optauit. Hæc fuit causa cur misericordia tactus desereret propinquæ vrbis Hierosolymæ exitium. Nam quum ex-

penderet illam Diuinitus electam esse sacram fedē in qua resideret salutis æternæ fœdus, sanctuarium vnde prodiret salus toti mundo: fieri non potuit quin eius interitum grauiter doleret, quin etiam populū qui in spem vitæ æternæ adoptatus erat, sua ingratitude & malitia miserè perire videret: nihil mirum si lachrymas non tenuit.

Quod

Quod autem absurdum esse quidam putant, Christum malo cui mederi poterat, condolecere, scilicet soluitur hic nodus. Nam sicuti è caelo descendit ut carne humana circumdaretur, Divinæ salutis testis esset ac minister: ita verè humanos induit affectus quatenus susceptæ functionis intererat. Ac prudenter semper notandum est quam personam sustineat dum loquitur, vel hominum salutis operam impendit. sicuti hoc loco, ut fideliter expleat Patris mandatum, necesse habet expetere ut fructus redemptionis ad totum electi populi corpus perveniat. Quatenus ergo datus erat huic populo mittere in salutem, pro officij sui ratione illius exitum deplorat. Deus erat, fateor: sed quoties oportuit doctoris officio fungi, qui euit, & se quodammodo abscondit eius Deitas, ne quid Mediatoris partibus obstarct. Caterùm hoc fletu testatus est non modò fraternè se diligere in quorum gratiã fuerat homo factus, sed paternæ quoque dilectionis Spiritum à Deo in humanam naturam transfusum esse.

42 *O si cognovisses & tu.* Pathetica est oratio, idèque abrupta. Scimus enim, in quibus ardent vehementes affectus, non nisi diivida ex parte sensus suos effari. Adde quod duo affectus hic simul permixti sunt. neque enim tantùm miseratur Christus urbis cladem, sed simul ingrato populo extremum scelus exprobrat, quod repudiatis oblatam sibi salutem, vltro horribile Dei iudicium accersit. Euphratica autè est copula quæ interfertur. tacitè enim Christus Hierosolymam aliis Judææ, imò totius mundi urbibus comparat, hoc sensu, Si vel tu quæ singulari privilegio in toto orbe præcellis, si tu (inquam) saltem, quæ caeleste es in terris sacrarium, cognosceres. Sequitur continuò post altera amplifiatio sumpta à tempore. Quamvis hæcenus scelestè & impiè contra Deum fueris contumax, nunc saltem respiscendi esset tempus. Significat enim iam diem adesse qui aeterno Dei consilio in salutem Hierosolymæ ordinatus fuerat & denunciatus à Prophetis. Hoc est tempus acceptum (inquit Iesaias) hic dies salutis. Quærite Dominum dum inveniri potest in vocate eum dū propè est. Pacis nomine omnes felicitatis partes secundùm Hebraicã phrasin designat. Nec simpliciter dicit Hierosolymæ incognitã esse suam pacè, sed

quæ ad pacem spectabant quia sæpe fit ut minime lateat homines sua sceleritas, sed viam & inedia (ut loquuntur) malitia sua excæcati ignorèt. Caterum quum misericordiã multa sit exprobratio, notemus tanto graviore pœna dignos esse homines, quanto excellentioribus donis præditi fuerint, quia ad alia peccata accedit sacrilega celestis gratiæ profanatio. Secundo notemus, quo propius ad nos Deus accedit lucèmq; sanæ doctrinæ admoveat, si hæc occasionem negligimus, minus nos esse excusabiles. Semper quidem aperta est salutis ianua: sed quia interdum silet, non vulgare est beneficiũ, quum alta voce & familiariter nos ad invitat: idèoque contemptũ manet severior vindicta. *Nunc autem abscondita sunt.* Hoc nõ dicitur ad leuandam Hierosolymæ culpam: potius enim ignominie causa notatur prodigiosus eius stupor, quòd Deum præsentem non cernat. Fateor quidè vnus Dei esse cæcis aperire mētis oculos: nec ad percipiendam regni caelestis mysteria quenquã esse idoneum, nisi quem intus Spiritu suo Deus illuminat: sed non ideo digni sunt venia qui bruta sua cæcitate pereunt. Vultit etiam Christus scandalũ tollere, quod alioqui rudès & infirmos moratũ poterat, nam quum in urbem illam cõiecti essent omnium oculi, eius exemplum in vtranque partem plurimum momenti habuit, vel ut noceret, vel ut prodesset. Ergo ne quem impediatur illius incredulitas superbisque Euangelij contemptus, damnatur fœdæ cæcitatıs.

43 *Veniens dies super te.* Nunc quasi sumpta iudicis persona durius Hierosolymam compellat. Sic etiam Prophetæ, quamvis lachrymis prosequatur eorum exitum pro quibus anxij esse debent, animos tamen ad severas denuntiationes colligunt: quia sciunt non inodò impostam sibi esse curam salutis hominum, sed etiam diuini iudicij se creatos esse præcones. Porro hoc nomine Hierosolymam pronuntiat horribiles pœnas daturã, quòd tempus suæ visitationis nõ cognoverit, hoc est, contempserit exhibitum sibi Redemptorem, nec eius gratiam amplexa sit. Nunc pœnarũ quas illa perpessa est atrocitas nos terreat, ne scordia nostra extinguamus salutis lucem, sed attenti simus ad recipiendam Dei gratiã: imò strenuè obuiam curramus.

MATTH. XXI.

10 *Et quum intrasset Hierosolymam, commota est vniuersa ciuitas, dicens, Quis est hic?*

11 *Turbæ autem dicebant, Hic est Iesus Propheta ille à Nazareth Galilææ.*

12 *Et intravit Iesus in templum Dei, & eieciat omnes vendentes & ementes in templo, mensasque numulariorum & cathedras vendentiũ columbas euertit.*

13 *Et dixit eis, Scriptum est, Domus mea domus de orationis vocabitur: at vos fecistis illam speluncã latronũ.*

14 *Et accesserunt ad eum cæci & claudi in templo, & saxavit eos.*

15 *Quum vidissent principes Scribæ & scribe mirabilia quæ se-*

MARC. XI.

11 *Et ingressus est Hierosolymam Dominus & in templum, & quum circumspexisset omnia, iamque tempus esset vespertinum, egressus est Bethaniam cum duodecim.*

12 *Et postero die quum exissent Bethania, esurit.*

13 *Quumque vidisset arborem ficu procul habentem folia venit, si forte inueniretur esset aliquid in ea. Et quum venisset ad eam, nihil inuenit nisi folia: non enim erat tempus ficorum.*

14 *Et respondens Iesus dixit sicuti, & post hæc ex te in æternum qui fructum edat. Et audiebant discipuli illius.*

15 *Veniensque Hierosolymam. Fecit eieci-tes in illo & emen-*

LVC XIX.

39 *Et quidam phariseorum & turba dixerunt ad illum, Magister, increpa discipulos tuos.*

40 *Quibus ipse ait, Dico vobis quod si hi tacuerint, lapides clamabunt.*

Paulo post.

45 *Et ingressus in templum, cæ-*

Iesa. 49. c. 8.
2. Cor. 6. a. 2.
Iesa. 55. b. 5.

cerat, & pueros clamantes in templo & dicentes, O sanna filio David: indignati sunt.

16 Et dixerunt ei, Audis quid isti dicunt? Iesus autem dicit eis, Certe nunquam autem legistis, Ex ore infantium & lactentium perfecti sunt laudem?

17 Et relictis illis exiit de ciuitate in Bethaniam, & diuersatus est illic.

18 Atque autem reuertens in ciuitatem, exiit.

19 Et quum vidisset ficum arborem vnam in via, venit ad eam, & nihil inuenit in ea, nisi folia tantum. At ait illi, Ne posthac ex te nascatur fructus in aeternum: & arefacta est continuo ficus?

20 Et quum vidissent discipuli, mirati sunt, dicentes, Quomodo continuo exaruit ficus?

21 Respondens autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, & non hesitaueritis, non solum hoc quod in ficu accidit facietis, verum etiam si monti huic dixeritis, Tolle te, & projice te in mare, fiet.

22 Et omnia quaecumque petieritis in deprecatione credentes, accipietis.

re eos qui vendebant & emebant in tes.

templo, & mensas argentariorum, & sellas vendentium columbas subuerit.

16 Et non permisit ut quisquam deportaret vas per templum.

17 Et dicebat, dicens illis, Nonne scriptum est, Domus mea, domus precationis vocabitur omnibus gentibus: Vos autem fecistis eam speluncam latronum.

18 Et audierunt Scribae ac principes Sacerdotum, & querebant quomodo illum essent perdituri. timebat enim eum, quod tota turba admirabatur doctrinam eius.

19 Et quum esset vespera, egressus est ex vrbe:

20 Et mane praterentes viderunt ficum exaruisse radicibus.

21 Et recordatus Petrus dicit illi, Rabbi, ecce, ficus illa cui maledixisti, Rabbi.

22 Et respondens Iesus dicit illis, Habete fidem Dei.

23 Amen dico vobis quia quicumque dixerit monti huic, Tolle te, & projice te in mare, & non hesitauerit in corde suo, sed fore crediderit quae dixerit, erit illi quicquid dixerit.

24 Propterea dico vobis, quaecumque orantes petitis, credite quod accipietis, & erunt vobis.

46 Dicens illis, Scriptum est, vos autem fecistis illam speluncam latronum.

47 Et docebat quotidie in templo. Principes. utem Sacerdotum & Scribae querebant illum perdere, & primo-um res populi.

48 Nec inueniebant quid facerent: totus enim populus pendebat ab ore eius quum audiret illum.

Diffimilis est Matthaei & Marci narratio de ficu arefacta: Matthaeus enim hoc factum esse dicit postridie quam se Christus professus erat Regem: Marcus vero in diem sequentem reuicere videtur. Solutio tamen in promptu est: nam in hoc consensunt, Christum, quum in urbem postridie solennis sui ingressus veniret, maledixisse arbori. Tamen exprimit Marcus (quod praeteritum à Matthaeo fuerat) remi fuisse animaduertam à discipulis die sequenti. Quamquam ergo distinctius temporis ordinem Marcus notauit, nihil tamen diuersum continet. Videtur apertius tam à Matthaeo quam à Luca differre in historia correctae nundinationis, nam quum vterque horum affirmet Christum simulac urbem & templum ingressus est, expulisse vendentes & ementes: Marcus simpliciter dicit circumspexisse omnia: eiectionem vero illam in diem alterum reiecit. Ego autem ita consilio, quod quum de templi purificatione loquutus non esset, eam deinde inserat non suo loco. Primo die venisse in templum narrat, illicque omnia circumspexisse. Quorum autem intuitus ille tam diligens, nisi ut aliquid vitiosum corrigeret? Nam quum ante solitus esset templum frequenter vifere, nouitate spectaculi commotus non fuit. Porro quum deberet Marcus subiicere continuè post, hec factos de templo fuisse qui illic vendebant & emebant, Christum ex vrbe egressum esse dicit: quod autem omiserat relatu dignum, postea refert. Nisi cui forte magis placeat, in hac quoque historia obseruatum fuisse à Marco tempus quod alii duo neglexerant. Etsi enim suo contextu videntur conti-

num tenorem notare, quia tamè diem certum non exprimunt, nihil absurdi esset, quod cõiunctim in ipsis legitur diuidere. Mihi tamen illa quã priore loco posui coniectura magis placet. nam verisimile est coram maiore populi frequentia editum illud fuisse à Christo potentia suã specimen. Ceterum quisquis expendet quã parum curiosi fuerint Euangelistae in notatione temporum, eum non offendet ista narrandi diuersitas.

10 Quum intrasset Hierosolymam.) Commotam fuisse urbem Matthaeus dicit, ut sciamus rem non obscure nec surtim fuisse gestam, sed toto populo spectatè, nec ignaris Sacerdotibus & Scribis. Quare in illo contemptibili carnis habitu conspicua fuit Spiritus maiestas, quomodo enim passi omnes fuissent cum magno suo periculo Christum in urbem regia pompa induci, nisi attoniti fuissent? Hac ergo summa est, neque clandestinũ fuisse Christi ingressum, neque hostes eius quieuisse, quia eum contemnerent: sed potius occulto metu fuisse cohibitos: quia scilicet eos perculerat Deus ne quid renrare auderent. Interim perstringitur supina vrbs securitas, & aduenarum laudatur religio. nam quum audito strepitu quaerunt ciues qui suam fuisse, patet eos non esse ex Christi comitibus.

12 Intravit Iesus in templum.) Quum sapius in templum ascenderet, & hac corruptela subinde illi esset ante oculos, bis tantum ad eius correctionem manum admouit: semel initio suae legationis, & nunc rursus quum propè ad metam ventum foret. Sed quum turpis & profana confusio

profus regnaret, templumque cum suis sacrificiis excidio addictum foret, satis habuit Christus eius profanationem bis palam coarguere. Quum ergo se patefecit Doctorem & Prophetam à Deo missum ut Iudæos expergeret, magisque redderet atētos, templi purgandi munus sibi sumpsit, atque hanc priorem historiam solus Iohannes attingit capite secundo. Nunc verò sub finem cursus sui eandem potestatem iterum sibi vendicans, Iudæos de templi pollutionibus admonet, simulque ostendit restitutionem novam instare. Interea vero minime dubium est quin se & Regem & summum Pontificem templi ac Divini cultus prædicem testatus sit. Quod ideo notandum est, ne sibi quilibet privatis idem licere existimet. Zelū quidem quo Christus ad hoc agendum accensus fuit, prius omnibus communem esse decessit, ne imitationis prætextu quisquam se vere irritat, videndum est quid ferat vocatio, & quatenus nos ex Dei mandato progredi oporteat. Si qua inquinamenta in Ecclesia Dei obierint, omnes Dei filios vrat dolere, sed quia non omnibus Deus manum armauit, qui privati sunt ingemiscant, donec remedium Deus attulerit. Fateor quidē esse plerumque stupidos quibus non displicet templi Dei pollutione nec sufficere si qui intus anxii sint, nisi à cōgregatione ipsi abstineant, & lingua testentur, quoties occasio ita tulerit, esse cupere res in melius mutatas: sed quibus publica non est autoritas, vitia quibus manu nequeunt mederi, lingua, quam habeat solutam, oppugnent. Queritur tamen, quum videret Christus crassis superstitionibus referri esse templum, cur levem duntaxat vel certè illis magis tolerabilem correxerit. Respondeo neque fuisse Christo propositum sacras omnes cæremonias in antiquum usum restitueret, nec ab eo delectum fuisse habitū quænam vitia maiora vel minora essent: sed huc tantum spectasse, ut sub vno visibili symbolo doceret sibi à Deo purgandi tēpli mandatas esse partes: simulque ostenderet scēdo & palpabili abusu corruptum esse Dei cultum. Præterea quidē non carebat illa undinatio, quæ populum molesta leuabat, & ne procul querenda essent sacrificia: deinde ut præsto ad manum esset pecunia quam quisque offerre vellet. Nec verò in sanctuario sedebant mensarii, vel præstabant venales hostiæ, sed tantum in atrio, cui nomen templi interdum tribuitur, sed quia nihil minus consentaneū est templi maiestati quàm illic erigi forum rerum venalium, & numularios collybi causa sedere, fuit hæc minime ferenda profanatio. Et Christus in eam acris inuectus est, quòd palam constaret morem illum Sacerdotum auaritia ad turpis quæstus capturam inductum esse. Nam ut qui tabernam ingreditur variis mercibus pulchre instructam, quavis nihil emere in animo habeat, illecebris tamen captus mutat consilium: sic captandis oblationibus retia tendebant Sacerdotes, ut à singulis aliquid lucri emungerent.

13 *Scriptum est.*) Duo testimonia ex duobus Prophetis sumpta Christus adducit: vnum ex capite 36. Iesaiæ, alterum ex 7. Jeremiæ. Porrò quod scriptum est apud Iesaiam, temporis circumstantiæ quadrabat, illic enim prædicatur Gentiū vocatio. Iesaias ergo Deum facturū promittit nō modò ut pristinum splendorem templum recuperet, sed etiam ut illuc confluant vindicæ omnes Gentes, totiusque orbis in veram & sinceram pieta-

tem consentiat. Certum quidem est metaphorice ipsum loqui, nam Propheta spirituale Dei cultum, qui sub regno Christi futurus erat, legatibus figuris adumbrant. Certè hoc nunquam impletum fuit ut omnes populi Hierosolymam ad adorandi causam ascenderent. Quum ergo pronuntiat templum fore locum preceationis omnibus Gentibus, perinde valet hæc loquutio ac si dixisset Gentes aggregandas esse in Ecclesiam Dei, ut vno ore verum Deum vnà cum filius Abrahæ inuocent. Sed quia templi meminit, quatenus visibilis tunc erat pietatis sedes, merito Christus Iudæis exprobrat, in alienos usus, quam quibus dectum erat, à ipsis esse traductum. Sentus ergo est, Templum hoc Deus hæcenus extitit vltimè tanquàm signum quò intenti essent omnes eius cultores. Quam igitur indignæ & sceleratè in profanum forum conuertitur? Certe non Christi, et tunc verè templum illud duntaxat preceationis, quando scilicet viguit Lex cum suis vrbibus: cepit autem omnibus Gētibus esse domus preceationis, quum inde peruenit. Evangelij doctrina, qua totus orbis in fidei cōsensus coaluit. Et tanquam paulo post funditus eue, iam est, adhuc tamen hodie apparet huius prophetiæ effectus. Nam quia de Sion exiit Lex, ne esse est ad illud principium referre qui cunctique rite precati volunt. Fateor quidem nullum esse hoc iuramentum, quia vbi que vult inuocari Dominus: sed que modo modum dicuntur lingua Chanan loqui Iudæis qui Deum Israelis se colere præfiterentur: et in templum venire, quia inde fluxit vera religio: & illa eadem origo fuit aquarum quæ breui spatio mirum in modum auctè larga copia profluum, ac bibentes viuificans, ut meminit Ezechiel: quæ à templo egressæ, ab ortu solis vsque ad occiduum se diffundunt, ut est apud Zachariam. Hodie quinquam ad sacros conuentus agendos te nplis vnum, diuisa tamen est ratio: quia ex quo exhibitus est Christus, nobis externa & vanbratilis eius imago minime proponitur, sicut olim Patribus sub Lege. Notandum præterea est, preceationis voce totum Dei cultum notari à Propheta. Quotumvis enim multiplex tunc esset cæremoniarum copia, docere tamen breuiter Iudæos voluit Deus quorsu in illas omnes referri deberet, nempe ut spiritualiter ipsum colerent, sicuti clarius habetur Psalmo 50. nam illic quoque Deus omnia peritis exercitia ad preceationem reuocat. *At vos fecistis illum.* Significat Christus Ierimoniam Ieremiæ competeret etiam in suum tempus, quo non minus vitium erat templum. Propheta hypocritas oburgat, qui templi si licet peccandi licentiam sibi indulgebant. Nam quum Dei consilium esset Iudæos externis symbolis, quasi rudimentis, ad veram pietatem instituire, sicut hypocritis solenne est eius veritatem conuercere in mendacium (quasi sufficeret externis cæremoniis dare operam) inani templi prætextu contenti erant. Reclamat autem Propheta, Deum templo minime affixum esse, vel cæremoniis alligatum, ideoque fallaciter iactare templi nomen, quod seculæam latronum fecerant. Sicuti enim adiacens in suis speluncis peccant latrones, quia ad se impune consistunt facturos: sic hypocritis ex fictiō pietatis obtentu crescit audacia, ut Deo prope modum illudere non dubitent. Porrò quia metaphora speluncæ ad omnes corruptelas extenditur,

Cap. 4. v. 6
9.

Cap. 14. v. 3

locum Prophetæ Christus opportunè ad præsentem causam accommodat. Additur apud Marcum vetuisse Christum ne quis vas per templum ferret: hoc est, non esse passum quicquam illic à sacris alienum spectari, nam vasis nomine Hebræi quodvis suppellectilis genus notant. In summa, quicquid templi reuerentiæ & maiestati obstat, Christus sustulit.

14 *Accesserunt cæci & claudi.*) Ne auctoritas illa quam sibi præter vitatum morem usurpauerat Christus, temeritatis suspecta foret, eam miraculis asseruit. Claudos vero & cæcos in templo sanauit, vt palam fieret ergo & cæcos in templo Messias atque honorem. nam eum Prophetæ his notis insigniunt. Vnde iterum perspicuum quod paulo antè admonui, non esse cuiuslibet è populo imitari hoc Christi factum, ne se inconfidèratè in solium Messias extollar. Hoc quidem tenendum est, claudos & cæcos qui sanati fuerunt, testes fuisse Diuinæ Christi virtutis, ac si Deus è cælo turbæ præconium sua voce sanciret.

15 *Qui viderunt Principes.*) Lucas narrat Phariseos iam in via cœpisse obstrepere. Soli tunc discipuli clamabant: illis voluerunt silentium indici. Respondit Christus frustra ipsos contendere: quia potius clamorè à lapidibus exprimeret Deus quam Filij sui regnum obrui sineret. Credibile autem est quom nullus fieret clamandi modus, quin & pueri ipsi accederent, simul indignationem Scribis & Sacerdotibus creuissent: & tunc de integro Christum aggressos. Videntur autem oblique illum mordere, dum obiciunt captare laudem à pueris. Porro notandum est vnde nata fuerit eorum offensio. Impiæ quidem malitiæ ac virulenti Dei contemptui fuisse coniunctam, inde patet quòd non minus eos torqueant miracula quam faulta acclamationes, sed nunc aliquid magis speciale quæro, quidnam eos maxime pupugerit. Scimus autem quàm acriter pro suo iure pugnauerint, huc enim ferebat eos zelus vt tyrannus quam semel usurpauerat, salua ipsis maneret. Porro hæc nõ minima erat imperij diminutio, si plebi liberum fuisset Christo regium deferre nomē, etiam in rebus minus sua decreta volebant pro oraculis haberi, ne quicquam vel probare vel recitare fas esset nisi ex eorum placito. Itaque absurdum ac peruersum esse iudicant, à plebe ornari quempiam Messias titulo, quem ipsi nullo gradu dignentur. Et certè æquum erat, si officio suo functi essent, eos toti populo auctores ac duces

Malac. 2. p. 7.

præire. Creati enim erant Sacerdotes, vt ex eorum labijs omnes paterent Legis scientiam, denique vt Dei exercituum angeli essent ac interpretes. Sed quia perfide veritatis lucem extinxerant, appositè respondet Christus, nihil eos proficere dum salutis doctrinam supprimere conantur: quia potius ex lapidibus erumpet. Subest autem tacita concessio: neque enim hunc præposterum esse ordinem Christus negat quòd indòctum vulgus & pueri Messias aduentum sua voce primi celebrent: sed qui veritatem malignè suffocant qui legitimi esse debebant eius testes, non mirum esse si Deus alios excitet, ac in eorum ignominia pueros deligat. Hinc ad nos redit nõ parua consolatio: quauis enim tegendo Christi regno nullum non lapidè moueat impij, hinc audimus operam eos ludere. Sperant, vbi ex turba quæ regnum Christi promouet alios è medio su-

stulerint, alios metu prohibuerint, se voti fore compotes. atqui frustrabitur eos Dominus: quia ex lapidibus potius ora & linguis formabit, quàm vt testibus Filij sui regnum careat.

19 *Nunquam autem legisi.*) Anam calumniæ Scribæ & Sacerdotes ex eo arripiunt quòd se patitur Christus regem à pueris vocari: vt superbè improbi semper in Christi discipulis humilitatè despiciunt. Malitiam hanc refutat Christus testimonio Davidis, qui infantes quoque ipsos præcones facit gloriæ Dei. Ad verbum sic habet, Ex ore infantium & lactentium fundalti robur. Quo significat David, etiam si omnes linguæ taceant, Deum non opus habere aliis rhetoribus ad illustrandam suam virtutem, quàm infantibus pueris qui à matrum verbis adhuc pendent. Ipsi quidem muti sunt, sed mirabilis Dei prouidentia, quæ in ipsis relucet, instar est honoræ & magniloquæ facundia. Nam qui secum reputat quomodo gignatur in vtero matris factus, illic foueatur per nouem menses, tandem in lucem edatur, & paratum alimentum, simulac natus est, reperiat: necesse est vt non tantum sentiat Deum mundi opificem, sed totus in eius admirationem feratur. Ita sol & luna, quauis sint elingues creatura, tamen ad canendas Dei laudes desertum & vocale præconium illis tribuitur. Porro quom in lingua infantium personat elogia Dei, Christus hinc colligit non esse absurdum si à pueris qui iam vsu loquendi præditi sunt, vocem eliciat.

18 *Mane autem reuertens.*) Inter solennem illum, de quo audiuimus, Christi ingressum, & diem Paschatis, nocturnum illi hospitium fuit Bethanias: interdiu verò ad docendum in templo apparuit. Historiam verò quæ medio illo tempore contigit, referunt Mathæus & Marcus quòd Christus in urbem veniens esurierit, accessit ad ficum: & quom præter folia nihil in ea reperisset, eam maledixerit: arbor verò eius voce maledicta, continuo exaruerit. Porro Christum non sinulasse esuriam, sed verè perpersum esse, pro confesso accipio. Scimus enim carnis nostræ infirmitatibus sponte fuisse obnoxium: quauis quam natura liber & immunitus erat. Sed in eo sita est disciuitas, quomodo deceptus fuerit fructum in arbore vacua quærens, præsertim quia nondum esset maturum fructibus tempus: deinde cur tam seuerè exanderit in arborem innoxiam. Sed nihil absurdum est si dicamus, secundum hominem speciem arboris fuisse illi incognitam: fieri tamen potest vt consultò accesserit, euentum non ignorans. Certè ad maledicendum iracundiæ feruore non rapitur: (fuisse enim non iniusta nõ odò, sed puerilis quoque ac ridicula vltio) Sed quom molesta illi pro carnis sensu esset fames, eam cõtrario affectu vincere aggressus est: nempe vt Patris gloriam proueheret: quemadmodum alibi dicit, Cibus meus est vt faciam volũtatem Patris. Nam illic quoque cum lassitudine sitique luctatur: & ego in hanc coniecturam magis inclino, quòd fames illi ad miraculum edendum, suisque docendos occasio fuerit. Ergo quom ipsum premeret fames, nec præstò adesset cibus, aliunde se pascit: nempe Dei gloriam propagando. Voluit autem in arbore symbolum proponere qualis tandem exitus maneat hypocritas, & simul detegere quàm inanis sit ac nihili eorum ostentatio.

1. Cor. 4. c. 34.

19 *Ne possit hac ex te fructus.*) Hinc discamus quid valeat maledicendi verbum, neque ut sterilitatis damnetur arbor: sicuti rursus benedicat Deus quum fecunditatem sua voce inspirat. Cæterum clarius ex Marco liquet non protinus exaurisse ficum, vel saltem id non fuisse obseruatum à discipulis donec posttride frondibus nudatam viderunt. Idem quoque Marcus vni Petro assignat quod Matthæus communiter omnibus discipulis, sed quum Christus in plurali numero respondet, colligere promptum est vnum rogasse omnium nomine.

21 *Respondens autem Iesus.* Vsum miraculi longius extendit Christus, ut suos discipulos ad fidem inducât, neque animet. Apud Marcum generalis primum exhortatio ponitur, *Ut habeant fidem Dei.* Sequitur deinde promissio, fide impetraturos quicquid à Deo petierint. Fidem Dei habere tantundem valet atque certò sibi promittere, & expectare à Deo quicquid opus fuerit. Sed quia fides, si qua est in nobis, erumpit itatim in preces, & ad thesaurus gratiæ Dei qui verbo ostendi sunt, penetrat, ut illis fruatur: ideo fidei precationem subiungit Christus, nam si tantum dixisset fore quicquid optabimus, quibuidam visa esset imperiosa vel nimis secuta fides. Quare eos verè deum credere ostendit Christus qui bonitate eius & promissionibus fidei, suppliciter ad ipsum confugiunt. Hic autem locus ad vim naturamque fidei exprimendam insignis est, nempe quòd certitudo sit in Dei bonitatem recumbens, quæ dubitationem non admittit. Neque enim alios credere agnoscat Christus nisi qui indubitàtè Deum sibi esse propitium, nec hæsitant quin daturus sit quod petunt. Vnde perspicimus quàm diabolico sigmento fascinati sint Papiæ, qui fidem dubita-

tionem permiscunt: imò stultæ præsumptionis nos infimulâr, si de paterno Dei erga nos fauore persuasi, coram ipso sistere nos ausdemus. Atqui hoc præcipuè Christi beneficium Paulus commendat, quòd ex fide illius audaciam habemus accedendi ad Deum cum fiducia, ad Ephethios 3. c. 12. Docet præterea hic locus verum fidei examen in precibus contineri. Si quis obicit vota hæc nunquam fuisse exaudita, ut montes se in mare proicerent, facilis responsio est, Christum non laxare habenas hominù votis ut pro arbitrio quilibet appetat, dum fidei regulæ preces subiicit. Sic enim necesse est ut Spiritus omnes nostros affectus verbo Dei frenatos in obsequium cogat. Certam & sine hæsitatione exorandi fiduciam requirit Christus. Vnde porro eam mens humana concipiat nisi ex Dei verbo? Nunc ergo videmus Christum nihil discipulis promittere nisi se intra metas Diuini beneplaciti contineant.

47 *Luc. Doceat quotidie in templo.*) Marcus & Lucas primò docent ex quo genere hominum constitit Ecclesiæ, nempe ex turba ignobilium: rursum quòs non habuerit hostes Christus, neque Sacerdotes & Scribas, omnesque primores. Hæc autem pars est stultitiæ crucis, quòd Deus præterita mundi excellentia quod stultum est, debile & contemptum eligit. Deinde commemorant bonos illos Ecclesiæ Dei præfides rationem qualisse per dendi Christi: vnde scelerata eorum impietas detecta fuit. Nam ut illis Christi persequendi iusta fuisset causa, Iatronum tamen more ad eadem grassari, vel sicarios clam submittere nequam fas fuit. Tertio docent, impiam illorum conspirationem repressam esse: quia arcano Dei decreto ad mortem crucis destinatus erat Christus.

MATTH. XXI.

MARC. XI.

LUC. XX.

23 *Et quum venisset in templum, accesserunt ad eum Iymam: & quum ambularet in templo, docentem principes Sacerdotum & seniores populi, dicentes, Quare autoritate hæc facis? & quis dedit tibi istam autoritatem.*

24 *Respondens autem Iesus, dixit eis, Interrogabo vos illis, Quæram à vobis & ipse quiddam: quod si dixeritis mihi, & ego vobis dicam qua autoritate hæc faciam.*

25 *Baptismus Ioannis unde erat? & ex hominibus? At illi cogitabant apud se dicentes? Si dixerimus, Ex celo, dicet nobis, Quare ergo non credidistis illi?*

26 *Sin autem dixerimus, Ex hominibus: timebant Iohannem tur- habebant Iohannem quod verè Prophetam fuisse.*

27 *Et veniunt rursus Hierosolymam: & quum ambularet in templo, veniunt ad illum principes Sacerdotum, & Scribae & seniores.*

28 *Et dicunt illi, Quare autoritate hæc facis? & quis tibi dedit autoritatem istam ut hæc facias?*

29 *Iesus autem respondens dixit illis, & ipse quiddam: & respondete mihi: & dicam vobis qua autoritate hæc faciam.*

30 *Baptismus Iohannis unde erat, an ex hominibus? respondete mihi.*

31 *Et cogitabant apud se, dicentes, Si dixerimus, Ex celo: dicet, Cur igitur non credidistis illi?*

32 *At si dicamus, Ex hominibus: timebant populum: omnes enim habebant Iohannem quod verè Prophetam fuisse.*

1 *Et factum est in vno die in templo, & euangelizant, conuenerunt Principes Sacerdotum, & Scribae, cum senioribus:*

2 *Et aiunt illi, dicentes, Dic nobis, qua autoritate ista facis? aut quis est qui tibi dedit autoritatem istam?*

3 *Respondens autem Iesus dixit ad illos, Interrogabo vos & ego vnum quiddam, & respondete mihi.*

4 *Baptismus Iohannis unde erat, an ex hominibus?*

5 *At illi cogitabant intra se, dicentes, Si dixerimus, Ex celo: dicet, Quare ergo non credidistis illi?*

6 *Sin dixerimus, Ex hominibus: plebs vniuersa lapidabit nos, persuasum enim habet Iohannem Prophetam esse.*

27 *Et respondentes Iesu, dixerunt, Nescimus. At illis & ipse, Nec ego dico vobis qua autoritate hæc faciam.*

33 *Et respondentes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondens dicit illis, Nec ego dicam vobis qua autoritate hæc faciam.*

7 *Et responderunt se nescire vnde.*

8 *Et Iesus ait illis, Neque ego dico vobis qua autoritate hæc faciam.*

28 *Qua autoritate hæc fa.)* Quia non processerant alia consilia & aperti ad oppugnandum conatus, nunc obliquè tentant Sacerdotes & Scribæ, si fortè illum à docèndi ratione deicere queant. Non disceptant autem de ipsa doctrina, vera sit necne, quod iam sæpius frustra fuerant aggressi: sed de vocatione & mandato controuersiam mouent. Et erat quidem speciosus color: nam quum nemo seipsum ingerere debeat vel ad Sacerdotij honorem, vel ad Prophetæ munus, sed expectanda sit Dei vocatio: multò minus fas cuiquam erat sibi Messia non en asserere, nisi quem Diuinitus electum esse constaret, quia non tantum Dei voce, sed etiam inreiuurando constitui oportuit, quemadmodum scriptum est. Sed peruersè & impiè agunt, quòd quum multis virtutibus testata esset Diuina Christi maiestas, quasi omnium ignari, inquirunt vnde prodierit. Quid enim magis absurdum est, quum palam extentam videat manum Dei, dum sanantur clauui & cæci, dubitare an homo priuatus sibi hanc licentiam tenerè assumat? Adde quòd iam antè plus satis conuicti fuerant, Christum è cælo esse nassum: vt nihil minus habeant in animo quàm probare Christi gestas, vbi Deum agnouerint eorum autorem. In hoc igitur insistant, non esse legitimum Dei ministrum quem suis ipsi suffragis nõ elegerint, ac si penes eos tota resideat potestas. At qui quanuis legitimi essent Ecclesiæ præsidès, prodigiosum tamen fuit, sese contra Deum efferre. Nunc tenemus cur illis Christus diserte non responderit: quia scilicet improbè & sine pudore de re conspiciua ipsam rogabant.

25 *Baptismum Iohannis.)* De Baptismo Iohannis eos interrogat Christus, non tantum vt ostendat omni autoritate indignos, quia sacrum Dei Prophetam spreuerant: sed etiam vt eos proprio responso coarguat, impudenter simulare rei bene compertæ ignorantiam. Tenendum enim memoria est quorsum missus fuerit Iohannes, quænam fuerit eius legatio, in quam rem maxime incubuerit. Missus fuerat Christi præcominimè defuit suis partibus: & ipse nihil sibi aliud vendicat nisi vt pareat viam Domino, denique Christum digito monstrauerat, testatusque fuerat vicum esse Dei Filium. Nunc igitur vnde sibi probari vo-

lunt Scribæ nouam Christi autoritatem, quum in Iohannis præconio legitima eius fides facta esset? Nunc videmus Christum non vñ fuisse callido artificio vt subterfugeret, sed obiectæ quæstioni penitus & solidè satisfecisse. Non enim agnosci poterat Iohannes Dei seruus, quum ipse Dominus agnosceretur. Itaque non armauit proteruos homines, qui sine vllò mandato, sed priuata audacia publicum sibi munus usurpant: neque etiam suo exemplo sophisticam accendæ veritatis artem induxit, sicuti multi versuti homines falsò eum authorem prætextunt. Fateor equidem non semper eodem modo respondendum esse, si quando nobis insidias tendunt impij: sed ita prudenter cauendum est ab eorum malitia, ne veritas debito patrocinio fraudetur. Cæterum Baptismus hic nõ tantum pro signo ablutiois capitur, sed pro toto Iohannis ministerio. Voluit enim elicere Christi resuscitatus, essetne Iohannes verus & Legitimus Dei Prophetæ, an impostor. Loquutus tamen hæc continet vtilem doctrinam, Sitne à Deo Baptismus Iohannis, an ab hominibus: quia inde colligimus, nullà doctrinam, nullum sacrum signum devere inter pios admitti nisi à Deo protecta esse constet, nec esse in hominũ arbitrio quicquam excudere. De Iohanne habetur sermo, quem alibi Dominus supra omnes Prophetas insigni elogio extollit. Baptismus tamen eius, nisi à Deo mandatus esset, recipiendum esse Christus negat. Quid ergo de fictitiis Sacramentis dicendum, quæ ab hominibus, nihili, sine vllò Dei iussu stultè inuecta sunt? Nam Christus his verbis aperte pronunciat totum Ecclesiæ regimen sic pendere à nutu Dei, vt hominibus nefas sit quicquam à seipsis inducere.

Cognabant apud se dicentes. Hic perspicitur Sacerdotum impietas, non reputant quid verum sit, neque interrogant suam conscientiam: imò turpiter malunt tergiversari quàm fateri quod verum esse norunt, ne quid suæ tyrannidi decedat. Sic omnes impij, quanquã discendi se cupidos fingant, obstruunt tamen ianuam veritatis, si cupiditati suæ sentiant esse aduersum. Non ergo eos sine responso ablegat Christus, sed pudè factos ac confusos dimittit: & quantum satis est, producto in medium Iohannis testimonio, Diuina potentia se instructum esse demonstrat.

M A T T H. XXI.

M A R C. L V C.

28 *Quid autem vobis videtur? Homo habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili, vade, hodie operare in vinea mea.*

29 *Ille autem respondens ait, Nolo. Postea vero pœnitentia motus abiit.*

30 *Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens dixit, Ego Domine. Et non abiit.*

31 *Vter è duobus fecit quod voluit Pater? Et dicunt ei, Prior. Dicit illis Iesus, Amen dico vobis quòd publicani & meretrices præcedent vos in regnum Dei.*

32 *Venit enim ad vos Iohannes per viam iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei, vos autem quum vidissetis, non fuistis tacti pœnitentia, vt crederetis ei.*

Claufula hæc ostendit in quem finē tendat parabola, quum Scribis & Sacerdotibus eos Christus præfert qui vulgò infames ac detestabiles erant. Nam isti hypocritis larvam detrahit, ne se amplius vident pro Dei ministris, & inane pietatis studium obtendant. Quoniam enim ambitio eorum, & superbia, & crudelitas & auaritia omnibus notæ essent, profus tamen alij censeri volebant. Et quum nuper Christum aggressi sūt, de ordine Ecclesiæ se esse sollicitos mentiebātur, ac si fidi essent & probi eius vindices. Quum ita crasē Deo & hominibus illudant, eorum impudentiam refellit Christus, ostendens ipsos nihil minus esse quàm quod iactabant, adeoque procul abesse ab ea dignitate in qua sibi placebant, ut infra Publicanos & meretrices subdidit. Nam quòd se profitebantur optimos Diuini cultus custodes, & Legis zelotas, hæc perinde esse Christus dicit ac si quis filius patri verbotenus obsequiū promittat, eum tamen frustretur. Quod ad Publicanos & meretrices spectat, non excusat eorum vitia, sed disolutam eorum vitam e comparat proteui & parum modesti filij contumacia, qui patris imperiū primò reicit: sed in hoc longè prætare docet: quia non ad extremum vsque in suis vitis persistant, quin potius ad iugum subeundum, quod ferociter repulerant, placidi sint ac morigeri. Nunc tenemus Christi consilium: non tantum Sacerdotes & Scribas obiurgat quòd obtinate resistant Deo, nec relipiscant, toties moniti, sed honore eos spoliat quo indigni erant, quia deterior sit illorum impietas quam meretricum lasciuia.

dum, sic loquuntur, Ecce ego adsum domine. Est autem virtus per se laudabilis, simulatque verbū fecit Deus, prompto & alacri studio obsequi. Nec verò Christus tarditatem hic in laude ponit: sed quum vtrunque vitiosum sit, postquam moram quis traxerit, tandem ad officium descendere, & verbis profiteri quod non præstes: hæc hypocritarum minus tolerabilem esse docet Christus quàm ferociam quæ temporis successu dometur.

32 *Veni autem Iohannes.* Quum Iohannes fidelis fuerit Dei minister, qui quid docuit, Christus in ipsius Dei personam confert. Plenior fuit loquutio, Venit Deus, iustitiam viam Iohannis ore demonstans: sed quia Iohannes Dei nomine, non tanquam priuatus homo loquutus erat, meritò in Dei locum substituitur. Atqui hic locus Verbi prædicationi non paruum auctoritatem conciliat, dum præfacti in eum & rebelles esse dicuntur quicumque pias & sanctas doctoris ab eo missi admonitiones contempserint. Iustitiam nomen quidam subtilius exponunt, quibus ego suo sensu frui permitto. Mihi tamen nihil aliud notat quàm Iohannis doctrinam puram & rectam fuisse: ac si dixisset, nihil fuisse causæ cur eum reuererent. Porro quum Publicanos creditisse dicit, non tantum significat verbo annuisse, sed serio affectu amplexos esse quæ ad audierant. Vnde colligimus, fidem non solum in eo esse positam si quis verè doctrinam suscribat: sed maius aliquid & altius cõprehendere, ut auditor sibi ipsi renuntians, vitam suam Deo penitus addicat. Quum dicit noli quidem exemplo fuisse commotos, obstinatæ eorum malitiam amplificat. nam hoc extremæ desperationis signum fuit, saltem meretrices & publicanos non sequi.

30 *Ego domine.* Hæc phrasis ex lingua Hebraica sumpta est. nam dum obsequia sua offerre voluit Hebræi, ac testari se præsto esse ad par-

MATTH. XXI.

MARC. XII.

LVC. XX.

33 *Aliam parabolam audite, Homo quidam erat paterfamilias, qui plantauit vineam, & sepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & edificauit turrim, & locauit eam agricolis, ac peregrè profectus est.*

34 *Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, ut acciperent fructus ipsius.*

35 *Et agricola apprehensis seruis eius alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt.*

36 *Iterum misit alios seruos plures prioribus, & fecerunt illis similiter.*

37 *Novissimè autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerentur filium meum.*

38 *Agricole autem viso filio dixērunt intra se, Hic est hæres: venite, occidamus eum, & occupemus hæreditatem eius.*

39 *Et apprehensum eiecerunt ex vinea, & occiderunt.*

40 *Quò ergo venerit dominus buntur filium meum, vinea, quid faciet agricolis illis?*

1 *Et cepit illis per parabolas loqui, Vineam plantauit homo, & circumdedit sepem, & fodit lacum, & edificauit turrim, & elocauit eam agricolis, & peregrè profectus est.*

2 *Et misit opportuno tempore ad agricolas seruum, ut ab agricolis acciperet fructum.*

3 *At illi arreptum eum ceciderunt, ac remisērunt vacuum.*

4 *Et rursus misit ad illos alium seruum: & illi coniectis in eum saxis caput illi contuderunt, remisēruntque contumelijs affectum.*

5 *Et rursus alium misit, & illi occiderunt, multosque alios, hunc quum viderint, reuerentur.*

6 *Itaque quum unum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam eum ad illos postremum, dicens, Reuer-*

9 *Cepit autem dicere ad plebem parabolam hæc, Homo quidam plantauit vineam, & locauit eam colonis, & ipse peregre egit multo tempore.*

10 *Et opportuno tempore misit ad colonos seruum, ut de fructu vinee daretur ei: qui casum emisērunt vacuum.*

11 *Et rursus adhuc alterum seruum misit: illi verò hunc quoque casum & contumelijs affectum emisērunt vacuum.*

12 *Rursus misit & tertium: at illi hunc quoque vulneribus fluctis eiecerunt.*

13 *Dixit autem dominus vinee, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan hunc quum viderint, reuerentur.*

14 *Quem quum vidissent coloni, cogitauerunt intra se, dicentes, Hic est hæres: venite, occidamus illum, ut nostra fiat hære ditius.*

41 *Aiunt illi cum mali sint, male perdet eos, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.*

42 *Dixit illis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc, & est mirabile in oculis nostris?*

43 *Ideo dico vobis, Auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius.*

44 *Et qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.*

45 *Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipsis diceret.*

46 *Et querentes eum comprehendere, immerunt turbas, quia tanquam Prophetam eum habebant.*

7 *Illi vero agricola dixerunt intra se, Hic est hæres: venite, occidamus eum, & nostra erit hereditas.*

8 *Et arreptum eum occiderunt, & eiecerunt extra vineam.*

9 *Quid igitur facturus est dominus vineæ? veniet & perdet agricolas, & dabit vineam aliis.*

10 *An ne hanc quidem Scripturam legistis, Lapidem quem reprobauerunt edificantes, hic factus est in caput anguli.*

11 *A Domino factum est hoc, & est mirabile in oculis nostris?*

12 *Et querebāt eum comprehendere, & timuerunt turbam: sciebant enim quod aduersus ipsos parabolam dixisset: & relicto illo abierunt.*

15 *Et eiectum illum extra vineam occiderunt. quid ergo faciet illis dominus vinea?*

16 *Veniet, & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Quod quum audissent, dixerunt, Absit.*

17 *Ille vero intuitus eos ait, Quid est ergo hoc quod scriptum est, Lapidem quem reprobauerunt edificantes, factus est in caput anguli?*

18 *Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conuasabitur: super quem autem ceciderit, comminet illum.*

19 *Et querebant principes Sacerdotum & scribæ in iocere in illum manus eadem hora, & timuerunt populum: cognouerunt enim quod in ipsos dixisset similitudinem hanc.*

33 *Aliam parabolam audite.*) Non nihil discrepant Lucæ verba, qui dicit Christum loquutum ad turbas: at qui sermo ad Sacerdotes & Scribas dirigitur. Sed facilis solutio est, quod Christus, licet stylum in ipsos stringeret, tamen coram tota plebe detexerit eorum ignominiam. Marcus quum dicit Christum cepisse loqui per parabolas, eam quæ prima erat ordine omittit: sicuti & aliis locis ex tota summa partem duntaxat attingit. Porro huius parabolæ summa est, non esse nouum si Sacerdotes aliique Ecclesiæ proceres Deum iure suo fraudare impie conentur. nam simili pridem latrocínio grassatos fuisse in Prophetas, & nunc ad Filium interficiendum paratos esse, sed nõ in pudent tandem lauros: quia Deus iuris sui vindex exurget. Duplex autem est scopus, vt Sacerdotibus ingratitude exprobret perfidiæ & sceleris plenam: deinde vt offendiculum tollat quod instabat expropinqua sua morte. Fallaci enim titulo apud vulgus imperitum & simplices tantum profecerunt, vt ab eorum decreto & nutu penderet inter Iudæos religio. Præmittit ergo infirmos Christus, ac docet, quomodo à Sacerdotibus olim tot occisi fuerint Prophetæ alij super alios, non esse cur turbetur quisquam si tale exemplum in sua quoque persona editum fuerit. Sed iam singulas partes expendamus. *Plantauit vineam.* Frequenter in Scriptura occurrit hæc similitudo. Quod ad præsentem locum spectat, tantum significat Christus, dum Pastores Ecclesiæ suæ Deus præficit, ius suum in eos minimè transferre, sed perinde facere ac si paterfamilias vineam aut agrum colono locaret, qui operam suam cultura impendens, annuum fructum solueret. Quemadmodum autem apud Iesaiam & Ieremiam conuenitur quod ex vinea ad quam colendam multum laboris & sumptus impenderat, nullum fructum reuulerit: ita hoc loco vitatores ipsos accusat, qui prouentum vineæ quasi violenti prædones sibi rapiunt. Quod

dicit Christus agricolas vineam pulchre ornatam & instructam e manu patrisfamilias accepisse, eorum crimen non leuiter exaggerat. nam quo liberalius cum ipsis actum est, eo maiore odio digna est ingratitude. Hoc argumento vitur Paulus, dum hortari vult pastores ad munus suum strenue peragendum, quod æconomi sint, electi ad regendam Dei domum, quæ columna est & fundamentum veritatis. Et rectè. nam quo splendidior & magis honorifica est eorum conditio, eo magis Deo obstricti sunt, nõ segniter in opere versentur. Quò magis (vt iam dictum est) eorum detestabilis est perfidia, quibus ludibrio est tanta Dei liberalitas, tantumque honor quo ipsos dignatus est. Ceterum vineam plantauerat Deus quando gratitæ suæ adoptionis memor, populum ex Ægypto liberatum de integro sibi in peculium segregauerat, seq; in Deum & Patrem ei fore itatus, vocauerat in spem æternæ salutis. Hæc enim plantatio est cuius mentio fit Iesaiæ 60. d. 21. & aliis locis. Per *Torcular & turrem* intellige aduincula quæ ad alendum populi fidem Legis doctrinæ adiuncta fuerant: vt sacrificia & aliæ cæremoniæ. Deus enim, instar prouidi & seculi patrisfamilias, nihil diligentia reliquum fecit quum omnib. prædiis Ecclesiæ suam muniret. *Locauit eam agricolis.* Posset quidem per se Deus absque hominū opera tueri bene compositum Ecclesiæ statum: sed homines sibi assumit ministros, eorumque manibus vitur. Sic olim Sacerdotes instituit, qui tanquam vineæ cultores essent. Sed mirum est cur Prophetas Christus seruis comparat, qui peractis vindemiis ad fructum exigendum mituntur. nam scimus ipsos quoque fuisse vitatores, & commune munus cum Sacerdotibus fuisse illis iniunctum. Respondeo, Christo non fuisse necessarium exactè vel scrupulosè exprinere quid simile vel diuersum esset inter duos istos ordines. Certè hac lege creati initio

tio erant Sacerdotes vt sana doctrina perfecta Ecclesiam excolerent, sed quum in corda vel in conscientia mandatum sibi opus negligenter, & submissi sunt quasi in extraordinarium subsidium Prophetæ, qui vitæ noxiis herbis purgarent, putarent superuacuum instrumentum, cæterisque operis supplementum desiderium: interim tamen populum seuerè arguerent, collapsam restituerent pietatem, & nouam vitam reducerent. Hoc autem quid aliud erat quàm prouentum Deo ex sua vinea debitum poscere? Quod Christus ad suum institutum aptè verèque accommodat. neque enim penes Prophetas continuum & stabile erat Ecclesiæ regimens, sed à Sacerdotibus retentum semper fuit, quemadmodum si quis ignauus colonus culturam deserens, locum tamen cui præpositus semel fuit, possessionis prætextu occupet.

35 *Alium ceciderunt*) Hic paulum differunt Marcus & Lucas à Matthæo: nam quum hic plures seruos commemoret, & quum omnes malè & indignè tractati essent, maiorem numerum rursus luminis illi singulos tantum ordine ponit quasi non simul duo vel tres missi forent, sed vnus post alium. Quamquam autem omnibus idem communiter fuit propositum, nempe Iudæos idè in Filio ausuros quod in Prophetis non semel fecerant: Matthæus tamen expressius rem ipsam declarat: nempe quòd Deus Prophetarum copiam mittendo: certauerit cum Sacerdotum multitudine. Vnde apparet quàm indomita fuerit illorū rabies, ad quam corrigendā nulla remedia profecerint.

37 *Verèbunt in Filium*.) Hæc quidem cogitatio proprie in Deum non conuenit. sciebat enim quid futurum esset, nec spe melioris euentus deceptus fuit: sed vsitatum est, præsertim in parabolis, ad eum transferri humanos affectus. Neque tamen hoc abs re additum est, quia voluit Christus tanquam in speculo representare quàm deplorata esset illorum impietas, cuius hoc nimis certum fuit examen, contra Dei Filium, qui ipsos ad sanam mentem reuocaturus venerat, diabolico furore insurgere. Sicuti autem crudeli Prophetarum cæde quantum in se erat, Deum prius à sua hæreditate depulerant: ita hic scelere omnium cumulus fuit, Filium interficere, vt regnaret quasi in orbata domo. Nam certè hæc Sacerdotibus aduersus Christum scruendi causa fuit, ne tyrannidem quasi prædam amitterent. Ipse enim est per quem Deus Pater vult præesse, & qui omne imperiū detulit. In fine etiam paululum variant Euangelistæ. Matthæus enim extortam illis confessionem refert, qua se ipsos damnarunt: Marcus simpliciter Christum pronuntiasse qua pœna serui ad eò nequam & improbi multandi sint. Lucas apertius in speciem dissentit, auerfaso fuisse dicens denūciatam à Christo pœnam. Verum si propius expendimus sensum, nulla est repugnantia, quia de pœna quam meriti erant tales serui non dubium est quin assensu fuerint Christo: sed quum in se tam crimen quàm iudicium conferri sentirent, hoc ipsum deprecari sunt.

42 *Nunquam legis*.) Tenendum est quod paulo ante diximus, quum Sacerdotes & Scribæ additum sibi haberent populum, hoc inter ipsos axioma volitasse, solos esse legitimos arbitros & iudices futuræ redemptionis: vt nemo in Messiam recipiendus foret nisi quem nutu suffragioque

suo probarent. Ideo contendunt esse impossibile quod dixerat Christus, nihil & hæc eadem eorum vineæ ab ipsis interire. Hoc autem Christus Scripturæ testimonio confirmat: & emphatica est interrogatio, ac si dixisset, Vt pro magno absurdo ductus, fieri posse vt vineæ coloni impie contra Dei Filium conspirent. quidam Scriptura prædixit læto fauore plausuque exceptum iri, ac non potius ipsos primores fore illi aduersos? Porro locus quem citat, est eodem Psalmo sumptus etiam de & fusta illa acclamatio, Saluum fac Domine, Benedictus qui venit in nomine Domini. Et tunc autem vaticinium de regno Messia, inde constat, quòd Dauid hæc Lege Rex à Deo creatus fuit vt folium eius perpetuo itaret quandiu lucrent in caelo sol & luna; & collapsam rursum Dei gratia in pristinum statum rediret. Quum ergo Psalmus ille descriptionem regni Dauidis contineat, simul annexa est perpetuitas quum sequitur restitutio. Si de regno aliquo temporali sermo esset, improprie ad se traheret Christus. Sed notandum semper est quale in Dauidis persona regnum Deus ei exerit: nempe quod in vero Messia vsque ad finem mundi stabiliuret, nam vetus illa victo vniuersalis fuit. Vnde colligitur, quod in Dauidè actum est, præludium & figurā Christi fuisse. Redeamus nunc ad verba Psalmi. incredibile ducendum Scribæ & Sacerdotes Christi reiecti ab Ecclesiâ præfectis. probat autem ex Psalmo iusticia Dei virtute, inuitis hominibus, in suo folio locandum esse: atque id tam olim fuisse in Dauidè adumbratum, quem reiectum à proceribus Deus suscepit, vt specimen ac documentum ederet quid tanquam facturus esset in suo Christo. Propheta autem metaphoram sumit ab ædificiis. nam quia Ecclesiâ, Dei sacrum est, veritò Christus, in quo fundata est, vocatur lapis angularis, hoc est, qui sustinet rotam ædificij molem. Non omni ex parte quadraret similitudo, si quis veller fingere in Christum competunt excutere: sed optimè conuenit, quia in eum recumbit Ecclesiæ salus, & ipse eius statum continet. Itaque alij deinde Prophetæ eandem loquendi formam sequuti sunt, præsertim Iesaias & Daniel. Sed Iesaias propius ad hunc locū alludit, qui Deum sic loquentem inducit, Ecce pono in Sion lapidem fundamenti, lapidem pretiosum & electum, ad quem impingent amba domus Israel. In Nouo autem testamento passim hic idem loquendi modus occurrit. Summa ergo est, regnum Dei fundandum esse in lapide quem architecti ipsi tãquam reprobum & nihil abiicerent, ac sensus est, Messiam, qui salutis Ecclesiæ fundamentum est, non communibus hominum suffragiis electum iri: sed quum Deus arcana & insperata virtute mirabiliter eum euehet, contrarios illi fore & insensatos principes quibus in data est ædificij cura. Ceterum duo hic nobis spectanda sunt. Deus enim ne perturbent nos impij hominum conatus, qui ad impediendum Christi regnum cõsurgunt, nos ante tempus admonuit ita fore. Deinde, quicquid moliantur homines, simul restatus est in erigendo Christi regno victorie fore suam potentiam. Vtrunque sedulo vobis obseruandum est. Prodigij simile est, reiecti salutis auctorem non ab extraneis, sed à domesticis; neque à fusta plebe, sed ab ipsis principibus qui gubernacula Ecclesiæ tenent. Contra tam absurdum hominum furorem munenda est fides, ne labascat rei nouitate. Nunc tenenda

mus quàm utilis sit prædictio, quæ pias mentes à terrore eximit, quem alioqui ex tristi spectaculo conciperent. nihil enim minus consentaneum quàm membra in caput, colonos in dominum, consiliarios in regem suum insurgere, & architectos fundamentum reuicere ab ædificio. Plus etiam energiæ subest alteri membro, vbi pronuntiat Deus impios, Christum reprobando, nihil profecturos, quin sua illi integra maneat dignitas: nempe vt fideles hac promissione freti, peruersam hominum superbiam in Christo spernendo, securè quasi ex alto rideant. Nam vbi omnia machinati fuerint, Christus tamen ipsis inuitis tenebit quem Pater illi attribuit locum. Quantumuis illi ferociter insultent qui videntur honore & excellentia præditi, stabit nihilominus in suo gradu, nec quicquam illi ex prauo contemptu decedet. Denique præualebit Dei auctoritas, vt lapis sit electus & pretiosus, qui Ecclesiam Dei, regnum & templum sustineat. Porro dicitur, *Positus lapis in caput anguli*, non quòd tantum pars sit fundamenti (quum ex aliis locis constet in ipso vno solide fundatam esse Ecclesiam) sed simpliciter hoc voluit Propheta, præcipuam fore ædificij futuram. Quidam in voce *Anguli* subuilerit philosophantur, Christum locari in angulo, quia duos parietes diuersos, Gentes scilicet ac Iudæos, simul coniungat. Meo tamen iuratio non alius respexit Dauid quàm, quòd lapis angularis sustinet præcipuum ædificij pondus. Nunc quaritur quomodo Spiritus *Architectus* vocet qui tantum in ruinam & excidium templi Dei incumbit. Nam se ideo probum fuisse architectum gloriatur Paulus, quia in solo Christo Ecclesiam fundauerit. Responso facilis est, Quauis inunctum sibi munus perfidè administrènt, vocationis tamen respectu hoc elogium ipsis concedit. Sic Propheticum nomen impostoribus sæpe tribuitur: & vocantur Pastores qui luporum instar gregem deuorant. Nec verò hoc illis tam honorificum est quàm eos derelictibiles reddidit, dum templum Dei funditus diruunt, cui extruendo præfecti erant. Hinc colligitur utilis admonitio, non obstat legitimam vocationem quomuis impij sint ac seclerati Christi hostes qui ministri esse debuerant. Certè legale sacerdotium Diuinitus ordinatum erat, & Leuitis permissa erat à Domino potestas regendæ Ecclesiæ: an ideo fideliter suo munere defuncti sunt? an illis obedire pios decuit ad Christum negandum? Eat nunc Papa cum suis cornutis Episcopis, & sibi fidem in omnibus habentibus Episcopis, & sibi fidem in omnibus occupant. Vt demus ritè ad Ecclesiæ regimè vocatos: frustra tamen plus sibi arrogant quàm se titulares esse Ecclesiæ Præsules. Atqui ne vocationis qui demum titulus illis suppedit, nam vt se in hanc tyrannidem attollerent, eueriti necesse fuit totum Ecclesiæ ordinem. Verum vt iurisdictionem ordinariam sibi meritò vsurpent, si tamen euertunt sacram Dei domum, non nisi nomine tenus architecti censendi sunt. Non semper hoc quidem accidit vt Christum reiciant quibus mandatum est Ecclesiæ regimen, nam & sub Lege fuerunt multi pij Sacerdotes, & sub regno Christi pastores etià quidam, strenuè & bona fide in ædificanda Ecclesia laborarunt: sed tamen quia impleri hoc oportet, vt lapsi dem reprobent architecti, prudenter inter eos discernere conuenit. Et data opera nos Spiritus Sanctus admonuit, ne quos inanis titulus

& vocationis dignitas fallat. *A Domino factum est.* Quia hoc communi hominum iudicio nimis remotum est, vt Filium Dei principem suum repudient ipsi Ecclesiæ Pastores, ad arcanum Dei consilium nos reuocat Propheta, quod licet non comprehendamus sensu nostro, suscipere & mirari conuenit. Sciamus ergo ansam omnibus quæ lionibus hic præditi, ac discere vetari ne quis naturam regni Christi ratione carnis æstimet ac metiatur. cuius enim stultitiæ est, miraculum, ad quod adorandum nos hortatur Propheta, velle ingenij nostri modulo subiicere? Tu ac regno Christi nihil admittes nisi quod tibi probabit visum fuerit? cuius exordium Spiritus sanctus mysterium esse pronuntiat summa admiratione dignum, quia humanos oculos lateat. Meminerimus itaque, quoties de Ecclesiæ ortu, restitutione, statu, ac quæ salute agitur, non esse consulendos sensus nostros, sed tribuendam virtuti Dei honorem, vt absconditum eius opus miremur. Subest etiam hic inter Deum & homines tacita antithesis: non enim solum amplecti iubemur mirificam regendæ Ecclesiæ rationem, quia Diuinum est opus: sed simul reuocamur à stulta hominum reuerentia, quæ sapè Dei gloriam obscurat: ac si dixisset Propheta, quilibet splendidis titulis polleant homines, peruersè tamen fieri si quis illos Deo opponat. Quo reuellitur diabolica papistarum impietas: qui laruatè Ecclesiæ suæ deturpationem Dei verbo præferre non dubitant. Vnde enim secundum eos pendet verbi Dei auctoritas, nisi ab hominum placito, vt Deo nihil plus sit iuris residuum quam quod ab Ecclesia precearid accipit? Longè aliter hoc loco nos instruit Spiritus: nempe, simulac in medium prodit maiestas Dei, silendum esse toti mundo.

43 *Ideo dico vobis.*) Hactenus sermonem suum direxit Christus ad duces & rectores, sed coram plebe: nunc verò plebem ipsam similiter compellat: neque id absque causa, quum scia adiutrix esset Sacerdotibus & Scribis ad impediendam Dei gratiam. A Sacerdotibus quidem malum oriebatur: sed iam hoc suis peccatis meritis fuerat populus, vt tam corruptos ac degeneres haberet pastores: deinde totum corpus simili ferè malitia infectum erat, vt Deo resisteret. Hæc ratio est cur horrendam Dei vindictam omnibus promissuè Christus denuntiet. nam vt primatu inflati erant Sacerdotes, ita reliquos populus adoptionis prætextu superbiebat. Nunc Christus Deum illis negat esse obstrictum, idè quæ fore vt honorem quo se reddebant indignos, aliò transferat. Atque illis quidem hoc semel dictum fuit: nostra autem omnium causa scriptum est, vt si nos Deus elegerit in populum, ne lasciuimus inani prauaque carnis fiducia, sed nos illi vicissim studeamus filios præstare quales postulat. Nam si ramis naturalibus non perierit, quid insititius facturus est? Regnum Dei hereditario iure apud se residere Iudæi putabant, idè quæ securè obstinati erant in suis vitis. Nos in eorum locum repente præter naturam successimus: multo itaque minus nobis affixum erit, nisi veræ pietatis radice nitatur. Sicuti autem terrorè incutere nobis debet quòd regno Dei priuatum iri Christus minatur qui illud profanauerint: ita consolari pios omnes potest quæ hic notatur eius perpetuitas. nam his verbis significat Christus, quauis Dei cultum apud se pessundent impij, non

tamen

tamen facturos vt aboleatur Christi nomen & pereat vera religio : quia Deus (in cuius manu sunt omnes fines terrarum) sibi regno suo domicilium fedemque reperiet. Discendum est præterea ex hoc loco, Euangelium non ideo prædicari vt sterile & otiosum iaceat, sed vt fructificet.

44 *Qui ceciderit super lapidem.*) Confirmat apertus Christus proxima sententiam, nihil scilicet perire sibi vel minui dum ab impus reicitur: quia vt lapide sit vel ferrea eorum obstinatio, sua tamen duritie ipsos confringet, ac proinde ipsorum exitio magis illustrabitur. Miram in Iudæis peruicaciâ cernebat, necesse ergo fuit genus hoc vindictæ seueræ illis proponi, ne tam securè impingerent. Hæc dicit in partem nos erudit, vt tenero & flexibili corde nos Christo donâdos placidè tradamus: partim etiam contra impiorum contumaciâ furiosâque impetus confirmat, quos tandem formidabilis manet exitus. *Cædere* s. per Christum dicuntur qui ad eum opprimendum ruunt: non quòd ipso altius confitentur, sed quia eousque abripit eos sua insania vt Christum quasi

è sublimi impetere conentur. Hoc verò solum proficere ipsos docet vt ipso comitatu iungantur. Sed vbi ita se fastuose extulerint, pudet se regi dicit, vt scilicet conterantur sub lapide in quem tam audaciter irruerant.

45 *Cognouerunt quod de ipso.*) Osièdunt Euangelista quàm parum Christus profecerit, ne miremur si hodie non omnes ad obsequium Dei cogit Euangelij doctrina. Discamus etiam fieri aliter non posse quàm rabiem impiorum magis accendant minâ: nam fieri Deus verbum suum, cordibus nostris obsignat, sic etiam eius cauterio vulnerat malas conscientias, quo fit vt magis exardeat impietas. Rogandus itaque est vt nos ad voluntarium metum subigat, ne munda vindictæ eius cognitio nos magis exasperet. Quod solo peccatis metu tenentur ne manum Christo iudicare audeant, sciamus iniectum illis Diuitius fuisse fœnum. Vnde etiam non parum fauis consolatio redit ad fideles, dum audiunt se Dei præsidio tegi, vt è mortis faucibus subinde emergant.

MATTH. XXII.

15 *Tunc abeuntes Pharisei consilium ceperunt vt illaquearent eum in sermone.*

16 *Et mittunt ad illum discipulos suos cum Herodianis, dicentes, Magister, scimus quod verax es, & viam Dei in veritate doces, neque curas quecuquam. non enim respicis personam hominum.*

17 *Dic ergo nobis, quid tibi videtur licet censum dare Cæsari, an non?*

18 *Cognita autem Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocrite?*

19 *Ostendite mibi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium.*

20 *Et ait illis, Cuius est imago hæc & inscriptio?*

21 *Dixerunt ei, Cæsaris. Tunc ait illis, Reddite ergo que sunt Cæsaris, Cæsari: & que sunt Dei, Deo.*

22 *Et his auditis mirati sunt, & eo omisso abierunt.*

MARC. XII.

13 *Sic mittunt ad eum quosdam è Iharisæis & Heroditanis, vt eum caperent in sermone.*

14 *Illi verò quum venissent, dicunt ei, Præceptor, scimus quod verax es, & non curas quecuquam. non enim respicis personam hominum, sed in veritate viam Dei doces: licet censum dare Cæsari, an non? dabitur an non dabitur?*

15 *Ille verò sciens eorum simulationem, dixit illis,*

Quid me tentatis? afferite mibi denarium vt vidëam.

16 *Illi verò attulerunt: Cæsari, & dicit eis, Cuius est imago hæc & inscriptio? Illi vero que sunt Cæsaris, Cæsari: & que sunt Dei, Deo.*

17 *Et respondeas Iesus dixit illis, Reddite que eius reprehendere coram populo: nam Cæsari, Cæsari: & que sunt Dei, Deo. Et admirati cecurrunt.*

LVC. XX.

20 *Et obseruantes, perferunt in sidia: eum, qui se ipsos simularent, vt caperent eum in sermone, tradideruntque illum principatui, & potestati Præsidis.*

21 *Et interrogauit eum, dicentes, Magister, scimus quod verax es, & viam Dei in veritate doces: licet nobis tributum dare Cæsari, an non?*

22 *Cognita autem eorum verbum dixit ad eos, quid me tenta-*

tis? ostendite mibi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Respondentes dixerunt,

Cæsari. Tunc ait illis, Reddite ergo que sunt Cæsaris, Cæsari: & que sunt Dei, Deo.

26 *Et non cotuerunt verbum eius reprehendere coram populo: & mirati super responso eius facti sunt.*

Quum Pharisei alia omnia in Christum frustra tentassent, hoc postremo putarunt optimum esse eius perde: di compendunt sibi Præsidi tanquam se ditiosum ac res nouas molente: traderent. De censu (vt alibi vidimus) tunc magna erat apud Iudæos disceptatio, nam quum censum, quem Deus in Legge Mosaica sibi sibi iubebat, Romani ad se translulissent, passim fremebant Iudæi indignum esse ac minime ferendam facinus, quod profani homines Diuinum ius hoc modo ad se rapiant. Adde quòd quum illa legalis census indictio adoptionis eorum restis esset, honore sibi debito se spoliari putabât. Tam vt quisque tenuissimus erat,

ad tumultuandum audaciorem reddebat pauper: erat fiducia. Hanc igitur captam di Christi astutiam Pharisei excogitant, quòd de censu vt rous modo responderit, laqueos sibi inducat: si negauerit soluendum esse, scitatis rous erit: sin vero confessus fuerit iure deberi, gentis suæ hostis ac patriæ libertatis proditor habebitur. Porro huc precipue spectant vt plebem ab eis alienent. Hæc captura est quam notant Euangelistas, quia vindictæ irrecitum esse Christum putâ, etiam effugere nequeat. Quia autem professi erant eius hostes, id eò que se fore suspectis mouerant, quosdam subornant è suis discipulis, quemadmodum dicit

Matthæus. Lucas autem insidiatores vocat, qui se iustos esse simulant. hoc est dolose obtenderent simplicem rectumque dicendi affectum. Neque enim simulatio iustitiæ hæc in genere accipitur, sed restringitur ad præsentem causam: quia nisi docilitatis sincerique studij prætextu admissi non essent. Herodianos sibi adiungunt, qui Romano imperio magis fauebant: vnde ad criminandum erant aptiore. Notare autem operæ pretium est, quum acre inter ipsos esset dissidium, tanto Christi odio ardere vt ad eum perdendum conspirent. Quenam fuerit secta ista, alibi diximus, nam quum Herodes tantum semiuideus esset, vt degener at que adulterinus Legis professor, qui quæ exactè volebant ac omni ex parte seruari Legem, illum cum impuro suo cultu damnabant: ipse autem suos adulatores habebat, qui colorem inducerent peruersæ eius doctrinæ. Itaque præter alias sectas illo tempore nata erat aulica religio.

16 *Magister scimus.*) Hæc est iustitia quam simulant, dum se blandè subiiciunt Christo, quasi discendi cupidine: nec solum inbuti pietate, sed etiam de illius doctrina rectè persuasi. nam si ex animo loquuti essent, hæc vera erat rectitudo. Quare ex eorum verbis probi fidique doctoris, qualem se Christum habere fingebant, definitio colligi potest. Veracem esse dicunt, qui Dei viam docet: hoc est qui fidelis est Dei interpres: & quidem in veritate, hoc est sine vlla corruptela. Via Dei commentis hominum & extraneis omnibus doctrinis opponitur: veritas autem ambitioni, auiditiæ, prauitque aliis affectibus qui puram docendi rationem inficere solent. Ergo si denum nobis habendus est legitimus doctor qui non ingerit hominum signenta, nec discedit à genuino verbo Dei, sed quod ex ore eius didicit, quasi per manus dispensat: deinde sincero ædificandi studio doctrinam accommodat, in vsum & salutem populi, nullo autem eam fuce adulterat. Quod pertinet ad hoc

2. Cor. 2. 17

posterius membrum, Paulus, dum se negat cauponari verbum Dei, significat quosdam eorum qui dexteritate polent nec palam euertunt rectam doctrinam, vel impiis dogmatibus sunt infames, fuce re tamen ac corrumpere doctrinæ puritatem, quia vel ambitiois sunt, vel auari pro carnis suæ cupiditate huc & illuc flexibiles. Itaque eos mangonibus comparat, eo quod syncerum verbi Dei vsum deprauent. Notatu etiam dignum est quod simul addunt isti hypocritæ, Christum rectè docere, quia illi curæ non est persona hominum. Nihil enim est quod doctores à fideli integræque dispensatione magis abducatur quàm dū sequuntur hominum respectum. Nam impossibile est vt verè se Deo addicat quisquis hominibus placere cupit. Habenda quidem est hominum cura: sed non vt blanditiis captetur eorum fauor. Demique, vt integri simus, facessat necesse est personarum acceptio, quæ lucem obtenebrat, iustumque iudicium peruertit, sicuti sapius in lege Deus inculcat, & experientia etiam ostendit. Ideo Christus, Iohan. 7. d. 24. *πρωτωπολιαν* & rectum iudicium inter se committit, tanquam res penitus contrarias.

Galat. 1. 6.

10.

Deut. 10.

16. d. 19.

18 *Cognita eorum malis.*) Sic præfati erant vt nihil ab optimis discipulis differrent. vnde igitur hæc Christo notitia, nisi quia Spiritus eius cordi erat cognitor? Neque enim humana coniectura olfecit eorum versutiam, sed quia Deus erat, penetravit in corda ipsorum, vt se blanditiis & iustitiæ

specie frustra obtegerent. Ergo priusquam responsum daret, suæ Diuinitatis specimen edidit, occultam eorum malitiam patefaciens. Nunc quæ similes nobis ab improbis quotidie tendantur insidiæ, interior verò malitia nos lateat, rogandus est Christus vt nos instruat Spiritu discretionis, & quod ipse naturæ propriusque iure habuit, nobis gratuito dono cõferat. Porro quæ necessaria sit nobis hæc prudentia, inde patet quod si nobis non caueamus ab impiorum laqueis, subinde eorum calumniis obnoxiam reddemus Dei doctrinam. Porro quod iubet Christus nummum proferre, quanquàm non magni momenti primo aspectu videtur, tamen ad soluedas tendulcas sufficit. Nam hæc patet expressa illis fuit subiectionis confessio, vt Christus necesse non haberet quicquam illis nouum præcipere. Percussus erat nummus forma Cæsaris: ergo Romani imperij auctoritas communi vsu probata receptaque erat. vnde constabat Iudæos ipsos iam sibi sponte legem imposuisse solvendi tributi, quia Romanis gladij potestatem concesserant. Neque enim seorsum de censu disputandum erat: sed pædebat à generali politia hæc questio.

21 *Redde que sunt Cæsaris.*) Admonet Christus quum gentis subiectioni nummo testata sit, non esse de eius parte litigandum: ac si dixisset, Si vobis absurdum est tributum pendere, ne Romano imperio subiecti sitis. Atqui nummus (qui mutæ inter homines communicationis sponfor est) Cæsarem vobis dominari testatur, vt tacita quoque vestra approbatione perierit ac crepta sit quam obtentis libertas. Porro non ita medium est responsum Christi quin plenam de quaestione proposita doctrinam contineat. Nam hic inter spirituale & politicum regimen clara distinctio ponitur, vt sciamus nihil nobis obflare externam subiectionem quominus libera intus sit conscientia coram Deo. Voluit enim Christus eorum errorem rescillere, qui se Dei populum esse non putabant nisi ab omni humani imperij iugo essent immunes. Sicuti & Paulus in hæc partem sedulo incumbit, ne minus se vni Deo seruire existiment, si parèt humanis legibus, si tributa soluant, ac reliquis oneribus ferendis submittant ceruices. In summa pronuntiat non violari ius Dei, nec lædi eius cultum, si Iudæi quoad externam politiam Romanis pareant. Videtur etiam eorum hypocrisin perstringere, quod quum securè permitterent Dei cultum multis in rebus violari, imò impiè sua potestate Deam fraudarent, tantum zeli ardorem præ se ferebant in re nihili. ac si dixisset, Valde solliciti estis, si tributum solvatur Romanis, ne quid ex Deo honore decedat. Atqui potius quædam opera est vt Deo cultum exhibitis quæ à vobis requirit, interea hominibus etiam reddatis quod suum est. Videtur quidem non quadrare partitio: quia propriè loquendo, dum officio nostro desingimur erga homines, obsequium hoc Deo impendimus. Sed Christus ad vulgi captum sermonem accommodans, satis habuit spirituale Dei regimen ab ordine politico & præsentis vitæ statu discernere. Quare hoc discrimen tenendum est, quum Dominus ad regendas animas vnicus Legislator esse velit, non aliunde eius colendi petendam esse regulam quàm ex ipsius verbo, atque in solo puroque cultu qui illic prescribitur manendum: gladij verò potestatem, leges & iudicia nihil obitare quominus intergeat apud nos Dei cultus vigeat.

Iam

Iam hæc doctrina latius patet, vt quicq; pro sua vocatione debitum hominibus officium præter, liberi parentibus, serui dominis se libenter submittant: alij alijs morigeri sint & obsequentes, secundum charitatis legem: modo summum imperium Deus semper obtineat, cui subalternus est (vt loquuntur) quicquid hominibus deberi potest. Summa ergo est, quia Deo rebelles sunt quicunque potestatem ordinem labefactant, obedientiam erga principes & magistratus cum Dei cultu & timore semper coniunctam esse: sed rursum siquid sibi ex Dei iure principes usurpant, non esse illis obediendum nisi vsque ad aras.

22 *Mirati sunt.*) Hic etiam apparet vt Deus malignos hostium suorum conatus in diuersum finem conuertat, nec modò spem eorum deludat ac frustrerit, sed etiam cum ignominia eos repellat. Fiet quidem interdù vt impij, licet victi, non tamè obstrepere desinant: sed quantumuis indomita sit eorum petulantia, quotquot pugnas contra Dei verbum intentant, totidem victos habet Deus in manu, vt de illis & Satana eorum capite triumphet. In hoc vero responso Christus peculiariter suam gloriam illustrare voluit, dum coegit pudore confusos discedere.

MATTH. XXII.

MARC. XII.

LVC. XX.

23 *In illo die accesserunt ad eum Sadducei, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogauerunt eum, dicentes, Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, & ducat frater eius uxore illius, & suscitet semen fratri suo.*
 24 *Septem fratres erant, & primus uxore ducta, defunctus est, ac non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo.*
 25 *Similiter secundus & tertius, usque ad septimum.*
 26 *Quisimè autem omnium defuncta est & mulier.*
 27 *In resurrectione ergo cuius è septem illis erit uxor? omnes enim habuerunt eam.*
 28 *Respondens autè Iesus ait illis, Erratis, nescientes Scripturas neque virtutem Dei.*
 29 *In resurrectione enim neque matrimonium contrahunt neque elocantur: sed sicut Angeli Dei in celo.*
 30 *De resurrectione vero mortuorum non legistis quod vobis dictum est à Deo, qui ait, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Deus non est Deus mortuorum, sed viuentium.*
 31 *Et quum audissent turba, obstupuerunt de doctrina eius.*

18 *Et veniunt Sadducei ad illum, qui dicunt non esse resurrectionem: interrogaueruntque illum dicentes, Præceptor, Moyses scripsit nobis, si cuius frater mortuus fuerit, ac reliquat uxorem, ac liberis non reliquat, ut accipiat frater eius uxore illius, & suscitet semen fratri suo.*
 19 *Septem fratres fuerunt: ac primus accepit uxore, & moriens non reliquit semen.*
 20 *Et secundus accepit illam, ac mortuus est, ac neque ipse reliquit semen. Et tertius similiter.*
 21 *Et acceperunt eam septem, nec reliquerunt semen.*
 22 *Postrema vero omnium mortua est & uxor.*
 23 *In resurrectione igitur, quum resurrexerint, cuius illorum erit uxor? nam septem habuerunt eam uxorem.*
 24 *Et respondens Iesus dixit eis, Annon propterea erratis quod nesciatis Scripturas, neque virtutem Dei? Quum enim à mortuis resurrexerint, neque contrahunt matrimonium, neque nuptum dantur: sed sunt velut Angeli Dei, qui in celis sunt.*
 25 *Ceterum de mortuis quod resuscitetur, non legistis in libro Moysis quomodo in rubo loquutus sit illi Deus, dicens, Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Non est Deus mortuorum, sed viuentium. vos igitur multum erratis.*

27 *Accesserunt autem quidam Sadduceorum, qui negant esse resurrectionem: & interrogauerunt eum, dicentes, Magister, Moyses scripsit nobis, si cuius frater mortuus fuerit habens uxorem, & sique sine liberis mortuus fuerit, ut accipiat frater eius uxorem, & suscitetur semen fratri suo.*
 28 *Septem ergo fratres erant, & primus accepit uxorem, ac mortuus est sine liberis.*
 29 *Et accepit secundus illam, & ipse mortuus est sine liberis.*
 30 *Et tertius accepit illam, similiter & ceteri septem: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt.*
 31 *Quisimè omnium mortua est & mulier.*
 32 *In resurrectione ergo cuius eorum erit uxor? siquidem septem habuerunt eam uxorem.*
 33 *Et respondens ait illis Iesus, Fides huius seculi ducunt uxores, & nuptum dant.*
 34 *Illi vero qui digni habebantur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neque ducunt uxores, neque nuptum dant.*
 35 *Neque enim ultra mori possunt: æquales enim Angelis sunt, & filij sunt Dei, quum filij sint resurrectionis.*
 36 *Quod vero resurgunt mortui, & Moyses ostendit in xca rubum, quum dicit Dominum esse Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.*
 37 *Deus autem non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim illi viuunt.*
 38 *Respondentes autem quidam Scribarum dixerunt, Magister, bene dixisti.*
 39 *Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.*

Hic videmus ut Satan impios omnes, quibus alioqui pessimè inter se conveniat, ad oppugnandam Dei veritatè simul colligat. Nam quum duabus istis sectis hostilis esset dissentio, tamen aduersus Christum conspirant, ut Phariseis non displiceat suam doctrinam in Christi persona oppugnari. Ita hodie videmus omnes Satanæ copias, quauis alioqui alia aliis contrariae sint, vindicque tamen in Christum insurgere. Et tam infesto odio flagrant Papistæ contra Euangelium, ut Epicureos, Libertinos, & alia huiusmodi portenta libèrè foueant, modò ad illud labefectandam vitatur his adiutoribus. In famma, videmus ex diuersis castris egresfos esse qui impetum in Christum facerent: & hoc ideo esse factum, quia omnes cõmunitè lucem suam doctrinæ odent. Cæterum Sadducæi quæstionem proponunt Christo, ut speciem absurditatis vel eum in erroris societatem pertrahant, vel, si dissentiat, infament, ac ludibrio habeant apud rude & indoctam vulgus. Ac fieri quidem potest ut eodè cauillo prius vexare Phariseos soliti fuerint, sed eandem nunc Christo decipulam tendunt.

23 *Quis dicit non esse resurrectionem*) Qualis fuerit Sadducæorum origo, sibi diximus. Porro non solum vltimam carnis resurrectionem eos negasse, et animam quoque immortalitatem, Lucas testatur. Et certe si probe expenditur, Scripturæ doctrina, animæ vita sine spe resurrectionis merum erit somnium. Neque enim Deus pronuntiat animas à morte esse superstitas, quasi iam præsentia perfectæ gloriæ, & sua beatitudine fruuntur: sed earum spem in vltimum usque diem suscipit. Factorem quidem philosophos, quibus ignota erat resurrectio carnis, de immortalitate animæ essentia multa differere, sed tam futiliter garrunt de futuræ vitæ statu, ut nihil habeant ponderis eorum commenta. Quum verò tradit Scriptura ex spe resurrectionis pèdere spirituales vitam, & animas à corporibus solutas illic respicere, quisquis resurrectionem conuellit, animas quoque immortalitate sibi dat. Cæterum hinc perspicitur horrenda iudicia Ecclesiæ, & utrosquod religionis antillites futuræ vitæ spem tollebant, ut post carnis interitum homines à brutis animalibus nihil differerent. Non negabant quidem sanctè & iustè viuendum nec tam profani erant ut Deum cultum superuacuum esse ducerent (quin potius assererent Deum esse nihil iudicem ac eius prouidètia res humanas regere) sed quum tam mercede piorum quam debitas impiis pœnas ad præsentem vitam restringerent, etiam si verè dixissent nunc quenq; hominem æqualiter pro suo merito tractari, hoc tamè erat nimis præposterum, promissiones Dei tam angustis finibus includere. Iam experientia clarè demonstrat, plusquam crassum fuisse eorum stuporem, quum palam sit mercedem quæ bonis reposita est, suscipiendi in aliam vitam: pœnas etiam impiis minime persolui in hoc mûdo. Denique hoc de hinc nihil absurdè fingi potest, homines ad imaginem Dei creatos, inlita pecudum morte extinguunt. Quam verò sædum illud & prodigiosum fuit, quum ubique Gentium apud profanos & cæcos idololatrias saluè aliqua maneret futuræ vitæ opinio, apud Iudæos (peculiarè Dei populû) hoc pietatis semen abolitum esse! Omitto quòd quum sanctos Patres cernere prope rasset ad cælestem vitam, & sedes quod Deus cum illis pepigerat, esse spirituales & æternas, plusquam hebetes fuisse

oporteat, qui in luce tam clara cæcutirèt. Sed primum hæc iusta fuit eorum merces qui Dei Ecclesiam in sectas distraherent: deinde hoc modo vltus est Dominus impium doctrinæ suæ contemptum.

24 *Magister, Menses dixit.*) Quum sufficeret rē nudā proponere, quorsum ita præfatur? nēpe altutè Moïsi nomen obtundat ut probeant legitima esse cõiugia quæ cõtracta erant non hominû placito, sed mandato & ordinatione ipsius Dei. Porro necesse est ut secum Deus ipse consentiat. Talis ergo erat eorum captio, si Deus olim fideles in regnum suû colligeret, quod illis dederat in mundo, restitueret: quid ergo fiet mulieri quam Deus septè viris addidit? Sic impij omnes ac hæretici calumnias fabricant quibus deformet veram pietatis doctrinam, ac pudesciant seruos Christi: imò Papistæ nulla verecundia tenentur quominus apertè Deo verbosæ eius illudant, dum nos circumueniunt & tentant. Ideo Paulus non abs re doctorum armis vult esse instructum, quibus aduersarios veritatis repellat. Quod ad Legem hæc pertinet, qua iustus Deus mortuis in matrimonium succedere & cognatos qui gradu sanguinis proximi essent, si prius ab eis liberis decesserat, hæc fuit ratio, ut mulier quæ nupserat in aliquâ familiam, semen inde susciperet. Quòd si ex primo cõiugio procreati essent liberi, incestuosum fuisse cõiugium intra gradus à Lege vitios.

29 *Erratis nescientes Scripturas.*) Quanquam Sadducæos compellat Christus, hæc tamen obuiatio generaliter in omnes falsorum dogmatum inuectores competit. nam quum nobis in Scripturis clarè Deus affulgeat, errorum omnium fons & causa est eorum ignoratio. Hæc autem piis non vulgaris consolatio est, quòd ab errandi periculo tuti erunt, quandiu humili modestaque docilitate ex Scripturis inquirent quid rectum ac verum sit. Quòd virtutem Dei Christus verbo coniungit, ad præsentis causæ circumstantiam refertur. Nam quia resurrectio captum humani sensus longè superat, nobis erit credibilis, donec mîeres nostræ ad intuitum immensæ Dei potètiæ insurgant, qua potest sibi subicere omnia, quemadmodum docet Paulus. Adde quòd Sadducæos desipere necesse fuit, quia perperam præsentis statû cælestis vitæ gloriam metiebantur. Inerere tamè docemur, rite & prudenter eos demum sentire & loqui de regni cælestis mysteriis qui Dei potentiam cõm Scripturis coniungunt.

30 *Sunt sicut Angeli.*) Nō intelligit, filios Dei, ubi resuri exerint, per omnia futuros Angelis similes, sed quatenus ab omni præsentis vitæ infirmitate immunes erunt. ac si negaret caducæ & corruptibilis vitæ necessitates, amplius fore obnoxios. Lucas clarius exprimit similitudinis rationem, quæ vltra mori nō poterunt, ideoque non erit propaganda eorum genus sicuti in terra. Loquitur autem de solis fidelibus, qui de reprobis non fuerat habitus sermo. Sed queritur cur dicat tunc fore Dei filios, quia filij resurrectionis erunt: quum Dominus fideles suos, licet fragili corporis ergastulo inclusos, hoc honore dignetur. Et quomodo æternæ vitæ heredes post mortem essemus, nisi iam nos agnosceret Deus pro filiis? Respondeo, ex quo fide inserimur in corpus Christi, adoptari nos à Deo in filios, atq; iuius adoptionis spiritum testem esse, sigillum. archæ & pignus, ut hæc fiducia liberè clamare liceat, Abba,

Pater.

Pater. Cæterùm quanquam scimus nos esse Dei filios, quia tamen nondum apparuit quid erimus, donec transfigurati in eius gloriam videbimus eum qualis est, nondum effectu ipso censemur filij. Et quanquam Spiritu Dei regemiti sumus, quia tamen adhuc abscondita est vita nostra, eius manifestatio verè & in solidū ab extraneis nos discernet. Hoc sensu adoptio nostra in vltimum diem à Paulo differtur.

37 Luc. *Quod verò resurgant.*) Postquam absurditatem sibi obiectam refutauit Christus, iam Scripturæ testimonio confirmat doctrinam de vltima resurrectione. Atque hic ordo nobis tenendus est, vt hostes veritatis calumnias suis depulsi, intelligant se Dei verbo repugnare, donec enim conuicti fuerint Scripturæ testimonio, liberum illis erit semper obstrepere. Porò locum ex Mose citat Christus, quia cum Sadducæus erat negotium, qui Prophetis non multum habebat fidei. saltē non alio loco eos habebant quàm nos librū Ecclesiasticū, vel Machabæorū historā. Deinde quia Mosen adduxerat, illis eundem legere maluit, quàm vnum quempiam ex Prophetis opponere. Adde quòd minimè in hoc incubuit vt locos Scripturæ omnes colligeret: sicuti videmus Apostolos non in eadem semper vti testimonij in eadē causa. Neq; tamen hoc locum præmissis tenuere arripuit Christus, sed ex primo iudicio delegit (licet in speciem videri posset obscurior) quia in primis celebrat ac memorabilem esse decebat apud Iudæos: quum testetur hac de causa redēptos fuisse à Domino, quia filij erāt Abrahæ. Illic quidem pronuntiat Deus se venire vt afflicto populo succurrat: sed simul addit, illum populum se agnoscere pro suo, adoptionis respectu propter fœdus cum Abraham percussum. Quis fit vt mortuos potius, quàm viuos respiciat Deus, nisi quia primū honoris gradum Patribus tribuit, apud quos fœdus suum deposuerat? Quomodo autem præcellerent si morte essent extincti? Hoc etiam clarè exprimit relatio, non sicuti pater nullus esse potest absque liberis, neque rex absque populo: sic proprie Dominus nisi viuorum vocari Deus non potest. Quanquam non tam ex communi loquendi forma ratiocinatur Christus quæ ex promissione quæ his verbis inclusa est. Nam hac lege Dominus se nobis in Deū offert, vt nos vicissim recipiat in populum: quod vnum ad fiduciam plenè beatitudinis sufficit. Vnde illa vox Ecclesiæ apud Prophetam Habacuc, Tu Deus noster ab initio, non moriemur. Quum ergo salutem omnib; promittat quibus se affirmat esse Deum, & hoc de Abraham, Isaac, & Iacob prædicet post illorum mortē, sequitur residuam vitæ spem esse mortuis. Si quis excipiat, posse animas superstitēs manere vt nulla sit carnis resurrectio: paulò ante respōdi, ista duo esse connexa: quia animæ ad hereditatem sibi repositi à aspirant, vt nōdum obtineant suum statum.

38 *Omnes enim illi viuunt.*) Hæc loquutio variè accipitur in Scripturis, sed hic intelligit Christus fideles, postquam mundo interierint, agere cælestem vitam cum Deo: sicuti Paulus ad Romanos cap. 6. b. 10. Christum, postquam in cælestem gloriam receptus est, Deo viuere dicit: quia exēptus est huius caducæ vitæ infirmitatibus & ærumnis. Sed conf. lro hic admonet Christus non esse de piorum vita ferendum iudicium: ex carnis sensu: quia recondita sit sub arcana Dei custodia. Nam si mortuis sunt ferè similes dum in mundo peregrinantur, vultu minus post carnis interitum in eis apparet vlla vitæ species. At Deus fidelis est, vt supra hominum sensum coram se viuos cōseruet.

32 *Respondentes quidam Scribarum.*) Quū omnes male affectos fuisse probabile sit, Diuino instinctu quibusdam, nempe Phariseis, extorta fuit hæc confessio. Forte quanquam optatim Christum turpiter victum obmutescebat, quia tamen armatos se vident eius responso aduersus contrariā factiōnem, facit ambitio vt partam victoriam illi gratulentur. Fortè etiam vberat eos inuidi, a se velle tē à Sadducæis Christum opprimi. Interim admirabilē Dei providentiā factum est vt eius doctrinæ subscriberent etiam infestissimi hostes. Frangata etiam eorum audacia fuit, non modò quia paratum esse Christum videbant ad quosuis insultus sustinendos, sed quia timebant cum dedecore repelli: quod iam sæpius acciderat. Deinde quia pudebat eos, tacendo palmam illi cedere, vt inde magis cresceret authoritas apud plebem. Quòd autem Mathæus dicit omnes miratos super eius doctrinā, notandum est in tot prauis vel frigidis commentis infectam tunc fuisse pietatis doctrinā, vt meritò instar miraculi habitum fuerit ita dextrè & appositè ex Lege probatam fuisse spem resurrectionis.

MATTH. XXI.

MARC. XII.

LVC. X.

34 Pharisei autem quum au-
dissent quòd ob-
turrasset os Sad-
ducæis, conue-
nerunt in v-
num.
35 Et interro-
gauerunt eum
ex eis Legis do-
ctores, et di-
cens,
36 Magister Deum tuum ex toto corde
quod est manda-

28 Et quum accessisset
quidam è Scribis, & audis-
set eos simul disputantes, vi-
deretque quod bene respon-
dissent eis, interrogauit illum,
Quod est primum omnium
preceptum?
29 Iesus autem respondit
omnium præce-
ptorum est, Audi Israel, Do-
minus Deus noster, Domi-
nus vnus est:
30 Et, diliges Dominum
tuo, & ex tota anima tua,

25 Et ecce quidam Legis peritus surrexit, ten-
sans illum, & dicens, Magister, quid faciendo vitæ
eternam possidebo?
26 At ille dixit ad eum, In Lege quid scriptū
est? quomodo legis?
27 Ille respondens dixit, Diliges Dominum
Deum tuū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua,
& ex totis viribus tuis, & ex tota mente tua: &
proximum tuum sicut teipsum.
28 Dixitque illi, Rectè respondisti: hoc fac, &
viues.
29 Ille autem volens iustificare seipsum, dixit
ad Iesum, Et quis est meus proximus?

tum magnum
in Lege.

37 *Sic illi
Iesus, Diliges
Dominum Deū
tuum ex toto cor-
de tuo, & in to-
ta anima tua,
& in tota mē-
te tua.*

38 *Hoc est
primum & ma-
gnum manda-
tum.*

39 *Secundū
autem simile
est huic, Dili-
ges proximum
tuum perinde
atque teipsum.*

40 *In his
duob. manda-
tis tota Lex & post
illa audebat illum in-
terrogare.*

& ex tota mente tua, & ex
t. t. s. viribus tuis. hoc est primum
præceptum.

31 *Et secundum simile
huic est, Diliges proximum
tuum ut teipsum. maius hu-
c aliud præceptum non est.*

32 *Et dixit illi Scriba,
Bene præceptor cū veritate
dixisti, quòd vnus sit Deus,
Et non sit alius præter illum.*

33 *Quòdque diligere
eum ex toto corde, & ex tota
intelligentia, & ex tota ani-
ma, & ex totis viribus, ac di-
ligere proximum vt seipsum,
plus sit quam vniversa holo-
caustomata & victima.*

34 *At Iesus quum vi-
deret quòd scierunt respon-
disset, dixit illi, Haud longe
abes à regno Dei. Et nemo
in illum. Sic igitur illi Iesus, & tu fac simili-*

30 *Respondens autem Iesus dixit, Homo quidam
descendebat ab Hierosolymis in Iericho, & incidit in
latrones, qui etiam despoliarunt eum vestibus, ac
vulneribus iniecerunt, semivivum relicto.*

31 *Accidit autem vt Sacerdos quidam descen-
deret eadem via: visioque illo præterijt.*

32 *Similiter & Lenita quum iret iuxta locum,
quum accessisset ac vidisset eum, præterijt.*

33 *Samaritanus autem quidam ier faciens venit
ad eum: & viso eo, misericordia motus est.*

34 *Et accedens obligavit vulnera eius, in-
fundens oleum ac vinum: & imponens illum in suum
iumentum, duxit in diuersorium, & curam eius
egit.*

35 *Et postero die egrediens, deprompsit duos
denarios dedit hospiti, & ait ei, Curam illius habe:
& quòd cūque præterea insumpseris, ego quum re-
duero reddam tibi.*

36 *Quis ergo horum trium videtur tibi proxi-
mus fuisse illi qui incidit in latrones?*

37 *At ille dixit, Qui exercuit misericordiam
in illum. Sic igitur illi Iesus, & tu fac simili-*

Quamquam huic historiae aliquid simile tan-
tum habere videtur ea quam referunt Matthæus
22. capite & Marcus 12. non autem eadem esse: ego
tamen in vnu locum ideo conferre malui
quia quum Matthæus & Marcus asserunt hanc
fuisse vltimam questionem, qua tentatus fuit Do-
minus, Lucas eius rei nullam mentionem facit. Vi-
detur autem consulto prætermittere, quia alibi
retulerat. Neque tamen contendo eandem esse
historiam, quum Lucas à reliquis duobus quædã
habeat diuersa. Inter omnes conuenit, Scribam
tentandi Christi causa mouisse questionem: sed
is qui à Matthæo & Marco describitur, tandem
discedit non male affectus. ac quiescit enim Chri-
sti responso, signumque docilis ac mansueti spi-
ritus præbet. Adde etiam quòd vicissim Christus
pronūciat nō procul ipsum abesse à regno Dei.
Atqui Lucas præfactum hominem falsūque tur-
gentem inducit, in quo nullum respicientiæ si-
gnum apparet. Nihil autem absurdū esset, Chri-
stum de vera iustitia Legisq; obseruatione & re-
gula bene viuendi sæpius fuisse tentatum. Cate-
rū siue Lucas alieno loco hoc retulerit, siue
nunc prætermiserit alteram interrogationem (eo
quòd prior illa narratio quò ad doctrinam suffi-
ceret) doctrinæ similitudo hoc postulare visa est
vt trēs Euangelistas inter se conferrem. Nunc vi-
dendum quam hunc Scribam impulerit occa-
sio ad interrogandum Christum: nempe quia Le-
gis erat interpres, offenditur Euangelij doctrina,
qua exillinat Mosis authoritatem minui. Quan-
quam non tam Legis zelo afficitur quàm indignè
fert ex magisterij sui honore aliquid decedere.
Sciscitatur ergo à Christo profiteriue velit ali-
quid Lege perfectius. nam etsi hoc verbis non ex-
primit, captiosa tamen est eius quæstio, vt Chri-

stum odio populi exponat. Porro Matthæus &
Marcus non vni tantum non ini hunc æstum tri-
buunt, sed rem ex composito actam fuisse docent:
ac vnum fuisse delectum à tota secta, qui præ aliis
ingenio & doctrina pollere visus est. In forma e-
tiam interrogationis nonnihil à Matthæo & Mar-
co differt Lucas: nam apud hunc quærit Scriba
quid faciendo vitam æternam consequantur ho-
mines: apud alios verò duos quocumq; in Lege
summum sit mandatum. Idem tamen est finis:
quia Christum fallaciter aggregauit, vt siquid eli-
ciat ex eius ore à Lege diuersum, quasi apostatam
& impiæ defectionis auctorem eum exagitet.

26 *Luc. In lege quid scriptum est.* Aliud
Christi responsum audit quàm sperauerat. Et
certè non aliam piè iustique viuendi regulam
attulit Christus quàm quæ Lege Mosis tradita
erat: quia sub perfecto Dei & proximorum a-
more continetur summa iustitiæ perfectio. No-
tandum tamen est, Christum de acquirenda sa-
lute, prout rogatus fuerat, hinc loqui. Neque e-
nim planè, sicut alibi, docet quomodo ad vitam
æternam perueniant homines: sed quomodo vi-
uendum sit, vt iusti coram Deo censentur. Cer-
tum autem est in Lege præcipientia hominib.
quomodo vitam formare debeant, vt salutem coram
Deo sibi comparent. Quòd autem Lex nihil
aliud quàm damnare potest, ideoque mortis vo-
catur doctrina, & transgressiones augere à Pau-
lo dicitur, non sit doctrinæ vitio, sed quia im-
possibile nobis est præstare quod iubet. Ergo
quamquam ex Lege nemo iustificatur, continet
tamen Lex ipsa summam iustitiam: quia non fal-
sò salutem promittit suis cultoribus, si quis plenè
obseruet quicquid mandat. Neque hæc docendi
ratio nobis absurda videri debet, quòd Deus
primò

Rom. 10. a
5.

primò iustitiam operum requirat, deinde gratiam offerat sine operibus : quia necesse est homines suæ iustæ damnationis conuinci , vt ad Dei misericordiam confugiant. Ideo apud Paulum vtriusque iustitiæ comparatio ponitur vt sciamus nos ideo gratis iustificari à Deo, quia propria iustitia desit. tumur. Christus autem in hoc respecto sese accommodauit ad Legisperitum, & rationem interrogationis habuit. quæsierat enim ille non vnde petenda esset salus, sed quibus operibus acquirenda.

38. *Matth. Diliges Dominum.*) Apud Marcum inferitur prædictio, quòd Deus Isaac, vnus sit Iehouah. quibus verbis auctoritate Legi suæ duplici nomine conciliat Deus. nam & hic Istinulus à J Dei colendi studium acerrimus esse debet, dum certò persuasi finis nos verum cæli & terræ opificem colere: quia naturaliter ignauiam gignit dubitatio: & fauans ad eundem ipsum amandum illecebra est, dum sibi nos gratis in populo adoptat. Ergo ne (velut in rebus dabiis fieri solet) repudarem: iustis, audiunt: vero & vnico Deo vitæ regulam sibi esse præscriptam. Ne autem eos diffidètia retardet, familiariter ad ipsos accedit Deus, & gratitudo sedulus suum illis commendat. Interim tamen minimè dubium est quin se ab idolis omnibus separet, ne aliò detrahatur Iudæi: sed in puro eius vnico cultu se contineat. Jam verò si incertitudo miseris idolorum cultores non tardat quominus furioso ardore in illorum amorem ferantur, quænam excusatio Legis auditoribus reliqua est, si Deo sibi patefacto torpeam? Porrò quod sequitur, est Legis epitome quæ apud Mosè quoque extat. Nam quum distincta sit in duas Tabulas, quarum prior ad cultum Dei, secunda ad charitatem referretur, bene & prudenter Moses hæc summam colligit, vt agnoscant Iudæi quid in singulis præceptis velit Deus. Cæterum quauis longè aliter Deum amare conueniat quàm homines, non tamen abs re Deus pro cultu vel honore dilectionem à nobis requirit: quia hoc modo significat non alium sibi cultum quàm volutarium placere. Nam is verè demum se Deo in obsequium addicit qui eum amabit. Porrò quia prauis & vitiosi carnis affectus nos à rectitudine abstrahunt, ostendit Moses tunc rite compositam fore vitam nostram si Dei amor omnes sensus nostros occupet. Discamus itaque pietatis initiū esse Dei amorem: quia Deus coacta hominum obsequia repudiat, vultque sponte & liberaliter coli. discamus interea, sub Dei amore reuerentiam quæ illi debetur, notari. Apud Mosè non additur mens, sed tantum cordis & animæ & fortitudinis fit mentio. Quanquam autem hæc quatuor membrorum partitio plenior est, sensum tamen non mutat. nam quum docere summam velit Moses, solidè amandum esse Deum, & huc conferri debere quicquid facultatis inest hominibus, satis habuit animæ & cordi addere fortitudinem, nequam nostri partè Dei amore vacuam relinqueret. Deinde scimus Hebræos sub voce Cordis mentem interdum notare, præsertim vbi animæ coniungitur. Quid autem tam in hoc loco quàm apud Mattheum differat mens à corde, non multum laboro: nisi quòd mihi significat altiore rationis sedem, vnde cõsilia omnia & cogitationes manant. Cæterum ex hoc cõpendio apparet, Deum in Legis præceptis non respicere quid possint homines, sed quid de-

D. ut. 5. a.
5.

beant. Nam in hac carnis infirmitate fieri nõ potest vt perfectus Dei amor regnum obtineat. scimus enim quàm propensum sint ad vanitatem omnes animæ nostræ sensus. Postremo hinc colligimus, Deum nihil morari externâ operum speciem, sed interiore affectum præcipue requirere, vt ex bona radice boni fructus nascantur.

39. *Secundum mandatum simile huic.*) Secundum locum mutæ inter homines charitati assignat, quia Dei cultus prior est ordine. Simile autè priori esse dicit mandatum de proximis amandis, quia ex illo depèdet. Nam quum sibi quisque addictus sit, nunquam vera erga proximos vigebit charitas nisi vbi regnabit amor Dei: mercenarius enim amor est quo sibi seculari à j alios prosequuntur, quia singulis curæ est sua vilitas. Rursus impossibile est Dei amorem regnare quum fraternam inter homines charitatè ex se signat. Porrò quum proximos sicuti nos ipsos diligere iussit Moses, noluit amorem nostri priore loco statuere, vt quisque seipsum in primis amet, deinde proximos (quem admodum Sorbonici sophistæ cautiãtate regulatum inferius esse sua regula) sed quum sumus nobis nihil dedit, M. les virium hæc corrigens proximis nostris aequali gradu statuit: ac si veteret vnique tenetque, alius neglectis, habere sui curam: quia charitas in vnum corpus omnes coniungit. Et *proximis* corrigens, que alios ab aliis separam, singulos ad communem societatem & quasi mutuum complexum reducit. Vnde colligimus, perfectionis vinculum non immeritò à Paulo vocari: & alibi, complementum Legis: quoniam omnia secundæ Tabule præcepta ad eam referri debent.

Coloss. 3. e.
13.
Rom. 13. e.
19.

28. *Luc. Hoc fac, & vines.* Paulo autè exposui quomodo cum gratuita fidei iustificatione hæc promissio conueniat. Neque enim ideo nos gratis iustificat Deus quia Lex non ostendit perfectam iustitiam, sed quia in eius obseruatione deficiunt omnes: ideoque nos vitam ab ea consequi negat, quia infirma est in carne nostra. Proinde hæc duo bene inter se conueniunt, Legem docere quomodo sibi homines iustitiam operibus comparent, & neminem iustificari operibus: quia non in Legis doctrina, sed in hominibus est defectus. Interea consilium Christi fuit calumniam diluere qua sciebat apud rudes & indoctos se grauari, quasi Legem, quatenus perpetua est iustitiæ regula, enetteret.

29. *Ille volens iustificare seipsum.*) Videri posset hæc quæstio ad hominis iustificationem nihil valere. Verum si memoria teneamus quod alibi dictum est, hominum hypocritam maximè deprehendi in secunda Tabula (quia dum se fingunt optimos Dei cultores, charitatem erga proximos palam violant) inde colligere promptum erit hoc suffragio usum fuisse Phariseum, vt sub falsa sanctimonie larua obiectus, in lucem non prodiret. Quum ergo intelligat examen charitatis si bi fore aduersum, latebras captat in nomine proximi, ne appareat Legis transgressor. Prius autem vidimus hæc in parte Legem à Scribis fuisse corruptam, quòd non alios sibi propinquos ducebant nisi qui digni essent. Vnde & illud axioma inter eos receptum erat, Licere odio habere inimicos. Nam hæc vna hypocritis reatus sui abolendi ratio est, tergiversari quoad possunt, ne vita sua exigatur ad Legis iudicium.

20 *Respondens Iesus.*) Poterat simpliciter docere Christus proximi nomen ad quemvis hominū promiscuè extendi, quia totum humanum genus sancto quodam societatis vinculo coniunctum sit. Et certè Dominus non alia de causa nomen hoc in Lege posuit, nisi vt nos ad mutuam amorè suavius alliceret. Clarius fuisse præceptum, Dilige vnumquemque hominem sicut teipsum : sed quia homines sua superbia excecant, vt singuli seipsum contenti alios pari gradu vix dignentur, suāque officia ab illis subducant, dara opera pronunciat Dominus omnes esse propinquos, vt ipsa afinitas alios aliis vicissim conciliet. Ergo vt quis nobis sit propinquus, sufficit esse hominem: quia nostrum non est communem naturam delere. Sed Christus à Phariseo responsum elicere voluit quo seipsum damnaret. Quia enim apud eos obtinuerat illa magistralis determinatio, Neminem esse nobis proximum nisi qui amicus est, si eum præcisè rogasset Christus, nunquam vno verbo confectus foret sub nomine proximi comprehendi omnes homines: quod eum fateri cogit similitudo in medium adducta. Summa verò est, proximum nobis esse alienissimum quenque: quia Deus cunctos homines inter se deuinxit, vt alij alios tuent. Concinnè tamen Iudæos & Sacerdotes in primis perstringit, quòd quum se eiusdem patris filios iactarent, & adoptionis priuilegio se à reliquis Gentibus distinctos, vt essent sacra Dei hereditas, barbaro tamen immanique contemptu alij alios non secus despicerent ac si nulla necessitudo intercederet. Neque enim dubium est quin Christus crudelem charitatis neglectum describat, cuius illi sibi confisierant. Caterum hic, vt dixi, præcipuus scopus est, propinquitatem quæ nos ad mutua officia obligat, non restringi ad amicos vel cõsanguineos, sed patere ad totum humanum genus. Ad hoc probandū comparat Christus Samaritanum Sacerdoti & Leuitæ. Satis scitur quàm infesto odio flagrarèt Iudæi in Samaritanos: vt in locorū vicinia maxima fuerit disunctio. Nunc dicit Christus Iudæum ciuè Iericho, quū Hierosolymā iter faciens vulneratus esset à latronibus, tam à Leuita quàm à Sacerdote, qui in eum iacentem & semimortuum inciderant, fuisse neglectum: à Samaritano autem humaniter curatum fuisse: ac demum querit quisnam ex tribus illis fuerit Iudæo proximus. Non poterat certè elabi hic subtilis doctor quin Samaritanum reliquis duobus præferret. nam hic tantquam in speculo perspiciat hominum communitas, quam impio suo cauillo delere conati fuerant Scribæ. Et misericordia quam Iudæo hostis præstitit, demonstrat natura duce & magistra hominem hominis causa esse creatum. vnde colligitur mutua inter omnes obligatio. Allegoria quam hic excidunt Liberi arbitrij patroni, magis inutilis est quàm vt refutatione digna sit. Secundum eos sub typo hominis vulnerati describitur Adæ conditio post lapsum. vnde inferunt, non extinctam prorsus in eo fuisse bene agendi virtutem, quia tantum dicitur semimortuus. Quasi verò Christo propositum fuerit hoc loco de corruptione humanæ naturæ loqui, ac disserere quàm mortiferum aut sanabile vulnus Satan Adæ infixisset: quasi etiam non aperte & sine figura alibi pronuntiet omnes esse mortuos, nisi quos voce sua viuificat. Nihil plus coloris habet altera allegoria: quæ tamen adèd placuit vt omnium ferè suffragis excepta fuerit in-

Iohann. 5. 21.

Ita oraculi. Samaritanum hunc finxerunt Christum esse, quia sit custos offerunt: vulnere infusum fuisse vinum cum oleo dixerunt, quia penitentia & gratiæ promissione nos Christus sanct. Tertiã argutiam fabricati sunt, quòd Christus non statim restituar sanitatem, sed Ecclesiæ tantquam hospiti commendet paulatim curandos. Fateor nihil horum non esse plausibile: verum Scripturæ maior habenda est reuerentia quàm vt germanum eius sensum hac licentia transfigurare liceat. Certè præter Christi mentem hæc speculationes à curiosis hominibus fuisse confectas cuius perspicuum est.

40 *Matth. In his duobus mandatis.*) Redeo nunc ad Matthæum, vbi dicit Christus totam Legem & Prophetas pendere in his duobus mandatis: non quòd huc restringere velit totam Scripturæ doctrinam, sed quia ad hæc duo capita referri debeat quicquid vbiq; de ratione piè & iustè viuendi præcipitur. Neque enim Christus generaliter discriit quid Lex & Prophetæ contineant: sed contentens suum sermonem, nihil aliud in Lege & Prophetis requiri dicit nisi vt quisque Deum & proximos suos diliget: acsi diceret, summam piæ rectæque vitæ in Dei cultu & hominum charitate sitam esse & inclusam: sicuti Paulus perfectionem Legis dicit esse charitatem. Quare perperam hoc Christi dictum arripiunt quidam imperiti, acsi in Lege & Prophetis nihil aliud querendum esset. Nam sicuti inter promissiones & mandata tenenda est distinctio: ita hic non generaliter pronuntiat Christus quid discendum sit ex Dei verbo, sed pro circumstantia causa, in quem scopum dirigantur omnia mandata, admonet. Interim gratuita peccatorum remissio per quam Deo reconciliamur, fiducia Dei inuocandi, arrha futuræ hereditatis, & aliæ omnes fidei partes, licet primum in Lege gradum obtineant, non pendent in his duobus mandatis, quia aliud est exigi quod debetur, aliud offerri quod nobis deest. Idem aliis verbis notatur apud Marcum, Quòd nullum aliud præceptum his maius sit.

32 *Marc. Bene Præceptor.*) Solus Marcus Scribam fuisse manifestatum commemorat. atque hoc notatu dignum est, quòd quum malignè & per insidias Christum esset adortus, non solum tacitus cedit veritati, sed palàm & ingenuè Christo subscribit. Ita videmus non ex eorum hostium genere fuisse quorum insanabilis est pertinacia: quia licet centies conuicti sint, non tamen desinunt veritatem quouis modo oppugnare. Ceterum ex hoc responso colligitur, Christum non præcisè duobus tantum verbis complexum esse vitæ regulam: sed vt occasio ferebat, innectum esse in sistam & laruatam Scribarum sanctorumonian: qui quum externis tantum caremoniis in-cumberent, ferè pro nihilo ducebant spiritualem Dei cultum: charitatis verò apud eos non magna erat ratio. Quanquam autem Scriba talibus corruptelis imbutus erat, vt tamen fieri interdum solet, rectæ notitiæ semen ex Lege conceperat quod latebat suffocatum in eius corde: hinc fit vt facile à prauo vsu se reflecti sustineat. Videtur tamen hoc mimisè quadrare, quòd pars sint Diuini cultus sacrificia, & ad priorem Legatis tabulam pertineant, hominum charitati postponi. Solutio est, quauis longè præset Dei cultus, ac pretiosior sit omnibus iustæ vitæ officiis, ex-

terna

terna tamen eius exercitia per se tanti non esse vt charitatem obruere debeant. Scimus enim charitatem per se & simpliciter placere Deo, quum sacrificia non moretur neque probet nisi in alium finem. Adde quod de nudis & inanibus sacrificiis hic agitur, quia vera & syncera probitati fictitiâ pietatis speciem Christus opponit. Eadem quoque doctrina passim occurrit apud Prophetas, vt sciant hypocrite nullum pretij esse sacrificia quibus cõiuncta non est spiritualis veritas, nec Deum pecudum victimis placari vbi charitas negligitur.

34 *At Iesus quum videret.*) An vterius deinde profecerit hic Scriba incertum est: sed quia se docilem ostenderit, Christus manum illi porrigit, ac suo exemplo docet iuandos à nobis esse in quibus principium aliquod vel docilitatis vel rectæ intelligentiæ apparet. Videtur enim duabus de causis pronuntiasse Christus hũc Scribã non procul abesse à regno Dei: nempe quia ad officium erat flexibilis, & prudenter à necessariis officiis discernbat externam cultus Dei professionem.

Porro non tam eius laudandi quæ cohortandi causa testatus est Christus ipsum esse propinquum regno Dei, & in eius persona nobis omnibus animum addit vt rectam viam semel ingressi, eo alacrius pergamus. His etiam verbis docemur, multos, dum adhuc errore tenentur impliciti, clausis tamen oculis ad viam accedere, hoc modo preparari vt maturo tempore in stadio Domini currant. Quod dicunt Euangelistæ obstructum fuisse os aduersariis vt amplius Christo insidiari nõ auderent, non ita accipere cõuenit quasi desisterent ab obstinata sua pernicia. intus enim fremebãt, vt solent fera bestia caueis inclusæ, vel, vt feroces equi, frantum mordebant. Sed quo magis ferrea erat eorum durities ac indomita rebellio, eo magis illustrem de vtraque triumphum egit Christus. Hæc autem eius victoria non parum animare nos debet, ne vnquã in veritate tuenda frangamur, certi de successu. Ficti quidem sæpe vt poterit vsque in finem insultent hostes: sed tandem efficiet Deus vt in eorum capita recidat iste furor, ac veritas nihilominus victrix emergat.

MATTH. XXII.

41 *Congregatis autem Phariseis, interrogauit eos Iesus,*

42 *Dicens, Quid vobis videtur de Christo: cuius filius est? Dicunt ei, Davidis.*

43 *At illis, Quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum, dicens,*

44 *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?*

45 *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?*

46 *Et nemo poterat ei respondere quicquam. neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.*

MARC. XII.

35 *Et respondens Iesus dicebat, docem in templo, Quomodo dicunt Scribæ & Christum esse filium David?*

36 *Nam ipse David dixit in Spiritu sancto, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

37 *Ipsè ergo David vocat eum Dominum: & unde filius eius est? Et multa turba audiebat illum libenter.*

LVC. XX.

41 *Dixit autem ad illos, Quomodo dicunt Christum esse filium David?*

42 *Et ipse David dicit in libro Psalmorũ, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis,*

43 *Donec posuero inimicos tuos scabellũ pedum tuorum.*

44 *David ergo Dominum illum vocat: & quomodo filius eius est?*

42 *Quid vobis videtur.*) Clarius exprimũt Marcus & Lucas cur hoc Christus quæsierit, quia scilicet praua inter Scribas opinio inualuerat, promissum Redemptorẽ ex Davidis filiiis & successoribus vnũque inpiã fore, qui nihil humana natura præstantius secũ afferret. nam statim ab initio Satan quibuscunque potuit artibus fictitium aliquem Christum supponere conatus est, qui verus non esset Dei & hominum mediator. Quia toties pollicitus fuerat Deus proditurum esse Christum ex femine vel lumbis Davidis, altius omnium cordibus infixã erat hæc persuasio apud Iudeos, quã vt ferre possent naturam humanam illi detrahi. Passus est igitur Satan Christum agnosci verum hominem & filium Davidis, quia hoc fidei caput labefactare frustra tentasset: sed (quod deterius erat) sua illum Deitate nudauit, quasi vnus quilibet ex filiis Adæ esset futurus. Atqui hoc modo spes futuræ & æternæ vitæ & spiritualis iustitiæ abolebatur. Ex quo verò exhibitus fuit Christus mundo, pluribus vel machinis, vel cuniculis nunc humanam, nunc Diuinam eius naturam euertere conati sunt hæretici, ne vel illi ad nos seruandos plena esset potestas, vel familiaris ad eum

accessus nobis pateret. Porro quum iam instaret hora mortis, testatam facere Deitatem suam voluit ipse Dominus, vt intrepidè in ipsum recumberet piorum omnium fiducia. nam si homo tantum esset, neque in ipso liceret gloriari, neque ab ipso salutem sperare. Nunc tenemus eius consilium, quod scilicet non tam sua causa asseruerit se Filium Dei esse, quã vt fidem nostram in cælesti sua potentia fundaret. nam vt carnis infirmitas, qua se nobis propinquum fecit, audaciam nobis præbet ne dubitemus ad eum accedere: ita si sola nobis ante oculos versetur, metu potius & desperatione nos implebit, quã bonam fiduciã suggerat. Notandum tamen est, non reprehendi Scribas quia Christum docerent fore Davidis filium, sed quia merum sibi hominem fingerent, qui venturus è cælo erat vt hominis naturam & personam indueret. Nec de seipso disertè verba facit Dominus: verum simpliciter ostendit impiè errare Scribas, qui tantum è terra & humana progenie Redemptorem expectent. Caterum quantum inter eos tritum erat dogma, ex Matthæo tamen colligimus coram plebe rogatos fuisse quid sentirent.

43. *Quomodo David in Spiritu.*) Quòd Davidem in Spiritu loquentum esse Christus admonet, emphaticum est. Nam rei futura vaticinium rei presentis testimonio opponit. Nam cavillù quo hodie effugunt Iudei, anticipat hac voce. Dicit hoc præconio celebrari Davidis regnum, quasi Deum sibi regnandi auctorem statuens, cõtra insanos hostium suorù conatus insurgeret, ac quicquam Deo invito profecturos negaret. Nequid tale obicerent Scribæ, præfatus est Christus, & salum de persona Davidis minimè esse compositum, sed dictatum Spiritu prophætico, vt futurum Christi regnum describeret: sicuti etiam ex contextu euincere proptum est, neque in Davidem, neque in alium quempiam ex terrenis regibus competere quæ illic leguntur. Nam illic David Regem inducit nouo sacerdotio ornatum, quo necesse erat abrogari veteres Legis vmbas. Nunc videndum quomodo Christù probet maioris excellentie fore quam vt progenitus tantùm sit ex femine Davidis: nempe quia David, qui Rex erat & caput populi, ipsum appellat Dominù, vnde sequitur, in eo aliquid subesse homine maius. Videtur tamen infirma & frigida esse ratio: quia excipi potest, quum Psalmum populo canendum daret, non habito persona suæ respectu, Christo in aliis tribuisse imperium. Vt cum ego contra excipio, quum ipse ex Ecclesia membrum vnum esset, nihil minus fuisse consentaneum, quàm vt se communi doctrina priuaret. Hic quasi vna voce gloriari iubet omnes Dei filios, caelestis & inuicti Regis præsidio se tutos esse. Si ab Ecclesiâ corpore separaretur, salutis in Christo promissâ particeps non erit. Si hæc vox paucorum esset, dominium Christi se non extenderet vsque ad Davidem. Nunc verò nec ipse nec alius quisquam ab eius subiectione excimi potest quin simul excidat à spe eternæ salutis. Ergo quum Davidi nihil melius fuerit quàm comprehendere in Ecclesiâ, non minus sibi quàm relicto populo Psalmum hunc dictauit. In summa, hoc elogio Christus statuit summus & vnicus Rex, qui inter omnes fideles emineat. Nec vlla exceptio admitti debet quin, vbi præficitur Ecclesiâ redemptor, ad vnum omnes in ordinem cogantur. Quare minimè dubium est quin se quoque eius imperio submittat David, vt in Dei populo censetur. Sed occurrit iam alia quæstio, annon extollere potuerit Deus quem ex hominum genere Redemptorem dabat, vt Davidis esset Dominus, licet filius. Nam & hic non substantiale Dei nomen, sed tantùm Adonai ponitur, quod sæpe etiam hominibus aptatur. Respondeo, Christum pro confesso summi ei, qui numero hominum

eximitur, & in eum honoris gradum euehitur vt sit summum totius Ecclesiæ caput, non esse merù hominem, sed Dei quoque maiestate præditum. Nam Deus æternus, qui iure iurando sibi vni hoc vendicat vt coram se flectatur omne genu, simul etiam iurat se alteri gloriam suam non daturum. atqui, teste Paulo, dum euectus est in regnù Christus, datum illi fuit nomen quod est super omne nomen, vt coram ipso flectatur omne genu. Atque vt id nunquam à Paulo dictum esset, sic tamè res habet, Christum ideo præesse Davidi & facis aliis regibus, quia supra Angelos quoque excellit, quod in hominem creatum non competeret, nisi idem quoque esset Deus in carne manifestatus. Fateor quidem hic disertè & ad verbum non exprimi Diuinam eius essentiam, sed inferre promptum est, Deum esse qui supra omnes creaturas locatur.

44. *Dixit Dominus Domino.*) Hic Spiritus sanctus præit omnibus pijs triumphale carmen, vt Satanæ & omnibus impijs animosè insultent, ac eorum furorem derideant, quòd Christum mouerent e folio suo eicere. Ergo ne vacillent vel expauescant, cernentes moueri in terra ingentes strepitus, iubentur sacrum & inuolabile Dei decretum contrariis omnibus studiis opponere. Sensus ergo est, Quantumuis insistant homines, irritum tamen fore quicquid machinari audeant ad labefactandum Christi regnum, quod non hominum arbitrio, sed diuinitus erectum æterna stabilitate fulcitur. Ergo quoties violentur impetitur hoc regnum, veniat nobis in mentem hoc celeste oraculum. Nam certè in Christi manu depecta fuit hæc promissio vt eam singuli fideles in suum vsum accõmodent. Deus autem neque varius est, neque fallax, vt retrahat quod semel ore suo protulit. Porro sessio ad dexteram, metaphoricè accipitur pro secundo vel proximo gradu quem Dei vicarius occupat. Quare tandem valet ac summum imperium & potentiam obtinere Dei nomine: sicuti Deum in genito filio suas partes mandasse scimus, vt per eius manù Ecclesiâ suam gubernet. Itaque hæc loquutio locum minimè designat, sed potius cælum & terrâ includit sub Christi imperio. Sessura verò Christù Deus pronuntiat donec prostrati fuerint eius inimici, vt sciamus inuictù fore & in expugnabile eius regnum: non quòd subactis hostibus priuandus sit potestate, sibi data, sed quia cadentibus omnium hostium turbis, interperpetuò stabit. Interea notatur quæ hodie persequitur regni eius conditio, ne molestum nobis sit vbi videmus vndique infestari.

Ies. 45. d. 23. & 42. b. 8. Rom. 14. b. 1. Philip. 2. b. 9.

Sessio ad dexteram

MATTH. XXIII.

- 1 *Tunc Iesus loquutus est ad turbas & ad discipulos suos,*
- 2 *Dicens, in cathedra Moysis sedent Scribæ & Pharisei:*
- 3 *Omnia ergo quaecumque præceperim vobis seruate, & facite: secundum verò opera eorum nolite facere, dicunt enim, & non faciunt.*
- 4 *Nam colligant oera grauia & difficilia portati, imponuntque in humeros hominum: digito autè suo ea nolunt tangere.*
- 5 *Omnia verò opera sua faciunt vt spectentur ab hominibus, dilatant autem phylacteria sua, & magnificant simbrias palliorum suorum,*

MARC. XII.

38 *Et dicebat illis in doctrina sua, Caueat à Scribis, qui amant in solis ambulare, & salutationes in foris,*

LVC. XI.

45 *Respondens autem quidam ex Legis peritis, ait illi, Magister, hæc dicens, etiam nos afficit contumelia.*

46 *At ille ait, Et vobis Legis peritis, vobis quæ oeris homines oneribus quæ portatu difficilia sunt: ipsi autem non vno digitorum vestrorum attingitis sarcinas.*

6 *Amantque primos accubitus in cænis, & primas cathedras in Synagogis,*

7 *Et salutationes in foro, & vocari ab hominibus Rabbi.*

8 *Vos autem nolite vocari Rabbi. vnus enim est magister vester, Christus: vos autem omnes fratres estis.*

9 *Et patrem nolite vobis vocare in terra vnus enim est pater vester, qui in celis est.*

10 *Nec vocemini magistri. vnus enim est magister vester, Christus.*

11 *Qui maximus est vestrum, erit minister vester.*

12 *Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur.*

39. *Primæque sellas in Synagogis, & primos accubitus in cænis.*

Paulo autē.
43 *Va vobis Pharisei, qui appetitis primas cathedras in Synagogis, & salutationes in foro.*
L. V. C. XX.

45 *Audiente verò cuncto populo dixit discipulis suis:*

46 *Cauete à Scribis, qui appetunt ambulare in stolis, & amant salutationes in foris, & primas cathedras in Synagogis, & primos accubitus in cænis.*

1 *Loquutus est ad turbas.*) Apprimè utilis fuit hæc admonitio, vt inter dissidia & certaminum strepitus, in reb. turbatis & confusis, in dissipatione recti & legitimi ordinis, salua tamè maneret verbi Dei autoritas. nā huc spectauit Christi consilium ne plebs Scribarum vitiiis offensa, Legis reuerentiā abiiceret. Scimus enim quā procliuēs ad eius fastidium sint hominum mentes, præsertim vbi dissolutior est pastorum vita, neque verbis respondet, vulgò omnes eorum exemplo, quasi concessa impunitate, lasciuunt. Idem etiam (imò aliquid deterius) in discordiis accidit: nam maior pars excusso iugo, profundit suas libidines, ac extremis contemptus erumpit. Porrò tunc ardebant Scribæ auaritia, ambitione turgebant, notæ erant eorum rapinæ, formidabilis crudelitas, tantæque morū corruptio vt videri possent in Legis interitū conspirasse. Ad hæc purum & genuinū Legis sensum prauis suis cōmētis peruerterat, vt cogereut Christum acriter cū ipsis configere: quia ad extinguendam veritatis lucem mira rabies eos ferebat. Itaque quia periculū erat ne multi partim ex talibus corruptelis, partim ex certaminum tumultu, contemptum totius pietatis conciperent, tempestinè occurrit Christus ac perperam fieri pronuntiat si ob vitia hominum pessum eat vera religio, & ex Legis reuerentia quicquam decedat. Quum Scribæ obstinati prorsus essent veritatis hostes, quia tyrannide sua oppressam tenebant Ecclesiam, coactus fuit Christus eorum flagitia detegere. nisi enim abstracti ab eorum seruitute fuissent boni & simplices, præclusa erat Euangelio ianua. Alia etiam fuit ratio: quia plebs licitum sibi esse putat, quicquid à suis rectoribus fieri animaduertit, legemque sibi fingit ex vitiosis illorum moribus. Ceterum nequis in diuersam partem traheret quæ dicturus erat, præfatur, qualescunque sint doctores minimè tamen æquum esse vel ex eorum sordibus aliquam Dei verbo aspergi, vel ex prauis eorum exemplis arripi peccandi licentiam. Atq; hæc prudentia diligenter notanda est. plerique enim dum hoc vnum captant vt odio grauent & infamia deforment improbos & sceleratos, inconsiderato suo zelo miscent omnia & confundunt. Contemnitur enim omnis disciplina, calcatur pudor: denique nullus manet honesti respectus: imò multis crevit inde audacia, dataq; opera Sacerdotum peccata traducunt vt liberius ipsi inducto colore peccent. Christus autem sic inuehitur in Scribas vt Legem Dei prius à contem-

ptu asserat. Hęc igitur eadē cautio nobis tenēda est, si reprehensiones nostras prodesse cupimus. Rursus tamen notare cōuenit, nullius offendi-culi metu deterritū fuisse Christum quominus impios doctores, sicuti meriti erant, traduceret & Tātū hanc moderationem tenuit, ne propter hominum probra, Dei Doctrina vilesceret. Porrò vt sciamus de vitiiis cō. ionatū esse, non vt personis inuidiam cre-ret, sed ne contagio serperet latius, disertè exprimit Marcus loquutum esse *In doctrina.*) quibus verbis significat, vtiliter aduonitos fuisse auditores vt sibi cauerent. Quāquā autem ad discipulos videtur restringere Lucas, probabile tamen est sermonem ad totam turbā promiscuè fuisse habitū. Quod etiam clarius patet ex Matthæo: & res ipsa poscebat vt in genere omnes respiceret Christus.

2 *In cathedra Moysis.*) Non temere quod alio loco recitat Lucas, huc inferere visum est. Præterquam enim quòd eadem est doctrina, nō dubito quin Lucas, postquam dixerat seuerè adu-ter Scribas correptos fuisse à Domino, addiderit etiam alias reprehensiones, quas Matthæus in proprium locum distulit. Iam enim sapius vidimus Euāgelistas, prout ferebat occasio, diuersos Christi sermones coaceruasse. Porò quia plenior apud Matthæū sententia habetur, eius verba potius explicanda sumam. Horratur Dominus fideles in summa, quum pessimè viuunt Scribæ, ne ad peruersos eorum mores vitam suam flectant, sed potius serment ad Legis regulam, quam audiunt ex ore Scribarū, necesse enim habebat (vt nuper attigi) reprehendere inultas in illis corruptelas, ne totum populum inficerent. Ergo ne ipsorū flagitiis labefactetur doctrina cuius ministri erant, ac præcones, fideles ad illorū verba attentos esse iubet, non autem ad operaciū dixisset, non esse causam cur Dei filios à rectè viuendo mala Pastorum exemplo impediunt. Scribarum nomine doctores vel Legis interpretes notari satis conuenit. idque phrasi Hebræica, eisdem apud Lucam vocari Legis peritos certum est. Peculiariter autem Phariseos qui erant ex Scribarum numero, perfringit Dominus: quia tūc in Ecclesie regimine & Scripturæ interpretatione hęc secta primum tenebat. Nam alibi diximus quum Sadducei & Esseni literales haberi mallent, Phariseos aliam docendi rationē quasi per manus sibi à maioribus traditam sequutos esse, vt felicitet mysticum Scripturæ sensum subtilius inquirerent. Vnde & nomen illis fuit impostum: nam Phœrisim dictū

sunt quasi interpretes. Quanquam autem suis cōmentis totam Scripturam fœdauerant: quia tamē se iactabant illo populari doctrinæ genere, in tradendo Dei cultu, & sanctæ viuendi disciplina præcipuè vigebat eorum autoritas. Ideo sic resoluti debet loquutio, Pharisei & reliqui Scribæ: vel Scribæ, inter quos Pharisei summo honore pollebant, vobis dum loquuntur, rectæ vitæ probi sunt magistri: impiis autem operibus peccatis vos instituant. quare ad eorum ora potius quam ad manus attendite. Nunc queritur, quicquid præcipiant doctores, an sine discrimine parendum sit. Nam satis constat atatis illius Scribas nequiter & sceleratè corrupisse Legem prauis significationibus, onerasse iniquis legibus. miseris animas, multis superflitionibus, vitiasse Dei cultum. atqui feruari vult Christus eorum doctrinam, ac si eorum tyrannidè resistere fas non esset. Facilis est solutio, non simpliciter conferri quamlibet doctrinam cum vita: sed hoc Christo fuisse propositum, à profanis eorum operibus discernere sanctam Dei Legem. Nam sedere in cathedra Moysi nihil aliud est quam ex Lege Dei tradere quomodo viuendum sit. Quamquam autem mihi non certò constat vnde sumpta sit loquutio, probabilius tamē est eorum cōfessura quæ ad suggestum referunt quem erexit Esdras, vnde Lex recitaretur. Certè quum Rabbinidè Scriptura disserent, ordine surgebant qui ex confesso erant verba facturi. Legem verò ipsam ex editiore loco promulgari fortè moris fuit. Sed et igitur in cathedra Moysi qui non ex seipso, vel proprio sensu, sed ex Dei autoritate & verbo præcipit. Simul tamen legitima vocatio hinc notatur: quia ideo audiri Scribas iubet Christus quod publici essent Ecclesiæ doctores. Papiis satis est titulo præditos esse, ac locum occupare qui leges imponunt. Huc enim torquent verba Christi, quasi necesse sit obedienter recipere quicquid mandant ordinarij Ecclesiæ Præsules. Atqui satis superque hæc calumnia refellitur altero Christi edicto, vbi à fermento Phariseorum cauere iubet. Si reuertere, auctore Christo, non tantum fas est, sed etiam oportet quicquid puræ Legis doctrinæ de suo Scribæ admiscerent, certè non sine delectu & iudicio amplecti conuenit quicquid ipsis mandare libuerit. Deinde si hominum præceptis suorum cōscientias hic Christus obstringeret, falsò alibi pronuntiaret, frustra Deum coli hominum mandatis. Hinc apparet, Christum eatenus populum hortari vt Scribas preare quantisper in pura & simplici Legis interpretatione manent. Scitè enim Augustinus & appositè ad Christi mentem, Scribas super cathedram Moysi sedendo, Legem Dei docuisse exponit: idque oues debuisse vocem pastoris per ipsos audire, tanquam per mercenarios. Quibus verbis continuò post subiicit, Deus ergo per illos docet: sua verò si docere velint, nolite audire, nolite facere. In tractatu in Iohannem 46. Cui sententiæ responderet quod idem tradit libro quarto de doctrina Christiana, Quoniam boni fideles non quemlibet hominem, sed ipsam Deum obedienter audiunt, ideo vtiliter audiuntur qui etiam vtiliter non agunt. Cathedra ergo non Scribarum, sed Moysi cogebat eos bona docere, etiam non bona facientes. Sua enim agebant in vita sua: docere autem sua, cathedra eos non sinebat aliena.

4 *Allegant enim onera.* Non accusat Scribas quasi duris & iniquis legibus animas tyrannicè op-

primant. Tametsi enim multos induxerant super uacuos ritus (vt patet ex aliis locis) Nunc tamen vitium illud Christus non attingit: quia rectam doctrinam cum praua & dissoluta vita confert. Porro Legem Dei onus vocari graue & difficile portatum, mirum non est: ac præsertim nostræ infirmitatis respectu. Sed quanuis nihil exigeret Scribæ nisi quod à Deo mandatum erat, Christus tamen hic nimis rigidam & austeram docedi rationem perstringit, quæ trita est superbis istis hypocritis, vt scilicet imperiosè ab aliis flagitet quicquid debetur Deo: sintque inexorabiles in regè dis officiis, sibi autem blandè remittant quæ tam seuerè iniungunt aliis, & securè quiduis indulgeant. Quo sensu illis exprobrat Ezechiel quòd cum austeritate & potentia dominentur. Nam qui serio Deum timent, quanquam ad eius obsequium sincerè & solidè formare studeat discipulus, quia tamen in seipso magis quam in aliis sunt seueri, non tam præcisi sunt exactores: deinde quia suæ infirmitatis cōscij sunt, elementer ignoscunt infirmis. At stupidis Dei contemptoribus nihil ad iubendum audacius vel magis crudele fingi potest: quia illis curæ non est difficultas qua se eximunt. Quare nemo alius moderatè præcipit nisi qui sibi primum erit magister.

5 *Omnia verò opera.* Nuper dixerat Scribas longè aliter viuere quam doceant: nunc verò addit, siquid boni habeant in speciebus, id fictum esse & nugatorium: quia nihil aliud sit illis propositum quam placere hominibus, ac se veditare. At que hic tacite vero pietatis & sanctæ vitæ studio opponitur eorum operum larua quæ non nisi ad ostentationis valent. Nā integer Dei cultor nunquam ampullis istis erit deditus quibus inflati sunt hypocritæ. Ita non tantum reprehenditur ambitio in Scribis & Phariseis: sed quum Dominus in tota eorum vita transgressionem Divinæ Legis & contemptum damnaasset, ne clypei loco obiteret fucosam suam sanctimoniam, per occupationè responderet, friuolas esse nugas & pro nihilo habendas in quibus, se iactat, quia illic mera regnat ostentatio. Postea speciem vnam profert, ex qua talis ambitio facilis erat cognita, quòd se in vestium fimbriis se probos Legis cultores in hominum oculis ostentent. quorum n. fimbriæ latiores, & phylacteria communi vulgi more magis splendida, nisi ad inanem pompam iusserat Dominus vt Iudæi, insignes ex Lege sua & delectas quasdam sententias cum in fronte, tum in suo vestitu gestarent: nempe quia facillè carni obrepat Legis obliuio, subinde ad eius memoriã reuocari populum suum Dominus volebat. Nam & ideo tales sententias iussi erant ædium suarum postibus inscribere, vt quocumque verterent oculos, pia aliqua admonitio statim occurreret. Quid autem Scribæ? Vt à reliquo populo differrent, præcepta Dei splendidius in vestibus suis depicta gestabant. In hac autem iactantia se putida ambitio prodebat. Nos verò hinc quoque discamus quam ingeniosi sint homines ad inanes fucos miscendos, vt sua vitia sub aliquo virtutum colore & integumento occultent, quum scilicet quæ Deus mandauit pietatis exercitia ad suam hypocrisim detorqueant. Nihil vtilius fuit quam sensus omnes exercere in Legis meditatione: neque id etiam frustra mandatum à Domino fuerat. Tantum verò abfuit vt proficerent in talibus rudimentis, vt perfectam iustitiã in vestium ornatum locantes, Legem in tota vita

sua spernerent. Neque enim magis cōtūmēliose potuit Lex Domini ludibrio haberi, quā quam seruari ipsam fingerent theatro habitu, & custodias eius vocarent personas ad augēdam fabulam compositas. Quod Marcus & Lucas de stolis dicit, eodem pertinet, scimus orientales passim vfos fuisse longis vestibus: quem morem hodie quoque retinent. Sed ex Zacharia apparet, Prophetas certa pallij forma à reliquis fuisse distinctos. Nec verò ratione caruit doctores ita vestiri vt in eorum habitu plus grauitatis & modestiæ quā in vulgari extaret. Scribæ verò id perperā ad luxum & pompam conuertant. Quod exemplum ad se traxerunt sacrifici Papales, in quibus constat stolas nihil aliud esse quā superbæ tyrannidis insignia.

Zach. 13.
4.4.

6 *Amāntque primos acubitus.*) Probat ex claris signis nullum in Scribis vigere pietatis studiū, sed ambitioni esse prorsus deditos. Nam expetere primos acubitus primāq; sēditione, nō nisi eorū est qui superbē se inter homines efferre malūt quā Deo probari. Præcipue verò hoc in illis Christus damnat, q̄ vocari appeterēt magistri. Quoniam enim nomen Rabbi per se excellentiam designat, vltus tamen inualuerat tunc apud Iudæos vt sic magistros Legiſq; doctores vocarent. Christus verò hunc honorem cuiquam negat, præter se vnum, competere. vnde sequitur, nō nisi cum eius iniuria ad homines transferri. Videtur tamen hoc nimis esse durum, imò absurdum, quum iam per se nos Christus non doceat, sed magistros nobis ordinet ac præficiat: titulo autem priuari quib. munus iniungit, ridiculum est. Imò quū verſatus est in terris, Apostolos cōstituit qui suo nomine docēdi officium obirent. Quod si de titulo agit, Paulus certē nolebat cū iniuria Christi, sacrilega vsurpatione gloriari, quū se magistrū & doctorem Gentiū asseruit. Sed quia nō aliud fuit Christi cōsiliū quā omnes à minimo vsque ad maximum in ordinem cogere, vt ius suum sibi integrum seruarēt, nō est cur de voce quispiam laboret. Non ergo moratur Christus quo titulo vocētur qui docendi partes obeūt, sed eos continet intra iustas metas, ne fratrum fidei dominētur. Tenenda. n. semper est distinctio, vni Christo obediendum esse, quia de ipso solo vox Patris ē cælo perſonuit: Ipsum audi te: doctores verò sic esse eius ministros vt in ipsis audiri debeat, sintque sub eo magistri, quatenus personam eius sustinēt. Caput est, vt sua illi in solidū authoritas maneat, nec quisquā mortalium minimā eius partē delibet. Sic vnus est Pastor, sed tamen multos sub se admittit pastores, modò supra omnes emineat, & per eos solus Ecclesiam gubernet. Itaque oppositū membrum notandum est, nam quia frater sumus, neminem in alios magisterio iungi contendit. vnde sequitur, magiste-

1. Tim. 2.
6.7.

rium nōn damnari, quo non violatur fraterna inter pios communicatio. Deniq; nihil aliud hic præcipitur, nisi vt omnes ab ore solius Christi pendeant. In eundem ferè sensum ratiocinatur Paulus, quum docet temerè arripī ab aliis iudicium in alios: quia omnes mutuo sunt fratres, & omnes listi oportet ad Christi tribunal, Rom. 14. b. 10.

9 *Patrem nolite vobis vocare.*) Eodem ferè sensu patris honorem soli Deo vindicat quo se nuper asseruit vnicum magistrum. neque enim sibi hoc nomen sumpturū homines, sed diuinitus illis concessum fuit. Quare non modò fas est patres nobis in terra vocare, sed hoc honore eos priuare impiū est. Nec valet quib. à quibusdam asseritur distinctio, homines à quib. progeniti sunt liberi, esse patres secundū carnem: solum verò Deum esse Patrem spirituum. Fateor quidem sic Deum ab hominib. interdum distingui (sicut ad Hebræos 12. b. 5.) sed quum Paulus nō se me patre spiritualem se nominet, videndum est quomodo id conueniat cum Christi verbis. Verus ergo sensus est paternum honorē falsò tribui hominibus, si Dei gloriam obſcurat. Id autem fit quoties mortalis homo seorsum à Deo censetur pater, quum ab vno Deo per Christum pendeat omnes cognationis gradus, ac sic inter se cohæreant, vt Deus propriè solus sit omnium pater. Ideo secundo repetitur superior sententiā de Christi magisterio, vt scia. ius hunc esse legitimum ordinem, si omnib. præsit vnus Deus, pater: o. ue iure & imperio potiat: Christus autem doctrinæ suæ omnes subiciat, & habeat discipulos. Quemadmodum alibi dicitur, Christum esse vnicum totius Ecclesiæ caput: quia scilicet totum corpus ei subesse & parere conueniat.

1. Cor. 4. c.
15
Philip. 2.
c. 22.

Ephes. h. 1.
d. 22.

11 *Qui maximus est vestrum.*) Hac clausula ostēdit se nō sophisticè litasse de vocibus: sed rē potius spectasse, ne quis ordinis sui oblitus, plusquam par est sibi vsurpet. Pronuntiat igitur summam in Ecclesia dignitatem esse non imperium, sed ministerium. Quisquis in hac mensura se cōtinet, nec Deo nec Christo quicquam eripit, quo cunque ornetur titulo. Sicuti rursus frustra serui elogio fucatur potestas quæ Christi magisterio derogat. Quid enim prodest quod Papa tyrānicis legib. oppressurus miseris animas, se seruū seruorū Dei præfatur, nisi vt palam insultet Deo, & hominibus probrosè illudat? Cæterum vt vocibus nō insistit Christus, ita præcisè hoc suis mandat ne alius aspirent vel concendere appetant quā vt sub Patre cælesti æqualiter fraternā colant societate: & qui honore p. lēnt, se aliis exhibeant ministros. Adiungit illam in signem sententiā, quæ alibi exposita fuit. Qui se exaltat, humiliabitur, &c.

MATTH. XXIII.

13 *Vae autem vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia clauditis regnum cælorum ante homines: vos enim non intratis, nec aduenientes sinitis intrare.*

14 *Vae autem vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ, quia comeditis domos viduarū, idque prætextu prolixæ orationis: propter hoc grauius puniemini.*

MARC. XII.

40 *Qui deuorant domos viduarum, & sub prætextu prolixæ orationis. hi accipient grauiorem damnationem.*

LVC. XI.

52 *Vae vobis Legisperitis quia tulistis clauem scientiæ, & si non introistis, & eos qui introbant prohibuistis.*

LVC. XX.

57 *Qui deuorant domos*

15 *Vae vobis Scribae & Pharisei hypocrita
quia circumitis mare & aridam ut faciatis vngui
profelytum: & quum fuerit factus, facitis eum
filium gehenne duplo magis quam vos estis.*

*viduarum, ac per simulationem
longas preces faciunt. hi
accipient maiorem damnationem.*

Acrius adhuc in eos inuehitur, idque facit non tantum eorum causa quam ut plebē & simplices ab eorum secta reuocet. nam etiam reprobis Dei vindictā saepe proponi videmus in Scriptura, ut magis reddantur inexcusabiles: sub eorum tamē persona vtiliter monentur filij Dei ne se implicent in eisdem scelerū laqueis, sed à simili exitio sibi caueant. Certē quum Scribae, everso Dei cultu & corrupta pietatis doctrina, nullam correctionem ferrent, & desperata infania in suā & totius populi perniciem oblatā redemptioni se opponerent, omnibus exosos & detestabiles redū oportuit. Quamquam nō tam quid meriti essent Christus respexit, quam quid vitē esset ruab. & imperitis. Voluit enim sub vitā suā finem solenne relinquere testimonium, ne quis nisi sciens & volens ab impijs illis nebulonibus falli posset. Scimus autem quantum sit oblitaculum simplicibus stulta laicorum doctorum reuerentia, ne ab erroribus liberentur. Falsa doctrina imbuti tūc erant Iudaei, in dō multas superstitiones ab infantia imbibant. Quum difficile per se & arduum foret reducere eos in viā, maximē illis oblat. bat praeposterā opinio quam conceperant de falsis doctoribus, quōd scilicet legitimum esse putarent Ecclesiae praefules, Diuini cultus antistes, & pietatis columnas. Adde quōd sic fascinati erant ut vix possent inde abstrahi nisi violento metu. Nō ergo ut Scribas sanet Christus, horribilem Dei vindictā illis denuntiat, sed ut reliquos absterreat ab eorum fallacijs. Quemadmodū hodie in cleru Papalem asperius cogimur detonare, non alia de causa nisi ut qui dociles sunt ac non penitus reprobij, ad salutem suam attendant, & percussij Dei iudicio, exitiales superstitionum, quibus captiui tenentur, laqueos abrumptant. Unde colligitur quā crudelis sit eorum mollities quib. molesta est nostra vehementia. Dispicit illis duriter & acerbē vexari lupos, qui lamandis ac voradis ouibus assiduē inhiant: & tamē vident miserās oues deceptas inani larua, sponte se in luporum fauces conicere, nisi Pastor qui ipsas saluas cupit, & ab interitu eripere conatur, clamosa voce ipsas abigat. Tenendum est igitur Christi consiliū, ut nos eius exemplo seuerē minemur impijs deceptoribus, & in eos fortiter clamemus: ut quicunque sunt sanabiles, exitij metu ab illis fugiāt. Nā etiam apud veritatis hostes nihil proficitur, citādī tamē sunt ad Dei tribunal, & alij monēdi ut eandem sibi maledictionem inflare sciant nisi maturē discedant à prauo consensu.

13 *Clauditis regnum caelorum.* Maledictionē illis denuntiat Christus: quia in commone totius populi exitium inānus suum peruerit. nam quū penes eos esset Ecclesiae regimen, debuerant esse quasi ianitores regni caelorum. Quorsum. n. pertinet religio & sacra doctrina, nisi ut nobis caelos aperiat? Scimus enim totum humanū genus exulare à Deo, & ab hereditate aeternae salutis excludi. Pietatis autem doctrina quasi ianuā est qua ad vitam ingredimur. ideo metaphoricē Scriptura dicit Pastorib. dari clauē regni caelorum: quemadmodum solius exposui cap. 16. Atque hęc definitio tenenda est, quā etiam ex Lucā verbis cla-

rius patet, ubi exprobrat Christus Legis peritis quōd sustulerint clauē scientiae: neque quod quum Legis Diuinae custodes essent, populū iraudabant vera eius intelligentia. Sicut ergo hodie apud Pastores depositae sunt clauē regni caelorum ut in vitam aeternam fideles admittant, & ab omni eius spe arcant incredulos: sic olim Sacerdotib. & Scribis sub Lege idem munus iniunctū fuit. Porro ex voce Scientiae colligimus quā stultē Papistae imaginarias clauē fabricent: quasi esset magica quadam potestas absq; verbo Dei. Nam Christus inuuit non alios vti istis clauibus quā qui doctrinae ministri sunt. Siquis obicit, Phariseos, licet peruersi essent Legis interpretes, clauē nihil inuis tenuisse: respondeo, quauis officij respectu illis committē ferent, malitia tamē ac fraude fuisse suppressas, ut nullus maneret earum vsus. Ideo Christus eos abstulisse dicit vel furatos esse clauē illam scientiae, qua caelorum ianuam aperire debebant. Sicuti hodie in Papatu obseruatum est caelum misero populo, dū ianitores ipsi (saltem quibus imposita erat hęc cura) tyrannide sua impediunt ne aperiantur. Porro nisi finis plusquam fœordes, manus sçote impijs tyrannis non dabimus, qui nos crudeliter ab ingressu vitae prohibent.

14 *Quia comeditis.* Longius nunc progreditur. neque enim crimina tantum accusat quae praelam odio & detestatione digna erant, sed virtutū etiam fucos abstergit, quibus plebem fallabant. Si quis excipiat, non fuisse opus reprehendi quae exemplo nocere non poterant, tenendum illud memoria est, non aliter potuisse eorum salutem cōsiliū qui Scribarum erroribus deuincti erant, nisi prorsus ab illis desicerent. Hęc igitur ratio Christum coegit inanem virtutū specieiem, quae superstitionum fomētum erat, traducere. Dicit igitur in summa, etiā ubi rectē facere videntur, perperam religionis praetextu abuti. In longis precibus signum aliquod erat rarae pietatis. nam quo quisque sanctior est, precandi studio magis est deditus. Phariseos autem & Scribas adeo impuros esse dicit Christus ut ne precipiam quidem Diuini cultus partē sine peccato usurpent: quia illis precandi assiduitas in impijs lucri sit aucupium. neque enim aliter preces vendebant quā mercenarij diurnas operas locant. Vnde etiam colligimus non precisē reprehendi longas preces, quasi in care vitium sit: (praesertim quum Ecclesiae Pastores precando singulariter intentos esse oporteat) sed hanc corruptelam dānari, quōd res per se laudabilis in prauum finem conuersa esset. Nā ubi ex conductiis precib. captator quaestus quo magis crescit feruidā (ut loquuntur) deuotionis species, eo magis profanatur Dei nomen. Quoniam autem vulgi animis pridem infederat falsa persuasio, ideo asperius illis minatur Christus, neque. n. leue crimen est rei tam sacre pollutio. Viduas autē praecipue fuisse captatas mirum non est: quia quum ad superstitionem propense sint mulierculae, nebulonib. eas emungere semper facile fuit. Sic Paulus falsis aetatis suae doctoribus obicit quōd captiuas ducant mulierculas, on-ratas peccatis, 2. Timoth. 3. b. 6.

15 *Qui a circumis mare.*) Hoc quoque zelo fauorem sibi acquirerant Scribæ, quod studerent ad religionem Iudaicam adducere externos & incircuncit. S. Itaque si quem suis illecebris vel alio artificio pellexerant, quasi aucta Ecclesia viros agebant triumphos. Hinc etiam in agni plausus à vulgo, quod alienigenas sua industria & virtute Dei Ecclesie inferrent. Christus autem ex aduerso pronuntiat id studium ad eò ipsi non dandum esse laudi, vt Dei vindictam magis ac magis prouocent: quia in grauiorem interitum eos attrahant, qui se dedunt eorum sectæ. Notandum enim quàm tunc corruptus fuerit status, & quàm dissipata religio. nam sicuti Deo acquirere discipulos pium

& præclarum fuisse opus: ita ad cultum Iudaicum (qui tunc degener erat, imò impius profanationibus relictus) allicere Gentiles, nihil aliud fuit quàm à Scylla in Charybdi eos rapere. Adde quòd sacrilego nominis Dei abusu grauiorem in se vindictam prouocabant, quum illis religio crassior rem peccandi licentiam daret. Tale hodie exemplum in Monachis spectare licet: sedulo enim ipsi vndique profelytos corradunt, sed quos ex lasciuis & impuræ vitæ hominibus reddant prorsus diabolos. nam ea est lustrorum in quibus bacchanur corruptio, quæ vel caelestes Angelos deprauet. Interim vestitus Monachalis regendis omne genus flagitiis aptissimum est velum.

MATTH. XXIII.

MARC. LVC.

16 *Vae vobis duces cæci, qui dicitis, Quicumque iurauerit per templum, nihil est: qui autem iurauerit per aurum templi, reus est.*

17 *Stulti & cæci, utrum enim maius est, aurum, an templum quod sanctificat aurum?*

18 *Et quicumque iurauerit per altare, nihil est: quicumque autem iurauerit per donum quod est super illud, reus est.*

19 *Stulti ac cæci, utrum enim maius est, donum, an altare, quod sanctificat donum?*

20 *Qui ergo iurauerit per altare iurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt.*

21 *Et qui iurauerit per templum, iurat per illud, & per eum qui habitat in eo.*

22 *Et qui iurauerit per celum, iurat per solium Dei, & per eum qui sedet super illud.*

16 *Vae vobis duces cæci.*) Sicuti hypocriti ferè semper coniuncta ambitio est, sic populi superstitiones fouere solet pastorum avaritia & rapacitas. Sponte quidem mundus in errores propenderet: imò quali consulto fallacias & omne genus imposturas sibi accersit: sed tunc demum obtinent vitiosi cultus, dum eos confirmant ipsi Antislites. Atqui vt plurimum contingit, eos qui præsum non modò sua conniuentia blandiri erroribus, quia sibi lucrosos esse vident, sed suis stabellis eos magis accendere. Sic videmus in Papatu innumeris artibus auctas fuisse superstitiones, quum sacri fici prædæ inhierent: quia adhuc quotidie multa excogitant quibus stultum vulgus magis delectet. Porro vbi semel Satanae præstigiis obtenebratae sunt mentes, nihil est tam absurdum vel etiam prodigiosum quod non auidè suscipiant. Hinc factum est vt plus reuerentiæ auro templi & sacris oblationibus quàm templo & altari Iudæi deferrent. Atqui oblationum sanctitas à templo & altari pendebat, & quædam solium erat inferior accessio. Atque hoc delirium à Scribis & Sacerdotibus profectum fuisse credibile est, quia ad colligendas prædas apta erat venatio. Fuit autem non minus perniciosus quàm stultus error, eo quòd populum ad crassâ signemta ablueret, nihil procliuus est quàm homines à puro Dei cultu delabi. huius ergo veli obtentu Satanae promptum fuit procul à Dei intuitu abstrahere qui iam plus æquo ad stultas imaginationes tendebant. Hæc ratio est cur eum errorem tam duriter Christus castiget. Et tamen Papisas non puduit sacrum Dei nomè ad turpissimum ludibrium prostituere. nam apud illos pluris est frustum putridi cadaveris tã-

gere, quàm sanctum vtriusque Testamenti volumen: vel etiam leuare in celum manus. Porro hoc modo inducitur carnalis Dei cultus, qui rectum eius metum sensum obliterat. *Nihil est.* Hac particula non significat omnem penitus honorem abrogatum fuisse templo: sed comparatiuè loquitur. Nam quum hyperbolicè oblationes extollerent, in earum reuerentiam ita rapiebat hominum vulgus vt templi & altaris maiestas videretur, cæque perituris violasse minor esset religio quàm per sacras oblationes minus reuerenter iurasse.

17 *Qui iurauerit per altare.*) Hic facit Dominus quod in corrigendis erroribus fieri debet, dum nos ad fontem reuocat, & ex ipsa iurandi natura docet, templum suis donariis longè præcellere. Principium ergo illud sumit, non esse fas nisi per vnus Dei nomen iurare. Vnde sequitur, quascunque ad iurandum formulas homines adhibeant, vni Deo seruandum esse suum honorem. Vnde rursum colligitur quomodo & quatenus per templum iurare liceat: nec pe quia sedes est ac Sanctuarium Deificum per celum, quia illic resulget Dei gloria. Deus enim se in talibus præsentia suæ symbolis in testem & iudicem aduocari patitur, modò ius suum saluum retineat, nam celo Deitatem asserere scelestâ idololatria esset. Iam quo illustrius gloria suæ speculû in templo Deus proponit quam in oblationibus, eo plus reuerentiæ & sanctitatis meretur templi nomen. Nunc ergo tenemus quo sensu dicat Christus iurari per habitantem celi dum per celum iuratur, nempe vt omnes iurandi formas in legitimum finem ac scopum dirigat.

MATTH. XXIII.

MAR. C.

LVC. XI.

23 *Vae vobis Scribae & Pharisei hypocritae: quia decimas mentham, & anethum, & cuminum: & reliquistis quae grauiora sunt Legis, & iudicium & misericordiam & fidem. Hac oportuit facere, & illa non omittere.*

24 *Duces caeci, excolantes culicem, camelum autem glutientes.*

25 *Vae vobis Scribae & Pharisei hypocrita: quia purgatis exteriorem poculi patinaeque partem: ceterum intus plena sunt rapina & intemperantia.*

26 *Phariseae caece purga prius quod est intra poculum & patinam, ut & exteriores horum partes pure reddantur.*

27 *Vae vobis Scribae & Pharisei hypocrita: quia similes estis sepulchris dealbatis, quae foris quidem apparent speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum, omnique spurcitia.*

28 *Sic & vos foris quidem apparetis hominibus iusti: intus autem pleni estis fictione & iniquitate.*

Taxat in Scribis Christus vitium quo laborant omnes hypocrite, quod in rebus minutis valde seduli sint & anxii, praecipua autem Legis capita negligant. Hic morbus omnibus ferè feculis & apud omnes gentes regnauit, vt maior pars hominum defunctoriè leuiculis obseruationibus Deum placare studerit. Quia enim omni prorsus Dei obsequio se eximere nequeunt, ad hoc secundum remedium cõfugiunt, vt grauiissimas offensas nihili satisfactionibus redimant. Sic videmus hodie Papistas, quã transgrediantur summa Dei praecepta, valde ardentem in frigidis carceribus fatagere. Talis igitur fictio nunc à Christo reprehenditur in Scribis, qui in soluendis decimis valde seduli & scrupulosi, praecipua Legis capita parum curabãt. Porro vt melius putidam eorum ostentationem traducat, dicit generaliter decimas soluisse, sed menthae, anethi atque (vt habetur apud Lucam) cuiusvis oleis: vt minimo dispendio rarum pietatis studium ostentarent. Quia tamen Christus praecipua Legis iustitiam in misericordia, iudicio & fide statuit, primò videndum est quid per has voces intelligat: deinde cur omiserit prioris Tabulae praecepta, quae ad Dei cultum propriè spectant quasi pietas charitatis officii sit inferior. Iudiciũ, pro aequitate vel rectitudine accipitur, qua sit vt cuique reddatur quod suum est, nec quisquam alios fraudet vel laedat. Misericordia autem longius progreditur, vt quisque studeat de suo fratribus succurrere, leuare consilio vel opibus miseros, tueri eos qui iniuste premuntur, & in commune humaniter conferre facultates quibus praeditus est. Fides nihil aliud est quam sincera integritas, nequid astute, nequid malitiosè vel per insidias tentetur: sed vt mutua inter omnes simplicitas colatur, quia singuli secum agi volunt. Itaque summa Legis ad charitatem refertur. Scio quoddem fidei nomen aliter interpretari, vt per synecdochen comprehendat totum Dei cultum: sed Christus suo more serium examen sanctitatis ad fraternam charitatem hic reuocat: idèoque priorem Tabulam non attingit. Nec obstat quòd apud Lucam pro fide habetur amor Dei. consilium enim Christi fuit ostendere quid praecipuè in Lege sua Dominus à nobis exigit. Satis verò notum est

42 *Sed vae vobis Phariseis: quia decimatis menthã & rutam, & quoduis olus, & prateritis iudicium & charitatem Dei. Hac oportuit facere, & illa non omittere.*

Paulo post.

44 *Vae vobis Scribae & Pharisei hypocrita: quia estis vt monumenta quae non apparent, & homines ambulantes per ea nesciunt.*

Legem in duas Tabulas fuisse distinctam, vt primum quid Deo, postea quid hominibus debeatur, ostenderet. Apud Lucam vtraque pars exprimitur: ac si diceret Christus huc maxime Legem tendere vt Deum amenius, erga proximos verò æqui simus ac misericordes. Mathæus altera tantum parte contentus fuit, neque absurdum est charitatis officia vocari praecipua Legis capita, quoniam ipsa charitas à Paulo vocetur Legis perfectio: sicuti alibi dicit, Legem impleri si diligimus proximos. Et suprã Christus de Legis praeceptis interrogatus, nonnisi ea quae sunt secundae Tabulae recensuit. Si quis excipiat, hoc modo praeferi homines Deo, quia pluris censetur quae illis praestatur charitas quam religio: facilius solutio est: hic nõ opponi prioris Legis tabulae secundam, sed potius ex secundae obseruatione probationem sumi an verè & ex animo colatur Deus. Quia res interior est pietas, neque inter nos versatur Deus vt nostri erga se amoris experimentum capiat, neque etiam nostris officiis indiget, facile est hypocritis mentiri, falsoque obtendere Dei amorem. Quia verò fraternae charitatis officia sub sensum omnium cadunt, & ante oculos sunt posita, in his melius eorum impudentia coarguitur. Christus ergo subtiliter hic differere noluit de singulis iustitiae partibus, vel earum ordine, sed quantum ferebat communis hominum captus, simpliciter docuit, tunc verè demum seruari Legem dum alij erga alios recti sunt & humani & veraces: quia sic testantur Deum se diligere ac reuereri, imò legitimum ac idoneum sinceræ pietatis testimonium proferunt. Non quòd sufficere erga homines defungi, nisi prius Deo ius suum reddatur: sed quia verum esse Dei cultorem necesse est qui ad eius praescriptum vitam suam format. Nondum tamen penitus soluta est quaestio, nam decimae, quas Christi aequitati & misericordiae postponit, pars erant Diuini cultus, & pars aliqua in pauperes solebat erogari: ita duplex sacrificium in se continebant. Respondeo, non simpliciter conferri hic decimas cū elemosynis & fide & iudicio, sed fictitiam Scribarum sanctitatem cum sincero & integro charitatis affectu. Cur enim ad decimas soluendas tam prompti & voluntarij erant, nisi vt Deum

Rom. 13. 8.

10.

Deum placarent minimo dispendio & molestia? neque enim ad summam intenti erant. Ideo que inter officia charitatis numerari non debuit, quod Deo & hominibus fucum facerent ex leuibus particulis.

23. *Hæc oportuit facere.*) Occupatio est qua præuenit Christus eorum calumniam. poterant enim sinistrè carpere eius sermonem, ac si pro nihilo duceret quod Lege De præcipitum erat. Factur ergo, quæcumque Deus mandauit seruanda esse, nec quicquam omittendum: sed non ob stare totius Legis studiū quominus in præcipuis capitibus insistere oporteat. Vnde colligit, præposterè facere eos qui sese in rebus minutis occupant, quam potius à præcipuis ordini oporteat. decime enim quædam erant accessio duntaxat. Negat ergo Christus ubi in animo esse auctoritatem derogare vel minutis præceptis, licet ordinem in Legis obseruatione commendat atque exigat. Salua igitur maneat Lex vniuersa, quæ nulla in parte violari potest sine auctoris contemptu: nam qui scortari vetuit, & occidere, & furtum facere, idem & concupiscentiam omnem damnauit. Vnde colligimus, sic inter se contexta esse omnia præcepta vt vnum ab aliis discernere fas non sit. Quare etiam scriptum est, Maledictus omnis qui nõ præstiterit quæcumque scripta sunt. Quibus verbis abique exceptione sancitur vniuersalis Legis iustitia. sed hæc reuerentia, vt diximus, discrimen inter præcepta minimè tollit. nec ipsum Legis scopum: ad quem veri eius cultores mentem suam dirigunt, ne tantum in superficie ludant.

24. *Duces cæci.*) Prouerbialis est sententia, qua pulchrè exprimitur putida in rebus minutis hypocritarum anxietas. nam ad minima delicta perinde exhorrent ac si centum mortibus acerbior illis foret vnica transgressio, in grauissimis autem sceleribus sibi & aliis suauiter indulgent. Ergo perinde faciunt ac si quis tenuem panis micam colaret, integrum voraret panem. Culicem scimus pusillum esse animal: camelum ingentem belluam. nihil ergo magis ridiculum quam vinum vel aquam colare, ne culicem glutiendo fauces ladas, securè verò sorbere camelum. Atqui talibus deliciis hypocritas ludere constat: quia quum iudicium, misericordiam & fidem præter-

eant, inò totam Legem disspicent, in rebus non magnis plusquàm austeri sunt ac rigidi. Porro quum hoc modo simulent se oculari Dei pedes, superbè conspiciunt in eius faciem.

25. *Purgatis exteriorem.*) Prosequitur Dominus eandem sententiam, ac figurate Scribis exprobrat, hoc vnum solite ipsos curare vt tantum coram hominibus splendeant. Nam per exteriorem patinæ partem metaphorice externam speciem designat. ac si diceret, Vobis nulla vniuersitatis cura est, nisi qui extra apparet: perinde ac si quis sedulo abstergeret exteriores sordes calicis, intus verò impurum relinqueret. Quod autem translatiua sit loquutio, ex secundo membro patet, vbi interior immundities dicitur, quod scilicet intus reperiuntur intemperantia & rapina. Ergo hypocritarum eorum coarguit quod non nisi ad hominum oculos vitam suam componere studeant, vt sibi inanem famam conciliant sanctitatis. Ideo eos ad purum & sincerum rectè viuendi affectum reuocat. Purgas, inquit, primum quod intus est: quia scilicet ridiculum esset oculos pacifere nitore, bibere autem ex calice saculento, vel aliis modis impuro.

27. *Similes estis sepulchris.*) Alia similitudo, sed quæ eundem finem spectat. comparat enim eos sepulchris quæ sibi ambitiosè pulchra & nitida extruunt secum homines. Sicut ergo in sepulchris pictura vel incrustatio ad se trahit hominum oculos, quum intus condita sint putrida cadavera: ita Christus hypocritas dicit externo aspectu fallere, quia fraude & iniquitate reperiuntur. Verba Lucæ aliud sonant, quod fallant hominum oculos sicuti sepulchra, quæ sæpe non animaduertunt qui super ea ambulat: sensus tamen eodem recidit, nempe sub prætextu falsæ sanctimonie latere occultū fetorem quæ fouent in suis cordibus: sicuti marmoreum sepulchrum, quia pulchri & delectabilis speciem præ se fert, cadaueris fetorem tegit, ne offendant illac transeuntes. Vnde colligimus quod prius dixi, Christum, vt consuleret rudibus & imperitis, quos inani fuce sibi deumctos tenebant Scribæ, detraxisse fallacem laruam. Profit enim simplicibus hæc admonitio, vt e luporum faucibus se maturè subducerent. Continet tamen hic locus generalem doctrinam, vt filij Dei non tam videri quam esse puri appetant.

MATTH. XXIII.

MARC.

LVC. XI.

29 *Vae vobis Scribæ & Pharisei hypocritæ: quia edificatis sepulchra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum.*

30 *Ei dicitis, Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non fuissetis socij eorum in sanguine Prophetarum.*

31 *Itaque testimonio estis vobismetipsis quod sitis eorum filij qui Prophetas occiderunt.*

32 *Vos quoque implete mensuram patrum vestrorum.*

33 *Serpentes progenies viperarum, quomodo effugietis iudicium gehæne?*

34 *Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & Scribas, & ex illis alios occidetis, & crucifigietis: & ex illis alios sta-*

47 *Vae vobis, quia edificatis monumenta Prophetarum: Patres autem vestri occiderunt illos.*

48 *Profecto testamini quod comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos occiderunt, vos autem edificatis eorum sepulchra.*

49 *Propterea & Sapientia Dei dixit, Mitto ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis occidetis, & persequemur.*

50 *Vt requiratur sanguis omnium Prophetarum qui effunditur à constitutione mundi à natione ista,*

51 *A sanguine Abel usque ad sanguinem Zachariæ, qui perijt inter altare*

gellabitur in Synagogis vestris, & perseque-
mini de urbe in urbem.

35 *Ut veniat super vos omnis sanguis iustus qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae filij Barachiae, quem occidistis inter templum & aliare.*

36 *Amen dico vobis, venient haec omnia super generationem istam.*

37 *Ierusalem, Ierusalem, quae occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt: quoties volui congregare filios tuos quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti?*

38 *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.*

39 *Dico enim vobis, haudquaquam videbitis me posthac donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.*

29 *Quia edificatis sepulchra Prophetarum.*) Falsò quidam putant reprehendi superstitionem in Scribis, quòd praeposterè magnificis sepulchris ornare mortuos Prophetas, sicuti nunc Papi-
stæ honorem Dei transferunt in Sanctos mortuos, imò eorum simulachra peruersè adorant. Nò dum eò progressi erant cæcitatibus & amentibus: quare aliud Christi consilium est. Hoc etiam fucò apud indoctum vulgus, imò apud omnes Iudæos fauorem sibi captabant Scribæ quòd Prophetarum memoriam reverenter colebant. Nam quum se hoc modo fingerent illorum doctrinam asserere, quiuis putasset fidos esse imitatores ac optimos Divini cultus zelotas. Res ergo erat apprime plausibilis, monumenta Prophetarum extruere: quia hoc modo quasi ex tenebris eruebatur religio ut in suo honore staret. Atqui nihil minus erat illis propositum quàm doctrinam restitueret, quæ Prophetarum interitu videri poterat extincta. Sed quum ipsi non modò à Prophetica doctrina alieni forent, sed infelissimi eius hostes, mortuos tamen ornabant sepulchris, quasi sibi cum illis eadem esset causa. Atque hoc hypocritis solenne est, sanctos Dei ministros & pueros doctores post mortem honore prosequi, quos ferre viuos nequeunt. Neque hoc tantum ex vulgari provenit vitio: (quod notat Horatius his verbis, Virtutem incolumem odium, Sublatam ex oculis quarimus invidi) sed quia duris & severis correctionibus molesti amplius non sunt mortui cineres, non ægè in illis colendis euanidam religionis vmbra ostentant qui loquentium vocibus ad insaniam aguntur. hæc enim fictio non magni constat, profiteri erga mutos observantiae studium. Ita singuli Prophetæ apud Iudæos sua ætate contumeliosè reiecti ac protervè vexati, saepe etiam crudeliter neçati fuerunt: posteritas verò, quæ nihilo melior erat patribus, vmbra eorum memoriam venerata est potius quàm doctrinam amplexa: quandoquidem & ipsa suis doctoribus peræquè infensa erat. Nam sicuti mundus, quia Deum penitus spernere non audeat, vel saltem palam contra ipsum insurgere,

& eadem: profecto dico vobis, requiretur ab hac natione.

LVC. XIII.

34 *Ierusalem, Ierusalem, quae occidis Prophetas, & lapidas eos qui mittuntur ad te. quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum avis nidum suum sub pennas, & noluisti?*

35 *Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta. dico autem vobis quod non videbitis me donec venerit tempus quum dicetis, Benedictus qui venit in nomine Domini.*

LVC. XI.

53 *Quum autem haec ad illos diceret, ceperunt Legisperiti & Pharisæi graviter insistere, & captiosè interrogare eum de multis,*

54 *Insidiantes ei, & quaerentes aliquid venari ex ore eius quod accusarent eum.*

hoc artificium excogitat ut Dei vmbra colat pro Deo: ita in Prophetis similem exercet ludum. Cuius rei nimis illustre documentum in Papatu cernitur. Nam Apostolorum & Martyrum legitima veneratione non contenti, divinos illis cultus affingunt: & quoscumque congerant honores, non putant se modum excedere: interea scèiando contra fideles, ostendunt qualis futura sit sua pietas erga Apostolos & Martyres, si hodie superstitibus idem quod olim manus obirent. Cur enim tanta in nos rabie exardent, nisi quia eam doctrinam recipi ac vigere cupimus quam suo sanguine obsignarunt Apostoli & Martyres? Porro quum sanctis Dei servis pretiosior ea fuerit quàm propria vita, an huic parceret qui eam tam furiosè persequuntur? Suffitu ergo, candelis, floribus, omnique pompæ genere Sanctorum imagines ornent ut libuerit: si nunc viueret Petrus, eum discerperent, lapidibus obruerent Paulum: si Christus ipse adhuc ageret in mundo, eum lento igni vstularent. Quia verò ætatis suæ Scribas & sacrificos videbat Dominus laudem inde venari apud populum quòd pij essent Prophetarum cultores, fallaciter eos ludere coarguit, quia praesentes & sibi missos Prophetas non modò repudiant, sed inhumaniter etiam affligunt. In eo autem se prodit impia fictio & crassa impudentia, dum in cultu mortuorum religioni videri appetunt, quum viuos extinguere conentur.

30 *Si fuissemus in diebus.*) Non frustra hanc sententiam Christus inseruit. Quamquam enim eos non accusat in patrum persona, nec vitio precipuè vertit quòd sint homicidarum filij: obiter tamen perstringit stultam eorum iactantiam, quòd in suo genere gloriari solerent, qui tamen ex sanguinariis Dei hostibus essent progeniti. Sic ergo resoluti debet oratio, Cultus quem Prophetis mortuis praestatis, quædam à vobis impietatis paternæ expiatio censetur. Iam igitur hoc obtineo, frustra vos iactare sancti genus, quòd originè trahatis ab impiis & scelestis patribus. Ite nunc, & vestris sceleribus obtendite eorum pietatem, quorum

riorum manus innoxio sanguine fuisse pollutas atenini. Atqui longè grauius crimen accedit, quod sacrilegum furorem patrum, quem in mortuorum sepulchris damnatis, in cæde viuorum imitami. Quare tandem concludit, eos hæc in parte à patribus non esse degeneres. acsi diceret, Non incipit gens vestra nunc demum scire. In Dei Prophetas: hæc enim vetus est disciplina, hæc mos à patribus traditus, denique hæc agendi ratio vobis est quasi innotita. Cæterum non iubet eos facere quod faciunt, vt sanctos doctores interficiant, sed figuratè significat eos hæreditario iure insurgere contra Dei seruos, ac dandam illis esse licentiam oppugnandæ pietatis: quia hoc modo implent quod deest patrum sceleribus, & quam illi exorsii sunt telam absoluunt. His autem verbis non tantum pronuntiat ipsos esse desperatos, & qui ad sanam mentem reuocari nequeant, sed simplices adiuuet, non esse tantum filios homicidarum filijs malè tractentur Dei Prophetæ.

33 *Progenies viperarum.*) Postquam ostendit Carillus Scribas non modò scelestos esse piæ doctrinæ hostes & peridos corruptores Diuini cultus, sed mortiferas quoque Ecclesiæ pestes, in eam concioni sue facturus, acius in eos exandescit: sicuti necesse est hypocritis violenter excuti suas humitias, & quasi raptari ad Dei tribunal, vt terreatur. Quamquam non tantum eos Christus respexit, sed toti populo voluit incutere terrorem, vt à simili exitio sibi omnes caueret. Porrò quam dura & intolerabilis fuerit reuerendis magistris hæc verborum asperitas, hinc colligere licet, quòd iam longo vsu pacata illis erat dominatio, vt nemo contra mussitare auderet. Nec dubium est quin multis displicuerit tam acerba Christi libertas: imò proteruus & intemperans habitus fuerit, quòd de ordine Scribarum tam probrosè loqui auderet, sicuti hodie multi homines delicati nihil de clero Papali asperius dici sustinent. Sed quia negotium Christo erat cum pessimis hypocritis, qui non modò superbo Dei contemptu inflati, & supina confidentia ebrij erant, sed vulgus hominum fascinoauerant suis præstigijs, necesse habuit vehementius contra ipsos insurgere. Vocat ergo serpentes tam natura quam moribus: deinde vindictam illis denuntiat, quam nisi maturè respuerint, frustra effugere tentabunt.

38 *Idèd ecce ego mitto.*) Apud Lucam expressius aliquid inferitur, *Propterea etiam dixit Sapientia Dei.* Quod in hanc modum resoluunt quidam interpretes, Ego, qui sum æterna Dei Sapientia, de vobis pronuntio. Mihi tamen magis probatur, recepto Scripturæ more Deum hic sub persona Sapientiæ suæ loquentem induci: vt sit sensus, Pridè de vobis spiritu Prophetico Deus edixit quid futurum esset. Nusquam, fateor, ad verbum hæc sententia legitur: sed quia passim Deus indomitam illius populi contumaciam exagitat, quasi epipetromen Christus colligit, atq. hac prosopopœia clarè exprimit quòd inam fuerit Dei iudicium de insanabili gentis illius prauitate. Mirum enim videri poterat, si nullum operæpretium facturi erant doctores, cur illos temere vellet Dominus fatigare. Sic enim disputant homines, Deum ludere operam quum reprobis verbum suum destinatis, quos nouit obstinatos fore. Hypocritæ verò, quasi hoc vnum sufficit, assiduos apud se habere cælestis doctrinæ præcones, quantumuis indoci-

les se præbeant, Deum sibi propitium & fauentem esse confidunt, modo externum verbum apud ipsos resonet. Sic ferociter Iudei se iactabant, quòd præ alijs gentibus Prophetis & doctoribus semper excellissent: & quasi tantum honorem essent promeriti, hoc illis indubium erat dignitatis suæ insigne. Hinc fatiènt arrogantiæ vt retundat Christus, non solum negat alijs gentibus eos præstare, quia Deus Prophetis & præclaris Sapientiæ suæ interpretibus eos dignatus sit: sed gratiam malè locatam grauiori illis esse probro, & maiori exitio cessuram esse contenit: quia scilicet aliud fuerit Dei consilium quam ipsi imaginentur, nempe vt eos magis inexcusabiles redderet, arque vt ad summum usque cumulum perduceret impiam ipsorum malitiam. acsi dixisset, Quòd subinde vobis cælitus ordinati sunt Prophetæ, frustra & stultè hoc decus obtenditis: aliud enim arcano suo iudicio statuit Deus, vt continuè benignæ inaitationis serie palàm detegeret impiam vestram pernicitiam: qua conuicta, filios cum patribus eodem inuolueret exitio. Quòd ad verba spectat, defectiua est oratio apud Matthæum, cuius sensus suppleri debet ex Lucæ verbis. Quòd Prophetis Scribas & sapientes annumerat, valet ad amplificationem gratiæ Dei, vnde ipsorum ingratitude magis patet: quòd quum nihil ad eos docendos omiserit Dominus, nihil tamen profecerit. Pro sapientibus & Scribis Lucas ponit Apostolos, eodem sensu. Porrò docet hic locus, Deum non semper hominibus salutem conferre, quoties verbum illis suum destinat: sed reprobis interdum velle annuntiar, quos fore obstinatos nouit, vt sit illis odor mortis in mortem. Est quidem verbum Dei per se & sua natura salutare, omnesque promiscuè ad spem vite æternæ inuitat: sed quia non omnes intus trahuntur, neque omnibus aures Deus perforat, quia denique non omnes renouantur ad pœnitentiam, vel ad obsequium stectantur: quicunque verbum Dei respuunt, sua incredulitate extriale sibi reddunt ac mortiferum. Id futurum esse quum præcitat Deus, vt reprobos in grauiorem damnationem præcipitet, consultò Prophetas suos illis mittit: que, madmodum silius explicat Iesaiæ 6. capite 10. Hoc quidem carnis rationi minimè consentaneum esse fateor, vt videmus impuros Dei contemptores speciosam latrandi materiam hinc arripere, quòd Deus tanquam seans aliquis tyrannus, maiore hominum pœna se oblectet, quos nulla spe prosectus sciens ac volens magis excæcat & indurat. Sed Deus talibus documentis fidelium modestiam exercet. Hæc igitur sit nostra sobrietas, trepidè adorare quod sensum nostrum superat. Qui Dei præcipientiam nihil obflare dicunt quominus salui sint increduli, inani patrocinio stultè Deum ipsum excusant. Fateor quidem reprobos non ideo sibi mortem accerfere quia Deus ita futurum præviderit, idèdque eius præcipientiæ non posse adscribi quod pereunt: sed hoc cauillò Dei insitiam nego rite defendi, quia mox obicitere licebit, per Deum stare quominus respiscant, quia in eius manu est fidei & pœnitentiæ donum. Occurret etiam hæc obiectio, Quid sibi vult quod Deus certo & deliberato consilio destinat verbi sui lucem ad excrucandos homines? Cur morti æternæ deuotos, sum-

plīci ruina non contentus, bis & ter perire vult? Proinde nihil reliquum est quā Dei iudicis hāc gloriam tribuere, vt cum Paulo exclamemus, profundam & incomprehensibilem esse abyssum. Sed queritur quomodo prophetas Deus Iudæis in perniciem cessuras esse pronuntiet, quum efficaciter semper in illa gente vigerit eius adoptio. Respondeo, quum exigua tantum portio fide verbum complexa sit in salutem, hic de maiori numero vel vniuersali corpore sermonem haberi: quē admodum Iesaias, vbi communem gentis interitum prædixit, iubetur Legem Dei inter discipulos obliquare. Sciamus ergo, quoties Iudæos Scriptura morti æternæ adiudicat, reliquias excipit, in quibus Dominus gratuita electionis suæ causa semen aliquod conseruat.

35 *Et veniat super vos.* Non modò detrahit illis quod sibi falsò arrogabat, sed Prophetis orna- tos fuisse docet proorsus in diuersum finem, nequa ætas immunis esset ab impiæ rebellionis scelere. Nam pronomen *Nos* generaliter totam gentem à prima sua origine complectitur. Siquis obiciat, non congruere Dei iudicio penam de patrum criminibus exigi à filiis: in promptu solutio est, Quam se impia cōspiratione simul implicuerint, non debere absurdum videri si Deus, communiter omnes puniens, penam patribus debitam in suum filiorum reiciat. Iuste ergo à tota gente, quocunq; seculo alij atque alij vixerint, perpetui contemptus exigitur ratio, & pœna simul expetit. Nam sicut Deus longo patientiæ suæ tenore cum totius populi malitia constanter certauit, sic inflexibilis pernicitiæ, quæ ad extremum vsque durauit: totus populus meritiò reus peragitur. & sicut ex compacto singulæ ætates suos Prophetas necarunt, ita ad commune iudicium vocari æquū est, ac cædes omnes quæ vno cōsensu patratæ sunt, in omnibus vindicari. *A sanguine Abel.* Tametsi Abel non à Iudæis occisus est, eius tamen necem ipsis imputat Christus, quia inter ipsos & Cain quedam erat impietatis cognatio: alioqui non quadraret quod dicit, sanguinem iustum ab initio vsque mundi effusum à generatione hac. Cain ergo Iudæici populi caput ac princeps autòrque statuitur, quia ex quo Prophetas occidere cœperunt, successerint in eius locum cuius fuerunt imitatores. Porro Zachariam nominat non quasi vltimum Martyrem: (neque enim tunc finem fecerunt Iudæi Prophetarū cædibus: quin potius hinc creuit illis audacia & furor: & qui secuti sunt posteri, sese indurgiarunt sanguine quem patres tantum libauerunt) neque etiam quod mors eius vulgo notior esset tametsi eam sacra Scriptura celebrat. sed alia ratio est, quæ quum animaduersione digna esset, interpretes latuit. vnde etiam factū est vt non modò hallucinata sint, sed etiam lectores implicuerint molesta quæstione. Lapsus enim memoria videri posset Christus, dum eadem vnā vetustam commemorationem, innumeram propè stragem quæ postea sub

Ier. 31. 41.

crudelitatem erumperent) quia hoc eius proposito aptius erat. Nam hanc consilij eius summam esse nuper exposui, quum gens illa ab impietate non desisteret, ream peragere omnium cædium quæ iam olim perpetrata fuerant. Ergo non præsentis tantum fræuitiæ vindictam denuntiat, sed rationem illis reddendam esse dicit de cæde Zachariæ, acsi eius sanguine madefactæ essent ipsorum manus. Neque enim probabilis est eorum opinio qui hoc ad Zachariam referunt qui populum ab exilio Babylónico reducem ad templum ædificandum hortatus est, cuius extant vaticinia. Tametsi enim libri inscriptio filium Barachiz fuisse docet, occisum tamen fuisse nusquā legitur. deinde coacta est expositio, quod medio tempore inter altaris & templi ædificationem occisus fuerit. De altero autem Zacharia Ioiadæ filio sacra historia refert quod huic loco optimè quadrat: nempe quum post mortem patris eius impia Regis & populi defectione collapsa esset vera religio, Spiritu Dei fuisse indutum, vt publicam idololatriam seuerè corripere: idèoque in atrio templi fuisse lapidatum. Absurdum verò non est patri Ioiadæ honoris causa impostam fuisse Barachiz cognomen: quia quum tota vita veri cultus fuisse assertor, meritiò benedictus Dei censeretur debuit. Siue autem binomius fuerit Ioiada, siue mendum sit in voce (sicut Hieronymus existimat) de re certe nulla est dubitatio quin Christus sacrilegam illam Zachariæ lapidationem notet, quæ scribitur 2. Chro. 24. & 22. Circumstantia loci eriminis atrocitatem auget: quod scilicet templi sanctitatem reueriti non fuerint. Porro *Templum* hic sumitur pro atrio, vt aliis locis. Huic propinquum erat altare holocaustorum, vt Sacerdès in conspectu populi victimas offerret. Appareret igitur nimis vesanam fuisse rabiem, quam altaris & templi conspectus sedare non potuit, quin sacrum locum nefando homicidio Iudæi sædarent.

37 *Ierusalem, Ierusalem.*) His verbis clarius demonstrat Christus quā iustam habeat exandescendi causam, quod Hierosolyena, quam sibi Deus in sacrum & quasi cælestè domicilium elegerat, non modo indignam se præstitit tanto honore, sed (quasi spelunca latronum esset) hauriendo Prophetarum sanguini longo vsu assueuerat. Patheticè ergo exclamat Christus ad tantum portentum, quod sancta Dei ciuitas eò amentia delapsa erat, vt saluificam Dei doctrinam Prophetarum sanguine pridem extinguere conata esset. Atque huc spectat repetitio nominis, quia tam prodigiola & incredibilis impietas detestatione non vulgari digna erat. Nec verò exprobrat Christus vnā tantum, vel alteram eadem, sed hac consuetudine imbutam esse vrbem dicit vt Prophetas, quotquot mittuntur, occidere non desinat. Participium enim loco epitheti positum est: ac si dixisset Christus, Tu, quæ fidelis verbi Dei custos, cælestis sapientiæ magistra, lucerna mundi, fons rectæ doctrinæ, sedes diuini cultus, fidei & obedientiæ exemplar esse debebas, Prophetarum es interfectorix, vt iam habitum quandam contraxeris sanguinis eorum sorbendi. Hinc igitur patet, omni genere probrorum fuisse dignos, qui Dei sanctuarium tam sæde profanauerant. Quamquam etiam simul Christi consilium fuit, scandalo quod propè instabat, occur-

occurrere: ne fideles, quum eum indigne occidi Hierosolyma viderent, tale spectaculum tua nouitate turbaret. His enim uerbis iam admoniti fuerunt, nihil mirum esse si urbs iugulandis uel lapidandis Prophetis afflicta, suum redemptorem crudeliter occideret. Ceterum hinc pparet quantum tribuere locis conueniat. Nullam certe mundi urbem aequè splendidis elogis ornauit Deus, uel tam honorifice extulit: uidemus tamen quod se præcipitauerit tua ingratitude. Conferat nunc Papa latrocinij sui sedem cum sancta illa urbe: quid pari honore dignum reperiet? Latent nobis mercenarij eius aduatores fidem illi olim uiguisse. Quod ut uerum esse deimus, si hodie constat per fida defectio alienatam esse à Christo, & innumeris sacrilegijs refertam, quam stultè honorem primatus ei affixum esse contendunt? Nos uerò potius discamus ex hoc memorabili exemplo, ut quique locus maioribus Dei beneficijs in sublimè euectus est, adeoque à communi sorte exemptus, si degeneret, non modò suis ornamentis spoliari, sed eo magis probrosam esse & execrabilem, quia turpiter Dei gloriam inquinauit, decus gratiarum eius scedando. *Quoties uoluit.* Indignatio magis est quam commiseratio. Urbem quidem ipsam, super quam paulo ante fleuerat, adhuc misericordia prosequitur: sed in Scribas exitij authores durior & asperior est, sicuti meriti erant. Quanquam nec reliquis parcit, qui omnes eiusdem sceleris conscij & approbatores & socij erant: sed omnes in eundem reatum trahens, præcipuè inuehitur in ipsos duces, qui malorum omnium causa erant. Tam notanda est feromonis uehementia. Si simpliciter repudiata fuisset Dei gratia Hierosolyma, iam minimè excusabilis fuisset ingratitude: quum uerò comiter & blandè ad se allicere Deus tentauerit ludæos, ac nihil profecerit tanta benignitate, longè atrocius fuit tam superbè contumeliæ crimen. Accessit etiam indomita oblatio: quia non semel atque iterum ipsos Deus colligere uoluit, sed per continuos successuionis gradus alios atque alios submisit Prophetas, qui omnes ferè à maiori parte repulsi sunt. Nunc tenemus cur se Christus in Dei persona gallinæ comparet: nempe quod plus ignominia huic scelestæ genti irroget, quæ suas ues & plusquam maternas eius inuitationes respuerat. Misrum hoc certè & incomparabile amoris documentum fuit, quod se ad blanditias usque demittere grauatus non est, quo curaretur in suum obsequium rebelles. Similis ferè exprobratio apud Mosén legitur, Deuterom. 32. b. 12. quod Deus tanquam aquila expansis alis populum illum complexus sit. Quanquam autem non uno modo alas suas expandit Deus ad fouendum illum populum, hanc tamen loquendi formam Christus peculiariter ad unam speciem accommodat, quod scilicet missi fuerint Prophetæ, qui uagos & dispersos in sinum Dei colligerent. Quo significat, nunquam proponi nobis Dei uerbum, quin ipse materna dulcedine gremium suum nobis aperiat: nec eo contentus, usque ad humile gallinæ studium descendat in fouendis pullis. Unde sequitur plusquam monstruosam esse nostrâ ferociam, si ab ipso colligi nõ patimur. Certè si in mentem nobis ueniat ab una parte formidabilis Dei maiestas, ab altera autem sordida abiectaque nostra conditio, non sine pu-

dore ad tantum bonitatis miraculum esse profectere cogemur. Quia enim hoc est, ut Deus se frustra causa eolusque deiciat? Quum materiam personam induit, immenso spatio descendit infra suam gloriam; quanto hoc minus, quod gallinæ formam suscipiens, nos inlar pullos tum, uorum habere dignatur? Adde quod si veteri populo qui sub Lege uixit, hoc merito fuit obiectum, in nos longe magis competit. Etsi enim uerum semper fuit quod nuper citauimus ex Mose, uerè etiam sint querimonie quæ apud Iesum *Esa. 65. a.* leguntur, quod Deus suorum quotidie brachia sua extenderit ad amplexandum populum durum & rebellem, quod manè surgendo nihil assidua cura erga illum profecerit: hodie tamen longè familiarius & suauius nos ad se per Filium suum inuitat. Quare horribilis nos uindicta manet, quoties Euangelij sui doctrinam proponit, nisi sub eius alas, quibus nos suscipere & tegere paratus est, placidè nos recondimus. Interea dicit Christus, in tuto quiescere omnes eos qui fidei obsequio ad Deum se aggregant: qui sub eius alis inexpugnabile habent refugium. Notandum etiam est alterum illud exprobrationis membrum, quod Deus per uerba ueteris populi contumacia non ita mox fuerit offensus, ut & paternam amorem & maternam curam abiiceret, quando Prophetas prophetis cõtina ferie addere non destitit. Quæ uero modum hodie, licet mundi prauitate plus satis sit expertus, gratiæ tamen sue cursum continuat. Subest tamen in his uerbis altior notatio: nempe quod Iudæi, simulatque eos Dominus collegerat, ab ipso distuebant. Hinc tam frequentes uisitationes, quod sub Dei alis uix ad momentum quieti manerem, qualis etiam hodie feritas in mundo cernitur, & omnibus seculis existit, idè necesse est ut uagos & palames Deus ad se ruocet. Sed hic est desperatè & ultimè prauitatis cumulus, dum bonitatem Dei pertinaciter repudiant homines, & sub eius alas uenire recusant. Porro quod antehac dixi, Christum loqui in Dei persona, sic intelligo, sermonè hunc propriè in æternam eius Deitatem competere. Neque enim hic differit quid facere incepit ex quo fuit in carne manifestatus, sed quantum de salute populi illius ab initio fuerit sollicitus prædicat. Scimus autem Ecclesiam ita fuisse diuinitus gubernatam, ut ei præfuerit Christus, quatenus æterna erat Dei Sapientia. Quo sensu Paulus non Deum Patrem in deserto, sed Christum ipsum fuisse tentatum dicit, primè ad Corinthios capite decimo b. 9. Quod autem locus hic ad probandū liberum arbitrium, & arcanam Dei prædestinationem abolendam à sophistis arripitur, facilis est solutio. Vult Dominus omnibus congregatis, inquirunt: ergo omnibus liberum est uenire, nec eorum uoluntas à Dei electione pendet. Respondeo, uoluntatè Dei, cuius hic fit mentio, ab effectu esse considerandam. Nam quum uerbo suo promissit, uè omnes ad salutem uocet, atque hic fit prædicationis finis, ut in eius custodiam & fidem omnes confugiant, meritò dicitur uelle omnes ad se colligere. Non ergo hic nobis arcanum Dei consiliū, sed uoluntas quæ perspicitur ex uerbi natura, describitur. Nam certè quos efficaciter colligere uult, eos Spiritu suo intus trahit, nõ externa solū hominis uoce inuitat. Si quis excipiat, assidue duplicem in Deo uoluntatè fingi: respondeo, non aliter nos credere

quàm vnicam & simplicem esse eius voluntatem: sed quia ad profundam arcam electionis abyssum mentes nostræ non penetrant, pro infirmitatis nostræ modulo bifariam nobis Dei voluntatem proponi. Ac miror quosdam ita præfacto esse cerebro, vt *ἀρρητοῦσθαι* dicitur, quæ passim in Scripturis occurrens nihil eos offendit, tantùm hac in parte non admittant. Sed quia hoc argumentum copiosè alibi tractavi, ne in resuperuacua nunc longior sim, tantùm breuiter dico, simulac doctrina quæ vnitatis vexillum est, in medium profertur, Deum velle omnes colligere, vt quicumque non veniunt, sint inexcusabiles. *Et noluitis.* Hoc tam ad totam gentem referri potest quàm ad Scribas: ego tamen de his potius interpretor à quibus maximè impedita fuit collectio. Nā & toto contextu in eos inuictus est Christus: & nunc quum singulari numero Hierosolymam alloquutus foret, non temerè videtur mox numerum mutasse. Est autem inter velle Dei & ipsorum nolle emphatica oppositio: quia exprimitur diabolicus hominū turor, qui Deo reluctari non dubitant.

38 *Ecce relinquitur.*) Templi vastationem & totius politię interitum denuntiat. Quantumuis enim impietate, flagitiis, omnique infamia deformes essent: peruersa tamen externi cultus & templi fiducia sic erant excæcati, vt Deum sibi obstrictum putarent. Ac semper hic clypeus in promptu illis erat, Quid? an migraret Deus ex hoc loco quem sibi vnum in terris delegit? Quod si habitat in medio nostrum, tandem nos restitui necesse erit. Denique templum habebant pro inuictò propugnaculo, quasi in gremio Dei sederent. Christus autem frustra eos Dei præsentia gloriari contendit, quem suis sceleribus expulerat: & *Domum ipsorum* vocans obliquè subindicat Dei amplius non esse. Hac quidem lege extructum erat templum vt Christi aduentu esse de sineret sedes ac statio Dei: stetit tamen quasi in signe monumentū perpetuè Dei gratiæ, nisi populi impietate destructum foret. Horribilis igitur hæc fuit Dei ultio, quòd locum tam magnificentè à se decoratum non modò deseruit ac funditus euerti voluit, sed vsque ad finem mundi subiecit extremæ ignominiæ. Eant nunc Romanenses, & inuito Deo Babylonicam suam arcem extollere pergant, quum templum Dei auspiciis & mandato conditum videant populi sceleribus cecidisse.

39 *Dico enim vobis.*) Confirmat quod dixerat de propinqua Dei ultione: quia scilicet vnicum effugiendi interitus remedium illis tollitur. Nam illud erat tempus acceptum, ille dies salutis, quādiu idem qui Redemptor illis aduenerat, testis ac præco erat redemptionis à se allatæ. Eius autem discessu, perinde ac solis occasu, lux vitæ euauit, quare necesse fuit miseram hanc cladem, quam denunciata, succedere. Nunc quæritur quòdnam tempus designet hac particula *Donec discatis.* Quidam ad vltimum iudicij diem restringunt: alij vaticinium esse putant, quod paulo post imple-

tum fuit, quum ex Iudæis quidam Christum simplices adorauerunt. Sed neutra interpretatio mihi probatur. Ac certè miror tam leuem scrupulum doctis hominibus obstaculo fuisse, dum anxie quærent quomodo de Christo dicturi sint increduli, *Benedictus, qui venit,* &c. Non enim quales futuri sint, sed quid ipse facturus sit pronuntiat. Nec verò aduerbium *Donec* longius extenditur quàm ad tempus quod præcedit. Ioseph non est cõgressus cum vxore donec illa Christum peperit. Nō intelligit his verbis Scriptura post partum eos postea cohabitasse tanquam virum & vxorem: sed tantum offendit Mariam ante filij sui partum virginem fuisse à viro intactam. Præsentis ergo loci hic, meo iudicio, genuinus est sensus, Hactenus inter vos submisit & humaniter versatus sum, & officio doctoris sanctus: nunc peracto vocationis meæ cursu discedam, nec me posthac frui poteritis: sed quæ nunc Redemptorẽ contemnitis & salutis ministrum, iudicem experiemini. Ita cõuenit hic locus cum illo Zachariæ, *Zach. 12. Videbit quem transixerunt.* Quinetiam videtur Christus figuratè perstringere vanam eorum hypocrisis, quòd velut promissa salutis ardentè cupidi, quotidie ex Psalmo canebant, *Benedictus qui venit in nomine Domini:* interea ludibrio habebant oblatum sibi Redemptorem. Denique se ad illos venturum negat, donec ad conspectum horrendæ eius maiestatis trepidi serò effugiant, verè esse Dei Filium. Atque hæc comminatio ad omnes Euangelij cõtemptores pertinet: præsertim qui falsò eius nomen obtineant, quum eius doctrinam respiciant: quia tandem agnoscent se non posse eius manus effugere, cui nunc fucata sua simulatione illudunt. Nam & hodie eadem apud Papiastas cantilena resonat, quibus tamen pro nihilo est Christus, donec vindicta armatus tribunal cõscendat. Monemur etiam, quādiu nobis apparet Christus Patris nomine, interpres salutis ac Mediator, nõ labris tantum honorandum esse, sed syncerè optandum vt sibi nos totumque mundum subiciat.

53 *Luc. Quum autem hæc ad illos.*) Iam prius admonui, superiores sententias nõ suo loco positas esse à Luca. Nam quum referret obiurgatos fuisse à Christo Scribas in quodam prandio, postremos etiam sermones, quibus eorum flagitia paulo ante mortem ab eo traducta sunt, contexit. Ita etiam proxima obiurgatio decimo tertio capite à Luca inseritur, vbi aliam historiam recitat. Siquis eorum opinionem sequi malit qui sæpius Christum eadem iterasse diuinant, non admodum repugno. Nunc Lucas, postquam maledictiones nuper expositas recensuit, tandem concludit, Scribas omnes magis fuisse Christo infestos, vt suarum captionum aucupii insidias illi struere non cessarent, quod ad colloquium iam mensa habitum magis referri debet quàm ad vltimam conclamationem. Sed ego non magni referri duxi, in tempore quod Euangelista neglexit, non esse curiosum.

MATTH.

MARC. XII.

LVC. XXI.

41 *Et quum sederet Iesus ex aduerso gazophylaciũ, spectabat quomodo turba mitteret es in gazophylacium. Et multi diuites mitterent multa.*

1 *Sublatis autem oculis vidit eos qui mittebant munera sua in gazophylacium*

2 *Vidit autem & quendam viduã pauperulam mittentem illuc ex a minuta duo.*

42 Et venit quadam vidua pauper, misit minuta duo, quod est quadrans.
 43 Vocatisque ad se discipulis suis, dixit, Amen dico vobis quod haec vidua pauper plus misit quam omnes qui miserunt in gazophylacium.
 44 Nam omnes ex eo quod illis abundat miserunt: at haec de penuria sua omnia quaecumque habebat, misit totum suum victum.

3 Et dixit, Vere dico vobis quod vidua haec pauper plusquam omnes inulit.
 4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis exuberat intulerunt in donaria Dei: haec autem ex penuria sua uniuersum victum quem habebat intulit.

43 Amen dico vobis.) Hoc Christi responsum doctrinam non parum vtilem continet, quicquid offerunt homines Deo non ab externo pretio aestimari, sed tantum ex cordis affectu, imò pluris esse eius pietatem qui pro suo modulo quantulumcunque habet Deo impendit, quam qui centuplo plus offert ex sua abundantia. Porro duplex est huius doctrinae vtilitas, nam Dominus pauperculos qui bene agendi facultate destitui videntur, animat ut non dubitent vel tenui officio alacriter studium suum testari, quia seipso consecrant, non minus preciosa erit quæ in specie vilis & friuola est eorum oblatio, quam si omnes Cæli thesauros afferant. Rursus monetur quibus vberior suppetit copia, & qui pluribus donis excellunt, non sufficere si largi deo Gregorios & tenues longè superent: quia misericordiam.

nus est coram Deo, diuitem ex magno acervo meo diocrem summam conferre, quàm pauperem, minutum aliquid erogando, se exhaurire. Porro non vulgare fuit huius viduae pietas, quæ ne vacua in conspectu Domini veniret, victu proprio se priuare maluit. Et hæc simplicitas à Domino laudatur, quod sui oblita, testari voluerit se & sua omnia Dei esse. Sicuti etiam præcipuum sacrificium quod à nobis exigitur, est nostri abnegatio. Quamquam autem sacras oblationes tunc non ritè, nec in legitimos usus fuisse dispensatas credibile est: quia tamen adhuc vigeat legalis cultus, ideo eas non reiecit Christus. Et certè scire non potuit hominum corruptela quin sancte ex Dei mandato probi eius cultores offerrent in sacrificia & alios pios sumptus.

MATH. XXI. III.

MARC. XIII.

LVC. XXI.

1 Et egressus Iesus discedebat e templo: & accesserunt discipuli eius, ut offenderent ei structuras templi.

1 Et quum exiret e templo, dixit illi quidam de discipulis eius: Praceptor, vide quales lapides, & quales structurae.

5 Et quibusdam dicentibus de templo quod pulchris lapidibus ac donis ornatum esset, dixit.

2 Iesus autem dixit illis: Nõnne videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.

2 Et Iesus respondens ait illi: Vides has magnas structuras? Nõn relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur.

6 Ex his quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non diruatur.

3 Sedente autem eo in monte Olivarum accesserunt ad eum secreto discipuli, dicentes, Dic nobis quando hæc erunt & quod signum aduentus tui & consummationis seculi.

3 Et quum sederet in monte Olivarum e regio e templi, interrogabat illum secreto Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas.

7 Interrogauerunt autem illum, dicentes, Praceptor, quando ista fieri incipient?

4 Et respondens Iesus dixit eis, Videte ne quis vos seducat.

4 Dic nobis quando hæc erunt & quod signum est quando hæc omnia sunt consummanda.

8 At ille dixit, Videte ne seducamini: multi enim venient sub nomine meo, dicentes, Ego sum: & tempus instat, ne igitur sequamini illos.

5 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque seducant.

5 At Iesus respondens illis, cepit dicere, Videte ne quis vos fallat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes Ego sum Christus: multosque decipient.

9 Ceterum quum audieritis bella & seditiones, nolite terri: oportet enim prius hæc fieri, sed non statim finis.

6 Audituri enim estis bella, & rumores bellorum: vide te ne turbemini: oportet enim omnia fieri, sed nondum est finis.

7 Quum autem audieritis bella & rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim fieri, at nondum est finis.

10 Tunc dixit illis, Insurgens contra gentem, & regnum contra regnum.

7 Consurget enim gens contra gentem, & regnum contra regnum, & erunt pestilentia, & fames, & terramotus variis locis.

8 Insurgens enim gens aduersus gentem, & regnum aduersus regnum: & erunt terramotus in singulis locis, & erunt fames ac turbationes, inuita dolorum, hæc.

11 Et terramotus magni erunt variis in locis, & fames, & pestilentia, & erunt fames ac turbationes in magna magna erunt.

8 Hæc autem omnia initia sunt dolorum.

1 *Et egressus Iesus.*) Senserunt proculdubio discipuli Christum hoc quasi vltimum vale templo dixisse. Restabat igitur vt nouum templū longē splendidius, & florentiorem regni statum sicuti prædictum erat à Prophetis, erigeret. Nam illi nihil cum eo templo in quo omnia erant aduersa. Iam verò incredibile erat discipulis, magnificum templi splendorem Christo celsurum. Atque hoc diligenter notandum est, quum ad miraculum vsque sumptuosa eiset templi facies, præfenti illo fulgore perstrictos fuisse eorum oculos, vt vix sperarent posse Christi regnum emergere. Non faterentur quidem diserte suam dubitationem, sed eā tacite insinuant, quum molem lapidum obiecerant Christo, quæ superanda erat, imò in nihilum redigenda, si regnare vellet. Talis etiam Papatus admiratio multos simplices homines detinet: nam quum maximis opibus, ingentique potentia instructum esse videant, pronus oblitusque, vt vilescat ignobilis & squalida Ecclesiæ facies. Multi etiam desipere nos putant dum eius ruinam molimur, non secus ac si quis tentaret solem è cælo detrahere. Nec verò mirum est si tam nobile illud spectaculum Christi discipulos tenuerit attonitos. quanti enim Hierodi conspiceret illud à discipulis, vel hinc etiam colligere licet, quòd per octo cōtinuos annos decem artificum millia in eo occupauit. Non frustra lapides mirantur, quorum quum eximia esset pulchritudo, quindecim cubitos longè s fuisse, altos duodecim, lato octo, Iosephus tradit. Iam vero tanta etiam in longinquis regionibus illius reuerentia, vt vix suspicari quisquam auderet posse vnquam deleri.

2 *Amen dico vobis.*) Quia discipulos templi magnitudo atque opulentia (tanquam velum eorum oculis oppositum) non linebat fidem suam intendere ad futurum verum Christi regnū, ideo iureiurando affirmat breui peritura quacunquē ipsos morantur. Hæc igitur ruina templi prædictio viam rudibus & intricis sternebat. Etsi autē vile fuit templum dirui, ne Iudeos terrenis elementis plus satis alioqui addictos, in vanitatis cultu teneret: hæc tamen specialis fuit ratio, quòd Deus Filij sui repulsam, gratiæque ab ipso illata contemptum voluit horribili exemplo in gente illa vlticisci. Quare hæc denuntiatione discipulos à populi rebellis societate retrahi oportuit. Sicuti hodie quicquid de pœnis impiorum prædicat Scriptura, à sceleribus quæ iram Dei prouocant arce-re nos debet. Quicquid etiam de aduica & euania mundi figura docet, vanitatem sensus nostri debet corrigere, quæ pompam & luxum & delicias nimis cupidè sectatur. Præsertim verò quod de tremendo Antichristi & sectæ eius interitu pronuntiant, remoras omnes, quæ nos impediunt in recto fidei cursu, debet offerre.

3 *Sedente autem eo.*) Marcus quatuor nominat, Petrum, Iacobum, Iohannem & Andream. Ipse autem & Lucas minus expriment quam Matthæus: tantum enim quæsiuisse dicunt de tempore ruinæ templi, & (quæ res erat difficilis creditu) quodnam eius præfigium Deus è cælo daturus foret. Apud Matthæum verò de tempore aduentus Christi & consummationis seculi interrogant. Sed notandum est, quum perpetuum templi statum à pueritia imaginari essent, ac prorsus in eo delixæ essent eorum mentes, non putasse, stante mundi opificio, templum posse collabi. Itaque simulac periturum esse templum dixit Christus, vl-

tro illis in mentē venit cōsummatio seculi. Atque (vt error errorē parit) quia perfluati erāt, statim ab exordio regni Christi se modis omnibus beatos fore præterita militia, ad triumphum pronus cōnuolant. Christi ergo aduentum & mundi finē cum templi euesione coniungunt, quasi res indiuiduas: ac finem mundi intelligunt omnium instaurationem, ne quid perfectæ priorum felicitatis desit. Nunc videmus ideo simul profilere ad diuersas quæstiones, quia his signmentis impliciti erant, cadere templum non posse quin concuteret totum orbem: eundem vmbis Legalibus finem fore quem toti mundo: continuo post illustrandam esse regni Christi gloriam, quæ filios Dei in solidum beate instare visibilem mundi renouationē quæ res confusas momento in ordinem restitueret. Præsertim autem spes de præfenti Christi regno stultè præsumpta eos impellit vt præposterè ad beatam quietem festinent. Sicut & Actæ rum capite i. b. y. dum Christum vident à mortuis resurrexisse, ad felicitatem quæ in cælo nobis reposita est, ad quam spe & patientia nos aspirare conuenit, præcipientes teruntur. Etsi autem dispar est nostra ratio, quia in Legis vmbis non sumus educati, vt nos illa de terreo Christi regno superstitio infatuat, vix tamen centesimus quisque reperitur qui non simili se laborē morbo. Nam quum omnes à molitibus, certaminibus, omnique crucis specie natura abhorreant, vrget harum rerum tædium vt sine moderatione, sine spe, ad sui fructum intempertinè properent. Ita fit vt mentem facere nullus velit, metere omnes ante tempus velint. Vt ad discipulos redeam, bonum quidem fidei semen animis concepit, sed maturitatem non expectant: & simul prauis signumētis imbuti perfectionem regni Christi cum initio commiscunt: & quòd in cælo quærendum erat, coquiri in terra volunt.

4 *Respondens Iesus.*) Responsum tulerunt minime ex animi sententia. nam quum triumpho, velut iam militia perfuncti, inharēt, Christus eos ad longam tolerantiam hortatur: ac si dixisset, Vos ab ipsis carceribus palmam arripere vultis: atqui prius stadium conficere necesse erat. Regnum Dei in terram detrahitis, quo potiri quisquam nequit nisi descendit in cælum. Quum autem hoc caput admonitiones ad regendum vitæ nostræ cursum apprimè viles contineat, videmus admirabili Dei consilio factū esse vt nobis vilis esset Apostolorum error. Summa hæc est, Evangelij prædicationem esse rationis instar: ideo patienter expectandum esse tempus inensis: ac perperam mollesse & effæminat, qui propter hyemis gelum, niues, nebulas, vel aduersas tempestates, animis frangitur. Duo autem nominatim præcipit Christus discipulis, vt sibi à fallis doctrinis caueant, & ne scandalis turbentur. Quibus verbis significat Ecclesiam suam, quandiu peregrinabitur in mundo, his malis fore obnoxiam. Hoc autem minime consentaneum videri poterat, quum longè aliter futurum Christi regnum desciberent Prophete. Promittit Iesaias omnes Diuinitus fore tunc edoc-tos. Apud Ioclem habetur, Effundam de Spiritu meo super omnem carnem & prophetabunt filij vestri & filij vestræ: iunenes vestri visiones videbunt, & senes somnia somniant. Vberior etiam intelligentiæ lux promittitur à Ieremia, Non docebit quisque posthac proximum suum, nec vir fratrem suum, dicēdo, Cognosce Dominum, quia

Malach.
4.4.
Iohann. 4.
d.25.

omnes cognoscent in te à minimo vsque ad maximum. Ergo sole iustitia exorto, sicut à Malachia prædictum erat, nihil mirum si Iudæi ab omnibus errorum nebulis immunes se ac puros fore sperarent. vnde & Samaritana inuiler dicebat, Melsias quum venerit, docebit nos omnia. Iam verò scimus quàm magnificæ promissiones de pace, iustitia, gaudio, bono òmnique omnium affluentia passim occurrant. Quare nihil etiam mirum si Christi aduentu se à bellorum turbis, à rapinis, & quælibet iniuria, à fame denique & pestilentia exemptum iri credebant. Christus autem admonet, nõ minus posthac molestos fore piis falsos doctores, quàm veteri populo fuerint falsi pphete: nec minores fore perturbationes sub Euangelio, quàm olim sub Lege fuerint. Non quod effectu careat illa Prophetie quas nuper attigi: sed quia solidi carum complementum nõ primo statim die extat. satis enim est bonorum illorum gustum nõc fidelibus dari, vt spem solidæ fruitiois in posterum foveant. Ideoque multum decepti fuerunt qui sibi statim ab exordio Euangelij perfectè exhiberi volebant: quæ totidie impleri cernimus. Adde quòd hominum prauitas illam quam Prophetæ regno Christi scelicitatè tribuit, licet penitus exinanire nõ possit, tamè moratur, vel perturbat. Facit quidem Dominus, certado cum hominum malitia, vt benedictiones suæ per quæuis obstacula viam inueniant: & certè absurdum esset, aboleri eorù culpa quod in gratuita Dei bonitate fundatum, ab illorum arbitrio non pendet. Vt tamen aliquam ingratitudinis suæ mercedem recipiãt, gratias suas (quæ alioqui vberissima copia sese effunderet) tenuiter tantum distillat. Hinc tot malorum labyrinthus, per quem tota vita errant fideles, licet luce Christo, & facem Euangelij sui præferente, certam salutis viam teneant. Hinc tot certaminum congeries, vt duriter ipsis militandum sit, licet absque periculo. Hinc tot ac tam subitæ perturbationes, vt misera inquietudine vexentur, licet Christo innixi probè ad finem vsque consistant. Porrò quum discipulos cauere ab imposturis iubet Christus, sciamus modum cauendi illis nõ defore, modò ne sibi desint. Quare ne dubitemus, si quisq; nostrum in sua statione sedulo ad excubias intentus sit, quascunq; insidias machinetur Satan, nos ab illis tutos fore.

5 *Multi enim venient.* Nondum in genere de peruersis & fallacibus doctrinis loquitur, sed speciem vnam attingit, quæ velut quoddam præludium fuit omnium errorum quibus variè conatus est Satan puram Euangelij doctrinam labefactare. Nam paulo post Christi resurrectione exorti sunt impostores, quorum se quisq; professus est Christi. Quia autem non tantum è medio sublatus erat verus Redemptor, sed ignominia crucis oppressus, & tamen spe redemptionis erectæ erant omnium mentes, & desiderio accense, plausibilis fallendi occasio illis ad inanum fuit.

Nec dubium est quin talibus præstigijs Iudæos Iudæos exposuerit Deus, qui filium suum tam indignè repulerant. Etli autem breui dissipate sunt illæ insanig, voluit tamè Deus Iudæos ita inter se tumultuati: primùm vt se infames & exolos redderent, deinde vt apud eos profus concideret salutus si: ucia: deniq; vt toties frustrati, bruto stupore in suam perniciem rueret. Nam vbi à Filio Dei, cuius officium est in sacram vnitatem nos colligere, mundus diffusus, æquum est huc & illuc tanquam procellis raptari. Et eadem Dei vni dicta factum est vt stulta credulitas plures abriperet quàm recta fides in Dei obsequium adduxerat. Et hanc circumstantiam data opera Christus posuit, ne fideles, conspecta insanientium turba labascerent. Scimus. n. quàm procliuè sit ad multitudinem desletere, p̄sertim vbi pauci sumus numero.

6 *Audi uiries bella.* Motus tantum Iudæos hoc loco designat: nõ paulo post larius spargendum esse incendium dicit. Quemadmodum autem prius cauere iussit nequis eos decipiat, sic nunc intrepido animo excipere iubet rumores bellorum, bella ipsa, nam periculum erat ne malis obruri deficerent, præsertim si tranquillum & lætum otium sibi fuissent polliciti. Addit oportere hæc fieri, causam non assignans, sed admonens, nihil horum fortuito vel absque Dei preiudicio accidere: ne frustra contra stimulum calcitrèt, nihil. n. ad nos subigendos efficacius quàm dum agnoscimus quæ maximè videntur confusa Deum suo arbitrio moderari. Ipsi quidem Deo nunquam iusta causa: & optime rationes desunt, cur mundum turbari sinat: verum quia in merito eius placito fideles acquiescere conuenit, satis habuit Christus hortari discipulos, vt animis ad ferendum cõpositis constantes manerent, quia ita Domino placet. Sed nondum firis. Apertius denũtiat quod iam dixi, quæ per grauia erant maiorum tamen calamitatum quædam solum fore præludia: quia vbi flamma bellorum Iudæam corruerit, latus erumpet. Nam ex quo propagata fuit Euangelij doctrina, similis etiam apud alias gentes ingratitudo iram Dei accendit. Hinc factum est vt qui vinculum pacis cum Deo ruperant se mutuis disidiis lacerarent: qui Dei parere in perio abnuerãt, hostium violentiæ succubirent: qui Deo recõciliari non sustinuerant, inter se vicissim tumultuarentur: qui denique caelesti salute se abdicauerant, alij in alios læuendo, cædibus terræ impleteret. Porrò quia nouerat quàm petuicax futura esset mudi malitia, rursus addit hæc sermo initia dolorum: non vt se incertè conficiãt fideles (quibus semper in malis suppetit consolatio) sed vt se ad longi temporis paciẽtiam comparèt. Lucas præterea addit *Terræ motus & signa in celo.* Quarum rerum etsi certa historia non extat, sufficit tamen à Christo fuisse prædictas. Reliqua petant lectores ex Iosepho.

MATTH. XXIII.

9 Tunc tradent vos in afflictionem, & occident vos: & eritis inuisi cunctis gentibus propter nomen meum.

10 Et tunc scandalizabuntur multi: & alii

MARC. XIII.

9 Sed vos caute vobis: tradent enim vos in concilia & in Synagogas: cademini, & sub præsidibus ac Regibus ducemini propter me in testimonium illis.

10 Et apud omnes gentes oportet prius predicari Euangelium.

LVC. XXI.

12 Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus suas, & persequentur, tradentes in Synagogas, & carceres, trahendo vos ad Reges & præsidēs propter nomen meum.

13 Continget autem vobis in testimonium.

alium inuicem tradet, se- que odio habebunt inuicem.

11 Et multi pseudopropheta surgent & seducent multos.

12 Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

13 Qui autem perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.

14 Et predicabitur hoc Euangelium regni in uersa orbe in testimonium omnibus gentibus: & tunc ueniet consummatio.

11 Quum autem duxerint uos tradentes, ne prae cogiteris quid dicturi sis, neque meditari: sed quicquid daturum fuerit uobis in illa hora, hoc loquimini. non enim estis uos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

12 Traditurus autem est frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filii aduersus parentes, ac morte afficient eos.

13 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum. Sed qui perseuerauerit usque in finem, hic saluus erit.

14 Habete igitur fixum in cordibus uestris, ne esse praemeditanda defensionem.

15 Ego enim dabo uobis os & sapientiam cui non poterit contradicere neque resistere omnes qui aduersabuntur uobis.

16 Trademini autem etiam a parentibus, & fratribus, & cognatis, & ex uobis morte aliquos afficient.

17 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

18 Et pilus e capite uestro non perit.

19 In patientia possidete animas uestras.

9 Tunc tradent uos in afflictionem.) Iam aliud tetentionis genus praedicat Christus discipulis, quo praeter communes afflictiones, ipsorum fides probanda sit: nempe ipsos toti mundo exosos & detestabiles fore. Hoc per se filius Dei triste ac durum est, promissum est cum reprobris & Dei contemptoribus affligi, & istis subitici poenis quas illi pro suis sceleribus sustinent. Hoc uero longe iniquius uidentur, duriter opprimi grauib. malis a quibus impio sint immunes. Verum sicuti triticum, ubi simul cum palea flagellis percussum fuerit, mola deinde contunditur ac teritur: ita Deus istos tuos non tantum comminatur cum impijs affligit, sed cruce etiam praeter alios subigit, ut uideri possint reliquo genere humano miferiores. Sed proprie hic Christus de afflictionibus differit quas pro Euangelio subituri erant discipuli. Etiam enim uerum est illud Pauli, quod Deus elegit, eos quoque destinasse ad ferendum crucem, ut conformes sint imaginem Filij sui: non tamen haec singulari nota omnes insignit, ut ab Euangelij hostibus, persecutione sustineant. De hac crucis specie nunc conacionatur Christus, dum fidelibus pro Euangelij testimonio impiorum odia subire, probis se obicere, & furor em prouocare necesse est. Na admonitos uoluit discipulos, Euangelij doctrinam (cuius ueritas erant testes ac nuntij) mundo nequaquam fore gratam uel plausibilem: quae modo uis & prius illis exposuerat. Praedicat autem non modo cum paucis hostibus illis fore certamen, sed quocumque uenerint, gentes omnes fore illis infestas. Hoc autem incredibile portentum fuit, quod uel fortissimos animos percellere & concutere posset, nomen Filij Dei tam infame esse & odiosum, ut omnibus eius cultoribus ubique inuidiam crearet. Ideo apud Marcum habetur, *Cauete uobis*. Quo uerbo sine & uisum admonitionis notat, debere scilicet a tolerantiam paratos esse, ne incautos opprimat tetatio. Apud eundem Marcum additur, *Fore hoc uegibus & praesidibus in testimonium*, quod illorum tribunal ducti fuerint Christi discipuli. Lucas paulo aliter, *Continget uobis hoc in testimonium*: sed sensus eodem sensu, significat. n. Christus Euangelium suum e magis testatum fore, ubi mortis periculo defensionem fuerit. Na si tantum predicando Euangelio operam dedissent Apostoli, non etiam contra furiosos hostium impetus constanter pro eo asserendo steterunt, non tam illustris fuisset

eius confirmatio. Quum uero capita sua obicere non dubitarent, nec ulli mortis terrores eos deterrerent a proposito, ex intrepida eorum constantia apparuit quam seruo de cause suae bonitate persuasi forent. Fuit igitur haec legitima Euangelij ob signatio, Apostolos ad Regum usque tribunalia absque formidine prodire & ingenui illic Christi nomen profiteri. Ideoque Petrus se testem uocat passionum Christi, quarum insignia ipse gestabat. Et Paulus Philippensium primo c. 17. gloriatur se in Euangelij defensione positum. Quod in primis notatu dignum est, ne turpi piquificatione a fide excidant quos Deus tanto honore dignatur ut patronos ueritatis suae constituar.

11 Marc. Ne praecogiteris.) Haec sententiam, sicut & proximam, exposuimus Matthei capite 10. nempe quod Dominus ab ea anxietate leuare uelit discipulos qui nos in officio praestando impediret, dum scilicet, pares nos oneri fore dissidimus. Non quod prorsus securos in utranque aurem dormire uelit (quia nihil utilius est quam nos proprio infirmitatis conscio ad humilitate insitui, & stimulari ad preces) sed Christus in patris sinu curas nostras uicinas esse admonet, ut auxilio promisso confisi, alacriter in cursu pergamus. Promissio autem alijs uerbis ponitur apud Lucam: non quod a morte liberaturus sit suos Christus: (hoc enim non semper est sperandum) sed quod daturus sit os & sapientiam quibus pudeant aduersarij. Quanquam autem Christus & praesentem mentem & loquendi facultatem suppeditat: ego tamen duas istas uoces per hypallagen conuictas esse interpretor: ac si pollicetur esset Christus se moderaturum esse ipsorum linguas, ut prudenter & apposite respondeant. Addit, haec sapientiam contra omnes hostes fore uicticem: quia nec eodradicere nec resistere poterunt. Non quod ueritati cedat eorum impudentia: sed quia de phrenetica ipsorum audacia triumphabit illa ueritas quam frustra oppugnant. Atque utinam in hanc fiduciam recumberent omnes a quibus exigitur fidei confessio: alia enim Spiritus uirtus & maiestas seereret ad prosternendos Satanae ministros. Nunc dum partim sensu proprio efferimur, & superbia inflati, temere praecipites ruimus, uel ultra progredimur quam oportet: partim uero in angustias peruerit timiditatis nos constringimus: tristis experientia ostendit Dei gratia & Spiritus auxilio

Simil.

Rom. 8. f. 29.

nos destituit. Porro quoniam apud Matthæum & Marcum affirmet Christus Spiritum Patris esse qui in nobis loquitur, hic autem se os datum in pronuntiet, colligimus proprium eius esse manus Spiritu nos instruere.

19 *Luc. In patientia vestra.*) Hic longè alium tuende vitæ modum præscribit Christus discipulis suis, quàm dicitur carnis ratio. Naturaliter enim vitam quisque in tuto locare cupit: præfidia quæ putamus nobis optima fore, hinc inde colligimus omnes, discrimen omne fugimus: demum non videtur nobis vivere nisi probe muniti. Christus hanc vitæ custodiam nobis mandat, ut semper ad mortem expositi, per ignem & aquam & gladios ambulemus. Et certè nemo spiritum suum verè in manus Dei ponet, nisi qui semper ad moriendum paratus in diem vivere didicerit. In summa, iubet nos Christus vitam nostram possidere tum sub cruce, tum inter assiduos mortis terrores.

10 *Matth. Tunc scia dicitur abunari.*) Nunc tentationes enumerat quæ ex malis exemplis proveniunt. Hæc autem violentia est in primis & difficilis ad vincendum, dum Christus ipse multis est lapis scandali, ad quem alij impingunt, vel cuius obiectu alij retrocedunt, alij desunt. Videtur autem mihi Christus hoc verbo multas perturbationum species complecti: quia non tantum desunt qui rectum cursum ingressi erant, sed multi exasperantur aduersus Christum: alij modestiæ & æquitatis oblitæ, sese in rabiem præbucunt: alij profanescunt, & exuunt omnem pietatis sensum: alij in rebus contulis scelerum licentiam sibi usurpant.

11 *Multis pseudopropheta sur.*) Hæc admonitio à priore differt, ubi prædixit Christus multos in suo nomine venturos, nam illic tantum de impostoribus sermo erat, qui paulo post Euagelij exordia se Christos esse mentii sunt, nunc verò subinde falsos doctores exorturos denūtiat qui sanam doctrinam erroribus corrumpent: quemadmodum docet Petrus, Ecclesiam huic malo non minus fore obnoxiam sub Euagelio quàm olim sub Lege. Quare non est quod errores & quælibet diaboli fallaciæ, ac pieratis corruptelæ piæ mentes labefactent: quia nemo in Christo rite fundatus est nisi qui contra tales insultus standum sibi esse didicit. Nam hæc demum vera est fidei nostræ probatio, dum surgentibus falsis doctrinis, minimè obruitur. Neque tantum venturos pseudoprophetas dicit, sed fallendi quoque astutia præditos fore, ut factas post se trahant. Est autem hic opus non vulgari cautione: quia multitudo errantium, non secus ac violenta procella, cursum reflectere nos cogit, nisi penitus in Deo simus delixi. Quare de paulo antè aliquid dictum est.

12 *Quoniam abundabit iniquitas.*) Quàm longè lateque pateat hoc malum neminem latere debet: sed paucissimi obseruant. Nā quia luce Euagelij clarus detegitur hominum malitia, etiam in probis & rectè animatis languescit ac ferè extinguitur beneficentiæ studium. Ita enim quisque se cum reputat perire officia quæ in hunc vel illum conferunt, quoniam omnes ferè ingratos, vel perfidos, vel improbos experientia & quotidianus usus ostendat. Grauis certè & periculosa tentatio, quid enim magis absurdum quàm doctrinam probare quæ probitatis studium & charitatis vigorem minuere videtur? Atqui ubi emerit Euagelium, charitas, cuius ardore accendi decebat

omnium corda, potius refrigerat. Sed fons huius mali, quoniam Christus designat, notandus: multos scilicet ideo fatiscere, quia iniquitas diluuii (quod patrum exundat) pro sua iniquitate succumbunt. Hinc vero fortitudinem a suis Christus requirit, ut contra luctando perstant. Quemadmodum & Paulus præcipit ne benigne & humaniter nos gerendo fatigemur. Quoniam ergo iniquitatum mole oppretia multorum charitas debet, hoc quoque obstaculum superandum esse admonet Christus, ne fideles multis exemplis fracti resiliant. Ideo sententiam illam repetit, neminem posse saluum euadere nisi qui legitime certauerit, ut in fine, usque perseveret.

13 *Prædicabitur hoc Euangelium regni.*) Quia Dominus concionem habuerat quæ non paruum trinita materiam suggereret, oportuit ne lubricetur hæc consolatio, quæ vel collapsos animos erigat, vel labentes confirmet: nempe, qui quid machinetur satan, & quantumvis multiplices turbas ingerat, emersurum tamen Euangelium, donec per totum orbem spargatur. Quoniam autem incredibile hoc erat, oportuit tamen Apostolos hoc magistri testimonio fretos, præterquam bene sperare, & interea fortiter emitti ad exequendum suum munus. Quòd Antipodas quidam obiciunt, & alios procul remotos populos, ad quos ne tenuis quidem Corinti fama hæc tenus pervenit: huius nodi factus est solutio. neque enim vel singulas mundi plagas specialiter designat Christus, nec certum tēpus prædicit: sed tantum affirmat, Euangelium (quod à iudæa proprio domicilio mox exterminandum omnes putarent) usque ad ultimos orbis terre fines propagatum iri ante vltimum aduentus sui diem. Finem quoque prædicationis notat, ut sit in testimonium cunctis gentibus. Quoniam enim nunquam *quædam pro se* reliquit Deus, ac speciali modo iudæis de se testatus est: hoc tamen præ aliis memorabilis testimonium edidit, dum se patefecit in Christo suo: ideoque Paulus primæ ad Timotheum capite 2. b. 6. suis temporibus in lucem proditisse dicit, quia hæc matuta erat opportunitas totius mundi ad Deum vocandi. Discamus ergo, quoties prædicatur Euangelium, perinde esse ac si Deus ipse in medium prodiret, nõque solenni & legitimo ritu contestaretur ne incerti vagemur in tenebris: qui verò parere abnuunt, reddantur inexcusabiles. *Tunc vero est consummatio.* Quidam ad excidium templi, & cultus Legalis abolitionem perperam restringunt quod de fine & renouatione mundi intelligi debet. Nam quia discipuli illa duo simul miscue, ant, quasi eueriti non possent templum sine totius mundi ruina, Christus ad propositam questionem respondens, admonuit, longam & tristem malorum Iherusa instare: nec ante illis festinandum esse ad palmam quàm multis certaminibus & molestiis perfuncti essent. Sic ergo resoluti debet hoc postremum membrum. Non autè adueniet finis sæculi quàm auris & laboriosis tentationibus Ecclesiam meam diu exercuerim, nam false imaginationi quam apud se conceperant Apostoli opponitur. Unde rursus discendum est, non prædixi certum diem, ac si eorum quæ nuper prædixi euentum continuo statim tenore vltimos dies exciperet. nam quæcumque supra legimus, pridem experti sunt fideles: nec tamen mox apparuit Christus. Verum non aliud fuit eius consilium quàm Apostolis nimium cupidè ad cælestia

gloriam transvolantibus frenum tolerantiae ini-
cere, ac si disisset, non ita citò ut sibi finxerant
ingredere redemptionem, sed interpositos esse lon-
gos anfractus.

MATTH. XXIIII.

MARC. XIII.

LVC. XXI.

15 *Quum ergo videritis abomi-
nationem desolationis quae dicta est
à Daniele Propheta stantem in loco
sancto: (qui legit intelligat.)*

16 *Tunc qui in Iudaea sunt, fu-
giant ad montes.*

17 *Qui in tecto, non descendat
ut tollat quicquam de domo sua.*

18 *Et qui in agro, non reuertatur
ut tollat vestes suas.*

19 *Ve autem praegnantibus & la-
ctantibus in illis diebus.*

20 *Orate autem ut non fiat fuga
vestra hyeme, neque Sabbatho.*

21 *Erit enim tunc afflictio mag-
na, qualis non fuit ab initio mundi
ad hoc usque tempus, neque fiet.*

22 *Et nisi decurati fuissent dies
illi, non fieret salva omnis caro: sed
propter electos decurtabuntur dies
illi.*

23 *Tunc si quis vobis dixerit,
Ecce hic Christus, istus aut illic, nolite cri-
dere.*

24 *Surgent enim pseudochri-
sti & pseudoprophetae, & dabunt si-
gna magna & prodigia, ita ut in erro-
rem inducantur (si fieri possit) e-
tiam electi.*

25 *Ecce praedixi vobis.*

26 *Si ergo dixerint vobis, Ecce
in deserto est, nolite exire: ecce in
penetralibus, nolite credere.*

27 *Sicut enim fulgur exit ab Ori-
entem, & apparct usque in Occiden-
tem, ita erit & aduentus Filij homi-
nis.*

28 *Ubiunque enim fuerit ca-
daver, illic congregabuntur & aqui-
lae.*

14 *Porro quum videritis
abominationem desolationis
quae dicta est à Daniele Pro-
pheta, stantē vbi non oportet
(qui legit intelligat) tunc qui
fuerint in Iudaea, fugiant ad
montes.*

15 *Qui verò fuerit in tecto,
ne descendat in domum, nec
ingredatur ut quicquam tol-
lat e domo sua.*

16 *Et qui fuerit in agro, ne
reuertatur ad ea quae reli-
quit à tergo, ad tollendum
pallium suum.*

17 *Ve autem praegnantibus
& lactantibus in illis diebus.*

18 *Orate verò ne fiat fuga
vestra hyeme.*

19 *Erunt enim dies illi
afflictio, qualis non fuit à pri-
ordio rerum conditarum,
quas condidit Deus, usque
ad hoc tempus, nec futura est.*

20 *Et nisi Dominus ab-
breniasset dies, non fuisset sal-
ua uniuersa caro, sed propter
electos quos elegit, abbrevia-
uit dies.*

21 *At tunc si quis vobis
dixerit, Ecce hic Christus,
ecce illic, ne credatis.*

22 *Surgent enim pseudo-
christi & pseudoprophetae, &
dabunt signa & prodigia, ita
ut in errorem inducantur (si fieri
possit) etiam electos.*

23 *Vos autem cauetes: ecce
praedixi vobis omnia.*

20 *Quum autem videritis
circundari ab exercitibus Hie-
rosolymam, tunc scitote quòd
imminet desolatio eius.*

21 *Tunc qui in Iudaea sunt,
fugiant ad mōtes: & qui in me-
dio eius, discedant: & qui in re-
gionibus, non intrent in eam.*

22 *Quia dies ultionis hi-
sunt: ut impleantur omnia quae
scripta sunt.*

23 *Ve autem praegnantibus
& mamma nutriendis ita il-
ludibus erit enim afflictio
magna super terram, & ira in
populo hoc.*

24 *Et cadent acie gladij, &
captiui ducentur in omnes gen-
tes: & Ierusalem calcabitur a
Gentibus, donec impleantur
tempora Gentium.*

LVC. XVII.

22 *Et ait ad discipulos, Veni-
et die quando desiderabitis vi-
dere unam diem Filij homi-
nis: nec videbitis.*

23 *Et dicent vobis, Ecce hic,
ecce illic: nolite ire, neque secte
mini.*

24 *Nam sicut fulgur corus-
cans in regione quae sub celo est,
in alteram quae sub celo est ful-
get: ita erit Filius hominis in
die suo.*

25 *Sed prius oportet illum
multa pati, & reprobari à natio-
ne hac.*

incredibilis erat (ut iam diximus) templi & urbis
Hierosolymae exciditū, totiusq; Iudaicae politiae in-
teritus: deinde absurdum videri poterat, saluos
non aliter fore discipulos, quam si ab eo populo
auulli essent penes quem deposita erat adoptio &
aeternae salutis foedus: Christus Danielis testimo-
nio utrunque confirmat. acsi diceret, Ne in tem-
plo, & Legalibus caeremoniis sitis defixi, certum
finem illis imposuit Deus: ac pridem restatus est,
quum veniret Redemptor, cessatura esse sacrifi-
cia: ne vobis molestum sit refecari à gente vestra.
Deus etiam de futura illius abdicatione suos in
tempore admonuit. Porro talis praedictio nō mo-
dò ad tollendam scandalum materiam valebat, sed
etiam ad erigendas sanctorum mētes, ut in extremis
cladibus se Diuinitus respici, suamque salutem cu-
rari scientes, ad sacram anchoram confugerent,

in qua inter seuisimas iactationes firma tamen &
tuta illis erat statio. Verum antequam vltra pro-
grediar, excutiendus est qui à Christo citatur Ioc-
uer. Falluntur autem, meo iudicio, interpretes,
qui ex nono capite Danielis testimonium hoc pe-
titum esse tradunt. Neque enim illic ad verbum
habetur *Abominatio desolationis*, & certum est,
Angelum non de vltima vastatione, cuius hic
Christus meminit disserere, sed de temporali dis-
sipatione quam attulit tyrannus Antiochi. Capite
autem duodecimo Angelus finaliē, ut vocant,
Legalis cultus abrogationem, quae futura erat
Christi aduentu, praedicit. Postquam enim fideles
ad infractam constantiam hortatus est, tempus
certum tam ruinae quam instaurationis definit, Ex
quo (inquit) ablatum fuerit iuge sacrificium, & po-
sita fuerit abominatio desolationis, restabit dies,
mille ducenti & nonaginta. Beatus qui expecta-
uerit

uerit, donec ad mille trecentos trigintaquinque dies perueniat. Scio hunc locum propter suam obsecritatem varie torqueri: sed mihi videtur simplex hic sensus, quod Angelus, postquam semel templum ab Antiochi pollutionibus & idolis purgatum fuerit, pronuntiet venturum rursus esse tempus quo nouæ profanationi expositum, sine spe restitutionis sanctitatem suam omnemque reuerentiam perpetuò amittat. Quia autem funestus ac lugubris erat nuntiatus, iterum Prophetam ad annum vnum & biennium & sex menses reuocat. Quibus verbis tam malorum diuturnitas quam exitus notatur. nam in continua malorum serie longus iam videtur anni circuitus. vbi autem dupliciter temporis spatium, multò magis crescit molestia. Hortatur ergo Spiritus fideles vt non modò ad integri anni (hoc est longi temporis) tolerantiam se comparent: sed vt statuant, continuo multarum ætatum tenore ferendas sibi esse afflictiones. Porro in dimidio temporis subest non parua consolatio: quia licet diuturnæ sint afflictiones, perpetuas tamen non fore ostendit Spiritus. Ac prius quidem vsus fuerat hac loquendi forma, Durabit Ecclesiæ calamitas per tempus, tempora & dimidium temporis. Nunc vtrò triennium illud cum sex mensibus per dies supputat, vt fideles in longiore malorum tractu magis obdurescant. Solenne enim est hominibus in rebus aduersis non per annos vel menses, sed per dies singulos tempus supputare: quia dies vnus illis instat anni est. Tandem beatos fore dicit qui sustinerint vsque ad finem illius temporis, hoc est, qui inuicta patientia ad metam vsque pertigerint. Nunc Christus quod proposito suo quadrabat solum eligit: nempe instare sacrificii finem, & locandam in templo abominatiorem esse, quæ signum sit vltimæ desolationis. Quia autem in præfenti suo statu nimis tenaciter hærebant Iudæi, vt ad Prophetias quibus prædicta erat eius abolitio minimè attendere, Christus, quasi aurem vellicans, attentè locum illum legere ipsos iubet: vt discant clarè restatum esse à Prophetis quod illis tam difficile est creditum. Abominatio tantumdem valet ac profanatio. nam hac voce notatur immundities quæ purum Dei cultum vitiat aut euertit. Dicitur autem desolationis, quòd Templi & politix interitum secum traheret: sicuti prius capite 9. pollutionem ab Antiocho illatâ, quasi vexillum temporariæ desolationis esse dixerat. sic enim nomen Alæ, vel Expansionis interpretor. Falluntur autem quibus videtur notari Hierosolymæ obsidio: nec eorum errori suffragantur Lucæ verba, cui non idem, sed aliud dicere propositum fuit. Nam quia olim vrbs illa quasi in medio excidio liberata fuerat, nequid tale in posterum sperent fideles, simulâque ab hostibus circumdata fuerit, pronuntiat Christus actum fore: quia profusa nudata sit Dei auxilio. Sensus ergo est, non fore dubium euentum belli: quia exitio deuota sit vrbs illa, quod nihil magis effugere poterat quam cælestē decretum rescindere. Ideo aliquotò post subiicitur, ipsam à Gentibus calcatum iri: quæ loquutio vltimam ruinam significat. Porro quia in speciem absurdum erat, sanctam urbem ita profitei Gentium libidini, additur consolatio, ad tempus gentibus permitti tantum licentiæ, donec maturefcant earum iniquitas, atque in lucem erumpat quæ illis reposita est vltio.

16 *Tunc quis in Iudæa sum.*) Postquam Prophetæ testimonio docuit Christus, templo profanato extinctum paulo post iri cultum Legalem, subiicit, diras & horrendas calamitates toti Iudææ instare, vt nihil optabilius sit quam procul inde subduci. & simul ad eò repetitinas fore dicit, vt vix celeritæ fugæ tempus suppetat. Hæc enim pertinent loquutiones, *Quis in tello est, ne intret in domum, Quis in agro est, ne reuertatur* ne scilicet dum sua seruare cupiunt, seipfos perdant. Item, *Væ pregnantibus & lactantibus*: quia scilicet liberæ & expeditæ ad fugam non erunt. Item, *Orate ne hyeme aut Sabbato contingat fuga vestra*: ne scilicet destinationem vel religio, vel itineris asperitas, & breuitas dierum impediatur ac moretur. Consilium ergo Christi fuit, primum suos expergetacere, ne beatam amplius quietem regni que terreni delicias imaginarentur: deinde eorum animos fortitudine munire, ne communibus ruinis succumberent. Violenta quidem fuit hæc admonitio, pro ipsorum tamen stupore & ingenti malorum grauitate necessaria.

21 *Erit enim tunc afflictio.*) Lucas etiam dies vltionis fore dicit, & iram in populo illo, vt impleantur quæcunque scripta sunt. nam quum obstinata populi malitia ruptum tunc fuerit Dei fœdus, terram ipsam & ærem prodigiosa mutatione conuerti oportuit. Nulla quidem magis exitialis plaga inflata fuit Iudæis quam quòd extincta apud eos cælestis doctrinæ luce reiecti à Deo fuerunt. Verum (quod in tanta duritie necesse erat) reiectionis suæ malum duris & grauib. flagellis sentire coacti sunt. Cæterum tam horrendæ vindictæ causa fuit quòd ad summum culum peruenerat desperata illius gentis impietas. Nam quæ eorum morbis allata erat medicina, non superbè modò ab illis spreta fuerat, sed contumeliosè etiam reiecta: imò in ipsum medicum crudeliter, tanquam furiosi vel abrepti, læuerant. Quum verò in ipsis tam seuerè obstinatum Euangelij contemptum vnâ cum pernicacis rabie vltus sit Dominus, nobis semper ante oculos versetur eorum pœna: ac inde discamus nihil Deo magis esse intolerabile quam pertinacem gratiæ suæ contemptum. Quanquam autem similes Euangelij contemptores manet eadem merces, in Iudæis tamen illud præ aliis memorabile documentum extare voluit Deus, quò illustrior ad posterum esset aductus Christi gloria. Nullis. n. verbis exprimit potest sceleris illius indignitas, quòd Filium Dei, vitæ auctorem cælitus sibi oblatum, ad mortè rapuerint. Itaque illo plusquâ nefando sacrilegio defuncti, non destiterunt subinde aliis atq; aliis criminibus omnes extremi exitij causas sibi accerere. Ideo negat Christus pacem in mundo afflictionè postea fore, quia sicuti vna Christi repulsa, tot præfenti secleræ contumaciæ & ingratiudinis circumstantiis implicita, præ omnib. ætatum omnium peccatis maximè detestabilis fuit: sic etiam æquum fuit illius vindictæ atrocitate alias omnes superari.

22 *Nisi decurtati fuissent.*) Cladium atrocitatè amplificat, simul tamen admixta consolatio: quòd scilicet illis extingui possit Iudaicū nomen, nisi Dominus electos suos respiceret, atque in illorum gratiam aliquod leuacionis afferret. Conuenit autem hic locus cum illo Iesaiæ, Nisi Dominus residuum nobis fecisset exiguum semen, quasi Sodoma fuisset, & similes Gomorthæ.

164. 1. 6. 9.

Nam & vindictam Dei quæ in exilio Babylonico contigerat, rursus Christi aduentu impleri oportuit, certe Paulo. Imo quo magis fe impietas protuderat, grauior tunc exundare debuit vindicta. Ideo dicit Christus, nisi malis finem Deus imponat, perituros funditus Iudæos, vt ne vnus quidem reſiduus maneat: sed Deus gratuita cederis ſui rationem habiturum, vt electis ſuis parcat, ſecundum alterum illud Iſaiæ vaticinium, Si fuerit populus tuus vt arena maris, reliquæ duntaxat ſalvæ ſient. Eſt autem hoc in ſigne Diuini iudicij documentum, vbi viſibilem Eccleſiam ſic affligit vt funditus videatur perditæ: & tamen ad ſeruandum aliquod ſemen, ſuos electos, & quidæ paucos numero, mirabiliter ab interitu eripit, vt præter ſpem e gurgite moris emergant. Sic enim terrentur hypocritæ, ne Eccleſiæ titulo & ſpecie ſreti vanam ſpem immunitatis ſibi fingant: quia modum inuenit Dominus quo Eccleſiam ſuam liberet, iſiſ in exitium traditus: piis verò miraculoſo ſolatio ſuggeritur, quòd nunquam ita franſu laxabit Deus iræ ſuæ, quin ſaluti ipſorum conſulat. Sic in puniendis Iudæis horrendum in modum exarſit: & tamen præter ſpem hominum ſibi moderatus eſt, ne quis ex electis periret. Atque hæc incredibilis miraculi ſuit wateria, quòd quum ex Iudæa oritura eſſet ſalus, ex paucis guttis fontis arefacti fluuios Deus creauit qui totum mundum irrigarent, nam (vt Gentium omnium odia in ſe contraxerant) parum abſuit quin vno die vbique locorum ſigno dato trucidarentur. Nec dubium eſt, quum multi talem eorum interneccionem vgerent, Diuinitus retentum fuiſſe Titum ne & milites & alios illius exequendæ plus ſatis auidos, ſuo nutu armarer. Quòd eigo vltimam totius gèris cladem tunc conſpexit Romanus imperator, hæc decurtatio fuit ad ſeruandum aliquod ſemen. Interea hoc notandum, quòd *Propter electos* impetum iræ ſuæ cohibuit, ne omnes obrueret. Cur enim ex ingenti multitudine paucos ſuperſtites reſtare voluit? & quid habuit cauſæ cur hos alius præferret? Nempe quòd in populo quem ad optauerat, reſidebat eius gratia: ac, ne irritum eſſet eius ſædus, quidam æterno eius conſilio ad ſalutem electi & deſtinati erant. Ideo Paulus cauſam gratuita electioni aſſignat, quòd ex immenſo populo ſeruandæ ſunt reliquæ. Faceſſant igitur hominum merita, quando ad merum Dei beneplacitum reuocamur, ne aliunde pendeat inter hos & illos diſcrimen, niſi quia ſaluos eſſe oportet qui electi ſunt. Quod vt clarius & expreſſius commendet Marcus, pleonaſimon addit, ſic loquens, *Propter electos, quos elegit, abbreviant dies.* Certè poterat ſufficere participium, niſi hoc diſertè reſtatam vellet, non extraneis cauſis adduci Deum vt hos potius quam illos favore proſequatur: ſed quia eligere illi placuit quos ſeruaret, in eorum ſalute arcanum gratiæ ſuæ propoſitum ſtabilire. Quærit tamen quomodo propter electos cladibus modum impoſuerit Deus, ne funditus Iudæos perderet, quum multi reprobi & deſperati ſeruati fuerint. Solutio facilis eſt, liberatam fuiſſe gentis partem vt inde ſuos electos, qui permixti erant, quaſi ſemen, excuſſa palea, educeret. Quamquam ergo communiter reprobis & electis temporalis contigit ſalus, quia tamen illis niſi nihil profuit, merito his ſolis adſcribitur: ſicuti mira Dei prou-

dentia in eorum gratiam directa fuit.

23 *Tunc ſi quis vobis.*) Iterum repetit quod de impoſtoribus dixerat: nec fruſtra. maius enim ab hac tentatione periculum inſtabat, ne miſeri homines in rebus afflictis & deſperatis, fallaci titulo decepti, laruas pro Chriſto quærerēt, & diaboli præſtigias amplecterentur pro Dei auxilio. Nam quum Iudæi ob contemptam redemptionem tam duriter oppreſſi, violentis ſaltem remediis à perſidia retrahendi eſſent, nouas ſpes aſtute illis obiecit Satan, quæ à Deo longius ipſos abducerent. Et certè nihil magis exitiale eſt quam dum in rebus aduerſis conſilio deſtituimur, ſub nominis Dei prætextu mendaciis decipi, quæ & reſpicientiæ ianuam nobis obſtruunt, & infidelitatis tenebras augent, & tandem deſperatione cōfuſos ad infaniam præcipitant. Quare in tanto periculo minimè ſuperuacua repetitio fuit: ac præſertim quum pseudoprophetas non leuibus machinis ad fallendum inſtructos fore admoneat Chriſtus, nempe ſignis & portentis quæ obſtupeſciant infirmas mentes. Nam quum miraculis virtutis ſuæ præſentiam teſtetur Deus, & ideo ſigilla ſint veræ doctrinæ, niſi mirum ſi impoſtorib. reuerentiam conciliant. Et tali illuſionis genere vlcenſitur Deus hominum ingratitude, vt mendacio credant qui veritatem reſpuerunt, magisque ac magis obtenebrentur qui ad oblatam lucem clauserunt oculos. Quamquam & ſimul ſuorum conſtantiam exercet, quæ inde clarior reſulget dum nullis fallaciis ſuccumbunt. Porro quum antichriſtos & mendaces prophetas dominus miraculis armatos fore pronuntiet, non eſt cur tantopere ſuperbiant Papiſtæ hoc obtentu, vel ipſorum iactantia terremur. Miraculis ſuperſtitiones ſuas confirmant: nempe quibus prædixit Filius Dei labefactandam eſſe multorum fidem. Quare tantum apud prudentes momenti habere non debent vt per ſe ſufficiant ad probandum hoc vel illud doctrinæ genus. Si excipiant, hoc modo euerti ac in nihilum redigi miracula quibus tam Legis quam Euangelij ſancita fuit autoritas: reſpondeo, certam Spiritus notam illis inſculptam fuiſſe quæ dubitationem & errandi metum fidelib. eximeret. Neque enim quoties ad ſuos confirmandos virtutem ſuam exeruit Deus, ita conſuſè operatus eſt quin vera extaret nullique fallaciæ obnoxia diſtinctio. Adde quòd doctrinam ſic obſignant miracula, vt illa quoque vicifim præluceat, & diſcutiat omnes nebulas quibus ſimplices mentes obſuſcat Satan. Denique ſi ab impoſtoribus cauere placet, ſit apud nos indiuidua ſignorum & doctrinæ coniunctio.

24 (*Si poſſibile eſt*) etiam electi.) Hoc additum fuit incutiendi terroris cauſa, quo magis ſolicité intenti eſſent fideles ad cauendum. nam vbi tam effræni licentia graſſantur pseudopropheta, tantæque fallendi efficaciam illis conceditur, facile eſſet ſecuros & incautos eorum fraudibus illaqueari. Chriſtus ergo diſcipulos ſuos ad excubias agendas hortatur & excitat. deinde etiam admonet non eſſe cur turbentur nouitate ſpectaculi, ſi multos paſſim in errorem abripi videant. Caterùm vt curam ſuis iniicit, ne torpentes circumueniat Satan, ita ruſum amplam fiducia materiam ſuppeditat, in quam quieti recumbant, dum ipſos promittit aduerſus quacunquæ Satanæ inſidias Dei præſidio &

cuſto-

custodia tutos fore. Ergo quantumvis fragilis sit ac lubrica piorum conditio, firma tamen hic futura ostenditur in qua consistant: quia possibile non sit eos à salute excidere, cuius fidelis est cultus Filius Dei. Neque enim illis apud hec rata suppetit munitio quæ Satanæ machinis resistat, sed quia Christi sunt oves, quas nemo poterit rōpere ex eius manu. Notandum autem est quòd salutis nostræ firmitas non in nobis, sed in arcana Dei electione locatur. Quanquam enim custoditur salus nostra pro fidei (vt Petrus docet) altius tamen confendere oportet, ideo nos in tuto esse quia nos Pater Filio suo dedit, & Filius ipse nihil quod sibi datum est perituro affirmat.

25 *Ecce prædixi.*) Plenius Domini mentem exprimit Marcus, *Vos autem caute: ecce prædixi:* Quibus verbis docemur, nulla excusatione dignos esse quos offendicula à Christo prædicta cōsternant. nam quum nobis Dei voluntas pro regula esse debeat, sufficit nos in tempore esse admonitos, ita ei placere. Deinde quum fidelem se pronuntiet, nec passurū vt teneatur vltiā quāvis virtus ferendo, nunquam ad resistendum nobis virtus decrit, modò ne infirmitatem nostram alat torpor.

26 *Ecce in deserto est.*) Lucas hunc sermonem alteri Christi responso permiscet. nam quum à Phariseis rogatus de adventu regni Dei, negasset cum observatione venturum: sequitur in Lucæ contextu, quod conuersus ad discipulos, admonuerit venturos esse dies quum amplius visuri nō sint diem vnum Filij hominis. Quib. verbis monere voluit vt in luce ambularent antequā occiperent noctis tenebris, debuit enim hic accerimus illis esse stimulus, vt proficere studerent quā diu fruebantur Christi præsentia, dum audirent granissimas perturbaciones instare. Nescitur autem, an eadem de re bis admonuerit Christus discipulos. Sed mihi probabile est, quum de regni Dei adventu fieret mentio, quas hic inferuit sententias Lucam ex alio tempore desumptas attenuisse. Quod illi non rarum esse, abhi vidimus. Cæterum quia locus hic per incertiam variè detortus est, vt genuinum sensum habeant lectores, notanda illis est antithesis inter latebras & longè latèque patentem regni Christi propagationē, eāque subitam & inopinatam, qualis est fulguris extensio ab ortu Solis vsque ad occasum. Scimus enim pseudochristos (quod crassæ & stultæ spei gentis illius consentaneum erat) quascunque poterant copias in receptacula deserti, vel in speluncas, vel in alios recessus contraxisse, vt iugum Romani impetij vi & manu armata à se excuterent. Sensus ergo est, quicumque opes suas in locum abditi colligit vt gentis libertatem armis recuperet, se pro Christo mendaciter venditare:

quia missus sit Redemptor qui repente & ex insperato gratiam suam in omnes mundi plagas expandat. Hæc autem inter he contraria sunt, redemptionem includere in aliquo angulo, & eam diffundere per totum orbem. Hoc modo adnotati fuerunt discipuli, non amplius in Iudæa latebris Redemptorem esse querendum: quia regni potentia ad vltimos vsque terræ fines subiret profereat. Atque hæc admirabilis celeritas, qua Evangelium per omnes mundi partes voluit, illustre fuit Diuinæ potentia testimonium. Neque enim humana industria fieri poterat vt lux Luangelij, in ita fulguris simulac emicuit, ab vna mundi plaga vsque ad oppositam penetraret: ideoque Christus non temere hæc circumstantia caelestem suam gloriam commendat. Adde quòd hæc regni sui amplitudine proposita, ostendere voluit Iudææ vastitatem sibi non posse obviare quinregnaret.

28 *Vbiunque fuerit cadaver.*) Sensus est, Quibuscunque artificis conetur Satan hæc & illuc distrahere filios Dei, in ipso tamen Christo sacrum esse vnitas vinculum, quo deuinctos teneri conueniat. Vnde enim disspatio nisi quia multi à Christo distillant, in quo solo sita est nostra firmitas? Ergo hic modus præscribitur ferendæ sanctæ coniunctionis, ne errorum distractiones corpus Ecclesiæ lacerent: nempe si in Christo defixi manemus. Quod diligenter notandum est. neque enim vel ad Romanæ sedis primatum, vel ad alias nequas nos astringit Christus: sed hoc vnico modo Ecclesiam suam colligat, si ad ipsum vnicum caput omnes vndique respiciant. Vnde sequitur, quicumque ei cœherent pura fide, extra schismatis esse periculum. Eant nunc Romanenses, & schismaticos esse clament qui se à Christo alienari non sinunt, vt latroni fidem suam mancipent. Quòd Papiæ ipsi pro eorum societate accipiunt qui fidem vnā profitentur, & aquilas allegoricè exponunt pro acutis & oculatis, nimis insullum est: quum aliud non fuisse Christi consilium palam sit, quàm ad se vocare & in se retinere Dei filios, vbiunque sint dispersi. Nec verò hic simpliciter ponitur corpus, sed cadaver. Aquilis autem nihil tribuit Christus quàm quod apud nos coruis aut vulturibus congrueret, pro regionis quam incolimus natura. Neque etiam satis solida est aliorum cœntia, qui odoriferam fuisse Christi mortem dicunt, vt eictos Dei alliceret. nam, meo iudicio, ratiocinari voluit Christus à minori ad maius. Si tanta est in auiibus sagacitas vt ex remotis locis ad cadaver vnum multæ conueniant, turpe esse fidelibus, non aggregari ad vitæ auctorem, quo solo verè pascuntur.

MATTH. XXIV.

MARC. XIII.

L. V. C. XXI.

29 *Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stella cadent de celo, & virtutes eorum movebuntur.*

24 *Cæterum in diebus illis post afflictionem illam sol & luna non dabit splendorem suum: & virtutes que in celo sunt concutientur.*

25 *Eterunt signa in sole, luna & stellis, & in terris anxietas generabitur, & luna non tium in desperatione, resonante mari & fluctu: & extabescunt omnibus pro timore & expectatione eorum que supernent orbi terra-*

30 Et tunc apparebit signum
Filius hominis in celo: & tunc plan-
gent omnes tribus terræ: & vi-
debunt Filium hominis venien-
tem in nubibus cæli cum virtute
& gloria multa.

31 Et mittet Angelos cum ma-
gna voce tubæ: & congregabunt
electos eius à quatuor ventis,
à summo calorum usque ad termi-
nos eorum.

26 Et tunc videbuntur.
Filius hominis venientem
in nubibus cum potestate
multa & gloria.

27 Et tunc mittet An-
gelos suos, & aggregabu-
nt electos suos à quatuor ven-
tis, à summo terre usque
ad summum cali.

Nam virtutes calorum concu-
rentur.

27 Et tunc videbunt Filium ho-
minis venientem in nube cum pote-
state & gloria multa.

29 His autem fieri incipienti-
bus suscipite & attollite capita ve-
stra, quoniam appropinquat redem-
ptio vestra.

Jam ad plenam regni sui manifestationem descendit Christus, de qua initio rogatus fuerat: ac promittit, postquam tot malis vexari fuerint, venturam suo tempore redemptionem. Nam hoc præcipue spectavit in suo responso ut discipulos suos bona spe stabiliret, ne propter confusos motus animis deficerent. Ideo non simpliciter de adventu suo loquitur, sed Prophetice loquendi formas usurpat, quibus ut quisque magis erat intentus, ita datus teatationis certamen ex contrario eventu subire necesse habebat. Quod enim magis absurdum quam regnum Christi non modo contemptibile, sed cruce opprobrium, multis probris cooperatum, & omni genere afflictionis obrutum cernere, de quo tam magnificè Prophetæ concionati erant? An non requiri poterat maiestas illa quæ soli & lunæ & stellis tenebras obduceret, totam coneuteret orbis machinam, & vilitatum naturæ ordinem mutaret? His tentationibus nunc Dominus occurrit, pronuntians, quâvis non statim compleantur hæc vaticinia, ipso tamen eventu comprobatum tandem iri. Sensus itaque est, quæ de prodigiosa tam cæli quam terre concussione olim prædicta erant, non debere ad redemptionis exordium restringi: quia totum cursum donec ad metam ventum foret, complexi fuerint Prophetæ. Nunc ubi tenemus Christi quiddam, facilis est verborum intelligentia, quod scilicet non statim obtenebrandum sit cælum, sed postquam afflictionibus defuncta fuerit Ecclesia. Non quod ultimo demum Christi adventu apparitura sit regni eius gloria & maiestas, sed quia illuc usque diffunditur eorum complementum quæ fieri ceperunt post resurrectionem, & quorum duntaxat gustum aliquem Deus suis præbuit, ut longius eos per spei & patientiæ viam deduceret. Secundum hanc rationem usque ad ultimum diem fidelium mentes suspendit Christus, ne putent irritum esse quod testati sunt Prophetæ de reparacione futura. quia sub densa afflictionum caligine longo tempore submersum lateat. Perperam erò afflictionem dierum illorum quidam interpretes de Hierosolymæ excidio accipiunt: quam potius uniuersa sit malorum omnium, de quibus ante Christus disseruit, *avante- quæ dicitur*. Porro hoc argumento ad tolerantiam eos animat, quod afflictiones felicem tandem lætitudinemque habebant exitum. Ac si dixisset, quamdiu peregrinabitur in mundo Ecclesia, tempus nubium fore & obscurum, verum simulac finis contingerit miseris, superuenturum diem quo illustri apparcat sua maiestas. Cæterum quomodo sol obscuratus sit, hodie conicere non possumus, sed euentus ipse ostendet. Stellas quidem non reipsa caluras intelligit, sed secundum hominum sensum apud Lucam tantum prædicit fore signa in sole &

luna & stellis. Sensus ergo est, tantam fore machinæ cæli concussionem, ut stellæ ipsæ cadere putentur. Addit etiam apud Lucam, de formidabili motu maris, ut homines præ metu & anxietate deficiant. Summa autem est, creaturas omnes sursum & deorsum, quasi præcones fore citandis hominibus ad horribile illud tribunal, cuius contemptu impiæ ad ultimum usque diem lasciuient.

30 *Tunc apparebit signum.* Clarius hoc verbo dicitur Christus præsentem regni sui statum à futura eius gloria. Et tamen species, concessiones, quod in afflictionum caligine Christi maiestas non erit conspicua, nec redemptionem ab eo allatam sentient homines. Nam citæ confusa rerum permixtio quæ nunc cernitur, tantum mentes nostras obtundit, tum Christi gratiam obruit, & quasi evanescere facit ex oculis nostris, saltem ut carnis sensu non apprehendatur salus ab eo parata. Ideo se ultimo adventu palam emeritum denuntiat, ut cælesti potentia præditus, quasi signo in sublime erecto, ad se conuerterat totius mundi intuitu. Cæterum quia videbat maiorem hominum partem doctrinæ suæ contemptrici fore, regnoque suo aduersam, simul etiam placentiæ & lamentationem denuntiat omnibus populis: quia scilicet æquum est ut rebelles conterat, perdatque sua præsentia qui absque imperio spreuerunt. Hoc autem dicit, partim ut superbis ac præsumptis terrorē incutens, ad resipiscenciam eos adducat: partim etiam ut suorum animos confirmet in tanta mundi contumacia. Est enim non levis offendiculi materia, impiorum securitas: quia videntur impunè Deo illudere, deinde nihil procliuus est quam prosperæ fortunæ qua fruuntur illecebris capi, ut nobis effundat Dei euercencia. Ergo ne ebriæ illorum lætitiæ inuideat fideles, Christus eam in lætibus & stridorē dentiū pronuntiat tandem conuersum iri. Alledit autem, meo iudicio, ad duodecimū caput Zachariæ, d. r. ubi Deus memorabile iudicij sui specimen in stare docens, placentiū apud omnes familias fore asserit, qualis fieri solet in funere vnigeniti. Quare non est quod mundi conuersionē quis expectet, quia serò & sine profectu tandem sentient quem confixerint. Sequitur deinde signi illius explicatio, quod Filium hominis videbunt super nubes venientem, qui sub habitu serui contemptibilis tunc in terra agebat. Atque hoc modo gloriam regni sui cælestem fore admonet, non terrenam, ut falsò imaginati erant discipuli.

31 *Et mittet Angelos suos.* Specimen suæ illius potentia describit, quod Angelos mittet qui electos suos colligant ab extremis mundi partibus. Nam summitas calorum tantumdem valet ac extrema regio. Sed hyperbolicè loquitur Christus, ut doceat, electos, etiam si terra sublata, & per aerem disiecti forent, rursus tamen congregatum iri, ut sub capite suo coalescant in vitam æter-

æternam, & sperata hæreditate fruantur. Voluit enim suos discipulos Christus solari, ne tristis Ecclesia dissipatio eos frangeret. Quare & nos quoties vel Satanæ artificio distrahi Ecclesiam, vel impiorum sæuitia lacerari vel turbari impiis dogmatibus, vel procellis iactari cernimus, ad hanc collectionem discamus referre oculos. Atque si res nobis videtur creditu difficilis, succurrat nobis Angelica potentia, quam ideo proponit Christus ut nos supra humana media erigat. Quauis enim hominum malitia nunc Ecclesia vexetur, per varias fugas & exilia feratur instabilis, fluctibus etiam allisio frangatur, & miserè discerpta nihil habeat firmitatis in mundo, bene nihilominus sperandum est: quia non humano modo, sed cælesti virtute (quæ omnibus obstaculis longè erit superior) eam colliget Dominus.

28 Luc. *His fieri incipientibus.*) Apud Lucam clariùs exprimitur consolatio quo suorum animos Christus exhilarat. Quamquàm enim hæc sententia nihil à verbis Matthæi quæ nuper exposuimus diuersum continet: melius tamen ostendit in quem finem dicantur venturi Angeli ad congregandos electos. Necesse enim fuit communi mundi tristitiæ & anxietati piorum gaudium opponi quasi è regione, & notari inter ipsos & reprobos discrimen, ne Christi aduentum exhor-

rescerent. Scimus Scripturam non de vltimo tantum iudicio, sed de omnibus quæ quoties Deus exercet variè loqui, prout vel ad fideles vel ad incredulos dirigit sermonem. Quorsum vobis dies Domini? (inquit Propheta) dies ille, caliginis est ac tenebratum, non lucis: mortis, non lætitiæ: exitus, non salutis. Contra filiam Sion gaudere Zacharias iubet propter aduentum Regis sui. Et meritò, quia (vt dicit Isaias) iactis dies qui reprobis iram & vltionem adfert, & beneplacitum & redemptionis est fidelibus. Docet igitur Christus suo aduentu exorturam gaudij lucem suis discipulis, vt impiis terrore confusus, propinqua salute exultent. Ideo hac nota eos Paulus 1. Corin. 1. insignit, quòd diem vel aduentum Domini expectent. Nam & corona eorum & plena fœlicitas & reuergerium in illum diem differunt. Itaque vocatur hic *Redemptio*: (sicuti ad Rom. cap. 8. e. 23.) quia tunc liberationis per Christum partæ effectus verè & solidè nobis constabit. Quare nunc stent crectæ aures nostræ ad Angelicæ tubæ clangorem, qui non ideo tantum sonabit vt reprobos præcellat mortis horrore, sed electos excitet in secundam vitam, hoc est, quos nunc viuificat ipse Dominus Euangelij sui voce, ad vitæ fruitionem vocet. Infidelitatis enim signum est, expauescere cum adeli huius Dei in salutem nostram.

1. Cor. 1. e. 1.

Zach. 9. b. 9.

Isa. 35. b. 4.

1. Cor. 1. a. 7. 2. Tim. 4. d. 8.

MATTH. XXIII.

MARC. XII.

LVC. XXI.

32 Ab arbore autem ficu disciscite similitudinem. Quum iam ramus eius tener fuerit, & folia fuerint enata, scitis quòd prope sit aestas.

33 Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote quòd prope sit in foribus.

34 Amen dico vobis non præteribit ætas hæc donec omnia ista fiant.

35 Cælum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt.

36 Cæterum de die illo & hora nemo scit, ne angeli quidem in celo sunt, nec ipse Filius: sed solum Pater meus solus.

28 A ficu verò disciscite similitudinem. Quum ramus eius iam tener fuerit produxeritque folia, arboris: scitis quòd prope sit aestas.

29 Sic & vos quum hæc videritis fieri, scitote quòd prope sit in foribus.

30 Amen dico vobis quòd non præteribit ætas hæc donec omnia ista fiant.

31 Cælum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt.

32 Cæterum de die illo & hora nemo nouit, ne angeli quidem qui in celo sunt, nec ipse Filius: sed solum Pater meus solus.

29 Et dixit illis similitudinem, Videte ficum & omnes arbores:

30 Quum protrudunt iam gemmas, cernentes ex vobis scitis quòd iam infet aestas.

31 Ita & vos, quum videritis hæc fieri, scitote quòd infet regnum Dei.

32 Amen dico vobis non præteribit ætas hæc antequam omnia fiant.

33 Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.

Non tantum intelligo æquè certum fore signum propinqui aduentus Christi in illa rerum perturbatione cuius facta est mentio, atque certò cognoscimus instare æstâtè dū arbores virere incipiunt: sed aliud quiddam meo iudicio denotat Christus. Nam quum hyeme arbores rigore frigoris contractæ plus roboris præferant, vere autem soluta duritie magis fragiles appareant, quinetiam fundantur vt exitus nouis ramifculis pateat: sic nihil ob stare Ecclesiæ vigori quòd eâ afflictiones secundæ carnis sensum emolliat. Sicuti enim succus interior per totâ arborem infusus, postquàm molliem induxit, collectis viribus erumpit ad renouandû quod emortuû erat: sic Dominus ab exteriori hominis corruptione plenâ suorum instaurationem producit. Summa est, ne ex debili & caduco Ecclesiæ statu interitum coniciant, sed potius sperent immortalem gloriâ, ad quâ Dominus cruce & ærumnis suos præparat. Nâ quod Paulus de sin-

gulis membris affirmat, in toto corpore impleri oportet: nempe si extrinsecus homo corrumpitur, internum renouari de die in diem. Cæterum quod obscurius à Matthæo & Marco dictum erat, *Scitote quòd prope sit in foribus*, apud Lucam apertius exponitur, *Quòd infet regnû Dei.* & hoc loco regnû Dei non (vt alibi sæpius) à suo exordio censetur, sed à sua perfectione, idque ex eorum sensu quos docebat Christus. Neque enim regnum Dei apprehendebant in Euangelio, in pace gaudiòque fidei, in spiritali iustitia: sed beatam illam quietem & gloriam quærebant: que sub spe abscondita est vsque ad vltimum diem.

34 Non præteribit ætas hæc. Quamquam vniuersi nota vitur Christus, non tamen generaliter ad omnes Ecclesiæ miseras extendit sermonem: sed simpliciter docet, nondum ætate vna completa quicquid disseruit euentu præbarum iri: nam intra annos quinquaginta excisa vrbs fuit, ec iij.

1. Cor. 4. d. 16.

templumque dirutum, tota regio in stupendam vastitatem redacta, mundi contumacia sese aduersus Deum exultit. exarsit etiam furor ad delendam salutis doctrinam, exorti sunt falsi doctores qui syncerum Euangelium suis imposturis peruerterent, religio miris modis concussa, totus piorum cæcus miserè vexatus fuit. Quanquam autem multis postea seculis eadem mala continuo tenore grassata sunt: verè tamen dictum fuit à Christo, ante finem vniuersi seculi fideles reipsa & claro experientia into senfuros quam verum esset suum vaticinium. nam eadem passi sunt Apostoli quæ hodie videmus. Nec verò consilium Christi fuit, finem calamitatum intra exiguum tempus suis promittere (quia hoc modo secum ipse pugnasset, quum prius admonuerit nondum esse finem) sed vt ad tolerantiam eos animaret, disertè prædixit ad ipsorum ætatem spectare. Senfus est igitur, Prophetiam hanc non esse de malis longinquis, quæ multis post seculis visura sit posteritas, sed quæ iam in pendent, & quidem vna simul congerie, vt præsens ætas nullius partis experta futura sit. Itaque Dominus omnes malorum species in vnam ætatem congerens, minimè ab istis posteris eximit: sed tantum discipulos ad omnia constanter ferenda paratos esse iubet.

35 *Cælum & terram transibunt.*) Quò maiorem dictis suis fidem conciliet, eorum certitudinem comparatione illustrat: quòd scilicet magis stabilita sit ac firma quam fabrica totius mundi. Ceterum hanc loquendi formam variè exponunt interpretes. Quidam enim cæli & terræ transitum ad vltimum diem referunt, quo ablebitur caduca eorum conditio. Alij autem sic resoluunt: Potius totam mundi fabricam esse perituram quam vt euanescat vaticinium quod nuper audiimus. Sed quia non dubium est quin Christus suorum mentes supra mundi intuitum atollere data opera vulerit, mihi videtur annotare assiduas inclinationes quæ in mundo cernuntur: ac si negaret æstimada esse dicta sua ab instabili & quasi æstuo sa mundi varietate. scimus enim, dum res in mundo voluntur, quam proclive sit mentes nostras simul abripi. Ideo Christus discipulos vetat in mundi respectu occupari, sed quasi è sublimi Diuinæ prouidentie specula despiciere quæ ventura prædixit. Interea ex hoc loco elicitur vtilis doctrina, salutem nostram (quia in Christi promissionibus fundata est) non fluctuare secundum diuersas mundi agitationes, sed inconcussam stare, modo etiam fides nostra celo & terra superior ad ipsum vsque Christum transcendat.

36 *Ceterum de die illo.*) Hac sententia Christus fidelium animos teneri suspensos voluit, ne falsa imaginatione tempus aliquod vltimæ redemptionis præfigant. Scimus quam vaticinium nobis sit ingenium, atque vt nos vana plusquam oportet sciendi cupiditas tirillet. Videbat etiam Christus discipulos intempesiuè ad triumphum properare. Vult ergo diem aduentus sui ita sperari & expectari, vt tamen nemo inquirere audeat

quando venturus sit. Vult denique suos discipulos ita incidere in lumine fidei, vt de temporibus incerti reuelationem patienter expectent. Cauendum ergo ne vltra quam permittit Dominus, in temporum articulis simus solliciti. Nam præcipua pars sapientie nostræ in eo consistit, si nos intra verbi Dei cancellos sobriè contineamus. Porrò ne hominibus molestum sit diem illum nescire, Angelos eis Christus associat: nimis enim superbiæ ac improbæ cupiditatis foret, plus nobis appetere, qui super terram reptamus, quam cælestibus Angelis concessum sit. Apud Marcum additur, *Etiam Filius hominis.*) Porrò ter & quater infans foret qui se grauatim ignorantia subiiceret, quam ne ipse quidem Dei Filius nostra causa subire abnuuit. Ceterum quia hoc Christo indignum esse multi putabant, conati sunt huius sententiaë dritum suum commento lenire. Ad captandum etiam subterfugium eos fortè compulit Arrianorum malitia, qui hinc euincere conati sunt Christum non esse verum & vnicum Deum. Ergo secundum eos, nesciuit Christus diem extremum, quia aliis patefacere noluit. Sed quum palam sit, Christo communem cum Angelis ignorantiam tribui, alius sensus aptior nobis querendus est, quem antequam profero, breuiter diluam eorum obiecta qui Filium Dei contumelia affici putant, si in cum vlla ignorantia competere dicatur. Primum quòd obiciunt, Deo nihil esse incognitum: facilis est solutio. Scimus enim duas naturas in Christo ita fuisse coniunctas in vnam personam, vt sua cuique proprietates maneret: præsertim verò quæcunq; Diuinitas, sèquè minimè exeruit quoties ad implendum Mediatoris officium interfuit humanam naturam seorsum operari quod suum erat. Quare nihil absurdum fuit, Christum, qui omnia sciebat, aliquid secundum hominis sensum nescire: neque enim aliter & dolori & anxietati obnoxius, & nobis similis esse poterat. Quòd verò excipiunt quidam non congruere ignorantiam Christo (quæ pœna est peccati) plusquam absurdum est. Ac primum quidè inscitè negantur, ignorantiam (quæ Angelis tribuitur) ex peccato manare sed in altero non minus insulsi sunt, quòd non agnoscunt Christum ideo carnem nostram induisse vt debitas peccatis nostris pœnas in se susciperet. Quòd autem secundum hominem Christus diè vltimum nesciuit, id nihilo magis Diuinæ eius naturæ derogat quam quòd mortalis fuit. Ceterum non dubito quin ad munus sibi à Patre iniunctum respiciat, quem admodum supra, quæ dicret, Nò esse suum hos vel illos ad dexteram & sinistra suam locare. Non enim (vt illic exposui) simpliciter hoc sibi detrahebatur, sed sensus erat, non fuisse à Patre missum cum hoc mandato, quando inter mortales versatus est. Sic etiam nunc intelligo, quatenus Mediator ad nos descendit, donec sua prouincia defunctus esset, non fuisse illi datum quòd postea à resurrectione accepit: nam tunc demum sibi datam esse rerum omnium potestatem asseruit.

MATTH. XXIII. MARC. XIII.

37 *Sed sicut dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.*

33 *Cauete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus nuptij sit.*

26 *Et sicut accidit in diebus Noe, ita erit & in diebus Filij hominis.*

27 *Edebant, bibebant, uxores ducebant, & dabantur nuptij, ad eum vsque diem quo intravit Noe in arcam: & venit diluuium, & perdidit omnes.*

LVC. XVII.

38 Sicut enim erant in diebus qui præcesserunt diluuium, edētes & bibentes, contrahentes matrimonium & nuptiū dantes, usque ad eundem diem quo intrauit Noë in arcam.

39 Et non cognouerunt donec uenisset diluuium, & sustulisset uniuersos: ita erit & aduentus Filij hominis.

40 Tunc duo erunt in agro, unus assumitur, & alter relinquitur.

41 Duæ molentes in mola: una assumitur, & altera relinquitur.

42 Vigilate ergo quia nescitis qua hora Dominus ueseriturus sit.

37 Sicut dies Noë.) Quamquam nuper suorum animos Christus suscipit ne de ultimo die nimis scrupulosè inquirerent: ne tamen securè mūdi de licitiis indormiant, nunc ad sollicitudinem eos hortatur. Sic ergo incertos de suo aduentu esse uoluit, ut tamen quotidie, imò singulis momentis, ad eum expectandum intenti sint. Porro ut illis torporem excutiat, & acrius ad cauendum stimulet, mundo in bruta socordia demerso uenturum repēte finem prædicat: quemadmodum in diebus Noë gentes omnes diluuiō præter spem absorptę sunt, quum suauiter in deliciis se ingurgitarent. Et paulo post Sodomitę quum in suas libidines proiecti nihil metuerent, igne cęlesti consumpti sunt. Quū talis sub diem ultimum futura sit mundi securitas, non est cur sibi uulgi exemplo indulgeant fideles: Nunc tenemus Christi consilium, ne subito obruantur fideles, semper agendas illis esse excubias, quia inopinatus adueniet ultimi iudicij dies. Sodomę solus Lucas meminit, & quidem 17. capite, ubi per occasionem, posthabita ratione temporis, hunc Christi sermonem recitat. Sed absurdum nō est duos Euangelistas uno exemplo fuisse contentos, quanius duo esset à Christo proposita, præsertim quum per omnia quadraret, totum genus humanum olim quum otiosa læticia distulset, paucis exceptis, repēte fuisse absorptum. Quòd autem dicit, edendo, bibendo, celebrandis nuptiis, & aliis negotiis secularibus tunc homines operam dedisse, quum Deus totum mundum diluuiō, & fulminibus Sodomam perdidit: his uerbis significat perinde fuisse occupatos in commodis & deliciis præsentis uitę, ac si nulla mutatio timenda esset. Esti autem statim præcipit discipulis ut sibi à crapula & terrenis curis caueant, hoc tamen loco directè non damnat illorum temporum intemperiam, sed potius conti-

28 Consimiliter etiam sicut accidit in diebus Lot, ea bibebant: emebant, uendebant: plantabant, edificabant.

29 Caterum quo die exiit Lot è Sodomis, pluit ignis & sulphur è celo, & omnes perdidit.

30 Secundum hæc erit dies quo Filius hominis reuelabitur.

31 In illo die qui fuerit in lecto, & uasa eius in domo, nesciat ad tollendum illa: & qui in agro, similiter non uideat ad relicta.

32 Memores estoit uxoris Lot.

33 Quicumque quasi seruit animam suam seruare, perdet illam: & quicumque perdidit illam, gignet in uitam.

34 Dico uobis, in illa nocte erunt duo in lecto uno: unus assumitur, & alter relinquitur.

35 Duæ erunt simul molentes: una sumetur, & altera relinquitur.

36 Duo erunt in agro: unus accipietur, alter relinquetur.

37 Tunc respondentes dicunt ei, Vbi Dominus? Ipse uero dixit eis, Vbi: scilicet, illic cogentur & aquilæ.

LVC. XXI.

34 Cauete autem uobis ne quando granentur corda uestra crapula & ebrietate, & curis huius uitę, subitinsque uobis imminet dies ille.

35 Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super terram, & faciem totius terrę.

36 Vigilate itaque omni tempore, deprecantes ut liceat uobis effugere ista omnia quę futura sunt, & stare ante Filium hominis.

maciã, qua factum est ut speretis Dei minis supini expectarent horribilem interitum. Quū ergo durabilem statum sibi promitterent, securè in consuetis suis rationibus pergere nō dubitarunt. Atque hoc quidem per se uisiosum ac danabile nō fuisse, necessitatibus suis prospicere, nisi crassum stuporem opposuissent Dei iudicio, ut clausis oculis ad peccandi licentiam ruerent, quasi nullus esset in celo vindex. Ita nunc Christus ultimam mundi ætatem prorsus stupidam fore docet, ut nihil cogitet quàm de præsentis uitę, suãque curas in locum tempus extendat, solum uita cursum, ac si in eodem statu mansura semper esset terra, continuans. Sunt autem aptissimę similitudines: quia si nobis proponimus quid tunc contigerit, non amplius nos decipiet eiusdem in mundi ordine tenoris aspectus, ut credamus perpetuò staturum. Nam triduo postquam in summa tranquillitate res suas quisque agebat, terra inundatione submersa fuit, & quinque urbes igni consumptę.

39 Non cognouerunt donec uenisset diluuium.) Fons & causa ignorantia: fuit quòd incredulitas excæcauerat eorum mentes: sicut rursum docet Apostolus uidecimo ad Hebręos, Nec fidei oculis occultam adhuc Dei uindictam eminus uidisse, ut maturè eam timeret. Et hic Christus Noë cum reliquo mundo, Lot cum Sodomitis cõparat: ut dicant fideles sese colligere, ne cum aliis vagantes euanescant. notandum autem est, ideo tunc reprobos obtorpuisse in suis malis, quia Dominus non nisi seruos suos saluifica aduentione cauendi oportune dignatus est: non quòd de futuro diluuiō prorsus celati sint terrę incolę (quorum oculis Noë in arcę fabrica per annos plus centum triste spectaculum obiecit) sed quia unus homo specialiter de futura totius mundi clade admonitus cęlesti oraculo, & in spem salutis er-

ctus fuit. Nunc quanquam vulgò personat vltimi iudicij fama, quia tamen pauci Diuinitus edocti Christum suo tempore venturum iudicem sentiunt, hoc singulari Dei beneficio expergefieri conuenit, & acui eorum sensus, ne se communi fœciora implicent. Nam Petrus in hunc finem arcam Noe confert Baptismo nostro, quod scilicet exigua hominum manus à multitudine segregata inter aquas feruetur. Quare ad hanc paucitatem referenda sunt animi, si cupimus salui euadere.

40 *Tunc duo erunt in agro, vnus assumetur.*) Lucas antequam hoc referat, sententias quasdam inserit: quarum prima apud Matthæum ad Hierosolymam excidium pertinet, *Qui fuerit in tello, ne descendat in domum suam ad tollenda vasa.* Sed fieri potest vt Christus eadē verba ad res diuersas accommodauerit. Sequitur apud eundem Lucam admonitio, vt discipuli *Memores sint vxoris Lot:* nempe vt eorum quæ à tergo sunt obliuiscant, ad metā supernæ vocationis contendant. Nā ideo conuersa fuit in statuam salis vxor Lot, quod dubitans an frustra ex vrbe migrasset, respexerat post tergum: quod erat fidem abrogare Dei oraculo. Probabile est etiā desiderio sui nidi, in quo placidè quieuerat, fuisse retractam. Quom ergo in æa æternum documentum extare voluerit Deus, firmiadi sunt animi fidei constantia, ne hæsitacione in medio cursu flaccescant. dōcine ad perseverantiam formandi, vt illecebris caducæ vitæ valere iustis, iherè & alacriter ad cælum aspirent. Tertia quoque sententiā apud Lucam additur, *Animas suas perdituros qui voluerint eas seruare.* Ne fideles impediatur terrenæ vitæ cupiditas quominus per micidas mortes intrepidè ad salutem sibi in cælis repositam festinēt. Et concinnè exprimit Christus præsentis vitæ fragilitatē, quā dicit animas *Zooz oves e Sai* (hoc est generari in vitam) vbi perditæ fuerint. Perinde enim est ac si homines negaret in terra viuere: quia vitæ demū & solidæ vitæ initiū est renouari mundo. Postea subiicit Lucas quod apud Matthæum quoque habetur, viros & fœminas tunc diremptum iri, ne copula quibus mutuo inter se diuincti sunt homines in mundo, pios retineant vel morentur. Sape enim contingit vt dum alij alios respiciunt, nemo gradum promoveat. Ergo vt quisque pro se, omni vinculo solutus & expeditus, celeriter currat, docet Christus ex vno pari alterū coniugē assumptum iri, altero relicto: non quod necesse sit, quicumque inter se coniuncti sunt, ita diuelli (faciet enim sancta pie-

tatis copula vt viro probò mulier quoque proba adhæreat, patrēque comitentur filij) sed tantum voluit Christum, vt remoras omnes absconde res, singulos ad festinationem hortari, ne qui iam accincti sunt, socios frustra expectēt. Apud Lucā subiicitur sententia illa, *Vbi vnusque fuerit corpus,* &c. restringi tamen ad diem vltimum nō debet, sed quom rogassent discipuli, *Vbi Dominus?* hoc est, Quomodo & recti stabimus in tanta concussione, & tuti manebimus in tam grauibus procellis? & quæ latebræ nos coniunctos protegent? Christus (licet apud Matthæum) se firmæ vocationis vexillum esse testatur, sub quo omnes filios Dei colligi oporteat.

42 *Vigilate ergo.*) Expressior vel magis specialis exhortatio refertur à Luca, *Cauēdū esse ne corda grauentur crapula & ebrietate & curis secularibus.* Et certè qui intemperanter viuendo sensus habet cibi vinōque obrutos, mēte ad cælestis vitæ meditationem nunquam consurget. Sed quia nulla est carnis cupiditas quæ non hominem inebriet, his omnibus danda est opera ne se mundo ingurgitent, si volunt ad Christi regnum properare. Apud Matthæum vno vigiliatæ nomine cōtinua illa notatur attentio, quæ facit vt erectus sursum mentibus in terra peregrinemur. Apud Marcum primò iubentur discipuli videre ne scilicet incautos vel torpentes circumueniant interitus: deinde iubentur vigilare: quia subinde obrepunt variæ carnis illecebræ, quibus sopiuntur mentes. Postea sequitur exhortatio ad preces: quia scilicet aliunde suppetias petere necesse est, quibus nostra infirmitas leuetur. Lucas ipsam precationis formā dicit. Primū vt nos digne Deus ex tam profundo & multiplici labyrintho eripere: deinde saluos & incolumes sistere in conspectu Filij sui. neque enim illuc peruenire licebit, nisi mirabiliter innumeras mortes estuigerimus. Ceterū quia ex periculis enatando, præsentis vitæ cursum transigere non sufficeret, Christus hoc tantquam præcipuum ponit, vt nobis ante suum tribunal stare liceat. *Quia nescitis diem.* Notandum est, incertum aduentus Christi tempus (quod plerisque ferè omnibus segnitatem inducit) attentionis & vigilantæ stimulum debere nobis esse. Nam consultò absconditum nobis esse voluit Deus, vt nullo momento securi contionas excubias agamus. Qualis enim fidei & patientiæ esset probatio, si fideles tota vita otiosè vagantes in suis deliciis, in Christi occursum triduo se antè accingerent?

MATTH. XXIII.

43 *Illud autem scitote, quod si scisset paterfamilias qua hora sur venturus fuisset, vigilasset vique & dedisset seruis suis non sinisset perfodi domum suam.*

44 *Ideo & vos esto te parati: quia qua hora nō putatis: et Filius hominis venturus est.*

45 *Quisnam est fidelis seruus & prudens, quem presecit dominus famuli-*

MARC. XIII.

34 *Sicut homo relicta domo sua, potestatem ac suum cuique opus, & ianitori mandauit vt vigilaret.*

35 *Vigilate inquit: nescitis enim quando Domitia vigilia venerit, atque veni sunt illi.*

39 *Hoc autem scitote, quod si scisset paterfam-*

LUC. XII.

35 *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ accensæ.*

36 *Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertetur à nuptiis: vt quum venerit, ac pulsauerit, confestim aperiat ei.*

37 *Beati serui illi, quos quum venerit dominus, inuenerit vigilantes. Amen dico vobis quod præcinct se, & faciet illos discumbere, & tran-*

38 *Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati serui sunt illi.*

39 *Hoc autem scitote, quod si scisset paterfam-*

tio suo, ut det illis cibum in tempore?

46 *Beatus servus ille, quem quum venerit dominus eius, invenit sic facientem.*

47 *Amen dico vobis super omnia bona sua constituet eum.*

48 *Quod si dixerit servus ille malus in corde suo, Cunctatur dominus meus venire:*

49 *Caperitque percutere conserenos, imo edere & bibere cum ebrijs:*

50 *Veniet dominus servi illius in die quo non expectat, & hora qua ignorat:*

51 *Et dissecabit eum, partemque eius ponet cum hypocritis: illic erit ploratus & stridor dentium.*

curus sit, sero, an medio noctis, an in gallicantio, an diluculo.

36 *Ne quum venerit repente, offendat vos dormientes.*

37 *Ceterum quae dico vobis, omnibus dico, Vigilate.*

luis qua hora sur venturus fuisset, vigilasset utique, nec passus fuisset perfodi domum suam.

40 *Et vos igitur estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis veniet.*

41 *At autem ei Petrus, Domine, ad nos dicit istam parabolam, an etiam ad omnes?*

42 *Dixit autem Dominus, Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem constituit Dominus super famulitium suum, ut det illis in tempore de-*

43 *Beatus ille servus, quem quum venerit dominus, invenerit ita facientem.*

44 *Verè dico vobis quod omnibus quae possidet praeficiet illum.*

45 *Quod si dixerit servus ille in corde suo, Differt dominus meus adventum, & inceperit percutere servos & ancillas, & edere, bibere, & inebriari:*

46 *Veniet dominus servi illius in die quo non sperat, & hora qua nescit, & dissecabit eum, partemque eius cum infidelis ponet.*

47 *Ille autem servus qui cognovit voluntatem domini sui & se non paravit, nec fecit secundum voluntatem eius, vapulabit plagis multis.*

48 *Qui autem non cognovit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Però cuicumque multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui multum commendatum, plus petent ab eo.*

49 *Ignem veni missurus in terram, & quid volo si iam accensus est?*

50 *Sed baptismo habeo baptizari, & quomodo coarctor donec perficiatur?*

Lumbi praecincti, & lucerna accensa.

43 *Si scisset pater familiās qua hora.)* Lucas hunc Christi sermonem alio loco recitat quàm Matthaeus. Neque id mirum: nam capite 12. ex variis cōtionibus summam doctrinā cōtexens (sicut alibi ostendimus) hanc quoque parabolam inserit. Ad hęc generalis illic ponitur praefatio, ut discipuli lumbis praecinctis, & lucernas accensas manibus gestantes, dominum suum expectent. Cui sententiae respondet parabola quae paulo post sequetur apud Matthaeum, de virginibus prudentibus & fatuis. Quae autem verbis concinnè perstringit Christus quomodo fideles in mundo peregrinari oporteat. nam primò lumborum cincturam desinitae opponit, lucernas autem ardentis, ignorantiae tenebris. Primum ergo discipulos iubet Christus ad iter paratos & expeditos esse, ut per terram celeriter transeant, nec fixam quietāque stationē alibi quantant quā in caelo. Ad monitio valde utilis, quamquam enim vitae curriculum profanum quae homines in ore habent, videmus tamen ut in terra iaceant refides ad defixi. Deus autem filiorum honore non dignatur nisi qui terrae inquilinos se agnoscent, nec tantum ad migrandum semper parati sunt, sed continuo etiam cursu pergunt ad caelestem vitam. Tam verò quia tenebris vidi- que obuolvi sunt quādiu in mundo versantur, lucernis eos instruit, ut qui noctu facturi sunt iter. Priore itaque loco curi endi strenuitas commendatur: deinde certa directio, ne errando frustra se fatigent fideles. nam alioqui praestaret in via claudicare quàm temere conficere caecum iter. Quod ad lumborum cincturam spectat, loquitur ex cō-

muni Orientalium more sumpta est, qui oblongis vtuntur vestibus.

36 *Luc. Et vos similes.)* Alia similitudine vtitur, quam Matthaeus subicit, qui in hac parte brevior est. Se enim comparat patrifamiliās, qui dum hilariter epulatur in nuptijs, vel sibi extra domum laetitiae indulget, vult tamē servos suos modeste & sobriè domi agere, legitimis operis inctos, ac reditum suum assidue expectantes. Licet ergo Filius Dei in beatam caeli quietem receptus à nobis absit: quia tamen cuique suum officium iniunxit, otiosos dormire absurdum est. Deinde quia se ad nos rediturum promisit, ad eam singulis momentis excipiendum paratos stare decet, ne sopitos deprehendat. Nam si hoc sibi debent existimant mortalis homo, ut quacunque hora domū redierit, praesto sint servi ad occursum, quanto maiori iure hoc à suis exigit, ut eius adventum sobrijs & vigiles semper expectent? Quia autem plus addat alacritatis, heros terrenos commemorat ista servorum promptitudine adeò delectari, ut etiam illis ministraret: non quòd omnibus dominis hoc sit vltatum, sed quia hoc interdum accidit, ut herus qui natura comis & humanus est, servos tanquam sodales ad communem mensam admittat. Quæritur tamen, quum passim Scriptura nos vocet filios ^{Epist. c. 8.} lucis, & Dominus etiam nobis verbo suo praelu- ^{1. Thim. 5. a. 5.} ceat, ut ambulemus tanquam in meridie, quomodo vitam nostram Dominus conferit nocturnis ^{2. Pet. 1. a. 19.} vigilijs. Sed huius nodi solutio ex Petri verbis petenda est, qui verbū Dei lucernae ardentis instar fulgere docet, ut in loco caliginoso via sit nobis con-

spicua. Ergo vtrunque notandum, quòd per obscuras mundi tenebras nec nobis faciendum est: & tamen præeunte caelestis doctrinæ lucerna ab errandi periculo tuti sumus, præsertim quum nobis Christus ipse Solis officium præstet.

42 *Matth. Illud autem scitote.*) Alia similitudine nunc ad sedulas excubias discipulos suos hortatur Christus. Nam si quis fures noctu grassari audierit, metus ipse & suspicio cum dormire non sinit. Nunc ergo quum de furtivo Christi aduentu sumus admoniti, & nominatim hoc prædictum sit, vigilandum semper esse, ne dormientibus obrepens cum impiis nos absorbeat: nulla est ignaviae nostrae excusatio: præsertim quum hic neque parietis tantum fractura, & neque rerum nostrarum iactura timenda sit, sed lethale vulnus in animæ nostræ exitium, nisi caueamus. Huc ergo tendunt verba, ut nos Christi admonitio expeget faciat: quia tamen in longum tempus differatur vltimū iudiciū, singulis tamen momentis impendet, ideoque suspecto tempore, & vicino periculo, torpere absurdum est.

45 *Quisiam est fidelis seruus.*) Distinctius hic locus traditur à Luca, ubi Petri interrogatio inferitur, quæ occasionem nouæ parabola dedit. Nam quum Christus in furtiuo sui aduentu periculo ignaviae locum esse negasset, quæsiuit Petrus ellètne generalis hæc doctrina, an ad duodecim tantum spectaret. semper enim (vt alibi vidimus) in mentem venire solebat discipulis, iniquè secum agi nisi exempti à communi forte alios omnes lōge auerterent. Nunc dum illis proponitur parum optabilis & lata cōditio, tanquā attoniti huc & illuc circumspiciunt. Huc verò tendit Christi respōsum, si quislibet ex medio vulgo vigilare conuenit, multo minus ferendum esse vt somnolenti sint Apostoli. Quare sicut in genere prius totam familiā Christus ad vigilem sui occursum hortatus fuerat: sic nunc singularem curā à præcipuis seruis requirit, qui ideo præfecti sunt reliquis vt suo exemplo viam sobriae attentionis frugalisque temperantia monstrarent. His verbis admonet non esse otiosa dignitate ornatos, vt deliciis securè vacent: sed quo excellentiorem adepti sunt honoris gradum, eo plus oneris eis incumbere, ideoque specia liter fidem & prudentiam ab illis præstandam esse docet. Hinc discant quicunque ad honorificū munus vocati sunt, se magis adstrictos esse, ne defunctoriè solum operam suā impendant: sed toto studio & industria enitentur ad officium præstādum. Nam quum vulgaribus seruis satis sit priuatae operæ pensum absoluerè, longius progredi oportet œconomos, quorum munus totius familiæ curam complectitur. Alioqui ingratitude in illis exprobrat Christus, quòd quum delecti fuerint ante alios, honori suo non respondeant: quorum enim eos Dominus reliquis præfert, nisi vt omnes singulari fide & prudentia superent? Promiscuè quidem omnibus iniungitur sobria & sedula attentio: sed in pastoribus turpior est & minus excusabilis somnolentia. Postea etiam spe mercedis alacritatem in ipsis excitat.

48 *Quòd si dixerit seruus iste malus.*) His verbis breuiter docet Christus vnde malis seruis obrepat securitas: dum scilicet longiore mora confisi, tenebras sibi vtro inducunt: diem illum, quo reddenda sit ratio, fingunt nunquam venturum, denique absentia Christi prætextu impunitatem sibi promittunt: sicut enim non potest quin expectatio eius, quoties nobis occurrit, soporem excu-

tiat, ac multo magis lasciuiam comprimat, ne improbè efferamur. Itaque nullus exhortationis stimulus acrior vel efficacior quàm cū illud tueretur tribunal statuitur in medium, quòd nemo effugere poterit. Quare vt strenuè quisque nostrū ad partes suas exequeudas inuigilet, vtque sedulo & modestè se contineat in suis finibus, nobis subinde recurrat cogitatio supremi illius & inopinati aduentus Domini, cuius cōtemptu reprobi exultant. Obiter etiam admonet Christus quàm facile sit audaciam crescere, vbi quis semel franco excusato ad peccandum se proiecit. Neque enim seruum modò inducit Christus dissolutum & nequam, sed qui contumaciter insurgit ad turbendam totam domum, & potestate sibi concessa proteruè abutitur, seuitiam exercet in conseruis, luxuriosè dissipat heri sui bona, non sine eius iudicio. Ad dicitur etiam pena ad terrorem, & ea quidem non vulgaris: quia scilicet grauiorem penam metetur tam effranis improbitas.

47 *Luc. Ille autem seruus.*) Huic circumstantia, quæ à solo Luca exprimitur, multum subest ponderis, quòd vt quisque sciens ac volens in Domini contemptum proflerit, ita grauiore supplicio dignus est. Comparatio enim statuitur maioris & minoris, in hunc finem, si seruus qui imprudentia labitur, penam non effugit, quid fiet peruerso & rebellis, qui velut data opera imperium domini sui conculcat? Tenendum autem memoria est, qui regenda Ecclesiae præfecti sunt, eos non ignorantia peccare, sed peruersè & impiè fraudare Dominum suum. Hinc tamen generalis doctrina colligi debet, frustra ad ignorantia patrociniū confugere homines vt se à reatu liberent. Nam si hoc iuris sibi vindicant mortalis homo, vt de sua voluntate seruos velit inquirere, ne quid tenerè vel confusè domi geatur: quāto maior Filio Dei debetur autoritas, vt quicunque illi ministrant, sollicitè doceri cupiant de eius mādatis? nō prorumpet suo arbitrio ad incertas operas, sed toti pendeat ab eius nutu? præsertim quum nobis præceperit quid agendum esset, ac benigne rogantibus semper respondeat. Certum est ignorantiam nostram supina: crassaque negligentia semper esse comitem. Frustra quidem hoc asyllum captari videmus, qui nesciens errauit culpa vacare: quum ex aduerso pronuntiet caelestis iudex, quauis tales lapsus leuior castigatio maneant, non tamen profus impunitos fore. Iā verò si ne ignorantia quidem excusat, quàm horribilis vindicta consulto peccantium impendet, qui contra conscientiam furiosè ruentes, Deum prouocāt: Quare vt cuique vberior doctrina contigerit, ita simul augetur pena materia, nisi docilitas & obsequiū accedat. Vnde apparet quàm putida sit & friuola eorum tergiversatio qui clarā Euangelij doctrinam hodie respicientes, tali perueicacia Patrum inficitiam obtundunt: quasi verò ad repellendum Dei iudicium sufficiat ignorantiae clypeus. Cæterum vt errantium delictis parcatur, eandem veniam sponte peccantibus concedi minimè æquum est, quando aduersus Deum destinata malitia ferociunt.

48 *Quicumque multum.*) Altera circumstantia docet Christus grauius peccentibus esse discipulos selectiores, si spreta vocatione, libidine se ad omnem licentiam se prostituant: quia vt quisque præstantior est, ita plus sibi commissum committere debet, atque hac quæ se lege vt reddenda sit illi ratio. Quare vt quisque nostrū maioribus donis

excellit, nisi tanquam ager maiori impensa excultus proventum vberiores Domino afferat, magno illi constabit vel inutiliter suppressæ gratiæ vel profanatæ abusus.

49 *Ignem venimus.*) Ex hac clausula faciliè coniectur hunc vnum ex postremis Christi sermonibus fuisse, nec suo tempore a Luca fuisse narratû. Sensus autem est, summam mundi perturbatione aduectam esse à Christo, ac si cælum terræ miscere velle. Nam metaphorice Euangelium igni cõfertur, quia violenter rerum faciem mutat. Quum itaque falsò putarent discipuli quietis & dormitibus venturum esse Dei regnum, terribile incendium opponit Christus, quo prius orbem flagrare oportet. Quia autem iam tunc apparebant primordia, hinc discipulos animat Christus, quia sentiant præsentem Euangelij virtutem. Quum iam (inquit) seruire incipient magni motus, ad eò vos expauescere non decet vt sit hæc potius bonæ fidei materia: ego quidem hunc operæ meæ fructû extare gaudeo. Hoc idem nunc ad se transferant omnes Euangelij ministri oportet, vt turbato mundo alacris ad officium suum incumbant. Notandum perro est, eodem doctrinæ igni dum promi-

scue ardet) consumi paleas & stipulam, aurum vero & argentum purgari.

50 *Sed Baptismo habeo baptizari.*) His verbis extremum sibi actum restare asserit Dominus, vt sua morte renouationem mundi consecret. Quia enim formidabilis erat illa cuius meminit cõcussio, terroris etiam plenum illud humani generis incendium, primitias mox in sua persona offerendas esse docet, ne deinde graue sit discipulis partem aliquam sentire. Mortem (sicut alibi) Baptismo comparat, quia carnis interitu submersi ad tempus filij Dei in vitam paulo post resurgunt, vt mors nihil aliud sit quàm per medias aquas transitus. Dicit autem se angustius constringi donec baptismo isto defunctus sit, quos singulos nostrû suo exemplo tam ad subeundam crucem quàm ad mortem oppetendam erigat. non quòd n. ruraliter mortem oppetere quisquam possit, vel vllam inclinationem præsentis status: sed quia dum certius in v. teriore ripa cælestem gloriam & beatam & immortalem quietem, earum desiderio non solum patienter mortem subimus, sed cupidè etiam rapimur quò fides & spes nostrahunt.

MATTH. XXV.

MARC. LVC.

- 1 *Tunc simile erit regnum cælorum decem virginibus, quæ sumptis lampadibus exierunt in occursum sponsi.*
- 2 *Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes.*
- 3 *Quæ erant fatuæ, acceperunt lampadibus suis non sumiserunt oleum secum:*
- 4 *Prudentes vero sumiserunt oleum in vasis suis vna cum lampadibus.*
- 5 *Tardante vero sponso, dormituerunt omnes, ac dormierunt.*
- 6 *Porro medio noctis clamor factus est, Ecce sponsus venit: exite obuiam ei.*
- 7 *Tunc surrexerunt omnes virgines illæ, & apparauerunt lampades suas.*
- 8 *Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis de oleo vestro: quia lampades nostræ extinguuntur.*
- 9 *At responderunt prudentes, dicentes, Nequaquam: ne non sufficiat vobis & nobis: sed ite potius ad eos qui vendunt, & emite vobis ipsi.*
- 10 *Porro dum irent emptum, venit sponsus, & quæ paratæ erant, intraerunt cum eo ad nuptias, clausaque est i. nua.*
- 11 *Postea vero veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis.*
- 12 *At ille respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.*
- 13 *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam in qua Filius hominis veniet.*

Quamquam eodem fere tendit hæc exhortatio quo superior (vt patet ex clausula) propriè tamē addita est vt fideles ad perseuerantiam confirmet. Nouerat Dominus quàm pro. enfa sit ad mollitiem hominum natura, atque vt plurimum fieri non modò vt languescant longo temporis tractu, sed subito fastidio deficiant. Hunc morbû vt corrigeret, discipulos non probè munitos esse docuit, nisi tolerantia in longum tempus illis superpetar. Vbi cognitus fuerit hic parabole finis, non multum in minutis argutiis laborandum erit, què nihil faciunt ad Christi mentem. Multum se torquent quidam in lucernis, in vasis, in oleo, atqui simplex & genuina summa est, nò sufficere alacre exigui temporis studium, nisi infatigabilis constantia simul accedat. Hoc autem aptissima simili-

tudine exprimit Christus. Paulo antè hortatus fuerat discipulos vt per obscura loca & caliginosa iter facturi lucernis instructi essent: sed quia nisi oleum suggeratur, paulatim arefcit lucerna ellychnium, & lumè suum amittit, iam dicit Christus assidua virtutis subministratone opus habere fideles, quæ lumen in eorum cordibus accensum foueat, alioqui fore vt in medio spacio deficiat eorum alacritas.

1 *Simile erit regnû cælorum.*) Hoc nomine status futura Ecclesiæ intelligitur, quæ Messie auspiciis colligèda erat. Tam insigni autè elogio data opera vitur, ne falso beate perfectionis commento sese decipiant fideles. Porro similitudinè ex communi vitæ vfu sumpsit. Puerilis enim Hieronymi & similibus fuit speculatio, qui hoc ad virginita-

tis laudem traxerunt: quum nihil aliud Christo fuerit propositum quam tædij molestiam leuare quæ ex mora sui aduentus concipi poterat. Dicit igitur nihil se à nobis exigere quàm quod vulgo amicis prællari solet in solenni ritu nuptiarum. Vsu autem receptum erat vt virgines (quæ tene- ræ sunt ac delicatæ) sponsum honoris causa in tha lamum deducerent. Cæterum in eo vertitur sum- ma parabolæ quòd non satis est ad officium semel accinctos fuisse, & paratos, nisi ad finem vsque du- remus.

2 *Quinque prudentes.*) In fine proximi capitis peculiariter Dominus sapere volebat œconomos: quia æquum est vt quo quisque plus oneris sustinet, & in arduis negotiis versatur, eo prudentius se gerat. nunc autem ab omnibus Dei filijs prudẽ- tiam in genere requirit: ne scilicet inconsideratè ruendo, Satanz in prædam se exponant. Hanc verò prudentiã speciem designat, vt necessariis sub- sidiis se instruere curent ad peragendum vitę cur- sum. Tẽpus enim quanuis breue, pro impatientiæ nostræ seruore nimis diu protrahi videtur: deinde ea est nostra inopia, quæ subsidiis in singula mo- menta egeat.

5 *Tardante autem sponso.*) Quòd dormitio à quibusdam in malam partem trahitur, quasi fide- les vnà cum aliis facordiaz se dedant, & indormiãt vanitatibus seculi, à Christi mente & parabolæ contextu prorsus alienum est. Probabilis esset de morte accipere, quæ fideies occupat ante Chri- sti aduentum. neque enim nunc tantum expectan- da nobis est salus, sed vbi vita defuncti in Christo quiescimus. Ego tamen simplicius accipio de ne- gotiis terrenis, quibus implicari fideles necesse est quandiu in carne habitant. Etsi autem nunquam obrepere illis debet regni Dei obliuio, non tamen somno ineptè confertur occupationum huius mundi distractio. Neque enim sic intenti esse pos- sunt in Christi occursum, quin eos vel distrahant, vel retardent, vel implicent variæ curæ. Vnde fit vt vigilando, ex parte dormiant. Quod ad clamorem spectat, metaphoricè positum esse interpre- tor pro subito aduentu. Scimus enim, quoties no- uum aliquid & inopinatum accidit, solere homi- nes tumultuari. Clamat quidem Dominus quoti- die breui se venturum: sed tunc tota mundi ma-

china resonabit, & terrifica maiestas sic implebit cælum & terram, vt non modò sopitos expergeta- ciat, sed mortuos educat è sepulchris.

8 *Fatue autem prudentibus.*) Hic taxatur fera eorum pœnitentia qui suos defectus non ante sen- tiunt quam dum præclusa est remediis ianua. Nam ideo stultitiã damnantur qui sibi in longum tem- pus non prouident, quia securè in sua egestate sibi placent, ac mutæ communicationis tempus sic prætereunt vt contemnunt oblata auxilia. Quia ergo tempestiuè de comparando oleo non cogi- tant, Christus nimis seram notitiam deridens, quas stuporis sui pœnas daturi sint ostendit, quòd scilicet vacuos se & aridos sine profectu animad- uerterent

9 *Ne sufficiat nobis.*) Scimus ideo variè distri- bui à Domino sua dona cuique ad propriam mẽ- suram, vt mutud alij alios iuuent, & conferant in commune quod apud singulos depositum est. at- que hoc modo sacram in Ecclesia membrorum connexionem foueri. sed hic tempus notat Chri- stus quo sublaris sarcinis ad suum tribunal omnes vocabit, vt reportet quisque prout in corpore suo gesserit. Meritò itaque quam quisque acceptæ gra- tiæ partem sibi reposuit, viatico comparat, quòd pluribus non sufficeret. Proinde quod mox subii- citur, *iste & emite vobis*, non admonitio est, sed ex- probratio, hoc sensu, Fuit antehac emendi tem- pus, quod à vobis negligi non oportuit: prostabat enim tunc oleum venale, cuius recuperandi abla- ta est facultas. Quanquam hinc stultè inferunt Pa- pistæ, virtutibus nostris vel industria acquiri per- feuerantiã donum. Nam in verbo emendi nequa- quam pretium notatur: sicut ex Iesaiã clarè patet, vbi Dominus nos ad emendum inuitans, nullam compensationem flagitat, sed in promptu se vinũ & lac habere dicit quod gratuitò donet. Ergo nõ alia est comparandi ratio quàm vt fide recipiamus quod nobis oblatum est. Tandem sequitur ianuã regni cælestis omnibus malè prouidis clausum iri, quia in medio cursu defecerint. Neque enim hic scrupulosè quaerendum est quomodo emendi gratia profectas fuisse stultas virgines dicat Chri- stus: quia non aliud significat quàm omnes ab in- gressu cælorum arcendos esse qui in ipso articulo parati non fuerint.

Iesai. 55. 4. 5.

MATTH. XXV.

- 31 *Quum autem venerit Filius hominis in gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebis super sedem gloria sue,*
 32 *Et congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos alteros ab alteris, sicut pastor segregat oves ab hædis.*
 33 *Et statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris.*
 34 *Tunc dicet Rex ys qui à dextris sibi erunt, Venite benedicti Patris mei: possidete regnum paratum vobis ab exordio mundi:*
 35 *Esuriui enim, & dedistis mihi edere: sitiui, & dedistis mihi bi- bere: hospes eram, & collegistis me:*
 36 *Quidus, & operuistis me: infirmus, & visitastis me: in carcere eram, & venistis ad me.*
 37 *Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vi- dimus esurientem, & pauiimus: aut sitientem, & dedimus tibi potum?*
 38 *Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te: aut nu- dum, & cooperimus te?*
 39 *Aut quando te vidimus infirmum, aut in carcere, & veni- mus ad te?*

MARC.

LVC. XXI.

- 37 *Docebat autẽ interdium in templo: noctu verò exiẽs diuersabatur in monte qui vocatur Oliuarum.*
 38 *Et omnis populus diluculo veniebat ad eum, vt in templo eum audiret.*

40 *Et respondens Rex dicit illis, Amen dico vobis, quatenus fecistis vni de his fratris meis minimi, mihi fecistis.* (Ius est ab abolo & angelis eius.)

41 *Tunc dicit & iis qui à sinistris erunt, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui para-*

42 *Esuriui enim, & non dedistis mihi cibum. sitiui, & non dedistis mihi potum.*

43 *Hospes eram, & non collegistis me: nudus, & non operuistis me: infirmus & in carcere eram & non visitastis me.*

44 *Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non ministravimus tibi?*

Prosequitur Christus eandem doctrinam, & quod prius descripsit sub parabolis, nunc planè & sine figuris explicat. Sùma est, vt se fideles ad sacte recteque viuendi studium animè, debere fidei oculis ad cælestè vitam respicere, quæ nunc abscondita, vltimo tãdè Christi aduentu patefit. Nam quàm pronùtiat se tunc solum in folio gloriæ suæ, vbi cum Angelis venerit, hanc vltimam reuelationem opponit cõsuis & incõpositis terrenæ malitiæ agitationibus ac si dixisset, se nõ tunc apparuisse vt statim cõstitueret regnũ suũ: itaque spe & patientia opus esse, ne discipulos mora longior debilitet. Vnde colligimus hoc rursus esse additũ vt discipuli excepto errore presentis & subitæ felicitatis, mentes suas suspenderent vsq; ad secundũ Christi aduentum: interea eius absentia nõ conciderent nec labascerent: deo tunc demum se Regis nomine insignè fore dicit. Nã etli regnum suum aspiciatus est in terris, & nunc ad Patris dexteram sedet, vt summo imperio gubernet cælum & terram: nondum tamen erectum est in hominum conspectu solum illud, vnde Diuina eius maiestas: lógè plenius quàm nunc vltimo die fulgebit. Tunc enim consistabit solidus effectus eius gloriæ quam nunc fide tantũ gustamus. Sedet ergo nunc Christus in folio cælesti, quatenus ad frangendos hostes ac tuendam Ecclesiam ipsum regnare necesse est: sed tunc palam vt perfectum ordinem stabilit in cælo & terra, vt hostes suos profernat sub pedibus suis, vt fideles suos colligat in societatem æternæ & beatæ vitæ, tribunal conficiat: denique tũc re ipsa patebit quorsum illi datum sit à Patre regnum. Dicit *Se venturum in gloria sua*: quia dũm versatus est in terris mortalitatis homo, sub contempto serui habitu iacebat. Et gloriam vocat suam, quam alibi Patri suo tribuit, eodem sensu simpliciter enim Diuinam gloriam intelligit, quæ tunc lucebat in solo Patre, quam in ipso esset abscondita.

52 *Et congregabuntur.*) Amplis & magnificis e-logiis regnum suum extollit, vt aliam felicitatem sperare discant discipuli quàm animis conceperant. Nam hoc vnum illis satis erat liberari gentem suam à miseris quibus tunc oppressa erat, vt constaret Deũ non frustra se suum pepigisse cum Abraham & eius posteris. Christus verò longius extèdit redemptionis per se allatæ fructum: quia totius mundi futurus sit iudex. Deinde vt fideles ad piè viuendum hortetur, negat illã promissæ cõmunè fore bonis & malis: quia mercedem quæ vtriusq; reposita est, secũ afferet. In summa tũc ritè cõpositũ fore regni sui statum pronùtiat vbi iusti adepti fuerint coronã gloriæ, ne precipis verò præmiũ quod meriti sunt, solutũ fuerit. Quæ in illũ vsque diè differret separatio hædorum ab agnis, significat nũc sceleratos sãctis & probis esse permixtos, vt viuant vnã in eodè grege Dei. Ac videtur cõparatio hæc ab Ezechiele sumpta esse, vbi Dominus de hædorum petulãtia conqueritur, qui & cornibus impetunt miseris oues & pasca corrũpũt, & aquã cõturbãt: seq; vindicẽ fore asserit. Quare huc tendit Christi sermo, ne fidelibus

nimis acerba sit sua cõditio, si nunc cogantur cũ hædis agere, imò duros ab illis insultus & molestias sustineant: deinde vt libi caueant ne ipsos quoque inticiat vitiorũ contagio: tertio, vt sciant piè & innoxie viuendo, se operam non ludere, quia tandem apparebit discrimen.

24 *Venite benedicti.*) Tenendum memoria est Christi cõtinuè vult enim suos discipulos nũc spe cõtètos esse, vt caletis regni frustratione patienter & quietis animis expectet: deinde vult eos sero emitti, nec saugari in recto cursu. Ad hoc posterus mēbrũ refertur q; cælorum hæreditatẽ nõ alius promittit nisi quibus bonis operibus ad palam supernæ vocationis cõtēdunt. Sed antequa de p̄q̄. 110 bonorũ operũ diterat, obiter ostendit ex amore sote manare salutis initiũ. Nã *benedictos Patris* vocando, admonet ex gratuito Dei fauore salutẽ eorũ profectã. Nã Hædoris tãtũc valet benedictus Dei ac Deo charus vel diiectus. Adæ q; nõ huiles modò hac loquẽdi forma vñ sunt ad celebrãdã Dei gratiã in hominibus, sed quia vera pietate degeneres erãt, hoc tamẽ principium adhuc tenuerunt. Ingrederet benedictẽ Dei, dicebat Labã seruo Abrahæ. Videmus dictatũ fuisse illis eioq; à natura, quo accepta Deo reuerẽt bonorũ omnĩ laudẽ. Quare nõ dubiũ est quin Christus salutẽ priorũ describẽs, a gratuito Dei amore incipiat, quo prædestinati sunt ad vitã qui duce Spiritu in hac vita ad iustitiã aspirant. Eodẽ etiam pertinet quod dicit paulo post, paratũ illis ab initio nũdũ esse regnũ in cuius possessionẽ vltimo die mittetur. Quauis, n. excipere prõptum sit, repositam fuisse mercedẽ futuri eorũ meritis: si quis tan. en sine cõtentione verba expendat, hæbitur tacitã esse cõmendationem gratiæ Dei. Quinetiã Christus non simpliciter ad possidendũ regnũ mouet fideles, acti illud suis meritis adepti forent: sed difertẽ exprimit tanquã hæreditas dari. Notãdus tamen est alter finis in quem Dominus respexit, quãuis n. priorũ vita nihil aliud int quã miserũ ac triite exitum, vt vix terra eos sustineat: quauis sub dura imopia, sub probis & aliis artũis laborent: vt forti & alacri animo superet hæc obitacula, testatur Dominus paratũ ab ipis esse regnum. Est nõ vulgaris exhortatio ad paciẽtiã, dũ certo persuasi sũt homines nõ frustra se tendere.

Ergo ne in priorũ superbiã, in qua nunc exaltant, annos nostros deiciat, ne etiã spem nostrã delitent propria miserie, nobis sc̄per in mentem veniat hæreditas quæ nos in cælo manet: quia nõ ex dubio aliquo euentu pendet, sed antequam nati essemus, nobis Diuinit̄ parata est. Lico autem, singulis electis, quia hĩc Christus benedictos Patris compellat. Cæterum quod hic tantũm *Ab exordio mundi paratum fuisse regnum* dicitur, alibi verò, *ante celi & terræ creationem*, in eo nihil est absurdũ. Neque enim hic Christus præcõm tempore præfigit, quo vitæ æternæ hæreditas destinata sit filiis Dei, sed tantũm ad paternam Dei curam nos reuocat, qua nos cõplexus est antequam nati essemus: & ipse nostræ certitudinem inde confirmat, quod vitam nostram turbulentæ

mundi agitationes labefactare nequeant. *Esuriui.* Si hic disputatio esset de salutis nostræ causâ, non malè colligeret Papisz, non bonis operibus vitâ æternâ mereri, sed quâ nihil aliud propositum sit Christo, quàm suos ad bene rectè que agendi studiũ hortari, perperam ex eius verbis elicitur quid valeant operum merita. Quod in causali particula insistant, infirmum est: scimus enim nõ causam semper, sed consequentiã potius notari, quã vitã æterna iustis promittitur. Quãquã alia est clarior solutio, neq; enim bonis operibus mercedẽ promitti negamus, sed gratuitam, quia ex adoptione pendet. Gloriat̃ Paulus sibi repositã esse coronã iustitiæ, sed vnde illi fiducia, nisi quia Christi mẽbrũ erat, qui vnicus est heres regni cælestis? Reddẽdam sibi à iusto iudice prædicat coronam illã: sed vnde illud præmiũ, nisi quia & gratis adoptatus est, & iustitia donatus qua sumus omnes vacui? Hæc igitur duo tenẽda sunt, vocari fideles ad possessionem regni cælestis, bonorum operum respectu, non quia illud promeriti sunt operũ iustitiã, vel quod sibi eius acquirendi fuerint autores: sed quia Deus iustificat quos prius elegit. Deinde quanvis duce Spiritu ad studiũ iustitiæ aspirent: quia tamẽ Legi Dei nunquã satisfaciunt, nullã illis mercedẽ debent, sed mercedem vocari quod gratis donatur. Cæterũ nõ enumerat Christus omnes piæ & sanctæ partes: sed tantũ exempli gratia quædã charitatis officia attingit, quibus testatur nos Deum colere. Etsi enim hominum charitatẽ præcellit Dei cultus, ideõ que potior est fides & inuocatio quã eleemosynæ: meritõ tamen Christus testimonia veræ iustitiæ in mediũ producit quæ magis apparent. Siquis contempto Deo, tantũ beneficis esset erga homines, nihil illi prodesset talis misericordia ad Deũ placadũ qui interea iure suo fraudatus esset. Christus ergo iustitiæ summã in eleemosynis minimẽ statuit, sed tanquam à signis notioribus ostendit quid sit piẽ & iuste viuere: vt certẽ fideles non tantũ ore profitentur, sed seruis exercitiis probant Deũ se colere. Quare fanatici homines præposterẽ, huius loci prætextu, tũ ab auditu Verbi, tũ à sacræ Cœnæ vsu, & reliquis spiritualibus exercitiis se subducunt: quia eodẽ colore & finẽ, & crucis tolerantiã, & preces, & castitatẽ abicerent. Atqui nihil minus voluit Christus, quã viuendi regulã quæ continetur duabus Legi tabulis, restringere ad secundæ Tabulę partem: Stultẽ etiã Monachi & similes tabulæ lex opera misericordiæ sibi fixerunt: quia Christus nõ plura cõmemorat. Quasi verõ nõ ipse quoque pueris perspicuũ sit, per synecochon laudari omnia charitatis officia. nã cõsolari inuestos, iniuste oppressis succurrere, consilio iuuare simplices, eripere miseros è faucibus luporũ, misericordia est non minor laude digna quã nudos vestire, vel pacscere famelicos. Cæterũ etsi Christus charitatẽ nobis cõmendans, officia quę pertinent ad Dei cultum nõ excludit: admonet tamen suos discipulos, hanc fore legitimam sanctæ vitæ probationẽ si se in charitate exerceant, secundum illud Prophetæ, Misericordiã volo & non sacrificiũ. Quia scilicet hypocritæ, quũ avari sint, & crudelēs, & fraudulentis, & rapaces, & superbi: fallaci tamẽ cæremoniarum põpa sanctimoniã simulat. Vnde etiam colligimus, si cupimus summo Iudici probari vitã nostrã, non esse vagandum in nostris figmentis, sed potius spectadũ quid ille præcipuẽ à nobis exigit. Nam quicumque ab eius præ-

ceptis discesserint, quantumvis sudet ac se mace-
rent in fictitiis operibus, vltimo tamẽ die hoc tã-
dẽ audient, Quis hæc quæ sũt è manibus vestris? *1. Cor. 13. 12.*

37 *Tunc respondebunt.*) Inducit Christus iustos dubitantes, qui tamen non ignorant eum sibi expensum ferri velle quicquid hominibus tribuitur. Sed quia hoc non ita penitus infixum est corũ animis vt decebat, ideo per hypotyposin præsentat. Vnde enim fit vt ad beneficiãtiam ad eõ tardi simus ac remissi, nisi quia cordibus nostris verẽ non insidet illa promissio, cum scenore olim à Deo repensum iri quod pauperibus largimur? Huc ergo tendit admiratio quam hic ponit Christus, vt dicamus supra captum carnis nostræ asurgere, quoties fidem opemque nostram implo-
rant miseri fratres, non contempti hominis aspectus beneficiãtiam nostram retardet.

39 *Amen dico vobis.*) Sicuti nuper sub figura docuit Christus, sensum nostrum nõdum capere quanti ipse æstimet charitatis officia: ita nunc aperte pronuntiat se accepta nobis latorũ quæcũque in suos impenderimus. Nos verõ plũquam socordes esse opetet, nisi ex visceribus nostris misericordiã exprimat hæc sententia Christum vel negligi, vel coli in eorũ persona qui auxilio nostro indigent. Itaque quoties ad miseros iuuãdos pigrescimus, veniat nobis Filius Dei ante oculos cui aliquid negare immane sacrilegiũ est. His etiã verbis ostendit, ea se demũ beneficia agnosce-
re quæ gratis nullo præmij intuitu præstita fuerint. Et certẽ quũ famelicis, & nudis, & hospitibus, & captiuis bene fieri iubeat, à quibus nulla sperari potest mutua cõpensatione, in ipsũ respicere necesse est, qui se nobis spõte obstringit, & quod alioqui perditũ videri posset, in rationes suas patitur referri. Solos autẽ fideles nominatim hic cõmendat: non quia velit in totum alios sperni, sed quia vt quisque propius ad Deum accedit, ita nobis clarior esse debet. nã etsi cõmune est societatis vinculum inter omnes filios Adã, sanctior tamen filius Dei inter se est coniunctus. Ergo quia fidei domesticos extraneis præferre conuenit, peculiariter eos nominat Christus. Quanquam autẽ illi propositũ fuit, diuites & qui facultatibus pol-
lent ad leuandam fratrum inopiam animare: hinc tamen ad miseros & inopes non vulgaris redit consolatio, quod licet probrosi sint, & abiecti coram mundo, non secus tamen Filio Dei pretiosi sunt quã propria membra. Et certẽ fratres appellans, incredibili eos honore dignatur.

41 *Discedite a me maledicti.*) Nunc ad reprobos descendit, quos ita inebriat caduca sua prosperitas, vt se perpetuõ beatos fore sönient. Denuntiat ergo se illis venturũ iudicẽ, qui delicias excutiat in quibus nũc sũt demersus nõ quæ terrorẽ illis iniiciat Christus aduentus (qui sibi videntur pactum habere cũ morte, & securitatis callũ sibi obducunt) sed vt de horribili eorũ exitio admoniti fideles præsentẽ illis sortẽ nõ inuideant. Nã vt nobis necessariz sunt promissiones, quæ ad rectẽ viuẽdũ studiũ nos incitent atque erigant: & minz vicissim, quæ nos contineant in sollicitudine & metu. Docemur ergo quã optabile sit coniungi Filio Dei: quia æternus interitus & ignis tormentum eos omnes manet quos à se reiciet vltimo die. Iu-
bebit autem tũc se de discedere impios, quia multũ hypocritæ perinde nunc sunt iustis permisti ac si propinqua illis esset cum Christo affinitas. Por-
rõ alibi diximus, Ignis nomine metaphoricẽ ad-
umbra-

umbrati pœnæ atrocitatem, quæ sensu nostro nõ comprehenditur. Quare superuacuum est subtilius cum sophistis inquirere de huius ignis vel materia vel forma. nam eadem ratione de verme disputandum esset, quem Iesaias igni coniungit. Adde quòd idem alio loco satis declarat metaphoricam esse loquutionem: quia Spiritum Dei flabello comparat, quo ignis accenditur: & sulphur quoque admittet. Quare flor his vocibus futuram in reprobos Dei vindictam concipere oportet, quæ omnibus tormentis grauior potius horrorem incutiat quàm noscatur. Cæterum notanda est ignis perpetuitas, sicuti gloria quæ nuper fidelibus promissa est. *Qui paratus est diabolo.* Diabolum sibi Christus opponit, tanquam reproborum omnium caput. Etsi enim diaboli omnes sunt Angeli apostata, multi tamen Scripturæ loci principatum vni deferunt, qui sub se impios omnes, veluti in vnum corpus, ad interitum colligunt: sicuti fideles in vitam sub Christo simul coalescant, & sub eodem crescant, donec perfectione in adepti, solidè per ipsum Deo cohereant. Iam verò dicit Christus gehennam diabolo paratam esse, ne semper eam effugere possent, dum autem in idem supplicium cum diabolo se constringit, quem certum est sine vlla spe liberationis, gehennæ pridem mancipatum esse

& addictum. Quanquam autem per Angelos diaboli, quidam homines impios intelligunt, magis tamen probabile est de solis dæmonibus Christum loqui. Atque ita sub hæc verbis subest tacita exprobratio, quòd homines ad spem salutis per Euangelium vocati, cum Satana perire maluerint, & reiecto salutis auctore in hanc miseram sortem sponte se coniecerint, non quòd minus ipsi ad exitium destinati sint quàm diabolus; sed quia in eorum scelere palam apparet exitij causa, dum vocationis gratiam respuunt. Quauis itaque arcano Dei iudicio reprobi ià antequàm nascantur morti deuoti sint, quando tamen offertur illis vita, non censentur mortis heredes, vel Satanae socii: sed ab incredulitate emergit ac deregitur eorum perditio, quæ prius abscondita erat.

44 *Tunc respondendum & ipsi.* Eadem hypotyposis qua ante vsus fuerat Christus, nunc quoque repetitur: vt sciant reprobi nihil sibi vltimo die profuturos inanes prætextus quibus se nunc decipiunt. Vnde enim tam crudelis superbia in pauperes, nisi quia impunè se putant eos cõtinerere? Ergo vt tales blanditias illis excutiat Dominus, olim (sed nimis serò) senesuros admonet quod nunc reputare non dignantur: qui nunc scilicet tam abiecti videntur, Christo non minus pretiosos esse quàm propria membra.

MATTH. XXVI.

MARC. XIII.

LVC. XXII.

1 Et factum est quum consummasset Iesus omnes hos sermones, dixit discipulis suis,

2 Scitis quòd post biduum Pascha sit: & Filius hominis traditur vt crucifigatur.

3 Tunc congregati sunt principes Sacerdotum, & Scribae, & Seniores populi in atrium principis sacerdotum, qui dicebatur Caiapha.

4 Et consilium inierunt vt Iesum dolo caperent, & occiderent.

5 Dicebat autem, Non in die festo, ne tumultus fiat in populo.

6 Quum autem Iesus esset Bethania, in domo Simonis leprosi,

7 Accedit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius recumbentis.

8 Videntes autè discipuli, indignati sunt, dicens, Ad quid perditio hæc.

9 Potuit enim istud unguentum vendi arduo magno, & dari pauperibus.

10 Hoc autem cognito, ait illis Iesus, Quid molesti estis mulieri? opus enim bonum operata est erga me.

11 Nam semper pauperes habetis vobiscum: me verò nõ semper habetis.

12 Quòd enim hæc unguentum hoc misit super corpus meum, ad sepeliendum me fecit.

13 Amen dico vobis, vbicumque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, narrabitur etiam in eius memoria quod ipsa fecit.

1 Erat autem Pascha, & Azymorum dies futuri post biduum: & querebant sumi Sacerdotes & Scribae quomodo eum per dolum comprehensum occiderent.

2 Dicebant autem, Non in die festo, ne tumultus fiat populi.

3 Et quum esset Bethania in domo Simonis leprosi, accumbente eo, venit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistica pretiose: & comminuto alabaastro effudit illi in caput.

4 Erant autem quidam qui indignarentur apud sese, ac dicerent, Ad quid perditio hæc unguenti?

5 Nam poterat hoc vendi pluris quàm trecentis denariis, ac dari pauperibus. Et infremuerunt aduersus illam.

6 At Iesus dixit, Sinite illam: cur illi molesti estis? bonum opus operata est erga me.

7 Semper enim pauperes habetis vobiscum, & quandocumque volueritis, potestis illis benefacere: me verò non semper habetis.

8 Quòd habuit hæc fecit: præuenit vt ungeret meum corpus ad sepulturam.

9 Amen dico vobis, vbicumque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam hoc quòd fecit hæc, dicetur in memoriam ipsius.

1 Instabat autem dies festus Azymorum qui dicitur Pascha.

2 Et querebant principes Sacerdotum, & Scribae quomodo eum interficerent: timebant enim plebem.

Nunc rursus confirmat Christus quod discipulis aliquoties fuisse ab eo prædictum vidimus: sed hæc vltima prædictio clarius ostendit quàm voluntarius se ad mortem offerret: idque necesse fuit, quia nisi obedientiæ sacrificio placari Deus non poterat. Simul etiam occurrere scandalo voluit, ne discipuli, necessitate coactum trahi ad mortem putantes, deficerent. Ita duplex fuit huius sententiæ vsus: primo vt testatum fieret, sponte ad mortem Filium Dei descendere, vt mundum reconciliaret Patri (quia neque alter expiari poterat scelerum reatus, vel acquiri nobis iustitia) deinde non mori tanquam violentia oppressum, quàm effugere non posset: sed quia vltro se morti obiceret. Pronuntiat igitur se consultò Hierosolyman venire, vt mortem illic oppetatur, nam quum liberum esset retrocedere, & in tuto recessu transigere procedit in mediũ. Quamquam autem nihil tunc discipulis profuit de obsequio quod Patri præstabat esse admonitos, postea tamen hac doctrina non vulgariter ædificata fuit eorum fides. Sicuti etiam hoie non mediocri inde utilitas ad nos redit: quia tanquam in vivo speculo proponitur nobis spontaneum sacrificium, quo deletæ sunt omnes mundi transgressiones & filium Dei, alacriter & intrepidè ad mortem pergendo, iam mortis victorem conspiciamus.

3. *Tunc congregati sunt.*) Non intelligit Matthæus in ipso biduo fuisse congregatos: sed hanc historiam inserit, Christum non humanitas edoctum fuisse vt diem mortis suæ præfigeret: quibus enim coniecturis huc adduci potuit, quum ipsis hostibus in animo esset ten-pus differre? Sensus ergo est, Spiritu Prophetico loquutum esse de morte sua, quum nemo suspicari posset tam propè instare. Porro Iohannes exponit quæ de causa conuentum hunc habuerint Scribæ & Sacerdotes: quia scilicet una or in dies populi concursus ad Christum fieret. Actunc quidem hortatu Caiaphæ decretum fuit è medio tollendum esse, quia nisi morte extinctus vinci non posset: sed non visa est matura opportunitas, donec præterito die festo dilapsa esset turba. Hinc colligimus quantumuis famelicis illi canes inhiarent Christi morti, inò quantumuis rabiose ad eam se proripere, fuisse tamen arcano Dei fræno constrictos, vt nihil eorum consilio vel arbitrio actum sit. Quantum in se est expectant aliud tempus: Deus verò ipsis nolentibus horam accelerat. Ac magnoperè nostrâ refert hoc tenere, Christum non hostium suorum libidine temere abreptum fuisse ad mortem, sed Diuinitus adductum: quoniam in eo fundata est propitiationis fides, Deo litatum esse ei victimam quam ab initio ordinauerat. Ideoque voluit in so die Paschæ Filium suum immolari, vt vetus figura vnico æternæ redemptionis sacrificio cederet. Quibus nihil aliud erat propositum quàm Christum obruere, tempus aliud magis idoneum visum est: at Deus, qui eum expiandis peccatis in victimam destinauerat, diem proprium elegit, qui corpus vmbre suæ coniunctum opponeret. Vnde nunc quoque clarius nobis resulget passionis Christi fructus.

6. *Quum esset Bethania.*) Quod nunc Euangelista narrat, paulo ante acciderat quàm

Christus Hierosolyman veniret, sed hîc tempeliuè insensit, vt sciamus quanam repente occasio Sacerdotes ad festinandum impulerit. Christum aperta vi aggredi non audebant: dolo autem opprimere non adeò facile erat. Nunc dum insperata ratio à Iuda præter spem offerretur, ipsa agendi facilitas ad aliud consilium eos rapit. Quod autem Iohannes in hac historia paululum à Matthæo & Marco diuersus est, facile diluitur absurditas, quæ interpretes quosdam perperam induxit vt aliam historiam esse fingerent. Nomen mulieris quæ Christum vnxit, quod duo nostri Euangelistæ subtrahunt, à Iohanne exprimitur. Hominis verò qui Christum conuiuio excepit nulla fit mentio, quum disertè commemorent Matthæus & Marcus eum tunc apud Simonem leprosum cœnasse. Quòd autem Iohannes dicit vnctos fuisse pedes, nostri autem caput, in eo nulla est repugnantia. Scimus certè vnguenta non fuisse proiecta ad pedes: sed quum solito vberior copia tunc effusa esset, Iohannes, amplificandi causa, pedes ipsos rigatos fuisse tradidit. Marcus etiam refert, fracto alabastrò totum vnguentum fuisse super caput effusum. Quare optimè conuenit vsque ad pedes fluxisse. Ergò hoc truxim maneat, eandem ab omnibus historiis referri.

8. *Videntes discipuli.*) Hoc quoque Euangelistis non est insolitum, quod ab vno autore profectum est, pluribus tribuere, si illorum consensus accesserit. Iohannes a Iuda Christi proditore ortum fuisse murmur dicit, Matthæus & Marcus discipulos omnes simul cum eo inuolunt: nempe quia nemo ex aliis obstrepere vnquam ausus fuisset, nisi impia Iudæ obrectatio instar facis eos accendisset. Vbi autem specioso colore cœpit ille damnare superfluum impensam, facile ad omnes peruasit contagio. Atque hoc exemplo docemur quantum periculi sit à malignis & virulentis linguis. Nam qui natura æqui sunt & candidi & modesti, nisi prudenter sibi caueant, sinistris tamen sermonibus decepti, ad iniqua iudicia facile labuntur. Quòd hî Christi discipulos leuis & stulta credulitas societate Iudæ implicuit, quid nobis accidet, si sulurriones, quibus rectè facta malignè carpere solenne est, nimia facilitate admittimus? Altera etiam hinc colligi debet admonitio, ne temere pronuntiemus de re non factis comperta. Arripiunt discipuli quod à Iuda dictum est: & quia prætextu non caret, iudicium male præcipitant. Atque decebat sropius inquirere an reprehensione dignum esset factum præsertim quum adesset magister, cuius standum erat iudicio. Sciamus ergo præposterè ferri sententiam nisi præcunte Dei verbo: quia nemo nostrum (vt docet Paulus) sibi viuut aut moritur, sed omnes si ssi oportet ad Christi tribunal, vbi reddenda e-
Rom. 14
1. 10.
2. Cor. 5. 6.
rit ratio. Quamquam autem inter Iudam & reli-
10.
quos magnum fuit discrimen, quòd ille peisidè plausiblem fucum furto suo obdiceret, alios autem impelleret stulta simplicitas: videmus tamen vt ipsos à Christo obductos sua imprudentia Iudæ copulauerit.

10. *Quid molesti estis.*) Mirũ est cur Christus, cuius tota vita temperantiæ & frugalitatis regula fuit & exemplar, immodicũ sumptũ nunc probet, quæ luxui & superuacuis deliciis affinem fuisse appareret. Sed notadũ est defensionis genus quo vitur.
neque

neque enim mulierem recte fecisse pronuntiat, quali idem quotidie fieri velit: sed quod semel ab ea factum erat, Deo gratum esse testatur, quia sic ob iustam causam fieri oportuerit. Quamquam ergo vnguenti vsum Christus minime appeteret, hæc tamen illi vinctio propter circumstantiam placuit. Unde colligimus, singularia quedam officia interdum probari Deo, quæ tamen in exemplum trahi non decet. Nec verò dubium est quin occulto Spiritus instinctu Maria ad Christum vngendum profliciter: sicuti certum est, quoties ad opus aliquod extraordinarium vocati sunt sancti, in solito motu fuisse impulsos, nequid nisi duce & rectore Deo tentarent. Nulium extitit mandatum quòd Mariæ hanc vinctioem iniungeret, nec sanè opus fuit de opere vno legem præscribere: sed quia cælestis vocatio vnicum citrite agendi principium, & à Deo respicitur quicquid à seipsis suscipiunt homines, asslata Spiritus gubernata fuit Maria, vt certa iudicia Christo hoc officium præstaret. Cæterùm hoc Christi responso non tantùm defensa fuit mulieris vnica causa, sed asserta fuit sancta omnium gloriatio, quibus sufficit sua opera Deo probari. Sæpe contingit non modò perstringi, sed palàm quoque damnari iniuste pios homines, qui tamen sibi probè conscij sunt nihil se nisi ex Dei iussu agere. atque hoc superbè æt tribuitur, si peruersa mudi iudicia spernentes, sola Dei approbatione contenti sint. Quoniam hæc dura est tentatio, & fieri vix potest quin præuus multorum consensus nos percellat, tenenda est hæc doctrina, nullos vnquam ad bene agendum constanter fore animatos, nisi à solo Deo noni penitent. Ideo Christus discrimen bonorum & malorum hic ad suum vnus arbitrium reuocat. nam quum bonum opus mulieris esse affirmat, quod iam damnatum erat à discipulis, hac voce compeñcit hominum temeritatem, qui iudicandi licentiam sibi indulgent. Quare & nos hoc elogio freti discamus securè floccipendere quicquam de nobis spargentur in munda rumores: modò sciamus, quod homines damnant, Deo probari. Sic Iesaius impiis calumniis oppressus, Deum appellat sponsorem. sic & Paulus ad diè eius prouocat. Discamus ergo non vltra hominum iudicij deferre quàm vt nostro exemplo ædificentur in obsequium Dei: & quum magno strepitu mundus contra nos insurrexerit, hoc nobis solatium sufficiat, quod in terra malum censetur, bonum è cælo pronuntiar.

11 *Pauperes semper habetis vobiscum.*) Non defendit simpliciter Christus vinctioem vt eam imitemur, sed admonet Deo ob causam placere. Quod prudenter attendere cõuenit, ne vnà cum Papijs sumptuosos Deo cultus præposterè fingamus. nã quum audiret voluisse Christum vngi à Maria, putarunt suffitus, cercis, magnifico or-

nato, & similibus pòpis oblectari, hinc tantus in eorum carceromnis splendor: nec se legimus Dei cultores fore contumunt nisi in sumptibus profusi sint. Atqui hic clarè excipit Christus, quod tunc semel fieri voluit, sibi in posterum minime gratum fore. Nam quum pauperes semper in mundo fore dicit, inter quotidianum cultum distinguit, cuius vigere debet vsus inter fideles, & illum extraordinarium, qui cessauit ab eius in cælum ascensu. Volumusne pecuniam bene locare in vera sacrificia? pauperibus erogemus. nam se nobiscum esse Christus negat, vt externis pompis colatur. Scimus certè, adeoque fidei experientia sentimus, vt virtute & gratia spiritali nobis esse præsentem: sed visibilis nobiscum non versatur vt terrenos honores à nobis recipiat. Quare vesana est eorum obitatio qui ludicras impensas inuito & recusanti obtrudunt. Porro quòd sæper pauperes fore dicit, hinc colligimus non fortitudò multos egere, sed certo Dei consilio nobis offerri in quibus se charitas nostra exerceat. Huius loci summus est, licet Dominus nos & nostra omnia sibi dicari tibeat, non tamen quo ad se alium quàm spiritualem cultum exigere, qui nullis impensis constat: sed potius velle in pauperes erogari quæ stultè ad eum colendum impendit superstio.

12 *Ad sepelendum me fecit.*) Confirmat his verbis Christus quod diximus, pretiosum vnguentum non odore suo, sed tantum sepulturæ respectu gratum esse: quia scilicet hoc simbolo testatum esse voluit odoriferum fore suum sepulchrum vt vitam & salutem in totum mundum spirauit. Ideo apud Iohannem laudatur Maria quòd vnguentum illud seruasset in diem sepulturæ. Postquam verò extitit solida huius figuræ veritas, & Christus è sepulchro egrediens, in domum vniam, sed totum mundum viuifico mortis suæ odore perfudit: puerile esset repetere quod ratione & fructu careret.

13 *Vbiunque predicatum.*) Honori fore hoc officium Mariæ prædicit, quia laudabitur Euangelij doctrina. Unde colligimus, pretium operibus nostris statui non ex hominum opinione, sed verbi Dei testimonio. Quod verò in toto mundo honorificum eius memoriam fore dicit, hac comparatione obliquè suos discipulos perstringit: quia gentium omnium consensu apud externos & in remotis mundi plagis factum hoc laudabitur, in quo damnando tantopere morosi fuerant ipsi domestici. Blandè etiam discipulos castigat Christus quia parum honorificè de futuro regno suo sentiant. sed interim hac voce testata fuit Gentium vocatio, in qua fundata est salus nostra. Cæterùm quomodo in toto mundo prædicandum Euangelium fuerit, diximus cap. 24.

MATTH. XXVI.

14 *Tunc abiit vnus è duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes Sacerdotum.*

15 *Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis tradam vros. & quarebat quomodo oppor-*

MARC. XIII.

10 *Et Iudas Iscariotes vnus è duodecim abiit ad summos Sacerdotes vt praderet eum illis:*

11 *Quo audito illi gauisi sunt, & polliciti sunt ei pecuniam se d-*

LVC. XXII.

3 *Intrauit autem Satanus in Iudam cui cognomen erat Iscariotes, vnus è duodecim.*

4 *Et abiit & loquitus est cum principibus Sacerdotum ac Ministratibus, quem admodum illum traderet ipsis.*

dd iij.

Iesa. 50. e.
7.
1. Cor. 4.
n. 3.

triginta argenteos.

16 Et ex eo tempore querebat opportunitatem ut eum traderet.

17 Ceterum primo die Azymorum accesserunt discipuli ad Iesum, d. centes ei, Vbi vis paremus tibi ad edendum Pascha?

18 At ille dixit, Ite in urbem ad quandam, & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum prope est: apud te facio Pascha cum discipulis meis.

19 Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & parauerunt Pascha.

20 Vespere autem factu discubuit cum duodecim.

12 Ac primo die Azymorum quum Pascha immolarent, dicunt illi discipuli sui, Quòvis ut eamus, ut paremus et edas Pascha?

13 Et emittit duos de discipulis suis, & dicit illis, Ite in urbem, & occurret vobis homo hydrum fictilem aqua plenam, & sequimini illum.

14 Et quocunque ingressus fuerit, dicite patrifamilias, Magister dicit, Vbi est diuersorium, vbi Pascha cum discipulis meis edam?

15 Et ille vobis ostendet triclinium magnum stratum, paratum: illuc parate nobis.

16 Et exierunt discipuli eius, & venerunt in ciuitatem, & repperunt quem admodum diuersorium, vbi Pascha cum dixerat illis, paraueruntque discipulis suis edam Pascha.

17 Et quum vespera iam esset, venit cum duodecim.

5 Et gauisi sunt, ac pacti sunt se illi pecuniam daturos.

6 Et ille spondit: quarebusque opportunitatem intraderet eum ipsis sine turba.

7 Venit autem dies Azymorum, in qua neesse erat immolari Pascha.

8 Et misit Petrum ac Ioannem, dicens, Euntes parate nobis Pascha ut edamus.

9 At illi dixerunt ei, Vbi vis paremus?

10 Et dixit illis, Ecce introeuntibus vobis in urbem occurret homo vas aque testaceum portans: sequimini eum in domum in quam intrabit.

11 Et dicetis patrifamilias domus, Dicit Magister, Vbi est & repperunt quem admodum diuersorium, vbi Pascha cum dixerat illis, paraueruntque discipulis suis edam?

12 Et ipse ostendit vobis cubiculum magnum stratum: ibi parate.

13 Euntes autem inuenerunt sicut dixerat illis & parauerunt Pascha.

14 Et quum iam esset tepesitium, accubuit, ac duodecim Apostoli cum eo.

Ad flectendum cor Iudæ, vel in melius corrigendum, adeò nihil profuit Christi admonitio, vt securè statim ad tractandum cõ hostibus nefarium pactum transferret. Mirus autè ac prodigiosus fuit stupor, quòd in iactura vnguenti honestam tanto sceleri excusatione se nactũ putauit, deinde quòd verbis Christi admonitus, nõ sensit quid ageret. Sola mentio sepulturæ ferreũ cor mollire debuerat: quam inde colligere prõptum esset, Christum se pro salute humani generis in victimã offerre. Sed in hoc speculo perspicimus quanta sit malorum cupiditatum cæcitas, & quã efficaciter mentem fascino. Furandi desiderio ardebat Iudas, longo vsu ad flagitium obduruerat: nunc quia aliunde præda nõ occurrit, Filium Dei vitæ auctorem perfidè in mortem tradere nõ dubiat: & quauis sancta admonitio retractus, violenter profilit. Quare nõ abs re Lucas nominatim exprimit, Satanam in eum intrasse, non quòd Dei Spiritus ipsum antè regeret (quia furtis & rapinis, nisi Satanæ fuisset mancipium, addictus esse nõ potuit) sed intelligit Lucas, tunc Satanæ penitus in possessionem fuisse traditum, vt desperatus in exitium suum rueret. Nã etsi ad quotidianos lapsus non impellit Satan, regnat autem in nobis dũ ad maiorè peccandi licentiam abripit: dicit tamè in reprobos deum intrare, quum euerso Dei metu, extincta rationis luce, pudore etiam excusso, sensus omnes occupat. Hoc verò extremũ vindictæ genus nõ in alios Deus exerit, nisi qui iã exitio deuoti sunt. Quare discamus naturè respicere, ne longior nostra durities Satanæ regnũ in nobis stabiliat. nã simulac in hanc tyrannidè cõiecti

fuerimus, nullus infantiendi modus erit. Præcipuè notadũ est, avaritiã in Iuda tãtè excacationis fuisse causam & fõtem. vnde apparet, meritò à Paulo ^{1. Timor.} vocari omnium malorum radicem. Porro hic querere an Substantialiter Satanus in Iudam intrauerit, friuola speculatio est. Hoc magis expèdere cõuenit quã horribile sit portentũ, homines, ad imaginem Dei cõditos, & Spiritu sancto in tẽpla definitinos, non modò in fœrida stabula vel cloacas conuerti, sed fieri maledicta Satanæ domicilia.

17 Primo die Azymorum accesserunt. Queritur primò cur dies Azymorum vocetur qui Agni immolatione præcedit. Neque enim fermentum cessare Lex iubebat, donec agno vescerentur. Sed huius nodi facilis solutio est, quòd scilicet hæc notatio refertur ad diem sequentem, sicuti ex Marco & Luca satis liquet. Quum ergo instaret dies matandũ & edendi Paschæ, cuius initium erat à vespere, rogant Christum discipuli vbinam Pascha edere velit. Difficilior autè inde nascitur questio, quòd Christus pridie ritu illo defunctus est quã tota gens publicum Pascha celebraret. Appertè enim asserit Iohannes, dum crucifixus est, fuisse Iudæis pasceuem, non Sabbathi, sed Paschæ. Deinde non ingressos esse prætorium, ne fe polluerent, quia postride manducaturi erant Pascha. Scio à nonnullis queri suffragia, sed quæ minime eos expediunt. neque enim vllis cauillis eludi hoc potest, quo die Christum crucifixerunt, non egisse diem festum (quo fas non fuisset supplicium de aliquo fumere) & tunc solennem fuisse apud eos præparationem, vt sepulto demum Christo Pascha ederent. Nunc queritur quomodo

modo Christus antecederet. neque enim quicquam præter Legis præteritum sibi in hoc ritu perennit: Quod studio Christi perendi Pascha à Iudæis tunc dilatam quidam putant, scite hoc commentum a Bucero refellit, inò sua vanitate confidat. Ego itaque non dubito quin & legitimus dies à Christo seruatus fuerit, & Iudæi receptum pridem usum sequuti sint. Primo extra contouersiam est, pridie sabbathi occisum fuisse Christum: quia ante solis occasum in vicino sepulcro celeriter fuit cõditus, eo quòd post vespereum ferari necesse erat. Iam vero nemini dubiũ est, vetusta obseruatione, quom Pascha & alij dies festi in diem Veneris incidunt, reiectos fuisse in diem postero: quia populo nimis dura fuisse continuã bidui terã. Legem hanc prodita. n fuisse Iudæi affirmant statim postquam ab exilio Babylonicõ euerfus est populus: & quidem ex- lecti oraculo, ne quid videantur temere in Dei præceptis mutasse. Quòd si tunc moris fuit duos in vnum dies festos coniungere (vt Iudæi quique fatentur, & ex vetustis eorum monumentis con- stat) satis probabilis est coniectura, Christum qui pridie Saboath: Pascha celebrauit, prefixum à Le- ge diem seruasse. Scimus enim quã sedulo cura uerit ne ab illo Legis apice discederet. Nã quom Legi obstrictus esse uoluerit, vt n s ab illius iugo eximeret, huius subiectionis in summo articulo minime fuit oblitus. Itaque usum externã ceremonie omittite maluisset quã in iunctum Diuinitus mandatum transgredi, atque ita se im- piorum calumniis exponere. Certe ne Iudæi qui- dem ipsi inficias ibunt, quosies Sabbatho conti- guum erat Pascha, ynas tantã ferias fuisse serua- tas, idque à Rabbiniis fuisse institutum. Vnde se- quitur, Christum, quom discederet à communi more, nihil tentasse præter Legem.

18 *Itē in urbem ad quendam.* Mittheus certũ hominem designat: reliqui duo missos fuisse discipulos narrat quasi ad ignotum: quia datum il- lis signum fuerit hominis hydriam aquã gestan- tis. Sed facillè hæc discrepantia conciliatur: quia Mittheus, præterito miraculo, cum hominem notat qui tunc agnitus fuit à discipulis. neque enim dubiam est, postquam dõmum venerunt, re- pertum ab illis fuisse vnum aliquem ex suis fami- liaribus. Nam & Christus illi pio suo iure man- dat vt sibi ac suis hospitium paret, magistrum se nominans: & ille protinus obsequitur. Cæte- rum quanuis hominem posset suo nomine ex- primere, miraculo tamẽ discipulos suos dirigere ad

MATTH. XXVI.

MARC. XIII.

LVC. XXII.

21 *Et edentibus illis dixit, A-
men dico vobis quòd vnum ve-
strum me proditurus est.*

22 *Et mæsti reddidit uehemen-
ter ceperunt singuli dicere ei,
Nunquid ego sum Domine?*

23 *At ipse respondens ait, Qui
intinxit mecum manum in pati-
na, hic me proditurus est.*

24 *Filius quidem hominu-
vadit sicut scriptum est de illo: v-
autẽ homini illi per quem Filius
hominis proditur. bonũ erat ei si
natus non fuisset homo ille.*

18 *Et discumbentibus illis
æ edentibus dixit Iesus, Vnus
ex vobis me proditurus est, qui*

19 *At illi ceperunt maro-
re affici, & quisque eorum ei
dice, e, Num ego? Et alius, Num
ego?*

20 *Ille verò respondens dixit
illis, Vnus e duodecim, qui
intingit mecum in patinam:*

21 *Filius quidem homi-
nis vadit sicut scriptum est
de illo: sed v-ẽ homini illi per*

15 *Et ait illis, Desiderio de-
sideraui hoc Pascha comedere
vobiscum antequam patiar.*

16 *Dico enim vobis, Post-
hac non edam vltra ex eo, do-
ne compleatur in regno Dei.*
Et paulo post:

21 *Veruntamen ecce ma-
nus prodentis me mecum est
in mensa.*

22 *Et Filius quidem ho-
minis secundum quod definitũ
est vadit: veruntamen v-ẽ ho-
mini illi per quem proditur.*

dd iij

cum maluit. vt quom exinanitum paulo post vide- rent, hoc tamen documento suffulta ipsorum fi- des staret. Neque enim hæc leuis erat confirmatio, quòd paucis ante horis quam ad mortem raperetur, Deus se manifesto iudicio testatus fuerat vt scirent non necessitate ipsum cogi, sed sponte cedere. Quanquam autem in ipso perturbationis momento nihil fore hoc eis prouit, memoria ta- men postea fuit utilis. Sicuti hodie quoque ad su- perandum crucis scandalum hoc nostrã scire re- fert, simul cum infirmitate carnis in Christo Deci- tatis gloria apparuisse sub ipsius mortis tempus. *Tempus meum prope est.* Quanquam rite ex Legis præcepto Pascha celebrare, videtur tamen consulo hanc causam adducere vt morositatis culpã diluat. Sibi ergo sectinandi causam esse dicit quom- nius se receptã consuetudini accommodet, quia ad maius sacrificium vocetur. Interm tamẽ, vt diximus, in cæremonia nihil nouat. Toties ve- ro inculcat propinquum esse mortis tempus, vt sciant sponte ipsum properare ad gerendum mo- reu patris decreto. Quod autem v-ẽ fragile sacri- ficium vero coniunxit, hoc modo fideles hortatus est vt quod re ipsa implebat cum veteribus fig- uris conferrent. Nam hæc cõparatio vim & effe- ctum mortis eius non parum illustrat. neque enim Pascha in hunc tantũ finem iniunctum fuit Iudæis vt antiquã liberationis essent memo- res, sed vt futuram (& quidem potiore) à Chris- to sperarent. Huc spectat Pauli tententia, Chris- tum Pascha nostrum esse immolatum, &c.

1. Cor. 5. b. 7.

19 *Feecerunt sicut inuixerat.* Quod discipuli prompto animo obtemperant, in eo notanda est pia eorum docilitas. Succurrere enim poterat du- bitatio, quom hominem ignotum sequuti essent, au essent à patrefamilias imperaturi quod magis- tri sui iussu petebant, quom scirent passim non modò contemptum, sed etiam exosum esse. At- qui non anxie inquirunt de euentu, sed imperio placidè obediunt. Atque hæc nobis regula tenen- da est, si fidem nostram probare cupimus, vt solò præcepto contenti, pergamus quò Deus iubet, ac sperantes quom promittit succellum, ne simus ni- mis solliciti.

20 *Vespere autem factõ discubuit.* Nò vt ederet Pascha, quod stando fieri oportuit (sicut viato- res, dum properant, calceati & cum baculo solent raptim cibum lumere) sed peracto solenni ritu, vt cœnaret discubuisse interpretor. Ideo dicunt Euangelistæ, *Vespere factõ*: quia primo vespere macabant agnum, & carnem eius aslam edebãt.

25 *Respon dens autem Iudas quem Filius hominis proditur.* | 23 *Et ipsi ceperunt querere qui tradidit eum, dixit, Nunquid bonum erat ei si natus non fuisset?* | *inter se quisnam esset ex ipsis ego sum Rabbi? Dixit ei: Tu dixisti. se homo ille.* | *qui hoc facturum esset.*

21 *Amen dico vobis quod.*) Quo perfidiam Iudæ reddat magis detestabilem, hac circumstantia indignitatem auget, quod quum in sacra mensa si mul accumberet, proditorem moliebatur. Nam si quis extraneus hoc fecisset, mitius ferèdū erat: nunc verò vnum ex intimis hoc agitare, imò etiā inuito nefario pacto in sacrum conuiuium amicitia prætextu se ingerere, incredibile portentum est. Ideo apud Lucam ponitur aduersatiua particula, *Verumtamen ecce manus prodentis me.*) Et si autem peracta demum cœna hoc Christi dictum Lucas subiicit, non potest tamè inde colligi temporis series quam scimus sæpe ab Euangelistis negligi. Probabile tamen esse non nego, Iudam adfuisse quum corporis & sanguinis sui symbola Christum suis distribuere.

22 *Caperunt singuli dicere.*) Nō puto trepidasse discipulos, vt metu percussis solè nulla causa se angere: sed quum scelus exhorreant, cupiunt ab eius suspensione purgari. Hoc quidè reuerentiæ signum est, quod oblique perfricti, non stomacho res respondent magistro suo, sed eum sibi quisque iudicem constituit (sicuti hoc præcipue nobis querèdum est vt ille suo ore nos absoluat) bona tamen conscientia freti, liberè testari volunt quā procul remoti sint à tanto scelere. Christus autem suo responso neque scrupulum illis eximit, neque designat Iudæ personam, sed tantum confirmat quod nuper dixit, vnum ex familiaribus conuiuus esse proditorem. Quamquam autem durum illis fuit, suspensos & perplexos ad tempus relinqui vt se exercerent in reputanda sceleris atrocitate, alia deinde sequuta est vtilitas quum agnoscerent impletum Psalmi vaticiniū, Qui mecum dulces capiebat cibos, calce me petiuit. Ad hæc sub Iudæ persona Dominus suos omnibus oculis voluit esse admonitos ne frangantur vel exanimis concidant propter domesticos proditores: quia idem quod ipse expertus est, qui commune est Ecclesie caput, nobis qui membra sumus, accidere oportet.

24 *Filius quidem hominis vadit.*) Hic scandalo Christus occurrit, quod grauitur pias mentes alio qui concutere poterat, quid enim magis absurdū quàm Filium Dei perfidè à discipulo proditum, libidini hostiū, exponi, vt ad probrosam mortem trahatur? Christus autem hoc totum non nisi Dei arbitrio fieri pronuntiat. Hoc porò decretum probat Scripturæ testimonio, quia quod statutum erat, per os Prophetæ sui olim patefecit. Teneamus nūc quorsū spectet Christi verba: nempe vt discipuli, sciētes Dei prouidētia gubernari quicquid agitur, vitam eius vel mortem casu volui nō putent. Cæterum Iudas patet huius doctrinæ vtilitas: quia tunc demum rite nobis facitur mortis Christi fructus, vbi non temerè ab hominibus ad crucem abreptum esse constat, sed æterno Dei decreto sacrificiū illud fuisse ordinatū ad expianda mundi peccata. Vnde enim nobis recōciliatio, nisi quia Christus Patrè sua obedientia placauit? Quare semper nobis occurrat Dei prouidentia, cui Iudæ ipsum, & omnes impios (sicet inuitos, & aliud agētes) parere necesse fuit. Sæper hoc fixum maneat, Christum ideo passum esse quia tale Deo placuit expiationis genus. Negat tamen Christus

hoc prætextu ad absolui Iudam à culpa, quia nihil egerit nisi quod Diuinitus statutum erat. Nam et si Deus recto suo iudicio pretium redemptioni nostræ statuit Filij sui mortem, Iudas nihilominus Christum prodendo, quia perfidia & auaritia ple nus erat, iustam sibi damnationem confluat. Denique quod Deus mundum redemptum voluit, hoc nequaquam obstat quin Iudas sceleratus sit proditor. Hinc perpicimus, quauis nihil possint homines nisi quod statuit Deus, non tamen ideò à reatu absolui, dum prauo affectu ad peccandum feruntur. Licet enim Deus occulto frano eos in finem illis incognitum dirigat, nihil minus illis præpositū est quàm eius decretis obsequi. Videntur quidem hæc duo humanæ rationi parum consentanea, quòd Deus sic moderetur sua prouidētia res humanas vt nihil fiat nisi eius voluntate & nutu, & tamen perdat reprobos, per quos exequutus est quod voluit. Sed videmus quomodo Christus hic vtrunque conciliat, maledictōni subiiciens Iudam, quauis Diuinitus hoc statutum esset quod ipse contra Deum machinatus est. non quòd proditio Iudæ propriè vocari debeat Dei opus, sed quia Deus Iudæ perfidiam ad implendū consilium suum inflexit. Scio equidem quomodo nonnulli interpretes hunc scopulum declinent, fatentur Iudæ operā impletum esse quod scriptum erat, quia Deus quod præsciuerat, vaticiniis testatus sit. Ergo vt doctrinam, quæ illis videtur paulò asperior, mitigent, præscientiam Dei substituunt decreti loco, ac si eminus tantum prospiceret Deus quæ futura sunt, non autem suo arbitrio disponeret. Sed lògè aliter Spiritus hæc cōtrouersiam dirimit: quia non tantum causam traditi Christi assert quòd ita scriptum esset, verum etiam quòd ita definitum. Nam vbi Matthæus & Marcus Scripturam allegant, Lucas rectà nos ad cæleste decretum adducit: quemadmodum in Actis docet Christum non modò præscientia Dei, sed definito consilio fuisse traditum, & paulo post Herodem & Pilatum cum reliquis improbis fecisse quæ Dei manu & cōsilio præordinata fuerant. Vnde patet inscitè tergiversari qui ad nudā præscientiam confugiunt. *Bonum erat.* Hoc vbi docemur quàm horribilis vindicta maneat impios, quibus farius esset nunquam natos esse. Atqui vita hæc quantumuis caduca & innumeris arumnis referta incomparabile est Dei beneficium. Rursum etiam hinc colligimus quàm detestabilis sit illorum impietas, quæ non tantum extinguit pretiosa Dei dona, & in perniciem conuertit, sed facit vt præstet nūquam gustasse Dei bonitatem. Notat tamen digna est hæc particula, quod *Homini bonum fuisse non nasci*: quia quantumuis misera sit Iudæ conditio, Deo tamen bonum fuit illū creasse, qui reprobos ad diem exitij destinans gloriam suam hoc quocum modo illustrat, sicut docet Solomo. Ita ab omni sinistra nota asseritur arcana illa Dei gubernatio, quæ hominum consiliis & operibus præsidet, vt nuper attigi.

25 *Respondens autem Iudas.*) Quamquam sæpe videmus trepidare qui sibi male conscij sunt, formidini tamen & cæcis tormentis implicitus est stupor, vt audacter ad negandum proficiant: sed hoc tandem proficiunt sua impudentia, vt occultum

tum scelus detegant. Sic Iudas, quum illum mala conscientia contritum teneret, silete tamē nequam: ad illū exagitat interior ille carnifex, dum metu & anx etate demit. Porro stupida eius audaciam suo respōso obliquē perstringens

Christus ad reputandū quod tegere volebat scelus sollicitat. Sed iam diabolico furore mens occupata concij et eam sensum non potuit. Caterū hoc exēplo ditamens, impios propterea excusādū, nihil aliud quā māturius iudicij libi accelerere.

MATTH. XXVI.

26 *Vescētibz autem eis, accepit Iesus panem: & quum egisset gratias, fregit, deditque discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.*

27 *Et accepto poculo, gratias actis, dedit illis, dicens, Bibite ex hoc omnes.*

28 *Hic est enim sanguis meus Novi testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.*

29 *Dico autem vobis, Non bibam posthac ex hoc fructu vitis usque in diem illum quum illum bibam vobiscum novum in regno Patris mei.*

30 *Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem oliuarum.*

MARC. XIII.

22 *Et eduntibus illis, sumpto Iesus pane quum benedixisset, gratias egisset, & dedit illis, ac dixit, Sumite, comedite: hoc est corpus meum.*

23 *Et accepto poculo, quum gratias egisset, dedit illis: & bibitum verum ex eo omnes.*

24 *Et dixit illis, Hic est sanguis meus Novi testamenti qui pro multis effunditur.*

25 *Amen dico vobis, posthac non bibam de fructu vitis usque ad diem illum quum illum bibero novum in regno Dei.*

26 *Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem oliuarum.*

LUC. XXII.

17 *Et accepto poculo quod non bibam de fructu vitis, donec regnum Dei veniat.*

18 *Dico enim vobis quod non bibam de fructu vitis, donec regnum Dei veniat.*

19 *Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit ac dedit eis dicens, Hoc est corpus meum quod pro vobis datur: hoc facite in meam recordationem.*

20 *Similiter & poculum postquam canauit dicens, Hoc poculum, Novum testamentum in meo sanguine qui pro vobis effunditur.*

Quia Lucas bis porrectū à Christo calicē memorat, quærdūm est primo loco sitne repetitio (vt interdum Euangelistæ bis rem vnam dicere solent) an verò Christus, postquam ex calice libauerat, hoc idem secundo iterauerit. Quod posterius mihi verisimile est. scimus enim solēnem in sacrificijs libatū ritum obseruatū fuisse à sanctis Patribz, vnde illud Psalmi 116. a. 13. Calicem salutis accipiam, & nomen Domini inuocabo. Itaque non dubito, Christum ex more vetusto liballe in sacro conuiuio, quod rite peragi alter non poterat. idque disertè refert Lucas atque non ad noui mysterij narrationem descendat: cuius ratio distincta est ab agno Paschali. Hoc quoque ex recepto solennique vsu fuit quod *gratias egisse* nominatim dicitur *Accipio calicē*. Nam initio Cœnæ precatum fuisse non dubito, vt nūquam sine Dei inuocatione ad mensam accedere solitus est. Sed nunc rursum eodem officio defungi voluit, ne ceremoniam omitteret quam sacræ libationi fuisse annexam nuper ostendi.

26 *Vescētibz autem eis.*) Ego hæc verba non ita accipio quasi cœnæ Paschali hæc noua, & lōgè excellentior permissa fuerit, sed potius finem tūc priori conuiuio fuisse impostum. Quod etiam à Luca clarius exprimitur, vbi dicit, *Christum, postquam cœnasset, calicem dedisse*. Absurdū enim iuisset, vnum & idem mysterium temporis distantia abrupti, proinde non dubito, quin continuo renore, postquam panem distribuerat, calicem addiderit. Quod verò de calice peculiariter narrat Lucas, ego ad panem quoque extendo. Vescētibz ergo illis, panem Christus vocat, vt eos ad nouam Cœnæ participationem vocaret. Gratiarum actio, quædam præparatio fuit ac transitus ad reputandū mysterium. Sic finita cœna, sacrum panem, & vinum gustarunt: quia prius expergetacta fuit eorum securitas, vt toti ad tã subline myste-

rium attēti essent. Et ratio ita exigit, à veteri vmbra clarum hoc spiritualis vitæ testimonij oportuisse disci. *Accipit Iesus panem*. Incertum est an ritus qui hodie celebris est inter Iudæos, tunc etiam fuerit vsitatus, nam patet familias fragmentum à communi pane sumptum sub mappa recōdit cuius partes familiarē distribuatur. Quia autē humana traditio est nullo Dei mandato fundata, non est cur nimis curiosè laboremus in quærdā eius origine. Et fieri potest vt Satanæ artificio deinde excogitata fuerit ad obscurandum Cœnæ Christi mysterium. Caterū si tunc apud Iudæos in vsu fuit hæc cæremonia, ita receptum morem sequutus est Christus, vt tamē suorum animos alio traderet, vsu panis in diuersum finem mutando. Hoc quidem sine controversia statui debet, abolitis figuris Legalibus proditum hic fuisse Christo nouū Sacramentum. *Quum gratias egisset*. Marcus & Mattheus Benedicendi verbo vtiunt: sed quum eius loco legatur apud Lucam verbum *εὐχαριστήσας* in sensu nulla est ambiguitas. Et quum deinde in calice gratiarum actionem subiiciunt, prioris dicti satis clari sunt interpretes. Quo magis ridicula est Papistarum inscitia, qui signo crucis benedictionem expriment, quasi exorcismo Christus esset vsus. Memoria verò tenendum est quod nuper attigi, hanc gratiarum actionem spirituali mysterio esse coniunctam. Neque enim vt gratias Deo agere iubentur fideles, quia eos in hæc caluca vita sustentet, Christus dumtaxat ad promiscuum victum respexit, sed intentus fuit ad sacram actionem, vt pro æterna generis humani salute gratias Deo ageret. nam si alimenta quæ in alium descendunt, hortari nos & stimulare debent ad paternum Dei fauorem laudandum, quāto nos vehemētius excitat, inō inflammatur ad hoc pietatis officium, vbi animas nostras spiritualiter pascit? *Accipite, comedite*. Ne hic sim nimum pro-

lixus, tantum breuiter perstringam qualis sit, & quid in se contineat Domini institutio: deinde quis sit eius finis & vsus, quatenus ex Euangelistis colligere licet. Atque hoc primam occurrit, Christum Cœnam instituere quam inter se cœmunicent discipuli. Vnde sequitur, diabolicum esse inuentum quod se vnus homo à reliquo cœtu separans, priuatim Cœnam peragit. Quid enim minus consentaneum quam distribui inter omnes panem & seorsum ab vno vorari? Quamuis ergo iacent Papistæ se in suis Missis Cœnæ Dominicæ habere substantiã, ex re ipsa tamen constat, quotquot celebrant priuatas Missas, totidem à diabolo ad obruendam Christi cœnam erecta esse trophæa. Hisdem verbis docemur qualis in Cœna oblatio à Christo tradita fuerit. Iubet suos accipere: ipse est igitur solus qui offert. Quod ergo Papistæ Christum se in Cœna offerre fingunt, à contrario auctore profectum esse. Et certe mira est ista anastrophe, vt mortalis homo, dum Christi corpus accipere iubetur, sibi eius offerendi partes arripiat: atque ita Sacerdos à seipso creatus, Deo Filium suum immolet. Non disputo in præsentia quam multis sacrilegiis scateat ficticia eorum oblatio: mihi probare sufficit adeo nihil habere Christi institutioni affine, vt directè potius repugnet. *Hoc est corpus meum.* Quod his verbis panem cõsecratum fuisse dicunt vt fieret carnis Christi symbolum non improbo, modò rectè hoc nomen ac dextrè sumatur. Panem ergo, qui alendo corpori destinatus erat, eligit ac sanctificat Christus in alium vsum, vt spiritualis cibus esse incipiat. Atque hæc est conuersio cuius mentio fit apud veterustos Ecclesiæ scriptores. Sed tenendum est interea, nõ consecrari panem susurro & flatu, sed clara fidei doctrina. Et sanè magica incantatio est quum ad mortuum elementum dirigitur consecratio: quia panis non sibi, sed nobis symbolum corporis Christi efficitur. In summa nihil aliud est cõsecratio quam solenne testimonium quo nobis terrestre & corruptibile signum Dominus in spiritualem vsum destinat. quod fieri non potest nisi clarè ad fidem ædificandam resonent eius mandatum, & promissio. Vnde rursum patet, obscuro murmure & flatu apud Papistas impie profanari mysterium. Quod si consecrat panem Christus dñi nobis testatur corpus suum esse, non imaginanda est substantiæ mutatio: sed tenenda est solum vsus nouitas. Porro nisi pridem diaboli astutia sic fascinatus esset mundus vt transubstantiationis portento semel inuecto, nullam hodie verè interpretationis lucem in his verbis admittat, superuacuum esset longius in sensu quærendo insistere. Pronuntiat Christus panem esse corpus suum. de Sacramento habetur sermo. Fateri verò necesse est, Sacramentum visibili signo constare cui res signata coniuncta est, quæ est eius veritas. Iam & hoc satis tritum esse debet, rei signatæ nomen ad signum transferri. Quare nemo in Scriptura mediocriter versatus negabit quin sacramentalis loquutio metonymicè sumenda sit. Omitto generales tropos, qui passim occurrunt in Scriptura: hoc tantum dico quoties externum signum dicitur id esse quod figurat, omnium consensu metonymiæ locum dari. baptisimus si vocetur lauacrum regenerationis, si Petra vnde aqua Patribus in deserto fluxit, vocetur Christus: si colubæ vocetur Spiritus sanctus, si nullus controuerfiam mouebit quin signis tribuatur nomē rerum quas figurant,

quæ fit ergo vt quod Sacramentis omnibus commune est, ad Cœnam aptari non sustineant quos tenet reuerentia verborum Domini? Simplex & literalis sensus eos delectat. Cur ergo in omnibus Sacramentis non valebit eadem regula? Certè nisi Petram substantialiter fuisse Christum concedant, putida est qua nos grauat calumnia. Si panem ex ponimus vocari corpus quia fit symbolum corporis, labefactari obtendunt totam Scripturæ doctrinam. Neque enim hanc loquendi regulam nuper fabricauimus: sed ex veterum autoritate ab Augustino traditam omnes amplexi sunt, signis improprie rerum spiritualium nomina ascribi: atque ita debere exponi omnes Scripturæ locos, vbi de Sacramento fit mentio. Quorum ergo attinet, dum axioma fumimus passim receptum, quæ in re noua & insolita magnos clamores mouere? Ceterum clamet vt libuerit præfracti homines, hoc apud sanos & modestos valebit, in his Christi verbis sacramentalem esse loquendi formam. Vnde sequitur, panem, quia symbolum est corporis Christi, vocari corpus. Porro duo sunt hominum genera qui contra nos insurgunt. Papistæ sua transubstantiatione delusi negant ostendi panem, quia tantum maneat species sine subiecto. sed eorum dilirium refutat Paulus, affirmans panem quem frangimus, esse communicationem corporis Christi, deinde ab eorum figmento abhorret ipsa natura Sacramenti, cui non conflabit sua integritas nisi verum sit externum symbolum. Vnde enim discemus Christi carne pasce animas nostras si verè panis nõ statuat nobis ante oculos, sed inane spectrũ? Ad hæc quid de altero symbolo dicent? Neque enim dicit Christus, Hoc est sanguis meus, sed *Hic est calix.* Ergo, secundum eos, nõ modò vinum, sed materiam ex qua constitutus erit calix, necesse erit transubstantiari in sanguinẽ. Iam quod apud Matthæum habetur, *Ne bibam de hoc fructu vitis,* clarè demonstrat vinũ fuisse quod bibendum porrexit. Ergo modis omnibus aperte refellitur Papistarum inscitia. Sunt autem alij qui figuram repudiant, & quasi phreneticis eandem mox recipiunt. Panis secundum eos verè & proprie est corpus. neque enim illis placet transubstantiationis: sicuti rationis colore prorsus caret. Sed dum rogantur an Christus sit panis & vinum, respondēt panem ideo vocari corpus quia hoc sub illo & cum illo in Cœna recipitur. Atque ex hoc responso elicere promptum est, improprie ad panem transferri nomen corporis cuius est signum. Ac mirum est, quum isti homines subinde in ore habeant, Christum ita loquentum esse vnionis sacramentalis respectu, eos non attendere quod dicunt. Qualis enim sacramentalis vnio rei & signi? annon quia Dominus arcana Spiritus sui virtute implet quod promittit? Ergo nõ minus ridiculi sunt isti posteriores literæ magistri quam Papistæ. Hactenus à me ostensa fuit simplex verborum Domini expositio: nunc verò addendum est, non vacuum nec inane signum nobis proponi, sed verè carnis & sanguinis fieri participes qui fide promissionem hanc recipiunt. Frustra enim iuberet suos Dominus panem edere, corpus suum esse affirmans, nisi effectus verè ad figuram accederet. Nec verò inter nos agitur hæc quæstio, verè an tantum significatiuè seipsum Christus in Cœna nobis fruendum offerat. Etsi enim nihil illic præter panem cernimus, non tamen frustratur nos vel ludit qui animas nostras suscipit carne sua

1. Cor. 10. 6.

alendas. Vera igitur non signo tantum monstratur, sed et ipsa quoque exhibetur carnis Christi manducatio. Sed hic tria obseruare oportet: ut est, ne perperam res spiritualis cum signo misceatur: deinde, ne queratur in terra Christus, vel sub terrenis elementis, tertio ne fingatur alia manducatio quam quæ arcana Spiritus virtute Christi vitam nobis inspirat, quod ipsam non nisi sola fide consequimur. Primum (vt dixi) maneat inter signum & res signatam distinctio, nisi velimus omnia peruertere. Neque enim vlla restabit sacramenti utilitas, nisi nos pro ruditate nostræ capti à terreni elementi intuitu ad cælestem mysterium deducat. Proinde quisquis corpus Christi à pane non discernet, & sanguinè à vino, nunquam inteliget quid velit Cæna, vel quorum his symbolis vitam fideles. Sequatur deinde legitimum ille quærendi Christi modus, hoc est, ne in terra mentes nostræ subsidant, sed sursum conscendant ad cælestem gloriam in qua habitat. Neque enim Christi corpus incorruptibilem vitam induit vt naturam suam abiiceret: vnde sequitur finitum esse. Iam verò supra cælos ascendit, nequa nos in terrenis crassa imaginatio occupet. Et sanè si mysterium hoc cælestem est, nihil magis praposterum quam Christum in terram deducere, qui nos sursum potius ad se vocat. Vltimum quod notandum esse admodum, est manducationis genus: neque enim solum est naturalem fieri substantiæ eius transitum in animas nostras: sed comeditur à nobis eius caro dum ex ea vitam percipimus. Teneda enim analogia est vel similitudo panis cum carne, qua docemur non secus pasci animas carne ipsa Christi quam panis vigorem corporibus insillat. Spirituale ergo alimentum est Christi caro, quia nobis viuifica est. Ideo autem viuificat quia vita, quæ in ea residet, Spiritus sanctus in nos diffundit. Quanquam autem aliud est vesci Christi carne quam in ipsum credere: sciendum tamen est non aliter Christo nos posse vesci quam per fidem: quia manducatio ipsa fidei est effectus.

29 *Dico autem vobis.*) Hanc sententiam Matthæus & Marcus sacræ Cænæ subiiciunt, postquam Christus symbolum sanguinis sui in calice dederat. Vnde colligitur quidam idè hic narrari à Luca quod paulò post repetit. Sed facile soluitur hic nodus: quia ad rem parum interest quo temporis momento hoc Christus dixerit. nam huc tantum spectant Euangelistæ, admonitos fuisse discipulos tam de propinqua Magistrî sui morte, quam de noua & cælesti vita. Nam quo propius instabat hora mortis, eo magis fuerunt confirmandi, ne prorsus deficerent. Deinde quum in sacræ Cænæ mortem suam quasi in speculo ante oculos illis ponere in animo haberet, non abs re iterum testatus est se iam è mundo migrare. Cæterum quia plenus tristitiæ nuntius erat, mox additur cõsolatio, non esse cur mortè exhorreant, cui succedet melior vita. ac si dixisset, Nunc quidem ad mortem propero, sed vt inde ad beatam immortalitatem transeam, nec solus in regno Dei seorsum victurus, sed vos habiturus confortes eiusdem vitæ. Ita videmus vt manu ducat suos discipulos ad crucem, & inde in spem resurrectionis eos extollat. Sicut autem illos dirigat ad mortem Christi oportuit, vt per illam scalam in cælum ascenderent: ita nunc, ex quo Christus morte defunctus est ac in cælum receptus, à crucis intuitu in cælum deduci nos conuenit, vt inter se cohareant mors & vitæ

reparatio. Quod autem commune illis secum gloriam promittat, clarè ex verbis patet, *Donec bibam illud nouum vobiscum.* Quod verò obiciunt quidam, non congruere cibum & potum regno Dei, friuolum est: quia nihil aliud intelligit Christus quam mox priuados fore discipulos sua præsentia, ne posthac cum illis vescatur, donec simul fruantur vita cælesti. Quum porrò eius vitæ quæ cibi & potus adminiculis non indiget societas noveretur, nouum tunc fore potationis genus dicit. Qua voce allegoricè ipsum loqui docemur. Ideo apud Lucam simpliciter dicit, *Donec veniat regnû Dei.* In summa, Christus redemptionis quam morte sua peperit, fructum & effectum nobis commendat. Quod hoc quidam putant fuisse impletum quoties Dominus post resurrectionem cum discipulis suis comedit, ab eius mente alienum est: nã quum ille inter mortalis vitæ cursum & cælestis vitæ metam medius esset status, tunc nondum partefactum erat regnum Dei: ideo & Mariæ dicebat, Noli me tangere: quia nondum ascendi ad Patrem. Adde quòd nondum ingressi erant discipuli in regnum Dei, vt vinum nouum cum Christo biberent eiusdem gloriæ participes. Quòd autem bibisse post resurrectionem Christum, legimus, quum tamen id se facturum negasset nisi discipulis in regnum Dei collectis: facile diluitur repugnantie species. neque enim præcisè de cibo & potu loquitur, sed de vitæ præsentis consuetudine. Porro scimus non ideo tunc bibisse Christum vt vel alimentis vires reficeret, vel in suo conuictu retineret discipulos: sed tantum vt probata sua resurrectione (cuius adhuc erant dubii) eorum mentes sursum eueheret. Hoc itaque genuino sensu contenti sumus, quòd Dominus suis discipulis promittat, quum hæctenus mortalis homo cum illis in terra vixerit, posthac beatæ & immortalis vitæ secum fore socios.

19 *Luc. Quod pro vobis datur.*) Reliqui duo hanc particulam omittunt, quæ tamen minimè superuacua est. nã ideo nunc panis est nobis Christi caro quoniam in ea nobis semel parta est salus. Et quemadmodum nullis profest caro ipsa cruci fixa nisi qui eam fide comedunt: ita vicissim frigida esset ac nullius ferè momenti manducatio, nisi sacrificij semel oblati respectu. Ergo quisquis nutritiã sibi esse cupit Christi carnè, eam in cruce oblatam consideret vt nostræ cum Deo reconciliationis esset pretium. Cæterum quod in panis symbolo subtrahunt Matthæus & Marcus, in calice exprimunt: nempe quòd sanguis sit in remissionem peccatorum fundendus. Hæc verò nota ad vtrunque membrum extendi debet. Ergo vt rite Christi carne pascamur, spectanda nobis est eius immolatio, quia semel pro salute nostra dari oportuit vt quotidie nobis detur.

27 *Matth. Bibite ex hoc omnes.*) Quia Christi cõsiliu fuit fidem nostram sibi totam obstringere, nequid extra ipsum quæramus, duobus symbolis vitam nostram in se includam esse testatus est. Indiget corpus hoc ad fouendam & sustinendam vitam cibo & potu. Christus vt se vnum nobis ad præstandas omnes salutis partes in solidum sufficere doceat, sibi vices potus ac cibi tribuit, in quo mira eius indulgentia reluet, quòd fidei nostræ consulere volens, ad corporis nostri ruditatem ita se demittat. Quo magis detestabilis est sacrilega Papæ audacia, qui sacrum hoc vinculum rumpere nã dubitauit. Audimus Filium

Dei vitæ plenitudinem quam suis confert, duobus symbolis pariter testatur esse. Quæ Divinitus coniuncta erant, quo iure diuelleri homini mortali fas fuit? Adde quod consulto videtur Dominus præcipere omnibus ut *Ex calice bibant*, quo sacrilegiū hoc ab Ecclesia sua arceret. De pane simpliciter dixisse legimus ut acciperent, cur bibere nominatim iubet omnes, & Marcus bibisse omnes disertè narrat, nisi ut sibi ab impia nouitate cauere fideles? Nec tamen seuerò hoc interdico deterritus fuit Papa quin fixam à Domino legem mutare ac violare auderet. populum enim totum prohibuit ab vltu calicis. Atque ut se probaret nõ sine ratione furere, obtendit satis esse speciem vnâ, quia per concomitantiam coniunctus sit sanguis cum carne. Quasi verò non eodẽ prætextu totum Sacramentum abolere liceat, quia æquè sui participes non facere Christus possit absque externo adminiculo. Sed istis puerilibus cauillis nihil iuuatur eius impietas: quia nihil magis absurdum est quàm vt traditis à Domino sub fidiis sponte careant, vel priuari sustineant fideles: ideoque nihil minus ferendum quàm impia hæc mysterij laceratio.

28 *Hic est sanguis meus.*) Iam prius admonui, quum dicitur fundendus sanguis *In remissionem peccatorum*, his verbis nos dirigi ad mortis Christi sacrificium, sine cuius memoria nunquam rite Cœna celebratur. Nec verò aliter satiari possent fideles animæ nisi quatenus Deum sibi placatum esse confidunt. Ceterum sub multorum nomine non partem mundi tantum designat, sed totum humanum genus. multos enim vni opponit, ac si diceret, se nõ vnus hominis fore redemptorem, sed mortem obire vt multos à reatu maledictionis liberet. Nec dubium est quin Christus paucos alloquens communem pluribus doctrinam facere voluerit. Notandum tamen simul est quòd apud Lucam nominatim discipulos compellans, singulos fideles hortatur vt sanguinis effusionem in suum vsum accommodent. Ergo dum ad sacrâ mensam accedimus, non solum hæc generalis cogitatio in mentem veniat, redemptum Christi

sanguine esse mundum, sed pro se quisque reputet peccata sua expiata esse. *Non. testamenti.* Lucas & Paulus aliter, *Novum testamentum in sanguine:* eodem tamen sensu: quia fœdus hoc non nisi spiritali sanguinis potione sancitur vt firmum sit & efficax. Ceterum hinc colligere promptum est quàm stultè superstitiosi sint Papistæ & similes, dū verba mordicus arripiunt. Quauis enim crepent, hæc Spiritus sancti expositio reiici non potest, quòd calix vocetur sanguis, quia testamentum est in sanguine. At qui eadem esse panis ratione vnde sequetur vocari corpus, quia testamentum est in corpore. Non est tam cur tuem simplicibus Christi verbis esse habendam contendant, extraneis verò commentis claudendas esse aures: Christus est ipse qui loquitur, quem idoneum sui sermonis interpretem esse non negabunt. atqui palam ostendit non alia ratione se panem vocasse corpus suum nisi quia nobiscum fœdus æternum pepigit, vt sacrificio semel oblato, spiritaliter nunc epulemur. Porro hæc duo notata digna sunt. nam ex voce Testamenti aut Fœderis colligimus inclusam esse promissionem in sacra Cœna. Quo refellitur eorum error qui fidem Sacramentis iuari, foueri, fulciri & augeri negant. nã inter fœdus Dei & hominũ fidem semper mutua subest relatio. Epitheto Noui docere voluit iam definire veteres figuras, vt stabili & æterno pacto locum cedant. Est igitur obliqua inter hoc mysterium & Legales vmbas oppositio. vnae appareat quanto melior sit nostra quàm Patrum conditio, qui post peractum in cruce sacrificium solida veritate fruiuntur.

26 *Marc. Quum hymnum cecinissent.*) Omittunt tres nostri Euangelistæ Diuinos illos sermones quos Iohannes à Domino tam domi quàm in itinere habitos fuisse narrat. nã (vt alibi diximus) historiam rerum gestarum magis quàm doctrinam completi illis propositum fuit. Hoc tantum attingunt, vltro profectum esse quo venturus erat Iudas: vt sciamus sic dispenfasse illius temporis momenta, vt proditori suo voluntarius occurreret.

MAT I H. XXVI.

MARC. XIII.

LVC. XXII.

31 *Tunc dicit illi Iesus, Omnes vos offendiculum in me pati mini in nocte hac: scriptũ est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis.*

32 *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galileam.*

33 *Respondens autem Petrus ait illi, Etsi omnes in te offendiculum passi fuerint, ego tamen nunquam offendiculum patiar.*

34 *Ait illi Iesus, Amen dico tibi quòd in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis.*

35 *Ait illi Petrus, Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.*

27 *Et dicit illi Iesus, Omnes in me offendiculum pati mini in hac nocte: quia scriptum est, Percutiam pastorem, & dispergentur oves.*

28 *Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galileam.*

29 *Petrus autem dicit illi, Etiamsi omnes offendiculum passi fuerint, at non ego.*

30 *Tunc dicit illi Iesus, Amen dico tibi quòd hodie in nocte hac priusquam bis gallus cecinerit, ter me negabis.*

31 *At ille vehementius dicebat, Imò si me oportuerit tecum mori, non te negabo. Similiter autem & omnes dixerunt.*

31 *Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce Satanæ expetuit vos vt cribraret sicut triticum.*

32 *Sed ego rogauis pro te, ne descias fides tua: & tu aliquando conuersus confirma fratres tuos.*

33 *Ait ille dixit ei, Domine, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire.*

34 *Ille verò dixit, Dico tibi Petre, non canet hodie gallus priusquam ter abneges me.*

31 *Omnes vos.* Quod Matthæus & Marcus extēdit pariter ad omnes discipulos, Lucas vni Petro dictum fuisse recitat. Quanquam autem communis ad omnes erat sermo, probabile tamen est, Christum eos alloquutum esse in vnus persona, qui & præ aliis mouendus erat, & singulari cōsolatione habebat opus, ne post Christum negatum desperatio penitus cum obrueret.

31 *Luc. Ecce Satanas.* Breuius alij duo & simpliciter recitant, discipulis prædictum fuisse suum lapsum. In verbis autem Lucæ vberior subest doctrina: neque enim historicè tantum de futura perturbatione loquitur Christum, sed disertè exprimit certamen illis cum Satana fore, & simul promittit victoriam. Est autem hæc apprime utilis admonitio, quoties aliquod nobis obicitur scandalum, vt nobis ante oculos veniant Satanz insidiæ: quæ.

Ephes. 6. b. 12. admodum & Paulus docet non esse nobis luctam cum carne & sanguine, sed cum spiritualibus copiis, &c. Sensus ergo verborum est, Quum paulo post me oppressum videritis, scitote Satanam his armis instructū esse ad vos oppugnandos, & hanc illi commodam esse occasionem vt fidem vestrā labefactet. Ideo autem dixi vilem esse hanc doctrinam, quia sæpe contingit nostra incogitantia nos circumuentri, dum tērationes negligimus, quæ nobis esēt formidabiles si reputaremus igni ta esse tela tam validi & robusti hostis. Quāquam autem de acerrimo illo certamine nunc fit in cōcio quo semel percussī fuerunt discipuli propè ad fidei vsque extinctionem, latius tamen patet hæc doctrina, quod Satan asidue circumceat, inhians prædæ. Quum autem tam infano feratur ardore ad nos perdendos, nihil magis absurdum est quàm nos torpere. Ergo antequam appareat pugnandi necessitas, iam nos paremus: quia scimus expeti à Satana nostrum exitium, & omnes nocendi modos asturè & sedulo ab eo captari. Vbi verò ad conflictum ventum fuerit, sciamus in illius hostis officina fabricatas esse omnes tentationes, vnde cunque prodeant. Similitudo cribrandi nō omni ex parte propriè quadrat: nam alibi vidimus vannō aut cribro conferti Euangelium, quo triticum purgatur à palea, sed hic simpliciter ventilare aut violenter excutere significat: quia in morte Christi durius solito iactati Apostoli fuerūt. Hoc ideo tenendū est, quia nihil minus Satanz placet quàm fidelium purgatio. Cæterum quanuis in alium finem eos exagitet, verè tamen hoc dicitur, nō secus ac triticum in vannō huc & illuc ipsos propelli ac iactari. Porro aliquid deterius impletū fuisse in discipulis paulo post videbimus. Atque hoc sibi volunt Domini verba quibus apud Matthæum & Marcū vitur, *Vos omnes scandalum patiemini in me.* Significant enim non modò impetendos esse, sed propè cesuros: quia probrosa Christi deiectione eorum quoque animos prosterneat. Nam quum ipsorum partes essent constanter pergere cum magistro ad crucem vsque, pauore retracti sunt. Ita illis sua infirmitas proponitur, vt præcādo & gemēdo ad sacrū Dei asylū cōsfugiant.

31 *Matth. Scriptum est enim.* Hoc vaticinio eos ad superandum scandalum animat, quia Deus pro ouibus suis agnoscere non desinat quos ad tempus huc & illuc expellit dissipatio. Postquam n. de Ecclesiæ restitutione disseruit Propheta, ne extremæ clades, quæ iam instabant, desperatione obrueret piæ mentes, pronūtiat, cōfusa, inmodè euerfa gubernatione tristem ac miserā fore dispersionē, victricem tamen fore Dei gratiam. Quamquā au-

tem omnes ferè interpretes locum Zacharia ad vnus Christi personā eltringunt, ego tamen latius extendo, ac si dictum esset nullum fore amplius regimen, quo salus populi contineretur: quia tollētur è medio pastores. Neque enim dubito quin totum illud tempus complecti Dominus voluerit, quo post tyrannidem Antiochi nudata bonis pastorib. Ecclesia in vastitatem redacta fuit, tunc enim Deus gladium horrendæ licentia grassari passus est, qui extinctis pastoribus miserè tarbaret populi statum. Neque tamen obstitit hæc dispersio quin Dominus tandem oues suas extenta manu colligeret. Cæterum quanquam in genere denūtiat Propheta orbendam pastoribus esse Ecclesiam, ad Christum tamen verè & propriè hoc aptatur. nam quum pastorum omnium princeps fuerit, à quo solo pendebat Ecclesiæ salus, eo maiore præcisa videri potuit omnis spes. Arque hæc extrema tentatio fuit, redemptorem, qui spiritus & vita populi erat, quum gregem Dei colligere cœpisset, subito ad mortem rapi. Quò illustrius fuit Dei gratia, dum mirabiliter ex dissipatis & interitu reliquus grex iterum coaluit. Videnus ergo Christum hoc testimonio appositè vsum esse, ne futura dispersio vltra modò terre & discipulos: & tamen vt suæ infirmitatis conscij in pastorem suum recumberent. Sensus ergo est, Putatis quidem, quia vestram debilitatem nondum experti estis, vos satis validos & robustos esse: sed paulo post constabit verè prædictum esse à Zacharia, occiso pastore dissipandum esse gregem. Sed interim recreet vos ac sustineat addita promissio, quòd Deus manum extendet, vt ad se reducat dispersas oues. Docet autem hic locus, nullam esse falsificam vitætem nisi quæ oues sub Christi pedo coniunctas tenet.

32 *Postquam autem resurrexero.* Clarius hæc exprimit quod nuper attingi, discipulos nec percussos sic ad breue tempus dispersis & palatis cuius fore similes, vt de nouo tamen reuocandis sint ad ouile. Neque enim simpliciter Christus se resurrecturum pronūtiat, sed se illis ducem fore præstitur, cōsq̄ se sibi adoptat comites, ac si itegri stetitissent. & quo plus concipiunt fiduciam, locum edicit ad quem rursus conuentent. cū dixisset, Ego vos Hierosolyma dispersos, in Galilæa rursus colligam.

33 *Respo. dens Petrus.* Quanquam nihil simulat Petrus, sed ex sincero affectu loquitur: quum tamen falsa virtutis suæ confidentia in futuram iustitiam effertur, merito corripitur à Christo: & graues paulo post temeritatis suæ pœnas luit. Ita ostendit euctus Petrum de se plus esse pollicitum quàm præstando fore: quia se probè excutere neglexerat. Hinc etiam melius perspicitur quàm stupida sit humanæ confidentiæ ebrietas, quòd suæ infirmitatis iterum à Filio Dei admonitus, & quidem interposito iurciurando, adeo non cedit, nec quicquam remittit de stulta persuasione, vt altos illos spiritus maiore impetu efflare pergat. Quaritur tamen annon Petro sperare liceret quod de se spōdet: annon etiam Christi promissio ne fretus de se hoc promittere deberet. Respōdeo, quòd Christus suis discipulis inuictè firmiter diuis Spiritum ante promissit, spēcasse ad tempus nouitatis quod resurrectionem seuutum est. Quia ergo nondum cælesti virtute induti erant, Petrus à seipso concepta fiducia, si leuētas transfuit. Ac omnino ducibus modis peccauit, nam & tempus anticipans, sibi ipse temerarius

fuit sponfor, non in promissionem Domini recubuit. Secundo, clausis oculis suam infirmitatem præteriens, securè magis quàm fortiter plus de se professus est quàm ratio ferebat. Hoc ideo notandum est vt quisque infirmitatis suæ memor, assidue ad Spiritus sancti auxilium confugiat: deinde ne plus sibi quisquam sumere audeat quàm Dominus promittit. Sic quidem ad certamen accinctos esse decet fideles, vt de victoriæ successu nõ dubij vel suspensi animosè timori resistant. nam trepidatio & nimia anxietas diffidentia signum est. Verùm ex altera parte cauendum est stupor, qui & sollicitudinem excutit, & animos superbia inflat, & extinguit precandi studium. Hæc media ratio optimè à Paulo tèperatur, dum iubet nos salutè nostrâ cū metu & timore peragere, quia Deus est qui velle & perficere operatur in nobis. nam ex vna parte humiliatos ad quarèdas alibi suppeditas sollicitat: rursum tamè, ne ignauios reddat sollicitudo, ad strenuos conatus nos hortatur. Ergo quo

ties se nobis ingerit aliqua tètatio, prius nobis in mentè veniat nostra infirmitas, vt prorsus deiecti aliunde petere discamus quod nobis deest: deinde occurrat promissa gratia memoria, quæ nos dubitatiohe liberet. Nã qui infirmitatis suæ oblitus, non inuocato Deo, fortes se esse confidunt, perinde faciunt ac temulenti milites, qui ad arma temere profiliunt: exhalata autem cròpula nihil aliud quàm fugã meditantur. Mirũ autè est quod reliqui discipuli post reprehensum Petrum, tamen in eandem temeritatem erumpunt. vnde apparet quàm parum sibi noti fuerint. Quo exèmplo docemur, nihil audendum esse nisi quatenus Deus manum porrigit: quia inconsiderato zelo nihil magis caducum vel euaniidum. Videbant discipuli nihil esse magis turpe vel absurdum quàm magistrum deserere. Ergo hoc flagitium merito detestantur: sed nulla promissionis fide instructi, & neglectis precibus perperam ad iactandam constantiam quæ nulla erat tranfluolant.

MATTH. MARC.

LVC. XXII.

- 35 *Et dixit eis, Quando misi vos sine sacculo & pera & calceamentis, num defuit quid vobis? At illi dixerunt, Nihil.*
 36 *Dixit ergo eis, Sed nunc qui habet sacculum, tollat: similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium.*
 37 *Dico enim vobis quoniam adhuc quod scriptum est oportet perfici in me, Et cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me finem habent.*
 38 *At illi dixerunt, Domine, ecce hic gladij duo. At ille dixit eis, Satis est.*

Huc spectat totus Christi sermo, se hætenus peperisse discipulis, ne quid illis plus imponeret molestia quàm pro iporum modulo. Ac prioris quidem temporis indulgentiam commendat, quo nunc alacrius ad duriorè militiam se comparent. Quorsum enim rudes adhuc tyrunculos procul à talorum tactu in vmbra & quiete continuit, nisi vt paulatim collectis in otio animis & viribus ad pugnandum affluerent? Perinde igitur est acsi dixisset, Vobis hætenus fuit comoda & læta conditio, quia tanquam pueros molliiter fouere volui: nunc maturum adit tempus quo vos instar virorum exerceam. Longius tamen patet diuersa quàm hic ponit duorum temporum comparatio. nam si absque annonæ, quum res pacatæ ipsos sibi prospicere sinerèt, ad munus suum egressus nihil defuit: nunc multo magis in tumultu & seruore, deposita victus cura properatè contemnit quò vocat necessitas. Quanquam autem hic specialiter commemorat Christus, quid egerit cum duodecim Apostolis, simul tamen docet, dum adhuc nouitij sumus & debiles in fide, tantis per nobis inducias dari dum adolescamus in viros. itaque perperam eos facere qui sua quiete ad delicias vtuntur, quæ fidei robur eneruent. Ceterùm ne dubitemus quin hodie quoque rationem nostris habeat Christus, vt nouitios & imbelles nõ præcipitet, sed priusquam ad conflictum mittat, armis instruat & virtute.

36 *Nunc qui habet sacculum.* Figuratè ingentes turbas & acerrimos insultare denuntiat, perinde acsi Imperator milites volens in aciem producere, ad arma conclamet. Iubet autem omnibus aliis curis valere iussis, non nisi ad pugnandum intentos esse, vt ne de victu quidem cogi-

tent. docet enim (vt in extremis periculis fieri solet) omnia vsque ad peram & sacculum esse vendenda, vt se armis muniant. Cæterum eos ad exterram pugnam minime vocat, sed tantum sub bellandi similitudine admonet quàm difficiles illis obeunda sunt lucta tentationum, & quàm graues spiritualium certaminum sustinendi sint impetus. Porro quo libentius in Dei prouidentiam se reiciant, prius illis (vt dictum est) in memoriam reduxit, Deo fuisse curæ vt vacuis & nudis nihil que ferentibus victus tamen suppeteret. Tale & tam oportunum Dei subsidium expertis nulla debuit in futurum tempus obrepere dubitatio quin laborantibus omni ex parte succurreret.

37 *Quoniam adhuc quòd scriptum est.* Huic aduerbio Adhuc subest emphasis: quia significat Christus nondum se omnibus officij sui numeris defunctum esse, donec iniquis & sceleratis accensus fuerit, tanquam vnus ex eorum ordine. Sed ne rei indignitas eorum animos nimis percellat, læsæ vaticinium adducit ex capite 53, d. 12. quod certum est non nisi de Messia posse exponi. Iam quum illic dicatur reputandus esse inter impios, tali spectaculo (quanuis atroci) non decuit turbari fideles, nedum à Christo alienari, qui aliter redemptor esse non poterat quàm si probrum & dedecus scelerati hominis in se susciperet. Nul- lum enim aptius tollendis scandalis remedium est, vbi aliqua nos absurditas terret, quàm si agnoscerimus ita Deo placere, nec temere fieri vel sine iusta ratione quod sit eius decreto: præsertim vbi olim prædictum fuit quod euentu ipso apparet. Quò ergo à discipulis sperandus esset redemptor qualè Deus olim promiserat, disertè autem testatus esset Iesaias, vt nos à scelerato reatu eximeret.

poenam in ipsum oportere transferri: debuit hoc ad sedandum horrorem sufficere, ne Christum in noris facerent discipuli. Ideo subiicit. *Quæ ad se pertinent finem habere:* significans nihil à Prophetis frustra esse dictum. Nam loquutio hæc apud Græcos significat Perfici, vel Ad effectum perduci. Imo quum euentu probatur quicquid loquuti sunt Prophetæ, hoc ad fidei nostræ confirmationem valere potius debet quam nobis pauorem vel anxietatem incurere. Quamquam autem vno hoc argumêto erigit & solatur Christus discipulos, quia omnes prophetias compleri oporteat, ipsa tamen Diuini consilij ratio non vulgarem fiducia materiam in se continet: nempe damnationi, quam omnes promeriti eramus, subiectum fuisse Christum, & repleturam inter pios, vt nos, quod impij sumus & sceleribus oppressi, tãquam in flos Patri offerret. Nam hinc puri & soluti à pec-

catis coram Deo censentur, quia agnus ab omni macula purus & inuicinis in vicem nostrâ lubus, sicuti proximo capite rursus dendum erit.

38: *Domine, ecce duo gladij.*) Iurpis sane & brutâ fuit hæc ruditas, quod discipuli toties admoniti de ferenda cruce, & ferreis gladijs sibi pugnam esse putant. Porro incertum est quod sit gladios sibi esse prædicent, ac si probe instructi forent contra hostes, an verò querantur armis se destitui. Hoc quidem clarum est, ita fuisse stupidos vt de hoste spirituali non cogitarent. Porro quod hinc eliciunt Canonistæ cornutos suos Episcopos duplici iurisdictione esse præditos, non solum putida est allegoria, sed proteritum ludibrium quo Dei verbo insultant. Atque huc demeritæ prolabi oportuit Antichristi mancipia, vt palam sacrilego contemptu sacra Dei oracula calcarent.

MATTH. XXVI.

36 Tunc venit Iesus cum illis in villam que dicitur Gethsemane. & dixit discipulis, Sedete hic donec veniam, & orem illic.

37 Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæ: cepit affici dolore & maestitudine.

38 Tunc ait illis Iesus, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic, & vigilate mecum.

39 Et progressus pusillum, proci-dit in faciem suam, orans, ac dicens, Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste: veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu.

40 Et venit ad discipulos, & reperit eos dormientes: & dicit Petro, Ad eò non potuistis vna hora vigilare mecum?

41 Vigilate & orate, vt ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, at caro infirma.

42 Rursus altera vice abiit, & orant dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum transire à me nisi bibam illud, fiat voluntas tua.

43 Et venit, & reperit eos iterum dormientes. erant enim oculi eorum grauati.

44 Et reuersis illis, iterum abiit, & orauit tertio, eundem sermonem oculi eorum grauati, neque sci-dicens.

MARC. XIII.

32 Et veniunt in locum cuius nomen Gethsemane: & dicit discipulis suis, Sedete hic donec orauero.

33 Et assumit Petrum & Iacobum & Iohannem secum: cepitque expawescere: & morari affici.

34 Et dicit illis, Tristis est anima mea usque ad mortem: manete hic & vigilate.

35 Et progressus pusillum prostratus est in terram: & orauit: si possibile esset, transiret à se calix iste: sed si non potest, fiat voluntas tua.

36 Et dicebat, Abba, Pater, omnia possibilia sunt tibi: aufer poculum hoc à me: veruntamen non quod ego volo, sed quod tu.

37 Et venit, & offendit eos dormientes, dicitque Petro, Si dormis? non potuisti vnam horam vigilare?

38 Vigilate & orate, ne intretis in tentationem: spiritus quidem promptus, at caro infirma.

39 Et rursus digressus orauit: eundem sermonem dicens.

40 Et reuersus offendit illos rursus dormientes. erant enim vni: eundem sermonem dicens: vbi quid illi responderent.

LUC. XXII.

39 Et egressus ibat (vt erat solitus) in montem Oliuarum: sequenti autem sunt illum etiam discipuli.

40 Et quum peruenisset ad locum, dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.

41 Et ipse auersus est ab eis ferme ad iactum lapidis, positisque genibus orabat.

42 Dicens, Pater, si vis, transfer poculum hoc à me: veruntamen non mea voluntas sed tua fiet.

43 Apparuit autem ei angelus de celo, corroborans eum.

44 Et anxietate correptus, prolixius orabat: & erat sudor eius sicut guttae sanguinis decurrans in terram.

45 Et quum surrexisset à discipulis suis, reuertit eos dormientes prænarone,

46 Et ait illis, quid dormitis? Surgite & orate ne intretis in tentationem.

36 Tunc venit Iesus.) Lucas tantum montem Oliuarum nominat: Marcus & Matthæus roagis specialem loci notam apponunt. Expriauit autem Lucas, quod magis ad rem pertinet, venisse illum Christum pro suo more. Vnde colligimus non qualis in fecesu latebras quibus se abderet, sed quasi ex condico se obtulisse ad mortem. Ideo Iohannes dicit notum fuisse proditori locum, quia illuc frequenter venire solitus erat Iesus, Ita-

que hoc loco eius obediencia iterum nobis describitur, quia Patrè nõ nisi voluntaria morte placasset. *Sedete hic.*) Discipulos procul relinquens, eorum infirmitati parcat: ac si quis extremum discrimen sibi in bello instare videns, vxorem & liberos in loco pacato deponeret. Ceterum quantum ad omnes extra telorum iactû locatos velis, sibi tamen propius adiunxit tres comites: ac fuit ille flos electus in quo plus erat vigoris. Neque tamen ipsos

assumpsit quòd pares ad sustinendum impetù fore consideret, sed vt documento essent communis omnium defectus.

37 *Cæpi dolore affici.*) Iam ante vidimus Dominum cum metu mortis luctatum esse. sed quia nunc cum tentatione manus conferit, vocatur talis congressus doloris & mæstitiæ initium. Vnde colligimus, verù experimentum virtutis non esse nisi in re præsentì. nam tunc se prodit carnis debilitas, quæ prius latebat, & affectus intimi sese effundunt. Ergo tametsi quibusdam præludiis Filium suum iam exercuerat Deus, nunc tamen pro piore mortis conspectu grauius vulnerat, & insolitum terrorem incutit. Porro quia Diuina Christi gloria videtur hoc esse indignù quòd pauore & mæstitiâ corruptus fuerit, multi interpretes anxie in quærendis effugijs sudarunt. Sed inconsideratus & parum vtilis fuit eorum labor: nam si nos timoris ac mæstitiæ eius pudet, effluet ac peribit redemptio. Verè enim Ambrosius, non solùm, inquit, excusandum non puto, sed etiam nusquam magis pietatem eius maiestatemque denitor, minus enim contulerat nihì, nisi meum suscepisset affectum. Ergo pro me doluit qui pro se nihil habuit quæ dederet, & sequestrata delectatione Diuinitatis æternæ, tædio meæ infirmitatis afficeret. Conhæter ergo tristitiam nominò, quia crucem prædico. Neque enim speciem incarnationis suscepit, sed veritatem. Debuit ergo & dolore suscipere, vt vinceret tristitiam, non excluderet. neque enim habent fortitudinis laudem qui stuporem magis vulnerum tulerint quàm dolorem. Hactenus Ambrosius. Certè qui ab humanis passionib. immorem fingunt Dei Filium, verè & seriò hominem non agnoscunt. Imò quom dicitur Diuina Christi virtus quasi abscondita ad tempus quiescisse, vt pates Redemptoris patiendò impletur, adeò in eo nihil est absurdum, vt aliter salutis nostræ mysterium impleri nequiverit. Rectè enim Cyrillus, Quòd autem non voluntaria quodammodo fuerit crucis passio Christo, voluntaria autem propter voluntatem Patris, & propter salutem nostram, ex precatone eius facile discis, Pater, si fieri potest, transeat à me calix iste. Eadem enim ratione qua verbum Dei Deus est, & ipsa naturaliter vita, nemo ambiget quod nullo modo mortè formidauit, caro autem factus permittit carni vt sua patiatur: & ideo vt verè homo presentem iam in inani mortem expauescit, ac dicit, Si possibile est Pater, transeat à me calix iste. verùm quoniam aliter fieri non potest, fiat non vt ego volo, sed vt tu. Vides quæ modò natura humana etiam in ipso Christo sua patitur ac formidat: sed à coniuncto sibi Verbo ad congruam Dei fortitudinè reducitur. Tandem concludit, Perspicis non fuisse propter carnem, voluntariam mortem Christo, fuit tamen voluntaria: quia propter eam, secundum voluntatem Patris, salus & vita hominibus donati est. Hucusque Cyrillus. Separari tamen à nostra debet, quæ à Christo suscepta fuit carnis infirmitas: sicuti longè distat. Nam in nobis ideo nullus vitio affectus caret: quia omnes modum ac rectum temperamentum excedunt: Christus autem tristitia & metu sic turbatus fuit, vt tamen adiuuus Deù non insurgeret: sed maneret compositus ad veram temperantiæ regulam. Nec enim mirum est, quom integer esset, purusque ab omni labe, puros & liquidos ab eo fluxisse affe-

ctus, quanuis humanæ infirmitatis testes forent: à corrupta autem hominum natura nihil manare nisi turbidum, & quod sæcem resipiat. Teneatur ergo hoc discrimen, Christum in metu & tristitia infirmum fuisse absque vlla vitij macula: nostros autem omnes affectus, quia in excessum ebulliūt, esse vitiosos. Iam ipsa affectuum species quibus tentatus fuit Christus, notanda est. Dicit Mattheus *Tristitia & mærore* (vel anxietate) *fuisse affectum*: Lucas *Angore contritum*: Marcus addidit *Expauisse*. Vnde autem illi & mæror, & anxietas, & formido, nisi quia in morte tristius aliquid & magis horribile concepit quàm separationem animæ & corporis? Et certè mortem subitè non tantùm vt è terra in cælum migraret, sed potius vt maledictionem, cui eramus obnoxij, in se suscipiens, nos ab ea eximeret. Non ergo mortem horruit simpliciter quatenus transitus est è mudo, sed quia formidabile Dei tribunal illi erat ante oculos, in dex ipse incò; rehenfibili vindicta armatus: peccata verò nostra, quorum onus illi erat impositum, sua ingenti mole eum premebant. Quare nihil mirum si horribilis exitij abyssus metu & anxietate duriter eum cruciauit.

Tristis est anima mea.) Tristitiæ suæ còscios facit, vt ad sympathiam expergeficiat: non quòd eum lateret ipsorum debilitas, sed quo magis in postremum eos fœcordiæ suæ puderet. Porro hæc loquutio lethale doloris vulnus exprimit: ac si dixisset, tristitia te exanimem esse, vel semimortuum. Sic Ionas Domino respondet, (cap. 4. a. 1.) Iratus sum vsque ad mortem. Quod ideo admonet quia ex vetustis scriptoribus quidam hunc locum argutè tractândo, ineptè philosophantur, quòd Christi anima non in morte, sed vsque ad mortè tantùm tristis fuerit. Atque hic rursus tãt inæroris causa in mentè venie nobis debet. neque enim sic animum Filij Dei mors per se cruciauit, nisi cum Dei iudicio sensisset sibi esse negotium.

38 *Progressus pusill.*) Alibi vidimus Dominum quo se ad maiorem precandi vehementiam accèderet, sine testibus precatum esse. Nam ab hominum conspectu subducti, melius sensus nostros colligimus, vt magis ad id quod agimus intenti sint. Necesse quidem non est, quoties orare volumus, in remotos angulos fugere: (imò non semper expedit) sed vbi maior aliqua vrget necessitas, quia liberius in solitudine se effundit orandi seruator, nobis vtile est fecer sum orare. Quod si Filius Dei hoc admiculum nò neglexit, plustquam insana superbia foret nò idem in usum nostrum transferre. Adde quòd vbi solus Deus est arbiter, quia tunc timenda non est ambitio, magis familiariter sese denudat fidelis anima, & simplicius sua vota, gemitus, curas, pauores, spes & gaudia in Dei sinum exonerat. Deus autem multas ineptias suis permittit dū seorsum orant, quæ in humano conspectu ostentatione nò carerent. Ipso etiam gestu, quom in terram procidit, feriam orandi vehementiam testatur est. Nam etsi genuflectio, tanquam honoris ac reuerentiæ symbolum, còmuniter precibus adhiberi solet, Christus tamen suppliciter in terra iacendo, pro magnitudine doloris sui ad miserabilem habitum se formauit. *Pater mi, si possibile est.*) Frustra laborant quidam vt ostendant non hinc precatorem describi, sed quærimoniam duntaxat. Ego verò tametsi abruptum fuisse votum fateor, non dubito quin precatorem Christus conce-

conceperit. Nec obstat quòd rem impossibilem sibi concedi possit: quia non semper fidelium preces continuo tenore ad finem vsque fluunt: non semper æquabile temperamentum seruant, non semper etiam distincto ordine sunt compositæ: quin potius implicitæ & perplexæ vel contingunt secum, vel in medio cursu subsistunt: sicuti nauis procellis iactata quanuis ad portum tendat, non tamen rectum & æquabile cursum tenere potest vt in mari quieto. Tenendum quidem est quod nuper dixi, non fuisse turbulentos Christi affectus, qui more nostro eius animo puram moderationem exciterent: sed quatum ferre potuit sana & integra hominis natura, metu periculosus & anxietate confictus fuit, vt necesse foret inter violentos tentationum fluctus alternis votis quasi vacillare. Hæc ratio est cur mortem deprecatus, mox sibi frænum iniicit, Patrisq; imperio se subiiciens, votum illud subito elapsum castiget ac reuocet. Sed quaeritur quomodo æternum Patris decretum rescindi potuisset, cuius minime ignarus erat. Nam et si interponitur conditio, *Si possibile est*, hoc tamen absurdum videtur flexibile Dei consilium facere. Sic enim penitus statueret conuenit fieri non posse vt Deus consilium retractet. Apud Marcum vero videtur Christus Dei potentiam decreto opponere, *Omnia, inquit, Tuis possible sunt*. Atqui perperam huc Dei potentia extenditur, vt varium & mutabile reddendo, veritatem eius infirmet. Respondeo, nihil esse absurdi si Christus, ex communi piorum more, omisso Diuini consilij intuitu, desiderium suum quo æstuat, in Patris sinu deponerit. Neque enim fideles in fundendis precibus semper ad speculanda Dei arcana descendunt, vel tanquam in otio expendunt quid factu sit possibile: sed votorum seruo re interdum celeres feruntur. Sic Moyses petit deleri de libro vitæ. sic Paulus optauit anathema fieri. Non fuit viget hæc meditata Christi oratio, sed vis & impetus doloris subitam ei vocem extorsit, cui statim addita fuit correctio. Eadem vehementia præsentem cælestis decreti memoriam illi abstulit, vt non reputaret in ipso momento se hæc lege missum esse humani generis te de improtem: sicuti grauis anxietas sæpe caliginem oculis obducit, ne simul in mentem veniant omnia. In summa, nihil absurdi est si in precibus non semper occurrit præsens omnium rerum attentio, vt distinctus ordo teneatur. Quòd verò apud Marcum Christus omnia Deo possible esse dicit, non huc spectat vt potentiam eius cum immutabili veritate ac constantia in certamen committat: sed quia nihil erat spei (vt in rebus deploratis fieri solet) in Dei virtutem se reiciit. Poculi vel calicis nomine alibi dictum est notari Dei providentiam quæ singulis crucis & afflictionum mensuram dispensat, perinde ac paterfamilias demensum cuique seruo assignat, ac inter liberos portiones distribuit. *Veruntamen non sicut ego.*) Videmus vt Christus statim ab ipsis carceribus affectum suum cohibeat, sequè ipsum mature cogat in ordinem. Sed primum hic quaeri potest quomodo ab omni vitio pura fuerit eius voluntas, quæ tamen cum Dei voluntate non congruebat. Nam si vnica boni & æqui regula est Dei voluntas, sequitur affectus omnes qui ab ea discedunt esse vitiosos. Respondeo, quamuis hæc

vera sit rectitudo, formare nostros omnes affectus ad Dei arbitrium: esse tamen quandam obliquam dissensionis speciem quæ culpa caret, nec in peccatum imputatur: quemadmodum si quis tranquillum & florentem Ecclesiæ statum expectat, si cupiat ærumnis liberatos esse Dei filios, sublatas è medio omnes superstitiones, repressam impiorum libidinem nequid nocent. Hæc quum per se recta sint, rite possunt à fidelibus expectari, quanuis aliter Deo placeat, qui vult Filium suum regnare inter hostes, suos exerceri sub cruce, & Euangelij victoriam contrariis Satanz machinationibus illustrari. Videmus vt pia sint vota quæ in speciem à Dei voluntate discrepant, quia non exactè semper vel scrupulosè à nobis inquiri vult Deus quid statuerit ipse, sed quod pro sensu nostri capto optabile est, flagitari à se permittit. Nondum tamen prorsus soluta est quæstio, nam quum nuper dictum fuerit, rectè compositos fuisse omnes Christi affectus, quomodo nunc seipsam corrigat sic enim affectum suum subigit in obsequium Dei quasi modum excesserit. Certè in primo voto non apparet placida illa moderatio quam dixi: quia mediatoris officio defungi, quantum in se est, renuit ac detrectat. Respondeo, in eo nihil fuisse vitij quod obiecto mortis terrore, simul oblata est caligo, vt alius omnibus omisissis ad votum illud profileret. Neque hic subtiliter disputare necesse est an illi obrepere potuerit salutis nostræ obliuio: quia hoc vnum sufficere nobis debet, quum in mortis deprecationem erumperet, de aliis non cogitasse quæ viam clausissent. Si quis excipiat, primum motum (quem frenari antequam longius excurreret oportuit) non fuisse temperatum vt decebat: respondeo non posse in hæc natura nostræ corruptione perspicere affectuum feruorem cum temperie qualis in Christo fuit: sed hanc dandum esse honorem Filio Dei ne eum æstimemus ex nobis. Nam sic in nobis æstuant omnes carnis affectus vt profusiant in contumaciam, vel saltem aliquid seors habeant admistum. Sic autem & doloris & metus feruore afluauit Christus vt se tamen contineret in sua mensura. Imò sicuti varij cantus & inter se discrepantes adeo nihil dissonum habent vt potius concinnam suauemque harmoniam cõficiant: ita in Christo insigne extitit symmetriæ exemplar inter Dei & hominum voluntates, vt absque conflictu & repugnantia inter se differant. Hic quidem locus clare docet nimis insipidos fuisse veteres hereticos qui Monothelitæ dicti sunt, quòd fingerent Christum non nisi vna voluntate & simplici fuisse præditum. neque enim quatenus Deus e rat, aliud voluit quàm Pater. Sequitur ergo humanæ quæ animæ suos fuisse affectus ab arcano Dei consilio distinctos. Jam verò si Christum oportuit captiuum tenere suam voluntatem, vt eam subiceret Dei imperio, quanuis rectè moderata esset, quàm sollicitè nobis reprimenda est affectuum nostrorum licentia, quæ & semper inconsiderati feruntur ac præcipites, & contumacia referri sunt? Quòd si nos gubernet Dei Spiritus vt nihil velimus nisi rationi consentaneum, Deo tamen hanc debemus obedientiam vsque patienter feramus votis nostris non dari successum. Nam hæc fidei modestia est, Deo permittere vt aliter statuat quàm nos cupimus. Præsertim hæc regula tenenda est vbi nobis nõ cõstat

certa & specialis promissio, nequid petamus nisi sub hac conditione, vt Deus impleat quod decreuit. quod fieri non potest quin vota nostra illi resignemus. Jam quaeritur quid orando Christus profeceris. Apollolus ad Heb. dicit exaudium fuisse à suo metu (sic enim exponi debet locus ille, non autem vt vulgò legitur, pro sua reuerentia) id porro non quadraret si mortem simpliciter timuisset Christus: quia ab ea liberatus non fuit. Vnde sequitur grauioris mali timore ad deprecandam mortem fuisse adactum: nempe quum iram Dei sibi propositam videret, quatenus ad eius tribunal totius mundi peccatis oneratus se sistebat, necesse illi fuit profundam mortis abyssum exhorrescere. Quanquam ergo mortem sustinuit, quia tamen solutus eius doloribus (quod admodum & Petrus docet) superior euasit in luctu, merito dicit Apollolus exaudium fuisse à suo metu. Hic indocti homines insurgunt, rémque indignam esse clamitant quòd veritas sit Christus absorberi à morte. Ego autem ipsos mihi respondere velim quènam fuisse metum putent qui guttas sanguineas Christo expressit. nunquid enim nisi à dicitur & insolito horrore fluxisset mortalis ille sudor. Siquis hodie sudando sanguinem emittit, & quidem tanta copia vt guttae in terram distillèt, incredibile portentum erit: si cui hoc contingit mortis timore, pusillo & muliebri animo esse dicemus. Ergo qui Christum negat precatum esse vt eum Pater à mortis gurgite eriperet, mollitiem illi affingunt vel plebeio homine indignam. Siquis obicit infidelitatis esse timorem illum quem dico, in promptu solutio est, quum Diuinae maledictionis horrore percussus est Christus, sic tactum fuisse carnis sensu vt fides illaesa & incolumis maneret. Fecit enim naturæ eius integritas vt casum quæ nos suos aculeis pungunt tentationes sine vulnere sentiret. Interim stultè imaginantur sine certamine victorè, qui tentationum sensu eum eximunt. Nec verò putare fas est quicquam eum simulasse dum conquectus est de mortali animæ suæ tristitia: nec mentiti sunt Euangelistæ, mæstitus fuisse corruptum & expaulite narrantes.

40 *Et venit ad discipulos.*) Quanquam nec metu solutus nec cura laxatus erat, remissa tamen precandi contentione, solatium hoc interposuit. Neque enim talis requiritur precandi assiduitas à fidelibus vt nunquam à Dei colloquio discedant. quin potius Christi exemplo suas orationes continuant, dum eousque progressi quòd patitur infirmitas, ad exiguum quidem tempus cessant, subinde tamen recepto anheliu se denuò ad Deum conuertunt. Fuisse autem non parua doloris leuitio, discipulos habere eius socios & confortes: contrà verò acerba mali accessio fuit ab ipsis quo que destituit. Etsi enim nullius ope indiguit, quia tamen vltro infirmitates nostras susceperat, atque in hoc maximè agone eius exinanitionis de qua meminit Paulus, specimen edere voluit, nihil mirum si eorum socordia quos sibi socios delegerat, graue & molestum onus addidit eius dolori. Neque enim sicut cum ipsis expostulat, sed ex genuino animi sensu dolere sibi testatur quòd desertus fuerit. Iusta autem fuit socordia exprobratio, quòd in extremis eius angustiis non vnus saltem horæ vigilas tulissent.

41 *Vigilate & orate.*) Quia in magistri peri-

culo torpebant discipuli, ad seipsos reuocantur, vt proprii mali sensu expergeant. Denuuntiat ergo Christus, nisi vigilas sint & orent, statim à tentatione posse opprimi: ac si dixisset, Quando vos nulla tangit met cura, nolite saltem vos negligere, quia vestra hic res agitur: ac nisi cauetis, tentatio vos statim demerget. Nam intrare in tentationem, est succumbere. Necem autem resistendi modum hic præscribi, non vt nostra virtute & industria freti colligamus animos: sed potius vt conscij nostræ infirmitatis, arma & vires petamus à Domino. Nihil ergo sine precibus vigilantia nostra proficiet. *Spiritus quidem promptus.* Ne terrore exanimet discipulos, eorum legitimum leniter adhibita consolatione bonaque spei materia castigat. Ac primum quidem admonet, tamen illi alacres ad rectè agendi studium ferantur, esse tamen cum infirmitate carnis luctandum, idèòque nunquam superuacuas esse preces. Videmus ergo promptitudinis laudem concedi ne sua eos infirmitas in desperationem coniciat: & tamen stimulari ad preces, quia nondum præditi sunt satis robusto Spiritu. Quare hæc admonitio proprie ad fideles spectat, qui Spiritu Dei regeniti cupiunt rectè agere, sub carnis tamen infirmitate adhuc laborant. nam etsi viget in ipsis Spiritus gratia, secundum carnem infirmi sent. Quanquam autem solis discipulis sua debilitas ostenditur, quia tamen perinde in omnes competit quod de illis dicit Christus, hinc petenda est generalis regula, sedulas excubias precando nobis agendas esse: quia nondum in nobis eminet tantum Spiritus rebur quin subinde labamur carnis infirmitate, nisi Dominus suo nos auxilio erigat ac sustineat. Cæterum non est cur nimis anxie trepidemus: quia remedium nobis certum proponitur, quòd nec longè nec frustra querendum est. Superiores enim fore promittit Christus quicunque ad precandam intenti carnis suæ desideria se dulò excedunt.

42 *Altera vice abiit.*) His Matthæi verbis videtur Christus quasi subacto metu liberius ac magis soluto animo se Patri remittere. Neque enim amplius petit trāsferri à se poculum: sed hoc voto præterito, in hoc potius insistit vt Dei consilio pareat. Sed apud Marcum progressus hic non exprimitur, imò quum secundò reuersus est Christus, dicitur eadem iterasse preces. Et certè non dubito quoties orauit, metu & horrore ad deprecandam mortem fuisse impulsus. Probabile tamen est, secunda vice magis enixum fuisse ad obsequium Patri præstandum, & primo tentationis congressu fuisse animatum, vt maiore fiducia ad mortem accederet. Lucas distinctè non recitat diuersis vicibus ipsum orasse: sed tantum dicit, quum vrgeret anxietas, prolixius & vehementius illi fecisse, ac si fuisset continuus precandi tenor. verum sanctum Euangelistam interdum omiſsis circumstantiis summam tantum perstringere. Quòd ergo tandem in fine dicit venisse Christum ad discipulos, est hysteron proteron: sicut in altero membro, vbi prius Angelum è celo apparuisse narrat quæ de angore Christi loquatur. Sed inuersus ordo nihil habet absurdum: quia vt sciremus non frustra missum illi fuisse Angelum, necessitas deinde exprimitur. Ita narratio posterior, est velut causæ redditio. Quanquam autem non nisi à solo Dei Spiritu

forti-

Act. 1. d.
24.

Philip. 2.
4.7.

fortitudo suggeritur, id non obstat quominus Angelis suis ministris Deus utatur. Atque hinc colligere licet quàm ingentes perulerit cruciatus filius Dei, quòd oculari conspectu Dei auxiliū ei proponi oportuit.

43 *Reperit iterum dorm.*) Hæc somnolentia ne que ex crapula, neque ex crasso stupore, neque ex fluxa carnis hilaritate fuit, sed potius ex inmodico mœrore, quemadmodum docet Lucas. Vnde melius perspicimus quàm procliuius ad torporem sit caro nostra, cui obliuionem Dei pericula ipsi inducunt. Ita vndique apta Satanæ occasio & propra est ad tendendas nobis insidias. Nam si nihil aduerſi metui. nus, ebrius sopore nos perfudit: timore verò & mœlitiis, quibus ad precandum itimulari nos decebat, sensus nostros obrui, ne ad Deum aſurgant. ita modis omnibus effluat ho-

mines, & à Deo alienantur, donec ipsos colligat. Noranda etiam circumstantia est, quòd tam acriter obingati discipuli, eodem sereno momento ad somnū recidunt. Neque hoc de tota cohorte dicitur, sed de tribus quos sibi præcipuos comites Christus delegerat. quid ergo fiet gregarius, quū hoc in flore acciderit? Porro iteratio eiusdem sermonis non fuit battologia (quam suprà damnauit Christus in hypocritis, qui futili garritu se imperatores sperant quod nunquam sincere & ex animo petunt) sed docuit Christus suo exemplo, non de cere nos animis frangere, nec frangere precando, si non statim flammis vororum compotes. Hæc igitur est non superuacua sermonis repetitio, si tentatio repulsa non extinguat precandi ardorem: quin tertio & quarto petamus quod visus fuerit Deus negasse.

MATTH. XXVI.

MARC. XIII.

LVC. XXII.

45 *Tunc venit ad discipulos suos, & dicit illis, Dormite iam, & requiescite. ecce appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in manus peccatorum.*

46 *Surgite, eamus: ecce appropinquat qui me tradit.*

47 *Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus ex duodecim venit, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à Sacerdotibus & Senioribus populi.*

48 *Qui verò prodebat eum, dederat illis signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, apprehendite eum, & abducite eum.*

49 *Et confestim accedens ad Iesum dixit, Aue Rabbi. Et osculatus est eum.*

50 *Dixitque illi Iesus, Amice, ad quid ades? Tunc accedentes iniecerunt manus in Iesum, & ceperunt eum.*

41 *Et venit tertio, dicitque illis, Dormite posthæc, & requiescite, nescitis, venit hora. ecce traditur Filius hominis in manus peccatorum.*

42 *Surgite, eamus: ecce appropinquat qui me prodit.*

43 *Et continuo adhuc eo loquente, accedit Iudas qui vnus erat & duodecim, & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus, à summis Sacerdotibus, & Scribis, & pharisæis.*

44 *Dederat autem qui prodebat eum ipsis inter signum, dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: comprehendite eum, & abducite eum.*

45 *Et veniens, confestim accedens ad Iesum, & dicit, Rabbi, Rabbi. Et osculatus est eum.*

46 *Illi vero iniecerunt in eum manus suas, & ceperunt eum.*

47 *Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus & duodecim, antecesserat eos: & appropinquauit Iesum, ut oscularetur eum.*

48 *Iesus autem dixit illi, Iuda, osculo Filium hominis prodit?*

45 *Dormite iam, & requiescite.*) Satis conuenit ironicè hîc Christum loqui: sed tenendum simul est quorsum spectet ironia. Quia enim Christus discipulos monendo, nihil profecerat, non modò eorum socordiam obliquè perstringit, sed denūtiat, quāuis segnes esse velint, non fore illis amplius integrum. Sensus est igitur, Quia hæcenus apud vos verba perdidici, iam vos hortari desinam: sed vtcunque vobis per me dormire liceat, hoc tamen vobis hostes non permittent, sed inuitos cogent ad vigilandum. ideo apud Marcum additur, *Sufficit: ac si dixisset non esse iam dormiendi tempus.* Atque hoc modo plerumque Dominus hominum segnitatem castigat, vt qui ad verba surdi fuerunt malis tandem coacti euigilent. Quare discipulus Domini verbis maturè attendere, ne quod ipse sponte à nobis elicere vult, serò extorqueat necessitas.

46 *Surgite, eamus.*) His verbis declarat, ex quo precatus fuit, nouis armis se esse instructum. Prius quidem satis voluntarius ad mortè fuerat, sed in ipso articulo cum carnis infirmitate durū illi certamen fuit, vt libenter se à morte subduceret, si modò licitū fuisset cum bona Paris venia-

Precibus ergo & lacrymis nouam è celo virtutè obtinuit: non quòd vnquam vacillaret inopia virtutis: sed quia sub carnis infirmitate, quàm si òte susceperat, anxie & cum mol. sto. difficultate conatu laborare voluit, vt in sua persona victoriam nobis acquireret. Nunc verò sedata trepidatione & timore subactò, rursus vt voluntarium sacrificium offerat Patri, non modò fugiat, sed vltro ad mortem occurrat.

47 *Adhuc eo loquente.*) Sedulo exprimunt Euangelistæ præuisum fuisse à Domino quicquid accidit. vnde certo colligi potuit nò externa violentia ipsum ad mortè trahi, nisi quatenus in: pij arcanaum Dei consilium exequabantur. Quinquè ergo lugubre & plenum terroris spectaculū discipulis obiectum fuit: simul tam en oblatum est si ducit argumentum quo se erigerent, quum nihil fortuitū agi res ipsa ostenderet, ac Christi prædictio eos dirigeret ad speculadām Deitatis eius gloriam. Quod autem à Sacerdotibus missa fuit armata turba: quòd etiam tribunalis & cohortem precario sumpserunt à Pilato, hinc apparet mala conscientia percussos fuisse ac vexatos, vt omnia trepidè agerent. Quorsum enim ad Christum ca-

Pleudum tantis copiis opus fuit, quem sciebat nullo armorum prædicio munitum esse? Hinc ergo tanta sollicitus apparatus, quod diuina Christi Virtus, quam multis documentis coacti fuerant sentire, intus ipsos torquebat. sed ex altera parte prodigiosus emergit eorum furor, quod armorum potentia freti, aduersum Deum insurgere non dubitant.

48 *Qui vero probebat eum.*) Non dubito quin vel reuerentia Domini vel sceleris sui pudore cohibitus fuerit Iudas vt palam non auderet se vnũ ex hostibus proferri: imò quod apud Marcum miles admonet *Vt eum caute deducant*, ideo factũ esse coniecto, quia memoria tenebat quàm multis documentis probasset aliàs Christum Diuinã suam virtutem. Sed mira interim demittitur fides, vel se occultare frivola simulatione, quum in Filij Dei conspectum prodiret, vel immenitã eius potentie opponere hominum industrias.

49 *Aue Rabbi.*) Non dubito quin Iudas quasi tepidus Magistrũ periculo, misericordia affectum his verbis simulauerit: ideo apud Marcum exprimitur pathetica repetitio. *Rabbi Rabbi.* Quãquam enim eum urgebat Christi maiestas, sic tamen diabolus fuscinauerat eius mentem, vt perfidiam suam osculo & velorum blanditiis probe celatum consideret. Hæc igitur salutatio vel acclamatio, compassionis fuit prætextus. dem & deosculo sentio. est enim mos satis tritus Judæis fuit amicos osculo excipere: quia tamen paulo antè à Christo discesserat Iudas, videtur nunc quasi periculo repente expauescens, extremum osculum Magistro porrigere. Ita si ecce pietatis reliquos suerat, dum videtur ægerimẽ à Magistro suo aut illi interim quàm nihil suis fallaciis proficiat, apparet ex Christi responso.

50 *Amice, ad quid ades?*) Expressius apud Lu-

cam, *Iuda, osculo Filium hominis prod.* nisi quòd plus vehementia habet hæc exprobratio, quòd Magistri benevolentia & summo honore sibi delato ad extremam perfidiam impiè abutitur. Neque enim ironica est compellatio, dum Christus amicum vocat: sed ingratitude illi obiicit, quòd ex intimo & contubernali amico factus sit proditor, quemadmodum in Psalmo prædictum fuerat. Si hoc fecisset extraneus, tolerandũ fuisset: nunc autẽ familiaris & domesticus, cum quo suauiter vescebar, qui me comitabatur in Templum Domini, sustulit contra me insidias. Hic vero clarè videmus quod paulo antè admonui, quocunque artificio se tegant hypocritæ, & quocunque fucos obtendant, ubi in conspectum Domini ventum est, eorum scelera proferri in uedim: imò illis cedere in grauius iudicium, quòd in Christi gremium recepti, perfidè in ipsum insurgunt. nã Amici nomen (vt diximus) acrem in se aculeum continet. Carriũ huic malo quod fecit Christus in sua persona sustinuit, sciamus Ecclesiam se per fore obnoxiam, vt proditores in sinu suo foueat. Ideo & paulo antè dictum fuit, Proditore accessit, qui vnus erat è duodecim. Ne talibus exemplis ultra medum turberetur: quia utroque modo probare vult Dominus fidem nostram, idum extrã per hostes apertos Satã nos & Ecclesiã oppugnat, intus verò per hypocritas clandestinam perniciẽ molitur. Simul tamen docet eam sinceritatem cum Deo colere quicunque sumus ex eius discipulis. Nam & defectiones quas quotidie cernimus, ad timorem nos & verã pietatis studium sollicitant, vt dicit Paulus, Discedat ab iniquitate quisquis inuocat nomen Domini. Inuenitur omnes osculari Dei Filium, videndum igitur ne hoc quisquam proditorie faciat: alioqui magno constabit in tantum honore fuisse cunctos.

MATTH. XXVI.	MARC. XIII.	LVC. XXII.
51 <i>Etece vnus ex iis qui erant c. Iesũ, extendens manum exeruit gladium suum: & percussit seruum summi Pontificis, & amputauit auriculam eius.</i>	47 <i>Vnus autem quidam aslatium eduõto gladio percussit seruum summi Pontificis, & amputauit eius auriculam.</i>	49 <i>Videntes autem ij qui c. capsum erant quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percussit emũsne gladio?</i>
52 <i>Tunc ait illi Iesus, Convertere gladium in locum suum. omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.</i>	48 <i>Et respondens Iesus dixit illis Tãquam ad latronem exiistis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me?</i>	50 <i>Et percussit vnus ex illis seruum summi Pontificis, & amputauit auriculam eius dextram.</i>
53 <i>An putas quòd non possum nunc rogare Patrem meum, & exhibebit mihi plusquam duodecim legiones Angelorum?</i>	49 <i>Quotidie eram apud vos in Tẽplo docens, & non comprehendistis me. Sed hoc factum est vt implerentur Scriptura.</i>	51 <i>Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusque. Et quum scitigisset auriculam eius, sanauit eum.</i>
54 <i>Quomodo ergo implebuntur Scriptura, quòd sic oportet fieri?</i>	50 <i>Et eo relicto fugerunt omnes.</i>	52 <i>Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se, principes Sacerdotum, ac Magistratus Templi, & seniores, quasi ad latrones exiistis cum gladiis & fustibus?</i>
55 <i>In illa hora dixit Iesus turbis, Tanquam ad latronem exiistis cum gladiis & fustibus ad comprehendendum me: quotidie apud vos sedebam, docens in Templo, & non me cepistis.</i>	51 <i>Vnus autem adolescentulus sequebatur eum circumnictus sindone super nudum: & comprehenderunt eum adolescentes.</i>	53 <i>Quum fuerint quotidie vobiscum in Templo, non extendistis manus in me. sed hæc est hora vestra, & potestas tenebrarum.</i>
56 <i>Hoc autem totum factum est vt complerentur Scriptura Prophetarum. Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt.</i>	52 <i>Ille verò relicto sindone, nudus effugit ab illis.</i>	

51 *Et ecce, unus.*) Lucas dicit in hoc conspirasse omnes discipulos ut pro magistro certarent. Vnde rursus apparet quanto magis simus ad pugnas animosi ac prompti, quam ad tolerantiam crucis. Quare prudenter semper expendere conuenit quid inuandem Dominus, & quid à singulis nostrum requirat, ne zeli nostri feruor sine ratione & modo ebulliat. Quod autem discipuli Christum dicuntur rogasse, non eo animo fecerunt ut parerent eius imperio: sed his verbis testati sunt se ad vim hostium arcendam accinctos esse ac paratos. Nec verò expectauit Petrus dum sibi daretur percutiendi mandatum ac facultas, sed temere ad vim illicitam profiliit. Videtur quidem primo intuitu hæc strenuitas laude digna esse: quòd discipuli suæ infirmitatis oblitii, quamuis sint ad resistendum inopares, corpora tamen sua pro magistro opponere, & ad certam mortem obicere non dubitant. perire enim cum Domino maluit, quam se viuus ac videtibus ipsum opprimi. Sed quia præposterè plus tentant quam ferat Dei vocatio vel permittat, iure damnatur eorum temeritas. Quare dicamus, ut Domino obsequia nostra placeant, ab eius nutu pendere, ne quisquam digito moueat nisi quatenus ab illo iussus fuerit. Ac ideo præsertim huic modelitiæ sedulo addictos esse conuenit, quia recti & compositi zeli loco tumultuosa ut plurimum in nobis regnat inæqualitas. Nomen Petri hoc quidem loco subtricitur Evangelistæ: sed Iohannes testatur, & ex contextu paulo post patebit fuisse Petrum, qui tacito nomine hic notatur. Colligere tamè ex Luca promptum est, alios quoque eiusdem intemperantiæ fuisse socios. neque enim vnum duntaxat alloquitur, sed communiter omnibus dicit, *Sinite huc seque.*

52 *Conuerite gladium.*) His verbis confirmat Christus Legis præceptum, quo priuatis hominibus interdicitur vsus gladij. Ac præsertim notanda est pœnæ sanctio quæ mox additur. neque enim statuta hominij arbitrio fuit pœna qua proprium sanguinem vindicent: sed Deus ipse nos feruere à cædibus prohibendo, testatus est quam sibi charum sit humanum genus. Primum ergo se vi & manu defendi non vult, quia Deus percutere in Lege vetuerit. Atque hæc generalis ratio est: mox verò ad specialem descendit. Cæterum hic mouetur quæstio, an nunquam liceat vi iniustam vim repellere. nam quum Petro negotium esset aduersus impios & scelestos latrones, damnatur tamen quòd gladium arripuerit. Si in hoc facto moderatæ defensionis exceptio non valuit, videtur Christus omnium manus ligare. Quanquam autem in quintum caput suus tractata à nobis fuit hæc quæstio, nunc tamen paucis verbis iudicium meum repetam. Primum inter ciuile & conscientia forum distinguere conuenit. nam si quis latroni resistat, quia aduersus communem generis humani hostem leges eum armant, publicæ pœnæ non erit obnoxius. Ita quoties iniustæ violentiæ opponitur defensio, cessat pœna quam exequendam terrenis iudicijs mandauit Deus. Cæterum non simplex causæ bonitas à reatu conscientia absoluit, nisi accedat purus affectus. Ergo ut quis ritè ac licitè se defendat, necesse est prius ipsum exuere & iracundiæ feruorem, & odium, & cupiditatem vindictæ, & omnes incompósitos animi impetus, ut defensio nihil habeat in se turbulentum. Hoc quærarum est, inòd vix vnquam contingit, meritò Chri-

stus ad generalem regulam suos reuocat, ut à gladio protus abstineant. Porro stultè hoc testimonio abusi sunt fanatici homines ut gladium iudicibus excuterent. Nefas esse contendunt gladio percutere. Id verum quidem esse fateor: quia nemini licet gladium suo arbitrio sumere, ut sit author cædis, sed nego magistratus (qui ministri Dei sunt, & per quos iudicia sua exercet) in communi ordine censeri. Adde quòd his Christi verbis differtè illis hæc ipsa asseritur potestas. nam quum pronuntiet tollendos è medio esse homicidas, sequitur gladium in manus tradi iudicibus, ut iniustas neces vindicent. Continget quidem interdum sanguinarios homines alijs modis puniri, hæc tamen ordinaria est ratio, qua Dominus crudelem improborum ferociam compesci vult ne impune grauetur. Iam quòd hoc impudentiæ prorumpere ausi sunt Canonistæ quidam, ut docerent nõ ablatum fuisse Petro gladium, sed mandatum esse ut reconditum teneat donec exerendi veniret oportunitas, hinc perspicimus quam crasse & proteruè Dei verbo illuserint canes illi.

53 *An puto, quod non possum.*) Sequitur nunc specialis illa ratio, cuius paulo antè meminimus. admonet enim Christum, longè melius defensionis genus & magis legitimum sibi ad manum fore, nisi quia parendum est decreto Patris. Hæc enim summa est, quum æterno Dei consilio destinatus sit in sacrificium, idque Scripturæ oraculis testatum sit, non esse contra pugandum. Ita Petri temeritas alia circumstantia damnatur, quod conetur non tantum cælestis decretum labefactare, sed viam quoque obstruere humani generis redemptioni. Non solum illi citè gladium extulit Petrus, sed stulti & amentes fuerunt discipuli, quòd pœnæ & iniurias contra militum cohortem & maximam turbam aliquid agere tentarunt. Ergo Dominus, ut eorum stultitiam euidentius coarguat, hanc comparationem ponit, si quaerendum sit tuendæ vitæ præsidium, sibi praesto fore non vndecim Angelos, sed copiosum & inuictum exercitum. quum ergo Angelos ad opem sibi ferendam non accersat, multo minus inconsideratum modum expetere, à quo nulla speranda sit utilitas. Nihil enim magis profuit tunc iudicari discipulos quam si pauca rana strepitum mouerent. Frustra autem hic laborant quidam interceptes, quomodo Angelos impetrare Christus à Patre potuerit, ex cuius decreto mors illi obeunda erat. nam hæc inter se pugnant, quòd Filium suam morti exposuerit nudum & nermen: (quia sic necesse erat, & semel statutum) & tamen ad mittendas ei supplicias precibus fleeti potuerit. Sed enim cõditionalis est Christi sermo, sibi longè potiore esse modum tuendæ vitæ, nisi obtaret Patris voluntas. Sic tollitur omnis repugnantia, quoniam ideo à rogando Patre abstinuit Christus, quòd de cõtrario eius decreto certus foret. Hinc tamen eligitur vitæ doctrina, iniuriam facere Deo qui à illicita media confugiunt necessitatis prætextu. Si quis legitimis opibus & adiumentis destituitur, ad praua consilia & vitiosos conatus præceps rapitur: nempe quia pauci ad arcanam Dei tutelam attendunt, quæ sola ad præstandam nobis quietem sufficere debebat. Imminet nobis periculum: quia exitus secundum carnem non apparet, hoc vel illud excogitamus, quasi nulli sint in cælo Angeli, quos toties Scriptura politos salutis nostræ causæ custodes esse dicit. Itaque nos eorum auxilio pri-

uamius, nam quoscunque sua inquietudo & nimia anxietas præcipitat vt manus ad verita malorum remedia extendant, certum est eos Dei providentiæ renuntiare.

54 *Quomodo ergo implebuntur Scripturae?* Hoc verbo intelligit Christus nihil sibi tentandum esse effugiendæ mortis causa, ad quam sciebat à Patre se vocari. Non egebat quidem, ipse Scripturis ex quibus disceret sibi Diuinitus iniunctum esse tunc mori: sed quia non tenent mortales quid apud se Deus stauerit donec verbo patefiat, Christus discipulos respiciens, quod voluntatis suæ testimonium reddidit Deus, merito in medium producit. Scimus quicquid malorum nobis accidit, à Deo ipso infligi: sed quia de euentu futuris dubij, remedia quæ permittit quærendo, non insurgimus contra eius imperium: sed vbi comperta est eius volûtas, nihil aliud restat quàm quiescere. Quamquam autè Christus hic tantum docet, patietèr ferendâ sibi esse mortem, quia Scripturis testatû sit oportere sic fieri: huius tamè doctrinæ vsus latius patet, nêpe Scripturam idoneû esse demandæ carnis contumaciæ frænum, quia in hunc finem nobis ostendit Deus quid sibi placeat, vt nos contineat in voluntatis suæ obsequio. Ideo Paulus has Scripturæ proprias attribuit partes vt nos ad patientiam erudiat, & in rebus aduersis suppeditet quantum opus est consolationis. Breuius apud Lucam discipulos castigat Christus, *Sinite lucis que:* sed tamen asperè in eorum audaciam inuehitur, quia ad damnabile facinus progressi sint, quanquàm simul sperni veniæ facit, si prauo feruore sedato vitrà non profiliant.

51 *Luc. Cum tetigisset auriculam eius.* Stulto suo zelù Petrus graucum insaniam magistro suo eiusque doctrinæ inusserat. Nec verò dubium est quin hoc artificio Satan tentauerit æterno probro Euangelium grauari, quasi Christus ad res nouandas fœnaris ac tumultuosis comitibus vsus esset. Hanc igitur causam fuisse existimo cur vulnus ab eo inflictum Christus sanauerit. Cæterum horribilis ac prodigiosus stupor tenuit hostes, quos nihil mouit tantû miraculû conspectus. Minus tamen mirum est in aliena persona Christi virtutem non esse intuos, quum voce eius prostrati furere non destiterint. Hic est spiritus vertiginis, quo reprobos dementat Satan vbi in cæcitatè à Domino proiecti sunt. In ipso præsertim seruo qui sanatus fuit, notabile extat ingrati tudinis exemplum. siquidem nec Diuina Christi virtute subactus fuit vt à sua duritie respisceret, nec beneficio victus, vt ex hoste discipulus fieret. Sultè enim commenti sunt Monachi, anmo quoque fuisse sanatum, ne mutilum esset Christi opus, quasi verò non se quotidie Dei bonitas ad indignos effundat.

55 *Matth. Tanquam ad latronem.* His verbis exposculat Christus cum hostibus suis, qui ad cõstandam ei inuidiam magnis copiis instructi venerant. nam hic sensus est, *Quid opus fuit contra me tanto armorum apparatu, ac si latro quispiam superandus foret? Atqui ego semper inermis ac placidus inter vos vixi: quum in Templo docerè, nullo militum impetu facile me capere. Quamquam autem de malitia ipsorum conqueritur, quia*

MATTH. XXVI.

violenter in se tanquam in hominem seditionem irruerent: rursus tamen malam eorum conscientiam pungit, quòd duce proditore, non nisi trepidè & cum multis diffidentia signis ad eum accederent.

56 *Hoc autem totum factum est.* Paulo aliter reliqui duo. nam quod in sua persona recitat Matthæus, videtur Marcus Christo tribuere. Lucas etiam diuersis verbis vitur, quòd *hac su ipsorum hora, & potestas tenebrarum.* Consilium tamen Spiritus Sancti certum est, quicquid machinati fuerint impij, nihil omnino sine Dei nutu & prouidentia fuisse actum. nam (icuti prius cictum fuit) nihil testatus est Deus per suos Prophetas nisi quod apud se definerat. Hic ergo primum docemur, quantumvis efræni libidine Satan exultet cum inipis omnibus, dominari tamen semper Dei manû, vt inuitos trahat quocunque voluerit. Docemur secundo, quauis impij compleat quod Scripturis prædictum est, quia tamen ipis Deus non vitur tanquam legitimis ministris, sed arcano impulsu dirigit quò minimè vellent, non esse excusabiles: & quum Deus iuste ipsorum malitia vitur, culpam in ipis hære. Notemus interea hoc à Christo fuisse dictum vt scandalum tollet, quòd aliàs non parum turbaret infirmos, quum tam contumeliosè ipsa vexari conspicerent. Quanquam non discipulis tantum cõsulere, sed hostium quoque superbiam retundere voluit, ne quasi parta victorie triumphos agerent. Ideo apud Lucam dicit *esse eorum tempus:* quo significat illis ad breue tempus à Domino permitti hanc licentiam. *Potestas autem tenebrarum* pro diabolica accipitur: quod verbum rursus ad euertendam ipsorum gloriam non parum valet. nam vt cunque se efferant, Christus tamèn docet nihil esse quàm diaboli mancipia. Porrò dum confusè omnia miscerent, ac diabolus tenebras spargendo totum mundi ordinem videtur euertere, sciamus sursum in calis lucere Dei prouidentiam, vt tandem quæ turbata sunt componat: ideòque fidei oculos ad illam serenitatem erigere discamus. Quod dicuntur *fugisse omnes discipuli*, hinc iterum colligere licet quanto promptiores ad tenerè pugnandum fuerint quàm ad sequendum magistrum.

51 *Vnus adolescentulus.* Vnde factum sit vt quidam somnauerint hunc fuisse Iohannem, nescio, nec magnopere curandum est: hoc magis ad rem pertinet, tenere quorsum hanc historiam Marcus retulerit. Ego verò hunc illi propositum fuisse finem arbitror, vt sciremus, tumultuosè, absque pudore & modestia (vt in rebus perditis fieri solet) grassatos fuisse impios, quòd iuuenem hominem sibi incognitum & nullius criminis suspectum comprehenderint, vt vix eorum manus nudus effugerit. Probabile enim est adolescentem, cuius fit mentio, quum studiosus esset Christi, nocturno tumultu audito, absque vestibus linteoduntaxat opertum venisse, vel quo insidias detegeret, vel saltem ne deesset pietatis officio. Certè quod nuper dixi perspicitur, immani violètia grassatos fuisse impios, quando ne misero quidem adolescenti, qui seminudo è lecto ad strepitum accurrerat, pepercerint.

MARC. XIII.

LVC. XXII.

57 *At illi comprehensum Iesum* | 53 *Ee adduxerunt Iesum ad summum* | 54 *Comprehenderunt ad Catapham principem* | *Sacerdotem: & conuersiunt cum eo omnes* | *sum autem eum du*
Sacer-

Sacerdotum, ubi Scribae & Seniores conuenerant.

58 Petrus autem sequebatur eum procul usque ad atrium summi Pontificis: & ingressus intro, sedebat cum ministris, ut videret finem.

59 Principes autem Sacerdotum & Seniores & totum Concilium querebant falsum testimonium contra Iesum, ut eum morti traderent.

60 Et non inueniebant: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inueniebant. Quispiam autem venerunt duo falsi testes,

61 Qui dicebant, Hic dixit, Possum destruere templum Dei, & triduo edificare illud.

principes Sacerdotum, & Seniores & Scribae.

54 Et Petrus eminus sequebatur eum usque in atrium summi Pontificis: & erat sedens una cum ministris, & calefibat ad lumen.

55 Principes autem Sacerdotum & totum Concilium querebant testimonium aduersus Iesum, ut eum morti traderent: nec inueniebant.

56 Multi enim falsum testimonium dixerunt contra eum, & non congruebant eorum testimonia.

57 Et quidam surgentes falsum testimonium tulerunt contra eum, dicendo:

58 Nos audiuimus eum dicentem, Ego dirnam templum hoc quod manibus factum est, & tribus diebus edificabo aliud, non manifestum.

59 Et ne sic quidem congruebat eorum testimonium.

xerunt, & induxerunt in domum summi Pontificis. Petrus vero sequebatur eum.

Aliam narrationis seriem tenet Lucas quam Matthaeus & Marcus. Verum quod inter ipsos diuersum est, mox suo loco conciliare studebimus. Interim quae notatu digna sunt in verbis Matthaei & Marci, breuiter perscrutando conuenit. In primis, ut tollatur crucis scandalum, spectanda est utilitas quam nobis peperit Christi exinanitio. sic enim fiet ut incomparabilis Dei bonitas & gratiae efficacia quicquid deforme ac probrosum illic erit, suo fulgore aboleat. Filium Dei capi, vinciri & constringi secundum carnem turpe fuit: at verum dum reputamus nos eius vinculis solutos esse à tyrannide diaboli, & reatu qui nos coram Deo tenebat implicitos, non solum tollitur offendiculum ad quod impingere posset fides nostra, sed in eius locum succedit immensa Dei gratiae admiratio, cui tanti fuit nostra liberatio ut Filium vniuersitatis impis vincendum tradiderit. Hoc quoque nobis erit singularis Christi erga nos amoris pignus, quod sibi ipse non pepercit, sed sponte carnis suae laqueos induit ut animas nostras à vinculis multo peioribus eximeret.

57 Duxerunt ad Caiapham. Quanquam Iudaeis adempta erat maiestas, quam vocant, iurisdictionis, manebant tamen quaedam reliquiae eius iudicij quod Lex summo Sacerdoti desert, itaque cum mero imperio non erepta erat modica coortio. Hinc fit ut Christus ad summum Pontificem examinandus trahatur: non ut vltimum de ipso iudicium ad tribunal illud fiat, sed ut suo iudicio grauatius Sacerdotes deinde sistant coram Praeside. Caiaphas Pontifex alio nomine vocatus fuit Iosephus, quem Iosephus historicus dicit à Valerio Grato Iudaeae praeside summo sacerdotio ornatum esse, quum honore amotus esset Simon Camithi filius. Solum autem cognomen ab Euangelistis ponitur, quia forte vulgo tunc notius magisque celebre erat. Sacerdotes in domum Caiaphae Matthaeus conuenisse dicit, non quod iam ante Christum adductum media nocte congregati fuerint: sed quia conditus erat locus, ut audito nuntio maturè sub diluculum accurrerent. Quanquam nuper vidimus quosdam ex ordine Sacerdotum ad

Christum capiendum cum militibus noctu egressos esse. Sed alibi sapius vidimus in seruando temporis ordine Euangelistas non adeo fuisse curiosos. Certè in praesenti loco nihil aliud illis: fuit propositum, quam docere, inopia totius Concilij factione oppressum fuisse Filium Dei. Et hic horribile tremendumque spectaculum nobis ante oculos statuitur, non enim alibi tunc vel Dei templum, vel legitimus cultus, vel Ecclesiae facies, quàm Hierosolymae summus pontifex vnici inter Deum & homines Mediatoris typus erat: qui aderant illi in consilio, totam Dei Ecclesiam praesentabant: illi tamen omnes ad vnicam spem falsitatis extinguendam simul conspirant. Sed quia Davidis vaticinio proditum erat, Lapidem ab architectis reiectum, nihilominus in caput anguli fore: item ab Iesaja praedictum fuerat, Deum exercituum toti populo Israel fore in lapidem offendiculi, ad quem impingerent: ritè à Domino prouisum fuit ne talis hominum impietas fideles animas turbaret.

59 Querebant falsum testimonium. His verbis Euangelistae notat nihil Sacerdotibus minus fuisse in animo quam de causa inquirere, ut re bene comperita, quid rectum esset decernerent. Iam enim hoc illis prius fixum erat, Christum perdere: nunc tantum eius opprimendi ratio ab ipsis quaeritur. fieri autem non potest ut aequitati restet aliquis locus ubi causae cognitio non praecedit. In falsis testibus quaerendis perfida eorum crudelitas se prodit. Quod autem spe sua deiecit ne sic quidem desilunt in eo melius conspicitur caeca eorum obstinatio. Ergo in illa furoris caligine resulsit tamen Filij Dei innocentia, ut diaboli ipsi infontè perire cognoscerent. Notandum praeterea est, Falsos testes vocari non qui mendacium de nihilo constatum proferunt, sed qui calumniosè peruertunt rectè dicta, & ad crimen detorqueunt, quale etiam exemplum hic disertè referitur de templi ruina & noua instantiatione. Dixerat quidè Christus, ubi dirutum esset templum corporis sui, se triduo exciturum illud: nunc falsi testes non excogitant nouum commentum, sed deprauant

Dei. 17. b. 8.

Ioseph. histor. lib. 18.

Psal. 117. d. 22. 168 c. 74.

eius verba, ac si quasdam præstigias in templo edificando iactasset. Quia autem leuis & nihili erat calumnias, hinc colligere promptum est quã-

topere sua rabie excæcati fuerint Sacerdotes & Scribæ, qui sine colore Christum tamen ad mortem postulant.

MATTH. XXVI.

62 *Et surgens summus Sacerdos ait illi, Nihil respondes? quid isti contra te testificantur?*

63 *Iesus autem iacebat. Et quicquã? quid isti aduersum te respondens summus Sacerdos ait testificantur? illi, Aduro te per Deum uiuentem ut dicas nobis an tu sis Christus Filius Dei.*

64 *Dicit illi Iesus, Tu dixisti: ueruntamen dico uobis, a modo uidebitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis, & uenientem in nubibus celi.*

65 *Tunc summus Sacerdos discidit uerimenta sua, dicens, Blasphemauit: quid insuper egemus testibus? ecce nunc audistis eius blasphemiam.*

66 *Quid uobis uidetur? At sibi: illi respondentes dixerunt, Reus est mortis.*

67 *Tunc expuerunt in faciem eius, & colaphis eum ceciderunt: alij autem palmas in faciem eius iniecerunt.*

68 *Dicentes, Vaticinare nos facis, Christe, quis est qui te percussit?*

MARC. XIII.

60 *Et surgens summus Sacerdos in mediũ, interrogauit Iesum, dicens, Non respondes? quicquã? quid isti aduersum te respondens?*

61 *At ille iacebat, neque quicquam respõdebat. Rursum summus sacerdos interrogauit, & dicit illi, Tu es Christus filius Benedicti?*

62 *Iesus autem dixit, Ego sum, & uidebitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis, & uenientem in nubibus celi.*

63 *Summus autem Sacerdos discisis ueribibus suis dixit, Quid adhuc opus habemus testibus?*

64 *Audistis blasphemiam: quid uobis uidetur? Illi uerò omnes condemnarunt eum esse reum mortis.*

65 *Et cæperunt quidam conspuere in eum, & obuiolare faciem eius, & colaphis eum cædere, & dicere illi: Diuina. Et ministri colaphis eum ceciderunt.*

LVC. XXII.

63 *Et uiri qui tenebant Iesum, illudebant ei cedentes.*

64 *Et quum eum undique uelassent, percutiebant faciem eius & interrogabant eum dicentes, Vaticinare, quis est ille qui te percussit?*

65 *Et alta multa conuictantes dicebant in eum.*

66 *Atque ut illuxit, conuenerunt Seniores plebis, & principes Sacerdotum, & Scribæ, & uiderunt illum in consiliũ suum.*

67 *Dicentes, Num tu es Christus? dic nobis. Et ait illis, Si uobis dixerò, non credetis:*

68 *Quod si etiam interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.*

69 *Ex hoc tempore erit Filius hominis sedens à dextris virtutis Dei.*

70 *Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Qui ait, Vos dicitis me esse.*

71 *At illi dixerunt, Quid adhuc desideramus testimonium? ipsi enim audiuimus ex ore eius.*

62 *Et surgens.)* Christum tacuisse certum est quum falli testes eum premerent, non modò quia refutatione indigni erant, sed quia iam absoluti non querebat, sciens horam suam uenisse. Caiaphas tamen eius silentio insultat, quasi victus obmutesceret, sicuti solent qui sibi malè cõscij sunt. Summa autem improbitas est, quòd Christum insimulat non carere culpa quia eum testes oppugnent. Tantundem enim ualet interrogatio hæc, *Quid isti testantur contra te?* ac si dixisset, *Qui sit ut tibi aduersentur isti homines, nisi quia cogit eos religio: neque enim sine causa tibi insensu essent.* Quasi uerò nesciret fraude subornatos esse, sed ita excusso pudore ferociunt impij, dum potentia & uiribus sunt superiores. Rursum uerò tacuit Christus non solum quia friuola erat obiecto, sed quia sacrificio deuotus omnem priuatę defensionis curam abiecerat.

63 *Aduro te per Deum uiuentem.)* Hoc unum crimen pertulit ad damnandum Christum sufficere Pontifex si se Christum professus esset. atqui quum se iactarent omnes à Christo redemptione sperare, quarendum prius fuerat itane esset. Nul- lum fore Christum, per cuius manum liberandus esset populus, negare non fuissent ausi. Prodit Iesus in mediũ cum Christi elogio: cur ad uide ipsam nõ attendit? cur non signa examinãt uel rectũ iudiciũ fieri poterat? Sed quia semel statutũ illis erat

Christum perdere, contenti sunt hoc sacrilegij prætextu, quòd Deitatis gloriam præ se tulerit. Et tamen iure iurando adhibito perinde rem examinat Caiaphas, ac si ea probe comperta paratus esset cedere. interim totam eius mentem occupant peruersum Christi odium & contemptus: deinde eam excæcat superbia & ambitio, ut pro confesso sumat, simulac de facto conuictus, omnia iuris inquisitione in manu esse iustam damnationis causam. Porro ex Caiaphas uerbis colligere licet, celebrem tunc inter Iudæos fuisse Messie titulum, ut Dei Filium uocarent, neque enim aliunde quàm ex communi more sumpta fuit hæc interrogandi forma. Et sanè non minus ex Scripturæ oraculis Dei Filium esse tenebat quàm Daudid. Ac uidetur Caiaphas uel territandi Christi causa, uel augendæ inuidiæ, hoc epitheto usus esse, ac si dixisset, *Vide quò progrediaris: neque enim te Christum dicere potes quin simul arroges nomen Filij Dei, quo eum insignit Scriptura. Eodem spectat quod apud Marcum pro Deo habetur Benedictus.* Illa enim reuerentiæ simulatio magis Christum grauaat quàm si sanctum Dei nomen profanasset.

64 *Tu dixisti.)* Apud Lucam inseritur alia responsio, qua perstringit Christus Sacerdotum malitiam, quòd scilicet non cognoscendi studio inquirant. *Non credetis, inquit, si dixerò, quibus uer-*

bis significat, etiam si centies probauerit se esse Christum, hoc tamen absque profectu fore apud obliuatos. Non enim audierat solum, sed oculis conspexerat miracula, quæ tacente Christo caelestem ac diuinam eius potentiam assererent, adeo que clamarent Redemptorem esse olim promissum. Deinde subiicitur confessio, quæ tametsi pluribus verbis refertur apud Matthæum, diuersum tamen sensum non continet. Se ergo Christum esse prædicat Iesus, non declinandæ mortis causâ, sed potius ut hostium rabiem in se inflammet. Quia verò tunc sub fordido habitu contemptibilis erat, in ò ferè exinanitus, se tandem suo tempore cum regia maiestate venturum edicit, ut iudicem exhorcant quem nunc salutis autorem agnoscere non sument. Sensus ergo est, ipsos magnopere falli si ex præsentis intuitu asserunt. Nam sit quia humiliari & ferè in nihilum redigi oporteat antequam appareat regni sui insignibus & magnifico splendore ornatus. nam hæc particula *Posthac* secundum suum aduentum à priore distinguit. Però ò hinc elici potest vitilis doctrina, quæ longius pateat. vnde enim tanta impiis securitas? vnde tanta rebellandi proteruitas, nisi quia Iesus crucifixus non in magno apud eos pretio est? Ergo reuocandi sunt ad horribile iudicium, quod suo stupore non effugient. Quinquam autem instar fabulæ subsannant quod de futuro Christi aduentu dicitur, non tamen frustra iudex ipse eos ad tribunal suum citat, ac citari iubet Euangelij sui præconio, quo magis redantur inexcusabiles. Præcipuum verò apud fideles vsus habet hæc denuntiatio, ut iam spem oculis Christum in cælo ad dextram Patris sedentem quarant, ac patienter expectent dum adueniat, si nique sit uant non frustra lasciuire in pios contra absentem: quia sursum è cælo uenientem aspicere cogentur quem nunc non modò despicunt, sed etiam fastu suo conculcant. Metaphora in nomine *Dextera* satis nota esse debet, quia frequenter in Scripturis occurrit. Dicitur autem Christus sedere ad dexteram Patris, quia sumus Rex constitutus (qui eius nomine mundum gubernet) quasi secundam ab eo honoris & imperij sedem obtinet. Sed et ergo Christus ad Patris dexteram, quia

eius est vicarius: & ideo vocatur hæc dextera virtutis, quia non nisi per manum Filij sui virtutem suam nunc Deus exiit, ac die ultimo iudicium proferet.

65 *Tunc summus Sacerdos.* I line perspicimus quàm nihil profuerint apud impios istos miracula, quibus Diuinitatem suam testatus erat Christus. Sed nihil mirum est sub humili serui forma contemptum ab illis fuisse Dei Filium quos nulla tangebatur salutis promissæ cura. Nisi enim prius exuissent omnem pietatis sensum, in statu depolarato sollicitè ad contemptorem eos attendere decebat: nunc dum omnia inquisitione oblatum sibi respuunt, à non extinguunt, quantum in se est, omnes Dei promissiones? Ac primò quidem summus Sacerdos Christum pronuntiat blasphemiis: deinde subscribunt alij. Ac vestium laceratio clarè offendit quam audacter ac improbè salum zelum obtendunt profani Dei contemptores. Hoc quidem summo Sacerdote dignum erat, quum Dei nomen probrose uilari audiret, non modò intus uti ac cruciaret, sed detestatorum signum palam daret: exam eni i epud his præpoterè sibi ipse blasphemiam confinxit: interea tunc perfidus hypocritas alienam personam suuendo, Dei seruis præscripsit quàm grauius ferenda sint blasphemiar, loquere exen plo tur, em eorum ignauiam damnauit quos nihilo magis con mouet violata religio, quam si securas de fastibus nugis iocari audient.

67 *Tunc expuerunt in faciem.* Vel inuersus est historiarum ordo apud Lucam, vel bis tantas contumelias pertulit Dominus, quod per se uisibiletur probabile. Nequetiam dubio quin ministris creuerint animi, ut insolentius Christum conspuerent ac percuterent postquam uiderunt Concilij præiudicio morti addictum. Caterum huic spectarent omnia ludibria, nihil minus esse consentaneum quàm ut princeps etlet Prophetarum qui ne à colaphis quidem ob uelum interpositum sibi cauere posset. Atqui hanc petulantiam longè aliò conuertit Dei prouidentia: quia spuris & colaphis fœdata Christi uoces imaginem illà in nobis restituit, quæ per peccatum corrupta, imò deleta erat.

MATTH. XXVI.

MARC. XIII.

LUC. XXII.

69 *Petrus uerò sedebat foris in atrio. Et accessit ad eum una ancilla, dicens, Et tu cum Iesu Galileo eras.*

70 *At ille negauit coram omnibus, dicens, Nescio quid dicas.*

71 *Quum autem exisset in vestibulum, uidit eum altera, & ait his qui erant ibi, Hic etiam eras cum Iesu Nazareno.*

72 *Et iterum negauit cum iurciruando, Non noui hominem.*

73 *Post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex illis es: nam & loquela tua te manifestum facit.*

66 *Et quum esset Petrus in atrio inferius, uenit una ancillarum summi Pontificis.*

67 *Quumque uidisset Petrus se calefacientem, intuitu illum, dicit, Et tu cum Iesu Nazareno fuisti.*

68 *At ille negauit, dicens, Non noui, neque scio quid dicas. Et exiit foras in vestibulum: & gallus cecinit.*

69 *Et ancilla quum uidisset eum, rursus cepit dicere us qui astabant, Hic ex illis est.*

70 *At ille rursum negauit, Et paulo post iterum qui astabant dixerunt Petro, Verè ex illis es: nam & Galilaus es, & loquela tua conuenit.*

55 *Quum autem accendissent ignem in medio aule, atque una consedisent, sedit & Petrus inter illos.*

56 *Quumque uidisset ancilla quædam in medio, intus ad lumen, defixis in illum oculis, dixit, Et hic cum illo erat.*

57 *At ille abnegauit eum, dicens, Mulier, non noui illum.*

58 *Et post pusillum alius uidens eum, dixit, & tu de illis es. Petrus uero ait, Homo, non sum.*

59 *Et interno alio interiecto ferè hora uinis, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & hic cum illo erat: nam & Galilaus est.*

60 *Et ait Petrus, Homo, nescio quid dicas. Et continuo adhuc illo loquente, cecinit gallus.*

74 *Tunc cepit execrari & iurare quod non nosset hominem. Et continuo gallus cantavit.*

75 *Et recordatus est Petrus verbi Iesu, qui dixerat ei, Priusquam gallus cawter me negabis. Et egressus foras flevit amare.*

71 *At ille cepit execrari & iurare, Non novi hominem istum de quo dicitis.*

72 *Et iterum gallus cecinit: recordatusque est Petrus verbi quod dixerat illi Iesus, Priusquam gallus cecinerit, abnegabis me ter. cepitque flere.*

61 *Et conversus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo dixerat ipsi, Priusquam gallus cecinerit, ter me negabis.*

62 *Et egressus foras Petrus flevit amare.*

Lapsus Petri qui hic narratur, illustre infirmitatis nostræ speculum est. Rursum in eius penitentia memorabile bonitatis & misericordiæ Dei exemplam nobis proponitur. Itaque historia quæ de uno homine narratur, communem toti Ecclesiæ doctrinam, (& quidem apponere vitalem) continet, tam quæ fontes ad sollicitum timorem erudit, tum quæ lapsos erigat veniæ fiducia. Ac primo quæ ideam notandum est, inconsiderate ingressus esse Petrum quando in aulam vsque Pontificis ingressus est. Pietatis quidem officium fuit magistrum sequi, sed quia futuræ læ defectiois admonitus fuerat, debuit potius in angulo aliquo lateere, ne peccandi occasione se offerret. Ita sæpe contingit fideles sperere virtutis in tentationes se proicere. Quare rogandus est Dominus ut nos contineat Spiritus sui frango, ne modulo nostro egressi, statim poenas demus. Rogandus etiam est, quoties aliquod suscipimus agendum, ne deficere nos sinat inter medios conatus, vel operis principia: sed robur ad finem vsque è cælo suppeditet. Non debet quidem infirmitatis nostræ sensus nobis ignominæ causa esse quin pergamus quocunque nos Deus vocat: sed temeritate nostram cohibere debet nequid supra vocationem nostram tentemus: demum nos ad preces stili nulare, ut Deus, qui rectè incipere dedit, perseverandi quoque gratiam addat.

69 *Accessit ad eum ancilla.* Hæc videmus ad frangendum hominem non opus esse graui conflictu, sed multis copiis vel machinis: quisquis enim Dei manu non fuerit suffultus, ad leuem auram vel solij cadentis strepitum mox concidet. Petrus cerè non minus animosus erat quàm quisquam nostrum, & iam specimen excelssi animi (hæc in audacia præpositura) non vulgare eliderat: non tamen expectat dum ad pontificis tribunal trahatur, vel dum hostes vi illata mortem intendent: sed mulierculæ voce tentatus, magistrum protinus abnegat. Atqui nuper ad mortem vsque inuictus miles sibi visus fuerat. Meminerimus ergo ad magnos impetus sustinendos a deo nobis pares nõ esse vires, vñ sola pugne umbra deficiant. Ceterum ita iustam nostræ perfidiæ necedem soluit Deus dum nos exarmat, ac destituit omni virtute, vt de nihilo trepidemus, postquam abiecitimus eius timorem, nam si in corde Petri vigisset solidus Dei timor, inuictum fuisset propugnaculum: nunc autem nudus & inermis longè adhuc à periculo expauescit.

70 *Negavit coram omnibus.* Hæc circumstantia crimen exaggerat, quod Petrus in abnegando magistro nec turbam quidem testimonium veritus est. Et consilio hoc exprimere voluit Spiritus, vt ipse hominum conspectus nos ad retinendâ fidei confessionem animet. Nam si coram infirmis Chri-

stum abnegamus, quia nostro exemplo conculsi labascunt, totidem perdimus animas quantum in nobis est: si verò coram impiis Dei contemptoribus & Euangelij aduersariis Christum fraudamus debito testimonio, omnium ludibrio exponimus sacrum eius nomen. Denique sicut fortis & libera confessio pios omnes adhaeret, ac incredulos pudescit, ita defectio iudicium in Ecclesiâ dei ruinam & sanæ doctrinæ probum secum trahit. Ergo quo quisque magis eummet, sibi attentius caueat: quia à graui suo excidere non potest quin magis noceat. Porro forma abnegationis quæ hic ponitur satis ostendit nihil sua astutia proficere miseros sephistas, qui ambiguis & flexile quis ambagibus est: giunt si quando ad reddendam fidem suæ rationem vocentur. Non abiurat discretè Petrus totam Euangelij doctrinam: tantum negat se hominem nouisse, sed quia obliquè sub Christi persona oblatæ redemptionis lucem sepelit, & turpis perfidiæ damnatur. Audiat nuper ex ore Domini, sacrificium Deo gratum esse fidei confessionem. minimè ergo excusabilis est negatio quæ Deum legitimo cultu & Christum suo honore frustratur. Teneamus ergo simulacra simplici & ingenua Christi professione disceditur, si suum frustrari legitimo testimonio.

71 *Vidit eum altera.* Ex Marci verbis potius conicitur eandem fuisse ancillam: certe aliam à priore fuisse non exprimit. In eo tamen nihil repugnantia est, quia probabile est sermonem ab vna profectum voluisse per omnium ora, vt prima illa multis & sapius indicauerit, ac simul alia subierint ad confirmandum & latius spargendum eius iudicium. In d. Iohannes rarrat non ab ancilla, sed à turba hominum secundò rogatum fuisse Petrum. vnde apparet, vocem quæ ab ancilla manauerat exceptam fuisse à viris astantibus, qui Petrum aggressi sunt. Aliud est inter Marcum & reliquos tres discrimen: quia ille duplicem galli cantum commemorat, alij verò dicunt tunc demum cecinitse gallum postquam ter Dominum abnegasset Petrus. Sed huius quoque nodi solutio non difficilis est, quia nihil contrarietate aliorum historia referat Marcus: sed quod illi silentio prætercunt, explicatus tradit. Ego quidem non dubito, quum Christus Petro diceret, Priusquam gallus cantet, notatum fuisse ab eo gallicinium, quod multas vi ces in se repetitas continet, non enim semel tantum cantant galli, sed sapius iterant cantus suos: vnus tamen vigiliæ non nisi vnum gallicinium dicitur. Ergo Mattheus, Lucas & Iohannes Petrum ter Dominum abnegasse dicunt ante finem gallicini: Marcus circumstantiam vnam distinctius exprimit, quod scilicet breui temporis spatio vsque ad tertiam abnegationem abductus fuerit Petrus, & primo cantu admonitus non resipuerit. Porro non dicemus inter profanos histo-

ricos esse diffidium, si vnus quispiam res ab aliis intactas recitet. Ergo quanquam diuersa est Marci narratio, non tamen cum aliis pugnat. Hoc verò notatu dignum est, quod Petrus postquam simpliciter abnegatione elabi non potuit, interposito iururando crimen duplicat: paulò post etiam, quò vehementius vrgetur, vsque ad execrationem descendit. Vnde colligimus, postquam se mel excidit peccator, in deterius lubinde rapi. ita qui incipiunt à mediocribus delictis, precipites deinde ruunt in scædissima scelera quæ primò exhorruissent. Atque hæc iusta Dei vindicta est, ex quo nos Spiritus sancti auxilio priua iur, violentum in nos imperium tandem Satanæ permittit, vt sibi prorsus addictos & mancipatos huc & illuc proiciat. Id verò præcipue in fidei abnegatione contingit: quia vbi quis metu crucis descegit à pura Euangelij professione si nondum hostibus satisfactum esse videat, vltà progreditur: & quod non ausus fuerat purè fieri, sine vllis integumentis profusus abicit. Deinde hoc quoque obseruandum est quòd, vno serò temporis puncto ter Petrus defecerit: quia hinc apparet quàm lubrici & procliuas simus ad cadendum quoties nos Satan impellit. certè nullus erit cadendi modus, nisi Dominus extenta manu nos retineat. Postquam in Petro extinctus fuit gratiæ Spiritus vigor, vt quisque in eum incidens de Christo rogasset, ad centum vel mille abnegationes fuisse paratus. Quanquam ergo turpissimum illi fuit ter cadere, Dominus tamè illi pepercit, linguas hostium cohibens ne plures insultus mouerent. Sic etiam quotidie Satanam ab ipso iterari ne esse est, ne innumeris tentationibus nos obruat. Etsi enim multis machinis nos imperere non cessat, nisi tamen Dominus, infirmitati nostræ consulens, impetum furoris eius arceret, cum imensa tentationum mole nobis certandum foret. Itaque celebranda nobis est hac in parte misericordia Domini, quod hostis nostri libidine vix centesima ex parte in nos grassari patitur.

74 *Tunc cepit execrari.* Hac tertia abnegatione in summum cumulum eripit Petri erga magistrum infidelitas. nam iururando non contentus, ad execrationem transiit, quæ corpus & animam suam exitio deuouet. sibi enim maledictionem Dei imprecatur si Christum nouerit. atque perinde hoc valet acsi dixisset, Malè peream si quid mihi commune est cum salute Dei. quo magis admiranda est Christi bonitas, qui discipulū è ruina tam lethali erectum sanauit. Cæterum hic locus docet non protinus esse blasphemiam in Spiritum si quis infirmitate carnis lapsus, veritatem licet cognitam abneget. Audieb it certè Petrus ex ore Domini quàm detestabilis sit perfidia coram hominibus ipsum negare: & quàm horribilis eos vltio coram Deo & Angelis maneat, qui

ignauo crucis timore, fidei confessionem defuerunt: imò non frustra paulò ante, mortè & quoduis tormentum Christi abnegationi prætulera. Nunc ergo sciens & antè admonitus se precipitatus, veniam tamen postea obtinet. vnde sequitur, infirmitate, non autem insanabili malitia peccasse. Libenter enim Christo præstitisset debitū pietati officium, nisi metu extinctæ recti affectus sentillæ fuissent.

75 *Et recordatus est Petrus.* Ad vocem galli accessit etiam Christi intuitus, teste Luca. Nam prius canentem gallum neglexerat, sicut ex Marco audimus. A Christo igitur respici oportuit vt ad se rediret. Idem & in nobis singuli experimur. quis enim nostrum secure non præterit: surdis auribus non dico varios & multiplices auium cantus, qui tamen nos ad Deum glorificandum incitant, sed ipsam Dei vocem, quæ clarè & articulate in Legis & Euangelij doctrina resonat? Neque vno tantum die mentes nostras occupat tam brutus stupor, sed perpetuus est, donec suo nos aspectu dignetur qui solus corda hominum conuertit. Notare tamen operæpretium est non fuisse vulgarem intuitum (quia ludam prius respexerat, qui tamen nihilo inde redditus fuerat melior) sed in respiciendo Petro, oculis suis adiunxisse arcanam Spiritus efficaciam, atque adeo gratiæ suæ radiis in cor eius penetrasse. Quare sciamus, quoties lapsus fuerit quispiam, ei non esse penitentiæ initium nisi à Domini aspectu. *Fleuit amarè.* Verisimile est Petrum metu egressum esse, quia flere coram testibus non audebat. in quo se rursus adhuc prodidit eius infirmitas. Vnde colligimus, non satisfactione veniam fuisse promeritum, sed eam adeptum paterna Dei indulgentia. Atque hoc exemplo docemur quamuis claudicet nostra penitentia, bene tamen sperandum esse: quia ne debilem quidem respicientiã, modo sincera sit, Deus aspernatur. Interim occultæ Petri lacrymæ veram eius coram Deo & Angelis penitentiam testatæ sunt. nam ab hominum oculis subductus, Deū sibi & Angelos proponit: id eòq. ex intimo cordis affectu manat iste lacrymæ. Quod ideo notandū est, quia videmus eas à iulustis largè profundis quandiu spectantur, quibus in recessu oculi mox arescunt. Porro non dubium est quin lacrymas quæ Dei iudicio nullæ exprimuntur, eliciat ambitio & hypocrisis. Quæritur tamen an fletum requirat vera penitentia. Respondeo, fideles sæpe siccis oculis non fictè gemere ad Dominum, suãque culpam fatiri vt veniam impetrent: sed in grauioribus peccatis nimis stupidos esse ac focordes qui non vulnerantur dolore ac tristitia, nec vsque ad lacrymas pudefunt. ideo Scriptura, postquam scelestum reos peregit homines, ad saccum & cinerem eos hortatur.

MATTH. XXVII.

- 1 *Manè autem factò consilium ceperunt omnes principes Sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent.*
- 2 *Et vincitum eum adduxerunt, & tradiderunt Pontio Pilato præfidi.*
- 3 *Tunc videns Iudas, qui eum prodiderat quòd damnatus esset, penitentia ductus retulit triginta argentarios principibus Sacerdotum & senioribus,*

<p>MARC. XV. 1 <i>Et confessim diluculo consilio inito summi Sacerdotes cū senioribus & Scribis ac toto cō-</i></p>	<p>LVC. XXIII. 1 <i>Et surgens vniversa multitudo eorum duxit eum ad Pilatum.</i></p>
---	---

4 Dicens, peccavi prodens sanguinem innocuum. At illi dixerunt, Quid ad nos? in uideris.

5 Et proiecitis argenteis in templo, recessit: & abiens laqueo se suspendit.

6 Principes autem Sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere in Corbanam, quia pretium sanguinis est.

7 Consilio autem iacta, emerunt ex illis agrum figuli in sepulturam peregrinis.

8 Quare vocatus est ager ille, ager sanguinis, usque in hodiernum diem.

9 Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam Prophetam, dicentem, Et acceperunt triginta argenteos, pretium astimati, quem astimarunt à filiis Israel.

10 Et dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

1. *Mora autem facta.* Quomodo prius nocte in tempesta summus Pontifex cum suo consilio Iesum ex animis, tandem sub ortu solis decernunt sitendum esse coram præfide. Atque in eo iudicij formam obseruant, ne suspecta sit eorum festinatio si ante tempus (vt fieri solet in tumultu) ad Pilatū accurrat. Probabile tamē est, quā ab eorū cōsilio abductus esset Christus, consultationē mox ab illis fuisse habitam, & sine longiori mora statuisse quid facere vellent. Prius enim dictum fuit quo tempore Christus ab illis egressus Petro occurreret, nempe post gallicinium & quomodo iam aurora insisteret. Quare non intelligunt Euangelistæ loco fuisse motos, sed tantū referunt primo diluculo Christum fuisse ab illis morti addictū, nec momentū vnum cessasse scelere suo strenuē exequendo. Quod autem prius dixit Lucas, *Mandū fuisse congregatos*, de ipso principio exponi nō debet, sed de vltimo actu qui deinde subicitur: acti diceret, eos postquam illuxit, quia confessus erat Dominus se esse Dei filium, de eius morte suum decretum protulisse. Quod si de hominis capite illis permittā fuisset cognitio, certatim omnes pro suo furore suis manibus in eum scēdissent: sed quia Pilatus capitalibus iudiciis præerat, cogatur ad eius tribunal descendere: tantum suo præiudicio ipsum illaqueant. Nam lapidatio Stephani (vt in rebus turbatis) seditiosè contigit. Dei autem Filium oportuit solenni ritu à terreno iudice damnari, vt nostrum in celo reatum deleret.

3. *Tunc videns Iudas.* Hoc aduerbio non designat Marthæus certum temporis articulum. nā paulo post subiūgit, quia videbat Iudas proditionis mercedem à Sacerdotibus respui, in Templo eam proiecisse. Atqui ex verbis Caiaphæ rectā in Prætorium venerunt, illicque steterunt vsque ad Christi damnationem. Vix ergo eo die fuisset in Tēplo reperti: sed quia de tragico syndreii furore agebat, mortē quoque Iudæ (in qua melius apparuit cæca eorum obstinatio & quasi ferrea durities) insenuit. Vicit autem Iudam pœnitentia fuisse tactum: non quod respiceret, sed quod illi displicerit admissum facinus: vt sepe Deus reprobis oculis aperit, vt sua mala sentire incipiant & horrere. Nam qui serio dolent vt resipiscant, non tantū dicuntur *resipiscere*, sed etiam *resipiscere*. Vnde & *metavovias*, quæ vera est hominis ad Deum cōuersio. Tedium igitur & horrorem concepit Iudas, non vt se ad Deum reciperet, sed potius vt desperatione obrutus, exemplum esset hominis à Dei gratia profus abdicati. Merito quidem Pau-

lessu, Iesum
vinctum ab-
dixerunt, tra-
dideruntque
Pilato.

lus salutarem tristitiam esse prædicat quæ ad pœnitentiam adducit: verū si quis in ipso hinc impingat, nihil ei proderit confusus & informis dolor. Quin potius hac iusta vindicta impios tandem persequitur Deus qui iudicium eius contumaciter spreuerunt, quod Satanæ sine spe solatij cruciandos tradit. Vera pœnitentia est peccati displicentia, concepta ex metu & reuerentia Dei, quæ simul amorem & desiderium iustitiæ ex se gignit. Ab hoc affectu procul absunt impij, cuperent enim nullum peccandi facere finem: in d quantum in se est, sibi ac Deo illudere conantur, sed inuitos & calcitrantes cæco horrore torquet conscientia, vt peccatum suum quantum non oderint, tamen cum dolore & anxietate sibi grave & molestum esse sentiant. Hinc fit vt inutilis sit eorum dolor: quia non liberaliter se ad Deū cōuertunt, neque etiā aspirant in melius, sed præuæ cupiditati affixi, in tormento quod effugere non possunt tabescunt. Hoc modo (vt nuper dixi) eorum obstinationem vlciscitur Deus, nam etiam electos suos duriter castigans, reluctantes ad se trahit: vulnera tamē quæ influit oportune sanat, vt sponte ad eum veniant cuius se manu percuti agnoscunt, & cuius ira terrentur. Priores ergo sine peccati odio Dei iudicium non minus fugitant quā metuunt: atque ita incurabili plaga vulnerati pereunt inter suos dolores. Si Christi monitionem audisset Iudas, locus adhuc erat pœnitentiæ: sed quoniam ab eo contempta fuit tam benigna ad salutem inuitatio, in Satanæ magisterium traditur, qui eū in desperationē precipitet. Ceterū si rectē de pœnitentia diceret Papistæ in suis scholis, in Iuda nihil desiderari posset, in quem tota eorū definitio cōperit. Hic enim cernitur & cordis contritio, & oris cōfessio, & operis satisfactio, vt loquuntur. Vnde colligimus illos tantū in corticem arripere: quia omitunt quod præcipuum erat, hominis ad Deum conuersionē, dum pudore & metu fractus peccator sibi renūtiat, vt se addicat in obsequiū iustitij.

6. *Quid ad nos?* Hic deseribitur Sacerdotum stupor & vecordia, dum formidabili Iudæ exēplo admoniti, nō tamē ad seipsos redeunt. Fateor quidem, sicuti hypocritæ sibi blandiri solent, colorē illis fuisse in promptu quo suam causam & Iudæ distinguerent: quia sceleris socios se non putabant, licet abusi essent proditoris perfidia. Atqui Iudas non modò se fateor peccasse, sed Christi innocentiam prædicat, vnde sequitur homini iusto exitium molitos, ideòque nefariæ cædis reos esse.

1007 v 12
341 Jeremias
R. P. 20
e e e e e
604 j e v 2

esse. Nec verò d. blam est quin Deus cauterio mordeie voluerit ipsorum conscientias, quod occultam famem detegeret. Nos vero dilectimus, quod terribi videntur sceleratos quibusdam malis, quod nobis comm. me est, totidem esse ad poenitentiam inicit menta, quorum neglectu culpam duplicant ubi statim. Tenendum etiam est, vnius scelere minime absolui eos omnes qui se quouis modo implicuerint: multo vero minus prolicere sceleris auctores, qui se à ministris suis d. h. gunt, ne eandem sustineant pœnam.

5 *Lazarus se suspendit*) Hoc pretio vendit Satan illecebras quibus impios ad tempus demulcet, quòd illos in furorem vertit, ut ipsi spem salutis vltro sibi abscindentes non alibi quàm in morte solatium inueniant. Iudas triginta argenteos, quibus non minus suam salute n. quàm Christianam prodiderat, ipse proicit, quàmquam per alios frui fecerat: nec modò se priuat. eoru. n. vtu, sed eum sacrilega mortis Christi mercede vitam quoque suam proicit. Ita, quomòs manu Deu. non admoveat, impios tamen suæ cupiditates frustratur, ut votorum suorum potui non modo se abdicent inanium bonorum fructione, sed inde potius laqueos sibi conficiant. Cæterum quoniam sint sui carnitices, pœna. n. à se exigent, nihil de atrocitate itæ Dei leuant aut minuant. *Non licet eos.* Hinc clarè patet, hypocrisis externam modò larvâ scitandò, crasse cum Deo ludere, modò ne sui Corban profanent, in reliquis se puros esse fingunt: nec solliciti sunt de nefaria pactione, qui se Dei vindictæ non minus quàm Iudas obstrinxerunt. Quòd si pretium sanguinis in sacro thesauro recondere nefas erat, cur potius licuit inde fumere? neque enim nisi ex Templi oblationibus diuites erant, nec aliunde sumptum erat quod nunc tanquam pollutum rursus misere dubitant. Vnde autem pollutio nisi ab ipsis? Porro quo magis sua flagitia tegere conantur impij, eo magis ad ea publicanda inagilat Dominus. Sperabant honesto integumento sepulchro iri crimen si agrum sterilem sepelendis hospitibus emerent. Atqui hoc admirabilis Dei providentia in contrarium euentum conuertit, ut ager ille quasi æternum memoriale foret eius proditionis quæ prius obscura fuerat. Neque enim nomen ipsi loco indiderunt, sed postquam vulgo res innotuit, publico consensu vocatus est ager ille sanguinis: ac si Deus illorum probum iussisset volitare in omnium linguis. Sepulchrum verò peregrinis curare plausible fuit, si quos Hierosolymæ mori contingeret qui ex longinquis regionibus sacrificandi causa illuc ascenderant. Quoniam autè pars erat ex Gentibus, non improbo quod veteres quidam scripserunt, hoc symbolo datâ fuisse spem salutis Gëtibus, quia in pretio mortis Christi incluse essent. Sed quia subtile magis quàm firmum est commentum, in medio relinquo. Nomen Corbana Chaldaicum est, deductum ex Hebraico Corban, cuius alibi fa-

cta fuit mentio.

9 *Tunc impleretur quod d.*) Quomodo Hieremias nomen obici perit, sine nefare sciteor, nec anxie laboro, certe Hieremias nomen errore positum esse pro Zacharia, res ipsa ostendit: quia nihil tale apud Hieremiam legitur, vel etiam quod accedat. Alter autem ille locus nisi dexte accommoetur, in alterum sensum male detortus videri possit, verum si regulam tenemus quam in citanda Scriptura se, qui sunt Apostoli, cogituri facti erit, apte Christi congruere quod illic habetur. Postquam conquestus est Dominus, quando in regendo populo pastoris officio functus est, se male operam locast, et illo se & molesta cogitavit uti boni renunciet. fracto igitur pedo se amplius fore pastorem negat. P. ille subicit, quom mercedem exigeret, sibi datos triginta argenteos. Quibus verbis significat, non minus sordidè se suale habitum quam si ignobilis quispiam & vilis esset operarius. Nam carceronias & inanes fucos quibus eius beneficia pensabant Iudæi, comparat triginta argenteis, tanquam indignæ & pudendæ bubulci vel optificis mercedi: ideo iubet prociari ad sigulum in templo, ac si diceret, Hoc præclarum suum munus, quod mihi non minus probrosum esset accipere quàm contumelia, offertur, potius ad emendas tegulas vel lateres suspendant, quibus reficiant templi rimas. Tam quo certius constaret Christum esse Deum exercituum, in quem populus ibi initio malignus fuerat & ingratus: vbi in carne patelactus est, quod figurate prius dictum fuerat, et ipsa & vitibilis modo in eius persona impleri oportuit. Ergo quom maiora eorum coactus illis vale. fieret, si. anq. operâ subduceret indignis, eum triginta argenteis æstimarunt. Atque hic contemptus filij Dei exierit eorum impietatis cumulus fuit. *Pretium æstimat.*) Matthæus verba Zacharie non refert: quia tantum ad metaphoram alludit sub qua illic Dominus de populi ingratitude conqueritur. Summa tamen eadem est quom se totos suaque omnia deberent Iudæi Domino, non sine contumelia cum feruili mercede ablegasse: ac si nihil plus tot feculis ipsos gubernando meritis foret quàm bubulcus quispiam vnius anni opera. Se ergo tam vili pretio taxatum conqueritur, quom sit inæstimabilis. In fine autem vbi dicit, *Quem æstimarunt à filiis Israel,* indefinita est loquutio. Iudas cum Sacerdotibus pepigerat, qui populi totius nomen ac personam sustinebant: ita licitantibus Iudæis quasi præconis voce addictus fuerat Christus. Dignum autem pretium fuit quòd sigulo daretur.

10 *Sicut constituit.*) Hac particula confirmat Matthæus non sine Dei providentia hoc esse factum: quia dum aliò tendunt, in seij complent veteris oraculum. Nam qui fieri potuit ut agrum à sigulo emere veniret illis in mentem, nisi eorum errorem Dominus ad sui secreti executionem flexisset?

MATTH. XXVII.

MARC. XV.

LVC. XXIII.

11 *Iesus autem stetit ante Præsidentem. Et interrogavit eum Præsides, Iudæorum? At ille respondit, Tu es Rex Iudæorum? Dixit illi Iesus, Tu iudicis, dicit.*

2 *Et interrogavit eum Pilatus, Tu es Rex Iudæorum? At ille respondens dixit illi, Tu iudicis.*

3 *Et accusabant eum*

2 *Cæperunt autem eum accusare, dicentes, Hunc deprehendimus evertentem gentem, ac versantem tributa dari Cæsari, dicentem se Christum Regem esse.*

3 *Pilatus autem interrogavit eum, dicens, Tu es Rex Iudæorum? Ille vero respondens ei, ait, Tu iudicis.*

12 Et quum accusaretur à principibus Sacerdotum & Senioribus, nihil respondit.

13 Tunc dicit illi Pilatus, Non audis quam multa contra te testificantur?

14 Et non respondit ei ad vllum verbum, ita ut miraretur Præses vehementer.

principes Sacerdotum de multis.

4 Pilatus autem rursus interrogavit eum, dicens, Non respondes quicquam? ecce quam multa aduersus te restantur.

5 Iesus autem deinde nihil respondit, adeo ut miraretur Præses.

4 Ait autem Pilatus ad principes Sacerdotum & turbas, Nihil inuenio noxæ in homine hoc.

5 At illi inualecebant, dicentes, Commouet populum, docens per vniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa vsque ad hunc locum.

6 Pilatus autem audita mentione Galilææ, interrogavit num homo Galilæus esset.

7 Atque ut cognouit quod ad Herodis ditionem pertineret, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat tunc temporis.

8 Herodes autem viso Iesu gauisus est valde: tenebatur enim iam multo tempore cupiditate videndi illum, eo quod audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

9 Interrogabat autem eum multis sermonibus: at ipse nihil ei respondebat.

10 Stabant autem principes Sacerdotum & Scribæ acriter accusantes eum.

11 Spreuit autem eum Herodes cum exercitibus suis: quumque illusisset, indutum veste splendida remisit ad Pilatum.

12 Et facti sunt amici inter se Pilatus & Herodes eodem die. Nam antea simulias inter eos intercesserat.

11 Iesus ergo stetit.) Quamquam deforme fuit hoc spectaculum, & longè alienum à dignitate Filij Dei, quòd tractus fuit ad profani hominis tribunal, vt causam capitis tanquam maleficus ex vinculis diceret: tenendum tamen memoria est, in doctrina crueis (quæ Græcis stultitia est, & Iudæis scandalum) constare nobis salutem. Voluit enim Filius Dei vincus sibi coram terreno iudice, & illic subire capitale iudicium vt nos reatu soluti ad cælestem Dei thronum liberè accedere non dubitemus. Ergo si respicimus quid nobis profuerit Christum iudicari sub Pilato, statim absterfum erit probrum tam indignè subiectionis. Et certè nullo offendit Christi damnatio nisi vel superbo hypocrisis, vel stupidos & crassos Dei contemptores, quos propriæ iniquitatis non pudet. Stetit ergo Dei Filius coram homine mortali reus, illicque accusari & damnari passus est, vt nos coram Deo stemus intrepidi. Æternam quidem illi infamiam irrogare conati sunt hostes: sed nobis potius spectandus est finis ad quem nos dirigit Dei providentia. Nam si in mentem veniat quam formidabile sit Dei tribunal, nec tam è potuisse nos illic absolui nisi reus in terra Christus fieret, nunquam pigebit in eius vinculis gloriari. Rursus quoties audimus in trifidi sordidoque habitu Christum stetit coram Pilato, hinc petamus fiduciæ materiam, vt ipso intercessore freti in Dei conspectum lati & alacres prodeamus. Eodem etiam pertinet quod de silentio mox sequitur. Tacuit Christus quum vndique ipsum vrgerent Sacerdotes, nempe vt suo silentio nobis os aperiret. Nam hinc præclara illa facultas quam celebrat Paulus, vt pleno ore clamemus Abba Pater, vt statim iterum attingani. *Tu es Rex Iudæorum.*) Quamquam multis & variis criminibus Christum obrueper tentarunt, probabile tamen est, malignè arreptum ab illis fuisse Regis nomē, ex quo futu-

mam inuidiam apud Pilatum illi conflarent. Ideo apud Lucam exprimitur quòd *Deprehenderint ipsum euertentem gentem, ac vetantem tributa dari Cæsari dicentem.*) Hoc verò crimine nihil odiosius apud Pilatum, cui nihil maiori curæ erat quàm quietum imperij statum tueri. Ex Iohanne perspicitur variè agitatà fuisse causam: sed ex toto contextu clarè apparet hoc præcipuum fuisse accusationis caput. Sicuti hodie quoque Satan hoc prætextu exosum vel suspectum reddere Euangeliū molitur, quasi Christus, regnum suum erigendo, omnia mundi imperia labefaceret, iuraque regum & magistratum conuellat. Regum verò tam cæca plerumque superbia est, vt Christum sine potestatis suæ iactura regnare non posse existiment. Itaque plausibilis est semper apud eos actio qua semel iniuste grauatus est Christus. ideo Pilatus alius posthabitis, in seditione maximè insiluit: quia si Christum comperisset aliquid in statu publico turbasse, absque mora eum cupidè damnasset. hæc ratio est cur de regno eum interroget. Quæquam autem apud tres nostros Euangelistas ambigua est Christi responsio, ex Iohanne tamen colligitur, Christum ingenue cõfessum esse quod obiectum erat: sed crimen simul diluissè, quum negaret terrenum se esse Regem. Quia verò minime illi propositum fuit sollicitè se purgare, quemadmodum rei solent, mediū responsum Euangeliste ponunt, ac si dicerent, neque inficias iuissè quin Rex esset, obliquè tamen calūniam notassè qua præter meritum grauabant eum hostes.

12 Nihil respondit.) Cur obmutuissè Christū dicant Evangelistæ, cuius nuper responsionē ex eorū ore audiuius, hæc ratio est, quòd quum parata esset defensio, sponte abstineret. Nec certè prius de regno respondit, quòd absolui cuperet, sed tantum vt se affereret illū esse redemptorē olim promissum, coram quo stetitendum esset omne

omne genu. Hanc patientiam miratus est Pilatus, quod vltro innocentiam suam tacendo proderet Christus, quum frigidas & inanes calumnias resel- lere promptum esset. Antea erat Christi integritas, vt sine patrocinio iudici manifesta esset. Verum optabat Pilatus Christum sibi non deesse, quo minore inuidia absolui posset. Et hactenus quidem laudabilis est Pilati aequitas, quod innocen- tia: Christi fauens, ad eius defensionem ipsum pungit. Sed ne Christi silentium miremur quasi absurdum, sicut ille fecit, nos ad Dei consilium attendere oportet, qui filium suum (quem expian- dis peccatis nostris victimam ordinauerat) quan- nis in se purus esset, tamen quasi in persona nostra noxium damnari voluit. Siluit ergo tunc Christus vt nunc sit nobis patronus, & ac sua intercessione a reatu nos liberet: siluit, vt gloriari possimus nos eius gratia iustos esse. Atque hoc modo impletum

11. 11. b. 7. fuit lesaia: vaticinium, quod tanquam ovis ad ma- ctationem ductus sit, &c. Interim tamen enituit illa bona confessio, cuius meminit Paulus non ver- borum, sed realis: non qua sibi priuatim confule- ret, sed qua absolutionem acquireret toti humano generi.

4 Luc. *Aut autem Pilatus.*) Quum nostrorum criminum poenam subiret Christus, prius iudicis sui ore absolui oportuit, vt deinde constaret alie- no magis quam suo nomine damnari. Ceterum quia per tumultu populi eum plane absolueri non audebat Pilatus, libenter oblatam sibi occasionem acceptus est, vt eum Herodis iudicio permitteret. Erat autem hic Herodes cognomine Antipas, cui relictus fuerat Galilaea & Ietrarchia, quum Iudaea in partem Syriae prouinciae, & delegato Viennam Archelao, redacta foret. Esti autem paulo post refe- ret Lucas hoc munere placatum fuisse Herodem, qui prius inensus fuerat Pilato: hic tamen non tam captare eius gratiam voluit, quam honesto praetextu inuidiam a se depellere, & ita effugere ne- cessitatem damnandi Christi.

8 *Herodes autem viso Iesu quauis est.*) Hinc apparet quatenus impios sua superbia inebriet, imò profus demerent. Quauis enim non agnosceret Herodes Christum pro Deo filio, Prophe- ta saltem loco eum habebat. Quare plufquam ini- quam fuit eius sordibus & ignominia delectari. Ve- rum quati facta esset tibi iniuria quandiu Christi conspectu potitus non fuerat, nunc suae libidini subiectum cernens, exultat quasi victor. Videmus etiam quomodo ab impiis & profanis hominibus ametur Prophe- ta in quibus relictet Dei virtus. Iam diu optauerat Herodes Christum videre: cur non etiam audire optabat vt ex eius doctrina proficeret? Nempe quia Diuinae virtutis theatricus spectator esse maluit quam pie & suppliciter eam

reuereri vt decebat. Atque hoc carnis ingenium est, sic Deum expectare in suis operibus vt eius im- perio se non subiciat: sic expectare conspectu ser- uorum eius, vt loquentem in ipsis audire cogitet. Imo Herodes quum speraret aliquod miraculum a Christo, reum tamen ad suos pedes iacere ma- luit quam doctorem admittere. Quare mirum non est si Deus ab impiis gloriam suam subducatur, qui sibi cuperent ludos ab eo non secus atque ab hist- rione aliquo praereri.

11 *Spernit autem illum Herodes.*) Fieri aliter non potuit quin ab homine superbo, & sibi in la- titiis suis, regio honore & opibus placere sperne- retur Christus, qui nihil tunc nisi contemptibile praese tulit. Non tamen excusabilis est Herodis fas- tus, qui viam gratiae Dei praefulsi: nec dubium est quin Deus, vt poenitentiam sumeret de priore eius seueritas, consulto indurauerit ipsius animum tali spectaculo. Indignus enim fuit qui vnam caele- stis gloriae scintillam in Christo conspiceret: quia tandiu ad plenum fulgorem caecutierat, quo illu- strata fuerat tota eius ditio. Nec tantum ab vno Herode spernit fuisse Christum narrat Lucas, sed a toto eius stultitio: vt sciamus raro in aulis Regum haberi iustum Deo honorem. Nam quia pompis fere dediti sunt omnes aulici, ita eorum sensus occupat vanitas, vt spirituales Dei gratias vel securè despiciant, vel clausis oculis praeterant. Ceterum hoc Christi contemptu nobis parata est noua dignitas, vt nunc Deo & Angelis pretiosus simus.

12 *Falsi sunt amici.*) Quidam Christus reconci- liandae inter pios gratiae pignus fuit, hinc disca- mus quam contemptibiles sint mundo filij Dei, ipsaque religio. Probabile est, quom vtrunque im- pelleret sua ambitio, in contentionem aliquam de imperio venisse: sed quaecumque fuerit disidij origo, in terrenis negotiis neciter de suo iure vel tantillum alteri celsissis: quia tamen Christum pro nihilo ducitur, Pilatus Herodi facile eum addidit, & vicissim Herodes Pilato remittit. Sic hodie vi- demus, quum pro latronibus & aliis sceleratis inter se disceptent iudices, filios Dei tanquam quisqui- lias contemptim iactari. Pietatis autem odium im- pios saepe inuicem placat, vt quibus nihil prius ce- rat commune ad extinguendum Dei nomen si- mul conspirent. Nec verò quum ad mortem vltro citroque tradunt impij Dei filios, quasi pretiosa mercede redimunt mutua amicitiam: sed quod vilissimum ipsis est, non grauatum obtrudunt. per- inde ac si quis frustum panis cani proiiceret. Inter nos verò aliam pacem abolitis discordiis compo- nere debet Christus: ne pe vt Deo prius re- conciliati, pio sanctoque consensu tum ad colen- dam iustitiam inuenimus alij alios, tum vt fraternis officijs & mutua humanitate certemus.

MATTH. XXVII.

MARC. XV.

LVC. XXXIII.

15 In festo autem consuene- rat Praefes turbae dimittere vnū vincētum quem voluissent.

16 Habebat autem tunc vin- cētum insignem, qui dicebatur Barrabbas.

17 Congregatis ergo illis dixit Pilatus, virum vultis di- mittam vobis, Barrabbā, an Ie- sum qui dicitur Christus.

18 Sciebat enim quod pro-

6 Ceterum in festo dimittebat illis vnū vin- cētum quencumque postu- lassent.

7 Erat autem qui di- cebatur Barrabbas, qui cum seditionis authoribus fue- rat vincētus, qui per sedi- tionem eadem patraue- rant.

8 Et quum clama-

13 Pilatus verò, conuocatis pri- cipibus Sacerdotum ac Magistratibus & plebe,

14 Dixit ad illos, Oblulistis mihi hunc hominem quasi auertentem po- pulum: & ecce, ego coram vobis inter- rogans, nullum crimen inuenio in ho- mine isto, ex iis de quibus accusatis il- lum.

15 Sed ne Herodes quidem: nam remisit vos ad eum, & ecce, nihil di- ff iiii

pter inuidiam tradidissent eum. set turba, capiti flagitare gnum morte actum est ei.

19 Sedente autem illo pro quemadmodum semper tribunali, misit ad eum vxor e- fecerat ipsis.

10 Pilatus autem ref- 9 illo. multa enim passa sum hodie pōdu illis, dicens, Vultis per somnium propter eum.

20 Principes autem Sacerdo- Indaeorum? 10 Sciebat enim quōd turbis vt petirent Barrabbam, propter inuidiam prin- cipes Sacerdotum illum

21 Respondens autem Praefes au illis, Vtrum vultis vobis e- duobus dimitam? At illi dixe- runt, Barrabbam.

22 Dixit illis Pilatus, Quid igitur factam le, u qui dicitur Christum? Dicunt ei omnes, Cru- cifigatur.

23 Praefes autem ait, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, Crucifiga- tur.

11 Pr. cipes verō Sa- cerdotum concitauerunt iuriam, vt. potm. Ba- rabbam dimitteret ipsis.

12 Pilatus verō respon- dens rursus dixit illis, Quid igitur vultis fa- cere ei quem dicitis Re- gem Indaeorum?

13 At illi rursus in- clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus verō di- cebat eis, Quid enim ma- li fecit? At illi vrbemen- tus clamauerunt, Cru- cifige eum.

16 Castigatum ergo eum dimittam. 17 Neceffe autem habebat dimit- tere eis in festo vnum.

18 Exclamarunt autem omnes in turba, dicentes, Tolle hunc, & dimitte nobis Barrabbam.

19 Qui erat propter seditionem quandam factam in vrbe & homici- dium cōmētus in carcere.

20 Iterum autem Pilatus loquutus est ad eos, volens dimittere Iesum.

21 At illi clamabant, dicentes, Cru- cifige, crucifige eum.

22 Ille autem tertio dixit eis, Quid enim mali fecit: nullum crimen capita- le comperio in eo: castigatum ergo il- lum dimittam.

23 At illi instabant vocibus mag- nis, postulantes vt crucifigeretur: & inualecebant voces eorum ac princi- pum Sacerdotum.

15 In festo consuenerat.) Hic nobis tum implacabilis sacerdotum crudelitas, tum furiosa etiam populi obstinatio describitur. nira enim vtrosq; amentia correptos esse oportuit, quibus non satis fuit conspirare in mortem hominis innoxij, nisi etiam in eius odium latronem liberarent. Sic impios praecipitat Satin, postquam semel ruere ceperint, vt nullum quantumuis detestabile scelus horreant, sed exccari & stupidi accumulunt peccata peccatis. Non dubium est quin Pilatus, vt pudore eos fleteret, scelestissimum hominem delegerit, cui Christus oppositus absolui posset. Et ipsa criminis atrocitas cuius Barrabbas reus erat, merito debuit populi odia in eum transferre, vt saltem comparatione Christus liberaretur. Atqui nullo dedecore terrentur vel Sacerdotes vel tota gens, quin seditiosum & homicidam sibi dono dari postulent. Interim reputandum nobis est Dei consilium, quo factum est vt Christus quasi postremus hominum cruci destinaretur. Sauium quidem in ipsum caeco furore Iudaei: sed quia Deus expiandis mundi peccatis *na Supra* ordinauerat, etiam infra latronem & homicidam locari passus est. Huc verō redactum esse Dei Filium nemo rite expendet sine summo horrore, suique displicentia, & detestatione suorum scelerum. Sed hinc quoque non vulgaris emergit fiducia materia, qui ideo in profundum ignominiae demersus est Christus vt nobis ascensum in caeleste gloria sua deiectione acquireret: ideo latrone habitus fuit deterior vt nos aggregaret Dei Angelis. Hic fructus si rite aestimetur, vasis superque ad abolendum crucis scandalum valebit. Porro quod in die festo quempiam vnum ex vincis Praefes in populi gratiam dimittere solebat, exemplū

fuit stultē & perperam inductum, non sine aperta cultus Dei corruptela, nihil enim minus consentaneum est quam dies festos scelerum impunitate ornari. Nam ideo magistratus armauit, Deus gladio vt crimina quae tolerati sine publica pernicie nequeant, seuerē vindicent. vnde apparet legum & penarum violatione minimē coli velle. Sed hoc scilicet proficiunt homines, quum à seipsis temere rationes colendi Dei excogitat (quum nihil tentandum sit nisi ex praescripto verbi eius) vt honoris praetextu ipsum sepe afficiant contumelia. Quare haec nobis tenenda est sobrietas, nequid Deo offeramus nisi quod postulat. Ad eum enim profanis muneribus non delectatur, vt iram eius magis pronocent.

19 Sedente autem illo.) Quanquam diurna meditatio in somnii causa esse potuit, minimē tamen dubium est vxorem Pilati non naturaliter (vt quotidie nobis accidit) sed singulari Dei instinctu haec tormenta fuisse passam. Vulgo putarunt diabolum, vt remorari miiceret humani generis redemptioni, feminam subornasse, quod minimē conuenit, quum eiusdem impulsu tātopere arderēt Sacerdotes & Scribae ad Christum perdendum. Sic ergo potius habendum est, pluribus modis probatum fuisse à Deo Pare Christi innocentiam vt constaret ipsam alieno (hoc est nostro) nomine mortem obire. Ideo & toties Pilati voce prius absolui quam damnari voluit, vt in gratuita eius damnatione, legitima pro peccatis nostris satisfactio fulgeret. Cateum hoc nominatum refert Matthaus, nequis tam felicitum Pilati studium miretur, dum pro hominis contempti vita in tumultu populari dimicat. Et certē nocturnis vxoris terroribus illum Deus ad tuendam filij sui in-

nocentiam coegit: non ut eriperet eum à morte, sed tantum ut testatum faceret, in aliorum vicem poenæ quam promeritus non erat subiici. De sonnis autè quæ sunt instar visionum, alibi dictum est.

20 *Principes autem Sacerdotum.*) Præcipuos mali auctores Euangelista designat, quòd plebem (quæ aliunde impulsà fu) exculset stulta cre duitas, sed ut sciamus non sponte inlentiam fuisse Christum, sed dum obsequium suum vendidit Sacerdotibus, tam omnis æquitatis & modestiæ quam propriæ salutis fuisse oblitam. Hinc verò docemur quàm exitialis sit impiorum autoritas quibus facile est hac illuc ad quoduis nefas hominum vulgus rapere, quo nihil magis flexibile est, tenendum interea esse consilium Euangelistæ, Christum populi voce tam acriter ad mortem fuisse postulatum, non quòd ipse passim exiis foret, sed quia maior pars suis Præsulibus ambitiose morem gerere cupiens, posthabito æquitatis respectu, linguam impiæ paucorum conspirationi quasi venalem addixit.

22 *Quid igitur facerent Iesu.*) Quia sic amentia videt excacatos Pilatus vt cum maximo suo dedecore latronè à morte eripere nõ dubitè, alio artificio eos pungere conatur, vt ad sanitatem reuocet: nepe quod mors Christi ignominiam ipsis inuoret, eo quod vulgata esset fama de Iesu, ipsum Regè & Christum esse, ac si dixisset, Si vos hominis non miseret, saltem consilium honoris vestro: quia eius supplicium vulgo putabant extranei vos omnes fuisse castigatos. Atque ne hoc quidem modo sedatus fuit læuitiæ ardor, quin pergerent sibi publicè magis esse inimici quàm priuatiim Christo. Ideo apud Marcum, quo acrius pungat eos Pilatus, dicit etiam ab ipsis Iesum vocari Regem, significans, titulum huc perinde celebrem esse ac si vñt ut esset cognomen. Atqui abiectò omni pudore pertinaciter virgent Christi necem, quæ secum totius gentis ignominiam trahebat. Apud Iohannem exprimitur respòlio, quam tres nostri sub: cent: nempe Regem illi nullum esse præter Casarem. Ita spe promissæ sibi redemptionis priuari malunt, & in perpetuum seruitutem addici, quàm oblatum sibi diuinitus redemptorem suscipere.

16 *Lac. Castigatum ergo dimittam.)* Si quod le-
M A R C. I I. A A V I I. M A R C. X V.

24 *Videns autem Pilatus quòd nihil proficeret, sed magis tumultus fieret, accepta aqua abluit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine huius iusti: vos videritis.*

25 *Et respondens vniuersus populus dixit, Sanguis eius super nos & super filios nostros.*

26 *Tunc dimisit illis Barrabam: Iesum autem flagellatum tradidit vt crucifigeretur.*

27 *Tunc milites Præsidis susceperunt Iesum in Prætorio, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem.*

28 *Et quum exuissent eum, circumdederunt ei chlamydem coccineam.*

29 *Et coronam de spinis con-*

15 *Pilatus verò volens turbæ satisfacere dimisit illis Barrabam: & tradidit Iesum flagellatum, vt crucifigeretur.*

16 *Milites autem abduxerunt eum intro in atrium, quod est Prætorium & conuocant totam cohortem.*

17 *Et induunt illum ei contextam spinis coronam.*

18 *Et ceperunt salutare illum; tunc Rex Iudæorum.*

19 *Et verberabant illius caput arundine, & inspuebant in illis: & posi-*

ne delictum admittum erat absque crimine capiti li, eum qui deliquerat solebant Romani prædictes virgis cedere: atque hoc poenæ genus dictum fuit coercitio. Inique ergo Pilatus, qui Christum ab omni culpa absolvens, quali medicis delicti conuictum punire vult. Neque enim solum testatur nullum se crimen morte dignum in eo comperisse, sed eius innocentiam absque exceptione asserit. Cur ergo eum flagellat? Sed ita solent terrent homines, quos Dei Spiritus in constanti recti studio non confirmat, etiamsi æquitatem colere cupiant, ad modicas iniurias coacti desistere. Nec modò hoc sibi pro iusta excusatione ducunt quod non grauissime peccarint, sed ex eo clementiæ laudem sibi arrogat quod pepercrint aliqua ex parte innocens. Interea non reputant, quamuis absit extrema crudelitas, non aliter virgis quàm securi violari iustitiam, quæ pretiosior est hominum vita. Quod ad Filium Dei spectat, hoc modo dimissus, probrum virgarum sine salutis nostræ profectu secum tulisset: in cruce verò, non secus atque in splendido curru, de hostibus suis ac nostris triumphauit. Vt iam verò non multis hodie Pilatis triumphus esset mundus. Sed idem videmus in membris compleri quod in capite ceptum est. Eadem qua Iudaici Sacerdotes læuitia Christum ad mortem raptandum esse clamant, pios eius seruos persequitur clerus Papalis. Multi quidem ex iudicibus voluntarios se carni-fices præbent coram furoribus sed qui abhorrent à sanguine fundendo, vt eripiant homines innocens à morte, Christum ipsum (vnicam Dei iustitiam) flagellant. Quid enim aliud est, Dei cultores redimendæ vitæ causa ad Euangelij abnegationem cogere, quàm virgarum dedecori subiicere Christi nomen? Interea hostium eius violentiam obtendunt: quasi hoc colore præbe tegatur perfida eorum timiditas: quæ si in Pilato non fuit excusabilis, summam in ipsis detestationem meretur. Cæterum quanquam hoc prætereant tres nostri Euangelistæ, ex Iohanne tamen constat virgis æsum fuisse Christum, quum adhuc de seruandæ eius vita contenderet Pilatus, vt spectaculi deformitas populi rabiem placaret, si uel tamen addidit Iohannes implacabilem fuisse, donec extinctus esset vitæ auctor.

L V C. X X I I I.

24 *Et Pilatus adiud: caui vt fieret quòd illi postulabant.*

25 *Dimisit autem illis eum qui propter seditionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerant: Iesum verò tradidit arbitrio eorum.*

26 *Et quum adducerent eum, apprehenderunt Simonem quen-dam Cyrenensem, venientem rure: & imposuerunt illi crucem vt portaret post Iesum.*

27 *Sequebatur autem illum multa turba populi a mulierum, quæ & plangebant & lamentabantur eum.*

28 *Conuersus autem Iesus ad illas, dixit, Filie Ierusalem nolite flere super me, sed super vosmet ipsis & super filiis vestris.*

textam imposuerunt super caput eius, & arundinem in dextra eius, & arundinem in dextra eius. & genu flexo ante eum illi debant ei, dicentes, Ave Rex Iudeorum.

20 Et quum illuissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt illum vestibus propriis: & educunt eum ut crucifigerent eum.

21 Et coegerunt prae-tereuntem quendam Simonem Cyrenensem, qui veniebat ex agro, patrem Alexandri & Ruffi, ut tolleret crucem eius.

22 Exeuntes autem inueniunt hominem Cyrenensem nomine Simonem: hunc adegerunt ut tolleret crucem eius.

29 Quoniam ecce venient dies in quibus decet, Beate steriles, & ventres qui non genuerunt, & vbera que non lactauerunt.

30 Tunc incipient dicere montibus, Cadite super nos: & collibus, Operite nos:

31 Quia si in humido ligno haec faciunt, in arido quid fiet.

32 Ducebantur autem & alij duo facinorosi cum eo, ut interficerentur.

24 Videns autem Pilatus. Quemadmodum nautae vim maiorem tempestatis experti ad extremum cedunt, & se in contrarium cursum rapi sinunt: ita Pilatus, se imparem videns ad compescendum populi motum, deposita iudicis auctoritate in tantis clamores sequitur. Quamquam autem diu resistere conatus erat, nō tamen eum excusat necessitas: quia potius quidvis perferre debuit quam ab officio deflectere. Nec verò culpam eius leuat puerilis caeremonia qua vitur. quomodo enim sceleris libem abstergeret paucis aquae guttis, quae nullis piaculis deleri poterat? Quamquam etiam non hoc praecipue spectavit ut suas coram Deo maculas purgaret, sed populo signum detestationis proposuit, si forte exprimeret furoris poenitentiam. ac si in hunc modum praefatus esset, Ecce, cogitis me ad iniustam causam, ad quam terripide nec sine horrore descendo. Quid ergo vobis futurum est, & quam grauis vos manet Dei vindicta qui praecipui estis auctores? Ceterum qualecunque fuerit consilium Pilati, Deus tamen hoc modo testari voluit Filij sui innocentiam, quo melius pateret in eo damnata esse peccata nostra. Sistitur ad tribunal iudicis terreni supremus & vnicus mundi Iudex: damnatur ad crucem tanquam sceleratus: quin etiam locatur medius inter latrones, quasi eorum princeps. Posset talis spectaculi foeditas primo intuitu sensus humanos non parum turbare, nisi occurreret haec ratio, poenam quam nos manebat, Christo fuisse impositam, ut nunc sublato reatu, non dubitemus in conspectum caelestis iudicis prodire. Ergo aqua quae Pilato ad eluendas sordes nihil profuit, in alio vsum hodie valere debet, ut oculos nostros ab omnibus impedimentis purget, quo liquide in media damnatione, Christi iustitiam conspiciant.

25 Sanguis eius super nos. Non dubium est quin secure se deuouerint Iudei, ac si iusta illis coram Deo ratio constaret: sed zelus inconsideratus eousque ipsos praecipiat ut scelus inexpiable designantes solenni quoque deuotione spem veniae sibi abscondant. Hinc colligimus quam sollicitudine caueda sit in omnibus iudicis praecipis temeritas. nam ubi audent homines neglecta inquisitione hoc vel illud arripere prout visum est, tandem à caeco impetu necesse est ad furorem ipsos delabi. Atque haec iusta est Dei ultio, qua persequitur eorum superbiam qui recti & iniqui delectu habe-

re non dignantur. Putarūt Iudaei Christum occidendo graui se obsequium Deo praestare. sed vnde prauus hic error, nisi ex impia contumacia & ipsius Dei contemptu? Quare merito in hanc amentiam proiecti sunt, ut sibi vltimum exitium accerferent. Nos verò, ubi de cultu Dei & sacris eius mysterijs agitur, oculos aperire discamus, & reuerenter sobrièque de causa cognoscere, ne hypocritis & audacia stupore nos dementent. Sicut autem nunquam passus esset Deus execrandam hanc vocem eilueri ex ore populi, nisi prius desperata fuisset eius impietas: ita iuste eam horrendis & insolitis modis postea ultus est. & tamen incredibile miraculo quosdam sibi reliquias seruauit, ne scelus suum extingueretur totius gentis interitu. Adoptauerat sibi semen Abraham, ut esset gens electa, regnum Sacerdotale, sacrum peculiū, & haereditas. Quae Iudaei ad tantae gratiae abnegationem quasi vna voce conspirant. quis non diceret totam gentem radicitus à regno Dei euulsam esse? sed Deus in ipsorum perfidia illustrat fidei suae constantiam: atque, ut se non frustra foedus cum Abraham pepigisse ostendat, quos gratis elegit, à generali eximit interitu. ita semper omnibus humanæ incredulitatis obstaculis superior emergit eius veritas.

26 Tunc dimisit illis Barrabam. Non expriment tres nostri Euangelistae quod apud Iohannem habetur, Pilatum descendisse tribunal ut in de sententiam ferret: quia tantum significat libidine populi & confuso tumultu victum esse ut indignè Christum traderet ad mortem. Vtrūque tamen notandum est, quod inuito extortus fuerit assensus, & tamen iudicis personam repraesentavit in eo damnando quem in fontem esse pronuntiat. Nisi enim purus ab omni delicto fuisset Dei filius, non esset ab eius morte expiatio petenda. rursum nisi vadis nomine subiisset quam nos promeriti eramus poenam, nunc impliciti essemus scelerum nostrorum reatu. Filium ergo suum voluit Deus solenni ritu dānari ut nos eius gratia absolueret. Ipsa verò supplicij atrocitas non minus ad confirmandam fidem nostram valet quam ad nos metu irae Dei terrendos, & malorum nostrorum sensu humiliandos. nā si rite in meditanda Christi morte proficere cupimus, inde incipere decet ut pro poenae quam sustinuit grauitate exhorreamus nostra peccata. Ita fiet ut non modo nos pigeat nostri ac pudeat, sed ut serio dolore vulnerati, quo decet

ardore quaramus medicinā, & simul confusi trepidemus. nam i Iulquam lapideis cor. aibus nos esse oportet nisi vulneribus filij Dei penitus lauciemur: nisi oderimus ac detestemur peccata nostra, quibus expiandis tantum peccati perituli Dei Filij. Caverim vt hic se profert horribilis Dei vindicta, sic ex altera parte verberimā fiducia materia nos bis proponitur. neque enim timendum est vt in Dei iudicij amplius veniant peccata nostra, a quibus tam pretiosa mercede nos absoluit Dei Filius. Neque enim vulgari tantū mortis specie defunctus est vt vitam nobis acquireret, sed vna cum cruce nostram in se maledictionem suscepit, nequa amplius in nobis residere immundities.

27 *Tunc milites Præsidis*) Hæc probram accellio non frustra narratur. Quod filium suum vni-genitum Deus ludibriis omnegenus exposuit, scimus non ludicrum fuisse aliquod spectaculum. Pri-mam ergo quid meriti simus expendere contemnit, deinde compensatio a Christo obata in bonam si em eriger nos debet. Digna est nostra sc-ditas quam abominetur Deus, & Angeli omnes conspiciant, vt verò nos in Patris conspectum Christus puros & immaculatos miseret, conspici ipse & omnibus contumelias scderat voluit. Quare illa quam semel in terra passus est deformitas, nunc gratiam nobis in celo conciliat, & simul insinuat imaginem Dei, quæ non modo inodora inquamata erat peccati sordibus, sed facta delecta. Hinc quoque refulget inæstimabilis erga nos Dei misericordia, quod vni-genitum Filium suum hucusque caula nostra deecerit. Hoc documento mirum erga nos suum amorem probant Christus, quod nullum ignominis genus pro slore nostra recusauerit. Sed hæc arcana potius meditatione quàm verborum ornatu indigent. Docetur interea, carnis sensu minimè æstimandum esse Christi regnum, sed fidei & spiritus iudicio. Quædam enim in mundo subsistent mentes nostræ, non modo contemptibile nobis videbunt, sed pudendum etiam ignominis retentum: verum simulac fide in caelum asseruerint, non solum occurrit spiritualis maiestas Christi, quæ oblitet omne crucis probrum, sed sputa, flagella, colaphi & alia ludibria ad contem-plantam eius gloriam deducunt: quemadmodum docet Paulus datum illi fuisse nomen & summum imperium, vt coram ipso flectatur omne genus, quia se ipsum sponte exinanivit vsque ad mortem crucis. Quare si hodie etiam Christus mundus proteruè illudit, discamus fidei altitudine superare hæc scādala: nec morem quid impij Christo perperam assingant, sed quibus insignibus induerit illum caelestis Pater, quo illum scepro & qua corona decorauerit, vt non modò longè supra homines, sed etiam supra omnes Angelos eminent. Quod Marcus purpuram cocci loco posuit, quum diuersi sint colores, in eo minimè sudandū est. Christum veste pretiosa fuisse indutum non est probabile, vnde colligimus non fuisse purpuream, sed quæ similitudinem aliquam referret: quemadmodum pictor veritatem imitatur in suis figuris.

32 *Inuenerunt hominem Cyrenæum.*) Hæc circumstantia exprimitur extima tam gentis Iudicæ quàm militum crudelitas. Non dubium est quum suas cruces tunc gestare soliti fuerint malefici vsque ad supplicij locum: sed quum nonnisi robusti latrones crucifigerentur, pares erant ad tale onus ferendum: Christi alia fuit ratio, vt ip-

si eorum oris debilitas palam demonstraret agnum immolari. Fieri etiam potest vt flagellis mutilatus mult. que mirum daret oppretius, crucis ponderi succubuerit. Narrant autē Euar genitrix rusticū hominem, & ignobilem cocuem fuisse an illius vs vt crucem gelaret: quia quum detestabile esset sup plicium illud, solo etiam contactu pelius se omnes putabat. Qui vero ex contentissima plebis face ad ferdū & infame munus acceptus fuit, cum Deus per suos præcones nobilitat, neque eum superuacuum est quod non modo exprimit Euar genitrix eius non mens, sed patriam quoque & filios communit orant. Nec dubium est quum hoc prædico nos loci vel pretij, dignitate & famam nobis omni est inijctus cruce.

27 *Loc. de probatur autem eum.*) Quamvis in publico testes populus vni clau ore Christum dā-nasset, vident vsu tan en quosdam non fuisse oblitos doctrinæ & miraculorum, sic in materia illa dissipatione ex. quas sibi reliquias Deus seruaunt. Quamquam autem in becilla fuit istarum mulierum, fides, et ex. bilitate en est occultum fuisse pietatis se-nem, vnde postea suo tempore en genu en preddit. In tere stetus eorum veluit ad damnandam in piam necciamque vitium crudelitatem, qui cum Scri-bis & Sacerdotibus in mortem Christum conspirauerant. Verum aliud fuit Luca consilium, reuere vt scimus, dum excessu franco confuso exultat hominum in iusticia, deum vt ete se speculati quid agatur, sed vindicem sedere in celo, qui mex de multa fauilla pœnas sumat, nec idè cōspicendam esse eius vindictam quia distertur in tempus idotem: sed antequam appareat tinendam esse.

28 *Nolite flere.*) Putant quidam turbigari mulieres quod flosce & in cor siderato affectu manes lacrymas fundere, at quum simpliciter eas castigat Christus, ac si perperam & sine ratione fleret, sed admonet longe maiorem flendi esse causam ex horribili quod in perdet Dei iudicio: ac si diceret, mortem suam Hierosolymæ & toti genti non finem, sed initium maledicium esse, atque hoc modo significat se non na expostum in pro-rum libidini quin Deo carè sit. Nam ex. ceo a que de nde sequita est, clarè patuit Christi vitam Deo patri fuisse pretiosam quon ten fore en res putabant desertum prores & teclatū esse. Tēstantur quidem hæc verba quàm excelsa enim fortitudine præditus fuerit Christus: quia sic loqui non poterat nisi constanter & utripidè ad mortem pergeret, sed huc præcipa et tendit, tem illo defertim fordidè quæ habitu respici ten en à Deo: in pice verò, qui nunc quasi victores superbè triūphant, non diu insane lætitia fore competes, quia paulo post sequetur incredibilis conuersio. Hæc doctrina hodie quoque nobis prodest, cum agnoscimus Christum non ideo miris charum fuisse patri quia ad non entum destitutus fuerit eius auxilio: sed tant fuisse illi salutem nostram, vt ne vni-genito quidem parceret. Hoc autem insigni documento patefecit, quum urbem sanctam & vbi vnicum Sacramentum sibi elegerat, funditus excidit, ac perdidit vna cum incolis. Hinc ad meditando mortis Christi causam assurgere discamus: vbi quum Deus illam tam seuerè vltus sit, nunquam à filio suo obiri passus est, nisi vt pro mundi peccatis esset expiatio.

29 *Quoniam ecce venient.*) Denuntiat non

Phil. 2. l.
10. c. 4. d.

vulgarem cladem, sed diram & prius inauditam instare, in qua palam cernatur Divina ultio: ac si dixisset, gentem illam non vno vel simplici interitus genere absumptum iri, sed multiplici ingentium malorum congerie interituram, vt multo satius sit motum ruinae opprimi, vel absorberi terræ clafmate, quàm inter fauces diurni exitij cruciatus tabefcere. Nec verò irrita minæ ceciderunt, sed hoc verborum fulmen superavit ipsa euentus atrocitas, quemadmodum ex Iosepho patet. Porro quum istæ sint vltimæ desperationis voces optare à montibus opprimi & sobolem maledicere, his verbis docuit Christus sensuros tandem Iudæos non cum homine mortali, sed cum Deo bellum se gessisse. Ita instam faciliè furoris mercedem percipiunt Dei hostes, vt frustra eius vindictæ terram pro clypeo opponere cupiant qui prius cælum ipsum impetere ausi sunt.

31 *Si in humido.*) Hac sententia confirmat Christus nec inultam fore mortem suam, nec diu staturos Iudæos quorum matura iam, imò semiputrida erat iniquitas, ac vulgari similitudine probat fieri non posse quin iræ Diuinæ ignis statim illos incendio correptos deuoret. Scimus lignum aridum solere prius in ignem conici: quòd si humidum & viride comburitur, tandem multo minus pareatur arido. Porro verbum Faciant indefinitè exponere licet hoc sensu, Si ante tempus ad

ignem rapitur lignum viride, quid sicco & veteri fore putatis? Nisi fortè quis malit conferri homines cum Deo: ac si dixisset Christus, impius qui similes sunt arido ligno, vbi iustos indignè perdidissent, paratas esse apud Deum vices suas, quomodo enim ipsi pridem exitio deuoti, cælestis iudicis manum effugerent, qui tantum licentiæ ipsis ad tempus contra bonos & infantes permisit? Vt uis autem modo accipere libeat, summa est, præpostere lamentari mulieres, nisi simul expectent ac metuant horribile, quod sceleratis impendet, Dei iudicium. Et quoties vltra modum nobis molesta est crucis acerbitas, hoc solatio mitigare conuenit, Deum, qui nunc suos iniuste affligi patitur, minime tandem passurum vt impune euadant scelerati. Nisi autem hæc spes nos fulciret, necesse foret identidem sub arumnis concidere. Quam enim naturale est ac magis consuetum ex ligno arido porius quàm humido ignem fieri, Deus tamen diuersum ordinem sequitur: quia diu tràquillum otium reprobis concedit, varijs quum suis exercet. ideoque miserior est eorum còditio si ex præfenti intuitu æstimetur. Sed hoc opportunum remedium est, si patienter integrum Diuini iudicij cursum expectent. Ita enim succurret, pusilla mora nihil Incrari impios: quia vbi Deus fideles suos humiliauerit paternis, ferulis, stricto gladio contra eos insurget quorum scelera visus est ad tempus non obseruare.

MATTH. XXVII.

33 *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Caluarie locus.*

34 *Et dederunt ei acetum addibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.*

35 *Postquam autem crucifixerunt eum, diuiserunt vestimenta eius sortem mittentes: vt impleretur quod dictum est per Prophetam, Diuiserunt sibi vestimenta mea, & super vestimentum meum miserunt sortem.*

36 *Et sedentes seruabant eum ibi.*

37 *Et imposuerunt super caput eius causam eius scriptam, HIC*

EST IESVS REX IVDÆORVM.

38 *Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, vnus à dextris & alter à sinistris.*

33 *Et venerunt in locum.*) Deductus fuit Iesus in locum vbi solebant supplicio affici scelerati, quo mors eius esset magis probrosa. Quamquam autem id ex more factum est, altius tamen Dei consilium expendere conuenit, nam Filium suum eiici voluit ex vrbe quasi indignum hominum consortio, vt nos in cæleste regnum suum cum Angelis recipiat. Ideo Apostolus in Epistola ad Hebræos ad veterem Legis figuram hoc refert. Sicut enim iubeat Deus extra castra comburi animalium corpora, quorum sanguis pro expiatione in Sanctuarium inferebatur: ita Christum dicit egressum es-

MARC. XV.

22 *Et ducunt eum in Golgotha locum, quod est, si interpretaris, Caluarie locus.*

23 *Et dederunt ei bibere myrrhatum vinum. sed ille non sumpsit.*

24 *Quumque crucifixisset eum, partiti sunt vestimenta eius, mittentes sortem super illa, quis quid tolleret.*

25 *Erat autem hora tertia: & crucifixerunt eum.*

26 *Et erat inscriptio causæ illius inscripta, REX IVDÆORVM.*

27 *Et cum eo crucifigunt duos latrones, vnum à dextris, & alterum à sinistris eius.*

28 *Et impleta est Scriptura quæ dicit, Et cum iniquis deputatus est.*

LVC. XIII.

33 *Postquam venerunt in locum qui vocatur Caluarie, ibi crucifixerunt eum, & facinorosos, vnum à dextris, alterum à sinistris.*

34 *Iesus autem dicebat, Pater remitte illis: nesciunt enim quid faciunt.*

35 *Diuidentes verò vestimenta eius, miserunt sortem.*

Paulo post.

38 *Erat autem & inscriptio scripta super eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis, HIC EST IESVS*

REX IVDÆORVM.

se ex porta vrbs, vt suscepta maledictione quæ nos premebat, quasi reiectus fieret atque hoc modo expiaret nostra peccata. Quo autem plus ignominie probrique coram mundo sustinuit, eo gratius & nobiliter in morte sua Deo & Angelis præbuit spectaculum. Neque enim obstitit loci seditas quin illic gloriosum victoriæ suæ trophæum erigeret: neque sætor cadaverum quæ illic iacebant, quominus suavis sacrificij eius odor spiraret per totum orbem, & in cælum vsque penetraret.

34 *Dederunt ei acetum.*) Quamquam non ita curiosè

Psal. 21. 16.

1. c. 13. d. 21.

Heb. 13. b. 21.

curiosè digerant Euāgelistā singula quęque ordi-
ne suo vt notari certo queant tempore mouēta:
ego tamē probabili ratione cōficio, antequā tol-
leretur in cruce Dominus, pro more porrectū
ex calice ei fuisse myrrhatum vinum, vel qualif-
cunque fuerit mistura, quam ex felle quoque & a-
ceto confectam fuisse patet. Satis quidem inter
omnes ferē interpretes conuenit, diuersam fuisse
hanc potionem ab ea cuius meminit Iohannes, &
de qua etiam paulo post dicitur. Hoc tantū ad-
do, mihi videri fuisse oblatum calicem Domino
quum esset crucifigendus: postquā verò crux in
sublime erecta fuit, tunc demum spongiam fuisse
ingestam. Quando autem potum incepit pete-
re, anxie non disputo, si tamen omnia inter se cō-
fesiuius, non alienum est à ratione, postquam re-
cusauerat anaram illam consecrationem, subinde
ludibrij causa illi fuisse obtrusam. Nam postea
subiicit Matthæus, milites inter potum dandum
exprobrante quòd se à morte eripere non posset.
Vnde colligimus, obiecto remedio, rursus impo-
tentiam Christi, quia conuulsus fuerat se à Deo
relictum. Quòd à Iohannis historiam spectat, y-
num hoc tenere sufficit, Christum ad leuādā si-
tum rogasse, vt sibi daretur communis potas, ac-
cetum vero myrrhæ & felle mistū accelerādā mor-
tis causa illi obtrusum fuisse. Atqui patiēter sere-
bat suos cruciatus, vt doloris tædio mortis festina-
tionem minime expeteret. Nam & hæc pars sacri-
ficij & obedientiæ eius erat, languoris moram ad
extremum vsque sufferre. Porro fallūt, meo iu-
dicio, qui inter reliqua tormenta Filij Dei crude-
liter inflicta acetum numerant. Magis probabilis
est eorum coniectura qui putāt hoc potonis ge-
nus egerendo sanguini aptum fuisse, & ideo ma-
leficis dari solitum quòd mors ipforum esset cele-
rior. ideo Marcus vinum myrrhatum appellat. Ce-
terum Christus (quemadmodum nuper attigi) nō
tam amaritudine offensus, vinum vel acetum res-
puit, quā vt ostenderet se placidè secundū
Patris mādātum ad mortem progredi, non autem
impatientia doloris præcipitem ruere. Nec obstat
quod dicit Ioannes impletam fuisse Scripturam,
In suā meā potarunt me aceto. Nam vtrunque opti-
mè conuenit: datum fuisse remedium ad finien-
dos lentæ mortis cruciatus, & tamen duriter mo-
dis omnibus afflictum fuisse Christum: vt ipsum
quoque leuamen pars esset vel accessio dolo-
ris.

35 *Diuiserunt vestimenta.*) Hoc quoque ex con-
suetudine milites fecisse certum est, quòd homi-
nis damnati spolia inter se partiti sunt. vnū fortè
singulū re fuit, quòd fortem miserum super tunica
inconsultū. Sed quāuis nihil acceiderit Christo in
hac parte nisi quod omnes damnati patiebantur,
summa tamen attentione digna est hæc narratio.
nam Filium Dei suis vestibus nudatum Euange-
listæ proponūt, vt sciamus hac nuditate partas no-
bis esse diuitias, quæ nos coram Deo exorment.
Exiit ergo Filium suū voluit Deus, vt nos iustitia
ipsius & bonorum omnium copia vestiri, cū Ange-
lis securè appareamus, quos prius fœda turpitudō
in lacero habitu à cælorum accessu arebat. Chris-
tus ipse vestes suas instar prædæ passus est diripi,
vt nos victoriæ suæ opibus ditaret. Porro quod
Matthæus dicit, ita impletum fuisse vaticiniū Da-
uidis, *Diuiserunt sibi vestimenta mea,* &c. sic acci-
pere conuenit, literaliter (vt loquuntur) & reipsū

in Christo fuisse exhibitum quod David sibi factū
metaphoricè & sub figura conuulsus est. Nam
David sub vestium nomine fortunas & honores
suos intelligit: acsi diceret, se vniuersū & videntem
prædæ fuisse hostibus, qui inuolauerāt in eius do-
num, adeoque non pepercerant reliquis bonis vt
uxorem quoque raperent. Hanc crudelitatem me-
taphora amplificat, vestimēta sua forte diuisa fuisse
scribens. Quum autem vultus & imago facie
Christi, quod passus erat: Christus spiritu pro-
phético prædixit. Quare in eius persona hoc quo-
que notabile est, quòd milites eius vestium præ-
dari sunt: quia in hac direptione signa & notas ag-
nosceamus quibus olim insigni us fuerat. & simul
tollitur scandalum, quod alioqui ex eius nuditate
cōciperet sensus carnis: quia nihil patius est quod
non vere & propriè in redemptoris personā com-
petere Spiritus oraculum pronuntiet.

25 *Erat autem hora tertia.*) Hoc cū Iohannis re-
finitio videtur minime esse cōtentaneū: narrat
enim circiter horam sextā Christum fuisse dam-
natum. Verum si repetemus quod ex aliis locis
constat, diem fuisse in quatuor partes distributū,
& singulas partes à prima exordij sui hora nomē
sumpsisse, non difficultis erit solutio. Totum me-
dium tempus ab exortu solis vsque ad secundam
partem vocabant horam primam. Secunda pars
vsque ad meridiē illis erat hora tertia: Sexta hora
à meridiē incipiens, vsque ad tertium vel quartū
pomeridianam durabat. Quum ergo tempus à Pi-
lato extrahi videret Iudæ, & iā meridiem instare,
dicit Iohannes vehemētius clamasse, ne totus dies
efflueret. Verū illud non obstat quominus cir-
citer finem horæ tertiæ crucifixus fuerit Domi-
nus. Nam satis liquet, ex quo tumultuarie dāna-
tus est, subito fuisse arreptum: tanto eius exin-
guendi studio Iudæi ardebant. Ergo Marcus non
initium horæ tertiæ sed finem designat. Et hoc
verisimilius est, Christum non longius tribus ho-
ris pendisse in cruce.

34 *Luc. Iesus autem dicebat.*) Hac voce probauit
Christus se illum esse placidum ac mansuetum
agnum, qui ad victimam ducendus erat, sicuti ^{1. Ies. 53. b.}
statu fuerat Iesaias Propheta. Neque enim vin-^{2.}
dictam solum remittit, sed eorum salutem com-
mendat Deo patri à quibus plusquam crudeliter
vexatur. Magnum hoc fuisse, & talione nihil cogi-
tate: sicuti Petrus, dum eius exemplo nos horat-
ratur ad patientiam, dicit non rependisse maledi-
ctā pro maledictis, nec vltum fuisse suas iniurias,
sed hoc vno fuisse contentum quòd Deū haberet
vindictā. Hæc verò longè superior ac præstantior
fuit virtus, Deum precari vt hostibus ignoscerec.
Sicuti videtur hoc non satis quadrare cum illa quæ
nuper citauit Petri sententia, in promptu est res-
ponsio. Nam quòd misericordiæ affectū indu-
ctus fuit Christus vt veniam suis persecutoribus
à Deo posceret, ad non obstitit quin acquies-
ceret iusto Dei iudicio, quod sciebat reprobis &
obstinatis statutum esse. Quum ergo videret
Christus cæco impetu tum plebem Iudaicam, tū
milites in se furere, quanquam excusabilis non
erat ignorantia eorum, tamen misertus est, vt se
deprecatorem interponeret. Interca quam scier-
er Deum fore vltorem, iudicium illi contra
desperatos permisit. Atque hoc modo atrocium
suum temperare debent fides in malis toleran-
dis, vt persecutores suos saluos esse cupiant:

& tamen non dubitent vitam suam sub Dei esse praesidio: & hac consolatione freti quod tandem impiis sua libido impunè non cedet, sub crucis onere non deficiant. Huius moderationis exemplum nunc in duce & magistro nostro proponit Lucas: quia cum suos persequutores exitio deuocere posset, non modò ab imprecatione abstinuit, sed etià illis bene precatus est. Notandum verò est, siquãdo in nos totus mundus insurgat, & certatim nos omnes obruere conentur, hoc vincendæ tentationi optimum esse remedium, si nobis in mentem veniat eorum cæcitas qui Deum in nobis oppugnant. sic enim fiet ne vltra modum nos perturbent multorum in nos solos & desertos conspiratio. Sicuti rursum quotidianus vsus ostendit quàm valida sit ad conuincendos infirmos machina, dum se ab ingenti multitudine impeti vident. Ergo si ad Deum assurgere discamus, facilè nobis erit quasi ex alto despiciere infidelium ignorantiam: quia utcumque polleant viribus & magnis copiis, nesciunt tamen quid faciunt. Ceterum verisimile est Christum non promiscue pro omnibus orasse, sed tantum pro misera plebe, quã zelus in cõsideratis, non autè deliberala impetitas rapiebat. Nã ut de Scribis & Sacerdotibus nulla spes fuit residua, pro illis frustra orasset. Nec verò dubium est, quia à Patre caelesti exaudita fuit hæc precatio, hinc factum esse ut multi ex populo, quem fuderant sanguinem, fide postea biberent.

37 Matth. *Inposuerunt super caput.*) Quod breuiter attingunt Marthæus & Marcus, expressius narrat Lucas, inscriptum fuisse titulum tribus linguis, Iohannes etiam fufius persequitur. Quare in de petant lectores quod hic breuitatis causa sub-

MATTH. XXVII.

MARC. XV.

LVC. XXIII.

39 *Prætereuntes autem conuicta iaciebant in eum, mouentes capita sua,*

40 *Et dicentes, Tu ille qui destruebas templum, & in triduo edificabas, serua te ipsum, si Filius Dei es, descende de cruce.*

41 *Similiter & principes Sacerdotum illudentes, cum Scribis & Senioribus, dicebant,*

42 *Alios seruauit, seipsum non potest seruare, si rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credemus ei.*

43 *Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult eum: dixit enim, Filius Dei sum.*

44 *Id ipsum autem & latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei.*

39 *Prætereuntes autem.*) His circũstantiis magnū inest pondus: nã ante oculos nobis ponitur extrema Filij exinanitio, quod melius appareat quanti illi consistit salus nostra: simulq; reputãtes nos omnibus quasufsumit peccatis iure esse obnoxios, magis ac magis incitemur ad pœnitentiã. Nam in hoc spectaculo palam nobis Deus fecit quàm misera sit nostra conditio, si nobis deesset redemptor.

ticeo. Tantum dicam, non sine Dei prouidentia hoc esse factum, quod tribus linguis celebrata fuit mors Christi: nam etsi non aliud fuit Pilati consilium quàm gẽtem Iudaicam probròsc traducere, altius tamen respexit Deus, hoc enim quali p̄fagio testatus est passum nobilem fore Filij sui mortem, ut omnes vndique populi regẽ Iudæis promissum agnoscerent. Non fuit quidem hæc legitima Euangelij prædicatio, quia indignus fuit Pilatus quem Deus Filio suo testem daret: sed quod per veros ministros præstandum erat, in Pilato adumbratum fuit. Denique talem Christi p̄conem censere licet qualis propheta fuit Caiaphas.

38 *Tunc crucifiguntur.*) Hoc ad extremi dedecoris cumulo accessit, quod Christus inter duos latrones medius fuit suspensus, nam primũ ei locum, non secus ac principi latronum dederunt. Si solus in crucem actus foret, separata ab aliis maleficis videri poterat eius causa: nunc autem non solum miscetur, sed in sublime attollitur quasi omnium maximè detestabilis. Quare Marcus huc Iesaja vaticinium accomodat, Cum iniquis deputatus est. Hoc enim disertè Propheta de Christo commemorat, non magnifica pompa liberatum esse suos à morte, sed quia pœnam eorum sceleribus debitam subibat. Ergo ut nos à reatu eximeret, necessarius fuit hic expiationis modus, ut se in locum nostrum subiiceret. Hic verò perspicitur quàm horribilis sit ira Dei contra peccata grauitas, cuius placandæ causa Christum, æternam iustitiam in ordinem latronum conici oportuit. Perspicitur etiam incomparabilis ei ga nos Christi amor, qui ut sanctis Angelis nos aggregaret, vnus ex selestis censerit sustinuit.

29 *Et qui præteribant conuicti abantur ei, mouentes capita sua, ac dicentes, Vae qui demoliris Templum, & in tribus diebus extruis:*

30 *Serua te ipsum, & descende de cruce.*

31 *Similiter & summi Sacerdotes illudentes in se cum Scribis dicebant, Alios seruauit, seipsum seruare non potest.*

32 *Christus Rex Israel descendat nunc de cruce ut videamus & credamus.* Et qui crucifixi erant cum illo probra iaciebant in eum.

35 *Et stabat populus spectans: & deridebant eum principes cum illis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsum, si huic est Christus ille Dei electus.*

36 *Illudabant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei,*

37 *Dicentesque, Si tu es ille Rex Iudæorum, saluum te fac.*

Paulo post.

39 *Vnus autem sceleratorum qui suspensi erant, conuicti abatur ei, dicens, si tu es Christus, serua te ipsum & nos.*

40 *Respondens autem alter, increpabat eum, dicens, Ne e Deum quidem tu times, quod in ipsa damnatione es?*

41 *Et nos quidem iuste: nam digna factis recipimus: hic verò nihil magis gesit.*

42 *Et dixit ad Iesum, Domine, memento mei quum veneris in regnum tuum.*

43 *Dixit illi Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.*

Ceterum quæcũq; in se pertulit Christus, ad leuationem nostrã referri debet. Hoc certè omnibus tormentis certamẽ fuit durius, quod omnes quasi à Deo proiectũ ac desertũ, probris & contumeliis vexarunt. Ideo quæ David Psal. 22. a. 7. Christi personã gerẽs, hoc p̄cipuè in suis malis deplorat. Et certè nihil est quod atrocius vulneret piã m̄tes, quàm dum impij, ad labefactandam fidem ipforũ, expro-

exprobrant Dei auxilio & gratia destitui. Hæc est *Galat. 4.* dura illa persecutio qua Paulus dicit vexatum fuisse Isaac ab Isaac: non quod gladio & vi armata in eum sæuere, sed quia Dei gratiã subfannans, tentaret eius fidem subvertere. Porrò has tentationes perpeßus est Dauid p. inuim, deinde Christus ipse, ne tua nouitate nos hodie nimium terreat. Neque enim vnquam decerunt impij qui nostris miseris insultent. Et hoc est solenne Satanæ artificium, quod non adit nobis Deus pro voto, sed auxilium suum paulisper occultat, obtinere, nos frustra sperasse, quali irrita sit eius promissio.

40 *Tu qui de iuebas Templum.*) Vanitatis arguunt Christi doctrinam, quia virtutem, quam sibi asseruit, nunc dum necesse est, reipã non ostendat. Atqui nisi mente & iudicio eos priuasset maledicti eã libidos, paulo post illis conspicua fuisset eius sententiæ veritas. Dixerat Christus, *Destruite templum hoc, & triduo suscitabo ipsum.* Nunc inter ruinã principia præconem triumphũ agentem, tuiuidi moram non expectant. Falsis est impiorum contra omnes Dei filios insolentia, dum prætextu crucis spem futuræ vitæ illis prædicere conantur. Vbi inquit iusta est immortalis gloria quam homines stultè creduli iactant? quam taceat serè ignobiles & despecti, alij renuntier victitent, alij sub continuis languoribus ægrè animam trahant, alij per fugas & exilia iactentur, alij in carceribus tabescant, alij combusti in cinerem redigantur. Sic eæcæcæ prærens externi hominis nostri corruptio, vt spem futuræ vitæ renouationis vanam & ridiculam esse fingant. Nobis autem expectandum est promissi aditicij maturum tempus, nec indignè ferendum si nunc crucigimur cum Christo, vt resurrectionis eius postea simus confortes. *S. filius Dei est.)* Tale à Christo potentia suæ documentum exigunt impij, vt se Filium Dei probando Filius Dei esse desinat. Hæc lege inderat carnem humanam, & in mundum descenderat, vt sacrificio mortis suæ reconciliaret homines Deo Patri. Ergo vt Filium Dei præstret, necesse habuit in cruce pendere. Nunc reprobi isti sibi loco Filij Dei fore negant redemptorem, nisi à cruce descenderent mandato Patris renuntiet, ac scelerum expiatione valere iusta personam sibi Diuinitas impositam exuat. Nos verò hinc discamus fidem nostram confirmare quòd Filius Dei salutis nostræ gratia cruci affixus manere voluit donec tum sæuissimis carnis tormentis, tum horrendis spiritus angustiis & morte ipsa defunctus esset. Ac ne simili modo nobis contingat Deum tentare quo fecisse istos videmus, sinamus Deum, quoties ita ei visum fuerit, potentiam suam abscondere, vt rursus pro suo arbitrio ea non opportune exerat. Eadem prauitas in altera que mox sequitur obiectione apparet, *Si Rex Israel esset, descenderat nunc de cruce, & credemus ei.* Non enim regem amplecti ipsos decebat nisi qualis descriptus erat à Prophetis. atque diserte Isaias & Zacharius Christum deformem, asflictum, damnatum, & maledictum, exanimem, pauperem, & contemptum inducunt, antequam regare soliam conscenderat. Preposterè ergo Iudei assiduum appetunt quem agnoscant pro Rege: quia sic testantur sibi minimè cordi esse Regem quem se daturum pollicitus fuerat Dominus. Nos verò contra (vt solidè in Christum recumbat nostra fides) salutem in eius cruce quæramus, ne-

que enim aliter Rex Israel legitimè censeri posset nisi impletus Redemptoris partibus. Atq; hinc colligimus quàm ex tale sit, post speculationes nostras vagadò, à Dei verbo discedere. Nam quia Iudei Regem imaginati sunt quem ilis suis sensus dictabat, Christum crucifixum respuerunt, quia in ipsum credere absurdum putabant: nobis verò hæc optima & summa credendi ratio, quia crucis ignominia sponte causa nostra se subiecit.

42 *Alios seruauit.)* Hæc verò minimè excusable in gratitudine fuit, quòd præsentis Christi humiliatione offensus, omnia que prius ante ipsorum oculos ediderat miracula nihil æstimant. Iacet enim cum alios seruasse. qua virtute? aut quo medio? cur saltem hæc ipse non venerat manifestum Dei opus? Porrò quia malignè suffocant, immò quantum in se est extinguere conantur Dei lucem, que in miraculis fulgebat, indigni sunt qui de crucis infirmitate recte iudicent. Quia nõ statim se eripit Christus à morte, impotentiam ei exprobrant. Atque hoc impiis omnibus nimis est consuetum potentiam Dei metiri præsentis aspectu, vt quicquid non facit, existiment non possidere: & debilitatis ipsum insimulent quoties peruerse eorum cupiditati non obtinuerat. Nos vero teneamus, Christum, quum faciliè ponere, non protinus se à morte liberasse, sed quia noluerit. Cur autem neglexit ad tempus salutem suam nisi quia maiori curæ erat nostra omnium salus? Cur se liberare noluit nisi vt nos omnes seruaret? Videmus ergo, quæ fidem nostram probè ædificant, Iudeos sua malitia ad suæ incredulitatis atrocitium traxisse.

43 *Confidit in Deo.)* Hoc, vt paulo antè dixi, acerrimè tentationis telum habet Satan dõ fingit Deum nostri esse oblitum, quia non maturè & in ipso articulo succurrat. nam quum aduigilet Deus in suorum salutem, nec tarum opportune illis opem ferat, sed etiam præueniat ipsorum necessitatem (quemadmodum passim docet Scriptura) videtur minimè diligere quos non iuvat. Hæc igitur dialectica nos in desperationem abducit, frustra nos confidere de amore Dei vbi passim eius auxilium non apparet. Et quemadmodum hoc genus fallaciæ suggerit mentibus nostris, ita subornat suos ministros, qui salutem nostram à Deo proditam esse & abiectam arguant, quia auxilium suum differt. Ergo hoc argumentum tanquam vitiosum repudiare conuenit, non amari à Deo quos videtur ad tempus deserere. immò nihil magis absurdum est quàm ad singulos temporis articulos restringere eius amorem. Deus quidem se liberatorem nobis fore promittit: verum si quando ad mala nostra conuieat, mora patienter ferenda est. Quare, fidei naturæ contrarium est vrgerè aduerbium. *Nunc* quos cruce & rebus aduersis ad obedientiam erudit, & ad preces nominisque sui inuocationem sollicitat: quum hæc potius sint paterni eius amoris testimonia, sicuti Apostolus in Epistola ad Hebræos admonet. Hoc verò in Christo speciale fuit, quauis dilectus esset Filius, non tamen à morte eripi donec pœnas à nobis debitas soluisset: quia illo pretio redempta fuit nostra salus. Quare iterum peruersè Sacerdotes, dum Filium Dei non esse colligunt, quia munus sibi à Patre iniunctum obeat.

44 *Idipsum autem & Iarones.)* Matheus & Marcus per synedochè latronibus tribuunt quod

tantum vni fuisse proprium ex Luca constat. Nec vero dura videri debet hæc locutio, quia duobus Euangelistis nihil aliud fuit propositum quam docere vndiq; omnium cõuictis impetum fuisse Christum, vt ne latrones quidem iam semimortui ei parcerent. Quemadmodum David Psal. 22. a. 7. suas calamitates deplorans, earum indignitatem inde amplificat quòd sit opprobrium quorumlibet hominum, & abiectionis plebis. Quanquam autemmittunt memorabilium historiarum quam de altero latrone refert Lucas, in eo tamen nihil est absurdum quòd dicunt ab omnibus descriptum fuisse Christum vsque ad ipsos latrones, quia non de singulis personis habetur sermo: sed de ipso genere. Nunc itaque veniamus ad Lucam.

39 *Vnus autem scilicet.*) Hac contumelia quam à latrone passus est Filius Dei, & nobis summus honor inter Angelos partus est, vt nos pro fratribus suis agnoscat. Sed interim furiosæ obstinationis exemplum in hoc perditio homine nobis describitur, quòd neque inter medios cruciatibus blasphemias cum ferocia spumare desinit. Ita solent desperati homines, quæ effugere nequeunt tormenta, per contumaciam vlcisci. Tameis autem Christo exprobat quòd neque seipsum neque alios seruare possit, hæc tamè obiectio in Deum ipsum dirigitur. Sicuti impij quoties non impetrant quod volunt, libenter Deum è celo detraherent. Deceret quidem ipsos plagis domitos mafeuere: sed hinc apparet quam ferrea sit mali cordis durities, quæ nullis pœnis flectitur.

40 *Respondens autem alter.*) In hoc misero homine singulare nobis inopinata ac incredibilis Dei gratiæ speculum proponitur, tum quòd repetè sub morte in nouum hominem mutatus est, atque ab ipsis inferis in celum retractus: deinde quòd omnium scelerum, in quibus tota vita demersus fuerat, veniam momento adeptus est, adeoque ante Apostolos & nouè Ecclesiæ primitias in celum receptus est. Primum igitur in huius hominis cõuersione insigne gratiæ Dei specimen resulget. neque enim proprio carnis instinctu inmane scitiam & superbiam Dei contemptum exiit, vt statim resipisceret, sed manu Dei subactus est: sicuti tota scriptura docet, opus eius esse pœnitentiã. Ac eo magis excellit hæc gratia, quòd præter spem omnium obtigit. Quis enim vnquam putasset latronem inter vltimos spiritus non modò pium fore Dei cultorem, sed eximium fidei & pietatis magistrum toti mundo, vt nobis quoque ex eius ore petenda sit veræ & legitimiæ confessionis regula? Ac primum quidem hunc suæ pœnitentiæ fructum protulit, quòd se uera castigatione cohibuit impiã socij sui petulantiam: deinde & secundum adiecit, sese humilias ingenua scelerum suorum confessione, & Christo debita iustitiæ laudè tribuens. Postea mirificam fidem testatus est, se totum ac salutem suam reiciens in præsidium Christi, quem tamen in cruce pendentem, & morti propinquum cercebat. *Ne Deum quidem tu times.*) Quanquàm hæc verba variè torquent interpretes, mihi tamen simplex videtur esse sensus. Quid hoc sibi vult quòd ne hæc quidem damnatio te cogit ad timendum Deum? Nam socij sui duritiam inde exaggerat latro, quòd ad vltimam necessitatem redactus ne sic quidem Deum timere incipit. Verum vt tollatur omnis ambiguitas, monedi sunt lectores proteruum & impium cõuictorè qui se impunè ludere putabat, reuocari ad Dei tribunal: quia etiam tota vita stupidus fuis-

set, tunc contremiscere oportuit, quum sentiret armatam in se Dei manum, & paulo post reddenda esset omnium scelerum ratio. Signum ergo perditæ & diabolicæ obstinationis fuit quòd vltimo iudicio constrictum Deus teneret, non redire tunc quoque ad sanam mentem: quia siqua pietatis gutta esset in corde hominis, coactus saltem ad Dei timorem se colligeret. Nunc tenemus verborum summam, desperatus esse, & omni Dei timore priuatus qui ne pœnis quidem emendantur. *Et non timens* non pro eadem, sed ipsa præsentis damnatione positum esse interpretor: ac si dixisset latro, Quum iam sis quasi in media morte, exprogeri decebat vt Deum iudicem tuum agnosceres. Porro hinc colligimus vtilem doctrinam, Decernentis resistere quos pœnæ ad humilitatem non erudiunt: quia pudore confusus obtumescere necesse est quicumque prædium sunt aliquo Dei timore.

41 *Et nos quidem iussit.*) Quia obiurgatio à damnatione sumpta in Christum cõpetere videri poterat, hic cum latro à sua & socij causa discernit. Pœnam enim quæ cõmunis erat, sibi & socio iussit insigi fatetur, non autem Christo, quem non proprium crimen, sed hostium crudelitas ad mortis supplicium rapuerat. Tenendum verò memoria quod nuper dixi, editum esse à latrone pœnitentiæ documētum quale Deus à nobis omnibus exigit, dum se confessus est dignam factis mercedem recipere. Præsertim verò hoc notandum est, quòd non obstitit supplicij atrocitas quin se diis tormentis patienter subiiceret. Quare si nos scelerum verè pœnitent, discamus ea libenter absque dissimulatione vbi opus erit detegere, nec refugere quam meriti sumus ignominiam. hæc. n. vnica ratio est qua sepeliamus peccata nostra coram Deo & Angelis, si ea apud homines vniuersa coloribus fucare non tentemus. Porro quòd inter varia integumentata quæ captat hypocrisis, hoc maximè sit commune, quòd quisque alios secum inuoluit, vt eorum exemplo se excuset: latro contra non minus sollicitè Christi innocentiam assertit, quam simpliciter & liberè se & socium condemnat.

42 *Domine memento mei.*) Nescio an à mundo condito magis rarum & memorabile fidei exemplum vnquam extiterit, quòd nationi admiratione digna est Spiritus sancti gratia quæ tam luculentè hic exeruit. Latro, qui non modò in Christi schola edoctus non fuerat, sed se nefandis cadibus efferando, conatus fuerat extinguere omnem recti sensum, repente altius penetrat quam Apostoli omnes & reliqui discipuli, in quibus docendis tantum operæ consumpsit ipse Dominus: neque id modò, sed Christum in patibulo regem adorat, regnum eius celebrat in horrenda & plusquam deformi abiectione: moribundum, pronuntiat vitæ auctorem. Certe si imbutus fuisset recta fide, multa de Christi officio prius audisset, miraculis etiam fuisset in hoc ipso confirmatus: ossifusa tamen tâ probrosa mortis caligine euanescente potuit illa cognitio nunc rudem & nouitium, imò profus mente corruptum statim à primis rudimentis in cruce maledicta salutem apprehendere & cœlestem gloriam, plusquam admirabile fuit. Quibus enim notis vel insignibus ornatum videbat Christum, vt mentem ad eius regnum attolleret? Et certè hoc erat quasi ex profundis inferis supra caelos conscendere. Carni verò fabulosum hoc fuit ac ridiculum

lum, reiectio & damnato (quem ferre mundus non poterat) regnum terrenum terrenis omnibus impertis nobiliter tribuere. Hinc colligim⁹ quam perspicaces ei fuerint mentis oculi, quibus vitam in morte, celsitudinē in ruina, gloriam in probro, victoriā in exitio, regnum in seruitute intuitus est. Quod si latro Christū in cruce pendentem, & quasi maledictione obrutum, fide sua in cælestē solum euexit, vā nostræ cordiā si non fecerent suscipimus à dextris Dei sedentem, si non spem vitę in eius resurrectione figimus, si non tendimus in cælum quod ingressus est. Iam si ex altera parte reputamus in quo statu Christi misericordiam implorauerit, crescet fidei eius admiratio. Laero corpore iam exangvis extremam manum carnificum expeciat, & tamen in sola Christi gratia acquiescit. Primum vnde illi veniat fiducia, nisi quia in Christi morte (quæ omnibus aliis detestabilis videtur) sacrificium boni odoris concipit ad expianda mundi peccata efficax? Quod autem cruciatus suos animosē negligens, in dō quasi sui oblitus ad spem & desiderium occulte vitę rapitur, humanum sensum longe superat. Quare & inortificationē carnis, & patientiā, & fidei altitudinem, & spei constantiā, & pietatis ardorem ab hoc magistro discere nō pudeat, quē Dominus ad humiliandam carnem superbiā nobis præfecit. nam ut quisque cum alacrius sequetur, ita propius ad Christum accedet.

43 Amen dico vobis.) Quamquam nondum Christus palam de morte triumphauerat, eius tamen efficaciam & fructum in media sui exinanitione exerit. Atque hoc modo declarat nunquam se regni potentia fuisse exutum. nihil enim Regi Diuino magis excelsum aut magnificum quam mortis vitam restituere. Christus ergo licet manu Dei percussus speciem hominis ferē deplorati præbuerit, & tamen non desinit esse mundi seruator, cælesti potentia semper fuit præditus ad munus suum implendum. Ac primò quidem notanda est incredibilis facilitas, quod sine mora latronem tam humaniter cōplectitur, sibi que beate vitę socium fore promittit. Quare minime dubium est quin sine exceptione in regnum suum omnes admittere paratus sit qui ad eum confugerint. Vnde certò statuere licet modò memor sit nostri, nos saluos fore. Porro fieri non potest vt eorum obuiuscatur qui suam ei salutem commendant. Quod si latroni tam facilis transitus in cælum fuit, quia in vltima rerum omnium desperatione recubuit in Christi gratiam: multò magis hodie Christus mortis victor manum è folio suo nobis porriget, vt in vitę societatem colligat. Absurdum enim esset, ex quo chirographum nobis contrarium affixit cruci, mortēque & Satanam prosligauit, & in sua resurrectione triumphum egit de mundi principe, nobis non æque facilem & promptum esse ac latroni transitum à morte in vitam. Quisquis ergo vera fide animæ

sux custodiam Christo moriens tradet, non extrahetur in longum tempus, vt suspensus langueat: sed eius vtro eadem, qua erga latronem vltus est, benignit te Christum occurreret. Itaque facta, esset punitū illud sophistarum commentum de pene remissione, quam culpa remittitur: quia videmus vt Christus quem à reatu absoluit, simul à pena liberet. Nec obstat quod latro penā cor adiectus erat, nihilominus ad extremam vltque sustinet: quia hic nulla conpensatio nobis fingenda est quæ ad placandum Dei iudicium placui sit: (quemadmodū sophistæ delirant) sed penes corporalibus sin phiciter electos suos Dominus ad displicentiā & odium peccati erudit. Itaque Christus latronē paterna disciplina ad sui abnegationē adductū, quasi gremio suo excipit, non ad ignē Purgatoriū ablegat. Notandū præterea est quibus clauibus latroni aperta fuerit regni cælorum ianua. neque enim hic vel Papalis confessio, vel satisfactiones in rationem veniunt: sed penitentia & fide contentus est Christus, vt ad se uementem vtrò excipiat. Atque hinc melius iterum confirmatur quod nuper attigi, si quis grauerit latronis vestigiis insistere & præconium se qui, dignum esse æterno exitio: quia impio fastu seipsum ab aditu cælorum arceat. Et certè neutri in latronis pœna cōmune obtinendæ vitæ pignus nobis omnibus Christus dedit, ac rursus tanto miserū illū honore dignatus est, vt omni propria gloria exuti, nemiū in vna Dei misericordia gloriari. Quod si verè & ferre se quisque nostrum excurat, meritò nos pudefaciet immensū se electū nostrorum congeries, vt hominem perditum, qui nœra gratia salutem adeptus est, delicti & asteligionem habere minimè pigeat. Porro sicuti tam tunc fructum suum protulit mors Christi, ita hinc intelligimus animas, vbi à corporib. migrarunt, superstites viuere. alioqui lusoria esset promissio Christi quam etiam iure in rano confirmat. De loco tamen paradisi curiosè & argute disputandum non est. nobis sufficit, quicunque fide insiti sunt in Christi corpus, esse eius vitę participes, atque ita post mortem beata & læta quiete frui, donec in solidum pateat Christi aduentu perfecta cælestis vitæ gloria. Num adhuc residuum est, quod latroni promittitur, nō leuare præfentes eius miserias, nec quicquam ex corporali pœna minuire. Quo monemur, nō æstimandū esse Dei gratiam carnis sensu. sæpe enim accidet vt miserissime affligi sinat Deus quibus tamen propitius est. Ergo si secundum corpus misere torquemur, cauendum est ne gustum Diuinæ bonitatis nobis adimat & Ioris acerbitas. quin potius mala omnia temperet, ac leniat hæc vna consolatio, simulac fauore suo nos complexus est Deus, quicquid malorum perpetuimur, nobis adiumento esse in salute. Ita fiet vt nō modò ab omnibus miseris fides nostra victor emergat, sed in media pœnarum tolerantia suauiter quiescat.

MATTH. XXVII.

MARC. NIV.

LVC. XXIII.

45 Sexta autem hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsque ad horam nonam.

46 Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna, dicens, Eli, Eli, lama sabachthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur deseruisti me?

33 Quum verò facta esset hora sexta, tenebræ ortæ sunt super totam terram vsque ad horam nonam.

34 Et hora nona clamauit Iesus voce magna, dicens, Eloï, Eli, lama sabachthani? quod est, si quis interpretetur, Deus meus, Deus

44 Erat autem fere hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram vsque ad horam nonam.

47 Quidam autem illic astantium quum audissent, dicebant, Eliam vocat iste.

48 Et continuo currens vnus ex eis, quum acceptam spongiam impleisset aceto, imposuit arundini, dabitque ei bibere.

49 Cateri verò dicebant, Sine, videamus an veniat Elias liberaturus eum.

50 Iesus autem quum iterum clamasset voce magna, emisit spiritum.

51 Et ecce, velum templi scissum est in duas partes à summo vsque ad imum: & terra mota est, & petrae scissae sunt.

52 Et monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt.

53 Et egressi è monumentis post resurrectionem eius, venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò, & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terramotu & ijs quae factae fuerant, timuerunt valde, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

55 Erant autem ibi mulieres multae à longinquo spectantes, quae sequute fuerant Iesum à Galilea, ministrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Iose mater, & mater filiorum Zebedaei.

mens, cur me deseruisti?

35 Et quidam astantium quum audissent, dicebant, Ecce Eliam vocat.

36 Accurrit autem quidam, & impleta spongia aceto, imposuitque arundini, porrexit illi potum, dicens, Sinite, videamus an venturus sit Elias ad deponendum eum.

37 Iesus autem emissã voce magna expirauit.

38 Et velum templi scissum est in duas partes à summo vsque ad imum.

39 Quum vidisset autem Centurio, qui è regione eius astabat, quòd sic emissõ clamore expirasset, dixit, Verè homo hic Filius erat Dei.

40 Erant autem & mulieres è longinquo spectantes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome.

41 (Quae etiam quum esset in Galilea, sequuta fuerant illum, & ministrauerant ei) aliaeque complures, quae simul ascenderant cum ipso Hierosolymam.

45 Et obscuratus est sol, & velum templi scissum est medium.

46 Et quum clamasset voce magna Iesus, ait, Paer in manus tuas commendo spiritum meum. Et haec quum dixisset, expirauit.

47 Quum vidisset autem Centurio quòd accidit, glorificauit Deum, dicens, Certè homo hic iustus erat.

48 Et omnes turbae quae conuenerant ad spectaculum illud quum vidissent quae fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur.

49 Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quae eum sequuta erant à Galilea, haec videntes.

45 A sexta autem hora.) Quamquam in Christi morte carnis infirmitas Deitatis gloriam ad bene tempus operuit, inò ipse Dei Filius deformis iacuit sub probro & contemptu: & quemadmodum Paulus loquitur) exinanitus fuit: quibusdam tamen notis cum ornare non destitit caelestis Pater, atque in vltima deiectione quaedam futurae gloriae praeludia erexit, quae pias mentes aduersus crucis scandalu fulcirent. Ita Christi maiestas solis defectu, terramotu, petrarum fissura & veli fractione magnificè testata fuit: perinde acsi caelum & terra debitum suo opificio & fictori cultum praestarent. Caterum primo loco quaeritur quorsum solis eclipsis. nam quòd veteres poetae in suis tragædiis subduci terris solis lumen fingunt vbi nefandum aliquod scelus patrat, ad norandum irae Diuinæ portentum spectat. atque hoc quidè figmentum deductum fuit ex communi naturae sensu. Ideo quidam interpretes in Christi morte immisissã Diuinitus fuisse tenebras putant in signum detestationis: acsi Deus obtenebrato sole faciem suam à scelere omnium terribimo absconderet. Alij sole visibili extincto demonstratũ fuisse dicunt interitum solis iustitiae. Alij ad gentis excaecationem, quae paulo post sequuta est, referre malunt. Nam Iudaei reiecto Christo postquam è medio sublatus est, caelestis doctrinae luce priuati sunt, nec quicquam illis reliquum fuit praeter desperationis tenebras. Ego verò potius existimo, quia praestupore ad lucem caecitaret ille populus,

tenebris fuisse expergefatum vt admirabile Dei consilium in Christi morte reputaret. Nam insolita ordinis naturae conuersio, nisi prorsus obduruissent, serio debuit afficere eorum sensus, vt ad futuram mundi renouationem attenderent. Interea spectaculum illis exhibitum fuit terroris plenum vt ad Dei iudicium exauelcerent. Et sanè fuit hoc incomparabile irae Dei documentum, quòd nec vnigenito quidè Filio pepercit, nec aliter placatus est quam illo expiationis pretio. Quod autem à Scribis, & Sacerdotibus, & magna populi parte securè neglecta, & clausis oculis praeterita fuit solis extinctio, prodigiosa eorum amentia horrorem nobis incutere debet. nam brutis animalibus magis fuisse stupidos necesse est qui tali portento de caelestis iudicij rigore palam admoniti, illudere nõ desinerent. Sed hic est spiritus stuporis & vertiginis quo Deus reprobos inebriat, postquam diu certauit cum eorum malitia. Interim discamus, postquam Satanæ praestigijs fascinati sunt, gloriae Dei quantumuis conspicua sit, illis esse absconditam: saltem obtenebratas esse eorum mentes, vt vidèdo non videant. Caterum quia generalis illa fuit admonitio, nobis hodie prodesse debet, vt sciamus sacrificiũ quo sumus redèpti, non minoris momèti fuisse quam si sol è caelo ceciidisset, vel collapsa fuisset tota mundi machina. Ita enim fiet vt peccata magis horreamus. Porro quòd hanc solis defectionem quidam ad omnes mundi plagas extendunt, mihi

confen-

consentaneum non videtur, nam etsi hoc ab vno aut altero scriptore proditum fuit, magis tamen celeberrimum fuit illorum temporum historiam quam vt miraculum tam insigne taceri poterit ab aliis permultis qui accuratè persequuti sunt quæ non ita memoratu digna erant. Adde quòd si toti mûdo communis fuisset defectio, quia credita fuisset naturalis, facilius hominum sensum fugisset. Sole autem alibi fulgente, tenebris obrui Iudeam, magis notabile fuit prodigium.

46 *Circa horam nonam clamauit.*) Quoniam apparuit plusquàm humanus vigor in Christi clamore, certum tamè est vehementia doloris illi fuisse expressum. Et certè hic præcipuus fuit conflictus, & omnibus aliis tormentis durior, quòd in suis angulis adeo leuatus non est Patris auxilio vel fauore, vt se quodammodo alienum sentiret. Neque enim corpus solum in pretium nostræ cum Deo reconciliationis obtulit, sed in anima etiam pertulit debitas nobis pœnas: atque ita vere factus est vitæ dolorum, sicut Iesaias loquitur. Et verò unius insolis sunt qui hac redemptionis parte posthabita, tantum in externo carnis supplicio insistant. nam vt pro nobis satisfaceret Christus reum ad Dei tribunal sisti oportuit. Nihil autem magis horribile quàm Deum sentire iudicem, cuius ira mortes omnes superat. Ergo quæ species tétationis Christo obiecta est, quasi Deo aduerso ià esset exitio deuotus, horrore correptus est quo centies cuncti mortales fuissent absorpti, ipse autem misericordia Spiritus virtute victor emerlit. Nec verò sicut vel theatricè cõqueritur se a Patre relictum. Et quòd nonnulli ex vulgi opinione sic loquuntur obtundunt, insipidum est cauillum. nam interior animi mœstitia vi & ardore suo eum cogit in clamorem erumpere. Nec tantum ocularis fuit redemptio qua defunctus est (vt nuper dixi) sed vt se vadè pro nobis obtulerat, verè Dei iudicium sentire loco nostro voluit. Sed absurdum videtur, Christo elapsam esse desperationis vocem. Solutio facilis est, quoniam sensus carnis exitium apprehenderet, fixam tamen stetit fidem in eius corde qua Deum præsentem intuitus est, de cuius absentia cõqueritur. Diximus alibi quomodo Deitas locum cesserit carnis infirmitati, quatenus salutis nostræ interfuit, vt omnes redemptionis partes Christus impleret. Discrimen etiam notauimus inter naturæ sensum & fidei notitiam, quare nihil obstat quominus Dei alienationem mente conceperit Christus, prout sensus communis dictabat, & si nul fide retinuerit Deum sibi esse propitium. Quod satis clarè patet ex duobus querimoniarum membris. nam antequam tentationem exprimat, præfatur se ad Deum confugere tantquam Deum suum, atque ita clypeo fidei fortiter repellit illam quæ se ex opposito ingerebat derelictionis speciem. Denique in hoc diro cruciatu illæsa fuit eius fides: vt se relictum esse deplorans, propinquo tamen Deo auxilio confideret. Porro vocem hanc in primis notatu fuisse dignam hinc apparet, quòd Spiritus sanctus, quò melius eam insculperet hominum memoriæ, Syraica lingua referri voluit. nam hoc perinde est, ac si Christum eadem quæ tunc ore suo protulit verba recitantem induceret. Quo turpior est eorum fœcordia qui tantam Christi mœstitiam & tã dirum pauorè quasi per iocum leuiter prætereunt. Quisquis autem reputat hac lege susceptam fuisse à Christo mediatoris personam vt reatum nostrum

tam in anima quàm in corpore subiret, non mirabitur illi certamen fuisse cum mortis doloribus, quati Deo irato in labyrinthum malorum protectus foret.

47 *Eliam vocat iste.*) Qui hoc ad milites referunt rudes & ignaros Syraicæ linguæ, & Iudaicæ religioni non assuetos, talluntur meo iudicio. putant enim hallucinatos fuisse in vocum similitudine. Atqui mihi nullo modo probabile est inficitia elapsos esse, quò potius data opera Christo illudere, & calumniose peruertere eius orationem statutum fuerit. Nulla enim ad labefactandam piorum salutem aptior Satanæ machina est quàm vbi à Dei inuocatione ipsos depellit. Itaque suos ministros quantum potest huc impellit vt precandi affectum nobis excutiat. Sic impios Christi hostes impulit vt proteruè eius precationem in risum conuerterent: volens hoc artificium cum præcipuis armis spoliare. Et certè hæc admodum grauis tentatio est, dum videmus tantum abesse à protectu vt Deus nomen suum potius opprobriis exponat quàm se ostendat vocis nostris propitium. Tandem igitur valuit hæc ironia vel caninus latratu, ac si negassent Christo quicquam esse negotij cum Deo, quòd Eliam implorans in aliud asylum se conferret. Sic videmus omni ex parte fuisse vexatum, vt desperatione obrutus ab inuocando Deo abisteret: quod erat saluti renuntiare. Cæterum si hodie tam conductitij Antichristi tabulæ quàm domesticæ etiam nebulones, quæ à nobis retè dicta sunt, suis calumniis indigne deprauant, ne miremur idem nobis quod capiti nostro accidere. Quauis tamè Deum in Eliam transfigurèr, vbi pro sua libidine nos subannauerit, exaudiet tandem Deus gemitus nostros, seq̄e tum vindictam gloriæ suæ ostendet, tum impuræ falsitatis ultorem.

48 *Et continuo currens vnus.*) Hinc probabilis coniectura elicitur, quoniam semel potum respuisset Christus, subinde molestiæ causa fuisse illi oblatum. Quoniam simul vestiginale est initio porrectum illi fuisse in calice acetum, antequam in sublime elatus esset, postea a motam ori fuisse spongiam, quoniam iam pendet et in cruce.

36 *Març. Dicens, Sine.*) Quòd hic Marcus tradidit, mihi acetum porrigendo dixisse. Sinite, videamus, &c. Matthæus verò sermone hinc cæteris attribuit, in eo nihil esse repugnantiam. Nam verisimile est ab vno cœpisse subannationem, quæ ab aliis cupidè excepta clamorem inter omnes excitauit. Ita verbum Sinite, non est prohibentis, sed ludentis. Ergo qui primus Christum derisit, ironicè vicinos compellans, Expectemus, inquit, an veniat Elias. Protinus sequuti sunt alij, & quique proximo suo eandem cantilenam occinuit: vt fieri solet in mutuo consensu. Nec verò in numero plurali vel singulari insistendum est: quia tantumdem valet Sine quod Sinite: vice enim interiectionis positum est verbum, ac si dixissent, si, si.

30 *Marth. Quoniam iterum clamasset.*) Lucas qui prioris querimoniarum non meminit, huius secundæ clamoris verba recitat, quæ Matthæus & Marcus prætereunt. Dicit autem clamasse, *Pater in manus tuas commendo Spiritum meum*: quo testatus est, quauis duriter concussus esset violentis tentationibus, fidem tamen suam minimè fuisse concessam, sed suo loco semper inuictam stetit. Nullus enim clarior agi potuit triumphus quàm dum in-

amorem se submittat. Et hoc quidem verum: sed Christi consilium (vt dixi) fuit, spirituale Ecclesie suae regimen à terrenis imperiis discernere, ne Apostoli aulicas gratias ad se transferrent. nam vt quisque inter proceres à Regibus amatur, ad opes & praefecturas confendit. Christus autem Pastores Ecclesie suae praeficit, non qui dominentur, sed ministrent. Ita resistitur Auabaptistarum error, qui Reges & Magistratus ab Ecclesia Dei exterminat, quia Christus neget suis discipulis esse similes: quò fiat hic comparatio nò inter Christianos & profanos homines, sed inter officia. Adde quòd non tam hominù personas respexit Christus quàm Ecclesie suae statum. Fieri enim posset vt qui pagi vel vrbs erit dominus, simul docedi quoque munus, vrgente necessitate, obeat. Sed Christo factis fuit quid ferat munus Apostolicum, & quid ab eo alienum sit, tractare. Quæritur tamè cur Christus, qui ordines in Ecclesia distinctos instituit, hoc loco gradus omnes repudiet. videtur enim sic omnes deiicere, vel saltem inter se æquare, vt nullus supra alios excellat. Atqui longe aliud dicitur natura ratio. Et Paulus Ecclesie regimen describens, sic varia ministeria recenset vt Apostolatus dignitas superior sit Pastorum officio: & Timotheum & Titum haud dubie ex Dei mandato cum autoritate aliis præesse iubet. Respondet, si singula penitus excutimus, Reges ipsos nò iustè, nec legitime dominari, nisi seruiant: in hoc tamen differre munus Apostolicum à terreno principatu quòd reges & Magistratus sua seruitus nò impedit quominus imperent, & quidem cum magifico splendore & pompa eminent supra subditos. Sic Dauid, Ezechias, & alij similes, quò voluntarij essent omnium serui, scepro tamen, diademate & folio, aliisque insignibus fuerunt ornati. Ecclesie autem gubernatio nihil tale admittit, quia Pastoribus nihil plus Christus detulit quàm vt ministri sint, à dominio autem profusus abstineant. Hic quoque notandum est, magis de re ipsa quàm de affectu haberi sermonem. Separat Christus Apostolos à Regum ordine, non quia Regibus sese efferre liceat, sed quia aliter habet regia conditio quàm munus Apostolicum. Ergo quum vti oque humiles esse debeat, semper Apostolis videndum est quam regendæ Ecclesie suae formam Dominus instituerit. Quod ad verba spectat, vbi Matthæus habet, *Reges exercere potestatem in eas*, apud Lucam legitur, *Vocari beneficos*, eodem sensu ac si diceret, rerum copiam affluere Regibus eoque magis opibus pollere vt munifici & liberales esse possint. Tametsi enim Reges potentia sua magis gaudent, eamque terrori esse malunt quàm in populi consensu fundatam esse, laudem tamen munificentie appetunt. Vnde & nomen habent in lingua Hebraica: *בְּרִיבִים* enim vocantur à largiendo: quia non alium in finem illis penduntur vestigia & tributa nisi vt ad sumptus honoris splendori necessarios sufficiant.

26 *Nona ita erit inter vos.*) Nò dubium est quin

Christus stultam imaginationem perstringat, quae videbat Apostolos decipi. Stulte, inquit, & perperam regnum vobis fingitis, à quo ego abhorreo. Ergo si fidelem operam mihi impendere cupitis, alia vobis meditanda est ratio, vt certatim quisque vestrum studeat aliis seruire. Cæterum improprie loquitur, ministrum fieri iubens qui magnus esse volet. neque enim patitur ambitio vt se quis fratribus addicat, imò subiiciat. Seruiliiter quidem blandiri fateor qui ad honores aspirant, sed nihil illis minus propositum est quàm seruire. Sed mens Christi obscura non est. quia enim quisque in amore sui rapitur, alio hunc affectum transferri debere pronunciat. ac si diceret, Sit hæc vnica vestra magnitudo, excellentia & dignitas, fratribus vobis submittere: sic etiam hic primatus, omnium esse seruos.

28 *Sicut Esauus hominis.*) Exemplo suo Christus superiorem doctrinam confirmat: quia vltro serui personam induerit, ac seipsum exinanierit, sicuti etiam Paulus docet. Porro vt clarius probet quantum ab altitudine abfuerit, eos ad mortem suam reuocat: ac si diceret, Quia vos mihi honore proximos delegi, praua ambitio ad regnandum sollicitat: ego vero (ad cuius exemplum vos formare vitam debebat) non veni vt me efferam, vel quicquam regum mihi vsurpem: quin potius vna cum ignobili & contempto carnis habitu crucis ignominiam suscepi. Si quis obiciat, Christum ideo fuisse exaltatum à Patre vt coram eo spectaretur omne genu, in prompta est solutio, quod nunc dicit, ad tempus humiliationis referre. Ideo apud Lucam additur, sic verfatum esse inter eos ac si esset minister: non quòd fuerit illis vel specie, vel titulo, vel re ipsa inferior (Magister enim & Dominus agnosci semper voluit) sed quia ex caelesti gloria ad tantam mansuetudinem descendit, vt ferendis eorum infirmitatibus subesset. Ad hæc memoria tenendum est, comparisonem hic fieri maioris & minoris, sicuti apud Iohannem, Si ego qui Magister sum ac Dominus, vobis laui pedes, multo magis hoc debetis alijs alijs prestare.

Anima sua redemptionem.) Mortis (vt diximus) ideo facta est à Christo mentio, vt discipulos à peruerso regni terreni figmento abstraheret. Interea aptè sciteque vis & fructus eius exprimitur, dum vitam suam pretium nostræ redemptionis esse affirmat. vnde sequitur nobis gratitiam esse reconciliationem cum Deo, cuius nò alicubi quàm in Christi morte pretium reperitur. Ita que hac vna voce eueritur quicquid de putidibus suis satisfactionibus garrunt Papistæ. Porro quum nos sibi morte sua in peculium acquiserit Christus, adeò immensa eius gloria nihil derogat hinc de qua loquitur submissio, vt eam maxime illustret. Multos ponit non definitè pro certo numero, sed pro pluribus: quia se alijs omnibus opponit. Atque hoc sensu capitur ad Romanos 5. c. 15 vbi Paulus non de aliqua hominum parte agit, sed totum humanum genus complectitur.

MATTH. XX.

29 *Et egredientibus illis ab Iericho, sequuta est eum turba multa.*

30 *Et ecce duo cæci sedentes iuxta viam, quum audissent quòd Iesus transiret, cla-*

MARC. X.

46 *Et veniunt Iericho, quumque egrederetur ab vrbe Iericho, ac discipuli eius & turba copiosa, filius Timæi Bartimæus cæcus sedebat iuxta viam mendicans.*

LVC. XVIII.

35 *Accidit autem quum appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam mendicans.*

36 *Et quum audiret turbam præterentem, interro-*

mauerunt, dicentes, Domine miserere nostri, Fili David.

31 Turba autem increpabat eos ut tacerent, at illi magis clamabant, dicentes, Miserere nostri Domine, Fili David.

32 Et stetit Iesus, & vocauit eos, & ait, Quid vultis ut faciam vobis?

33 Dicunt illi, Domine, ut aperiantur oculi nostri.

34 Misertus autem Iesus tetigit oculos eorum, & confestim visum ceperunt eorum oculi, & sequuti sunt eum.

47 Et quum audisset quod Iesus Nazarenus esset, cepit clamare & dicere, Fili David Iesu miserere mei.

48 Et increpabant eum multi ut taceret. At ille multo magis clamabat, Fili David miserere mei.

49 Et stetit Iesus, ac iussit illum vocari. Et vocant eum, dicentes illi, Bono animo esto, surge, vocat te.

50 Ille vero, abiecto pallio suo, surrexit, & venit ad Iesum.

51 Et respondens dicit illi Iesus, Quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei, Rabboni, ut visum reciperem.

52 Iesus autem dixit illi, Abi, fides tua te saluum fecit. Et protinus cepit visum, & sequebatur Iesum per viam.

gabat quid hoc esset.

37 Dixerunt autem ei quod Iesus Nazarenus transiret.

38 Et clamauit dicens, Iesu Fili David miserere mei.

39 Et qui praebant increpabant eum ut taceret. Ipse vero multo magis clamabat illi David, miserere mei.

40 Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se: & quum appropinquasset, interrogauit illum,

41 Dicens, Quid tibi vis faciam? At ille dixit, Domine, ut visum recipiam.

42 Tunc Iesus dixit ei, Recipe visum: fides tua te saluum facit.

43 Et confestim visum ceperit, & sequebatur illum, glorificans Deum. & omnis plebs ut vidit, dedit laudem Deo.

29 *Egredientibus illis.*) Argute sibi Osiander vitus est ex cæco vno quatuor tacere. Atqui eius commentum nihil est magis triuolum. Quia videbat Euangelistas in nonnullis verbis discrepare, finxit vni cæco in ipso vbis ingressu redditum esse visum: secundum verò & duos alios illuminatos esse quum illinc Christus discederet. Atqui sic conueniunt omnes circumstantiæ, vt nemo sanus credat diuersas historias tractari. Scilicet (vt alia omittam) quum primum ad silentium conati essent adigere Christi comites, & præter spem suam sanari vidissent, mox idem tentassent in tribus reliquis. Sed nihil opus est singula persequi, ex quibus sponte quis colliget rem vnam & eandem narrari. Sed offendit discrepantia, quòd Matthæus & Marcus miraculum vel in vno cæco vel duobus edatum fuisse dicunt quum Iesus iam ex vrbe egressus foret: Lucas autem id factum esse commemorat antequam in urbem veniret. Deinde quod Marcus & Lucas non nisi de cæco vno loquuntur: Matthæus verò duos coniungit. Sed quum sciamus hoc passim occurrere in Euangelistis, vt in eadem historia vnus prætereat quod ab aliis dicitur: & rursû quod ab illis taceatur, clarius exponat nouum vel insolens in præfenti loco videri non debet. Ego quidem ita conicio, dum vrbi appropinquaret Christus, cæcum clamasse: sed quum præ strepitu non esset auditus, viam obsecutus in vbis egressus, & tunc deum fuisse à Christo vocatum. Itaque Lucas, à vero principio exorsus, non persequitur totam narrationem, sed transiit Christi hospitium in vrbe: alij autem duo solum tempus attingunt quod proprius miraculo fuit. Coniectura autem probabilis est, vt sæpe Christus, fidem hominum probare volens, eos aliquantisper distulit, eodem examine in hoc cæco fuisse usum. Secundi nodi perquam facilis est solutio: nam & alibi vidimus vnum demoniacum à Marco & Luca referri sanatum, vbi Matthæus duos nominat, sicuti & hoc loco. neque tamen ideo inter se dissident, quum potius præba-

bilis est coniectura, quum initio cæcus vnus Christi gratiam imploraret, eius ex implorato comotum fuisse alterum: atque hac occasione visum duobus esse redditum. De vno vero tantum loquuti sunt Marcus & Lucas, vel quia erat notior, vel quia in illo non minus insignis virtutis Christi specimen erat quàm in duobus. Certe propter celebrem notitiam videui eum prætolisæ Marcus, qui tam ipsius quàm patris nomen exprimit, non enim vel claritatem generis, vel diuinitis commendat: nam mendicis erat ex infima plebe. Vnde apparet, quia vulgo nota erat eius calamitas, nobilior fuisse miraculum in eius persona. Hæc mihi ratio esse videtur cur cum solum nominent Marcus & Lucas, de altero cæcò, qui erat velut inferior acceissus. Matthæus autem oculus testis, ne hunc quidem, quauis magis obcurum, prætermittere voluit.

30 *Domine, miserere.*) Dixi nuper initium clamandi ab vno esse factum: sed alterum facile impulit similis necessitas vt se quoque auirgeret. Porro non vulgarem Christo honorem desiderant petentes vt sui miseris, occurrat. Per quos enim fuisse oportet, in eius manu esse auxilium vel remedium quo egebant, sed magis in eo spectanda est ipsorum fides quòd Messiam fatentur, quem scimus hoc elogio notatum fuisse apud Iudæos. Confugiunt igitur ad Christum, non in eodò tantquam ad Prophetam quælibet, sed ad vnicum salutis auctorem qui à Deo promissus fuerat. Clamor vehementiæ affectus iudicium fuit, nam quum scirent se apud plerumque odiosè loqui, quibus minime gratus erat Christi honor, metum superauit ardor desiderij, vt vocem liberè nihilominus extollerent.

31 *Turba increpabat.*) Mirum est Christi discipulos, qui officij & reuerentiæ causa cum sequuntur, velle miseris à Christi gratia arceri, & quantum in se est viam obstruere eius virtuti. Sed hoc plerunque fieri solet, vt maior pars eorum qui nomen Christi profitentur, ab eius accessu nos

conciliatus fuit Deus. Nam in communi eorū de-
fectione quos alius peccare decebat, quosdā ex
medio grege animavit Deus qui se à trepidatio-
ne colligerēt, futuri nobis eius historix testes si-
ne cuius hīc saluti esse nō possumus. De ipsis por-

rō mulierib. iterū mox aliquid dicendum erit: in
præsentia vnum obiter notare sufficiat, stulticio di-
scendi à patria fuisse abductas, vt assidue pende-
rent ex ore Christi: nec labori aut facultati. pe-
percisse, modo saluifica eius doctrina fruerentur.

MATTH. XXVII.

57 *Quum autem vespera es-*
set, venit homo diues ab Ari-
mathæa, nomine Ioseph, qui &
ipse discipulus erat Iesu.

58 *Hic accessit ad Pilatum*
& postulauit corpus Iesu. tunc
Pilatus iussit reddi corpus.

59 *Et quum accepisset cor-*
pus Ioseph, inuoluit illud sindo-
ne munda.

60 *Posuitque illud in mo-*
numento suo nouo quod excide-
rat in petra, & aduoluit ma-
gno lapide ad ostium monumē-
ti, abijt.

61 *Erat autem ibi Maria*
Magdalene & altera Ma-
ria, sedentes contra sepul-
chrum.

MARC. XV.

42 *Et quū iam esset vespera*
(quoniam erat parasceue, que
præcedit sabbatum.)

43 *Venit Ioseph ortus ex ciui-*
tate, Arimathæa, honestus decu-
rio, qui & ipse erat expectans re-
gnū Dei: & sumpta audacia in-
gressus est ad Pilatum, & petiit
ab eo corpus Iesu.

44 *Pilatus autē admiratus est*
siñā mortuus esset: & accessit ad
se Centurione, interrogauit illu-
m, an iam dudum mortuus fuisse-

45 *Et re cognita ex Centurio-*
ne, donauit corpus ipsi Ioseph.

46 *Et is mercari sindonē, de-*
positum eū inuoluit sindone, &
posuit in monumento quod erat
excisum è petra: & aduoluit la-
pidem ad ostium monumenti.

47 *Maria verò Magdalene*
& Maria Iosē spectabant ubi po-
tho quidam quicuerunt secun-
dum præceptum.

LVC. XXIII.

50 *Et ecce vir nomine Iosphe*
decurio, vir bonus & iustus.

51 *Hic non consererat con-*
silio ac factō eorū, oriundus ab
Arimathæa urbe Iudeorū, qui
expectabat & ipse regnum Dei.

52 *Hic accessit ad Pilatum, &*
postulauit corpus Iesu.

53 *Et de posito inuoluit sin-*
done, & posuit illud in monu-
mento quod erat in petra exci-
sum, in quo nondum quisquam
positus fuerat.

54 *Et dies erat parasceue, &*
sabbatum illucescebat.

55 *Subsequente autē mulieres*
quæ cum euenerant à Galilea
viderūt monumētū, & quæ ad-
modum positū erat corpus eius.

56 *Reuersè uerò paraucrunt*
aromata & unguenta: ac sabbā
dim præceptum.

Subiicitur nunc Christi sepultura, quasi medi-
transitus ab ignominia crucis ad resurrectionis
gloriam. Voluit quidem Deus alia etiam causa Fi-
lium suum sepeliri, vt ita melius testatum fieret
vera morte pro nobis esse defunctum. Sed hic in-
terim finis præcipue spectandus est, quod hoc mo-
do abolei ceperit maledictio quam ad breue
tempus susceperat: neque. n. vulgari more proie-
ctum fuit eius cadaver in foueā, sed in sepulchro
exciso honorificè conditum. Quanquam autem
tunc adhuc ante oculos versata est carnis infir-
mitas, nec Diuina virtus Spiritus ante resurre-
ctionem lucidè conspicua est: voluit tamen Deus
hoc quasi præludio adumbrare quod paulo post
facturus erat, vt Filium suum mortis vidorem
magnifice supra cælos eueheret.

57 *Quū autem vespera esset.* Intellige Ioseph
non sub crepusculum venisse, sed ante occasum
solis, vt citra sabbathi violationem hoc pietatis
officium magistro præstaret. nā initium sabbathi
erat ab illa vespera. Ergo necesse fuit Christum
ante noctis tenebras in sepulchro deponi. Porro
à Christo mortuo vsque ad sabbathi obseruatio-
nē tres horæ liberæ restabāt. Quanquā autē Io-
hannes non solus Ioseph meminit, sed Nicode-
mum quoque illi adiungit comitem, quia tamen
solus ipse suscepit negotium à principio, & Nico-
demus ipsum ducem & autorem tantum sequit^r
est, tribus Euangelistis in breui narratione satis
fuit quid ab ipso vno gestum sit referre. Iam etsi
rara laude dignus fuit hic Ioseph affectus, primò
tamē nobis cōsideranda est Dei prouidentia, q̄
hominem inter suos nobilem & eximie dignita-
tis elegit qui sepulchri honore probum crucis
tegere inciperet. Et sanè quum totius gentis inui-

diæ & odio, quum ingentibus periculis se expo-
neret, non dubium est arcano Spiritus instinctu
tantum fidelicè sumpsisse. nā licet antè vnus fuis-
set ex Christi discipulis, nūquam tamen liberè &
palam profiteri fidem suam ausus fuerat. Nunc
dum in Christi morte spectaculum desperationis
plenum occurrit, quod etiam viriles animos fran-
gere posset, vnde illi repente tam generosa ani-
mositas vt inter summos terrores nihil metuens,
longius quam rebus pacatis progredi non dubi-
tet? Sciamus ergo Diuinitus per manum Ioseph
sepultum fuisse Dei Filium. Huc etiam referri de-
bet quæ hic notantur circumstantiæ. Pietas Iose-
ph & vitæ integritas laudantur: vt discamus in
Dei seruo agnoscere opus Diuinū. *Diuitem* fuis-
se Euangelistæ referūt, vt sciamus mira antmī cel-
situdine superatum fuisse obstaculum quod alio-
qui eum coegisset retrorsum cedere. Nam, vt su-
perbi sunt diuites, nihil difficilius est illis quam
sponte vulgi contemptum subire. Scimus autem
quam foetida & infamis fuerit opera, crucifixi
hominis cadaver è manu carnificis suscipere. Ad
hæc quo splēdidior ei fuit fortuna, cautiōr etiam
fuisse ac timidior (vt solēt homines diuitibus
addicti discrimē omne fugere) nisi è cælo indita
fuisset illi audacia. Adscribitur et dignitas ordi-
nis, quod *Decurio* fuerit, vel *Senator*, vt hac quoq;
in parte reducat Dei virtus: quia nō ex obscura
plebe suppositus est qui raptim & clanculū Chri-
sti corpus defoderet, sed ex alto honoris gradu
excitatus fuit officij huius minister. Nā quo mi-
nus credibile erat illū pietatis cultū Christo para-
tū esse, eo clarius apparuit hoc totū Dei cōsilio
& manu gubernari. Docemur autē hoc excipulo, rā-
tūm ab excusatione abesse diuites si Christū ho-

nore suo fraudēt, vt duplicis culpe potius rei sint, dum stimulos quibus incitari eos decebat, cōuertunt in obstacula. Fateor quidem hoc nimis consuetum esse & vulgare vt se à iugo subducāt qui vidētur prae aliis excellere, vt delicati sint ac molles, vt inuicem prouidi & timidi: sed nobis incūda est loq̄e diuerfa ratio, nisi opes & honores adiumenta sint ad colendū Deum nos illis perperā abuti. Circūstantia temporis docet quā facile sit Deo corrigere prauos metus qui nos ab officio impediunt. Quam antē non auerteret Ioseph reb. dubiis ingenū se Christi discipulum profiteri, nunc, vb. maximē ardet hostium furor, & exitia grassatur, animum colligit, vt in apertum discrimen se cōicere non dubitet. Videmus ergo vt Dominus momento corda fornet in nouos affectūs, ac erigit spiritu fortitudinis qui prius collapsi erāt. Ceterū si pio honorādi Christi studio tantum fiducia supplit Ioseph quā mortuus in cruce penderet, nisi hodie, postquā resurrexit à mortuis, idem saltem eius glorificandū viget in cordibus nostris zelus, vā nostrā fœcordia.

43 *M. re. 51. Luc. Qui & ipse erat expectans regnum Dei.* Hoc præcipuo elogio ornatur Ioseph quod expectaret regnum Dei. Laudatur quidem etiam à iustitia: sed expectatio hæc regni Dei, iustitiæ radix & origo fuit. Per *Regnum Dei* intellige promissam in Christo insurrectionē. Nam ordinis integritas, quam vbique Prophete aduentu Christi futuram promiserant, stare nō potest nisi quum Deus homines dissipatos sub imperiū suū colligit. Hæc itaque nota commendatur pietas Ioseph, quod in statu perditio sp̄e redēptionis aluerit quæ à Deo promissa erat. Hinc etiam nascitur timor Dei, & sanctæ rectæque viuendū studiū. neque enim fieri potest vt se Deo quicquā addicat nisi qui eum sperat sibi liberatorē fore. Noteamus autem, quum omnib. Iudæis promissæ destinata esset salus in Christo, eiuſque promissio omnibus communis esset, Spiritum sanctū nonnisi de pucissimis testari quod hic audiuius de Ioseph. Vnde apparet incomparabilem Dei gratiam magna totius serē populi obliuione fuisse tunc sepultam. Volitabat quidem passim in linguis omnium de futuro Christi aduentu iactantia: sed paucorum animis infixum erat Dei fœdus, vt fide ad spiritualem renouationem assurgerēt. Horrēdus

M A T T H. XXVII.

62 *Postera autem die quæ sequitur Parasceuen, conuenerunt principes Sacerdotum & Pharisei ad Pilatum,*
 63 *Dicentes, Domine, reco dati sumus quod impostor ille dixit adhuc viuens, Post tres dies resurgam.*
 64 *Iube ergo muniri sepulchrum vsque ad tertium diem, ne forte veniant discipuli eius nocte vt furentur eum, dicantque plebi, Surrexit à mortuis: & erit nonisimus error peior priore.*
 65 *At illis Pilatus, Habetis custodiam: ite, munite sicut scitis.*
 66 *Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum, ob signato lapide, adhibitis custodibus.*

sanē fuit ille stupor: ideoque non mirum si pura religio obsoleuerat, extincta salutis fide. Vnam vero nō similis esset huius infœlicis seculi corruptela. Apparuit semel Christus Iudæis & toti mūdo redemptor, vt Prophetarū vaticiniis testatum fuerat: rebus ex confusa dispersione in rectum & legitimum statum compositis, regnū Dei crexit: tempus militiæ nobis præscriptis quo patientiam nostram exerceat, donec iterum ē celo adueniat perfectior eius regni quod inchoauit, quotusquisque ad eam spem vel inced. oeriter adspiciat? Annō perinde terræ affixi sunt serē omnes ac si nulla pmissa esset resurrectio? Verum vt que maior pars scopi sui obliuiscit, hæc & illuc distulit, memnerimus hæc esse propriam fidelium virtutem, quæ sursum sunt querere: ac præsertim ex quo Dei gratia illuxit per Euāgelii, erudiciens nos vt abnegata impietate & inuidiis, occupiscentiis, sobrietate & iustē & piē viuamus in præsentī seculo, expectantes beatam spem & illi Illustrationē gloriæ magni Dei, ad Titum, cap. 2. c. 11. 12. 13.

39 *Et quū accepisset corpus.* Breuius sepulchrā perstringunt tres Euāgelistæ: ideoque de aromaticis vnguentis nullus apud eos sermo, quæ solus Ioannes celebrat tantum in Iudæis mundanā à Ioseph emptam fuisse narrat. Vnde colligitur honorificè fuisse sepultum. Nec verò dubiū est, hominem diuitem, quum sepulchrum suum Domino cederet, in reliquis etiā decorum splendorem & ornatum præstitisse. Et hoc etiam arcana Dei providentia magis quā meditato hominū consilio accidit, vt nouū & adhuc purum sepulchrum nactus sit Dominus, quæ primogenitus est ex mortuis, & primitiæ resurgentium. Deus itaque hoc symbolo Filium suum à toto generis humani grege diffinxit, & vitæ nouitatē proposuit in sepulchro ipso.

Coloss. 1. c. 18.
 1. Cor. 15. c. 20.

61 *Erat autem ibi Maria Magdalene.* Marcus & Mattheus tantum narrat mulieres spectasse quid fieret, ac norasse locū ubi positū fuit corpus. Lucas verò consilium etiam simul exprimit, quod si feliciter reuerterē in urbem parauerint aromata & vnguenta, vt biduo post funus sui ordine celebrarent. Vnde cognoscimus meliori odore perfusas fuisse earum mentes, quem Dominus in morte sua spirauit vt eas ad sepulchrum suum adductas altius extolleret.

M A R C. LVC.

tinguant hominis mortui, nam se nihil profecisse vident nisi opprimāt resurrectionis fidem. At verò dam id conantur, eam quasi ex professo in lucem notitiæ producant. Certè obliuitor fuisset Christi resurrectio, vel saltem eius negandæ maior illis fuisset libertas, nisi testes curassent ad sepulchrum locandos. Videmus ergo vt Dominus homines versutos non solum frustretur, sed etiā

62 *Postera autem die quæ.* In hac narratione non tam Matthæo proposita fuit ostēdere quā obstinato furore Christū persecuti sint Scribæ & Sacerdotes, quā in nobis velut in speculo repræsentare incredibilem Dei providentiam in resurrectione Filij sui probanda. Conspirant inter se homines astuti, certē in fraudib. & perfidia exercitati, & rationem excogitant qua memoriam ex-

propriis consiliis tanquam laqueis intortos, in suum obsequium trahat & cogat. Indigni quidē erant Christi hostes quib. pateficeret eius resurrectio: sed illorum impudentiam coargui oportuit, & maledicendi prætextum illis detrahi, in d. conuicti ipsorum conscientias, ne ignorantia excusabiles forent. Interea hoc notemus, Deū, quasi mercede conductos haberet, eorum opera ad illustrandam Christi gloriam vsum esse: quia nullus ad eam negandā mentienti color relictus illis fuit, reperto vacuo sepulchro. nō quod. i. à vesana sua improbitate destiterint, sed hoc locuples apud omnes recto sanōque iudicio præditos testi monium fuit, Christū resurrectisse, cuius corpus sepulchro inclusum quum milites vndiq; obseptam seruarent, repertum non fuit.

63 *Recordus sumus quid impostor.*) Diuino instinctu hæc illis suggelata fuit cogitatio, nō tantum vt iustam sceleris vitiolem de ipsiis fumareret Dominus, (quemadmodum cæcis tormentis mentes sibi malè confectas sōbide exagitat) sed præcipuè vt impuras ipsorum linguas signaret. Interea rursum perspicimus quātus stupor impios occupet, vbi fidei nati sunt à Sana. *Inposorem* adhuc vocant, cuius Diuina virtus & gloria nuper tot miraculis refuisset. Hoc certe nō fuit oppellere nubi

bus, sed Solis obsecrationem ridendo, contra os Dei (vt ita loquar) conspuere. Talibus exemplis docemur maturè nobis pia modestaque attētionē considerandam esse Dei gloriam vbi se profert, ne duritiem nostram sequatur bruta & horribilis excæcatio. Quāquam autem prima specie dui hoc & absurdum videtur, quod tam proteruè impij Christo mortuo insultant: ne hæc licētia nos cōturber, prudenter semper despiciere cōuenit quorum Dominus eam reflectat. Videtur sibi impij totam Christi doctrinam cū miraculis vna ista quam superbè euomūt blasphemia obruerat, atqui Deus non aliter quàm per ipsos Filium suum à sinistra impostura nota vindicat. Quoties ergo suis calumniis enuia peruertere parabant impij, & sese in effugiem maledicentiæ proiciēt, æquis & sedatis animis expectemus dum lucē eliciat Deus ex tenebris.

65 *Habetis custodiam.*) His verbis significat Pilatus se eorum ab irrisu permittit vt milites in excubiis statuunt. Quo permisso magis fuerūt cōstricti nequibus cauillis effugient. Quāquam enim sine pudore Christo post resurrectionem obstrere auri sunt, signatorio tamen annulo Pilati os sibi magis obturarunt quàm sepulchrum.

MATI. XXVIII.

1 *Vespera autem Sabbathorum que luceſcit in primā Sabbathorum, venit Maria Magdalene, & altera Maria, vt viderent sepulchrum.*

2 *Et ecce, terræ motus factus est magnus. Angelus. n. Domini descendit de celo, & accedēs deuoluit lapidem ab ostio, sedebatque super eum.*

3 *Erat autem aspectus eius sicut fulgur, & vestimentum eius candidum sicut nix.*

4 *Præ timore autem eius concussi sunt custodes, & facti sunt veluti mortui.*

5 *Respondens autem Angelus dixit mulieribus, Nolite timere, e vos: scio enim quod estis qui crucifixus est queritis.*

6 *Non est hic: surrexit. n. sicut dixit: venite, videte locum vbi positus erat Dominus.*

7 *Et cito euntes dicite discipulis eius quod surrexit à mortuis: & ecce præcedit vos in Galileam: ibi eum videbitis, ecce, dixi vobis.*

MARC. XVI.

1 *Et quum præterisset Sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Salome emerunt aromata, vt venirent & ungerent eum.*

2 *Et summo diluculo primæ diei Sabbathorum veniunt ad monumentum ex orto sole.*

3 *Dicebantque inter sese, Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?*

4 *Et quum respexissent, vidēt quod reuolutus esset lapis: nam erat magnus valde.*

5 *Et ingressæ in monumentum viderunt adolescentem sedentem à dextris, amictum stolis candida: & expanerunt.*

6 *At ille dicit eis, Ne expauescatis: Iesum queritis Nazarenum, qui sicut crucifixus, surrexit, non est hic, ecce locus vbi posuerant illum.*

7 *Sed abite, dicite discipulis eius & Petro quod ille præcedit vos in Galileam: illic eum videbitis, sicut dixi vobis.*

LVC. XXIII.

1 *Primæ autem die Sabbathorum profundo diluculo venerūt ad monumentum, portantes que parauerant aromata, & nonnulla cum illis.*

2 *Repererunt autem lapidem reuolutum à monumento.*

3 *Et ingressæ non inuenerūt corpus Domini esse.*

4 *Et factū est dum mente cōsternatæ essēt de hoc, ecce duo viri steterunt iuxta illas in vestibus fulgurantibus.*

5 *Quum autem essent expauescæ, & inclinarent vultum in terram dixerunt ad illas, Quid queritis viventes cum mortuis?*

6 *Nō est hic, sed surrexit: recordamini vt dixerit vobis quum adhuc esset in Galilea.*

7 *Dicens quod oporteret Filium hominis tradi in manus hominum, sceleratorum, & crucifigi, & die tertio resurgere.*

8 *Et recordate sunt verborum eius.*

Tam ventum est ad redemptionis nostræ clausulam: nam hinc exurgit via nostræ cum Deo reconciliationis si iudicia, quod Christus mortis victor ex inferis emerit, vt nouæ vitæ potestatem penes se esse ostenderet. Quare Paulus merito dicit nullum fore Euangelium, & spem salutis irritam ac euaniidam, nisi tenemus Christum ex mortuis resurrectisse. Nam ita demum parata nobis fuit iu-

stitia, & patefactus in cælum ingressus, deniq; adoptio nostra sancita, dum Christus resurgendo Spiritus sui potestatem exerens, Filium Dei se probauit. Quāquam autem aliter quàm carnis nostræ sensus expereret resurrectionem suam patefecit: hæc tamen quæ illi placuit ratio nobis quoque optima videri debet. Sine teste ego cæsus est è sepulchro, vt locus vacuus primum iudicium foret, deinde

deinde mulieribus per Angelos nuntiarum voluit se vivere: paulo post illis apparuit, ac tandem Apostolis, idque sepius. Ita paulatim suos pro eorum modulo ad plenorem notitiam deuoxit. Quod autem initium fecit à mulieribus, nec modo se illis visendum exhibuit, sed iniunxit etiam apud Apostolos, Euangelij præconium, & illorum quasi magistræ forent: in eo primum caltigatus fuit Apostolorum torpor, qui pauore trece tacebant exanimis, quum seculum ad sepulchrum properarent, quibus etiam non vulgarias merces repensã fuit. Eri enim vitio non carebat vngendi Christi consilium, quasi adhuc esset mortuus, eorum tamen infirmitati ignoscens singulari ipsas honore dignatus est, munus Apostolicum viris ereptum ad breue tempus resignans. Atque hoc modo specimen eius quod Paulus docet exhibuit, nempe quod eligat quæ stulta sunt ac debilia in mundo, vt carnis altitudinem humilet. Nec verò nos aliter rite comparari erimus ad hoc fidei nostræ caput descendendum, nisi omni fastu æposito dociles nos mulierum testimonio subiciamus: nõ quod fides nostra tam angustis finibus clausa manere debeat, sed quia Dominus, vt obedientiam nostram i rober, stulto fieri nos velit, priusquam ad sua mysteria plenius cognoscenda admittat. Quod ad historiam pertinet, Matthæus tatum dicit *duas Marias venisse vt viderent sepulchrum*: Marcus Salomen tertiam adiungens, dicit *venisse aromata vt vngerent corpus*: sed Luca autem colligitur nõ duas modo vel tres, sed complures venisse. Sed hoc factis scriptoribus scimus esse vltatum, vt paucos tantum ex maiore numero exprimant, Probabilis etiam coniectura est, Mariam Magdalenam cum altera comite, (sive præmissa fuerit, siue sponte peccurrerit) ante alias ad sepulchrum accessisse. Atque hoc videtur innuere Matthæi verba, quod *videndi causa dua illa venerint*: quia nisi ex aspectu nõ constabat ratio Christi vngendi. Interea quod in animo habebant præstare officium subiectet, quia hoc vnum maxime propositum erat, de resurrectione testari. Queritur tamẽ quomodo studium hoc mulierum, quod superscriptione mistum erat, Deo placuerit. Ego verò non dubito quin morem vngendi mortuos à Patribus acceptum ad suum finem retulerint, vt consolationem in mortis lectu ex spe futuræ vitæ peterent. Peccasse quidẽ fateor quod non statim mentes suas extulerint ad illam prædictionem quam ex ore magistri audierant: sed quia retinere generale principium de vltima resurrectione, ignoscitur defectus illes, qui totum actum (vt loquuntur) merito vitasset. Sic Deus sæpe paterna indulgentia sanctorum officia suscipit, quæ non modo sine venia non placeant, sed iure etiam cum ignominia & pœna repudiarentur. In eo igitur resulget mira Christi bonitas, quod benignè & comiter mulieribus viuis occurrit, quæ perieram ipsum inter mortuos quærebant. Quod si illas frustra ad sepulchrum suum venire passus non est, cerò statuere conuenit, si quis fide nunc ad eum spiraret, minimè frustratum iri: quia non impediet locorum distantia quin potiantur ipso fideles, qui cælum & terram Spiritus sui virtute implet.

1. Marc. *Et quum præterisset sabbatum.* Idem valet quod habetur apud Mattheum, *Vespera que lucefecit in primam diem sabbatorum.* Item apud Lucam, *Prima die sabbatorum.* Nam quum sciamus Iudæos à primis noctis tenebris diem

fuisse exorsos, intelligunt omnes, finito Sabbato de sepulchro visendo mulieres inter se consilium cepisse, vt illuc ante auroram venirent. *Primum diem Sabbatum* duo euangelistæ nominant, quæ ordine prima erat inter duo Sabbatha. Quod alij verterunt Vnam, erroris causam multis præbuit ob linguæ Hebraicæ infertiam, nam quum ארבע nunc vnum significet, nunc primum, Euangelistæ (vt in pluribus aliis locis) Hebraicam phrasin sequuti, *præ* dixerunt. Ego vero (ne ambiguitas falleat) eorum mentem clarius exposui. Sed in emptione aromatum à Marci verbis non nihil dissideat Luca narratio, quòd in videri uenturæ parauerint aromata: deinde secundum præceptum Legis quieuerint vno die antequam iter ingressæ sint. Sed Marcus duas res diuersas eodem contextu referens tenpora minus accurate quàm Lucas distinguit, nam quod prius actum erat, vnà cum professione misisset. In re quidem ij sapientim conueniunt, quod sacra quete defunctæ, adhuc inter noctis tenebras domo egressæ sint, vt sub primum diluculum ad sepulchrum accesserint. Iterum verò memoriã tenebatur est quod prius atugi, ritum vngendi necitios, licet multis profanis gentibus communitis foret, apud Iosios legitimo fuisse in vtu: quibus à patribus traditus fuerat vt se in rede resurrectionis exercerent. Cadauer enim sensu priuatum condire sine hoc respectu, frigidum & inane solatium, fuisse: sicut Aegyptios scimus hac in parte anxie fuisse operosos sine vilo profectu. Atqui Deus hoc sacro symbolo iocæis vitæ imagi: em in morte representabat, vt se ex putredine & puluere nouum vigorem recepturos specialet. Porro Christi resurrectionis sicuti viuifico suo odore penetrant omnia sepulchra, vt vitam in mortuos spiraret, ita externas illas carenonias abieuit. Quare non ij, se ad mimiculis egebat, sed mulierum ruditas & inscitia, quia nondum probè tenebant ipsam à corruptione immunem esse.

3. Marc. *Dicebantque inter se.* Hanc dubitationem solus Marcus exprimit: sed quum alij narrent lapidem ab Angelo fuisse reuolutum, facillè colligitur per, lexas hæsilis & consilij dubitas donec aditus Dei manu patefieret. Cæterum hinc dicamus, zelo suo abieptas sine consilio illuc venisse. Lapidem sepulchri viderant opponi, qui ab ingressu quosius arceret: cur id domi per otium non venit in n emens, nisi quia metu & admiratione ætonitas ratio & memoria cæciet? Sed quia pio seruore cæcitant, vitium hoc illis Deus non in putat.

2. Matth. *Et ecce terræ motus.* Pluribus signis gloriæ suæ præsentiam ostendit Dominus, vt ad reuerentiam melius formaret sanctarum mulierum corda. Nam quia res non leuis momenti erat, scire par am esse à Filio Dei de morte victoriam (in quo vertitur salutis nostræ summa) serupulose omnes eximi oportuit, vt diuina n aiestas palam & non obscure illarum oculis esset ferret. *Factum* ergo *terranotum* dicit Mattheus, in quo sensibilibus erat illa quam dixi caelestis potentia. Atque hoc portento mulieres expergescere oportuit, vt nihil iam humanum vel terrestris conciperent, sed mentes suas extollerent ad nouum & minimè expectatum Dei opus. Ii Angeli quoque vestitu & forma, quasi per radios, Deitatis fulgor sese distulit: vt sentirent non esse hominem mortale qui facie hominis indutus prope

adflabat. Etsi enim ad immensam Dei gloriam nihil vel lucis confusio, vel inuis cador, quinetā, si eūrite cognoscere cupimus, nullus tingēdus est color: externis tamen notis se propinquū esse admonēs, pro infirmitatis nostrāe capti nos ad se inuitat. tantū sciendū est visibilia præsentię eius signa nobis offerri, vt eum inuitibilem mētes nostrāe apprehendant: sub corporeis formis gustum nobis præberi spiritualis eius essentię, vt spiritali ter eam: queramus. Interea non dubium est quin externis symbolis cōiuncta fuerit interior quēdā efficacia, quæ mulierum cordibus Deitatis sensū insculperet. Nam etsi initio obstupescētæ sunt, parēbit tamen ex cōtextu, collectis animis gradatim ita fuisse edoctas vt præsentię Dei manū sentirent. Cæterū tres nostri Euangelistæ dum compēdio student, prætereunt quod fusiū à Iohanne narratur capite 20. vsq; ad verbum 12. quod scimus illis non esse insolitum. Hoc etiam diuersum est, quodd apud Matthæum & Marcum vnus tantū Angelū sit mentio, quum Iohānes & Lucas duos ponāt. Verūm hæc quoque repugnātæ species facillē diluitur: quia scimus quā frequētes in Scriptura synecdochæ passim occurrant. Cōspecti ergo fuerunt duo Angeli, primū Mariæ, deinde alius comitibus. Sed quia aliter qui loquendi partes sustinuit, præcipuē ad se conuertit illarū mentes, Matthæo & Marco satis fuit eius legationem referre. Adde quodd vbi dicit Matthæus *Angelum super lapidem se hisse*, in his verbis est ἄγγελος πρὸς πέτρον: vel saltē neglecta est historię series: quia nō protinus apparuit Angelus, sed quum suspensas & anxias mulieres rei nouitas & admiratio teneret.

4. *Præ timore cōcussis sunt custodes.* Ferruit custodes Dominus, ac si cauterium imprimeret eorum conscientis, quodd inuitos cogeret Diuina eius virtutem sentire: saltē huicque valuit terror ne securē eluderent quæ mox de resurrectione spargenda erat fama. Nā etsi linguas venales prostituta re ipsos non puduit, coacti sunt tamē, vellent nolent, intus agnoscere quod apud homines improbē negabant. Nec verō dubium est quin vbi liberior loquendi facultas erat, apud suos familiariter confessi fuerint quod pecunia redempti nō audebant vulgō proferre. Ac notandum est disci imen inter duas terroris species quas Matthæus inter se cōparat. Territi fuerunt milites assueti ad tumultus, & pauore ita absorpti vt tanquam semimortui caderēt: sed prostratos nulla virtus erexit. similis fuit mulierū pauor: sed cōsolatio mox sequuta animos propē defectos restituit, vt saltē melius aliquid sperare inciperent. Et certē consentaneū est vt promiscuē tam piis quā reprobis horrorem meritūque incurat. Dei maiestas, vt à facie eius sileat omnis caro. Sed vbi electos suos humiliavit Dominus ipse ac subegit, mox eorum formidinem mitigat, ne oppressi succumbant: neque id

MATTH. XXVIII.

8 Et digressi celeriter à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarent discipulis eius, cuiquam quicquam dicebant. Quum autem vrē adrenu-

ciandum discipulis eius,

9 Tunc ecce Iesus occurrit illis, dicens, Aue. Ille autem accesserunt, & tenuerunt pe-

MARC. XVI.

8 Et abeuntes citō fugerunt à monumento: habebat enim illis tremor & stupor, neque timebant enim.

9 Quum autem manē sur-

Magdalene, de qua eiecerat

modō, sed gratiæ quoque suæ dulcedine vulnus inactū sanat. reprobos verō vel panico, vt loquūtur, metu exanimati, vel tæbescere sinit sub lenitis tormētis. Nam quodd ad nulites istos spectat, similes quidē fuerūt mortuis, sed absque seruo affectu, sicuti mente alienati expauescunt quicquid ad momentū, simul tamen obliuiscuntur vt inuitis: nō quodd prorsus deleta fuerit timoris memoria, sed quia illis effluxit viua illa & efficax Diuinæ virtutis apprehensio, cui cedere coacti fuerant. Sed hoc præcipue tenendum est, quum peræque timeēt vt mulieres, non adhibita fuisse medicinā quę ipsorū timorem leniret. solis. n. mulierib. dixit Angelis, *Nolite timere*: matertam verō gaudiū & securitatis illis propoluit in Christi resurrectione. Apud Lucam additur obiurgatio, quod *veniemet querant cum mortuis*, per mox acti aurē illis vellicaret Angelus, ne amplius sua desperatione torperent.

7 *Et citō emites dicite discipulis.* Hic mulieres extraordinario honore Deus ornat per Angelum, quodd præcipuum salutis nostræ caput apud ipsos quoq; Apōstolos promulgādū ipsi mādāt. Apud Marcū nominatim iubētur nūmū hunc seruo asferre: non quia tunc dignitate excelleret, sed quia tam secula eius defectio specialis cōsolatione opus habebat, vt sciret se non esse abdicatum à Christo quamlibet turpiter ac accelerate lapsus esset. iam ingressus fuerat sepulchrū, ac resurrectionis Christi vestigia cōspexerat: sed honorē illi Deus negavit quo paulo post dignatus est mulieres, vt audiret ex ore Angeli Christum resurrectisse. Et certē hinc apparet quanto adhuc stupore laborauerit, quodd trepidus iterum refugit in suas latebras ac nihil vidisset, quum Maria flens ad sepulchrum sederet. Quare non dubium est quin ipsa & eius comites in Angeli conspectu retulerint patientiæ suę mercedē. Quodd discipulos in Galilæa accersit Angelus, ideo factum esse arbitror vt Christus se pluribus patefaceret. scimus enim diutius versatum esse in Galilæa. Et suis liberius spatū dare voluit, vt paulatim in ipso recessu animos colligerēt. Deinde locorum consuetudo eos adiunxit, vt magistram certius agnoscerent. nam modis omnibus confirmari oportuit, nequid ad fidē certitudinē deesset. *Eccc dixi vobis.* Hæc loquendi forma alleuerat Angelus verum esse quodd dixit. Hoc autem nō à se profert, quasi primus esset author, sed Christi promissioni subscribitur: deoque apud Marcum ipsa Christi verba tantūm reducit in memoriā. Lucas sermonem vltimus prosequitur, quodd ad omni ti fuerint à Christi discipuli, ipsūm crucifigi oportere, &c. eodem tamen sensu: quia mortem suam vnā cum resurrectione prædixerat. Additur etiam tunc *recordata fuisse verborum Domini*: quo docemur, quantum malē profecerint in Christi doctrina, eam non perisse, sed fuisse suffocatum donec maturo tempore germen proferret.

LVC. XXIV.

9 Et egressa à monumento nuntiaverunt hæc omnia ipsis vnā cum cæteris omnibus.

10 Erat autem Maria Magdalena, & Iohanna, & Maria Iacobi, & cætera quæ cum illis erant, quæ hæc dicebant Apōstolis.

11 Et visa sunt apud illos des

des eius, & adorauerunt eum. septem demonia.

10 Tunc ait illis Iesus, Nolite timere. ne, renuntiate fratri-uitis qui cum illo fueram: luctus meis ut eam in Galileam gentibus ac sceleribus.

& ibi me vid. bunt.

11 Et illi cum audissent quod uineret, ac visus esset ab eis, non crediderunt.

ceum deliramentum uerba earum, neque crediderunt ei.

2 Surgens autem Petrus cucurrit ad monumentum, & prospiciens uidit linteamina sola posita: & acciderat.

8 Et digressa celeriter.) Prætercunt tres Euangelistæ quod de Maria Magdalena narrat Iohannes, illam scilicet nondum conspectis Angelis in urbe rediisse, ac flebiliter conquestam esse de corpore Christi sublato. hic tamen de secundo in urbe reditu agitur, in quo ipsa & alix comites nūtiarunt discipulis Christum resurrectis: quod tam voce ac testimonio Angeli quam Christi ipsius conspectu didicerant. Porro antequam Christus se ostenderet, iam curiebant ad discipulos, sicuti iussæ erant ab Angelis: in itinere secunda confirmatio accessit, ut minus dubitanter asserere possent Domini resurrectionem. Dicit Matthæus. *Profectus esse cum timore & gaudio magno*: quibus uerbis intelligit exhilatas quidem fuisse uoce Angeli, simul tamē fuisse metu percussas, ut inter lætitiā & anxietatē æstuarēt. Sic, n. interdum contrarij affectus piorū corda occupant, & uersant alternis uicib. donec tandem pax Spiritus compositum statum afferat. Nam si fides in illis fuisset solida, subactō timore prorūsus eas sedasset: nunc timor gaudio perōstus nō dā rectē Angeli testimoniō acquiescisse demonstrat. Hic uerō in signe misericordiæ specimen exhibuit Christus, quod ita dubiis & trepidis occurrat ut quod resoluū erat dubitationis tolleret. Nō nihil tamen discrepant Marci uerba, quod *fugerint tremore & stupore correpti*, ut præ metu obtupefcerēt. Sed solutio nō adeo difficilis est: quia quum animus esset Angelo parere, non tamen suppetebat facultas nisi Dominus ipse soluisset silentium. Verūm in eo quod sequitur maior est repugnantiæ species. Marcus enim non dicit obuiam illis fuisse Christum, sed tantum Magdalene *apparuisse primo diluculo*: Lucas huius uisionis in totum nō meminit. Sed hæc prætermissio quum minime sit Euangelistis insolita, nobis absurda uideri non debet. Quod ad discrimē uerborū Matthæi & Marci spectat, fieri potest ut Magdalena tanti boni cōpos fuerit ante alias: uel etiā per synecdochē ad omnes extendat Matthæus quod unius fuit propriū. Probabilius tamen est, solam nominari à Marco, quia primo Christi conspectu & peculiari modo præ aliis potita fuerit, interea eius comites suo ordine Christum uidisse: ideoque communiter hoc omnib. apud Matthæum tribui. Fuit autem hoc admirabile bonitatis specimē, quod cælestē suam gloriam miseræ femine, quæ à septem demoniis possessa fuerat, Christus patefecit: & lucem nouæ æternæque uitæ proferre uolens, inde exorsus est ubi nihil secundum hominem nisi contemptibile & pendūm. Sed hoc documento testatur est Christus, ubi semel gratiam erga nos suam exerunt, quam liberaliter eius cursum prosequi soleat, & simul enuncē carnis superbiā deiecit.

9 Tenuerunt pedes eius.) Videtur hoc cū uerbis Iohannis nō congruere, ubi testatur prohibitam fuisse Mariam à Christi contactu. Sed facilis conciliatio est, quod Dominus Mariam uidentem pedum suorum amplexu & osculo nimis defixam esse, eam recedere iubeat: quia corrigēda erat superstitio, & monstrandus resurrectionis finis, à

quo Mariam partim terrenus, et assidue affectus, partim stultus seruor abstrahēbat. Pedes uerō suos primo congressu tangere passus est Dominus, ne quid ad certitudinē deceret. Itaque continuo post subicit Matthæus, ipsas *adorasse Dominum*: quod signum fuit non ambigua nētiæ.

10 Tunc ait illis Iesus.) Timorem fuisse uisum colligimus, quo rursus Christus eas liberat, quanquam enim ex admiratione oriebatur, cōtrarius tamen erit tranquillæ fiducia. Ergo uel se attollant ad Christum mortis uictorē, uel iubent læto esse animo. Sed iisdem uerbis docentur tunc demū rite à nobis cognosci Domini resurrectionem, si cōcepta fiducia gloriarī audemus eius scēm uitæ nos esse factos participes. Ceterū hucusq; proficere debet fides nostra ne timor præualeat. Porro Christus iubens nūtiari hoc discipulis, hac lectione disipat. Ecclētiā de integro collegit & collapsam ei exit, nam sicuti nos hodie precipuē uiuificat resurrectionis fides, ita tunc oportuit uitam discipulis restitui unde exiderant. Hic quoq; notanda est incredibilis Christi humanitas, quod transfugas qui eum turpiter deseruerant fratrum nomine dignatur. Nec dubium est quin tam blanda appellatione incoreret, quo sciebat ipsos grauius terqueri, lenire ultro uoleat. Ceterum quianō illos Apostolos fratru loco cōplexus est, sciamus Christi mandato perlatū fuisse hunc nuntium, ut ad nos deinde manaret. Quare frigide audienda non est resurrectionis historia, quando iure fraternæ necessitudinis ad percipiendū eius fructum Christus suo ore nos comiter inuitat. Quod quidā interpretes sub *Fratriū* nomine Christi cognatos intelligunt, eorum errorem satis superque refellit cōtextus: quia discretē exprimit Iohannes *Mariam uenisse ad discipulos*, & mox sequitur apud Lucam *uenisse mulieres ad Apostolos*. Cōsentit etiam Marcus *Mariam uenisse*, scribens. *Atque hæc dixisse Iugenibus discipulis*.

11 Marc. *illi ueniunt audissent*.) Marcus unius tantum Mariæ testimonij commemorat, mihi tamē persuasus est, ab omnib. communiter relato fuisse Christi mandata: imō loci hic melius confirmat quod nuper dixi, nihil dissidij esse inter Euangelistas, dū vnus peculiariter Mariæ Magdalene assignat quod secundum alios omnib. cōmune fuit, licet nō aequali gradu. Turpis uerō sicordia discipulos constructos tenebat, ut in memoriam nō reducerent completā esse quod ex Magistro sæpius audierant. Siquid prius inauditū narrasset mulieres, merito in incredibilis earū sermōi nō statim habita fuisset fides: sed nunc plusquam hebetes fuisse oportet, qui rem à Filio Dei toties promissam & testatam, ubi ab oculatis testibus completa esse narratur, pro fabula uel somnio ducunt. Adde quod quum ipsos sua incredulitas recta intelligentia priauerit, non modo respiciunt ueritatis lucem, sed tanquam Ieliam cū reu. iū. sicuti docet Lucas. Hinc apparet tentationē ita succubuisse ut ferē omnib. uerborum Christi gustus eorum animis excidisset.

12 *Luc. Surgens autem Petrus.*) Mihi non dubium est quin hic à Luca inuersus sit historiarum ordo, sicuti ex verbis Ioannis elicere promptum est. nec malè, meo iudicio, resoluatur *Currendi* verbù in tempus plusquam perfectum. Sciunt autem mediocriter in Scriptura versati quàm hoc vitatum

MATTH. XXVIII.

11 *Illis autem proficiscentibus, ecce, quidam è custodibus venerunt in civitatem, ac renunciauerunt principib. Sacerdotum, omnia quæ acciderant.*

12 *Et congregati cum Senioribus consilio habito, pecuniam copiosam dederunt militibus,*

13 *Dicentes, Dicite quòd discipuli eius nocte venerint, ac furati sint eum vobis dormientibus.*

14 *Et si hoc auditum fuerit sub præside, nos persuadebimus ei, & securos vos faciemus.*

15 *At illi accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti, & divulgatus est hic sermo apud Iudeos usque in hodiernum diem.*

11 *Illis autem proficiscentibus.* Non modò credibile est, sed res ipsa ostendit, milites, quibus iniuncta erat sepulchri custodia, sic fuisse mercede corruptos vt ad nutum Sacerdotum mentiri parati esset. Res illis nota erat, nihil magis Sacerdotes timere quàm ne fama obtineret Christum triduo post mortem resurrexisse: sciebant ideo se illuc fuisse missos vt seruato cadauere famam illà extinguerent. Homines ergo lucro addicti, imò quæstui vndique captantes, postquam illis fructus suæ diligen- tique perit, rationem nouam excogitant emungendæ pecuniæ. Quòd autem dicit Matthæus *venisse ex illis quosdam*, incertum est an pauci astuti consilium ab aliis segregauerint, an verò missi fuerint communi omnium nomine. In hanc secundam partem magis inclinat coniectura, quia postea dicit Matthæus non vni vel duobus, sed in genere datam fuisse militibus mercedem periurij. Certum quidem est, siue omnes simul conspirauerint, siue pars illorum, tamen ex crudeli & implacabili Sacerdotum contra Christum odio prædam venatos esse: deinde quum scelere obstrictos tenerent, mala eorum conscientia ad extorquendam pecuniam fuisse abusus. Nam (quod sceleratis ferè omnibus contingit) Sacerdotes malè sibi conscij, vt dedecus suum tegerent, milites largo pretio corrumpere coacti sùt. Porro hinc patet, reprobos, postquàm se ad peccandum præcipientes semel dederunt, nouis subinde flagitijs implicari, idque dum pudorè suum tueri volunt apud homines, Dei offensa securè neglecta. Miseri isti non tantum largitione redimunt milites, sed etiam si crimen in iudicium adductum fuerit, famam suam & caput noxæ obii- ciunt. Quid autem eos præter sumptus iacturam ad tantum discrimen reuertendum cogit, nisi quia obstinatus furor eos retrocedere non sinit donec peccata peccatis accumulent?

15 *Divulgatus est hic sermo.*) Hic vindictæ Dei extremus fuit cumulus ad execrandos Iudeos, quòd militum periurio sepulta fuit Christi resur-

MATTH. MARC. XVI.

12 *Post hæc autem duobus ex ipsis ambulanti- bus apparuit in alia forma eunibus rursus.*

13 *Et ecce, duo ex illis ibant eodem die in castellum quod aberrat spatium stadiorum sexaginta ab Hierosolymis, nomine Emaus.*

14 *Et ipsi colloquebantur inter se de ijs omnibus, quæ acciderant.*

15 *Et factum est, dum confabularentur ac disputarent, & ipse se- sus appropinquans ibat cum illis.*

16 *Cæterum oculi illorum tenebantur ne cum agnoscerent.*

fit Hebræis, quæ suo loco omissa erant, posterius referre. Atque hac circumstantia Lucas Apostolorum duritiè magis exaggerat, quòd aspernati sint mulierum verba: quum tamen Petrus, vacuum sepulchrum iam vidisset, ac manifestò resurrectionis signo in admirationem effectus coactus.

MARC. LVC.

rectio, & tam futile mendacium receptum. Atque hinc apparet voluntario errore fuisse deceptos qui Christum resurrexisse non putabant, sicuti inuidus sponte se ad ludendum offert Satanz imposituris. Neque enim, si quis tatum oculis aperuisset, longa inquisitione opus erat. Armati milites subterfugum fuisse dicunt Christi corpus ab imbelli, trepido, & exiguo, & inermi hominum grege. Quis coloris prætextus? Addunt, se dormientibus hoc esse factum. Vnde igitur furtum diuinant? Quòd si qua erat suspicio de discipulis, cur non vestigia sequati sunt? cur nullum strepitum mouerunt? Puerile ergo effugium hoc fuit, quòd impunè illis nõ cessisset si cum recto & cordato Præside fuisset negotium. Sed factum est Pilati coniuuentia vt tanta improbitas euauerit. Sicuti videmus quotidie accidere vt profani iudices non multum fatagant vbi veritas fraude & malitia obruitur. quin potius, si nihil metuunt incommodi, cum perfidis nebulonibus colludere videtur. Quamquam autem hoc durum videri posset, quòd Deus falsum hunc rumorem grassari passus sit ad extinguendam Filij sui gloriã, iustæ eius vltioni habendus est qui debet honor. Dignam enim fuisse illam gentem quã nebulæ luce priuarent hinc perspicimus, quod inane si uolumque mendacium tam cupidè arripitur: deinde quia omnes ferè impeerant in lapidem offensionis, obtenebrari oportuit oculos eorum ne viderent calicem vertiginis ipsis propinari, denique in omne genus dementia profici, sicuti lesiæ vaticinium prædictum erat. Neque enim Deus vnquam tam stulta crudelitate ipsos decipi passus esset, nisi vt priuaret spe salutis à quibus ipse contemptus fuerat Redemptor. sicuti eodem pœnæ genere mundi ingratitudinem castigat, laxans reprobis habenas vt in peius proficiant. Cæterum quãuis apud Iudeos præualuerit hoc mendacium, non tamen obstitit quin liberè volitaret Euangelij veritas vsque ad vltimos terræ fines, sicuti cõtra mundi obstacula victrix semper emergit.

LVC. XXIV.

- 17 *Et ait ad illos, Qui sunt hi sermões quos confertis inter eos ambulantes, & estis tristes?*
- 18 *Et respondens unus, cui nomen Cleopas, dixit ei, Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neque cognouisti quae facta sunt illis his diebus?*
- 19 *Quibus ille dixit, Quae? Et dixerunt ei, De Iesu Nazareno, qui fuit vir Prophetæ, potens opere & sermone coram Deo & toto populo:*
- 20 *Et quomodo tradiderunt eum summi Sacerdotes & principes nostri in condemnationem mortis, & crucifixerunt eum.*
- 21 *Nos autem sperabamus eum esse illum qui redempturus esset Israel. atqui super hæc omnia tertius dies est hodie quod hæc facta sunt.*
- 22 *Sed & mulieres quaedam ex nobis attonitos reddidere nos quæ diluculo peruenimus ad monumentum.*
- 23 *Et non inuenito corpore eius, viderunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse qui dicerent eum vivere.*
- 24 *Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum ad monumentum, & ita repererunt sicut mulieres dixerant. ipsum verò non viderunt.*
- 25 *Et ipse dixit ad eos, O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt Prophetæ!*
- 26 *Nónne hæc oportuit pati Christum, & intrare in gloriam suam?*
- 27 *Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.*
- 28 *Et appropinquauerunt castello quò ibant: & ipse pra se ferebat se longius i.e.*
- 29 *Et coegerunt illum dicentes, Mane nobiscum, quoniam vergit ad vesperam, & inclinatus est dies. Et intrauit ut maseret cum illis.*
- 30 *Et factum est, dum accumberet cum eis, accepit panem & benedixit, ac fregit: & porrigebat illis.*

13 *Et ecce duo.*) Esi hanc historiam Marcus tantum breuiter delibet, Mattheus & Iohannes ne verbo quidem attingunt: quia tamen cogniti apprimè viliis & memoratu digna erat. eam non frustra Lucas tam accuratè persequitur. Sed iam sepe admonui, ita singulis Euangelistis suas partes aptè distribuissè Dei Spiritum, vt quod apud vnum vel duos non occurrit, ex aliis discere liceat. Nam & plures visiones, quarum mentio fit apud Iohannè, apud tres nostros tacentur. Porro antequam ad singulas circumstantias veniã, hoc summam præfari operæpretium erit, delectere fuisse duos istos testes, per quos Dominus non persuaderet Apostolis se resurrexissè, sed eorum tarditate coargueret. quauis tamen initio nihil promouerint, aliis deinde adminiculis testimonium eorum adiutum, apud ipsos iustum pondus obtinuit. Quinã verò fuerint dubium est, nisi quòd ex alterius nomine (quem Lucas paulo post Cleopam vocabit) coniecere licet non fuisse ex vndecim. Emaus verus oppidum fuit, nec ignobile, quod postea Nicopolim vocarunt Romani: nec longa distantia fuit ab Hierosolymis, quum sexaginta stadia tantum septem millia passuum efficiant & passus quadringentos. Sed locus non tam ob celebritatem quàm ad certitudinem historiæ à Luca expressus fuit.

14 *Et ipsi colloquebantur.*) Hoc pietatis signum fuit, quòd fidem in Christum, licet infirmã & exiguam, vtunque fouere conati sunt. neque enim aliò tēdebat colloquium nisi vt magistri sui reue-

rentiam crucis scandalo instar clypei opponerent. Quamquam autem sciscitando & deputado inscientiam reprehensione signam probebant, quum pri dem admoniti de futura Christi resurrectione, obstupescerent ad eius auditum: eorum tamen docilitas ad eximendum errorem, Christo aditum præbuit. Multi enim data opera quæstiones mouent, quia illis propositum est contumaciter verum respicere: quibus autem cordi est placidè verum amplecti, etiam si vacillent ad minimas obiectiones, & ad leues scrupulos subsistat, his gratiam coram Deo pium obediendi studium conciliat, vt quasi porrecta manu in solidam certitudinem adducti fluctuare desinant. Hoc quidem tenendum est, vbi de Christo inquirimus, si modesto discendi studio id fiat, ianuam ei apertam esse ad nos iuandos: inò tunc velut de cetero ipsum accersimus, sicuti profani homines impuris suis sermonibus eum procul subinuent.

16 *Oculi illorum tenebantur.*) Hoc disertè Euangelista testatur, ne quis putet mutatam fuisse corporis Christi figuram. Quauis ergo similis sui maneret Christus, ideo agnitus non fuit quia capti erant videntium oculi, quo tollitur spectri vel falsæ imaginationis suspicium. Hinc vero de cæcis quanta sit in nobis sensuum omnium in becillitas, vt neque oculi, nec aures officio suo fungatur, nisi quatenus illis a sidiuè suggeritur è celo facultas. Naturaliter quidem suis dotibus prædita sunt membra nostra: sed quò melius constet precariò nobis concessas esse, Deus in manu sua earum vsum

retinet: vt hoc ipsum quod aures audiunt & oculi vident, in quotidianis eius beneficiis ponendum sit, quia nisi in singula momenta vegetet sensus nostrus, tota eorum vis mox peribit. Fateor quidem, non sape teneri sensus nostros qualiter tunc accidit, vt in obiecta forma tam crasse hallucinetur: vno tamen exemplo ostendit Deus penes se esse quascunque hominum facultates contulit dirigere, vt sciamus naturam subesse eius arbitrio. Iam si corporales oculi, quibus maxime proprium est videre, quoties Domino docent, si continent vt oblatas sibi formas non discernant, non maiori acumine pollerent mentes nostras, etiam si illis sua maneret integritas, nunc verò in misera ista corruptione, postquam suum illis lumen ademptum est, innumeris fallacis obnoxia sent, adeoque crassa hebetudine oppressa, vt nihil quam errare possint: sicut etiam subinde contingit. Itaque legitimum veri & falsi discrimen non ex ingenij nostri perspicacia, sed ex Spiritu prudentia nobis est. Præcipua autem hebetudo in rerum caelestium intuitu coarguitur, quia non tantum falsas species pro veris concipimus, sed lucem elatam vertimus in tenebras.

17 *Qui sunt hi sermones quos conferis inter vos?* Quod palam videmus à Christo tunc factum esse, quotidie in nobis arcano modo fieri sentimus, vt se vltro ad nos docendos insinuet. Cæterum ex Cleopæ responso clarius apparet quod nuper dixi, nempe, quanquam anxij & perplexi essent de Christi resurrectione, reuerenter tamen sensitse de eius doctrina, vt minime ad defectionem propensi essent. Neque enim expectant dum eos Christus se manifestando præueniat, vel honorificè de eo loquatur quisquis ille sit viator: quin potius extenui & obscura luce scintillas in hominem ignotum Cleopas spargit, quæ eius animam aliquatenus illustrent, si rudis & ignarus esset. Sic exosum & infame passim tunc erat Christi nomen vt honorificè de eo loqui tutum non esset: atqui sæpè invidia Dei Prophetam nominat, & se proficitur esse ex eius discipulis. Etsi autem elogium hoc Prophetæ Diuina Christi maiestate longè inferius est, laudem tamen meretur medio crisco commendatio, dum nihil aliud Cleopæ propositum esse quam acquirere Christo discipulos qui se eius Euangelio submittant. Incertum verò est an pro sua ruditate minus splendide quam decebat loquutus de Christo fuerit Cleopas: an verò à notioribus rudimentis incipere voluerit, vt gradatim altius conscenderet. Certè paulo post non simpliciter in communi Prophetarum ordine Christum recenset, sed à se & aliis creditum fuisse Redemptorem dicit.

19 *Potens opere & sermone.* Eadem ferè verborum forma vsus est Lucas, Act. 7. c. 22. in Stephani persona, vbi Moysen celebrans, dicit potentè fuisse in verbis & factis: hoc autem loco dubium est an *Potens* vocetur Christus *Opere* propter miracula (ac si dictum esset, Diuinis virtutibus fuisse præditum quæ probarent è celo missum esse) an verò latius hoc pateat, vt sensus sit, ipsum excelluisse tam facultate docendi quam vita sanctimonia, & præclaris dotibus. Arque hic posterior sensus mihi arridet. Nec superuacua est adiectio, *Coram Deo & populo*, quæ significat Christi præstantiam ita fuisse testatam hominibus, & claris experimentis cognitam, vt suco & inani ostentatione caruerit. Arque hinc colligi poterit brevis veri Prophetæ definitio, nempe qui sermoni operum quo-

que virtutem adiungit, nec tantum apud homines excellere studebit, sed sincere se gerere tanquam sub Dei oculis.

21 *Nos autem sperabamus.* Ex contextu patebit non fuisse spem, quam de Christo conceperant, abruptam, licet hoc primo intuitu verba innuant. Sed quia narratio interposita de Christi dñatione hominem nullo Euzugelij gultu imbutum alienare poterat, quòd ab Ecclesiæ præsulibus damnatus foret, huic scandalo spem redemptionis opponit Cleopas. Etsi autem trepidè & instat vacillantis poltea ostendit in hac spe se manere, sedulo tamen quæcunque potest adiuuentia ad eius salutem colligit. Nam tertium diem ab ipso non alio sine notatum fuisse præbabile est nisi quia Dominus se triduo resurrecturum promiserat. Quod deinde corpus à mulieribus reperit non fuisse narrat, & oblatam illis Angelorum visionem, & quod de sepulchro vacuo disierant mulieres, virorum quoque testimonio fuisse probatum, ad hanc summam referit, Christum resurrexisse. Itaque pius homo inter fidem & metum dubius, fidei adhibet fomenta, & contra metum pro suo virili luctatur.

26 *Ei ipse dixit ad eos.* Acrior & durior videtur hæc obiurgatio quam pro infirmi hominis respectu: verum qui circumstantias omnes expendet, facile intellegit non abs re tam asperè castigatos à Domino fuisse, apud quos tamen inale diuturnam operam & propè abtque vilo fructu locauerat. Notandum enim est non tantum ad hos duos restringi quod hic dicitur, sed obici commune vitium quod statim ex eorum ore reliqui socij audiunt. Toties Christus de sua morte eos præmonerat, toties etiam disseruerat de noua & spiritali vita, suamque doctrinam Prophetarum oraculis confirmauerat: quasi apud surdos, vel potius trunco ac lapides verba fecisset, mortis horrore percussis huc & illuc sese versant. Hanc igitur titubationem stultitiæ merito tribuit, & eius causam, facit eorum diam, quòd ad credendum non magis propensi fuerint. Nec verò illis tantum exprobrat quod quum illis optinui fuerit magister, segnes ac tardi fuerint ad discendum: sed quod Prophetarum dictis attentè non fuerint, ac si diceret excusatione carere eorum stuporem, quia non nisi per eos steterit, quum & per se luculenta esset Prophetarum doctrina, & illis probe exposita. Sicuti hodie maior pars hominum eandem infirmitatē suæ culpam sustinet, quia indociles sunt ac præfracti. Notemus autem, quum nimis torpore discipulos videret Christus, vt eos expergeret, ab obiurgatione incipere. Sic enim subigendi sunt quos experti sumus vel duos vel ignauios.

26 *Nonne hæc oportuit.* Non dubium est quin de Mesiæ officio quale descriptum est à Prophetis, concionatus sit Dominus, ne mors crucis offensidulo esset, & in itinere trium vel quatuor horarum satis fuit ad vberem rerum explanationem spacij. Non ergo tribus verbis asseruit Christum oportuisse pati, sed prolixè deservit in usum adeo fuisse vt mortis sacrificio peccata mundi expiaret, vt *καθάρματα* fieret ad tollendam maledictionem vt suo reatu aliorum sordes eleret. Adde sententiam hanc interrogatiuè protulit Lucas maioris vehementia causa, vnde colligitur, rationibus ostensam fuisse mortis necessitatem. Summa est, peccatam turbati discipulos magistri sui morte, sine qua implere Christi partes non potuit: quia præcipuum

cipuum redemptionis caput erat eius immolatio) hoc enim modo iamum obstruere ne in regnum suum accedat. Quod diligenter notandum est, nam quum Christus honore suo careat nisi censetur victimam pro peccatis, vnicus illi in gloriam suam ingressus est exinanitus illa ex qua Redemptor emersit. Atqui in ordine præpostero nihil leuius hodie inter nos peccari videmus, nam ex eorum turba qui magnifice Christum Regem prædicant, eumque extollunt Diuinis encomiis, vix decimus qui-que gratiam morte eius nobis allatam cogitat.

Philipp. 2. a.
7.

27 *Et exorsus à Mose.*) Docet hic locus quomodo per Euangelium Christus nobis pateat, nempe dum Lege & Prophetis illustratur eius notitia. Nemo enim vnquam magis dexter vel idoneus Euangelij doctor fuit quam Dominus ipse, quem videmus ex Lege & Prophetis mutuari doctrinæ suæ probationem. Siquis excipiat, à rudimentis fuisse exorsum, vt paulatim discipuli, Prophetis valere iussit, ad perfectum Euangelium transiret, facili refellitur hoc commentum: quia postea dicitur omnibus Apostolis apertam fuisse mentem, non vt saperent absque Legis subsidio, sed vt Scripturas intelligerent. Quare vt nobis hodie Christi per Euangelium pateat, Mosen & Prophetas tanquam antea nubulones in medium prodire necesse est? Quod idem monent lectores ne fanaticis aurem præbeant, qui Legem & Prophetas supprimendo, Euangelium impiè mutilant. Quasi verò inutile esse velit Deus quicquid vnquam de Filio suo testatus est. Quo autem modo ad Christum aptanda sint quæ passim in Lege & Prophetis de ipso leguntur, non est præsentis operis explicare. Breuiter tenere sufficiat, non frustra vocari Christum finem Legis. Nam vt obscure & procul eum Moses adumbret magis quam exprimat, hoc quidem extra cõtrouersiam liquet, nisi in genere Abrahamæ emineat vnum caput, sub quo populus in corpus vnum coalescat, dissipatum iri quòd cum sanctis Patribus fœdus pepigit Deus, & irritum fore. Deinde quum Tabernaculum & cæremonias formari Deus iusserit ad cælestem exemplar, sequitur, sacrificia & omnes templi ritus, ni aliunde sua illis cõstet veritas, inane & infructuosum fore ludum. Atque hoc quidem argumentum, pluribus explicat Apostolus in Epistola ad Hebræos. sumpto enim illo principio, visibiles Legis cæremonias spiritualium rerum vmbra esse, in toto legali Sacerdotio, in sacrificiis, in forma Sanctuarij Christum quæredum esse docet. Prudenter etiam alicubi diuinat Buceurus, in illa obscuritate certam methodum Scripturæ enarradæ apud Iudæos fuisse in vsu, quam Patres illis per manus tradiderant. Sed ego, ne incerta sequar, genuina illa & simplici ratione contentus sum quæ passim apud omnes Prophetas occurrit, qui fuerunt apprime idonei Legis interpretes. Rectè ergo elicitur Christus ex Lege, si reputemus, fœdus quod Deus cum patribus percussit, Mediatore fuisse subnixum: Sanctuarium, quo Deus gratiæ suæ præsentiam testatum est, sanguine iussit consecratum: Legem ipsam cum suis promissionibus sanguinis ispersione fuisse sancitam: vnum Sacerdotem fuisse ex toto populo electum qui se omnium nomine in Dei conspectum sisteret, non vt vnus quispiam mortalium, sed sub sacro habitu: nullam spem hominibus suæ cum Deo reconciliationis illi esse datam, nisi oblata vi-

Heb. 9. d. 1.

ctima. Ad hæc apprimè insigne est vaticinium de regni perpetuitate in tribu Iuda. Prop. hæc verò ipsi (vt attigimus) longe illustrius Mediatorem perixerunt, qui tamen ipsi primam eius notitiam hauserunt à Mose, quia non aliud iniunctum illis erat munus nisi vt fœderis memoriam renouarent, clarius ostenderent spiritualem Dei cultum, fiduciam salutis in Mediatore fundarent: clarius etiam ostenderent reconciliationis modum. Caterum quia Deo placuerat plenam reuelationem in Filij sui aduentum differre, non superuacua fuit interpretatio.

28 *Et appropinquauerunt castello.*) Cur alium locum diuinent quidam interpretes quam Emauentem, nulla ratio est, neque enim tam longum erat iter vt in propiore hospitio quiescendum fuerit. Scimus septem millia passuum (etiam si quis animi gratia lentè ambulet) quatuor ad summum horis confici. Itaque nõ dubito quin Emauentem vsque progressus fuerit Christus. Iam, quod quaritur an simulatio in eum cõpetat qui æterna est Dei veritas: respondeo, hæc lege non fuisse obstrictum Dei Filium vt omnia sua consilia palam faceret. Quia tamen simulatio quædam est mendaciæ species, nondum expeditus est nodus: quum præteritum hoc exemplum plerique trahant ad mentiendi licentiam. Ego verò respondeo, Christum sine mendaciõ peraque simulasse quod hic dicitur, ac se viatorem esse præ se tulit. eadem enim est vtriusque ratio. Paulo arguitur est Augustini solutio, nam fictionem hanc inter tropos & figuras, deinde inter parabolas & apologos censei vult. Mihi verò hoc vnum sulchit sicuti Christus oculos eorum ad tempus velauit quibuscum loquebatur, vt tanquam aliena persona indutum vulgarem hospitem duceret: sic consilium longius pergendi ad tempus præ se tulisse, non aliud fingentem quàm quod re ipsa facturus erat, sed quia volebat sui discensus modum celare. Longius enim profectum nemo negabit: quia tunc segregatus fuit ab hominum consortio. Ita hæc fictio magis nobis licebit eius exemplo quicquam fingere, quàm Diuinam eius virtutem æmulari in claudendis videntium oculis. Quare nihil tutius quàm præscriptam verè & simpliciter loquendi regulam tenere. Non quod à Patris lege vnquam discesserit Dominus ipse, sed quia sine literalibus præceptis tenuit genuinam Legis mentem, sensus verò nostri imbecillitas alio fræno indiget.

Libr. 2. ad
Cre. centum,
cap. 11.
Item in lib.
Quæstionum
super Euang.
gelia cap. 11.

30 *Accipio panem.*) Augustinus & cum eo plerique alij senserunt, panem non in edulium à Christo porrectum fuisse, sed in sacrum corporis sui symbolum. Et hoc dictum plausibile est, Dominum in spiritali demum Cæne speculo agnitum fuisse, nam discipuli corporalibus eum oculis intui non cognouerant. Sed quia nullo probabili iudicio coniectura hæc nititur, simplicius accipio verba Lucæ, quòd Christus panem in manus sumens, gratias suo more egerit Peculiarem verò precandorum illi in vsu fuisse apparet, cui sciebat discipulos familiariter assueuisse, vt hæc nota admoniti sensus suos excitarent. Inerit discamus magistri exemplo, quoties pane vescimur, ipsi vitæ auctori gratiarum actionem offerre, quæ nos à profanis hominibus discernat.

MATT. H. MARC. XVI.

13 Et illi abierunt, ac nuntianerunt reliquis, qui neque illis crederunt.

14 Postea se denubibus illis undecim apparuit, & exprobrauit illis incredulitatē suam & cordis duritiem, quod is qui ipsum viderat resuscitatum, non credidissent.

31 Et aperti sunt oculi, & agnoverunt eum. & ipse enavit ex oculis eorum.

32 Et dixerunt inter se, Nonne cor nostrum ardebat in nobis, dum loqueretur nobis in via, & aperiret nobis Scripturas?

33 Et surgentes eadem hora regressi sunt Hierosolymam, & inveniunt congregatos undecim, & eos qui cum illis erant.

34 Dicentes, Surrexit Dominus verè, & apparuit Simoni.

35 Tunc illi narraverunt quæ gesta erant in via, & quomodo fuisset agnitus ipsis in fractione panis.

36 Dum autem hæc loquuntur, stetit Iesus in medio ipsorum, & dixit eis, Pax vobis.

37 Expansæ facti verò & conterriti existimabant se spiritum videre

38 Et dixit eis, Quid turbati estis, & cogitationes ascendunt in cordibus vestris?

39 Videte manus meas & pedes meos, quia ego ipse sum: contrectate me & videte: quia spiritus carnem & ossa non habet, sicut me videtis habere.

40 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes.

31 Et aperti sunt oculi.) His verbis docemur nullam fuisse in Christo metamorphosin, ut formarum varietate hominum oculos luserit (sicut Proteum suum fingunt poetæ) sed videntium oculos potius errasse, quia velati essent. Sicut paulo post non euanuit ab istdem oculis quia per se impossibile fuerit eius corpus, sed quia Deo vigorem suum subtrahente, obtusa fuit eorum acies. Nec verò mirum est, Christum, simulacrum fuit agnitus, subito disparuisse: quia nequaquam utilis erat longior eius conspectus, ne (ut luopte ingenio nimis in terram proclivius erant) rursus illum ad terrenam vitam detrahere cuperent. Ergo quatenus ad testandam resurrectionem necesse erat, viudum se exhibuit: subito autem discessu docuit, se alibi quam in mundo quærendum esse: quia nouæ vitæ complementum erat in cælum ascensus.

32 Nonne cor nostrum.) Effecit Christi agnitio ut arcanam & latèntem Spiritus gratiam, qua prius donati fuerant, viuo sensu perciperent discipuli. Sic enim nonnunquam operatur in suis Deus ut vim Spiritus ad tempus ignorent (cuius tamen nō sunt expertes) vel saltem vt eam distinctè non agnoscant, sed tantum sentiant arcano instinctu. Sic discipuli ardorem quidem prius conceperant (cuius nunc recordantur) sed sine attētionē: nunc ex quo innotuit illis Christus, demum reputare incipiunt quam prius sine gustu hauserant eius gratiam, lēque hebetes fuisse intelligunt. nam se ipsos insimulant scordix, ac si dicerent, Quis factum est vt inter loquendum non fuerit à nobis cognitus? nam quum penetraret in corda nostra, debuimus animaduertere quoniam esset. Ceterum non simpliciter ex hoc nudo signo colligunt esse Christum, quia ad inflammandas mentes efficax fuerit eius sermo: sed quia debitum ei honorem tribuunt, dum ore loquitur, intus quoque Spiritus sui ardore corda accendere. Gloriatu quidem Paulus sibi datum esse ministerium Spiritus: & sæpe Verbi ministros his encomiis ornat Scriptura, quod animos conuertant, mentes illuminent, renouent homines vt puræ sint ac sacræ victimæ: sed tunc non quid præstent ipsi propria virtute ostenditur, sed quid Dominus potius per eos efficiat. In vnum vero Christum vtrunque simul competit,

externam vocem proferre, & efficaciter formare corda in obedientiam fidei. Nec verò dubium est quin tunc singularem notam duorum hominum cordibus insculperit, vt sentirent tandem Diuinum ardorem loquendo ipsum spirasse. nam et si semper ignis est verbum Domini, igneus tamen vigor peculiari & insolito more tunc se protulit in sermone Christi, qui Diuinæ eius potentia luculentus esset testis. nam solus est qui baptizat in Spiritu sancto & igni. Meminerimus tamen hunc celestis doctrinæ, quisquis eius sit minister, legitimum esse fructum, igne Spiritus in cordibus accendere, qui & carnis affectus excoquat & purget, imò exurat, & verè feruidum excitet Dei amore totòque homines velut sua flama in cælum rapiat.

33 Et surgentes eadem hora.) Circumstantia temporis & locorum distantia ostendit quanto nuntij ad condiscipulos perferendi studio duo isti homines flagarint. Quum sub vesperam ingressi essent diuersiorum, non ante noctis tenebras patefactum illis fuisse Dominum probabile est: iter trium horarum nocte intempesta conficere, incommodum erat: surgunt tamen eodem momento, & properè Hierosolymam currunt. Et certè si tantum postridie venissent, suspecta fuisset tarditas: nunc verò quum se nocturna quiete fraudare maluerint quam non celeriter facere lætitiæ suæ participes Apostolos, narrationi fidem addidit ipsa festinatio. Iam quando Lucas dicit Eadem hora surrexisset, circiter mediam noctem ad discipulos peruenisse credibile est. Atqui eodem Luca teste, illi tunc inter se colloquebantur. Hinc ergo cognoscitur eorum anxietas & diligentia ardor, quod noctem serè peruigilè duxerint, nec deserierint vltro citòque sciscitari, donec Christi resurrectio pluribus testimoniis plenius innotesceret.

34 Dicentes, surrexit Dominus. His verbis significat Lucas, qui lætum nuntium Apostolis attulerant ad confirmandos eorum animos vicissim de altera visione edoctos fuisse. Nec dubium est quòd hoc mutæ confirmationis præmium à Deo reulerit pia eorum sedulitas. Porrò ex temporis ratione colligere licet, postquam è sepulchro redierat Petrus, sollicitum fuisse donec se illi Christus ostenderet: ideoque ipso die quo inuiserat sepulchrum, fuisse

Luc. 3. 016

fuisse voti cōpotem. Hinc illa gratulatio inter vn decimam non esse ambigendum, quia Dominus Simoni apparuerat. Sed videtur hoc cum Mārci verbis non congruere, qui dicit *Ne his quidē duobus ab undecim p̄dem fuisse habitam*. Nam qui fieri potuit vt repudiatis nouis testibus, in sua h̄sitatione fluctuarint qui iam certi erant? Nā dicendo *Verē resurrexisset*, latenter rem esse extra cōtrouerfiam. Primum dico, in generali loquutione esse ly need: chen: quia & quidam duriores fuerunt vel minus prompti: Thomas verō reliquis omnibus obfination. Deinde facillē colligimus, ita fuisse perluafos vt solent homines attoniti, quibus res non est tranquillē meditata: tales autē subinde in variis dubitationibus reuolui fecimus. Quicquid fit, constat ex Luca, maiorem illorum parte n̄ in illo quasi ecclastico pauore non modō libenter ample xam esse quod dicebatur, sed contra suā diffidentiam pugnaſſe. Nam hac particula *Verē* dubitandi anſam sibi pr̄cedunt. Certē paulo pōſt videbimus, iterum & tertio pr̄ admiratione ad ſuas agitationes fuiffe elapſos.

36 *Sicut iefus ipſe in medio*. Quum e iudem h̄ſitiam copioſe narret Ioannes, in quibusdam circumſtantijs variat: Marcus etiam paulo aliter perfringit. Verum quōd ad Ioannem ſpectat, quum tantum colligat quæ omiſſa fuerunt à Luca, facilis est vtriuſque conciliatio. Certe in ſumma rei nullum eſt diſſidium, niſi quis forſe de tempore cōtrouerſum moueat. Illic enim dicitur ingreſſus eſſe iefus poſt veſperam: ex contextu vero Lucae apparet multa iam de nocte apparuiſſe, quum ſcilicet ex Emanante reuerſi eſſent diſcipuli. Sed mihi præciſe non videtur vtgendum eſſe tempus veſperæ: quin potius quod dicitur, apte & commodē extendi poteſt vſque ad ſeram noctem, nempe quum poſt veſperam fores clauſiſſent. Apoſtoli, ſeque occulte domi tenerent, tunc veniſſe ad ipſos Chriſtum. Denique non primum noctis initium designat Ioannes, ſed ſimpliciter ſignificat tranſacto die & poſt ſolis occaſu, adeoque inter medias noctis tenebras Chriſtum præter ſpem veniſſe ad diſcipulos. Aliunde tamē naſcitur quæſtio, quia Marcus & Lucas vndecim cōgregatos fuiſſe memorat quō illis Chriſtus apparuit: Ioannes verō Thomā dicit tunc abſuiſſe. Sed abſurdum non eſt pro ipſis Apoſtoliſ numerum vnderiſſi poni, quanuis vnus à cœtu abeſſet. Nuper verō diximus, & res ipſa offendit, Ioannem magis diſtinctē ſingula exprimere: quia conſilium eius erat referre quæ ab aliis prætermiſſa erant. Porro eandem à tribus h̄ſitoriam narrari, extra dubiū eſt, quum diſertē Ioannes teſtetur bis tantum viſū fuiſſe Chriſtum diſcipulis Hieroſolymæ anteqvā in Galilæam profecti eſſent. Dicit enim *Tertio viſus apparuiſſe ad mare Tiberiadis*. Duas autem viſiones prius notauerat, hanc ſcilicet quæ contigit poſtridie reſurrexionis, & alterā quæ octo poſt diebus ſequuta eſt, quanquā liquis ſecunda exponere malit quod habetur apud Marcum, non valde reclamo. Nunc redeo ad Lucae verba. Non exprimit quideſſe Chriſtum Diuina ſua virtute fores tibi patefeciffe quæ clauſæ erant: ſed tamen verbo *Stans* tale aliquid ſubindicat. Quomodo enim noctu repente Dominus ſtare potuit in medio ipſorum niſi mirabiliter ingreſſus eſſet? Eadem verō ſalutationis forma ab vtroque ponitur, *Pax vobis*: qua ſignificant Hebræi ſe latum & proſperum ſucceſſum optare.

37 *Expandi ſibi verō*. De hoc pauore non imminit Ioannes: ſed quum dicat ipſe quoque Chriſtum manus ſuas & latus oſtendiſſe diſcipulis, cōiicere licet fuiſſe aliquid ab cōſonantium. Nec verō Euangeliftis inſolens eſt, ſed iam compēditō ſtudent, partem duntaxat attingere. Porro ex Luca diſcimus ſpectaculi nonitate territos, credere ſuis oculis auſos non fuiſſe. Paulo autē ſtatuerant reſurrexiſſe Dominū, & tanquā de re ſibi probē nota aſſeueranter loquuti erant: nunc dum eum conſpiciunt ſuis oculis, ſenſum illis excutit admiratio, vt ſpiritum eſſe imaginatur. Etli autem vitio non caruit hic error qui ex inſtitutione manauit, nō tamen ita ſui obliſi erant vt ſibi diſcreuerit præſtigij: ſed quantum ſibi illuſi non putent, magis tamen huc inclinatis, ſibi in viſione per ſpiritum proponi reſurrexionis imaginem, quam Chriſtum iſtū, qui neper in cruce mortuus fuerat, viuum ad eſſe. Ita viſionem fallaciæ ſuſpectam non habebunt, quſi inane eſſet ſpectrum: ſed metu correpti, tantum in ſpiritu ſibi oſtendi putabant quod reſpla poſitum erat ſub oculis.

38 *Quid turbari eſtis?* His verbis monetur à terrore colligere mentes ſuas, vt recepto ſētū vigore, de re ſibi cōperta iudicent. Quādiu enim homines occupat perſurbatio, in luce maniſeſta cæcutiunt. Ergo vt certā notitiā cōſcipiant diſcipuli, iubentur rem ſedatis & compoſitis animis expendere. Secundo membro Chriſtus aliud vitium caſtigat, quod ſcilicet alternādo inter varias cogitationes ſeipſos impediunt. Dicit autem *Aſcendere cogitationes*, ſignificans veri notitiam in iſtis ideo ſuſſocari vt videndo non videant: quia non ei hibēt perueſas imaginationes, ſed petius curſum illis laxando, in locum ſuperiorem attollunt. Et certē nos hoc nimis verum eſſe experimur: quemadmodum nebulæ ſi manē ſerenum fuerit cælum, ſuſſū elare clarā ſolis lucem obſcurant: ita dum noſtris rationibus nimis liberē contra Deī verbum inſurgere permitimus, quod antē nobis conſpicuum erat, ex oculis noſtris ſubducit. Licet quidē, vbi aliqua abſurditatis ſpecies occurrit, expenſis hinc inde rationibus diſquirere: nec fieri aliter poteſt quin rebus dubiis huc & illuc verſentur nentes noſtræ: ſed tenendis eſt modus & ſobrietas, ne altius quā oportet ſe efferat caro, & ſuas cogitationes præcal in cælum emittat.

39 *Videte manus meas*. Corporales eorum ſenſus adhibet teſtes, ne ſubram ſibi potenter pro corpore obſici. Ac primō quidem corporeum hominem à ſpiritu diſtinguit: acſi diceret, Viſus & tactus probantur me eſſe verum hominem qui antehæc vobis cum verſatus ſum: quia carne illa ſum indutus quæ crucifixā fuit, & adhuc notas geſtat. Porro quum Chriſtus palpabile eſſe corpus ſuum pronuntiet, & ſolidis oſſibus compactum, hiſque notis diſcernat à ſpiritu: ſciet & verē adductus eſt hic locus à noſtris hominibus ad reſellendum craſſam errorem de tranſſubſtantiatione panis in corpus, vel de locali corporis præſentia, quas homines præpoſteri in ſacra Cœna fingunt. Nam illic volunt eſſe Chriſti corpus vbi nullum corporis ſignum apparet. hoc autem modo ſequetur naturam ſuam mutaffe, vt eſſe deſerit quod erat, & vnde ab ipſo Chriſto probatur verum eſſe corpus. Si contra excipiant, latus tunc fuiſſe conſixum, pedes clauorū vulneribus fuiſſe perforatos, atque etiam manus, nunc autem illa ſum & intergrum in cælo eſſe Chriſtum: facillē diſcentur hoc

cauillum, neque enim hoc tantum agitur, quali habitu apparuerit Christus, sed quid teiteretur de vera carnis suæ natura. Hoc autem tanquam proprium illi attribuit, palpabilem esse, vt à spiritu differat. Ergo hodie quoque discrimen istud carnis à spiritu manare necesse est: quod perpetuum esse ex Christi verbis statueret licet. De vulneribus autem sic habendum est, hoc documento nobis omnibus testatum esse, Christum nobis potius refurxerisse quam sibi, quum mortis victor, & beata caelestique immortalitate præditus, suorum tamen causa crucis reliquias ad tempus gestare sustinuerit. Hæc certè mira fuit indulgentia erga discipulos, quòd aliquid sibi deesse maluit ad perfectam resurrectionis gloriam, quam tali subsidio fidem illorum fraudari. Ceterum stultum & anile delirium fuit, plagis adhuc consolium imaginari quum adueniet mundi iudex.

14 Marc. *Sedentibus illis undecim.*) Participium *sedentibus* non pro Discumbentibus (vt alij vererunt) sed pro Sedentibus positum esse existimo: neque id sine ratione, si tamen hoc conueniat, primam visionem hic describi. nam tempestiua non fuisse cœnatio circiter mediam nocte. Deinde si mensa fuisset apposta, non quadraret quod paulo post dicit Lucas, rogasse Christum num quid haberet edulij. Est autem phrasîs Hebraica, Sedere pro Quiescere in aliquo loco. Quæ
MATT. MARC.

autem sequitur obiurgatio, magis in primam visionem quam secundam competit: quia quum (teste Iohanne) viso Domino postridie Paschatis gauisi fuerint discipuli, correpta tunc fuit eorum incredulitas. Quòd nonnulli ad solum Thoniam restringunt hæc Marci verba, coactum videtur. itaque simpliciter exponere malo Christum, quum primò apparuit Apostolis, eos increpauisse quòd oculatis resurrectionis suæ testibus non crederent. Quanquam non in eo solum damnatur cordis durities quòd fidem hominibus non habuerint, sed quia ipso rei euentu conuicti, ne sic quidem demum amplexi sint testimonium Domini. Quum ergo Petrus & Maria, Cleopas & sodalis non primi essent resurrectionis testes, sed tantum verbis Christi subscriberent, sequitur à reliquis Apostolis factam fuisse Domino iniuriam quòd fidem abrogarent eius verbis, quæ tamen iam suo effectu probata erant. Quare meritò illis exprobratur cordis durities, quia ad tarditatem accesserit praua obstinatio: ac si data opera quòd patebat esse verum suppresserit cuperent. nõ quòd illis propositum fuerit extinguere magistri sui gloriam, vel eum vanitatis arguere: sed quia obstaculo illis erat stupor ne dociles se præberent. Denique hic non damnatur voluntaria pernicacia (sicuti prius dictum fuit) sed cæca cordia, quæ interdum homines, alioqui non improbos nec rebelles, indurat.

LVC. XXI. II.

- 41 *Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hic aliquid edulij?*
 42 *At illi obtulerunt ei partem piscis asii, & aliquid de fauo apiario.*
 43 *Et accepit, & in conspectu illorum comedit.*
 44 *Et dixit ad eos, Hæc sunt verba quæ loquutus sum ad vos quum adhuc essem vobiscum: quòd necesse foret impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.*
 45 *Tunc aperuit illorum mentem vt intelligerent Scripturas.*
 46 *Et dixit eis, Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die,*
 47 *Et prædicari nomine eius penitentiam ac remissionem peccatorum in omnes Gentes, initio facto ab Hierosolymis.*
 48 *Vos autem estis testes eorum.*
 49 *Et ecce ego mitto promissum Patris mei super vos: vos autem sedete in ciuitate Hierusalem, quo adusque induamini virtute ex alto.*

41 *Adhuc illis non credentibus.*) Hic quoque locus ostendit non fuisse consultò incredulos, licuti qui in animum inducant non credere: sed quum eos ad cupidè credendum ferret voluntas, fuisse affectus sui vehementia contractos vt acquiescere non possent. Nam certè gaudium cuius meminit Lucas, non nisi ex fide oribatur: & tamen obstaculo fuit ne victrix emergeret eorum fides. No temus ergo quam suspecta nobis esse debeat affectuum nostrorum vehementia, quæ quamuis ex bonis principiis oriatur, nos tamen à recta via transferens rapit. Monemur etiam quam sedulo nobis luctandum sit contra fidei impedimenta, quum gaudium ex Christi presentia conceptum incredulitatis causa fuerit Apostolis. Rursù verò perspiciamus quã benignè & comiter suorum infirmitati indulgeat Christus, qui nouo adminiculo labâtes fulcire non recusat. Et quidè licet caelestis vitæ nouitatem adeptus, cibo & potu nihilo magis indigeat quam Angeli, se tamen ad cõmunè mortaliũ vsum sponte demittit. Toto vitæ suæ cursu edendi & bibendi necessitati se subiecerat: nunc ea

exemptus, cibo in hunc finè vescitur vt discipulos de sua resurrectione persuadeat. Ita videmus vt posthabito sui respectu noster semper esse voluerit. Hęc vera est ac pia huius historiae meditatio, in qua vtiliter insistent fideles, curiosis questionibus valere iulsi, Si cõcoctus fuit hic cibus corruptibili: quale inde alimētũ traxerit immortale Christi corpus: deinde quid factum sit excrementis. Quasi verò nõ sit in eius arbitrio, qui de nihilo omnia creauit, paucillũ cibi in nihilũ, vbi ita visum est, redigere. Sicut ergo piscẽ & fauum verè gustauit Christus vt se hominẽ monstraret, ita nõ dubium est quin Diuina sua virtute quòd in alimentũ trãfire opus non erãt consumplerit. Sic Angelos in mensa Abrahe, sicuti veris corporibus induti erãt, verè comedisse & bibisse nõ dubito: neque tamen propterea concedo pro carnis infirmitate cibo & potu fuisse relectos: sed quum in gratiam Abrahæ humana forma induti essent, hoc etiam dedit seruo suo Dominus, vt ante eius tuguriũ caelestes illi hospites vesceretur. Porro si fatemur corpora quæ ad tempus sumplerant, postquã legatione sua defuncti

defuncti sunt, in nihilū redacta esse, quis idem de alimentis factum esse negabit?

44 *Hæc sunt verba.*) Quanquam ex Matthæo & Marco postea patebit non ablimitem sermonem in Galilæa fuisse habitum, mihi tamen probabile est, nunc à Luca narrari quod postridie resurrectionis cōgrit. Quod enim Iohannes de illo die tradit, *Suffluisse in eos* vt Spiritum sanctum conferret, conuenit cum verbis Lucæ quæ mox sequentur, *Aperuisse illis mentem vt intelligerent Scripturas.* Porro his verbis Christum oblique crasam & ignauam suorum obliuionem perstringit, quod familiariter de futura resurrectione pridem admoniti, perinde attoniti forent ac in nihil vniquam illis fuisset dictum. Perinde enim valent eius verba ac si diceret, *Quid hæretis quasi in re noua vel inopinata, quæ tamē sapius à me prædicta fuerat: cur non potius verborum meorum recordamini?* Nam si me veracem hæc tenus duxistis, hoc iam ex mea doctrina vobis cognitum esse debuerat priusquam accideret. In summa, tacitè conuerterit Christus, quom esfluxerit tua doctrina, se operam apud Apostolos male perdidisse. Acrius etiam eorum tarditatem pungit, quom se quicquam nouum protulisse negat: sed tantum in memoriam reuocasse quæ à Legē & Prophetis testata erant, quibus iam à pueritia turbatos esse decebat. Verum vt totius doctrinæ pietatis ignari forent, nihil tamen magis absurdum fuit quàm non protinus amplecti quod à Deo profectum esse persuasi erant. Confessum enim in tota gente axioma istud erat, nullam esse religionem nisi quæ continebatur in Legē & Prophetis. Cæterum hic plenior habetur quàm aliis locis Scripturæ partitio: quia præter Legē & Prophetas, tertio loco adduntur Psalmi: qui tameti iure inter Prophetias numerari queunt, aliquid tamen proprium habent ac distinctum. Bimembris tamē diuisio quam alibi videmus, totam nihilominus Scripturam complectitur.

45 *Tunc aperuit illorum mentem.*) Quia antea Dominus perfunctus doctoris officio, nihil aut parum apud discipulos profecerat, nunc Spiritu suo intus eos docere incipit. Frustra enim in aërem funduntur verba, donec intelligentiæ dono illustrata sint mentes. Verum quidem est, instar lucernæ esse verbum Domini: sed lucet in tenebris ac inter cæcos, donec lux interior oculis detur à Domino, cuius proprium munus est illuminare cæcos. Atque hinc apparet quanta sit naturæ nostræ corruptio, quando nihil nobis prodest oblatum in oculis cælestibus vitæ lumen. Iam verò si intelligentia non perspiciamus quid rectū sit, quomodo ad præstandum obsequium sufficeret voluntas? Fatendum est igitur nos modis omnibus deficere, vt cælestis doctrina non aliter utilis sit nobis vel efficax, nisi quatenus Spiritus & mentes nostras ad eam intelligendam, & corda nostra ad subeundum eius iugum format: idèoque vt idonei simus eius discipuli, necesse est deposita omni ingenij nostri fiducia, lumen è cælo petere: stulta etiam liberi arbitrij opinione relicta, nos Deo regendos tradere. Nec verò abs re Paulus iubet stultescere homines, vt Deo sapiant: quia ad suffocandum Spiritus lumen nulla est deterior caligo quàm proprio acumini confidere. Obseruent præterea lectores, non fuisse apertos mentis oculos discipulis, quibus sine adiumento Dei mysteria perspicere, sed vt comprehensa sunt

in Scripturis: atque ita impletum fuit quod dicitur Psalm. 119. 18. *Illumina oculos meos, vt coniderem mirabilia Legis tuæ.* Neque enim Spiritum Deus suis cõfert qui verbis sui vsum abolet, sed potius qui fructuosum reddat. Quare perperam fanatici homines revelationū prætextu spernendæ Scripturæ sibi licentiam concedunt, nam quod de Apostolis non legimus, quotidie in suis omnibus Christus efficit, nempe vt Spiritu suo ad intelligendam Scripturam eos dirigat, non autem abripiat ad vagos *è Douera apòs.* Sed quæritur cur operam Christus toto triennio in illis decendis perdere maluerit quàm statim illorum aperire mentes. Respondeo primum, quantum non extiterit tam citò fructus operæ, non tam enim fuisse inutilem: quia donati noua luce, superioris quoque temporis profectum senserunt. Nam *Aperuis illis fuisse mentes* interpretor non modò vt in posterum elient dociles, si quid illis esset propositum, sed vt doctrinam frustra ante audiam, cum fructu in memoriam reuocarent. Deinde sciamus illa triennij inficitia vtiliter didicisse, non aliunde fe quam ex cælesti luce nouam perspicaciam esse adeptos. Adde quod Christus certum in hac re Deitatis suæ specimen edidit: quia non externæ tantum vocis fuit minister quæ in auribus sonaret, sed arcana virtute in mentes penetravit: atque ita ostendit, quod Paulus adimit Ecclesiæ doctoribus, in se vnum competere. Notandum tamen est, non ita vacuos & priuatos fuisse intelligentiæ luce Apostolos, quin exigua quædam principia teneant: sed quia leuis tantum erat gustus, censetur hoc veræ intelligentiæ principium, dum remoto velo, Christum in Legē & Prophetis conspiciunt.

46 *Dixit eis, sic scriptum est.*) Hoc cõtextu resellitur eorum calurnia qui externam doctrinam obtendunt superuacua fore si nulla nobis ad intelligendum facultas naturaliter suppetat. Quorsum, inquit, apud surdos verba faceret Dominus? Atqui videmus, vbi Spiritus Christi, qui interior est magister, partes suas implet, non iustoriam esse ministri loquentis operam. Christus enim postquam intelligentiæ Spiritu donauit suos, non sine fructu apud eos ex Scripturis disserit. Apud reprobos verò licet externa vox cuanescat quasi mortua, ipsos nihilominus reddit inexcusabiles. Quod autem attinet ad verba Christi, sumpta sunt ex illo principio, Necesse est compleri quicquid scriptum est: quia nihil per suos Prophetas testatus sit Deus nisi quod certò facturus erat. Sed iisdem verbis monemur quid præcipi ex Legē & Prophetis discendum sit, nempe quom finis & anima Legis sit Christus, quicquid sine ipso & extra ipsum cognoscitur, inane & icionum esse. Quare vt quisque in Scriptura optinè proficere cupiet, semper intentus sit ad hunc scopum. Iam quod hic priore loco mortem suam & resurrectionem ponit Christus, deinde fructum qui ex vtraque nobis prouenit. Vnde enim prænitentia & remissio peccatorum? nisi quia homo vetus noster crucifixus est cum Christo, vt per eiusdem gratiã resurgamus in vitã nouitatem? quia etiam sacrificio mortis eius expiati sumus peccata, & sanguine abluta sordes, resurrectione vero parta iustitia? Docet igitur in morte sua & resurrectione causam & materiam nostræ salutis esse quarendam: quia inde nianat reconciliatio cum Deo, & regeneratio in nouam ac spiritualem vitam. Idèoque disertè exprimitur, non posse tam remissionem

Rom. 6. 4. 5.

peccatorum quam pœnitentiam nisi in eius nomine prædicari: quia nec speranda est nobis iustitiæ imputatio, nec abnegatio nostri vitæ que no- uitas contingit, nisi quatenus ipse factus est nobis iustitia & sanctificatio. Porro quia alibi copiose tractauimus de hac Euangelij summa, satis est le- gtores inde petere siquid memoria non teneant, quam repetitione onerari.

1. Cor. 1. d. 3.

47 In omnes Gentes, in iusto factis, &c.) Nunc clare demum aperit Christus quod antè celauerat, redemptionis à se allatæ gratiam communiter ad omnes gentes patere. Etli enim à Prophetis non semel prædicta fuerat Gentium uocatio, non tamen sic erat patefacta ut eas facile secum admitterent Iudæi in spem salutis. Ergo vsque ad resurrectionem non fuit Christus nisi vnus electi populi creditus redemptor. Ac tunc primùm diruta fuit maceria, ut qui extranei & prius dispersi fuerant, in ouile Domini aggregarentur. Interim tamen, ne irritum videri posset Dei fœdus, locauit Christus Iudæos in priore gradu, in iustitiam fieri præcipiens ab Hierosolyma. Nam quia genus Abrahæ peculiariter adoptauerat Deus, reliquo mundo præferri oportuit, hoc est ius primogenituræ quod illis assignat Ieremias 31 b. 9. Hunc quoque ordinem diligenter ubiq; obseruat Paulus, quod Christus adueniens annuntiauerit pacem illi qui propè erant, & iræ de alienis & remotis.

1. Cor. 2. d. 17.

48 Vos autem estis testes.) Nondum eos ad promulgandum Euangelium ablegat, sed tantùm admonet quorsum eos destinauerit, ut se in tempore comparent. Partim verò hac consolatione eorum tristitiam lenit, partim hoc stimulo corrigit eorum ignauiam. Quum recentis suæ defectionis conscij sibi forent, deiectis animis esse oportuit. Hæc præter spem incredibili honore eos Christus dignatur, legationem salutis æternæ toti mundo publicandam illis iniungens. Hoc modo non solum eos in integram restituit: sed nouæ gratiæ magnitudine flagitij memoriam prorsus abolet. Simul tamen eos (ut dixi) extimulat, ne ad fidem, cuius ordinati sunt præcones, ad eò sequeas sint ac tardi.

49 Ecce, ego mitto.) Ne Apostolos terreat sua imbecillitas, ad spem nouæ & aduentitiæ gratiæ eos inuitat: ac si diceret, Tametsi vos tanto oneri sentitis esse impares, non tamen est cur animos despondeatis: quia ego virtutem, qua vos destitui scio, è cælis sufficium. Iam quò melius in hac fi-

MATTH. XXV III.

16 Undecim autem discipuli abierunt in Galilaam, in montem ubi constituerat illis Iesus.

17 Et quum uiderent illum, adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt.

18 Et accedens Iesus loquutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in celo & in terra.

19 Exeuntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filij & Spiritus sancti:

20 Docentes eos seruare omnia quecumque præcepi uobis. & ecce, ego uobiscum sum omnibus dieb. usque ad consummationem seculi. Amen.

16 Undecim autem discipuli.) Mathæus præteriens quæ ex aliis tribus retulimus, tantùm docet ubi

ducia eos confirmet, Spiritum sanctum commemorat à Patre fuisse promissum. Nam quò se alacriter ad opus accingerent, iam illos Deus sua promissione animauerat, eorum diffidentia occurrens. Nunc se Christus in locum Patris substituit, præstandi munus in se recipit: in quo iterum Diuinam sibi potentiam uendicat. Nam hæc pars eius gloriæ est quam Deus iurcari nō negat se alteri daturū, infirmos homines cælesti uirtute induere. Itaque si in Christum competit, sequitur illum esse Deū qui olim per os Prophetæ loquutus est. Quæquam autem Apostolis specialem gratiam pollicitus est Deus, & Christus contulit: tamen in genere hoc tenendum est, neminem mortaliū per se Euangelio prædicando idoneum esse, nisi quatenus Deus Spiritu suo eos uentis, ipsorum nuditati & inopiæ succurrit. Et certè ut non de solis Apostolis exclamat Paulus, Quis ad hæc idoneus reperietur? sed neminem inter mortales huic tanto oneri parem esse pronunciat: sic necesse est quoscumque Deus excitat Euangelij ministris, imbui cælesti Spiritu: id eò que omnibus Ecclesiæ doctoribus sine exceptione ubique promittitur. Vos autem sedete. Ne temerè ante tempus ad docendum prorumpant, quietem & silentium illis Christus imperat quousq; eos pro suo atbirio emittens, tempellius uatur eorum opera. Arque hæc utilis fuit obedientiæ eorum probatio, quòd Scripturæ intelligentia præditi, & afflati Spiritus gratia, quia tamen loqui uetuit Dominus, silent tanquam muti. scilicet. us. quàm cupidè prodeant in medium qui sibi hoc uidentur cū laude & admiratione facturi. Et ferrè hac dilatione, eorum torporem Christus multare uoluit, quia non statim ex suo mandato in Galilaam eodem die profecti erāt. Quicquid sit, eorum exemplo edociti sumus nihil tentandum esse nisi uocàte Domino. Quare licet publicè docendi non desit facultas, se tamen priuati homines in silentio contineant, donec eos sua manu in theatrum producat. Porro quòd iubentur sedere Hierosolyms, id intelligere conuenit, postquam ex Galilæa reuersi fuerint. Nā (ut paulo post audiemus ex Mathæo) quanuis Hierosolyms se uidentum exhibuerit, non tamen mutauit quod prius de Galilæa decreuerat. Ideo sensus uerborum est, postquam in loco condicto mandata illis dederit, uelle tamen adhuc tacitos ad tempus manere, vsque dum nouam uirtutem suppediet.

Isai. 41. b. 4

2. Cor. 1. d. 16.

MARC. XVI.

LVC.

15 Et dixit eis, Ne in mundum uenerisum, & predicare Euangelium in omni creatura.

16 Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit: qui uerò non crediderit, condemnabitur.

17 Porro signa eos qui crediderint hæc subsequuntur, Per nomen meum demonia eijcient: linguæ loquentur nonis:

18 Serpentes tollent: & siquid lethale biberint, non nocbit eis: super egrotos manus imponent, & bene habebunt.

vbi vndecim discipuli ad munus Apostolicum legati sunt. Neque enim (vt iam scriptus visum est) illis propositum fuit persequi singulas historię partes: quia Spiritu sancto, qui eorum stylum direxit, satis esse visum est ex coniunctis testimoniis summam complecti qualem videmus. Ergo quod nostra maxime intererat elegit Matthæus, nempe quā Christus discipulis apparuit, eos simul creasse Apostolos, qui æternæ vitæ legationem perferret in omnes mundi plagas. Certe uni quanquā montis non fuit alibi facta mentio, colligimus tamen hunc Galilææ locum Mariæ notum fuisse. M. rum tamē est quosdam Christo iam bis viso adhuc dubitalle. Sicut ad primam manifestationem hoc referre placeat, nihil erit absurdum: quia interdum res diuersas miscere solent Euangel. Itē. Sed neque absurdum videri debet vi reliquā pauoris quosdam ad nouam rursus vacillationem impulerint. Scimus enim, quoties apparuit Christus, donec collectis amicis ad eius conspectum affluissent, metu & stupore fuisse percussos. Quæ et sensus est, meo iudicio, quosdā initio habitasse, donec propius & familiarius ad eos Christus accederet: vbi autem verè certōque innotuit, tunc eos adorsisse: quia scilicet conspicuus erat Diuinæ eius gloriæ fulgor. Et fortè eadem ad dubitandum ratio ipsos repentē impulsit quæ postea induxit vt adorarent: quia depositio serui habitus nihil tunc nisi cæleste præ se tulit.

18 *Et accedens Iesus loquens*) Non dubium est quin hic accessus scrupulum omnē exemerit. Matthæus verò antequam discipulis iniunctum narret docendi munus, Christum de sua potestate præfatum esse dicit. nec abs re: non enim hic sufficeret mediocris autoritas: sed fuimus verèque Diuini imperio pollere oportet qui suo nomine vitam æternam promitti mandat, totum orbem redigi sub ditionem suam, ac doctrinam promulgari quæ subacta omni altitudine totum humanum genus humiliet. Atque hac quidem præfatione non modò Apostolos erexit Christus ad liberam muneris sui exequendi fiduciam, sed fidem Euangelij sui in omnes ætates stabiluit. Nunquam certè tam arduum munus, aggredi Apostolis persuasum foret, nisi scirent in cælo federe suum vndecim, cui summum imperium latum esset. nā sine tali præsidio impossibile fuisset quicquam proficere. Atqui vbi audiunt cælo & terræ præesse cui operam suam locat, hoc vno ad superanda quæuis obstacula satis superque instructi sum. Quod verò ad auditores spectat, si contempnibiles eorum qui Euangelium annuntiant forma eorum fidem debilitat vel moratur, sursum oculos ad ipsum auctorem referre discant, à cuius potestate æstimanda est Euangelij maiestas, ita fiet vt per suos ministros loquentem despicere non audeant. Disertè autem se tam cæli quam terræ Dominum & regem facit, quia Euangelij prædicatione homines sub obsequium suum cogēs, regni sui solium constituit in terra: & suos in nouam vitam regenerās, & ad sp̄e salutis inuitās, cælos aperit, vt ad beatam immortalitatem cum Angelis attollat qui prius non solum reptabant in mundo, sed in mortis abyſso demersi erant. Meminertimus verò, quòd Christus iure suo semper apud Patrem habuit, hoc illi in carne nostra datum esse, vel (vt clarius loquar) in persona Mediatoris. Non enim æternam potentiam iactat, quæ præditus fuit ante creatum mundum, sed quam nunc accepit, dum ordinatus fuit

mundi iudex. Imò notandum est, imperium hoc non fuisse liquido cognitum donec à mortuis resurrexit: quia tunc deum summi Regis insignibus ornatus, in sublime prodit. Quo etiam citinet illud Pauli, Exinamit seipsum: propterea exaltauit illum Deus, & dedit illi nomen quod est supra omne nomen, &c. Quanquam autem alibi scissio ad Patris dexteram in cælum ascensu subiicitur, tanquam ordine posterior, quia tamē resurrectio & in cælum ascensu res sunt inter se mutuò connexæ, meritò nunc de sua potentia tam magnifice concionatur Christus.

19 *Exeuntes ergo*) Quanquam Marcus, postquam narrauit Christum apparuisse vndecim discipulis, mox subiicit mandatum de Euangelij prædicando, non tamen continuum actum designat, quia ex Matthæi contextu colligimus hoc non prius esse factum quam in Galilæa egressi essent. Summa autem est, vt Euāgelium vbique promulgando, in fidei obedientiam Gentes omnes adducant: deinde vt doctrinam suam obſignent ac sanciant Euangelij signo. Apud Matthæum inuito iubentur simpliciter docere: sed apud Marcum exprimitur doctrinæ genus, nempe vt Euangelium prædicent. Et paulo post apud Matthæum ipsum additur restrictio, vt doceant serbare quæcunque præcepit Dominus. Hinc discamus Apostolorum non esse inanè honoris tituli, sed op̄erum manus, id est, quæ nihil magis esse absurdum vel minus tolerabile quam vt libi lauari homines vsuperent hunc honorem, qui otiose regnantes, docendi munus à se reiciunt. A Papa Romano etiūque cohortes superbe successio hac iactatur, quasi cōmunem cum Petro & eius collegis personam sustineant: interim doctrinæ nihilo maior illis cura est quam Lupercis, vel Bacchi & Veneris sacerdotibus. Verum qua fronte, obsecro, in eorum locum se subrogant quos audiunt creatos fuisse Euāgelij præcōres? Sed quanuis eos non pudeat impudentiam suam prodere, tamen apud omnes sani iudicij lectores hoc vno verbo satis validè presternitur futilis eorum hierarchia, quòd nullus Apostolorum successore esse potest nisi qui suam in Euāgelij prædicatione operam Christo impendit: denique quisquis doctoris partes non implet, perperam nomen Apostoli mentitur, imò hoc Noui testamenti sacerdotium est, spirituali verbi gladio homines in sacrificium Deo mactare. Vnde sequitur, degeneres esse & commentitios omnes sacrificios qui non sunt ad docendi officium intenti. *Docete omnes gentes.* Hic Christus sublato discrimine Gentes æquat Iudæis, & vtrosque promiscuè in fœderis societatem admittit. Quò etiam pertinet *Exeundi* verbum. Nam Prophetis sub Lege præscripti erant Iudææ limites: nunc verò diruta maceria, Euāgelij ministros procul exire iubet Dominus, ad spargendam per omnes mundi plagas salutis doctrinam. Quamuis enim (vt nuper attingimus) primogenituræ dignitas inter prima exordia manserit apud Iudæos, cōmunis tamē Gentibus fuit vitæ hæreditas. Sic impletum fuit illud Iesaiæ vaticinium cum similibus, datum esse Christum Gentibus in lucem, vt sit salus Dei vsque ad extremum terræ. Id Marcus intelligit per omnem creaturam: quia postquam domesticis annuntiata fuit pax, ad longinques etiam & extraneos idem nuntius peruenit. Porrò quàm necesse fuerit clarè moneri Apostolos de Gentium vocatione, in-

Phil. 1. a. 9.

1/4, 49. b. 6.

AB. 10. d.

18.

eas accedere illis summo horrore fuit, ac si se & doctrinā polluerent. *Baptizantes eos* Baptizari iubet Christus qui nomē Euangelio dederint, scēque profecti fuerint discipulos: partim ut illis Baptismus, vitæ æternæ sit tessera coram Deo, partim apud homines externum fidei signū. Scimus enim Deum nobis testari adoptionis suæ gratiam hoc signo: quia nos inserit in corpus Filij sui, ut nos in grege suo censeat: idē & spirituale nostrum laucrum, quo nos sibi recōllat, & noua iustitia illic repræsentatur. Sed quemadmodum gratiam suā Deus hoc sigillo nobis confirmat, ita quicumque se ad baptismum offerunt, vicissim quasi data syngrapha obstringunt suam fidē. Porro quum Apostolis disertē vnā cū prædicatione Euangelij mandata sint istæ partes, sequitur non alios Baptismi legitimos esse ministros nisi qui iidem simul doctrinā ministrāt. Quōd ergo priuatis hominibus, imō etiam scēminis permittā fuit baptizandi licētia, quia Christi institutio minime consentaneū est, nihil aliud tui quā mera profanatio. Adde, quum doctrinā prior datur locus, inter hoc mysterium & adulterinos Gētiū ritus, quibus se in sua sacra iniungunt, verum itatui discrimen: quia donec verbo suo terrestre elemētū Deus viuificet, nobis sacramentum non efficitur. Ut superstitio omnia Dei opera præpositi ē simulatur, stulti homines varia sacramenta fabricāt pro suo arbitrio: sed quia non subest verbum, tanquam anima, inanes sunt ac luforiæ vmbrae. Quare tenemus, doctrinā virtute fieri ut signa nouā naturam induāt: sicuti externa carnis lotio spirituale regenerationis pignus esse incipit præeunte Euangelij doctrina, atque hæc genuina est consecratio, in cuius locum magiceos exorcismos Papatu nobis inuexit. Ideo quæ apud Marcum dicitur, *Qui crediderit, & baptizatus fuerit*, quibus verbis non modō à spe salutis excludit Christus hypocritas, qui fide vacui, externo tantū signo inflati sunt, sed sacro vinculo doctrinæ Baptismum copulat, ut hoc nihil aliud sit quā illius accessio. Verūm quia docere prius iubet Christus quā baptizare, & tantūm credentes ad Baptismum vult recipi, videtur non rite administrari Baptismum nisi fides præcesserit. Atque hoc prætextu multūm tumultuati sunt Anabaptistæ contra pædobaptismum. Solutio tamen non difficilis est, siquis præcepti rationem expendat. Iubet Christus perferri ad omnes Gētes legationem æternæ salutis: eam confirmat addito Baptismi sigillo. Meritō autem ante Baptismum locatur verbi fides, quum Gentes alienæ prorsus essent à Deo, nec quicquam haberēt cum electo populo commune. nam alioqui mendax esset figura quæ peccatorum remissionem & Spiritus donum offerret incredulis qui nō dum essent Christi mēbra. Fide autem aggregari scimus ad populū Dei qui prius dispersi erant. Nunc quæritur qua lege Deus qui ante fuerūt alieni in filios cooptet. Certē negari nō potest, vbi eos semel amplexus est in suum fauorem, quin eundē prosequatur erga eorū filios ac nepotes. Communiter se Christi aduentu Gentibus ac Iudeis patrem exhibuit. quæ ergo olim Iudæis data fuit promissio, inter Gētes hodie quoque vigeat necesse est, Ero Deus tuus, & Deus scēminis tui post te. Ita eos qui fide in Ecclesiam Dei ingressi sunt, videmus cum sua sobole censerī in Christi membris, & in salutis hæreditatē simul vocari. Nec verō separatur hoc modo Baptismus à vel doctrina: quia licet pueri infantes nondū

per ætatem fide percipiant Dei gratiam, Deus tamen eorum parentes compellans ipsos etiam cōplectitur. Nego igitur temere Baptismum infantibus cōferri, ad quem Dominus eos inuitat dum se illis promittit fore in Deum. *In nomine Patris*. Hic locus docet, plenam & liquidam Dei notitiā quæ obsecrē tantūm sub Lege & Prophetis adumbrata fuerat, denum emersisse sub Christi regno. Veteres quidem Deum nūquam ausi fuissent vocare suum patrem nisi hanc fiduciam suspensissent à Christo capite: nec illis prorsus incognita erat æterna Dei sapientia, quæ tons erat lucis & vitæ. Vnum etiam ex confectis principis eret, Deum suam virtutē in Spiritu sancto excipere. Sed exortu Euangelij longē clarius sub tribus personis patefactus fuit Deus: quia tunc Pater in Filio, vna & expressa sua imagine, conspicuū se exhibuit. Christus verō ipse claro Spiritu sui fulgore mundum irradiat, & hunc & seipsum cognoscendū prebuit. Cæterum nō abs re Patris, Filij, & Spiritus expressa hęc fit mentio: quia alter Baptismi vis apti chēdi non potest quā si à gratuita Patris misericordia initium fiat, qui nos per Filium vnigenitum sibi recōnciliat: deinde in medium prodeat Christus ipse cum mortis suæ sacrificio: & tandem accedat etiam Spiritus sanctus per quem nos abluit ac regenerat: denique suorum omnium bonorum confortes facit. Ita videmus nec rite cognosci Deum nisi distinctē fides nostra tres in vna essentia personas concipiat, & inde Baptismi efficaciam fructūque manare, quōd Deus Pater in Filio suo nos adoptat, & per Spiritum à carnis nostræ sordibus purgatos reformat in iustitiam.

16 Marc. *Qui crediderit*. Hæc promissio fuit adiuncta, quæ totum humanum genus ad fidem alliceret, sicuti rursum ad terrēdos incredulos grauis exitij denuntiatio sequitur. Porro mirum non est salutem promitti fidelibus: quia credendo in Filium Dei vnigenitū, nō modō consentit ipsi inter Dei filios, sed gratuita in filia & Spiritu regenerationis donati sunt manā æternæ vitæ possident. Cum fide Euangelij Baptismus coniungitur, ut sciamus insculptam illie esse salutis nostræ notam: nisi enim ad testandam Dei gratiam valerēs, improprie dixisset Christus, *Saluos fore qui crediderint & baptizati fuerint*. Quanquam simul tenendum est, non ita necessariō requiri ad salutem vt perire necesse sit quicumque cum adepti nō fuerint. neque enim hic fidei adiungitur tanquam dimidia salutis causa, sed vt testimonium. Fateor quidem hominibus necessitatem imponi ne signum gratiæ Dei negligant: sed quanuis pro eorum infirmitate talibus adiumentis vtatur Deus, obstrictam esse eius gratiam nego. Hoc modo non simpliciter necessarium esse dicemus, sed tantūm obediētæ nostræ respectū. Secundo membro, vbi condemnat Christus eos qui non crediderint, rebelles significat, dum oblatā salutem respouit, grauiorem sibi pœnam accersere, nec iam communi tantūm humani generis interitu esse implicitos, sed propriæ ingratiudinis culpam sustinere.

17 *Signa eos qui crediderint, hæc, &c.* Sicuti miraculis Euangelij sui fidē fancierat Dominus quando versatus erat in mundo, ita nunc eandem virtutem in futurum tempus propagat, i.e. putent discipuli alligata corporali eius præsentia fuisse. Magnopere enim intererat vigere inter fideles Diuinam illam Christi potentiam, vt certē cōstaret resurrexisse à mortuis, quōd superstes maneret

cuis

eius doctrina, & immortale esset nomen. Porro quod fideles hoc dono instruit, ad singulos trahendum non est. scimus enim distributa variè fuisse dona, vt miraculorum potestas non nisi penes quosdam fuerit. Sed quia commune totius Ecclesiæ fuit quod paucis dabatur, & quæ vnus miracula edebat, in omnium confirmationem valebant, merito indefinite credentes nominat Christus. Sensus ergo est, fideles eiusdem virtutis, quæ prius in Christo admirabilis fuerat, fore ministros, vt eo absente certior constet Euangelij obsequio, sicuti apud Ioannem promittit eadem & maiora facturos. Porro ad testandam Christi gloriam & Deitatem satis fuit paucos ex credentibus fuisse hac facultate ornatos. Quamquam autem non exprimit Christus velle hoc temporale esse donum, an perpetuò in Ecclesia sua residere: magis tamè probabile est non nisi ad tempus promitti miracula quæ nouum & adhuc obscurum Euangelium illustrèt. Fieri quidè potest vt ingratitudinis suæ culpa mundus hoc honore priuatus sit: ego tamen statuo, miraculis hunc propriè impositum fuisse finem, nequa Euangelij doctrinæ vb initium deesset approbatio. Et certè videmus eorum vsum non ita multo post cessasse, vel saltem ad eam rara fuisse eorum exempla vt colligere liceret non peraquè omnibus seculis esse communia. Fecit tamen prapostera eorum qui deinde sequuti sunt, vel cupiditas, vel ambitio, ne miraculis prorsus carerent, vt inania sibi fingerent. Atque hoc modo aperta fuit Satanæ fallacis ianua, non solum vb præfignæ succederent in locum veritatis, sed vt signorum prætextu simplices abducerentur à recta fide. Et certè æquum non curiosos homines, qui legitima approbatione non contenti, noua subinde miracula peterent, talibus imposturis deludi. Hæc ratio est cur alibi prædixerit Christus regnum Antichristi signis mendacibus refertum fore: & Paulus idem testetur. Quare vt miracula fidem nostram rite confirmarent, in illa quam dixi sobrietate sese continerent nostræ mentes. Vnde etiam sequitur, putidam esse eorum calumniam qui doctrinam nostram miraculis destitui obiecerant. Quasi verò non eadem illa sit quam Christus satis superque olim obsignauit. Sed in hoc argumento breuior sum, quia iam pluribus locis plenius à me tractatum fuit.

20. Matth. *Docentes eos seruare.* His verbis (vt antè admonui) Christus Apostolos mittendo, ostendit se illis in totum non resignare suas partes, quasi Ecclesiæ suæ magister esse desinat. nam Apostolos cum hac exceptione dimittit, ne pro-

ptia commenta ebrudant, sed quod ipse mandauit, de manu (quod aiunt) in manum purè & fideliter disponent. Atque vti nam ius quod sibi arrogat Papa, huic regulæ subiicet, nos enim facillè patremque ipsum esse Petri vel Pauli successorem, modò ne tyrannicè in animas dominaretur. Sed quum profugato Christi magisterio, putidissimis nugis Ecclesiam inficiat, satis hinc apparet quàm longè à munere Apostolico deficiuerit. Teneamus in sum, maioribus verbis præfici Ecclesiæ doctores, non qui proferant quicquid visum fuerit, sed ab ore vnus magistrum ipsi quoque pendeant, vt ei, non sibi, acquirant discipulos. *Ece ego vobiscum.* Quia prouinciam Christus mandabat Apostolis quam minime obire poterant humana tantum virtute fieri, celestis sui prædij fiducia eos animat. Nam antequam se illis adituros promitteret, præfatus est se Regem esse cæli & terræ, qui manu sua & imperio omnia gubernet. Ergo enphaticè legerimus est hoc pronomen ego: ac si dixisset, si officio suo strenuè desungi velent Apostoli, non respiciendum esse quia ipsi possent, sed inueniæ eius potestate nitendum esse se habentis auspiciis militant. Modus autem præsentis quam Dominus suis promittit, spiritualiter intelligi debet: quia vt nobis auxilietur non est usque ad cælo descendere, quum Spiritus sui gratia, quasi extensa manu è cælo, iuuare nos possit. nam qui secundum corpus immenso locorum spatio à nobis distat, non modò per totum mundum Spiritus sui efficaciam diffundit, sed in nobis quoque verè habitat. Notandum est præterea, non solum Apostolis hoc esse dictum: quia non in vnam modò atatem, sed vsque ad finem mundi Dominus auxilium suum promittit. Perinde est igitur ac si diceret, vtiunque infirmi sint Euangelij ministri, rerumque omnium inopia laborent, se illorum fore præfidem, vt victores emergant supra omnes mundi conflictus. Sicuti hodie clara experientia docet, arcano modo Christum mirabiliter operari, vt innumeris obstaculis Euangelium præualeat. Quominus ferenda est ceteri Papalis improbitas, dum sacrilegæ suæ tyrannidi hunc colorum inducunt. Negant Ecclesiam errare posse quæ à Christo regitur. Quasi verò Christus, non secus ac gregarius quispiam miles, aliis ducibus mercenariam operam locaritat, non potius autoritatem sibi in solidum retinens, se doctrinæ suæ vindicem fore testatus sit, vt se eius ministri victores totius mundi fore confidant.

LVC. XXIV.

MATTH.

MARC. XVI.

19 Itaque Dominus quidem, postquam loquutus fuisset eis, receptus est in caelum, & confedit à dextris Dei.
20 Illi verò egressi predicauerunt vbique, Domino cooperante, & sermone confirmante per signa subsequencia.

50 *Eduxit autem eos foras usque in Bethaniam: & sublati in altum manibus suis, benedixit eis.*

51 *Et factum est, quum benediceret illis, recessit ab eis, ac ferebatur in caelum.*

52 *Et ipsi adorato eo regressi sunt Hierosolymam cum gaudio magno.*

53 *Et erant semper in templo laudantes & benedicentes Deum. Amen.*

19 *Itaque Dominus.* Quia magnificè supra totum mundum extulerat Matthæus regnum Christi, de ipsius in caelum ascensu nullus apud eum sit sermo. Loci etiam & formæ Marcus non meminit: quorum vtrunque exprimitur à Luca. Dicit enim *Eductos fuisse in Bethaniam discipulos*, vt à monte Oliuarum (vnde ad subeundam crucis ignomi-

niam profectus erat Dominus) caeleste suum solium conscenderet. Sicuti autem non ab omnibus promiscuè rediuius voluit conspici, ita non quolibet sui in caelum ascensus testes admisit: quia hoc fidei mysterium Euangelij præconio cognosci magis quàm oculis cerui volebat. equitur apud Lucam, *Christum sublati in altum manibus Apostolos be-*

Mat. 14. 22

Mat. 24. 6. 24. 2. Thes. 2. 6. 9.

nedixisse. Quo docuit benedicendi munus, quod sub Lege Sacerdotibus commissum erat, verè & propriè suum esse. Dum sibi nutuò benedicunt homines, id nihil aliud est quam bene precari. Dei autem alia est ratio, qui non votis tantùm fauet, sed solo nutu præstat quicquid vobis optabile est. Sed quam omnis benedictionis vnicus sit author, quo tamen familiaris esset sua gratia, voluit suo nomine ab initio Sacerdotes benedicere tanquam mediatores. Sic Melchisedec benedixit Abrahamæ. Et Numer. ca. 6. d. 23. perpetua huius rei lex tradita est. Eodem pertinet quod Psalm. 118. d. 26. legitur, Benedicimus vobis è domo Domini. Denique Apostolus signum præstantiæ esse dicit, aliis benedicere. Nam minor, inquit, à maiore benedicitur. Nunc vbi Christus (verus Melchisedec, & æternus Sacerdos) in lucem prodit, in ipso compleri oportuit quod Legalibus figuris adumbratum erat, sicuti etiam docet Paulus, nos in ipso benedicti à Deo Patre, vt diuites simus omnium celestium bonorum. Ergo semel palam & solenni ritu Apostolos benedixit vt recta se ad ipsum conferant fideles, si Dei gratiæ compotes esse cupiant. *In manibus sibi datus* describitur vetus cæremonia, qua scimus Sacerdotes olim fuisse vsos.

52. *Ei ipsi adorato eo.* Adorandi verbo primùm significat Lucas exemptâ fuisse dubitationem Apostolis, quia tunc omni ex parte respicendū Christum maiestas, vt iam dubia esse non deberet eius resurrectionis: deinde ob eandem causam cepisse maiore reuerentia eum colere quàm dum eius consuetudine in terra fruebatur. Cultus enim de quo nunc agitur, non tantùm vt magistro vel Prophetæ, neque etiam vt Messia, dimidia tantùm ex parte cognito, sed vt Regi gloriæ mundiæ Iudici exhibitus fuit. Quia autem Lucæ propositum erat longius historiam suam texere, tantùm breuiter dicit quid decem diebus egerint Apostoli. Sûma autem est, præ gaudij seruore palam erupisse in laudes Dei, & fuisse in templo assiduos. non quòd noctes dièsq; illic transfererint: sed quòd frequentarint omnes conuentus, statisque & solennibus horis aduerint ad gratiarum actionem Deo reddendam. Hæc porro alacritas timori opponitur, qui prius clausus & latentes domi tenebat.

19. *Marc. Confedit à dextris Dei.* Aliis locis ex posui quid valeat hæc loquutio, Christum scilicet in sublime euectum esse vt supra Angelos omnèsq; creaturas emineat, vt per eius manū Pater mundum gubernet: vt denique corâ eo stectatur omne genu. Ergo perinde est ac si vocetur Dei vicarius, qui eius personam sustinet. Quare locū aliq; ima-

ginari non conuenit, quum metaphoricè dextera secundam à Deo potestatem significet. Consultò autem hoc addidit Marcus vt sciremus non receptum fuisse Christum in cælos vt beatam quietem procul à nobis colat, sed vt mundo præsideat in salutem omnium piorum.

20. *Illis verò egressi.* Breuiter hîc attingit Marcus quæ secundo libro Lucas historicè profequitur, pulillè & ignobilis hominum cohortis vocem per tonuisse vsque ad extremos orbis fines. Nam quòd res minus erat credibilis, eò certius refulsit cælestis potentia miraculū. Christum morte crucis vel extinctum prorsus esse omnes putassent, vel ita oppressum vt nulla vnquâ fieret eius mentio nisi probrosa & detestabilis. Apostoli, quos sibi testes elegerat, illo turpiter deserto sese in tenebras abderant: tanta ea eorum infirmita ac ruditas, tantus deinde contemptus, vt vocem in publico emittere vix auderent. An ab hominibus indoctis, nulliusq; pretij, atque etiam transiugis, sperandum fuit vt oris sui sonitu tot gentes dispersas sub crucifixi imperium cogere? Magnū ergo pondus subest his verbis, quòd egressi, vbiq; prædicauerint, qui trepidè nuper in suo ergastulo silebant, momento enim tam inopinata conuulsio humanitas accidere non potuit. Ideoque addit Marcus, *Domino cooperante*, significans hoc verè Diuinum fuisse opus. Neque tamen hac loquendi forma inter ipsorum operam vel laborem & Dei gratiam partitur, quasi seorsum ipsi quicquam præstiterint: verùm simplicitè à Deo fuisse adiutos intelligit, quia secundum carnem frustra aggressi essent quod per ipsos tamen est perfectum. Fateor quidem Verbi ministris vocari Dei coadiutores quatenus ipsorum ministerio vitur: sed tenendum est, nullam illis virtutem superpetere nisi quam idem subministrat: Deinde plantando & rigando nihil proficere, nisi ab arcana Spiritus efficacia proveniat incrementum. *Sermonem confirmante.* Hîc, meo iudicio speciem designat Marcus eius quod proximè in genere posuit. nam aliis quidem modis cooperatus est Dominus, ne irrita esset Evangelij sui prædicatio: sed hoc illustre fuit auxilij eius documentum, quòd miraculis eam sanciuit. Docet autem hic locus quorsum referri debeant miracula, nisi ea in peruersis corruptelas trahere liceat, nempe, vt Evangelio subseruiant. Vnde sequitur, sanctum Dei ordinem inuerti, si à verbo Dei auulsa (cuius sunt appendices) ad ornandas impias doctrinas, vel fucandos vitiosos cultus trahuntur.

1. Cor. 3. 6.

LAUS DEO.

HARMONIAE EX TRIBUS EUANGELIIS MATTHÆO, MARCO, & LUCA COMPOSITÆ

FINIS.

INDEX

EO RVM QVÆ IN ISTA HARMONIA EXPONVNTVR PRIOR NVMERVS PAGINAM, ALTER VERO VER-
sum capitum ostendit. Quod si vnus fuerit numerus, significat id quod quæris, haberi in Commentario
quod verba Euangelistarum proximè sequitur, cui versus numerus nullus præponitur.

- A** B I a filius Eleazar sacerdotis 25
 abnegatio Christi quàm noxia 131. 32, & 33. 70.
 abnegatio nostri præcipitur 61. 14, & 88. 10, & 99. 13, & 103. 24, & 134. 33, & 219. 24, & 245. 20, & 295. 43
 abominatio desolationis quid 300. 15
 Abraham filij duplices 16. 49, & 17. 55, & 17. 12, & 159. 39, & 189. 23, & 157. 9
 Abraham sinus 186. 22
 Abraham risus à risu Saræ differt 7. 18
 admiratio quomodo in Christum competat 107. 10
 adimoniones necessariae 233. 15
 adolescens à Christo suscitatus 108. 14
 adoptio clavis est regni cælorum 100. 25
 adoptionis nota, de omnibus bene mereri 84. 45
 adoratio pro genuflexione 115. 18
 adulterium coram Deo 79. 28
 affectus humani non exiendi 135. 37
 affectiones pijs ac impijs communes 298. 9
 afflictionibus fideles obnoxij 132. 38
 אהבה quid proprie 28. 22
 amor nostris, vide φιλαυτία
 ambitio quàm periculosa 74. 24, & 20
 ambitio immanis 16. 51
 ambitio in funeris splendor & exequijs 186. 22
 ambitio semper in virtutibus timenda 85. 1
 ambitio damnatur 74. 24, & 85. 1, & 179. 7, & 186. 22, & 203. 1, & 252. 22, & 255. 24
 ambitionis corrigende veratio 252. 22
 anabaptiste paruulos impiè accens à Baptismo 244. 14, & 366. 19. Iuramenta imperiè damnant 81. 34.
 Impiè Reges & Magistratus ab Ecclesia exterminant 255. 25. Perperam gladij vsu accens ab Ecclesia 246. 52. Ordinem politicum labesciunt
 anabaptista homini Christiano hereditatem patris licere negant 174. 13
 anabaptistarum inanis gloriatio 73. 22
 angelus vnus totius populi dux 122. 9
 angelum stultè amulantes Papista 10. 28
 angeli quomodo filij Dei. 11. 32
 angeli electo, nun ministri 186. 22
 Angeli fidelium custodes 59. 6
 angeli diem vltimum ignorant 309. 36
 angelorum caput Christus anima pro sede affectuum 15. 46
 anima nomen variè sumptum 175. 30
 anima post hanc vitam superstites 20. 72
 annuarum remigratio Iudæis creditur 215. 14
 Anna prophetissa 41. 36
 antichristi interitum Scriptura prædicit 296. 2
 antichristi miraculis armati 302. 23
 Apostoli cur duodici à Christo electi 241. 1, & 248. 28
 Apostoli ad defectionem à Scribis sollicitantur 112. 11. Eorum vocatio 124
 Apostolorum libertas in citandis Veteras testamenti locis 36. 6, & 150. 20, & 20
 aqua iustitialis aspersio à Papistis conficta 204. 2
 arbitrium, vide liberum arbitrium.
 Aristoteles in quo locat summum bonum 173. 38
 arrogancia fugienda 34. 21
 auaritia summo opere cauenda 91. 19, & 93. 24, & 165. 22, & 174. 15, 16, & 184. 14, & 245. 20.
 auaritia malum 246. 22, & 347. 23, & 318
 auaritia corrigende optima ratio 94. 26
 Augustini locum 74. 24, & 82. 39, & 121. 28, & 128. 23, & 187. 25, & 194. 58.
 aulici multis sceleribus implicantur 197. 28
- B**
- Baalim, dy minores olim dicebantur 129. 25
 Baptismus infantibus non negandus 244. 14
 Baptisim. doctrinam sequitur. 366. 19
 Baptismi veritas penes vnum Christum 53
 laptisimum anabaptista quantum in se est obliterant 204. 2
 baptisimus Ioannis pro toto eius ministerio 268. 25
 baptisimus Ioannis & Christi idem 49. 3, & 53
 Barabbas Christo præfertur 344. 15
 beatitudo ex amore Dei erga nos 10. 28
 Beelzebub quid 129. 25, & 151. 24
 benedictio variè sumitur
 benedictio pro felicitate 10. 28
 benedictio pro gratiarum actione 200. 19
 benedictio Dei Papistarum magica 321. 26
 benedictio pro charo vel dilecto beneficentia commendatur 52. 11, & 91. 19, & 172. 41, & 177. 12, & 317. 11
 Bethlehem duplex 36. 6
 Blasphemia in Spiritum quid 153. 31.
 Ea certum reprobationis signum ibidem
 Boanerges pro Benereges vel tagas 70. 16
 boni mali permissi 170. 47
- C**
- Caiaphas qui & Iosephus 335. 57
 calicis nomine Dei prouidentia notatur 323. 29
 Cæci duo à Christo illuminantur 120. 27
 Calibatus lex tyrannica 8. 23
 Calibatus quatenus Deo gratus 243. 12
 calibatum, stultum esse angelicum fingunt Papistæ ibidem
 Calum cur Dei solium dicatur 81. 34
 Calorum apertio quid 55. 16
 Casarea duplex 215. 13
 Camelus pro sine nautico 247. 23
 Canes & porci qui 97. 6
 Carnæum vrbis qualis
 Caro pro hominibus sine virij connotatione 49. 6. Caro ad triporè procluis 331. 43
 carnis affectus omnes suspecti esse debent 46. 48. carnis nostræ confidentia 252. 22
 Centurionis humilitas 106. 8. Fides 106. 5
 centurionis fides cur Iudæorum fidei præfertur 107. 10
 ceremoniarum significatio aeterna 77. 19
 cætemon. vsus externus ibidem
 ceremonijs non nimium tribuendum 148. 9
 Chanæa mulieris fides 209. 35
 charitas à carnali amicitia distinguitur 83. 42, & 180. 12
 charitas actiua & passiva 99. 12
 charitas proximi ex Dei amore fluit 279. 39
 charitas commendatur 178. 41, & 233. 15, & 280. 40. 32, & 299. 12, & 313. 24
 charitate num peccata redimantur 172. 50
 Christus Deus 6. 17, & 39. 23, & 111. 4, & 152. 25, & 171. 40, & 238. 24 & 261. 2, & 266. 18, & 281. 42, & 292. 37
 Christus Dominus 14. 43
 Christus, natura Dei Filius 11. 52, & 55. 7, & 202. 33. Verus Deus & homo 47

INDEX

- Christus etiam quatenus homo Dei*
Filius 12.35
christus filius Davidis 25.1, & 118.2.7,
 & 208.22, & 281.42
christus cur primogenitus dicitur om-
nium creatura 55.17
christus primogenitus inter multos fra-
tres 4.4.23
christus Mariae primogeni-
ti 30.25
christus semen sanctum 12.35
christus cur Iesus nominatus 10.31
christus cur Immanuel dicitur 28.22
christus ex sensu carnis minime asti-
mandus 2.4.13, & 258.11
christus mediator 12.35, & 29.23, &
 45.40, & 55.17, & 87.9, & 201.23,
 & 216.18, & 222.5, & 2.4.13, &
 261.5, & 356.51
christus scala per quam ad Deum Pa-
tre[m] ascenditur 12.3.8
christus gregarij sanctis minime per-
miscendus 222.6
christus pauperum caput & princeps
 32.8
christus verus sacerdos 29.23
christus solus ecclesie fundamentum
 216.19
christus ecclesie caput 59.6, & 68.33,
 & 129.25, & 151.2.4, & 285.9, &
 303.28
christus angelorum caput 222.5
christus vnicus Ecclesie doctor 135.2
 & 222.5
christus Ecclesie servator 28.21, & 32
 11, & 119.36
christus vnicum concordie & pacis fi-
gnum 215.14
christus per excellentiam servus dicitur
 150.18
christus Circumcisionis minister 11.33
 & 23, & 39.32, & 124.5
christus solus iustus 22.78, & 39.32, &
 48.1, & 60.12, & 64.13, & 186.22
 & 222.5, & 296.4, & 309.36
christus cur lapis angularis dicitur 71
 42
christus lapis offensionis 136.6, & 299.
 10
christus solus Spiritus plenitudine don-
natus 62.17
christus ab omni peccato liber 12.35,
 & 38.23, & 45.40, & 56.1
christus salus nostre auro 20.69
christus perfecta beatitudinis auro
 22.79
christus vnicus vite nostre custos 72.5
chr. exempli fidelium 145.29, & 256.23
christus temperantie exemplum 112.
 79, & 139.34
christus totius mundi iudex 122.9, &
 23.4.18, & 325.32, & 373.18
christus severus iudex adversus in-
credulos 54.12
christus ab infantia cruci subiectus
 43.16, & 4.4.19
christus quorsum a Patre missus 12.4.
 8. Vide *Christi officium*
christus cur circumcisus 34.21
christus arcano Dei consilio ad mor-
tem crucis destinatus 267. 47, &
 331.47, & 333.53
christus cur ante tricesimum. atatis
suae annum non baptizatus 55.16
christus cur baptizari voluit 5.4.13
christus secundum animam nostram cau-
sa proficere voluit 4.4.40
christus cur in deserto secessit 55.17
christus cur a Satana tentatus 16.
 40
christus tribus modis tentatus 58.5
christus cur in deserto ieiunavit 56.1
christus cur ad annum tricesimum us-
que in vita privata se contineret
 17.55
christus quietam in uno loco statio-
nera non habuit 238.24
christus plus morae in Galilea traxit
quam alibi 177
christus carnis infirmitati absq. vitio
obnoxius 42.13, & 56.1, & 266.18
christus humanis passionibus obnoxius
 262.41, & 266.18
christus se ultro morti subiecit 221.3,
 & 251.18
christus pauper ultro factus 261.5
christus cur crassos iduotus in Aposto-
los primum selegerit 66.10, & 112.
 9, & 138.29
christus cur fuga elabitur 149.14
christus cur litem inter duos fratres
dirimere noluit 174.13
christus didrachma pendere solitus
 237.13
christus quo consilio Petrum ad mare
miserit pro pendendo tributo 238. 27
christus cur demonum confessionem
repulit 68.33
christus secessum in oratione quasiuit
 86.5
christus in diversos fines ad plebem
loquutus 169.35
christus hominum hypocrisis per Euā-
gelium detegit 43.15
christus minime otiosus dum laborant
Apostoli 135.1
christus pro temporis ratione externis
symbolis usus 68.29, & 210.32
christus cur miracula ad tempus silen-
tio suppressi voluerit 149.16, & 211.
 36, & 214.26
christus per Evangelium quomodo no-
bis patefit 381.27
christus in caelo querendus 383.31
christus bis vendentes & ementes e
templo eiecit 264.12
christus contemptum a Nazareis ex-
ceptus 63.23
christus quando Pascha cum discipu-
lis celebravit 318.17
christus a reprobis maximo probro
notatus 129.25
christus cur a falsis testibus accusa-
tus tacuit 336.62
Christus cur mortem horruerit 259.51
christus ideo passus ut mundum Deo
reconciliaret 251.17
christus vero dolore affectus 328.57
christus cur solemniter a terreno iu-
dice damnatus 346.1, & 340.26
- christus a mortuis suscitatus* 360
christus honorifice sepultus 159.59
christus quomodo diem iudicij igno-
ravit 306.36
christus quando venire dicitur 128
 23
christi corpus verè humanum 10.31
christi anima ignorantia subiecta 45.
 40
christi natura due 14.43
christi cognitio a Deo est 14.4.27
christi officium 26.16, & 36.6, & 40.
 34, & 46.4.9, & 113.12, & 150.18.
 & 158.48, & 171.36, & 172.49, &
 202.34, & 259.9, & 297.5
christi emanatio 25.3, & 31.7, & 32.
 12, & 45.40, & 16.51, & 104.3, &
 149.14, & 248.29, & 256.28
christi modestia 46.46
christi mansuetudo 55.16, & 150.18
christi vita condito 109.20
christi gratia & virtus aeterna 20.72,
 & 145.29
christi ieiunium, Evangelij sigillum
 56.1
christi tentationes quae 248.28
christi paupertas 261.5
christi & ministrorum discrimen 53
 48, & 164.16
christi regnum spirituale 20.71, & 35.
 1, & 37.11, & 64.13, & 238.24, &
 252.22, & 262.9, 271.42, & 272.
 43, & 342.11
christi regnum aeternum 11.33, & 215.
 16, & 271.42, & 282.4, 4
christi regni perfectio in fine mundi
 33
christi sacerdotium aeternum 215.16
christi imperium in multa elementa
 120.26
christi confessio principus Dei cultus
 118.32
christi prima ad discipulos cōcio 71.1
christi populus quis 28.21
christi verba non sophistice urgenda
 82.30, & 101.16, & 109.20
christi vox reprobis mortifer 201.27
chr. vocis energia 67.22, & 112.9.117.
 41, & 120.26, & 122.9, & 368.32
christi & fidelium afflictiones commu-
nes 262.22
christi obedientia 327.36
christi studium omnibus prodesse 173
 38
christi contemptus unde 149. 17, &
 194.55
christi gratiae contemptus 145.28
christi dolor ex bonium ingrati-
tudine 212.2
christi iracundia 148.8
christi martyri quis censendus 73.22
christi zelus 212.2, & 264.12
christi miraculorum finis 69.17
christi sessio ad Patris dexteram 282
 44, & 336.64
christi cura pro Ecclesia 70.13
christi transformatio qualis 221.2
christi mors renovatio mundi fuit
 311

INDEX

- 311.50
 Christi mors cur assumptio vocatur 239.51
 Christi mors cur B. p. isimo confertur 311.50
 Christi in caelum ascensus vix noue complementum 358.31
 Christi imitatio & exemplum 50.15, & 131.2, & 219.2.4, & 266.14
 Christi secundum d. d. entem 260.27
 Christo in m. d. iendum 374.16
 Christum abnegat e quam noxium 131.32
 Ciceronis locus 32.11
 circarsio olum domisibat 18.58
 clanes regni calorum quid significent 216.19, & 286.13
 Cleri Papalis arrogantia 51.9
 Cleri Papalis immunitas 238.24
 comamine pro profano 207.19
 concilia n. m. errare possunt 235.20
 concinationum Papatum vasana 10.8
 concordia m. t. n. commendatur 78.23
 Vide Charitas
 concupiscentia peccatum est 79.28
 confessio Christi praecipua Dei cultus 131.52
 confessio peccatorum vultus & effectus 50.6, & 230.21
 confessionem articulatam unde Papae h. e. c. i. a. u. 50.6, & 104.4, & 192.14, & 236.21
 conjugatorum officium 242
 coniugium purum & sanctum 35.22
 coniugium pastoribus verbis licitum 8.23
 coniugij bonis Satan 242
 coniugij molestia ibid. m.
 conscientiam integritas necessaria 3.6, & 81.3
 conscientiam tranquillitas in Dei cultu necessaria 20.73
 conscientiam tranquilitas fidei cultus 172.50
 conscientiam mala securam nunquam 37.7, & 204.2, & 201.24, & 364.11
 conscientiam mala vis 122.29, & 195.2, & 320.25
 conscientiam mala stupor 320.25
 conscientiam laqueus non iniiciendus 204.2, & 274.21
 consuetudo peperam pro lege habita 18.59
 consuetudini veritas praeponderat 78.22
 consuetudinis recepta non nimis tribuendum 114.39
 contemptus Evangelij unde 142.16, & 143.25
 contentiones vitandae 58.5, & 79.25
 contentientia donum Dei peccata 242
 conuentum sacri non negare vdi 235.20
 conuersio patrum ad filios 6.7
 conuersions autor Deus 51.6. Vide Paenitentia
 cor pro mente 201.24
 cordis mundities virtutum omnium mater 73.8
 corbana quid 341.15
 corpus enim c. l. u. s. Dei corferu. in. dum 59.10
 correctionis fraternae tres gradus 233.15
 correctionem repellere extremum malum 60.19
 correctionum contemptus in mundo maximus 60.19, & 73.10
 Craes i. habebant stulticia sua in mare proiect 231.20
 credere quid 15.45. Vide fides
 crudelitas Deo abominabilis 186.21
 crux extra Christum ualedicta 133.38
 curiositas vitanda 1.15, 10, & 56.16, 62.19, 94.26, 95.29, 96.1, & 99.23, & 107.41, & 196.23, & 187.27, & 235.1.2.64, & 235.23.3.13.26, & 371.35, & 370.41
 Cyriacum 234.16
 D
 Demones Christum Dei Filium confitentur 149.16
 demones cur in porcos ingredi optauerunt, & id Christus cur permisit 123.1
 demones sunt essentiales spiritus ibi. Dauid typus Christi 271.42, & 349.35
 Dauidi nomen ad Mesiam translatum 115.2
 dauidis consilium in describendis sacerdotum ordinibus 2.5, & 4.9
 Demosthenis locus 2.3
 Dearius quid 249.1
 desertum pro aspera & monota regione 48.1
 Deus vnus 277.37
 deus solus bonus 245.17
 Deus cur caelestis pater dicitur 87.9
 deus pater noster vult cognosci 55.17, & 87.9
 Deus quomodo in caelo 87.9
 deus solus adorandus & colendus 59.10, & 278.26.
 deus cur irauerit 20.73
 deus quibus misericors & propitius 72.7
 deus semper verax 15.45, & 28.22
 deus autor coniugij 24.6.7
 deus duobus modis Patribus apparuit 27.20
 deus semper sui similis 16.49
 deus animum praecipue in se habet 3.6, & 7.18, & 1175, & 78.22, & 115.13, & 183.15, & 279.38, & 295.43
 deus vnicus annuarum legislator 274.21
 deus suorum curam gerit 27.20, & 37.7, & 42.13, & 60.11, & 64.28, & 66.8, & 88.11, & 94.26, & 128.19, & 131.29, & 186.22, & 302.24, & 333.4
 deus cur Israelis dicitur 19.68
 deus cur inmerdum auxilium suum differt 27.20, & 177.15, & 189.7, & 201.27
 deus cur non statim impies punit 176.6
 deus quomodo omnes amare dicitur 246.21
 deus quomodo tentare dicitur 56.1, & 120.23
 deus quomodo in tentationem inducat 90.13
 deus non est autor mali ibid. m.
 deus impicium q. era vitatur 30
 deus solus peccata remittere potest 11.3
 deus filius totius mundi index 84.45
 deus homines ad poenitentiam trahit 231.17
 deus dupliciter regnare dicitur 88.10
 deus ubique locorum inuocari potest 265.13
 deus naturae legibus minime subiectus 7.18, & 12.34
 deus diuerso modo suos seruat 42.13
 deus mercedum honorem suum hominibus transcribit 235.15
 deus veritatis rigidus asserit & vin dex 155.34
 dei amor pietatis initium 290.36
 dei bonitas nobis imitanda 236.21
 dei brachium pro robore & potentia 16.51
 dei dextera quid 336.64
 dei cognitio ex f. l. o Christo 144.27
 dei consilium arcanum 163.13, & 255.23, & 271.42
 dei consilium pro doctrina Evangelij 138.30
 dei contemptorum species duae 97.6
 dei cultus ex eius verbo formandus 38.25, & 205.5
 dei cultus spiritualis 37.11, & 265.13, & 28.32
 dei dona non negligenda 152.27
 dei donorum communicatio 124.8
 dei dona sola fides in nobis sanctificat 193.19
 dei donis non abutendum 184.10, & 259.13
 dei exemplum quatenus imitandum 84.45
 dei fidem habere quid 267.21
 dei fides cum Patribus gratium 17.54, & 20.72, & 28.22
 dei gloria quanti estimanda 46.48, & 87.9
 dei gloria miraculorum fructus 120.27
 dei gratia cum hominum malitia certat 194.58
 dei gratia in Angelis & hominibus celebranda 15.48
 dei gratia praenit nos 16.49, & 97.6, & 182.11, & 235.20, & 237.25, & 259.5
 dei erga suos indulgentia 8.20, & 13.36, & 20.73, & 88.11, & 115.18, & 153.33, & 175.2.6, & 235.20, & 237.25
 dei iudicium arcanum 225.21
 dei laudes predicanda 33.13.14, & 42.38
 dei misericordia aeterna 16.49
 k k ij

INDEX

- dei misericordia, pœnitentia, fundamentum* 48.2
dei misericordie agnitio, pœnitentia, mutuum 149.17
dei mysteria reuerenter excipienda 46.49, & 141.21, & 139.33
dei mysteriorum sensus ad reprobos non peruenit 162.1
dei nomē cur sanctum vocatur 16.49
dei nominis sanctificatio quid 87.9
dei opera non oscitant, r. consideranda 10.29, & 19.61, & 34.19, & 117.43, & 118.54.
dei potentia infinita 7.18
dei potentia non tyrannica 17.52
dei potentia medus vel admī sculis non adstricta 211.32
dei potentia quomodo consideranda 13.37, & 51.9, & 141.21
dei presentia quomodo consideranda 320.24
dei presentia aliter p̄, aliter in p̄, asificiuntur 4.12, & 10.30, & 32.9, & 66.8, & 108.16
dei promissiones interdum exceptionem admittunt 96.1
dei proprium, hominibus interdum tribuitur 233.15
dei providentia erga singulas creaturas 94.26, & 131.29
dei providentia quomodo expendenda 17.52, & 30, & 87.9, & 94.26, & 120.23, & 128.19, & 131.29, & 174.15, & 189.7, & 241.24, & 326.56, 342.5, & 341.10
dei regnum quid 88.10
dei regnum Satanae interitus 135.29
dei verbum sacramento amicum 49.3
dei verbum scemmatibus & substantio:ibus obnoxium 184.14
dei verbum impunie contemni non potest 63.24
dei verbum quomodo excacat 239.24
deus verbum suum cur vult reprobis annuntiare *ibidem*
dei verbi efficacia 197.24. Vide Christi vocis energia
dei veritas hominum perfidias superior 28.22
dei voluntas, summa iustitie regula 144.26, & 303.25
dei voluntas vna & simplex, quod ad ipsum spectat 88.10, & 292.37
dei voluntas bifariam nobis in Scriptura proponitur *ibid.*
dei voluntatem facere quid 102.21
deo vniuersa quid 279.38
deo affectus interdum tribuuntur 292.37
deo in dispensandis suis beneficiis lex minime prescribenda 63.25
deum iustificare qui dicantur 138.29
deum tentare quid 59.7, & 211.1
Deus quomodo olim diuidebatur 249.1.
dies Dominicus sabbatho Iudaico sic cessit 61.16
dies iudicij in singula momenta expectandus 306.36, & 307.37.
dies natalis annua solennitas per se minime mala 197.6
digitus Dei pro Spiritu 157.28
dilectio non est venie causa 172.47
discipuli à Christo vocati 65.18
discipuli de primatu contententes 235.1, & 255.24
discipulorum ignorantia 207.25, & 213.8
discipulorum stupor & socordia 201.24, & 211.33, & 259.12
discipuli 70. cur bini à Christo missi 140.1
discipulorum Iohannis socordia 135.3
diues in Deo quis 175.21
diuites à regno Dei non arcentur 74.24, & 93.24, & 187.25, & 247.23, & 259.9
diuitie per se non male 184.9
diuitie beatum non faciunt 74.24
diuortia cur olim p̄missa 242
diuortij legitime cause 241.9
Donatistarum vana gloriatio 73.22
doctrina Prophetarum Legis nomine comprehensa 47
doctrina salutis in diuersos fines hominibus profertur 162.11
doctrina Euang. & quomodo excitatis causa 162.12
Doctrina generalis necessaria 63.25
doctrina generalis ex particulari 46.49, & 63.25, & 74.13, & 85.1, & 107.13, & 113.13.
doctrina generalis versus vsus 113.37
doctrina particularis necessaria 50.7
doctrina personis accommodanda 50.7, & 52.12
doctrina dissidium odium generat 8.39.52
doctrina contemptus, Spiritus lucem exinguit 196.67
doctrina contemptus in mundo naximus 188.30
doctrina omnes ad Dei verbum ex-gende 101.6
Donec quomodo sumitur 294.39
Dormiens verbum late patet 117.39
duodecim Apostolos cur Christus elegerit 124.1, & 248.28
dulcia & latria friuola distinctio 59.10
- E
- Ebrietas cauenda* 197.6
Ecclesia qualis à Christo reperta 5.16
ecclesia ex ignobili turba constans 267.47
ecclesia in Petro minime fundata 70.16
ecclesia domus spiritualis Iacob 11.33
ecclesia ager Domini 166
ecclesia cur area confertur 54.12
ecclesia laboriosis tentationibus obnoxia 299.14, & 304
ecclesia variis imposturis obnoxia 101.15
ecclesia verbo Dei subiecta 271.42
ecclesia multis adhuc vitiis laborat 166
ecclesia pro senioribus Ecclesie 234.16
ecclesie veteris status 5.16, & 6.17, & 17.54, & 49.3
ecclesie fecunditas propagatio 124.1
ecclesie qualis conditio 20.71, & 70.13, & 172.47
ecclesie militum cum Satana 20.71, & 216.8
ecclesia titulo abutuntur Papsite 51.9
ecclesia perfectio qualis 54.12
ecclesie iudicium minime vanum 234.18
ecclesiam suam Deus ab impijs mirabiliter conseruat 37.7
electio gratuita 162.11
electio ex Dei voluntate 144.26
electio sola origo & causa salutis 205.15
electio fons bonorum omnium 143.20
electio non est 143.25
electio panis 152.11
electi cur trinitate conferuntur 54.12
electi extra periculum 20.71, 206.13, & 302.23
electi soli illuminantur 163.14
electi soli Dei mysteria percipiunt 162.11
electi soli Dei Spiritu aguntur 16.14
electi soli perseverant 165.20
electorum perseverantia 139.35
electorum & reproborum discrimen 4.12.13, & 8.20, & 13.38, & 20.69, & 31.10, & 54.13, & 72.5, & 89.12, & 94, & 108.16, & 133.39, & 138.15, & 143.25, & 157.44, & 186.23, & 201.27, & 219.24, & 234.18, & 247.25, & 248.29.
Eleemosyna boni odoris sacrificium 78.23
elephantinis non iusta repudij causa 241.9
Eliaz num verè in Christi transformatione apparuerit 221.3
Eliaz & Enoc ante Christi aduentum expectantur à Papsitis 223.10
cur Iohannes dicitur Eliaz 128.14, & 195.2
Elizabeth genus cur Lucas memorat 2.5
Elizabeth quomodo iusta & irreprehensibilis 3.6
Elizabeth cur post conceptum Iohannem se occultauerit 9.24
Elizabeth quomodo cognata Mariae 2.5, & 13.36
Episcopi glorie Dei contemptores 74.24
Episcopi Papsales non sunt pastores 62.18
- episcopi

INDEX

- episcopi Papales frustra de Apostolorum successione gloriantur* 74.13, & 271.42, & 283.2, & 366.19, & 390.20
episcopi Papales, carnes muti 111.36
Fremitarum superfluitio 50.4
ergo particula interdum superflua 99.12
Errores quomodo corrigendi 287.17
Et, pro quia 234.16
Euangelii, Legis est complementum 76.17
euangelium sceptrum regni Christi 126.14
Euangelium à Mithra Hebraicè minime compositum 36.6
euangelium cui ignis confertur 311.49
euangelium ordi nem potestum non enervat 52.11
euangelium quomodo distidij causa 137.51
euangelium non confert peccandi licentiam 145.29
euangelium cur in multis hodie non fructificat 161.9, & 162.11
euangelium iuxta carnem contemptibile 32.8
euangelium regni ab effectu vocatur 118.35
Euangelium cur in orbe annuntiat 299.14
euangelium Nicodemis' usum 1.1
euangely auditorum species quatuor 165
euangely auditorum discretio unde 162.9
euangely commendatio 62.18
euangely contemptus unde multis obrepi 36.4, & 40.34, & 123.15, & 135.3, & 145.28, & 169
euangely contemptus non impunitus 126.14, & 159.41
euangely maiestas dignitas 97.6, & 126.14, & 137.11
euangely doctrina noua non est 76.7
euangely doctrina quomodo cecuratis causa 162.12
euangely doctrinam cur plerique sepultam optarent 123.15
Euangely fines 24.8, & 132.51.35
euangely hostes lupus similes 127.91
euangely in uero in totius predicatione proprie statuatur 47
euangely lux hypocrisis' denudat 41.35
euangely maiestas supra Legem 137.11
euangely ad uin unde 40.34
euangely persecutores iudicium Dei non effugient 126.15
euangely predicatione cur uano confertur 54.12
euangely predicatione sationis finibus 296.4
euangely predicationis scopus 62.18
Euangely summa 63.14
euangely victoria 130.26
Euangelyste cur à Christi infantia
- ad annum eius vice simum transeant* 47
euangeliste in extendis temporum serie parum curiosi 65.18, & 162.19, & 158, & 178.41, & 255.24, & 259.12, & 264.12, & 294.53
euangelistarum doctrine certitudo 35.1
Eunuchorum tria genera 243.12
Excommunicatio in Ecclesia (b) illi quin uilis 234.16
excommunicatio Papalis nil metuetur 73.12
exempla Patrum quatenus imitanda 5.15
Exhortationes necessarie 34.15
exhortationum usus in Ecclesia 126.23
exorcista uulgares apud Iudaos 152.27
exorcista quales in Papatu creantur ibidem
- F**
- Facere uoluntatem Patris quid* 102.21
Fatum Stoicorum euertitur 131.29
Fermentum nomen uarie uinitur 2.3, 6, & 214.12
Festiuatio nimia cauenda 103.28
Ficus cur à Christo maledicta 266.18
Fides ex auditu 5.16, 157.27.5, & 208.22
fides uoluntaria est 186.23
fides donum Dei 66.10, & 143.25, & 151, & 187.27, & 2.5.17, & 225.22
fides uniuersalis & specialis 7.18
fides particularis necessaria 32.11, & 66.10, & 209.25, & 216.19
fides temporalis 165.20, & 192.13
fides sola iustificat 156.37, & 258.12
fides quiduis à Deo impetrat 118.29, & 209.28, & 225.23, & 267.21
fides à bonis operibus separari non potest 182.11
fides imperfecta etiam à Deo non reuocatur 115.18, & 116.20, & 166.23, & 225.24
fides timor non semper repugnat 120.25
fides salutis nostra causa 165.19
fides nostra in caelo fundata 10.31
fides cum eterna Dei predestinatione conuulsa 144.27
fides sola dona Dei in nobis sanctificat 193.19
fides aliena quatenus aliis proficit 110.2
fides Patrum & nostra eadem 107.11
fides piorum tentationibus exercetur 56.1
fides iustorum est prudentia 6.17
fides Papiarum simplicita 227.22
- fides Centurionis* 106.5
fides mulieris Chananae à Christo laudatur 209.28
fides naturae 7.18, & 135.3, & 137.12, & 267.21
fides primum fundamentum 225.22
fides examen in precibus continetur 267.21
fides analogia in indicandis pseudo proph. dominari debet 101.16
fides obediens 13.38
fides gradus 166.23
fides infirmis in sanctis 7.18
fides confirmatio necessaria 40.33
fides & opinionis discrimen 116.20
fides & uerbi relato 15.45
fides fructus conscientiae tranquillitas 172.50
fidem nemo proprio acumine consequitur 243.25
fidem aburationi permittent Papiste 267.21
fidem Dei habere quid ibidem
fide remissionem peccatorum consequimur 116.22
fideles, Dei templa 216.18
fideles manu Dei plantati 206.13
fideles quomodo filij Dei 11.32
fideles fratres Christi 158.48
fideles filij lucis 75.14, & 183.8
fideles sui alius esse debent 75.50
fideles quomodo heredes mundi 72.5
fideles cur pusilli dicantur 134.41, & 135.3
fideles cur improborum calumniis expositi 76.17
fideles quomodo iusti coram Deo 21.77
fideliu cōditio in mundo contemptibilis & misera 60.11, & 73.10, & 108.19, & 219.24, & 298.9, 313.32, 343, & 343.12
fideliu gaudium 15.46, & 32.10, & 305.28
fideliu gloria post hanc uitam 293.25
fideliu sancta gloriatio 316.10
fideliu felicitas 73.10, & 91.21
fideliu multitudo 73.10, & 156.43, & 115.18, & 325.31
fideliu obedientia imperfecta 93.24
fideliu paucitas 99.13, & 119.37, & 145.25, & 182.11
fideliu paucitas cur messi copiose confertur 119.37
fideliu in hac uita qualis perfectio 85.48, & 155.33
fideliu pugna cum Satana 73.10, & 325.31
fideliu certa uictoria 128.22, & 133.38
fideliu uita negotiations similis 259.20
fideliu uita scopus 173.42
fideliu zelus 212.2
fideliu & infideliu discrimen V. k. ii

INDEX

de Electorum & reproborum discrimen
 filij Abrahæ duplices 16.49, & 17.55, & 107.12, & 159.39, & 186.23, & 259.9
 filij regni. pro Iudæis 107.12
 filij sponsi, pro coniuiis nuptialibus 114.15
 Fecunditas ex Dei benedictione 9.25
 Felicitas omnis ab amore Dei 10.28
 felicitas vera ex fide 15.45
 felicitas vera à Christo pendet 67.23
 felicitas summa in solo Christo 22.79
 felicitas summa in celo 91.21
 felicitatis fidelium & Stoicorum discrimen 73.0
 fortuna mundus minimè subiectus 131.29

G

Gabriel quid sonat 7.19
 gadareni auari & moxati 123.15
 Galilea gentium que 64.13
 Gaudium solidum ex Dei fauore 15.46
 gaudium fidelium 15.46, & 32.10
 gehenna nomen vnde deductum 78.22
 gehenna nomen ad inferos translatum 129.25
 genealogia Christi describitur 23
 genealogia Christi narrationis discrimen quadruplex 23
 gentium vocatio 17.55, & 31.10, & 35.1, & 39.31.32, & 100.29, & 171.10, & 150.18, & 150.20, & 285.9, & 207, & 265.13, & 317.13, & 372.47
 gladij vsus perperam Anabaptiste arguit ab Ecclesia 332.52
 gloria Dei, Vide Dei gloria
 gloria fidelium 187.25
 gratia pro Dei fauore 10.28
 gratia Dei, Vide Dei gratia
 gratiam inuenire quid 10.30
 gratiarum actio suis omnibus necessitaria 9.25, & 15.46, & 186.4, & 33.14, & 104.4, & 200.19, & 321.26
 gratitudinis exemplum 112.9, & 161
 grex Christi pusillus 95.32

H

Hereditatem inter fratres diuidendam negant Anabap. 174.13
 hereticorum natura 276.23
 Heluidi error confutatur 30.25, & 194.55
 Herodes templum magnificè extruxit 296.1
 herodes Antipatri filius 2.5
 herodes Antipas 177.12, & 343.4
 herodes spiritus veruginis correptus, Deum impetit 37.7
 herodes adulterinus Legis professor 213.5

herodis astitia
 herodis ambitio
 herodis fermentum quid 213.6
 Herodians quis 273
 Herodias cur Iohannis mortem optauerit 197.24
 Herodiasis exilium 197.28
 Hieronymi dictum de legis impossibilitate 247.26
 Hierosolyma quomodo sancta 81.34
 hierosolyma latronum caverna 177.32
 homo tutela Dei destitutus, miserum animal 122.9
 hominis conditio extra Christum misera 20.71, & 28.21, & 32.10, & 39.32, & 61.14, & 62.18, & 64.13, & 123.38, & 142.18, & 156.43, & 209.26, & 215.17, & 244.14
 hominis conuersio opus Dei est 5.16
 hominis passiones per se non vitiose 147.8
 homini interdum tribuitur quod Dei proprium est 5.16, & 53, & 205.9, & 233.15
 hominem vel bonum vel malum esse necesse est 155.33
 hominum natura corruptio 38.22
 hominum infirmitati quomodo succurrentium 247.26
 Homicidium à Deo prohibitum 333.52
 Honor parentibus debitus, Vide Pietas erga parentes
 Horatij locus 184.14
 Hospitalitas Marthe in quo vitiosa 173.42
 Humilitas quid 221.2
 humilitas commendatur 192.13
 humilitas, pro vultu & abiecta condicione 15.48
 humilitas Christi, Vide Christi exortatio
 Hypocritis, pro ceremonijs 3.6
 Hypocritis ex secunda tabula detegitur 279.29
 hypocritis luce Euangelij denudatur 41.35
 hypocritis semper ambitiosa 86.5
 hypocritis impostorum non semper latet 101.16
 hypocritis, pro ficta & fucosa sapientia specie 213.6
 hypocritis damnatur 21.75, & 50.7, & 54.12, & 93.24, & 97.3, & 205.7, & 245.20, & 289.24.25.27
 Hypocritæ histriones 85.2
 hypocrite ad Christi tribunal citandi 102.22
 hypocrite cur Christum respuunt 145.28
 hypocrite magni ceremoniarum observatores 3.6, & 52.11, & 178.39, & 205.7
 hypocrite peccata sua extenuant 97.3
 hypocrite frustra Deum sibi patrem esse gloriantur 16.49
 hypocrite proteruis & superbi 171.36, & 172.49, & 269

ibidem
 hypocrite alios omnes spernunt 269
 hypocrite rebus externis adacti 46.1
 hypocritæ bonus permixtus 36.18, & 269
 hypocrite quomodo tractandi 50.7, & 139.31, & 155.34, & 159.39, & 224.17, & 185.15, & 265.13, & 291.33
 hypocrite ex Ecclesia eiciendi 201.22, & 167.41, & 172.47, & 206.13
 hypocritarum variae species 85.2
 hypocritarum morbus 97.3, & 113.12, & 286, & 289.24
 hypocritarum sopita conscientia 211.37
 hypocritarum mores & ingenium 146.4, & 148.9, & 177.14, & 212.2, & 265.13, & 341.2
 hypocritarum inanis ostentatio 16.49, & 266.18
 hypocritarum securi 50.7, & 106.5
 hypocritarum poena & exitum 156.43, & 266.18

I

Iacob patriarchæ probecca exponitur 2.5
 iaculatio satanica, sibi sapere 219.23
 ieiunium quando Deo probatur 41.37, & 91
 ieiunium triduanum quomodo intelligendum 211.32
 ieiunij Christi & Papiistici discrimen 56.1
 ieiunij finis 225.21
 ieiunij causa cum Christo expostulans Iohannis discipuli 114.14
 ieiunij quadragesimalis sinita in ieiunio 56.1
 Iesus cur sic nominatus 10.31, & 28.21, & 54.21
 ignavia fugienda, Vide Socordia excutienda
 ignis cur Spiritus vocatur 53.11
 ignis æternus qualis 54.12, & 167.41, & 314.41
 igne factus quid 75.49
 ignorantia qualis Christo tribuitur 40, & 266.18, & 309.36
 ignorantia prætextus non excusatio 10.47
 immortalitas anima 276.23
 immortalitatis perfecta gloria ad diem redemptiois differtur 186.22
 impietas cæca 118.34
 impij cur offensus dicantur 167.41
 impij sibi scandala accersunt ne Christum sequantur 194.54
 impij ad Dei tribunal citandi 102.22, & 283.1
 impij ad Dei conspectum contemnitur 122.29
 impij libenter Dei conspectum effugerent 123.15
 impij inexcusabiles 34.17, & 127.17, & 139.33, & 159.39, & 169.34, & 320.25
 impij quid excusado proficiunt 320.25
 impij

INDEX

- impj deteriores redduntur* Euangelij doctrina 177.32
impj prosperitate abutuntur 74.24
impj licet inuiti, Des providentia servunt 320.24, & 334.16
impj inter se concordēs ad pfrmen- dam Des ver. tuem 40.31, & 149. 14, & 342.12
impiorum natura pertinax 181.4, & 273.45
impiorum multitudo 99.13
impiorum fugienda consortia 234.16
impiorum consilia mala 268.25
impiorum consilia evertuntur à Do- mino 37.7
impiorum conat u in diversum finem sepe convertuntur 275.22
impiorum pœna horribilis 310.48, & 320.24
impiorum pœna cur differitur 176.6
impiorum pœna cur p̄dicte 296.2
impiorum interitus 51.9, & 53.11, & 159.41, & 179.7, & 187.26, & 206.13, & 206.14
impiorum cruciatus perpetui 187.26
Incredulitas quibus detestabilis 33.15
incredulitas in Deum blasphemata 138. 29
incredulitas quodammodo impedit Dei liberalitatem 107.13, & 117. 36
Infantibus fides aliena prodest 110.2
Infideltas sollicitudinis immedicamater 94.26
Infirmorum habend. ratio 229.10, & 233.15
infirmorum & improborum discrimen 150.19, & 206.14
ingratiudo damnatur 1.11 & 16.52, 19. 65, 20.73, 21.79, 32.10, 33.13, 34.20, 36.2, 39.30, 66.5, 72.7, 96.1, 104. 4, 153, 28, 158, 48, 188, 279, 19, 200. 20, 235.22
ingratiudo iudeorum, Vide iudeo- rum u. gratitudo
inimici diligendi 84.44
invidia fugienda 14.43, & 133.28
Ios quomodo Ochozias filius 23
Iohannes cur sic ornatus 4.13
Iohannes ad rem magnam in soluta- tam destinatus 5.15
Iohannes cur à Christo laudatur ibi- dem
Iohannes cur abstemius *ibidem*
Iohannes Christi apparitor 21.76
Iohannes quoto etatis sue anno in pu- blicum prodierit 48.1
Iohannes ad quid missus 268.25
Iohannes pro fan. sifico habitus 139. 33
Iohannes cur veteribus Prophetis p̄re- fertur 137.11
Iohannes quomodo Spiritum sanctum viderit 51.15
Iohannes quomodo discipulos suos or- rare docuerit 87.1
Iohannes quomodo inferior minimo in regno calorum 76.19
Iohannes cur Elias dicitur 138.14, & 195.2
Iohannes cur in vincula coniectus 196.
Iohannes quo co filio suos ad Chri- stum miserit 135.2
Iohannes non diu doctoris officio fun- ctus 48.1
Iohannis vocatio 48.1
Iohannis nomen 6.17
Iohannis Baptismus, pro toto eius mi- nisterio 268.25
Iohannis & Christi discrimen 11.32, & 139.33
Iohannis disciplina austerior quam Christi 114.14
Iohannis discipuli morosi *ibid.*
Iohannis constantia 50.7, & 60. 19
Iohannis modestia 54.14
Iohannis mors 197.28
Iohannis sepultura 198.29
Iohannem cur Christus populo com- mendat 5.15, & 137.7
Iona signum 159.39
Ioseph filius Iacob, figura Christi 44. 23
Ioseph vir Marie improprie pater Christi dicitur 46.41
Ioseph inopia 31.7, & 38.24
Ioseph locus 43.16, & 48.12, & 60.42, & 196.197.26, & 52. 296.1
Ioseph error 245.18
ira pro Dei iudicio 50.7
ira iusta & sancta 148.8
Ireni locus 45.40
Iudas cur à Christo in Apostolum se- lectus 70.1
Iude defectio fidem Ecclesie potius confirmant quam concussit ibi- dem
Iude pœnitentia qualis 340.3
Iudii in Ecclesia primo editi 124.6
Iudai cur Scripturam non intelligunt 20.70
Iudai malignè Scripturam depravant 28.22
Iudai increduli ab Ecclesia reiecti 100.30
Iudai inexcusabiles 393.3
Iudeorum & Gentium equalitas 39. 32
Iudeorum & Gentium discrimen 39. 31
Iudeorum vana gloriatio 26.6, & 51. 9, & 100.28, & 177.13
Iudeorum arrogantia retunditur 291. 38
Iudeorum iniquitas 37.9
Iudeorum ingratiudo 41.15, & 36.3, & 37.9, & 67.4.63.25, & 181.2. 202.36, 209.26, 224, 159.39, & 207
Iudeorum obstinatio 290.39
Iudeorum pernicacia velut hereditaria 159.39
Iudeorum prerogativa 39.32, & 181. 2, & 124.5.6, & 209.26
Iudeorum misera servitus 218.4
Iudeorum stupor 106.5, & 33.14, & 360.63
Iudicare pro curiose inquirere in alie- nas facta 96.1
Iudicare licet ex Dei verbo *ibid.*
Iudicandi verbum late patet 160. 41
Iudicandi temeritas damnatur 96.1, & 175.2, & 316.8
Iudicium ex caluinitus licitum 212.2
Iuliani calumnie adversus Euange- lum 82.39
Iur dictio duplex 328.38
Iuraturandi religio 197.26
Iustificand. verbum late patet 156.37
Iustificare deum qui dicantur 138.29
Iustificare quod proprie 191.14
Iustificaciones à preceptis differunt 3.6
Iustitia pro Legis observatione 54.15
Iustitia Legis 245.17
Iustitia fides *ibidem*
Iustitia in Lege traditur 3.6
Iustitia in Legis observatione 245.17
Iustitia in peccatorum remissione sita 21.77
Iustitia non nisi magno certamine in mundo constituitur 150.20
Iustitia pro spiritali vite notitate 93.33
Iusti qui censendi 3.6
Iustorum prudentia fides est 6.17

L

Latrie & dulce frinola distinctio 59. 10
latronis fides magna 352.40
lex perfectam iustitiam continet 77. 21, & 80.31
lex vetè vivendi regulam complecti- tur 276.26
lex etiam Prophetarum doctrinam comprehendit 47
lex homini impossibilis 247.26
lex cur omnis græve dicitur 204.4
lex & Prophetæ pro Veteri testamen- to 187.27
lex & Prophetæ pro preceptis fecerunt et iudicant 99.12
Lex iustitia 245.17
legis abrogatio in Iohannis predica- tione statuitur 47
legis lumina 3.6
legis finis est hominis abnegatio 245. 20
Legis & Euangelij consensus 76.17
legis & Euangelij discrimen 8.23, & 61, & 47, & 157.16
legis infirmitas ex carne nostra 177.21
legis veritate nihil in orbe firmius 76. 18.
Lucillus repudiij cur olim permissus 80. 31
liber pro catalogo 25.1
Libratorum incuria 26.6
liberum arbitrium evertitur 155.33
liberi arbitrij assertores & patroni 192. 22, & 155.33, & 291.50, & 292.57
Liberalitas commendatur 83.44

INDEX

35. & 91. 19. & 245. 20
lingua character mentis 101. 16. &
 155. 34
lingua virulenta quam noxia 316. 8
Liturgia pro functione Sacerdotum 8.
 23
locus quantum tribuendum 292. 37
loquacitas scurrilis damnatur 155. 36
Lucæ cur Evangelij historiam à lo-
hanna Baptistâ orditur 2. 3
Lucæ cur Christi genus à Nathan
deducat 23
Lumen pro ratione 92. 23
Lunatici quis 67. 23
- M*
- Macrobij locus* 43. 16
Magi pro astrologis & philosophis
 35. 1
magi quomodo ad Christum venire
inducti *ibidem*
magorum dona quid significant 37. 11
magos ires ad Christum venisse sine-
runt *Papiste* 35. 1
magister unus Christus 135. 2
magistratus pij officium 182. 23
magistratum arcent Anabaptiste ab
Ecclesia 255. 25
Malachias ex legitimis Prophetis
vitimus 47
male telionum quas Scriptura conti-
net, usus duplex 74. 24
mancipiorum conditio 185
mandata minima que 76. 19
manichæi delirium de Christi corpore
 10. 31
manichæorum duo principia 167
mansuetudo commendatur 79. 25. &
 233. 15
mansuetudine quando Pastoribus u-
tendum 150. 19
manuum impositionis usus 210. 32. &
 243
Marcionis delirium de Christi corpo-
re 10. 31
Maria virgo quomodo cognata Eli-
zabeth 13. 36
Maria cur ad Elizabeth venerit 14.
 39
Maria quomodo mater Domini 14.
 43
Maria quare beata 15. 48
Maria in Scripturæ doctrina probè
exercitata 17. 54
marie genus ex Davide 23
marie gratitudo 15. 46
marie perpetua virginitas 30. 25
maria inopia 38. 24
maria summa felicitas 157. 27
maria pietas & modestia 158. 19
maria importunitas 158. 48
maria que laus à Papistis tribuatur
 157. 27
mariam nubere cur Deus voluerit
 27. 19
Maria hospitalitas in qua visio
 173. 42
martyrum Christi constantia 128. 19.
 & 133. 28
- martyrum Christi & Sceleratorum*
discrimen 73. 10
Matthæus Evangelium Hebræice non
composuit 36. 6
Matthæus Græcè Evangelium con-
scripsit *ibidem*
Matthæus à telonio ad Apostolatum
vocatus 112. 29
Matthæi in describenda Christi genea-
logia consilia 23
merces non nisi ex merito Dei benepla-
cito promittitur 188
merces quomodo bonis operibus pro-
mittitur 220. 27. & 313. 34
merces quo sensu ieiunij promissa 91
merces gratuito offertur 249. 1
mercedis nomen quomodo intelligen-
dum 86. 5
mercedis nomine cur vitur Scriptura
 108
mercedis nomine Papiste abutuntur
 113. 14
mercedem iusti accipere quid 134. 41
meritum de congruo 246. 21
meritum de condigno, diabolicum
commentum 188
meriti assertores 156. 37. & 184. 9. &
 25. 915. & 313. 34
meritum humanum tollitur 21. 77. &
 26. 6. & 63. 25. & 84. 43. & 90. 13.
 & 128. 8. & 162. 11. & 262. 41. &
 188. & 189. 10. & 226. 10. & 283. 1
messie aduentum duplicem Rabbini
fungunt 223. 10
militia quatenus Christianis permis-
sa 52. 12
militia fidelium 73. 10. & 156. 43. &
 216. 18. & 325. 31
minimus in regno calorum quo sensu
Ioanne maior 76. 19
minister verbi, Vide Pastor
ministerij verbi commendatio 5. 16. &
 7. 19. & 15. 45. & 34. 15. 17. & 142.
 16. & 143. 25. & 152. 29
Miracula à verbo non superanda
 124. 1
miracula Papistarum 302. 23
miraculorum auiditas 105. 44
miraculorum Christi finis 69. 17
miraculorum fructus, Des gloria 120.
 27
miraculorum fructus 151. 23. & 180. 12.
 & 117. 37. & 302. 23
miraculorum usus legitimus 124. 1. &
 389. 7
misericordia fidelibus promissa 72. 7
misericordia commendatur 72. 7. &
 113. 13. & 147. 7. & 236. 21
modestia Christianis necessaria 350. 8
monachi ex Des præceptis consilia
fecerunt 84. 44. *monachi qualem*
perfectiõnis statum sibi fingant 245
 20. *monachi ex impuris homini-*
nibus, diabolici facti 398. 15
monachorum vita qualis 173. 38. &
 287. 15
monachorum inanis iactantia 248
monachorum superstitio 50. 4
- morositas damnatur* 236. 21
mors non timenda 130. 28. & 133. 39
mortuis non sit cura vivorum 187. 27
Moses quomodo in Christi transfor-
matione apparuerit 221. 3
Mosi numquam fuerit diuortium permiss-
ere 241. 7.
 מוסימ pro graubus sententis 169. 35
mulieres ad superstitutionem propensa
 364. 15
mulieris Chananea fides unde con-
cepta 208. 22
mulierum sequentium Christum gra-
uitudo 161
multis pro pluribus 347. 28
multitudinis non semper inhaerendum
 297. 5
mundus satanae fallacis vitro addi-
ctus 11
mundus Dei arbitrio subiectus 131. 29
mundus scandala sibi fabricat ut Chri-
stum sequatur 130. 6
mundus pro incredulis sumptus 229. 7
mundus pro ecclesia interdum accipi-
tur 166
mundi princeps Satana 153. 29
mundi sapientia coram Deo maledi-
cta 6. 17
mundi peruersa prudentia *ibidem*
mundi peruersum iudicium de Dei o-
peribus 9. 24
mundi ingratiitudo notatur 32. 10. &
 72. 7. & 96. 1. & 179. 3. & 196
mundi conversio minime expectan-
da 304. 30
mundi contemptus pijs necessarius 91.
 21. & 181. 4. & 219. 26
- N*
- Nain vrbs qualis* 109. 11
natura humana corruptio & prauitas
 28. 21. & 38. 22. & 132. 51
natura dua in Christo 309. 36
nazaræi etymon 44. 23
nazaræorum malitia 193. 53
nazaræorum ingratiitudo 63. 24. &
 193. 53
necromantia unde fluxerit 188. 30
 נבדנ cur Reges & Principes doli
 255. 25
Nicodemus fabulosum Evangelium 1. 1
nomen Iesu honorificum 10. 31
nomen Dei cur sanctum 16. 49
nominis Dei sanctificatio quid 87. 9
nomina scripta esse in celo quid 143
 20
nomina in die circuncisionis infanti-
bus imponerantur 34. 21
nomina quomodo parvulis imponenda
 18. 59
nota uniuersalis non semper uniuers-
saliter sumitur 67. 23
numerus septenarius indefinitè sum-
ptus 157. 45
numerus duodenarius quid significet
 124. 1
numerus pluralis pro singulari 175. 20
- O*
- Obedientia, principum & capite cul-*
tus.

INDEX.

- ius Dei* 104.4, & 203.1
obediencia uicinis ponit 245.17, 205.9
obediencia piorum impoſeſſa 93.24
obediencia Papiſtarum prauaricatrix 214.12
obediencia commendatur 34.15, & 34.21, & 38.23, & 42.13, & 46.51, & 54.14, & 67.22, & 112.9, & 120.26, & 129.16, & 201.22, & 239.5, & 285.6, & 319.19.
occafione tendunt 100.25, & 187.27, & 312.9
oculus ſimplex pro minime uiſoſo 92.22
olum quorſum agratis ahibetur Apoſtoli 134.12
oleum Papiſtarum put dam ibid.
Opinio quid a fide differat 116.20
opinio preſumpta tenebras inducit 227.22
opera bona quomodo faciendâ 85.2
opera bona a Deo ſunt 75.16
opera bona a fide nō ſeparantur 182.11
opera bona fructu ſunt pœnitiœ 51.8
opera ſupererogationis Papiſtarum 190.10
operum uſitua aſſertores 3.6
operum ſinis Deo gloria 75.16
origenis ſigmentum de Marie uirginitate 57.6
orare licet in omni loco 255.3
orandi ueritatis 86.5, & 87.9, & 98.11, & 104.2, & 258.32
oratio cur nobis neceſſaria 86.8
oratio Dominica ſex petitionibus cōprehēſa 87.9
oratio ſine fide inutilis & uſuſoria 98.7
oratio ſinceria requiritur 87.9, & 98.7
orationis Dominica partes inter ſe aſſines 87.9
orationis fidelium ſinis 86.8
orationes publica Chriſto acceptæ 235.19
orationes longe non ſimpliciter dammandæ 286.14
ordo non ſemper in ſacris literis ſeruarius 6.17, & 15.46, & 65.18, & 88.11, & 89.12, & 245.18
ordo in precibus quis tenendus 112.2
ordo politicus per Euangelium minime euerſus 53.11, & 238.24, & 274.21
Orium fugiendum 169.26
- P
- Panis pro omni genere alimenti* 88.11
panis quotidiana:us quomodo noter ib.
panis ſacra Cœna quomodo uocatur Chriſti corpus 55.16
Papa præcepta Dei ſecurè contemnit 204.38
papa non eſt Eccleſiæ Chriſti caput 303.28
papa Scriptura ſacra lectionem ferro & igni ardet à templis 61.16
papa ſucceſſor Petri non eſt 373.19, & 375.20
papa cum eius clero graniter oburgandus 50.7
papa ſedes qualis 292.37
papa ſigmentum cum Euangelio conſultari nequeunt 213.6
papa conſeſſio auricularis 236.21
papa aduatores mercenarii 292.37
papa & ſuorum i. trocinum 174.13
papa tyrans maxima 8.25, & 73.11, & 174.13, & 233.20, & 216.19, & 234.8, & 286.13, & 323.27, & 372.20
papa ſacrifici carnifices 8.25
papalis cleras quomodo tractandus 322.29, & 294.53
Papiſte fidem dubitationi permittent 267.21
papiſte ſcelerata uerbum à miraculis ſeparant 124.1
papiſte ſcripturarum deprauatores 79.25
papiſtarum ſumarum ſine 252.27
papiſte ſignu uent 211.1
papiſta con uipſentia in peccatum eſſe negant 81.28
Pacis nomine ablutuntur 6.17
papiſta conſeſſionem auricularem unde eluciant 104.4, & 192.14
papiſta unde purgatorium fabricauerunt 79.25, & 154.2, & 237.31
papiſta unde colligent mortuorum interceſſionem 184.9, & 187.27, & 208.23
papiſta unde merium aſtruat 259.15
papiſta unde Petri primatum colligant 238.24
papiſta fundatam in Petro Eccleſiam unde eluciant 70.16
papiſta audaces Chriſti contempſerunt 294.39
papiſta exaltatum flatum ſingunt angelicum 243.12
papiſta natali die Iohannis ablutuntur 5.14
papiſta coculus errare poſſe negant 235.20
papiſte Deum ſibi aſtringere uolunt 245.17
papiſte cur uires magos ad Chriſtum ueniſſe ſinxerunt 35.1
papiſte negant Eccleſiam errare poſſe 5.16
papiſte Chriſti honore ſpoliati 144.13
papiſte angelica ſalutatione ablutuntur 10.28
papiſte Virginem tradunt imperium in Chriſtum 5.48.14
eam contumelioſi ibid.
papiſta quo honore Virginem aſſiciant 157.27
papiſta Etiam & Enoc ante Chriſti adue tum ſuſtra expeſtant 223.10
papiſtarum calumnia in ueros Chriſti miniſtros 101.16. Eorum pudenda inſerpta 238.24
papiſtarum inſectia in uitiouſis ſaceramento 134.12
papiſtarum loquacitas, præcipua illis
eſt orationis uirtus 86.4
papiſtarum maledicta obediencia 214.12
papiſtarum inanes ſatiſſimiliones 178.41, & 256.28
papiſtarum dira tyrannis 145.29
Particula u. uerſalis non ſemper u. uerſaliter ſanctur 67.23, & 145.29.
Paſtor ſyncerus & fidelis quis 124.8, & 212.5, & 174.16
paſtor quomodo homines conuertere de cur 5.16
paſtores lux mundi 75.14
paſtores quomodo patres ſunt fidelium 285.9
paſtores calumnia obnoxij 259.7
paſtores quomodo peccata remittant 111.6
paſtores ad Chriſtum omnes mittere debent 115.2
paſtores quomodo Dei cooperatores 375.20
paſtores Euangelici quomodo Iohannes Baptiſta maiores 135.2
paſtores unq̄ acriter oburgandi 285.1
paſtores papiſta canes multi 119.36
paſtorum ambitio, maxima Eccleſie peſtis 74.24, & 284.5
paſtorum conſtituta 50.7, & 60.19, & 247.26
paſtorum dignitas 142.16. Militia 133.28
paſtorum cruciatus ex uerbi contempta 26.14
paſtorum auaritia damnatur 274.16
paſtorum opera non inanis, ſi ſemel multi moueant incredulis 127.17, & 142.18, & 165.14, & 206.15
paſtorum prudentia 170.31
paſtorum leguina uocatio 48.2
paſtorum zelus 202.2. Eorum habenda ratio 124.8, & 134.40, & 140.2
paſtorum rursus 50.7, & 60.19, & 67.22, & 69.18, & 74.13, & 141, & 76.19, & 97.6, & 132.35, & 135.2, & 151.9, & 177.14, & 167.39, & 69.26, & 185.15, 222.5, & 230.12, & 247.26, & 270.33, & 310.45, & 47, & 311.49
paſto ibi quatenus obediendū 283.2
Pati propter utilitatem quid 703.10
Patientia fidelium quid 219.24
patientia ex fide & timore Dei naſcitur 187.25
patientia ſuis neceſſaria 72.3, & 82.40, & 85.4, & 252.22, & 300.15, & 313.34
Patres non ſi Chriſto mediator ſerui, Leum uocantur 11.32. Sole Chriſti gratia à peccati ingro ereſi 19.68
patres quid à nobis diſſentiant 164.24, & 186.22
patrum fides & noſtra eadem 107.11, & 164.24
patrum ſtilia mutatio 5.15, & 240.54

INDEX.

- Pauperes spiritus qui* 72.36 & 135.3
Pax pro statu felicit 126.12
pax apud seum querenda 4.13
pax extra Deum maledicta 6.17
pax pps offertur ex mera Dei gratia 33.14
pax fidelibus per Christum datur ibi
pax colenda 73.9
pax nomen laicè patet 263.42
pax nomine non abutendum 6.17
Peccandi licentia ex Evangelio non arripienda 138.29
Peccatores pro secleratis 35.46, & 112.29, & 171.37.
Peccati a papistis extenuatur 79.28
peccatum irremissibile quid 153.31
peccati confosio vitis 236.21
peccata ex panis presentia non estimanda 175.2
peccata post mortem non remittuntur 154.32
peccata bifariam remittuntur 236.21
peccatorum remissio pars Evangelii 48.2.
peccatorum remissio premium optanda 36 & 110.2
peccatorum remissio satisf. et omnibus repugnat 89.12
Perfectio piorum qualis in hoc mundo 155.33, & 162.12, & 190.10
perfectiois status monachorum 245.20
Persecutio quatenus fugienda 228.23
Perseverantia in fide & oratione necessarius 44.19, & 123.22, & 246.22
perseverantia electorum est 137.53
Personæ acceptio vitiosa 60.19
persona maritatio 47
persona vitiosa in duabus Christi naturis 14.43
personarum distinctio in Deo 222.5, & 375.19
Petrus à peccatis non corripitur 2.6.9
petrus nunc Apostolorum primus 124.2
Petrus non est Ecclesie fundamentum 216.19
Petrus duplici honore à Christo ornatus 216.18
Petrus non peccavit in Spiritum sanctum 339.74
petri fides imperfecta 201.28.31
petri temeritas 201.28
petri primatum unde papista colligunt 238.24
petri lapsus 38.70
petri penitentia vera 339.75
Pharisæi unde dicitur 77.20, & 203.1, & 283.2
Pharisæi Legis profanatores 77.21
Philonis lectus 140.1
Pietas erga parentes quatenus colenda 109.21, & 133.37, & 158.48, & 204.3
pietatis exercitia 41.37, & 113.13
pietatis officia inter se non pugnant 147.5
Pilius Valerij Gravi successor 31.1, & 48.1
in avitia hominibus ingentis 133.39
quæ avitia quàm noxia 79.25, & 90.9, & 152.27, & 279.39
Platonis locus 48.15, & 184.10
propositio firma ex fide persuasio 1.1
Poenitentia remittitur culpa remissa 89.12
Poenitentia quid 340.3
poenitentia, donum Dei 48.2, & 61.14, & 145.28, & 235.20, & 239.21, & 352.40
poenitentia cum peccatorum remissione non committitur 43.2
poenitentia in fidelibus perpetua 141.21, & 229.10
poenitentia non est sanationis causa 163.12
poenitentia ab externis signis describitur 141.21, & 259.8
poenitentia sera taxatur 312.8
poenitentia initium donum est Spiritus sancti 145.28
poenitentia fundamentum, Dei misericordie agnitio 48.2, & 231.17
poenitentia abusus in papatu 51.8
poenitentiam precedit displicentia 236.21
Polgamia damnatur 141.4.5
Populus Dei quis 32.10
Porta inferi 216.18
Præcepta à iustificationibus differunt 3.6
Præceptorum Dei connexio 289.23
Prædestinationis doctrina hostes 292
Prædestinationis fides coniungitur 144.34
præiudicium hominem dementat 251.54
propterea miseriam & egestatem 234.16
prolis suscipienda desiderium primum & sanctum 4.15
provisiones ad presentem vitam spectantes perpetua non sunt 96.1
Propheta cur sancti dicantur 20.70
propheta omnes testimonium Christo reddiderunt ibid.
prophetarum doctrina Legis nominè interdum comprehensa 47
prophetarum legitima receptio quæ 173.38
prophetia Iacob exposita 2.5, & 26.12
prophetia nomen laicè patet 102.22
propheta rebis non abutendum 17.52
74.24, & 114.15, & 185
Proverbiales sententia ad perpetuam normam non exigenda 101.16, & 152.25, & 155.34, & 184.10, & 238.39
Proximus quis 84.43, & 276.30
proximi charitas ex Dei amore fluit 279.39
Prudentia iustorum fides est 6.17
prudencia quatenus damnatur à Christo 127.16, & 143.25
Publicani nomen detestabile 234.16, & 259.5
publicani quare cum peccatoribus verfabantur 112.29
publicanorum genus anarum, crudelè & rapax 52.12, & 85.46. Eorum minus 85.46
Pueri nomen variè sumptum 17.54
pueri à Christo suscepti 244.14
Purgatio Legis quod spectabitur 38.22
purgatorium videlicet brevatur purgatio 79.2.15, & 153.31, & 154.32
purgatorium evocatur 187.27
Pythæ gorgæ delirio de amarum mi gratione 6.17

Q

Quadragesimalis ieiunij stultia institutio 56.5
Quadrans pro tertio vel minuto 5
Quæ pecunia 79.2
Quæstiones curiose omittenda 30.2

R

Rabbi qui olim vocabantur 285.6
rabbi duplicem signant aduersum Messiam 223.10. Eorum de Iesu filio Morie inducunt 10.38
Ratio in homine per peccatum mutata 92.22
Redemptio à solo Dei Filio fieri potuit 47
Redemptio fidelium qualis 305.28
redemptionis per Christum parte vis & effectus seculis omnibus communis fuit 19.68
regeneratio creatione maior 5.16
Reges quo Iesu dicitur filij Dei 11.12
Regimen politicum quid à spirituali differat 17.4.13, & 255.25, & 274.21
Regnum Iuda quando deseruit 2.5
regnum calorum quid 48.2
regnum calorum pro nouo Ecclesiastica 76.19, & 137.11, & 237.23 & 259.43
regni calorum clavis est gratuita Dei adoptio 157.27
regnum Dei quid 89.10. Latè patet 157.11.7a primis querendum 95.33
regnum Dei iustitia consistit ibid.
regula æquitatis 99.12
regula pietatis &que vincendi 3.6, & 21.75, & 100.12
regula laudandi Angelos & homines 15.48
religio vera quæ 46.4
religionis diversitas, ody causa 139.52
Remittere peccata, solius Dei proprium 111.3
remissionem peccatorum fide consequimur 116.22
Remuneri omnibus quid 134.33, & 170
reprehensiones necessarie 33.15
Reprobatio ex Dei voluntate 238.26
reprobationis signum 153.31
Reprobi, antequam nascantur, mortui denoti 314.41. Exiio destinati 320.24
reprobi omnes luce vite privati 163.14
reprobi mysteria Dei non percipiunt 162.11
reprobi cur Evangelio non credant 143.25
reprobi etiam crucem suam ferunt 133.38
reprobi

INDEX.

<p>reprobi pertinaciter Deo resistunt 149-14</p> <p>reprobi nunquam vere resipiscunt 163-21</p> <p>reprobi p. levi miserantur 54-12</p> <p>reprobi in eis domos dicuntur 12-4, 6, & 208-21</p> <p>reprobi non nunquam filii regni appellantur 124-3</p> <p>reprobi peccata peccatis accumulanti 364-11</p> <p>reprobi ubi sponte excruciantur 163-14</p> <p>reprobi inexcusabiles 169-34</p> <p>reproborum caput diabolus 314-41</p> <p>reproborum peccata horribilia 54-12, & 167-43, & 185-22, & 186-23, <i>Eorum</i> stupor 324-51</p> <p>reprobis cur Deus verbum suum annuntiare velit 208-24, & 171-46, <i>Cur ut mortifera salute docerentur</i> 20-73</p> <p>reprobos etiam Ecclesia usque a seculis constitutum 159-39</p> <p>Repudiabitur qui non permisit 80-31, & 241-7. <i>Repudiande uxoris</i> cause 241-9</p> <p>Respicere de reo quid 109-61</p> <p>Responsum pro qua re sermone 16-46</p> <p>Resurrectio humanam captum longè superat 279-29</p> <p>Revelationes nonè non expectande 187-27</p> <p>Romanenses unde primatum suum eluciant 124-2</p>	<p>sanctorum iustitia imitatio 56-1, & 116-20</p> <p>sanctorum exempla quatenus imitantur 41-37, & 87-9</p> <p>sapientia vera que 218-22</p> <p>sapientia quomodo à filiis suis iustificatur 139-35</p> <p>serpenti fons ex Dei spiritu 45-40</p> <p>Satan et visus cur reprehensus 7-18</p> <p>Satan quomodo huius mundi princeps 20-71, & 153-29</p> <p>Satan reproborum caput 146-24, & 314-41</p> <p>Satan malorum omnium architectus 90-13</p> <p>Satan acerrimus humane salutis hostis 56-1, & 90-13, & 121-28, & 123-31, & 165-19</p> <p>Satan Christi sicè rediit agressus 57-3</p> <p>Satan iustitie adversarius 150-20</p> <p>Satan hostis coniugis 242</p> <p>Satan nocenti audissimus 121-28, & 122-10, & 224-17. <i>Nihil potest Deo</i> invito 153-29</p> <p>Satan non grassatur in filios Dei pro libidine 338-71</p> <p>Satan Scriptura sacra depravator 59-6</p> <p>Satan ad Dei conspectum contremiscit 122-29</p> <p>Satan Evangelium suspectum reddere covatur 67</p> <p>Satan ab hominibus exire dicitur, dum Christus advenit 156-43</p> <p>Satan non nisi summa contentione vincitur 226-21</p> <p>Satan à solo Dei filio evicti potest 156-43</p> <p>Satane astus 7-18, & 67, & 101-15, & 114-14, & 257-31, & 281-42, & 302-23, & 325-31</p> <p>Satane ingenium 156-43</p> <p>Satane consilium in Christi tentatione 57-3</p> <p>Satane tyrannis variis undique presidiis munita 153-29</p> <p>Satane tyrannidi subesse quem miserrimum 122-3</p> <p>Satane studium hominibus nocere 122-10</p> <p>Satane studium Christi gloriam pervertere 177-15</p> <p>Satane artificium in opprimenda veritate 516, & 213-6, & 215-15</p> <p>Satane artificium in evitendo verbi miserrimo 516. <i>Imperium in homines</i> 142-18, & 156-43</p> <p>Satane regnum subest Christi imperio 122-6</p> <p>Satane regni meritis 142-18</p> <p>Satane factiones papisticae vertuntur 256-28</p> <p>Scandalum duplex 206-14</p> <p>scandala vitanda 70-13, & 136-6, & 238-24</p> <p>scandala sibi homines malignè accersunt ne Christiano suscipiunt 62-22</p> <p>scandala fortiter respicienda 136-6</p> <p>scandalis pro quous facti vni genere 515</p>	<p>Scribe & Pontifices quanto Christianum odio sua profugunt 36-4</p> <p>scribarum v. gratitudo 153-28</p> <p>scribarum superbia 113-12</p> <p>Scriptura, utriusque spiritualis 57-4</p> <p>Scriptura veteri enter tractanda 61-16</p> <p>Scriptura partitio 371-44</p> <p>Scriptura corruptio ex ambitione 74-24</p> <p>Scriptura & scilicet sub Papa obsolevit 5-16</p> <p>Scripturarum ignorantio fons errorum omnium 276-24</p> <p>Sepultura ultima resurrectionis Symbolum 109-22, & 198-29</p> <p>Sepultura Iohannis Baptistæ 198-29</p> <p>Sepultura Christi 358-57</p> <p>Sermo otiosus, pro mutui 155-36</p> <p>Seruetus Christi divinitatem negabat 11-32</p> <p>Serueti error de fide implicita 208-22</p> <p>Sigilli nomen in prope iè sumptum 159-39</p> <p>Signa petunt Papiste 211-1</p> <p>Signa petere an malum sit 159-3, & 212-4</p> <p>Simeon Christum novit ab eius v. famulata 39-25</p> <p>Simeon quomodo Christo benedixerit 40-34</p> <p>Similitudines cur saepe utriusque 162-10, & 163-13. <i>Scrupulosis</i> non excutiende 221-2, & 259-20</p> <p>Simulatio quomodo in Christum comperat 303-28</p> <p>Simplicitas Christiana 127-16</p> <p>Sobrietas animi commendatur 222-59, & 226-19, & 255-23. <i>Vide</i> Curiositas</p> <p>Socordia ex piorum paucitate 99-13</p> <p>Socordia hominis voluntaria 212-2</p> <p>Socordia excutienda 34-20, & 36-2, & 54-12, & 59-6, & 66-5, & 75-49, & 92-22, & 99-13, & 101-15, & 122-9, & 131-29, & 153-30, & 156-43, & 163-14, & 183-8, & 200-20, & 212-2, & 215-14, & 249-30, & 259-13, & 263-42, & 308-92, & 309-3</p> <p>Solis eclipsis in Christi morte non vniuersalis 354-45</p> <p>Solicitudo seculi semen verbi suffocata 165-22</p> <p>Solicitudo de victu & vestitu tollenda 94</p> <p>Solicitudo prava corrigenda 57-4</p> <p>Solicitudo non qualibet damnanda 95, & 95-29</p> <p>Solicitudo immodica ex infidelitate 94-26</p> <p>Solomon typus Christi 23</p> <p>Somnia diuina, quid ab humanis differant 27-20</p> <p>Sophistarum subtilis disputatio de igne gehenne 167-41</p> <p>σωτήρ plus Græcis significat quàm Latinis 15-46, & 32-11</p> <p>Spiritus aqua vocatur in eum 55-11</p> <p>Spiritus sanctus quomodo à Iohanne Baptistâ visus 58-16</p>
---	--	--

INDEX.

<i>spiritus sancti libera in hominibus operatio</i>	5.15	<i>temptationes quæ ad malum sollicitant, non nisi à Satana proueniunt ibid.</i>	
<i>spiritus fidelium doctor</i>	298.11	<i>temptationes Christi pro certaminibus quæ sustinuit</i>	248.28
<i>spiritus discretionis Ecclesie necessarius</i>	298.11	<i>tetrarche nomen improprie sumptum</i>	48.1
<i>spiritus relictitudinis solis Christi membris datur</i>	246.21	<i>Theologia Papiſtarum ſpeculatiua, inanis & frigida</i>	67.22
<i>spiritus pro intelligentia</i>	15. 46	<i>thesaurum in celo reponere quid</i>	91.19
<i>Scater & ſculus idem valent</i>	238.27	<i>timiditas ex mala conſcientia</i>	37.7
<i>Stella quæ Al agis apparuit, extrarodmaria fuit</i>		<i>timor non ſemper fidei reſponſus</i>	42.13, & 120.25, & 202.31
<i>Stephanus ſeditioſe interfectus</i>	340.1	<i>timor Domini totam pietatis religionem comprehendit</i>	16.49
<i>ſterilitas probri loco habita</i>	9.25	<i>timor piorum ab impiorum timore diſfert</i>	108.16
<i>ſterilitas neminem à regno Dei excludit</i>	ibid.	<i>traditionum humanarum varie ſpecies</i>	204.2
<i>ſtoicorum fatum euentitur</i>	138.29	<i>Tranſſubſtantiatio Papiſtica euentitur</i>	321.26, & 369.39
<i>ſumnum bonum quid Ariſtotele & philoſophis</i>	91.2, & 173.33	<i>Tunc non ſemper continuum tempus deſignat</i>	43.16
<i>ſuperbia contumelia mater</i>	229.11		V
<i>ſuperbia immanis</i>	16.51	<i>Vaſis nomen late patet</i>	265.13
<i>ſuperbia fugienda</i>	16.51, & 94.27	<i>Velum templi ſciſmum quid deſignet</i>	356.51
<i>ſuperſtitio maligna & implacabilis</i>	146.24	<i>Venerit in nomine Domini quid</i>	262.9
<i>ſuperſtitio pertinax</i>	237.52	<i>Verbum pro ore ſumptum</i>	13.7
<i>ſuperſtitio in cibo & potu cauenda</i>	159.34	<i>verbum pro Dei nutu & decreto</i>	57.4
<i>ſuſcipiendi ſerua commendatur</i>	183	<i>verbi Dei contemptores, canes & porci</i>	97.6
<i>Synedron Iudæorum</i>	2.5, & 4.3, 16, & 140.15, & 137.16	<i>verbi Dei contemptus non impunitus</i>	57.4
	T	<i>Veritas conſuetudini præponderat</i>	78.22
<i>Tabula poſterior priori ſubeſt</i>	46.49	<i>veritatis rigidus aſſertor & vindex Deus</i>	155.4
<i>Ea hominum hypocriſin detegit</i>	279.29	<i>veritatis hoſtes quomodo depellendi</i>	277.37
<i>Temeritas quàm nocua</i>	340.25	<i>veritate Legis nihil in toto orbe firmius</i>	76.8
<i>Temperantia commendatur</i>	186.21	<i>Vim vi repellere num liceat</i>	84.44
<i>temperantia exemplum Chriſtus</i>	112.29, & 239.34	<i>Virtutis ſimulatio diſſicillima</i>	101.16
<i>Templum pro ſancto ſumptum</i>	4.9, & 8.21	<i>Viſitatio pro integra reſtitutione</i>	108.16
<i>templum pro atrio ſumptum</i>	264.12, & 292.39	<i>Vita actiua & ſpeculatiua quid Monarchis</i>	173.38
<i>templi ſumptuoſa extructio</i>	296.2	<i>Vita æterna ex gratuita Dei miſericordia</i>	95.32
<i>vaiſtatio prædicta</i>	294.38	<i>vita piorum, negotiatiom conſertur</i>	259.20
<i>Cur ex-cifum</i>	296.2	<i>vite integritas pietate & iuſtitia conſtat</i>	39.25
<i>tempus præteritum pro præſenti</i>	7.19		
<i>temporis longi præſcriptio tuendæ erroribus malignè obtenditur</i>	78.22		
<i>tenebra exteriores vnde ducta</i>	107.12, & 260.24		
<i>tentandi verbum late patet</i>	211.1, & 90.13		
<i>tentare Deum quid</i>	211.1		
<i>tentationes quæ à Deo immituntur, quò ſpeclent</i>	56.1		
		<i>vite humane fluxa breuitas</i>	74.16, & 184.9, & 308.40
		<i>vita beatæ perpetuitas</i>	287.26
		<i>vitam inuenire quid</i>	135.39
		<i>viua legum patrocinio non tegenda</i>	134.12
		<i>vnctionis extreme ſictum ſacramentum</i>	ibid.
		<i>vnitas ſancta quomodo ſouenda</i>	305.28
		<i>vocari pro Cenſeri & pulam agnoſci</i>	21.76
		<i>vocatio gratuita</i>	162.11
		<i>vocatio in electis efficaci</i>	5.16
		<i>vocatio non ſuffici niſi ad ſu fidelitas</i>	101.16, & 271.42
		<i>vocatio gentium, Vide Gentium vocatio</i>	
		<i>vocationis Chriſti præcludium</i>	46.46
		<i>vocationis noſtræ ſinis</i>	20.72, & 84.45, & 11.313, & 150.18, & 174.13
		<i>voluntatem Patris facere quid</i>	102.21, & 158.48
		<i>votum continentia periculofum</i>	243.12
		<i>vota non pro libidine concipienda</i>	39.29
		<i>vota monaſtica conſcientia non ligant</i>	197.26
		<i>vi interdum conſequentiam tantum notat</i>	41.35
		<i>vulgi importunitas in ſtigandis miſericordis</i>	105.44
		<i>vulgi inconſtantia</i>	345.20
		Z	
		<i>Zacchei poenitentia</i>	259.3
		<i>Zacchei fides</i>	258
		<i>Zacharias ex genere ſacerdotali</i>	2.5
		<i>Zacharias quomodo iuſtus & irreprehenſibilis 2.6. Cur tam ſeuere reprehendus</i>	7.18
		<i>Zacharie incredulitatis poena</i>	8.20
		<i>Zacharie gratitudo</i>	18.64
		<i>Zelotypia quàm impotens</i>	27.19
		<i>Zelotypia ſancta</i>	100.29
		<i>Zelus non quàm probandus</i>	50.7, & 104.4, & 118.30, & 218.22, & 240.54, 55, & 264.12, & 325.33, & 234.51
		<i>Zelus hypocritarum ſictus</i>	204.3
		<i>Zelus præpoſterus</i>	218.22.23
		<i>Zeli prætextu charitas non violanda</i>	233.15
		<i>Zeli verimoderatio</i>	147.8

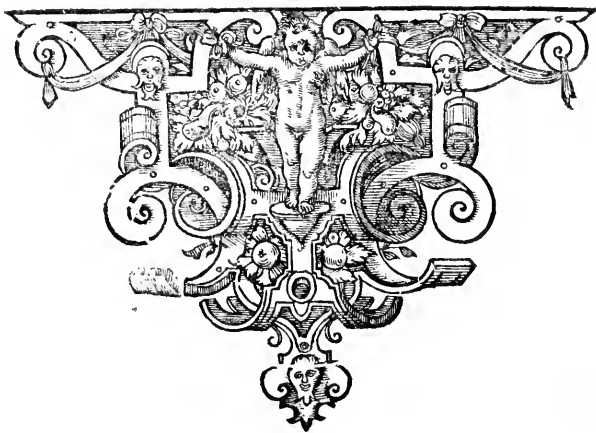
INDEX CAPITVM ET VERSVVM SINGVLORVM

Euangelistarum, quota pagina reperiantur.

Matthaeus.			C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.
CAP.	VER.	PAG.									
I.	1	22		24	166		35	348	XI.	1	260
		18		31	168		39	350		11	265
II.	1	37		36	166		45	353		25	290
		7		44	169		57	358		27	267
		13		53	193		62	359	XII.	1	269
		19	XIII.	1	194	X XVIII.	1	360		13	273
		47		3	19		8	362		18	275
III.	1	50		13	198		11	364		28	277
		7		22	200		16	372		31	281
		11		34	201					38	282
		13	XV.	1	205	I.	1	47		40	285
		19		10	205		7	53		41	294
III.	1	56		21	207		9	54	XIII.	1	295
		5		29	209		12	56		9	297
		13	XVI.	1	211		13	58		14	300
		18		5	212		14	60		24	303
V.	1	71		13	214		16	64		28	305
		13		20	217		21	67		33	306
		17	XVII.	1	220		29	68		34	308
		20		9	223		40	103	XIII.	1	315
		23		14	223	II.	1	109		10	317
		27		19	225		13	111		18	319
		31		22	226		18	113		22	321
		33		24	237		23	145		27	324
		38	XVIII.	1	226	III.	1	147		32	327
		42		6	228		6	149		41	331
		43		11	229		13	69		47	332
VI.	1	85		15	232		20	151		53	334
		5		21	236		23	151		60	336
		9	XIX.	1	238		31	157		66	337
		14		3	240	III.	1	160	XV.	1	339
		16		10	242		13	164		2	341
		19		13	243		21	74		6	343
		22		16	244		22	129		15	345
		25		23	246		14	91		22	348
		31		27	247		26	168		29	350
VII.	1	95	XX.	1	249	V.	35	119		33	353
		6		17	250		1	120		42	358
		7		20	251		22	115	XVI.	1	360
		11		24	255		35	116		8	362
		15		29	256	VI.	1	193		12	364
		21	XXI.	1	260		7	123		13	368
		24		10	261		8	125		15	372
		14		23	267		12	134		19	375
VIII.	1	103		28	269		14	194			
		5		33	269		17	195	I.	1	1
		14	XXII.	1	180		50	198		5	2
		19		15	273		45	200		14	5
		23		23	275		53	202		18	7
		28		34	277	VII.	1	203		21	8
		1		41	281		14	205		26	9
IX.	1	109	XXIII.	1	282		24	207		34	12
		14		13	285		31	201		39	14
		18		16	287		1	210		46	15
		23		23	288		11	211		51	16
		27		29	289		14	212		56	18
		35	XXIII.	1	295		22	214		67	19
		1		9	297		27	214		76	21
		9		15	300		30	217	II.	1	30
		16		29	303		38	331		8	31
		21		32	305		1	218		15	33
		26		37	306	IX.	2	220		22	38
		32		43	308		9	223		31	40
		37	XXV.	1	311		14	223		40	45
		1		14	258		28	225		48	46
		7		31	311		30	226	III.	1	47
		16	XXVI.	1	315		38	238		7	50
		20		14	317		41	331		15	53
		65		21	319		42	218		19	60
		1		26	321		49	74		21	54
		9		31	324		1	238		23	22
		14		36	327	X.	2	240	III.	1	56
		22		45	331		13	243		5	58
		25		51	332		17	244		14	60
		31		57	334		23	246		16	61
		38		62	336		28	247		21	63
		43		69	337		32	250		31	67
		46	XXVII.	1	339		35	251		38	68
XIII.	1	160		11	341		41	251	V.	1	64
		18		15	343		46	256		12	103
				24	345						

C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.	C.	V.	P.
	13	174	XV.	1	229		15	243		5	295		54	314
	21	93		11	230		18	244		12	297		55	317
	29	99		25	231		24	246		20	300		63	316
	33	91	XVI.	1	185		28	247		25	303	XXIII.	1	339
	35	308		13	92		31	250		29	305		2	341
	51	131		14	183		35	256		34	307		13	343
	54	211		16	136	XIX.	1	258		37	312		24	345
	58	78		17	75		11	258	XXII.	1	315		33	348
XIII.	1	175		18	80		29	260		3	317		35	350
	10	176		19	145		39	263		15	319		38	348
	18	168	XVII.	1	228		41	262		17	311		39	350
	23	99		2	233		45	263		21	319		44	353
	25	100		4	216	XX.	1	267		24	255		50	358
	31	177		5	215		9	169		28	247	XXIII.	1	360
	34	290		7	179		20	273		31	327		9	362
XIII.	1	179		11	191		27	275		35	326		11	364
	7	179		22	300		41	281		39	327		31	368
	15	180		26	306		45	283		47	331		41	370
	25	131	XVIII.	1	189		47	289		49	332		50	375
	34	74		9	190	XXI.	1	294						

INDEX

INDEX

EORVM QUÆ HIS IN EVANGELIUM SE-

CVNDVM IOHANNEM COMMENTARIIS

continentur, aut etiam explicantur. Prior numerus caput,
posterior verſum designat.

<i>A</i>			
<i>Abraham</i> totius ecclesie pater	8.56	<i>ritatem</i> communicat Christus	20.21
<i>Abraham</i> cur pater multarum gen- tium dicitur	10.16	<i>apostolus non maior</i> mittente	13.16
<i>Abraham</i> pater Iudeorum	8.39	<i>apostolorum domos & familias</i> habuerunt	16.27
<i>Abraham</i> semen	8.33	<i>apostolorum labor</i> hodie quoque fru- ctificat	15.16
<i>Abraham</i> filij coram Deo qui	8.39	<i>apostolos cum sanctis</i> regibus & pro- phetis quomodo comparet Christus	20.29.
<i>Abraham</i> filium	8.37 & 39	<i>apostolis prosperum</i> successum Christus promittit	15.16
<i>Abraham</i> vidit diem Christi	8.56	<i>apostolorum tristitia</i> quomodo in gan- dium conversa	16.20
<i>abscondit se</i> Christus	8.9, & 12.37	<i>apprehendere Christum</i> querum Iu- dæi	7.30, 32, & 10.39, & 11.57
<i>acetum</i> datur Christo	19.29	<i>agua</i> viva	4.10. Saliens in vitam æ- ternam
<i>in Adam</i> totum genus humanum cor- ruptum	3.6	<i>agua de ventre</i> credentium fluere quomodo intelligendum	7.38
<i>adoratores veri</i>	4.23, & 24	<i>aguam ex Christi</i> laere fluxisse cur tam diligenter inculcat Evangelii- sta	19.34
<i>adulteria</i> capite punienda	8.11	<i>Ary</i> inprobitas	11
<i>adulteri</i> quantum malorum secum afferant	ibidem	<i>Aromaticis</i> ungitur corpus Christi	19.41
<i>affectus</i> verus pietatis quis	10.24	<i>ascendere in celum</i> quid significet	3.13
<i>affectus</i> pedum nomine designantur	13.9	<i>audire à patre & discere</i>	6.45
<i>affectus in Christo</i> fuerunt voluntarij	12.27	<i>audiendus est</i> Deus per quoscunque nobis loquitur	9.34, & 10.11
<i>affectus</i> humanus quomodo sus- cipitur	11.13	<i>audire</i> e verbum Dei, & credere	5.24
<i>affectus</i> qui sciendi	12.27	<i>moruos Andre</i> vocem filij Dei quid significet	5.25
<i>afflictiones</i> Scriptura cur potius comparet	18.11		
<i>afflictiones</i> propter Christum	15.21, & 16.1.2.20	<i>B</i>	
<i>agnus</i> paschalis symbolum sacrificij Christi fuit	19.36	<i>Baptizandi</i> paries quàm rectè mulie- ribus tribuantur	20.17
<i>agnus</i> dei Christus	7.29, & 36	<i>Baptismus</i> Iohannis	1.26
<i>agnus</i> quare dicitur Christus	1.29	<i>Baptismus</i> ex ministro persona non est agendum	4.2
<i>Agricola</i> , Pater Christi	5.11	<i>Baptizati</i> discipuli Christi	3.22, 42
<i>ambulatio</i> Christi super mare	6.19	<i>Barrabas</i> à iudeis postulat	18.40
<i>amicus</i> Christi	15.14, & 15	<i>Benedictio</i> Dei in laboribus manuum nostrarum expectanda	21.6
<i>amoris</i> nomine Iohannem designat Chri- stus	15.27	<i>in Beneficis</i> Dei reputandis quàm e- narida sit hominum memoria	14.12
<i>amor</i> Dei per Christum in mentra ecclesie desinit	15.9	<i>Beneficis</i> Dei abuti quàm periculo- sum	13.27
<i>amor</i> quo Christum complectimur, an Dei erga nos amore prior	14.21	<i>Bethleem</i> civitas David	7.42
<i>amoris</i> divini erga proos symbolum & pignus	7.23	<i>Bethesda</i> piscina unde dicta	5.2
<i>amor</i> Dei à præsentium statu non est abstinendus	11.5	<i>Blasphemia</i> species due	10.33
<i>amorem</i> nostri sequitur fructum de- spectus	7.49	<i>Bobem</i> taxati	6.53
<i>anabaptista</i> qualem fuerunt Chri- stum	1.14	<i>Bonorum</i> omnium que habet pater per Christum participes sumus	16.15
<i>Angeli</i> albis vestibus indui cur ap- parent	20.12	<i>Bonorum</i> omnium affluentia Christo cur in manu data	6.11
<i>angeli</i> ascendere & descendere super Christum quomodo dicantur	15.1	<i>Bonorum</i> que à Christo & spiritu per- cipimus, discrimen	14.17
<i>angeli</i> cur vocentur potentia aut vir- tutes	5.4	<i>Boni</i> quid per Christum nobis obigu- nt	12.14
<i>anima</i> in tradere pro fratribus	3.16	<i>Buccella</i>	13.27
<i>animam</i> ponit Christus pro ovis	10.10.		
15. & 17. Pro amicis suis	ibid. 15.	<i>C</i>	
13. A seipso	ibidem	<i>Cæcitas</i> que percutiuntur reprobi, non tam à Christo quàm ab hominum vicio est	39
<i>antiquitas</i> quanti faciendæ	10.8	<i>cæcitas</i> que pluribus seculis mundo	
<i>apollinaris</i> error	1.14	<i>incubuit</i> , casus	12.35
<i>Apostolorum</i> pietas qua	20.22	<i>caco à nativitate</i> aperimus oculos	6.4, & 9.1
<i>apostolis</i> quàm à patre accepit autho-		<i>Calce</i> aperti	1.51
		<i>in celum</i> nemo ascendit nisi Filius ho- minis	3.13
		<i>Cauphus</i> pontifex propheta	11.49.
		<i>ad eum</i> ducitur Christus	18.19, & 24
		<i>Calicem</i> Christi bibere	18.11
		<i>calicem à Deo</i> datum non respuunt qui non bis querunt remedia	18.11
		<i>Caro</i> non prodest quicquam	6.63
		<i>non ex carnis & viri</i> voluntate natus	1.13
		<i>caro</i> quod ex carne natus	3.6
		<i>caro</i> pro externa hominis specie	8.15
		<i>caro</i> Christi quæ sensu dicitur unificata	6.51, & 63
		<i>carnis & spiritus</i> disidium in se sen- tiant fideles	21.18
		<i>carnalis</i> propinquitas quanti faciendæ	7.5
		<i>Castigationum</i> Dei profectus in nobis tardus	6.14
		<i>Cephas</i> qui & Simon	1.42
		<i>Cæremonia</i> absque Dei verbo mortua	19.40
		<i>Charitatis</i> præceptum cur nomen ap- pellat Christus	13.34
		<i>charitatis</i> neglectus unde nascitur	13.12
		<i>charitatis</i> regulam qualem præscripse- rit Christus	16.
		<i>Christianismus</i> definitio	1.47.
		<i>Christum</i> terrestria loqui, quo sensu di- catur	3.12
		<i>Christi</i> præcipuum officium	1.29
		<i>Christus</i> natus in æternum	12.34
		<i>Christus</i> ex semine David	7.41
		<i>Christi</i> recipiendi modus	1.12
		<i>cibus</i> permanens in vitam æternam	6.27
		<i>cibus</i> Christi	4.32, & 34
		<i>civ</i> casus ex patribus	7.22
		<i>Clavitate</i> ab hominibus accipere	5. 41
		<i>clarificatus</i> filius hominis	13.31
		<i>clarificatus</i> Deus	15.8
		<i>cingenda</i> e verbo quid significet Christus	2.118
		<i>in cæca</i> cur calicem adiunxit Chri- stus	6.55
		<i>cæcat</i> Christus cum Lazaro	12.2
		<i>cognatio</i> Dei	1.17
		<i>Colaphis</i> caditur Christus	18.22, & 19.3
		<i>colere</i> Deum nostris signentis quàm posteriorum	19.39
		<i>confidite</i> quid	16.32
		<i>confessio</i> à fide non separanda	12.42
		<i>coniunctionis</i> quæ cum Christo habe- mus fructus & effectus	20.17
		<i>conscientiarum</i> tranquillitas unde	

INDEX.

nascitur	15.11	servare	14.15.	inter doctrinam generalem & hypo-
conscientie trepidat ex. epl. notabile		dirigere proximum, in vicem, alteru-		theses sedulo distinguendum 19.7
in P. i. no	19.1	tram	13.34	doctrina Christi scopus quis 16.25
Constitutum ex sensu carnis quod peri-		Dilectio inter verbi ministros neces-		Doli's quid significet apud Iohannem
culosum	11.49	soria	15.7	2.47
Co. instantiam suorum quo premio di-		dilectione mutua cognoscuntur (Christi		Domnus & magister, chr.
gnetur Christus	8.32	discipuli	13.35	13.12
à constituto re mundi	17.24	dilectio, præceptum Christi 15.12. & 17		domini nomen quo sensu scriptura
Contumacia	18.28	dilectio maxima quæ	15.13	deo tribuit 20.28
Contumacia uti discipulos prædicit		Dilectio qua nos prof. qui iudicatus, nō		Domus erat in 2.6
Christus	16.20	alia quam qua Christum diligit 17.		Domus dei 4.10
Cor hominis non abs. re fraudulenti-		2.6		Dormio somni 11.13
tum vocatur 19.10		Discere à patre 6.45		dormi. epi. mortuum esse 11.12.13.14
in corde nisi diabolus vis, &c. 3.2		Discipulos qua nota à mundo discer		duo: cum elegit christus 6.7
Corona de spiritus 19.2		nat (Christus 14.22. & 17.22		Durus sermo 6.60
Corpus Christi inuoluntate sine dōne 19.		veri discipuli Christi 8.31		Ε
40		discipulus nō est supra magistrū 19.26		Ecclesie unitas nullibi quæm in Scri-
Iudicis non posse credere quomodo di-		discipuli christi abentres retro 6.65		ptura fide fundata 19.23
clum 12.39		discipuli Christo credunt 2.11. In ma-		ecclesia quomodo re. utri possit 6.45
Credere in Christum quomodo dicta-		dio eorum stat Iesus 20.19		in ecclesia regimur. e quid maxime ex-
mur 7.38		Dispersi in propria 16.32		pete. dnm 10.11
credenti verbum pro agnoscere ab		dispersio gentium 7.35		ecclesia nulli hostis in iugis inensi quæ
angeli. s. l. postea 17.21		dispositio propter Christū. 7.43. & 10.19		domestici 13.18
credere in Christum, vel in filium Dei,		Divinitas Christi post eius ascensum		ecclesie legem suo exemplo Christus
aut in nomine eius 3.18. & 6.69,		potentius se exercuit 14.22		prescribit 8.26
& 9.36. & 11.42. & 12.44. & 17.18.		divinitas Christi æterna 1.1		tum & profectus quod Ego sum 8.28
credere in Christum, quomodo 6.29		ad Divinitas spiritus obtinendus qui-		Ignis dat Christus 13.29
credere quare non poterat Iudic. 10.		nam à Christo vocentur 7.57		elegit duodecim Christus, ex quibus
25. & 12.39		nisi Datum de celo, nemo potest acci-		onus. israhel est 6.70
credens in Christum nō perit 3.15 sed		perere quequam 7.57		suo quos Elegit in 13.18
habet vitam æternam 3.37. & 6.		Datum à patre venire ad chr. 6.65		elegi vos vs. si vultum aseratis 15.16
47. & 20.41. nūm. mo. retur in xer		Docuit Christus in synagoga & in		et qui Deus ex hostibus suis qui i-
nūm. 11.26. ope. à Christo faciet &		templo 18.20		psum ament 14.22
maiora 14.2		Docet Spiritus veritatis omnem ve-		electi à reprobis quomodo discernan-
Crucis humilitas multis offendiculo		ritatem 16.13		tur 17.6
est 1.46		Docti à deo 6.45		electi cur deo cura sint 17.10
crucis horror si nos à sequendo Christum		Docet sedens Christus 8.2		electi à reprobis qua nota discernan-
detur. reat. quia p. tendum 19.25		docendi modus deo duplex 14.25		tur 5.29. & 6.37
Cultus quem Deus à nobis requirit		Doctor unicus ecclesie chr. 20.21		electos Deus occulto frano retinet 20.
regula 5.24		doctores ecclesie formare, unius christi		28
cultus divini lex unde petenda 18.39		est 20.22		solis Electi vitam dat Christus 17.3
Cura de fratribus non semper super-		doctores ecclesie qua animi magnitu-		in Electis Dei spiritus. arca. o modo
uacua 11.22		dine prædicos esse conueni 7.28,		operatur 20.3
Christiæ noxiæ exemplum in Pe-		& 8.29. & 16.3		electi quam firmè constet saluus suæ
nno 21.20		doctorum auctoritas unde pōdeat 3.2		certitudo 10.19
		in Doctrina quid præcipuum 1.45		Electio sine fide mutila 6.40
		doctrinam suam Christus quomodo		electi omnis notitia præcandi studium
		patris esse dicat 7.16		in nobis acere debet 17.9
		de doctrina interrogatur à Canaph-		electi omnis species due 15.16
		is Christus 18.19		Electus cur Iohannes dicitur sit 1.21
		doctrina christi cultores in dies pro-		Electio Hierosolymis 10.22
		ficunt 14.21		Errandi finis nullus, nisi verbo Dei
		doctrina christi, lapis offensionis in-		ad. v. c. omis 21.23
		credulis 6.66		Error inter discernos e. v. verbis christi
		doctrina apostolorum quia aliqui ad-		si male intelligit 21.23
		dendum putant, in spiritum blas-		non E. f. v. e. & fin. e. in æternum 6.35
		phemiam sunt 16.13		Euangelia que scriptis complex
		in Doctrina apostolorum nobis ac-		sunt, ad s. u. mem. s. fi. sunt 21.24
		quiescendum ibid.		Euangelium in quo maxime à profana
		doctrinam amplecti peculiare dei do-		ph. sophia differat ibid.
		num est 6.44		euangelii fructus quis 8.32
		doctrina spiritualis auctoritas unde		euangelium cur nescis vocetur 4.26
		petenda 7.16		ad Euangelii doctrinam capietur dum
		doctrina examinanda ratio 7.18		homines quomodo comparentur 5.
		doctrina contemptus pios conturbat		44
		15.20		euangelii ministri non tantum à pro-
		doctrina Christi malleus erit incre-		fectus fidei hostibus male tractan-
		dulis 6.60		tur 16.2
				euange-

INDEX.

<i>euangelij ministris ligandi potestas quem in sinem data</i>	3:36	<i>nit</i>	17:3	<i>filij Abrahe</i>	8:37
<i>euangelium cur à plebriſque contem- nauit</i>	3:12	<i>fides mentis oculus</i>	6:6,9	<i>Flagellis Dei non ſemper metienda ho- minum peccata</i>	9:34
<i>euangelio cur tam pauci credant</i>	6:65, & 7:17	<i>fides noſtra auſu plena, non niſi expe- rimento cognoscitur</i>	16:31	<i>Flagellatum Ieſum tradit Pilatus vo- luntati Iudæorum</i>	19:1
<i>euangelij prædicatio nunquam inuti- lis</i>	7:30	<i>fides prædeſtinationis teſtis</i>	6:40	<i>Flumina de ueritate eius fluent aquæ vive</i>	7:38
<i>euangelij prædicatio vocatur Chriſti ad nos deſcenſus</i>	7:33	<i>fides in Thoma non proſuſa extinda, ſed ſuffocata fuit</i>	20:28	<i>Fælicitatis noſtræ ſcopum cur inuita- te præſtat Chriſtus</i>	17:2
<i>euangelium reſuſcitatum ſinis quis</i>	8:2	<i>fides ex uis uerum experimentum nare non poteſt</i>	20:39	<i>Fons Iacob</i>	4:6, & 11:12
<i>euangelij utilitas triplex</i>	10:9	<i>fides cur dicatur rerum inuiſibilitum demonſtratio</i>	ibidem	<i>fons aquæ ſalientis in uita æternam</i>	4:14
<i>euangelij doctrina non niſi reprobis ob- ſcura</i>	9:18	<i>fides deſectus etiam in opt. multiplices 11:39</i>		<i>Fratres Chriſti non credentes</i>	7:3, & 4
<i>euangelij prædicandi ſinis quis</i>	20:23	<i>veræ fidei experimentum</i>	9:6	<i>Fructum in uita æternam congrega- re</i>	4:36
<i>euangelio quid proprium, quid item accidentale</i>	20:23	<i>fidei noſtræ firmitas in qua conſiſtat</i>	14:24	<i>ut fructum plurimum offerrent & po- ſſiſſi</i>	15:16
<i>euangelij prædicatione exaltari dicitur Chriſtus</i>	3:14	<i>fidei fructus incomparabilis</i>	10:28	<i>fructum forte qui manet in Chriſto</i>	15:4, & 5
<i>Euarches hæreticus</i>	11:4	<i>fidei uania quibus præcludatur</i>	5:44	<i>Functio Chriſti, qua</i>	4:34
<i>Exaltari quomodo dicatur Chriſtus</i>	3:14, & 8:28, & 12:32	<i>fidei naturæ, que</i>	4:28	<i>Eur & latro</i>	10:2, & 8
<i>Excitare hominum corda Deus quomodo dicatur</i>	12:40	<i>fidei ordo qualis à Chriſto deſcribitur</i>	17:25	G	
<i>excitatio qua Deus in pios percussit quid ualcat</i>	18:7	<i>fidei proſſo legatima, que</i>	8:54	<i>à Galilea proph. non ſurgit</i>	7:52
<i>Excommunicandi ritus ex uet. ſi- mi eccleſiæ conſuetudine ortus</i>	9:22	<i>fidei ſcopus & obiectum Chriſtus</i>	14:1	<i>galilæi Chriſtum excipiunt</i>	14:45
<i>excommunicatio in legitimum uſum renocanda</i>	16:2	<i>fidei ſedes in corde</i>	5:24	<i>templum in monte Garizim à Manuſſe extructum</i>	4:20
<i>excommunicatio, nernus diſcipline eccleſiaſtica</i>	12:42	<i>fidei noſtræ ueræ ſtabilitas</i>	8:26	<i>in Garizimaco docet Chriſtus</i>	8:20
<i>Excufationem non habent Iudei</i>	5:22	<i>fidei annexa eſt cogitatio</i>	17:3	<i>Gentiles uolunt uidere Ieſum</i>	12:20
<i>Exemplum dedu nobis Chriſtus</i>	13:15	<i>idem cur ſcientia Chriſtus poſtponat</i>	10:38	<i>gentiles quomodo Iudeis aggregati</i>	10:16
<i>exemplum Chriſti pro lege habendum</i>	2:11	<i>fidem inuidie metui diſſimulare quàm ignominioſum apud Deum</i>	12:43	<i>Generis humani inflauatio per Chri- ſtum</i>	1:1
<i>Exiit à Patre Chriſtus</i>	16:28, & 17:8	<i>ſide nullus Deo cultus acceptior</i>	3:33	<i>Gloria Chriſti</i>	1:14, & 2:11
<i>Exultant Abraham uidere diem Chriſti</i>	8:56	<i>in Fide duo poſſimum requiri</i>	4:42	<i>gloria à ſolo Deo querenda</i>	5:14
F		<i>in ſide quid præcipuum</i>	9:37, & 17:7	<i>gloriam ſuam non querit Chriſtus</i>	8:15
<i>ſine me nihil poteſtis Facere</i>	15:5	<i>ſidei & incredulus</i>	2:27	<i>ſed eum qui niſi illum</i>	7:18
<i>Facta Chriſti non omnia ad imitatio- nem irahenda</i>	13:14	<i>ſideles cur aliquando durius à Deo tra- tatur</i>	9:2	<i>gloriam Dei uidit Eſus</i>	12:41
<i>Fæſtus dies Hieroſolymis</i>	4:46, & 5:1	<i>ſideles totos eſſe mundos quomodo in- telligendum</i>	13:9	<i>da gloriam Deo, niſi ſur audum exigen- di formula</i>	9:24
<i>Fides mortuæ, que</i>	2:23	<i>ſideles nunquam mori quomodo intel- legendum</i>	11:29	<i>gloria Dei uidere</i>	11:40
<i>Fides unde certitudinem habeat</i>	15:27	<i>ſideles ab hypocritis qua nota diſcer- nantur</i>	8:31	<i>ad gloriam Dei firmitas</i>	11:4
<i>Fides ex nobis non prouenit</i>	1:13	<i>ſideles hodie non minus quàm olim ſeruat Chriſtus</i>	17:12	<i>gloriam hominum magis quàm Dei di- ligere</i>	12:43, & eam ab inuicem querere 5:44
<i>Fides Chriſtum amplectitur ut noſter ſiat</i>	6:35	<i>Fiducia propria ſcientiæ nulla dete- rior peſtis</i>	7:28	<i>gloriam mittentis ſe querere</i>	7:18
<i>Fides in Chriſtum propriè reſpicere debet</i>	3:16, & 17:8	<i>fiducia que in Chriſtum recumbit, om- ni timore ſuperior</i>	12:14	<i>Glorificatus Ieſus</i>	12:16
<i>Fides non omnium communis eſt</i>	3:16	<i>fiducia certum modo neceſſaria</i>	3:18	<i>Gratus quinque in uerbis Chriſti cõ- ſiderandi</i>	12:27
<i>Fidei effectus qualis</i>	ibidem, & 5:25	<i>Filius Dei Chriſtus</i>	1:49	<i>Gratum fruuenti cadens in terram</i>	12:24
<i>fides in Chriſtum, uicua uiuendi re- gula</i>	6:29	<i>ſilius hominis Chriſtus quare dicatur</i>	2:23	<i>Gratia & ueritas per Chriſtũ</i>	1:14, 17
<i>fides cur uocetur unicum Dei opus ibi- des quomodo opus dicatur</i>	ibid.	<i>ſily hominis Chriſtus quare dicatur</i>	2:23	<i>gratie Chriſti ſinis per</i>	8:12
<i>fides nihil ad Deum afferit</i>	ibid.	<i>ſily nomen unice in Chriſtum competit</i>	20:31	<i>gratie & bonitatis Dei erga nos ma- gnitudo</i>	19:17
<i>fides non in ſola Chriſti eſſentia hære- re debet</i>	1:49	<i>ſily Dei uirtutes due diſtincte</i>	1:5	<i>gratia plenus Chriſtus</i>	1:17
<i>fides noſtra quomodo ad æternam Chri- ſti diuinitatem perueniat</i>	20:28	<i>ſily à ſeipſo non facere quicquam, quomodo intelligendum</i>	5:19, & 30	<i>gratia agere</i>	11:23
<i>fides unicum eſſug. mortis remedium</i>	3:18	<i>Dei filius non ſibi priuatum calum af- ſendit</i>	14:2	<i>Gregis Dei in unum colligendi ratio</i>	10:16
<i>fides, anima uita</i>	5:27	<i>ſily Dei cur cenſeamur</i>	1:13	H	
<i>fides Deum ab hom. ſigmentis diſcer-</i>		<i>ſily Dei & ſily diaboli quomodo nomi- nentur</i>	8:44, ſily Dei per fidem	<i>Homines in quem ſuum conditi</i>	1:4
		<i>ſily diſperſi inter gentes</i>	11:52	<i>hominum in rebus diuinis temeritas</i>	7:12
		<i>ſily uorum Dei & reproborum moriendi diſcrimen</i>	19:30, ſily perditionis	<i>hominum in æſtimandis Dei operibus ingratitude</i>	7:15
			17:	<i>hominum quatenus honore proſequen- di</i>	4:11
				<i>communis hominum morbus in Pilato</i>	18:38
				<i>hominum prauitas quanta</i>	5:24

INDEX.

- hominum conditio post Adæ lapsum 1.5
 quid sit in homine nonit Christus 2.25
 Honor quem Deus in lege parentibus
 defertur subterguit 19.25
 honorificat Christus patrem 8.49
 honorificandus filius 5.23
 hora Christi 2.4, & 7.30, & 8.20
 hora Christi vtriusque ad patrem 13.1
 hora diei duodecim 11.9
 Hofanna 12.13
 Humilitatis vera atque unica regula
 13.6
 Hydria lapideæ 2.6
 Hyperbole in sacris literis non pro-
 fus absurda 21.24
 Hypocritis exemplum memorabile in
 iudeis 18.8 & 19.31
 hypocritis nihil est periculofus 2.24
 hypocritis superbia semper sequitur
 9.40
 hypocritis impietatem semper sequitur
 11.48
 hypocritis evaniti figmentis se inebriant
 ibidem
 hypocritarum mores 6.71
 hypocrite quomodo euangeliõ affri-
 tuuntur 2.23
- I
- Ierofolymam ingrediens Christus infi-
 det asino 12.12
 Iesusa locus explicatus 1.23, & 12.38
 IESVS filius Dei 20.31
 Ignoratio Dei quam graue malum 16.3
- 3
- Imago Dei Christus 1.18.5, & 22. &
 14.10
 Imperia non temere neque hominum
 errore exorta 10.35
 impij ad Dei tribunal vocandi 8.28
 impij non statim defendendi 13.22, & 26
 Incredulitas, malorum omnium fons
 & causa quomodo dicatur 8.24, &
 15.22
 incredulitas accessum ad Deum nobis
 obstruit 11.34
 incredulus filio non videbit vitam 3-
 38
 infirmitas Christi fidem fulcire debet
 14.1
 infirmitas ob peccata 5.14, & 9.23
 infirmitas ad gloriam Dei 11.4
 infirmitates nostras cur se suscipere
 voluerit Christus 4.6
 infirmus qui iam decubuerat triginta
 & octo annis sanctorum a Christo 5.9
 infirmus spiritu Iesus 11.33, & 33
 ininitia in Deo non est 7.23
 innocentia Christi quovis tam sepe
 testimonio iudicis assertur 19.1
 insufflant in apostolos Christus 20.22
 Iohannes cur sic dicitur 1.6
 Iohannes de Christo prece conuincit 1.6
 Iohannes baptizat in Bethon 3.23
 testimonium perhibet de luce 1.7
 Docet se non esse Christum 1.19, & 3.
 28. Nihilum signum fecit 10.41
 ira Dei sepe diu in vna domo residet
 9.2
- ira Dei grauius aduersus peccatum
 19.17
 ex univere fatigatus Christus 4.6
 Iudei in Dei famuliam cooptati 1.11
 Iudeis an penitentiam Deus in salu-
 tem promittat 19.37
 Iudei cur signa querere dicitur 4.47
 Iudeorum cum Samaritanis dissidiu
 vnde ortum 4.9
 Iudei quid commune nobiscum habue-
 rint, & quid diuersum 4.23
 Iudei Christum regem creare volunt
 6.19
 Iudas diabolus 6.70, & 71. Fur sibi-
 dem, 12.6. Immundus. ibidem 13.11
 Declaratur futurus proditor, ibid.
 21.26
 Iudicari mundum à Christo quomodo
 intelligendum sit 3.17
 non ut iudicet Christus 1.47
 non iudicandum secundum faciem 4.
 27. Secundum carnem 8.15
 iudicium Spiritus à peccati demoni-
 stratione incipit 16.9
 iudicium Christi iustum 5.30
 iudicium Dei quantum à nostro distet
 2.24
 iudicij nomine quid significat Christus
 16.11
 Iudicij præsentium in fontem occidere,
 quoniam latrociniõ detestabilis 19.
 11
 in iudicium venire quomodo dicatur
 Christus 9.36
 iudicium de iis que ad Christum per-
 tinent, ex scriptura faciendum 12.
 16
 iudicium pro imperio & potestate 5.
 22, & 27
 iudicij potestatem Euangelij defert
 Christus 12.48
 iudicium præceptis fugiendum 5.10
 in iudicium non venire quomodo di-
 cantur fideles 5.24
 in iudicium veni Christus 9.39
 de iudicio arguet mundum Spiritus
 sanctus 16.8, & 1
 nunc iudicium est mundi 12.31
 iudicium datum filio 5.12, & 27
 Iustitiam Christus cur in suo ad pa-
 trem ascensu statuat 16.10
 iustitia in expiatione à Christo operata,
 nobis quaerenda 19.17
- L
- Lachryatum est Iesus 11.35
 Lapidare voluit Christum iudei 8.59
 & 10.31
 Lapis superpositum monumento 11.38
 Lairo & sur 10.15, & 8
 Latrones crucifiguntur cum Iesu 19.18
 Latus Christo aperitur 19.34
 Lauat discipulorum pedes Christus
 13.5
 Lauare nos Christus quomodo dicatur
 13.8
 Laxarum suscitauit Christus 11.44
 cum Lazaro resuscitato canat Chri-
 stus 12.1
- Lex per Moysen data est 1.17, & 7.9
 lex nõ indicat quenquam, nisi, & c. 7.51
 Legis nomine tur Psalmos designet
 Christus 15.25
 legis & Euangelij consensus 10.8
 legis anima, Christus 1.17, & 5.49
 legis ceremoniam in quem finem iudeis
 à Deo mandata 18.28
 legis cultus partim spiritalis, partim
 carnalis 4.23
 legis doctrina imperfecta 4.25
 legis manus proprium quod 16.10
 Liberi vere quis 8.35
 Libertas qualis à Christo promittitur
 8.32
 ob Libertatem quam, stultitè gloriantur
 iudei 8.33
 Liberi arbitrij impugnatione 6.45
 Lineamina Christi 20.7
 Literas scire 7.15
 Linculos habebat Iudas 12.6, & 13.29
 Locum parauit nobis Christus 14.2
 Locus ex Psal. 22. expositus 19.23
 locus ex Zach. 13. in quem fuerat ab
 Euangelijta adductus 19.37
 Loqui a seipso 7.18
 Loquitur Christus ut audimus à Patre
 8.26. 28, & 12.50, & 14.10
 Lucerna ardens, iouanes 3.35
 Lumen vite 8.12
 Luminis quod in corrupta hominum
 natura residet, partes due 1.5
 de Lumine testificatur Iouanes 1.17
 Lutum super oculos limi Christus 9.
 6, & 11
 Lux ex se ipsa resurgens Christus 1.9
 Lucis nomen proprie Christo conuenit
 ibidem
 Lux sunt pij omnes in Domino 1.7
 lux extra Christum nulla ibid.
 lux hominum Christus 1.4, & 9.
 in mundum venit 3.19
 in Luce Iouanes exultarunt Pharisai
 5.35
 lux mundi, Christus 8.12, & 9.5, &
 12.45
 dum Lucem habemus, ambulandum
 12.15
- M
- Magister Christus 3.2, & 13.12
 magister in Israel, Nicodemus 3.10
 Mahometes & Papa commune ha-
 bent religionis principia 14.25,
 & 16.14
 Malefactor à iudeis Christus dicitur
 18.30
 à Malo conseruari suos orat Christus
 17.15
 Mala que patimur, peccatis nostris
 imputanda 5.14
 Mandatum Christi dilectio 15.17
 mandatum nouum 13.34
 Manichæorum delirium 8.44
 Manna & Christi antitipus 6.32
 Manus Dei nos percussentis immen-
 da 5.14
 de Manibus iudeorum exiit Chri-
 stus 10.39
 Manna;

INDEX.

- Manus & latus ostendit Christus discipulis* 20.20
Maria soror Lazari 11.1.2. Non pe-
des Iesu. 12. 3. *Maria Magdalene*
inuit non monumentum 20.15
Mariha credit Christum venisse 11.
 27. *Ministrat in corna* 12.2
Mediatoris officio quomodo fungitur
Christus 16.27
mediatoris gratia seculis omnibus com-
muni 8.5
sine mediatore patres sub lege non o-
rarunt 16.23
mediator em quando se palam ostendit
Christus *ibid.*
Mendacis pater diabolus 8.44
Mercedis in quem finem Scripturae
mentionem faciat 4.36
Mercenarios quos vocat Christus 10.1
Mesis nomen, ordinarius erat regum
titulus 1. 41
Mesus venit 4.25
Mesiam se esse fateri Christus 4.26
Mesis similitudo quorsum à Christo
adducta, 4.35. *Mesis multi* *ib.*
Messoris apostoli 4.37
Meters & seminat 4.36
Metus in fidelibus quando vitiosus
 19.18.
propter metum iudeorum discipulis cō-
gregati 20.19
metu iudeorum nemo palam de Chris-
to loquitur 7.13
Ministerium apostolorum cur iam
stendido elogio commendat Chris-
tus 20.23
ministros verbi suo exemplo adhorta-
tur Christus ad tolerantiam 15.18
ministerorum partes qua *ibid.*
ministerorum ecclesie dignitas 3.29
ministerorum vera felicitas 15.19
Minus Iohannem, Christum crescere
oportuit 3.30
Miraculum fabulosum à papistis con-
fictum 20.3
miracula diuinitatis Christi testimo-
nia 2.11, & 6.11
miraculorum finis *ibid.*
miracula doctrine sigilla 3.2
miraculorum fructus duplex *ibid.*
miraculorum vis duplex 11.45
miracula cur flagrant euangely hostes
ibidem
miracula sua Christus cur externis
symbolis ornauerit 9.7
in miraculis Christi quid spectemus,
multum interest 6.26
miraculis, Dei consilio certus modus
fuit 11.42
Mittuntur discipuli 17.18, & 20.21
quem Misit Deus verba Dei loquitur
 3.35
in Monte sedet cum discipulis Chri-
stus 6.
in Monumento nouo ponitur Christus
 19.42
qui in monumentis sunt, audiunt vo-
cem filij Dei 5.28
et unus Moritur pro populo, expe-
dit 11.55, & 18.14
moritur Christus 16.19, & 30
mors Christi quare piaculum sit pro
peccatis nostris 10.18
mors Christi sitioni comparatur 12.23
mortem Christi cur voluntariam esse
oportuit 12.12
mors Christi, plena mundi restauratio
est 12.31
ex morte Christi vita fiducia
nascitur 19.30
in morte Christi quid precipue consi-
derandum 12.27
in morte Christi aternū Dei consiliū
speculandum 16.32
in morte Christi nihil actum nisi quod
Dei manus & consilio decretum e-
rat 19.17
in morte Christi totum salutis nostre
complementum & singula partes
continentur 19.30
mors fidelium ad Deum est transitus
 3.1
inortis acerbitas quomodo nobis mite-
scat 12.26
mortis hora cuique constituta 7.30
mortis horror naturaliter omnibus in-
stitus 21.28. *mortis timorem absque*
Dei auxilio vincere non possumus
 21.28
morte martyrum Deus glorificatur
ibid.
à morte in vitam transire quomodo di-
cantur qui credunt 5.24
mortem nemo fidelium visurus est
 8.51
mortui audient vocem filij Dei 5.25
mortuos suscitauit Christus ut pater 5.
 21
Mosis ministerium 1.17
mos qui credit, credit & Christo 5.45
mos loquitur est Deus 9.29
Mulieris parientis comparatio 16.21
Mundus cur Christi odio habeat 7.7
mundus dicitur qui spiritus Dei non
sunt regenti *ibidem,* & 15.19
mundi nomine totum genus humanum
designat Christus *ibid.*
mundus cur Christum non videt 14.19
mundi princeps diabolus cur dicitur
 14.30
mundus gaudebit 16.20
in mundum cur venerit Christus 3.17
ex hoc mundo transire 13.1
mundus Deum non cognouit 1.10, &
 17.24. *Imo odio habet* 7.7
mundum vicit Christus 16.33
in mundo pressuram habebitis 16.33
mundi huius princeps 14.30
non pro mundo rogat Christus 17.9
non in mundo Christus 17. 11. *Et nec*
apostoli de mundo, 15.19, & 17.14.
 16
discipuli sunt mundi 13. 11. *Propter ser-*
uorem Christi 15.3
Murmur in turba propter Christum
 7.12
murmuranti discipuli Christi 6.63. *in-*
ibid.
- Myrris* 19.40
- N
- Nasei denuo* 3.3. 5. *Natatoria Siloe* 7.
 7, & 11. *Nathanael.* 1.45, & 48.
Natura nihil minus quam fideles su-
mus *ibid.* 4.7
natura miracula vsu nobis ualescunt
 6.11
natura nostra conditio in caco gro graphi-
ce de pila 9.7
Negotiatores è templo eicit Christus
 2.15
Nestorius hereticus 1.14
Nicodemus venit ad Christū nocte 3.3
Tinetur partes Christi *ibid.* 7.50.
Sepelit corpus Iesu cum Ioseph 20.
 40
nicodemi exemplum quāuis falso multi
obtendant 7.50
nicodemi exemplum in quem finem a-
ptari debeat *ibid.*
nicodemum in quo multi hodie imitā-
tur *ibid.*
nicodemi & Ioseph exemplum nobis
prescribit quā Christō debeamus
 19.38
Nomen Dei à Christo hominibus ma-
nifestatum 17.6, 26
nominis Dei sancti Iosephi modus le-
gitimus 14.13
propter nomen Christi odia & afflictio-
nes 15.23, & 16.1. & 20.2
nomine Christi petere 14.11, & 14
in nomine Christi vitam habere 20.11
Nouissimus dies 6.39. 40. 44. 11. 24.
 & 12.48
Nuptias quanti fecerit Christus 2. 11
- O
- Obedientia, recti cultus fundamen-*
tum 6.15
obedientie praelatum exemplum in
caco 9.6
obedientie fructus 5.24
obedientia specimen in matre Christi
 2.5
ad Obedientiam suo nos exemplo Chri-
stus instituit 19.28
obedientiam suam Christus in redem-
ptionis nostre pretium obtulit 14.
 31
obedientia quoniam cultu & honore po-
tior apud Deum 13.6
Obsequium prestare Deo 16.2
in Occulto nihil loquutus est Christus
 18.20
super Oculos caeci lumen iniecit Chri-
stus 9.6, & 11.15
Odit patrem qui filium odit 15.23, & 24
si odit nos mundus, non mirandum 15.18
Operari cibum qui non perit, quid vo-
cet Christus 6.27
sicut Operatur pater, ita & filius 5.17
Opus patris 4.34. *Est Christo credere*
 6.29
opera Dei, hominum iudicio non sub-
iciuntur 5.4
opera Dei à nobis expendenda 7.25
operum Dei fructus non statim emer-
 12.16
- mm ij

INDEX.

<i>Operum Dei nondum apud omnes profectus</i>	2.23	<i>patrem in Christo, & Christum in Patre esse quomodo intelligendum</i>	14.	<i>in Pilato imago superbi hominis certitur</i>	19.10
<i>in operibus Dei reputandis quamvis hominum socordia</i>	7.4	<i>ii</i>		<i>pilatō multos hodie habet mundus</i>	19.1
<i>in operibus Dei reputandis modestia nihil melius</i>	9.2	<i>patrem Christum signasse quomodo intelligendum</i>	6.27	<i>piscina in Ierusalem</i>	5.2
<i>operibus Deum suis suam se cisse quomodo dixerit Moyses</i>	5.17	<i>patrem cum Christo habere</i>	13.8	<i>piscum multitudō capta</i>	21.7, & 11
<i>opera in Deo facta quis</i>	3.21	<i>patres sub lege an Deum spiritualiter coluerint</i>	4.23	<i>piorum quomodo erum imprenantur, oneditatio</i>	2.23
<i>opera restantur de Christo</i>	5.36	<i>patrum exemplum fictitio Dei cultus prætexitur</i>	4.20	<i>piorum in pietatis cursu progressus quales esse debeant</i>	15.2
<i>propter opera credere</i>	10.38, & 14.11	<i>patrum exempla, neglecto Dei verbo, quot modis perniciofa</i>	ibid.	<i>placandi Dei modus unicus, Christi</i>	1.29
<i>ritè Orandi regula</i>	11.3	<i>in patrum numero qui censendi</i>	ibid.	<i>ex Plenitudine Christi quomodo accipimus</i>	1.16
<i>Ostiarium</i>	10.2	<i>patres ad Christum promissum semper respexerunt</i>	1.18	<i>plorant Maria & Iudei ob mortem Lazari</i>	11.33
<i>Osum Christum</i>	10.15, & 7.9	<i>in patientia Christiana quid requiritur</i>	18.23	<i>plorantem Magdalenam Iesus allocuitur</i>	20.15
<i>Oves quo sensu à Christo vocentur qui nondum credunt</i>	10.16	<i>Pax vera ubi reperitur, & quis eius faciende modus</i>	16.33	<i>pluribus, & stribus</i>	16.20
<i>Onium nomen duobus modis sumitur</i>	10.8	<i>pacis nomine quid significet Christus</i>	14.27	<i>porcarum usus quis</i>	5.14
<i>oves Christi</i>	10.25	<i>pacem in Christo habere</i>	16.33	<i>ad penitentiam seruilis nos erudit Deus</i>	ibidem
<i>Ovile ovium</i>	10.15, & 16	<i>noli amplius peccare</i>	5.14, & 8.11	<i>potestas omnis carnis</i>	17.2
P		<i>peccati sensu vulnerandi qui nimium securi sunt</i>	4.16	<i>præcepta Christi dilecto</i>	15.12
<i>Palam loquutus Christus</i>	18.20	<i>in peccato mori</i>	8.21, & 2.4	<i>præcepta Christi seruantes, diligantur ab eo</i>	15.10
<i>Palmes non faciens fructum</i>	15.2	<i>de peccato arguet mundum Paracletus</i>	16.8	<i>in prætorium non ingrediuntur pharisæi</i>	18.28
<i>panem unum qui manducaverit, vivet in æternum</i>	6.50, & 58	<i>ob Peccata infirmitas</i>	9.2	<i>ritè precandi lex qua præcatio doctrinæ inungendi, quo redatur efficax</i>	17.3
<i>de quinque panibus & duobus piscibus</i>	6.6, & 10	<i>peccatores à Deo non exaudiri quomodo intelligendum</i>	9.31	<i>in præcatione oculorum elevatio quid designet</i>	ibidem
<i>panem verum de cælo dedit Pater</i>	6.32	<i>supra peccatus Christi recubuit Ioannes</i>	13.25, & 21.20	<i>preces quas pro omnibus concipimus, ad solos electos restringuntur</i>	17.9
<i>panem cur corpus suum appellat Christus</i>	1.32	<i>pedes discipulorum lauat Christus</i>	13.4, & 5	<i>à præcipis auspicandum quomodo scribuntur sumimus</i>	6.11
<i>Papæ signum</i>	8.57	<i>perire in æternum</i>	3.116, & 10.28	<i>pressura in mundo</i>	16.33
<i>Paracleti nomen tam Christo quam Spiritui conuenit</i>	14.16	<i>in periculis subeundis que sint nostre partes</i>	7.1	<i>principes mundi veniit</i>	14.30. Eijcietur foras 12.32. iam iudicatus est
<i>paracletus non venturus nisi Christus abisset</i>	16.7. Docturus apostolos omnia	<i>persequeutio lapis Lydius est ad probandam fidem</i>	16.31	<i>principes cur se minus morigeros & obsequentes Christo præsent</i>	12.43
<i>parascæve pasche</i>	19.14, & 3.41	<i>si sine persequeuti sunt, & vos persequeuntur</i>	15.20	<i>ex principibus num quis credidit in eum</i>	7.48
<i>pasceudi munus per se laboriosum ac molestum</i>	21.15	<i>perseuerantia fidelium causa, electio</i>	13.18	<i>principes multi credentes timent excommunicari</i>	12.42
<i>Pastoribus vnde initium faciendum si munus suum probe exequi velint</i>	ibidem	<i>Petere Patrem nomine Christi</i>	14.13, & 15.16, & 16.23	<i>Principium principio care in Christi</i>	1.1
<i>pastoribus officium quibus partibus consistet</i>	ibid.	<i>quacunque petieritis credentes, accipietis</i>	16.24	<i>principium qui & loquor vobis</i>	8.25
<i>pastorum auctoritas</i>	7.47	<i>Petrus non vult sibi lauari pedes</i>	13.6	<i>Propheta Christus</i>	4.19, & 6.14, & 7.40
<i>pastorum labor solis electis prodest</i>	21.16	<i>Negaturus Christum prædicatur</i>	13.38. à longè Christum sequitur	<i>in prophetis dictum</i>	6.45
<i>veri pastores à reprobis qua nota discernuntur</i>	10.15, & 4	<i>Negar Christum</i>	18.17, & 25.27	<i>prophetis rerum euentus adscribi nõ debet</i>	17.12
<i>pastores ecclesiæ legitimi quomodo habenda</i>	20.22	<i>Petri mortem prædicit Christus</i>	21.18	<i>promissionum usus quis</i>	17.1
<i>unicus pastor Christus</i>	10.10	<i>Petrus cur ter à Deo pastor constitutus</i>	21.15	<i>proverbum</i>	10.6
<i>pastoris nomen hominibus quomodo communicetur</i>	ibidem	<i>pharisæi vnde dicti</i>	3.1	<i>in proverbis loquor</i>	16.25, & 29
<i>pastores quomodo dicuntur animas suas pro omnibus ponere</i>	10.12	<i>Philippus vnde, & eius vocatio</i>	1.43, & 12.21	<i>Pullo infideli Christus</i>	12.14, & 15
<i>pastoribus an aliquando fugere liceat</i>	ibidem	<i>pietas Christi in matrem admirabilis</i>	19.15	<i>de purificatione contendunt Pharisæi cum discipulis Ioannis</i>	3.25
<i>pastoribus suo exemplo qualem regulam præscripsit Christus</i>	18.8	<i>pietas in Deum & in homines quomodo colenda</i>	19.25	<i>pythagoricam mathematicam Iudei ad hunc usque diem credunt</i>	9.2
<i>Pater noster Deus</i>	20.17	<i>vera pietatis regula</i>	9.28	Q	
<i>pater Iudeorum quis</i>	8.42	<i>Pilatus inveniens, Evangelij præcofactus</i>	19.19, & 21	<i>Quærite me, & non inuenietis</i>	7.34
<i>patris gloriam Christus cum sua coniungit</i>	8.49	<i>Pilatus stultam arrogantiam quomodo castiget Christus</i>	19.11	<i>Quies & tranquillitas animis nostris vnde</i>	ibidem
<i>patrem se maiorem quomodo dixerit Christus</i>	14.38	<i>pilatæ exemplum officij nostri nos admonet</i>	19.21		

INDEX.

<p>unde consiles 12.14</p> <p style="text-align: center;">R</p> <p>Rationis sua ducti homines ad Deū non perueniunt 15</p> <p>Regeneratio 1.13. & 33</p> <p>regeneratio primus in Dei regnū ingressus 33</p> <p>Regnum Christi vitam & salutem affert 17.3</p> <p>Regni Chr sti natura 18.36</p> <p>ad Regnum christi quinam pertineat ibidem</p> <p>regnum Christi an armis defendere liceat ibid.</p> <p>regnum Christi non nisi electis saluificum 17.2</p> <p>regni Christi prosperitate toto corde optare debent fideles 12.14</p> <p>regnum penes Dauidem & eius postereros in quem suum stabiliū oportuit 12.14</p> <p>regnum Dei omnib. corporis mortalitatis preferendum 4.32</p> <p>regno Dei quinam apti sint 6.2</p> <p>regnum Dei videre 3.3. & 5</p> <p>Reguli filius sanatur 4.47</p> <p>Religionis sensum hominib. à natura ingentium esse, documento est Prilatus 19.8</p> <p>quorū Remiseritis peccata, & c. 20. 23</p> <p>Remissio peccatorum solus Christi est 20.23</p> <p>Remissio peccatorum, scientia salutis vocatur ib. d.</p> <p>Renasci 3.3</p> <p>Reprobata mentis signum certissimum 8.47</p> <p>Reprobi interdum à Deo ornantur Spiritus donis 13. 18</p> <p>in Reprobis gratia sua contempnunt quomodo uisificatur Deus 7.34</p> <p>Resurrectio Christi præcipua fides uolūta caput 20.2</p> <p>Resurrectionis sue testes cur Christi mulieres esse uoluerit ibi.</p> <p>in Resurrectione Christi enarranda, Euangelistarum inter se consensus ibidem</p> <p>Resurrectiois Christi finis quis 20. 17</p> <p>Resurrectio Christi triumphus noster contra mortem 21.18</p> <p>cur Resurrectio dicatur Christus 11. 25</p> <p>cur resurrectio animi fides ibid.</p> <p>Resurrectio uita & iudicij 5.29</p> <p>Resurrectionis Christi testimonia 20. 17</p> <p>R etinere peccata 20. 13</p> <p>Rogat Christus pro Apostolis, nō pro mundo 17.9</p> <p>Rex Israel Christus 1.46. & 12.13</p> <p>Regem uolūt turba Christum constitucere 6.15</p> <p>Regem alium præter Casarem nolunt Iudæi 19.15</p>	<p>Sabbellij error 1.1</p> <p>Sacerdotum horribilis furor 19.15</p> <p>Sacerdotes bonis omnibus se abdicant Christum reiiciendo ibid.</p> <p>Sacramenta ab hominibus confecta, nihil aliud quàm mera ludibria sunt 20.22</p> <p>Sacramenta vim suam unde mutuētur 20. 22</p> <p>in Sacramentis spectanda signorum analogia cum ueritate 1.32</p> <p>de Sacramentis duobus modis loquitur scriptura 1.26</p> <p>sacramenta instituire non est in hominis arbitrio 1.31</p> <p>in Sacramentis Deus se nobis conspicendum præbet 5.37</p> <p>Sacrificia Deo grata, elemosina 12.8</p> <p>Sacrifici Papiistici in quem finem creentur 20.22</p> <p>Saluare uenit Christus 12.4</p> <p>Saluator mundi 4.42</p> <p>Salus nostra Dei Filio quantū concititer 12.27</p> <p>salutis nostræ causa & fons 3.16</p> <p>salutis nostræ curam quantū habeat Deum 15.13</p> <p>salutem ex Iudæis esse quomodo intelligi debeas 4.22</p> <p>salus priorum in quo consistat 17.14</p> <p>salus nostra cum Apostolorum salute coniuncta est 17.20</p> <p>salutis nostræ summa in quo consistat 11.51</p> <p>salus ex Iudæis 4.22</p> <p>à Samaritana potum peti Christus 4.7</p> <p>samaritanus Christus dictus 8.48</p> <p>samaritanis cum Iudæis nullum commercium 4.9</p> <p>Sanationis nomine quid significet Iesaias 12.40</p> <p>Sanctificasse Filium Pater quomodo dicitur 10.36</p> <p>ut Sanctificet Apostolos, Patrem orat Christus 17.17</p> <p>Sanctificati in ueritate 17.19</p> <p>sancti ficare seipos more Iudæorum 15.55</p> <p>sanctificatio qua per Euangelij doctrinam fit, ex quo fonte fluat 17.19</p> <p>sanctificatio in electis primo die non perficitur 17.17</p> <p>sanctificatio quam Christus discipulis optat, quid complectatur ibidem</p> <p>Sanguis Christi uerè est potus 6.55</p> <p>sanguis & aqua è latere Christi 19. 34</p> <p>è Sanguinibus natus 1.13</p> <p>Sanum se cit Christus solum hominem 7.23</p> <p>sanus factus es? noli peccare 5.14</p> <p>Satan in Iudam intrasse quomodo dicitur 13.27</p> <p>satana mēdacijs quinam obnoxij sint 5.43</p> <p>satanas intrat in Iudam 13.27</p> <p>ut Surrentur quarunt turba Christum 6.26</p>	<p>Scandalum patiemi in me 16 32</p> <p>scandalosa si desint, homines sibiipsum fingunt 7.27</p> <p>scandalis cur mulu hodie succumbunt 17.13</p> <p>Scenopeia dies festus Iudæorum 7.2</p> <p>Schisma ex Christi sermone ortum 7.40</p> <p>Scire quis sit Christus, quomodo dicatur 4.10</p> <p>Scriptura non potest solui 10.35</p> <p>scriptura impleta 17.12. & 19.28. & 36</p> <p>scriptura credunt Apostoli 2.22</p> <p>ex Scripturis petenda Christi nouitia 5.39</p> <p>scriptura quo animo le. enda ibid.</p> <p>scriptura & nomine quid designet Iohānes ibid.</p> <p>scripturis non frustra gloriantur 5.45</p> <p>scripturas lacerare quam periculosū 7.27</p> <p>scriptura testantur de Christo 5.39</p> <p>quare Scripta Euangelia 20.31</p> <p>Sedens docet Christus 8.2</p> <p>in Sepulchro nouo cur Deus Filium suum condidit uenit 19.41</p> <p>Sepultura Christi cur externo ritu ornanda fuit 12.7</p> <p>sepultura christi cur Deus tam honorificam esse uoluerit 19.40</p> <p>Sepeledi mos Iudæis una erat ex Leges carerniis ibid.</p> <p>sepelendi curam & religionem Gentes à patribus acceperunt ibid.</p> <p>sepeli Christi corpus Ioseph ibid.</p> <p>Sermo cur uocetur Dei Filius 1.1</p> <p>sermo christi quo sensu uita dicatur 6.63</p> <p>sermo Christi iudicabit reijcientem uerba sua 12.42</p> <p>in Sermonem Christi marere 8.31</p> <p>sermonem christi seruare 8.51. & 14. 23. 24. & 15.20. & 17.6</p> <p>sermo Dei cur nobis sit obscuro 16.25</p> <p>sermo Dei ueritas 17.17</p> <p>Serpens aeneus an Iudæis sacramentum fuerit 5.14</p> <p>Serueti impium dogma 1.1. & 14</p> <p>Seruus nō est maior domino suo 15.16 & 15.20</p> <p>seruus & filius 8.35</p> <p>non seruus, sed amicus Christi, Apostoli 15.15</p> <p>seruus peccati esse qui peccatum faciunt, quo sensu dicat Christus 8. 34</p> <p>Sichar 4.5</p> <p>Signauit quòd Deus uerax est 3.34</p> <p>Signum primum christi 2.11</p> <p>Secundum 4.54</p> <p>Signa & prodigia querit Iudæi, alio qui non credunt 4.48. & 6.30</p> <p>signa facere 7.31</p> <p>propter signa sequuntur turba christum 6.2</p> <p>signa Christi nō omnia scripta sunt 20.30. & 21.25</p> <p>Siloa piscina 9.7</p> <p>cur in Siloa cacum lauauit Christus iusserit ibid.</p>
---	--	---

INDEX.

Similitudo parturientis femina quomodo nobis aptanda 16. 21
in Simonis Pharisaei domo discubuit christus 12. 3
in Sinu Iesu recumbens discipulus 13. 23. & 25
in Sinu Patris, Filius 1. 18
qui Sinit, Christum adeat 7. 37
sistere in aeternum, & non sistere 4. 13.
 & 14
Species Dei non videtur 5. 7
Spiritus nomen apud Iohannem biphariam capitur 3. 6
spiritum & aquam pro eodem accipi 3. 15
spiritus est Deus 4. 14
spiritus sanctus descendit super Christum in specie columbae 1. 32. *A Patre procedit* 15. 26. *Datur Apostolis* ibidem 20. & 22
spiritus, quod ex spiritu natum 3. 6
spiritus sanctus, vnicus sane intelligentis fons 14. 17
spiritus, cur per aquam designetur in Scriptura 4. 10. & 7. 38
spiritus perfectus veritatis magister 16. 12
spiritum accepit Christus non tam sibi quam suis. 13. 2
in spiritu & veritate adorare quid 4. 23
Spiritu turbatum fuisse Christum quomodo accipiendum 13. 21
Spiritus testimonium, vnicum nobis aduersus mundi insulsum praesidium 15. 26
Spiritus de Christo testificari quomodo dicatur ibidem
Spiritus sui veritate & gratia nobis adest Christus 12. 8
Spiritus in quem finem recipiant fideles ibid.
Sp̄ritum à seipso non loqui quomodo intelligendum 16. 13
Spiritus sancti partes quae 16. 14
Spiritum non ex mensura Christo datum quomodo intelligendum 3. 34
Spiritus duobus modis homines arguit 16. 8
Spiritum Apostolis conferendo cur visibilem statum addidit Christus 20. 22
Spiritus sancti praesidio nudati homines quid possint 14. 18
Spiritum emisit Iesus 19. 30
Spiritus constare Dei cultus quomodo dicatur 4. 13
Spiritum quod vult spirare, quomodo intelligendum 3. 8
Spiritus vertiginis quo impio exagitat Satan 12. 10
Sponsus & sponsa 3. 29
ex Spiritu lutum fecit Iesus 9. 6
Sudarium Christi 20. 7
è supernis esse, & non è mundo 8. 23
de Sursum esse, vel venisse 3. 51. & 32
in Syna ogis predicat Christus 6. 59
ex ira Synagoga fieri 9. 22. & 12. 41.
 & 16. 2

T

Templum Hierosolymis ab Herode extructum 2. 20
Templum in quem finem extructum 2. 16
Templum ecclesiae typus ibidem
Templum cur domus Dei vocabatur 2. 16
in Templo docet Christus 7. 14. 28.
 & 8. 1. & 18. 20.
Templum corporis Christi à iudeis soluendum 2. 19. 21
Templa Dei quare dicta corpora vocantur 2. 19
Tempus suum nondum aduenisse dicit Christus 7. 6. & 8
in Tempore ambulare 8. 12. & 25. non manere ibid. 46
Tentari nos supra vires non patitur Deus 18. 9
ex Terra loqui quid significet 3. 31
Testimonium Christi non omnes recipiunt 3. 11
Testimonium de seipso perhibet Christus 8. 13. & 14. 18
Testimonium Patris de Filio 5. 32. & 36. & 8. 16 *Iohannis Baptiste de Christo* 1. 126
Thomas didymus 11. 16. *Corripitur à Christo ob incredulitatem* 20. 24
non e timere, inquit Christus 6. 20
Titulus causa Christi 19. 19
tradet me vnus ex vobis 13. 21
trahi à Deo homines quomodo dicatur 6. 44
trahit Pater ad Christum 6. 44
tristitia implet cor vestrum 16. 6
tristitia vertenda in gaudium 16. 20
Tunica Christi 19. 23
turba vult constituere christum regem 6. 15. *visitaretur quare christum* 6. 16. *testimonium perhibet christo* 12. 17
turbas se ipsum christus 11. 33
non turbatur cor vestrum 14. 1. 27

V

inter verbum & fidem vnus semper confessus tenendus 11. 21
verbi Dei neglectus quo remedio curandus 4. 16
verbo Dei non praesente, caci sumus 12. 16
verbi praedicatio externa per se infusa 1. 43. & 14. 25. & 15. 3
veritas Christus 6. 63
veritas Dei etiam toto mundo reclamante asserenda 5. 18
veritas quantum à figuris differat in christo cognoscitur 19. 28
veritas pro fidei perfectione accipitur 14. 6
veritas liberabit vos, inquit christus 8. 32
veritatis fons Deus 16. 13
veritate plenus Christus 1. 17
veritatem dei corrumpere hominibus familiare est 6. 14
ex veritate esse qui dicantur 18. 37
facere veritatem quid 3. 21
ut veritatem testimonium perhibeat venit Christus 18. 37
in veritate non stetit diabolus 8. 44
veritatem dicit Christus 8. 45. *quam auduit à Patre* 8. 40
vestimenta christi diuidunt milite 19. 23
via, veritas & vita quomodo dicatur christus 14. 6
via ad Patrem christus ibidem
videre regnum Dei quid 3. 3
videri quomodo dicatur christus dum Spiritus in discipulis habitat 16. 16.
 22
deum nemo vidit vnquam quomodo intelligendum 1. 18
vidisse Deum quomodo dicantur Patres 1. 18. *qui videt christum, videt Patrem* 14. 9
vider. Esium, & credere in eum 6. 40
qui non viderunt & crederunt, beati 20. 9
ut videntes caeci fiant 9. 39
videt mundum Christus 16. 33
è vnctus vnus dimitebatur iudeis in die festo 18. 39
vinum in aquam conuersum 2. 8
vita quomodo dicatur christus 11. 26.
 & 14. 6
vita extra Deum non quaerenda 1. 1
vitam qualiter christus nobis conferat 5. 21
vita nomine quid significet Iohannes 1. 14
vita materia in Christi carne quaerenda 6. 51
vitam amare & odisse quid 12. 25
vitam amare, non per se malum ibid.
deum vitam in se habere quo sensu dicatur 5. 26
vita gradus tres 6. 57
vitam in semetipso habet Filius 5. 26
ita in Christo 1. 3
vita aeterna per Iesum 10. 28. *datur credentibus*

INDEX.

<i>dentibus</i>	6.46	<i>Vocatio Dei instar lucis diurnæ nobis est</i>	11.9	<i>christus, & ad hoc venit</i>	5.30. & 6.38
<i>vita æterna Patrem & Filium cognoscere</i>	17.3	<i>sua cuique vocatio spectanda</i>	21.20	<i>Vota nostra Deo subicienda</i>	13.36
<i>vita æterna mandatū Patris</i>	12.50	<i>Vocationē nostram si sequamur, omnia prosperè cessura</i>	ibid.	<i>Vox clamantis in deserto</i>	1.23
<i>vitiā habere in nomine Christi</i>	20.31	<i>Vocatio Dei in solis electis utilis est & efficax</i>	17.6	<i>vox Christi quā horrenda impus in extremo iudicio futura</i>	18.4
<i>in vitis similitudine tria potissimum obseruanda</i>	1.15	<i>Vocationis nostræ effigies in Christo expressa</i>	15.10	<i>voce[m] Christi audient oves</i>	10.16
<i>vitis vera Christus</i>	15.1	<i>Vocatio in Ecclesia doctorib. necessaria</i>	1.6	<i>Vultu corporum non inanis caremonia patribus fuit</i>	12.7
<i>Vultus mortuus filius sicut pater</i>	6.21	<i>Vocatio in Ecclesia doctorib. necessaria</i>	1.6	<i>Vtile à lecto nunquam separandum</i>	11.49
<i>Vivere propter Christum</i>	5.37	<i>Vocationis fines nō sunt transilendi</i>	2.17	<i>Z</i>	
<i>Virginis quæ est inter nos & Christū agnoscenda modus</i>	14.20	<i>vocationis nostræ imago depicta in Maria</i>	20.16	<i>Zelotypia sancta</i>	5.48
<i>Vnum esse Christum & Patrem quo modo intelligendum</i>	17.21	<i>Voluntas patris 6.39. & 40. facit eā</i>		<i>Zelus domus Dei</i>	2.17
				<i>Zelus inconsiderati in signo exemplum in Petro</i>	18.10
				<i>zeli preteritus nihil iuuat</i>	6.15

FINIS.

IOHANNIS VIGNON Symboli explicatio.

*Quid crux cui flexu sinuoso inuoluitur anguis,
Unaque quid sibi vult anchora iuncta cruci?
Una velut medicina fuit morientibus anguis
Æreus, impositus Ætose iubente cruci:
Sic parit æternam Christi crux una salutem,
Lactatōque malis anchora sola fouet.*

COMMENTARIORVM

IN EVANGELIVM

SECVNDVM IOANNEM

IOANNIS CALVINI

Prefatio.

*MAGNIFICIS DOMINIS, SYNDICIS, SENATUIQUE
Geneuensi, dominis suis verè obseruandis Ioannes Cal inus Spiritum prudentia &
fortitudinis, prosperumque gubernationis successum à Domino precatur.*

QVOTI ES in mentem venit illa Christi sententia, qua tanti estimat, quod hospitibus colligendis impenditur humanitatis officium, vt in suas rationes acceptum ferat, simul occurrit quàm singulari vos honore dignatus sit, qui urbem vestram non vnus vel paucorum, sed commune Ecclesie sue hospitium esse voluit. Semper apud homines profanos nō modò laudata, sed vna ex præcipuis virtutibus habita fuit hospitalitas: ac proinde in quibus extremā barbariem ac mores profus efferatos damnare vellēt, eos *ἀξέτους*, vel (quod idem valet) inhospitales vocabant. Laudis autem vestrę longè potior est ratio, quòd turbulentis hisce miserisque temporibus Dominus vos constituit quorum in fidem præsidiumque se conferrent pij & innoxij homines, quos non seua minus quàm sacrilega Antichristi tyrannis è patriis sedibus fugat ac dispellit. Neque id modò, sed sacrum etiam apud vos domiciliū nomini suo dicauit, vbi purè colatur. Ex his duobus quis quis minimam partem vel palàm rescindere, vel furtim auferre conatur, nō hoc agit modò vt nudatā præcipuis suis ornamentis urbem vestrā deformet, sed eius quoque salutem malignè inuidet. Quanuis enim quę Christo & dispersis eius membris præstantur hęc pietatis officia, caninos impiorum latratus prouocent, meritò tamen hæc vobis vna compensatio satis esse debet quòd è cęlo Angeli & ex omnibus mundi plagis filij Dei benedicunt: vt securè putidam eorum maledicentiam spernere liceat quibus in Deum ipsum plus quàm in vos quiduis euomere, nulla est religio, nec pudor: imò qui vobis detrudere volentes, à Dei contumelia incipiunt. Quanuis eadem hæc occasio multorum in vos odia inflammet, nihil tamen inde vobis metuendū est periculi, quandiu eorum furori manus sue tutelam opponet ille qui fidem se promittit earum vrbium fore custodem vbi & sedes erit Euangelij sui doctrine, & piis hominibus, quos ferre mundus nequit, dabitur aliqua statio. Omitto quòd de placando hoc hostium genere vos esse sollicitos nihil attinet, quando nemo vobis infensus est Euangelij causa, qui non vos alioqui vel perditos esse cupiat vel oppressos. Caterum vt demus nonnisi hanc ob causam vos professis sanæ doctrine aduersariis esse exosos, quia vestro patrocinio

eam defendi vident: posthabitis tamen eorum machinationibus ac minis, duo hæc inuicta propugnacula constanter tueri vos decet, puræ religionis cultum, & piam fouendæ Ecclesiæ curam, quam Christus alis vestris tegendam commisit. Quod ad conuitia pertinet quibus nos meritorij Papæ rabulæ incessunt, defectionem ab Ecclesia esse quod cum Romana sede fecimus diffidium: vtinam verò plena fiducia coram Deo & Angelis testari nobis liceret, ab illa colluue quàm longissimè nos abesse, vt facilis est ac expedita eius criminis, quo nos grauari solent, defensio. Catholicæ scilicet Ecclesiæ titulo gloriantur, qui in vniuersa Legis & Euangelij doctrina partem nullam à fœdis corruptelis integram reliquerunt, qui totum Dei cultum superstitionum suarum fectore profanarunt, qui omnia Dei instituta suis figmentis adulterare non sunt veriti. Imò tam catholica est errorum congeries, quibus euerfa ab illis fuit tota religio, vt obruendæ perdendæque centies Ecclesiæ sufficiant. Nunquam ergo satis magnificè pro merito immensam Dei bonitatem extollere licebit, qua factum est vt ab illo exitiali gurgite mirabiliter emerfi, fixam habeamus in solida æternæque Dei veritate fidei nostræ anchoram. Et certè Papatum nihil aliud quam nôstrum ex innumeris Satanæ fallaciis conflatum esse, & quam obtundunt Ecclesiam, Baby lone magis cõfufam, vnus hic Commentarius erit (vt spero) luculentus testis. Interea quod res habet, ingenuè fatebor: nos ab illius lacunæ sordibus, quarum se cõtagio nimis longè diffundit, non satis procul distare. Queritur Antichristus nos sibi elapsos esse: nos autem genere cogimur, nimis multa ex vitiis quibus orbem terrarum infecit, apud nos esse residua. Nobis restituta est sincera doctrinæ puritas, integra religio, simplex Dei cultus, genuina Sacramentorum ratio, qualis à Christo tradita est. Verum quominus vigeat ea quæ debebat morum vitæque correctio, hæc maximè causa est, quod bona pars effrænis illius licentiæ memor qua Papistæ contra Deum impunè lasciuiunt, Christi iugo assuescere non potest. Itaque quod hostes nôstri (vt falsa nos inuidia apud imperitos grauent) odiosè clamitant solutam à nobis esse disciplinam, hoc vno abundè vel nobis tacentibus refellitur eorum calumnia, quod nullum domi maius certamè nobis est, quàm de immodico (vt multis quidem videtur) nostro rigore. Atqui quum mihi collegis que meis sitis optimi testes, nõ magis austeros esse nos vel restrictos quàm flagitat officij necessitas, adeoque cogit: sicuti nos tutò in conscientia vestræ iudicio acquiescimus, ita vicissim quàm ridicula sit hac in parte hostium impudentia, tanquam ex re præsentis iudicare vobis promptum est. Nunc vt priuatim de me aliquid dicam, etsi compluribus meis scriptis, qualiter hanc Ecclesiam instituerim, toti mundo testatum esse confido, operæpretium tamen facturum me putavi si aliquod extaret singulare eius rei monumentum, quod nominis vestri inscriptionem haberet. Magni enim interest proponi in omnium conspectu doctrinæ genus quod à me traditum esse agnoscitis. Etsi autem in omnibus quos hæctenus edidi libris, post mortem quoque meam vobis & populo vobis commisso prodesse studui, minimèque decet quæ ex vrbe vestra ad exterarum nationes manauit doctrinam longè latèque vberem proferre fructum, in sua sede negligi, commètarium tamen hunc qui peculiariter vobis dicatus est, tenacius vestræ memoriæ hæsurum confido. Quod vt fiat, Deum ipsum precor vt cordibus vestris inscriptum ita penitus suo digito infigat, ne villo vnquam Satanæ artificio deleatur. Nam eius est labori meo dare successum,

cessum, qui mihi hunc pridem animum dedit ut nihil magis cupiam quam fideliter vestram omnium salutem curare. Porro sicut ab exacta boni Pastoris diligentia, & aliis virtutibus, quas officij magnitudo excellentiæque postulat, me procul abesse coram mundo ingenuè fateor, & coram Deo tot vitia, quæ meum cursum impediunt, assiduè deploro: ita profiteri audeo, fidem mihi rectamque voluntatem non deesse. Quod si interea obstrepere non desinant improbi, sicuti meum est bene agendo refellere eorum calumnias, ita vestrarum erit partium eadem sancta, qua polletis, autoritate comperere. Valete magnifici ac mihi in Christo venerandi domini, cuius præsidio vos commendo. Genevæ, Calend. Ianuarij. M. D. LIII.

A R G V M E N T V M I N
I O A N N E M.

QUID significet Græcis Evangelij nomen, satis notum est in Scriptura verò κατ' ἑξοχὴν pro læto & felici exhibitæ nobis in Christo gratiæ nuntio capitur: ut discamus, contempto mundo, & caducis eius opibus ac deliciis, incomparabile hoc bonum toto cordis affectu appetere, oblatumque complecti. Quod profanos homines facere videmus, ut in vanis mundi gaudiis intemperanter exultent, nullo aut perquam exiguo spiritualium bonorum sensu tangantur, omnibus ferè nobis est ingenitum. Ergo Deus, ut vitium hoc corrigat, nuntium quem de Christo publicari iubet, Evangelij nomine peculiariter insignit. Ita enim admonet, non alibi verum & solidum gaudium posse obtineri, ut sanè in ipso completos habemus omnes beate vitæ numeros. Quidam Evangelij nomen ad gratuitas omnes Dei promissiones extendunt, quæ sparsæ sunt etiam in Lege & Prophetis. Nec verò negandum est, quoties se Deus propitium hominibus fore testatur, illi quæ peccata remittit, quin Christum simul offerat, cuius proprium est, ubicunque affulget, lætitiæ radios diffundere. Fateor ergo Patres eiusdem nobiscum Evangelij, quantum ad gratuitæ salutis fidem spectat, consortes fuisse: verum quia Spiritus in Scripturis ita loqui solet, Christi demum adventu publicatum fuisse Evangelium: nos quoque hanc loquendi formam retineamus, ac illa sit Evangelij definitio quam posui, solenne esse de pat. facta in Christo gratia præconium. Qua ratione vocatur Evangelium, Dei potentia in salutem omni credenti: quia Deus iustitiam illic suam manifestat. Vocatur & lex in eo, quæ sibi homines reconciliat. Porro quoniam Christus diuinæ misericordiæ patris, quæ in nos amoris pignus est, ideo & propria est Evangelij materia, hinc factum est ut Evangelij nomen peculiariter obtinerint historiæ quæ Christum apparuisse in carne, mortuum, & à morte suscitatum, ac tandem in cælos receptum fuisse narrant. Quamquam enim secundum rationem nuper adductam hoc nomine censetur Nouum testamentum, usus tamen obtinuit ut per Synecdochem sic vocetur pars ista quæ Christum nobis in carne exhibitum, mortuum esse, & ex morte resurrexisse testatur. Ceterum quia non sufficeret nuda historia, imò ad salutem nihil prodesset, non simpliciter narrant Evangelia natum esse Christum, & mortuum, & mortis victorem: sed in quem finem natus fuerit, quorsum mortuus fuerit, ac resurrexerit, & quis inde ad nos redeat fructus, simul exponunt. Hoc tamen inter eos quoque est discrimen, quòd alij tres in narranda Christi vita & morte sunt fusiores: quic autem noster in doctrinam, quæ & Christi

officium, & mortis resurrectionisque virtus explicatur, magis insistit. Non tacent illi quidem venisse Christum ut salutem mundo afferret, ut mortis suæ sacrificio mundi expiaret peccata, ut denique omnes Mediatoris partes perageret (quemadmodum & Ioannes in historica narratione aliquatenus versatur, sed doctrina quæ vim & fructum aduentus Christi nobis demonstrat, longè clarius in hoc apparet quàm in reliquis. Et quum omnibus communitè propositum sit Christum ostendere, priores illi corpus (sicut loqui fas est) in medium proferunt: Ioannes verò animam. Quamobrem dicere soleo, hoc Euangelium clauem esse quæ aliis intelligendis ianuam aperiat. Quisquis enim Christi virtutem, ut hîc graphicè expressa est, tenuerit, is verò demum cum profectu quæ ab aliis traduntur de exhibitio Redemptore leget. Creditur Ioannes hoc maximè consilio ad scribendum adductus, ut Christi Diuinitatem contra impias Ebionis & Cerinthi blasphemias assereret: idque Eusebius & Hieronymus ex communi veterum sententia referunt: sed quæcunque illi tunc scribendi fuerit ratio, minimè tamen dubium est quin longius Ecclesiæ suæ Deus prospexerit. Sic ergo quatuor Euangelistis dictauit quod scriberent, ut distributis inter ipsos partibus corpus vnum integrum absolueret. Nunc ergo vobis est, quatuor ita mutuo inter se nexu coniungere, ut nos patiamur quasi vno omnium ore simul doceri. Quod quartum in ordine Ioannem locarunt, in eo habita fuit temporis quo scripserat ratio: sed in lectione diuersus ordo utilior: ut scilicet apud Mattheum & reliquos lecturi Christum à Patre nobis esse datum, in quem finem manifestatus sit, primùm ex Ioanne discamus.

SANCTVM

SANCTVM IESV CHRI-
STI EVANGELIVM SE-
CVNDVM IOANNEM.

In principio erat Sermo, & Sermo erat apud Deum, & ille Sermo erat Deus.

- 2 *Hic erat in principio apud Deum.*
- 3 *Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est.*
- 4 *In ipso vita erat: & vita erat lux hominum.*
- 5 *Et lux in tenebris lucet, & tenebrae eam non comprehenderunt.*

IO ANNIS CALVINI COMMENTARIJ.

*Christi
divinitatem
prædicat,
adque ab
essentibus.*

I*n principio erat Sermo.*) Hoc exordio æternam Christi Divinitatem prædicat, vt sciamus æternum esse Deum qui manifestatus est in carne. Porro hic scopus est, generis humani instaurationem fieri oportuisse per Dei Filium, quum eius virtute creata fuerint omnia, quum solus creatoris omnibus vitam & vigorem inspiraret, vt in statu suo manentiae præsertim in homine ipso singulare ediderit tam virtutis quâ gratiæ sui peccimen: adeoque post Adâ lapsum ac defectu omnem, non tamen destitit erga posteros liberalis esse ac beneficus. Atque hæc doctrina cogniti in primis necessaria est: nam quum extra Deum vitam quærenda sit vita & salus, quomodo in Christum recumberet fides nostra, nisi certò constitutum esset quod hic docetur? Ergo his verbis testatur Evangelista nos ab ænico & æterno Deo minime discedere quum in Christum credimus: deinde eiusdem beneficio vitam nunc restitui mortuis qui natura adhuc integra, vitæ fons & causa fuit. Quòd Sermonem vocat Dei Filium, hæc mihi simplex videtur esse ratio, quia primum æterna sit Dei sapientia & voluntas, deinde expressa consilij eius effugies. Nam vt Sermo character mentis dicitur in hominibus, ita non ineptè transferretur hoc quoque ad Deum, vt per Sermonem suum dicatur nobis seipsum exprimere. Aliæ significationes non ita conveniunt. Est quidem Græcis λόγος & definitio, & ratio, & supputatio: sed nolo supra fidei meæ captum argutè philosophari. Et videmus Dei Spiritum adeò eiusmodi argutias non probare, vt nobiscum balbutiens, quam sobriè de tantis arcanis sapiendum sit, tacendo clamet. Porro quemadmodum se Deus in creando mundo per Sermonem istum patefecit, ita prius habuit apud se reconditum: vt duplex sit relatio, prior ad DEVM, altera ad homines. Seruetus superbissimus ex gète Hispanica nebulo æternù hunc Sermonem tunc demum exortum esse fingit quum in mundi creatione exortus est. Quasi verò non prius fuerit quàm virtus eius externo opere fuit cognita. Longè aliud hic docet

Evangelista: neque enim Sermoni assignat temporis initium, sed ab initio fuisse dicens, secula omnia transcendit. Nec me latet quid oblatret hic canis, & quid olim cavillati sint Arriani: nempe Deum Creatiæ principio ætalem & terram, quæ tamen æterna non sunt: quia Principij nomen magis ad ordinem respiciat quàm æternitatem designet. Sed hæc calumniam Evangelista prævertit: quum dicit fuisse apud Deum. Si à tempore cepit esse Sermo, aliquam in Deo temporum seriè inveniatur necesse est. Et sanè hac particula nominatim discernere voluit eum Iohannes à rebus omnibus creatis. Poterat enim multa venire in mentem, vbi nam esset Sermo ille, quomodo vim suam exereret, cuius esset natura, vnde cognosci posset. Negat igitur in mundo & rebus creatis habitandum esse: quia semper Deo coniunctus fuerit antequam mundus extaret. Et tanquam principium ad cæli & terræ originem trahunt, ænon Christum redigunt in communem mundi ordinem, à quo diserte hic eximitur? Qua in re non tantum Filio Dei atrocem faciunt iniuriam, sed æterno quoque eius Patri, quem Sapientia sua priuant. Si Deum absque sua Sapientia imaginari nefas est, fateri oportet non alibi quærendam Sermonis originem quàm in æterna Dei Sapientia. Excipit Seruetus, nò prius comprehendit Sermonem posse quàm quum Deus à Mose loquens inducitur. Quasi verò nò subsisterit in Deo quia palàm non innotuit, hoc est, quasi non fuerit intus, donec extrâ prodire cepit. Sed ansam infans eiusmodi delirij præciliit Evangelista quum sine exceptione affirmat Sermonem fuisse apud Deum: nã ab omnibus temporum momentis aperte nos renocat. Qui ex tẽpore verbi imperfecto colligunt perpetuò statum, non satis firma ratione nituntur. Verbù *Erat*, inquit, continuà seriè magis exprimit quàm si dixisset Iohannes, *Fuit*. Sed in tantis rebus magis solidè argumentandum est. Illud autem vnum quod attuli sufficere nobis debet, quòd Evangelista nos in æterna Dei ætate mittit, vt illic sciamus quasi absconditum fuisse

*Principij
quid hic
significet.*

*Car. Nilus
Dei sermo
dicatur.*

*Seruetus.
Filius Dei
genitus ab
æterno.*

*Quid fuit
se apud
Deum.*

Ca. I. Sermonem, antequam se in externa mudi fabrica patefecerit. Recte ergo Augustinus principium hoc, cuius nunc fit mentio, principio carere admonet. Tamen enim Pater ordine prior est quam sua Sapientia, illum tamen sua gloria spoliavit qui vllum temporis punctum imaginantur quo Sapientiam suam præcesserit. Atque hæc æterna est generati, quæ ante cõditum mundum immenso spatio latuit quidẽ in Deo, (vt ita loquar) longis annorum successibus obscure Patribus sub Lege adumbrata, tandem plenus in carne exhibitus fuit. Miror quid Latinos mouerit vt *non de pro* transferrent Verbum. sic enim vertendum potius fuisset *non plus*. Verum vt deus aliquid probabile sequutus esse, negari tamen non potest quin Sermo longè melius conueniat. Vnde apparet quàm barbaram tyrannidem exercuerint theologastri, qui Eralatum adeo turbulente vexarunt ob mutatam in melius vocem vnam. *Et sermo erat apud Deum.* Iam diximus ita supra mundum & creaturas omnes locari, & omnibus seculis priorẽ statui Dei Filium. Verum simul hæc loquutio distinctam illi à Patre hypostasim attribuit: absurdè enim diceret Euangelista, semper cum Deo vel apud Deum fuisse, nisi propria quædam illi subsistentia in Deo foret. Ergo ad retellendum Sabellij errorem valet hic locus, quia ostendit Filium à Patre differre. Iam admonui, sobriè in tauris arcanis sapiendum esse, & modestè loquendum. Excusatione tamen digni sunt veteres Ecclesiæ scriptores, qui quum aliter rectam & sinceram doctrinam aduersus flexiliosos hæreticorum ambages non possent asserere, voces quasdam excogitare coacti sunt, quæ tamen non aliud sonarent quàm quod aliqui in Scripturis traditur. Tres hypostaseis vel personis in vna & simplici Dei essentia subsesse dixerunt. Nomen Hypostaseis primo ad Hebræos capite in eo sensu habetur, cui Substantiæ nomen respondet, vt sumitur apud Hilarium, *non obsecra* vel personam vocarunt discretas in Deo proprietates, quæ se mentibus nostris conspiciendas offerunt: quemadmodum dicit Gregorius Nazianzenus se non posse vnum cogitare quin mox tria circumstulerant. *Et sermo erat Deus.* Nequis de Diuina Christi essentia scrupulus maneat, clare asserit esse Deum. Iam quum vnicus sit Deus, Christum eiusdem esse cum Patre essentiam, & tamen in aliquo differre sequitur. Sed de hoc secundo membro iam dictum est. Quod ad essentiam vnitatem spectat, nimia fuit Arrij improbitas, qui ne æternam Christi Diuinitatem fateri cogeretur, fictitium nescio quem Deum esse garriebat. Nos autem quum audimus Sermonem fuisse Deum, quid est quod de æterna illius essentia amplius moueamus controuerfiam?

priè competit. Interdum quidem simpliciter dicit Paulus, omnia per Deum esse, Rom. 11. d. 36. sed quoties cõparatur Filius cum Patre, hac nota distingui solet. Quare hic mos loquendi vlitatus est, Patrem omnia fecisse per Filium, & à Deo per eundem Filium omnia esse. Huc autem spectat Euangelistæ consilium (sicut dixi) quòd statim ab ipsa mundi creatione Sermo Dei in æternum actum prodierit. Nam quum in sua essentia prius esset incomprehensibilis, tunc eius vis effectû palam fuit cognita. Quidam enã ex philosophis Deum ita constituunt mundi architectum, vt mentem illi in condendo hoc opificio adiungant. Id quidem rectè, quia congruenter cum Scriptura: sed quia mox in friuolis cogitationibus euanescent, non est cur eorum testimonia cupidè appetamus. quin potius cælesti hoc oraculo contenti, plus multo dici sciamus quàm mens nostra concipiat. *Et sine ipso factum est nihil quod,* &c. Tamen si variè hic locus legatur, ego tamẽ citra controuerfiam, vno contextu ita lego, Factum est nihil factum est. Atque in eo consentiunt omnes serè Græci codices, saltem magis probatæ autoritatis: deinde sensus omnino ita postulat. Qui particulam istam, Quod factum est, distinguunt à superiori oratione, vt ad sequentem sententiam annectant, coactû sensû adducunt. Quod factum est, in ipso erat vita, hoc est, vivebat, aut in vita suslinebatur. Sed hunc loquendi modum nisi quam creaturis attribui ostendit. Augustinus *vita non dicitur esse in creaturâ* more suo nimium Platonice ad ideas rapitur, quòd Deus, antequam mundum conderet, iam in totius opificij in mente sua conceptam habuerit: atque ita vita eorum quæ nondum extabant, in Christo fuerit, quia in eo ordinata erat mudi creatio. Sed quàm illud sit à mente Euangelistæ longè remotum, mox videbimus. Nunc ad prius membrum redeo. Non est vitiosa hæc *metaphysica*, vt in speciem videtur, quia enim nihil non molitur Satan vt Christo aliquid detratur, nominatiuè testari voluit Euangelista, eorum quæ facta sunt nihil penitus excipi.

Christi à Patre distincta hypostasis.

Sabellius.

Cuius inuentione distinctio vna est eorum quæ sunt.

Christus inuentione Patris.

Si Sermo Deus, ergo æternus.

Verbi Deitas est, asseruit, & æternam eius essentiam prædicauit, Christi diuinitas probatur ab operibus ipsius personæ propriæ.

4 *In ipso vita erat.* Hactenus docuit, per Sermonem Dei creata fuisse omnia: nunc eorum quæ creata fuerant conseruationem similiter illi attribuit: ac si diceret, non subitam modò eius virtutem, quæ mox transferit, apparuisse in mundi creatione: sed in eo esse conspiciam quòd stabilis & fixus nature ordo durat: quemadmodum ad Hebræos ca. 1. 3. dicitur sustinere omnia verbo aut natu potentè suæ. Ceterum vita hæc vel ad inanimata extendi potest (quæ suo modo viuunt, etiam si sensu careant) vel de solis animantibus exponi. Parum refert vtrum eligas: simplex enim sensus est, Sermonem Dei non modò fontem vitæ fuisse creaturis omnibus, vt esse inciperent quæ nondum erant: sed viuifica eius virtute fieri vt in statu suo maneat. Nisi enim continua eius inspiratio mundum vegetet, necesse erit quæcunque vigent protinus decidere, aut in nihilum redigi. Denique quod Paulus Act. 17. 28. Deo ascribit, nos scilicet in ipso esse & moueri & viuere, Ioannes Sermonis beneficio fieri testatur. Deus ergo est qui nos viuificat, sed per æternum Sermonem. *Vita erat lux hominum.* Alias interpretationes quæ à mente Euangelistæ distidēt, consultò prætereo. Hic meo iudicio, partem vitæ commemorat qua homines reliquis animantibus præcellunt: ac si diceret non vulgarem hominibus

Philosophoru demẽ teopimo.

vita non dicitur esse in creaturâ se in creaturâ.

Sermone De omnia conseruauit.

datam fuisse vitam, sed quæ cum luce intelligentia coniuncta esset. Hominem porro ex aliorum numero segregat: quia melius Dei virtutem sensu in nobis percipimus, quam procul ipsam intuemur. Sic Paulus admonet in Actis, Deum non esse procul querendum, quia fe intus in nobis patefaciat. Postquam ergo generalem gratiæ Christi considerationem Euangelista proposuit, vt homines propius ad eam reputandam adducat, ostendit quod ipsi peculiariter datum fuerit: quòd scilicet creati non fuerint pecudibus similes, sed mente præditi gradum altiore obtinuerint. Porro quia Deus non frustra lucem suam in illorum mentibus accendit, sequitur in hunc finem esse conditos vt ipsam tam singularis boni autorem agnoscat. Et quando lucem hanc, cuius Sermo featurus erat, inde ad nos transfudit, instar speculi esse debet in quo diuinam Sermonis vim clarè cernamus.

5 *Et lux in tenebris lucet.*) Obiici poterat, homines tam multis Scripturæ locis vocari cæcos, & cæcitate cuius damnantur, plus satis notum esse. miserè enim in tota sua ratione euanescent. vnde enim tot errorum labyrinthi in mundo, nisi quòd homines proprio sensu non nisi ad vanitatem & mendaciam seruantur? Quòd si nulla in hominibus lux apparet, extinctum est illud diuinitatis Christi testimonium, cuius proximè Euangelista meminit. Ille enim tertius erat gradus (vt dixi) in vita hominum quiddam longè esse præstantius quàm sit motus & spiratio. Hanc quæstionem anticipat Euangelista: & primùm quidem admonet, lucem qua in initio donati fuerant homines, non esse ex præfenti eorum statu æstimandam, quia in hac viciata & degenerata natura lux in tenebras versa fuerit: interea tamen negat prorsus extinctam esse intelligentiæ lucem: quia in obscura humanæ mentis caligine adhuc quædam fulgoris scintillæ emicant. Nunc intelligunt lectores duo esse huius sententiæ mēbra. nam multum distare nunc homines dicit ab integra illa natura qua in initio præditi fuerant: mentem enim eorum quæ lucida omni ex parte esse debebat, tenebris immerfam miserè cæcutire. itaque gloriam Christi in hac naturæ corruptione esse quasi obtenebratam. Sed rursus contendit Euangelista in medijs tenebris adhuc quasdam extare lucis reliquias, quæ diuinam Christi virtutem aliquatenus ostendant. Ergo fateatur Euangelista mentem hominis ex cæcitate esse: vt merito censeatur tenebris oppressa. Poterat enim mitiore verbo vti, ac dicere obscuram vel caliginosam esse lucem: sed clarius exprimere voluit quàm misera sit post primi hominis lapsum nostra conditio. Quòd verò lucem in tene-

bris lucere asserat, id ad naturæ corruptæ laudem minimè pertinet, sed potius ad tollendum ignorantia prætextum. *Et tenebra eam non comprehenderunt.* Quauis exigua hac luce quæ nobis re fidua est, semper ad se inuitauerit homines Filii Dei, dicit tamen Euangelista nullo profectu hoc esse factum, quia videndo non viderint. Ex quo enim alienatus fuit homo à Deo, sic ignorantia mentem eius oppressam tenet, vt quicquid lucis in ea restat, sine effectu iaceat suffocatum. Et hoc quotidie experientia probat. quicumque enim Spiritu Dei non sunt regenti, quum ratione aliqua polleant, certo documento sunt, hominem non tantùm vt spiret esse conditum, sed vt intelligat. Cæteriùm ab eo rationis fluxu ductu ad Deum non perueniunt ac ne accedunt quidem. vt tora eorum intelligentia nihil tandem sit quàm vera vanitas. Vnde sequitur, de hominum salute actum esse, nisi nouo auxilio Deus succurrat: quia quum lumen in eos suum effundat Dei Filius, sunt tamen cœcæque hebêtes vt vnde sit lumen istud non comprehendant, sed delirij & præaus imaginationibus abrepti, profus accipiunt. Duæ sunt præcipuæ luminis partes, quod adhuc in corrupta natura residet. nam omnibus ingentum est aliquod religionis semen: deinde insculptum est eorum conscientia boni & mali discrimen. Sed qui tandem inde fructus emergunt, nisi quòd religio in mille superstitionum portenta degenerat: conscientia autem iudicium omne peruertit, vt virtutum cum virtute confandat? In summa, nunquam naturalis ratio homines ad Christum dirigit. tam quòd prudentia ad regendam vitam instructi sunt, quòd ad præclaras artes ac disciplinas rati: id quoque totum sine fructu euanescit. Porro tenendum est, Euangelistam de naturalibus tantùm donis loqui, regenerationis gratiam nondum attingere. Duæ enim sunt distinctæ Filij Dei virtutes: prior, quæ in mundi architectura & naturæ ordine apparatus: altera verò, qua naturam collapsam renouat & instaurat. Vt est æternus Dei sermo, per eum conditus fuit mundus, eius virtute acceptam semel vitam omnia retinent, homo in primis singulari intelligentie dono ornatus fuit: & quauis sua defectu ne amiserit intelligentie lucem, videt tamen adhuc & intelligit: vt non sit penitus ablitium quod naturaliter ex filij Dei gratia habet. Sed quoniam lucem quæ in eo adhuc residet, stupore suo & prauitate obtenebrat, superest vt eum offitium suscipiat Dei filius, hæc est Mediatoris, qui hominem perditum regenerationis spiritu reformet. Ergo præpostere philosophantur & intempestiue qui lucem hanc, cuius meminit Euangelista, ad Euangelium referunt & salutis doctrinam.

Cur peccator
lucet: et si
da homi-
nibus eu-
angelis-
ta. 14.

Quomodo
excitas ho-
minum nõ
comprehē-
dit lucem.

Lux in ho-
minibus
extincta.

De rege-
nerationis
gratia nõ
dicitur in
Euangelis-
ta.

- 6 Fuit homo missus à Deo, cui nomen Ioannes.
- 7 Hic venit in testimonium, vt testificaretur de lumine: vt omnes crederent per eum.
- 8 Non erat ille lux, sed vt testificaretur de luce.
- 9 Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.
- 10 In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.
- 11 In sua venit, & sui eum non receperunt.
- 12 Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem vt filij Dei fiant: iis scilicet qui credunt in nomen eius.
- 13 Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.

Ca. I.

6 *Fuit homo.*) Nunc differere incipit Evangelista quomodo Sermo Dei in carne manifestatus fuerit, ac nequis addubitet Christum esse æternum Dei filium, Ioannis Baptistæ præconio celebratum fuisse recitat. Neque enim le tantum hominibus visendum Christum exhibuit: sed voluit etiam testimonio Ioannis ac doctrina innoscere. Imò Deus Pater testem hunc Christo suo præmisi, quò facilius oblatam ab illo salutem omnes reciperent. Posset tamen ab illudum prima facie videri, Christo aliunde dari testimonium, quasi ipse indigeat. Atqui pronuntiat se ab homine testimonium non querere. Responsio facilis & nota est, testem hunc nostram non Christi causa fuisse ordinatum. Siquis obiciat nimis infirmum esse testimonium hominis, vt Christus probetur esse filius Dei: hic quoque in promptu est solutio, non citari Baptistam quasi priuatum testem, sed qui diuina autoritate præditus, Angeli magis quam hominis personam suslineat. Ideo non suam virtutum elogis ornatur, sed hoc vno, quò Dei legatus fuerit. Nec obstat quòd Euangelij prædicatio Christo commissa fuit, vt sibi ipse testis esset. In hunc enim finem spectabat Ioannis præconium, vt ad Christi doctrinam & miracula attenderent. *Missus à Deo.* Vocationem Ioannis non confirmat, sed obiter tantum eius meminit. Hoc ad certitudinem non satis est, quum multi sponte currentes, diuinitus se missos iactent, sed Euangelista paulo post de hoc teste plura verba facturus, satis habuit vno verbo præfari, non venisse nisi Dei mandato. Postea videbimus quomodo Deum ministerij sui autorem aserat. Nunc tenendum est (quod prius attingi) quod de Ioanne prædicatur, in omnibus Ecclesiæ doctoribus requiri, vt à Deo vocati sint: ne alibi quam in solo Deo fundata sit docendi autoritas. Nomen exprimit non tantum hominis designandi causa, sed quoniam ex re ipsa illi inpositum fuit. neque enim dubium est quin Dominus ad munus respexerit cui Ioannem destinabat, quum ita vocari per Angelum iussit, vt inde omnes agnoscerent eum diuinæ gratiæ præconem. Tametsi enim passiuè tantum accipi potest, atque ita ad personam referri, quòd Deo gratus Ioannes fuerit: tamen libenter ad fructum quem ex eo alij percipere debebant extendo.

7 *Hic venit in testimonium.*) Finem vocationis breuiter perstringit: nempe vt Christo Ecclesiam pararet, quemadmodum ad Christum omnes inuitans, satis ostendit non sua causa se venisse. Ad eò autem commendatione opus non habebat Ioannes, vt Euangelista moneat ipsum non fuisse lucem, ne immodicus eius splendor Christi gloriam obscuret. Sic enim quidam illi fixi hærebant vt Christum negligerent. Quemadmodum si quis auroræ aspectu attonitus, ad solem oculos vertere non dignetur. Porro quo sensu accipiat nomen lucis Euangelista, mox videbitur. Sūt quidem pij omnes lux in Domino, quia eius Spiritu illuminati, non sibi tantum videt, sed

1 p. b. 8. Mat. 11. 14.

alios etiam suo exemplo dirigunt in viam salutis. Apostoli etiam peculiariter lux vocatur, quia Euangelij facem præferunt quæ mundi tenebras dissecant. Sed hic differit Euangelista de vnico & æterno illuminationis fonte, quemadmodum statim clarius ostendit.

9 *Erat lux vera.*) Vera lux non opponitur

falsæ: sed Christum ab aliis omnibus discernere voluit Euangelista, ne quis hoc illi putaret esse cum Angelis vel hominibus commune quòd lux dicitur. Hoc porro discrimen est, quòd quicquid lucidum est in cælo & in terra, aliunde mutatur splendorem suum: Christus autem lux est ex se ipsa & per se resurgens, deinde irradians totum orbem suo fulgore: vt non alia sit vsquam origo vel causa splendoris. Veram ergo lucem dixit cui natura proprium est lucere. *Quæ illuminat omnem hominem.* Præcipue in hoc insistit Euangelista vt Christum lucem esse doceat, ab effectu quem in se quisque nostrum sentit. Poterat subtilius disputare, quòd Christus vt pote lux æterna, fulgorem sibi ingentium habeat, non aliunde accitum: sed nos potius ad experienciam quam habemus omnes reuocat. Nam quum nos omnes splendoris sui participes faciat Christus, fatendum est hoc honoris proprii in ipsum solum competere vt lux vocetur. Ceterum bisariam locus hic exponi solet. Quidam enim notam vniuersalem ad eos restringunt qui Spiritu Dei reguntur, lucis visifica sunt competes. Augustinus sui iustitiam adducit ludimagistri, qui si vnus in vrbe scholam habeat, dicitur omnium magister, etiam si multi ad scholam non accedant. Ergo hoc comparatiuè dictum accipiunt, omnes illuminari à Christo, quia nemo iactare queat se aliter quam eius gratia vitæ lucem adeptum esse. Sed quum omnes generaliter ponat Euangelista qui in hunc modum veniunt, mihi alter sensus ardet, quòd in totum genus humanum diffusum sint ab hac luce radij: sicut etiam prius dictum est. Scimus enim hoc homines præ aliis animantibus singulare habere quòd ratione & intelligentia præditi sunt, quòd discrimen recti & iniusti in sua cõscientia insculptum gerunt. Nemo itaque est ad quem non perueniat aliquis æternæ lucis sensus. Sed quia sanati homines locum hunc temerè arreptum longius torquent, vt scilicet inde colligat omnibus persequè offerri illuminationis gratiam: meminimus hic tantum agi de communi naturæ luce, quæ longè infra fidem subsidit. neque enim cum toto mentis suæ acumine ac perspicacia, quæ quæ hominum in regnum Dei penetrabit. solus est Spiritus Christi qui iantram cælorum electis aperit. Deinde meminimus, rationis lucem quam Deus hominibus indiderat, sic obscuretam fuisse per peccatum, vt vix in dælis tenebris, ad eò que in horrenda ignorantia & errorum abyssio exiguæ scintillæ emicent, quæ etiam protinus suffocantur.

10 *In mundo erat.*) Homines ingritudinis accusat, quòd ita quasi sponte cæcutierint, vt causa lucis qua fruebantur, illis incognita fuerit. Hoc autem ad omnes mundi ætates patet: quia antequam manifestatus sit in carne Christus, suam vbique virtutem proferebat. Ergo quotidiani illi effectus corrigere debebant hominum torpore. Quid enim magis absurdum quam haurire ex riuo fluente aquam, & mente non concipere fontem vnde riuus ipse scaturiat? Igitur quòd mundus Christum non cognouit antequam manifestaretur in carne, nulla reperietur iusta ignorantie excusatio: hoc enim eorum ignauia & maligno quodam stupore accidit qui cum semper virtute præsentem habent. Summa est, nunquam talem fuisse Christi absentiam à mun-

à mundo, quin homines eius radiis expergefcti in ipsum attollere oculos debuérunt. Vnde sequitur culpam illis imputandam esse.

II *In supra vni.* Hic vero profusa deplorata hominum prauitas & malitia, hic plusquam scelerata impietas apparet, quod quí Filius Dei se in carne conspicuum exhibuit, & quidem Iudæi (quos sibi Deus ab aliis gentibus velut in peculium segregauerat) non tamen agnitus nec receptus fuit. Hunc etiam locum variè exponunt. aliqui enim promiscuè de toto mundo Euangelistam putant loqui. & certè nulla est pars mundi quam non sibi iure vendicet Dei Filius. Sensus ergo est secundum illos, quum Christus in mundum descendit, non in alienos fines ingressum esse, quia totum genus humanum propria erat eius hereditas. Sed rectius sentiunt, meo iudicio, qui referunt ad solos Iudæos: subest enim tacita comparatio, qua magis exaggerat Euangelista hominum ingratitude, Filius Dei sibi in vna gente domicilium elegerat: quum illic apparuit, reiectus est. Hinc ergo clarè perspicitur quàm malitiosa sit hominum cecitas. Hoc autem omnino dicendum fuit, vt scandalum tolleret Euangelista quod multis tunc obicere poterat Iudæorum incredulitas. Quum enim speritus ac repudiatu esset ab ea gente cui nominatione promissus fuerat, quis illum putasset totius mundi redemptorem? Ideo videmus quantopere in hac parte laboret Paulus. Ceterum tam in verbo quàm in nomine subest emphasis. Vbi prius erat Filius Dei, illuc cum Euangelista dicit venisse. Significat ergo nouum & extraordinarium præsentis modum, quo se Filius Dei manifestauit, vt illum homines propiore intuitu conspicerent. Quum dicit *in sua*, Iudæos alius gentibus comparat: quia singulari privilegio in Dei familiam cooptati erant. Christus ergo se illis primò obtulit tanquam domesticis, & qui peculiari iure ad eius imperium pertinebant. Eodem spectat illa Dei querimonia apud Iesaiam, Bos cognoscit possessorem suum, alius præsepe domini fuit Israel autem: me non cognouit. Quauis enim totius orbis habeat imperium, se tamen peculiarem Israel dominum facit, quem velut in facrum ouile collegerat.

12 *Quotquot autem.* Ne quos moretur hoc obstaculum quòd Christum Iudæi contempserint ac respuerint, pios qui in ipsum credunt, supra cælum attollit Euangelista, dicit enim fide hanc gloriam consequi vt filij Dei censeantur. Et in particula vniuersali *Quotquot*, subest antithesis: cæca enim gloriatioe Iudæi efferebantur, ac si soli Deum haberent sibi obstructum. Pronuntiat ergo Euangelista mutuatam esse sortem, quia abdicatis Iudæis Gentes in vacuum locum succedant. perinde est enim ac si ius adoptionis ad extraneos transferret. Hoc est quod dicit Paulus, interitum populi vnius, vitam totius mundi fuisse: quia Euangelium veluti ab illis expulsum, longè lateque per totum orbem dissipari cepit, ita privilegio quo excelebatur spoliati sunt. Christo autem nihil obfuit eorum impietas: quia & alibi erexit regni sui sedem, & promiscuè ad spem salutis vocauit omnes populos, qui prius videbantur à Deo reiecti esse. *Dedit eis potestatem.* Nomen *ἐξουσία* mihi dignitatem hoc loco significat: & præstaret ita vertere, ad refellendum Papistarum commetum. Hunc enim locum pes-

simè corrumpunt: quia intelligunt optionem tantum nobis dari, si quidem beneficio hoc vti libuerit. Ita liberum arbitrium ex hac voce, tanquam ignem ex aqua, eliciunt. Habet hoc prima specie aliquid coloris, quòd Euangelista nò dicit Christum facere Dei filios, sed dare potestatem vt fiant. Hinc ergo colligunt nobis gratiam hanc solum offerri, in arbitrio nostro esse eius fruendæ vel respuendæ facultatem. Sed hoc frivolum vnius vocis aucupium contextus evertit, nam continuo pòst subicit Euangelista, fieri Dei filios non proprie carnis volutate, sed quum ex Deo nascuntur. Quòd si fides nos regenerat vt filius filij Dei, & eam cælitus inspirat Deus: aperte constat non potentialiter tantum à Christo nobis offerri adoptionis gratiam, sed ipso actus, vt loquitur. Et sanè Græcis *ἐξουσία* alteri *ἐξουσία* interdum capitur: qui sensus huic loco optime quadrat. Periphrasis autem qua vsus est Euangelista, plus ad commendandam gratiæ excellentiam valet quàm si vno verbo dixisset, omnes qui in Christum credunt, fieri ab ipso Dei filios. Nam de immundis & profanis hic loquitur, qui perpetua ignominia damnati, in mortis tenebris iacebant. In eo itaque admirabile gratiæ suæ specimen exhibuit Christus, quòd tales hoc honore dignatus est vt subito filij Dei esse inciperent. ac huius beneficii magnitudinem meritò extollit Euangelista, quemadmodum & Paulus ad Ephesios 2. a. 4. Quòd sicui magis liceat communis nominis significati, non tamen potestas hic ab Euangelista statuitur quadam facultas quæ plenum & solidum effectum tollat: sed potius intelligit datum fuisse immundis & in iureiurandis à Christo quod impossibile videbatur. Incredibilis enim rerum conversio tunc facta est, quum Christus ex lapidibus excitauit Deo filios. Est igitur potestas *ἐξουσία* cuius meminit Paulus ad Coloss. 1. b. 12. vbi gratias agit Deo qui idoneos reddidit nos ad participandam sanctorum sortem. *Qui credunt in nomen.* Christi recipiendi modum breuiter notat, quum scilicet, in eum creditur. Fide ergo insit in Christum, ius adoptionis consequimur vt simus filij Dei. Et certè quum ille vnicus sit Dei filius, minime ad nos pertinet hic honor nisi quatenus eius sumus membra. Rursus hinc illud commentum resellitur de potentia. Potestatem hanc dari Euangelista pronuntiat iis qui iam credunt, atqui certum est re ipsa iam esse Dei filios. Fidei ergo nimis derogant qui tantum hoc credendo consequi hominem dicunt vt filius Dei fiat, si velit: quia presentis effectus loco, suspensam potentiam statuunt. Crafior adhuc repugnantia apparet in eo quod statim sequitur. Dicit Euangelista, iam ex Deo esse natos qui credunt. Non ergo facultas tantum eligendi offertur, quum iam id ipsum de quo agitur obtineant. Est autem Hebræis Nomen pro virtute sæpe accipitur, hic tamen relatio est ad Euangelij doctrinam, tunc enim demum in Christum credimus quum nobis prædicatus est. Loquor de ordinaria ratione, qua nos Dominus ad fidem adducit. Idque diligenter notandum est, quia sibi multi confusam sine vlla doctrina intelligentiam fidem stultè fabricant. Quemadmodum apud Papistas credendi verbo nihil magis tritum, vbi tamen nulla est ex Euangelij auditu Christi notitia. Ergo Christus per Euangelium se nobis offert, nos au-

Ies. 1. a. 1.

Rom. 11. c. 12.

Nomen Christi & Christo.

Fides impropria.

sem fide eum recipimus.

13 *Qui non ex sang.*) Quòd obliquè hîc prauam Iudeorum confidentiam perstringi quidam putant, libenter amplector. Habeant illi semper in ore generis sui dignitatem, quali ex sancta progenie orti, naturaliter sancti essent. Et meritò gloriati fuissent Abrahæ genere, si legitimi filij ac non degeneres fuissent: at fidei gloriatio nihil profus carnali genituræ arrogat, sed vni Dei gratiæ fert acceptum quicquid est boni. Dicit ergo Ioannes, qui ex Gentibus antè immundis Christo credunt, non ex vtero nasci Dei filios, sed à Deo refingi, vt esse incipiant. Sanguines videtur posuisse in numero plurali, quo longam generis successiōnem melius exprimeret. Nam hæc pars erat iactantiæ apud Iudeos, continua serie posse originem suam referre vsque ad Patriarchas. *Carnis voluntas & vni* idem mihi significat. Cur enim caro pro muliere sumatur (quemadmodum multi cum Augustino volunt) ego nō video. Potius rem vnā diuersis verbis repetens Euangelista, eam melius inculcat, & altius mentibus infigit. Tameñ autem Iudeos, qui in carne superbiebant, propriè respicit: ex hoc tamen loco generalis doctrina colligi potest, quòd filij Dei censentur, non esse hoc nature nostræ proprium, neque ex nobis proficisci: sed quia Dominus voluntariè nos, hoc est gratuito amore genuit. Hinc primo sequitur, fidem ex nobis nō provenire, sed spirituales regenerationis esse fructum. Negat enim Euangelista posse quenquam credere nisi qui ex Deo genitus est. cæleste ergo donum est fides. Deinde fidem non frigidam ef-

se nudamque notitiam, quum nullus credere possit nisi Dei spiritu reformatus. Videtur tamè Euangelista preposterè regenerationem fide facere priorè, quum potius effectus sit fidei, i. e. eoque posterior. Respondeo verumque optimè cōuenire: quia & fide concipimus incorruptibile semen, quo in nouam & diuinam vitam renascimur: & tamen iam fides ipsa opus est Spiritus sancti, qui non nisi in filiis Dei habitat. Ergo secundum diuersos respectus fides regenerationis nostræ pars est, & in regnum Dei ingressus, vt nos in filiis suis numeret. Quod enim spiritus mentes nostras illustrat, id iam ad renouationem nostri pertinet. Hoc modo ex regeneratōne, tanquam ex fonte, manant fides. Sed quoniam eadem fide Christū recipimus, qui spiritu nos suo sanctificat, ideo dicitur adoptionis nostræ esse principium. Quoniam altera distinctio afferri potest clarior & niagis expedita. Nam quū Dominus fidem inspirat, occultè nos & arcano quodā & incognito nobis modo regimur. Fide autè donari viuo conscientiæ sensu non adoptionis modo gratiam, sed vitæ quoque nouitatem & alia Spiritus sancti dona apprehendimus. Nam quum fides (vt dictum est) Christum recipiat, nos in omnium eius bonorum possessionem quodāmodo inducit. Ita quātum ad sensum nostrū spectat, non nisi post fidem Dei filij esse incipimus. Quod si adoptionis fructus est vitæ æternæ hæreditas, videmus vt Euangelista vni Christi gratiæ totam salutem nostram adscribat. Et sanè, vt se penitus excutiat homines, Dei filius nihil dignū reperiēt, nisi quod ipsis Christus contulerit.

14 *Et Sermo caro factus est, & habitauit in nobis: & vidimus gloriam ei usque gloriam tantquam Vnigeniti à Patre: plenus gratia & veritatis.*

14 *Et Sermo factus*) Iam docet qualis ille fuerit Christi aduentus, de quo meminerat: nempe quod carne nostra indutus, se palam mūdo ostendit. Esti autè ineffabile arcanū, quod Dei filij humanam naturam induerit, breuiter attingit Euangelista, mirè tamen perspicua est hæc breuitas. Ludūt hîc quidam & ineptiunt frivolis argutiis deliri homines, sermonè dici carnem esse factū, quia Deus filium suum, vt mente cōceperat, hominem in mundum miserit. quasi Sermo ille, vni brutis nescio quæ fuerit idea. Atqui ostendimus veram in essentia Dei hypostasin exprimi hac voce. *Carnis* etiam nomen plus ad exprimendam eius mentem energiæ habet quàm si dixisset hominem esse factum. Ostendere voluit ad quàm vilem & abiectam cōditionem Dei filius nostra causa ex cælestis sue gloriæ celsitudine descēderit. Scriptura quū de homine cōtempitū loquitur, carnē appellat. Quū autem tanta sit distantia inter spirituales sermonis Dei gloriā & putidas carnis nostræ sordes, eoufq; tamen se filius Dei submitit vt carnē istā tot miseris obnoxia susciperet. Ceterum caro minimè hîc pro corrupta natura accipitur (vt sepe apud Paulum) sed pro homine mortalitatemque fragilem & prope euanidam eius naturam per contemptum notat. Psal. 78. Recordatus est quia caro sūt: Iesai. 40. Omnis caro fœnum & similib. locis. Simul tamen obseruandum est synecdochicā esse loquutionē: quia pars inferior totū hominē cōprehendit. Stultè ergo Apollinaris, qui Christum fingebat corpore tantū humano vestitū abq; animam. nā ex innu meris testi-

monij colligere præptū est nō min⁹ anima quā corpore præditū fuisse. Et Scriptura quū homines *Carnem* vocat, nō ideo exanimis ipsos facit. Clara igitur sententiā est, quod Sermo ante secula ex Deo genitus, & qui semper apud Patrē residebat, homo fuerit factus. In hoc fidei capite duo præcipuè tenenda sunt: sic in vnā personā coaluisse duas in Christo naturas, vt vnus atque idē Christus verus sit Deus & homo. Alterū verò, nō obstrare personæ vnitatē quin distinctæ nature maneat, ita vt diuinitas quicquid sibi propriū est retineat, humanitas etiā seorsū habeat quod in eam cōpetit. Ita q; Satan, quū variis delirijs per hæreticos conatus sit sanam doctrinam subuertere, semper tamè ex duob. his errorib. alterutrū inuexit: vel Christū ita cōfusè filiū Dei esse & hominis, vt neq; sua illi diuinitas integra maneret, neque vera hominis natura esset circūdatus: vel ita carne esse vestitū vt quasi duplex esset, dualque haberet diuisas personas. Sic olim Nestorius discretè cōsistebatur vt ranque naturam: sed Christū vnū fabricat Deū, & alterum, hominē. Eutyches autè cōtrā, quum Christū vnū agnosceret Dei & hominis filiū, neutram ex duab. naturis illi relinquebat, sed fingebat esse simul permixtas. Et Seruetus hodie cum Anabaptistis talem fingit Christū qui cōfusè sit conflatus ex duplici natura quasi homo diuinus. Verbo quidē pronūtiat esse Deum: sed si vesana eius commētā recipias, Diuinitas ad tempus in naturam humanam cōuersa fuit: & nunc rursus natura hominis à diuinitate absorpta est. His ambob. sacrilegijs refellendis appositè loquitur

Euang.

Euangelista. Quum Sermonem dicit carnem esse factum, clarè hinc personæ unitas colligitur. neque enim conuenit alium nunc esse hominem quam qui verus semper fuit Deus: quum dicatur Deus ille factus esse homo. Rursum quò distinctè Christo homini Sermonis nomē tribuat, sequitur, Christum, quum homo factus est, non desisse tamen esse quod prius erat, & nihil in æternà illa Dei essentia quæ carnem induit, esse mutatum. Denique sic Filius Dei homo esse cœpit, vt tamen adhuc sit ille æternus Sermo qui nullum habet temporis initium. *Et habitauit.* Qui exponunt carnem fuisse Christo velut domicilium, non assequuntur Euangelistæ mentem. neque enim perpetuam mansionem hic Christo in nobis assignat: sed dicit ad tēpus (instar hospitis) versatum esse. Verbum. n. quo vitur *tabernaculis* à tabernaculis deducū est. Nihil ergo significat aliud quam Christū in terris defunctū esse munere sibi iniuncto, vel nō tantum momēto vno apparuisse: sed versatū esse inter homines donec officij sui cursum absolueret. *In nobis.* Cæterum dubiū est loquatūne in genere de hominibus, an de se tantum & reliquis discipulis, qui testes oculati fuerunt eius quod dicit. Ego hoc secundum magis probatum enim subiicit, *Et conspeximus gloriam eius.* Tametsi enim ab omnibus conspici potuit Christi gloria, tamè maximè parti propter cæcitatē incognita fuit: pauci tantum, quib. oculos Spiritus Saperuit, hanc gloriæ manifestatio nē viderunt. Summa est, Christum ita cognitum fuisse hominem, vt aliquid logè maius & excellētius in se conspiciendum præberet. Vnde sequitur, Dei maiestatem nō fuisse exinanitam, quauis carne circumdata esset. latuit quidem sub carnis humilitate, sed ita tamen vt fulgorem suum emitteret. *Tanquam* non est improprietas nota

hoc loco, sed potius veram & solidam approbationem designat. Sicuti quum Paulus dicit, *Tanquam filij lucis ambulare.* vult nos verè operibus testari hoc ipsum quòd simus filij lucis. Intelligit ergo Euangelista conspectam fuisse in Christo gloriam quæ Filio Dei congrueret, certumque esset diuinitatis testimonium. *Vnguentum* vocat, quia vnigenitus est natura filius: ac nisi eum supra homines & Angelos locaret, ac illi vni alleret quod in creaturam nullam cōpetit. *Plenus gratiæ.* Proximæ sententiæ cōfirmatio est. Aliis quidem in reb. apparuit Christi maiestas: sed hoc præ aliis specimen elegit Euangelista, vt nos in practica magis quam speculatiua eius notitia exerceat. quod diligenter notandū est. Certè quū Christus sic pede super aquas incederet, quū fugaret demones, & aliis miraculis exeret suā potentiam, vni genitus Dei Filius cognosci potuit: sed partem approbationis Euangelista in medium adducit, ex qua suauem fructum percipit fides: quia scilicet inexhaustū gratiæ & veritatis fontem Christus re ipsa se esse testatus sit. Dicitur etiam Stephanus fuisse plenus gratiæ: sed alio sensu. Plenitudo .n. gratiæ in Christo, fons ille est vnde nos omnes haurite oportet: sicuti fons paulo post dicendū erit. Potlet hoc per hypallagen exponi pro veraci gratiæ: et exegeticè, hoc modo, Pleniū fuisse gratiæ, quæ est veritas aut perfectio. Sed quia iterum statim repetet eandem loquēdi formā, vtroque loco eundem esse sensum arbitror. Gratiam hanc & veritatem postea Legi opponet, ergo simpliciter interpretor, Christū Apostolis inde agnitum fuisse pro filio Dei, quod complementum omnium quæ ad spirituale Dei regnum pertinent, in se haberet: deniq; quòd in omnibus verè se præstiterit Redemptorem & Messiam: quæ maximè insignis est nota qua discerni ab aliis omnibus debuit.

Ait. 7. g.
55

15 *Ioannes testificatur de ipso, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebam, Qui post me veniens mihi prepositus fuit, quia excellentior me erat.*

16 *Et ex plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gratia.*

17 *Quia Lex per Moysen data est: gratia & veritas per Iesum Christum facta est.*

18 *Deum nemo vidit unquam: vnigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.*

15 *Ioannes testificatur.* Nūc recitat quale fuerit Ioannis præconiū. Verbo præsentis temporis continuum actū designat. Et certè perpetuò vigere debet hæc doctrina, ac si vox Ioānis perpetuò aurib. hominū infonaret. Sic *Clamandi* verbum deinde ponit, vt Ioannis doctrinā minimè obscuram vel ambagib. implicitam fuisse significet: nec illū susurrasse inter paucos homines, sed palām alta voce prædicasse Christum. Prima sententia huc spectat, Christi causa fuisse missum: ita que absurdum esse vt ipse emineat iacente Christo. *Hic est,* inquit, *de quo dicebam.* quib. verbis in telligit sibi hoc ab initio fuisse propositū vt Christus innotesceret, atq; hunc suarum conuentionum fuisse finem: sicuti non aliter legationis suæ munus exequi potuit quam ad Christum discipulos suos vocādo. *Qui post me venit.* Tametsi aliquot mensib. maior natu erat quam Christus, hic tamè de ætate non agit: sed quia Prophetæ officij exercuerat aliquo tēporis spatio priusquam in medium Christus prodiret, ideo se rēpore facit priorem. Ergo publicæ manifestationis respectu Christus Ioannē sequutus est. *Quæ* sequuntur, ad verbum sic habēt, Ante me factus est, quia prior me erat.

Sensus autem est, Christum iure prælatum fuisse Ioanni, quia excellentior esset. Cedit igitur Christo, & lampadem (vt prouerbio dicitur) illi resignat. Sed quia posterior tēpore exortus est, hoc non obitare admonet quominus præferendus sit pro dignitatis suæ merito. Sic omnes qui vel donis Dei vel honoris gradu excellunt, manerē in suo gradu decet, vt infra Christum subsistant.

16 *Et ex plenitudine.* Nunc de Christi officio concionari incipit, quod bonorum omnium affluentiam in se continet, ita vt non aliudē vlla pars salutis petēda sit. Apud Deum quidem est fons vitæ, iustitiæ, virtutis, sapientiæ: sed fons nobis occultus & inaccessus: sed horum omnium copia nobis in Christo exposita fuit, vt inde petere liceat. Vtro enim ad nos fluere paratus est, si modò transitum illi fide deimus. Pronuntiat in summa, extra Christum nihil prorsus querendum esse boni. Quanquam hæc sententia pluribus mēbris constat, primò enim ostendit omnes nos spiritualium bonorum inopes prorsus ac vacuos esse. In hoc enim abundat Christus vt defectui nostro succurrat, vt egestatem subleuet, vt ieiunos ac famelicos satiet. Secundò admo-

Cap. I.

net, simulatque à Christo discessimus, frustra nos vel guttam vnam boni querere: quia in ipso solo Deus quicquid est bonorum residere voluit. Ergo Angelos & homines aridos, inane calum, sterilem terram, omnia denique nihili reperimus, si aliter quam per Christum velimus fieri donorum Dei participes. Tertio admonet minime timendum esse ne quicquam nobis desit, si modo hauriamus ex Christi plenitudine: quæ sic numeris omnibus perfecta est, ut sensuri finius verè inexhaustum esse fontem. Et Iohannes vnum se ex reliquis facit, non modestiæ causâ, sed ut clarius pateat neminem profus excipi. Dubium tamen est generaliter de toto genere humano loquatur, an tantum eos intelligat qui post Christum in carne exhibitum plenius facti sunt bonorum eius compotes. Certum quidem est, ipsos omnes, qui sub Lege vixerunt, ex eadem plenitudine hausisse: sed quia Iohannes mox temporum discrimen subiicit, magis probabile est hic propriè ab ipso commendari vberem istam bonorum copiam: quam Christus aduentu suo protulit. Scimus enim parcius sub lege gustata fuisse Dei beneficia: Christo autem in carne exhibitæ, quasi plena manu effusa fuisse ad satietatem. Non quòd vberiore quisquam nostrum Spiritus gratia abundet quàm Abraham: sed de ordinaria Dei dispensatione & de modo ac ratione dispensandi loquor. Ergo Iohannes, ut discipulos suos melius ad Christum inuicet, pronuntiat omnibus in eo proposito esse bonorum quibus destituuntur copiam. Quamquam si longius extendere placeat, nihil in eo etiam erit absurdum: inòd contextus non malè hoc modo fluat, Omnes ab initio mundi Patres à Christo hausisse quicquid habuerint donorum: quia tametsi Lex per Moysen data esset, non tamen inde gratiam obtinuerint. Ego tamen quid mihi placeret, prius ostendi: nempe quòd hic cum Patribus nos Iohannes conferat, ut hæc comparatione quod nobis datù est amplificet. *Et gratiam pro gratia.* Quo modo locum hunc exponat Augustinus satis notum est, *Quicquid scilicet bonorum identidem nobis à Deo suggeritur, & tandem vitam æternam, non meritis nostris rependi, quasi debitam mercedem: sed hoc meræ esse liberalitatis quòd priores gratias ita remunerat Deus, & dona in nobis sua coronat.* Piè quidem id & scitè dictum, sed ad præsentem locum minus aptè. Simplicior esset sensus si comparatiuè acciperes particulam *etiam* ac si diceret, Quascunq; in nos gratias cumulat Deus, perque ex hoc fonte manare. Possit etiã accipi quasi nota finalis causæ, Nos gratiam nunc accipere, ut aliquando Deus opus salutis nostræ cõpleat: quod erit gratiæ complementum. Ego tamen eorum sententiæ potius subscribo qui nos irrigari dicunt effusis in Christum gratiis. Quod enim à Christo accipimus, non modo tanquam Deus nobis largitur, sed Pater in eum contulit, quod tanquam per canalem ad nos manaret. Hæc est vnicò qua delibutus fuit, ut nos secum omnes vngeret. vnde & ille Christus vocatur nos, Christiani.

17 *Quia Lex per Moysen.* Est prolepsis, in qua præuenit contrariam exceptionem. Tanti enim erat apud Iudeos Moyses, ut agrè quicquam ab eo diuersim admittent. Docet ergo Euangelista quanto inferius fuerit Moysi ministerium Christi potestate. Simul comparatio hæc Chri-

sti virtutem non parum illustrat. nam quum Moysi nihil non deferrent Iudæi, admonet Euangelista perquam exiguum esse quod ille attulit, si cum Christi gratia conferatur. Erat enim alioqui magnum obstaculum, quod se ex Lege habere putabant quæ non nisi per Christum consequimur. Cæterum notanda est antithesis, quum Legem opponit gratiæ & veritati: nam vtrunque horum legi defuisse significat. *Veritas* autem, meo iudicio, pro firma & solida rerum stabilitate capitur, per nomen *Gratiæ* spirituale eorum complementum intelligo quorum nuda litera in Lege continebatur. Ac possunt duæ istæ voces per hypallagen eodem referri: acsi dixisset, gratiam, qua constat Legis veritas, in Christo, demum exhibitam fuisse. Verum quia idem manebit sensus, connectasne an distinguas parum interest. Hoc quidem certum est, Euangelistam velle in Lege adumbratam duntaxat fuisse spiritualium bonorum imaginem, in Christo vero solidè præitari: vnde sequitur, si Legem à Christo separet, nihil illuc restare præter inanes figuras. Qua ratione dicit Paulus ad Coloss. *illuc esse vmbra, in Christo corpus.* Neque tamen imaginandum est quicquam fallaciter in Lege fuisse ostensum: Christus enim anima est quæ viuificat quod alioqui esset in Lege mortuum. Sed hic aliud agitur, quid scilicet Lex per se & absque Christo valeat, negat autem Euangelista quicquam in ea solidum inueniri, donec ad Christum ventum fuerit. Porrò veritas hæc in eo consistit quòd per Christum obtinemus gratiam, quam Lex minime potuit conferre. Itaque gratiæ nomen generaliter accipio tam pro gratuita peccatorum remissione quàm pro renouatione cordis. nam quum hæc discrimen Veteris & Noui testamenti breuiter notet Euangelista (quod fusius describitur à Ier.) *quicquid ad spirituale iustitiam spectat, hoc verbo complectitur.* Eius autem duæ sunt partes, quòd gratis se nobis Deus reconciliat, peccata non imputando: & quòd Legem suã cordibus insculpit, ac intus per Spiritum suum in illius obedientiam homines reformat: vnde apparet Legem perperã ac falsò exponi, si quos in se retineat, vel impediatur quominus ad Christum accedant.

18 *Deum nemo vidit vnquam.* Aptissimè hoc ad proximæ sententiæ confirmationem additum. Cognitio enim Dei, ianua est qua in bonorum omnium fruitionem ingredimur. Ergo quum se Deus nobis per solum Christum patefaciat, hinc etiam consequitur, omnia à Christo petenda esse. Hæc doctrinæ series diligenter notanda est. Nihil magis tritum videtur, quàm pro fidei suæ modo percipere vnum quæ nostrum quæ Deus nobis offert: sed pauci sunt qui cogitent vas fidei & notitiæ Dei afferendum esse, quo hauriamus. Quòd Deum à nemine visum esse dicit, non tantum de externo corporis oculi aspectu intelligendum: nã generaliter significat, quum Deus lucem habitat inaccessam, non posse nisi in Christo, viua sua imagine, cognosci. Porrò hunc locum ita vulgò exponunt, *Quum nuda Dei maiestas in se sit abscondita, nunquam potuisse comprehendere, nisi quatenus se in Christo manifestauit.* Deū ergo non nisi in Christo Patribus olim fuisse cognitum. Ego verò potius hic Euangelistam in cõparatione iam adducta insistere sentio, quato scilicet nostra quàm Patrum conditio sit potior: quia Deus, qui prius in arcana sua gloria

Heb. 1. a. 3.

gloria latebat, se nunc quodammodo visibilem fecerit. Nam certè quum vocatur Christus expressa Dei imago, id ad peculiare Noui testamenti beneficium pertinet. Sic etiam hoc loco Evangelista nouum & insolitum quiddam designat, quum Vnigenitum, qui erat in sinu Patris, nobis exposuisse dicit quod alio qui occultum erat. Dei ergo manifestationem quæ per Euangelium nobis allata est, commendatam qua nos à Patribus discernit, facitque illis superiores. Quæmodum & Paulus subius tractat, nullum enim, vt sub Lege, amplius vclam esse prædicat: sed Deum palam in Christi facie conspici. Sicut absurdum videtur Patres Dei notitia priuari, ex quibus Propheta nobis hodie etiam faciem præferunt: respondeo, non simpliciter aut præcisè illis negari quod nobis tribuitur, sed minoris & maioris (vt loquuntur) fieri comparisonem: quia illi paruas tantùm viarum lucis scintillas habebant, cuius plenus hodie fulgor nos illustrat. Si quis excipiat, Deum tunc quoque faciem ad faciem esse visum, dico aspectum illum minime cū nostro esse: sed prout tunc solebat Deus obsecrare & quasi procul se ostendere, quibus clarius apparuerat, ij se faciem ad faciem vidisse

dicunt. itaque temporis sui respectum habent: interim Deum non videbant nisi multis inuolucris obiectum. Singularis fuit visio illa & reliquis ferè omnibus excellentior, quam in monte Moyses impetrauit, & tamen nominatim Deus pronūciat, Faciem meam videre non poteris, tantùm videbis tergum meum. Quæ metaphora plenè & liquidè reuelationis tempus nondum venisse significat. Est etiam notandum, Patres, quum Deū aspicerent, semper oculos ad Christū vertisse. Non tantùm hoc intelligo quòd Deum in æterno suo Seruone intuiti sunt, sed quòd ad promissam Christi manifestationem tota mente totòque cordis affectu intenti erant. Quæ ratione dicit Christus fuisse cap. octauo, Abraham vidit diem meum. Porro quòd subalternatur non pugnat. Manet ergo illud fixum, Deū, qui pius erat inuisibilis, nunc in Christo apparuisse. Quum dicit *Et in sinu Patris fuisse*, sumpta est ab hominibus translatio, qui in sinum suum admittere dicuntur quibus cum arcana omnia communicant. Sedes consilij pectus est: ergo Filium ab intimis secretis Patri fuisse docet: vt sciamus in Euangelio nos habere quasi apertum Dei pectus.

Exod. 33. d. 23.

1. Cor. ca. 3. 4.

Gen. 32. 30.

- 19 *Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserunt Iudæi Hierosolyma Sacerdotes & Leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es?*
- 20 *Et confessus est, & non negauit: confessus est, inquam, Non sum ego Christus.*
- 21 *Tunc interrogarunt eum, Quid ergo? Elias es tu? Et dixit, Non sum. Propheta es tu? Et respondit, Non.*
- 22 *Dixerunt ergo illi, Quis es? vt responsum denuo iis qui miserunt nos, quid dicis de teipso?*
- 23 *Ego, inquit, vox clamantis in deserto, parare viam Domini, quemadmodum dixit Iesayas Propheta.*

19 *Et hoc est testimonium.*) Hactenus Iohannis concionem de Christo habitam retulit Evangelista: nunc descendit ad testimonium magis celebre, quod Sacerdotum legatis redditum fuit vt Hierosolymam perferrent. Dicit ergo Iohannem apertè professum esse quorsum à Deo missus esset. Quæritur primum quo consilio ipsum interrogauerint sacerdotes. Vulgo existimant Christi odio falsum honorem Iohanni eos detulisse, atqui tunc nondum illis innotuerat Christus. Dicunt alij placuisse magis Iohannem, quòd ex genere ac ordine Sacerdotali esset. Sed ne hoc quidem est probabile. nam quum fausta omnia sibi à Christo promitterent, cur sponte finxissent sibi falsum Christum? Proinde alia ratione inductos fuisse arbitror. Diu iam caruerant Prophetis: Iohannes repente & ex insperato prodierat. erecti expectatione erant omnium animi. Adde quòd propinquum Messie aduentum omnes animis conceperant. Ne in officio suo torpere videantur Sacerdotes si rem tanti momenti negligant aut dissimulant, quarunt ex Iohanne quidnam sit. Ergo initio nihil astutè egerunt: quin potius redemptionis desiderio impulsu scire cupiunt an Iohannes sit Christus: quia vitarum in Ecclesia ordinem mutare incipit. Neque tamen nego quin simul retinendi sui iuris ambitio apud eos valuerit: sed tamen nihil minus habebant in animo quàm Christi honorem ad alium transferre. Nec quequam agunt à persona quam sustinent alienum. nam quum gubernacula tenerent Ecclesie Dei, curare eos decebat nequis se temerè ingereret, nequis emergeret noua secta

author, ne fidei vnitatis in populo scinderetur, nequis novos & extraneos ritus in medium proferret. Apparet ergo vulgatam fuisse de Iohanne famam quæ omnium mentes excitauerit. Hoc autem admirabili Dei providentia gubernatum fuit, quo illustrius esset hoc testimonium.

20 *Et confessus est.*) Hoc est, planè & sine ambagibus vel vili simulatione confessus est. Confitendi verbum priore loco in genere capitur, quòd rem vt erat exposuerit. Secundo reperitur ad exprimendam confessionis formam. Discretè ergo respondit se non esse Christum.

21 *Elias es tu?*) Cur Eliam potius quàm Moysen nominant? Quia ex prophetia Malachie hunc ex orientis Mesiæ quasi luciferum fore tenebant. Hoc tamen ex opinione falsò sumpta quærunt. nam quum hominis animam putarent ex vno corpore ad aliud migrare, dum Malachias propheta Eliam mittendum denuntiât, Eliam illum qui sub Achab vixit, imaginabantur venturum esse. Quare merito & verè respondet Iohannes se non esse Eliam: loquitur enim ex eorum sensu. Christus autem ex genuina Prophetæ interpretatione Eliam ipsum esse affirmat. *Propheta es tu?* Perperam Erasmus ad Christum restringit. Nam quòd articulus additur, nullam emphasis habet hoc loco: & postea satis declarant legatise alium à Christo Prophetam intellexisse, ita enim subsunt, Si neque Christus es, neque Elias, neque Propheta, diuersas itaque personas videmus notari. Alij sciscitatos putant an esset aliquis vnus ex veteribus Prophetis: sed neque hæc explicatio mihi probatur.

Malac. 4. 4. 5.

Matth. 9. 13.

Cap. I. Potius hoc nomine Iohannis officium designant, an constitutus sit à Deo Propheta. Dum hoc negat, non modestæ causa mentitur, sed sincere & ex animo se à numero Prophetarum segregat. Nec tamen pugnat hoc responsum cum Christi elogio. Iohannem Christus ornat titulo Prophetæ: immò addit ipsum esse plus quàm Prophetam. Sed illis verbis nihil aliud quàm fidem & auctoritatem eius doctrinæ vendicat: & si uul au neris illi iniuncti præstantiam extollit. Iohannes autem hoc loco aliud spectat, ne, npe quòd nullû proprium mandatum habeat, vt ordinatus mos Prophetarum fuit: sed tantum præco sit Christo destinatus. Similitudine hoc clarius patebit. Quicunq; etiam de rebus non magnis mittuntur legati, nomen & ius legatorum obtinent, siquidē propria habent mandata. Tales fuerunt omnes Prophetæ, qui certis vaticiniis instructi, propheticum munus exercebant. Si qua res maximi ōderis agatur, ac duo mittantur legati, quorum alter mox ad futurum nuntiet qui de tota rei summa transigat, hic posterior conficiendi negotij mādātum habeat: amon prior legato pars & appendix huius præcipuæ censetur. Hæc in Iohanne ratio valuit, cui nihil aliud iniunxerat Deus nisi vt Christo discipulos pararet. Atque hic sensus ex circumstantia loci contextuq; facile elicitur. Nā oppositum membrum, quòd mox sequitur, expendere conuenit. *Ego, inquit, non sum Propheta, sed vox in deserto clamans.* Quare hinc pendet discrimen, quòd vox clamans vt paratur via Domino, nō sit Propheta separatam & ubi propriam

functionē habens, sed subalternus tantum minister (vt ita loquar) & eius doctrina, quædam duntaxat audiendi alterius magistri præparatio. Hoc modo Iohannes, quantum Prophetis omnibus excellentior non tamen est Propheta.

23 *Vox clamantis in deserto.* Quia docendi partes tibi temere sumpsisset nisi ministerio præditus, ostendit quæ nā sit sua functio eamque Iesaię testimonio cōprobat, vnde sequitur, eum nihil nisi Diuinitus iussum agere. Iesaias quidem non de vno Iohanne illic loquitur: sed Ecclesiæ instaurationem promittens, futurum prædicat vt adhuc audiantur lætæ voces, viam iubentes sternere Domino. Tametsi autem Dei aduentum notat, quum à Babylonico exilio populum reduceret: verum tamen complementum fuit Christi in carne manifestatio. Ergo in præconibus qui Dominum appropinquare nuntiarent, principatum habuit Iohannes. Porro argutē ph Iesaię in vocis nomine (quod nonnulli faciunt) si uolum est. *Vox* dicitur Iohannes, quia imposita illi sit clamandi provincia. Allegoricē quidem Iesaias desertū vocat miseram Ecclesiæ vastitatem, quæ populo reditum negare videbatur: ac si diceret transitū quidem obstructum esse captiuo populo, sed Dominum viam reperturum per inuia. Sed desertum illud visibile in quo Iohannes concionabatur, sym bolū vel imago erat vastæ solitudinis quæ sibi liberationis tollebat. Si hæc similitudinē reputes, facile videbis nō torqueri Prophetæ verba. Nā ita Deus omnia cōposuit, vt populo suis miseris arto nito ante oculos poneret huius vaticiniij speculū.

24 Porro qui fuerant missi, erant ex Pharisæis.

25 Itaque interrogauerunt eum, & dixerunt illi, Quid ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Propheta?

26 Respondit illis Iohannes, dicens, Ego baptizo in aqua: medius autem inter vos stat quem vos nescitis:

27 Ipse est qui post me veniens, mihi prælatus est: cuius ego non sum dignus soluere corrigiam calceamenti.

28 Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, ubi erat Iohannes baptizans.

24 *Erant ex Pharisæis.*) Dicit fuisse Pharisæos, qui tunc priuatum tenebant in Ecclesia: vt sciamus nō fuisse cōtempnibiles aliquos ex grege Leuitarum, sed homines auctoritate præditos. hinc fit vt de Baptismo quæstionem moueant. Vulgares ministri qualicunq; responso cōtenti fuissent: isti autem, quia elicere nequeunt quod cuperent, temeritatis insinulat Iohannem quòd nouum ritum inducere audeat.

25 *Quid ergo baptizas.*) Quum hos tres gradus cōstituunt, videtur aptè ratiocinari, Si nec Christus es, nec Elias, nec Propheta. neque enim cuiusuis est Baptismi vsum instituire. Penes Messiam futura erat omnis potestas: de vno Elia hanc opinionem conceperant, quòd ab eo inchoanda esset regni & Ecclesię instauration. Prophetis etiā Dei cōcedunt vt prouinciam sibi iniunctam obeant. Constituunt igitur nouitate esse illicitā, quòd Iohannes baptizat, quum nulla illi publica persona à Deo imposita sit. Sed in eo falluntur quòd Eliam esse non agnoscent cuius sit mentio apud Malachiam: tametsi Eliam se esse neget quem ipsi somniabunt.

26 *Ego baptizo aqua.*) Hoc ad corrigendum eorum errore matis valere debebat: sed profe-

ctu caret clara alioqui admonitio apud surdos. nam quum ad Christum eos mittit, iamque eum ad esse pronuntiat, hinc constat, non modò Diuinitus constitutum esse vt sit Christi minister, sed esse verum Eliam qui ad testandam Ecclesiæ renouationem missus sit. Porro nō exprimitur hic plena antithesis: quia disertè spiritualis Christi Baptismus non opponitur externo Iohannis Baptismo: sed facile subaudiri potest istud posterius membrum de Baptismo Spiritus. & paulo post Euangelista vtrunq; ponit. Duo autem huius responsionis sunt capita: quòd Iohannes nihil præter fas sibi vsurpet: quia auctorem Baptismi sui Christum habet, in quo constat signi veritas. deinde quòd nihil habeat præter externi signi administrationem, vis autem & efficacia penes vnum Christum tota sit. Ita Baptismum suum asserit, quatenus eius veritas aliunde pendet: interim verò sibi adimen. lo Spiritus virtutem, Christi dignitatem extollit, vt in eum solum respiciant homines. Hoc optimum est temperamentum, vbi minister quicquid auctoritatis sibi vendicat, ita mutatur à Christo vt etiam ad eum referat, illi soli omnia tribuens. Cæterum nimis leui hallucinatione factum est quòd Iohan-

Iohannis Baptifinum à nostro diuerfum elle putarunt. neque enim hic Iohannes de Baptifini fui vitare & vfu difputat, fed tantum cum Chrifti persona fuam confert. Quemadmodum hodie fi quaratur quæ lint noftre & Chrifti partes in Baptifino, fati oportet Chriftum folum prætare quod Baptifinus agurat, nos præter nudam figni difpenfationem nihil habere. Duplex eft in Scriptura de facramentis loquendi modus. nam alicubi docet huarum elle regenerationis, illic ablati peccata, nos inferi in Chrifti corpus, crucifigi veterem noftm hominem, nos in vitæ nouitate refurgere. Ac tunc quidem Chrifti virtutem hominis ministerio coniungit: vt certè nihil aliud eft minister quàm Chrifti manus. Quare eiuſmodi loquutiones non quid per fe conferat homo, fed quid per hominem & fignum, tanquam fua organa efficiat Chriftus, oftendunt. Verùm quia procliuſ eſt in ſuſceptione lapſus, deinde homines pro ingenta ſibi ſuperbia ereptum Deo honorem ad ſe rapiunt, ideo Scriptura, vt ſacrilegam hanc inſolentiam conſecrat, ministros meos à Chriſto diſcernit, vt hoc loco: vt ſciamus nihil ministros eſſe vel poſſe. *Medius inter vos* Eorum ſocordiam oblique perſtringit, quòd Chriſtum ignorent, ad quem maxime amicos aduertere debebant, ac ſemper hoc ſedulò inculcat, nihil de ſuo ministerio poſſe cognoſci donec ad authorem ipſum ventum fuerit. Dicit Chriſtum inter eos

medium ſtare, vt ad eum cognofcendum ſtudia excitet. Summa autem huc redit, vt ſe deiciat quantum fieri poteſt, ne qui in parte honor illi perperam delatus Chriſti præſentiam obſcuret. Probabile autem eſt has illi ſententias frequenter fuiſſe in ore, quum videret ſe immodice peruerſis hominum iudiciis extolli.

27 *Qui poſt me veniens.*) Duo hic dicit, Chriſtum à ſe tempore quidem ſecundum, ſed gradu dignitatis longè priorem eſſe: quia Pater illum omnibus prætulit. Tertium paulo poſt addit, Chriſtum ideo alius omnibus præpoſitum eſſe quia iure alios omnes antecellit.

28 *Hæc in Bethabara.*) Loci notatio non tantum ad fidè hiftoriæ ſpectat, ſed etiam vt ſciamus in celebri hominum conuentu datum fuiſſe hoc reſponſum. Multi enim ad Iohannis Baptiſinum conſuebant: hic autè ordinarius illi ad baptizandum locus erat. Et putat fuiſſe Iordanis traiectum: vnde & nomen deducit: nam interpretantur dōmum tranſitus. Nūc fortè eorum opinio magis placeat, qui ad memorabilem populi tranſitum hoc referunt, quum Deus per medias aquas viam ſub Iofua patefecit. Alij legendū potius iudicant Betharaba. Bethaniz nomē inſcitè hic à quibusdam poſitum fuit: nam poſtea videbimus quàm vicina Hieroſolymæ fuerit Bethania. Bethabaræ autem ſitus, quem topographi deſcribunt, optimè cum Euangelicæ verbis conuenit, quamquam de vocis pronuntiatione non contendo.

29 *Poſt idie videt Iohannes Ieſum venientem ad ſe, & dicit, Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi.*

30 *Hic eſt de quo dixi, Poſt me venit vir qui mihi præpoſitus eſt: quia excellentior me erat.*

31 *Et ergo non nouerā eum: ſed vt manifeſtare: ut Iſr. aet. propterea ego veni aqua baptizans.*

32 *Et teſtificatus eſt Iohannes, dicens, Ego conſpexi Spiritum deſcendentem in ſtar columbæ è celo, & manſit ſuper eum.*

33 *Et ego non noueram eum: ſed qui me miſit ad baptizandum aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in Spiritu ſancto.*

34 *Ego itaque vidi, & teſtificatus ſum quòd hic eſt Filius Dei.*

29 *Poſtridie.*) Non dubium eſt quin iam prius de Meſſiæ exhibitione verba feciſſet Ioannes: ſed quum exortus eſt Chriſtus, voluit breui tempore innotefcere illius præconium: & iam inſtabat tempus quo Chriſtus finem illius ministerio adferret: quemadmodum ſole exorto aurora ſubito euaneſcit. Ergo quum Sacerdotibus legatis teſtatus eſſet ad eſſe iam & verſari in medio populi à quo Baptiſimi veritas & virtus petenda eſſet, poſtridie eum palam oſtendit. Hæc enim duo continua temporis ferie coniuncta, plus ad mouendos animos valent. Hæc eadem ratio eſt cur Chriſtus ſe in eius conſpectum offerat. *Ecce Agnus Dei.* Præcipuum Chriſti officium breuiter quidem, ſed dilucidè exponit, quòd ſcilicet peccata mundi mortis ſuæ ſacrificio tollens, homines Deo reconciliat. Alia quidem beneficentia nobis confert Chriſtus, ſed hoc ſummum, & ex quo reliqua dependent, quòd iram Dei placado, facit vt iuſti & puri cenſeamur. Ex hoc enim fonte profluunt omnes bonorum riuus, quòd Deus peccata non imputando in gratiam nos recipit. Ideo Iohannes vt nos ad Chriſtum adducat, à gratuita, quam per ipſum confequimur peccatorum venia exordium facit. Porro in voce *Agni* ad vetera Legis ſacrificia alludit. Erat illi cum

Iudæis negotiorum, qui ſacrificiis aſſucti, aliter de peccatorum expiatione doceri non poterant quàm propoſito in medium ſacrificio. Quum autem variæ fuerint ſpecies, vna hic per ſynecdochē ponitur, & probabile eſt Iohannē ad agnū Paſchalem reſpexiſſe. In ſumma notandum eſt, Iohannem hac loquutione vſum eſſe, quæ ad docendos Iudæos aptior erat, & plus habebat energiæ, quænam modum nos hodie propter Baptiſimi vſum melius apprehendimus quid valeat peccatorum remiſſio ſanguine Chriſti parta, quum audimus nos illo ablui & purgari ſordibus noſtris. Interea quum ſuperſtitioſè de ſacrificiis vulgò Iudæi ſentirent, vitium illud obiter corrigi, quorſum ſpectariet illa omnia admonens. Hic peſſimus erat ſacrificandi abuſus, quòd in ſymbolis deſixam habebant fiduciam. Ergo Iohannes Chriſtum proponens, ipſum teſtatur eſſe Agnū Dei: quòd ſignificat, quaſcunque ſub Lege victimas Iudæi offerre ſoliti erant, minimè ad peccata expianda valuiſſe, ſed fuiſſe tantum figuras, quarū exhibitæ fuerit veritas in Chriſto ipſo. *Peccatum* ſingulari numero pro quauis iniquitate ponit: ac ſi diceret, quicquid eſt iniuſtitia quod Deum ab hominibus alienat, per Chriſtum tolli. Et quum dicit *Mundi* peccatū, hæc gratiam

C. I. ad totum genus humanum promissæ extendit: ne sibi solis Iudæi missum Redemptorem putet. sed hinc colligimus vniuersum mundum eodem constringi reatu, & quia cuncti sine exceptione mortales rei sunt inultitiæ coram Deo, reconciliatione opus habere. Ergo Iohannes generaliter de mundi peccato loquens, nos propriæ miseræ sensu afficere, & querendum remedium hortari voluit. Nunc verò quòd omnibus offeritur beneficium, amplecti nostrum est: vt statuatur singuli nihil sibi obltare quominus reconciliationem in Christo inueniant, si modò duce fide ad ipsum accedant. Porrò vnicam tollendis peccatis rationem statuit. Scimus, ab initio mundi, quom omnes conuictos teneret propria conscientia, anxie in promerenda venia laborasse. Inde tot expiationum genera, quibus Deum placari falsò putabant. Fateor quidem adulterinos omnes placationum ritus è sancto principio originem duxisse: quia scilicet Deus sacrificia instituerat quæ homines ad Christum dirigeret. Sed tamen proprium sibi quisque placandi Dei modum confinxit: Iohannes autem nos ad vnũ Christum reuocat, nec aliter quàm eius beneficio Deum nobis esse propter docet: quia ipse vnus tollit peccata. Quare non aliud peccatoribus reliquum facit nisi vt ad Christum confugiant: quo humanas omnes satisfactiones, piaculis omnia & redemptiones euertit: vt certè non nisi impia commenta sunt diaboli astu inuenta. Tollendis verbum bifariã exponi potest: vel quòd Christus vnus quo eramus oppressi, in se receperit (quemadmodum dicitur peccata nostra in ligno portasse: & Iesaias dicit pacis nostræ correctionem illi fuisse impostam) vel quòd peccata aboleat. Sed quia hoc posterius pendet à priore, ideo libenter vtrunque recipio, quòd scilicet Christus peccata nostra ferendo auferat. Quauis ergo peccatum in nobis perpetuò hæreat, tamen quo ad Dei iudicium, nullum est: quia abolitum Christi gratia, nobis non imputatur. Nec displicet quòd Chrysostomus annotat, verbo presentis temporis continuum actum designari. nam expiatio, qua semel defunctus est, semper viget. Cæterum non simpliciter peccatum à Christo tolli docet, sed modum simul designat, quòd scilicet Patrem nobis propitiauerit mortis suæ beneficio. hoc enim sub Agni nomine intelligit. Sciamus ergo tunc nos demum Christi gratia reconciliari Deo si rectà ad eius mortem nos conferimus, & statuimus illum cruci affixum vnicam esse victimam expiaticem, qua sublatu est omnis noster reatus.

30 *Hic est de quo dixi.* Summatim comprehendit omnia, quom Christum affirmat esse què sibi præferendum docuit. hinc enim sequitur, Iohannem nihil quàm præconem esse in illius gratiam missum: vnde rursus constat Christum esse Messiam. Porrò hic tria enumerat. nam quom dicit virum post se venire, significat se tempore suis se priorem, vt viam Christo pararet, iuxta Malachiam testimonium. Ecce mitto Angelum meum coram facie mea. Quom dicit sibi præpositum, hoc ad gloriam refertur, qua Deus Filium suum ornat quom prodit in mundum ad exemplum Redemptoris munus. Ratio tandem subiicitur, quia Christus dignitate Iohannem longè superet. Nò fuit ergo aduentus honor quem illi detulit Pater, sed æternæ eius maiestati debitus. Cæterum

de hac loquutione suprâ nonnihil attigi, præpositum scilicet esse, quia primus erat.

31 *Etego non noueram.* Ne suspexitum sit testimonium quasi amicitia vel gratia datum, dubitationem præuenit, aliam se Christi notitiam habere negans quàm quæ diuinitus obtigit. Summa ergo est, Iohannem neque ex suo sensu, neque in hominis gratiam, sed instinctu Spiritus & Dei mandato loqui. *Veni, inquit, aqua baptizans.* hoc est, vocatus sum & ordinatus ad hoc munus, vt eum patefacere Israel. Quod postea clarius exponit & confirmat Euangelista, dum ipsum testificantem inducit quòd Diuino oraculo Christum cognitum habeat. Pro eò quod hic habetur, Veni ad baptizandum, illic disertè exprimit se missum esse. sola enim est Dei vocatio quæ legitimos Ecclesiæ ministros facit: quia quocunque se vltro ingerit, quocunque pellet in doctrina vel facundia, nihil tamen autoritatis mereatur, quia Deum autorem non habet. Quom autem Iohannem, vt legitimi baptizaret, oportuerit à Deo mitti, hinc collige non esse in vilius hominis arbitrio Sacramenta institueret: sed hoc ius vnus esse Dei proprium. Sicut alibi Christus, vt Iohannis Baptismi prouebet, querit sine è celo, an ab hominibus.

Mat. 23. 4.
15.

32 *Vidi Spir. descend. instar columbae.* Impropria est vel figurata loquutio. quibus enim oculis Spiritum videre poterat? Sed quia columba certum & minime fallax presentia Spiritus symbolum erat, Spiritus metonymicè vocatur: non quòd verè sit, sed quòd ostendat quantum fert hominis captus. Atque hæc translatio trita est in Sacramentis. cur enim Christus panem appellat corpus suum, nisi quia rei nomen aptè ad signum transfertur, præsertim vbi signum, verum & efficax simul pignus est quo certiores reddamur, rem ipsam quæ signatur, nobis præstari? Non tamen intelligas Spiritum sub columba inclusum fuisse, qui caelum & terram implet, sed virtute fuisse presentem: vt sciret Iohannes non frustra oculis suis obici tale spectaculum. Quemadmodum nos Christi corpus scimus non alligatum esse pani, sed eius tamen participatione fruimur. Iam queritur cur sub columbae forma Spiritus tunc apparuerit. Teneo da semper est signorum analogia cum veritate. Quom Spiritus Apostolis daretur, visæ sunt igne lingue & discæ, quòd spargenda esset per omnes linguas Euangelij prædicatio, & igneam virtutem habitura. Sed hoc loco Deus representare palam voluit illam Christi mansuetudinem quam Iesaias *Isa. 42. a.* commendat, Lignum fumigans non extinguet, & calamum quassatum non confringet. Tunc enim primum Spiritus super eum descendere visus est: non quòd prius eo vacuus fuisset, sed quia tunc quasi solenni ritu inauguratus fuit. Scimus enim instar hominis priuati per triginta annos latuisse: quia nondum manifestationis tempus aduenerat. Quom verò mundo se patefacere vellet, à Baptismo incepit. Tunc ergo non tam sibi quàm suis accepit Spiritum. atque ideo visibilis fuit descensus ille, vt sciamus in eo residere donorum omnium copiam, quorum inopes & vacui sumus. Idque ex verbis Baptistæ colligere promptum est. quòd enim dicit, Super quem videris Spiritum descendentem, ac manentem super eum, is est qui baptizat Spiritu: perinde valet acsi diceret, in hunc finem Spiritum conspectum esse sub forma visibili.

1. Pet. 2. d.
24.
Ies. 53. b. 5.

Malach. 3.
2. 1.

visibili, & requiuisse super Christum, vt sua plenitudine omnes suos irrigaret. Quid sit baptizare Spiritu, suprâ breuiter attingi: nempe suum Baptismo effectum dare, ne inanis sit vel irritus: quod Spiritus sui virtute præstat.

33 *Super quem videris.*) Hic nascitur difficilis quæstio, nam si Iohannes Christum non nouerat, cur recusat ad Baptismum admittere? Hoc certe ignoto non diceret, Ego abs te potius debeo baptizari. Respondent quidam eatenus fuisse cognitum, quòd tanquam eximium Prophetam reuerbatur, Dei Filium esse nesciebat: At qui frigida est hæc solutio, debet enim quiescere absque vilis personæ respectu vocationi Dei parere. Itaque nulla est hominis dignitas vel excellentia quæ nos in officio nostro impedire debeat. Quare Deo eiusque Baptismo fecisset iniuriam Iohannes si alteri cuius, præterquam Dei Filio, sic loquutus esset. Ergo necesse est Christum prius fuisse cognitum. Primum notandum est, hic de notitia agi quæ ex consuetudine & mutuo vsu gignitur. Tamen si ergo Christum agnoscat ex quo videt, non tamen definit hoc verum esse, non fuisse sibi inuicem notos communi hominum

more: quia notitiæ initium ex Deo profectum est. Nondum tamen prorsus soluta videtur quæstio. dicit enim Spiritus conspectum fuisse indicationis notam, atqui Spiritum nondum viderat quam illum tanquam Filium Dei alloquitur. Ego eorum sententiæ libenter subscribo qui signum hoc confirmationis causa additū putant, neque id tam Ioannis respectu quam nostri omnium. Solutus quidē Ioannes vidit, sed aliis potius quam sibi. Bucerus illud Mosis apte citat, hoc vobis erit signum, quòd itinere tridui confectis, sacrificabitis mihi in monte. Cerrè quam exirent, iam sciebant Deum liberationis ducem ac præsidem esse: sed hæc a posteriori (vt loquuntur) confirmatio fuit. Sic ad priorem reuelationem, quæ Ioanni data fuerat, hoc auctarium accessit.

34 *Vidit, & testatus sum.*) Significat nihil se dubium proferre: quia Deus probè & penitus illi comperta esse voluit quorum futurus erat mundo testis. Atque hoc notatu dignum est, ipsum esse testatum quòd Christus esset Filius Dei, quia Spiritus sancti datorem Christum esse oportet, quia in alium neminem honor a cunctis homines Deo reconciliandi competat.

Matth. 3. c. 14.

Exo. 3. d. 15.

- 35 *Post die rursus stabat Iohannes, & ex discipulis eius duo.*
- 36 *Et intuitus Iesum ambulantem dixit, Ecce agnus Dei.*
- 37 *Audierunt illum duo illi discipuli loquentem, & sequenti sunt Iesum.*
- 38 *Conuersus autem Iesus, & intuitus illos sequentes se, dicit ipsis, Quid queritis? Qui dixerunt illi, Rabbi (quod si interpretetur, exponitur Magister) vbi manes?*
- 39 *Dicit illis, Venite & videte. Venerunt & viderunt vbi maneret, & apud eum manserunt diem illum. hora autem erat fere decima.*

36 *Ecce Agnus Dei.*) hinc clarius patet quod iam prius aduocauit, Iohannem, quem sentiret se ad studij sui metam appropinquare, assidue instare solum vt Christo lampadem traderet. constantia etiam plus fidei testimonio conciliat. Sed quòd continuis diebus tam sedulo in repetenda Christi cõmendatione insistit, eo admonet peractum iam sibi esse cursum. Hic præterea videmus quam tenue & humile Ecclesiæ principium fuerit. Iohannes quidem Christo discipulos parabat: sed Christus nunc deum Ecclesiam colligere incipit. Porrò duos tantum habet obscuros & ignobiles homines: sed hoc quoque ad illustrandam eius gloriam facit, quòd breui temporis spatio, nõ humanis opibus nec valida manu adiutus regnũ suum miro & incredibili modo propagat. Porrò notandũ est quorsum præcipue homines adducit, nempe vt in eo peccatorũ remissionem inueniant. Sicuti autem Christus se consulto discipulis obtulerat vt ad se venirent, ita nunc benignè venientes animat & hortatur, neque enim expectat dum ipsi priores verba faciant, sed rogat, *Quid queritis?* Hæc tam blanda & comis inuitatio, quæ semel duobus facta est, ad omnes nũc pertinet. Quare timendum non est ne se nobis subducat Christus, vel facilem accessum neget, si modò nos ad se aspirare viderit. quin potius manu porrecta conatus nostros iuuabit. Et quomodo non occurreret ad se venientibus, qui vagos & errantes procul querit, vt in viam reducat?

& honore aliquo præditis commune erat: sed hic Euangelista alium tẽporis sui usum notat, quòd scilicet hoc nomine stabatant doctores ac verbi Dei interpretes. Tamen si ergo Christum nondum agnoscent vnicum Ecclesiæ magistrum, commoti tamen Ioannis elogio, illum Prophetæ & doctoris loco habent: qui primus est ad docilitatem gradus. *Vbi manes?* Hoc exemplo doceamur, talem esse primis Ecclesiæ rudimentis cõcipiendum esse Christi gustum qui nos ad proficiendi studium inflammet. deinde non debere nudo & euanido aspectu esse contentos, sed expectandum esse eius domicilium, vt nos ad se hospites recipiat. Sunt enim peruultu qui Euangelium procul duntaxat osticiunt, atque ita finitum Christũ subito euanescente, & effluere quicquid de ipso didicerat. Quanquam autẽ tunc non facti sunt perpetui eius discipuli, non tamen dubium est quin nocte illa plenius eos erudierit, vt paulo post sibi penitus addictos haberet.

39 *Hora autem erat fere decima.*) Hoc est, Instabat vesper, quia duæ tantum horæ ad occasum vsque solis restabant. Diem enim tunc in horas duodecim partiebatur, quæ astate lãgiore hycme breuiores erant. Ex hac tamen temporis circumstantia colligimus, duobus istis discipulis tantum audiendi Christi & propius noscendi fuisse ardorẽ, vt de nocturno hospicio solliciti non essent. Nos verò magna ex parte multum illis sumus dissimiles, qui sine sine procrastinatio: quia nobis nunquam commodum est Christum sequi.

38 *Rabbi.*) Nomen hoc primariis hominibus

40 *Erat Andreas, Frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant ex Iohanne, & sequenti fuerant ipsũm.*

Ca. I. 41 *Inuenit hic prior fratrem suum Simonem: & dixit illi, Inuenimus Messiam, quod interpretando dicitur Christus.*

42 *Adduxit itaque eum ad Iesum. Intuitus eum Iesus dixit, Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, quod est, si exponas, Petrus.*

43 *Erat Andreas.*) Hinc spectat Euangelistæ consiliū vsque ad finem capitis, vt sciamus quomodo paulatim adducti fuerint Christo discipuli. Hic de Petro narrat, postea Philippum & Nathanaelem adiungit. Quod Andreas statim fratrem adducit, in eo exprimitur fidei natura, quæ lucem intus suppressam non suffocat, sed potius hunc illum spargit. Vix scintillam vnā habet Andreas, quæ tamen irradiat fratrem suum. Væ igitur fœcordiæ nostræ, si plenus illuminati non alios studemus eiusdem gratiæ facere confortes. Imò in Andrea duo animaduertere licet quæ Iesai exigit à Filiis Dei, nempe vt quisque manū proximi sui apprehendat: deinde vt dicat, Venite, ascendamus in montem Domini, & ipse nos docebit. Fratri enim manum porrigit Andreas: sed interea hunc finem habet propositum vt sibi in Christi schola sit condiscipulus. Notandum præterea Dei consiliū est, quod Petrus, qui futurus erat longè præstantior, Andræ opera & ministerio ad Christi notitiam deduci voluit: ne quis nostrū, quantumuis excellat, doceri à minori recuset. Graues enim morositatis suæ, vel potius superbæ pœnas dabit qui propter hominis contemptum ad Christum venire non dignabitur.

41 *Inuenimus Messiam.*) Messæ nomen Græcè interpretatus est Euangelista, vt quod arcanū Iudæis erat, toti mundo vulgaret. Porro hic ordinarius erat Regum titulus, quemadmodum solennis illis erat vñctio. Sed non ignorabant interea, Regem vnū diuinitus vngendum esse, sub quo speranda esset perfecta æternæque scelicitas: præsertim quum terrenum Davidis regnum minus stabile experti forent. Deinde quemadmodum ipsos variis arumnis subsactos & grauatos ad Messæ expectationem erexit, ita clarius illis patefecit propinquum eius aduentum. Nam Danielis vaticiniū præ aliis illustre est quantum ad Christi nomen spectat. non enim, vt superiores Prophetæ, Regibus illud tribuit, sed vnus redemptoris facit proprium. Hinc mos loquendi passim obtinuerat, quoties facta erat Messæ aut Christi mentio, ne quem alium nisi Redemptorē intelligerent. Sic infra capite quarto dicit Samaritana mulier, Messias venturus est. Quo magis

43 *Pessridio voluit Iesus exire in Galileam: & inuenit Philippum: & dixit illi, Sequere me.*

44 *Erat autem Philippus ex Bethsaida, vrbe Andrea & Petri.*

45 *Inuenit Philippus Nathanaelem, & dicit illi, Inuenimus Iesum filium Ioseph ex Nazareth: de quo scripsit Moses in Lege, & Prophetæ.*

46 *Dixit illi Nathanael, Ex Nazareth potest aliquid boni esse? Dixit illi Philippus, Veni & vide.*

43 *Sequere me.*) Hac vna voce quod accensus fuit Philippi animus ad sequendū Christum, inde colligimus quanta sit Verbi efficacia: sed non in omnibus promiscuè apparet. Deus enim multos compellit nullo profectū, perinde ac si inani sonitu eorum aures verberaret. Externa igitur Verbi prædicatio per se infructuosa est, nisi quod reprobos lethali ter vulnerat, vt reddatur coram Deo inexcusabiles. Sed quum arcana

mirū est à tam paucis exceptū fuisse qui iā cupidè ab omnib. expetebatur, & in ore omnium erat.

42 *Tu es Simon, &c.*) Christus Simoni nomē imponit, non (vt fieri solet inter homines) ex præterito aliquo euentu, vel ex eo quod iam cernitur: sed qua Petrum factū iam ipsum erat. Primum dicit, *Tu es Simon filius Iona.* Mutilum patris nomen ponit: quod satis vulgare est quum in alienas linguas nomina transferuntur. Nam ex capite vltimo palam conitabit filium fuisse Iohanna, vel Iohannis. Hoc verò totum perinde valet ac si diceret, longè alium fore quàm nunc sit. Neque enim honoris causa patrem commemorat: sed quum obscuro genere natus esset, ac nullius inter homines exultationis, hoc sibi nō fore obstaculo pronūciat quominus reddat virum inuictæ fortitudinis. Ergo hoc tanquam vaticiniū Euangelista commemorat, quod Simoni impostum fuerit nouum cognomen. Vaticiniū intelligo, non tantū quia præuiderit Christus futuram in Petro fidei constantiam, sed quia prædixerit quid illi daturus esset. Ergo gratiam qua illum donare postea statuit, iam elogio commēdat: ideo non dicit hoc illi in præsentia cognomen esse, sed differt in futurum tempus. *Tu vocaberis Cephas,* inquit. Pios quidē omnes Petros esse conuenit, qui in Christo fundati ad extruendum Dei templum apterunt: sed hic vnus propter singularem excellentiam ita vocatur. Interea ridiculi sunt Papisæ, qui eum in Christi vicē substituant, vt sit Ecclesiæ fundamentum. Quasi verò non ipse quoque in Christo cum reliquis fundatus sit. Bis autem ridiculi, dum ex lapide caput faciunt. Extat enim in Gratiani rhapsodiis insulfus canon sub Anaclei nomine, qui nomen Hebræū cum Græco permutans, & *κεφαλαίος* non distinguēs à Cepha, Petrum putat constitutum hoc nomine Ecclesiæ caput. Porro Cepha Chaldaicum magis quàm Hebræum est nomen: sed illa post Babylonicum exilium vsitata erat pronuntiatio. itaque in Christi verbis nihil est ambiguum. Petro enim quod minime vnquam superasset promittit: & suam in eo gratiam seculis omnibus commendat, nequid illi obsit prior conditio, quum insignis hic titulus nouum hominem factum esse declarat.

44 *Erat ex Bethsaida*) Videtur data opera politum huius urbis nomē, quo illustrior in trib. Apostolis pateat Dei bonitas. Scimus quā feuerē mali illi Christus alibi minetur ac maledicat. Quare ex gente adēo impia & scelerata quod aliqui à Deo in gratiam recepti sunt, perinde habendum est ac si inferis educti essent. Quod autem Christus ex profunda illa abyſſo ereptos tanto honore dignatur vt Apostolos constituat, id præclarum & memorabile beneficium est.

45 *Inuenit Philippus Nathanaelem*) Vtque hæc Ecclesiæ incunabula despectui habeant superbi homines, nostrum tamen est maiorem in illis Dei gloriam percipere quā si magnificus ab initio & modis omnibus splendidus fuisset regni Christi status. Scimus enim in quantam mox segetem hoc exiguum semen excreuerit. Porro idem hic ædificandi studium in Philippo nobis proponitur quod prius in Andrea. Modestia etiam notatur, quod nihil aliud cupit ac studet nisi vt habeat qui secum à communi omnium magistro discant. *Inuenit Iesum.* Quā tenuis fuerit modulus fidei in Philippo hinc patet, quod de Christo quatuor verba protari nequit quin duos crassos errores permisceat. Facit illum filium Ioseph, & patriam Nazareth falsò illi assignat: & tamen quia sincerè fratri suo prodesse cupit, & Christum patefacere, Deo probatur hæc eius sedulitas, & prosperum etiam successum habet. Danda quidem opera est vt se quisque intra fines suos sobriè contineat. nec sanè Euangelista hoc quasi laude dignum in Philippo commemorat, quod Christum bis deformet, sed eius doctrinam, vt que vitiosa esset ac errore implicata, vitalem fuisse refert: quia ad hunc scopum nihilominus tendebat vt Christus verè cognosceretur. Iesum stultè dicit filium Ioseph, imperitè Nazarenum facit: interea nō adducit nisi ad Filium Dei qui ex Bethlehem natus est: nec adulterinum Christum fabricat, sed tantum vult cognosci qualis à Mose & Prophetis traditus est. Videmus ergo hoc in doctrina esse præcipuum, vt quoquomodo ad Christum perueniant qui nos audiunt. Multi quum subtiliter de Christo disputant, suis tamen argutiis ita eum obscurant & inuoluunt vt nunquam reperiri queat. In hunc modum Papistæ Christum non dicent esse filiū Ioseph: distinctè enim tenent quid nominis habeat (sed interea virtutem eius exinaniunt, ita

vt spectrū ostentent loco Christi. Annon prælatet cum Philippo crasse dicitur, & retineat eorum Christum, quam diserto argutoque loquendi modo factitium inducere? Contra, multi sunt hodie pauperuli idiotæ, qui accēdi rudes & ignari, multo tamen fidelius Christum docent quā Iannes Papæ theologi, cum altis fuis speculationibus. Admonet itaque hic locus ne fatidiosè respuamus si quid minus apte a simplicibus & in doctis de Christo dictum fuerit: modo nos ad Christum dirigant. Sed ne falsis hominum commētis a Christo abstrahamur, hoc nobis semper in promptu reuocandum sit, vt peram eius notitiā petamus ex Lege & Prophetis.

46 *Ex Nazareth.* Initio refugit Nathanael, Christi patria (vt quidē à Philippo indicata fuerat) offensus. Sed primū decipitur inconsiderato Philippi sermone, nam quod ille stulte putauerat, hic pro certo fuit. Accidit deinde præposterum iudicium ex loci odio vel contentu. Vtrunq; diligenter nobis obseruandū est. Porū abfuit quin hic sanctus vt accessum sibi ad Christum præcluderet. Quare hoc? Quia quod de ipso perperam dictum fuerat à Philippo, tenere ipse credit. deinde quia præsumpta opinio eius animum occupauerat, vt nihil speraret boni à Nazareth. Nisi ergo nobis sedulò cauemus, non erimus extra idem periculum. Et sane eiusmodi obstaculis quotidie molitur Satan nos arcerē ab accessu Christi. Plurima enim mendacia spargi a stute curat, que vel ex sum vel suspectam nobis Euangeliū reddant, ne ipsum gustare audeamus. Alterum etiam lapidem mouere non desinit, vt Christum nobis contemptibilem reddat. Vicemus enim quale multis offendiculum sit crucis humilitas, quæ tam in Christo capite quā in eius membris apparet. Cæterū quia vix tam cauti esse possumus quin tētemur his Satanæ artificijs, saltem nobis protinus succurrat *Veni, & vide.* Passus est Nathanael duplicem suū errorem hoc Philippi dicto corrigi. Itaque eius exemplo dociles nos primū & morigeros præbearis: deinde ne recusamus inquirere vbi Christus ipse dubitationes quæ nos vexat, eximere paratus est. Qui affirmatiuè hanc sententiam legunt, vehementer errāt, quā enim frigide hoc esset dictū? Deinde scimus vrbē Nazareth non fuisse tunc in pretio habitam: & Philippi responsum satis ostēdit illam hēitationis & diffidētiæ fuisse vocem.

47 *Quum vidisset Iesus Nathanaelem ad se venientem, dicit de illo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.*

48 *Dicit illi Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit illi, Priusquam Philippus te vocaret, quum esses sub ficu, vidi te.*

49 *Respondit Nathanael, & dixit illi, Rabbi, tu es Filius Dei, tu es Rex Israelis.*

50 *Respondit Iesus, & dixit illi, Quoniam dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis, maiora his videbis.*

51 *Tunc dixit illi, Amen amen dico vobis, posthac videbitis calum apertum, & Angeles Dei ascendentes & descendentes super Filium hominis.*

47 *Ecce verè Israelita*) Quod Christus Nathanael laudat, non facit in eius gratiam, sed eius persona communem doctrinam proponit. Nam quū pleriq; se fidelium titulo vident, qui nihil minus sunt quā fideles, veros & probos à falsis aliqua nota discerni operæpretium est. Scimus quāto supercilio gloriati fuerint Iudei in patre suo Abraham, quā in cōfidenter generis sui sanctitate iactauerint: interea vix ceteris quibusque

reperiebatur nō prorsus degener & alienus à fide Patrū. Ergo Christus, vt hypocritis larvā detrahat, breuiter verū Israelitā definit: & simul scādulum tollit quod mox exortitur erat ex impia gentis contumacia. nam qui censerī volebant filij Abraham & sanctus Dei populus, infestis Euangelij hostes paulò post futuri erant. Ergo ne quem exanimet vel perturbet cōmunis omnium serē ordinum impietas, mature admonet, ex multis qui

Cap. I. Israelitarum nomen obtinent, paucos esse veros Israelitas. Porro quia hæc etiam Christiani sui definitio est, non leuiter prætereundus est hic locus. Verum vt paucis teneamus Christi mentem, notandum est dolum sinceritati opponi. Dolosus ergo vocat qui alibi dicitur in Scriptura duplices corde. Nec tantum crassa illa hypocritis taxatur, quum se bonos viros simulant qui sibi male conscij sunt: sed alia etiam intertor, dum ita cæcutiunt homines in suis vitiis, vt non alius tantum sed sibi mentiantur. Cordis igitur coram Deo integritas, & erga homines rectitudo Christianum facit. Sed præcipue dolum illum Christus notat cuius mentio fit in Psalmo. *Psalm. 52. a.* *2.* hic plus significat quam certè. Est quidem Græcis sæpe simplex affirmatio: sed quia hic inter rem & nudum titulum subaudienda est antithesis, verè dicitur esse qui re ipsa est qualis censetur.

48 *Vnde me nosis?* Quamvis illi blandiri noleret Christus, audiri tamen ab eo voluit vt nouam interrogationem eliceret, cui respondens probaret se filium Dei. Non frustra autem interrogat Nathanael vnde notus sit Christo. nam hominis tam sinceri, qui omni dolo vacuus sit, rarum est exemplum: & illam puritatem cordis nosse non nisi Dei est. Cæterum Christi responsio videtur parum apposita. neque enim si Nathanaelem sub se vidit, penetrare ideo potuit in altas cordis latebras. Verum alia est ratio: nam sicuti Dei proprium est cognoscere homines nunquam visos, ita etiam videre qui oculis non apparent. Quum ergo sciret Nathanael se non humano more visum fuisse à Christo, sed verè Diuino intuitu: hinc colligere potuit non humanitus iam ipsum loqui. Est igitur probatio ex paribus sumpta. neque enim minus in Deum competit videre quæ sunt extra conspectum, quam de cordis puritate iudicium ferre. Colligenda præterea est ex hoc loco vilis doctrina, quum de Christo minimè cogitamus, ab ipso nos conspici, atque ita fieri necesse est vt auersus reducat.

49 *Tu es Filius Dei.* Quod ex diuina potentia Filium Dei agnoscit, non mirum est. Sed quæ ratione Israelis Regem vocat? neque enim res coniunctæ videntur. Sed Nathanael altius respicit: iam Messiam esse audiverat: huic doctrinæ confirmationem quæ data est, subnectit: tenet etiam aliud principium, non esse venturum Filium Dei nisi vt se Dei populo Regem præset. merito itaque Regem Israelis fatetur qui Filius Dei est. Et certè fides non in sola Christi essentia (vt ita loquar) hærerere debet, sed eius virtutem & officium attendere. parum enim prodesset scire quisnam sit Christus, nisi hoc secundum accederet, qualis erga nos esse velit, & in quem finem missus fuerit à Patre. Hinc factum est vt Papillæ non nisi umbratilem Christum habeant: quia nudam essentiam apprehendere illis curæ fuit: regnum verò eius, quod feruandi virtute con-

stat, neglexerunt. Porro quod Regem Israelis prædicat Nathanael, cuius tamen regnum ad extremos vsque mundi fines extenditur, confessio est ad fidei mensuram finita. necdum enim eò progressus erat vt sciret toti mundo defunatum esse Regem: vel potius vndiq; colligendos esse Abraham filios, vt totus mundus esset Israel Dei. Nos, quibus patefacta est regni Christi amplitudo, has angustias transilire conuenit. Interea Nathanaelis exemplo fidem nostram exerceamus auditu verbi: vt confirmemus quibuscumque possumus ad inimiculis: nec maneat sepulta, sed in confessionem erumpat.

50 *Respondit Iesus.* Non reprehendit Nathanaelem quali nimium credulus fuerit, sed potius suo calculo probans eius fidem, maiora illi & reliquis confirmationis argumenta promittit. Adde quod vni homini speciale hoc erat, visum esse sub sicca à Christo absente & procul remoto: nunc vero probationem quæ futura sit omnibus communis, Christus adfert: idè quæ sermonem quasi ex abrupto ab vno non ine ad omnes conuertit.

51 *Videbus,* inquit, *caelum apertum,* &c. Multum autem errant, in eo iudicio, qui anxie quaerunt tempus & locum vbi & quando Nathanael & reliqui caelum apertum viderint. Potius enim quiddam continuum designat, quod semper extare debebat in eius regno. Fateor quidem aliquoties discipulis visos fuisse Angelos, qui hodie non apparent. Fateor aliam fuisse caelestis gloriæ manifestationem quum ascendit Christus in caelum, quam nunc nobis constat. Sed si probè reputamus quod tunc factum est, perpetuo viger. Nam quum prius nobis clausum esset regnum Dei, verè in Christo apertum fuit. Huius rei visibile specimen editum fuit tam Stephano & tribus discipulis in monte, quam aliis discipulis in Christi ascensu. Verum signa omnia quibus se Deus nobis præsentem ostendit, ad caeli apertionem pertinent, maximè vbi se nobis in vitam communicat. Sequitur alterum membrum de Angelis. Hi dicuntur *Ascendere & descendere*, vt diuinæ erga nos beneficentiæ sint ministri. Ergo hæc loquutione mutua inter Deum & homines communicatio notatur. Hoc autem beneficium Christo acceptum ferre conuenit: quia sine ipso hostile potius Angelis nobiscum diuisium est quam familiaris iuuandi nostri cura. Ideo super ipsum ascendere & descendere dicuntur: non quod illi soli ministrarent, sed quod eius respectu atque in eius honorem completantur sua cura totum Ecclesiæ corpus. Nec dubito quin ad scalam alludat quæ monstrata fuit Patriarchæ Jacob per somnium. verè enim in *Gen. 28. c.* Christo præstatur quod visio illa adumbrabat. *12.* Denique huius loci summa est, Quæ esset totum genus humanum extraneum à regno Dei, nunc caelorum ianuam nobis esse patefactam, vt simus ciues sanctorum & Angelorum socij: atq; vt hi ordinati salutis nostræ custodes, ex beata quiete ad opem miseris nostris ferendam descendant.

CAP. II.

- 1 **T**ertio die nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ: & erat mater Iesu illic.
- 2 Vocatus est autem etiam Iesus & discipuli eius ad nuptias.
- 3 Et quum vinum defecisset, dicit mater Iesu illi, Vinum non habent.
- 4 Dicit illi Iesus, Quid tibi mecum mulier? nondum uenit hora mea.

6 *Erant autem illic hydrice lapidea sex p. sive secundum purificationem Iudeorum, continentes singula circiter metretas duas vel tres.*

7 *Dixit illis Iesus, Implete hydrias aqua. Et impleverunt eas usque ad summum.*

8 *Et dicit illis, Haurite nunc, & ferte architriclino. Et tulerunt.*

9 *Quum autem gustasset architriclinus aquam vinum factam (non nouerat autem unde esset, sed ministri nouerant qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus.*

10 *Et dicit illi, Omnis homo primo bonum vinum pouit, & quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu uero seruasti bonum hucusque.*

11 *Hoc principium signorum fecit Iesus in Cana Galilææ, & manifestauit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.*

1 *Nuptie factæ sunt in Cana Galilææ.)* Quum historia hæc primum à Christo editum miraculum continet, vel vno hoc nomine ad eam cõsiderandã maxime attentos esse nos dect. quamquam (vt postea videbimus) alia sunt causæ quæ nobis eam commendent. Sed ex progressu multiplex utilitas dilucidius constabit. Locum primo nominat Euangelista Cana Galilææ, non illam quæ versus Sareptam sita, inter Tyrum & Sidonem, maior dicta est (huius alterius comparatione) quam alij in forte tribus Zabulon locant: alij uero tribui Aser assignant. Nam & Hieronymus testatur adhuc suo tempore illic eius nominis extitisse oppidulum. Vicinam certè vrbi Nazareth fuisse credibile est, quum nupiarum causa eò uenerit Christi mater. Itinere dicit vnus à Capernaum fuisse uisitam ex capite quarto constabit. Vicinitas quoque vrbs Bethsaida inde colligi potest, quòd triduo postquam in finibus illis Christus fuerat celebratas in Cana nuptias fuisse Euangelista commemorat. Fieri potest vt tertia etiam non procul Hierosolyma, & tamen extra Galilæam fuerit. Sed hoc, quia mihi ignotum, relinquo. *Et erat mater Iesu.)* Probabile est aliquem fuisse ex consanguineis Christi qui uxorem duxerit. Iesus enim matri tanquam comes hic additur. Quòd discipuli simul uocantur, inde colligi potest quàm simplex & frugalis fuerit illis uiuendi ratio, quia in commune cum illis uiebat. Sed hoc absurdum uideri posset quòd homo non admodum diues nec copiosus (vt patebit ex uini defectu) in Christi gratiam quatuor aut quinque alios inuit. Verum inter inopes facilius est magis ingenua inuitatio: quia dedecus non uerentur quemadmodum diuites) si minus lautè & splendidè hospites suos tractet. Priscum enim inorem communicationis matruæ pauperes magis retinent. Hoc tamen rursus parum ciuile quòd conuiuas suos patitur sponfus in media cœna uino destitui. nam parum considerati hominis est uinum quantum conuiuii sufficere non habere. Respondeo, nihil hic narrari quod non frequenter accidat, præsertim ubi non est quotidianus uini usus. Deinde contextus ostendit sub finem conuiuij cepisse uinum deficere, quum iam ex more saturos esse oporteret. Sic enim loquitur architriclinus, alij deterius uinum inebriatis apponunt: tu uero hucusque quod optimum erat seruasti. Adhæc non dubito quin hoc totum Diuina prouidentia gubernatum fuerit, vt locus esset miraculo.

3 *Dicit mater Iesu.)* Dubitari potest speretne aliquid ac peat à Filio, quum nullum adhuc miraculum ipse edidisset. Et fieri potest vt tale re-

medium non expectans, eum admonerit vt pia aliqua exhortatione conuiuii tedium eximeret, ac simul leuiter pude rem sponsum. Porro hanc anxiam *συμπλαθίας* uocem fuisse interpretor. Nam quum uideret sancta mulier posse conuiuium turbari, quod parum se honorifice accipi putantes qui uocati fuerant, irent aduersus sponsum, aliquid solatij optauit. Chryostomus eam uulgaris affectu sibi & Filio nescio quia uioris optasse suspicatur, sed hæc coniectura nihil rationis habet. Sed cur tam duriter à CHRISTO repellitur: Respondeo, quauis neque ambitio neque alius carnis affectus ipsam ageret, in eo tantè peccasse quòd fines suos excessit. Quod sollicita est de aliorum incommodo, & uideri quoquomodo cupit, hoc humanitatis est, ac uirtuti dandum: sed interea se ingerendo, Christi gloriam obscurare poterat. Quanquam simul notandum est, Christum non tam eius quàm aliorum causa sic loquuti esse. maior eius erat modestia & pietas quàm vt adeo se uera castigatione opus haberet. deinde non peccabat ipsa sciens & uolens. Sed Christus periculo tantum occurrit, ne aliò quàm oportet trahatur matris dictum, quasi ex eius præscripto miraculum. postea ediderit.

4 *Quid tibi mecum mulier.)* Græcè ad uerbum est, *Quid tibi & mihi?* Sed Græcis tantumdem ualet hæc loquutio ac Latinis, *Quid tibi mecum?* Vetus interpres multos fecellit, qui putarunt Christum negare uini defectum pertinere ad suam & matris curam. Atqui ex secundo membro colligere promptum est quàm id remotum sit à Christi sensu, curam enim hanc suscipit ac suam esse partium testator, quum addit horam suam nondum uenisse. Vtrunque ergo coniungi debet, Christum tenere quid factò sit opus: & tamen matris admonitu hæc in nihil facturum. Insignis certè locus. cur enim matri præcisè negat quod liberaliter alis quibuslibet toties postea concessit? Deinde cur simplici repulsa non contentus, eam in uulgarem mulierum ordinem cogit, nec iam matris nomine dignatus? Hæc Christi uoce palàm constat denunciari hominibus, ne nominis materni honorem superstitionè in Mariam euehendo, quæ Dei propria sunt in ipsam transferant. Sic ergo matrem Christus alloquitur, vt perpetuam ac communem seculis omnibus doctrinam tradat, ne inmodicus matris honor Diuinam suam gloriam obscurat. Porro quàm necessaria hæc admonitio fuerit, ex crassis fœditque superstitionibus, quæ postea sequuntur sunt, plus satis notum est. Facta est enim Maria regina cæli, spes, uita, & mundi salus. Denique eò progressus est

C.II.

vefanus furor vt Chrifti propemodum nudati fpoliis eam ornarent. Quinque has execrabiles in Filii Dei blaſphemias damnamus, maligni & inuidi vocamur à Papiſtis. imò improbè calumniantur ſanctæ Virginis honorem hoſtiliter à nobis impugnari. Quali verò non habeat quantum illi honoris debetur, niſi Dea fiat: aut hoc illi ſic honorificum, ſacrilegis ritualis ornata in Chrifti locum ſubrogari. Atrocem ergo illi Mariæ iniuriã faciunt, quando, vt mentitis eam laudibus deformant, Deo eripiunt quod ſuum eſt. *Nondum venit hora mea.*) Significat ſe hæcenus non incogitantia vel torpore ceſſaſſe. Interea ſubindicat ſibi rem curæ futuram vbi opportunitas aduenerit. Itaque ſicut matrè inſimulat quòd intempèſtiuè feſtinet, ita rurfum miraculi ſpem facit. Vtrumque agnoſcit ſancta virgo. neque enim amplius eum compellat. & quum miniſtros admonet vt quicquid ille præceperit, faciãt, nouum quiddam ſperare ſe oſtendit. Cæterum hæc doctrina latiùs patet, Quoties Dominus nos tenet ſuſpenſos, auxiliũque ſuum differt, non idco torpere, ſed potius opera ſua ſic moderari vt nihil niſi opportunè agat. Qui ad fatalem temporum ordinationem hunc locum traxerunt, magis ſunt ridiculi quàm vt verbo vno opus ſit ad eos reſellendos. Hora Chrifti aliquando dicitur quæ illi deſtinata eſt à Patre: & tempus ſuum poſtea vocat quòd illi commodum erat & aptum ad exequenda Patris mandata: hoc autem loco temporis ad agendum ſumendi & eligendi arbitrium ſibi vindicat.

5 *Dicit mater eius miniſtris.*) Hic ſancta Virgo ſpecimen edit veræ obedientiæ, quam Filio debebat vbi non de humanis officiis, ſed Diuina eius potentia agebatur. Modèſtè igitur acquieſcit in Chrifti reſponſo, aliòſque ſimiliter hortatur vt eius imperio pareant. Fateor quidem ex circumſtantiã præſenti Virginem ſic loquutam eſſe acſi negare hæc in parte quicquam ſibi eſſe iuris Chriſtum ſuo vnus arbitrio facturũ quod placuerit: ſed ſi eius conſilium ſpectes, latiùs patet hæc ſententia. Potèſtate enim, quam ſibi perperam ſumpſiſſe videri poterat, ſe ab dicat primum & exiit: deinde totam vni Chriſto aſſerit, quum ſequendum præcipit eius imperium. Ergo generaliter hinc docemur ſi quid. expetimus à Chriſto, non aſſerit nos votorum fore compotes niſi ab ipſo toti pendemus, in eum reſpicimus, facimus denique quicquid iubet. Atqui nos ad matrem non ablegat, ſed ad ſe inuitat potius.

6 *Erant autem illic hydrice.*) Ex ſupputatione Budei hæc hydrice admodum capaces fuiſſe colligimus. nam quum metreta faciat viginti congios, ſingulæ vt minimum huius regionis ſextarium continebant. Largam ergo vini copiam ſuppeditauit Chriſtus, nempe quæ plus centum & quinquaginta hominibus ſufficeret ad hilare conuiuium. Adde quòd tam numerus hydricarum quàm modus ipſe ad comprobendam miraculi veritatem facit. Si duo tantum aut tres cõgij fuiſſent, ſuſpicari multi poterant aliunde fuiſſe aduectos. ſi in vaſe tantum vno facta fuiſſet conuerſio aquæ in vinum, non ita perſpicua teſtataque fuiſſet miraculi certitudo. Non fruſtra igitur Euangelista numerum commemorat, nec fruſtra exorimit quantum caperent. Porrò hoc ex ſuperſtitione natum erat vt tot ac tam ampla vaſa illic proſtarent. Abluendi quidam ritum ha-

bebant ex Lege Dei: ſed (vt mundus ſemper nimius eſt in rebus externis.) Iudæi præſcripta à Deo ſimplicitate non cõtenti, continuis aſperſionibus Iudebant. atque (vt ambitioſa eſt ſuperſtitio) non dubium eſt quin hoc etiam pompæ ſeruiret: quemadmodum hodie in Papatu videmus, quæcunque ad Dei cultum pertinere dicuntur, ad meram oſtentationem eſſe compoſita. Duplex ergo vitium erat: quòd abſque Dei mandato in ficticia & ſuperuacua cæremonia temere ſe occupabant: deinde quòd religionis prætextu ambitio in illo apparatu regnabat. Mira porò in Papatu quorundam nebulonum ſuit improbitas, qui hydrice obrudere auſi ſint primum exiguæ menſuræ, deinde etiam inæqualis. Atque hodie nihil eos pudet in tanta Euangelij luce tales adhuc impoſturas venditare: hoc certè non eſt fallere præſtigijs, ſed cæcis audacter illudere. Mundum verò à Satana ſcinarum eſſe palam eſt, qui tam craſſa ludibria non ſentit.

7 *Implete hydrice aqua.*) Ridiculum miniſtris hoc præceptum videri potuit: aquæ enim iam erat plus ſatis: ſed hoc modo agere nobiſcum Dominus ſolet vt illuſtrior emergat eius potentia ex inſperato ſucceſſu. Quanquam hæc circumſtantiã ad miraculi cõmmendationem addita eſt: nam quum miniſtri inſuſa aqua vinum hauriant, nulla hæere poteſt ſuſpicio.

8 *Ferte architrachino.*) Eodem ſpectat quòd vini ſuporem ab architrachino probari voluit Chriſtus priuſquam goſtaret ipſe, aut quiſquam alius ex conuiujs. Quòd autem tam placidè illi in omnibus obtemperant miniſtri, hinc colligimus multum in eo fuiſſe reuerentiæ ac dignitatis. Architrachino vocat Euangelista qui inſtruedo conuiuio & menſis ordinandis præſectus erat. non quòd lautum ac ſplendidum adeò conuiuũ fuerit, ſed quia honorificæ appellationes ex diuitum lautitias ac ſplendore etiam ad pauperum nuptias transferuntur. Sed mirum eſt quòd Chriſtus, frugalitatis magiſter, vini (& quidem præſtantiffimi) magnam copiam largitur. Reſpõdeo, quum nobis quotidie Deus largum vini prouentũ ſuppeditat, noſtro vitio fieri ſi eius benignitas irritamentum eſt luxuriæ: quin potius hæc temperantiæ noſtræ vera eſt probatio, ſi in media affluentia parci tamen ac moderati ſumus. Quemadmodum Paulus gloriatur ſe ad vtrumque edoctum eſſe, vt abundare & eſurire ſciat.

11 *Hoc principium ſignorum.*) Senſus eſt, hoc primum fuiſſe ex Chriſti miraculis. Quòd enim Angeli paſtoribus ipſum in Bethlechem natum nuntiarunt, quòd Magis ſtella apparuit, quòd Spiritus ſanctus in ſpecie columbæ ſuper eum deſcendit, tam eſt hæc miracula fuerunt, non tamen propriè ab ipſo ſunt edita. hic autem de miraculis agit quorum ipſe author exiit. Fruuolum enim eſt ac ridiculum quod quidam dicunt, inter miracula quæ Chriſtus in Cana Galiliæ edidit, hoc primum numerari: quaſi verò ad manifeſtandam virtutem ſuam ſibi locum delegerit vbi non niſi bis fuiſſe legitur. Quis potius Euangeliste conſilium ſuit temporis ordinem, què in exerenda ſua virtute Chriſtus tenuit, notare. Nam ad annum vſque triceſimum domi ſe, tanquam priuatus quiſpiam homo, continuit. Baptiſmo initiatus, ad obeundam functionem ſuam inde in lucem prodire cõcepit, & palam Chriſti docementis facere quorſum à Patre mandatum foret.

Philip. 4. 12.

Non mirum ergo si primum Diuinitatis suæ specipien in tempus illud distulit. Magnum contigij decus quod nuptiale conuiuium non modo Christus sua præsentia dignatus est, sed primo à se edito miraculo ornauit. Extant vetulsi quidam Canones quibus Clerici nuptias adire ventantur. Causa vetandi fuit, ne lasciuas, quæ illic ut plurimum grassantur, spectando, earum quodammodo approbatores essent. Aut verò longè præstitisset, tantum illuc grauitatis secum afferre ut licentiam compeccerent quam sibi in latebris indulgēt proterui homines ac dissoluti. Nobis vero potius Christi exemplum sit pro lege: nec quicquam putemus vitiosum esse factū quàm quod eum fecisse legimus. *Manifestauit gloriam.* Quia tunc scilicet memorabile & gloriosum specimen edidit vnde Filium Dei esse constaret. Quæcumque enim miracula ostendit mundo, totidem Diuine eius potentie testimonia fuerunt. Tunc autem opportunum illustrandæ eius gloriæ tempus aduenerat quom ex Patris mandato innotescere vellet. Vnde etiam colligitur miraculorum si quis perinde enim vale: hoc locutio acsi dictum esset, Christum, ut præfaceret gloriam suam, miraculum hoc edidit.

se. Quid ergo de miraculis sentiendum quæ gloriæ Christi obsecrant? *Crediderunt in eum discipuli.* Si discipuli erant, aliqua fide iam imbutos esse oportuit. Sed quom haec uis non certa & explicita fide eum sequenti essent, tunc demum se illi addicere cœperunt, ut Messiam agnoscerent quasi iam illis prædicatus fuerat. Magna verò Christi indulgentia, quòd pro discipulis habet in quibus tam pusilla est fides. Et sanè hæc doctrina generaliter ad nos omnes patet, nam quæ adulta nunc est fides, infantiam prius suam habuit: in id in nemine tam perfecta est quom ad vnum omnes credendo proficere necesse sit. Ita qui iam credebant, quatenus ad scopum maiores quotidie faciunt progressus, credere incipiunt. Ergo qui fidei primitias adepti sunt, semper ad profectum contendant. Fructus etiam miraculorum hic ostenditur: nempe quòd ad confirmationem profectumque fidei referri debent. Qui aliò detorquet, totum eorum vsum corrumpit & adulterat. Sicuti Papistas videmus non alium in finem iactare ficticia sua miracula nisi ut fidem obruant, & à Christo mentes auertant ad creaturas.

12 Post hoc descendit in Capernaum & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & illic mansit non multos dies.

13 Erat autem in propinquo Pascha Iudeorum, itaque ascendit Iesus Hierosolymam.

14 Et inuenti in templo quosdam qui vendebant boues, & oves, & columbas: numularios item sedentes.

15 Et factò ex funiculis flagello, omnes à Templo eiecit cum ouibus, & bobus: & numulariorum effudit pecuniam, missisque euerit.

16 Et iis qui colubas vendebat dixit, Tollite ista hinc: ne faciatis domū Patris mei domū mercatus.

17 Porro recordari sunt discipuli eius quòd scriptum sit, Zelus domus tuæ comedit me.

Descendit in Capernaum. Transiit Euangelista ad nouā historiam. Quoniam autem propositum illi erat pauca memoratu digna, quæ alij tres omiserat, colligere, tempus designat quo hoc quod dicturus est gestum fuit. Narrat enim reliqui quod hic legimus Christum fecisse: sed diuersum tempus, sicuti non idè esse factum demonstrat. Bis ergo Christus Tēplum scdæ & profana negotiatione purgauit: semel, circa legationis suæ exordia, iterum verò quom è mundo migraturus esset ad Patrē. Cæterum in vt summā teneamus, singula ordine breuiter excutiēda sunt. Quòd boues ac pecudes ac columbæ venales in tēplo prostabāt, quòd sedebāt illic collybista, honesto pretextu non caruit, iactare enim poterant, negotiationē quæ illic fiebat, minime profanam esse: sed potius spectare ad sacrum Dei cultum, vt in promptu quisque haberet quod offerre posset Domino. Et certè pijs hominib. valde commodum erat inuenire sub manu quasuis oblationes, & hoc modo leuari huc & illuc cursitandi molestia. Mirum ergo est cur tā opere id Christo displicerit. Sed duæ rationes notandæ sunt. nā quia ad quæstum & auaritiā suam hoc mercatu abutebantur Sacerdotes, tale Dei ludibrium ferendum non fuit: deinde quicquid excusationis obtēdant homines, simul tamen ac paululum declinat à Dei mandato, reprehensione digni sunt, ac correctione opus habet. Arque hac præcipue de causa Christus Tēpli purgationē aggressus est: quemadmodum clarè proauantiat Tēplum Dei non esse locum mercatus. Quærit tanē potest cur non potius auspiciatus sit à doctrina, videtur enim hæc tumultuosa & prepostera esse ratio, manū admouere corrigendis vitiis priuquā adhibutum fuit doctrinæ

remedium. Atqui aliud spectauit Christus. nā quia iā tempus aduenerat quo inuictū sibi à Patre munus publicè obiret, Tēpli possessionē quodāmodo adire voluit, ac Diuinæ suæ authoritatis modum cūm statuere. Atq; vt omnes ad eius doctrinā attentī essent, torpētēs vt sopitas mētes nouo & insolito facinore expergetiferi oportuit. Tēplum caelestis doctrinæ & pietatis fœderariū erat. Quū doctrinæ puritatem restituere vellet, operæpretiū fuit vt se templi dominū cōprobaret. Adde quod sacrificia & alia pietatis exercitia ad spirituale suum finē reuocare nō aliter poterat quā abusum tollēdo. Ergo quod tunc ab eo gestum est, quoddā eius reformationis præludiū fuit ad quā peragenda à Patre missus fuerat. In summa Iudeos excitari docuit hoc exemplo vt à Christo insolitum aliquid & minime vulgare expectarēt: simul cōmonefieri decuit de vitiatō & peruerso cultu Dei, ne emendationē respuerēt. *Et fratres.* Cur fratres se Christo comites adiūxerint incertum est: nisi fortè simul ituri erāt Hierosolymam. Cæterum fratrum nomine quoslibet cognatos Hebraica lingua designari notum est.

13 Pascha Iudeorum, itaque ascendit. Ad verbū Græcè habetur, & venit: sed Euangelista copulā posuit loco rationalis particulæ, venisse enim tūc significat vt Pascha celebraret Hierosolymæ. Huius autē cōsiliij duplex erat finis, nā quom nostra causa Legi subiectus esset Filius Dei, omnia Legis mandata exactè seruandū, plenè subiectionis & obedientiæ typum in sua persona exhibere voluit. Deinde quoniam in populi frequentia magis prodesse poterat, hac ferè occasione semper vbi esset. Ergo quoties postea dicitur venisse Christum diebus festis Hierosolymā, hoc ideo ab ipso factū obseruēt le-

Christum templum huius re-purgauit.

Cap. II. *Stores, primū vt à Deo instituta pietatis exercitia cum reliquis coleret: deinde vt in maiore populi confluxu publicaret suam doctrinam.*

16 *Ne faciatis domum Patris mei.*) In secunda eiectione grauius ac seuerius loquūt cōmemorāt alij Euāgelista: quōd sc. ex t̄p̄lo Dei facerēt speculacō latronū. Atque ita agendū est vbi mitior castigatio profectū caruit. Nūc simpliciter admonet ne tēplum Dei in alienos vsūs vertendo, profanēt. Tēplum, Dei domus vocabatur, quōd illic Deus peculiariter inuocari vellet, quōd virtutem illic suam exereret, quōd deniq; ad spiritalia & sacros ritus illud destinasset. At se quidem Dei Filium pronuntiat Christus, vt sibi ius & authoritatem repurgandi templi vendicet. Porrō quia factū sui rationē hic reddit Christus, siquem inde fructum colligere libet, in hac præcipue sententia insilire conuenit. Cur ergo ementes & vendentes eicit ex templo. Vt cultum Dei hominum vitio adulteratum suā integritati restituat, atque hoc modo tēpli sanctitatem instaurat ac asserat. Scimus autem extructum fuisse templum illud vt eorum vmbra eēt quorum vna effigies erat in Christo. Itaque vt sacrum Deo maneret, non nisi ad spiritalia vsūs applicadum erat. Hac de causa fas esse negat in emptorium conuerti. Principium enim sumit ex Dei instituto: quod semper nobis tenendum est. Quibuscumque ergo præstigijs ludat Satan, quicquid à Dei mandato vel tantillam defleuit, sciamus peruersum esse. Speciosus ad fallendum erat ille focus, iuuari & prouehi Dei cultum, quū ad manum fidelibus porrigebantur quæ offerrent: sed quia Deus in alios vsūs templum suum destinauerat, nihil moratur Christus quæ aduersus ordinem à Deo positum obici poterant. Non eadem hodie temporum nostrorum est ratio: sed quod de veteri templo dicitur, ritē & propriē in Ecclesiam competit: est enim celeste in terra Dei sacrarium. Quare ante oculos semper versari nobis debet Dei maiestas, quæ in Ecclesia residet, ne vllis inquinamentis polluat. Manebit autem tunc demum integra eius sanctitas, si nihil in ea admissum fuerit à Dei verbo alienum.

17 *Recordati sunt discipuli.*) Frustra hic se nonnulli impediunt, quærentes quomodo Scripturæ recordati fuerint discipuli cuius adhuc erant expertes ac ignari. Neque enim intelligendum est tunc illis subisse in memoriam hunc Scripturæ locum: sed postea quum diuinitus edocēt, apud se reputaret quidnā sibi vellet hoc Christi facinus, directore Spiritu hic Scripturæ locus illis occurrir. Et certē operū Dei non semper extēplō causa

18 *Responderunt ergo Iudæi, ac dixerunt ei, Quod signum ostendis nobis quod ista facias?*

19 *Respondit Iesus, & dixit eis, Destruite Templum hoc, & in tribus diebus erigam illud.*

20 *Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis extructum est templum hoc, & tu in tribus diebus eriges illud?*

21 *At ille dicebat de templo corporis sui.*

22 *Quum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quod hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermōni quem dixerat Iesus.*

18. *Quod signum ostendis nobis.*) Quōd in tanto cœtu nemo Christo manum iniecit, nullus ex pecuariis & numulariis violenter eum repulit, hinc colligere licet diuinitus fuisse omnes percussos, vt attoniti stupere. Quare nisi prorsus exacati fuissent, hoc fati illultre erat miraculum, quōd vnus contra multos, inermis contra validos, ignotus contra tantos principes tantum

nobis apparet, sed postea temporis successu consilium nobis suum aperit. Atque hoc cohibentiæ nostræ audaciæ aptissimū est frænum, ne Deo obstrepamus, siquādo nostro iudicio minus probatur quæ facit. Simul monemur, quū Deus nos quasi suspensos tenet, patienter expectandum esse plenioris notitiæ tēpus, & festinationē nimiam, quæ nobis ingenua est, cohibendam esse. Nam ideo plenā operum suorum manifestationem Deus distert vt nos in modestia contineat. Sensus ergo est, Discipulos tandē assequutos esse, Christum zelo domus Dei, quo flagrabat, impulsū fuisse vt profanationes illas ē medio tolleret. Tēpli nomine proculdubio totum Dei cultum Dauid per synecdochen designat. Sic enim habet integer versus, Zelo domus tuæ comedit me, & opprobria exprobratiuum tibi ceciderunt super me. Vbi secundum mēbrum priori responderet, imō nihil aliud est quā exegetica repetitio. Summa vtriusque membri est, Dauid tam anxie de asserenda Dei gloria fuisse sollicitum, vt liberet caput suum probis omnibus quæ in Deum iaciebant reprobi suppulerit: tanto zelo æstuasse vt hic vnus affectus alios omnes deglutiret. Atque hoc quidem sensu ille præditum se fuisse testatur: sed non dubium est quin delinearet in sua persona quæ Messia proprie congruebant. Ideo dicit Euangelista hanc fuisse vnam ex notis quib. agnitus fuit Iesus à discipulis regni Dei vindex ac reparator. Obserua autē. Scripturæ ductum sequutos esse vt de Christo sententia quæ decebat. Et certē qualis sit Christus, vel quorsum pertineat quicquid gessit & passus est, nemo vnquam tenebit nisi duce & magistra Scriptura. Quare prout quisq; nostrū proficere in Christi cognitione cupiet, sedula & continua Scripturæ meditatione opus erit. Domus Dei non frustra meminit Dauid, vbi de illius gloria agitur. Nam Deus, quāuis sibi sufficiat ac se vno contentus esse possit, vult tamen in Ecclesia illustrari suam gloriam. In quo singulare amoris erga nos sui documentum præbet, quōd suam gloriam quasi indiuiduo nexu cū salute nostra coniungit. Restat nunc vt se ad Christi imitationem singuli comparent: quando in capiti exemplo generalis toti corpori doctrina proponitur: sicut docet Paulus Rom. 15. a. 3. Ne patiamur, quantum in nobis est sacrum Dei templum vllō modo inquinari. Interea tamen cauendum nequis vocationis suæ fines transiliat. Zelum omnibus nobis cum Filio Dei communem esse oportet: non omnibus protinus licet flagellum arripere, vt vitia manu corrigamus, neque enim nobis potestas data est, nec idem iniunctum munus.

ausus fuerat. Cur enim illi non obstant, quum longē superiores essent, nisi quōd dissoluta & quasi fractæ erant eorum manus? Causam tamen interrogandi aliquam habent, neque enim cuiusuis est, liquid vitiosum est aut displicet in templo Dei, statim mutare. Damnare quidem corruptelas omnibus liberum est: verū si ad eas tollendas priuatus homo manum admouet, temeritatis

tatis arguetur. Quia inos vendendi in templo receptus erat, Christus rem nouam & inuitatam aggressus est: merito postulat vt se à Deo infum probet. sumunt enim principium istud. In publica administratione non esse fas quicquam mutare sine certa vocatione ac mandato Dei. Sed in altero errabant, quòd admittere volebant Christi vocationem nisi edito miraculo. neque enim id in Prophetis & aliis Dei ministris fuit perpetuum vt signa essent, neque Deus ad hanc necessitatem se aditinxit. Ergo in signo flagitando perperam Deo legem imponunt. Quòd Iudæos Euangelista interrogasse dicit, hoc nomine proculdubio multitudinem quæ illic audibatur, & quasi totum Ecclesie corpus intelligit. ac si diceret non vnus aut alterius hanc fuisse sermonem, sed populi.

19 *Deiuite templum, &c.*) Est allegorica loquutio: ac data opera Christus ita oblectat loquutus est, quòd aperto responso indignos iudicabat. *Quomodo* alibi testatur se in parabolis loqui apud eos qui arcana cælestis regni capere nequeunt. Primum autem illi negat quòd postulabant signum vel quia profectu caruisset, vel quia sciebat non esse opportunum tempus. Aliqua merulam etiam inportunis eorum precibus concessit. nunc ergo magnam causam obstitisse oportet cur recitauerit. Interea tamen non vulgari signo potestatem suam approbatum ac sanctum iri significat, ne excusationis prætextum inde caperent, nulla enim Diuina in Christo virtutis maior approbatio desiderari poterat quam ipsius resurrectio à morte. Sed figuratè id insinuat, quoniam clara promissione eos non dignatur. In summa tractat incredulos vt uerentur, & simul ab omni contemptu se eximit. Nondum quidem obstinatos esse constabat: sed Christus satis tenebat qualis esset eorum affectus. *Quærit* tamen potest, quum tam multa & varia miracula ediderit, cur vnum hic attingat. Respondet, de aliis omnibus miraculis tacuisse, quia sola resurrectio ad os illis obstruendum sufficeret: deinde quia Dei virtutem eorum ludibrijs profuturæ volebat. nam & ideo de resurrectionis suæ gloriæ allegoricè loquutus est. Tertiò dicit eum protulisse quòd causæ quadrabat. nam his verbis demonstrat sibi ius omne in templo competere, quum in vero Dei Templo extruendo tantum possit. Tamen verò nomen Templi ad rei circumstantiam accommodat, apud tamen & congruenter corpus Christi templum vocatur. Tabernaculum dicitur corpus cuiusque nostrum, quòd in eo habitat anima: Christi autem corpus, Diuinitatis eius domicilium fuit. Scimus enim Filium Dei sic naturam nostram induisse, vt in carne quam assumpsit æternæ Dei maiestatis, tanquam in sacrario, habitaret. Quòd autem hoc loco abutebatur Nestorius, vt probat et non vnum & eundem esse Christum Deum & hominem, facile refelli potest. Sic enim colligebat, Filius Dei in carne tanquam in templo habitauit: ergo disinctæ naturæ, vt minime idem esset Deus & homo. Atqui hec argumentum ad homines transferri posset: sequeretur enim, nos vnum esse hominem, cuius anima in corpore habitat tanquam in tabernaculo. Proinde hæc loquendi forma ad tollendam personæ in Christo vnitatem infulsè torquetur. Porro notandum est corpora etiam nostra vocari Dei

templi, sed diuerso sensu, nempe quia per Spiritus sui vim & gratiam Deus in nobis habitat: in Christo autè plenitudo Diuinitatis corporaliter: ita vt verè sit Deus manifestatus in carne. *Erigitur illud.* Hic sibi Christus resurrectionis suæ gloriam vendicat, quum tamen Scriptura passim testetur opus esse Dei Patris. Sed hæc duo probè inter se conueniunt. Scriptura enim vt Dei potentiam nobis commendat, Patri hoc diserè describit, quòd excitauerit Filium à morte: hic verò Christus peculiariter Diuinitatem suam prædicat. Ac Paulus verumque concitat ad Rom. 8. c. 11. nam Spiritum, quem facit resurrectionis auctorem, promissuè nunc Christi Patris Spiritum nominat.

20 *Quadr. ginta sex annis.*) Consentit cum hoc loco Danielis supputatio. Septem enim hebdomadas numerat, quæ annos quadraginta nouem circueunt, sed antequam ad men. vltimæ ventum ederet, abblatum templum fuit. Quod in historia Esdræ longè breuius temporis spatium notatur, tamen si aliquam habet repugnantiam speciem, minime tamen cum Prophætæ verbis pugnat. Excitò enim sanctuario, antequam templi ædificium perfectum foret, sacrificia offerre ceperunt, postea diu internitium fuit opus populi ignaui: quemadmodum ex quærimonijs Aggæ clarè patet. seuerè enim Iudæos accusat, quòd nimis sedulo intenti ad extruendas priuatas ædes, Dei templum mutilum relinquerent. Sed quorsum eius templi mentionem faciunt, quòd ab Herode quadraginta ante annis vel circiter excisum fuerat? Nam quòd tunc habebat templum, tamen si magnificentijsimè & immani sumptu erat extructum, intra octo tamen annos Herodes præter hominum opinionem absoluerat, vt refert Iosephus libro Antiquit. 15 cap. vltimo. Misi probabile videtur, perinde habitam fuisse nouam templi structuram ac si vetus illud semper in itatu suo durasset, quò plus venerationis in esset: atque ita ex vulgari & vltimo more fuisse loquutos, quòd templum à Patribus summa difficultate vix per annos quadraginta sex conditum fuerat. Porro hæc responsio satis ostendit quò animo signum petierit, nam si parati fuissent Prophætæ Diuinitus misso reuerenter obsequi, non ita superbè repudiassent quòd de officij sui approbatione dixerat. Testimonium aliquod Diuinæ virtutis habere voluit: interea nihil admittat quòd non hominum modulo respondeat. Sic hodie Papiæ miracula flagitant, non quòd locum daturi sint Dei potentia: (nam illis fixum est, homines præferre Deo, nec vnquem vnum ab eo deflectere quòd vsu & consuetudine receptum habent) sed ne absque ratione videantur Deo esse rebelles, colore nunc hæc prætexunt suæ pernicitiæ. Ita cæco impetu infidelium animi secum tumultuant, vt Dei manum sibi ostendi cupiant, nec tamen Diuinam esse velint.

22 *Quon ergo surr. à mor. recordati.*) Recordatio hæc superiori fuit similis, cuius nuper meminimus Euangelista. Loquentem Christum non intelligebunt discipuli: postea suo tempore fructum protulit quæ frustra in aerem euanuisse videbatur doctrina. Ergo quauis multa in Domini factis & dictis ad tempus obscura sint, non ideo tamen desperandum est, nec spernendum quòd non statim assequimur. Obseruandus est contextus,

Ca. II. Quod scripturæ & Christi sermone crediderint. significat enim Euangelista, Scripturam cum

Christi sermone conferendo, fuisse adiutos ut in fide proficerent.

23 *Quum autem esset in Paschate Hierosolymis die festo, multi crediderunt in nomen eius, videntes signa que egebat.*

24 *Ipsæ autem Iesus non credebant semetipsum eis, eo quod ipse nosset omnes,*

25 *Nec opus haberet ut quisquam restaretur de homine: ipse enim sciebat quid esset in homine.*

23 *Multi crediderunt, &c.*) Appositè hanc narrationem proximæ connectit. Signum quale petebant Iudæi Christus non dederat. Nunc quum pluribus miraculis nihil aliud profecerit apud eos nisi ut frigidam & vmbatilem fidem conciperent, satis comprobatur hic euentus indignus fuisse quorum votis obtineretur. Fuit quidem hic aliquis signorum fructus, quod in Christum multi crediderunt, adeoque in nomen eius, ut se eius doctrinam sequi velle profiterentur. (*Nomen enim auctoritatis loco hic positum est*) poterat hæc qualicumque fidei species, quæ adhuc erat euania, in veram fidem demum emergere: poterat hæc velle præparatio ad celebrandum apud alios Christi nomen. est tamen illud verum quod diuinus, procul abfuisse à recto affectu, ut in diuinis operibus proficerent sicuti par erat. Cæterum non fuit hæc fidei simulatio qua venditare se apud homines vellent: erant enim persuasi Christum esse magnum aliquem Prophetam. fortassis etiam tribuebant illi honorem Messie, cuius tunc magna passim erat expectatio. Sed quia propria Messie officium non tenebant, præpostera erant eorum fides, quæ in mundo ac rebus terrenis hærebat. deinde frigidæ erat & serio cordis affectu vacua persuasio. Aferantur enim Euangelio hypocritæ, non ut se in obsequium Christi addicant, nec ut sincera pietate Deum sequantur vocentem: sed quia agnitam veritatem profus reiicere non audent, ac præsertim vbi nulla est repugnandi causa. Nam sicuti non inferunt vltro nec gratis bellum Deo, ita vbi sentiunt eius doctrinam carni suæ prauisque cupiditatibus esse aduersam, statim exacerbantur, vel saltem à fide iam concepta resiliunt. Quos ergo Euangelista credidisse dicit, ego non intelligo fidem simulasse quæ nulla esset, sed coactos aliquo modo fuisse ut Christo nomen darent, non fuisse tamen veram & legitimam eorum fidem inde constat, quod illos e suoram numero Christus excludit, cuius iudicio standum est. Adde quod fides ista tantum ex miraculis pendebat, nullam adhuc radicem egerat in Euangelio: ita nec fixa nec stabilis esse potuit. Adiuuantur quidem miraculis filij Dei ut ad fidem perueniant: sed illud nondum est verè credere, quum Dei virtutem viderant, ut doctrinam simpliciter credant esse veram, non autem penitus se illi subiciant. Proinde vbi generaliter de fide sermo habetur, sciamus aliquam esse fidem quæ mente dumtaxat apprehensuræ, & postea facile euanescit: quia in corde infixæ non est. atque ea est quam Iacobus vocat mortuam, sed vera fides Spiritu regenerationis semper constat. Obserua non eundem esse apud omnes operum Dei profectum: quosdam enim ad Deum vsque adducunt: alios percellunt cæco tantum motu, ut Dei quidem potentiam animaduertant, sed tamen non desinat vagari in suis cogitationibus.

24 *Iesus non credebant.*) Quod exponunt quidam Christum ab illis sibi causare, quia probos non esse ac fidos nouerat, nihil non videntur satis exprimere Euangelistæ mentem. Longe etiam minus conuenit quod adducit Augustinus de catechumenis. Potius hoc vult Euangelista, in eo iudicio, non habitos fuisse à Christo pro germanis discipulis, sed tanquam leues ac frivulus fuisse contemptos. Locus diligenter notandus, non omnes qui se profertentur Christi esse, coram ipso tales censeri. Sed adungi simul debet quæ mox sequitur ratio, *Quia omnes nouerat.* Nihil hypocritæ periculolius est, cum alias ob causas, tum quod vitium est plusquam vulgare. Neque ferè est qui sibi non placeat: dum autem inanibus blâditis nos fallimus, Deum putamus nobis sum excutire. Hic autem monetur quantum eius iudicium à nostro distet. Nam quæ inuolucris tecta nos fugiunt, ipse perspicit: quæ fucato splendore perstringunt nobis oculos, ipse ex occulto fonte, id est intimo cordis affectu, æstimat. Hoc est quod dicit Salomon, Deum sua trutina ponderare corda hominum, quum illi sibi in vis suis blâdiuntur. Meminerimus ergo eos demum veros esse Christi discipulos qui illi probati sunt, quia solus est idoneus huius rei arbiter ac iudex. Nunc queritur, quum dicit Euangelista Christum *nosset omnes*, eodem scilicet designet de quibus nuper loquutus est, an pertineat hoc ad vniuersum hominum genus. Extendunt hoc multi ad communem hominum naturam, ac putant hic damnari totum mundum impiæ ac perfidæ simulationis. Et certè vera est sententia, nihil posse inueniri in hominibus cur illos Christus dignetur suorum numero. Sed ego contextui non video quadrare. restringo igitur ad eos quorum prius facta fuit mentio. Verum quia dubitari poterat vnde hæc Christi notitia, hanc questionem anticipans Euangelista, responderi perspexit quum dicit Christus quicquid in hominibus nos latet, ut posset iure suo inter homines discernere. Christus ergo, qui cordium est cognitor, monitore opus non habuit ut sciret quales essent isti. Eo autem ingenio præditos, & eo animi affectu esse nouerat, ut merito à se alienos deduceret. Quod quidam rogant annon exemplo Christi suspectos etiam habere possimus qui sua probitatis specimen nobis non dederunt, nihil ad presentem locum facit. nostra enim ratio longè diuersa est: quia Christus ipsas arborum radices notas habebat: nos verò nennisi ex fructibus qui palam apparent, cognoscimus qualis sit vnaqueque arbor. Porro quum charitas (teste Paulo) suscitax non sit, de hominibus ignotis sinistrè absque causa suspicari fas non est. Cæterum ne ab hypocritis semper fallamur, & ne improbis eorum fallacis nimium exposita sit Ecclesia, proprium Christi est, nos Spiritu discretionis instruere.

CAP. III.

- 1 **E**rat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps inter Iudeos.
 2 Hic venit ad Iesum nocte, ac dixit illi, Rabbi, scimus quod à Deo veneris magister. nemo enim hæc signa potest facere que facis, nisi sit Deus cum illo.
 3 Respondit Iesus & dixit illi, Amen amen dico tibi, nisi quis iterum natus sit, non potest videre regnum Dei.
 4 Dicit illi Nicodemus, Quomodo potest homo nasci, quum sit senex: nunquid potest rursus in uterum matris sue ingredi, & nasci?
 5 Respondit Iesus, Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua & Spiritu, non potest ingredi in regnum Dei.
 6 Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, spiritus est.

1 Erat autem homo ex.) Nunc in persona Nicodemi spectandum nobis Euangelista proponit quam fluxa & caduca fuerit eorum fides, qui miraculis commoti Christo referent nomen deederant. Hic enim quum ordine Pharisæus esset, & principem locum teneret in sua gente, longè supra aliis excellere debuit. nam in vulgo plerimum regnat leuitas. Hunc autem qui doctrina & usu pollebat, grauem quoque & cordatum hominem esse quis non putasset? Atqui ex responso Christi constat, nihil minùs quam ad discenda pietatis rudimenta paratum venisse. Si primarius inter viros minus est quam puer, quid de promissuo grege sentendum? Quamquam autem consilium Euangelista fuerit nobis velut in speculo monstrare quam pauci Hierosolymis ad recipiendum Euangelium rite dispositi essent, aliis tamen nominibus hæc nobis historia apprime utilis est: ac præsertim quòd in ea docemur de corrupta humani generis natura, quis rectus sit in scholam Christi ingressus, quibus initiis formari nos ad profectum caelestis doctrinæ oporteat. Concionis enim quam habet Christus hæc summa est, vt veri simus eius discipuli, nos oportere fieri novos homines. Verum antequam longius progredimur, ex circumstantiis quas Euangelista hic recitat, expendere conuenit que impedimenta Nicodemum tenuerint ne se totum Christo daret. Ex Pharisæis. Hoc quidem honorificum Nicodemum fuit apud suos: sed Euangelista illi titulum hunc non tribuit honoris causa: sed potius obstaculum fuisse notat quo minus liberè & soluto animo ad Christum veniret. Vnde monemur, qui in mundo excellunt, vt plurimum implicitos teneri pessimis laqueis: imò sic videmus multos teneri constrictos vt ne leuissimo quidem voto in cælum tota vita aspirent. vnde dicti sint Pharisæi alibi docuimus: nam quasi medullam Scripturæ & arcanum sensum tenerent, solos Legis interpretes se esse iactabant, atque hac ratione vocabantur se Pharisæum. Eslenis tamen austerior vita conciliabat sacritatis famam, quia tamen eremitis similes à communi vita & hominum consuetudine dissidebant, ideo Pharisæorum secta in maiori pretio erat. Porro Euangelista non tantum commemorat Nicodemum ordine fuisse Pharisæum, sed vnum ex gentis suæ primoribus.

2 Venit ad Iesum nocte.) Quòd noctu venit, inde nimis timidum fuisse colligimus. suo enim splendore oculos quasi restrictos habebat. Obstabat etiam fortè pudor: quia ambitiosi homines de sua fama actum esse putant si ad discendum ordinem ex magistrati fastigio semel descende-

rint. Nec dubium est quin stultæ scientiæ opinione inflatus fuerit: denique quum se magni faceret, sibi decedere quicquam nolebat. Et tamen aliquod pietatis semen in eo se profert, quòd Dei Prophetam apparuisse audiens, doctrinam caelitus allatam non contemnit nec negligit, sed aliquo eius desiderio tenetur. quod studium non nisi ex Dei timore & reuerentia natum erat. Multos titillat fruola curiositas vt de rebus nouis auide inquirant: sed non dubium est quin Nicodemum religio conscientiæ sensus impulerit vt Christi doctrinam familiaris nosse cuperet. Ac quamquam semen illud diu quasi emortuum latuit, mortuo tamen Christo fructum produxit qualem nemo vnquam sperasset. Rabbi, scimus. Tantumdem valent hæc verba acsi dixisset, Magister, scimus quòd veneris magister. Sed quum tunc literati homines vulgo Magistri dicerentur, Nicodemum priore loco Christum ex more salutans, vitarum nomen illi tribuit: postea autem à Deo missum esse affirmat, qui magister fungatur. Atque ab hoc principio pendet omnis doctorum autoritas in Ecclesia. Nam quum ex solo Dei verbo sapere nos oporteat, non alij certè audiendi sunt nisi quorum ore Deus loquitur. Et notandum est, quum apud Iudæos religio valde corrupta & propè dissipata esset, hoc tamen axioma sepe fuisse retentum, Non esse legitimum doctorem nisi qui à Deo profectus erat. Cæterum quia nulli superbius ac securius gloriantur Dei titulo quam pfecto prophete, dictione hic opus est qua spiritus præbètur. Ideo subiicit Nicodemus, constat Christum esse Diuinitus missum, quia Deus suam in eo virtutem potentius exerat quam vt negari possit Deum illi adesse. Sumit autem pro confessio, Deum nõ solere nisi per suos ministros operari, vt ita quod illis iniunxit munus obsignet. Neque id temere, quum miracula Dominus semper doctrinæ suæ sigilla esse voluerit. Rectè etiam Deum facit vnicum miraculorum auctorem, quum dicit neminem posse hæc signa facere nisi Deus sit cum illo. perinde. n. est acsi assereret non humanitus fieri, sed Dei virtutem hic regnare, & palam eminare. In summa, quum duplex sit miraculorum fructus, vt præparent ad fidem, deinde vt eam ex verbo conceptam melius consistant: in priore parte Nicodemus, rectè profecerat, quia verum Dei Prophetam ex miraculis Christum agnoscit. Videtur tamen hoc parum esse firmum: nam quum semel Prophetæ fallacis suis imperitos non secus deludant quam si veris signis Dei ministros se probarent, quale discrimen erit veritatis & mendacij,

C. III. si ex miraculis pendeat fides? Imò disertè Moses pronuntiat hoc modo nos tentari an Deum amemus. Nota quoque est Christi & Pauli ad monitio, vt sibi à signis mendacibus caueant fideles, quibus Antichristus multorum perstringet oculos. Respondeo, fieri quidem iusto Dei permisso vt fallantur Satanae præhignis qui digni sunt: verùm id non obflare dico quin electis appareat Dei virtus in miraculis, quæ illis sit vere sanæque doctrinæ non spernenda approbatio. Sic Paulus gloriatur Apostolatium suum signis & virtutibus sancitum fuisse. Ergo vtconque in tenebris se pro Dei finia iaceter Satanas, vt tamen aperti sunt oculi, & lux spiritualis prudentiæ affulget, miracula Dei præsentiam qualem hic prædicat Nicodemus, satis solide testantur.

Deut. 31. a. 5.
Matt. 24. b.
24.
2. Thes. 2. c.
9.

2. Cor. 12. d.
12.

3 Amen amen dico tibi.) Quod bis vocem Amen repetit Christus, id facit excitandæ attentionis causa. nam de re omnium maximè seria & graui verba facturus, necesse habuit Nicodemum magis attentum reddere, qui alioqui totum hunc sermonem neglectum aut leuiter præterisset. huc ergo spectat duplex asseueratio. Cæterum quamquam longè petitus & propè intempetius videtur hic sermo, aptissime tamen inde exorsus est Christus. Nam sicuti frustra in agro inculco semen spargitur, ita etiam temere proiicitur Evangelij doctrina, nisi prius subactus fuerit auditor, & rite ad obedientiam ac docilitatem compositus. Videbat Christus multis spinis refertum Nicodemum animum, multis vitiosis herbis præfocatum, vt vix in spirituali doctrinæ vltus esset locus. Hæc igitur exhortatio, arationis instar fuit ad eum purgandum, ne quid doctrinæ profectum impediret. Quare meminimus ita semel vni hoc fuisse dictum vt eadem quotidie voce nos omnes Filius Dei compellet. Quis enim nostrum prauis affectibus vacuum se dicit, vt tali purgatione opus non habeat? Ergo si probè & vtiliter in Christi schola proficere libet, hinc exordium facere discamus. *Nisi quis verum natus.* Achi diceret. Quandiu non habes quod præcipuum est in regno Dei, non multi hoc facio quòd me agnoscis magistrum: hic enim primus in regnum Dei ingressus est vt sis nouus homo. Quoniam autem insignis est hæc sententia, singulas partes propius excurrere conuenit. *Videre regnum Dei* idem valet ac *Ingressi in regnum Dei*: sicuti mox patebit ex contextu. Sed falluntur qui regnū Dei pro cælo accipiunt: quum potius spirituale vitam significet, quæ fide in hoc mundo inchoatur, magisque in dies adolefcit, secundum assiduos fidei progressus. Ita sensus est, neminem verè aggregari in Ecclesiā posse, vt censetur inter Dei filios, quin prius renouatus sit. Itaque breuiter hic ostenditur quale sit Christianismi initium. Atque hac loquutione simul docemur, exules nos ac prorsus alienos à regno Dei nasci, ac perpetuū nobis cum ipso dissidium esse, donec alios secunda genitura nos faciat. Generalis. n. est sententia, quæ complectitur totū humanum genus. Si vni hoc dixisset Christus, vel paucis, non posse eos peruenire in cælū nisi prius renati essent, possemus cōiungere certas personas duntaxat notari: sed de omnibus sine exceptione loquitur. Est enim indefinita oratio, quæ tantundem valet ac vniuersalis, Quicumque non fuerit renatus, &c. Porro verbo *Renascenti* non partis

vnus correctioem, sed renouationem totius naturæ designat, vnde sequitur nihil esse in nobis nisi vitiosum. Nam si in toto & singulis partibus necessaria est reformatio, corruptionem vtque diffusam esse oportet. Quæ de re paulo post fuit dicendum erit. Erasmus, Cyrilli opinionem sequutus, aduerbium *ἄνωθεν* modè translulit E supernis. Ambigua est, tateor illius significatio apud Græcos: sed Christum Hebraice cum Nicodemus loquutum esse scimus. Porro illic an philologie locus non fuisset, quæ deceptus Nicodemus, in secunda carnis nauitate pueriliter hæsitat. Nihil ergo aliud concepit ex Christi sermone, quàm hominem rursus nasci oportere, antequam in regno Dei censetur.

4 *Quomodo potest homo nasci.*) Tametsi loquendi forma, quæ vltus est Christus, in Lege & Prophetis expressa non erat, quum tamen passim in Scriptura renouationis mentio occurrat, sitque vnus ex primis fidei rudimentis, contat quam infeliciter Scribæ tunc in Scripturæ lectione versati sint. Non fuit certè vnus hominis vitium, necire quid sibi vellet regenerationis gratia: sed quum in frivolis argutis se occuparent ferè omnes, quod in pietatis doctrina præcipuum est negligebatur. Quale hodie exemplum Papatus in suis theologis nobis præbet, nam quum tota vita se in reconditis speculationibus fatigent, qui quid propriè ad cultum Dei, ad salutis nostræ fiduciam, ad pietatis exercitia spectat nihilo illis notius est quam futuri vel bulbulæ astrorum cursus: imò sibi in exoticis mysticis placentes, genuinam Scripturæ doctrinam, quasi magistrali gradu indignam, ex professo contemnant. Non est ergo quòd miremur Nicodemum hic velut ad festucam impingere. est enim hæc iusta Dei vltio, vt qui sibi prætantissimi ac summi videntur doctores, quibus fordet ac vilis est communis doctrinæ simplicitas, in minutis articulis obstupescant.

5 *Nisi quis natus fuerit ex aqua.*) Locus hic variè expolitus fuit, quidam enim putarunt duas regenerationis partes distinctè exprimis, & sub Aquæ nomine veteris hominis abnegationem notari: per Spiritum verò intellexerunt nouam vitam. Alij tacitam antithesin subesse putant, quasi Aquam & Spiritum (pura scilicet ac liquida elementa) Christus terrestris & crasse hominum naturæ opponat. Ita allegoricè hoc accipiunt dictum, quasi iuberet Christus nos grauem & onerosam carnis massam exuere, & fieri aquæ & aëris similes, vt sursum tendamus, vel saltem non ita degrauemur in terram. Sed vtraque opinio mihi aliena videtur à Christi mente. Chryostomus (cui maior pars subscribit) Aquæ nomen ad Baptismum refert. ita sensus esset nos per Baptismū ingredi in regnum Dei, quia illic nos Spiritus Dei regenerat. Hinc factum est vt præcisè Baptismi necessitas statueretur ad spem vitæ æternæ. Atqui etiam si demus Christum hic loqui de Baptismo, non tamen hic vrgenda sunt verba vt saltem in externo signo includat: sed ideo potius Aquam Spiritui adiungit, quia sub illo visibili symbolo, quam Deus Spiritu suo vitæ nouitatem solus in nobis efficit, testatur atque obfignat. Verum quid est, Baptismi neglectu arceri nos à salute: atque hoc sensu necessarium esse fateor, sed saluris fiducia præposterè sub signo includitur. Quantū verò ad hunc

ad hunc locum attinet, nullo modo adducor vt Christum de Baptifino verba facere credam. hoc enim fuisset intempertium. Tenendum enim semper memoria est consilium Christi quod ante exposuimus: nempe quod Nicodemum hortari voluit ad vitam nouitatem, quia Euangelij capax non erat donec alius homo esse inciperet. Est igitur vna & simplex sententia, nos de integro nasci oportere, vt filij Dei simus atque huius secundæ genituræ Spiritum sanctum esse authorem. Nam quum Nicodemus Pythagoricam palingenesiam somniaret, Christus vt hunc illi errorem eximeret, interpretationis vice addidit non fieri naturaliter vt secundò nascantur homines, nec opus esse vt alterum corpus induant: sed nasci, quum mente & animo renouantur per Spiritus gratiam. Ideo Spiritum & Aquam pro eodem posuit: neque hoc durum aut coactum videri debet. frequens ac tritus loquendi mos est in Scriptura, quum de Spiritu fit mentio, ad exprimendam eius vim, Aquæ vel Ignis nomen adiungi. iam aliquoties habuimus Christum esse qui baptizat Spiritu sancto & igni: vbi ignis nihil à Spiritu diuersum sonat, sed tantum qualis eius in nobis fit efficacia ostendit. Quod autem hic proponit nomen Aquæ, non multum ad rem interest: imò hæc loquutio melius fluit quàm altera: quia scilicet metaphoram sequitur nuda & aperta sententia, ac si diceret Christus, neminem esse Dei filium donec per Aquam renouatus fuerit: hanc verò Aquam, esse Spiritum qui nos repurgat, & qui virtute sua in nos diffusa, vigorem inspirat celestis vitæ, quum natura prorsus aridi sumus. Et merito Christus, vt Nicodemo suam inscitiam exproberet, formam loquendi Scripturæ vltimam adducit. debuit enim agnoscere tandem Nicodemus, quod à Christo dictum erat, ex communi Prophetarum doctrina esse sumptum. Ergo Aqua nihil aliud est quàm interior Spiritus sancti purgatio & vegetatio. Adde quod non est insolens copulam exeteticè sumi, quum scilicet posterius membrum explicatio est prioris. Ac mihi etiam contextus sufragatur. nam quum mox rationem Christus subiicit cur nos renasci oporteat, præterita aquæ mentione, solo Spiritu quam exigit vitæ nouitatem consistare docet. vnde sequitur aquam non esse à Spiritu separandam.

Ex ch. 36.
Plal. 51.
Purificatio-
nes Le-
64.

Caro quid.

6 *Quod natum est ex carne.*) Probat à contrariis clausum nobis omnibus esse regnum Dei, nisi per palingenesiam ingressus nobis pateat. Sumit enim illud pro confesso, Non posse nos ingredi in regnum Dei, nisi spirituales simus. Atqui ex vtero nihil afferimus nisi carnalem naturam. Sequitur ergo nos omnes naturaliter exulare à regno Dei, & celestis vita priuatos manere sub mortis seruitute. Porò quum Christus hic ratiocinetur renasci oportere homines, quia tantum caro sunt: totum proculdubio hominem sub carne comprehendit. *Caro* itaque non corpus hoc loco significat, sed animam simul, adeoque singulas eius partes. Nam insulse Papiæ theologastri ad partem quam vocant sensualem restringunt: quia hoc modo ineptum esset Christi argumentum, Secunda natiuitate opus esse, quia pars nostri vitiosa sit. Quod si Caro Spiritui opponitur, tanquam corruptum integro, peruersum recto, pollutum sancto, inquinatum sincero: in-

de colligere promptum est totam hominis naturam vno verbo damnari. Mentem ergo nostram & rationem Christus vitiosam esse pronuntiat, quia carnalis est: omnes cordis affectus prauos esse & reprobos, quia ipsi quoque sunt carnales. Verum hic obici potest questio, Quum anima non gignatur ex humana sobole, præcipua nostri parte nos ex carne non nasci. Hinc factum est vt putarent multi non modò secundum corpus nos à parentibus ducere originem, sed animas simul ex traduce propagari. Absurdum enim videbatur, peccatum originale, quod propriam in anima sedem habet, ab vno homine diffusum esse in omnes posteros, nisi animæ omnes ex illius anima, tanquam ex fonte, manarent. Et certè hoc primo aspectu videntur innuere Christi verba, nos ideo esse carnes, quia ex carne nascimur. Respondeo, quantum ad verba Christi spectat, non alium esse sensum, quàm nos omnes carnales esse vt nascimur: & quatenus in hunc mundum prodimus homines mortales, naturam nostram nihil nisi carnem sapere. Simpliciter enim hic inter naturam & supernaturale donum distinguit. Nam quod in persona vnius Adæ totum genus humanum corruptum fuit, non tam ex genitura prouenit quàm ex Dei ordinatione: qui sicut in vno homine nos omnes ornauerat, ita spoliavit suis donis. Quare non tam vnusquisque nostrum à parentibus suis vitium & corruptionem contrahit, quàm omnes pariter in vno Adam corrupti sumus. quia statim post eius defectionem Deus quod naturæ humanæ dejerat, abstulit. Suboritur etiam alia questio: certum enim est in hac degenerare vitiatæque natura manere tamen aliquid donorum Dei residuum: vnde sequitur non omni ex parte nos esse peruersos. Solutio facilis est, Dona quæ nobis reliqua fecit Dominus post lapsum si per se æstimentur, laude quidem esse digna: sed quum per omnes partes grassetur mali contagio, nihil in nobis sincerrum reperitur & omni inquinamento vacuum. Quod aliqua Dei notitia nobis adnascitur, quod in conscientia insculptum est aliquod boni & mali discrimen, quod ingenio polleamus ad tuendam præsentem vitam, quod denique tot modis antecellimus brutas pecudes, id per se, vt à Deo proficitur, præclarum est: sed in nobis perinde inquinata sunt hæc omnia, atque vintum vasis sui fetore prorsus infectum ac inbutum, boni saporis gratiam perdit, undè gustu & amarum & noxium est. Notitia enim Dei, qualis nunc hominibus restat, nihil aliud est quàm horrenda idoloratæ & superstitionum omnium scaturigo: iudicium in rerum delectu & discrimine parum cæcum ac præposterum, partim mutilum & confusum: quicquid industriæ habemus, in vanitatem & nugas defluit: voluntas autem ipsa furioso impetu præcox, tota ad malum rapitur. Itaque in tota natura nulla rectitudinis gutta superest. Vnde constat secunda genitura nos ad regnum Dei formandos esse: idque volunt Christi verba, Quia homo ex vtero matris carnalis tantum nascitur, Spiritu refingendum esse, vt spiritualis esse incipiat. Et Spiritus nomē bifariam hic capitur: nepe pro gratia, & effectu gratiæ. Priore enim loco Christus Spiritum Dei vnicum puræ & rectæ naturæ authorem esse docet: postea nos spirituales esse significat, ex quo sumus eius virtute renouati,

C.III.

7 *Ne mireris quòd dixi tibi, Oportet vos nasci de integro.*8 *Spiritus quo vult spirat, & vocem eius audis: sed nescis unde veniat, nec quò vadat, sic est omnis qui genitus est ex Spiritu.*9 *Respondit Nicodemus, & dixit illi, Quomodo possunt hæc fieri?*10 *Respondit Iesus & dixit ei, Tu es magister Israël, & hæc ignoras?*11 *Amen amen dico tibi, quòd novimus, loquimur: & quòd vidimus, testamur: & testimonium nostrum non recipitis.*12 *Si terræstria dixi vobis, & non creditis: quomodo si dixero vobis celestia, creditis?*

7 *Ne mireris.*) Variè hunc locum torquent interpretes. Quidam Nicodem & similitum crassitiam perstringi putant: ac si diceret Christus non esse aurum si celeste illud regenerationis mysterium non capiant, quando ne in ordine quidem naturæ, eorum quæ sub sensu cadunt, rationem assequuntur. Alij arguunt quidem, sed nimis coactum sensum excudunt. Sicuti liber est venti flatus, ita Spiritus genitura nos in libertatem restituit, vt solati à peccati iugo, sponte ad Deum curramus. Alienum etiam prorsus est à Christi mente quòd assertit Augustinus, Spiritum Dei suo arbitrio esse efficacem. Melius Chryostomus & Cyrillus, qui similitudinem à vento sumptam esse dicunt, atque ita accomodant ad præsentem locum, Quam vis eius feniatur, originem tamen & causam latere. Ego, vt ab eorum sententia non longè discedo, ita Christi sensum & clarius & certius exponere conabor. Retineo principium illud quòd similitudinem mutuetur Christus ab ordine naturæ. Incredibile ducebat Nicodemus quòd de regeneratione & noua vita audierat: quia regenerationis huius modus altior erat eius captu. Christus, vt eiusmodi serupulum illi eximat, in vita etiam corporali mirificam Dei virtutem extare docet, cuius ratio occulta est. Hauriunt enim omnes, ex aere vitalem spiritum: ipsa aeris agitatio sensu percipitur: vnde tamè proueniat & quò abeat nescimus. Si in hac caduca & euanida vita tam potenter agit Deus vt mirari cogamur eius virtutem: quàm absurdum est, in celesti ac supernaturali vitæ arcanum eius opus mentis nostræ apprehensione velle metiri, vt non plus credamus quàm apparet? Sic Paulus, quum aduersus eos inuehitur qui resurrectionis doctrinam ideo abiiciunt quòd impossibile videtur, corpus, quòd nunc putredini obnoxium est, vbi in pulucrem & nihilum redactum fuerit, beata immortalitate indui: fœcordiam illis exprobat, quòd in grano tritici non considerent similem potentiam. neque enim germinat semen, donec putrefactum fuerit. Hæc illa est admirabilis sapientia de qua exclamat David. Nimis ergo stupidi sunt, qui communi naturæ ordine admoniti, non altius asurgunt, vt Dei manum in spiritali Christi regno longè potentior agnoscant. Cæterum quòd mirari vetat Christus, non ita accipere conuenit quasi fordere nobis velit tam præclarum Dei opus, & quòd præcipua admiratio dignum est: sed admiratione nos teneri non vult quæ fidem nostram impediatur. Multi enim respuunt, quasi fabulosum, quòd nimis arduum ac difficile putant. Insumma, ne dubitemus Spiritu Dei nos refingi, ac fieri novos homines, quanuis agendi modus nos lateat.

8 *Spiritus quo vult spirat.*) Non quòd propriè voluntas sit in statu, sed quia libera sit agitatio,

& vaga & varia. nunc enim aer in hanc, nunc in illam partem fertur. Hoc autem ad rem facit: quia si instar aquæ continuo motu flueret, minus esset in eo miraculi. *Sic est omnis.* Significat Christus non minus perspicere in hominis renouatione Spiritus Dei motum & actionem, quàm aeris in hac terræstri & externa vita: sed modum esse reconditum. Nes ego ingratos esse & malignos si incomprehensibilem Dei virtutem in celesti vita non adoramus, cuius tam illustre specimen in hoc mundo nobis exhibet: si minus in restituenda animæ salute illi tribuimus quàm in tuendo corporis statu nobis demonstrat. Applicatio paulo erit clarior si sententiam ita reuelas, Talis est vis & effectus Spiritus sancti in homine regenerato.

9 *Quomodo possunt hæc fieri?*) Videmus quid maxime obstat Nicodemo: quicquid audit, portento simile existimat, quia modum non assequitur. Ita nullum nobis peius obstaculum est quàm propria arrogantia, quòd scilicet sapere semper volumus plus quàm oportet: ac proinde diabolico fastu reuicimus quicquid rationi nostræ non est expositum. Quasi verò immensam Dei potentiam ad tam angustum modulum restringi æquum sit. Licet quidem de modo & ratione operum Dei aliquatenus inquirere, modò sobriè & reuerenter: sed Nicodemus hæc obiectionem, quasi fabulam repudiat quòd fieri posse non credit. Qua de re plenius tractabimus capite 6.

10 *Tu es magister Israël.*) Quia frustra apud hominem superbum, tempus & operam, docendo, se consumere videt Christus, ad obiurgationem descendit. Et certè apud tales nullus vnquam doctrinæ profectus erit, donec prauæ confidentiæ statu, quo turgent, exinaniti fuerint. Porro hoc ad domandum fastum aptissime illi obicitur. nam in quo sibi maxime videtur acutus & prudens, eius inscitiam Christus exagitat. Hoc grauitatis & perspicaciæ esse ducebat rem impossibilem non admittit, quia stultè credulus est qui alterius dictis nondum bene comperta ratione annuit. Sed interea ridiculus est Nicodemus cum suo magistrali supercilio, quòd in primis elementis magis quàm pueriliter hæsitat. Talis certè dubitatio turpis ac pudenda est. Quis enim in religio, qualis Dei notitia, qualis regula bene viuendi, qualis spes vitæ æternæ, nisi teneamus hominem Spiritu Dei renouari? Est ergo emphasis in voce *Hæc.* Quia enim hæc doctrinæ partem Scriptura identidem inculcat, ne postremis quidem tyronibus ignota esse debet. Nullo itaque modo ferendum est vt eius ignarus sit ac rudis qui doctorem se in Ecclesia profitetur.

11 *Quòd novimus, loquimur.*) Quidam ad Christum & Iohannem Baptistam hoc referunt: alij numerum pluralem loco singularis positum esse dicunt. Ego verò non dubito quin se Christus qui-

1. Cor. 15.
e. 56.Psal. 104.
e. 24.

omnibus Dei Prophetis coniungat, & communiter loquatur in omnium persona. Philosophi enim aliqui ventosi doctores nugæ sæpe quas commentis sunt ingerunt: hoc autem Christus sibi & omnibus Dei seruis tanquam proprium vendicat, quod non nisi certam doctrinam tradunt, neque enim mittit Deus qui de reb. ignotis vel dubiis garrant: sed eos in schola sua format, vt quæ ab ipso didicerint, aliis deinde tradant. Porro sicuti Christus hoc elogio doctrinæ suæ certitudinem nobis cõmendat, ita suis omnibus ministris Legem modestiæ præscribit, ne propria somnia vel coniecturas obtrudant: ne in medium proferant humana figmenta, quibus nihil solidi subest: sed fidele ac purũ Deo testimonium reddant. Videat ergo quisq; quid sibi à Domino reuelatum sit: nequis fidei suæ metas transiliat: nequis denique sibi loqui permittat nisi quod à Domino audiverit. Notandum etiam est quod Christus doctrinam suã iurando hinc cõfirmat, vt plena illi apud nos cõstet authoritas. *Testimonium nostrum non recipitis.* Hoc ideo additur nequid decedat Euangelio ob hominum ingratitude. Quia enim apud paucos fidem inuenit Dei veritas, passim verò repudiatur à mundo, à contemptu asserenda est: ne ideo minori in pretio sit eius maiestas quod illam totus ferè mundus superbe despiciet & sua impietate obscurat. Quamquam autem simplex & vnus est verborum sensus, duplex tamen ex hoc loco doctrina colligenda est: prior, ne labascet apud nos Euangelij fides, si paucos in terra discipulos habeat. acsi diceret Christus, Vt cunctis non recipiatis doctrinam meam, manet nihilominus certa & stabilis: quia nunquam efficiet hominum incredulitas quin Deus perpetuò verax maneat. Altera, quod non impunè effugiant qui hodie abrogant fidem Euangelio, quando sacrosancta est Dei veritas. Hoc clypeo munitos esse nos oportet, vt aduersus hominum contumaciam in obedientia Euangelij pergamus. Tenendum quidem hoc principium est vt in Deo fundata sit fides nostra. Sed vbi Deum habemus autorem

tanquam supra caelos euecti securè debemus totum mundum potius calcare, vel ex alto despiciere, quam vt nos quorundam infidelitas perturbet. Quod testimonium suum non recipi conuenitur Christus, inde colligimus, verbo Dei omnibus seculis hoc fuisse quasi fatale, vt apud paucos fidem obtineret. Nam ad maiorem numerum, & ferè ad totum populi corpus pertinet verbum *Non recipitis.* Quare non est quod hodie nos exanimet fidelium paucitas.

12 *Si terrestria.* Cõcludit Christus, Nicodemo & similibus esse inutandum si in Euangelij doctrina minus proficiant. Per se enim nõ stare ostendit quominus omnes rectè instituat, quando ad terrã vsq; descendit vt nos in cælum attollat. Hoc nimis tritũ vitiũ est vt subtiliter & argute doceri homines appetant. hinc tantopere bonæ parti atridēt. altè & abstractè speculationes. Hinc etiã minoris Euangelij æstimant plerique quod illic magniloquentiã non reperiūt que ipsorũ aures impleat. itaque in studio vulgaris & humilis doct. in se occupare non dignãtur. Atqui nimia est ista improbitas, quòd ideo minus honoris de ferimus loquenti Deo quia se ille ad nuditatem nostram demittit. Ergo quòd etia se & plebeio stylo nobiscum balbutit Dominus in Scriptura, hoc scia eius causa nostra fieri. Quisq; s tali humilitate offendi se iactat, vel prætexit quominus Dei verbo se subiiciat, mentitur, qui. n. Deum sibi propinquum amplecti nõ sustinet, multo minus supra nubes ad eum euolat. *Terrestria* quidam exponunt rudimẽta spiritualis doctrinæ. Nã abnegatio nostrĩ quoddam est pietatis tyrocinium. Sed potius iis subscribo qui hoc ad docendi formam referunt. tamen enim cælestis fuit tota Christi concio, ad eò tamen familiariter loquutus est vt sermo ipse terrestris quoddammodo possit videri. Præterea non debent verba hæc restringi ad vnica cõcionem, hinc. n. vitata quam tenuit Christus docendi ratio (hoc est plebeia simplicitas) cum pompa & splendore confertur, cui ambitiosi homines nimis cupidè addicẽt sunt.

13 *Et nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit è cælo, Filius hominis qui est in cælo.*

14 *Et sicut Moses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis:*

15 *Vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

16 *Sic enim Deus dilexit mundum vt Filium suum vnigenitum daret: vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.*

17 *Non enim misit Deus Filium suum in mundum vt condemnet mundum: sed vt seruetur mundus per eum.*

18 *Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, iam condemnatus est: quia non credit in nomen vnigeniti Filij Dei.*

13 *Nemo ascendit in cælum.* Iterum hortatur Nicodemum ne sibi ac suæ perspicaciæ confidat, neminem enim mortalium posse sua industria in cælum penetrare, nisi qui duce Filio Dei illuc tendat. Ascensus enim in cælum puram mysteriorum Dei notitiã & spirituum intelligentiã lucem significat. Idẽ enim hoc loco docet Christus quod Paulus, quom pronuntiat non capere hominem animaleme que Dei sunt. Itaque totum humani ingenij acumen à rebus diuinis arceat, quia longè infra Deum subsidit. Sed notanda sunt verba, solum Christum, qui cælestis est, in cælum ascendere, aliis omnibus præclusum esse ingressum. Sed priore membro nos humiliat,

quom totum mundum à cælo prohibet. Iubet Paulus stultescere apud seipso quicunque Deo sapere cupiunt: nihil minus libenter facimus. Ergo tenenda est sententia, euanescere ac deficere sensus omnes nostros quom ad Deum venitur. sed postquam cælũ nobis clausit Christus, remedium in promptu offert, quom addit, Filio hominis datum esse, quod omnibus aliis negatum est. Neque enim quòd ascendit in cælum, id sibi priuatim ac solus facit, sed vt nobis dux sit & director. Atque hac causa vocauit se Filium hominis, ne dubitemus communem nobis cum eo esse ingressum: qui ideo carnem nostrã induit vt nos bonorum omnium cõsortes haberet. Quom

C. III. ergo vnus sic Patris consiliarius, admittit nos in ea arcana quæ in abdito alioqui latent. Videatur tamen hoc esse absurdum, quòd se dicit esse in cælo quo tempore in terra habitat. Si respondeas verum esse illud respectu diuinitatis, loquendi modus alius sonat: quòd scilicet homo ipse in cælo fuerit. Dicit possit non fieri loci mentione, sed conditione tantum discerni Christum à reliquis, quia hæres sit regni Dei, à quo totum genus humanum exulat: sed quum in Christo propter vnitatem personæ fati seruari ac tritum sit, quòd vnus naturæ proprium est, ad alteram transferri, non alia solutio querenda est. Christus ergo qui in cælo nostram inuicem induit, vt porrecta nobis fraternali manu, secum nos ad cælum euehat.

14 *Et sicut Moses.*) Clarius explicat quorsum dixerit se vnum esse cui apertum est cælum: nempe vt omnes illuc inducat, qui modò cum sequi ductorem volent. se enim palam omnibus & aperte positum fore testatur, vt suam ad omnium virtutem diffundat. *Ex altari* significat collocari in loco edito & excelso, vt omnium aspectui pateat. id factum est Euangelij prædicatione. Nam quòd de cruce quidam exponunt, contextui non quadrat, & alienum est ab instituto. Simplex ergo verborum sensus est, quòd Euangelij promulgatione instar vexilli erigendus fuerit Christus, quòd intenderent omnium oculi, sicut prædixerat Iesaias. Huius exaltationis typum statuit in serpente æneo, qui à Mose erectus fuit, cuius conspectus salutarè remedium iis erat qui lethali serpentum morfu vulnerati erant. Nota est historia quæ habetur Num. 21. c. 9. Porro in hunc finem hoc loco adducitur, vt se doceat Christus Euangelij doctrina constituendum esse ante omnium oculos, vt quicumque ipsum fide intuiti fuerint, salutem percipiant. Vnde colligendum est, Christum nobis in Euangelio clarè proponi, nequis de obscuritate queratur, & patetificationem hanc omnibus esse communem, & suam esse fidei aspectum, quo tanquam pignorem cernat: quem admodum dicit Paulus, ipsum cum cruce sua graphicè depingit, quum verè prædicatur. Non est autè similitudo impropria vel longè petita, sicut externa tantum erat serpentis species, intus nihil tabificum aut venenosum: ita formæ carnis peccatricis induit Christum, à peccato tamen puram & vacuam, quo letibale in nobis peccati vulnus sanaret. Neque enim frustra Dominus olim, quòd à serpentibus vulnerati essent Iudæi, tale antidoti genus opposuit. Atque hoc ad confirmationem sermonis à Christo habiti valebat, nam quum instar obscuri & abiectionis contentum se videret, nihil aptius asserere potuit serpentis exaltatione, ac si diceret, non debere videri absurdum si præter hominum opinionem ex infimo euehatur, quia id in serpentis typo iam adumbratum sub Lege fuerit. Queritur nunc an se Christus serpenti comparet, quia sit aliquid simile: ad verò sacramentum fuisse significet, quale fuit manna. T ameti enim manna corporalis erat cibus, destinatus ad præsentem vsum, simul tamen mysterium spirituale fuisse testatur Paulus. Idem vt de serpente æneo sentiam tum hic locus me inducit, tum quòd in posterum seruatus fuit, donec populi superstitione in idolum conuersus esset. Si quis aliter iudicet, non contendo.

16 *Sic enim Deus.*) Primam salutis nostræ causam & quasi fontem aperit Christus: idque nequa dubitatio hæreat. Neque enim tranquilla est animis nostris statio in qua quiescant, donec ad gratuitum Dei amorem ventum est. Ergo sicut non alibi quàm in Christo tota salutis nostræ materia querenda est, ita videndum vnde nobis Christus fluxerit, cur nobis oblati sit seruatur. Vtrunque hic distinctè nobis tractatur: quòd scilicet fides in Christum sit omnibus via hæc: & quòd ideo vitam ætulerit Christus quoniam cælestis Pater genus humanum, quod amat, peire nolit. Atque hic ordo diligenter notandus est. Vbi enim de salutis nostræ origine agitur, vt ingentia est naturæ nostre iniqua abiectione, strim obrepit diabolice imaginationes de propriis meritis. Deum ergo nobis ideo proprium esse fingimus quia dignos iudicauerit quos respiceret. Atqui Scriptura vbique meram & simplicem eius misericordiam extollit, quæ merita omnia abolet. neque aliud sibi vult Christi verba, quum in Dei amore causam statuit. Nam si altius consendere libeat, Spiritus per os Pauli ianuam oblerat, amorem hunc docens in proposito voluntatis eius fundatum esse. Et certè non obscurem esse ita loquutum esse Christum, vt homines à respectu sui ad solam Dei misericordiam traduceret. Nec Deum, quia aliqui in nobis tanto beneficio dignum animaduertit, ad nos liberandos inductum pronuntiat: sed liberationis gloriam in solidum assignat eius amoris. Idque ex contextu melius etiam nunc patet: datum enim esse hominibus Filium subicit, ne percat. Vnde sequitur, donec perditos ope sua dignetur Christus, omnes esse æterno exitio destinatos. Hoc etiam Paulus ex temporis circumstantia demonstrat: quia scilicet dilecti suimus, quum adhuc inimici essemus per peccatū. Sa. æ. vbi regnat peccatum, nihil inueniemus præter iram Dei, quæ mortè secum trahit. Sola igitur misericordia est quæ nos Deo reconciliat, vt simul restituat in vitam. Videtur tamen hic modus loquendi cum multis Scripturæ testimoniis pugnat, quæ primò diuini erga nos amoris fundamentum in Christo ponunt, extra ipsum verò ostendunt Deo nos esse exosos. Sed memoria tenendum est quòd iam prius admonui, arcanam amorè, quo nos apud se complexus est cælestis Pater, quia ex æterno eius proposito manet, omnibus aliis causis superiorè esse: gratiam vero quam nobis testatam esse vult, & qua in salutis fiduciam erigimur, à reconciliatione per Christum parta incipere. Nam quum necesse sit illi peccatum esse odio, quomodo nos ab ipso amari statuimus, donec expiata sint peccata, quorum respectu merito nobis irascitur? Ita Christi sanguinem intercedere oportet ad placandum nobis Deum, priusquam vllus paternæ eius benevolentie sensus ad nos perueniat. Cæterum vt priore loco audimus, Deum, quia nos diligebat, Filium suum in mortem pro nobis dedisse: ita mox subiicitur, Christum vnum esse in quem proprie respicere fides debet. Dedit vniuersum, vt quisquis in eum crediderit, non percat. Hic inquam rectus est fidei intuitus, Christum sibi proponere, in quo Dei pectus in amorem effusum cernat: hæc firma & solida sustura, in mortem Christi, tanquam vnicum pignus, recumbere. *Vnigeniti* nomen est ad commendandam diuini in nos amoris

Ep. 1. 4. 5

Rom. 5. 6. 10.

Ies. 1. 2. 1. 2

Gal. 3. 1. 1.

1. Cor. 15.

3.

vehementi

vehementiam. Quia enim non facilè sibi homines persuadent à Deo se diligi: vt omnem dubitationem eximeret, nominatim expressit, tan-
topere nos Deo fuisse charos, vt ne vnigenito quidem Filio pepercit nostra causa. Quum ergo satis superque testatam nobis suam charitatem fecerit Deus, quisquis hoc testimonio non contentus adhuc vacillat, non leuem Christo iniuriam facit, quasi vnus aliquis ex vulgò temerè in mortem proiectus fuerit. Quin potius ita reputandum est, quanti vnigenitum suum Filium Deus æstimat, tam pretiosum illi fuisse salutem: cuius pretium vnigeniti ipsius mortem esse voluit. Ceterum hoc nomen iure Christus obtinet, quia vnicus est naturâ Filius: nobiscum verò hunc honorem adoptione tunc demum communicat quum inferimus in eius corpus. *Qui credit in eum non peret.* Insigne fidei elogium, quòd nos ab æterno interitu vindicat. Disertè enim exprimere voluit, quauis ad mortem videamur nati, certam tamen offerri liberationem in Christi fide: ita mortem quæ alioqui nobis imminet, minimè timendum esse. Et vniciu'salem notam apposuit, tum vt promiscuè omnes ad vitæ participationem inuitet, tum vt prædat excusationem incredulis. Eodem etiam pertinet nomen Mundi quo prius vsus est. Tamen enim in mundo nihil reperietur Dei fauore dignum, se tamen totum mundum proprium ostendit, quum sine exceptione omnes ad fidem Christi vocat, quæ nihil aliud est quàm ingressus in vitam. Ceterum meminerimus ita communiter promitti omnibus vitam in Christo qui crediderint, vt tamen minimè communis omnium sit fides. Patet enim omnibus Christus, ac expositus est, solis tamen electis oculos Deus aperit, vt fide ipsum quærant. Porro hinc constat admirabilis fidei effectus, quia per eam Christum recipimus qualis nobis datus est à Patre: nempe qui nos æternæ mortis reatu solutos vitæ æternæ hæredes efficiat: quia mortis suæ sacrificio peccata nostra expiauit, ne quid obset quominus nos pro filiis suis agnoscat Deus. Quando igitur Christum cum mortis suæ efficacia & resurrectionis fructu amplectitur fides, non mirum est super eam Christi quoque vita potimur. Nondum tamen satis liquet cur & quomodo vitam nobis conferat fides, an quia Spiritu suo regenerat Christus, vt viuat in nobis ac vigeat Dei iustitia: an verò quia sanguine eius purgati à peccatis, gratuita venia iusti apud Deum censemur. Certum quidè est hæc duo semper coniuncta esse: sed quia hic de salutis certitudine agitur, tenenda præcipuè est hæc ratio, nos ideo viuere quia Deus peccata non imputando, gratis nos amat. Ideo nominatim sacrificij fit mentio, quo simul cū peccatis maledictio & mors abolita est. Iam prius admonui quorsum spectent hæc duo membra: nempe vt sciamus vitam nos recuperare in Christo, qua sumus in nobis priuari. Nam in hac misera humani generis conditione prior ordine est redemptio quàm salus.

17 *Non enim misit.* Confirmatio est proximæ sententiæ: quia non frustra Deus huc ad nos Filium suum misit. Atqui non venit vt perdat, se-

quitur ergo proprium esse Dei officium vt salutem per eum consequantur quicumque crediderint. Iam non est quòd dubitet quisquam, vel anxie laboret quomodo mortem possit effugere, quando tenemus hoc esse Dei consilium vt nos ab ea Christus eripiat. Repetitur iterum *Mundi* nomē, ne quis omnino arceri se putet, si modò fidei viam tenet. *Iudicare* hic pro damnare, vt multis altis in locis, accipitur. Quòd autem se venisse negat ad damnandum mundum, in eo proprium aduentus sui finem notat. Quid enim opus fuit Christum ad nos perdendos venire, qui ter quaterque pericramus? Nihil ergo aliud in Christo considerandum quàm quòd Deus pro immensa sua bonitate opitulari nobis voluit, vt perditos seruaet. & quoties nos peccata nostra arguit, quoties Satan ad desperationem sollicitat, obiciendus est hic clypeus, Deum nos æterno exitio nolle opprimi, quia Filium suum salutem mundi ordinant. Quòd autem alibi docet Christus se in iudicium venisse, quòd vocatur Petra scandali, quòd dicitur positus in multorum ruinam: id accidentale est, vel (vt ita loquar) aduentum. Qui enim oblatam in eo gratiam respuunt, digni sunt qui iudicium experiantur ac tam indigni se illic contemptus vltorem. cuius rei in euangelio luculentum speciem apparet: nem quum propriè sit Dei potentia in salutem omnium creantem, facit multorum ingratitude vt illis in mortem cedat. Vtrunque optime expressit Paulus, quum se in promptu habere vindictam gloriatur in qua omnes suæ doctrinæ aduersarios conficiat, postquam impleta fuerit piorum obedientia. Penite enim id valet ac si diceret, desinam præsertim ac primo loco Euangelium fidelibus, vt sit illis in salute: sed postea non impunè cessurum incredulis, qui contempta Christi gratia, eum mortis auctorem habere maluerint quàm vitæ.

18 *Qui credit in eum, non condemnatur.* Quòd toties ac tam sedulo inculcat extra mortis periculum esse omnes fideles, hinc et illic et quibus necessaria sit fiducia certitudo & stabilitas, ne perpetuò trepident ac æstuent conscientia. Iterum ergo pronuntiat nullam manere damnationem vbi crediderimus, quod etiam infra 5. capite fusius exponet. Præsens tamen hic accipitur loco futuri ex consuetudine linguæ Hebræicæ: vult enim fideles à metu damnationis securus esse. Proxima sententia *Qui verò non credit, &c.* significat non aliud esse remediū quo mortem quisquam hominum effugiat. ac si diceret, omnibus qui datā in Christo vitam reiciunt, non restare nisi mortem: quum non alibi vita consistat quàm in fide. Præteritum verbi tempus *ἐμαρτύρησεν* posuit, quo melius exprimeret de omnibus incredulis actum esse. Notandum autem, Christum peculiariter de his loqui quorum impietas se in manifesto Euangelij contemptu prodiderit. Tamen enim verum est non aliud vnquam fuisse effugendū remediū quàm si ad Christum cōfugerent homines, quia tamen hic Christus dixerit de Euangelij prædicatione, quæ spargenda erat per totum mundum, sermonem aduersus eos stringit qui accensam diuinitus lucem sponte ac malignè extingunt.

19 *Hoc autem est iudicium, quòd lux venit in mundum: & dilexerunt homines tenebras magis quàm lucem. erant enim mala eorum opera.*

- C.III. 20 *Quisquis enim mala agit, odit lucem, & non venit ad lucem, ne arguantur opera eius.*
 21 *Qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestetur eius opera, quod in Deo facta.*

19 *Hoc autem est iudicium.*) Occurrit murmuribus & querimoniis quibus exagitare solent profani homines nimium (vt ipsi putant) Dei rigorem, quum seuerius quam optarent cum illis agit. Durum videtur, omnes qui in Christum non credunt, exitio deuoueri. Ne quis itaque suam damnationem Christo adscribat, propria cuiusque culpe imputandam esse docet. Ratio, quia infidelitas male conscientie testis est. vnde constat obstare suam prauitatem incredulis ne ad Christum accedant. Sunt qui putant notari hic duntaxat signum damnationis. At Christi consilium est hominum improbitatem comperere, ne suo more tergiuerfari vel cum Deo exultare audeant, quali inique eos tractet dum infidelitatem morte aeterna punit. Tale ergo iudicium æquum esse, nullisque calumniis obnoxium demonstrat: non tantum quia peruersè faciunt qui tenebras præferunt luci, & lucem vltro sibi oblatam fugiunt: sed quia illud odium lucis non nisi ex animo male sibi conficio & scelerato nascitur. Refulget quidem in multis pulchra sanctitatis species, qui tamen Euangelio aduersantur: verum vt sanctiores Angelis appareant, hypocritas esse minime dubium est: quia non alia de causa repellunt Christi doctrinam nisi quia latebras suas amant, quibus tegatur eorum sceditas. Quum ergo sola hypocritis inuictos homines Deo reddat, tenentur omnes conuicti: quia nisi superbia exæcati in vitis sibi placeret, promitti ac voluntarij essent ad recipiendam Euangelij doctrinam.

20 *Quisquis enim mala agit.*) Sensus est, Ideo lucem ipsi esse odiosam quia mali sunt, & quantum in se est peccata sua regere cupiunt: vnde sequitur, eos remedium abigendo, damnationis mate-

riam quasi data opera fouere. Multum ergo fallimur si putamus pio zelo ferri qui aduersus Euangelium insaniunt, quum potius lucem horreant, quo liberius sibi in tenebris adulentur.

21 *Qui autem facit.*) Hoc videtur improprie & absurde dici, nisi fateri velis rectos esse aliquos & veraces priusquam regeantur: sunt Dei Spiritu, quod minime consentaneum est cum perpetua Scripturæ doctrina, fidem nanque radicem esse scimus ex qua proueniunt bonorum operum fructus. Hunc nodum vt expediat Augustinus, *Facere veritatem* exponit Agnoscere quam miser simus, ac omnino bene agendi virtute destituti. Et certe hæc vera est ad fidem preparatio, quum inopie nostræ sensu compulsi, ad Dei gratiam confugimus. Sed hoc totum aliud est à Christi mente: simpliciter enim dicere voluit, eos qui sincere agunt, nihil magis quam lucem appetere, vt probentur eorum opera: quia tali examine habito, melius constat eos coram Deo fuisse veraces, ac omni dolo puros. Perperam verò & inscite inferet aliquis, homines ante fidem sibi esse bene confictos. Neque enim Christus electos credere dicit vt bonorum operum laudem referant: sed tantum quid facturi essent infideles, nisi male sibi conscij essent. Porro *Veritatis* nomine vsus est Christus, quia externo operum splendore decepti, non reputamus quid intus lateat. Ideo dicit, integros homines & minime fucatos libenter in Dei conspectum prodire, qui solus operum nostrorum idoneus est iudex. nam *Opera* hic dicuntur in *Deo facta*, quæ illi prodantur, ac secundum eius regulam bona sunt. Hinc discant non esse de operibus iudicandum nisi admota Euangelij luce: quia ratio nostra profusæ cæcutit.

22 *Post hæc venit Iesus & discipuli eius in terram Iudeam, & illic versabatur cum ipsis, & baptizabat.*

23 *Erat autem & Iohannes baptizans in Ænon prope Salim: quia aqua multa erant illic. Veniebant ergo & baptizabantur.*

24 *Quia nondum coniectus erat in carcerem Iohannes.*

25 *Orta igitur questio est à discipulis Iohannis cum Iudeis de purgatione.*

26 *Et venerunt ad Iohannem, dixeruntque illi, Rabbi, qui tecum erat trans Iordanem, cui tu testimonium reddidisti, ecce hic baptizat, & omnes veniunt ad eum.*

27 *Respondit Iohannes ac dixit, Non potest homo accipere quicquid nisi datum illi fuerit à celo.*

28 *Ipsi mihi testes estis quod dixerim, Non sum ego Christus: sed missus sum ante eum.*

22 *Post hæc venit Iesus.*) Verisimile est Christum elapso die festo venisse in eam Iudææ partem que vicina erat oppido Ænon, quod in tribu Manasse situm est. *Aquas* illic multas fuisse Euangelista dicit, quarum non ita frequens in Iudæa copia erat. Fuisse autem duo hæc oppida Ænon & Salim non procul à conflente Iordanis & Iaboc tradunt Geographi, quibus vicinam faciunt Scythopolim. Cæterum ex his verbis colligere licet Baptisimum fuisse celebratum à Iohanne & Christo totius corporis submersione. Quanquam de externorum minus anxie laborandum est, modo cum spiritali veritate & Domini instituto ac regula congruat. Quantum verò coniectere licet, fecit illa vicinitas vt spargerentur varij rumores, multi sermones agitantur passim de Lege, de cultu Dei,

de Ecclesie statu, ob duos novos baptistas simul exortos. Nam quod Euangelista Christum baptizasse dicit, id ad prima exordia refero: quod tunc scilicet munus sibi à Patre iniunctum publice auspicatus fuerit. Tametsi autem per discipulos hoc agebat Christus, hic tamen tanquam Baptismi autor nominatur, ommissis ministris, qui nihil agebant nisi eius nomine ac mandato. Qua de re initio proximi capitis rursus aliquid dicetur.

25 *Orta igitur questio est, &c.*) Non frustra hic Euangelista recitat ortam à discipulis Iohannis questionem. quominus enim doctrina instructi erant, eo confidentius ad disputandum se ingerunt, vt semper auidax est inscitia. Si ipsos aggressi fuissent alij, excusari poterant: sed quod impares ad

res ad certamen sustinendum vltro lacessunt ludæos, id temere faciunt ac perperam. Hoc autem sonant verba, motam fuisse ab illis quæstionem. Præterquam autem quod de re incognita temere vltra scientiæ suæ modum disserendo peccabant, suberat alterum quoque non minus vitium quod illis non tam propositum erat legitimum Baptismi usum asserere quam tueri magistri sui causam, vt sua illi integra maneret authoritas. Vtrunque reprehensione dignum: quod non tenentes quænam sit vera Baptismi ratio ludibrio exponit sacrum Dei institutum: & quod peruersa ambitione, magistri sui partes aduersus Christum suscipiunt. Itaque vno verbo percussos ac fractos fuisse apparet, quum obiectum esset Christum quoque baptizare. Nam in hominis persona occupati, doctrinæ minorem habebant curam. Eorum exemplo docemur quorsum recidant qui prauis hominum studiis potius quam Dei zelo aguntur: ac proinde inuenitur vnum hoc sperandum & modis omnibus curandum esse vt solus Christus emineat. *De purgatione.* Quæstio de purgatione fuit, quia Iudæis varia erant baptismata à Lege præscripta: nec Legalibus illis contenti multa insuper à maioribus accepta studiosè colebant. Quod iam nouus purgandi riuus inducitur à Christo & Iohanne post tantam copiam & varietatem, absurdam esse ducunt.

26 *Cui tu testimonium reddidisti.*) Hoc argumento vel Christum facere contendunt minorè Iohanne, vel illi reddere obstrictum, quia honore affectus fuerit. Quod enim honorificis elogiis Christum ornauit Iohannes, id in beneficio deputant, quasi verò tale illi præconiū non debuisset: imò quasi non summa fuerit hæc eius dignitas, præconem esse Filij Dei. Nihil rectius fuit Christum postponere Iohanni, quia eius testimonio commendatus fuerat. scimus enim quid restatus fuerit Iohannes. Quod dicunt *omnes ad Christum venire*, peruersæ æmulationis vox est. metuunt enim ne mox deferatur magister à frequentia.

29 *Qui habet sponsam, sponsus est: amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi, hoc ergo gaudium meum impletum est.*

30 *illum oportet crescere, me autem minui.*

31 *Qui è supernis venit, super omnes est: qui ex terra est, ex terra est, & ex terra loquitur: qui è celo venit, supra omnes est:*

32 *Et quod vidit & audinit, hoc testatur, & testimonium eius nemo recipit.*

33 *Qui autem recipit eius testimonium, signauit quòd Deus sit verax.*

Rom. 3. a.

34 *Quem enim misit Deus, is verba Dei loquitur: non enim ex mensura dat Deus Spiritum.* ^{4.}

29 *Qui habet sponsam.*) Hac similitudine melius confirmat, vnum esse Christum qui eximitur communi aliorum numero. Sicuti enim qui vxorem ducit, non ideo amicos inuitat & adhibet ad nuptias vt illis sponsam prostituat, vel iure suo cedens in societatem admittat thori coniugalis, sed potius vt coniugium honorificè ab illis cultum sanctius reddatur: ita Christus ministrus suos non ideo ad docendi officium vocat vt Ecclesiæ subacta, dominium sibi vlturpans, sed vt fideli eorum opera ad eam sibi sociandam vteretur. Magnum hoc & præclarum est, præfici Ecclesiæ homines qui personam Filij Dei sustineant. Sunt igitur tanquam amici, quos sibi adiungit sponsus vt in commune nuptias celebrent. sed discrimen tenendum est, vt gradus sui me-

17. *Non potest homo.*) Nonnulli ad Christum referunt, quasi impiæ aduersus Deum audacis accuset discipulos, qui aduersus Christo intantur quod illi à Patre datum est hunc itaque sensum esse volunt, Quod ille in tantum honorem breui emerit, Diuinitus factum est. frustra ergo deprimere contenditis quem Deus in altum sui manu extulit. Aliis autem videtur esse exclamatio, in quam præ indignatione prorumpat, quòd tam malè hæctenus profecissent discipuli. Et certe nimis absurdum erat, quem toties audierant Christum esse, adhuc velle cogere in ordinem, ne supra ministrum suum emergeret. Merito itaque pronuntiare Iohannes potuit, frustra consumi operam docendis hominibus, quia surdi sunt & stupidi donec mente renouati fuerint. Verum ego potius eorum sententia subscribo quæ de Iohanne exponunt: nempe quod in sua & illorum manu esse neget, magnum se creare, quando hæc nostra omnium mensura est vt sumus quales esse nos Deus voluit. Nam si ne ipse quidem Dei Filius sibi honorem sumpsit, quis ex grege plus appetere audebit quàm datum fuerit à Domino? Vna hæc cogitatio si penitus omnium animis insisteret, abunde sufficeret ambitioni cohibendæ. Porro ambitione correctâ & abolita, simul contentionum pestis sublata foret. Vnde enim sit vt se quisque plus iusto eferat nisi quia à Domino non pendemus, vt quem nobis gradum assignat, eo finas contenti?

28 *Ipsi mihi testes.*) Expostulat cum suis discipulis Iohannes quòd suis sermonibus fidem non habuerint. Sæpius monnerat se Christum non esse: ergo nihil restabat nisi vt seruus esset, Filio Dei subiectus vnâ cum reliquis. Atque hic locus notandus est. negando enim se Christum esse, nihil sibi reliquum facit nisi vt capiti subiectus, tanquam vnus ex reliquis in Ecclesiâ ministrat, & que ita euechatur vt obscurat capitis honorem. *Se ante missum dicit*, vt viam Christo pararet, sicut apparitores Regibus solent.

mores, quod proprium est sponsi ad se non trahant. Summa huc redit, quantalibet excellentia polleant doctores, non tamen obitare Christo debere quin solus emineat, solus in Ecclesiâ sua dominetur, solus eam verbo suo regat. Subinde in Scriptura occurrit hæc similitudo, quum exprimere vult Dominus factum adoptionis vinculum quo nos sibi coniungit. Sicuti autem verè se fruendum nobis offert, vt noster sit: ita merito fidem à nobis & charitatem mutam stipulatur, quam vxor marito debet. Porro coniugium hoc in Christo omni ex parte impletum fuit, cuius sumus caro & ossa, vt Paulus docet. Castitas quam requirit, præcipue in Euangelij obedientia sita est, ne villo modo à pura eius simplicitate abdyci nos sinamus. ^{29.}

Ephes. 5.

C. III. quemadmodum idem tractat 2. Corin. 11. a. 2. Vni itaque subesse Christo nos oportet, eum nobis esse vnicum caput, nec pilum quidem nos à simplici Evangelij doctrina deflectere, cum solum habere gloriæ principatum vt sponsi ius & locum apud nos retineat. Quid ministri? Certè eos accerit Dei Filius vt officium sibi in sacris nuptiis peragendis impendant. Quare eorum partes sunt, modis omnibus satagere vt sponsam, cuius illis mandata est cura, castam marito virginem exhibeant, quod se facere Paulus gloriatur eo quem citavi loco. Qui verò Ecclesiam sibi potius quàm Christo conciliant, perfidè violant connubium quod ornare deberent. Et quo maiori nos honore dignatur Christus, dum sponsæ suæ custodes facit, eo sceleratior est nostra infidelitas, nisi suum illi ius integrum tueri studemus. *Hoc ergo gaudium meum impletum est.* Significat se votorum omnium summam adeptum esse, nec iam esse quod desideret, vbi videt regnare Christum, & illi audientiam quam meretur dari. Quisquis ita affectus erit vt posthabeat sui respectu Christum extollat, & eius honore contentus sit, fideliter & cum fructu Ecclesiæ prærit: quisquis autem ab hoc scopo vel minimum diuertet, impurus erit adulter, nec aliud poterit quàm sponsam Christi corrumpere.

30 *Illum oportet crescere.* Vt iterum progreditur. Quia enim prius in summam dignitatem à Domino euectus fuerat, hoc fuisse temporale admonet: nunc exorto iustitiæ Soli cedendum esse. Itaque non modò inanes honoris fumos, qui hominum errore in eum temetè congeriebantur, repellit ac discutit: sed etiam sollicitè cauet ne verus ac legitimus honos, quem illi Dominus contulerat, Christi splendorem obscuret. Hac ratione dicit, quod hæc unus habitus fuit summus Prophetæ, se in tam excelso gradu non nisi ad tempus fuisse collocatum, donec aduenerit Christus, cui lampas tradenda erat. Interea testatur, æquo animo se passurum vt in nihilum redigatur, modò suis radiis totum mundum impleat Christus & occupet. Atque hoc Iohannis studium omnes Ecclesiæ pastores imitari decet, vt Christo euechendo capita & humeros subiiciant.

31 *Quæ est supernis.* Alia similitudine ostendit quantum à reliquis omnibus distet Christus, & quanto sit superior. Regi enim vel summo duci eum comparat, qui ex alto tribunali verba faciens, pro imperij sui reuerentia audiendus est: sibi verò satis esse docet se ex imo subsellio loquatur. Christum dicit esse supernis venisse, non tantum quatenus Deus est, sed quia in eo nihil nisi cælestis ac maiestatis plenum cernitur. In secundo membro vulgaris translatio semel tantum habet. *Qui ex terra est:* sed Græci codices in diuersi lectione consentiunt. Suspicio ac hominibus indoctis repetitionem, quam superuacua ducebant, fuisse etiam. Sed perinde valet ac si diceretur, *Qui est terra est,* originem suam sapit, ac pro naturæ suæ conditione subsidit in ordine terreno. Hoc itaque solius Christi proprium esse asserit vt è sublimi loquatur, quia è cælo descendit. Sed quæri potest annon è cælo quoque profectus sit Iohannes, quantum ad vocationem & munus, idè quæ audiendus fuerit Dominus per os ipsius loquens. videtur enim cælesti quam tradidit doctrinæ esse iniurius. Respondet, non simpliciter hoc esse dictum, sed comparatiuè. Si

seorsum considerantur ministri, tanquam è cælo cum summa authoritate loquantur quod à Deo mandatum est: simul autem atque incipiunt opponi Christo, nullos esse amplius oportet. Sic Apostolus ad Hebræos capite 12. f. 25. Legem cū Evangelio committens, *Quum impune,* ait, non ceciderit iis qui loquentem in terra aspersionati sunt, videre ne eum aspersionati qui è cælis est. Vult ergo agnosci in suis ministris Christus, sed ita vt solus maneat Dominus, illi autem contenti sint ordine seruatorum: præsertim vbi ad comparationem venitur, ita vult discerni vt solus emineat.

32 *Et quod vidit & audiuit.* Pergit in suo officio Iohannes, nam vt Christo parcat discipulos, eius doctrinam à certitudine commendat, quod nihil proferat nisi quod à Patre suo accepit. Visus & auditus dubiæ opinioni, vanis rumoribus & figmentis quibuslibet opponuntur, significat enim nihil eum tradere nisi probè cognitum. Sed dicit quædam parum fidei mereri qui nihil præter auditum habet. Respondet, hoc verbo notari, Christum à Patre edoctum esse vt nihil nisi diuinum asserat, vt potè sibi diuinitus reuelatum. Id autem in totam Christi personam competit, quatenus à Patre missus est in mundum legatus & interpres Postea auidi ingratitude nem accusat, qui tam certum ac fideliu Dei testem impiè & sceleratè respuit. Occurrit autem scandalo quod multos à fide auertere, & multorum cursum impedire vel morari poterat, nam vt solemus ab hominum iudicio nimium pendere) bona pars Evangelium ex mundi contemptu æstimat, saltem vbi videt passim recitari hoc præiudicio occupata, difficilior est ad credendum & tardior. Proinde quoties videmus talem mundi peruicaciam, hæc tamen admonitio nos in constanti eius obedientia retineat, esse veritatem à Deo profectam. *Quum dicit Neminem recipere,* significat paucos esse & propemodum nullos fideles, si conferantur cum ingenti impiorum turba.

33 *Qui autem recipit eius testimonium.* Hic pios ad amplectendam intrepidè Evangelij doctrinam hortatur & animat, ac si diceret non esse causam cur eos pudeat suæ paucitatis ac pigeat, quando Deum habent fidei suæ auctorem, qui vnus instar omnium abundè nobis sufficit. Ergo etiam si totus mundus Evangelio fidem abroget ac detrahat, non debet hoc bonis obstare quin Deo subscribant. Habent etiam in quo securè acquiescere liceat, quum sciunt, Evangelio credere nihil esse aliud quàm Dei oraculis subscribere. Interea colligimus hoc esse fidei proprium vt in Denu recumbat, & stabilita sit in eius verbo, nulla enim subscriptio esse potest nisi priores partes Deus loquendo occupauerit. Quæ doctrina non tantum ab omnibus humanis figmentis discernitur fides, sed etiam ab opinione dubia & suspensa, necesse enim est vt Dei veritati, quæ omni dubitatione exempta est, respondeat. Ergo sicut mentiri non potest Deus, ita fidem vacillare absurdum est. Hoc præsidio muniti, quibuscunque machinis nos turbare ac concutere Satan conetur, perpetuò stabimus victores. Hinc etiam monemur quàm gratam ac pretiosam coram Deo sacrificium sit fides, nam vt nihil illi pluris est quàm sua veritas, ita nullus illi acceptior cultus præstari à nobis potest quàm dum fide nostra profitemur illum esse veracem: tunc illi demum

num suus honor verè constat. Rursum nulla grauior illi fieri iniuria potest quàm dum Euangelio non creditur. spoliari enim sua veritate nequit eius aboleatur tota eius gloria & maiestas. At qui eius veritas in Euangelio quodammodo inclusa est, illicque eam vult agnoscere. Quare incredulus nihil Deo, quantum in se est, reliquum faciunt: non quod Dei fidem labelactet eorum impietas, sed quòd per eos non fiat qui ipsum arguant vanitatis. Nisi plusquam faxei sumus, hoc cum præclarum elogium, quo ornatur fides, ardentissimum eius studium accendere in animis nostris debet. Quantus enim est hic honos, quo miseris hominibus dignatur Deus, vt qui natura nihil sunt aliud quàm mendacium & vanitas, idonei tamen censentur qui sacram Dei veritatem subscriptione sua comprobent?

34 *Quem enim misit.*) Confirmat proximam sententiam: ostendit enim verè nobis esse cum Deo negotium quem Christi doctrinam recipimus: quia non aliunde profectus sit Christus quàm à Patre cælesti. Solus ergo Deus est qui per eum loquitur. Et certè Christi doctrinam minus tribuimus quàm oportet, nisi eam agnoscerimus esse diuinam. *Non enim ex mensura.* Duobus modis exponitur hic locus: quidam enim ad communem dispensationem extendunt, quod Deus, qui fons est bonorum omnium inexhaustus, minime se exinaniam suam largè & vberitè sua dona effundit in homines. Qui ex vase aliquo hauriunt quod distribuunt, perueniunt tandem ad fundam: sed periculum non est nequid tale Deo contingat: neque vnquam tam larga erit donorum eius affluentia quin noua subinde largitate eam, vbi visum fuerit, superet. Videtur expositio hæc habere aliquid coloris, quia indefinita est oratio: ego tamen Augustinum potius sequor, qui de Christo interpretatur hoc esse dictum. Nec obstat quod nondum

sit expressa Christi uentio in hoc menbro, quem omnem ambiguitatem tollat posterius uerbum, ubi ad Christum restituitur quod pronuntiat e multis dictum uideri poterat. Nam hæc uerba proculdubio exegetè adita sunt. Patet enim omnia Filio dedisse in manu, quia cum ante uideo vno eò textu legenda sunt. Et uerbum præsentis temporis quasi cõtinuum actum designat, tamen enim Spiritu semel donatus fuit ad summam usque perfectionem, & tamen assidue, tanquam ex seaturigine, longe latèque manans, ideo non inepte nec etiam accipere à Patre dicitur. Quod si quis simplicius interpreta. i. malit, non est inf. leus reu. peris mutatio in eiusmodi uerbis. Sentus nunc clarus est, Christo non esse ex mensura datum spiritum, quasi gratiæ qua pollet facultas ad aliquè modum finita sit, quem admodum Paulus docet. 1. Cor. 12. a. 7. & Ephes. 4. a. 7. si quis distribuit secundum donationis mensuram, ita ut nemo vnus ad plenum abundet. Nam quum hoc aututum inter nos fraternæ communicationis uinculum sit, uollet sibi seorsum sufficere, sed vicissim alij alius indigeant, in hac cõ. bis differt Christus quod pater inmensus: Spiritus sui copiam in eum effudit. Et sanè Spiritum absque mensura in eo retinere oportet, quo hauriamus omnes ex eius plenitudine, quem admodum primo capite habuimus. Atque hoc spectat quod sequitur continuo post, *Patrem dedisse in eius manu omnia.* Neque enim his uerbis Christi modo excellentiam prædicat Iohannes, sed opulentiam qua præditus est inuentiam & usum simul ostendit: vt scilicet tanquam arbiter à Patre constitutus, singulis, prout vitum est atque expedit, distribuatur: quem admodum suffus explicat Paulus quarto illo ad Ephesios capite quod nuper citauimus. Quantumuis ergo suos variè locupletet Deus, hoc vni Christo singulare est, habere omnia in manu.

35 *Pater diligit Filium, & omnia dedit in manu eius.*

36 *Qui credit in Filium, habet uitam æternam: qui uerò incredulus est Filio, non uidebit uitam, sed ira Dei manet super eum.*

35 *Pater diligit Filium.*) Sed quid sibi uult ista ratio? an alios omnes odio habet? Responso in promptu est, non agi de vulgari amore, quo Deus homines à se conditos vel alia opera sua prosequitur, sed de singulari illo, qui à Filio incipiens, inde ad omnes creaturas manat. Facit enim hic amor, quo Filium amplexus, nos quoque in eo amplectitur, vt per illius manum nobis bona sua omnia communicet.

36 *Qui credit in Filium.*) Hoc addidit vt non tantum sciamus bona omnia à Christo petenda esse, sed teneamus etiam fruendi modum. Porro fructu in fide positam esse docet: nec immeritò, quandoquidem per eam possidetur Christus, qui secum & iustitiam, & uitam, iustitiæ fructum affert. Quòd autem uitæ causa uocatur fides in Christum, inde colligimus in solo Christo uitam contineri, & neque eius nos aliter heri comotes quàm Christi ipsius gratia. Sed non conuenit inter omnes quomodo ad nos perueniat Christi uita. quidam enim ita accipiunt, quoniam credendo, Spiritum recipimus qui nos in iustitiam regenerat, nos eiusmodi regeneratione saluare consequi. Ego autem, quamuis hoc esse uerum fatear, fide nos renouari, vt Spiritus

Christi nos regat, primo tamen loco considerandam esse dico gratiam peccatorum remissionem, qua fit vt Deo accepti simus: dico item in hac sola totam salutis fiduciam & fundatam esse & consistere: quia non aliter iustitia nobis coram Deo imputari potest nisi dum peccata nobis non imputat. *Qui uerò credit in Filium.* Sicuti uitam in Christo proposuit, eum dulcedine nos alliceret: ita nunc æternæ mortis addidit quicumque Christo non credunt. Atque hoc modo ampliat Dei beneficium, quem admonet nullum esse aliud effugendam mortis remedium nisi nos Christus liberet. Inde enim pendet hæc sententia. Quod in Adam sumus omnes perditum. Si autem Christi officium est, quod perierat seruare, meritò qui oblatam in eo salutem respiciunt, in morte manent. Diximus nuper hoc propriè ad eos pertinere qui Euangelium sibi patefactum reiciunt, etiam enim eodem exitu implectum est totum humanum genus, grauior tamen & duplex ultio eos manet qui Filium Dei recusant liberatorem. Nec certe dubium est quin Baptista mortem incredulis denuntiando, eius terrore nos ad Christi fidem stimulare uoluerit. Porro his uerbis damnari palam est redigiq. in nihilum

C. III. quicquid extra Christum iustitiæ se habere patat mundus. Nec est quòd obiciat quispiam, iniquum esse vt qui pij alioqui & sancti sunt, ideo pereant quia non credunt. Frustra enim in hominibus fingitur aliqua sanctitas, nisi qua donati sint à Christo. *videns etiam* posuit pro sui vita. Cæterum quo mèlius exprimat nihil restare nobis spei, nisi à Christo liberemur, dicit *vram Dei manere* super incredulos. Quamquam non displicet quod docet Augustinus, manendi verbo esse vsum, vt sciamus iam ab vtero nos morti esse destinatos, quia filij iræ omnes nascimur. Saltem

eiusmodi allusionem libenter admitto, modò teneamus genuinum & simplicem esse illum quem dixi sensum, sic incredulis omnibus mortem incumbere, & eos tenere oppressos ac submersos, vt effugere nunquam possint. Et certè quauis naturaliter damnati iam sint reprobi, sua tamen infidelitate nouam sibi mortem accersunt. Atque in hunc finem data est Euangelij ministris ligandi potestas. Hæc enim iusta est humanæ contumaciæ vindicta, vt qui salutare Dei iugum excutiunt, se constringant mortis vinculis.

CAP. IIII.

- 1 **P**ostquam ergo cognouit Dominus quòd audissent Pharisei, Iesum plures discipulos facere & baptizare quam Iohannem.
- 2 (Etsi Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius.)
- 3 Reliquit Iudæam, & abiit rursus in Galilæam.
- 4 Oportebat autem ipsum transire per Samariam.
- 5 Venit ergo in urbem Samaria, quæ dicitur Sichar, vicinam agro quem dedit Iacob Iosèph filio suo.
- 6 Erat autem illic fons Iacob: Iesus autem fessus ex itinere sedebat sic super fontem, quum esset hora serè sexta.
- 7 Venit mulier ex Samaria ad hauriendam aquam. Dicit illi Iesus, Da mihi quod bibam.
- 8 (Discipuli enim eius profecti erant in urbem ad cibos emendos.)
- 9 Dicit illi mulier Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum sis, potum à me petis, quæ sum mulier Samaritana? neque enim commercium habent Iudæi cum Samaritanis.

1 (Postquam ergo cognouit.) Nunc Euangelista de colloquio verba facturus quod habuit Christus cum Samaritide, principio causam profectiois exponit. Quum enim sciret Phariseos malè affectos, noluit eorum furori se ante tempus obicere. hæc illi ex Iudæa migrandi fuit ratio. Ita significat non venisse destinato consilio in Samariam vt illic habitaret, sed quòd transeundum per eam erat in Galilæam tendentibus. Nam donec sua resurrectione ianuam aperiret Euangelio, in colligendis ouibus Israel, ad quas missus erat, occupari oportuit. Ergo quod Samaritanos dignatus est sua doctrina, extraordinarium fuit, & quasi fortuitum, vt ita loquar. Sed cur fecesum & latebras Galilææ peti, acsi innotescere nollet, quod maxime optandum erat? Respondeo, ipsum tenuisse rationem agendi, atque opportunitate temporis sic fuisse vsum vt ne momentum quidem præteriret. Stadium ergo suum ordine & quo decebat temperamento conficere voluit. Vnde etiam docemur, nos ita debere animis esse compositos, vt neque vilo metu terreamur quin pergamus in officio, ne que in accersendis periculis finis nimium præcipites. Hæc porrò mediocritatem verè colent quicunque in suam vocationem erunt intenti. nam & Dominum constanter sequentur vel per medias mortes, nec temerè se projiciunt, sed ambulabunt in viis suis. Meminerimus ergo, non vltra progrediendum esse quàm vocatio nostra postulat. *Phariseos* solos commemorat Euangelista qui infesti Christo fuerint: non quòd alij Scribæ fuerint amici, sed quia secta hæc tunc regnabat, & ipsi pij zeli prætextu maxime insaniebant. Quæritur an Christo plures discipulos inuiderint, quia magis in Iohannem propensius, eius dignitatis & famæ studerent. Alius est verborum sensus. nam quum eos

id iam prius malè haberet, discipulos à Iohanne colligi, magis exasperauit eorum animos quum viderent plures adhuc Christo accedere. Ex quo autem Iohannes se nihil quàm præconem Filij Dei esse professus erat, maior ad Christum concursus fieri cepit, & iam ministerio suo probè defunctus erat. Ita docendi & baptizandi munus paulatim Christo resignauit.

2 (Etsi Iesus ipse non baptizabat.) Baptismus Christi vocatur, quem per aliorum manus contulit: vt sciamus Baptismum ex ministro persona minime æstimandum esse, sed vim eius totam pendere ab auctore cuius nomine & mandato conferitur. Vnde singularis ad nos consolatio redit, dum scimus Baptismum nostrum ad nos abluendos & renouandos non minus habere efficaciam, quàm si à Filio Dei nobis datus foret. Nec dubium est quin ab externa signi administratione quandiu in mundo versatus est consultò abstinerit, vt testatum omnibus seculis faceret, nihil decedere ex virtute Baptismi dum ab homine mortali offerretur. In summa, non tantum intus baptizat Christus Spiritu suo, sed symbolum ipsum quod ab homine mortali suscipimus, perinde habendum esse acsi Christus ipse manum è cælo exerens, ad nos vsque porrigeret. Quòd si Christi est Baptismus qui per hominem datur, qualiscunque sit minister, Christi esse non desinet. Atque hoc ad repellendos Anabaptistas sufficit, qui ministri vitio Baptismum quoque vitium contendunt, & huius delirij causa Ecclesiam turbant. Quemadmodum contra Donaristas eodem argumento appositè vsum est Augustinus.

3 (Quæ dicitur Sichar.) Hieronymus in epitaphio Paulæ vitiosè in ea legi putat, quòd potius legendum sit Sichem. Et certè hoc postèius antiquum & ve-

Gen. 34. d. 25. & verum esse nomen constat: verum probabile est, iam Euangelistæ tempore vocem Sichar fuisse in vsu. De loco satis conuenit, urbem fuisse sitam in latere montis Garizim, cuius incolæ à Simeone & Leui proditorie cæsi fuerunt, & quam Abimelech indigena solo postea æquauit. Sed tanta fuit loci commoditas, vt tertio vrbs illic condita fuerit, quàm Hieronymi seculo Neapolin vocabant. Et Euangelista omnem controuersiam tollit, tot additis circumstantiis. Nam ex Mose satis constat vbi nam fuerit ager ille quem Iacob filiis Ioseph attribuit, montem quoque Garizim Sichinæ fuisse vicinum omnes fatentur. Templum illic fuisse extructum, mox dicemus. Quin illic diu habitauerit Iacob cum sua familia minimè dubium est.

6 *Iesus autem fessus ex itinere.*) Non simulauit lassitudinē, sed reuera fessus erat. nam quo magis ad sympathiam propensus foret, nobisque condoleceret, infirmitates in se nostras suscepit: quæ admodum docet Apostolus. Huc pertinet temporis circumstantia, neque enim mihi quòd circa meridiem sitiens & lassus ad puteum quieuerit. nā quòd dies ab ortu solis ad occasum vsque duodecim haberet horas, sexta erat merides. Quum dicit sic fessisse, quasi gestum hominis fatigati exprimit.

7 *Da mihi quod bibam.*) Quòd aquam à muliere postulat, non simpliciter eo consilio facit vt eius docendæ materiam habeat: sitis enim cum urgebat, vt bibere optaret. Sed hoc impedimento esse non potest quin docendi occasionem nactus, ea vtatur: quia suæ necessitati mulieris salutè præfert. Ergo sitis suæ obliuiscit, quasi colloquendi suppetat otium & commoditas, vt eam in vera pietate instruat, anagogen ab aqua visibili ad spiritualem deducit: & eius animum irrigat cælesti doctrina quæ aquam illi negauerat.

9 *Quomodo tu Iudeus quum sis.*) Exprobratio

10 *Respondit Iesus, ac dixit illi, Si scires donum Dei, & quis sit qui tibi dicit, Da mihi potum: tu petisses ab eo, & dedisset tibi aquam viuam.*

11 *Dicit ei mulier, Domine, neque quo haurias habes, & puteus est altus: unde ergo habes aquam viuam?*

12 *Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse ex eo bibit, & filij eius, & pecora eius?*

13 *Respondit Iesus, ac dixit illi, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet rursum:*

14 *Qui autem biberit ex aqua quam ego dabo, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aque salientis in vitam æternam.*

15 *Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam hanc, ut non sitiam, neque veniam huc ad hauriendum.*

10 *Respondit Iesus.*) Nunc sumpta occasione incipit Christus de Spiritu sui gratia & virtute concionari, idque apud mulierculam quæ indigna prorsus erat cum qua verbum faceret. Mirum certè bonitatis eius exemplum. quid enim fuit in misera femina, vt ex scorto, Filij Dei repente discipula fieret? Quanquam in nobis quoque omnibus idem misericordiæ specimen exhibuit. Non omnes quidem mulieres sunt scorta, non omnes viri flagitio aliquo notati: sed quam vllus nostrum præstantiam in medium afferet cur nos cælesti doctrina & adoptionis honore dignatus fuerit? Nec fortuitò accidit cum tali persona colloquium: nam quasi sub typo nobis ostendit Dominus, se nequaquam ex dignitate eligere quibuscum salutis doctrinam

est, qua retaliat communem gentis suæ contemptum. Notum est Samaritanos scem populi fuisse ex alienigenis collectam. Quia corruperat Dei cultum, multòtque peruersos & adulteros ritus colebant, Iudæis merito erant exosi. In tei ea tamè non dubium est quin Iudæi magna ex parte carnali suo odio Legis zelum prætexerēt. nam apud multos plus valebat ambitio & inuidia, & quòd illis dolebat regionem sibi destinatam à Samaritanis occupari, quàm quòd de violato Dei cultu solliciti essent ac tristes. Erat tamen iusta distiinj ratio, modo puri ac rectè compositi fuissent affectus. Ideo Christus quum ad primam Euangelij publicationem Apostolos mittit, verat ne ad Samaritanos diuertat. Veriù mulier hæc facit quod omnibus ferè est ingenitum, quia enim in pretio esse cupimus, ægerrius e ferimus nos contemni. adde quæ hic est communis humanæ naturæ morbus vt velit quisque sua vitia placere aliis: si quis autem nos & nostra improbat, statim sine discrimine irascimur. Excuriat se quisque, & hoc superbiæ semen in animo suo reperiet, donec extirpatum à Spiritu Dei fuerit. Mulier ergo ista, quia gentis suæ superstitiones apud Iudæos damnari sciebat, què illis in Christi persona insultat. Quod mox sequitur, Iudæos *Nihil habere cum Samaritanis commercij*, à muliere dictum, putei talij ab Euangelista explicationis vice additum accipiunt. Et certè parum refert vtrumuis scem eligas: sed mihi viderur optimè cõgruere quod mulier Christum hoc modo subfannet. Quid an tibi fas est à me potum petere, quum vobis adeo profani sumus? Siquis aliter malit, non contendo. Ceterum fieri potest vt Iudæi à Samaritanis vltra modum abhorruerint. quemadmodum enim diximus falso zeli colore abusus esse, ita modum excedere promptum fuit, quemadmodum accidere foedit omnibus qui prauis affectibus indulgent.

Luc. 9. 8. 11

Ies. 65. 4. 1

C. III. tecum loquitur. Cæterum his verbis docemur, tunc nos demum scire quisnam sit Christus quem tenemus quid nobis in eo dederit Pater, & quid bonorum ipse nobis offerat. Ea autem cognitio ab inopix nostræ sensu incipit. nam vt ad remedium quis aspires, eum prius necesse est malis suis affici. Itaque Dominus non ebrios sed ficientes, non faturos sed famelicos inuitat vt comedant & bibant. Et quorsum ad nos mitteretur Christus cum Spiritus plenitudine, nisi nos vacui essemus? Cæterum vt multum profecit is qui defectum suum sentiens, quantopere aliena ope indigeat iam agnoscit: ita non sufficeret sub malis suis gemere, nisi prompti paratique auxilij spes accederet. quia hoc modo nihil possemus quam in mœore tabescere, vel certè (quod Papistis accidit) huc illuc cursitandam inutill & superuacua lassitudine nos conficere. Verùm vbi Christus apparet, non amplius frustra vagamur remedium petaturi vnde nullum dari potest, sed rectà ad eum pergimus. Hæc igitur vera demum & utilis est gratia Dei cognitio, dum eam sumus in Christo nobis esse expositam, eiusque manu nobis porrigi. Simul admonet Christus quam efficax sit bonorum suorum cognitio, vt pote quæ ad ea expectanda nos stimulat, animosque nostros accendit. *Si serues inquit, petisses.* Porrò scopus verborum minimè obscurus est: voluit enim mulieris desiderium acueri, ne oblatam sibi vitam contemptim reiceret. *Dedisset tibi aquam viuam.*) His verbis testatur Christus, si ad ipsum dirigantur vota nostra, minimè irrita fore. Et certè sine hac fiducia prorsus frigeret petendi studium. Verùm vbi ad se venientibus Christus occurrit, atque ad omnes satiatos paratos est, iam non est pigritiæ vel cessationi locus. Atquæ hoc nobis omnibus esse dictum nemo non sentiret, nisi sua cuique obstaret incredulitas. Quamquam autem ex re præsentis nomen Aquæ ad Spiritum transtulit, satis tamen in Scripturis trita est hæc metaphora, & optimam rationem habet. fumus enim instar aridæ steriliisque terræ: nullus in nobis succus, nullus vigor, donec Spiritu suo nos Dominus irrigat. Vocatur etiam Spiritus alibi Aqua munda, sed diuerso sensu: quia scilicet sordes quibus toti scatemus, abtergit & purgat. Sed hic & similibus locis de arcana vegetatione agitur, qua vitam in nobis instaurat, tuetur & perficit. Sunt qui de Euangelij doctrina exponant: cui ego hæc appellationem congruere fateor. sed ego Christum existimo totam renouationis gratiam hic completi. scimus enim in hoc missum esse, vt nouam vitam afferat. Aquam igitur, meo iudicio, bonorum omnium vacuitati, qua laborat ac premitur humanum genus opponere voluit. Porrò Aquam viuam non modo nominat ab effectu, quasi viuificam: sed ad diuersas aquarum species alludit. Viua ergo dicitur ex viuo fonte scaturiens.

II *Domine neque quo haurias habes.* Sicuti à Iudeis despiciebantur Samaritani, ita hi vicissim illos contemptui habebant. Itaque hæc mulier Christum initio aspernatur, adeoque eum subfannat. Satis intelligit Christum figuratè loqui: sed eum perstringit contraria figura: acsi diceret plus eum promittere quam præstare queat. De inde arrogantiæ eum insinulat, quòd se præferat sancto Patriarchæ Jacobo. Jacob, inquit, in suum & totius familiæ usum contentus fuit hoc puteo:

tunc præstantiorem habes aquam? Quam vitiosa sit hæc comparatio, inde satis liquet quòd seruum Domino, & hominem mortuum Deo viuenti opponit: & tamen quam multi quotidie in hoc idè vitium incidunt? Quo magis cauendum est ne eousque euehamus hominum personas vt Dei gloriam obscurent. Reuerenter quidem colenda sunt dona Dei, vbicunque apparent. Ergo pietate insignes viros, aliosque raris dotibus præditos honore prosequi par est, sed eatenus vt semper Deus altè emineat super omnes, vt Christus cum suo Euangelio conspicuum fulgeat. nam illi totum mundi splendorem cedere oportet. Notandum etiam quòd Samaritæ falsò gloriabantur se progeniem esse sanctorum Patrum. Ita hodie Papistæ quum spurij sint & semen adulterinum, plus quam superbè iactant Patres, ac legitimis Dei filiis insultant. Etiam si ex Jacob secundum carnem orti fuissent Samaritæ, quia tamen prorsus erant degeneres, & à vera pietate alieni, præpostera fuisset hæc gloriatio. Nunc quum Cuthæi sint origine, vel saltem ex profanis Gentibus collecti, non tamen sancti Patriarchæ falsò nomen obtendere desinunt, verùm id sine profectu. Ita scilicet omnibus accidere necesse est qui perperam in luce hominum exultant, vt Dei luce priuentur, nec quicquam societatis habeant cum sanctis patribus, quorum titulo sunt abusi.

13 *Omnis qui bibit ex aqua.*) Vtunque se parum proficere videat Christus, adeoque ludibrio haberi suam doctrinam, pergit tamen clarius exponere quod dixerat. discernit enim usum vtriusque aquæ, quòd altera corpori ad tempus seruiat: vis alterius in vegetanda anima perpetua sit. Nam vt corruptioni obnoxium est corpus, ita subsidia quibus fouetur, caduca & fluxa esse oportet, quòd animam viuificat, non nisi æternum esse potest. Cæterum cum Christi verbis nõ pugnat quòd vberioris gratiæ desiderio vsque ad vitam sine ardente fideles, neque enim vsque ad plenam satietatem primo statim die nos potari significat: sed tantum hoc vult, Spiritum sanctum scatebrã esse perpetuò fluentem: ita non esse periculum vt exarescant qui spiritali gratia renouati sunt. Quauis ergo tota vita sitiamus, certum tamè est non in vnum diem vel ad breue aliquod tempus nos Spiritum hausisse, sed vt perpetuò scaturiens nunquam nos deficiat. Ita sitiunt tota vita fideles, & quidem ardentur: & tamen viuifico succo interim abundant: quia quantumcumque receperint gratiæ, id eos assidue vegetat, vt nunquam sint prorsus aridi. Quare satietas ista non desiderio, sed tantum siccitati opponitur. quòd proximis verbis adhuc clarius exprimitur. *Fiet fons aquæ salientis in vitam æternam.*) Continua enim notatur irrigatio, quæ in hac mortali & caduca vita caelestem in illis gemitatem fouet. Non ergo ad breue tempus in nos fluit Christi gratia, sed se ad beatam vite immortalitatem diffundit: quia fluere non desinit donec vita incorruptibilis quam inchoat, suis omnibus numeris constet. *Da mihi aquam hanc.*) Non dubium est quin satis agnoscat mulier Christum de aqua spiritali loqui: sed quia eum contemnit, pro nihilo habet omnes eius promissiones. Obstructus enim est doctrine aditus quandiu is qui loquitur autoritate apud nos caret. Oblique ergo Christum incescit mulier, acsi diceret, Tu quidem multa iactas, sed nihil video: si potes, reipsa ostende.

16 Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni hic.

17 Respondit mulier, & dixit ei, Nō habeo virū. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Nō habeo virū.

18 Quis quæ enim viros habuisti, & nunc quem habes, non est vir tuus: hoc verè dixisti.

19 Dicit ei mulier, Domine, video quòd tu sis Propheta.

20 Patres nostri in monte hoc adorauerunt: & vos dicitis quòd Ierusalem sit locus ubi oporteat adorare.

21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc, neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

16 *Voca virum tuum.*) Videtur hoc nihil ad rem facere: imò putare quis posset, Christū mulieris proterua fractum, & pudefactum, aliò deflectere sermonē. sed non ita est. Quam enim videret, scurrilibus diceris excipi quod dicebat, aptum huic malo remedium adhibuit. percudit enim mulieris conscientiam peccati sensu. Atque hoc rursus præclarum est misericordie specimen quòd propè inuitam trahit quæ sponte accedere nōlebat. Sed illud quod attingi præcipuè notandum, & vulnerandus esse peccati sensu qui nimium securi sunt ac propemodum stupēt. Talibus enim fabulosa erit Christi doctrina, donec ad tribunal Dei citati, eum quæ spernebunt timere tanquam suum iudicem cogantur. In hūc modum tractandi sunt omnes qui scurrili sua dīcitate aduersus Christi doctrinam insurgere non dubitant, vt sentiant non impunè hoc sibi cessurum. Tanta etiam multorum contumacia est vt audientiam illi nunquam daturi sint nisi violenter subacti. Ergo quoties insipidum videmus esse Christi oleum, aceto miscendū est, vt sapere incipiat. imò hoc nobis omnibus necessarium est. neque enim ferio afficimur loquente Christo nisi poenitentia expergefacti. Ergo vt rite quis proficiat in eius schola, propriæ miserie demonstratione, quasi aratro, eius duritiem subigi necesse est: quia sola hæc cognitio delicias omnes nobis excutit ne amplius audeamus Deo illudere. Itaque si quando nobis obrepat verbi Dei neglectus, nullum aptius remediū erit quàm si se quisque ad peccata sua reputanda sollicitet, vt ipsum sui pigeat, adeoque expaufactus Dei iudicio, humilietur ad eius obsequium, cuius cōtem, tu ante lasciuiebat. *Non habeo virum.*) Nondum emergit illius admonitionis fructus, qua mulieris animum ad poenitentiam Christus pungeret voluerat. Et certè ita nos ebrius nostri amor sopitos tenet, vel potius hebetat, vt minimè nos excitent primæ punctiones. Sed huic quoque tarditati appositè medetur Christus, dum vlcus ipsū validius premit: apertè enim suum illi flagitium exprobat. Quanquam non vnā scortationem hīc notari puto. nam quòd *Quinque viros habuisse dicit*, credibile est id fuisse factum quòd petulans mulier & immorigera maritos ad faciendam diuortium compulerit. Sic ergo verba interpretor, Quam te legitimis maritis Deus iunxisset, nullum fecisti peccandi finem, donec pluribus repudiis infamis, te ad scortationem prostitueres.

19 *Domine, video quod, &c.*) Hīciam emergit oburgationis fructus. neque enim modeste tantū culpam suam agnoscit mulier, sed audiendæ Christi doctrinæ, quam prius respuebat, prompta & exposita, vltro eam appetit & flagitat. Ergo (vt iam dixi) veræ docilitatis initium est poenitentia, & ad scholam Christi ingrediendum ianua apertio. Docet autem non suo exemplo mulier, quoniam nobis oblatus est doctor quispiam, vt

tendum esse hac occasione, ne simus Deo ingrati, qui Prophetas nunquam nobis desinat in quin veluti porrecta manu nos ad se inuiter. Tenendum autem est quod docet Paulus, & diuinitus nobis Rom. 10. mitti qui docendi facultate possent. c. 15.

20 *Patres nostri*) Falsum est quod quidam putant, eo quod molestia esset ac odiosa mulieri oburgatio, ea astute aliò delabi, quoniam potius à specie ad genus transit, & de peccato suo edocita, generaliter in puro Dei cultu inlicitū vult. Rite autem & ordine hoc facit, quod Prophetā consultit, ne in colendo Deo erret: perinde ac si inquireret ex ipso Deo qualiter coli velit. nihil enim magis peruersum quàm varios cultus arbitrio nostro iungere absque Dei verbo. Porro inter Iudæos & Samaritas de vera adorandi regula perpetuū fuisse certamen satis notum est. Tametsi enim Cuthæi & reliqui aduenæ qui decē tribubus in exilium abductis, Samaritiam transfati erant, & plagis coacti susceperant Legis ritus, ac se Deum Israel colere profitebatur (vt 2. Reg. 17. e. 27. legimus) erat tamē mutila apud eos & multis modis vitia religio, quod Iudæis tolerabile non erat. Sed magis accessā fuerat contentio post templū in monte Garizim extructum à Manasse Iohannis summi Pontificis filio, & Iaddi fratre, quo tempore Darius vltimus Persarum Rex per manū Sanabalectis præfecti Iudæam tenebat. Nam Manasse ductū in vxorē satrape filia, ne frater esset inferior, sacerdotē se illic creauit, ac quosūq. potuit apostatas præmissis ad se pellexit, quemadmodū Iosephus libro Antiquitatum 11. refert. Quod autē veræ pietatis desertoribus solenne est, vt patrociniū sibi ex Patrum exēplis querant, id tunc fecerūt Samaritanis: sicuti ex verbis mulieris colligere licet, Patres nostri, inquit, adorauerunt in monte hoc. Certū est non fuisse ea causa inductos vt sacrificia illis offerret: sed postquā illic exererat peruersū cultū, sequuta est pertinacia, quæ ad prætextus captandos ingeniosa fuit. Fateor quidē interdū, stulto zelo non secus atque cestro, stimulari leues & inconsideratos homines, vt quod à sanctis factū fuisse audiunt, protinus sine iudicio in exēplū arripiāt. Sed alterū illud vitii magis cōmune est, vt suis erroribus colorē inducāt ex factis Patrum, idque in Papatu cernere prætopū est. Verū quia hīc locus insigni documento est quā præposterè faciunt qui posthabito Dei mādato se cōformāt ad Patrū exēpla, notādū est quorū modis hīc peccare soleat mādus. Sepe. n. contingit vt sine delectu pro Patribus maior pars sequatur qui minimè omninū habēderūt Patres. Ita hodie Papistas videmus, quū inflatis buccis patres decārar, nullū Prophetis & Apostolis locū dare: vbi autē paucos nominarūt: honore dignos, coacervare ingētē hominū sui similitū cateruā, vel saltē descēdere ad corruptiora scularia: quibus etsi nodū tam crassa barbaries inualuerat, religio tamē & doctrinæ puritas multū declinauerūt. Ergo tenendū est sedulo discrimen, ne Patres cōfēatur nisi quos cōstituit fuisse Dei filios:

C. III deinde, qui pietatis suæ excellētia hunc honoris gradū pro meriti sunt. Frequēter etiā in eo peccator quōd temere ex Patrum factis communis lex statuitur. Vulgus enim non factis honoris se Patribus habere putat nisi eos eximat hominum numero, ita dum nobis in mentem nō venit homines fuisse qui labi poterant, vitia virtutibus promiscuē miscemus. Vnde sequitur pessima in viuendi ratione confusio. Nam quum ad Legis regulam examinanda sint omnia hominum facta trutinam ipsam suis ponderibus subiicimus. denique vbi tanti sit Patrum imitatio, impunē post eos se peccare mundus putat. Tertium vitium est praua æmulatio, vbi scilicet nec eodem præditi Spiritu, nec eodem instructi mandato trahimus in exemplum quod Patrum aliquis fecit.

Exod. 2. b.
11.
Num. 25.
b. 7.
Gen. 22. 4.
2.

Quemadmodum si quis priuatus gladio vlcisci velit fratrum iniurias, quia hoc fecit Moses: si quis de scortatoribus pœnas sumat, quia fecit hoc Phinees. Hinc natus est immanis ille furor mactandi proprios filios (quemadmodum multi iudicant) quōd Iudæi patri suo Abraham similes esse volebant. Quasi verō generale hoc esset præceptum, Immola filium tuum Isaac: ac non potius singularis vnius hominis probatio. Talem *nancti. ias* vt plurimum fastus & nimia confidentia parit dum sibi plus nimio arrogat homines, nec suo modulo se quisque metitur. Interea Patribus nulli sunt recti imitatores, plurimā simiæ. Ex hoc etiā fonte fluxisse bonam partem veteris monasticæ factebunt qui prudenter veterum scripta expendunt. Ergo nisi sponte errare libeat, semper videndum est quo quisque spiritu donatus sit, quid ferat cuiusque vocatio, quid singulis conueniat, & quid singulis sit mandatum. Huic tercio vitio affine est aliud, confusio scilicet temporum, dum scilicet posteri in Patrum exemplis occupati, diuersam agendi legem sibi à Domino præscriptam esse non cogitant. Huic infestitæ acceptum referri debet inmensa cæremoniārum congeries, quibus obruta est Ecclesia sub Papatu. Statim ab Ecclesiæ exordio in hac parte peccati ceptum est, quia plus valuit stulta Iudæi simi affectatio quàm decebat. Habebant Iudæi sua sacrificia: ne tali pompa carerent Christiani, inuentus est immolandi Christi ritus. Quasi verō deterior futura esset Christianæ Ecclesiæ conditio si cessassent omnes vmbra quibus ofuscari poterat Christi claritas. Sed postea longius erupit ac sine modo grassatus est furor. Ergo ne hic labamur,

semper ad præsentem regulam attentos esse nos oportet. Olim suffitus, luminaria, vestes sacra, altare, vasa & similes ritus Deo placebant: nempe quia obedientia nihil habet gratius vel magis pretiosum. Nunc à Christi aduentu mutata est ratio. Ergo quid nobis in Euangelio præscribat considerādum, nē temere sequamur quod sub Lege Patres seruauerūt. Nam quæ tunc fuit pia sacrorum obseruatio, hodie sceleratum sacrilegium foret. Hoc Samaritanos decepit, quia non reputabant in exemplo Iacob quantum differret temporis ratio. Patriarchis altaria passim erigere licuerat, quōd nondum ordinatus esset locus, quē postea Dominus elegit: ex quo verō Deus templū in monte Sion iussit extrui, cessauit prior libertas. Hac ratione dicebat Moses, Posthac non facietis singuli quōd sibi rectum visum fuerit, sed tantum quod vobis præcipio. Nam ex quo Dominus Legem tulit, rectum sui cultum alligauit ad Legis ipsius decreta, quum antè liberior esset vsus. Similis prætextus erat adorātibus in Bethel. illic enim solemne Deo sacrificium obtulerat Iacob, sed postquam locum Dominus Hierosolymis designauerat, amplius non erat Bethel, sed Bethauen. Nunc videmus quis fuerit status quæstionis. Samaritanis Patrum exemplum erat: pro regula Iudæi in Dei mandato fundati erant. Mulier hæc, tametsi gentis suæ consuetudinem hæctenus coluerat, non tamen in ea acquiescit. Ad rationem hinc intellige nō quamlibet: (nam quotidianis precibus vbique locus erat) sed cui annexa erant sacrificia, vt publica & solennis esset religionis professio.

Deut. 12. 8

21 *Mulier, crede mihi.* Prima responsi sui parte breuiter cæremonialem cultum, qui sub Lege fuerat institutus, abolet. Nam quum dicit horam instare quæ nullum habeat proprium & peculiare adorandi locum, significat temporale fuisse quod traditum à Mose fuerat, atque ita iam adesse tempus quo diruatur maceria. Hoc modo cultū Dei ex prioribus angustiis eductū latius extendit, vt eius participes fiant Samaritani. Quum dicit *Venire horam*, præsens est loco futuri: sensus est tamē iam propè instare abrogationem Legis, quod ad templum & Sacerdotium spectat, & alios externos ritus. Deum nominando *Patrem*, videtur cum oblique opponere Patribus quorum mentionem fecerat mulier: ac si diceret, Deum cōmunem fore Patrem omnibus, vt iam sine locorum & gentium discrimine communiter adoretur.

22 *Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.*

23 *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate: etenim Pater tales querit qui adorent ipsum.*

24 *Deus est spiritus: & eos qui adorant ipsum, in spiritu & veritate oportet adorare.*

25 *Dicit ei mulier, Scio quōd Messias venturus est, qui dicitur Christus, quum ergo venerit ille annuntiabit nobis omnia.*

26 *Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tecum.*

Nunc quod breuiter attigerat de Legis abrogatione, fusius exponit. Summam tamen orationis partitur in duo membra: priore, formam colendi Dei, quæ in vsu fuerat Samaritanis, superstitionis & erroris damnat: apud Iudæos verō probam & legitimam fuisse testatur. Et causam differentia subiicit, quōd Iudæis constaret ex

verbo Dei cultus sui certitudo: Samaritani autem nihil certi ex ore Dei tenebant. Secundo declaratur ritus hæctenus à Iudæis seruatos breui habituros finem.

22 *Vos adoratis quod nescitis.* Memorabilis sententia, qua docemur nihil in religione temere vel fortuito esse tentandum: quia nisi ad sit scientia,

scientia, non iam Deus, sed phantasma vel spectum colitur. Atque hoc quas concidunt bonæ omnes intentiones quas vocant. habemus enim, homines nihil posse quam errare ubi sua eos regit opinio sine verbo aut madoato Dei. Nam Christus personam & causam gentis sue suscipiens, Iudæos longè à Samaritanis distare docet. Cur id? *Quoniam ex ipso est salus*, inquit. Quibus verbis significat, hoc vno eos præstare quod æternæ salutis fœdus non illis pepigerat Deus. Quidam ad Christum restringunt, qui ex Iudæis progeniti est. Et certè, quando in ipso omnes Dei promissiones rate sunt ac firmæ, nulla nisi in eo salus. Sed quia minimè dubium est quin Iudæos ideo præferat Christus quod non incognitum aliquod nomen, sed Deum vnum adorant, qui se illis patefecit, & à quo sunt in populum adoptati: sub nomine Salutis saluifica illa manifestatio quam ex cælesti doctrina habebant, intelligi debet. Sed cur dicit ab illis esse, quum potius apud eos deposita esset, vt ea soli fruerentur? Alludit, meo iudicio, ad id quod prædictum erat à Prophetis, Legem à Sion protruram. Nam ea conditione segregari ad tempus erant à reliquis populis vt ab ipsis tandem ad totum mundum pura Dei cognitio inaneret. Summa tamen huc redit, non rite coli Deum nisi ex fidei certitudine, quam ex Dei verbo gigni necesse est. vnde sequitur, ad idololatriam prolabi quicumque à verbo discedunt. Clarè enim testatur Christus, idolum aut inane figmentum statui Dei loco ubi verum Deum homines ignorant: damnat autem ignorantiam omnes quib. se Deus ipse non patefecit. Nam simulacri verbi eius luce destituimur, regnant tenebræ & cæcitas. Notandum autem est. Iudæos, quum sua perfidia aboleuerint vitæ æternæ fœdus cum Patribus sanctum, thesauro illo priuatos esse quem tunc adhuc tenebant: nondum enim abdicati erant ex Ecclesia Dei. Nunc quum abegent Filium, nihil cum Patre illis commune est. Idem de omnibus sentiendum qui à pura Euangelij fide ad sua & hominum commenta transfuolauerunt. Quantumvis sibi in sua pertinacia blandiantur & plaudant qui ex sensu suo vel hominum traditionibus adorant Deum, hæc vna vox de cælo detonans quicquid se habere putant diuinum & sanctum prostermit, Vos adoratis quod necitis. Itaq; vt Deo probeur nostra religio, necesse est vt in scientiam ex eius verbo conceptam recumbat.

23 *Sed venit hora.*) Sequitur posterius membrum de abrogando legali cultu. Quum dicit horam venire, aut venturam, ordinem à Mose traditum non fore perpetuum docet. Quum dicit horam iam nunc esse, finem imponit cæremoniis: atque ita admonet impletum esse correctionis tempus. interea templum & Sacerdotium ritulque omnes illis annexos probat, quatum ad præteriti temporis usum. Porro vt ostendat Deum neque Hierosolymis neque in monte Garizim velle adorari, altius principium sumit, veram scilicet eius adorationem in Spiritu sitam esse. Nam inde sequitur ritè vbique locorum inuocari. Primùm tamen hic queritur cur & quo sensu spiritualis vocetur Dei cultus. Hoc vt teneamus, notanda est antithesis inter spiritum & externas figuras, sicuti inter vmbras & veritatè. Dicitur ergo spiritu constare Dei cultus, quia nihil

aliud est quam interior cordis fides, quæ inuocationè parit: inde conscientia puritas, abnegatio nostri, vt addit in Dei obsequiũ, finis illi quasi sacræ victimæ. Hinc exortitur altera queritio, Annò sub Lege spiritualiter eum Patres coluerint. Respondeo, quum se aperit sui similitudo sit Deus, non alium ab initio mundi cultum probasse quam spirituale, qui eius naturæ congrueret. Cuius rei Moses ipse satis locupletis est testis: qui multis locis declarat non aliò spectare finem Legis quam vt fide & pura conscientia populus Deo adhæreat. Verùm id clarius exprimitur Propheta, qui seuerè inuechitur in populi hypocrisis: quin satisfactũ Deo putabat postquam sacrificiis defunctus erat: externaque illa pœpa. Nihil opus est multa huc testimonia adducere, quæ passim occurrunt: insignes tamen præ aliis loci sũt Psalmo 50. Iesaiæ 1. 58. & 66. Michææ 5. Amos 7. Cæterum ita spiritualis fuit sub Lege Dei cultus, vt tamè implicitus externis tot cæremoniis, carnale aliquid & terrenum in specie saperet. Ideo Paulus Gal. 4. b. cæremoniis carnè appellat, & egena mundi elementa. Similiter author epistolæ ad Hebræos Sanctuarium verum cum suis appendicibus terrenum fuisse dicit. Ideo cultum legis apud dicemus fuisse in sua substantia spirituale: formæ respectu, carnalem quodammodo ac terrenum. Erat enim umbratilis tota illa ratio, cuius veritas nunc palam apparet. Nunc videmus quid nobiscum Iudæi cõmune habuerint, & quid diuersum. Omnib. seculis fides, precibus, gratiarum actione, puritate cordis & vitæ innocentiæ coli Deus voluit, nec aliis inquam sacrificiis delectatus est: sed erant in Lege variaz accessiones, vt spiritus & veritas sub inuolucris lateret: nunc rupto templi velo, nihil obscurum vel tectum. Sũt quidem & nobis hodie externa quædam pietatis exercitia, quibus ruditas nostra indiget: verùm is est modus eaque sobrietas quæ nudã Christi veritatem non obscurèt. Denique quod admirabatũ Patribus fuit palam expressum habemus. Hoc verò discrimen in Papatu non modò confusum, sed penitus euersum fuit. neque enim illic minor est umbrarũ densitas quam fuit olim sub iudaismo. Quin manifestũ inter nos & Iudæos discrimen hic statuat Christus, negari nõ potest. Quibus cũq; elabi cauillis cõstet, in externum tantum forma nos esse Patribus dissimiles constat, quia illi spiritualiter Deũ colentes, cære. omnis sacrifici erant quæ Christi aduentu sunt abolita. Christi ergo præsentia quantum in se est Ecclesiã spoliãt quicquid eã grauat inmodica cæremoniarum turba. Nec moror euanidos illos colores, multos ex vulgo non minus hodie indigere talibus adminiculis quam olim inter Iudæos. seu per enim quo ordine Ecclesiã suã regi voluerit Dominus spectandũ est: quia vnus ille quid nobis expedit optimè nouit. Certũ autem est, rationi diuinitus ordinatæ nihil esse magis contrarium quam crassam & bis carnalem pompam, quæ regnat in Papatu. Spiritum quidẽ regebãt Legales vmbrę, sed istæ huc prolus eu deformant. Quæ ad tã fœdas & indignas corruptelas minimè cõueniendũ est. Vt cũque cauentur astuti homines, vel ad vitia corrigenda nimis timidi, res istas effemias, ideòq; indifferenter habendas: certè tolerabile nõ est præscriptã à Christo normã violari. *Vers adoratores.*) Videtur obiter taxari Christus multo-

Ies. 1. a. 3.

Hebr. 9. a. 1.

Hebr. 9. e. 10.

Cap.
III.

rum perulicaciam, quæ postea erupit. scimus enim quàm pugnaces & contentiosi patefacto Evangelio fuerint Iudæi in tuendis ceremoniis quib. assueverant. Quamquam latius pater hæc sententia. quia enim sciebat mundum à superstitiosis nunquam purum fore, ideo pios & rectos cultores à peruersis fictis segregat. quo testimonio instructi Papistas damnare in suis omnibus figmentis & eorum probra contemere ne dubitemus. Quid enim metuendum est quum audimus placere Deo nudum hunc & simplicem cultum, qui Papistis ideo despectui est quia ceremoniarum congerie non turget? & quid illis prodest inanis carnis splendor, quo Christus testatur Spiritum extingui? Quid sit Deum colere *Inspirum & veritate*, ex superioribus dilucidè patet: nempe ablatis veterum rituum inuolucris, simpliciter retinere quod spirituale est in Dei cultu. nam veritas diuini cultus in spiritu consistit: cærimoniarum autem quiddam erant aduentitium. Atque hic rursus norandum est non conferri veritatem cum mendacio, sed cum externa figurarum accessione, vt sit pura simplexque (vt loquuntur) spiritualis cultus substantia.

24 *Deus est spiritus.*) Confirmatio ab ipsa Dei natura. Quum homines caro sint, non mirum est si illis ardeant quæ ipsorum ingenio respondent. Hinc fit vt multa comminiscantur in cultu Dei, quæ ostentatione plena, solidi nihil habent. Atqui hoc in primis expendere eodè decebat, sibi cum Deo esse negotium, cui nihilominus est cum carne disidium quàm igni cum aqua. Hæc sola cogitatio, vbi de colendo Deo agitur, ad firmandam ingenij nostri lasciuiam sufficere debebat: quòd adeò similis nobis non est, vt quæ nobis maximè placent, illi nausæ sint ac tædio. Quòd fit hypocritas ita cæcæc sua superbia vt Deum suo arbitrio vel potius libidini subiicere non formident, sciamus tamen hanc modestiam non vltimum in vero Dei cultu locum tenere, vt nobis suspectum sit quod adlubescit secundum carnem. Porò quia ad eius altitudinem conscendere non licet, meminerimus petendam esse ex eius verbo regulam qua dirigamur. Locus hic sæpe à Patrib. citatur aduersus Arrianos, ad probandam Spiritus diuinitatem: sed perperam eò torquetur: quia hic simpliciter pronuntiat Christus spiritualis naturæ esse Patrem suum, ideòque rebus friuolis non affici, quemadmodum pro sua leuitate homines solent.

25 *Messias venturus est.*) Quamuis impura & multis erroribus confusa esset apud Samaritanos religio, principia tamen quædam ex Lege sumpta, eorum animis infixæ erant: quale hoc fuit de Messia. Probabile autem est, quum ex Christi sermone colligeret mulier insolitam mutationem instare Ecclesiæ Dei, statim subiisse Christi

memoriam, sub quo plenam rerum omnium instaurationem sperabant. Quum Messiam dicit venturum, de tempore propinquo videtur loqui. Et certè multis argumentis satis constat, passim tunc erectos fuisse omnium animos Messia expectatione, qui rebus misere collapsis, imò perditis succurreret. Hoc quidem extra controuersiam est, mulierem Christum Mosi & Prophetis omnibus in docendi officio præferre. Tria enim paucis verbis complectitur: primò Legis doctrinam non fuisse numeris omnibus absolutam, sed illic rudimenta duntaxat fuisse tradita. Nisi enim vltior quidam fuisset progressus, non diceret Messiam annuntiatum omnia. est enim tacita inter eum & Prophetas antithesis, quòd propriè illius sint partes discipulis ad metam perducere, ab illis tantum ininitiatos, & quasi in stadium inductos. Secundò declarat mulier talem se Christum sperare qui futurus sit Patris interpres, & piorum omnium doctor ac magister. Postremò significat nihil eius doctrina melius vel perfectius esse appetendum: imò hunc vltimum sapientiæ scopum esse, ultra quem progressi fas non sit. Vitam verò qui nunc se iactat Christianæ Ecclesiæ columnas, saltem hanc mulierculam imitarentur, vt simplici potius Christi doctrina contenti forent quàm sibi magisterium nescio quod arripere ad ingerenda sua commenta. Vnde enim constata est Papæ & Mahumeti religio nisi ex prauis additamentis, quibus se fixerunt Euangelij doctrinam complere? quasi absque talibus deliriis mutila foret. Sed quisquis in Christi schola probè erit edoctus, non alios sibi magistros accerset, ac ne admittet quidem.

26 *Ego sum qui loquor tacum.*) Quum se mulieri esse Messiam fateatur, doctorem procul dubio se offert, quo spci ab ea cõceptæ respondeat. Itaque mihi verisimile est vberiorẽ doctrinam sibi eius explendæ sequutam esse. Ac tale quidem gratiæ suæ documentum in paupercula scæmina extare voluit, vt testatum omnibus faceret nunquam se officio deesse vbi doctor appetitur. Periculum ergo non est nequum omnino frustretur quem paratum discipulum inueniet. qui verò se illi submittere grauantur (vt multos videmus superbos & profanos homines) vel qui aliunde perfectiorem sapientiam sperat, vt Turcæ & Papistæ: digni sunt qui per innumeræ periculas circumacti mergantur in errorum labyrinthum. Cæterum his verbis, Ego qui loquor, sum Messias Filius Dei, Messia nomen quasi sigillum commendat obsignandæ Euangelij sui doctrinæ. quia statuendum est à Patre fuisse vntum, & Spiritum Dei in eo requieuisse, vt salutis nuntium ad nos perferret: quemadmodum testatur Iesaias cap. 61. a. r.

27 *Interea autem venerunt discipuli eius, & mirati sunt quòd cum muliere loquebatur. Nemo tamen dixit, Quid quæris? vel, Quid loqueris cum ea?*

28 *Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abiit in urbem, & dicit hominibus,*

29 *Venite, & videte hominem qui mihi dixit omnia quæ feci, nunquid hic est Christus?*

30 *Exierunt ergo ex urbe, & venerunt ad eum.*

31 *Interea rogabant eum discipuli, dicentes, Rabbi, comede.*

32 *Ipsè autem dixit illis, Ego habeo cibum edendum quem vos nescitis.*

33 *Dicebant ergo inter se discipuli, Num quispiam attulit illi quod ederet?*

34 *Dixit eis Iesus, Cibus meus est vt faciam voluntatem eius qui me misit, & perficiam opus eius.*

27 *Et mirati sunt.*) Quòd Euangelista refert miratos fuisse discipulos, duplex esse causa potuit: vel quòd nos offenderet personæ vilitas, vel quòd Iudeos pollui arbitrabantur si cum Samaritanis sermonem miscerent. Tametsi autem vtrunque ex pia Magistri reuerentia oriebatur, perperam tamen faciunt si mirantur, quasi absurdum, quòd mulierem prorsus abiectam dignetur ille tanto honore. Cur enim non se potius ipsos respiciunt? reperirent certè illic non minorem stupendi materiam, quàm nihilominus honores, & tanquam populi quisquiliæ, in summum honoris gradum euecti essent. Et tamen quod dicit Euangelista, non ausos fuisse rogare, vile est obseruatum. docemur enim eorum exemplo, si quid interdum in Dei & Christi operibus aut verbis à sensu nostro abhorret, non esse laxandas nobis habenas vt auctacter obstrepamus: sed modeste potius silendum, donec fidei nobis absconditum est, è caelo pateat. Huius porò modeste fundamentum est Dei timor, & Christi reuerentia.

28 *Reliquit ergo hydriam.*) Hoc ad exprimendum studij ardorem narrat Euangelista, nam festinationis signum est quòd relicta hydria in urbem redit. Atque hæc fidei natura est, vt facti vitæ æternæ compotes, alios in societatem colligere optemus: nec potest sepuka & otiosa in cordibus iacere Dei cognitio que se apud homines proferat. Illud enim verum esse oportet, Credidi propterea loquar. Eoque magis notandæ nobis sunt vehementia & alacritas mulieris quòd eas exigua tantùm fidei scintilla accendit: vixdum enim Christum gustauerat, dum in tota vrbe eum celebrat. Ergo qui iam mediocres in eius schola progressus fecerunt, illis medicum turpe erit pigrescere. Sed videtur hoc potius reprehensione dignum, quòd adhuc rudis & minus solide edocta fidei suæ limites transit. Respondeo, inconsideratè fuisse acturam si docendi sibi partes sumpsisset: nunc verò quum nihil quàm excitare suos ciues cupiat vt Christum loquentem audiant, nõ dicemus sui oblitam longius prorumpere quàm decebat: solum tubæ vel campanæ officio fungitur vt ad Christum inuitet.

29 *Videte hominem.*) Quia dubitanter hinc loquitur, videri posset Christi auctoritate non valde fuisse permota. Respondeo, quia ad disserendum de tantis mysteriis idonea non erat, pro suo modulo eam satagere vt ciues sui à Christo se doceri sustineant. Porro hic ad eos excitandos optimus erat stimulus, quum ex signo non obscuro neque ambiguo Prophetam esse cognoscerent, nam quia ex doctrina facere iudicium non poterant, vtilis aptaque illis erat hæc inferior præparatio. Dum itaque res occultas mulieri aperuisse audiunt, hinc colligunt esse Dei Prophetam: quo constituto attendere ad eius doctrinam incipiunt, quanquam mulier vltra progreditur: nam considerare eos iubet nunquid sit Messias: hoc vno scilicet contenta, si quod iam in Christo inuenerat, illi suo impulsu quærant. inuenturos enim sciebat plus quàm promitteret. Sed cur meretur *Omnia* Christum sibi dixisse? Iam prius admonui, non de vna scortatione fuisse reprehensam à Christo, sed paucis verbis obiecta illi fuisse plura totius vitæ peccata. neque enim singulas sententias Euangelista recensuit: sed summam docuit, Christum, vt mulieris dicacitatem

comperceret, superiorem ac præsentem eius vitam in medium protulisse. Interem videmus accensam pio zelo mulierem, sibi suæque exiltimationi minime parcere, vt Christi nomen illustret. nam recitandis suis probis non abstinet.

32 *Ego cibum habeo.*) Mirum cur fessus & e-furiens cibum recuset, nam si quis hoc facere eum dicat vt suo exemplo nos erudiat ad tolerandam inedia, cur non igitur perpetuò fecit? Sed aliò tendebat eius consilium quàm vt respiciendum simpliciter esse cibum diceret. Tenenda est enim circumstantia hæc, quòd eum sic vrget præsentis negotij cura, totùmque eius animum occupat, vt cibum negligere illi molestum non sit, neque tamen sic intentum esse profiteretur ad exequenda Patris mandata vt neque edat neque bibat: tantùm quid sibi prius fit vel posterius ostendit, atque ita suo exemplo docet, regnum Dei omnibus corporis commodis esse præferendum. Ede-re quidem & bibere nobis Deus permittit, modò ne ab eo quod præcipuum est abstrahamur: hoc est, vt suæ quisque vocationi feruatur. Dicit quispi in fieri aliter non posse quin auocamenta sint cibus & potus, quæ aliquid temporis melioribus studiis abstrahant. Et hoc quidem verum, fateor: sed quia Dominus pro sua indulgentia nobis concedit vt carnem nostram curemus quantum postulat necessitas, non definit qui parcè & sobriè fouendo corpori dat operam, Dei obsequium interea præferre vt decet. Quoniam simul cauendum ne ita addicti simus horis nostris quin parati simus cibo nos fraudare, vbi proposita aliqua occasione quasi præsentem horam nobis Deus condicit. Talis opportunitas quum nunç in nobis Christo esset, quæ effluere poterat, eam obuiis vlnis amplectitur & retinet. Quia igitur negotiũ à Patre iniunctum sic vrget vt alia omnia omittere necesse sit, cibum posthabere non dubitat. Et certè absurdum fuisset mulierem relicta hydria ad vocandum populum currere, in Christo minus cerni ardoris. Denique si nobis propositus hic erit scopus, non perdere ob vitam viuendi causas, non difficile erit optimum modum tenere. Qui enim propositum hunc habebit vitæ finem vt Domino seruiat, à quo ne præsentis quidem mortis periculo fas sit nos abduci: hoc certè pluris quàm cibum & potum faciet. Metaphora cibi & potus eo gratius plus habet quòd tempestiue ex præsentis sermone ducta est.

34 *Cibus meus est.*) Significat non modò hoc sibi esse antiquissimum, sed nihil esse quo magis delectetur, vel in quo libentius & cupidius se exerceat. Quemadmodum Dauid, vt Legem Dei commendat, non tantùm pretiosam sibi fuisse dicit, sed melle quoque dulciorem. Ergo vt Christum sequamur, non tantùm studiosè nos impendere Deo conuenit, sed tam esse voluntarios ad peragenda eius mandata vt minime sit molestus aut grauis labor. Porò quum addit Christus, *Vesperficiam eius voluntatem*, satis exponit quam sit Patris voluntas ad quam intentus erat: nempe vt iniunctum sibi munus expletet. Ita singulis respicienda est sua vocatio, nequis Deo impensum ferat quod temerè suo arbitrio suscepit. Cæterum quæ fuerit Christi functio satis notum est, promouere scilicet Dei regnum, animas perditas in vitam restituere, spargere lu-

C.III **em** Euangelij, denique salutem afferre mundo. Harum rerum præstata laeso & famelico cibi & potus obliuionem induxit. Hinc tamen non vulgaris ad nos redit consolatio, dū audimus Chri-

stum dei hominum salute aded fuisse sollicitū, vt eam curare summa illi fuerit voluptas. neque enim dubium est similiter hodie quoque erga nos affici.

35 *Nōne vos dicitis, Adhuc quatuor menses sunt, & messis veniet? Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & videte regiones, quoniam ab eis sunt iam ad messem.*

36 *Et qui metit, mercedem accipit, & fructum congregat in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.*

37 *In hoc enim est sermo verus, quod alius est qui seminat, & alius qui metit.*

38 *Ego misi vos ad metendum quod vos non laborastis. alij laborauerunt, & vos in labores eorum introistis.*

35 *Nōne dicitis.*) Prosequitur superiorem sententiam, quia enim nihil sibi prius esse dixerat quā perficere opus Patris, nunc ostendit quā sit illud maturum: idque facit comparatione messis, sicuti enim vbi maturuit seges, messis ferre moram non potest, quia alioqui grana conciderent: ita nunc maturata spiritali fruge tardandum esse negat, quia damnosa sit cessatio. Videmus quorsum adducta sit similitudo, nempe ad exprimentam festinationis causam. Particula hac *Nōne dicitis* oblique notare voluit quanto attentiores sint hominum animi ad res terrenas quā cælestes, sic enim messis desiderio æstuant vt anxie supputent menses ac dies: interea in colligendo tritico cælesti mirum vt torpeant. Atque hanc prauitatem non solum nobis esse ingentiam, sed vix à cordibus nostris reuelli posse quotidianus vsus arguit. Nam quom omnes terrestri vitæ in longum prospiciāt, quā negligenter de rebus Diuinis cogitamus. Sic alibi Christus ipse, Hypocritæ, vos ex cæli facie iudicatis qualis futurus sit dies crassinus: tempus autem visitationis meæ non agnoscitis? Matth. 16. a. 3.

36 *Et qui metit, mercedem accipit.*) Alio argumento probat quā sedulo incumbere nos deceat in opus Dei: quia scilicet ampla & splendida labori reposita sit merces. Fructum enim promittit, eūque non corruptibilem nec caducum. Quamquam quod de fructu subiicit, bifariam exponi potest: vel vt sit mercedis declaratio (atque ita bis idem diceret diuersis verbis) vel vt commendet eorum operam qui Dei regnum locupletant: quemadmodum reperet cap. 15. c. 16. Ego elegi vos vt eatis, & fructum afferatis, & fructus vestri maneat. Et sanè Verbi ministris vtūque ingentes addere animos debet, ne vnquam sub labore fatiscant, dum sibi paratam esse in cælo gloriæ coronam adiunt, & sciunt fructum messis suæ non pretiosum modò fore coram Deo, sed etiam æternum. In hunc finem passim in Scriptura mercedis fieri solet mentio, non autem vt inde operum merita æstimentur. Quis enim, si ad calculum ventum fuerit, non poena ignauitæ magis quā diligentia præmio dignus reperietur? Ergo optimis operariis nihil restabit aliud nisi vt supplices ad veniē deprecationem confugiant, sed Dominus, qui paternè nobiscum agit, vt nostram ignauiam corrigat, & nos alioqui parum cordatos melius animet, gratuitam mercedem re pendere dignatur. Porro hoc aded non euertit fidei iustitiam vt potius stabit. vnde enim fit vt quicquam in nobis quod remuneretur inueniat Deus, nisi quia Spiritu nos suo donauit? Arqui Spiritum arham pignūque adoptionis esse scimus. Secundo, vnde fit vt inutilis & vitiosus ope-

ribus tantum honoris Deus habeat, nisi quia postquam nos sibi gratis reconciliauit, vitia quæ operibus nostris adhaerent, non imputando, præter vllum meritum accepta habet? Summa huius loci est, Laborem quem docendo impendunt Apostoli, minimè durum aut grauem debere illis esse, quum sibi tam vtilem, Christo & Ecclesiæ fructuosum esse sciant. *Vt & qui seminat.*) His verbis admonet Christus, sine cuiusquam fore querimonia quod Apostoli alienæ culturæ fructum colligent. Atque hæc amplificatio notanda est, nam si in mundo eorum gemitus qui laboris sui fructum querunt aliò transferri, non impediunt quin nouus possessor segetem ab alio iactam libenter metat: vbi mutus est consensus, mutuum gaudium & gratulatio, quanto alacriores esse messores conuenit? Verum vt hic locus probè intelligatur, tenenda est inter rationem & messem antithesis. Satio fuerat legis & Prophetarum doctrina: tūc enim fenum in terram proiectum manebat quasi in herba. doctrina autem Euangelij, quia ad iustam maturitatem homines adducit, aptè messi confertur. Lex enim ab eæ perfectione longè distabat quæ in Christo demum exhibita fuit. Nota est etiam pueritiæ & virilis gratis comparatio quam adducit Paulus ad Galatas cap. 4. t. quæ eodem tendit. Denique quum presentem salutem Christi aduentus secum attulerit, non mirum est si Euangelium, in quo aperta est regni cælestis ianua, messis vocetur doctrinæ Prophetiæ. Neque tamen hoc obstat quin Patres sub Lege collecti fuerint in Dei horreum. Verum similitudo hæc ad docendi modum referenda est, nam sicuti Ecclesiæ pueritia vsque ad finem Legis durauit, prædicatio autem Euangelio mox successit adolescentia: ita tunc maturare cœpit salus, huius sementem duntaxat fecerant Prophete. Sed quum in Samaria hunc sermonem Christus habuerit, videtur rationem latius quā ad Legem & Prophetas extendere. Et sunt qui promiscuè tam de Gentibus quā de Iudæis hæc exponant. Fateor quidem pietatis quædam grana semper in toto orbe sparsa fuisse: & minimè dubium est quin præclaras sententias, quæ in Philosophis & profanis scriptoribus extant, Deus eorum manu quodammodo seminauerit. Sed quum aduleratum fuerit semen illud ab ima radice, & quæ inde enasci potuit seges (licet non proba nec genuina) immensa errorum congerie suffocata fuerit, tam noxiam corruptionem absurdum est rationi conferri. Deinde quod de consensu gaudij hęc habetur, in philosophos aut similes minimè comparitur. Nondum tamen solutus est nodus, quia Samaritanos Christus in speciem designat. Respōdeo, quāuis apud eos omnia

corruptelis infecta essent, fuisse tamen illic absconditum aliquod pietatis semen. Vnde enim simulae verbum de Christo audiunt, tanta eius quaerendi promptitudo, nisi quia ex Legge & Prophetis venturum esse Rescriptorem didicerant? Fuerat quidem Iudæa peculiaris Domini ager, quem per suos Prophetas excoluerat: sed quoniam aliquantula feminis portio in Samaritaniam delata erat, non abs re dicit Christus illic quoque maturuisse semen. Si quis obiiciat, electos fuisse Apostolos vt Euangelium vulgarent toti mundo: responsio facilis est, Christum vt tempus ferebat loquutum esse, nisi quoddam in Samaritanis Propheticae doctrinae semen, licet multis zizaniam mistum ac referutum, à spe fructus iam propè maturi commendat.

37 *In hoc enim verus est sermo.*) Prouerbum hoc vulgare erat, quo indicabant multos sepe alieni laboris fructum percipere. quamquam hoc diuersum erat, quod ægè patitur is qui laborauit, fructum ab alio auferri, quam Apostoli

focios lætitiæ habeant Prophetas. Neque tamen hinc potest colligi, Prophetas ipsos eorum quæ in Ecclesia hodie geruntur testes vel confectos esse: quia non alio spectat Christi cõsiliu quam hoc affectu docuisse Prophetas quandiu vixerunt, vt de fructu quem illis colligere non dabatur, iam gauderent. Non absurdum est comparatio qua Petrus primo epistolæ suæ capite vitur: *1. Pet. 4. 13* nisi quod generaliter fideles omnes hortatur: Christus autem hic solos discipulos compellat, & in eorum persona Euangelij ministros. Iubet autem his verbis ita in commune suas operas conferre, vt nulla inter eos praua sit æmulatio: qui priores ad opus mittuntur, ita debere ad præsentem culturam esse intentos, vt talis qui deinde succedent, maiorem benedictionem non inuideant: qui mittuntur quasi ad maturam frugem colligendam, eo alacrius in partes suas incumbant. Nam comparatio quæ hic fit inter Legis & Euangelij doctores, potest etiam his singulis inter se aptari.

39 *Ex urbe autem illa multi Samaritanorum in eum crediderunt, propter sermonem mulieris quæ testificabatur, Dixit mihi omnia quæ feci.*

40 *Postquam ergo venerunt ad eum Samaritæ, rogarunt eum vt maneret apud ipsos. Et mansit duos dies.*

41 *Ac multo plures crediderunt propter sermonem eius.*

42 *Ac mulieri dicebant, Non amplius propter tuam orationem credimus: ipsi enim audiuiimus, & scimus quod hic sit verè seruator mundi Christus.*

43 *Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galileam.*

44 *Ipsè enim Iesus testificatus est quod Propheta in sua patria honorem non habet.*

45 *Quum autem venit in Galileam, receperunt eum Galilæi, qui omnia viderant quæ fecerat Hierosolymis die festo. nam & ipsi venerant ad diem festum.*

Crediderunt propter sermonem mulieris.) Hic refert Euangelista quantum valuerit mulieris præconium apud ciues suos. vnde apparet, spem & desiderium promissi Messia non parum viguisse apud eos. Cæterum *Credendi* verbum hic improprie significat mulieris sermone fuisse excitatos vt Christum agnoscerent Prophetam. Hoc autem est velut fidei initium, quam animi ad recipiendam doctrinam parati sunt. Talis ad fidem ingressus hic honorificè vocatur fides, vt sciamus quanti Deus verbi sui reuerentiam faciat, quum tanto honore dignatur solam eorum docilitatem qui nondum edocti sunt. In eo autem se demonstrat fides illa quod proficiendi desiderio tenentur: qua ratione apud se manere Christum cupiunt.

41 *Multo plures crediderunt.*) Ex successu ipsò palam est Christum non fuisse pæquo facilem vt illis annueret. videmus enim quàm fructuosum istud fuerit biduum quod petentibus concessit. Quo exemplo docemur nunquam cessandum esse quoties regnum Dei propagare liceat. Quod si timeamus ne obnoxia sit sinistris rumoribus nostra facilitas, vel sepius sit inutilis, petamus à Christo Spiritum consilij qui nos dirigit. Hic iam alio sensu ponitur *Credendi* verbum, quia non tantum ad fidem præparatos fuisse significat, sed recta fide imbutos.

42 *Propter suam orationem.*) Tametsi Erasimum in versione sequitur sum, quia barbarum est loquelæ nomen, quod habet vetus interpret: monendi tamen sunt lectores, *λαλιαν* idem ferè Græcis sonare quod Latinis significat loquentia.

Et videntur iactare Samaritani sibi solidius iam esse fulcrum quàm in lingua mulieris, quæ vt plurimum futilis esse solet. *Credimus.* Melius exprimit qualis fuerit ipsorum fides, nempe ex ipso Dei verbo concepta: vt gloriari possint se magistrum habere Filium Dei, vt certè is solus est in cuius autoritate tutò acquiescere licet. Non adest ipse quidem nunc palam, vt ore ad os nobiscum loquatur: verum per quoscunque eum audire contingat, non tamen nisi in eum recumbere fides nostra potest. nec aliunde pronentia scientia cuius simul fit mentio. Nam profectus ab homine mortali sereno aures quidem implere & fatiare poterit: sed animum in tranquilla salutis fiducia nunquam stabiliet, vt merito se gloriatur scire qui audiuit. Ergo in fide hoc primum est vt Christum sciamus esse qui per suos ministros loquitur: deinde vt suum illi honorem tribuamus, hoc est, ne dubitemus esse fidum ac veracem, vt freti tam certo auctore, in eius doctrinam securè recubamus. Cæterum quod Iesum *Mundi seruatore* & *Christum* prædicant, id proculdubio habent ex auditu: Vnde colligimus, Euangelij summam intra biduum familiaris illis fuisse à Christo traditam quàm hæcenus Hierosolymæ fuisset. Et Christus salutem quam attulerat, toti mundo communem esse testatus est: quo melius intelligerent ad se quoque pertinere. Neque enim tantam legitimis hæredes ad participandam salutis gratiam eos vocauit: sed docuit se venisse vt in Dei familiam extraneos admitteret, ac pacem afferret iis qui procul erant.

44 *Ipsè enim Iesus testificatus est.*) Species repugnantiæ

C.III quæ hic primo intuitu apparet, diuerſas expoſitiones peperit. Nimis argutum eſt quod aſſert Auguſtinus, Chriſtum honore caruiſſe apud ſuos quia plus ſolo biduo apud Samaritanos profecerit quàm longo tempore apud Galilæos: abſque miraculis plures acquiſerit in Samaria diſcipulos quàm ingens miraculorum numerus in Galilæa lucrificerat. Non placet etiam quòd Chryſoſtomus patriam Chriſti intelligit Capernaum, quia illic frequentius quàm alibi fuerit. Cyrillo itaque potius ſubſcribo, qui relictâ vrbe Nazareth, in diuerſam Galilææ partem abiſſe dicit. Illam enim non inſunt reliqui tres Euangeliſtæ quum hoc teſtimonium Chriſti referunt. Poſſet quidem hic eſſe ſenſus, quòd quum plenæ illuſtrationis tempus nondum veniſſet, latere in patria, tanquam in obſcuriore receſſu, voluerit. Quidam etiam exponunt, biduo ſubſiſſe in Samaria, quòd nulla erat feſtinandi ratio in eum locum vbi contemptus eum manebat. Alij putant rectâ in Nazareth profectum, ſtatim inde commiſſiſſe. Sed quia nihil tale refert Iohannes, non audeo huic diuinationi dare locum. Ergo illud verius, quum in patria Nazareth contemptui ſe videret eſſe, diuerſiſſe aliòd potius. Quare mox ſequitur, veniſſe in oppidum Cana. Et quòd ſimul additur, fuiſſe exceptum à Galilæis propter miracula, reuerentiæ non contemptus ſignum fuit. *Propheta in ſua patria.*) Non dubito quin hæc proverbialis fuerit ſententia. ſcimus autem proverbis celebrari quòd ſapientius & *ἔτι τὸ πολλὸν* vſuenerit ſolet. Quare non eſt quaerenda exactius perpetua veritas: quaſi necesse ſit ſemper verum eſſe quòd illic dicitur. Certum qui-

dem eſt, alibi Prophetas potius celebrari quàm in patria: fieri etiam interdum poteſt, & re ipſa accidit, vt Prophetam non minus colant ciues ſui quàm extranei. ſed proverbium docet quid magis tritum ſit ac vulgare, nempe Prophetas alibi potius vbius locorum honorem tribui quàm apud ſuos. Poteſt autem duplex origo eſſe huius proverbij, ac ſenſus. eſt enim hoc vitium vniuerſale, vt quos in cunis vagientes, nos pueriliter inepientes vidimus, ij tota vita nobis deſpectui ſint, quaſi nulli profectus pueritiam ſequuti eſſent. accedit & alterum malum, quòd inter notos magis regnat, æmulatio ſcilicet. Mihi tamen probabile eſt natum inde proverbium quòd Prophetæ à gente ſua tam male accepti fuerant: nam boni & pij homines, quum tantam in Iudæa aduerſus Deum ingratiſſimam, tantum Verbi contemptum, tantam contumaciam cernerent, meritiò hanc quærimoniam iactare poterant, Nuſquam minus haberi honoris Dei Prophetis quàm in terra ſua. Si prior ſenſus magis arriſet, nomen Prophetæ generaliter ſumendum erit pro quouis doctore, quæ admodum Paulus Epimenidem appellat Cretenſium Prophetam. *Receperunt eum.* An diuturnus fuerit hic honor non ſatis conſtat. nihil enim proclivius eſt quàm donorum Dei obliuio. Nec alio conſilio hoc narrat Iohannes niſi vt ſcimus ſub multorum teſtium oculis edita fuiſſe à Chriſto miracula, vt longè latè que prædicata fuerint. Iterum notatur vna ſignorum vtilitas, quòd viam doctrinæ ſternunt: nam faciunt vt Chriſtus reuerentiâ obtineat.

46 *Venit ergo Ieſus iterum in Cana Galilee, vbi verterat aquam in vinum. Erat autem regius quidam, cuius filius inſignis erat, in Capernaum.*

47 *Hic cum audiſſet Ieſum ex Iudæa in Galilæam veniſſe, abiit ad eum, & rogavit eum vt deſcenderet, & ſanaret filium ſuum: erat enim propinquus morti.*

48 *Dixit ergo illi Ieſus, Niſi ſigna & prodigia videritis non credetis.*

49 *Dixit illi regius ipſe, Domine, deſcende priuſquam moriatur puellus meus.*

50 *Dixit illi Ieſus, Vade, Filius tuus vivit. Credidit homo ſermoni quem illi dixerat Ieſus, & profectus eſt.*

51 *Quum autem adhuc deſcenderet, ſervi occurrerunt illi, & nuntiarunt, dicentes, Filius tuus vivit.*

52 *Sciſcitatus ergo eſt ex iſtis qua hora melius habuiſſet: & dixerunt illi, Hæc hora, ſeptima reliquit eum febris.*

53 *Cognouit ergo pater quòd fuiſſet eadem hora qua dixerat illi Ieſus, Filius tuus vivit. Et credidit ipſe, & domus eius tota.*

54 *Hoc ruruſ ſecundum ſignum fecit Ieſus, quum veniſſet ex Iudæa in Galilæam.*

46 *Erat regius quidam.*) Hæc verior lectio, etiam ſi ſecus Eraſmus ſentiat. Fatcor quidem illo tempore Regulos fuiſſe diſcos qui nunc Duces vocantur, aut Barones aut Comites: ſed talis erat tunc Galilææ ſtatus vt nemo eius ordinis in Capernaum habitare potuerit. Porrò vnum aliquem ex aula Herodis fuiſſe arbitror. nam qui à Cæſare miſſum putant, nihil habent coloris. Caterum nominatum hoc expreſſit Euangelista, quia in tali perſona illuſtrius erat miraculum.

47 *Quum audiſſet Ieſum.*) Quòd opem à Chriſto petiſſe, ſi dei quidem hoc aliquod ſignum eſt: ſed quòd opis ferendæ modum Chriſto præſigat, ex eo apparet quanta fuerit rudis. ſ. Chriſti enim virtutem ad corporis præſentiam alligat. ſcilicet de Chriſto non aliud conceperat quàm Prophetam eſſe Diuinitus miſſum cum hoc mandato & fa-

cultate vt miraculis edendis ſe Dei miniſtrum probaret. Hoc tamen vitium, quanuis reprehentione dignum Chriſtus diſſimulans, alia de cauſa ſeuere eum obiurgat, imo in genere omnes Iudæos, quòd miraculorum nimis cupidi forent. Sed vnde nunc tanta Chriſto aſperitas, qui alios miracula appetentes comiter accipere ſolitus eſt? Fuit certè ei tunc certa aliqua ratio, quæ nos latet, cur ſeuerius quàm ex more ſuo ageret cum hoc homine. Et fortè non tam eius rationem habuit, quàm totius gentis. Videbat parum authoritatis habere ſuam doctrinam, neque tantum negligi, ſed prorſus ſperni: interea deſixos eſſe omnes in miraculis, & totos eorum ſenſus ſtupore magis quàm admiracione occupari. Impius ergo ille qui vulgo tunc regnabat verbi contemptus hanc illi queri-

quærimoniam extorsit. Verum quidem est, etiam ex factis quosdam interdum, ne promissionum veritas apud eos vacillaret, confirmacionem a signis optaverunt etiam Ædum, quam placet eorum votis auerit, minime iussit ostensum. Sed longè maior præuitas hic à Christo notatur: sic enim perhibebat à miraculis Iudæ, ut verbo nihil residuum faceret. Ac primò quidem hoc præposterum habebant, quòd apud stupidos & nimis carnales nulla erat doctrinæ reuerentia, nisi miraculis expergefacti essent. Oportuerat enim Dei verbum, in quo à teneris educati erant, illis pluriquam familiare esse: deinde quò miracula essent edita, adeo non sequebatur is qui debet profectus, ut ætonitii stuperent. Sic nulla erat eorum religio, nulla apud eos Dei notitia, nullum pietatis exercitiū nisi in miraculis. Quò spectat etiam illa Pauli exprobratio, Iudæi signa quærun. Significat enim signis absque ratione & modo addictos nec Christi gratia, nec vitæ æternæ promissionibus, neque arcana Spiritus virtute effici: quin potius falsidiosè Euangelium resipiscit, quæ illis præter signa nihil sapiat. Atque vitam hodie quoque plurimos teneret similibus morbus: sed hac voce nihil magis vulgatum, præcedant miracula ut aures præbeamus huic doctrinæ. Quali vero ita ferdere nobis debeat Christi veritas, nisi alium e fuscietur. Verum etiam si ingenti signorum æceruo Deus eos obrueret, mentiantur tamen quum se credituros dicunt. externa quædam admiratio nasceretur, sed nihilo esset maior doctrinæ attentio.

49 *Domine, descende.*) Quando hic rogando pergens tandem impetrat quod volebat, collige non ideo reprehensum à Christo esse quasi eum abiicere prorsus vellet, ac preces repudiaret: sed hoc potius consilio fecisse ut corrigere vitium illud quod illi aditum ad veram fidem obstruebat. Et tenendum est memoria quod prius dixi, hanc communem totius populi reprehensionem magis fuisse quàm vnius hominis propriam. Atque ita quod in votis nostris præposterum est, vel contortum, vel superfluum, necesse est corrigi vel rescari, ut noxia obstacula tollantur. Porro quum aulici homines lauti ac superbi esse soleant, nec libenter patiantur secum durius agi, notandum est hunc necessitate sua & orbitatis metu humiliatum, non excaudescere neque obstrepere quum asperius à Christo excipitur, sed obiurgationem illam modesto silentio transmittere. Idem & in nobis experimur: miræ enim sunt nostræ delicia, mira impatientia & morositas, donec malis subacti fultum & supercilium deponere cogimur.

50 *Filius tuus viuit.*) Hic primo relucet singularis Christi humanitas & indulgentia, quòd hominis ruditati ignoscens, longius virtutem suam extendit quàm sperauerat. Petebat ut Christus aduentu suo filium sanaret. Ægrotum quidem liberari à morbo posse, sed non mortuum excitari putabat: ideo festinationem vrget, ne mors præueniat. Ergo quum virtusque veniam Christus facit, hinc colligere licet quanto apud eum in pretio sit vel pusilla fides. Hoc quoque obseruatu signum quod Christus eius desiderio non obtemperans, plus multo cecedit quàm petierat. nam testimonium habet de præsentis filij sanitate. Ita sæpe cœlestis Pater votis nostris quo

ad circumstantias non obtemperans, modis inopinatis ad nos iuuandos operatur, ut discimus nihil illi præscribere. Quum dicit filium viuere, significat ex mortis periculo esse ereptum. *Credi tu homo Sermon.* Quia hac persuatione in-buitus venerat, Christum esse Dei Prophetam, ideo tam facilis ad credendum fuit ut vocem vnam mox arriperet, arreptam in antum detigeret. Quamuis autem de Christi potentia minus honorifice sentiret quàm par erat, tamen breuis promissio noua repente in eius animo fiduciam peperit: ut in vno Christi verbo, huij vitæ inclusam esse statueret. Atque hac promptitudine verbum Dei à nobis recipi decebat: sed multum abest quin tam presentem in auditoribus semper effectum habeat. Quotus enim quisque est qui multis concionibus tantum proficiat quantū hic semiprofusius vnica voce audita? Quo plus studij in excitanda nostra tarditate ponendum est: rogandus verò in primis Deus ut corda nostra sic althetia ne minus ad credendum prompti simus quam ipse ad pollicendū facilis ac benignus est.

51 *Quum autem ad huc descend.*) Hic fidei effectus describitur vnà cum verbi efficacia, nam sicuti Christus puerum iam moriturum verbo in vitam restituit, ita Pater sine sua momento vno filium in salutem recuperat. Sciamus ergo, quoties sua beneficia nobis offert Dominus, virtutem eius ad præstidum quicquid promittit, semper fore expositam: modò ne ianuam illi obstruat nostra incredulitas. Hoc quidem non esse perpetuum, imò non esse frequens aut vulgare lateor, ut statim ad open nobis serendam Dominus manum suam exerat: sed quoties differt, sua illi constat ratio, & quidem nobis utilis. Hoc quidem certum est, adeo nunquam ipsum in mora esse ut potius cum obstaculis nostris pugnet. Ergo quum præsens eius auxilium non apparet, reputemus quanta in nobis diffidentia lateat, vel saltem quam tenuis & restricta sit nostra fides. Atqui non mirum est si beneficia sua perire nolit, ac temerè in terram proicere, sed deponere velit apud eos qui porrecto fidei sinu ea excipere parati sunt. Et quamuis non eodem semper modo suos inuet, nunquam tamen irrita erit cuiusquam fides, quin sentiamus verum esse quod docet Propheta, Promissiones Dei, etiam vbi moram trahere videntur, maximè tamen festinare.

52 *Sciscitans ergo est.*) Quòd seruos rogauit quando n. elius habere filius cepisset, factum est arcano Dei impulsu, quo miracula veritas magis illucesceret. Nam & nos ad suffocandam potentia Dei lucem natura plusquam maligni sumus, & in hoc variis artibus incumbit Satan vt operum eius aspectum obfuret. Quare vt laudem suam apud nos obtineant, ita conspicua nobis reddi necesse est, ne quis dubitationi superstit locus. Quamlibet ergo ingrati sint homines, non tamen patitur hæc circumstantia tam insignè Christi opus futunæ adscribi.

53 *Credidit ipse, & donus.*) Videtur esse hoc absurdum, quòd fidei initium Euangelista in eo homine commemorat cuius fidem prius laudauit. nec potest *Credendi* verbum hoc quidem loco ad fidei progressum referri: sed tenendum est, hominum Iudæum & educatum in Legis doctrina iam aliquo fidei gustu præditum fuisse quum ad Christum accessit. Quòd deinde credidit

C. V. fermoni Christi, illa fuit particularis fides, quæ non longius patebat quam ad filij vitam: nunc autem alio modo credere cœpit quia scilicet Christi doctrinam amplexus, se vnum ex eius discipulis esse profectus est. Ita non iam filium duntaxat Christi beneficio sibi incolumem red-

ditum iri sperat, sed Christum agnoscit Dei filium, ac nomen dat eius Euangelio: totam familiam comitem habet, quæ miraculi testis fuerat. Nec tamen dubium est quin operam dederit vt secum omnes sui ad Christianissimum concederent.

CAPVT V.

I Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Christus Hierosolyam.

² Est autem Hierosolyma ad probaticam piscina que vocatur Hebraicè Bethesda, quinque porticus habens.

³ In his sedebat multitudo magna egrotantium, cecorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motionem.

⁴ Angelus enim per interualla descendebat in piscinam, & aquam turbabat, qui ergo primus descenderat post turbationem aquæ, fiebat sanus, quocunque olim verbo detentus fuisset.

⁵ Erat autem homo illic qui triginta & octo annos transegerat in infirmitate.

⁶ Hunc quum vidisset Iesus sedentem, & nonisset quod iam laborasset multo tempore, dicit illi, Vt is sanus fieri?

⁷ Respondit illi infirmus, Domine, hominem non habeo qui me, quum turbata est aqua, demittat in piscinam: interea autem dum ego venio, ante me alius descendit.

⁸ Dicit illi Iesus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula.

⁹ Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulauit. erat autem Sabbatum die illo.

¹ Post hæc erat dies festus.) Quanquam non exprimit disertè Euangelista quisnã dies hic fuerit, probabilis tamen coniectura est Pentecosten notari: tamen quod hic narratur, statim ex quo in Galilæam venerat Christus, factum est. Nam mox à Paschate Hierosolyam profectus, per Samariam transiens, quadriduo est tempus vsque ad mensẽ numerabat: Galilæam ingressus sanauit aulici filium. Subiicit Euangelista diem hunc festum sequutum esse. Ergo temporis ratio huc nos ducit vt Pentecoste intelligi debeat: quanquam de ea re non contendo. Venit autem Christus Hierosolyam ad diem festum, partim quia tunc propter populi concursum magis erat propagandæ doctrinæ opportunitas, partim quia oportuit ipsum Legi subiectum esse, vt à Legis feruitute omnes redimeret, quemadmodum iam alibi monuimus.

² Ad probaticam piscina.) Additur loci circumstantia: vnde colligimus non obscurum vel paucis notum fuisse miraculum. Quod enim locus hominum frequentia celebris fuerit, quinque porticus indicio sunt, & templi vicinitas hoc se-
rebat. Ad hæc nominatim dicit Euangelista iacuisse illic multos agrotos. Quantum ad nominis rationem spectat, merito à doctis reicitur Hieronymi commentum, qui Betheder facit ex Bethesda, & Gregis domũ interpretatur, piscinæ enim hic fit mentio, quæ foro pecuario propinqua erat. Ratione etiam caret qui Bethesda legunt, quasi Locum Piscarionis. Probabilis ergo sententia qui exponunt Locum effusionis. Nam **אֲרִיָּה** Hebræis defluxum significat. Euangelista autem Chaldæicè (vt tunc ferebat communis linguæ vsus) pronuntiauit **עֵסְדָא**. Ego enim aquam per canales ductam fuisse arbitror, vt inde Sacerdotes haurirent. Nisi fortè impostitum loco fuit nomen, quod per siphones aqua funderetur. Probatica autem, meo iudicio, dicta fuit quod pecudes illuc adducerentur in sacrificium offerendæ.

³ Sedebat multitudo.) Fieri potest vt in portibus iacuerint agroti ad rogandas elecinofynas, quum illac transiret populus qui templum adorandi causa petebat. Et illinc etiam cum solebant pecudes in sacrificium offerendæ. Interea Deus singulis diebus festis numerum aliquem sanabat, vt hoc modo præscriptum in Lege cultũ & templi sanctitatem commendaret. Videri tamen posset hoc absurdum, quod quum nihil tale factum legamus quo tempore maxime florebat religio, imò quum Prophetarum seculo nonnisi extra ordinem edita fuerint miracula, rebus ad eò collapsis & propè confusis, illustrior solito apparuerit Dei virtus & gratia in miraculis. Respondeo duas fuisse causas, meo quidem iudicio. nam quum Spiritus in Prophetis habitans satis locuples Diuinæ præsentis testis foret, non alia confirmatione tunc indigebat religio: signis enim plusquam idoneis sancita Lex fuerat, & Deus innumeris testimoniis non desiderat mandatum à se cultum comprobare. Sub Christi verò aduentum, quia Prophetis destituebantur, & miserum erat eorum status, variæque tentationes vndique ipsos vrgebant, extraordinario hoc subsidio habebant opus, ne putarent se à Deo profusus destitutos, atque ita fracti deficerent. Scimus enim Malachiam vltimum fuisse ex Prophetis: atque ideo suæ doctrinæ clausulam hanc apponit, vt recorderent Iudæi Legis à Mose traditæ, donec Christus appareat. Vtile enim Deo visum fuit eos Prophetarum inopia suspensos ad tempus tenere, quo maiore Christi desiderio flagerent, & sibi exhibitum exciperent maiore reuerentia. Interea ne testimonio careret templum, & sacrificia, & totus cultus vnde salus mundo proditura erat, hoc sanationis dono Iudæos retinuit Dominus, vt scirent non temerè se à reliquis gentibus esse à Deo segregatos. Nã Deus, agrotos sanando, tanquam manu è celo exerta, palam monstrabat sibi probari hoc adorationis genus quod

quod habebant ex Legis præscripto. Deinde non dubito quin tempus redemptionis instare, iamque propinquum esse Christum salutis athenem talibus signis monuerit, quo melius omnium animi expegerent. Duplicem hunc signorum usum illa ætate fuisse arbitror, ut sibi Deum adesse cognoscerent Iudæi, atque ita constantes in Legis obedientia manerent: deinde ut intenti essent ad sperandum nouum & insolitum statum. *Claudorum, cæcorum, aridorum.* Ut sciamus non vulgares morbos à Domino curatos fuisse, quædam eorum species exprimit Euangelista. neque enim claudis, cæcis & aridis subuenire possunt humana remedia. Triste quidem spectaculum illud fuit, videre in tanta hominum cæterua multiplicem membrorum deformitatem. Verùm ibi clarius interim refulgebat Dei gloria quàm in conspectu ingentis exercitus & optime compositi. nihil enim magnificentius quam vbi insolita Dei potentia naturæ defectus corrigit & instaurat: nihil etiam nec pulchrius nec suauius quàm vbi pro immensa sua bonitate humanis miseris opitulatur. Quare illud nobilissimum theatrum extare Dominus voluit, in quo conspicua esset non modò indigenis, sed etiam quibusuis hospitis bus sua maiestas. Atque (vt iam attigi) non vltimum hæc templi ornamentum ac decus fuit, quum Deus extenta manu se adesse palam faceret.

4 *Angelus enim.*) Fuit quidem proprium Dei opus, ægrotos sanare, sed quemadmodum manu & opera Angelorum vti consuevit, ita Angelo mandauit partes istas. Qua ratione vocantur Angeli potentæ aut virtutes: non quòd Deus suam illis virtutem resignando, otiosus ipse in cælo sedeat: sed quia potenter in ipsis agendo, virtutem suam magnificè nobis restatam facit. Male ergo illi & peruersè qui proprium Angelis quicquam assignunt, vel qui ita medios statuunt inter nos & Deum, vt Dei gloriam quasi procul remotam obscurent, quum potius se in illis præferentem exhibeat. Ideo cauendæ sunt deliræ Platonis speculationes, quia nimia sit inter nos & Deum distantia, adeoquæ esse Angelos, vt nobis gratiam concilient, quò potius rectè ad Christum venire nos oporteat, vt eius ductu, auspiciis & mandato Angelos habeamus salutis nostræ ad iutores & ministros. *Per interualla.* Poterat nomen vno simul omnes Deus sanare: verùm vt miracula suum habent finem, ita & modum habere debent, quemadmodum & Christus admonet, quum tot mortui sint tempore Elisæi, non nisi puerum vnum fuisse excitatum: quum tot viduæ famelicæ essent tempore siccitatis, vnus tantum inopiæ ab Elia fuisse subuentus. Ita satis habuit Dominus paucis ægrotis præsentia suæ specimen edere. Cæterum sanandi modus qui hic describitur, satis admonet nihil minus esse consentaneum quàm vt suo iudicio homines Dei opera subiiciant. Quid enim obsecro opis vel remedij ex aqua turbida sperari poterat? Sed ita scilicet nos proprio sensu exutos Dominus ad fidei obsequium assuefacit. Nimis cupidè sequimur quæ præter Dei verbum rationi nostræ arrident. Ergo vt nos sibi morigeros reddat, ea sæpe obicit quæ cum ratione nostrâ pugnant. Tunc ergo demum docilitatem nostram probamus vbi clausis oculis sequimur nudam verbum, etiam si nullum operæpretium

videmur nobis facturi. Simile exemplum habemus in Naaman Syro, quem lepræ curandæ causa Propheta ad Iordanem mittit, & ipse quidè hoc velut ludibrium inerti assernat, re ipsa tandè sentit Deum sic præter humanam rationem agere, vt nos tamè nunquàm frustraret aut ludat. Inter ea aquæ turbatio clarum documentum fuit Deum pro suo arbitrio liberè elementis vt, & operis effectum sibi vindicare. Est enim hoc plufquam commune vitium, creaturis adscribere quod vnus Dei est. Verùm nimis stulticia erit sanitatis causam in aqua turbida quærere, & operis externum symbolum commendat, vt symboli aspectu ad ipsum vnicum gratiæ autorem ægroti respicere cogantur.

5 *Erat autem quidam homo.*) Varias circumstantias colligit Euangelista quæ certam miraculo fidem faciunt. Diuturnitas morbi sè em curationis abstulerat: illo aquæ remedio priuari se conuerit: sæpius conatus fuerat se in aquam iniicere, sed frustra: nullum illi ab hominibus auxilium: hinc magis conspicua elucet Christi virtus. Eodem etià tollendi grabbati præceptum spectabat, vt omnibus palam foret non aliter sanatum quàm Christi beneficio. Quum enim validus ac robustus omnibus membris, quibus antè captus fuerat, repente furgit: tam subita mutatio magis excitare & afficere debet spectantium animos.

6 *Vis sanus fieri?* Non sciscitatur quasi de re dubia: sed partim vt gratiæ quæ offerebatur desiderium in eo accendat, partim vt testes qui aderant reddat magis attentos, quos aliud cogitantes fugere poterat miraculum, vt sæpe in rebus subitis accidit. Fuit igitur his duabus causis necessaria preparatio.

7 *Non habeo hominem.*) Facit hic ægrotus quod solemus ferè omnes: Dei enim auxilium sua cogitatione includit, nec plus sibi polliceri audeat quàm mente concipiat. Quod autem infirmitati eius ignoscit Christus, in eo speculum habemus eius indulgentiæ quum quotidie experitur quisque nostrum, dum nos in propinquis mediis hæremus defixi: ipse verò manu præter spem ex locis absconditis prolata demonstrat quantum bonitas sua fidei nostræ angustias exuperet. Præterea hoc exèplo ad tolerantiam nos erudiri decet. Longum fuit triginta annorum tempus, quo Deus beneficium suum in misero hoc homine iuuando distulit, quod tamen illi ab initio præstare statuerat. Quantumuis ergo diu nos suspensos teneat, sic anxie gemamus sub nostris ærumnis vt tamen longi temporis tardium nunquam nos exanimet: Et sic enim nullus exitus appareat quum mala nostra longius protrahuntur, statuendum tamen semper est Deum mirificum esse liberatorem, qui virtute sua obstacula omnia facillè per rumpit.

9 *Erat autem Sabbatum.*) Minimè Christum latebat quanta mox offensio sequuta esset quum hominem viderent sarcinis onustum incedere. nam gestare Sabbatho quicquam oneris nominatum Lex vetat. Sed duplex fuit ratio cur posthabita huius periculi ratione tale spectaculum ederet Christus, nempe vt miraculum vulgo melius innotesceret: deinde vt occasio daretur, & quasi via patefieret ei præclaræ concionis quam mox habuit. Tanti porrò erat miraculi illius cognitio vt populi offensionem securè negligere debuerit:

C. V. præferunt quum in promptu esset iusta defensio, quæ est improbos non placuit, abundè tamen refutavit eorum calumnias. Tenenda igitur regula est, etiam si totus mundus in iram efferverat, publicandam nobis esse Dei gloriam, prædicandam

etiam si infeliciter nobis cedat nostrum hoc stadium, modo illum quem dixi finem propositum habeamus, nec transiliamus officij nostri metas.

10 *Dixerunt ergo Iudæi ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est: non licet tibi tollere grabbatum.*

11 *Respondit illis, Qui me fecit sanum, ille mihi dixit, Tolle grabbatum tuum & ambula.*

12 *Interrogarunt ergo eum, Qui est ille homo qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?*

13 *Porrò qui sanatus fuerat non nouerat quis esset: Iesus enim se subduxerat, quia turba erat in loco.*

14 *Post hæc inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce sanus factus es: ne amplius pecces, nequid deterius tibi contingat.*

15 *Abiit homo, & nuntiavit Iudæis quòd esset Iesus qui sanum eum fecerat.*

16 *Et propterea persequebantur Iesum Iudæi, & querebant eum interficere, quòd hæc faceret Sabbatho.*

10 *Sabbatum est.*) Quum tuenda omnibus esset Sabbathi religio, rectè & merito hominem accusant. sed quum excusatio ab eo adducta illis non satisfacit, in eo iam peccare incipiunt: cognita enim causa absolui debuit. Gestare onus (vt dictum est) erat Sabbathi violatio: sed Christus, qui eius humeris onus imposuit, eum autoritate sua subleuat. Docemur itaque hoc exemplo à præcipiti iudicio cauendum esse, donec cuiusque facti ratio penitus nobis comperta sit. Quicquid pugnat cum Dei verbo, sine controuersia damnari meretur: sed quia hic sæpe hallucinari contingit, præcedat modesta & placida inquisitio, vt sanum sit ac sobrium iudicium. Nam quia Iudæi prauo affectu occupati inquirere non sustinent, iudicio & moderationi ianuam obstruunt. Quòd si passi fuissent se doceri, non modò sublata fuisset offensio, sed longius magno cum profectu ad Euangelij noticiam perducti essent. Nunc quatenus peccarint videmus, quia scilicet iustam defensionem non admittunt. Defensio autem est, quòd is sanatus fuerat, nihil se facere respondet nisi eius mandato qui ius & potestatem iubendi habuit. Tamen enim nondum tenebat quifnam esset Christus, persuasus tamen erat, Diuinitus missum esse, quia Diuinitatem eius virtutem expertus erat: atque inde auctoritate præditum esse colligit, vt necessario illi sit parendum. Sed videtur hoc quoque reprehensione dignum, quòd miraculum à Legis obedientia eum dimouet. Fateor quidem eum non satis firmo argumento niti vel pugnarè: bis tamen alij peccant, quòd neque reputant hoc extraordinarium esse Dei opus, nec iudicium suspendunt donec Prophetam Dei verbo instructum audierint.

13 *Non nouerat quis esset.*) Noluit certè Christus tanti operis gloriam euanescere: sed prius notum ac celebre esse voluit quàm se eius auctorem profiteretur. Ideo paulisper se subduxit, vt Iudæis liceret sine personæ respectu de re ipsa iudicium facere. Atque hinc colligimus non posse hominis fidei tribui quòd sanatus fuerat, qui ne sanus quidem in medicum suum agnoscat: & tamen quòd iustus sustulit grabbatum, fide directrice factum videtur. Ego vero sicuti nõ nego arcanum fuisse aliquem in eo impulsim fidei, ita

ex contextu clarè patere dico, solidæ doctrinæ in qua acquiesceret, ac puræ lucis fuisse expertem.

14 *Post hæc inuenit eum.*) Hæc verba clarius demonstrant, Christum non ideo latuisse ad tempus vt beneficii sui memoria periret: iam enim vltro in medium se profert, tantum voluit prior loco opus cognoscit: deinde se prædicari auctorem. Porrò hic locus vtilissimam doctrinam continet. nam quum dicit Christus, *Ecce sanus factus es*, nos Dei beneficiis perperam abuti significat nisi ad gratitudinem excitemur. Neque enim exprobat Christus quod dedit: sed tantum admonet ideo sanatum fuisse hominem vt gratiæ acceptæ memor, Deum liberatorem tota vita coleret. Ergo sicuti nos ferulis ad penitentiam erudit Deus & stimulat, ita ad eandem nos inuitat sua bonitate & clementia. Imò hic vniuersalis est tam redemptionis nostræ quàm omnium Dei donorum scopus, vt nos habeat profusus sibi addictos. Porrò fieri hoc nequit nisi pœnæ iam elapsæ animis insidat recordatio: & qui veniam adeptus est, in hac meditatione tota vita se exercent. Docet etiã hæc admonitio, quicquid patimur mali, peccatis nostris imputandum esse. neque enim fortuita sunt hominum calamitates, sed totidem ferulis castigatoriæ ferulæ. Primò itaque manum Dei quæ nos percutit agnoscere oportet, non cæcum fortunæ impetum imaginari in malis nostris: deinde hunc Deo honorem tribuere, quòd quum optimus sit Pater, ex nostris miseris voluptatem non capiat: ideoque nunquam durius nos tractet nisi peccatis nostris offensus. Quum peccare vetat, non exigit vt ab omni peccato sit immunis, sed comparatio fit superioris vitæ. Hortatur enim Christus vt posthac resipiscat, neque maneat sui similis. *Ne quid deterius.* Si nihil ferulis proficiat erga nos Deus, quibus leniter nos tanquam teneros ac delicatos filios humanissimus pater castigat, nouam personam & quasi alienam induere cogitur. Flagella ergo ad demandam nostram ferociam arripit, quemadmodum in Lege denuntiatur, *Leuit. 26. b. 14. Deut. 28. b. 15. & Psal. 32. c. 9.* imò passim in Scripturis occurrunt eiusmodi testimonia. Itaque quòd nouis subinde malis assidue premimur, id nostræ contumaciæ acceptum referre decet. neq. enim refractariis equis & mulis

sumus si niles, sed plusquam indomita bellu. Quare non mirum est si atrocioribus penis quali malleis conterat Deus quibus mediocriis pena nihil prodelt: frangi enim æquum est qui corrigi non sustinent. In summa, hic pœnarum vsus est vt cautiore in postero reddamur, si ad primos & secundos ictus opponimus obstinatam cordis duritiem, se pæplo grauius feret, si dato ad breue tempus respiscentiæ signo, mox ad ingenium redimus, hanc nostram obliuiosam leuitatem & fœcordiæ plenam acrius castigat. Cæterum in huius hominis persona intueri operæpretium est quàm benignè & indulgenter nos toleret Dominus. Finge cum senio propinquum fuisse: in primo tamen ætatis flore morbo correptum fuisse oportuit: fortasse & à prima pueritia inuisit eum morbus. nunc quàm grauis fuerit tot annorum pœnae re, puta. Atqui certum est nimiam Deo seueritatem obici non posse quòd tam diuturno languore se immortuum hominem confecerit. Quòd ergo leuius plectimur, id fieri discamus quòd Dominus pro immensa sua bonitate summum pœnarum rigorem temperet. Discamus etiam nullas esse tam fœuas & atrocis

pœnas, quibus non aliquid addere Dominus possit quoties visum erit. Nec dubium est quin sibi horrendos saepe & prodigiosos cruciatus miseri homines in probis suis querimonis accerant, dum negant mala sua augeri posse. Annon hæc abscondita sunt in thesauris iustitiam quit Dominus Deut. 32. c. 34. Notandum præterea est quàm tardus sit castigatio. De in nobis profectus. Nam si Christi exhortatio superuacua non fuit, colligere inde licet huius hominis animam nondum bene vitis omnibus purgatam fuisse. Et certè altiores sunt in nobis vitorum radices quàm vt die vno vel altero euelli queant. Morborum verò animæ curatio longè difficilior est quàm vt exigui temporis remedius contenta sit.

15 *Abit homo.*) Nihil minus in animo habuit quàm consilire Christo inuidiam: nihil etiam minus sperauit quàm vt tantopere furenti aduersus Christum. Pius ergo affectus fuit quem vellet iusto ac debito honore medicum suum prosequi. Iudæi verò in eo virus suum produunt, quòd non modò Christum accusant violati Sabbathi, sed in extremam seuitiam erumpunt.

17 *Iesus autem respondit illis, Pater meus ad hoc usque tempus operatur & ego operor.*

18 *Ob hanc igitur causam magis quærebant ipsum Iudæi interficere, quod non solum soluebat Sabbathum, sed & Patrem suum vocabat Deum, æqualem se faciens Deo.*

19 *Respondit ergo Iesus, & dixit illis, Amen amen dico vobis, non potest Filius facere à seipso quicquam, nisi quod viderit Patrem facientem, quæ enim ille facit, hæc & Filius similiter facit.*

Coloss. 2. c. 16.

17 *Pater meus.*) Videndum quo defensionis genere vtatur Christus. non responderet Legem de colendo Sabbatho temporalem fuisse, & quæ iam abroganda sit: quin potius violatam à se Legem fuisse negat, quia hoc Diuinum sit opus. Fuit quidem illa vmbra tilis ceremoniam, cui finem imposuit Christus suo aduentu, sicuti Paulus docet, sed præsentis causæ status in eo nimè vertitur. Iubentur enim homines à suis tantum operibus feriari, ideo Circuncisio, quæ Dei est non hominum opus, Sabbatho aduersa non est. In hoc Capite insitit Christus, non turbari Diuinis operibus sancta quæ Lege Moysi mandata est. Atque hac ratione non suum modò factum excusat, sed eius etiam qui grabbatum suum tulit. erat enim appendix & qualipars miraculi: quia nihil quàm eius approbatio erat. Deinde si inter Dei opera censetur gratiarum actio & gloriæ eius præconium, non fuit Sabbathi profanatio Dei gratiam pedibus ac manibus testatam facere. De se tamen præcipue loquitur Christus, cui Iudæi magis infesti erant. Interea firmitatem quam egrotto restituit, Diuine suæ virtutis specimen esse testatur. Filium se Dei prædicat, & sibi communem esse cum Patre agendi rationem asserit. Quis sit Sabbathi vsus, & quibus de causis præceptum fuerit, nunc pluribus non disputo. quod ad præsentem locum sufficit, adeo non abruptum vel impedit cursum operum Dei Sabbathi religio, vt potius ipsis solis concedat locum: cur enim hominibus cessationem ab operibus propriis Lex edicit, nisi vt ad consideranda Dei opera sensus omnes suos vacuos & solutos applicant? Impius ergo Legis euerfor est, nedum peruerfus interpres, qui liberum Dei operibus regnum in Sabbatho non concedit. Si quis obiciat, proponi Dei exemplum homini-

bus, vt septimo die quiescant: solutio in promptu est, non in eo conformes esse homines Deo quòd ferias ille egerit, sed quòd à turbulentis huius mundi actioibus cessantes, ad celestem quietem aspirent. Ergo Dei Sabbathum non cessatio est, sed solida perfectio, quæ tranquillum pacis statum secum adfert. Nec obstat quod Moyses dixit Deum operibus suis finem fecisse. significat enim perfectio mundi officio consecrasse diem *Genes. 2. c. 2.* illum, quem homines meditando eius operibus impenderent. Interea non desit mundum à se conditum sua virtute sustinere, regi c suo consilio, bonitate fouere, & cuncta sua arbitrio in celo & in terra statuere. Ergo sex diebus absoluta fuit mundi creatio: regin. en verò eius perpetuum est, & assidue in tuendo & conseruando eius ordine Deus operatur: quemadmodum Paulus docet *1. Cor. 15. c. 2.* in eo nos viuere, moueri & esse, Act. 17. f. 28. Et Dauid stare omnia docet quatenus ea Spiritus Dei vegetat, deficere autem simulac eius vigore destituta fuerint. Nec quiescit tantum prouidentia creatam à se naturam tuetur Dominus, sed singulas eius partes ordinat ac temperat. Præsertim verò suo præsidio seruat ac tegit fideles, quos in fidem tutelamque suam recepit. *Et ego operor.* Iam Christus, omisso præsentis causæ patrocinio, miraculi finem & vsum exponit, nempe vt inde agnoscat Dei Filius. Nam hoc in omnibus factis & dictis habuit propositum, vt se ostenderet salutis autorem. Hoc Diuinitatis proprium est quod sibi vendicat, quemadmodum etiam Apostolus Hebr. 1. a. 3. dicit eum sustinere potenti suo nutu omnia. Sed ideo se Deum testatur, vt in carne manifestatus Christi officium præstet: ita è celo se profectum asseruat, vt præcipue sciri velit quorsum descenderit in terram.

C.V.

18 *Ob hanc igitur causam.*) Hac defensione adeo non sedavit illorum rabiem vt potius irritauerit. Nec verò ignarus erat quàm maligna esset eorum improbitas, & quàm ferrea obstinatio: sed hoc primùm spectavit, vt paucis suis, qui tunc aderant, prodesset: deinde vt in lucem protraheret insanabilem eorum malitiam. Docuit autem nos suo exemplo nunquam cedendum esse impiorum furori, quin Deo veritatem, quantum necessitas exigit, toto mundo inuito & obstrepente asserere conemur. Nec est cur malè habeat Christi seruos si non proficiant apud omnes ex animi sententia: quando ne Christo quidem successit. Nec verò mirum est, quo magis se exerit Dei gloria, Satanam in suis membris & organis violentius tumultuari. Priore membro quum infensos Christo fuisse dicit Euangelista quia Sabbathum soluerat, ex eorum loquitur sensum nam rem secus habuisse iam antè docui. Præcipua indignationis causa est quod Deum Patrem suum vocauit. Et certè voluit Christus Deum peculiari quodam modo Patrem suum intelligi, vt se à cõmuni aliorum ordine eximeret. Aequalis se Deo fecit quum perpetuum sibi operationem tribueret. Adeo autem hoc Christus non negat, vt clarius confirmet. Quo refellitur Arrianorum vesania, qui sic fatabantur Christum esse Deum vt Patri æqualem non putarent. Quasi verò in vna & simplici Dei essentia reperiri aliqua possit inæqualitas.

19 *Respondit ergo Iesus.*) Videmus quod dixi

20 *Pater enim diligit Filium, & omnia demonstrat illi quæ ipse facit: & maiora his monstrabit illi opera, vt vos miremini.*

21 *Quemadmodum enim Pater suscitât mortuos & viuificat, sic & Filius quos vult viuificat.*

22 *Neque enim Pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit Filio:*

23 *Vt omnes honorent Filium, sicut honorant Patrem, qui non honorat Filium non honorat Patrem qui misit illum.*

24 *Amen amen dico vobis, quod qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transiit à morte in vitam.*

20 *Pater enim diligit.*) Quàm dura sit & coacta veterum expositio nemo non videt. Deus (inquit) se in Filio amat, atqui hoc Christo carne induto pulchrè conuenit, quod à Patre ametur. Imò scimus hoc insigni titulo tam ab Angelis quàm ab hominibus fuisse distinctum, Hic est Filius meus dilectus. Scimus enim electum fuisse Christum, in quo resideret totus Dei amor, vt inde quasi ex pleno fonte ad nos manaret, amatur enim Christus à Patre, vt est Ecclesiæ caput. Hunc amorem docet causam esse cur Pater omnia per eius manum efficiat, nam quum dicit *sibi monstrari*, hoc verbo intelligenda est communicatio, ac si diceret, Quemadmodum Pater animum suum, ita & virtutem in me effudit, vt in meis operibus Diuina gloria resfulgeat: imò vt nihil Diuinum quærere homines possint quod non in me inueniant. Et certè extra Christum frustra Dei potentia quæretur. *Maiora his monstr. illi opera.* Significat his verbis, miraculum quod in fanando homine ediderat, non fuisse summum ex operibus sibi à Patre mandatis, tenuem enim duntaxat illic gustum præbuerat eius gratiæ cuius proprie & minister & autor est: nempe vt vitam mundo restituit. Quum addit *Vt miremini*, obliquè eorum ingratitude perstringit, quod illud tam splendidum virtutis

adeo non dilui à Christo, quanquam calumniosum, quod Iudæi obiecerant, vt verum esse apertius differat. Ac primò quidem in illo capite insistit, Diuinum esse opus quod carcebant Iudæi, vt intelligant cum Deo ipso sibi esse bellandum si damnare pergant quod illi necesse est adscribi. Locus hic variè olim agitatus fuit inter orthodoxos Patres & Arrianos. Arrius minorem Patre Filium inde colligebat quia ex se nihil bellandum excipiebant Patres, notari tantum his verbis personæ distinctionem, vt sciretur Christum à Patre esse, non tamen intrinseca agendi virtute eum priuari. Atqui vtrinq; erratum est: neque enim de nuda Christi Diuinitate habetur concio: & quæ mox videbinus, in æternum Dei Sermonem per se & simpliciter minimè competunt, sed tantum quadrant Dei Filio quatenus in carne manifestatus est. Sit nobis ergo ante oculos Christus, vt à Patre missus est mundo redemptor. In eo Iudæi nihil humana natura altius reputabant. Ideo contendit se humanitus non sanas se ægroum, sed Diuina virtute quæ sub carne visibili latebat. Hic causæ status est, Quum illi in carnis aspectu desixi Christum contemnerent, iubet eos altius consurgere, ac Deum intueri. Ad hanc antichelin referendus est totus sermo, longè errare eos qui sibi cum homine mortali negotium esse putant, dum Christum accusant de operibus verè Diuinis. Ideo tantopere affirmat, nihil in hoc opere sibi esse à Patre diuersum.

Dei specimen contemnerent, ac si diceret, Quantumuis hebetes sitis ac stupidi, quæ posthac facturus est per me Deus, vel inuitos in admirationem rapient. Videtur tamen hoc mirimè fuisse impletum, quum sciamus illos videndo non vidisse, sicuti etiam Iesaitas dicit reprobos cæcutire ad lucem Dei. Respondeo, Christum hic de eo Ies. 6. c. 9. rum affectu loquutum non esse, sed tantum notas se quàm magnificè paulo post se Dei Filium probaturus esset.

21 *Quemadmodum enim Pater.*) Summatim hic comprehendit quale sibi datum sit à Patre officium. Tametsi enim speciem vnã eligere videtur, est tamen generalis doctrina in qua se vitæ autorem prædicat. Vitam autem & iusticiam, & omnia Spiritus sancti dona, & omnes salutis nostræ partes in se continet. Ac certè miraculum hoc ita oportuit speciale esse virtutis Christi documentum vt communem illum fructum proferret, nempe, vt aperiret Euangelio ianuam. Notandum porò qualiter vitam nobis Christus conferat, omnes enim inuenit mortuos: ergo à resurrectione initium fieri necesse est. Nō tamen superuacuum est quod duo verba simul coniungit: quia non satis esset nos à morte esse creptos nisi vitam plenè & solidè nobis restitueret Christus. Porò hanc vitam non omnibus

promiscuam facit. dicit enim se vitam dare *cui vult*. quo significat non nisi certos homines (hoc est electos) hac gratia se peculiariter dignari.

22 *Neque enim Pater.*) Genus ipsa nunc clarius exprimit, quod Pater in Filij persona mundum gubernet, ac eius manu imperium exerceat. *Iudicium* enim pro imperio & potestate accipit Evangelista secundum phrasim linguæ Hebraicæ. Nunc summam tenemus, quod traditum sit Christo regnum à Patre, vt arbitrio suo cœlum ac terram moderetur. Sed videri posset hoc valde absurdum, quod Pater resignat imperij sui iure, tanquam priuatus quispiam homo in cœlo otietur. Responso facilis est, hoc non tam Dei quam hominum respectu dici. nam in Patre nihil mutatum est, dum Christum constituit summum regem, ac cœli terraque Dominum. est enim ipse in Filio, & in eo operatur. Sed quia dum volumus ad Deum ascendere, sensus omnes nostri statim deficiunt, ponitur nobis ante oculos Christus, tanquam conspicua Dei inuisibilis imago. Non est igitur cur frustra nos cœlorum adyta scrutando fatigemus, quam in similitudine nostræ consulet Deus vbi se propinquum in Christi persona ostendit. quin potius, quoties de mundi regimine, de nostre omnium itatu, de cœlesti nostræ salutis præsidio agitur, discamus ad Christum vnum referre oculos (sicuti penes ipsum deposita est omnis potestas, & in eius facie Deus Pater, qui alioqui procul esset absconditus, nobis apparet) ne nuda Dei maiestas immenso suo fulgore nos absorbeat.

23 *Vt omnes honorent.*) Hoc membrum satis confirmat quod nuper attingi, Deum non ita in Christi persona regnare quasi ipse, vt solent ignaui reges, quiescat in cœlo: sed quia in Christo potentiam suam declarat, seque præsentem exhibeat. Quid enim aliud sibi volunt hæc verba, vt omnes honorent Filium, nisi quod Pater agnosci vult ac coli in Filio? Ergo nostrum est Deum Patrem in Christo querere, illic intueri eius potentiam, illic eum adorare. nam (sicuti continuò post sequitur) *Qui non honorat Filium*, legitimo honore Deum fraudat. Deum esse colendum faterentur omnes, adeoque hic sensus nobis à natura ingenuus altis habet in cordibus nostris radices, vt nemo simpliciter Deo honorem suum negare audeat: nisi reuera hominum mentes Deum extra viam querendo euanescent. Hinc tot fictitij dij, hinc tot perueri cultus. Verum ergo Deum non alibi quam in Christo reperiemus, nec rite aliter eum coleamus quam Filium osculando, vt Dauid docet. Nam (vt alibi testatur Iohannes) qui Filium non habet, ille simul caret Patre. Pulchris quidem & splendidis titulis ornant Turcæ & Iudæi quem adorant deum: sed hoc tenendum est, Dei nomen, quam à Christo separatur, nihil quam inane esse signentium. Ideo quisquis Deo vero cultum suum probari cupit, ne à Christo deflectat. Nec alia fuit Patrum ratio sub Lege: tamen si enim obscurum Christi aspectum habebant sed vrbis, nunquam tamen circa Christum se patefecit Deus. sed nunc ex quo exhibitus fuit Christus in carne, & rex nobis impositus, totum mundum illi flectere genua oportet vt se Deo subiciat. Nam quum illum sedere ad dexteram suam Pater iusserit, qui Deum imaginatur sine Christo, dimidia sui parte eum mutilat.

24 *Qui sermonem meum audit.*) Hic modus &

ratio honoris exprimitur, ne quis in externo duntaxat aliquo ritu & frivolis ceremoniis situm esse putet. Nam Evangelij doctrina Christo insitit scèptri est, quo fideles sibi à Patre subiectos regit. Atque hæc definitio in primis notatu digna est. Nihil magis tritum est, quam falsa Christianismi professio. nam & Papatæ, qui insensibilis sunt Christi hostes, plusquam audacter tamen eius nomine superbiunt, sed hic Christus non alium à nobis honorem exigit quam vt Evangelio suo credamur. Vnde loquitur, quicquid honoris Christo defuerit hypocritæ, proditorum esse iudæ osculum. Vt centies Regem ipsum nuncupent, regno tamen & omni potestate eum spoliant dum fidem non habent Evangelio. Fructum obedientiæ simul commendat quum dicit, *Habet vitam æternam*, quo sumus ad eam præstandam magis voluntarij. Quis enim tam ferreus esse debet quin proposito æternæ vitæ præmio, sese libenter Christo subiciat? Et tamen videmus quam paucos sibi conciliet hac tanta benignitate. Ea est nostra prauitas vt sponte perire magis libeat quam tradere nos Deo in obsequium, vt eius beneficio feruemur. Vt nunque ergo hic complectitur Christus: & regulam pij yncruque cultus quem à nobis exigit, & rationem qua nos restituit in vitam. Neque enim quod prius docuit tenere susceperet, eum si licet ad suscitandos mortuos venisse, nisi etiam sciremus qualiter à morte liberet. Pronuntiat autem vitam obtineri doctrinæ suæ auditu: voce *Audiu* fidem intelligens, sicuti mox se declarat. Atqui fides non in auribus, sed in corde sedem habet. Vnde porro tanta fidei vis alibi dictum est. Semper quid nobis Evangelium offerat respicere conuenit. neque enim mirum est, qui Christum cum suis honoribus meritis recipit, eum reconciliari Deo, & à mortis reatu absolui: qui Spiritu sancto donatur, eum indui cœlesti iustitia, vt in vitæ nouitate ambulet. Particula quæ additur, *Credet in eum qui me misit*, ad stabiliendam Evangelij *Rom. 6.* autoritatem valet, dum Christus à Deo profectum esse testatur, non humanitas fabricatum. Quæ admodum sibi negat à seipso esse quod loquitur, sed à Patre sibi mandatum. *In iudicium non venit.* Hæc tacita subest antithesis inter reatum cui naturaliter omnes sumus obnoxij, & gratitiam absolutionem quam per Christum consequimur. Nisi enim omnes maneret damnatio, quorundam attingeret inde eximere qui in Christum credunt? Sit igitur sententia nos esse extra mortis periculum, quia Christi beneficio absolui-mur. Ergo utique nos sanctificet Christus, ac regeneret Spiritu suo in vitæ nouitate, specialiter tamen hic grauita peccatorum remissio notatur, in qua sola consistit hominum beatitudo. Verè enim deum in is viuere incipit qui Deum habet propitium, quomodo autem nos amaret Deus nisi peccata nostris ignosceret? *Transiit.* Quod Latina quædam exemplaria habent in futuro tempore Transibit, ex inscitia & temeritate cuiuspiam natum est, qui mentem Evangelistæ non capient, sibi concessit plusquam par erat. nam in Græco verbo nulla est prorsus ambiguitas. Transiit autè à morte iam esse factum non ineptè dicit, quia & incorruptibile est in filiis Dei vitæ semè ex quo vocati sunt, & iam in cœlesti gloria per spem Christo confidunt, & regnum Dei intra se habent certò constitutum. Nam

C.V.

in cœlesti gloria per spem Christo confident, & regnum Dei intra se habent certo constitutum. Nam quod abscondita est eorum vita, non ideo fide eam possidere desinunt: quòd vndique à morte oblitentur, non ideo tranquilli esse desinunt: propterea quòd se Christi prœsidio morunt esse factos tutos. Interea meminimus, fideles ita esse nunc in vita, vt mortis semper materiam circumferant. sed Spiritus qui in illis habitat, vita

est, quæ reliquias mortis tandem abolēbit. Est enim verum illud Pauli, mortem vltimum fore hostem qui destruetur. Nec sanè hic vel de plena mortis abolitione, vel de solida vitæ exhibitione agitur. Sed quoniam inchoata tantum sit vita in nobis, tantam eius certitudinem fidelibus constare pronuntiat Christus, vt sibi metuere à morte non debeant: nec mirum, quom in ipsam insiti sint, qui fons est vitæ inexhaustus.

25 Amen amen dico vobis quod ventura est hora, & nunc est, quando mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint, viuent.

26 Quemadmodum enim Pater habet vitam in seipso, ita & Filius dedit vitam habere in seipso.

27 Et potestatem ei dedit faciendi iudicij, quia Filius hominis est.

28 Ne mirimini hoc: quia ventura est hora qua omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.

29 Et exhibunt qui bona fecerint, in resurrectionem vitam: qui autem mala fecerint, in resurrectionem iudicij.

25 Amen amen dico.) Quom toties iurantem in salutis nostræ causâ Dei Filium Euangelista inducit, hinc primùm quàm sollicitum sit erga nos eius studium perspicimus: deinde quanto per se referat fidem Euangelij bene ac penitus fixam sancti nque esse. Videtur certè incredibile nescio quid narrari, quom prœdicatur hic fidei effectus de quo Christus disserit, ergo iure iurando cõfirmat ad eò viuificam esse Euangelij sui vocem vt ad suscitandos mortuos sit efficax. De morte spiritali eò loqui satis conuenit, nã qui ad Lazarum & filium viduæ Nain & similes referunt, contextu ipso refelluntur. Primò admonet Christus nos omnes esse mortuos antequam nos ipse viuificet. atque hinc patet quid tota hominis natura ad salutem comparandam valeat. Papiſtæ quom liberum suum arbitrium erigere volunt, homini Samaritano comparant, quem semiuuim latrones in via reliquerant. Quasi verò allegoriæ fumo obscurare claram sententiam liceat, qua nos Christus morti plane addicit. Et sanè quom post primi hominis defectionem alienati à Deo sumus per peccatum, quicumque se eterno interitu oppressos non agnoscent, nihil aliud quàm se decipiunt inanibus blanditijs. Fatcor quidem in hominis anima aliquid manere vitæ residuum (nam & intelligentia, & voluntas, & omnes sensus totidem sunt vitæ partes) sed quia nulla pars est quæ ad cœlestem vitam aspiret, non mirum est si totus homo, quantum attinet ad regnum Dei mortuus censetur. Atque hanc mortem

præter naturam est, mortuos audire quàm in vitam vnde exciderant reuocari. Ergo vtrunque arcanæ est Dei virtutis. Quom dicit, *Ventura est hora, & nunc est*, loquitur tanquam de re prius insolita. Et certè promulgatio Euangelij, noua & subita mundi resurrectio fuit. Si roget quispian annò semper vitam hominibus dederit verbum Dei, facillis est responsio, doctrinam Legis & Prophetarum, quom destinata esset Dei populo, magis hoc habuisse officij vt qui à Deo geniti erant, in vita foueret, quàm vt reduceret à morte. Euangelij autè diuersa fuit ratio, quo gentes à regno Dei prius extraneæ, diuisæ à Deo, priuatæ omni salutis fiducia, in vitæ societatem accite sunt.

26 Quemadmodum enim Pater.) Ostendit vnde tanta voci suæ efficacia, quòd scilicet ipse sit fons vitæ, & eam voce sua in homines effundat. Neque enim nobis ex eius ore proflueret vita nisi penes ipsum esset eius causa & origo. Neque enim Deus vitam in se habere dicitur tantum quòd propria virtute & intrinseca solus viuat, sed quia vitæ plenitudinem in se continens, omnia viuificat. Atque hoc quidem propriè in Deum competit, quemadmodum Psalmo 36. habetur. Apud te est fons vitæ. Sed quia Dei maiestas, vt est procul à nobis distita, similis esset scatebrę latentis & absconditę, ideo palàm se in Christo exeruit. Habemus itaque promptum & expostum fontem ex quo haurire liceat. Hic verborum est sc̄sus, Quòd Deus vitam apud se occultam & quasi sepultam habere noluerit, atque ideo trãsfuderit in Filium vt ad nos manaret: Hinc colligimus propriè hunc ritum adscribi Christo quatenus in carne manifestatus est.

27 Et potestatem dedit ei.) Iterum repetit datum sibi fuisse imperium à Patre, vt plenam & in cœlo & in terra rerum omnium potestatem habeat. *Et potestas* hic dignitatem significat: *iudicium* verò pro regimine & imperio accipitur, ac si diceret constitutum esse Filium regem à Patre qui mundum gubernet, atque exerceat Patris ipsius potestatem. Ratio quæ mox subicitur, in primis notanda, *Quia Filius hominis est*. Significat enim tam magna potestate ornatum prodire ad homines, vt illis communicet quod à Patre accepit. Quidam non aliud hoc loco dici putant, quàm quod habetur apud Paulum ad Philippens. Quòd Christus, quom in forma Dei esset, seipsum exinaniuit forma serui accepta, seque humiliavit vsque ad mortem crucis. Et propterea extulit illum Pater, & dedit illi nomen omni nomine

Ephes. 2. a
1. & 4. d.
37.

pluribus verbis Paulus declarat, atque hanc mortem alienatos esse à pura & sana ratione mentis, totoque cordis affectu Deo inimicos, & iustitię eius aduersos, cecos errare in tenebris, & prauis concupiscentiis deditos. Si naturę ad eò corruptę nullus est vigor ad iustitiam appetendam, sequitur extinctam esse vitam Dei in nobis. Ita Christi gratia, vera est à morte resurrectio. Hęc porro gratia nobis per Euangelium confertur: non quòd externa vox tantum habeat energię, quę plerumque frustra aures veiberat: sed quia Christus corda nostra intus Spiritu suo alloquitur, vt vitam nobis oblatam fide recipiamus. Neque enim promissuè hic de omnibus mortuis agitur: sed electos tantum intelligit, quibus Deus aures perforat & aperit, vt Filij sui vocem capiant, quę eos in vitam restituat. Imò distinctè Christus suis verbis duplicem gratiam nobis commendat, quom dicit, *Audient mortui vocem Filij Dei, & qui audierint, viuent*. Neque enim minus

Philipp. 2.
a. 7.

SECUNDVM IOHANNEM.

nomine præstantius, vt coram ipso flectatur omne genu, &c. Sed ego longius extendo, Christum, quatenus homo est, vitæ autorem à Patre fuisse ordinatum, ne procul nobis quærenda sit. Neque enim sibi Christus accepit quasi indigeret, sed vt nos locupletaret sua opulenta. Summa est, patefactum nobis esse in Christo homine quod in Deo reconditum erat: & vitam prius inaccessam, nunc in promptu esse. Quod autem nonnulli rationem hanc a suo contextu auulsam sequenti membro connectunt, coactum est, & à Christi mente alienum.

28 *Ne miremini hoc.*) Videtur parum appositè rationari, dum esse quod dixerat confirmationem ab vltima resurrectione petit. neque enim maius est corpora excitari quàm animas. Respondeo, non esse ipsa hic comparationem fieri maioris & minoris, sed ex hominum sensu. Nam, vt sunt carnales, nihil mirantur nisi externum & visibile. Hinc fit vt animæ resurrectionem securè prætereant, carnis autem resurrectionis habeat apud eos admirationis. Simul tacitè crassa hæc nostra stupiditas vt longè plus ad faciendam fidem valeant quàm oculis cernuntur, quàm quæ sola fide concipi possunt. Quia de vltimo die meminit, non amplius addit restrictio illa, *Et nunc est:* sed tempus aliquando fore simpliciter pronuntiat. Verùm occurrit altera exceptio, nam etsi fideles corporum resurrectionem expectant, non possunt tamen eius notitiæ inniti, vt statuunt nunc animas ei ipsi à morte, quia olim corpora è sepulchris resurgunt. Apud impios verò quid magis ridiculum quàm ignotum (vt vulgò aiunt) per ignotius probare? Respondeo, hic Christum de sua parentia gloriarì apud reprobos, vt testatur, faciat plenam rerum omnium instaurationem à Patre mandatam esse, acsi diceret, Quod nunc à me inchoari dico, aliquando sub oculis vestris absoluum. Et certè quod nunc Euangelij sui voce animos sub interitu demersus Christus viuificat, id quoddam vltimæ resurrectionis præludium est. Porro quia totum humanum genus complectitur, mox inter electos & reprobos discernit. Quæ partitio ostendit, reprobos, vt nunc Christi voce ad iudicium citantur, ita eadem voce pertrahendos se-

mel & sistendos à eius tribu nasci. Sed è sepulchris melius non mori, quasi partem resurrectionis futuri non sint alij, siue quæ nauigio perierint, vel à bellis sunt deuotari, vel à cinerem redacti? Verùm quia sepe eam communiter solent mortui, per synecdochè omnes intelligit qui pridem extincti sunt. Atque hoc magis emphaticum est quàm si mortuis otantari dixisset. nã quos spiritu & luce mors iam priuauit, sepulchrum velut à mundo subiecit. Vox filij clangorem turbæ significat, quæ Christi iustitæ & virtute personabit. Nam quod Angelus præco vel apparitor futurus est, id non obstat quò minus tribuatur iudici quod geritur eius autoritate & quasi sub persona.

29 *Qui bona fecerint.*) Fideles à bonis operibus designat, quæ admodum à fructu arborum cognosci alibi docet. Bona autem ipsorum esse etiam laudat, quibus à sua vocatione operam dare ceperunt. Lætro enim cui vitam in cruce Christus promisit, qui tota vita secleribus deditus fuerat, inter extremos deum spiritus ad recti studium aspirat. Sed quia renascitur nouus homo, & ex peccati mancipio iustitiæ feruus esse incipit, totus superior vitæ cursus in rationem non venit coram Deo. Adde quòd ne peccata quidem quorum reatu se quotidie obstringunt fideles, illis imputantur. Nam sine venia nemo inquam extitit in mundo qui bene vixisse censeri queat: imò nullum omnino bonum opus censebitur nisi cuius vitis Deus ignoscet: quando omnia mutila sunt corrupta. Factores ergo bonorum operum hic dicuntur, quos Paulus illorum studiosos aut zelotas vocat, Tit. cap. 2. d. 14. Sed estimatio hæc ex paterna Dei indulgentia pendet, qui gratuito probat quod reiciere merebatur. Quòd ex locis istis colligitur Papatæ vitam æternam rependi meritis operum, nullà difficultate refellitur. Neque enim de salutis causa Christus traçtat, sed tantum electos à reprobis sua nota discernit: idque facit vt suos ad sanctitatem & innocentiam inuitet atque hortetur. Et nos certè fidem, quæ nos iustificat, cum studio bene iustitæque viuendi coniunctam esse non negamus: sed tantum docemus, non alibi quàm in sola Dei misericordia quiescere fiduciam nostram posse.

*Matt. 24.
63.
1. Cor. 15.
8. 12.
1. Thes. 4.
d. 16.*

*Matt. 7.
617.*

*Tit. 2.
d. 14.*

30 *Non possum facere ego à me ipso quicquam: quemadmodum audio, iudico: & iudicium meum iustum est, quia non quero voluntatem meam, sed voluntatem Patris qui me misit.*

31 *Si ego testificor de me ipso, testimonium meum non est verum.*

32 *Abus est, qui testatur de me: & noni quòd verum sit testimonium quòd testificatur de me.*

30 *Non possum facere ego à me ipso.*) Superuacuum foret hic subtiliter disputare à seipso an aliunde possit Filius Dei, quod ad æternam eius diuinitatem spectat. neque enim talibus argutis nos occupare voluit. Proinde nulla erat causa cur se tam anxie torquerent veteres in repellenda Arrij calumnia, Filium Patri æqualem non esse nebulo ille iactabat, quia nihil posset à seipso. Respondent sancti viri, Filium iure Patri ferre acceptum quicquid habet: quo personæ respectu, principium suum ducit. Sed primùm Christus hic de nuda sua diuinitate verba non facit: sed, vt carne nostra indutus est, se ab externa specie minimè æstimandum esse admonet, quia aliquid habeat homine aliis. Deinde videndum quibus cum negotium habeat. Iudæos, qui ipsum opponere Deo tentabant, refellere illi propositum

est. negat ergo se quicquam facere humanitus, quia ducem habeat & moderatorem Deum qui in se habitat. Hoc semper memoria tenendum, quoties de se loquitur Christus, sibi tantum saluare quod hominis proprium est: quia Iudæos respicit, qui perperam eum quasi vnum aliquem ex hominum vulgo esse dicebant. Eadem ratione quicquid homine superius est ad Patrem refert. *Iudæandi* verbum proprie competit in doctrinam, sed ad totam simul administrationem pertinet, ac si diceret se Patrem in omnibus autorem habere, sibi pro regula esse eius arbitrium: idèoque illum fore vindicem. *Et iudicium meum iustum est.* Concludit extra aliam reprehensionis esse facta sua & dicta, quoniam nihil nisi mandato & ductu Patris arguendi tibi permittat. Rectum enim esse quicquid à Deo manat,

IN EVANGELIVM

que controuersia fixum esse debet. Hanc molestiam primum inter nos pietatis axioma esse decebat, adeo reuenter de verbo & operibus Dei sentire, ut solum Dei nomen ad probandum iustitiam & rectitudinem sufficeret: sed quã pauci reperiuntur, qui Deum, nisi cogantur, statuunt iustum esse? Deus quidem suam iustitiã (Fateor) experientia nobis demonstrat: sed ipsam ad carnis nostræ sensum restringere, ne aliter de ea sentiamus quã ingenium nostrum dicitur, nimis licentiosa est impietas. Sit igitur certa & indubia consequentia, rectum & verum esse quicquid à Deo est, nec fieri posse quin verax sit Deus in omnibus verbis suis, iustus & rectus in omnibus factis. Simul monemur hanc esse unicam bene agendi rationem, nihil nisi duce & auspice Deo aggredi. Quod si totus in nos postea mundus insurgat, hæc inuicta defensio suppetet, Non errare qui Deum sequitur. *Quia non quero*

voluntatem meam. Hic minimè suam & Patris voluntatem quasi res contrarias inter se committit: sed tantum refellit quod falsò putabant, eum humana audacia impelli magis quã Dei autoritate regi. Negat igitur proprium sibi affectum esse, & separatam à iussu Patris.

31 *Si ego testificor de.)* Non detrahit hic testimonio suo fidem, quam alibi fortiter asserit: sed est modus concessionis. Quia enim aliunde satis superque instructus erat Christus, ne sibi credatur remittit. Si meum, inquit, de me testimonium vulgari hominum more vobis suspectum est, esto, ne valeat. Scimus autem pro vero & legitimo nõ haberi quòd quisque de se prædicat, etiam si verè aliqui loquatur: quia nemo in propria causa idoneus est testis. Quamvis autem iniquum sit in hunc ordinem cogi Dei Filium, inuult tamen iure suo cedere, ut hostes suos Dei autoritate conuincat.

33 *Vos misistis ad Iohannem, & testimonium reddidit veritati.*

34 *Ego verò ab homine testimonium non accipio: sed hæc dico ut vos salui sitis.*

35 *Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis exultare ad tempus in luce eius.*

36 *Ego verò habeo testimonium maius quã Iohannis: opera enim quæ dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quæ ego facio, restantur de me quod Pater me miserit.*

33 *Vos misistis ad Iohannem.)* Priusquam Dei testimonium proferat, urget eos Iohannis responso, cui fidem detrabere honestè nõ poterant. Quorsum enim ad eum mittere attinebat nisi eius dictis stare vellent? mittunt enim tanquam ad Dei Prophetam. itaque eius vocem sibi instar oraculi fore simulant. Tametsi autem subest hic quoque altera confessio, clarè tamen illis exprobrat Christus, nihil præter malitiam obstare quominus credant. Ideo ad rem plurimum facere videmus hanc circumstantiam, quòd miserint ad Iohannem, & quasi discendi animo sciscitanti ab eo fuerint quãnam esse Messias, & tamen pro nihilo duxerint eius responsum.

34 *Testimonium ab homine non accipio.)* Atqui non frustra Deus ipsum sibi testem eligit: & alibi Christus ipse pronuntiat discipulos sibi fore testes. Respondeo, Christum Iohannis testimonio uti, non quòd indigeat, sed quatenus nostra referat inde aliquid habere confirmationis. Mutuantur homines inter se alij ab aliis testimonium, quia carere eo subsidio nequeunt. Alia est Dei & Christi conditio, nam virtutem philosophi prædicant non esse alienæ opis indigam, quidnam se habet homo quo Dei veritatem fulciat? Et statim etiam Christus subiicit se Iohannis testimonium proferre eorum causa. significat non tam sui habere se respectum quã hominibus consulere, dum Euangelij sui præcones excitat per quos nobis de voluntate sua testetur. In quo etiam mira eius bonitas relucet, dum omnia ad salutem nostram attemperat. Quare nostrum est vicissim dare operam ne frustra in nobis seruandis sit sollicitus.

35 *Erat lucerna ardens.)* Quod Iohannem vocat lucernam ardentem, inde magis arguitur eorum ingratitude, sequitur enim non nisi sponte eos cæcutire, quum accesserit Dei lucerna ante eorum oculos. Sensus itaque verborum est, Deus vos errare noluit: Iohannem enim constituit lucernam, cuius splendor vos dirigeret. Quòd ergo me non agnoscitis Dei Filium, sit errore

voluntario. Sequitur alia exprobratio, quòd non modo clausis oculis lucem sibi oblatam præterierint, sed data opera abusi fuerint ad Christum opprimendum. Quòd enim Iohannem extollere supra iustum gradum parati erant, id ex maligno & perfido consilio oriebatur, ne Filio Dei locus esset. Peruersum hunc cælestis lucis abusum Christus eleganter lasciuiæ comparat: quemadmodum si paterfamiliàs lucernam seruis noctu accendat ad peragenda quæ mandauit officia: illi autem eius usum ad comestationes & omne proteruiæ genus transferant. Porrò sicuti his verbis Iudæos accusat Christus, ita nos in commune omnes admonet ne piis doctoribus, quos rectæ viæ duces nobis Deus ordinat, ad vagandum huc & illuc abutamur. Et quã utilis sit admonitio, omnium temporum experientia ostendit. Toto vitæ cursu regendos suscipit Deus homines ad vltimam vsque metam. Prophetas suos mittit rectores. Ea est hominum interperies ut proteruè saltare sine progressu quã ambulando progredi malint: ea instantia & leuitas, ut perpetua directione sprete & reiecta rapiantur ad subitos suos affectus. Ideo dicit *Ad tempus*, vel *Ad horam*: qua voce eorum stultitiam perstringit, quòd putarint fluxa & euanida proteruia æternam Dei lucem posse extinguere. Ita hodie Papis, quotquot Deus pios doctores Ecclesiæ suæ tanquam accensa lumina dedit, in contrarium usum trahunt, quasi illis propositum sit oculos lucis aspectu sibi perstringere. Nec modo lucernis abutuntur ad suffocandam Dei lucem, sed etiam in tenebris sæpe exultant, ut quum aduersus puram Euangelij doctrinam insulsis rabularum suorum commentis superbiunt. Cæterum quod hic Christus de Iohanne prædicat, Paulus omnium fidelium commune facit, quia sermonem vitæ habentes, tanquam luminaria fulgere debeant in mundo. propriè tamen in Apostolos & Euangelij ministros competere docet Christus, quòd facem reliquis præferunt. Nam quum omnes in tenebris cæci versentur,

Deus

Philip. 2. c. 15.

Deus verbi sui luce nobis affluget. Sed hic peculiariter Iohannem ornat hoc elogio, per cuius ministerium Deus Ecclesie suae multo luculentius affluit.

36 *Habeo manus testimonium.*) Postquam in persona Iohannis prave à Iudæis corrupta fuisse Dei donum ostendit, iam secundo reperit quod dixerat, sibi non opus esse hominis testimonio, quasi non sufficiat ipse sibi. Quanquam eo quod despectui se esse videbat, eos more suo reuocat ad Patrem. *Opera enim quae dedit.* Duo in mediū profert quibus approbatus est Filius Dei. Pater, inquit, miraculis Filium suum esse testatur: & priusquam in mundum venirem, mihi in Scripturis sanctis locuples testimonium reddidit. Meminerimus semper quorsum tendat. Vult se

37 *Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me: neque vocem eius audistis unquam, nec speciem eius vidistis.*

38 *Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.*

39 *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in illis vitam aeternam habere: & ille sunt quae testantur de me.*

40 *Et non vultis venire ad me ut vitam habeatis.*

37 *Et qui misit me.*) Perperam hoc ad vocem in Baptismo eius auditam restringitur. Patrem enim testatum in praefero tempore fuisse dicit, vt significet non ignotum se prodire, quia pridem in Legge & Prophetis illum Deus insignierat, vt notas suas secum afferret vnde postea agnosci. Deū ergo testatum de Filio suo esse interpretor quod olim veteri populo salutis spem fecit, vel plenam regni israel instaurationē pollicitus est. Ita Iudæos decebat conceptam habere ex scripturis Christi ideam, antequam in carne manifestaretur. Quod praesentem cōtemnunt adeoque reiiciunt, eo planum faciunt nullum se habere Legis gustum: quod etiam illis Christus exprobat. Legis scientia perinde gloriabantur ac si in Dei sinu educati essent. *Neque vocem eius audistis.* Christus postquam se non recipi conquectus est, acrius inuehitur in eorum caecitatem. Quod *Vocem* Dei eos nunquam audisse, & *Speciem* nunquam vidisse dicit, metaphorice sunt loquutiones, quibus in summa docere vult, alienos esse prorsus à Dei noticia. Nam sicuti vultu & sermone homines se patefaciunt, ita Deus vocem ad nos suam Prophetarum voce emittit, & in sacramentis quasi visibilem formam induit, vnde cognosci pro modulo nostro queat. Verum qui Deum in vira sua effigie non agnoscit, satis hoc ipso prodit, nullum se nomen colere nisi quod ipse fabricauit. Ideo Paulus oppositum oculis ipsorum velum dicit, ne cernant Dei gloriam in facie Christi.

38 *Et sermonem eius.*) Hic verus est profectus, dum radices agit in nobis sermo Dei, vt cordibus nostris infixus certam illi sedem habeat. Caelesti doctrinae locum apud Iudæos negat esse Christum, quia Dei Filium, quem illa vbiq; cōmendat, non recipiunt: & merito hoc illis obiicit, neque enim frustra per Moſen & Prophetas loquutus est Deus. Atqui non aliud habuit consilij Moſes nisi vt ad Christum rectā omnes vocaret. vnde constat non esse eius discipulos qui Christum repudiant. Deinde quomodo sermonem vitae habebit in se manentem qui vitam ipsam repellit? quomodo tenebit Legis doctrina

promissum à Deo Messiam agnosci, vt audiat. Talem ergo se nunc se ipsa fuisse exhibitum contendit qualem Scriptura praedicat. Quæritur an ad id probandum quantum satis est valeant miracula quum similia prius edita fuissent à Prophetis. Respondeo, quæ per manum Prophetarum Deus signa edidit, non vltra suum finem cui destinata erant protendisse, vt scilicet Dei ministros esse ostenderent, qui auctoritatem aliter obtinere non poterant, sed Deus Filium suum altius extollere voluit. Atque hoc Dei consilium pro scopo in miraculis habendum est. Ergo nisi malitia occupati sponte oculos clausissent, Christus signorum virtute quis & qualis esset conspicuum facere poterat.

Legis animam quantum in se est extinguit: nam Lex sine Christo inanis est, nec quicquam habet solidi. Quo igitur propius quisque nouit Christum, tantumdem proficit in Dei sermone.

39 *Scrutamini Scripturas.*) Quod prius dixerat Christus se Patrem habere testem in caelo, ad Moſen & Prophetas referri diximus. nunc sequitur clarior explicatio: testimonium enim illud in Scripturis extare dicit. Iterum verò stultam eorum iactantiam perstringit, quod vitam se habere in Scripturis profitebantur, quum mortuam tantum literam arriperent. Neque enim simpliciter reprehendit quod vita quærat in Scripturis (quando nobis in eum finem & vsum destinatae sunt) sed quod Iudæi viuificam sibi esse Scripturas putarent, quum alii essent à genuino eius sensu: modo quia luce, vita quæ illis continetur suffocarent. Quomodo enim sine Christo vitam Lex conferret, qui solus eam viuificat? Cæterum docemur hoc loco, ex Scripturis petendam esse Christi notitiam. nam qui de Christo imaginantur quod ipsis libuit, tandem non nisi vmbatile spectrum eius loco habebunt. Primum igitur tenendum est non aliunde quam ex Scripturis Christum rite cognosci. Quod si ita est, sequitur, hoc animo legendas esse Scripturas vt illic inueniamus Christum. Quisquis ab hoc scopo desectet, vt cunque discendo se fatiget tota vita, nunquam ad scientiam veritatis perueniet. Quid enim sapere absque Dei sapientia possumus? Porro quemadmodum iubemus Christum in Scripturis quaerere, ita hoc loco pronuntiat non irritum fore nostrum studium. sic enim illic de Filio suo testatur Pater vt eum nobis indubiè patefaciat. Sed hoc bonam partem impedit, quod neglectum & quasi in transcurso tantum superficiem inspicunt. Atqui summa attentione opus erat. ideo penitus absconditum hunc thesaurum scrutari Christus iubet. Quare quod Iudæi, qui assidue Legem in manibus habent, sic abhorrent à christo, eorum foecordie imputandum est. Conspicius enim gloriae Dei splendor refulget in Mose: sed ipsi velum appetunt quod splendorem obscurat. *Scriptura* verò

C. V. Vetus testamentum intelligi satis notum est. neque enim in Evangelio primum manifestari ceperit Christus: sed qui a Lege & Prophetis testimonium habebat palam se in Evangelio exhibuit.

40 *Et non vultis*) Iterum exprobat nihil illis præter malitiam ob stare quominus vitam in Scripturis oblatam percipiant. nam quum eos

nolle dicit, ignorantia & cæcitas causam prauitatis & contumacia assignat. Et certè quum tam benignè se illis offerret, sponte eos cæcitate oportuit. quum verò lucem data opera fugerent, imo quum infidelitatis suæ tenebris solem obruere cuperent, merito acrius eos obiurgat Christus.

41 *Gloriam ab hominibus non accipio.*

42 *Sed noni vos quod dilectionem Dei non habetis in vobis.*

43 *Ego veni in nomine Patris mei & non suscipitis me: si alius veniat in nomine suo, illum suscipietis.*

44 *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam mutuo à vobis accipitis, & gloriam quæ à solo Deo est non queritis?*

45 *Ne putetis quod ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui vos accuset, Moses in quem vos speratis.*

46 *Si enim crederetis Moysi, crederetis etiam mihi: nam ille de me scripsit.*

47 *Si vero illius scriptis non creditis, quomodo meis verbis creditis?*

41 *Gloriā ab hominibus*) Pergit in obiurgatione: sed ne suspectus sit, quasi propriam causam agat, occupando præstat se nihil morari hominum gloriā: nec sua referre, vel sibi dolere quod contemni se videat. Et certe maior est quam vt pendeat ab hominum iudiciis, quando nihil detrahere illi potest totius mundi malignitas, ac ne pilum quidem ex eius amplitudine minuire. Sic autem insitit in refellendo calumnia vt supra homines se extollat, postea liberè in ipsos inuehitur, Deique contemptum & odium illis obicit. Tamen autem multum à Christo honoris gradu distamus, sinistra tamen hominum iudicia securè nos contemnere oportet. Certè summo opere cauendum ne ad iracundiam nos prouocet contemptus nostri: quin potius hac tantum de causa irasci discamus si suus Deo nō habetur honor. Hac sancta zelotypia nos vrat & excruciet, quoties mundum videmus ita ingratum esse vt Deum reiciat.

42 *Quod dilect. Dei non ha.*) Dilectio Dei pro toto pietatis sensu hic capitur. amare enim Deū nemo potest quin eum suscipiat, sequetur totum illi submitat, quem admodum vicium vbi non regnat amor Dei, nullum potest esse obsequendi studium. Qua ratione hæc Legis *2. vultus dei vultu* ponit Moses, vt diligamus Deum nostrum ex toto corde, &c.

43 *Ego veni.*) Quod Deum non ament nec reuerentur Iudæi probat Christus hoc argumento quia pseudoprophetas cupide recepturi sint quum subiicere se Deo recusent. Sumit enim pro confesso, hoc prauis & impij animi signum esse, quum posthabita veritate libenter mendaciis homines subscribunt. Si quis obicit errore hoc plerumque magis quam malitia fieri, in promptu est responsio, neminem Satanae imposturis esse obire cum, nisi quatenus perversa quadam cupiditate mendacium veritati præferat. Quis fit enim vt fardis loquatur Deus, promptos & alacres inueniat Satan, nisi quia à iustitia auersi, iniquitatem vltro appetimus? Quanquam notandum est, Christum propriè de his loqui quibus peculiariter illuxit Deus: sicuti Iudæos hoc priuilegio dignatus erat, vt edoceri eius Lege, rectam salutis viam tenerent. Tales certum est autem minime præbere falsis doctoribus, nisi quia falli

gunt pseudopropheta, hoc modo probari & examinari populum an Deum suum diligat. Videtur quidem in multis innoxia esse simplicitas, sed minime dubium est quin illis oculos perstringat hypocritis quæ intus in eorum animis latet. Certum enim est Deum ianuam nunquam claudere pulsantibus, nunquam eos frustrari à quibus sincerè queritur. Verè itaque Paulus hoc Dei vindictæ adseribit, dum efficacia illusionis datur Satanae, vt credant mendacio qui reiecta veritate approbant iniustitiam: & eos perire dicit qui dilectionem veritatis non receperunt vt salui fierent. Ita hodie multorum hypocritis detegitur, qui Papæ fraudibus ac impiis superstitionibus adducti, virulento furore in Evangelium exardent. Nam si compositos ad Dei timorem animos haberent, timor ille obedientiam simul gigneret. *In nomine Patris.* Hoc quidem titulo pseudopropheta se venditat, vt hodie plenis buccis iactat Papa se Christi vicarium, imò non nisi hoc prætextu miseros homines ab initio decepit Satan. sed Christus hic rem ipsam, non fucum designat. Nam se ideo Patris nomine venisse testatur, quia & à Patre missus sit, & fideliter quod mandatum est peragat. Porrò hac nota legitimus Ecclesiæ doctores à fucatis & adulterinis discernit. Quicunque igitur seipfos efferunt, ac proprium sibi in animas magisterium arrogant, intrepidè reiciendos esse docet hic locus. nihil enim separatum à Deo habere debet qui eius seruus censeri cupit. Nunc si de tota Papæ doctrina fiat examen, cæci quoque ipsi videbunt proprio nomine eum venisse.

44 *Quomodo vos potestis*) Quia durum videri poterat, eos qui Legis & Prophetarum domestici à pueritia discipuli fuerunt, tam crasse inscitæ damnari, & statui veritatis hostes: imò res videri poterat incredibilis: admonet Christus quid eos impediatur quominus credant: nempe quod illis sanam mentem ambitio adinueret. Propriè enim Sacerdotes & Scribas alloquitur, qui superbia turgidi subiicere se Deo non poterant. Est tamen hic insignis locus, qui docet omnibus præclusam esse fidei ianuam quorū animos inanis terrena gloria cupiditas occupat. Necesse enim est, qui vult aliquid esse in mundo, vagum reddi & euandū, ita vt ad Deum minime tendat. Tunc demum ad cælestis doctrinæ obe-

ne obedientiam se homo colligit, quam hoc sibi præcipue tota vita querere vult, ut se Deo approbet. Sed videtur peruersa confidentia, qua se hypocritæ coram Deo extollunt, maius esse obstitulum quam sit mundana ambitio: atqui scimus illo etiam morbo maximè laborasse Scribas. Responso facilis est: fallam enim sanctimoniae larvam qua rude vulgus fallebant, detrahere illis Christus voluit. Crasius itaque vitium quasi digito monstrat, vnde palam fiat omnibus eos nihil minus esse quam quædam haberi volebant. Deinde quamuis aduersus Deum exaltet hypocrisis, semper tamen in mundo & coram hominibus ambitiosa est. Inò hec sola est vanitas quæ nos in se agit, prava confidentia, dum nostro & aliorum potius quam Dei iudicio stamus. Nam qui Deum verè iudicem sibi proponit, necesse est vt fractus & prostratus concidat. Ergo vt quis gloria à solo Deo quarat, necesse est pudore sui confusus, ad gratiam illius misericordiam confugere. Et certè qui Deum respiciunt, dum natos se ac perditos vident, nec quequa sibi esse reliquum in quo gloriantur præter Christi gratiam, talis gloria studium semper cum humilitate coniunctum erit. Quantum verò ad præsentem locum spectat, non aliter ad capiendam Euangelij doctrinam comparatos esse homines significat Christus quam vbi sensus omnes suos à mûdo abstractos in solum Deum conuertunt, ac serio reputant sibi cum illo esse negotium, vt deliciarum quibus sibi illudere solent, oblitum, in cõscientias suas descendant. Quare nihil mirum si tam paucos hodie dociles Euangelium inueniat, quam omnes sursum deorsum ferat ambitio, nihil etiã mirum si ab Euangelij professione multi deficiant. sua enim vanitate abrepti euolant. Quo maiore studio vnum hoc querere nos decet, vt coram mundo contempti & abiecti, in nobis etiam consuli censeamur inter Dei filios.

45 *Ne perieris.*) Erga oblinatos & præfractos vbi doctrina & amici, in nonitionibus nihil proficitur, hæc ratio tenenda est, vt scilicet ad Dei tribunal citentur. Pauci quidè sunt qui aperte Deum rideant: sed quam plurimi Deum, cui hostiliter ipsi sunt aduersi, propitium sibi fingendo, in amibus blanditiis securè ludunt. Ita hodie gigantes nostri, qui totam Christi doctrinam impiè conculcã, perinde tamen superbiunt ac si ex inimicis essent Dei amicis. quis enim Papistis alibi quam apud eos Christianismum esse persuadent? Tales erant Scribæ quibuscum hic disputat Christus, quam summi essent Legis contentiores, Mosen tamen magnificè iactabant, vt non dubitarent eum instar clypei Christo opponere. Si grauè se illis & intolerabilem aduersarium fore minatus esset, sciebat hoc totum contemptum in: ergo paratam illis à Mose accusationem denuntiat. Falluntur autem qui putant hic inter Mosis & Chri-

sti officium notari discrimen, quia Legis proprium sit eos peragere iniustes. Neque enim cõrespexit Christus, sed tantum vt fiduciam excuteret hypocritis, qui Mosis reuerentia falso gloriabantur. Quemadmodum siquis Papistis hodie regerat, nullos fore illius magis infestios hostes sanctis Ecclesie doctoribus, quorum titulum improbe mentuntur. Porro hinc discamus nõ esse frustra scriptus gloriosandũ: quia nisi vera dei obedientia colamus Dei filium, extremo die accusatores in nos surgent quos illi testes Deus excitauit. Quõ dicit eos *Sperare in Mosen*, non infirmelæ eos superstitionis, quasi si quis sine causam Mosis adhiberent: sed eos intelligit perperam niti Mosis præsidio, quasi eum in partem contumacia patronum habituri essent.

46 *Si enim crederetis.*) Ostendit cur Mosis furus sit eorum accusator, qui se hie, et eius doctrinam respuant. Scimus autem non posse Dei ferus maiorem fieri iniuriam quam dum contententur eorum doctrinam, vel probris afficitur. Deinde quos Dominus vbi sit amittitros constituit, eius quoque iudices esse oportet. Ergo duplicem omnibus suis prophetis inposuit personam: vt piis magistri essent ac doctores in salutem, reprobos autem suo testimonio confodiat. Quod sicut Christus Mosen de se scripsisse, longa probatione non indiget apud eos qui Christum agnoscent esse finem Legis & animam. Verum si quis eo non contentus locos sibi ostendi desideret, primum consulo vt diligenter legat epistolam ad Hebræos, cui Stephani quoque concio respondet, Actorum cap. 7. deinde vt obseruet quæ Paulus ad suum inlicitum testimonia accommodat. Paucos certè locos esse fateor quibus Mosis palam Christum indicet. sed quorundam tabernaculũ, sacrificia & cæremoniæ omnes, nisi vt figuræ essent ad primum illud exemplar formatae quod in monte illi ostensum fuerat: Ergo euaneuit totam Mosis ministerium. Deinde videmus vt populum ad sedes Patrum assidue reuocet, quod in Christo factum erat adeoque vt Christum constituat præcipuum caput & fundamentum sæcæ Ieris. Neque hoc sanctis Patribus ignotum fuit, qui se aper in Mediatorem fuerunt intenti. Longior tractatio breuitati, cui studeo, non congrueret.

47 *Si enim illius scriptis.*) Videtur hic Christus minus sibi fidei quam Mosis astuere: atqui scimus voce Euangelij conuulsus esse cælũ & terram. Verum Christus sermonem suum ad eos attemperat quibuscum loquitur. Nam Iudeis citra cõtrouersiam sancta erat Legis autoritas, ita fieri non poterat quin Christus Mose esset inferior. Huc pertinet antithesis *Scriptorum & verborum*: nam eorum infidelitatem inde exaggerat quod Dei veritas quæ in tabulis consignata, fidem tamen apud eos non obtineat.

CAPVT VI.

- 1 **P**ostea abiit Iesus trans mare Galilee, quod vocatur Tiberiadis.
- 2 **Et sequuta est eum turba multa, quia viderat signa eius quæ ediderat super infirmos.**
- 3 **Ascendit verò Iesus in montem, & illic sedebat cum discipulis suis.**
- 4 **Erat autem propinquum Pascha, dies festus Iudeorum.**

C.VI. 5 *Sublatis ergo Iesus oculis, & intuius quòd turba multa venires ad eum, dicit Philippo, Vnde emem is panes vt isti comedant?*

6 *(Porro hoc dicebat tentans eum: ipse enim nouerat quid factururus esset.)*

7 *Respondet ei Philippus, Ducentorum denariarum panes non sufficiunt illis, vt quisque eorum paucillum accipiat.*

8 *Dicit illi vnus ex discipulis eius, Andreas frater Simonis Petri.*

9 *Est hic puellus vnus qui habet quinque panes hordeaceos & duos pisciculos: sed hæc quid sunt inter tam multos?*

10 *Dixit autem Iesus, Facite homines discumbere. Erat autem herba multa in eo loco, Discubuerunt ergo homines, numero circiter qui aique millia.*

11 *Sumpsi autem panes Iesus, & gratis actus distribuit discipulis: discipuli vero discumbentibus. Similiter & ex pisciculis quantum volebant.*

12 *Postquam vero satiati sunt, dixit discipulis suis, Colligite quæ supersunt fragmenta ne quid pereat.*

13 *Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis quæ ex quinque hordeaceis panibus superauerant iis qui comederant.*

1 *Postea abijt Iesus.* Quum facta Christi ac dicta colligere soleat Iohannes quæ præterierant alij tres Euangelistæ, hoc loco historiam miraculi ab illis narratam præter morem suum repetit: verum hoc facit certo consilio, vt inde ad Christi concionem transeat quæ postridie habitata est in Capernaum: quia res erant coniunctæ. Quare hæc narratio, tametsi illi communis est cum tribus reliquis, hoc tamen habet peculiare quòd in alium finem tendit, sicut videbimus. Dicit alij hoc fuisse factum paulo post mortem Iohannis Baptiste: quæ temporis circumstantia causam discessus Christi notant. Tyranni enim vbi semel imbuti sunt piorum sanguine, exardent in maiorem feruitiam, non secus ac potandi intemperies sitim ebriosis acuit. Ergo Christus sua absentia Herodis furorem placare voluit. *Mare Galilææ* pro lacu Genesara accipit. Quum addit *Vocatum fuisse Tiberiadis*, melius locum exprimit quò se contulit Christus: neque enim totus lacus habuit hoc nomen, sed tantum pars ripæ vicina in qua sita erat Tiberias.

2 *Sequuta est turba.* Hinc tantus sequendi Christi feruor, quòd perspecta eius virtute in miraculis, magnum aliquem esse Prophetam & à Deo missum persuasi erant. Ceterum hæc omittit Euangelista quòd alij tres referunt, docendo & sanandis ægrotis consumptam fuisse diei partem, & quum iam sol in occasum vergeret, rogatum fuisse à discipulis vt dimitteret turbas. Summam enim breuiter perstringere satis habuit, vt hac occasione nos ad reliquum con. extum, qui postea sequetur, deduceret. Ceterum hæc primo loco perspicuum quanto audiendi Christi studio populus arderet, quòd omnes sui obliti noctem securè in loco deserto expectant. Quo minus excusationis habet torpor noster, vel potius forcordia, quòd celestem Christi doctrinam famis curæ adeo non præferimus vt minima quæque auocamenta subinde nos à vitæ æternæ meditatione abducant. imò rarissimè contingit vt Christus nos mundi obstaculis solutos & expeditos inueniat. Adeo nemo eum sequi vsque ad montem desertum paratus est, vt vix decimus quisque eum excipere sustineat quum se domi offert inter medias commoditates. Quauis autem in toto serè mundo grassetur hic morbus, certum

tamen est neminem regno Dei aptum fore nisi qui excussis talibus delictis, cibum animæ cupidius appetere discat quàm vt venter illi sit obstaculum. Sed quia nos caro semper ad sua commoda sollicita, hoc quoque rursus notandum est, eorum curam sponte à Christo suscipi qui seipsum negligunt. Neque enim exi. cēt dum famelici incontinentem se inedia perire, nec suppetere quicquam cibifese cibum illis non rogatus parat. Dicit aliquis non esse istud perpetuum, quòd sæpe videamus pios, dum prorsus regno Dei sunt ad dicti, fame tamen confici, & propemodum tabescere. Respondeo, Christum, etiam si hoc modo fidem & tolerantiam nostram probare velit, respicere tamen è cælo nostram inopiam, & de ea subleuanda, quantum nobis expedit, esse sollicitum. quòd autem non statim succurrit, optima ratione, licet occultata, id fieri.

3 *Ascendit in montem.* Secessum proculdubio quærebat Christus vsque ad festum diem Pascharis: ideo dicitur sedisse in monte eum discipulis. Atque id quidem consilij cepit secundum hominem, sed in cetera aliud fuit. Dei consilium, cui libenter obsequutus est. Quauis itaque hominū conspectum fugeret, se tamen velut in leiciberrimum theatrum produci Dei manu paratur. Maior enim hominum frequentia in deserto monte fuit quàm in populosa aliqua vrbe: maior etiam famæ celebritas ex miraculo nata est quàm si stetit in medio foro Tyberiadis. Quare hoc exemplo docemur sic ex rebus natis consilia capere, vt tamen si alter succedit quàm putauimus, nobis non doleat superiorem esse Deum, qui omnia moderetur suo arbitrio.

5 *Dicit Philippo.* Quod hic legimus dictum vni Philippo, alij omnibus dictum fuisse tradunt, sed in eo nihil absurdi. Probabile enim est Philippum ex communi omnium sensu loquutum esse: ideo peculiariter Christus illi responderet. Quemadmodum continuo post Andream loquentem inducit, vbi alij sermonem pariter omnibus assignant. Tentat discipulos in persona Philippi, an miraculum expectent quale mox visuri erant. Quum videt eos de extraordinario remedio nihil concipere, tunc eorum mētes quæstifopitas incitat, vt oculos saltem ad præsentem rei conspectum habeant apertos. Hic autem scopus est

pus est omnium quæ discipuli adferunt, vt à populo retinendo Christum dehortentur. Et forte sibi in eo priuatum consulunt, ne pars incommo- di in eos reuoluet. Quare neglectis eorum obiectionibus pergit Christus in suo itinere.

Denarius. 7 *Ducenorum denariorum*.) Quum denarius ex Badai suppuratione quatuor Caroleos valeat, & duos turonicos, summa hæc ad xxxv. Francicos vel ciuitate ascendit. Hanc summam si distribuas in quinque hominum milia, singule centuria habebunt quatuordecim solidos turonicos. Nunc accedat vsque ad numerum millenarium mulieres & pueri, ita reperies Philippum singulis capitibus sequituronicum in exiguo pane emendo attribue e. Verum (vt in magna turba fieri solet) plures forte esse alitribatur. Cæterum quum teares & minime pecuniosi foret discipulorum, & magnitudine Christum terere voluit Andreas: acti diceret non suppetere opes quæ ad pacendum populum sufficerent.

10 *Facite homines discernere.*) Quod non citius ad spem quam dabat Magister erecti fuerunt discipuli, nec illis in mentem venit eius potentie tribuere, quantum decebat, tamen si reperi- tione dignus fuit stupor, non paruum laudem meretur prompta eorum obedientia, quod eius mandato nunc parent, quid consilij habeat ipse, & quo profectu factum fuit quod faciunt, respicientes. Eadem populo obsequendi facilitas: nam de sine incerti omnes, vno tantum verbo iussi discumbunt. Atque hæc vera fidei probatio, quum Deus homines quasi in tenebris ambulare iubet. Id vt fiat, discamus nobis non superes, sed in rebus consiliis nihilominus sperare prosperum euentum, quum Deum sequimur duces, qui suos nunquam frustratur.

11 *Gratus actus.*) Non semel nos monuit exemplo suo Christus, quoties cibum attingimus, à precibus auspiciandum esse, nam quæcumque in vsum nostrum destinauit Deus, tanquam miracule eius bonitatis & paterni in nos amoris symbola, ad eum celebrandum nos inuitant. Et gratiarum actio (sicut Paulus docet) sollemnis quadam sanctificatio est, vt eorum vsus nobis purus esse incipiat. Vnde sequitur sacrilegos esse donorum Dei profanatores, qui ea neglecto Deo ingurgitant. Atque eo magis notanda est hæc admonitio, quod videmus hodie bonam mundi partem se belluino more faginare. Quod Panem discipulis datum voluit inter eorum manus crescere, hinc docemur quum alij alius modo serui- mus, Deum benedicere labori nostro. Nunc totius miraculi summam colligimus. 1 Hoc autem habet cum aliis commune quod in eo diuinam suam virtutem Christus cum beneficentia coniunctam exeruit. 2 Est etiam nobis eius sententiæ confirmatio qua nos exhortatur ad quærendum Dei regnum, reliqua omnia nobis adiecit iri promittens. Nam si eorum curam suscepit qui subito tantum impetu ad eum delati fuerant, quomodo nobis deesse si eum constanti a-

nimi proposito quæramus? Sinet quidem interdum (vt prius dixi) suos eturi: nunquam tamen eos suo subsidio desitit. Interim optimas causas habet cur nobis non optuletur nisi in rebus extenuis. 3 Adde quod Christus palam fecit se non spiritualiem tantum vitam mundo conferre, sed blendis etiam corporibus à Patre esse prelestum. Bonorum enim omnium affluentia illi in manu data est, vt tanquam canalis eam in nos effundat. quanquam in propriè canalem volo, quum potius sibi viuus sit ex æterno Patre facturius. Ideo Paulus qui quid est bonorum, com- munit à Patre, & ipso nobis precatur. Et alibi, in omnibus per eum gratias Deo Patri agendas dicit. Nec modo actum eius Diuinitatis proprium est hoc munus, sed Pater etiam in carne exoratum nobis eam constituit, per cuius manum nos pascat. 4 Quamvis autem non certatus quæ tunc oculis miracula, non minus tamen liberaliter vim suam Christus in nobis pacendis explicat. Et certe non legitimus cur, quoties suis cæcæ dare voluit, nouis medijs vsum esse. Quare præpescerim votum fuerit si quis inuitato aliquo modo cibum & potum sibi de erri signet. 5 Adde quod non magnas populo laudinas parauit Christus, sed pane non deæco & aridis precibus contentos esse oportuit qui inuitati eius vitam palam in cenis ista cæcæbāt. 6 Iam vero etiam si quinque hominum milia non saturer hodie quinque panibus, totum tamen mundum mirabiliter pascere non desinit. Est quidem hoc nobis paradoxon, Non viuere non iam solo pane, sed sermone qui egreditur ex ore Dei. sumus enim externis medijs aded astixi vt nihil sit difficilius quam à Dai presidentia pendere. Hinc tanta trepidatio simulac non suppetit panis ad manum. Verum si quis omnia rite expendat, Dei benedictionem in omnibus alimentis cernere cogetur: sed vsu & assiduitate nobis vilescunt naturæ miracula. Nec verò hac in parte tam stupor nobis obstat quam nalignitas. quotus enim quisque est qui non vago mentis errore cælum & terram centies circuire malit: quam Deum se offerentem aspiceret?

13 *Impl. duodecim copinos.*) Quum septem panibus satiata fuissent quatuor hominum milia, Mathæus totidem quot fuerant panes (portas superfluisse scribit, quum ergo maiori hominum numero minor copia æque fuisset, & fere duplo amplius manet residuum, hinc melius perspicimus quantum valeat illa Dei benedictio, ad cuius inuitum sponte claudimus oculos. 7 Est etiam hoc obiter notandum, quanquam Christus ad illustrandum miraculum impleri eos hinos iuberet, simul tamen ad frugalitatem suos hortari, quam dicit, *Colligite nequid pereat.*) neque enim maior Dei largitas luxuriæ irritamentum esse debet. Ergo qui abundantie oleum rationem reddi- dituros esse meminerint in modico copie, nisi sedulo & fideliter in bonos & Deo probatos vsus reponant quod illis alluit.

14 *Homines ergo illi quum signum vidissent quod fecerat Iesus, dicebant, Hic est verè Pro- pheta qui venturus est in mundum.*

15 *Iesus itaque quum nonisset quod venturi essent, & cum rapturi vt facerent Regem, dis- cessit rursus in montem ipse solus.*

16 *Quum autem vesper esset, descenderunt discipuli eius ad mare.*

17 *Et consensu eorum venerunt trans mare in Capernaum. & iam tenebre erant, & non*

C.VI. *venerat ad eos Iesus.*

18 *Et mare vento magno flante intumescibat.*

19 *Quum ergo progressi essent stadia viginti quinque vel triginta, vident Iesum ambulantem super mare: & quum appropinquasset naui, territi sunt.*

20 *Ille autem dicit eis, Ego sum, ne terreamini.*

21 *Volebant ergo eum accipere in nauem: & continuo nauis appulit ad terram ad quam ibant.*

14 *Homines ergo.*) Videtur hic aliquis esse miraculi profectus quod auctorem fatetur Messiam esse: neque enim aliò spectabat Christus, sed quod habent de Christo notitiæ conceptum, mox in alienum finem perperam conuertunt. Atque hoc plusquam vulgare hominibus vitium est, simulac illis se Deus patefecit, corrumpere suis mendaciis, ac peruertere eius veritatem: in id quum rectam viam ingressi videntur, mox à seipsis degenerant.

15 *Visacerent regem.*) Quòd regis titulum & honorem Christo deferre in animò habebant isti homines, id ex ratione aliqua oriebatur: in eo verò multum errabant quod sibi licentiam sumebant creandi Regis: nam Scriptura hoc vni Deo vendicat, quemadmodum Psalmo 2. habetur, Ego constitui Regem meum, &c. Deinde quale illi regnum assignunt? Terrenum scilicet, quod prorsus alienum est ab eius persona. Hinc discimus quam periculosum sit in rebus diuinis relicto Dei verbo quicquam ex sensu nostro comminisci. nihil enim est quod non adulteret preposterum mentis nostræ acumen. Et quid iuvat zeli prætextus, quum præposterò nostro cultu magis sumus in Deum contumeliosi quàm si consultò & data opera quispiam eius gloriam impugnet? Scimus quàm furiosi ad extinguendam Christi gloriam fuerint hostium conatus. Illa certè extrema vis fuit quum in crucem actus est, atque hoc modo & salus mundo parta est, & de morte ac Sarana Christus ipse magnificentum triumphum egit. Si nunc Regem se creari passus esset, actum erat de spirituali eius regno, Evangelium æterna infamia notatum esset, spes salutis prorsus deleta. Hoc tandem proficiunt ficitij cultus & honores temere ab hominibus excogitati, vt Deum vero suo honore spoliatum, dedecore tantum ore ent. Notandum etiam est *Rapendi* verbum: Volebant Christum rapere, inquit Euangelista, hoc est, violento impetu Regem quauis inuitum, facere volebant. Quare si probari illi cupimus quem deserimus honorem, semper quid postulet spectandum est. Et certè qui honores à se inuentos Deo obtrudunt, quodammodo vim illi & manum afferunt, quum recti cultus fundamentum sit obedientia. Hinc præterea discimus quàm reuerenter in puro & simplici Dei verbo manendum sit: quia simulatque paululum deflectimus, fermentis nostris inficitur veritas, vt iam desinat esse sui similis. Habebant ex verbo Dei regem fore qui promissus erat redemptor: sed ex suo capite regnum terrenum comminiscuntur, & præter Dei verbum regnū illi deferunt. Ita quoties verbo Dei opiniones nostras miscemus, fides in friuolas coniecturas degenerat. Ergo ad modestiam se assuefaciãt fideles, ne eos in peruersum zeli ardorem abripiat Satã, vt gigantū instar violenti in Deum irruant: qui tunc deum rite colitur quum illum amplectimur se nobis offeretem. Mirum autem

est in quinque hominibus tam præcipitem fuisse audaciam vt in creando nouo Rege arma Pilati & imperij Romani potentiam in se prouocare non dubitarent. Et certum est nunquam eò fuisse progressuros nisi Prophetarum oraculis freti Deum à partibus suis staturum, (è que ita superiores fore sperassent. Sed interea errabant, regnum fingendo quod nusquam Prophetæ commendauerant. Tantum ergo abest vt ad conatus suos iuuandos præsentem habeant Dei manum, vt se Christus potius subducat. Eadem ratio fuit cur tandiu sub Papatu miseri homines in densis tenebris quasi Deo absente vagati sint, quia eius cultum suis commentis totum polluere ausi fuerant.

16 *Descenderunt eius discipuli.*) Non dubium est quin tandiu latere voluerit Christus dum turba diffuere. Scimus quàm difficile sit sedare popularem motum, atqui si palam fuisset tentatū quod animis conceperant, sparsus mox fuisset rumor: postea verò nõ ita facile fuisset inustum maculam eluere. Totum interea illud tempus precibus impendit, quemadmodū alij Euangelistæ referunt: fortè vt Deus Pater illam populi intemperiem corrigeret. Quòd miraculo traicit lacum, discipulis hoc prodest ad confirmandam rursus eorum fidem. Longius etiam fructus manat: quia postridie colligere promptum fuit toti populo, illum sua virtute, non nauigio aduectum. Ripam enim obfidebant ex qua eum soluere oportebat: & vix inde fuissent abstracti nisi vidissent discipulos alio transire.

17 *Tenebræ iam erant.*) Iohannes multas circumstantias præterit, quas alij ponunt, qualis ista est, quòd per aliquot horas cum aduerso vento luctati sunt. Nam probabile est post primas noctis tenebras ortam fuisse tempestatem. dicunt autem quarta demum vigilia Christum apparuisse discipulis. Qui in dimidio Iesus spatio adhuc eos fuisse comiciunt quū illis apparuit Christus (quia Iohannes dicit tūc viginti quinque aut triginta stadia fuisse progressos) in eo salutarum quòd putant eos nauigasse in vltioreni vel aduersum ripam. Nam Bethesda, prope quam editum fuisse miraculū Lucas testatur, & Capernaū, quò nauis appulit, sita sunt in eodem tractu. Plinius lib. 5. sex miliaribus lacum hunc latum esse tradit, longum autem sedecim. Ioseph. lib. 3. belli Iudaici centū illi stadia in lōgitudine quadraginta in latitudine assignat. Porrò quum octo stadia milliare vnū efficiant, hinc colligere præptum est quantum alter ab altero discreperet. Quātum ad præsentem nauigationem pertinet, tantum spatij non recto cursu sed iactatione confectum fuisse diuino. Vtunque res habeat, voluit docere Euangelista in summo periculo fuisse versatos quum se Christum ostendit. Postter autem videri absurdum quòd sic vexantur discipuli Christi, quū aliis tranquilla sit nauigatio. Sed ita sæpe Dominus suos exercet grauib. pericu-

lis, ut enim in liberatione melius & familiarius agnoscat.

20 *Terrisunt.*) Timoris causam expriment reliqui Evangelista, quod spectrum esse putaret. Fieri autem non potest quin conseruatio & metus nos inuadit quum oculis obicitur spectrum aliquod: quia vel Satanam nobis illudere putamus, vel Deum aliquod portendere. Ceterum hic tanquam in speculo nobis preponit Iohannes qualis concipi à nobis possit Christi notitia absque verbo, & quid arietat. Nam si nudum suae Diuinitatis specimen exhibeat, statim ad signimenta nostra delabimur, ac sibi quisque idolum Christi loco fabricat: post mentis carnes sequitur pestea trepidatio & confusus animi pauor, sed ubi Iohannes incipit, ex eius voce tum liquidum percipimus solidamque ueritatem, tum gaudiam mentibus nostris & lato pax affulget, matum enim his ver-

bis subest pondus, Igo sum ne terreamini. nam hinc docemur, in sola Christi presentia nos satis amplam habere fiduciam inueniam, ut tranquilli simus & securi. Sed hoc nō nisi ad Christi discipulos pertinet: optica enim uidebimus impios eadem uoce fuisse prostratos. Diferuntis causa est quod reprobis & incredulis iudex est nullus, nisi exitium: quare eius conspectum sustinere nequeunt quin statim absorbeantur. Pij autem, qui sibi agnoscent propitiorem esse datum auditio eius nomine, quod illis est certum & Diuini amoris & suae salutis pignus, quasi à morte in uitam excitati animos colligunt, & quasi se in eam calum hilares conspiciunt, quod in terra resident: & omnium malorum victores, eius praesentium omnibus periculis opponunt. Ceterum non tantum uerbo eos solatur & erigit, sed etiam re ipsa timorem ex nititum estatem sedando.

22 *Post bidie turba quae stabat trans mare, quum uidisset quod nans alia non erat illis, nisi ea solam in quam conuenerant discipuli eius: & quod non uenerat Iesus cum discipulis suis in nauem, sed discipuli abierant.*

23 *Porro aliae naues uenerant Tiberiade, prope locum ubi comederant panem postquam Dominus gratias egisset.*

24 *Quum ergo uidisset turba Iesum illic non esse, nec eius discipulos, conscenderunt ipsi quoque in naues, & uenerunt Capernaum, quae entis te uam.*

25 *Et eo inuenito trans maria, dixerunt illi, Rabbi, ex quo tempore hic es?*

22 *Post bidie.*) Hic Evangelista circumstantias refert unde conicere possit turba diuinum fuisse Christi arietum. Una fuerat nauis, eam sine Christo soluere uident: ueniat post bidie aliunde naues, quibus uoluntate Capernaum: illic Christum reperiunt, restat ergo ut miraculo aduentus fuerit. Est autem in uerbis *trans mare*, sed sensus nihilominus satis clarus est, nam priore membro dicit Iohannes ueniam fuisse nauem, eam sub omnium oculis a ripa & loco illo soluisset, nec habuisse Christum: ueterem: postea subitit naues Tiberiade uenisse, quibus aduentus fuerit turba, quae ad ripam conuenerat, quasi exitus omnes obuidens, ne elabi Christus possit.

23 *Prope locum ubi comederant panem.*) Ambiguus est uerborum sensus: possumus enim ita exponi, uel quod Tiberias uicina fuerit loco ubi sciat à Christo fuerant quinque panibus, uel quod naues ad ripam loco propinquam & subiectam appulerint. atque haec posterior expositio mihi magis probatur. Nam Bethsaida, prope qua edictum fuisse miraculum illud Lucas exprimit, inter Tiberiadem & Capernaum media est. Ita-

que naues, quum ex superiore loco descenderet, legabant ripam illam in qua turbae stabant. nec dubium est quin applicatae ad terram fuerint ad recipiendus uoces. Quum Iohannes iterum commemorat Christum *Gratias egisset*, non est superuacua repetitio, significat enim precibus Christum in petrae ut pauca illi panes tot hominibus passendos sufficerent, & quia frigidi ad praesentia ignaui sumus, bis idem nobis inculcat.

25 *Trans mare.*) Diximus antehac uisum Capernaum non fuisse sitam in aduersa ripa. Tiberias enim in ea parte lacus sita est in qua lacus se ostendit: sequitur postea Bethsaida: Capernaum uero in extremo recessu iacet, non procul agressu Jordanis. Quod autem Iohannes trans lacum ipsum locat, non debet ita intelligi quasi regio ex diametro opposita fuerit, sed quia in extremo illo recessu flexuosus lacus fuerit, ac propter sinum interpositum non potuerit iter confici nisi per longos circuitus. Ille uero itaque more trans mare dicit Evangelista, quia rectum iter: & uisum nisi nauigio non patebat.

26 *Respondit illis Iesus, ac dixit, Amen amen dico uobis, quae eritis me, non quia uidistis signa, sed quia comeditis ex panibus & saturi estis.*

27 *Operamini cibum, non qui perit, sed cibum qui manet in uitam aeternam, quem Filius hominis uobis dabit: hunc enim Pater signauit Deus.*

28 *Dixerunt ergo illi, Quid facimus ut operemur opera Dei?*

29 *Respondit Iesus, & dixit illis, Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit.*

26 *Respondit illis Iesus.*) Non respondet Christus ad rogatum ut suam illis potentiam commendet in miraculo, sed potius obiurgat quod inconsiderate ruant, neque enim illis constabat uera & legitima facti sui ratio, quia aliud in Christo quam Christum ipsum quaerebant. Hoc itaque in illis uisum notatur, quod Christum uentris non signorum causa quaerant. Neque tamen negari po-

test quin miraculum respexerint, in dōpius narravit Evangelista signis fuisse commotus ad sequendum Christum. sed qui miraculis abtebantur in alienum finem, merito illis exprimit quod maiorem uentris quum signorum respectum habeant, ac si eos negaret in Dei operibus rite proficere ut decebat. hic enim uerus fuisset profectus, sic Christum agnosceret Messiam ut

C. VI. Illi se docendos ac regendos traderet, ac eo ducite tenderent ad caeleste Dei regnum. Atqui nihil ab eo maius expectant quam vt bene habeant ac cōmodē in hoc mundo. Porrò hoc est Christum spoliare præcipua sua virtute. datus enim idē à Patre fuit, & ideo se patefecit hominibus, vt Spiritu sancto donatos in imaginem Dei reformet, vt sua iustitia indutos in vitam æternam ducat. Multum ergo interest quid in Christi miraculis spectemus: nam qui ad regnum Dei non aspirans in commodis præsentis vitæ hæret, non aliud quærir quam vt ventrem impleat. Quemadmodū hodie multi cupidē Euangelium amplectentur, si crucis acerbitate vacuam carnis tantum delicias afferret. Imò multos videmus nomen Christo dare vt hilarius & solutus viuant. Alij spe lucri, alij metu, alij in eorum gratiam quibus place re volunt, Christi se discipulos profitentur. Ergo hoc in quærendo Christo primum est, vt contempto mundo quæramus regnum Dei & iustitiam eius. Ceterum quia sibi vtplurimum homines imponunt, ac sibi persuadent optimē Christū à se quæri dum totam eius virtutem adulterant, morte suo Christus particulam Amen duplicat, quasi iuraturā dō vitium quod sub hypocriti nostra latet, extrahere è tenebris velit.

27 *Operamini.*) Docet quorū intentā esse suorum studia velit: nempe ad vitam æternam. sed quia pro ingenij nostri crassitie semper rebus terrenis addicti sumus, ideo prius corrigit ingenitum illum nobis morbum, quā offendat quid agendum sit. Illa fuisse simplex doctrina, Operamini cibum incorruptibilem: sed quia nouerat hominum sensus terrenis curis deuinctos teneri, primum laqueis illis solui & expediti iubet vt in cælum asurgant: non quòd suos à labore prohibeat, quò sibi quotidianum victum acquirant: sed terrenam hanc vitam caelesti posthabendam esse admonet. quia hæc vna viuendi piis causa est vt in mundo peregrinantes festinent in caelestem patriam. Deinde videndum quid hîc agatur. quia enim Christi virtutem adulterant qui ventri & rebus terrenis sunt addicti, quid in se quærendum sit & qua de causa quærendus sit disputat. Ceterum metaphoras vsurpat sermonis circumstantiæ congruentes. Si nulla fuisset cibi facta mentio, citra figuram dixisset, Vos deposita mundi cura, ad caelestem vitam eniti oportet. sed quia illi ad pabulum tanquam pecudes currebant, metaphoricè Christus sermonem suum contexit, ac cibum quidem vocat quæcūque ad vitæ nouitatem pertinent. Scimus autem animas nostras pasci Euangelij doctrina, dum in nobis est efficax per Spiritus virtutem. Ergo quam fides sitanimæ vita, quæcūque fidem alunt, & promouent, cibo comparantur. Hoc cibi genus incorruptibile vocat, & manere dicit in vitam æternam, vt sciamus non in diem animas nostras pasci, sed educari in spem beatæ immortalitatis: quia opus salutis nostræ inchoat Dominus, vt perficiat vsque in diem Christi. Ideo Spiritus dona recipere nos conuenit, vt testera sint ac pignora vitæ æternæ. Nam est reprobi cibum hunc gustatum sæpe respiciunt, vt in illis non permaneat: fideles tamen animæ vim istam manentem sentiunt, vbi vim istam Spiritus in eius donis minimè caducam, imò nunquam excidentem, percipiunt. Futilis est eorum argutia qui ex Operandi voce colligunt nos vitam æternam operibus mereri.

figuratè enim (vt dictum est) Christus homines hortatur vt sua studia ad caelestis vitæ meditationem applicent, quom aliàs soleant mundo esse affixi. Et Christus ipse omnem scrupulum eximit, quom se restatur hunc *Cibum donare*. nam quod donatione eius consequimur, nemo propria industria sibi comparat. Est quidem in his verbis aliqua repugnantia species: sed facile hæc duo inter se conueniunt, quod spiritualis animæ cibibus grauatum sit Christi donum, & quòd nos toto cordis affectu huc eniti conueniat vt famus tanti boni participes. *Hanc enim pater signauit.* Confirmat proximam sententiam: quia in hoc destinatus nobis sit à Patre. Perperam hunc locū Veteres ad Diuinam Christi essentiam torserunt, quasi signatus à patre quia character est, & expressa imago Patris. neque enim hic de æterna sua essentia subtiliter diuerit, sed quod sibi mandatum sit & iniunctum, quid habeat erga nos officij, & quid petere a te & sperare debeamus. Porro apta metaphora ad vetulum morem alludit: nam quod volebant auctoritate sua sancire, annulis signabant. Ita Christus, ne videatur quicquam sibi sumere, has parte sà Patre sibi fuisse impositas pronuntiat, & hoc Patris decretum quasi insculpto sigillo patefactum esse. Summa est, Quom minimè sit cuiusuis pascere animas cibo incorruptibili, Christus in medium prodit, ac se auctorem tanti boni pronuntians, simul adiungit se approbatum esse à Deo, & con hac signatoria nota hominibus fuisse missum. Hinc sequitur, non irritum fore eorum studium qui animas suas Christo pascendas offerent. Sciamus ergo expositam nobis esse in Christo vitā, vt quisque nostrum non fortuito, sed certus de successu ad eam aspiret. Simul tamen docemur, crimine falsi teneri coram Deo quicūque laudem hanc alio quā ad Christum transferunt. Vnde constat Papistas omnibus doctrina suæ patribus profus esse falsarios. quotquot enim in Christi locum supponunt salutis media, toties quasi inductis lituris hoc Dei sigillum, quod vnum est authenticum, scelerata audacia & nefanda perfidia corrumpunt. Nos vero, ne in illum horribilem reatum incidamus, Christo integrum ac illibatam seruari discamus, quicquid illi à Patre datum est.

28 *Quid faciamus vs, &c.*) Satis intellexerat turba hortatum esse Christum vt alius contenderent quā ad præsentis vitæ commoda, nec debere in terra occupari quos Deus aliò vocat. Verum qui sic interrogat, ex parte hallucinantur, quòd laborandi rationem non tenent: neque enim cogitant Deum per manum Filij nobis conferre quicquid ad spiritualem vitam necesse est. Primo quærunt quid facere ipsos oporteat: deinde quom opera Dei nominant, vagantur sine scoporita ignorantiam gratiæ Dei produunt. Quāquam videntur hic superbè Christo obstrere, quasi immeritò eos arguat: acsi dicent, Nullāne æternæ vitæ curam nobis esse putas? quid ergo facere nos iubet vltrā quā facimus? *Opera Dei* intellige quæ Deus exigit, & quæ illi probantur.

29 *Hoc est opus Dei.*) Loquuti erant de operibus: Christus ad vnum opus eos reuocat, hoc est ad fidem. quod significat, quicquid extra fidem homines moluntur, inutile ac vanum esse, solum verò fidem sufficere: quia hoc vnum à nobis Deus postulat, vt credamus. Est enim hîc inter fidem

fidem & hominum studia ac conatus tacita antithesis, acsi dixisset, Frustra satagunt homines quum sine fide student placere Deo, acsi extra viam currendo ad metam non tenderent. Est ergo insignis locus, quòd homines, quantumvis miserè tota vita se fatigent, ludunt tamen operam nisi fides in Christum sit illis viuendi regula. Qui ex hoc loco colligunt fidem donum esse Dei falluntur: neque enim quid efficiat Deus in nobis, sed quid requirat ac velit, Christus docet. Videtur tamen id esse absurdum, nihil Deo probari præter vnam fidem: neque enim contemni debet charitas, nec alia pietatis officia locum & honorem perdunt. ergo vicunque primatum teneat fides, non tamen superuacua sunt alia opera. Responso facilis esse. neque enim fides vel charitatem vel vllud aliud bonum opus excludit: quòd omnia in se còtinet. Fides enim vocatur vnicum Dei opus, quia per ipsam Christum possidentes, filij Dei efficiuntur, vt nos Spiritu suo gubernet. Quia ergo à fide Christus eius fructus nõ

separat, non mirum est si in ea constituat proram (vt loquuntur) & puppim. Quid valeat credendi verbum diximus tertio capite. hoc semper memoria tenendum est, vt vis fidei nobis constet, definiendum esse quid sit Christus, in quem credimus, & cur nobis à patre datus sit. Cæterum putida est eorum cauillatio qui huius loci prætextu operibus nos iustificari contendunt, si fides iustificat, quum ipsa quoque vocetur opus primum. Satis constat Christum inproprie loqui, quum fidei imponit nomen operis. sicuti quum Paulus legem fidei & legem operum inter se comparat. Deinde quum operibus negamus iustificari homines, opera intelligimus quorum merito sibi homines gratiam apud Deum conciliant. Atqui fides nihil ad Deum offert: quin potius hominem vacuum & inopem sistit coram Deo, vt Christo eiusque gratia impletur. Quæ passiuè est opus, (vt ita loquar) cui nulla potest rependi merces: nec aliam confert homini iustitiam nisi quam à Christo recipit.

Fides quòd dammodo est passiuè opus.

30 Dixerunt ergo illi, Quod ergo signum facis, vt videamus & credamus tibi: quid operari?

31 Patres nostri manna comederunt in deserto, sicut scriptum est, panem cali dedit eis: Exod. 16.

32 Dixit ergo illis Iesus, Amen amen dico vobis, non Moyses panem vobis dedit à celo, sed Pater meus dat vobis panem à celo verum.

33 Panis enim Dei hic est qui descendit à celo, & vitam dat mundo.

30 Quod signum facis? Hæc improbitas plus satis testatur quàm verè alibi dictum sit, Generatio hæc praua signum quærit. Signorum admiratione ad Christum prius tracti fuerant: nouo rursus signo obstupescit Christum confessi sunt esse Messiam, & Regem volebant hac fiducia creare: nunc tanquam ab ignoto signum postulant. Vnde tam subita obliuio, nisi quia Deo ingrati ad conspectum virtutis eius malignè cæcitant? Nec dubium est quin fastidiant quæcunque hætenus viderunt miracula, quòd Christus eorum votis non obsequitur, nec eum reperiunt qualem sibi fixerant. Si spes oblata fuisset terrene felicitatis assiduos illi plausus dedissent: Prophetæ, & Messias, & Filius Dei absq; controuersia fuisset ab illis salutat: nunc quia eos obiurgat quòd carni sint nimium dediti, audiendum amplius non putant. Et hodie quàm multi sunt illis similes? initio enim quia Christum vitis suis blandum fore sibi promittunt, cupide arripiunt eius Euangelium, nullam eius probationem desiderant: sed vbi ad abnegationem carnis & crucis tolerantiam vocatur, tunc fidem Christo abrogare incipiunt, querunt vnde ortum sit Euangelium: denique magister illis esse definit Christus simul atque eorum votis non respondet.

31 Patres nostri. Ergo vlcus digito Christus tergit, quum eos instar brutorum animalium venire diceret ad faginandum ventrem: hunc enim crassum affectum produnt quum Messiam postulant à quo pascantur. Et quòd magnificè extollit Dei gratiam in manna, id astute faciunt ad obruendâ Christi doctrinam, quia immodicum studio corruptibilis cibi damnabat. nam ex aduerso opponunt splendidum elogium quo ornatur manna, quò illi nomen tribuitur panis cælestis. Atqui non eo consilio Spiritus honorificè manna appellat panem cali, quasi Deus populum suum

tanquam porcorum gregem faginando, nihil illi præstantius dederit. Ergo nihil excusationis habent quum spirituales animæ cibum, qui nunc à Deo offertur, impiè respuunt.

32 Amen amen dico vobis. Videtur negare Christus quod ex Psalmo citatum fuerat: sed tantum per comparisonem loquitur. Panis cali man vocatur, sed corpori alendo: panis autem cælestis verè & propriè censetur qui spirituale est animæ alimentum. Ergo Christus hic mundum cælo opponit, quia incorruptibilis vita non nisi in regno Dei querenda est. Cæterum veritas hoc loco non opponitur figuris, vt alibi sæpe: sed Christus respicit quoniam vera sit hominis vita, nempe quia differt à brutis animalibus, & qua inter creaturas excellit. Quò subiicit postea, Pater meus dat vobis, perinde valet acsi dixisset, Man quod à Mose datû fuit Patrib. vestris, non attulit cælestem vitam: sed nunc verè panis cælestis vobis offertur. Patrem quidem huius panis datorè nominat. sed intelligit per manum suam dari. Ita antithesis nõ refertur ad Moysen & Deum, sed ad Moysen & Christum. Christus autè Patrè potius quàm se huius doni authorè facit, vt plus reuerentiæ cõciliet: acsi diceret, Agnoscite me Dei ministrum, cuius manu animas vestras pascere vult in vitâ æternam. Sed rursus parum cû Pauli doctrinam cõsentaneû videtur: Paulus enim man cibum appellat spirituales. Respondeo, Christum pro captu eorum loqui quibuscum negotium habet. neque hoc Scripturæ insolens est. videmus vt variè Paulus ipse de Circumcisione distulerat. quum tractat de institutione, fatetur fuisse fidei: dum illi cum pseudoapostolis certamen est, sigillum potius maledictionis facit, idque ex eorum sensu. Reputemus quid Christo obiectû fuerit: nempe ipsum Messiam non probari nisi vnicum corporalem suis suppeditet. Ergo non

Matth. 12. 39.

A miracu lu qui pe unis voca tio. is te stis m m m m.

C. VI. proponit in medium cuius rei figura fuerit mansed hunc verum fuisse panem negat quo ventres pascibat Moses.

35 *Panis enim Dei est.*) Ratiocinatur Christus à definitione ad definitum negativè, hoc modo, panis caelestis est qui à cælo descendit ad dandum mundo vitam: in manna nihil fuit tale: ergo non fuit ille caelestis panis. Interea verò confirmat quod prius dixit, nempe se à Patre missum esse, ut longè excellentius homines pascat quàm Moses. Man quidem è cælo visibili (hoc est ex nubibus) descendit, sed nõ ex regno Dei æterno, vnde ad nos manat vita. Et Iudæi quos alloquitur Christus, non alius spectabant quàm quod in deserto bene referti & faginati

fuerant Patrum ventres. Panem Dei nunc vocat quem prius dixit panem cæli: non quod aliunde sit quàm à Deo qui nos in præsentia vita panis sustentat, sed quia ille deum censetur diuinus qui ad beatam immortalitatem animas viuificat. Cæterùm hic locus docet totum mundum Deo esse mortuum, nisi quatenus eum Christus viuificat: quia nusquam nisi in ipso reperitur vita. In *Descensu* è cælo duo notanda sunt, nempe quod in Christo diuinam habemus vitam, quia à Deo profectus est vt nobis sit author vitæ: deinde quod nobis propinqua est caelestis vita, vt supra nubes violare & mare transire opus nõ sit. Nam ideo ad nos descendit Christus quia sursum ascendere nemo poterat.

Descensus è cælo.

34 *Dixerunt ergo illi, Domine semper da nobis panem hunc.*

35 *Dixit illis Iesus, Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriat: & qui credit in me non sitiet unquam.*

36 *Sed dixi vobis quod etiam vidistis me, & non creditis.*

37 *Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me non eijciam foras.*

38 *Quia descendi e cælo, non vt faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui me misit.*

39 *Hæc autem est voluntas eius qui me misit Patris, vt quod unquam mihi dedit, non perdam ex eo, sed resuscitem illum in nouissimo die.*

40 *Hæc autem est voluntas eius qui me misit, vt quisquis videt filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

34 *Semper dancibus.*) Non dubium quin ironice loquantur, vt in eo Christum vanitatis insinulent quod se panem vitæ dare iactabat. Ita miseri homines, dum promissiones Dei respiciunt, vno hoc malo non contenti, Christum substituant reum suæ infidelitatis.

35 *Ego sum panis vitæ.*) Docet primum coram adesse panem quem per ludibrium pecebant: deinde obiurgat. Porro à doctrina incipit, vt ingratiitudinis magis conuictos ostenderet. Dæ autem sunt partes: quia vnde petenda sit vita ostendit, & quomodo ea potiamur. Scimus quid occasioneem Christo præbuerit vt metaphoricis istis vteretur, quia scilicet manna & quotidiani victus facta erant in cæto. Sed tamen hæc figura ad docendos rudes aptior est quàm simplex oratio. Quæ pane vescimur in alimentum corporis, tã infirmitas nostra, tum vis diuinæ gratiæ melius apparet quàm si absque pane arcanam virtutem Deus insilllet ad corpus ipsum alendum. Ita analogie à corpore ad animam sumpta facit vt Christi gratia melius sentiat. nam quum audimus Christum esse panem quo animas nostras vesci oportet, hoc in animos nostros magis penetrat quàm si simpliciter Christus diceret se esse vitam nostram. Notandũ tamen non exprimi *Panis* voce vim Christi viuificam, qualiter eam sentimus. neque enim panis vitam inchoat, sed quæ iam est cã fouet ac tuetur in statu. At Christi beneficio quàm modò retinemus vitam, sed habemus vitæ initium. quare impropria est ex parte similitudo. Verum in hoc nihil absurdi est: quia Christus ex sermonis prius habiti circumstantia orationem suã contextit. Atqui mota fuerat quaestio vter pascendo homines esset præstantior, Moses, an ipse Christus. Hæc eadem ratio est cur panem tantum nomine: quia illi manna solum obicerant, ideo satis habuit panem alterum opponere. Cæterùm simplex doctri-

na est, Non viuere animas nostris intrinseca (vt ita loquar) virtute, sed vitam à Christo mutuari. *Qui venit ad me.* Nunc vescendi modum definit: nempe quum fide ipsam recipimus: Neque enim quicquam incredulus profecti, Christum esse panem vitæ, quia vacui semper manent: sed tunc Christus efficitur panis nosser quum fide elici ad ipsum accedimus vt nos impleat. Venire ad Christum & Credere idem in hoc loco valent: sed in priore verbo fidei effectus exprimitur, quod scilicet in cæto nostræ sensu compulsi ad Christum petendæ vitæ causa cõfugimus. Porro qui ex hoc loco manducationem Christi nihil aliud esse colligunt quàm fidem, non satis appositè ratiõ cinantur. Lateo certe non aliter nos Christum edere quàm credendo: sed manducatio ipsa effectus est ac fructus fidei potius quàm fides. Neque enim fides Christum intuetur dumtaxat quasi præcõ remotum, sed eum amplectitur vt nosser fiat, & in nobis habitat: facit vt coalescamus in eius corpus, communem habeamus cum ipso vitam, vnum denique simus cum ipso. Ergo verum est sola fide manducari Christum, modò simul teneamus qualiter nos cum ipso coniungat fides. *Non sitiet unquam.* Videtur hoc præter rationem additum: quia officium panis non est fidem reslinguere, vt esuriam fecerat. plus ergo pani tribuit Christus quàm ferat eius ratura. Jam dixi quod panis tantum nomen vsurpet, quia scilicet ira ferebat manna: comparatio cum caelesti eius virtute qua anima nosse in vita sustentur. inter ea panis nomine totam alimentorum summam intelligit: atque id ex trito gentis suæ vsu. Hebræi enim panem comedere per synecdochen pro carnate aut frandere accipiunt: & quum à Deo petimus panem quotidianum, potum & reliqua vitæ partes comprehendimus. Sensus ergo est, Quisquis se ad Christum contulerit, vt ab ipso vitam habeat, nihil ei delatur-

defuturum quin ad fatietatem vsque omnibus vi-
tæ fouendæ prædiis abundet.

36 *Sed dixi vobis.*) Iam eos increpat quòd do-
minum Dei sibi expositum malignè reiciant. Est
autem hic inuis impius Dei contemptus, rei ce-
re quod quis agnoscat ab ipso datum. Nisi te-
stati illis fecisset Christus suam virtutem, ac
palam fecisset se à Deo prodidisse, poterat eor-
um culpam subleuare ignorantie prætextus:
sed quòd eius doctrinam repudiant quem prius
Messiam Domini conf. ssi sunt, extrema est indi-
gnitas. Verum quidem est, nunquam sic data
opera rescilire Deo homines vt sibi cum Deo
negotium esse cogitent, quo pertinet illud Pau-
li, Nunquam Dominum gloria crucifixissent
si ab illis fuisset agnitus. Sed increduli, quia
sponte cæcitant ad lucem, meritò videre di-
cuntur quòd statim euanescit ex eorum oculis:
quia Satan eorum mentes obtenebrat. Hoc ex-
tra controuersiam est, quòd dixit eos *Vidisse*,
non de corporis aspectu debere accipi, sed po-
tius notari voluntariam cæcitatem, quòd illum
qualis erat cognoscere potuerint, nisi ipsis sua
i. alia obstatet.

1. Cor. 2. 8.

37 *Quicquid dat mihi Pater.*) Nequid doctri-
næ aeroget eorum incredulitas, tantæ con-
trarietatis causam esse dicit quòd reprobi sint &
grege Dei alieni. Hoc itaque consilio inter elec-
tos & reprobos hic discernit, vt sua nihilomi-
nus maneat doctrinæ autoritas, quanuis apud
multos fidem nõ obtineat. Nam & impij verbo
Dei detrahūt, & pro nihilo habent, quia eius re-
uerentia non tangūt: & multi infirmi ac rudes
dubitant an verbum Dei sit quòd à bona mundi
parte respicit. Huic scandalo Christus occur-
rit, quum suos esse negat quicumque nõ credunt,
talibus si non sapiat Dei veritas, nihil esse mirū:
sed omnes Dei filios eam amplecti. Primo loco
dicit ad se venire quoscunque illi Pater donat.
Quibus verbis intelligit fidem non esse in ar-
bitrio hominum, vt promissuè vel fortuito hic &
ille credāt, sed Deum eligere quos Filio suo qua-
si de manu in manum tradat. Nam quum dicit ve-
nire quicquid datur, inde colligimus non omnes
dari. Rursus colligimus, tanta Spiritus efficacia
operari Deum in electis suis vt nemo eorum ex-
cidat. Nam *Donandi* verbum perinde valet ac si
dixisset Christus, Quos elegit Pater, eos regenerat,
& mihi in Euangelij obedientiam addi-
cit. *Et eum qui venit ad me.* Hoc ad piorum con-
solationem additum est, vt certò statuatur fidei
sibi patre aditum ad Christum, & simulac in
fidem eius ac tutelam se tradiderint, benignè
receptum iri, vnde sequitur salutarem fore om-
nibus pijs Euangelij doctrinam, quia nemo se
Christo discipulum offert qui non vicissim il-
lum sentiat & experiatur fidem & probum do-
ctorem.

38 *Quia descendit de celo.*) Confirmatio est pro-
ximæ sententiæ, quòd frustra non queratur à no-
bis Christus. Fides enim opus est Dei, quo de-
monstrat nos esse suos, & Filium constituit salu-
tis nostræ præsidem. Atqui Filius nihil aliud
propositum habet nisi vt impleat Patris manda-
ta. nunquam igitur repudiabit à Patre missos.
vnde tandem conficitur nunquam irritam fore
fidem. Quòd discrimen ponit Christus inter
suam & Patris voluntatem, in eo auditoribus se
attemperat, quia (vt procliuè est ad dissidentiam

hominis ingenium) fingere nobis diuersum ali-
quid solemus quòd dubitationem pariat. Vt pri-
us eiusmodi figmentis ansam præcat Christus, se mundo exhibitum fuisse asserit, vt ratum
faciat ipso effectu quòd de salute nostra decreuit
Pater.

39 *Hæc autem est voluntas.*) Nunc testatur hoc
esse Patris consilium vt in Christo certà salutem
reperiant fideles. vnde iterū sequitur, reprobos
esse quicumque non proficiunt in Euangelij do-
ctrina. Quare si videmus multis cedere in exitū,
non est quòd respondeamus animos: quia illi
sponte malum sibi acceperunt. Nobis sufficit
quòd i semper ad colligendos in salutem electos
Euangelium valbit. *Non perdam ex eo.* Hoc est,
non pariat mihi auferri vel perire, quo significat
non ad diē vnum vel paucos se esse salutis nostri
custodem, sed sibi ad extremam vsque curā futu-
ram, vt tanquam à carceribus aut metam vsque
nos perducat. ideo mentionem facit vitinæ re-
surrectionis. Atque hæc promissio plusquam ne-
cessaria est miserè laborantibus in tanta carnis
infirmitate, cuius sibi quisque nostrum satis con-
fiscus est. Singulis certè momentis labefactari
posset totius mundi solus, nisi fideles Christi ma-
nu suffulti, intrepidè ad diem resurrectionis ten-
derent. Sit ergo hoc animis nostris infixum por-
rectam esse nobis manum à Christo, vt nos ini-
nimè in medio cursu deserat, sed quo eius du-
ctu freti, securè ad diem vltimum oculos at-
tolere audeamus. Alia etiam de causa meminere re-
surrectionis: quia dum vita nostra abscondita
est, similes mortuis sumus. Quid enim differunt
ab impijs fideles, nisi quòd miseris obruti, & tā-
quam oues maçtationi destinatæ, semper alter-
rum in sepulchro pedem habent? imo parum a-
best quin à morte subinde absorbeantur? Vna
ergo spei & patientiæ futura restat, si omisso
præsentis vitæ statu, ad diem illum vltimum ani-
mos sensusque nos nostros conferimus, & per mun-
di obstacula transimus, donec fidei nostræ fru-
ctus tandem appareat.

40 *Hæc autem est voluntas.*) Dixerat tuendæ
salutis nostræ partes sibi à Patre mandatas esse:
nunc modum quoque definit. Hæc itaque ob-
tinendæ salutis est ratio si obediamus Euangelio
Christi. Hoc quidem iam nuper arguerat: sed
nunc melius exprimit quòd se obsecrè fieri et
dictum. Quod si Deus fide seruari vult quos elegit,
& æternum suum decretum hoc modo sancti-
ac exequitur, quisquis non contentus Christo, de
æterna prædestinatione curiose inquirat, quan-
tum in se est præter Dei consilium saluus esse ap-
petit. Electio Dei per se occulta est & arcana:
eam Dominus vocatione qua nos dignatur pu-
tescit. Quare infantiem qui suam vel aliorum sa-
lutem in labyrintho prædestinationis querunt,
propositam sibi fidei viā non tenentes: imo præ-
postera hac speculatione vim prædestinationis
& effectum euertere conantur. nā si nos in hunc
finem elegit Deus vt credamus, tolle fidem, & nu-
tila erit electio. Atqui in Dei consilio continuā
& ordinatam principij & finis seriem abrumpe-
re nefas est. Porro vt indiuiduo nexu electi & Dei
vocationem secū trahit, ita quum iustitiam nos
Deus ad fidem Christi vocant, hoc pe in le-
apud nos valet ac si insculpto sigillo sum de sa-
lute nostra decretū comprobaret. Nā Spiritus te-
stimonij nihil aliud est quàm adopti. nis nostra

obsequio. Ergo sua cuique fides aeternae Dei praedestinationis locuples est testis, ut alius inquirere sacrilegium sit, quia atrocem Spiritui sancto iniuriam facit quisquis simplici eius testimonio subscribere detrahat. *Videte & Credere superiori sententiae opponit.* Iudaeis enim exprobauerat quod non crederent, quum

tamen vidissent: nunc in Filiis Dei cum sensu quem percipiunt Diuinæ in Christo virtutis, fidei obedientia coniungitur. Porro hæc verba ostendunt fidem ex Christi notitia fluere: non quod præter simplex Dei verbum quicquam deliceret: sed quia si Christo fidamus, qualis sit & quid nobis afferat sentire nos oportet.

- 41 *Murmurabant ergo Iudaei de eo, quia dixerat, Ego sum panis qui descendi à celo.*
 42 *Et dicebant, Nonne hic est Iesus filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo hic dicit, E celo descendit?*
 43 *Respondit ergo Iesus, & dixit illis, Ne murmuretis inter vos.*
 44 *Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui me misit, traxerit eum: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*
 45 *Est scriptum in Prophetis, Et erunt omnes docti à Deo. Quisquis ergo audiuit à Patre, & didicit, venit ad me.*

1. p. 54. 13.
1. ecc. 3. 31.

41 *Murmurabant.*) Exortum inde fuisse murmur Euangelista docet quod Iudaei carnis humilitate offensi, nihil in Christo Diuinum aut caeleste conceperunt. Quamquam duplex illis fuisse obiectum ostendit, alterum enim sibi ex falsa opinione fingebant, quum dicerent, Hic est filius Ioseph, cuius patrem & matrem nouimus. Alterum erat ex peruerso iudicio, quod Filium Dei Christum esse non putabant, quia carne indatus ad homines descenderat. Atqui non nominatum maligni sumus, si ideo despiciamus Dominum gloriae quod se nostra causa exinaniiuit, forma serui accepta. nam hoc luculentum potius inmensi erga nos amoris & admirabilis gratiae specimen fuit. Deinde non sic latebat diuina Christi maiestas sub contemptibili & abiecta carnis specie, quin multiplicis fulgoris sui radios emitteret. sed crassus hominibus & stupidis deerant oculi qui perspicere manifestam eius gloriam. Vt quoque modo nos etiam quotidie peccamus. Primum magnum hoc nobis impedimentum est quod Christum non aspiciamus nisi carnis oculis: ita sit ut nihil in ipso magnifici nobis appareat: visio enim nostro sensu quicquid in ipso est eiusque doctrina peruertimus: ad eum sinistri sumus interpretes. Deinde eo ipso non contenti, multa falsa arripimus quæ Euangelij contemptum pariant. Quinetiam quæ sibi monstra fabricant, quæ tam prætextu Euangelium sibi exolum reddant. Ergo data opera repellit mundus Dei gratiam. Ac nominatum Iudaeos exprimit Euangelista, ut sciamus profectum ab iis esse murmur qui fidei & Ecclesiae titulo superbiebant: ut omnes discamus Christum reuerenter suscipere quum se ad nos demittit, & quo propior nobis est, eo libentius ad eum accedere, ut nos ad caelestem suam gloriam extollat.

43 *Ne murmuretis.*) Murmuratis culpam in eos delicti: ac si diceret, Doctrina mea nullam contumaciam & scandaliculi materiam: sed quia vos reprobos estis, virulentos animos vestros irritat: ac ideo non sapit, quia infidam est vobis paratum.

44 *Nemo potest.*) Non simpliciter eorum prauitatem accusat, sed simul admonet hoc peculiare esse Dei donum, propositam a se doctrinam amplecti, quod ideo facit ne ipsorum incredulas infirmos conturbet. Multe enim tenebrae & stulticia, ut in rebus Diuinis ab hominum conspectu pendet, ita fit ut Euangelium su-

pectum habeant simulque vident non recipi à mundo. Rursus increduli sibi in sua peruitiacia placentes, Euangelium damnare audent, quia ipsis non ardeat. Ex aduerso itaque pronuntiat Christus, Euangelij doctrinam, quamuis promiscue omnibus predicetur, non posse tamen ab omnibus percipi, sed opus esse noua mente & nouo sensu. non esse igitur fidem in hominum arbitrio, sed Diuinitus conferri. Quia Venire ad Christum metaphoricè hic positum est pro credere. Euangelista, ut metaphoram contextat in membro opposito, *Trahi* eos dicit quorum mentes illuminat Deus, & corda fleuit ac format in Christi obedientiam. Hæc summa est, non mirum esse si ab Euangelio multi abhorreant: quia nemo vnquam sponte ad Christum accedere poterit nisi quem Deus Spiritu suo præniet. Inde autem sequitur non omnes trahi, sed Deum hac gratia dignari quos elegit. Quantum ad trahendi modum spectat, non est ille quidem violentus qui hominem cogat exterio impulsu: sed tamen efficax est motus Spiritus sancti, qui homines ex nolentibus & inuitis reddit voluntarios. Quare falsum est illud & profanum, non nisi volentes trahi: quasi homo se proprio motu obsequentem Deo præbeat. quod enim homines Deum volentes sequuntur, id iam ab ipso habent qui eorum corda in suam obsequium formauit.

Venire ad Christum Trahi.

45 *Est scriptum in Prophetis.*) Confirmat Christus Iesaiæ testimonio quod dixit, Neminem ad se venire nisi à Patre tractum. Prophetas nominat in plurali numero, quia in vnum corpus collectæ erant omnes prophetiæ, ut merito posset vnus censeri Prophetarum omnium liter. Porro locus qui citatur extat apud Iesaiam, capite 54. c. 13. vbi de Ecclesie instauratione verba faciens filios illi promittit Dei magisterio edoctos. Vnde colligere promptum est non aliter posse restitui Ecclesiam, nisi Deus magistri partes suscipiens fideles ad se adducat. Docendi ratio de qua loquitur Propheta, non in externa tantum voce sita est, sed in arcana etiam Spiritus sancti operatione. In summa, hoc Dei magisterium est interior cordis illuminatio. Quod dicit *Omnes*, ad electos restringi debet, qui soli tantum genuini Ecclesie filij. Id non difficile est videre quomodo vaticiniū hoc Christus ad presentem causam accommodet. Docet Iesaias tunc verè demum edificari Ecclesiam quum filios habet Diuinitus edoctos. Aptè igitur

igitur infert Christus, non esse oculos hominibus ad perspiciendam vitæ lucem, donec aperiantur à Deo. Simul etiam in nota vniuersali insistit, quia inde ratiocinatur, omnes, qui à Deo docentur, efficaciter trahi vt veniant. atque huc pertinet quod mox subiicitur, *Quisquis ergo audiuit.* Summa est, reprobos esse & exitio deuotos quicunque non credunt: quia omnes Ecclesiæ filios & vitæ hæredes Deus sibi obediens discipulos reddat. Vnde sequitur, neminem ex Dei electis à Christi fide alienum fore. Proinde sicuti prius negauit Christus homines ad credendum esse idoneos nisi trahantur, ita nunc pronuntiat efficacem esse Spiritus gratiam, qua trahuntur vt necessariò credant. His duobus membris prorsus euertitur tot; liberi arbitrij facultas quam sibi somniant Papistæ, nam si tunc demum venire ad Christum incipimus quum nos traxit Pater, fidei initium minimè in nobis est, neque vlla præparatio:

rursus si veniant omnes quos Pater docuit, non credendi tantum optionem dat illis, sed fidem ipsam. Ergo quòd directioni Spiritus fonte obsequimur, hæc pars gratiæ est, & qualis obsequatio: quia non traheret nos Deus si tantum porrecta manu voluntatem nostram in medio suspensam relinqueret. Proprie autem nos trahere dicitur quum ad plenum vsque fidei effectum Spiritus sui virtutem extendit. *Audire à Deo* dicuntur qui Deo intus loquenti se ex animo subiiciunt, quia in illorum cordibus Spiritus regnat. *Veni ad me.* Ostendit individuum coniunctionem quam cum Patre habet. sensus enim est, Fieri non posse quum se Christo addicant quicunque Dei sunt discipuli, & Deo esse indecetes qui Christum reiciunt: quia hæc sola est sapientia quam in Dei schola discunt electi omnes, ad Christum venire. neque enim Pater, qui eum misit, seipsum abnegare potest.

46 *Non quòd Patrem quisquam viderit, nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.*

47 *Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam.*

48 *Ego sum panis vitæ.*

49 *Patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt.*

50 *Hic est Panis qui è celo descendit, vt ex eo edat aliquis & non moriatur.*

51 *Ego sum Panis viuus qui è celo descendi. si quis ederit ex hoc pane, viuus in æternum: & panis quem ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita.*

46 *Non quòd Patrem.*) Sicuti hætenus commendauit Patris sui gratiam, ita nunc sedulo ad se vnum reuocat fideles. nam vtrunque coniungi debet, nullam haberi posse Christi notitiam donec Pater illuminet suo Spiritu qui natura cæci sunt, & tamen frustra queri Deum nisi præcunte Christo: quoniam altior est Dei maiestas quam vt ad eum hominum sensus pertingant. Imo exiæialis erit abyssus quæ purabitur esse Dei cognitio extra Christum. Quum Patrem sibi soli cognitum esse dicit, significat hoc officium in se proprie competere vt hominibus eum manifestet, qui alioqui est absconditus.

47 *Qui credit in me.*) Proximæ sententiæ expositio. docemur enim his verbis tunc innotescere nobis Deum quum in Christum credimus. Deum enim inuisibilem tunc cernere quasi in speculo vel in viua & expressi imagine incipimus. Ergo maledictum sit quicquid de Deo nobis proponitur, nisi dirigat in Christum. Quid sit in Christum credere prius exposui. neque enim confusa & inanis fides imaginanda est, quæ Christum virtute sua spoliæ, qualis est apud Papistas, qui de Christo credunt quantum liberit. Nam ideo vitam fide consequimur quia scimus in Christo contineri omnes vitæ nostræ partes. Quòd quidam ex hoc loco colligunt, credere in Christum idem esse atque edere Christum vel carnem eius, non satis firmum est. hæc enim duo inter se tanquam prius & posterius differunt: sicuti ad Christum venire, & ipsum bibere: præcedit enim accessus. Fateor non manducari Christum nisi fide. sed ratio est, quia fide eum recipimus vt habitet in nobis, simulque eius participes, adeoque vnum cum ipso. Quare manducatio, effectus est aut operum fidei.

48 *Ego sum panis vitæ.*) Præter id quod prius

dixerat se viuificum esse panem quo animæ nostræ aluntur: vt id melius amplifiet, simul antithesin repetit huius panis & veteris mannae, vnà cum hominum comparatione. *Patres, inquit, vestri comederunt manna, &c.* Manna dicitur corum Patribus caducum fuisse cibum, qui eos à morte non exemit. Sequitur ergo, animas non a libi quam in ipso cibum inuenire, quo in spiritualem vitam pascantur. Porro tenendum est memoria quod al. bi admonuit, non hic haberi de manna sermonem quatenus Christi figura fuit arcana (nam eo respectu Paulus spiritualem cibum nominat) sed diximus Christum hic auditoribus sermonem suum attemperare, qui tantum de pascendo ventre solliciti, nihil in manna altius spectabant. Merito itaque patres eorum mortuos esse pronuntiat, hoc est, qui similiter ventri addicti fuerunt. Et tamen eos ad edendum inuitat, quum dicit se venisse *Vt edat aliquis.* perinde enim valet hæc loquutio ac si diceret, omnibus se in pron. ptu fore qui tantum edere volent. Nemine in exhis qui Christum semel comederint, *Mortui,* intellige, quia nunquam extinguitur quæ ab ipso nobis confertur vita, quemadmodum habuimus capite quinto.

51 *Ego sum panis viuus.*) Sapius idem repetit, quia nec quicquam est magis cognitum necessarium, & pro se quisque sentit, quam difficulter fidem apud nos inueniat, & quàm facile ac citò effluat. Vitam omnes appetimus: sed stulte ac peruersè per ambages vagamur in ea querendam: oblatam maior pars fastidiosè respuit. Quis enim non sibi vitam fingit extra Christum? quotus verò quisque est, cui Christus vnus satisficiat? Non igitur superuacua est inculcatio, dum asserit toties Christum se vnum ad dandam vitam sufficere. sibi enim vni vendicat panis titulum, vt

1. Cor. 10. 5.

Cap.
VI.

omnes viuendi ficticias spes ex animis nostris reuellat. *Panem* viuum nunc appellat, quem prius dixit panem vitæ, eodem sensu nempe quo viuificum. Descensum cæli subinde commemorat, quia in hoc mundo, cuius præterit figura & euanescit, non reperitur spiritalis & incorruptibilis vita, sed tantum in cælesti Dei regno. Quoties verbum *Edendi* ponit, ad fidem nos hortatur, quæ sola facit vt fruamur hoc pane in vitam, neque id frustra, quia pauci sunt qui manum extendere dignentur vt ori admoueant hunc panem: imò quum Dominus in os, vtque illis prorigit, pauci sunt qui gustent: sed alij, vnto se ingurgitant, aliij, quasi Tantalo similes, prope cibum ipsum sua vecordia esuriunt. *Panis quem ego dabo.* Quia vis illa arcana conferendæ vitæ, de qua loquitur es, ad diuinam eius essentiam referri poterat, nunc descendit ad secundum gradum, ac vitam illam in sua carne positam esse docet, vt inde hauriatur. Mirificam facit Dei consilium quod in ea carne vbi sola prius mortis materia erat, vitam nobis proposuerit. Atque ita infirmitati nostræ consulit, dum nos ad fruendam vitam non vocat supra nubes, sed eam exent in terra: non secus ac si in regni sui abdita nos eucheret. Interea ingenij nostri superbia: corrigens, fidei humilitatem & obedientiam probat, dum vitam petitorios, in carne sua, in speciem contemptibili, subsidere iubet. Sed obicitur contrâ, Christi carnem non posse vitam dare, quæ & morti fuit obnoxia, & nunc per se immortalis non est: deinde hoc minimè competere in carnis naturam vt animas viuificet. Respondeo, quauis hæc virtus

aliunde quàm ex carne proueniat, nihil tamen obstat quin aptè in eam competat hic titulus. Nam sicut æternus Dei Sermo fons vitæ est, ita caro eius veluti canal, vitam, quæ intrinseca (vt loquuntur) in diuinitate residet, ad nos diffundit. Atque hoc sensu dicitur viuificata, quòd vitam quam aliunde mutuatur, nobis communicat. Id minime obicuri erit si reputemus quænam sit vitæ causa, nepe iustitiam. Atqui quauis à solo Deo iustitia fluat, non alibi tamen plena eius exhibitio nobis constabit quàm in carne Christi. nã in ea impleta fuit hominum redemptio, in ea oblatum sacrificium expiandis peccatis, obedientia Deo præstita, quæ ipsum nobis placaret. ea quoque perfusa fuit sanctificatione Spiritus. ea tandem deuicta morte in cælestè gloriam recepta fuit. Sequitur ergo, omnes vitæ partes illic fuisse locatas, nequis possit iure conueni se priuari vita, quia procul lateat. *Quam ego dabo pro mundi vita.* Dandi verbum variè accipitur: prior donatio, cuius prius meminit, quotidie fit, quoties scilicet se nobis Christus offert: secundo loco donationem illam vnicam notat quæ facta est in cruce, quum se Patri in sacrificium obtulit, tunc enim se in mortem exposuit pro hominum vita: nunc ad percipiendum mortis suæ fructum nos inuitat. Nihil enim nobis prodesset victimam illam semel esse immolatam nisi nunc sacro epulo vesceremur. Porro hoc notandum est, quòd carnis suæ immolatæ partes sibi Christus aserit, vnde apparet quàm improbo sacrilegio se cõtaminent Papiste, qui sibi in Missa vsurpant quod vnicè illius Sacerdotis proprium fuit.

52. *Decertabant ergo Iudei inter se, dicentes, Quomodo potest hic nobis dare carnem edendam?*

53. *Dixit ergo eis Iesus; Amen amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis.*

54. *Qui manducat carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego resuscitabo eum in nouissimo die.*

55. *Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.*

56. *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in eo.*

57. *Quemadmodum me misit viuens Pater, ego quoque viuo propter Patrem: & qui manducat me, ille etiam viuet propter me.*

58. *Hic est panis qui de celo descendit: non quemadmodum comederunt Patres vestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem, viuet in æternum.*

52. *Decertabant ergo Iudei.*) Iudeos rursus nominat non honoris causa, sed vt suam illis incredulitatem exprobet, quòd familiarè de vita æterna doctrinam non recipiunt, vel saltem de re adhuc obscura & dubia non modestè inquirunt, peruecitæ enim & contemptus signum est, quòd pugnaſſe eos dicit: qui verò ita contentiose disputant, viam sibi obſtruant ad veri notitiam. Neque tamen hoc in illis simpliciter reprehenditur quòd de modo interrogauerint: nã eadem reprehensio in Abraham & beatam Virginem caderet. Ergo vel imperitia falluntur, vel parum candidè faciunt qui præterita rixandi libidine & audacia (quas tantum damnat Euangelista) solam particulam *Quomodo* exigitant, quasi Iudeis nefas fuerit de modo manducationis inquirere. Atqui hoc fœcordiè potius imputandum est quàm fidei obsequio tribuendum, si dubitationum nodos qui nobis soluuntur Domini verbo, scientes & volentes tenemus implicitos.

Quare non inquirere tantum licet de manducandæ carnis Christi modo, sed eum quoque tenere operæpretium est quatenus in Scriptura exponitur. Faceſſat ille bis contumax humilitatis prætextus. Mihi vna illa Christi vox ſufficit quum pronuntiat carnem suam verè cibum esse: ad reliqua libenter cecurto. Quasi vero nõ idem futurus sit hæreticis color, si sponte ignorent ex Spiritu sancto conceptum esse Christum, quia semen Abrahæ ipsum credentes, non vltra inquirant. Solum tenenda est hæc moderatio in arcanis Dei operibus, ne plus scire appetamus quàm verbo suo definit.

53. *Amen amen dico vobis.*) Hoc iusiurandum Christo extorsit indignatio, quum tam superbo contemptu gratiam suam respici videret: neque enim iam simplici doctrina vitatur, sed incutiendo terrori simul minas admiscet: æternum enim exitium denuntiat omnibus qui vitæ à carne sua petere recusaerint, ac si diceret, Si caro mea

vobis contemptui est, scitote non aliam vobis spem vitæ restare. Hæc omnes gratiæ Christi cōtemptores manet vltio, vt cum sua superbia malè pereat, atque hæc præcisâ feueritate virgendi sunt, ne sibi blandiri pergant. Nam si mortem ægrotis remedia aspernantibus minamur, quid impiis agendum est, dum vitam ipsam abolere quantum in te est nituntur? Quod dicit *Carnem Filij hominis*, emphalim habet: perstringit enim eorum contemptum, qui inde nascebatur quia reliquis hominibus similes videbant. Sensus ergo est, Contemnite me vt libet propter humilem & abiectum carnis meæ conspectum: tamen inclusa est in contemptibili hac carne vita, qua si vos priuatis, non alibi reperietis quod vos viuificet. Crassus fuit veterum error, qui infantulos putarent vita æterna priuari nisi Eucharistiam illis porrigerent, neque enim de Cœna habetur coniectio, sed de perpetua communicatione quæ etiam extra Cœnæ vltim nobis constat. Nec verò rectè Bohemi, quum hoc testimonio probarent vsum calicis promissum debere omnibus esse. Quòd ad infantulos spectat, eos Christi institutio à Cœnæ participatione arce, quia nondum seipso probare, nondum colere memoriam mortis Christi possunt. Eadem institutio calicem omnibus vnâ cum pane communem facit: mandat enim vt inde bibamus omnes.

Bohemi.

54 *Qui manducat carnem meam.*) Repetitio est, sed non superuacua: confirmat enim quod erat creditu difficile, non aliter carne sua & sanguine animas pacis quum corpus potu & cibo sustinetur. Ergo sicuti nuper tetallus est, omnibus qui vitâ alibi quàm in carne sua querunt, nihil residuum esse præter mortem: ita nunc pios ad bonam spem animat, dum vitam illis in eadem carne promittit. Obserua quòd resurrectionem toties adiungit vitæ æternæ: quia salus nostra ad illum vsque diem abscondita erit. Ergo quid nobis Christus conferat sentire nemo potest, nisi qui superato mundo resurrectionem vltimam sibi ante oculos ponit. Ex his verbis palàm apparet, perperam de Cœna exponi totum hunc locum: nam si verum esset, quicumque ad Sacram Domini mensam se ingerat, carnis & sanguinis eius fieri participes, omnes similiter vitam referret: scimus autem multis in exitum cedere. Et certè ineptum fuisset ac intemptiuum de Cœna tunc discernere, quam nondum instituerat: ideo de perpetua fidei mânducatione eum tractare certum est. Simul tamen fateor, nihil hic dici quod nõ in Cœna figuretur ac verè præstetur fidelibus. adeoque sacram Cœnam Christus quasi huius conditionis sigillù esse voluit. Atque hæc ratio est cur apud Iohannè nulla fiat Cœnæ metio. Itaque genuinum ordinè sequitur Augustinus, dum inter explicandum hoc caput Cœnam non attingit, donec ad finem vsque ventum est. Tunc autem docet mysterium hoc in simbolo representari quoties Ecclesiæ sacram Cœnam celebrant, alibi quotidie, alibi tantum diebus Dominicis.

Sigillù
ius con-
no Cœna
Domini.

55 *Caro mea verè est cibum.*) Idem aliis verbis confirmat, sicuti inedia corpus tabescit & conficitur, ita animam, nisi cælesti pane reficiatur, mox fame perituram. Nam quum affirmat carnem suam verè esse cibum, animas, si careant cibo isto, famelicis esse significat. Tunc ergo vitam in Christo inuenies, si vi æ materiam quæras in eius carne. Ita cum Paulo iactare conuenit,

1. Cor. 2. 2.

nihil nobis excellere præter Christum crucifixum: quia simulatque à sacrificio mortis eius dissectimus, nihil præter mortem nobis occurrat. Nec alia via nos ad Diuinæ suæ virtutis sensum deducit quàm per mortem & resurrectionem suam. Ideo Christum amplectere feruum Patris, vt se vitæ principem tibi ostendat. Nam quòd se exinanituit, hoc modo ditati sumus omni bonorum affluentia: eius humiliatio ac descensus ad inferos nos in cælum exulit: crucis maledictionem subeundo, nobile iustitiæ trophæum ei exit. Præposteri ergo sunt interpretes qui animas à Christi carne abducunt. Sed cur seorsum sanguinis sui meminit Christus, qui sub carne continetur? Respondeo habitam ab ipso rationem fuisse nostræ ruditatis. nam quum distinctè cibum & potum exprimit, vitam quam præstat numeris omnibus complectam esse admonet, ne dimidium tantum vel mutilam nobis fingamus: ac si diceret; nullam nobis defore vitæ partem, si modò edamus carnem suam, & sanguinem bibamus. Sic etiam in Cœna, quæ huic doctrinæ respondet, non contentus panis simbolo, calicem simul adiungit, vt duplicem vitæ reseram in ipso habentes, eo solo contenti esse discamus. acque eiuus partem vitæ reperiet in Christo nisi qui eum totam & solidam vitam sibi esse statuet.

56 *Qui manducat carnem meam.*) Alia confirmatio. nam quum vitam solus in se contineat, eius fruendæ modum præscribit, vt carnem suam edamus. ac si negaret se aliter nostrum fieri nisi quum fides nostra in eius carnem dirigitur. neque enim ad Christum Deum vnquam perueniet qui hominem negligit. Quare si tibi vis aliquid cum Christo esse commune, cauendum in primis est ne carnem eius fastidias. Quum dicit se in nobis manere, perinde hoc valet ac si diceret, hoc vnum esse vnitatis vinculum, & hæc ratione se nobiscum coalescere, quum fides nostra in mortem eius recumbit. Porrò iterum hinc colligere licet, verba de externo simbolo non fieri: quod multi promissu ex infidelibus percipiunt, tamen à Christo alieni manent. Hinc præterea refellitur delirium illud, Iudam non minus sumpsisse Christi corpus quàm reliquos, dum omnibus porrectus est panis à Christo. nam sicuti ad externum signum inscitè restringitur hæc doctrina, sic tenendum est quod prius dixi, illic ob signari doctrinam quæ hic habetur. Atqui certum est, Iudam nunquam fuisse Christi membrum: deinde plusquam absurdum est, carnem Christi mortuam & spiritum vacuum imaginari: postremò ridiculi sunt qui vltimæ carnis Christi manducationem absque fide somniant, quum sola fides os (vt ita dicam) animæ sit ac ventriculus.

57 *Quemadmodum misit me.*) Hactenus quomodo nos vitæ compotes fieri oporteat Christus diseruit: nunc ad causam principalem transit, quia prima vitæ origo in Patre est. Præuenit autem obiectionem. quia videri poterat Deo quod suum est detrudere, quum se faceret vitæ causam. Sic ergo se facit vitæ autorem vt aliunde sibi hoc datum concedat quod aliis ministrat. Notemus hanc quoque orationem accommodari ad eorum captum quibuscum loquebatur Christus: se enim Patri comparat tantum carnis suæ respectu. Tametsi enim Pater vitæ princi-

C.VI. pium est, sermo tamen æternus ipse quoque propriè est vita. Sed de æterna Christi Diuinitate hic non agitur, quia seipsum proponit vt carne nostra veltus se patefecit mundo. Quod ergo se viuere propter Patrem dicit, non competit in nudam Diuinitatem, neque etiam simpliciter & per se humanæ naturæ conuenit: sed elogium est Filij Dei in carne manifestati. Deinde scimus Christo non esse insolens, Patri adscribere quicquid in se habebat Diuinum. Notandum autem est tres hic recenseri vitæ gradus: primum locum obtinet viuens Pater, qui seaturigo est, sed remota & abscondita: sequitur Filius, quem habemus velut fonte in nobis expositum, & per quem ad nos vita diffunditur: tertia est vita quam nos ab ipso haurimus. Nunc tenemus summam, quia Deus Pater, penes quem relictæ vitæ, procul à nobis distat, Christus quasi medius statuitur, qui est

Tres vitæ
gradus.
Christus
vt Deus
homo factus,
secundum
vita
causa est.

secunda vitæ causa, vt inde ad nos vsque perueniat quod alioqui in Deo lateret.

58 *Hic est panis.*) Redit ad comparationem mannae & carnis sue, vnde exorsus fuerat. sic enim claudendus illi sermo fuit, Non est cur mihi præferatis Moysen, quia Patres vestros in deserto aluerit: quum ego vobis longè præstantiorem cibum suppeditem. mecum enim caelestem vitam affero. Nam (vt supra dictum est) è cælo descendere panis dicitur qui nihil terrenum vel corruptibile sapit, sed immortalitatem spirat regni Dei. Hanc virtutem non experti sunt in manna, qui tantum patendo veniri intenti erant. Nam quum duplex fuerit mannae vsus, Iudæi cum quibus hic Christus disputat, nihil spectabant præter cibum corporalem. Vita autem animæ & minime caduca est, sed proficit in melius donec totus homo renouatus fuerit.

59 *Hæc dixit in synagoga, docens in Capernaum.*

60 *Multi itaque ex discipulis eius, quum audissent, dixerunt, Durus est hic sermo, quis potest eum audire?*

61 *Iesus autem quum nouisset in seipso quod de hoc murmurarent discipuli sui, dixit eis, Hoc vos offendit?*

62 *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?*

63 *Spiritus est qui viuificat: caro non prodest quicquam. Verba que ego loquor vobis, Spiritus & vita sunt:*

64 *Sed sunt ex vobis quidam qui non credunt. Nouerat enim ab initio Iesus qui essent non credentes, & quis esset qui proditurus erat ipsum.*

59 *Hæc dixit in synagoga.*) Locum designat Iohannes, vt sciamus multos interfuisse: deinde concionem fuisse habitam vt de re graui & seria. Sequitur tamen mox, ex tanta turba vix pauculos fuisse qui profecerint, inò hæc doctrina multis qui se Christi discipulos profitebantur, deflectionis occasio fuit. Si aliquos tantum offensos esse dixisset Euangelista, iam istud ferè prodigij loco habendum esset: sed quod turmatim insurgunt, & simul conspirant, quale exemplum esse dicimus? Quare penitus animis nostris insideat hæc historia, nequando nobis contingat Christo loquenti obstrepere. deinde siquid tale cernamus hodie in alijs, ne fidem nostram conturbet eorum superbia.

60 *Durus est hic sermo.*) Quin potius in illorum cordibus erat durities, non in sermone. Sed ita solent reprobi lapides ex Dei verbo sibi congerere, ad quos impingant. & quum ferrea sua contumacia ruant aduersus Christum, queruntur durum esse eius sermonem, qui potius ipsos mollire debuerat. Nam quisquis se humiliter Christi doctrinæ submittet, nihil in ea reperit durum aut asperum: incredulus verò, qui se peruicaciter

107. 23. 29. opponit, malleus erit conterens petras, sicut Propheta vocat. Porro quum eadem nobis omnibus ingenita sit durities, si ex sensu nostro iudicemus de Christi doctrina, totidem paradoxa erunt quot verba. Quare nihil superest nisi vt Spiritus directioni quisque se commendet, vt cordibus nostris inferibat quod alioqui ne in aures quidem penetraret. *Quis potest eum audire?* Hic perspicimus quàm maligna sit incredulitas, nam qui salutis doctrinam impiè & sceleratè reiciunt, excusatione non contenti, vltro Filium Dei reum substituere audent suo loco, & indignum pronuntiare qui audiatur. Ita hodie Papi-

stæ non modò Euangelium audacter repudiant, sed simul crepant horrendas blasphemias, ne videantur absque causa repugnare Deo. Et certè quum tenebras appetant, non mirum est si fictis portentis illos deludit Satan. Sed quod illi pro sua intemperie ferre nequeunt, non tantum modestis, ac docilibus erit tolerabile, sed eos eriget ac sustinebit. Interea reprobi obstreperis luis conuities nihil quàm grauius sibi exitium accersent.

61 & 62 *Iesus autem quum nouisset.*) Sciebat quidem Christus offensionem à reprobis conceptam non posse tolli (neque enim tam eos vulnerat doctrina, quàm putridum quod intus in corde vlcus alebant deregit) voluit tamen modis omnibus experiri num quis inter eos qui offensi fuerant, sanabilis adhuc esset, reliquis autem os obstruere. Interrogando, significat nullam eos causam habere: vel saltem in doctrina ipsa minime esse scandali materiam. Sic cohibenda est eorum improbitas qui canina tantum rabie perciti verbo Dei maledicti: castiganda quoque eorum stultitia qui temere contra veritatem ruunt. Iedit Iesum in seipso nouisse, quia illi nondum ingenuè protulerant quid eos morderet, sed tacito murmure inter se fremebant. præuenit ergo apertas eorum querimonias. Si obicit quispiam non obscuram fuisse eorum naturam, quum discretis verbis respuerent Christi doctrinam: fateor quidem clara esse verba quæ prius retulit Iohannes: sed simul dico eos auersantium more iactasse inter se obstreperas istas, & quasi raucas voces, nam si sermonem habuissent cum Christo, spes fuisset longè melior, quod aperta illi fuisset via ad docendum: nunc quum seorsum obloquuntur, viam sibi ad discendum præcludunt. Nihil ergo melius, quum Domini Iesum

fenfum non statim assequimur, quàm rectà ad ipsum venire vt nodos omnes nobis expediat. *Hoc vos offendit?* Videtur hic Christus non tam eximie scandalum quàm augere: si quis tamen propius expédât scandalum causam, erat in hac sententia quod eorum animos placare deberet. Humilis & abiecta Christi conditio, quam oculis cernebant, quum carne indurus nihil ab hominibus vulgo differret, illis obstaculo erat ne Diuinæ eius virtuti locum darent: nunc quasi subducto velo ad cælestis suæ gloriæ conspectum eos reuocat. ac si diceret, *Quia* inter homines sine honore versor, vobis sum contemptui, nec quicquid in me Diuinum agnoscit: atqui paulo post fiet vt Deus magnifica virtute me ornatum, ab hoc contemptibili mortali vitæ statu supra cælos extollat. Nā in Christi resurrectione talis apparuit Spiritus sancti potentia, quæ Christum esse Filium Dei palam faceret: sicut etiam docet Paulus ad Romanos. Et quum dicitur in Psal. Filius meus es tu, ego hodie genui te: resurrectio quasi specimen statuitur vnde ista Christi gloria agnosci debuit: affectus verò in cælum, gloriæ incrementum fuit. Quod dicit *se prius fuisse in celo*, humanitati proprie non quadrat, & tamen de Filio hominis loquitur, sed hæc eloquendi forma insolens non est, quando duæ naturæ in Christo personam vnā constituant, quod vnus proprium est, ad alteram transferre.

63 *Spiritus est qui viuificat.* His verbis docet Christum nullum apud Iudæos doctrinæ suæ profectum esse: quia quum spiritualis sit & viuifica, aut es non reperiat bene præparatus. Sed quia variè expositus fuit hic locus, principio genuinum verborum sensum tenere oportet: quod hinc facile patet Christi consilium. Quod carnem prodesse negat, malè Chryostomus, meo iudicio, ad Iudæos refert, qui carnales erant. Fateor quidem in cælestibus mysteriis totam humani ingenij vim euanescente ac deficiente: sed eam sententiam non continent Christi verba, nisi violenter torqueantur. Equè in antitheto coactus esset sensus, quod scilicet Spiritus illuminatio viuificet. Nec rectè etiam illi qui Christi carnem prodesse dicunt quatenus crucifixa est, comedam verò nihil nobis asferre: quin potius comedere eam necesse est, vt crucifixa profit. Augustinus subaudiendum putat solam & per se, quia debeat cum Spiritu coniungi: quod cum re ipsa consentaneum est, nam Christus ad modum edendi simpliciter respicit. Non ergo quauis excludit utilitatem, quasi nulla percipi ex carne sua possit: sed ita demum inutilem fore pronuntiat si à Spiritu separetur. Vnde enim habet caro vt viuificet nisi quia spiritualis est? Ideo quisquis in terrestri carnis natura subsistit, nihil in ea reperiet nisi mortuum: sed qui oculos attollent ad Spiritus virtutem qua perfusa est caro, non frustra viuificam dicit, ipso effectu & fidei experientia sentiet. Tenemus nunc quomodo caro verè sit cibus, & tamen nihil profit: nempe cibus est, quia per ipsam parta nobis est vita, quia in ipsa placatus nobis est Deus, quia in ipsa completas habemus omnes salutis partes: nihil prodest, si ex sua origine & naturâ æstimetur (neque enim vitam conferat A-

brahe semen, quod per se morti est obnoxium) sed à Spiritu accipit vnde nos pascat. Quare nos quoque, vt ab ea vere aliamur, spirituale si lei os asserre docet. Quod autem adeo concisa est sententia breuitas, credibile est id factum esse quia sic agendum esse ducebat Christus cum incredulis. Ergo hac clausula quasi sermonem abruptum, quia indigni erant apud quos plus verborum faceret. Interim pios & dociles non neglexit: quia hic paucis habent quod abunde illis satisfaciatur. *Verba que ego loquor.* Allusio est ad proximam sententiam: nam Spiritus nomen hic diuerso sensu accipit. Sed quia de arcana Spiritus virtute loquutus erat, eleganter hoc ad doctrinam suam transfert, quod spiritualis sit, nam vox *Spiritus* in adiectiuum resoluendum debet. Porro spiritualis vocatur sermo qui nos sursum inuocat, vt Christus, duce Spiritu, fidei, non carnis sensu, in cælesti sua gloria queramus. scimus enim eorum quæ dicta sunt nihil nisi fide comprehendi. Ac notatu etiam dignum est quod vitam cum spiritu connectit. Vitam ab effectu nominat sermonem suum, quasi viuificum: sed viuificum nemini fore docet nisi à quo spiritualiter percipitur. nā alij inde mortem potius haurient. Apud pios suauissimum hoc Euangelij elogium est, quod certi sunt sibi in æternam salutem destinatum esse: simul tamen monentur vt idoneos se discipulos præbere studeant.

64 *Sed sunt quidam ex vobis.* Rursus culpam illis adscribit quod Spiritu vacui doctrinam suam malè corruptant ac deprauent, & hoc modo verant sibi in exitum. Poterant enim alij obuiocere, Tu quidem viuificum esse iactas quod loqueris, sed nihil tale experimur. Dicit ergo illos sibi esse obstaculo, nam incredulitas, vt semper est superba, nihil vnquam assequitur in verbis Christi quæ contemptum despiciunt. Ergo si quid proficere cupimus sub hoc magistro, animos ad ipsum audiendum rite compositos afferamus: nisi enim humilitas & reuerentia aditum eius doctrinæ patefaciat, mentes nostræ plusquam faxeæ sunt, nec vllam sanæ doctrinæ partem admittent. Proinde quod tam exiguus hodie Euangelij profectus cernitur in mundo, ineminerimus hominum prauitate accidere. nam quotusquisque est qui sibi renuntians, Christo verè se addicat? Quod tantum quosdā dicit esse incredulos (quæ hoc crimen ferè in omnes competere) fecisse id eo videtur ne si qui adhuc essent sanabiles, desperatione animos abiiceret. *Nouerit enim ab inicio.* Hoc ideo addidit Euangelista ne quis putet temere iudicasse Christum de suis auditoribus. Multi se ex eius grege esse profitebantur: at subitè defectio hypocritarum detexit. Sed eorum perfidiam, quum adhuc alii occulta foret, Christo notam fuisse Euangelista dicit: idque non tam ipsius causa, quàm vt discamus iudicium non ferre nisi de rebus bene perceptis. nam quod Christus ab initio sciuit, hoc Diuinitatis eius proprium fuit. Alia nostra est ratio: quia enim non sumus cordium cognitores, suspendere iudicium decet, donec externis signis se prodant impietas, atque ita arbor à fructibus censatur.

65 *Et dixit, Propterea dixi vobis quod nemo potest venire ad me, nisi illi fuerit datum à Patre meo.*

C.VI.

- 66 *Ex eo multi eius discipuli abierunt retro, nec amplius cum eo ambulabant.*
 67 *Dixit ergo Iesus ipsis duodecim, Num & vos vultis abire?*
 68 *Respondit ergo illi Simon Petrus, Domine, ad quæ discederem: verba vite æternæ habes.*
 69 *Et nos credimus & cognovimus quod tu es Christus Filius Dei viventis.*
 70 *Respondit illis Iesus, Nonne ego vos duodecim elegi, & unus ex vobis diabolus est?*
 71 *Dicebat autem Iudam Simonis Iscariotem: hic enim erat eum traditurus, quum unus es-*
set ex duodecim.

65 *Propterea dixi.*) Iterum fidem admonet rarum admodum & singulare donum esse Spiritus Dei, ne miremur Evangelium non recipi passim ab omnibus. nam vt finistri sumus interpretes, minus honorificè de Evangelio sentimus, quia totus illi mundus non subscribit. venit enim nobis in mentem qui fieri possit vt salutem suam maior pars hominum sponte reiiciat. Quòd ergo tanta est fidelium paucitas, causam assignat Christus, quia ad fidem sua perspicacia nemo hominum perueniat: omnes enim cæcos esse donec à Spiritu Dei illuminentur. solos igitur esse tanti boni compotes, quos eius participatione dignatur Pater. nam si promissa omnibus hæc gratia esset, intentiue & extra rem eius mætio fieret hoc loco. Tenendam est enim Christi consiliū, non multos Evangelio credere, quia non nisi ex arcana Spiritus revelatione nascatur fides. *Domandi verbo hic vitur pro eo quod prius dixerat Trahere:* quo significat non aliam nos trahendi causam Deo esse nisi quia gratuito nobis fauet. quod enim consequimur ex Dei dono & gratia, nemo sibi propria industria comparat.

66 *Ex eo multis discipulorum.*) Nunc recitat Evangelista quanta perturbatio concionem illā sequuta sit. Est autem hoc horribile portentum quòd tam benigna & comis Christi invitatio alienare multorum animos potuerit, præsertim qui prius illi nonnem dederat, adeoque familiaris erant eius discipuli. Sed hoc exemplum nobis quasi speculi vice proponitur, in quo cernamus quanta sit mundi prauitas & ingratitude, qui ex ipsa vitæ planitie scandalum materiam sibi struit ne ad Christum accedat. Dicerent multi fatius fuisse non moueri eiusmodi sermonem, qui defectio nis causa multis fuit: sed longè aliter nobis statuendum est. Nam quod de Christo prædictum fuerat, in eius doctrina perspicui tunc oportuit, & nunc quotidie oportet, eum scilicet lapidem esse offensionis. Sic quidem temperanda est nobis doctrina, nequam nostra culpa offendamus. quoad fieri potest retinendi sunt nobis omnes. denique cauendum ne inconsideratè loquendo, rudes vel infirmos turbemus. sed nunquam adhiberi tanta cautio poterit quin multis scandalum occasio sit Christi doctrina: quia reprobi exitio deuoti venenum ex cibo saluberrimo, & fel ex melle fugunt. Certè quid vitæ esset, optimè tenebat Filius Dei: videmus tamen eum non esugere quin multos ex suis offendat. Ergo vtunque multi abhorreant à pura doctrina, suppressere tamen eam fas non est. Tantum meninerit Ecclesiæ doctores Paulinæ admonitionis, verbum Dei rectè secandum esse: tum deinde per quæuis officinula intrepidè pergant. Quòd si multos deficere contingat, ne ideo minus sapiat nobis verbū Domini quia reprobis non aridet: nimis enim delicati sunt ac molles quos defectio quorundā sic percellit vt illis cadentibus simul labascant. Quum addit Evangelista *non amplius ambulasse*

cum Christo, significat non plenam fuisse apostasiam, sed tantum quòd se à Christi contubernio subdlexerit. damnat tamen eos quasi apostatas. Vnde discendum est non posse nos latum pedem retrocedere quin procliuis ad perfidiam abnegationem lapsus nos maneat.

67 *Dixit ergo Iesus duodecim*) Quia grauitur concuti poterat Apostolorum fides, quum se ex magna turba restare tam paucos viderent, Christus sermonem suum ad eos conuertit: docetque non esse causam cur se aliorum leuitate & incōstantia abripi sinant. Nam dum eos rogat nunquid velint ipsi quoque discedere, ad confirmandam eorum fidem facit. dum enim fe illis proponit apud quem maneat, simul hortatur ne fe comites adiungant apostatis. Et certe si in Christo fundata erit fides, ab hominibus non penēbit, neque vnquam vacillabit, etiam si circum terræ mitceri videat. Ac notanda est eorum constantia, quòd Christus omnibus ferè discipulis priuatus, solos duodecim retinet. qualiter Iesaias prius ius-
 Ies. 8. 16.

68 *Respondit ergo ei Simon Petrus.*) Omnium nomine hic Petrus, sicut alibi, respondet: quia idem erat omnium sc̄sus, nisi quòd in Iuda nihil erat syn cerū. Porro huius respōsi duo sunt membra: causam enim adducit Petrus cur libenter vnā cō suis fratribus acquiescat Christo: quia eius doctrinam sibi salutarem ac viuificam esse sentiunt. Deinde fatetur, quocumque se conferat eo relicto, nihil præter mortē esse reliquū. Quum dicit *verbū vitæ*, genitiuus loco epitheti ponitur, quod Hebræis trequens est. Insignè porrò Euāgelij eonionium, quòd nobis vitam æternam ministrat, sicuti Paulus testatur esse Dei potentiā in salutē omni credenti. Continet quidē & Lex vitæ: sed quia mortis æternæ reatū transgressoris denunciat, non potest aliud quā offendere. Longè aliter nobis in Evangelio vita offertur, dum videlicet gratis nos sibi Deus reconciliat, peccata non imputādo. Cæterum nihil hic vulgare de Christo prædicat Petrus, quum eum habere dicit *vite æternæ verba*: sed hoc vni illi vendicat tanquam proprium: unde sequitur illud secundum quòd nuper attigi, simularque à Christo discensum est, vbi que præter mortem nihil esse residuum. Quare omnes qui eo magistro non contenti ad hominum commenta transuolant, manet certus interitus.

69 *Et nos credidimus.*) Verba sunt præteriti tēporis, sed possunt resolui in tēpus præsens: atq. id ad sensum non multum interest. Porrò his verbis fidei summā breuiter Petrus cōplectitur. Sed videtur confessio hæc nihil ad præsentē causam facere: quæstio enim de manducanda Christi carne mota fuerat. Respōdeo, etiam si non protinus assequuti sint duodecim quicquid docuerat Christus, satis tamen esse quòd pro fidei suæ modulo
 salutis

Ies. 1. 14.

2. Tim. 2. 16.

Rom. 1. 16.

salutis authorē fatentur, ſēque per omnia illi ſubiiciunt. *Credendi* verbum priore loco ponitur, quia recte intelligentiū initium eſt fidei obediētiam: nō fides ipſa verē mentis oculus eſt. Verūm continuo poſt noticiā ſubiicitur, quæ fidem ab erroris falſiſque opinionibus diſcernit. credunt enim Turcæ & Iudæi & Papiſtæ, ſed nihil noiūt neque tenent. At fidei annexa eſt cognitio. quia nobis certō & indubiē conſtat Dei veritas, non qualiter apprehenduntur humanæ ſcientiæ, ſed dum eam cordibus noſtris Spiritus obſignat.

70 *Reſpondit eſſe Ieſus.*) Quum omnibus Chriſtus reſpondeat, hinc colligimus omnes ex ore Petri loquutos eſſe. Porro Chriſtus hic vndecim Apoſtoloſ inſtruit & armat contra nouum ſcan dalū, quod iam inſtabat. Fuerat hæc grauis Satanæ machina ad quatiēdā eorum fidē, quā ad tam parū numerū relaxāti eſſent: ſed eos Iudæ hypſus penitus exanimare poterat. nam quum ſacer ille numerū à Chriſto delectūſ eſſet, quis vnquā putaret ex eius integritate quicquā poſſe decerpī? Perinde igitur valet iſta Chriſti admonitio acſi diuiſerit. Sili ex magna caterua duodecim reliqui eſſis. ſi fidē veſtrā non labetecit multorū infidelitas, p̄rate vos ad nouum certamen: nā hæc manus quāuis exigua, adhuc vno homine minuetur. Quod Chriſtus *duodecim: à ſe electos* dicit, non re

fertur ad æternum Dei conſiliū: (neque enim ſeri poteſt vt quicquam eorū excidat qui præordinati ſunt ad vitam) ſed quū delecti eſſent ad munus Apoſtolicū, pietate & ſanctimonia præ aliis excellere ipſos dicebat. Ergo *Electos eſt.* Non dubium eſt quin Iudam maximē deteſtabilem hoc nomine reddere voluerit. falluntur enim quī vocis atrocitatē extenaant: & certe qui tam ſanctū munus profanāt, eos nō poſſumus ſatis execrari. Angeli vocentur doctores, qui legatione ſua probè fungūt. Iure ergo Diabolus cenſetur qui in ordinem aſcitus tam honorificū, ſua perſidia & ſceleri degenerat. Eſt etiā alia ratio, quōd Deus in reprobos & ſceleratos miniſtros Satanæ plus iriſ & licentiæ permittit quā in quoslibet alios ex plebe homines. Quare ſi diabolicus furor eos agitāt qui in paſtores electi erant, vt ſimiles ſint ſeris belluis ac portentiſ, adeō hinc vileſcere nō debet ordinis dignitas vt patius nobis cōmēdetur, quādo eius profanationē ſequitur dira vltio.

71 *Dicebat autem Iudam.*) Tametiſ ſibi male conſcius erat Iudas, non legimus tamen fuiſſe commotum, adeō ſtupidi ſunt hypocriſe vt vulnera ſua non ſentiant: eorum hominibus verō frontis ſunt adeō terrea vt ſe optinuiſ quibuſque præſerre non dubitent.

CAPVT VII.

- 1 **E**T ambulabat Ieſus poſt hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa ambulare, quia Leuit. 23.
34. querēbant Iudæi eum occidere.
- 2 Inſtabat autem dies feſtus Iudæorum, Tabernaculorum fixio.
- 3 Dixerunt ergo ei fratres ſui, Transi hinc & abi in Iudæam: vt & diſcipuli tui videant opera tua que facis.
- 4 Nemo enim in occulto quicquam facit, & querit manifeſtus eſſe. ſi hæc facis, manifeſta te ipſum mundo.
- 5 Neque enim fratres eius credebant in ipſum.
- 6 Dixit ergo illis Ieſus, Tempus meum nōdum adeſt: tēpus autem veſtrū ſemper eſt paratū.
- 7 Non poteſt mundus odiſſe vos: me autem odit, quia ego teſt ſcor de ipſo quōd opera eius mala ſint.
- 8 Vos aſcendite ad diem hunc feſtum: ego nondum aſcendo ad diem hunc feſtum, quia tempus meum nondum impletum eſt.

1 *Et ambulabat.*) Non videtur Euangelista continuum hitoriam texere, ſed eligere ex diuerſis temporibus que memorati digna erant. Dicit hic verſatum eſſe ad tempus in Galilæa, quia apud Iudæos nuſquā tuta erat ſtatio. Siquis abſurdū eſſe ducit quōd latebrās queſierit Chriſtus, qui nutu ſuo frangere & irritos reddere poterat omnes hoſtium conatus: prompta eſt ſolutio, quōd ſcilicet impoſitæ ſibi à Patre perſonæ memor, intra hominis fines ſe continere voluerit. accepta enim ſerui forma ſe exinaniuit, donec Pater eum extolleret. humano itaque more fugit periculum. Siquis obicit, quum tempus mortis ſuæ præfixum teneret, non fuiſſe fugiēdi cauſam, prior illa ſolutio huc quoque aptē quadrat. ſe enim vt hominem gerebat periculis obnoxium, quare in media diſcrimina temere irrūpere non debuit. *Quid de nobis apud ſe ſtatuerit Deus non eſt noſtrum attendere in ſubeundis periculis, ſed qui nobis mandat ac præſcribat, quid ferat & poſtulet noſtrum officium, qualis inſtituendæ vitæ legitima ſit ratio.* Ceterum ita pericula Chriſtus declinavit vt tamen ob officij curſu ne latū quidem vnguem deſteteret: quor-

ſum enim vitæ incolumitas niſi vt ſeruiamur Do mino? Cauendum itaque ſemper ne propter vitam viuēdi cauſas perdamus. Quōd autem contemptus Galilææ angulus hoſpitiū Chriſto prebet: quem ferre nequit Iudæi, hinc perſpicimus quā non ſemper in præcipuiſ Eccleſiæ ſedibus pietas emineat ac Dei tumor.

2 *Inſtabat autem dies feſtus.*) Tametiſ niſi nihil aſſirmo, probabile tamen eſt ſecundo poſt Baptiſmū Chriſti anno hoc accidiffe. De hoc feſto die cuius meminit Euangelista, plura nunc dicere niſi attinet. in quem finem & vſum mandatus fuerit Moſes docet Leuit. 23. nempe vt annuo ritu in memoriam reuocarent Iudæi, patres ſuos annis quadraginta ſub tabernaculis viſiſſe, quū domibus careret, vt ita celebrarent liberationis gratiam. Suprà autem diximus duplicem Chriſto fuiſſe cauſam cur Hieroſolymā veniret ad dies feſtos: quia ſcilicet Legi ſubiectus, vt ab eius ſeruitute nos omnes redimeret, ex eius obſeruatione niſi præmittere voluit: deinde quia in hominum frequentia & extraordinario confluxu melior erat promouēdi Euangelij oportunitas. Nunc autem ſic Chriſtum in ſecceſſu

Philip. 2.6

Cap.
VII.

Galilææ quietiſſe narrat Evangeliſta, quaſi Hieroſolyman venturus non eſſet.

3 *Dixerunt ergo ei fratres.*) Hoc nomine comprehendunt Hebræi cognatos omnes & conſanguineos, in quocunq; ſint gradu. Ab illis deriſum fuiſſe Chriſtum refert, quòd lucem & celebriſſimam fugiens, in obſcura & ignobili parte Iudææ lateret. Dubitari tamen poteſt an eos impulerit ambitio vt Chriſtum inclareſcere cuperent. Vt hoc demus, contemptum tamen eos illudere palàm eſt, quia non putant eum ratione & conſilio agere: imò ſtultitiam illi exprobrant, quia quum velit aliquid eſſe, ſibi diſſidens non audeat prodire in hominum conſpectum. Quum dicunt, *Vt & diſcipuli tui videant*, non tantum domeſticos intelligunt, ſed quos ſibi paſſim ex tota gente acquirere volebat. Subiiciunt enim, Tu omnibus vis notus eſſe, & interea latet. *Si hæc facis.* Hoc eſt, ſi aſpiras ad tantam magnitudinem vt omnes te prædicent, fac vt in te veritas omnium oculos. Et mundum opponunt paucis hominibus, inter quos ſine honore debebat. Poteſt alius quoque ſenſus elici, Si hæc facis, hoc eſt, quum tanta virtute ſis præditus vt famam tibi miraculis concilies, noli ea perdere. nam quicquid à Deo tibi datum eſt, fruſtra hæc conſumis, vbi nulli ſunt teſtes ac æſtimatores idonei. Hinc perſpicimus quanta ſit in reputandis Dei operibus hominum ſocordia: nunquam enim ſic loquuti fuiſſent Chriſti cognati, niſi luclenta Diuini eius virtutis ſpecimina, quæ cum ſumma admiratione debuerat ſuſpicere ac reuereri, quaſi pedibus calcæſſet. Quod de Chriſto hæc audimus, quotidie vſuuenit, vt filiis Dei plus moleſtiæ propinqui exhibeat quàm extranei: ſunt enim Satane organa, quæ nunc ad ambitionem, nunc ad avaritiã ſolicitant qui Deo purè ac fideliter ſeruire cupiunt. Sed Chriſtus tales Satanæ acriter repellens, ſuo exemplo admonet non eſſe ſtultis fratrum votis obſequendum.

5 *Neque enim fratres.*) Hinc colligimus quàm nihil ſit carnalis propinquitas: perpetuam enim infamie notam Spiritus inurit Chriſti cognatis, quòd tot operum testimoniis conuicti, ne tum quidem credebant. Ergo, vt ait Paulus, quiſquis in Chriſto cenſeri optat, ſit noua creatura. nam qui ſe totos Deo addicunt, patris & matris & fra-

2. Cor. 5. 17
Galat. 6. 1.

9 *Hæc autem quum dixiſſet illis, manſit in Galilæa.*

10 *Quum autem aſcendiſſent fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum non palàm, ſed quaſi in occulto.*

11 *Iudei ergo quærebant eum in die feſto, ac dicebant, Vbi eſt ille?*

12 *Et murmur multum de ipſo erat in turbis: hi quidem dicebant, Bonus eſt: alij autem dicebant, Non, ſed ſeclauit turbam.*

13 *Nemo tamen palàm loquebatur de eo propter metum Iudeorum.*

9 *Manſit in Galilæa.*) Hic ab vna parte Evangeliſta ſub oculis nobis ſtatuit Chriſti cognatos, qui Dei cultum vulgari more præ ſe ferant, ſed tamen impiis ſunt amici, atque ideo ſecurè ambulat ab altera parte Chriſtum ipſum, qui mandato exoſus, clam in urbem venit, donec officij neceſſitas illum cogit apertè ſe oſtendere. Quod ſi nihil miſerius eſt quàm à Chriſto diuelli, male dicta pax, quæ tanta mercede conſtat vt Chriſto renuntiemus.

11 *Iudei ergo quærebant eum.*) Hic conſiderandum eſt qualis fuerit Eccleſiæ ſtatus. nam Iu-

trū locum apud Chriſtum obtinēt, alios à ſe proſus abdicant. Quo magis ridicula eſt Papiſtarum ſuperſtitio, qui in virgine Maria, poſthabitis omnibus alijs, ſolum ſanguinis honorem efferrunt, quaſi non reprehenta ab ipſo Chriſto fuerit mulier quæ ex media turba clamabat, Beatus vterus qui te geſtauit, & vbera quæ te lactarunt. *Re. Luc. 11. 27* ſpondit enim Chriſtus, Quin potius beati qui ad diunt verbum Dei.

6 *Tempus meum nondum venit.*) De tempore mortis falſò quidam interpretantur. nam tempus profectioſis ſig notat. Atque in hoc ſe à cognatis diſſerre teſtatur quòd illis liberum eſt ac impunè licet omnibus horis coram mundo prodire, quia mundum ſibi amicum ac propitiū habeant: ipſe autem ſibi meritò timeat, quia mundum inſectum habet. Significat autem his verbis eos perperam de re nota conſilium dare: deinde carnales proſus eſſe arguit, quum eos dicit non poſſe odio haberi à mundo. nam pax mundi impio in vitia & omne malorum genus conſenſu redimenda eſt.

7 *Me verò odit, quia teſtificor.*) Mundus hic pro hominibus non renatis accipitur, qui ingenium ſuum retinent. Quicunq; ergo nondum ſunt Spiritu regeniti, eos ſibi aduerſarios eſſe Chriſtus pronuntiat. Et cur? Eo quòd damnat iſtorum opera. Quòd ſi iudicio Chriſti acquieſcimus, fateri necèſſe eſt totam hominum naturam adeò vitioſam ac peruerſam eſſe, vt nihil inde reſci, nihil ſynceri, nihil boni oriri queat. En cur ſibi placeat quiſquam noſtrūm quandiu apud ſe manet. Iam dicit Chriſtus ſe odio haberi quia teſtatur mundi opera mala eſſe. Significat non poſſe Euangelium ritè prædicari quin totus mundus ad Dei tribunal reus citetur, vt ita conteratur & in nihilum redigatur caro & ſanguis: iuxta illud, Spiritus quum venerit, arguet mundum de peccato. Simul hinc diſcimus tantam eſſe hominibus ingenitam ſuperbiam, vt ſibi in ſuis vitijs blandiantur ac plaudant. Neque enim reprehenti excandeſcerent, niſi nimio ſui amore cæci ſibi adularentur in proprijs malis, imò in hominum vitijs præcipuum & maximè exitiale eſt falſus & arrogancia. Solus Spiritus nos manſuefacit, vt reprehentionis placide feramus, adeò que nos ſpon te offeramus Euangelij gladio maciandos.

Infrà 16. 8.

dei illo tempore tanquam famelicis promiſſe redemptioni inhiabant: tamen quum illis appareret Chriſtus ſuſpenſi hærent. hinc conſuſum illud murmur & varij ſermones. Quòd clanculum ſuſurrant, ſignū eſt tyrannidis quam ſibi ſumpeſerant Sacerdotes & Scribæ. Horribile certè exemplum, quum illa eo tempore vnica fuerit Eccleſia in terris, hæc nobis proponi velut conſuſum, & informe chaos. Qui præſunt paſtorum loco, metu & terrore oppreſſum tenent populum: in toto corpore ſæda vitiſſitas & triftis diſſipatio. Per Iudeos, proſpicuam plebem intelligit, quæ iam

iam

iam à duobus annis ad audiendum Christum affluata, eum requirit quādo ex more non apparet. Nam quum dicunt, *Vbi est ille?* notum hominem non delignant. & tamen vox ista ostendit non fuisse hactenus serid affectos, & semper ambiguos pendere.

12 *Murmur multum.*) Significat ubicunque turmatim se homines aggregabant (vt fieri solet in magnis conuentibus) clācularios sermones de Christo habitos fuisse. Diffensio quæ hic refertur indicio est non esse nouū hoc malū, vt varia sunt de Christo hominum iudicia, etiam in medio Ecclesiā sinu. Sicuti autem Christum recipere non dubitamus, qui pridem damnatus est à maxima gentis suæ parte: ita nos eiusmodi præsidio munitos esse decet, ne hodiernis dissidiis turbemur. Deinde quanta sit in rebus Diuinis hominum te meritas spectare licet, in minimo negotio non ita fuissent licentiosus: at vbi de Filio Dei & sacrosanctā eius doctrina vertitur quæstio, & exemplo iudicium præcipitant. Quo maior nobis seruanda est moderatio, ne inconsiderate vitam nostram cum æterna Dei veritate damnemus. Quòd si pro impostoribus nos mundus habet, meminimus hæc esse Christi stigmata, modò interim re ipsa nos præsumimus veraces. Ostendit præterea hic lo-

cus, in magna multitudine, etiam vbi corpus ipsum confutum est, semper esse aliquos recte sentientes: sed pauci emittunt bene compositā à multis infanis obruuntur.

13 *Nemo tamen palam loquebatur.*) Iudæos hic vocat primores, penes quos erant gubernacula. Tanto illi ardebant Christi odio, vt vel vnum nullum fieri sinerent in vtramvis partem: non quod eos malè haberet quibullibet probris cum lacraris: sed quia nullum videbant melius compendium quàm si sepultum obliuione esset eius nomen. Sic hostes veritatis postquam expetiti sunt truculentia sua nihil se proficere, nihil magis cuperent quàm suppressam esse eius memoriam: iamdudumque vnum moluntur. Quòd metus sacri silentio omnes, id tyrannicum profus fuit, quemadmodum prius dicit. Nam vt in statu Ecclesiæ bene ordinato locum non habet effrænis licentia, sic vbi metu compressa tenetur omnis libertas, vt vocè nemo mittere audeat, miserrima est conditio. At que eo clarior & admirabilior emittit Christi virtus, quòd sibi inter hostes armatos, & furiosa eorum odia, & in tam formidabili dominio sibi audientiam faciens, pleno (quod aiunt) ore veritatem asseruit.

14 *Festo autem die iam dimidio, ascendit Iesus in templum, & docebat.*

15 *Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo hic literas nouit, quum non didicerit?*

16 *Respondit illi Iesus, ac dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.*

17 *Siquis voluerit eius voluntatem facere, cognoscat de doctrina utrum ex Deo sit, an ego à me ipso loquar.*

18 *Qui à seipso loquitur, gloriam propriam querit: qui vero querit gloriam eius qui misit eum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.*

19 *Nonne Moyses dedit vobis Legem, & nemo ex vobis facit Legem? quid me queritis interficere?*

14 *Ascendit in templum.*) Nunc videmus non sic timuisse Christū vt suis partibus deesset. nam hæc illi moræ causa fuit, vt in celeberrimo conuentu habere concionem posset. Interdum igitur periculum cedere hebet: sed nulla bene agendi opportunitas negligi vel omiti debet. Quòd in templo docet, facit hoc ex veteri instituto & more. nam quum Deus tot cæremonias mandauit, populum suum noluit in frigidis & vanis spectaculis occupari. Vt autem constaret vtilitas, doctrinam oportuit simul coniungi. Atque hoc modo externi ritus viæ sunt rerum spiritualium imagines, dum formam suam habent ex Dei verbo. Quia autem tunc Sacerdotes ferè muti erant, Scribæ verò suis fermentis & falsis commentis aduterabant puram doctrinam, Christus docendi munus suscepit: & meritò, vt qui summus esset Sacerdos: quemadmodum paulò post nihil esse nisi ex Patris mandato aggredi prædicat.

15 *Et mirabantur Iudæi.*) Falluntur qui sic exceptum fuisse putant Christi sermonem vt in pretio & honore esset. Sic enim mirantur Iudæi, vt contemptus occasionem inde capient. Nam ea est hominum ingratitude vt in æstimandis Dei operibus sponte sibi semper accersant errandi materiam. Si Deus vstitatis mediis agit & consueta via (vt loquitur) media hæc quæ oculis apparent, quali vela, nos impediūt à manus Diuinæ conspectu, nihil ergo nisi humanū tunc agnoscimus. Sin verò insolita Dei virtus & naturæ ordine ac mediis vulgo notis superior resulget, obstupesci-

mus, & quasi somnium euanesceat quod sensus omnes nostros penitus afficere debebat. Nam (quæ est nostra superbia) pro nihilo ducimus cuius ratio non apparet. Erat hoc mirabile gratiæ & virtutis Dei specimen, quòd Christus à nullo magistro edoctus, eximia tamen Scripturæ intelligentia pollebat: imò qui nunquam fuerat discipulus, præstantissimus erat doctor & magister. At qui hoc ipso despicunt Iudæi gratiam Dei, quia eorum captum superat. Proinde hoc exemplo moniti, maiorem quàm pro more Dei reuerentiam adhibere discamus in operibus eius considerandis.

16 *Mea doctrina non est mea.*) Quòd Iudæis scandalum erat, Christus quasi scalam potius esse admonet, quæ sui sum eos euehere debeat ad cernendam Dei gloriam: ac si diceret, Quando videtis doctorem non formatum in schola hominum, Diuinitus eruditum esse agnoscite. Nam ideo Filium suum ex mechanica petius officina prodire voluit cælestis Pater quàm ex Scribarum scholis, quo magis conspicua esset Euangelij origo, ne quis in terra fabricatū putaret, vel hominem quempiam fingeret esse eius autorem. Sic & Christus Apostolos rudes ac idiotas sibi delegit, ac triennio passus est subsistere in crassa ignorantia, vt momento vno doctos, quasi novos homines adeoque Angelos à cælo delapsos, proferret. Interea ostēdit Christum vnde petenda sit spiritalis doctrinæ auctoritas, nempe à solo Deo. Quòd autem doctrinam quæ Patris est,

suam esse negat, in eo captū auditorum respicit, qui nihil de eo altius sentiebant quàm hominē esse. Ergo per concessionem ita diuersus à Patre haberi patitur vt nihil tamen proficeret nisi ab ipso mandatum. Summa est, quod Patris nomine docet, non esse hominis, nec profectum ab homine, vt impune contemni possit. Videmus quoque argumento auctoritatem conciliet suæ doctrinæ, nempe ipsam ad Deum autorem referendō. Videmus etiam quo iure & qua ratione audientiam sibi postulet: nempe quia missus sit à Patre doctor. Horum igitur vtrumque habeat oportet qui quis docendi munus vsurpat, & sibi fidem vult haberi.

17 *Si quis voluerit.*) Occupatio qua contrarias obiectiones anticipat, nam quum illic multos aduersarios haberet, cuius promptum fuisset obstrepere, Quid tu nobis Dei nomen iactas, à quo te proditisse non agnoscimus? Quid axiomam tū nobis obtrudis (quod tibi minimè concedimus) nihil te docere nisi ex eius iussu? Excipit ergo hic Christus, rectum iudicium manare ex timore Dei & reuerentia: ideo si animos habeant ad timorem Dei compositos, facile agnoscunt an verum sit necne quod prædicat. Quia si uel illos oblique perstringit, nam unde fit vt discernere nequeant, nisi quoddam rectæ intelligentiæ caput ipsos desiccat, pietas scilicet & studium obsequendi Deo? Sententia hæc in primis notata digna est, Assidue nobis insidiat & Satan, & vndique tendit laqueos, vt suis fallaciis nos capiat. Hic nos Christus ad cauendum optimè præmunit, ne quibus eius imposturis sinus vnquam obnoxij: nempe si parati simus in Dei obsequium, minimè illum nobis desfore quin Spiritus sui luce assuletur, vt discernere liceat inter veritatem & mendaciam. Nihil ergo aliud nobis obstat quominus rectè iudicemus, nisi quoddam indociles sumus ac præiacti, ac iustam nostræ hypocrisis pœnā sustinemus quoties nobis Satan illudit. Sic Moses admonet, quū emergunt pseudoprophetæ, tentari nos ac probari à Domino: quia nunquam fallentur qui recto erūt corde. Hinc apparet quàm perperam & stultè hodie permulti, dum errandi periculum metuunt, hac trepidatione sese impediunt ab omni descendendi studio: quasi frustra dictum sit, passate, & aperietur vobis. Nos potius, si Deo tunc in obsequium sinus addiciti, Spiritum discretionis ab eo nobis datum iri ne dubitemus, qui perpetuus sit dux ac director. Si aliis fluctuari libet, sentiant tandem quàm vani sint ignorantæ suæ prætextus. Et certe quicumque hodie hæsitant, & dubitationem suam fouere malunt quàm legendo vel audiendo seridè inquirere vbinam sit Dei veritas, eos in generalibus principiis securè Deum contemnere videmus. Dicit hic se pro mortuis precari, quia ingenio suo diffusus, quod de Purgatorio committunt sunt peruersi homines, damnare non audeat: interea licentiose sibi scorari permittet. Ille negabit sibi tantum esse acuminem vt inter puram Christi doctrinam & adulterina hominum figmenta distinguere possit: interim ad furandum vel peierandum satis habebit. Denique omnes isti Sceptici, qui dubitationis velum obtendant in rebus hodie controuersis, manifestum Dei contemptum in rebus minimè obsecris produnt. Itaque nõ est quod miremur à paucissimis hodie recipi Euangelij doctrinam, quum tā rarus sit Dei timor in mundo. Ceterum in his Christi verbis continetur vera pietatis definitio, quum scilicet ad sequendam Dei voluntatem ex animo parati sumus: quod facere nemo potest nisi qui se proprio sensu abdicauerit. *An ego à me ipso loq.* Notandum quo modo iudicium fieri velit Christus de quauis doctrina, nam quæ à Deo est, eam sine controuersia vult recipi: quæ autem est ab homine, eam liberè repudiari patitur. solum enim hæc notam qua inter doctrinas discernere conueniat, ponit.

18 *Qui à se ipso loq.* Hactenus docuit non alia causa cæcutire homines nisi quia nõ reguntur Dei timore: nunc alteram quoque notam apponit in ipsa doctrina, vnde cognoscere liceat sine Dei an hominis, nam quæcunque Dei gloriam illustrat, sancta est & Diuina: quæcunque autè hominum ambitioni seruit, & eos offendo obscurat Dei gloriam, non modò nihil fidei meretur, sed acriter reiici debet. Nunquam igitur errabit qui scopum sibi proponit Dei gloriam: in quacunque specie recti hallucinabitur qui ad hunc quasi Lydium lapidem exiget ac probabit quod sub Dei nomine affertur. Hinc etiam monemur neminem fideliter obire posse doctoris munus in Ecclesia, nisi qui ambitione vacuus, vnum hoc sibi agendum sumet, vt totis viribus promoueat Dei gloriam. Quum dicit *inuitiam in eo non esse*, significat nihil prauum vel fucatum, sed agere quod probò & sincero Dei ministro dignū est.

Lydius Lapa.

19 *Nonne Moses.*) Non refert Euangelista continua serie habitum à Christo sermonem, sed tantum capita rerum breuiter decerpit quæ ad summam totius rei faciūt. Accensi in eius odium fuerant Sacerdotes & Scribæ quod paralyticum sanasset: hoc se Legis zelo facere profitebantur. vt hypocrisin eorum refellat, argumentum sumit non à re, sed à persona. Quia enim licentiose omnes suis vitiis indulgeant ac si nulla lex illis vnquã fuisset cognita, inde colligit nullo eos legis amore vel studio tangi. Non sufficeret quidem hæc defensio ad probandam causam: (nam vt demus eos falsum colorem inducere & prauo & iniusto odio, non tamen sequitur rectè fecisse Christum siquid præter Legis præscriptum commisit: neque enim ab aliis peccatis petenda est culpæ nostræ leuatio) sed Christum duo membra hic coniungit: priore compellat hostium suorum conscientias, & quum se Legis patronos superbe iactarent, laruam hanc ipsis detrahit: nam exprobrat quod sibi permittant violare legem quoticus libet: itaque legem illis non esse curæ. Deinde ad causam ipsam descendit, sicuti mox videbimus, sic constat suis partibus plena & solida defensio. Ergo huius membri summa est, nullum esse Legis zelum in eius contemptoribus, vnde infert Christus aliunde impelli Iudæos ad tantam rabientiam, dum ipsum interficere cupiunt. In hunc modum extrahendi sunt impij ex suis latebris, quoties Deum & sanam doctrinam oppugnantes, pio se affectu hoc agere simulant. Qui hodie acerrimi sunt Euangelij hostes, & maximè strenui vindices Papatus, nihil habent ad fauorem magis plausibile quàm quoddam zeli ardore incitantur: cæcuterunt: excutiat eorum vita, omnes turpibus flagitiis operi palam Deo illudunt. Quis in Papæ curia crassum Epicurismum regnare nescit? an ita verè

cundè

Deut. 13. 3.

Mat. 7. 7.

crūdē fecilitatem suam tegunt Episcopi & Ab-
bates, vt aliqua religionis species appareat? Mo-
nachi etiam & similes rabulæ nōne sic ad om-
nem nequitiam, ad libidines, auaritiā, & quæ-

uis scelerum monstra proeclti sunt vt vita eorū
Dei prorsus esse oblitos elemeat? Nūc verò quā
nihil eos pudeat Dei & Ecclesiæ zelo se vendi-
tare, annon hoc Christi responso frānandi sunt?

20 Respondit turba, & dixit, *Dæmonium habes, quīs te queris interficere?*

21 Respondit Iesus, & dixit illis, *Vnum opus feci, & omnes miramini.*

22 *Propterea Moyses dedit vobis Circumcisionem (non quod ex Moſe sit, sed ex Patribus) & Sabbatho circumciditis hominem.*

23 *Si Circumcisionem accipit homo Sabbatho vt non soluat Lex Moſis, mihi irascimini quod totum hominem sanum fecerim Sabbatho?*

24 *Ne indicetis secundum aspectum, sed rectum iudicium indicate.*

20 *Dæmonium habes.*) Perinde valet ac si dixissent, Tu insanis. fuit enim trita inter Iudæos loquutio, qui in hac doctrina exercitati erant, infeltari à diabolo homines dum in furorem aguntur, vel dum illis mens & ratio adempta est. Et sanè sicuti lenes & moderatæ castigationes paternæ sunt Dei ferulæ, ita vbi durius & feuerius nos tractat, non videtur manu sua nos percutere, sed potius adhibere diabolum carnificem & iræ suæ ministrum. Cæterum turba simplici animo Christum obiurgat: neque enim vulgo nota erant Sacerdotum consilia. Stulti ergo isti homines insanix tribuunt quod se Christus ad mortem captari conqueritur. Hinc docemur, sollicitè cauendum esse ne sententiam feramus de rebus incognitis: verum si quando ab imperitis nos temerè damnari contingat, patienter Christi exemplo deuoranda est huiusmodi indignitas.

21 *Vnum opus feci.*) Nunc personis valere iustis, de re ipsa tractare incipit. demonstrat enim minimè cum lege Dei pugnare quod edidit miraculum. Quod dicit se vnum opus fecisse, sensus est, se vnus tantum criminis reum agi, vel in vno tantum opere reprehendi, quod Sabbatho hominem sanasset: illos autem singulis Sabbathis plura opera eadem aut prorsus similia quum faciant, non vocare illa in crimen. nullum enim Sabbathum præteribat quin multi in Iudæa infantes circumciderentur. Hoc exemplo factum suum defendit: quanquam non simpliciter ratiocinatur à simili à simili & minoris comparatio. Hoc simile habebat Circumcisio & sanatio paralytici, quod vtrunque erat diuinum opus: sed hoc secundum præstantius esse Christus contendit, quia beneficium ad totum hominem extenditur. Porrò si hominem à corporali tantum morbo sanasset, non valeret comparatio: Circumcisio enim, que ad animæ sanitatem spectat, plus habet excellentiæ. Christus ergo spiritualem miraculi fructum cum externo beneficio corpori præstito coniungit. itaque integram hominis salutem Circumcisionis merito præfert. Posset etiam esse alia compa-

rationis ratio: nempe quod Sacramenta non semper vim & effectum præsentem habeant: ipse autem Christus efficaciter operatus sit in sanando paralytico. Sed priorem illam expositionem magis amplector, quod malignè & calumniosè Iudæi opus improbant, in quo magis reluctet Dei gratia quàm in Circumcisione, cui tantum honoris deferunt vt per eam Sabbathum minimè violari putent. Admiratio de qua loquitur significat murmur illud exortū ex Christi facto: quia ausum fuisse putabant plusquam fas erat.

23 *Propterea Moſes.*) Illatiua particula non videtur quadrare: ita nonnulli *διὰ τὴν* accipiunt pro *διὰ τὸ*. sed eorum opinioni Græca syntaxis repugnat. Simplicius itaque interpretor, Circumcisionem ita fuisse mandatam vt Sabbathis quoque necessarius foret eius symboli vsus. Propterea, inquit, quasi diceret inde illis satis fuisse monstratum non violari cultum Sabbathi diuinis operibus, vt Christus Circumcisionis exemplum ad præsentem causam accommodet. mox tamen correctione vitæ quum dicit, Moſen non fuisse primum Circumcisionis ministrū. Sed hoc illi satis erat quod Moſes tam feuerus Sabbathi exactor, iusserat tamen octauo die circumcidi infantes, etiam si in Sabbathum incidisset.

Ne indicetis.) Postquam defensionem absolu- uit, obiurgatione etiam vitur, quod prauis affectibus abrepti, ex re & causa iudicium non faciunt. Circumcisio apud illos iustam reuerentiam obtinebat, quum Sabbatho seruet. sciebant Legem non violari, quia Dei opera inter se rite consentiant. cur non idem statuunt de Christi opere, nisi quia conceptum ex persona præiudicium illorum mentes occupat? Ergo nunquam rectum erit iudicium nisi quod ex veritate rei feretur. nam simulac personæ prodeunt in medium, oculos & sensus in se conuertunt, vt veritas protinus euaneſcat. Hęc admonitio cum in omnib. causis & negotiis valere debet, tum verò plusquam necessaria est vbi de cælesti doctrina agitur: nihil enim magis præclue est quàm ab ea nos hominum odio vel contemptu alienari.

25 *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nonne hic est quem querunt interficere?*

26 *Et ecce palam loquitur, & nihil illi dicunt, An forsitan vere nouerunt principes quod hic sit verè Christus?*

27 *Sed nouimus vnde hic sit: Christus autem quum veniet, nemo cogniturus est vnde sit.*

28 *Clamabas ergo Iesus in templo, docens, & dicens, Et me noſtis, & noſtis vnde sum: & à me ipſo non veni, sed verax est qui miſit me, quem vos non noſtis.*

29 *Ego autem noui enim, quia ab ipſo sum: & ille me miſit.*

30 *Quærebant ergo eum comprehendere: & nemo miſit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.*

Cap.
VII.

25 *Quidam ex Hierosolymitanis.*) Quibus scilicet compertæ erant principum insidiæ, & qui sciebant quantopere iniustus esset Christus. nam promissum vulgus (vt paulo antè visum est) hoc pro somnio aut delirio habebat. Isti ergo, qui norunt quàm impotentia aduersus Christum odio strigret gentis suæ primores, non frustra mirantur, illis quiescentibus Christum in templo non modò palàm versari, sed liberè etiam concionari. sed in eo peccat quòd in miraculo prorsus diuino non reputant Deum prouidentiam. Sic carnales homines quoties insolitum aliquod cernunt Dei opus, mirantur quidem, sed nulla diuinæ virtutis consideratio illis interim in mentem subit. Atqui nostrum est prudentius expendere Dei opera: præsertim quum impij omnia machinando Euangelij cursum non impediunt vt cuperent, certò statuendum est irritos esse eorum conatus, quia Deus opposita manu sua eos difficiat.

27 *Sed nouimus unde hic sit.*) Hic videmus non modò quanta sit hominum cæcitas vbi iudicandum est de rebus diuinis, sed hoc illis vitium ferè esse innatum, vt ingeniosi sint ad struenda sibi obstacula quo minus ad veri notitiam perueniant. Sæpe quidem astu Satanæ occurrunt scandala quæ pleròque à Christo arceant: verum si plana esset ac æquabilis via, quisque sibi scandalum fingeret. Quandiū alieni à Christo suis principibus, sola eorum incredulitas huic turbæ obstitisset: nunc sublato illo impedimento, nouam sibi causam comminiscuntur ne ad fidem accedant. Imò quum principum exemplo par esset eos moueri, adeò non sequuntur quod rectum est vt in primo gradu sponte impingant. Ita scilicet deficere mox solent homines qui bene exouisi erant, nisi Dominus ad extremum vsq; eorum progressus dirigat. Porro argumentum quo se impediunt tale est: Christi originem ignotam fore Prophetæ testati sunt: nouimus autem unde hic prodierit: non est ergo pro Christo habendus. Hinc monemur quàm exitialis res sit Scripturas lacerare, adeoque Christum ipsum, vt diuidia tantum sui parte censetur. Deus liberatorem ex femine Dauidis promissit: atqui postmò hoc sibi munus tanquam sibi proprium vendicat. Ergo Deum in carne manifestari oportuit, qui Ecclesiæ suæ redemptor esset. Sic Michas locum designat vbi nasciturus sit Christus. Exte, inquit, Bethlehem dux exorieur qui regat populum meum. Sed continuo post alterum egressum excelsoiorem, idèoque reconditum & arcauum prædicat. Miseri autem isti homines dum nihil in Christo respiciunt nisi quod despectui subiacet, temerè colligunt non eum esse qui promissus fuerat. Sic igitur humilem in carne Christum intueri discimus vt hæc quæ ab impijs despiciuntur humilitas, nos ad cælestem eius gloriam euehat. Ita Bethlehem, vbi nasci debuit homo, ianua nobis erit qua ad æternum Deum ingredi liceat.

28 *Clamabat ergo Iesus.*) Acerbis verbis in eorum temeritatem inuehitur, quòd superbe sibi in falsa opinione placentes, à veri notitia se excluderent. ac si diceret, Vos omnia cognoscendo nihil tandem cognoscistis. Et certè nulla est deterior pestis quàm quum homines sic inebriantur tantillæ quæ habent scientiæ fiducia vt securè reiciant quicquid ab eorum sensu discrepat. Iro-

nice loquitur quum dicit, *me noſtis, & noſtis unde ſin. A me ipſo non veni.* Opinioni ab illis falſò conceptæ: opponit quod verum eſt: ac ſi diceret, Dum habetis deſixos in terram oculos, putatis me quoque totum illis ſubiectum: itaque me quaſi ignobilem terræ filium contempnitis. atqui Deus teſtabitur de cælo me veniſſe. proinde vt cunq; repudiet à vobis, Deus me verè eſſe ſuum agnoſcet. *Deum veracem* appellat eodem ſenſu quo Paulus fidelem: Si increduli ſumus (inquit) ille fidelis manet, abnegare ſe ipſum nõ poteſt: ſcopus enim eſt, nihil mirum ex Euangelij fide, vt cunq; ipſum labefactare conetur mundus: quantum ſiſtulo Chriſto detrahit impij, manere tamen eum integrum: quia Dei veritas ſolida & ſui ſimilis ſemper manet. Contemni ſe Chriſtus videt: adeò non cedit vt magnificè potius veſanæ eorum arrogantia inſulter, apud quos nihil habet preſij. Hac inuicta & heroica magnitudine fideles omnes præditos eſſe decet. Imò fides noſtra nunquam ſtabilis ac firma erit, niſi impiorum proteruiam, dum in Chriſtum inſurgunt, ludibrio habeat. Præſertim verò pios doctores hoc præſidio fietos pergere in aſſerenda ſana doctrina conuenit, etiam toto mundo reluſtante. Sic Ieremias ſponſorem ac vindicem ſuũ appellat Deum, quia tanquam impoſitor damnatur: Decepiſti me Domine, inquit, & deceptus ſum. Sic Ieſaias vnique calumniis & probris obrutus, ad hoc aſylum confugit, quòd Deum habiturus ſit cauſa ſuæ approbatorum. Sic Paulus oppreſſus iniurijs iudicis, ad diem Domini pro-uocat omnes, tumultuanti mundo opponere vnum Deum ſatis habens. *Quem vos non noſtis.*) Significat non mirum eſſe ſi notis Iudeis non ſit, qui Deum ignorant: nam hoc eſt rectè ſapiendi initium, in Deum reſpicere. Dei notitiam ſibi tribuens, ſignificat ſe non temere in tantam confidentiam eſſe ſe: & exemplo ſuo admonet non eſſe leuiter ingerendum Dei nomen, vt de paterno ac vindice cauſæ noſtræ gloriemur. Sunt enim multi plus ſatis audaces in iactanda Dei autoritate. inò phreneticis, qui pro Dei oraculis commenta ſua venditant, nihil ad repudianda omnium hominum iudicia promptius & animoſius ſingi poteſt. Sed his Chriſti verbis docemur à ventofa & futili confidentia in primis cauendum eſſe: tunc verò demum fortiter reſiſtendum eſſe hominibus vbi propè comperta nobis eſt Dei veritas, qui autem ſibi certo conſcius eſt Deum à parte ſua ſtare, non eſt cur inſolentia crimen metuat, totam mundi altitudinem calcando.

29 *Quia ab ipſo ſum.*) Nonnulli duo hæc mēbra ſi diſtinguant vt prius ad diuinam Chriſti eſſentiam referant, alterum ad munus illi à Patre iniunctum, cuius obeundi gratia carnem naturamque humanam induit. quod tametsi reicere non audeo, neſcio tamen an ita argutè loqui uoluerit Chriſtus. Fateor quidem cæleſtem Chriſti exortum inde poſſe colligi, ſed aduerſus Arrianos hæc æternæ eius diuinitatis non ſatis firma eſſet probatio.

30 *Quærebant ergo eum comprehen.*) Non deerat nocendi voluntas, imo ne conatus quidem, & vires ſuppēbant. cur ergo in tanto ardore quaſi pedibus & manibus ligatus torpent? Euangelista reſpondet, *quia nondum Chriſti hora venerat.* quo admonet, Chriſtum contra illorum vim & furioſos im-

2. Tim. 2.

13.

Iere 20. 7.
Ieſa. 50. 18.

2. Cor. 4. 5.

Mich. 5. 1.

fos impetus Dei præsidio tectum fuisse. Et simul occurrit crucis scandalo : quia non est cur turbemur quum audimus non pro hominum libidine abreptum fuisse Christum ad mortem: sed quia Patris decreto in tale sacrificium destinatus erat. Atque hinc colligenda est vniuersalis doctrina. nam vtcunque in diem viuamus, mortis tamen hora cuique constituta est apud Deū. Res difficilis creditur, quod tot fortuitis casibus obnoxij, tot hominum ferarū, neque iniuriis & insidiis exposti, tot obfessi morbis, si-

mus tamen extra omnem periculorum aleam, nisi quum euocare nos Deus volet. Sed cum diffidentia nostra luctandum : ac primum quidem tenenda est doctrina qualem hic audimus: deinde finis quo spectat, & exhortatio quæ inde ducitur, vt scilicet curis omnibus in Deum proiectis, quisque uocationi suæ inferuiat, nec ullo metu reuocetur ab officio. nemo tamen fines suos transiliat. Neque enim prouidentæ Dei fiducia vltæ progredi fas est quam Deus ipse præcipit.

31 *Muli autem ex turba crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit nunquid plura signa faciet quàm hic facit?*

32 *Audierunt Pharisei turbam murmurantem hæc de eo. & miserunt Pharisei & sacerdotes ministros vt comprehenderent eum.*

33 *Dixit ergo illis Iesus, Adhuc paululum temporis vobiscum sum, & vado ad eum qui me misit.*

34 *Queretis me, & non inuenietis. & vbi ego sum vos non potestis venire.*

35 *Dixerunt ergo Iudæi inter se, Quò hic iturus est quòd nos nõ inueniemus eum? an in dispersione Græcorum iturus est, & docturus Græcos?*

36 *Quis est hic sermo quem dixit, quæretis me, & non inuenietis? & quòd ego vad, vos non potestis venire?*

31 *Muli autem ex turba.*) Videri poterat concionatus esse Christus apud Iudæos & penitus obstinatos: dicit tamen Euangelista sequutū fuisse aliquem fructum. Ergo vtcunque alij irerant, alij rideant, alij contumeliantur, exoriantur variæ dissensiones: non tamen inutilis erit Euangelij prædicatio. Ideo spargendum semen, & patienter sustinendum donec temporis successu fructus se proferat. Cæterum *credendi* verbū hic improprie sumitur, quia pendebant ex miraculis potius quàm doctrinæ inuerebantur, necdū persasi erant Iesum esse Christū: sed quia ad ipsum audiendum cōparati erant, & ei tanquā magistro se dociles præbebant, talis fidei præparatio vocatur fides. Ergo quòd exiguum boni affectus scintillam tam honorifico titulo Spiritus dignatur, id nos animare debet ne fidem quantumuis exiguum Deo acceptam fore dubitemus.

32 *Audierunt Pharisei.*) Hinc apparet Phariseos, quasi in excubiis locati essent, ad omnes occasiones intentos fuisse ne Christum emergere linerent. Priore loco eos Euangelista Iosofos nominat: deinde Sacerdotes illis adiungit, quorum ipsi pars erant. Non dubium est quin, vt præcipui haberi volebant Legis zelotæ, acrius reliquis omnibus se Christo opposuerint. Verūm quia soli pares non fuissent opprimendo Christo, negotiū detulerunt ad totum Sacerdotū ordinem. Ita qui inter se alioqui dissidebant, vno iam consensu Satanæ auspiciis inter se conspirant aduersus Dei Filium. Cæterum quum tantus Phariseorū ardor & tam anxia sedulitas fuerit pro tyrannide sua tuenda & corrupto Ecclesiæ statu, quanto nos feruentiores esse decebat in asserendo Christi regno? Non minus hodie insana est Papistarum contentio ad extinguendum Euangelium. Hoc interea pessimum est, quod saltem suo exemplo studia nostra non acuumt, vt animosius in pietate sanæque doctrinæ patrocinio sudemus.

33 *Adhuc paululum.*) Sūt qui existimēt sermonē hūc ad præsentē populi cætū haberi: alij verò ad ministros qui missi ad capiendū Christum

fuerant. sed mihi non dubiū est quin hostes suoz propriè compellet Christum à quibus initum per dendi eius consilium fuerat. Deridet enim eorū conatus, quòd frustra omnia moliantur, donec tempus à Patre decretū aduenerit. Et interim cōtumaciam illis expròbrat, quod oblatā sibi gratiam nõ modò respuant, sed furiosè quoque oppugnent: & simul eam breui auferendam minatur. Quum dicit *vobiscum sum*, eorum ingratitude nem perstringit, quòd quū illis à Patre datus esset, quū ad eos descendisset è cælesti gloria, quū familiariter illos ad se inuitans nihil magis cuperet quàm ipsis adesse, pauci tamē erāt qui eum admitterēt. Quū dicit adhuc paululum temporis, admonet nõ diu passurū Deum vt tam lædè cōtemptui exposita sit sua gratia. Interea verò significat neque vitam neque mortem suam eorum arbitrio subiectam esse, sed constitutum sibi esse à Patre tempus, quod impleri oporteat. *Vado ad eum qui me misit.*) His verbis testatur se morte nequaquam extinctū iri: quin potius vbi mortale corpus exuerit, se magnifico resurrectionis triumpho declaratum iri Dei Filium: acsi diceret, Sagitate quantum in vobis est: nunquam tamen efficietis quin Pater me legatione iniuncta perfunctū in cælestem suā gloriā recipiat. Itaque nõ modò integer mihi status manebit post mortē, sed longè excellentior conditio mihi tunc parata est. Cæterum hinc colligenda est generalis ad monitio: nobis enim adest Christus quoties in spem salutis per Euangelij prædicatōne nos vocat. Nam Ephes 2. d. 17. Euangelij prædicatio non frustra vocatur Christi ad nos descensus. Si manum ab ipso porrectam apprehendimus, ipse ad Patrem nos deducet: & quandiu peregrinandum nobis erit in mundo, non modò propinquum se nobis ostendit, sed in nobis perpetuò habitabit, quod si illius præsentiam negligimus, nihil illi decedet: sed à nobis discedēs, à Deo & vita profus alienos nos relinquet.

34 *Queretis me.*) Quærebant illi Christum vt interficerēt. hūc Christus in ambigua verbi significatione ludit: quia mox futurū erat vt alio modo

Cap.
VI.

eum quærent, nempe ut miseris suis ac perditis in rebus aliquid opis aut solatij inuenirent. ac si diceret, Molesta nunc vobis est ac intolerabilis exigui temporis præsentia: sed breui contingat, ut me frustra quæratis: quia non corpore tantum, sed virtute etiam procul remotus, vestrum interitum è cælo spectabo. Sed potest hîc quæri qualis ista fuerit quærendi Christi ratio, quum satis constet de reprobis Christum loqui, qui ad extremum vsque in reiiciendo Euangelio obstinati fuerunt. Nonnulli ad doctrinam referunt: quia Iudæi iustitiam operum perperam sectando inuicem consequuti sint quod volebant. Plures de Melsiæ persona accipiunt, quod Iudæi redacti ad extrema, Redemptorem frustra implorauerint. Ego autem simpliciter anxios impiorum gemitus hîc notari interpretor, dum necessitate coacti, ad Deum utcumque respiciunt. Sed tunc quoque quærendo non quærunt. Nam incredulitas & pernicacia eos quasi obferatis cordibus à Deo arceat. Cuperint quidem Deum adesse liberatorem: sed impenitentia & duritia cordis sui viam sibi obstruunt. Exemplum habent in Esau, qui ob ereptam sibi primogenituram non in mœre tantum afficitur, sed tremens ac frendens in furiosam indignationem prorumpit. Sed interim ad eod procul abest à recta quærendæ benedictionis via, ut tunc se maximè ea indignum reddat. Sic Deus in reprobis gratiæ suæ contemptum vlcisci solet, ut vel atrocibus pœnis afflicti, vel miseræ suæ sensu constrikti, vel compulsi in alias angustias, querantur, clament, eiulent: sed nullo profectu: quia semper sui similes eandem quam prius ferociam intus alunt: neque ad Deum feruntur, sed potius eum mutarum vellent, quam ad abolere nequeunt. Hinc discan us mature excipiendum esse Christum, vbi se quasi præsentem sistit: nec eius fruen-

di occasio nobis effluat. quia si semel clausa fuerit ianua, frustra ingredi tentabimus. Quærite *Ies. 55. 6.* Dominum, inquit Iesaias, dum inueniri potest: inuocate eum dum propè est. Sedulo itaque occurrere Deo conuenit, dum adest tempus beneplaciti, sicuti alibi loquitur idem Propheta: quia nescimus quando nostram fœcundiam laurus sit Deus. In verbis istis, *Vbi ego sum, non potestis venire*, tempus præsens loco futuri ponitur.

35 *Quo hic iurus est?* Hoc consultò Euangelista addidit, ut ostenderet quantus fuerit populi stupor. ita impij non modo surdi sunt ad audiendam Dei doctrinam, sed horribiles quoque minas Iudibundi prætereunt, quasi aliquid fabulosum audirent. Non inatim loquutus erat Christus de Patre, ipsi autem in terra subsident, nec aliud cogitant quàm migrationem in regiones longinquas. Græcos Iudæi vocari transmarinas gentes, satis notum est. non tamen intelligunt Christum ad incircuncis venturum, sed ad Iudæos qui per varias mundi plagas dissipati erant. Nam *Dispersionis* nomen indigenis cuiusque loci, & qui incolunt natale solum, non quadraret: Iudæis autem profugis & exulibus optimè conuenit. Sic Petrus epistolam suam priorem *τῶν διασπορῶν* Ponti, Galatiæ, &c. inscribit. Et Iacobus duodecim tribus *ἐκ τῶν διασπορῶν* constitutas salutarè loquutio sumpta est ex *Mose* & Prophetis. Ergo sensus verborum, Num hic mare traiciet ut se ad Iudæos conferat qui habitant in mundo nobis incognito? Et fieri potest ut Christum hoc ludibrio vexare voluerint, Si hic est Melsias, an regni sui sedem in Græcia figet, quum Deus terram Chanaan proprium illi domicilium assignauerit? Verum utcumque res habeat, videmus seuera Christi denuntiatione nihil fuisse commotes.

Gene. 27.
38.
Heb. 11.
17.

37 *Porro ultimo die, qui maximus erat diei festi, stetit Iesus & clamauit, dicens, Siquis sitis, veniat ad me, & bibat.*

38 *Qui credit in me, quemadmodum dicit Scriptura, flumina de ventre eius fluent aqua viuens.*

39 *Hoc autem dicebat de Spiritu quem accepturi erant credentes in eum, nondum enim erat Spiritus sanctus, quia Iesus nondum glorificatus erat.*

37 *Ultimo die.* Hîc primò notandum est, nullis hostium vel infidiis vel machinationibus teritum fuisse Christum ut ab officio desisteret: quin potius vnà illi cum periculis creuisse animi magnitudinem ut fortius pergeret. Hoc & temporis circumstantia, & frequentia populi, & clamandi libertas testantur, quum manus vndique sibi intentas esse sciret. nam probabile est tunc ministros ad exequendum imperium fuisse paratos. Notandum deinde non alio quàm Dei præsidio fretum stetit contra tam violentos eorū conatus qui omnia poterant. Nam quæ alia ratio afferri potest, cur post instructam ab illis cateruam celeberrimo die, in medio templo, vbi quietum regnum habebant, concionatus fuerit Christus, nisi quod illorū rabiem Deus cohibuit. Nobis tamen hoc ipsum valde vtile est, quod Euangelista Christum pleno ore clamantem inducit ut ad se veniant quicumque sitiunt. nam hinc colligimus non vnum aut alterum tenui & obscuro susurro inuitari, sed ita omnibus promulgari hanc doctrinam ut neminem lateat, nisi qui

vitro aures obturans, altum & sonorum clamorem non admittit. *Si quis sitis.* Hoc menbro omnes hortatur ad bonorum suorum participationem, modò propriæ inopiæ sibi conscij iuuari cupiant. Nam omnes quidem sumus inopes, omniumque bonorum vacui & indigi: sed non omnes ad quærendum remedium stimulat inopiæ suæ sensus. Hinc fit ut multi pedem non mouentes, in misero defectu tabescant: in dè permultos sua vacuitas non afficit, donec Dei Spiritus igni suo famem & sitim accendat in florum cordibus. Ergo Spiritus officium est facere ut suâ gratiâ appetamus. Quantum verò ad præsentem locum spectat, hoc principio tenendum est, non alios ad obtinendas Spiritus diuitias vocari à Christo nisi qui illarum desiderio afluant. Scimus enim acerrimum esse tormentum sitis, ut robustissimi quiue & patientissimi omnium laborum in siti tantum deficiant. Sitientes tamen inuitat potius quam famelicos: ut metaphoram continet qua postea vtetur in nomine Aque & verbo Bibendi, ut inter se respondeant omnes creatio-

Ioh. 5. 1. orationis partes. Nec dubito quin ad Iesae locum aliuat. Omnes sitientes venite ad aquas. Nam quod illic Deo tribuit Propheta, in Christo deum necesse fuit impleri: sicuti rursus id quod eccinit beata virgo, quoddam plenam & saturos inanes demittat. Ideo recta ad se venite iubet. ac si diceret, se vnum quae sit omniū explende sufficiat: falli autem & frustra laborare quicunque aliunde vel minimum titus suae leuamen petunt. *Et bibat.* Hortationi additor promissio, est enim hoc est hortandi verbum, promissionem tan enim in se continet: quia testatur Christus non se aridum ac siccam esse cisternam, sed fontem inexhaustum, qui large & vberius potum omnibus suppeditet. vnde sequitur non irritum fore desiderium, si ab eo expectamus quod nobis deest.

Luc. 1. 53. *38 Qui credit in me.*) Veniendi ratio hic ostenditur: nempe quod fide, non pedibus accedere conueniat. imo venire nihil aliud est quam credere, si tamen credendi verbum recte definias, quae ad nodum prius dictum est. In Christum nos credere dum eam aspectum qualem se in Euangelio proponit, virtute, sapientia, iustitia, puritate, vita, & omnibus Spiritus boni referentur. Ceterum promissionem quam nuper attigimus, hic clarius & plenius confirmat: docet enim plenam copiam sibi perpetere, qua nos ad suauitatem reficiat. Est quidem satis dura in specie meta phora, quia in istis aquae vitae & ventris fidelium fluxus esse dicit: sensus tamen mihi me dubius est, quod nihil spiritualium bonorum inquam defuturum sit credentibus. *Aquam* viam nominat, cuius scaturigo nunquam arefcit, nec desinit continuus fluxus. *Fluxus plur. ali.* numero vocari interpretor multiplices Spiritus gratias, quae ad spiritualium animae vitam necessariae sunt. In summa, hic tam perpetuas donorum Spiritus quam affluentiam nobis promittitur. Quidam de ventre credentium *aquas fluere* intelligunt, quomodo si spiritu donatus est partem ad fratres suos deriuat, vt mutua esse debet inter nos communicatio. Sensus tamen mihi simplicior videtur, quod quisquis in Christum credet, fontem vitae quasi in se scaturientem habebit, quem admodum supra capite quarto dicebat Christus, *Qui biberit ex aqua hac non sitiet vquam.* nam quomodo ordinarius potus sitim non nisi ad breue tempus relinquit, Christus fide nos haurire dicit Spiritum, qui fons sit aquae salientis in vitam aeternam. Neque tamen sic primo die fideles Christo saturos esse docet vt postea non esuriant neque sitiant: quin potius Christi fructio nouum eius desiderium accendit. sed sensus est, Spiritum instar viui & semper irrigui fontis esse in credentibus, quem admodum & Paulus ad Romanos capite octauo, testatur ipsum esse in nobis vitam, quauis adhuc in reliquiis peccati mortis materiam circumferamus. Et sane quomodo quisque pro fidei suae mensura donorum Spiritus compos fiat, non potest in hac vita solida eorum plenitudo constare. Verum sic fideles in fide proficiendo subinde ad noua Spiritus incrementa aspirant, vt primitiae quibus inbuti sunt illis ad vitam perpetuam sufficiant. Sed hinc etiam

monetur quam exiguus sit fidei nostrae modus, quomodo vix guttatum in nobis distillent Spiritus gratiae, quae instar fluminum per flumina iustum Christo locum daremus: hoc est, fides nos eius capaces redderet. *Quem admodum dicit Scrip.* Quidam hoc restringunt ad superius membrum: alij ad posterius: ego autem ad totum orationis complexum extendo. Deinde, meo iudicio, non deliquit hic Christus certum aliquem Scripturae locum, sed testimonium ex communi Prophetarum doctrina sumit. nam quoties Dominus Spiritus sui abundantiam promittit, eam aquis viuis comparat, praecipue respicit ad Christi regnum, & eo dirigit fidelium mentes. Ergo omnia de aquis viuis vaticinia sua in Christo complementum habent: quia ipse vnus recte natus Dei thesaurus nobis a, erit, & patefcit. ideo effusa sunt in eum Spiritus gratiae, vt de plenitudine eius omnes hauriamus. Digni ergo sunt qui in inferre pereant qui tam benignè ac comiter à Christo vocati, huc & illud vagantur. *Dicebat de Spiritu.* Interdum Aquae nomen Spiritui tribuitur ob munditiam, quia eius est purgare fordes nostras: sed in hoc loco & similibus dissimilis est huius loquutionis ratio: quod scilicet omni vitæ succo & humore destituamur, nisi quomodo nos Spiritus Dei vegetat, & nos arcum quasi vigore irrigat, est autem synecdoche, quia omnes vitæ partes sub vna voce Aquae comprehenduntur. Vnde etiam colligimus, quicumque Spiritu Christi regenti non sunt, pro mortuis habendos esse, quacumque vitæ larua se iacent. *Nondum enim erat Spiritus.* Scimus aeternum esse Spiritum: sed Euangelista illam Spiritus gratiam quae post Christi resurrectionem effusa fuit in homines, quando sub humili serui forma uersus est Christus in mundo palam exiit, se negat. Et comparatiue quidem loquitur sicuti qui opponitur Neuin Testamentum Veteri, Deus Spiritum suum fidelibus promittit, ac si nunquam eum Patribus dedisset, iam tunc certe primitias Spiritus acceperant discipuli: nam vnde fides nisi à Spiritu? Ergo non simpliciter negat Euangelista gratiam Spiritus ante Christi mortem piis fuisse exhibitam, sed nondum ita illustrem & conspicuam tunc fuisse vt postea futura erat. Est enim hoc praecipuum regni Christi decus, quod Spiritu suo Ecclesiam gubernat. Atqui iustam & quasi solemnem regni sui possessionem tunc adiit quomodo euectus est ad Patris dexteram. Non mirum ergo si plenam exhibitionem Spiritus ad illud tempus distulit. Superest tamen vna quaestio, num hic visibiles Spiritus gratias, an verò regenerationem intelligat, quae adoptionis est fructus. Respondeo, in donis illis visibilibus, tanquam in speculis, Spiritum apparuisse, qui aduentu Christi promissus fuerat: proprie tamen hic agi de virtute Spiritus qua renascimur in Christo, ac efficitur nouae creaturae. Quod ergo nunc Christus ad Patris dexteram gloriosus summamque imperij maiestate praeditus sedet, nos in terra inopes & icini ac propè inanes bonorum spiritualium iacemus: tarditati & angustis fidei nostrae impunitam esse.

Rom. 8. 10.

40 *Mulii igitur ex turba quomodo audissent hunc sermonem, dicebant, Hic est verè Propheta.*
 41 *Alij dicebant, Hic est Christus. Alij autem dicebant, Nunquid ex Galilæa Christus venturus est?*
 42 *Nonne Scriptura dicit quod ex semine Dauidis, & ex oppido Bethlehem, vnde erat*

Cap. *David, venturus sit Christus?*

VII. 43 *Dissidium itaque in turba fuit propter ipsum. Porro quidam ex ipsis volebant comprehendere eum; sed nemo iniecit in eum manus.*

40 *Multis igitur ex turba.*) Iam recitat Evangelista quis postremæ illius concionis fructus extiterit: nempe quod aliis aliud sentientibus, dissidium exortum sit in populo. Notandum est Iohannem de professis Christi hostibus non loqui, vel qui sanæ doctrinæ odio iam imbuti essent: sed de vulgo hominum, vbi maior integritas esse debebat. Tres autem enumerat species. primi Iesum fatebantur verè Prophetam, vnde colligimus non abhoruisse ab eius doctrina: sed rursus quàm leuis & frivola fuerit hæc confessio inde apparet quod doctorem probantes, quidnam tamen sibi velit & quid loquatur nec intelligunt nec gustant. Christum enim non poterant verè tanquam Prophetam amplecti, quin simul Filium Dei & salutis suæ authorem agnoscerent. Hoc tamen habent boni, quod aliquid in Christo Divinum sentiunt, quod in eius reuerentiam ipsos inducit. nam ab hac docilitate facilis deinde esse poterat in fidem transitus. Rectius secundi, qui planè fatentur Christum esse: sed alij contrà insurgunt: vnde nascitur conflictus. Quo exemplo monemur non debere nobis hodie mirum videri si variis certaminibus inter se homines scindatur. Audimus schisma ex Christi sermone fuisse ortum, neque id inter gentes à fide alienas, sed in media Christi Ecclesia, & quidem in prima Ecclesiæ sede: an propterea Christi doctrina, ac si turbarum materia esset, in crimen trahetur? In id, vndeque tumultuatur rotas mundus, tam pretiosa est Dei veritas, vt oprandum sit saltem à paucis recipi. Quare non est quod labascant nostræ conscientiæ dum videmus etiam eos qui censei volunt in Dei populo, inter se variis opinionibus certare. Quanquam simul notandum est dissidia propriè originem non habere ex Evangelio. neque enim solidus hominum consensus esse potest nisi in certam verita-

tem. Quod ergo pacem inter se colunt qui Deum ignorant, id ex stupore magis quàm ex vero consensu provenit. In summa, quæcunq; dissidia emergunt quum prædicatur Evangelium, eorum causa & semen prius in hominibus latebat: sed tunc demum quasi ex somno expergefacti se movere incipiunt: qualiter vapores aliunde quàm à sole prociantur, quanuis nonnisi ex oriente sole emergant.

41 *Nunquid ex Galilea.*) Ne temere Christi reuere viderentur, Scripturæ testimonio sese arman: quod tamen si perperam torquent aduersus Christum, habuit tamen aliquam veri speciem. In eo tantum falluntur quod Christum Galilæum faciunt. Sed vnde hæc ignoratio nisi ex contemptu? nisi enim grauatius fuissent inquirere, Christus illis vtroque titulo inignis appareret, natus ex Bethlehem, & filius Davidis. Sed tale est nostrum ingenium: in rebus minutis ignauus esse nos pudet, in regni cælestis mysteriis plusquam securè stertimus. Notare etiam operæ pretium est, istos ad quærendum prætextum, quo se à Christo auertant, sedulos esse & industrios, qui alioqui ad capescendam sanam doctrinam mirè tardi erant & hebetes. En quomodo solent homines ex Scripturis ipsis, quæ ad Christum nos manu ducunt, sibi obstaculum struere ne ad Christum accedant.

43 *Quidam ex ipsis.*) His verbis significat Evangelista non modò contemptum ab illis fuisse Christum, sed impiæ eius reiectioni coniunctam fuisse sceleritiam & nocendi libidinem: vt semper crudelis est supersticitio. Quod autem irriti fuerunt eorum conatus, Dei prouidentie acceptum referri debet. quia enim Christi hora nondum venerat (vt prius dictum est) Patris sui fretus præsidio ac tectus, periculis omnibus fuit superior.

45 *Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Phariseos, atque hi dixerunt illis, Cur non adduxistis eum?*

46 *Responderunt ministri, Nunquam sic loquutus est homo, vt hic homo.*

47 *Responderunt ergo eis Pharisei, Nunquid & vos seducti estis?*

48 *Num quispiam ex Principibus credidit in eum, vel ex Phariseis?*

49 *Atqui turba hac quæ non nouit Legem, sunt maledicti.*

50 *Dixit illis Nicodemus, is qui nocte ad eum venerat, quum vnus esset ex illis,*

51 *Nunquid Lex nostra iudicat hominem, nisi audierit de ipso prius, & cognouerit quid faciat?*

52 *Responderunt & dixerunt illi, Num tu quoque ex Galilea es? scrutare & vide quòd Propheta ex Galilea non surrexit.*

53 *Et profectus est quisque in domum suam.*

45 *Venerunt igitur.*) Hic cernere licet quàm cæca sit impiorum arrogantia: magnitudinem, quæ excellunt in mundo, sic mirantur & adorant vt ius & fas superbè calcare non dubitent. siquid autem non succedat ex voto, libenter cælum terræ miserent. Dum enim quærent impij Sacerdotes cur non adductus sibi fuerit Christus, eoûs que potentiam suam extollunt vt nihil imperio obstat debuerit.

46 *Nunquam sic loquutus est.*) Fatentur isti solo se Christi verbo fractos & domitos, nec ta-

men propterea respiciunt, nec legitimum tribuunt verbo honorem. Si verum est nunquam sic loquutum esse hominem, cur non diuina vis quam sentire coacti sunt, eorum corda sic affecit vt se totos Deo addiceret? Sed ita scilicet impleri oportuit illud Iesaiæ, Prosterne impium Spiritu oris sui. Quinetiã postea videbimus vt sola Christi voce confusi qui eum ad mortem quærebant non secus ac malleis percussu ceciderint retrorsum. Discamus ergo tantâ Christi doctrinæ vim subesse vt impios quoque terreat: sed quum hoc illis

illis cedat in exitum, danda opera est vt molliamur potius quàm frangamur. Atqui plurimos hodie cernimus ministris illis nimium similes, quos tamen si Euangelij doctrina in sui admirationem inuitos rapit, adeò tamen non se Christo subiiciunt, vt in hostium castris nihilominus maneat. Alij verò deteriores, qui in gratiam impiorum, doctrinam quam à Deo esse intus conuicti sunt, quibus possunt probis factis infamant.

47 *Nunquid & vos sedulsi.*) Sic ministros suos increpant vt tamen retineant in obsequio. Nam his verbis absurdum ac indignum esse significant, etiam si totus populus deficiat, ipsos non stare. Videndum autem quo argumento sulti tam superbe Christo insultent. Plebeios tantum (inquunt) & imperitos homines à parte sua habet: primores & eximios quisque ei sunt aduersi. *Pharisæos* nominatim expriment, quia præ alijs tam scientiæ quàm sanctitatis famam obtinebant, vt essent quasi principum principes. Videtur quidem hæc obiectio aliquid habere coloris, nisi enim præfectis, & Ecclesiæ rectoribus sua constet autoritas, nihil vnquam rite poterit constitui, nec status etiam bene compositus poterit diuturnus esse. Scimus quanta sit vulgi in teipere: quare deformis confusio mox lequatur necesse est vbi cuique quod libet licet. Est igitur ad moderandù Ecclesiæ ordinem necessarium frænum, eorum qui præsent autoritas. Atque ita Dei Lege cautum erat, vt si qua excitata esset questio vel controuersia, eius cognitio penes summum Sacerdotem foret. Sed in eo peccant isti quòd summum ius sibi arrogantes, Deo subesse nolunt. Detulit quidem Deus summo Sacerdoti iudiciù: sed non nisi ex Lege sua pronuntiare eum voluit. Quicquid ergo autoritatis habent pastores, sub Dei verbo subsidit, vt omnibus in ordinem coactis, & summo, vsque ad infimum solus Deus emineat. Si pastores officio suo probè & syncerè fungentes, autoritatem sibi vendicant, hæc erit sancta & legitima gloriatio: sed vbi absque Dei verbo nuda hominum autoritas effertur, euanida est ac futilis iactantia. sæpe autem contingit impios in Ecclesia dominari. Ita cauendum est nequid tribuatur hominibus simulatque à verbo Dei discedunt. Hæc molestia videmus Prophetas ferè omnes fuisse vexatos. nam ad obruendam eorum doctrinam subinde obiciebantur magnifici isti tituli, Principum, Sacerdotum, & Ecclesiæ. Iisdem hodie armis instructi Pastores non secus ferociunt quàm olim Christi & Prophetarum aduersarij. Est quidem horrenda hæc cecitas, quòd mortalis homo Deo se opponere non veretur. Sed huc insanix adigit eos Satan quibus pluris est sua ambitio quàm Dei veritas. Nostrium est interea eam verbo Dei reuerentiam habere, eque totum mundi splendorem extinguat, & discutiat inanes eius fumos. Malè enim nobiscum ageretur si à principum arbitrio penderet salus nostra: & nimium instabilis esset fides quæ illorum nutu staret vel caderet.

49 *Turba hæc.*) Prior pars superbix erat quòd sacerdotij titulo freti, omnes sibi tyrannicè subiicere volebant. Altera est, quòd reliquos despiciunt quasi nullius preiij: semper in alios contumeliosius sunt quicunque sibi plus iusto placent: & immodicum nostri amore in sequitur fratrum despectus. Totam plebem execrabilem esse pro-

nuntiant, qua de causa? Prætexunt quidè Legis ignorantia: sed aliud suberat, quod scilicet nullam putabant esse sanctitatem nisi in suo ordine: quæ admodum hodie dum Papales sacrifici se solos Ecclesiæ titulo venditantes, laicos (vt vocant) non secus ac profanos aspernantur. Atqui vt insanam hæc altitudinem deniciat Deus, humiles & contemptos summis quibusque & excellentissimis prefert. Ac notandù est Legis scientiam hic iactari, non quæ ad pietatem & timorè Dei homines erudiat, sed qualem ipsi habebant, quum in agilitrali supercilio tanquam solti idonei Legis interpretes responsa darent. Est quidem hoc verum, inaledictos esse quicunque in Lege Dei edocti non sunt, cuius cognitio nos verè sanctificat: sed cognitio hæc non restringitur ad paucos, vt praua confidentia inflati, aliorum numero se eximant: verum communiter ad omnes Dei filios spectat, vt à minimo vsque ad maximum simul in eandem fidei obedientiam colligantur.

50 *Dixit illi Nicodemus.* Euangelista Nicodemum nobis describit quasi hominem mediù, qui neque seriò dixit doctrinam patrociniū suscipere audeat, nec tamen sustineat veritatem opprimi. Quum dicit eum esse *Quoniam venerat*, partim hoc ad laudem eius, partim ad dedecus facit. Nisi amasset Christi doctrinam nunquam se opponere ausus fuisset impiorum furoris: ciebat enim, si quis tantum disceret, protinus expostum iri inuidia & periculo. Ergo quòd vocem vnam, licet infirmam iactare audeat, emicat ex eius corde tenuis quædam pietatis scintilla. sed quòd non defendit liberius Christum, in eo nimiam timiditatem prodit. Significat ergo Euangelista eum adhuc sapere noctis latebris: nec verum Christi esse discipulum. Noctu semel ad Christum venisse dicit, palam verò itesse inter hostes, & locum retinuisse in eorum castris. Hoc eo diligentius notandum est, quòd multi homines dum obtundunt se Nicodemum esse similes, hæc larua induti, Deo se impunè illudere consistunt. Vt demum quod postulant, nihil ipsos disserre à Nicodemum, quid tamen obsecro tale eos exemplum iuuat? Nicodemum damnandum esse Christum negat donec auditus fuerit: nempe tantundem de latrone, de scario dici possent. Notum enim ac celebre est illud, Sarius esse absoluti nocentes, quàm innocentes damnari. Deinde vt Christi personam leuare studeat, doctrinam ipsam relinquit ac deserit. quid hic pio & fideli homine dignum reperiemus? Ergo semen Euangelij, quod postea fructum tulit, adhuc suffocatum in eo latebat. Longè vtilius exemplum hoc apertabimus in alium finem, Dominum sæpe efficere vt doctrina quæ periisse videbatur, paulatim occultam radicem agat, & tandem post longum tempus germen aliquod emittat, primum abortiu simile, deinde viuum ac vegetum sicuti Nicodemum fideles nouum ex morte Christi & subitum vigorem traxit.

25 *Nunquid tu quoque ex Galilea es?*) Ex Galilea esse dicunt quicunque fuerint Christi partibus, idque probrosè, quasi neminem in secta sua habere possit nisi ex ignobili Galilæa angulo. Quòd autem tanta violentia ferontur in Nicodemum, inde apparet quàm serioso odio aduersus Christum arderent. neque enim quasi ex professo defensionem Christi susceperat, sed tantum negauerat damnandum esse priusquam

Cap.
VIII.

auditus esset. Sic hodie apud Papistas ne minimum quidem æquitatis signum quispiam dare potest ne Evangelium opprimatur, quin hostes sui rursus perciti hæreticum esse exclament.

53 *Et profectus est quisque in.*) Sequitur iam mirabilis actionis exitus. Si quis reputet quale tunc fuerit regnum Sacerdotum, quanta rabies, quantus apparatus ab altera parte Christum numerum & inermem nullòque hominum præsidio munitum cogitet: centies de ipso actum erat.

Quòd sponte distulit tam valida conspiratio, & omnes illi tanquam vnda maris proprio seipso impetu frangunt, quis non agnoscat manu Dei fuisse dissipatos? Manet autè Deus sepe sui similis. Itaque quoties volet, omnes hostium conatus discutiet, ut omnia habentes ad manum, ad consiliu suu exequendu parati & instructi, rebus tamè infectis discedant. Et nos sapius experti sumus, quicquid machinati erant hostes ad Evangelium extinguendum incredibili Dei gratia irritu mox cecidisse.

CAPVT VIII.

1 **I**ESVS autem profectus est in montem Olinarum.
2 **E**t manè rursum adfuit in templo: & totus populus ad eum venit, & sedens docebat eos.

3 Adducunt autem Scribae & Pharisei ad eum mulierem in adulterio deprehensam & sistentes eam in medio,

4 Dicunt ei, Magister, hæc mulier in ipso actu deprehensa fuit quum adulterium committeret.

Leuit. 24.
10.

5 *In Lege autem Moses nobis mandauit ut eiusmodi lapidarentur: tu ergo quid dicis?*

6 Porro hoc dicebant tentantes eum, ut materiam haberent eius accusandi. Iesus autem coniectis deorsum oculis, digito scribebat in terram.

7 Quum autem perstarent interrogando eum, sublati oculis dixit ad eos, qui vestrum immunis est à peccato, primus lapidem in eam iaciat.

8 Et rursum deorsum aspiciens, scribebat in terram.

9 Illi verò quum audissent, & conscientia arguerentur, exierunt singuli, initio facto à Senioribus usque ad ultimos: ita relictus est Iesus solus, & mulier que in medio stabat.

10 Iesus autem sublati oculis quum neminem vidisset præter mulierem, dixit ei, Mulier, ubi sunt illi accusatores tui? Nemo te condemnauit?

11 Dixit illa, Nemo domine. Respondit ei Iesus, Neque ego te condemnabo. vade & ne amplius pecces.

3 *Adducunt autem Scribae & Pharisei.*) Satis constat historiam hanc olim Græcis fuisse ignotam: itaque nonnulli coniciunt aliunde asportatam esse, sed quia semper à Latinis Ecclesiis recepta fuit, & in plurimis vetustis Græcorum codicibus reperitur, & nihil Apostolico spiritu indignum continet, non est cur eam in vltimum nostrum accommodare recusemus. Quòd dicit Evangelista mulierem à Scribis adductam esse, significat id actum fuisse inter eos ex cõposito, ut in iudicium in Christum tenderent. Pharisaeos nominatim exprimit, quia in ordine Scribarum præcipui erant. Fuit autem in captando calumniæ prætextu nimia eorum improbitas, quam ipsi quoque ore suo produunt, neque enim dissimulant clarum se habere Legis præceptum, vnde sequitur malitiosè eos facere quòd adhuc interrogant veluti de re dubia. Sed hoc illis consilium fuit, ut Christu ab officio prædicandæ gratiæ discedere cogeret, ut videri posset varius & inconstans. ideo disertè commemorat damnari adulteras à Mose, ut Christum Legis præiudicio illigatum teneant, neque enim abfoluere fas erat quos Lex damnabat. Si Legi subscriberet, videri poterat tibi quodammodo dissimilis.

6 *Iesus autem coniectis deorsum oculis.*) Hoc gestu eorum contemptum præ se tulit. Itaque incertè meo iudicio faciunt qui diuinant hoc vel illud scripsisse. Nec mihi probatur Augustini argutia, qui putat notatum fuisse hoc modo Legis & Evangelij discrimen, quia non scriberet Christus in tabulis lapideis, sed in homine, qui

puluis & terra est. Potius enim voluit Christum nihil agendo cõstèdere quàm ipsi audientia indigni essent. quæ admodu si quis alio loquente, digito suo lineas in pariete ducat, vel tergum obuertat, vel alio signo demonstret ad id quod dicitur se minime attendere. Ita hodie quum Satan variis modis nos à recto docendi cursu abducere conatur, multa quæ nobis obiciunt, contempnè præterire nos decet. Multis triuolis cauillis, perinde ac sparris in aërem nebulis, Papistæ quantum in se est nos exagitant. Si in singulis discutiendis anxie se occupent pij doctores, telam Penelopes ordiuntur. Tales ergo remora, quæ nihil quàm Evangelij cursum impediunt, prudenter negliguntur.

7 *Qui vestrum immunis est.* Hoc dixit ex more Legis: instituit enim Deus ut maleficos & sceleratos suis manibus interficerent testes, secundum quos iudicatum erat: quo maior esset in testimonio religio. Multi enim ad obruendū periuurio fratrem temere profiliunt, quia nõ cogitant lethale sua lingua vulnus se afferre. Atque hæc eadem ratio apud istos quanuis perditos calumniatores valuit: quia in re præsentè adducti feroces illos spiritus deponunt quibus inflati venerant. Quæquam hoc à Legis præscripto diuersum habent Christi verba, quòd illic simpliciter Deus monebat non esse lingua damnandum hominem, nisi quem propriis manibus occidere liceret: hic Christum perfectam à testibus innocentiam exigit: ne quis nisi purus & integer omnique culpa vacuus crimen in altero vindicandū suscipiat. Quòd autè tunc paucis dixit, tanquàm omnibus nobis dictum accipere oportet:

Deut. 17. 7.

oportet: ne ipse ut quisquis alium accusat sibi ipse indicat innocentiam legem: alioqui non male facta persequimur, sed potius hominum, personis sumus infesti. Verum interim videtur ex mundo tollere iudicia, ut nemo scelerum vindictam se proliiteri audeat. Quis enim reperiretur iudex qui non aliqua in re sibi male conscius sit? quis testis prodibit nulli culpæ obnoxius? Videtur ergo testes omnes à foro, & iudices à tribunalibus arceri. Respondeo non esse hoc præcisum ac simplex interdicitum, quo veteri Christus peccatores in corrigendis aliorum peccatis officium suum faceret: sed tantum hac voce reprehendi hypocritas, qui plusquam seueri, imò truces aliorum censores, sibi tantum vitii benignè indulgent. Nemini igitur obstabant sua peccata quominus aliena corrigat, & quem opus fuerit, etiam puniat modo tã in se quàm in aliis quicquid damnandum est odent. Imò hinc fieri iurium debet, ut suam quisque conscientiam interroget, & aduersum se testis sit ac iudex, priusquam ad alios descendat. Ita fiet ut sine hominum odio cum peccatis bellum geramus.

8 *Et à conscientia arguerentur.*) Hic apparet quanta sit vis mæ conscientiæ. Quum impij uti hypocritæ Christum suis cauillis eudere in animo haberent, simul tamen ac eorum conscientias vna voce pungit, percussis diffugiunt. Hoc malleo frangenda est hypocritarum superbia, ut scilicet ad Dei iudicium reuocentur, quamquam fieri potest ut pudor illis apud homines incussus plus valuerit quàm Dei timor. Est tamen hoc magnum quòd se vltro reos fatentur, dum confusi diffugiunt. Notanda etiam circumstantia est quæ mox exprimitur, ut quisque eorum honore alios antecederet, reatu suo citius tactum fuisse. Atque vitium saltem in Scribæ nostris, qui hodie suam operam ad Christum oppugnandum Papæ venditant, tantum esset verecundiæ: sed adeo ipsos depuduit ut flagitijs omnibus infames, eo ipso gloriarentur quod probrosis impunè esse liceat. Porrò simul notandum est quantum à vera pœnitentia differat hic peccati sensus quo tacti fuerunt Scribæ. Sic enim alicui nos Dei iudicio oportet, ut tamen latebras non captemus ad fugiendum iudicis conspectum, sed potius ad eum deprecandæ veniæ causa rectà nos conferamus. *Relictus est Iesus solus.* Hoc effecit spiritus prudentiæ ut impij frustra tentato Christo cesserint. Nec verò dubium est quin futuri simus quibusuis hostium machinis superiores, si modò regi nos ab eodè Spiritu sinamus. sed ideo sæpe opprimi nos contingit quòd neglectis eorum insidijs, de capiendò consilio parum sumus solliciti, aut freti nostra pruden-

tia, minimè reputamus quàm necessarium sit nobis Spiritus regumen. Solum Christum mansisse dicit, non quòd relictus fuerit à plebe quam prius docebat: sed quia Scribæ omnes qui adulteriam produxerant, non fuerunt illi amplius molesti. Quum dicitur *Mulierem mansisse apud Christum*, discamus hoc exemplo nihil nobis esse melius quàm ad eius tribunal reos adduci, modò nos eius iudicio placidè & obedienter tradamus.

ii *Neque ego te condemno.*) Non refertur hic simplex Christi absolutio, sed quòd mulierem liberam dimiserit: neque mirum, nihil enim sua persona alie unius suscipere voluit. Missus erat à Patre ad colligendas oves perditas: ergo vocatiois suæ memor, mulierem hortatur ad pœnitentiam, & gratiæ promissionem illam subleuat. Qui hinc colligunt non esse capitali supplicio vindicanda adulteria, eadem ratione concedant necesse est hæreditates non esse diuidendas, quia Christus se in eo negotio arbitrum inter duos fratres interponere voluit. Imò nullum non scelus eximetur legum pœnis, si adulteris pœna remittitur: tunc enim & cuius perfidiæ & veneficijs & inugulationibus & furtis aperta erit ianua. Adde quòd adultera, quum falsum partum supponit, non tantum furatur nomen familiæ, sed ius hæreditum legitime subleat creptum ad alienos transferit. Hoc verò malorum caput, quòd vxor, quæ viro ad hæretas, cum eius dedecore seipsam ad flagitium prostituit, & simul violat sacrum Dei scædus, sine quo nulla in mundo sanctitas salua manet. Atqui hæc Papalis est theologia, Christum hæc loco legem gratiæ attulisse, quæ detur adulteris impunitas. Et quum Christi gratiam, quæ iam vbique nobis commendat Euangelij doctrina, modis omnibus delere conatur ex animis hominum, hæc sola in parte gratiæ legem sonorè prædicant. Cur istud, nisi ut efficiant libidine theros ferè omnes impunè contaminent? Hoc scilicet profectum est à diabolico illo cælibatu, ut promiscuè seortentur quibus legitima vxorem habere non licet. Nos verò teneamus sic remitti hominibus à Christo peccata, ut politicum tamen ordinem non subuertat, iudicia & pœnas legibus constitutas non abolet. *Abapulus noli peccare.* Hinc colligimus quisnam gratiæ Christi sit finis, nempe ut Deo reconciliatus peccator, salutis suæ authorem piè sanctèque viuendo colat. In summa, eodem Dei verbo, quum venia nobis offertur, simul vocamur ad pœnitentiam. Cæterum tamen et si exhorreat hæc in posterum tempus respicit, simul tamen peccatores superioris vitæ memoria humiliat.

12 *Rursum ergo Iesus illis loquutus est, dicens, Ego sum lux mundi: qui sequitur me non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.*

13 *Dixerunt ergo ei Pharisei, Tu de te ipso testaris: testimonium tuum non est verum.*

14 *Respondit Iesus, & dixit illis, Etsi estis testis de me ipso, verum est testimonium meum: quia noui unde venerim, & quò iurus sum: vos autem non noistis unde venerim, & quò iurus sim.*

12 *Ego sum lux mundi.*) Qui proximam historiam omittunt, hunc Christi sermonem contulerunt cum illa concione quam vltimo die conuictus habuit. Est autem hoc pulcherrimum Christi elogium dum vocatur lux mundi, nam quum cæci omnes simus natura, remedium proponitur

quò à tenebris eruti & liberati veræ lucis simus compotes. Neque vni alteri offertur hoc beneficium, quia se totius mundi lucem Christus prædicat. Neque enim hæc generali sententia discrimen solum inter Iudæos & Gentes, sed etiam inter doctos & idiotas, inter eximios

Cap.
VIII.

& vulgares tollere voluit. Sed primo loco tenenda est huius lucis quærendæ necessitas. neque enim vniquam Christo fe illuminandos offerent nisi qui & hunc mundum tenebras esse & se penitus cæcos ante agnouerint. Sciamus ergo, quum lucis obtinendæ ratio nobis in Christo ostenditur, damnari nos omnes cæcitatibus, & quicquid lucis alicubi esse putamus, tenebris ac densæ nocti conferri. Neque enim refert Christum quid habeat cum aliis commune, sed hoc sibi proprium ac singulare vendicat. Vnde sequitur, extra ipsum ne fuit illam quidem esse veræ lucis. Exit quidem aliqua spiritus doris species, sed fulgetri similis, quæ nihil quàm oculos perstringat. Notandum est præterea vim & partes illuminandi non restringi ad Christi personam. quauis enim procul à nobis absit corporis aspectus, lucem tamen suam quotidie Euangelij doctrina & arcana Spiritus sui virtute erga nos exerit. Nondum tamen plena lucis huius definitio nobis constat, nisi discamus Euangelio & Spiritu Christi nos illuminari vt scimus in ipso absconditum esse omnis scientiæ & sapientiæ fontem. *Qui sequitur me.* Doctrina exhe ratio subicitur, quam promissio mox addita confirmat, nam quum audimus extra errandi periculum esse quicumque se Christo regendos permitton, incitari nos ad sequendum decet: & huc nos quasi porrecta manu trahit ipse. Plurimum quoque valere debet tam angusta ac magnifica promissio, quod sibi per medias tenebras certam viam fore certi sunt qui in Christum oculos dirigunt: neque id ad spatium aliquod duntaxat, sed donec ad metam peruentum sit. Nam id sibi volunt verba futuri temporis, quod *In tenebris non ambulabunt, sed habebunt lumen vite.* Eodem pertinet hoc postremum, in quo disertè exprimitur lucis perpetuitas. Quare tandem non est ne in medio nos itinere deficiat, quem perducat vsque ad vitam. Genitiuus more Hebraico pro epitheto effectum notante capitur, ac si dixisset lumen viuificum. Porro non mirum est tam crassam errorum ac superstitionum caliginem in mundo grassari, vbi tamen pauci qui in Christum aspiciant.

13 *Dixerunt ergo Pharisei.*) Obiiciunt quòd vulgò dici solet, nemini in propria causa fidem esse habendam. nam *Verum testimonium* pro legitimo & fide digno ponitur. In summa, significant temere eum verba perdere, nisi aliunde probationem habeat.

14 *Etsi ego testificor.*) Respondet Christus satis fidei & autoritatis esse suo testimonio, quia non sit priuatus quisquam ex communi hominum grege, sed longè altiam personam sustineat. Nam quum dicit se scire vnde venerit, & quò iturus sit, ita se eximit communi hominum numero. Sensus ergo est, quòd in propria causa quisque suspectus est, & legibus cautum est necui in rem suam loquenti credatur, id in Filio Dei, qui supra totum mundum eminet, locum non habere. Non enim censeri in ordine hominum, sed hoc privilegio ornatum esse à Patre vt solo verbo omnes homines in ordinem cogat. *Nouit vnde venerim.* His verbis pronuntiat sibi non esse originem ex mundo, sed à Deo profectum esse: ideoque iniquum esse & absurdum suam doctrinam, quæ Diuina est, subici hominum legibus. Sed quia tunc rorma serui indutus propter carnis humilitatem illis contemptui erat, simul reuocat eos ad futuram resurrectionis suæ gloriam, quæ Diuinitatis prius occultæ & incognitæ illustre specimen fuit. Quare non debuit obflare mediis ille status quin se vnico Dei legato pridem sibi in Lege promissò subiicerent Iudæi. Quum scire se dicit, illos verò nescire, significat suæ gloriæ nihil decedere per eorum incredulitatem. Porro quum nobis idem testatum fecerit, omnes impiorum obloquutiones & strepitus despiciere fides nostra debet. neque enim potest in Deo fundata esse quin summa mundi altitudine longè sit superior. Verum vt sua Euangelio maiestas apud nos constet, nos in cælestem Christi gloriam semper intentos esse oportet, & sic audire in mundo loquentem vt meminimus vnde prodierit, & quale nunc imperium legatione sua perfunctus obtineat. Nam sicuti ad tempus se humiliavit, ita nunc in dextera Patris residet, vt omne genu illi flectatur.

15 *Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quenquam.*

16 *Et si ego iudico, iudicium meum verum est: quia solus non sum, sed ego & Pater qui me misit.*

17 *Po rò in Lege vestra scriptum est quòd duorum hominum testimonium verum sit.*

18 *Ego sum qui testificor de me ipso, & testificatur de me Pater qui me misit.*

19 *Dixerunt: ergo illi. Vbi est Pater tuus? Respondit Iesus, Neque me noscitis, neque Patrem meum: si me nossetis, Patrem etiam meum vtique nossetis.*

20 *Hæc verba loquutus est Iesus in gazophylacio, docēs in templo. Et nemo apprehendit eum: quia nondum venerat hora eius.*

15 *Vos secundum carnem.*) Bisariam potest exponi, vel quòd ex prauo carnis sensu, vel quòd ex personæ intuitu iudicium faciant: nam *Cara* interdum pro externa hominis specie capitur. & sensus vterque huic loco probè conueniet, quia siue dominantur affectus carnis, siue personæ intuitus in iudicio valeat, illic neque veritas neque æquitas locum habet. Sensus tamen mihi videtur fore certior, si carnem opponamus Spiritui, vt ideo legitimos ac idoneos esse neget iudices quia Spiritum non habent duces. *Ego non in dno quenquam.* Hic quoque variant interpretes.

Quidam ita distinguunt, quòd non iudicet quatenus homo. Alij ad tempus referunt, quòd quum in terra esset nondum susciperet iudicis munus. Augustinus vtraque expositionem adducit iudicium suum suspendens. Atqui prior illa distinctio nullo modo quadrare potest. sunt enim deo huius sententiæ membra, quòd non iudicet Christus: & si iudicet, firmum sit & authenticum eius iudicium, quia Diuinum est. Itaque prius membrum, vbi se iudicare negat, potius ad loci præsentis circumstantiam restringo. Nam vt melius hostes suos superbiæ conuincat, hæc cõparatione vtitur,

vitur, quòd sibi licentiam vsurpent p. xposterè iudicandi, & interea ipsum simpliciter docentem & abluentem iudicis partibus ferre doceant.

16 *Et si ego iudico.*) Correctio est, ne videatur penitus iure suo cedere. Si iudico, inquit, verum est iudicium meum, hoc est, auctoritatem mereor. Inde verò auctoritas, quòd nihil agit nisi ex Patris mandato. Loquutio hæc, *Non sum solus*, perinde valet ac si negaret se vnum quemlibet esse ex hominum numero, sed considerandum cum persona à Patre imposita. Sed cur non potius diceret sibi Diuinitatem asserit, vt verè & meritò poterat? Nempe quia sub carnis velo latebat Diuinitas, Patrem, in quo magis conspicua erat, in medium adducit. Huc tamen spectat oratio, vt Diuinum censeatur quicquid agit ac docet.

17 *Porrò in Lege vestra.*) Posset infirmum prima specie videri argumentum, quòd nemo in propria causa testis admittitur. Sed memoria tenendum est quòd iam dixi, Christum sili- cet eximi debere à vulgo hominum: quia neque homo sit priuatus, nec priuatum suum negotium tractet. Quòd se diuersum à Patre facit, in eo se auditorum captui accommodat, sedque pro officij ratione, quia tunc Patris erat minister: idè que eam sibi totius doctrinæ autorem statuit.

19 *Vbi est pater tuus?*) Minimè dubium est quin per ludibrium de Patre quaesierint. præterquam enim quòd pro solito fustu contemptum ab illis exceptum fuit quod de Patre dixerat, simul eum subannant, quòd magnificè extollat Patrem suum, ac si genus è cælo duxisset. Itaque his verbis Patrem Christi negant tanti sibi esse vt eius causa Filio quicquam tribuant. Atqui hinc tam audax Christi contemptus passim hodie erumpit, quòd pauci à Deo missum esse cogitant. *Neque me noſtis.* Non dignatur eos certo responso: sed præcisè illis ignorantiam exprimat in qua sibi placebant. Quærebant de Patre: interea quum Filium haberent oculis præsentem videndo non videbant. Hæc igitur iusta

superbæ & tam impia ingratitude præna fuit, vt qui Filium Dei familiariter sibi exhibitum spreuerant, nunquam ad Patrem accederent. Quomodo enim ad Dei altitudinem quisquam mortalium conscenderet, nisi eius ianuam sibi bluuè tollatur? Porrò Deus in Christo se ad hominum humilitatem demisit, vt magnum portingeret. qui Deum hoc modo sibi appropinquantes reiciunt, nõnne digni sunt qui cælo arceantur? Hoc idè nesciamus & nobis omnibus dici, quisquis enim ad Deum aspirans exordium à Christo non facit, necesse est vt tanquam in labyrintho vagetur, neque enim frustra vocatur imago Patris, vt iam alibi dictum est. Ceterum vt omni recta Dei notitia priuantur qui præterito Christo, gigantum instar, in cælum contendunt, ita quis in Christum mentem & sensus omnes dirigetis recta ad Patrem ducetur. neque enim falsò Apostolus pronuntiat, per Euangelij speculum nos Deum clarè intueri sub Christi persona. Hoc certè incomparabile est obedientiæ filie præmium, quòd qui se coram Christo humiliat, supra cælos omnes penetrat, vsque ad ea mysteria quæ Angeli suspiciunt & adorant.

20 *Hæc verba loquutus est, &c.*) Gaz phylacium pars erat templi vbi sacræ oblationes reponebantur. Celebris ergo erat locus, vnde colligimus habitum fuisse huc à Christo sermone in magna hominum frequentia, vt manus excusationis populus haberet. Simul admirabilem Dei potentiam in eo nobis commendat Euangelista quòd Christum palam in templo de centem coacti fuerint ferre, quem nuper ad mortè trahendum quærebant. Nam quum pacatum illis in templo imperium esset, vt tyrannica libidine illic dominarentur, poterant solo nutu Christum eicere. Quòd autè docendi officium sibi sumere ausus est, cur non violentè manum illi statim iniiciunt? Videmus ergo Deum illi audientiam fecisse, & textis suo præsidio, ne eum attingerent frææ bellæ, quum ad earum rictus expositus esset. *Hoc iterum meminit, vt discamus Dei non hominum a bitrio nos vivere & mori.*

21 *Dixit ergo rursus illis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini. Quò ego vado vos non potestis venire.*

22 *Dixerunt ergo Iudæi, Nunquid occidet seipsum, qui a dicit, Quò ego vado, vos non potestis venire?*

23 *Tunc dixit illis, Vos estis ab infernis, ego de supernis sum: vos de mundo estis, ego non sum de mundo hoc.*

24 *Itaque dixi vobis, quòd in peccatis vestris moriemini. nisi enim credideritis quòd ego sum, in peccatis vestris moriemini.*

21 *Ego vado*) Postquam se nihil proficere videt apud obstinatos, denuntiat illis exitum. atque hic est eorum omnium finis qui Euangelium respiciunt. Neque enim temere in aerem spargitur: sed necesse est odorem spirare vitæ vel mortis. Summa autem verborum est, sensuros tandem impios quanto suo malo reiecerint Christum vitro se ipsis offerentem: verum id serò, quum amplius pœnitentiæ locus non erit. Atque vt magis pœnæ propinquitatem eos terreat, primum se paulo post abiturum dicit (quo significat, tantum ad breue tempus illis prædicari Euangelium) quòd si hanc occasionem prætereant, non semper acceptum fore tempus, & dies salutis destinatos. Sic etiam hodie quò ad ianuam

nostram pulsât Christus, statim obuiam eundem est, ne ignauiam nostram pertæsus se nobis auferat. Et certè multis omnium temporum experientis cognitum fuit quanto opere meritèendus sit hic Christi discessus. Sed priò tenendum est quomodo Christum quaesierint isti de quibus nunc agitur, nam si vera fuisset conuersio, non frustra eum quaesissent, quia non falsò promissis præsto se aditurum quoties ingenuerint peccator. Non ergo intelligit Christus se recta fidei via ab illis quaesitum iri, sed qualiter homines extremis malis anxij liberationem vndeunque appetunt. Nam increduli Deum sibi propitium habere cuperent, sed interea ipsam fugere non desinunt. Deus ipsos vocat: accessus in fide & pœnitentiâ.

ria situs est. Atqui duritiem cordis opponūt Deo: & desperatione fracti, aduersus eum fremunt. In summa tantum abest vt ad Deum aspirent, vt locum non concedant eius auxilio, nisi seipsam abneget: quod nunquam facturus est. In hunc modum quantumuis impij essent Scribæ, redemptionem quæ per inanum Messie promissa erat, libenter sibi aptassent, modò seipsam transfigurasset Christus ad illorum ingenium. Proinde his verbis minatur Christus, ac denuntiat omnibus incredulis, tantis angustiis, postquam contemptum Euangelij doctrinam, constrictum iri, vt clamare ad Deum cogantur: sed irritum hunc fore ululatum: quia (sicuti dictum est) quaerendo non quaerūt. Idque satis clarè proxima particula exprimitur, quā dicit, *Moriemini in peccato vestro.* Causam enim interitus fore docet quod Deo ad extremum vsque immorigeri erunt ac rebelles. Quale autem hoc peccatum sit, mox videbimus.

22 *Nunquid occidet seipsum.*) Pergunt Scribæ non modò in securo contemptu, sed etiam in proteruita. subsannant. n. quod dixerat, non posse ipsos sequi quò erat iturus, ac si dicerent, Si ipsū interficiat, fateamur non posse nos esse illi comites, quia non libet. Nam & Christi absentiam p. nihilo ducebant, & putabant eo se fore in omnibus superiores. Ideo iubent eum procul facessere quò voleat. Horribilis sanè stupor: sed ita reprobos fascinat. Satan vt plusquam temulenta vecordia se in mediam flammam iræ Dei proiciat. Annon hodie eundem in multis furorem cernimus, qui obstupefactis conscientijs, quicquid audiunt de horribili Dei iudicio, iocose & securiili petulantia eludunt? Quanquam certum est hunc esse Sardonium risum, quia inanis fodiuntur cæcis punctioibus: sed mox quasi priuati sensu in furiosos cachinnos erumpunt.

23 *Vos estis ab infernis.*) Quia indigni erant eos doceret, tantum præcis oburgationibus eos percutere voluit: vt hoc loco pronuntiat eos non capere suam doctrinam, quia prorsus abhor-

reant à regno Dei. Porro sub *Mundo & infernis* cõplectitur quicquid habent homines à natura: atque ita disidium ponit inter Euangelium suum, & acumen ac perspicaciam humanæ mētis: quia Euangelium caelestis sit sapientia, mens autem nostra in terra subsidat. Nemo itaque idoneus erit Christi discipulus, nisi quem Spiritu suo formauerit. Atque hinc fit vt tam rara sit in mundo fides: quia naturaliter totum humanum genus alienum est à Christo & aursum, nisi quæ ipse sursum peculiari Spiritus sui gratia erigit.

24 *In peccatis vestris moriemini.* Pluralem numerum nunc ponit, quum antè singulari vsus esset in eodem sensu: nisi quòd priore loco notare voluit incredulitatem malorū omnium fontem ac causam esse: non quia incredulitas sola peccatum sit, vel sola nos aternæ mortis reatu coram Deo obstringat (vt quidam nimis hyperbolicè loquuntur) sed quia nos alienat à Christo, priuaturque eius gratia vnde petenda erat à peccatis omnibus liberatio. Quod ergo obstinata malicia medicinam respuit Iudæi, hoc illis lethale est malum: & hinc fit vt Satanae mancipati peccata peccatis cumulare non desinant, nouòque sibi reatus subinde accerere. Ideo mox subiicit, *Nisi crederitis quòd ego sum.* Neque enim perditis alia est salutis recuperanda ratio nisi vt ad Christū confugiant. Ceterum in hac loquutione, *Quòd ego sum,* subest emphasis: quia subaudienda sunt quæcunque Scriptura Messie tribuit, & ab ipso sperare iubet. Summa tamen est & caput, Ecclesiæ instauratio, cuius principium est lux fidei, vnde nascuntur iustitia & noua vita. Quidam ex Veterib. perperam hoc ad diuinam Christi essentiam traxerūt, quum de officio erga nos suo disserat. Hæc sententia obseruari digna: nam mala in quibus demersi sunt, nunquam satis reputant homines: deinde etiam si interitum suum agnoscere cogantur, neglecto tamen Christo ad vana remedia circumspectiunt. Quare tenendum est, donec liberatrix Christi gratia se exerat, grassari innumeram malorum omnium colluuiem.

25 *Dixerunt ergo illi, Tu quis es? Dixit eis Iesus, A principio, quia & loquor vobis.*

26 *Multa habeo quæ de vobis loquar & iudicem: sed qui me misit verax est: & ego, quæ audiui ab ipso, hæc loquor a. n. a. mundum.*

27 *Non cognouerunt quòd Patrem illis diceret. Dixit ergo illis Iesus,*

28 *Quum exaltaueritis Filium hominis, tunc cognoscetis quòd ego sum, & à me ipso nihil facio: sed quemadmodum docuit me Pater, hæc loquor.*

29 *Et qui me misit, mecum est. non me reliquit solum Pater, quia ego quæ illi placent semper facio.*

25 *A principio.*) Longè falluntur qui Principium nominandi casu accipiunt, ac si æternam suam diuinitatem Christus hic assereret. Græcè nulla talis ambiguitas esse potest: sed tamen Græci quoque interpretes inter se variant. Conuenit hoc quidem inter omnes, subaudiendam esse præpositionem: sed multi adverbialiter exponunt, quasi diceret Christus, in primis hoc tenendum esse. Nonnulli etiam, vt Chryostomus, vno contextu legunt, Principium quod & loquor vobis, multa habeo quæ loquar de vobis & iudicem. Quam sententiã & Nonnus carmine reddidit. Diuersa tamen lectio magis recepta est, & genuina mihi videtur. Porro *non a. n. a. x. l. u. s.* interpretatur A principio: atque ita meo iudicio sensus est: Non sum de repente ortus, sed quemadmodū

iam olim promissus fueram, nunc in medium prodeò. Et addit, *Quia & loquor vobis:* quo significat satis clarè se testari quisnam sit, si modò aures ipsi haberent. Causalis particula *ergo*, nō simpliciter ad reddendam causam posita est, quasi velit Christus probare se ab initio fuisse, quia nunc loquitur: sed talem cum illa cuius meminit æternitate doctrinæ suæ consensum affirmat, vt indubiæ confirmationis loco debeat haberi. Ita resoluti posset, Secundū principium. hoc est, ille de quo iam olim sicuti & nunc quasi de integro cõfirmo: vel & sanè quod nunc quoque loquor, conforme est cū seculorum omnium oraculis: vt sit firma approbatio. In summa, duobus membris constat hoc responsum. nam *Principij* nomine cõtinuam etatam seriem cõplectitur, ex quo Dei sedus

scelus cum patribus sanctum fuerat. Quum se-
ram *Loqui* dicit presentem suam doctrinam an-
tiquis vaticiniis coniungit, atque pendere docet.
Vnde sequitur, non aliam fuisse ignorantia
causam Iudeis nisi quia & Prophetis & Euāgelio
essent increduli. nam vbique Christus vnus pro-
ponitur. Fingebant illi se Prophetarum esse disci-
pulos, & in æternum Dei scelus respicere: atqui
interea Christum respuebant, qui ab initio pro-
missus fuerat, & coram se illis offerebat.

26 *Multa habeo.* Quia iudas se canere vide-
bat, non vltà profectur fermonem, sed tantū
pronuntiat Deum eius doctrinā quam contem-
nunt fore vindicem, quia eius auctor sit: Si vos
accusare velim (inquit) amplam materiam mihi
suppediat vestra malitia & improbitas: sed ego
nunc supersedeo. Pater autem, qui mihi docendi
pronuntiam iniunxit, non omittet partes suas: si-
bi enim constabit, vt verbum suum asserat ab im-
pio & sacrilego hominum contemptu. Eodem
serè pertinet Christi dictum quod & illud Pauli,
2. Tim. 3. 13. Si abnegauerimus, ille fidelis manet, seipsum
non potest abnegare. In summis Dei iudicium mi-
natur incredulus qui fidem abrogant eius ver-
bo, quia necesse est vt suam veritatem defendat.
Atque hæc vera est fidei nostræ stabilitas, quum
Deum vnū fulcere statuimus ad stabiliendam
doctrinā suæ autoritatem, quamvis eam totus
mundus repudiet. Hoc præsidio freti quicumque
fideliter Christo seruiunt, securè possunt totum
mundum mendaciarum peragere. *Et ego que au-
dim.* Nihil se profere dicit quod non acceperit
à Patre. Atque hæc vnica est doctrinæ approba-
tio, quum minister à Deo profectum ostendit
quicquid loquitur. Porrò scimus Christum mi-
nistri personam tunc egisse: quare non mirum
est si ideo audiri postulet quia ad homines per-
ferat Dei mandata. Cæterum suo exemplo com-
munem toti Ecclesiæ legem præscribit, vt nemo
nisi ex ore Dei loquens audiat. Sed quemadmo-
dum peruersam hominum arrogantiam deici-
unt qui se absque Dei verbo ingerunt, ita pios
doctores qui suæ vocationis probè sibi con-
scij sunt, instruit & armat inuicta conscientia,
vt Deo duce cunctis mortalibus audacter insul-
tent.

27 *Non cognouerunt.* Hinc apparet quàm
stupidi sint quorum mentes possidet Satan. Nihil
certè clarius esse poterat quàm ipsos citari ad
Dei tribunal: atqui prorsus cæcutiunt, quod &
aliis Euangelij hostibus quotidie accidit. Porrò
talis eorum excæcatio nos ad timorem institue-
re debet.

28 *Quum exaltaueritis.* Stupore illo quem
notauit Euangelista offensus Christus, in dignos
esse iterum pronuntiat qui plura audiant ex ore
suo. Vos (inquit) nunc sensus omnes habetis qua-
si fascinosos, ideoque nihil eorum quæ dico intel-
ligitis: sed erit aliquando tempus quum Dei
Propheetam inter vos fuisse verfatum vobisque
loquutum sciatis. Itæ scilicet cum impijs agen-
dum est: præcisè ad summi iudicis tribunal vo-
candi sunt. Est hæc cognitio cuius
meminit Christus, dum impij ad pœnam tracti,
Deum, quem placidè reuereri debuerant, suum
iudicem inuiti agnoscunt. neque enim respicē-
tiam illis promittit, sed pronuntiat, postquam
nouo & inopinato iræ Dei horrore perculli fue-
rint, torpore in quo nunc acquiescunt, illis ex-

cessum int. Sic Adæ aperti fuerunt oculi, vt puda-
re confusus, latebras frustra queritando, se per-
ditum esse tandem sentiret. Quamquam illa Adæ
cognitio, quæ per se inuitis iudicet, Dei gratia in
bonum eius cessit: reprobis autem des, eratione
obrutis in hunc tantum finem apertos habent o-
culos vt suum exitum cernant. Cæterum ad hoc
cognitionis flugis ipsos variis modis Deus ad-
ducit. sæpe enim flagellis coacti Deum sibi mise-
stum esse discunt: interdum nocti adhibito tor-
mento intus eos cruciat: nonnunquam dormire
patitur, donec eos è mundo euocet. *Exaltatis*
verbo mortem suam deliquit Christus. Mortis
autem suæ meminit vt præmoneat, etiam si secū-
dam carnem eum extinguant, nihil profecturos.
ac si diceret, Nunc me loquentem superbe e-
luditis: mox vltà grassabitur vestra impietas,
nempe ad eandem vsque: tunc quasi voti compo-
tes triumphum canentis. se. bicus perimo vestro
exitio sentietis quantum ab interitu mortis mea
differat. Exaltationis nomine vult vt magis eos
pungat. Consilium ipsorum erat Christum in vlti-
mos miferos demergere: hac sua spe longè ipsos
frustratum iri assentit, ac profus contrarium fore
euentum. Fieri quidem potest vt alludere ad ex-
ternam mortis suæ formam voluerit, nempe quia
in crucem tollendus erat: præcipue tamen glorio-
sum eius successum respexit, qui præter omnium
opinionem paulo post sequutus est. Iam quidem
in cruce ipsa delecto peccati chirographo, & abo-
lito mortis reatu, de Satana magnificè triūpha-
uit coram Deo & Angelis: sed triūphus hic, præ-
dicato Euangelio, tandem hominibus quoque
conspicuis esse cepit. Idem subinde peccata ac-
cidit vt è sepulchro Christus in cælum emergeret.
Quod nobis hodie sperandum est: quicquid
enim ad Christum in doctrina sua & Ecclesia op-
primendum machinantur impij, non modò ipsis
inuitis emerget, sed scelestos eorum conatus
conuertet in maiorem regni sui progressum.
Quod ego sum. Iam admonui non ad diuinam
Christi essentiam hoc referri, sed ad officium
duntaxat. quod etiam ex contextu melius patet
vbi negat se facere quicquam nisi ex Patris man-
dato. nam hoc perit de valet ac si diceret se diui-
nitus esse missum, & fideliter partibus suis iugi.
A me ipso nihil facio hæc est, non me ingero ad
quicquam temerè aggrediendum. *Loquen* vnus
verbum eodem spectat, nempe ad docendi munus.
nam quum probare vult Christus nihil se facere
Patris iniussu, dicit se huius quemadmodum ab
ipso edoctus est. Hæc itaque est verborum sum-
ma, in hac tora admittit atione quam damnatis,
nihil est meum, sed tantum exequor quod mihi
Deus iniunxit. illius verba sunt quæ ex ore meo
auditis: & vocationem meam, cuius auctor est ip-
se, solus gubernat. Cæterum meminimus
(quod iam aliquoties attigi) ad captum audito-
rum attemperari hæc verba. Quia enim vnus ex
hominibus vulgo Christum censebant, suum esse
negat quicquid diuinum habet, quasi diceret non
esse hominis, neque ab homine: quia per ipsum
pater nos docet, ac vnicum Ecclesiæ asserit
constituit: ideo se à Patre edoctum esse as-
serit.

29 *Et qui me misit.* Iterum gloriatur, Deum,
cuius ductu & auspicijs agit omnia, sibi adfutu-
rum, ne frustra & sine profectu laborer: ac si di-
ceret, virtutem Spiritus Dei cum suo ministerio

coniunctam esse. Eadem fiducia pios omnes doctores præditos esse conuenit, vt non dubitent manum Dei fore sibi propinquam dum pura cōscientia se illi quales requirit ministris præstant. Neque enim vno suo eos instruit Deus, vt frigidus ac iuani sonitu æreum verberent: sed arcana Spiritus sui efficacia dat verbo successum, & simul suo præsidio eos tegit, vt hostibus suis prostratis, contra totum mundum inuicti persitent. Et sanè si seipfos ac proprias facultates æstiment, singulis momentis concidere necesse erit. Vna igitur perscandendi ratio, si persuasi sint se Dei manu sustineri. Sed notanda est causa cur profiteatur Christus Deum à partibus suis stare, nec se eius auxilio vnquam destitutum iri, quia scilicet totus ab eius nutu pendeat, & bona fide illi ministret. Hoc enim valet aduerbium *Semper*, non aliqua tantum ex parte ipsum Deo obsequi, sed penitus

ac sine exceptione eius obsequio esse addictum. Proinde si eandem Dei præsentiam experiri cupimus, ad eius imperium tota nostra ratio exigenda est. Nam siquam partem regiminis occupet sensus noster, quia abierit Dei benedictio, studia nostra omnia in cassum cedent, quòd si ad tempus lata species prosperi successus ardeat, exitus tamen demum infelix erit. Quum dicit Christus *Se non fuisse relictum solum*, obliquè de gentis suæ perditione conqueritur, in qua nullos ferè reperiebat qui manum darent. Interea ostendit, vnum hoc sibi satis superque esse, Quòd Deum vindicem habeat. Sic & nos hodie animatos esse decet, ne fidelium paucitate frangamur, quanuis enim totus mundus doctrinæ nostræ aduersus sit, non soli tamen sumus. Inde simul apparet quòd n̄ stolidi sit Papistarum iactantia, qui præterito Deo, sua multitudine superbiunt.

30 *Hæc eo loquente multi crediderunt in eum.*

31 *Dicebat ergo Iesus ad Iudeos qui illi crediderant, Si manseritis in sermone meo, verè discipuli mei estis.*

32 *Et cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.*

33 *Responderrunt illi, Semen Abraham sumus, & nemini seruimus vnquam: quomodo tu dicit, Liberi eritis?*

34 *Respondit illis Iesus, Amen amè dico vobis quòd omnis qui facit peccatū, seruus est peccati.*

35 *Seruus autem non manet domi in perpetuum, sed filius in perpetuum manet.*

36 *Si ergo Filius vos liberauerit, verè liberi eritis.*

37 *Scio quòd semen Abraham sitis: sed queritis me interficere, quia sermo meus non habitat in vobis.*

38 *Ego quòd vidi apud Patrem meū loquor: & vos quòd vidi stis, apud patrē vestrū facitis.*

30 *Hæc eo loquente.*) Quanquam Iudæi tunc arida & sterili terræ erant ferè similes, non tamen passus est Deus verbi sui semen in totum perire. Ergo præter spem inter tot obstacula fructus aliquis exurgit. Cæterum fidem Euangelista improprie nominat quæ solum erat quedam ad fidem præparatio. Nihil enim altius de illis prædicat quàm quòd propensi fuerint ad recipiendā Christi doctrinā: quòd etiam spectat proxima admonitio.

32 *Si manseritis in sermone meo.*) Hic primùm admonet Christus non sufficere si quis bene cœperit, nisi progressus ad finem vsque respondeat. Et hac ratione eos qui doctrinam suam gustarūt, ad fidei perseverantiam hortatur, quum verè discipulos suos fore pronuntiat qui solidas in verbo suo radices egerint, vt in eo maneat. Significat multos professione esse discipulos qui tamen re ipsa non sunt, nec cenferi etiam merentur. Suos autem ab hypocritis hac nota discernit, quòd qui falsò iactarunt fidem, statim à carceribus, vel in medio stadij cursu deficiunt: fideles autem constanter pergunt vsque ad metam. Ergo vt nos pro discipulis habeat Christus, constantiè studendum est.

32 *Cognoscetis veritatem.*) Veritatem cognituros dicit qui ad aliquam eius notitiam peruenerant. Valde quidem adhuc rudes erant & vix elementarij quos alloquitur Christus: ideo nō mirū est si amplioem illis doctrinæ suæ intelligentiam promittat: vei vni generalis est sententia. Proinde quantumuis quique nostrum in Euangelio profecerit, nouis incrementis se opus habere sciat. Hoc autem præmio dignatur Christus sanctorum constantiam, quòd se illis magis familia-

rem reddit. quanquam hoc modo nihil aliud quàm prius donum altero cumulatur, nequis putet hominis merito quicquam rependi. Ipse enim est qui verbum suum coram nobis per Spiritum suum infigit: idem quotidie ignorantie nebulas abstergit in mentibus nostris, quæ Euangelij claritatem obscurant. Ergo vt nobis ad plenum pateat veritas, seruo cōstantique affectu ad eam eniti oportet. Porrò eadem est, non diuersa veritas, quam ab initio ad finem vsque suos Christus docet: sed quos initio quasi exiguis scintillis irradiat, tandem plena luce perfundit. Ita fideles, donec penitus confirmati fuerint, quodammodo id quod sciunt ignorant, nulla tamen tam exigua est vel obscura fidei cognitio, quæ non sit in salutem efficax. *Veritas liberabit.* Cognitionem Euangelij sui à fructu quem inde percipimus, vel (quòd idem est) ab effectu commendat: nempe quòd nos in libertatem restituat. Hoc porrò incomparabile bonum est. Vnde sequitur, Nihil Euangelij cognitione esse præstantius vel magis expetendum. Seruitutem omnes sentiunt ac fatentur rem esse miserissimam, quum ab ea nos Euangelium liberet, sequitur ab eo beatæ vitæ futurum esse. Iam tenendum est qualis hîc à Christo libertas notetur, nempe quæ nos à Satana peccati & mortis tyrāniē manu mittit. Quòd si eam consequimur Euangelij beneficio, hinc constat peccati nos omnes natura seruos esse. Porrò simul tenendus est liberationis modus, quandiu enim sensu ac ingenio nostro regimur, peccato sumus mancipati: quum autem nos Dominus Spiritu suo regenerat, simul liberos efficit, vt miseris Satanae laqueis soluti sponte iustitiæ obediamus.

Atqui ex fide regeneratio: vnde apparet ex Euangelio esse libertatem. Eant nunc Papistæ, & liberum in arbitrium fastuosè extollant: nos autem seruitutis propriæ nobis conscij, non nisi Christo libertatem gloriemur. Nam & hoc nomine Euangelium, quasi manu missionis nostræ vindicta ceteri debet, quòd nos Christo offert, ac tradit à peccati iugo liberandum. Postremò & hoc notandum est, libertatem suos habere gradus pro fidei suæ modo. Quare Paulus iam manumissus, adhuc tamen gemit, ad plenam libertatem suspirans.

33 *Semen Abrahe.*) Incertum est cosidè me hic Euangelistæ, an alios loquentes inducat. Ego ita sentio, vt in promiscua turba fieri solet confuse responsum fuisse Christo, & quidem à contemptoribus potius quàm ab iis qui crederant. Est autem hic mos Scripturæ valde vltatus, quòd de corpore populi sit mentio, generaliter adscribere omnibus quod in vnam partem tantum competit. Porro qui se obiciunt esse semen Abrahæ, & semper fuisse liberos facillè colligebant ex Christi verbis, sibi libertatem tanquam seruis promitti. Hoc verò ferre nequeunt, se populum sanctam & electam in seruitute mandicti. Quid enim proderat adoptio, & fœdus quo à reliquis gentibus segregati erant, nisi filij Dei censerentur? Ergo iniuriam sibi fieri putant, quum illis libertas quasi aduentitium bonum proponitur. Absurdum tamen videri posset quòd negant se vnquam seruisse, quum tunc oppressi fuissent ab aliis tyrannis, & tunc Romano imperio subiecti sub grauissimo onere seruitutis gement. Hinc quidem videre promptum est quàm ridicula fuerit eorum negatio: erat tamen hic aliquis prætextus, quòd iniqua hostiù dominatio non obstabat quin iure liberi manerent. Sed in eo primum errabant, quòd non reputabant ius adoptionis suæ in solo Mediatore esse fundatum. vnde enim liberum Abrahæ semen, nisi quòd singulari Redemptoris gratia à communi generis humani seruitute eximitur? Alter etiam error minus tolerabilis, quòd quum prorsus essent degeneres, ceteri tamen volebant inter Abrahæ filios: nec cogitabant solam esse Spiritus regenerationem quæ legitimis Abrahæ filios facit. Atque hoc omnibus ferè seculis vitium fuit nimis commune, refertur ad carnis originem extraordinaria Dei dona: & quæ ad corrigendam naturam remedia confert Deus, naturæ adscribere. Interea videmus vt Christi gratiam à se arceat quicumque vana cõfidentia inflati sibi in sua forte placeant. Atqui ferè in totum mundum grassatur hæc superbia, vt vix centesimus quisque se Dei gratia indigere sentiat.

34 *Qui facit peccatum, &c.*) Argumentum à contrariis. Liberos se iactabant: peccati seruos esse probat quia carnis desiderijs mancipari, assidue peccent. Mirum est autem non conuinci propria experientia homines, vt deposito fastu se humiliare discant. Atque hodie hoc plusquam vulgare est, vt quo quisque maiori mole victoriù obrutus est, eo ferocius liberum arbitrium verborum anpullis extollat. Ceterum nihil aliud in speciem Christus hic pronuntiat quàm quod olim à Philosophis iactatum fuit, Qui suis cupiditatibus addicti sunt, eos sub deterrima seruitute agere. Sed alior est ac magis reconditus sensus. neque enim tantum quid mali sibi homines accersant, sed qualis sit humanæ naturæ condi-

tio disputat. Philosophi putabant suos quemque arbitrio seruati fieri, & iustus redire in libertatem. verum hic continet Christus, seruituti obnoxios esse omnes quos ipse non liberat, & quæ origine seruos esse qui ex corrupta natura peccati contagionem trahunt. Tenenda est gratia & naturæ comparatio, in qua hic Christus misit: vnde facillè constabit, libertate spoliari homines, nisi aliunde eam recuperent. Ceterum ita est voluntaria hæc seruitus, vt qui necessarii peccant, non tamen cogantur ad peccandum.

35 *Seruus autem, &c.*) Addit similitudinem à legibus sumptam & iure politico, vt seruus, etiã ad tempus imperet, non tamen hæres est domus. vnde concludit non esse solidam & perpetuam libertatem, nisi que per Filium obtinetur. Hoc modo vanitatis arguit Iudæos, quia larum pro se ostentent. Nam quòd carnalis erant Abrahæ progenies, nihil nisi larua erant, locum occupabant in Ecclesia Dei, sed qualem Ismael ad breue tempus sibi vsurpauerat, seruis libero fratri in se hâs. Summa est, Quicumque se Abrahæ filios esse gloriantur, nihil præter fallacem & euandam speciem habere.

36 *Si ergo vos Filios liberauerit.*) His verbis significat in se vnum contra ceteros liberat: alios omnes, quum serui nascantur, non nisi sua gratia liberari. Nam quòd natura proprium habet, nobis adoptione communi, dum fide inserimur in eius corpus, ac efficiamur eius membra. Ita memoria repetendum est quòd prius dixi, nos Euangelij vindicta ab eo manumitti. Christi ergo beneficium est libertas nostra: sed eam fide consequimur: quæ etiam facit vt nos Christus Spiritu suo regeneret, quum dicit *Verè fore liberus*. emphasis est in aduerbio *Verè*: subaudiendum est enim antitheton stultæ persuasionis qua Iudæi turgabant: sicuti & tunc bona pars mundi regnum sibi imaginatur in miserina subiectione.

37 *Scio quod semen Abrahæ sitis.*) Hoc per concessionis formam dictum interpretatur. Interea tamen eorum stultitiam rides, quòd frivolo titulo gloriantur: acti dicebat, Vt nobis deus istud in quo tantopere vobis placetis, quid tamen iuuat Abrahæ filios vocari qui aduersus Deum eiusq; ministros infantiam, quæ impie & scelerato veritatis odio percipi, ad innoxiam sanguinem fundendum præcipites ferantur? Vnde sequitur, nihil minus esse quàm quòd dicit volunt, quia nihil simile habeant cum Abraham. *Quartus me inters.* Quum dicit se ad mortem quærit, quæ sermo suus non habeat in ipsi locum: significat non simpliciter esse homicidas, sed Dei & veritatis eius odio in pellem ad talem infantiam: quod longè atrocius est. Neque enim tunc intra homines se continet iniuria, sed Deum finit viciat. *Sermonis sui capaces esse ipsos* negat, quia malitia obstructos habeant animos, ne quid sani admittant.

38 *Quod vidi apud patrem.*) Sæpius iam Patris sui meminerat, nunc arguente à contrariis colligit, & Deo aduersos & diaboli filios esse qui suæ doctrinæ resistunt. Ego, inquit, non profero nisi quòd à Patre didici: qui sit ergo vt tante per vos exarseret sermo Dei, nisi quia patrem habetis contrarium? *Se Loqui* dicit, illos *Ferere*, quia doctoris munus ipse ob hanc ipsi non emiserit eius doctrinam extinguere moliebantur. Interea

suum Euangelium à contemptu vindicat, quia nihil mirum sit si à filiis diaboli oppugnetur. Quidam vertunt, Facite: ac si diceret Christus,

Agedum, monstrate vos esse diaboli filios, mihi repugnando. nam ego non nisi ex Dei præscripto loquor.

39 *Responderunt, & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si Filij Abraham esseis, opera Abraham faceretis:*

40 *Nunc vero queritis me interficere, hominem qui veritatem loquutus sum vobis, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.*

41 *Vos facitis opera patris vestri. Dixerunt ergo illi, Nos exhortatione non sumus geniti, unum Patrem habemus Deum.*

42 *Dixit illis Iesus, Si Deus Pater vester esset, me diligeretis: ego enim extui à Deo, & veni: neque enim à meipso profectus sum, sed ille me misit.*

39 *Pater noster Abraham.*) Altercatio ista nimis clarè ostendit quam superbè & ferociter omnes Christi obiurgationes contempserint. Hoc sibi perpetuò arrogat, se esse Abraham filios: nec tantum eo sensu quod geniti fuerint ex progenie Abraham, sed quod sint factum genus, Dei hæreditas, & filij Dei, interea tamen non nisi carnis fiducia nituntur. Atqui carnale genus sine fide nihil nisi mera est larva. Nunc intelligimus quid eos tantopere exæccauerit vt Christum etiam lethali fulmine armatum susque deque secerint. Sic hodie Papatæ verbum Dei, quod lapides mouere potest, tanquam fabulosum ridens, & audacter ferro & igni persequuntur tantum quia fallaci Ecclesiæ titulo treui, Deo se posse & hominibus illudere confidunt. In summa, hypocritæ, simulac speciosum aliquid integumentum nacti sunt, quasi in eorum corda non penetraret Deus ferream ei contumaciam opponunt. *Si filij Abraham esseis.* Iam Christus degeneres Abraham filios apertiùs à legitimis discernit, nam ipsum quoque nomen omnibus detrahit qui sunt Abraham dissimiles. Sæpe quidem contingit vt patres à quibus geniti sunt, filij filios coram Deo censerit negat qui fide non retinent gratiam adoptionis. Nam quum Dominus Abraham femini pollicitus esset fore in Deum, increduli omnes hac promissione abiecta, se abdicabant ex genere Abraham. Status ergo quaestio est, an reputandi sint Abraham filij, qui oblatam sibi in verbo benedictionem abiiciunt, vt nihilominus sint gens sancta, peculium Dei, & regale sacerdotium. Hoc negat Christus, & merito: quia Spiritu renasci oportet qui filij sunt promissionis, & nouas esse creaturas quicunque locum appetunt in regno Dei. Non erat quidem inutile ac nullius momenti carnale Abraham genus, siquidem accederet veritas. Residet enim Dei electio in semine Abraham: sed libera, vt hæredes vitæ reputentur quos Deus Spiritu suo sanctificat.

40 *Nunc vero queritis.*) Demonstrat ab effectum, minimè esse Abraham filios, vt iactabant, quia resistunt Deo. quid enim præcipuè in Abraham laudatur nisi obedientia fidei? Hæc igitur discriminis nota est quoties ab extraneis discernere oportet eius filios. Nam inanes tituli, qualescunque pretium coram mundo conciliant, apud Deum nihili sunt. Ergo iterum concludit Christus si-

43 *Quare loquelam meam non agnoscitis? quod non potestis audire sermonem meum.*

44 *Vos ex Patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia veritas in ipso non est. Quum loquitur mendacium, ex propriis lo-*

lios esse diaboli, quia veræ & sanæ doctrinæ iam infecti sunt hostes.

41 *Nos exhortatione.*) Non plus sibi vendicant quam antea: idem enim apud eos pollebat, esse Abraham & Dei filium, sed in eo grauius errabant, quod Deum iugebant vniuerso Abraham femini obstrictum. nam ita ratiocinatur, Deus sibi Abraham genus adoptauit: ergo quum sumus ex Abraham geniti, nos Dei filios esse oportet. Videmus nunc vt sanctitatem ex vtero se habere putauerint, quia orti essent ex radice sancta. Denique Ecclesiam Dei se esse contendunt, quia originè ducant à sanctis Patribus. Quemadmodum hodie continua à Patribus successio Papatæ inflat, & plusquam turgidis reddit. talibus eos præstigijs deludat Satan, vt Deum à verbo suo, Ecclesiam à fide, regnum caelorum à spiritu separent. Sciamus ergo, quauis secundum carnem spurij non sint, sed plausibili Ecclesiæ titulo se venditent, nihil minus esse quam Dei filios qui semen vitæ adulterarunt. Nam per quacunq; circumueiant ambages, nunquam tamen elabi poterunt quin hac sola iactantia efferantur, Nos sanctis Patribus successimus: ergo sumus Ecclesia. Quod si refellendis Iudæis valuit Christi responsum, non minus hodie ad istos coarguendos sufficit. Nunquam fiet quidem quin perperam nomen Dei improbabissima audacia mentiantur hypocritæ: sed nunquam efficiant apud eos qui stabunt Christi iudicio quin ridiculæ sint mendaces istæ quas effutiant gloriæ.

42 *Si Deus Pater vester.*) Tale est Christi argumentum, Quisquis est Dei Filius, primogenitum eius Filium agnoscat ac diliget: vos autè me odio habetis: non est ergo quod vos esse gloriemini Dei filios. Locus hic diligenter notandus est, Nullam esse pietatem, nullum timorem Dei, vbi Christus reuicitur. Ficta quidem religio, Deum audacter obrendit, sed quid consensus habere cum Patre possunt qui ab vnicò eius Filio dissident? Qualis est ista Dei cognitio, vbi viua eius imago respuitur? Atque hoc sibi volunt Christi verba, quum se à Patre venisse, testatur. significat enim diuinum esse quicquid habet: ideoque minimè consentaneum esse, vt veri Dei cultores eius vilitatem ac iustitiam refugiant. Non veni (inquit) à meipso: nihil obicere mihi potestis quod sit à Deo alienum: nihil denique vel terrestre vel humanum reperietis in mea doctrina totaque eius administratione. Neque enim de sua essentia, sed de officio disserit.

prjjs loquitur. quia mendax est, atque eius pater.

45 Quia autem veritatem ego dico, mihi non creditis.

43 *Quare loquelam.* Exprobrat hoc loco Iudas contumaciam, quæ tanta erat ut ne audire qui se in loquentem sustinerent. Hinc colligit diabolico furore agi, ac rapi. Quid à sermone differat loquela non video: plus enim est dicere quàm loqui. Atqui non quadraret, quod minus esset priore loco poni. Multi sic distinguunt vt suis interrogatio sit in verbo *Agnoscitis*: quasi interrogatio istis tantum verbis constaret, Cur loquelam meam non agnoscitis? vt mox sequatur causæ redditio. Quia non potestis audire sermonem meum. Ego autem potius legendum vno cõtextu arbitror, ac si dixisset, Quid causæ est quod sermo meus quasi barbarus & ignotus vobis est, vt loquendo vobiscum nihil proficiam, adeoque vt ne auribus quidem admittere dignemini quod dico? Priore igitur membro Itiporem eorum perstringit: altero præfectam & impotens doctrinæ odium: postea utriusque causam assignat, quam dicit ex diabolo esse genitas. Interrogatio enim præcidere hoc illis voluit quod assidue illi iactabant, se ratione ac iudicio adiu. i. ad resistendum.

44 *Vos ex Patre diabolo estis.* Quia bis obsecutus dixerat, nunc plerique exprimit, ipsos esse diaboli filios. Ceterum in antithesi subaudienda est, quod non possim Filio Dei tam infesti esse nisi Patrem haberent perpetuum Dei hostem. Porro diaboli filios vocat, non tantum propterea quod eum imitantur, sed quia eius impulsu ad oppugnandum Christum ferantur. Sicuti enim filij Dei nominamur non tantum quia sumus illi similes, sed quia Spiritu suo suo gubernat, quia in nobis vivit ac viget Christus, vt nos ad Patris sui imaginem conformet: ita rursus diabolus eorum dicitur pater quorum mentes excæcat, quorum instigat corda ad omnem iniustitiam: in quibus denique potenter agendo, tyrannidem suam exercet. Ceterum in iustitia & infalsè Manichei ad probandum suum delirium hoc loco abusi sunt. Sicuti enim quum Scriptura appellat nos Dei filios, hoc ad traducem vel ad originem substantiæ non refert, sed ad Spiritus gratiam, quæ nos regenerat in vite novitate: ita hoc Christi dictum ad substantiæ traducem nihil pertinet, sed ad naturæ corruptelam, cuius causæ & origo est hominis defectio. Quod ergo homines diaboli filij nascuntur, non est creationis imputandum, sed peccati vitio. Christus autem ab effectu hoc probat, quia sponte & ex animo ad diabolum sequendum propensi sunt. *Ille homicida.* Exprimit quænam sint illæ cupiditates: ac duas species commemorat, crudelitatem & mendacium: in quibus Satanae nimium erant similes Iudæi. Quod dicit *fuisse homicidam*, significat homini machinatum fuisse exitium. simul enim atque creatus est homo, prava nocendi libidine impulsus Satan ad eum perdendum vires suas contulit. Ceterum Christus non creationis initium intelligit, quasi illi Deus nocendi studiū

indiderit: sed naturæ vitiositatem in Satana damnam, quam sibi ipse contulit. Quod melius patet ex secundo membro, ubi dicit *in veritate non fuisse.* Quamvis enim subterfuge e conuentur quæ diabola in natura malum iuste iudicant, verba tamen hæc orationem in detertus clare exprimit: & ideo mendacem esse Satanam quia à veritate deficiat. Ergo quod mendax est, non ideo fit quod natura discedit semper habuerit à veritate: sed quonia in vltimo lapsu ab ea excidit. Hæc Satanae descriptio nobis perquam utilis est, vt pro se quæque ab eius insidiis cauere studeat, & simul vim atque impetum arcere. Circuit e *1. Pet. 5.8.* nun tanquam truculentus leo, quærens quem deuoret, & mille ad fallendum artibus est instructus, quo magis fideles spiritualibus armis ad pugnum manus, & ad excubias agendas v. g. si sobrietate intentos esse oportet. Iam si Satan hunc affectum exuere non potest, non est cur turberimur, quasi re noua & insonta, dum subinde emergunt varij erroris species enim incitat Satan quasi flabellum, qui suis imposturis mandam dementent. Nec mirum est tan valde conato incumbere Satanam ad obruendam veritatis lucem: est enim vnica animæ vita. Ergo mendacium ad extinguendam animam præcipuum & maxime lethale telum habet. Hinc Satanae effugiem quum in Papatu hodie omnes oculati peripiciant, primum reputare eos conuenit quocum hoste bellum gerant: deinde ad Christi sui ducis (sub cuius vexillo militant) præsidium confugere. Quod proximè sequitur, *Quia veritas in ipso non est*, confirmatio est ab effectu vel à posteriori (vt loquuntur) sumpta. Quia enim veritatem odit Satan, nec eam ferre potest, quin potius totus est mendacij delibutus, hinc colligit Christus à veritate prorsus excidisse, & fuisse auersam. Ergo ne miremur si apostasiæ suæ fructus quotidie profert. *Quum loquitur mendacium.* Valgò ita exponunt quasi mendacij culpam negaret Christus competere in Deum naturæ auctorem, ac potius ex deprauatione esse diceret, sed ego simpliciter interpretor: quod diabolo vitiatum sit mentiri, nec aliud nuerit quam fraudes, corruptelas & præstigias fabricare. Neque tamen ineptè ex his verbis colligimus, diabolum à seipso hoc vitium habere, & sic esse illi proprium vt simul accidentale sit. Nam quum diabolum Christus metiendi artificem facit, manifestè eum à Deo separat, imò contrarium pronuntiat. Eodè quoque pertinet *Patris* nomen, quod mox subicitur. nam ideo Satan mendacij pater dicitur quia à Deo alienatus est, in quo solo veritas residet, & ex quo tanquam ab vnico fonte, manat.

45 *Quia autem veritatem.* Confirmat superiorem sententiam: quia quum nulla illis resistendi causa sit nisi quod illis exosa est ac intolerabilis veritas, palam se filios Satanae esse produnt.

46 *Quis ex vobis arguit me de peccato? Si autem veritatem dico, quare non creditis mihi?*

47 *Quis est ex Deo, verba Dei audit? propterea non auditis quia ex Deo non estis.*

48 *Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt illi, Nonne bene discimus nos quod Samaritanus es tu, & demonium habes?*

Cap.
VIII.

49 Respondit Iesus, Ego demonium non habeo: sed honoro Patrem meum, & vos contumelia me affecistis.

50 Ego verò non quero gloriam meam: est qui quærat & iudicet.

46 *Quis ex vobis.*) Hæc interrogatio ex fiducia est. nam quum nulli se probro obnoxium esse probè sciret, hostilibus suis quasi victor insultat. Nec tamen immunem se ab eorum calumniis esse dicit: nam quum nulla obloquendi materia illis esset, non tamen Christum conuictiis inceslere desinebant. sed nullum in se crimen hære intelligit. Atque hoc significat verbum *ἐξ υμῶν*, sicut Latini dicunt conuictus, ubi quis re ipsa conuictus tenetur. Falluntur tamen qui putant Christum hic perfectam suam innocentiam asserere, quia solus inter homines excellit quatenus erat Dei Filius. Nam hæc defensio ad circumstantiam loci restringi debet, ac si quicumque sibi posse obici negaret quominus fides esset Dei minister. Quæ admodum & Paulus gloriatur se nulla in re sibi esse conscium. Neque enim ad totam vitam hoc extenditur, sed est solius doctrinæ & Apostolatus defensio. Hic ergo abs re quidam de perfectione iustitiæ philosophantur, quæ soli Dei Filio conuenit, quum hoc vnum propositum habeat, fidem ministerio suo facere, sicut clarius patet ex consequentibus. mox enim iterum subiicit, *Si ueruatem dico*, &c. Vnde colligimus doctrinæ suæ magis quam personæ causam agere Christum.

1. Cor. 4. 4

47 *Qui est ex Deo.*) Quia iure suo sumere hoc pro confesso potest se Patris celestis legatum esse, & bona fide munus quod mandatum est exequi, vehementius in eos inuehitur. neque enim iam obscura erat eorum impietas, quum in respondendo Dei verbo tam essent contumaces. Ostēderat nihil sibi posse ab illis obici quin doceret tanquam ex ore Dei. Concludit ergo nihil ipsos cum Deo habere commune, quia non audiant: ac præterita sui mentione, bellum illis cum Deo esse denuntiat. Ceterum docemur hoc loco nullum esse clarius reprobræ mētis signum quam ubi quispiam Christi doctrinam ferre non potest, etiam si alias in speciem Angelica sanctitate fulgeat: quemadmodum si eam libenter amplectimur, habemus quasi visibile electionis nostræ sigillum. Nam qui verbum habet, fruitur Deo ipso: qui autem reicit, iustitia & vita se priuat. Quare nihil nobis magis timendum quam ne in istud horribile iudicium incidamus.

48 *Nōme bene dicimus.*) Magis ac magis produnt quantopere obstupescit sint à Satana, qui plusquam conuicti, per mediam tamen desperationem ruere non verentur. Porro quum duplex conuictio ingerat Christo, nihil tamen aliud volunt in summa quam hominem esse detestabilem, & malo spiritu agi. Quia Samaritanos Iudæi pro apostatis habebant & Legis corruptoribus, quoties infamia grauari aliquem volebant, Sama-

ritanum vocabant. Nunc ergo quia nullum habet atrocium crimen quo Christum infamem, temerè & sine iudicio triuiale istud arripiunt. Ut paucis dicam, petulanter eos videmus maledicere. sicuti solent qui canina rabie accensi non reperiunt quod dicant.

49 *Ego demonium non habeo.*) Quòd priore crimine omisso se tantum de secundo purgat, quidam ideo factum putant quòd contumeliam personæ suæ factam neglexerit, tantum autem susceperit doctrinæ patrocinium. sed meo iudicio falluntur: neque enim credibile est tam subtile vitæ & doctrinæ habitum suis à iudicis discrimen. Deinde nominis huius odium (ut diximus) inde natum erat quòd Samaritani peruerfi ac degeneres Legis cultores eam multis superstitionibus & corruptelis vitauerant, totumque Dei cultum polluerant extraneis figmentis. Augustinus ad allegoriam censugit, quòd Christus non abnerit Samaritanos vocari, quia verus sit gregis sui custos. Sed aliud mihi videtur fuisse Christi consilium. quum enim eòdem spectarent duo probra quibus impetitus fuerat, sub vno utrunque refellit. imò, si quis ritè expendat magis eum grauabat Samaritanum vocando quam demoniacum. Sed (quemadmodum iam dixi) simplici refutatione contentus est Christus, quam sumit à contrario, dum se Patris sui honori studere affirmat. Necessè enim est Spiritu Dei regi, & fidelem esse Dei seruum, qui rite & sincere eum honorat. *Vos contumelia me affecistis.* Potest ita exponi hoc membrum, quasi queratur Christus non haberi sibi honore quo dignus est qui Dei gloriam promouet. sed ego altius eum respicere puto: nempe quòd Patris gloriam cum sua coniungat. ac si diceret, Nihil mihi arrego quod non cedat in Patris gloriâ: nam in me relucet eius maiestas, eius potestas & imperium in me residet. Quum ergo tam indigne à vobis excipier, in Deum ipsum estis contumeliosi. Ideo protinus subiicit Deum huius fore iniuriæ vindicem. Poterant enim ambitionem illi obicere, nisi testatus esset se non priuato carnis affectu de suo honore esse sollicitum vel contemptum: sed quatenus honor vel contemptus Dei agitur. Ceterum etsi longè à Christo distamus, certò tamen quisque statuatur, si ad quærendam Dei gloriam ex animo intentus sit, satis amplam laudem apud ipsum esse sibi repositam, semper enim experiemur verum esse illud, Qui me honorant, I. Sam. 1. eos honorabiles reddam. Si apud homines non modò contemptus est, sed etiam probri obruitur, æquo animo expectet dum illuceat dies Domini. 30.

51 Amen amen dico vobis, si quis sermonem meum seruauit, mortem non videbit in æternum.

52 Dixerunt ergo illi Iudæi, Nunc cognouimus quòd demonium habes. Abraham mortuus est, & Propheta, & tu dicis, Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum.

53 Num tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? & Propheta mortuus sunt. quem

quem te ipsum in facis?

54 Respondit Iesus, Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est: est Pater meus qui me glorificat, quem vos dicitis Deum vestrum esse.

55 Et non novistis eum: ego autem novi eum: & si dixero quod non novi eum, ero similis vobis mendax: sed novi eum, & sermonem eius seruo.

51 Amen amen dico vobis.) Non dubium quin aliquos in turba illa Christum sanabiles cognoverit, alios etiam doctrinæ suæ minime aduersos. Sic ergo terrere voluit impios quorum deplorata erat malitia, vt tamen consolationis materiam bonis relinqueret, vel ad se alliceret nondum perditos. Ergo vtunque maior pars abhorreat à verbo Dei, nunquam tamen sic totus ad coarguendos improbos, intentus esse debet pius doctor quin filiis Dei timui salutis doctrinam impertiat, & conietur ad sanam mentem reducere si qui sunt non profus incurabiles. Hic ergo Christus suis discipulis vitam æternam promittit: sed discipulos requirit qui non tantum auribus annuant, vt alini, vel ore profiteantur se probare eius doctrinam: sed qui seruent non secus ac pretiosum thesaurum. *Virus mortem negat*: quia vbi animam hominis fides viuificat, iam mors, reuoluto aculeo, & veneno absterfo, lethale vulnus infligere non potest.

52 Nunc cognouimus.) Perstant reprobī in suo stupore, nec magis promissionibus quàm minis tanguntur, ita neque duci ad Christum neque trahi possunt. Quod nonnulli calumniosè torqueri ab ipsis verba putant, quia dicat *mortem gustare*, quod ex Christo non audierant, mihi parum solidum videtur. Potius sentio loquutiones Hebræis fuisse synonymas, Mortem gustare, & *mortem videre* pro Mori. Verum in eo turbi similitri interpretes quod spirituale Christi doctrinam ad corpus transferunt. Mortem nemo fidelium visurus est, quia ex semine incorruptibili renati, etiã moriendo viuunt: quia Christo capiti suo coniuncti, morte extingui nequeunt: quia mors illis transitus est in regnum cælestis: quia Spiritus in illis habitans vita est propter iustitiam, donec quod residuum est mortis abforbeat. Isti verò, vt carnales sunt, nullam agnoscunt à morte liberationem nisi quæ palam in corpore appareat. Atque hic morbus nimis vulgaris est in mundo, vt pleriq. Christum gratiam pro nihilo ferè ducant, quia eã æstimant duxat carnis sensu. Ergo, ne idè nobis cõingat, expergefaciendæ sunt mètes vt spiritualem vitam in media morte percipiant.

53 Patre nostro Abraham.) Alterum virum, quod splendore Abrahamæ & sanctorum, Christi gloriae tenebras offundere conantur. Atqui non secus ac solis fulgor Hellas omnes obscuret, ita præ immenso Christi fulgore, quicquid gloriae est in sanctis omnibus euanescere oportet. Iniquè ergo & preposterè faciunt quod seruos opponunt Domino. Quinetiam Abrahamæ & Prophetis iniuriæ sunt dū illorum nomine abutuntur aduersus Christum. Verum hæc quoque prauitas omnibus ferè seculis grassata est, & hodie adhuc grassatur, vt impij, lacerando Dei opera, ipsum sibi quasi contrarium faciant. Illustrat Deus nomen suum per Apostolos & Martyres: Papistæ idolâ sibi ex Apostolis & Martyribus confingunt quæ Dei locum occupent: annon hoc modo sibi ex Dei gratiis fabricant machinas ad diruendam eius virtutem? Quântulum enim restat Deo vel Christo, si habeant Sancti quod illis prodigè largiuntur Papistæ? Proinde sciendū est cõfundi totū regni Dei ordinem,

nisi longè infra Christum subsistant Prophetæ, Apostoli, & quicquid est Sanctorum, vt solus ipse emineat. Nec tane magis honorifice de Sanctis possumus loqui, quàm quum ipsos Christo submittimus: Papistæ autem vt eunque locum faciant imperitis, probus se iactando Sanctorum cultores, Deo & illis pariter iniuriam sciunt, quod illis in sublimè euectis, Christum cogunt in ordinem. Ac dupliciter quidè hic peccat, quod in doctrina Sanctos præferit Christis: deinde quod illos veltantes Christi spolijs, eum propè sua virtute exinaniunt.

54 Si ego glorifico.) Antequam de iniqua illa cõparatione respõdeat, præfatur se non querere propriam gloriam, atque ita occurrit eorum calumniæ. Siquis obicit Christum se quoque ipsum glorificasse, propterea est solutio, quod hoc humanitus non fecerit, sed duce ac auctore Deo: nam hic (vt pluribus alijs locis) se per cõcessionem à Deo separat, in summa, pronuntiat nihil se gloriae appetere nisi quod sibi à Patre datū sit. Docemur autem his verbis, quado Deus Filium suum glorificat, non passurum vt impune eum contemptui habeat mundus. Interea ad Christum reuertenter colendum non parum animi addere debent fidelibus voces illæ Dei è cælo sonantes, Osculamini Filium, Adorèt eum omnes Angeli, Hæc taur illi omne genu, Ipsum audite, Ipsum Genes requirant. Humilietur omnis caro. Monemur præterea his verbis, quicquid gloriae sibi homines à seipsis conciliant, seu uolum esse ac nihili. Quàm igitur cæca est anibitio, dum tam anxie de nihilo laboramus? Ergo assidue nobis ante oculos ver-

2. Cor. 10
17.

etur illud Pauli dictum, Non qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat. Cæterum quia desituiuntur omnes Dei gloria, discamus in vno Christo gloriari, quatenus nos facit suæ gloriae per gratiam consortes. *Quem vos dicitis.* Falsum nominis Dei prætextum, quem arripere consueuerant, illis extorquet. Scio (inquit) quàm audacter iactetis vos esse populū Dei: sed mendax est titulus ille, quia Deum non agnoscitis. Vnde etiam discimus quænam sit legitima fidei professio, nempe quæ ex vera notitia oritur. vnde autem notitia illa nisi ex verbo? Ergo quicunque Dei nomen absque Dei verbo iactant, nihil quàm mentiuntur. Interea Christus conscientia suæ fiduciam illorum proteruitæ opponit, atq. ita omnes Dei seruos animis compositos esse decet vt hoc vno contenti sint: Deum à parte sua stare, etiam si totus mundus contra eum insurgat. Ita Prophetis olim & Apostolis cõtra terribiles totius mundi insultus stetit inuicta animi magnitudo: quia sciebāt à quo missi essēt. Cæterum vbi deest solida Dei notitia, nihil est quod nos sustineat.

55 Et si dixero.) Hæc particula testatur Christum se officij necessitate cogi ad loquendum, quia silentium eius perfida esset veritatis proditio. Insignis sententiã, quod in hunc finem se nobis patefaciat Deus, vt fidem cordis apud homines ore profiteamur quò opus est. Neque enim parū terroris incutere nobis debet, quod qui dissimulant in hominū gratiam, ac Dei veritatem vel abnegāt, vel

impiis commentis deformant, non leuiter tantum carpuntur, sed ablegantur ad diaboli filios.

56 *Abraham pater vester exultauit ut videret diem meum: & vidit, & gauisus est.*

57 *Dixerunt ergo ei Iudaei, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?*

58 *Dixit illis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquam fieret Abraham, ego sum.*

59 *Sustulerunt ergo lapides ut iacerent in eum: Iesus autem absconditus est, & exiit e templo.*

55 *Abraham pater vester.*) Concedit illis verbo tenus quod prius abstulerat, Abraham scilicet esse illorum patrem. Ostendit autem quam frivola illa fuerit obiectio nominis Abrahae. Ille (inquit) non alium tota vita finem habuit propositum quam vt regnum meum florere prospiceret. Ille me absentem desiderauit: vos praesentem aspernamini. Quod de vno Abraham hic praedicat Christus, in omnes sanctos competit, sed in Abraham persona (quia totius Ecclesiae pater est) haec doctrina plus habet ponderis. Quisquis ergo in numero piorum censeretur, is Christi praesentiam qua decet laetitia excipiat, cuius desiderio Abraham exarsit, nam *Exultandi* verbo vehemens ardentisque affectus exprimitur. Nunc subaudienda est antithesis, Quomodo adhuc tam obscura esset Christi cognitio, tanto eius desiderio accensus fuit Abraham vt eius fruitionem bonis omnibus praeferreret: quam sceda igitur eorum ingratitude qui sibi palam exhibitum spernunt, adeoque reiciunt? *Dies* hoc loco aeternitatem non significat (vt putauit Augustinus) sed tempus regni Christi, ex quo carne indutus mundo apparuit vt Redemptoris munus impleteret. Sed nunc quaeritur quomodo manifestationem Christi etiam oculis fidei Abraham viderit: nam hoc cum altera Christi sententia videtur minimè quadrare, Multi Reges & Prophetae optarunt videre quae videtis, nec tamen viderunt. Respondeo, fidem in Christi intuitu suos habere gradus: quo fit vt Prophetae veteres Christum procul conspexerint, sicuti promissus illis fuerat: nec tamen quasi praesentem cernere licuerit, quemadmodum familiariter ac penitus se conspicuum reddidit quum è caelo descendit ad homines. Perro doceamur his verbis, sicuti non frustratus est Deus Abraham votum, ita hodie non passurum vt quisquam sine profectu ad Christum aspiciat, quin pio eius desiderio respondeat. Quod ergo non se pluribus dat fruendum, in causa est hominum malignitas, quia à paucis expetitur. *Gaudium* Abraham testatur notitià regni Christi pro incomparabili thesauro fuisse ab ipso habitum & in hunc finem dicitur *gauisus esse* viso die Christi, vt sciamus nihil eum plaris fecisse. Caeterum hunc fidei suae fructum pij omnes percipiunt, quod Christo vno contenti, in quo plenè & insolidum beati sunt & felices, tranquillae & hilares conscientias habent. Et certè nemo rite cognouit Christum, nisi qui hoc illi tribuit honoris vt in eo prorsus acquiescat. Alij exponunt Abraham morte iam delinquentem sensisse Christi praesentiam quum mundo apparuit: atque ita desiderij & visionis tempora inter se diuersa faciunt. Et verum quidem est spiritibus sanctis post mortem patefactum Christi aduentum, cuius expectatione suspensi fuerant tota vita: sed nescio an explicatio tam arguta Christi verbis conueniat.

57 *Quinquaginta annos.*) Christi dictum ab

impossibili resellere conantur, quod se Abraham ante multa secula mortuo aequalem faciat, nondum ipse quinquagenarius. Tametsi autem nondum annos triginta quatuor natus erat Christus, plus tamen illi aetatis concedunt: ne videantur nimis exactè & praecise cum illo agere. ac si dicerent, Tu certè non ita senem te facies vt te iactes annum quinquagesimum attingisse. Ideo qui coniciunt facie magis attrita fuisse quam aetas ferebat, vel non fieri hoc loco mentionem de annis solaribus, vt trique de nihilo laborant. Papiæ verò sigmentum qui Christum supra annos quadraginta vixisse tradidit, nullo modo recipiendum cit.

58 *Priusquam fieret Abraham.*) Quia increduli non nisi ex carnali aspectu iudicant, Christus se maius quiddam & altius humana specie habere admonet, quod sensibus carnis absconditum, solis fidei oculis cernitur. secundum hanc rationem se potuisse à sanctis Patribus videri, priusquam in carne palam extaret. alijs tamen verbis vtitur, *Priusquam* (inquit) *Abraham natus* fuerit *ego sum*. Sed his verbis exiit se è vulgo hominum, sibi que caelestem virtutem ac Diuinam vendicat: cuius sensus ab initio vique mundi in omnia secula diffusus fuerit. Quamquam bisariam exponi verba haec possunt, aliqui enim simpliciter hoc in aeternam Christi Diuinitatem competere putant, ac comparat cum illo Mosis loco, Ego sum qui sum. Ego verò longius extendo: quia virtus & gratia Christi, quatenus mundi Redemptor est, omnium aetatum communis fuit. Conuenit igitur cum illo Apostoli dicto, Christus heri & hodie & in secula. sic enim videtur contextus exigere. Dixerat prius diem suum ardenti desiderio expetitur fuisse ab Abraham. quia hoc Iudaeis incredibile erat, subicit se tunc quoque fuisse. Porro non satis firma erit causae redditio nisi intelligamus iam tum agnitionem fuisse mediatorem, à quo placandum esset Deus. Quod tamen seculis omnibus viguit mediatoris gratia hoc ab aeterna eius Diuinitate pendeat. Itaque hoc dictum Christi, in signe Diuinae essentiae elogium continet. Notanda etiam est solennis asseuerandi formula, *Amen amen*. Nec displicet quod Chryostomus in Praesenti verbi tempore pondus esse existimat. Neque enim dicit, *Eram*, vel *fui*, sed *ego sum*: quod aequabile & ab initio ad finem vique mundi eundem statum significat. Nec dicit, *Priusquam esset Abraham*: sed, *Priusquam fieret*, principium illi tribuens.

59 *Sustulerunt ergo lapides.*) Credibile est hoc esse ab illis factum quasi ex Legis praescripto lapidandus esset Christus. vnde colligimus quantum sit inconsiderati zeli vesania, nulla enim ad cognitionem causae aures suppetunt, manus autem ad caedem sunt armatae. Caeterum non dubito quin se arcana sua virtute eriperit Christus, sed tamen sub humilitatis specie: neque enim ad liquidum suam Diuinitatem exerere voluit quin

aliquid

aliquid humanæ infirmitati relinqueret. Quòd aliqui codices habent, *Transiisse sic per medium illo-
lorum*, non temere coniiicit Erasimus ex quarto Lu-
cæ capite huc translatum esse. Hoc quoque obser-
uatu dignum est, quòd impij Sacerdotes & Scri-
bæ, fugato Christo, in quo habitat tota plenitudo

Deitatis, externi templi possessionem retinent.
Atqui longè falluntur quum templum se habere
putant Deo vacuum. Sic hodie Papa cum suis
quum profligato Christo Ecclesiam profanaue-
rint, mendaci Ecclesiæ larua stultè gloriuntur.

CAPVT IX.

- 1 **E**T prateriens Iesus vidit hominem cæcum à natiuitate.
2 Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit, hic, an parentes
eius, ut cæcus nasceretur?
3 Respondit Iesus, Neque hic peccauit, neque parentes eius: sed ut manifestentur opera Dei
in illo.
4 Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est: venit nox quando nemo potest
operari.
5 Quandiu fuero in mundo, lux sum mundi.

1 *Vidi hominem cæcum.*) Hoc capite illumina-
tionem cæci Euangelista describit, simul doctri-
nam adiuuans quæ miraculi fructum commen-
det. *À natiuitate.* Hæc circumstantia Christi virtu-
tem amplificat, neque enim humanis remedijs
curabilis erat cæcitas quam allatam ex matris v-
tero perulerat ille ad virilem vique ætatem. Inde
autem discipulis oblata fuit mouenda quæstio-
nis occasio, cuius peccati hæc esset pœna. Primò
quum testetur Scriptura ærumnas omnes quibus
cæcitas est genus humanum, ex peccato pro-
uenire: quoties aliquem miserum cernimus, fieri
non potest quin statim veniat in mentem hæc co-
gitatio, incommoda quibus premitur, pœnas esse
manu Dei inflatas. Sed hic tribus modis errari
solet: nam quum in alios quisque acerrimus sit
censor, pauci sunt qui eandem in se, ut par erat, se-
ueritatem adhibeant. Si res fratri meo sunt aduer-
sæ, mox Dei iudicium agnosco: si me grauiore
ferula castigat Deus, conuico ad mea peccata.
Atqui in reputandis pœnis quisque à seipso exor-
dium facere debebat, ut nemini minus quam sibi
parceret. Quare si æqui in hac parte iudices esse
volumus, in nostris potius quam alienis malis di-
scamus esse perspicaces. Secundus error est in ri-
gore inmodico: quia simulac tangitur quispiam
Dei manu, capitale hoc esse odium interpreta-
mur, & scelera facimus ex delictis, ac propè de-
speramus de eius salute: contrà autem, peccata no-
stra extenuando, vix delicti nobis conscij sumus
vbi grauissimum scelus admissum est. Peccamus
tertiò, quòd promiscuè arripimus ad damnatio-
nem quoscumque Deus eruce exercet. Certum
quidem est quod nuper diximus, miseras omnes
originem trahere ex peccato: sed Deus varijs de
causis suos affligit. Nam sicuti quorundam cri-
mina non vlciscitur in hoc mundo, sed pœnas
differt in futuram vitam, ut eas duriores exigat:
ita durius sæpe tractat fideles suos, non quòd mag-
is peccarint, sed vt in posterum carnis vitia mor-
tificet. Imò interdum peccata eorum non respici-
ens, tantum eorum obedientiam probat, vel ad
patientiam erudit. Sicuti videmus sanctum Iob
per alios calamitosum, nec tamen peccatis suis vr-
geri: sed aliud esse Dei consilium, ut scilicet re-
bus etiam aduersis melius testata fiat eius pietas.
Præposterè igitur sunt interpretes qui ærumnas
omnes indifferenter peccatis assignant, ac si æqua-

lis esset pœnarum modus, vel Deus aliud non re-
spiceret in hominibus puniendis quam vniuscui-
usque merita. Quare duo hic obseruanda sunt,
iudicium incipere vt plurimum à domo Dei: i-
deoque ipsum præteritis impijs seuerè animad-
uertere in suos quum quid peccarunt, & eius fla-
gella in corrigendis Ecclesiæ vitis multò durio-
ra esse. Deinde cur homines affligat diuersos esse
fines. nam Petrum & Paulum non minus quam
sceleratissimos latrones carnifici subiecit. Vnde
colligimus, non semper in hominum pœnis ex-
tare causas quæ digito possint monstrari. Cæte-
rùm quòd discipuli ex communi sensu interro-
gant quale Deus peccatum vltus fuerit in cæco
simulac natus est, non tam id faciunt intempesti-
uè quam dum quarunt an peccauerit nondum
natus. Quamquam hæc tam absurda quæstio ex
vulgari commento quod tunc inualuerat, sumpta
fuit. Nam & ex alijs Scripturæ locis clarè apparet,
quam Pythagoras somniauit, ab illis
fuisse creditam. Hinc videmus quam profundus
sit labyrinthus hominum curiositas, præsertim v-
bi accessit audacia. Alios nasci claudos, alios strabones,
alios proflus cæcos, alios monstruoso corpore
videbant, quum abscondita Dei iudicia reue-
rè deceret, voluerunt in eius operibus causam
habere conspicuam, ita sua temeritate in illas pue-
riles nugas prolapsi sunt, ut putarent animam vita
vna defunctam, in nouum corpus migrare, & ibi
luere debitas antea vitæ pœnas. Nec veto ho-
die Iudæos pudet tam sædum delirium pro cale-
sti oraculo in suis synagis tractare. Quo exem-
plo docemur, sedulo esse cauendum, ne si in Dei
iudicia vltra sobrietatis modum inquirimus in
horribiles abyssos nos abripiat vagus mentis er-
ror ac præcipitet. Prodigij sanè instar hoc fuit
quòd in electo Dei populo, in quo celestis sapien-
tiæ per Legem & Prophetas lux accensa fuerat, tã
crasso signimento fuerit datus locus. Quòd si eorum
audaciam tam seuerè vltus est Deus, nihil hac mo-
destia in reputandis Dei operibus melius est, vt
in admirationem erumpant mentes quoties illor-
um fugit ratio: ac linguæ protinus exclament,
Iustus es Domine, & recta iudicia tua, licet com-
prehendi nequeant. Quod de parentum peccatis
rogant discipuli, non abs re est. Erri enim ob
patris noxam non plebètur innocens filius, sed
anima quæ peccauit, ipsa nocetur: non tamen

C.IX. irata est illa denuntiatio, quod Dominus parentum scelera reitit in sinum filiorum, & vindex est in tertiam vsque & quartam generationem. Ergo ira Dei per multas etates sepe in vna domo residet: & quemadmodum fidelium posteris in illorum gratiam benedicit, sic & impiam progeniē abiicit, filios cum patribus, in eundem interitum iusta vindicta destinans. Neque hoc modo conqueri potest quisquam se alieni peccati immeritò pœnam luere: quia vbi deest Spiritus gratia, ex malis corvis mala oua nasci necesse est. Hæc fuit Apostolis dubitandi occasio an Dominus aliquod parentum scelus in filio vltus esset.

3 *Neque hic peccauit.* Non simpliciter Christus hominem cæcum ac eius parentes omni culpa liberat, sed tantum negat causam cæcitatē in peccato quaerendam esse. Atque hoc est quod prius dixi, aliud interdum esse Deo propositum, quum ærumnas iniungit hominibus, quàm peccata eorum persequi. Ideo quum latent afflictionū causas, eohibenda est curiositas, ne & Deo faciamus iniuriam, & maligni erga fratres simus. Itaque aliam rationem adducit Christus, hominem hunc cæcum fuisse natum *vt in eo manifestarentur opera Dei.* Non dicit opus vnum, sed plurali numero Opera: quandiu enim captus fuit oculis, Diuinæ seueritatis exhibitū fuit in eo specimen, vnde timere ac se humiliare reliqui discerent. sequentū est postea liberationis beneficiū in quo resulsit mira Dei bonitas. Quare his verbis Christus discipulos erigere voluit in spem miraculi, sed inter ea generaliter admonet, causam hanc satis superque in mundi theatro debere iustam ac legitimam videri, quum Deus nomen suum illustrat. Nec est quod cum Deo exposulent homines, quum gloriae sua organa eos constituit in vtranque partem, siue misericors, siue seuerus appareat.

4 *Me oportet op.* Iam ad hoc se missum testatur vt Dei gratiam in cæco illuminando patefaciat. Porro similitudinem ex comuni vitæ cōsuetudine mutuatur. orto enim sole surgit homo ad laborem, nox autem quieti destinata est, vt habeatur Psal. 104. c. 22. *Diem ergo vocat tempus sibi à Patre finitum, quo opus sibi mandatum perageret.* Ita vt quisque ad publicum aliquod munus vocatus est, tanquam in operas diurnas incumbere debet ad exequendum quod muneris ratio flagitat. Inde porro colligenda est vniuersalis regula, singulis vitæ suæ cursum quasi diem esse. Quare vt operarios ad sedulitatem & industriam stimulat lucis breuitas, ne ipsos noctis tenebræ inter primos conatus deprehendant: ita quum bre-

ue tempus vitæ nobis datū cernamus, pudeat nos torpere in otio: denique simulac Deus per vocationem illucet, minimè cunctandum est, ne oportunitas effluat.

5 *Quandiu fuero in mundo* Hoc per occupatiōnem additum interpretor: videri enim absurdum poterat, Christum sibi tempus operandi prefigere, quasi periculum esset ne eum aliorum more nox opprimeret. Ergo se ab aliis ita segregat vt tamē sibi quoque finitum esse dicat operandi tempus. Se enim soli comparat, qui quum fulgore suo illustret terram, tamen quum occidit, diem secum aufert. Itaque mortem suam significat: tãquam solis occasum fore: non quæ lucem eius extinguat vel obscuret, sed eius conspectum eripiat mundo. Interea docet, quum in carne productus fuit, tunc verè lucidum mundi diem exiturū. Et si enim omnibus feculis Deus illuxerat, nouum tamen & insolitum fulgorem Christus aduentu suo protulit. Vnde inferit illustrandæ Patris gloriæ hoc maxime idoneum apūmque esse tempus, quasi diem serenissimum, in quo mirificis operibus se magis conspicuum exhibere Deus voluerit. Verum hic exoritur quæstio, quia post Christi mortem maior Dei virtus tum in fructu doctrinæ, tum in miraculis enituit: & Paulus ad tempus suæ prædicationis propriè hoc accommodat, quod Deus qui à principio mundi iussit è tenebris lucem splendescere, tunc per Euangelium in Christi facie respenderit. Et nunc non minus mundum Christus irradiat, quàm quum inter homines coram versatus est. Respondeo, Christum, completo suæ diuinitatis cursu, non minus potenter operatum esse per suos ministros, quàm per seipsum quum in mundo ageret. Id quidem verum esse fateor: sed non obstat primò quin per seipsum æquiqui debuerit quod à Patre mandatum erat, quo tempore in eum finem exhibitus fuit in carne. Non obstat deinde quominus corporalis eius præsentia verus & singularis fuerit dies mudi, cuius splendor in omnia secula diffusus fuerit. Vnde enim & olim sanctis Patribus, & nobis hodie lux & dies, nisi quod Christi exhibitio semper radios suos longe emittit, qui perpetuum diem tlexerit? Vnde sequitur, quicūque directorem non habent Christum, tanquam cæcos in tenebris palpitantem confuse & sine ordine vagari. Interea tenendus est sensus ille, quod sicuti sol pulcherrimum terræ ac cæli theatrum totūque naturæ ordinem oculis operit, ita præcipuum operum suorum gloriam Deus in Filio conspicuam exhibuerit.

6 *Hoc quum dixisset, despuit in terram, & fecit lutum ex spuro, & ille cui lutum super oculos cæci.*

7 *Et dixit ei, Vade, laua in piscina Siloæ, quod est si interpreteris, missus. Abijt ergo, & lauit, & venit videns.*

8 *Vicini itaque & qui viderant eum prius, eo quod mendicus esset, dicebant, Nonne hic est qui sedebat & mendicabat?*

9 *Alij dicebant, Certè hic est. Alij verò, Similis est illi. Ille autem dicebat, Ego sum.*

10 *Dixerunt ergo illi, Quomodo aperti sunt oculi tui?*

11 *Respondit ille, & dixit, Homo qui vocatur Iesus lutum fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade in piscinam Siloæ, & laua. Postquam verò abijt & lauit, vidit.*

12 *Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Dixit, Nescio.*

6 *Despuit in terram.* Consilium Christi erat visum cæco restituere: sed rem aggreditur

modo in speciem valde absurdam: nam luto oculis illinens, cæcitatē quodammodo duplicat.

Quis

2. Cor. 4.

6.

Quis non vel misero homini eum illudere putasset, vel instar hominis deliri ridiculas ineptias agitare? Atqui hoc modo cæci fidem & obedientiam probare voluit, ut omnibus esset exemplo. Fuit certè hoc non vulgare fidei specimen, quòd cæcus nudum verbum amplexus, visum sibi redditum iri certò confidit: atque hac fiducia properat ire quòd iussus est. Præclara etiam obedientiæ laus, quòd simpliciter obsequitur Christo, etiam si multa in contrariam partem auocent. Atque hoc verè fidei experimentum est, quum pia mens simplici Dei verbo contenta sibi promittit quòd incredibile aliàs videtur. Fidem sequitur mox obsequij promptitudo, ut se Deo regendum placidè tradat qui fidem sibi ducem fore persuasus est. Minimè dubium est quin luti brij sui suspicio ac metus cæco in mentem venerit: sed per omnia impedimenta perumpere illi facile fuit, quum statueret tutum esse Christum sequi. Siquis obicit, non agnitum fuisse Christum à cæco qualis erat, ut potuerit, tanquam Dei Filio iustum illi honorem habere, fateor id quidem: sed quia à Deo misum esse credebat, illi se subiiciens, & eum veracem esse non dubitans, nihil in ipso nisi diuinum intuetur: imò quòd in tam exigua merita totum se Christo addixit, eo plus laudis meretur eius fides.

7 *Luta in piscina Siloæ.*) Neque in luto neque in aqua Siloæ quicquam ad sanandos oculos habere virtutis certum est: sed Christus liberè externis istis symbolis sua miracula non semel ornauit, siue vt fideles assuefaceret ad signorum usum, siue vt ostenderet suo arbitrio subesse omnia, siue vt testatum faceret tantum esse potentiz in singulis creaturis quantum ipse dare velit. Quæ tamen nonnulli quid lutum ex puluere & luto compositum significet: & hanc fuisse Christi figuram interpretantur: quia puluis terrenam carnis naturam, sputum autem ex ore profectum, diuinum verbi essentiam notet. Ego autem allegoriam istam, quia plus argutiz quam soliditatis habet, omitto, hac simplicitate contentus, quod sicuti primùm ex luto homo conditus est, ita in resingendis oculis lutum adhibuerit Christus, in corporis parte eandem potentiam demonstrans quam Pater in toto homine fingendo exiit: vel fortè hoc signo testatum voluit, sibi non esse difficilius discusso impedimento aperire cæci oculos, quàm hominum cuius luto abstergere: rursus suæ esse potestatis tenere hominis visum, perinde ac si quis oculos luto illinat: quod posterius mihi magis arridet. *Lauare in piscina*

Siloæ, ideo fortè iussit ut Iudeis exprobraret non nisi per eos stare quominus sentirent presentem Dei virtutem, quemadmodum suæ atatis homines Iesaius obiurgat quod contemptis aquis Siloæ tacite fluentibus, rapidos & violentos fluuitos appetant. Eadem quoque fuisse ratio mihi videtur cur Eliseus Naaman Syrum in iordane lauare iusserit. Piscinam hanc, si Hieronymo credimus, efficiebant aque certis horis ex monte Sion ebullientes. Interpretatio vocis *Siloa* consold ab Euangelistis additur, quia fons ille tempore vicinus quotidie Iudeos venturi Christi admonerat: quem tamen coram sibi oblatum aspernati sunt. Gratiam ergo Christi Euangelista nobis commendat, quod ipse vnus tenebras nostras illuminet, visumque cæcis restituat. Nam in vnus hominis persona natura nostræ conditio depingitur, quòd scilicet luce & intelligentia omnes ab vtero priuati sumus: deinde quod mali huius remedium à solo Christo petendum sit. Obserua autem quòd quum præfati silice esset Christus negligi tamen symbola noluit, ad eorum arguendum genus stuporem, que inane tantum signorum vmbra retinebat, aboluta substantia. Ceterum mirifica Christi bonitas in eo refulget, quòd vltro ad cæcum medicum accedit, nec eius preces in ope ferenda expectat. Et iam quum natura ab eo auerit sumus, nisi occurrat priusquam vocetur, suæque misericordia in lucis & vitæ obliuione demersos preueniat, actum de nobis est.

8 *Vicini itaque qui vid.*) Non vicinis tantum notus erat cæcus, sed pascim etiam totius vrbis incolis, quod mendicus sedere ad porta templi solebat: tales autem vulgi oculos magis in se conuertunt. Hæc notitia hominis ad plures miraculi famam vulgavit. Ceterum (vringentosa est impietas in obscurandis Dei operibus) multi putarunt non eandem esse hominem quia in eo noua Dei virtus conspicua erat, ita quo syleddior est operum Dei maiestas, minus fidei apud homines inueniunt. Sed illorum dubitatio ad comprobandum miraculum valuit, quia tunc factum est vt suo preconiio cæcus Christi gratiam magis celebraret. Proinde omnes istas circumstantias non frustra colligit Euangelista, ex quibus miraculi veritas clarius emittit.

11 *Postquam verò abij, & laui.*) Tam scilicet obedientiæ successus nos admonet vt superitis omnibus obstaculis strenue pergamus quocumque Dominus vocat: nec verò dubitemus peristere cessurum quicquid eius ductu & auspiciis fuerimus aggressi.

13 *Adducunt eum qui aliquando cæcus fuerat ad Phariseos.*

14 *Erat autem Sabbathum quum lutum fecerat Iesus, & aperuerat eius oculos.*

15 *Rursum ergo interrogarunt eum etiam Pharisei quomodo visum recepisset. Ipse autem dixit eis, Lutum imposuit super oculos meos, & laui, & video.*

16 *Dixerunt ergo ex Phariseis quidam, Hic homo non est à Deo, quia Sabbathum non seruat. Alij dicebant, Quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et dissidium erat inter ipsos.*

17 *Dicunt ei qui cæcus aliquando fuerat, Tu quid dicis de eo, quòd aperuit oculos tuos? Ille verò dixit, Propheta est.*

13 *Adducunt eum qui.*) Narratio quæ iam sequetur ostendit ad eò non proficere impios in Dei operibus, vt quo magis vrgentur eorum potentia, virus intus conceptum egerant. Mollire

certè vel lapideas mentes debuerat visus cæco redditus. Iam Pharisei, rei nouitate & magnitudine percussis, tantisper debebant hæsitare dum inquirerent an diuinum esset opus: sed eò ve-

Cap.
IX.

cordia illos præcipites impellit Christi odium, vt quod audiunt ab ipso factum esse protinus damnant. Phariseos Euangelista nominat, non quòd alia sectæ Christo propitiæ essent, sed quia hæc ad tuendum præsentem statum reliquis erat animosior. Sæper hypocritis crudelis est & superbi: quum ergo falsa opinione sanctimoniz turgere, eos præcipue vulnerabat Euangelij doctrina, quæ damnabat fictitias omnes eorum iustitias, præsertim verò asserendæ Legis prætextu pro sua potentia & regno dimicabant. Quòd Euangelista cæcum à turba ad Phariseos adductum esse commemorat, incertum est quo affectu, & consilio factam id fuerit: vix quemquam tunc latebat quam hostiliter insensu Christo essent Pharisei. Fieri ergo potest vt multi adulatores in eorum gratiam data opera miraculo gloriam obruerent. Mihi tamen probabile est maiorem partem plebis suspensio iudicij (vt fieri solet) tributos ac iudices facere voluisse qui gubernacula tenebant, interea vitro cacientes in sole tenebris sibi accersant, quæ illius obsecuent lucem. Hæc præpostera est vulgi religio, vt impio Laeliaz tyrannos Diuinæ reuerentiæ prætextu adoret: Deum verò ipsum tam in verbo quam operibus contemnat, vel saltem respicere non dignetur.

14. *Erat autem Sabb.*) Consulò diem Sabbathi elegit Christus, qui scandali materiam præbituras erat Iudæis. Iam satis in paralytico exper tus erat hoc quoque opus calumniz fore obnoxium, cur ergo offensionem (quod illi facillimū erat) non præcauet, nisi quod malignè suscepta ab hostibus defensio ad illustrandam Dei virtutem factura erat? Dies Sabbathi ad illos acuendos instar cotis est, vt acrius de tota re inquirent. Quid verò tandem ex quæstione sedulo & anxie habita proficiunt, nisi quòd miraculi veritas clarius resulget? Cæterum hoc exemplo docemur, vt Christum sequamur, exasperandos esse Euangelij hostes: ac eos prorps desipere qui sic conciliant mundum Christo vt quasvis offensiones damnent: quem potius Christus sciens ac volens impios irritauerit. Teneda ergo quam alibi præscribit regula, Cæcos ac duces cæcorum negligendos esse.

15. *Interrogant eum e. Ph.*) Hæc cõfessionem ex ore cæci iam ante populus audierat. nũc eius testes Pharisei quoq; sũt, qui obicere poterant rumorẽ sine capite temere excitatum, ab hominibus plebeiis non minus tenerè fuisse exceptũ. Ac primò quidem ommissa facti quæstione (vt loquantur) de iure tantum disputant: non enim negant quĩ visum: Christus cæco restituerit, sed crimen inueniunt in circumstantia temporis: ac negant Dei esse opus quod violatum fuit Sabbathum. Sed primò querendum erat an Diuinum opus esset Sabbathi violatio. Quid autem obstat quominus hoc videant, nisi quia prauo affectu & malitia excæcati nihil vident? Adde quòd iam prius satis supèrque edociti fuerant à Christo, non magis cum Sabbatho pugnare quæ Deus hominibus largitur beneficia, quam Circumcisionem. & Legis verba homines à suis tantum, non Dei operibus, quiescere iubent. Quòd ergo errorem pro confesso sumunt tam valide refutatũ obstitat: malitiæ imputandum est: saltem non alia de causa errant nisi quia errare libet. Ita Pa-

pita friuolas putidãque calumnias, quibus centies responsum esse, subinde tamen perfricta fronte ingerere non desinunt. Quid ergo nobis agendum? Nempe quum locus datur, quantum in nobis est repellenda est eorum improbitas qui falsa inuidia Euangelium grauant & infamant. si nulla quantumuis iusta defensio eis illis obturet, non est quòd fatiscamus: sed magno & intrepido animo obstinata hæc maledicendi libido, qua nos opprimere volunt, calcanda est. Axiomata sumunt quæ libenter illis concedimus, Non audidos esse qui ab Ecclesia discessionem faciunt, & abruptum fidei vitantem. Sed quòd præcipue discutendum erat, & quod dilucidè mille locis exposuimus, disimulante prætereunt, Papatũ cum sua caterua nihil minus quam Ecclesiam esse, farraginem ex commentis adulterinis cõstatam, & infectam tot superstitionum figmentis, multũ à sincera fide distare. Atqui furiosa sua petulãtia non efficiunt quin tandem præualeat tories ac tã solide testata à nobis veritas. In eundem modum Pharisei plausibile aduersus Christum axioma sumebant, Non esse à Deo quibus Sabbathum non seruabat. sed iniquè & falsò opus Dei iactabant Sabbathi esse violationem.

16. *Quomodo potest homo peccator.*) Peccator hĩc, sicut aliis pluribus locis, pro scelerato & Dei contemptore sumitur. Quare cum Publicanis & peccatoribus edit magister vester? hoc est, impiis & flagitiosis hominibus quorũ violatio infamis est nequitia. Nam ex Sabbathi violatione colligebant hostes Christi profanum esse ipsũ hominem, & omni religione vacuum. Isti contra, qui medijs sunt & æquius iudicant, pium & religiosum hominem esse statuunt qui ad eadem miracula insigni Dei virtute sit instructus. Quanquam non satis firmum videtur argumentum, nam & pseudoprophetis interdum Deus permittit signa quædam edere: & scimus Satanã instar simiæ, Dei opera imitari vt incautos fallat. Imò refert Tranquillus, quũ Vespasianus in Alexandria esset, ac ius in medio foro ex tribunali diceret, rogatum à cæco fuisse vt spũto eius oculos illineret: hoc remedium à Serapide sibi in foamis monstratum esse. Vespasianum, quia temere ludibrio exponere se nollet, cunctant & agrè eò adductum esse: quum tamen vndiq; amici instarent, cæco dedisse quod petebat: atque ita repente apertos fuisse eius oculos. Quis Vespasianũ propterea inter Dei seruos numeret, vel pietatis laude eum insigniat? Respondeo, apud pios & Dei timentes miracula indubias esse potentie Spiritus sancti tesseræ: sed iusto Dei iudicio fieri vt miraculis fallacibus incredulos non secus ac præstigijs deludat Satan. Quod ex Suetonio nuper reuili, non puto esse fabulosum: fide iustæ potius Dei vindictæ hoc ascribo, quòd quum tot & tam præclara Christi miracula à Iudæis contempta essent, tandem, vt meriti erant, ad Satanam fuerint ablegati. Debuerant enim ex Christi miraculis in puro Dei cultu proficere, in Legis doctrina confirmari, & assurgere ad Messiam ipsũ, qui finis erat Legis. Et certè Christus cæcũ illuminãdo se Messiam esse clarè testatus fuerat. Qui Deũ in suis operib; agnoscere recusant, quum non modò fociordia, sed malitiosa cõtẽptu recusent, annon digni sunt quos Deus Satang fallacis subiciat? Meminerimus ergo Deũ lycero

M. arc. 2.

16.

Luce. 11.
10. 11.

Matt. 15.

4.

Exod. 22.

syñcero cordis affectu querendum esse vt nobis Spiritus sui virtute se patefaciat: obedienter eius verbo præbendas esse aures, vt veros Prophetas miraculis non fallacibus distinctè notet ac uestiget. Ita fiet vt sua apud nos miraculis utilitas constet, nec Satanæ imposturis sumus obnoxij. Quod ad istos pertinet, tametsi hoc probè faciunt quod de miraculis (in quibus apparet Dei potentia) reuerenter loquuntur, non tamen satis validam rationem opponunt cur censendus sit Christus Dei Propheta. Neque etiam Evangelista pro oraculo haberi voluit eorum responsum: tantum impiam hostilitatem Christi contumaciam in medium profert: qui malitiosè in conspicuis Dei operibus quod carpant captantes, ne admōniti quidem paullisper subsistunt. *Et dissensio erat inter eos.* Pessimum in Ecclesia Dei & maxime noxium malum: est schisma: qui tunc ergo vt Christus discordiæ materiam inter ipsos Ecclesiæ doctores seminet? Responso facilis est, non alium fuisse Christo finem nisi vt omnes quasi porrecta manu ad Deum Patrem adduceret. Dissensio autem ex eorum malitia orta est quibus animus non erat ad Deum accedere. Schismate ergo sciunt Ecclesiam quicunq; e Dei veritati parere non sustinent. Præstat autem inter se dissidere homines quàm simul omnes vno consensu, à pietate desistere. Proinde quoties emergunt

dissidia, semper conficienda est origo.

17 *Discunt ex quo cæcus fuerat.* Quò magis sedulo inquirunt, eo se potentius excæci Dei veritas: perinde enim faciunt ac si flammam quæ extinguere flatu suo vellet. Ergo quoties videmus omnia impios in omni ad opprimendam Dei veritatem, non est cur terreantur vel minimum de euentu sumus solliciti: quia nihil quàm eius lucem magis eo modo accendent. Perro quòd suscitatur a cæco quid sentiat, non ideo fit quòd morerentur eius iudicium vel pili alliment: sed quia hominem metu percussum ex animi sui voto responsum sperent. Quam parte Dominus ipsos frustratur. nam certe quòd homo plebeius in te ipse neglectis eorum nimis Christum asserit Prophetam esse, Dei gratiæ acceptum referre merito conuenit, vt hæc haucia sit quasi alterum miraculum. Quòd si tam cordate & libere Christum esse Prophetam confessus est, qui Dei filium esse nondam tenebat: quàm pudentia est eorum peritiam qui metu fracti vel eum abnegant, vel e contecti uult, quum sciant ad Patris dextram sedere, atque inde venturum totius orbis iudicem? Quam ergo exigua notitia scintillam hinc cæcus non suffocauit, danda opera est vt ex proprio iudicio, qui cordibus nostris illuxit, ingenia & integra confessio resfulgeat.

18 *Non crediderunt ergo Iudæi de ipso quòd cæcus fuisset, ac visum recepisset, doctores vocauerunt parentes eius qui visum receperat.*

19 *Et in eorum rogauerunt eos, dicentes, Hic est filius vester, quem vos dicitis cæcum natum esse: quomodo igitur nunc videt?*

20 *Responderunt illis parentes eius, & dixerunt, Scimus quòd hic est filius noster, & quòd cæcus natus est:*

21 *Quomodo autem nunc videat, nescimus: aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse autem habet, eum interrogate: ipse de se loquetur.*

22 *Hæc dixerunt parentes eius quòd timerent Iudæos. iam enim conspirare aut Iudæi ut si quis eum confiteretur esse Christum, è synagoga eijceretur.*

23 *Propterea parentes eius dixerunt, Aetatem habet, ipsum interrogate.*

18 *Non crediderunt.*) Duo hic obseruanda sunt, quòd non credant factum esse miraculum, & quòd spore prauo Christi odio excæcati, quod pulam, est non cernant. Ipsos Evangelista non credidisse refert. Iratio quaritur, non dubium est quin voluntaria fuerit eorum cæcitas. Quid enim obstat quominus luculentum Dei opus oculis suis subiectum non videant, imò quod plus quàm conuicti, non tamen credant quod iam habent compertum, nisi quod interior cordis malitia clausos tenet eorum oculos? idem in Evangelij quoque doctrina impleri Paulus docet: velatam enim vel obscuram esse negat, nisi reprobis, quorum mentes excæcauit Deus huius seculi. Talibus exempli moniti, discimus non accersere nobis oblatacula quæ nos à fide arceant. *Iudæos* per synecdochen Evangelista nominat qui populi gubernacula tenebant.

19 *Hic est filius vester.*) Quia priore via non successit, nouam aliam tentant: sed Dominus hic quoque mirabili ratione non modò eorum conatus disturbat, sed in contrarium etiam finem vertit. Porro non vnum simpliciter quarunt, sed astute plura inuoluunt, vt responsionis ansam præciant. Sed parentes cæci ex multiplici & capuosa interrogatione dimidiari tantum partem percipiunt, ad quam respondent: filium suum esse

restitutum, & cæcum fuisse ab vtero. Hinc sequitur, non naturaliter eum videre, sed miraculo apertis fuisse illi oculos. sed hoc posterius, quia odiosum erat, pretereunt: quo silentio produnt suam ingratiudini. Nam certe tam illustri Dei beneficio affecti, ad celebrandum eius nomen arderet: ut debebant. Atqui metu contenti gratiam Dei quantum in se est sequuntur: nisi quod testem suo loco substituunt filium, quæ & minore inuidia & maiori fide rem totam vt gesta est prælicet. Cæterum etiam prudenter, dum periculum declinant, nec etiam hanc excogitant rationem vt per os filij sui obliquè de Christo testentur: hoc tamen non obstat quin per os Evangelistæ, Spiritus eorum mollitiem damnet, quia partes interim suas deserunt. Quanto itaque minus habebunt exultationis quæ perfidia abnegatione Christum cum sua doctrina, cum miraculis, cum virtute & gratia profus obruunt?

22 *Conspirauerunt Iudæi, ut scilicet.*) Hic locus docet veterem & seculis omnibus vitatum excommunicandi morem fuisse: neque enim tunc primum inuenta excommunicatio fuit: sed quæ iam olim aduersus apostatas & contemptores Legis vsu recepta erat pœna, in Christi discipulos versa fuit. Tenemus ergo ex vetustissima Ecclesiæ

Cap.
IX.

disciplina ortum esse excommunicandi ritum: deinde non nuper cepisse, neque vnus tantum seculi esse hoc vitium vt sancta Dei instituta suis sacrilegiis impij homines corrumpant. Esse aliquam correctionis formam, qua rebelles cohiberentur, Deus ab initio voluit. hac potestate Pontifices & Scribæ non modo tyrannicè abusi sunt ad vexandos innocios, sed Deum ipsum eiusque doctrinam nefariè tandem oppugnarunt. Quam potentior esset Christi veritas quam vt iure & ordine ad resistendum pares forent, excommunicationum fulmina vibrarunt ad eam opprimendam. Idem & in populo Christiano factum est: vix enim exprimi potest quam barbaram tyrannidem exeruerint pseudoepiscopi in plebe subigenda, nequis mutire auderet. & nunc videmus quanta truculentia telum hoc excommunicationis in omnes Dei cultores torqueant. Sed ita statuendum est, vbi hominum libidine in alienum finem rapitur excommunicatio, securè posse contemni. neque enim Deus, quum ius excommunicandi Ecclesiæ suæ mandauit, gladio armavit tyrannos vel carnifices ad iugulandas animas: sed regulâ præscripsit populi sui gubernandi: & quidem ea lege vt summum ipse imperium teneret, homines verò haberet ministros. Fulminent ergo vt li-

buerit pseudoepiscopi, non alios inanibus suis crepitaculis attonitos reddent quam qui voce summi Pastoris nondum edocti quodam sit verum ouile, vagi & dubij errant. In summa, quos videmus non subesse Christe, certo certius est legitima excommunicandi potestate esse priuatos. Nec verò timendum est ne à suo cœtu nos abdicent, vnde Christus, vita & salus nostra exultat. Quin potius si Christo conuicti esse cupimus sponte ex Papæ synagoga discedere nos oportet, tantum abest vt nobis obftet eiectionis metus. Cæterum etsi ritus excommunicandi tam indignè in veteri Ecclesiâ corruptus fuerat, Christus tamen aduentu suo extinguere noluit: sed restituit suę puritati, vt de integro apud nos vigeret. Ita hodie quantumuis seæda in Papatu grassetur sanctæ huius disciplinæ profanatio, potius ad pristinam suam integritatem summo studio à nobis reuocanda est quam vt eam aboleamus. Nunquam adeò bene res in mundo compositæ sunt quin sanctissimæ quæque Dei leges hominum vitio in corruptelas degenerent. Nimum profectò licentiæ Satanae daretur si in nihilum redigere posset quicquid adulterat. nullus iam Baptismus nobis restaret, nulla Cæna, nulla denique religio, cuius nullam partem à suis inquinamentis reliquit intactam.

24 Vocarunt ergo secundo hominem qui cæcus fuerat, ac dixerunt ei, Da gloriam Deo: nos scimus quòd hic homo peccator est.

25 Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit, nescio: vnum scio, quòd quum cæcus essem, nunc video.

26 Dixerunt ergo ei rursus, Quia fecit tibi: quomodo aperuit tibi oculos?

27 Respondit illis, Dixi vobis iam ante, & non audistis: quid rursus vultis audire? nūquid vos etiam vultis eius discipuli fieri?

28 Conuertiati sunt ergo illi, & dixerunt, Tu esio eius discipulu: nos Moysi sumus discipuli.

29 Nos scimus quòd Moysi loquutus sit Deus: hic verò vnde sit nescimus.

30 Respondit homo, & dixit illis, Certè in hoc mirum est quòd vos nescitis vnde sit, & aperuit oculos meos.

31 Scimus autem quòd peccatores Deus non audit: sed si quis sit Dei cultor & faciat eius voluntatem, hunc audit.

32 A seculo non est auditum quòd aperuerit quisquam eius oculos qui natus fuisset cæcus.

33 Nisi esset hic à Deo, non posset facere quicquam.

24 Vocarunt ergo secundo.) Non dubium est quin pudore coacti cæcum vocarint. quem nimis firmum & constantem prius experti fuerant. Ita quo vehementius luctantur aduersus Deum, subinde pluribus laqueis se induunt, & fortius se constringunt. Cæterum ita interrogant vt in sua verba ipsum adigere conentur. Speciosa quidem præfatio est quum hortatur ad dandam Deo gloriam: sed statim imperiosè vetant ne ex animi sui sententia respondeat. Ergo sub nominis Dei prætextu ferule obsequium ab illo exigunt. *Da gloriam Deo.* Tamen ad causâ circumstantiam referri hæc obstatio potest, ne Dei gloriâ obscuret cæcus, beneficium quod accepit in hominem transferendo: potius tamen subscribo eorum sententiæ qui solennem fuisse formulam existimant quæ adhiberi solebat quum iusiurandum ab aliquo exigent. Nam & Iosue iisdem verbis Acham adiurat quū veram subrepti anathematis confessionem exprimeret vult. Monebant autem his verbis non leui contumelia Deū affici si quis per eius nomē falleret. Et certè quo-

ties iurandum est nobis, occurrere debet hæc præfatio, vt non minus pretiosa nobis sit veritas quam Dei gloria. Id si fieret, longè alia constaret iuramenti religio: nūc quia bona pars Deum abnegari non cogitans, quum ad mendacium asserendum inuocatur eius nomen, temere & cōtemptum ad iurandum profilit: omnia perituriis reserta sunt. Interea videmus vt hypocritæ, etiã dum maximam Dei reuerentiam obtundunt, nõ modo fucum faciant, sed impudenter quoque illudant. simul enim addunt vt in sua verba impiè cum manifesto Dei probro cæcus iuret. Ita scilicet, scelerata eorum consilia Deus in lucem protrahit, vt cunquē variis coloribus inducere & fictitiis vmbis tegere conentur.

25 An peccator sit nescio.) Videtur cæcus ab ingenio testimonio nõ nihil metu desistere. Neque enim credibile est de Christo ipsū dubitasse, vt verba sonant: sed ego potius ironicè loquutū arbitror, quòd ipso acris purgeret. Confessus paulò antè fuerat Prophetam: quū nihil proficere se videret, de persona iudicium suspendens,

rem ipsam proponit. Ergo ista concessio subfanti-
natione non caret.

26 *Dixerunt ergo ei rursus.*) Quum impios vi-
deus tantopere in pravis suis actionibus faga-
gere, pudeat nos torporis nostri, quod tam frigi-
de in agendo Christi negotio versamur. Quum
autem vindique calumniandi materiam venientur
vt miraculum tenebris inuoluant, Dominus eor-
um conatus praecela è discutit infracta caeci con-
stantia. neque enim tantum in sententia perstat,
sed liberè eos & seuerè obiurgat, quod veritate
fatis notam & compertam subinde quaerendo
obruere studeant. Peruersam etiam Christi odiù
illis exprobrat, quum dicit, *Nunquid vultis fieri
eius discipuli?* significat enim, quanuis centies
conuicti fuerint, maligno hostilique affectu sic
esse occupatos, vt nunquam cessuri sint. Mira
sanè libertas, quod homo contemptibilis & obse-
rus, imò propter mendacitatem ferè probrosus,
secu: è omnium Sacerdotum furorè in se pro-
uocat. Si exigua duntaxat fidei praeparatio, quum
ad pugnam ventum esset, illi tantum dedit fidu-
cia, quid excusationis preterent qui extra telorù
iactum magni Euangelij praecones, in periculis
obmutescunt? Porro hæc quoque interrogatio
est ironica. Significat enim maleuolentia eos, nõ
sincero veri studio impelli vt hanc quaestionem
tam sedulo vigeant.

28 *Comitatus sunt ergo illi.*) Probabile est, que-
cunque illis conuitia furiosè iracundiæ impetus
dictauit, tum multo sè in eum coniecisse: hoc autè
vnum ex multis fuit, quod Legis apostatam vo-
carunt. neque enim, eorum iudicio, Christi pote-
rat esse discipulus quin à Legge Moisis deficeret.
ac discretè hæc duo tanquam inter se pugnantia
opponunt. Ceterum hic in speciem pulcherrimus
est color, quod discedere à Moisis doctrina
metuunt. Est enim hæc vera pietatis regula, au-
diendos esse Prophetas, per quos loquutum esse
Deum certò constat: ne quibuslibet hominum
doctrinis circumferatur fides. Ab hoc verò prin-
cipio deducunt quam habent de Legge Moisis cer-
titudinem: sed mentiuntur Moisis se esse discipu-
los, qui à Legis sine auersi sùt. Ita hypocritæ Deù
lacerare solent, quum volant eius nomen obtin-
dere. Si Christus anima Legis est, vt Paulus do-

cet, quid erit Lex ab ipso separata nisi corpus
mortuum? Hoc exemplo docemur non verè au-
diri Deum, nisi quum attentus est auditor ac e-
ius vocem, vt percipiat quidnam sibi velit ac lo-
quatur. Quum dicunt *se nescire unde sit* Christus,
hoc ad patriam vel locum natalem non refertur,
sed ad munus propheticum. Cautantur enim se
nullam habere vocationis eius notitiam, vt eum
tanquam à Deo profectum recipiant.

30 *Certè in hoc mirum est.*) Obliquè perstrin-
git eos quòd tam insigni miraculo nihil commo-
ti, Christi vocationem sibi esse ignotam fingant:
ac si mereret nihil esse consentaneum vt tale
Diuinæ virtutis specimen pro nihilo ducatur, ac
Christi vocatio sic probata & testata nihil tam è
fidei apud eos obtineat. Et, quòd magis eorum so-
cordiam vrgat vel malitiam, miraculi excellen-
tiam ex eo amplificat quòd ab vltima hominum
memoria nunquam fando auditum sit tale quic-
quam fuisse ab homine factum. Vnde sequitur,
malignos esse atque ingratos qui ad conspectum
Dei opus vltro coniuuent. Colligit ergo à Deo
esse missum qui tanta Spiritus Dei potentia in-
structus est ad comparandum sibi ac doctrinæ
suae fidem.

31 *Scimus autem quòd peccatores.*) Falluntur
qui caecum ex vulgi opinione sic loquutum esse
putant. Nam peccator hic quoque, vt paulo
autè, impij & scelerum significat. Est autem
hæc perpetua Scripturæ doctrina, quòd
Deus non exaudiat nisi à quibus verè & since-
ro corde vocatur. Nam quum sola fides tanquam
nobis ad Deum aperiat, certum est impios om-
nes ab accessu eius arceri: imò testatur se a-
bominari eorum preces, sicut ad eorum sacrifi-
cia nauscat. Singulari enim priuilegio filios ad se
inuitat, & solus est Spiritus adoptionis qui in
cordibus nostris clamat, Abba Pater. In summa,
nemo ad Deum orandum rite est comparatus
nisi qui cor fide purgatum habet. Impij verò, si-
cuti in suis precibus sacrum Dei nomen profa-
nant, ita potius huius sacrilegij pœnas dare
merentur quam vt quicquam in salutem impe-
trent. Ideo non malè ratiocinatur caecus, Christum
à Deo profectum esse, quem suis votis ita propi-
tium habet.

34 *Responderunt, & dixerunt ei, Tu in peccatis natus es totus, & tu nos doces? Et eiecerunt
eum foras.*

35 *Audiuit Iesus quòd eiecissent eum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei: Cre-dis tu in
Filium Dei?*

36 *Respondit ille, & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum?*

37 *Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eum: & qui loquitur tecum, ille est.*

38 *Dixit autem, Credo Domine. Et adorauit eum.*

39 *Tunc dixit Iesus, In iudicium ego veni in hunc mundum, vt qui non vident, videant: &
qui vident, caeci fiant.*

40 *Hæc audierunt quidam ex Pharisæis qui erant cum illo, & dixerunt ei, Nunquid &
nos caeci sumus?*

41 *Dixit illis Iesus, Si caeci essetis, non haberetis peccatum. nunc autem dicitis, Videmus. pec-
catum igitur vestrum mactat.*

34 *In peccatis natus es.*) Non dubito quin ad
eius cæcitatem alluserint: sicuti superbis homi-
nibus moest miseris & calamitosos vexare.
Ergo perinde illi insultant acsi ab utero matris
cum scelerum suorum nota prodiiisset. Nam pas-
sim Scribarum animis infidebat hæc persuasio,
quòd animæ vna vita defunctæ in noua corpora

migrarent, atque illic pœnas penderent priorum
scelerum. Inde constituunt istis, cum qui caecus
natus est, iam tunc peccatis delibutum fuisse ac
scdatum. Hæc præpostera censura a nobis docu-
mento esse debet, sedulo cauendum esse ne semper
Dei flagellis cuiusque peccata memoremus.
Habet enim (vt prius visum est) Domi-

Cap.
IX.

nus varios fines cur æumnas hominib. infligat. Præterquam verò quòd isti hypocritæ misero homini insultant, simul contumeliosè respiciunt quamlibet sanctas & probas eius admonitiones: vt hoc plusquam commune est nequis ab eo se doceri sustineat quem contemnit. Porrò quum semper audiendus sit Deus, per quoscumque tandem nobis loquatur: discamus neminem contemnere, vt Deus nos semper dociles ac mansuetos reperiatur, etiam si contempnissimò & nihili homine ad nos docendum vtatur. Nulla enim est deterior pestis quàm quum aures falsus nobis obstruit, ne audire dignemur qui vtiliter nos monent. Et Deus sæpe consultò viles & abiectos eligit ad nos docendos & monendos, quò altitudinem nostram subigat. *Eiecerunt eum foras.*

Quantum fieri potest vt impetu factò eum extra templum eiecerint, mihi tamen videtur aliud esse Euangelistæ sensus, quòd eum excommunicauerint, atque ita fuerit eiectio iuris specie obiecta. Et hoc contextum melius quadrat: quia si per contumeliam tantum eiectus fuisset, non erat hoc tanti momenti vt fama ad Christum perueniret. Nunc quòd Christus audiuit, inde conicio rem quasi seriam sceleris ritu ab illis actam esse. Cæterùm in hoc exemplo docemur quàm frivola sint & minimè timenda hostium Christi anathemata. Si ab eo cœtu eiecimus in quo regnat Christus, horrendum illud iudicium in nos fertur, quòd tradamur Satanæ, quia à regno Filij Dei exulamus. verùm ab eo loco vbi Christus per verbum & Spiritum suum non p̄sedit, sponte fugiendum est, si nemo nos expellat: tantùm abest vt metuendum sit tyrannicum illud iudicium quo impij seruis Tyranni insultant.

35 *Et quum inuenisset eum.*) Si retentus fuisset in synagoga, periculum erat ne paulatim à Christo alienatus in ideam cum impijs exitium mergeretur: nunc extra templum vaganti Christus occurrit, eiectum à Sacerdotibus excipit & amplectitur, erigit prostratum, vitã offert ad mortem addicto. Hoc idem & nostro tempore experti sumus. Nam quum Lutherus & alij similes initio crasiores Papæ abusus reprehenderent, vix tenuem habebant puri Christianismi gustum: postquam in eos fulminavit Papa, ac terrificis bullis à Romana synagoga eiecti sunt, manum illis porrexit Christus, ac penitus illis innotuit. Ita nobis nihil melius quàm ab Euangelij hostibus longissimè abesse, vt ipse propius ad nos accedat. *Credis in Filium Dei?* Iudæum alloquitur, qui Legis doctrina à puero imbutus promissum fuisse à Deo Messiam dixerat. Perinde igitur valet ista interrogatio ac si eum hortetur Christus vt Messiam sequatur, seque illi addicat. Quàm magis honorifico nomine vitur quàm tunc solebant: habebatur enim Messias tantùm filius Davidis.

36 *Quis est, vt credam?* Ex hoc cæci responso apparet, quantum de Christo nihil adhuc certi vel liquidi teneret, promptum tamen ac docilem fuisse. nam perinde sonant hæc verba ac si dicat, Paratus sum, simulac mihi ostensus fuerit, eum amplecti. Notandum autem quòd à Christo Propheta cæcus doceri cupiditatem enim per suasus erat missum à Deo esse Christum. Quare fidem suam non temerè eius doctrinæ subiicit.

37 *Et vidisti eum?*) Nò potuit cæcus his Christi verbis altius prouchi quàm ad frigidam ciu-

namque fidei particulam. nam de virtute sua, & quorundam à Patre missus fuerit, & quidnam attulerit hominibus Christus nihil meminit. Atqui hoc in fide præcipuum est, vt sciamus sacrificio mortis eius expiata esse peccata, & nos Deo reconciliatos esse: resurractionem deuictæ mortis triumphum esse: nos Spiritu eius reuouari, vt carni & peccato mortui, iustitiæ viuamus: ipsum esse vnicum Mediatorem: Spiritum eius adoptionis nostræ arrham esse in ipso denique constare omnes vitæ æternæ partes. Verùm Euangelista aut totum sermonem quem habuit Christus non recitat, aut tantùm significat cæcum dedisse Christo nomen, vt posthac vnus ex eius discipulis esse inciperet. Ego quidem non dubito quin Iesus voluerit ab eo Christus agnosci, vt ab isto fidei principio in pleniorum deinde sui notitiam eum adduceret.

38 *Et adorauit eum.*) Quæri potest an diuinum Christo honorem exhibuerit. Verbum quo vitur Euangelista nihil aliud significat quàm genuflexionem vel alijs signis cultum & venerationem testari. Mihi certe probabile est hic rarum aliquid & insolitum notari, nempe quòd cæcus longè plus Christo honoris quam homini vel Prophetæ detulerit. Nec tamen eousque tunc profecisse puto vt Christum sciret Deum in carne manifestatũ. Quid ergo sibi vult adoratio? Quum persuasus esset cæcus Iesum esse Dei Filium, quasi in mentis excessum admiratione raptus, coram eo se prostrauit.

39 *In iudicium veni in hunc m.*) Iudicij nomen hoc loco pro pœna quæ impijs & Dei contemptoribus infligitur, simpliciter accipi non potest, quia ad illuminationis gratiam extenditur. Iudicium ergo vocat Christus quod res cõfusis & dissipatis in legitimum ordinem restituit: significat tamen hoc admirabili Dei consilio fieri, & præter communem hominum sensum. Et sanè nihil minus consentaneum iudicat humana ratio quàm à luce mundi excæcari eos qui videt. Est igitur hoc vnus ex arcanis Dei iudicij quibus hominum superbiam deuicit. Porro notandũ est, cæcitatem, cuius hic fit mentio, non tam à Christo quàm ab hominum vitio esse. neque enim sua natura quenquam propriè excæcat: sed quom reprobis nihil quàm eius lucem extinguere cupiant, oculos mentis, quos habent malitia & prauitate infectos, oblata luce perstringi necesse est. In summa, quum Christus suapte natura lux sit mundi, hoc accidentale est quòd eius aduentu quidam cæci sunt. Quæri tamen rursus potest, quum omnes ad vnum passim damnentur cæcitate, quinam sint isti videntes. Respondeo id per concessionem ironicè dictum esse, quia increduli quum oculis capti sint, se tamen valde acutos ac perspicaces putant. Atque hæc fiducia elati, Deum audire non dignantur, & extra Christum præclaram speciem habet carnis sapientia: quia mundus quid sit verè sapere non apprehendit. Videre ergo eos dicit CHRISTVS vs qui sub stulta sapientiæ fiducia se & alios fallentes proprio sensu feruntur, vanasque suas imaginationes pro sapientia habent. Tales, simulatque apparet Christus in Euangelij sui splendore, cæci sunt: non modò quia detegitur quæ prius in tenebris infidelitatis latebat eorum stultitia, sed quia iusta Dei vindicta in altiores tenebras demersi, exiguum illud nescio quid lucis quòd illis erat

erat residuum, amittunt. Cæci quidem nascimur omnes, sed tamen in corruptæ vitiosæque naturæ tenebris aliqua adhuc scintilla emicant, vt differant homines à brutis pecudibus. Nunc si quis superba sensus sui confidentia inflatus subicere se Deo refuset, videbitur extra Christum sapiens: sed claritas Christi cum infatuabit, quia tunc demum patere incipit humanæ mentis vanitas quâ in medium prodit cælestis sapientia. Cæterum plus quiddam (sicuti iam attigi) exprimere his verbis Christus voluit, nam hypocritæ priusquam asfulgeat Christus non ita contumaciter resistunt Deo: sed simularque lux propius admota est, aperto Marte & quasi ex professo aduersus Deum insurgunt. Facit igitur ista prauitas & ingratitude vt duplicetur eorum cæcitas, & Deus iusta vindicta oculos prius vera luce priuatos penitus configat vel confodiat. Tenemus nunc huius loci summam, quod in mundum venerit Christus vt cæcos illuminet, eos verò qui sperere sibi videntur ad insaniam redigat. Priore autem loco illuminationis me adiuit, quoniam hæc propria est aduentus eius causa, neque enim venit vt iudicet mundum, sed potius vt seruet quod perierat: sicuti Paulus quum se vindictam in promptu habere prædicat contra omnes rebelles, simul addit huic pœnæ locum fore postquam impleta fuerit piorum obedientia. Neque verò hæc vitio ad Christi personam restringi debet, ac si non idem quotidie efficeret per Euangelij sui ministros. Quo magis sciendum est neminem insana sapientiæ opinione horribilem hanc pœnam accersat, sed experientia docet quàm verè hanc sententiam Christus protulerit. Plurimos enim videmus spiritu vertiginis & furoris percuti, non alia de causa nisi quod exorientem iustitiæ solem ferre nequeunt. Viuebat tunc Adam, & vera intelligentiæ luce præditus erat, quum plus quàm fas erat, videre appetendo, Diuinum illud bonum perdidit. Nunc si in cæcitate demersi, & ita humiliati à Domino, nobis tamen adhuc in tenebris nostris placemus, & phreneticum nostrum sensum opponimus cælesti sapientiæ, non mirum est si ingrauefeat Dei ultio, ita vt bis cæci reddamur. Hęc quidem olim eadem pœna impiis sub Lege inflata fuit: (nam Iesaias ad excæcandum populum veterem mittitur, vt videndo non videat, Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, &c.) verum quo plenius se in Christo quàm Prophetis exerit Diuinæ lucis fulgor, eo illustrius extare & conspici oportuit hoc excæcationis exemplum: sicuti hodie meridiana lux Euangelij in extremâ rabiem hypocritas præcipitat.

40 *Audierunt quidam ex Pharisæis.*) Senserunt statim illo Christi dicto se vulnerari: & tamen videntur non fuisse ex pessimis, quia palam infesti hostes magis à Christo abhorrebant quàm vt se illi adiungerent, isti autem sustinebant Christum audire, sed abique profectu, quia nemo idoneus Christi discipulus nisi qui seipsum exuerit à quo procul isti aberant. Porro hæc interrogatio ex indignatione nata est, quod sibi putabant iniuriam fieri si in cæcorum ordinem eogerentur: & simul fastuosum gratiæ Christi contemptum vna cum ludibrio præ se fert, ac si dicerent, Tu igitur sine probro nostro inlaretere non potes? hocce ferendum est vt tibi honorem ex contumelia nostra acquiras? Quod autem cæcis nouam lucem promittis, abi hinc & facesse cum tuo beneficio: neque enim hac mercede illuminari abs te volumus, vt obtineas nos hæcenus fuisse cæcos. Hinc perspicimus superbam & virulentam semper esse hypocrisim. Superbia est, quod se ipsi contenti sibi quicquam adimi nolunt: virulentia, quod offenso morbo, tanquam grauius læsi exasperantur, & cum Christo expostulant. Hinc Christus & gratiæ quam offert contemptus. Emphasis est in particula *Etiam*: quia significant, quanuis reliqui omnes cæci sint, indignum tamen esse vt ipsi in communi ordine censentur. Vitium iis qui supra alios emiuent nimis familiare, vt fastu cæciorum propemodum se obliuiscantur esse homines. *Si cæci essetis.* Duplex his verbis potest inesse sensus, vel quod ignorantia subleuaret aliqua ex parte eorum culpam, nisi planè conuicti cum veritate data opera pugnant: vel quod medicabilis in ipsis esset ignorantia morbus, si modò eum agnoscerent. Priorem sententiam confirmant Christi verba quæ habebimus capite decimo quinto, Si non venissem, & loquutus fuisset eis, peccatum non haberent, &c. Sed quia hic in contextu sequitur, *Quod se videre dicant*: vt inter se respondeant antitheta, videtur hoc melius congruere si exponas cæcum esse qui propriæ cæcitatibus confcius remedium morbo quærit. Hoc modo summa erit, Si agnosceretis malum vestrum non esset prorsus incurabile: nunc autem, qui a vos putatis sanos, manetis desperati. Quum peccatum eos non habere dicit qui cæci sunt, non ita excusat ignorantiam quasi innocia & extra culpæ reatum effert: tantum significat promptum esse morbo remedium vbi seritò sentitur: quia dum cæcus ad liberationem aspirat, Deus ad ferendam opem paratus est. Insanabiles autem sunt qui in malis suis stupidi gratiam Dei spernunt.

CAPVT X.

- 1 **A**men dico vobis, qui non ingreditur per ostium in stabulum ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro.
- 2 Qui autem ingreditur per ostium, pastor est ouium.
- 3 Huic ostiarius aperit, & oues vocem eius audiunt: & proprias oues vocat nomine, & educit eas.
- 4 Et quum proprias oues emisserit, ante eas vadit, & oues eum sequuntur: quia nouerunt vocem eius.
- 5 Alienum verò non sequuntur, sed fugiunt ab eo: quia non nouerunt alienorum vocem.
- 6 Hanc similitudinem dixit illis Iesus: illi autem non intellexerunt quamnam essent quæ dicebat illis.

C.X.

1 *Amen amen dico vobis.*) Quia negotium Christo erat cum Scribis & Sacerdotibus, qui habebantur Ecclesie pastores: si vellet doctrinam suam recipi, necesse erat ipsos spoliari huius tituli honore. Poterat etiam multum fidei derogare eius doctrinae credentium paucitas. Contendit ergo non omnes in pastorum vel ovium numero habendos qui externum in Ecclesia locum usurpant: sed hac demum nota legitimos pastores à reprobis, genuinis oves ab adulterinis discerni; si ipse vnus omnium scopus sit, & principium, & finis. Hæc admonitio cum omnibus seculis utilis fuit, tum hodie præsertim necessaria est. Nulla est nocentior Ecclesie pestis quam dum lupi sub pastorum larua grassantur. Scimus etiam quam durum offendiculum sit quum spurii vel degeneres Israelitæ se pro Ecclesie filijs venditant, & hoc prætextu insultant fidelibus. Vtrique malo per continuos ferè ætatum successus obnoxia semper fuit Ecclesia: sed hodie rudes & infirmos nihil magis perturbat quam quum sanctuarium Dei vident à summis Euangelij hostibus occupari. Neque enim facile in animum inducunt Christi doctrinam esse cui tam acriter ab Ecclesie pastoribus resistitur. Deinde quia maior pars falsis doctrinis circumducitur per varios errores, dum singuli alios respiciunt & expectant, nemo ferè in rectam viam se patitur adduci. Ergo nisi lupis & furibus sponte nos exponere libet, ne in larvatis pastoribus vel ouibus fallamur in primis cauendum est. Magnificum est Ecclesie nomen, & meritò: sed quo plus reuerentiæ meretur, eo magis sollicitè ad notandum veræ vel falsæ Ecclesie discrimen intentos esse nos deet. Apertè hic negat Christus pro pastoribus habendos qui tales se iactant, vel censendos esse in ouibus quicunque externis insignibus gloriantur. De Iudaica Ecclesia sermo natus habet: nostræ in hac parte non dissimilis est ratio. Spectandus est etiam consilij eius finis quæ dixi, ne scilicet terreantur vel labantur infirmæ conscientie, quum Euangelio infestos vel contrarios cernunt qui pastorum loco regnant in Ecclesia: ne à fide propterea resistant quòd paucos ex vulgo Christianorum in audienda Christi doctrina condiscipulos habent. *Qui non ingreditur.* Ineptè faciunt, meo iudicio, qui subtilius singulas partes huius parabole excutunt. Nobis ergo summam hanc tenere sufficiat, quòd quum Ecclesiam Christus similem faciat ouilibus, in quo Deus omnes suos aggregat, se comparat ostio, quia non alius quam per ipsum in Ecclesiam pateat ingressus. Hinc sequitur, eos demum probos esse pastores qui rectà ad Christum ducunt: eos in Dei ouile verè colligi, vt censeantur in eius grege, qui se vni Christo addicunt. Ceterum hoc totum ad doctrinam refertur. nam quum in Christo abscon-

diti sint omnes sapientiæ & scientiæ thesauri, qui inde aliò desceat, neque viam tenet, neque per ostium ingreditur. Nunc quisquis monitorem Christum non aspernabitur, facile se ab ea dubitatione expedit (quæ tam multos perplexos tenet) quamam sit Ecclesia, & quam sit pastorum loco audiendi. Nam si nos à Christo abducere tentant qui pastores vocantur, fugiendi sunt Christi iussu non secus ac lupi vel fures: nec cum alio grege ineunda vel colenda societatis quam cum in purâ Euangelij fide conspirat. Hac ratione hortatur Christus suos discipulos vt se ab incredula totius gentis multitudine separent, ne impiis Sacerdotibus regendos se permittant, nec sibi fucum ex vanis & ventosis nominibus fieri sinant.

3 *Huius ostium aperit.*) Sicui Deum intelligere libeat, non repugno. imò videtur hic Christum consultò Dei iudicium falsæ hominum opinionioni opponere in approbandis pastoribus. ac si diceret, Aliis quidem plerumque mundus applaudit, eosque libetè honore prosequitur: sed Deus, penes quem imperium est, non alios agnoscit ac probat quam qui oves hac via ducunt. Quòd *Nomine oves dicit vocari,* ad mutuum fidei consensum refero: quia vno Dei Spiritu ipter se coniuncti sunt discipulus & doctor, vt præat hic, sequatur ille. Quòd quidam priuatam notitiam exprimi putant, quam de singulis ouibus habere debeat pastor, an satis firmum sit nescio.

4 *Quia nouerunt vocem eius.*) Tametsi hic de ministris loquitur, non tam ipsos tamen, quam Deum per ipsos loquentem vult audiri. Tenenda enim est quam posuit exceptio, Quòd solus fidelis sit Ecclesie pastor qui sub Christi ductu & auspiciis oves regit. Notanda autem ratio est cur dicantur *Oves sequi:* quia scilicet pastores à lupis discernere nouerunt ipsa voce. Hic est Spiritus discretionis, quo electi, Dei veritatem à falsis hominum figmentis diiudicant. Ergo in Christi ouibus præcedit veri notitia: deinde accedit serium obsequendi studium, vt non modò intelligant quid verum sit, sed ex cordis affectu recipiant. Nec tantum in eo commendat obedientiam fidei quòd oves ad pastoris vocem placidè conueniunt: sed etiam quòd extraneis vocibus non auisculant, nec dissipantur quam quis eas inclamat.

6 *Hanc similitudinem.*) En cur sapientiæ iactantia elati, Christi lucem respuerent: nam in re non adedò obscura sunt plusquam hebetes. In his verbis, *Non intellexerunt quam essent.* &c. varia est apud Græcos lectio. quidam codices habent ad verbum, *Non intellexerunt quæ loquebatur.* altera quam sequitur sum, plenior est, tamen si eodem redit sensus. Tertia est quòd non agnouerint esse Dei Filium qui de seipso loquebatur: sed hæc minus recepta.

Coloss. 2.3.

7 *Dixit ergo rursum illis Iesus, Amen amen dico vobis quòd ego sum ostium ovium.*

8 *Omnes qui ante me venerunt fures sunt & latrones: sed non audierunt eos oves.*

9 *Ego sum ostium, per me si quis ingreditur, seruabitur: & ingreditur & egredietur, & pabulum inueniet.*

10 *Fur non venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat: ego veni vt vitam habeant, & abundantius habeant.*

7 *Ego sum ostium.*) Nisi addita fuisset hæc expositio, tota oratio allegorica erat. nunc quod

præcipuum erat in similitudine, clarius exponit, quum se ostium esse affirmat. Summa autem est
(vt dixi-

(vt diximus) totius spiritualis doctrinæ qua animæ pascuntur, caput in ipso contineri. Vnde & Paulus vnus Pastorum, Nihil scire operæpretium duxit nisi Iesum Christum. Perinde autem valet hæc loquutio, ac si vnus esse testatus foret Christus ad quem aggregari nos oportet. Itaq; omnes qui salutem appetunt, inuitat & hortatur vt ad se veniant. Quibus verbis significat frustra circumire quicumque ad se relicto ad Deum contendunt: quia non nisi ianuâ vna pateat, aliunde verò obstructi sint omnes accessus.

8 *Omnes quis ante me.*) Ad verbum est, Omnes quotquot. Qui autem hoc ad Iudam Galilæam & similes restringunt, longè meo iudicio disci edunt à mente Christi. nam generaliter falsas omnes doctrinas Euangelio, & omnes pseudoprophetas piis doctoribus opponit. Quintam vsque ad Genes non absurdè extenditur hæc sententia, quòd quicumque ab initio mundi se professi sunt esse doctores, nec titulauerunt oues ad Christum colligere, hoc titulo abusi sint ad perdendas animas. Caterùm hoc ad Moysen & Prophetas minimè pertinet, quibus nihil aliud propositum fuit quàm vt Christi regnum stabilirent. Notandum enim est, Christi verbis res oppositas inter se conferri. Atqui inter Legem & Euangelij doctrinam ad eò nihil dissidij reperietur, vt Lex nihil aliud sit quàm ad Euangelium præparatio. In summa testatur Christus doctrinas omnes quibus ab eo mundus abductus fuerat, totidem fuisse mortiferas pestes: quia extra ipsum non nisi exitialis & horrenda sit dissipatio. Interea, videmus quanti sit apud Deum & quanti à nobis fieri debeat antiquitas, quoties veluti in certamen cum Christo committitur. Nequis enim moueatur quòd seculis omnibus exiterunt doctores quibus nihil minus curæ fuit quàm ad Christum homines dirigere, nominatim Christus ipse exprimit nihil referre quàm multi fuerint tales, vel quampridem emergere cœperint. quia hoc considerandum sit, vnicam esse ianuam, qua relicta, qui parietes fodiunt, vel rimas perforant, fures esse. *Non audierunt eos oues.* Clarius nunc confirmat quod obsecutus iam dixerat sub allegorica figura, non fuisse scilicet ex Ecclesia Dei qui extra viam ab impostoribus abducti sunt. Hoc ideo primum dicitur, ne quum magnam errantium turbam cernimus, eorum exemplo nobis perire libeat: deinde ne titubemus, quum impostoribus ad plurimos fallendos Deus habenas laxat. Neque enim hæc leuis est consolatio, vel tenuis fiducia materia, quum scimus inter multiplices insultus & insidias luporum & latronum Christum semper fido præsidio tutatum esse suas oues, nequa ab eo descisceret. Sed hic exoritur quæstio, Quando quis incipiat ex grege Christi esse. Multos enim videmus magna vitæ parte palantes errare per desertâ, qui tandem ad Christi ouile aggregantur. Respondet, nomèn *Ouium* hic duob. modis sumi, quum posthac aicet Christus se alias adhuc habere oues, omnes Dei electos comprehendit, qui tunc nihil habebant ouium simile: nunc oues intelligit iam pastoris nota signatas. Natura certè nihil minus quàm oues sumus, quin potius omnes nascimur vrsi & leones, donec Spiritus Christi nos ciret, & ex feris ac indomitis bestiis mansuetas pecudes formet. Ita secundùm arcanam Dei ele-

ctionem incius corde iam oues sumus nondum adhuc nati: vacatione qua nos in ouile suum colligit, oues in nobis esse incipimus. Iam qui in ordinem fidelium vocati sunt, eos magis tenaciter sibi hæere affirmat Christus quàm vt vagi & instabiles circumerantur qualibet nouæ doctrinæ aura. Si quis excipiat, posse interdum etiam qui se Christo addixerant errare, hæc frequenti experientia probari, nec frustra hæc partes apud Ezechielem bono pastori tribui vt disperlas oues congreget: fateor equidem non raro hoc accedere vt qui fidei domestici fuerant ad tempus alienentur: sed non pugnat hoc cum Christi sententia, quia quatenus errant, quodammodo oues esse desinunt. Hoc simpliciter vult Christus, omnes Dei electos, etiam si innumeris erroribus tentati fuerint, in puræ fidei obedientia retentos esse, ne Satanæ eiusque ministris in prædam forent expositi. Hoc autem non minus admirabile est opus Dei quum oues paulisper euagatas iterum colligit, quàm si in ouili perpetuo clausæ manerent. Istud quidem semper & sine exceptione verum est, non esse nostros qui à nobis exeunt: sed qui ex nobis sunt, manere vique in finem nobiscum. Caterùm hic locus summum pudorem meritò incutere nobis debet. Primum quòd ad pastoris nostri vocem tam male sumus assueti, vt vix eam pauci frigidè auferunt: deinde quòd ad eum sequendum tam desides ac pigri simus. De bonis loquor, vel qui saltem sunt tolerabiles: nam magna pars eorum quæ Christi discipulos iactant proterè aduersus eum recalcitrat. Postremò quòd simulatq; vox aliqua extranei personuit, huc illuc instabiles rapimur: hæc inconstantia & leuitas satis prodit quàm malè adhuc in fide profecerimus. Quòd si minor est credentiū numerus quàm optandum sit, deinde si multi ex paucis subinde diffuunt, habent pij doctores consolationem qua se sustineant, quòd ab electis Dei audiuntur, qui Christi oues sunt. Nostrium quidem est sedulo dare operam, & modis omnib. satagere vt in fidei vnitatem, si fieri possit, totus mundus coalescat: interim nostro numero contenti sumus.

9 *Per me si quis inuēdiatur.*) Exitia piorum consolatio, quòd vbi semel Christum amplexi fuerint, extra periculum se esse audiunt. nam salutem illis & prosperum statum Christus promittit. Deinde partes duas exprimit, quòd totò quocunq; opus fuerit incedent: deinde quod ad satisfactionem vsque pascuntur. Per *Ingressum & exitum* Scriptura sæpe omnes vitæ actiones significat, sicuti Gallicè dicimus *Aller & venir* pro *Versari*. Duplex ergo Euangelij utilitas nobis commendatur his verbis, quòd in eo pabulum animæ nostræ reperient, quæ alioqui famelicæ languent, nec nisi vento pascuntur, deinde quòd nobis fidelis custodia & propugnaculum erit aduersus luporū & latronum incursum.

10 *Fur non venit.*) Hoc dicto Christus quasi aurem nobis vellicat, ne torpentes & incantos ministri Satanæ nos circumueniant. Facit enim nimia nostra securitas vt vndique nudis falsis doctrinis pateamus. Vnde enim tanta credulitas vt qui in Christo fixi quiescere debebant, per multos errores circumuolent, nisi quia à tot falsis doctoribus non satis sibi metuunt nec cauent? Huc accedit quòd inexplebilis nostra curiositas nouis & extraneis hominum figmentis sic delo-

Cap. X. ctatur, vt sponte infano cursu ad fures & lupos ruamus. Non abs re itaque Christo falsos doctores, quamlibet blande se insinuent, lethale semper venenum asserre testatur, quo magis ad eos arcendos intenti sumus. Similis est Pauli admonitio ad Coloss. cap. 2. b. s. Videte ne quis vos preddet per iuuenem philosophiam, &c. *Ego veni.* Altera similitudo: non quum hactenus Christus ianuam se vocauerit, veros pastores qui ad hanc ianuam oves congregant: nunc pastoris induit personam: & quidem se vnicum esse pastorem prædicat, vt certè in neminem alium proprie hic honor & titulus competat. Quotquot enim fidi sunt Ecclesiæ pastores, quia eos ipse excitat, necessarius donibus instruit, gubernat suo Spiritu, in illis operatur, non faciunt quominus ipse solus Ecclesiæ suæ prælit, & solus pastor emineat. Tametsi

enim eorum vitur ministerio, pastoris tamen munus sua virtute obire & exequi non definit: ita etiam magistri sunt & doctores, vt eius ministerio non derogent. Demque pastoris nomen quum ad homines transfertur, subalternum est, vt dicunt. Et Christus ita honorem suum cum ministris communicat, vt tam ipsorum quam gregis reus vnicus tamen maneat pastor. Nunc quum dicit *Se venisse ut vitam habeant oves*, significat eos tantum luporum & furum raptus esse expositos qui sub eius pedo se non continent. Et, quo plus addat fiduciam, quicumque ab eo non deficiunt, in illis vitam assiduo profectu augeri & confirmari prædicat. Et certe prout quisque in fide progreditur, eo propius ad vitam plenitudinem accedit: quia in eo crescit Spiritus qui vita est.

11 *Ego sum pastor bonus: pastor bonus animam suam ponit pro ouibus.*

12 *Mercenarius autem, & qui pastor non est, cuius proprie non sunt oves, videt lupum venientem & relinquit oves, & fugit: & lupus rapit eas, & dissipat oves.*

13 *Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura de ouibus.*

14 *Ego sum pastor bonus, & cognosco oves meas, & cognoscor à meis.*

15 *Sicut cognoscit me Pater, & ego cognosco Patrem, & animam meam pono pro ouibus.*

11 *Pastor bonus animam suam.*) Ex singulari amoris affectu quo oves prosequitur, quam verè se illis pastorem exhibeat ostendit: quia de earum salute vsque adeo est sollicitus vt ne propriæ quidem vitæ pareat: vnde sequitur plusquam ingratos esse, & centies dignos qui pereant, & ad omnem noxæ genus sint expositi, qui tan benigni & amabilis pastoris custodiam respuunt. Perro verissimum est quod Augustinus monet, proponi hic quid in Ecclesiæ regimine expectandum, quid fugiendum, & quid tolerandum sit. Nihil magis oprabile quàm vt à probis & studiosis pastoribus regatur Ecclesiæ. Se vnum esse bonum pastorem profiteretur Christus, qui per se in primis, & deinde per sua instrumenta Ecclesiam suam & incolumen præstat. Quoties ergo res bene sunt compositæ, & præsent homines idonei, illic Christus re ipsa pastorem agit. Sed multi sunt lupi & fures qui pastorum larua recti Ecclesiam sceleratè dissipant, tales, quocumque nomine gloriantur, fugiendos esse Christus denuntiat. Mercenariis si purgari posset Ecclesiæ, melius res haberet: sed quia hoc modo fidelium suorum patientiam Dominus exercet, simul etiam illo singulari beneficio indigni sumus vt Christus in sinceris pastoribus nobis appareat: tolerandi sunt, vt cumque non probentur, ac meritò etiam displiceant. Mercenarios intellige qui doctrinam puram retinent, & qui per occasionem (vt Paulus loquitur) potius quàm recto zelo veritatem annuntiant. Tales etsi non Christo fideliter seruiant, audiendi sunt. Nà sicuti Phariseos audiri voluit Christus, quia super cathedram Moïsi sedebant: ita hoc honoris Euangelio nos habere cõuenit, ne eius ministros, licet minus probos, fastidiamus. Quoniam autem minima quæque offendicula inspidium nobis Euangelium reddunt, ne tales delicia nos impediât, semper nobis in mentem veniat quod prius attigi, si non ita poterit in ministris viget Christi Spiritus vt palam in illis pastorem se exhibeat, nos vitorum nostrorum pœnas dare: & interea obedientiam nostram probari.

12 *Mercenarius autem, & qui pastor non est.*) Tametsi pastoris nomen Christus vni tibi vendicat, tacite tan en innuit organis suis in quibus agit, aliquo modo commune esse. Scimus enim quàm multi post Christum sanguinem pro salute Ecclesiæ fundere non dubitauerint: nec Prophete ante eius aduentum in vitæ suæ percerant. Sed in sua persona absolute exemplar proponit, vt ministris suis regulam præscribat. Quam enim scèda, & pudenda est nostra segnitias, si nobis vita nostra pretiosior est Ecclesiæ salute, cui suam Christus possiduit? Caterùm quod de tradenda pro ouibus vita hic dicitur, tanquam certum & præcipuum paterni affectus signum est. Voluit primò Christus testatum relinquere quàm singulare amoris erga nos sui specimen in morte sua ediderit: deinde ad imitationem exempli sui prouocare suos omnes ministros. Differentia tamen inter hos & illum notanda, quòd vitam suam impendit in satisfactionis pretium: sanguinem suum effudit ad purgandas animas nostras: corpus suum in victimam expatriem obtulit, & quæ Patrem nobis placaret. In Euangelij autem ministris nihil tale esse potest, qui omnes purgatione indigent, & vnicò illo sacrificio expiantur, & Deo reconciliantur. Sed hic non disputat Christus de mortis suæ efficacia, aut fructu, vt se aliis cõparet, sed vt probet qualiter erga nos affectus fuerit: deinde vt alios innitet ad sequendum suum exemplum. In summa, sicut proprium Christi fuit, vitam nobis sua morte acquirere, & præstare quicquid Euangelium continet: ita commune pastorum omnium officium est doctrinam quam annuntiat vitæ suæ dispendio rueri, & Euangelij doctrinam sanguine suo obsequando, restari quàm nõ frustra doceant salutem sibi & aliis à Christo partam esse. Hic tamen moueri potest quæstio, nunquid mercenarius habendus sit qui luporum occursum quàm libet ob causam declinat. Hæc quæstio olim quasi in te præsentem agitata fuit, quum tyranni in Ecclesiam crudeliter sæuissent. Tertullianus & similes nimis meo iudicio in hac parte fuerunt austeri.

Augusti-

Augustini moderatio longè melior, qui ita pastoribus fugere permittit si publicè salutis sua fuga magis consulant, quàm gregem sibi commissum deserendo prodant. Hoc autem fieri indicat quum Ecclesià non destituitur idoneis ministris, & pastoris vita sic priuati impetitur ab hostibus vt sua absentia eorum rabiem mitiget. Quòd si commune periculum est, magisque timendum ne fugere credatur pastor non consulendi voluntate, sed timore moriendi, nullo modo id licere contendit: quia fugæ exemplum magis nocebit quàm in posterum proficere queat eius vita. Legat qui volet epistolam ad Honoratum Episcopum centesimam octogessimam. Secundum hanc rationem Cyprianò fugere licuit, qui mortem ad eò non horrebatur, vt oblatam vitam perfida negatione reddimere fortiter abnuerit. Solum hoc tenendum est, vt gregem suum pastor adeò que singulas oues vitæ suæ præferat. *Cuius propriæ non sunt oues.* Videtur hic Christus omnes sine exceptione præter se vnum facere mercenarios. Nam quum ipse vnus sit pastor, nemini nostrum fas est oues quas pascit suas vocare. Sed meminimus, qui Christi Spiritu aguntur, eos proprium sibi ducere quod capitis est: neque id vt sibi potestatem vsurpent, sed vt fideliter seruent quod sibi commissum est. Nam qui verè Christo coniunctus est, nunquam

alienum se ducet: quod illi tam charum fuit. Id est quod postea dicit, *Mercenarium fugere*: quia vnum curam non habet. ac si diceret gregis dispositione non tangi, quia nihil ad se pertinet putat. Nam qui mercedem spectat, non gregem, vt cumque in tranquillo Ecclesiæ statu fallat, tandem vbi cominus certandum fuerit, perfidie suæ documentum dedit.

14 *Et cognosce oues meas.*) Priore membro suum erga nos amorem rursus commendat: cognitio enim ex amore nascitur, & curam suam trahit: simul tamen significat susque deque sibi esse omnes qui Euangelio non contemperant, quemadmodum secundo membro repetit, & confirmat quod prius dixerat, se vicissim ab omnibus agnoscere.

15 *Sicut cognoscat me Pater.*) Nihil attingit, ac ne expedit quidem, in spinosas illas speculationes ingredi, quomodo suam sapientiam Pater cognoscat: quia Christus simpliciter, quatenus vinculum est nostræ cum Deo coniunctionis, se inter illum & nos medium statuit. ac si diceret, Nò magis fieri posse vt nostri obliuiscatur quàm vt Pater eum reiciat vel negligat. Interea mutuum à nobis officium exigit: quia sicut ad nos tuendos confert quicquid à Patre accepit facultatis, ita vult nos habere obsequentes & sibi addictos: quemadmodum totus ipse est Patris, & omnia ad ipsum refert.

16 *Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili: illas etiam me oportet adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile, vnus pastor.*

17 *Propterea me Pater diligit, quia ego pono animam meam, vt rursus sumam eam.*

18 *Nemo tollit eam à me: sed ego pono eam à me ipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. hoc mandatum accepi à Patre meo.*

16 *Alias oues habeo.*) Quamquam nonnulli ad omnes pronasunt hoc referunt, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus, qui nondum erant Christi discipuli: mihi tamen dubium non est quin ad Gentium vocationem respexerit. *Ouile* enim appellat veteris populi collectionem, quæ à reliquis mundi populis diremptus, in Dei peculium & vnum corpus coaluerat. Sic enim Iudæos sibi cooptauerat Deus, vt ritus & cærimonias velut quadam septa illis circumdaret, ne incredulis permitti essent, quamquam ostium stabuli gratuitum erat vitæ æternæ fœdus in Christo sancitum. Ideo *Alias oues* vocat quæ non eiusdem erant notæ, sed diuersi generis. Summa est, pastorale Christi officium Iudææ angulis non includi, sed longius patère. Verum quidem est quod hic dicit Augustinus, sicut intra Ecclesiã multi sunt lupi, ita foris multas esse oues: sed præsentis loco non per omnia conuenit, vbi de externa Ecclesiæ facie agitur: propterea quòd Gentes, quæ ad tempus extraneæ erant, postea in regnum Dei simul cum Iudæis adscitæ sunt. Quadrare tamen hac in parte fateor quòd oues nominat Christus incredulos, qui nihil minus quàm oues in se æstimari poterant. Nec verò tantum hoc nomine quales futuri sunt docet, quin potius ad arcanam Patris electionem hoc refert: quia iam oues sumus Deo antequam ipsum sentiamus nobis esse pastorem: quemadmodum alibi dicitur fuisse inimici quo tempore nos amabat. Qua ratione etiam Paulus dicit nos prius à Deo fuisse cognitos quàm illum cognosceremus. Galat. 4. b. 9. *Illas etiam operaret.* Significat ratam fore electionem Dei, vt nihil

pereat quod saluum esse velit. Nam arcanum Dei consilium quo ordinati sunt ad vitam homines, tandem suo tempore patefacit vocatio: & quidem efficax, dum sibi Spiritu in filios regenerat qui prius ex carne & sanguine geniti erant. Quæritur tamen quomodo adducti fuerint Gentiles vt Iudæis aggregarentur, neque enim Iudæos fœdus quod cum Patribus Deus pepigerat, abiicere oportuit vt Christo nomen darent: nec rursus Gentes Legis iugum subire oportuit, vt in Christum inteli Iudæis associarentur. Hic tenenda est distinctio inter fœderis substantiam & externas accessiones. Nam aliter in Christi fidem concedere non poterant Gentes, quàm æternum illud fœdus amplexando, in quo fundata erat mundi salus. Hoc modo impleta fuerunt vaticinia, *Lo-* Isa. 19. 18.
quentur alienigenæ lingua Chanaan: Item, *Ap-* Zach. 8. 23
prehendent septem ex Gentibus pallium vnum Gen. 17. 5.
Iudæi, ac dicent, Ambulabimus vobiscum: Item, Matt. 8. 11
Veniet ex longinquis partibus, & ascendent in
montem Sion. Ideo etiam malarum gentium pater Abraham fuit dictus, quia ab Oriente & Occidente venturi erant qui cum eo acumberent in regno Dei. Quantum autem ad cærimonias attingit, ille est medius paries quem Paulus dirutum fuisse docet. Ita in fidei vnitatem Iudæis coniuncti fuimus, quo ad substantiam. cærimoniarum autem abolitæ fuerunt, nequid obstruerent. Et set quominus illi, namque nobis possent. *Ei fiet vnus grex.* Hoc est, vt in corpus vnum coalescant omnes Dei filij: sicuti vnâ fatemur Catholicâ Ecclesiâ, & vnus capitis vnus esse corpus necesse est. Vnus Deus (inquit Paulus) vna fides, Ephes. 4. 4

C.X.

vnium Baptisma. Itaque nos vnium esse oportet, sicuti in vnam spem vocati sumus. Quamquam autem in diuersa stabula videtur hic grex distinctus, communibus tamen septem inclusi sunt qui passim per totum orbem sparsi sunt fideles: quia omnibus idem predicatur verbum, eadem in vsu sunt sacramenta, idem precandi ordo, & quæ ad fidei professionem requiruntur. Obserua modum quò grex Dei colligitur: nempe quum vnus est omnium pastor, & vox eius auditur. Quæ verba significant, vbi subest vni Christo Ecclesia, eius imperio pareat, doctrinæque auscultat, tunc demum rite compositum esse eius statum. Siquid tale apud se nobis Papistæ ostendant, fruuantur quo tantopere superbiunt Ecclesiæ titulo: si verò illic silet Christus, pedibus calcatur eius maiesitas, & libris habentur sacra eius instituta: quid aliud est eorum vnitas quàm diabolica conspiratio, quæ omni dissipatione peior est ac magis exereanda? Proinde meminimus semper à capite sumendum esse exemplum. Vnde & Prophetæ quum Ecclesiæ instaurationem describunt, semper Dauidem regem adiungunt Deo: ac si dicerent neque Ecclesiam esse vbi non regnat Deus, neque citare regnum Dei nisi vbi pastoris honos Christo deservat.

7 *Propterea me Pater diligit.* Est quidem alia superior causa cur Pater Filium diligit. neque enim frustra vox audita fuit è cælo, Filium esse dilectum in quo Dei beneplacitum residet. Sed quia & nostra causa factus est homo, & in hunc finem cum Pater complexus esse vt nos sibi reconciliaret: non mirum est quòd se ideo diligi affirmat quia salutem nostram propria vita cariorem habet. Mira verò Diuinæ erga nos bonitatis commendatio, & quæ nos meritò in admirationem sui totos rapere debeat, quòd non modò amorem vni genito debitum in nos vsque diffundit, sed ad nos, veluti ad finalem causam refert. Et certè nihil opus fuit Christum carnem nostram induere in qua diligeretur, nisi vt nos redimendo, paternæ

misericiordiæ pignus esset. *Vt rursus sumam eam.* Quia non paruo merore audita Christi mors discipulos afficere poterat, imò etiam grauius concutere eorum fidem, consolatur eos spe resurrectionis mox futuræ: ac si diceret non hæc lege se moriturum vt absorbeat à morte, sed vt victor mox resurgat. Et nos hodie ita Christi mortem reputare conuenit vt simul in mentem veniat resurrectionis gloria. Ita eum vitam fuisse agnosceremus, quia cum morte congressus, magnifice eam deuicit, & nobilem egit triumphum.

18 *Nemo tollit eam à me.* Altera consolatio qua se discipuli in Christi morte sustentent: quòd non moritur coactus, sed sponte se pro salute gregis offert. Porrò non tantum hominibus necesse potestatem in se habere negat, nisi quatenus permiserit: sed à qualibet vi necessitatus se eximit. Alia nostri ratio, quibus propter peccata imposita est moriendi necessitas. Natus quidem est & Christus ipse mortalis homo: sed hæc voluntaria submissio fuit, non seruitus aliunde iniuncta. Munire ergo discipulos suos voluit Christus, ne ipsum paulò post ad mortem rapi videntes frangerentur animis, ac si oppressus esset ab hostibus: sed mira Dei providentia fieri agnoscerent vt mortem pro grege redimendo obiret. Et huic doctrinæ perpetua inest vilitas, quòd ideo mors Christi piaculum est pro peccatis nostris quia voluntarium fuit sacrificium, iuxta illud Pauli, *Obedientia vnius, iusti facti sunt multi.* Hæc verba, *Pono eam à me ipso* bifariam exponi possunt, vel quòd se vita exuat Christus, manens ipse integer, (ac si quis vestem à corpore suo deponeret, vel quòd suo arbitrio moriatur. *Hoc mandatum.* Reuocat nos ad æternum Patris consilium vt sciamus tantam illi fuisse curam salutis nostræ vt Filium suum vni genitum, tantus quantus est, nobis dicauerit. Et Christus ipse qui in mundum venit vt Patri se obedientem præberet, confirmat se non alium habere in omnibus scopum quàm vt nobis consulat.

- 19 *Dissidium igitur rursus extitit inter Iudæos propter sermones istos.*
 20 *Dicebant autem multi ex illis, Dæmonium habet ac insanit: quid eum auditis?*
 21 *Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: nunquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?*
 22 *Facta sunt autem Encenia Hierosolymis, & hyems erat.*
 23 *Et ambulabat Iesus in templo, in porticu Solomonis.*
 24 *Circumderunt ergo eum Iudæi, ac dixerunt ei, Quousque animam nostram suspensam tenes: si tu es Christus, dic nobis liberè.*
 25 *Respondit eis Iesus, Dixi vobis, & non creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.*
 26 *Sed vos non creditis, quia non estis ex quibus meis, quemadmodum dicebam vobis.*
 27 *Oves quæ meæ sunt, vocem meam audiunt: & ego cognosco eas, & sequuntur me.*
 28 *Et ego vitam æternam do eis: & non peribunt in æternum: nec rapiet eas quisquam è manu meâ.*
 29 *Pater meus qui dedit mihi, maior omnibus est: & nemo potest rapere è manu Patris mei.*
 30 *Ego & Pater vnium sumus.*

19 *Dissidium igitur.* Hic fuit fructus concionis Christi, quòd aliquot sibi discipulos acquisierat: sed quia multos etiam aduersarios eius doctrinæ, inde exortit dissidium, vt scindantur inter eos qui prius erant quasi vnium Ecclesiæ corpus, nam vno consensu omnes profitebantur se credere Deum Abraham, & Moysi legem sequi, nunc vbi Christus emergit, dissidere eius

causa incipiunt. Si vera fuisset illa professio, Christus (qui summum est vinculum charitatis, & cuius officium est quæ dispersa sunt colligere) consensum eorum minimè abrumperet. Sed Euangelij sui luce multorum hypocritarum detegit, qui falso tantum prætextu fucati, se populum Dei esse iactabant. Ita etiam nunc facit multorum prauitas vt dissidiis turbetur Ecclesia,

& con-

& contentiones ferueant. interim qui conturbât pacem, culpam in nos reiciunt, ac schismaticos vocant: hoc enim præcipuo crimine grauamur à Papistis quòd tranquillum Ecclesie Itatum concussit nostra doctrina. Atqui si Christo placidè se ipsi submitterent, ac manum darent veritati, statim sedati essent omnes motus. sed quum ipsi fremant ac tumultuentur aduersus Christum, nec alta lege quiescere nobis permittant nisi vt extincta taceat Dei veritas, & Christus à regno suo exulter: iniuste nobis obiciunt schismatici crimen quod ipsi imputandum esse nemo non cernit. Doleadam sanè est intestinis discordiis lacerari Ecclesiam: sed præstat esse aliquos qui se ab impijs disiungant, vt Christo capiti suo vitantur, quam omnes in contemptum Dei esse concordem. Itaque semper in schismatibus videndum quinam à Deo & pura eius doctrina discessionè faciunt.

20 *Demonium habet.*) Quam possunt odiosissimo probro infamant Christum, vt eum audire omnes horreant. Nam impij, ne cedere Deo cogantur, furiosè & clausis oculis in superbum eius contemptum prorumpunt, & alios incitant ad eandem rabiem, ne qua vox Christi eum silentio audiatur. Atqui ipsa Christi doctrina satis in se defensionis habet aduersus calumnias. Atque hoc suo responso intelligunt fideles quum *Hæc verba* negant esse *Demoniaci*. perinde enim est ac si iudicium ex re ipsa fieri poscerent. veritas enim (vt dictum est) se ipsam satis asserit. Atq; hoc est vnicum fidei nostræ præsidium, quod nunquam efficere poterunt impij quin Dei virtus & sapientia in Euangelio resurgat.

22 *Factus sunt cæciani.*) Ac si diceres Innouationes: quia templum, quod pollutum fuerat, de integro consecratum fuit auspicijs Iudæ Machabæ: ac tunc institutum fuit vt quotannis festus ac celebris esset dedicationis nouæ dies: vt Dei gratiam, quæ finem Antiochi tyrannidi imposuerat, memoria repeterent. Tunc autem in templo Christus pro more apparuit, vt in frequenti hominum conuentu verborum esset prædicationis suæ fructus. *Porticum Solomonis* templi vocat Euangelista: non quod Sanctuarium esset, sed templi solum appendix. Nec porticū veterem intelligit à Solomone olim constructam (quæ à Chaldæis profus diruta fuerat) sed quam Iudæi fortè primum ab exilio Babylónico reuersi, ad exemplar veteris illius conditam, nomine etiam ornauerant, vt plus haberet dignitatis: deinde Herodes noui templi conditor.

24 *Circumdede runt ergo eum Iudæi.*) Non dubium est quin astutè Christum aggressi fuerint: saltem qui primi erant huius consilij authores. nam vulgus promiscuum potuit sine fraude expetere vt Iesus palam manifestaret se missum esse à Deo liberatorem: sed pauci captiosè & per insidias vocem hanc in turba elicere volebant, vt per tuinultum è medio tolleretur, vel Romani in eum manus iniicerent. Quòd se queruntur teneri *Suspensos*, eo præ se ferunt se redèptionis promissæ tam ardentè esse cupidos vt Christi desiderium assidue eorum animos sollicitet. atque hic verus est pietatis affectus, nusquam alibi inuenire quam in solo Christo quod mentibus nostris satisfaciatur, easque verè tradant. Quemadmodum & ipse loquitur, Venite ad me omnes qui anxij estis & onerati,

& ego releuabo vos, & quietem inuenient animæ vestrae. Ergo qui ad Christum veniunt, sic comparatos esse debet vt se isti fingunt esse. Sed immerito Christus accensur, quasi hæcenus non stabilierit ipsorum fidem: nam per eos tantum steterat quominus plenam & solidam haberent eius notitiam. Sed hoc incredulis perpetuum est, fluctuari dubios, valde quam fundari in certo Dei verbo. Ita hæc plurimos videmus, quum vltro oculos claudat, spargere suæ dubitationis nebulas, quibus obsecant claræ Euangelij lucem. Multos etiam videmus leues spiritus, qui per finiuolas speculationes volitando, fixam Rationem tota vita non repèriunt. Quum postulant vt Christum palam vel *Liberè*, & cum fiducia se manifestet, sensus eorum est, ne oblique amplius & quasi per ambages se inuener. Ita obscuritatis insimulant eius doctrinam, quæ tamen satis aperta & sonora fuerat, nisi in homines surdos incidisset. Admonet autem hæc historia non posse nos malorum insidias & calūnias effugere si ad prædicandum Euangelij vocati sumus. Quare in excubijs stare oportet, nec quasi re noua percelli quæ idem nobis quod magistro accidit.

25 *Dixit vobis.*) Non dissimulat Dominus se esse Christum, neque tamen docet eos quasi sint ad discendum idonei: quin potius malitiam in qua obstinati erant, illis exprobrat: quia nihil hæcenus profecerant, verbo & operibus Dei edocti. Quòd ergo non cognoscitur ab illis, id eorū vitio imputat, ac si diceret, Doctrina mea satis per se ad intelligendum facilis est: culpa autem in vobis heret, quia Deo malignè resistitis. Postea de *Operibus* loquitur, vt duplicis contumaciæ ipsos cōuincat. nam præter doctrinam luculentam habebant in miraculis testimonium, nisi Deo fuissent ingrati. Bis ergo repetit eos *Non credere*, vt coarguat ipsos sponte, surdos esse ad doctrinam, cæcos ad opera. quod signum est extremæ ac desperatæ malitiæ. Dicit se *Opera fecisse in nomine Patris*, quia hic erat scopus vt Dei virtutem in illis restitanti faceret: vnde palam fieret ipsum esse à Deo profectum.

26 *Quia non estis ex ouibus.*) Altiorè causam adducit cur neque miraculis neque doctrinæ fidem habeant, nempe quia sint reprobi. Notandum autem est Christi consilium. nam quia se Dei Ecclesiam esse iactabant, nequid eorum incredulitas Euangelio derogeret, credendi donum speciale esse pronuntiat. Et certè vt Deum cognoscant homines, prius necesse est ab ipso esse cognitos, vt dicit Paulus. Rursum quæ Deus non respicit, semper ab eo manere auersos necesse est. Siquis obmurmuret, causam incredulitatis residere in Deo, quia penes eum solum sit oues facere: respondeo ipsam omni culpa liberari, quando homines nonnisi voluntaria malitia gratiam reiciunt. Conciliat Deus sibi fidem quantum satis est, sed ferè bestia nunquam mansuecunt, donec in oues Spiritu Dei mutata fuerint. Qui tales sunt, frustra tentabunt feritatis suæ culpam in Deum reiicere, quæ ipsorum naturæ propria est. In summa, significat Christus nihil esse mirum si paucos habeat Euangelio suo obsequentes, quia feroces sint ac indomitæ bestię quicunque Spiritu Dei ad obsequium fidei subacti non sunt. Quo magis indignum est atque absurdum vt ab hominum fide pen-

C. X. deat Euangelij authoritas: quin potius epulent fideles eò se magis Deo obstricto esse, quòd quam alij in cæcitate maneant, spiritus illuminatione ad Christum tracti sunt. Hic etiam habeat Euangelij ministri quò se consolentur, si non omnibus utilis sit eorum labor.

27 *Oves meæ.* Probat argumentò à contrariis ipsos non esse oves, quia non obediunt Euangelio. Deus enim quos elegit, efficaciter vocat: ita fide probatur Christi oves. Et certè Oviuum nomen id eò ad fideles transfertur quia Deo se per modum summi Pastoris regendos tradunt, & deposita priore feritate, dociles se & morigeros præbent. Hæc etiam non parua est consolatio piis doctoribus, quòd utique maior pars mundi Christum non auscultet, habet tamen ipse suas oves quas cognoscit, & à quib. vicissim cognoscitur. Quantum in se est studeant totum mundum ad Christi ouile aggregare: sed ubi non succedit pro voto, contenti sint hoc vno, quòd sua opera colligentur qui oves sunt. Reliqua iam supra exposui.

28 *Et non peribunt in æternum.* Incomparabilis fructus hie fidei est quòd certos ac securos esse nos iubet Christus, quum fide in suum ouile sumus aggregati. Sed notandum est simul qua salutaria nitatur hæc certitudo: nempe quia ipse futurus sit salutis nostræ fidelis custos: nam *In manus ipsam* esse testatur. Quòd si hoc non dum sufficiat, Patris virtute tutò seruatum iri dicit. In signis locus, quo docemur nõ minus certam esse electorum omnium salutem quam inuicta est Dei potentia. Porro non voluit Christus hanc vocem temere in aerem iactare, sed promissionem dare suis quæ penitus infixa eorum animis infideat. Ergo colligimus eò spectare sententiam Christi vt electis firma constet salutis certitudo. Validis quidem hostibus sumus circumdati, &

tanta est nostra imbecillitas vt singulis momentis parum distemus à præsentis morte: sequi ad *Maiores* (siue potentior) est omnibus qui depolium nostrum seruat, non est quòd trepidemus quasi in periculo sit vita nostra. Hinc etiam colligimus quam insana sit Papistarum fiducia, quæ in liberum arbitrium, in virtutem propriam & operum merita recumbit. Longè aliter suos Christus instituit, vt se in hoc mundo tanquam in inedia sylua, inter innumeros latrones esse meminerint: ac præterquã quòd sunt inermes prædæque expofiti, materiam mortis in se inclusam esse agnoscat: vt vna Dei custodia freti, securè ambulent. Denique ideo certa nobis salus quia in manu Dei est, quia & fides nostra infirma est, & nos ad vacillandum nimis procliuus. Sed Deus, qui nos in manum suam recepit, satis robustus est vt solo statu omnes hostium nostrorum machinas discutiat. Huc conuertere oculos operæpretium est, ne tentationum merus nos exanimet. Nam & Christus modum ostendere voluit quo inter lupos oves quietè verferentur. *Et nemo potest rapere e manu Patris.* Copula illatiuæ particulæ loco hie posita est. nõ ex iniuncta Dei potentia colligit Christus hostium libidini non esse obnoxiam piorum salutem, quia necesse foret Deum vinci, qui nos sub manus suæ tutela habet.

30 *Ego & Pater vnus sumus.* Voluit impiorum sanis occurrere. iactare enim poterant nihil ad ipsum pertinere Dei potentiam, vt discipulis suis promitteret certum eius præsidium. Testatur ergo sibi ita coniunctas esse cum Patre rationes, vt eius auxiliu sibi ac suis ouib. nunquam defuturum sit. Abusi sunt hoc loco veteres, vt probarent Christum esse Patri *oppositum*. Neque enim Christus de vnitare substantia disputat, sed consensu quem cum Patre habet: quicquid scilicet geritur à Christo, Patris virtute confirmatum iri.

31 *Sustulerunt ergo iterum lapides Iudæi, vt lapidarent eum.*

32 *Respondit eis Iesus, Multa bona opera ostendi vobis ex Patre meo: propter quod eorum operum lapidatis me?*

33 *Responderunt ei Iudæi, dicentes, Non boni operis causa lapidamus te, sed blasphemiam: & quòd tu, quum homo sis, facis te ipsum Deum.*

Psal. 82. 6. 34 *Respondit eis Iesus, Nonne est scriptum in Lege vestra, Ego dixi, dii estis?*

35 *Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest solui Scriptura:*

36 *Quem Pater sanctificauit, & misit in mundum, vos dicitis blasphemare quia dixi, Filium Dei sum?*

31 *Sustulerunt ergo iterum lapides.* Sicuti pietas in asserenda Dei gloria suo zelo ardet, quem Spiritus Dei moderatur: ita infidelitas mater est furoris: & diabolus ita impios exagitat vt nihil quam cædes spirent. Hic exitus demonstrat quo animo Christum interrogauerint. nam aperta confessio, cuius cupidos se fingebant, illos statim in rabiem adigit: & tamen quò ita violenter ferrentur ad opprimendum Christum, non dubiu est quin iudicij colore obtenderint: quasi hoc agerent ex Legis præscripto, vbi Deus pseudo-prophetas lapidari iubet.

Deut. 17. 3. 32 *Multa bona opera.* Hic Christus non tantum causam esse negat cur ita sæuiant, sed eos ingratitude accusat, quòd Dei beneficiis tam iniquam mercedem rependant. Nec vno vel altero opere se de illis bene meritum esse commemorat, sed plurimis in reb. se fuisse erga eos beneficium: deinde non erga se modò, sed potius in

Deum ingratos esse coarguit, quum se dicit Patris ministrum, qui eius virtutè in medium protulerit, vt illis nota testatæque foret. Nam quum dicit *Ex Patre*, significat Deum fuisse auctorem. Summa est, Voluit Deus per me vobis innotescere, præclara beneficia vobis per manum meam latgitus est: excutite me quantum voleteis, nihil inter vos gessi nisi laude & gratia dignum. necesse est igitur vt Dei dona in me nunc furiosè persequi velitis. Interrogatio autè plus habet momenti ad pugnandas eorum conscientias quam si simpliciter asserendo loquutus esset.

33 *Non boni operis causa.* Quamlibet aperte bellum cum Deo gerant impij, nunquam tamen sine honesto prætextu peccare volunt. Ergo dum insaniant aduersus Filium Dei, hac crudelitate nondum contenti vltimo eum accusant, seque Dei gloriæ patronos faciunt ac vindices. Quare necesse est vt bona conscientia murus sit nobis ahe

neus, quo probra & calumnias quibus impetitur, fortiter repellendus. Quocunque enim colore splendat eorum malitia, & quicquid ignominie nobis ad tempus inurant, si pro causa Dei pugnamus, ille se minime abnegabit quin veritatem suam asserat. Sed quia nunquam impiis desunt pretextus ad grauandos Dei seruos & simul accedit ferrea impudentia, vt victi maledicere non desinant: patientia & mansuetudine opus est quae nos in finem vltique sustineat. *Blasphemia* nomen, quod apud profanos scriptores generale est pro quouis conuictio, Scriptura ad Deum reuera, quum laeditur eius maiestas & contumelia afficitur. *Quod in, quum homo sit.* Duae sunt blasphemiae species: vel quum proprio honore spoliatur Deus, vel quum illi quippiam affingitur eius natura indignum & alienum. Christum ergo blasphemum & factiuegum esse contendunt, quia mortalis homo Diuinum sibi honorem vsurpet. Et vera erat haec blasphemiae definitio, si nihil aliud quam homo fuisset Christus: tantum in eo peccat quod Diuinitatem, quae in miraculis conspicua erat, cernere non dignantur.

De a suis blasphemias fecerit.

34 *Nomen est scriptum.*) Obiectum sibi crimen diluit, non negando se Dei Filium, sed tuendo recte hoc dictum esse. Quamquam responsum suum magis aptat personis quam rei ipsam penitus explicet. nam eorum malitiam refert in praesentia factis habuit. Quo sensu vocauerit se Filium Dei oblique insinuat magis quam planè exprimat. Argumentum autem quo vitatur, non à paribus sumptum est, sed à minori ad maius. Scriptura deos vocat quibus functionem honorificam Deus impo-
 suit: hoc ergo honoris titulo longè dignior est quem Deus segregauit vt supra alios omnes emineat. vnde sequitur, malignos & sinistros esse interpretes qui prius illud admittunt, in secundo autem arripiunt offensionis causam. Testimonium quod citat Christus in Psalmo 82. habetur, vbi exoptulat Deus cum Regibus & Iudicibus terrae qui imperio & potentia tyrannicè ad suas libidines, ad opprimendos miseros, & quoduis iniquum facinus abutuntur. Exprobat autem illis quod parum memores vnde tantum dignitatis acceperint, nomen Dei profanent. Hoc Christus ad praesentem causam accommodat, quod deorum nomina orantur, quia ad regendum mundum Dei sint ministri. Eadem ratione & Angelos Scriptura deos appellat, quia per illos Dei gloria mundum

irradiat. Notanda est loquutio. *Ad quos sermo Dei factus est intelligit enim Christus certo Dei mandato esse in uictos.* Vnde colligimus imperia non temere: e neque inuicem errore esse exorta. sed Dei arbitrio constituta esse: quia politicum ordinem vigere inter homines, cuiusque ac legibus nos gubernari, vult. Quae ratio dicit Paulus, Deo iebel les esse quicumque potestas resistunt: quia non sit potestas nisi Diuinitus ordinata. Siquis obicit, alias quoque uocationes esse à Deo, & illi probari, neque tamè propterea agricolos aut bubucos aut futores vocari deos: respondeo non esse hoc generale, vt quicumque à Deo vocati sunt ad certum aliquod vitæ genus diu vocentur: sed Christum de Regibus loqui quos Deus in altiore gradum exultit, vt prae sint atque excellent. In summa, sciamus magistratus ideo esse deos qui impertum Deus illis mandauit. *Legis nomine hoc loco Christus totam doctrinam complectitur: qua Deus veterè Ecclesiam gubernauit.* Nam quia Propheta Legis duntaxat interpretes fuerunt, merito & Psalmi censentur Legis accessio. *Scripturam non posse solus, perinde valet atque Scripturae doctrinam esse inuolabilem.*

Rom. 13.

35 *Quera Pater sanctificauit.*) Quaedam est piis omnibus communis sanctificatio: sed hic Christus aliquid longè praestitum sibi uideat: ne quod vnus ab omnibus aliis segregatus fuerit in quo fe virtus Spiritus, & Dei maiestas exerceat quemadmodum supra, se ab eodem Patre signatum esse dicebat. Propriè autem hoc ad Christi personam refertur, quatenus in carne manifestatus est. Itaque haec duo coniuncta sunt, quod sanctificatus fuerit, & missus in mundum. sed simul tenendum est quosum & qua lege missus fuerit, vt scilicet salutem ex Deo afferret, atque omni ex parte probaret se ac prestatet Dei Filium. *Vos dicit. blasphemare.* Torquebant hunc locum olim Arriani, vt Christum probarent non natura Deum esse, sed quasi precariam habere Diuinitatem. Sed facilis est huius erroris refutatio: quia non disputat hic Christus quis in se sit, sed qualis ex miraculis in carne humana agnosci debeat. Neque enim vnquam apprehendi à nobis eterna eius Diuinitas poterit nisi eum amplexi fuerimus quatenus à Patre exhibitus est Redemptor. Adhaec memoria tenendum est quod prius attingi, Christum hoc loco non palam, neque disertè (vt inter suos discipulos) testari quisnam sit: sed magis insistere in resellenda hostium suorum calumnia.

Cap. 6. 17.

Tal. 81. 6.

37 *Si non facio opera Patris mei, ne mihi credatis.*

38 *Si autem facio, etiam si mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis quod in me est Pater, & ego in eo.*

39 *Quaerebant ergo eum rursus apprehendere: & exiuit ex manu eorum.*

40 *Ei iterum abiit trans Iordanem in locum ubi Iohannes primum baptizabat: & mansit illic.*

41 *Et multi uenerunt ad eum, ac dicebant, Iohannes quidem signum nullum fecit: quacunque autem dixerat Iohannes de eo, uera erant.*

42 *Et multi illic crediderunt in eum.*

37 *Si non facio opera.*) Ne exciperent Iudaei, frustra ab eo iactari sanctificationem & quicquid inde pendebat, iterum inculcat sua miracula, in quibus factis luculentum ediderat specimen suae Diuinitatis. Est autem concessiois species: acsi diceret, Nolo alia lege vos ad fidem: nisi habendam obstringi quam si res ipsa in medium pro-

deat: impunè vobis liceat me reicere nisi mihi Deus palam testimonium reddiderit. *Opera Patris* nominat, quae uerè Diuina erant, in quibus maior potentia resulgebat quam vt possent homini ascribi.

38 *Si autem facio opera Patris mei.* Ostendit eos impij & sacrilegi contemptus tenaci planè con-

Cap. XI. uictos, quia manifestis Dei operibus nihil honoris deserant. Est autem secunda conceitio, quum dicit, Etiam ut de doctrina vobis subitare permittam, saltem negare non licebit, quæ edidi miracula ex Deo esse. Deum itaque non hominem ex professo reiciit. Cæterum quod fidem postponit scientiæ, quasi ordine sit infertor, ideo facit quod illi cum incredulis & præposteris hominibus negotium est, qui nisi experientia victi & coacti nunquam Deo cedunt, nam rebelles prius scire volunt quàm credant. Et tamen nobis etiam eoufque indulget Deus ut operum suorum notitia ad fidem nos præparet. Verùm cognitio Dei & arcane eius sapientiæ fidem ordine sequitur: quia fidei obedientia ianuam regni cælorum nobis reterat. *In me est Pater.* Idem repetit quod supra aliis verbis dixerat, Ego & Pater vnum sumus. Huc tendunt omnia, quòd in sua administratione nihil à Patre diuersum habeat. *Pater* (inquit) *in me est.* hoc est, diuina virtus se in me profert. *Et ego in Patre sum.* hoc est, nihil ago nisi auspiciis Dei, ita ut mutua sit inter me & Patrem coniunctio. Neque enim hic de essentiæ vnitæ sermo habetur: sed de manifestatione diuinæ potentie in Christi persona vnde constabat diuinitus missum esse.

39 *Quærebant ergo eum apprehendere.* Proculdubio ut eum ex templo extraherent statim lapidandum: neque enim Christi verbis mitigatus erat eorum furor. Quòd elapsum dicit *Ex eorum manu*, non aliter quàm admirabili Dei virtute fieri potuit, quo monemur, nos malorum libidini mitimè esse expositos, quam Deus, quoties ita visum est, sereno suo cohibet.

40 *Abiit trans Iord.*) Transit Christus vltra

Iordanem, ne sibi asidue non magno cum fructu pugnandum foret. Itaque exemplo suo docuit occasionem vtendum esse. De loco secessus vide capitulum d. 28.

41 *Et multi venerunt ad eum.*) Concurfus hic ostendit Christum solitudinem minimè quæfuisse ut ab officio discederet, sed vt sacrariū Dei erigeret in deserto, quum eum Hierosolyma (quæ propria erat eius sedes) obstinatè repulisset. Et sanè hæc horribilis fuit Dei vltio, quòd quum templū à Deo electum spelunca latronum esset, Ecclesia Dei in loco ignobili collecta fuit. *Iohannes quidem.* Colligit Christum Iohanne præstantiorem esse, quia tot miraculis sit insignis, quum Iohannes nullum miraculum edidisset: non quòd semper iudicium ex miraculis fieri debeat, sed quòd miracula doctrinæ adiuncta non leue pondus habeant, sicuti iam aliquoties dictum est. Porro oratio hæc defectiua est: comparant enim Christum cum Iohanne, sed tantum alterum membrum exprimit. Deinde pro confesso sumunt Iohannem summum fuisse Dei Prophetam, & singulari Spiritus gratiæ præditum. Scitè ergo ratiocinantur, Christum Iohanni præferendum esse, quia hoc non nisi certa Dei prouidentia factum fuerit vt Iohannes, maximus alioqui Propheta, nullo tamen miraculo commendatus esset: vnde conficitur, rationem Christi in eo fuisse habitam, vt pluris fieret. *Quæcumque autem dixerat.* Nō videtur hoc ab illis dictum, sed ab Evangelista additum esse, vt doceret duplici argumento eos fuisse adductos vt in Christum crederent: quia re ipsa videbant verū esse testimonium quod ei Iohannes reddiderat, & plus illi dignitatis conciliabant miracula.

CAP. XI.

1 **A** Egrotabat autem quidam nomine Lazarus, à Bethania castello, Mariae & Marthæ huius sororis.

Mat. 10. 7.
Ios. 12. 1.

2 Maria autem erat quæ vnxit Dominum vnguento, & absterfit pedes eius capillis suis, cuius frater Lazarus egrotabat.

3 Atiserunt ergo sorores ad ipsum, dicentes, Domine, ecce, quem amas, egrotat.

4 Iesus autem hoc audito, dixit, Hæc infirmitas non est ad mortem, sed pro gloria Dei, vt glorificetur Filius Dei per ipsum.

5 Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius, & Lazarum.

6 Postquam ergo audiuit eum egrotare, tunc mansit in loco vbi erat, duos dies:

7 Deinde post hoc dicit discipulus, Eamus in Iudæam iterum.

8 Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare, & rursum vadis illuc?

9 Respondit Iesus, Nonne duodecim sunt horæ diei: si quis interdum ambulet, non offendit: quia lumen mundi huius videt.

10 Si quis autem ambulet nocturno, offendit: quia lumen non est illi.

1 *Egrotabat autem quidam.*) Transit ad aliam historiam Euangelista, quæ miraculum continet in primis memorabile. Præterquam enim quòd Christus in suscitando Lazaro singulare diuinæ virtutis specimen edidit, simul viam imaginem ante oculos posuit futuræ nostræ resurrectionis, & fuit hic quasi postremus actus & clausula: iam enim mortis tempus appropinquabat. Non mirum igitur si præcipuè gloriam suam in eo opere illustrauerit, cuius memoriam suorum animis volebat maximè infixam esse, vt quædam esset superiorum omnium obsignatio. Alios Christus mortuos suscitauerat: sed nunc in putrido caduere potentiam suam exerit. Verùm circumstantiæ,

quæ ad celebrandam in hoc miraculo Dei gloriam faciunt, suo loco & ordine notabuntur. Quòd Lazarum Bethaniensem *Ex castello Mariæ ac Marthæ* fuisse dicit, probabile est fuisse expressum quia obscurior inter fideles Lazari fama erat quàm sororum. Nam sanctæ istæ mulieres Christo hospitio excipere solebāt, quem admodum ex Luca apparet. Nimis crassa hallucinatio fuit quòd Monachi & similes rabulæ sub Papatu *Ex castello* (id est oppidulo vel pago) arcem fecerunt. Eiusdem etiam inscitia est quòd Mariam hanc Lazari sororem, fingunt infamem illam & probrosæ vitæ mulierem fuisse, cuius meminit Lucas cap. 7. Errori causam vnctio præbuit: quasi

Luc. 10. 31.

Luc. 7. 37.

quasi

quasi verò non satis conflet sapius vinctum fuisse Christum, & quidem diuersis in locis. Mulier peccatrix de qua narrat Lucas, Hierosolymis, vbi degebat, Christum vnxit: Maria autem Bethania idem postea fecit in suo pago. Præteritum verò tempus quo vsus est Euangelista, *Vnxit*, non ad tempus rei gestæ de qua nunc agitur, referri debet, sed ad tempus quo scribebat. acsi diceret, Hęc est Maria quæ postea vnguentum effudit, cuius causa exortu est murmur inter discipulos:

3 *Ecce, quem amas, agrotat.*) Breuis nũtius, sed vnde Christus facillè colligere poterat quidnam duæ sorores vellent. nam lub hac querimonia ve recudè preces suas infundunt, vt open ferre velit. Non prohibemur quidem à longiore precandi forma: hæc tamen summa est, curas nostras, & quicquid nos malorum angit, in Dei sinum conuicere, vt remedium afferat. Sic & cum Christo agūt istæ mulieres: malum illi suum familiariter exponunt, ac inde leuationem sperant. Notandũ etiam quòd impetrandi auxiliij fiduciam concipiunt ex Christi amore: atque hęc perpetua est rite orandi regula: vbi enim amor Dei, illic certa est & præsens salus: quia non amat, & deserit.

4 *Iesus autem hoc audito.*) Voluit hoc responso curam discipulis extimere, ne ipsos malè haberet: quòd tam securum in amici periculo cernebant. Ergo ne anxij sint interea de vita Lazari, morbum negat lethalem esse: quin potius nouam sibi gloriæ materiam fore promittit. Porro tamet si mortuus est Lazarus, quia tamen paulo post vitæ eum restituit Christus, hũc exitum respiciens, morbum dicit non esse ad mortem. Alterum membrum *Pro gloria Dei*, nõ ita opponitur quasi hoc perpetuum sit argumentum. Scimus enim, etiam dum pereunt reprobi, non minus in eorum interitu conspicuam refulgere Dei gloriam quàm in piorum salute. Sed Christus propriè hoc loco Dei gloriam notauit que cum officio suo coniuncta erat. Porro in Christi miraculis non formidolosa Dei potentia, sed benefica suauisque apparuit. Ergo quom mortis periculum esse negat, vbi suam & Patris gloriam vult manifestare, reputandum est quorsum & in quem finem à Patre missus sit: nempe vt seruet, non vt perdat. Magnum etiam pòdus habet hæc loquutio, *Pro Dei gloria, vt glorificetur Filius Dei.*) Inde enim colligimus Deum in Filij sui persona sic velle agnosci, vt quicquid sibi honoris haberi potestulat, Filio tribuatur. Ideo habuimus suprà capite 5. d. 23. Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat. Quare frustra Turcæ & Iudæi, quum sint in Christum contumeliosi, se Deum colere obtemperant: imò Deum à seipso diuellere hoc modo conantur.

5 *Diligebat autem Iesus Martham.*) Videntur in speciem hæc pugnare, quòd biduum maneat Christus trans Iordanem, quasi Lazari vitam negligens: & tamè ipsum ac sorores amare dicatur. Nam quum sollicitudinem amor gignat, statim accurere debuit. Porro quum Christus vnicum sit. Diuinæ gratiæ speculum, docemur hac eius mora non æstiuandum esse nobis amore Dei à præsentibus rerum statu. Rogatus, sæpe auxilium suum differt, vel vt orandi ardorem magis acuat, vel vt patientiam nostram exerceat, simulq; assuescitat ad obsequium. Sic ergo Dei open fideles implorent vt simul discant vora sua suspende-

re, si quàm tardius quàm videtur necessitas postulare, manus suam ad ipsos iuuandos proferat. Nam vt unquam esset, nunquam tamen dormit, nec suorum oblitiscitur. Interca certo sinus persuasi, ipsum, quicunque diligit, velle saluos esse.

7 *Deinde post hoc dicit.*) Nunc tandem se curam Lazari habuisse demonstrat, quum putarent discipuli ipsum esse oblitum, vel saltem Lazari vitam aliis rebus posthabere. Honoratur ergo eos vt traiecto Iordane Iudæam petant.

8 *Rabbis, nunc quarebant.*) Quòd eum absterrent discipuli, non tam fortasse eius causa facunt quàm sui respectu, quòd sibi quisque timeat: sicuti commune erat omnibus periculum. Ergo quòd crucem subterfugiant, idque faceri pudeat: quòd magis est speciosum, se pro magistro s. licitis esse obtendunt. Idem quotidie per multos accidit: nam qui ab officio declinant crucis metu, multiplices hinc inde prætextus sibi accersunt ad obtegendam suam mollietatem, ne videantur absque iusta causa Deum fraudare debito obsequio.

9 *Nõne duodecim sunt.*) Variè expositus fuit hic locus. Quòd putarunt nonnulli doceri his verbis mutabiles esse hominum animos, vt singulis interdum horis nouum ac diuersum consilium capiant, nimis remotum est à Christi mente: nec sanè referre dignatus essem nisi quia in vulgare prouerbium celsit. Ergo genuino & simplici sensu contenti sumus. Primum similitudinem mutatur Christus à nocte & die, nam si quis in tenebris iter faciat, non mirum si subinde impingat, vel erret, vel labaturat lux solis interdum viam monstrat, nequid sit periculi. Vocatio autem Dei instar lucis diuinæ est, quæ nos errare vel impingere non patitur. Quisquis ergo Dei verbo obtemperat, nec quicquam aggredditur nisi eius iussu, illum quoque habet è cælo ducem ac directorem, & hac fiducia securè & intrepidè viam arripere potest: nam (vt habetur

Psal. 91.) Quisquis in viis suis ambulat, Angelos habet custodes, & eorum ductu tutus est, ne ad lapidem pes eius offendat. Christus ergo hoc præsidio fretus animosè pergit in Iudæa, lapidatione non metuens: quia nullũ sit errandi periculum vbi Deus solis officium faciens nobis præluceat, cursusque nostrum moderatur. His verbis docemur, quoties homo propriis cõsiliis sine Dei vocatione se permittit, totam eius vitam nihil quàm vanum & erroneè esse cursum: & qui maxime sibi sapere videntur, vbi os Dei non interrogant, ac Spiritum eius non habent actionũ omnium præsidem, cæcos esse in tenebris palantes: vnam hanc esse rectam viam, si vocationis Diuinæ probè nobis conscij, præuentem semper habemus Deum. Hanc bene instituendæ vitæ regulam sequitur certa fiducia profertur successus: quia fieri non potest quin feliciter gubernet Deus. Atque hæc cognitio plusquam necessaria nobis est: vix enim pedem ad sequendum eum mouere possunt fideles, quin mille statim obstacula ingerat Satan, varia hinc inde discrimina ostendet, modisque omnib. viam obstruere machinetur. Atqui vbi Dominus tãquam accensa luce sua nos ad pergendum inuitat, magno animo pergendum est, etiam si multæ mortes iter obfideant: quia nõquam nos progreddi vetet, quin addita simul promissione animet, vt certò statumamus bene & feliciter nobis cessurũ quicquid

ex eius mandato suscipimus. Hic ^{us} est no-
ster, in quem quisquis se recipiet, ⁱⁿ salute nū-
quam deficiet : imò si magis ^{dua} sint obsta-
cula quam vt per ipsa curru ^{amur}, his tamen
alis instructi, semper re- ^{temus} exitum, do-
nec ad metam perueni- ^{uerit}: non quòd fide-
libus nihil aduersa ^{dat}, sed quia res aduer-
illis adiumenta ^{fructu} in salutem. Summa est,
intentos semper oculos Dei ^{scire} in eorum cu-
stodiam qui ^{ad} eius nutum intenti erunt. Hinc

rursum colligimus, quoties homines neglecto &
præterito Dei verbo sibi temerè indulgent, &
quod adhibet suscipiunt, totum vitæ eorum
cursum maledictum esse à Domino, semperque
eorum audaciæ cæcæque libidini paratam esse
vindictam. Diem autem hic Christus ex more
antiquo in duodecim horas partitur. Quauis e-
nim æstate ac hyeme dies varient, semper tamen
diurnas horas duodecim, & totidem nocturnas
habebant.

11 *Et loquutus est, & post hoc dicit illis, Lazarus amicus noster dormit: sed vado ut exper-
gofiam eum.*

12 *Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, saluus erit.*

13 *Dicebat autem de morte eius: illi autem putabant de dormitione somni eum dicere.*

14 *Tunc ergo palam dixit illis Iesus, Lazarus mortuus est:*

15 *Et gaudeo propter vos, quòd non fuerim illic, vt credatis. Sed eamus ad eum.*

16 *Tunc Thomas, cognomine Didymus, dixit condiscipulis, Eamus & nos, vt moriamur
cum illo.*

17 *Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.*

11 *Amicus noster dormit.*) Quia prius nega-
uerat lethalem esse morbum, ne re inopinata
nimis turbentur discipuli, nunc simul mortuum
esse indicat, & spem resurrectionis facit. Mira
autem eorum ruditas, quòd dictum Christi de
somno accipiunt. Etsi enim metaphorica est lo-
quutio, adeo tamen frequens ac trita est in Scri-
pturis, vt Iudæis omnibus familiariter nota esse
deberit.

12 *Si dormit, saluus est.*) Quum somnum Laza-
ro salubrem esse excipiunt, ita obliquè student
dehortari Christum ne illuc se cõferat. Neque ta-
men astute in suum commodum deflectunt Chri-
sti sermonem, sed quia de somno loquutum pu-
tabant, libenter hanc fugiendi periculi occasio-
nem arripiunt. Augustinus & multi post eum ar-
gue philosophantur in verbo Dormiendi: nem-
pe ideo transferri ad mortem quia Deo tam fa-
cile sit excitare mortuos in vitam, quam facile
solemus nos expergefaccere qui dormiunt. Sed
nihil tale venisse Christo in mentem, ex perpe-
tuo Scripturæ vsu colligere licet. Imo quum hæc
eadem translatio profanis quoque scriptoribus
trita sit, certum est non alia ratione venisse in v-
sum nisi quia sine sensu iacet exanimè cadaver,
sicuti & sopitum hominis corpus, vnde & somnus
non ineptè vocatur mortis imago, & apud Ho-
merum, *καθυσνος θανάτου*. Porro quum hoc nomi-
ne corporum duntaxat notetur dormitio, nimis
insulse fanatici quidam ad animas trahunt, ac si
intelligentia priuata, morti subicerent. Porro
Christus suam potentiam in eo cõmendat quòd
se venturum dicit vt Lazarum excitet. Etsi enim,
vt dictum est, in verbo Dormiendi non exprimi-
tur resurrectionis facilitas, Christus tamen
dominum se mortis ostendit, quum se experge-
facere dicit quos restituit in vitam.

14 *Tunc ergo dixit palam illis.*) Insignis Chri-
sti bonitas, quòd tantam in discipulis crassitiem
ferre potuit. Et certè ideo distulit ad tempus am-
pliore Spiritus gratia eos donare, vt momento
renouati maius esset miraculum. Quum dicit, *Et*

gaudeo propter vos, significat suam absentiam illis
fuisse vtilem, quòd obscurior fuisset eius virtus si
protinus opem Lazaro tulisset, nam quo propius
ad ordinariam naturæ rationem accedunt Dei
opera, eo magis valescunt, ac minus est illustri-
eorum gloria: idque quotidie experimur. Nam
si statim manum porrigit, opem eius non ap-
prehendimus. Ergo vt Lazari resurrectionem
verè diuinum esse opus agnoscerent discipuli,
eam differri oportuit, vt longissimè ab humano
remedio abesset. Ceterum memoria repetendū
est quòd prius attigi, paternam Dei erga nos in-
dulgentiam hic representari in Christi persona.
Quum ergo nos Deus malis obrutos languere
diu finit, sciamus eum ita salutis nostræ consule-
re. Nos quidem tunc anxij tristèsq; gemimus, sed
Dominus bono nostro gaudet: ac duplex eius
humanitas refulget in hac parte, quòd non tan-
tùm vitibus nostris ignoscit, sed lætus rationes in-
uenit quibus eas corrigat. *Vt credatis.* Non intel-
ligit hoc primum in illis fuisse fidei rudimentū,
sed inchoatæ iam fidei confirmationem, quum
adhuc perquam exigua esset ac debilis. Interea
subiudicat, nisi palam exerta fuisset Dei manus,
iplos non fuisse credituros.

16 *Tunc Thomas.*) Hactenus Christum re-
trahere conati sunt discipuli: nunc sequi paratus
est Thomas, sed absque fiducia: saltem promif-
sione Christi se nõ munit, vt hilaris ac tranquil-
lus eum sequatur. Hæc enim vox desperationis
est, *Eamus vt moriamur*, quòd eos de vita certos
deceret esse. Porò relatiuum *Illo* tam de Laza-
ro quàm de Christo potest exponi: verum si
de Lazaro exponas, ironia erit: ac si dictum esset,
Quid proderit illuc venire? nisi fortè non possu-
mus aliter amicorum officio defungi nisi vt
mortem simul appetamus. Magis tamen alter
sensus mihi probatur, quòd Thomas non recu-
set cum Christo mori. Sed hoc, quemadmodum
dixi, ex inconsiderato zelo manat: quia a-
niminum potius ex fide promissionis colligere
debit.

18 *Erat autem Bethania propinqua Hierosolyme, stadiis ferè quindecim.*

19 *Et multi ex Iudæis venerant ad Mariam & Mariam, vt eas de fratre suo con-
solarentur.*

20 *Martha igitur quum audisset quod Iesus veniret domi se debat.* *Quia enim illi venit: Maria autem*

21 *Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine, si fuisses hic, frater*

22 *Sed & nunc scio quod quacumque petieris à Deo, dabit tibi. Non fuisset mortuus:*

23 *Dicit ei Iesus, Resurget frater tuus.*

24 *Dicit ei Martha, Scio quod resurget in resurrectione in novissimo a-*

25 *Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vi-*

26 *uet.* *Et omnis qui vivit, & credit in me, non morietur unquam. Credis hoc?*

27 *Dicit ei, Certè Domine: ego credo quod tu es Christus Filius Dei, qui in mundum ven-*

18 *Erant autem Bethania.*) Sedulo persequitur Evangelista quæ ad historiarum certitudinem faciunt, quàm vicina esset Hierosolyma castello Bethaniæ refert, necuim mirum sit multos illinc ex amicis ad consolandas fores venisse, quos miraculi testes Deus esse voluit. Nam et si humanitatis officio adducti fuerant, arcano tamen Dei consilio in alium finem illuc fuerant collecti, ne obscura esset Lazari resurrectio, vel domesticos tantum haberet testes. Hic autem maligna gentis ingratitude conuincitur, quod hoc tam luculentum Diuinæ virtutis speciem in loco celebri, in multa hominum frequentia, & prope viribus portis (quasi in theatro) editum, statim ex omnium oculis evanescit. Imò Iudæi oculos malignè claudendo, data opera non viderunt quod sub oculis erat. Nec verò novum est vel rarum ut homines qui nimis cupidè semper miraculis inhiant, ad eorum considerationem prorsus sint hebetes ac stupidi. Distantia locorum quæ notatur, minor duobus passuum millibus fuit. Stadium enim pedes sexcentos, hoc est centum & viginti quinque passus continet.

19 *Ut eas de fratre suo consolarentur.*) Hoc qui dem spectabant illi: aut Deus aliud, quemadmodum dictum est. Porro inde apparet donum Lazari & sororum plenam fuisse dignitatis, & honorificè cultam. Cæterum quia naturale est ut iuctum & merorem hominibus mors suorum afferat, non improbandum est hoc officium cuius meminit Evangelista nisi quod vitiosus excessus, ut in aliis vitæ partibus, hic quoque regnans, rem per se non vitiosam corrumpit.

20 *Martha igitur quum audisset.*) Egreditur Martha extra pagum, et postea videbimus, non tantum fortassis reverentiæ causa, sed ut ipsum oculis exciperet: quia recens erat memoria periculi, nec solum bene quieter aut hostium rabies, quæ Christi in Galilæam transitu paululum sedata, auditu eius aduentu violentius de integro erumpere poterat.

21 *Domine si fuisses hic.*) Incipit à querimonia: quanquam hoc modo verecundè significat quid velit. Perinde enim est ac si diceret, Poterastua præsentia fratrem meum eripere à morte, imò nunc etiam potes: quia nihil tibi negabit Deus. Sic autem loquendo, magis affectui suo indulget quàm se contineat sub fidei regula. Hæc quidem verba partim ex fide profecta esse fateor: sed dico permixtos fuisse incompositos affectus, qui eam ultra metas abriperent. Nam quod à fratrem suum non fuisse moriturum sibi promittit si adfuisset Christus, unde illi hæc fiducia? Certè non concepta erat ex aliqua Christi promissione: restat igitur ut temere suis vo-

tis potius obsequatur quàm se Christo subiciat. Fidei est quod Christo potentiam tribuit, summanque bonitatem: quod autem sibi plus persuadet quàm à Christo audierit, id est à sine alienum. Tenendus enim se nuper est mutuis inter verbum & fidem confusus, nequid sibi temere præter Dei verbum homo fibricet. Adde quod in præsentia Christi corporali nimis hærebat Martha. Ergo fides Marthæ immoderatis votis permixta & simplicitate, superstitione etiam non omnino vacua, pleno fulgore elucere non potuit: ita tantum eius sententiæ in his verbis emicant.

23 *Resurget frater tuus.*) Mira Christi comitas, quod Marthæ in his quæ diximus vitis ignoscens, plus illi vitio promittit quàm præcisè & aperte petere ausa fuerat.

24 *Scio quod resurget.*) Iam verò hic nimia Marthæ timiditas se prodit, quod Christi dictum extenuat. Diximus nuper, longius quàm par erat fuisse progressam, quum sibi ex proprio animi sui sensu spem fingeret: nunc in contrarium vitium labitur, quod Christo manua tendente quasi ti epidans subsistit. Quare utrunque nobis cavendum est, ne Dei verbo destituti, spes evanidas hinc inde quasi ventum hauriamus: rursus ne Dominus os suum aperiens, corda nostra vel ocella vel nimis angustè restricta inveniat. Cæterum hoc responso amplius aliquid elicere Martha voluit quàm sperare audebat ex Christi verbis, ac si diceret, Si de vltima resurrectione intelligis, nihil dubito quin excitandus sit frater meus extremo die, & hæc fiducia me consolatur: sed nescio an maius aliquid mihi significes.

25 *Ego sum resurrectio & vita.*) Primum affirmat Christus se resurrectionem & vitam esse: deinde utrunque eius sententiæ membrum scorsum & distinctè exponit. Resurrectionem prior loco se nominat: quia ordine prior est restitutio à morte in vitam quàm vitæ status. Atqui totum genus humanum in morte demersum est. Nemo itaque vitæ compos erit nisi qui prius resurrexerit à morte. Ita Christus se vitæ initium esse docet: postea autem subicit vitæ quoque perpetuitatem suæ gratiæ opus esse. Porro de spiritali vita eum loqui clarè demonstrat expositio quæ mox sequitur, *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet.* Quare ergo Christus resurrectio est? Quia filios Adæ, qui à Deo alienati erant per peccatum, Spiritu suo regenerat, ut novam vitam vivere incipiant, qua de re Iulius disserui supra, capite 5. l. 21. & 24. & Paulus ad Ephesios optimus est huius loci interpres. Eant nunc qui naturæ motu preparari homines garrunt ad recipiendam Dei gratiam. Perinde est ac si dicerent mortuos ambulare. Nam quodâ

C.XI.

viuunt homines ac spirant, sensu, intelligentia & voluntate præditi sunt, id totum ad interitum tendit: quia nulla animæ pars est, et facultas quæ non corrupta sit, & à rectitudinis auctera. Ita fit vt mors vbique regnum occupet. Nam mors animæ, alienatio est à Deo. Ergo qui in Christum credunt, quum prius mortui essent, incipiunt viuere: quia fides spiritali est animæ resurrectio, & animam ipsam quodammodo animat, vt uiuat Deo, & cum illius Mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint, uiuent. Præclarum sanè fidei elogium, quod Christi vitam in nos transfundens à morte liberat.

Supr. 5. 25.

26 *Et omnis qui uiuit, & credit in me.*) Secundi membri expositio: nempe quomodo Christus vita sit: quia vitam, quam semel contulit, nunquam excidere potest, sed ad finem vsque conseruat. Quid enim in tanta carnis fragilitate hominibus heret, si vitam semel adepti, postea sibi relinquerentur? Ergo continuum vitæ statum in eisdem Christi uirtute fundatum esse oportet, vt quod cepit perficiat. Fideles autem ideo dicuntur nunquam mori quia eorum animæ incorruptibili semine renata, & Spiritum Christi in se manentem habent, quæ assidue vegetantur. Nam etsi corpus morti obnoxium est propter peccatum, Spiritus tamen ille vita est propter iustitiam, Rom. 8. b. 10. Quod autem exterior homo quotidie in illis corrumpitur, adeo

nihil inde ueræ ipsorum vitæ decedit, vt eius progressus adiuuet: quia interior homo renouatur de die in diem. Imò ipsa mors quædam illis à mortis seruitute manumissio est. *Credis hoc?* Videtur prima specie Christus ideo de spiritali uita differere vt à præsentis delirio Marthæ animam abducat. Oprobatur Martha restitui fratri suo vitam: excipit Christus, se vitæ præstantioris esse auctorem: quia scilicet cælesti uirtute fidelium animas uiuificet. Cæterum non dubito quin duplicem gratiam complecti uoluerit, generaliter ergo spiritali vitam commendat, quam suis omnibus confert: sed inde gustum præbere uult huius uirtutis quam mox in suscitando Lazaro ostensurus erat.

27 *Certè Domine.*) Vt probet Martha se credere de Christo quod audiverat, ipsum esse resurrectionem & vitam, respondet se credere ipsum esse Christum, & Filium Dei: vt certè hæc cognitio summam bonorum omnium in se comprehendit. Tenendum enim semper est quorum promissus esset Messias, & quod illi officium tribuant Prophetæ. Quum autem eum esse Martha confiteretur qui venturus erat, fidem suam confirmat Prophetarum uaticiniis. Vnde sequitur plenam retum omnium instantiationem & solidam felicitatem ab eo sperandam esse: denique missum esse vt uerum & absolutum regni Dei statum erigat & componat.

28 *Quum hæc dixisset, abiit, & uocauit Mariam sororem suam secreta, dicens, Magister adest, & uocat te.*

29 *Ille simulatque audivit, surgit confestim, & uenit ad eum.*

30 *Nondum autem uenerat Iesus in castellum: sed erat in loco ubi occurrerat ei Martha.*

31 *Iudæi ergo qui erant cum ea domi, & consolabantur eam, uidentes quod Maria subito surrexisset, & exisset, sequuti sunt eam dicentes, V adit ad monumentum ut ploret illic.*

32 *Maria ergo postquam uenit ubi erat Iesus, quum uidisset eum, cecidit ad eius pedes dicens ei, Domine, si fuisset hic, non fuisset mortuus frater meus.*

33 *Iesus ergo ut uidit eam flentem, & Iudæos qui conuenerant cum ea flentes, infremuit spiritu, & iubauiit seipsum.*

34 *Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicant ei, Domine, ueni: & uide.*

35 *Lachrymatus est Iesus.*

36 *Dicebant ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.*

37 *Quidam autem ex illis dixerunt, Non poterat hic qui aperuit oculos cæci, facere ut etiam hic non moreretur?*

38 *Iesus ergo rursus fremens in seipso, uenit ad monumentum: erat autem spelunca, & lapis positus super eam.*

28 *Vocauit sororem suam.*) Probabile est Christum Marthæ rogatu extra pagum substituisse, ne in tantam hominum frequentiam prodiret. Timebat enim periculum, quod nuper è media morte vix elapsus esset Christus. Ideo, ne longius spargeretur fama de illius aduentu, clam forori suæ indicat. *Magister adest.* Nomen *Magistri* ostendit quo loco inter piassitas matronas habitus fuerit Christus. Quanquam autem minus adhuc profecerant quàm decebat, hoc tamen iam erat magnum quod se illi discipulas prorsus addixerant. Et subitus Mariæ discensus vt in eius occursum ueniat, non vulgaris reuerentiæ testis est.

31 *Iudæi ergo qui erant cum ea.*) Tametsi Christi permissu Martha donum reuerfa erat vt subduceret turbam sororem, aliud tamen consilium Christi fuit, vt Iudæos scilicet haberet miraculi

testes. Hoc quidem illi minimè cogitant: sed nouum non fuit homines quali in tenebris, arcana Dei prouidentia, quo nequaquam tendebant deduci. Mariam ad sepulchrum pergere existimant, ex eorum more qui luctus sui irritamenta querunt. Regnat enim vulgò hic morbus, vt mariti vxoribus uidei, parentes orbi liberis, & vicissim maritis vxores, & liberi parentibus priuati, vel cognatis vel amicis dolorem suum ambitiose quibus possunt modis augeant. & solemne est varia artificia in hunc finem conquiri. Ita scilicet quæ iam inordinati sint hominum affectus, nouis stimulis eos excitant, quo uehementius ac maiore impetu contra Deum ferantur. Porrò istorum officium erat Mariam retrahere, ne ex sepulchri aspectu luctus materiam colligeret: verum tam acre remedium adhibere non audent, sed sœuent ipsi quoque intemperantiam doloris, comites.

comites se præbendo. Ita sæpe accidit vt parum valeant eorum consolationes qui suis amicis nimium blandè indulgent.

32 *Accidit ad pedes eius.* Quòd proci di ad eius pedes, inde colligimus vltra cõmunem hominum modum in ista domo cultum fuisse. Nam et si coram regibus & principibus viris solebant se in terram prosternere: quia tamen nihil habebat secundum carnem Christus in se regale aut magnificum, alium in finem proci di Maria ad eius pedes. Nec vero id erat factura nisi persuasa fuisset Dei esse Filium. *Domine, si fuisses hic.* Quamquam honorifice in speciem videtur de Christo loqui, quid tamen in his verbis vitiosum sit nuper ostensum est. Neque enim Christi virtus, quæ cælum & terram replebat, restringi ad corporalem eius præsentiam debuit.

33 *Prostravit Spiritus.* Nisi condoluisset Christus illorum lacrymas, stetit potius vultu rigido, quam autem sponte se illis conformat vsque ad huc, *supradictum* restaret. Causam enim talis affectus, meo iudicio, exprimit Euangelista, quam dicit vidisse Mariam & reliquos fientes. Quamvis non dubitem alius eum spectasse, nempe ad cõmunem generis humani miseriam. Tenebat enim quid tibi mandatum esset à Patre, & quorsum in mundum missus esset: nempe vt nos eximeret malis omnibus. Hoc vt opere ipso præstitit, sic ostendere voluit serio animi affectu se præstare. Ergo Lazarum suscitaturus antequam in cõmuni omni que afferat, si emitit spiritus, arcto doloris sensu & lacrymis testatur malis nostris perinde se alicui acti ea in se pateretur. Sed quomodo fremitus & perturbatio in personam Filij Dei competunt? Quia videtur quibusdam absurdum esse si Christum dicamus tanquam vnam aliquem ex hominum numero fuisse humanis passionibus subiectum, non aliter existimant vel doluisse vel gaudium esse nisi quia affectus istos quoties visum est, arcana quadam dispensatione in se recepit. In hanc sententiam Augustinus ab Euangelista dictum putat quòd turbauerit se ipsum, quem alios rapiant sui affectus, regnumque vel potius tyrannidem ad turbandas eorum mentes exercent. Sensum ergo esse putat, quòd Christus, alioqui sedatus, & ab omni passione immunis, fremitum & dolorem vltro accersuerit. Atqui meo iudicio magis consentanea est Scripturæ hæc simplicitas, si dicamus Filium Dei, quem carnem nostram induit, sponte etiam humanos simul affectus induisse, vt nihil à fratribus, excepto tantum peccato, differret. Hoc modo nihil derogatur Christi gloriæ, quam voluntaria tantum dicitur fuisse submissio, qua factum est vt in animæ affectibus nobis similis esset. Cæterum postquam ab initio se submisit, non putandum est ab illis vacuum fuisse & immuncem, atque in eo fratrem se nostrum probauit, vt sciamus mediatorem nobis esse qui infirmitatibus nostris facile ignoscat, & succurrere paratus sit, quas ipse in se expertus est. Siquis excipiat, quam vitiosa sint hominum passionibus, non congruere vt Filio Dei communes sint nobiscum: respondeo, inter nos & Christum longam esse distantiam. ideo enim vitiosi sunt nostri affectus quia intemperanter ruunt, nec modum vltimum tenent in Christo autem, quia cõpositi fuerunt in Dei obsequium & moderati, vitio profus carebant. Imò dupliciter vitiosi sunt

ac peruersi hominum affectus: primùm quia turbulentum motu feruntur, nec ad veram modestiæ regulam ordinati sunt: deinde quia non semper obtinentur ex legitima causa, vel saltem non referuntur ad finem legitimum. Intemperiem esse dico, quia nemo gaudet vel tristetur quantum factus est, & quantum Deus permittit. Multi etiam frænum potius excutiunt. Facit etiam mentis nostre vanitas vt doleamus vel tristemur ob res nihili, vel nulla de causa: quia mundo nimium addicti sumus. In Christo nihil tale: nulla enim eius passio vltra suum modum vnquam erupit, nulla nisi iusta & ex ratione rectè que iudicio suscepta. Vt hoc clarius pateat, inter primam hominis naturam, qualis à Deo condita fuit, & hanc degenerem, quæ per peccatum corrupta est, operè periculum est distinguere. Deus quomodo hominem crearet, affectus illi indidit, sed morigeros & rationi obsequentes: quòd autem nunc sunt in cõposito & rebelles, accidentale est vitium. Iam Christus humanos affectus suscepit, sed cura *in* *deum*, qua fit vt qui passioibus carnis obsequitur, Deo non obtemperet. Turbauit quidem se ipsam Christus & vehementer commotus fuit: sed ita vt se contineret sub Patris voluntate. In summa, si passiones eius cum nostris conteras, non minus inter se distabant quàm aqua pura & illimis, tranquillo que tractu fluens, à turbidis lutosisque sponis differt. Porro ad sectam Stoicorum duritiem respuendam vnum Christi exemplum sufficere nobis debet: vnde enim, nisi ab ipso, petenda nobis est summa perfectionis regula? Quin potius studendum est vt correctæ domitæque contumacia, qua propter Adæ peccatum impliciti sunt nostri affectus, Christum sequamur duces, qui nos in ordinem redigat. Sic Paulus non saxeum à nobis stuporem requirit, sed *1. Thess. 4*

temperari lucem iubet, ne trilitiæ nos dedamus *13*, sicut increduli, qui spem non habent: nam & ideo in se recepit Christum nostros affectus vt eius virtute subigere possimus quæ quid in illis vitiosum est.

35 *Ecce quomodo amabat.* Duplex hinc de Christo iudicium nobis describit Iohannes. nam prior resisti qui dicebant, Ecce quomodo amabat eum, quamvis nimis honorifice de Christo sentiant quàm par erat, vt pote nihil illi tribuentes nisi humanum, æquius tamen & modestius de ipso loquuntur quàm alij, qui malignè illi obtruncant quòd Lazarum à morte non eripuerit. Et si enim virtutem Christi commendant (de qua tacebant alij) hoc tamen non faciunt sine exprobratione quadam. Satis inde patet non incognita illis fuisse quæ Christus miracula iam ediderat: sed eo scedior est ingratitude quòd obstrepere non dubitant, quia nunc in vna parte cessauerit. In eundem modum semper ingrati Deo fuerunt homines, ac esse pergunt. nisi votis nostris omnibus satisfaciatur, statim ad querimonias profiliamus. Quomodo hæc inuare solitus sit, cur nunc me destituit ac frustratur? Duplex autem morbus hinc grassatur: quia temere optamus quod non expedit, Deum tamen volumus peruersis carnis nostræ votis subicere: deinde quia importuni sumus flagitatores, & impatientia seruore antea tempus ruimus.

38 *Iesus ergo rursus.* Quia non accedit Christus ad sepulchrum tanquam otiosus spectator, sed athleta qui se ad certamen instruit, nõ mirum est

C.XI.

si iterum fremat. violenta enim morte tyrannica, quæ illi vincenda erat, ante oculos versatur. Sunt qui exponant ex indignatione natum esse hunc fremitum, quod eum offenderet ista incredulitas de qua diximus. Verum altera ratio mihi videtur esse aptior: nempe quod rem ipsam magis

quàm homines intuitus fuerit. Sequuntur variæ circumstantiæ, quæ Christi virtutem in Lazaro suscitando magis illustrent: nempe tempus quadridui, quod sepulchrum lapide obstructum erat, quem in omnium conspectu tolli iubet Christus.

39 *Dicit Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei soror eius qui mortuus fuerat Martha, Domine, iam factet: quadriduanus enim est.*

40 *Dicit ei Iesus, Nonne dixi tibi quod si credas, videbis gloriam Dei?*

41 *Sussulerunt ergo lapidem ubi positus erat is qui fuerat mortuus: Iesus autem sustulit oculos, sursum, & dixit, Pater, gratias ago tibi quod me audisti.*

42 *Ego autem sciebam quod me semper audis: sed propter turbam qua circumstat, dixi, ut credant quod tu me miseris.*

43 *Quum hæc dixisset, voce magna clamavit, Lazare, veni foras.*

44 *Et exiit qui mortuus fuerat, fasciis vinctus pedes & manus, & facies eius sudario circumligata erat. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & sinite abire.*

39 *Domine, iam factet.*) Hoc signum est diffidentia: quia minus quàm deceat sibi de Christi virtute promittit. Radix mali est, quia immensam & incomprehensibilem Dei potentiam carnis suæ sensu metitur. quia enim vitæ nihil minus convenit quàm putredo & fætor, colligit Martha iam non esse remedio locum. Ita quum præpostera cogitatione animos nostros occupant, quodammodo arcetur à nobis Deus, ne opus suum in nobis impleat. Certè non stetit per Martham quin frater perpetuò iaceret in sepulchro: quia spei vitæ eius sibi præcidiens, viam simul ad eum suscitandum obstruit Christo nititur: & tamen nihil minus habebat in animo. Hoc facit fidei imbecillitas, ut distrahi huc & illuc nobiscum ipsi pugnemus, & dum altera manu porrecta petimus à Deo auxilium, altera in promptu oblatum repellamus. non mentita quidem sacra Martha quum diceret, *Scio quod quicquid petieris à Deo, dabis tibi*: sed parum iuvat confusa fides & implicita, nisi, quum ad rem præsentem ventum est, in usum applicetur. Cæterum in Martha perspicere licet quàm multiples sint fidei defectus etiam in optimis. Venerat prima in occursum Christi: hoc non vulgare pietatis testimonium: & tamen impedimenta illi obicere non desinit. Ergo ut aditus ad nos patefiat Dei gratiæ, discamus longè maiorem illi potentiam tribuere quàm capiant sensus nostri. quod si non satis apud nos viget prima & unica Dei promissio, saltem quum nos secundo & tertio confirmat, exemplo Marthæ acquiescimus.

40 *Nonne tibi dixi.*) Obiurgat Marthæ diffidentiam quod non satis spei ex audita promissione concipiat. Apparet autem ex hoc loco plus aliquid Marthæ fuisse dictum quàm ad verbum Iohannes expresserit. quanquam (ut admonui) hoc ipsum volebat sibi Christus, quum se vocaret resurrectionem & vitam. Damnatur ergo Martha quod non Diuinum aliquod opus expectet. *Si credas.* Hoc ideo dicitur, non solum quia fides oculos nobis aperit, ut Dei gloriam in suis operibus fulgentem cernere nobis liceat: sed quia fides nostra Dei potentiæ & bonitati viam sternit ut se erga nos exerat, sicuti Psalmo 81. habetur, Dilata os tuum, & implebo illud. Quemadmodum rursus incredulitas obstruit accessum Deo, & quasi clausas tenet eius manus: qua ra-

tione alibi dicitur, Non poterat illic Iesus signum Matt. 13. 58. edere propter eorum incredulitatem. Non quod alligata sit Dei virtus hominum arbitrio, sed quia illam, quantum in se est, malitiæ suæ obstaculo arcet, indigni sunt quibus se patefaciat. Sæpe quidem fit ut superet Deus eiusmodi obstacula: sed tamen quoties manum suam retrahit ne incredulos iuuet, hoc ideo fit, quia illam non admittunt, infidelitatis suæ angustiis conclusi. *Videbis gloriam Dei.* Nota miraculum vocari Dei gloriam, in quo Deus manus suæ virtutem exerens, nomen suum glorificat. Iam verò Martha secundo hoc Christi dicto contenta, lapidem moueri patitur: nihil dum videt, sed quia audit non frustra hoc à Filio Dei mandari, ex solo eius imperio libenter pendet.

41 *Iesus autem susulit oculos.*) Signum animi fuit ad precandum verè compositi: nam vt quis rite Deum inuocet, cum ipso oportet coniunctum esse. quod fieri nequit, nisi supra terram sublatus cælos ipsos conscendat. Non fit hoc quidem oculis: quando hypocritæ, qui in profundis carnis suæ sordibus demersi sunt, videntur toruo aspectu cælum ad se attrahere: sed quod illi simulant, filii Dei syncere præstandum est, neque tamen qui in cælum oculos attollit, Deum illic sua cogitatione includere debet, qui vbique diffusus, cælum & terram implet: sed quia nunquàm se expedire possunt hominum mentes à crassis figmentis quin humile aliquid & terrenum de Deo sentiant, nisi quum supra mundum erectæ sunt: illic nos reuocat Scriptura, & testatur cælum Dei esse sedem, Quantum ad oculos spectat, non est perpetua cæremonia, & sine qua non constet legitima oratio, nam Publicanus qui deiecit in terram vultu precatur, cælum nihilominus fide sua penetrat. Vtile tamen est exercitium illud quo se expergefaciunt homines ad querendum Deum. Imò precandi ardor corpus sæpe ita afficit, vt præter meditationem vltro mentem sequatur. Certè non dubium est quum Christus, quum oculos susulit in cælum, singulari vehementia illuc raptus fuerit. Adde quod sicuti apud Patrem totus erat: ita alios quoque ad ipsum secum deducere voluit. *Gratias ago.* Orditur à gratiarum actione, quum nihil petierit, sed quauis Evangelista precatum esse conceptis verbis non referat, minimè tamen dubium est quum præcesserit votum. neque enim aliter audiri potuit. Ies. 66. 2.

Et cre-

Et credibile est inter illos fremitus quorum meminit Euangelista, orasse: quia nihil minus contentanum est quam secum intus, ut stupidi homines solent, esse tumultuatum. Nunc impetrata Lazari vita, gratias Patri agit. Porro quod acceptam Patri refert hanc virtutem, nec sibi arrogat, in eo se Patris duntaxat ministrum profiteretur: nam prout se ad hominum captum attemperat, nunc palam Diuinitatem suam asserens, sibi vendicat quicquid est Dei: nunc suslinere hominis personam contentus, totam Diuinitatis gloriam Patri concedit. Vtrunque vno verbo Euangelista optimè hic conciliat, quum dicit *audiri a Patre Christum: sed cum gratias agere, ut fiant homines quòd à Patre missus fuerit.* hoc est, ut Dei Filium agnoscant. Quia enim non poterat Christi inuestias in sua altitudine apprehendi, Dei virtus, quæ in carne eius apparuit, ad illam altitudinem gradatim subuexit rudes & tardos hominum sensus. Nam quum totus esse noster voluerit, non mirum est si variis modis se nobis accommodet. imò qui propter nos exinani passus est, nihil absurdi est si nostra causâ se demittat.

42 *Sciebam quòd semper.*) Occupatio est, ne quis putare non tanta gratia pollere apud Patrem vt promptu n illi esset quæcunque vellet miracula edere. Significat ergo tantum esse sibi cum Patre consensum vt ab eo nihil sibi negetur: imò nulla preceatione fuisse opus, quum solum exequeretur quod sibi à Patre mandatum sciebat. sed quo melius testatum fiat hominibus hoc verè Diuinum opus esse, ideo se inuocasse Patris nomen. Siquis excipiat, Cur non igitur omnes mor-

tuos suscitauerit? facilis est responsio, certum modum Dei consilio finitum esse miraculis, quatenus sufficere nouerant in Euangelij approbationem.

43 *Voce magna clamauit.*) Quòd manu non attingit, sed voce tantum inclamauit, in eo melius se proferit Diuina eius potentia: sicut arcanam & mirificam verbi sui efficaciam nobis commendat. Quomodo enim vitam mortuis restituit Christus nisi verbe? Proinde in suscitando Lazaro visibile symbolum exhibuit spiritalis gratiæ, quam hodie sensu quotidiano experimur dum vocem suam vificam esse ostendit.

44 *Fasces unctus.*) Diligentem recenset Euangelista sudarium & fascias, vt sciopus produsse Lazarum ex sepulchro sicuti positus illic fuerat. Hunc quoque sepeliendi morem retinent hodie Iudæi, vt corpus linteis tegentes, caput seorsum populo inuolant. *Soluue.* Retrabat hoc ad amplificandam miraculi gloriam, vt Diuinum opus quod aspexerant suis oculis Iudæi, manibus etiam palpare. Facere enim poterat Christus vt fascias, quibus ligatus erat Lazarus, exaret ei, et vt sponte disfluere videret videret Christus ad tantam manus sibi adhibere teites. Ier autem ridiculi sunt Papistæ, qui auricularem confessionem inde eliciunt. Christus (inquunt) potiusquam Lazarum vitam reddiderat, à discipulis suis solui voluit, ergo non satis est reconciliari nos Deo, nisi Ecclesia quoque peccata nobis remittat. Sed vnde soluentur Lazari iniunctas discipulis iussu patris dominant? Quin potius id Iudæis mandasse colligimus, quo illis omnem dubitationis scrupulum eximeret.

45 *Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crederunt in eum.*

46 *Quidam autem ex illis abiierunt ad Phariseos, & dixerunt illis quæ fecerat Iesus.*

47 *Colligunt ergo Pontifices & Pharisei concilium, & dixerunt, Quid facimus? quia hic homo multa signa facit.*

48 *Si dimittimus eum sic, omnes credent in eum: & venient Romani, & tollent locum nostrum & gentem.*

49 *Vnus autem ex illis Caiaphas, qui pontifex erat anni illius, dixit eis, Vos nescitis quicquam.*

50 *Neque reputatis quòd expedit nobis vt moriatur vnus homo pro populo, & non pereat tota gens.*

51 *Hoc autem à seipso non dixit: sed quum esset Pontifex anni illius, prophetauit quòd Iesus moriturus esset pro gente:*

52 *Nec pro gente solum, sed vt filios Dei qui dispersi erant, congregaret in vnum.*

45 *Multi ergo.*) Non passus est Christus fructu carere quòd ediderat miraculum: quia hoc modo quousam ad finem adduxit. Tenendus est enim duplex miraculorum vltus: nempe vt vel ad fidem nos præparent, vel in fide confirmet. Priorem hic notat Euangelista: eos enim de quibus loquitur, Diuinam Christi potentiam miratos ac reueritos fuisse intelligit, vt se illi discipulos subiicerent: alioqui nudum miraculum sufficere ad fidem non poterat. Ideo *Credendi* verbo nihil aliud hic intelligi debet quam docilitas ad amplectendam Christi doctrinam. In aliis qui Christum deserunt, detestabilis ingratitude apparet, vel potius horribilis furor: vnde colligimus quæm cæca & vesana sit impietas. Resurrectio certè Lazari vel lapidea corda mollire debuerat: sed nullum est Dei opus quod non im-

pietas veneni sui amaritudine inficiat & corrumpat. Ergo vt proficiant ex Dei miraculis homines, necesse est cor ipsos habere purgatum. Nam apud quos non viget Dei metus & reuerentia, etiam si cælum videant terræ misceri, præfracta ingratitude sanam doctrinam respuecunt quam desinent. Sic hodie multos Euangelij hostes phreneticis similes cum exerta & conspicua Dei manu pugnare videas. Interim tamen miracula à nobis flagitant, sed non alium in finem nisi vt se hominum portenta, contumaciter resisteret de esse ostendant. Quòd autem ad Phariseos Christus deserunt, ideo fit quia pro sua hypocritæ acriores ad Euangelium oppugnandum erant. Eadem ratione paulo post nominatim eos exprimit, quum narrat coactum fuisse concilium. Ipsi quidè pars erant Pontificum: sed eos specialiter nominat Euangelista

C. XI. quia ad inflammandam collecti totius rabiem quali flabella erant.

47 *Colligerunt ergo Pharisei.*) Non minus prodigiosa cæcitas hic in Sacerdotibus describitur. Nisi plusquam *supidi* essent ac bruti, aliqua saltem Christi reuerentia post tam illustre Diuinæ eius virtutis specimen tangi decebat: nunc ad obruendam Dei gloriam (cuius intuitu obstupescere *oguntur*) consultò datæque opera conueniunt. Non hoc quidem difertè iudicant, velle se Deo bellum inferre: sed quam extinguere Christum nequeant nisi eversa Dei virtute, hæc certe sacrilega audacia palam & indubiè oppugnant. Semper quidem superba est Deique contemptrix infidelitas, sed non statim eò prorumpit vt cornua sua contra Deum attollat. Cæterum vbi diu reluctati Deo sunt homines, hic tandem est extremus actus, sine vilo Diuinitatis metu gigantum more ascensum supra cælos moliri. fatentur enim Christum multa signa edere. Et vnde illi tanta virtus? Ergo ex professo ad opprimendam Dei virtutem, quæ in Christi miraculis reuertit, se accingunt. Interim non cessat Deus: sed quamuis dissi nulet ad tempus, ridet stolidam eorum arrogantiam, donec veniat proferenda iræ te npus, sicuti habetur in Psalm. 2. 12. *Quid facimus?* His verbis ignauiam suam accusant, quasi dicerent sua cessione fieri vt Christus longius ferpat: eius possint strenuè agendo, cursum eius abrumperere. Hæc est impiorum confidentia, qua sibi nihil non vendicant: quasi in eorum manu sit agere prout libitum est: quasi etiam operis successus eorum votis subiaceat. Ac, si quis omnia ritè expendat, hic suam industriam Diuinæ virtuti opponunt, quasi fatagendo possint Deo superiores euadere.

48 *Si dimiserimus eum.*) Quid si non dimittant? nempe (vt iam dictum est) in suo arbitrio positum esse non dubitant, Christo viam obstruere ne ulterius pergat, modò sedulo contranituntur. Si fuisset Christus impostor quispiam, officium quidem ipsorum erat se interponere, ne oues à grege Domini abduceret: verùm miracula eius confitendo, satis declarant Deum se minimè curare, cuius virtutem tam secure fastuosè que contemnant. *Veniens Romani.* Sceleri obtrunditur speciosus color, boni publici studium. Hic præcipue metus eos angebat, ne concideret eorum tyrannus: verùm se de templo & cultu Dei, de Genitis nomine, de populi statu sollicitos esse simulant. Et quorsum hoc? neque enim videntur fallendi causis tales sibi prætextus accersere: non concionantur ad plebem: seorsum & in occulto inter se deliberant. Quum sibi sint omnes eiusdem perfidia conscij, cur non ingenuè sua consilia sensusque in medium proferunt? Nempe quantumuis crassa sit & conuicta impietas, sociam tamen hypocritam ferè habet. Ita obliquis ambagibus vel latebris se inuoluit, vt sub virtutis specie fallat. Præcipuum quidem illis consilium fuit, aliquam grauitatis, moderationis & prudentiæ imaginem ostentare, vt aliis facum facerent: sed credibile est eos quoque inani ista larua fuisse deceptos, quum sibi iustam Christi persequendi occasionem esse fingerent. Ita hypocrita, etiam si intus coarguat eos conscientia, postea tamen vanis figmentis se inebriant, vt videantur peccando innoxij: interea manifestè secum ipsi dissident. Initio enim con-

fessi sunt Christum multa signa edere: nunc sibi à Romanis metuunt: quasi non satis superque præfidij sit in Dei virtute, quæ se præsentem in illis signis exhibebat. *Veniens Romani.* Significat Evangelista hanc fuisse deliberationis summam, vt quod instabat periculum cauerent. Si quid (inquit) in publico statu nouari Romani intellexerint, timendum est ne misso exercitu gentem nostram perdant vnà cum templo & cultu Dei. Peruersa autem consultatio est de cauendis periculis quæ effugere non licet nisi velimus à recto cursu deflectere. Primo loco quaerendum est quid mandet Deus, ac fieri velit: qualiscunque nos maneat euentus, fixum illud manere debet. Isti verò tollendum Christum statuunt, nequid incommodi accidat si pergere ipsum qua cæcipi passi fuerint. Quid autem si Diuinitus fuerit missus? an Dei Prophetam à se reiciunt, vt pacem redimant cum Romanis? Hæc sunt eorum consilia qui verè & ex animo Deum non reuerentur, quid fas & rectum sit susque deque habent: quia tantum pendunt ex euentu. Atqui hæc vna est piè sanctèque deliberandi ratio, primum vt quaeramus quidnam Deo placeat, deinde vt intrepide sequamur quicquid præscribit, nec vilo metu fragamur, etiam si nos mille mortes obsideant. Nam actiones nostræ non ad quemlibet venti statum, sed ad voluntatem vnus Dei perpetuò dirigendæ sunt. Quisquis securè discrimina contemnit, vel saltem desperato eorum metu simpliciter Deo parat, scilicet tandem exitum habebit. Nam præter omnium spem, constantiam quæ in verbi sui obedientia fundata est benedicat Deus: incredulis verò adeo nihil profunt suæ cautiones, vt quo magis sunt meticolosi, pluribus se laqueis implicent. Cæterum in hac historia seculi nostri formam graphicè depictam habemus. Qui prouidi & circumspicèti haberi appetunt, cantile nam hanc identidem habent in ore, habendam esse publicæ tranquillitatis curam, nouationem quam molimur multis periculis non carere. Postquam hac falsa inuidia nos grauarunt, nullum melius inueniunt compendium, quàm vt Christum sepeliendo, turbis omnibus occurrant. *Quali verò prospere* illis cessurus sit tam impius gratia Dei contempus, dum sedandis turbis hoc excogitant remedium, vt aboleatur salutis doctrina. Quæ in potius eueniet impiis quod timent. quanquam vt cõsequi possint quod sperant, nimis tamen indigna est hæc merces, offenso Deo mundum placare. *Locum nostrum.* Incertum est templumne intelligant, an patriam suam. In vtroque autem salutem suam verti putabāt. Templo enim diruto cessabant sacrificia, solennis Dei cultus, & nominis eius inuocatio. Ergo si qua erat religionis cura, de templo sollicitos esse decebat. Iam verò hoc magnopere intererat ad tuendum Ecclesiæ statum ne rursus è terra sua abducerentur. Memores adhuc erant exilij Babylonici, quod in primis seuera fuerat Dei vltio. Trium etiam instar prouerbij apud eos erat quod sepe in Lege occurrit, speciem esse abdicationis, si Dominus ipso è terra illa eiiceret. Colligit ergo, nisi perdatur Christus, incolumem non fore Ecclesiam.

49 *Vnus ex illis Caiaphas.*) Breuis fuit consultatio, quia passus non est Caiaphas, diu eos hæsitare. Porro vnum redimendæ salutis modum assignat, vt infontem interficiant. En quò scele-

ris erumpant qui sine Dei timore consilia ex sensu carnis suæ potius capiunt quàm ex Dei verbo, & vult sibi fore confident quod per honorum omnium auctorem non licet, perinde est enim ac si Caiaphas diceret prouocandam esse iram Dei ut bene & prosperè habeant. Quare discamus nunquam separare vtile à licito: quando nihil boni aut laeti sperandum est nisi ex Dei benedictione: quæ non impiis & rebellibus, qui subsidia ex diabolo petunt, sed fidelibus, qui simpliciter ambulant in viis suis, promissa est. Et tamen aliquid coloris habebat hæc ratio: quia publica vitæ semper præponderare debet. Verùm (vt iam dixi) non magis seruatur populis scelerata insonis morte, quàm totum hominis corpus, dum petitur solum iugulum, vel pectus transfigitur gladio. *Qui Pontifex erat.* Non vocat anni illius Pontificem, quòd annuum duntaxat esset munus: sed quum venale esset, transferretur ad varios homines præter Legis præscriptum. Honor enim Deus sibi nonauerat nisi morte hominis: sed rebus turbatis & consiliis factum erat vt Romani sua libidine Sacerdotes subinde mutarent. Porro Euangelista Caiapham negat hoc à seipso dixisse, non quòd tantquam arripitius & fanaticæ vocem non intellectam emisserit: (loquutus est enim ex proprio sensu) sed Euangelista significat superiorem fuisse linguæ eius impulsium: quia Deus aliquid altius quàm ipsi in mentem veniret, eius ore testatum esse voluit. Fuit ergo tunc quasi bilinguis Caiaphas. impiam enim & crudele necandi Christi consilium, quod in animo conceptum habebat, euomuit: Deus verò linguam eius aliò flexit, vt sub ambiguis verbis vaticinium simul proferret. Voluit autem Deus ex sede Pontificia manare celeste oraculum, quominus excusationis esset Iudæis. Nam etsi ex toto illo cœtu nullius conscientia tacta fuit, senserunt tamen postea stupori suo veniam minimè debent. Nec obstitit Caiaphæ impietas quin linguam eius Spiritus sancti esset organum: quia Deus sacerdotium à se institutum potius respexit quàm hominis personam, & illa fuit ratio quam attigi, vt v. stablimi loco emissa, clarius exaudiretur, & plus haberet reuerentiæ ac ponderis. Eodem modo per os Balani, quem Spiritu prophetiæ donauerat, populo suos benedicere voluit. Sed plerumque ridiculi sunt Papiæ, qui inde colligunt habendum esse pro oraculo quicquid Romano Pontifici effutire liberuit. Primum vt illis demus (quod vanum est) Prophetam semper esse quifquis est summus Sacerdos, probare tamen ne-

cessè habebunt, Romanum Pontificem Dei mandato creati. Nam sacerdotiū hominis vnius, Christi aduentu abolitum fuit, neque vsquam legimus Diuinitus præscriptum potestatem fuisse vt vnus quifpiam toti Ecclesiæ præesset. Et hoc quoque secundo illis demus, ius & honorem Pontificis ad Romanum episcopum translatum esse, videndum quid Sacerdotibus profuerit quòd Caiaphæ vaticinium amplexi sunt. Vt subscribant illius sensum, conspirant in morte Christi. Procul verò à nobis cessat talis obedientia, quæ nos ad horribilissimam apostasiam, Filium Dei abnegando, impellat. Eadem voce blasphematur & simul propheta Caiaphas: qui eius dicto obsequuntur, contempta prophetia blasphemiam arripunt. Item ne contingat nobis cauendum, si Romanum Caiapham audierimus: alioqui similitudo elaudicaret. Quæro præterea, an quia semel prophetauit Caiaphas, singula Pontificis verba totidem semper sint prophetiæ. Atqui paulo post summum ac precipuum fidei nostræ caput blasphemie damnauit, vnde colligimus, quòd nunc Euangelista refert, extraordinarium fuisse, ac præpositè in exemplum trahi.

51 *Quòd Iesus moriturus esset.* Primum salutis nostre sumam in eo consistere Euangelista ostendit si Christus nos in vno n. a. ageret. Non hoc modo nos Patri reconciliat, peccata quæ sunt remittit. Vnde etiam colligimus dissipatum esse genus humanū & à Deo alienatum, donec sub Christo capite coalescant filij Dei, ita sanctorum communio, preparatio est ad vitam æternam: quia in morte manent omnes quos Christus ad Patrem non colligit: sicut iterum 17. capite videbimus. Ideo & Paulus docet missum esse Christum vt quæcunque in celo sunt & terra, colligeret. Quare vt allata à Christo salute fruamur, sublato dissidio nos vnum cum Deo, Angelis, & inter nos fieri oportet. Huius vnitatis causa & pignus fuit mors Christi, qua ad se omnia sustulit, sed quotidie per Euangelium in Christi ouile colligimur.

52 *Nec pro gente solum.* Significat Euangelista reconciliationem à Christo factam ad Gentes quoque extendi. Sed quomodo *Fily Dei* vocantur quos misera dissipatio, in qua errabant, hostes Dei reddebat? Respondetur, (vt iam alibi dictum est) fuisse in Dei pectore filios qui in seipso vage erant ac perditæ oues: imò nihil minus quàm oues, sed potius lupi, & seræ bestie. Filios ergo Dei, etiam antequam vocentur, ab electione estimat, qui fide tandem & sibi & aliis manifestari incipiunt.

Ephes. 1.
10.

53 *Ab illa igitur die consulabant vt interficerent eum.*

54 *Itaque Iesus non amplius palam ambulabat inter Iudæos: sed abiit illinc in regionem propinquam deserto, in urbem quæ dicitur Ephraim, & illic versatus est cum discipulis suis.*

55 *Instabat autem Pascha Iudæorum, & ascenderunt multi Hierosolymam ex regione, ante Pascha, vt purificarent seipso.*

56 *Quærebant ergo Iesum, & dicebant inter se quum in templo stetissent, Quid videtur vobis quòd non venerit ad diem festum?*

57 *Dederant autem Sacerdotes & Pharisei mandatum, vt si quis scires ubinam esset, indicaret, vt caperent eum.*

53 *Consultabant vt interficerent.* Narrat Euangelista Christum iterum fugisse, quum tanto hostium furore se peti sciret. Meminerimus tamen non ita fugisse quo se Patris vocationi subdu-

ceret. neque enim aliud habuit propositum nisi vt tempore Diuinitus prefixo, ad subeundam voluntariam mortem se susteret. Porro consiliū, cuius Euangelista meminit, non tã de Christo occi-

Cap.
XII.

deudo erat, quàm vt rationem redderent illius opprimendi. Hoc sedio: altera tantum erat, esse tollendum, quomodo exequi possent deliberatio restabat, quod statuerant.

54 *Quæ dicitur pharaim.*) Nomen vrbis quod hic positum legitur, vel corruptè fuisse tunc pronuntiatum, vel certe nouum. Scimus enim post exilium Babylonicum facta linguam quàm fuerit, & simul quàm diuersa terræ facta non mirum sit recenferi quædam loca quæ nullam antiquitatis noticiam fuerat. Discipulis Christi nominat non quicunque receperant eius doctrinam, sed qui assidui erant eius comites, & viuere solebant in eodem contubernio.

55 *Ascenderunt multi, &c. ante Pascha, vi pu-*

rificæ.) Non erat hoc præcisè mandatum vt se purificarent ante immolationem Paschatis. Ideo non dicit Evangelista venisse omnes, sed *multos*. Nemini quidem immundo licebat vesci: sed istam sanctificationem sponte & priuato affectu susceptam fuisse dico, vt alij minimè vesci prohiberentur, quanuis ante diem festum tali ritu preparati non essent. Cæterum Evangelistæ consilium est ostendere quàm celebris fuerit per totam Judæam de Christo fama. nam qui vndeunque in templum conueniunt, præcipuè intenti sunt ad querendum Christum, & sermones inter se de eo agitant. Querunt quidem ipsum humano more, sed tamen quærens deo detegunt obistere Sacerdotum tyrannidem quominus palàm appareat.

CAP. XII.

Iesus ergo ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, ubi erat Lazarus qui mortuus fuerat, quem suscitauerat ex mortuis.

2 *Fecerunt ergo ei illic conuiuium, & Martha ministrabat: Lazarus autem vnus erat ex discumbentibus cum eo.*

3 *Maria itaque accepta libra vnguenti nardi pistica pretiosi, vnxit pedes Iesu, & extersit capillis suis eius pedes. domus autem impleta est odore vnguenti.*

4 *Dicit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Simonis Iscariotes, qui traditurus erat eum,*

5 *Quare vnguentum hoc non vnxit trecentis denariis, & datum est pauperibus?*

6 *Dicebat autem hoc, non quod pauperes illi caræ essent, sed quia fur erat, & marsupium habebat, & portabat ea qua mittebantur.*

7 *Dixit ergo Iesus, Sine cam: in diem sepulture mee seruaui istud.*

8 *Pauperes enim semper habetis vobiscum, me autem non semper habetis.*

1 *Iesus, &c. venit Bethaniam.*) Videmus nimis præceps fuisse eorum iudicium qui Christum venturum non putabant: quo monemur non ita properandum esse, quin patienter & quietis animis expectemus dum opportunitas adueniat nobis incognita. Venit autem Christus primò Bethaniam, vt inde Hierosolymam triduo post se conferat. Interea opportunum tempus & locum ad se prodendum dare Iudæ voluit, vt ipse ad statum horam adesset parata victima. Neque enim quid futurum sit ignorat, sed voluntarius ad immolationem occurrit. Quam autem sex diebus ante pascha venisset Bethaniam, illic quatrduo subsistisse ex Mattheo & Marco colligere licet. Quo die factum illi fuerit conuiuium in quo à Maria vnctus est, Iohannes non exprimit: sed probabile videtur, non multo post quàm appulerat id esse factum. Porro quòd vnctionem, cuius mentio fit apud Matheum & Marcum, non muli ab hac diuersam esse putant, falluntur. Mouet eos temporis ratio, quia priusquam Evangelistæ duo Christum fuisse vnctum commemorarent, designant tempus bidui. Verùm solutio facilis est, & quidem duplex. neque enim Iohannes dicit Christum primo die aduentus sui in Bethaniam vnctum esse. Ita potuit hoc fieri quum iam discessum pararet. Quanquam (vt iam dixi) altera coniectura probabilior est, quòd vno saltem vel altero die ante discessum vnctus fuerit. Certum enim est, Iudam, antequam duos ex discipulis Christus Paschati gratia misisset, eum Sacerdotibus pepigisse: atqui ad minimum, diem vnum intermedium fuisse oportet. Addunt Evangelistæ captasse commodum tempus tradendi Christi, ex quo pretium acceperat. Quòd ergo facta

bidui mentione, vnctionis historiam subiiciunt, quòd prius acciderat posteriore loco narrant. Ratio autem est, quia quum retulissent Christi verba, Scitis quòd Filius hominis post biduum tradetur: quòd prius omisissum fuerat, nunc attulerunt, quomodo & qua occasione proditus sit à discipulo. iam satis conuenit Bethaniam fuisse vnctum. Matheus & Marcus dicunt cœnasse tunc apud Simonem leprosum. domus à Iohanne non exprimitur: verùm satis indicat alibi quàm apud Lazarum & Martham conatum esse, dum Lazarum facit vnus ex discumbentibus: tunc quum vnctum Christo inuitatus esset. Nec verò quicquam in eo dissidij est quòd Matheus & Marcus vnctum fuisse caput recitant, hic autem noster pedes. Ordinaria erat capitis vnctio: vnde & Pliinius in nimia luxuria deputat quòd talos quidam vngerent. Consentientem autem tres inter se, Christum non parè à Maria fuisse vnctum, sed Iamgam vnctum coram eis fuisse. Quòd ergo Iohannes de pedibus loquitur, perinde valet ac si dixisset, totum Christum corpus vsque ad pedes fuisse delibatum. Est enim auxesis in voce pedum, quòd melius ex loquentibus patet, quum subiicit, Mariam absterxisse capillis suis pedes. *Domus autem impleta est odore.* Non erat simplex liquor ex narco elicitus, sed vario erat cõfectio ex rebus odoriferis. itaque non mirum est odore perfusam fuisse totam domum.

4 *Dicit ergo vnus ex discipulis.*) Sequitur Iudæ obmurmuratio, quam Matheus promissuè discipulis, Marcus quibusdam eorum tribuit. Verùm Scripturæ familiare est per Synecdochen ad plures transferre quòd vnus est vel paucorù. Quanquam mihi verisimile est murmur à solo

Iuda ortum esse, reliquos autem fuisse commotos vt ei subscriberent, vt facile est furris, quasi flabellis, varios in nobis affectus accendi: præsertim verò (vt nimium ad sinistra iudicia propensi sumus) obreçtationes locum in nobis inueniunt. Verùm credulitas quam Spiritus Dei in Apostolis reprehendit, nobis exemplo est ne audiendis malignis vocibus nimium sumus faciles ac creduli.

5 *Quare unguentum hoc non.*) Vulgaris vnguenti libra decem tantum denariis constabat, teste Plinio: sed summum pretium optimi vnguenti idem statuit trecentos & decem denarios. Consentiant autem Euangelistæ fuisse hoc pretiosissimum vnguentum. quare non abs re Iudas libram trecentis denariis æstimat. quæ summa ad quinquaginta libras monetæ Gallicæ, ex supputatione Budæ, ascendit. Porro quum omnes sei è delicia luxum superfluum implicitem habeant, quo maior erat pecuniæ iactura, eo plus coloris ad murmurandum habuit Iudas: acsi diceret, Si fecisset Maria exiguum sumptum, excusationis aliquid haberet: nunc verò quum in re nihili humanam pecuniæ summam perdididerit, nonne iniuriam fecit pauperibus, qui multum inde leuationis sentire poterant? Nullam ergo veniam meretur eius factum.

6 *Quia fur erat.*) Reliqui Apostoli non malo quidem studio, sed inconsiderate, Mariam damnant: Iudas autem scelerei suo honestum pretextum captat, quum pauperes in medium adducit, quorum nulla illi erat cura. Docemur autem hoc exemplo quàm monstrosa bellua sit habendi cupiditas: damnum quod sibi fecisse Iudas videtur, ablata furandi materia, ad tantam eum rabiem adigit vt Christum prodere non dubitet. Et credibile est non modo apud alios mentitum fuisse de pauperibus fraudatis: sed sibi quoque intus (vt hypocrite solent) blanditum esse, quasi leue delictum esset Christi proditio, qua pensare volebat acceptum damnum. Proxendi quidem Christi vna fuit causa, vt prædam è manibus elapsam ad se quoquomodo retraheret. Nam concepta ob lucrum amissum indignatio eum ad proxendi Christi consilium impulit. Mirum autem est cur talem œconomum delegerit Christus, quem sciebat furem esse. quid enim hoc erat aliud quàm laqueum porrigere quo se strangularet? Non est quòd hic respondeat mortalis homo, nisi Dei iudicia profundam esse abyssum. Interea Christi factum in communem regulam trahi non debet, vt pauperum curam vel aliud sacrum munus mandemus homini nequam & scelerato. Legem enim imposuit nobis Deus quinam ad Ecclesiæ regimen aliæque officia vocandi sint: hanc transgredi fas non est. Alia fuit Christi ratio: qui quum æterna Dei esset sapientia, arcana eius prædestinationi in Iudæ persona locum dedit.

6 *Sine eam.*) Quum Mariam omitti iubet Christus, perperam & iniuste facere docet qui proximis suis sine causa molesti sunt, ac litem de nihilo intentant. Longior est apud alios Euangelistas Christi responso, summa tamen eadem. Vnctio quam Iudas culpabat, hoc nomine defenditur quòd sit sepulchralis. Ergo nõ probat Christus quasi ordinarium cultum, & cuius communis in Ecclesia esse debeat vsus. nam si quotidie tale sibi officium præstari vellet, quidvis potius

dixisset quàm hoc sepulturæ suæ datum. Et certè Deus externas pompas non moratur: imò quum nimis proclive ad carnales ritus hominis ingenium esse videat, subinde nos in illis parcus & sobrios esse iubet. Quare præposterè sunt interpretes qui ex Christi responso inferunt, placere Deo sumptuosos & magnificos cultus: quum potius Mariam excuset, eo quòd extraordinarium sibi officium præstiterit, quod ad perpetuam colendi Dei normam exigi non decebat. *In diem sepulturæ,* &c. Quum dicit seruatum fuisse vnguentum, significat non inrempetiuè profusum esse, sed pro temporis circumsstantia. Seruari enim dicitur quod habetur quasi sub custodia, vt commodè & opportunè promatur. Certum enim est, si quis sumptuosis deliciis eam ante onerasset, non fuisse passurum. Atqui negat ex more fecisse Mariam, sed vt sibi extremum officium impenderet. Porro corporum vnctio tunc non inanis cæremonia erat, sed potius spirituale symbolum, quod spem resurrectionis ante oculos poneret. Obscuræ adhuc erant promissiones, nondum resurrexerat Christus, qui non immeritò vocatur resurgentium primitiæ. Ergo opus talibus adminiculis habebant fideles, quæ ad Christum adhuc absentem eos dirigerent. Ideo non superflua tunc fuit Christi vnctio, quum mox sepelendus foret. vngitur enim tanquam in sepulchrum condendus. Ad nondum sciebant discipuli: & Maria proculdubio repente impulsam fuit vt spiritu directore id faceret quod prius non fuerat meditata. Verùm Christus ad spem resurrectionis suæ accommodat quod illi tantopere improbant, vt ipsa vtilitas eos à praua morositate reuocet. Verùm vt Deus veteris populi pueritiam talibus exercitiis regi vult, ita hodie absurdum esset idem tentare: nec sine Christi iniuria fieret, qui splendore aduentus sui tales umbras disculsi. Sed quia nondum eius resurrectio figuris Legis complementum attulerat, externo ritu ornanda fuit eius sepultura: nunc odor resurrectionis eius satis per se efficaciz habet, absque nardo & aromatibus, vt totum orbem viuificet. Cæterum meminimus in iudicandis hominum factis standum esse vnus Christi sententiæ, ad cuius tribunal semel nos stare oportet.

8 *Pauperes enim semper habetis.*) Tenendum est quod prius admonui, extraordinarium Mariæ factum diserte hic à quotidiano Christi cultu discerni. Quare simiè sunt, non imitatores, qui pompis & sumptuoso apparatu Christum colere affectant: acsi probaret Christus quod semel factum erat, ac nõ potius in posterum fieri vetaret. Quòd se negat cum discipulis semper fore, ad genus præsentis referri debet cui carnalis cultus & sumptuosus honor conueniat. Nam quòd Spiritus sui gratia & virtute nobis adest, quòd habitat in nobis, quòd nos etiam carne sua & sanguine paciscit, nihil hoc ad corporeum cultum. Quare quicquid pomparum excogitarunt Papistæ ad Christum colendum, frustra illi impensum ferunt, quum palam repudiet. Quòd pauperes dicit semper nobiscum futuros, tamen si in eo Iudæorum hypocritam perstringit, colligere tamen inde vile doctrinam licet: nempe, sacrificia quæ Deo grata sunt & suauiter olent esse elemosynas quibus inopia pauperum iuuatur, nec rite alios fieri sumptus in colendo Deo.

1. Cor. 15.
20.

- 9 Cognouit ergo turba multa a Iudæorum quod illic esset, veneruntque non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum quorundam Principes Sacerdotum ut & Lazarum interficerent,
 10 Consultarunt autem cum Principes Sacerdotum ut & Lazarum interficerent,
 11 Quia multi Iudæorum propter ipsum discedebant, & credebant in Iesum.
 12 Postridie turba multa que ad festum venerat, quum audisset venire Iesum Hierosolymam,
 13 Acceperunt ramos palmarum, & exierunt illi obviam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini Rex Israel.
 14 Quum autem inuenisset Iesus asellum, sedit super eum, quemadmodum scriptum est, Ne timeas fili Sion, quia Rex tuus venit sedens super pullum asini.

9 Cognouit ergo turba multa.) Quo propius erat mortis Christi tempus, eo magis celebrari omnium sermone oportuit eius nomen, ut hæc ad pleniorē fidem esset præparatio post mortem eius. Præsertim Euangelista commemorat celebrari fuisse recens illud miraculum excitati Lazari, & quia singulare in eo diuinitatis suæ specimen Christus ediderat, multos eius testes Deus esse voluit. Quum dicit *Non propter Iesum tantum venisse, sed Lazari etiam causis*, non intelligit in gratiam Lazari, quali hoc illi honoris scorsum detulerint, sed ut mirabile virtutis Christi specimen in Lazaro conspicerent.

10 Consultarunt autem.) Plusquam phreneticus certe furor, quod ad extinguere moluntur quem constabat diuinitus à morte fuisse excitatum. Sed ille est Spiritus vertiginis quo Satan impios exagitat, ut nullum faciant insanendi finem, etiam si cælum & terram & mare illis Deus opponat. Nam hæc tam nefaria consultatio ideo describitur ut sciamus Christi hostes non errore vel stultitia fuisse inductos ad tantam pertinaciam, sed rabiosa malitia, ut ne Deo quidem bellum inferre horrerent: deinde ut sciamus non obscuram fuisse Dei potentiam in Lazari resurrectione, cuius delendæ non aliud remedium excogitare potuit impietas quam ut scelerata & execranda cæde è medio tolleretur homo innoxius. Cæterum quum in hoc totus sit Satan ut penitus obruat, vel utique obscuret Dei operam, nostrum est ad continuam eorum meditationem sedulo intentos esse.

12 Postridie turba multa.) Hunc Christi ingressum reliqui Euangelistæ fusius enarrant: summam tamen omnium hic noster complectitur. Primo autem loco hoc tenendum est Christi consilium, nempe quod Hierosolymam vitro venire ut se morti offerat: nam mortem eius voluntati esse oportuit, quia non nisi obedientiæ sacrificio poterat ira Dei erga nos placari. neque enim eum latebat euentus. Priusquam tamen ad ciuem trahatur, solenni ritu vult se tanquam Regem à populo excipi: imò palmam declarat se regnum suum auspiciari ad mortem pergendo. Etiam magna populi frequentia celebratur eius aduentus, hostibus tamen ignotus est, donec impletis vaticiniis (quæ postea suo loco videbimus) se verum esse Messiam comprobauit. Nihil enim omittere voluit quod ad solidam fidei nostre confirmationem faceret. *Turba multa que ad festum venerat.* Ergo aduenæ ad præstandum Filio Dei pietatis officium longè promptiores fuerunt quam ciues Hierosolymæ, quos tamen exemplo esse aliis omnibus decebat. Nam quotiæ habebant sacrificia: templum semper erat in conspectu, quod eorum corda ad studium querendi Dei accendere debebat: illic erant primarij Ecclesiæ doctores: illic lucis diuinæ fa-

cerium. Nisi ergo secula eorum ingratitude, quod talibus exercitiis à pueritia imbuti, Redemptorem sibi promissum vel respuunt vel negligunt. Sed hoc vitium feculis ferè omnibus commune fuit, ut eo audacius Deum homines contemnunt quo propius & magis familiariter se illis offert. In aliis autem, qui relictis domibus ad diem festum celebrandum conuenerant, multo plus feruoris, ut sollicitè inquirent de Christo: & quum venire audiunt in urbem, illi obviam gratulandi causa prodeunt. Nec verò dubium est quin arcano Spiritus instinctu ad eum occursum excitati fuerint. Hoc prius factum fuisse non legimus, sed quemadmodum tubæ clangore aut voce præconis subditos suos aduocant terreni principes, quum imperij sui perfectionem aduent: ita Spiritus sui impulsu Christus populum hunc collegit, à quo Rex saluaretur. Quum in deserto ipsum tubæ creare vellent Regem, clam se in montem subdixit: tunc enim aliud regnum animo non agitabat quam sub quo bene saginarentur non secus ac pecudes. Stulto igitur ac præpostero eorum voto indulgere & obsequi non potuit Christus qui seipsum abnegaret, inmundique abiiceret à Patre inunctum. At nunc regnum sibi asserit quale à Patre acceperat. Fateor quidem naturam huius regni ne plebi quidem quæ in eius occursum prodiit probe fuisse cognitam: sed in posterum respexit Christus. Interea nihil geri passus est quod non spirituali regno congrueret.

13 Ramos palmarum, & exierunt illi obviam.) Palma, victoriæ & pacis fuit symbolum apud veteres, sed ramis palmarum vel solebant quum alicui imperium descenderent, vel suppliciter victorem deprecarentur. Videntur tamen isti ramos palmarum sumpsisse in manus, tanquam lætitiæ & festiuitatis insigne, quum nouum Regem exciperent. *Clamabant Hosanna.* Hac voce testati sunt se in Iesu Christo Messiam illum agnoscere Patribus olim promissum, & à quo redemptio & salus speranda erat. Nam Psalmus 118. vnde sumpta est illa acclamatio, de Messia compositus fuit in hunc finem, ut sancti omnes assiduis votis ardentè eius aduentum expetere, & summa reuerentia eum exciperent quum esset exhibitus. Probabile ergo est, imò certò potest colligi, passim tritam fuisse preceationem hanc apud Iudæos, adeoque in ore omnium versatam. Ergo Spiritu Dei verba præcunte bene precati sunt homines isti Christo, & præcones ab eo delecti fuerunt qui testatum facerent Messiam venisse. Cæterum vox Hosanna, ex duabus Hebræis conflata, tantundem valet atque Serua, vel Saluum fac, obsecro. Hebræi quidem aliter pronuntiant, nempe *Hosiah na*: sed visitatum est pronuntiationem corrupti quoties verba in alienam linguam transferuntur. Consulto tamen Euangelista, quum

ſig, quum Græcè ſcriberent, retinuerunt vocem Hebraicam, quomelius exprimerent turbam ſoleuui precandi formulã vſam fuiſſe, quæ primũ à Davide tradita, & continua ætatum ſerie in populo Dei recepta, peculiariter in vſum illum ſacrata erat vt regno Chriſti benedicerent. Eodem ſpectat quod mox ſequitur, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Eſt enim hæc quoque fauſta precatio pro læto & proſpero regni illius ſucceſſu, vnde pendebat Eccleſiæ Dei mitauratio & læticitas. Quia tamen videtur in eo Pſalmo David de ſe potius quàm de Chriſto loqui, nodus hic primũ ſoluendus eſt. nec diſticultis eſt ſolutio: ſciamus enim in quem finem regnum penes Davidem & eius poſteros ſtabilitum fuerit: vt ſcilicet quoddam velut præſidium eſſet æterni illius regni quod ſuo tempore manifeſtandum erat. Neque enim Dauide in ſe ſubſiſtere oportuit: & Dominus piorum omnium oculos alio ſubinde conuertit per Prophetas. Quæquid ergo de ſe fecit David, merito ad Regem illum reſertur qui ſecundum promiſſionem exoriturus erat ex eius femine Redemptor. Ceterum vitis hinc nobis coligenda eſt admonitio. Nam ſi memoria ſumus Eccleſiæ, Dominus ad id eiuſdem deſiderium quo fideles ſub Lege affectos eſſe voluit, nos hodie quoque ſollicitat: nempe vt toto corde optemus florere & proſperè habere Chriſti regnum. neque id modo, ſed vt precibus noſtris hoc teſtemur: & (quo plus ſit nobis animi ad precandum) notandum eſt verba ab eo nobis dictari. Vg igitur noſtrę ignauię, ſi ſeruorem illum quem Deus excitat, vel frigore noſtro extinguimus, vel tepore ſuffocamus. Interea ſciamus non irrita fore vota noſtra, qua duce ac magiſtro Deo concipimus. tantum ne pigri ſimus, aut fatigemur rogando: ille fidus erit regni huius præſes, vt ipſum inuicta ſua virtute præſidioque tueatur. Manebit quidem, etiam nobis ceſſantibus, & ſtabit eius maietas: ſed quòd ſepe non ita magnificè viget vt decebat, quin potius collabatur (quemadmodum hodie horrendam certum diſſipationem eius ac vaſtitationem) id vitis noſtris accidere certum eſt. Quòd autem exigua & ferè nulla apparet eius reſtitutio, vel ſaltem lentè procedit, torpori noſtro impuſtum. Quotidie petimus à Deo vt regnum eius adueniat: ſed vix centeſimus quiſque ſeriò. Iuſtè ergo priuamur Dei benedictione, quam expetere grauamur. Docemur etiam hoc verbo, vnum eſſe Deum qui Eccleſiam ſeruat & tuetur: neque enim ſibi vendicat aut tribuit iuber niſi quod ſuum eſt. Quum igitur eo linguas noſtras formante petimus vt regnum Chriſti ſeruet, fatemur, vt maneat regnum hoc in ſuo ſtatu, Deum ipſum vnicum eſſe ſalutis authorem. Vtitur quidem ad id hominum opera, ſed quos manu ſua aptauit. Deinde ſic homines adhibet ad promouendum Chriſti regnum vel conſeruandum, vt ſolus ipſe omnia Spiritus ſui virtute per eos inchoet ac perficiat. *Qui venit in nomine Domini*. Tenendum eſt primò quid ſibi velit hæc loquutio, Venire in Dei nomine. Nempe in nomine Dei venit qui non tenere ſe ingerit, neque honorem falſò uſurpat: ſed rite vocatus Deum habet æctationem ſuarum duccm & authorem. Competit elogium hoc in omnes legitimos Dei miniſtros. Venit in nomine Dei Propheta, qui à Spiritu

ſancto directus, ſyncerè quum è cælo accepit doctrinam hominibus tradit. Venit in eodem nomine Rex, per cuius manum Deus populum ſuum gubernat. Sed quia ſuper Chriſtum requieuit Spiritus Domini, & idem eſt caput omnium, & quicumque ad regendam Eccleſiam vnquam fuerit ordinati, eius imperio ſubiecti fuerunt, imò riuiſi fuerunt ex fonte deducti: propriè dicitur in nomine Dei veniſſe. Nec tantum imperij gradu præ aliis excellit: ſed quia totum ſe nobis Deus in illo exhibet. Nam in eo habnat lenitudo deitatis corporaliter, vt Paulus inquit, & *Coſſ. 1. 9.* viuia eſt Dei imago: denique verus eſt Immanuel. Quare ſingulari quodam iure veniſſe in nomine Domini dicitur: quia per eum non ex parte (vt antea per Prophetas) ſed in ſolidum Deus ſe patefecit. Ab ipſo igitur inuendum eſt exordium, tanquam à capite, quum benedicere volumus Dei miniſtris. Tam quia pseudo-propheta ſuperbe iſtant Dei nomen, & ſalutem in prætextu ſe venditant (quam tamen diabolo impuſſu ad perdedendam Eccleſiam erant labaudicanda eſt anathelis, vt Dominus eos citat, et ac in nihilum redigat. Ita benedicere Chriſto non poſſumus quin maledicamus Papæ, & tyranni quum aduerſus Chriſtum exiit. Sua quidem anathemata, non ſecus ac fulmina, magno impetu in nos vibrat: ſed quæ ſecurè continere velut inanes ampullas licet. Ex aduerſo autem Spiritus ſanctus horribile anathema hic nobis dicit, quo vique ad vltimos interos cum toto ſuo ſplendore & pompa mergatur. Nec verò Pontificis aliquo opus eſt qui maledictionem in eum pronuntiet, quando ſemel Chriſtus pueros hæc poteſtate donauit, vbi ratum habuit eorum clamorem, ſicuti alij Euangelizæ narant.

14 *Quum autem inueniſſet Ieſus aſſellum*. Hæc hiftoria partem magis diſtinctè alij Euangelizæ narrant: nempe quod duos interit Chriſtus ex ſuis diſcipulis qui aſinum adducerent. Iohannes, qui vltimus omnium ſcripſit, ſatis habet rerum quæ tam à reliquis tractatæ erant luminas breuiter notare. hinc ſit vt multas circumſtantias omittat. Species autem repugnantiæ quæ pleroſque turbat, non magno negotio diſcutitur. Quòd Mithæus dicit Chriſtum ſuper aſinum ſediſſe, & pullum eius, ſynecdochicè accipi debet. Quidam fingunt inſediſſe primum aſinum, deinde eius pullo, & ex ſuo ſignificato allegoriam eliciunt, quòd primum inſediſſet Iudaico populo, qui ferendo Legis iugo pridem aſtuctus erat: poſtea Gentes, tanquam rudem ac nouitium aſellum ſibi ſubcecerit. Sed illud ſimpliciter verum eſt, Chriſtum ſuper aſinum equitaſſe, qui vna cum matre adductus fuerat: & conuenienter Prophetę verba, apud quem repetitio eſt Hebręis ſans tria, quæ idem bis diuerſis verbis exprimit, *Super aſinum, inquit, & ſuper filium ſubingulis*. Euangelizæ noſter, qui breuitati ſtudet, omiſſo priore membro, poſterius tantum adducit. Porrò Zacharię vaticinium, quod tunc impletum fuit, Iudę quæque ipſi de Meſſia exponere coguntur: interea tamen nos ſubſannant, quòd aſini vmbra deluſi, filio Marię tribuamus Meſſiæ honorem. Atqui longè alijs teſtimonijs nititur fides noſtra. Nec verò quum dicimus Ieſum eſſe Chriſtum, hunc ordimur, quòd aſino inſidens Hieroſolymam ſit ingreſſus. Conſpicua enim in eo ſuit

Cap.
XII.

gloria, qualis decebat filii Dei, sicuti habuimus primo capite. Præcipue autem Diuina eius virtus in resurrectione effulsit. Verum hæc non spernenda est confirmatio, quod Deus mirabili sua providentia in isto ingressu, quasi in aliquo theatro, completum Zachariæ vaticinium proposuit. *Numeri. 1.* In hac Prophetæ sententia, vt eam Evangelista recitat, notandum est primò non aliter tranquillam animis nostris quietem constare, nec aliter nobis metum & trepidationem eximî, quàm vbi Christum inter nos regnare scimus. Alia quidem sunt Prophetæ verba (nam ad lætissima & iubilum fideles hortatur) sed Evangelista noster exprobat quomodo animi nostri solido gaudio exultent: nempe vbi ademptus est metus, quo torqueri omnes necesse est, donec reconciliari Deo pacem illam habeant: quæ ex fide nascitur. Hoc ei ego boni nobis per Christum obtingit, quod liberari à Satanæ tyrannide, confraeto peccati iugo, soluto reatu, morte abolita, secum gloriamur, Regis nostri præsidio freti, sub

cuius tutela positus nihil periculi timendum est. Non quod vacui timore limus quandiu degimus in mundo: sed quia fiducia quæ in Christum recumbit, omni timore superior est. Quum adhuc procul abesset Christus, iubebat tamen Prophetæ lætos esse atque hilares illius seculi pios homines quia venturus esset. *Ecce* (dicebat) *Rex tuus & emerget* ne timeas. nunc ex quo venit vt fruamur eius presentia, cò fortius nobis cum timore iuctandum nunc est, vt ab hostibus nostris securi, placidè & alacriter regem nostrum colamus. Alloquebatur suo tempore Prophetæ Sionem: quia illic domicilium erat ac sedes Ecclesiæ: nunc ex toto quidem nundo Deus tibi Ecclesiam collegit: hæc tamen promissio peculiariter ad fideles dirigitur, qui se Christo submitunt vt in ipsis regnent. Quod Christum inducit in animo equitatem, significat regnum eius à mundi pompa, splendore, opibus & potentia alienum fore: idque externa specie mortuam aperuit, vt spirituale esse omnes palàm agnoscerent.

Rom. 5. 1.

16 *Hæc verò non cognouerunt discipuli eius primùm: sed quando glorificatus fuit Iesus, tunc recordati sunt quod hæcerant de eo scripta, & hæc fecerant illi.*

17 *Testimonium ergo reddidit turba quæ cum eo erat quum Lazarum vocasset ex sepulchro, & suscitasset eum ex mortuis.*

18 *Propterea occurrit illi turba, quia ipsum audierat hoc signum fecisse.*

19 *Pharisæi porro dixerunt inter se, Fidei quòd non proficiis quicquam? ecce mundus post eum abiit.*

16 *Hæc non cognouerunt*) Quemadmodum non germinat fenum simulac in terram iactum est, ita nec statim operum Dei fructus emegit. Ministri Dei, sunt ad complendam prophetiam Apostoli: sed quid agant non intelligunt. Audiunt turbæ clamorem, nec illum consulum, sed quod distinctè Christus Rex salutabatur: non tamen assequuntur quorsum hoc tendat, nec quid sibi velit. Est ergo illis inane spectaculum, donec aperit Dominus oculos. Quum dicitur, *Recordatos esse tandè quòd hæc de ipso scripta essent*, causa notatur tam crasse ignorantia quæ scientiam præcessit: nempe quia tunc ducem non habebant Scripturam ac magistram, quæ ipsorum mentes ad rectam puramque considerationem dirigeret. nos enim nisi verbo Dei præeunte cæci sumus. Quamquam nec hoc quidem sufficit, vt nobis verbum Dei luceat, nisi vicissim illuminet oculos nostros Spiritus, qui alioqui ad plenam lucem cecideret. Hæc gratia suos discipulos Christus post suam resurrectionem dignatus est: quia nondum aduenerat maturum tēpus quo Spiritus sui diuitias quasi larga manu effunderet, donec receptus esset in gloriam caelestem, vt cap. 7. 1. 59. habuimus. Nos verò hoc exemplo edocti, iudicium de omnibus quæ ad Christum pertinent, ex Scriptura, non proprio carnis nostræ sensu facere discamus. Tenemus deinde hanc peculiarem esse Spiritus gra-

tiam, vt temporis successu nos erudiat, ne in reputandis Dei operibus stupidi simus. Membrum istud, *Quòd hæc de eo erant scripta, & hæc fecerant illi*, sic interpretor, quòd tunc venit primùm in mentem discipulis, non temere hæc facta fuisse Christo, neque homines istos inaniter luisse, sed totum hoc negotium Dei prudentia fuisse gubernatum: quia impleri necesse erat quæcunque scripta fuerant. Proinde ita resolue, Hæc ei fecerunt, sicut de ipso scripta erant.

17 *Testimonium reddidit turba.*) Iterum repetit quòd dixerat, multos fama tanti miraculi excitatos venisse Christo obuium. Ideo enim turmatim exeunt quia passim sparsus fuerat rumor de Lazaro in vitam restituto. Iustam ergo materiam habebant isti cur filio Mariæ tribuerent Christi honorem, quum tam insignis eius virtus illis nota esset.

19 *Vidētis quòd non proficiis quicquam?*) His verbis ad maiorem se rabie instigant. Est enim quædam ignavia exprobratio, ac si dicerent, Plebem ideo ad Christum deficere quòd nimis tardi essent ac molles. Hic loquendi mos est desperatis hominibus, quum se ad extrema quæque tentanda parant. Quòd si tanta est ad malum pertinacia Dei hostibus, longè constantiores in recto proposito nos esse deceat.

20 *Erant autem quidam Græci ex iis qui ascenderant vt adorarent die festo.*

21 *Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat ex Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicens, Domine, volumus Iesum videre.*

22 *Venit Philippus, & dicit Andreas, rursus Andreas & Pilippus dicunt ipsi Iesu.*

23 *Iesus autem respondit illis, dicens, Venit hora vt glorificetur Filius hominis.*

24 *Amen amen dico vobis, nisi granum tritici, quum cecidit in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.*

25 *Qui amat animam suam, perdet eam, & qui odit animam suam in mundo hoc, in vitam æternam*

eternam custodiet eam.

26 *Si quis mihi ministrat, me sequatur: & ubi ego sum, illic etiam minister meus erit. quod si quis mihi ministrauerit, honorem illi habebit Pater.*

20 *Erant autem quidam Græci.*) Non existimo Gentilis fuisse, vel incircuncisus: quia paulo post sequitur, venisse ut adorarent. Atqui seuerè hoc prohibitum erat legibus Romanis, & acriter vindicabant Proconsoles alique magistratus, siquis patrio cultu relicto ad Iudaismum transisse compertus esset. Iudæis verò qui per Asiam & Græciam dispersi erant, licebat mare traicere ut sacrificia offerrent in templo. Deinde nunquam passi fuissent Iudæi misceri sibi in solenni Dei culto Gentiles, quia putassent hoc modo se & templum & sacrificia pollui. Tametsi autem progeniti erant ex Iudæis, quia tamen procul trans mare habitabant, non mirum est si eos Euangelista inducat tanquam hospites, & eorum omnium ignaros quæ tunc Hierosolymæ & in vicinis locis fiebant. Sensus ergo est Christum non modò ab incolis Iudææ, qui ex pagis & vicibus ad diem festum venerant, fuisse pro Rege exceptum, sed ad homines quoque transmarinos, qui ex longinquis terris venerant, famam eius mansisse. *Ut adorarent.* Poterant id quoque in patria: sed Iohannes solennem cultum designat, qui cum sacrificiis erat coniunctus. Quamvis enim religio & pietas non esset templo affixa, non tamen alibi licebat sacrificia Deo offerre, neque alibi habebant Arcam testimonij quæ Diuinæ præsentia symbolum esset. Spiritualmente quotidie domi suæ quisque Deum colebat: simul tamen externa cultus professio sanctis sub Lege præstanda erat qualis præcepta erat à Mose, ut le in templo sisterent coram facie Domini: in quem finem ordinati erant dies festi. Quòd si tam longa peregrinatio ab istis magno sumptu, maiore molestia, nec sine periculo suscepta fuit, ne externam pietatis suæ professionem negligenter: qualis hodie excusatio obtendi potest, nisi domi nostræ verum Deum nos colere testamur? Cessauit quidem Legalis cultus: sed Dominus Baptismum, & sacram Cœnam, & publicum orandi ritum Ecclesiæ suæ reliquit, in quibus se exercent fideles. Horum ergo neglectus nimis frigidum pietatis studium in nobis esse prodit.

21 *Accesserunt ad Philippum.*) Hoc reuerentia signum est quòd Christum non compellant, sed per Philippum cupiunt pateferi sibi accessum. Reuerentia enim modestam semper ex se gignit. Quòd autem hinc colligitur Papistæ inuocandos esse mortuos ut nobis apud Christum & Patrem sint Patroni, magis ridiculum est quàm ut refutatione indigeat. Loquuntur Græci coram cum Philippo: qui mortuos inuocat, à quibus est separatus, quid obsecro habet simile? Sed hi sunt humanae audaciz fructus, postquam semel extra verbi Dei metas vagari sibi permisit. Sanctorum inuocationem temere commentum sunt Papistæ ex suo cerebro: nunc vt sibi fallacem ex verbo Dei pretextum concilient, corrumpunt ac lacerant Scripturam, ac indignis eam ludibriis exponere non dubitant.

23 *Veni hora.*) Multi hoc de morte exponunt, quia per eam illustrata fuit Christi gloria: itaque, secundum eos, Christum iam instare mortis suæ tempus pronuntiat. Sed ego potius ad Euangelij publicationem refero: ac si dixisset notitiam sui

moxi spargendam fore per omnes mundi plagas. Ita voluit consternationi occurrere, in quam discipulos coniecere mors ipsius poterat. Ostendit enim non esse cur animis concedant, quia Euangelij doctrina nihilominus per totum orbem publicabitur. Porrò ne ista gloria cogitatio paulo post euanescat, ubi adiudicatus fuerit morti, suspensus in cruce, ac demum sepultus: maturè anticipat, & mortis suæ ignominiam gloria nihil obstare admonet. Ad eam rem aptissima similitudine vititur, *Nisi*, inquit, *granum frume: et mortuum fuerit*, siue putrefcat, aridum manet ac sterile. Mors autem seminis melius ipsum viuificat, vt inde prodeat fructus. In summa, Christus mortem suam rationi comparat, quæ dum videtur ad interitum tritici tendere, longè vberioris proventus causa est. Quamquam autem presenti temporis articulo maximè admonitio hæc necessaria erat, perpetuum tamen usum habet in Ecclesiâ: Ac primum à capite incipere conuenit. Terribilis illa species ignominia & maledictionis, quæ apparet in morte Christi non modò obscurat eius gloriam, sed è conspectu nostro profertur tollit. Non est igitur in morte sola hærendum, sed fructus quem protulit resurrectione, simul reputandum est. Ita nihil impedit quominus vndique resurgat eius gloria. Hinc deinde ad membra transeundum est, neque enim solum in morte interire nos putamus, sed vita quoque nostra instat est perpetua mortis, Coloss. 3. a 3. Actum ergo de nobis erit nisi ista consolatio succurrat, qua nos erigit Paulus, Si exterior homo noster corrumpitur, interior renouatur de die in diem. Sit igitur hæc continua piorum meditatio, quum premuntur variis ærumnis, quum angustiis constructi tenentur, quum fame, aut nuditate, aut morbis laborant, quum iniuriis vexantur, quum videntur singulis momentis propemodum à morte absorbendi, hanc esse rationem, quæ suo tempore fructum proferet.

25 *Qui amat animam suam.*) Doctrinæ exhortationem Christus annexit: nam si mori nos oportet vt fructum feramus, patienter ferendum est vt Deus nos mortificet. Quia autem vitæ amorem & odium inter se opponit, tenendum est quid sit vitam amare & odisse. Qui in modico vitæ presentis desiderio implicitus non potest nisi coactus mundum relinquere, vitâ amare dicitur: qui autè per contemptum vitæ huius alto animo ad mortem pergit, dicitur vitam odisse: non quòd simpliciter vitâ odio habenda sit (quæ merito censetur inter summa Dei beneficia) sed quia eam libenter abittere debent fideles quum eos à Christi accessu remoueat. quemadmodum si quis onus molestu & incòmodum, quum vult aliò proferare, à suis humeris excutiat. In summa, vitam hanc amare non per se malum est, modò in ea tantum peregrinemur, semper ad scopum nostrum intenti. Nam hic legitimus est amandæ vitæ modus, si in ea manemus quandiu Domino visum fuerit, & eiusdem arbitrio subinde parati sumus ab ea migrare: vel (vt vno verbo dicâ) si eam quasi manibus gestantes offerimus Deo in sacrificium. Quisquis vltra addictus est præsentî vitæ, vitam suam

Cap.
XIII.

perdit, hoc est, conicit in perpetuum exitium. Perdere enim hic non significat amittere, aut facere rei charæ iacturam, sed exitio tradere. Satis vulgare est, *Anime* nomen pro vita accipi. Quidam pro sede affectuum hoc loco accipiunt, ac si dixisset Christus, qui carnis suæ votis nimium indulget, ille animam suam perdit. Sed hoc nimis coactum est: illud alterum simplicius, quòd is demum optimam habet vitæ perpetuè fruendæ rationem qui eam negligit. Porro vt clarior sit sensus particula *In mundo*, quæ semel tantum exprimitur, bis repetenda est: vt sensus sit, pessimè eos vitæ suæ consulere qui eam in mundo amant: rursum eos verè scire quomodo seruanda sit vita, qui eam in mundo contemnunt. Et certè quisquis mundo affixus est, cælesti vita vitro se priuat, cuius non aliter futuri sumus hæredes, nisi inquiri simus & hespites in mundo. Ideo bellinius est ille affectus, qui regnat in omnibus incredulis, dum esse appetentes, suum illud esse in mundo includunt. hinc fit vt quo quisque magis sollicitè intentus est in suam salutem, à regno Dei, (hæc est à vera vita) se alienet. *Quæ odit animam suam.* Iam admonui hoc comparatiuè esse dictum: quia spernenda sit vita quoribus nobis impedimento est ne Deo viuamus. Nam si præponderet cælestis vitæ meditatio in cordibus nostris, nullius momenti erit mundus vt nos retineat. Hinc etià soluitur quæ hic posset obici questio, Multi per desperationem, aut aliis de causis, ac vitæ præsertim tædio, mortem sibi consciscunt: quos tamen non dicemus saluti suæ prospicere, alios ad mortem rapit ambitio, qui simul in æternum se præcipitant. Sed hic Christus discretis verbis odium aut contemptum caducæ vitæ commendat, quem

ex sensu vitæ melioris concipiunt fideles. Proinde quisquis in cælum non respicit, nondum didicit quomodo seruanda sit vita. Porro hoc posterius membrum addidit Christus vt terrorem incuteret terrenæ vitæ nimium cupidis: quia si demersi sumus in amorem mundi, vt non facile sit eius obliuisci, fieri non potest vt in cælum pergamus. Sed quæ tam violenter Christus nos expergefaciât, nimis absurdum esset exitialem somnû dormire.

26 *Si quis mihi ministrauerit.* Quòd mors minus nobis acerbata sit ac molesta, Christus ad eam libenter subeundam exemplo suo nos inuitat. Pudebit certè hoc honoris recusare vt sinus eius discipuli, atqui non alia lege nos in suorum numerum admittit, nisi quam ipse præmonstrat viam sequamur. Est autem nobis dux itineris ad obitandam mortem. Mitescit ergo & quodammodo suauis redditur mortis acerbitas, dum nobis eius subeundæ conditio cum Filio Dei communis est. Ergo tantum abest vt nos propter crucem abhorre-re à Christo conueniat, vt potius in eius gratiam mors oppetenda sit. Eodem pertinet quod sequitur, *Et ubi ego sum, illic minister meus erit.* Exigit enim ne reculent sui ministri se morti subicere, ad quam præire ipsum vident. Neque enim æquum est vt quicumque habeat separatum minister à domino suo. Futurum tempus in verbo *Erû* positum est vice Imperatori, more Hebræico. Aliis videtur esse consolatio, quasi promitteret Christus consortes suæ resurrectionis fore quibus graue non fuerit simul mori: sed illud quod dixi probabilis est. Postea enim additur consolatio, quod Pater mercede non frustrabitur Christi ministros, qui indiuidui fuerint illi comites tam in vita quam in morte.

27 *Num anima mea turbata est, & quid dicam? Pater, serua me ex hac hora: sed propter ea veni in horam hanc.*

28 *Pater glorifica nomen tuum. Venit ergo vox à cælo, Et glorificauit, & iterum glorificabo.*

29 *Turba ergo quæ stabat, & audierat, dicebat tonitru factum esse: alij dicebant, Angelus ei loquutus est.*

30 *Respondit Iesus, & dixit, Non propter me hæc vox facta est, sed propter vos.*

31 *Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eicitur foras.*

32 *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnes traham ad me ipsum.*

33 *Hoc autem dicebat, significans qua morte esset moriturus.*

27 *Nunc anima mea.*) Videtur initio sententia hæc multum discrepare à proximo sermone. Illud plusquam heroici pectoris signum erat, hortari suos non modò ad subeundam mortem, sed libenter & cupidè oppetendam vbi res ita postulat: nunc mortem refugiendo, mollitiem suam fatetur: Nihil tamen hic legimus quod non optimè conueniat, quemadmodum quemque fidelium propria experientia docet. Si rideant nasci homines, nihil mirum: neque enim potest hoc intelligi nisi praxis accedat. Carterum salutis nostræ vtile fuit, imò necessarium sit, affici Filium Dei. In morte eius præcipuè expiatio consideranda est, qua iram & maledictionem Dei placauit. Id porro fieri non poterat quin reatum nostrum in se transferret. Mortem igitur quam subibat, horroris plenam esse oportuit: quia satisfactione pro nobis defungi non poterat quin horribile Dei iudicium sensu suo apprehenderet. Vnde melius cognoscitur peccati atrocitas, cuius

tam diram pœnam ab vnigenito Filio exegit cælestis Pater. Sciamus ergo mortem non fuisse delicias aut lusum Christo, sed in extremis vsque cruciatus deiectum fuisse nostra causa. Nec verò absurdum fuit, Dei Filium sic turbari: Diuinitas enim occulta neque vim suam exerens, quodammodo quieuit, vt locum expiationi faceret. Ipse autem Christus non modò carnem nostram, sed humanos affectus induerat. Fuerunt quidem voluntarij isti in eo affectus: (quia non coactus timuit, sed quia timori sponte se subiecerat) standum est tamen, verè non fictè timuisse. Quæquam in hoc reliquis hominibus fuit dissimilis, quod affectus suos habuit temperatos in obedientiam iustitiæ Dei: sicuti alibi dictum est. Altera etiam vtilitas hinc ad nos redit. Si nulla in Christo fuisset turbatio ex mortis timore, quis nostrum putaret ad se spectare eius exemptum? Neque enim mortem sine doloris sensu oppetere nobis datum est: sed quum audimus non fuisse

in eo ferreum robur, colligimus animos ad eum sequendum. neque obstat nobis carnis infirmitas, quæ mortem expaucescit, quin duci nostro comites nos addamus ad luctandum. *Et quid dicam?* Hic tanquam sub oculis cernimus quanti constiterit salus nostra Dei Filio, dum in ultimas angustias redactus, neque verba inuenit quibus exprimat doloris vehementiam, nec consilium secundum hominem. Quod autem vnum restat, confugit ad preces, & se liberari à morte postulat. Rursus quia simul videt se æterno Dei consilio, destinatum esse victimam pro peccatis, votum illud quod ingens maestitia expresserat, mox corrigi, & quasi infecta manu seipsum retrahit, vt totus aquescat Patris arbitrio. Notandi sunt hoc loco quinque gradus, nam primū locum tenet queremonia, quæ erumpit ex immenso dolore: secundò sentit se opus habere remedio, & ne metu obruatur, secum quærīt quidnam sit agendum: tertio, ad Patrem se recipit, eumque liberatorē implorat: quartò votum quod agnosceat vocatū suæ aduersum, retractat, & quiduis pati præoptat quæ vt non intractat, quod sibi à Patre iniunctum est: postremò vna Dei gloria contentus, reliqua omnia obliuiscitur, ac pro nihilo ducit. Sed videtur hoc parum decere Filium Dei, quòd votum illi inconsiderate effluit cui statim renuntiandum est vt Patri obediat. Fateor certè hanc esse crucis stultitiam, quæ scandalo est superbis hominibus. Sed quò se magis exinanuit gloriæ Dominus, eò luculentius habemus imitari eius amoris erga nos specimen. Cæterum memoria tenendum est quod prius admonui, humanos affectus, à quibus Christus immunis non fuit, paros in eo fuisse, & à peccato immunes. ratio est, quia compositi erant, & temperati ad Dei obsequium. Neque enim obitat quin mortem naturaliter horreat Christus, & tamen cupiat parère Deo: nempe fecundum diuersos respectus. *Hic illa correctio, quum dicit, Propterea veni in hanc horam.)* Vt unque enim mortem per se timere liceat, quia tamen reputat quorsum missus sit, & quid exigit Redemptoris officium, conceptum ex naturæ sensu horrorem Patri demandandum offert: vel potius eo domito, liber & solutus ad exsequendum Dei imperium se accingit. Quòd si Christi affectus omni vitio puros ita subigi oportuit vt Patri obsequens esset, quanto studio in hoc incumbere nos oportet, quando totidem Dei sunt inimici in nobis quod ex carne nostra affectus scaturiant? Sit hæc igitur piorum meditatio, vni sibi facere donec seipsum abnegauerint. Simul notandum est non tantum affectus eos esse frenandos qui ex diametro pugnant cum Dei voluntate, sed qui vocationis nostræ cursum impediunt, etiam si aliàs prauis non sint nec vitiosis. Hoc vt clarius pateat, in primo gradu locanda est Dei voluntas: in secundo voluntas hominis syncera & integra, qualem Deus Adæ dixerat, & qualis in Christo fuit: in postremo nostra, quæ peccati contagione infecta est. Voluntas Dei regula est cui subici oportet quicquid est inferius. iam pura naturæ voluntas Deo per se rebellis non erit: homini tamen, etiam si totus ad rectitudinem formatus sit, multa impedimenta occurrent, nisi suos affectus Deo subigat. Christo igitur vnum & simplex certamen fuit, vt quod naturaliter timebat, timere desinere, quum agnosceat aliter Deo pla-

cere. Nobis autem duplex est, quia cum carnis nostræ contumacia luctandum est. Hinc sit vt fortissimi quique athletæ nunquam tamen absque vulnerere superent, *Pater serua me.* Hic ordo nobis seruandus est quoties vel metu angimur, vel viribus dolore, vt statim corda nostra se ad Deum efferrant. Nihil enim deterius est vel magis noxium quàm intus alere quod nos cruciat, sicuti videmus bonam mundi partem se arrodere cæcis tormentis: atque in omnibus qui ad Deum non affurgunt, hæc iusta est fœcioris pœna, ne quicquam leuationis sentiant.

28 *Pater glorifica nomen.)* His verbis, Patris gloriam se aliis omnibus præferre testatur, etiam posthibita & neglecta vitæ ratione. Atque hæc vera deum est votorum omnium moderatio, si Dei gloriam ita expectamus vt reliqua omnia locum ei cedant. Hæc enim compensatio abundè nobis sufficere debet, vt quæcunque graua & molesta sunt, æquo animo feramus. *Et glorificauit, Tântumdem valet acsi dixisset, Peisiciani quod crepant neque enim Deus opus vanitium suarū inutitulum deserit, vt habetur Psal. 118. 8. 8. Cæterum quia Dei consilium fuit crucis scandalo occurrere, nõ modò promittit gloriosam fore Christi mortem, sed simul tot decora commendat, quibus eam iam prius ornauerat.*

29 *Tonitru factum esse.)* Hoc certè prodigio simile, quòd ad tam apertum miraculo stupida fuerit turba quæ adstabat. Quidam furdus auribus quasi confusum sonum accipiunt quod distinctè protulerat Deus: Alij minus hebetes, multum tamen diminunt ex maiestate Diuinae vocis, quum Angelam fingunt auctorem. Sed idem hodie quoque vsu venit. nam satis articulatè loquitur Deus in Euangelio, & illic vis & energia Spiritus se profert, quæ cælum & terram concutere debeat: sed tam frigida est apud multos doctrina, quasi tantum ab homine mortali prodiret: alijs verò balbus est Dei sermo ac barbarus, non secus ac tonitru. Quæritur tamen an frustra & sine vilo profectu vox illa de cælo insonauerit? Respondeo, quòd hic turbæ Euangelista tribuit, non nisi in partem competere. Fuerunt enim præter Apostolos etiam aliqui minus sinistri interpretes: sed Euangelista breuiter notare voluit quid promiscuè in mundo fieri soleat: nempe quòd maior pars Deū audiens clare & sonore loquentis, non audit.

30 *Non propter me.)* Annon confirmatione opus habuit Christus, vel minorem eius curam quam nostri habuit Pater? Sed tenendum est illud principium, sicuti Christus nostra causa carnem induit, ita quicquid bonorum accepit à Patre, nostra causa fuisse illi collatum. Deinde hoc quoque verum est, vocem è cælo fuisse editam populi respectu. neque enim externo miraculo opus ipse habebat. Porro hic tacita est exprobratio quòd Iudæi quasi lapidum instar, surdi sint ad Dei vocem: nam quum eorum causa loquatur Deus, nihil excusationis habet eorum ingratitudo, dum aures non accommodant.

31 *Nunc iudicium est mundi.)* Iam Dominus, quasi certamine defunctus, & iam non timoris solum, sed mortis quoque victor exultat. Magnificè enim fructum mortis suæ prædicat, quæ discipulis consternationis poterat causa esse. *Iudicij* nomen alijs reformationem, alijs damnationem significat. ego prioribus magis assentior, qui ita

e p nunt, quòd mundus in legitimum ordinem reititendus sit. nam vox Hebraica *Misphat*, quæ per *Iudicium* redditur, rectam constitutionem significat. Scimus autem extra Christum nihil in mundo nisi confusum esse. Et si autem iam regnù Dei erigere cœperat Christus, mors tamen eius verum denum status rite compositi exordium, & plena mundi instauratio fuit. Notandum tamen simul quòd hæc in mundo reititudo constitui nequeat quod regnum Satanæ prius aboleatur, quin redigatur in nihilum caro, & quicquid Dei iustitiæ aduersum est. Denique necessum est vt mundi nouitatem mortificatione præcedat. Quare pronuntiat Christus eiciendum esse mundi principem: quia hinc dissipatio & deformitas, quòd dum tyrannidem vsurpat Satan, grassatur iniquitas. Eiecto itaque Satana, mundus à defectione reuocatur sub Dei imperium. Si quis roget quomodo deiectus in morte Christi fuerit Satan, qui assidue bellare non desinit: respondeo eiectionem hanc non restringi ad exiguum aliquod tempus, sed describi insignem illum mortis Christi effectum qui quotidie apparet.

32 *Quum exaltatus fuero.*) Sequitur modus statuendi iudicij, quòd scilicet Christus in crucem sublatus omnes ad se colliget, vt è terra in cælum ipso attollat. Dicit Euangelista Christum speciem mortis suæ indicasse. Non dubium ergo est quin sensus sit, crucem instar vehiculi fore, quo secum ad Patrem omnes attollat: Videri tunc poterat euectus è terra, nequid amplius illi cum hominibus commune foret: sed longe aliter cessurum pronuntiat: vt scilicet trahat sursum ad se qui in terra defixi erant. Quanquam autem alludit ad formam mortis, generaliter tamen intelligit, mortem suam non fore diffidium quo separatur ab hominibus, sed nouam terræ in cælum attrahende rationem. Quòd *Omnes* dicit, referendum est ad Dei filios, qui ex grege sunt. Assentior tamè Chrysostomo, qui particula vniuersali vsum esse Christum tradit, quia ex Gentibus pariter & Iudæis colligenda esset Ecclesia, secundum illud, Erit pastor vnus & vnus ouile. Vetus interpretatio Latina habet, Omnia traham ad me: & Augustinus ita legendum contendit: sed consensus Græcorum omnium codicum pluris apud nos valere debet.

Suprà 10.
16.

34 *Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege quòd Christus in aeternum manet: & quomodo in dicitis, oportet exaltari Filium hominum? Quis est iste Filius hominis?*

35 *Dixit ergo illis Iesus, Adhuc ad breue tempus lumen vobiscum est: ambulate donec lumen habetis, ne tenebræ vos comprehendant: & qui ambulat in tenebris, non nouit quo vadat.*

36 *Donec lumen habetis, credite in lumen, vt filij luminis sitis. Hac loquutus est Iesus, & abiens absconditus est ab illis.*

34 *Nos audiuimus ex Lege.*) Non dubium est quin malignè verba Christi cauillari propositum illis fuerit: ideo sua eos malitia excæcat, vt in clara luce nihil cernant. Negant Iesus sibi habendum pro Christo, qui se mortuum dixerit, quum Lex Messiaæ perpetuitatem tribuit. Quasi verò non habeatur vtrunque discretè in Lege expressum, quòd vbi mortuus fuerit Christus, florèbit eius regnù vsque in finem mundi. Isti verò ex secundo membro calumniæ ansam arripiunt. Principium autem erroris fuit quòd ex sensu carnis splendorem regni Messiaæ æstimabant. Hinc fit vt Christum respiciant, quia non respondet eorum figmento. Sub *Legis* nomine Prophetas etiam comprehendunt: & tempus præsens in verbo *Manendi* pro futuro ponitur, secundum phrasin Hebraicam. Interrogatio ista, *Quis est iste Filius hominis?* ludibrium in se continet, ac si Christus breui illa refutatione vitæ iaceret. Vnde apparet quàm arrogans sit inscitia: perinde enim est ac si dixissent, I nunc, ac te Christum esse iacta, quum tua ipsius confessio te nihil affine habere coarguat.

35 *Adhuc ad breue tempus.*) Tametsi hoc responso Dominus benignè eos admonet, simul tamen acriter eos pungit: obiurgat enim eos quòd in luce cæcutiant, & simul denuntiat breui lucem ablatum iri. Quum dicit *Exiguum adhuc tempus* restare lucis, confirmat quòd iam dixerat de morte sua. Quauis enim lucem non corporalis suæ presentia sed Euangelij intelligat, tamen ad discessum suum alludit, ac si diceret, Quum tunc abieris, non desinam lux esse: ita nihil mihi per tenebras vestras decedet. Quum dicit *Lumen* illis adesse, obliquè eos perstringit, quòd oculis clausis, lumen prætereant: ideoque indignos esse signifi-

cat quorum soluatur obiectio, quia spòte sibi errandi materiam accerant. Quòd dicit, *Lumen illis non nisi ad breue tempus fulgere*, incredulis omnibus commune est: nam Dei filius Scriptura Solem iustitiæ promittit oriturum qui nunquam occidat, Iesaiæ 60. 19. Non fulgebis vobis posthac sol interdiu, neque luna per noctem: sed Dominus erit vobis in lucem æternam. Omnibus tamen sollicitè ambulandum est: quia lucis contemptum tenebræ sequuntur. Quæ & causa est cur tam densa nox & caliginosa antehac pluribus seculis misero incubuerit, quòd pauci dignati sunt ad cælestis sapientiæ fulgorem incedere. Nobis enim illucet Christus per Euangelium, vt quam monstrat saluris viam sequamur. Ergo qui Dei gratia non videntur, oblatum lumen quantum in se est extinguunt. Et (quo plus terroris incutiat) admonet quàm misera sit eorum conditio qui luce destituti toto vitæ cursu errant. Nam pedem mouere nequeunt sine lapsus vel etiam ruinae periculo. Jam verò in tenebris nos esse pronuntiat Christus, nisi ipse nobis præluceat. Hinc collige quid valeat humanæ mentis perspicacia vbi ipsa sibi est dux & magistra extra Christum.

36 *Credite in lumen.*) Hortatur vt fide possessionem lucis retineant. Filios enim *Lucis* appellat, qui tãquam veri hæredes, ea in finè vsque si uiuentur. *Hac loquutus est Iesus.* Mirum videri posset cur se ab illis subdlexerit qui tam cupidè eum exceperunt: sed ex aliis Euangelistis colligere præpium est de hostibus haberi hic sermonem, quos pium honorum & simplicium studium pestime vrebat. Nam aduenæ qui obuiâ Christo progressi erant, eum prosequuti sunt in templum vsque, vbi, in Scribas & vrbanam turbam incidit.

37 Porro quum tanta signa fecisset coram ipsis, non crediderunt in eum:

38 *Vissermo Iesaiæ Prophetæ completeretur quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro?*

& brachium Domini cui reuelatum est?

39 Propterea non poterant credere, quia rursum dicit Iesaias:

40 *Excæcauit eorum oculos, & indurauit cor eorum, ut non videant oculis, & corde intelligant, & conuertantur, & sanentur.*

41 *Hæc dixit Iesaias quum vidit gloriam eius, & loquutus est de ipso.*

vel, Iam
m'ia.
Iesai. 53.
Rom. 10.
16.

Iesai. 6. 9.
Mat. 13. 14

37 *Quum tanta signa.*) Nequem impediatur turbet quod Christus à Iudæis despectus fuerit scandalum hoc Euangelista remouet, ostendens præclaris & minimè ambiguis testimoniis fuisse instructum, quæ fidem illi & doctrinæ eius facerent: sed Dei gloriam & virtutem, quæ in miraculis palam fugebat, non fuisse à cæcis conspectam. Principio itaque tenendum est, per Christum non sterisse quin fidem sibi conciliaret apud Iudæos: quia pluribus miraculis abunde testatus est quibus non esset: ideo iniquum esse ac rationi minimè consentaneum vt eorum incredulitas quicquam illi detrahat. Sed quia ipsum multos tenere anxios & perplexos poterat, vnde tantus Iudæis stupor vt visibilis Dei potentia nihil eos moueret: ultra Iohannes progreditur, fidem scilicet non ex communi hominum sensu nasci, sed singulare rarumque Dei esse donum: atque hoc de Christo fuisse olim prædictum, quod vix pauci Euangelio credituri essent.

38 *Vissermo Iesaiæ.*) Non significat Iohannes necessitatem ex vaticinio Iudæis fuisse impositam: neque aliud protulit Iesaias quàm quod illi Dominus ex arcanis consilij sui thesauris patefecit. Tacente quidem Propheta id accidere oportuit: sed quia nesciebatur quid futurum esset nisi testatum Deus fecisset per os Prophetæ: rem aliqui hominibus obscuram & ferè incredibilem Euangelista in vaticinio, quasi in speculo, ante oculos ponit. *Domine quis creditus.* Duo sunt huius sententiæ membra: in priore Iesaias de Christo verba facere iam exorsus, quum præuideat, quicquid de Christo promulgat ipse, & deinde per Apostolos publicandum erat, passim à Iudæis reiectum iri, quasi ad inmane prodigium stupens, exclamat, *Domine quis creditus auditui nostro?* In secundo autem membro causam paucitatis agnoscit, quod scilicet homines suo Marte huc minimè perueniant: Deus autem non omnes vulgò illuminet, sed paucos Spiritus sui gratia dignetur. Quod fit inter Iudæos non debuit obstinata multorum incredulitas obstare fidelibus, quantumuis numero pauci essent: eadem hodie quoque apud nos valeat ratio, ne Euangelij ne pudeat, quantumuis paucos habeat discipulos. In primis tamen notanda est ea ratio qua subiicitur, quod scilicet fideles non proprium acumen, sed Dei reuelatio faciat. *Brachij* nomine potentiam intelligi satis notum est. Dei brachium, quod in Euangelij doctrina inclusum est, Propheta latere admonet donec patefiat: ac simul testatur, non omnes promiscuè huius reuelationis esse participes. vnde sequitur, multos cæcitati suæ relinqui interioris lucis expertes, qui audiendo non audiant.

39 *Propterea non poterant credere.*) Hoc est aliquanto durius quia (vt verba sonant) obstructa Iudæis via, & præcisâ credendi facultas fuit eo quod Propheta vaticinium cæcitatē eos addixerat, priusquam trutinis ipsi eligerent. Respon-

deo, nihil esse absurdum si accidere secus non potuit quàm Deus præuiderat. Sed notandum, simplicem nudamque Dei præsentiam rerum cautionem non esse. Quamquam hic non tam præscientiam Dei quàm iudicij & vindictæ nobis habèda est ratio. Neque enim Deus quid è celo speculetur facturus esse homines, sed quid ipse facturus sit pronuntiat: nempe quod stupore & vertigine percutiet inopios, vt de ipsorum malitia vltionem summat. nam hic notatur causa propinqua: & inferior, cur verbum suum quod natura salutare est, Deus exitiale Iudæis ac mortiferum esse velit: nempe quod sua malitia ita meriti essent. Hanc poenam ipsis impossibile fuit effugere, quia semel Deo constitutum esset ipsos in reprobam sententiam coniecte, & verbi sui lucem illis vertere in tenebras. Nam posterius hoc vaticinium in eo dissimile est priori, quod illic Propheta non alios credere testatur quàm quos Deus gratuito suo beneplacito illuminat, cuius causa non apparet. Nam quum ex æquo perditū sint omnes, Deus mera sua bonitate quos visum est à reliquis discernit. Hic autem obdurationem commemorat, qua ingrati populi malitiam vltus est Deus. Hos gradus qui non obseruant, perperam diuersos Scripturæ locos confundunt.

40 *Excæcauit cor.*) Locus est ex sexto capite Iesaiæ sumptus, vbi Dominus mature Prophetam admonet, non alium operæ eius quam docere infumet profectum fore, nisi vt deterior reddatur populus. Primum ergo dicit, *Vade, & dic populo huic, Audiendo audite & ne audiat. Ac si diceret, Mitto te vt verba facias apud surdos.* Postea subiicit, *Excæca cor populi, &c.* quibus verbis significat, verbum suum reprobis in poenam esse destinare, vt inde crassior reddatur eorum cæcitas, atque in altiores tenebras mergatur. Formidabile sanè Dei iudicium, quum humanas mentes doctrinæ luce ita obruit vt omni intelligentia priuentur: imò quum ex vnica eorum luce caliginem illis obducit. Porro notandum est id accidentale esse verbo Dei quod homines excæcat, nihil enim minus consentaneum quàm vt nihil à mendacio differat veritas, panis vitæ mortiferum fiat venenum, & medicinâ augeatur morbus. Verùm id hominū malitiæ imputandum est, quæ vitam conuertit in mortem. Notandum præterea est, Dominum aliquando per seipsum excæcare hominum mentes, quum iudicio & sensu eas priuat: aliquando per Satanam & pseudoprophetas, quum eorum fallaciis illas dementat: aliquando etiam per suos ministros, quum illis noxia ac lethalis est salutis doctrina. Cæterum modò fideliter incumbant Prophetæ in munus docendi, & laboris sui fructum Domino commendent, etiam si minus ex voto succedat, eos deficere vel labascere non oportet. sufficiat potius quod laborem suum Deo probari norunt, quamuis hominibus sit inutilis: imò odorem illum doctrinæ, quem sibi mortiferum reddunt

Cap.
XII.

2. Cor. 2. 15

impij, bonam & suauem esse Deo, quemadmodum testatur Paulus. *Cor* aliquando pro sede affectum ponitur in Scriptura: sed hic (vt in pluribus aliis locis) pars animæ intellectiua (quam vocat) notatur hac voce. In eundem modum loquitur Moses, Deut. 29. 4. Non dedit tibi Dominus cor ad intelligendum. *Vt non videant oculis.* Meminerimus sermonem haberi à Propheta de incredulis qui iam ante Dei gratiam respuerant. Certum quidem est tales fore omnes natura, nisi Dominus quos elegit, ad obsequium suum formaret: itaque ab initio par est & indifferens hominum conditio: sed postquam reprobi vltro & propria malitia Deo rebelles fuerunt, huic vindictæ locus est, vt in reprobum sensum coniecti ruere magis ac magis in suū exitium non desinant. Proinde quod Dominus eos conuerti non vult, ex eorum culpa manat, quia ipsi sibi desperationis fuerunt authores. Breuiter etiam his Prophetæ verbis docemur quale sit nostræ ad Deum conuersionis initium: nempe vbi corda illuminat, quæ ab ipso tandiu a uersa esse necesse est dū Satana tenebris occupan-

tur. Contrà autem, ea est vis Diuinæ lucis vt nos ad se rapiat, & in imaginē Dei transformet. Fructus cōuersionis additur *Sanaio*. quo nomine intelligit Prophetæ Dei benedictionem ac prosperum statum, adeoq. liberationem ex omnibus miseris quæ ex ira Dei proueniunt. Iam si hoc reprobis contingit præter verbi naturam, tenenda est antithesis contrarij vsus, nempe in eum finem prædicari nobis verbum vt nos illuminet in veram Dei notitiam, vt ad Deum conuertat, nosque illi reconciliet, quo beati ac felices simus.

41 *Hæc dixit Iesaias.* Ne putarent lætiores intempestiue citari hoc vaticiniū, disertè admonet Iohannes, Prophetam non vni seculo doctorem fuisse missum, quin potius ostēdam illi fuisse Christi gloriam, vt eorum quæ sub regno eius futura erant, testis esset. Quorsum enim tendebant prophetiæ reuelationes, nisi vt quod acceperant illi à Deo, reliquis quati per manus traderent? Ceterum pro confesso sumit Euangelista quod viderit Iesaias gloriā Christi. vnde colligit, doctrinā suā ad futurum regni illius statum accommodasse.

42 *Veruntamen etiam ex Principibus multi crediderunt in eum: sed propter Phariseos non confitebantur, ne eijcerentur extra synagogam.*

43 *Dilexerunt enim gloriam hominum magis quam gloriam Dei.*

44 *Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me.*

45 *Et qui videt me, videt enim qui misit me.*

46 *Ego lux in mundum veni, vt quicumque credit in me, in tenebris non maneat.*

42 *Veruntamen etiam.* Quum Iudæi confuso strepitu & ferocia Christum tam proteruè reiicerent, videri poterant ad vnum omnes conspirasse. dicit tamen Euangelista in illa communi infania genitū multos sanæ mentis fuisse. Memorabile fanè exemplum gratiæ Dei: nam impietas vbi semel præualuit, quædā est vniuersalis lues, quæ sua contagione singulas corporis partes inficit. Singulare ergo Dei donum est quum in populo ita corrupto sinceri aliqui manent. Quanquam eadem Dei gratia hodie quoque perspicitur in mundo: nam quantumuis passim grassetur impietas & Dei contemptus, ac furiosè contemuntur innumeri exterminare prorsus Euangelij doctrinam, subinde tamen aliquos inuenit recessus: ita fit vt suas quasdā stationes habeat fides, ne prorsus exolet à mundo. Particula *Etiam* est emphatica: nā in ordine Principum tam infectam & capitale Euangelij odium erat, vt incredibile esset vnum aliquem illic posse fidelem inueniri. eo magis admiranda Spiritus Dei virtus fuit, quæ eo penetrauit quod nullus accessus patebat. Quanquam non fuit illud vnus ætatis vitium, quod præfracti & immorigeri Christo fuerint Principes: honor enim & opes & dignitas comitem serè habent superbiam. Quare difficile est spontanea humilitate domari qui arroganti instati vix se homines esse agnoscunt. Quisquis ergo in mundo excellit, suam magnitudinem, si sapiat, habebit suspectam, ne illi sit obstaculo. Quod *Multos* fuisse dicit, non ita accipias quasi aut maior pars fuerit: nam aliis comparati, quorum ingens erat turba, pauci erant: sed idem erant multi, si in se reputarentur. *Propter Phariseos.* Impropiè loqui videtur, dum fidē à confessione separat. Corde enim creditur ad iustitiam, ore confessio fit ad salutem: nec fieri po-

test quin fides in corde accensa flammam suā proferat. Respondeo, hic notari quanta fuerit in illis fidei imbecillitas, qui adeo tepebant, vel potius frigeabant. In summa, significat Ioannes Christi doctrinam amplexos esse quia à Deo profectam cognoscerent, sed non fuisse viam in illis fidem, nec qua decet virtute præditam: quia non dat suis Christus Spiritum timoris, sed constantiæ, vt liberè & intrepidè confiteri audeant quod ab ipso didicerunt. Et si non arbitror istos prorsus obmutuisse: sed quia non satis ingenua erat eorum confessio, Euangelista meo iudicio, simpliciter negat suam fidem professos esse. Ista enim legitima erat professio vt palam Christo nomen darent. Quare nemo sibi blandiatur qui vlla in parte regit ac dissimulat fidem suam, ne incurrat in hominum odia. Nam quantumuis odiosum sit Christi nomen, non est excusabilis timiditas nos ab eius confessione, vel minimum deflectere nos cogit. Obseruat etiam minus esse in principibus fortitudinis & constantiæ: quia serè in illis regnat ambitio, qua nihil magis seruire est. Atque (vt vno verbo dicam) terreni honores quasi aureis compedibus hominem ligant, ne liberè officium suum faciat. Quo æquius obscuris & tenuibus fors sua ferenda est: quia multis (saltem pessimis) laqueis soluti sunt. Magnos interea & nobiles cum sua luctari fortuna decet, ne ipsos impediatur quominus se Christo submittant. Phariseos terrore fuisse commemorat Iohannes: non quod per alios Scribas & Sacerdotes cuiquam impune liceret Christi se vocare discipulū: sed quia sub zeli specie impotentior in istis feruebat fauitia. Eximia quidem virtus est tendæ religionis zelus: sed vbi subest hypocrisis, nulla potest fingi pestis nocentior. Quo magis rogandus est Dominus vt

nos mo-

nos moderetur certa Spiritus sui regula. *Ne eycerentur ex v. a synagoga.*) En quid illis oblitent, nempe infamæ metus: quia eiecti fuissent e synagoga. Porro hinc apparet quanta sit hominum prauidas, quæ optima quæque Dei instituta non modò corrumpit & adulterat, sed in exitialem tyrannidem vertit. Excommunicatione neruus esse debuerat sanctæ disciplinæ, vt pœna esset in promptu si quis Ecclesiam cõtemneret, atqui eò traducta fuerat, vt quisquis cõtereret se esse Christi, à societate fidelium exularet. quemadmodum hodie Papa ad eandem tyrannidem exercendam ius excommunicationis falsò prætexit: cæca rabie non modò fulminat contra omnes pios, sed Christum e cælesti solio deiicere conatur. Et tamen titulum sacræ iurisdictionis, qua Ecclesiam suam ornauit Christus, impudenter obtendere non dubitat.

43 *Dilexerunt enim gloriam.*) Quòd nulla istis iniecta fuerit superstitio, sed solum apud homines probum fugitarint, dilerte exprimit Euangelista. Nã si plus apud eos valuit ambitio quàm timor Dei, sequitur mani conscientia metu fuisse liberatos. Iam obseruet lectores quanta ingnominiæ damnetur apud Deum eorum timiditas qui fidem suam apud homines inuidiæ metu dissimulant. Quid magis præposterum, inò quid magis belluinum est, quam Dei iudicio fructuosos hominum applausus præferre? Atqui tali infania occupari omnes pronuntiat qui hominum inuidiam declinat vbi consistenda est pura fides, & meritò: nam Apostolus quom inuictam Motis constantiam laudat, illum obduruisse dicit, ac si inuisibilem vidisset. Quibus verbis significat, vbi quis oculos in Deum delinxit, intractum & plusquã adamantinũ fore eius pectus. Hinc ergo mollities quæ nos ad perfidã simulationem distuere facit, quòd in mundi aspectu sensus omnes nostri hebetant, nam syncerus Dei aspectus statim omnes opum & honorum fumos discuteret. Eant nunc quib, leue aliquod & quasi veniale delictum videtur esse obliqua Christi abnegatio, quum ex aduerso pronuntiet Spiritus, foedius hoc portentum esse quàm si cælum terræ misceatur. *Gloriam hominum amare* hoc loco significat velle apud homines in pretio haberi. Ergo intelligit Euangelista, ita mundo addictos fuisse istos vt hominibus quàm Deo placere mallent. Adde quòd dũ Christi abnegatores hoc crimine accusat, simul ostendit vanam & nihili excommunicationem fuisse qua Pontifices præter ius & fas abutebantur. Quare inane esse terriculamentum sciamus quicquid hodie anathematũ crepat Papa, vbi nobis certò conselij sumus nihil eum aliud moliri quàm vt nos à Christo abducatur.

44 *Iesus autem clamauit.*) Huc spectat sententia vt suos amaret Christus ad iustam & inflexibilem fidei cõstantiam: subest tamen increpatio, qua corrigere voluit peruerum illum metum. Clamor ad vehemenciam facit, quia non simplex est doctrina, sed exhortatio ad ipsos acrius stimulos. Sũma est, quòd fides in Christum non in hominem quemptam mortalem, sed

in Deum recumbit: quia nihil in CHRISTO nisi Diuinum inuenit, in omni eius facte Deum intuetur: Inde absurdum esse colligit & indignum, eam quasi dubiam nutare. Maior enim fieri Deo iniuria non potest quàm si nobis eius veritas non sensuerit. Is ergo deum in Euangelio rite profecit qui fiducia hac subnixus, non se hominibus sed Deo credere, contra omnes satanæ machinas firmus ac quietus persistit. Ergo vt Deo tribuamus suum honorem, nõ solum mundo vacillante, sed Satana etiam turbante & labefactante quicquid sub cælo est, standum in fide esse discamus. Dicuntur fideles in Christum nõ credere quando in humano eius aspectu nõ subsistunt. Nam hic cum Patre se comparans, Dei virtutẽ respicere nos iubet, quia carnis infirmitas nihili per se firmitatis habet. Postea quum discipulos hortabitur vt in se credant, alius erit sensus. neque nulli opponitur Deus homini, sed Christus in medietate cum suis omnibus donis statuitur quæ ad retinendam fidem nostram satis valere debent.

45 *Et qui videt me.*) Videre istud pro cognitione accipere: nam vt cõscientias, quæ variis sub inde agitationib, alioqui forent obnoxie, bene ac penitus tranquillet, ad Patrem nos reuocat. Ideo enim certa est fumãque fidei stabilitas quia mundo est superior. Vbi autẽ verẽ Christus cognoscitur, in eo resulget Dei gloria, vt certò sciamus nõ pendere ab homine quum in ipsum habemus fidem, sed in Deo æternò fundatam esse: quia à Christi carne ad Diuinitatem asurgit. Quod si ita est, nõ tantum perpetuò in corde fixa esse debet, sed etiam intrepide sem lingua, vbi opus est, proferre.

46 *Ego lux veni.*) Quo discipulos suos fortiores & magis strenuos reddat, pergit adhuc in prædicanda fidei certitudine. Ac primò se in mundum venisse restatur vt lux esset: quæ eruantur homines à tenebris & erroribus: & simul potiundi tanti boni modum adscribit, dicens, *Vt quicumque credit in me, &c.* Porro ingratitude in eos omnes infimulat qui suo Euangelio edocti, se ab incredulis non separant. Nam quo præstantius est hoc bonũ, à tenebris vocari in lucem, eo inuis excusationis habent qui lucem in se accensam, igna uia sua vel neglectu suffocant. Multum ponderis inest his verbis, *Veni lux in mundum.* Nã et si ab initio lux fuit Christus, non tamen frustra à hoc se titulo insignit, quòd venerit ad præstandum lucis munus. Atque (vt habeamus gratias distinctus) aliis se lucẽ esse magis docet, quàm sibi: deinde non tantum Angelis, sed etiam hominibus: tertio se exhibitum in carne vt plenũ fulgorem emitteret. Vniuersalis particula cõsulto addita esse videtur, partim vt cunctis fidelibus sine exceptione bonũ hoc commune faceret, partim vt incredulos ostenderet, ideo perire in tenebris quia sponte lucem fugiunt, tam si in vnum conuerteretur tota mundi sapientia, ne sentilla quidem veræ lucis in illa cõgerie reperiretur, sed potius erit informe chaos: quando vnus Christi proprium est nos à tenebris liberare.

47 *Et si quis audierit verba mea, neque crediderit, ego non iudico eum: non enim veni vt iudicem mundum, sed vt seruem mundum.*

48 *Qui reijcit me, & non accipit verba mea, habet qui ipsum iudicat: sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum in nouissimo die.*

49 *Quia ego à meipſo non loquutus ſum: ſed qui me miſit Pater, ipſe mihi mandatum dedit quid dicam, & quid loquar.*

50 *Et noui quòd mandatum eius vita aeterna ſit. Quae itaque ego loquor, ſicuti mihi dixit Pater, ita loquar.*

47 *Si quis audierit: verba mea.*) Poſtquam de gratia ſua diſſeruit, ſuoſque hortatus eſt ad fidei conſtantiam, nunc pungeret incipit rebelles. Quamquam hic quoque ſeueritatem mitigat, qua digna eſt eorum impietas, qui veluti exanimi propoſito Deum reiiciunt. Iudicium. n. de his terre ſuperfedit quia potius veniri in omniũ ſalutẽ. Primo loco tenendum eſt, hic nõ de quibuſlibet incredulis loquitur, ſed qui ſcientiæ & volentes doctrinam Euangelij ſibi monſtratã reiiciunt. Cur ergo damnare eos Chriſtus non vult? nempe hic depoſita ad tempus iudicis perſona, quo plus animi omnes habeant ad reſiſcentiam, ſalutẽ promiſſuẽ omnibus offert, & brachia ſua ad omnes amplexandos extendit. Quamquam interea crimẽ non leui circumſtantia am, ſificat, ſi tam benignã & ſuauem inuitationem reſpiciunt. perinde. n. eſt ac ſi dixiſſet, Ecce ego aditõ ad omnes vocandos, & oblitus perſonã iudicis, hoc vnum habeo propoſitum vt alliciã omnes: & qui iam bis perditũ videntur, ab interitu eripiam. Nemo igitur ob Euangelij contemptum damnatur, niſi qui amabile ſalutis nuntium aſpernatus, vltro ſibi exitium accerſere voluit. *Iudicands* verbũ, (vt patet ex antitheto *Seruare*) pro dãnare hic accipitur. Hoc autem ad propriũ & genuinum Chriſti munus referri debet. Nã q̄ Euangelij cauſa grauius damnantur increduli, accidentale eſt, non ex eius natura: vt aliquoties diximus.

48 *Quereſcis me.)* Ne ſibi indulgeant impij, quaſi impunẽ aduerſus Chriſtum iſcuiant, hic horrendam denuntiationem addit, quòd etiam ſi quaefcat ipſe, ſola tamen doctrina ſufficiat ad eos damnandos, quemadmodũ alibi alio iudice opus fore negat quã Mofe in quo gloriabantur. Sẽſus eſt igitur, Ego quidem, ingenti ſalutis veſtræ deſiderio flagrans, iure meo abſtineo in vobis damnandis, & totus ad ſeruandum incũbo quod perii: ſed non propterea putetis vos e manu Dei elapſos. Nam, vt maxime taceã, ſolus ſermo qui à vobis contemptus fuerit, idoneus eſt iudex. *Et non accipit verba.* Poſterius membrum exegeſis eſt prioris: quia enim ingenita eſt hominib. hypocriſis, nihil illis facilius eſt quã verbo tenus iactare ſe paratos eſſe ad recipiendum Chriſtum. Et videmus quã vulgariſ ſit etiam inter peſſimos quoſque hæc iactantia. Quare tenenda eſt iſta definitio, Chriſtũ reiici vbi nõ amplectimur purã Euangelij doctrinã. Papiſtẽ pleno quidẽ ore

Chriſti nomen perſonat: ſimulatque profertur ſyncera eius veritas, nihil illis odioſius. tales non ſecus ac ludas Chriſtum oſculantur. Ideo diſcimus eum in verbo ſuo includere, & illi præſtare quem vnice exigit obedientiã cultum. *Sermo quem loquor.* Non potuit magis ſplendido elogio extolli Euangelij authoritas quã dum illi iudicij poteſtas deſertur. Nam ſecundũ hæc verba, nihil aliud erit extremum iudicium, quã Euãgelicæ doctrinæ approbatio. Conſcendet quidem ipſe Chriſtus tribunal, ſed ſententiam ex verbo quod nunc prædicatur latorum ſe aſſerit. Hæc denuntiatione extremum impij terrorem incutere debet, quando eius doctrinæ iudicium eſſugere non poterunt cui nunc tam ſuperbẽ inſultat: Significat tamen Chriſtus nunc eos ſenſu carere, quando extremi iudicij mentionem facit. Tunc enim plãm fore admonet quæ nunc illis ludibrio eſt cœna. Rurſum in eſtimabilis ad pios conſolatione hinc redit, quòd vt unque nunc à iudicio dãnentur, ſe tamen iam in cœli abſolute eſſe non dubitant. quia vbi unque ſedem habet Euangelij fides, erectũ eſt Dei tribunal ad ſeruandũ. Hoc iure freti non eſt quòd Papiſtas nõ remur cum prepoſteris eorum iudiciis: quia fides noſtra etiam ſupra Angelos eminet.

49 *Quia à meipſo non loquor.)* Nequid externa hominis ſpecies de maiestate Dei detrahatur, ſubinde nos reuocat Chriſtus ad Patrem. hæc de cauſa toties Patris meminuit. Et certẽ quum nefas ſit aliõ trãſſerre vllã diuinæ glorię micã, neceſſe eſt proſectũ à Deo eſſe ſermonẽ cui iudiciũ deſertur. Hic autem ſe à Patre Chriſtus diſcernit, nõ ſecundum diuinam perſonã ſimpliciter, ſed potiũ ſecundũ carnem: ne ſcilicet doctrina, humanitus aſſimata, minus haberet pòderis. Ceterũ ſi hominũ legib. ac doctrinæ ſubeſſent cõſcientiã, non congrueret hæc Chriſti ratio, *Sermo* (inquit) *Iac. 4. 11. meo iudicabit*, quia non prodiit ab homine, iuxta illud, Vnus eſt legiſlator, &c. Quinetiam hinc colligere licet quã immane ſit ſacrilegiũ quòd animas auſus eſt Papa ſuis cõſentis obſtringere: plus n. ſibi hoc modo arrogat quã Dei Filiũ, qui ſe loqui negat niſi ex Patris ſui præſcripto.

50 *Mandatum eius vita aeterna eſt.)* Iterum doctrinæ ſuæ fructum commendat, quo libentius ſe omnes illi ſubmittant. Jam verò æquum eſt vt Dei vltionem ſentiant impij, quem vitæ authorẽ habere nunc recuſant.

CAP. XIII.

- 1 **A**nte diem feſtum Paſche, ſciens Ieſus veniſſe horam ſuam: vt tranſiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexiſſet ſuos qui in mundo erant, in finem dilexit eos.
- 2 Et cœna facta, quũ diabolus iam immiſiſſet in cor Iudæ Simonis Iſcariotæ vt eum traderet:
- 3 Sciẽs Ieſus quòd omnia dediſſet illi Pater in manu, & quòd à Deo exiſſet, & ad Deũ iret,
- 4 Surgit à cœna, & ponit veſteſ: & accepto linteo præcingit ſeipſum.
- 5 Deinde iacit aquam in peluim, & cepit lauare pedes diſcipulorum, & abſtergere linteo quo præcinctus erat.
- 6 Venit ergo ad Simonem Petrum: qui dicit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?
- 7 Reſpondit Ieſus & dixit ei, Quòd ego facio, tu nunc non cognoſciſ; ſciẽs autem poſtea.

1 *Ante diem festum.*) Multa consultò præterit Iohannes quæ à Matthæo & reliquis sciebat narrata: et sic ipse verò tractādum fuit quod ab illis fuerat ommissum: quo in numero est historia de pedum lotione. Tamen si verò postea clarius exponet quæ in finem pedes lauerit Christus discipulis suis, vno tamen verbo hic præfatur, restat ei uimodi symbolo fuisse constantem ac perpetuum amorē quo semel illos complexus erat, vt eius conspectu priuati, certò tamen statuereut ne morte quidē fuisse extinctū. quæ persuasio etiam in cordibus nostris hæere nunc debet. Verba sunt, *Christum usque in finem amasse suos qui in mundo erant.* Cur hac periphrasi Apollolos designat, nisi vt sciamus illos eo maiori eura fuisse Christo quia in periculosa & difficili militia, vt nos, laborabant? Quare etsi procul videmur à Christo abesse, sciendum tamen est nos ab eo respici, quia suos diligit qui in mundo versantur. Neque enim dubium est quin eundem nunc quoque affectum gerat quem in ipso mortis articulo retinuit. *Vt in ansris ex hoc mundo ad Patrem.* Loquitur notatū digna: refertur enim ad Christi notitiam, quod mortem suam non uerit transire esse ad cælestē Dei regnū. Quod si illuc properans solito amore non desistit suos profectui, non est cur nunc putemus mutatum esse eius affectum. Iam quū primogenitus sit ex mortuis, pertinet ista mortis definitio ad totum Ecclesiæ corpus: quod sit ad Deum transitus, à quo nunc peregrinantur fideles.

2 *Cena facta.*) Totum Christi consilium in lauandis suorum pedibus, & fructum huius historiae fusius mox tractabimus suo loco: nunc sequamur verborum contextum. Dicit hoc fuisse factum quum iam in animo haberet Iudas Christum prodere: non tantum vt ostenderet miram Christi patientiam, qui tam scelerato & perfido defectori pedes lauari sustinuit: sed etiam tempus illud data opera sumpsisse, quo velut extremum vitæ suæ actum morti vicinus perageret. Quod diaboli impulsu conceptum à Iuda proditiōnis consilium fuisse dicit, hoc ad exprimentam sceleris atrocitatem valet. fuit enim horribile istud & plusquam tragicum facinus, in quo se protulit Satanæ efficacia. Verum quidem est, nihil ab hominibus mali perpetrari quod non eos incitet Satan: sed vt quodque magis tetrum & execrandum est scelus, ita in eo magis considerandus est diaboli furor, qui homines à Deo relictos sursum ac deorsum rapit. Cæterum etsi

hominis concupiscentia Satanæ stabello accenditur, ipsa tamen fornax esse non desinit, ipsa ignem intus conceptum habet, ipsa stabelli agitationem cupidè recipit, vt impiis sublata sit omnis excusatio.

3 *Sciens Iesus quod omnia dedisset.*) Hoc ideo additū fuisse interpretor, vt sciamus vnde Christo tam composita animi quies: nempe quod iam mortis victor, animum ad triumphū, qui mox sequuturus erat, extulit. Solent homines metu perculli multa agitare, nullum talem in Christo fuisse motum Euangelista significat: quia tamen à Iuda mox tradendus esset, omnia tamen sciebat à Patre sibi esse tradita. Si quis roget quomodo igitur postea eoufque meroris redactus fuerit vt sanguinem sudaret: respondeo vt unque fuisse necessarium, vt mortem horreret, ac nihilominus intrepidè perageret omnes Mediatoris partes.

4 *Posuit vestes.*) Superiorem tantum vestem ab eo depositam fuisse intellige, non tunicam. scimus enim Orientales oblongis vestibus fuisse vsos. Quæ paulo post sequuntur verba, *Capit lauare pedes,* &c. consilium potius Christi quam eternum actum exprimunt, nam subicit Euangelista eum à Petro exortum esse.

6 *Domine, tu mihi lauas pedes?*) Oratio est abominantis rem absurdam & indignam: nam interrogando quidnam faciat Christus, quasi manū illi iniicit. Laudabilis quidē modestia, nisi quouis cultu atque honore potior obedientia esset apud Deum: imò nisi hæc vera & vnica humilitatis regula esset, subicere nos in obsequiū Dei, & sensus omnes nostros habere eius arbitrio deuinctos: vt quicquid sibi placere pronuntiat, nobis quoque absque vlla controuersa probetur. In primis ergo lex ista rite colendi Dei tenenda est, vt parati simus absque mora subscribere simularque aliquod mandat.

7 *Quod ego facio.*) His verbis docemur simpliciter obsequendum esse Christo, etiam si non appareat ratio cur hoc vel illud fieri velit. In domo bene morata consilium est penes vnum patrem familiā: illi seruos decet manus ac pedes impendere. Nimis ergo fastuosus est qui Dei imperium detrectat, cuius ratio ei nota nō fuerit. Quinetiam latius patet ista admonitio: ne scilicet, nescire nobis molestum sit quæ Deus vult nobis esse ad tempus abscondita. Nam quauis scientia doctior est hæc ignorantia speciem, quū Domino concedimus vt supra nos sapiat.

8 *Dicit ei Petrus, Non lauabis pedes meos in æternum. Respondit ei Iesus, Si non laueri te, non habebis partem mecum.*

9 *Dicit ei Simon Petrus, Domine, non pedes meos solum, sed & manus & caput.*

10 *Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet lauari nisi pedes, sed mundus est totus: & vos mundi estis, sed non omnes.*

11 *Nouerat enim proditorem suum. propterea dixit, Non omnes mundi estis.*

8 *Non lauabis.*) Hactenus excusabilis fuit Petri modestia, quanquam ne illa quidem vitio carebat: nunc tamen grauius peccat, quod correctus nondum cedit. Atque hoc commune vitium est vt ad errorem pertinacia accedat. Speciosus quidem color, quod ex reuerentia oritur detrectatio, sed quia dicto simpliciter obsequens non est, ipsum quoque asserendi Christo sui honoris studium gratiam perdit. Hęc igitur vera est

fidei sapientia, quicquid à Domino proficiscitur, tanquam rite & ordine factum probare & reuerenter amplecti. Nec certè aliter nomē eius sanctificari à nobis poterit, quia nisi statuanus, optima ratione fieri quicquid facit, subinde obstreperet caro nostra, vt proterua est, nec suum illi honorē nisi coacta cedit. In summa, donec se in Dei operibus iudicandi licetia homo abdicauerit, etiāsi Deū ipsum honore profectui studeat, sub

Cap.
XIII.

specie humilitatis sēper latebit superbia. *Si nō la-
uero ea.* Hæc Christi responsio nondum exprimit
quo consilio lauare intituereit discipulis pedes:
tātm similitudine ab anima ad corpus deducta
admonet nihil se nouum facere, aut à persona sua
alienū, discipulis lauando pedes. Interim osten-
dit quam stultè sapiat Petrus. Idem & nobis acci-
dit simulac nobiscum litigare cœperit Domi-
nus. quandiu tacet, non temere ab eo se dissentire
putat homines: verūm nihil illi facilius quàm
vno verbo refutare quicquid colorum obtēdunt.
Quia Dominus ac Magister est Christus, absur-
dum videtur Petro pedes ab eo suos lauari: atqui
tale officium repellens, quod præcipuum est in
salute sua repudiat. Continet etiam hæc senten-
tia generalem doctrinam, nos omnes fœtidos ef-
se & inquinatos coram Deo, donec sordes nos-
tras Christus abstergat. Iam quum ipse sibi vni
vendicet abluendi munus, suam quisque immu-
ditatem illi purgandam offerat, vt locū obtineat
inter Dei filios. Sed antequam vltra progre-
dimur, tenendum est quid hic significet *Lauan-
di* verbū. Sunt qui ad gratuitam peccatorum veni-
am, sunt etiam alij qui ad vitæ nouitatem refe-
rant: tertij ad vtrunque extendunt. quod postre-
mū ego libenter admitto. Lauat enim nos Chri-
stus quum peccata nostra sacrificij sui expiatione
delet, ne in Dei iudicium veniant: lauaturum
quū prauus & vitiosus carnis cupiditates Spiritu
suo abolet. Sed quia paulo post in cōtextu patebit
de regenerationis gratia eum loqui, in illa sen-
tentia præcisè non insisto, quod hic abluionem
venæ complexus sit.

9 *Domine non tantum pedes.* Quum audiret
Petrus se esse perditum nisi purgationem Chri-
sto oblatam admitteret, hæc necessitas ad eum
demandū apta demū magistra fuit. Ergo deposti-
ta contentione cedit, sed vult lauari totus: & ve-
rè quidem agnoscit se totum, quantus quantus
est natura sordibus refertum esse: idēque nihil
agi si vna tantūm in parte abluatur. Sed hic quo-
que per incogitantiam errat, quod acceptum iam
beneficium pro nihilo ducit. perinde enim lo-
quitur ac si nulla adhuc peccatorum remissione,
nulla Spiritus sanctificatione donatus esset. Ita-
que meritò hic quoque à Christo reprehenditur.
Quid enim illi antea contulerit, in memoriam

reuocat: quanquam simul omnes suos admonet
sub vnus hominis persona, vt acceptæ gratiæ me-
mores, quid adhuc sibi in posterū opus sit repu-
tent. Primò dicit fideles totos esse *mundos*, non
quod omnī ex parte puri sint, vt nulla in illis ma-
cula amplius hæreat: sed quoniam præcipua sui
parte mundati sunt, dum scilicet ablatum est re-
gnum peccato, vt iustitia Dei superior sit: quem-
admodū si quis totum corpus sanum dicat quod
nullo vniuersali morbo infectum est. Ergo vitæ
nouitate nos Christi discipulos testemur oportet,
quādo se puritatis authorem in suis omnibus
esse prædicat. Cæterum hæc etiā altera similitu-
do ad rem præsentem adducta est, ne lotio pedū
quasi absurda reiceretur à Petro. Quemadmo-
dū enim Christus à capite vsque ad pedes abluit
quos tibi discipulos iniciat, ita in iis quos purga-
uit, inferior pars quotidie purganda restat. Ne-
que enim primo statim die toti regenerantur fi-
lij Dei, vt nihil quàm cælestem vitam spirent:
quin potius manent in illis carnis reliquæ, qui-
buscū tota vita certamē habet Ergo *Pedes* meta-
phoricè vocantur omnes affectus & curæ quibus
mundum contingimus. nam si omnes nostri par-
tes occuparet Spiritus, nihil cum mundi sordibus
nobis amplius esset: nunc verò qua parte sumus
carnales, humi teptando, vel saltem pedes in lu-
tum figendo, tantūdem immundi sumus. Ita sē-
per inuenit Christus quod in nobis purget. Por-
rò hic de remissione peccatorū non agitur, sed
de renouatione, qua paulatim & per continuos
successus Christus suos profors à carnis cupidita-
tibus eximit.

10 *Et vos mundi estis.* Hæc propositio est quasi
minor in syllogismo, vnde sequitur pedū lotionē
ppriè eos decere. Exceptio tamen additur, vt se
quisque excutiat, si fortè tangatur. Iudas respici-
scendi affectu: quanquam in tempore voluit reli-
quos discipulos munire, ne scelus quod mox
patificandum erat atrocitas eos turbaret, ac si in
corde cælesti gratia imbuto conceptum esset. cō-
sultò tamen nomine abstinet, ne illi respiciētiae
ianuam precludat. Verūm quum ille deploratus
esset, nonnisi ad augēdam eius culpam valuit ad-
monitio: discipulis autem valde profuit, quod in-
de melius illis innotuit Christi Diuinitas: deinde
senferūt puritate nō esse vulgare Spiritus donū.

12 *Postquam ergo pedes eorum lauit, & recepit vestimenta sua, discumbens rursus, dicit illis,
Scitis quid fecerim vobis?*

13 *Vos me vocatis, Magister & Domine. & bene dicitis: sum etenim.*

14 *Proinde si ego, qui Dominus sum & Magister, laui pedes vestros: vos etiam debetis alij
aliorum lauare pedes.*

15 *Exemplum enim dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ita faciatis & vos.*

16 *Amen amen dico vobis, non est seruus maior domino suo, neque Apostolus maior eo qui
ipsum mittit.*

17 *Si hæc non eritis, beati estis, si feceritis ea.*

12 *Postquam ergo, &c.* Nunc tandem quo cō-
silio lauerit Christus discipulis pedes exponit.
Nam quod inferuit de spiritali lotionē, quasi
digressio fuit à proposito. nisi mora à Petro in-
iecta esset, Christus de illa re verbū facturus non
erat. Nunc ergo facti sui rationem aperit: nempe
se, qui magister est omnium & dominus, exem-
plum tradidisse quod sequantur pij omnes: ne-
quis ad officium quantumuis abiectum & vi-
le, fratrib. suis & æqualibus præstandum descen-

dere grauetur. Nam hinc charitatis neglectus,
quod se quisque pluris faciens, quàm par sit, re-
liquos ferè omnes despicit. Nec simpliciter mo-
destiam docere voluit: sed simul præscribere hinc
charitatis regulam, vt alij vicissim alijs seruiant.
Nulla enim est charitas vbi non est voluntaria
in iuuando proximo seruitus. *Scitis quid fecerim.*
Videmus Christum sic ad exigū tempus celsa
discipulos, vt probata eorū obediētia, tempesti-
uè illis patefecerit quod prius oportuerat ipso
nescire.

Matt. 10.
14.
Luc. 6. 40.
Infra 13.
20.

nescire. Nec verò iam expectat dum interrogat, sed vltro præuenit. Idem & nobis vsu veniet, si modò passi fuerimus etiam per ignotas vias nos ipsius manu regi.

14 *Si ego, qui Dominus sum.*) Argumentum à maiori ad minus. Impedit superbia ne ea quæ inter nos vigere debet colatur equalitas: Christus verò, qui longè super omnes eminet, se demittit, vt pudorem superbis incutiat, qui ordinis sui & gradus oblitus, à fraterna communicatione sese eximunt. Quem enim se putat mortalis hominis, fratrum opera ferre, si se accommodare aliorum moribus, si denique suscipere officia recusat, quibus continetur Ecclesiæ vnitatis? Summa est, nimium sibi hominem arrogare, qui non cogitat ea lege se inter infirmos fratres versari, vt officiis etiam in speciem sordidis benignè & committere se subiiciat. Notandū est etiam quòd Christus se exemplum dedisse admonet. neque enim omnia eius facta promiscuè ad imitationem trahi conuenit. Papistæ se Christi exemplo quadragesimalis ieiunium seruare iactant, atqui videndū in primis erat, an exemplum prodere voluerit, ad cuius normam se discipuli formarent. Nihil verò legitur tale: quare non minus peruersa est æmulatio quàm si in cælum volare tentarent. Adde quòd vbi Christum sequi decebat, simiæ fuerunt magis quàm imitatores. Quotannis thea-

tricam pedum lotionem infli uunt: ita inani nudaque cæremonia se pulchrè defunctos esse putant: defuncti, sibi permittunt fratres contemneri. neque id modò: sed postquam duodecim hominibus lauerunt pedes, omnia Christi membra crudeliter lacerant, adeoque in faciem Christi ipsius conspuunt. Quare nihil quàm scèdū Christi ludibriū est conica illa pompa. Nec certè Christus hïc anniuersarium ritum commendat: sed nos tota vita paratos esse iubet ad lauandos fratrum pedes.

16 *Amen amen dico vobis.*) Sunt quidem proverbales sententiæ, quarū vsus longius patet: que tamen ad præsentem circumstantiã aptandæ sunt. Quare falluntur, meo iudicio, qui generaliter eas accipiunt, quasi hïc discipulos Christus horretur ad crucis tolerantiã. verius enim est illis pro suo instituto vsu esse. Postea subiicit, *Beatos esse si hæc cognoscant & faciant.* neque enim: vera cognitio dici meretur nisi que fideles eosque adducit vt se capiti suo conforment. Vana potius imaginatio est, dum Christum & quæ Christi sunt, extra nos conspicimus. Hinc collige, de nec se quis fratribus suis subiicere didicerit, eum nescire sitne Christum magister. Quum quic nemo se omni ex parte fratribus impendat, multi etiam lentè & frigide se in charitatis officis exercèat, hinc apparet quantum à plena fidei luce adhuc distemus.

18 *Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed vt impleatur Scriptura, Qui edu: panem mecum, susculit contra me calcaneum suum.*

19 *Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis quòd ego sm.*

20 *Amen amen dico vobis, qui recipit siquem misero, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui misit me.*

18 *Non de omnibus vobis loquor.*) Iterum significat esse aliquem inter discipulos qui nihil minus sit re ipsa quàm discipulus, idque facit partim causa Iudæ, quo magis eum inexcusabilem reddit: partim reliqui cætus, nequem labefaciet Iudæ ruina. Neque tarùm eos animat, vt cadente Iuda ipsi nihilominus in sua vocatione persistent: sed quia non omnium communis sit felicitas cuius meminit, eo maiore studio experendam esse docet, & constantius in ea manendum. Jam hoc ipsum quòd persistant, electioni suæ tribuit. Nam vt caduca est hominum virtus, ad quamlibet auram nutaret, leuissimòque impulsu rueret, nisi sustineret eam Dominus manu sua: sed quia gubernat quos elegit, quascunque machinas admoueat Satan, nihil proficiet quin firma constantia ad finem vsque perseuerent. Nec tantum perseuerantia hæc electioni accepta fertur, sed etiam pietatis initium. Vnde fit vt vnus magis quàm alter se Dei verbo addicat? nempe quia electus est. Vnde fit rursum vt pergat idem in recto pite vitæ cursu, nisi quia propositum Dei stabile est, vt inchoatum manu sua opus absoluat? Denique hic fons est discriminis inter filios Dei & incredulos, quòd priores adoptionis Spiritu trahuntur ad salutem, alios cæro sua nullo freno cohibita in exitum rapit. Poterat aliqui dicere Christus, Scio qualis vnusquisque vestrum futurus sit: sed nequid sibi arrogant, quin potius sola fateri non propria virtute à Iuda se distere agnoscant, electionem illis gratuitam statuit, in qua sint fundati. Quare discamus inde pendere omnes salutis nostræ partes. Quòd autem alibi

Iudam inter electos numerat, diuersus est loquendi modus, non contrarius. nam illic notatur temporalis electio, qua Deus ad certum aliquod opus nos destinat: sicut Saul, qui in Regem electus erat, reprobos tamen fuit. nunc autem de æterna electione disserit Christus, qua efficiamur filij Dei, & qua Deus ante mundum conditum nos prædestinavit ad vitam. Et reprobos quidem interdum ornat Deus Spiritus donis, ad exequendum quod illis iniungit munus. Sic regis in Saule virtutes ad tempus resurgunt: sic & Iudas egregijs dotibus pollebat, quales Apostolorum Christi decebant. Sed alia longè est Spiritus sanctificatio, qua Dominus non nisi filios suos dignatur: nam eos mente & corde renouat, vt in eius conspectu sancti sint & irreprehensibiles. Deinde viuam in illis radicem habet, quæ euelli nunquam potest: quia pœnitentiã caret Dei adoptio. Hoc interea fixum manet, diuinitæ esse electionis munus quod Christi doctrinam fide amplexi, vita etiam sequimur. atque hanc vnicam esse beatitudinis nostræ causam qua discernimur à reprobis, quòd illi destituti gratia Spiritus, male pereunt: nos Christum habemus custodem, qui manu sua nos regit, virtutè que suadet. Hic præterea clarum diuinitatis suæ testimonium Christus reddit: primum quum se pronuntiat non iudicare humano more: deinde quum se electionis facit autorem. Nam istud Scio, de quo loquitur, proprium est Dei: sed alteram hoc efficacius, quum à se testatur fuisse electos qui ante mundi creatione electi sunt. Nam hoc tam insigne diuinitæ eius potentie specimen

Cap.
XIII.

magis afficere nos debet quam si centies ipsum Scriptura vocaret Deum. *Vt impleatur Scriptura.* Videri absurdum poterat, qui ad ordinem tam honorificum electus fuerat, non simul veritate fuisse innotuit: prompta enim erat exceptio, cur non elegerit Christus quem inter Apostolos asciscere volebat: imò cur Apostolum creasset quem nouerat ad eò scelestum fore. Sic ergo fieri oportuisse admonet, quia prædictum fuerat: vel saltem nihil nouum accidere, quia idem expertus fuerit Dauid. Quidam enim vaticinium citari existimant quod proprie in Christum competat. Aliis videtur esse simplex comparatio, quòd sicuti Dauid ab hoste domestico indignè proditus fuit, ita similis Dei filios manent conditio. Secundum hos sensus esset, Quòd vnus ex meis discipulis nefarius esse proditor magistri, non incipit nunc primùm hæc perfidia grassari in mundo: quin potius hodie vltimè venit quod Scriptura testatur fuisse iam olim factum. Sed quom in Dauide adumbratum fuerit quod plenè in Christo postea spectandum erat, prioribus libenter attenditur, qui impletur proprie fuisse exponunt quod Spiritu prophético prædixerat Dauid. Videtur præterea nonnullis abrupta esse oratio, in qua subiudicandum sit principale verbum. Verùm si vno contextu legas, Vt impleatur Scriptura, Qui mecum edit panem, eleuat contra me calcaneum: nihil deficiet. Porro *Tollere calcaneum* metaphoricè significat prætextu amicitia aliquem per infidias adoriri, vt opprimatur incautus. Iam quod passus est Christus, qui caput nostrum est & exemplar, patienter quoque nobis ferendum est, qui sumus eius membra. Et certè ordinarium hoc seculis ferè omnibus in Ecclesia fuit, vt nullos haberet hostes magis insecutos quàm domesticos. Quare ne fideles perturbet talis indignitas, mature se ad tolerandos proditores assuefaciant.

19 *Iam nunc dico vobis.*) Hac sententia suos admonet ad eò causam non esse cur labascant, quum ex eorum cætu prodierit vnus reprobus, vt eorum fidem melius confirmari deceat. Nisi enim oculis cerneremus in Ecclesia quod de eius arumnis & certaminibus prædictum est, meritò subiret animos nostros dubitatio vbi nam vicinia: quum autem Scripturæ veritas cum experientia nostra congruit, tunc melius sentimus nos curè esse Deo, eiusque prouidentia gubernari. Ceterùm in hac loquutione, *Credatis quod ego sum*, significat se Messiam illum esse qui promissus fuerat.

Non quòd Iudæ proditio ad fidem adducere cœperit discipulos: sed quia maiores progressus fides ipsorum fecit, quum ad earum rerum experientiam descenderent quas audierant prius ex ore Christi. Iam verò duplex potest esse sensus: vt post rei euentum credituros dicat, quia eum nihil latuerit, vel nihil eorum defuerit illi quæ de Christo testatur Scriptura. Quoniam autem vterque non malè quadrat, liberum sit per me lectoribus hunc vel illum eligere.

20 *Amen amen dico vobis.*) Vel nouus hic sermo describitur, & quidem abruptus ac mutilus, vel scandalum Christus occurrit quod exorturum erat ex Iudæ scelere. Nam Euangelista non semper contextunt perpetuas conciones Christi, sed interdum diuersas sententias truncatim congerunt, quaquam magis probabile est, voluisse Christum offendiculo mederi. Plus satis apparet quàm teneri simus ad recipienda ex malis exemplis vulnera: ita fit vt vnus hominis defectio ducentis aliis lethale instigat vulnus ad extinguendam eorum fidem: decem aut viginti piorum hominum constantia vix vnum adificet. Ergo quum tale mentium poneret Christus ante oculos, simul necesse fuit discipulis manum porrigere, ne perculli nouitate et recederent. Nec illorum modò habuit rationem, sed posteris etià consuluit, nam aliàs posset hodie quoque Iudæ memoria nobis grauius nocere. Quum enim diabolus non potest nos à Christo ipsius doctrinæ odio alienare, vel tædium vel contemptum ex manifestis ipsis ingerit. Hæc autem Christi admonitio ostendit iniustum esse vt quicquam ex dignitate Apostolica minuat quorundam impietas qui in officio peperam & scelerate versantur. Ratio est, quia considerandus sit Deus ministerij author: in quo certè nihil reperiemus contemptu dignum: deinde etiam Christus ipse, qui constitutus à Patre vnicus doctor per Apostolos suos loquitur. Ergo quisquis Euangelij ministros recipere non dignatur, Christum in illis, & Deum in Christo reicit. Inepti autem & absurdi sunt Papistæ, dum ad stabiliendam suam tyrannidem hoc ad se encomium trahunt. Nam primùm se alienis & emendicatis plumis ornant, quum nihil habeant Christi Apostolis affine: deinde, vt Apostolos esse demus, nihil minus voluit Christus hoc loco quàm ius suum ad homines transferre. Quid enim aliud est recipere quos mittit Christus, nisi locum illis dare vt iniunctum sibi munus impleant.

21 *Hæc quum dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testificatus est, ac dixit, Amen amen dico vobis quod vnus ex vobis me tradet.*

22 *Aspiciebant itaque se mutuo discipuli, dubitantes de quo diceret.*

23 *Porro vnus ex discipulis Iesu, quem Iesus diligebat, discumbat in eius sinu.*

24 *Annuit ergo illi Simon Petrus vt interrogaret quis in sinu esset de quo diceret.*

25 *Quum ergo discubisset ille super pectus Iesu, dicit illi, Domine, quis est?*

26 *Respondet Iesus, Ille est cui ego intinctam buccellam dederò. Et quum buccellam intinxisset, dat Iudæ, Simonis filio Iscariotæ.*

27 *Et post buccellam intrauit in eum Satanas. Dicit ergo ei Iesus, Quod facis, fac citius.*

28 *Hoc autem quorsum dixisset illi, nemo discumbentium scinit.*

29 *Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod diceret illi Iesus, Eme quibus opus habemus ad diem festum: vel vt pauperibus aliquid dare.*

21 *Hæc quum dixisset Iesus.*) Quo sanctius est munus Apostolicum, maiorque eius excel-

lencia, eo scèdior magisque detestanda fuit Iudæ proditio. Tale igitur tamque immane portentum Christi-

tum Christo ipsi horrorem inculsit, dum videt incredibile vnus hominis scelere scelerati sacrum illum ordinem in quo Dei maiestas relucere debuerat. Eodem pertinet quod subiicit Euangelista, eum *reificatum esse*, nempe quia res magis prodigiola erat quàm vt simpliciter dicta statim credi posset. *Turbatum Spiritu* Christum dicit, vt sciamus non vultu modo & verbis speciem turbati hominis dedisse, sed penitus ita fuisse in animo suo affectum. & *Spiritus* pro mente capitur vel anima. Neque enim quorundam opinionum subscribo, qui Christum exponunt quasi violento Spiritus motu fuisse impulsam vt in hæc verba prorumperet. Fateor quidem Spiritum omnes Christi affectus fuisse moderatum: sed alia est mens Euangelista, quòd interior nec simulata fuerit hæc Christi passio. Idque nostra scire magni interest quia ipsius zelus nobis ad imitationem proponitur, vt serio exhorteamus monstra ista quæ sacrum Dei & Ecclesiæ ordinem euertunt.

22 *Aspiciebant itaque se mutuo.*) Qui sibi non malè conscij sunt, anxij redduntur Christi dicto: vnus Iudas sic obstituit in sua malitia vt non tangatur. Tanti apud discipulos erat Christi autoritas, vt certo persuasi essent nihil temere ab ipso dici. Satan verò ex corde Iudæ omnem reuerentiam excusserat, vt ad repellendas omnes ad monitiones faxea rupe esset durior. Tamen autem parum humaniter videtur facere Christus, qui innocuos ad tempus torquet: quia tamen illis profuit eiusmodi anxietas, nihil illis iniuriæ fecit Christus. Expedit enim vt audito impiorum iudicio filij Dei torqueantur: etiam ipsi, quo seipso excutiant, cauedntque hypocritam: inde enim illis datur occasio se & suam vitam examinandi. Docet autem hic locus, sic inierdum taxandos esse impios vt non statim ostendantur digito, donec eos manu sua Deus traxerit in lucem. Occulti enim sæpe sunt in Ecclesia morbi, quos dissimulare non licet: interim nondum ita matura est hominum ipsorum nequitia vt detegi possit: tunc igitur hæc tenenda est media ratio.

23 *Quem Iesus diligebat.*) Peculiaris amor quo Christus Iohannem complexus est, clarè testatur non pugnare semper cum charitate signos aliis magis animans: sed totum in eo positum est vt amor noster Deum respiciat, & quo quisque Dei donis magis excellit, in eum feratur. Ab eo scopo nunquam vel minimum Christus deflexit. Nos verò longè aliter: nam (quæ est ingenij nostri vanitas) pauci sunt qui homines amando, propius ad Deum accedant. Atqui nunquam rectè composita erit hominum inter se dilectio, nisi quæ ad Deum referetur. Quod narrat Iohannes se *discubuisse in sinu Christi*, posset hodie id videri parum decorum: sed talis erat tunc discumbendi ratio, neque enim sedebant, vt nos, ad mensam: sed calcæis exuti, & puluinis innixi, in lectulis semisupini iacebant.

26 *Cui ego intinxi buccellam.*) Siquis quærat quorum attinuerit porrecta ossula notari proditorem, quem posset Christum palam eum nomine designate, si notum esse vellet: respondeo tale fuisse hoc indicium quo vni tantum innotececeret Iudas, neque statim produceretur in omnium conspectum. Cæterum vile fuit Iohannem huius rei testem esse, qui aliis postea suo tempore patefaceret. Consulto autem Christus manifestationem

Iudæ dissulit, quo æquius feramus latere hypocritas donec trahantur in lucem. Videmus Iudam inter alios sedentem, iudicis tamen ore damnatum. Nihilo melior est eorum conditio qui inter Dei filios locum occupant.

27 *Intrauit in eum Satanas.*) Quomodo certum sit non nisi Satanae instinctu tantum à Iuda conceptum fuisse nefas, cur nunc primùm dicitur in eum ingressus Satana, qui regnum in eius corde iam occupauerat? Verùm vt sæpe credere dicuntur qui in fide quam pridem habebant, magis confirmantur, atque ita fidei accessio vocatur ista: ita nunc quum Iudas prorsus Satanae addicitur, vt furioso impetu rapiatur ad extrema quæque, dicitur in eum ingressus Satana. Nam vt gradatim proficiunt sancti, & quatenus nouis subinde donis augentur, Spiritu sancto dicuntur impleri: ita quatenus sua ingratitude iram Dei in se impij prouocant, Dominus Spiritu suo omni rationis luce, adeoque humano sensu nudatos, Satanae mancipat. Hæc horribilis est Dei vindicta, dum homines in sensum reprobum traduntur, vt nihil ferè à peccandis differant: immò in flagitia ruant à quibus abhorrent ipsæ peccudes. Ergo in timore Domini sollicitè ambulandum est, ne, si eius bonitatem malitia nostra vicerimus, tandem nos tradat Satanae libidini. Cæterum porrecta à Christo ossula Satanae locum minime dedit: sed potius Iudas accepta ossula se totum Satanae tradidit: Fuit hæc quidem occasio, sed non causa. Debebat etiam plusquam ferreum pectus tanta Christi indulgentia molliori: nunc desperata & insanabilis eius obstinatio hoc meretur vt suo iusto iudicio Deus cor illius per Satanam magis induret. Sic dum benefaciendo hostibus carbones ignis congerimus in eorum capita, si prorsus sunt insanabiles, magis vruntur in suum exitium. neque tamen hæc beneficentiæ nostræ culpa est, quia ipsorum corda ad nos amandos inflammari decuerat. Falsò putauit Augustinus ossulam hanc symbolum esse corporis Christi: quandoquidem extra Cænæ actionem porrecta fuit. Nimis verò insulse delirant qui diabolum fingunt essentialiter (vt loquuntur) Iudam intrasse. nam Euangelista non nisi de vi & efficacia loquitur. Monemur autem hoc exemplo quàm formidabilis præna eos omnes maneat qui Domini beneficia abusu suo profanant. *Quod facis fac citius.* Non ita Iudas hortatur Christus vt cenferi possit impulsor: potius vox est desistantis. Hactenus illum variis modis reuocare studuerat, sed nullo profectu. nunc vt hominem deploratum alloquitur, Perea, quando tibi decretum est perire. Atque in ea re iudicis officio fungitur, qui morti adiudicat non quos sponte perditos cupit, sed qui iam sua culpa seipso perdidit. In summa, non imponit Iudæ Christus pereundi necessitatem, sed talem esse pronuntiat qualis iam prius erat.

28 *Nemo disumbentium.*) Vel nondum aliis locis retulerat Iohannes quid à Christo audisset, vel ita perculli fuerunt vt non essent presentem sensum Iohannem ipsum verisimile est fuisse quasi extra se raptum. Cæterum quod tunc accidit discipulis, sæpe in Ecclesia fieri cernimus, vt pauci fidelium discernant hypocritas, quos Dominus clara voce damnat.

29 *Vt pauperibus aliquid daret.*) Satis no-

tum est ex aliis locis quanta fuerit Christi tenuitas: tamen aliquid ex tantillo quod habebat pauperibus erogavit, ut nobis regulam præscriberet.

Non enim diuinassent Apostoli de pauperibus loquutum esse nisi ex more ordinario iuandi pauperes.

30 *Quum ergo buccellam sumpisset ille, continuo exiuit, erat autem nox.*

31 *Quando ergo exiuit, dicit Iesus, Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.*

32 *Si Deus glorificatus est in eo, etiam Deus glorificabit eum in seipso, & continuo glorificabis eum.*

Suprà 7.
34.
Infra 15.
12.

33 *Filioli adhuc ad exiguum tempus vobiscum sum: quæretis me, & quemadmodum dixi Iudeis, quod quò vado ego, vos non potestis venire: etiam nunc dico vobis.*

34 *Præceptum novum do vobis, ut diligatis inuicem, quemadmodum dilexi vos, ut etiam vos diligatis inuicem.*

35 *In hoc cognoscet omnes quòd discipuli mei sitis, si dilectionem habueritis inter vos mutuum.*

31 *Nunc glorificatus est.*) Instabat vltima hora: sciebat Christus quàm debiles essent suorum animi: quibus ergo fieri potuit modis eos voluit fulcire, ne conciderent. Nos hodie sola crucis Christi memoria ad trepidationem impellit, nisi mox occurrat consolatio, ipsum Satanæ peccati & mortis victorem in cruce triumphasse. Quid ergo discipulis accidere potuit, quum mox Dominum visuri essent omni proborum genere oneratum ad crucem rapi? annon adeò triste & deforme spectaculum centies eos obruere potuit? Quare huic periculo medietur Christus, & eos ab externo mortis aspectu ad spiritualem fructum reuocat. Ergo utunque in cruce appareat ignominia, quæ per se confundere fideles posset, testatur tamen Christus eandem crucem sibi esse gloriosam. Mēbrum quod proximè sequitur, *Et Deus glorificatus est in eo*, confirmationis vice additum est. Erat enim illud paradoxon, quòd gloria Filij hominis ex morte apud homines probrosa, & coram Deo etiam maledicta, emergeret. Ostendit igitur quomodo sibi gloriam pariturus sit ex tali morte: quia scilicet Deum Patrem glorificet. nam in Christi cruce, quasi in splendidissimo theatro, incomparabilis Dei bonitas toti mundo spectata fuit. Surfum quidem & deorsum in omnibus creaturis relucet Dei gloria: sed nunquam illustrior alibi fuit quàm in cruce, in qua admirabilis facta est rerum conuersio, ostensa omnium hominum damnatio fuit, abolutum peccatum, reddita hominibus salus: toto denique mundo reparato omnia in ordinem restituta. Quanquam autem particula *In sepe* accipitur pro Hebraico Beth, ac tunc idem valet atque *Per*: malui tamen simpliciter vertere Deum in Filio hominis glorificatum, quia loquutio videbatur magis emphatica. Quum dicit, *Et glorificatus est Deus*, copula *Et* in causalem particulam, meo iudicio, resoluenda debet.

32 *Si Deus glorificatus est.*) Colligit Christus, se gloriosum triumphum relaturum esse ex morte, in qua hoc vnum propositum habet, ut glorificet Patrem suum. Neque enim Pater gloriam suam ita quæsiuit ex morte Filij, quin ipsum faceret eiusdem gloriæ participem. Mox igitur fore promittit ut deleta ignominia, quam ad breve momentum subiturus erat, magnificentiam emiteat in morte sua decus, quòd etiam impletum est. A deo enim non obscurat Christi dignitatem mors crucis quam perpessus est, ut illic maximè resul-

geat: quatenus scilicet illic incredibilis eius amor erga humanum genus, immensa eius iustitia in expiando peccato & ira Dei placanda, mirifica eius virtus in vincenda morte, Satana subigendo, cælis denique aperiendis plenum fulgorem emisit. Iam ad nos etiam omnes extenditur hæc doctrina: quia etsi totus mundus in nostram infamiam conspiret, si tamen sincère & ex animo seruire Dei gloriæ studuerimus, dubitandum non est quin ipse totus mundus nos glorificet. Consolationem auget Christus à temporis breuitate, quum hoc *continuo* fore promittit. Potrà tamen gloria hæc à die resurrectionis cæpit, hic tamen maximè notatur quæ continuo post sequuta est eius propagatio, quum mortuos suscitans Euangelij & Spiritus sui virtute, nouum sibi populum creauit. Proprium enim mortis Christi decus est fructus qui inde manauit in salutem hominum.

33 *Filioli, adhuc paululum.*) Quia fieri non poterat quin grauissimo mœnore discipulos afficeret magistri discessus, ideo matrem præmonet se non futurum cum illis diutius, simulque hortatur ad patientiam: postremò, ut tollat intempertium desiderij ardorem, eos negat statim posse sequi. *Filios* vocando, blanda ista appellatioue non ideo se ab illis migrare docet, quia minus curet eorum salutem, quum tenerint ipsos amct. In dicit quidem carnem nostram in hunc finem ut frater noster sit: sed in illo altero nomine maior amoris vehementia exprimitur. Quòd se apud eos referere dicit quòd antè Iudæis dixerat, est quicquid id verum quoad verba, sed in sensu discrimen est. Negat enim eos sequi posse ut temporalem sui absentiam æquo animo ferant: & quasi frænum illis iniicit, ut se contineant in statione sua donec militiam suam in terra compleuerint. Non igitur eos in perpetuum arceat à regno Dei, ut Iudæos: sed tantum iubet ut placide expectent dum eos secum in regnum cælestis colligat.

34 *Præceptum novum do vobis.*) Consolationi addit exhortationem, ut se mutuo diligant. ac si diceret, Interea dum corpore à vobis absum, mutua charitate testamini non frustra vos fuisse à me edoctos: sit hoc continuum vestrum studium: sit præcipua meditatio. Cur *Præceptum novum* appellet non conuenit inter omnes. quibusdam videtur esse hæc ratio, quòd quum literale & externum esset quicquid de charitate olim in Lege præscriptum erat, Christus Spiritu

suprà 7.
34.
suo

fuo cordibus fidelium, infcripferit. Ita lex, fecundum eos, noua est, quam nouo modo promulgat vt habeat plenum vigorem. Sed illud, in eo iudicio, nimis coactum est, atque alienum à Christi mente. Alij nouum ideo præceptum dici exponunt quòd tamen lex ad dilectionem nos reuocet, quia tamen multis carenonnis & appendicibus est impleta, illic doctrina charitatis non tam clare emineat: contra autem, in Euangelio sine vili vmbri statuatur in charitate perfectio. Ego vt hanc interpretationem non prorsus repudio, ita Christum simplicius loquentum esse arbitror. Scimus enim leges initio diligentius seruari, sensim verò labi ex hominum memoria, donec tandem obsolescant. Ergo Christus quo melius infigat suorum animis charitatis doctrinam, à nouitate eam commendat, quasi diceret, Volo huius mandati vos perpetuo esse memores ac si lex esset recens nota. Videmus in summa, consilium Christi fuisse hoc loco ad charitatem suos hortari, ne vquam ab eius studio se abducat, aut eius doctrinam sibi effluere sinerent. Porro quam necessaria fuerit hæc admonitio quotidianis experimentis discimus. Quia enim difficile est retinere charitatē, homines ea posthabita nouos sibi colendi Dei modos fingunt, & Satan multa suggerit in quibus se occupent. Ita accedit vt frustra satagendo, illudere Deo conentur, se autem decipiant. Ergo elogium hoc nouitatis subinde nos ad colendam charitatem excitet. Interea sciamus vocari nouum, non quod cœperit nunc primum placere Deo, quando alibi vocatur legis complementum. *Diligatis vos mutuo.* Extenditur quidem etiam ad extraneos vsque charitas: quia sumus omnes ex eadem carne, omnēsque ad imaginem Dei creati.

sed quia in regeneratis clarus elucet Dei imago, vinculum amoris inter Christi discipulos multo artius esse par est. Charitas in Deo causam querit, inde habet suum radicem, & illuc refertur. Ita vt quenque verè agnoscat esse Dei Filium, nãg studiosè & ardentè complectatur. Deinde non potest mutus esse amoris affectus nisi in iis qui eodem reguntur Spiritu. Primum ergo charitatis gradum hic notat Christus: sed rursus tenendum est, sicuti Dei bonitas se ad totum mundum extendit & diffundit, ita nobis omnes esse amandos, etiam qui nos odio habent. Seum enim plura proponit, non quia assequi ipsum possimus, qui immenso spatio nos præcedit: sed vt ad eundem saltem tendamus scopum.

35 *In hoc agnoscent omnes.* Confirmat iterum Christus quod prius dixerat, non frustra fuisse in schola sua institutos qui mutuo inter se diligant, quasi diceret, Non ipsi tantum scietis vos esse meos discipulos, sed profectio vestra apud alios quoque vera probabitur. Quam autem hæc nota discernat suos Christus ab alienis, frustra se fatigant qui relicta charitate nouos & commentitios cultus suscipiunt: qualis hodie vanitas in Papatu regnat. Nec verò superuacuum est quòd in hanc partem Christus tantopere insistit. Nihil melius inter amorem nostri & proximi conuenit quam inter ignem & aquam. Atqui amor nostri sic omnes sensus nostros deuinctos tenet vt charitas prorsus exulet. Putamus nos interea rite defungi: quin Satan multas illecebras habet, quibus fucum nobis faciat. Quisquis ergo verè Christi esse, & à Deo agnosci cupit, totam vitam componat & dirigat ad amandos fratres, & huc se assiduè sollicitet.

35 *Dicit illi Simon Petrus, Domine quo vadis? Respondit illi Iesus, Quo vado non potes nunc me sequi: postea autem me sequeris.*

37 *Dicit illi Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meam pro te pono.*

Mat. 16.
34.

38 *Respondit illi Iesus, Animam tuam pro me pones? amen amen dico tibi, non canes gallus donec me ter negaueris.*

35 *Domine, quo vadis?* Hæc interrogatio pendet ex dicto illo Christi, *Sicut dixit Iudas,* &c. Hinc autem apparet quanta fuerit Petri ruditas, qui toties admonitus de Christi discessu, perinde turbatur ac si nouum aliquid audiret. Quamquam in eo nos illi nimium similes sumus, quotidie enim audimus ex ore Christi quæcunque ad usum vitæ apta & cognitu necessaria sunt: vbi ad rem venit, non secus percellimus ac nouitij quibus nihil vniquam dictum fuit. Ostendit deinde Petrus se inmodico carnalis Christi præsentia desiderio teneri. Nam pro absurdo hoc ducit, se manente Christum aliò migrare: *Quòd ego vado.* Coerctet his verbis Christus importunum Petri desiderium. Præcisè autem loquitur, vt magistrum decet: mox tamen dicti sui acerbiteratem temperat. Docet non fore hoc nisi ad tempus, quòd distinctus erit à suis. Ceterum doceamur hoc loco subiicere Deo vota nostra, ne fines suos transiliant: si quando lasciuiant, patiamur saltem hoc fræno retrahi. Ceterum, ne animis frangamur, succurrat quæ mox addita est consolatio, dum fore promittit Christus vt aliquando ad ipsum colligamur. Significat enim Pectum

nondum cruci ferendæ maturum esse, sed velut segetem adhuc in herba: formandum tamen & firmandum: temporis successu, vt sequatur. Quare rogandus Deus vt quod inchoauit in nobis, in melius augeat, reprimendum interea est donec celerius currere datum fuerit. Iam vt nos tolerat Christus dum adhuc molles sumus & teneri, ita discamus non abiicere infirmos fratres, qui longè adhuc absunt à meta. Optandum quidem est vt currant omnes summo ardore, addenda est etiam omnibus alacritas: sed si qui tardius incedunt, in modò viam teneant, bene sperandum est.

37 *Quare non possum te sequi nunc?* Declarat Petrus his verbis se agrè tulisse Christi responsum. Intelligit se propriæ infirmitatis commonefactum esse: vnde colligit, suum vitium sibi obstare quominus statim Christum sequatur: sed hoc illi minime persuasum est. Natura enim inflatum est humanum genus propriæ virtutis fiducia. Ergo vox ista Petri, qualis nobiscum opinio nascatur, demonstrat: nempe quòd plus fati viribus nostris tribuimus. Hinc fit vt quiduis aggredi audeant, non inuocato Dei auxilio, qui tamen nihil possunt.

Cap.
XIII.

effluant, nihil tamen habent nisi euanidum, & peruerſis etiam erroribus implicatum.

7 *Si cognoviſſetis me.*) Confirmat quod iam diximus, ſtultam & noxiam eſſe curioſitatem, quum homines eo non contenti, obliquiſ ſemitis ad Deum aſpirant. Fatentur nihil eſſe Dei notitia melius: quum verò propè illis adefi, & ſe familiariter intinuat, vagantur per ſuas ſpeculationes, & ſupra nubes quærunt quem præſentem intueri non dignantur. Reprehendit ergo diſcipulos Chriſtus quòd plenitudinem Deitatis non agnoſcant ſibi fuiſſe in ipſo exhibitam. Video, inquit, non

rite nec legitime hæcenus fuiſſe me à vobis cognitum: quia viam Patris eſſugiam, quæ in me expreſſa eſt, nondum cognoſcitis. *Et ab hoc tempore.* Hoc addit non ſolum vt acerbitatem reprehentionis mitiget, ſed etiam vt eos accuſet ingratitude ac focordiæ, niſi reputent & expendant quid ſibi datum ſit. Nam hoc in ſua potius doctrinæ commendationem dixit quàm vt fidem eorum extolleret. Senſus ergo eſt, Deum illis iam nunc conſpicuum patère, ſi modò aperiant oculos. In verbo *Videndi* exprimitur fidei certitudo.

8 *Dicit ei Philippus, Domine, oſtende nobis Patrem, & ſufficit nobis.*

9 *Dicit ei Jeſus, Tanto tempore vobiſcum ſum, & non cognoviſtiſ me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: & quomodo tu dicis, Oſtende nobis Patrem?*

10 *Non credis quòd ego in Patre, & Pater in me eſt: verba quæ ego loquor vobis, à me ipſo non loquor: Pater autem qui in me manet, ipſe facit opera.*

11 *Credite mihi quòd ego in Patre, & Pater in me: ſi minus, propter opera ipſa credite mihi.*

12 *Amen amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, etiam ipſe faciet, & maiora his faciet: quia ego ad Patrem meum vado.*

13 *Et quod petieritis in nomine meo, hoc faciam, vt glorificetur Pater in Filio.*

14 *Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.*

8 *Oſtende mihi Patrem.*) Videtur eſſe valde abſurdum quòd Domino ita ſubinde obſtrepunt Apoſtoli. quorſum enim loquutus erat, niſi vt hoc ipſum doceret de quo interrogat Philippus? Nihil tamen vitiorum in illis hic deſcribitur quod nobis non ſit cum illis commune. Teſtatur cupidè nos Deum quærere: dum ſe oculis noſtris ingerit, cæcutimus.

9 *Tanto tempore vobiſcum ſum.*) Iure Philippum obiurgat Chriſtus quòd puros fidei oculos non habuerit. Deum habebat præſentem in Chriſto: eum tamen non intuebatur. Quid illi obſtitit niſi ſua ingratitude? Ita & hodie malè in Euangelio proficiunt qui non contenti ſolo Chriſto, in erraticas ſpeculationes feruntur vt Deum quærant. Stulta hæc cupiditas ex contemptu humilitatis Chriſti naſcitur. quod eſt valde indignum, quum hæc in parte immenſam Patris bonitatem repræſentet.

10 *Quòd ego in Patre.*) Hæc verba non ad Diuinam Chriſti eſſentiam refero, ſed ad modum reuelationis. Chriſtus enim, quo ad arcanam ſuam deitatem, nihilo nobis notior eſt quàm Pater: verùm dicitur eſſe expreſſa Dei imago, quia ſe totum in illo pateſcit Deus, quatenus illic immenſa eius bonitas, ſapientia & virtus in ſolidum apparet. Neque tamen perperam veteres, qui hinc teſtimonium ſumunt pro aſſerenda Chriſti diuinitate. Sed quia non ſimpliciter diſputat Chriſtus quis ſit in ſe, ſed qualis debeat agnoſci à nobis: virtus potius quàm eſſentia eſt eſt eſt. Pater ergo in Chriſto eſſe dicitur, quia in eo habitat plena Diuinitas, & virtutem ſuam exerit: Chriſtus viciffim dicitur eſſe in Patre, quia Diuina virtute ſefe vnum cum illo eſſe oſtendit. *Verba quæ ego loquor.* Probat ab effectu non alibi quàm in ſe que rendum eſſe Deum: doctrinam enim ſuam, quum caeleſtis ſit ac vere Diuina, teſt: nonium eſſe contendit ac illuſtre ſpeculum præſentia Dei. Siquis contra obicit, Prophetas omnes pro Dei filiis habendos eſſe, quia Diuinitus loquuti ſunt ex Spiritu aſſatu, Deumque habuerint doctrinæ ſuæ autorem: ſolutio in promptu eſt, videndum ſci-

licet eſſe quid contineat doctrina. Prophetæ enim alio diſcipulos ſuos ablegant: Chriſtus autem in ſe retinet. Tenendum eſt etiam quod tradit Apoſtoliſ primo ad Hebræos capite, loqui nunc è celo Deum per os Filij ſui, qui velut ex terra per Moſen loquutus eſt. *Non loquor,* inquit, *à me ipſo,* hoc eſt, vt homo duntaxat, vel humanitus: quia Patrem Spiritus ſui in doctrina proferens, ſuum in comunem vult agnoſci. Quum dicit *Patrem facere opera,* non debet hoc ad miracula reſtringi: potius enim priorem ſententiam continuat, quòd Dei maietas conſpicuam ſe in doctrina præbeat. ac ſi diceret hoc eſſe verè Dei opus, vnde ſtatui certò poſſit Deum in ipſo manere. Ergo per opera Diuinæ potentia ſpecimen intelligo.

11 *Credite mihi quòd ego.*) Primum à diſcipulis poſtulat vt fidem habeant ſuo teſtimonio, dum ſe aſſerit Dei eſſe Filium. Quia autem hæcenus nimis tardi fuerant, obliquè eorum ignauiam præſtringit. Si mea (inquit) aſſeratio nō facit fidem, & tam parui æſtimor à vobis vt non putetis verbis meis credendum, ſaltem perſpicite iſtam virtutem, quæ Dei præſentia viſibilis eſt imago. Eſt quidem illud valde abſurdum, non pendere prorsus ex ore Chriſti, quum amplecti ſine vlla hæſitatione oporteat quicquid vel vno verbo indicauit. Sed hic Chriſtus diſcipulos obiurgat quòd totieſadem de re admoniti tam parum profererint. Non docet quænam ſit fidei natura, ſed ſe habere teſtatur quod etiam ad coarguendos incredulos ſufficiat. Quòd iterum inculcat, *Ego in Patre, & Pater in me,* non eſt ſuperuacuum. nam plus ſatis experimur vt nos ad vanam curioſitatem natura noſtra ſolicitet. Nam extra Chriſtum egreſſi, tantum idola à nobis conficta habebimus: in Chriſto autem nihil eſt niſi Diuinum & quod nos in Deo retineat.

12 *Amen amen dico vobis.*) Quicquid hæcenus de ſe prædicauit diſcipulis, quo ad ipſorum aſpectum, erat temporale. ergo niſi addito hoc membro, conſolato plena non fuiſſet, præſertim quum in reputandis Dei beneficiis tam euanida ſit noſtra memoria. *Qua in re non opus eſt alienis exem-*

nis exemplis. nam ubi nos Deus omni bonorum genere cumulauerit, si quiescat dimidium mentem, putabimus non amplius eum viuere. Hac ratione Christus non presentem modò virtutem suam, quam tunc oculis cernebant Apostoli, commemorat, sed perpetuum eius sensum in futurum tempus promittit. Et certè non solum quoad in terris versatus est, testata fuit eius diuinitas, sed postquam ad Patrem discessit, luculenta eius documenta experti sunt fideles. Sed nos vel stupor noster impedit, vel malignitas quòd neque Deum in suis operibus consideramus, neque Christum in operibus Dei. Multos tamen conturbat quòd Apostolos dicit, *Maiores quam ipse fecerit, opera facturos*. Responiones alias quæ huc afferri solent omitto, hac vna contentus: Principio tenendum est quid velit Christus: ad eò scilicet non alligatam esse corporis sui præsentia virtutem illam, qua se Filium Dei esse probat, vt pluribus se absente ac maioribus experimentis illustranda sit. Atqui ascensum Christi paulò post sequuta est admirabilis mundi conuersio, in qua potentius se exeruit Christi diuinitas quam quum inter homines ageret. Ita videmus non fuisse in Christi persona inlusam diuinitatis eius approbationem: sed diffusam per totum Ecclesiæ corpus. Cæterum hoc *Facere* de quo loquitur, neque solis Apostolis proprium est, neque singulis piis commune, sed ad totum Ecclesiæ corpus spectat. *Quia vado ad Patrem*. Ratio cur facturi sint discipuli maiora quam Christus ipse, quoniam adita regi sui possessione suam potentiam plenius è celo demonstraturus sit. Vnde apparet nihil de eius gloria minui quod post eius discessum excellentius operati sint Apostoli, qui tantam fuerunt eius organa. Imò hoc modo apparuit ipsum ad dextram Patris sedere, vt omne genu coram ipso flectatur. Et ipse paulò post clarè affirmat, se omnium quæ

per manus Apostolorum edentur fore autorem.

13. *Et quod petieritis.*) Sed quæritur an dō Mediator iam tunc erat, cuius nomine rogandus esset Pater. Respondeo, Mediatoris officio clarius defunctum esse ex quo cæleste Sanctuarium ingressus est, vt rursus suo loco dicendum erit. *Vt glorificetur*. Congruit hic locus cum Pauli dicto, *Vt omnis lingua confiteatur quòd Iesus Christus est in gloriam Dei Patris*. Finis omnium est nominis Dei sanctificatio: sed legitimus sanctificandi eius modus hic exprimitur, nempe in Filio, & per Filium. Nam quum nobis per se abscondita sit Dei maiestas, in Christo refulget: quum occulta sit eius manus, eam habemus in Christo visibilem. Ergo in beneficiis quæ nobis largitur Pater, Filiù ab eo separare fas nõ est, iuxta illud, *Qui non honorat Filiù, neque Patrem honorat*.

14. *Siquid petieritis, &c.*) Non est inanis repetitio. vident omnes ac sentunt se indignos esse qui ad Deum accedant: prorumpit tamen maior pars, quasi lymphatica, & Deum tenere sapere beque compellat. Postea quum subit in mentem illa quam dixi indignitas, varia sibi quisque media fabricat. Deus autem nos ad se inuitans, Mediatorem vnum, per quem excusabilis sit ac propitius, nobis proponit. Sed hic rursus exultat humani ingenij prauitas: quia maior pars non desinit, relicta via, per flexuosas ambages circumire. Hoc ideo fit quia non nisi tenuiter & malignè apprehenditur in Christo Dei potentia & bonitas. Accedit & secundus error, quòd nõ reputamus à Dei accessu nos omnes merito arceri, donec ab eo vocemur: vocari autem non nisi per Filium. Quòd si vnum testimonium non satis apud nos habet ponderis, sciamus tamen, quum Christus secundò iterat rogandum in suo nomine esse Patrem, quasi manum nobis iniicere, ne frustra quærendis aliis patronis operam perdamus.

15 *Si diligitis me, præcepta mea seruate.*

16 *Et ego rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt apud vos maneat in æternum.*

17 *Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere: quia non videt eum, neque cognoscit eum. Vos autem cognoscitis eum: quia apud vos manet, ac in vobis erit.*

18 *Non relinquam vos orphanos: venio ad vos.*

15 *Si diligitis me.*) Erat verus amor & syncerus quo discipuli prosequerantur Christum, qui tamen aliquid habebat suspitionis admistum, vt sæpe nobis quoque accidit. Præposterù enim erat quod eum optabant in mundo retinere. Hoc vitium vt corrigat, amorem ipsos iubet alio intendere, nempe vt seruandis quæ dederat præceptis studium impendant. Vtilis certè doctrina: quia ex iis qui sibi Christum amare videntur, paucissimi sunt qui ritè eum colant: quin potius frivolis nugis defuncti, securè sibi indulgēt. Hic autem contrà, verus Christi amor ad obseruantiam doctrinæ eius, quasi ad vnicâ regulâ, exigitur. Cæterum etiam monemur quàm vitiosi sint alij nostri affectus, quum ne amor quidem noster in Christum vitio careat, nisi ad puram obedientiam sit compositus.

16 *Et ego rogabo Patrem.*) Hoc quidem sedando quem ex Christi absentia concipere poterant dolori datum fuit remediū: simul tamè promittit Christus se præceptis seruandis vires daturum. nam alioqui parum efficax fuisset ex-

hortatio. Ergo in tempore occurrit, docetque vt ut absit ab illis corpore, nõ tamen se passurum vt auxilio destituti iaceant: quia per Spiritum suum illis aderit. Spiritus hic vocat donum Patris, sed quod ipse precibatur suis impetrabit: Alibi à seipso dari promittet. Vtrunque verè & aptè dicitur: nam quatenus mediator & patronus noster est Christus, à Patre impetrat Spiritus gratiam: quatenus Deus est, eam à seipso largitur. Sensus huius loci est, Ego vobis à Patre paracletus datus sui, sed ad tempus: nunc defunctus cursu meo, alium petam vobis dari, qui temporalis non sit, sed perpetuo apud vos maneat. *Paracleti* nomen tam Christo quàm Spiritui hic tribuitur, & iure: vtrique enim commune munus est nos consolari & exhortari, & nos tueri suo patrocinio. Fuit suorum patronus Christus quandiu in mundo vixit: deinde Spiritus tutelæ & præsidio eos commisit. Si quærat quispiam annon sub Christi clientela etiam hodie simus, responsio facilis est, Christum esse perpetuum patronum sed non visibili modò. *Quandiu versatus est*

Cap.
XIII.

in mundo, palam se illis patronum exhibuit: nunc verò per Spiritum suum nos tutatur. *Alum* à se vocat propter bonorum quæ ab utroque percipimus discrimen. Christi proprium fuit, expandere peccata mundi iram Dei placare, redimere à morte homines, iustitiam ac vitam acquirere: Spiritus proprium est, nos tam ipsius Christi quam omnium eius bonorum facere participes. Quamquam non malè hinc personarum distinctio colligitur: proprietate enim differre Spiritum à Filio necesse est, ut alius sit.

17 *Spirium veritatis.*) Ornat Spiritum Christum altero titulo, quòd fit magister veritatis. Unde sequitur, donec ab eo intus simus edocti, vanitate & mendacio captas esse nostras omnium mentes. *Quem mundus non potest accipere.* Antithesis ista gratiæ excellentiam amplificat, qua Deus nominis electos suos dignatur. Significat enim non vulgare esse donum quo privatur mundus. Quo sensu etiam Iesaias, Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orientur Dominus. Eo enim plus meretur laudis Dei misericordia erga Ecclesiam, dum singulari privilegio eam supra totum mundum extollit. Simul tamen discipulos hortatur Christus ne sensu carnis inflati, ut solet mundus, Spiritus gratiam à se repellant. Somnium est terrenis hominibus quicquid de Spiritu sancto præ-

dicat Scriptura, quia ratione sua freti, cælestem illuminationem despiciunt. Tametsi passim grafsatur hæc superbia, quæ Spiritus sancti lucè, quantum in se est, extinguit: nos tamen propriæ inopiæ conscii, sciamus non ex alio fonte manare quicquid sanæ intelligentiæ est. Interea ostendunt Christi verba nihil humano sensu posse de Spiritu sancto percipi, sed eum cognosci sola fidei experientia. *Mundus, inquit, capax non est Spiritus, quia eum non cognoscit: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet.* Solus ergo Spiritus est qui in nobis habitando, cognoscendum se præbet, aliàs ignotus & incomprehensibilis.

18 *Non relinquam vos orphanos.*) Docet hic locus quid sint & valeant homines Spiritus præsidio nudati: pupilli nempe futuri, expositi quibuslibet fraudibus & iniuriis, impares ad se regendos: denique ad nullam rem agendam per se idonei. Vnicum tanti defectus remedium est, si nos per Spiritum suum Christus regat, quod se facturum promittit. Primum ergo suæ imbecillitatis monetur discipuli, ut sibi diffisi ab vno Christi præsidio descendant, deinde promisso remedio eos in bonam spem erigit, quia se illis non defuturum affirmat. Quò dicit, *Patris enim ad vos, ostendit quomodo in suis habitet, atque implet omniam: nempe Spiritus sui virtute.* Vnde etiã constat Spiritus gratiã insignem esse Diuinitatis eius testimonium.

19 *Adhuc paululum, & mundus me non amplius videbit: vos autem videtis me, quia ego vivo, & vos vivetis.*

20 *In illa die cognoscetis quòd ego in Patre meo, & vos in me, & ego in vobis.*

19 *Adhuc paululum.*) Prosequitur commendationem peculiaris gratiæ quæ discipulis ad levandum, imò tollendum merorem sufficere debebat. Quum subductus (inquit) ero à mundi còspectu, vobis nihilominus adero. Ceterum ut hoc arcano Christi intuitu fruamur, non æstimanda est carnis sensu præsentia eius vel absentia, sed fidei oculis ad perspicendam eius virtutem intentos esse nos decet. Ita fit ut Christum spiritu presentem semper habeat & aspiciant fideles, quãtũvis corpore ab eo distent. *Quia ego vivo.* potest esse duplex sensus: vel ut hæc sententia proximi membri cõfirmatio fit: vel ut seorsum legatur. Ideo victuros fideles quia vivit Christus. Priorẽ solum libèter amplector, ex quo tamè elicitur hæc altera doctrina, vitam Christi nostræ causam esse. initio causam discriminis notas, cur videndus sit à suis, non à mundo: quia videri nequeat Christus nisi secundum vitam spirituales, qua mundus orbatus est. Non videt Christum mundus, nihil mirum: mors enim cecitatis causa est. verum simulac spiritu vivere quis cœpit, oculis etiam ad Christum videndum prædictus est. Hoc autem ideo fit quia cum Christi vita etiam nostra coniuncta est: atque ex ea non secus ac ex fonte suo manat. Mortui enim sumus in nobis, & vita qua nobis blandimur, mors pessima est. Ergo quò de adipiscenda vita agitur, vertendi sunt in Christum oculi, & vita eius fide ad nos transferenda, ut certò statu-

ant conscientiæ nostræ quandiu vivit Christus nos à periculo interitus esse tutos. Stat. n. istud fixum, nullam fore eius vitam membris mortuis.

20 *In illa die.*) Multi ad diem Pentecostes referunt: sed potius notatur continuus tanquam vnius diei tenor, ex quo virtutem Spiritus sui exeruit Christus usque ad resurrectionem ultimam. Jam tunc cognoscere cœperant, sed erat tenuè quoddam rudimentum: quia nondum tam efficaciter operatus in illis fuerat Spiritus. Nam huc verba tẽdunt, non posse otiosa speculatione cognosci qualis sit sacra & mystica inter nos & ipsũ vno, qualis rursũ inter ipsũ & Patrem: sed hunc vnum eius noscendæ modũ esse, quò vitam suã arcaua Spiritus efficacia in nos distuldit, atque illud est fidei experimentum cuius paulò antè meminimus. Quòd autem olim abusi sunt hoc testimonio Arriani, ut Christum probaret participatiõne tantũ & gratia Deum esse, facile diluit eorum cavillum. Neque enim Christus de æterna sua essentia simpliciter differit: sed Diuinam illam virtutem quæ in eo fuit patefacta commendat. Quemadmodũ enim Pater omnẽ bonorum plenitudinem in Filio deposuit, ita vicissim se totũ in nos effudit Filius. Dicimur in ipso esse, quia in eius corpus insiti, iustitiæ bonorumque eius omnium sumus cõfortes: ipse in nobis esse dicitur, quia Spiritus sui efficaciam clarè demonstrat se nobis esse vitam auctorem & causam.

21 *Qui habet præcepta mea, & servat ea, is est qui diligit me: & qui diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum & manifestabo me ipsum ei.*

22 *Dicit illi Iudas, non ille Iscariotes, Domine, quid factum est quòd te nobis manifestaturus sis & non mundo?*

23 Respondit Iesus, & dixit illi, Si quis diligit me, sermonem meum seruabit: & Pater meus diligit eum, & ad eum veniemus, & mansiorem apud eum faciemus.

24 Qui non diligit me, sermones meos non seruat: & sermo quem audistis non est meus, sed eius qui misit me, Patris.

21 Qui habet præcepta mea.) Iterum repetit. superiorem sententiam, quod certa amoris erga ipsum nostrum approbatio in eo sita sit, si præcepta eius seruemus. Cuius rei toties admonet discipulos, ne à scopo aberrant: quia nihil proclius est nobis quam ad carnalè affectum delabi, ita vt sub Christi nomine aliud quam Christum amemus. Quò spectat etiam illud Pauli, Etiam si nouerimus secundum carnem Christum, non tamen amplius sic eum cognoscimus. Simus igitur noua creatura. *Habere præcepta* significat in illis esse rectè institutum: *Seruare autem, se & vitam* formare ad eorum regulà. *Qui diligit me*. Perinde loquitur Christus ac si Deum suo amore præuenirent homines, quod absurdum est: nam quo tempore inimici eramus, reconciliauit nos sibi, Rom. 5. b. 10. Et nota sunt Iohannis uerba, Non quòd priores dilexerimus eum, sed ipse nos prior dilexit. Verùm hic non est disputatio de causa vel effectu. Ideo perperam colligitur, amorem quo Christum complectimur, Dei erga nos amorem esse ordine priorem. Tantum enim hoc uoluit Christus, beatos fore omnes qui ipsum diligunt: quia uicissim ab ipso & Patre diliguntur: non quòd tunc incipiat Deus ipsos diligere, sed quia ipsi insculptum in cordibus habent paterni eius amoris testimonium. Eodem spectat quod proxime sequitur membrum, *Mansifestabo me illi*. Cognitio certè amorem præcedit: sed hoc uoluit Christus se puris doctrinæ suæ cultoribus daturum vt in dies in fide proficiant: hoc est. Faciam vt propius & familiarius ad me accedant. Hinc collige, fructum pietatis esse progressum in Christi notitia. Nam is qui se habenti daturum promissit, reiectis hypocritis proficere facit omnes in fide, qui Euangelij doctrinam ex animo accepti, se totos in eius obsequium formant. Atq; hinc fit vt multis retro ab euntibus, uix decimum quæque uideamus in recto cursu progredi: quia maior pars indigna est cui se manifestet Christus. Notandum autem est, quòd hic amplior Christi cognitio tanquam singulare nostri in Christi amoris præmium proponitur: unde sequitur incomparabilem esse thesaurum.

22 Dicit illi Iudas.) Non abs re interrogat cur inter paucos lucem suam contineat Christus, qui Sol est iustitiæ, à quo totum mundum illuminari decet, itaque minus consentaneum esse uideatur vt paucis irradiet, ac non ubique diffundat absque discrimine suum fulgorem. Responso Christi non explicat totam quæstionem: quia nulla illic fit mentio primæ causæ, cur se paucis manifestans Christus, maiorem hominum numerum celer. nam certè omnes initio pares inuenit, hoc est à se prorsus alienos. quare neminem eligere potest qui ipsum amet: sed ex hostibus suis eligit quorum flectat corda in amorem sui. Verùm discrimen illud quod à proposito remotum erat, in præsentia attingere noluit. consilium eius erat, discipulos ad seruum pietatis studium horrari, vt maiores in fide facerent progressus. Ergo contentus fuit hac nota discernere eos à mundo, quòd Euangelij doctrinam seruent. Hæc autem nota posterior est fidei

principio, quia uocationis est effectus. Alibi discipulos admonerat Christus gratiæ suæ uocationis, atque idem in memoria illis postea reducit: nunc tantum iubet in doctrinæ suæ obsequium & pietatem incumbere. Ostendit porò Christus his uerbis quomodo ritè obediatur Euangelio: incipit quom officia nostra & æternæ actiones ex illius amore nascuntur. Frustra enim laborant brachia & pedes totumque corpus, nisi in corde regnet amor Dei, qui gubernet externa membra. Iam quum certum sit nos seruare Christi præcepta quatenus ipsum amamus, sequitur nullibi posse reperiri in mundo perfectum eius amorem: quia nemo est qui perfectè seruet eius mandata. Cratum tamen Deo est eorum obsequium qui ad hunc scopum uero conatu aspirant.

23 Pater meus diligit eum.) Iam prius exposuimus non statui in secundo ordine Dei amorem, quasi pietatem nostram sequatur ut amoris causam: sed ut certò ueritali sint fideles, obedientiam quam Euangelio præstant, Deo gr tam esse: & noua subinde donorum incrementa ab eo expectent. *Uenimus ad eum* qui n. e. diligit hoc est, sentiet in se residere Dei gratiam, & magis magisque in dies Dei donis augebitur. Ergo dilectionem nominat, non illam æternam qua nondum natos etiam ante creatum mundum complexus est: sed ex quo eam cordibus nostris obsignat, quum nos facit adoptionis suæ participes. Ac ne primam quidem illuminationem intelligit: sed eos fidei gradus per quos affidè fideles pergere oportet, iuxta illud, *Hibenti Mar. 13.* dabitur. Perperam ergo ex hoc loco eliciunt Papistæ duplicem amorem quo Deum prosequimur: fingunt Deum naturaliter à nobis diligi priusquam nos Spiritu suo regenere: & hæc etiam præparatione nos mereri regenerationis gratiam. Quali uerò non passim doceat Scriptura, & ipsa etiam experientia clamat, nos prorsus à Deo auersos esse, eiuque odio infectos & reffertos, donec corda nostra inuere. Tenendum est ergo illud Christi consilium, quòd uenturi sint ipse & Pater, vt fideles in perpetua gratiæ fiducia consistant.

24 Qui non diligit me.) Quia incredulis permisti sunt fideles in mundo, & eos tanquam in mari turbulento variis procellis agitari necesse est: hæc rursum admonitione cõfirmat eos Christus, ne abstrahantur malis exemplis, ac si diceret, Ne respicite in mundum ut ab eo pendeatis: quia semper erunt qui me & meam doctrinam contemnunt: uos autem gratiam quam senel amplexi estis, constanter ad finem retinete. Interea significat mundum istas suæ ingratiudinis penas dare quum in sua cæcitate perit, quando ueræ iustitiæ contemptu inipium aduersus Christum odium prodit. *Et sermo quem audistis*. Ne propter mundi peruicaciam labascant aut vacillent discipuli, auctoritatem rursum doctrinæ suæ conciliat, quum testatur ipsam à Deo esse, non humanitas in terra consistam. Atque in hoc fidei nostre consistit firmitas, si Deum nobis ducentem esse scimus, nec alibi quam in æter-

1. Cor. 5.
16.

Ioh. 4. 10.

na eius veritate esse fundatos. Quantumvis ergo cum sua proteruita insanat mundus, sequamur Christi doctrinam, quæ supra cælum & terram longè cminet. Quin sermonem negat esse suum, accommodat se discipulis: ac si diceret, Non

humanum esse, quia fideliter tradat quod illi à Patre iniunctum est. Interea scimus, quatenus æterna est Dei sapientia, ipsum esse vnicum omnium doctrinæ fontem, & eius Spiritu loquutos esse qui cunquæ ab initio fuerunt Prophetas.

25 *Hæc loquutus sum vobis apud vos manens.*

26 *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ vobis dixi.*

27 *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quemadmodum mundus dat, ego do vobis. ne turbetur cor vestrum, neque formidet.*

28 *Audistis quod dixerim vobis, Vado, & venio ad vos, si diligereis me, gauderetis utique quod dixerim, Vado ad Patrem, quia Pater maior me est.*

25 *Hæc loquutus sum.*) Hoc ideo addit ne despondeant animum etsi minus profecerint quàm par erat. Spargebat enim tunc doctrinæ semen quod aliquandiu suffocatum latuit in discipulis. Ergo eos ad bene sperandum hortatur, donec fructum proferat doctrina quæ nunc videri posset inutilis. In summa, testatur illis, in doctrina quam audierant suppetere vberem consolationis materiam, nec alibi querendam esse. Quod si non illis statim appareat, tæbet esse bono animo, donec Spiritus interior magister, idem in ipsorum cordibus loquatur. Valde utilis omnibus admonitio, nisi statim consequimur quicquid docet Christus, obrepit fastidium, & irritum in rebus obscuris laborem infundere nos piget. Atqui afferenda est prompta docilitas, præbendæ aures, & retinenda attentio, si ritè in Dei schola proficere cupimus: præsertim verò tolerantia opus est, donec patefaciat Spiritus quod frustra visi sumus sapias legisse vel audisse. Quare, ne languescat in nobis discendi studium, vel in desperationem labamur ubi non statim assequimur loquentis Christi mentem, sciamus hoc nobis omnibus dici, *Spiritus tandem suggeret quæ loquutus sum.* Hanc quidem pecuniam denuntiat incredulis Isaias ut sermo Dei sit illis tanquam liber clausus: sed Dominus hoc etiam modo plerunquæ suos humiliat. Ideo patienter ac placidè expectandum revelationis tempus, nec verbum propterea respuere decet. Caterùm quum testetur Christus proprium esse Spiritus sancti munus docere Apostolos quod iam ex ipsius ore didicerant, sequitur irritam & nihili fore externam prædicationem nisi accedat Spiritus magistrum. Duplicem ergo habet Deus docendi modum, nam & hominum ore insonat nostris auribus, & intus Spiritu suo nos compellat: idque facit nunc eodem momento, nunc diversis temporibus, prout illi visum est. Obserua autem quænam sint illa omnia quorum doctorè fore Spiritum promittit: Suggester, inquit, vel reducet in memoriam *quæcunquæ dixi.* Vnde sequitur non fore nouarum revelationum architectum. Hoc vno verbo refutare licet quæcunquæ sub prætextu Spiritus in Ecclesiam signenta ab initio hucusque Satan inuexit. Mahometes & Papa commune habeat religionis principium, Non contineri in Scriptura perfectionem doctrinæ, sed quiddam altius reuelatum esse à Spiritu. Ex eadem lacuna nostro tempore Anabaptistæ & Libertini sua deliria hauserunt. Atqui impostor est Spiritus, non Christi, qui extraneum aliquod ab Euangelio commentum ingerit. Spiritum enim Christus promittit qui Euangelij doctrinam quasi

subscriptor confirmet. Quid sit mitti Spiritum à Patre in Christi nomine, supra exposui.

27 *Pacem relinquo vobis.*) Pacis nomine intelligit prosperum successum, quem sibi mutuo precari solent homines dñ simul conuenient, vel alius ab alio digreditur. Hoc enim valet pacis nomen in lingua Hebræica. Alludit ergo ad vulgatum suæ gentis motum: ac si diceret, Relinquo vobis meum valet. Sed mox subiicit, longè pluris esse hanc pacem quàm soleat esse inter homines, qui plerunquæ frigidè tantum caremoniarum causa pacem in ore habent: vel si pacem alicui serio precantur, non tamen eam reipla dare possunt. Christus autem pacem suam non in nudo & inani voto sitam esse admonet, sed cum effectu coniunctam. Sûma est, discedere quidè ipsū corpore, sed pacè eius manere penes discipulos. hoc est, fore eius benedictione semper felices. *Ne turbetur cor vestrum.* Iterum trepidationem corrigat quam ex suo dilectu conceperant discipuli. Causam trepidandi esse negat: quia corporali tantum eius aspectu careant, vera autem eius præsentia fruatur per Spiritum. Hoc præsentia genere nos quoque contenti esse discamus: nec carni indulgeamus quæ Deum semper externis suis signentis alligat.

28 *Si diligereis me.*) Amabant haud dubiè Christum discipuli, sed aliter quàm decebat, fuit enim aliquid carnale admittum, vt ab eo diuelli non sustinerent. Quod si spiritualiter eum amassent, nihil magis illis fuisset cordi quàm eius ad Patrem reditus. *Quia Pater maior me est.* Variè detortus fuit hic locus. Ariani, vt Christum probarèt quendam secundariū esse Deum, obiciebant minorem esse Patre. Patres orthodoxi, vt tali calumniæ ansam præciderent, dicebant hoc debere ad naturam humanam referri. Atqui vt impiè hoc testimonio abusi sunt Ariani, ita nec recta nec consentanea fuit Patrum solutio. hic enim neque de humana Christi natura, neque de æterna eius diuinitate sermo habetur, sed pro infirmitatis nostræ captu se medium inter nos & Deum constituit. Et certè quia ad Dei altitudinem pertingere nobis datum non est, descendit ad nos Christus, vt nos eoufque attolleret. Gaudendum, inquit, erat, quòd redeam ad patrem: quia hæc vltima est meta ad quæ tendere vos oportet. Non ostendit his verbis quid à Patre in se differat: sed quorsum ad nos descendere, nempe vt Deo nos vniret, donec eò peruenitum fuerit, stamus velut in medio stadio. Nos quoque Christum non nisi dimidium & lacerum imaginamur, nisi ad Deum nos perducatur. Similis est locus Pauli, 1. Corinthior. 15. vbi dicit

Christi

Christum traditurum esse regnum Deo & Patri, ut sit Deus omnia in omnibus. Regnat certe Christus non in humana tantum natura, sed quatenus Deus est manifestatus in carne. Quomodo igitur regnum exeret? Nempe quia Diuinitas, quæ nunc in sola Christi facie cernitur, tunc palam in se conspicua erit. Hoc solum dissimile est, quod Paulus illic perfectionem vitam describit Diuini fulgoris, cuius radij fulgere ceperunt ex quo ascendit Christus in cælum. Vt res clarius pateat crassius adhuc loquendum est.

Non confert hic Christus Patris Diuinitatem cum sua, nec humanam suam naturam Diuinitatis essentiæ comparat: sed potius statum presentem cælesti gloriæ ad quam mox recipiendus erat. ac si diceret, Cupitis in retinere in mundo: atqui præstat in cælum ascendere. Sic ergo discamus Christum aspiciere in carne exinanitum, ut nos ad beatæ immortalitatis fontem ducat. Neque enim dux nobis constitutus est ut tantum in spheram lunæ vel solis nos euehat, sed ut nos vnum efficiat cum Deo Patre.

29 *Et nunc dixi vobis priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis.*

30 *Non amplius multa loquar vobiscum: venit enim mundi huius princeps, & in me non habet quicquam.*

31 *Sed ut cognoscat mundus quòd diligo Patrem, & quemadmodum mihi præcepit Pater, sic facio: surgite, eamus hinc.*

29 *Et nunc dixi vobis.*) Oportuit hac de re sæpius moneri discipulos: quia arcanum erat omni humano captu longè altius. Se autem prædicere testatur quòd futurum est, vt post euentum credant. Fuit enim hæc vtilis fidei ipsorum confirmatio, quæ memoria repeteret vaticinia Christi, & oculis completum cernerent quod ex ore illius antè audierant. Videtur tamen species esse concessionis: ac si diceret Christus, quia non dum tam reconditi mysterij capax est modulus vester, ego vobis ignosco vsque ad rei euentum qui vobis interpretis vice erit ad hanc doctrinam explicandam. Ergo ramentis ad tempus visus sit surdis canere, postea apparuit non frustra quasi in aërem sparsa fuisse verba, sed iactum fuisse in terram semen. Quemadmodum autem hic de sermone suo & rerum euentu loquitur Christus, ita mors eius & resurrectio & in cælum ascensus in vnum cum doctrina coalescunt, vt fidem in nobis generent.

29 *Et nunc dixi vobis.*) Oportuit hac de re sæpius moneri discipulos: quia arcanum erat omni humano captu longè altius. Se autem prædicere testatur quòd futurum est, vt post euentum credant. Fuit enim hæc vtilis fidei ipsorum confirmatio, quæ memoria repeteret vaticinia Christi, & oculis completum cernerent quod ex ore illius antè audierant. Videtur tamen species esse concessionis: ac si diceret Christus, quia non dum tam reconditi mysterij capax est modulus vester, ego vobis ignosco vsque ad rei euentum qui vobis interpretis vice erit ad hanc doctrinam explicandam. Ergo ramentis ad tempus visus sit surdis canere, postea apparuit non frustra quasi in aërem sparsa fuisse verba, sed iactum fuisse in terram semen. Quemadmodum autem hic de sermone suo & rerum euentu loquitur Christus, ita mors eius & resurrectio & in cælum ascensus in vnum cum doctrina coalescunt, vt fidem in nobis generent.

30 *Non amplius multa loquar vobiscum.*) Hoc verbo attentos sibi discipulos reddere voluit, & eorum animis suam doctrinam altius insigere. Satietas enim fastidium vt plurimum effert: ardentius autem expetitur quod non habetur ad modum, & excipitur maiori studio quod statim è medio tollendum est. Denuntiat ergo se breui abiturum, quo magis cupidi sint audiendæ doctrinæ. Quanquam autem toto vitæ cursu docere nos non cessat Christus, potest tamen etiam ad vsum nostrum aptari hæc sententia: quia quæ breue fit vitæ nostræ curriculum, occasione vtendum est. *Venit enim mundi huius Princeps, & in me.* Poterat simpliciter dicere breui se moriturum, ac iam instare horam mortis: sed circumloquitur, vt præmuniat eorum animos ne tam deformi & abominando mortis genere territi deficient. Nam credere in ipsum crucifixum, nihil aliud est quam vitam quærere apud inferos. Primum dicit hanc Satanæ potestatem datum iri: deinde addit, se ideo cessaturum, non quòd necessitate cogatur, sed vt Patri obediat. Vocatur diabolus, mundi princeps, non quòd separatum aliquod regnum à Deo habeat, quemadmodum finxerunt Manichæi: sed quia Dei permissu suam in mundo tyrannidem exercet. Quoties itaque hoc diabolo epitheton tribui audimus, pudeat nos miseræ nostræ foris. Quantumuis enim superbiant homines, diaboli man-

30 *Non amplius multa loquar vobiscum.*) Hoc verbo attentos sibi discipulos reddere voluit, & eorum animis suam doctrinam altius insigere. Satietas enim fastidium vt plurimum effert: ardentius autem expetitur quod non habetur ad modum, & excipitur maiori studio quod statim è medio tollendum est. Denuntiat ergo se breui abiturum, quo magis cupidi sint audiendæ doctrinæ. Quanquam autem toto vitæ cursu docere nos non cessat Christus, potest tamen etiam ad vsum nostrum aptari hæc sententia: quia quæ breue fit vitæ nostræ curriculum, occasione vtendum est. *Venit enim mundi huius Princeps, & in me.* Poterat simpliciter dicere breui se moriturum, ac iam instare horam mortis: sed circumloquitur, vt præmuniat eorum animos ne tam deformi & abominando mortis genere territi deficient. Nam credere in ipsum crucifixum, nihil aliud est quam vitam quærere apud inferos. Primum dicit hanc Satanæ potestatem datum iri: deinde addit, se ideo cessaturum, non quòd necessitate cogatur, sed vt Patri obediat. Vocatur diabolus, mundi princeps, non quòd separatum aliquod regnum à Deo habeat, quemadmodum finxerunt Manichæi: sed quia Dei permissu suam in mundo tyrannidem exercet. Quoties itaque hoc diabolo epitheton tribui audimus, pudeat nos miseræ nostræ foris. Quantumuis enim superbiant homines, diaboli man-

stea subiciat Iohannes egressum fuisse Christum, magis consentaneum videtur quod discipulos hortari Christus voluerit ad idem obse-

quum Deo præstandum cuius tam præclarum specimen in ipso cernebant : non autem quod eodem momento ipsos eduxerit.

CAP. XV.

1 **E**go sum vitis vera, & Pater meus agricola est. 2 **O**mnem palmitem in me non ferentem fructum tolles: & quicumque fructum affert, purgabit eum, ut abundantiorum fructum afferat.

3 **I**am vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

4 **M**anete in me, & ego in vobis. quemadmodum palmes non potest ferre fructum à seipso, nisi manserit in vite: sic neque vos, nisi in me manseritis.

5 **E**go sum vitis, vos palmites. qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum: qui sine me non potestis quicquam facere.

6 **S**i quis non manserit in me, vbi electus fuerit foras tanquam palmes, & exaruerit, colligenti ipsum, & in ignem conicient, & ardebit.

1 **E**go sum vitis.) Summa huius similitudinis est, nos steriles esse atque aridos natura, nisi quantum Christo insiti, nouam vim & aduentitiam ab eo haurimus. *ἀποκατάστασις* alios sequutus vitem transfudit in *ἀποκατάστασις* palmitibus. Est autem vitis proprie planta ipsa, non ager vitibus confusus, quem vineam appellat. Quamquam interdum pro vinea capitur: sicuti quum Cicero pauperum agellos & viticulas coniungit. Palmites autem brachia sunt quæ vitis supra terram emittit. Quum autem *ἀποκατάστασις* Græcis vitem quoque significet, & *ἀποκατάστασις* vineam, magis in eam sententiam inclinor, quod se Christus terræ vitibus conficit, & nos plantis ipsis comparet. Quamquam ea de re cum nemine rixabor. tantum monitos volui lectores ut sequantur quod magis probabile ex contextu visum fuerit. Initiò hic succurrat quæ in omnibus parabolis tenenda est regula, non excutendas esse singulas proprietates vitis: sed tantum summam spectandum esse quem in fine Christus simile istud accommodet. Tres autem præcipue sunt partes: quod nulla nobis bene agendi facultas nisi ab ipso suppetat: quod nos in ipso radicem habentes Pater purgando excolit: quod infructuosos palmites tollit, ut in ignem proiecti ardeant. Omnes ferè pudet negare, quicquid habent boni, sibi esse à Deo: sed postea gratiam vniuersalem sibi datam esse fingunt, quasi naturaliter ingenita esset. Christus verò præcipue in hoc insistit, vitalem succum à se vno manare: vnde sequitur, infructuosam esse omnisque boni vacuam hominum naturam: quia vitis naturam nemo sapit donec in eum fuerit insitus. Atqui hoc speciali gratia datur solis electis. Primus ergo bonorum omnium autor Pater, qui nos manu sua plantat: vitæ autem principium est in Christo, ex quo radicem in eo agere incipimus. Quum se veram vitem appellat, perinde est ac si dixisset, Ego vere sum vitis: itaque frustra se homines in querendo alibi vigore fatigant: quia non aliunde proueniet vitis fructus quam à palmitibus ex me progenitis.

2 **O**mnem palmitem.) Quia Dei gratiam alij corrumpunt, alij malignè supprimunt, alij ignauia suffocant, sollicitudinem his verbis incutit, quum ex vite tollendos pronuntiat quicumque erunt infructuosi palmites. Sed quaritur an fructu possit carere qui insitus est in Christo. Respondet, multos in vite censerì opinionem hominum, qui vix ipsa radicem in vite non habent. Ita Dominus vineam suam nominat apud Prophe-

tas populum Isracl. qui externa professione nomen Ecclésiæ habebat. *Et quicumque fructum affert.* Docet his verbis, fideles, ne degenerent, opus habere assidua cultura, nec boni quicquam proficere nisi Deus manum subinde admoueat. Neque enim sufficere nos semel factos fuisse adoptionis participes, nisi Deus gratiæ suæ fructum in nobis prosequatur. Putationis meminit: quia superfluis & noxiis vitis abundat caro nostra, eorumque nimis sæcunda est quæ sine sine excrescit & pullulans, nisi Dei manu purgenur. Quum dicit putari vites ut fructum vberiore afferant, docet quales debeant esse piorum in pietatis cursu progressus.

3 **I**am vos mundi estis.) Admonet iam in se ipsis expertos esse quod dixerat, quia scilicet in ipso plantati, simul etiam purgati fuerint. Modum purgationis ostendit, nempe doctrinam. Nec dubium est de externa prædicatione eum loqui, quum disertè exprimat sermonem quem ex ore eius audierant. Non quòd in se tantum efficacit habeat vox hominis ore prolata, sed quatenus in corde operatur Christus per Spiritum: vox ipsa, purgationis organum est. Interea non intelligit Christus omni vixio puros esse Apostolos: sed experimentum illis proponit, vnde discant quàm necessaria sit gratiæ continuatio. Præterea Euāgelij doctrinam illis à fructu commendat, quo magis acuantur ad continuam eius meditationem, quum sit tanquam vinitoris cultellus ad sordes purgandas.

4 **M**anete in me.) Iterum ad studium & curam retinendæ gratiæ qua præditi sunt, ipsos hortatur: nunquam enim satis expergeri potest carnis securitas. Nec certè aliò spectat Christus nisi vt nos, quasi gallina pullos suos, sub alis contineat: ne leuitate nostra abrepti, inde auolemus in nostrum exitum. Ergo vt probet se non cœpisse salutis nostræ opus vt abruinat in medio cursu, Spiritum suum promittit semper fore in nobis efficacem, si modo per nos non steterit. *Manete in me*, inquit, quia in vobis manere paratus sum. Item, *Qui in me manet, hic fert fructum multum.* Quibus verbis declarat eos omnes qui viuam in se radicem habent, fructiferos esse palmites.

5 **S**ine me nihil potestis.) Clausula est atque applicatio totius parabolæ, quandiu extra ipsum sumus, nihil boni fructus & Deo grati proferre: quia ad bene agendum minimè sumus idonei. Hanc sententiam Papistæ non extenuant modò,

sed eneruant: imò prorsus elidunt. Eti enim verbo tenus farentur nos sine Christo nihil posse, aliquid tamen facultatis suppetere nobis somniant, quod per se quidem non sufficiat, Dei tamen gratia adiutum cooperetur. Neque enim hominem ita exinaniri sustinent, quin aliquid ex se conferat. Verùm tam clara Christi verba eludete non ita promptum est. Tale est Papistarum commentum, Nos sine Christo nihil posse: ab eo tamen adiuutos, habere aliquid ex nobis præter eius gratiam. Christus verò contrà pronuntiat, nos nihil posse ex nobis. Palmes, inquit, fructum non fert à se ipso. Ergo non tantum cooperatis suæ gratiæ auxilium hinc commendat, sed nos penitus priuat omni virtute, nisi quam suppediat ipse nobis. Eodem hæc particula *Sine me* sic resolui debet, Non nisi ex me. Sequitur aliud cauilum: palmitem enim obtendunt aliquid habere à natura: quia si alius furculus nõ frugifer in

vineam inferatur, nihil producet. Verùm hoc facile diluitur: quia non differit Christus quid genuinum habeat palmes antequam viti adhæreat: sed intelligit potius, tunc nos deum incipere palmitem fieri dum nos in ipsum coaluimus. Et certe Scriptura alibi ostendit, nos, antequam in ipso simus, inutile & aridum esse lignum.

6 *Si quis in me non manserit.*) Iterum propofita ingratitudeis pœna, eos ad perseverantiam acuit & sollicitat. Est quidem hoc Dei donũ, sed non est superuacua ad timorem exhortatio, ne caro nostra exultans nos eradicet. *Arefcere* dicuntur instar emortui farnenti qui à Christo refecti sunt, quia sicut initium vigoris ab ipso est, ita & continuus tenor. Non quod ex electis aliquem contingat unquam exsecrari, sed quia multi hypocritæ in speciem ad tempus florent & virent, qui postea in reddendo fructu spem Domini frustrantur.

- 7 *Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, quod volueritis petetis, & fiet vobis.*
- 8 *In hoc glorificatus est Pater meus, ut fructum meum feratis, & sitis mei discipuli.*
- 9 *Quemadmodum dilexit me Pater, ego etiam dilexi vos: manete in dilectione mea.*
- 10 *Si præcepta mea seraueritis: manebitis in dilectione mea: sicut & ego præcepta Patris mei seruaui, & maneo in eius dilectione.*
- 11 *Hæc loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis maneat, & gaudium vestrum completum sit.*

7 *Si manseritis in me.*) Quia sæpe sentiunt fideles se famelicos esse, & procul abesse ab illa optima pinguedine quæ ad vberem fructum reddendum sufficiat, ideo nominatim hoc additum est, quibuscumque rebus indigent qui in Christo sunt, paratum esse eorum inopie subsidium simulatque à Deo perierint. Valde utilis admonitio, nam vt nos in studio precandi exerceat Dominus, sæpe esurire patitur: verum si ad eum contugimus, nunquam votis nostris deerit quin suppediet ex sua inexhausta copia quicquid fuerit nobis opus. Quum dicit, *Si verba mea in vobis manserint*, significat nos fide in ipso radicem agere. Nam simulac discesum est ab Evangelij doctrina, Christus extra se queritur. Dum nobis concessum tri promittit siquid voluerimus, quiduis optandi licentiam minimè indulget. Inale enim consuleret Deus saluti nostræ, si ita facile se nobis adeoque morigerum praberet. satis enim scitur quàm præposteris votis vt plurimum lasciuant homines. Sed hic vota suorum restringit ad legem ritè precandi, quæ Dei arbitrio subiicit nostros omnium affectus: idque circumstantia loci confirmat. *Velle* enim suos intelligit non diuitias, vel honores, vel aliquid simile, quod stultè expectat caro: sed vitalem Spiritus sancti succum quo fructificent.

8 *In hoc glorificatus est.*) Confirmatio proxime sententiæ. Nam minimè dubitandum esse ostendit quin exaudiat Deus suorum preces. dum se fructuosos reddi cupient: quia hoc maximè facit ad eius gloriam. Simul tamen ab hoc sine vel effectu bene agendi studium in illis accendit, quia nihil pluris nobis esse debet quàm vt per nos illustretur Dei nomen. Eodem etiam pertinet posterius membrum, *Et sitis mei discipuli*: quia pronuntiat neminem se habere in grege suo nisi qui in Dei gloriam fructificat.

9 *Quemadmodum dilexit me Pater.*) Longè aliquid maius voluit exprimere quàm vulgò putent, nam qui cum hic de arcano Dei Patris amo-

re, quo semper affectus fuit erga Filium, loqui putant, extra rem philosophantur: quum potius Christi consilium fuerit quasi in sinum nostrum deporere certum diuini amoris erga nos pignus. Illa igitur argutia nihil ad præsentè locum, Quomodo se Pater in Filio semper amauerit: sed amor cuius hic fit mentio, ad nos referendus est: quia se diligi à Patre testatur Christus quatenus est Ecclesiæ caput, sicuti plusquam necesse nobis est, nam qui sine Mediatore querit quomodo à Deo ametur, labyrintho se implicat, in quo neque viâ neque exitum inueniet. Ergo in Christum concipiendi sunt oculi, in quo reperietur expositum diuini amoris pignus. Nam in illum prorsus effusus fuit Dei amor, vt ab ipso in membra deflueret. Hoc titulo insignitus fuit quod esse Filium dilectus in quo acquiescat Patris voluntas. Sed finis notandus est: vt Deus in ipso nos gratos habeat. Itaque paternum erga nos omnes Dei amorem in ipso, non secus ac in speculo, contemplari licet: quia non seorsum nec sua priuatim causa diligitur, sed vt nos secum Patri coniungat. *Manete in dilectione mea.*) Quidam ita exponunt quod Christi mutuum à discipulis amorem exigat. Melius alij, qui actiue accipiunt dilectionem Christi. Nam amore quo nos semel complexus est vult nos perpetuo frui: ac propterea cauendum esse admonet ne eo nos priuemus. Multi enim oblatam sibi gratiam repudiant: multi abiciunt quod in manibus habebant. Ex quo itaque semel recepti sumus in Christi gratiam, videndum est ne inde culpa nostra excidamus. Quod ex his verbis quidam inferunt, nihil efficaciam esse in gratia Dei, nisi adiuuetur nostra constantia, frivolum est. neque enim concedo; Spiritum à nobis tantum exigere quæ facultatis nostræ sunt, sed ostendere quid fieri oporteat: vt si nobis defunt vires aliunde petamus. Sicuti quæ hic ad perseverantiam nos hortatur Christus, minimè nostro Marte & industria nitendum est: sed rogandus ipse qui præcipit, vt nos in sua dilectione confirmet.

10 *Si præcepta mea.*) Modum perseverantiæ ostendit: si sequamur quò ipse vocat. nam, vt dicit Paulus, Qui in Christo sunt, non ambulant secundum carnem, sed secundum Spiritum. Hæc enim inter se perpetuò sunt coniuncta, fides, quæ apprehendit gratuitum Christi amorem, & bona conscientia vitæque nouitas. Et certè non reconciliat Christus Patri fideles vt impunè lasciuiant, sed vt Spiritu ipsos suo gubernans, sub Patris manu & imperio contineat. vnde sequitur, abiicere Christi amorem nisi qui vera obedientia probant se eius esse discipulos. Si quis obiiacit, pendere igitur à nobis salutis nostræ firmitatem: respondeo perperam trahi in illam partem Christi verba: quia obedientia quam illi præstant fideles, non tam causa est cur suum erga eos amorem continuet quàm amoris effectus. Vnde enim fit vt vocationi suæ respondeant nisi quia Spiritu gratuita adoptionis aguntur? sed videtur nimis ardua conditio nobis imponi, vt Christi præcepta seruemus, quibus continetur exacta iustitiæ perfectio, quæ modum nostrum longè superat. nam inde conficitur, irritum fore amorem Christi nisi angelica puritate præditi simus. Solutio facilis est. nam quum de studio rectè sanctæque viuendi agit Christus, quod in sua doctrina præcipuum est caput minimè excludit, nempe de gratuita iustitiæ imputatione, qua fit vt per indulgentiam veniæ Deo placeant nostra officia, quæ mutila per se & impura reici mererentur. Censentur itaque fideles seruare Christi præcepta quum hoc suum studium applicent, etiam si longè à meta distent: quia soluti sunt ab illo rigore Legis, Maledictus omnis qui non impleuerit omnia, &c. *Sicut & ego præcepta.* Sicut in Christo electi sumus, ita in eo nobis ad viuum expressa est vocationis nostræ efficacia. Itaque merito se hic exemplar proponit, ad cuius imitationem se pij omnes conforment. In me, inquit, relucet eorum similitudo quæ à vobis postulo. videtis enim vt verè Patri meo addictus sim in obsequium, atque in hoc cursu pergam.

Dent. 27.
26.

Ipsè vicissim non me ad momentum aut breue tempus dilexit, sed perpetuus est eius amoris erga me tenor. Hæc conformitas capitis & membrorum semper ante oculos habenda est, non tantum vt se ad Christi exemplum formare studeant fideles: sed vt confidant Spiritu eius se quotidie in melius reformatum iri, vt ad finem vsque ambulent in nouitate vitæ.

11 *Hæc loquutus sum vobis.*) Subiicit, amorem suum minimè ignorum esse pijs, sed fidei sensu percipi, vt beata pace fruantur conscientia. Nam gaudium cuius nieminit, ex pace illa nascitur quæ habent cum Deo quicunq. gratis iustificati sunt. Quoties ergo paternus erga nos prædicatur Dei amor, sciamus veri gaudij materiam nobis dari, vt tranquilliss conscientie de salute nostra certum simus. Porro *Gaudium* vocatur Christi & nostrum, diuerso respectu: Christi est, quia nobis ab eo datur: ipse enim & author est & causa. Causam esse dico, quia exempti sumus à reatu, dum correctio pacis nostræ illi imposita fuit. Author vero situl voco, quia Spiritu suo metum, & anxietatem in cordibus nostris abolet: vnde emergit ierena ista hilaritas. Nostrium alia ratione dicitur, quia iusto fruimur ex quo nobis deratum est. Iam quum pronuntiet Christus se hæc ideo loquutum vt gaudium habeant discipuli, ex his verbis statuiamus, quicunq. in hac concione ritè profecerint, habere in quo acquiescant. *Mauendi* verbo significat non caducum aut temporale esse gaudium de quo loquitur: sed quod nunquam excidat vel effluat. Quare discamus quærendam in Christi doctrina salutis fiduciam, quæ tam in vita quàm in morte vigeat. *Gaudium vestrum completum sit.* Addit solidum hoc & plenum gaudium fore: non quoddam omnino profus tristitia vacui sint fideles, sed quoddam exuperet gaudij materia, vt nullus vnquam metus, nulla anxietas, nullus in ceros cos absorbeat. Nam quibus in Christo gloriari datum est, illis neque vita, neque mors, neque vllæ miseræ obstant quominus tristitiæ insulcent.

12 *Hoc est præceptum meum, Vt diligatis inuicem sicut dilexi vos.*

13 *Maiorem hac dilectionem nemo habet, quàm vt quis animam suam ponat pro amicis suis.*

14 *Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.*

15 *Posthac non dicam vos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia quacunque audiuì à Patre meo, nota feci vobis.*

12 *Hoc est præceptum meum.*) Quum vitam nostram dirigere ad Christi præceptum conueniat, tenendum in primis est quid ipse velit ac mandet. Iam itaque repetit quod prius dixerat, sibi ante omnia placere vt fideles charitatem inter se mutuam colant. Præcedit quidem ordine amor ac reuerentia Dei: sed quia legitima eius probatio est charitas erga proximos, huius potissimum fit mentio. Porro sicuti nuper in generali doctrinæ obseruantia, ita nunc in specie exemplar nobis proponit quod sequamur: complexus est enim suos omnes, vt se mutuò foueant. Cur de amandis incredulis nihil hoc loco disertè præcipiat, proximo capite dictum est.

13 *Maiorem hac charitatem.*) Amoris erga nos sui magnitudinem interdum commendat Christus, quo melius salutis nostræ fiduciam stabiliat: nunc verò longius progreditur, vt nos suo exemplo ad fratres amandos inflammet. Verumque ta-

men simul coniungit. nam immensam suæ bonitatis dulcedinem vult à nobis fide percipi, ac de hac ratione ad charitatis studium nos allicire. Ita Paulus ad Ephesios 5. 2. Ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo, in odorem suauitatis. Poterat nos Deus verbo aut nutu redimere, nisi aliter nostra causa visum esset, vt proprio & vnigenito Filio non parens, restatum faceret in eius persona quantum habet salutis nostræ curam. Iam verò plusquam ferrea aut lapidea corda esse oportet quæ non emolliet tam incomparabilis Diuini amoris suauitas. Quaritur tamen quomodo pro amicis mortuus fuerit Christus, quum hostes essemus antequam nos reconciliaret. Nam expiatis sacrificio mortis suæ peccatis, inimicitias quæ inter Deum & nos erant deleuit. Huius quæstionis solutio ex tertio capite petatur, vbi diximus, respectu qui-

Et uideam nostri dissidium esse inter nos & Deum, donec morte Christi abolita sint peccata: cæterum huius gratiæ quæ in Christo exhibitæ est, causam fuisse perpetuum Dei amorem, quo etiam hostes suos prosequatur. In hunc quoque modum Christus vitam suam pro alienis exposuit, sed quos iam tunc ipse amabat, mortem aliàs pro ipsis non subiturus.

14 *Vos amici mei estis.* Non intelligit tantum nos honoris proprio aliquo merito consequi: sed tantum admonet, quæ lege nos in gratiam recipiat, & censere inter amicos suos dignetur. quemadmodum nuper dixit, *Si præcepta mea seraueritis, manebitis in dilectione mea.* Apparuit enim gratia seruatoris Dei, erudiens nos ut abnegata impietate & mundanis desideriis, castè & iustè & piè vitam in hoc seculo. Profani autem homines, qui impio Euangelij contemptu aduersus Christum lasciuunt, eius amicitiam renuntiant.

15 *Positæ non dicam uos seruos.* Altero argumento suum erga discipulos amorem demonstrat quod scilicet petitis se illis patefecerit, quemadmodum familiaris inter amicos communicatio locum habet. Ego, inquit, longe plus uobis detuli quam mortalis homo seruis suis soleat. Hoc ergo pignus sit uobis, meæ erga uos charitatis, quod comiter & amicè cælestis sapientiæ arcana, quæ ex Patre audieram uobis exposui. Præclarum certè Euangelij encomium est, quod illic Christi cor habemus quodammodo apertum, ne dubius sit nobis uel obsecutus eius amor. Non est quod su-

pra nubes transcendere, uel abyssos penetrare optemus ad petendam salutis nostræ certitudinem: sufficiat nobis hoc amoris testimonium quod in Euangelio continetur: quia nunquam faller. Dicebat Moses veteri populo, Quæ tam inclyta sub cælo gens est quæ Deum habeat appropinquantem sibi, sicuti tecum hodie communicat Deus? Atqui magis excellit nostra nobilitas, ex quo Deus totum se in Filio effudit. Quo maior est eorum ingratitude & peruersitas, qui admirabili Euangelij sapientiæ non contenti, superba libidine ad nouas speculationes transfuolant. *Quæcumque audiui.* Certum est non omnia que sciuit Christus nota fuisse discipulis: nec uero fieri poterat ut ad tantam altitudinem pertingerent: & quom sit incomprehensibilis Dei sapientiæ, unicuique ad certam mensuram partitus est quantum satis erat scientiæ. Cur ergo se omnia patefecisse dicit? Respondeo, hoc ad Mediatoris personam & officium restringi. Medium se inter Deum & nos constituit, qui ex arcano Dei sanctuario accepit quæ nobis de manu (quod aiunt) in manum traderet. Nihil ergo eorum quæ in salutem nostram erant, & que scire nostra referebat, omisit Christus apud suos discipulos. Ita quatenus ordinatus est Ecclesiæ magister ac doctor unicus, nihil audiuit à Patre quod non fideliter suos docuerit. Tantum addit humile discendi studium ac docilitas, & sentiemus non frustra Euangelium à Paulo uocari sapientiæ quæ perfectos reddat homines. *Coloss. 1. 27*

16 *Non uos me elegistis, sed ego elegi uos: & constitui uos, ut caris & fructum afferatis, & fructus uester maneat: ut quod petieritis à Patre in nomine meo, det uobis.*

17 *Hæc præcipio uobis, ut diligatis uos mutuo.*

18 *Si mundus uos odit, scitis quod me priorem uobis odio habuit.*

19 *Si ex mundo essetis, mundus quod suum esset diligeret: quia autem ex mundo non estis, sed ego elegi uos ex mundo, propter id uos odit mundus.*

20 *Mementote sermonis quem ego dixi uobis, Non est seruus maior domino suo: si me persecuti sunt, & uos persequentur: si sermonem meum serauerunt, & uestrum seruabunt.*

21 *Sed hæc omnia facient uobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me.*

16 *Non uos me elegistis.* Clarius adhuc exprimit, non ipsorum merito, sed gratiæ suæ debere ferri acceptum quod in tantum honorem peruenirent. Nam quom se electum fuisse ab illis negat, perinde hoc ualet acsi diceret, quicquid habent, minime sibi propria arte uel industria comparasse. Vulgò mutuum quandam concursum fingunt Diuinæ gratiæ & humanæ uoluntatis: sed ista antithesis, Ego uos elegi, non sum à uobis electus, in solidum uñi Christo uendicat quod inter ipsum & hominem partiri solent, acsi dictum esset, non sponte moueri hominem ad querendum Christum, donec quæsitus fuerit. Non agitur hic quidem de communi piorum electione qua in filios Dei adoptantur, sed de particulari qua discipulos suos ad munus prædicandi Euangelij destinauerat. Verum si gratis nullo suo merito electi fuerunt illi ad munus Apostolicum, certum est multo magis gratitatem esse electionem qua ex filiis iræ & semine maledicto efficiuntur uitæ æternæ hæredes. Adde quod gratiam suam Christus, qua electi fuerant in Apostolos, sic commendat in hoc loco ut priorem illam, qua in illi fuerant in Ecclesiæ corpus, simul coniungat. imò generaliter quicquid in ipsos contu-

lerat dignitatis, his uerbis complectitur. Interim fateor de Apostolatu disertè tractari. Consilium enim Christi est incitare discipulos ad munus suum strenuè obeundum. Materiam exhortationis sumit ex gratuito fauore, quo ipsos dignatus fuerat. Nam quo magis obstricti sumus Domino, ad præstanda quæ requirit officia feruentiores esse decet: alioqui scædæ ingrati tudinis crimen effugere non licebit. Unde apparet nihil esse quod nos acrius ad sanctè pièque uiuendi studium accendere debeat, quam dum agnoscimus Deo nos omnia debere, nihil nos habere proprium, tam initium salutis nostræ quam omnes quæ inde sequuntur partes fluere ex gratuita eius misericordia. Porro quam uera sit hæc Christi sententia, inde clarè perspicitur quod eos sibi Christus Apostolos delegit qui omnium ineptissimi uideri poterant. Quanquam in eorum persona perpetuum gratiæ suæ monumentum extare uoluit. Nam (quemadmodum admonet Paulus) quis *1. Cor. 4. 7.* hominum reperietur ad obeundam legationem idoneus qua sibi Deus humanum genus reconciliat? Imò quisnam est mortalis homo, ut sustineat Dei personam? Solus ergo Christus est qui sua electione idoneos efficit. Ideo Paulus apoc-

ap.
XV.

stolatum suum ex gratia deducit, Rom. 1.5. item ad Gala. 1. 15. se ab vtero matris segregatum fuisse commemorat. Imò quom serui simus prorsus inutilis, qui omnium præstantissimi videntur, ne minima quidem vocationi pares erunt, donec electi fuerint. Interea quo quisque ad altiore honorem gradum euectus est, meminerit se magis Domino esse deuinctum. *Consiuii vos.* Electio occulta est donec re ipsa pateat, quom munus homini iniungitur cui destinatus fuit: quemadmodum Paulus, eo quem nuper citavi loco, postquam reculit se ab vtero matris fuisse segregatum, postea subiicit Apostolum se creatum esse quom ita visum est Deo. Sic & Dominus testatur Ieremiam 1 5. sibi notum fuisse antequam esset in vtero matris, quem tamen ad munus Propheticum suo demum tempore vocat. Fieri tamen poterit vt quis rite formatus ad docendi munus accedat: imò hoc in Ecclesia ordinarium est ne quis vocetur nisi qui iam comparatus est ac instructus necessariis dotibus. Quòd Christus se vtriusque facit authorem, nihil mirum: quandoquidem nonnisi per ipsam agit Pater, & ipse cum Patre agit. Ergo ambobus communis est tam electio quam ordinatio. *Vt eatis.* Nunc ostendit quorsum meminerit suæ gratiæ, vt eos scilicet alacriores ad opus redderet. Non otiosa erat dignitas Apostolatus, sed cum summis difficultatibus certare ipsos decebat. Stimulum ergo addit Christum, ne labores, molestias & discrimina refugiant. Hoc argumentum à sine sumptum est. Deinde ab effectu ratio cinatur Christus, quom dicit, *Et fructum afferatis.* Vix enim fieri potest vt serio quisquam & gnauiter operi incumbat nisi fructuosum laborem speret fore. Ideo pronuntiat Christus conatus ipsorum nõ irritos fore nec inutiles, si modò prompti sint ad obsequendum. Neque enim hie tantum præscribit Apostolis quid ferat ac postulet eorum vocatio: sed ne languidi sint vel frigeant, prosperum illis successum promittit. Vix dici potest quantum habeat momenti hæc consolatio aduersus tot tentationes quæ quotidie occurrunt Christi ministris. Ergo quoties nobis videmur operam ledere, in memoriam hoc veniat, facturum tandem esse Christum ne ludicrum sit & inane quod conamur. nam tunc maximè locum habet promissio quom nihil fructus apparet. Hodie nascuti homines, & quicumque sapere mundo videntur, conatus nostros tanquam inconsideratos subsannant, quia frustra tentemus cælum terræ miscere: nam interea fructus votis nostris non respondet. Sed quom Christus ex aduerso pollicitus fuerit sequaturum operæpretium, quod ad tempus latet, sedulo inter mundi ludibria in officio præstando laboremus. Quæritur iam quare fructum hunc perpetuum fore Christus dicat, quom dicit, *Et fructus vester maneat.* Quoniam Evangelij doctrina animas Christo acquirit in æternam salutem, multis videtur hæc esse fructus perpetuitas: sed ego sententiam longius extendo, nempe quòd ad finem vsque mundi statuta sit Ecclesia. Nam labor Apostolorum hodie quoque fructificat, & prædicatio nostra non vnus est seculi, sed Ecclesiam propagabit, vt post mortem nostram nouus prouentus emergat. Quom dicit, *Fructus vester*, perinde loquitur ac si partus esset eorum industria: quom tamen doceat Paulus, eos qui rigant vel plantant nihil esse.

1. Cor. 3. 7.

Et certè excellentius Dei est opus Ecclesiæ creatio quam vt eius gloria hominibus ascribi debeat: sed quia virtutem suam exerit Dominus per manum hominum ne frustra laborent, solet etiam in ipsos transferre quod sibi proprium est. Meminerimus interea tam benignè eum ornare suos discipulos vt eos æmulet, non inleat. *Vt quicquid petieritis.* Hoc membrum non additum fuit ex abrupto, vt multis videri posset. Nam quom docendi prouincia longè superet hominum vires, accedunt innumeri Satanæ insultus, qui nunquam sustineri possent nisi Dei virtute. Ergo ne deficiant animis Apostoli, Christus cum optimo subsidio occurrit. ac si diceret, Si vobis plus erit negotij quam vt pares sitis ad explendum munus vestrum, non deerit vobis Pater meus. Nam hæc lege constitui vos Euangelij ministros, vt manum suam ad vos iuuandos extentam habeat Pater, quoties in nomine meo petetis vt vobis opem ferat. Et certè quod plerique doctores vel per ignauiam flaccescunt, vel prorsus concidunt desperatione, non aliunde contingit nisi quòd in officio precandi torpent. Proinde hæc Christi promissio nos ad Deum inuocandum sollicitat. Nam quisquis agnoscat à solo Deo esse successum operis, cum timore & tremore suum ei laborem offeret: contra verò, si quis indulgentia sua confusus, Dei auxilium negligat, vel hastam & clypeum abiiciat vbi ad rem ventum fuerit, vel multum fatigando, nihil tamen proficiet. Porò hic duo vitia cauenda sunt, arrogantia scilicet ac diffidentia: quia sicuti Dei auxilium securè prætereunt qui putant se iam rem habere in manu, sic multi difficultatibus succumbunt, quia non reputant se Dei virtute & præsidio pugnare, sub cuius auspiciis militant.

17 *Hæc præcipio vobis.*) Hoc quoque tempestiue additum est vt scirent Apostoli in primis requiri mutuam inter ministros dilectionem, quom Ecclesiam Dei concordia studio ædificent. Nullum enim maius impedimentum quam dum seorsum quisque laborat, nec in commune singuli operas suas conferunt. Nisi ergo fraternam inter se societatem colant ministri, fieri poterit vt aliquas erigant moles, sed dissipatas: nullum interea erit Ecclesiæ ædificium.

18 *Si mundus vos odit.*) Postquam Apostolos armauit Christus ad pugnam, simul etiam ad patientiam hortatur. neque enim promulgari potest Euangelium quin protinus mundus insanat. quare nunquam fieri poterit vt mundi odia effugiant pij doctores. Hoc maturè prædicat Christus, ne illis contingat quod tyronibus solet, qui propter imperitiam hostilibus noaudum visis audaces, vbi ad pugnam ventum est, expauescunt. Nec tantum ideo præmonet suos Christus, nequid illis nouum vel inexpectatum accidat, sed eos simul confirmat suo exemplo. Neque enim æquum est, quom ipse exofus mundo fuerit, nos qui eius sustinemus personam, mundum (qui semper sui similis est) habere propitium. Verbum *vos odit* in modo indicatio vertere malui, quamquam si quis imperatiuum malit, non repugno: quia sensus non mutatur. Plus est difficultatis in voce quæ proximè sequitur. nam quom se *Priorem* discipulis vocat, tam ad tempus quam ad dignitate referri hoc potest. Prior expositio magis recepta est, nempe quòd Christus ante Apostolos odio

odio habitas fuerit à mundo. verùm secunda mihi magis probatur, quòd quum Christus, qui longè præcellit, non tamen inimicus fuerit ab odiis mundi, eadem conditio à ministris non recusanda sit. Eadem enim loquutio est cum ea quam primo capite bis habuimus, Qui post me venit, minù

Ioh. an. 1.
27. & 30.

prælatius est quia prior me erat.

19 Si ex mundo essetis.) Alia consolatio, quòd ideo mundo sint exosi quia ab eo segregati sunt. Hæc autem vera est eorù felicitas & gloria: quia hoc modo ab exito cepti sunt. *Eligere* hic segregare significat. Iam si electi fuerunt ex mundo, sequitur eos fuisse mudi partem, solâque Dei misericordia discerni à reliquis qui pereunt. Ceterùm *Mundi* nomine omnes qui Spiritu Dei regentur non sunt hoc loco Christus designat. nam Ecclesiam mundo opponit, vt plenius videbimus cap. 17. Neque tamen cum hac doctrina pugnat illa Pauli exhortatio, Pacem habete cum omnibus quantum in vobis est. Nam quæ additur exceptio tantumdem valet ac si diceret, Videndum esse quid nobis liceat & fas sit: ne quis placendi studio mundum corruptelis indulget. Verùm potest adhuc alia obijci quæstio. nam sceleratos qui ex mundo sunt, vulgò non odio tantum haberi cernimus, sed execrationi esse. hic certè mundus non diligit quod suum est. Respondeo, terrenis hominibus qui aguntur pro sensu carnis suæ, nunquam verè odio esse peccatum: sed tantum quatenus proprij commodi vel damni cura eos afficit. Quanquam Christi consilium non fuit negare quin mundus intestinis discordiis ferueat, & intra fe tumultuetur: tantum ostendere voluit, mundum non nisi quod Dei est in fidelibus odio habere. Atque hinc quoque liquet quam stultè delirent Anabaptistæ, qui hoc vno argumento colligunt fe Dei esse seruos, quia maiori hominum pari displiceant. Præpta est enim exceptio, quòd multi qui ex mundo sunt, quos scilicet delectat fœda rerum omnium confusio, eorù doctrinæ faueant: multi item ex mundo eam oderunt, quia politicum ordinem cu-

Rom. 12.
18.

piunt manere saluum.

20 *Memento sermonis.*) Posset etiam indicatio modo legi, Memores estis: sed sensu non admodum diuerso. Imperatiuus tamen modus, vt eo iudicio, melius congruit. Est autem confirmatio proximæ sententiæ, vbi dicebat Christus se mundo exosum fuisse, qui tamen discipulis erat præstantior, neque enim æquum est vt prior sit serui conditio quàm domini. Potro vbi de personis loquutus est, mentionem etiam doctrinæ facit, nihil enim pios magis conturbat quàm dom doctrinam quæ Dei est, superbie ab hominibus contemni vident. It enim portentum horribile, cuius aspectus fortissimum quodque pectus labefactare possit. Sed dum ex alia parte succurrit ipsum Dei Filium non minus contumaciæ experiri esse, non est quod miremur doctrinam Dei tam parum habere inter homines reuerentia. Quòd *Sua & illorum doctrinam* dicit, ad ministerium refertur. Vnicus est Ecclesiæ magister Christus: sed doctrinam suam, cuius magister prius fuerat, voluit deinde per Apostolos suos prædicari.

21 *Sed hæc omnia.*) Quia prodigiosus est mundi furor, dum ita in salutis suæ doctrinam insanit, causam affert Christus quod cæca ignorantia seiat in suam perniciem. nemo enim ex professo contra Deum in bellum insurgeret. cæcitas ergo est ac ignorantio Dei quæ mundum rapit vt bellum inferre Christo non dubitet. Semper ergo habenda est causæ ratio: nec alibi vera consilio est quàm in testimonio bonæ conscientiæ. Hinc et ad gratitudinem erigendi sunt animi: quòd dum in cæcitate sua mundus perit, Deus nos sua luce dignatus est. Interea tenendum est, Christi odium ex stupore mentis provenire, quum Deus non cognoscitur. Nam (vt sæpe dico) cæca est incredulitas: non quòd nihil intelligant vel sentiant impij, sed quia confusum est quicquid habent notitiæ, & statim euanescit. Quæ de re alibi copiosius tractaui.

22 Si non venissem, & loquutus fuisset eis, peccatum non haberent. nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

23 Qui me odit, Patrem quoque meum odit.

24 Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt tam me quàm Patrem meum.

25 Sed vt impleatur sermo scriptus in Lege eorum, Quòd oderunt me gratis.

26 Quum autem venerit Paracletus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritus veritatis, qui à Patre procedit, ille testificabitur de me.

27 Et vos etiam testimonium redditis, quia ab initio estis mecum.

vel testes
estis.

22 Si non venissem.) Quòd Iudæos dixerat odio prosequi Euangelium, quia Deum non cognoscerent: nequis hoc valere putaret ad leuandum eorum culpam, subiicit eos malignè excusare: quemadmodum si quis claudat oculos ne lucem aspiciere cogatur. Nam alioqui obiectum fuisset Christo, Si Patrem tuum ignorant, qui sit vt eorum errori non succurras? cur non saltem tentasti an proflus essent indociles, necne? Respondet se boni ac fidi doctoris officio persuntum esse, sed sine profectu: quia eos malitia ad fidem mentem redire passa non fuerit. Porro sub illorum persona terrorem incutere omnibus voluit, qui Dei veritatem vel sibi oblatam respuunt, vel cognitam volentes oppugnant. Et si autem illos

tetribilis manet Dei vindicta, Christus tamen suos discipulos hic magis respicit, vt certa victoriæ fiducia eos animet, ne quando succumbant impiorum malitia. nam vbi talem audimus fore exitum, iam quasi in media pugna triumphum agere licet. *Peccatum non haberent.* Videtur innuere Christus his verbis, solam incredulitatem peccatum esse: & sunt quibus ita videtur. Augustinus quidem magis sobriè, sed tamen ad eum sensum accedit. nã quia fides remittit & delet omnia peccata, dicit vnum esse incredulitatis peccatù quod damnet. Verè hoc dicitur: quandoquidè non modo obstat incredulitas ne eximantur homines à mortis reatu: sed fons & causa est malorù omnium. Ceterùm tota illa disputatio nihil ad præsentem

Cap.
XX.

locum facit, neque enim generaliter accipitur peccati notam, sed pro circumstantia causa quæ tractatur, ac si diceret Christus nullo modo excusabilem esse eorum ignorantiam, eo quod in sua persona malignè Deum respuissent. quem admodum si infontem, iustum ac purum vocemus quem non nisi ab vno crimine absolueri volumus, cuius reus erat. Ad vnam ergo peccati speciem restringitur ista Christi absolutio: quia in Euangelij contemptu & odio Iudæis ignorantie prætextum tollit. Exoritur tamen adhuc noua quæstio, Annon ante Christi aduentum satis fuerit incredulitas ad damnandos homines. Et sunt fanatici homines qui ex hoc loco perperam colligunt, quicumque ante Christi aduentum mortui sunt extra fidem, dubio suspensio que in statu fuisse, donec illis se Christus manifestauit. Quali verò non extent complures Scripturæ loci qui solam conscientiam illis ad reatum satis fuisse testantur. Mors inquit Paulus vsque ad Moysen regnauit in mundo: Et alibi peccatos sine Lege tradit qui sine Lege peccauerint. Quid igitur sibi vult Christus? Certè concessio esse in istis verbis, quæ significat nihil amplius restare Iudæis quod obtemperant ad leuandam culpam, ex quo scientes & volentes oblatam sibi vitam repulerunt. Ita excusatio quam concedit illis, non absoluit penitus, sed tantum sceleris grauitatem extenuat: iuxta illud, Seruus sciens voluntatem Domini sui, & spernens, grauius vapulabit. Neque enim Christi consilium fuit, veniam aliis promittere, sed hostes suos, qui contumaciter Dei gratiam reiecerant, tenere conuictos: quo palam constaret omni venia & misericordia indignos esse. Notandum autem quòd non loquitur de nudo suo aduentu, sed qui cum doctrina coniunctus fuit. Neque enim ob solam corporis præsentiam tanto crimine obstricti fuissent: sed doctrinæ contemptus eos prorsus inexcusabiles reddidit.

Rom. 5. 14.
16. 1. 11.

Luce. 12. 47

23 *Qui me edut.* Insignis locus, quo docemur neminem odio habere Euangelij doctrinam quam suam aduersus Deum impicantem prodant. Aliud quidem multi ore præ se ferunt: nam quum ab Euangelio abhorreant, volunt tamen videri optimi Dei cultores. sed nugæ sunt: in eis enim latet Dei contemptus. Ita fit vt doctrinæ suæ luce Christus multorum hypocrisin detegat. Quæ de re plura cap. 3. 20. diximus, in illum locum, *Qui malè agit, odit luce.* Item cap. 5. 23. *Qui non honorat Filium, neque Patrem honorat.*

24 *Si opera non fecissem.* Operum nomine complectitur, meo iudicio, quæcumque Diuinæ suæ gloriæ specimina edidit. Nam & miraculis, & Spiritus sancti potentia, & aliis documentis clarè probauit se esse Dei Filium: vt in eo conspicua esset vnguenti matestas, sicuti capite primo habuimus. De miraculis obici solet, nec plura nec maiora ab eo facta esse quam à Mose & Prophetis. Nota est solutio, hæc ratione excellente Christum in miraculis quia non ministrum duntaxat, vt reliquos, sed proprie author fuerit. suo enim nomine, suo imperio, sua virtute vsus est ad edenda miracula. Ceterum, vt dixi, in genere comprehendit omnia cælestis & spiritualis potentie testimonia, quibus illustrata sunt eius Diuinitas. *Viderunt & odernit.* Concludit non posse tergierlando effugere hostes suos, quandoquidem virtutem spreuerint quam prorsus Diuinam esse constabat, suū

enim numen palam Deus protulerat in Filio. quare frustra dicturi erant sibi duntaxat cum homine mortali fuisse negotium. Locus hic admonet vt ad consideranda Dei opera attentius finius: in quibus dum exerit virtutem suam, debitum sibi honorem haberi vult ac deferri. Vnde sequitur, ingratos aduersus Deum esse & malignos quicumque eius dona obscurant, vel contemptum prætereunt.

25 *Sed vs compleatur.* Quod præter naturam est, videtur incredibile, atqui nihil minus rationi consentaneum quam Deū odisse: ideo dicit Christus, tanta malitia infectos esse eorum animos, vt gratis oderint, quo ipsorum scelus amplificat. Citat autem Christus locum ex Psal. 35. 19. quem dicit nunc compleri: non quòd iam idem prius Dauidi non accidisset: sed vt obstinatum gentis malitiam perstringat, quæ per continuas ætatum series ab atavis ad abnepotes transfusa, sine fine regnabat. ac si diceret nihil ipsos meliores esse patribus qui Dauidi sine causa infesti fuerant. *Legis* nomine Psalmos designat: quia tota Prophetarum doctrina nihil aliud erat quam Legis appendix, & scimus Moysi ministerium ad tempus vsque Christi durasse. Ipsorum porro Legem vocat, non honoris causa, sed vt acrius pungantur familiaris elogio: ac si diceret, Legem habent quasi hæreditario iure sibi traditam, in qua mores suos graphice depictos vident.

26 *Quis autem.* Postquam ostendit Christus Apostolis non minoris debere esse Euangelium, quia multos habeat aduersarios etiam in Ecclesia ipsa: nunc impio illorum furori Spiritus testimonium opponit, quo suffulset eorum conscientie nunquam labascant, ac si diceret, Scæuet quidem mundus contra vos, aliis ludibrio erit vestra doctrina, alij eam execrabitur: sed nulli erunt tam violenti motus qui fidei vestræ firmitatem labefaciant, vbi Spiritus sanctus vobis datus fuerit, qui suo testimonio vos stabiliat. Et certè hoc vnum est nostrum præsidium, quum mundus vndique tumultuatur, quòd Dei veritas per Spiritum sanctum in cordibus nostris obsignata, quicquid in mundo est, infra se despiciat. Nam si ebnoxia esset hominum iudicis, centies quotidie fidem nostram obrui contingeret. Ergo diligenter notandum est vbinam inter tot varias agitationes consistere nos oporteat, nempe quia non spiritum huius mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, vt scimus quæ à Deo nobis donata sunt. Vnus ille testis potenter discutit, dissipat, euerit quicquid ab hoc mundo in altum attollitur ad obscurandam aut pessundandam Dei veritatē. Quicumque hoc Spiritu præditi erunt, ad eò periculū non est vt propter mundi odia vel contemptum animum despondeant, vt vnus quilibet eorum futurus sit totius mundi victor. Interea cauendū est ne ab hominū respectu pædeamus. Quandiū enim ita vagabitur fides, inò simulacra ex Dei sanctuario egressa fuerit, miserè fluctuari necesse est. Ergo ad interitus & arcæcanum Spiritus testimonium reuocanda est, quod sibi è cælo datum esse norunt fideles. Testari autem dicitur Spiritus de Christo, quia fidem nostram in eo solo retinet ac sistit, ne vllam salutis partem alibi queramus. Vocat rursum Paraclitum, vt eius patrocinio freti nunquā trepidemus. voluit enim Christus hoc elogio fidem nostram munire, ne vllis tentationibus succumbat. Præsentī etiam

circum-

circumstantiæ aptandum est quod vocat Spiritum veritatis. subaudienda est enim antithesis, quod extra hunc testem variè circumferantur homines, nec vsquam solidè resideant: vbi cunq; autem loquitur, omni dubitatione & fallaciâ metu liberet hominum mentes. Quod dicit *Se à Patre missurum*, & rursum *A Patre procedere*, ad augendum auctoritatis pondus facit. neque enim contra tam validos insultus, contra tot ac tam impetuosas machinas sufficeret Spiritus testimonium, nisi persuasus essemus à Deo profectum esse. Christus ergo est qui Spiritum mittit, sed ex cælesti gloria: ut sciamus non humanum esse donum, sed certum diuine gratiæ pignus. Vnde apparet quàm friuola fuerit Græcorum argutia, quâdo horum verborum pretextu Spiritum à Filio procedere negarunt. Patrem. n. suo more Christus hic nominat, ut ad diuinitatis suæ intuitum attollat nostros oculos.

27 *Et vos testimonium reddite.*) Significat Christus non fore eiusmodi Spiritus testimonium, quod priuati sibi habeat Apostoli, & quo soli fruuntur: sed quod latius se per ipsos diffundat: quia futuri erant Spiritus organa, sicuti loquutus est ipso-

rum ore. Videmus nunc quomodo ex auditu sit fides, & tamen suam certitudinē habeat a sigillo & artha Spiritus. Quibus non satis nota est humanæ mentis caligo, si fidē naturaliter ex sola prædicatione concipi existimant: contra verò plerique fanaticis sordet externa prædicatione, dum magnificè arcana reuelationes & *creduntur* spirant, atque videmus ut duo hæc simul Christum cōiungat. Tam etsi igitur nulla est fides donec mētes nostras illustret Dei Spiritus, & corda obhænet: non tamē ex nubibus, petendæ sunt visiones vel oracula: sed verū quod prope nos est in ore nostrorum, & corde, sensus omnes nostros sibi deuincit & in se defixos habere debet, sicuti pulchrè testatur, Hoc feceris meum, inquit Dominus, Spiritus meus: quem posui super te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non deficiet, & c. Particula ista, *Ab initio iussus mecum*, ideo addita est ut sciamus plus fidei mereri Apostolos, quia oculati fuerūt eorum testes quæ annūtiat: sicuti dicit Iohannes, Quod audiuimus, quod vidimus, quod manus nostræ palparūt. Ita, n. modis omnibus, confirmat nobis esse Dominum ueluti, neq; ad solidā Euangelij approbationē decesset.

Deut. 30.
14.
Ier. 59. 11

1. Iob. 11.

CAP. XVI.

1 **H**æc loquutus sum vobis ut ne scandalizemini.

2 **A**lienos à synagoga facient vos: sed venit hora ut quisquis vos interfecerit, arbitretur se cultum præstare Deo.

3 *Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me.*

4 *Sed hæc loquutus sum vobis, ut quum venerit hora, eorum reminiscamini quod dixi in vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.*

5 *Et nunc vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quod vadis?*

6 *Sed quis hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.*

7 *Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis ut ego vadam: si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.*

Suprà, 15.
21.

1 *Hæc loquutus sum vobis.*) Rursum commemorat nihil eorum quæ dixit superuacuum esse: nam quam pugna & certamina eos maneat, legitimis armis ante tempus fuisse instructos. Interea verò significat, si hanc doctrinam probè meditata habeant, ad resistendum pares fore. Caterum quod tunc Apostolis dixit, nobis quoque dictum esse meminimus. Ac primò tenendum est, Christum non mittere in arenam suos inermes: id eoque neminē in hac militia deficere nisi ignauitæ suæ culpa. Nec verò expectandum est dum in rē presentem ventum fuerit: sed potius danda opera ut assuescēt his Christi sermonibus ac familiariter imbuti, pugnam quæ opus erit capeamus. Neque .n. dubitandum est quin victoria in manu sit quædiu istæ Christi admonitiones penitus animis nostris infixæ erunt. Nā quum dicit, *Ne scandalizemini*, significat minime esse periculum nequid nos à recto cursu auertat. Sed hinc apparet quàm pauci ritè hanc doctrinam discant, quòd qui sibi videtur eam extra teli iactum memoriter tenere, vbi conferere manus oportet, tanquæ eius profusus signari & rudes deficient. Sic ergo arma hæc nobis aptemus ne vnam effluant.

2 *Alienos à Synagoga.*) Erat hoc non leue scandalum turbandis eorum animis, quòd tanquam scelerati homines ex prioris cœtu profligandi erant, saltem qui se populum Dei esse iactabant, ac gloriabantur Ecclesiæ titulo. Neq; enim

persequutionibus, tantum, sed probris & ignominia obnoxij sunt quædam, quæ modum dicit Paulus. Iebet tamen Christus etiam contra hunc insultum firmos stare: quia priuati synagogis, nihilominus in regno Dei maneat. Summa est, non debere nos frangi peruersis hominum iudiciis quin fortiter subeamus crucis Christi exprobrum: hoc vno contenti, quod causa nostra, quam indignè & perperam damnant homines, Deo probeatur. Porro hinc colligimus Euangelij minister non tantum à profectis fidei hostibus, male tractari, sed etiam summa ignominia interdum affici apud eos qui donestici Ecclesiæ videntur, imò etiam columnæ. Scribæ & Sacerdotes, à quibus damnati fuerunt Apostoli, diuinitus se constitutos esse Ecclesiæ iudices iactabant, & certè penes ipsos erat ordinarium Ecclesiæ regimen, & functio iudicandi à Deo erat, non ab hominibus: verum sua tyrannide totum ordinem à Deo institutum corrumpent. Ita fiebat ut potestas quæ in adificationem illis concessa fuerat, nihil aliud esset quàm immanis feruorum Dei oppressio: excommunicatio, quæ medicina esse debebat purgandæ Ecclesiæ, ad pietatē inde exterminandam conuersa foret. Id quum iam suo seculo experti fuerint Apostoli, non est quod nos hodie magno perterritant Papæ anathemata, quibus in nos propter Euangelij testimonium fulminat. neque, n. timendum est ne plus nobis noceant quàm vetera illa Apostolis. imò ni-

1. Cor. 4. 11

Cap.
XVI.

hil magis optandum quam vt alieni simus ab eo cœtu à quo Christus exulat. Inter ea notemus, tã crasso excommunicationis abusu non fuisse tamen factum vt abolita fuerit disciplina quam ab initio Deus in Ecclesia sua statuerat. Nam quum in hoc totus sit Satan vt omnia Dei instituta aduulteret, minimè illi cedendum est vt propter corruptelas è medio tollatur quod Deus in perpetuum fanciuit. Ergo excommunicatio nõ minus quam Baptismus & Cœna Domini, correctis vitiis in purum ac legitimum vsum reuocanda est. *Sed veni hora.* In scandalo illo adhuc insisit Christus, quòd hoc sibi iuris arrogat Euangelij hostes vt se putent Deo facras victimas offerre quum fideles occidunt. Iam per se durum est innoxios crudeliter vexari: sed longè acerbius ac molestius est, iniurias quibus Dei filios afficiunt impij, iustas censerì pœnas & debitas eorum sceleribus: sed tantùm nos p̄gredij in recta conscientia statnere deest vt patienter ita nos ad tempus opprimi feramus, donec appareat è cœlo Christi laudæ causæ nostræ & suæ vindex. Sed mirum est, hostes veritatis, quum sibi malè conscij sint, non modò sicum facere hominibus, sed etiam coram Deo laudem ex iniusta scuitia sibi vindicare. Respondeo, hypocritas, quantumuis eos coarguat conscientia, semper tamen blanditas ac cœcitate quib. se fallant. Ambitiosi sunt, crudeliter, superbi: sed p̄textu zeli omnia hæc vitia tegunt, quòd sibi impune indulgeant. Accedit etiam furiosa quædam ebrietas, postquam sanguine martyrum fuerunt imbuti.

3 *Ethæc facient.*) Non frustra ad istam considerationem subinde Apostolos reuocat Christus, vnam esse causam cur ita in eos insaniant increduli, quia Deum ignorant. Neque tamen hoc leuandæ eorum culpæ causa dicitur, sed vt cæcæ eorum furorem altis animis despiciat Apostoli. Sepe enim fit vt auctoritas qua pollent impij, & splendor qui in illis refulget, modestas concutiât ac piâs mentes. Contrâ verò Christus sancta magnanimitate insurgere suos iubet, vt aduersarios contemnunt, quos error duntaxat & cæcitas impellit. Hic enim murus noster alienus, quî certò persuasi sumus Deum à parte nostra stare, qui autem nos oppugnant, ratione destituit. Ceterùm his verbis monemur quàm graue sit malum Dei ignoratio, quæ facit vt ipsi quoque parricidæ laudem & plausum sceleri suo caprent.

4 *Vt quam venerit hora eorum, reminiscamini.*) Repetit quod iam dixerat, non esse hanc umbratitem philosophiam, sed quæ ad praxin & vsum aptanda sit: ac se nunc de his rebus concionari vt re ipsa ostendant non frustra se fuisse edoctos. Quî dicit, *Vt recorderemini*, primò iubet reposita esse in animis quæ audierunt: deinde quum vsum postulat, eorum esse memores, tandem signifi-

cat non parum in eo esse momenti quòd vaticinia p̄ferret de rebus futuris. *Non dixi ab initio.* Quum teneri adhuc & imbecilles essent Apostoli, quandiu cum illis versatus est Christus in carne, ipsis optimus & indulgentissimus magister pepercit, neque passus est vltra vires premi. Ergo non magnopere tunc confirmatione opus habebant, quum otium illis & immunitas à persecutionibus darctur: nunc mutandam illis esse rationem denuntiat, & quoniam noua eos manet conditio, simul hortatur vt se ad iustandam comparent.

5 *Nunc vado ad eum.*) Temperat optima consolatione quem ex suo discessu concipere poterant dolorem: quod valde necessarium erat. Qui hæcenus molliter habiti fuerant, vocabantur in posterum tempus ad graues & arduas p̄gnas. Quid ergo futurum erat nisi Christum scirent in cœlo esse salutis suæ p̄sidem? nam *Ad Patrem ire* nihil aliud est quàm recipi in cœlestè gloriam, vt summo imperio potiar. Hocigitur illis tristitiæ solatium ac remedium proponitur, quòd Christus corpore absens, sedebit tamen ad Patris dexteram, vt sua virtute fideles tueatur. Ceterum duo hic vitia in Apostolis reprehendit, quòd visibili carnis suæ presentia nimis addicti erant: deinde quòd ea sublata, mœrore occupati non attollebant altius oculos. Idem & nobis contingere solet. Christum enim sensibus nostris semper affigimus, deinde si pro voto non apparet, fingimus nobis desperationis materiam. Videtur quidem falso Apostolis hoc obici, eos *Non rogare quo abeat magister*, quî prius ea de re anxie sciscitanti essent, sed facilis est solutio, sic ipsos quæsiisse vt animos ad fiduciam nõ attollerent, quod in primis fieri debebat. Sensus ergo est, Audito meo discessu expauescistis, neque enim reputatis quòd discedam, vel in quem finem.

7 *Sed ego veritatem.*) Vitalem fore absentiam suam testatur, vt desinant velle ipsam habere oculis presentem: & speciem iniuriandi adhibet. Quia enim carnales sumus, nihil difficultius est quam p̄pōsterum hunc affectum ex animis nostris reuellerè, quo Christum è cœlo ac nos detrahimus. Hanc verò utilitatis speciem exprimit, quòd non aliter Spiritu sancto donandi erant, nisi ipse mundum relinqueret. Longè autem vitior ac magis expectanda Christi presentia qua per Spiritum sui gratiam & virtutem se fruendum nobis præbet, quàm si nobis ante oculos adesset. Neque hic mouenda est quæstio, annon potuerit Spiritum Christum elicere quum in terris ageret, nam pro confesso sumit Christum quicquid à Patre decretum est. Et certè vbi semel ostendit Dominus quid fieri velit, stulta est ac noxia de possibilitate disputatio.

8 *Et quum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iniustitia, & de iudicio:*

9 *De peccato quidem, eo quòd non credunt in me:*

10 *De iniustitia autem, quia ad Patrem meum vado, & amplius non videbitis me.*

11 *De iudicio autem, quia princeps mundi huius indicatus est.*

12 *Adhuc multa habeo vobis dicenda, sed non potestis nunc portare.*

13 *Quum autem venerit ille, nempe Spiritus veritatis, ducet vos in omnem veritatem. Neque enim loquetur à seipso, sed quæcumque audierit, loquetur: & quæ euentura sunt, annuntiabit vobis.*

14 *Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

15 *Omnia quæ habet Pater mea sunt: propter vobis.*

Qui vobis, De meo accipiet, & annuntiabit

8 *Quum venerit ille.*) Omnia expositionum varietate quam nobis peperit loci obscuritas, tantum afferam quod mihi videtur ex genuino esse Christi sensu. Promiserat Spiritum suum discipulis, nunc doni præstantiam ab effectu commendat quia Spiritus hic non eos modò priuatim reget, sustinebit, ac tuebitur: sed vim suam & efficaciam latius diffundet. *Arguet mundum,* inquit, hoc est, non manebit inclusus in vobis: sed potentia eius se à vobis proferet in totum mundum. Spiritum ergo illis promittit qui futurus sit iudex mundi, & per quem eorum prædicatione ad eam viam efficacæque futura sit, ut in ordinè cogat qui prius effugni licentia exultates nullo metu nec reuerentia tenebatur. Notandum autem est, Christum non de arcanis revelationibus, hic loqui, sed de Spiritus virtute quæ in externa Euangelij doctrina & hominum voce apparet. Vnde enim fit ut in animos penetrat vox hominis, radicè illic agat, fructificet denique, ex lapideis cordibus carnea faciens, & innovans ipsos homines, nisi quia Spiritus Christi

1. Cor. 3. 6. *Esti eam vivificat? Alioqui esset mortua littera & inanis sonitus: quem admodum pulchre docet Paulus, 2. Corinth. 3. vbi se ministrum Spiritus esse iactat, quia Deus potenter in eius doctrina operabatur. Sensus ergo est quò Spiritu donati fuerint Apostoli, cælesti ac diuina virtute instructos fore, quia iurisdictione in toto mundo exerceant. Cæterum hoc Spiritui potius quam ipsis tribuitur, quia nihil habebunt propriæ potestatis, utpote qui ministri tantum erunt & organa: solus autem Spiritus in illis præsidebit. Sub *Mundi* nomine tam eos qui verè conuertendi erant ad Christum quam hypocritas & reprobos comprehendere existimo. Duobus enim modis homines arguit Spiritus in Euangelij prædicatione. quidam enim seridè tanguntur vt sponte se humiliant, sponte iudicio suscribant quo damnantur. Alij etsi conuicti reatum non possunt effugere, non tamen ex animo cedunt, nec se submittere in ius ac ditionem Spiritus sancti: quin potius subacti intus fremunt, & confusi non desunt tamen intus contumaciam alere. Nunc tenemus quomodo Spiritus mundum arguerit debuerit per Apostolos: nempe quia iudicium suum Deus in Euangelio patefecit, quo percussæ conscientie mala sua & Dei ipsius gratiam sentire cœperunt. Nam verbum *arguet* pro Conuincere hic accipitur. Atque ad huius loci intelligentiam non parum lucis afferet quod habetur. 1. Corinth. 14. vbi sic Paulus, Si prophetet omnes ingredietur autem incredulus vel idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: & sic ocula cordis eius manifesta sunt. Proprie illi Paulus de vna arguendi specie agit, quum scilicet Dominus electos suos ad pœnitentiam adducit per Euangelium: sed hinc dilucidè patet quomodo Spiritus Dei in sonitu vocis humanæ homines prius iugo non assuetos imperium suum agnoscere & subire cogat. Quæritur nunc in quæ finem hoc Christus dixerit. Nonnulli causam odij cuius meminerat notari putant: ac si diceret, ideo fore inferos mundo quia Spiritus vicissim per illos mundum vrgebit. Sed ego aliis potius suscribo, qui diuersum fuisse Christi consilium tradunt, sicuti iam initio attigi. Magni enim in-*

terfuit vt.

ritus donum. Apostoli non vulgare fore Singularis ergo ciu. illis promissam fuerat. Sin-Deus hoc modo tristitia describitur, quò dum totum orbem. I suum erigat ad iudican-

9 *De peccato quidem.*

stat quid sit *De peccato arguere* videndum re- infidelitatem facere solam peccatum videtur Christus varie ab interpretibus torquetur. usam: idque modum præfatus suum non referam (quem ad- doceant vel sentiant. Primò notandum est, iudicium Spiritus à demonstratione peccati incedere, hoc enim spiritualis doctrinæ exordium est. Homines in peccato genitos nihil in se habere nisi peccati materiam. Porro infidelitatis meminit Christus, vt ostenderet qualis in se sit hominum natura. Nam quia vinculum quo se nobis vnir, est fides, donec in ipsam credamus, extra cum sumus, ab eo diuisi. Tandem igitur valent hæc verba ac si dixisset, Spiritus quum venerit, ostendet ac conuincet, extra me regnare in mundo peccatum. Proinde hic nominatur infidelitas, quia nos separat à Christo, atque ita facit vt nihil præter peccatum nobis relinquatur. In summa, damnatur his verbis naturæ humanæ corruptio & prauitas, ne putemus vel guttam vniam rectitudinis sine Christo nobis inesse.

10 *De iustitia.*) Tenenda est graduum series quam ponit Christus. Mundum nunc dicit arguendum de iustitia. neque enim iustitiam esurient ac sitient homines: imò cum fastidio respiciunt quicquid de ea dicitur, nisi tacti fuerint sensu peccati. Præsertim de fidelibus sic habendum est, non posse eos in Euangelio proficere, nisi primum humiliati fuerint: quod fieri non potest nisi peccatis agnitis. Proprium quidem est Legis munus conscientias vocare ad Dei iudicium, & terrore vulnerare: sed rite Euangelium prædicari nequit quin à peccato in iustitiã, & à morte in vitam deducatur. Proinde necesse est vt à Lege mutuetur primum illud membrum de quo loquutus est Christus. Cæterum iustitiam hic intellige quæ nobis per Christi gratiam communicatur. Eam Christus statuit in suo ad Patrem ascensu: nec immeritò, quem admodum enim (teste Paulo) exirexit propter iustificationem nostram, ita nunc ad dexteram Patris sedet, vt quicquid illi datum est potestatis exerceat, & sic impleat omnia. Denique è gloria cælesti iustitiæ suæ odore mundum perfundit. Spiritus autem per Euangelium pronuntiat hanc vniam esse modum quo iusti censamur. Ideo à conuictione peccati secundus hic gradus est, vt conuincat Spiritus mundum quanquam vera sit iustitia: nempe quòd Christus suo in cælum ascensu vitæ regnum constituit, & nunc sedet ad Patris dexteram vt veram iustitiam stabiliat.

Rom. 4. 25.

1. Cor. 14. *vbi sic Paulus, Si prophetet omnes ingredietur autem incredulus vel idiota, arguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus: & sic ocula cordis eius manifesta sunt. Proprie illi Paulus de vna arguendi specie agit, quum scilicet Dominus electos suos ad pœnitentiam adducit per Euangelium: sed hinc dilucidè patet quomodo Spiritus Dei in sonitu vocis humanæ homines prius iugo non assuetos imperium suum agnoscere & subire cogat. Quæritur nunc in quæ finem hoc Christus dixerit. Nonnulli causam odij cuius meminerat notari putant: ac si diceret, ideo fore inferos mundo quia Spiritus vicissim per illos mundum vrgebit. Sed ego aliis potius suscribo, qui diuersum fuisse Christi consilium tradunt, sicuti iam initio attigi. Magni enim in-*

11 *De iudicio autem.*) Qui *Iudicij* nomen pro damnatione accipiunt, ratione non carent: quia mox subiicit Christus, *Mundi principem esse iudicatum.* Mihi tamen videtur diuersus sensus magis congruere, nempe quòd accensa Euangelij luce patefaciat Spiritus, Christi victoria, qua Satanæ imperium deiecit, statum mundi rite & ordine fuisse compositum. ac si diceret, Veram esse

istam instaurationem qua reformantur omnia, quam ipse Christus subactō & triumphato Sathana, solus regnum obtinet. Iudicium ergo rebus confusis & dispersis opponitur, vel (vt breuius dicā) Jannitheton est *vis & vastitas*, ac si *confusio* quis diceret: quo sensu frequenter *sumitur* in Scriptura. Sensus ergo est, Sathana, quādiu imperio potitur, miscere omnia & turbare, vt fœda sit ac deformis operum Dei confusio: sed vbi tyrannide sua exiit per Christum, tunc mundo reparato ordinem bene temperatum lucere. Ita mundū Spiritus de iudicio conuincit: hoc est, quod Christus deuictō iniquitatis principe, quæ prius collapsa erant & stultis, in ordinem restituit.

12. *Adhuc multa habeo.* Non potuit tantum apud discipulos valere Christi conuictio quin sua eos ruditas adhuc perplexos in multis teneret: imo vix tenui gustu libabant quæ ipso penitus reficere debebant nisi obstitisset carnis imbecillitas. Fieri ergo non poterat quin suæ inopie consilij, metu & anxietate laborarent. Christus autem cum consolatione occurrit, quod accepto Spiritu noui & iogē alij homines futuri sint. Quod igitur pares ferendo esse negat si plura & altiora illis dixerit, huc pertinet, vt ipse melioris profectus crecti non despondeant animos. Metiri enim gratiam qua donandi erant, ex præsentis sensu non oportuit, quum tam procul à cælo absentes. In summa, bono & forti animo esse iubet, quantumuis nunc sint debiles. Cæterum quia nulla præter doctrinam sultura erat in quam recumberent, admonet Christus se illam temperasse pro eorum modolosis: tamen vt altior & verberior breui speranda sit, ac si diceret, Si nondū ad vos stabiliendos sufficit quod ex me audistis, tolerate paulisper: nam paulo post Spiritus magisterio edoctis nihil amplius deerit. Absoluet ille quod rude adhuc in vobis est. Nunc quæritur quænam ista fuerint quibus discendis nondum idonei erant Apostoli. Papisæ, vt sua signamenta pro Dei oraculis obtrudant, hoc loco improbè abutantur. Christus, inquit, nouas Apostolis reuelationes promittit, ergo in Scriptura subsistere non conuenit, supra quàm ille suos vocat. Primum, si cum Augustino loqui placeat, solutio ad manum erit, verba eius sunt: Quum tacuerit Christus, quis nostrūm dicat ista vel illa esse aut, si dicere audeat, vnde probabit? quis tam vanus, aut temerarius qui, etiamsi vera dicat, sine vllō diuino testimonio affirmet ea esse, quæ dicere tunc Dominus noluit? Verum certior nobis ad eos refellendos ex Christi verbis suppetit ratio. Perfectus veritatis magister dicitur Spiritus, quem pollicitus est Apostolis Christus, quorsum autem promissus est, nisi vt acceptam ab eo sapientiam per manus traderet? Datus est illis Spiritus, quo duce & direttore in iuncto sibi officio desincti sunt. Eos idem ille Spiritus *in omnem veritatem* perduxerat, quum doctrinæ suæ summam scriptis complexi sunt. Huic doctrinæ quisquis aliquid addendum putat, ac si mutila esset & semiplena, non modò Apostolos insinuat male fidei, sed in Spiritum blasphemus est. Si doctrina quam literis consignarunt, à tyronibus adhuc & nouitijs profecta esset, non superna uacua esset accessio: nunc verò quum eorum scripta quasi perpetuæ sint eius reuelationis tabulæ quæ illis promissa & præstita sunt, non potest sine atrocī Spiritus iniuria quic-

quam illis addi. Porro quum ad res ipsas ventum est, plusquam ridiculi sunt Papisæ. Illa enim arcana quibus portandis impares erant Apostoli, pueriles esse natiua desiniunt, quibus nihil inanius vel magis fatuum. Descendere scilicet è cælo Spiritum oportuit vt discerent Apostoli quo ritu sacrandi essent calices cum suis altaribus, baptizanda campanæ, benedicenda aqua lustralis, & Missa celebranda. Vnde igitur discunt moriones & pueri, qui ad vnguem tenent hæc omnia? Nihil itaque apertius est quàm Deo illudere Papisas, quum è cælo produisse fingunt quæ tam Cereris aut Proserpine nylteria sapiunt quàm abhorrent à sincera Spiritus sapientia. Nos verò, nisi velimus ingrati esse Deo, acquiescamus in ea doctrina cuius authores esse Apostolos scripta eorum testantur: quando summa illic celestis sapientia perfectio nobis prodita est, quæ hominem Dei perfectum reddat. Vltra eam progredi fas esse non putemus. Nam altitudo nostra & latitudo & profunditas in eo posita est, vt sciamus charitatem Dei quæ nobis exhibita est in Christo. Hęc cognitio omnem scientiam supereminet, vt inquit Paulus. Vt quum tradit in Christo abscondites esse omnes sapientie & scientiæ thesauros, non alitem ignotum Christum fabricat, sed quem sua prædicatione ad viuum erupinxit, vt cernatur quasi ante oculos nostros crucifixus, quemadmodum dicit ad Galatas. Cæterum, ne qua maneat ambiguitas, Christus ipse postea suis verbis explicat quænam illa sint quæ nondum ferre poterant Apostoli. *Quæ uenura sunt, annuntiabit vobis*, inquit. Hoc quidem nonnulli ad Spiritum prophetie restringunt: sed, meo iudicio, potius futurum regni sui spiritualis statum designat, qualem paulo post resurrectionem eius Apostoli viderunt, sed tunc comprehendere nullo modo poterant. Non ergo vaticinium illis promittit de rebus post eorum mortem futuris: sed tantum significat aliam fore regni sui naturam, & gloriam longè maiorem quàm nunc animis concipere possint. Cuius arcana sapientiæ (quam per Ecclesiæ cælestes quoque Angeli cum admiratione discunt) thesauros Paulus explicat in epistola ad Ephesios, à primo capite vsque ad finem quarti. Quare non est quod à Papæ archiuis vel scriptis peratur. *Non enim loquetur à semetipso.* Confirmatio est illius particule, *Ducei vos in omnem veritatem.* Scimus fortetm veritatis Deum esse, atque extra eum nihil esse certi vel solidi. quare vt Spiritus oraculis plenam tutò adhibeant fidem Apostoli, Christus diuina fore pronuntiat: quasi diceret manare à Deo ipso quicquid Spiritus attulerit. Neque tamen his verbis minuitur Spiritus maiestas, quasi vel Deus non sit, vel Patre sit inferior: sed referuntur ad mentis nostræ captum. Quia enim propter velū interpositū non satis assequimur quanta reuerentia excipere deceat quæ nobis reuelat Spiritus, ideo expressa fit diuinitatis mentio: quæ admodum alibi vocatur arrha qua nobis ratam facit Deus salutem nostram, & sigillum quo eius certitudinem nobis obsignat. In summa, docere Christus voluit, doctrinam Spiritus non fore mundi huius, ac si in aere nasceretur, sed ex celestis Sanctuarij adytis proditura.

14. *Ipse me glorificabit.* Nam admonet Christus non venturum Spiritū qui nouū aliquod regnū erigat, sed potius qui stabilit gloria illi à Patre datam.

Colof. 1. 28

Ephes. 3. 8.

Colof. 2. 3.

Galat. 3. 1.

Ephes. 1. 14

datam. Multi enim Christū docuisse scilicet
tūm ut rudimēta traderet, postea discipuli
mitteret in altiore[m] scholam. Hoc modo
Gal. 3: 24. gellū pluris non faciūt quam Legem, quā pax
gogus fuisse veteris populi dicitur. Hūc errorē
alter nihil tolerabilior sequitur, quod Christo
valere iussu, ac si regno pertunctus nihil nunc ef-
fet, Spiritum in eius locū subrogat. Ab hoc fonte
Papatus & Mahometis sacrilegia fluxerūt, nam
et si inter se multis in rebus sunt dissimiles isti
antichristi, commune tamen principiū habent,
Euangelio quidem nos initiari in rectam fidem,
sed aliunde petendam esse doctrinā perfectionē
que nos penitus expoliat. Si Pape obicitur Scri-
ptura, illic herendū esse negat, quia Spiritus su-
perueniens multis additamentis supra illam nos
euexit. Mahometes p[re]dicat sine suo Alcorano
homines semper manere pueros. Falso itaque
Spiritus p[re]textu fascinatus fuit mundus, ut à
simplici Christi puritate discederet. nam simulac
Spiritus à Christi sermone diuellitur, quibuslibet
deliriis & imposturis aperta est ianua. Simile
fallendi viam tentarunt hoc seculo multi fanati-
ci. Doctrina que scripta est, illis visa est literalis.
nouam ergo theologiam excudere placuit que ex
reuelationib. constaret. Nūc videmus quam non
superuacua fuerit Christi admonitio, quod per
Spiritū quem missurus erat, glorificandus esset:
ut sciremus non alias esse partes Spiritus sancti
quā ut regnum Christi stabiliat, & quicquid
illi à Patre datū est asserat faciātque in perpetuum.
Quosum igitur Spiritus doctrina? non ut
nos abducatur à schola Christi, sed potius ut rata
sit vox illa qua iubemur ipsum audire. alioqui

Christi gl[ori]e detraxerit. Additur ratio: De meo
cipies, inquit Christus. quibus verbis significat,
hunc in Spiritum recipere ut beatus
cristianus. Quid n. nobis conferat? Et blia
virē sanguine, ut aboleatur per eius uor-
cius sine, ut vetus homo non detur
flecto Spiritu eius refertur ad nos in
quod in nos uandos denique ut bonu
fentiendum: nego nihil ferat à Chri-
cat vel tantillum a sed à Christo san-
dicit Paulus, Christum sem & de doct[ri]na
item thesuros illos qui omnia ut abdu-
ti, referat. In summa, non au[di]t placet quod
tuis nos locupletat Spiritus, sapientia, 1. Cor. 1. 30
omnia illustret.

15 Quisquam Pater habet, maiori-
videri poterat Christus Patri erigere
vendicabat, factus habere se à Patre qu-
per Spiritū nobis communicat. Ceterū ex
dicit, Omnia Patris sua esse, in persona Mediatori.
loquitur: quia de plenitudine eius haurire ne so-
portet. Semper ad nos respicit, ut deus in est. At-
qui videmus ut se maior pars hominum f. lat,
que p[re]terito Christo Deum per uagos circ-
tus querit. Alij exponunt commune est: Filio
que quid habet Pater, quāterus idem est Deus.
Sed hic nō tam de arcana & intrinseca (ut sic lo-
quar) potentia disserit quā de infūcto ubi eiga
nos officio. Deniq; suas diuitias regit ut
ad fruendū inuiter: atq; inter dona que per eius
manum à Patre accipimus, Spiritum recenseat.

16 Paulisper, & non uidetis me: & iterum paulisper, & uidebitis me, quia ego uado ad Patrem.

17 Dixerunt ergo quidam ex discipulis eius inter se, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non uidetis me: & iterum paulisper, & uidebitis me? Et, Quod ego uado ad Patrem?

18 Dicebant ergo, Hoc quid est quod dicit, Paulisper, nescimus quid loquatur.

19 Cognouit ergo Iesus quod uellent eum interrogare, & dixit eis, De hoc queritis inter uos quod dixi, Paulisper, & non uidetis me: & iterum paulisper, & uidebitis me.

20 Amen amen dico uobis, quod plorabitis uos & lugebitis, mundus autem gaudebit: uos autem tristabimini, sed tristitia uestra in gaudium uertetur.

16 Paulisper, & non uidetis me.) Sapius de suo
discessu Apostolus Christus p[re]monuit, partim
ut eum fortiori animo ferrent, partim ut arden-
tius expetere Spiritus gratiam, cuius non magnū
desiderium eos tenebat quandiu habebat Christū
corpore presentem. Cauendū ergo ne fastidiosē
legamus quod non frustra Christus inculcat. Pri-
mō dicit se illis paulō post creptum iri, ut cōspe-
ctū eius priuari in quo solo acquiescebant, nō ta-
men designat presentem esse animo. Deinde absen-
tiaz suę subsidium illis promittit: imō testatur se
breui resitutum iri postquam ablatu fuerit: sed
alio modo, nēpe per Spiritus sancti p[re]sentiam.
Quanquam hoc secundū membrū alij secus ex-
ponunt, Videbitis me quā à mortuis resurre-
xero: sed non nisi ad exiguū tempus: quia mox in
cælum recipiatur. Sed mihi uerba eum sensum ad-
mittere non uidentur, Paulisper, & uidebitis me.
Quin potius hac consolatione subleuat ac miti-
gat suę absentię mœrorē, quod non diuturna futu-
ra sit ac ita Spiritus gratiam cōmendat, per quā
illis perpetuō adfuturus sit ac si p[er]mitteret se nō

multo pōst redituro, nec longum se re tempus
quo eius conspectū cōsuebunt. Neque absurdum
existimari debet quod se uideri dicit dū Spiritu
in discipulis habitat: nam et si oculis non cerni-
tur, certo tamen fidei experientio cōgruē sentitur
eius p[re]sentia. Verum est quatenus quod de cet
Paulus, peregrinari fideles à Dom[ino] quōdiu
in terra uersantur, quia per fidem ambulant, non
per aspectum: sed aque ueniam est, merito in-
terea gloriari posse quod Christum siue habeant
in se manentem, quod illi adhaerent, ut capi-
ti membra, quod si se cælum cum eo p[er]fideant.
Ergo gratia Spiritus nobis si cælum est, quo
aspici uult Christus secundum illud Pauli, Etiam
si cognouerimus Christum secundum carnem,
non tamen amplius cognoscimus. Siquis in Chri-
sto, noua creatura. Quia ego uado ad Patrem. Alij
exponunt non uidentū dū discipulis Christū
stū, quia in cælo futurus sit, illi autem in terra.
ego potius ad secundū membrū refero, Videbitis
me breui: quia mors nō est interitus qui me
à uobis separet, sed trāsitus in cælestem gloriam:

2. Cor. 5. 6.

Ibidem 16

istam instaurationem qua reformantur omnia, quam ipse Christus subactō & triumphato Sarana, solus regnum obtinet. Iudicium ergo rebus cōfusis & dissipatis opponitur, vel (vt breuius dicā) antitheton est *nis a ruziac*, ac si rectitudinē quis diceret: quo sensu frequenter sumitur in Scriptura. Sensus ergo est, Satanam, quādiu imperio positur, misecere omnia & turbare, vt feda sit ac deformis opetum Dei *confusio*: sed vbi tyrannide sua exiit per Christū, tunc mundo reparato ordinem bene temperatum lucere. Ita mundū Spiritus de iudicio conuincit: hoc est, quod Christus deuictō iniquitatis principe, quē prius collapsa erant & diuisa, in ordinem restituit.

12. *Adhuc multa habeo.*) Non potuit tantum apud discipulos valere Christi concio quin sua eos ruditas adhuc perplexos in multis teneret: imo vix tenui gustu libabant quā ipsos penitus reficere debebant nisi obstitisset carnis imbecillitas. Fieri ergo non poterat quin suae inopię conscię, metu & anxietate laborarent. Christus autem cum consolatione occurrit, quod accepto Spiritu noui & lōge alij homines futuri sint. Quod igitur pares sciendo esse negat si plura & altiora illis dixerit, huc pertinet, vt spē melioris profectus crecti non respondeant animos. Meriti enim gratiam qua donandi erant, ex presentis sensu non oportuit, quum tam procul a cælo abessent. In summa, bono & forti animo esse iubet, quantumuis nunc sint debiles. Cæterum quia nulla præter doctrinam sultura erat in quam recumberent, admonet Christus se illam temperasse pro eorum modulo: sic tamen vt altior & vberior breui speranda sit, ac si diceret, Si nondū ad vos stabilendos sufficit quod ex me audistis, tolerate paulisper: nam paulō post Spiritus magister edoctis nihil amplius deerit. absoluet ille quod rude adhuc in vobis est. Nunc quæritur quænam ista fuerint quibus discendis nondum idonei erant Apostoli. Papistæ, vt sua figmenta pro Dei oraculis obtrudant, hoc loco improbe abutuntur. Christus, inquiunt, nouas Apostolis reuelationes promisit, ergo in Scriptura subsistere non conuenit, supra quā ille suos vocat. Primum, si cum Augustino loqui placeat, solutio ad manum erit. verba eius sunt: Quum tacerit Christus, quis nostrum dicat ista vel illa esse? aut, si diceat audeat, vnde probabit? quis tam vanus, aut temerarius qui, etiam si verba dicat, sine vllō diuino testimonio affirmet ea esse, quæ dicere tunc Dominus noluit? Verum certior nobis ad eos referendos ex Christi verbis superpetit ratio. Perfectus veritatis magister dicitur Spiritus, quem pollicitus est Apostolis Christus, quorsum autem pronissus est, nisi vt acceptam ab eo sapientiam per manus traderet? Datus est illis Spiritus, quo duce & directore iniuncto sibi officio defuncti sunt. Eos idem ille Spiritus in *omnem veritatem* perduxerat, quem doctrinæ suæ summam scriptis complexi sunt. Huic doctrinæ quisquis aliquid addendum putat, ac si mutila esset & semiplena, non modō Apostolos insinulat malæ fidei, sed in Spiritum blasphemus est. Si doctrina quam licetis consignarunt, à tyronibus adhuc & nouitiis profecta esset, non superuacua esset accessio: nunc verō quum eorum scripta quasi perpetuæ sint eius reuelationis tabulæ quæ illis promissa & præstita sunt, non potest sine atroci Spiritus iniuria quic-

quam illis addi. Porro quum ad res ipsas ventum est, plusquam ridiculi sunt Papistæ. Illa enim arcana quibus portandis impares erant Apostoli, pueriles esse nōnias definiunt, quibus nihil inanius vel magis fatuum. Descendere scilicet e cælo Spiritum oportuit vt discerent Apostoli quo ritu sacrandi essent calices cum suis altaribus, baptizanda campanæ, benedicenda aqua lustralis, & Missa celebranda. Vnde igitur discunt moriones & pueri, qui ad vnguem tenent hæc omnia? Nihil itaque apertius est quā Deo illudere Papistas, quum e cælo prodidiisse fingunt quæ tam Cereris aut Proserpinc nylteria sapiunt quā abhærent à sincera Spiritus sapientia. Nos verō, nisi velimus ingrati esse Deo, ac quiescamus in ea doctrina cuius authores esse Apostolos scripta eorum testantur: quando summa illic celestis sapientiæ perfectio nobis prodita est, quæ hominem Dei perfectum reddat. vltra eam progredi fas esse non putemus. Nam altitudo nostra & latitudo & profunditas in eo posita est, vt sciamus charitatem Dei quæ nobis exhibitā est in Christo. Hęc cognitio omnem scientiam supereminet, vt inquit Paulus. Vt quum tradit in Christo abscondites esse omnes sapientię & scientiæ thesauros, non aliquid innotum Christum fabricat, sed quem sua predicatione ad vinum depinxit, vt cernatur quasi ante oculos nostros crucifixus, quem admodum dicit ad Galatas. Cæterum, nequa maneat ambiguitas, Christus ipse postea suis verbis explicat quænam illa sint quæ nondum ferre poterant Apostoli. *Quæ ventura sunt, annuntiabit vobis*, inquit. Hoc quidem nonnulli ad Spiritum prophetię restringunt: sed, meo iudicio, potius futurum regni sui spiritualis situm designat, qualem paulo post resurrectionem eius Apostoli viderunt, sed tunc comprehendere nullo modo poterant. Non ergo vaticinia illis promittit de rebus post eorum mortem futuris: sed tantum significat aliam fore regni sui naturam, & gloriam longè maiorem quā nunc animis concipere possint. Cuius arcana sapientiæ (quam per Ecclesiam celestes quoque Angeli cum admiratione discunt) thesauros Paulus explicat in epistola ad Ephesios, à primo capite vsque ad finē quarti. Quare non est quod à Papæ archibus vel serinis peratur. *Non enim loquetur à semetipso*. Confirmatio est illius particulę, *Duces vos in omnem veritatem*. Scimus fortētem veritatis Deum esse, atque extra eum nihil esse certi vel solidi. quare vt Spiritus oraculis plenam tutō adhibeant fidem Apostoli, Christus diuina fore pronuntiat: quasi diceret manare à Deo ipso quicquid Spiritus attulerit. Neque tamen his verbis minuitur Spiritus maiestas, quasi vel Deus non sit, vel Patre sit inferior: sed referuntur ad mentis nostræ captum. Quia enim propter velū interpositū non satis assequimur quāta reuerentia excipere deceat quæ nobis reuelat Spiritus, ideo expressa sit diuinitatis mentio: quæ admodum alibi vocatur artha qua nobis ratam facit Deus salutem nostram, & sigillum quo eius certitudinem nobis obfirmat. In summa, docere Christus voluit, doctrinam Spiritus non fore mundi huius, ac si in aere nasceretur, sed ex celestis Sanctuarij adytis prodituram.

14. *Ipsæ me glorificabit.* Nam admonet Christus non venturum Spiritū qui nouū aliquod regnū erigat, sed potius qui stabilitat gloriā illi à Patre datam.

Colof. 1. 28

Ephes. 3. 8.
Colof. 2. 3.

Galat. 3. 1.

Ephes. 1. 14

Gal. 3. 24. datam. Multi enim Christū docuisse somniant, ita-
tūm vt rudimēta traderet, postea discipulos trāf-
miseret in altiore[m] scholam. Hoc modo Euan-
geliū pluris non faciū[ur] quā[m] Legem, quæ pæda-
gogus fuisse veteris populi dicitur. Hūc errorem
alter nihilo tolerabilior sequitur, quod Christo
valere iussu, ac si regno perfunctus nihil nunc ef-
fecit, Spiritum in eius locū subrogant. Ab hoc fonte
Papatus & Mahometis sacrilegia fluxerūt, nam
etiam inter se multis in rebus sunt dissimiles isti
antichristi, commune tamen principū habent,
Euangelio quidem nos initiari in rectam fidem,
sed aliunde petendam esse doctrinæ perfectionē
que nos penitus expoliat. Si Papæ obicitur Scri-
ptura, illic herendū esse negat, quia Spiritus su-
perueniens multis additamentis supra illam nos
cœxit. Mahometes prædicat sine suo Alcorano
homines semper manere pueros. Falso itaque
Spiritus prætextu falscinatus fuit mundus, vt à
simplici Christi puritate discederet. nam simulac
Spiritus à Christi sermone diuellitur, quibuslibet
delictiis & imposturis aperta est ianua. Similē
fallendū viam tentarunt hoc seculo multi fanati-
ci. Doctrina que scripta est, illis visa est literalis.
nouam ergo theologią excedere placuit que ex
reuelationib[us] constaret. Nūc videmus quā[m] non
superuacua fuerit Christi admonitio, quod per
Spiritū quem missurus erat, glorificandus esset:
vt sciremus non alias esse partes Spiritus sancti
quā[m] vt regnum Christi stabiliat, & quicquid
illi à Patre datū est asserat faciātque in perpetuum.
Quorū[m] igitur Spiritus doctrina? non vt
nos abducat à schola Christi, sed potius vt rata
sit vox illa qua iubemur ipsum audire. alioqui

Christi glorię detraxeret. Additur ratio: *De meo
accipiet*, incipit Christus. quibus verbis significat,
nos in hunc finem Spiritum accipere vt benefici-
is suis fruamur. Quodam nobis conferat. Vt abluamur
Christi sanguine, vt aboletur per eius mortem
in nobis peccatū, vt vetus homo noster cruci-
figatur, vt valeat eius resurrectio ad nos in
vitę nouitatem reformandos denique vt bonetū
eius simus participes. Ergo nihil sensim à Chri-
sto Spiritus nobis conferat, sed à Christo sunt
quod in nos transfundat. Idem & de doctrina
sentiendum: neque enim nos illuminat vt abducat
vel tantillum à Christo, sed vt cōpleat quod
dicit Paulus, Christum esse nobis factū sapientiam, 1. Cor. 1. 30.
item thesuros illos qui in Christo sunt abscondi-
ti, referat. In summa, non alius quā[m] Christi diuitijs
nos locupletat Spiritus, vt eius gloriam per
omnia illustret.

15 *Quicumque Pater habet, mea sunt.* Quia
videri poterat Christus Patri esse quod sibi
vendicabat, fatetur sibi esse a Patre quicquid
per Spiritū nobis communicat. Ceterum quomodo
dicit, *Omnia Patris sua esse*, in persona Mediatoris
loquitur: quia de plenitudine eius haurire nos o-
portet. Scilicet ad nos respicit, vt etiam est. At-
qui videmus vt semiot pars hanc quam dicit,
que præterito Christo Deum per uagos circuitus
quærit. Alij exponunt commone esse. Filio
quicquid habet Pater, quatenus idem est Deus.
Sed hic nō tam de aeterna & intrinseca (vt sic lo-
quar) potētia differit quā[m] de ministerio ubi erga
nos officio. Deniq[ue] suas diuitias per se
ad fruendū mutet: atq[ue] inter dona que per eius
manum à Patre accipimus, Spiritum recenseat.

16 *Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me, quia ego vado ad Patrem.*

17 *Dixerunt ergo quidam ex discipulis eius inter se, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me? Et, Quod ego vado ad Patrem?*

18 *Dicebant ergo, Hoc quid est quod dicit, Paulisper: nescimus quid loquatur.*

19 *Cognouit ergo Iesus quod uellent eum interrogare, & dixit eis, De hoc queritis inter uos quod dixi, Paulisper, & non videtis me: & iterum paulisper, & videbitis me.*

20 *Amen amen dico uobis, quod plorabitis uos & lugebitis, mundus autem gaudebit: uos autem tristabimini, sed tristitia uestra in gaudium uertetur.*

16 *Paulisper, & non videtis me.* Saepius de suo
discessu Apostolus Christus præmonuit, partim
vt eum fortiori animo ferrent, partim vt ardentius
expetere[n]t Spiritus gratiā, cuius non magnū
desiderium eos tenebat quā[m]diu habebat Christū
corpore presentem. Cauendū ergo ne fastidiosē
legamus quod non frustra Christus inculcat. Pri-
mō dicit se illis paulō post ereptum iri, vt cōspe-
ctū eius priuati in quo solo acquiescebant, nō tamen
desinat præsentem esse animo. Deinde absentię
sux subsidium illis pronuntiat: imō testatur se
breui restitutum iri postquam ablatu[m] fuerit: sed
alio modo, nēpe per Spiritus sancti presentiam.
Quāquam hoc secūdū membrū alij secus ex-
ponunt, Videbitis me quā[m] à mortuis resurre-
xero: sed non nisi ad exiguū tempus: quia mox in
cælum recipiar. Sed mihi uerba eum sensum ad-
mittere non uidentur, *Paulisper, & videbitis me.*
Quin potius hac consolatione subleuat ac miti-
gat suę absentię mœrorē, quod non diuturna futu-
ra sit: ac ita Spiritus gratiam cōmendant, per quā
illis perpetuō adfuturus sit. ac si pmitteret se nō

multō post rediturum, nec longum fore tempus
quo eius conspectū cærebunt. Neque absurdum
existinari debet quod se uideri dicit dū Spiritum
in discipulis habitat: nam etiam oculi non cernitur,
certo tamen fidei experimento eum sentire
eius presentia. Verum esse quicquid de cet
Paulus, peregrinari in deserta Domini quomodo
in terra uersantur, quia per fidem ambulant, non
per aspectum: sed neque ueniam est, meriti om-
niter a gloriosi posse quod Christum siue habeant
in se manentem, quod illi adhaerent, vt capi-
ti membra, quod si se cælum cum eo proficiscant.
Ergo gratia Spiritus nobis si seculum est, quo
aspici uult Christus secundum illud Pauli, Etiam
si cognouerimus Christum secundum carnem,
non tamen amplius cognoscimus. Siquis in Chri-
sto, noua creatura. *Quia ego vado ad Patrem.* Alij
exponunt non uidentū amplius à discipulis Chri-
stū, quia in cælo futurus sit, illi autem in terra. E-
go potius ad secūdū membrum refero, Videbitis
me breui: quia mors mea nō est interitus qui me
à uobis separet, sed trāsitus in celestem gloriam;

2. Cor. 5. 6.

Ibidem 16

unde se diuina mea virtus ad nos vsque diffundet. Docere itaque, meo iudicio, voluit qualis futura sit sua post mortem cōditio, vt spirituali eius præsentia contenti essent, neque putarent quicquam sibi obesse quod non amplius cum ipsis ageret vt mortalis homo.

19 *Cognouit Iesus.*) Quanquam videtur interdum Dominus furdis loqui, suorum ruditati sic tandem succurrit vt non sit inutilis eius doctrina. Nostrum est verò dare operam ne ad tarditatē accedat vel superbia vel ignauia, sed potius humiles nos præbeamus ac discēdi cupidos.

20 *Plorabitis vos & Ingebitis.*) Ostendit quae causa suum discessum instare prædixerit, & simul promissionem addidit de maturo reditu: nempe vt melius scirent quàm necessarium esset Spiritus subsidium. Dura, inquit, & ardua tentatio vos manet. nam vbi morte ablati fuero, mundus suos triumphos ager. vos in grauissimo mœre eritis: mundus se beatum, & vos miseros iudicabit. Volui igitur vos armis necessarijs ad hanc pugnam instruere. Tempus autem mediū designat inter mortem suam & missionem Spiritus,

21 *Mulier quum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: quum autem peperit filium, nō amplius remittitur afflictionis propter gaudium quod natus sit homo in mundum.*

22 *Et vos igitur tristitiam quidem nunc habetis: rursum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.*

23 *Et in illa hora me non interrogabitis quicquam. Amen amē dico vobis quod quacunque petieritis à Patre in nomine meo, dabo vobis.*

24 *Hactenus non petistis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum plenum sit.*

21 *Mulier quum parit, tristitiam.*) Similitudine proximam sententiam confirmat, imò clarius sententiam suam exprimit, quod scilicet nō tantum gaudio mutandus sit eorum mœror, sed materiam quoque ac fegetem gaudij in se continet. Fit sæpenumero, vbi rebus aduersis successit prosperitas, vt homines pristini doloris oblitos se in lætitiā effundant: dolor tamen qui præcessit, non est lætitiæ causa. Christus autem fructuosam suorum tristitiā fore significat quam Euangelij causā pertulerint. Et certè non alius dolorum omnium quàm in seclix exitus esse potest, nisi quum in Christo benedicuntur. Sed quia crux Christi semper inclusam habet in se victoriā, meritò dolorem qui inde concipitur, Christus ipse similem facit dolori parturientis fœminæ: qui mercede sua pensatur dum fœtus in lucem editus puerperam exhilarat. Non quadraret autem similitudo nisi gaudium pareret dolor in Christi membris, dum eius passionibus communicant: sicuti parturitio in muliere causa est partus. Huc etiam aptanda est similitudo, quod quum acerrimus sit mulieris dolor, citò euanescit. Non parua igitur hæc leuatio erat discipulis, quum dolorem suum audirent minimè diuturnum fore. Imò ad nos accommodandus est huius doctrinæ vsus. Ex quo Spiritu Christi regenti sumus, debebat in nobis vigere gaudium quod omnem malorum sensum abstergeret: decebat, inquam, nos puerperis esse similes, quæ solo fœtus sui cōspectu qui mouerunt vt illis suus dolor non doleat. Sed quia primitias tantum accepimus, & quidem valde tenues, vix modicas sentimus spiritualis lætitiæ guttas, quæ dolori nostro alperse eius acerbiteriam leniant. Et ta-

men exigua ista portio clarè ostendit ad eò nunquam obrui mœrore qui Christum fide intuentur, vt in extremis malis gloriosè tamen exultent. Interea verò quoniam hæc omnibus creaturis imposita est conditio vt parturiant vsque ad vltimum redemptionis diem, sciamus nobis quoque gemendum esse, donec ex cōtinuis præsentis vitæ miseris liberati, fidei nostræ fructum palam cernamus. In summa, puerperis similes sunt fideles, quatenus in Christo renati, iam in cœlesti Dei regnum & beatam vitam ingressi sunt: similes autem gaudis & parturientibus fœminis, quatenus adhuc captiui in carnis ergastulo ad seclix illum statum suspirant, qui sub spe latet absconditus.

22 *Gaudium vestrum nemo tollet.*) Gaudij pretium non parum auget perpetuitas. nam hinc sequitur leues esse ærumnas & æquo animo tolerandas, quæ momentaneæ sunt. Porro his verbis admonet Christus quodnam sit verum gaudium. Necessè est vt suis gaudijs cito priuetur mūdus, quæ non nisi in rebus caducis quærit. Ergo ad Christi resurrectionem veniendū, in qua æterna est stabilitas. *Visurum se discipulos intelligit, quū rursus eos visitabit Spiritus sui gratia, vt perpetuo eius conspectu fruantur.*

23 *Non interrogabitis quicquam.*) Postquā discipulis lætitiā promisit Christus ex inuicta fortitudine & constantia, nunc alteram Spiritus gratiam qua donandi erant prædicat, nempe tantam intelligentiam lucem quæ ipsos ad cælestia vsque arcana euehat. Tanta erat tunc in illis tarditas, vt ad minimum quenque scrupulum hæsitarent. nam vt pueri alphabetarij versus vnum sine pluribus remoris non continuant, ita in singulis

gulis ferè Christi verbis quædam erat offensio quæ illorum profectum impediret. Paulo post verò Spiritu sancto illuminati, non amplius remoras villes passî sunt quin familiaris ac nota illis esse: Dei sapientia, vt inoffenso cui sù inter Dei arcana pergerent. Non desierunt quidem Apostoli, etiam quum in summum sapientie gradum euecti essent, os Christi interrogare: sed hic tantùm sit duplicis status comparatio: ac si diceret Christus eorum ruditatem correctum iri, vt qui in minimis quibusque nunc subsistunt, facîle ad summa vique mysteria nullo negotio penetrarent. Falsis est locus Ieremias, 31. 34. Non docebit quisque proximum suum, dicens, Cognosce Dominum: quia omnes à minimo vsque ad maximû (dicit Dominus) me cognoscent. Non tollit certè Propheta neque abolet doctrinam, quæ in regno Christi maximè vigere debet: sed vbi Diuinitus edocti fuerint omnes, cessât inscitia: negat amplius fore locum, quæ hominum mentes occupat donec illis sol inscitia: Christus per Spiritum sui radios illuxerit. Porro quum nihil à pueris differret Apostoli, imò truncis magis similes essent quàm hominibus, quales repente exiuerint Spiritus magisterio edocti, satis notum est. *Quæcumque petieris à Patre meo.* Declarat vnde illis noua hæc facultas: quia scilicet ex Deo sapientie fonte quantum opus erit pleno ore haurire illis licebit: ac si diceret, Timendum non est ne destituerint intelligentiæ dono: quia Pater cum omni bonorum affluentia ad vos largè ditandos paratus erit. Cæterum his verbis admonet, non ideo Spiritum promitti, vt quibus promissus est, illum ignaui ac stertentes expectent: sed potius vt sedulo intenti sint ad petendam gratiam quæ offertur. In summa, pronuntiat se tunc ita sancturum esse Mediatoris officio, vt liberaliter & supra votum illis impetret à Patre quicquid petierint. Sed hic exoritur difficilis questio, An tunc primum cæperit inuocari Deus Christi nomine, qui nunquã aliter hominibus propitiis esse potuit quàm in Mediatoris gratiam. Tempus futurum designat Christus, quo daturus sit cælestis Pater discipulis quicquid nomine suo petierint. Si hæc noua est ac insolita gratia, colligi posse videtur, quandiu in terris versatus est, nondum egisse aduocati partes, vt per ipsum gratæ essent Deo fidelium preces, quod etiam mox clarius exprimit, *Hæc enim, inquit, non petiistis quicquam in nomine meo.* Atqui probabile est, Apostolos orandi regulam quæ in Lege præscripta erat seruasse. Scimus autem Patres non sine Mediatore orare solitos, quò tot exercitiis ipsos Deus ad talem orandi formam

assuefaceret. Videbant summum Pontificem in Sanctuarium ingredi totius populi nomine: videbant quotidie sacrificia immolari, vt ratæ essent coram Deo Ecclesie preces. Erat igitur hoc vni ex fidei principis, tenere & haurire Deum inuocari nisi Mediatore interposito. Iam vero Christus cum se esse satis testatus fuerat discipulis: sed tam obscura erat cognitio vt preces suas nondum rite ad eius nomen formare possent. Nec verò quicquam in eo erat absurdum quòd Deum precati sint sub Mediatoris filicia ex Legis præscripto, nec tamen planè & liquido intellexerint quidnã hoc sibi vellet. Adhuc extantum erat templi velum, Dei maiestas sub vmbra Cherubim abscondita erat, nondum cæli sanctuarium ingressus erat verus Sacerdos vt pro suis intercederet, nondum sanguine suo viam dedicauerat. non igitur mirum si Mediator non fuit agnitus: licet nunc, ex quo in cælo pro nobis apud Patrem apparet, sacrificio suo cum nobis reconcilians, vt audeamus nos miserè homunciones illic cum fiducia proire. Nam certè Christus, peracta expiatione in cælum receptus, Mediatorem se passim ostendit. Cæterum notanda est tam frequens repetitio hæc particular, quòd nos in Christi nomine orare deceat: vt sciamus impiam esse profanationem nominis Dei quum quis ipsi præterito filiere se audeat ad Dei tribunal. Quod si animis nostris probe infixi erit hæc persuasio, Deum nobis libenter & largè daturum esse quicquid Filij nomine petierimus, non aduocabimus hinc inde diuersos patronos in subsidium, sed vno illo contenti erimus qui toties ac tam benignè suam operam nobis deserit. Porro dicimus orare in *Christi nomine* quum illum nobis aduocatum statuimus, qui gratiam apud Patrem conciliat, etiamsi nomen eius labiis diseret non exprinimus.

24 *Pet. se.*) Hoc ad tempus manifestationis refertur quæ paulo post futura erat. Quo minus excusabiles hodie sint qui fictis Sanctorum patronis hæc doctrinam partem obscurant. Verè rem populum oportuit oculos ad vmbrailem suum Pontificem & pæcudum victimas conuètere quoties precari vellet. Nos igitur pluraquam ingrati, nisi sensus omnes in verum Sacerdotem defixos tenemus, qui propitiator nobis est exhibitus, per quem nobis facilis & peruenis sit aditus ad thronum gloriæ Dei. Addit postremo, *Regnum vestrum plenum sit*, quo significat nihil ad perfectam bonorum omnium copiam, nihil ad summam votorum, nihil ad tranquillam satietatem defore, si modo in suo nomine à Deo postulemus quicquid nobis opus est.

25 *Hæc in prouerbiis loquutus sum vobis: sed venit hora quando non amplius in parabolis vobiscum loquar, sed palàm de Patre annuntiabo vobis.*

26 *In illa hora in nomine meo petietis, & non dico vobis quòd ego rogabo Patrem pro vobis:*

27 *Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quòd ego à Deo exiui.*

28 *Exiui à Patre, & veni in mundum: rursus relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.*

25 *Hæc in prouerbiis.*) Consilium Christi est animos addere discipulis, vt de meliore profectu bene sperantes non putent inutilem esse quam audiunt doctrinam, quanuis in ea non multum assequantur. Poterat enim illis obrepere suspicio, Christum nolle intelligi, ac de industria ipsos

tenere suspensos. Breui igitur fore denuntiat vt doctrinæ fructum sentiant, quæ sua obscuritate fastidium in eorum animis creare poterat. **שׁוּב** Hebræis prouerbiis interdum significat: quia autem prouerbia vt plurimum figuras & tropos continent, inde fit vt Hebræi **שׁוּב** appellent

Cap.
XVI.

anigmata, vel insignes sententias, quæ Græcis
ἀποκρυφῶς vocantur, quæ aliquid ambiguum vel
 obscurum ferè habent. Sentus ergo est, Nunc figu-
 ratè vobiscum, & non simplici planèque ora-
 tione loqui videor: sed breui loquar vobiscum
 familiarius, vt nihil sit vobis in mea doctrina per-
 plexum aut difficile. Nunc videmus quod iam at-
 tigi, animari discipulos maioris profectus fide-
 cia, ne doctrinam abiciant, quia nondum intelli-
 gunt quid sibi velit. Nisi enim spes proficiendi
 nos accendat, discendi studium frigrè necesse
 est. Cæterùm res clarè ostendit. Christum non æ-
 nigmaticè loquutum esse, sed facili ad oque cras-
 so dicendi genere vsum apud discipulos. sed tanta
 erat eorum ruditas vt tonitru e ore eius pende-
 rent. Quare ista obscuritas non tam in doctrina
 fuit quàm in eorum mentibus. Et certè idem nobis
 hodie accidit: nam sermo Dei non frustra hoc
 elogio ornatur quod sit lux nostra: sed eius ful-
 gorem tenebræ nostræ sic obnubilant, vt pute-
 mus nos meras allegorias audire. Nam sicuti nina-
 tur per Prophetam se barbarum fore incredulis
 & reprobis, vti blætis esse labiis: & Paulus Eu-
 uangelium dicit absconditum esse tribus, quia
 eorum mentes excecavit Satana in infirmis & rudi-
 bus magna ex parte confusum aliquid sonat, vt
 non possit intelligi. Nā est non prioris tenebri-
 cosæ sunt eorum mentes, sicut infidelium: sunt
 tamen velut nebulis implicatæ. Et Dominus, vt
 nos propriæ inopie sensu humiliet, ita ad tempus
 stupere patitur: sed quos Spiritu suo illuminat, ita
 proficere facit vt illis familiaris ac notus sit ille
 sermo. Atque huc spectat posterius membrum,
Veni hora, (hoc est, mox ventura est) quando nõ
 loquar vobiscum amplius figuratè. Certè non al-
 ita docuit Spiritus Apostolos quàm quæ aud e-
 rant ex ore ipsius Christi: sed irradians eorum cor-
 da, tenebras eorum discussit, vt Christum quasi
 nouo & diuerso modo loquentem audientes,
 mentem eius facile caperent. Quom dicit *annun-
 tiaturum se de Patre*, scopum hunc suæ doctrinæ
 esse ad. nonet vt nos ad Deum adducat, in quo po-
 sita est solida felicitas. Sed estat vna questio,
 quomodo aibi dicat datum esse discipulis nosse
 mysteria regni Dei, quibus hic fateatur se enigma-
 tice loquutum. nam illic (hoc est Matth. 13. 35.) di-
 serimen statuit inter eos & reliquum vulgus,
 quod in parabolis apud vulgus loquatur. Respon-
 deo, non fuisse tantam in Apostolis ruditatem
 quin tenuiter saltem gustarent quid vellet magi-
 ster. Ita non sine causa eos è grege cæcorum exi-
 mit. Nunc sermone in suum illis haec tenus allego-
 ricum fuisse dicit, præ illa conspicua intelligen-
 tiæ luce quam mox per Spiritus sui gratiam illis
 daturus erat. Vt nunque igitur verum, quod longè
 excellenter super eos quibus in spidus erat Evan-
 gelij sermo: & tamen adhuc alphabetarij essent
 respectu nouæ sapientiæ quam illis Spiritus attu-
 lit.

26 *In illa hora.*) Iterum causam repetit cur
 tam liberaliter tunc aperiendi sint cælestes the-
 sauri, quia scilicet in nomine Christi petent
 quicquid sibi opus erit: Deus autem nihil quod
 Filij sui nomine peteretur negabit. Sed videtur esse
 in verbis distidium: subicit enim continuo
 post Christum, superuacuum fore vt Patrem ipse
 roget. Quorsum autem atinet ipsius nomine pre-
 cari, nisi suscipiat patroni munus? Et Iohannes 2. 1.

alibi cum nominat aduocatum nostrum. Paulus *Rom. 8. 34.*
 etiam testatur eum nunc pro nobis intercedere.
 Idem confirmat author Epistolæ ad Hebræos 7.
 25. Respondeo, non simpliciter hoc loco negare
 Christum se intercessorem fore: sed hoc tantum
 velle, tam propensum fore erga discipulos Pa-
 trem vt sine vlla difficultate sponte daturus sit
 quicquid precati fuerint. Occurret Pater, inquit,
 ac pro immenso erga vos suo amore patronum,
 qui alioqui pro vobis verba esset facturus, præ-
 ueniet. Cæterum quom dicitur intercedere Chri-
 stus pro nobis apud Patrem, nihil de ipso carnale
 imaginemur, ac si ad Patris genua procumbens
 preces suppliciter conciperet: sed virtus sacrificij
 quo semel Deum nobis placant, semper vigens
 & efficax, sanguis quo expiauit peccata nostra: o-
 bedientia quam præstitit, continua est pro nobis
 intercessio. Insignis est hic locus, quo docemur
 cor Dei nos tenere simulac Filij nomen illi op-
 posuimus.

27 *Quia vos me amastis.*) Monemur his verbis
 vnicum esse vinculum nostræ cum Deo coniun-
 ctionis, si Christo coniuncti simus. coniungimur
 autem fide non ficta, sed quæ ex sincero affectu
 nascitur, quem *Amoris* nomine designat. neque
 enim purè in Christum credit nisi qui illum ex
 animo amplectitur: quare hoc verbo vim & nat-
 uram fidei bene expressit. Verum si tunc demum
 amare nos Deus incipit ex quo Christum dilexi-
 mus, sequitur à nobis esse initium salutis: quia
 Dei gratiam præuenimus. Atqui huic sententiæ
 reclamant plurima Scripturæ testimonia. Promis-
 sio Dei est, Faciam vt me diligant. Et Iohannes
 dicit, Non quod priores dilexerimus eum. Super-
 uacuum esset plures locos colligere: quia nihil
 hac doctrina certius, Dominum vocare quæ non
 sunt, suscitare mortuos, alienis se adiungere, for-
 mare corda carnea ex lapideis, apparere iis à qui-
 bus non queritur. Respondeo, homines ante vo-
 cationem, si sunt ex electis, arcano modo à Deo
 amari, si suos omnes diligit antequam creati
 sint: sed quia nondum reconciliati sunt, merito
 cenferi Dei inimicos, sicut & Paulus loquitur. Se-
 cundum hanc rationem hic dicimur amari à Deo
 dum Christum diligimus: quia pignus habemus
 paternæ eius dilectionis, quem ante horruimus vt
 iudicem nobis infestum.

28 *Exiit à Patre.*) Hæc loquutio Diuinam
 in Christo virtutem nobis commendat. neque
 enim firma in illum constaret fides nisi Diuinam
 eius potentiam apprehendere. Parum enim aut
 nihil mors eius & resurrectio, duæ fidei columnæ
 nos iuuarent, nisi cælestis virtus illis annexa esset.
 Nunc tenemus qualiter nos deceat Christum
 amplecti, ira scilicet vt consilium & virtutem
 Dei, cuius manu nobis offertur, fides nostra re-
 putet. Neque enim frigidè accipiendum est quod
 exierit à Deo: sed simul tenendum est quorsum
 vel in quem finem exierit, nempe vt esset nobis
 sapientia, sanctificatio, iustitia & redemptio. Se-
 cundo membro quod mox subicit, notatur vir-
 tutis perpetuitas. Poterant enim cogitare disci-
 puli, temporale illud esse beneficium quod Re-
 demptor mundo esset missus. Dixit ergo se redire
 ad Patrem, vt certò statuat nihil eorum bonorū
 quæ attulit, suo discesse excidere: quia ex cælesti
 sua gloria mortis & resurrectionis suæ vim & ef-
 fectum in mundū effundat. Nā dum ergo reliquit
 quom

Ies. 48. 11.

2. Cor. 4. 3.

1. Iob. 4. 10.

Rom. 5. 10.

quum infirmitates nostras exuens in cælum recessus efficit viget nihilominus erga nos eius gra-

tia quia sedet ad Patris dextram, vt potiatur totius mundi impetio.

29 *Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc palàm loqueris, & proverbium nullum dicis.*

30 *Nunc nominus quod noneris omnia, & non habes opus vt quis te interroget: in hoc credimus quòd à Deo existi.*

31 *Respondit illis Iesus, Nunc creditis? ecce ventura est hora, & nunc venit qua dispergami ni quisque in sua, & me relinquantis solum. quanquam non sum solus: quia Pater mecum est.*

32 *Hec loquutus sum vobis, vt in me habeatis pacem. in mundo tribulationem habetis: sed confidite, ego vici mundum.*

29 *Dicunt ei discipuli.* Hinc apparet quàm efficaç fuerit consolatio, quia deiectos prius & fractos animos subitò in magnam laetacitatem erexit: & tamen certum est, minimè adhuc assequutos esse discipulos quid valeret Christi sermo. sed quanuis eius nondum capaces essent, solus odor eos recreauit. Quòd exclamant Magistram *palàm loqui & absque figura*, in eo quidem modum excedit ex animi tamen sensu testantur quod res est. Quod nos quoque hodie experimur, nam qui paulillum tantum gustauit ex Euangelij doctrina, magis accenditur, & plus longè sentit energiæ in exiguo fidei modulo, quàm si totus Plato illi cogitatus fidei. Imò gemitus quoque Spiritus Dei excitat in cordibus piorum, luculenti sunt testes Deum arcano modo supra eorum captum operari. Nam alioqui Paulus non vocaret ipsos inenarrabiles. Sic habendam est, apostolos sensisse aliquid profectus, vt verè testari possent non profus ænigmatica iam sibi esse Christi verba: sed in eo fuisse deceptos, quòd sibi plus æquo sapere videbantur. Inde autem error, quòd nesciebant quale futurum esse. Spiritus donum. Exultant ergo ante tēpus, perinde ac si quis nummo vno aureo diuitem se putaret. Colligunt ex quibusdam signis, Christum à Deo proditisse: perinde gloriantur ac si nihil amplius deesset. Atqui ab ea notitia longè adhuc aberant, quandiu non tenebant qualis sibi futurus in posterum esset Christus.

31 *Nunc creditis.* Quia sibi nimium placebant discipuli, eos admonet Christus, vt infirmitatis suæ memores, potius se intra modulum suum cōtineant. Nanquam autem satis probè agnoscimus quid nobis desit, & quantum à fidei plenitudine distemus, quousque ad serium aliquod experimētum ventum est. Nam res ipsa tunc ostendit quàm debilis fuerit si des quam putabimus plenam esse. Huc reuocat Christus discipulos, ac breui fore pronuntiat vt ipsum relinquant. Est enim persequutio instat Lydij lapidis ad probandam fidem, cuius paruitas dum apparet, trepidare incipiunt & se contrahere qui prius instati erant. Ergo interrogatio Christi est ironica: ac si dixisset, Itāne vos iactatis quasi fide referti? Atqui instat examen quod vacuitatem vestram proder. Sic coerceda est nostra securitas dum nimis exultat. Sed videri postet vel nullam profus fuisse fidem in discipulis, vel tunc fuisse extinctam quum relicto Christo huc illuc dispersi sunt. Respondeo, vt cenque deiecta fuerit ac veluti succubuerit fides, tamen fuisse aliquod residuum vnde postea noui sirculi pullarent.

32 *Non sum solus.* Hæc correctio addita est, vt sciamus Christo nihil derogari dum ab hominibus relinquitur. Nam quum in ipso fundata sit eius veritas & gloria, neque à mundi fide pendeat, si contingat ipsum à toto mundo deferi, manet nihilominus integer: quia Deus est, non alieno subsidio indigens. Quòd dicit *Pater mecum fore*, perinde valet atque Deum ab eius parte statutum, vt minime opus habeat quicquam ab hominibus mutuari. Hoc qui quis probè meditatum habebit, vel toto mundo nutante firmus consistet, nec eius fidem eueret aliorum omnium defectio. Nec enim Deo tribuimus iustum honorem nisi solus ipse nobis sufficiat.

33 *Hec loquutus sum vobis.* Rursus inculcat quàm necessariæ sint consolationes quibus fuerat apud ipsos vsus. Probat autem hac ratione, quòd eos in mundo plurimè ærumnæ & tribulationes maneant. Notanda igitur primùm hæc admonitio, vt statuam omnes pij multis miseris vitam suam subiectam fore, vt se ad tolerantiam comparent. Quum ergo instat maris tumultuosi nobis sit mundus, non alibi quàm in Christo reperietur vera pax. Iam eius viuendæ modus quem hic definit, notandus est. Dicit *Pacem habitueros* si in hæc doctrina profecerint. Voluimus ergo in mediis afflictionibus tranquillas habere & solutas mentes? attenti sumus ad hæc Christi coniectionem quæ nobis pacem in ipso conferet. *Confidite.* Sicuti variis afflictionibus torporem nostrum corrigi decet, ac nos expergeri ad querendum malorum remedium: ita non vult Dominus nos animis frangi, sed potius alacriter pugnare, quòd fieri non potest nisi de successu certi simus. nam si dubio euentu pugnandum sit, totum studium nostrum mox concidet. Ergo Christus ad certamen nos vocans, certa victorie fiducia instruit: quanuis adhuc nobis sudandum sit. Porro quia semper in nobis multa est trepidandi materia, hac ratione fidendum esse docet: quia ipse non sibi priuatim, sed nostra causa mundi fuerit victor. Ita fiet vt in nobis sere oppressi, magnificæ illius gloriæ intuitu, ad quam caput nostrum emerit, tutò possimus quicquid malorum nobis incumbit despiciere. Proinde si Christiani esse cupiamus, minimè nobis à cruce querenda est immunitas: sed hoc vno contenti sumus, quòd sub Christi auspiciis militantes, etiam in ipso conflictu, sumus tamen extra periculum. *Mundi* nomine complectitur hic Christus quicquid aduersum est piorum salutis: præsertim verò corruptelas omnes quibus ad struendas nobis insidias abutitur Satan.

Cap.
XVII

- 1 **H**æc loquutus est Iesus, ac sustulit oculos suos in caelum, & dixit, Pater, venit hora, glorifica Filium tuum, ut & Filius tuus glorificet te.
- 2 *Quemadmodum dedisti illi potestatem omnis carnis: ut omnibus quos dedisti ei, det vitam æternam.*
- 3 *Hæc autem est æterna vita, ut cognoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum.*
- 4 *Ego te glorificavi super terram, opus consummaui quod dederas mihi ut facerem.*
- 5 *Et nunc glorifica me tu Pater apud te ipsum gloria quam habui apud te priusquam mundus esset.*

1 *Hæc loquutus est Iesus.*) Postquam de tolerantia crucis concionatus est Dominus ad discipulos, consolationes proposuit quibus innixi persisterent. Promissio Spiritus aduentu illos in spem meliorem iniecit: ac de regni sui gloria & splendore differoit. Iam cōuertit se ad preces, idq. merito: friget enim doctrina nisi diuinitus efficax reddatur. Proinde exemplum doctoribus proponit, ne tantum spargendo verbo impendant operam, sed precibus quoque aduifis, Dei opem implorent, ut eius benedictio fructuosum reddat eorum laborem. In summa, hæc Christi precatio quasi obsequio fuit superioris doctrinæ: tum ut in ferata esset, tum ut certam haberet fidem apud discipulos. Quod Iohannes narrat *sublati in caelum oculis* Christum orasse, id ardoris & vehemētiae non vulgatis signum fuit. verè enim hoc gestu Christus testatus est animi affectu se in caelo esse potius quàm in terra, vt relictis hominibus familiare haberet cum Deo colloquium. Cælum autem respexit, non quod illic inclusus sit Deus, qui terram quoque implet: sed quia illic præcipuè apparet eius maiestas. Deinde quia cælorum cōspectus nos admonet supra omnes creaturas longè eminere Dei nonen. Eodè pertinet manuum eleuatio in precibus. nam quum pigri sint natura homines ac tardi, terrefrèq. ingenium eos deorsum inclinet, opus habent talibus excitamentis, imò vehiculis, quæ ad Deum ipsos extollant. Cæterum si verè Christum imitari cupimus, cauendum est ne plus exprimat cæremonia quàm sit in animo: sed interior affectus oculos, manus, linguam, & quicquid est, impellat. Quod Publicanus deiecit oculis ritè Deum orauit, non est huic sententia contrarium. Nam etsi peccatis suis confusus se deiecit, non obstitit tamen illa humilitas quin veram peteret cum fiducia. Christum precari aliter decauit, qui nihil habebat pudore dignū. Deinde certum est Dauidem ipsam aliter atque aliter diuersis temporibus precatum esse prout res ferbat. *Pater veni hora.* Petit Christus illustrari suum regnum, vt vicissim ipse Patris gloriã illustraret. Dicit horam venisse, quia tametsi patefactus miraculis & omni virtutum genere Filius Dei fuerat, adhuc tamen obscurum erat spirituale eius regnum, quod paulo pòst effulsit. Si quis obieciat, nihil minus gloriosum fuisse Christi mortē, quæ tunc instabat: respondeo, in morte illa nobis conspicuum esse immensum decus quod impii est absconditum: quia illic agnoscimus expiatis peccatis mundum Deo reconciliatum esse, abolitam maledictionem, Satanam deuictum. Atque huc spectat votum Christi, vt cælestis Spiritus potentia mors sua fructum proferat qualis æterno

Dei consilio fuerat decretus. Horam enim venisse dicit, non quæ hominum arbitrio sit præfixa, sed quam Deus statuerat. Nec tamen se peruacua est precatio, quia sic pendet Christus à Dei voluntate, vt tamen sibi optadum esse nouerit quod ille certò futurum pollicitus est. Facturus quidem est Deus quicquid decreuit, non modò stertere toto mundo, sed etiam repugnante: verim interea nostrum est, quæcunque promissit ab eo petere: quia hic promissionum est vsus vt nos ad precandum felicitem. *Vt & Filius tuus glorificet te.* Significat mutam esse illustrationem gloriæ suæ & Patris. quorsum enim apparet Christus nisi vt nos ad Patrem ducat? Vnde sequitur, quicquid honoris deseruit Christo, Patris honorem ad eò non minuire vt magis stabiliat. Tenendum semper memoria est quam personam hoc loco sustineat Christus: neque enim sola eius æterna Diuinitas nobis consideranda est: quia loquitur quatenus Deus erat manifestatus in carne, & pro Mediatoris officio.

2 *Quemadmodum dedisti illi.*) Iterum confirmat nihil se nisi Patris voluntati consentaneum petere, sicuti hæc perpetua est orandi regula, non plus petere quàm quod vltro daturus esset Deus, quia nihil magis præposterum quàm proferre coram ipso quicquid nobis libuit. *Potestas omnis carnis* imperium significat quod Christo datum est eum Pater illum Regem & caput constituit: sed finis notandus est, nempe vt vitam æternam suis omnibus conferat. Imperium ergo accepit Christus non tam sibi quàm salutis nostræ causa. Spõte ergo nos subicere Christo conuenit, non tantum vt pareamus Deo, sed quoniam hæc subiectione nihil magis amabile, quum nobis vitæ æternæ sit causa. Cæterum non dicit Christus se toti mundo præfectum esse vt vitam omnibus promiscuè conferat: sed gratiam hanc restringit ad eos qui sibi dati sunt. Quomodo autem dati? nam & reprobos Pater illi subiecit. Respondeo, solos electos ex peculiari esse eius grege, cuius custodiam tanquam pastor suscepit. Ergo regnū Christi ad omnes quidem homines extenditur, sed non nisi solis electis est saluificum, qui voluntario obsequio sequuntur vocem Pastoris. alios enim parere sibi violenter cogit, donec tandem sceptro ferreo penitus eos conterat.

3 *Hæc autem est æterna vita.*) Nunc modum donandæ vitæ definit, quum scilicet electos illuminat in veram Dei notitiam. neque enim de fruitione vitæ quam speramus hîc tractat, sed tantum quomodo perueniunt homines ad vitam. Atque vt hæc sententia probe intelligatur, primò tenendum est, nos omnes in morte esse donec illuceat

illuceat nobis Deus, qui solus vita est: vbi autem illuxit, quia fide eum possidemus, simul ingredi-
mur in vitæ possessionem. Hinc fit vt eius cog-
nitio vere & merito dicatur esse salutifica. Porro sin-
gulis serè verbis suum inest pondus: neque enim
quælibet hic notatur Dei cognitio, sed quæ nos in
imaginem Dei transformat ex fide in fidem: imò
eadem est eum fide qua insiti in Christi corpus,
Diuinæ adoptionis consortes & cælorum hæredes
efficiuntur. Quia autem nonnisi in Christi facie co-
gnoscitur Deus, qui viua est atque expretia eius
imago, ideo dicitur, *Vt cognoscant te & Christum
quem misisti.* Nam quòd priore loco statuitur Pa-
ter, non refertur ad ordinem fidei, quasi in eum no-
stra Deo cognito ad Christum postea descendat:
sed sensus est, Deum Mediatore demum interpo-
sito cognosci. Adduntur duo epitheta *Veri & Soli*:
quia necesse est primum vt Deum fides ab
hominum vanis figmentis discernat, ac firmæ cer-
titudine eum amplexa, nusquam flectatur aut va-
cillet: deinde vt statuens nihil esse in Deo muti-
lum nec imperfectum, vnico ipso contenta sit.
Quòd nonnulli ita resoluunt, Cognoscant te, qui
solus es Deus, frigidum est. sensus ergo est, Solum
te agnoscant pro vero Deo. Sed videtur hoc mo-
do Christus sibi abdicare Diuinitatis ius & no-
men. Siquis respondeat, Dei nomen Christo si-
militer vt Patri aptandum esse, eadem de Spiritu
sancto quaestio mouebitur. Nam si Pater tantum
& Filius vnus sunt Deus, ab hoc gradu depellitur
Spiritus: quòd peræquè absurdum est. Solutio fa-
cilis est, si quis ad rationem loquendi attendat
quam passim in Euangelio Iohannis tenet. Chri-
stus, de qua iam supra toties admonui lectores vt
assuescere debuerint. Christus in hominis forma
apparens, sub Patris persona Dei potentiam, essen-
tiam & nomen designat. Vnus ergo verus est Deus
Christi Pater. hoc est, Deus ille qui pridem mun-
do Redemptorem promiserat, vnus est. Sed in
Christo reperitur Deitatis vnitas & veritas: quia
ideo humiliatus fuit Christus vt nos in altum e-
ueheret. Vbi eò peruenitum est, tunc Diuina eius
maiestas se profert: tunc ipse totus in Patre, & to-
tus in eo Pater agnoscitur. In summa, qui Chri-
stum à Patris Diuinitate separat, eum nondum ag-
noscit qui solus est verus Deus: sed potius alienum
sibi Deum fabricat. Ideo iubemur Deum
cognoscere, & Christum quem misit, per quem
velut porrecta manu nos ad se inuitat. Quòd vide-
tur quibusdam iniquum esse si ob solam Dei igno-
rantiam pereant homines, inde fit quia non repu-
tant penes solum Deum esse vitæ fontem, & qui-
cunque ab eo alieni sunt vita priuari. Iam si ad
Deum non acceditur nisi fide, infidelitas necessa-
riò in morte nos detinet. Siquis obicit, iustis alio-
qui & innocentibus fieri iniuriam si damnantur:
responsio in promptu est, nihil in hominibus
esse recti vel sinceri quandiu in natura sua ma-

nent. Renouamur autem, teste Paulo, in imagi-
nem Dei, per cognitionem. Nunc tria capita sim-
ul colligere operæpretium est, quòd Christi re-
gnum, vitam & salutem afferat. Secundo, quòd
non omnes inde vitam percipiant, neque etiam
Christi officium sit vitam omnibus dare, sed tan-
tum electis quos eius tutela commisit Pater. Ter-
tiò, quòd hæc vita in fide posita sit, & ea dignetur
Christus quos in fidem Euangelij illuminat. Vn-
de colligimus, non omnium commune esse illu-
minationis & cælestis sapientie donum, sed pecu-
liare electis. Verum quidem est offerri Euange-
lium omnibus, sed hic Christus arcanum & effi-
cacem docendi modum commendat, quo soli filij
Dei trahuntur ad fidem.

4 *Ego te glorificauit.* Hoc ideo dicit quia tum
in eius doctrina, tum in miraculis innotuerat
Deus mundo. Hæc autem est Dei gloria, si agno-
scimus qualis sit. Quam addit *se persequisse opus*
quòd iniunctum erat, intelligit se defunctum esse
toto vocationis suæ cursu: illud enim maturum
fuit tempus quo ipsum recipi deceret in cælestem
gloriam. Nec tantum de munere docendi loquitur,
sed alias etiam ministerij sui partes compre-
hendit. Nam et si præcipuum caput adhuc resta-
bat, nempe sacrificium mortis, quo expiaret om-
nium peccata: quia tamen iam aderat hora mor-
tis, perinde loquitur ac si illam quoque subiisset.
Hæc igitur summa est, vt à Patre mittatur in pos-
sionem regni: quandoquidem confecto stadio
nihil amplius illi residuum esset nisi vt Spiritus
virtute fructus & effectum omnium profert
quæ ex Patris mandato in terra gesserat, iuxta il-
lud Pauli, Exinanituit seipsum, forma serui ac-
cepta, propterea extulit illum Pater, & dedit illi no-
men, &c.

5 *Gloria quam habui apud te.* Glorificari apud
Patrem optat, non vt Pater intus eum glorificet
sine teste, sed vt receptus in cælum, magnifice il-
lic amplitudinem suam ac potentiam exerat, vt
illi omne genu flectatur, &c. Itaque particula
Apud Patrem, in priore membro, terrestri & cadu-
cæ gloriæ opponitur: quemadmodum Paulus,
quum dicit se inel mortuum peccato, nunc Deo
vivere, beatam immortalitatem exprimit. Postea
declarat se nihil aduentitium cupere, sed tantum
vt appareat talis in carne qualis fuit ante condi-
tum mundum: vel si clarius malis, vt Diuina ma-
iestas, quam semper habuerat, nunc resurgat in
Mediatoris persona & in carne hominis quam in-
duerat. Insignis locus, quo docemur Christum mi-
nimè esse nouitium vel temporalem Deum. Nam
si æterna fuit eius gloria, ipse quoque semper fuit.
Adde quòd inter eius & Patris personam mani-
festa hic distinctio statuitur, vnde colligimus non
modò æternum esse Deum, sed æternum quo-
que Dei sermonem, ex Patre ante secula geni-
tum.

6 *Manifestasti nomen tuum hominibus quos dedisti mihi ex mundo. tui erant, & mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruaerunt.*

7 *Nunc nouerunt quod omnia quæ dedisti mihi abs te sunt.*

8 *Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi receperunt: & non erunt verè quòd abs te exiui, & crediderunt quòd me miseris.*

9 *Ego pro ipsis rogo, non pro mundo rogo, sed pro iis quos dedisti mihi: quia tui sunt.*

10 *Et mea omnia, tua sunt: & tua, mea: & glorificatus sum in ipsis.*

11 *Et non amplius sum in mundo: ipsi autem in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte,*

Cap. *serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, ut sint unum sicut nos.*

XVII.

6 *Manifestaui nomen tuum.*) Hic incipit Christus pro discipulis suis Patrem orare: & quo amoris affectu statim mortem pro ipsis obiturus erat: nunc commendat eorum salutem. Prima autem ratio commendandi est quod doctrinam amplexi sunt quæ homines efficit verè Dei filios. Non defuit quidem Christo fides & diligentia qua omnes ad Deum vocaret: sed in electis tantum utilis & efficax fuit eius labor. Communis omnibus fuit eius prædicatio quæ Dei nomen manifestabat: nec destitit etiam apud obstinatos gloriam eius asserere. Cur ergo se paucis tantum manifestasse dicit, nisi quia soli electi Spiritu in- tus docente proficiunt? Collige ergo, non omnes quibus proponitur doctrina, verè & efficaciter doceri: sed quorum mentes illuminantur. Causam electioni Dei Christus assignat: quia non aliud discrimen ponit cur aliis præteritis manifestauerit quibusdam Patris nomen, nisi quia sibi dati erant. Vnde sequitur fidem ex æterna Dei prædestinatione manare, & ideo non omnibus promissuè dari: quia non omnes ad Christum pertinent. Quam addit, *Tui erant, & eos mihi dedisti*, primum his verbis notatur electionis æternitas: deinde quomodo à nobis consideranda sit. Declarat Christus Dei semper fuisse electos. Eos ergo Deus à reprobis discernit non fide aut villo merito, sed mera gratia: quia dum maximè ab ipso alieni sunt, pro suis tamen in arcano consilio reputat. Certitudo in eo consistit quod Filio tradit in custodiam quoscunque elegit, ne pereant. Et huc conicere oculos oportet, ut certò teneamus nos esse ex ordine filiorum Dei, nam in se abscondita est Dei prædestinatio: in solo autem Christo nobis patefit. *Sermonem tuum seruauerunt.* Hic tertius est gradus. Primus enim est electio gratuita: secundum autem, donatio illa qua transumus in Christi tutelam. Recepti à Christo, per fidem in ouile aggregamur. Reprobis effluit sermo Dei, sed apud electos radicem agit: vnde seruari eum dicuntur.

7 *Nunc nouerunt.*) Hic exprimitur quod in fide præcipuum est, dum ita in Christum creditur ut fides non subsistat in carnis aspectu, sed Diuinam eius virtutem concipiat. Quam enim dicit, *Nouerunt abs te esse quæcunque mihi dedisti: intelligit, fideles quicquid habent sentire cæleste esse ac Diuinum.* Et certè nisi Deum apprehendimus in Christo, perpetuò nos vacillare necesse erit.

8 *Et ipsi acceperunt.*) Exprimit modum huius notitiæ: quia traditam ab ipso doctrinam receperint. Sed nequis doctrinam eius putaret humanam esse, vel in terra natam, Deum eius auctorem esse profiteatur, quum dicit, *Verba quæ dedisti mihi, dedi eis.* Loquitur autem, suo more, in Mediatoris vel ministris persona, quum dicit se tantum docuisse quod à Patre acceperant. Nam quia humilis adhuc erat ipfius in carne conditio, & sub forma serui Diuina eius latebat maiestas, Deum potius sub Patris persona designat. Interea tenendum est quod initio testatus est Iohannes, quatenus Christus æternus erat Dei Sermo, vnum fuisse semper cum Patre Deum. Sensus est igitur, Christum fidelem fuisse Dei restem apud discipulos, ut eorum fides non nisi in

vna Dei veritate fundata esset, quum Pater ipse in Filio loquutus fuerit. Cæteriùm inde receptio de qua loquitur, quia efficaciter per Spiritum manifestauit illis Patris nomen. *Et cognouerunt verè.* Idem quod prius attigerat, aliis verbis repetit, nam Christum exiisse à Patre, & fuisse missum, tantundem valet atque illud quod præcessit, à Patre esse quæcunque habet. Summa est, fidem rectà debere Christum intueri: sed ita ut nihil terrenum vel contemptibile de ipso sapiat, sed sursum feratur ad Diuinam eius potentiam: ut certò statuat Deum & quicquid Dei est, perfectè in ipso se habere. Notandum etiam quod in priore membro *Cognoscendi* verbo vititur: deinde *Credendi* verbum vsurpat. nam ita admonet, nihil rite de Deo posse cognosci nisi per fidem: sed in ipsa fide tantum subesse certitudinis ut meritò scientia vocetur.

9 *Ego pro ipsis rogo.*) Hactenus retulit Christus quod gratiam conciliare poterat discipulis apud Patrem: nunc precationem ipsam format, in qua ostendit nihil se petere nisi Patris voluntati consentaneum, quia Patri commendat duntaxat quos ipse vltro amat. Apertè enim se pro mundo orare negat, quia sollicitus non sit nisi de proprio grege, quem ex manu Patris accepit. Posset tamen videri hoc absurdum. neque enim melior præcàdi regula inueniri potest quàm si Christum ducem & magistrum sequamur. Atqui iubemur pro omnibus orare: deinde Christus ipse indifferenter postea pro omnibus orauit, Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Respondeo, preces quas pro omnibus concipimus, restringi tamen ad Dei electos. Hunc, & illum, & singulos optare debemus saluos esse, atque ita completi totum humanum genus: quia nondum distinguere licet electos à reprobis: interea tamen aduentum regni Dei optando, simul præcamur ut hostes suos perdat. Hoc tantum interest, quod pro omnium salute oramus quos cognoscimus ad imaginem Dei esse creatos, & quibus nobiscum eadem est natura: eorum interitum Dei iudicio permittimus quos ipse reprobos esse nouit. Precationis autem quæ hic refertur, alia fuit quædam specialis ratio, quæ in exemplum trahi non debet. Neque enim ex nudo tantum fidei & charitatis sensu Christus orat: sed adyta cælorum ingressus, ante oculos habet arcana Patris iudicia, quæ nos latèr quandiu per fidem ambulamus. Porro ex his verbis colligimus, Deum quos visum est sibi ex mundo deligere vitæ hæredes futuros, ac discrimen hoc non haberi ex hominum merito, sed ex mero illius beneplacito pendere. Nam qui in hominibus statuunt electionis causam, à fide incipiunt oportet. Difertè autem pronuntiat Christus, Patris fuisse qui sibi dantur. Certum autem est ideo dari ut credant, & fidem ex hac donatione fluere. Si fidei origo est donatio ista, & eam ordine ac tempore præcedit electio: quid aliud restat nisi ut fateamur gratis eligi quos Deus è mundo vult seruos? Iam quum Christus pro solis electis oret, necessaria est nobis electionis fides, si salutem nostram Patri velimus ab ipso commendari. Grauem ergo fidelibus iniuriã faciunt, qui electionis notitiam delere conantur ex eorum animis, quod eos Christi suffragio priuant.

uant. Refellit præterea his verbis peruersus eorum stupor qui electionis prætextu sese ignauitæ dedant, quum potius acriter in nobis precandi studium debeat, quemadmodum docet Christus suo exemplo.

10 *Et mea omnia tua sunt.*) Huc pertinet prius membrum, quod certò exaudiendum sit à Patre. Non alios, inquit, tibi commendo nisi quos pro tuis agnoscis: quia nihil habeo abs te separatim: repuliam igitur non patiar. Secundo membro ostendit iustam sibi esse causam cur electos curæ habeat: quia sui sint, ex quo sunt Patris. Omnia hæc ad fidei nostræ confirmationem dicta sunt. Salius non alibi quàm in Christo nobis est quærenda. Christo non erimus contenti nisi sciamus nos in illo Deum possidere. Tenenda est igitur veritas ista Patris cum Filio, quæ facit vt nihil inter se diuisum habeant. Secundo membro coheret quod subiicit, *Se glorificatum esse* in discipulis. sequitur enim, æquum esse vt vicissim eorum salutem promoueat. atque hoc confirmandæ fidei nostræ optimum est symbolum, quod salutem nostram nunquam negliget Christus si in nobis glorificatus fuerit.

11 *Nunc non sum in mundo.*) Alteram causam adducit cur tam sedulo pro discipulis oret: quia scilicet mox desistendi sint corporali eius præsentia, sub qua hæcenus quieuerant. Quandiu cū ipsis versatus erat, non secus ac gallina fovebat eos sub alis suis: nunc discedens petit à Patre vt

12 *Dum eram cum ipsis in mundo, ego seruauit eos in nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui: & nemo ex illis perijt, nisi filius perditionis, vt Scriptura impleteretur.*

13 *Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in seipsis.*

12 *Dum eram in mundo.*) Dicit se Christus seruasse eos Patris nomine, quia se ministrum duntaxat stauit, qui nihil nisi Dei virtute gesserit atque auspiciis. Significat ergo minimè esse consentaneum vt nunc pereant, quasi suo discessu extincta sit Dei virtus, aut emortua. Sed valde hoc absurdum videtur, quod seruandi partes Christus Deo resignat: ac si confecto vitæ cursu desineret suorum esse custos. Solutio in promptu est, sermonem hic tantum haberi de visibili custodia quæ in Christi morte finem accepit: nam sanè quandiu in terra versatus est, nõ aliunde virtutem mutuari necesse habuit qua discipulos seruaret. sed totum hoc ad personam Mediatoris refertur, qui sub forma serui ad tempus apparuit. iam vero discipulos iubet, ex quo destituit externo adminiculo cœperint, rectà in cælum sensus suos attollere. Vnde colligimus, Christum hodie non minus seruare fideles quàm olim: sed diuerso modo: quia Diuina in eo maiestas palàm resurgit. *Quos dedisti mihi.* Rursum eodem argumento vitur, minimè decere vt Pater vnquam abiciat quos Filius eius mandato vsque ad finem ministerij sui seruauit. ac si diceret, Ego quod mihi in unum abs te erat, fideliter executus sum ac præstiti, nequid in manu mea periret: nunc quando tuum depositum recipis, tuum est prospicere vt saluum maneat. Quod *Iudam* excipit non caret ratione. Nam etsi non erat ex electis & ex germano Dei grege, officij tamen dignitas illam speciem præbebat. nec sanè quisquam aliter de eo sensisset quandiu in tam eximio ordine

eos præsidio suo tegat: idque facit eorum respectu. Nam eorum trepidationi remedium affert, vt recumbant in Deum ipsum, cui nunc eos quasi de manu in manum tradit. Hinc autem non parua nobis consolatio, quum audimus Filium Dei eo magis de suorum salute sollicitum esse, dũ eos relinquit secundũ corpus. nam inde colligendum est, nos hodie quoque, quum in mundo laboramus, ab eo respici, vt ex cælesti sua gloria nostris ærumnis succurrat. *Pater sancte.* In eum finem tendit tota precatio ne animis concidant discipuli, quasi deterior sit sua conditio propter corporalem magistri absentiam. Nam quum illis Christus ad tempus datus esset custos à Patre, nunc quasi prouincia sua desunctus, restituit eos in Patris manum, vt posthac eius auspiciis ac virtute seruentur. Summa igitur est, quum discipulis aufertur carnis Christi conspectus, nihil eos iacturæ facere: quia Deus in suam tutelam ipsos recipit, cuius virtus perpetua est. Modum seruandi adscribit, *vt sint vnum.* Nam quos seruare decreuit cælestis Pater, eos in sanctam fidei & Spiritus vnitatem colligit. Sed quia satis est si quouis modo inter se homines conspirent, additur particula, *Sicuti & nos.* Tunc igitur demũ foelix erit nostra vnitatis si Dei Patris & Christi imaginem referat, quemadmodũ cera cui impressus est annulus, & formam ab eo accipit. Ceterum quomodo Pater & Christus vnum sint paulo post exponam.

stet. Est igitur quod ad Grammaticam attinet, impropria exceptio: verum si rem expendimus, Christum ex communi hominum sensu ita loqui oportuit. Ceterum nequis putaret labefactatam fuisse in Iudæ exitio æternam Dei electionem, simul adiecit illum esse *perditionis filium.* Quibus verbis significat ruinam eius (quæ repente coram hominum oculis accidit) fuisse Diuinitus pridè cognitam, nam filium perditionis Hebræi vocant hominem perditũ vel exitio deuotum. Vt *Scriptura impleteretur.* Refertur ad proximum mēbrum, Excidit Iudas, vt impleteretur Scriptura. Ceterum perperam quispiam inde colligeret, de fectionem Iudæ Deo potius quàm illi esse imputandam, quia necessitas ei ex vaticinio imposita fuerit. Neque enim rerum euentus ideo vaticiniis adscribi debet quia illic prædictus fuerit. Nec sanè aliud denūtiat Prophetæ quàm quod ipsis quoque tacentibus futurum erat. Non est igitur inde petenda rerũ causa. Fateor quidẽ nihil accidere nisi Diuinitus ordinatum: sed nec tantum de Scriptura quæstio est, an eius prædictiones & vaticinia hominib. necessitatem afferant. quod iam falsum esse monstrauit. Nec verò Christi cõsiliũ est causã exitij Iudæ in Scripturã trãsserre: sed tantũ ostendiculi materiã tollere voluit, quod infirmas animas cõcutere poterat. Tolendi autẽ ratio est, quia iam olim Spiritus Dei sic fore testatus esset. nã ferè ad res nouas & subitas expauescimus. Valde vtilis admonitio, & quæ latè patet. Vnde. n. fit vt hodie maior pars hominũ scãdalis suecubat, nisi quia Script. testimonia

non occurrunt quibus probè Deus suos munit, dum mature prædixit quicquid malorum ac perturbacionum visuri erant?

13 *Hæc loquer in mundo.*) Hic ostēdit Christus non ideo se tam sedulo Patrem orasse pro discipulis quasi anxius esset de futuro eorum statu, sed potius vt eorum anxietati remedium afferret. Scimus quanto opere propendēat animi nostri ad externa subsidia: siqua se offerunt, mordicus apprehendimus, nec facile patimur ab illis diuelli. Pa-

trè ergo coram discipulis precatur Christus: non quia illis verbis opus sit, sed vt illis dubitationem eximat. *Loquor, inquit, in mundo,* hoc est, ipsis audientibus, vt tranquilla sint eorū corda. Iam. n. in tuto erat eorum salus, quā à Christo deposita esset in manum Dei. *Gaudium* suū nominat, quod discipulos oportebat ab ipso cōcipere, aut (si breuius mauis) cuius ipse author est, causa & pignus. Nam in nobis nihil nisi te rō & inquietudo: in Christo autem solo pax & hilaritas.

14 *Ego dedi illis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit: quia non sunt ex mundo, sicuti ego non sum ex mundo.*

15 *Non rogo vt tollas eos à mundo, sed vt serues eos à malo.*

16 *Ex mundo non sunt, quemadmodum ego non sum ex mundo.*

17 *Sanctifica eos in veritate tua: sermo tuus veritas est.*

18 *Quemadmodum misisti me in mundum, ego etiam misi eos in mundum.*

19 *Ego pro eis sanctifico me ipsum, vt ipsi quoque sint sanctificati in veritate.*

14 *Ego dedi illis sermonem tuum.*) Alio nomine commendat Patri discipulos, quia propter mundi odium opus habeant ipsius auxilio. Simul causam odij assignat, quod Dei sermonem amplexi sint, quem mundus ferre nequit. ac si diceret, Tuum est eos protegere qui propter sermonem tuum mundo exosi sunt. Iam tenendum est memoria quod nuper audiuimus, finem huius precationis esse vt impleatur Christi gaudium in nobis. Quoties ergo sic accensus est in nos mūdī furor vt videamur parū ab interitu abesse, statim hunc clypeum opponere discamus, quod Deus eos nunquam deseret qui pro Euangelio laborant. Dicit *non esse ex mundo* discipulos, quia à mundo separantur quoscūque Spiritu suo regenerat. Non sinet ergo Deus oues suas vagari inter lupos, quin se illis pastorem exhibeat.

15 *Non rogo vt tollas eos.*) Docet in quo piorū cōsistat salus: nō vt omni molestia liberati, otium & delicias colant, sed vt inter media pericula salui tamen mancant Dei auxilio. Neque. n. Patrem admonet quidnam expedit, sed cōsultat potius in firmitati suorum, vt vota sua, quæ vt plurimū metas transiliunt, hoc quem præscribit modo tēperent. In summa, non promittit discipulis Patris gratiā quæ eos subducatur ab omni cura & labore, sed quæ inuictū robur aduersus hostes suppeditet, neque obrui sinat ingenti mole certaminum que sustinenda illis erūt. Ergo si cupimus secūdum traditam à Christo regulā seruari, nō optanda est à malis immunitas, nec rogandus Deus vt statim nos in beatam quietem trāsferat: sed contenti simus certa victoriæ fiducia, & fortiter malis omnibus interim resistamus, quibus felicem exitum Christus nobis precatus est à Patre. In summa, non tollit suos Deus à mundo: quia nō vult molles esse & ignauos: liberat tamen à malo, ne obruantur. Vult enim eos certare, sed non patitur lethali ter vulnerari.

16 *De mundo non sunt.*) Iterū ait totum mundū illis infensum esse, quo benignius eos iuuet cælestis Pater: & simul indicat non provenire odium eius eorum culpa, sed quia Deo & Christo infensus sit mundus.

17 *Sanctifica eos.*) Sanctificatio iusta regnum Dei eiusque iustitiam complectitur, quum scilicet nos Spiritu suo Deus renouat, & renouationis gratiam confirmat in nobis ac prosequitur

vsque ad extremum. Rogat ergo primū vt discipulos sanctificet Pater, hoc est totos sibi addicat & vēdicet tāquam sacrum peculium. Deinde modum sanctificationis designat: neque id sine causa. phreneticis n. homines multa quidem de sanctificatione futiliter garrunt, sed præterita Dei veritate, per quam ipse nos sibi consecrat. Rursum quia alij non minus deliri nugantur de veritate, & verbum interea negligunt, disertè exprimit Christus non alibi quā in verbo extare veritatem qua filios suos Deus sanctificat. Nam *Sermo* pro Euangelij doctrina capitur, quam ex Magistrī ore Apostoli iam audierant, & cuius mox futuri erant apud alios præcones. In hunc sensum tradit Paulus, Ephes. 5. f. 26. mundatam esse Ecclesiam lauacro aquæ in verbo vitæ. Deus quidem vnus est qui sanctificat, sed quia Euangelium est eius potentia in salutē omni credēti, quisquis ab eo medio recedit, necesse est vt magis ac magis sordescat. *Veritas* hic per excellentiam pro luce cælestis sapientiæ accipitur, in qua se Deus nobis patefacit, vt ad imaginem suam nos conformet. Hoc quidem per se non efficit externa verbi prædicatio, quam ipsam reprobi impiè profanant: sed meminerimus Christum de electis loqui, quos Spiritus efficaciter per verbum regenerat. Quum autem Apostoli non profus expertes essent huius gratiæ, colligendum est ex Christi verbis non primo statim die perfici in nobis sanctificationem: sed continuo vitæ cursu nos in ea proficere, donec Deus tandem carne exutos, iustitia sua impleat.

18 *Quemadmodum tu me misisti.*) Alio argumento precationem suam confirmat: quia scilicet communis secum & eadem sit Apostolis vocatio. Ego, inquit, nunc personam illis impono quam hæctenus in iustū tuo sustinui. Ergo Spiritus tui virtute instrui necesse est, vt tanto oneri ferendo pares sint.

19 *Et pro his sanctifico me ipsum.*) His verbis clarius explicat ex quo fonte fluat illa sanctificatio quæ per Euangelij doctrinam in nobis peragitur: nempe quia ipse Patri se consecrauit, vt eius sanctitas ad nos perueniret. Sicuti enim à primitiis benedictio diffunditur in totum prouentū, ita Spiritus Dei nos Christi sanctitate aspergit, facitque eius participes. neque id imputatione solum (nam hac ratione dicitur factus nobis

Rom. 16.

esse

1. Cor. 1. 3. esse iustitia) sed dicitur etiam factus esse nobis sanctificatio, quia nos in sua persona quodammodo Patri obtulit, ut Spiritu eius renouemur in veram sanctitatem. Porro sanctificatio hæc quantum

ad totam Christi vitam pertinet, in sacrificio tamen mortis eius maxime illustrata fuit: quia tunc apparuit verus Sacerdos, qui templum, altare, vasa omnia, & populum per Spiritus virtutem consecraret.

20 *Non pro ipsis autem rogo tantum, sed & pro ijs qui credituri sunt per sermonem eorum in me.*

21 *Vt omnes unum sint: quemadmodum tu pater in me, & ego in te, ut ipse quoque in nobis unum sint: ut mundus credat quod tu me miseris.*

22 *Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: ut unum sint, quemadmodum nos unum sumus.*

23 *Ego i ipsis, & tu in me: ut ipsi perfecti sint in unum, & ut cognoscat mundus quod tu me miseris, & dilexeris eos sicut tu me dilexisti.*

20 *Non pro ipsis autem rogo tantum.*) Nunc precationem qua solos Apostolos hæcenus complexus fuerat, longius extendit, nempe ad omnes Euangelij discipulos qui futuri erant usque ad finem mundi. Insignis certe fiduciam materia: nam si per Euangelij doctrinam credimus in Christum, minime ambigendum est quin iam cum Apostolis collecti simus in fidelem custodiam, ne quis nostrum pereat. Hæc Christi precatio tranquillus est portus, in quo em quilibet se recipit, securus est ab omni naufragij periculo. Perinde enim valet ac si conceptis solennibus verbis iurasset Christus curam sibi ac studio esse salutem nostram. Initium autem fecit à suis Apostolis, ut eorum salus, quæ nobis certa est, nobis certiore propriam salutis fidem faceret. Ergo quoties nos aggreditur Satan, opponere illum clypeum discimus, nos Apostoli sacro Filij Dei ore non frustra coniunctos esse: ut omnium salus in eodem quasi fasciculo inclusa esset. Proinde nihil est quod nos acrius ad Euangelium amplectendum stimulare debeat. Nam ut incomparabile bonum est Christi manu nos offerri Deo, ut ab interitu feruere incolumes: ita merito eius amorem & curam alijs omnibus præferri decet. Hac in parte prodigiola est mundi vacordia. salutem expectant omnes: indubium eius obtinendam modum tradit Christus: à quo si quis deflectat, nihil illi bonæ spei sit residuum: vix tamen centesimus quisque recipere dignatur quod tam benignè oblatum erat. Notanda est autem loquendi forma. *Pro omnibus* rogat Christus *qui in ipsum credituri sunt*, quibus verbis admonet quod iam aliquoties diximus, fidem nostram debere in eum aspicere. Quod proximè sequitur membrum, *Per eorum sermonem*, vim ac naturam fidei optime exprimit: & simul familiariter nos confirmat, qui scimus fidem nostram Euangelio per Apostolos traditam fundatam esse. Ergo ut nullies à mundo damnemur, sufficiat hoc vnum, quod Christus in suo peculio nos agnoscat, & Patri commendat. Væ autem aberrat fides, ut eos non pudeat execrabile blasphemiam vomere, nihil nisi ambiguum & flexiloquum haberi in Scriptura. itaque sola Ecclesie traditio illis credendi magistra est. Sed nos meminimus, solam à Filio Dei vnico iudice probari fidem quæ ex Apostolorum doctrina concipitur. Porro certum eius testimonium non alibi reperitur quàm in ipsorum scriptis. Notanda est etiam loquutio, *Credere per sermonem*, quæ significat fidem ex auditu nasci: quia organum quo nos ad fidem trahit Deus, externa est hominibus prædicatio. Quare Deus propriæ fidei author est: homines autem ipsi, ministri per quos creditur, quem

admodum & Paulus docet, 1. Corinth. 3. a. 5.

21 *Vt omnes unum sint, &c.*) Iterum felicitatis nostræ scopum in vnitatem præfigit, ac meritò. Hic enim humani generis est interitus, quod à Deo alienatum, in se quoque mutilum ac dissipatum est. Contraria ergo est eius instauratio, si in corpus vnum rite coalescat: sicuti in eo Paulus Ecclesie perfectionem statuit, si inter se coherant fideles vno Spiritu: & ideo datos fuisse Apostolos, Prophetas, Euangelistas & Pastores dicit, ut corpus Christi edificando instarent, donec peruenerat in vnitatem fidei. Unde quoque hæc es exhortatur ut crederent in Christum, qui corpus est, ex quo totum corpus compactum & connexum, per omnem iuncturam subadministrationis, secundum efficaciam, in mensura cuiusque membri, augmentum sui facit in edificationem. Proinde quoties de vnitatem verba facit Christus, veniat nobis in mentem quæ extra ipsum est scda mundi & horribilis dissipatio. Deinde sciamus hoc beatæ vitæ esse initium, si vno Christi Spiritu gubernemur omnes ac viuamus. Cæterum tenendum est, quoties vnum se cum Patre esse in hoc capite pronuntiat Christus, sermonem non haberi simpliciter de Diuina eius essentia, sed vnum vocari in persona Mediatoris, & quatenus caput nostrum est. Sic quidem præcisè multi ex Patribus interpretati sunt, Christum vnum esse cum Patre, quia æternus sit Deus: sed huc eos abripuit contentio cum Arianis ut concisus sententiam in alienum sententiam torqueant. Longè autem aliud Christi consilium fuit, quàm ad nudam arcane suæ Diuinitatis speculationem nos euehere, siquidem à sine ratiocinatione nos debere vnum esse quia alioquin inanitas & infructuositas esset quam habet cum Patre vnitatem. Ergo ut rite comprehendamus quod perineat istud, Christum & Patrem, vnum esse, caue ne Christum exuas Mediatoris persona: sed eum potius considera ut est Ecclesie caput, & membris suis coniungat: ita optime stabit contextus, ne irrita sit vel inutilis Filiij cum Patre vnitatem, eius virtutem oportere in totum piorum corpus diffundi. Vnde etiam colligimus, nos vnum cum Christo esse: non quia suam in nos substantiam transfundat, sed quia Spiritus sui virtute nobiscum vitam suam & quicquid accepit à Patre bonorum communicet. *Vt credat mundus.* Quidam *Mundum* exponunt electos qui tunc adhuc erant dispersi: sed quia toto hoc capite *Mundi* nomen pro reprobis accipitur, magis in diuersam sententiam inclinò. Accedit quod continuo post eundem *mundum* cuius nunc meminit, ab omnibus suis

Cap.
XVII

separat. *Credendi* autē verbum improprie posuit Evangelista, pro agnoscere: dum scilicet. increduli experientia ipsa conuicti, cælestem ac diuinam Christi gloriam percipiunt. ita sit vt credendo non credant, quia hic sensus vsque ad interiorē animi affectum non penetrat. Atque hæc iusta Dei vltio est, vt oculos reprobis perstringat diuinæ gloriæ fulgor, quia sincero & liquido eius aspectu digni non sunt. Poitæa vtitur *Cognoscendi* verbo in eundem sensum.

22 *Et ego gloriam quam.*) Obserua, sic in Christo expressum fuisse perfectæ beatitudinis exemplar vt nihil sibi proprium habuerit, sed potius diues fuerit ad locupletandos suos fideles. Hæc nostra beatitudo est, vt in nobis reparetur ac de integro formetur Dei imago, quæ per peccatum deleta est. Christus non tantum quatenus est æternus Dei sermo, viuā est imago ipsius: sed humanæ quoque nature quam nobis. ũ habet communem, insculpta fuit paternæ gloriæ effigies, vt membra sua in eam transfigaret. Idem etiam Paulus docet, 2. Cor. 3. d. 18. Nos recte facie Dei gloriam intueno in eandem imaginem transformari, tanquam ex gloria in gloriam. Vnde sequitur, neminem in Christi discipulis habendum nisi quo gloria Dei à Christi effigie, tanquam ab annulo signatorio, impressa conspicitur. Eodem spectant quæ paulo post sequuntur verba.

23 *Ego in ipsis, & tu in me.*) Docere enim vult in se residere omnem bonorum plenitudinem, & quod in Deo occultum erat, nunc in se palam extare, vt in suos communicatione transfundat: sicuti aqua ex fonte huc illuc per canales defluens, agros passim irrigat. *Et dilexeris eos.* Significat diuini erga pios amoris istud maximè illustre esse symbolū & optimum pignus, quod mundus quoque, velit nolit, sentire cogitur, dum in illis habitans Spiritus cælestis iustitiæ & sanctitatis radios emittit. Innumeris quidem aliis modis quotidie testatum nobis facit Deus quàm nos paternè diligit: sed iure præ omnibus eminent adoptionis nota. Subiicit præterea, *Et dilexi-*

24 *Pater, quos dedisti mihi, volo vt ubi ego sum, illi quoque mecum sint: vt videant gloriā meam quam dedisti mihi: quia dilexisti me ante creationem mundi.*

25 *Pater iuste, & mundus te non cognouit: ego vero te cognoui: & hi cognouerunt quòd tu me miseris.*

26 *Et manifestasti eis nomen tuum, & manifestabo: vt dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.*

24 *Volo vt ubi ego sum.*) Velle pro optare positum est, neque enim præcipientis, sed rogantis est oratio. Potest tamen duplex esse sensus: vel quòd externa sui præsentia discipulos potiri velit: vel vt in regnum cæleste, quòd præcedit ipse, Deus tandem eos adducat. Sic *videre gloriā* quidam exponunt frui gloriæ participatione quam habet Christus: alij autem, fidei experimento sentire quid sit Christus, & quanta sit eius maiestas. Ego omnibus probè expensis, de perfectiorum beatitudine Christum loqui existimo: ac si diceret, non antè voto suo fore satisfactum quàm illi in cælum recepti sint. Eòdem gloriæ conspectum refero. Gloriam Christi iam tunc cernebant, vt scilicet per tenues rimas exiguum & obscurum lumen ad hominē in tenebris clausum peruenit: nunc optat Christus vt proficiant,

sti eos sicut tu me dil. quibus verbis causam & originem amoris notare voluit. Nam similitudinis particula in causalem resolui debet, perinde ac si dixisset, Eo quòd me dilexeris: vnus enim Christus est in quem competet elogium dilecti. Dein de cælestis Pater eodem quo Ecclesiæ caput amore complexus est, membra quoque omnia profequitur, vt neminem diligit nisi in Christo. Quamquam species quædam repugnantia hic exoritur, nam Christus (vt alibi visum est) immensum Dei erga mundum amorem in causa fuisse prædicat vt Filium suum vnigenitum dederit. Si causam effectui suo priorem esse oportet, colligimus extra Christum homines à Deo Patre fuisse dilectos, hoc est, antequam ordinatus fuisset redemptor. Respondeo, amorem illic & in similibus locis vocari misericordiam qua Deus erga indignos, imò hostes quoque suos, affectus fuit, antequam eos sibi reconciliaret. Mirifica certè & humano ingenio incomprehensibilis Dei bonitas, quòd in homines, quos non poterat non odisse, beneuolus, causam odij sustulerit, nequid amori suo obstat. Et dupliciter quidem docet Paulus nos in Christo fuisse dilectos: primum, quia nos in ipso elegit Pater ante mundi creationem: deinde quia in eodem nos sibi reconciliauit, seque propitium exhibuit nobis. En quomodo & hostes simul cum & amici, donec expiatis peccatis redierimus cum Deo in gratiam: fide verò iustificati proprie à Deo, tanquam filij à Patre, deum amari incipimus. Ille verò amor quo factum est vt ordinatus sit Christus, in quo gratis nòdum nati, & iam tamen in Adam perditū eligeremur, in Dei peccatore absconditus, humanæ mentis captum longè superat. Deum quidem nūquam propitium quisquam sentiet nisi qui in Christo placatum apprehenderit. Cæterum sicuti Christo sublato euanescit omnis diuini amoris gustus, ita statuere tutò licet, ex quo fide infiri sumus in eius corpus, non esse periculum ne à Dei amore excidamus. Neque enim euerti potest fundamentum hoc, Diligi nos, quia Pater eum dilexerit.

Suprà, 3.
16.Ephes. 1. 4.
Rom. 5. 10.

eosque dum palam solido fulgore in cælo fruatur. Petit in summa vt Pater eos per continuos progressus ad plenum gloriæ suæ conspectum deducat. *Quia dilexisti me.* Hoc quoque longè melius personæ Mediatoris quàm nudæ Christi diuinitati conuenit. Durum est quòd Pater sapientiam suam dilexerit: verum, vt illud recipiamus, contextus aliò nos ducit. Non dubium est, quum optauit prius Christus vt conueni secum essent Apostoli, & gloriā regni sui viderent, quin loquutus sit vt erat caput Ecclesiæ: nunc amorem Patris causam esse dicit. quare sequitur fuisse dilectum quatenus destinatus erat mundo redemptor. Hoc amore complexus est eum Pater ante mundum conditum, vt esset in quo amaret suos electos.

25 *Pater iuste.*) Mundo comparat discipulos suos,

fus: vt inde eorum commendationem & gratiā apud Patrem amplificet. Iure enim eximios esse oportet qui soli Deum cognoscunt, quem totus mundus reicit. Iure eos singulari affectu commendat Christus quibus non obstitit mundi incredulitas quousin Deum agnoscerent. Patrem iustum nominans in mundo & eius malitiā insultat, ac si diceret, quantumuis superbe mundus cōtemnat Deum, vel respuat, nihil tamē propterea illi decedere: nec posse fieri quin illi integer maneat institiā suā honor. Quibus verbis admonet, sic in Deo fundatam esse debere piorum fidem, vt ruente toto mundo nunquam labascatur. Sicuti hodie Papatus iniustitiā nobis damnandus est, vt suam asseramus laudem Deo. Cæterum non dicit simpliciter Christus cognitum fuisse Deum à discipulis, sed duos ponit gradus: quòd ipse cognouerit Patrem, & discipuli cognouerint quòd ipse à Patre missus esset. Sed quia continuo post subiicit se illis manifestasse Patris nomen, commendat eos (sicuti dixi) à Dei notitia, quæ à reliquo mundo eos separat. Interea notandus est fidei ordo qualis hic describitur. Filius qui prodiit è sinu Patris, solus eū propriè cognoscit. Ergo quicumque accedere ad Deum cupiūt, necesse est vt Christū obuiam venientem recipiant, seq; illi addicant. Ille tandem postquā agnitus fuerit, ad Deū Patrē discipulos suos attollet.

26 *Manifestatus, & manifestabo.*) Functus est quidem Christus officio doctoris: sed ad Patrem

manifestandum arcana Spiritus revelatione, non autem solo vocis fonitu, vsus est. Intelligit ergo se efficaciter docuisse Apostolos. Cæterum quia debilis adhuc erat eorum fides, maiores progressus in futurum tempus promittit: atque ita eos ad sperandam ampliorem Spiritus gratiam præparat. Quanquam autem de Apostolis loquitur, communis inde exhortatio nobis colligenda est, vt studeamus assidue proficere, nec putemus tam bene nos cucurrisse quin multū viæ adhuc restet quandiu sumus carne circumdati. *Vt dilectio qua, &c.*) Hoc est, vt eos in me diligas: vel, vt amor quo me complexus es, ad eos vsus se diffundat. Nam dilectio qua nos prosequitur Deus, propriè loquendo non alia est quàm qua Filium suū ab initio dilexit, vt in eo nos quoque coalescimus. Inæstimabile fidei priuilegiū, quòd scimus dilectum fuisse Christum à Patre nostra causa, vt eiusdem amoris essemus consortes, ac perpetuò simus. Sed nota: da est particula, *Ego in istis*, qua docemur, non aliter nos comprehendī in illo amore cuius meminit, nisi in nobis habitet Christus. Quem admodum enim Filium aspicere non potest Pater quin totum eius corpus simul ante oculos habeat: ita si volumus in eo aspicī, verè eius membra esse oportet.

CAP. XVIII.

1 **H**Æc quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quem introiit ipse & discipuli eius.

2 Noverat autem & Iudas, qui tradebat eum, locum: quia sepe conuenerat illuc Iesus cum discipulis suis.

3 Iudas ergo quum accepisset cohortem, & à Sacerdotibus & Phariseis ministros, venit illuc cum lateris, & lampadibus, & armis.

4 Iesus autem quum nouisset quacunque ventura erant super eum, exiit, ac dixit eis, Quem queritis?

5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dixit illis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum, cum illis.

6 Vt ergo dixit illis, Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram.

1 *Hæc quum dixisset Iesus.*) In hac historia multa præterit Iohannes quæ apud alios tres Evangelistas leguntur, idque facit consultò: sicuti multa memoratu digna colligere illi propositū fuit de quibus alij tacent. Ergo quæ hic defunt, ab aliis mutuentur lectores. *Trans torrentem Cedron.* Additur Græcè articulus, ac si à Cedris nomen haberet torrentis: probabile tamen est errore obrepisse. nam vallis vel torrentis Kidron sepius in Scriptura fit mentio. Ab obscuritate sic vocatus est locus, quòd vallis concaua, ideòque vmbrosa foret. Quamquam de eare non contendam: tantum affero quid sit verisimilius. *Cōsiliū* Evangelistæ præcipue spectandum est in loci indicatione: nam ostendere voluit Christum spòte ad mortem prodiiisse. Venit in locum quem Iudæ familiariter notum sciebat. quorsum id, nisi vt sponte se offerat proditori & hostibus? Nec eum fallebat incogitantia, quum omnium quæ instabant præcius esset. Postea etiam subiicit Iohannes, eum obuiam progressum esse. Mortem

ergo non coactus sed vltro subiit, vt volūtarium esset sacrificium. nam sine obedientia nobis expiatio parva non esset. Hortū portò ingreditur, non querendi latibuli causa, sed vt liberius haberet orandi spatium. Quòd verò ter mortem deprecatus est, propòso quod diximus obsequio non repugnat. Iuctari enim cum difficultatibus eum oportuit, vt tandem vinceret: nunc subactò mortis horrore, liberè & alacriter ad mortem properat.

3 *Iudas ergo.*) Quòd militib; & tanto satellitio instructus venit Iudas, malæ conscientie signum est, quæ semper trepidat nulla de causa. Cohortè à Præsīde precario sumptam fuisse certum est, qui etiam tribunū misit ducè mille pedum. Nam & propter subitos motus constitutum erat in vrbe præsidium & Præses ipse, quocunque veniret, cohortem ducebat prætoriam: reliqui erant Sacerdotū ministri. Sed seorsum Phariseos nominat Iohannes, quorum in primis feruebat rabies, ac si maiori illis curæ esset religio,

Handwritten notes in the right margin:
 1. Iesus est...
 2. Iudas...
 3. Iudas...
 4. Iesus...
 5. Responderunt...
 6. Vt ergo dixit...

Handwritten notes at the bottom of the page:
 1. Iesus...
 2. Iudas...
 3. Iudas...
 4. Iesus...
 5. Responderunt...
 6. Vt ergo dixit...

Cap.
xviii.

4 *Iesus autem quum.*) Christus exprimit Evangelista quàm prompto animo Christus ad mortem descendit: simul tamen narrat quantum virtutem efflauerit in voce sua: vt sciamus nihil in eum licuisse impiis nisi quantum permisit. Blandè respondet se eum esse quem querunt: nec fecus ac violente turbis impetu, imò ictu fulminis, eos prosternit in terram. Non ergo defuit ei potestas ad cohibendas eorù manus, si ita visum esset: verùm Patri obsequi voluit, cuius decreto se ad mortè vocari nouerat. Cæterùm hinc colligere oportet quàm horrenda & formidabilis futura sit impiis vox Christi, quò tribunal ad iudicandum orbem descendit. Strabat tunc agnus paratus ad victimam: exinanita erat, quoad externam speciem, eius maiestas: vno verbo repente hostes suos armatos & intrepidus deiicit, & quod verbum non dirè aliquod anathema in eos vibrat, sed tantùm responderet, *Ego sum.* Quòd ergo futurus est quò aduenerit, non iudicandus ab

homine, sed iudex vinorum & mortuorù: non in illo abiecto & cõtempibili habitu, sed in caelesti gloria cum Angelis suis: Cæterùm eius efficacia quam illius voci tribuit Iesias, specimen edere *Ies. ii. 4* tunc voluit. Inter alias Christi virtutes hanc cõmemorat Propheta, capite vndecimo, quòd terrà percutiet virga oris sui, & spiritu labiorum suorù interficiet impium. Huius quidem prophetiæ cõplementum Paulus in sinem vsque suspendit, 2. ad Thesalon. 2. b. 8. videmus tamen quotidie, ad Christi vocem concidere impios cum suo furrore & superbia. Tunc autem quum ceciderunt qui ad Christum ligandù venerant, visibile symbolum eius pauoris exhibitum fuit: quem, velint nolint, intus sentiant omnes impij, Christo per suos ministros loquente. Cæterùm quum hoc velut accidentale fuerit voci Christi (cuius proprium est miserere homines qui morte iacebant erigere) vim istam procul dubio erga nos proferet, vt in cælum vsque nos attollat.

- 7 *Rursum ergo eos interrogauit, Quem queritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.*
8 *Respondit Iesus, Dixi vobis quòd ego sum. si ergo me queritis, sinite hos abire.*
9 *Vt impleretur sermo quem dixerat, Ex ys quos dedisti mihi, non perdidit quenquam.*

Suprà. 17.
12.

7 *Rursum ergo eos interrogauit.*) Hinc apparet quid valeat excaecatio qua percutit Deus impiorum mentes, & quàm horribilis sit eorum stupor, postquam iusto Dei iudicio fascinati sunt à Satana. Boves & asini si cadant, sensu aliquo tanguntur: isti Diuinam Christi potentiam manifestè experti non minus securè pergunt quàm si ne hominis quidem vmbra in eo vidissent: imò Iudas ipse non mouetur. Discamus igitur metuerè Dei iudicium quo reprobis in manu Satanæ permisi, magis oblitescunt quàm brutæ pecudes. Nec aabium est quin Satan vafano eos impetu rapuerit ad tam supinam auidiciam, nulla enim parentis est quæ tam violenter hominem præcipitet vt talis excaecatio. Nam perinde aduersus Deum ruunt impij, postquam coniecti sunt in sensum reprobam acsi cum musca tantùm negotium esset. Sentiant quidem eius potentiam, sed non vt fleantur, centies enim potius frangi continget quàm vt cedant. Denique sua illis malitia velum est ne ad Dei lumen attendant: obstinatio plusquam lapideos reddit ne vnquam patiantur se domari.

8 *Dixi vobis quòd ego sum.*) Hic videmus vt non tantùm sponte mortem subeat Filius Dei, vt sua obedientia transgressiones nostras deleat: sed etiam vt boni pastoris officio ad gregem suum protegendum fungatur. Videt luporum insultum, non exspectat donec perueniant vsque ad oues quibus datus est custos: sed maturè se oppo-

nit. Quare non dubitemus, quoties in nos insiliet vel impij homines vel diaboli, quin præsto nobis sit idem auxilium. Interea suo exemplo pastoribus regulam Christus præscripsit quam sequantur, si munus suum rite implere volunt.

9 *Non perdidit quenquam.*) Videtur hæc sententia intèpètiue adduci, quæ ad animas pertinet potius quàm ad corpora. Neque enim Christus incolumes vsque ad extremum seruaui Apostolos: sed hoc præstitit vt inter asidua pericula, & denum in media morte, tamen in tuto esset æternæ eorù salutis consuluerit. Consideremus quanta adhuc fuerit illorù imbecillitas: quid facturos putamus fuisse si ad viuù examinati essent? Quum ergo noluit eos Christus supra vires quas dederat ipsis tètari, ab æterno exitio eripuit. Atque hinc colligere generalem doctrinam licet: quanuis multis tentationib. fidè nostrâ probet, nunquam tamen nos in vltima discrimina venturos, quin robur simul ad vincendù suppeditet. Et sanè videmus vt subinde nostrâ infirmitati in dulgeat, quando tot satanæ & impiorum conatus occurru suo procul repellit: quia nos impares & nondum maturos videt. Denique suos nūquam producit ad certamen nisi bene instructos, vt etiam pereundo non pereant: quia lucrum illis paratum est tam in morte quàm in vita.

10 *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum, & percussit Pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen seruo Malchus.*

11 *Dixit itaque Iesus Petro, Mitte gladium tuum in vaginam: calicem quem dedit mihi Pater non vis ut bibam ipsum?*

12 *Tunc cohort, & tribunus, & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum.*

13 *Et abduxerunt eum ad Annam primum. erat enim socer Caiaphæ qui erat Pontifex anni illius.*

14 *Erat autem Caiaphas qui consiliium dederat Iudæis quòd expediret vnum hominem mori pro populo.*

12 Simon

10 *Simon ergo Petrus.*) Nunc stultus Petri zelus describitur, qui Magistrum aliter quam licebat defendere conatus est. Amosè quidem & fortiter magnum discrimen pro Christo subit: sed quia non respicit quid ferat sua vocatio, & quid Deus permittat, adeò nihil laudis meretur eius factum ut grauius à Christo reprehendatur. Ceterùm in persona Petri sciamus damnari à Christo quicquid suo arbitrio tentare audent homines. Quæ doctrina in primis notatu digna est. nihil enim magis vulgare quàm zeli prætextu tueri quicquid facimus. Quasi verò nihil intersit probeatur Deo necne quod homines rectum putant, quorum tota prudentia mera est vanitas. In Petri zelo si nihil vitiosum cerneremus, hoc tamen vno contentos esse deceret quòd Christus sibi non placere pronuntiat. Atqui videmus per eum non stetit quin Christus à morte reuocaretur, & eius nomen perpetuè infamiae obnoxium foret. Quòd enim vim infert tribuno & militibus, in eo latronis more grassatur: quia potestati resistit à Deo ordinatæ. Quum iam plus satis exofus esset Christus mundo, potuit vnum hoc facinus colorem omnibus calumniis dare quibus enim hostes falsò grauant. Deinde hoc nimis præposterum est quòd fidem suam vult probare gladio, & non potest lingua. Quum vocatur ad confessionem, negat: nunc Magistri iniussu tumultuatur. Quare nos tam insigni exemplo moniti, zelum nostrum moderari discamus. Et quoniam ad audendum plusquam Deus mandat, semper prurit carnis nostræ lasciuia, sciamus zelum nostrum malè cessurum quoties vltra Dei verbum quicquam audemus. Fiet interdum ut nobis arrideant principia: sed tandem dabimus temeritatis nostræ pœnas. Sit igitur fundamentum omnium quæ aggredimur obedientia. Monemur etiam, quibus causam Christi agere propositum est, non semper ita dextrè se gerere quin aliquid viri obrepat: quo magis sollicitè rogandus est nobis Dominus ut nos in singulis actionibus gubernet spiritu prudentia.

11 *Mute gladium tuum.*) Hoc præcepto improbat Christus factum Petri. Notanda autem ratio est: quia priuato homini non licuit contra eos insurgere qui publica autoritate instructi erant. Nam id ex reliquis tribus colligi potest, à quibus refertur generalis Christi sententia, Qui gladio percussit, gladio peribit. Cauendum ergo ne vi & armis repellere conemur hostes nostros, etiam qui iniussè nos lacefferunt, nisi quantum permittunt leges ac ius publicum. Nam quisquis se vltra vocationis suæ metas ingerit, etiam si plusquam reportet à toto mundo, factum suum Deo nunquam probabit. *Calicem quem dedit.* Videtur specialis hæc esse ratio, quòd Christum obtulisse oportuit, ut instar agni duceretur ad victimam. Pertinet tamen ad exemplum: quoniam eadem à nobis omnibus tolerantia exigitur. Assiditiones potionibus comparat Scriptura: perinde enim ac paterfamilias cibum & potum filiis ac domesticis suis distri-

buit, ita hoc iuris in nos habet Deus, ut singulos tractet prout visum est. Siue autem prosperis rebus nos exhibeat, siue aduersis humiliter, propinare dicitur solum vel amatum potum. Christo hæc destinata erat potio, ut mortem crucis pro mundi reconciliatione obiret. Dicit ergo bibendum sibi esse calicem quem Pater admenfus est ac porrexit. eodem modo & nos ad crucis tolerantiam compositos esse oportet. Neque tamen audiendi sunt sanatici homines, qui morbis & aliis quibilibet malis quaerenda esse remedia negant, ne respiciamus porrectum à Deo calicem. Quia semel nobis innotendum esse scimus, paratos à morte esse conuenit: quia autem mortis tempus nobis est incognitum, ordinatis à seipso subsidiis Dominus vitam nostram tueri nobis permittit. Ferendi patienter morbi, quoniam libet carni nostræ graues sint: quantum tamen nondum constar lethales esse, quaerenda est leuatio: tantum cauendum est ne quis sit tententis nisi quod per verbum Dei licet. Denique modo semper fixum istud in cordibus nostris maneat, ut Domini voluntas fiat, calicem ab eo datum bibere non desinamus, liberationem à malis quibus vrgemur, quaerendo.

12 *Tunc cohortes & tribus.*) Possit videri absurdum quòd Christus, qui voce sua milites prostrauit, nunc capi se patitur. Nam si volebat tandem hostibus se permittere, quorsum opus fuit edere tale miraculū? Verùm ostensio Diuina potetia dupliciter profuit. valet enim ad tollendum offendiculum: ne Christum potemus infirmitate victū cessisse. deinde comprobat quàm voluntarius ad obeundam mortem lucrit. Quatenus ergo vile erat, suam cōtra hostes virtutem asseruit: sed ubi obediendum fuit Patri, contumit se ut victima fieret. Ceterùm meminimus ligatum Filij Dei fuisse corpus, ut solueretur anima nostræ à peccati & Satanæ laqueis.

13 *Et abduxerunt ad Annam.*) Hoc prætereunt reliqui Euangelista, quia ad summam historiarum non multum faciat. nihil enim illis memorabile gestum est. Locis fortè conuocatas eos induxit ut in ædibus Annæ Iustitiam deponerent, quæscunque Pontifex Sacerdotum concilium vocaret. *Pontifex anni illius.* Non intelligit annum fuisse summi sacerdotij minus (quod multi falsò putarunt) sed tunc temporis Caiapham fuisse pontificem: quod ex Iosepho aperte constat. Erat perpetuus honor ex præcepto Legis, nec sinebatur nisi morte: sed ambitio & intellus discordiæ fecerant ut Romani præfides, deiecto vno Sacerdote, pro suo arbitrio alij, qui pecunia aut fauore pollebat, subrogarent. Ita Vitellius deiecit Caiapham, cui Ionathas Annæ filius datus est successor.

14 *Qui consilium dederat.*) Repetit Euangelista sententiam Caiaphæ quam prius habuimus, quòd Deus impuro perfidi & scelerati Pontificis ore vsus esset ad vaticinium edendū, sicuti linguā Balaam præter animi eius verum duxit ut populum cogere tur benedicere, cui mala impreccari optabat in gratiam regis Balaac.

15 *Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alij discipulus. Erat autem discipulus ille notus Pontifici. Itaque ingressus est cum Iesu in aulam Pontificis.*

16 *Petrus autem stabat foris ad ianuam. Exiit ergo alter discipulus qui notus erat Pontifici, & discipularia, & introduxit Petrum.*

17 *Dixit ergo ancilla ostiaria Petro, Nūc & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Nō sū.*

Cap. 18 *Stabant autem serui & ministri qui prunas accenderant, eo quod frigus esset: & calefaciebant se.*

Erat autem & Simon Petrus cum illis stans, & calefaciens se.

15 *Alius discipulus.*) Quosdam sefellit leuis coniectura, vt huic discipulum putarent esse Iohannem: nempe quia suppresso nomine de se loqui solet. Sed vnde cum superbo Pontifice familiaris noticia Iohanni, qui ignobilis erat piscator? Et quomodo fieri potuit vt Pontificis domum frequentaret, quum esset in Christi contubernio? Magis probabile est hunc non fuisse vnum ex duodecim: sed vocari discipulum quia doctorem Filij Dei amplexus esset. Non est autem curiosus Iohannes in digerenda historia: quia satis habet breuem summam colligere. Nam postquam retulit Petrum semel Christum negasse, quaedam alia permisceet, deinde redit ad alias duas negationes. Hinc factum est vt minus attenti lectores colligerent primam negationem fuisse in Annæ ædibus: sed nihil tale sonant verba, quin potius clare expriment fuisse Pontificis ancillam quæ Petrum compulsi ad Christum negandum. Tenendum ergo est, quæ adductus esset Christus ad Pontificem non fuisse quoslibet admissos, sed discipulum qui notus erat, sua gratia impetrasse aditum Petro. Iam minimè dubium est quin vterque pio studio Christum sequutus sit: sed quæ testatus esset voce sua Christus se Petro & aliis parcere, longè vtilius fuisset gemere & precari in obscuro aliquo angulo quàm prodire in oculos hominum, quum tam malè firmus esset. Nunc officium quod remisit illi Christus, cupidè vsurpat: in fidei autem confessione, in qua ad mortem vsque perstandum erat, deficit. Semper ergo videndum quid à nobis requirat Dominus: ne se, qui insati sunt, ingerant in res non necessarias.

17 *Dixit ergo ancilla.*) Introducitur Petrus in atrium Pontificis: sed nimis iniquo pretio, quod Christum in ipso ingressu abnegare cogitur. Quæ in primo lumine ad eum turpiter impingat, detegi-

19 *Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & doctrina ipsius.*

20 *Respondit illi Iesus, Ego palam loquutus sum mundo. ego semper docui in synagoga & in templo, quò omnes Iudei conueniunt, & in oculis loquutus sum nihil.*

21 *Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid loquutus sum illis: ecce, hi sciunt quæ ego dixerim.*

22 *Hæc enim ipse dixisset, vnus ex ministris qui ad stabat, dedit ei alapam, dicens, Sic respondes Pontifici?*

23 *Respondit ei Iesus, Si male loquutus sum, testificare de malo: si autem bene, quid me caedis?*

24 *(Miserat autem eum Annas ligatum ad Caiapham Pontificem.)*

19 *Interrogauit Iesum*) Interrogat Pontifex Christum perinde ac factiosum aliquem, qui discipulos sibi cogendo Ecclesiam scidisset. Interrogat quasi pseudopropheta qui nouis & peruerlis dogmatibus conatus esset fidei puritatem corrumpere. Christus perfunctus doctoris munere, nouam defensionem non aggreditur: ne tamen veritatis patrocinium deserat, ostendit se paratum esse ad tuenda omnia quæ docuerat. Interea simul coarguit Pontificis impudentiam, qui dere notissima tanquam dubia inquirat. Non satis est quod Redemptorem sibi oblatum respicerent vnà cum promissa sibi salute, nisi totam Le-

gionem eius vanitas. Gloriatum fuerat se inuictum fore athletam, & parem vincendæ mortis: nunc vnus ancillæ voce, & ea quidem non admodum minaci, confusus arma proicit. En humani roboris specimen. fumus certè est quicquid virtutum in hominibus apparet, quod statu mox discutitur. Extra prælium fumus plus iusto animosi: sed experientia ostendit quàm stultè ac de nihilo superbiamus. Imò quum nullas Satan machinas adhibeat, ipsi nobis fingimus vanos terrores qui nos ante tempus conturbent. Voce mulierculæ territus fuit Petrus: quid nosannon subinde trepidamus ad strepitum folij cadentis? Vana periculi species eminus Petrum percudit: annon puerilibus ludicris quotidè à Christo abducimur? Denique eorum nostra fortitudo quæ sine hoste vitro ipsa concidat: ita scilicet humanam arrogantiam vlcisiter Deus, dum feroces animos effeminat. Homo non virtute, sed statu tantum refertur, sibi factem contra totum mundum victoriam promittit: atqui visa cardui umbra protinus expauescit. Quare discamus non a sibi quàm in Domino fortes esse. *Non sum.* Non videtur quidè præcisa esse Christi abnegatio: sed quum Petrus fateri timet le ex eius discipulis, perinde est ac si negaret quicquam sibi cum illo esse. quod notandum est: nequis sophistè agendo, se elapsium putet vbi obliquè tantum recedit à fidei confessione.

18 *Simon Petrus cum illis stans.*) Quod addit Euangelista Petrum stetit cum ministris & seruis ad prunas, id facit ad contextum historiz, sicuti postea videbimus. Cæterum hinc apparet quæntus fuerit Petri stupor, qui securè cum turba impiorum hominum se calefecit, quum magi strum negasset. Quanquam fieri potest vt metu retentus fuerit, ne egrediens è domo Pontificis, in alterum simile discrimen veniret.

gionem expositionem simul damnent.

20 *Ego palam loquutus sum.*) Puerilis est quorundam error, qui hoc Christi responso damnari existimant, qui clam & in cubiculis tractant verbum Dei, quum publicè per impiorum tyrannidem non licet. Neque enim disputat Christus quid liceat necne: sed illi propositum est refutare Caiaphæ impudentem malitiam. Videtur tamen hic locus pugnare cum altera Christi sententia, vbi Apostolos iubet publicare super te-
Matth. 10. 27. Matth. 13. 12.
 cta quæ illis in aurem dixerat. Item, quum pronuntiat non omnibus datum esse vt audiant arcana regni Dei: ac ideo se dignari hæc gratia so-

los duodecim. Respondeo quia in hoc loco negat se quicquam loquutum esse in occulto, id est referri ad ipsam substantiam, quae semper eadem fuit, quamuis diuersa esset docendi forma. Neque enim aliter loquutus est inter discipulos vt aliud traderet: neque id fecit a se, quasi data opera celare vellet populum quae inter parietes paucis dicebat. Quae bona conscientia testari potuit se libere professum esse, & sincere publicasse doctrinae suae summam.

22 *Hac quum ipse dixisset.*) Hoc ideo additum est, primum vt sciamus quanta fuerit hostium Christi rabies & quam tyrannicum imperium: deinde qualis inter Sacerdotes illos disciplina. Sed et quasi iudices: interea sciunt vt truculentae belluae. Coactum est concilium, in quo summa vigere grauitas debebat: minister vnus tantum licentiae sibi sumit vt in media causae actione, in conspectu iudicum, reum, qui nulla in re noxius reperiatur, cedat. Quare non mirum si in tanti barbaro consensu damnatur Christi doctrina, quae non modo omnis aequitas exulat, sed omnis quoque humanitas & pudor.

23 *Si male loquutus sum.*) Hoc est, si peccauit, accusa: vt causa dicta, pro modo delicti plectatur. neque enim haec est legitima agendi ratio: sed longe alius ordo & alia modestia iudicis conuenit. Conqueritur ergo Christus grauem sibi factam esse iniuriam, si nihil peccauerit: quod si

peccauerit, legitime tamen & non violento impetu agendum esse. Sed videtur hic Christus minime seruare quod alibi suis praecipit. Neque enim dextram in axillam ei porrigit a quo in sinistra percussus fuerat. Respondeo, non requiri semper in Christiana patientia, vt qui caesus est, tacitus deuoret iniuriam: sed primum vt a quo animo eam perferat: deinde vt de vltione non cogitans, potius studeat vincere malum bono. Improbos iam plus a quo spiritus Satanae ad nocendum impelli, vt nemo illos irriter. Absurde igitur exponunt Christi verba qui trahunt in eam partem, ac si iuberet nocendi plus fatis cupidus nouis stimulis incitari. Neque enim aliud sibi vult, quam vt ad secundam iniuriam ferendam quisque nostrum potius paratus sit quam vt primam retulit. Quae enim oblat qui expollet homo Christianus indigne laesus, modo animus ab iracundia vacuus sit, & manus a vindicta parat.

24 *Miserat autem Annas.*) Sententia haec per parenthesis legendae. Quia enim dixerat Christum deductum fuisse ad Annam aedem, & ita narrationem suam profectum fuerat, quasi illic habitus esset Sacerdotum conuentus: nunc admonet traditum fuisse in aedes Pontificis. Quia autem verbi tempus multos decepit, redere malui in tempore plusquam perfectae, Miserat.

25 *Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens. dixerunt ergo ei, Nunquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.*

26 *Dixit vnus ex seruis Pontificis qui cognatus eius erat cui Petrus absciderat auriculam, Nonne ego te vidi in horto cum illo?*

27 *Rursum ergo negauit Petrus: & confestim gallus cecinit.*

25 *Negauit ille.*) Horrendus Petri stupor, qui magistro negato non modo nulla poenitentia tangitur, sed ipsa peccandi licentia se indurat. Si singuli ordine eum rogassent, millies negare non dubitasset. En quorum praecipit Satan miseros homines postquam eos e gradu deiecit. Notanda etiam est circumspectio quam alij Euangelistae exprimunt, nempe quod execratione interposita testatur sit Christus sibi esse incognitum. In quotidie multis accidit, initio non tam grauis erit lapsus: accedet deinde consuetudo, postquam sopita fuerit conscientia, tandem qui se assuecuerit ad Dei contemptum, nihil sibi il-

licitum ducet, sed extrema quoque audebit. Quare nihil melius quam sibi in tempore cauere, re vel minimum quicquam sibi indulget qui tentatur a Satana, dum adhuc est integer.

27 *Confestim gallus cecinit.*) Galli cantum memorat Euangelista, vt sciamus Petrum diuinitus in ipso articulo admonitum fuisse. Ideo alij dicunt tunc recordatum fuisse verborum Domini: Quamquam narrat Lucas non simplici gallicinio contentum fuisse Petrum, donec eum Christus aspexit. Ita quisquis semel Satanae impulsu ruere coepit, nulla voce, nullo signo, nulla admonitione reuocabitur, donec oculos in eum Dominus ipse coniciat.

28 *Adducunt ergo Iesum a Caiapha in praetorium. Erat autem mane: & ipsi non introierunt in praetorium, vt ne contaminarentur, sed vt ederent Pascha.*

29 *Exiit ergo Pilatus ad eos, & dixit, Quam accusationem affertis contra hominem hunc?*

30 *Responderunt & dixerunt ei, Si non esset hic maleficus, non tibi tradidissemus eum.*

31 *Dixit ergo illis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudaei, Nobis non licet interficere quemquam.*

32 *Vt sermo Iesu impleretur, quem dixerat significans quae morte esset moriturus.*

28 *Adducunt ergo Iesum.*) Ante diluculum examen illud, cuius meminit Euangelista habitum fuit, in eadem non dubium est quin sua flabellula passum habuerint in vrbe, quibus plebem accenderent. Ita repente exarsit populi furor, quasi vno omnium consensu deposceretur Christus ad mortem. Examen vero habitum fuit a Sacerdotibus: non quod penes ipsos ferenda sententiae potestas esset: sed vt praedictio suo oppressum iudici traderent, quasi iam fati de eo cognitum

esset. Praetorium vocabant Romani tam domum praefidis quam tribunal vbi exerceri solebant iudicia. *Vt ne contaminarentur.* Quod ab omni inquinamento abstinere, vt puri secundum Legis praescriptum, Pascha Domini edant, in eodem probanda est religio: sed duplex vitium est, ac vitrumque nimis crassum: quod non cogitant plus se intus pollutionis ferre quam contrahere possint ex ingressu quantumvis profani loci. deinde quod in rebus minutis seduli plus

Cap.
XVIII
Tit. 15.

quàm oportet, quod præcipuum est negligent. Coinquinatis & infidelibus, inquit Paulus, nihil mundum: quia polluta sunt eorum mentes. Isti verò hypocritæ quum malitia, ambitione, dolis, crudelitate, avaritia fecentes, fetore suo cælum & terram propè inficerent, sibi tantum ab externis inquinamentis metuunt. Ergo ludibrium minime ferendum est, quòd Deum placare volunt, modò ne ex contactu rei immundæ sordes contrahant, veræ puritatis oblit. Altero vitio laborat hypocrisis, quòd cæremotias anxie colendo, res maximas securè omittit. Neque enim in alium finem ludæis mandabat Dominus ritus illos qui habentur in Lege, nisi vt ad veræ sanctitatis amorem ac studium affluerent. Adde quòd nusquam in Lege prohibitum erat domum hominis Gentilis ingredi: sed cautio erat à patribus tradita, nequis per imprudentiam ex domo immunda aliquid contagij accerseret. Boni autem isti Legis interpretes in colando culice attenti, strenuè camelum deorant. Atque hoc hypocritis ordinariū est, vt maius nefas esse ducant pulicem quàm hominem occidere. Cui vitio affine est illud alterum, humanas traditiones sacris Dei mandatis longe præferre. Ergo vt ritè Pascha edant, puros se seruare volunt. cæterum immunditiam includunt Prætorij parietibus: interea cælo & terra testibus innoxium ad mortem flagitare non dubitant. Denique Pascha vmbatile ficta & fallaci reuerentia colunt ipsum autem verum Pascha non modò sacrilegis manibus violant, sed æterno interitu, quantum in se est, obruere conantur.

Mat. 23.
24.

26 *Exiit ergo Pilatus ad eos.*) Profanus homo superstitioni, quam ridet ac contemnit, non agrè indulget. Cæterum in ipso causæ cardine boni iudicis officio fungitur, quum proferre iubet siquid accusationis habeant. At Sacerdotes, quasi satis autoritatis habeant ad damnandum quem reum faciunt, nihil aliud respondent quàm suo præiudicio standum esse. Obliquè enim de Pilato queruntur, quia non satis confidat eorum probitati. Cur non (inquunt) vltro persuasum habes morte dignum esse quem nos persequimur? En quomodo impij, quos Deus in sublimem honoris gradum extulit, splendore suo quasi excæcati, quiduis sibi permittant. En etiam quàm temulenta sit superbia. Christum volunt

cenferi maleficum, quia eum accusant. Atqui, si ad rem ventum fuerit, quænam eius reperientur maleficia, nisi quòd ægros omne genus sanauit, dæmonia fugauit ex hominibus, paralyticos & claudos erexit, cælis visum, surdis auditum, mortuis vitam restituit? Res quidem ita habebat, & ipsi plus satis conuicti erant: verum, vt nuper dixi, nihil difficilius est quàm experienti homines superbia ebrios, vt sana & composita mente iudicent.

31 *Secundum legem vestram.*) Non dubium est quum Pilatus eorum barbarie & violentia offensus, illis exprobrat, illam damnandi formam quam vrgebant, à communi gentium omnium iure & humano sensu abhoirere. Interea simul eos perstringit, quòd gloriarentur se Legem habere à Deo traditam. Ironicè dicit, *Accipite enim vos:* neque enim passus esset iudicium ab illis de capite hominis fieri: sed perinde est ac si dixisset, Si vestra esset potestas, traheretur subito ad supplicium iudicta causa. Hęcine est igitur Legis vestræ quæritas, hominem nullo crimine damnare? ita impij dum falsò nomen Dei obtundunt, sanctam eius doctrinam hostium calumniis subiiciunt: & maledicendi occasio cupidè à mundo arripitur. *Nobis non licet.* Falluntur qui putant ludæos recusare quod illis delatum erat à Pilato: quum potius quum scirent sibi per ludibrium dictum esse, *Accipite enim vos,* excipiunt, Tu hoc non permittes. ergo quum sis iudex, munus tuum exequere.

32 *Vt sermo Iesu, &c.*) Tandem subiicit Euan-
gelista ita oportuisse fieri, vt impleteretur quod prædictum à Christo fuerat, Tradetur Filius hominis in manus Gentium. Et: certè hoc præcipuū caput est, si cupimus mortis Christi historiam cū fructu legere, vt æternū Dei consilium speciemus. Sicutur Filius Dei ad tribunal mortalis hominis. Si hoc putemus geri hominum libidine, oculos autem non attollamus ad Deum, fidem nostram pudesieri ac confundi necesse erit: verum vbi agnoscimus illo Christi reatu nostrū coram Deo abolitum esse, quia cælesti Patri ita placuit reconciliare sibi humanum genus: hac sola cogitatione in sublime elati, intrepidè & sine pudore in ipsa Christi ignominia gloriamur. Discamus ergo in singulis huius historię partibus sensus natos in Deum redemptionis nostrę authorè conuertere.

Mat. 20.
19.

Scopus
historia pas-
sionis Christi.

33 *Ingressus est ergo iterum in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum, & dixit ei, Tu es Rex Iudæorum?*

34 *Respondet ei Iesus, A teipso hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?*

35 *Respondit Pilatus, Num ego Iudæus sum? gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi: quid fecisti?*

36 *Respondit Iesus, Regnum meum non est ex hoc mundo: si ex mundo hoc esset regnum meum, ministri mei vtique decertarent ne traderer Iudæis. nunc autem regnum meum non est hinc.*

33 *Ingressus est ergo.*) Probabile est multa vltro citroque fuisse dicta, quę Euangelista subtrahit: quod etiam promptum est ex aliis colligere. Sed hic noster in vno capite maxime insiluit, Pilatum sedulo percontatum esse iustè an iniuste tractus esset Christus in iudicium. Coram populo, vbi seditio feruebat, nihil potuit agi nisi tumultuosè: prætorium ergo ingreditur: & quidem consilium eius est Christum absoluerè: Christus autem ipse, vt obediat Patri, damnandum se offert.

Atque hæc ratio est cur tam parçè respondeat. Quum iudicem haberet propitium, & qui aures libenter accommodasset, non difficile illi erat causam suam agere: sed cogitat ad quid descenderit in mundum, & quorsum nunc à Patre vocetur. ideo sponte obmutescit, ne mortem effugiat. *Tu es Rex Iudæorum?* Quæstio de regno nunquam à Pilato sponte mota esset, nisi hoc crimine grauassent Christum Iudæi. Quod autem præ aliis omnibus odiosum erat sumit Pilatus,

Pilatus, vt eo tranfacto abfoluat reum. Refpon-
fum Chrifti huc tendit, in ea accufatione nihil ef-
fe coloris. Ita obliquam refutationem continet.
acti diceret, Mihi ridiculè crimen obicitur cuius
ne minima quidem fufpicio in me cadit. Iniquè
verò tuliffe Pilatus videtur quòd quaerierat Chri-
ftus cur fe haberet fufpectum, itaque per indigna-
tionem exprobrat, quicquid mali eft, efle à pro-
pria gente. Ego (inquit) fedeo iudex: non alieni,
fed gentiles tu, te accufant: non eft igitur cur me
in molus difcordiis veftris. Per me & Romanos
vobis agere quietis liceret: fed ipfi vobis mole-
ftiam faciffis, cuius partè fubire inuitus cogor.

36 *Regnum meum.*) Fatetur his verbis fe regem
efle: fed quantum ad probandam innocentiam fa-
ctis erat: diluit & purgat calumniam. Negat enim
quicquam diftidij eife regno fuo cum politico or-
dine. acti diceret, falfo accufor acti tentaflem ali-
quid turbare, aut nouare in politico ftatu. Concio
natus fum de regno Dei: fed illud fpirituale eft.
ideo non eft cur me regni affectati fufpectum habe-
as. Caterùm ifta Chrifti defenfio fuit apud Pi-
latum: fed eadem vtilis piis omnibus eft doctrina
vique ad finem mundi. Nam fi terrenū eflet Chri-
fti regnum, quia præterit figura huius mundi,
inftabile & caducum eflet: nunc quia cælefte
vocatur, hinc fimul afseritur eius perpetuitas.
Ita fi totum orbem terræ labefactari contingat,
non modò inter motus & confuffiones, fed
etiam inter horribiles ruinas & interitus, ftabiles
nihilominus manent noftræ confcientiæ, modò
ad Chrifti regnum attendant. Si tyrannicè
vexamur ab impijs, falus tamen nobis integra
conftat in Chrifti regno: quod hominum libidi-
ni minimè obnoxium eft. Denique quum
innumeris procellis affidue æftuet mundus, fepa-
ratim inde regnū Chrifti in quo nobis querèda eft
tranquillitas. Docemur præterea qualis fit natura
huius regni, nam fi nos fecundum carnei beatos
redderet, nobis que fieret opes, delicias & quic-
quid optabile eft ad vfus præfentis vitæ, faperet
terram: & mundum: nunc autem, quantumuis in
fpeciem mifera fit nofta conditio, falua tamen

manet nobis folida felicitas. Hinc quoque difci-
mus quinam pertineant ad hoc regnum, nempe
qui Spiritu Dei renouati cælestem vitam in fan-
ctitate & iuftitia meditantur. Quæquam fimul no-
tandum eft non negari quin fit in hoc mundo
Chrifti regnum. Scimus enim fedem fuam in ani-
mis noftris habere: quemadmodum alibi etiam
dicit Chriftus, regnum Dei intra vos eft. Sed pro-
priè loquendo regnum Dei in nobis habitans, in
mundo peregrinatur: quia profus diuerfa eft eius
conditio. *Misifit me vsque decertarent.* Probat
fe terrenum regnum non affectafle, quia nemo fe
moueat, nemo arma capiat, nam fi priuatus quif-
piam regnum fibi vferpet, necelfe eft vt per
factiofos homines vires acquirat. In Chrifto nihil
apparet tale: fequitur ergo non efle terrenum re-
gem. Sed quaeritur hoc loco an regnum Chrifti
non licet armis defendere, nam quum iubetur
Principes ofculari Dei Filium, non tantum illis
mandatur vt fe prinatim fubiiciant eius imperio,
fed etiam vt conferant quicquid habent potelta-
tis ad tuendam Ecclefiam & afserendam pietatem.
Primum refpondeo, perperam & mfcite facere
qui hanc confequentiam deducunt, non debere
Euangelij doctrinam & purum Dei cultum ar-
mis defendi, quia non eft tunc defenfus Chriftus
in fua perfona. Tantum enim ex præfenti factò
ratiocinatur Chriftus quàm friuolum fit quod cal-
umniofè detulerant Iudæi. Deinde etiam fi Chri-
fti regnum gladio propugnetur pij Reges, fieri ta-
men hoc alio modo quàm defendi foletant regna
mundana. Regnum enim Chrifti, vt fpirituale eft,
in doctrina & virtute Spiritus fundari oportet.
Eodem etiã modo perficitur eius ædificatio. ne-
que enim leges & edicta hominum, neque penæ
ad confcientias vfque perueniunt: hoc tamen non
obftat quominus per accidens regnum Chrifti
tucantur Principes partim dum externam difci-
plinam conftituunt, partim dum fuaum patrocini-
um commodant Ecclefiz contra impios. Cater-
ùm facit mundi prauitas vt magis fanguine mar-
tyrum ftabilitur regnum Chrifti quàm armor-
um præfidijs.

Natura
regni Chri-
fti.

Ad quos
fuerat.

Luce. 17. 31

Pfal. 2. 11.

37 *Dixit ergo ei Pilatus, Nunquid ergo Rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis quòd Rex fim ego. in hoc ego natus fim, & in hoc veni in mundum, vt testimonium reddam veritati. Qui quis est ex veritate, audit vocem meam.*

38 *Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et quum hoc dixiffet, rurfum exiit ad Iudæos, & dixit illis, Ego nullum crimen inuenio in eo.*

39 *Eft autem vobis confuetudo vt vnum vobis dimittam in Pafchate: vultis ergo vobis dimittam Regem Iudæorum?*

40 *Clamauerunt ergo rurfus omnes, dicentes, Non hunc, fed Barabbam. Erat autem Barab-
bas latro.*

37 *Tu dicis quòd Rex fim ego.*) Tametsi iam ex
priorè refponfo intellexerat Pilatus Chriftum
aliquod fibi regnum vendicare, Chriftus tamen
hoc idem nunc certius affirmat: nec eo conten-
tus, alteram fententiam fubiicit, quæ fit veluti
illius difci obfignatio. Vnde colligimus, do-
ctrinam de regno Chrifti non vulgarem efle,
quum tanta afseruatione dignam ipfe duxerit.
Eft quidem generalis fententia. *Ego in hoc natus
fum, vt testimonium reddam veritati:* præfertim ta-
men ad loci huius circumftantiam aptanda eft.
Cæterùm hoc fonant verba, Chrifto efle naturale
vt fe verax: deinde in hoc à Patre efle miffum: i-
deoque proprium efle eius munus. Quare non

eft periculum ne illi credendo fallamur: quando-
quidem impoffibile eft eum aliud quàm verum
tradere cui munus afserendæ veritatis Diuinitus
attributum eft, & ftudium natura ingentium.
Quisquis eft ex veritate. Hoc alidit Chriftus non
tam hortandi Pilati caufa (quod fe nullo profectu
facturum efle fciebat) quàm vt fuam doctrinam
ab indignis contumelijs, quibus fubiecta erat, vin-
dicaret. acti dixiffet, Crimini hoc mihi ducitur
quod me profelfus fim efle regè, atqui hæc indu-
bia eft veritas, quàm reuerentè & fine controve-
fia excipiunt quicunque funt recto iudicio fanà-
que intelligent præditi. Quanquam ex veritate
eos efle dicit non qui naturaliter verum per-
Q iij

Cap.
XVIII

spiciunt, sed quatenus Spiritu Dei reguntur.

38 *Quid est veritas.*) Quibusdam videtur Pilatus curiosè inquirere, vt solent interdum profani homines cupidè appetere ignotæ rei scientiam, interea nescientes cur hoc velint: illis enim tantum propositum est aures suas pacere. Ego verò potius vocem esse fastidientis interpretor: putabat enim sibi non parùm iniuriæ fieri Pilatus quòd eum Christus omni veritatis notitia priuaret. Iam in Pilato agnosco communem hominùm morbum. quanuis ignorantia conscientia nobis simus omnes, pauci tamen sunt qui fateri sustineant. hinc fit vt veram doctrinam maior pars respiciat. Postea Dominus, qui doctor est humilium, superbos excæcando, quam merentur pœnam ipsis infligit. Ex eadem superbia nascitur fastidium illud, quòd se ad discendum submittere non dignantur: quia sibi perspicaciam & acumen ingenij omnes arrogant. Res creditu trita esset veritas: Deus autem contra testatur captu humanæ mentis longè altior. Idem in aliis quoque accidit. Præcipua theologiæ capita sunt, De maledictione generis humani, De corrupta natura, De mortificatione carnis, De renouatione vitæ, De reconciliatione gratuita per vnicum sacrificium, De iustitiæ imputatione, qua acceptus est Deo peccator, De illuminatione Spiritus. Hæc quia sunt paradoxa, communis hominum sensus contemptim repudiat. Pauci ergo in Dei schola proficiunt, quia vix decimus quisque reperitur qui ad prima rudimenta attendat. Cur autem, nisi qui ad proprio sensu metiuntur arcanam Dei sapientiam? Quòd autem irrisoriè loquutus sit Pilatus, hinc apparet quòd statim egreditur. In summa, Christo succenset, quia veritatem se proferre iacet quæ prius in tenebris latuerit. Hæc tamen eius indignatio demonstrat impios nunquam ad eòdè morosè reicere Euangelij doctrinam quin aliqua eius efficacia tangantur.

*Comunis
hominum
morbis.*

Nam etsi non eouoque progressus est Pilatus vt docilem se præbeat, cogitur tamen intus punctiõnem aliquam sentire.

39 *Est autem consuetudo vobis.*) Hoc Pilatus semper in animo voluebat, qualiter eriperet Christum à morte. quum autem tantopere arderet populifuror, mediam viam tenebat qua iratos animos placaret. putabat enim hoc satis fore, si Christus pro maleficio dimissus, perpetua ignominia notatus esset. Ideoque Barabbam præcipuè delegit, vt eius comparatione Christi odium mitiget. erat enim ob scelus atrocitatem omnibus maxime infensus. Quid enim detestabilius est latrone? Et Lucas commemorat aliis etiam criminibus fuisse reum. Quod autem eum Christo præferunt Iudæi, nõ abque singulari Dei proidentia accidit. Minimè enim decuit tam indigno pretio à morte liberari Dei Filiùm. Interea in extremam ignominiam morte deiectus est, vt Barabba dimisso medius inter duos latrones crucifigeretur: quia omnium scelera in se susceperat, quorum non aliter peragi poterat expiatio. Et gloria resurrectionis quæ mox sequuta est, effecit vt res quoque ipsa magnificus esset triumphus. Porrò in ista consuetudine turpe & crassum fuit vitium, quòd Romanus præses Iudæis vnum aliquem ex sceleratis in Paschate donabat. Hoc quidem fiebat ad celebrandam diei sanctitatem: sed re ipsa nihil aliud erat quàm scæda eius profanatio. Nam, teste Scriptura, *Prover. 17.* abominatio est coram Deo qui nocentem absoluit. Multum ergo abest quin eum delectet prepoſita eiusmodi venia. Hoc ergo exèplo discamus nihil magis esse præposterum quàm velle Deum nostris figmentis colere. Nam simulac proprias imaginationes sequi homines cœperint, nullus est modus, donec in extrema quæque deliria prolapsi, palàm Deo illudat. Lex ergo Diuini cultus non aliunde quàm ex eius præscripto petenda est.

CAPVT XIX.

- 1 **T**unc ergo apprehendit Pilatus Iesum, & flagellauit.
- 2 **E**t milites pléctentes coronam ex spinis, imposuerunt capiti eius: & vestem purpuream circumdederunt ei.
- 3 **A**c dicebant, Salue rex Iudæorum. Et dabant ei alapas.
- 4 **E**xiuit ergo iterum foras Pilatus, & dixit eis, Ecce adduco eum vobis foras, vt sciatis quòd in eo nullum crimen inuenio.
- 5 **E**xiuit itaque Iesus foras, portans spineam coronam, & purpuream vestem. Tunc dixit eis, Ecce homo.
- 6 **Q**uoniam ergo vidissent eum Sacerdotes & ministri, clamarunt, dicentes, Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo crimen.

1 *Apprehendit Pilatus Iesum.*) Perstat in suo consilio Pilatus. priori tamen ignominia secundam addit: quia Iudæos sperat mediocri ista castigatione contentos fore, vbi cæsus flagellis fuerit Christus. Quòd autem tam sollicitè laborat, & nihil proficit, in eo cæleste decretum nobis reputandum est, quo destinatus erat Christus ad mortem. Interea eius innocentia sæpius testimonio iudicis asseritur, vt sciamus eum ab omni culpa immunem pro aliis reum substitui, & pœnam alienis peccatis debitam subire. In Pilato verò notabile exemplar trepidæ conscientia cernimus. Christum ore suo absoluit, & fatetur nullum in eo esse crimen: pœnam tamen infligit tanquam

noxio. Ita huc illic transferri, & in contrarias pugnantésque sententias distrahi necesse est, quibus non est tantum animi vt quod rectum est, inflexibili constantia defendant. Damnamus Pilatum omnes: interea dictu pudendum est quàm multos similes habeat mundus, qui Christum non modò in eius membris, sed in doctrina etiam flagellant. Multi, vt seruent à morte qui pro Euangelio laborant, eos cogunt ad impiam Christi abnegationem. quid hoc aliud est quàm Christum ludibrio exponere, vt infamem vitam degat? Alij dum pauca quædam excerpunt ex Euangelio quæ probent, totum Euangelium lacerant. Præclarum aliquod effectum putant si pauci crassus abusus

abusus correcti fuerint. atqui præstaret sepultam esse doctrinam ad tēpus quàm sic flagellari. Nam diabolo & tyrannis omnib. inuitis renascetur: nihil autem difficultius quàm hoc puritatis restitui vbi semel corrupta fuit.

2 *Milites plēentes.*) Hoc proculdubio iussu Pilati factū est, vt notam criminis inureret Filio Dei, quod se regem fecisset: atque id ad explendā Iudæorum rabiem, quasi persuasus esset Christū iure ab illis fuisse accusatum. Militum tamen improbitas & lasciuia vltra iudicis imperiū exultat: sicuti impij simulac malè agendi oblata est occasio, eam cupidè arripiunt. Mira autè gentis scēi-

tia, cuius animos tā triste spectaculum ad misericordiam non flecit. sed Deus hoc totū gubernat, vt mundum sibi reconciliat Filij sui morte.

6 *Accipite eum vos & crucifigite.*) Noluit Christum tradere in eorum manus, neque libidini permittere: tantum se fore negat eorum carnicem. quod ex ratione mox addita patet, vbi dicit, Se nullum inuenire in eo crimen. ac si diceret, se nūquam adductum iri vt sanguinem innoxium fundat in eorum gratiam. Quod soli Sacerdotes & ministri eum ad crucem deposcunt, inde apparet non fuisse tantam in populo rabiem, nisi quatenus istis flabellis accensa deinde fuit.

7 *Responderunt ei Iudæi, Nos Legem habemus, & secundum Legem nostram debet mori, quia Filium Dei se fecit.*

8 *Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.*

9 *Et ingressus est rursus in prætorium, ac dixit Iesu, Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei.*

10 *Dixit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quòd potestatem habeam crucifigendi te, & potestatem habeam dimittendi te?*

11 *Respondit Iesus, Non haberes potestatem vllam contra me, nisi tibi data esset de super: propterea qui me tradidit tibi maius peccatum habet.*

7 *Nos Legem habemus.*) Significant se iure Christum persequi, non libidine aut odio. sentiebant. n. se obliquè perstrictos esse à Pilato. Loquuntur autem vt apud hominem Legis ignarum. ac si dicerent, Nobis permissum est more nostro viuere: religio autem nostra non patitur vt quis se pro Filio Dei venditet. Porro hæc accusatio non profus carebat prætextu, sed in hypothēsi grauitèr errabant. Generalis quidem doctrina vera erat, fas non esse hominib. quicquam sibi Diuini honoris sumere: ac morte esse dignos quicumque ad se traherent quod vnus Dei proprium erat: causa autè erroris in Christi persona fuit, quòd neque reputarunt quibus elogijs Messiam prædicet Scriptura: quia inde colligere pròptum erat esse Filium Dei: nec etiam inquirere dignati sunt eskēne Iesus ille Messias olim à Deo promissus. Videmus ergo vt ex vero principio falsam consequentiam deducant, quia malè subsument. Quo exemplo mouemur inter doctrinam generalè & hypothēses sedulo distinguere. Multi enim imperiti & leues homines, si semel decepti fuerint veri prætextu, ipsa quoque Scripturæ principia reiciunt. quæ licentia hodie plus iusto in mundo grassatur. Meminerimus ergo sic cauendū esse à fallacijs, vt principia quæ vera sunt, integra maneant, nec labefactetur Scripturæ fides. Rursus hoc modo facile refutare impios licebit, qui Scripturæ testimonium, & quæ inde sumunt principia, malis causis falsò & perperam obtendūt. Sicuti quò hodie Papiſtæ Ecclesiæ auctoritatem magnificè extollunt, nihil afferunt in quo non contentiant omnes filij Dei. Ecclesiam esse fidelium matrem, esse columnam veritatis, esse audiendam, regi à Spiritu sancto contendunt. nihil horū negandum est: sed quum trahere ad se volunt quicquid iuris Ecclesiæ debetur, improbè & sacrilega audacia rapiunt quod nihil ad se pertinet. nam hypothēsin expendere conuenit, an ipsi Ecclesiæ titulum mereant. hic autè profus deficiunt. Similiter quum furiosè in omnes pios scēiū, hoc se colore excusant quòd ordinati sint ad tuendam fidem & pacem Ecclesiæ: sed vbi

propius ad rem ventum est, clarè perspiciunt nihil minus eos habere in animo quãverè doctrinæ patrocinium, nulla minus quàm pacis & concordie cura tangi, sed pro sua tyrannide duntaxat pugnare. Qui generalib. principijs contenti ad circumstantias non attendunt, nos meritò putant à Papiſtis oppugnari: sed causè cognitio sumos illos quibus illudunt, facillè discerit.

8 *Magis timuit.*) Duplex potest elici sensus. prior est, quòd veritus fuerit Pilatus ne sustineret aliquam culpam si exortus esset tumultus, quia Christum non damnasset: alter, quòd audito Filij Dei nomine, mens eius religione tacta fuerit. Hunc secundum sensum confirmat quod sequitur in contextu, nempe quòd prætorij iterū ingressus Christū interrogat vnde sit. Inde enim apparet perplexū fuisse & anxium: quia sacrilegij pœnam metueret si trānum iniiceret in Filium Dei. Notandum autem est, quum rogat vnde sit Christus, non sciscitari de eius patria: sed hoc perinde valere, ac si dixisset, Esne homo natus in terris, an deus quispiā? Sic ergo hunc locum interpretor, quòd metu numinis percussus Pilatus, inter sacrum (vt aiunt) & faxū hæserit. Videbat. n. ab vna parte tumultum feruere, ab altera tenebat eum constructum religio, ne vitādū periculi causa in Dei offensam incurreret. Exemplum hoc in primis notatu dignū est: quum tam deformis esset Christi cōspectus, simul tamen ac Dei nomen audit Pilatus, eum inuadit timor ne diuinū numē in homine plusquam abiecto & cōtempo violet. Si tantum in homine profano valuit Dei reuerētia, nōne ter reprobos esse oportet qui hodie de rebus Diuinis per lusum & iocū securè & absq; vllō metu iudicāt? Nam certè documento est Pilatus, religionis sensum hominib. ingenium esse à natura, qui non patitur eos audacter quouis ree re quum de rebus Diuinis agitur. Ideo dixi in sensum reprobum coniectos esse quos in tractāda Scripturæ doctrina non magis afficit Dei maieſtas quàm si de vmbra asini esset discerptatio. Sentient tamen olim in suum exitium quàm venerandū sit Dei nomen, cui hodie tam cōtēprim

Cap.
XIX.

imò contumeliosè illudât. Dictu horrendum est quàm superbè & ferociter à Papisitè damnatur clara & testata Dei veritas, & innoxius sanguis fundatur. Vnde obsecro tam ebrius stupor, nisi quia in mentem illis non venit quicquam sibi negotij cum Deo esse?

9 *Iesus autem responsum non dedit.* Quòd non respondet Christus, videri absurdum non debet, siquidem memoria tenemus quòd prius monui, non stetit eum coram Pilato ad causam suam agendam (vt rei solent qui absolui cupiunt) sed potius ad subeundum iudicium. nam eū suscepta nostra persona damnari oportuit. Hæc ratio est cur defensione abstineat. Nec tamè pugnat Christi silentium cum Pauli sententia, vbi dicit, Memento Christum sub Pilato edidisse bonam confessionem. Quantum enim factus erat Euangelij fitem illie asseruit, neque aliud fuit mors eius quàm doctrinæ ab ipso tradite obsequatio. Non desuit ergo legitimæ confessioni Christus, sed tacuit quòd petendam absolutionem. Adde quòd periculum erat ne Christum absolueret Pilatus tanquam vnum ex dux fidei: quemadmodum voluit eū Tibertius referre inter Romanos deos. Meritò itaque Christus stultam hanc superstitionem silendo repudiat.

10 *Nescis quòd potestatem.*) Hinc apparet, terrorem illum quo repente commotus fuit Pilatus, euandum fuisse, nec habuisse vias radices. Nunc enim timoris oblitus profilit in superbium & immanem Dei contemptum, perinde enim Christo minatur ac si nullus esset in cælo iudex. Sed hoc profanis hominibus semper accedere necesse est, vt excusio Dei mettu mox ad ingenium suum redeant. Vnde etiam colligimus, non abs re vocari cor hominis fraudulentum. nam quum illic infideat aliquis Dei mettu, simul ebullet mera impietas. Quisquis ergo non regnitus est Dei Spiritu, quauis eius numè ad momentum reuereri se ostendat, contrariis factis mox simulatum fuisse hunc timorem prodet. Iam in Pilato imaginem cernimus superbi hominis, quem sua ambitio ad insaniam adigit. Nam dum potetiam suam vult efferre, iustitiæ laude & fama se priuat. Christum fatetur innoxium: parem ergo latroni se facit dum gloriari se posse illum iugulare. Sic tumultuari inpias conscientias necesse est in quibus non regnat fides & vera Dei cognitio, & illic variis carnis affectus inter se colligere. Et Deus hoc modo preclarè se de hominum superbia vlciscitur dum fines suos transi-

liunt vt sibi immensam potetiam vsurpent: iniustitiæ vltro se damnantes, summo probro & infamia se afficiunt. Quare nulla maior quàm superbix cæcitas: nec mirum, vt potetia quæ manū Dei, cõtra quam impingit, sentiat vlticem. Quare minimerimus non esse temerè exultandum in futilibus iactantiis ne ridiculi fiamus. præsertim qui in sublimi gradu locati sunt modestè se continent: nec eos pudeat Deo subici, & legibus esse obnoxios.

11 *Non haberes potestatem.*) Aliqui generaliter exponunt quòd nihil nisi Dei permissu geratur in mundo, ac si diceret Christus, Pilatum, qui omnia se posse existimat, non plus tamen facturum quàm Deus concedet. Vera quidem esset sententia, regi hunc mundum Dei arbitrio: atque vt omnia moliantur impij, non posse tamen vel digittum moueri nisi moderante arcana Dei potetia: sed rectius (meo iudicio) sentiunt qui locum hunc restringunt ad Magistratus officium. Stultam enim Pilati arrogantiæ castigat Christus his verbis, quia perinde se extollat tanquam potestas eius non à Deo esset. ac si dixisset, Tu omnia perinde tibi sumis ac si non semel Deo reddenda esset ratio: atqui non sine eius providentia factus es iudex. cogita ergo cæleste eius tribunal tuo esse superius. Nulla aptior admonitio inueniri potest ad reprimendam eorum intemperiam qui alijs presunt, ne iure suo abutantur. Patet omnia sibi licere in filios putat, maritus in vxorem, dominus in seruos, princeps in populum: nisi quum in Deum respiciunt, qui certa lege eos dominari vult. *Propterea qui me tradidit.* Putat Iudæos maioris culpæ reos fieri quàm Pilatum, quia scelerato odio & perfida malitia contra iustum grassentur, & quidem priuati homines, nec legitimo imperio præditi. Ego verò aliter, hæc circumstantia grauius & minus excusabile esse eorum crimen existimo: quia imperium diuinitus constitutum suæ libidini seruire cogit. magnū enim sacrilegium est sanctæ Dei ordinatione ad quoduis nefas abuti. Iure detestabilis est latro qui miserū viatorè iugulat manu sua: sed qui pre-textu iudicij infontem occidit, magis sceleratus. Cæterum non amplificat illorum crimen vt Pilatū subleuet: neque enim hunc cū illis comparat, quin potius eodem reatu simul omnes confringit, quia sanctā potestatem pariter contaminant. Hoc tantum est discrimen, quòd directè petit Iudæos: Pilatum verò, qui obsequitur eorum libidini, oblique taxat.

12 *Ex eo quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant, dicentes, Si hunc dimittis, non es amicus Cæsaris. quisquis se regem facit, contradicit Cæsari.*

13 *Pilatus ergo quum audisset hunc sermonem, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali, in loco qui dicitur Lapidibus stratus, Hebraicè autem Gabbatha.*

14 *Erat autem parasceue Paschæ, hora ferè sexta. Et dicit Iudæis. Ecce Rex vester.*

15 *Illi autem clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt Sacerdotes, Non habemus regem nisi Cæsarem.*

16 *Tunc ergo tradidit eum illis vt crucifigeretur. Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt.*

12 *Ex eo quærebat Pilatus.*) Quauis nec cordatè se gerat Pilatus, & ambitione magis quàm iustitiæ studio regatur, idè que miserè vacillet: laudanda tamè eius modestia, quòd seuerè à Christo reprehensus non succenset: imò ad eum liberandum magis inclinat. Iudex est, & tamen mansueti animo reum patitur esse censorem suum.

Vix certè centesimus quisque reperitur qui oburgationem tam placidè ab aliquo æquali suo ferat. *Non es amicus Cæsaris.* Minaciter extorquet à Pilato vt Christum damnat. nihil enim magis odiosum obicere poterant, & quod plus terroris posset incutere, quàm dū suspectū reddidit malæ in Cæsarem fidei. Tu (inquint) ostendis tibi

curę non esse Cęsarıs imperium, si eũ absoluis qui omnia turbare conatus est. Hęc tandem improbitas fregit animum Pilati, qui ante concussus tantũ fuerat violētis clamoribus. Nec vero frustra illas circumstantias Euangelista tam sedulo persequitur & inculcat: quia nostra magnopere intereit, Christum scire non prius fuisse damnatum à Pilato quàm ter & quater iam absolutus esset eiusdem ore: vt inde colligamus non suo ipsum nomine fuisse damnatum, sed pro nostris peccatis. Inde etiam colligere licet quàm voluntarius ad subeundam mortem fuerit, qui vt neglexit propensio illo in se iudicis affectu. Et certe hæc obedientia effecit vt mors eius boni odoris sacrificium esset expiandis omnibus peccatis.

13 *Sedit pro tribunali.*) Hinc apparet quàm variè distractus fuerit Pilatus, ac si histrio vnus duas ageret personas. Conscendit tribunal vt Christum lenni more supplicio addicere: inter eã palã declarat se hoc inuitum facere, & repugnante conscientia. Ironicè Christum vocat Regem, significans frivolum esse calumniam qua grauabant illum Iudæi: vel certè, vt compescat eorum furorem, probrosam hoc toti genti fore admonet, si rumor vulgatus fuerit fuisse ex ea damnatum aliquem regni affectati crimine. Quum Euangelista nomen Hebraicum loci *Gabbatha* fuisse refert, linguam Chaldæam intelligit vel Syriacam, quæ tunc in communi vsu erat. *Gabba* enim Hebræis excessum significat. E sublimi itaque loco damnari Christum oportuit, vt ipse summus Iudex è cælo adueniens nos extremo die absoluat.

14 *Hora serè sexta.*) Videtur Euangelista in tempore notando varij esse & parum inter se consentientes. Dicunt tres alij tenebras ab hora sexta factas esse, quum iam in cruce penderet Christus. Marcus etiam discretè exprimit horam fuisse tertiam quum de eo lata fuit sententia. Solutio tamen non est difficilis. Satis patet ex aliis locis diem tunc in quatuor partes fuisse diuisum:

- 17 *Et gestans crucem suam exiit in locum qui dicitur Crany, Hebraicè Golgotha.*
- 18 *Vbi eum crucifixerunt, & cum eo duos alios, hinc & inde, medium autem Iesum.*
- 19 *Scriptis autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum,*

IESVS NAZARENVS REX IVDÆORVM.

20 *Hunc ergo titulum multi ex Iudæis legerunt: quia vbi propinquus erat locus vbi Iesus crucifixus fuit. Et scriptum erat Hebraicè, Græcè, & Latine.*

21 *Dixerunt autem Pilato Sacerdotes Iudæorum, Ne scribatur, Rex Iudæorum: sed quòd ipse dixerit, Rex sum Iudæorum.*

22 *Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.*

17 *Exiit in locum, &c.*) Circumstantiæ quæ hic notantur, non modò ad historiæ certitudinem, sed fidei quoque nostræ ædificationem plurimum valent. Querenda nobis iustitia est in expiatione à Christo peracta. Ergo vt se piaculum pro peccatis nostris esse probaret, tum educi extra urbem, tum suspendi in ligno voluit. Hostiæ enim quarum sanguis pro peccato fundebatur, solebant extra castra offerri, ex Legis mandato: & eadem Lex maledictum pronuntiat quicumque in ligno penderet. Vtrunque in Christo impletum est, vt certò nobis persuasum sit peccata nostra sacrificio mortis eius expiata esse: ipsum fuisse execrationi subiectum, vt nos à maledictione Legis redimeret, Galat. 3. 13. factum esse peccatum, vt in eo simus iustitia Dei, 2. Corin.

sicuti nox vicissim quatuor habebat vigiliis. Hinc factum est vt singulis diebus quaternas scilicet horas interdum a fligent Euangelistæ, & singulas horas in tres extendant. Inter ea spatium vnus horæ quod ad finem inclinatis, quenti annuierant. Secundùm hanc supputationem Iohannes hora sexta damnatum fuisse Christum narrat: quia tempus diei ad horam sextam vel ad secundam partem vergebat. Hinc colligimus hora sexta vel circiter Christum fuisse crucifixum: locus enim (vt paulo post dicit) erat vbi vicinus. Inter sextam & nonam ceperunt tenebræ, quæ ad nonam vsque durarunt, quæ mortuus est Christus.

15 *Non habentem Regem.*) Hic verò se prodit horribilis furor, quòd Sacerdotes, qui exercitati in Lege esse debebant, Messiam reiciunt, in quo tota populi salus inclusa erat, quæ pendebat omnnes promissiones, in quo fundata erat tota religio. Certè gratia Dei & bonis omnibus se abdicant Christum repudiando. videmus ergo quantà ve cordia correpti fuerint. Fingamus Christum non fuisse Christum: nulla tamen illis excusatio est quòd Regem præter Casarem nullum agnoscent. Primum enim deficient a spiritu regno Dei. Secundò tyrannidem Romani imperij, quam maxime execrabantur, iustæ gubernationi præferunt, qualis à Deo promissa erat. Ita iopij vt Christum fugiant, non modò se priuant vita æterna, sed omne miseriarum genus sibi accersunt: contrà verò, vnica est piorum felicitas subesse Christi regno, siue iusto & legitimo dominio subiecti sint, quoad carmen, siue à tyrannide premantur.

16 *Tradidit eum illis.*) Coegit quidem Pilatum illorum importunitas vt Christum traderet: neque tamen id factum est tanquam in tumultu, sed more solenni damnatus fuit: quia & duo latrones causa cognita ad crucem simul dñati sunt. Sed hoc verbo vtitur Iohannes quo melius confirmet implacabili populi feruitiæ datum fuisse Christum, qui nullius delicti conuictus erat.

5. 21. educitum esse extra urbem, vt sordes nostras, quæ illi impositæ erant, secum è medio tolleret, Heb. 13. 12. Eodem pertinet quod postea de latronibus sequitur. quasi enim per se non sufficeret supplicij atrocitas, medium suspenditur inter duos latrones, quasi non vnus quilibet esset ex aliorum numero, sed omnium sceleratissimus, & maxime detestabilis. Seniper enim memoria repetendum est illud, nihil fecisse impios Christi carnifices nisi quod Dei manu & consilio decretum esset. neque enim Filium suum exposuit Deus illorum libidini: sed ex suo arbitrio & animi sententia sibi tanquam victimam immolari voluit. Quòd si optima ratione non caruit Dei consilium in omnibus iis quæ pati Filium suum voluit, tum horribilitatè illius grauitas aduersus

Leui. 5. 10
& 16. 23.
Deute. 21.
2.

Cap.
XIX.

peccatum, tum immensa erga nos bonitatis eius magnitudo nobis reputanda est. Non aliter aboleri potuit noster omnium reatus nisi Filius Dei ^{et deus} pro nobis fieret. Videmus eum quasi omni scelere congerie pollutum in locum execrabilem cogi, vt illic coram Deo & hominibus iudicatus appareat. Nimis certe stupidi sumus, nisi in hoc speculo clarè cernimus quanto opere abominetur Deus peccata: plusquam verò faxei, nisi expauescimus ad tale eius iudicium. Dum autem altera ex parte testatur Deus sibi tam charam fuisse nostram salutem vt Filio vnigenito non pepercerit, quàm effusam bonitatis & gratiæ magnitudinem illic conspicimus? Quisquis ergo mortis Christi causas ritè expendet vnà cum fructu qui inde ad nos redit, illi neque stultitia, vt Græcis, neque scandalum, vt Iudæis, erit crucis doctrina, sed potius inextimabile Diuini tum virtutis, tum sapientię, tum iustitię, tum bonitatis specimen ac pignus. Quom dicit Iohannes loco nomen fuisse *Golgotha*, de lingua vel Chaldea vel Syriaca accipit. Est autem nomen deductum à *Galgal*, hoc est à voluendo: quia in cranio est velut pilæ aut globi rotunditas.

1. Cor. I. 13

19 *Scripti sunt autem & titulum.*) Inferit Euangelista memorabile Pilati factum post latam sententiam. Vtitur quidem fortè fuit titulus apponere quom pleterentur malefici, vt pœnæ causi in exemplū omnibus nota esset: at qui in Christo hoc extraordinarium est quod sine ignominia titulus apponitur. Pilati enim consilium fuit, quo se obliquè vlciferetur de Iudæis, qui sua peruicacia iniustum de homine innoxio supplicium extorserant, totam gentem in Christi persona damnare. Ita Christo nullam in mentem celebrare Christum vt salutis authorem, & Dei Nazarum, & Regem electi populi: Deus tamen hoc Euangelij præconium nescienti quid scriberet dictauit.

23 *Milites ergo quom crucifixissent Iesum acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, (vnicuique militi partem) & tunica inconsutilis, à summo contexta per totum.*

Psal. 22.
19.

24 *Dixerunt ergo inter se, Ne scindamus eam: sed sortiamur de ea cuius sit. Vt scriptura impleretur, dicens, Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestitu meo miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.*

23 *Milites ergo.*) De vestibus Christi inter milites diuisis apud alios quoque Euangelistas fit mentio. Quatuor erant milites qui reliquum vestitum inter se partiti sunt. restabat tunica inconsutilis, quæ quom diuidi non posset, super eam fors iacta est. Vt mentes nostras in considerando Dei consilio retineant Euangelistæ, in hac etiam parte impletam fuisse Scripturam admonet. Locus tamen quem adducunt ex Psalmo 22. videtur intemptiuè ad præsentem causam trahi. Nam quom illic queratur Dauid fe hostibus prædæ fuisse, metaphoricè sub nomine vestium sua omnia designat: ac si vno verbo diceret Spoliatum se & nudatum ab improbis fuisse, quam figuram dum negligit Euangelistæ, à natiuo sensu discedunt. Sed tenendum est primo loco, Psalmum ad Dauidem restringi non debere, quemadmodum ex pluribus sententiis patet, præsertim verò ex clausula vbi habetur, Celebrabo nomen

Eodem arcano Spiritus impulsu factum est vt titulum publicaret triplici lingua, neque enim credibile est fuisse hoc ex communi vsu: sed Dominus hoc præludio monstrauit iam tempus instare quo Filij sui nomen vbique innotesceret.

21 *Dixerunt ergo Pilato Sacerd.*) Sentiant se odiosè perstringi: atque ideo cuperent mutari titulum, qui sine gentis infamia Christum solum grauaret. Caterum interea non dissimulant quanto veritatis odio sint infecti, qui ne minimum quidem eius scintillam ferre queunt. Ita semper ministros suos instigat Satan, qui, simulac minimum aliquid emicat Diuinæ lucis, suis tenebris extinguere vel saltem suffocare conentur. Constantia verò Pilati Diuinæ providentiæ tril uenda est, neque enim dubium quin eius animum variis modis tentauerint. Scimus ergo Diuinitus fuisse retentum vt inflexibilis maneret. Non cessit Pilatus Sacerdotum precibus, nec se ab illis corrumpti sustinuit: Regem pro oseius restatus est quàm stabile sit Filij sui regnum. Quom si in Pilati scriptura maior ostensa fuit regni Christi firmitas quàm vt hostium machinis concuti posset, quid de Prophetarum testimonio sentiendum, quorum ora & manus sibi Deus sacravit? Pilati quoque exemplum officij nostri nos admonet, vt constantes simus in tuenda veritate. Non retractat homo profanus quod verè, licet sine mente & consilio, de Christo scripsit: quantum ergo dedecus, si minis vel periculis terrii discedimus ab eius doctrinæ professione quam Deus cordibus nostris per Spiritum suum obsignauit? Notandum præterea est quàm execranda sit tyrannis Papiſtica quæ plebem ab Euangelij & totius Scripturæ lectione arceat. Pilatus, homo reprobus, & alioqui Satanz organum, arcano tamen inſtitutu destinatus fuit Euangelij præco, vt breuem eius summam tribus linguis vulgaret. Qui ergo eius notitiam quantum in se est si prædam curant, quo loco nobis habendi sunt, quom se prodant Pilato nequiores?

tuum in Gentibus. quod de Christo exponere necesse est. Iam verò non mirum si obscure in Dauid adumbratum fuerit quod in Christo expressius cernitur: quanto scilicet veritas suo typo clarior esse debet. Sciamus porò nudatum fuisse Christum suis vestibus vt nos iustitia sua indueret: nudum eius corpus hominum probis fuisse expositum, vt nos cum gloria appareamus ad Dei tribunal. Quod allegorico sensu quidam huc locum ad Scripturam torquent, quæ laceratur ab hæreticis, nimis coactum est. Non displicet quidem comparatio, quod sicuti felis à profanis militibus diuisæ sunt Christi vestes, ita hodie peruersi homines totam Scripturam (qua Christus, vt se nobis conspicuum præbeat, vestitur) alienis commentis discerpunt. Sed minimè ferenda est Papiſtarum improbitas cum horribili Dei blasphemia coniuncta. Scripturam dicunt ab hæreticis lacerari: tunicam verò, hoc est Ecclesiam, integram manere:

manere: vt reiecta Scripturæ authoritate, fidei vnitatem in solo Ecclesiæ titulo consistere euincant. Quasi verò ipsa Ecclesiæ vnitas alibi fundata sit quam in Scripturæ fide. Quum ergo fidem à Scriptura diuellunt, vt vni Ecclesiæ addicta subiacet, tali diuortio non iam Christum despoliant,

sed crudeli sacrilegio discerpunt eius corpus. Quanquam, vt illis demus Ecclesiæ iymbolum esse inconfutibilem tunicam, minime obtinebunt quod captant: quia probandum restabit, penes ipsos esse Ecclesiam, cuius nullum profus signum ostendunt.

25 *Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius & soror matris eius Maria Cleopæ, & Maria Magdalene.*

26 *Quum vidisset ergo Iesus matrem ac discipulum astantem quem diligebat, dixit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.*

27 *Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua.*

25 *Stabant autem.*) Hic obiter narrat Euangelista, Christum ita paruisse Deo Patri vt non neglexerit officium humanæ erga matrem pietatis. Seipsum quidem oblitus est, ac omnia, quantum necesse fuit ad præstandam Patri obedientiam: sed hac defunctus, officium quod matri debebat, noluit prætermittere. Atque hinc discimus quomodo pietas in Deum & in homines colenda sit. Sæpe accidit quum nos aliquò vocat Deus, vt in diuersam partem reuocent parentes, vxores, liberi: vt non possimus omnibus pariter satisfacere: tunc homines æquamus Deo, peruersa ratio est. Præferendum ergo Dei mandatum, præferendus cultus & honor: postea, quoad licebit, ius suum hominibus quoque reddendum. Nec verò vnquam inter se configunt prioris & secundæ Legis tabulæ præcepta, vt prima specie apparet: sed incipiendum à Dei cultu, postea hominibus inferior dandus est locus. Quò pertinent istæ sententiæ, *Qui non oderit patrem & matrem propter me, non est me dignus.* Sic ergo impendere nos hominibus decet vt à Dei cultu & obedientia nos minime impediatur. vbi Deo erimus obsequuti, tunc rite & ordine de parentibus, vxore & liberis cogitabimus. sicut Christus matris curam habet, sed ex cruce, ad quem vocatus erat Patris decreto. Cæterum si loci & temporis circumstantiam expendimus, admirabilis fuit Christi erga matrem pietas. Omitto extremos cruciatus corporis, omitto probra: sed quum atroces in Deum blasphemiarum animus eius incredibili mæore conficerent, & sustineret horribile cum morte æterna & diabolo certamen, nihil horum tamen obstat quominus sit de matre sollicitus. Colligere etiam ex hoc loco licet quânam sit honor ille quem Deus in Lege parentibus deferri iubet. Discipulo vices suas delegans Christus, alendam illi & curandam tradit matrem. Sequitur ergo, honorem qui parentibus debetur, non in cæremonia, sed in omnibus necessariis officiis positum esse. Iam ex altera parte consideranda est nobis mulierum fides. Fuit quidem non vulgaris amoris affectus quòd Christum ad crucem vsque sequatur: verum nisi fide in-

structæ nunquam adesse potuissent tali spectaculo. Quantum ad Iohannem ipsum spectat, colligimus hic sufficientem fuisse eius fidem ad breue tempus, vt tamen non profus fuerit extincta. Nunc pudeat nos si crucis horror nos à sequendo Christo moratur, quum nobis ante oculos etiam versetur resuscitationis gloria: quum præter ignominiam & maledictionem mulieres nihil cernerent. *Mariam Cleopæ* vocat, vel vxorem, vel filiam, hoc posterius mihi magis placet. Eam dicit fuisse matris Iesu sororem, secundum linguæ Hebraicæ phrasin, quæ omnes consanguineos fratrum nomine designat. Mariam Magdalenam videmus non seorsum liberatam fuisse à septem demonibus, quæ tam fidelem se Christo discipulam ad extremum vsque præbuit.

26 *Mulier, ecce filius tuus.*) Quasi diceret, Posthæc non verabor in terris, vt possim tibi filij officia prestare. Hunc igitur in meum locum subrogo, qui partes meas suscipiat. Idem sibi vult quum Iohanni dicit, *Ecce mater tua.* Mâdat enim his verbis vt eam matris loco habeat, nec secus curet ac matrem. Quòd dicit, *Mulier,* & matris nomine abstinet, quidam ideo factum putant ne grauius doloris vulnus animo eius infligeret. quod ego non reicio. Verum altera coniectura non minus probabilis est, quòd ostendere voluerit Christus, præcto humanæ vitæ studio iam se conditionem illam exuere sub qua vixerat, ac cælesti regnum ingredi, vbi Angelis & hominibus imperet. Scimus enim Christum semper fideles à carnis intuitu reuocare solitum. id autem in morte præsertim fieri oportuit.

27 *Accepit eam discipulus.*) Signum obseruantia est discipuli erga magistrum, quòd Christi mandato pareat Iohannes. Hinc etiam patet, Apostolos habuisse suas familias: quia respectio excipere non poterat Iohannes Christi matrem, nec eam apud se habere, nisi fuisset illi domus & certi viuendi ratio. Quare ineptiunt qui purant Apostolos relicti facultatibus, nudos & inanes ad Christum venisse. Plurquam verò stultè delirant quibus sita esse videtur in mendicitate perfectio.

28 *Post hoc sciens Iesus quod omnia iam impleta essent, vt impleretur Scriptura, dicit, Sitio.*

29 *Porrò vas positum erat aceto plenum. Illi autem spongiam aceto impletam, hyssopo circumdederunt & obtulerunt ori eius.*

30 *Quum ergo sumpsisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est. Et inclinato capite tradidit Spiritum.*

28 *Sciens Iesus.*) Multa consultò præterit Iohannes ab aliis tribus narrata: nunc postremum actum, in quo multum inerat ponderis, describit. Quum dicit Iohannes vas illic fuisse positum, loqui-

tur tanquam de re vnitata: ac mihi probatur, genus potionis fuisse consecratum ad mortem accelerandam, quum miseri homines fati diu torti essent. Potum verò non petit Christus donec omnia fue-

Mat. 10.
3.
Luc. 24.
26.

Ps. 69.
22.

Cap.
XIX.

rintimpleta: quo immensum erga nos amorem & inextimabile salutis nostræ studium testatus est. Nullis verbis exprimi satis potest quàm acerbos dolores perferret: non tamca exiniere se cupit donec fuerit Dei iudicio satisfactum, fuis-
 que omnibus numeris constat expiatio. Sed quomodo dicit omnia fuisse impleta, quum adhuc præcipuum caput deesset, mors ipsa scilicet? deinde annon resurrectio ad salutis nostræ complementum facit? Respondeo Iohannem completi quæ mox sequutura erant, nondum mortuus erat Christus: nondum resurrexerat: sed videbat nihil amplius obitare quàm ad mortem & resurrectionem pergeret. Atque ita suo nos exemplo ad solidam obedientiam instituit: ne graue sit nobis suo arbitrio viuere, etiam si inter maximos dolores languendum sit. *Vt impletur Scriptura.* Ex aliis Evangelicis colligere promptum est, notari locum ex Psalmo 69. Dederunt in escam meam fel, & in siti mea potarunt me aceto. Hæc quidem loquutio metaphorica est, qua significat David non modò sibi negatam fuisse opem qua egebat, sed mala crudeliter fuisse duplicata, sed nihil absurdum est, si in Christo clarius exhibitum fuerit quod tenuiter adumbratum fuerat in Davide. Nam hinc melius perspiciamus quantum differat à figuris veritas, quum palàm & quasi in solidum apparent in Christo quæ tantum figuratè passus est David. Ergo vt ostenderet Christus se eum esse cuius David sustinuerat personam, voluit aceto potari, idque in fidei nostræ confirmationem. Qui sensum allegoricum fabricant in verbo *Sitendi*, argutia magis quàm verè ædificationi student. Et palàm resellit eos Evangelista, qui peritum à Christo acetum fuisse dicit, quum ad mortem properaret. Quum dicit *Spongiam hyssopo fuisse circumdatam*, intellige in arbuti baculo fuisse defixam, vt posset ad os Christi ad-moueri.

30 *Consummatum est.* Idem verbum repetit quo nuper vsus fuerat. Cæterum hæc Christi vox memoratu in primis digna est: qua docet in eius morte totum salutis nostræ complementum & singulas partes contineri. Iam antè monuimus non disiungi à morte resurrectionem: tantum Christi consilium est fidem nostram retinere in se vno, ne huc vel illuc dessectat. Sensus ergo est,

31 *Iudei ergo (vt non manerent Sabbatho corpora in cruce, quia Parasceue erat, & erat magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt frangerentur eorum crura, & tollerentur.*

32 *Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus erat cum eo:*

33 *Quum autem ad Iesum venissent, postquam viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.*

34 *Sed vnus militum lancea eius latus aperuit, & continuò exiit sanguis & aqua.*

35 *Et qui vidit, testimonium reddidit, & verum est eius testimonium, & ille nouit quòd vera dicit, vt vos credatis.*

Exod. 11.

48.

Num. 9.

10.

Zach. 11.

10.

36 *Hæc autem facta sunt vt Scriptura impleretur, Os non comminuetis eius.*

37 *Et iterum alia Scriptura dicit, Viderunt in quem transfixerunt.*

31 *Quia parasceue erat.*) Hæc quoque narratio ad fidem ædificandam valet. Primum quia ostendit impletum fuisse in Christi persona quod in Scripturis prædictum erat: deinde quia mysterium continet non vulgaris momenti. Dicit Evangelista Iudeos rogasse vt corpora tollerentur & crucibus. Mandatum id quidem fuerat Lege

quicquid ad salutem hominum facit, in Christo consistere, nec alibi quærendum: vel (quod idè est) salutis perfectionem in eo esse includam. Subest autem tacita antithesis: quia mortem suam veteribus sacrificiis & figuris omnibus opponit Christus, ac si diceret, Quicquid sub Lege in vsu fuit, nihil ad expianda peccata, ad iram Dei placandam, ad comparandam iustitiam per se valebat: nunc demum vera mundo ostensa & exhibita est salus. Huic doctrinæ annexa est omnium Legis rituum abrogatio. Vnbras enim iam sectari, ex quo habemus in Christo corpus, præposterum esset. Quòd si in hac Christi voce acquiescimus, vna eius morte ad salutem contentos esse nos decet, nec vlla aliunde subsidia accerere fas est. Atqui huc spectat tota Papatu religio, vt homines sibi innumeros quærendæ salutis modos excogitent, vnde colligimus abominandis sacrilegiis scelerare. Præcipue hæc Christi voce damnatur Mistæ abominatio. Cessare omnia Legis sacrificia oportuit, quia vnico mortis Christi sacrificio perfecta sunt hominum salus, quo igitur iure vel prætextu sibi licuisse Papatæ dicent sacrificium nouum erigere quod Deum hominibus reconciliet? Expiatum non esse nouum, sed illud idem quòd Christus obtulit, atqui facilis est refutatio, quòd nullum offerendi mandatum ipsi habeant: deinde quòd Christus semel vna oblatione defunctus pronuntiet ex cruce totum esse perfectum. Ergo plusquam falsarii sunt, qui testamentum sacro Filij Dei sanguine obfiguratum, perfidè corrumpunt ac violat. *Emisit Spiritum.* Omnes Evangelistæ diligenter mortem Christi exprimunt: nec inmerito, nam hinc nobis vitæ fiducia; hinc etiam secura aduersus mortem gloria; quòd eam vite nostræ obit Deo Filius, & cum ea luctando superior euasit. Notanda autem est loquutio quam vsurpat Iohannes: qua docemur pios omnes qui cum Christo moriuntur, securè animas suas deponere in Dei custodiam, qui fidelis est, nec perire sinet quod seruandum suscepit. Hoc inter filios Dei & ceptæ eos discrimen est moriendi, quòd hi animas tenerè exhalant: illi autem Dei tutelæ committunt quasi pretiosum depositum, cuius fidus erit custos vsq; in diè resurrectionis. Nomen *Spiritus* hic pro anima immortalis accipitur, quæ admodum satis patet.

rium ne se polluerent, quum totam regionem pollueret eorum impietas. Interea per eos exequitur Dominus quod salutis nostræ plurimum intererat, vt mirabiliter intactum maneat Christi corpus, & ex eius latere fluant sanguis & aqua. *Erat magnus dies illius Sabbathi.* Magis recepta lectio est, Erat magnus ille dies: hæc tamen quam posui, in multis vetustis & probatis exemplaribus habetur. eligant lectores vtram maluerint. Si legas *euchoe* in genitio, Sabbathum pro ipsa hebdomade sumendum erit, ac si dixisset Euangelista fuisse septimam diem festum Paschalis respectu, celeberrimum. Loquitur autem Euangelista de proximo die, cuius initium erat ab occasu solis: quo maior erat religio cadauera suspensa relinquere. Sin verò magis placeat in nominatio casu legere, Erat ille magnus dies, eodem ferè recidet sensus, quantum ad summam rei: in verbis tantum erit varietas, nempe quòd Sabbathum illud sanctius faceret Paschæ accessio.

33 *Quum autem ad Iesum venissent.*) Quòd fractis duorum latronum cruribus Christum mortuum inueniunt, atque idem non attingunt eius corpus, in eo extraordinarium Diuinæ providentiæ opus apparet. Dicunt quidem profani homines, naturaliter fieri vt alius alio citius moritur: verum qui totam historiam seriem expendet, arcano Dei consilio adscribere cogetur quòd mors omnium opinione celerior Christum à fracture crurum exemit.

34 *Sed vnus mitum lancea.*) Quòd lancea confossum fuit eius latus à milite, factum est ad mortem comprobendam: sed Deus longè altius respexit, vt mox videbimus. Puerile verò Papistarum commentum, qui ex lanceario, Loginum fecerunt, pro viri nomen esse fingentes: ac nequid fabulæ deesset, cæcum prius fuisse militem nugati sunt, & recepto visu ad fidem conuersum. Itaque ab illis in sanctorum catalogum relatus est. Talibus patronis quum sussultæ sint eorum preces quoties Deum inuocant, quid obsecro impetrare vnquam poterunt? Sed digni sunt quicumque spreto Christo suffragia mortuorum captant, quos diabolus ad larvas & lenures abripiat. *Exiit sanguis, & aqua.* Hallucinati sunt quidam, miraculum hic fingentes. Naturale enim est dum coagulatur sanguis, amisso rubore fieri aquæ similem. notum etiam est in membrana præcordiis vicina aquam contineri. Decepti sunt autem illi, quod tam sedulo Euangelista inculcat aquam fluxisse cum sanguine, ac si aliquid insolitum & præter naturæ ordinem referret. Sed aliud ei fuit consilium, nempe vt narrationem suam aptaret Scripturæ testimoniis quæ mox subiicit: præsertim verò vt inde elicerent fideles quod ipse alibi admonet, Christum scilicet venisse cum aqua & sanguine: quibus verbis significat seum attulisse veram expiationem & verum lauacrum. Nam peccatorum remissio & iustitia animæ æque puritas duobus illis symbolis in Lege figurabantur, sacrificiis & ablutionibus. In sacrificiis sanguis peccata expiabat, ac pretium erat iræ Dei placandæ: lauacra testimonia erant veræ puritatis, & remedia ad purgandam immunditiam ac delendas carnis fordes. Ne amplius in illis elementis subsistat fides, Iohannes quinto Epistolæ suæ capite testatur vtriusque gratiæ complementum esse in

Christo: hic autem visibile eius rei symbolum profert. Eodem spectant quæ Christus Ecclesiæ suæ reliquit sacramenta. nam in Baptismo purgatio & animæ puritas, quæ vitæ nouitate constat, nobis ostenditur: Cæna autem peccatæ expiationis est pignus. sed longe à veteribus Legis figuris differunt: quia Christum offerunt veluti præsentem, quem ac huc procul abesse Legis figuræ indicabant. Quare non displicet quod scribit Augustinus, ex Christi latere fluxisse nostræ sacramenta: tunc enim verè denum à fontibus nostris abluimur, & renouamur in sanctam vitam: tunc redempti à morte, & soluti à reatu, coram Deo viuimus, quum Baptismus & sacra Cæna ad latus Christi nos deducunt, vt inde tanquam ex fonte, quod figurant, fide hauriamus.

36 *Os non communctis.*) Testimonium hoc sumptum est ex duodecimo Exodi, vbi Moses de agno Paschali tractat. Sumit autem Iohannes pro confesso, agnum illum symbolum veri & vnicui sacrificij esse, quo redimenda erat Ecclesia. Nec obstat quod in memoriam redemptionis iam factæ immolabatur. sic enim volebat Deus illud beneficium celebrari, vt in futurum tempus spiritualem Ecclesiæ liberationem promitteret. Quare Paulus quoque sine controuersia ad Christum aptat quam agni conedendi formam præscribit Moses. Ex hac analogia & similitudine fructum non vulgarem colligit fides: quia salutem in Christo exhibitam, in omnibus Legis ceremonijs intuetur. Et huc spectat Iohannis consilium, Christum verum fuisse redemptionis nostræ non tantum pignus, sed etiam pretium: quia in eo impletum cernitur quod olim sub figura Paschæ ostensum fuit veteri populo. Quo etiam monentur Iudæi, in Christo querendum esse omnium substantiam quæ Lex figurauit, non re ipsa substitit.

37 *Videbunt in quem transfixerunt.*) Locum hunc qui secundum literam de Christo exponere conantur, nimis volenter torquent. Nec verò in hunc finem ab Euangelista citatur: sed potius vt ostendat Christum esse Deum illum qui olim conquestus fuit per Zachariam sibi pectus à Iudæis transfodi. Illic autem Deus hominum more loquitur, significans perinde se vulnerari populi sceleribus, ac præsertim obstinato verbi sui contemptu, vt lethale est in homine mortali vulnus cui cor est transfixum. Sicut alibi dicit spiritum suum merore affectum esse. iam quia Christus Deus est in carne manifestatus, dicit Iohannes in visibili eius carne palam fuisse impletum, quòd Diuina eius maiestas, secundum rationem qua pati poterat, passa fuerat à Iudæis. non quòd iniuriis hominum obnoxius sit Deus, vel ad eum vsque perueniant quæ illi extra probra ingeruntur: sed quia hac loquutione exprimere voluit quanti sacrilegij rea sit hominum impietas, dum se contumaciter in cælum attolunt. Merito autem Iohannes Iudæis adscribit quod nihilis Romani manu peractum est: quænam alibi dicuntur Filium Dei crucifixisse, quæuis digito non attingeret eius corpus. Nunc queritur promittatne Deus penitentiam Iudæis in salutem, an se venturum vltorem in iudicium. Ego dum locum diligentius expendo, virtus que completi arbitror: quòd scilicet reliquias tandem ex perdita & desperata gente in salutem colliget Deus: & contemptoribus horribili sua

C. XIX. vindicta ostendet cum quo negotium habuerint. Scimus enim Prophetis non minus aucter solitos fuisse illudere quàm si absque vlllo

Dei mandato fabulati essent. Hoc illis impune cessurum negat Deus : quia tandem causam suam asseret.

38. *Post hac autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathienſis (qui discipulus erat Iesu, occultus tamen propter metum Iudaeorum) vt tolleret corpus Iesu, & permisit Pilatus. Venit ergo, & sustulit corpus Iesu.*

39. *Venit autem & Nicodemus (qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturam myrrhæ & aloes, circiter libras centum.*

40. *Sumperunt ergo corpus Iesu, & ligarunt illud linteis cum aromatibus, vt mos est Iudæis sepelire.*

41. *Erat autem in loco vbi crucifixus fuit, hortus: & in horto, monumentum nouum, in quo nondum quisquam posſus fuerat.*

42. *Illic ergo propter paraſæuen Iudaeorum, quia monumentum propè erat, posuerunt Iesum.*

38. *Rogauit Pilatum Ioseph.*) Iam recitat Iohannes à quibus, & quo in loco, & quàm honorificè sepultus fuerit Christus. Duos nominat Iohannes qui Christum sepulturæ mandarunt, Ioseph & Nicodemum: quorum prior à Pilato sibi mortui corpus dari perit, quod alioqui expositum fuisset militum libidini. Illum Matthæus diuitem fuisse, Lucas verò decurionem, hoc est Senatorij ordinis testatur. Nicodemum verò capite tertio vidimus dignitate inter suos fuisse præditum: fuisse verò etiam diuitem colligere promptum est ex tanto sumptu quem fecit in asserenda mistura. Ergo illis hæc enus obſtiterant diuitiæ ne Christo nomen darent, & in posterum non minus obſtare poterant ne professionem susciperent tantopere odiosam & infamem. Et nominatim Euangelista commemorat Ioseph antehac metu fuisse retentum ne auderet se Christi discipulum profiteri. de Nicodemo autem repetit quod antea habuimus, clam & noctu ad Iesum venisse. Vnde igitur repente heroica illis animi fortitudo, vt in extrema desperatione intrepidè in lucem prodeant? Omitto manifestum discrimen quod subire necesse fuit. sed hoc magnum est, quòd æternum cum gente sua bellum suscipere non dubitarant. Certum ergo est cælesti impulsu factum esse vt qui viuò, debitum honorem propter metum non detulerant, quasi mutati in nouos homines, accurrant ad cadaver mortui. Afferunt ipsi sua aromata ad condiendum Christi corpus: sed hoc nunquam fecissent nisi odore mortis eius perfusi & imbuti. Vnde apparet quàm verè dictum esset ab ipso Christo, Nisi granum frumenti mortuum fuerit, ipsum solum manet: postquam autem mortuum est, abundè fructificat. nam mortem præ vita ipsa fuisse viuificam illustre hic habemus documentum. Et tantum valuit odoris suauitas quem spirauit mors Christi in istorum duorum hominū animos, vt omnes carnis affectus facillè extinxerit. Quam in illis regnaret opum amor & ambitio, inspicida erat Christi gratia: nunc verò totus mundus illis sapere desinit. Cæterum sciamus, eorum exemplo nobis præscribi quidnā Christo debeamus. Illi duo, vt fidei suæ specimen ederent, Christum è cruce sublatum non sine ingenti periculo, constanter tamen in sepulchrum tulerunt. turpis ergo & pudenda ignauia est, si regnantem in cælesti gloria fidei confessione fraudamus. Quo etiam minus excusabilis est eorum improbitas qui quò hodie perfida simulatione Christum

abnegent, Nicodemi tamen exemplum prætexunt. Ac vna quidem in re similes esse fateor, quòd Christum quantum in se est sepultum curant: sed nunc non est sepeliendi tempus, ex quo ascendit ad Patris dexteram, vt supra homines & Angelos conspicuus emineat, & omnis lingua summum eius imperium prædicet. *Occultus propter metum Iudaeorum.* Quia metus hic sanctæ constantiæ opponitur quam operatus est Spiritus Domini in corde Ioseph, probabile est non caruisse vitio. Non quòd omnis metus, quòd sibi fideles à tyrannis, & Euangelij hostibus cauent, vitiosus sit: sed quia sepe prodit fidei imbecillitas quòtes metu supprimitur fidei confessio. Semper videndum quid mandet Dominus, & quousque nos progredi iubeat. Qui cessat in medio cursu, Deo se non fidere ostendit, & nihil excusationis habet qui pluris vitam suam facit quàm Dei mandatum. Quòd Euangelista titulo & honore discipuli Ioseph dignatur quo tempore nimis timidus erat, nec testari audebat fidem suam coram mundo: hinc agnosimus quàm elementer agat Dominus cum suis, & quàm paternè eorum vitiis ignoscat. Neque tamen est cur sibi blandiantur falli Nicodemitæ, qui non tantum occultam intus fidem retinent, sed dum cõsentum simulant cum impiis superflitionibus, quantum in se est Christi se negant esse discipulos.

40. *Sicut mos est Iudæis.*) Postquam extrema ignominia defunctus erat Christus in cruce, honorificam eius sepulturam esse Deus voluit, vt esset gloriæ resurrectionis præludium. Sumptum non mediocre faciunt Nicodemus & Ioseph, vt superuacuum videri possit: sed consilium Dei spectandum est, qui etiam Spiritu eos suo impulit ad præstandum hunc Filio suo honorem vt crucis horrorem nobis tolleret sepulchri odore. Cæterum quæ extraordinaria sunt, in exemplum trahi non debent. deinde nominatim exprimit Euangelista sepultum fuisse quemadmodum Iudæis mos erat. quibus verbis significat, hanc fuisse vnam ex Legis cæremonis. Nam veterem populum, cui non ita clarè testata erat resurrectio, & qui specimen eius ac pignus in Christo non habebat, talibus adminiculis fulciri oportuit, vt constanti fide Mediatoris aduentum expectaret. Quare notandum est discrimen inter nos, quibus illuxit Euangelij claritas, & inter Patres, quibus figuræ Christi absentiam supplebant. Hæc ratio est cur tunc fuerit tolerabilis

*Non est nunc
sepeliendus
Christus
Philip. 1. 9.*

maior rituum pompa, quæ hodie vitio non care-
ret. Nam qui hodie tam sumptuose mortuos se-
peliunt non tam mortuos homines quam Chri-
stum ipsam Regem vitæ à cælo detractum sepul-
chro quantum in se est recondunt: quia eius re-
surrectio veteres illas exæmionias abrogauit.
Fuit etiam magna inter Gentes sepeliendi cura
& rei gloriæque originem proculdubio à Patribus
habuit, sicuti sacrificia. Sed quum nulla apud
eos vigeret spes resurrectionis, non fuerunt
Patrum imitatores, sed simiæ. Promissio enim
& verbum Dei tanquam amia est quæ cæremo-
nias viuificat, sublato verbo, quicquid rituum v-
surpant homines, etiam si æterna specie piorum
obseruationi conueniat, nihil aliud est quam pu-
rida vel fatua superstitio. Nobis verò (vt dictum
est) hodie colenda est hæc in parte sobrietas ac
parsimonia: quia immodici sumptus odorem re-
surrectionis Christi extinguunt.

41 *Erat autem in loco.*) Hoc tertium est caput
quod obseruandum esse dixi in historia sepulture.

Locum exprimit Euangelista pluribus de causis:
primùm non temere nec sine certa Dei prouiden-
tia accidit quòd in sepulchro nouo conditum fuit
Christi corpus. Tamen enim communem obiit
mortem cum aliis omnibus, quia tamen primo-
gentis ex mortuis futurus erat & primitiæ resur-
gentiam, nouum illi sepulchrum datum est. Au-
tuid quidem fuit Nicodemus & Iosephi consilium.
nam quia paucillum temporis restabat vsque ad
occasum solis, (quod erat initium Sabbathi) que-
sita fuit ab illis loci commoditas. Deus interea
præter eorum mentem Filio suo sepulchrum ad-
huc intactum delegit. Ergo sanctis hominibus
tantùm placet loci propinquitas, ne Sabbathum
violenti: Deus autem quod minime querebant, il-
lis offert, vt Iohannes sui sepulchrum a simbolo aliquo à
communi ordine discerneret. Huc etiam valebat
circumstantia loci, vt illustrior esset resurrectio, &
historiæ quæ proximo capite sequitur non parum
lucis afferret.

CAPVT XX.

- 1 *Prima autem die Sabbathorum, Maria Magdalena venit manū quom ad huc te nebra-
ssas, id est auuentum, & videt lapidē sublato & monumento.*
- 2 *Cum uero, & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum discipulum quem diligebat Iesus,
& dicit eis, Tulerunt Dominam à monumento, & nescimus ubi posuerunt eum.*
- 3 *Exiit ergo Petrus & alter discipulus, & uenerunt ad monumentum.*
- 4 *Currebant autem duo simul, & alter discipulus præcurrit celerius Petro, & uenit prior ad
monumentum.*
- 5 *Et capite inclinato, uidet posita linteamina, non tamen ingressus est.*
- 6 *Uenit ergo Simon Petrus sequens eum, & inq̄ essus est in monumentum, & uidet posita
linteamina.*
- 7 *Et sudarium quod fuerat super caput eius, non simul cum linteaminis positum, sed seorsum inuo-
luitum in unum locum.*
- 8 *Tunc ergo ingressus est etiam alter discipulus qui uenerat prior ad monumentum, & vi-
dit: & credidit.*
- 9 *Notandum enim nouerant Scripturam, quòd oporteret illum à mortuis resurgere.*

1 *Prima autem die Sabbathorum.*) Quoniam re-
surrectio Christi præcipuum est fidei nostre ca-
put, & sine quo spes vitæ æternæ iacet: ideo in ea
probanda magis insillunt Euangelistæ: quemad-
modum hic nosser multa testimonia colligit, qui-
bus certi simus Christum ex mortuis resurrexisse.
Postea tamen uideri absurdum quòd non profes-
serit testes magis classicos, nam à muliere initium
fecit: sed ita scilicet impletum fuit illud, eligi à
Deo quod infirmum est in mundo & stultum &
contemptibile, vt sapientiam, & virtutem, & glo-
riam eorum confundat. In discipulis certè nihilo
plus fuit terrene dignitatis quàm in mulieribus
quæ Christum sequere erant: sed quia Christo
placuit eos habere primarios resurrectionis suæ
testes, vno hoc nominæ satis sunt authenticæ, om-
niumque exceptione maiores. Sacerdotibus &
Scribis totique populo, & Pilato etiam nihil
aliud obstitit quominus Christum resurrexisse
certò scirent, nisi crassa & voluntaria cæcitas.
Fuerunt igitur omnes digni qui videndo non
viderent. interea paruo gregi se Christus pate-
fecit. Cæterum antequam vestrà progredimur
operæpretium esse monstrare quomodo in-
ter se Euangelistæ consentiant, in quorum verbis
apparet prima specie aliquid dissidij. Iohannes

non nisi vnā Magdalenam nominat, Matthæus
duas, Marcus tres, Lucas certum numerum non
definiit, sed tantum commone notat venisse mulie-
res quæ Christum à Galilæa sequutæ erant. Ve-
rùm hic nodus facile ita soluitur, quòd sicuti Mat-
thæus ponit duorum nomina, quæ magis notæ er-
rant ac celebres inter discipulos, ita Iohannes
contentus est vnus tantum Magdalene nomine:
interca tamen alias non excludit: imò ex ver-
borum eius contextu colligere promptum est il-
lam non fuisse solam. nam paulo post dicit Ma-
ria plurali numero, Nescimus ubi posuerunt
eum. Ergo quauis de comitibus sicut Iohan-
nes, nihil tamen narrat ab aliis diuersum, qui plu-
res fuisse commemorant. De temporis varietate
non difficilis est solutio. Quum dicit Iohannes
uenisse ante lucem, intelligit superantibus adhuc
noctis tenebris ingressas fuisse iterantem verò
ad sepulchrum ventum foret, lux diei exorta
fuit, vespere autem post solis occasum iam finito
Sabbatho, emerant aromata. Atque hæc referri
debet aliorum narratio. Alia videtur esse repu-
gnantia species, quòd Iohannes dicit sibi & Pe-
tro duntaxat loquam esse Mariam: Lucas au-
tem narrat ipsam ad vndecim Apostolos venisse,
& eius sermonem habitum pro delirio. Sed facilè

1a Cor. 1. 37.

Cap.
XX.

discutitur: quia Iohannes collegas suos reliquos consulto præterit: ipse enim & Petrus soli ad sepulchrum venerunt. Quòd Lucas solius Petri meminit, eiusdem est rationis cum eo quod nuper diximus de Maria Magdalena & reliquis mulieribus. Porrò credibile est alios novem discipulos metu retentos esse, ne si turmatim prodissent, nimis fuissent conspicui. Nec obstat quòd videtur innuere Lucas, spretum ab aliis fuisse Mariæ sermonem: quia continuo post subiicit *Petrum ecurrisse*. Quare simpliciter intelligit, primo auditum fuisse quasi attonitos: sed tandem collecto animo Petrum illam sequutum esse visendi causa. Quòd autem recitat Lucas Christum apparuisse Mariæ antequam discipulis nuntiasset sepulchrū esse vacuum, inuera est narrationis series: quod planum fit ex contextu, subiicit enim quod Iohannes testatur accidisse priusquam illa Iesum videret. Nec verò quicquam in eo est absurdum, quum Hebræis tritum sit priore loco referre quod ordine temporis est posterius. *Prima Sabbathorum*. Non referunt Evangelistæ quando vel qualiter resurrexerit Christus: quia illis satis fuit exponere quando & quibus innotuerit eius resurrectio. Dicit ergo Iohannes *Mariam venisse prima die Sabbathorum*. Ad verbum quidem est *Vna*: sed Hebræis tritum est vnum ponere loco primi: quia in numeris principium incipit ab unitate. Quum autem septimus quisque dies quieti esset dicatus, totam hebdomadam Sabbathum vocarunt: hoc honoris dantes dicit sanctitati vt reliquum tempus denominationem ab eo sumeret. Venerunt ergo mulieres post die Sabbathi ad sepulchrum, quum eodem die, sed post occasum solis emissent aromata: deinde clanculum sub noctis tenebris (vt in rebus trepidis fieri solet) vire egressæ essent. Prima autem dies Sabbathorum fuit resurrectio proximi Sabbathi: qui initium erat septimanæ cuius Sabbathum erat clausula.

3 *Exiit ergo Simon Petrus*. Mirum est, quum tam pusilla ac ferè nulla tam in discipulis quàm in mulieribus esset fides, tantum fuisse ardoris. Et certe fieri non potest quin pietas eos impulerit ad querendum Christum. Manebat igitur semen aliquod fidei in eorum cordibus, sed ad tempus suffocatum, vt nescirent se habere quod habebant. Sic Dei Spiritus in electis saepe arcano modo operatur. Est summa, tenendum est fuisse aliquam occultam radicem ex qua fructum emergere cernimus. Quomodo autem fuerit censurus & multa superstitiane implicitus hic pietatis sensus quem habebant, ego tamen fidei nomen illi improprè tribuo: quia nonnisi ex Evangelij doctrina conceptus erat, nec alio tendebat quàm ad Christum. Ex hoc tandem semine protulit vera & sincera fides, quæ relicto sepulchro ad caelestem Christi gloriam conscenderet. Scriptura quum de fidei rudimentis loquitur, Christum dicit inuacuum nobis, & nos vicissim in ipso. Atqui discipuli ferè infra infantiam locandi sunt, dum Christi resurrectionem ignorarent: sed Dominus tamen ipsos, quasi scetus in vtero clausos, fouet. Prius fuerant similes pueris, & aliquosque progressi erant: sed tanta ex Christi morte debilitas superuenerat, vt iterum gignendi essent ac formandi, quemadmodum Paulus de Galatis loquitur. Quòd Petrus, qui minus festinauerat, prior tamen ingreditur sepulchrum,

hinc discamus multis in recessu plus dari quàm in fronte appareat. Et certè multos interdum, qui toti principio feruebant, deficere videmus vbi ventum est ad conflictum: alios autem qui lenti & ignaui putabantur, imminenti periculo novos animos inducere.

5 *Videt postea linteamina*. Erant linteamina velut exuuiæ quæ si em resurrectionis Christi facerent. Neque enim probabile erat nudatum fuisse corpus, vt aliò transferretur. hoc neque amicus neque hostis facturus erat. Quòd sudarium caput obiectum fuisse dicit, inde rescilatur Papiistarum vanitas, qui fingunt totum corpus linteo vno fuisse infutum, quòd adorandum miserè plebeculæ ostentant. Omitto Latine linguæ incitiam, qua factum est vt totius corporis tegumentum imponerent lintecoli nomen quo sudor è facie abstergitur. Omitto impudentiam quod quinque aut sex in locis diuersis idem se habere sudarium iactant. Sed hoc tam crassum mendacium minime tolerabile est, quod Evangelicæ historie palam repugnat. Hinc cecedit fabulosum miraculum quod inueniunt de exarata in linteum corporis Christi effigie. Obsero, si tale miraculum edrum fuisset, an silentio supprimeret Evangelista, qui tam sedulo commemorat quæ minus habebant momentum? Sufficit ergo nobis illa simplicitas, quod Christus abiectis mortis insignibus, testari voluit se beatam & immortalem vitam induisse.

8 *Vidit & credidit*. Frigida est illa expositio quam nonnulli afferunt, Iohannem credidisse quod ex Maria audierat, sublatum scilicet fuisse Christi corpus. Nusquam enim: Credendi verbum (præsertim vbi simpliciter & sine adiectione positum est) in hoc sensu reperies. Nec obstat quòd domum suspensi adhuc & perplexi redeunt Petrus & Iohannes: nam aliquot supra in locis hac loquutione vsus est Iohannes, quum fidei profectum notare vellet. Iam vero narrat Lucas Luc. 24. miratum esse Petrum visa tolli sepulchri specie, quo significat venisse illi maius aliquid & aliud in mentem quàm quod tetulerat Maria. Sapius audierant ex ore Christi quod tunc cernebat oculis: sed hoc ex eorum animis effluxerat. nunc verò nouæ rei conspectu admoniti, diuinitus de Christo sentire incipiunt: quomodo adhuc longè ablant à pura & liquida fidei notitia. Ergo seipsum accusat Iohannes, dum hoc sibi fuisse credendi principium fatetur, vbi signa resurrectionis Christi conspexit. Adhæ suum & fratrum vitium amplificat: quòd non tantum ebliati essent verborum Christi, sed Scripturas non tenerent. Fidei enim defectum huic ignorantie adscribit. Vnde etiam colligi potest vtilis admonitio, foecordie nostræ impurandum esse quum nos latent quæ de Christo cognoscenda erant: quia in Scripturis non profectus quantum decebat, quæ Christi virtutem ad liquidum patefaciant. Ne longius petamus exemplum, videtur quidem obscure & tatum sub inuolueris illic indicati Christi resurrectio: verum attentis lectoribus satis clara extant testimonia. Probat Paulus in Actis Christum debuisse resurgere, quia Deus per Iesaiam pronuntiat, sub eius regno misericordiam Davidi promissam fore stabilem. Putare impie quispian nihil ad rem facere quod Paulus adducit. verum quicumque tenet fidei principia, & ritè sunt in Scriptura exercitati, facile agnoscunt

Act. 13. 34.
Iesai. 55. 3.

(Mat. 4.)

scunt quàm apta sit ratiocinatio. Nam vt Christus gratiam Dei in perpetuum nobis stabilit, eum perpetuò viuere necesse est. Plurimi sunt similes loci quos nunc colligere necesse non est. Tribus ergo simus contenti: Psalmo 16. 10. habetur, Non permittes vt sanctus tuus videat corruptionem. Varietium hoc Petrus & Paulus de Christo exponunt: & merito, quando nullus est ex filiis Adà qui non sit per se corruptioni obnoxius. Ergo illic asseritur Christi immortalitas. Minimè etiam dubium est ad Christum spectare sententiam illam,

Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponā inimicos tuos scabellū pedum tuorū. Mors autem nō destructur nisi vltimo die. Ergo tribuitur Christo regnum vsque ad finem mundi, quod stare non potest sine eius vita. Omnium verò clarissime loquitur Iesaias, qui postquam mortē Christi prædixit, continuo post subiicit, ætatem eius fore inenarrabilem. summam, tenendū est adeò plenam & omni ex parte absolute esse Scripturæ doctrinā, vt eius ignoratio iure censeri debeat quicquid fidei nostræ deest.

10 Abierunt ergo rursus discipuli in sua.

11 Maria autem stabat foris ad monumentum plorans. porro quum sleret, inclinauit se in monumentum.

12 Et vidit duos Angelos in vestibus albis sedentes, vnum ad caput, & vnum ad pedes, vbi positum erat corpus Iesu.

13 Et dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit illis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerint eum.

14 Quum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, & videt Iesum stantem, & nesciebat quod esset Iesus.

15 Dicit ei Iesus, Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quod hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dic mihi vbi eum posueris, & ego tollam eum.

10 Abierunt ergo.) Dubiis adhuc & suspensis animis dominum reuersos esse credibile est. quauis enim se Iohannes credidisse dicat, non fuit tamen firma illa fides, sed confusus quidam miraculi sensus, & celsi similitudo, donec melior accederet confirmatio. Et certè ex nudo aspectu solidi fides concipi non potuit. Adde quòd illis se videndum non exhibuit Christus donec melius à carnali suo stupore expergefacti essent. Laudabile quidem ediderant zelus sui specimen ad sepulchrum properando: Christus tamen absconditus illis fuit: quoniam nimis superstitiosè illum quærebant.

11 Maria autem stabat.) Nunc incipit narrare Euangelista quomodo Christus ad testandā suam resurrectionem, tam mulieribus quàm discipulis apparuerit. Tametì autem hic non nisi vnus Mariæ fit mentio, mihi tamen probabile videtur alias quoque mulieres simul eum ea fuisse. Nam quod alij putant metu fuisse dilapsas, rationi non est consentaneum. Voluit illi fugere repugnantiam, quæ tamen nulla est, vt prius ostendi. Iam quòd discipulis in vrbe reuertentibus manent ad sepulchrum mulieres, non est quòd magnopere præ illis laudentur. consolationem enim & gaudium illi fecum referunt: hæc verò in fletu inani & superuacuo se occupant. Denique sola eas superstitione cum affectu carnali ad sepulchrum detinet.

12 Videt duos Angelos.) Mira Domini indulgentia, qui Mariæ eiuſque comitibus tot vitia cōdonat. neque enim vulgari eas honore dignatur, Angelos suos mittendo, & tandem seipsum manifestando: quod Apostolis negatum fuerat. Tametì autem eodem morbo laborabant Apostoli & mulieres, illorum tamen stupor minus erat excusabilis, qui tam probè & exactè edocti tam malè profecerant. Certè non sine eorum pudore mulieres elegit Christus quibus se primùm patefaceret. Porro incertum est Angelosne cognouerit Mariā, an homines esse putauerit. Albas vestes scimus gloriæ cælestis fuisse symbolum. Sic albis vestibus indutus fuit Christus quum in monte

tribus Apostolis conspicua fuit eius maiestas. Idè refert Lucas de Angelo qui Cornelio apparuit. Act. 10. 30. Nec inferior lineas vestes in vsu fuisse Orientalibus. sed Deus in ornatu Angelorum singulare aliquid & insolitum ostendit, & quasi notas impressit quibus discerni possent ab hominibus. Adde quòd Matthæus aspectu. . . Angeli qui loquutus est cum mulieribus, vulgari comparat. Potest tamen fieri vt timorem solum ex admiratione carū inētibus inculserit. nam attonitas stetit apparer. Ceterum quoties visibili hominum specie & vultibus indutos apparuisse Angelos legimus, hoc hominum ruditati datum fuit. Veris etiam corporibus interdum fuisse indutos non dubito. verum an sola fuerit corporū species in caubus istis Angelis, quia supernacuum est inquirere, in medio relinquam. Mihi sufficit datam fuisse illis à Domino humanam formam, vt conspici & audiri possent à mulieribus: ornatu autem non vulgari & inusitato fuisse præditos, qui eos ab hominum ordine discernens, Diuinum aliquid & cæleste ostenderet. Vnum ad caput, & vnum ad pedes. Quòd apud Matthæum non nisi vnus Angelus fit mentio à Iohannis narratione non discrepat, neque enim ambo simul Mariam alloquuti sunt, sed alter eorū, cui commissa erat legatio. Allegoria Augustini non satis firma est, quod ille Angelorum situs indicauerit prædicandum Euangelium ab ortu ad occasum vsque solis. Hoc potius notatu dignum est, talibus auspiciis inchoasse Christum regni sui gloriam. Nam quòd Angeli sepulchrum eius honorant, eo non tantum aboletur crucis ignominia, sed cælestis Christi maiestas affulget.

13 Mulier, quid ploras?) Plura dixisse Angelum ex aliis Euangelistis colligere promptum est: sed Iohannes summam breuiter delibat, quia hoc satis erat testandæ Christi resurrectioni. Est autem obiurgatione & consolatione mista oratio: obiurgat Angelus infortunum Mariæ stertum, simul tamen lætiam miseret dum flendi causam esse negat, quia resurrexerit Christus.

14 Videt Iesum stantem.) Quæri potest vnde

Cap.
XX.

hallucinatio hæc, quòd Iesum Maria non agnoscebat, quòd ipsam familiariter notis illi esse debebat. Putant quidam ipsam aliena forma apparuisse. Sed ego in mulierum oculis potius vitium fuisse existimo: quemadmodum de duobus discipulis habetur apud Lucam. Non ergo dicemus Christum novas subinde facies instar Protei cuiusdam induisse, sed esse in Dei arbitrio, qui oculos dedit hominibus, aciem eorum (quoties ita vitium est) hebetare, ut videndo non videant. Imò in Maria habemus commune errorum humanæ mentis exemplar. Quamvis enim se offerat Christus in conspectum, varias tamen formas illi affin-

gimus, ut quidvis potius concipiat sensus noster, quàm verum Christum. Nam quum per se fallax sit mentis nostræ aspectus, fascinat etiam à mûdo & Satana nequid veri discernat.

15 *Domine, si in sustulisti eum.*) Dominum appellat communi gentis suæ vsu, nam agricolas quoq; & alios ignobiles homines Hebræi dominos salutant. Videmus autem Mariam nihil adhuc nisi terrestræ sapere. Christi tantùm cadaver nancisci cupit, ut sepulchro reconditum teneat: quod verò præcipuum est omittit, ut aspiret ad Diuinam resurrectionis eius virtutem. Quare non mirum est si tā crassus affectus velum opponat eius oculis.

16 *Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur, Magister.*

17 *Dicit ei Iesus, Ne me tangas, nondum enim ascendi ad Patrem meum: sed vade ad fratres meos: & dic eis, Ascendo ad Patrem meum, & Patrem vestrum, & Deum meum, & Deum vestrum.*

18 *Venit Maria Magdalena annuntians discipulis quòd vidisset Dominum, & hæc dixisset ei.*

16 *Maria.*) Quòd Mariam ad breuè tempus errare passus est Christus, vile nobis fuit ad fidei certitudinem: nunc autem ab errore ipsam verbo reuocat. Prius eam alloquutus fuerat: sed ille erat quasi ignoti hominis sermo: nunc recepta magistri persona, compellat nomine discipulam: quemadmodum habuimus decimo capite, quòd bonus pastor nominatim ad se vocet singulas gregis sui oues. Vox ergo ista pastoris penetrat in animum Mariæ, oculos illi aperit, sensus omnes excitat & afficit, ut protinus se Christo tradat. Ita in Maria depictam habemus vocationis nostræ imaginem. Nam hic vnus in verâ Christi notitiam ingressus est, si nos ipse prior cognoscat: deinde familiariter ad se inuitet, non illa communi voce quæ promiscuè insonat omnium auribus, sed quæ peculiariter oues sibi à Patre datas vocat. Ideo Paulus, Postquam (inquit) cognouissis Deum, imò cogniti estis ab eo. Porro efficacia sermonis inde apparet, quòd statim Maria debuit Christo honorem tribuit. Nomen enim *Rabboni* non modò honorificum est, sed professionem continet obedientiæ. Testatur ergo Maria se Christi discipulam, & illi tanquam magistro se addicit. Hæc mirabilis est atque arcana humane mentis conuersio, quum Deus suo eam Spiritu illustrans, obtusa, vel etiam penitus caeca, subito perspicacem reddit. Præterea exemplum Mariæ exhortationis vice esse debet, ut quotquot Christus ad se inuitat, vicissim illi sine mora respondeant. Vox ipsa *Rabboni* Chaldaica est: quam illi *Rabboni* pronuntiant. sed vsitatum est verba mutari dum in alienam linguam vertuntur. Perinde autem valet ac *Dominus meus*, siue *Magister*. Sed inualuerat Christi tempore ratio loquendi, ut *Rabbi* & *Rabboni* fumerent pro magistro.

17 *Ne me tangas.*) Videtur hoc cum Matthæi narratione parum esse consentaneum. Nam ille disertè scribit mulieres amplexas esse pedes Christi. Iam quum palpari à discipulis voluerit, quid cause fuit cur Mariam à tactu prohiberet? Facilis solutio est, si modo teneamus non antè repul-
sas fuisse mulieres à tactu Christi quàm quum in eo tangendo iam nimix fuissent. Quatenus enim

ad eximendam dubitationem opus erat, se proculdubio tangi non vetuit: sed quum videret in pedum complexu nimis defixas esse, zelum illum inconsideratum moderatus est ac correat. Hærebant enim in corporali præsentia, nec alium eius fruendi modum tenebant quàm si vnà in terris ageret. Quare statuendum est, non antè prohibitas fuisse à tactu quàm vidisset Christus stulto earum & intempestiuo desiderio se in mundo retineri. Notanda est etiam ratio quam subiicit, *Quia nondum ascendi ad Patrem.* Iubet enim his verbis mulieres affectum suum suspendere, donec in gloriam cælestem ipse esset receptus. Denique si nem resurrectionis suæ ostendit, non qualem sibi illæ fingeant, ut rediuius in mundo triumpharet: sed potius in cælum ascensu possessionem adiret regni sibi promissi, & è Patris dextera Spiritus sui virtute Ecclesiam regeret. Hic ergo est verborum sensus, statum resurrectionis non fore plenum & numeris omnibus absolutum, donec cælitus ad Patris dexteram sederet, perperam ergo facere mulieres, quæ dimidia tantùm resurrectionis parte contentæ, illum in mundo præsentem habere cuperent. Duplex autem est huius doctrinæ vtilitas: prior est vt sursum mentes attollat quicumque errare nolunt in quærendo Christo. secunda autem, vt terrenis carnis affectibus sese expediant quicumque ad eum tendunt, quemadmodum Paulus admonet. *Vade ad fratres meos.* Colo. 3. 1. 8. Quidam *Fratrum* nomen ad Christi cognatos restringunt, sed malè, meo iudicio: cur enim ad illos potius quàm discipulos misisset? Respondent illi, *Quia* alibi testatur Iohannes illos fuisse incredulos. Sed eos quorum illic fit mentio, Christum tanto honore dignatum esse probabile mihi non est. Iam verò concedat oportet Mariam obedienter fecisse quod à Christo iussa erat. Atqui sequitur cõtinuo pòst, eam ad discipulos venisse. Vnde colligimus de illis loquutū fuisse Christū. Ad hæc sciebat Christus vno in loco congregatos esse discipulos, quos isti opinione sua separant. Et valde absurdū foret, habita nescio quorū ratione, neglectos esse discipulos, qui in vnum locum aggregati anxie inter spem & metum æstuant. Adde quod loquutionem istam mutatus esse videtur
Christi

Luc. 24. 16

Supra 10.
9.

Gal. 4. 9.

Matt. 23.
9.

Supra 7. 5.

Psal. 22. Christus ex Psalmo 22. Nuntiabo nomen tuum fratribus meis. Nam eius vaticiniij cōplementum hoc loco refertur, extra controuersiam est. Statuo igitur ad discipulos in commune missam esse Mariam: sedque factum interpretor exprobrandi causa quòd ad credendum adeò tardi fœcordesque fuissent. Et certè non mulieribus tantum, sed bobus quoque & asinis magistris digni erant, apud quos tam sedula docendi opera & assiduitate Filius Dei tam parum aut ferè nihil profecerat. Est tamen hæc mitis & placida castigatio, dum Christus ita discipulos ad mulierum scholam ablegat, vt per eas ad se reuocet. Inæstimabilis etiam eius bonitas in eo relucet quòd mulieres destinat ac constituit Apostolis testes resurrectionis suæ. Nam quæ illis mandatur legatio, vnicum est salutis nostræ fundamentum, & præcipuum cælestis sapientiæ caput continet. Quamquam simul notandum est, hoc fuisse extraordinarium & quasi accidentale. Iubentur nuntiare Apostolis, quod illi postea pro iniuncto sibi manere toti mundo publicarūt: sed hoc non faciunt vt Apostolæ. Quare perperam ex hoc Christi mandato legem eliciunt qui mulieribus permittunt baptizandi partes. Nobis sufficiat quòd in illis Christus immensos gratiæ suæ thesauros explicuit, dum illas semel præfecit Apostolis magistras: sic tamen vt nollet in exemplum trahi, quod singulari priuilegio factum est. Præferim id in Maria Magdalena cernere licet, quæ septem demonum prius captiua fuerat: perinde enim hoc fuit ac si Christus ab ultimis inferis educatam supra cælos attolleret. Si quis obiciat non fuisse cur Apostolis Christus mulieres præferret, quæ non minus carnales erant ac stupidæ: respondeo, discrimen inter has & illos non in nostro, sed iudicis arbitrio esse positum. Deinde acrius obiurgandos fuisse dico qui non modò præ aliis edocti fuerant, sed ordinati totius orbis doctores, vocati lux hominum & sal terræ, adeò turpiter defecerant. Interim placuit Domino in istis contemptis infirmisque organis virtutis suæ specimen exercere.

Math. 5. Ascendo ad Patrem meum. Ascensus nomine illà
23. & 24. quam nuper exposui doctrinam confirmat: nepe ideo se resurrexisset non vt morâ traheret in terra, sed vt cælestem vitam ingressus, secum eò fideles traheret. In summa, hoc verbo Apostolos

vetat in simplici & nuda resurrectione subsistere, sed vterius iubet progredi, vsquedã ad spirituale regnum, ad cælestem gloriam, ad Deum ipsum perueniant. Magna igitur emphasis est in verbo hoc *Ascendo*, quia manum Christus suis porrigit, ne alibi quàm in cælo cœlicitatem quærant. Nam vbi thesaurus noster, ibi & cor nostrum esse decet. Christus autem sursum se ascendere predicat. ergo ascendere nos oportet, nisi velinus ab eo separari. Cæterum vbi addit *Math. 6.*
 11. se ad Deum ascendere, quicquid ex eius discessu tristitiæ & anxietatis concipere poterant Apostolis, facillè discutit. significat enim se diuina virtute fore semper suis præsentem. Ascensu quidè notatur locorum distantiam: sed quantum corpore absit Christus, quia tamen apud Deum est virtus eius vbique diffusa, spirituales eius præsentia clarè demonstrat. Quorum enim ascendit ad Deum, nisi vt sedens ad eius dexteram in cælo & terra regnaret? Denique hac loquutione diuinâ regni sui potentiam commendare voluit, ne carnis absentiam molestè ferrent discipuli. Iam verò illius fraternæ coniunctionis, cuius nuper facta est mentio, fructus & effectus exprimitur, dū Christus Deum & Patrem nobis comunem secum facit. Ego (inquit) ad Patrem ascendo, qui etiam vester est. Alibi audimus nos omnium Christi bonorum factos esse consortes: sed hoc fundamentum est, quòd fontem ipsum bonorum nobiscum communicat. Hoc certè inæstimabile bonum est, quòd statuere tutò & securè possunt fideles suum esse Deum qui Deus est Christi, suum esse patrem qui pater est Christi. Nec verò tinendum est ne temeritatis arguatur hæc fiducia, vbi in Christo fundata est, vel superba sit iactantia quam Christus ipse nobis ore suo dictauit. Porro Christus Deum suum appellat quatenus sumpta serui figura seipsum exinanauit. Est igitur hoc humanæ eius naturæ proprium: sed in totam personam confertur vnitatis respectu: quia idem est homo & Deus. Quod ad secundum membrum spectat, diuersa est etiam inter nos & illum ratio: ipse enim natura Dei Filius, nos adoptione duntaxat: sed gratiæ quam per ipsum consequimur ea est stabilitas vt nullis diaboli machinis concuti queat quin semper vocemus Patrem nostrum qui nos in Filio suo vnigenito adoptauit.

19 *Quum ergo vesper esset diei illius qui primus erat Sabbathorum, & clausa essent ianue vbi congregati erant discipuli propter meum iudeorum, venit Iesus, & stetit in medio, & dicit eis, Pax vobis.*

20 *Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus & latus suum. Gausi ergo sunt discipuli viso Domino.*

21 *Dixit itaque illis Iesus rursum, Pax vobis: quemadmodum misit me Pater, etiam ego mitto vos.*

22 *Quum hoc dixisset, insufflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.*

23 *Quorum remisistis peccata, remissa erunt illis: & quorum retinueritis, retenta erunt.*

18 *Quum ergo vesper esset.*) Iam narrat Euangelista Christi conspectu discipulis probatam fuisse eius resurrectionem. Non sine Dei prouidentia contigit quòd in vnum locum omnes conuenerant, vt certior ac luculentior esset rei fides. Notandum est quàm clementer egerit cum illis Christus, qui nonnisi ad vesperum suspensos tenuit. Ade quòd eis illuxit, nouæ vitæ pi-

gnus afferens quum se mundo tenebræ offunderent. Quòd simul conuenerant, fidei vel saltem pij affectus signum fuit: quòd se clausis ianuis tenebant occultos, in eo aliquid infirmitatis agnoscimus. Nam etsi in fortissimos & innictæ constantiæ homines interdū cadit aliquis metus, sic tamen trepidasse tūc Apostolos colligere promptum est vt fidei defectum proderent. Exemplū

Cap.
XX.

notata dignum. nam etsi minus fortiter se gerunt quam deceat, non tamen infirmitati suæ indulgent. Latebras quidē sibi quærunt fugiendi periculi causa: colligunt tamen animos vt simul maneat: alioquin dilapsi essent huc & illuc, nec quicumq; ausus fuisset alium aspicere. Hoc modo nobis cum infirmitate carnis nostrę luctandum est, nec fręnum timori laxadum qui nos ad defectio-nem sollicitat. Et Christus zelum eorum benedic-tum ita congregatis apparet: & Thomas meritō priuatur communi fratrum suorum gratia, quod tanquam vagus aut erraticus miles ab vni-tatis vexillo disceſſerat. Discant ergo qui nimis timidi sunt, sese acuerē & hortari ad corrigendū carnis suę timorem. In primis verō cauendū ne metus eos dispergat. *Et clausę essent ianue.* Circū-stantia hæc diserte addita fuit, quia Diuinę in Christo potentię illustre specimē continet. Nā quod putāt quidam referat illi fuisse fores per aliquem, & humano more ingreſſum, prorsus à mente Euangelistę discrepat. Sic igitur habendū est, Christum non sine miraculo ingreſſum esse, vt documētum ederet suę Diuinitatis, quo suos discipulos magis attentos redderet. interea tamen, verum esse minime concedo quod asserunt Papistę, Christi corpus penetrasse per ianuas clausas. Hoc ideo contendunt vt corpus gloriosum non modō reddant simile spiritui, sed immensum esse, nullōque loco contineri obui-neant. Verūm nihil tale sonant verba: quia nō dicit Euangelista intrasse per ianuas clausas: sed re-pente stetit inter discipulos, quum tamen clau-sę essent ianue, & nec aditus illi esset patefactus manu hominis. Scimus Petrum ē carcere ob-ferato egressum esse: an ideo dicendum erit per medium ferrum & asseres penetrasse? Faceſſant ergo pueriles illę argutię, quę nihil prorsus habent solidi, & secum trahunt multa deliria. Nobis sufficiat quod Christus insigni miraculo resurrectionis suę fidem sancire voluit apud discipulos. *Pax vobis.* Vulgaris est salutandi forma apud Hebręos, qui pacis nomine fausta omnia & prospera, quę expeti solent ad bea-tam vitam, designant. Tantundem ergo valet loquutio ac si dicas Bene & feliciter sit vobis. Quod ideo moneo quia nonnulli frustra de pace & concordia hic philosophantur: quum nihil aliud Christo propositum fuerit quàm discipulis bene precari.

20 *Offendit eis manus.*) Hanc confirmatio-nem addi oportuit, vt modis omnibus illis com-pertum esset Christum resurrexisse. Sicut indignam & alienum esse videtur Christi gloria quod vulnera adhuc à resurrectione gesser, pri-mūm cogitet Christum non tam sibi quàm nobis resurrexisse: deinde quicquid in salu-tis nostrę est, esse illi gloriosum. Nam quod seipsum ad tempus exinaniuit, in eo nihil de-cēssit eius maiestati: iam quum vulnera ista, de quibus nunc agitur, ad illustrandam resurrectio-nis fidem valeant, minimē derogant eius glorię, Siquis autem hinc colligat Christum adhuc ha-bere conſossum latus, & manus perforatas, ridi-culus erit: quum certum sit temporale fuisse vulnerum vsum, donec certō persuasi essent A-postoli ipsum à morte resurrexisse. Quum di-cit Iohannes *genuis* esse discipulos Domini con-spectus, significat, quicquid microris mors Chri-

sti illis attulerat, noua vita fuisse discusū. *Dixit uerum, Pax vobis.* Secunda hæc salutatio non aliō mihi videtur spectare nisi vt sibi audientiam faci-at Dominus, qualem merebatur rerū de quib; acturus erat magnitudo & grauitas.

21 *Quemadmodum misit me.*) His verbis suos Apostolos quodammodo inaugurat Christus in officium cui prius eos destinauerat. Dimissi quidem antē fuerant per Iudęam, sed tantūm vt præ-cones qui iuberent audiri summum doctorem, non autem vt Apostoli qui perpetuum obirent docendi munus. nunc autem eos Dominus lega-tos sibi ordinar, qui regnum eius in mundo con-stituant. Maneat igitur hoc fixum, Apostolos nūc primūm institui ordinarios Euāgelij ministros. Perinde autem valent eius verba ac si diceret se doctōris officio hæctenus defunctum esse: com-pleto igitur cursus sui stadio, se nunc eandem il-lis mandare vices. Nam intelligit hac lege se crea-tum fuisse à Patre Ecclesię doctōrē vt præiret re-liquis ad tempus, deinde subrogaret in suum lo-cum qui absentis vices supplerent. Qua etiam ratione Paulus dicit eum dedisse alios Aposto-los, alios Euangelistas, alios Pastores, qui Eccle-siæ usque ad finem mundi gubernent. Primūm itaque testatur Christus, quāuis ipse temporale habuerit docendi munus, Euāgelij tamen præ-dicationem non exigui esse temporis, sed æternæ fore. Deinde, ne minor sit doctōriæ autoritas in ore Apostolorum, iubet in eandem quā à Patre accepit functionē ipso succedere, eandem illis imponit personam, ac idem iuris assignat, atque ita sanciri eorum ministerium oportuit: erant enim obscuro & gregarij homines. Deinde vt in illis esset summus splendor ac dignitas, sci-mus tamen, quicquid est hominis, fide esse longē inferius. Quare non abs re Christus cū Apostolis suis communicat quā à Patre auctoritatem ac-cepit: vt hoc modo declaret, non humanitas, sed Dei iussu illis iniungi Euāgelij prædicationem. Cæterum non ita substituit in locum suum vt summo magisterio cedat, quod penes eum vnūm residere voluit Pater. Manet igitur ipse æternūm que manebit vnicus Ecclesię doctōr: sed hoc tā-tūm interest, quod loquutus ore suo quādiu in terris versatus est, nunc per Apostolos loquitur. Talis ergo successio qua nihil Christo decedat, sed illi ius suum saluum & intactum maneat, honōrque integer. est enim inuolabile illud decre-tum quo iubetur ipsum audire, non alios. In sū-ma, Christus non homines hic ornare voluit, sed Euāgelij doctōriam. Notandum præterea est, hic non tractari nisi de Euāgelio prædicando, neq; enim mittit Christus Apostolos ad expianda mū-di peccata, ad iustitiam comparandam: sicuti à Patre missus fuerat. Quicquid ergo peculiare ha-bebat, hoc loco nō attingit: sed ministros tantūm instituit ac pastores ad regendam Ecclesiam, & ea quidem lege vt solus ipse potestatem in solidū retineat: hi verō nihil sibi vendicent præter mi-nisterium.

22 *Insufflauit.*) Quia ad tam arduum munus nemo penitus mortalium idoneus est, ideo Chri-stus Spiritus sui gratia instruit Apostolos. Est fan-ē res humana facultate lōgē superior est, regere Ecclesiam Dei, perferre legationem æternę salu-tis, erigere regnum Dei in terra, & homines ad celos attollere. Quare nihil mirū est idoneum neminem

*Ephes. 4.
11.*

neminem inueniri nisi Spiritu sancto afflatum. Nemo enim potest de Christo verbum vnum facere nisi Spiritus linguam eius gubernet: tantum adest vt sufficiat quisquam ad omnes tam preclari officij partes fideliter & ex animo implendas. Ceterum hæc vnus Christi gloria est, formare quos Ecclesiæ suæ doctores praticit. Nam ideo in eum effusa est plenitudo Spiritus, vt singulis ad certam mensuram conferat. Deinde quum vnicus maneat Ecclesiæ pastor, necesse est vt in ministris quorum opera vtitur, Spiritus, sui virtutem proferat. quod etiam externo symbolo testatus est quum in Apostolos sufflauit. neque enim hoc quadraret, nisi ab eo prodiret Spiritus. Quo magis detestabile est Papistarum sacrilegium, qui hocetem Filij Dei proprium ad se rapiunt, nam cornuti eorum episcopi in creandis sacrificijs Spiritum ructando se esse iactant. Sed res ipsa clare demonstrat quantum à diuino Christi flatu differat putidus eorum anhelitus: quia nihil aliud quam ex equis asinos faciunt. Adde quod non modo Spiritum Christum quem accepit, communicat cum suis discipulis, sed tanquam suum largitur, nempe quem habet cum Patre communem. Quare diuinitatis gloriam sibi usurpant quicumque Spiritum se flatu dare profitentur. Iam verò notandum est, quos ad munus pastorale vocat Christus, necessarijs etiam donis ornare, vt pares sint exequendo muneri, vel saltem non inanes nudique accedant. Quod si verum est, nullo negotio refellitur stulta Papistarum iactantia, qui dum suam hierarchiam magnificentijs præconijs extollunt, ne minimam quidem scintillam Spiritus sancti possunt in suis episcopis ostendere. Volunt vt legitimos credamus esse Ecclesiæ pastores, ad cõque Apostolos & vicarios Christi, quos apparet omni Spiritus gratia profusus esse vacuos. Atqui hic nobis certa regula præscribitur æstimandæ eorum vocationis qui Ecclesiæ Dei præsent, si videmus Spiritu sancto donatos. Præcipue tamen voluit Christus ordinis Apostolici dignitatem splendescere. Equum enim erat vt singularis esset eorum autoritas qui primi & præcipui ad prædicandum Euangelium electi erant. Verum hi tunc flatu Spiritum Christus contulit Apostolis, videtur superuacua fuisse Spiritus sancti missio que postea sequuta est. Respondendo, sic datum fuisse Apostolis Spiritum hoc loco, vt aspersi duntaxat fuerint eius gratia, non autem plena virtute imbuti. Nam quum apparuit in linguis igneis Spiritus sepe eos, protus fuerunt renouati. Et sanè non ita eos nunc constituit Euangelij sui præcones vt statim ad opus emittat: sed potius (vt alibi habetur) quiescere eos iussit. Et, si rite omnia expendimus, non tam in præsentia necessarijs eos dotibus instruit quàm in futurum tempus Spiritus sui organa destinat. Quare hic flatu ad magnificentiam illam Spiritus missionem, quam toties pollicitus fuerat, magna ex parte refertur ac extendi debet. Porro quum arcana inspiratione posset Christus gratiam cõferre Apostolis, visibilem flatum addere voluit ad eos melius confirmandos. Syn-bolum autem hoc sumpsit Christus à vulgari Scripturæ more, cui tritum est Spiritum conferre vento. cuius similitudinis ratio breuiter exposita fuit supra capite tertio. Sed obferuent lectores externo & visibili symbolo simul verbum coniungi, nam & hinc sacramenta

vim suam mutantur. non quòd in voce quæ auribus personat, inclusa sit Spiritus efficacia: sed quia à testimonio Verbi pendet eorum omnium effectus quæ ex sacramentis percipiunt fideles. Hæc Christus in Apostolos: hi non flatum vocò, sed Spiritum in quoque recipiunt. Cur? nisi quia illis Christus promittit? Similiter in Baptismo Christum induimus, abluimus eius sanguine, crucifigimus vetus homo noster vt regnet in nobis Dei iustitia. In sacra Cœna spiritualiter Christi carne & sanguine pascimur. Vnde tanta vis, nisi ex Christi promissione, qui Spiritu suo efficit ac præstat quod verbo testatur? Sciamus ergo quæcunque commenti sunt homines sacramenta, nihil aliud quam meta ludibria esse, aut frivolos lusus. quia nulla signis potest constare veritas nisi vbi adest verbum Domini. Quoniam autem nunquam ita in sacris lauitur sine impietate contumelia & animarum interitu, summo studio cauendæ sunt tales Satanæ præligiæ. Si quis chinciat, non esse culpandum quod faciunt Episcopi Papales, dum flatu inuaginant suos sacrifices, quia illic verbum Christi annexum est signo: responsio in promptu est, Christum non loquutum esse Apostolis vt perpetuum sacramentum in Ecclesiâ insisteret: sed semel restari veluisse quod nuper diximus, non aliunde quàm à se solo prodire Spiritum: deinde se nunquam munus iniungere quin simul virtutem suppeditet ministris suis, cõsque facultate instruat. Omnitudo quòd in Papatu in finem longe diuersum, vel potius contrarium, sacrificij creantur, nempe ad macchandam quotidie Christum: quum ad homines Euangelij gladio immolandos creati fuerint Apostoli. Interea tenendum est illud quoque, Christum solum dare quicquid bonorum in signis externis figurat ac promittit: non enim ab externo flatu, sed à seipso Apostolos iubet Spiritum accipere.

23. *Quorum remisistis peccata.* Non dubium est quum hic breuiter complexus sit Dominus Euangelij summam. Neque enim separanda est hæc potestas remittendi peccata à decendi officio, cui vno contextu annexa est. Dixerat paulò antè Christus, Sicut misit me viuens Pater, ita & ego mitto vos: nunc quorsum spectet, ac quid sibi velit ista legatio, declarat. tantum interposuit quod necesse erat, se illis Spiritum sanctum dare, nequid ex seipsis agerent. Hic ergo præcipuus est Euangelij prædicandi finis, vt Deo reconciliantur homines. quod fit gratuita peccatorum venia, quem admodum & Paulus docet 2. Cor. int. 5. 18. Vbi Euangelium hac ratione appellat ministerium reconciliationis. Multa quidem alia continet Euangelium, sed hoc in primis agit illic Deus vt recipiat homines in gratiam, peccata non imputando. Quare si fideles Euangelij ministros præstare volumus, summo studio in hanc partem incumbere decet. nam in hoc maxime differt à profana philosophia Euangelium, quia hominis salutem in gratuita peccatorum remissione constituit. Nam & hinc fluunt alia Dei beneficia, vt nos illuminet Deus, ac regeneret suo Spiritu, vt reformet ad imaginem suam, vt inuicta fortitudine contra mundum & Satanam nos armet. Itaque tota pietatis doctrina & spirituale Ecclesiæ ædificiũ fundamento illo nititur, quòd Deus nos à peccatis omnibus absolutos gratis sibi adoptat. Ceterum ita mandatum

Cap.
X X.

Christus iniungit Apostolis remittendi peccata, ut misimè quod suum est in ipsos transferat. Proprium eius est peccata remittere. hunc honorem, quatenus in ipsam competit, Apostolis non resignat: sed iubet suo nomine remissionem peccatorum testari, ut per eos Deo homines reconciliet. denique solus ipse, propriè loquendo, per Apostolos suos peccata remittit. Potest tamen quæri, quomodo testes solùm vel præcones huius beneficii, non auctores eos constituat, cur tam magnificè extollat eorum potestatem. Respondeo, hoc stabilizandæ fidei nostræ fuisse datum. Nihil nostra magis interest quàm ut secure statimere nobis liceat, nõ venire in memoriam peccata nostra coram Deo. Zacharias in suo Cantico hanc vocat scientiam salutis. Ad eam præbandam quomodo Deus utatur hominum testimonio, nunquam acquiescent conscientia, nisi in eorum persona Deum ipsum loquentem agnoscant. Ideo dicit Paulus, Hortamur vos ut reconciliemini Deo: in quâ Christo per nos obsecramus. Videmus nunc cur ita splendido elogio commendat Christus ac coram ipse ministrum quod Apostolis iniungit, nempe ut tuto sibi persuadeant fideles ratum esse quod audimus de remissionis peccatis: nec minoris faciant reconciliationem quæ voce hominum offertur, quàm si Deus ipse manum e celo porrigeret. Ac verum huius doctrinæ fructum quotidie percipit Ecclesia, dum pastores suos intelligit diuinitus ordinatos esse æternæ salutis sponsores: nec peccatorum remissionem, quæ apud illos est deposita, procul esse querendam. Nec verò propterea vilescere nobis debet incomparabilis hic thesaurus quia in vasis fictilibus exponitur: sed est cur agamus gratias Deo, qui tanto honore dignatus est homines ut in testanda peccatorum remissione suâ ac Filij sui personam sustineant. Fanaticos autem homines sciamus, dum hanc legationem spernunt, Christi sanguinem pedibus calcare. Rursum plerumque insulsi sunt Papistæ, qui locum hunc ad magicas suas absolutiones detorquent. Nisi quis peccata sua confessus sit in auri sacerdotis, nulla, secundum eos, speranda est remissio.

Christus enim peccata voluit per Apostolos remitti: absolvere autem nequeunt nisi causa cognita, ergo confiteri necesse est. Sed ridicula est eorum hallucinatio, dum summum causæ cardinem prætereunt, nempe hoc iuris concessum esse Apostolis ad asserendam Euangelij auctoritatem, cuius illis commissâ erat prædicatio. Neque enim confessorios hic instituit Christus, qui oculis susurris examen de singulis peccatis habeant: sed vocales Euangelij sui præcones, qui gratiam expiationis per Christum præter piorum cordibus obfignent. Quare tenendus est modus remittendi peccata, ut sciatur quænam sit ista quæ Apostolis data est potestas. *Quorum retinuerit.* Hoc secundum membrum addit Christus ad terrendos Euangelij sui contemptores, ut sciatur non impune cessuram sibi esse hanc superbiam. Ergo sicuti Apostolis iniuncta est salutis vitæ æternæ legatio, ita rursum armati fuerunt vindicta aduersus omnes impios qui oblatam sibi salutem respuunt, ut docet Paulus 2. Corinth. 10. 6. Cæterum ordine posterius est: quia priore loco ostendi oportuit verum & genuinum Euangelij prædicandi finem. Quod Deo reconciliamur, hoc Euangelij proprium est: accidentale verò, quoddam morti æternæ adducunt increduli. Quia ratione Paulus, dum illum cuius nuper memini vindictam denuntiat incredulis, mox subiicit, Postquam impleta fuerit vestra obedientia. Significat enim proprium esse Euangelij ut inuice omnes ad salutem: aduentitium autem esse ut interitum quibusdam afferat. Notandum tamen est, quisquis Euangelij vocem audit, nisi peccatorum remissionem illic sibi promissam amplectitur, reatu & æterna damnatione obstrigatur. Nam sicut Dei filius odor est viuificus, ita iis qui pereunt odor est mortis in mortem. Non quoddam necessaria sit damnandis reprobis Euangelij prædicatio, quomodo natura perditus simus omnes, & præter hæreditariam maledictionem nouas mortis causas sibi quisque accersit: sed quia multo grauiorem pœnam meretur eorum contumacia qui scientes & volentes Filium Dei spernunt.

24 *Thomas autem unus ex duodecim, qui vocabatur Didymus, non erat cum illis quando venit Iesus.*

25 *Dixerunt ergo ei alij discipuli, & iāimus Dominum. Ipse autem dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & misero digitum meum in vestigium clauorum, manumque meam misero in latus eius, non credam.*

29 *Post dies autem octo rursus erant intus discipuli eius, & Thomas cum ipsis. Venit ergo Iesus quomodo ianua essent clausæ, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.*

27 *Deinde dicit Thomæ, Inser digitum tuum huc, & vide manus meas: & inser manum tuam, & mitte in latus meum: & ne sis infidelis, sed fidelis.*

28 *Respondit Thomæ, & dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.*

29 *Dicit ei Iesus, Quia vidisti me Thomæ, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.*

24 *Thomas autem.* Hic Thomæ incredulitas reiicitur, ut inde melius confirmetur piorum fides. Non modò tardus ille & difficilis ad credendum fuit. Sed etiam cõtumax. Fecit eius durities ut se rursus eadem specie videndum atque etiam palpandum Christum præberet. Hoc modo non illi solùm, sed nobis quoque nouum adiumentum accessit testandæ Christi resurrectionis. Cæterum nobis exemplo est Thomæ pernicacia, prauitatem hanc seipsum omnibus esse ingentiam,

ut sponte seipsum impediatur dum patefactus est ad fidem ingressus.

25 *Nisi videro, &c.* Hic notatur fons vitæ, quia sapere quisque vult ex proprio sensu, nihilumque sibi indulget. Hæc verò verba nihil habent aliud fidei: sed sensuale est (ut ita loquar) iudicium. Item omnibus accidit qui sibi addicti sunt, ut verbo Dei locum non relinquunt. Nihil interest locumne clauorum, an figuram aut vestigium legas, sicut enim potest ut libri j. verte-

verterint in τῶν vel econuerso: sensus tamē propterea non variat. Ideō liberum sit lectoribus vtrum magis placuerit eligere.

26 *Infer digittum tuum.*) De Christi ingressu & salutandi forma qua vltus est, iam semel diximus. Porro quōdā tam facili Christum Thomæ concedit quod improbē petierat, adeoque ad manus suas palandas, & contrectandum vulnus lateris vltro cum inuitat: hinc colligimus quā sedulo nostræ pariter & illius fidei consuluerit. Nec enim vnus Thomæ, sed nostri quoque habita fuit ratio: nequid ad stabilitē fidem nostram deesset. Mirus autem ac prodigiosus Thomæ stupor: simplici Christi aspectu non contentus, manus quoque habere volebat resurrectionis testes, ita non pertinax solum sed superbus etiā, & in Christum contumeliosus erat. Nunc saltem viso Christo pudore confundi & expauescere debuerat, atque perinde acti nullius culpæ esset sibi conscius, audacter & intrepidē manum suam ingerit. Colligere enim promptum est ex verbis Euangeliste non prius respicisse quā tactu ipso conuictus esset. Ita scilicet dum minus honoris quā par sit tribuimus verbo Domini, sensum non cogitantibus obrepit deterior peruicacia quæ illius contemptum secum affert, omnēque eius reuerentiam nobis exurit. Quo magis laborandum est in cohibenda ingenij nostri lasciuia, ne sibi quisque plusquam fas est in repugnando promittens, quasi extinctio pietatis sensu, sicut ianuam sibi præcludat.

28 *Dominus meus, & Deus meus.*) Serō tandem expergifatur Thomas: & quemadmodum solent qui ex alienatione mentis ad seipsos redeunt, præ admiratione exclamat, Dominus meus, & Deus meus, nam abrupta oratio plus habet vehemētie. Nec dubium est quin pudore compulsus eruperit in hanc vocem, quæ suam socordiam damna- ret. Adhęc tam subita exclamatio fidem non profusus in eo fuisse extinctam demonstrat, quāuis suffocata esset. Non enim Christi Diuinitatem in eius latere vel manibus atrectat: sed ex signis illis multo plus colligit quā ostendit. Vnde hoc, nisi quia repente ex obliuione & veterano ad seipsum redit? Ergo verum esse apparet quod iam dixi, fidem quæ abolita videbatur, latuisse velut obrutam in eius corde. Idem & multis interdum contingit, nam ad tempus quasi abiecto Dei timore, lasciuunt, vt nulla iam appareat in illis fides: simulac verō aliqua Dei ferula castigati sunt, subacta carnis ferocia redeunt ad sanam mentem. Certē morbus per se ad docendam pietatem non sufficeret, vnde colligimus, purgatis impedimentis emergere bonum semen quod iacebat oppressum. Cuius rei insigne exitu exemplum in Dauidē, nam libidinis suæ compos videmus quā securē exulter: nemo non putasset deletam eo tempore fidem ex eius animo fuisse. Atque breui Prophetæ admonitione tam subito in viam reuocatur, vt colligere promptum sit igniculum aliquem, licet demersus esset, stetit tamen in eius animo, qui mox in flammam erumperet. Quantum ad homines spectat, perinde rei sunt acti & fide & omni Spiritus sancti gratia se abdicassent, sed sit inmensa Dei bonitate ne electi in tantum alienationis præcipitium ruant, quare solite caucendum est ne à fide excidamus. Statuendum tamen est Deum occulto fræno electos suos

retinere ne exitaliter cadant, & miraculo fouere semper in eorum cordibus qualescunque fidei scintillas, quas nouo Spiritus sui afflatu suo postea tempore accendat. Cæterum duo sunt huius cōfessionis membra. Fatetur Thomas Christum esse Dominum suum: deinde altius confendit: ac Deum quoque nominat. Scimus quo sensu tribuat Christo Scriptura *Domini* nomen: quia scilicet constitutus est à Patre summus moderator qui imperio suo omnia contineat, coram quo flectatur omne genu: qui denique sit Patris vicarius in mundo gubernando. Ita propriē Domini nomen in eum competit quatenus Mediator est in carne manifestatus & caput Ecclesiæ. Sed Thomas ex quo Dominum agnouit, statim euehit ad eius Diuinitatem, & merito: nam ideo descendit ad nos Christus, & primum quidem exanimatus est, deinde collectus ad Patris dexteram, cæli terræque dominium obtinuit, vt nos ad Diuinam suam & Christo gloriam attolleret. Quare vt fides nostra ad æternam Christi Diuinitatem perueniat, initiū fieri oportet ab ea notitia quæ prior est & magis facilis. Ita verē à quibusdam dictum est, à Christo homine nos deduci ad Christum Deum: quia sic gradatim proficit fides nostra vt Christum in terra apprehendens, natum in stabulo, suspensum in cruce, ad gloriam resurrectionis transeat: ac inde tandem ad æternam eius vitam & potentiam, in qua resulget Diuina eius maiestas. Interea sic habendum est: non posse Christum ire à nobis Dominum cognoscei quin mox succedat Diuinitatis eius cognitio. Nec verō dubium est quin hæc communis piorum omnium debeat esse confessio, quā videmus à Christo probari. Nunquam certē passus fuisset honorem Patri creptum falso & temere in se transferri, atque manifestè ratum habet quod dictum fuit à Thoma. Quare vnus hic locus ad refellendam Arii insaniam abundē sufficit. Neque enim duos imaginari deos fas est. Adde quod simul hic exprimitur personæ vnitas in Christo quum idem & Deus & Dominus vocatur. Emphaticè etiam *suum* bis appellat, vt declarat ex vivo & serio fidei sensu se loqui.

29 *Quia vidisti me Thoma.*) Nihil in Thoma reprehendit Christus nisi quòd adeo fuerit tardus ad credendum, vt violenter trahi ad fidem necesse fuerit sensuum experimentis, quod prorsus abhorret à fidei natura. Siquis obiciat, nihil minus congruere quā vt fides dicatur concepta ex tactu & aspectu persuasio: solutio facilis est ex his quæ iam prius dixi. neque enim solo tactu vel aspectu simpliciter adductus est Thomas vt Christum esse Deum suum crederet: sed expergefactus in memoriam reuocauit quæ prius ferē effluerat doctrinam. Neque enim ex nudis rerum experimentis manare fides potest, sed necesse est vt originem habeat à verbo Dei. Thomam ergo ideo obiurgat Christus quòd verbo suo minus habuerit honoris quā debebat, & fidem, quæ nascitur ex auditu, & prorsus in verbum intenta esse debet, ad alios sensus allegauerit. *Beati qui non viderunt & crediderunt.* Hic fidem eo nomine commendat Christus quòd in simplici verbo acquiescens à sensu & ratione carnis minimè pendet. Breui ergo definitione vim & naturam fidei complectitur, nempe quòd nō subsistit in præsentī aspectu, sed penetrat vsque ad car-

Cap. los, ut credat quæ sunt abscondita ab humano sensu. Et certe hoc dandum est honoris Deo, ut nobis *actus* sit eius veritas. Habet quidem suum aspectum fides, sed qui in mundo & terrenis obiectis minimè subsistit. qua ratione dicitur rerum inuisibilem vel non apparentium demonstratio. Paulus autem eam aspectui opponens significat non hæere in considerando præsentium rerum statu, nec circumspicere ad ea quæ in mundo apparent: sed ab ore Dei pendere, & verbo Dei fretam superare totum mundum, ut suam anchoram in celo figat. Summa est, non esse rectam fidem nisi quæ in verbo Dei fundata, ad inuisibile Dei regnum confurgit, ut superior sit omni humana apprehensione. Si quis obiiciat hanc Christi sententiam cum altera pugnare, ubi pronuntiat beatos esse oculos qui ipsum præsentem cernunt: respondeo, non de corporali tantum aspectu Christum illuc loqui, ut hoc loco: sed de revelatione quæ piis omnibus communis est, ex quo ipse mundo Redemptor apparuit. Apostolos cum sanctis Regibus & Prophetis comparat, qui sub obscuris Legis Mosaicæ umbris detenti fuerant. Nunc potiorum fidelium fortem esse dicit, quia plenior lux illis affulgente: quia exhibita sit illis figurarum substantia & veritas. Christum tunc oculis carnis cernebant multi impij, qui tamè nihil propterea beatiores erant: nos verò qui Christum nunquam

oculis aspeximus, beatitudine ista fruimur quam Christus commendat. Vnde sequitur, beatos vocari oculos qui spiritualiter quod in eo cælestis est ac diuinum considerant. Nam hodie non secus intuemur Christum in Evangelio acti presentem: se nobis sifteret. Quo sensu dicit Paulus ad Galatas, *Galat. 3, 1.* Crucifigi enim ante oculos nostros. Quare si cupimus in Christo videre quod nos felices ac beatos reddat, discamus credere non videndo. His Christi verbis respondet quod habetur 1. Pet. 1. 8. ubi laudatur fideles qui Christum diligunt, quem non viderunt: & exultant gaudio inenarrabili, quanvis eum non aspiciant. Quòd autem Papiæ hæc verba torquent ad suam transubstantiationem probandam, plusquam frivolum est: Ut beati simus, credere nos iubent Christum esse in specie panis, sed nihil minus fuisse Christo propositum scimus: quàm ut fidem subiceret hominum commentis: quæ si minimum transiliat ultra Verbi metas, desinit iam esse fides. Si credere promissive oportet quæ non videntur, quicquid prodigiorum fingere hominibus placuerit, quicquid fabularum est utire, fidem nostram habebit obstrictam. Ergo ut locum habeat hæc Christi sententia, in primis probandum est ex verbo Dei id de quo ambigitur. Verbum quidem pro sua transubstantiatione asserunt, sed quod probè expositum nihil eorum delirio suffragatur.

30 *Multa quidem etiam alia signa fecit Iesus coram discipulis suis, quæ non sunt scripta in libro hoc.*

31 *Hæc autè scripta sunt ut credatis quòd Iesus est Christus Filius Dei: & ut credentes vitam habeatis in nomine ipsius.*

30 *Multa quidem*) Nisi addita fuisset ista occupatio, putassent lectores nullum ex miraculis quæ Christus edidit, à Iohanne fuisse omissum, scè que hic plenam hæere & integram omnium historiarum. Primum ergo testatur Iohannes quædam tantum ex multis se scripsisse: non quòd alia memoratu indigna fuerint: sed quia hæc ad fidem edificandam satis erant. Neque tamen inde sequitur frustra fuisse edita: quia illi seculo proderant. Deinde etiam si hodie nobis ignotæ sint eorum species, pro nihilo tamen minimè duendum est quòd tenemus ingenti miraculorum copia obignatum fuisse Evangelium.

31 *Hæc autem scripta sunt.*) His verbis significat, scriptis se mandasse quod nobis satisfacere deberet: quia abundè sufficiat ad fidei nostræ confirmationem. Vanæ enim hominum curiositati occurrere voluit, quæ inexplebilis est, & nimis licenter sibi indulget. Porrò Iohannem non latebat quid alij etiam Evangelistæ scripsissent, Quam autem nihil minus illi fuisset propositum quam abolere eorum scripta, proculdubio eorum narrationem à sua non separat. Videtur tamen absurdum esse fidem in miraculis fundari, quam Dei promissionibus & verbo penitus additam esse oportet. Respondeo, non alium hic usum dari miraculis quàm ut fidei adminicula sint ac futura. Valent enim ad præparandas hominum mentes, quo plus reuerentiæ deferant verbo Dei. Scimus enim quàm frigida sit & tarda nostra attentio, nisi aliunde stimulemur. Deinde non parum autoritatis accedit receptæ iam doctrinæ, quam eius fulciendæ causa poten-

tem manum suam è cælo exerit: quemadmodum dicit Marcus docuisse Apostolos, Domino cooperante, & sermone confirmante sequentibus signis. Ergo quanvis propriè fides in verbum Dei recumbat, & ad verbum respiciat, tanquam ad vnicum suum scopum: non tamen vana est accessio ex miraculis, modò ipsa quoque ad verbum referantur, eoque fidem dirigant. Cur miracula vocentur signa, alibi diximus: nempe quòd illis Dominus ad considerandam suam virtutem excitat, dum aliquid nouum & insolitum ostendit. *Quòd Iesus est Christus.* Christum intelligit qualis in Legge & Prophetis fuerat promissus, nempe Mediator Dei & hominum, summus Patris legatus, vnicus mundi instaurator, & author perfectæ felicitatis. Neque enim nudum & inanem titulum arripuit Iohannes quòd Filium Dei ornaret: sed complexus est sub Christo nomine quæcumque illi officia Prophetæ assignant. Ideo considerandus est nobis qualis illic describitur. Quo melius patet quod nuper dictum fuit, Fidem in miraculis non hæere, sed rectè deduci ad Verbum. Perinde est enim ac si dixisset Iohannes, miraculis comprobatum esse quòd olim Prophetæ verbo docuerant. Et sanè videmus Evangelistas ipsos non simpliciter insistere recitandis miraculis, sed magis in doctrina occupari: quia per se miracula nihil nisi confusam admirationem parerent. Quare sensus verborum est, scripta hæc esse ut credamus, quatenus signis adiuuari potest fides. Addit, *Filius Dei*: quia ex communi hominum ordine nemo repertus fuisset ad res tantas peragendas idoneus, nempe ad Patrem nobis

nobis placandum, ad expianda mundi peccata, ad mortem abolendam, ad diruendum Satanæ regnum, ad veram iustitiam & salutem nobis afferendam. Cæterùm quum *Filius* nomen vnicè in Christum competat, sequitur non adoptione esse Filium, sed natura. quare in hoc nomine continetur æterna Christi diuinitas. Et certè qui Christum in tam luculentis documentis quæ in Euangelio extant, Deum non agnoscit, quia cæcutit in plena luce, ne solis quidem ac terræ intuitu dignus est. *Ut credentes vitam habeatis.* Hic quoque fidei effectus additus est ad cohibendam hominum cupiditatem, ne plura scire appetant quàm

quæ sufficiunt ad vitam obtinendam. Quænam enim ista esset improbitas, non contentum esse æterna salute, ac velle transilire regni cælestis metas? Cæterùm hic præcipuum doctrinæ suæ caput repetit Iohannes, Fide nos vitam æternam consequi: quia extra Christum mortui, sola eius gratia in vitam restitumur. Qua de re sitis multa diximus suprâ capite tertio & quinto. Quòd *Christi nomen* potius dixit quàm *Christum*, huius loquutionis ratio exposita fuit primo capite, b. 12. cò se referat lector, si videbitur, ne sæpius eadem iterando molestus sim.

CAPVT XXI.

- 1 **P**ostea manifestauit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis. manifestauit autem sic,
- 2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ. & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo.
- 3 Dicit eis Simon Petrus, Vado piscatum. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Exierunt & ascenderunt in nauem statim, & illa nocte nihil ceperunt.
- 4 Mane autem iam factò stetit Iesus in litore: non tamen cognouerunt discipuli quòd Iesus esset.
- 5 Dicit eis Iesus, Pueri, num quid obsonij habetis? Responderunt ei, Non.
- 6 At ille dicit eis, Mittite in dextram nauis partem rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.
- 7 Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus, Petro, Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset, tunica succinxit se (erat enim nudus) & misit se in mare.
- 8 Alij autem discipuli nauigiolo venerunt (non enim longè aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis) trahentes rete piscium.
- 9 Ut ergo descenderunt in terram, viderunt prunas positas, & piscem superpositum, & panem.
- 10 Dicit eis Iesus, Asserte de piscibus quos prendidistis nunc.
- 11 Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magis piscibus centum quinquaginta tribus. & quum tot essent, non est scissum rete.
- 12 Dicit eis Iesus, Venite, prandete. Et nemo discipulorum audebat interrogare eum, Tu quis es quum scirent quòd Dominus esset.
- 13 Venit itaque Iesus, & accipit panem, & dat eis, & piscem similiter.
- 14 Hac iam tertia vice manifestatus est Iesus discipulis suis, postquam resurrexerat à mortuis.

1 *Postea manifestauit.* Incumbit adhuc Euangelista in Christi resurrectionem probandam, ac narrat septem eum discipulis apparuisse: inter quos Thomam numerat; non tam honoris causa quàm quòd ei iustestimonio citius credendum est, quo magis obstinata fuit eius incredulitas. Est autem satis prolixus Euangelista: quia circumstantias omnes diligenter colligit quæ ad certitudinè historiarum faciunt. Lacum Tiberiadis more Hebraico mare vocari alibi diximus.

3 *Vado piscatum.* Quod operam piscationi dabit Petrus, non debet videri alienum eius officio. Flatu ordinatus fuerat Apostolus, ut nuper visum est: sed tantisper cessabat dum indueretur noua virtute. Nondum enim ad exercendum docendi munus prodire iussus fuerat: sed tantùm admonitus de futura vocatione, ut ipse & reliqui intelligerent non frustra se ab initio fuisse electos. Interea agunt quod solebant, & quod priuatos homines decebat. Paulus quidem in medio prædicationis cursu victum manibus quærebat: sed diuersa fuit illa ratio, sic enim partiebatur tempus ne labores manuarum eum à docendo abstraherēt:

Petrus autem & eius comites, quia ab omni publica functione otium est, liberè se totos piscationi impendunt. *Illà nocte nihil ceperunt.* Tota nocte passus est Deus frustra eos fatigare, ad illustrandam miraculi fidem. Nam siquid cepissent, non ita clarè in continuo successu innotuisset Christi virtus: sed dum tota nocte frustrati, subito ingenti captura potiuntur, iusta illis datur occasio agnoscendæ Domini gratiæ. Eodem etiam modo fideles sæpe exercet Deus, quo suam illis benedictionem commendet. Si prosperè semper succederet quoribus labori manum admouemus, nemo ferè Dei benedictioni acceptum ferret quod haberet operæ suæ pretium: iocundarent omnes suam industriam, & manus suas oscularentur: sed ubi interdum nullo profectu se fatigant ac macerant, siquis postea melior fructus contingit, coguntur aliquid extraordinarium agnoscere. Ita fit ut laudem prosperi successus Dei gratiæ tribuere incipient.

6 *Mitte in dextram partem.* Non imperat Christus pro iure ac potestate Magistrum ac Dominum: sed consulit ut vnus quispiam è populo.

Cap.
XXI.

Discipuli autem consilij inopes, homini quâuis ignoto faciliè obtemperant. si ante primū iactum tale aliquid audissent, non fuissent tam prompti ad parendum. Quod ideo moneo, ne quis miretur ita fuisse morigeros, quum iam longa & irrita fatigatione essent domiti. Quamquam non vulgare hoc fuit tolerantiā documentum, quòd laborem, in quo se infeliciter exercuerant tota nocte, post exortam diei lucem continuant. Et certè vt Dei benedictioni locus detur, constanter expectanda est. nihil enim magis præposterum quàm manum statim ab opera retrahere, nisi fructuosa appareat. Serio laborasse discipulos testis Petri nuditas. Atqui non detrectant periculum facere noui iactus, nequam occasionem negligent. Quòd tamen obsequantur Christi præcepto, fidei adscribi non potest. audiunt enim tanquam ignotum hominem. Nunc si nobis molesta est nostra vocatio, quia videtur esse sterilis labor quem suscipimus: vbi tamen nos Dominus ad pergendi constantiam hortatur, colligere animos decet: non deerit tandem felix euentus, sed opportuno tempore.

7 *Dicit ergo discipulus ille.*) Suo exemplo docet Evangelista, quoribus nobis præter spem bene succedit, tollendas esse ad Deum mentes. quia venire pretinus in mentem debet, ex eius fluxisse gratia beneficium hoc, qui bonorum omnium author est. Pia ista Diuinæ gratiæ agnitio, quæ Iohannis animo infidebat, eum ad Christi quocumque noticiam deduxit. neque enim Christum oculis cognoscit: sed quia persuasus est Diuinitus oblatam esse piscium copiam, colligit Christum esse à quo directæ fuerant ipsorum manus. Sed quemadmodum in Iohanne prior est fides, ita mox Petrus eam ardore superat, quando posthabita ratione periculi, in lacum se proicit, sequitur alij nauigio. Perueniunt quidem omnes tandem ad Christum: sed Petrum singularis ardor præ aliis rapit. Cæterum ambulando an natan-

do traiecerit ad ripam, dubium est. Hoc tenere sufficiat, quòd relicto nauigio iter arriperit, nõ fuisse præcipitem temeritatis impetum: sed prozeli sui mensura ante alios progressum esse. *Non valebam illud trahere.*) Primum in tam copiosa piscium captura Christus suæ virtutis specimen edidit: alterum verò, dum occulta sua virtute integrum rete seruauit, quòd alias scindi ac distrupi necesse erat. Iam accedunt aliæ circumstantiæ, quæ carbones in ripa accensos reperiunt discipuli, quæ adsunt pisces, quòd expositus est illic etiã panis. Quântum ad piscium numerum, spectat, non est sublime aliquod in eo querendum mysterium. Arguente Augustinus ex repetitis numeris Legem inde & Euangeliũ constat: verum si quis propius expedit, reperiet puerilem esse lusum.

10 *Afferre de piscibus.*) Tametsi momento impletum fuerat rete citra magnum eorum laborem, capturam tamen illis Christus assignat. Sic panem vocamus nostrum, quem petentes nobis dari, fatemur ex Dei benedictione prouenire.

12 *Nemo discipulorum audebat.*) Quæri potest quid illis obtulerit, pudore ex reuerentia, an aliud quippiam. Atqui si videbat Christus eos ambigere, debuit (vt sæpe aliàs) occurrere eorum dubitationi. Respondeo, non aliam fuisse pudoris causam nisi quia satis constabat esse Christum. sciscitari enim solemus de rebus dubiis & obscuris. Significat ergo Evangelista non interrogasse discipulos Christum, quòd veriti fuerint illi iniuriam facere: adeo se clarè conspicuis signis patefecerat.

14 *Haciam tertia vice.*) Numerus ternarius ad temporis distantiam refertur. Plus septies apparuerat Christus: sed quicquid vno die gestum fuerat, sub manifestatione vna complectitur. Significat ergo per interualla visum esse Christum discipulis, vt fidem suæ resurrectionis faceret.

15 *Quum ergo pransi essent, dicit Simoni Petro Iesus, Simon Iohannis, diligis me plus quàm alii?* Dicit ei, etiam Domine, tu scis quòd amem te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

16 *Dicit ei vnus secundo, Simon Iohannis, diligis me?* At illi, Etiam Domine, tu scis quòd amem te. Dicit ei, Pasce oues meas.

17 *Dicit ei tertio, Simon Iohannis, amas me?* Indoluit Petrus quòd dixisset sibi tertio, Amas me? dixitque ei, Domine, tu omnia nosti: tu scis quòd amem te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

18 *Amen amen dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ambulabas quòd volebas: quum autem senueris, extends manus tuas, & alius te cinget, & ducet quòd non vis.*

19 *Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deum: Et quum hoc dixisset,* ^{2.} *Pet. 1.* *dicit ei, Sequere me.*

15 *Quum ergo pransi essent.*) Iam narrat Evangelista quomodo Petrus in eum honoris gradū vnde exciderat, restitutus fuerit. Perfida certè illa Christi abnegatio, de qua audiuius, illum Apostolatu indignum reddiderat. Quomodo enim esset idoneus fidei magister, qui turpiter ab ea defecerat? Creatus fuerat Apostolus, neque cum Iuda. Ex quo autem loci sui desertor fuerat, simul etiã priuatus erat honore Apostolatus. Ergo nunc illi tam libertas docendi quàm auctoritas restituitur, quarum vtramque amiserat sua culpa. Ac nequid illi obstaret defectionis infamia, eius memoriam abstergit Christus ac delet. Talis in integrum restituitio & Petro & eius

auditoribus necessaria fuit: illi quidem, quo magis strenuè munus suum obiret, vocationis iterum sibi iniunctæ certus: his verò, ne macula in homine hærens, occasio esset spernendi Evangelij. Hodie quoque nostra plurimum interest Petrum ad nos prodire tanquam nouum hominem cuius abolitum sit dedecus quòd obstare posset eius dignitati. *Simon Iohannis, amas me?* His verbis significat Christus neminem posse fideliter seruire Ecclesiæ, & operam impendere gregi pascendo, nisi altius respiciat quàm ad homines. Principio munus pascendi per se laboriosū est ac molestum: quando scilicet nihil difficilius est quàm homines continere sub Dei iugo: quorum multi infirmj

infirmi sunt, alij leues & proterui, alij tardi & fegnes, alij duri & parum dociles. Iam Satan quacunq; potest offensiones ingerit quibus frangat boni pastoris animum vel debilitet. Huc accedit multorum ingratitude & alia tardij causã. Nunquam ergo in hoc officio constanter perget, nisi in cuius corde sic regnabit amor Christi, vt sui oblitus, totũque se illi addicens, impedimenta omnia superet. Ita se affectum fuisse declarat Paulus quum dicit, Charitas Christi constituit nos, hoc reputãtes quod si vnus mortuus est pro omnibus, omnes simul cõuenit esse mortuos. Quauis enim amorem intelligat quo nos complexus est Christus, & cuius morte sua specimen præbuit, adiungit tamen mutuum affectum qui ex tanti beneficij sensu nascitur. Rursum verò alibi improbos & falsos doctores qui Ecclesiam turbant, hac nota insignit, quòd non diligãt Dominum Iesum. Meminerint ergo qui ad regendam Ecclesiam vocantur, si munus suum ritè probeque exequi cupiunt, initium sibi esse faciendum à Christi amore. Interim luculentè testatur Christus quanti faciat salutem nostram, dum ita singulariter pastoribus eam commendat: atque hoc sibi documentum fore asserit: quãtoper ab illis ametur, si eam sollicitè curent. Nihil certè efficeccius potuit dici ad animandos Euangelij ministros, quãmi dum audiunt nullum Christo gratius officium esse quãmi quod pascendo eius gregi impenditur. Piis autem omnibus non vulgaris inde haurienda est consolatio, dum se Filio Dei tam charos esse ac peritosos audiunt vt eos quasi in locum suum subroget. Sed eadem doctrina non parum terroris incutere debet falsis doctoribus qui Ecclesie regimen peruertunt: quia non leues Christo pœnas daturĩ sunt, qui se ab illis violari pronuntiat. *Pasce agnos.* Verbum Pascendi Scriptura metaphoricè ad quoduis regimen accommodat. hic autem quia de spiritali Ecclesie gubernatione agitur, operæpretium est notare quibus partibus consistet officium Pastoris. Neque enim hic nobis otiosa aliqua pingitur dignitas: nec Christus homini mortali imperium aliquid deferret quod consule exerceat pro sua libidine. Vidimus autem suprã capite 10. Christum propriè vnicum esse Ecclesie pastore. vidimus etiam cur nomen hoc sibi sumat: nempe quia salutis doctrina regat eos suos, adeoque pascat, quia ille demum verus est animæ cibus. Iam verò quia hominum opera vititur ad prædicandam doctrinam, nomen quoque suum ad eos transfert, vel saltem cum illis communicat. Legitimi ergo demum pastores coram Deo censentur qui sub Christo capite Ecclesie præsumt per verbi ministerium: vnde colligere promptum est quid oneris imponat Christus Petro, & qua lege eum gregi suo præficiat. Quo factis dilucidè resellitur Romanensium improbitas, qui locum hunc detorqueant ad stabiliendam Papatus sui tyrannidem. Petro, inquit, præ aliis dictum est, Pasce oues meas. Cur illi potius dictum sit quãmi reliquis iam antè exposuimus, nempe vt parum omni sinistra nota, liber esset ad prædicandum Euangelium: & ideo ter eum Pastorem constituit Christus, vt tres abnegationes, quibus sibi Petrus æternum probum contraxerat, abolitæ eius Apostolatam non impediant: quemadmodum prudenter obseruant Chrysostomus, Augustinus & Cyrillus, & plerique alij. Cæterum nihil Petro datum est his

verbis quod non omnibus Euangelij ministris perinde sit commune. Frustra ergo Papistæ ideo contendunt esse primarium quia specialiter vnus vocetur. Atque, vt demum fuisse priuatum illi aliquid honoris delatum, vnde quaso cuius locum locatum fuisse in primatu? Fuerit sanè præcipuus inter Apostolos, an inde protinus sequetur fuisse vniuersum. Iam totus orbis Episcopum? Adde quod quicquid accepit Petrus, nihilo ad Papam magis pertinet quãmi ad Mahometum. Quo enim iure pro hærede Petri se venditat? Deinde quis illi sanus concedet, hic ius aliquod hæreditarium a Christo positum esse? successor tamen vult haberi. vti nam quidem esset. Nemo nostrum illi repugnat quum & diligit Christum, & curam suscipiat pascendi eius gregis, sed neglecto Christi amore, & reiecto pascendi officio, successionem iactare nimis absurdum est, nec minus stultum. Quemadmodum autem Christus docendi pronuntiam Petro mandans, solum idolo vel animarum carnifici erigere noluit, ex quo Ecclesia miserè opprimeretur ita breuiter admonuit qualem probe Ecclesie suæ regimen. Sic larua detrahatur cornutis omnibus Episcopis, qui sola theatrica pompa & inani titulo contenti, ius Episcopale sibi arrogat.

16 *Pasce oues meas.*) Non omnes promiscuè Christus pascendos tam Petro quãmi alius committit, sed tantum agnos suos vel oues. Alibi autem definit quosnam reputet in suo grege. Oves, inquit, meam vocem meam audiunt, & sequuntur me. vocem alieni non audiunt. Danda quidem est opera probis doctoribus vt omnes colligant ad Christum, &c. quia discernere nequeunt inter oues ac feras bestias, tentandum est modis omnibus an mansufaceere possint qui lapis similes sunt magis quãmi ouibus. Sed postquam omnia conati fuerint, non nisi electis ouibus proderit labor. Inde enim docilitas & fides, quòd Pater cælestis Filio tradit in obsequium quos ante conditum mundum elegit. Cæterum admonet hic locus, nullos posse in salutem, Euangelij doctrina pasci, nisi mansuetos ac dociles. neque enim frustra Christus discipulos suos agnis & ouibus comparat. Sed simul notandum est, Dei spiritum cicurari qui natura vrsi aut leones erant.

17 *Indoluit Petrus.*) Proculdubio non sensit Petrus quorsum tenderet Christus idem toties rogando. Putat igitur obliquè se insinulari, quasi non responderet ex animo. Sed iam ostendimus non fuisse superuacuum repetitionem. Deinde nondum factis expertus erat Petrus quãmi penitus oporteat Christi amorem eorum animis infundere esse quibus vincendæ sunt innumerae difficultates. postea longo vsu didicit non frustra tale examen esse habitum. Porrò in eius persona docentur qui subituri sunt regendæ Ecclesie curam non leuiter tantum se excutere, sed atque examinare quo zelo præditi sint, ne in medio cursu resiliant aut deficiant. Docemur etiam omnes, placidè & equis animis serendum esse si quando nos Dominus rigidius examinet: quia iustus habet eius rei causas, quæ nobis plerumque sunt ignote.

18 *Amen amen dico tibi.*) Postquam hortatus est Christus Petrus ad pascendas oues, eundem quoque armat ad obeundam quæ instabat militiam. Ita non modò exigit ab eo fidem ac diligentiam, sed inuictum animum in periculis & constantiam

2. Cor. 5. 14

1. Cor. 15. 22.

Suprà, 10. 8. & 27.

Cap.
XXI.

in toleranda cruce: deinde ad mortem obeundam, ubi opus fuerit, paratum esse iubet. Etsi autem non æqualis est passorum omnium conditio, convenit tamen admonitio hæc omnibus aliqua ex parte. Pareit Dominus multis, & ab eorum sanguine abstinet, hoc vno contentus quòd dum viuunt, bona fide se totos illi consecrant. Sed quia nouas subinde pugnas & multiplices mouet Satan, necesse est ad mortem paratos esse quicumque pascendi munus suscipiunt: vt certè illis negotium est non solum cum ouibus, sed etiam cum lupis. Quod ad Petrum spectat, voluit eum Christus, de exitu suo præmonitum, vt assidue meditaretur faciendam esse demum proprio sanguine doctrinam cuius erat minister. Quamquam videtur Christus in his verbis non eius tantum habuisse respectum, sed martyris elogio apud alios ornasse, ac si dixisset fore longè alium athletam quam se præstiterat. *Quum esses senior.* Videtur senectus quieti & otio esse destinata: quare vacatio senibus dari solet ab oneribus publicis, & uilites fiunt emeriti. Poterat ergo Petrus sibi in illa ætate promittere tranquillam vitæ statum: contra pronuntiat Christus inuersum iri naturæ ordinem, vt qui suo arbitrio iuuenis vixerat, lenex alieno regitur, & quidem violentum imperium ferat. Cæterum in Petro insigne habemus communis nostræ sortis speculum. Multis commoda est ac iucunda vitæ ratio antequam à Christo vocentur: simulac nomen illi dederunt, ac recepti sunt in discipulos, vel saltem aliquanto post tempore, trahuntur ad graues pugnas, ad tumultuosam vitam, ad ingentia pericula, interdum ad ipsam quoque mortem. Hæc conditio tametsi dura est, non tamen ægrè ferenda. Interea sic temperat Dominus crucem qua vult seruos suos experiri, vt illis tantisper indulgeat dum maturuerit eorum virtus. neque enim ignota est illi eorum infirmitas ultra cuius modum eos non verget. Sic Petrus ignouit quandiu tenerum adhuc atque imbellem esse ipsum videbat. Discamus ergo nos illi ad extremum vsque spiritum offerre, modò robur suppeditet. *Qua in re facta multorum ingratitude apparet.* Nam quo mitius nobiscum agit Dominus, eo magis affuecimus ad perpetuum mollietiam. Ita vix centesimus quisque reperitur qui non obstitat, si post longam indulgentiam durius tractetur. Atqui potius reputanda erat Dei humanitas, quòd nobis ad tempus parcat. Ita dicit Christus se, quando in terris versatus est, discipulos suos hilariter habuisse, ac si nuptiis interessent, quos postea manebant ieiunia & lachrymæ. *Alius te arguet.* Multi genus mortis notari putant, quod extensis brachiis suspensus fuerit: verum ego simpliciter eingen di verbo comprehendi interpretor externas omnes actiones quibus se & vitam suam homo componit. *Congebas te.* hoc est, induebas prout libitum erat: posthac autem tollitur hæc formandi habitus libertas. Porro quo supplicij genere affectus fuerit Petrus, nescire præstat, quam dubiis fabulis habere fidem. *Ducet quò non vis.* Sensus est, Petrum non suo fato, sed vi & gladio mo-

riturum. Sed videtur absurdum quòd Christus mortem eius voluntariam fore negat. nam vt nulla constantia, sic nulla martyrij laus ubi quis ad mortem inuitus rapitur. Verum hoc ad dissidium carnis & spiritus, quod sentiunt in se fideles, referri debet. nunquam enim tam libero solutòque affectu obsequimur Deo, quin mundus & caro velut funiculis quibusdam in contrarium nos retrahant. Vnde illa Pauli querimonia, Non quod ^{Reo} volo bonum, hoc facio, &c. Præterea notandum est, naturaliter omnibus insitum esse mortis horrorem: quia naturæ repugnat velle dissolui. Itaque Christus, etsi toto corde composurus erat ad parendum Deo, mortem tamen deprecatur. Adde quod Petro formidabiles erant cruciatus ex hominum sæuitia. quare nihil mirum si mortem aliquatenus refugerit. Sed in eo clarus probabit quam Deo obedientiam præstabat, quòd mortem, quam per se libenter fugisset, sponte tamen obiit: quia sciebat ita placere Deo. neque enim vlla fuisset patientie absque animi passione. Atque hæc cognitum valde vtilis est doctrina. nam & nos ad precoces felicitat: quia nunquam absque singulari Dei auxilio vincere possemus mortis timorem: idèque nihil restit nisi vt suppliciter nos offeramus illi regendos. Deinde valet ad subleuandas mentes nostras, ne profus concidant si quando trepidare in persecutionibus contigerit. Qui martyres nullo fuisse tactos metu fingunt, desperationis materiam sumunt ex proprio metu. Atqui non est quòd à sequendo illorum exemplo nos deterreat nostra infirmitas, cui similem experti sunt, vt non possent nisi secum pugnando, de hostibus veritatis triumphum agere.

19 *Significans qua morte.* Magnum habet pondus hæc periphraasis. Etsi enim scopum hunc piis omnibus propositum esse decet vt Deum tam vita quam morte sua glorificent, voluit tamen Iohannes peculiari elogio ornare eorum mortem qui sanguine suo Euangeliū Christi obsignat nomenque illustrant: sicuti Paulus docet, Philipp. 1. c. 19. *Iam verò nostrum est quem mors Petri fructum protulit colligere.* nam ignauia nostræ culpa est nisi inde confirmatur fides nostra, & eodem etiam tendimus, vt per nos illustretur Dei gloria. Hunc finem si cōsiderasset Papisæ in morte martyrum, nunquam illis sacrilegum iudicium & detestabile commentum venisset in mentem, valere ad iram Dei placandam, pretiūque pro peccatis seluendum.

Et quum hoc dixisset. Hic exponit Christus quorsum illa violentæ mortis prædictio spectaret, nempe vt se Petrus ad tolerantiam compararet. Quando, inquit, mors tibi subeunda est meo exemplo, sequere ducem tuum. Cæterum quo libentius Deo ad crucem vocanti Petrus obtemperet, ducem se Christus proponit. Neque enim generalis est exhortatio quæ eum ad sui imitationem inuitet, sed tantum agit de specie mortis. Hoc autem vnum quicquid acerbitatis in morte est non parum mitigat, dum se ante oculos nostros offert Filius Dei cum beata sua resurrectione, quæ triumphus est noster contra mortem.

Matth.
15.

23 *Conuersus autem Petrus videt discipulum quem diligebat Iesus, sequentem: qui & reuertitur in Cenam super peccatus eius, & dixit, Domine quis est ille qui tradidit te?*

21 *Hunc ergo quum vidisset Petrus, dixit Iesu, Domine, hic autem quid?*

22 *Dicit ei Iesus, Si cum volo manere donec veniam, quid ad te: tu me sequere.*

23 *Exijt ergo sermo inter fratres quòd discipulus ille non moreretur: & non dixerat ei Iesus quòd*

Supra, 13.
23.

quod non moreretur: sed, Si volo eum manere donec veniam, quid ad te?

24 *Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc: & scimus quod verum est testimonium eius.*

25 *Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur singularim, ne ipsum quidem mundum capturum arbitror eos qui scriberentur libros.*

20 *Conuersus Petrus.*) Habemus in Petro nostræ non modo superuacuae, sed etiam noxiæ curiositatis exemplum, quod aliorum intuitu ab officio nostro abstrahimur. Est enim nobis ferè innatum, vt alienæ potius quàm vitæ nostræ rationem exigendo, vana inde captemus effugia. Hoc enim excusationis colore vltro nos decipimus, quod non sint alij meliores: quasi verò nos eorum ignavia absoluat. Vix autem centesimus quisque reputat qui valeat Iulium Pauli, Vnufquisque onus suum portabit. Quare in vnus hominis persona communis est omnium reprehensio, qui huc & illuc circumspecti qualiter se gerant homines: quid autem sibi à Deo iniunctum sit negligunt. In eo præsertim nimis crasse hallucinantur, dum securè prætercunt quid postulet priuata cuiusque & singularis vocatio. Ex decem vnus Deus eligit, quem vel grauissimis ærumnis vel immensis laboribus exerceat: alios noxium quietos sinet, vel saltem leuiter tantum exercebit. Deinde non eodem omnes modo tractat, sed de singulis prout visum est, experimentum capit. Quum ergo variæ sint Christianæ militiæ species, suum quisque ordinem tenere discat: nec tanquam otiosi de hoc vel illo queramus, dum singulos nostrum cælestis dux compellat: cuius imperio sic intentos nos esse decet vt alia omnia obliuiscamur. *Quem diligebat Iesus.* Ideo inserta hæc periphrasis fuit vt sciamus qua de causa compulsus fuit Petrus ad mouendam quæstionem quæ hic refertur. absurdum enim putabat, solum se vocari, omisso Iohanne, quem semper tantopere Christus dilexerat. Itaque prætextu non carebat ista Petri interrogatio, cur nulla fieret Iohannis mentio: acsi mutatus esset erga eum Christi animus. Eius tamen curiositati anam Christus præcidit, respondens eius non referre quid alij acturi sint, dum obtemperandum est Dei vocationi.

22 *Si cum volo manere.*) Quod vulgò truncata fuit hæc sententia, & prius membrum affirmatiuè legerunt. Sic eum volo manere donec veniam: librariorum inscitia factum est, non interpretis errore. Neque enim in Græca dictione falli potuit: sed apud Latinos facile potuit obrepere vna litera, quæ totum sensum inuertet. Totam igitur orationem interrogatiua est, ac legi debet vno contextu. voluit enim Christus manum iniicere discipulo, vt eum intra vocationis suæ metas contineret. Nihil tua refert, inquit, nec te sciscitari decet quid de collega tuo agatur: hoc meo arbitrio permittite: solum de te cogita, & te ad sequendum accinge quò vocaris. Non quòd superuacua sit omnis cura de fratribus: sed modum habere debet, vt cura sit, non curiositas quæ nos impediatur. Respicit igitur quisque ad suos proximos, si quo modo valeat ipsos secum ad Christum trahere, non autem vt se illorum offendiculum remoueat.

23 *Exiit sermo.*) Narrat Euangelista, ex Christi verbis perperam acceptis manasse inter discipulos errorem quòd nunquam moriturus es-

set Iohannes. Porro eos intelligit qui sermone interfuerant, hoc est Apostolos: non quòd ad eos solos pertineat nomen fratrum, sed quòd fuerint quasi sanctæ vnitatis primitiæ. Potest etiam fieri vt præter undecim, notentur etiam alij qui tunc cum illis agebant. *Exemdi* verbo significat sparsum vltro citroque fuisse hunc errorem: quem tamen probabile est non fuisse diuturnum, sed tandiu inter eos tribuissè donec Spiritu illustrati rectius & purius de Christi regno, abolitis crassis figmentis, sentirent. Ceterum quod de Apostolis narrat Iohannes, que tibi accidit: nec mirum, nam hi domestici & intimes Christi discipuli ita delusi fuerunt, quanto periculis erit eorum lapsus qui non tam familiariter edocti sunt in Christi schola? Sed noxium simul vnde proueniat hoc vitium. Vltre nos oportet Christus in ælificationem, & quidem periculis: sed nos luci tenebras infernus prauis nostris commentis quæ ex proprio sensu acerbimus. Nihil certi de Iohanne pronuntiare vultuerat Christus: sed tantum sibi asserere plenam in eum vitæ & mortis potestatem, ita simplex ac vtilis per se erat doctrina: sed plus sibi fabricant ac imaginantur discipuli quàm dictum fuerat. Quare vt tutius ab eodem periculo, sobrie sapere discamus. Sed ex est humani ingenij lasciuia, vt toto inspectu in vanitatem ruat. Quo factum est vt hic quoque error, à quo disertè Euangelista cauendum monuerat, nihilominus in mundo grassatus sit. Nam fabulati sunt, quum sibi effodi sepulchrum iussisset, atque illuc descendisset, vacuum postmodum repertum esse. Quare videmus nullum fore errandi finem nisi simpliciter amplexi quod à Domino traditum est, aliena omnia commenta repudiemus.

24 *Hic est discipulus ille.*) Quia hæc tenus sui mentionem sub tertia persona fecerat Iohannes, nunc exprimit se illum esse: quò scilicet plus ponderis habeat testis oculatus, & eorum factus comperta fuerunt omnia de quibus sermonem facit. At vero, ne quis eius sermonem suspectam habeat, acsi ad gratiam esset compertus, propterea quòd à Christo diligebatur, hanc obiectionem anticipat, plura à se præterita sine dicens quàm scripta, nec de quibusvis Christi actionibus loquitur, sed quæ ad publicum eius manus spectabant. Nec videri debet absurda hyperbole, quum serantur quæ passim in profanis scriptoribus occurrunt. Non tantum numerus operum Christi considerandus est, sed pondus quoque & magnitudinem expendere conuenit. Diuina illie Christi maiestas, quæ sua insinuate non modò sensus hominum, sed cælum & terram, vt ita loquar, exhaust, suum illie fulgorem mirabiliter proferebat. In eum si Euangelista oculos coniciens, attentus exclamat, iustam narrationem ne à toto quidem mundo capi posse, quis miretur? Deinde minime reprehendendus est si trita receptæ figura ad commendandum operum Christi excellentiam vitetur. Scimus enim vt se ad communem loquendi modum ac-

Cap.
XXI.

commodet Deus ruditatis nostræ causâ, imò interdum quodammodo balbutiat. Interca tenendum memoria est quod prius habuimus, quam Euangelistæ summam literis complexi sunt, tum ad instituendam fidem, tum ad salutem conferendam sufficere. Satis ergo superque sapiet quisquis ritè sub iis magistris profecerit. Et certè quum Diuinitus nobis ordinati fuerint testes, sicuti fideliter defuncti sunt suis parti-

bus, ita nostrum est vicissim ab eorum testimonio totos pendere, nec plus appetere quàm ab illis proditum est: præsertim quum eorum calami certa Dei prouidentia gubernati fuerint, ne immodica rerum congerie nos onerarent, & tamen delectu habito traderent quantum expedire nouerat qui solus sapiens est & fons uincus sapientiæ Deus: cui laus & gloria in perpetuum. Amen.

FINIS.

IOANNIS

CALVINI

COMMENTARII INTEGRI

In Acta Apostolorum,

Ab ipso autore recogniti, & magna acceptione locupletati.

HORVM COMMENTARIORVM VTILITATEM commonstrabunt duo Indices ad calcem operis adiecti: Prior rerum & verborum: Posterior locorum vtriusque Testamenti, quos author appositè ad sensum suæ interpretationis accommodat.

Anchoris sacra mari iactatos vnica Christus

Fundat, & est omni tempore sola salus.

GENEVÆ,

EXCVDEBAT JOANNES VIGNON.

M. DCIX.

ILLVSTRISS. PRINCIPI D. NICOLAO

RADZIVVIL, DVCI INOLIKA, PALATINO

Vilensi, Magni Ducatus Lithuaniae Supremo Marsilco & Archicancellario, &c. D. apprimè obseruando,
Ioannes Caluinus.

QUOD Regum nomina, quibus hos commentarios dicaueram, induxi: ne in crimen leuitatis apud quosdam imperitos mutatio incurrat, breuiter reddenda mihi ratio est. Nam quum & patris mortui memoria uenerationem quam meretur apud me retineat, & filium qua decet obseruantia colam: eorum tamen nomina in hac secunda editione expungere me coëgit quorundam importunitas, quidam uesano in me odio perciti metuumt ne quid meis scriptis gratia conciliet Regum maiestas, illis uehementer displicuisse iactant, nomen suum doctrinæ de Sacramentis quam improbant fuisse admixtum. Id uerum sit, nec ne, in medio relinquo. neque uerò mea interest: quando neque priuatum lucrum, neque fauorem mihi captaui. Sed quia indecorum ac turpe mihi esset, scripta qua satis multos reperiunt uoluntarios Lectores, inuitis obtrudere, palàm nunc facere operæ pretium fuit, nihil unquam minus mihi fuisse in animo: sed plus sperasse humanitatis quam expertus sum. In eo certè nihil esse offensionis potest, si ab eorum, qui mea officia fastidiunt, contemptu me subducens, suis quas appetunt, & quibus se oblectant delitiis, frui patior. Te uerò Illustriss. Princeps, non abs re delegi, quem duobus subrogarem: quia & te dignissimum existimo, cuius nomen in spiritali templi Christi edificio appareat: neque metuo quin eadem beneuolentia quam erga me humanissimis literis declarare grauatus non es, librum quoque meum prosequaris. Sed omisso nunc priuata beneuolentia respectu, in altero immorabor. Adde quòd sermonem cum altero prius habitum, iure optimo ad te accommodare licet. Nec uero præclaras uirtutes, quibus summa tibi autoritas & singularis gratia apud sereniss. Poloniae Regem parta est, celebrare hoc loco propositum

EPISTOLA.

est. magis inclinatur animus ad exhortationem, cuius huc spectabit summa, ut qua alacritate initio amplexus es puram Evangelij doctrinam, quam strenua animi magnitudine hactenus verum Dei cultum asserere conatus es, eadem ad extremum usque constantia hunc cursum prosequaris. Rara quidem virtutis fuit, quum scires apud multos nihil magis esse exosum ingenua professione, liberoque studio pietatis, simul tamen ac tibi illuxit Evangelij Christi veritas, nomen dando non dubitasti illorum in te odia prouocare. Nec parum laudis merentur quae fouendis augendisque Ecclesiae primordiis officia impendere non desisti: licet passim minime plausibilis apud nonnullos proceres plurimum inuidia tibi hac sedulitas conflaret. Sed quia non minus ardua difficultate tibi restant: animum ad eas superandas, donec extremum actum compleueris, subinde colligere operae precium est. Et eò quidem attentius, quòd multi Principes, quum videant, sedè corruptum Ecclesiae statum, remedia tamen nulla tentare audent: quia in malis ex vetusta et tranquilla possessione pellendis, quod metuunt ex nouitate periculum, eos ab officio retardat et impedit. Alii absurdum et stultum esse existimant, morbos insanabiles attingere. alii nescio qua prauitate omnem correctionem refugiunt et exhorrent. Verum de obstaculis quae te circumstant, apud te, cui plus satis cognita sunt, differere superuacuum foret. Quoscumque tamen insultus tibi ingerat Satan, et quibuscumque te pugnis ac certaminibus exerceat, nefas est in hac sacra militia, quam sub Christi vexillo professus es unquam fatigari. Porò quamlibet sis per te voluntarius: felicem propensi studij cursum subsidio hoc, quod tibi per manum meam Deus offert, iuuari ac prouehi, neque graue ut spero, neque inutile tibi erit. Quoties sursum ac deorsum volui res in mundo videntur, nulla stabiliendis conscientijs aptior aut solidior futura inueniri potest, quam ubi Christi regnum, quale nunc cernitur, ante oculos nobis ponentes, quam ab initio ratio eius et natura, qualis status eius et conditio fuerit, reputamus. Quum de Christi regno sermo habetur, duo praecipue spectanda nobis sunt: Evangelij doctrina, qua sibi Christus Ecclesiam colligit, et qua eandem collectam gubernat: deinde ipsa piorum societas, qui sincera Evangelij fide inter se coniuncti, verè Christi populus censentur. Viuam utriusque effigiem in Actis Apostolorum quam expressè depingat Lucas, praestat ex lectione
totius

EPISTOLA.

totius libri cognoscere, quam credere vel meo vel alterius cuiuspiam elogio. Nam etsi à prima usque mundi origine semper regnauit Dei Filius: ex quo tamen in carne patefactus, Euangelium suum publicauit, tunc illustrius solito erigere cepit tribunal, unde nunc quoque maximè conspicuus apparet. Huc si se oculi nostri conuertant, non inani pictura (quod de Aenea suo prædicat Virgilius) sed solida earum rerum, unde vita petenda est, notitia pascentur. Atque ut ad propositum sermonem reuertar: hic optimus est conscientijs receptus, ubi inter tumultuosas istas quibus mundus concutitur procellas, tranquilla resideant. Hac denique meditatio sola efficiet, ne unquam nobis accidat quod de moiori hominum parte olim ab Ennio verè esse dictum nimis multa experimenta probant. Pelli è medio sapientiam, quoties vires geritur. Nam si in summo & acerrimo præliorum feruore tantum apud Lacedæmonios potuit tibiærum contentus, ut ingenitâ bellicoso populo ferociam leniret, impetumque, qui vel immitibus alioqui ingenijs tunc supra modum exultat, temperaret: quantò id melius & efficacius caelesti Spiritus sancti modulatione præstabit Christi regnum, quod non modo truculentas bestias cicurat, sed ex lupis, leonibus & ursis agnos facit, quod lanceas in falces conuertit, & gladios in vomeres format? Quum ergo temperamenti genus tibi offeram, Princeps Illustris, quale temporum flagitat necessitas, officium hoc Excellentia tua, quæ eius est æquitas, non ingratum fore confido, ut certè hoc confirmationis genus in primis utile esse ac idoneum senties, in Ecclesiæ originem, qualis à Luca describitur, oculos conuertere, in qua & admirabilis sub crucis ignominia Dei virtus, & indefessa sub ingenti molestiarum onere seruorum Dei tolerantia resulget, & successus ipse mundi iudicio incredibilis uberrimum utriusque fructum profert. Ceterum ut reliqua omittam quæ ex Luca ipsius lectione petere satius est, quod propriè terrenis Principibus ac primariis Regnorum ac gentium ducibus conuenit, unum attingam. Nempe cum reluctante totius mundi potentia, omnibus qui tunc rerum potiebantur ad opprimendum Euangelium armatis, pauci homines obscuri, inerme & contempti, sola veritatis & Spiritus præsidio freti, in propaganda Christi fide tam strenuè laborauerint, nihil refugerint laboris vel discriminum, contra omnes pugnas steterint, infracti, donec tandem victores emergerent: nihil restare

EPISTOLA.

excusationis Christianis Proceribus qui dignitate aliqua excellent, quando eos Deus ad tuendum Filii sui regnum gladio instruxit, nisi ad obeundum tam honorificum munus aequè saltem animosi sint ac constantes. Porro quàm fidelis ac dexter fuerim interpres, prædicare non est meum. Certè fructuosus in communi, ut spero, erit labor. Tu verò, Illustriss. Princeps, mihi iterum rogandus es, atque etiam obsecrandus, ut & priuatim Christi imperio totum te addicas, quemadmodum pridem feliciter cepisti: & tot nobilibus viris, quos & generis splendor, & virtutum præstantia commendat, in promouendo Christi regno fidelis sis ac indefessus non modò adiutor, sed etiam signifer. Singulari honoris priuilegio Deus regnum Polonia dignatus est, ut nobilitatis melior pars impijs superstitionibus, qua totidem sunt cultus Dei corruptela & inquinamenta, valere iussis, legitimam pietatis formam & ritè compositum Ecclesiæ ordinem uno consensu appeteret. Atque his non parum fuisse in tua authoritate præsidij, satis notum est. Sed tibi & illis plus restat certaminum, quàm ut otio & quieti, quasi emeriti milites, indulgeatis. Primum, ut nemo extraneus hostis molestiam vobis exhibeat, satis superque aduersus mala intestina erit negotij. Iam estis experti quàm varijs artibus instructus sit Satan ad insidias struendas, quo labefactetur sancta inter fratres concordia, in qua consistit Ecclesiæ salus. Contingit scilicet apud vos, quod ubique solet, ut rebus incompositis sese ingerant homines turbulenti: qui dum vident paucos, & quidem debiles, ab immensa multitudine vexari, & veritatem, qua crassis calumniarum nebulis obruitur, agrè ab ipsis defendi, facilius quasi per cuniculos obrepunt. Hac verò astutia Ecclesiæ ruinam molitur ille fraudum omnium artifex, non tantum scindendo & lacerando fidei unitatem, sed nomen Christi falsa inuidia grauando: quia videntur piorum cætus, quibus se improbi isti nebulones permiscerent, quadam esse sordium omnium receptacula ac sentina. Sic dum Stancarus homo tumultuosi ingenii, pro sua ambitione, qua totus flagrat, deliria sua apud vos spargit, hinc erupit contentio qua dissipationem aliquam minatur: & expositi fuistis multorum probis, quia creditum fuit sectam eius latius grassari. Ecce ex altera parte medicus quidam Georgius Brandata, Stancaro deterior, quò magis detestabili errore imbutus est, & plus oc-

cultæ

EPISTOLA.

culta virulentia in animo alit. Quò etiam plus reprehensionis meretur eorum facilitas, apud quos Seruetica impietas tantum furoris subito adeptæ est. Quanquam enim persuasus sum à peruersis illis & sacrilegis dogmatibus remotos esse: cautiore tamen esse oportuit, ne se in eorum consuetudinem insinuaret hæc vulpes. Quia nunquam deerunt huiusmodi pestes nec unquam desinet Satan hos sibi deuotos athletas ad turbanda Euangelij principia in aciem producere, vobis perseveranter in procinctu standum est: atque ut grauioribus malis obuiam eatur, constituenda vobis est recta probaque gubernationis ratio, qua fidelis est sanctæ pacis custodia. Nam ut animam Ecclesia constat esse doctrina puritatem, ita disciplinam neruis conferre merito licet: quibus deuinctum & connexum corpus firmitatem suam tuetur. Jam altera ex parte studium vestrum acuere debet aliorum hostium improbitas: Romanæ Antichristi præcones dico, qui ut fucum rudibus faciant, nomen Ecclesiæ sonora voce assidue ebuccinant. De Ecclesiâ nihil inter nos est controuersia, quin veneranda omnibus Dei filiis esse debeat eius authoritas: nisi quòd illi sub fallaci honoris præextu, sua libidini umbratile Ecclesiæ nomen subiciunt: nos ita Ecclesiâ ex animo reueremur, ut sacrum eius nomen profanare, summum apud nos sit nefas. Ut alios omittam pios, sanæ puræq; doctrina ministros: à me iam antehac compluribus in locis propè ad fastidium agitata fuit hæc quæstio: cum de Ecclesiâ sermo habetur, cuius caput est Filius Dei: & quam idem, qui fons est vitæ aternæ, Spiritus suo semper vegetat: quàm ridiculum sit mutilum capite suo corpus, deinde mortuum cadauer proferre. Clamitant mercenarij Papæ adulator, se Ecclesiâ habere. Verum sit necne quod iactant, non aliunde melius potest cognosci, quàm dum caput inspicitur. Id verò sacrilega eorum violentia abscissum esse constat & truncatum. Quomodo enim capitis locum retinebit Christus, sua omni virtute spoliatus, deiectus imperio, nudatus dignitate? Hac lege caput eum Ecclesiæ constituit caelestis Pater, ut Euangelij sui doctrina omnes à summo usque ad infimum regat: ut vnicus sit Sacerdos, qui Patrem ipsum assidue nobis propitiet, quemadmodum semel iram eius mortis sua sacrificio placauit: ut eiusdem mors perpetua sit pro peccatis expiatio, sanguis vnicum lauacrum, obedientia solida satisfactio: ut solus sit intercessor, cuius patrocinio exaudiantur preces nostræ: ut fidus sit de-

EPISTOLA.

*ensor ac tutor, qui suo nos presidio tegat: ut domitis carnis nostra
 vitijs, in iustitiam & sanctitatem nos reformet: ut solus beatam in
 nobis vitam inchoet ac perficiat. Horum omnium siquid illi residuum
 fecerunt Papista, habeant sanè à parte sua Ecclesiam. Quòd si
 Papa sua & plus quàm crudeli tyrannide conscientias opprimens,
 Christo imperium abrogavit: si regiminis formam inuexit ab Euan-
 gely doctrinà prorsus alienam: si nouum & exoticum sacerdotium
 commentus est, ut se mortalis homo reconciliatorem inter Deum
 & mundum ingerat: si quotidiana sacrificia fabricauit, qua in
 mortis Christi vicem subeant: si mille piacula redimendis peccatis
 inuenit: si fictitia lauacra ex lacu Auerni eduxit, qua sanguinem
 Filij Dei sicarent: si in eius locum innumeros patronos substituit:
 si iustitiam, qua in solidum ab eo petenda erat, in mille frustra lace-
 rauit: si liberum hominis arbitrium Spiritus sancti loco erexit:
 non est quod ambigat quispiam verum Christum procul à Papa-
 tu exulare. Mortuum cadauer pro viuo Christi corpore à Pa-
 pisticis ostentari ideo dixi, quòd extincta Euangelij doctrina (qua
 vera Ecclesie anima est, eamque sola viuificat) umbratilem
 tamen nescio quam Ecclesiam magnificè predicant. Quàm
 corrupta sit apud eos doctrina puritas, imò quàm prodigiosis erro-
 ribus scedata, palàm facimus. Illi non modò tegendis omnibus cor-
 ruptelis Ecclesie umbram obtendunt: sed quiritantur prater ea
 grauem à nobis & indignam Ecclesie iniuriam fieri, quòd eam
 dicamus errare. Atqui primò examen doctrinæ habendum erat,
 ut inde Ecclesia agnosceretur. Equi isti probique aestimatores, fuso-
 sum titulum doctrinæ obruendo discrimini vim preiudicij habere vo-
 lunt. Neque verò id fallendi causa. nam quibus prestigijs vel lu-
 sciosos oculos in tanta luce deludere tentarent? Sed quia hanc
 mentiendi licentiam in tyrannidis suæ parte deputant, sibi non vi-
 dentur pro voto dominari, nisi contumeliosè miseras animas sub-
 fannent. Ne longius petatur exemplum, nostra atate vidimus
 nunc Patres Tridentinos, nunc Bononienses, quum hostiliter inter
 se digladiarentur, utrinque tamen ventosos suos Canones despu-
 mare. Et sanè si acquiescitur eorum principiis, utrinque trium-
 phus paratus erit. Sedent illic Episcopi nescio quot, & Abbates cen-
 tum forsan cornuta bestia. Si flos selectissimus totius gentis illic niteret,
 nihil*

EPISTOLA.

nihil tamen esset aliud quam scelerata in Deum conspiratio. Nunc verò postquam furfur & qui squilias impuri putidique sui gregis in unam lacunam congescit Papa, inde subito representatiua Ecclesia emerget? Et adhuc nibileos pudet Sacrum, Generale, & Legitimum Concilium vocitare, quod ne in mis quidem & comica Concilij larua dici meretur? Nos verò quibus data est promissio, Antichristum qui in templo Dei sedet, spiritu oris Domini oportere destrui: scdam hanc & meretriciam impudentiam, sacrosancto illo verbo, cui tam audacter insultant, refellere non desinamus: ut palam omnibus fiat, quid inter castam Christi sponsam, & fatidum Belial scortum: quid inter sanctuarium Dei & Satanae lupanar: quid inter spirituale piorum domicilium & porcorum harum: quid denique inter veram Ecclesiam & Romanam curiam intersit. Huius rei nulla certior, vel magis dilucida neque ab Euclide, neque ab Archimede afferri demonstratio potest, quam si Ecclesia, qualis à Luca describitur, cum synagoga Papali fiat comparatio. Neque verò usque adeò sum rigidus, ut ad normam Apostolorum, qua Angelica est ac caelestis, confisum istud chaos, à quonaturæ ordo & humanitatis ratio penitus abhorret, exigere velim. Si modò ostendant quicquam sibi esse affine, per me sanè illis triumphare liceat. Sed cum sint omnia contraria, etiamsi maior pars hominum sponte cacutiat: toto saltem plaudente caelo, recordem eorum superbiam non modò intrepidè contemnere, sed liberè etiam traducere nobis licebit. Interea non leuis consolatio, nos sustentat: quòd quum Ecclesia titulum nobis superciliosè opponunt Papiſta, nobis tamen non nisi cum professis Christi hostibus bellum esse scimus. Optandum quidem est in primis, ut serenissimus Rex, qui pridem Romanae curiae fallacias pro sua prudentia cognovit, tandem inanibus bullis, quibus Concilium procul ostentat, evanescere iussis, liberius ad seriam integràmque Ecclesia restitutionem animum applicet. nulla tamen cunctatio remoram vobis afferre debet, quominus enitatur quisque vestrum pro sua virili, ad propaganda quæ tam feliciter surgere cæperunt initia.

Vale Præstantiss. Domine, & Illustriss. Princeps Dominus te semper Spiritu suo regat, dignitatem tuam modis omnibus amplifiet: piòsque tuos conatus benedicat usque in finem. Geneva, Calendis Augusti, M. D. LX.

Math. 25.
v. 40.

MANDATA PER SPIRITUM.) Admonet his verbis Lucas, non ita recessisse Christum à mundo, vt nostri curam abiecerit: nam quòd perpetuum in Ecclesia regimen constituit, hoc documento ostendit, helle salutem nostram consuluit. Imò testatus est, se præesse & adesse suis velle vsque in finem: sicuti te vera adesse per suos ministros. Significat ergo Lucas, non prius abuisse Christum, quàm Ecclesiam suam gubernationi prospexerit. Vnde sollicitum esse de salute nostra colligimus: atque hanc prouidentiam discretè notauit Paulus loco nuper citato, quòd impleuerit omnia, constituens Apostolos, Euangelistas, Pastores, &c. Cæterum, Mandata hæc, quæ dedisse Apostolis Christum narrat, interpretor de prædicando Euangelio: quemadmodum legati, ne quicquam temerè, præter eius à quo mittuntur vellentur, tentent, certis præceptis instrui solent. Atque hoc totum positum est in eius doctrinæ commendationem, quam Apostoli perulerunt. Quod vt clarius pateat, singula ordine obseruanda sunt. Primum electos à Christo fuisse dicit, vt eorum vocatio nobis certa sit ac comprobata. Neque enim hoc loco meritis hominum, Dei electionem opponit: sed tantum asserit, diuinitus fuisse excitatos, nec temerè ad hoc munus irrupisse. Verum quidem est illud, gratia esse electos: sed nunc agitur de Lucæ consilio, quorum spectet. Dico autem non alio spectare, quàm vt ceita nobis sit Apostolorum vocatio, vt discamus non in homines respicere, sed in Filium Dei autorem: quia semper hoc in Ecclesia vigere debet: ne quis sibi vsurperet honorem. Secundò dicit, Christi præceptis fuisse edoctos quidnam agere deberent. Ac si diceret, non protulisse sua commenta, sed quòd à cælesti Magistro illis erat iniunctum, bona fide tradidisse. Et quòd plus reuerentiæ habeat, quod illis præcepit Christus, addit, hoc Spiritus directione factum. Non quod aliunde regi opus haberet Filius Dei, qui æterna est sapientia: sed quia homo quoque erat, ne quis putaret humano ingenio tradidisse Apostolis, quod tradidit, nominatim ad diuinam auctoritatem nos reuocet: sicuti toties dicitur: ipse nihil se tradere affirmat nisi quòd à Patre accepit: ac proinde negat doctrinam suam esse suam. Significat itaque in Euangelij prædicatione nihil esse humanum: sed diuinam esse Spiritus ordinationem, cui subici totum mundum oporteat.

3 *Quibus & seipsum exhibuit vinepitem, postquam passus erat, in multis probationibus, dum per quadraginta dies ab illis conspicitur, & diserit de regno Dei.*

4 *Et congregans eos præcepit ne disciderent: Ierosolymis: sed expectarent promissum Patris de quo, inquit, audistis ex me:*

5 *Quia Ioannes quidem baptizauit aqua: vos autem baptizabimini Spiritu sancto, post dies hos non multos.*

3 **QUIBUS SEIPSUM.)** Hoc ad faciendam resurrectionis fidem addidit, vt est res in primis cognitu necessaria, & sine qua totum Euangelium corruit, nec vlla reliqua est fides. Atque vt reliqua omittam, labascit tota Euangelij maiestas, nisi sciamus Christum viuente à cælis loqui: quòd maximè Lucas respexit. Ergo ne dubia esset huius rei veritas, dicit comprobatam fuisse multum signis. Quæ Erasmus, post veterem interpretem vocauit Argumenta, ego Probationes transtuli. Nam in signis quod est *σημείων*, Aristoteli *σημειων* dicitur, libro Rhetor. 1. Hoc est quod dixi, Christum, se sua resurrectione Apostolis incerta esset, multis evidentibus signis, & quæ vim necessariæ probationis haberent, testatam eam fecisse. Porro, signa illa vel demonstrationes non enumerat: nisi quòd dicit, ferè per seipsum fuisse ab illis sæpius visum. Vnus fortè aspectus suspicionis aliquid haberet: sed quum toties videndum se obtulerit, dubitationi nullam relinquit locum. Hoc etiam modo præbrum ruditatis, quam fuisse in Apostolis narrauit, delect, ne fidem deroget eorum prædicationi.

DISERIT DE REGNO DEI.) Iterum admonet, probè ab vnicò Magistro edoctos antè fuisse Apostolos, quàm orbis docendi prouinciam susceperint. Ergo quacunque de regno Dei tam ore quàm scriptis prodiderunt, illi sunt sermones à Christo habiti. Cæterum, hoc nomine breuiter indicat quorū tendat Euangelij doctrina: nempe, vt in nobis regnet Deus. Huius regni initium est, regeneratio: finis ac complementum, beata immortalitas: mediū progressus sunt in ampliore regenerationis profectu & augmento. Quo tamen res clariùs pateat, primò notandum est, nos à regno Dei extraneos nasci & viuere, donec in nouam vitam nos Deus resingat. Ergo propriè mundum, carnem nostram, & quicquid est in hominis natura, regno Dei opponere licet: Nam animalis homo sub mundi huius elementis sensus oranes suos continet. hic felicitas queritur, & vltimum bonum. Interea exulamus à regno Dei: & Deus quodammodo à nobis exulat: At Christus, Euangelij prædicatione, nos ad futuræ vitæ meditationem euellit. Quod vt fiat, corrigit ac reformat in nobis terrenos affectus, ad eoque carnis nostræ vitii exutos, à mundo nos segregat. Sicuti autem mors æterna omnes manet, qui secundum carnem viuunt: ita quatenus renouatur interior homo nosser in spiritualis vitæ profectum, ad perfectionem regni Dei magis accedimus: quæ est diuinæ gloriæ societas. Regnare ergo Deus nunc vult in nobis, vt tandem nos regni sui participes faciat. Hinc colligimus, summam Christi sermonum fuisse, de humani generis corruptione, de tyrannide peccati, cui mancipati sumus: de maledictione & æternæ mortis reatu, cui subiicemus omnes: item de modo recuperandæ salutis, de peccatorum remissione, de carnis abnegatione, de spirituali iustitia, de spe vitæ cælestis, & similibus. Et nos, si velimus in Christianismo ritè institui, huc studia nostra applicare decet.

Math. 10.
v. 7.

4 **CONGREGANS EOS PRÆCEPIT.)** Iam prius Apostolatu functi erant: sed non nisi ad exiguum tempus, deinde eatenus vt suo præconio expergefacerent Iudæos ad magistrum audiendum. Adeoque prius illud mandatum docendi, quòd illis Christus in terris viuens iniunxerat, quasi plerudium quoddam erat futuri Apostolatus, cui nondum maturi erant. Non ergo ante Christi resurrectionem ordinariū munus illis impositum fuit: sed præconum instar, vt dixi, gentem suam excitatam, vt Christo audientia fieret. A resurrectione demum creati sunt Apostoli, qui commissam sibi doctrinam per totum mundum publicarent. Quòd autem creatos, adhuc tamen abstinere à munere iubet Christus, id non fit sine legitima causa. Imò plures causas recenseri possunt, cur sic oportuerit fieri. Recens adhuc erat fœda illa magistri desertio: recentes multe incredulitatis notæ. Quum tam absolutè fuissent edocti, omnium subitò oblitū, speciem ediderant nimis crassæ ruditatis. Neque ab his vitii aberat culpa ignauia: quæ non aliter commode purgari poterat, quàm promissam gratiam differendo: vt magis eorum desiderium acueretur. Sed hæc causa in primis notanda est, quòd Domini tempus certum mittendo Spiritui præfixit, quò magis conspicuum nobis esset miraculum. Deinde, eos tenuit aliquandiu otiosos, vt melius negotij, quòd illis daturus erat, magnitudinem commedaret. Atque inde nobis confirmatur Euangelij veritas, quòd se ad eius promulgandum munus accingere vetiti sunt Apostoli, donec temporis successu ritè preparati essent. Simil autem manere iussi sunt: quoniam vno omnes Spiritu donandi erant. Si fuissent dispersi, vnitas minus cognita fuisset. Postea, tameris

tameſi in varias partes fuerunt diſperſi, quia tamen attulerunt quod hauserant ex eodem fonte, perinde id fuit, ac ſi vnum ſemper omnibus os fuiffet. Præterea Ierofolymis auſpicari eos Euangelij prædicationem oportuit, vt impletur propheta: E Sion prodibit Lex, & ſermo Domini ex Ierulalem. Quanquam participium *ovvda* *ovvda* *ovvda*, variè tranſferri poteſt: mihi verſio Eraſmi placuit, quia Congregandi ſignificatio contextui melius quadrabat.

Eſa. 2. 3.

EXPECTARENT PROMISSVM.) Qui Chriſti iugum paulè pòſt impoſituri erant mundo: prius ad obedientiam aff. efficiendi erant. Et lanè exemplo ſuo nobis monſtrarunt, non niſi Domini arbitrio queſcendum vel operandum eſſe. Nam ſi tota vita ſub eius vexillo & auſpicijs militamus, ſaltem non minus inter nos authoritatis habere debet, quàm habet quisvis dux terrenus in ſuo exercitu. Ergo, quemadmodum hoc fert diſciplina militaris, ne quis imperatoris iniuſſu ſe moueat: ita nos neque egrediamur, aut quequam tentare fas eſt quoad ſignum dederit Dominus: & ſimul atq; receptui canit, queſcere decet. Monemur etiam, ipſe fieri nos donorum Dei compote. Verùm ſpei natura, qua iter hinc deſcribitur, obſeruanda eſt. Neque enim ſpes eſt, quam ſibi temerè quiſque fingit, ſed que in Dei promiſſione fundata eſt. Ideo non perno ititit Apoſtoliſ Chriſtus expectare quod ipſiſ libuerit: ſed nominatim addit, Patris promiſſionem. Eius præterea ſe teſtem facit: quia nobis conſtare debet ea certitudo, vt etiamſi contrà inſurgant omnes inferorum machinæ, maneat illud in animis noſtris firmum, Deo nos credidiſſe. Scio, inquit Paulus, cui crediderim. Certe ſum, hinc in memoriam reuocat que habentur Ioan. 14. & 15. & 16. Rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, qui vobifeum maneat: Spiritum, inquam, veritatis, &c. Item, Hæc locutus ſum vobis, dum vobifeum ſum. Spiritus autem quem mittet Pater nomine meo, docebit vos omnia, &c. Item, Quom veniet Spiritus veritatis, quem vobis mittam à Patre meo, teſtimonium de me perhibebit. Item, Si abiero, mittam vobis Paracletum, qui mundum arguet. Dixerat etiam multò antè, Qui credit in me, flumina de vètre eius fluent atq; viuè. Ioan. 7.

2. Timoth.

1. cap. 11.

Ioh. 14. b.

16. 14. d. 25.

Ioh. 15. d.

16.

Ioh. 16. b. 7.

Ioh. 7. f. 38.

5 QVIA IOANNES QVIDEM.) Hoc Chriſtus ex Ioannis ipſius ſermone Apoſtoliſ repetit. Nam pars eorum ex ore Ioannis. uſuerant quod referunt Euangelifæ, Ego quidem baptizo vos aqua: qui autem poſt me venis, baptizabit Spiritu ſancto & igni. Nunc Chriſtus pronuntiat ſenſuros re ipſa verum eſſe quod ille dixit. Porro, hoc non parum ad confirmationem proximæ ſententiæ valuit. Eſt enim argumentum ab officio Chriſti. Ioannes miſſus eſt, vt baptizaret aqua, impleuit ſuas partes, vt decuit Dei ſeruum. Filio mandatus eſt baptiſmus Spiritus: Reſtat ergo, vt ipſe peragat munus ſuum. Neque enim fieri poteſt, quin exequatur quod illi Pater iniunxit, & cuius cauſa descendit in terram. Sed abſurdum videtur, reſtringi ad vnumdem Spiritus miſſionem, quod generaliter de graua regenerationis dictum erat. Reſpondeo: Chriſtum non tunc ſolam baptiſiſſe Spiritu, quum illum miſit ſub linguſ igneis. Iam enim hunc baptiſmum prius Apoſtoliſ contulerat: & quotidie electos omnes ſic baptizant. Sed quoniam inſignis illa Spiritus ſancti miſſio, ſymbolum fuit occultæ gratiæ, quam aſſi Judæ ſuis inſpirat Dominus, congruenter ad eam accommodat Ioannis teſtimonium. Et cerè fuit ille quali totius Ecclēſiæ communis baptiſmus. Præterquam enim quòd non ſibi priuatum, ſed in vnum omnium fidelium Spiritum receperunt Apoſtoliſ, illic quali in ſpeculo oſtenſa fuit vniuerſalis Chriſti eſſe graua ſua Ecclēſiam gratia, dum pleno cornu, vt aiunt, Spiritus ſui dona ceſſe d. r. Tameſi igitur quotidie electos Patris ſui baptizant Chriſtus, non tamen hoc obſtat, quo minus rite hoc præſertim memorabile ſpecimen protulerit: vt ſciant Apoſtoliſ, tantum ſe inchoatos fuiſſe à Ioanne: neque id fruſtrà quum perfectio inſtaret. Quòd autem ex hoc loco & ſimilibus vulgò colligunt, diuerſum fuiſſe Ioannis B. p. ſiſmum à Chriſti baptiſmo, friuolum eſt. Neque enim hic de baptiſmo diſputatur: ſed comparatio fit duarum vtriuſque perſonæ. Quum dicebat Ioannes, ſe aqua baptizant, ne tractat qualis ſuus baptiſmus eſſet: ſed quiſnam eſſet ipſe: ne quod proprium erat Chriſti, ſibi arrogaret. Quemadmodum hodie miniſtris non aliter loqui de ſe fas eſſet, quàm vt Chriſto laudem omnium concedant que in baptiſmo figurantur: ſibi nihil reliquum faciant, præter externam adminiſtrationem. Nam quum baptiſmo tribuantur hæc eſſe, quòd ſcilicet uacuum regenerationis, à peccatis ablutio, ſocietas mortis & ſepultura cum Chriſto, & inſitio in eius corpus, iis non prædicatur quid homo externi ſigni miniſter efficiat, ſed potius quid ipſe Chriſtus, qui ſolus dat ſignis efficaciam. Hæc diſtinctio ſemper retinenda eſt, ne homines nimium ornando, Chriſtum ſpoliemos. Queritur tamen, cur Ioannem potius quàm alium quempiam hinc nominet. Primum, ſatis liquet, quòd Ioannes ſe aquæ miniſtrum profeſſus fuerit, Chriſtum verò ſpiritualis baptiſmi auctorem. Neque quia ipſum miniſtrum, Chriſtum verò creſcere oportebat. Atqui inter Apoſtoliſ tanta adhuc vigeat reuerentia Ioannis, vt poſſet Chriſti gloriam nonnihil obſcurare. Ergo Chriſtus, vt ad ſe vnum reuocet, tantum externo baptiſmo à Ioanne iniciatos fuiſſe commemorat: ſimul tamen eos conſtat, ne de promiſſione dubitent. Multum enim Ioanni deſerebant: ideo perſuaſi erant non inanem eſſe baptiſmum, quem receperant ex eius manu: iam ſi eius efficaciam & veritatem à Chriſto expectanda eſt, cerè debent ſperare Apoſtoliſ, completum in quòd Ioannes figurauit. Sic nos ſtatueret debemus, non fruſtrà hominis manu nos fuiſſe aqua baptizatos, quia Chriſtus, qui id fieri mandauit, partes ſuas peraget, vt nos baptizet Spiritu. Sic fides ab externo ſigno conſequentiam ducit ad internam effectum: neque tamen interea vel ſigno, vel miniſtro pluquam par eſt, tribuit: quia in ſigno promiſſionem intuetur que Chriſti eſt, & eundem ſolum agnoſcit gratiæ auctorem. Tale ergo temperamentum ſeruemus, vt nulla ex parte minuat Chriſti honor: & tamen ſuictum, qui hinc notatur, ſperemus ex baptiſmo noſtro. Temporis breuitate eos ad bene ſperandum alacriorum reddidit. Vnde ſequitur, non pœnitendam fuiſſe mortem, que mox tam pretioſum fruictum attulit. Cæterum, hoc quoque obſeruemus, baptiſmi nomen improprie hinc uſurpatum, vt plena eſſet antithetiſ. Eadem ratione Paulus, poſtquam Legem operum poſuit, vt antitheton ex aduerſo reſpondeat, Legem fidei uſurpat pro fide.

Tit. 3. b. c.

Rom. 6. 4.

Ioh. 3. d. 16.

Rom. 1. 2.

27.

6 *Illi vero quum eſſent congregati, interrogarunt eum dicentes, Domine, an in tempore hoc reſtitutus regnum Iſraeliſ?*

7 *Dixit autem illis: Non eſt ueſtrum noſſe tempora, & opportunitates, quas Pater in ſua diſpoſitione conſtituit.*

8 *Sed accipietis virtutem, cum ſuperuenierit in vos Spiritus: & eritis mihi teſtes tam Ierofolymæ, quàm in tota Iudæa & Samaria, & uſque ad extremum terræ.*

6 Congregatos fuiſſe Apoſtoliſ teſe r. eadè mota fuit hæc quaſtio: vt ſciamus non vnius aut alterius ſtultitia eſſe motam, ſed ſimul omnium. Mira verò illorum fuit ruditas, quòd tam abſolutè, tantæque cura per treuicium edocti, non minorem inſicitiam produunt, quàm ſi nullum vnquam uerbum rudiſſent. Totidem in hac interrogatione ſunt errores, quot uerba. Querunt de regno: ſed regnum ſomniant terreſtre,

quod opulencia, deliciis, externa pace, & similibus bonis constet. Eius restitutioni dum præsens tempus assignant, triùphare cupiunt ante militiam. Priùsquam enim operi, cui destinati sunt, manum admoueant, fructu laboris volunt potiri. Falluntur etiam in eo, quod ad carnalem Israel em restringunt Christi regnum: quod ad vltimos vsq; mundi fines propagandum erat. In tota porrò quæstione hoc vitij est, quod sapere appetunt vltra iustam mensuram. Non ignota procul dubio illis erat Prophetarum vaticinia, de instauratione Davidis regno: Christum sæpius hac de re concionantem audierant: res denique vulgò trita erat, vt in miserissima populi feruitute, tamen futuri regni expectatione erecti omnium animi essent. Iam verò instaurationem hanc sperabant aduentu Messæ. Inde factum est vt Apostoli, cum viderent Christum excitatum, potius ad illam mente tranfluolarent. Sed interea ostendunt quàm malè profecerint sub optimo magistro. Itaque Christus breui responso singulos errores scite perstringit: vt mox dicam. **RESTITUTE**, hic, Rursum vel de integro statuere significat, quod collapsum & multis ruinis deforme erat: Nam ex arido trunco Isai, nasci sarcolum oportuit: & tabernaculum Davidis miserè dissipatum erigi.

7 NON EST VESTRUM.) Generalis est totius quæstionis reprehensio. Curiosa enim erat, cum scire appetere Apostoli, quod Dominus volebat absconditum. Est autè hic sapiendi modus, vt quantum ille progreditur docendo, ad discendum parati simus: libenter autem ignoremus quicquid ipse nos celat. Quando autem nobis ferè omnibus ingenta est stulta & inanis curiositas, cui mox accedit audacia, diligenter obseruanda est hæc Christi admonitio, qua vtrumque vitium corrigit. Verùm vt intelligamus eius mentem, simul tenenda sunt duo membra quæ coniungit. **NON** est, inquit, vestrum scire, quæ Pater in sua potestate posuit. Loquitur quidem de temporibus; sed cum aliarum rerum eadem sit ratio, vniuersale præceptum statui debet vt cõtenti Dei reuelatione, neas esse putemus de aliis inquirere. Hoc verum est temperamentum inter duo extrema. Papiста, vt habeant crasse incitiuæ prætextum, se Dei arcana omittere causantur. Quasi verò tota fides ac religio nostra aliunde constet, quàm ex Dei arcanis. Facebat ergo Christus cum suo Euangelio, si penitus à Dei arcanis abstinendum est. Verum tenenda est, vt dixi, mediocritas. Cupidi enim ad discendum esse debemus, quatenus nos docet cælestis Magister: quæ autem latere vult, ea ne quis attingere audeat: vt non nisi ad sobrietatem sapiamus. Itaque, quoties stulta plus sciendi quàm oportet, cupiditas nos sollicitat, in memoriam reuocemus hoc Christi dictum: Non est vestrum nosse. Nisi enim inuito ipso & veritate perumpere libeat, satis ad lasciuam ingenij nostri cohibendam habebit ponderis. Nunc quòd ad tempus præscientiam attinet, eam modò inuestigationem damnat Christus, quæ vltra diuinæ reuelationis mensuram penetrat. Idque secundo membro, quemadmodum dixi, notatur: **QUAE** Pater in sua potestate posuit. certè hyemem & æstatem, & reliquis anni partes, frigus ac calorem, serenum aut pluuium tempus, in sua potestate Deus habet. Sed quia perpetuam fore annorum seriem testatus est, non dicitur in sua potestate locasse quòd hominibus communicauit. Quicquid arte, doctrina, iudicio, vsu, comprehendunt philosophi aut agricolæ, hoc Deus non dicitur retinuisse sibi, quia apud eos quodammodo deposuit. Idem & de Prophetis sentiendum. Nam illorum officium fuit, scire quæ Dominus manifestabat. Verùm cecutire nos oportet in abscondito rerum successu, quoad futurum tempus. Nihil enim est quod nos magis ab officio retardet, quàm nimis anxia hac in parte inquisitio. Semper enim ex futuro euentu consilium capere volumus: at qui, Dominus euentum occultans, nobis præscribit quid factu sit opus. Hic consilius exoritur, quia non libenter Deo sinimus quod suum est, vt euentus ipse solus gubernet: sed ingerimus nos in alienam & importunam sollicitudinem. In summa, prohibet Christus, ne ad nos transferamus, quod Deus sibi vindicat. In eo genere est eorum præscientia, quæ sibi ipse suo arbitrio, præter nostram opinionem & supra ingenij nostri captum moderanda sumpsit.

ACCIPETIS VIRTUTEM.) Quod optimum frænandæ curiositati remedium erat, Christus eos reuocat tam ad Dei promissionem, quàm ad mandatum. curiositas ferè ex otio & dissidentia nascitur: dissidentia medetur promissionum meditatio. Mandata, vbi nos & nostra studia deceat occupari ostendunt. Iuber ergo discipulos patienter expectare quod Deus promittit, & intentos esse ad munus quod Deus iniunxit, exequendum. Interea nimiam eorum festinationem perstringit, quòd nondum Spiritu sancto donati, quæ propria sunt eius dona, præposterè anticipant. Neque enim id est recta via ingredi, quum ad militandum vocati essent, velle omissis laboribus molliter quiescere. Quum ergo dicit, Accipietis virtutem, eos suæ imbecillitatis admonet, ne ante tempus se tentent ea, quæ consequi nequeunt. Vtrumque legi potest. Accipietis virtutem Spiritus: aut, Veniente in vos Spiritu. Secundum tamen meliùs conuenit: quia plenius eorum defectum exprimit, Donec Spiritus superueniat.

ERITIS MIHI TESTES.) Duos hac vna voce errores corrigit: Nam & priùs esse pugnandum signi ficat, quàm aspirare ad triumphum: & aliam regni Christi naturam esse docet, quàm putarent. Eritis ergo mihi testes: hoc est, Agricolam laborare oportet, antequam fructum percipiat. Hinc colligamus, in viam qua peruenitur ad regnum Dei coniciendos nunc esse oculos potius, quàm vt de statu futuræ vitæ subtiliter philosophemur. Inquirunt multi, qualis olim futura sit sua beatitudo, quum in cælum recepti fuerint: quomodo autem illuc saltem accedant, nulla illis cura est. At qui in primis renuntiandum erat mundo. Disputant de qualitate futuræ vitæ, quam habituri sunt cum Christo: interim non cogitant mortis eius oportere nos esse participes vt postea cum eo viuamus. Insistat igitur quisque in opere presenti: militemus omnes strenuè sub Christo: constanter & indefessis animis in cursu vocationis nostræ peragamus: fructum Deus in tempore proferet. Sequitur altera correctio, vbi testes sibi fore asserit. Hac enim voce falsam de regno terreno imaginationem excutere voluit discipulis: quia breuiter significat in Euangelij prædicatione consistere. Non est igitur cur opes, deliciis, externam potentiam, aut quicquam terrenum somniet, dum audiunt tunc regnare Christum, vbi per Euangelij doctrinam sibi mundum subiugato. Vnde sequitur, spiritaliter ipsum, non iuxta rationem mundi, imperare. Quod autem de carnali regno animis præsumperant Apostoli, ex communi totius gentis errore fluxit. Nec verò mirum est, hac in parte omnes fuisse hallucinatos. Primùm enim quum illud metimur sensu nostro, quid possumus nisi crassum & terrestre concipere? Huc accedit, quòd pecudù insitit toto sensu ad id quod carni nostræ commodè est ferimus. Ideo magis arripimus quod præsens est. Quare & Chiliafas eòdè videmus fuisse delapsos. Hinc quoq; factum est, vt varicinia omnia quæ figuratè christi regnò sub imagine terrestriù regnorum describunt, ad carnis còmodum traherèt: quum tamen Dei consilium esset altius eorum mentes euehere. Nos verò ne iisdem implicemur erroribus, discamus animos nostros ad Euangelij præconium referre, quod sedem Christi regno in cordibus nostris statuit.

IN TOTA IVDÆA.) Primùm, non vnus diei laborem fore significat, dum totum illis orbem assignat Euangelij doctrina lustrandum. Præterea, falsam, quam de Israele conceperant, opinionem obliquè refutat. Solos in eo ordine censentibus, qui ex Abraham geniti erant, secundum carnem. Testatur Christus, Samaritam

aggregan-

aggregandam esse: qua tametsi loco vicina, animis tamen maxime disiuncta erat. Testatur alia omnes regiones & remotas & profanas, sancto populo vniendas esse, vt eiusdem sint gratia participes. Quamto- re abhorruerint Iudæi à Samaritanis, notum est. Nunc quali rupta maceria, vnum ex vertiq; se fieri corpus i- Joh 4. 1. 5. Eph. 1. 10. bet Christi, vt regnum suum vbique erigant. Ierusalem & Iudæam nominans, quas experti fuerant aucipuli infestis inimis hostibus refertas esse, lazis negotii ac molestiarum eos in mare admonet, vt de populo quo triumpho cogitare desinant. Neque enim parum horrore incuteit illis debuit prodire eorum tot leuissimis hostibus ad inflammandam eorum rabiem. Ac Iudæis quidem priorem locum tribuit, quia veluti primogeniti erant. Genes tamen omnes, quæ prius alienæ à spe salutis fuerant, promissionè vocat. Hinc enim discimus, diserto Christi mandato Euangelium vbique tulle prædicatum, vt ad nos maneret. Eph. 1. 10.

9 *Atque hæc locutus, videntibus illis in altum subleuatus est, & nubes subduxit illum ab oculis eorum.*

10 *Quam autem essent defixis in caelum oculis, euste illo ecce viri duo adlitterunt illis amicti vestibus albis:*

11 *Qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis intuentes in caelum? Hic Iesus, qui assumptus est à vobis in caelum, sic veniet, quem admodum eunte ipsum vidistis in caelum.*

9 Quid nobis proficit Christi ascensio, ex Institutione nostra discant lectores. Quia tamen vnum est ex primis fidei nostræ capitibus, sedulo ad faciendam eius fidem incumbit Lucas. In hoc potius, eam omni dubitatione eximere Dominus ipse voluit, cum ita palam in caelum ascendit: & alius enim tantis testatam fecit ascensus sui certitudinem. Si enim etiam euauisset, hæssissent attoniti discipuli: nunc eam in edito & vndique aperto ac patente loco constituit, eundem quocum versari erant, quem nunc quoque loquentem audiunt, vident sursum atrolis, oculis suis prosequantur, nube subdacti vident, non est cor dubitet quorsum abierit. Adiunt præterea Angeli, qui suo testimonio id confirmant. Historiam v. r. ita diggeret nostræ causa præscribi oportuit, vt Filium Dei, tametsi nunquam in mundo comparat, in caelis tamen vivere sciamus. Quid autem nubes, eius conspectum prius absente, quam in caelestem gloriam intraret, ideo factum videtur, vt suo modulo contenti, altius inquirere desinerent. Nos quoque docemur sub eorum persona, non esse tantam mentis nostræ perspicaciam, vt ad gloriæ Christitalitudinem contendat. Nubes igitur ista sic cocerendæ nostræ audaciz obitaculum: non secus ac fumus tabernaculi autem occupans sub Lege.

10 **DVO VIRI.** A forma sic denominat Angelos. Quamquam enim fieri potest, vt verè humanis corporibus induti fuerint (qua de re neccitram in partem pugnare volo) non tamen homines certè erant, sed quia frequenter in Scripturis occurrit huius metonymia vsus, præsertim in lib. Mos. longius non immoror. **V ESTES ALBÆ.** ymbolum fuerunt raris & oblectandæ dignitatis. Nam hoc quasi insignia discernere eos voluit Deus a vulgo hominum, quo essent discipuli ad eorum dicta attentiores: atque vt nos quoque hodie sciamus, oblata in diuinitus illis fuisse hanc visionem.

VIRI GALILÆI. Ego iis nequaquam assentior, qui probrosè nomen hoc fuisse Apostolis inditum putant, quasi Angeli tarditatem ac hebertudinem eorum increparent. Meo iudicio hoc quoque ad excitandam attentionem valuit, quòd eos ignoti & nunquam prius visi, tanquam notos compellant. Videntur tamè immerito reprehendi quòd in caelum suspiciant. Vbi enim potius quaerenda est Christus? annon Scriptura subinde nos illic inuitat? Respondeo non idè reprehendi, quia sursum oculos attollant: sed quia oculis requirant Christum, quòd naper interposita nubes corpore eos omnes sensus ab eo intuecigando arceat. Deinde, quòd mox sperabant rediturum, vt eius conspectu iterum fruerentur: quin ascendit vt in celo maneat, donec secundo appareat iudex mundi. Quare, discamus primitim ex hoc loco, Christum neque in celo, neque in terra aliter quam fide quaerendum esse: deinde, non expectandam esse corpoream eius presentiam, vt nobiscum in mundo versetur. Nam qui in alterutro istorum hærebit, longius subinde ab eo abscedet. Ita admiratio reprehenditur, non simpliciter, sed quatenus eos obfopesciebat rei nouitas: quem admodum sæpe ad magnitudinem operum Dei inconsideratè rapimus, studium verò non applicamus, quæ suam reputandum.

IN SVS QVI ASSUMPTUS EST. Duo sunt huius sententiz membra. Prius est Iesum calo receptum esse, ne amplius ipsum italo voto in terram restant. Alterum verò consolationis vice mox additur, de secundo eius aduentu. Ex his duobus simul consistens, & ex vtrovis seorsum si sum argumentum ducitur ad resuscitandos Papistas, & quosuis alios, qui carnalem in panis & vini symbolis Christi presentiam, imaginario- ne sua stant. Nam cum assumptus in caelum dicitur Christus, certè aperte noratur locorum distantia. Fateor quidem eam nomen variis modis accipi: nunc pro aere, nunc pro toto spherarum complexo, nunc pro glorioso Dei regno, vbi Dei maiestas propriam habet sedem, vt quicque eorum mundum impleat. Quia ratione Paulus Christum supra caelos omnes collocat, quia mundo sit superior & in illo quoque beate immortalitatis domicilio supremum gradum obtineat: quia supra omnes Angelos eminet, quorum est caput. Sed hoc non obstat, quominus absit à nobis, & Celorum nomine separatio à mundo signetur. Quantumlibet cauillentur, caelum quò sublatus est Christus vniuersæ mundi maxime opponi, planum est. Ergo vt in celo sit, extra mundum esse oportet. Verùm in primis, quò intendant Angeli, spectandum est: nam inde certius de verborum sensu fiet iudicium. Reuocare volunt Angeli discipulos à carnalis presentia desiderio. In hunc finem non nisi secundo venturum denunciant. Nam hæc pertinet temporis illius designatio, ne frustra antè venturum expectent. Quis non videt insidè verbis, corporis eius absentiam à mundo exprimi? Quis non videt prohiberi, ne in terra habere expectamus? Arguto sophismate elabi se putant, cum dicunt tunc visibili forma venturum: nunc autem quotidie invisibilem venire. Sed hic de forma non est disputatio, tantùm admonetur Apostoli, siendum esse in celo Christum, donec extremo die appareat. Votum enim corpo: ex presentia, tanquam absurdum & peruersum damnatur. Negant carnalem esse carnis presentiam, dum gloriosum corpus supernaturali modo & per miraculum nobis adest: sed eorum commenta de corpore glorioso, tanquam ludicia & puerilia, respicere licet. Miraculum sibi fingunt ipsi, nullo Scripturæ testimonio. Iam gloriosum erat Christi corpus, dum à resurrectione versatus est cum suis discipulis. Id extraordinaria & arcana Dei virtute factum est. Eo tamen modo Angeli posthac desiderari veant, & negant ad homines venturum esse. Ergo, iuxta eorum præceptum, ne eum è celo figmentis nostris detrahamus: nec manibus aut reliquis sensibus magis quàm oculis, putemus fore nobis presentem. De corpore semper loquor. Nam quòd inuenimus esse dicunt, vt absurdum somnium est, ita securè repudiandum. Interea libenter fateor, Christum ascendit, vt impleat omnia sed dif-

sulum vbique esse dico, Spiritus sui virtute, non carnis essentia. Fateor præterea, & verbo & sacramentis eum nobis adesse. Neque verò dubitandum est, quin verè participes fiant carnis & sanguinis ipsius, qui illorum symbola fide recipiunt. Sed hæc communicatio nihil commune habet cum Papatu & Papatu delictis. Perinde enim Christum sibi ad altare fingunt, vt Numa Pompilius Iouem suum Elicium deuocabat: aut Sagæ Lunam suis incantationibus à cælo detraheret. Christus autem, panem in Cœna porrigendo, in calum nos inuitat, vt fide vitam ex sua carne & sanguine hauriamus. Ita caro eius, vt nobis viuifica sit, nequaquam in nos traicitur, sed arcana Spiritus sancti virtute, suam in nos vim transfundit.

SIC VENIET.) Dixi hac consolatione mitigari, imò profusus tolli absentia tristitiam, quum rediturum Christum audimus. Nam finis simul notandus est: quòd scilicet aduenit redemptor, qui secum nos in beatam immortalitatem colligat. Nam vt nunc nõ sedet in cælo otiosus (quemadmodum dicit Homericus finguntur deliciis suis vacare) ita nec sine fructu iterum videbitur. Ergo sola Christi expectatio, & importuna carnis nostræ desideria compescere, & nostram in aduersis omnibus patientiam sustentare, & tædium nossum solari debet. Atque id efficit apud fideles, qui eum sibi redemptorem statuant. nam impiis non alium quàm formidinis & horrois sensum affert. Atque vt nunc subsannent, quum de eius aduentu sit mentio, aspiciendo cogentur pro tribunali sedentem, quem nunc loquentem audire non dignantur. Porro, quæstionem de vestibus mouere, quibus credibile est ipsum fuisse tunc amictum, an cum illis venturus sit, negatorium est. Quod Augustinus ad Consentium attingit, epistola 146. refellere animus non est: quod tamen explicare nequeo, præstat intactum relinquere.

12 *Tunc reuersi sunt Ierosolyam, à monte qui vocatur Oliueti, qui vicinus est Ierosoly-
mæ, distans Sabbati iter.*

13 *Et ingressi ascenderunt in cœnaculum, ubi manserunt Petrus & Iacobus, Iohannes &
Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matheus, Iacobus Alphaei, & Simon Ze-
lotès, & Iudas Iacobi.*

14 *Hi omnes perseverabant vnanimiter in oratione & precatione, cum vxoribus &
Maria matre Iesu, & cum fratribus illius.*

vel mulie-
ribus.

12 Vt transitum sibi ad aliam historiam faciat, refert discipulos, quum Ierosolyam reuersi essent, simul habitasse in vno cœnaculo. Erat autem pars superior domus, quæ locari solebat inquilinis: pars enim quæ commodior erat, retinebatur à dominis. Quare hac voce significat Lucas, quasi in angustum locum fuisse confictos: neque tamen compulsos fuisse hoc incommodo, vt alij ab aliis discederent. Poterant quidem seorsum agere paulò commodius, sed distrahi fas non erat ante acceptum Spiritum. Quòd notat loci distantiam, ad fidem historici facit: nisi fortè hoc quoque exprimeret voluit, non fuisse periculi metu terrois, quin simul redirent, & coirent in vnas aëdes, eaque non adè amplas, quin turba maior quàm ferebat loci spatium, aliquid rumoris creare posset. ITER Sabbati duo millia passuum habuit: eaque supputatio congruit cum loco Iohannis, vbi dicit Ierosolyam distare à Bethania quindecim ferè stadiis, quæ mille & nongentes circiter passus continet. Mons autem Oliueti ad latas erat Berhanie. ITER Sabbati à Lege præscriptum non erat: simpliciter enim quietem Dominus in Lege præcipit: sed quia non faciliè continebantur Iudæi, quin Sabbato ad sua negotia excurrerent (quemadmodum videmus Dominum conueni quòd onera esse: quin extra portas) ideo credibile est ad cohibendam eiusmodi lasciuiam, communi Sacerdotum concilio editum fuisse, ne vltra duo millia Sabbato conficere liceret. Tamen Hieronymus in responsis ad Algisiam hanc traditionem à duobus Rabbis fluxisse commemorat, Attriba scilicet, & Simone Heli.

Ioh. 11. b.
13.

Ier. 17. d.
14.

13 VBI MANSERVNT.) Alij vertunt, Manebant: quasi habitare illic soliti essent. Ego autem conductitio loco potius vsos tunc primùm ad cohabitandum fuisse arbitror, donec adueniret Spiritus. Plurimum ridiculi sunt Papatæ, dum Petri primatum ex eo deducunt, quòd hic primus nominatur inter Apostolos. Quanquam vt fateamur primum fuisse iter duodecim, non tamen propterea consequens est, toti mundo præfuisse. Verùm, si ideo Apostolorum est princeps, quia nomen eius in catalogo primum ponitur: ego vicissim inferam Matrem Christi, mulierem omnium postream fuisse, quia in vltimum locum hic reiecta est. Quomodo nullo modo admittent, vt certè nimis absurdum foret. Quare nisi Papatum suum velint exponere omnium ludibrio, vt hæc fecerunt, desinant talibus ipsi inepiti ornare. Sed quid facerent probare volunt ex Scripturis secundarium aliquid à Christo fuisse Ecclesiæ caput. Nulla profus syllaba extat, quæ eorum commentum suffragetur. Non mirum igitur si hinc inde temerè locos arripiant, quos, etiam nemo illis excusant, spontè tamen è manibus amittent. Verùm illis omisiss, potius obseruemus Lucas consilium, Quoniam turpiter diffugerunt à Christo discipuli, & dilapsi fuerant quòd suus quæque timor expulerat, merebatur tanquam desertores aut perusæ honore abdicati. Ergo, vt sciamus iterum auspicijs Domini de integro collectos ac restitutos in suum gradum, Lucas singulorum nomina exprimit.

March. 16.
f. 36.

Cot. 9. a. 7.

14 CVM VXORIBUS.) Alij Mulieres vertunt, & putant eas designari quæ fuerant Christi comites. Ego, vt nolim cum quoquam de hac re rixari, ita præferre non dubitavi quòd probabilius esse iudicabam. Fateor vt quoque modo posse accipi verbum quod vsurpat Lucas. Verùm, cui de vxoribus loqui putem, hæc ratio est, quòd cum vxores suas circumducere postea soliti fuerint, teste Paulo, non est verisimile fuisse tunc dimissas. Multò enim facilius erat vno in loco quiescere, quàm peregrinando subinde mutare locum. Deinde, cum propinquum Spiritus aduentum expectantes, tanti boni societate vxores priuassent? Petro vxor futura erat paulò post adiutrix. Idem & de reliquis sentiendum. Heroica fortitudine & constantia opus habebant mulieres illæ, ne deficerent. Quis ergo credat fuisse à maritis exclusas, dum Spiritus virtutem expectant? Quod si nomen generale retinere placeat: saltem coniuges in numero censeri, rationi consentaneum est. Vtunque sit, voluit Lucas obiter nos monere quantum mutati essent in melius animi. Nam quum viri autè metu perculsi fugissent, nunc simul cum ipsis collectæ sunt mulieres, nec periculum vllum formidant. Matrem Christi adiungit aliis mulieribus, quam tamen domi suæ Iohannes aluisse dicitur. Verùm omnes, vt dixi, non nisi ad tempus conueniant. Postea non dubium est, quin alij aliò migrauerint. Sub FRATRUM nomine, quoslibet cognatos ab Hebræis comprehendit satis notum est.

HI OMNES PERSEVERABANT.) Hic ostendit animis intentos fuisse in Spiritus expectationem. Hæc enim illis est precandi causa, vt Christus Spiritum mittat, sicuti promisit. Vnde colligimus eam demum esse veram fidem, quæ nos ad Deum inuocandum sollicitat. Multum enim distat à socordia, à fidei securitas. Nec sanè ideo Dominus nos gratiæ suæ certiores reddit, vt se in torporem mentes nostræ abiiciant: sed potius vt precandi studium acuat. Neque verò dubitationis signum est precatio, sed potius fiducia testimoni-
nium: quia petimus à Domino quæ pollicitum esse scimus, vt precibus nostris concedat. Ita nos quoque

eorum exemplo precibus inflare contuenit, vt quotidiana Spiritus augmenta impetremus. Augmenta dico: quia priuquam orationem concipere liceat, primitiis nos donatos esse necesse est. Quandoquidem vnus est idoneus ritè orandi magister, qui non modò verba nobis dicit, sed interiores affectus regit. Duo præterea exprimit Lucas, que sunt verè orationi propria: nempe quòd persistenter, & fuerint vnanimis. Fuit hoc præterea ipsorum exercitiū, quòd aliquandiu eos Christus suspensos tenuit, quum statim posset Spiritum mittere. Ita Deus sæpe differt, ac quodammodo nos languere patitur, vt ad perseverantiam affluat. Vitiōsa est imò noxia pestis, votorum festinatio: quare non mirum est si eam Dominus castiget. Interea, vt dixi, ad precandi constantiam nos exercet. Ergo si volumus non frustra à orare, ne mora temporis fatigemur. Quantum ad animorum concordiam spectat, dissipationi quam attulerat pauor, opponitur. Simul tamen in genere, quàm sit in orando necessaria, vel hinc colligere promptum est, quod Christus singulos pro toto corpore, & in commune, quasi sub omnium persona orare iubet: Pater noster, Da nobis, &c. Vnde hanc linguarum vnitas, nisi ab vno Spiritu? Quare Paulus 15. ad Rom. quum vult Iudæis & Gentibus bene orandi regulam tradere, omnem procul simulatim amouet: Vt vnanimis, inquit, vno ore glorificemus Deum. Et certè vt Deus inuocetur à nobis Pater, fratres nos esse, & fraternè conlencire oportet.

15 *In diebus illis exurgens Petrus in medio Discipulorum, dixit: (erat autem turba nominum simul ferè centum viginti.)*

16 *Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc: quam prædixit Spiritus sanctus per os Davidis, de Iuda, qui fuit dux iis qui comprehenderunt Iesum:*

17 *Qui cooptatus fuerat in numerum nostrum, & sortitus erat partem ministerii huius.*

18 *Et hic quidem posse dit agrum ex mercede iniquitatis, suspensusque crepuit medius, & effusa sunt omnia eius viscera.*

19 *Et innotuit omnibus habitantibus Ierusalem. Ita vt vocatus sit ager ille lingua eorum Hæcaldæa, hoc est ager sanguinis.*

20 *Scriptum est enim in libro Psalmorum, Fiat habitatio eius deserta, & non sit qui inhabitet, & episcopatum eius accipiat alius.*

21 *Oportet igitur ex iis qui nobiscum fuerunt congregati toto tempore quo intrauit & exiit inter nos Dominus Iesus.*

22 *Incipiens à baptismo Iohannis vsque in diem qua assumptus est à nobis, vnum fieri testem nobiscum resurrectionis eius.*

15 Subrogari in locum Iudæ Matthiam oportuit, ne vnus hominis perfidia concidisset, vel abruptum esse videretur quod semel Christus statuerat. Non temerè initio duodecim elegit primarios Euangelii sui præcones. Nam quum iudices duodecim tribuum Israel fore denuntiat, consultò hic factum fuisse docet, vt Tribus Israel per totum orbem dispersas in vnā fidem colligerent. Postquam autem Iudæi oblatam sibi gratiam respuerunt, Israele Dei etiam ex gentibus vniuersis colligi oportuit. Erat ergo hic veluti sacer numerus, qui si imminutus fuisset Iudæ scelere, minus fidei habuisset, atque hodie haberet Euangelij prædicatio: cuius exordium, vt ita loquar, claudicaret. Quamuis ergo Iudas Christi inflicto, quantum in se fuit, violasset, stetit nihilominus firmum ac inuolabile. Perit ille, vt dignus erat: Apostolorum tamen ordo integer mansit.

TYRBA NOMINVM.) Incertum est an viros hac locutione designet, qui soli propriè nomen habent, quum mulieres sub virosum nomine censentur: an verò simpliciter Nomina pro singulis capitibus accipiat, vt Hebræi animas dicit. Dubitari etiā potest, sintne soliti quotidie frequentare cœnaculum illud in quo degebant Apostoli, an simul perpetuò habitarent. Vix enim tantæ multitudinis capax fuisset locus, ad omnes vitæ necessitates. Et certè mihi est verisimilius Lucam hic exprimere numerum, vt sciamus tunc fuisse congregatos omnes quum inhabitauit Petrus concionem. Vnde conici potest non semper adfuisse. Ego quamquam nihil affirmare audeo, probabiliter tamen coniectura adductus potius huc inclino, tunc accitam fuisse totam ecclesiam: quia de re seria agendum erat: atque huc tendit Surgendi verbum.

16 OPORTUIT IMPLERI SCRIPTURAM.) Quia Petrus verba facit, Papatæ eum vniuersæ Ecclesiæ faciunt caput. Quasi nemo in cœtu piorum loqui possit, quin Papa exemplò fiat. Fatemur sane, vt necesse est vnum aliquem in quouis cœtu primas tenere: ita Apostolos detulisse Petro hunc honorem. Sed quid hoc ad Papatam? Quare, illis valere iussis, expendamus quid per os eius Spiritus pronuntiet. Præfatur oportuisse impleri Scripturam: ne quem turbaret horribilis Iudæ casus. Minimè enim consentaneum videtur, vt qui selectus fuerat à Christo ad munus tam præclarum, initio sui cursus ita foedè corrueret. Eiusmodi scandalum tollit Petrus, quum Scripturis fuisse prædictum recitat. hinc elicitur admonitio ad quotidianam praxin valde apposita, hunc Scripturæ prædictionibus dandum esse honorem, vt ad sedandas in rebus inopinatis conternationes valeant. Nihil enim magis nos conturbat quàm dum subfidimus in proprio sensu, nobis ipsi creamus offendicula, quibus mederi paratus esset Deus, si hoc nobis fixum esset, nihil esse absurdum quod ille præiudicet, statuit, atque etiam prædixit vt nos redderet fortiores. Neque tamen ideo excusabilis fuit Iudas, quia prædictum fuerat quod illi accidit, quando non prophetie impulsu, sed cordis sui malicia descendiit. Est autem bimembris Petri oratio. Priore enim loco offensionem diluit, quam ex Iudæ ruina pie mentes concipere poterant: imò inde exhortationem colligit, vt discant reliqui Deum timere. Deinde, restare admonet, vt alius in eius locum subrogetur. Vtrumque probat Scripture testimonio.

QUAM PRÆDIXIT SPIRITVS SANCTVS.) Tales loquendi formulæ maiorem Scripturis reuerentiam conciliant, dum admonentur Davidem omnèque Prophetas sola Spiritus directione locutos esse, vt non ipsi prophetiarum sint authores, sed Spiritus, qui eorum lingua tanquam organo vsus est. Quum igitur ea sit nostra fœcordia, vt Scripturis longè minus deferamus quàm decebat, diligenter notandæ sunt formulæ istæ, atque ipsis etiam assuetandum, vt Dei autoritas ad confirmandam nostram fidem subinde memoriz nostræ recurrat.

17 COOPTATVS.) Ad verbum est Adnumeratus. Dicit autem vnum ex numero fuisse, vt inuauit, locum vacuum oportere impleri, quòd numerus integer maneat. Eòdè pertinet quod sequitur, Eum ministerii partem

fortitum esse. Inde enim sequitur, mutilum quodammodo fore corpus, si pars illa desit. Fuit quidem stupenda res, eum qui in tam excellum honoris gradum euectus à Christo fuerat, precipitari in tale exitum. Quæ circumstantia atrocitatem sceleris augerat, quæ reliquos admonet, ut sibi caveant & metuant. Nec dubium quin valde tristis & acerba eius commemoratio fuerit inter discipulos. Sed nominatim exprimit Petrus functionis excellentiam, quò magis attenti sint ac solliciti ad querendum remedium.

18. **ET HIC QUIDEM.**) Nihil verisimile est, narrationem hanc de Iudæ exitu interpositam fuisse à Lucas: ideòque parenthesi includere placuit, ut à Petri concione separaretur. Quorum enim attinebat, discipulis tē notam recentis; Deinde absurdum fuisset, ita loqui apud eos: Agrum ex p̄ditionis mercede emptum, à Iudæis sua lingua vocari Hacedemā. Nam quod respondent quidem, Petrum hoc dicere Galilæis, qui distinctam à Iudæā linguam habebant, friuolum est. Pronunciatio quidem erat aliquantum distimilis: sed ita, ut se mutuo familiariter intelligerent: ut Parisienses, & Rotomagi. Præterea qui conuenit et nomen Ierololymæ, ubi Petrus sermonem habebat: Quorsum inter Hebræos vernaculæ linguæ Græca interpretatio? Ergo Lucas, ne lectoribus obscura essent Petri verba propter ignorantiam historici, sententiam de morte Iudæ in sua persona interpolauit.

POSSEDET AGRUM.) Media est verbi significatio. Sed hic potius, meo iudicio, possidere significat quàm parere. Quia tamen parum refert utrumvis legas, in medio relinquo. Sic autem loquitur, non quòd vltimū agri habuerit Iudæus, vel quòd agrum emerit ipse, qui emptus fuit eo iā mortuo. Sed Iudæas dicere voluit, sepulturā cum perpetua ignominia nota, perfidia & sceleris illi fuisse præmium. Neque enim tam chollā triginta denariis, quàm suum Apostolatū vendidit. Argento potius non est: agrum duraxat retinuit. Pond̄ admirabili Dei prouidentia factum est, ut vulgare agri nomen publica infamia noceret sacerdotibus, qui sanguinem innoxium à proditore emerant. Dicit Hebræos sua lingua sic vocasse, quia natione Græcus erat. Et linguam Hebræicam vocat, qualis post exilium Babylonicum in vsu erat Iudæis, mixta scilicet ex Syriaca & Chaldæica.

SCRIPVIMUS IN LIBRO PSALM.) Scandalum quod alioqui paritura erat Iudæ abdicatio, Scripture auctoritate tollit. Videri tamen posset locus hic violenter detortus: primum, hæc David non vni tantum homini, sed hostibus suis plurali numero imprecatur. Deinde quæ de hostibus Davidis dicta sunt, videtur Petrus male ad Iudam trahere. Respondeo, sic illic de se Davidem, sic conditionem regni christi describit. Psalmus, inquam, ille communem totius Ecclesie, quæ corpus est Filij Dei, imaginem continet. Proinde in capite ipso, quæ illic habentur, impleri oportuit, sicuti impleta Euangelisæ referunt: Nunc si quis obicit, non competere in Iudam, quæ in hostes Davidis fuerat dicta: promptum erit excipere: eo ipso competere potius, quia David non se illic solum respiciat, quasi ab Ecclesie corpore separatum: sed potius tanquam vnum ex Christi membris, adeoque eius imaginem gestans prodeat in medium illius nomine. Hanc singularem personam Davidi fuisse impositam quisque tenebit, ut christum figuraret: non mirabitur huic aptari, quod in illo fuit adumbratum. Quare etiam totam Ecclesiam comprehendat, à capite sumit initium, ac precipue describit quæ passurus esset christus ab impiorum manu. Scimus enim ex Pauli doctrina, quæquid in locum pariantur sancti, afflictionum Christi esse partes, & ad complementum eorum spectare. Illa certè connexio ac series à Davide fuit obseruata, vel potius à Spiritu Dei, qui per eos Davidis vitam Ecclesiam docere voluit. Quod autem de Christi persecutoribus communiter dictum est, iure in antefiguratum confertur, cuius ut impietas & scelus eminet, sic poena conspicua & memorabilis esse debet. Si quis rursus obicit, imprecationes referri in Psalmo, non variciniat: ideòque improprie Petrum colligere, hoc oportuisse fieri: facilius est solutio. Neque enim David peruerso aut vitioso carnis affectu ad vindictam expectandam incitatus fuit, sed Spiritum habuit ducem ac directorem. Vim ergo prædictionum habent, quæcunque instinctu Spiritus prædicatus est, quia non alia Spiritus exposcit, quàm quæ præstare Deus apud se decreuit, & nobis quoque vult polliceri. Quom̄ autem duo ex Psalmis diuersa testimonia eret Petrus, prius huc tendit: Iudam cum nomine & familia fuisse delendum, ut vacuus esset locus: alterum verò, quod ex Psalmo centesimo nono adducitur, fuisse alium subrogandum, qui in eius vicem subiret. Pugnare quidem in speciem videntur. Habitatio desertæ, & Successio: sed quia priore loco Spiritus tantum è medio tollendos Ecclesie aduersarios pronunciat, ut locum vacuum & sine habitatore relinquat quantum ad ipsos pertinet: hoc non impedit, quin alienus postea successore locum desertum occupet. Imò hoc poenæ grauitatem augeat, quòd honos, postquam ablati est indigno, transfertur ad alienum.

ET EPISCOPATVM EIVS.) Non potuit magis proprie Hebraica vox transferri, **PECVDA H:** Præfecturam enim significat, ab inspectione sic dictam. Nam qui vxorem interpretantur, eos contextus resellit. De vxore enim sequitur proximo versu, ut fiat vidua. Ergo postquam vita oprauit priuari impium, simul etiam addit, ut honore spoliaretur: neque id modò, sed ut illi alius succedat: quo poena, ut prius memini, duplicatur. Obiactè interea notat, sed difragum & sceleratum de quo loquitur, non fore ex vulgo quemlibet: sed prædium dignitatis, à qua tamen excidit. ceterum descendendum est ex hoc loco, non impunè cessurum impiis, quòd Ecclesiam Dei persecuti fuerint. Hic enim infelix exitus omnes manet.

21. **OPORTET IGITUR.**) Videri primo intuitu posset longè petita illatio. Neque enim si de Episcopatu Iudæ transferendo loquitur dicit David, ideò protinus sequitur eligendum esse successorem à discipulis: sed quia sciebant iniunctam constituendæ Ecclesie curam sibi esse, simul atque ostendit hoc placere Domino non sibi merito inde colligit, debere ipsos exequi. Nam quam opera nostra uti velit Deus ad tuendum Ecclesie regimen, simul ac de eius voluntate redditi sumus certiores, cessare fas non est, quin strenuè præstemus quicquid ministerij nostri ratio postulat. Id extra controuersiam erat, quanam essent Ecclesie partes. Sicuti hodie, quam audimus abdicandos esse officio, qui se perperam & flagitiosè gerunt, & alios subrogandos, hanc curam suscipere Ecclesia debet. Quare superuacuum fuit, de re indubia mouere questionem. Ergo meminimus semper reputare, quid officij nostri sit, ut pressò sint Domino nostra obsequia. Quom̄ autem de creando Apostolo differat, testem resurrectionis dicit oportere fieri. Quod significat, non esse Apostolatū sine Euangelij præconio. Vnde etiam apparet, quàm friuoli sint Episcopi Papales, qui mutis tantum laruis induti, tamen Apostolorum successionem gloriantur. Verum quid simile? faceret quidem requiri hic à Petro testem oculatum, quem se Ioannes prædicat, quom̄ dicit: Qui vidit, testimonium perhibet. Nam hoc ad fidem adstruendam non mediocriter valebat: Sed interea docendi necessitate se & collegas adtingit Petrus dum facit resurrectionis christi præcones. Resurrectionem nominat, non quòd de ea sola testari conueniat: sed quia primum sub hac comprehenditur mortis prædicatio: deinde quoniam in ea finem redemptionis nostræ, & complementum habemus, & secum trahit caeleste christi imperium & Spiritus potentiam in suis tuendis, in stabilienda iustitia & rectitudine, in ordine instaurandorum: rursus in abolenda peccati tyrannide & omnibus Ecclesie hostibus progigandis. Scimus itaque hoc nomine

nomine nequaquam excludi quæ necessariò cohærent. Interea notemus resurrectionem præ aliis commemorari, quasi primum Euangelij caput quemadmodum etiam Paulus docet, 1. Corinth. 15. Sed an solus Apostoli resurrectionis testes fuerunt? Annon hoc reliquis etiam discipulis commune? Videatur enim Petrus has partes solis Apostolis vindicare. Respondeo ipsis id eo tribui eiusmodi elogium: quia peculiariter ad id delecti erant, & principem habebant locum in perferenda hac legatione, non ergo soli erant, tamen præcipui.

(**TOTO TEMPORE.**) Initium temporis sumit ex quo cœpit Christus innotescere mundo. Quod diligenter obseruandum est, sicut prius admonui. Nam ferè usque ad annum tricesimum, quasi priuatus homo latuit, Luc. 3. c. 23. Cognoscere enim noluit, nisi quatenus salutis nostræ referrebat. Ergo quum adesse tempus obeundi muneris, quod illi à Patre erat inuicatum, quasi nouus homo & nuper natus prodijt. Hoc quantum ad frandam nostram curiositatem valeat, cuius animaduertere promptum est. Tota sanè Christi vita admirabile speculum pluraquam absolutæ perfectionis esse potuit: & tamen, vt nos in eorum studio & consideratione retineret, quæ erant cognita maximè necessaria, maiorem vitæ suæ partem obscuram & quasi sepultam esse voluit. Quis iam audeat extra Christum euagari, quum ipse sui notitiam ad fidei ædificationem attemperet? Intrare & exire Hebræi accipiunt pro Versari inter homines, & habere communem vitæ consuetudinem. Quo sensu dicuntur incolæ vrbis ingredi, & egredi per eius portas. Sic Ioannis 10, Si quis per me introierit, ingredietur & exibit, & pascua inueniet. Quamquam 2. Chronic. 1. videtur esse nota imperii aut præfecturæ.

Ioan. 10.
b. 9.
2. Paradi.
c. 10.

23 *Tunc statuerunt duos, Ioseph cognominæ Barsabam, qui vocabatur iustus, & Matthias:*

24 *Et precando dixerunt, Tu Domine, qui cognoscis corda hominum, ostende vtrum ex his duobus elegeris.*

25 *Qui accipiat sortem ministerij huius & Apostolatus, ex quo Iudas excidit, vt abiret in locum suum.*

26 *Et dederunt sortes eorum, & cecidit sors super Matthias: & conscriptus fuit vndecim Apostolis.*

23 Vnus sufficiens erat in locum Iudæ: duos sistant in medio. Quæri potest, cur non vno contenti fuerint. An quia tanta erat paritas, vt discernere non potuerint, vter magis esset idoneus: Certè non fuisse hæc ratio: alia ratio, cur iudicium sorti permitterent. Et videtur alioqui Ioseph plures fuisse habitus. An quia in diuersa trahebatur studia? Hoc verò minimè probabile est: neque id patitur præclarum confessus testimonium, quod nuper illis dedit Lucas; denique absurdum fuisse tali dissidio fodari Apostoli electionem: sed idè potius sors fuit interposita, vt sciretur ac testatum fieret non tam electum hominum suffragis Matthias, quàm diuino iudicio creatum. Hoc enim habebant Apostoli diuersum à Pastoribus, quòd quum hic simpliciter eligerentur ab Ecclesiâ, illos diuinitus vocari oportuit. Qua ratione Paulus in præ- Gal. 1. 10. fatione Epistolæ ad Galatas, Apostolum se neque ab hominibus, neque per homines factum prædicat. Ergo, sicut huius muneris singularis erat dignitas, ita æquum fuit in Matthias electione relinquere Deo summum iudicium, vtcumque suis partibus fungerentur homines. Christus reliquos sua voce designauerat. Si hominum tantum electione in eorum ordinem cooperatus esset Matthias, minus habuisset auctoritatis. Medium fuit temperamentum, vt Deo offerrent discipuli quos habebant præstantissimos, ipse verò sibi assumeret, quem sciret fore maximè idoneum. Ita Deus sortis euentu ratum sibi esse Matthias Apostolatum pronuntiat. Sed videntur temerè & præposterè facere discipuli, qui sorti rem tantam committunt. Quis enim inde certitudo colligi potuit? Respondeo, non nisi Spiritus instinctu, eos ad sortem confugisse. Tameñ enim hoc Lucas non exprimit, quia tamen discipulos temeritatis damnare non vult, quin potius electionem legitimam & Deo probatam refert, hinc constituo, præeunte Spiritu sancto, hanc viam fuisse egressos. Quemadmodum & totam actionem à Spiritu illis fuisse dictatam, non dubium est. Cur non enim precantur, vt Deus quem velit extora multitudinem eligat? Cur eius iudicium ad duos restringunt? Annon hoc est euipere Deo suam libertatem, quum eum suis suffragiis alligant, & quodammodo subiciunt? At quisquis placidè rem expendere volet, clarè agnoscat ex Lucæ consilio, nihil ausos fuisse discipulos, nisi quod scirent officij sui esse, sibi què à Domino mandatum. Contentiosos autem valere sinamus.

24 (**PRECANDO DIXERVNT.**) Ad verbum, Precati dixerunt. Verùm in sensu nulla obscuritas: quia tantum dicere voluit, in hæc formam, quæ sequitur, precatos fuisse. Neque tamen verba omnia enumerat, contentus summam breuiter iudicare. Quomodo itaque ambo probatæ vitæ essent, imò præstantiæ & aliis virtutibus excelleret: quia tamen cordis integritas, cuius vnicus cognitor & iudex est Deus, primas tenet, discipuli precantur, vt quod hominibus est absconditum, in lucem proferat. Idem & hodie in eligendis pastoribus petendum est. Nam vtcumque sunt itatendi sint duo pro vno: quia tamen falli vt plurimum possumus, & discretio spirituum à Domino est, semper rogandus est Deus, vt nobis ostendat quos habere velit Ministros, vt consilijs nostris præsideat. Hinc etiam colligere licet, quanta in eligendis Pastoribus habenda sit integritatis ratio. sine qua in sumum abeunt & eruditio & facundia, & quicquid præstantiæ fingi potest.

29 (**DEDERVNT SORTES EORVM.**) Hic de sortibus texenda non est longa disputatio. Qui sortiri in totum netas esse putant, partim impericia labuntur, partim non capiunt quid valeat hoc nomen. Nihil est quod non vanitate & audacia sua corrumpanz homines. Ita factum est, vt sortes in abusum & superstitionem traxerint. Diminatio enim quæ sortibus fit, profus est diabolica. Sed quum magistratus inter se Prouincias sortiuntur, & fratres hereditatem, res est licita. Idque clarè testatur Solomo, quum Deum facit euentus moderatorem. In sinum coniciuntur sortes, inquit, & iudicium illarum exiit à Domino. Hoc institutum non magis vitiat corruptela, quàm genuinam astrologiam adulterina Chaldæorum vanitas. Chaldæi, dum prauè curiositati prætextum captant ex Astrologiæ nomine, scientiam vtilem & laude dignam infamant. Idem faciunt sortilegi, quos vocant: sed nostrum est, inter legitimum vsum & corruptelam discernere. Ceterùm datas fuisse sortes dicit, vt in vinam vel sinum coniectæ, postea extraherentur. Notandum quoque est variè hoc loco accipi SORTIS nomen. Nam quum prius diceret, Iudam obcinuisse sortem ministerij, ex communi Scripturæ vsu intelligebat, portionem illi attributam à Domino. Postea de sorte propriè & citra figuram loquitur. Verisimile tamen est, quum nomen SORTIS vtrique rei commune sit apud Hebræos, Petrum alludere ad id voluisse quod facturi erant: & Lucam eodem similiter respexisse.

Prov. 16.
d. 33.

(**MINISTERII ET APOSTOLATVS.**) Quia humile erat verbum Ministerij, Apostolatum addidit, in quo plus dignitatis inest. Quamquam sensus erit clarior, si exponas, Ministerium Apostolatus. Sunt enim frequentes

Scripturis sanctis hypallagæ. Certè Lucas cum onere coniungere voluit muneris præstantiam, reuerentiæ & auctoritatis conciliandæ gratia: simul tamen monere, ad laboriosam prouinciam vocari Apostolos.

SORS SUPER MATTHIAM. Ita accidit quod nemo sperasset: hunc enim alteri fuisse posthabitum ex superioribus colligere licet. Præterquam enim quòd priorem illi locum dederat Lucas, duo cognomina quibus fuit insignitus, rarè cuiusdam exultationis fuisse indicant: Barfabà. Hoc est filius iurifurandi vel quietis, à re ipsa fuit dictus, quasi speculum quoddam esset vel fidelitatis ac innocentie, vel placidi modestique ingenii. Alterum cognomen eximiam probitatem notabat. Ille ergo hominum iudicio prior: at Deus illi Matthiam prætulit. Unde admonemur non gloriantium esse si in cælum vsque inferantur opinione hominum, & eorum suffragiis præstantissimi censeamur: sed hoc potius curandum, vt nos approbemus Deo, qui vnicus est legitimus iudex, cuius sententia stamus & cadimus. Cæterum, hoc quoque sæpe animaduertere licet: Deum præterire qui maximè eminent in hominum conspectu, vt omnem carnis superbiam prosternat. Quòd addit conscriptum fuisse reliquis, sinistram omnem temeritatis notam abstergit à fortitione: qua tanquam diuinitus electum amplexa est Ecclesia super quem fors ceciderat.

CAPVT II.

I DV M compleretur dies Pentecostes, erant omnes unanimiter congregati in domum ubi sedebant: Et factus est repente è cælo sonitus, quasi violento flatu irruente, & impleuit totam domum ubi sedebant:

3 Et visa sunt illis dissecæ lingue, & tanquam igne, & seditque super vnumquemque illerum.

4 Et impleti sunt omnes Spiritu sancto, & ceperunt loqui alienis linguis, quemadmodum Spiritus dabat illis eloqui.

I DV M COMPLERETUR. Compleri pro Aduenire capitur. Nam illorum perseverantiæ iterum Lucas testimonium reddit, quom dicit, Stetisse omnes eodem loco, vsque ad constitutum illis tempus. Huc pertinet aduerbiu VNANIMITER. Porò cur Dominus aduentum Spiritus totum seculum emul distulerit, supra attigimus. Cur autem illo postissimum die miserit, queritur. Ego illam Augustini anagogen referat nolo: quòd sicuti quinquagesimo post Pascha die Lex veteri populo data fuit, magis Dei scripta in tabulis lapideis: ita Spiritus, cuius officium est eam cordibus nostris inscribere, totidem diebus post resurrectionem Christi, qui verum est Pascha, impleuit quod in Legis promulgatione figuratum fuerat. Quòd tamen hanc argutiam quasi necessariam vrget, lib. quest. in Exod. & Epist. ad Ianuarium, & in eo cuperem magis sobrium & modestum esse. Fruatur tamen ipse suo sentu. Ego interea quod magis solidum est amplector: Fests die quo Ierosolymam conflare solebat ingens hominum multitudo, editum fuisse miraculum, vt illustrius redderetur. Et certè hæ occasione in vitimos vsque terræ fines sparsum fuit: vt mox videbimus. Eodem consilio sæpe Christus Ierosolymam ascendit diebus festis, quò pluribus innotescerent virtutes quas eadebat: atque vt in maiore hominum frequentia vberior esset doctrinæ fructus. Sic enim postea referet Lucas, Paulum festinasse, vt ante diem Pentecostes Ierosolymam perueniret, non religione aliqua, sed propter frequentiore contentum, quò pluribus prodesset. Ergo in diei electione miraculi utilitas spectata fuit: primum vt Ierosolymæ magis celebraretur: quia tunc ad consideranda Dei opera magis attentis erant Iudæi: deinde vt in regiones procul distitas perueniret eius fama. Diem verò quinquagesimum vocabant, facta à primitiis supputatione.

2 FACTUS EST REPENTE. Donum visibile esse oportuit, vt sensus corporalis discipulos magis excitaret. Nam, quæ nostra est segnitias ad æstimanda Dei dona, nisi sensus omnes nostros prius expergesciat, virtus eius incognita præterbit ac effluet. Hæc igitur preparatio facti, quòd melius agnoscerent ià adesse promissum à Christo Spiritum. Quoniam non tam eorum causa id factum est, quam nostra: sicuti quòd dissecæ & igneæ lingue apparuerunt, in eo nostri potius & vniuersæ Ecclesiæ habitatio fuit, quam illorum: poterat enim Deus instruere eos facultate ad Euangelium publicandum necessaria, etiamsi nullum symbolum adiuugeret. Sciuit enim ipsi non fortuitò, neque sua industria, se fuisse tam repente mutatos: verum quæ die referuntur signa, omnibus seculis profutura erant: vt professe hodie nobis sentimus. Cæterum breuiter obseruanda est signorum analogia. Vehementia flatus, ad terrorem incuriendum spectabat. Nunquam enim ad recipiendam Dei gratiam ritè sumus comparati, nisi domita carnis confidentia. Quemadmodum enim si nobis pater ad eum accessus, ita humilitas & timor facit, vt aperta sit illi ad nos ianua. Cum superbis & incuris, sibi que placentibus nihil illi negotij FLATV designari Spiritum, vulgare est. Nam & Christus, quem Apostolis Spiritum daturus esset, in eos sufflauit. Et in Ezechielis visione turbo, & ventus. Imò nomen ipsum Spiritus translaticium est. Nam quia illa diuinæ essentie hypothesi, quæ Spiritus vocatur, per se incomprehensibilis est, Scriptura nomen à flatu mutatur, quia virtus Dei est, quam Deus veluti spirando, in omnes creaturas diffundit. LINGVARVM species ad presentem circumstantiam restringitur. Nam sicuti columbæ figura, quæ super Christum descendit, significationem habebat aptam Christi naturæ & officio, ita nunc Deus signum elegit, quod rei signatæ congrueret: nempe, vt effectum Spiritus sancti in Apostolis ostenderet, qualis postea secutus est. Linguarum diuersitas quòdnam veluti obstaculum erat, vt Euangelium laus manaret. Ita si vna tantum lingua fuisset eius præconibus, omnes Christum pure sentent in angulo Iudææ inclusum, Deus autem viam inuenit, qua perumperet, dum linguas Apostolorum fecit, vt per omnes populos dispergeret quod ipsis traditum fuerat. In quo resulget mirabilis Dei bonitas: quia poena humanæ superbie in materiam benedictionis versa est. Vnde enim diuersitas linguarum, nisi vt impia & scelerata hominum consilia dissiparentur? Nunc Deus Apostolos instruit linguarum varietate, vt in beatam vnitatem homines huc & illic palantes reuocet. Lingue istæ dissecæ fecerunt, vt omnes loquantur lingua Chanaan quemadmodum Isaias prædixerat. Nam quocunque loquantur idioma, omnes tamen vno ore & vno Spiritu eundem inuocant Patrem in cælis. Nostra id causa factum esse dixi, non tantum quia fructus ad nos peruenit: verum etiam quia agnoscimus non temere voluisse ad nos Euangelium, sed Deo ordinante, qui linguas Apostolis in hunc finem dissecas contulit, ne qua natio doctrinæ illis commissæ expers foret. Quo Gentium vocatio comprobatur: deinde fides asseritur eorum doctrinæ, quam scimus non humanitus esse fabricatam, quum in eorum linguis Spiritum habitasse audiamus. Nunc dicendum restat, quid sibi GENIS velit. Procul dubio efficacæ fuit symbolum, quæ exercenda erat in Apostolorum voce. Alioqui etiamsi personissent ad extremos vsque mundi fines, nihil aliud quam aciem

1. Cor. 5. 6. 7.

Ioh. 5. 5. 7. 10. 11. A. 3. 2. d. 16.

Ioh. 10. 6. 21. Ezech. 1. 2. 4. Ioh. 1. d. 32.

Gen. 11. 7. I. 2. 19. c. 18. Rom. 15. 6. 6.

aerem sine profectu verberasset. Demonstrat itaque Dominus signeam fore eorum vocem, vt hominum corda accendat, vt exulta consumptaque mundi vanitate, purget ac renouet omnia. Alioquin nunquam tam arduum munus aggredi fuissent auri, nisi Dominus de prædicationis virtute certiores illos fecisset. Hinc factum est, vt non resonauerit tantum in aere Apostolorum doctrina, sed in hominum mentes penetrarit, ac eas cælesti ardore implerent. Neque hæc vis tantum in ore Apostolorum fuit ostensa, sed quotidie ostenditur. Atqui eo magis euendum est, ne quum ignis ardet, instar stipulæ simus. Porro Spiritum sanctum Dominus semel discipulis suis contulit sub visibili specie, vt certo statuamus, nunquam Ecclesiæ defuturam inuisibilem & occultam eius gratiam.

SEPTIEME.) Quoniam subita est numeri mutatio, dubium est an de igni loquatur. Dixerat linguas tanquam ex igni apparuisse, sequitur mox: Sed et super eos. Ego tamen ad Spiritum refero. Hebraeis enim familiaris est substantiuum verbi, quod priore membro omiserant, in secundo exprimere. Quale hic exemplum est: se dixit super eos & repleti sunt omnes Spiritu sancto. Scimus autem Lucam, tamen si Græcè scripserit, Hebraïsmis tamen abundare. Iam quòd Spiritum sanctum *LINGVAS* vocat, ex vsu Scripturæ est. Nam & columbam Ioannes eo dem nomine appellat: quia eiusmodi simbolo Spiritus sui præsentiam testari Dominus volebat. Si inane esset signum absurda esset appellatio: sed vbi res est annexa, congruenter eius nomen signo tribuitur, quod ipsam sensibus nostris percipiendam offert. Plenitudo Spiritus, qua singulos fuisse donatos asserit, non exprimit æqualem donorum mensuram in vnoquoque, sed excellentiam quæ obscundo muneris par futura esset.

4 COEPERVNT LOQVI.) Præsentem effectum existisse admonet, ac simul in quem vsum aptandæ fuerint linguæ. Cæterum, quia paulò post subiicit Lucas, aduenas ex diuersis regionibus miratos esse, quòd singuli audirent sua lingua Apostolos loquentes: probabile nonnullis videtur, non loquutos esse vnius linguis, sed quod lingua vna pronuntiatum erat, sic fuisse à singulis perceptum, quali naturam linguam audirent. Eundem ergo sonitum vocis prout variè fuisse distributum inter auditores. Alteram coniecturam habent quòd Petrus vnam concionem apud multos ex variis gentibus collectos habuerit: cuius sermonem intelligere non poterant, nisi alia vox ad eorum aures perueniret, quàm ore ipsius prolata erat. Verùm primo loco notandum est, verè locutus fuisse extraneis linguis discipulos: alioqui non in ipsis, sed in auditoribus fuisse miraculum. Ita falsa fuisset similitudo, cuius auctè meminuit: nec tam ipsis datus esset Spiritus quam aliis. Au simus etiam vt Paulus Deo gratias agat, quòd diuersis linguis loquatur. Certè earum & intelligentiam & vsum sibi vendicat. Neque verò hanc facultatem consequutus fuerat suo studio vel industria, sed habebat ex dono Spiritus. Eodem loco speciale donum esse affirmat, quo non omnes sint præditi. Ex his planum esse arbitros, varietate intelligentiæ quæ linguarum donatos fuisse Apostolos: vt Græcis Græcè, Italis Latinè loquerentur, haberentque veram cum auditoribus communicationem. An tamen accesserit secundum miraculum, vt Ægyptij & Ælamiæ Chaldaicè loquentem Petrum intellexerint, ac si diuersas voces ederet, in medio relinquo. Sunt enim coniecturæ, quæ huc ducunt, & tamen non ita firmæ, quin resellij queant. Fieri enim potest, vt loquenti sint diuersis linguis prout incidebant in hunc vel illum, & se dabat occasio: & quidem aliis alià lingua vsus fuerit. Clarum ergo miraculum erat, quum in promptu illis viderent esse diuersa idiomata. Quod ad Petri concionem spectat, potuit à maiori parte intelligi, vnde cumque nati essent: quia plurimos eorum qui Ierosolymam confluxerant, verisimile est linguæ Chaldaicæ fuisse peritos. Deinde nihil erit absurdum si dicamus & aliis linguis loquutum esse. Quanquam de hac re multum litigare nolo: modò hoc extra controuersiam ponatur, Apostolos verè sermonem mutasse.

5 Erant autem Ierusalem commorantes Iudæi, viri pijs ex omni gente earum quæ sub cælo sunt.

6 Vulgato hoc rumore, conuenit multitudo & confusa est: quia audiebat quisque sua lingua eos loquentes.

7 Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes inter se, Nonne, en, omnes isti qui loquantur, Galilæi sunt?

8 Et quomodo nos audimus quisque eos suo idiomate loquentes, in quo nati sumus?

9 Parthi & Medi, & Ælamiæ, & incole Mesopotamiæ, Iudææ, & Cappadociæ, Ponti & Asiæ,

10 Phrygiæ & Pamphiliæ, Ægypti, & partium Lybiæ versus Cyrenem, & aduenæ Romani.

11 Iudæi & proselyti, Cretes & Arabes, audimus loquentes ipsos nostris linguis magnifica Dei.

12 Stupebant ergo omnes & mirabantur, dicentes alij aliis: Quid sibi vult hoc? Alij subfannantes dicebant: Multo pleni sunt.

5 ERANT AVTEM COMMORANTES.) Quum VIROS religiosos nominat, innuere videtur eos Ierosolymam cultus Dei causâ venisse: sicuti Deus omnibus post dissipationem seculi quasi erecto vexillo residuum aliquod semen in urbem illam collegit: quia adhuc vigeat templi utilitas, interea tamen obiter admonet apud quos proficiant, & quibus proficit miracula, quibus Dominus potentiam suam declarat. Nam impij & profani homines vel ridant, vel non curant, quemadmodum statim videbimus. Præterea, eos voluit citare testes, quibus ob suam religionem habeatur plus fidei. Quum dixit EX OMNI GENTE, intelligit ex diuersis regionibus & longè inter se distitis. Nam & postea terras commemorat quæ ingenti spatio distabant, cuiusmodi sunt Lybiæ & Pontus, Roma & Parthia, atque Arabia & similes. Hoc ad augendam rei magnitudinem valet. Nam Cretenses & Asiatici propter viciniam poterant habere aliquod linguæ commercium: at non eadem ratio inter Italos & Cappadoces, inter Arabes & Ponticos. Fuit autem memorabile hoc Dei opus, & summa admiratione dignum, quòd in tam vasta & horrenda populi dissipatione, nonnullas tamen reliquias vbique seruauit, illud fecit vt populo tam afflicto, & quasi perditio quidam alieni se adiungerent. Tamen si enim huc & illuc in longinquum exilium dispersi, diuersi diuersos quodammodo mundos incolabant, inter se nihilominus tenebant fidei unitatem. Neque enim eos temerè pios & Dei timentes nominat.

8 VULGATO HOC RVMORE.) Græcè quidem ita Lucas dicit, Facta hac voce; sed intelligit sparsam fuisse famam: quia factum est vt multi simul confluerent. Nam si alius post alium diuerso loco & tempore loquentes audisset diuersis linguis Apostolos, non ita illustre fuisset miraculum. Conueniunt ergo in vnum locum omnes, vt linguarum diuersitas ex præteriti comparatione melius appareat. Accedit & altera circumstantia, quòd vulgo nota est patria Apostolorum, & vulgo hoc notum est, nunquam fuisse ex patria egressos, vt peregrinas linguas discere poterint. Quom ergo indiscriminatim, prout tulit occasio, alius Latine, alius Græcè, alius Arabicè loquitur, & singuli etiam linguas variant, hinc magis conspicuum redidit opus Dei.

11 MAGNIFICA DEI.) Duo notat Lucas, quæ auditoribus admirationem fecerant: quòd Apostoli rudes prius idiotæ nati in contempto angulo, magnificè tamen de rebus diuinis & caelesti sapientia differerent. Alterum quod nouis linguis subire essent donati. Vtrumque notatu dignum, quia temerè & futiliter verba fundere, non tam valisset ad permouendos animos: rerum verò maiestas magis efficere debuit ad miraculum considerandum. Erant autem in eo tribuunt debitum Deo honorem, vbi attoniti hærent: præcipuus tamen exprimitur miraculi fructus, quòd inquirunt: argue ita ostendunt, se ad descendendum paratos esse: nam stupor alioqui non multum profuisset. Et sanè ita cum stupore admirari Dei opera conuenit, vt simul accedat consideratio, & intelligendi studium.

12 ALII SUBSANNANTES.) Hinc apparet, quàm prodigiosa sit hominum tam fœcordia quàm improbitas, quom illis Sathan mentem abstulit. Si palàm è cælo descendat Deus, vix clarius conspici posset eius maiestas, quàm in hoc miraculo. Quisquis guttam integri sensus habet, eum fœlo audita percelli necesse est. Quàm igitur beluini illi, qui oculis cerunt, & tamen subsannant: suis que facit Deus potentiam cludere conantur? Verùm ita res habet. Nihil tam admirabile esse potest, quod non in ludibrium vertant: qui nulla Dei cura tanguntur, quoniam data opera callum inscitæ in rebus maximè dilucidis sibi obducunt. Et iusta est Dei vltio aduersus talem superbiam: vt Sathanæ in cæcum furorem præcipitandos tradat. Quare non est quòd miremur, si hodie plerique ad tantam lucem cæcitiunt, si surdi sunt ad tam apertam doctrinam, imò peculiariter respuunt oblatam sibi salutem. Nam si insolita Dei opera, quibus magnitudè potentiam suam illustrat, obnoxia sunt hominum ludibriis, quid de doctrina fiet, quæ nihil apud eos respicit, nisi vulgare? Quamquam Lucas non pessimus fuisse aut penitus deploratos significat, qui riserunt: sed exponere potius voluit, qualiter affectum fuerit hominum vulgus hoc miraculo. Et sanè ita temper res habuit in mundo, vt pauci vero Dei sensu tacti fuerint, quoties se pacificet. Nec mirum: rara enim & paucorum hominum virtus est religio: quæ sanè intelligentiæ initium est. Ceterùm, vt maior pars ferrea quidam pernicacia oprum Dei considerationem repellat, nunquam tamen fructu carent: Quemadmodum videre in hac historia licet.

14 Stans autem Petrus cum undecim, extulit vocem suam, & loquutus est illis: Viri Iudæi, & omnes qui habitatis Ierosolyma; notum hoc sit vobis, & auribus percipite verba mea.

15 Non enim, quemadmodum existimatis, isti ebrii sunt: est enim hora diei tertia.

16 Sed hoc est quod dictum est per Prophetam Ioelem:

17 Et erit in vltimis diebus, dicit Deus, effundam ex Spiritu meo super omnem carnem & prophetabunt filij vestri, & filia vestra, & iuvenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniantur.

18 Vtique super seruos meos, & super ancillas meas in diebus illis effundam de Spiritu meo & prophetabunt.

19 Et dabo prodigia in celo supernè, & signa super terram infernè, sanguinem & ignem, & vaporem furni:

20 Sol vertetur in tenebras, & luna in sanguinem, priusquam veniat dies Domini magnus & illustris.

21 Et erit, quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

14 STANS AUTEM PETRVS.) Standi verbo grauem in cœtu concionem fuisse habitam significat. Surgebant enim verba ad populum facturi, quòd facilius audiri possent. Summa autem huius concionis est: quòd ex dono Spiritus sancti quod cernebant, colligit exhibitum iam esse CHRISTVM. Prius tamen falsam illam opinionem refellit, quòd putarent ebrios esse discipulos. Refutatio autem probabili argumento constat: quia non loicant, non tamen homines inebriari. Nam vt inquit Paulus, Qui ebrii sunt, nocte sunt ebrii. Pudore enim lucem fugiunt. Et sanè tanta est huius vitij fœditas, vt merito lucem horreat. Neque tamen hoc argumentum perpetuò valeret. Iam enim suo tempore inuehebatur Iſaias in eos, qui ad sectandam ebrietatem manè surgebant. Et hodie non pauci sunt, qui porcis similes itam à somno ad pocula transiliunt. Sed quoniam hoc abhorret à communi hominum more, verisimile esse Petrus negat. Qui mediocriter antiquitatis sunt periti, diem ciuilem ab ortu solis ad occasum vsque ia duodecim horas distributum fuisse sciunt. Ita horæ æstate longiores, hyeme breuiores erant. Ergo quæ nunc hyeme nona esset ante meridiem, æstate verò octaua, vteribus tertia fuit. Quod autem leuiter tantum opinionem ebrietatis diluit Petrus, ideo fit, quia superuacua fuisset magis anxia excusatio. Ergo: vt in reindubia, eos qui ridebant magis compefcit quàm docere laborat. Ceterum, non tam eos ex temporis circumstantia refellit, quàm Ioeles testimonio. Nam quom dicit, EXHIBEBIT quod prædictum fuerat, eorum ingratiudinem perstringit, quòd tam insignè beneficium, iam sibi olim promissum, nunc, dum ante oculos est, non agnoscant. Quòd autem omnibus exprobrat paucorum vitium, non ideo facit, vt omnes eadem inuoluat culpa: sed quoniam ex illorum subsannatione opportuna occasio se dabat omnes simul docendi, eam non negligit.

17 ERIT IN NOVISSIMIS DIEBUS.) Ab hoc effectu probat exhibitum iam esse Messiam: Ioelem quidem nouissimos dies non exprimit: sed quom de plena Ecclesiæ restitutione differat, non dubium quon propheta illa in solam competat vltimam ætatem. Quare nihil à Ioeles mente alienum atulit Petrus: sed tantum explicandi causa hoc verbum addidit, vt scirent Iudæi non aliter posse instaurari Ecclesiam, quæ tunc collapsa erat, quàm si Dei Spiritu renouarentur. Porò quia Ecclesiæ reparatio, quasi nouum seculum futura erat, ideo Petrus in dies nouissimos eam confert. Et sanè hoc tritum ac familiare Iudæis erat, magnificas omnes promissiones

i. The. 5.
b. c.

Ioel. 2.
9.

missiones de beato & bene composito Ecclesie statu, non ante completum iri, quam dum Christus aduentu suo omnia in integram restitueret. Proinde extra constitutionem inter ipsos eras, pertinere ad vitium temporis quod adducitur ex Iose. Nam per dies ultimos vel plenitudinem temporis, notatur *stabilis* Ecclesie conditio in Christi manifestatione.

EFFUSIO DE SPIRITU MEO. Vult probare (vt iam dictum est) non aliter reparari posse Ecclesiam, quam dato Spiritu sancto. Quam ergo spem omnes haberent propinque restitutionis, fœcordie eos misit, quod de illius ratione ac modo non cog teat. Certe enim, quum Propheta dicit, Effundam, misericordiam dabam eis, quam largam assentiam, hoc verbo notare voluerit. Eodem verò sensu accipere conuenit, EFFUSIO DE SPIRITU, vel ex Spiritu, ac si dictum esset simpliciter, Effundam Spiritum. Nam hoc presertim apud Prophetam habetur, Petrus autem in Grecos secutus est, qui voce in Hebraicam et in Græcâ, uenerunt *Sancti* iustitiam ergo quidam subaltes hie philosophantur, quia utraque uentur uerba retinenda tamen est mens Prophete. In uetera quum Deus effunderet Spiritum a cœlo, sic accipi debere fatetur, quod ex Spiritu suo tanquam ex uero & inexhausto fonte, multiplicem donorum uarietatem profudere in homines faciat: Nam teste Paulo, diuersa quidem sunt dona, sed uisus Spiritus. Hinc uerò colligimus uitilem doctrinam: Nihil nobis pretantius à Deo posse dari, quam Spiritus gratiam, imò sine hac, nihili reliqua omnia esse. Nam quum in summa Deus populo suo uult salutem promittere, Spiritum se daturum affirmat. Hinc sequitur, nihil nos bonorum posse adipisci, donec sp. ritu sancto donemur. Et certe tanquam clausus est, que ostium nobis referat, vt peneremus in omnes spiritualium bonorum thesauros: atque etiam ingrediamur in regnum Dei.

SVPER OMNEM CARNEM. Quid hæc uisus ualeat ex sequentibus patet. Nam primum in genere ponitur *Omnia* carolende pariter admittere, quia Propheta significat, nullum fore ætatis uel sexis discrimen, quum Deus omnes pronitè in gratia sua communio nem admittat. omnis igitur caro: quia adulescentes simul ac senes, masculi ac femine. Quam tamen potest, cur tanquam nouum & prius inauditum bonum pollicetur Deus populo suo, quo lab in eo seculis omnibus prestatere solitus fuerat. Nullam enim seculum gratia Spiritus experti sunt. Hisus que illius solutio in his duobus uerbis posita est, Effundam, & Super omnem carnem. Duplex enim hic antiphesis notanda est inter ueteris & noui Testamenti tempus. Effusi enim, vt dixi, ueterem plebem que copiam significat: quum sub Lege paucior fuisset distributio. Unde etiam Ioannes Spiritum tantum datum fuisse negat, donec in cœlam ascenderet Christus. omnis caro significat immensam multitudinem: quam Dominus antea paucos, tam ampla Spiritus sui participatione dignatus esset. Porro, in ueraque co. nparatione minimè negatur, quin Patres sub Lege, eisdem gratia nobiscum participes fuerint: sed Dominus nos illis superiores efficiens sumus, ostendit. Eodem, inquam, & intelligentia & iustitia, & sanctificationis Spiritu præditi fuerunt pij omnes à primo mundi exordio, quo nos hodie Dominus illuminat & regenerat: uim pauci tunc cogniti, ius luce donati fuerant, sic in ingenti fidelium multitudine constarunt, quos repente Christus aduentu suo collegit. Deinde, obscura & tenuis fuit illorum cognitio, & quasi uelo obtecta, si conferatur cum ea quam hodie ex Euangelio habemus: ubi Christus, solus iustitiae, pleno fulgore, uelut in meridie luget. Nec obstat, quod pauci quidam tanta fide excelluerunt, vt neminem forsân hodie parem habeant. Nam totum intelligentia nihilominus per dogmata Legis respiebat. Est enim illud semper uerum, pios Reges & Prophetas non uidisse, nec aut fuisse que Christus aduentu suo patefecit. Ergo vt noui Testamenti præstantiam commendet Iosel, uel, iorem sub ipso fore Spiritus gratiam denunciat deinde ad plures homines peruenturam.

ET PROPHETABVNT. Propheticæ uerborum & singulare intelligentie donum notare uoluit. Ac eodem spectat, ac mox sequitur, partitione: uisus ueteris uisiones uidebunt, & senes somnabunt. Iosunia. Fuisse enim duas itas ordinarias rationes, quibus se Dominus Prophetis manifestare solitus sit, ex daodecimo Numero nam capite colligitur. Nam illic Dominus Moim eximens à communi Prophetarum ordine, dicit: Ego seruis meis per uisionem uel per somnium appareo: cum Moise uerò facie ad faciem loquor. Videmus ergo generi subitici duas species, con. formationis uice. Summo tamen hæc redit, fore omnes Prophetas simul ac cœlestis à cœlo Spiritus fuerit. Verum hic obicitur, nihil tale extitisse, etiam in ipsis Apostolis, nedum in uniuerso fidelium grege. Respondet, hæc Propheta uisum fuisse morem, vt regnum Christi sub tropis seculo suo congruentibus adumbrent. Dum loquuntur de cultu Dei, nominant altare, sacrificia, auri, argenti, thuris oblationem. Scimus tamen altaria nunc esse, aboliata esse sacrificia, quorum sub Lege usus fuit: & Dominum altus quidam requirere à nobis, quam opes terrenas. Verum id quidem est, sed Propheta, dum stylen attemperat ad captum sui temporis, figuris que tum familiares populo erant, inuoluunt ea, que nunc aliter exhibita uideamus, que modum alibi dum ex Leuitis se factum in sacerdotibus promittit & ex plebe Leuitas, non aliò tendit, nisi in finium quemque sub regno Christi honorifico fore in gradu. Ergo si uerum & genuinum huius loci sensum habere cupimus, non uigenda sunt uerba que ex ueteri Legis œconomia sumpta sunt, sed tantum querenda sine figuris ueritas. Et autem est, quod Apostoli subito Spiritus afflatus, de cœlestibus mysteriis propheticè, hoc est diuine, & supra uulgarem modum d. serebant. **PROPHETIAE** itaque nomen, nihil aliud designat, quam ratum & insigne intelligentie donum: ac si diceret Iosel, Sub Christi regno non paucos tantum fore Prophetas quibus arcana tua Deus reuelat, sed omnes ad Prophetiam usque excellentiam, & spirituali sapientia donandos esse. Quemadmodum & apud Ieremiam habetur: Non docebit quisque proximum suum amplius, quia omnes me cognoscent à minimo usque ad maximum. Ceterum, his uerbis Petrus Iudæos quos alloquitur, ad eiusdem gratie communicationem uocat. Ac si diceret, Spiritum, quem in nos effudit, paratus est Dominus longè latè re e effundere. Ergo, nisi per vos uisiteris, haurietis ex hac plenitudine nobiscum. Quod autem Iudæis tunc dictum fuit, sciamus & nobis hodie dici. Tamen si enim cessarunt illi uisibiles Spiritus gratie, non tamen Spiritum suum ab Ecclesia sua subduxit. Quare, hæc promissio eum nobis indiscriminatim omnibus quori die offert. Vnde nos non nisi nostra ignaui egei sumus ac inopes: & simul clarè patet, impios & sacrilegos esse Spiritus hostes, qui plebem Christianam acient à Dei notitia, quum ipse foeminas simul ac uiros, iuuenes ac senes, non admittat modò, sed nominatim aduocet.

SVPER SERUOS MEOS. His uerbis restringitur promissio ad Dei cultores. Neque enim Spiritum suum profanant Deus quod fieret si profuere et incredulis ac contemptoribus. Certum quidem est, nos Spiritu fieri Dei seruos: idè que non esse, donec in eum recepimus, sed primum quos Deus in familiam suam cooptauit, & quos Spiritu suo formauit in suum obsequium, nouis postea donis cumulat. Deinde, non respexit Propheta ad illius temporis ordinem, sed tantum hanc gratiam Ecclesie propriam facere uoluit. Quum autem Ecclesia, non nisi apud Iudæos esset, eos honorificè, è appellat Seruos & ancillas Dei. Verum, ex quo Deus, diuina materia, Ecclesiam uadique sibi collegit, quorquor in foederis societatem recepi sunt, eodem nomine censentur. Tantum meminerimus peculiariter Ecclesie Spiritum destinari.

19 ET DABO PROPHETIAM. Primo loco uideandum est, quismam sit iste dies magnus Domini. Alij de priorè

christi aduentu in carne exponunt: alij verb referunt ad vltimum resurrectionis diem: Neutra mihi opinio probatur. Propheta enim, meo iudicio, totum Christi regnum comprehendit. Atque ita DIEM magnam vocat, ex quo manifestari in carne corpis Filii Dei, vt nos ad complementum regni eius ducat. Non ergo certum vnum diem præfigit, sed à prima Euangelij promulgatione diem istum inchoat, & vsque ad vltimam resurrectionem extendit. Qui ad ætatem Apostolorum restringunt, mouentur hac ratione, quòd Propheta hoc membrum cum proximo connectit. Sed in eo nihil absurdum, quòd Propheta tempus signat, quòd hæc fieri cœpta sunt, vt cunq; assiduos habeant progressus vsque ad finem mundi. Porro, quòd dicit SOLEM conuersum iri in tenebras, & LUNAM in sanguinem, metaphoricæ sunt locutiones, quibus significat, Dominum signa per totam orbis machinam daturum iræ suæ, quæ homines terrore exanimet, ac si horrenda fieret totius naturæ conuersio. Sicut enim sol & luna paterni erga nos fauoris Dei testes sunt, dum lucem vicibus suis terræ ministrant, ita ex aduerso dicit Propheta, irati & offensi Dei fore nuntios. Atque hoc secundum est membrum prophetiæ. Postquam enim de spiritalis gratiæ affluentia differuit super omnem carnem: ne quis omnia simul prospera & tranquilla imaginaretur, subiicit turbulentum multoque horrore plenum fore statum mundi sub christo. Quemadmodum & christus ipse plenius admonet Matthæi 27. & Lucæ 21. Sed hoc ad gratiæ commendationem plurimum valet, quòd vbi omnia minantur exitium, quisquis tamen nomen Dei inuocat, salutis suæ securus est. Per Caliginem solis, per Sanguinolentum lunæ defluxum, per Atrum vaporem fumi, exprimere voluit Propheta, quocunq; homines vertant oculos, vbique sursum & deorsum multa apparitura, quæ terrorem incutiant: quemadmodum iam attingit. Perinde ergo hoc valet, ac si dixisset, nunquam tam miserè habuisset res in mundo, nunquam tot & tam atrociam iræ Dei signa exitisse. Hinc colligitur, quàm inestimabilis sit Dei bonitas qui præsens remedium tantis malis offert: & rursus quàm ingrati sint Deo ac peruersi, qui ad propinquum & obuium salutis asyllum non confugiunt. Neque enim dubium est, Neque enim dubium est, quia nimium pigri sunt homines ad recipiendum Christum, variis afflictionibus quasi flagellis vrgendos esse. Deinde, quum laborantes & malis grauatos ad se Christus vocet, multis prius malis domari nos necesse est, vt humilitatem discamus. Nam ex secundum rerum suarum statu, cornua superbie induunt homines. Nec fieri aliter potest, quin ferociter christum contemnat, qui sibi felix videtur. Tertio, quia plus æquo propensius sumus ad quærendam carnis pacem: vnde etiam fit, vt Christi gratiam multi alligent præsertim vitæ, ad diuersam cogitationem nos assuefieri expedit, vt sciamus spirituale esse christi regnum. Ergo Deus vt caelestia christi bona esse doceat, multis ærumnis secundum carnem nos exercet. Ita fit, vt nostram felicitatem extra mundum quæramus. Miseras etiam cumular hominum ingratiuitas. Seruus enim qui voluntatem domini sui tenet, nec obsequitur, dignus est grauioribus plagis. Quo familiaris nobiscum Deus in Christo communicat, magis crescit nostra impietas, & in apertam contumaciam erumpit: ita nihil mirum, si Christo manifestato, multa vltionis diuinæ signa ex aduerso appareant, quum homines impio contemptu hinc grauius in se prouocent Deum, iramque eius inflamment. Certè quòd formidabilis est Christi dies, accidentale est, siue nostram segnitiam corrigere velit Deus, nos adhuc indociles subigere: siue ingratiuitatem punire: per se enim nihil affert nisi iucundum. Sed Deum meritò prouocat gratiæ suæ contemptus ad horribilem exandescentiam.

Matth. 11.
d. 24.

Iuc. 12.
d. 47.

Rom. 10.
d. 20.

21 QUISQVIS INVOCAVERIT. Insignis locus. Nam sicuti Deus minis ac terroribus nos tanquam ignauos afinos ad quærendam salutem instigat: ita, postquam cælum & terram tenebris inuoluit, modum tamen ostendit, quo salus ante oculos nostros assequatur: nempe si ipsum inuocabimus. Est enim diligenter notanda hæc circumstantia. Si Deus salutem simpliciter promitteret, hoc iam quidem esset magnum, sed longè maius est, dum inter multiplices mortis abyflos, eam promittit. Dum omnia, inquit, confusa fuerint, & exitij formido omnia occupauerit, tantum inuocate me, & salui eritis. Ergo, vt cunq; malorum gurgite absorptus sit homo, proponitur illi tamen remedium, quo effugiat. Notanda etiam vniuersalis particula, QUICUNQUE. Nam sine exceptione omnes Deus ad se admittit, & hoc modo ad salutem inuitat: quemadmodum Paulus colligit decimo ad Roman. capite, & antè à Propheta traditum fuerat: Tu Deus exaudiens precationem, ad te omnis caro veniet. Quando itaque nemo excluditur ab inuocatione Dei, omnibus aperta est salutis ianua. Nec aliud est quòd nos ab ingressu arceat, quàm propria infidelitas. Omnes dico, quibus se per Euangelium Deus patefacit. Verum, sicuti in Dei inuocatione, certa est salus: ita statuendum est, sine ipsa terrore miseris esse nos ac perditos. Ceterum, quum salus nostra locatur in Dei inuocatione, nihil interea admittit fidei, quando hæc inuocatio non nisi in fide fundata est. Est alia quoque circumstantia non minus notatu digna: quòd Propheta vltimis diebus propriè congruere significat, Dei inuocationem. Nam etsi omnibus seculis inuocari voluit, ex quo tamen in Christo se exhibuit Patrem, facilius nobis ad eum accessus patet. Quod & maiorem nobis fiduciam addere, & terrorem excutere debet: Vt etiam ratiocinatur ipse hoc privilegio alacritatem ad precandum nobis duplicari: Hactenus non petiistis quidquam in nomine meo: petite & impetrabit: quasi diceret, Ante hac quauis nondum apparuerim mediator in carne & aduocatus, peccati tamen estis: nunc vbi patrociniū meum accedes, quanto animosius id facere conueniet?

22 *Viri Israelite, audite hos sermones: Iesum Nazarenum, virum à Deo ostensum erga vos, virtutibus, & prodigijs, & signis, quæ fecit per ipsum Deus in medio vestri, quemadmodum & ipsi nostis:*

23 *Hunc inquam, de finito consilio, & præscientia Dei traditum per manus impiorum acceptis, & cruci affixum interemistis.*

24 *Quem Deus suscitauit, solutus doloribus mortis, quando quidem impossibile erat ipsum temeri ab ea.*

22 IESUM NAZARENVM.) Nunc Petrus ad suum institutum prophetiam Ioelis accommodat: nempe vt inde agnoscant Iudæi adesse instaurationis tempus: & ideo Christum sibi esse datum. Neque enim aliter quàm aduentu

uentu Mediatoris, complenda erat hæc promissio. Atque hic denum rectus est vsus donorum omnium quæ per Christum percipiuntur, dum nos ad Christum ipsam veluti ad fontem deducunt. Verùm hinc sententiæ progreditur. Næque enim statim à principio, Iesum fuisse Christum affirmat: sed tantum dicit, nos in eum fuisse dimissos in ipsum idque probat ex miraculis. Postea addit, a morte resurrexisset, quum etiam occidit. Unde certus & plenius apparet hoc fuisse vnum aliquem ex Prophetis, sed ipsum Dei Filium, qui promissus fuerat omnium reparator. Sic ergo hoc primum membrum, Iesum Nazarenum hominem fuisse luculentis testimoniis approbationem à Deo, vt sperni quasi vulgus aut oblectus non deberet. Sic *sed et resurrexerit*, vetus interpretis non male reddidit. Approbatio enim. Ac saltem Erasmus, qui parat eum secus legisse. Ipse vero Lucas mentem minime expersit, quum verum Exhibuit. Nam quum verbum illud Græcis significet Demonstrare: vnde & Mathematicis, *συνδείξειν* vocat arguere, quibus oculis rem perspicere subiicit: voluit dicere Lucas, Iesum non venisse incognitum, ac sine vilo testimonio vel approbatione: in hoc videri quæ Deus per illum edidit miracula, vt illustrius & eximius esset. Hæc dicit ad eos, vt erga Iudeos: quia Deus inter illos Filium suum insignem & magnum haberi voluit. Ac si diceret, miracula non aliis gentibus, sed Iudeis, sed Iudeis: vt Iesum diuinitus sibi missum agnoscerent.

VERE VITIBVS.) Miracula tribus istis nominibus designat. Et sanè quoniam Deus potentiam in illis suam nouo & inusitato modo exercit, vel saltem plis admirationis excitat, merito diuinitas virtutes. Solemus enim, quum aliquid extra ordinarium accidit, comoueri. Quia ratione etiam dicuntur Prodigia: quoniam obstruere se non cogunt. Signa autem in ideo vocantur: quia Dominus mentes hominum illis fixas habere non vult, sed altius attolit: sicut in alium finem referuntur. Tres autem voces posuit, vt magis extolleret Christum miracula. Et hæc congerie ad eorum considerationem vehementius populum impelleret. Porro, Christum non facit primarium aut auctorem, sed ministrum duntaxat: quia gradum, vt dicitur, est, procedere iubetur. Quum tamen posset, an miracula ad uitam approbationem sufficerent: quia hoc modo suis impostitis fidem facerent. Magispondeo, nullo à Dei virtute differre. Sathanæ pignus. Denuntiat quidem alibi Christus, regnum Antichristi fore in prodigiis: sed mox ad hoc Mendacibus. Si quis excipiat, non esse promptum, discernere, quia dicit tantum color s habere, vt etiam electos, si fieri possit, in errorem abducant: respondeo iterum, hallucinationem non nisi ex defectu nostrorum, quia scilicet obtrufi sumus ac hebetes) prouenire. Deus enim virtutem suam satis clare ostendit. Ergo in miraculis quæ edidit Deus, satis firma est vel doctrina vel ministrum approbatio, modo ne desint nobis oculi. Quod tamen inualida est apud impios, quia Sathanæ miraculis possunt subinde decipi, hoc enim cæcitate imputandum est: sed quisquis est mundo corde, puris quoque mentis oculis Deum agnoscat, quoties se demonstrat. Nec aliter illudere potest Sathan, nisi ubi cordis nostri malitia vitium est iudicium, & quasi tenebris oculis nostris offuscant, vel segetie contracta lipitudo.

1. Theff. c. 9.
Math. 14.
b. 44

23. HINC INTERREMISSIS.) Mortis Christi hæc mixtionem de causa meminit, vt plenior constaret resurrectionis fides. Res nota erat apud Iudeos, Christum fuisse cruci affixum. Ego quod resurrexit, in genesi est atque admirabile specimen diuine virtutis. Interea, vt pungit eorum conscientias peccati sensu, dicit ab illis fuisse occisum. Non quod suis eum manibus crucifixerint, sed quod vna totius populi voce postulati fuerit ad necem. Et quamquam multi ex auditoribus quos alloquitur, non consentirent scilicet crudelitati & impiæ, nullè tamen eam genti imputat: quia silentio vel incuria omnes se polluerant. Nec ignorantie prætextus locum habet, quum prius fuisset à Deo ostensus. Hic ergo reatus cui eos subicit, præparatio est ad penitentiam.

DEFINIO CONSILIO.) Occurrit offendiculo, quoniam absurdum prima specie videtur, quòd is homo quem Deus tantopere ornaueat, postea ad omne ludibrium prostitutus, mortem adeo probrosam subeat. Quoniam ergo crux Christi prius aspectu nos turbare solet, ideo Petrus admonet nihil fortuito passum esse, vel quia illi ad liberandum facultas defuerit, sed quia sic à Deo constitutum fuerat. Hæc enim sola cognitio, quòd mors Christi æterno Dei consilio ordinata fuerit, ansam præcidit stultis ac prauis cogitationibus, & oblationes præterita, quæ consilio loqui poterant. Sic enim habendum est, Deum nihil frustra vel temere decreuerit. Vnde sequitur, iustam fuisse causam, cur voluerit Christum pati. Eadem Diuine prouidentie cognitio, gradus est ad considerandum mortis Christi finem ac fructum. Procinus enim in Dei consilio hæc nobis occurrit, iustam fuisse mortem additum pro peccatis nostris: atque eius sanguinem fuisse mortis nostre pretium. Hæc autem in genus est locus de prouidentia Dei, vt sciamus ab ea gubernari vitam nostram, quàm mortem. Tractat quidem Lucas de Christo: sed in eius persona speculum habemus, quòd nobis vnum similem Dei prouidentiam repræsentat, quæ per totum mundum se extendit: specialiter tamen relata nobis, quum membris Christi membra. Hic duo ponit Lucas, Præscientiam, & Dei decretum. Quamquam autem in ordine prior est præscientia, (quia Deus quid statuerit antea videt, quàm re ipsa statuat) consilio tamen vel decreto eum subicit, vt sciamus Deum nihil voluisse antea statuisse, nisi quod longè antè decreuerat in suum finem. Multa enim sæpe temere decernunt homines, quia subitò. Ergo vt Dei consilium ratione non carere doceat Petrus, præscientiam illi sciam adiungit. Nanc ista duo nos distinguere oportet, atque eò diligentiùs, quòd multi hæc in parte falluntur. Præterito enim consilio Dei, quo moderatur totum orbem, nullam præscientiam arripunt. Inde vulgaris illa distinctio, quòd tamen præuidet Deus omnia, nullam tamen creaturis necessitatem imponit. Et certè verum est Deum hoc vel illud ideo præscire, quia futurum est: sed quemadmodum videmus, non tantum Deo præuisum Petrus docet quæquid Christo accidit, sed ab eo fuisse decretum. Hinc autem colligi debet generalis doctrina: quia Deus non minus in totius mundi gubernatione, quàm in ordinanda morte Christi suam prouidentiam ostendit. Dei ergo est, non futura modo præscire, sed suo arbitrio statueri quid fieri vult. Hoc secundum indicat Petrus, quum dixit, Certo autem deo in Deo consilio fuisse traditum. Quare, aliud est præscientia, quàm voluntas Dei quæ regit ac temperat omnia. Nonnulli qui acutus cernunt, Deum non modo præscire, sed notum etiam, quæcunque sunt in mundo, moderari fatentur. Interea tamen consilium regimini imaginantur: quasi Deus sine laxare creaturis, vt si quale sequantur nature sue ordinem. Dicunt talem arbitrio Dei regi, quoniam nobis lucendo officium peragit, quòd illi semel à Deo iniunctum est. Hoc modo liberum homini arbitrium relinquunt quoniam ad liberam boni & mali electionem disposita est eius natura. Sed qui ita sentiunt, Deum fingunt sedere in celo otiosum. Longè aliter Scripturæ, quæ specialiter Deo regimen in rebus singulis, & in hominum actionibus vendicat. Nostram tamen est expendere, in quem finem hoc doceat. Cauenda enim sunt deliræ speculationes, quibus multos abripi videmus. Scriptura vult fidem nostram exercere, vt sciamus nos protegi Dei manu, ne simus Sathanæ & impiorum iniuriis obnoxij. Hoc vnum amplecti vtile est: neque enim aliud sibi voluit Petrus hoc loco. Imò in Christo sobriè sapiendi exemplum nobis proponitur. Non enim dubium est, quia obnoxia fuerit corruptioni eius caro secundam naturam. Atqui immuncem fecerat

1oh. 19. f.
36.

Dei providentia. Si quis roget an non fragilia fuerint ossa Christi: non erit negandum, fuisse quidem naturaliter, sed tamen nullum os poruisse minui, quoniam sic Deus statuerat. Hoc, inquam, exemplo admonemur, sic dandum esse principatum Dei providentiæ, ut intra limites nostros stemus: neque nos temerè ingeramus in Dei arcana, quò minime penetrat oculi nostri acies.

PER MANUS IMPIORUM.) Quia videtur innuere Petrus, impios paruisse Deo, hinc sequitur ex duobus absurdis alterutrum: vel Deum esse malorum autorem: vel homines quoduis scelus perpetrando, non peccare. Respondeo de secundo, impios, utcumque exequantur quod apud se Deus statuit, nihil tamen minus quam Deo obedire. Nam obedientia ex voluntario affectu nascitur. Scimus autem impios longè aliud esse proposuissent. Deinde, nemo obedit Deo, nisi cui comperta est eius voluntas. Obedientia igitur ex noticia pendet diuinæ voluntatis. Porro, deus in Lege suam nobis voluntatem patefecit. Quare, illi demum obediunt Deo, qui opera sua exigunt ad Legis regulam: deinde eius imperio se voluntarii subiiciunt. Nihil tale in omnibus impiis cernimus, quos Deus huc vel illuc nescientes impellit. Nemo igitur excusabilis hoc prætextu esse dicet, quia pareant Deo: quum & Dei voluntas in Lege nobis querenda sit: & illi, quantum in se est, repugnare Deo cupiant. Quantum ad alterum pertinet, nego Deum in ali esse autorem: quia in hac voce certa est notatio pravi affectus. Maleficium enim æstimatur ex fine, quò quisque tendit. Homines quum vel furtum vel homicidium perpetrant, ideo peccant, quia fures sunt aut homicidæ. In furto autem & homicidio, sceleratorem consilium. Deus qui illorum malitia vitrit, in superiore gradu locandus est. Longè enim aliud spectat, quia alterum vult castigare, alterius exercere patientiam: atque ita nunquam à sua natura, hoc est à perfecta rectitudine deflestr. Ita, quòd traditus fuit Christus per manus impiorum, quòd crucifixus, factum est Dei nutu & ordinatione. Proditio autem, quæ per se nefaria est, & cædes quæ tantum scelus in se continet, Dei opus non debet censeri.

1. Cor. 15. g.
54.

24 SOLVITIS DOLOREBUS.) Per mortis dolores, plus quiddam intelligo quàm corporeum sensum. Nam qui verè expiunt mortis naturam, quia audiunt esse Dei maledictionem, ipsos Deum iratum in morte concipere necesse est. Hinc mirus horror: in quo plus mali est quàm in morte ipsa. Hac porò conditione mortem obiit Christus, ut reatum nostrum subiret. Ille interior conscientie metus, qui illum ad sudorem vsque sanguineum expauescere coegit, quum se siteret ad Dei tribunal, multò plus illi anxietatis, & horroris attulit, quàm omnis carnis cruciatus. Ceterùm, quòd lucturum cum huiusmodi doloribus Christum fuisse Petrus docet, & victoriam simul prædicat: hoc facit, ut nunc mortem horrere non debeant fideles. Neque enim eadem est nunc mortis qualitas, quæ fuit in Adam: quoniam per Christi victoriam absorpta est Dei maledictio. Sentimus quidem adhuc dolorum punctiones, sed quæ nos totaliter non vulnerant, dum fidei clypeus opponitur. Rationem addit, Quia possibile non erat Christum morte opprimi, ut pote qui vitæ author est.

25 *David enim dicit de ipso, Prouidebam Dominum coram me semper: quoniam à dextris est mihi, ne commouear.*

26 *Propter hoc letatum est cor meum, & exultauit lingua mea: quia & caro mea requiescet in spe.*

27 *Quoniam non derelinques animam meam in inferno: nec permittes ut Sanctus tuus videat corruptionem.*

28 *Notas mihi fecisti vias vitæ, replebis me letitia cum facie tua.*

29 *Viri fratres, quando licet mihi cum fiducia dicere apud vos de Patriarcha David, quòd & mortuus est, & sepultus, & sepulchrum eius apud nos vsque in hunc diem.*

30 *Propheta ergo quum esset, & sciret quòd iure iurando iurasset sibi Deus, futurum vt de fructu lumbi eius, quo ad carnem, exoriretur Christus, qui sederet super thronum eius,*

31 *Præsciens locutus est de resurrectione Christi, quòd non derelicta sit in inferno anima eius, nec caro eius viderit corruptionem.*

Psal. 16. b. 3

25 Resurrectio Christi, quæ cum certis clarisque vaticiniis testata erat, tum colligi poterat ex perpetua Prophetarum doctrina, quasi res noua & inaudita Iudeis probanda fuit. Nec mirum, videmus enim, quum sapius eò discipulis inculcasset Christus, parum tamen profecisse. Et tamen retinebant certa veræ doctrinæ principia, quæ aditum illis patefacerent ad Christi notitiam: vt mox videbimus. Quoniam ergo fructus resurrectionis Christi erat donum Spiritus, confirmat Davidis testimonio, christum oportuisse relurgere: vt inde agnoscant Iudei, eum doni autorem. Sum enim pro confesso, fuisse excitatum à morte, non vt sibi, sed vt suis viuat. Nunc videmus quòd tendat consilium Petri. Non debere videri nouum, quòd ita multò antè prædictum fuerat. Iesum quoque esse christum quia de eo, tanquam Ecclesie capite, vaticinatus fuerit David. Principio videndum est, an omnino de christo intelligi debeat hic locus, quemadmodum Petrus contendit: deinde, si quid erit in verbis notatu dignum, excutiemus suo ordine. Negat Petrus competere in Davidem, quòd hic dicitur: non permittes vt Sanctus tuus corruptionem videat quia Davidis cadaver in sepulchro corruptum fuerit. Viderit in speciem leue esse argumentum. Promptum enim esset excipere, Non vrgendum esse verbum, quum nihil aliud voluerit David, quàm se ab interitu eximere. Ergo utcumque eum attigerit corruptio, id tamen non obstat, quò minus tutum se ab eius periculo iure prædicet: quia nouerat se à Domino liberandum. Imò videtur repetitio esse proximi membri, ex familiaris lingue Hebraicæ vsu. Quòd si ita est, simplex erit sensus, Non passurum esse Deum vt opprimatur mortis imperio, vel vt eum mors absumat. Atque hæc interpretationem confirmat, quòd vbi Infernum legitimus, Hebraicè habetur, *SEOL*: vbi legitimus corruptionem, illic est *S H A C H A T*. Vtraque autem vox Sepulchrum significat. Hoc modo bis diceret David, se à morte ereptum iri per Dei gratiam. Denique, idem hic dicit, quòd Psal. 49. Redimet Deus animam meam à manu inferni. Sicut è conuerso, quum de reprobis agit, Descensum in sepulchrum, pro Exitio capere solet. Respondeo breuiter, maius hic quiddam exprimit, quàm communem iocum redemptionem. David quidem æternum sibi tam in vita quàm in morte Deum liberatorem loci promittit. Neque verò multum profuisset, ereptum semel esse ab vno periculo, nisi consilium eicet rei preteritione se vsque in finem fore saluum: sed incolumitatem designat superiorem communi sorte.

Psal. 49. d.
16.

fortē. Et certē verba sonant de nouo & singulari priuilegio eum gloriari. Vt concedam repetitionem esse, ac que istis duobus membris vnū dici. Non deseres animam meam in inferno: & Non permittes, vt videmus corruptionem: nego tamen simpliciter intelligi, quōd Deus sanctum suum vindicare ab aeterno interitu velit. Si quidem, nominatiuū immunitas à corruptione promittitur. Nec moror quōd s̄ HACHAT sepulchrum significat, sicuti s̄ EOL quod priore membro positum est. Nam vt de verbis non contendam, etymologia tamen ipsestanda est. Quum ergo s̄ HACHAT ideo Sepulchrum vocetur, quia corpus hominis putredine corrumpitur, non dubium est, quin illam qualiterque notare voluerit Dauid. Ergo non tam locū hoc nomine exprimitur, quam putrescendi conditio. Ita sensus est, Non passurum Deum, vt in sepulchro putrescat illic de quo Psalmus loquitur. Quum autem ab hac necessitate immunis non fuerit Dauid, sequitur vniuersum non solū, sed nec per se, quē fuisse in eo impletum. Quod autem omnino de Christo exponi Psalmus debeatur, pia constat. Nam quum Dauid, vnus esset de filiis Adā, illam vniuersalem generis humani sortem effugere non poterat: Puluis es & in puluere redibis: apertum est, inquam, omnibus Adā filius sepulchrum, quod ipsos omnes dē gloria, & abstulit: vt nemo se eximere à corruptione possit. Ita quum nos intuemur seculum à Christo, paratū nobis sepulchrum cernimus, quod nobis putredinem minatur. Quare, si à Christo separerit Dauid, inuicē in eum competet quod hic dicitur, Seiundum esse à Sepulchro. Quum ergo gloriatur de experiente sepulchro fore, quōd ad putredinem atinet, procul dubio se in Christi corpore constitutum quō moīs demisit, est, atque abolutum eius regnum. Quōd si Dauid, non alia sibi ratione exemptionem à sepulchro promittit, nisi quatenus est Christi membrum, hinc apparet, à Christo tanquam à capite faciendum esse exordium. Quisquis iam est inter, facile agnoscat valere hoc argumentum, Totum humanum genus corruptioni: Deus subiecit: Ergo Dauid, quatenus vnus erat ex hominum numero, inde eximi non potuit. Nec verō dubium est, quin Iudeis, apud quos habebatur hæc conicio, quum extra controuersam axioma istud inter eos valeret, A solo Christo speranda esset resurrectionem, ideo facilius acquieuerint Petri dictis: quia videbant non aliter constare quōd verba sonant, quā si ad Messiam ventum esset. Neque enim eo impudentiā proruperant, saltem illi quorum sit mentio vt audeant in rebus apertis caullari. Deus enim pius & dociles auditores suis discipulis tunc obrulerat. Quærebant in veteri Testamento Messiam. Eius tyrum sciebant delineatum fuisse in Dauide. Erat religio, & scripturæ reuerentia. At hodie totus ferē gentis delperata est impudentia. Vtunque vrgeantur, etudant. Vbi nullus est effugium, rāmen perumpunt. Vici nunquam cedent. Nec dubium, quin hæc illiberalis proteritas impietatis eorum poena sit. sed redeamus ad Petri coniectionem. Quando non tantū prædicat Dauid liberatorem sibi fore Deum, sed modum quoque singularem exprimit: nempe, quōd sepulchri corruptioni non erit obnoxius, mentio colligit Petrus, id non in ipsum proprie competere: quum eius cadaver in sepulchro corruptum fuerit. Quia autem hoc dictū alperum fuisse apud Iudeos, verborum circūta furitatem præmolliit. Non enim præcisē vno verbo negat, verē id fuisse in Dauide impletū, sed obliquē tātūm significat, quia vulgari aliorū more in sepulchro cōsumptus faciat. ceterū in ita de christo vaicinatū est Dauid, vt & sibi priuatim aprarit hæc consolatio, & exierit ad vniuersū Ecclesiæ corpus. Nā quod in capite solidū est ac perfectū, diffusum postea in singula membra dīstruibit. Neque verō negandum est, de se ipso Dauide hic loquutum: sed quatenus in christo, quasi vitæ speculo, se inuebatur. Primus ergo respectus in christum inde ad se & alios fideles oculos conuertit. Ita nobis hic præscribitur generalis doctrina, de natura fidei, de spiritali conscientie gaudio, de spe æternæ liberationis.

PROVIDEBAM. Hoc principium tenendum est, si Deum velimus nobis adesse, vt illum statuamus nobis ante oculos: & quidem antequam appareat. Fidei enim prospectus multo longius quàm ad presentem experientiam penetra. Ergo hoc habet proprium fides, vt in rebus confusus & periculosus omnibus Deum semper ducenti sibi proponat. Nihil enim est quod nos sustineat, quàm presentie Dei agnitio: sicut absentie opinio nos subinde conseruat & tandem penitus exanimat. Subiicit Dauid, non frustra se ad directionem illam Dei fuisse intentum. Mihi, inquit, **A DEXTERIS** est: quod significat, non esse periculum, ne vnquam nos ac fidem nostram frustreretur, quum illum proponimus nobis presentem: semper enim presentissimum eius auxilium sentimus. Fides quidem in sperando Dei auxilio omne experientium & quicquid sensu percipitur, anteuertit e debet: verum vbi hanc Deo gloriam tribuerit, vt cum, licet absentem, adeo que inuisibilem, in Verbo apiciat, ipso tandem reffectus, superabitur. Est enim angustia fidei mensura, quàm vt immensa diuina potentia & bonitatis amplitudinem capiat. Similitudine autem vitur ab iis sumpta, qui vt debiles fulciant, vel timidos consument, ad latus se coniungunt. Non commoueri, est non deiciēdi gradu, sed firmum in statu manere: quemadmodum & Psal. 46. Deus in medio eius, itaque non commouebitur. Est enim duriter pius quatefieri sepe contingit, tamen quia ad se ipsos redeunt, dicuntur firmi manere. Non est igitur cur sibi à lapsu timeant, qui Dei auxilio iustinentur. Sicut ē conuerso qui alibi quàm in Deo robur suum statuunt, ad minimum quemlibet auræ flatum nurabunt, ad mediocre autem tentationis ventum corrunt.

PROPTER HOC LAETATVM. Fiduciam sequitur gaudium animæ, lingue exultatio, & corporis socius securitas. Nisi enim stupent homines, anxios & tristes esse oportet, adeoque miserē cruciari, quando se desitutos ope Desertunt. At fiducia quæ in Deo collocatur, non anxietate modò nos liberat, sed miro gaudio animos nostros perfundit. Istud est gaudium, quod suis discipulis plenum christus promisit, & quod non posse illis eripi testatus est, Ioan. 16. & 17 Magnitudinem gaudii exprimit, quum negat posse intus contineri, quin erumpat in lingue exultationem. **CAROD**, gloriam quidem significat: sed hic, vt aliis pluribus locis, pro Lingua capitur. At quæ ita rectē verteterunt **GÆCI. CARNIS** autem quies totius hominis securitatem significat, quàm nobis asserit Dei tutela. Nec obstat, quod perpetuo inquieti sunt ac trepidant fideles: nam sicuti in mediocris sita nihil homines lætantur: ita nullæ sunt tante agitationes, quæ illorum mentē abrumptant. Si quis obiciat, in spiritu consistere pacem fidelium, non autem esse carnis: respondeo, corpore quiescere fideles: non quia fiat immunes à molestiis; sed quia totos se Deo curæ esse confidunt, neque animam modò eius protectione fore saluam, sed corpus etiam tutum.

27 QVIA NON RELINQVES. Animam relinquere in inferno, est permittere vt interitu opprimatur. Duæ voces ponuntur, quarum vtraque sepulchrum Hebræis significat. Quia Shaal petere significat, Seol putō dictum esse, quia moīs infatiabilis est: vnde & illa translatio, dilatauit infernum animam suam. Item, dilatat quasi infernus ossum. Quæ vèd posterior Sabbath à corruptione vel à consumptione ducta est, quatenus ista consideranda est, sicuti eam notare voluit Dauid. Quæ hîc à quibusdam de christi ad inferos descensum disputantur, meo iudicio superuacua sunt: quia remota à Prophætæ mente & consilio. Neque enim ANIMA tam spirituum immortalis essentia significat, quàm vitam ipsam. Nam quum homo extinctus in sepulchro iacet, sepulchrum dicitur eius vitæ dominari. Vbi Græci verterunt **SANCTVM**, Hebræicè est **CASITH**, quod proprie manuetum lonat, sed hoc, quia nihil ad præsens institutum faciebat, Lucas neglexit. Põitò in fidelibus toties laudatum humanitas, quia eos Patris similitudinem imitari conuenit, ac referre.

28 NOTAS MIHI FECISTI.) Significat se Dei gratia receptum esse à morte in vitam. Nam quod tanquam rediuius emerfit, singulari Dei beneficio fert acceptum. Hoc in christo sic fuit impletum, vt nihil deesset ad perfectiorem. Membra verò suam habent mensuram. Itaque Christus exers fuit corruptionis, vt sit pimitie resurgentium. Nos eum tandem sequemur nostro ordine, sed in pulcrem prius redacti. Quod addit, SE LAETITIA repletum cum vultu Dei, conuenit cum illo: Ostende nobis faciem tuam, & salui erimus. Item, S' ignorum est super nos lumen vultus tui: distit laetitia in corde meo. Sola enim est diuini vultus serenitas, quæ nos non exhilarat modo, sed viuificat: rursus, eo auerso vel turbato, nos deficere necesse est.

1. Cor. 15.
c. 20.
1. Cor. 15.
c. 42.
Fla. 16. b. 11.
Fla. 30. a. 4

30 PROPHETA IGITUR QVVM ESSET.) Duabus rationibus admonet, non esse mirum si Dauid longè ultra suam ætatem loquendo, euehatur: prior est, quòd Propheta erat. Scimus autem Prophetis res futuras & procul ab hominum notitia remotas pat fieri. Ergo eorum sermones vulgari aliorum modo iniquum est metiri, quum Spiritu direttore longos annorum circuitus transcendant. Vnde & Videntes dicuntur: quòd tanquam in alta specula collocati, videant quæ propter longinquam distantiam aliis sunt abscondita. Altera ratio est, quòd peculiariter illi promissus fuerat christus. Hoc autem axioma passim in christo Dauidi rei receptum erat apud Iudeos, vt filium Dauidis subinde in ore haberent, quories de christo fiebat mentio. Non sunt quidem eiusmodi argumenta, quæ necessarid euincant, de christo exponendum esse hoc vaticinium: neque etiam fuit istud Petri consilium: sed primò contrariam obiectionem præuenire voluit, vnde talis Dauidi rei cognita diuinatione. Dicit ergo, & reuelatione prophetica & singulari promissione notum illi fuisse christum. Deinde, apud sanos & integros valebat hoc principium quòd Paulus tradit Christum esse finem Legis. Nemini ergo tunc dubium erat, quin Prophetis omnibus hic fuisse scopus, ad christum pios manu ducere: Ideo quicquid in christo infigne & quasi extraordinarium loquuti erant, vulgò persuasum erat in christum verè competere. Proinde notandum est, solidè ratiocinari Petrum, quam Dauidi non fuisse obscurem colligit, quòd summum erat reuelationum omnium caput.

Ro. 10. a. 4.

IN REVRANDO IVRASSET.) Iurauit Deus, non tantum vt fidem suæ promissioni apud Dauidem faceret, sed etiam vt plurius altimaretur res promissa. Et in hunc finem, meo iudicio, hic repetitur, vt cogitent Iudæi, quantum habuerit momenti promissio, quam Deus ita insignierat. Et nobis quoque vitilis est eadem admonitio: neque enim dubium est, quin pacti excellentiam commendare Dominus voluerit solenni interposito iurando. Interea & fidei nostræ infirmitati hoc aptum est remedium, sacrum Dei nomen pignoris instar nobis obici, quòd eius dictis fidem atroget. Particula, SE CVNDVM CARNEM, aliquid in christo fuisse carne nobilis subindicat. Sic ergo ex femine Dauidis Christus progenitus est homo, vt suam interea diuinitatem retineat, atque ita disertè exprimitur inter duas naturas distinctio: quando eadem ratione dicitur christus Filius Dei secundum æternam suam essentiam, qua semen dauidis secundum carnem.

32 *Hunc Iesum excitauit Deus: cuius omnes vos sumus testes.*

33 *Dextera ergo Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hoc quod vos nunc videtis & auditis.*

34 *Neque enim Dauid ascendit in caelos. Atqui dicit ipse: Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis.*

35 *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

36 *Certe igitur cognoscat tota domus Israel, quòd Dominum & eundem Christum Deus fecit hunc Iesum, quem vos crucifixistis.*

32 HVNC IESVM.) Postquam Dauidis testimonio probauit oportuisse christum resurgere, dicit se & reliquos collegas huius resurrectionis oculatos esse testes. Neque enim patitur contextus aliò trahi excitandi verbum. Vnde sequitur in Iesu Nazareno impletum fuisse quòd Dauid de christo prædixerat. Postea de fructu vel effectu disserit. Illud enim priore loco demonstrandum fuit, christum viuere. Alioqui absurdum & incredibile fuisset eum tantum miraculi esse autorem. Simul ramen admonet, illum non sibi priuatim resurrexisse, sed vt effuso Spiritu, totam Ecclesiam vitæ suæ participem faceret.

33 DEXTERA IGITUR DEI.) Dextera hic pro manu aut virtute capitur, vt passim in Scriptura. Vult enim dicere, hoc fuisse memorabile Dei facinus, quòd christum suum, quem homines morte extinctum putabant, in tantam gloriæ celsitudinem exulit, PROMISSIO Spiritus, pro Spiritu promissio. Iam enim Spiritum prius Apostolis sæpius promiserat. Significat ergo Petrus Christum præstandi facultatem à Deo Patre impetrasse. Et Promissionem disertè exprimit, vt fiant Iudæi hoc non subito contigisse, sed nunc fidem constitisse Prophete verbis, quæ rem ipsam multo ante præcesserant. Porro quòd dicitur A PATRE impetrasse, in Mediatoris personam competit. Vtrumque enim rectè dicitur, quòd à se ipso miserit christus Spiritum, & à Patre. A se ipso misit: quia æternus est Deus. A Patre: quia quatenus homo est, à Patre accipit quòd in nos transfundat. Prudenter autem pro captu rudium loquitur Petrus, ne quis intempestiuam de Christi virtute questionem moueat. Et certe quò officium christi sit, nos ad Patrem dirigere, hæc ad vsum pietatis aptissima est loquendi forma, quòd Christus quasi inter Deum & nos medius, accepta ex Patris manu dona, manu sua nobis tradat. Præterea hic ordo notandus est, quòd missum à Christo Spiritum fuisse dicit, postquam exaltatus est. conuenit hoc cum illis sententiis: Nondum Spiritus datus erat, quia nondum glorificatus erat christus. Item, Nisi abiero, Spiritus non veniet. Non quòd tunc primùm cooperit tradi Spiritus, quo præditi fuerunt sancti patres ab initio mundi: sed quia luculentiorum hanc gratiæ abundantiam distulit eò vsque Deus, dum Christum in regia sede collocasset: quòd significat effusio, vt paulò ante vidimus. Nam hoc modo vis ac fructus mortis & resurrectionis obfignatur: & simul inde agnoscimus nihil nos iacturæ fecisse quum è mundo migrarim: quoniam absens corpore Spiritus sui gratia nobis melius adest.

fol. 7. f. 39.
Ioh. 16. 2. 7

34 NEQUE ENIM DAVID.) Tamen si ab ipso effectu quem oculis cernebant, colligere promptum erat, datum Christo fuisse principatum, quò tamen plus fidei habeat eius gloria, probat Dauidis testimonio, sic iam olim fuisse à Deo constitutum, vt Christus in summum honoris gradum extolleretur. Tantum enim valet ista locutio, SE DEXERA ad dextram Dei, ac summum imperium obtinere, quemadmodum postea fufius dicitur. Priusquam tamen vaticinium recitet, præstat, non competere nisi in Christum. Ideo vt sententia sit clarior, sic texenda est oratio. Pronunciat Dauid decretum esse à Deo, vt Rex ad dextram eius sedeat. Atqui hoc ad Dauidem non pertinet, qui in tantam altitudinem nunquam euectus fuit. Ergo hoc de Christo prædicat. Porro quòd Spiritus sancti oraculo prædictum fuerat, Iudæis non debebat nouum videri. Hinc liquet

liquet quo sensu neget Petrus, Dauidē in cęli ascendisse. Non agitur hic de anima Dauidis, an recepta in beatā quietem ac caeleste domicilium fuerit ad ascensum in cęlum sub se comprehendit quę Paulus docet 4 ad Eph. 4. ad Eph. 4. 5. capite: vbi Christū supra omnes cęlos collocat, vt impleat omnia. Quare, penitus superuacua hoc loco est de itatu mortuorum disputatio. Non enim aliud cōtendit Petrus, quā vaticinium de sessione ad Dei dexteram non fuisse in Dauidē completum: ideoque alibi querendam esse eius veritatem. Quum autem inueniri nisi in Christo nequeat: super est vt Iudei prophetia admoniti, agnoscant sibi in Christo monstrari, quod tantū antē prædictū in ueritatē. Verum quidem est, Dauidem autore Deo regnasse & aliquatenus fuisse eius vicarium: non tamen vt superior esset omnibus creaturis. Quare sessio hæc nemini conuenit, nisi supra totum mundum emineat.

DIXIT DOMINVS DOMINO MEŌ.) Quoniam hæc legitima est imperandi ratio, vbi Rex (aut quocunque alio vocetur nomine qui præest) diuinitus est ordinatum esse nouit: ideo Dauid nominatim Christo datum esse regnandi mandatum pronuntiat. Ac si diceret, Non sibi temerē sumptisse honorem, sed tantū paruissē Deo iuben- Psa. 101. a Heb. 5. b. c. ti. Nunc videndam est, an satis firma sit Petri ratio. Colligit sermonem haberi de Christo, quia Dauidi sessio ad Dei dexteram non conueniat. Videtur hoc refelli posse: quoniam peculiari Dei iussa, nomine, & auspicijs regnauit Dauid: quod est ad dexteram Dei sedere. Atqui Petrus pro confesso sumit quod verum est, ac iam breuiter attingit, amplius hic & magis augustum imperium notari quā quo potitus est Dauid. Vt cuique enim vices Dei obierit, & quasi eius personam sustinuerit regnando, hæc tamen longē inferior est potestas, quā vt ad dexteram vsque Dei locus emineat. Hoc enim Christo tribuitur, quia constitutus est supra omnem principatum, & omne nomen quod nominatur, non tantū in hoc seculo, sed etiam in futuro. Quum longē infra Angelos subsiderat Dauid, non ad eam sedem occupat, vt secundus à Deo censeatur. Omnes enim cęlos transcendere oportet, vt veniat ad Dei dexteram. Quare, nemo in ea verē & propriē sedere dicitur, nisi qui creaturas omnes honoris gradu superat. Qui autem inter creaturas residet, etiam si in ordine Angelorum censeatur, infra illam altitudinem manet. Denique, inter creaturas non est querenda Dei dexterā, sed omnes etiam caelestes principatus supereminet. In ipso præterea orationis complexo inest magnum pondus. Lubet hic Rex tenere summum imperium, donec inimicos eius omnes Deus prostrauerit. Certē etiam si concedam terreno dominio nomen tan honorificę sessionis posse aptari, nego tamen tandiu regnasse Dauidem, donec subacti essent omnes eius hostes. Nam hinc merito colligimus æternum esse Christi regnum. Regnum autem Dauidis non modō fuit temporale, sed caducum & exiguę durationis. Ad hoc, ipse moriens multos hinc inde supellices aduersarios reliquit. Multas quidem insignes victorias obtinuerat: sed multum abest quin omnes suos hostes domuerit. Quosdam ex vicinis populis sibi fecit tributarios, quosdam profugauit aut deleuit: sed quid hoc ad vniuersitatem? Ex toto dēnique Psalmi contextu euincere licet, non aliud quā Christi regnum posse intelligi. Vt alia taceam, quod illic habetur de æterno sacerdotio à Dauidis persona nimis est alienum. Scio quid Iudei obgan- niant a vobis: quoque Regios filios COHENIM nominari. Verūm hic de sacerdotio agitur, quale Moyses Regi Melchisedec adscribit, & sancitur Iohanni iurando nouum quoddam sacerdotium. Ideoque nihil hic vulgare aut ordinatum cogitandum est. Atqui, Dauidi nefas fuisset, se ingerere in aliquam partem muneris sacerdotalis. Quomodo igitur diceretur COHEN AVRON maior, & in perpetuum à Deo cōsecratus? Certe, cum quia præsentis instituti non est, totum Psalmum exponere, sufficiat hæc ratio quam Petrus adducit, præfici terrę & cęlis Dominum, qui in dextera Dei sedem habet. Quantum ad secundum membrum versus, de sternendis sub pedibus hostibus, lege quę annotati in caput prioris ad Corinth. 15. 1. Cor. 15. 2. 5.

36 CERTO Igitur COGNOSCAT.) Confitebatur domus Israel venturum esse Christum, qui promissus fuerat: quinam verō hic esset, non tenebat. Itaque concludit Petrus, Iesum qui tam contumeliosē habitus fuerat, imō cuius nomen tantoper execrabantur, eum esse quem agnosceret pro Domino & reuereri debeant. Fecit eum Deus, inquit, Dominum & Christum, hoc est, non alius vobis sperandus est, quā hic creatus & datus à Deo. Porro dicit FACRVM, quia Deus Pater hunc illi honorem contulerit. DOMINI ritulum coniungit cum CHRISTI nomine, quia vulgō tritum erat apud Iudeos, hæc lege vngendum esse Redemptorem, vt caput esset Ecclesię, utque illi gubernandi potestas summāque rerum omnium daretur. Et totam Israelis domum compellat: ac si diceret, Quicunque inter filios Iacob censerit volunt, ac promissum etiā spectant, certō sciant hunc esse, non alium. DOMVS nomine vitur, quia nomen illud & familiam Deus à reliquis omnibus populis segregauerat. Et dicit ἀσφαλῶς, vel securē, non modō vt eorum mentes solida fiducia sistant in Christo: sed vt omnes hæsitandi antas præcedat multis qui de certis quoque rebus sæpe libenter ambigunt. In clausula orationis iterum illis exprobrat quod eum crucifixerint, vt maioris conscientię dolore tacti, ad remedium aspirent. Quum autem iam Christum Domini Ecclesię præsidem, & Spiritus sancti datorem Iesum esse sciant, eō plus vehementia habet acularum. Nam eius cædes, non crudelitatis modō sed sceleris plena erat, sed etiam immanis aduersus Deum perfidia, sacrilegię, & ingratitude, denique apostasie testimonium. Verūm ita vulnerari oportuit, ne ad querendam medicinam tardi essent. Neque tamen propriis manibus eum crucifixerant: sed hoc ad reatum plus satis sufficit, quod eum postulerant ad mortem. Nos quoque hac voce rei peragimur, si iam in cælo glorificatum, crucifigimus in nobis, ostentui eum habentes, vt ait Apostolus Heb. 6.

37 His verō auditis, compuncti sunt corde, & dixerunt Petro, & reliquis Apostolis. Quid faciemus vni fratres?

38 Petrus dixit illis, Penitentiam agite, & baptizetur quisque vestrum in nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum, & accipietis donum Spiritus sancti.

39 Ad vos enim pertinet promissio, & filios vestros, & omnes qui procal sunt: quoscuque aduocauerit Dominus Deus noster.

37 COMPUNCTI SUNT.) Nunc concionis fructum Lucas refert, vt sciamus non modō in linguarum varietate exercitā fuisse Spiritus sancti virtutem, sed in eorum etiam cordibus qui audiebant. Duplicem verō profectum notat: primum quod tacti fuerunt doloris sensu: deinde, quod obsequentes se Petri consilio præbuerunt. Hoc poenitentię initium est, hic ad pietatem ingreditur, tristitiam ex peccatis nostris concipere, ac malorum nostrorum seniu vulnerari. Quandiu enim securi sunt homines, fieri non potest vt seridū animum attendant ad doctrinam. Ideo verbum Dei gladio comparatur: quia carnem nostram mortificat, vt Deo in sacrificium offeratur. Sed compunctioni accedere debet promptitudo ad parendum. Compuncti fuerunt Cain & Iudas, sed obstiterat desperatio quominus se Deo subiicerent. Nā mens horrore occupata, nihil aliud quā fugere Deum potest. Et certē Dauid spiritum contritum & cor humilitatū afferens sacrificium esse gratū Deo, de

compunctiōne voluntaria loquitur: quum impiorum compunctiōnibus permixti sint fremitus. Bene ergo sperandum est, & hac salutis fiducia erigendus animus, vt parati simus addicere nos Deo, ac sequi quicquid iusserit. Multos quotidie pungi videmus, qui tamen fremunt ac obmurmurant, vel etiam pioreturū reluctantur, adeoque furiosè insaniunt. Imò hæc illis insaniendi causa, quòd punctiōnes inuiri sentiunt. Vtiliter ergo hi soli punguntur, qui voluntarium dolorem suscipiunt, ac simul petunt à Deo remedium.

38 PETRVS DIXIT.) Hinc percipimus nunquam irritos discedere, qui os Domini interrogant, ac se illi regendos docendòque offerunt: neque enim fallere potest illa promissio. Pulsate & aperientur vobis. Ergo quisquis verè ad discendum erit compositus, pium eius desiderium Dominus non frustrabitur: est enim optimus ac fidelissimus magister, modò discipulos habeat dociles ac studiosos. Quare, non est cur metuamus ne desituit nos sano consilio, si tantum attenti simus ad eum audiendum: nec reculemus, quicquid præcepit, amplecti. Cæterum eorum nos consilio & autoritate regi sinamus, quos nobis offert doctores. Inde enim tam prompta repente obedientia in his qui se permittunt atque addicunt Apostolis, quia persuasi sunt diuinitus sibi esse missos ad monstrandam salutis viam.

POENITENTIAM AGITE.) Miior verbo Græco subest emphasis: nam Conuersionem mentis sonat, vt totus homo innouetur, & alius fiat. Quod diligenter notandum est: quia miserè corrupta fuit hæc doctrina sub Papatu. Nam Poenitentia nomen ferè ad externos nescio quos ritus transfulerunt. Balbutiunt quidem nonnihil de ficta contritione cordis, sed eam partem quasi defunctoriè attingunt: præcipuè autem insistant in externa corporis exercitia, quæ, etiam si nihil inflexit vicii, parum momenti habent. Atqui, nihil propemodum inculcatur præter commentitias nugas, quibus inuiciter homines fatigantur. Quare, sciamus hæc esse veram poenitentiam, dum spiritu mentis suæ innouatur homo, quemadmodum Paulus docet duodecimo ad Romanos. Nec dubium est, quin Petrus de vi & natura respicientiæ discretè concionatus fuerit: sed Lucas capita tantum perstringit, non autem verba orationis ab ipso habite recenset. Sic ergo habendum est, quod Petrus primò hortatus fuerit Iudæos ad poenitentiam: deinde erexit eos veniè fiducia. Nam peccatorum remissionem illis promisit. Ac duè quidem ille sunt Euangelii partes, quemadmodum satis notum est. Idèoque, quum Christus summam traderet vult quid contineret Euangelii doctrina, dicit oportuisse prædicari in nomine suo poenitentiam, & remissionem peccatorū. Porro, quia non reconciliamur Deo, nisi intercedente Christi morte, nec aliter quàm eius sanguine peccata nostra expiatur & delentur, ideo nominatim Petrus ad ipsum nos renouat. Quarto loco baptismum ponit, tanquam sigillum quo gratiæ promissio confirmatur. Quare, in his par cis verbis totam ferè habemus Christiani summi summam: nempe, vt homo sibi renuntians & mundo, totum se Deo addicat. Deinde vt gratuita peccatorum remissione à reatu mortis liberetur, adeoque adoptetur inter Dei filios. Quando autem nihil horum consequi sine Christo potest, simul Christi nomen in medium proponitur, tanquam vnicum fidei ac poenitentia fundamentum. Cæterum, & hoc notandum est, sic inchoari à nobis poenitentiam, vbi primò ad Deum conuertimur, vt tota vita eam prosequi oporteat. Proinde, resonare in Ecclesia quotidie debet hæc concio, Poenitentiam agite: non vt eam ordiantur qui censerit volunt fideles, ac iam in Ecclesia locum habent: sed vt in ea proficiant: quanquam multi nomen vsurpant fidelium, qui nullum vnquam poenitentia initium habuerunt. Quare hic docendi ordo tenendus est, vt qui adhuc mundo & carni viuunt, veterem hominem crucifigere incipiant, vt resurgant in vitæ nouitatem: qui autem iam ingressi sunt in poenitentia stadium ad metam assidue contendant. Porro quoniam interior animi conuersio conducere fructus in vita debet doceri ritè poenitentia non potest, quin opera exigantur: non illa friuola, quæ sola in pretio sunt apud Papistas, sed quæ solida sint innocentia & sanctitatis testimonia.

BAPTIZETVR VNVS QVISQVE VESTRVM.) Tamest in contextu verborum baptismus remissionem peccatorum hic præcedit, ordine tamen sequitur: quia nihil aliud est, quàm bonorum, quæ per Christum consequimur, obsignatio, vt in conscientia nostris rata sint. Ergo, postquam de poenitentia differunt Petrus, Iudæos ad gratiæ fiduciam, & spem salutis inuitat. Ideo postea Lucas in concione Pauli fidem poenitentia coniunget eodem sensu quo hic remissionem peccatorum ponit. Et meriti: neque enim alibi quàm in gratuita iustitia imputatione consistit salutis fiducia. Iusti autem gratis reputamur coram Deo, dum peccata nobis remittit. Quemadmodum autem prius admonui, doctrinam poenitentia quotidiana habere in Ecclesia vltim, ita & de peccatorum remissione statuendum est, quòd nobis assidue offeratur. Et sanè toto vitæ curriculo, non minus necessaria nobis est, quàm primo in Ecclesia ingressu. Ita nihil nobis prodesset, à Deo semel in gratiam receptos esse, nisi hæc legitio continuum haberet cursum, Reconciliamini Deo: quia is qui peccatum non nouerat, pro nobis factus est peccatum, vt iustitia Dei essemus in eo. Hanc quoque alteram Euangelij partem sic deprauant & adulterant Papistæ, vt peccatorum remissionem, quæ per Christum obtinenda erat, proflus exterminant. Fatentur in baptismo gratis remitti peccata, sed post baptismum, satisfactionibus redimi volunt: & quanuis Christi gratiam simul admisceant, quia tamen eam inuoluunt hominum meritis, totam Euangelij doctrinam hoc modo euertunt. Nam primùm excutunt conscientia fidei certitudinem: deinde quum inter mortem Christi & satisfactiones nostras dimidiant, omnino nos priuant Christi beneficium. Neque enim Christus ex parte, sed in solidum Deo nos reconciliat. nec per eum peccatorum venia obtineri, nisi tota & integra potest. Sed in eo vehementer errant Papistæ, quòd Baptismum ad natiuitatem & superiorem vitam restringunt, quasi eius significatio & vis non pateret ad mortem vique. Sciamus ergo in solo Christo fundatam esse remissionem peccatorum, nec de alia expiatione cogitandum esse, nisi quam præstitit mortis suæ sacrificio. Atque hac ratione, vt dictum est, eius nomen exprimitur à Petro, quo significat nihil istorum ritè doceri posse, nisi itatuatur Christus in medio, vt in eo quaratur ipsius doctrina effectus. Cæterum, longa expositione non indiget, quod baptizari iubet in remissionem peccatorum. Tamest enim semel homines sibi reconciliauit Deus in Christo, non imputando illis peccata, & nunc huius reconciliationis fidem cordibus nostris per Spiritum suum imprimit: quia tamen baptismus sigillum est, quo hoc beneficium nobis confirmat, adeoque arrha & pignus adoptionis nostræ, meriti dari nobis in remissionem peccatorum dicitur. Nam quia fide percipimus Christi dona, fidei autem confirmandæ & augendæ baptismus administratum est, illi, tanquàm inferiori medio, remissio peccatorum, quæ fidei est effectus, annexitur. Porro non est sumenda ex hoc loco definitio baptismi, quia eius partem duntaxat Petrus attingit. Per baptismum, vt Paulus docet, crucifigitur vetus homo noster, vt in vitæ nouitatem resurgamus, Rom. 6. Item, Induimus Christum ipsum, 1. Cor. 12. & passim docet Scriptura esse poenitentia quoque symbolum. Sed quia Petrus hic non differit ex professo de tota baptismi natura, sed de peccatorum remissione verba faciens, obiter ostendit eius confirmationem esse in baptismo, nihil absurdum est, si partem alteram prætereat.

IN NOMINE CHRISTI.) Quanquam baptismus non inanis est figura, sed verum & efficax testimonium: ne quis tamè elemento aquæ tribuat quod illic offeritur, discretè expressum est CHRISTI NOMÈ vt sciamus tunc demum vtile nobis

Mat. 7. b. 7.

Rom. 12.

Luc. 14. 6 47.

Mat. c. b. 15.

2. Cor. 5. d. 10.

1. Cor. 5. d. 19.

Rom. 6. 2. 4. 6. Gal. 1. d. 17.

nobis signum fore, si in Christo vim & effectum eius quaeramus: sciamusque ideo nos in Baptismo ablui, quia sanguis Christi ablutio nostra est. Et hinc simul colligimus, Christum esse scopum quod nos dirigat baptismus. Quare, tantum quisque proficit in baptismo, quantum discit in Christum respicere. Sed hic exoritur quaestio: An Petro liceret mutare formam à Christo praescriptam? Sic quidem putant vel fingunt Papistae, & inde prætextum licentiae arripunt in mutandis vel abrogandis Christi institutis. Fatentur quod ad substantiam nihil esse mutandum: sed in forma, liberum Ecclesiae esse volunt nouare quicquid vitium fuerit. Verùm nullo negotio refellitur hoc argumentum quod obtundunt. Nam primò tenendum est, Christum non dictasse Apostolis verba magica ad incantationem, sicuti Papistae somniant: sed mysterij summam paucis verbis comprehendisse. Deinde nego, Petrum hic de forma baptismi loqui: sed simpliciter indicare, totam baptismi virtutem contineri in Christo. Quiaquam nec Christus fide potest concipi sine Patre, à quo nobis datus est, & Spiritu, per quem nos renouat & sanctificat. In eo tantum posita est solutio, quod hic non agitur de certa baptizandi formula: sed reuocantur fideles ad Christum, in quo solo nobis confertur quicquid baptismus figurat. Nam & mundamur eius sanguine, & mortis ac resurrectionis eius beneficio nouam vitam ingredimur.

ACCIPITIS DONVM SPIRITVS.) Quoniam admiratione tacti fuerant, quum viderent Apostolos alienis linguis repente coepisse loqui: Petrus eiusdem doni ipsos fore compotes dicit, si ad Christum transferint. Praecipua quidem erant remissio peccatorum, & vitæ nouitas: sed hæc erat velut accessio, vt Christus aliquo dono visibili suam illis virtutem exeret. Neque enim de sanctificationis gratia, quæ generaliter piis omnibus confertur debet hic locus intelligi. Donum ergo Spiritus illis promittit, cuius specimen in linguarum diuersitate cernebant: ideo hoc proprie ad nos non spectat. Nam quia illis miraculis illustrare voluit CHRISTVS regni sui exordium, non nisi ad tempus exiterint: sed quoniam visibiles gratiæ, quas suis distribuebat Dominus, quasi in speculo monstrabant CHRISTVM Spiritus sancti esse datorem, ideo aliquatenus ad totam Ecclesiam pertinet quod dicit Petrus: Accipitis Spiritus donum. Tamen si enim non accipimus vt linguis loquamur, vt simus Prophetæ, vt sanemus ægros, vt miracula edamus: nobis tamen in præstantiore vsum datur, vt corde credamus ad iustitiam, vt linguæ nostræ in veram confessionem formentur: vt transeamus à morte in vitam: vt qui inopes sumus & vacui, locupletemur: vt aduersus Satanam & mundum inuicti stemus. Baptismo itaque semper annexa erit Spiritus gratia, nisi à nobis impedimentum occurrat.

AD VOS ENIM PERTINET PROMISSIO.) Hoc nominatim addi oportuit, vt certò statuerent Iudæi sibi communem esse cum Apostolis Christi gratiam. Iude autem probat Petrus, quia illis destinata sit Dei promissio. Nam huc semper conueniendi sunt oculi: quia non aliter nobis nota esse potest Dei voluntas, quam per verbum. Sed non satis est habere verbum generale, nisi sciamus nobis destinari. Dicit ergo Petrus Iudæis, quæ in se & collegis certum Dei beneficium, olim promissa esse: quia hoc ad fidei certitudinem necessario requiritur, vt linguarum animo infusum habeant, se comprehendi in eorum numero quos alloquitur Deus. Denique, hæc verè credendi est regula, quum ita perualus sum, meam esse salutem, quia ad me pertinet promissio, quæ illam offert. Hinc etiam maior confirmatio accedit, quum ad eos promissio extenditur, qui prius remoti erant. Fœdus enim cum Iudæis Deus pepigerat. Si eius vis & fructus peruenit vsque ad Gentes, non est quòd de se Iudæi dubitent, quin sensuri sint firmam ac ratam Dei fidem. Notandi autem sunt tres isti gradus, quòd primùm Iudæis, deinde filiis ipsorum facta sit promissio: postremò quòd Gentibus quoque communicanda sit. Nota est Ratio, cur Iudæi alii præferant: sunt enim velut primogeniti in Dei familia, imò singulari privilegio segregati tunc erant à reliquis omnibus. Ergo legitimum ordinem Petrus obseruat, quum Iudæis assignat priores honoris partes. Quòd illis filios adiungit, pender ex verbis promissionis: Ero Deus tuus, & seminis tui post te. Vbi Deus filios patribus accenset in adoptionis gratia. Hic ergo locus abunde refellit Anabaptistas, qui infantes ex fidelibus genitos, à baptismo arcent, quasi non sint Ecclesie membra. Effugium in allegorico sensu captant, ac filios interpretantur, qui spiritualiter geniti sunt. Sed nihil proficiunt tam crassa impudentia. Palam est, hoc dictum fuisse à Petro, quia Deus gentem vnam peculiariter adoptauerit. Quòd autem ius adoptionis etiam infantibus commune esset, testis fuit circumcisio. Quemadmodum ergo fœdus suum Deus cum Isaac nondum nato perculserat, quia semen erat Abraham: sic Petrus omnes Iudæorum filios in eodem fœdere contineri docet, quia semper vigeat illud: Ero Deus seminis vestri.

ET IIS QUI SVNT PROCVL.) Vltimo loco nominantur Gentes, quæ prius fuerant extraneæ. nam qui ad Iudeos referunt, qui procul in longinquis regionibus expulsi fuerant, multum falluntur. Neque enim hic agitur de locorum distantia: sed discernit Petrus notat inter Iudæos & Gentes, quòd priores Deo coniuncti erant ratione fœderis, adeoque eius domesticci: Gentes autem exulabant ab eius regno. Eadem locutione vtitur Paulus 2. ad Ephes. Quòd cum Gentes alienæ essent à promissionibus, nunc per Christum Deo appropinquaerint. Quia Christus diruta maceria, utrosque recòciliauit Patri, & veniens annuntiauit pacem his qui prope erant, & his qui procul. Nunc tenemus Petri mentem. Nam vt Christi gratiam amplifcet, eam Iudæis sic proponit, vt Gentes quoque fore consortes dicat. Ideo vtitur verbo aduocandi, ac si diceret: Quemadmodum vos prius in vnum populum sua voce collegit Deus, ita vobis eadem vbique personabit, vt qui remoti sunt, ad vos accedant, vbi nouo Dei edicto fuerint accessiti.

40 *Pluribus etiam aliis sermonibus testificatus est atque hortatus, dicens: Seruamini à generatione hac praua.*

41 *Qui ergo libenter amplexi sunt sermonem eius, baptizati sunt: & additæ sunt die illa animæ circiter ad tria millia.*

42 *Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, & communicatione, & fractione panis & precibus.*

40 PLVRIBVS ETIAM ALIIS.) Quanquam in his quæ hæctenus habuimus, non retulit Lucas Petri verba, sed tantum capita breuiter attingit: rursum tamen hic admonet, Petrum non simplici nudaque doctrina vsum esse sed addidisse exhortationum stimulos. Et nominatim exprimit, multum intulisse in hanc partem. Quòd dicit, HORTATVM & obtestatum, in eo vehementia notat. Nam erroribus protinus valde dicere quibus pridem fuerant imbuti, & sacerdotum imperium abiicere cui assueuerant, non tam facile erat. Violenter ergo ab hoc luto eripi oportuit. Summa autem fuit, vt sibi cauerent à generatione praua. Neque enim Christi esse poterant, nisi discederent à professis eius hostibus. Sacerdotes & scribæ summa autoritate tum pollebant, & quam prætexerent Ecclesie laruam, faciebant fucum simplicibus. Hoc magnum erat impedimentum plerisque, ne ad Christum accederet. Poterant etiã alij vacillare, alij à recta fide deficere. Petrus itaque

Rom. 16.
b. 10.
Ioh. 5. d.
24.

Exo. 4. c. 22.
Ge. 17. a. 70.

Eph. 4. c. 16.

ipſos generationem prauam eſſe aperte declarat, vtenoque ſe Eccleſiæ titulo venditent. Ideo precipit auditibus, vt ſe ab illis ſeparent, ne ſe impia & peſtifera illorum foueritate illigeant. Quòd dicit, *SERVAMINI*, ſignificat illis fore exitiale, ſi ſe cum tali peſte commiſceant. Et ſane experientia docet quam miſere ſurtum & deſiſum agantur, qui vocem paſtoris à voce alienorum non diſcrimant, & deinde quantum remora afferat motui eſſe ignauia plerique dum mediſtare appetunt. Diſceditionem ergo ab impijs facere iubet, ſi velint ſalua eſſe. Atque hæc doctrina pars minime negligenda eſt. Neque enim ſufficit, nobis proponi Chriſtum, niſi fugere doceremur quæ ab ipſo nos abducunt. Et boni paſtoris eſt, oues à luporum accellu prohibere. Ita hodie vt retineamus in ſyncræta Euangelii doctrina populum, offendet & ſubinde teſtificari cogimur, quam ſum à Chriſtianiſmo diſſerat Petrus, & quam noxia ſit peſtis, ſi implicari cum peſtibus Chriſti hoſtibus. Nec maledicentiam tui debet, quòd venerandos Patres, penes quos tunc erat ordinarium Eccleſiæ regimen, Petrus nominat *GENERATIONEM* prauam. Pericula enim quæ animæ interitum afferre poſſunt, indicanda ſunt ſuis nominibus: neque enim à veneno ſibi cauebunt homines, niſi venenum eſſe intellexerint.

41 *QUI ERGO LIFFENTER.*) Clarius ergo refert Lucas, quantum fructum retulerit vna Petri conſilio: nempe quòd circiter tria hominum milia Chriſto luſiſcunt. Sana vim ac naturam fidei indicat, quum dicit, Prompto vel hilari animo ſermonem amplexos. Ab hac ergo promittudine, & alaci obediendi ſtudio incipere debet fides. Sed quoniam multi initio ſe admodum voluntarios oſtendunt, qui deinde nihil habent conſtantiam tenentis: nec penitus ſubitum ſuſſe impetum, qui mox conuertitur, paſſim poſt commendat Lucas ſimul eorum preſentantiam, quos dixerat, *TERTER* amplexos eorum ſermonem: ad hoc Chriſti diſcipulis fuſſe narians, vel in ad in corpus inſitos, & perſeueraffe in doctrina. Ergo nec viduos ad obediendum nos eſſe oportet, nec ad reſiliendum ceſeres: ſed doctrinam quam protinus inuicimus amplexi, tenaciter fixò que pede inhaerendum. Potè, hoc exemplum non paruum nobis puriorum debet exequere. Nam quum vna conſilio, ad Chriſtum tanta multitudo conuerſa fuerit, vix centum conſiones paucos poſſum alienant: quum illos perſeueraffe nuper et Lucas, vix decimus quiſque medio ore proficiendi: fundam offendit, qui potius maior pars tunc falſitudo doctrinam, væ ergo mundi ignauia & lenitas.

IN DOCTRINA) Lucas non tantum fidei aut pietatis conſtantiam in illis laudat: ſed dicit conſtanter incubuiſſe exercitijs quæ ad confirmationem fidei valent: nempe quòd aſſidue proficere studuerint, Apoloſos audiendo, quòd frequentes iuerint in precibus: quòd communicationem & fractionem panis ſedulo coherint. Quantum ad doctrinam & preces, non obſcurus eſt teſtis *COMMUNICATIO* & *FRACTIO* panis variè accipi poſſant. Quibusdam Fractio panis, cenam ſignificat: alius elemoſynas: alius quòd inter ſe communiter epulabantur fideles. *COMMUNIO* nonnulli ſacræ cenæ celebrationem eſſe putant: ſed ego potius alius aſſentior: qui eam notari putant per fractionem panis. Nam *COMMUNIO* ſine adiectione quædam hoc teſtu inuenitur. Ergo ſignatur ad mutuam communem orationem, elemoſynas, aliaque ſacræ conjunctionis officia potius refero. cui fractionem panis hoc loco de cenâ Domnica interpretari malim, hæc ratio eſt, quòd Lucas ea commemorat, quibus publicus Eccleſiæ ſtatus continetur. Hic, hic quatuor notas exponit ex quibus vera & genuina Eccleſiæ facies diuidiſſe queat. Querimus ergo veram eſſe miſi Eccleſiam: hinc nobis ad vnum depicta eſt eius imago. Ac initium quidem facit à doctina, quæ veluti Eccleſiæ anima eſt. Nec quamlibet doctinam nominat, ſed Apoloſolorum, hoc eſt, quam per ipſorum manus Dei tradiderat. Ergo obſequere perſonam pura vox Euangelii, vbi in eius profeſſione manent homines, vbi in ordinario eius auditu ad profeſſum ſe exercent, illic indubit eſſe Eccleſiam. Hinc ſtatuerè promptum eſt, quàm ſi ſimola ſit Paſſorum iactantia, dum inſtaſis buccis ſecurè detonant Eccleſiæ nomen: quum tamen totam Apoloſolorum doctinam ſe diſſidè corrupterint. Nam ſi iuſtum ſiue exiens, nulla omnino reperitur: pars integra: in plerique verò non minus eſt diſſidium, quàm luci cum tenebris. Regula colendi Dei, quæ ex vno eius Verbo peti debuerat, tantum ex ſuperſtitioſis hominum inuenitis illic conſtat eſſe. Saluus fiducia quæ in ſolo Chriſto ſidere debuerat, ad operum merita tranſtulit. Denique conuocatio innumeriſſis profanis delirijs proſus eſt obrupta. Denique quicquid illic auditur, vel deformatio eſt apoſtolica doctrina, vel euerſio. Proinde, quàm facile eſt Paſſis obtendere Eccleſiæ titulum, & tam nobis proprium cui ſuſtinet eorum arrogantiam reſellere. Hic enim erit ſtatus: An doctrinæ puritatem retinuerint, à qua non minus procul abluunt, quàm inferri à celo. Verùm in eo ſcilicet ſunt prudentes, quòd de doctrina moueri controuerſiam nolunt. Nobis tamen, vt dixi, in eam iſtam laruam impune contemnerè licebit: quando quidem Sacerdotis ſacruſ pronuntiat, ab hac nota præcipuè aſſimulandum eſſe Eccleſiam, ſi doctrinæ per Apoloſos tradite ſimplicitas illa viget.

IN COMMUNICATONE.) Hoc membrum & poſtremum, ex primo tanquam fructus vel eſſe ſtus manant. Doctrina enim vinculum eſt ſacræ inter nos communicationis, & ſimul ianuam nobis aperit ad Deum, vt à nobis inuocetur: cenam autem ad doctrinam, vice confirmationis accedit. Quare non temerè hæc quatuor recenſet Lucas, quum deſcribere vult nobis ritè conſtitutum Eccleſiæ ſtatum. Et nos ad hunc ordinem eniti conuenit, ſi cupimus ve, ſi cenſeri Eccleſia totam Deo & Angelis, non manere tamen eius nomen apud homines ſtare, eorum eſt, ipſum de publicis precibus loqui. Itaque non ſatis eſt ſingulis pituitatiſſus preces domi accipere, niſi omnes ad precandum conueniant: in quo etiam ſita eſt fidei profeſſio.

43 *Accidit autem omni anime timor, multaque prodigia & ſigna per Apoſtoloſ edebantur.*

44 *Omnes autem credentes erant conuincti, & habebant omnia communia,*

45 *Ac poſſeſſores & ſubſtantijs vendebant, diuidebantque ea omnibus, prout quiſque opus habebat.*

43 *ACCIDIT AVTEM.*) Significat talem fuſſe Eccleſiæ conſpectum, vt a tunc redderet alios qui in doctrinam non conſentiebant. Id autem factum fuſſe, conſeruanda & promouenda Eccleſiæ cauſa. Vbi ſecta aliqua exortitur, omnes ſeſe acriter opponunt: atque, vt odioſa eſt nouitas, nunquam paſſi ſuſſent iudei ad momentum ſtare Chriſti Eccleſiam, niſi Dominus ipſos timores, quaſi ſi no, obſiſſet. Poſtè timoris ſpeciem notat Lucas, non qui ad Chriſti obedientiam homines adducat, ſed qui inſipienter tenet adeò que conſtitutos, ne opus Domini impeditè audeant. Quemadmodum hodie multi ſunt qui ſi non uelire volumus quæ in Euangelium, vel certè mundi curis tenentur impliciti, ne ſe penitus Chriſto coniungant, non tamen adeò ſua terret, quin agnoſcant à nobis ſtare Dei veritate: ideo quaſi medijs quieſcant, nec ſaudent impiorum ſeruitute: quia in Deum impingete metuunt. ceterum, quòd dicit, *OMNEM ANIMAM*, eſt ſyncrædoche. certum enim aut à multis contemptà fuſſe Dei manum: alioſ nullo metu fuſſe deterritos, quin furioſè aduerſus Eccleſiam ſequerent. Sed hoc voluit Lucas, talem dei virtutem fuſſe in Eccleſia, vt populus magna ex parte obnuſciceret.

MYLTAQVE PRODIGIA.) Hoc etiam membrum ad causæ redditionem pertinet. Nā vnā cum aliis Dei operibus, ad terrorem incutiendum valebant miracula: quanquam hæc non sola fuit ratio, sed vna ex multis, quòd Deo aduersari meruerant, quem ex miraculis colligebant itare ab illa parte: vnde colligimus, non in hoc modò prodesse, vt homines subiciant in obsequium Dei, sed vt manifestentur aliquatenus impios, ac doment eorum ferociam. Insignis præ aliis desperatæ contumaciæ fuit Pharao: & tamen videmus vt miracula interdum obstratum pectus percillant. Mox quidem obliuiscitur, sed quum ipsum vrget Dei manus, formidare cedere cogitur. In somnia, retentos hoc modo Iudgos Lucas docet, vt Ecclesia quæ facile destrui poterat, emigreret. Idque nostra etiam ætate subinde sumus experti. Nec tantùm metu cohibitos fuisse docet, ne ad nocendum auderent quantum ferebat libido: sed reuerentia quoque fuisse humiliatos in Euangelij gloriam.

Exo. 3. b. 8.
& c. 19.

44 OMNES A VTEM.) Vbi ego verti conuictos, ad verbum apud Lucam legitur, In idem, vel In vnum, quod de loco posset exponi: ac si dixisset, Simul eodem in loco habitare solitos. Ego tamen de consensu malo accipere: sicuti cap. 4. dicit, Fuisse illis cor vnum. Atque ita optimo ordine progreditur, dum ab animis incipit. Postea beneficentiam subicit, tanquam fructum inde prodeuntem. Significat ergo, fraterno amore verè inter se fuisse coniunctos, idque re ipsa testatur scissis, quòd diuites sua vendebant, vt subuenirent pauperibus. Est autem hoc singulare exemplum charitatis, atque ideo refertur à Luca, vt sciamus nostra abundantia subleuandam esse fratrum inopiam. Verùm, sana expositione indiget hic locus propter spiritus fanaticos, qui bonorum *κοινωνία* fingunt, qua omnis politia eueratur: quemadmodum hoc seculo tumultuati sunt Anabaptistæ, quia nullam putabant esse Ecclesiam, nisi in communem aeruum congesta essent singulorum bona: vt inde promiscuè omnes sumerent. Quare, hic duo extrema cauenda sunt. Nam multi politicæ prætextu intus supprimunt quicquid habent, pauperes defraudant, seque bis iustos esse existimant, modò non rapant alienum. Alij feruntur in diuersum errorem, quia vellent omnia confusa. Quid autem Lucas? Certè distinctum ordinem notat, quòd dicit, In distributione habitum fuisse delectum. Si quis obiciat, nihil fuisse proprium, quum omnia essent communia, solutio est facilis. nam ista communitas ad circumstantiam, quæ mox additur, restringi debet: nempe, vt iuuaretur pauperes prout quisque indigebat. Notum est vetus illud proverbium: Omnia amicorum communia: Quum ita loquebantur Pythagorici, non negabant quin suam quisque domum priuatim regeret, neque illis consiliū erat, proprias vxores vulgare. Ita communitas ista quam Lucas commendat, non tollit œconomiam: idque melius constat ex quarto capite, vbi ex tot millibus duos tantùm nominat qui vendebant possessiones. Vnde colligimus quod iam dixi, non aliter collata in medium bona fuisse, nisi vt præsentis inopiæ succurrerent. Ridicula autem fuit monachorum impudentia, qui regulam Apostolicam se tenere professi sunt, quia nihil nominem proprium: atque interea nec vendunt quicquam, nec solliciti sunt si quisquam egeat: sed ventrem orosum farciunt pauperum sanguine, nec aliud in communitate sua spectant, nisi vt bene saturi sint ac lauti, etiam si totus mundus esuriat. Quid ergo cum primis discipulis habent simile, quorum æmuli haberi volunt?

Act. 4. f. 31.

46 *Quotidie autem perseveranter unanimitè in templo, & frangentes per domos panem, sumebant cibum in exultatione & simplicitate cordis,*

47 *Laudantes Deum, & habentes gratiam apud totum populum. Dominus autem quotidie addebat congregationi qui salui fierent.*

46 PERSEVERANTES IN TEMPO.) Norandum est ideo templum frequentasse, quòd illic maior promouendi Euangelij commoditas & occasio forebat. Neque enim eos trahebat loci sanctitas, quum scirent cessasse Leg's vmbas: neque alios suo exemplo ad templi cultum inducere volebant: sed quia multus illic erat piorum concursus, qui depositis priuatis curis, quibus alibi magis distracti fuissent, Dominum quærebant: vt tales lucrificarent Christo, in templo erant assidui. Potuit etiam alia ratio apud ipsos valere, vt mutuum haberent inter se doctrinæ communicationem: quod in priuatis ædibus minus fuisse commodum, præsertim ex quo in tantum numerum creuerant.

FRANGENTES PANEM PER DOMOS.) Significat Lucas, non tantùm in publico ipsos verè pietatis signum dedisse, sed eundem fuisse priuatæ vitæ cursum ac renorem. Nam quòd hic Fractionem panis nonnulli interpretantur sacram Cœnam, alienum mihi videtur à mente Lucæ. Significat igitur, simul vesci solitos, & quidem frugaliter. nam qui sumptuosâ conuiuia agitant, non ita familiariter inter se vescuntur. Deinde addit Lucas, in simplicitate cordis: Quod etiam temperantiæ signum est. In summa, dicere vult, rationem viuendi inter eos fraternam & sobriam fuisse. Quidam exultationem & simplicitatem cordis coniungunt Dei laudi: & probabilis est vtique contextus. Sed quia in laudando Deo non potest esse cordis simplicitas, nisi constet in omnibus vitæ partibus, ideo certum est eius fieri mentionem hoc sensu, quòd fideles eam vbique coluerint. Notanda est autem circumstantia temporis, quòd variis periculis circumdati, læti essent ac hilares. Hoc boni nobis assert diuini erga nos amoris agnitio, & tutelæ fiducia, vt securis animis laudemus Deum, quicquid mundus minetur. Sicuti autem Lucas de publico Ecclesiæ statu paulò antè loquutus est: ita nunc qualis fuerit inter fideles viuendi forma, recitat: vt eorum exemplo discamus & nos frugalem in victu sodalitatem, & in tota vita simplicitatem colere, frui spirituali gaudio, & nos exercere in Dei laudibus. Porò, Simplicitas cordis latè patet: verùm, si hic coniungas cum fractione panis, tantumdem valebit ac syncerus amor, vbi alij aliis sunt expositi, nec astute quisque commodum suum caprat. Ego tamen anxietati oponere malo, qua se torquent nimum prouidi homines. Nam vbi non relictis curas nostras in Deum, hæc iusta impendet merces, vt in quiete trepidemus.

47 HABENTES GRATIAM.) Hic vitæ exultatio fructus est, gratiam habere, etiam apud extraneos. Nec tamen dubium est, quin exoti fuerint multis. Sed Lucas quanuis vniuersaliter loquatur de populo, eam solam partem intelligit quæ integra erat, nec infecta vilo odij veneno. Breuiter significat, fideles ita se gessisse, vt propter vitæ innocentiam populo grati ac probati essent.

DOMINVS QVOTIDIE ADDEBAT.) Ostendit his verbis eorum sedulitatem profectu non caruisse. Studebant quantum in se erat, vagos & errantes colligere in ouile Domini. Non frustra, neque inutiliter eos in hac parte laborasse dicit: quia Dominus in dies Ecclesiam augebat. Et certè, quòd Ecclesia minuitur potius quàm crescat, id nostræ ignauitæ vel etiam prauitatis imputandum est. Cæterùm, quanuis strenuè omnes incumberent ad augendum Christi regnum, Lucas tamen hunc soli Deo honorem vendicat, quòd adduxerit extraneos in

1. Cor. 3.
6. 6.

Ro. 11. b. 16

Ecclesiam. Et sanè hoc proprium est eius opus. Plantando enim & rigando nihil proficiunt ministri, nisi Spiritus sui virtute eorum laborem efficacem reddat. Notandum præterea quod dicit, Aggregatos fuisse ad Ecclesiam qui seruandi erant. Hunc enim obtinendæ salutis modum esse docet, si in Ecclesia in cooptamur. Nam sicuti extra eam non est remissio peccatorum, ita nec spes vitæ æternæ. Hæc porò eximia est piis omnibus consolatio, quòd in Ecclesiam recepti sunt, vt salui fierent: sicuti Euangelium vocatur Dei potentia in salutem omni credenti. Iam quum partem duntaxat vel certum numerum aggreget Deus, restringitur hæc gratia ad electionem: vt prima sit nostræ salutis causa.

CAPVT III.

"Vel. illo
fere tem-
pore.

1 **S**IMVL autem Petrus & Ioannes ascendebant in templum circiter horam pre-
cationis nonam.

2 Porò, vir quidam, qui claudus erat ab utero matris sue, ferebatur: quem: po-
nebant quotidie ad portam templi, que dicitur Speciosa, vt eleemosynam peteret
ab his qui ingrediebantur in templum.

3 Is quum vidisset Petrum & Ioannem appropinquare templo, petiit eleemosynam.

4 Latinitus autem in eum Petrus cum Ioanne, dixit, Respice in nos.

5 Ille autem attendit ad eos, putans se ab ipsis aliquid accepturum.

6 Petrus vero dixit: Argentum & aurum non est mihi: sed quod habeo, hoc tibi do: In nomi-
ne Iesu Christi Nazareni, surge & ambula.

7 Et apprehensa manu eius dextera, erexit eum, & continuo stabilita sunt eius plantæ &
crura:

8 Et exiliens stetit, & ambulauit, & ingressus est cum ipsis in templum, ambulans & saliens,
& laudans Deum.

9 Et vidit omnis populus ambulantem, & laudantem Deum.

10 Noverant autem eum, quod is esset qui solitus erat sedere ad eleemosynam iuxta Speciosam
portam templi. Et impleti sunt admiratione & stupore super eo quod illi acciderat.

II Porò, quum teneret claudus qui sanatus fuerat, Petrum & Ioannem, cucurrit ad eos totus
populus in porticum que dicitur Solomonis, obstupefactus.

I Prius vidimus multa signa per manus Apostolorum edita fuisse: nunc suo more, Lucas vnum ex multis, e-
xempli causa, recitat: nempe quòd claudus, qui ab utero matris caprus pedibus uerat, plenam sanitatem rece-
perit. Sedulo autem circumstantias omnes colligit quæ ad miraculum illustrandum pertinent. Si fuisset laxa-
tio aliqua curum, vel morbus accidentalis, facilior curatio fuisset. Naturæ autem vitium non ita facile corri-
gi potuit. Quum dicit fuisse PORTATVM, ex eo colligimus, non leuem fuisse claudicationem, sed hunc hominem
iacuisse quasi mortuis curibus. Quum solitus esset quotidie eleemosynam petere, hinc totum notior esse
potuit. Quòd hora precationis in templo sanus ambulat, hoc ad vulgandam miraculi famam multum va-
luit. Hoc quoque non paruum addit commendationem, quòd subito in pedes erectus, simul exiit, & alacriter
ambulauit.

SIMVL ASCENDEBANT.) Quum particula ἐν τῷ ἔσθῳ, non magis locum quàm tempus notet, videtur hic pos-
terior sensus ad Petri contextum melius quadrare: quia tamen hoc non multum habet momenti, in medio re-
linquam. Ceterum, Hora nona precationis vocatur, quum iam vergere inciperet dies ad vespertum. Nam quum
dies ab ortu vsque ad occasum solis, horas duodecim haberet, vt alibi diximus, totum illud tempus in qua-
tuor partes diuidebatur. Sic per Horam nonam vltima diei portio intelligitur: sicuti hora prima vsque
ad tertiam, tertia vsque ad sextam, sexta vsque ad nonam durabat. Hinc probabilis coniectura potest colligi,
horam illam sacrificio vespertino destinatam fuisse. Porò, si quis roget, An Apostoli in templum ascenderint,
vt secundum legis ritum precarentur: non tam mihi est versimile, quàm vt melior daretur occasio propagan-
di Euangelii. Si quis autem abuti hoc loco velit, quasi supersticiosos cultus suscipere liceat, dum inter rudes
ac infirmos versamur, friuola erit ratio. Instituerat Dominus, vt sacrificium vesperti & mane Iudæi offerrent.
Hoc exercitio docebantur, ab inuocatione & cultu Dei incipere diem & claudere. Petro itaque & Iohanni li-
berum fuit venire in templum Deo consecratum: nec verò se polluebant, quum Deum Israel, testanda pietatis
causa, inuocarent. Primum quòd statas horas Deus veteri populo esse voluit: inde colligimus, non posse
carere Ecclesiam certa disciplina. Ac hodie, nisi obstarer nimis tempor, vile esset quotidie habere tales
conuentus. Quòd autem Apostoli illa hora ascendunt, hinc colligimus, nullam occasionem promovendi Eu-
angelij à nobis negligendam esse.

3 PETIIT ELEEMOSYNAM.) Videmus qualiter Deus præter spem, huic claudò sanitatem contule-
rit. Quia morbum incurabilem esse putabat, tantum sollicitus erat de v. su. Datur illi quod petere nun-
quam ausus fuisset. Eodem modo sæpe non præuenit Deus, neque expectat dum à nobis prouocetur. Ceterum,
hinc captanda non est desidia occasio, quasi sponte ideo nobis Dominus occurrat, vt otiosi & reclusos si-
namus ipsum nobis benefacere. Habemus enim precandi mandatum. Ergo partes nostras non omitimus. Sed
primum sub claudi persona, nobis exemplum proponitur hominis nondum fide illuminati, vt ritè precandi ra-
tionem teneat. Tales vltro Deus præuenit, vt necesse est. Itaque, quum animas nostras restituit non modo in san-
tatem, sed etiam in vitam, ad hoc ipse sibi causa est. Nam hoc vocationis nostræ initium est, vt faciat esse
quæ non sunt: vt iis se ostendat à quibus non quaeritur. Præterea, vt cunque ad Deum precandum fide iam e-
docti simus, quia tamen non semper sentimus mala nostra, non venit in mentem remedium petere: itaque Dom-
inus gratuitum & minimè speratum affert. Denique quantumvis intenti simus ad precandum, spem tamen &
vota nostra bonitate sua superat.

4 RESPICE IN NOS.) Non ita loquitur Petrus, quin de consilio Dei certus sit. Et certè his verbis singulare
aliquod & insolitum beneficium sperare iubet. Quæri tamen potest, An facultatem habuerint edendi mira-
cula, quoties liberet. Respondeo, sic ministros fuisse diuinæ virtutis, vt nihil suo arbitrio vel proprio motu
tentarint,

Exod. 25.
Et 41.
Num. 28.
a. 2.

Ro. 4. c. 17

gentarint, sed Dominus per ipsos egerit, quam ita expedire nouerat. Hinc factum est, ut vnum sanant, non autem promittunt omnes. Ergo, quem admodum in aliis rebus ducem ac directorem habebant Dei Spiritum, ita etiam in hac parte. Ideo, priusquam claudum surgere iubeat Petrus, coniecit in eum ac defixit oculos. Tunc inuitus non caruit peculiari Spiritus motu. Hinc fit, ut tam securè de miraculo pronuntiet. Porro, excitare hoc verbo claudum voluit ad recipiendum Dei gratiam: ille tamen nihil quàm eleemosynam expectat.

6 ARGENTVM ET AURVM.) Verè excusat Petrus se eo auxilio destitui quod claudus petebat. Itaque testatur, si posset e us in opæ succurrere, libenter se facturum: sicuti expendere vnusquisque nostrum debet quid sibi à Domino datum sit, ut inde proximos iuuet. Quicquid enim facultatis Deus singulari distribuit, charitatis exercendæ vult esse organum vel adiutricium. Idco dicit se dare quod habet. Principio quidem erat hoc lusorium, postquam ad raram spem attraxerat Petrus claudi animum, de inopia sua præfati, quasi vellet hiantem coram deuotè: sed mox solacium adiecit, ut cresceret ipsa comparatione miraculi pretium. Horrenda est impietas, quòd Pipa dum creatur, in comicum vel potius scurrilem ludum, hoc loco impudenter abicitur. Dux sunt lapideæ fellis, quarum in altera dum sedet, & à populo eleemosynam percipitur, his Petri verbis respondens, cruces digitis in aerem spargit. In vicinam sellam traductus, sacculos habet pecunia refertos. Tum illi sui angeli acclamant, Disperisit, dedit pauperibus. Hoc ideo retuli, quòd melius omnes perspiciant Sathanà illic planè regnare, vbi tam aperto ludibrio sacrum Dei verbum habetur. Ut autem ad priorem sententiam reuertat, satis liquet, Petrum certa reuelatione instructum fuisse, quam se donum sanctitatis habere prædicat.

IN NOMINE IESU.) Præfatur hoc opis ac beneficium Christi esse, quòd claudus pedum vium restituit, nomen enim pro Imperio ac virtute accipitur. Neque enim in vocis sonitu somnianta est vis magica: quo modo Iudei in nomine Iesuah delirant. In summa, testatum voluit Petrus nihil quàm ministrum se esse, Christum verò miraculi auctorè. Hoc enim curè habere debuit, ut Christus mundo innotesceret, ac sanctificaretur eius nomen. Cur autem Christo epitheton Nazareæ adscribit? Aliis relinquo suum iudicium: sed ego ita sentio: Quum ita per contemptum Christi vocaretur, Petrum data opera voluisse exprimeret etiam illum qui crucifixus fuerat & cuius nomen contemptibile ac inglorium erat Iudeis, plerisque etiam detestabile, esse tamen Messiam à Deo promissum, & illi datam esse omnem à Patre potestatem: quemadmodum dicit Paulus, Christum se sanctificare, & hunc crucifixum.

SVRGE ET AMBULA.) Videri poterat hoc per quàm ridiculum. Claudio enim promptum erat excipere, Cur non mihi prius crura & pedes dedit? Hoc enim illudere est, quum hominem pedibus orbium iubet incedere. Sed idem habuit patris verbus: & qui iniridè siccarius erat, nunc erectò & alaci animo, Dei donum amplectitur, vnde & verbi efficacia, & fructus fidei apparet. Efficacia autem verbi duplex: & quòd claudus sic afficitur, ut procius sine difficultate obtineret: & quòd vigore membrum emortuis infundit, ac quodammodo hominem renouat. Fidei autem constat sua merces, quòd non frustra surgere iubentur, parer. Videmus ergo, qualiter Deus per verbum operetur: nempe, quum eius prædicationi dat successum, ut in hominum animos penetrat: deinde quum manu sua exhibet quæ illic promittit: adhuc fidem esse irritam non patitur, quin verè porciat bonis omnibus que sibi per verbum oblara expectat. Tenendum autem memoria quo iam dixi, in hac historia nos habere quasi vniuersalem spirituales nostræ restitutionis typum: nempe, quòd sicuti verbum fide apprehensum, sanantem claudum præstitit, ita Dominus per verbum penetrauit in animas, ut eas insanauerit. Ac primum quidem hominum ore loquitur, & nos ad fidei obedientiam extimulat: deinde intus corda mouet suo Spiritu, ut verbum in nobis viuas radices agat: denique, manum porrigit, & modis omnibus suum in nobis opus implet. Sic tractanda esse miracula ex Matthæo colligimus.

9 ET VIDIT OMNIS POPVLVS.) Tam fructum incipit miracula narrare, quòd scilicet claudus gratitudinem suam reatus sit, laudando Deum: & totus opulus in admirationem raptus fuerit. Hic verò est duplex fructus. Nam qui sanatus est, dedit beneficium ignouit & celebrat, opulus ex altera parte commouetur, & fama longè sparsa, accurrunt multi ad spectaculum. Cæterum, quòd dicit Lucas, στεροε repletos fuisse præparationem tantam indicat, quàm plenior tandem sequutus est profectus. Vtrâ enim progredi oportuit, quia per se non multum valuisse admirationi, quæ attonitos magis reddebat, quàm ad Deum adduceret. Fuit ergo quasi fundamentum futuri edificij, quòd opulus stupore tactus fuit. Nam si contemptum præterimus Dei opera, nihil vnquam poterimus ex illis proficere. Porro, hic locus documento est, quòd per se in hominibus efficiant miracula: nempe quòd stuporem confusu-n gignunt. Tametsi enim Dominus suam illi potentiam & bonitatem conspicuè monstrando, rectè nos ad se vocat, que tamen est ingenij nostri imbecillitas, impingimus vel deficiamus in medio cursu donec accedat subsidium doctrinæ. Dicamus ergo reuerenter considerare Dei opera, ut eorum admirationi, doctrinæ aditum patefaciat. Nam quum apud nos frigit, ac inuicilis est doctrina, Deus ingratitude nostram hoc modo iussè vlciscitur, quia operum suorum gloriam contemplerimus. Rursum, quia non tam sumus perspicaces, ut in solis Dei operibus cernamus quantum satis est, si volumus ad scopum peruenire, dicamus adiuuere doctrinæ adminiculum. In summa, alterum ab altero separari non debet. Cuius rei locuples testis est experientia. Hinc enim factum est, ut mundus ad peperam abusus sit miraculis. Papiæ identidem miracula obiciunt. Fingamus vera esse quecunque iactant: magno opere tamen errant in eo, quòd in alienum finem illa detorquent: nempe, ut obsecrare Dei nomen, & puram Euangelij veritatem suis commentis inficiant. Vade enim tot superstitioni & impij sanctorum cultus, nisi ex miraculorum abusu? Nam quum miraculum aliquod editur, commoueri homines necesse est. Quia autem surdi ad verbum, nec attendunt quid sibi Deus velit, atque Sathan ex stupore nostro superstitionis ansam capiat. Exempli gratia: Agnoscam Dei potentiam in miraculo. Si à Petro editum fuit, extemplo fugerit mihi Sathan: Vidène hunc diuinum esse hominem? Diuinum ergo illi cultum debes. Idem contigisset Iudeis, nisi attonitos in viam reuocasset Petri concio. In Papatu verò, vbi nullus coarguebat superstitionem, facile obtinuit præpostera hominum ad miratio. Quòd magis sollicitè à Verbo petenda est medicina, ut miraculis erectos, doctrina in rectum finem dirigat.

11 IN PORTICV.) Verisimile est extructum eo loco fuisse porticum, vbi aliquando Solomonis porticus fuerat, inde que nomen sumpsisse. Nam vetus templum dirutum fuerat: sed eius formam, quantum in se erat, Zerubabel & Esdras imitari fuerant. Peltea Herodes renouauerat, maiore quidem splendore, sed inanes quos fecerat sumptus, Solomonis memoriam non extinxerant in populi cordibus. Nominat autem Lucas tanquam locum maximè celebrem, ad quem concurfus populi factus fuerit.

12 Videns autem Petrus, respondit ad populum, Viri Israelitæ, quid miramini super hoc, vel intuemini in nos, quasi propria potentia vel pietate hunc fecerimus ambulare?

- 13 *Deus Abraham, Isaac, & Jacob, Deus patrum nostrorum glorificauit Filium suum Iesum, quem vos tradidistis, & quem negastis coram facie Pilati, quum ille iudicasset absoluerendum.*
 14 *Vos autem Sanctum & Iustum negastis, & petiistis virum homicidam vobis dari.*
 15 *Vita autem principem interemistis: quem Deus suscitauit: ex mortuis: cuius nos testes sumus: & in fide nominis eius hunc, quem conspexistis & nouistis, stabilium nomen eius.*
 16 *Et fides quæ per ipsum est, dedit illi integram hanc sanritatem coram omnibus vobis.*

VIRI ISRAELITÆ.) concionem suam à reprehensione populi orditur. Neque tamen simpliciter reprehendit eos quòd mirentur: id enim omnino vile erat ac laude dignum: sed quòd diuini operis laudem perperam ad homines transcribant. Ac si diceret, Perperam facitis, in nobis hærentes, quum oculos notius in Deum & Christum coniciere deceat. Ergo hoc est perperam oblupefcere, quum in hominum mentes notus & subsistunt. Notandum est autem, quòd damnet hominum respectum. Quasi nostræ, inquit, potentia ac virtute. In eo itaque error ac vitium est, si hominum pietati aut virtuti, quòd Dei & Christi proprium est, tribuimus. Ac de virtute quidem concedent omnes non nisi à Deo manare: sed quum hoc vno confestim sunt, non desinunt tamen ius suum Deo præterire, vt eius spoliis creaturas ornent. Qualiter videmus Papistas, Dei virtutem locare in sanctissimò eius numen in lapide vel ligni trunco includere, simul arque statua vrbæ vel Chrylogono consecrata est. Sed tamen fingamus in illo priore membro non peccare. At stultè se defunctos erga Deum putant, quum illi relinquant potentiam: miracula verò pietati Sanctorum assignant. cur enim ad ipsos confugiunt, dum volunt aut pluiam impetrare, aut serenum, aut liberationem à morbo, nisi quòd sua pietate id promeritos esse imaginantur, vt hoc iuris ac priuilegij Deus illis concederet? Puerile ergo effugium est, quum Deum fatentur auctorem esse potentie: beneficia autem quæ illis confert, Sanctorum pietati accepta se iunt. Quoscumque obtendant prætextus, hoc semper tenendum est, damnari generaliter à Petro qui in miraculis sic homines intuentur, vt eorum sanctitatem causam esse putent. Hæc prima pars concionis, qua superstitio corrigitur. Ac obseruanda est hæc docendi ratio & series. Quia enim nihil proliuius est quàm à Deo ad creaturas delabi, operè pretium est maturè huic vitio occurrere. Quòd si in Apostolos respicere vetitus fuit populus, multo magis ab inuocatione cuiuslibet Sanctuli nos Spiritus abstrahit.

13, 14 **DEVS ABRAHAM.)** Nunc remedium subiicit, eos ad Christum reuocans. Summa autem est, Deo hoc propositum esse in miraculis quæ per Apostolos edit, vt Christi sui gloriam illustret. Vnde sequitur, peruersè facere omnes qui Petrum vel alium quempiam extollunt, quum omnes inuoluptate, Christum verò solum emineat. His iam clarè discernit inter christum & Apostolos elucet. Primum, ille auctor, hi duntaxat ministri. Deinde legitimus finis est, vt solus ille gloriam in solidum obtineat: horum verò quantum ad gloriam attingit, nullus respectus. Nam certè qui alios quàm Christum in miraculis glorificant, palam repugnant Dei consilio. **DE VM ABRAHAM,** Isaac & Jacob nominat, vt testatum faciat populo, sibi nihil minus in animo esse, quàm eos abducere à prisco veri Dei cultu, qualem à Patribus acceperant. Hunc porò sibi titulum indiderat Deus, vt nota aliqua se discerneret ab idolis. Neque enim Deum in sua essentia, quæ inuisibilis & infinita est, comprehendimus. Rationem ergo nobis congruam attemperat, qua nos deducat in sui notitiam. Turcæ autem Deum se colere iactant creatorem cæli & terræ: sed priusquam accedant ad cælum, euanescent. Ergo, vt populum suum arceret Deus à vagis & erroneis commentis, illum in fœdere suo continebat. Quare, se Deum Abrahamæ vocans, breuiter docebat quod fufius Moses exponit: Ne dicas, Quis ascendat in cælum? quis descendat in abyffum: vel, quis transfretabit mare? Prope est verbum, &c. Porò sicuti apud Iudeos fauorabile erat sanctorum Patrum nomen: ita Petrus tacitè admonet, sine vnigenito Dei Filio non esse aliis præstantiores. Hodie autem clariore adhuc nota vult cognoscitur, quum se Patrem Iesu christi nominat. Nunc redeamus ad Petrum. Negat se religionem nouam inducere, vt populum à Lege & Prophetis abstrahat. Nam si quis hoc tentaret, illi Deus veterat audientiam fieri, Deut. 13. Sicuti Paulus in spirituali ædificio retinendum esse vnicum fundamentum, admonet: quia vbi vel minimum à Christo disceditur, nihil quàm ruina sequi potest. Hinc etiam discernere promptum est, quo sensu vocet Deum Patrem. neque enim hoc pro generali axioma sumit: qualemcumque dei cultum habuerint Patres, in eo manendum esse: qualiter Papistæ stolidi hac iactantia se esse iunt, quòd paternos cultus sequantur. Nominatim siquidem Petrus Abraham, Isaac, & Jacob recenset, à quibus profecta erat vera religio, & diuinitus tradita: quo significat, non quoslibet Patres nobis esse imitandos: ex quibus multi fuerunt à primis degeneres, solis Dei filius deberi hunc honorem, alios esse repudiandos. Quod Propheta quoque passim inculcat: In viis Patrum vestrorum ne ambuletis, &c.

QUEM VOS TRADIDISTIS.) Doctrinæ miscet seueram obiurgationem, vt res postulabat. Neque enim verè adduci poterant Deo, nisi peccatum suum agnoscerent. Nec verè leuiter eos tantum persuingit, sed admissi criminis atrocitatem grauior demonstrat. Huc pertinet illa comparatio, quòd morti tradiderit quem Pilatus volebat absolvere. Item, quòd homicidæ parentes, vitæ principem interfecerint: quòd abiecerint iustum & sanctum. Sic ferendi sunt homines, vt agnito reatu, ad veniè remedium serè confugiant. Talem quoque vehementiam Petrus in prima concione adhibuit. Postea dicit, EXCIATVM à Deo fuisse. Vnde agnoscere debent, Christum interficiendo, se gessisse cum Deo bellum. Quamquam Petrus altius respexit: nempe quòd christi gloriæ nihil detraherit eorum crudelitas: quia Deus eum nihilominus in vitam afferuit. Quum se & collegas resurrectionis testes dicit, oculos significat. Itaque non ad Apostolicum duntaxat munus hoc refertur: sed quia Christum à morte rediuuim oculis suis conspexerant. Quamquam & hoc secundum comprehendendi assentior, quia probabile est, vt sibi auctoritatem conciliet Petrus, iniunctum sibi munus prædicare.

15 **ET IN FIDE NOMINIS EIVS.)** Quum dicit, In fide nominis, & Nomen, & rursus, Fides quæ per eum est: eiusmodi repetitio, ardentis affectus indicium est. Nam quia ad vindicandum christo suam gloriam penitus intentus est, idem sæpius inculcat. Videmus etiam Paulum, quoties in prædicanda christi gratia versatur, nunquam sibi satisfacere. Et certè, vt maligna est hominum natura, non potest tam magnificè prædicari Christum, vt suas illi honor integre maneat. Meminerimus ergo hac copia Petrum exundasse, vt nos in Christo filteret. Quantum ad locutionem attingit, quum dicit, NOMEN EIVS, IN FIDE NOMINIS stabilium causam, & modum vocat. Virtus Christi claudum sanauerat, sed per fidem. Quum dicit FIDES quæ per eum est, hoc verbo significat, fidem nostram non aliter ad Deum asurgere, nisi in Christo fundata sit, ad eoque fidem nostram christum respicere, & eo subindicare ita subindicare hoc medio præterito nullam esse in Deum rectam fidem. Porò, vt se prius & reliquos Apostolos testes vitæ christi constituit: ita nunc admonet, Iudeis vitam

hanc signo vel effectu fuisse: comprobatur: quia videant sanctorum claudum, in quo illustre habebant diuina Christi potentia specimen: atque hoc postremo membro, si sem causam sanctorum faciens, obliquè eos coarguit ingratiu. nisi fidei fides tam ad hominem sanctorum, quam ad Ap. oculos referri potest, non est tamen anxie de hac re laborandum, quia per synecdochen Euangelii virtus commendatur.

17 *Et nunc fratres, scio quod per ignorantiam fecistis, quem admodum & Principes vestri.*

18 *Deus autem quæ pronuntiauerat per os omnium Prophetarum suorum, Christum passurum esse, sic impleuit:*

19 *Pœnitenti enim ergo agite, & conuertimini, ut remittantur peccata vestra:*

20 *Quoniam venerint tempora refrigerij à conspectu Domini, & miserit eum qui ante* ^{prædica-}

21 *quem oportet calum capere usque ad tempora restitutionis omnium, quæ loquutus est per os omnium sanctorum Prophetarum à seculo.*

17 Quoniam periculum erat ne desperatione fracti, doctrinam respuerent, eos aliquantulum subleuat. Sic temperandæ sunt nostræ conciones, vt auditoribus proficiat. Nisi enim spes veniæ relinquatur, terror pœnitentiæ animos contumacia obdurat. Verum enim est illud Dauidis, timere à nobis Deum, vbi nobis propitiū ac placabilem sentimus. Hac ratione peccatum suæ gentis propter ignorantiam extenuat Petrus. Neque enim sustinere hanc conscientiam poterant, si Filium Dei scientes ac volentes negassent, ac in mortem tradidissent. Blandiri tamen illis non vult, quoniam ignorantia fecisse commemorat: sed eò vique mitigat sermonem, ne desperatione ipsos obruat & absterbeat. Porro non sic debemus verba accipere, quasi populus simpliciter ignorantia peccauerit: nam sub hac latebat hypocrisis: sed prout malitia vel ignorantia exuperat, ab hac vel illa denominatur actus. Hoc ergo intelligit Petrus, errore eos & cæco zelo potius fecisse, quam destinata malitia. Verum hic queri potest: Si quis sciens ac volens peccauit, an eum munit desperation? Respondeo: non de quolibet peccato hic fieri mentionem, sed de Christi abnegatione, & extincta, quantum in ipsis erat, Dei gratia. Si cui plura scire libeat, ex i. capite priors ad Pet. temere licebit.

SCIT ET PRINCIPES.) Primum videtur impropria comparatio. Scribæ enim & Sacerdotes mira rabie ferabantur, & pleni erant scelerata perfidia: populum verò peruersum Legis studium incitabat. Deinde populus in Christum exarsit, quatenus eum principes incitabant. Respondeo, non omnibus eundem fuisse animum: multi enim procul dubio fuerunt Paulo similes, ad quos verè spectat quod alibi de principibus huius mundi scribitur. Si cognouissent Dei sapientiam, Dominum gloriæ non fuisse crucifixuros. Ergo non in vniuersum de principibus loquitur: sed si qui sunt sanabiles, eos ad respiscientiam inuitat.

18 DEVS AUTEM.) Hinc clarius patet, quorsum ignorantia meminert. Nam quum refert, Deum exequutum esse quæ prædixerat, sic culpam eorum taxat in morte christi, vt sit tamen ipsis in salutem. Vos, inquit, ignorantia in ceatum coniecit: Deus tamen peregit quod statuerat, vt christus vobis morte sua esset liberator. Est pulcherrima ista consideratio, dum reputamus, admirabili Dei consilio mala nostra in alium finem nobis conuertere. Ceterum, hoc nihil ad excusationis colorem. Nam quantum in nobis est, peccando nos perdimus: illa autem conuersio, quam dixi, insigne est diuinæ misericordiæ opus quod cum humilitate prædicare nos decet. Non steterat per Iudeos quo minus spes vitæ extingueretur in Christi persona. Interea mors illa tam illis quam toti mundo vniuersa fuit. Memoria etiam repetere conuenit quod alibi visum est: ne obreperet falsa & absurda opinio, christum fuisse expostum impiorum libidini, Deum statui summum autorem, cuius arbitrio passus fuerit vnigenitus Filius.

19 PŒNITENTIAM AGITE.) Notandum est, quod quum ad pœnitentiam hortatur, simul declarat paratam illis esse coram Deo peccatorum remissionem. Nam, vt nuper attigi, excitari ad pœnitentiam nemo potest, nisi salute propolita. Qui autem de venia diffidit, quasi exitio iam deuotus, aduersus peum obstinatè tuere non dubitat. Hinc fit, vt P. pute pœnitentiæ doctrinam tradere nequeant, multum quidem de ea garrunt: sed quia euerunt gratiæ fiducia, fieri non potest, vt respiscendi studium suis discipulis persudadeant. Aliquid etiam, sareor, & balbutiunt de peccatorum remissione: sed quia suspensas & trepidas animas relinquunt, præterea variis commentibus conciliant in labyrinthum, hac doctrinæ parte corrupta, alteram pariter confundunt.

20 VT QUVM VENERINT.) Si Eraismum & vetustum interpretem sequimur, erit eclipica oratio, quæ sic plena fiet. Quum venerint tempora refrigerij, vs quoque hoc refrigerio suauini: quum venerit Christus ad iudicandum orbem, ipsum redemptorem, non iudicem sententiatis. Sed quoniam commodè vertit Beza. Postquæ venerit, iustus esse amplecti quod minus coactum est: modò ita resoluas, remitti peccata in diem vltimi iudicij: quia nisi ad solium Dei citemur, non admodum sumus de propitiando Deo solliciti. Primo loco notandum est illis in medium proponi iudicij diem, quò plus efficaciq̃ habeat superior exhortatio. Nihil enim acius nos pūgit, quam dum monemur reddendam aliquando esse rationem. Quandiu enim in hoc mundo detinetur sensus nostri, quodam, vt ita loquar, veterino obruti sunt. Quare, nuntium vltimi iudicij quasi tubam insonante necesse est, quæ nos ad tribunal Dei citet. Tunc enim demum verè expergesciti, cogitare de noua vita incipimus. Eodem modo Paulus dum Athenis concionatur, Deus, inquit, nunc omnes admonet vt respiscant: quia Diem constituit, quò iudicaturus est mundum. Summa est, Christum, qui nunc apud nos magistri officio fungitur, quum per Euangelium nos docet, constitutum esse à Patre iudicem: & suo tempore venturum: itaque naturè parendum est. eius doctrinæ, vt fidei nostræ tunc fructum colligamus. Atqui obicit quipiam, Petum aliter loqui de die extremo. Hoc enim ad incuriendum timorem non spectat, quum dicit, TEMPVS REFRIGERII. Respondeo: duplicem esse stimulum quo incitantur fideles, quum illis de extremo iudicio fit sermo. Nam in hoc mundo fidei vtilitas non apparet, quin potius bene & prosperè videtur esse Dei temporibus: piorum autem vita innumeis miseris referta est. Ergo nos subinde animi desecere, nisi in mentem veniret, venturum quietis diem, qui omnes molestiarum nostrarum æstus componat, finemque afferat miseris. Alter stimulus est quem dixi, quum formidabile Dei iudicium delicias nobis & somnum excutit. Ita Petrus hoc loco minas promissionibus miscet, vt partim alliciat Iudeos ad Christum, partim metustimulet. Porro hic familiaris est Scripturæ vsus, prout vel reprobos compellat, vel ad electos sermonem dirigit, nunc tristitem & formidolosum diem Domini, nunc lætam & optabilem facere. Aptè ergo Petrus, qui dum in sp. m. veniæ erigit Iudeos, iucundum illis facit Christi diem, vt ad eum aspirarent.

phetas, eandem vicinis dierum in Filio vniuento clausulam apposuit. Ideo factum est, vt aliquot ante aduentum eius ocula, Prophetis creberrimè persequenti ex Malachie verbis colligitur: qui postquam iustis populum esse memorum Leges, statim ad Ioannem Baptistam & Christum transiit: ac si diceret, finem iam impositum esse prophetis, dicit: *veniat vltimè reuelatio: secundum illud, Lex & Prophetae vlque ad Ioannem: ex eo euangelizatum regnum Dei.* Idque ad eòdè tritum erat in populo, vt mulier Samaritana ex fama & opinione communi diceret, Scimus Messiam venturum, qui nos docebit omnia. Itaque, videmus à reditu populi cessasse omnes Prophetas, vt a rectoribus, eo silentio vel reuelationum intermissione, ad audiendum Christum redderetur. Non ergo locum hunc detorsit Petrus, vel eo per inscitiam abusus est, sed receptam apud omnes doctrinam loco principij sumpsit: quòd Deus se populi sui doctorem pollicitus esset, inuò per Prophetas velut intermedios, sed præcipuè tandem per Christum, à quo plena & solida omnium manifestatio speranda erat. Quò pertinet insigne illud eologium quo Pater cum commendat, dicens, Ipsum audire.

23. **OMNIS ANIMA.** Hic grauissima aduersus rebelles pœna sancitur, Prophetarum quidem omnium, sed maximè Christi auctoritas. Et meritoriam quum deus verbo suo nihil pretiosius habeat, fieri non potest, vt id patitur impunè contemni. Itaque, si quis Legem Moysi abiiceret, edicta erat capitalis pœna. Atque hoc respexit Moses, quum dixit, Exterminabitur è populo. Nam sibi deus hac lege adoptauerat Abrahæ genus, vt hoc ad summam felicitatem iustificeret, reputari in illo numerosi sicuti in Psalmo dicitur, Beatus populus cui Iehoua est Deus. Et alibi, Beata gens quam sibi in hereditatem elegit. Quare minime dubium est, quum pronuntiet delerum iri ex libro vite, qui quis Christum audire recusauerit. Censeri enim in Ecclesia non meretur, qui eum magistrum repudiat, per quem solum Deus nos docet, vultque à nobis audiri: & se à corpore abscindit, qui subcessa capiti reculat.

24. **ET OMNES QUIDEM.** Quum dicit, Omnes vno consensu Prophetas suos discipulos ad Christum mittere, hinc melius constat quod dixi, contineri sub illo Moysi testimonio Euangelij commendationem, adeoque præcipuè notari vniuersam Prophetarum clausulam. Deinde, hoc ad Euangelij certitudinem non parum valet, quòd Prophetæ omnes longa temporum successione, vno tamen consensu docendi formam sic temperant, vt simul terrarum minus quidam & perfectius sperandum esse. Proinde, quisquis Moysi & Prophetis credet, necesse est vt Christi doctrinæ se subiciat, sine qua mutilum est quicquid ab illis fuit proditum.

25. *Vos estis filij Prophetarum, & testamenti quod statuit Deus ad Patres nostros, dicens ad Abraham, E in semine tuo benedicentur omnes familie terre.*

26. *Vobis primum Deus excitauit Filium suum Iesum, ac misit eum benedicentem vobis, dum vnamquemque conueruit ab iniquitatibus suis.*

25. **VOS ESTIS FILII.** Significat illis propriè destinari fœderis gratiam quod cum Patribus Deus pepigit. Atque ita sicuti incensio pœnæ terrore eos ad patendum Euangelio stimulauit, nunc rursus eos allicit, vt propositionem in Christo dei gratiam recipiant. Ita videmus, Deum nihil omittente, vt nos ad se adducat. Et prudentis ministri est, sic pigros ac resistentes acriter punire, vt dociles blandè ducat. Notanda est etiam sedulò hæc docendi series, vbi Petrus Iudeis destinatum esse Euangelium ostendit. Neque enim sufficit Dei misericordiam nobis in genere predicari, nisi nobis quoque certa Dei ordinatione offerri sciamus. Ideo tantopere laborat Paulus in asserenda Genitum vocatione: quia si quis putaret, Euangelium fortuito sparsum ad se venisse, vacillaret fides: imò, loco fidei, dubia tantum esset opinio. Ergo vt solidam apud nos fidem inueniat salutis promissio, hæc applicatio, vt ita loquar necessaria est: Deum non iactare incertas voces quæ in aëre suspensæ maneat, sed ad nos certo consilio dirigere. Secundum hanc rationem vt libentius Christum suscipiant Iudæi, Petrus illis promissum esse admonet. Vnde autem hoc probatur: quia filij sunt Prophetarum & Testamenti. **FILIOS PROPHETARUM** vocat, qui ex eadem gente ducebant originem, idè quæ fœderis hæres erant, quod ad totum populum spectabat. Sic enim argumentatur: Percussit Deus tœdus suum cum patribus nostris. Ergo nos qui sumus eorum posterij, in fœdere comprehendimur. Quo refellitur delira Anabaptistarum argutia, qui filios Abrahæ tantum allegant, nec exponunt: ac si nulla generis ratio habita esset à Domino, quum dixit, Ero Deus seminis tui. Ceterum non de Legis vmbriis sermonem hic habet Petrus: sed hoc sub Christi regno valere asseruit, quòd Deus vniuersum patribus etiam filios adoptat: quæ ita salutis gratia ad eos qui nondum nati sunt, extendatur. Fateor quidem multos qui ex fidelibus secundum carnem nascuntur, spurios censeri, non legitimos, quoniam sua indelitate à sancta progenie se abdicant. Sed hoc non obstat quominus semen piorum donum in societatem gratiæ suæ vocet ac admittat, atque ita communis electio quanuis non sit in omnibus efficacis, ianuam speciali appetentiæ modum Paulus d'ferit ad Rom. cap. vnde huius quæstionis solutio petenda est.

ET IN SEMINE TVO. Fœdus cum patribus initum fuisse confirmat, quia dictum fuerit Abrahæ. In semine tuo benedicentur omnes gentes. Atqui, si recipitur Pauli interpretatio, nihil ad præsentem causam faciet hoc testimonium. Paulus semen hoc, Christum esse tradit. Si benedictio vniuerso generi humano per Christum promittitur, quid hoc ad speciale gentis vnus priuilegium? Deinde videtur Petrus ipse paulò post subscribere Paulinæ expositioni, quum dicit, Messium esse Christum, in quo Iudæi benedicentur. Neque enim hoc statet, nisi Christus benedictum esset illud semen. Respondeo, Quum Paulus ad Christum refert, non insillere ipsum in voce Seminis, sed altius respicere: quòd scilicet non possit vnus esse semen, nisi in Christo, tanquam capite, vniatur. Immo etiam & Isaac tametsi ambo sunt filij Abrahæ, non faciunt vnus semen: quia sunt in duos populos diuisi. Itaque, quum multi alienati sint à familia Abrahæ, qui ex huius carne progeniti erant, vnus tamen certum corpus designat Moses, quum benedictionem promittit semini Abrahæ. Vnde autem vnitas, nisi à capite Christo? Hoc sensu Paulus, quanuis collectiuium sit Seminis nomen, de Christo tamen accipit: quoniam si ab eo discedas, posterij Abrahæ veluti lacera membra erunt, nec aliud in ipsis exabit, quam mera dissipatio. cum illa doctrina consentit Petrus, quia benedictionem sic ad totum populum extendit, vt fontem nihilominus in Christo quærat. Porò, quoniam Iudæi nullum non mouent lapidem vt nobis hoc testimonium extorqueant, munire se debent p'jectores aduersus eorum cauilla: & eò quidem magis quòd nimium securi in hac parte fuerunt Christiani scriptores: sicuti admonui in Epistola ad Galat. Primam quòd ad vocem Seminis attinet, non est quòd obganniant, perperam à Paulo ad Christum restringi. Neque enim simpliciter hoc facit, sed eo quem dixi, respectu. In quo interpretes nostros tam Græcos quam Latinos errasse fateor. Nunc videndum quid locutio illa valeat, **VENEDICI** gentes in semine Abrahæ. Noltri causam horari sentiunt. nempe, quòd per semen illud benedicenda sint gentes. Hoc Iudæi valde exagitant, quia passim in Scripturis hæc locutio Exemplar vel Similitudinem significat.

quemadmodum è conuerso Maledici in Sodoma, vel Israele, vel in alijs populis, est illos sumere tanquam memorabile execrationis exemplar. Respondeo, ambiguum esse locutionem, & variè accipi pro locorum circumstantia: quod malignè Iudæi, & astutè dissimulant. Colligunt enim plures locos, ex quibus probant fieri comparationem: ac si diceretur, Cupient gentes benedici instar seminis Abrahæ. Sed quom alibi Scriptura dicit, Benedicent se in Deo uiuo: vt Iere. 4. Ies. 65. Item, Benedicere in nomine Domini, vt Deutero. 10. & alijs locis suscipi: quos non uidet causam exprimi? Dico igitur, hanc loquendi formam pro locorum circumstantiis debere accipi. Iam verò quum demonstrauerim semen Abrahæ non nisi in Christo posse inueniri, restat vt consideremus quale sit Christi officium. Ita indubité liquebit, ipsum non statui quasi nudum exemplar, sed verè in ipso promitti benedictionem: quia extra ipsum maledicti sumus omnes. Superest tamen adhuc vna difficultas, Nam cerè vtrumque eodem sensu dicitur: Benedicentur in te, & In semine tuo. Abraham verò nihil quàm benedictionis typus fuit vel speculum. Respondeo, In persona quoque Abrahæ designari corpus illud quod ab vno capite pendet, & in ipso est colligatum.

OMNES FAMILIÆ.) Iudæi crassè exponunt, quòd gentes omnes sibi bene esse cupient instar seminis Abrahæ. Nos verò aliter, Quòd in societatem inferentur. Nam & huc spectauit nomen Abraham, quia futurum erat vt Deus populos omnes ad eum colligeret. Prophetæ quoque dum exponere volunt quid hoc valeat, passim gentibus communem fore salutis hæreditatem prædicunt. Atque hinc perspiciamus, vt fœdus Dei, quod tunc Iudæis peculiare erat, non modo promiscuum sit omnibus, sed nominatim feriatur nobiscum. Alioquin non satis firmam ex Euangelij salutis fiducia possemus concipere. Ergo ne patiamur nobis hanc promissionem excuti, quæ veluti solennis nuncupatio est, quæ Dominus nos hæredes suos vnà cum patribus constituit. Quòd etiam respexit Petrus, quum paulò post dicit, christum Iudæis primò fuisse missum. Significat enim & gentibus missum esse, licet secundarium ordinem.

26 EXCITAVIT FILIUM.) colligit ex verbis Mosis, exhibitum nunc esse Christum. atqui, nihil tale videntur sonare: sic tamen aptè ratiocinatur, quia non aliter constaret benedictio, nisi eius iniuriam à Messia srueret. Semper enim memoria tenendum est, maledictum esse rotum humanum genus: idèoque singulare remedium nobis promitti, quòd non nisi per Christum præstatur. Quare, solus ipse fons & origo benedictionis. Quòd si in hunc finem aduenit Christus, vt Iudæis primùm, deinde & nobis benedicat, impleat procul dubio, suas partes: ac nos huius officij vim & effectum in nobis sentiemus, nisi per nostram incredulitatem steterit. Hæc, sub lege, Sacerdotalis officij pars erat, benedicere populo: ac ne inanis hæc esset ceremonia, addita erat promissio: vt haberetur Num. 6. capite. Quòd autem in veteri sacerdotio adumbratum fuit, verè in Christo præstitum est. Quia de re plura diximus in seprimo capite ad Hebræos. Erasmi versio mihi non placet, ponit enim, Quum suscitasset: quasi verba ficerent de re pridem transacta. Petrus autem potius intelligit, excitatum fuisse christum, vbi ostensus fuit benedictionis auctor, quòd nuper & repentè factum animos magis afficere debebat. Sic enim Scriptura loqui solet: quemadmodum in proximo loco Mosis, ad quem alludit Petrus. Excitare Prophetam, est instruere necessarios donis ad munus suum exequendum, & quasi in gradu ipso prophetici honoris collocare. At tunc quidem excitatus est Christus, quum munus peragit sibi à Patre iniunctum: sed quotidie idem fit quum per Euangelium offertur, vt inter nos emineat. In aduerbio ordinis, PRIMVM, diximus notari ius primogenituræ, quia à Iudæis incipere Christum oportuit, vt postea transiret ad Gentes.

DVM VNVM QVÆRE VQVE.) Doctrinam pœnitentiæ iterum commendat, vt discamus, sub Christi benedictione includere vitæ nouitatem: sicut & Isaias venturum Zioni redemptorem promittens, restrictionem attexit, Qui in Iacob conuersi fuerint ab impietate violentie cedant. Neque enim fidelium peccata delet christus, vt sibi hoc prætextu ad peccandum indulgeant: verum simul reddit novos homines. Quamquam hæc duo quæ coherent beneficia, prudenter distinguere conuenit, vt maneat hoc fundamentum, nos reconciliari Deo gratuita venia. Scio ab alijs secus verti: sed hic germanus est sensus Lucæ. Ad verbum enim sic loquitur: In conuertendo vnumquequæ à suis malitiis.

CAPVT IV.

1 **Q**uoniam autem illis ad populum, superuenerunt illis Sacerdotes, & prefectus templi, & Sadducei,

2 **A**Egreferebant quòd ipsi docerent populum, & annuntiarent in Iesu resurrectionem ex mortuis.

3 **E**t iniecerunt in eos manus, & posuerunt in eisdem usque in crastinum. Erat enim iam vespera.

4 **M**ulti autem eorum qui audierant sermonem, crediderunt: & factus est numerus virorum circiter quinque millia.

Tria in hac narratione præcipuè nobis consideranda sunt. Quòd simul atque emergit Euangelij veritas, ex aduerso quibuscunque potest modis, se opponit Sathan, & omnia molitur vt ipsam opprimat in ipsis principis. Secundò, quòd inuicta fortitudine Dominus instruit suos, vt firmi ac immoti persistant aduersus omnes Sathanæ machinas: nec impiorum violentie cedant. Postremò, obseruandus est euentus, quòd vtrumque penes aduersarios imperium & summa rerum esse videatur, & ipsi ad delendum CHRISTI nomen nihil omitant: contra autem sanæ doctrinæ ministri velut oves sint in faucibus lporum: Deus tamen Filij sui regnum propagat, accensam Euangelij sui lucem fouet, salutemque suorum tuetur. Proinde, quoties ex oriente Euangelij doctrina, varij contra motus insurgunt, multisque obstaculis turbatur eius cursus, non est quòd labascant aut trepident pœnitentes, veluti ed rem insolitam: quin potius meminerint hos esse ordinarios Sathanæ conatus: adèoque hoc nos priusquam accidat, bene meditatam habere oportet, fieri aliter non posse quin suos impetus euomat Sathan, quoties in medium christus cum sua doctrina prodit. Interea reputemus Apostolorum constantiam nobis in exemplum proponi, ne vllis vel periculis, vel minis, vel terroribus victi, resiliamus ab ea fidei professione quam à nobis Dominus exigit. Huc accedat consolatio, non metuendum esse, quin Dominus prosperum euentum daturus sit, vbi fideliter officio nostro defuncti erimus.

1 LOQUENTIBUS ILLIS.) Hinc apparet quàm sedulo vigilent impij: quoniam in ipso articulo adsunt vt os obstruant christi seruis. Neque enim dubium est, quin tanquam ad incendium extinguendum accurrerint. Idque significat

significat Lucas, quum narrat custodem templi adfuisse, & addit eos molestè tulisse quòd Apostoli docerent. Non ergo fortuito superuenerunt, sed consultò: vt Apostolos pro imperio coliberent. Habent interea aliquà iuris & recti speciem. Nam siquis temerè se ingererat, officium Sacerdotum erat auidaciam reprimere: similiter etiam populum retinere in Legis & Prophetarum obedientia, & viam præcludere nouis doctrinis. Quum itaque ignotos homines & nulla publica autoritate præditos in templo ad populum concionari audire, videntur pro muneri sui ratione atque ex Dei mandato se accingere ad remedium adhibendum. Et certe in actione ipsa nihil primo incuitu reprehensione dignum apparet: sed exitus tandem sceleratum fuisse eorum consilium, & improbum affectum ostendit. Rursus sinistram notam & probum effugere Apostolis difficile fuit, quòd contempti iudei non publicum sibi perperam arrogarent. Nempè quia in rebus confusis multa præter receptum morem tentare necesse est: ac præsertim vbi asserenda est religio, & Dei cultus. præfules autem ipsi vias omnes obstruunt, ac munere sibi diuinitus iniuncto contra Deum insultant. Hæc ignominia fidelibus Christi athletis in Papatu deuoranda est. Nam mille ætates antè præteribunt, quàm maturefcat apud eos vlla correctio in melius. Ideo in hac parte insitit Lucas, quum eos tristes & anxios fuisse dicit, quòd resurrexerunt prædicaretur in Christi nomine. Nam hinc sequitur odio doctrinæ prius fuisse imbutos, quàm ad cognitionè ventum esset. **SAD DVCA** nos nominatim exprimit, tanquam in hac causa animosiores. Erant enim & ipsi ferè præsacerdotum: sed quos de resurrectione querit, acrius se reliquis opponunt. Porrò hæc prodigiòsa confusio fuit inter Iudeos, quòd hæc tam profana secta, autoritate præstabat. Quid enim pietatis reliquum esse potuit, quum animorum immortalitas impune pro fabula haberetur? Verùm in præceptis homines ruere necesse est, vbi puram Dei doctrinam apud se collabi passi sunt. Quò diligentiùs nobis cauedum est ab omni prauo deflexu, ne tale præcipitum mox sequatur. **PRÆ FECTVM** templi quidam ex Sacerdotibus delectù fuisse putant: sed ego Tribunal potius aliquem Romani exercitus fuisse existimo. Erat enim locus tum natura, tum artificio munitus. Deinde Herodes arcem illic construxerat nomine Antoniam. Ita probabile est, collocatum illic fuisse præsidium, & præfuisse templo Romanum custodem: ne receptaculum esset Iudeis, si motum aliquem excitassent, quòd etiam ex Iosepho colligere licet. Atque hoc optime conuenit, quòd brachium secularè implorauerint hoïes Christi, exhibendi tumultus prætextu. Interea fauorem captant apud Romanos, quasi de seruando impetij iure sint solliciti.

4 **MVLTI AVTEM BORMVM.** Includi quidem sunt Apostoli in carcerem: sed eorum prædicatio vim suam longè propagat, ac liber est eius cursus. Quia de re magnificè gloriatur Paulus, sermone Deum non esse secum alligatum. Atque hinc perpicimus, Sathanæ & impiis laxari quidem frænum, vt in filios Dei traxerant: non tamen eos efficere omnia machinando, quin Deus regnum Filij sui promoueat, quin Christus colligat oves suas, quin plus exerant potentia in sola voce pauci ac imbelles homines, nullisque præfidiis instructi, quàm totus mundus contra insaniendo. Est quidem hoc non vulgare Dei opus, quòd vna concio tam copiosus & vberem fructum produxit: sed hoc maiori admiratione dignum, quòd præfenti periculo non terrentur fideles, quò minus Christi crucem vnà cum fide suscipiant. Fuit enim durum hoc nouitius rudimentum. Hæc doctrinæ efficacia melius se Christus viuere ostendit, quàm si corpus suum palpandum manibus, & oculis spectandum præberet. Cæterùm, quòd **NUMERVS** credentium circiter ad quinque millia creuisse dicitur, non de noua accensione intelligo, sed de tota Ecclesia.

5 *Factum est autem vt postridie congregarentur eorum Principes, & Presbyteri, & Scribæ Ierosolymis,*

6 *Et Annas summus sacerdos, & Caiaphas, & Ioannes, & Alexander, & quicumque erant ex genere Sacerdotali.*

7 *Et sistentes illos in medio, interrogarunt: In qua potentia, vel in quo nomine id fecistis?*

8 *Tunc Petrus repletus Spiritu sancto, dixit illis, Principes populi, & Presbyteri Israel,*

9 *Si nos hodie indicamur de sanitate hominis qui infirmus erat, quomodo incolumis factus sit:*

10 *Notum sit vobis omnibus: & toti populo Israel, quod in nomine Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quem Deus suscitauit ex mortuis, hic stat coram vobis sanus.*

11 *Hic est lapis qui reiectus à vobis edificantibus, locatus est in caput anguli:*

12 *Neque est in villo alio salus. Neque enim nomen est aliud sub celo datum hominibus, in quo nos oportet saluos fieri.*

5 Hic notare operæ pretium est, impios vt Evangelium & Christi nomen deant; nihil astatiz omittere, & tamen minimè consequi quod sperabant: quoniã Deus eorum consilia frustratur. Conuentù enim habens, in quò sic tyrannicè agunt omnia, vt tamen libidò iuris speciem habeat, libertas autem procul arceatur, ac tandem iure videri possit damnata veritas. Verùm Dominus subitum illis terrorem incutit, vt quòd possunt & maximè volunt, efficere tamen non audeant. Quicquid pro defensione cause suæ attulerint Apostoli, intra parietes clausum ac sepultum manebit, vbi nullus est qui faueat. Itaque nullus veritati locus. Videmus tamen vt Dominus eorum consilium dissipet, dum populi metu retenti, subsistant, frenisque iniiciunt suo furori declinãde inuidiæ causa. Mirum est autem quòd Lucas hic Annam faciat summù Pontificem, quum ex Iosepho pateat, hunc honorem Caiaphæ non fuisse ereptum, donec Vitellius, Pilato Romam ire iussu, Ierosolymam cum imperio ingressus est. Dominum anno Tiberij 18. fuisse crucifixum inter omnes conuenit. Vique ad finem imperij illius, numerantur adhuc anni quatuor. Non minus quàm triennium à morte Christi fluxisse oportet, vsque dum Proconfulis officio abdicatus fuit Pilatus. Mortuò enim Tiberio, Romam demum peruenit. Ita tribus post mortem Christi annis adhuc pontifex erat Caiaphas. Quare probabile est quòd hic narrat Lucas, non statim post Christi resurrectionem contigisse. Quanquam nec sic quidem soluta erit tota difficultas. Iosephus enim in locum Caiaphæ subrogatum fuisse tradit Ionatham: sed quia hic Ionathas Annæ erat filius, à verisimilitudine non abhorret, nomen patris simul illi fuisse inditum: quemadmodum & Caiaphas binominis fuit: nam Iosephum simul vocabant.

7 **IN QVA POTENTIA.** Adhuc prætexunt Dei zelum. Sibi enim curæ esse simulant ne aliò transferatur Dei honor. **NOMEN** hic pro autoritate capitur. In summa, non fecus agunt ac si optimi essent gloriæ Dei vndiões. Mira interim eorum importunitas, quòd de re indubia sciscitando sepius, ad abnegationem adigere vo-

lunt Apostolos, & metu extorquere aliud quàm confessi fuerant: Deus autem eorum astutiam deludens, facit vt a iudant quod nolunt.

8 **PETRVS REPLETVS SPIRITV SANCTO.**) Non abs re est quòd nominatim hoc addit Lucas, vt sciamus Petrum non à se ipso tam magnificè loquutum esse. Et sanè qui ad vocem mulierculæ expaefactus, Christum negauit: coram tali confesù ad solum pompæ spectaculum exanimis concidisset, nisi Spiritus virtute esset erectus. Opus habuit fortitudine & prudentia. In vtraque sic excellit, vt vetè diuina sit responsio. Hic longè alius est, quàm prius fuerat. Hoc porò dupliciter nobis prodest. Nam & hoc eloquium ad commendationem doctrinæ, quæ mox sequetur, non parum valet, quum dicitur à Spiritu sancto profecta. Et nos monemur, in fide nostra proficenda petendum esse à Domino Spiritum prudentiæ & fortitudinis, qui mentes, animos & corda nostra gubernet. Plenitudo Spiritus pro ampla & non vulgari mensura capitur.

9 **SI NOS HODIE.**) Non dubium quin hic Sacerdotes & Scribas tyrannidis infumulet Petrus, quòd iniustum de beneficio laude digno examen habeant, ac si facinus aliquod scelestum perpetraisset ipse cum collega. Si nos, inquit, ideo rei agimur, quia sanitatem contulerimus hominibus ægroto. Hic Petrus prauum animi effectum magis respicit, quàm ipsum quæstionis ordinem. Nam si miraculi prætextu voluissent abducere Apostoli populum à recto sinceroque Dei Cultu, meritò ad causam dicendam vocati essent: quia religio longè omnibus præsentis vitæ bonis præstat. Sed quomodo illi nihil habentes causæ, in crimen malignè raperent quod honore professis vbi debuerant, suffulsum hac fiducia Petrus eos initiò falsè ironica præfatione pertrahit, quòd ad damnanda benefacta sedeat iudices. Leuiter tamen hanc partem attingit, vt sibi transitum ad causam faciat.

10 **NOVVM SIT VOBI.**) Poterat, sicut iam dixi, Petrus ad multa subterfugia deflectere, si noluisse in causam ingredi: sed quia in hunc finem eductum fuerat miraculum, vt illustraretur Christi nomen, hoc statim descendit. Sciebat enim se tam præclare Dei virtutis fuisse ministrum, vt sigillum haberet confirmandæ suæ doctrinæ. Interea cogantur audire impij, quod penitus sepulchrum volebant. Proficiunt vna in re solum, omnia machinando, vt illis in faciem obiciat & asserat Petrus, quod tam indignè ferebant aliis esse dictum. Primò autem Christum miraculi autorem facit. Deinde, quia absurdum & incredibile videbatur, mortuum hominem diuina potentia esse præditum, testatur Christum viuere, quia Deus illum à morte excitauerit, vti quoque eum crucifixissent. Ita miraculum prædicandæ Christi resurrectionis illi occasio est. Hoc autem testimonio probare voluit Petrus, ipsum esse verum Messiam. **CRUCE FIXVM** ab illis commemorat, non tantum exprobandi causa, vt culpam agnoscant: sed vt intelligant se frustra pugnaſſe aduersus Deum: atque ita infeliciter & exitiali euentu furere desinant.

1. Psal. 118.
c. 22.

11 **HIC EST LAPIS.**) Confirmat Scripturæ testimonio non esse nouum quòd Ecclesiæ præfules, qui splendidis titulis superbiunt, & primam sedem occupant in templo Dei, impiè tamen Christum retereant. Citat ergo locum ex Psalmo 118: vbi conqueritur Dauid se à populo ducibus reiectum esse, & tamen à Deo se fuisse electum gloriatur, qui primas tenet. Porò visitata metaphora Ecclesiam vel regni statum ædificio comparat. Qui gubernacula tenent, eos vocat Architectos: se verò primatum lapidem facit, quo nititur tota ædificii moles. Id enim sibi vult **CAPVT** anguli. Hæc igitur est Dauidis consolatio, quòd vti queque damnatus fuerit à primoribus, vt ne extremum quidem locum illi relinquerent, non tamen obstiterint prauis & iniquis eorum conatus, quin euectus in primum honoris gradum à Deo fuerit. Atqui, adumbratum in Dauid fuit quòd Deus absolute in Messia exprimi volebat. Aptè itaque Petrus, dum apud Iudeos verba facit, hoc adducit tanquam de Christo prædictum, sicuti in eum propriè competere nouerant. Tenemus nunc quorsum citatus fuerit à Petro Psalms: ne Presbyteri scilicet & Sacerdotes honore suo temerè elati, ius & arbitrium probandi quidvis vel improbandi sibi arrogarent. Constat enim lapidem qui ab architectis repudiatus fuit, hæc manu statui in primo loco, vt totam domum sustineat. Porò, hoc non semel tantum accidit, sed quotidie impleri oportet: saltem nouum & absurdum ceteri non debet, si nunc quoque architecti Christum reiciant. Vnde palàm resillitur friuola Papæ iactantia, qui nudum titulum obiectat, vt sibi vsurpet quicquid est Christi. Vt Papæ & cornutis eius bestis demus quòd postulant, nempe ordinarios esse Ecclesiæ pastores, non vitrà progredi tandem poterunt, quàm vt vocentur architecti cum Anna & Caapha. Planum autem est quid valeat hæc titulus, quem illi ad cælum terræ miscendum suscipere putant. Iam ex hoc loco summam quædam notari digna colligamus: Quòd **ARCHITECTI** vocantur qui Ecclesiæ præfunt, nomen ipsum eos officii sui admonet. Se ergo totos ædificando Dei templo impendant. Et quoniam non omnes fideliter munus suum obeunt, videant quænam sit legitima ritè ædificandi ratio, nempe Christum profundamento retineant: deinde ne focum admittant vel stipulam, sed totum ædificium ex pura doctrina absoluant: quemadmodum Paulus docet prioris ad Corinth 3 capite. Quòd Deus Christum extulisse dicitur, qui reiectus ab architectis fuerat, hoc erige animos nostros debet, si quãdo ipsos quoque Ecclesiæ pastores, vel qui saltem honore pollent, videmus impiè aduersus Christum insurgere vt eum exterminent. Securè enim, quas nobis opponunt larvas, contemnere licet: ne dubitemus honorem deferre Christo, quem illi Deus vindicat. Quòd si ad tempus quiescendo conuiuet, è sublimi tamen hostiis audaciã videt, dum in terra fremunt ac tumultuantur. Præterea, si valide sint ac præsidis omnibus instructi eorum conspirationes, statueret tamen debemus saluum semper Christo honorem suum fore. Huius etiam fiducia sequatur fructus, vt fortes simus & intrepidi in asserendo Christi regno, cuius Deus inuictus se fore vindicem pronunciat. De Petri constantia iam dictum est, quòd vnus homuncio iudices habens tam infestus, solum tamen habens periculi focum, nullum timoris signum ostendit, quin liberè profiteatur in rabioso illo cœtu quòd tam aduersis animis exceptum iri sciebat. Quòd autem illis leuè exprobat admissum ab ipsis scelus, hinc petèda est nobis loquendi regula, vbi cum professis veritatis hostibus nobis negotium est. Duo enim vitia hinc nobis cauenda sunt, ne tacèdo aut cõnuendo videamur blandiri: perdidim enim esset illud silentium, quo proderetur veritas. Rursum, ne efferamur perulantia, aut immodico calore quemadmodum sepe animi, plus quàm par sit, in contentione ebulliant. Hic ergo vigeat grauitas, sed moderata: sit libera obiurgatio, sed circa maledicendi feruorem. Hanc rationem videmus à Petro seruari. Initiò siquidem honorificè ipsos compellat: vbi ad rem ventum est, grauitè in ipsos inuehitur: nec verò tam scelerata ipsorum impietas fileri poterat. Hoc exemplum qui sequentur, non tam Petrum, quàm Dei Spiritum duces habebunt.

1. Cor. 3.
c. 12.

12 **NEC EST IN VULO ALTO SALVS.**) A specie transit ad genus: & à beneficio corporali descendit ad integram salutem. Et sanè Christus vnus hoc gratiæ suæ speciem ediderat, vt agnosceretur vnicus viæ author. Hoc in singulis Dei beneficiis considerandum est, eum scilicet esse salutis fontem. Ceterùm, hac sententia pungere voluit sacerdotēs, quum negat alibi salutem esse, quàm in Christo, quem extinguere moliebantur. Ac si diceret, bis damnatos esse, qui salutem à Deo sibi oblatam non modo ruperent, sed in nihilum redigere studerent, eiusque fructum & vnum eriperent toti populo. Tameris autem videtur surdis verba facere, conciona-

tur tamen de Christi gratia, si forte quidam audire sustineant: sin minus, hoc saltem testimonio reddantur magis inexcusabiles.

NEQUE ENIM ALIVD EST NOMEN.) Explicat proximam sententiam, addita explicacione. In solo Christo est salus, inquit, quoniam Deus ita decrevit. Nam per NOMEN intelligit causam vel medium. ac si dixisset, *Quia* penes solum Deum sit salus, non vult alio modo eam nobis esse communem, quam si à Christo solo petatur. Quod dicit, *SVB CÆLO*, vulgò ad creaturas referunt: ac si diceret, Solum Christo inter creaturas, vim & potentiam seruandam datam esse: ego tamen potius existimo hoc fuisse additum, quoniam in cælum vique conuolare nequeant homines, vt ad Deum vique perueniant. Quum ergo tam procul distemus à regno Dei, necesse est vt non modo nos ad se inuitet, sed vt longè porrecta manu, salutem nobis fruendam exhibeat. id efficisse in Christo, nunc Petrus docet, quia ideo in terram descendit, vt salutem secum adferret. Nec verò repugnat huic doctrinæ, quod Christus supra omnes cælos ascendit. Nam ideo carnem nostram semel induit, vt perpetuum esset adpouonis nostræ pignus. Sacrificio mortis suæ, Patrem nobis in ætænum placuit: resurgendo, vitam æternam nobis acquisiuit. Nunc quoque nobis adest, vt fructum æternæ redemptionis percipere nos faciat: sed hic de salutis euolatione agitur: scimus autem in Christo ita fuisse manifestatam, vt non amplius dicendum sit, Quis ascendet in cælum? Rom. 10. Quòd si probè omnium animis insideret hæc doctrina, sedatæ essent tot de salutis causis controuersie, quibus hodie vexatur Ecclesia. Fatentur Papistæ, nobiscum, salutem non nisi in Deo esse, sed mox innumeras eius quærendæ rationes sibi fabricant. Petrus autem ad solum Christum nos reuocat. Negare quidem profus non vident illi, salutem nobis conferri per Christum: sed dum cor adminicula constringunt, vix centesimam salutis partem illi faciunt residuam. Atqui, salus in solidum ab eo petenda erat: alia enim omnia media dum palam excludit Petrus, perfectam integrâque salutem, non aliquam duntaxat partem, in solo Christo statuit. Ita multum abest quin hanc doctrinam teneant.

Eph. 4. b. 10

Rom. 10. b. 6.

13 *Videntes autem Petri fiduciam & Ioannis, & reputantes, quòd homines essent illiterati & idiotæ, mirabantur, agnoscebantque eos quòd cum Iesu fuissent.*

14 *Hominem vero videntes cum ijs stantem qui sanatus fuerat, nihil habebant quòd contradicerent.*

15 *Ijs autem ijs excedere ex concilio, consultabant inter se,*

16 *Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? Signum enim notum editum est per eos, omnibus incolis Ierosolymæ manifestum: nec possumus negare.*

17 *Sed ne amplius diuulgetur ad populum, minando minemur illis, ne cui hominum posthac loquantur in hoc nomine.*

18 *Tunc vocatis ijs, denuntiauerunt ne omnino loquerentur, nève docerent in nomine Iesu.*

13 Hic emergit mala conscientia: nam iure & ratione destituti, proliunt ad manifestam tyrannidem, cuius odium effugere tentauerant. Primum ergo eos fuisse conuictos narrat, vt appareat scientes & volentes instar gigantum cum Deo belligerari. Nam in homine sanato vident præclarum eius opus, cui tamen sceleratè insultant. In FIDELIA Petri & Ioannis, quòd sciùt indoctos & rudes fuisse homines, aliquid plusquam humanum agnoscerent: ergo, velint nolint rapiuntur in stuporem. Eo tamen impudentiè prorumpunt, vt non dubitent tyrannicam rationem querere opprimendæ veritatis. Quum fatentur illustre esse SIGNVM, iam malæ conscientia in eo se damnant. Quum dicunt esse NOTVM omnibus, ostendunt se præterito Deo, solos homines respicere. Nam ferream frontem eo produunt, quòd tergiversari non dubitassent, si quis fuisset negandi color. Quum verò interrogant quid facturi sint, obstinaram maliciam produunt. Deo enim cedendum erat, nisi eos diabolicus furor alio abriperet. Hic Spiritus vertiginis & insaniz, quo Deus hostes suos inebriat. Sic cum paulò post misis se posse adipisci confidunt ne longius sepat fama, quid magis fatuum? Nam vbi compescuerint duos homunciones, an fractum erit Dei brachium?

17 MINANDO MINEMVR.) Hinc apparet quàm exitiale malum sit potestas sine Dei timore. Nam vbi non regnat ea quæ debet, religio, quo sanctiorem quisque locum occupat, eò audacius insanit. Quò magis semper cauendum est, ne eucharur improbi ad Ecclesie regimen. Qui verò hoc munere funguntur, reuerenter & modè sibi temperare debent, ne armati videantur ad nocendum. quòd si honore suo abuti eos contingat, ibi verò tanquam in speculo demonstrat Spiritus, quàm pro nihilo ducendum sit quicquid decernunt & iubent. Certis præsertim finibus continetur pastorum autoritas, vltra quos progredi illis fas non est. Quòd si audeant, nobis fas est obsequium illis negare, quod præstare summum esset nefas: quemadmodum nunc loquitur.

19 *Petrus autem & Ioannes respondentes illis, dixerunt, An iustum sit coram Deo, vos potius audire quam Deum, indicate.*

20 *Nos enim non possumus quæ vidimus & audimus, non loqui.*

21 *Illi autem additis minis dimiserunt eos, nihil inuenientes cur punirent eos, propter populum: quia omnes glorificabant Deum, super eo quòd acciderat.*

22 *Annorum plusquam quadraginta erat homo, in quo editum fuerat signum sanationis.*

23 *Porò illi dimissi venerunt ad suos, & annuntiarunt quæcumque illis Sacerdotes & Presbyteri dixerant.*

19 ANIVSTVM SIT.) Meminerimus quibus hoc respondeant. Nam confessus quidem ille Ecclesiam representabat: quia tamen iure suo abutuntur, illis obediendum esse negant Apostoli. Atque vt in causa minimè dubia fieri solet, parti aduersæ iudicium exprobrandi causa, permittunt. Porò hoc opetæ pretium est notare, quòd Dei autoritatem eorum decretis opponunt. Quòd intempèsticè feret, nisi Deo aduersi essent, qui tamen alias ordinarij erant Ecclesie pastores. Plus etiam exprimitur Apostoli: nempe obedientiam, quæ malis & inuis pastoribus deseritur, vcuunque legitimum Ecclesie regimen obtineant, esse Deo contrariam. Hanc quætionem lepide dirimit Papa: quia quæcumque illi effutire libuit, diuina oracula esse pronuntiat:

Hoc modo sublatum est repugnantiae periculum. Atqui, nihil amplius sibi hodie sumere possunt Episcopi, quam tunc Deus ordini Sacerdotum detulerat. nimis ergo puerile nugamētum est, Non posse eos nisi ex Dei mandato praecipere. Quin potius res ipsa clarè ostendit, tunc nullum fore conflictum, si prostrata abiectione Christi doctrina, vagam & effrenam eorum libidinem impunè vagari sinant. Quocunque ergo titulo praediti sint homines, non nisi sub hac exceptione audiendi sunt, ne à Dei obedientia non abducant. Ita quicquid tradent, ad verbi Dei regulam exigendum erit. Principibus & aliis qui sunt in potestate constituti parendum est: sed ita, vt Deo, summo Regi, Patri, ac Domino, ius suum minimè abrogent. Si in politicis imperiis tenenda est haec moderatio, in spirituali Ecclesiae regimine multò magis valere debet. Ne autem pro solito saltu patent ius suum minui, vbi supra eos extollitur Deus, ab his blanditiis abstrahit eos Petrus, hanc causam admonens ad Dei tribunal definiendam esse, diseret enim Coram Deo exprimit: quia vt quicunque cœcutant homines, Deus tamen nunquam praeferti sibi quenquam patietur. Et sanè hoc responsum Spiritus in os Apostolis subiecit, non tantùm vt hostium ferociam reprimeret, sed vt nos etiam moneret officij nostri, quoribus eò superbiae efferuntur homines, vt velint excusso Dei iugo, suum nobis imponere. Tunc ergo nobis in mentem veniat lactoiancta Dei auctoritas, quae inane cuiusvis humanae praesentiae fumum dissipat.

20. **NON ENIM POSSVMVS.**) Multa quidem auditu & visu comperta sileri possunt, inò debent, vbi de redimenda pace agitur. Est enim hoc inhumanum, & prauè contumaciè, tumultum mouere ob res non necessarias: sed generaliter non loquuntur Apostoli, quum loquendi necessitatem obtendant. Agitur enim de Christi Euangelio, in quo & Dei gloria & hominum salus consistit. Eam supprimi hominum interditiè indignum & sacrilegium est nefas: iubet enim Deus Euangelium suum praedicari: praetertim quum scirent se electos esse testes ac praecones Christi: & os sibi diuinitus apertum. Quisquis ergo silentium imperat Dei gratiam quantum in se est, & salutem hominum abolere nititur: Quòd si tam impia prohibitio os nobis obstruit, vè nostrae ignauit. Nauc videant singuli quam ab ipsis confessionem Deus postulet: ne vbi tacerint in hominum gratia horribilem exore Christi vocem audiant, qua damnatur eorum perfidia. Praefertim verò qui ad docendi munus vocati sunt, nullis hominum minis, nullo imperij colore terrentur, quin liberè exequantur quod sibi à Domino iniunctum esse norunt. Vx nihì, inquit Paulus, nisi euangelizem: quia munus mihi creditum est. Nec tyrannicè modò hominum imperiis hoc Dei mandatum opponere oportet: sed obstraculis omnibus, quae subinde ingerit Sathan, ad frangendum vel prohibendum Euangelij cursum. Duro enim clypeo opus est ad sustinendos tam graues insultus. hos sentiunt omnes Christi ministri: verùm quicquid accidit, hic est murus ahenus, Deo placere Euangelij praedicationem: ideo nulla de causa posse eam supprimi.

21. **ILLI VERO ADDITIS MENTIS.**) Hic est verò factionis exitus, quòd impij suam rabiem efflare non desinunt, frangentur tamen arcana Dei virtute, vt illis nocendi via non pareat. Qui fit vt minis contenti, non sauiant etiam in corpora, nisi quòd Dei virtus tanquam catena illos constringat? Non quòd apud eos valeat timor Dei, nam solus populi respectus eos impedit: sed Dominus eos nescientes, suis vinculis ligat. Nobis verò Lucas Dei providentiam commendat in custodienda suorum salute: & quanuis impios lateat, fidei oculis intuetur nobis esse. Praeterea, mirabile Dei consilium hic se ostendit, quòd per infensissimos hostes promouetur Christi gloria. Nam quòd Sacerdotes simul coeunt, non fit sine magno rumore. Pendent omnium animi, expectatione rari & singularis cuiusdam euentus, discedunt Apostoli à reatu soluti. Non tantùm ergo victi hostes iacent: sed inuiti Euangelium confirmant. Rursus tamen obseruare conuenit, sic victoriam concedi fidelibus, vt semper humilientur sub cruce. Minæ enim repetuntur, ne posthac in Christi nomine doceant. Sic ergo vincunt, vt minimè tamen triumphant, nisi sub crucis opprobrio. Quòd dicit Lucas, OMNES GLORIAM dedisse Deo, frustum miraculi iterum notat: quamquam fieri potest, vt non omnes ad iustum finem perducti fuerint. Nam qui diuinæ virtutis sensu tactus, ad Christum non venit, nec miraculum habet pro fidei sigillo, hic quasi subsistit in medio cursu. Fuit tamen hoc aliquid, licet non rotum, quòd agnita fuit Dei virtus in sanatione hominis, vt ostes pudore confusi à rabie sua desisterent, vel paulisper retrocederent.

22. **PORRO ILLI DIMISSI.**) Quorum retulerint aliis discipulis quæ secum acta erant, mox patebit: nepe, vt plus animi ac fiduciae in posterum ex Dei gratia sumerent: deinde vt aduersus feroces hostium minas precibus se munirent. Atque ita agendum est, vt alij alios extimulent, & pium syncretismum inter se agant filij Dei, vt sub Christi vexillo communem hostem simul debellant. Quæ impendent pericula secum reputant, quo sint illis obeundis paratioris: quanuis hostes acriter instare videant, ne pigeat subinde certamen nouum repetere: confident eadem, qua antè vicerunt, Dei virtute, se fore semper inexpugnabiles. Quòd autem à Luca non exprimitur, probabile est Apostolos suo priore responso contentos non irigasse cum illis furis: neque tamen ita fuisse prioris constantiae oblitos, vt seruilliter exciperent impijum decretum.

24. *Illi autem quum audissent, vnanimiter extulerunt vocem ad Deum, ac dixerunt, Domine, tu es Deus qui fecisti caelum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt.*

25. *Qui per os Davidis serui tui dixisti. Vt quid fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?*

26. *Adiuerunt Reges terræ, & principes conuenerunt in vnum: aduersus Dominum, & aduersus Christum eius.*

27. *Verè enim conuenerunt in hac urbe aduersus sanctum Filium tuum Iesum, quem vnxiisti, Herodes & Pontius Pilatus, cum Gentibus & populis Israel,*

28. *Vt faceret quæcunque manus tua, & consilium tuum prius decreuerat fieri.*

29. *Et nunc Domine, respice in minas istorum, & da seruis tuis vt cum omni fiducia loquantur sermonem tuum.*

30. *Manum tuam porrigendo in hoc, vt sanatio, & signa, & prodigia fiant per nomen sancti Filij tui Iesu:*

31. *Et quum illi peccati essent, motus est locus in quo erant congregati. Et repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquebantur sermonem Dei cum fiducia.*

Docemur hoc exemplo, quænam sint nostræ partes, dum imperiosè nobis minantur aduersarij. Neque enim in periculis securos ridere decet, sed timor periculi stimulus nobis esse debet ad postulandum Dei auxilium:

atque

atque hoc remedium est ad nos erigendos, ne minis territi, officium nostrum deseramus. Hic duplex est presentis historię fructus: discipulos Christi, quum minaciter hostes sibi instare audiunt, non tremere, vt scordet ac stupidi homines solent, sed metu sollicitos ad opem Dei confugere: rursum, non expauescere, vel immo- dum terrorem concipere, qui eos ab officio abducatur: sed piis votis ad inuictam constantiam erant.

24. **TVES DEVS QVI CREASTI.** Illi de iuxta potentię elogium tamen generale est, tamen ad hypothese referri debet. Sic enim Deo potentiam in mundi totius officio agnoscunt, vt simul accommodent ad presentem vsu. Qualiter sepe à Prophetis celebratur ad corrigendos qui ex hostium potentia nos conturbant. merus. Promissionem deinde adiungunt: atque hæc duo veluti fundamenta faciunt si iuxta ad precandum. Et sanè tunc demum legitime sunt & Deo acceptę nostrę preces, quum eius promissionibus & simul virtuti inixi, cum certa spe impetrandi oramus. Neque enim aliter vera concipi fiducia potest, quàm quum ad se nos Deus inuitat, seque ad inuadendum paratum pollicetur: deinde, quum agnoscimus factis ad prestandum habere virtutis. Quare, in hac duplici meditatione se exercent fideles, quoties ad orandum se accingunt. Hinc præterea colligimus qualiter nobis consideranda sit mundi creatio: nempe, vt sciamus Deo omnia subesse, eufque arbitrio regi: & quicquid fatagat & conetur totus mundus, non aliud euenturum quàm quod decreuit: imò petulantiam impioiū prodigiosam esse, ac si lutum contra figulum insurgere. Generaliter enim hoc volunt fideles, quęcumque imminant discrimina, Deum posse innumeris modis occurrere, quando in manu habet omnia: & singulas terrę ac cęli partes, quarum est opifex, ad obsequium trahere.

25. **QVI PER OS DAVIDIS.** Iam descendunt ad secundum membrum, nihil se petere nisi quod se futuram testatur est Deus. Ita eius potentia adiungitur voluntas, vt plena sit impetrandi fiducia. Quia autem de regno Christi agitur, Dei promissionem adducunt in medium, qua se testatur illius fore vindicem: vt frustra eius rui nam totus mundus machinetur. In eo autem se ostendit eorum pietas & sincerus zelus, quod non tam de prouta sua salute, quàm de regni Christi augmentis solliciti.

QVARE FIRMVERVNT. Non negandum est quin de se ipso loquatur David: qui quum Rex electus esset à Domino, & per manum Samuelis vinctus, per summas difficultates regno potitus est, quod vndique obfiderent aduersarij, Scimus qualis fuerit Principum & totius populi conspiratio cum Rege Saul eiusque familia. Philistijs deinde, & alijs externi hostes sprete eius nouitate, certatim bella mouerunt. Quare non abs re conuertitur Reges, tumultuarij & consilia capere, & populos varia moliri. Quia tamen regnum suum Dei manu sustineri nouerat, deridit stultos eorum conatus, ac irritos fore pronuntiat. Cæterum, quia in hoc institutum erat eius regnum, vt regni Christi imago foret, non hæret David in umbra ipsa, sed solidum corpus apprehendit: imò Spiritus sanctus, vt verè hic reperitur Apostoli, ridiculam mundi insaniam exagitat, quod audeat regnum Christi à Deo stabilitum inuadere, tam in persona Davidis, quàm Christi ipsius. Est autem hæc eximia consolatio, quod dum militamus sub regno Christi, Deum stare à parte nostra audimus. Hinc statuendum est, vt cumque omnes homines summi & infimi, impia & nefaria conspiratione regnum hoc oppugnent, nihil tamen profecturos. Quid enim totus mundus ad Deum? Sed hoc primo loco habendum est, Deum Filij sui regnum, cuius est author, tueri perpetuò velle, vt possimus inuolabile eius decretum opponere hominum temeritati: vt manus eius præsidio freti, non dubitemus omnes, quauis terrificos hominum apparatus spernere. Et sedulo exprimit quantę sunt hostium copię: eos omnia machinari dicit, consilia etiam recenset, ne quid horum omnium nos terreat. Porro, quod docet Psalmus statum inuitis hostibus esse Christi regnum, simul indicat fore multos aduersarios, qui euertere ipsi conentur. Hinc Reges frementes induci, inde tumultuantes populos, quo significat omnes ordines insensos illis fore. Nec mirum, quia nihil magis carni aduerlum est, quàm spiritualis Euangelij gladius, quo nos Christus macat, vt subigat in suum obsequium. Monendi ergo sumus, nunquam in mundo tranquillum fore Christi regnum: ne ubi pugnamus erit, quasi ad rem insolitam trepidemus.

26. **ADVERSVS DOMINVM ET CHRISTVM EVS.** Hoc verbo docet Spiritus, esse omnes qui Christo subici reculant, bellum a Iherusalem Deum suscipere. Hoc quidem ipsi sepe non cogitant: sic tamen res habet, quia Deus non nisi in Filij sua persona regnare vult, eius imperium à nobis excuti, quoties sumus Christo rebelles. Quamvis modum pronuntiat Dominus ipse apud Ioannem Quisquis non honorat Filium, neque Patrem honorat. Quare & milles profiteantur hypocrite sibi nihil minus esse in animo, quàm Deo bellum inferre, sententia Deum sibi professum hostem, nisi Christum cum suo Euangelio amplectantur. Duplex est huius doctrinę vsus. Nos enim aduersus omnes carnis terrores munit, quia minimè timendum est, vt Deo sint superiores, qui Euangelium oppugnant. Rursum cauendum est, ne pie doctrinę contemptu, aduersus Deum efforauerit in nostram perniciem.

27. **CONVENERVNT IN HAC VERBEC.** Hoc varicinium euentu fuisse comprobatur referunt, quod certius in eius fidem recumbant. Sensus enim est, Domine tu dixisti, & nos re ipsa experti sumus verum esse. Reuocant autem in memoriã quod quadriennio antè vel circiter, gestum fuerat. Sic rerum, quę prædictę sunt, euentus, ad fidei nostrę confirmationem applicare conuenit: sed quia tunc longè aliter videri poterat res cessisse, quàm Psalmus pronuntiat, quando non frustra tumultuati erant hostes, ne irriti fuerant eorum impetus occiso Christo, & eorum violentia formidabili modo deinde grassata erat: hoc scandalum auertunt fideles: ac hostes nihil plus potuisse dicunt, quàm Deus statuerat. Ergo vt cumque Christum morte exti: Etum putarent impij, ac iam inanes sibi triumphos canerent, fideles tamen agnoscunt frustra tumultuatos esse. Cæterum, queri potest, cur Geutes & populos Israel nominet, quum vnum esset corpus. Puto hæc notari regionum varietatem, ex quibus ad diem festum Iudæi confluerant: ac si dictum esset, Iudæos ex diuersis locis oriundos, quasi concursu facto, aggressos esse Christi regnum, effectu tamen caruisse eorum futorem.

SANCTVM FILIVM TVVM. Idem est nomen apud Græcos, quod nuper scruum reddidi, quum fiebat Davidis mentio: *mekis* enim illi nunc Seruum appellatur, nunc Filium. David autem ideo sic vocatur, quia tam in regendo populo, quàm in Prophetę officio, fuit Dei minister. In Christi autem persona melius quadrat Filij nomen, nisi forte cui magis placeat, Lucam in significatione ambigua vocis, voluisse ad similitudinem alludere quam habuit David cum Christo. Nominatim dicitur Deus Filium suum vnxisse, vt in ipsam verè competat quod in Psalmo habetur: vngendo enim eum, consecrauit Deus in Regem. Simul tamen notandum est quale fuerit vnctionis genus: scimus enim non visibili oleo, sed Spiritu sancto fuisse vnctum.

28. **VT FACERENT.** Quorsum hoc dicitur, iam exposui: aded scilicet illa conspiratione non euersum fuisse Christi regnum, vt tunc verè effluerit. Hic tamen continetur insignis doctrina: Deum arcano suo consilio se moderari omnia, vt per impios etiam exequatur quod statuit. Non quod sponte illi manus ad tale ministerium præbeant, sed quod eorum consilia & conatus retrorsum agit: vt distinet hinc equitas & iustitia restitudo, inde scelus & iniquitas appareat. Qua de re plenius tractauimus capite secundo. Obiter hic dicemus sic considerandam esse nobis Dei prouidentiam, vt sciamus summam & vnicam esse moderatricem omnium

quæ in mundo aguntur: fræno eius Diabolum & omnes impios cohiberi, ne quid nobis noceant: quom maxime insultant, non tamen solutos esse, vt faciant quicquid libuerit. sed aliquatenus modò laxari illis frænum, quoad expediat ad nos exercendos. Qui solam Dei præscientiam agnoscunt, non autem fatentur omnia geri eius arbitrio, facillè coarguntur his verbis. Quòd Deus præordinauerit fieri quod factum est. Imò Lucas non contentus CONSILII nomine, MANVM quoque expressit: improprie id quidem, sed vt clarus ostenderet, non tantùm gubernari Dei consilio rerum euentus, sed virtute etiam manûque ipsius temperari.

29 ET NVNC DOMINE.) Rectè ad se extendunt quod de christo citatur: quia non vult ab Euangelio separari: modò quiddam molestitæ infertur suis membris in personam suam transferri. Petunt autem vt Dominus hostium sententiam reprimat: sed non tam id sua causa vt quietè & sine molestia viuant, quàm Euangelij propagandi studio. Neque enim oprabilis fuit illis vita, quam delicta uocatione in ocio consumerent. Ad dunt enim, DA SÆA VIS tuis Domine, vt confidenter loquantur. ceterùm, notanda est hæc locutio, vt Dominus minus respiciat. Nam quum eius proprium sit minus superbis resistere, & eorum deicere supercilia: quo insolentes se iactant, non dubium quin magis prouocent in se iram Dei, & quin Deus iple tanta indignitate offensus, remedium afferre velit. Sic Ezechias vt opem in rebus extremis impetret, arrogantiam Sennacherib & atrocēs minas in medium profert. Quare, hostium crudelitas & contumelia, studium precandi in nobis potius excitent, quàm debilitent nobis animos, quo minus in officii nostri curlu pergamus.

Mat. 37. b.
14. & 17.

30 DA SERVIS TVIS.) Quom tantopere hostes irritasset miraculum vnum, quomodo sancti homines noua quocidie fieri optant: Hinc ergo colligimus quod iam attigi, tantum esse illis Dei gloriam, vt præ hac sùsque de que reliqua omnia habeant. Vnum hoc spectant, illustrari miraculis Dei virtutem, quod piis semper est oprabile, etiam si rumpantur aduersarii, & toti inferi in rabiem ebulliant. Idem & de loquendi fiducia sentiendum est. Sciebant nihil minus ferre impios posse, quàm liberum Euangelij curlum: sed quia vitæ doctrinam esse norunt, quum Deus vult publicari, quicquid accidat: eius prædicationem, quia Deo grata est, aliis omnibus indubie præferunt. Ceterùm, docemur tunc ritè vt decet à nobis agnosci Dei beneficia, si hac occasione ad precandum stimulamur, vt confirmet quod cepit. Specimen heroicæ fortitudinis ediderunt Apostoli: nunc rursum orant vt instruantur fiducia. Sic Paulus fideles rogat, vt sibi apertionem oris à Domino petant, quum tamen vbique vox eius personaret. Proinde, quòd magis nos à Domino adiutos esse sentimus, discamus nos in postero progressus petere: præsertim quum libera Euangelij confessio singulare sit eius donum, assidue rogandus est, vt in ea nos retineat.

Eph. 4. 3. 19

31 ET QVVM PRECATI ESSENT.) Iam narrat Lucas non modò exauditam fuisse hanc precationem à Deo, sed visibile signum è celo datum esse, quòd id testatum fieret. LOCI enim concussio per se nihil profuisset: verum in alium finem tendit, vt fideles Deum sibi adesse sciant. Denique, nihil quàm diuinæ præsentie symbolum est. Fructus autem sequitur, quòd omnes Spiritu sancto repleti sunt, ac maiore donati fiducia. In hoc secundo membro magis insistere conuenit. Nam quòd tunc concussione loci virtutem suam testatus est Deus, rarum fuit & extraordinarium: quòd autem ex effectu apparuit impetrasse discipulos quod petierant, hæc perpetua est orationis utilitas, quæ etiam nobis in exemplum statuitur.

32 *Multitudinis autem credentium erat cor vnum & anima vna: & nemo quicquam eorum quæ possidebat, dicebat esse suum, sed erant illis omnia communia.*

33 *Et magna virtute reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Domini Iesu, magna que gratia erat super omnes ipsos.*

34 *Nemo enim inter ipsos egens erat. Nam quotquot erant possessores agrorum vel domorum vendentes afferebant eorum quæ vendita erant, pretia.*

35 *Et ponebant ad pedes Apostolorum. Distribuebatur autem singulis quantum cuique opus erat.*

36 *Ioses autem cognominatus Barnabas ab Apostolis (quod est filius consolationis) Lenita, Cyprius genere.*

37 *Quum illi esset ager, vendidit & attulit pecuniam, posuitque ad pedes Apostolorum.*

23 MULTITUDINIS.) Hic tria laudantur: quòd amicis inter se coniuncti fuerint fideles: quòd mutua fuerit inter eos bonorum communicatio: quòd Apostoli in afferenda Christi resurrectione fortes & strenui fuerint. Dicit COR VNVM fuisse in multitudine: quia hoc longè præstantius fuit, quàm si pauci homines mutuum consensum haberent. Ante hac autem narrauit creuisse Ecclesiam vsque ad quinque millia. Quod ergo non parum est difficile, concordiam in tanto numero regnasse dicit. Et sanè vbi regnum habet fides, animos ita conciliat, vt idem omnes velint & nolint: hinc etenim discordiæ, quòd non regimur eodem Christi Spiritu. CORDIS & ANIMÆ nominibus, satis notum est voluntatem indicari. Quia verò sæpe improbi in malum conspirant: ideo sancta fuit & laudabilis hæc concordia, quia viguit inter credentes.

NEMO QVICQVAM EORVM.) Hoc secundum est membrum: quòd charitatem externis officiis coluerint. Qualis porò fuerit bonorum communicatio, mox videbimus. Hoc nunc in contextu Lucæ notare operæ pretium est, quòd præcedit interior animorum vnitas, tanquam radix, sequitur deinde fructus. Et sanè hic ordo inter nos valere debet, vt sincero cordis affectu nos vicissim amemus, deinde vt charitas nostra in externos effectus se proferat. Nam & externa beneficentia nisi oriatur ex corde, nihil est coram Deo. Et frustra de recto affectu gloriamur, nisi in externis officiis appareat eius testimonium. Subindicit etiam Lucas non fuisse concordēs propriæ utilitatis respectu, quum diuites liberaliter sua erogando, nihil minus quàm lucrum captarent.

13 ET MAGNA VIRTUTE.) Hoc tertium membrum ad doctrinam spectat. Significat enim Lucas, ad eò non imminutum fuisse zeli feruorem in Apostolis, ad prædicandum Euangelium, vt noua potius illis virtus accesserit. Quòd solam christi Resurrectionem nominat, est Synecdoche: hæc enim pars pro toto Euangelio ponitur. Sed de sola resurrectione ideo meminit Lucas, quia est veluti Euangelij complementum: deinde quòd eius causa nuper sustinuerat graue certamen, & eam ægerimè ferebant Sadducæi, qui tunc rerum potiebantur.

MAGNAQUE GRATIA.) Significat non parum hoc valuisse ad doctrinæ propagationem, quòd benignè pauperes iuuando, apud alienos quoque gratiam acquirerent. Amabiles enim fuisse dicit, eò quòd benefici essent. Ita- que

que in his verbis, NON ERAT quisquam egens inter eos: est causa reddidit. Quoniam debium non est quin prohibitas etiam & temperantia & modestia & tolerantia & alie virtutes, multorum flexerint animos ad beneuolentiam. Postea quod illis fuerit illa bonorum communicatio quam attigerat, latius exponit: quod si licet agros suos ac domos vendiderint diuites, ut pauperum inopia succurrerent.

34 NAM QVOTQVOT ERANT.) Quoniam vniuersalis est locutio, non tamen plus valet quam indestiuita. Et certe probabile est fuisse multos qui possessiones suas non attigerint, idque ex contextu potest colligi. Nam mox quom de Iose loquitur, non dubium est quin memorabile præ aliis exemplum notare voluerit. Ergo omnes fecisse dicit, quod passim à multis fiebat. Neque hoc abhorret à communi Scripturæ usu. Deinde non intelligit fideles vendidisse quicquid habuerint, sed quantum exigebat necessitas. Amplificandi enim causa hoc dictum est, quod diuites non ex annuo tantum agrorum proventu leuauerint fructum suum in opiam, sed et vique fuisse liberales, ut ne agris quidem pepercerint. Hoc autem fieri potuit, etiam si se non spoliarent in totum, sed aliqua ex parte reditus suos minuerint. Quod rursum ex verbis I uer colligere licet, nam finem hunc exprimit: ut nemo egeret. Simul ostendit, adhibitam fuisse prudentiam: quia distulituebatur quantum cuique opus erat. Non ergo æqualis fuit bonorum partitio, sed moderata dispensatio, ne quis egestate ultra modum premeretur. Atque hoc foris titulo nominatim laudatur Iose, quod agrum vendidit, quem solum habebat, nam ita alios omnes vicit. Hinc apparet quid valeat illud, quod nemo sibi quicquam proprium esse dixerit, sed habuerint omnia communia. Neque enim sibi quisque priuatum suum habebat, ut eos solus frueretur, aliis neglectis: sed prout necesse esset, parati erant in commune conferre. Iam vero pluraquam ferrea nobis viscera esse oportet: quod non aliter huius historie lectione afficimur. Tunc fideles de suo abundè largiebantur: nos hodie non contenti malignè suppressere quod in manu nostra est, aliena crudeliter rapimus. Illi simpliciter & bona fide suum proferebant: nos mille excogitamus obliquas artes, quibus omnia hinc inde fraudulenter ad nos trahamus. Illi ad pedes Apostolorum offerebant: nos sacrilega audacia, quod Deo oblatum erat, prædari non veremur. Vendebant olim suas possessiones: nunc insatiabilis regnat emendi cupiditas. Tunc quod proprium erat singulis, commune egeus faciebat charitas: nunc tanta est quorundam inhumanitas, ut communem terræ habitationem, communem aquæ, aëris, & calidum proprium inuideat. Quare, hæc in pudorem ac dedecus nostrum scripta sunt. Quoniam pars huius mali in ipsi pauperibus residet. Nam quom talis bonorum communicatio esse nequeat, nisi ubi viget pius consensus, regnâque cor vnum & anima vna: tantum in multis reperitur superbia, vel ingratitude, vel ignaue, vel rapacitatis, vel hypocriticos, ut benefacendi studium non modò extinguant, quantum in se est: sed facultatem prohibeant. Et tamen memoria tenenda est illa Pauli admonitio, ne benefacendo fatigemur. Ceterum, quod hoc præcepto nostro Gal. 6. b. 4. tempore tumultuati sunt Anabaptistæ & fanatici homines, quasi nulla ciuili debeat esse bonorum proprietates inter Christianos, hoc delirium breuiter iam refutauimus capite. Nam neque hic vniuersis legem præcibit Lucas, quam necesse habeant sequi, dum recitat quid egerint illi, in quibus singularis quædam Spiritus Dei efficacia se exeruit: nec sine exceptione de omnibus loquitur, ut possit colligi, non fuisse pro Christianis habitos, nisi qui sua omnia venderent.

CAPVT V.

1 **V**IR autem quidam, Ananias nomine, cum Sapphira uxore sua, vendidit possessionem,
2 Et subduxit de pretio, conscia etiam uxore sua: & partem offerens, ad pedes Apostolorum posuit.

3 Dixit autem Petrus: Anania, cur impleuit Sathan cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto, & subduceres ex pretio agri? * Vel, Spiritum sanctum.

4 Annon manens tibi manebat? & venditus, in tua erat potestate? Qui factum est, ut in corde tuo hanc rem posueris? Non mentitus es hominibus, sed Deo.

5 Ananias auditus his sermonibus, cadens expirauit. Et factus est timor magnus super omnes qui hæc audierant.

6 Porro iuuenes qui adierant, collegerunt eum, & efferentes sepelierunt.

1 Quæ hæcenus retulit Lucas, ceterum illum qui sub Christi nomen collectus fuerat, Angelorum magis quam hominum esse ostendebant. Illa quoque incredibilis erat virtus, quod se vtrò spoliabant diuites non pecunia tantum, sed etiam fundis, ut pauperibus succurrerent. Nunc vero ostendit, Sathanam fraudem excogitasse qua penetraret in sanctum illum cœterum: idque tam præclaræ virtutis prætextu. Mros enim habebat flexus hypocriticos, quibus se insinuet. Hac autem adortur Sathanas Ecclesiam Dei, ubi aperto Marte nihil proficit. Sed consilium Spiritus sancti hic maximè spectandum est. Testatum enim hæc historia voluit, primò, quom graua sit Deo cordis sinceritas, & quantæ abominationi fucum & prauitatis inuideo. Deinde quantopere illi probeatur sancta puritas Ecclesiæ suæ politia. Nam præcipuum caput est poena, quam Deus Ananiæ vxori que eius inflixit. Erus grauitas ut horrorem tunc omnibus inlucit, ita nobis testimonio est, perfidiam hanc non posse ferri à Deo ubi mentiendi sanctitatem, que nulla est, cum eo contempnim ludimur. Nam si post expensas omnes circumstantias, summam querimus: non aliud crimen in Anania damnat Lucas, quom quod ficta oblatione, Deum & Ecclesiam fallere voluit. Sed in hac fictione plura mala suberant: contemptus Dei, quem suæ prauitatis conscium non reueretur: sacrilega fraudatio, quia partem ex eo subducit quod sacrum esse Deo profitebatur: peruersa vanitas & ambitio, quia posthabito Dei iudicio, hominibus se vendit: infidelitas, quia hanc viam illicitam non aggressus esset, nisi Deo distulit: pijs sanctique instituti corruptio: ipsa porò hypocriticos magnum per se erat malum. Accessit huic quoque obstinata mentiendi audacia. Præclarum in speciem & memorabile erat factum Ananiæ, etiam si dimidiam tantum partem agri sui dedisset. Neque hæc parua est virtus, hominem diuitem ex æquo sua cum pauperibus partiri: sed abominabiles sunt Deo impiorum victimæ: nec quicquam illi gratum esse potest, ubi abest cordis simplicitas. Hinc fit ut duos asses à vidua Luc. 21. oblatos pluris æstimet Christus, quam ingentes aliorum summas, qui ex magnis aceruis erogant. Hæc causa est cur tam seuerè vltionis exemplum Deus in Anania ediderit. Nunc singula persequamur. * Tit. 1. b. 8. Luc. 21.

postolorum. Vide quid ambitio facit. Pudet Ananiam non haberi vnum ex optimis, quamvis ergo pecuniæ sit cupidus, vt famam acquirat inter homines, facultatum suarum parte se priuat. Interea non cogitat se in Dei conspectu mentiri ac fallere, & Deum huius mendacij fore vltorem. Ita fit, vt pedes Apostolorum magis honoret, quàm Dei oculos. Quo magis cauendum est, ne in rectè agendo theatri plaulum appetamus: nec verò frustra admonet Christus, vile esse quum damus elemosynam, nescire tamen finisram quid faciat dextra.

5 DIXIT AUTEM PETRUS.) Vnde Petro comperta erat fraus Ananiæ: Procul dubio ex reuelatione Spiritus. Significat ergo Lucas, Apostolos sustinuisse quodammodo Dei personam, eiusque vice functos esse. Quod si Dei Spiritus per os hominis mortalis ita præcisè vrget hypocritam, specioso atioque virtutum colore fucatum, quomodo vocem ipsius Dei cum tubæ clangore, reprobi sustinebunt, quum ad eius tribunal ventum fuerit? Porro, sua interrogatione Petrus criminis atrocitatem designat, vbi dicit, c o r Ananiæ fuisse impletum à Sathana. Nemo enim est cuius cor non pungatur stimulis Sathana: obrepunt etiam singulis mulx tentationes, & in eorum animos penetrant: sed vbi Sathan, cor occupat, regnum, veluti expulso Deo, obtinet in toto homine. Hoc reprobi hominis signum, Sathana sic addici, vt Dei Spiritus nihil loci habeat. Quod de mendacio sequitur, duplicem habere sensum potest: vel quòd falsò præ se tulerit Spiritum, vel quòd in Spiritum mentitus sit. Et certè ad verbum est, s p i r i t u m mentiri: sed quum Græcum verbum ψεύδαται duplici accusatiuo iungatur, idque contextui melius conueniat, ego quoque huc magis inclino, reprenendi Ananiam, quòd Spiritui sancto perfidè illuierit, quod paulò post confirmat, exprobrans quòd Deo non hominibus mentitus sit. Quò magis cauendum est, ne dominetur in nobis hypocrisis: cuius propria est ista improbitas, velle Deum fallere, & veluti cornici, vt prouerbio dicitur, configere oculos: quod sine indigno ludibrio fieri non potest. Quare, non immeritò dicit Petrus, vbi hoc fit, cor à Sathana esse possit. Quis enim nisi omnis sanæ rationis expertus, tam contumeliosus in Deum esse auderet? Ideo Petrus quasi de prodigio interrogat: quoniam horrenda est eiusmodi cæcitas.

4 ANNON MANENS.) Culpam exaggerat, eò quòd nulla necessitate impulsus peccauerit. Nam quum nec hæc quidem satis iusta sit excusatio, aliunde fuisse incitatus, quanto deterior est sponte ad malum uere, & quasi data opera sibi accessere Dei vindictam? Cæterum, hinc colligimus, nulli fuisse impostam legem sui alienariæ. Petrus enim liberam fuisse Ananiæ potestatem dicit tum retinendi agri, quàm seruandæ pecuniæ: quia in secundo membro Ager venditus pro ipso pretio capitur. Ergo suum retinendo, fidelis nihilominus habitus fuisse. Vnde patet, omnino freneticos esse qui fidelibus licite negant quicquam habere proprium.

NON MENTIVS ES HOMINIBVS.) Tamest diuersa est verborum syntaxis, non tamen dubito quin superiore sententiam confirmet. Nam hypocritæ tot se inuolucris tegunt, vt putent sibi non esse cum Deo negotium. Nominatim verò sic Petrus loquitur, quia fucum Ecclesiæ fecerat Ananiæ. Atque, reputare debuerat, Vbi duo aut tres congregati sunt in Christi nomine, illic cum adesse præsidem: nec secus in eo cœtu le gerere, quàm si Deum oculis cerneret. Nam quum in Ecclesia regnare velit Deus, si quid illi reuerentiæ deserimus, religiosè colendum à nobis est imperium illud quod verbo exeret. Homines quidem erant Apostoli, sed non priuati homines: quia Deus illis vices suas mandauerat. Notandum præterea est quòd d e o mentiri dicit, qui Spiritui sancto mentitur. Nam hac loquendi forma clarè assertitur Spiritus sancti diuinitas. Eodem etiam modo Paulus: Tempa Dei estis, quia Spiritus eius in vobis habitat, 1. Corinth. tertio capite.

5 ANANIAS AVDITIS HIS.) Moræ Ananiæ verbi efficaciam, quàm magnificè extollit Paulus, re ipsa comprobat: nempe quòd sit odor mortis in mortem iis qui pereunt: 2. Corinth. 2. Loquitur quidem de spiritali animæ morte, sed in corpore Ananiæ, eius pœnæ quæ oculos hominum fugit, visibile fuit symbolum. Non gladio, non vi, nec manu occisus fuit, sed solo vocis auditu extinctus. Hoc quum audimus, terreat nos Euangelij minæ, & maturè humilient, ne experiamur ipsi quoque similem effectum. Nam quod de Christo prædicatur: Spiritu oris sui interficiet impium: non modò ad caput impiorum, sed ad singula etiam membra pertinet. Etenim qui oblatam in verbo eius salutem respuit, iis mortiferum esse oportet, quòd suapte natura salutare erat. Si cui autem absurdum videtur, Apostolum corporalem pœnam summisse: primo respondeo, hoc fuisse extraordinarium: deinde, hoc fuisse vnum ex donis Spiritus: quemadmodum apparet ex 12. prioris ad Corinth. cap. Quæ ratione postea videbimus, cæcitate percussum fuisse à Paulo Elymam magum. Nihil ergo à munere suo alienum egit Petrus quum telum sibi à Spiritu sancto datum, in tempore exeruit. Quòd autem nonnulli nimis crudelem fuisse pœnam arbitrantur, hoc fit, quia sua, non Dei trinita ponderantes Ananiæ peccatum, pro leui delicto habent grauissimum crimen, quòd tot sceleribus scateat ostendimus. Alij hoc fabulosum ducunt, quia quotidie plurimos hypocrisis impudè vident euadere, qui Deum non minori ludibrio habent quàm Ananias: imò quia ipsi quum sint crassissimi Dei contemptores, suæ tamen impietatis pœnam non luunt. Sed quemadmodum visibile inuòd gratias in Ecclesiam suam Deus effudit, vt certò sciamus illum arcana Spiritus sui virtute nobis ad futurum imò palàm externis signis exhibuit, quòd nos intus fidei experimento sentimus: ita visibili duorum pœna testatus est, quàm horribile hypocrisis omnes iudicium maneat, qui derisui ipsam & Ecclesiam habuerint.

ET FACTVS EST TIMOR.) Hoc Domini consilium fuit, vnus pœna metum reliquis incutere, vt religiosè ab omni fictione absterent. Et quod refert Lucas, illos timuisse, ad nos quoque pertinet. Nam commune seculis omnibus documentum tunc edere voluit Deus: vt cum eo sincerè agere omnes discant. Interim pios animare debuit huius scelerati pœna quòd liberaliter in posterum sua Deo & pauperibus consecraret: quia colligere poterant: quàm pretiosæ essent Deo elemosynæ quarum profanatio tam grauiter castigata fuerat.

7 Præteritū autem circiter trium horarum spatium, quum vxor eius nesciens quid factum esset, ingressa est.

8 Dixit autem illi Petrus, Dic mihi, tantine agrum vendidisti? Respondit illa, Certè tanti.

9 Petrus autem illi dixit, Quid hoc est, quod inter vos conuenit ad tentandum Spiritum Domini? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ianuam, qui te efferent.

10 Cecidit autem extemplo ad pedes eius, & expirauit. Porro iuuenes ingressi inuenerunt eam mortuam, & elatam sepelierunt iuxta virum suum.

11 Factūque est timor magnus super totam Ecclesiam, & super omnes qui hæc audierunt.

7 Poena quam Sapphira irrogauit Deus, nihil nouum continet: nisi quoddam inde accessit maior confirmatio ad exemplum. Factum autem est certa Dei prouidentia, vt perfidum vtriusque animum & obstinatum malitiam seorsum Ecclesia perspiceret. Quum in pari essent causa, potuit vna simul haberi cognitio: sed hoc ad Ecclesie adificationem aptius fuit atque vtilius, vt propriam impietatem apertius vterque proderet. Neque enim mariti conspectus, vt sepe fieri solet, Sapphiræ fuit fingendi causa, vt pudori adscribi posset delictum sed sponte, nec aliunde iucitata, marito nihil melior apparet: pari quoque mentendi improbitas, quum ex Petri interrogatione fraudem videat deprehensam.

8 DIC MENTUM.) Videmus vt non subito impetu ad poenam Deus proliat, sed iustum prius habeat examen: ne vindictam sumat nisi de obstinatis, & qui sibi veniam præcitant. Nam quum Sapphira rem iustitiae esse occultam, hac Petri interrogatione percelli debuit, non lecus ac si ad Dei tribunal citata esset. Tempus illi ad respiciendum datur: imò, hæc quasi placida est ad poenitentiam inuitatio: Ipsa autem securè pergendo, se insanabilem ostendit: quia nullo Dei timore afficitur. Atque hinc docemus studiosè laborandum esse, vt in viam peccatorum redeant. Hanc enim moderationem tenet Dei Spiritus: sed vbi ad crimen accedit pernicia, & peiuicax Dei contemptus, iam maturum est tempus poenæ. Nimirum ego interroganter illi, quibus displicet inmodicus Dei rigor. Nostrium est potius meditari, quomodo olim statum sumus ad eius tribunal. Quanquam hoc est sacrum eius nomen nimirum despiciere, si volumus fucum illi impunè fieri. Præterea, tot ille circumstantiæ quas prius collegi, non vna morte dignos fuisse Ananiam & Sapphiram satis supèrque probant. Nam primum hypocritis per se summopere abominabilis est Deo: deinde, quòd inducunt in animum Deo mentiri, hoc nascitur ex maximo contemptu. Quòd Christum non reuerentur in suorum cœtu præfidentem, impietas est cum impudentia coniuncta: quia modò probum & dedecus effugiant apud homines quibus se venditare statuerunt, sùsque deique illis est manifestum scelus Deo negare. Quòd pertinaciter negant suum peccatum, hic est veluti summus cumulus. Quòd autem innumeri hypocritæ quotidie Deo & Ecclesie non minus illudunt, qui tamen morte non plectuntur, iam dixi cur non debeat videri abiudicatum. Quum Deus sit vnicus mundi iudex, eius est singulos punire suo arbitratu, quando & quomodo visum est. Quare, cœtum illi peccatorum modum præscribere fas non est. Sed in corporali duorum poena, tanquam in speculo, spiritualis iudicii, quod adhuc occultum est, grauitas nobis proposita fuit. Nam si reputamus quid se proiciat in ignem æternum, non iudicabimus hoc extremum malorum esse, cadere mortuum coram hominibus. Vide caput decimum prioris ad Corinth.

9 AD TENTANDUM SPIRITUM.) Alia locutione idem quod prius designat: nempe, quòd irreli-^{1 Cor. 10. 4.} giosè & contemptum ludebant cum Deo. Sed eos TENTASSE Spiritum dixit, quia fraudem suam securè compulerant, ac si Dei Spiritus non esset cordium cognitor. Nimirum se cordia sua, quum alter alterum iudicauerit sui conscium faceret, quasi Deo excluso inter se pacisci. Tentari enim Deum Scriptura dicit, vbi vel sua illi potentia eripitur, vel detrahitur rerum omnium cognitio. Porò, SPIRITUM intelligit, qui Ecclesiam regebat per Apostolos. Nam quum dicit Christus, Spiritus veniens iudicabit mundum, non aliam iudificationis speciem notat, nisi quam per Ecclesie ministerium exercet.

10 FACTVS QVE EST TIMOR.) Iterum repetit, poenam vniuis fuisse omnibus documento, sed hic nominatim duplicem timorem exprimit. Dicit ECCLESIAM timuisse, quia fideles nunquam sic perfectè timent Deum, quin iudicii eius admoniti, magis adhuc proficiant. Itaque quotquot olim poenas impius legitimus fuisse inflictas, & quotidie infligi cernimus, toties nos Deus metu reuocat à peccandi illecebris & licentia. Sic enim subinde cohibenda est caro: quia vix frænnum vnum illi sufficeret. Diuersus fuit in extraneis timor, non qui eos perduceret ad syncerum vsque Dei cultum, sed tamen qui cogere Deo gloriam dare.

12 *Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in populo. Et erant vnanimes omnes in porticu Solomonis.*

13 *Aliorum vero nemo audebat se illis adiungere: sed magnificabat eos populus.*

14 *Magis autem accrescebat multitudo credentium Domino, tam virorum, quam mulierum.*

15 *Ita vt in plateis exportarent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, vt venientis Petri vel umbra obumbraret aliquem illorum.*

16 *Conueniebat & multitudo vicinarum ciuitatum Ierosolymam, afferens egros ac vexatos à spiritibus immundis, qui sanabantur omnes.*

12 Redit ad miracula diuersi generis quæ Euangelij magis propria sunt: nempe quibus non potentiam modò suam Christus testatur, sed etiam bonitatem: vt gratiæ suæ dulcedine homines ad se alliciat. Venit enim vt seruet mundum, non vt damnet. Quòd ergo sanantur infirmi, & liberantur alij à dæmoniis, hæc beneficia quæ præstantur corporibus, repræsentant spirituales Christi gratiam: itaque sunt ex genuino ipsius officio, vt ita loquar. Formidabile illud signum quod editum fuit in Anania & Sapphira, quasi accidentale erat. Narrat Lucas miracula auctam fuisse Ecclesiam, quia fidei subferunt, vt diximus, alios præparando, alios confirmando. Vnde rursus probatur, quod alibi monui, nunquam separanda esse à verbo miracula. Signorum multitudinem hinc demonstrat Lucas, quòd ægroci passim in publicum afferbantur, vt sanitatem reciperent. Sic enim Euangelium Filij sui Deus illustrare voluit, præsertim inter initia: vt certò testatum esset Iudæis, adesse illam omnium rerum instaurationem, quæ toties promissa fuerat, & in qua spes omnes suas esse sitas præse tulerat. GRABATOS, satis notum est, lectulos fuisse in quibus meridiari solebant veteres. Quoniam facilius erat eorum exportatio, illis ægrotos locabant.

ET ERANT OMNES VNANIMES.) Significat, certis horis conuenire solitos non modò precum & doctrine causa, sed vt alios lucrificarent Domino, prout se occasio dederat. Domi enim suæ quique degebat, sed illic habebant suos conuentus, vt certè nullum Ecclesie corpus aliter stare potest. Nam si quisque sibi priuatim doctor esse velit, ac seorsum peccati: nulli autem sint publici cœtus, quàm libet præclari instituta fuerint Ecclesia, collabi & mox pessum ire necesse erit. Dicit fuisse VNANIMES, vt sciamus sponte omnes coluisse eum ordinem, neminem fuisse refractarium, qui publico cœtu neglecto, intra priuatos parietes se teneret. In quo non modestiæ tantum specimen exhibebant, sed etiam constantiæ. Non enim hoc periculo carebat, quum locus esset tam celebris. Quo maiori laude dignus fuit omnium consensus ad discrimen subeundum.

13 ALIORUM VERO NEMO.) Hic secundus fuit miraculorum fluuius, quòd infideles tam insigni Dei

potentia conuicti, non audent Apostolos contemnere, quin potius Ecclesiam reuereri coguntur. Videri tamen absurdum illud posset, quòd miraculis terrenti Deum & populum eius fugiunt. Respondeo, sua culpa su sine impeditis, ne accederent. Neque enim dubium est, quin miraculis nos ad se Deus inuaret. Ego quicumque eo vique non proficiunt, vt Dei gratiam, quæ illic reuocet, cupidè excolerentur, illis obstat mala conscientia. Est tamen hic aliquis fructus, quòd Deus aliquem metum illis extorquet: quantum hoc non tantum in raculis ascribit Lucas, sed potius omnia simul complectitur quæ ad Ecclesiæ dignitatem augendam facere poterant. Sic enim composita erant omnia, vt diuina quædam maiestas illic resfulgeret: nam ab aliis non secus differerent, quàm Angeli ab hominibus. Est enim in sancta disciplina & in sincero pietatis cultu arcaica quædam *σεωσις*, quæ malos etiam inuitos constringat. Sed qualis ea sit, hodie nescimus, quin potius profana malè viuendi licentia nos vnà cum Euangelio reddimus contemptibiles. Pœna etiam Ananix & vxoris non parum valebat terrendis impiis, ne temerè prorumperent in eorum cœtum, vbi Deus tam seuerum vindicem se ostenderat. Notandum tamen est, medios homines hic designari, & qui ex pessimis non erant. Fuerunt enim tunc permulti Ierosolymæ, quos nulla prorsus vel signorum, vel angelicæ priorum sanctitatis reuerentia tangeret. Moderatos ergo homines intelligit Lucas, in quibus subeat aliquod timoris Dei semen: quales hodie videmus quosdam, quos mundi quidem vanitas retinet, ne Christi iugum suscipiant: sed quia illis diuinum aliquid subolet nostræ doctrinæ, religio illis est eam contemnere. Simul tamen apparet quàm exitiabilibus laqueis detineat Sathan omnes Christi spiritu vacuos, vt non solum sibi consulere meruant, sed consilio fugient oblati in salutem remedia. Vident & probant quæ & sancta & vtilia sunt, & tamen vel in deteriora feruntur, vel in cœno suo torpent.

15 **VENIENTIS PETRI VMBRA.**) Hoc prætextu abutuntur Papisæ, non modò vt sicta miracula commentent, quæ ad Martyrum sepulchra fieri dicunt: sed vt reliquias nobis suas venditent. Cur potius, inquit, sanandi virtutem habuit Petri umbra, quàm habebit sepulchrum, aut vestis, vel etiam ossium tactus? Respondeo, non protinus rectum debere ceneri, quod à rudibus & puræ fidei ignaris factum esse narrat Lucas. Certior tamen in promptu est refutatio. Nam hac virtute ideo præditi fuerunt Apostoli, quod Euangelij ministri essent. Quatenus ergo ad promouendam Euangelij fidem intererat, hoc dono vti sunt: imò Deus vim suam non minus in illorum umbra, quàm ore exeruit. In miraculis de quibus garrunt Papisæ, ad eò nihil affine est, vt sint omnia potius contraria. Hic enim finis est, vt mundus à Christo abductus, ad sanctos transfugiat.

17 *Surgens autem summus Pontifex, & omnes qui cum eo erant, hoc est, secta Sadducæorum, repleti sunt zelo.*

18 *Et iniecerunt manus in Apostolos, posueruntque eos in custodiam publicam.*

19 *Angelus autem Domini nocte aperuit ianuam carceris, & educens eos, dixit:*

20 *Ite, & stantes loquimini in templo populo omnia verba vitæ huius.*

21 *Hoc audito, sub arborum ingressi sunt in templum, & docebant. Adueniens autem summus Pontifex, & qui cum eo erant, conuocarunt concilium, & totum Senatam filiorum Israel, & miserunt in publicum carcerem, vt adducerentur.*

22 *Ministri autem cum venissent, non inuenerunt eos. Itaque reuersi, nuntiarunt, dicentes:*

23 *Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ad ianuam, aperto autem carcere, neminem intus inuenimus.*

24 *Vbi adierunt hos sermones, summus Pontifex & præfectus templi, & sacerdotes anxij erant super his, quidnam hoc esset.*

25 *Porò, quidam adueniens, nuntiauit illis, dicendo: Ecce homines quos posueratis in carcerem, stant in templo docentes populum.*

26 *Tunc abiens præfectus cum ministris, adduxit eos sine vi. timebant enim populum ne lapidarentur.*

17 Hactenus narrauit Lucas, auctam fuisse Ecclesiam hominum numero, magnificè ornata variis docibus, miraculis excelluisse, floruisse denique illic modis omnibus Christi regnum: nunc incipit narrare, his de causis accensam fuisse impiorum rabiem, vt de integro violentius læurent. Vnde colligimus, quàm cæco furore impellat eos Sathan, quando conspicua Dei virtute ad eò non terrentur, vt audacius maiorè que impetu ruant, ac se proiciant quasi ad cælum ipsum euentendum. Hæc tanta cæcitas, vt est horribilis Dei ultio, monere omnes debet, vt se maturè Deo subiiciant, ne & ipsi spiritu vertiginis correpti, dum impingunt contra Dei manum, ab ipsa conterantur. Sciamus intereà, Deum sic velle Ecclesiam suam bonis spiritalibus augere, vt tamen vexari ab impiis permittat. Ergo nos semper ad certamen paratos esse oportet. Neque enim dissimilis est hodie nostræ ratio. Præcipuè agnitio donorum Dei, quibus se nobis adesse testatur, animosos reddere nos debet, ne terreat nos impiorum furor & audacia. Nam hæc consolatio est non vulgaris, quum scimus Deum nobis adesse.

QUI CVM EO ERANT.) Eos intelligit qui summo Pontifici coniunctiores erant, quorum vti consilio solebat, & quos habebat ex toto ordine quasi selectos, sed factionis suæ amore & studio: vt tunc absque pudore hostiliter inter se certabant. Porò, Lucas iterum repetit, Sadducæos fuisse, penes quos tunc rerum omnium potestas erat: vt sciamus totam Ecclesiæ gubernationem horrenda vastitate tunc fuisse confusam: quum talis secta dominari potuerit. Sed in hoc scilicet extremum probrum Deus synagogam demergi passus est, postquam inde Ecclesiam suam segregauerat, quò haberent minus excusationis, qui ipse Euangelio, manerent in tali colluue. Intereà quid porcos istos impulit, quos nulla futuræ vitæ cura tangebatur, nisi mera ambitio & libido retinendæ quam occupauerant dominationis?

REPLETI SVNT ZELO.) Verbum Græcum retinere malui (præsertim quum sit alioqui satis tritum) quàm Æmulationè reddere. Generaliter enim de peruerso ac violento impetu loquitur, quo feruntur & ardent hypocritæ ad suas superstitiones asserendas. Vnde apparet quid valeat hominum zelus coram Deo, & quam mereatur laudem, vbi ratione & prudentia non regitur: hoc est, vbi Spiritum Dei non habet duce. Hodie videmus diabolico furore percitos, qui præ aliis deuoci haberi volunt, grassari immaniter ad fundendum innoxium sanguinè. Intereà tamen notemus non de inconsiderato zelo hic agi, qualem in multis Iudæis Paulus fuisse prædicat

prædicat, sed potius intelligimus feruidum & effrænem impetum. Quamuis enim sibi male confecti sint reprobi, qui scientes oppugnant pietatem, fallaci tamen zeli specie se decipiunt, quia iustum sit rebus nouis occurrere. Ita hodie ferè in toto Papatu solo zeli nomine sese venditant: quum tamen zelorum zeli uentus sui. Sed vt demus verum esse quod obtendunt, quid hoc ad excusandum scilicet ardorem quo eos impellit sua cæcitas: quasi verò hæc summa sit virtus, fræna iracundiæ suæ laxare ad vindicandum quicquid displicet. Atqui, hoc ordine prius erat: habere boni & mali discrimen, ne temerè quicquam improbetur.

19 ANGELVS AVTEM DOMINI.) Eduxit Apostolos Dominus ex carcere, non quòd profusus liberatos veller ex manu hostium: postea enim iterum ipsos, virgisque cædi passus est. Sed hoc miraculo testatum esse voluit, in manu tutelæ suæ ipsos esse, ad fidem Euangelio suo afferendam: partim vt noui inde confirmatio Ecclesiæ accederet: partim vt impiis tolleretur: omnis excusatio: quare non tempe sperandum eius, ac ne optandum quidem, vt Deus nos à morte eripiat: sed contentos hoc vno esse decet, vitam nostram eius manu protegi quatenus expedit. Quòd Angeli opera ad hoc videntur, id facit ex ordinario suo more: nam passim in Scriptura testatur, Angelos beneficentiæ erga nos suæ ministros esse. Neque ea est inanis speculatio. Est enim hoc vile nostræ infirmitatis subsidium, quòd scimus non modò Deum curam habere nostris, sed spiritus etiam cælestes pro salute nostra excubias agere. Deinde non vulgare hoc diuini erga nos amoris pignus, quod creaturæ omnium nobilissimæ ad salutem nostram curandam ordinatæ sunt. Nostre autem Angelus carcerem aperit: quia miraculum coram impiorum oculis edere volebat: quatenus editum veller ex euentu ipso agnosci.

20 LOQUIMINI IN TEMPO.) Hic est liberationis finis, vt strenuè operam suam impendere pergant in Euangelio prædicando, & animosè læcessant suos hostes, donec fortiter occumbant. Tandem enim peracto suo cursu, quiescente Dei manu ad mortem tracti sunt. Sed nunc Dominus illis carcerem aperit, vt liberi sint ad munus suum exequendum. Id obseruatum dignum est, quia plerisque videmus, si euaserint ex aliqua persecutione, obmutescere in posterum, quasi erga Deum detuncti sint: alij etiam viam sibi faciunt Christi abnegatione. Dominus autem suos liberat, non vt cessent ab incepto cursu, sed magis vt in reliquo tempore plus feruoris concipiant. Poterant quidem obuiere Apostoli; Satus est silere ad tempus, quando verbum abique periculo non lumus facturi. Nunc capti tenemur ob vnam concionem, quanto magis posthæc simillimabitur hostium rabies, si viderint nullum nos finem facere. Sed quia viuendum Domino & moriendum esse nouit, non detrèctant mandatum. Ita, quas nobis Deus partes iniungat, semper respicere conuenit. Multa sæpe occurrunt que animos nostros debilitent, nisi simplici Dei mandato contenti officio nostro initemus, successum illi commendantes.

VERBA VITÆ HVIVS.) Insigne Euangelij elogium, quòd viuifica sit doctrina, salutem hominibus afferens. Patet enim illic nobis Dei iustitia, & Christus illic se nobis offert cum sacrificio mortis suæ, cum spiritu regenerationis, cum diuinæ adoptionis artha. Atque hoc nominatim Apostolis dicitur, vt animosius quæuis certamina pro Euangelio subeant, quando audiunt le æternæ salutis ministros esse. De monstratium apponitur, maioris certitudinis causa: ac si vitam digito monstraret Angelus: vt certè non procul quærenda est vbi Verbum habemus in ore & in corde: nisi fortè per hypallagen quispiam accipere malit, VERBA vitæ huius, pro hæc verba: quod non reicio: sed tamen prior ille sensus magis placet. Erat enim noua Christi reuelatio, in quo vitam habebant præsentem.

Ro. 11. 17.

21 ADVENIENS AVTEM SUMMVS PONTIFEX.) Totum concilium nuac aduocat Pontifex; se si honorem sectæ suæ deserens, alios prætereat, par non sit oneri sustinendo. Metu igitur ad conuocandam multitudinem impellitur. Sedulo tamen & exactè juris formam retinent. Vocantur SENIORES, penes quos regimen erat, vt nihil nisi de consilij sententia & autoritate agatur. Ex talibus initiis videri non sperasset moderatum exitum? Et certè quencunque possunt colorem obtendunt, ne vi & tyrannide videantur opprimere veritatem. Sed quum audiunt, docere in templo Apostolos, vtrunque sciunt non fraude humana exiisse; sed miraculo, non desinunt institutum suum persequi. Vnde apparet cum morum impietate & Dei contemptu, horribilis væxania. Ergo nunquam speciosi, iuris prætextus, sic tegunt hypocrisis, quin malitiam tandem suam prodant. Ex omnibus circumstantiis certò colligere debent, esse Dei opus quod carcer apertus fuit: palam tamen aduersus Deum furere non dubitant. Hæc temporis etiam nostro conueniunt. Scimus quam superbe suum illud axionæ Papiæ iactent, Legitimis conciliis obediendum esse, quia Ecclesiæ repræsentant. Legitima porò nominant & haberi volunt, in quibus nihil deest ad externam formam. Atqui tale hoc erat; de quo hic refert Lucas: quod tamen coactum fuisse scimus ad extinguendum Christi nomen. Quamuis enim fraude, vel ambitu, vel aliis malis artibus tunc Sacerdotes ad honorem obieperent, vel etiam pretio & mutis cædibus pertumperent, ipsa tamen sacerdotij dignitas adhuc durabat, Christo nondum præfacto. Erat in Seniorum confessu, Ecclesiæ repræsentatio: verum vbi non quæritur Dei veritas, tota externa species nihil est quàm mera larua. Frustrà igitur Papiæ sub vmbra huius clypei abominationes suas tegere conantur. Quia non sufficit eos congregari qui Ecclesiæ præsent, nisi hoc fiat in Christi nomine. Alioqui quum vstitutum sit Sathanae artificium, se transfigurare in Angelum lucis, dabimus illi quam potest optare apertissimam latebram sub Ecclesiæ titulo.

1. Cor. 11. 14.

ADDVXIT EOS SINE VI.) De præfecto templi aliquid prius dictum est. Neque enim mihi probabilis est permissum fuisse Iudeis præficere templo quem vellent, sed constitutum fuisse à Præfide provincie, qui templi custodiæ præficeret. Dicit autem adductos fuisse SINE VI, hoc est, non violenter attractos: ne seditio excitaretur. Ita quum Deum non timeant nec reuerentur, sibi ab hominibus metunt. Modestia quoque Apostolorum in eo se ostendit, quod quum septi sint magno hominum numero, patienter tamen à ministris se deduci, ac sint tumultus auctores.

27 Adductos autem eos stiterunt coram concilio: & interrogauit eos summus Pontifex.

28 Dicens: Annon præcipiendo præcepimus vobis, ne doceretis in nomine hoc? Et ecce, repleuistis Ierosolymam doctrina vestra, vultisque adducere super nos sanguinem hominis huius.

28 Duo crimina summus Pontifex obiecit Apostolis. Nam quia concilij decreto non paruerint, contumaciæ eos accusat. In secundo membro malam conscientiam prodit, vel salte priuatum fe magis negotiis, quàm causam publicam agere demonstrat. Conqueritur enim quòd mortis Christi inuidiâ in sacerdotes & Scribas transferre velint Apostoli. En itaque quid eos vrat, quòd impiæ cædis vltionem ac pœnam timent. Prætextat quidem

initio doctrinam: sed ex fine colligere licet, de doctrina non esse adeo sollicitum. Interea seditionis accusat Apostolos: nam pro confesso sumit, Christum iure occisum fuisse. Præcipuum tamen accusationis caput est, quod inobedientes fuerint Sacerdotum edicto. Summo Pontifici non obtemperare, capitale erat: quanto itaque magis spernere totum ordinem? Sed non reputat Pontifex quid Deo & Ecclesiæ vicissim præstare debeat: quasi potestatem habeat legibus omnibus solutam, ea ad tyrannidem abutitur. Quemadmodum hodie nobiscum agit Papa. Nam quum sibi effræne imperium arroget, non dubitat nos pro Ichismaticis damnare, simul ac sua decreta repudiari à nobis videri. Attripit enim iustas sententias: Qui vos spernit, me spernit: & inde consequentiam deducit, nos esse Deo rebelles. Acqui, vt audiatu tanquam Christi legatus, ipsum ex Christi ore loqui oportet. Nunc quum palàm Sathanæ ministrum agat, ex Christi nomine auctoritatem sine pudore & sine colore mutuatur. Ipsa etiam loquendi forma qua vitur Pontifex argumento est, quàm supina sit quidvis audendi licentia in spiritualibus tyrannis, qui dominationem sibi usurpat verbo Dei non subiectâ. PRÆCEPTO, inquit, præcepimus. Vnde tam præcilius rigor, nisi quia sine discrimine excipiendum putant quicquid iusserint.

LUC. 10.
c. 16.

29 Respondens autem Petrus & Apostoli, dixerunt, Obedire oportet magis Deo quàm hominibus.

30 Deus patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos suspendentes in ligno, interemistis.

31 Hunc Deus Principem & Seruatorem exaltauit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israël, & remissionem peccatorum.

32 Nosque eius testes sumus de ijs verbis: insuper & Spiritus sanctus, quem dedit Deus obedientibus ipsi.

33 His auditis dissecabantur, & volebant occidere ipsos.

26 Hæc summa est defensionis: Deum hominibus præferre licet, imò necesse est. Deus nos iubet Christo reddere testimonium: ergo frustra silentium nobis imperatis. Cæterùm, quando locum habeat hæc sententia, Deo magis obediendum esse quàm hominibus, suprà cap. 3. exposui. Sic Deus nobis homines præficit cum potestate, vt suum sibi ius integrum retineat. Eatenus ergo iis qui præsumt mos gerendus, vt non violetur Dei imperium. Vbi legitimus est potestatis vsus, intemptiua est Dei & hominis comparatio. Si fidelis pastor ex Dei verbo iubeat ac veret, frustra obiciant præfracti homines, Deo esse obediendum. Vult enim Deus per hominem audiri. Imò homo nihil aliud est, quàm Dei organum. Si magistratus ritè officio suo fungatur, præpostere illum cum Deo quispiam committet, quum nihil habeat dissentaneum. Quin potius tunc valet diuersa regula: Vt Deo obsequamur, parendum esse eius ministris eadem in patientibus & dominis ratio. Verùm, simul atque à Dei obedientia nos abducunt præfecti, quoniam sacrilega audacia cum Deo confligunt, cogendi sunt in suum ordinem, vt Deus cum sua auctoritate emineat. Tunc euanescent omnes honorum sumi. Neque enim honorificis titulis dignatur homines Deus, qui suam gloriam obsecrent. Ergo si pater gradu suo non contentus summum Patris honorem Deo eripere tentat, nihil est quàm homo. Si Rex aut Princeps, eò vique se extollit, vt Dei honorem ac ius minuat, non nisi homo est. Idem & de Pastoribus sentiendum. Qui enim munus suum transgreditur, quia Deo se opponit, spoliandus est honoris sui titulo, ne sub larua decipiat. Præclarum est Pastoris munus, magna Ecclesiæ dignitas: verùm ne quid Dei potestate Christi que magisteri derogetur. Vnde colligere promptum est, ridiculum esse Papæ iactantiam, qui dum pedibus calcatur totum Christi regnum, & palàm aduersus Deum insurgit, vult tamen sub Dei nomine latere.

30 DEVS PATRVM.) Ad hypothesin descendunt, vt se non temerè pro nihilo duxisse ostendant, quod sibi à Sacerdotibus mandarum fuerat. Neque enim, vt iam dixi, locum habet Dei & hominum comparatio, nisi quum aliquid est contrarium. Hinc ergo probant se Dei timore cogi ad repudiandum Sacerdotum mandarum: quia quòd ij vetant, Deus iubeat. Primo itaque loco dicunt, Christum fuisse à Deo EXCITATVM, vulgari Scripturæ more. Passim enim occurrit hæc locutio, Excitatos fuisse à Deo Prophetas, vel iudices, vel alios ministros, quibus ad magnum aliquid opus vt decreuit: quod tantumdem valet atque imbecillam esse quamlibet naturæ præstantiam, nisi peculiaribus donis eos Deus instruat, quibus eximium aliquod vel præclarum munus iniungit. Fortè etiam alludunt ad celebrem illum Mosis locum, què in prima sua concione Petrus citauit. Nominatim DEVM PATRVM auctorem citant, vt testentur se nouam religionis formam minime inducere, aut nouitium aliquem Deum obrudere populo. Diluenda enim erat calumnia qua se grauius sciebant: quasi à Lege ac Prophetis populum abducere tentarent. Non quòd cultum quemlibet à Maioribus receperunt probent, sicuti profani homines hoc solo argumento contenti sunt, Patres ita docuisse, nihil se agere nisi ex more institutoque Maiorum: sed hæc Apostoli PATRES intelligunt, quibuscum fœdus suum Deus pepigerat, qui rectam puiamque doctrinam secuti erant, qui salutis promissionem vera fide amplexi erant, qui denique originem ducebant à cælesti Patre, & qui per Vniuentum erant communes Dei filij vnà cum suis posteris.

Deu. 18.
c. 16.
Sup. j. 122.

QVEM VOS.) Hoc membro manifestos esse Dei hostes coarguunt Apostoli, qui sibi tanquam Ecclesiæ præulibus, summum haberi honorem volebant. Vnde sequitur, indignos esse qui vel minimum auctoritatis habeant. Quanquam simul est occupatio, signum fiduciæ, vbi vltro & liberè prædicat quod illi videntum ducebant: ne scilicet videatur quicquam imminutum de Christi gloria, quòd ignominiosam in cruce mortè peritit: ac si dictum esset, Vos quidem eum interemistis, nec simplex mors aut vulgus, scuitæ vestræ satis fuit: suspensus enim fuit in ligno. Sed neque mors extingueret eius virtutem, nec dedecus illi à vobis iniustum, eius honorem abolere potuit. Firma igitur & rata manet Dei vocatio. Ergo sicut Sacerdotum sceelus ab illis admittimus & impietatem exprobrant Apostoli: ita speciem probroæ mortis qua effectus fuerat Christus, per concessionem exprimerè anticipant, ne sceleris auctores quasi parta victoria exultent.

31 HINC DEVS PRINCIPEM.) Quicquid ergo machinari sunt impij, non obstat Apostoli significat, quominus iniunctum sibi à Patre munus Christus peragat. DEXTRA DAT pro Virtute hæc capitur. Neque enim hæc eadem est metaphora quæ prius cap. 2. & quæ alibi sæpe occurrit, quum dicitur Christus ad dexteram Patris euectus, sed huius loci sensus est, Christum, qui manu hominum occisus fuerat: Dei virtute in sublimi euectum esse, vt Angelis & hominibus imperet. Ac videtur cunctis Sathanæ & mudi machinationibus tacite opponi: ac si diceret

diceret profectu carituras, quia nunquam ita altè transcendunt, vt impediant Dei manum; quæ & iam potenter operatus est in Filio vnigenito, neque vnquam desinet. Finis tamen simul additur, vt si dux & seuuator nam Deus quoties spem largitus dabat populo, promittere solebat Principem aut Regem, per cuius manum omnia in integrum restitueret. Hunc principatum Apostoli testantur Christo datum esse. Altero tamen eÿ thetò clarius exprimunt eius officium. Summa est, Christum in summo honoris gradu collocatum esse, vt populum Dei gubernareque id modò, sed ducem saluificum vel salutis auctorem præstet.

AD DANDAM PŒNITENTIAM.) Modum hic ostendunt quo regnat Christus in populi salutem: quum scilicet ad pœnitentiam adducat suos, & peccatorum remissione cum Deo reconciliat. Porro his duobus continetur scimus totam Euangelij summam. Quare Apostoli non tantùm hic causæ suæ defensionem inhiunt, sed de Christi officio luculenter concionantur: vt aliquos etiam, si fieri potest, ex insuetis pietatis hostibus lucrifaciant. Porro quid valeat nomen PŒNITENTIÆ, prius dictum est: nempe, quòd sit interior hominis ad Deum conuersio, quæ se postea externis operibus demonstrat. Nam ideo spiritum regenerationis affert nobis Christus, vt nos intus renouet: quòd nouitate mentis & cordis sequatur deinde noua vita. Quòd si in Christum competit munus dandæ pœnitentiæ, sequitur non esse rem in hominis facultate positam. Et certè quum sit mirifica quædam reformatio, quæ nos facit nouas creaturas, imaginem Dei in nobis reparat, à peccati seruitute in obsequium iustitiæ traducit: nihilo se magis conuertere homines poterunt, quàm se ipsos creare. Est quidem pœnitentia, voluntaria conuersio: sed vnde hæc voluntas, nisi quòd Deus cor nostrum mutat, vt ex lapideo, Eze. 11. fiat carnea? ex duro & præfacto, flexibile ac denique ex prauo rectum? Id autem fit, quom nos Christus suo Spiritu regenerat. Nec verò hoc vnus momenti donum est, sed quotidie tota vita augeri oportet, donec plenè ad hærea nus Deo: quod tunc fiet demum, vbi carnem nostram exuerimus. Est quidem hoc pœnitentiæ initium, quum homo, qui prius à Deo auersus erat, sibi & mundo renuntiat, nouam vitam instituit. Sed quia viam ingressi, procul à meta distamus, assiduè progredi necesse est, vtrumque consequamur Christi beneficio. Nam sicut pœnitentiam in nobis incipit, ita & perseuerantiam donat. Hæc quidem inestimabilis est gratia: sed parum prodesset, nisi iuncta cum peccatorum remissione. Nam & hostes Dei nos primum inuenit Christus, & semper hæret in nobis vita, quæ dissidium inter nos & illum faciant: vt merito nobis inensus sit, magis quàm propitius. In eo autem iustitia consistit, si peccata nobis Deus non imputat. Ergo hæc posterior gratia à priori disiungi nunquam debet. Quin potius mutilum erit & corruptum Euangelium, nisi duobus his membris consistet: hoc est, nisi doceantur homines gratuita iustitiæ imputatione se Deo reconciliari per Christum; & regenerationis spiritu resingere in nouam vitam. Ita breuiter tenemus, quomodo obtinenda sit in Christo salus.

32 NOSQUE EIVS TESTES.) Postquam testati sunt profectam à Deo esse suam doctrinam, nunc ad alteram partem descendunt: se non loqui nisi à Deo iussos, ne temerè quicquam aggredi videantur. Fuit enim hæc quoque necessaria defensio: sicuti est omnibus Euangelij ministris, nempe, vt testatum faciant, nihil se præferre in medium, quod non à Deo accepterint. Deinde ad hoc se vocatos esse, vt docendi necessitatem effugerent, quin Deo sint rebelles. VERBA hæc pro rebus secundum phrasin Hebræicam poluit Lucas. Quanquam si de ipso sermone accipere magis libeat, non repugno. Summa est, vbi à Deo producti sunt testes, fas non esse tergiversari, quin promulgent quod ille præcepit.

INSYPER ET SPIRITVS.) Ab effectu vocationem suam confirmant. Erat enim hoc quasi sigillum approbandæ eorum doctrinæ, quum Deus Spiritu sancto credentes donaret. Siquidem hinc constat, probari illi ac gratam esse Euangelij fidem. Quod dicunt, OBEDIENTIBVS ipsi, ego ad Christum refero: ac si dictum esset, Qui in Christum credunt, amplam à Deo referunt obedientiæ suæ mercedem. Vult ergo Deus Christo obediri, quare & nostrum ea in re ministerium illi placet. Quæri tamen potest, quom fidem habeamus ex Spiritus reuelatione, quomodo hic dicatur post fidem dari. Respondeo, donum linguarum, prophetiæ, interpretationis, sanationum, & similia notari, quibus Ecclesiam suam tunc Deus ornabat. Sicuti & apud Paulum, vbi interrogat Galatas, ex legē accepertint spiritum an ex auditu fidei. Ita illuminatio Spiritus fidem præcedit, quia eius causa est: sed postea aliæ gratiæ sequuntur ad profectum: iuxta illud, Habenti dabitur. Nos quoque si velimus nouis subinde donis Spiritus ditari, fidei sinum aperiamus Deo. Sed longè diuersum præmium hodie reportat nostra incredulitas, quòd bona pars Spiritu Dei destituta, nihil sapit aut videt. Gal. 3. a. 1.
Matth. 23.
b. 12.

33 DISSECIANTVR.) Debeantur permoueri Sacerdotes, etiam si ferreis essent cordibus, sed ruinpuntur. Vnde colligimus, nihil valere aut proficere quasuis rationes apud reprobos, vt in Dei obedientiam stentantur. Nisi enim Deus intus loquatur, externa doctrina nihil aliud quàm aures vt berare poterit. Efficere poterunt Apostoli, vt hostes vñ obmutescerent: sed ad eò non fuit domita vel correctæ eorum serocia, vt magis insaniant. Simul tamen notanda est Verbi efficacia: quia tamen reprobos non mutat in melius, penetrat tamen in eorum corda, vt eorum conscientias vigeat. Nam indefuor, quòd se à iudice suo premi iustitiant. Libenter illuderent eorum euangelium: sicuti nihil non agunt, vt possint illud pro nihilo ducere: sed inest occulta quædam maiestas, quæ omnes illorum delicias violenter discutit. Præsertim verò quum clangore tubæ ad Dei tribunal citantur, tunc rabies apparet.

34 Surgens autem quidam in concilio Phariseus, nomine Gamaliel, Legis doctor, pretiosus toti populo, iussit paulisper educi Apostolos foras.

35 Tunc dixit illis, Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis, quantum ad homines istos quid sitis facturi.

36 Nam ante hos dies surrexit Theudas, dicens se aliquem esse magnum, cui consensit numerus hominum circiter quadringentorum: qui periit, & dissipati sunt omnes qui illi obediunt, redactique in nihilum.

37 Post hunc surrexit Iudas Galilaus in diebus descriptionis, & abduxit populum multum post se: ille quoque periit, & omnes qui illi paruerant, dissipati sunt.

38 Nunc itaque dico vobis, Abstinet ab his hominibus, & finite eos. Nam si ex hominibus est hoc consilium vel hoc opus, dissoluatur.

39 Sin verò ex Deo, non potestis dissoluerè: ne quando etiam cum Deo pugnavè reperiamini.

34 Iam narrat Lucas qualiter Dominus illum impiorum furorem dissipauerit. Habebant in animo interficere Apostolos: Gamaliel se medium interponit, vt insanam illam consultationem abrumpat. Porro circumstantias notat, vt sciamus quomodo tantum vir vnus potuerit contra multos. Dicit fuisse PHARISAEVM, quæ secta erat in præcipua æstimatione, vt scimus. Dicit fuisse IN PRETIO apud populum: illi autem populum timebant. Hinc fit, vt contra eius sententiam minus audeant. Ita plerumque Deus subitos terrores ex inopinato hostibus suis opponit, ad sistendam eorum violentiam. Porro, iubet Gamaliel Apostolos secedere, ne maiorem ex verbis suis audaciam concipiant. Neque enim verisimile est, ideo sic loquutum esse, quia probaret Euangelij doctrinam, vel eius patrocinium suscipere veller: sed quia alios omnes videt rabie accensos, vir humanus & moderatus medio sermone excessum illum temperat. Caterum, si quis omnia ritè expendat, indigna est homine prudenti sententia. Scio quidem à multis haberi pro oraculo: sed eos perperam iudicare vel hinc factis clarè patet, quòd hoc modo abstinendum esset ab omnibus pœnis nec amplius vllum maleficium corrigendum, imò repudianda quælibet vitæ subsidia, quam ne momento quidem prorogari in arbitrio nostro est. Verè quidem vtrumque dicitur, Non posse vllis hominum studiis dissolui quod ex Deo est: quod autem est ex hominibus, minus firmum esse quàm vt consistat. Sed hinc perperam colligitur, cessandum interea esse. Potius videndum est quid nobis Deus mandet: vult autem maleficia per nos coerceri. In hunc finem instituit magistratus, eoque gladio armavit. In hunc finem Seniores Ecclesiæ suæ præfecit, qui in ordinem proteruos cogant, nec patiantur impunè grassari peccandi licentiam. Perperam itaque colligitur cessandum nobis esse, quia Deus per se ad mala tollenda sufficit. Quamquam integrum consilium tale est. Admonet Gamaliel, ne bellum cum Deo suscipiant Scribæ & Seniores. Loquitur autem quasi de re dubia, vnde apparet iam à fundamento eum nihil habere firmi: quando in causæ qualitate suspensus hæret, nec statueret audeat, bonæ an malæ sit, sed tantùm ad tempus differri iubet, donec melius de causa liqueat. In tumina, Gamaliel ex veris principiis peruersam consequentiam deducit: quia quod fidei tantùm feruire debet, ad externum officium & agendi rationem perperam accommodat. Ex opposito, hæc fit nostra Dialectica: Quod ex Deo est, etiam toto mundo invito, necesse est stare: ergo intrepide aduersus quosvis Sathanæ & hominum insultus consistere debet fides, quæ æterna Dei veritate fulcitur: etiam si cælum ruat, in tuto est salus nostra, quæ Deum authorem & custodem habet: quia regnum Christi Deus tuetur, nulla vquam vi eueriri poterit: quia in Deo fundata est Euangelij doctrina, vtcunque eam oppugnent, vel quatefaciant homines, firma nihilominus manebit. Rursus, quantumuis satagant impij, nullòque non moueant lapides, vt Ecclesiam perdant, quantumuis furiosè oppugnent Christum & eius Ecclesiam, non tamen peribunt: quia Dei proprium est, hominum consilia dissipare: atque hoc modo eorum temeritatem vlciscitur. Videmus fidei rectè aptari vtròque membrum. Sed interea non est quòd minus seduli esse debeant Christi serui in veritate afferenda: cur Ecclesiam sua ignauià collabi sinant: cur refides conuiueant ad eorum improbitatem, qui sursum ac deorsum omnia voluere conantur.

36 SVBREXIT THEVDAS.) Si fides habetur Iosepho, hic veram historiam feriem inuertit Gamaliel. Narrat enim ille Iudam Gaulanitem, ex oppido Gamala ortum, Quirinio, vel Cyrenio Proconsule, tumultuatum esse cum suis, ne census ageretur: Theudam verò, Cuspio Fado Procuratore, se vendidisse pro Dei propheta. Fadus autem à Claudio Cæsare in Iudæam missus fuerat. Prior historia libr. 18 antiquitatum refertur: altera autem vicesimo. Sed existimo Lucam, quum dicit, POST HUNC EXITIT IUDAS, non notare temporis ordinem, quasi posterior fuerit: sed quum duo exempla proferret Gamaliel, non habito temporis respectu, promiscuè miscere potuit. Ita que particula POST, tantundem valet atque Insuper vel Præterea. Porro ne hæc quidem exempla quibus sententiam suam confirmat Gamaliel, præsentis causæ satis congruunt. nam quia non statim obuiatum est Iudæ, multis cladibus occasione dedit seditio ab ipso mota, & tandem manu & armis cohibitus fuit. Theudas etiam longè plus nocuisset, nisi Cuspij Fadi industria maturè esset profligatus. Sed hoc tantùm respicit Gamaliel, insultus esse exitus, quum se temerè ingerunt homines: idque fieri iusta Dei vindicta. Caterum, quia Deum rectè mouentem audire reuerti impij Sacerdotes, digni sunt quos stultis rationibus obstupesciat homo, stulta perplexitate in diuersa vacillans. Porro ex temporum supputatione colligere licet, duodecim vt minimum annos fluxisse à morte Christi, antequam Apostoli cæderentur. nam quinque annis, qui restabant ex Tyberij imperio, addendi sunt tres & dimidius quibus regnavit Caligula. Fadus à Claudio in Iudæam missus est non ante secundum vel tertium Imperij annum: Rem gestam commemorat Gamaliel, non vno aut altero post die. Ergo conficitur illud quod dixi temporis spatium. Quòd præstantior fuit Apostolorum constantia, qui quum post diuturnos labores obitos iam indignam mercedem reportent, non tamen franguntur, neque desinunt cursum suum persequi.

ALIQVEM ESSE MAGNUM.) Alij codices habent, Dicens se esse aliquem: eodem tamen sensu. Nam se Prophetam iactabat, qui Iordanem, ad præbendum suis transitum, siccare posset. Interea videmus quàm longè absit à recta cognitione Gamaliel, qui impostoribus & latrunculis confert sanctos Christi ministros: et si postea verba mitigat, & in meliorem partem inclinans, in medio relinquit, an Deo authore causam hanc susceperint. Dubitanter tamen loquitur, quia disquisitione submotâ tantùm orio consulit. Hoc tantùm in eius sermone probandum, quòd impios deterreret ab impia audacia, quia nihil magis formidabile quàm Deo aduersari.

40 Paruerunt autem illi:
Et quum aduocassent Apostolos, cæsis præceperunt ne loquerentur in nomine Iesu, & dimiserunt eos.

41 Illi ergo ibant gaudentes à conspectu concilij, quòd digni essent habitij, qui pro nomine eius ignominiam paterentur.

42 Et quotidie in templo & per singulas domos non cessabant docere & annunciare Iesum Christum.

40 CÆSIS PRÆCEPERVNT.) Dicit receptum fuisse Gamalielis consilium: verberantur tamen Apostoli, & docere prohibentur. Hinc colligimus quanta fuerit hostium rabies, qui iam placati vel saltem mirigati, ad eò tamen intemperantem se gerunt. Simul etiam apparet quàm infœliciter cedant media consilia, in quibus posthabita Dei veritate tantùm hominibus prospicitur. Imperat quidè Gamaliel vt vitæ Apostolorum parcarer, sed

interim

interim contumelia afficitur vltus Dei in illorum persona. Aeterno silentio, quantum est in hostibus, sepeliamur esse non desinit. Quod quidem hac ratione mirabiliter propagat verbum suum: conuilium tamen illud putant, si modò saluam relinquunt. Itam illis qui ob Euangelij doctrinam periclitantur, vel fluctant ad confessionem longè coram Deo pretiosior cura, humanitatis officio se apud Deum timere volunt?

41 ILLI ERGO IBANT GAUDE- Non putandum est adeo stupidos fuisse Apostolos, quin dedecus sentirent, ac dolerent etiam mali fuisse. neque enim naturam prorsus exuerant: sed cum reputa- Euangelio sustinent: vt malorum quidem acerbitate affectos esse oportet fideles, quoties persecutionem pro- rent. Nam mox retro vela flexissent, nisi nouum pungantur, spirituali tamen gaudio tristitiam hanc super- quin Petro mors quoque perinde luavis & iucunda fuisse dedisset ex gaudio nata alacritas. Non dubium, Dicitur ergo cum dolore & auxilietate luctandum esse, quam tamen Dominus ei acerbam fore testatur. impositam feramus. leti ad obeundam crucem pergamus, & nobis

QUOD DIGNI ESSENT HABITI.) Hoc prima specie absurdum. conuituit Lucas: sed hoc facit discrepantia inter mundum & Deum dederi posset, quòd honorem in dedecore nes ducitur, coram Deo eiuque Angelis magna dignitate & gloria ex quod maximè probrosum apud homi- stus perituit, fuisse prae aliis ignominiosum, & tamen in cruce nobilissimè. Scimus mortis genus quod Chri- configuratur, meritò possumus gloriarì esse hoc insignis praestantiae, quòd triumphum egit: ita quum illi Paulus Christi signata praedicat. Nam hic causa respici debet, quae nos fidei coram mundo probrosi. Sic sua gloria dedecus mundi absorbet, sed contumelias, probra, & ludibria in fidei associat, qui non modò Quare, non mirum est tam paucos ad ferendam crucem fortes & strenuos inueniri. honorem conuertit. sensu obruimur: ignominiam verò Christi omnibus mundi triumphis praestare, vix de omnes ferè carnis prehendit: quae vnica est consolationis materia. Quo maior in meditanda hac sententia, quum quisque ap- litas: nos hodie conformari Christi passionibus, vt glorie eius socij & confortes simus.

42 NON CESSABANT.) Gaudio comes etiam accessit constantia. Vnde enim fit vt nos frangar & persequeretur, nisi quia nullus se ad Christum erigit, vt iam fructum victoriam animo praesumens ad tolerantiam inthegerit? Qui autem beatum se reputat quum pro Christo patitur, nunquam deficit, quantumvis dura certamina obeunda sint. Ergo Apostoli verberibus quodammodo armati fuerunt, vt intrepidè ad mortem properarent. Vae ergo nostris delicis, qui minima persequutione defuncti, quasi iam emeriti essemus milites, facem statim alijs resignamus.

CAPVT VI.

1 **I**n diebus autem illis crescente numero discipulorum, ortum est murmur Graecorum aduersus Hebraeos, quòd despicerentur in ministerio quotidiano illorum viduae.

2 Duodecim itaque aduocata multitudine discipulorum, dixerunt, " Non placet, dereli- cto sermone Dei, nos ministrare mensis.

3 Dispicite ergo fratres, viros ex vobis testatae probitatis septem, plenos Spiritu sancto & sapientia quos praeficiemus huic negotio.

4 Nos autem precatiori & ministerio sermonis incumbemus.

5 Placuit sermo vniuersae multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide & Spi- ritu sancto: & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam & Nicolaum proselytum Antiochenum.

6 Hos statuerunt coram Apostolis: & precati, imposuerunt illis manus.

1 Hic refert Lucas qua primò occasione, & quo consilio, deinde quo ritu creati fuerint Diaconi. Dicit autem, quum exortum esset murmur inter discipulos, hoc remedio sedatum esse, quemadmodum vulgari proverbio dicitur, Ex malis moribus ortas esse bonas leges. Posset autem mirum videri, quum tam praclarum sit hoc & Ecclesiae necessarium officium, cur non sponte ab initio in mentem Apostolis venerit Diaconos instituire, & cur Dei Spiritus non illis dederit eiusmodi consilium, quod nunc tanquam coacti accipiunt. Verum quod accidit, & tunc fuit melius, & ad exemplum hodie quoque magis nobis prodest. Si de eligendis Diaconis loquuti essent Apostoli, antequam vlla necessitas id flagitaret, minus propensum habuissent populum: visi fuissent labore & molestiam fugere: non tam liberaliter multi in aliorum manus obtulissent. Ergo oportuit experimento conuincere fideles, vt libenter Diaconos eligerent, quibus se videbant carere non posse: & quidem propria culpa. Nos verò ex hac historia primò discimus, non ita statim formari posse Ecclesiam, quin aliquid corrigendum restet, nec posse tantae molis aedificium primo die sic absolui, vt non aliquid ad perfectionem addi possit. Discimus praeterea nullum esse tam sanctum & laudabile Dei institutum, quod non hominum vitio vel deprauati vel minus vile reddi contingat. Miramur nunquam res in mundo tam bene esse comparatas, vt non semper mali aliquid bonis sit admixtum: sed hoc facit ingenij nostri prauitas. Erat ille verè diuinus ordo quem Lucas prius retulit, quum omnium facultates Deo sacrare, in commune distribuissent: quum Apostoli, tanquam Dei & pauperum oeconomici, elemosynis praessent. Atqui, paulò post exoritur murmur quod rationem istam conturbet. Hic illa, quam dixi vitiositas hominum apparet, quae nos non patitur bonis nostris vti. Simul obseruandum est Sathanæ artificium, qui, vt donorum Dei vltimum nobis auferat, hoc assidue sagittae molitur, ne purus & integer maneat: sed aliis incommodis permixtus, veniat in suspensionem, postea in fastidium, ac tandem aboleatur. Verum Apostoli suo exemplo nos docuerunt eiusmodi Sathanæ machinis minimè cedendum esse. Neque enim murmure offensi, ministerium, quod Deo placere sciunt, tollendum statuunt è medio: sed remedium excogitant potius, quo collatur offensio, & retineatur quod Dei est. Sic omnino agere conuenit. nam quicquid offendiculorum excitat quotidie Sathan, prudenter cauendum est, ne salutaria alioqui instituta nobis excutiat.

Gal. c. 4. 17

vcl. non
praestat.

CRESCENTE NUMERO.) Nihil magis optandum, quàm vt Ecclesiam (tam Deus augeat, ac vndique quàm plurimos aggreget ad suum populum: sed obstat ingenij nostri compuncta, ne quid omni ex parte sit beatum. Nam ex Ecclesie incrementis multa simul incommoda nascuntur. Nam difficile est in turbam non obrepere multos hypocritas, quorum non statim detegitur malicia, & nec sua contagione gregis partem infecerint. Multi etiam improbi, proterui, dissoluti, fallaci poenitentibus pretextu se insinuant. Atque vt innumerabilia taceam, nunquam inter multos tam facile conuenit: sed per motum varietate diuersa sunt studia: vt vix vnus & idem omnibus similiter placeat. Hoc scandalum facit vt multi sibi deligere cupiant paucos, Ecclesie loco, multitudinem fastidiant, vel etiam oderint. Verùm illa molestia, nullum tedium tanti esse debet, quin semper nobis cordi sit Ecclesie augmentum, quin pagare ipsam studeamus, quin foueamus, quantum in nobis est, cum toto corpore vnitatem.

Cal.

GRÆCORVM MVRMVR.) Hinc apparet non fuisse plene Spiritu Dei regenitos, quibus d' fidiij occasio est gentis & patrie discrimen. nam in Christo neque Iudæus, neque Græcus: proinde ita anulatio carnem & mundum respicit. Quòd magis videndum est ne quid vnquam nobis obrepat. Aliud vitium sequitur, quòd indignationem suam murmur declarat. Porò an vera fuerit queremonia, incertum est. Nam quum Græcos MVRMVRAS SE dicit Iudæus, quòd eorum iuris non habebatur honor, non quid re ipsa factum fuerit, sed quid senserint illi, refert. Fieri autem potest, quum Iudæus præsertim Apostoli quia notiores erant, Græci suas falsò putauerint contemni tanquam extraneas: Atque hoc magis probabile videtur. Nomen quoque Græci suas falsò putauerint contemni tanquam extraneas: Atque hoc magis probabile videtur. Nomen quoque Græci suas falsò putauerint contemni tanquam extraneas: Atque hoc magis probabile videtur. Nomen quoque Græci suas falsò putauerint contemni tanquam extraneas: Atque hoc magis probabile videtur.

DVODECIM ADY-ATA VLTITVDINE.) Quòd non magis exardescunt Apostoli, tolerantie & æquitatis est: quàm in mature nascenti malo occurrunt, nec differunt remedium, prudente est ac pia sollicitudinis. Dissensum enim omnis ac simulata postquam vires colleget, vultus est ad sanandum difficile. Ex conuocatione approbata communicarent sua consilia. Obseruandum etiam, discipulos poni pro fidelibus aut Chicum plebe tantis, in quibus impleri debet illud Iamæ, Omnes edoctos esse à Deo. Item illud Ieremiæ, Omnes cognitores eum à minimo vsque ad maximum.

NON PLACET.) Græcè habetur in *apocrypho*. Quo nomine Græci nunc quod aliis præstat & tanquam melius præferendum est, nunc quoduis placitum designant. Ego Apostolos potius censeo, quid vtilit sit referre, quàm simpliciter quid decreuerint. Caterum, si non expedit hac cura ipsos inuolui, iam videtur aliquam in eo culpam agnosceret, quòd hæcenus ministrauerint. Et certe verum est illud, Prudente vsum esse patrem. Quare, nihil absurdi erit, si dixerimus Apostolos, postquam experti sunt munus illud sibi non congruere, ab Ecclesia petere vt liberentur. Verùm si qua erat culpa, necessitati magis quam illis imputari debuit. Neque enim cupidè onus hoc arripuerant: sed cum alia ratio nondum extaret, se vltra modum grauari malebant, quàm pauperes negligi. Caterum, quum negant quod vnus esse relicto sermone Dei se occupari in curandis pauperibus, significant se vtique oneri sustinendo imparés esse, vt alterutrum omittere necesse habeant. Perinde enim est, ac si dicerent: Si vultis nostro ministerio frui in Euangelij prædicatione, liberate nos à cura pauperum, quia vtique muneris subeundo non sufficimus. Atqui, videtur hoc interpestiui ab illis dici, quia prius non relinquerant docendi prouinciam, tamen si elemosynis præcarent. respopdeò, quum administratio confusa esset, sic fuisse implicitos, vt non possent toti in doctrinam incumbere, sicuti par erat. Munus ergo recusant quod à libera & solida docendi cura eos abstrahit. Neque tamen intelligamus eos penitus abieciisse pauperum curam, sed leuationem quaesivisse, vt suo muneri intenti esse possent. Interea ostendunt Verbi ministerium sic operosum esse, vt hominem prorsus detineat, neque aliis negotiis vacare sinat. Quod si ritè perpenum fuisse, longè aliter distributa fuisset in Ecclesia ratio. Diaconiæ prætextu largas opes ingungiturunt Papales Episcopi: interea variis negociis se implicuerunt: quibus si singuli decem haberent capita, vix sufficerent. Ea tamen est improbitas, vt Ecclesiam consistere negent posse, nisi in hac abyfso demersam: nec se Apostolorum successores iactare desinunt, quum nihil magis contrarium esse appareat. Id quidem prudenter cauerunt, nemenfarum cura occupati, suas delicias relinquere cogenter. Quisque enim de propria mensa sollicitus, ab aliis vacationem sibi sumit. Verùm, omisis illis, sententiam hanc in vsum nostrum notemus. Scimus quàm sancta res sit pauperum curam gerere. Quum ergo Euangelij prædicationem Apostoli præferunt, inde colligimus nullum hoc esse gratius Deo obsequium. Simul tamen difficultas monstratur, quum se duobus istis officiis pares esse negant. Nos certè illis non sumus præstantiores: proinde quisquis ad docendum vocatus est, Sparæ sue ornanda (vt est in proverbio) totum se addicat. Nihil enim magis procliuè quàm vt in segnitie labamur. Deinde caro speciosos pretextus suppeditat, vt se à munere suo abduci non statim sentiant, qui se extraneis negotiis inuoluunt. Quare, vt sibi insistent ministri, hanc sententiam subinde memoria repetat, qua testantur Apostoli, quum ad docendi munus vocati sint, posthabendam sibi esse pauperum curam. Quam ergo exulationem habebunt profane occupationes, vel priuati commodi gratia susceptæ, vbi cedit quod aliqui in parte non vltima diuini cultus censetur.

Cap. 8.

DISPICITE ERGO FRATRES.) Iam perspicimus quorsum creati fuerint DIACONI, Nomen quidem ipsum generale est, propriè tamen pro eorum munere pauperum accipitur. Vnde apparet quam licentiosè Deo & hominibus Papa ista illudant, qui suis Diaconis non alias assignant partes, nisi vt patenam & calicem tractent. Certè longa disputatione opus non est, vt probetur nihil commune ipsos vel consentaneum habere cum Apostolis. Verùm hac de re si plura volent lectores, ex nostra Institutione petere licebit. Quod ad presentem locum spectat: primum electio permittitur Ecclesie. Est enim tyrannicum, si vnus quispiam ministros suo arbitrio constituat. Ergo hæc legitima est ratio, communibus suffragiis eligi qui publicum aliquid in Ecclesia munus obituri sunt. Præscribunt autem Apostoli, quales delicti oporteat: viros scilicet probæ fidei, prudentia & aliis Spiritus donis præditos. Atque hoc inter tyrannidem & consulam licentiam medium est, vt nihil quidem agatur nisi ex consensu & approbatione plebis: pastores tamen moderentur, vt eorum autoritas instar freni sit ad cohobendos plebis impetus, ne vltra modum exultent. Interea hoc eorum operæ pretium est, legem imponi fidelibus, ne quem nisi idoneum præficiant. Deo enim non leuem iniuriam facimus, si fortuito quolibet accipimus, qui domum eius gubernent. Ergo adhibenda est summa religio, ne quis ad sacram Ecclesie functionem sumatur, nisi qui experimentum sui dederit. Numerus septenarius tantum ad presentem necessitatem accommodatus fuit: ne quis mysterium aliquod subesse putet. Quòd dicit Lucas, PLENOS SPIRITV & sapientia, sic interpretor: Requirit vt instructi sint cum aliis Spiritus gratiis,

gratis, tum verò prudentia, sine qua probè exerceri munus illud non potest: tum vt sibi ab imposturis & fraudibus eorum caueant, qui ad mendicitatem nimis propensi, exugunt quod fratrum egestati necessarium erat: tum ab eorum calumniis, qui etiam si nulla sit occasio, obtrectare non desinunt. Est enim prouincialia non laboriosa modò, sed obnoxia finitris marmaribus.

4. NOS AVTEM PRECATIONI.) Rursum ostendunt sibi satis superque alias fore negotij, in quo se tota vita exerceant. Huc enim aptè quadrat vetus proverbium, quod olim in sacris usurpatum fuit, Hoc age. Itaque verbo *crede sapienter* utitur, quod velut affixum esse alicui rei districtumque significat. Non est ergo quòd se defunctos putent. Piores, si aliquantum temporis docendo quotidie consumperint. Aliud studium, aliud seruuor, alia assiduitas exigitur, vt verè gloriari possint in eam rem se intentos esse. Adiungunt PRECATIONEM, non quòd solum precari debeant, (sunt enim commune istud piorum omnium exercitium) sed quia peculiare habent præ aliis orandi causas. Neino quidem est qui non de communi Ecclesiæ salute debeat esse sollicitus, quanto itaque magis pastor, cui partes istæ nominatim iniunctæ sunt anxie pro ipsa laborare debet. Sic Moses alios quidem ad preces hortatus est, sed tanquam antesignanus præibat. Nec frustra Paulus toties precum suarum mentionem facit. Deinde venire semper illud in mentem debet, nos arando, ferendo, & rigando operam lufuros, nisi è celo incrementum proueniat. Non ergo satis fuerit strenuum docendo operam nauare, nisi à Domino simul benedictio petatur, ne inuictuosus sit & irritus labor. Hinc apparet non frustra precandi studium commendari Verbi ministris.

Exc. 17.
11.
Rom. 16.
1. Cor. 3.
b. 7.

5. STEPHANVM PLENUM FIDEI.) Non ideo fidem à Spiritu separat Lucas, quasi non ipsa quoque sit donum Spiritus, sed per SPIRITVM, alias doces, quibus ornatus erat Stephanus, designat: quales sunt zelus, prudentia, dexteritas, fraternus amor, diligentia, integritas bonæ conscientie: præcipuam deinde speciem exprimit. Significat ergo excelluisse Stephanum in primis fide & deinde aliis virtutibus, vt planè constaret ipsum abundare Spiritus gratia. Alios non ita laudat, quia procul dubio inferiores erant. Quinetiam magno consensu veteres tradunt hunc Nicolaum, qui vnus fuit ex septem, illum esse cuius Ioannes in Apocalypsi meminit: nempe, turpis ac flagitiosæ sectæ autorem: quum mulieres prostitui veller. Quo minus torpere nos conuenit in eligendis Ecclesiæ ministris, nam si eos quoque salit hominum hypoerisis quæ cauendum summo opere aduigilant, quid securis & negligentibus fiet? Interea si adhibito, quod accedat iudicio, nos tamen falli contingat, ne vltra modum turbemur, quum huic malo obnoxios fuisse etiam Apostolos Lucas refert. Quæret aliquis, quidnam ego profuerit exhortatio? quid precos? quando euentus ipse ostendit non gubernatam in totum fuisse electionem à Spiritu Dei? Respondeo, hoc magnum esse quòd Spiritus in sex hominibus eligendis iudicia direxerit: quod in septimo passus est Ecclesiam errare, non debere videri absurdum. Sic enim nos variis modis humiliari conuenit, partim vt nos mali & improbi exerceant: partim vt eorum exemplo moniti, discamus nos penitus excutere, ne qui sint in nobis occulti fraudis recessus partim vt magis attenti simus ad discernendum, & quasi perpetuò simus in excubiis, ne fraudulenti ac perfidi homines nos circumueniant. Fieri etiam potest vt fuerit ad tempus vile Nicolai ministerium, postea in illum prodigiosum errorem prolapsus sit. Quòd si ille ex tam honorifico gradu ita cecidit, quòd quisque nostrum alius euectus fuerit, cum modestia & timore Deo se submittat.

Act. 2.
d. 10.

6. PRECATI IMPOSERVNT ILLIS MANVS.) Impositio manuum solemne consecrationis symbolum erat iuxta Lege. In hunc finem nunc Apostoli manus Diaconis imponunt, vt se offerri Deo agnoscant. Quia tamen inanis per se esset ceremonia, simul additur precatio, qua fideles Deo commendant quos illi ministris offerunt. Refertur quidem hoc ad Apostolos: neque enim totus populus Diaconis manus impositus: sed quum Apostoli preces Ecclesiæ nomine conciperent, alii etiam sua vota addiderunt. Hinc colligimus manuum impositionem, quum Apostolis in vsu fuerit, ritum esse ordinis & decoro congruentem: nec tamen quicquam habere per se efficaciam aut virtutis, sed vim & effectum à solo Dei Spiritu pendere. Quod etiam generaliter de omnibus ceremoniis statuendum est.

7. Porro sermo Dei crescebat, & augetebat valde numerus discipulorum Ierosolymis: multaque turba Sacerdotum obediebat fidei.

8. Stephanus autem plenus fide & potentia edebat prodigia & signa magna in populo.

9. Surrexerunt autem quidam ex synagoga, quæ vocabatur Libertinorum & Cyrenensium, & Alexandrinorum & eorum qui ex Cilicia erant & Asia disputantes cum Stephano.

10. Et non poterant sapienter resistere, & Spiritui quo loquebatur.

7. Iterum Ecclesiæ incrementa Lucas predicat, quòd melius in continuo progressu gratiam & virtutem Dei illustret. Hoc quidem iam præclarum erat Dei opus, repente & quasi momento excitatam esse Ecclesiam: sed hoc non minori admiratione dignum, quòd opus à se inchoatum inter tot obstacula promouet, quòd eorum numerus augetur, in quibus minuendis, adeoque tota stirpe prostriganda, mundus tantopere laborat. Quòd dicit, SERMONEM DEI creuisse, sensus est, Longius fuisse propagatum. Dupliciter crescere dicitur sermo Dei, vel quum ad eius obedientiam noui discipuli accedunt: vel prout quisque nostrum in eo proficit. Hic de priore crescendo modo agit Lucas, nam se continuo post exponit, quum de numero discipulorum loquitur. Hoc tamen fidei augmentum ad vnam urbem restringit. Nam etsi credibile est alibi quoque sparsos fuisse discipulos, nullum tamen præterquam Ierosolymis erat certum corpus.

MULTAQUE TURBA.) Quum proprie loquendo fides nostra obediat Euangelij doctrinæ, metonymica est locutio, quum dicit Lucas, Obediens fidei, nam pro Dei verbo & ipsa Christianismi professione, FIDEI nomen accipit. SACERDOTES verò nominatim refert, quia vt plurimum aduersi erant: quòd magis admirabile fuit Dei opus, quorundam duntaxat, nedum multorum conuersio. Hac enim insulsiuatione initio ferocebant contra Christum ipsum, An quisquam ex Principibus crediderit in eum? Sed turba hæc quæ non nouit Legem, maledicti sunt.

STEPHANVS AVTEM.) Hic nouum Ecclesiæ certamen Lucas refert: vnde apparet Euangelij gloriam semper cum cruce & variis molestiis coniunctam fuisse. Hæc autem summa est, in persona vnus hominis impetrata fuisse Ecclesiam. Vade factum est, vt maiorem audaciam sumerent hostes: & imbuti innoxio sanguine, solico atrocius ferirent. Antea enim vltra carcerem & virgas progressi non fuerant. Verum vt sciamus tam in vicis quam in morte Stephani, glorificatum fuisse Christi nomen, initio dicit Lucas, PLENUM FIDEI & potentia fuisse. Quo significat insignem fuisse eius fidem, & excelluisse miraculorum virtute. Neque enim imaginanda est fidei perfectio, quia plenus fide dicitur: sed hic mos loquendi, Scripturæ non est insolens. Plenus vocatur

Dei donis, qui illis abundè præditi sunt. POTENTIAM pro facultate edendi miracula, sine controuersia accipio, FIDES non modo intelligentiæ donum, sed zeli quoque ardorem comprehendit. Hac præstantia quum celebre esset eius nomen, inde factum est vt impiõrum rabies vno quasi impetu in eum verba fuerit. Nam prout se exierit ac profert vis & gratia Spiritus, simul vitratum est concitari Satanæ furorem. Patebit autem ex contextu, Stephanum in spargenda Euangelij doctrina sedulum & animosum fuisse: verum hoc non subtrixit Lucas, contentus fidem laudasse, quæ ignaua & sopita lacere non potuit.

SVRREXERVNT AVTEM QUIDAM.) Hoc persecutionis exordium fuit, quòd impii, postquã disputando frustra se Christo opponere tentarunt, vbi priorem illum conatum irritũ vident, ad calumnias & titulus confugiunt, ac tandem proripiunt ad vim vsque & cædes. Ergo SVRGENDI verbo significat Lucas, eos de quibus loquitur, doctrinam Euangelij lingua oppugnasse, nec statim Stephanũ traxisse ad iudicium, sed prius cõtrariis disputationibus fuisse aggressos. Eos porro hostes fuisse significat, qui vel negatiãdã causã, vel discendi studio in iudicã agerẽt. Partim ergo Cyrenenses, partim Alexandrinos, partim Cilicias, partim Asiaticos fuisse commemorat. Omnes ex synagoga Libertinorũ fuisse dicit. Probabile est ciuium Romanorũ libertos suis sumptibus extrãedam curasse synagogam, quæ peculiaris esset Iudeis, qui Ierosolymam ex provinciã commebant. Ego qui per Dei gratiam illuc adducti tantũ cupidius amplecti Christum debebant, cum primi oppugnant, & veit classico inflammant aliorum rabiẽ. Ac multis postea locis ostendit Lucas, provinciales Iudeos in primis sanæ doctrinæ infelicos, & in mouendis turbis maximè virulentos fuisse. Multos commemorat, quòd illustrior sit veritatis victoria, dum multi ex variis regionibus collecti, ab vno homine superati discedunt, neque enim dubium est quin obmutescere cum pudore coacti fuerint. Tam fides & miracula gratiam Stephano & dignitatem conciliauerant, nunc disputatoribus ita respondet, vt longè appareat superiorẽ SAPIENTIAM ET SPIRITUM, quibus impariter fuisse illos narrat, non ponit tanquam res diuersas, sic igitur voces istas resolue: Non poterant resistere sapientiã quam Spiritus Dei suggererat. Expressimẽ enim voluit Lucas, non fuisse vtinque humanitatis pugnatum, sed ideo fractos fuisse hostes Euangelij, quia cum Spiritu Dei, qui per os Stephanũ loquebatur, illis erat certamen. Cæterũ, quum eundem Spiritum Christus omnibus seruis suis promiserit, tantum bona fide pro veritate pugnemus, & os ab eo ac sapientiam petamus: & fati erimus ad loquendum instructi, ne vnquam vel acumen, vel garrulitas hostium nos pũdeficiat. Ita nostro seculo tam efficitur Spiritus in ore Martyrum qui ad ignis supplicium rapiebantur, & eundem quoties adhuc vigorem efficit, vt quum homines silentiãdã, fumos Papatus Theologos sola voce non minus quàm fulmine attonitos redderent.

II *Tunc subornarunt viros qui dicerent: Audiuimus hunc profertentem verba contumeliosa in Moysen & Deum.*

12 *Commouerunt autem populum & Seniores & Scribas. Et innuadentes corripuerunt eum, & adduxerunt in conciliũ.*

13 *Statueruntque filios testes qui dicerent, Homo iste non cessat loqui verba contumeliosa aduersus locum sanctum & Legem.*

14 *Audiuimus enim eum dicentem quòd Iesus hic Nazarenus destruet locum hunc, & mutabit instituta quæ nobis tradidit Moyses.*

15 *Et quum omnes qui sedebant in concilio intuiti essent in eum, viderunt faciem eius tanquam faciem Angeli.*

II Profrati Spiritus virtute disputationem omittunt, sed subiiciunt falsos testes, qui cum calumniis opprimant: vnde apparet eos mala conscientia pugnasse. Quid enim magis indignum, quàm in mendaciis causæ suæ præsidium constituere? Singamus hominem alioqui nocentem: non tamen falsis testimoniis esse opprimendus. Vtũd hypocritæ zeli sui pretextu, securè in eo sibi indulgent. Videmus vt hodie Papistæ deprauent apertos Scripturæ locos, dum falso testimonia in nos torquere volunt. Fateor quidem inficitia vt plerumque peccare, sed nemò eorum repeietur, qui non sibi permittat & sensum & verba Scripturæ corumpere, vt doctrinam nostram odio fam reddat: pro suggestu etiam prodigiosas calumnias in nos confingunt. Si rabbinos istos interroges, sicne fas hominem calumniari, in genere quidem negabunt: sed vbi ad nos ventum est, bonus zelus eos excusat, quia nihil illicitum esse putant, quod nos & causam nostram grauari possit. Ergo in mendaciis, perniciã & cania impudentia sibi blandiuntur. Eiusmodi hypocritis eos quoque excecãnt, quos hic Lucas refert falsis testimoniis ad perdendum Stephanum abusus esse. Nam vbi regnum obtinet Satan, non modò ad ciuilitatem reprobos instigat, sed oculos quoque perstringit, vt omnia sibi licere putent. Præsertim hoc exemplo docemur, quàm periculosus sit boni zeli color, nisi à Spiritu Dei regatur: nam semper in furiosã insaniam erumpit, & interim quibuscunque sceleribus tegendis mira est larua.

14 *AVDIVIMVS.)* Satis ex defensione Stephanus constabit, nunquam de Mose vel templo nisi honorificè loquentum esse. Et tamen non fuit obiectum hoc illi conuictum de nihilo. Legis enim abrogationem docuerat, sed in eo falsi sunt testes & ad mentiendum subornati, quòd bene & piè dicta consulti deprauent. Ita christus sed purgare coactus est, quòd non venisset ad Legem soluendam, quia quum de abrogandis ceremoniis concionatus esset, hoc improbi aliò traherent, quasi abolere totam Legem veller. Improbè quoque ad templum Ierosolymitanum torserunt hostes quòd de corpore suo dixerat. Quid? an non Paulo obiectum est, eum docere faciendã esse mala, vt eueniant bona? Quare non est quòd hodie miremur, tam calumniosè rapi in sinistram & peruersum sensum, quæ piè, rectè & vtiliter docemus. Quin potius ita statuendum est, nunquam ita cautè & moderatè Euangelij doctrinam posse tractari, quin sit calumnia obnoxia. Semper enim Satan, qui mendaciã patet est, in officium suum incumbit. Deinde quia multa sunt dissentanea à ratione carnis, nihil magis hominibus esse proclive, quàm calumnias admittere, quæ genuinum & syncerum doctrinæ sensum adulterent. Hæc quidem Satanæ malitia, & hæ infidie cautiões & magis intentos reddere nos debent, ne quid nobis præposterum, vel minus propriè & aptè dictum excidat, quo ipsi ad pugandum armentur. Sollicitè enim improbis præcidendã est, quam captant, occasio. Cæterũ, nisi doctrinam ritè & piè à nobis explicatam, videmus prauis calumniis corrumpti, deformari & lacerari, non est quòd nos coepisse poeniteat, vel cur reddamur in posterum tardiores. Neque enim æquum est nos à virulentis Satanæ mortibus tutos & immunes esse, quos ne Filius quidem Dei cauere potuit. Nostrium interea est discutere ac diluere mendacia quibus grauatur Dei veritas: sicut videmus christum ab iniuria ignominia Euangelij doctrinam vindicare. Tantũ animo & studio ita simus compesiti, ne ista indignitas

indignitas cursum nostrum impediatur. Quoniam docemus sic vitiatos esse homines, vt prorsus sint peccati & malorum cupiditatum mancipia: inde hostes calumniam excudunt, quòd homines negemus sponte peccare, sed aliunde ad malum impelli, vt nihil culpæ sustineant: insimulant etiam extingui à nobis bene agendi studium. Quia sanctorum opera propria dignitate meritoria esse negamus, quòd semper aliqui vitij asperum habeant, caulantur bonorum & malorum discrimen à nobis tolli. Quia hominis iustitiam in sola Dei gratia repositam esse dicimus, nec alibi quiescere piarum animas posse, quàm in morte Christi laxari hoc modo carni habenas obiciunt, ne quis amplius sit Legis vñs. Dum nos suum Christo honorem asserimus, quem ipsi in mille frustra lacerant iustar prædè hoc illuc, prout libitum est, distribuunt, nos sanctorum esse hostes fingunt. Pro spiritus libertate, nos carnis licentiam quæreere mentiuntur. Sacram Christi Cœnam dum restituere conamur in purum & legitimum vñm, eam à nobis euerri ac desituri impudenter clamitant. Alij etiam qui more Academico tum omnia conuellunt, quia plausible non est quod de arcana Dei Prædestinatione ex Scripturis tradimus, odiosè criminantur, nos Deum facere tyrannum, qui se oblectet perdendis innoxiiis hominibus, vt pote qui nondum natos morti æternæ iam addixerit: & quæ in hanc partem dici possunt, quum tamen satis superque conuicti sint nos reuertere de Deo sentire, neque aliter loqui quàm ipse ore suo docet. Graue quidem ac durum est, stalem inuidiam subire: non tamen propterea deferendum nobis est bonæ causæ patrocinium. Pretiosa enim est Deo sua veritas, & esse nobis debet: quamuis reprobus odor sit mortis in mortem. Sed iam ad Stephani accusationem redeo, cuius hoc præcipuum est caput, quòd blasphemus in Deum & Mosen fuerit. Merito communem Dei & Mosis iniuriam faciunt: quia nihil Moses in sua doctrina proprium vel à Deo separatum habuit. Probat: quia contumeliosè loquutus sit aduersus templum & Legem. Porro blasphemiam in eo statuunt, quia finem templo & ceremoniis, Christi aduentu dixerit esse impostum. Non est credibile sic loquutum fuisse Stephanum, vt referunt: sed bene ac piè dicta malignè torquent, vt colorem inducant falsæ accusationi. Cæterum, etiam si in verbis nihil mutasset, ad eò tamen nullam templo & Legi iniuriam fecit Stephanus, vt non potuerit melius veris laudibus ornare. Iudæi de templi honore actum putabant, nisi perpetuò duraret vmbra trilis eius status: irritam & nullius momenti esse legem Mosis, nisi ceremoniæ perpetuò vigerent. Atqui in hoc magis consistit templi præstantia & ceremoniarum utilitas, dum ad Christum referuntur, tanquam ad primum suum exemplar. Ergo vt neque accusatio aliquid colitis habeat, iniqua tamen est ac peruersa. Cæterum, quauis in quæstionem veniat factum: hoc est, an ita res habeat quemadmodum aduersarij insimulant, status tamen proprie est qualitatis. Stephanum enim accusant, quia mutandam esse docuerit cultus Dei formam, quæ tunc recepta erat: & hoc in Deum & Mosen blasphemiam esse interpretantur. Ergo de iure, vt loquuntur, potius quàm de facto disceptatio est. Quæritur enim an aduersus Deum & Mosen iniurius & impius sit, qui tẽplum visibile admonet esse imaginem excellentioris sanctuarij, in quo habitat plenitudo Deitatis, & Legis vmbra temporales esse docet.

IESVS ESTE NAZARENVS.) Contemptim ita loquuntur de Christo, ac si detestabilis esset eius memoria. In terrea colligi potest ex eorum calumniis, Stephanum in Legis abrogatione opposuisse vmbra corpus, & figuris substantiam. Nam si per Christum abolerentur ceremoniæ, spiritualis est earum veritas. Iudæi, qui perpetuas esse volebant, nihil in illis reputabant nisi crassum, carnale, terrenum & oculis expositum. In summa, si perpetuus esset ceremonialium vñs, caducæ essent ac euanidæ: quia nihil præter externam speciem haberent: ita nihil lubefceret solidi. Itaque hæc vera est earum perpetuitas, dum Christi aduentu abrogantur: quia hinc sequitur, vim & effectum earum in Christo consistere.

MUTABIT INSTITUTA.) Non dubium est quin de ceremoniali tantum parte hoc Stephanus intelligeret: sed vt solent homines externis pompis magis insistere, perinde accipiunt isti quod dictum est, ac si totam Legem in nihilum redigeret Stephanus. Præcipua quidem Legis præcepta de spirituali Dei cultu, de fide, iustitia & iudicio erant: sed isti, quia plaris faciunt externos ritus, per excellentiam INSTITUTA Mosis nominant, qui de sacrificijs ritus præcipiunt. Hoc ab initio mundi fuit ingenium, & erit vsque in finem. Quemadmodum hodie Papiæ nullam agnoscunt Dei cultum, nisi in suis laruis. Quanquam multum à Iudæis differunt, quòd pro Dei institutis non nisi friuola sequuntur hominum commenta.

QVVM INTUITU ESSENT.) Vñtatum est in iudicijs, oculos in reum conuertere, quum expectatur eius defensio. Dicit autem Lucas Stephanum Angelo visum esse similem. Hoc de natua facie non dicitur, sed potius de præsentis vultu. Nam quum palere soleat facies reorum, quum baubant loquendo, & alia trepidationis signa edant, Lucas nihil tale fuisse in Stephano docet: sed quod potius maiestas quædam in eo refulsit. Scriptura enim similitudinem ab Angelis hoc sensu interdum mutuari solet, vt 1. Sam. 24. & 2. 14. & 19.

1. Sam. 14.
d. 9.
2. Sam. 14.
d. 17.
2. Sam. 19.
e. 27.

CAPVT VII.

1 DIXIT autem summus Sacerdos, Hæc-ne ita habent?

2 Respondit ille, Viri fratres & patres audite, Deus gloriæ visus fuit patri nostro Abraham, quum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran.

3 Et dixit illi, Exi e terra tua, & e cognatione tua, & veni in terram quam tibi monstrauero.

4 Tunc egressus è terra Chaldeorum, habitauit in Charran. Illinc postquam mortuus erat pater eius, transfudit eum in terram hanc, quam vos nunc incolitis.

1 Adhuc in summo Sacerdote & concilio fucus aliquis æquitatis apparet: & tamen in eius verbis est iniquissimum præiudicium. Neque enim quas habuerit sic docendi causas interrogat, neque ad iuris defensionem (quæ tamen præcipua erat) ipsum admittit: sed præcisè quærit an verba illa, qualiacunque sint protulerit Stephanus: quem idmodum hodie Papiæ qualis sit doctrina, & an ex Scripturis probari queat, quærerere non sustinent: sed tantum hoc quærent, an ausus fuerit aliquis contra eorum superstitiones mutire, vt conuictum protinus Vulcano deuoteant. Porro Stephani responso, prima specie absurda & inepta videri possent. Primum ab oio (vt aiunt) orditur: deinde verbosam narrationem texit, in qua nulla ferè præsentis causæ sit mentio. Nihil autem magis vitiosum, quàm multa verba profundere & extra rem vagari. Verum qui quis propius expendet, facillè animaduertet, nihil esse in hoc longo sermone superuacuum: & Stephanum appositè, vt causa postulat, loqui. Accusatus fuerat tanquam apostata, qui religionem ac cultum Dei euertere tentaret. Sedulo igitur inculcat se Deum illum retinere, quem semper coluerunt Patres. Ita impiæ defensionis crimen auertit;

hostes autem suos nihil minus quam Legis zelo impelli ostendit. Simulabant enim nihil sibi esse propositum, quam Dei gloriam augere. Hanc itaque mendacem iactantiam illis extorquet. Quoniam autem patres semper in ore habebant, & torquebant genus suæ gloria, ostendit etiam Stephanus, hunc nullam ipsi esse superbiendi causam: quin potius tot ac tanta fuisse patrum vitia, vt eos superbi & humiliari doceat. Quantum ad præcipuum causæ statum & cardinem attinet, quia de templo & ceremoniis agebatur, disertè commemorat electos à Deo fuisse eorum patres in populum peculiarem, priusquam staret templum & natus esset Moses. Atque hac spectat altius repetitum exordium. Secundò, admonet externos omnes ritus, quos Deus per manum Moïsi tradidit, ad caleste exemplar fuisse formatos. Vnde sequitur, Legem ceremoniale ad alium finem referri, stultèque ac perperam facere eos, qui omnia veritate in signis hærent. Ad hæc capita si referent Lectores totam Stephani orationem, nihil in ea reperient quod non optime ad causam quadret: quemadmodum in fine iterum breuiter repetam. Interea non obstabit ille totius orationis scopus, quin excutere singula liceat, quæ obseruatu digna erunt.

2 VIRI FRATRES ET PATRES.) Tameñ magna ex parte videbat Stephanus iuratos esse Præangelij hostes qui in concilio sedebant, quia tamen adhuc penes eos ordinaria erat populi gubernatio, ac euarcello Ecclesiæ quam Deus nondum abiecerat, ideo non dubitat modestè causâ eos vocare Patres. Nec verò adulatoriè fauorem sibi conciliat: sed hunc honorem ordini & regimini diuinitus instituto deserit, donec mutata ratione ius illis oblatum foret: interea tamen illi non obstat, neque eos obstruit loci, quem occupant, reverentia, quin liberè ab ipsis discedat. Vnde apparet quàm ridiculi sint Papiæ, qui nudis & quidem inanibus commentitiis titulis ira nos esse deuinctos volunt, vt quamlibet impiis eorum placitis subscribere cogamur.

DEVS GLORIÆ.) Hoc exordio testatur se à Patribus religione vera, & quam sequitur fuit, minimè discedere. Tota enim religio, cultus Dei, doctrina Legis, prophetiæ omnes, ex fœdere illo pendebant, quod Deus cum Abraham pepigerat. Ergo Stephanus, dum fatetur Deum visum fuisse Abraham, Legem & Prophetas amplectitur, quæ ex prima illa reuelatione, tanquam ex fonte, manant. Ideo etiam DEVM GLORIÆ appellat, vt à falsis & fictitiis deis eum discernat, qui solus gloria dignus est.

QUVM ESSET IN MESOPOTAMIA.) Sic regionem vocari notum est, quæ inter duos fluuios Tygrim & Euphratem media est. Dicit autem, PRVSQVAM HABITARE in Charran: quia oraculo admonitus Abraham, Charras ex Chaldæa migravit, quod oppidum Melopotamiæ est, Crassi & Romani exercitus clade famosum: quamquam Plinius Arabiæ ipsum attribuit. Nec mirum est sub MESOPOTAMIÆ nomine Chaldæam hic comprehendere: quia tameñ propriè regio illa, quæ Euphrate & Tygre cingitur, interamnis est, Assiriæ tamen & Chaldææ Geographi communiter nomen hoc imponunt. Summa est, quòd Abraham certo Dei mandato patriam reliquerit: atque ita præuentus fuerit mera Dei bonitate, quando quæsiuit quod domi vltro oblatum est. Vide vltimum caput Iosue. Atqui videtur Moïsi narratio ab hac nonnihil discrepare. Nam quum ad finem capitis vndecimi narrasset, Abraham relicta domo solum venisse, subiicit initio duodecimi capitis, Deum Abraham fuisse locutum. Solutio facilis est: Neque enim hoc posteriore loco commemorat Moïses quid post Abraham discessum contigerit: sed ne quis putaret Abraham temeñ relicta domo in alienis terris errasse, quemadmodum leues & inconsiderati homines interdum solent, causam discessus reddidit, quòd scilicet iussus à Deo esset aliò migrare. Atque hoc sonant oraculi verba, nam si inquilinus fuisset in alia terra, non poterat illi Deus præcipere vt à natali solo migraret, relictis cognatis & paterna domo. Videmus ergo cum verbis Moïsi optime congruere hunc locum. Postquam enim retulit Moïses Abraham Charras profectum esse, vt iter hoc non humana leuitate, sed Dei iussu fuisse susceptum ostendat, quod antè prætermiserat postea inserit: quæ loquendi ratio Hebræis trita est.

3 EXI E TERRA TVA.) Quasi non satis per se acerbum esset patria exulare, Deus verborum congerie vitur, quòd magis Abraham animum vulneret. Idque valuit ad probandum eius fidem: quemadmodum & in stud alterum, quòd Deus nullam illi terram designat in qua habitat, sed tenet aliquandiu suspensum ac dubium. Quo magis laudanda fuit Abraham obedientia, quia nec dulcedo natalis soli eum retinet, quo minus sponte quasi in exilium concedat: & Deum sequi non dubitet, etiam si nulla apparet certa statio, sed vagari ac tempus iubetur. Quòd illi discurrerit terræ demonstratio, non multum à frustratione differt. Porro, quam vile Abraham fuerit talibus rudimentis imbuti, quotidie nostro vsu didicimus. Multi enim pio affectu ad res magnas aggredendos feruntur: sed mox vbi ardor deseruit, consilij sui eos pœnitet, ac libenter cursum reflecterent. Ergo ne Abraham, eorum quæ reliquerat memoria, in medio cursu fatisceret, animum eius statim ab initio penitus excutit Deus, ne qui leuiter & inconsideratè suscipiat. Huc pertinet parabola quam Christus nobis ponit de extruenda turri. Sumptus enim prius supputandos esse docet, ne inchoatum ædificium turpiter deserere cogamur. Et si autem hoc in Abraham fuit singulare, quòd iussus est à patria egredi, & proficisci in terram longinquam: quòd Deus huc illic eum circumduxit, est tamen in his verbis aliquæ nostræ omnium uocationis typus. Non iubemur simpliciter omnes relinquere patriam, sed iubemur nos abnegare: non iubemur paterna domo egredi, sed proprie voluntarij & carnis nostræ desideriis valedicere. Deinde si nobis obstant ne Deum sequamur, pater & mater, vxor & liberi, omnibus renuntiandum est: Abraham simplex migrandi datur mandatum: sed nobis sub condicione idem præcipitur. Nam sicubi non liceat seruire Deo, eligendum potius exilium, quàm vt pigri & desides in nido maneamus. Ergo, sit nobis Abraham exemplum semper ante oculos. Pater est fidelium, tentatus modis omnibus: patriæ tamen, suorum, siquæ obliuiscitur, vt se totum Deo diccat. Nos si Dei filij censi volumus, ab illo degeneres esse non oportet.

QUAM MONSTRAVERO.) Notandum est quòd prius attingi, suspensum teneri Abraham, vt probetur eius patientia. Atque id quoque in vltimo nostro transserre decet, vt dicamus toti à verbo Dei pendere. Et sanè hoc præcipuum à dei exercitium est, considerare Deo, etiam vbi nihil cernimus. Ostendet quidem sæpe nobis Deus terram in qua domicilium nobis concedit: sed tamen quia peregrini sumus in mundo, nusquam fixa est perpetua sedes. Deinde vita nostra, vt inquit Paulus, abscondita est: & similes mortuis speramus salutem in cœlo absconditam. Ergo, quantum ad perpetuam habitationem spectat, Deus à nuda sua promissione nos suspendit, quando peregrinari iubet. ne eiusmodi dilatio animos nostros frangat, tenenda est generalis fidei regula: perpendum esse quòd Deus vocat vt cuiusque nondum ostendat quod promittit.

4 TVNC EGRESSVS.) His verbis laudatur fidei promptitudo. Vocatus enim non procrastinat, sed moras omnes rumpit, asseclutque omnes suos subigit, vt cedant imperio Dei. Qua autem de causa subfiterit Charris, incertum est, si eti tamen potest, vt moram illi attulerit patris debilitas, quem illic paulò pòst mortuum esse legimus: vel non ausus fuerit vltra progredi, donec pater factus esset iter à Domino. Mihi magis probabile est, lassitudine ac morbo patris fuisse illic paulisper retentum, quia nominatim exprimit Stephanus, hunc post mortem patris eductum esse.

Luc. 14. f. 2.

Rom. 14. a. 16.

Col. 3. a. 3.

CAPVT VII.

5 *Et non dedit illi hereditatem in ea, ne vestigium quidem pedis: & promisit illi eam se daturum in possessionem, & semini eius post eum, quum illi non esset filius.*

6 *Loquutus est autem Deus in hunc modum: Erit semen tuum inquilinum in terra aliena, & seruituti illud subiciet: & male tractabunt annis quadringentis.*

7 *Et gentem cui seruerint, ego iudicabo, dixit Deus. Et postea exibunt, & colent me in hoc loco.*

8 *Et dedit illi fœdus Circumcisionis: atque ita genuit Isaac, & ei cum dedit eum die octa, Et Isaac genuit Iacob, & Iacob duodecim Patriarchas.*

5 Tria hîc obseruanda sunt: quòd Deus serui sui patientiam exercuerit, quia eductum ex patria, tanquam inquilinum in terra Chanaan habuerit. Vestigium enim pedis non possedit Abraham, nisi quòd sibi emit in sepulchrum. Illa autem non cenletur possessio, quæ ad præsentis vitæ vtilis non spectat. Deinde quum pretio emptus fuerit ager ille, meritiò negat Stephanus, quicquam à Domino fuisse Abraham datum. Neque enim pecunia vel alio humano modo acquiri oportuit, quòd Abraham ex promissione sperabat. Secundò notandum est, quòd Deus rem ipsam Abraham nondum ostendens, verbo tamen suo eum sustinuit. Atque hæc nostra fultura est, quum Deus nobis repositum esse promittit, quòd nondum tenemus. Eigo quum res, hoc est, terræ possessio, defecerit, Abraham Dei promissionem subsidij loco habuit: & ea sola contentus, nihil præter vagum & instabile hospitium in terra Chanaan appetiit. Quum *ἐπαγγέλλεσθαι* simpliciter Promittere significet, non putari esse causam, cur hîc Deum repromississe verterem cum Etimo. Nam aduersariuè resoluo, quamuis promiserat, vt obliquè notetur species frustrationis. Nisi fortè ad promissiones sæpius repetitas accommodare libeat quòd liberum relinquo. Tertio notandum est, eiusmodi fuisse promissionem quæ nihil aut parum à memo ludibrio differret. Promisit Deus Abraham semini terram, quum ipse octogenarius esset, vxorem haberet sterilem, nec spes esset vili progrediente sobolis. Videtur hoc esse plusquam inuolũ. Cur non enim potius semen illi se daturum promittit? sed hoc insigne fuit experimentum fidei, quòd Abraham non disquimens nec curiosè discerpans, placidè & obedienter amplexus est quòd ex Dei ore audierat. Meminerimus ergo Deum ita serui sui animum verbo erigere & solari, vt non itatũ rei exhibitionem differat, sed videri possit quodammodo illudere. quendammodum & nobiscum aliqua ex parte agit. Nam quum nos mundi hæredes nuncupet, patitur sæpe nos egerere tenui victu & necessariis adminiculis. Hoc autem consilio facit, vt carnis nostræ prudentiam eximariat, quando non alteri iustum verbo eius honorem deserimus. Iactat. 5.

ERIT SEMEN TVVM PEREGRINVM.) Renocat Stephanus Iudeis in memoriam quàm miseræ & probrosa fuerit Patrum conditio in Ægypto: & ostendit non fuisse hanc fortuitam seruitutem, qua oppressi sunt: quia Dei oraculo longè antè prædicta fuerit. Valere autem debebat hæc historia, partim ad feroces illorum spiritus domandos, & docendam modestiam, partim ad commendationem diuine gratiæ: quòd Deus semper gentis illius curam habuerat. Est enim hoc singulare beneficium, quòd populus mirabiliter quasi à morte in vitam restituitur. Interea commonefunt Iudæi, fuisse Dei Ecclesiam alibi quàm in terra, in qua degabant: fuisse electos Patres in populum peculiarem, & sub fide tutelæque Dei protectos, antequam staret templum: vel instituti essent externi Legis ritus. Hæc ad generalem concionis scopum pertinent. Cæterum, colligi hinc potest vtilis admonitio. Dura est per se & acerba seruitus: vbi autem accedit dominorum seuitia, minimè videtur tolerabilis. Quare, grauius animum pij viri vulnerari oportuit, quum audiret genus suum seruum fore, & indignè ac crudeliter tractatum iri. Adde quòd non leuis erat ista tentatio: quando quidem res erant in speciem contrariæ, hereditas terræ Chanaan, quæ iam promissa erat, & seruitus in terra aliena. Quis enim non parasset Deum quasi prius verbi oblitum, denuntiare Abraham miseram generis eius seruitutem? Dicit initio, se daturum semini terram. Atqui semen adhuc nullum extabat: imò spes sobolis iam præcisa erat. Sed quando se tandem daturum promittit? Post mortem eius. Continud post subiicit, abductum aliòd iri semen illud, vt alienis seruiat. Et quantum temporis? Per annos quadringentos. Non hoc modo videtur manum retrahere, ne præstet quòd promisit? Hoc non semel duntaxat sciamus factum esse: sic enim sæpe nobiscum agit Deus, vt secum videatur pugnare: sic etiam loquitur, vt videri possit retrahere quòd promiserat. Fieri ergo non potest quin eum sibi contrarium iudicet caro: sed fides optime congruere inter se Dei verba, & cum operibus agnoscit. Atque hoc Dei consilium est, vt fidei nostræ intuitum longius extendat, promissiones suas, quasi interposito longo spatio, procul ostendere. Notrum ergo est ad salutem nobis propositam, per innumeros anfractus, per varia obstacula, per longam distantiam, per medias abyssos, per mortem denique ipsam tendere & eniti. Præterea, quum videmus populum à Deo selectum seruasse Ægyptiis, & inhumaniter afflictum fuisse, nos frangi animis non oportet, si eadem hodie nos manet conditio. Neque enim nouum esse insolitum, Ecclesiam Dei sub tyrannide iacè & oppressam, & quasi calcari impiorum pedibus.

7 GENTEM CUI SERUERINT.) Hoc iudicium cum liberatione populi conjunctum est. Quòd enim Ægyptiorum tyrannidem & seruitum Deus vlciscitur, id facit in gratiam populi, quem in fidem suam suscepit, vt Ecclesiæ liberator appareat. Proinde, quoties iniuste ab improbis affligimur, veniat nobis in mentem Deum esse iudicem mundi, qui nullas iniurias inultas finet: ac sic cum animo suo quisque reputet, Quum ergo in tutela Dei sim, qui iudex est mundi, & cuius proprium est de omnibus iniuriis vindictam lumere: non effugient eius manum qui nunc mihi molesti sunt. Similis est locus Deuteronomij 32, vbi Deus suam esse vindictam pronuntiat. Vnde colligit Paulus, dandum esse locum iræ: ac si diceret, debere hoc ad corrigendam impatientiam & frenandos malos affectus valere, quòd Deus vindicem se fore promittit, nam qui se ipsum vlciscitur, Deo præcipit suas agendi partes. Neque tamen interciderit quòd dixi, peculiari cura Deum tangi ad vindicandas suorum iniurias, vt legitur in Psalmo, Ne lædatis Christos meos, & ne Prophetis meis sitis molesti.

EXIANT INDE ET SERUIENT MIHI.) Ergo redemptio tempore prior fuit quàm Templum & Legis cultus. Vnde sequitur, Dei gratiam non fuisse ceremonis alligatam. Interea finem liberationis notat Stephanus, quòd Deus & populum & locum peculiarem delegerit ad paruum nominis sui cultum. Vnde rursum colligimus, spectandum ac reputandum esse, quid exigit ipse ac probet. Aliæ quoque gentes Deum colere in animo habebant, sed quia vbiq; degeneres erant ac corrupti ritus, Iudæos ab aliis segregat, & locum illis assignat, vbi sincerè & ritè colatur. Cæterum, hîc locus nos admonet referenda in eum finem esse Dei beneficia, vt se illi totos addicant homines. Nunc ex quo gratiæ suæ thesaurus Deus per totũ orbem disperfit datæ opes.

Deu 32.
E. 41.
Rom. 12.
I. 9.

conuenit, vt eum purè sanctèque colendo sanctificemus, quascunque colimus regiones.

8 DEDIT ILLI FŒDVS.) Quom Circumcisionem fateatur esse diuinum fœdus, calumniam sibi impositam abundè purgat: sed interea perperam facere Iudæos ostendit, si in externo symbolo salutis suę initium statuant. Nam si prius vocatus fuit Abraham & promissa eius semini terra ac redemptio quàm circumcideretur, satis apparet totius generis gloriam à Circumcisione minimè pendere. Eodem & Paulus argumento vtitur quarto capite ad Romanos. Nam quum iustitiam in præputio adeptus sit Abraham, & Deo placuerit, inde Circumcisionem colligit non esse iustitię causam. Videmus ergo Stephanum minimè vagam & otiosam narrationem tenere: quia hoc ad causam plurimum intererat, vt memoria tenerent Iudæi quomodo cum patribus suis adoptati à Deo essent: ac probabile est vtrumque diserte à Stephano fuisse expressum: quòd tamen si diuinitus tradita fuerit Circumcisio, vt gratiæ symbolum esset, eam tamen ordine & tempore adoptio præcesserit. Ceterùm, de vi & natura Circumcisionis hic longius disputari necesse non est, tantùm hoc notemus, Deum prius Abraham promittere quæ per Circumcisionem postea confirmat: vt sciamus signa, nisi præeunte verbo, vana & nihil esse. Notemus etiam in nomine FŒDVS vtilem doctrinam contineri: Deum scilicet nobiscum in sacramentis pacisci, vt amorem erga nos suum testetur. Quod si verum est, primùm non modò externæ sunt professionis notæ apud homines: sed intus coram Deo ad fidei confirmationem valent. deinde, non inanes sunt figure: quia Deus, qui verax est, nihil illic figurat quod non præter.

9 Et Patriarchæ emulatione moti, Ioseph vendiderunt in Ægyptum. Erat tamen Deus cum illo.

10 Et eripuit eum ex omnibus afflictionibus eius: ac dedit illi gratiam & sapientiam coram Pharaone Rege Ægypti, qui constituit eum principem super Ægyptum, & totam domum suam.

11 Venit autem fames super totam terram Ægypti & Chanaan, & afflictio magna: nec patres nostri victum inueniebant.

12 Iacob autem quum audisset esse in Ægypto frumenta, misit illic patres nostros primum.

13 Secundo autem aduentu agnius fuit Ioseph à fratribus suis. Et innotuit Pharaoni genus ipsius Ioseph.

14 Misit ergo Ioseph, & euocauit patrem suum Iacob, & totam cognationem suam, ad animas septuaginta quinque.

15 Descendit autem Iacob in Ægyptum, & mortuus est ipse ac patres nostri.

16 Et translati sunt in Sichem, & positi sunt in sepulchro quod emerat Abraham pretio argenti à filiis Hemor, filij Sichem.

9 Iam sequitur maximum flagitium gentis Israeliticæ: quòd impia & nefaria conspiratione fratrem innoxium oppresserint: quæ crudelitas à natura abhorret. Nec poterant excipere Iudæi, priuatum fuisse paucorum crimen: nam ad totum populum pertingit infamia, quum patriarchæ omnes, excepto vno Benjamin, se perfidia illa simul polluerint. Itaque quòd honorifico nomine eos dignatur Stephanus, id in maiorem gentis ignominiam redundat. Superbè iactabant patres suos, quales fuerint eorum præcipui ostendit: nempe fratricidæ, quantum in ipsis erat. Præterquàm enim quòd seruitus erat mortis species, scimus quid intus agitauerint, deinde quàm atrocia supplicia perpeffus fuerit Ioseph, quorum omnium rei erant fratres. Hinc perpicuum est, Deum quasi iniuitis & repugnantibus benignum ac beneficium fuisse. Nam qui futurus erat salutis minister, eum extinctum ac perditum voluit. Quare per eos non stat, quin omnibus Dei beneficiis renuntiet. Sic postea dicit reiectum fuisse Mosem, quum oblatum esset à Deo redemptor. Non est igitur quòd generis sui præstantia superbia Iudæi: sed hoc illis tantùm residuum est, vt pudore confusi, qui quid sunt, vni Dei misericordie acceptum ferant, & attendant eius illustrandæ causam datam esse Legem.

FUIT DVVS CVM ILLŒ.) Non ita adfuit illi Deus, vt semper virtutem suam patefecerit in eo iuuando. Neque enim leue est quod in Psalmo dicitur, Ferrum pertransisse animam eius. Certè ingenti moerore confosdi oportuit, quum omni præsidio destitutus, vnà cum vinculis & scelerati hominis pœna, probrum quoque iustineret: sed ita suis sæpe Deus adesse solet, vnà ad tempus lateat. Exitus autem illustre specimen fuit eius præsentia, quam initio Ioseph non cernebat. Porro subinde redire hoc in memoriam nobis debet, non fuisse liberatum Ioseph quia Deum in templo inuocasset, sed procul in Ægypto.

10 Modum adscribit Stephanus, quia Deus gratiam illi coram Pharaone dederit. Poterat quidem Deus alio modo eum eripere: sed longius respiciebat eius consilium, vt Ioseph regno præfectus, patrem totàmque familiam exciperet. Ceterùm, in his duobus verbis, GRATIAM & SAPIENTIAM, est hypallage. nam sapientia qua prædictus fuit Ioseph, causa illius fauoris fuit: quanquam duo fuisse distincta beneficia fateor. Neque enim Ioseph, tamen si fidelis hominiorum interpres erat, & pollebat diuina prudentia, tamen à superbo tyranno in tantum honorem vnquam euectus foret, nisi Pharaonis animum ad quendam insolitum amorem flexisset Deus: sed tamen considerandus est ordo ille, quo illi Deus gratiam conciliat. SAPIENTIAM non tantùm donum prophetiæ significat in somniis interpretandis, sed in dando etiam consilio prudentiam: vtrumque enim ponit Moyses. Quod autem de vno hic refert Stephanus, ad omnes extenditur: quæcunque enim in hominibus est dexteritas, inter Dei dona, & quidem specialia, pro modo inæquali censi debet. Atque idem prout liber prosperum successum adungit, vt profuit sua dona quorsum illi visum est conferre. Ergo tamen si à Pharaone præficitur Ioseph regno Ægypti, propiè tamen non nisi Dei manu extolitur in illum honorem.

11 VENIT AVTEM FAMES.) Hinc apparet liberationem Ioseph commune fuisse beneficium toti familiæ Iacob. nam quum ventura esset fames, maturè præmissus est Ioseph, qui ad pasceudos famelicos visum in manu haberet: quemadmodum ea in parte admirabile Dei consilium ipse quoque agnoscit. Interea gratuita Dei bonitas in persona Ioseph melius relucet, dum nutritus instituitur fratribus suis, qui peritio venditum, longe ipsum expulerant, ac putabant à mundo profus exterminatum: cibum in os ipsis ingerit, à quibus in specum proiectus, aère & spiritu communi priuatus fuerat. tolerat denique & fouet illorum vitam, qui vitam illi adimere non dubitauerant. Interea Iudæis in memoriam reducit Stephanus, Patriarchas coactos ex ea terra nigraffe.

migrasse, quæ illis in hæreditatem data fuerat, & alibi esse mortuos. Ergo quæ in ea inquilini fuerint, tandem inde exiunt.

14. Quod dicit Iacob venisse in Ægyptum cum septuaginta quinque animabus, non conuenit cum verbis Moſis. Nam Moſes tantum septuaginta nauerat. Hieronymus Lucam exitum non retulit ad verbum quæ dixerat Stephanus, sed ex Græca versione Moſis sumpsiſſe hunc numerum: vel quòd ipſe qui Profelytus erat non tenuit linguam Hebraicam: vel quòd Gentibus hoc concedere voluerit, apud quas recepta et in illa lectio. Porro, incertum est an de indubito numero illum poluerint Græci interpretes, an errore postea obreperit. Quod, posterius scilicet, proleui fuit, quum Græci literarum notis numeros signare solerent. Angustinus libro 16. de Civitate Dei, comprehendit nepotes ac pronepotes Ioseph: atque in nomen DEUS CENSUS, illi significat totum illud tempus quo vixit Iacob. Verum coniectura illa nullo modo recipi potest. nam interea nati sunt alius quoque Patriarchis complures liberi. Mihi certe verissime est, septuaginta Interpretes verè tranſiſſe quòd erat apud Moſem. Neque enim dici potest, fuſſe hallucinatos: quum Deuter. 10. ubi numerus iste repetitur, cum Moſe conſentiant. ſaltem vt Hieronymi tempore locus ille sine controuerſia legebatur. Nam quæ hodie excuſa sunt exemplaria, aliter habent. Hunc itaque discrepantiam ex errore librarii ortam eſſe conſicio. Res autem non erat tanti momenti, cuius causa Lucas genes Græcæ lectioſi aſſuetas turbare debuerit. Et fieri potest vt poſuerit ipſe verum numerum: quiſpiam verò ex loco illo Moſis perperam correxerit. Nouum enim Testamentum ſcimus ab his tractatum fuiſſe, qui Hebraicæ lingue ignari Græcam familiariter tenebant. Ergo vt conſentanea eſſent Stephani verba cum loco Moſis, probabile eſt falſum illum numerum, qui repetebatur in Græca versione Geneſeos, in hunc quoque locum tranſiſſiſſe, de quo ſi quæ pertinacius litiget, ſapere extra modum ſinamus. nobis in mentem veniat, non ſiſtra nos vetari à Paulo, de genealogis anxie eſſe curioſos. Ceterum, conſulèdè exprimitur tam exiguus numerus, quòd illuſtror ſi. Dei potentia in tanta generis propagatione, quæ non ita longo tempore exiit. Neque enim humana generandi ratione tantula hominum manus intra annos ducentos quinquaginta, in multitudinem illam immenſam quæ in Exodo refertur, excreſcere poterat. Miraculum iſtud quòd nobis Spiritus com- mendat, expendere magis conuenit, quàm anxie de litera vna laborare, qua mutatus eſt numerus. Aliæ quæſtionès, & quidem magis difficiles ad ſoluendum naſcuntur ex reliquo contextu.

16. Dicit Stephanus TRANSLATOS fuiſſe in terram Chanaan Patriarchas poſt mortem. Atqui Moſes non niſi oſſa Ioseph commemorat. Et Ioseph 24. habetur, Sepulta fuiſſe oſſa Ioseph, præterita aliorum mentione. Reſpondent nonnulli Moſem honoris causa ſolum Ioseph nominare, quia de oſſibus ſuis noniam ille mandauerat: quòd ab aliis non legimus eſſe factum. Et certe Hieronymus in peregrinatione Paulæ, quum per Sichem iter feciſſe narrat, dicit eam illic viſiſſe duodecim Patriarcharum ſepulchra: ſed alibi non niſi ſepulchra Ioseph meminit. Et fieri potest, vt aliis erecta ſunt. Ego quòd pro certo aſſeram non habeo, niſi quòd vel ſynecdochica eſt locutio: vel quòd Lucas non tam ex Moſe quàm ex veteri fama hoc retulit: vt Iudei multa habebant olim à Patribus quaſi per manus tradita. Quòd autem ſubiicit poſtea fuiſſe in ſepulchro poſitos, quòd emat Abraham à filiis Hemor, in nomine Abraham erratum eſſe palàm eſt. Speluncam enim depic- ſepeliendæ vxoris emit Abraham ab Ephron Chetæo: ſed alibi ſepultus eſt Ioseph: in agro ſcilicet quem pater Iacob à filiis Hemor centum agnis emerat. Quare hic locus corrigendus eſt.

17. *Et autem appropinquauit tempus promiſſionis, quam iurauerat Deus Abraham, creuit populus & multiplicatus eſt in Ægypto.*

18. *Donec ſurrexit Rex alius, qui non nouerat Ioseph.*

19. *Hic callide deludens genus noſtrum, male tractauit patres noſtros, vt exponerent infantes ſuos, ne propagarentur.*

17. Tranſiit Stephanus ad redemptionem populi, cuius præludium fuit numeroſa illa ſoboles, quæ ultra viſitatum modum non longo temporis ſpatio creuerat. Ergo tanquam ſingulare Dei donum hoc ponit quòd auctus fuerit populus, vt ſciamus id non ex communi more vel conueto naturæ ordine fuiſſe factum. Verum, ex altera parte vt populus Deus Iudeis ſpem auferre: quia tyrannicè eos aſſiſſit Pharaò, & ſeruitus magis in dies ingratiſcit. Quum autem iubentur maſculos infantes exponere, videtur præſens ad eſſe interitus totius generis. Alterum datur redemptionis ſignum, quum emergit Moſes: ſed quia mox reſpuit, & fugere cogitur in exilium, nihil reſtat niſi meta deſperatio. Summa eſt, Deum promiſſionis ſuæ memorem, populum in tempore auxiſſe, vt prætaret quòd Abraham iurauerat: ſed Iudeos, vt ingrati erant ac perueſi, repulſiſſe Dei gratiam, ita vt per eos non ſtereit, quin ſibi aditum præcluderent. Porro hæc notanda eſt Dei promiſſionis: dum temporum curſum ac vite ita temperat, vt ſemper eius operibus conſtet ſua opportunitas. Homines autem qui præpoſterè in ſuis deſideriis ſeſtinant, ideo patienter ſperare nequeunt & quieteſcere, donec manum ſuam Deus offendant: quia ad illud, quòd dixi, temperamentum non attendunt. Ceterum, vt Deus fidem ſuorum exerceat, quociens cum letis gratiæ ſignis aſfulget, alia opponit ex aduerſo, quæ ſpem ſalutis ſubitò præciant. Quis enim non dixiſſet de Hebræis proſus actum eſſe, quum Regis edictum totam maſculam ſobolem morti addidit? Quò magis neceſſaria uobis eſt doctrinæ illius meditatio, Deus mortificat & viuificat: deducit ad inferos & reducit.

CALLIDÈ DELUDENS.) Non male vetus interpres reddidit, Circumuenire. Significat enim Stephanus nouas artes & obliquis prætextus dolosè excogitatos fuiſſe à Rege Ægypti, vt grauiora ſubinde onera populo imponeret: ſicut ſerè tyranni omnes, quantumuis iniquè vexent, pliquam ingenioſi ſunt in cauſis ſingendis. Nec dubium eſt quin Pharaò honeſto hoc colore abulus fuerit, quòd minime æquum eſſet Iudeos inquilinos gratuitum in regno ſuo hoſpitiū habere: & quum magnis commodis fruenter, ab oneribus iſſe immunes. Ita capros ex liberis hominibus fecit vilia inania. Quum dicit Stephanus IOSEPH huic tyranno non fuiſſe cognitum, hinc apparet quàm fluxa ſit beneficiorum apud homines memoria. Eſt enim vno conſenſu ingratiſſimè deſertant omnes, nullum eſt magis commune vitium.

NE PROPAGARENTUR.) Minus proprie Eraſmus, meo iudicio. Nam *Ζωογονεῖν* plus exprimit quàm, Ne factus eſſent vitales. Inde enim deductum eſt verbum, quòd populus ſemper viuus ac ſuperſites in ſobole manet. Porro Stephanus non omnes male tractationis partes enumerat: ſed exemplum vnum ponit extreme ſauititæ, vnde colligere promptum eſt, quàm parum ab interitu abſuerit totum Abraham ſemen, Videbatur enim Pharaò omnes ſimul crudeli illo edicto, quaſi vno icu gladij iugulaſſe. Sed tam violenta barbaries inopinatam atque incredibilem Dei virtutem magis illuſtrat: quia modis omnibus contra luctando nihil tandem proficit:

20 *Tempore illo natus est Moyses, qui Deo gratus fuit. Et educatus est per tres menses in domo patris.*

21 *Expositum verò ipsum sustulit filia Pharaonis: & educavit sibi in filium.*

22 *Et institutus fuit Moyses in omni sapientia Ægyptiorum, erātque prestans factis ac dictis.*

23 *Vt autem impletum fuit tempus quadraginta annorum, subit in animum eius, ut auiret fratres suos, filios Israel.*

24 *Quum autem vidisset quendam iniuria affectum, defendit, & vindicavit eum qui affligbatur, percusso Ægyptio.*

25 *Existimabat autem intelligere fratres suos, quòd Deus per manum eius daret eis salutem: at illi non intellexerunt.*

26 *Sequenti die conspectus est illis litigantibus, & reduxit eos in concordiam, dicens: Viri, vos estis fratres: cur vos invicem ledit?*

27 *Is autem qui iniuriam faciebat proximo, repulit eum dicens: Quis te constituit principem ac iudicem super nos?*

28 *Nunquid me interficere tu vis, quemadmodum heri interfecisti Ægyptium?*

29 *Fugit autem Moyses ad dictum hoc: & factus est advena in terra Madian, ubi generavit filios duos.*

20 Non temerè circumstantiam temporis notat Stephanus. Natus est Moyses quum Rex iussisset ad mortem exponi omnes masculos: ergo redemptionis minister prius videtur mortuus esse, quàm nascatur: sed tempus illud agendi, Deo maximè est opportunum, quum humanus nihil opis vel consilij suppetat. Simul autem perspicue apparet, quomodo suam virtutem Deus in hominum infirmitate perficiat. Servatum Moyses tribus mensibus, sed tandem parentes, ut vitæ propriæ consulant, coguntur eum in flumen promittere. Tantùm includunt in arculam, ne mox pereat. Quum à filia Pharaonis excipitur, mortem quidem eadit: sed ita ut electus à genere Israel, in alienam gentem transeat. Imò genti suæ molestissimus hostis futurus erat, nisi eius animum Deus retinisset. Priusquam aliquod fraternæ benevolentix signum edat, quadraginta anni præterunt.

2. Cor. 11.
6. 9.

21 Quòd in OMNI SAPIENTIA Ægyptiorum institutum fuisse refert Lucas, id quidem tanquam excellentiæ partem in laude ponit: potuit nih. hominis acciderè, quod plerumque solet, ut profanis scientiis infusus, vulgus ignobile contenteneret: quia tamen Deo populum suum redimere decretum est, tam Moysis animum, quam reliqua omnia, ad opus suum peragendum interea comparat. Hic obiter per carnistatio, Cur coniuet Deus ad tam longas populi ærumnas? Cur Pharaonem in dies sinit atrocios sœuire? Cur Moyses non patitur adolescere apud suos? Cur adoptatum à filia Regis, à genere Israel quodammodo abdicat? Cur ad annum quadragesimum inter anticas delicias sedere vult, ac non potius inde abstrahit? Verùm exitus ipse tantum admirationis habet, vt fateri cogamur, ad illustrandam Dei gloriam omnia hæc singulari consilio & ordine fuisse gubernata. Quod dixi honoris causâ Lucam hic de Ægyptiorum doctrina loqui, non ita accipi volo, quasi nihil in ea vitiosum fuerit. Quum Astrologia mirabile Dei opificium non modo in stellarum positu, & tam bene distincta varietate, sed etiam in motu, vi & arcanis officiis consideret, scientia est utilis ac meritò laudanda. In hac multum studij posuerunt Ægyptij: sed non contenti simplici naturæ ordine, in multis etiam stultis & ineptis speculationibus vagati sunt, quemadmodum Chaldaei. His superstitionibus imbutus fuerit Moyses necne, incertum est. Vtunque tamen res habeat, videmus quàm lyceæ, imò iudi Mineræ, in mundi fabrica considerandum proponat quod ad pietatem facit. Insignis certè modestia, quod is qui subtiliter cum doctis & acutis hominibus de naturæ arcanis disserere poterat, non modo sublimiores argutas omittit, sed descendit ad vulgarem infimi cuiusque captum, & plebeio stylo indoctis prædicat quæ vltu percipiunt. Iustinus quum de Mose fabulatur, magum facit, qui præigiis & incantationibus populo transitarum per mare rubrum fecerit. Ita Satan Dei virtutem non modo obtruet, sed probro etiam nota aspergere conatus est. Atqui, scimus Mosen non arte magica cum incantationibus certasse, sed exequutum fuisse duntaxat quæ illi innotuit à Deo erant. Habebant etiam Ægyptij mysticam theologiam, quæ stultis & deliris commentis, & prodigiis abominationibus colore induceret, ac si probare vellet non abque ratione se insanire: quemadmodum Papistæ, quum histrionicè in sua Missa & aliis insulis ritibus ludant, mysteria tamen comminiscuntur, vt persuadent nihil illic esse nisi diuinum. Gregarij quidem sacerdotes ad illam usque altitudinem non descendunt: sed qui volunt inter eos haberi magis perspicaces, nullum quantumvis puerilem aut ludicrum ritum omittunt, cui non affigant spirituale aliquod mysterium. Extrat in eam rem ineptissima farrago, quum rationale diuinorum officiorum vocant. Sed quum eiusmodi deliria soli sacrifici inter se tractarent, Moysen fuisse in illis veritatem non est probabile. Cuius regalis fuit institutio: sed ingenius artibus fuisse imbutum.

ERAT POTENS IN SERMONIBVS.) Hæc locutio Hebræis duplicem præstantiam significat, dum is ingenio pollet ac doctrina, simul etiam ad res præclaras gerendas aptus est. Intelligit ergo Stephanus Mosen iaris doctus fuisse instructum, vt omnes exitium quendam vium agnoscerent. Cæterum quum tali in pretio esset, minus spei dabatur Israelitis eum redemptionis fore ministrum.

23 QVVM IMPLETVM ESSET TEMPVS.) Inde multi conieciunt, Mosen nunquam animo alienum fuisse à gente sua: verùm Stephani verba in diuerfam partem magis inclinant: quòd scilicet animum eius tandem, velut è somno excitauerit Spiritus Dei, vt fratres diu neglectos inuideret. Origenis quidem suæ non fuisse ignarum verisimile est, cuius notam in carne sua gestabat, & cuius rumor voltauerat in aula: quia Regis filia sine flagitij suspitione non poterat eum adoptare, nisi genus comperitum esset, diu tamen non fuit tantum in eo animi, vt cognationis lux amorem palam monstrare auderet. Hoc verò ad augendam Dei gloriam non parum facit, quòd Moyses uocationis suæ inscius in aula Regis per longum tempus desideret: postea subit præter spem omnium & suam ipsius, à Domino vocatur. Hæc igitur noua fratrum cura, quæ in eius animum subit, ex nouo & insolito Spiritus impulsu nata est.

24 QVVM VIDISSET QVENDAM.) Non oblatum fortuitò Mose fuit tale spectaculum, sed quum Deus eum populo suo redemptorem destinasset, specimen & quasi præludium hoc per eius manum edere voluit. Nam Stephanus

Stephanus discretè exprimit, nihil eum temerè aggressum esse: sed vocacionis suæ con- 33
populi vindicem decebat. Nisi enim eum armasset Deus, hominem quantumvis noxi-
occidere illi fas non erat. Pium est ac laude dignum opus, improbis se opponere, cohibere valeficium
tiam, tueri bonos aduersus eorum iniurias: sed vindictam sumere, non est hominis privati. Ne violen-
Mosis Ægyptum interficeret, nisi quia pro vocacionis suæ iure, gladius illi in manu a Domino por-
Verù in hæc heroica animi magnitudo, Spiritus sancti opus fuit, quia quos Deus ad res magnas ordinat.
vim tuam poteret exire, vt functioni suæ pares sint. In summa, intelligit Stephanus iam tunc oblatum
lo Mosem fuisse redemptionis ministerium, quam dies ex pacto Abraham facta mittat: sed populum n.
minus sperasse.

26 SEQUENTI DIE CONSPECTVS EST.) Iam ostendit Stephanus non modò neglectam à Patribus fuisse Dei
gratiam, sed malignè quoque reiectam. Quamuis enim malum quod narrat, ab vno homine profectum sit,
culpam tamen omnibus iure assignat. Nam si grati Deo fuissent, illius proteritiam simul reprimere debeuerant.
Sed tracent omnes, ac Mosis exprobrari sinunt quod illis præstiterat beneficium: ac quantum in se est, vltimo
discrimini exponunt, quo opponitis suis capitibus protegere debeuerant. Huc itaque tendit oratio, non
nisi per populum iterisse, qui minus leuacionem aliquam citius sentiret. Ita sepe Deo remota iniicere solet
hominum prauitas. Mature cerè fuis opem ferre paratus est, sed nos vniu oblatulus eius manum à nobis ar-
cenus: postea inuisitè conquerimur de eius tarditate. Porò, hæc nimis impia aduersus Deum, & crudelis in
Mosem ingratitude fuit. Agendæ erant Deo gratiæ, quòd tam fidum patronum in Regis aula dedisset. Moses
omni amore & obleruantia colendus. Atqui, pessimam & iniquissimam mercedem reponat, probra & mi-
nas. Deinde, quòd facinus ad Regem delatum est, id perfidiæ populi imputare conuenit. Quomodo
ergo postea quàm iam terra Canaan iam in conspectu esset, populus sibi aditum suo vitio præclulit: ita nunc
Dei gratiam in vniu hominis persona repudians, tempus redemptionis per annos quadraginta differt. Quan-
quam enim statuerat Deus quid facturus esset, moræ tamen culpa in eos iure reicitur, qui Mosem in suo officio
impediunt ac turbant.

VIRI VOS ESTIS FRATRES.) Est quidem generalis inter homines coniunctio, vt mutuò inter se humanita-
tem colere debeant, & abstinere ab iniuris omnibus: sed hoc indignius ac minus ferendum, quum se inui-
cem lædunt qui actioe vinculo inter se sunt coniuncti. Ergo non tantum generalis ratio à Mose proponitur,
quæ ad æquitatem reuocat animos nocendi cupidos: sed cognatio & sanguinis societas commemoratur ad
amoliendam ferociam. Nullus tamen sequitur profectus: nam qui iniuriam proximo fecerat, protinè ac
minaciter eum repellit. Atque hoc vitatum est, vt mala conscientia ad furorem homines impelat, atque vt
cuiusque deterior est causa, ita ille audacius ac turbulentius se efferat. Sed quo prætextu aduersus Mosem tam
conumaciater insurgit, qui malam causam habet? Negat iudicem esse. Atqui Moses eum non corripuerat pro
imperio: sed tantum amicè eos pariter monuerat. An iolius iudicis est nos monere quum delinquimus: sed
hoc omnibus præfractis & immorigeris commune est vitium, nullis monicionibus locum dare, nisi quum vi
& imperio coguntur: imò phreneticis sunt similes, qui medicos suos furores impetunt. Quòd magis ituden-
dum est frandis nostris cupiditatibus: ne ita cæco impetu ruamur aduersus eos, qui sanare nostra vitia cupiunt.
Monemur etiam hoc exemplo, non posse in tam peruersis hominum moribus terros Dei officium suum facere,
quin multas iniurias subinde perferant, subeant multas offensas, in pericula incurrant: præsertim be-
nefaciendo malè audiant. Sed horum malorum indignitas illis est deutoranda, ne propterea agere desinant
quod sciunt sibi à Domino esse mandatam, ac proinde ei probari. Atroci calumnia hic grauatur Moses, quòd
ius principis sibi vsurpet: atque hoc modo crimen læsæ maiestatis illi intenditur. Deinde probrosè illi obici-
tur, quòd de homine Ægyptio vindictam sumpserit. vtrumque valde odiosum erat. Vnde colligere licet, quàm
periculosa tentatione percussus fuerit sancti viri animus. Quum autem videmus neque exitio, neque aliis
malis fuisse fractum, vt eum redè secisæ poeniteret: nos quoque eius exemplo discamus contra omnes hu-
iusmodi Satanæ machinas, firmum & inexpugnabilem animum habere.

30 *Et expletis annis quadraginta, visus est illi in deserto montis Sina Angelus Domini in
flammeo incendio rubi.*

31 *Moses verò, vt vidit, admiratus est visionem. Porò, quum accederet ad consideranda
facta est ad eum vox Domini:*

32 *Ego sum Deus Patrum tuorum, Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefac-
tus autem Moses non audebat accedere.*

33 *Dixit autem illi Dominus: Solue calciamentum pedum tuorum. Locus enim in quo stas,
terra sancta est.*

34 *Videndo vidi afflictionem populi mei in Ægypto, & gemitum eorum audivi, & de-
scendi ad eos liberandos. Et nunc veni, mittam te in Ægyptum.*

30 EXPLETIS ANNIS QUADRAGINTA.) Vt homo erat non supidus Moses, cuius nostrum conicere prom-
ptum est, quàm multa illi in mentem venire potuerint ad labefactandam vocacionis suæ fidem. Captiose sunt
Satanæ artes: nos ad diffidentiam natura plusquam propensi, quæcunque de verbo Dei obrepunt dubitaciones,
facilè admittimus. Dura mutatio, ex aulicis deliciis & vita splendida, ad lordidum & laboriosum pas-
cendi manus detudi: præsertim verò quum tam longum temporis sparium effluere videret Moses, interea
in solitudine relegatus, quid statueret aliud poruit nisi inane ac lusorium fuisse quod illi Deus promiserat?
Quum iam octogenarius in pascendo soceri pecore occuparetur, quando tandem vsui fore suam operam spe-
rasset in liberando populo? Hæc piorum certamina assiduè meditari vile est, donec memoriæ nostræ penitus
insideant, ne labascant animi, si quando nos diutius, quàm pro votis nostris, suspensos Dominus teneat.
Rursum, in eo insigne modestiæ documentum edit Moses, quòd toto intermedio tempore non fatagit, nec
tumultus concitat, nec se villo modo ingerit ad occupandum principatum: vt mos est turbulentis hominibus:
sed pecunatio muneris non secus iuratus est, quàm si nunquam ad maiorem prouinciam esset vocatus. Dum
autem sic quietus expectat, in tempore illi Dominus apparet.

VISVS EST ILLI ANGELVS DOMINI.) Queritur primùm, quis iste fuerit Angelus: deinde, cur sub tali fi-
gura conspiciendum se præberet. Postquam enim Lucas ANGELVM vocauit, mox inducit sic loquentem

Ego sum Deus Abrahamæ, &c. Respondent quidam: Sicuti Deus quæ sibi maximè propria sunt, ministris suis interdum attribuit & communicat: ita non esse absurdum, si ad ipsos transferatur eius nomen. Sed quum aperte pronunciet hic angelus, se DEVM esse æternum, qui solus est, & in quo omnia subsistunt, necesse est hoc elogium reitringere ad Dei essentiam: nullo enim modo in Angelos competeret. Aptius diceretur, Angelum, quia Dei nomine loquitur, suscipere eius personam: ac ita mandata sua, ad verbum, tanquam ex ore Dei referret. Qui mos loquendi satis etiam titulus est Prophetis. Sed quando postea dicit Lucas, hunc eundem fuisse Angelum, cuius auspiciis & ductu Moses populum liberavit: & Paulus prioris ad Corinthios decimo, Christum fuisse eundem istum pronuntiat, non est quoddam mireremur, Angelum sibi sumere quod vnus Dei proprium est. Sciatumus itaque primo loco, nullam ab iustis fuisse Dei communicationem cum hominibus, nisi per Christum. Nihil enim nobis cum Deo, nisi adit mediator, qui illum nobis conciliet. Ita hic locus æternæ Christi diuinitati luculentum testimonium reddit, & eundem cum Patre essentiam cum esse docet. ANGELVS porro ideo vocatur, non modò quia Angelos semper comites habuit, & quasi apparitores, sed quòd illa populi redemptio, nostram omnium adumbravit, cuius causa mittendus erat Christus à Patre, vt formam serui cum carne nostra indueret. Certum quidem est, Deum hominibus non quam apparuisse qualis est, sed sub specie aliqua, quæ eorum captui congrueret. Alia tamen, vt dixi, in Christo nomenis ratio est, quòd æterno Patris consilio destinatus hominibus salutis minister, in hunc finem Mosis appareret. Neque huic doctrinæ repugnat quòd habetur secundo ad Hebræos capite, Christum nunquam sumpsisse Angelos, sed Abrahamæ semen, Tametsi enim Angeli speciem ad tempus induit, nonquam tamen Angelicam suscipere naturam: quemadmodum scimus verè hominem factum esse. Restat, vt aliquid de verbo ardenti dicamus. Titulus est illud, Deum similitudine quadam rebus signa aptare. Atque hæc fere communis est Sacramentorum ratio. Porro nihil magis appositum ostendi Mosis potuit: ad consuetudinem enim fidem in præsentia negotio. Sciebat in quo statu gentem suam reliquisset, tametsi ingens esset hominum numerus, erat tamen rubo non absimilis. Nam vt rubus quòd densior est, & compactis arbutis magis abundat, eò ad flammam excipendam magis est obnoxius, vt incendium per omnes partes grauetur: ita infirma erat populi Israeliticæ manus ad omnes iniurias exposita: & sua quasi mole grauata imbellis multitudo, Pharaonis seueritiam tantum prospero celsendi successu accenderat. Ergo populus dira tyrannide oppressus, veluti quadam ligni congeries est incendio vbique correpta: nec quicquam obstat quominus in cinerem mox redigatur, nisi quia Dominus in medio eius sedet. Quamquam autem insolitus persecutionum ignis tum flagrabat, qui tamen Ecclesia Dei nunquam ab afflictionibus prorsus immunis & libera est in mundo, hic perpetua eius conditio quodammodo depicta est. Quid enim aliud minus quàm flammæ populum? Innumerae vnus Sathanæ faces assidue volitant, quæ ignem subiciant & corporibus & animis: sed Dominus mira & singulari gratia nos à consumptione vindicat ac tuetur. Ardere ergo incendium necesse est, quod in hac vita nos urat. Sed quia Dominus in medio nostri habitat, efficitur ne quid afflictionis nobis noccat: quemadmodum etiam Psalmò quadragesimo sexto dicitur.

1. Corin.
10. 4. 1.

Hebr. 1.
d. 16.

Psalm. 46.
d. 6.

31. ADMIRATVS EST VISIONEM.) Sciamus ita Deum cum Patribus agere solitum fuisse, vt certò eius maiestatem agnoscerent: voluit enim clarum esse discrimen inter visiones quas præbuit, & Satanæ præstigijs. Atque hæc certitudo plusquam necessaria est. Quum enim aliqui fidem haberent Dei oracula, quibus fœdus æternæ vitæ continetur? Ergo quum hæc sola sit vera fidei saluta, Deum habere authorem necesse est, vt indubie de eum esse monstraret, qui loquitur. Deinde quomodo semper obambulat Satan, & miris artibus insinuat, totumque habet fallendi modos, præsertim verò Dei nomen falsiçiter obtendit: sedulo eius ludibris cauendum est. Videmus vt olim gentes omnes & Papias etiam lesevit. Omnia enim superstationum portenta, omnia errorum deliria, quæ olim fuerunt, & hodie adhuc regunt sub Papatu, ex somnijs, spectris & falsis reuelationibus nata sunt. Quinetiam Anabaptistæ suas illusiones habent. Ergo vnicum hoc remedium est, vt certis notis Deus quas præbet visiones, insigniat. Tunc enim extra errandi periculum sumus, quum suam maiestatem nobis patefecit. Hac ratione animus Mosis admiratione percutitur: deinde ad considerandum accedit: post accessum propiore Deum magis viuo præsentie suæ sensu tangit, vt expauescat. Fateor quidem nihil horum esse: quòd non æmuletur Satan: sed perperam, vt simia. Et Dominus non modò talibus signis se manifestat, sed hebetudini nostræ superperas ferens, oculos simul aperit, ne hallucinemur. Deinde Spiritus sanctus notas & symbola diuinæ præsentie cordibus inculpat, ne quid dubitationis reitet.

32. EGO SVM DEVS PATRVM TVORVM.) Nunc videmus quomodo oblecta fuerit Mosis visio: nempe, vt sua verbo Dei authoritas constaret. Parum enim nudæ visiones prodesse, nisi accederet doctrina. Accedit autem non tanquam pars inferior, sed tanquam visionum omnium causa & finis. Quòd autem se DEVM Abrahamæ Isaac & Iacob nominat, huius appellationis duplex est ratio. Vt infinita est Dei maiestas, si eam comprehendere volumus, potius sensus nostris absorbet: si ad eam ascendere conauerit, euanciscimus. Se ergo titulis ornat & vestit, sub quibus comprehendi à nobis queat. Sed notandum est, Deum sibi designare titulos, quibus nos ad Verbum reuocat. Ideo enim Deus Abrahamæ Isaac & Iacob vocatur, quia salutis doctrinam apud eos deposuit, qua mundo innotesceret. Verùm Deus propriè ad circumstantiam præsentem respexit, quum ita Mosis loquutus est. nam visio hæc, & spes liberandi populi, & mandatum quòd Mosis datum erat, à secedere pendebant, quod pepigerat olim cum Patribus. Ita nouitatis suspicio tollitur, & erigitur animus Mosis ad sperandum redemptionem fundatam esse. Perinde ergo valet elogium hoc, ac si dixisset Deus: Ego qui salutem vestram mihi curæ fore Patribus vestris olim promisi, qui genus Abrahamæ gratuito secedere in fidem meam accepi, imò qui præfixi hoc tempus finiende gentis vestre leuitatis, nunc ad præstantiam dictis meis fidem, tibi appereo. Quemadmodum hodie omnes Dei promissiones, vt nobis itabiles ac firmæ sint, hoc fundamento niti oportet, quòd Deus in Christo nos adoptauit, seque Patrem ac Deum nobis fore pollicitus est. Ceterùm, ex hoc loco Christus non aliter optima ratione colligit pios esse: post mortem superstities. Nam si totus homo in morte intereat, inepta esset locutio, Ego sum Deus Abrahamæ. Fingamus nullam esse amplius Roman: annon ridiculus erit, qui se vocabit Romanum Consulem? Hoc enim exigiti relatio, vt membra inter se respondeant. Alia etiam ratio consideranda est, quòd quum Deus vitam & mortem in manu habeat, procul dubio viuos seuat quibus vult esse in patrem, & quos in suis suis censet ergo Abraham, Isaac & Iacob, quamuis carne perierint, spiritum tamen apud Deum viuunt.

TREMEFACTVS AVTEM MOSES.) Posset hoc videri absurdum, quòd vox consolationis plena, Mosem terreat potius quàm exhilaret: sed vtile fuit, Mosem sic terreat Dei præsentia, quòd se ad maiorem reuerentiam componeret. Nec verò sola vox Dei eius animum petcellit: sed ipsius maiestas, cuius signum in rubo ardenti cernebat. Et quid mirum, si homo ad Dei conspectum tremat? Præsertim verò meminimus, hoc modo animos ad timorem & reuerentiam parari, quemadmodum Exodi 20. habetur. Vidisti signa, audisti tubæ sonitum,

Math. 12.
c. 32.

nitum,

nitum, vt discas Deum timere. Sed excipiet aliquis: Cur nunc Moses tremefactus est qui prius accedere non dubitabat? Respondeo, Quòd propius ad Deum accedimus, promissum affluere, ita maiore nos metu iure affici. Ceterum, non alia causa Mosem Deum tremefacit, non audeat, Exod. 26. 7. ^{ius gloria d. 7.} entem reddat. atque hic metus preparatio fuit non incommoda ad maiorem fiduciam. Quis quod sequitur, Solue calcamentum. monetur enim hoc symbolo, vt Dei mandata reuolueret debetam illi gloriam modis omnibus præstet.

33 **QUIA LOCVS IN QVO.**) Hoc loci elogio Mosi animum quasi in cælum attollere voluit Deus, ¹⁶ terrenum cogitare. Quòd si tot stimulis pungendus fuit Moses, vt terra obtutus, Deo se ardentem præberet, annon quasi fodendi sumus, quum simus contumpe tardiores? Queritur tamen vnde hæc loco sanctitas? Neque enim ante diem illum alius sanctior fuerat. Respondeo, hunc Dei præsentiam, non loco haberi honorem, & hominum causi prædicari loci sanctitatem. Nam si terram sanctificat Dei præsentia, quanto maiorem eius vim ab hominibus percipi æquum est? Simul tamen notandum est, sic locum ad tempus ornatum fuisse, vt Deus suam illic gloriam minime affigeret quemadmodum Iacob altare Deo erexit in Bethel; quum præstet illic suæ Deus signum dedisset. Idem quum posteri imitarentur, petuissis cultus fuit. Denique, vnius Mosi causa ^{Gen. 35. b. 7.} locus vocatur SANEVS, vt se ad timorem Dei & obsequendi studium melius componat. Nunc quum Deus vbique se in Christo præsentem nobis exhibeat, idque non obsecris figuris, sed plena luce ac veritate solidas, non tantum pedes calcasse nudare, sed nos totos exuere conuenit.

34 **VIDENDO VIDERE.**) Nunc Deus se populi fore liberatorem promittit, vt Mosem ministrum rursus de integro constituat. quia tam longo temporis spatio superior obiectio fuerat interrupta. Dicitur enim Deus videre mala nostra, quum rationem nostram habet, ac curam salutis nostræ suscipit: sicuti iurium, claudere oculos, & tergum obuertere dicitur dum causam nostram negligere videtur. Eadem est ratio descensus. Minime opus est, vt se Deus loco moueat opis ferendæ causa: manus enim eius per cælum & terram extenta est: sed hoc ad sensum nostrum refertur. nam quum afflictionem populi non leuaret, procul abesse & curare aliud in cælo videri poterat. Nunc denuntiat, Israelitas propinquum sibi sensuros. Totum hoc spectat, vt Moses de voluntate Dei factus certior, illum sequi ducem non dubitet, seque maiore fiducia impendat in populi redemptionem, quam Dei opus esse nouit. Notandum etiam est, quòd Deus se GEMITUM audisse commemorat. nam quum miseros & inultis oppressos respiciat, præcipue tamen quum in eius sinum deponimus gemitus nostros & querelas, ad misericordiam flebitur. Quamquam nomen hoc, vt sæpe alibi, pro cæcis & confusis querimoniis accipi potest, quæ ad Deum non diriguntur.

35 *Hunc Mosem quem negauerant dicentes: Quis te constituit principem ac iudicem? hunc inquam, Deus principem & redemptorem misit in manu Angeli qui visus illi fuerat in rubo?*

36 *Hic eduxit eos editis prodigijs & signis in terra Ægypti, & in mari rubro, & in deserto per annos quadraginta.*

37 *Hic est Moses qui dixit filiis Israel: Prophetam vobis suscipiet Dominus Deus vester & medius fratrum vestrorum, sicut me: ipsum audite.*

35 Multa omittit Stephanus, quia ad hanc summam properat, vt intelligant Iudæi, non ideo redemptos fuisse Patres, quòd illi sua pietate promeriti essent, sed indignis præstitum fuisse hoc beneficium: deinde est illis primordijs sperandum esse aliquid perfectius. Quum Moses ordinatus è Deo vindex eorum ac redemptor; iam foret quodammodo in procinctu, viam illi præcluserant. nunc ergo Deus quos iniuitos redimit. Quod de miraculis & portento additur, tam ad gratiæ Dei commendationem, quam ad illustrandam Mosi vocationem pertinet. Mirum certe est, quòd Deus tam ingrati populi causa, virtutem suam varijs portentis exigere dignetur. Sed interea seruo suo autoritate conciliat. Ergo quòd postea minus illi deserunt Iudæi, nunc conuictis eum abigere tentant, nunc fastidiunt, nunc cum eo rixantur, nunc illi obstreperunt, nunc tumultuose in eum insurgunt, in eo & malitiam suam & impium gratiæ Dei contemptum magis produunt. Ita semper aucta fuit indignitas, vt Deum oportuerit mira patientia certare cum tam peruerso & contumaci populo.

PRINCIPEM ET REDEMPTOREM.) Subaudiendæ sunt antitheses, quæ crimen exaggerant. Mosi paruissent; si præfectus fuisset a tyranno iudex, & quidem autem redemptor, superbe contemptum conuenitur ac respuitur. Ita imperium spernendo, impij: gratiam reiiciendo, ingrati quoque fuerunt. Quòd autem ad eò honorificum elogium tribuitur Mosi, in eo non ita Deus debitum sibi honorem homini transcurbit, vt quicquam de iure suo minuat. neque enim alio sensu **REDEMPTOR** vocatur Moses, nisi quia Dei minister fuit. Atque hoc modo penes vnum Deum totius operis gloria in solidum manet. Discamus ergo quos Dei titulis ornantur homines, non spoliari Deum suo honore: sed quod per manum eorum opus exequitur, ita commendari. Huc spectat quod dicit Stephanus, mandatum fuisse Mosi hanc provinciam in manu Angeli. Nam hoc modo subiicitur Moses Christo, vt sub eius ductu ac auspicijs obsequium Deo suum præbeat. MANVS enim hic non pro ministerio, sed principatu capitur. Quare sic vltus est Deus Mosi opera, vt Christi virtus supræ ipsum emineret. Quemadmodum & hodie in peragenda Ecclesiæ salute summus esse moderator. Imò sic homines adhibet ministros, vt vis & effectus ab eo solo pendeat.

37 **PROPHETAM VOBIS VSURPABIT.**) His verbis non dubium est quin probare velit Stephanus, Christum esse finem Legis: quauis hoc clarè non exprimat. Et sanè (vt iam diximus) non recenset hic ad verbum Lucas quæcumque tunc à Stephano dicta sunt: sed rerum capita notate illi satis est. Porò supræ capite tertio diximus sic ritè hoc testimonium aptari Christo, vt tamen alijs quoque Prophetis conueniat. Postquam enim Moses populum vetuit: hic illuc prauis gentium superstitionibus iactari quidam sequi debebat, ostendit. Non est, inquit, quod magos tibi vel ariolos appetas: Deus enim nunquam te Prophetis destituet, qui te fideliter erudiant. Tam vero certum est temporale fuisse Prophetarum ministerium, sicuti Legis: donec Christus plenam sapientiam perfectionem mundo afferret. Hæc itaque spectat Stephani oratio, Mosem, dum alium doctorem proponit ac commendat, populum non tenere sibi vni addictum. Fuerunt quidem Prophete, Legis interpretes, & tota eorum doctrina, veluti appendix eorum quæ per Mosem prodita fuerant: sed quum simul istud constaret, perfectius quoddam doctrinæ genus à Christo ascendendum esse, vt qui finem impoñiturus esset prophetiis omnibus, sequitur, eum summo loco constitui: & præcipuum, vt ita loquar, magistrum illi asserit, ne ambigua sit Euangelij fides. Tenemus nunc quorundam Mosi testimonium inlemerit Stephanus: nempe vt illum ipsum quem plenis buccis iactabant sibi vnicum esse Doctorem, ostendat non minus in dignè à Iudæis

1oh. 5. 46 mortuum contemni, quàm olim dum viuebat, impiè ac proteruè repudiatus fuerit. Quisquis enim fidem habet Mosis, Christi, cuius ille fuit præco, esse discipulus non recusabit. Reliqua pete ex capite tertio.

38 *Hæc est qui fuit in Ecclesia in deserto cum Angelo qui loquutus illi fuerat in monte Sina, & cum Patribus nostris: qui suscepit vna oracula, & nobis daret.*

39 *Cui noluerunt obedire Patres nostri, sed repulerunt, & auersi sunt cordibus suis in Aegyptum,*

40 *Dicentes Aeroni, Fac nobis deos qui nos præcedant: nam huic Mosis qui nos eduxit ex terra Aegypti, nescimus quid acciderit.*

41 *Et vitulum fecerunt in diebus illis, & obtulerunt hostiam idole, & lætati sunt super operibus manuum suarum.*

38 Pergit Stephanus in narranda populi prauitate, qui tot Dei beneficiis prouocatus, nunquam tamen malignè illum reicere destitit. Si Deo prius immorigeri & parum grati fuerant, tam mirifica saltem liberatio eos ad saniozem mentem reuocare debuerat: atqui eos semper sui fuisse similes ostendit. Tot certè miracula non modò hæterere in eorum animis, sed in oculis etiam versari æquum erat. Illi verò omnino oblit, ad Aegypti superstitiones repente transfuolat. Recens erat duræ seruitutis memoria, quam traiecto mari effugerant: sed tyrannos, à quibus plusquam inhumaniter afflicti sunt, redemptori suo præterunt. Hic ergo desperatæ impietatis cumulus fuit, quod Dei beneficiis frangi ac vincì eorum contumacia non potuit, quin semper ad ingenium redirent. Multum criminis atrocitate auget quod dicit Stephanus, Mosem contempsisse cum illis in deserto. Præterquam enim quoddam rara hæc & inestimabilis Dei bonitas in ipsis tolerandis apparet, nihil sibi ad excusationem reliquum faciunt, dum tot vindique angustis oblit, tot necessitatibus construct, Mosem habentes ducem sui itineris, & fidum vitæ custodem, perfidè nihilominus à Deo ipso deficiunt. Denique indomitis bestis similes fuisse apparet, quos Deus tot vinculis retinere in obsequio non potuit. Quoddam ergo illos Moses sub ducatu & præsidio Angelii per desertum regere non destitit, ex hac temporis concussantia colligere præsumptum est, quàm obstinata & insanabilis fuerit eorum prauitas. Sicut prodigiosa contumaciæ fuit, non humiliari tot malis & ipso mortis conspectu. Quoddam Mosem cum ANGELO & PATRIBUS iuuisse dicit, longè diuersa est ratio. Patribus enim adfuit, vt se illis ducem ex Dei mandato præberet: luit cum Angelo tanquam minister. Vnde sequitur non priuato homini factam fuisse iniuriam, sed gubernationi diuinæ: quando non oblitit vtriusque reuerentia, quin populus in sceleratam perfidiam se proriperet. De Angelo iam prius diximus. Sed participium *ἀλλοτρωτός*, ambiguum sensum habet. nam vel de prima visione potest intelligi, qua vocatus fuit Moses ad redimendum populum: vel de sermone quem Deus cum Mose habuit post traiectum mare rubrum. Quoniam autem vtroque modo se redemptionis esse authorem testatus est Christus, non multum refert vtrū eligas: imò nihil impedit quominus ad vtrumque extendas. Nam qui Mosis loqui ab initio coeperat, vt eum in Aegyptum mitteret, continuauit postea sermonis sui tenorem, donec perfectum effecit opus.

QUI SUSCEPIT VIVA ORACULA.) Erasmus transtulit Sermonem viuum: sed qui Græcè norunt, melius fuisse à se reddidit quod dicit Stephanus, agnoscent. Nam in oraculis maior quàm in sermone inest maiestas. Tantum de voce loquitur: scio enim oraculum esse quicquid ex ore Dei marat. Porro his verbis authoritatem Mosis doctrinæ coneliat, quia nihil in medium protulerit, nisi à Deo profectum. Vnde sequitur, non tam Mosis quàm Deo in illius persona rebelles fuisse Iudæos. quo magis deregunt seire eorum improbitas. Est autem hæc generalis ratio sciendi doctrinæ: quom homines nihil eradunt nisi diuinitus sibi mandatum. Quisnam enim hominum Mosem sibi postponere audebit: cui hoc tantum iure adhibendam fuisse fidem pronuntiat Spiritus, quia doctrinam à Deo acceptam fideliter populo expoluit? Sed quaeritur, cur Legem viuam sermonem appelleret. Videtur enim minimè hoc elogium cum Pauli verbis congruere: vbi Legem dicit esse ministerium mortis, & iram operari, & peccati esse virtutem. Si intelligas Viuum sermonem, qui fit efficax, & qui hominum contemptu irritus fieri nequeat, nulla erit repugnantia: sed ego est vt pro Vm sico positum interpretor. nam quom Lex piè audietur viuendi perfecta sit regula, & iustitiam Dei ostendat, meritò vitæ & salutis doctrina censetur. Quod pertinet solennis illa Mosis contestatio, dum cælum & terram adiurat, quod populoerit vitam vitæ & mortis. Quo sensu etiam Ezéch. cap. 20. conuenitur Deus, Legem suam bonam violentam esse, præcepta sua bona de quibus dixerat, Qui fecerit hæc, vivet in illis. Lex igitur in se vitam continet. Siquis tamen Viua interpretari malit efficaciam & virtutis plena, vehementer non contendam. Quoddam autem ministerium mortis dicitur, id illi accidentale est propter corruptam hominum naturam. Peccatum enim ipsa non generat, sed inuenit in nobis. Vitam offert: sed nos, quia vitiosi sumus, nihil quàm mortem referre inde possumus. Itaque, non nisi hominum respectu mortifera est. Quanquam altus respexit hoc loco Stephanus: neque enim de nudis præceptis loquitur, sed totam Mosis doctrinam comprehendit: in qua inclusa sunt gratiæ promissiones, atque ad eò Christus ipse vna cum hominum vita & sclus. memoria tenendum est quibuscum hominibus negotium erat Stephano. Præposteri erant Legis zelotæ, qui in mortua tantum & mortifera litera hærebant: ac interea contra Stephanum insaniebant, quod Christus in Lege quaereret, qui verè est illius anima. Obliquè ergo peruersam eorum incitium perstrinxit, maius aliquid & excellentius in Lege reconditum esse significat, quàm ipsi hætenus nouerint. Nam, vt carnales erant, externa specie contenti, nihil in ea spirituale querebant, imò nec sibi ostendi præbiterant.

VT NOBIS DARET.) Hoc ad diluendam calumniam valet, qua falsò grauatius fuerat. Nam quom fe Legis iugo subiiciat, & seque vnum ex Mosis discipulis esse profiteretur, multum abest, quin fidem illi apud alios abigeret, quin potius obiectum sibi crimen in calumniæ authores retorquet. Nam istud totius populi commune quodammodo probum erat, quoddam Patres Legi parere noluerant. Interea tamen admonet non suo tantum seculo Mosem datum esse prophetam, sed vt mortui apud posteros vigeret authoritas. Neque enim Dei doctrinam vnà cum Ministris extingui conuenit, aut è medio tolli. Quid enim minus consentaneum, quàm ipsam emori, qua nobis confertur immortalitas? Sic hodie quoque statuendum est: sicuti suæ ætatis hominibus loquuti sunt Prophætæ & Apostoli, ita nobis scripsisse, ac perpetuum esse doctrinæ illorum vigorem, quia authorem Deum potius quàm homines Ministris referat. Admonet interea, si qui destitutum sermonem reiciunt, Dei consilium reicere.

39 REPULERUNT ET AVERSI SUNT.) Mosem à Patribus reiectum fuisse dicit & simul causam notat, quoddam Aegypti superstitionibus se potius adixerint. Fuit autem hic horribilis & plusquam cæcus furor, Aegypti mo-

res & instituta appetere, vbi nuper tam grauiam perpeffi fuerant. AVERSOS cordibus in Ægyptum dicit, non quòd illuc reuerti optarint, sed quia animos reflexerint ad eas coruptelas, quarum nulla illis memoria manere debuerat, nisi cum summa execratione & odio. Verum quidem est, semel agitarum Iudeos Iudæos fuisse reditu: sed historiam illam Stephanus nunc non attingit. Porro contumaciam magis expiuit, quum dicit fuisse AVERSOS. Rectam enim viam ducit & rectore Deo ingressi, repente aliò se proripiunt: ac si equus res fractarius sibi impatiens prorexi se retroegerit.

40 FAC NOBIS DEOS.) Quam variis modis curium reflexerint Iudæi, memorabile præ aliis exemplum fœdæ ac detestandæ eorum peccati hæc hinc eligit Stephanus: quum scilicet vitulum sibi fabricauerunt, quum loco Dei colerent. Nihil enim hac ingratitude turpius fingi potest. Farentur se redemptos esse: ex Ægypto neque hoc Dei gratia & Moysi opera factum esse dissimulant: interea tanti boni authorem simul cum Ministro secum rejiciunt. Et quo prætextu? Nescire se obdiant quid Moysi acciderit. Atqui in monte esse non ignorant. Illuc euntem prosequuti sunt oculis suis, donec opposita nube Deus illum ad se reciperet. Sciunt præterea salutis suæ causâ. Moïsem abesse, qui se in tempore testatum promiserat, vt Legem à Deo latam ad ipsos perferret. Iussit tantum paulisper quiescere. Insanos repente intra exiguum tempus tumultus sine causa mouent, sed vt iustionis colore iurorem suum tegunt vel honestent, deos volunt habere sibi præsentem, quasi verum nullum illis Deus præsentis iuxta signum hæcenus dedisset. Atqui, eius gloria quotidie in nube & columna ignis conspicua erat. Videmus ergo quàm maligno Dei fastidio ad idololatriam propeant, vt interea taceam quàm turpius & scelerata ingratitude fuerit, quòd illis tam breui spatio miracula exciderant, quorum memoria in finem vsque mundi celebranda erat. Quare ex hac vna defectione abundè patet, quàm pernicax & instabilis fuerit populus. Adde quòd hanc potius rebellionis historiam, quàm alias referri, ad causam Stephani faceret. Nam populus Dei cultum palam euectit, Legis doctrinam repudiat, peregrinam & profanam religionem inducit. Cæterum, insignis est hic locus, quia tantem ostendit, ex quo omne genus superstitiones ab initio fluxerunt: præsertim verò que fabricandis idolis prima origo fuerit: nempe, quòd homo qui carnalis est, Deum inuenio pro carnis suæ capti habere vult præsentem. Hæc causa est, cur seculis omnibus tanta in fingend. idolis, hominum lasciuia fuerit. Ac Deus quidem se iudicati nocte hæc vsque accommodat, vt se quodammodo sub figuris offerat visibilem. Nam sub Lege plurima erant symbola ad testandam eius præsentiam. Et hæc dei B. p. istum & Coenam, ad que per externam Verbi prædicationem ad nos descendit. Verum, dupliciter hic peccant homines: primùm, ordinatis à Deo medijs non contenti, noui sibi audaciter accersunt. Hoc iam non leue est vitium, quòd nullum modum tenentes, pruriant semper ad noua signa, & que ita fines à Deo positos transilire non dubitant. Atqui nulla esse potest vera Dei imago, nisi quam ipse instituit. quæcumque ergo præter ipsius verbum finguntur hominum arbitrio, falsæ sunt & adulterinæ. Sequitur deinde alterum vitium non magis tolerabile, quòd mens humana, vt nihil nisi crassum & terrenum de Deo concipit, ita ad eandem crassitudinem transierit omnia diuinæ præsentis symbola. Nec modò in idolis à se fabricatis adeò perperam ludit, sed etiam quicquid à Deo institutum fuerit in contrarium finem detorqueus corrumpit ac vitiat. Descendit quidem, vt dixi, ad nos Deus: sed hoc consilio, vt nos in cælum attollat. Nos autem, qui terræ sumus affixi, illum similitur volumus in terra habere. Hoc modo deformatur cælestis eius gloria, & omnino impletur quod hic dicunt Israelitæ, FAC NOBIS DEOS. Nouum enim sibi numen creat quisquis non spiritaliter Deum colit. & tamen si omnia propius expendas, nolunt Israelitæ data opera Deum habere à se creatum. quo potius sub vitulaurei effigie, verum & æternum Deum habere se putant. Serrò enim ad conditum sacrificium adsunt, & quod Aaron pronuntiat, illos esse deos à quibus educti sunt ex Ægypto, consensu suo approbant. Verum, Dominus frivolas illas imaginationes nihil moratur: sed alienos deos in locum suum conueritur supponi, simul atque à verbo suo vel tantillum homines defleunt.

41 ET VITVLVM FECERVNT.) Cur hæc magis placuerit effigies, faciliè ex superioribus verbis colligitur. Quamquam enim innumeris idolis scatebat Ægyptus, bouem tamen in p. p. capio fuisse honore notum est. Vnde autè idoli cupiditas, nisi quia cordibus in Ægyptum auersi erant, quemadmodum iam dixit Stephanus: Notanda autem est locutio, quum dicit, eos HOSTIAM: idolo obtulisse. Edicit Aaron, vt ad colendum Deum populus conueniat: congregantur omnes. Testantur ergo sibi nihil minus in animo esse, quàm fraudare Deum suo cultu, vt ad vitulum transferant. quin potius illis propositum est, Deum in imagine vituli colere. Sed quia idolum fabricando, verum Deum reliquerunt, quicquid postea sequitur, idolo censetur dari: quia Deus prauos omnes cultus recipit. Neque enim æquum est, impensum ei ferri: quod non mandauit, & quia nominatim vetuit visibile simulacrum sibi erigi, sacrilegium est, quicquid in eius honorem postea tentatur.

LETATI SVNT SVPER OPERIBVS.) Loquutio hæc ex Isaiâ sumpta est, imò ex Prophetis, qui similitur exprobrant Iudæis, oblectatos fuisse suis signis. Et sæpe mira dementia est, dum sibi quidquam in rebus diuinis arrogat homines. Lætitiam interpretor, solenne illud tripudium, quod refert Moïses Exodi tricelimo secundo cap. Commune tamen vitium Stephanus taxat, quo laborant idololatæ. Nam quum in religione nihil hominibus fas sit suscipere, nisi à Deo præceptum: temerè quiduis excogitant & neglecto Dei verbo, eligunt manuum suarum opera. Stephanus autem ostendit, dum ita sibi in hac licentia placent, eò magis ipsos displicere Deo. Quare, si cultum nostrum probari volumus, ab operibus manuum nostrarum, hoc est, à proprijs inuentis abstinendum est. Nihil enim aliud quàm sacrilega profanatio est, quicquid à se ipsi homines excogitant. Propriei patidem idolum proprii causa sic vocatur, quasi res nihili, quia nulla ratio patitur Deum ab homine fabricari.

42 *Conuertit autem se Deus, & tradidit eos ad colendam militiam celi: quemadmodum scriptum est in libro Prophetarum, Quisquid victimas & hostias obtulistis mihi per annos quadraginta in deserto, domus Israel?*

43 *Et susculistis tabernaculum Moloch, & astrum dei vestri Remphan, & figuras quas fecistis ad colendum eas. Ideo transferam vos ultra Babylonem.*

Docebit hic Stephanus, nullum Iudæos fecisse peccandi finem, sed longius subinde in peruersis suis erroribus euagatos: vt primus ille lapsus illis velut ingressus in labyrinthum fuerit. Hoc autem iustæ Dei vindictæ assignat, quòd ab eo tempore creuit iniquitas, vt sibi pro vno idolo, innumera accerterent. Admonet hoc exemplum, vt sollicitè ad sequendam Dei regulam intenti simus: quia simulacra vel tantillum ac dea defleximus, huc & illuc variis delirijs raptati, implicari plurimis superstitionibus, & peritus demergi in vastam et-

rorum colluuiem necesse est. Atque hanc Deus pœnam iustè hominibus irrogat, qui eius verbo parère abnuerunt. Ideo dicit Stephanus *CONVERSVM* fuisse Deum: quæ locutio perinde valet, ac te ipsum obuertere. Oculos enim quodammodo in populum defixos habebat, quum singularem in eo regendo curam ostenderet. Oculos enim quodammodo in populum defixos habebat, quum singularem in eo regendo curam ostenderet, nunc defectioe *offensus*, faciem suam aliò conuertit. Hinc simul colligere licet, non aliter posse nos rectam viam persequi, nisi quum Dominus nobis regendis inuigilat: aucta autem eius facie nos statim in errores abstrahit. Tam tunc quidem à Deo relictæ erant Israelitæ, quum vitulum fabricarunt: verùm Stephanus pœnæ atrocitatem exprimitere voluit, ac si dixisset tunc planè in sensum reprobam fuisse coniectos, quemadmodum & Paulus eos qui gloriam Deo non dederunt quum se illis manifestasset, in cæcitate & stupore, & in cupiditates probrofas tradidit, iusta Dei vindicta, docet. Hinc factum est, ex quo viriati cœpit religio, vt paucis superstitionibus innumeræ abominations, & leuibz corruptelis crassa idololatriz portenta successerint. Quia enim lucem sibi accensam neglexerunt homines, iusto Dei iudicio prius oblitus fuerit, vt nihilo rectus quàm brutæ pecudes iudicaret. Est quidem fertilis idololatria, vt ex vno deo fictio, centum mox gignantur: ex superstitione vna, mille scaturiant. Sed hinc tanta hominum infania, quòd Deus Sarang illos tradens, se ipsum vicissim: quia ex quo nos suscepit regendos, nulla contingit in parte eius mutatio, sed temeraria nostra leuitate à nobis d strahitur.

Amos 5. 25.

NON QUID VICI SIMAS ET HOSTIAS.) Locus hic ex quinto capite Prophetæ Amos sumptus est. Locutio qua Stephanus vitur, prophetas omnes in vnum corpus fuisse collectas ostendit. Cæterùm Amos illic, postquam in idololatria & varia populi scelera inuectus est, subiicit, non esse nouum hoc malum, vt Deo rebelles sint Iudæi: quia iam in ipso deserto illorum patres, & leuibz pietate descuerant. Porò victimas sibi oblatas fuisse negat, non quòd illic nulla prorsus fuerint sacrificia, sed quia Deus ad teretinum cultum respicebat: quemadmodum & apud Isaiam expoſtulat cum populo quòd nullis ab eo sacrificiis honoratus fuerit, Tu, inquit, non inuocasti me, Iacob, nec sacrificiis tuis me honorasti, neque ego seruire te feci in oblatione vel sumis. Non emisti mihi calamus, neque adipe satiasti me. Tu verò onerosus mihi fuisti in peccatis tuis, & seruire me fecisti in tuis iniquitatibus. Cerrè eiusmodi omnia quocidè fibant à Iudæis: sed nullum ab impiis obsequium recipit Deus, vel ratum habet: deinde abominatur quicquid aduentitius mixtus sociatum est. In hunc modum etiam de Patribus ipotatis loquitur Amos. Quod statim subiicitur, vel ad eisdem, vel ad posteros refertur potest.

Isa. 43. d. 22.

43 *SVS REVLIS* tabernaculum Moloch. Copulam, aduersatiuæ particulæ loco quidam accipiunt: ac si dicerent, Quin potius honorem exhibuisti idolo. Posset etiam in particulam causaliem retolui, hoc modo, Non mihi obtulisti sacrificia, quoniam erectum fuit à vobis tabernaculum Moloch. Ego autem paulò aliter interpretor, quòd scilicet maioris vehementiæ causa Deus in initio Patres accusat: deinde posteros subiicit in deterius superstitione auxisse, quoniam noua & varia idola sibi acciuerint: ac hinc loquutus esset Propheta in persona Dei, Si ab vltima vetulitate repetam qualiter se genus vestrum erga me gesserit: o domus Iacob, iam in ipso deserto Patres vestri mandatum à me cultum corrumpere ac peruertere cœperunt: sed vos illorum impietatem vicistis, nam innumera deorum turba à vobis inuectæ est. Atque hic ordo ad institutum Stephanum melius quadrat. Vult enim probare (vt iam dictum est) ex quo in alienos ac degeneres ritus prolapsi sunt Israelitæ, nullum fecisse peccandi modum: sed excitare à Deo percussos, nouis subiinde idololatriis se polluisse, donec ad extremum impietatis ventum est. Ergo Stephanus Prophetæ testimonio sententiam hanc appositè confirmat, quòd Iudæi ex Patribus impiis ac immorigeris progeniti, tamen in peius ruere nunquam cessassent. Cæterùm, quanuis paulò diuersa sint Prophetæ verba, sensus tamen idem est. Probabile est Stephanum, cui sermo erat cum Iudæis, recitasse ad verbum, eorum lingua, quod habetur apud Prophetam: Lucas, qui Græcè scribebat, interpretem G. æcū sequutus est. Propheta dicit, Honorasti Succuth Regem vestrum, & Chium imaginem vestram, sydzus deorum vestrorum. G. æcus interpretes ex proprio nomine appellatiuum fecit, propter affinitatem vocis Succoth, quæ tabernaculum significat. Vnde porò suum illud Rempham sumperis, nescio, nisi quod potuit nomen illud ea ætate magis esse vlt receptum.

ET FIGURAS QVAS FACIETIS.) Nomen Imaginis quod est apud Prophetam per se nihil vitij denotat. Nomen etiam *πικρα* apud Græcos in bonam partem capitur. *πικρα* enim vocatur omnes ceremonias quas Deus inuoluit. Damnat tamen nominatim Propheta *πικρα* à Iudæis confictos. Cur istud, nisi quia Deus in vltimè & externa forma coli non vult? Si quis excipiat, Mentionem hic fieri de syderibus: verum quidem ille fateor: sed in hoc tantum inſisto, Prophetam, quamuis honestum nomen idolis concedat, vitiosam tamen cultum acriter & seuerè damnare. Quo refutatur incepta & puerilis Papistarum cauilatio. Imagines & statuas quas adorant, quia negant esse idola, cultum in quo insaniunt *ειδωδωρα* esse dicunt, non autem *ειδωδωρα*. Quum sophistè Deo illudant, nemo communi tantum sensu præditus, non videt in talibus ineptus pluraquam esse ridiculos. Nam vt de voce litem ipsis non moueam, certum est nomen *πικρα* magis honor. si cum esse quàm *ειδωδωρα*. Atqui, simpliciter hic damnantur *πικρα* quos sibi homines fabricant, non tantum *ειδωδωρα*, sed *ειδωδωρα*. hoc est, ad quamlibet adorationem. Ergo conced. tputida illa diuinctio, in qua Papistæ callidum effugium habere se putant.

VLTRA BABYLONEM.) Propheta Damascum nominat: nec dissentit Græca interpretatio. Quare fieri potest vt hic nomen BABYLONIS errore obrepserit, quanquam in summa rei nihil est discrepaniæ. Babylonem transferendi erant Israelitæ: sed quia præsidium sibi certum & inexpugnabile in Syria regno stantebant: cuius caput erat Damascus, ideo Propheta denuntiat, Damascum non fore obitaculo quin Deus illos longius expellat, ac si diceret, Quando Damascum habetis hostibus vestris oppositam, putatis vos egregè munitos esse: atqui, Deus vltra vos transferet in Assyriam scilicet atque in Chaldæam.

44 *Tabernaculum testimonij sui: Patribus nostris in deserto, quemadmodum ordinauerat loquens Moysi, vt faceret illud secundum formam quam viderat.*

45 *Quod etiam induxerunt qui successerunt Patres nostri cum Iesu in possessionem gentium, quos expulit Deus a facie Patrum nostrorum usque ad dies David.*

46 *Qui inuenit gratiam coram Deo: & petiit vt inueniret habitaculum Deo Iacob.*

47 *Solomon autem edificauit illi domum.*

48 *Sed Altissimus non in manufactis templis habitat: quemadmodum Propheta dicit,*

49 *Calum mihi sedes, terra verò scabellum pedum meorum. Qualem domum edificabitis mihi dicit Dominus: vel, quis locus requietis mee?*

50 *Annon manus mea fecit hæc omnia?*

44 **TABERNACULVM TESTIMONIUM.)** Hic ostendit Stephanus, non posse adscribi culpam Deo, quòd Iudei variis superstitionibus se polluerint, quasi eos sine se in vagari passus fuerit. Deum enim **MANDASSE** dicit, qualiter ab ipsis coli vellet. Unde sequitur, non alia causa fuisse tot erroribus implicitos, nisi quia prescriptam à Deo formam sequi noluerint. Quamquam duplici eos nomine perstringit: Quòd à via Dei regna non contenti, temerè ipsi alienos cultus sibi inxerint, deinde, quòd in templo quoque & ministris à Deo ceremonias, rectum finem non spectarint. Nam quum spiritualis cultus ex terra illis deberent esse, pro crasso suo ingenio nihil nisi terrenum & carnale apprehenderunt hoc est, pro corpore ipso, vmbra. Videamus ergo in Iudæis primo reprehendi auidaciam, quòd simpliciter Dei verbo non contenti, post sua comenata abreperunt. Deinde reprehendi præposterum veri adfaceri cultus, absum, quia carnem pro Spiritu sequuti sunt. **TABERNACULVM,** inquit, **SERIMONIUM** illis fuit. Ego nihil eos impulsi ad peccandum, quàm propria deum & temeritas, nam quum proinde edocti essent, quoniam esset iusta colendi Dei ratio, sublatas erat ignorantia prætexis. Quod obsecratum dignum est, nam quum Deus voluntatem nobis suam patefaciens, futurum quòd eodem modo imponat, nisi post acceptum eius mandatum huc vel illuc deflectimus, duplex nos reatus manet, quia scimus scientes voluntatem dominum sui & non faciens, gratius vapulabit. Hæc prima nota est, qua degeneres ac vitiosos omnes cultus à probo & iustico Spiritus sanctus discernit. Imò, ut breuis loquar, recti cultus & idololatricæ primum est discrimen, quòd pij nihil nisi ex Dei verbo suscipiunt, alii autem quæquid libuit, putant esse licitum, atque ita suum arbitrium pro lege habent, quum Deus nihil prohibet nisi quod ipse præscripsit. Hoc etiam pertinet à **SERIMONIUM** nomen. Vox quidem Hebraica **MOED**, statum locum, & tempus, vel conuentum hominum significat: sed ratio que exprimitur apud Moysen, aliam appellat, omnis causam esse ostendit. Apud quem sepius repetit Deus, Ego illic conueniam vobiscum. Ergo scedere ac verbo Domini consecratum erat tabernaculum, & illic affixæ vox eius personabat, vt à proprijs omnibus locis differet.

SECUNDO FORMAM QUAM VIDERAT.) Hoc ad secundam partem quam attigit, refertur. Tie rti enim potest vt qui tantum præceptis à Deo ceremonias vt, peruersè tamen Deum colat, ritus enim externos Deus non moratur, nisi qua tenus celestis veritatis sunt symbola. Ita structuram tabernaculi veteris ad celestem architecturam exigi voluit, vt scientes Iudei, non esse in externis figuris hærendum. Porro, quòd sibi voluerit typus ille, cuius mentio fit apud Moysen, Exodi 25, petat qui volet ex meis in Epistolam ad Hebræos commentarius. Hæc breuiter tantum admonet Stephanus, spirituale fuisse cultum quem mandauit Deus Iudæis, sed illos pro carnali suo stupore malos ac peruersos fuisse interpretes. Ergo, sicuti diximus nullum probari Deo cultum, nisi qui in eius mandato fundatus est: ita hic docemus à legitimum mandati vt spirituales adfæ veritas, quo confessio, similis erat quam diximus veterum fuisse in hoc cardine, Cedere debeant nec ne vmbra corpori. Quòd dicitur Moyses, **FORMAM** vidisse, id significat Dei Spiritus, non licere nobis formas pro arbitrio comminisci, sed in forma a Deo ostensa defixos esse oportere omnes nostros sensus, vt ad eam formetur tota religio. Nomen **TYPI** hoc loco primatum exemplar significat, quòd nihil aliud est quam spiritualis veritas.

45 **QUOD INDVXERVNT.)** Hoc ad augendam gentis perniciam facit, quòd quam Tabernaculum apud eos maneret, atque illud gestarent quocumque proficerentur, non tamen potuerint in Dei testimonio retineri, sed perfa leuitate in alienos & profanos ritus transferunt, nempe testantes in medio sui Deum habitare, à quo tam remoti erant & quem profligabant ex hæreditate sibi ab illo data. Huc accedit quòd Deus Tabernaculum suum variis miraculis ornabat: victoris enim quibus potiti sunt Iudæis, sancita fuit illius dignitas, vt patet ex compluribus sacre historie locis. Valde ergo præfactos fuisse necesse est, qui à cultu tot modis approbato subinde resiliere non destiterunt.

VSQUE AD DIES DAVIDIS.) Tamest diu in Silo stationem suam habuerit arca Domini, non tamen vsque ad regnum Davidis certa illi fuit sedes. Neque enim hominibus fas fuit locum illi eligere, sed collocandam fuit in eo loco quem Dominus monstrasset, sicuti Moyses sepius meminit. Neque verò David ipse ab hostibus receptam ausus est in arcam Areneæ adducere, donec illi per Angelum à celo testatus est Dominus illum esse sedem quam elegerat. Non immerito autem hoc in singulari Dei beneficio deputat Stephanus quòd offensus fuit locus Davidis, in quo Deum post hæc Israelitæ colerent. Sicut in Psalmo, tanquam alia te non vulgari sibi gratulatur: **Extatus sum in dicentibus mihi, In domum tehouæ ibimus, stabiles erunt pedes nostri in atrijs tuis, Ierusalem.** Coniunctum erat sacerdotium cum regno. Ergo in statione Arcæ, regni stabilitas Davidi ostenditur. Ideo tam anxie hoc optasse dicitur, vt solenni voto se obtingeret, non te prius habitaturum domi suæ, non daturum somnum oculis, nec palpebris suis dormitationem, donec sciret locum Domino, & tabernaculum Deo Iacob. Porro Davidi offensus fuit locus, Solomon verò permissum est templum extruere.

47 **SOLOMON ÆDIFICAVIT.)** Videtur hic obliquè Stephanus Solomonem perstringere, quasi Dei naturam non respexerit in extruendo templo: tamen opus illud non absque Dei iussu aggressus est. Addita fuit etiam promissio, qua testatur est Deus se præsentem illi suis adfore. Respondeo, quum negat Stephanus Deum habitare in templis manufactis, ad Solomonem id minimè referri: qui satis agnouit: quærendum in celo Deum esse & illuc attollendas fide esse mentes. Quod etiam solenni quam habuit precatone, disertè præteritis est. Cæli caelorum te non capiunt: & quanto minus domus hæc: sed populi stuporem reprehendit, qui templo abusus est: quasi Deum sibi haberet obstructum. Quod clarius patet ex Esaiæ testimonio quòd simul atque ait: **Deus, inquit, templum sibi voluit per Solomonem extrui, sed longè erratum qui eum veluti inclusum putarunt eiusmodi structura: quemadmodum per Prophetam suum conqueritur, iniuriam sibi à populo fieri, dum loco alligatus fingitur. Catechum non ideo solum inuehitur Propheta in Iudæos, quòd Deum superstitionis dè colerent, putantes templo affixum esse: eius numerus: sed quia illum æstimantes ex suo affectu, postquam sacrificijs & externa pompa defuncti erant, fingebant sibi placatum esse, ad eoque obnoxium. Hic ferè communis fuit omnium ætatum error, quòd homines frigidas ceremonias putarunt abundè ad cultum Dei sufficere. Ratio est, quia quum sint carnales mundò que addicti, Deum imaginantur sui similem. Ergo Deus, vt hunc illis stuporem excutiat, se omnia prædicat implere.**

49 **Nam quòd eorum morum, & terram assignat scabellum pedibus suis:** non ita accipi debet, quasi sit corporalem vel more hominum diuidi possit in partes: sed quia immensus est, negat se vllis locorum spatium contineri. Falluntur itaque qui ex sua natura Deum vel eius cultum æstimant. Quia autem Propheta negotiorum est cum hypocritis, non de essentia Dei tantum disputat: sed generaliter docet, hominibus valde esse dissimilem, nec eorum more, vano huius mundi splendore affici. Hic tursum exoritur illa questio, cur Prophetæ nullum in mundo quietis locum Deo esse pronuntiet, quum tamen diuersum alibi palam assermet Spiritus, Psalmo 137. **Hæc requies mea in seculum seculi. Quinetiam Isaias hoc eodem elogio Ecclesiam ornata, quàm sit**

gloriosa Dei requies: ad templum scilicet alludens. Respondeo, quum præsentia suæ symbola in templo & sacrificiis olim instituit Deus, non hoc fecisse, vt se illic & suam virtutem affigeret. Perversè ergo tractant, qui defixis in symbola mentibus, terrestre sibi fabricati sunt deum. Perversè etiam qui hoc prætextu, peccandi licentiam sibi sumplerunt, quasi in nudis ceremoniis promptum ac facilem haberent eius placandi modum. Ita solet mundus cum Deo ludere. Quum externis symbolis Deus se præsentem suis fore testatur, vt in medio eorum habitet, sursum eos inuocat, vt spiritali modo ab ipsis queratur. Hypocritæ mundo impliciti, Deum potius è cælo detrahare volunt: & quum nihil habeant præter nudas figuras, stolta confidentia inflati, securè sibi in peccatis indulgent. Sic hodie in Paparum Christum imaginatione sua includunt in pane & vino. Deinde, iudicio cultu erga suum idolum defuncti, super se esse ferunt, quasi nihil ad angelicam sanctitatem decisset. Hæc duo vitia sedulo notanda sunt, quòd homines superstitiosè mundanum ac carnalem sibi Deum fabricant, qui ad ipsos ita descendat, vt maneat in terra defixi, neque ad cælum aspirant. Deinde, fruolus obsequiis placari Deum somniant: Hinc fit, vt oblitescant in signis visibilibus: deinde vt neglecta pietate, Deum puerili modo, & nihili rebus demereri saragant. Nunc tenemus quo sensu dicat Propheta, nusquam esse Deo in mundo locum quietis. Templum quidem præsentia suæ signum ac pignus esse voluerat, sed piis qui corde in cælum ascendunt, qui pura fide spiritaliter illum colerent. Sed apud superstitiosos, qui stupidis suis figmentis eum mundi elementis alligant, aut terrenum illi cultum stultè erigunt: apud hypocritas, qui ebria confidentia turgescunt, quasi optime erga Deum defuncti sint, postquam in suis ineptis luserunt, non habet quietis locum. In summa, promissio fide accepta facit, vt Deus tanquam præsens nos in templo exaudiat, virtutem suam exerat in Sacramentis: sed nisi fide ad ipsum assurgimus, nullam habebimus eius præsentiam. Hinc colligere promptum est, quum in medio suorum habitat, nec terræ affixum esse, nec vlllo loco comprehendi, quia spiritaliter ipsum in cælo querunt.

50 NONNE MANVS MEA.) His verbis admonet Propheta, neque auro, neque pretioso templi ornatu, neque sacrificiis Deum indigere, vnde sequitur, verum eius cultum ceremoniis non contineri. Nihil enim eorum quæ illi offerimus sua causa desiderat, sed tantum vt nos exerceat in studio pietatis, quod argumentum fufius tractatur Psalmo 50. Etsi enim pudenda est fatuitas, Deum velle sacrificiis placere: nisi tamen in ea demeriti essent hypocritas, non tanti res iudicras facerent, quia in spidum est coram Deo quicquid à spiritali cultu discrepat. Ideo sciamus nos queri à Deo non nostra, quæ precariò tantum ab eo obtinemus. Atque hinc simul patet, quàm pio- cul à carnalibus hominum figmentis distet vera religio.

51 *Dure cervicis, & inci: canis corde & auribus, vos semper Spiritui sancto resististis: sicut Patres vestri, ita & vos.*

52 *Quem Prophetarum non persequuti sunt patres vestri? & occiderunt eos qui prænuuntiarunt de adventu Iusti, cuius nunc vos prodoctores & homicida facti estis.*

53 *Qui accepistis Legem in dispositionibus Angelorum, nec servastis.*

51 Quum Stephanus diseret ad capita accusationis non respondeat, libenter iis assentior qui plura dicturum fuisse putant, nisi tumultuosè abrupta fuisset eius oratio. Scimus enim qualem confessum iudicum habuerit. Quare non mirum est, si strepitu & insanis clamoribus illum tacere coegerint. Et videmus etiam eum data opera longis insinuationibus vsum esse, vt eos quasi truces belluas mulceret. Sed illorum rabiem tunc fuisse accensam probabile est, quum ostenderet Legem ab ipsis pessimè fuisse corruptam, templum eorum superstitionibus pollutum, & apud eos nihil esse sincerum, quia in nudis figuris hærentes, spiritaliter Deum non colerent: quia ceremonias non referent ad cælestem typum. Cæterùm, etsi non rectè statim in causam ingressus est Stephanus, sed paulatim lenire feroces animos tentavit: appositè tamen disseruit ad purgandum quod illi obiectum fuerat crimen. Duo hæc, vt dictum est, præcipua erant quæstionis capita. Quòd in Deum ac eius templum contumeliosus fuisset Stephanus, Quòd Legem abrogatè coactus esset: Stephanus, vt calumnias istas dilueret, à vocatione Abrahamæ exorsus, Iudæos non natura, non iure proprio, non operum meritis Gentibus præcellere ostendit, sed gratuito privilegio, quòd Deus in Abrahamæ persona eos adoptasset. Facit similiter ad causam, quòd fœdus sicutum cum Abraham percutillum erat, antequam esset templum, ceremonie, adeoque ipsa circumcisio. Quibus rebus ita gloriabantur Iudæi, vt nullum sine illis Dei cultum, nullamque sanctitatem esse dicerent. Narravit postea quàm mirifica & quàm multiplex fuisset erga genus Abrahamæ Dei bonitas, & quàm male victimam ac pernicetè populum, quantum in se erat, repulisset Dei gratiam. Vnde constat, non posse eius meritis adscribi, quòd censetur Dei populus: sed quia Deus indignum vitro sibi elegerit, & ingrato benefacere non destiterit. Hoc modo ad humilitatem subigi ac domari poterant alti & superbi eorum spiritus, vt solæ gloriæ flaru exinaniti, ad Mediatorem venirent. Tertio exposuit in ferenda Legge & redimendo populo prælidem fuisse Angelum: & Moysen ita ministerio suo sanctum esse, vt alios in posterum Prophetas fore diceret: quorum tamen illum esse aliquem principem necesse erat, qui finem prophetiis & vaticiniis omnibus imponeret, ac solidum afferret complementum. Vnde colligitur, nihil minus quàm Moyses esse discipulos, qui promissum in Legge, ac laudatum doctrinæ genus vnà cum ipso auctore repudiant. Ostendit postmodò totum veterè cultum: qui à Mose præscriptus erat, per se minimè estimandum, se à debere potius in alium finem referri: quia ad cælestem archetypum formatus fuerit: Iudæos autem præposuisse Legem interpretes: quia nihil nisi carnale ac terrenum cõciperent. Hinc conficitur nullam tempus ac Legi fieri iniuriam, quum Christus tanquam vtriusque finis & veritas, in medium statuitur. Cæterùm, quia status causæ in hoc præcipuè cardine vertebatur, cultum Dei in sacrificiis & aliis rebus propriè non consistere, & ritus omnes nihil quàm adumbrasse Christum, Stephanus consiliù erat, insinulare potissimum in hanc partè, si passi fuissent Iudæi: sed quia vbi ad episcopatum ventum est, furore accensi plura audire non sustinent, deest eorù omnium applicatio quæ dixerat ad presentem causam. Et pro episcopo acerbam oburgationem subtexere cogitur: DIXIT, INQUIT, CERVICIS. Videmus vt sancto zelo repente in eos exandescat: sed quia videbat absque profectu se verba fundere apud sordos, doctrinæ suæ contextum abruptit. Eit autem sumpta ab equis aut bobus metaphora, quam frequenter vsurpat Moses, quum dicere vult populum suum petuicacè ac immorigerum Deo esse, adeoque inadmittit. Exprobratio quæ sequitur, plus habuit apud eos vehemètia: Circumcisio enim illis ad vitia omnia regenda velum erat. Ergo, quum IN CIRCVENCISIOS CORDE vocat, nõ modò significat Deo rebelles esse ac præfractos, sed in eo symbolo quo superbiebant, perditos ac fœdissimos inueniri, atque ita quod iactabatur in suam gloriã, aptissimè retorquet in eorù dedecus: Perinde enim hoc valet, ac si dixisset, fœdus Domini eos adulterasse, vt irrita eorù Circumcisio ac profana esset: Hæc autè locutio sumpta est ex Legge & Prophetis, quemadmodum enim Deus symbolum instituit, ita Iudæos scire voluit quorsum circumciderentur:

derentur: nempe, vt corda sua & omnes vitiosos affectus Domino circunciderent: sicue legimus. *Et nunc circuncidite corda vestra Deo.* Quare licet Circuncisionis, sicuti Paulus nominat, inanis esse nihil sita apud Deum. Ita quum hodie Baptismi nostri veritas spiritalis sit ablutio, timendum est ne iure nobis obici possit, nos minime Baptismi esse participes, quia cauemus & animam habeamus foribus inquinatis.

VOS SEMPER RESTITIS ISTIS.) Latum fratrum ac patrum nomine dignatus fuerat Stephanus, in quos tam aspectu inuehitur. Quamdiu ergo spes erat posse eos ad mansuetudinem illi non amice modo, cum illis egisset, sed honorifice eos alloquutus esse: tunc ubi desperatam tenuit eorum contumaciam, non modo illis detulit omnem honorem, sed ne quid haberet cum illis commune, eos tanquam ex alieno genere citos compellit. Vos inquit, patribus vestris si miles estis qui semper in Dei Spiritum rebelles fuerunt. Atqui ex nullo ipse quoque patrum originem ducebat verum vt Christo se adiungit, genus suum, quaterius impium fuerat, oblitiscitur. Neque enim omnes eodem quo sapunt, sacculo comprehendit, sed totam ipsam compellat. Ceterum h. s. 1512 R. Spiritum dicitur, qui enim in Prophetis loquentem contumaciter reiciunt. Neque enim de arcenis revelationibus hic agitur, quas Deus cuique intus inspirat, sed de externo ministerio. Quod diligenter notandum est. Omnem exultationis colorem vult Indus tollere. Itaque exprobat quasi data opera & ex proposito, non autem ignorantia fuisse Deo rebelles. Vnde apparet, quanti Dominus verbum suum factus, & quam reuerentiâ à nobis incipit vult. Quare, ne gigantum insular cum Deo bellum geramus, multos quorum ore nos docet, discamus placidè audire.

22. (QUEM PROPHETARVM.) Quum patrum crimen sustinere non debeant, videtur iniquus esse. Stephanus, qui inter eorum crimina quos alloquitur, hoc referat: verum iustas causas habuisset, quid faceret. Primum, quia superbè tactabat se Abrahæ sanctum esse progeniem, operæ pretium fuit illis ostendi, quam esset illa vanitas, ac si diceret Stephanus, Non esse cur genus suum iactem, quum ex impijs Prophetarum, & ex foribus sint progeniti. Ita obicique perstringit, quod apertus apud Prophetas occurrit, non Prophetarum esse filios, sed degenerem ac peritiam obolem, semen Chanaan, &c. Quod idem hodie in Papistas referre licet, vt iustos patres magnificè effertur. Deinde hoc ad amplificandam onem valet, quod dicit non illius nouum esse, vt veritati repugnet: sed quasi hereditariam ipsos à patribus hanc malitiam habere. Porro latum Ecclesia hoc modo ipsis detrahi oportuit, quæ grauiabant Stephanum. Erat indignum hoc præiudicium contra Euangelij doctrinam, quod se Dei Ecclesiam esse gloriabantur, hincque titulum sibi ex longa successione arrogabant. Stephanus ergo contra occurrit, ac demonstrat patres eorum non minus quam ipsos impio sanè doctrinæ contemptu & odio aduersus Prophetas insanisse. Postremò hic perpetuus Scripturæ mos est, filios ad patrum reatum aggregare, cum videns sceleribus se obstringunt, ac respondet celebris Christi sententia: Implete mentium Patrum, donec veniat languis iustus super vos, ab Abel vsque ad Zachariam.

23. (QUI PRÆNUNTIAVNT.) Hinc colligimus intentos huc fuisse Prophetas omnes, vt gentem suam ad Christum dirigere: sicuti ipse est finis Legis. Prophetas omnes, quibus prædictus fuit Christi aduentus, colligere nimis longum esset. Hoc generaliter tenere sufficiat, commune fuisse Prophetis officium, salutem ex Christi gratia promittere. Non enim vsq; tunc, Christo hinc tribuitur, non modò ad notandam innocentiam, sed ab effectu: quia proprium eius est, institutum in mundo constituitur. Hoc autem loco Iudæos coarguit Stephanus, plusquam indignos esse redemptionis beneficio, quia iam olim patres non modò respuerunt quod illis testatum erat per Prophetas, sed crudeliter gratiæ nuntios trucidarunt: filij vero iustitiae & salutis auctorem sibi oblatum, conati sunt extinguere. qua comparatione Christus se electam hostium suorum in conspirationem cumulum imperatum omnium esse admonet.

24. (QUI ACCBPISISTIS LEGEM.) Furorem quo ardebat aduersus Stephanum, vocabatur zelum Legis: quasi ipse Legis defensor, & apostata, alios ad eandem defectionem impelleret. Hanc calumniam quum ducere in animo haberet, responsum suum non pertexit. neque enim illi dabatur audientia, & verba apud furiosos profundere inutile erat. Ergo illis vno verbo salum prætextum excutere contentus est. Vos, inquit, mentiri constat, quum obtenditis Legem studium, quum vos transgredi & violare non cessatis: ac sicuti proximis verbis proditoriam iusti eadem illis obiecit: ita nunc exprobrat defectionem à Lege. Dicit quispiam non leuari Stephani causam, eò quòd Iudæi in Legem peccent. Verum, vt diximus, Stephanus non ita eos obiurgat, quasi in hoc cardine sua vertatur defensio, sed ne sibi in fallaci iactantia placeant. Sic enim tractandi sunt hypocritæ, qui quum secum Deum contemnant, videri tamen volunt acerrimi gloriæ eius vindicæ. Est etiam hic apta antitrophe, quòd Legem apud se depositam suscipere simulauerant, qua tamen ab illis contumeliosè sprete sunt.

IN DISPOSITIONIBUS ANGELORVM.) Ad verbum est, IN DISPOSITIONES, sed perinde valet. Porro huius dicti non alius intus: ipse nobis quaerendus est quam Paulus, qui per Angelos dispositionem fuisse Legem docet, vel ordinatam. Participio enim illic vitur, vnde nomen hoc deductum est. Intellegit autem Angelos Dei interuentos fuisse ac testes in Lege promulganda, vt rata & stabilis esset eius authoritas. Quum ergo Deus Angelos quasi ad solennem conciliationem aduocauerit, quum Legem suam dedit Iudæis, iidem Angeli testes eorum perfidiae futuri sunt. Et hoc consilio, Angelorum meminit Stephanus, vt coram ipsis reos petagat Iudæos, quòd transgressi Legem fuerint. Hinc colligere licet, quid futurum sit Euangelij contemptoris, quod supra Legem tantopere excellit: vt eius gloriam quodammodo obsecret: quemadmodum tractat Paulus 2. ad Cor. 3.

54. *Porro hæc audientes, dissecabantur cordibus suis, & stridabant dentibus in ipsam.*

55. *Ipse autem quum plenus esset Spiritu sancto, intensus in celum vidit gloriam Dei, & Iesum stantem à dextris Dei.*

56. *Et dixit: Ecce, video celos apertos, & Filium hominis à dextris Dei stantem. Clamantes autem voce magna continuerunt aures suas.*

57. *Et unanimiter in eum impetum fecerunt.*

58. *Et eiecit eum extra urbem, lapidarunt.*

54. (AUDIENTES HÆC.) Initium actionis aliquam iudicij speciem habebat sed tandem Iudices rabiem suam continere n. queunt. Aduerso primo murmure ac strepitu abruptur eius oratio, nunc inferis clamoribus tumultuantur, ne qua vox ad eorum aures perueniat, postea sanctum virum ad mortem trahunt. Pulchre autem exprimit Lucas, quanta fit vis Satanæ in agitando Verbi aduersariis. Quum dicit intus fuisse DISRIPTES, non

non simpliciter excauduisse, sed rabie percitos fuisse significat. Et furor ille in dentium stridorem, quasi violentis ignis in flammam, erumpit. Sic verbi Dei auditu necesse est affici reprobos omnes, quibus imperat Satan. atque hæc Evangelij conditio est, ut hypocritas, qui modesti prius videri poterant, ad insaniam adigat. quemadmodum si ebrius somnum appetens, repente excitetur. Ideo hoc Christo tanquam proprium assignat. Simeon, reterege cogitationes ex multorum cordibus. Nec tamen hoc salutis doctrinæ adscribi debet, cui potius hic finis est propostus, ut subactos hominum animos, in Dei obedientiam reformet. Verùm ubi animi à Satana possessi sunt, si Verbo vergeant, steri non possent quin emerget impietas. Ergo accidentale est hoc malum. His tamè exemplis monemur, minimè sperandum esse ut Dei verbum omnes ad insanam mentem reuocet. Quæ doctrina nobis ad constantiâ valde necessaria est. Qui docendi munus sustinent, si delicta obire illud, & exequi nequeunt, quin Dei contentiois acriter se opponant, quam autem nunquam desint scelerati homines, à quibus vilipenditur Dei maiestas, decurre ad istam Stephani vehementer in subinde necesse est. Non enim coniuuere fas est, ubi Deo suus eripitur honor. Quid autem inde eueniet? nempe, magis inflammabitur impietas, ita videbimur oleum camino (quod aiunt) addere. Verum quicquid accidat, non tamen impijs parcendum est: fed fortiter premendi sunt: etiam si omnes inferni furias euomere debeant. ac certum est eos qui impiorum aures delictis mulceri volunt, non tam respicere profectum, quàm periculi timore molles esse. Nec verò utcumque non semper respondeat euentus votis nostris, sciamus fortitudinem in asserenda pietatis doctrina, sacrificium boni odoris esse Deo.

55 QUVM ESSET PLENVS SPIRITV.) Dicit vix potest quantis angustiis constructus fuerit seruus Christi, quum le vadique circumdatus videret rabiosis hostibus: bonitatem causæ suæ partem calumniæ & malicia, partim vi & insanus clamoribus oppressam: vndique truculenti vultus inflarent: ipse ad dium & horrendum mortis genus traheretur, non quàm apparet subidium vel leuamen. Ergo ita desitutus hominum auxilio, ad Deum se conuertit. Hoc primo loco notandum est, quòd Stephanus in vltima rerum omnium desperatione, dum sola mors in oculis versatur, ab hominum & mundi intuitu se auertens in Deum vitæ & mortis arbitriū coniecit oculos. Deinde hoc simul addendum, frustratum expectatione sua non esse, quia protinus illi Christus apparuit. Quamquam significat Lucas iam insuperabili Spiritus viuitate fuisse ornatum, ne quid cælorum aspectum impediret. CÆLVM ergo respicit Stephanus, ut Christi cõspectu frenus, animi colligat, ac mortuus deuicta morte splendide triumphet. Nos verò quum in terram nimium defixi simus, nihil mirum, si se Christus nobis non ostendat. Hinc fit ut non tantum in morte, sed ad leuissimum quemque periculi tumorem, atque ad strepitum solij cadentis, animi nos deficiant. Et merito, ubi enim nostra, nisi in Christo fortitudo? Atqui, perinde ac si nihil nobis præsidij nisi in mundo foret, cælum omittimus. Porro, vitium hoc corrigi aliter non potest, quàm si nos Dei Spiritus natura ad terram inflexos, sursum erigit. Itaque hanc causam assignat Lucas, cur Stephanus oculos in cælum intenderit: quia plenus erat Spiritu. Hoc nos etiam diligenter & duce in cælum animis ascendere oportet, quoties malis vrgemur. Et certè donec ipse illuceat, nobis oculi minime adeo sunt perspicaces, ut ad cælum perueniant. Imò magis debetes sunt carnis oculi, quàm ut cælum requirant.

VIDIT GLORIAM DEI.) Significat Lucas, quemadmodum dixit, quo Stephanus in cælum sustulit oculos, statim illi visum fuisse Christum, sed ante admonet fuisse alijs oculis donatum quàm terrenis, ut quorum perspicacia ad Dei vique gloriam euolat. Vnde nobis colligenda est generalis consolatio, Deum non minus nobis ad futurum, si relicto mundo, ad eum sensus omnes nostri contendant, non quòd per externam visionem nobis appareat, sicuti Stephano, sed ita se intus nobis patefaciet, ut eius præsentiam verè sentiamus. Atque hic modus videndi nobis sufficere debet, quum Deus sua virtute & gratia, non modò se propinquum esse demonstrat, sed etiam probat se in nobis habitare.

56 ECCE VIDEO CÆLOS.) Non priuatim modò consulere seruo suo voluit Deus, sed hostes quoque suos vrere ac torquere: quemadmodum Stephanus illis animosè insultat, quum palàm prædicat oblatum sibi miraculum. Queritur autem quomodo aperti fuerint cæli. Quantum ad me attinet, nihil in cælorum natura mutatum fuisse arbitror: sed datam Stephano nouam aciem, quæ per obstacula omnia vique ad inuisibilem regni cælestis gloriam penetraret. Nam vt demus fuisse aliquam cæli scissuram, nunquam tamen hominis oculus eò vique transcenderet. Deinde, soli Stephano conspicua fuit Dei gloria. Impis enim qui eodem loco stabant, non modò latebar tale spectaculum: sed intra se excecati, apertam veritatis lucem non cernebant. Sic ergo apertos sibi esse cælos dicit, quia nihil eum impediit à gloriæ Dei aspectu. Vnde sequitur, non in cælis, sed potius in eius oculis editum fuisse miraculum. Quare non est quòd hic multum disputemus de vifione physica: quia certum est minime naturali ordine vel modo, sed noua & singulari ratione visum illi fuisse Christum. Et quos, obsecro, colores habuit Dei gloria, qui naturaliter in carnis oculis incurreret? Ergo in hac vifione nihil nisi diuinum cogitare decet. Hoc prætereà notare operæ pretium est, Dei gloriam Stephano non apparuisse in solidum qualis erat, sed quantum ferebat hominis captus. neque enim illa immensitas creaturæ modulo comprehendij potest.

FILIVM HOMINIS STANTEM.) Christum videt in ea carne regentem, in qua exinanitus fuerat: ut certè in hoc vno posita erat victoria. Non est igitur superuacuum, quòd nisi Christus appareret. & hac causa etiam vocat Filium hominis, ac si diceret, Hominem illum quem morte abolitum putatis, video cælorum imperio potiri. Frigidet ergo, ut libet: non est quòd ad sanguinem vique dubitem pro eo pugnare, qui futurus est & causæ suæ & salutis meæ vindex. Queritur tamen, cur stantem viderit, qui alibi ledere dicitur. Augustinus, ut est interdum plus æquo argutor, dicit ledere tanquam iudicem, tunc stetit tanquam aduocatum. Ego verò tamen si diuerse sunt istæ locutiones, idem tamen vtræque notari arbitror. Neque enim vel sessio vel statio, qualiter compositum sit Christi corpus, designat: sed hoc ad potentiam & regnum refertur. Vbi enim illi collocabimus tribunal, in quo ledat ad Patris dexteram: quando sic Deus omnia implet, ut nullus dextræ eius locus assignij debeat? Est igitur in toto contextu metaphora, quum stare, vel sedere dicitur Christus ad Patris dexteram, ac simplex sensus est, Christo traditam esse omnem potestatem, ut in carne, in qua humiliatus fuerat, regnet Patris vice, sitque illi secundus. Ceterum, tamen si potestas hæc per cælum & terram diffusa sit, perperam tamen quidam imaginantur Christum in humana sua natura vbique esse. Nam quòd certo loco continetur, id non obstat, quin virtutem suam exerat per totum mundum. Quare si illum gratiæ suæ efficacia sentire præsentem cupimus, in cælo querendum est: quemadmodum se illic patefecit Stephano. Ridiculi è etiam ex hoc loco nonnulli contendunt, Stephanum appropinquasse, ut videri ab eo posset. Diximus enim, Spiritus virtute ita per fidem euectos fuisse Stephani oculos, ut nulla locorum distantia eorum aciem abrupteret. Fateor quidem, propriè loquendo, hoc est philosophicè, nullum supra cælos esse locum. Sed mihi hoc satis est, peruersum esse delirium, Christum alibi quàm in cælo & supra mundi elemen-

57 CLAMANTES VOCE MAGNA.) Vel hæc fuit zeli offensatio, quemadmodum et per ferè hypocritas anti-
 bicio impellit, vt inmoderato fenore ebulliant: sicuti Caiphas ad illam Christi vocem: *ostendite illis filium*
hominis &c. vestes suas in signum indignationis scindite, ac si esset intolerabilis blasphemus. Istæ videbitis filium
 illis tormentum fuit gloriæ Christi præconium, vt insana ipsos crepare oporteat. In quam rem certe tam graue
 delicto postea enim dicit Lucas, quasi impetu raptos esse, vt solent qui sibi temperare nequeunt, vbi & intem-
 perantes proflire.

58 LAPIDARVNT.) Hoc pœnæ genus in Pseudopropheta Deus in Lege constituerat: quemadmodum habet
 Deuteronomij decimo tertio dicit Deus illic etiam quisiuam in eo numero habendus sit deliant: *si quis*
 populum abducere conatus fuerit ad deos alienos, iussa ergo & nefaria fuit Stephani lapidatio, quòd ille
 crimine damnatus est. Sic Christi Martyres similem cum sceleratis pœnam subire oportet. Sola est causa qua
 iudicium differunt tantum est coram Deo, & coram Angelis eius hoc iudicium, vt Martyrum probra dignitate om-
 nium mundi gloriosius superent. Quæritamen hoc loco potest, Quomodo Iudeis Stephani lapidatio licitum fuerit,
 quibus ablatum erat imperium, nam in Christi causa respondetur, Nobis fas non est interficere quemquam. Res-
 pondeo, per vim & inultum hoc fecisse. Quòd autem hoc facinus non vltus est Pater, sicuti potest, vt in po-
 pulo turbulento & prone indomito multa dissimulauerit, ne odium quo flagrabat Christi nomen, in fe-
 prouocaret. Videmus præsertim Romanos Præfides de industria coniuere solitos ad inestinas illius gentis dis-
 scordias, vt mutuo collecti citius deinde subigerentur.

Testes autem deposuerunt vestimenta sua ad pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus.

59 *Et lapidabant Stephanum invocantem, ac dicentem: Domine Iesu, suscipe spiritum meum.*

60 *Postis autem genibus clamavit voce magna: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Et hoc dixit, obdormiuit.*

61 *Saulus autem consentiebat in precem eius.*

TESTES AUTEM.) Significat Lucas, in tumultu illo seruatum tamen fuisse aliquam iudicij speciem. Non frustra
 hoc temerè mandatum, vt lapidationis initium fieret à testibus: quia vbi propriis manibus perpetranda est cæ-
 des, multos tenet religio, qui alioqui minus horrent lingua perituro iugulare innoxios. Sed interim colligimus,
 quàm cæca & vesana fuerit testium istorum impietas, qui tam lingua homicidæ, sanguinarias etiam manus in-
 foam afferre non dubitent. Quòd DEPOSITAS dicit fuisse vestes ad pedes Sauli, ostendit per eum non sterfisse,
 quo minus in sensum reprobam coniectus, cum aliis periret. Quis enim desperatum non putaret, qui suam ado-
 lefcentiam tali iam ty, oculo imbuerat? Neque ætas ad extenuandum crimen exprimitur, quemadmodum im-
 puniti quidam in eo laborant: tamen enim ed ætatis pœue erat, vt excusatio ab inficitia peti non posset. Et paulò
 pòst referet Lucas, missam fuiffe à summo Sacerdote ad persequendos fideles. Pueritiam ergo excesserat, vt iam
 inter viros censerit posse. Cur ergo adolescentie sit mentio? nempe, vt secum quique reputet, quantum noci-
 tum Ecclesiæ fuerit, nisi mature eum adhibuisset Christus. Atque in eo nobilitatum potentiam Dei tum gratiæ
 specimen resulget, quòd immanem belluam in summo fenore momento domiuit; & quòd tam honorificè mi-
 serum homicidam exulit, qui suo scelerate iam ferè vsque ad inferos demeritus erat.

59 INVOCAVNT.) Quia iam satis verborum apud homines perdiderat, meitò ad Deum se conuertit, & ad
 omnia inferenda precibus se armat. Nam quum in toto militiæ nostræ cursu ad Dei fuppertias singulis momen-
 tis confingere necesse fuerit, in vltimo confictu, qui omnium est durissimus, maximè necessaria est Dei inuocatio.
 Quàm veid præcipiti tabe correpti fuerint, iterum exprimit Lucas: quòd quum seruum Christi suppliciter
 precari viderent, tamen non fuerit mitigata eorum truculentia. Porò, bimembris hic Stephani precatio refer-
 tur. Priore membro, vbi spiritum suum Christo commendat, fidei suæ constantiam ostendit. Altero, vbi orat pro
 inimicis, charitatem testatur erga homines. Quum his duabus partibus consistet tota pietatis perfectio, habemus
 in morte Stephani præter exemplum. Credibile est, pluribus aliis verbis fuisse, vltum, sed
 hæc redidit summa.

DOMINE IESU.) Iam dixi precem hanc si lucæ testem fuisse: & certè ingens fuit animi magnitudo, quòd la-
 pides iam voltare cernens, quibus mox sit obruendus, diras vndique execrationes & proba in caput suum au-
 diens, tecum tamen in Christi gratiam recumbit. Trascilicet Dominus seruos suos interdum vult quæsi in nihilum
 redigi, quòd mirabilior sit eorum salus. Nos verò hanc salutem desiniamus non carnis nostræ sensu, sed fide.
 Et videmus, vt minimè carnis iudicio Stephanus indulgeat, qui potius se in ipso inierit saluum fore confi-
 dens, equanimiter oppetat mortem. Hoc enim procul dubio in fixum gerebat, vitam nostram cum Christo ab-
 sconditam esse in Deo. Itaque, iam de corpore minimè sollicitus, animam suam in Christi manus deposuisse
 contentus est. Neque enim ex animo ita precari poterat, nisi præsentis vitæ oblitus, & profusus abiectæ eius cura.
 Quæ vbi versatur in mundo, quia mille moribus sumus semper obsessi, spiritum nostrum quotidie in Dei manibus
 cum Dauidè commendare nos decet: vt scilicet vitam nostram à periculis omnibus enipiat: sed vbi certò ad
 mortem vocamur, confugiendum est ad hanc precem, vt Christum spiritum nostrum suscipiat. Nam in hanc fi-
 nem spiritum ipse suum deposuit in Patris manus, vt nostrorum perpetuus sit custos. Hæc inestimabilis conso-
 latio est, quòd scimus animas nostras è corporibus migrantes, non fortuito vagari, sed à Christo suscipi in fide-
 lem custodiam, si nodò eas in ipsius manum deponimus. Hæc fiducia influere nos debet ad placidam mortis
 tolerantiam: inòd quisquis serio fidei affectu animam suam Christo commendat, necesse est, vt eius arbitrio simul
 obedienter totum se resignet. Cæterum, hic locus clare testimonio est, animam hominis non erantidum esse
 statum, vt quidam phrenetici delirant, sed essentialem spiritum, & huic vitæ superstitem. Hinc prætereà doce-
 mur, Christum ritè & legitime à nobis inuocari quoniam omnis illi potestas ideo à Patre data est, vt in eius fi-
 dem se omnes conferant.

60 POSITIS GENIBUS CLAMAVIT.) Altera pars est precatiois, in qua Stephanus hominum amorem
 cum fide in Christum coniungit: & certè si cupimus Christo in salutem aggregari, hunc nos affectum induere
 oportet. Stephanus pro inimicis orans, & quidem capitalibus, & ipso temporis articulo, quo eorum salutem
 ipsum ad vindictæ cupiditatem sibi mulare poterat, satis declarat quo fit in omnes alios affectu. Quòd autem Ste-
 phanum fecisse narrat Lucas, scimus nobis omnibus à Christo præcipi: sed quia viu quæquam est difficultas
 quam iniurias ita remittere, vt his bene precemur, qui nos perditos volunt: ideo intuentus semper nobis est an-
 te oculos Stephanus in exemplum. Clamat quidem voce magna, sed nihil præ se ferit coram hominibus, quod

non sincere & ex animo dici, testis sit Deus ipse. Vocem tamen attollit, ne quid ad mitigandam hostium ferociam prætermittat. Non statim apparuit profectus, certum tamen est, non fuisse eum orasse: & Paulus illudre documentum est, non omnibus statutum fuisse peccatum hoc. Equidem non dicam cum Augustino, nisi Stephanus orasset, Ecclesia Paulum non haberet: est enim hoc dirivulculum: tantum dico, quòd Paulo Deus ignovuit, ex eo constare, non fuisse irritum Stephani votum. Exoritur hinc quæstio, Quomodo pro his oret Stephanus, quos nuper dixerat Spiritui sancto rebelles esse? atqui hoc videtur esse contra Spiritum peccatum, cui in perpetuum venia negatur. Responso facilis est, generaliter pronuntiarum de omnibus, quod passim in multis competitur. Ego non ita corpus populi rebelle dixit, quin aliquos exciperet: deinde supra expulsi qualem resistentiæ speciem illic damnavit: neque enim protinus sequitur, in Spiritum sanctum peccare, quòd ad tempus illi repugnant. Quum petit, ne statuat Deus in illius peccatum, hoc intelligit, ne reatus in illis resideat.

HOC DICTO OBDORMIVIT.) Hoc additum est, ut sciamus, editam inter ultimos spiritus fuisse vocem illam, quòd miræ constantiæ documentum est: placidum etiam mortis genus notat dormitio. Iam quia moribundus hanc precationem concepit, non spes impetrandæ veniæ ipsium agebat, ut tantopere de hostibus suis molliendis anxius esset: sed tantum ut respicerent. DORMIENDI verbum, quum pro Morti capitur in Scriptura, ad corpus referri debet: ne quis cum indoctis hominibus ridiculè fingat animas etiam dormire.

CAPVT VIII.

- I** **H**ACTA est autem illo die persecutio magna aduersus Ecclesiam quæ erat Ierosolymis. Itaque dispersi sunt omnes per regiones Iudææ, & Samaria præter Aposolos.
- 2** Curarunt autem unum Stephanum viri religiosi, & fecerunt planctum magnum super eum.
- 3** Saulus autem vastabat Ecclesiam, ingrediens domos, & inde trahens viros ac mulieres: tradebat in custodia.
- 4** Illi autem dispersi peragrabant annuntiantes sermonem Dei.

PLA. c. 2. **I** In hac historia primùm ostenditur piorum conditio in hoc mundo. nempe, quòd sint velut oves mactationi destinatæ, sicuti in Psalmo habetur: ac præsertim ubi Dominus hostibus suorum laxat, ut conceptam animi scuitiam exequi possint. Exitus deinde persecutionum ostenditur: quòd scilicet adeò non abrumpunt Evangelij cursum, ut potius ad eum prouehendum admirabili Dei consilio adiuuata fiant. Quemadmodum illustre miraculum fuit, quòd dispersi, multos qui prius alienati à Deo fuerant, in fidei unitatem collegerit. Nunc singula ordine expendamus.

ILLO DIE.) Initium à Stephano fuit: inde accensa rabies promiscuè in omnes exarsit. Impij enim non secus ac fera bestia gustatum sanguinem multò auidius expectant, & ipsi cædius ac magis esse runcur. Satan enim omnis scuitiæ pater, illos innoxio sanguine imbutos primum humanitatis tenu exiit: deinde sitim inexplebilem in ipsis excitat: hinc violenti isti ad trucidandum imperus, ut lemel exorsis, nunquam sponte desinant. Adde quòd quum impunè nocèdi facta est potestas, successu ipso crescit audacia, ut magis intemperanter tuant. quod etiam notat Lucas, quum dicit, MAGNAM fuisse persecutionem. Prius certè non omnino quæta erat Ecclesia, neque ab improborum vexatione immunis, sed Dominus suis ad tempus parcebat, ut aliquid laxamenti haberent: nunc verò durius virgeri cœperunt. Hæc etiam ad nostrum tempus accommodanda sunt. Si quando velut sopitus videtur hostium furor, ut flammæ procul non egerat, sciamus Dominum imbecillitati nostræ confulere: sed interea ne fingamus nobis perpetuas inducias, ut cum parati simus ad maiores insultus sustinendos, quoties subitè eruperint. Meminoribus etiam, si quando vnus hominis constantia reprobos ad excubitationem acuit, ipsi iniquè adscribi mali culpam. neque enim Stephanum ignominia notat Lucas, quum eius occasione Ecclesiam solito grauius fuisse vastatam recitat: sed hoc magis in laude eius ponit, quòd tanquam antefiguranus reliquos ad fortiter pugandum animaduertit suo exemplo. Quum IEROSOLYMITANAM Ecclesiam nominat, non intelligit alibi quoque fuisse Ecclesias, sed transfirum sibi ad ea facit quæ inde sequuta sunt. Quum enim vnicum esset hoc in mundo corpus piorum, fuga laceratum fuit, sed ex mutilis membris ac dithipatis, statim ortæ sunt plures Ecclesiæ, & ita corpus Christi longè latèque diffusum fuit, quum prius intra muros Ierosolymæ inclusum esset.

DISPERSI SUNT OMNES.) Certum est non fuisse omnes dispersos, verùm Scriptura vniuersali nota vitur, pro eo quòd dicitur, Passi aut Vulgò. Summa est, non fuisse paucis quibusdam periculum: quia per totam Ecclesiam grassata sit hostium crudelitas. Multi sæpe animi mollicie ad leuiculum rurorem diffugiunt, sed horum longè diuersa est ratio. neque enim temerè consternati fugam arripunt, sed quòd non posse aliter sedari impiorum furorem videbant. Dicit autem, non modò per varia Iudææ loca fuisse dispersatos, sed vique in Samariam venisse: ita dirui cœpit medijs partibus, qui Iudæos à Gentibus diuidebat. Samariæ enim conuersio, quasi primitiæ fuerunt vocacionis Gentium. Quamquam enim communis illis Circumcisio erat cum populo Dei, Iesus tamen magnum fuisse distidum, neque id immeritò, quum in Samaria non nisi fictitiu Dei cultum fuisse, Christus pronuntiet, quia tantum insipida erat æmulatio. Iamam ergo Deus tum Euangelio aperuit, ut Christi sceptrum Ierosolyma emissum, ad Gentes vique perueniret. Ab hoc numero Apostolos excipit, non quòd illi essent extra commune periculum: sed quia boni paltoris est, luporum inimicus excipere pro salute gregis. Quærit tamen potest, Quum mandatum habuerint spargendi per totum orbem Euangelij, cur Ierosolymis subsisterint, etià quum vi & manu illinc expellerentur? Respondeo quum iussisset illos Christus ab Ierosolyma incipere, illuc incubuisse, donec alio eius manu ducti, certò referent illum sibi esse duces. Et videmus quàm timidè progressi sint in publicando Euangelio: non quòd resugerent iniunctu sibi munus: sed quia ad rem nouâ & insolitam studebant. Ergo, quum Ierosolyma videant tam potenter oppugnari Euangelium, aliò transire non audent, donec primam illam difficultatum molem perterperint. Certè nec otio suo, nec securitatis, nec commodis, illic subsidendo, consulunt: laboriosam enim prouinciam sustinent: inter varia discrimina assiduè versantur: constantur cum summis molestitis: quare non dubium est, quin illis partes suas exequi propositum sit. Præsertim veiò, quòd omnibus

aliis fugientibus manent, id clarum documentum est intrepidæ constantiæ. S. partiri ac distribuere prouincias, ut non omnes vno in loco occuparentur: rei, obiciat; Poruisse inter se facis omnibus exhibuisse negotj. In summa, hoc tanquam laude dignum commemo; solam Ierosolymam vitandæ perfectionis causa, in voluntarium exilium sequenti non sint. Neque tamen Lucas, quod alios dicit, quorum liberior fuit conditio. Reputabant enim Apostoli, quid singulare haberem fugam reprehendere: ut lapsi in ouile incurrentibus, stationem suam seruarent. Nimis fuit ille Tertullianæ ac vocatio. nempe, indifferenter fas esse negabant persecutionis metu fugere: melius Augustinus, qui fugam um rigor, qui desertæ à pastoribus Ecclesiæ hostibus prodantur. Hoc certe optimum est temperamentum, quæmittit, ne timidati nimis indulget, nec tenere in mortem precipitat, quibus vitam suam seruare licet. Leque carnis Epistolam ad Romanos. Ut redeam ad Apostolos: si persecutionis metu inter ipsa exordia qui volentes, quis non iure mercenarios dixisset? Quam noxia & turpis in præsens fuisse loci desertio? quæ fuisse fugerit omnium animos? quoniam apud posteros exemplo nocuisset? Accidit quidem interdum, ut pere quoque fugere liceat: hoc est, si non timetur propter eius absteretiam Ecclesiæ distictio. Quod si commune illi est cum grege certamen, nisi ad extremum sustineat, perditus est officij desertio. Priuatis maior est libertas.

2. CYRAVERUNT STEPHANVM.) Ostendit Lucas, in ipso persecutionum ardore non sic tamen concidisse piorum animos, quin zelo flagrantes, pietatis officia colerent. Res exigui momenti esse videtur sepultura: potius quam eam negligant, non obscurum adeunt vitæ discrimen. Quemadmodum autem fortiter mortem eos contempnisse, temporis circumstantia testatur: ita ex eadem vicissim colligimus, non sine magna & necessaria causa fuisse in hæc re tam sollicitos. Hoc enim ad exercendam eorum fidem plurimum intererat, non relinquere proiectum & seorsum expositum sancti Martyris corpus, in quo nobilem triumphum Christus pro Evangelij sui gloria egerat. Nec verò poterant Christo viuere, nisi Stephanus in mortis locietatem aggregati parati essent. Sepeliendi ergo Martyris studium, illis ad inuictam profectum fidei constantiam medicatio fuit. Itaque, in re superuacua non satagebant, ut aduersarios inconsiderato zelo prouocarent. Quamquam generalis etiam ratio, quæ semper & ubique apud pios valere debet, procul dubio apud eos pondus habuit. nam sepelendi ritus ad ipsam reseruetionis spectat, sicut in hunc finem diuinitus ordinatus fuit ab initio mundi. Quare, immanis nec barbaries semper habita fuit, corpora insepulta sponte relinquere. Nesciebant profani homines, quoniam tam sanctum ius sepulchri esse ducerent: nobis verò finis non est incognitus, nempe ut agnoscerent superstites, mandari terræ corpora velut in custodiam, donec inde exciterent. Vnde apparet, vitis potius quam mortuis vile esse hoc officium. Tamen si humanitatis quoque noxiæ est, debitum impendere corporum honorem, quibus beatam immortalitatem promissum esse scimus.

FECERVNT PLANCTVM MAGNVM.) In planctu quoque pietatis & fidei professionem commendat Lucas. Facit enim plerumque tristis & inausus euentus, ut quæ prius causæ placuerant, relinquuntur. Ibi contra luctu suo declarant, le morte Stephani minimè terreri, quo minus in causâ approbatione perissent, simul, quantam vnus hominis interitu iacturam fecerit Dei Ecclesia, considerant. Repudianda autem est vesana illa philosophia, quæ homines prorsus stupidos esse iubet, ut sapiant. Stoicos olim sensus communis expertes fuisse oportet, qui affectus omnes arcabant ab homine. Hodie quidam fanatici eadem deliria libenter in Ecclesiam mouerent: & tamen quom ferreum ab aliis peccata exigant, nihil illis est mollius vel magis esfoeminarum. Lactrymulam vnã in aliis ferre non possunt: si quid illis præter animi votum accidat, nullus est lamentationis modus. Ita scilicet eorum arrogantiam iocose, ut ita loquar, Deus vlciscitur, quom vel pueris ridendam propinat. Nos verò sciamus arrectus, quos humanæ naturæ Deus indidit, per se non magis esse vitiosos, quam ipsium autorem: sed primùm à causâ æstimandos esse: deinde, si modum ac moderationem tenent. Dei certe donis qui gaudendum esse negat, trunco vel lapidi magis similis est quam homini: ergo, quom auferuatur, non minus erit licitus dolor. Ac ne extra præsentem locum egrediamur, fideles non in totum loquere vetat Paulus, quom aliquis suorum illis morte eripitur, sed discrimen esse vult inter ipsos & incredulos: quia spes illis solacium esse debet, & impatientiæ remedium. Ipsa enim mortis origo nobis meritò luctuosa est: sed quia vitam scimus in Christo restitui, habemus quod ad sedandum dolorem sufficiat. Similiter, quom Ecclesiam dolens primariis & præstantibus vitis, legitimam causam habet dolor: tantum petenda est consolatio, quæ excessum corrigat.

3. SAVALS AVTEM.) Duo hic notanda sunt: quanta fuerit hostium atrocitas, & quom mirifica bonitas Dei qui Paulum dignatus est ex tam crudeli lupo, facere pastorem. Illa enim vastandi libido quæ feruebat, spem omnem præcedere videbatur. Itaque, eo illustrior postea fuit ipsius conuersio. Nec dubium est, hanc diuinitus instillatam ei fuisse poenam, ex quo in mortem Stephani cum aliis impiis conspirauerat, ut signifer esset crudelitatis. Saepè enim grauius in electis quam in reprobis peccata Deus vlciscitur.

4. ILLI AVTEM DISPERSI.) Et hic Lucas incredibili Dei prouidentia factum esse narrat, ut fidelium distictio ad se tetinerent muros adduceret: ita solet Dominus lucem ex tenebris, & vitam ex morte elicere. Nam vox Evangelij, quæ vno tantum in loco audiebatur, nunc ubique personat. interea monerunt hoc exemplo, persecutionibus minimè cedendum esse: sed potius ad fortitudinem colligendos esse animos. Nam quom aufugunt fideles Ierosolyma, neque exilio ac præsentibus miseris, nec vilo in posterum metu franguntur, ut degenerent ad ignauiam vel tarditatem: sed in ipsa calamitate perinde sunt ad Christum prædicandum iactes, ac si nihil vnquam subiissent molestiæ. Quin etiam videtur notare Lucas, hospicia subinde mirando erraticam vitam egisse. Ergo, si cupimus horum censeret fratres, sedulo nobis inletemus, ne vlla nos crucis acerbitas aut vllus metus exanimet, quin pergamus in edenda fidei confessione: nec vnquam in promouenda Christi doctrina fatigemur. Est enim absurdum, ut exilia & fugæ, quæ martyrij tyrocinia sunt, muros & exanimet nos reddant.

5. Philippus autem quom venisset in urbem Samaria, predicauit illis Christum.

6. Athenæ autem erant turba his quæ dicebantur à Philippo, vnanimiter audientes & videntes signa quæ edebat.

7. Nam quom spiritus immundi multos detinerent, clamantes voce magna, exibant. Multi quoque paralytici & claudis sanati fuerant.

8. Ita fuit gaudium magnum in urbe illa.

9. Vir autem nomine Simon, prius fuerat in urbe, artem magicam exercens, & demen-

tas gentem Samariæ, sicens se esse aliquem magnum.

10 Cui intenti erant omnes, à paruo vsque ad magnum, dicentes: Hic est virtus Dei magna.

11 Inuenti autem erant, quod multo tempore eius magis obstupescati fuerant.

12 Porro, qui Philippo credidissent euangelizanti de regno Dei, & nomine Iesu Christi, baptizati sunt simul ac mulieres.

13 Ac sic quoque Simon credidit, & baptizatus adhaerebat Philippo: videns, & signa & virtutes magnas quae fiebant, obstupescat.

5 ^{pxii} Lucas, passim omnes annuntiasse Dei sermonem, nunc peculiariter meminit Philippi, tum quòd effectus & fructuosa prae aliis fuerit eius praedicationis, tum quòd sequitae sint memorabiles historiae, quas deinde repperit. VRBEM Samariæ posuit, pro vrbe Samaria, quae ab Hircano diruta, & rursus ab Herode in quaestura Sebaste vocata est. Vide Iosephum libro Antiquitatum decimo tertio, & decimo quinto. Quum dicit, PRÆDICATVM fuisse Christum à Philippo, totam Evangelij summam in Christo comprehendi significat. Locutio altera quam paulò post subiicit, plenior quidem est: idem tamen valet. Coniungit regnum Dei cum Christi nomine: sed quia per Christum consequimur hoc boni, vt in nobis Deus regnet, ac renouati in spiritualem iustitiam, mundò quoque mortui, caelestem vitam agamus: ideo hanc quoque partem sub se continet Christi praedicationis. Hac autem tedit summa, vt mundum perditum Christus sua gratia repararet quod sit, dum Patri nos reconciliat: deinde, quum nos regenerat suo Spiritu, vt prostrato Satana, regnum Dei in nobis eligatur. Porro quum ante narrauerit, Apostolos non mouisse pedem Ierololyma, probabile est vnum ex septem Diocenis, cuius etiam si se prophetauerit, hic designari.

6 ATTENTAE ATEM ERANT.) Quomodo amplexi sint Philippi doctrinam Samaritae, refert Lucas. Dicit enim eos audisse, vnde gustum aliquem ceperunt, accessit simul alter ex miraculis: tandem sequuta est attentio. Hic est legitimus ad fidem progressus. Qui enim doctrinam hanc audiam repunt, quomodo ad fidem vniquam peruenient, quae ex auditu nascitur? Ergo quòd se ad audiendum fides praebuerit, ad reuerentiam & attentionem primus fuit gradus. Ac proinde, non mirum est, si tam raris hodie ac pendè nulla sit in mundo fides, quousquisque enim aures Deo loquenti praebere dignatur? Ita sit, vt maior pars veritatem incognitam, ac ne minimo quidem gustu libatam, renuat. Ceterum, quemadmodum fidei exordium est auditus: ita per se non sufficeret, nisi animos simul afficeret doctrinae maiestas. Et certe, quisquis negotium sibi esse cum Deo reputat, fieri non potest, vt contemptum ipsum audiat loquentem. & ipsa doctrina, quae eius Verbo continetur, auctoritatem sibi acquirit: ita sponte ex auditu fluet attentio. Quantum ad miracula spectat, scimus duplicem esse eorum usum: vt nos ad audiendum Euangelium praepararet: & in eius fide confirmet. Aduerbium VNANIMITER, tam cum auditu quàm cum attentione coniungi potest. Mihi hoc posterior magis placet, quòd vno animo essent attenti. In eo autem vim & efficaciam praedicationis Lucas commendat, quòd magnus hominum numerus, vno consensu subito ad seriam audientiam comparatus fuerit.

Rom. 10.
C. 14.

7 SPIRITVS IMMUNDI.) Species quasdam breuiter attingit, vt sciamus cuiusmodi miraculis adducti Samariae fuerint, vt Philippo auctoritatem tribuerent. Clamor quem edebant spiritus immundi, si quum erat repugnantiae, quae, hoc ad illustrandam Christi virtutem non parum valebat, quòd diabolos imperio suo contumaciter huc remittentes constingeret.

8 GAVDIUM cuius meminit, fructus est fidei. Fieri enim aliter non potest, vbi Deum nobis esse propitium sentimus, quoniam efferrantur animi nostri incomparabili gaudio, & quod omnem sensum exuperat.

Phil. 4. b. 7.

9 VIR QUIDAM NOMINE SIMON.) Hoc tale erat obstaculum, vt videri posset praclusus Euangelio aditus apud Samaritanos. Falcinatae enim Simonis praestigii erant omnium mentes. Atque hic stupor longe iam temporis spatio inualuerat. Porro, quàm difficile sit, errore ex hominum animis reuelleret, postquam disturnitate temporis radices egit, & reuocare ad sanam mentem, qui iam obdurerunt, experientia docet. Magis obstinatos in errore reddebat supersticio: quòd Simonem habebant, non modò quasi Dei Prophetam, sed quasi Spiritum ipsum.

10 Nam cognomen MAGNAE virtutis, huc spectabat, vt quicquid alioqui diuinum esset, hac magnitudine obrutum vilesceret. Hinc ergo clarius elucet Christi potentia: quòd per illa obstacula Philippus pertuiperit. Hoc autem Lucas amplificat.

11 Quum dicit, OBSTUPEFACTOS fuisse à magno vsque ad paruum. Nam quum omnium ordinum homines delusi essent, quisnam erat Euangelio aditus? praesertim quum non mediocri esset impostura. Sensus enim omnes capti erant stupore. Praeterquam autem quòd inde apparer quàm potens sit veritas, simul constantiae exemplum in Philippo nobis proponitur: quia tamen si viam non cernit, infrastrato tamen pectore opus Domini aggreditur, qualem ipse volet dare successum, expectans. Atque ita omnino agendum, vt intrepidè tentemus quicquid Deus mandat, etiam vbi videntur iniuri fore conatus. Porro, quòd Samitanis accidit, vt Satan ita eos demeraret: sciamus communiem esse infidelitatis poenam. Non omnes quidem fascinantur magorum praestigii, neque vbique sunt Simones, qui talibus imposturis ludant: sed intelligo, non esse mirum aut insolens, si Satan in tenebris variè illudat. Omnibus enim errorum caputibus obnoxii sunt, quicunque Dei luce non reguntur. Praeterea, quum narrat Lucas, SED VNO PROMISSIS fuisse omnes: monemur neque ingenij acumen, nec quicquid in nobis est rationis & prudentiae, ad cauendam Satanæ astutiam sufficere. Et sanè videmus quàm stultis & deliris erroribus impliciti fuerint, qui prae aliis habitii sunt in mundo perspicaces.

VIRTUS DEI MAGNA.) Ergo Dei nomine abusus fuerat Satan ad fallendum: quod pessilentiissimum est deceptionis genus, tantum abicit vt ad exculationem valeat. Dicitur fuit supra, nomen praecipua Dei virtutis Simonem sibi arrogasse, vt quicquid alibi esset diuinum, supprimeret: quemadmodum sol luce sua stellas omnes obscurat. impia fuit haec & icelerata nominis Dei profanatio. Verum, nihil hic factum legitimus, quod non quotidie à Ihu fiat. Nihil enim hominibus magis procliuè, quàm ad Satanam transferre quòd Dei proprium est. Praeterea quidem religio: sed quid Samaritanos iuuat hic praetextus? Bene ergo nobiscum agitur, quum suam in Christo virtutem Deus nobis patefacit, & non alibi quaerendam esse demonstrat: atque vt nos in se retineat, artes & imposturas Satanæ quae fugiendae sunt, detegit.

12 QVVM CREDIDISSENT.) Illud est quòd dixi miraculum, quòd Philippum audierunt, qui profus erant Simonis illusionibus attoniti: quòd celestis sapientiae competes facti sunt, qui stupidi erant & hebetes. Ita, quodammodo

Marc. 13.
b. 7.

quodammodo ex inferis in calum euecti sunt. Quòd Baptismus fide poster.

inficitur, quantum ad extraneos spectat. Fide enim oportuit inferi in Ecclesiæ (et) consentaneum est Christi
 ipse credentis nimis ineptius Anabaptistis, dum ex his locis probare nituntur, et eis, antequam symbolum ac-
 Baptizari non poterant viri & mulieres, quin fidem profiterentur: sed hac lege ad id infantes à Baptismo.
 Deo simul consecrarentur eorum familie. sic enim habet fœdus Ero Deus tuus, & te sunt ad baptismum, vt

Co. 17. a. 7.

13 SIMON QUOQUE IPSE) Qui totam urbem Iuliacus suis infatuauerat, Is tui.
 alius recipit. Quia in manu Dei virtutem se esse iactauerat, Christo se submittit: quando veritatem simul cum
 quam totius genus causa, illuminatus fuit. Et angelus innotitiam, vt scandalum tolleretur, quoniam sua vnus
 rari poterat. Atque hæc pertinet quod postea dicit Lucas, miratum fuisse signa. voluit enim imperitos mo-
 quem pro semideo habebant Samaritanæ, in triumpho dicere: quod sit, dum excussa inani iactantibus, hunc
 colis gloriam dare cogitur. Neque enim sincero cordis affectu se Christo tradit: alioqui non ita miris mira-
 retur peueria eius ambitio, & donum Spiritus impia & profana æstimatione. Non tamen multis affectibus im-
 simulasse dum arat fidem putant, quum minimè crederet. Apertè Lucas testatur enim credidisse: & æquum
 ratio, quòd à admiratione tactus fuerit quomodo igitur se paulò post hypocritam esse prodit: Respondet
 ter fidem & meram simulationem aliquid esse medium. Epicurei, & Lucianici credere se profiterentur, quum
 tamen intus rideant, quum illis fabulosa sit spes vitæ æternæ, quum denique nihilo plus habeant pietatis,
 quam canes & porci. At multi sunt, qui vtrunque Spiritu adoptionis non sint regentii, nec vero cordis af-
 fectu se Deo addicant, Verbi tamen potentia victi, non modò verum esse agnoscunt quod doceretur, sed tan-
 guntur Dei timore, vt doctrinam recipiant. Concipiunt enim Deum esse audendum, illum & salutis au-
 thorem esse & mundi iudicem. Non ergo fingunt coram hominibus fidem, quæ nulla sit, sed credere se
 putant. Atque hæc fides temporaria est, cuius meminit Christus apud Marcum: dum scilicet Verbi semen
 animis co-ceptum, mox tamen suffocatur variis mundi cutis, aut prauis affectibus, vt nunquam matureseat,
 imò porius in herbam inutilem degeneret. Talis ergo fuit Simonis fides: sentit veram esse Euangelij doctrinam,
 & conscientie suæ Iudæ ad eam recipiendam cogitur: sed deest fundamentum: hoc est, sui abnegatio.
 Vnde sequitur, animum eius simulatione fuisse inuolutum, quam mox prodit. Verùm, talem fuisse hypocri-
 sin sciamus, in qua se ipse deceptus: non crassam illam qua se venditant Epicurei & similes: quia Dei contem-
 ptum facere non audent.

Marc. 4.
 Luc. 8. b. 13.

BAPTIZATUS EST.) Hoc Simonis exemplo clarè patet, non conferri omnibus indifferenter in Ba-
 ptismo gratiam, quæ illic figuratur. Papistarum dogma est, Nisi quis ponat obicem peccati mortalis, omnes
 cum signis recipere veritatem & effectum. Ita magicam vim tribuunt Sacramentis, quasi absque fide profint.
 Nos autem, sciamus offerri nobis à Domino per Sacramenta, quicquid sonant annexæ promissiones, & non
 frustra nec inaniter offerri, modò fide ad Christum directi, ab ipso petamus quicquid Sacramenta promit-
 tunt. Quamuis autem nihil illi tunc profuerit Baptismi receptio, si tamen conuersio postea secuta est, vt
 nonnulli concipiunt, non extincta fuit nec abolita vtilitas. Saepe enim fit, vt post longum tempus demum ope-
 retur Spiritus Dei, quòd efficaciam suam Sacramenta proferre incipiant.

ADHÆREAT PHILIPPO) Quòd cum Philippus admisit, in eo apparet, quàm difficile sit hypocritas di-
 scerneret. Atque hæc patientiæ nostræ est probatio. sic Demas temporarius Pauli comes, postea factus est per-
 fidus defektor. denique, malum hoc effugere non possumus, quin se interdum nobis improbi & fraudulenti
 homines adiungant. ac si quando se nobis astute insinuant improbi, iniuste nos grauant superbi censores, ac si
 præstanda nobis essent eorum scelera. Quanquam sedulo cauenda est facilitas quæ sæpe ignominiam aspergit
 Euangelio. ac que èd prudentius attendere nos decet, ne quoslibet sine delectu admittamus, quando magnos vi-
 ros fuisse deceptos audimus. Dicit, ATTENTIVM fuisse magnitudine signorum: vt sciamus magnam illam virtu-
 tem, qua se iactabat, nihil quàm præstigias fuisse ac fumos. Neque enim simplex admiratio hic notatur, sed
 ecclialis, quæ hominem extra se rapit.

2 Tim. 4.
 2. 10.

14 *Quum autem audissent Apostoli qui Ierosolymæ erant: quòd Samaria recepisset sermonem
 Dei, miserunt ad eos Petrum & Ioannem.*

15 *Qui quum descendissent, precati sunt pro eis, vt reciperent Spiritum sanctum.*

16 *Nondum enim super quonquam eorum illapsus fuerat: sed baptizati tantum erant in nomi-
 ne Christi Iesu.*

17 *Tuæ impoſuerunt manus super eos, & receperunt Spiritum sanctum.*

14 Hic Lucas progressus gratiæ Dei in Samaritanis describit, sicuti maioribus Spiritus sui donis fideles assi-
 due locupletare solet. neque enim putandum est, consilium de quo Lucas loquitur, Apostolos cepisse, nisi
 eiusdem Dei instinctu, qui opus suum in Samaria iam Philippi manu inchoauerat. Variè autem pro suo arbi-
 trio vitæ ad diuersas operis partes suis organis. Philippi opera eos ad fidem adduxerat: nunc Petrum & Ioan-
 nem Spiritus conferendi ministros ordinat. Ita scilicet Ecclesiæ suæ vnitate fouet, dum alij alijs manus por-
 rigunt: nec homines tantùm vicissim inter se, sed totas quoque Ecclesias conciliat. Poterat quidem per Phi-
 lippum, quòd coeperat, aboluere: sed vt melius discerent Samaritani, fraternam coniunctionem sanctè cum
 prima Ecclesia colere, hoc quasi vinculo obstringere eos voluit: deinde, Apostolos, quibus promulgandi vbi-
 que in toto orbe Euangelij mandatum dederat, hoc priuilegio ornate voluit, vt in vnam Euangelij fidem me-
 lius omnes coalescerent. Et feruus alioqui periculum fuisse, quum animis & moribus inter se longè disside-
 rent Iudæi & Samaritani, ne ita diuisi, Christum scinderent: vel saltem seorsum sibi fingerent nouam Ecclesiam.
 Interea videmus, quàm sedulo ad iuuandos fratres intenti fuerint Apostoli. neque enim expectant dum ro-
 gentur, sed vitò hanc curam suscipiunt. Nec verò hoc Apostoli faciunt dissidentia, quasi Philippum suspicent
 minus dextere, quàm patet effect, suis partibus defungi: sed laboranti subfidium offerunt: & veniunt Petrus &
 Ioannes, non socij modò laborum, sed approbatores futuri. Non queritur rursus Philippus, sibi quicquam
 detrahi, quòd incepto à te iudicio alij extremam manum imponant, sed vtrunque comiter sua studia in com-
 mune bona fide conferunt. Et certè sola est ambitio, quæ sanctæ communicationis ianuam claudit. Quòd nar-
 rat Lucas, MISERVIM à reliquis Petrum fuisse: hinc colligi potest, non exercuisse in collegas imperium, sed ita
 excelluisse inter eos, vt tamen corpori subesseret ac parèter.

Marc. 6.
 c. 15.

QUI IEROSOLYMÆ ERANT.) Duplex potest esse sensus, vel Apostolos tunc fuisse omnes Ierosolymæ, vel resi-
 duos fuisse illic quosdam, quum alij hæc & illuc profecti essent. Atq; hoc posterius magis amplector: probabile

enim est, sic inter se partitos fuisse, ut sepe aliqui ex numero varias legationes, prout occasio se dabat, obirent: pars aliqua Ierosolymæ, quasi in statione præcipua maneret. Fieri etiam potest, ut postquam in sua quique expeditione aliquandiu fuerat, illuc conuenire soliti sint. Certum quidem est, tempus illud, quo Ierosolymæ fuerunt, non fuisse in desidia consumptum: deinde, eos non fuisse quasi nido affixos, quum Christus peragrarè mundum iussisset.

Marc. 16.
v. 7.

15 **PRECATI SUNT.**) Minimè dubium est, quin primùm docendi partes susceperint: scimus enim non mutas fuisse personas: sed Lucas, quod illis cum Philippo commune fuit, subicitur, tantùm commemorat quod noui eorum aduentus Samaritanis contulerit: nempe, quòd tunc demum Spiritu sancto donati sunt.

Tit. 2. 5.
1. Pet. 1. 12.
Ro. 6. a. 6.
Gal. 3. d. 17.

10 Sed hic occurrit quaestio. Dicit enim tantùm fuisse BAPTIZATOS in nomen Christi, atque ideo nondum fuisse Spiritus participes. Atqui, vel inanem, & omni virtute & gratia carere Baptismum oportet, aut à Spiritu sancto habere quicquid efficaciam habet. In Baptismo abiuimur à peccatis: atque, lauacrum nostrum Spiritus sancti opus esse docet Paulus. Aqua Baptismi, sanguis Christi symbolum est: atque, Petrus Spiritum esse prædicat, à quo irrigatur Christi sanguine. In Baptismo crucifigitur verus noster homo, ut suscitetur in vitæ nouitate: unde autem hoc totum, nisi ex sanctificatione Spiritus? Denique Baptismo nihil reliquum fiet, si à Spiritu separetur. Ergo Samaritanos, qui verè Christum in Baptismo inderant, Spiritu quoque eius vestitos fuisse, negandum non est. Et sanè Lucas hic non de communi Spiritus gratia loquitur, qua nos sibi Deus in filiis regenerat, sed de singularibus illis donis, quibus Dominus initio Euangelij quosdam esse præditos voluit, ad ornandum Christi regnum. In hunc modum intelligi debent Iohannis verba, Discipulis nondum fuisse datum Spiritum, quum adhuc Christus in mundo ageret, non quòd Spiritu procul vacui essent, scilicet à quo & fidem & pium sequendi Christi affectum acceperant: sed quia nondum sollebant eximiti donis, in quibus postea amplior refulsit regni Christi gloria. In summa, quum iam Spiritu adoptionis donati essent Samaritanis, quasi in cumulum accedunt insignes Spiritus gratiæ, in quibus Deus quasi visibilem Spiritum sui præsentium Ecclesiæ suæ ad tempus exhibuit, ut Euangelij sui auctoritatem in perpetuum sanciret, ac simul testatum faceret. Spiritum suum semper fidelium præsidem ac directorem fore.

Ioh. 7.
f. 39.

TANTVM BAPTIZATI ERANT.) Non debet hoc accipi tanquam contemptum de Baptismo dictum: sed intelligi Lucas, non nisi communis adoptionis & regenerationis gratia, qua per omnes in Baptismo offertur, tunc donatos fuisse. Hoc vero extraordinarium erat contenti quibusdam Spiritus dona, qua regnum Christi & Euangelij gloriam illustrarent. hic enim illorum erat vltus, ut quique pro facultatis sine modo, Ecclesiæ prodesset. Hoc ideo notandum est, quia Patres ita dum sic transfusum confirmationem extollere volunt, in hanc sacrilegam vocem prorumpere non dubitant, Semichristianos esse, quibus manus nondum fuerunt impositæ. Hoc iam tolerabile non est, quòd quum symbolum hoc temporale esset, ipsi perpetuam legem finxerunt in Ecclesiâ, quasi Spiritus sanctus illis ad manum esset. Scimus, quum testimonium ac pignus gratiæ Dei fruità & sine re ipsa proponitur, nimis foedum esse ludibrium: atque, sateri coguntur ipsi quoque, Ecclesiâ, non nisi ad tempus, donis istis fuisse ornata. Vnde sequitur, impositionem manuum qua vsi sunt Apostoli, suam habuisse quæ effectus cessauit. Onitro quòd oleum addiderunt manuum impositioni: sed hoc, ut iam dixi, nimis audaciæ fuit, perpetuam legem Ecclesiæ imponere, ut generale sacramentum esset, cuius peculiaris vsus fuerat Apostolis: ut perpetuo duraret signum, postquam res ipsa desierat. Verùm accessit execrabilis blasphemia, quòd Baptismo dixerunt tantùm peccata remitti: Spiritum regenerationis concessit per putidum illud oleum, quòd sine Dei verbo inuicere ausi sunt. Scriptura nos Christum in Baptismo inuicere testatur, & in eius corpus inferi, ut verus homo noster crucifigatur, & renouemur in iustitiam. Sacrilegi isti prædones detracta Baptismo spolia ad fallacem sacramenti sui laruam transfulerunt: neque hoc vnus hominis commentum fuit, sed concilij vnus decretum, quòd in suis omnibus scholis quotidie blaterant.

Marc. 6.
b. 13.

Gal. 3. d. 3.
Ro. 6. a. 6.

17 **QUVM IMPOSUISSENT MANVS.**) Preces sequitur manuum impositio, quo testatur, minimè infulam esse in externa ceremonia spiritus gratiam quam supplices aliunde postulant. Neque tamen Deum fatendo auctorem ceremoniam negligunt, qua diuinitus in hunc usum tradita illis erat: & quia non temerè vsurpant, simul annexus est effectus. Hæc signorum est vtilitas & efficacia, quòd in illis Deus operatur, & tamen vnus manet gratiæ donator, cuiusque dispensandæ pro iure suo arbiter: sed meminerimus organum Dei fuisse manuum impositionem, quo tempore visibiles Spiritus gratias suis contulit. ex quo verò talibus diuinis priuata fuit Ecclesiâ, inane duntaxat esset spectrum.

18 Intuitus verò Simon, quòd per impositionem manuum Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit illis pecuniam.

19 Dicens: Date & mihi potestatem hanc: ut cui imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum.

20 Petrus autem illi dixit, Pecunia tua tecum sit in exitum: quia donum Dei cõstitimasti pecuniis acquiri.

21 Non est tibi pars neque hereditas in ratione hac. Cor enim tuum non rectum est coram Deo.

22 Respice igitur à malitia hac, & precare Deum, si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui.

23 Nam in felle amaritudinis, & colligatione inuilitiæ video te esse.

24 Respondens verò Simon dixit: Precamini vos pro me apud Deum, ne quid eorum que dixistis mihi enemiati.

25 Illi ergo testificati, & loquenti sermonem Domini, redierunt Ierosolymam, & per multos pagos Samaritanorum euangelizarunt.

18 **INTVITVS AVTEM SIMON.**) Iam detegitur Simonis hypocritis, non quòd prius se credere finxisset: conuictus enim ferid manus Christo dederat, qualiter multi Euangelio cedunt, ne bellum gerant cum Deo, sed manent interea sui similes: quum veram fidem sequi debeat nostri abnegatio. Hoc verò est Christum cū Satana miscere, cū doctrina vsque ad reconditos cordis affectus non penetrat, sed interior immundities quasi sepulta illi latet. Nunc ergo facū illū abstergit Deus in Simone, ne amplius Christi nomen proficēdo tam se

tam se quam alios fallat. Ambitio enim quæ occulta erat, nunc se profert. ^{in se Apostolis æquari cupit. Hoc} iam vnum vicius est: alterum vero, quod gratiam Dei venalem existimans, ^{est eam ad quæstum prostitue-} re. Vnde apparet, profanum esse hominem, qui nondum veræ pietatis rudimēta ^{Dei studio tangitur: imò, non cogitat quid sit esse: Dei ministrum.} Quænam ad quæstum gloriae ^{Quænam ad quæstum haftenus ex-} sua magia fecerat: ita, questuosum sibi putauit fore, si gratias Spiritus conferret, ^{quæque enim dubium est,} quin opes & gloriam coram mundo captauerit: simul grauem Deo facit iniuriam, quæ ^{caelestem hanc vittu-} tem nihil putauit à magicis suis incantationibus differre. Nunc beater tenemus, quæ ^{caelesti virtu-} te instructos Apostolos, vt Christi gloriam suo ministerio illustrent: sui eum ambitio impellit, ^{vt Deo} posthabito, eminare cupiat, & mundum sibi facere obnoxium: Spiritum sanctum mercari vult, ^{quasi precio}

20 RESPONDIT PETRVS.) Hic acriter eum repellit Petrus: nec contentus obiurgatione, diram imprecationem addit, vt pereat cum sua pecunia. Quamquam non tam illi imprecatur exitium, quam iudicium, ^{quodammodo} dictam Dei, incutien- di terroris causa, denuntiat prope impendere. In summa, ostendit quod promeritum ^{vin-} quum sceleris nundinationi subiecit Dei Spiritus: ac si dixisset, Dignus es qui pereas cum tua pecunia, quæ tanta contumelia afficit Spiritum Dei. Nam quod saluum potius Simonem quam perditum cuperet Petrus, ex ^{sequenti- bus facile intelligi poterit. sed quasi iudicis personam sustinens, quam poenam mereatur Simonis impietas, pronuntiat: ac tanta vehementia reum peragi oportuit, vt sceleris atrocitatem sentiret. Eodem spectat quod pecuniam addixit exitio. Significat enim quod ad tam nefarium vsum oblata esset, quasi sceleris contagione infectam ac pollutam esse. Et certè, optandum est potius vt pereat totus mundus, quam vt gloriam Dei obscurent quæ præ ipsa nullius sunt pretij. Cæterum, quum ita imprecatur homini sacrilego, non tam personam respicit quam factum. sic enim excandescere aduersus hominum scelera debemus, vt prosequamur homines ipsos misericordia. Tales sunt Dei sententiæ, quæ adulteros, fures, & ebriosos, & iniurios exitio deu-} onent: neque enim quatenus homines sunt, spem illis præcidunt salutis, sed tantum referunt ad præsentem eorum statum: & si obstatent pergant, qualis eis maneat exitus denunciant. ^{1. Cor. 6. 5. 2. Eph. 5. 25.}

21 NON EST TIBI PARVS.) Quædam aliter orationem contextunt, Simonem non esse participem gratiæ, quod eam pecunia æthimet. Sed altera lectio quam sequuti sumus, magis recepta est: nempe, vt ratio illa superiori membro iungatur. Et certè melior est illa connexio, Pecunia tua pereat tecum, quando ea compensari posse existimas inestimabile Spiritus donum. Vbi vetus interpres posuerat, In sermone hoc: aptius Erasmus reddidit, In ratione hac. Significat enim Petrus, nihil in tota illa administratione commune esse homini sacrilego qui eam impie profanat. Porro, de Simonia multum & veteres Theologi & Papistæ disputarunt: sed quod Papistæ Simoniam appellant, cum Simonis facto minimè conuenit. voluit Simon Spiritus gratiam pecunia emere: Papistæ crimen Simoniam ad otiosos prouentus suos trahunt. Neque tamen hoc dico, vt flagitia extenuem, quæ emendis & vendendis sacerdotibus hodie grassantur in Papatu. Iam per se satis scædum est hoc scelus, quod talem in Ecclesia Dei mercatum exercent. Interea verò tenenda est propria Simonie definitio: nempe quod sit impia donorum Spiritus nundinatio, vel aliud simile, dum illis quispiam ad ambitionem, vel alias corruptelas abutitur. Quamquam Simonis imitatores esse omnes fateor, qui malis artibus ad Ecclesie regimè aspirant: quod passim hodie nullo pudore fieri videmus, tanquam liceat: ac secundum hanc rationem, vix in toto Papatu reperietur sacerdos, qui non palàm sit Simoniacus: quando nullus illuc emergere potest, quin se oblique insinuet. Quamquam fatendum est, quod magno nostro pudore pueri vident, non minore licentia apud quosdam pseudoeuangelicos grassari. Nos autem vt à Simonis contagione puri simus, primùm Spiritus dona meminerimus non pecunia acquiri: sed conferri mera & gratuita Dei bonitate, idque in Ecclesie ædificationem, hoc esse, vt iudeat quisque pro facultatis suæ modo fratres suos iuuare: vt modeste quisque conferat in commune Ecclesie bonum, quod accipit: nec obstat cuiusquam hominis excellentia, quin solus Christus supra omnes emineat. Mirum tamen videri posset, quod Simonem excludat Petrus à Spiritus participatione, quod ad dona specialia pertinet: quia cor non habet rectum coram Deo. neque enim fecit iudæ prauitas, quin Spiritus donis polleret: nec Spiritus dona apud Corinthios sic corrupta fuissent, si cor habuissent coram Deo rectum. Non videtur itaque ratio quam assignat Petrus, sufficere: quia multi qui impuro sunt corde, ^{1. Cor. 14.} Spiritus donis plerunque excellunt. Sed primò, nihil absurdi est, si indignis quoque tales gratias conferat Deus. deinde Petrus non præscribit hic generale regulam, sed quia communitio donorum Spiritus peculiaris est Ecclesie, Simonem, qui alienus est à Christo, indignum esse pronuntiat, qui tanquam vnus ex domesticis Dei eandem cum fidelibus gratias participet. Adde quod directæ fuerat contumelia in ea dona quibus abdicatur.

22 RESPICE IGITUR.) Quod illum ad poenitentiam hortatur, & preces, in eo spem venie residuum illi facit. nullo enim vnquam resipiscendi affectu quispiam tangetur, nisi qui propitium sibi fore Deum confidet: contra, desperatio homines semper rapit præcipites ad audaciam. Præterea scriptura docet, non inuocari ritè Deum, nisi ex fide. Videmus ergo, vt Petrus Simonem diris verborum fulminibus antè prostratum, nunc rursus in salutis fiduciam erigat: & tamen non leue peccatum erat Simonis. Verum, si fieri possit, ab ipsis inferis extrahendi nobis sunt homines. Proinde, donec se manifestis signis etiam sceleratissimi quique reprobos esse prodant, nemo tam seuerè tractandus est, quin illi simul peccatorum remissio ante oculos ponatur. Imò, quibus ob duritiam & perniciam acrior obiurgatio utilis est, sic tamen vna manu deicere ipsos decet, vt altera subleuentur. nam anathemate ferire Spiritus Dei non permittit. Sed metum ac dubitationem iniicere videtur Petrus, quum dicit, si forte. Et Papistæ hoc loco & similibus probare contendunt suspensis ac dubiis animis precandum esse: quia temerè certum sibi successum homines in suis votis promittant: sed facilis est solutio. Nam dicto ei *apæ* tantumdem valet ac si quis Latinè dicat, Si quæ tibi remittat Deus. Eam verò Petrus vsurpat, non vt perplexum relinquat animum Simonis, sed vt magis ad vehementiam precandi stimulet. Nam ipsa difficultas non parum ad nos excitandos valet: quia vbi res videtur sub manu esse, nimium securi & ignauis sumus. Ergo non incurit Petrus Simonis terrorem, qui impetrandi fiduciam euertat in eius corde, vel perturbet: sed spem illi certam faciens, si supplex petierit ac ex animo, tantum excitandi ardoris causa, veniam pro sceleris grauitate difficilem esse commemorat. Necessè enim est, vt fides nobis in adeundo Deo præluceat: imò, vt sit precationis mater.

23 IN FELLE ENIM AMARITVDINIS.) Iterum Simonem Petrus durè exagitat, & Dei iudicio percellit. nisi enim coactus fuisset in se descendere, nunquam seribò ad Deum conuersus esset. Nihil enim stupidis magis exitiale est, quam quum illis blandimur, vel quò leuiter tantum radimus summâ cutem, quum potius fodiendi sine. Ergo donec ex peccati sui sensu veram tristitiam & dolorem conceperit peccator, talis adhibenda est seueritas,

Deut. 19.
c. 18.

quæ eius animum vinceret: aliqui putridum vlcus intus fouebitur, quod sensim ipsum hominem absumer. Semper tamen modus ille tenetur, vt hominum saluti, quantum in nobis est, consulamus. Porro, in verbis Petri duæ sunt elegantes metaphora: quarum altera ex Mose sumpta videtur, vbi vetat, ne sit in nobis radix germinans fel & absinthium, Deut. 29. Hac autem locutione interior cordis malitia notatur: quum impietatis virus ita concepit, vt eo imbutum nihil quàm amaritudinem proficere queat. Eodem spectat COLICIA-
110 impietatis: quum scilicet totum cor vincitum & contristum à Satana tenetur. Nam sæpe accidit vt pij aliqui homines in mala opera erumpant, qui tamen intimum cor veneno corruptum non habebunt. Scimus hominum naturam ingenitam esse hypocritin: sed vbi lucet Spiritus Dei, non ita excutimus in nostris vitis, vt tanquam occultum falciculum intus alamus. Significat ergo Petrus non vna tantum in parte Simonem lapsum esse, sed ipsam cordis radicem vitiosam esse & amarã: non modò in vna specie peccati incidisse in Satanae laqueos, sed omnes eius sensus teneri implicitos, vt totus sit addictus Satanae, & quasi iniquitatis mancipium. Interea monemur, scelereum grauitatem non tam à flagitio quod apparet, quam ab affectu cordis æstimari.

24 RESPONDIT SIMON.) Hinc colligimus, non ita acceptum ab illo fuisse quod inuatus erat Petrus, quin salutem suam queri reparet. Tameñ autem vnus tantum Petrus loquutus erat, sermonem omnibus promissus tribuit propter consensum. Nunc exoritur quaestio, Quid sit de Simone ferriendum? Scriptura non longius quàm ad coniecturam nos ducit, Quid oburgationi cedit, & tactus peccati sui sensu, Dei metuit iudicium: deinde ad Dei misericordiam se confert, scque precibus Ecclesiae commendat: hæc certe non iniuncta sunt poenitentiae signa: coniciere ergo licet ipsum resipuisse. Et tamen veteres vno consensu tradunt grauem postea fuisse Petro aduersarium, & Romæ cum eo per triduum disputasse. Extat etiam scripta disputatio sub nomine Clementis, sed quæ tam putida de liria continet, vt mirum sit, Christianis auribus posse ferri. Deinde, ostendit Augustinus ad Ianuarium, varios & fabulosos rumores ea de re suo tempore Romæ vagatos fuisse, quare nihil tutius est, quàm incertis opinionibus valere iussis, simpliciter amplecti quod Scripturis proditum est. Quod alibi de Simone legimus, merito plures ob causas suspectum esse potest.

25 ILLI AVTEM TESTIFICATI.) His verbis docet Lucas, non ideo tantum venisse Petrum & Ioannem, vt donis Spiritus dirent Samaritanos, sed vt comprobando Philippi doctrinam, illos in fide iam recepta stabilirent. Hoc enim valet TESTIFICANDI verbum: ac si diceret, eorum testimonio factum esse, vt plena & solida verbo Dei autoritas constaret, ac vigeret tanquam probè testata & authentica veritas. Simul tamen fidos Dei testes fuisse admonet Lucas, quum addit protulisse per sermonem. Hæc ergo doctrina Apostolicæ summa fuit, fideliter profere quæ à Domino didicerant: non sua vel consuequã inuentionum commenta. Dicit non in vna solum vrbe hoc fecisse, sed etiam in vicis. Videmus ergo sic ad promouendam Christi gloriam fuisse accensos, vt quocunque venissent, illum haberent inuere. Ita quò vna vrbe per totam regionem semen vitæ spargi cepit.

26 Angelus autem Domini loquutus est Philippo dicens: Surge, & vade meridiem versus, ad viam quæ descendit à Ierusalem, Gazam: ipsa est deserta.

27 Et surgens, profectus est. Et ecce vir Æthiops, eunuchus, præfectus Candaces Reginae Æthiopiae, qui praeerat toti eius gazæ, qui venerat Ierosolymam adoraturus,

28 Reuertens autem ascensus in currum suo legebat Prophetiam Isaiam.

29 Dixit autem Spiritus Philippo: Accede, & adiungere ad hunc currum.

30 Accurrens autem Philippus, audiuit enim legentem Prophetiam Isaiam, ac dicit: Intelligisne quæ legis?

31 Dixit ille, Quomodo possem, nisi quispiam me dirigat? Rogauit autem Philippum, vt ascenderet ac sederet secum.

26 ANGELVS DOMINI.) Transiit Lucas ad nouam historiam, quomodo scilicet Euangelium ad Æthiopes vsque perueniret. tameñ enim vnus hominem duntaxat ad Christi fidem conuersum fuisse refert, quia tamen magna erat in toto regno eius auctoritas & potentia, fides eius odorem longè latèque spirare potuit. Scimus enim extenuibus principiis Euangelium creuisse: & in eo clarius resulsit vis Spiritus, quòd granum vnum seminis breui temporis spatio amplam regionem impleuit. Primò iubetur Philippus ab Angelo ire versus meridiem: quo profectus, vel in quem finem, Angelus illi non exprimit. Atque ita sæpe Dominus cum suis agere solet, ad probandam eorum obedientiam, quid facere ipsos velit demonstrat: hoc vel illud præcipit: successum verò penes se absconditum tenet. Ergo simplici Dei imperio contenti simus, etiam si ratio eius quod iniungit, vel obedientiæ fructus non statim apparet. Nam etsi diserte hoc non exprimitur, omnia tamen Dei mandata tacitam promissionem continent, quoties illi paremus, non posse, quicquid suscipimus operis, nisi prospere cedere. Adde, quod sufficere nobis debet, probari Deo nostra studia, quum nihil temerè & sine illius iussu suscipimus. Siquis obiciat, non descendere quotidie à caelo Angelos, qui nobis quid agendum sit præfatiunt: in promptu est responso, Abundè nos doceri verbo Domini quidnam agendum sit: nec consilio destitui quicunque os illius interrogant, & Spiritus gubernationi se submitunt. Itaque, quo minus ad sequendum Deum prompti & alacres simus, nihil nisi impedit vel moratur nisi nostra seguitis precandique incuria.

AD VIAM QUÆ DESCENDIT GAZAM.) Inter doctos omnes conuenit, Gazam hinc vocari, quæ Hebræis dicitur HAZAZ. Quare fallitur Pomponius Mela, qui nomen vrbi à Cambyse Perfarum Rege impositum fuisse tradit: quòd bellum gerens cum Ægyptiis illic opes suas repositas haberet. Verum quidem est, Gazam Persis thesaurum vel opulentiam dici: atque hoc sensu paulò post vsurpat Lucas, quum dicit, Eunuchum Candaces gazæ fuisse profectum: sed quia ante natum Cambysem, Hebraicum illud nomen in vsu erat, non dubio, quin postea corruptum fuerit, littera HETH in G. mutata, quod in aliis ferè omnibus fuisse videmus. Epitheton DESERTÆ ideo additur, quia veterem illam Gazam Alexander Macedo euertit. Qui Constantinum secundæ & nouæ Gazæ conditorem faciunt, à Luca reselluntur, qui centum & quinquaginta annis prius extitisse affirmat; sed fieri potest, vt conditam urbem ornauerit & auxerit. Cæterum, hanc nouam maritimam fuisse, & ab antiqua viginti stadiis distitam, omnes consentiunt.

27 ECCE VIR ÆTHIOPS.) Virum appellat, quem paulò post Eunuchum fuisse dicit: sed quia in Oriente solebant Reges & Reginae eunuchos præficere summis negotiis: inde factum est, vt Dynastæ promiscuè vocarentur: eunuchi, quum tamen viri essent. Porro, nunc demum te ipsa competiit Philippus, non frustra fe Deo fuisse morigerum

morigerum. Ita, quisquis successum Domino committens, petrexit q
 feliciter succedere quicquid eius auspicijs & mandato suscipit. Nomen caele iuber, tandem experitur,
 ne succedat quemadmodum Celsatum nomen commune fuit Romanis Imperatoribus, non vnus tantum Regi-
 suas Reginas vocabant Candaces. Hoc quoque ad rem facit, quòd nobile illud & Aethiopes, esse Plinius
 tradant historicis, quia ex eius amplitudine & potentia, quam splendida fuerit euangetium fuisse regnum
 colligi melius potest. Caput & primaria sedes fuit Metroe. Lucae testimonio iustifragant conditio & dignitas,
 mulieres illic regnare solitas referunt. fani scriptores, qui

VENERAT ADORATORES.) Hinc colligimus, longè sparsum veri Dei nomen, vt in longè
 aliquos haberet cultores. Certè hunc vitium oportuit palàm iudicium à gente sua cultum prout regionibus
 potuit fortim venire in Indram tantis dynastis: nec dubium est, quin magnum comitatum locque enim
 Nec verò mirum est, fuisse passim in toto Oriente aliquos qui verum Deum colebant: quia ex quo traxerit,
 fuerat populis, simul diffusus fuerat aliquis purè Dei notitie odor, per gentes exteras: imò, ex his partibus
 quædam fuerat pietatis veræ propagatio. Quinetiam Romanos videmus, quum atrocibus edictis in quilibet
 religionem damnarent, vix tamen effecisse, quum tumant multi ad eam transfuerit. Hæc erant vocatæ
 gentium prelatia, donec Christus aduentus sui fulgore, Legis vmbas discutiens, discernens inter Iudæos
 Gentes tolleret, duratque materia, vndique colligeret Dei filios. Quòd adorandi causa Ierosolymam venit
 Eunuchus, superfluitis tribuendus non est. Poterat quidem in patria Deum precari: sed quæ præscriptis erant
 exercitia Dei cultibus, hic vnus vnõmittere noluit, adeoque hoc habuit propositum, vt non fidem modò
 priuatim & clanculum in corde aleret, sed eam apud homines profiteretur. Neque tamen tale cum gente sua
 duorum facere paruit, quin multum se odiosum fore sciret: sed externa religionis professio, quam à Domino
 exigere sebat, plus illi fuit quàm hominum gratia. Quòd si exigua scientiæ Legis scintilla vsque ad eum in illo
 emicuit, quàm probrosum nobis erit, plenam Euangelij lucem perfido silentio suffocare; S quis obicit, iam
 tunc abrogata fuisse sacrificia, ac tam fuisse tempus quo vellet Deus vbique abique locorum discrimine inuocari:
 respo- sio facilis est, Sine superstitione retentis fuisse in Legis vmbis, quibus nondum patefacta erat
 Euangelij veritas. Nam quòd Lex dicitur à Christo fuisse abolita quantum ad ceremonias, sic intelligendum
 est: vbis palàm exhibet Christus, euanescente ritus illos veteres, qui illum absentem figurabant. Quòd passus
 est Dominus Eunuchum venire Ierosolymam priuquam illi doctorem mitteret: credibile est ideo factum esse,
 quia vtilis erat, Leg s rudimentis adhuc formati, vt postea ad recipiendam Euangelij doctrinam aptior foret
 ac magis idoneus. Quòd autem Ierosolymæ neminem ex Apostolis illi Deus obtulerit, causa in arcano eius
 consilio latet: nisi fortè, vt thesaurum repente ac præter spem oblatum, plus faceret: vel quia fatius erat,
 postquam ab externa ceremoniarum pompa templique aspectu subductus, saluti viam liberius in otio & quiete
 quaereret, Christum illi proponi.

28. LEGERAT ISAIAM.) Lectio Prophetæ, ostendit Eunuchum non temerè ex capitis sui sensu Deum
 adorasse, quem sibi finxisset, sed quem cognouerit ex Legis doctrina. Acque hæc certè legitima est colendi
 Dei ratio, non arripere nudos & inanes ritus, sed Verbum simul adiungere: alioqui nihil nisi fortuitum erit
 ac confusum. Nec verò forma adorandi in Lege præscripta, alia in re differat ab hominum commentis, nisi
 quòd illic Deus Verbo suo prælerat. Deum ergo soli eius discipuli ritè adorant, hoc est, qui edocti sunt in
 eius schola. Sed videtur operam ludere, quum sine profectu legit. fatetur enim se, nisi adiutum alterius mag-
 istri opera, Prophetæ sensum minimè assequi. Respondeo, Sicut dicitur animo Prophetam legebat, ita
 fructum aliquem sperasse, & re ipsa etiam sensisse. Cur ergo se intelligere possit negat quem in manibus locū
 habet? Nempe, incertiam suam modestè in locis obscurioribus agnoscit. Multa sunt apud Isaiam quæ longa
 expositione minimè indigent: vt quum de bonitate & potentia Dei concionatur, partim vt ad fidem inuiter
 homines, partim vt ad sanctam vitam horretur & erudiat. Nemo itaque tam rudis erit idiota, qui librum
 illum legendo, non aliquantum proficiat. vix tamen fortè decimum quemque versum solidè intelligit. Talis
 fuit Eunuchi lectio. nam quum pro captu suo colligeret quæ ad ædificationem valebant, certa illi vtilitas ex
 studiis suis consistat. Interim si multa eum latebant, ratio non afficiebatur vt librum abiceret. Sic omni-
 no legenda est nobis quoque Scripturæ: quæ aperta sunt, & in quibus mentem suam Deus aperit, auidè &
 prompto animo suscipere decet: quæ adhuc nobis obscura sunt, præterire conuenit, donec plenior lux afflu-
 geat. Quòd silendo non fugabimur, fiet tandem, vt Scriptura assiduo vsu familiaris nobis redda-
 tur.

30. QUOMODO POSSEM.) Insignis Eunuchi modestia, qui non tantum se à Philippo homine plebio interro-
 ga iæ quo animo paritur, sed vtilitè & ingenuè fatetur suam incertiam. Et certè minimè sperandum est, vt se
 discerem vnquam præbeat, qui propriij ingenij fiducia inflatus est. Hinc etiam fit, vt hodie tam paucis fructuo-
 sa sit Scripturæ lectio, quia vix centesimus quisque reperitur, qui se libenter ad discendum subiciat. nam dū
 necesse omnes ferè pudet quod nesciunt, ignorantiam suam superbe quique fouere mauiat, quos aliorum
 discipulus videri. Imò, bona pars superciliosè sibi in alios magisterium vsurpat. Meminerimus tamen Eunu-
 chum sic ignorantiam suam confiteri fuisse, vt tamen Scripturam legendo, vnus esset ex Dei discipulis. Hæc
 vera demum est Scripturæ reuerentia, quum agnoscimus illic reconditam esse sapientiam, quæ sensus omnes
 nostros superet ac fugiat: nec tamen ideo sumus fastidiosi, sed sedulo legentes pendemus à reuelatione Spiritus,
 & interpretem nobis dari expetimus.

ROGAVIT PHILIPPVM VT ASCENDERET.) Alterum modestiæ specimen, quòd interpretem
 & magistrum sibi querit. Poterat pro communi diuitum factu Philippum reicere: erat enim quædam tacite
 ignorantia exprobratio, quum diceret Philippus: INTELLIGISNE quæ legis? Diuites autem iniuriam
 sibi fieri putant, si quis eos liberius compellat. Itaque statim prorumpunt in has voces, Quid ad te, vel,
 Quid tibi mecum? Eunuchus autem se Philippo docendum submisit tradidit. Ita animo compositi sumus o-
 portet, si Deum cupimus habere doctorem, cuius Spiritus super humilem & mansuetum quiescit. Quòd si
 quis sibi diffidens, docilem se præbeat, potius è caelo descendit Angeli ad nos docendos, quàm vt frustra nos
 Dominus laborare sinat. Quanquam Eunuchi exemplo, ad miraculis omnibus vtendum est, quæ Dominus
 ad intelligendam Scripturam nobis proponit. Phrenetici homines è castris quòd è caelo petunt, & in-
 terea Ministrum Dei continentem, cuius manu regi debebant. Alij perspicacia sua freti, neminem audi-
 re, nullos commentarios legere dignantur. Atqui, Deus subsidia quæ nobis destinat, non vult contemni,
 & eorum contemptum impune cedere non patitur. Atque hic memoria tenendum est, non modò datam
 nobis esse Scripturam, sed interpretes simul & doctores esse additos, qui nos adiuuent. Hac ratione
 Philippum Dominus Eunuchopotius destinauit, quàm Angelum. quorsum enim hic circuitus spectabat,
 quòd Angeli voce Philippum Deus accerit, non rectà mittit Angelum ipsum, nisi quòd ad audiendos ho-

Ila. 66. a. 2.

mines assuefacere nos voluit? Hæc certè non vulgaris est externæ prædicationis commendatio, quòd Angelis tacentibus, in ore hominum vox Dei in salutem nostram personat. Quæ de re plura in caput nonum & decimum sum dicturus.

32 *Porrò sententia scripturæ quam legebat, erat hæc: Tanquam ovis ad victimam ductus est, & tanquam agnoscitoram iondente mutus, ita non aperuit os suum.*

33 *In humilitate eius iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enarrabit? quia tollitur terra vita eius.*

34 *Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit: Rogo te, de quo hoc dicit Propheta? de se ipso, an de alio quopiam?*

35 *Aperiens autem Philippus os suum, & exorsus à Scriptura hac, prædicaui illi Iesum.*

32 SENTENTIA SCRIPTURÆ.) Propriè, Contines vel complexum. Sciamus, non incidisse casu in hunc locum, sed mira providentia Dei id factum esse, vt thesin vel principium haberet Philippus, vnde tota Christianismi summa apud deduci posset. Ergo, primùm occulta Spiritus directione, plenæ institutionis materia datur illi in manum: deinde, palàm hominis ministerio forma aptatur. Est autem illustre hoc, & præ aliis memorabile vaticinium de Christo: quia sine inuolucris illic pronuntiat Isaias, talem redimendæ Ecclesiæ fore modum, vt Filius Dei morte sua vitam hominibus acquirat: vt se victimam constituat expiandis hominum peccatis: vt areretur Dei manu, & vsque ad inferos ipsos defendat, quo nos ab interitu emerles erigat vsque in cælum. in summa, perspicuè tractat hic locus quomodo reconciliatur homines Deo, quomodo iustitiam obtineant, quomodo liberati à Satanæ tyrannide, & peccati iugo soluti, in regnum Dei perueniant: breuiter, vnde petende sint omnes salutis partes. Ego tamen, quæ hic citantur à Luca, tantùm exponam: ac duo quidem membra sunt: priore docet, Christum, vt Ecclesiam redimat & restituit in vitam, sic contentendum esse, vt similis appareat perditio & desperatio. Deinde, mortem eius pronuntiat fore viuificationem, & ex summa desperatione exitum singularem triumphum. Quòd AGENO Christum comparat, qui ad macerationem duci se patitur: & OVI, quæ se tonsioni placidè offert, significat voluntarium fore Christi sacrificium. Et certè, & placandi Dei fuit ratio, quòd se obedientem præbuit. Loquutus est quidem coram Pilato: sed non redimendæ vitæ causâ, quin potius vt se offerret vitro in victimam, sicuti à Patre destinatus erat, adeoque supplicium quod nos manebat, sibi accerferet. Vtrumque ergo docet Propheta, oportuisse Christum mori, vt vitam nobis acquireret: & ipse mortem illi fuisse subeundam, vt hominum contumaciam obsequio suo deleteret. Cæterùm, hinc colligenda est ad patientiam exhortatio: sicuti facit Petrus, sed ordine præcedit illa, quam attigi, fidei doctrina.

33 IN HVMILITATE IUDICII EIVS.) Vel Græcè volumen Eunuchus habuit, vel Lucas suo more lætionem tunc vltimatam retulit. Dicit Propheta, Christum de angustia & iudicio sublatum. quibus verbis admirabilem victoriam celebrat, quæ eius deiectionem mox sequuta est. nam si morte fuisset oppressus, nihil ab eo sperari poterat. Ergo Propheta, vt nostram in Christo fiduciam stabiliat, postquam manu Dei percussus, & macerationi subiectum descripsit, nunc illi nouam personam induit: quòd scilicet victor ex mortis abyfso emergat, & ex inferis ipsis prodeat author vitæ æternæ. Scio quidem locum hunc variè exponi: sunt qui intelligant à carcere ad crucem raptum esse: alii TOLIT perinde valet, atque In nihilum redigi. Et ambigua est Hebraici verbi, LACHAN, non minus quàm Græci, ἀπειθῶ, significatio. Verùm, qui contextum propius expendet, mihi in eo quod dixi, assentietur: ab illo tristi & deformi spectaculo quod proposuerat, transfugum nunc fieri ad nouum in speratæ gloriæ exortum. Ideo in summa rei non multum differet Græca interpretatio à Prophetæ verbis: nam in humilitate vel abiectione sublatum est Christi iudicium: quia quom oppressus videri posset. Pater eius causam asseruit. Hoc modo IUDICII, sicuti multis aliis locis, pro lue funetur. Sed in Hebraico contextu Damnationem significat. Dicit enim Propheta, Christum, postquam in vltimas angustias redactus fuerit, & damnato ac perditio similis, Patris manu erectum iri. Ergo sensus est, Oportuisse Christum prius morti addici, quàm Pater illum in regni sui gloriam extolleret. Quæ doctrina ad totum Ecclesiæ corpus transferenda est: quia pios omnes mirabiliter oportet erigi Dei manu, ne morte absorbeantur. Deus autem, quum vindex suorum apparet, non modò eos restituit in vitam, sed ex multis mortibus insignes illis triumphos comparat: sicuti Christus præclarum illud trophæum in cruce statuit, de quo meminit Apostolus secundo ad Colossens. s capite.

GENERATIONEM EIVS.) Postquam victorem Christi mortem celebravit Propheta, iam subiicit, non exigui temporis fore victoriam, sed quæ propaganda sit ultra omnem annorum numerum. Nam Prophetæ exclamatio perinde valet, ac si perpetuitatem regni Christi negaret hominum lingua exprimi posse. Cæterùm, hunc locum miserè torserunt interpretes. Quòd æternam Verbi Dei generationem hinc veteres probare conati sunt aduersus Arium, nimis à mente Prophetæ dissentaneum est, nihilo verior Chrysofostomi expositio, qui ad humanam generationem refert, neque illi Prophetæ sensum assurguntur, qui in illius ætatis homines eum inuehi putant. Melius alij, qui de Ecclesia accipiunt dictum, nisi quòd falluntur ipsi quoque in voce GENERATIONIS, quæ illis Posteritatem aut Sobolem significat. Atqui, nomen DOR quod est apud Prophetam, Hebræis Seculum aut vitæ humanæ durationem significat. Sensus itaque Prophetæ procul dubio est, vitam Christi perpetuam fore, quum semel Patris gratia liberatus à morte fuerit: quanquam vita hæc quæ sine caret, ad totum Ecclesiæ corpus pertinet: quia non vt sibi viuat, sed suis, Christus reluxerit. Fruendum ergo & effectum illius quam in capite posuit victoriæ, nunc in membris omnibus celebrat. Quare ex hoc loco vitæ æternæ fiduciam concipere vnusquisque fidelium potest: deinde, Ecclesiæ potius perpetuitas in persona Christi asseritur.

QUIA TOLLITUR E TERRA.) Valde absurda in speciem ratio, quòd tam magnificè regnet Christus in cælo & in terra, Quia excisus fuit. Quis enim interitum, vitæ causam esse credat? Sed hoc admirabili Dei consilio factum est, vt inferi cæli essent, quibus in cælum Christus conscenderet: ignominia transitus illi esset in vitam: ex crucis horrore & tenebris emergeret lætus salutis fulgor: ex mortis abyfso beata immortalitas manaret. Quia se ipsum exinanituit, propterea exultit ipsum Pater, vt coram ipso omne genu flectatur, &c. Nunc quæ nobis sit cum Christo societas, cogitandum est, ne cui graue aut molestum sit eadem via pergere.

34 DIXIT Eunuchus Philippo, Illic apparet, quanto descendit studio flagraret Eunuchus. Vagatur in multis Isaiæ vaticiniis quasi per dubias ambages, nec tamen legendo fatigatur. Dum autem nihil sibi arrogat, præter spem

spem repente plus longè consequitur, quàm tota vita multum sudando contulisset. Ita & nobis Dominus, si ruditas nostræ conscientiæ, submittere nos quæ poterat, si acumen suum arguenter paruulis occurrerit. Et quemadmodum semen sub terra locatum, ad tempus non grauemur, ma- ius affulgens, efficiet, vt lectio quæ sterilibus & fructu vacua nihil quàm rædium pariet, ita Dominus Spiritus lucem habeat. Dominus quidem nunquam ita clausos suorum oculos tenet, quin à spicuum intelligentiæ salutaris via in Scriptura pateat: quin legendo subinde proficiant: sed hæere sæpe paritum statim ingressu illis cursum eorum tardari, tum vt fidei patientiam in illis probet, tum vt inscitæ suæ ad nouum quasi obice posito, erudiat, tum vt torpore excusso, attentiores reddat, tum vt precandi ardorem accendat, tãd humilitatem derio eos magis stimulet ad veritatis amorem, tum vt cælestis suæ sapientiæ excellentiam, quæ ipso desy- pretio non habetur, melius commendet. Verùm, vtunque non statim ad metam solidæ notitiæ aliàs in fideles, laborem tamen suum semper sentient mutum non esse, modò ne sibi viam superbo fastidio pueniant. Dum ad teniat tempus plene reuelationis, sufficiat nobis hic profectus, quòd quantumuis exiguus noisiant. Itas timorem Dei & fidem nobis instillat.

35 PHILIPPVS aperiens os suum.) Aperire os, in Scripturis, est ordiri longum sermonem de re graui & le- tia. Significat ergo Lucas, Cœpisse Philippum quasi pleno ore disserere de Christo. Dicit, INIUVN fecisse ab hac propheta, quia nulla clarius Christum depingit: & tunc in manum cominodè oblara erat. Postquam ergo ostendit Philippus ex Propheta verbis, quavis futurus esset Christi aditæ, & quid ab eo sperandum, rem ipsam deinde contulit, vt sciret Eunuchus iam exhibitum esse Christum illum qui promissus fuerat: & vir- tutem eius teneret. Vbi veritatem PRÆDICAS SE Christum, Lucas habet. Euangelizasse: Sensus est, docuisse de Christo quod Euangelio suo promulgauit ipse & tradi iussit. Vnde colligimus, vbi cognouit Christum, E angelij summam nobis constare.

36 *Quum autem pergerent in via, venerunt ad aquam. Et dixit: Eunuchus: Ecce aqua, quid veiat quo minus baptizer?*

37 *Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Respondens ille dixit: Credo Filium Dei esse Iesum Christum.*

38 *Tunc insit sisti currum, & descenderunt ambo in aquam, Philippus scilicet ac Eunuchus: & baptizauit eum.*

39 *Quum autem ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, & non vidit eum amplius Eunuchus. Perrexit itaque in via sua gaudens.*

40 *Philippus autem repertus est Acoth: & proficiscens euangelizabat vrbibus cunctis, donec veniret Casaream.*

36 QUID VEIAT?) Sequitur Eunuchi Baptismus, vnde colligimus, quantum exiguo tempore profice- rit, quando ad dandum Christo nomen vitò se offert. Iam enim maturam quodammodo fidem in eius corde fuisse oportet, quum ad externam professionem cupidè descendit. Non recipio quod annotat Chryso- stomus. Modestia retentum esse, ne Baptismum apertè peteret: plus enim vehementiæ habet interrogatio ista, quàm si simpliciter Philippo dixisset, Volo vt me baptizet. Ceterùm, videmus ita prædicatum fuisse illi Christum, vt Baptismum sciret nouè in illo vitæ esse symbolum, idcòque minime negligeret, quia accel- sio erat ad sermonem, & quidem ab ipso inseparabilis. Sicuti ergo quod de Christo audiuit, libenter am- plexus est, ita nunc pio feruore in externam fidei confessionem prorumpit, nec satis illis est intus coram Deo credere, nisi se Christianum apud homines esse testetur. Multa illi venire poterant in mentem, quæ à Bapti- smum eam arcerent, ne & Reginz, & totius gentis suæ odii ac probri se exponeret. sed horum quicquam sibi obstat negat, quo minus censerit cupiat inter Christi discipulos. Si paucorum horarum rudimentis eo vsque prouectus est, quàm pudenda est eorum segnities, qui fidem quinque, decem, aut viginti anorum doctrina con- ceptam intus supprimunt?

SI CREDIS ex toto corde.) Quod non admittitur Eunuchus ad Baptismum nisi fidem professus, hinc sumenda est vniuersalis regula, Non antè recipiendos esse in Ecclesiam qui ab ea prius fuerant alieni, quàm v- bilitati fuerint Christo se credere. Est enim Baptismus quasi fidei appendix: ideoque ordine posterior est. Deinde, si datur sine fide, cuius est sigillum, & impia & nimis crassa est profanatio. Sed inscitè ac perperam fanatici homines prædubaptismum hoc prætextu impugnant. Cur fides in Eunuchò Baptismum præcedere debuit? Nempe, quum hac nota solos Ecclesiæ domesticos Christus insigniat, inferri in Ecclesiam oportet qui baptizandi sunt. Sicut autem adultos fide inferri certum est, ita piorum liberos dico Ecclesiæ filios na- sci, & ab vtero reputari in Christi membris: quia hæc lege nos Deus adoptat, vt in etiam seminis nostri pater. Tamet si ergo fides in adultis exiguit perperam transfertur hoc ad infantes, quomò longè diuersa est ratio. Ceterùm abusi sunt testimonio magni quidam viti, quum probare vellent, fidem nihil habere confirmationis ex Baptismo: sic enim ratiocinabantur: Iabetur Eunuchus afferre perfectam fidem ad Bap- tismum: ergo nihil accedere potuit. Sed Scriptura Totum cor sæpe accipit pro Synecro & non fucato, cui opponitur Cor duplex. Ita, non est quod perfectè credere imaginemur, qui ex toto corde credunt: quando in- firma & pusilla fides in eo esse poterit, cui tamen integer erit animus & omni fictione purus. Sic accipere conuenit quod Dauid iactat, se diligere Dominum ex toto corde. Philippus cetè Samaritanos prius bapti- zauerat, quos tamen sciebat longè adhuc à meta distare. Fides ergo totius cordis est, quæ in corde viuas ra- dices habens, ad quotidianos tamen profectus aspirat:

CREDO Filium Dei.) Sicuti in Christo fundatus est Baptismus, & illic vis eius ac veritas continetur: ita Eunuchus Christum vnum sibi proponit. Sciebat Eunuchus antea vnum esse Deum, qui scodus eum A- braham pepigerat, qui Legem dederat per manum Moïsi, qui populum vnum segregauerat à reliquis genti- bus, qui Christum pollicitus fuerat, per quem propitius esset mundo: nunc RESVM fatetur esse illum mudi redemptorem & DEI FILIUM: sub quo titulo summam complectitur quæcunque Scriptura Chri- sto tribuit. Hæc perfecta est fides, cuius nuper meminuit Philippus: quæ Christum recipit, qualis & promi- ssum est olim, & tandem exhibitus, & quidem serio cordis affectu, sicuti Paulus eam requirit non fictam. Hanc quisquis non habet iam adultus, frustra in infantie suæ Baptismo gloriatur: nam in huc finem infantes sibi Christus

Baptismo iniciat, vt quum primò in aeris captus tulerit, se illi discipulis addicant, & Spiritu eius baptizati, virtutem eius, quam figurat Baptistum, fidei intelligentia teneant.

38 DESCENDERUNT IN AQUAM.) Hic perspicimus, quismam apud veteres baptizandi ritus fuerit: totum enim corpus in aquam mitterebant: nunc inualuit vltius, vt minuter corpus vel caput tantum à pergerat. Ceterum, non tanti, esse non debet tantillum ceremonie discrimen, vt Ecclesiam propterea scindamus, vel tixi turbemus. Pro ipsa eadem Baptisti ceremonia, quatenus nobis à Christo tradita est, centies potius ad mortem vsque digladiamus, quam vt eam nobis eripi sinamus: sed quum in aquæ simbolo testimonium habemus tam ablutionis nostræ, quam nouæ vitæ: quum in speculo, sanguinem nobis suum Christus representat, vt munditiam inde nostram petamus: in aqua docet nos Spiritu suo refingi, vt mortui peccato, iultrati sinamus: nihil quod ad Baptisti substantiam faciat, deesse nobis certum est. Quare, ab initio liberè se permittit Ecclesia, extra hanc substantiam, ritus habere paululum distimiles. Nam alij ter, alij autem semel tantum mergebant: quare non est quod in rebus non ita necessariis nimium morosi simus: modò ne aduentitiae pompæ simplicem Christi institutionem contaminent.

39 QUUM ASCENDISSENT.) Nunc vt sermonem de Eunucho claudat Lucas, dicit PHILIPPUM ab eius conspectu raptum esse: idque ad eius confirmationem non parum valuit quum videret diuinum hominem illum instar Angeli missum esse, & repente euanuisse antequam laboris precium offerret: vnde colligere promptum erat, non fuisse questuariam insinuationem: quando ne obolo quidem locupletatus disparauerat. Quòd nihil mercedis ab Eunucho retulit Philippus, hinc discant serui Christi gratuitam illi operam impendere, vel potius ita gratis seruiant hominibus, vt mercedem de cælo sperent. Permittit quidem Dominus vt mercedem recipiant Euangelij ministri ab his quos docent: sed illos simul mercenarios esse vetat, qui lucri causa laborent. Nam hoc

1 Cor. 6.
b. 9.
1o a. 10.
b. 12. 13.

GAUDENS.) Fructum hunc semper ex se profert fides ac Dei notitia. Quæ enim gaudij materia verior fingi potest, quam vbi Dominus non modo misericordie suæ thesauros nobis aperit, sed cor suum (vt ita loquar) in nos effundit, seque in Filio suo nobis donat, nequid ad solidam felicitatem nobis desit? Tunc & cælum serenum, & terra quieta esse incipit: tunc conscientia tristi & horrendæ Dei sensu liberata, soluta Satanz tyrannide, ex tenebris mortis egressa, vitæ lucem aspicit. Ideo, Prophetis solemne quoties de Christi regno verba facturi sunt, ad letitiam, inibulum, exultationem, & triumphales pænanas nos hortari. Sed quia ad hoc spirituale gaudium erigere se nequeunt, quorum animi occupati sunt vanis mundi gaudiis, mundum eoque illecebras omnes contemnerè discamus, vt nos verè Christus exhilarat.

40 REPERTVS FVIT AZOTI.) Azotum vnam fuisse ex vrbibus vnde non potuerunt expelli Enacim, ex libro Io. ue notum est, cap. II. Distat ab Acalone ducentis sexè stadiis: Hebræi AZODD vocant. Delatus ergo fuit illuc Ios. u. d. 11. Philippus: inde pedibus iter humano more facere coepit, Euangelij semen quocunque transibat, spargens. Rara sanè, & mirabilis strenuitas, quòd in itinere spargit nomen pietatis. Quòd autem nominatim exprimit Lucas in singulis vrbibus prædicasse donec venisset Cæsaream, nec redisse Samaritam narrat, indi. probabilis coniectura sumi potest, Cæsareæ ad tempus substituisse: quod tamen in medio relinquo.

CAPVT IX.

1 **S**AVLV S autem adhuc spirans minas & eadem contra discipulos Domini, veniens ad summum Sacerdotem,

2 Pe it ab eo epistolam Damasum ad Synagogas, vt si quos inueniret huius sectæ seu viros seu mulieres, vincitos duceret Ierusalem.

3 Quum autem esset in itinere, accidit vt appropinquaret Damasco: & repente circumfusuravit illum fulmen è caelo,

4 Et prostratus in terram, audivit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris?

5 Dixit autem: Quis es Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Iesus quem tu persequeris. Durum est tibi contra spinulos calcitrare.

1 SAULVS AVTEM.) Hic Lucas nobilem & memoratu inprimis dignam historiam de Pauli conversione refert: nempe, qualiter eum Dominus, quum instar belluæ indomitæ fureret, non modo pauli suo imperio subiecerit, sed alium profus & nouum fecerit hominem. Sed quia Lucas, vt in opere Dei memorabili, singula ordine prosequitur: statim erit eius contextum sequi, vt in suum locum veniat quicquid notatu vile erit. Quum dicit eum ADHUC SPIRANS SE minas & eadem, significat, Ex quo semel imbutus fuerat sanguine innoxio, prosequutum fuisse eandem sententiam, & ab infausito tyrocinio, cuius meminit in morte Stephani, rabidum semper & sanguinarium fuisse Ecclesie hostem. quò magis incredibile erat tam subito posse mutari. Quòd autem tam crudelis lupus non modò in ouem conuerfus est, sed pastoris ingenium induit: in eo palam le exercitio miracula Dei manus.

2 Simul Lucas describit instructum fuisse armis ac potentia ad nocendum, quum dicit IMPETRASSE à summo Pontifice epistolam, vt vincitos adduceret Ierusalem, quoscumque inueniret Christum proficentes. MULIERVM fit mentio, vt melius pateat quantopere sanguinis fundendi cupidus fuerit, qui nullum flexus respectum habuit, cui etiam armati hostes in medio belli ardore parcere solent. Ergo feram & truculentam belluam nobis proponit: cui non modò ad grassandum laxata erant habenæ, sed ad pios homines pendendos & vorandos vis addita, ac si datus esset gladius in manum furiosi. Vbi ego SECTAM transiit, Lucas Viam habet: quæ metaphora, Scripturæ satis trita est. Ergo, Pauli consilium erat, pios omnes crudeliter delendo, Christi nomen extinguere.

3 QUUM ESSET IN ITINERE.) Epistolam à Sacerdote postulans, sponte ruebat contra Christum: nunc inuitus ad obsequium cogitur. Insignis certè Dei misericordia, quòd ad salutem præter animi sui propositum reuocatur, quem tantus ardor præcipitem in exitum ferebat. Quòd illum Dominus epistolam accipere sinit, & vbi appropinquare: hinc perspicimus, quam probè notos habeat temporum articulos ad quiduis opportunè agendum. Poterat maruritus occurrere, si ita visum esset, vt pios metu & anxietate eximeret: sed beneficium suum inde magis illustrat, quòd non nisi in ipso ouilis ingressu, hiantis lupi fauces constringit. Scimus etiam ipso progressu mirè crescere hominum contumaciam: quare, eò difficilius fuit Pauli conuersio, quum furorem suum continuando, iam obstinatior factus esset.

CIRCUMFLIGVAVIT eum.) Quia non facile erat tantam su- ces impetus, tam cæcum pravi zeli ferocem sedare, cohibere denique jam domate, frangere tam ferociter Christum maiestatis suæ signum aliquod dare, vnde sentiret Paulus cum tam effræm bestiam: oportet mortali, sibi esse negotium. Quoniam eius humiliandi habita fuit ratio, quæ pro, non autem cum homi- Spiritus sui iugo ad obsequium statim ad se faceret Christus, ac vix capax erat tantæ indigni erant quem suavi lenter fracta esset truculentia. Non potest quidem diuinam Christi gloriam, qualis glæctudinis, donec vio- sus: verum sicuti Deus formas sæpe induit, quibus se manifestaret, ita nunc Christus præcipere hominum fen- telat fecit, ac præterit quidem suæ specimen edit, quod Paulo terrorem incuteret. Nam diuinitatem Paulo spectam trepidant, Paulum tamen longè aliter expauiscere oportuit, quum diuinam Christi præij ad Dei con- aduersam sentiret. potentiam sibi

4 Itaque dicit Lucas, e cecidisse in terram, quid enim accidere homini aliud potest, quàm confusus & propè in nihilum redactus iaceat, quum præsentia gloriæ Dei sensu obruitur? Hoc autem in Paulo confusio- nis principium fuit, vt docilis esset ad audiendam Christi vocem, quam saltuosè equo insidens, spe milia- S A V L S, S A V L.) Lucem quæ Paulum vndique innasit, Lucas comparat fulguri, etiam non dabit, quæ ab at- getra in acie voltauerit. Hæc autem vox quam ad saltum illius conterendum iaculatus est Christus, & G. M. aptè vocari posset, quod non modò eum perculit ac reddidit attonitum, sed prorsus contexit, vt apud se iam nullus esset, qui sibi tantopere prius placebat, & sibi ius arrogabat profugandi Evangelij. Eius nomen He- bræicum ponit Lucas hoc loco, Saul, Saul, quia Christi verba referet, qui eum procul dubio alloquutus est ex communi gentis more.

5 QVIS ES, Domine? Jam Paulum habemus velut cicuratum, sed nondum est Christi discipulum. Corre- sta est in eo superbia, & subacta ferocitas, nondum èd vique sanitatis profecit, vt Christo obediat: tantum ad iussu, capessenda paratus est, qui prius blasphemias crepabat. Itaque, hæc interrogatio, hominis est, arro- nitiæ & stupore confusi. cur enim ex toto diuinitatis signis Deum esse non agnoscit, qui loquitur? Suspensi ergo & hilitans animi vox illa fuit. Ergo christus eum ad respiciendam propius vrget. Quom subicit, & G. S. V M T E S V S: meminerimus hanc vocem sonuisse è cælo, debuit itaque perfodere animum Pauli, quum reputaret se hæctenus bellum cum Deo gessisse: debuit ad veram submissionem protinus eum flectere, quum reputaret, non impunè sibi cessurum, si contra eum insurgere pergeret, cuius manum effugere non poterat: Ceterum, hic locus doctrinam apprime vtilem continet: ac multiplex quidem est vilitas. nam primò ostendit Christus, quanti Evangelium suum faciat, dum causam suam esse pronunciat, à qua nihil habere vult separa- tum, non ergo eius defensionem magis vniquam abicere, quàm se ipsum abnegare poterit. Eximia deinde ad pios consolatio redit, quod dum pro Evangelij testimonio laborant, factum crucis sibi esse audiunt Fi- lium Dei, qui ad laudandum oneris partem humeros suos quodam modo supponit. neque enim de nihilo pronun- ciat, se in persona nostra pati, sed hoc nobis certò persuasum esse vult, eadem ipsum sympathia tangi, ac si nos Evangelij hostes per eius laus vulnerarent. Quare, Paulus ipse dicit deesse christi passionibus, quic- Col. 1. d. quid pro Evangelij defensione persecutionum hodie sustinent fideles. Hæc potèd consolatio, non tantum èd 24. spectat, ne nobis graue sit cum capere nostro pati, sed vt vindicem malorum nostrorum fore speremus qui è cælo clamat, commune sibi esse nobiscum quicquid patimur. Postremò, hinc colligimus, quàm horrible iudicium maneat Ecclesiæ persecutores, qui gigantum more, cælum ipsum oppugnant, ac tela vibrant mox in caput suum reditura: imò cælum turbando fulmen iræ Dei in se prouocant. Monemur etiam in genere omnes nequis fratrem suum iniussè lædendo, in Christum incurrat: præsertim verò, ne quis veritatem temerè & cæca rabie zeli colore oppugnet.

DURVM EST TIBI.) Sententia est prouerbialis à bobus aut equis sumpta: qui dum stimulis punguntur, calcitrando nihil proficiunt, nisi quòd stimulis altius infixis malum duplicant. Hoc simile Christus ad se opti- mè accommodat: quia contra eum luctando, duplex malum homines sibi accersent, quibus necesse est, vel- lint nolint, etus imperio subesse. Qui se Christo sponte submitunt, aded nullam ab eo sentiunt punctionem vt in eo paratum habeat omnium vulnerum remedium: sed impij omnes qui virulentos suos aculeos in ipsū iacere conantur, sentiant tandem se afinos esse vel boues stimulo obnoxios. Ita, pijs fundamentum est in quo recumbunt: sed reprobis qui in eum impingunt, lapis est qui sua duritie ipsos conterit. Quamuis autem hic sermo habeatur de Evangelij hostibus, latius tamen extendi potest hæc admonitio: ne scilicet fixum morden- do, quories nobis cum Deo negotium est, putemus nos quicquam profecturos: sed mansuetis equis simile, flecti nos ac regi eius manu placidè finamus: & si quando nos pungit, reddamur eius stimulis ad obsequium promptiores, ne quod in Psalmo dicitur nobis accidat. Equis ac mulis refractariis maxillas confringi & lupato duriter cohiberi, ne inflant, &c. Ceterum in hac historia habemus velut typum vniuersalem eius gratiæ quam Dominus quotidie in vocandis nobis omnibus exerit. Non omnes quidem tanta violentia aduersus Evangelium se efferunt: sed omnibus tamen ingenua est tum superbia, tum rebellio contra Deum: omnes natura prauis sumus & sæui, quòd ergo ad Deum conuertimur, id præter naturam fit mirabili & arcana Dei potentia. Adscribunt quidem Papistæ quoque gratiæ Dei conuersionis nostræ laudem, sed ex parte duntaxat: quia nos cooperari fingunt. At verò, quum carnem nostram mortificat Deus, non aliter nos subigit quàm Paulum: nec pilo vno propensior est nobis ad parendum voluntas, quàm Paulo fuit, donec confusa cordis nostri superbia, nos non modò flexibiles, sed ad sequendum voluntarios reddiderit. Tale igitur conuersionis nostræ initium est, vt Deus minime vocatus aut quæsius, vagos & errantes vltro quærat: vt præfractos cordis nostri aff. Cæcus mutet, quòd nos sibi dociles habeat. Valet præterea hæc historia ad Paulinæ doctrinæ confirma- tionem. Si Paulus semper vnu. fuisse ex Christi discipulis, possent improbi & piores homines extenuari testimonij pondus quod magistro suo reddit. Si facile se & morigerum statim præbuisse, nihil nisi huma- nereremus? sed quum infestus christo hostis, rebellis Evangelio, sapientiæ suæ fiducia turgidus, odio veræ fidei ardens, cæcus hypocritæ, ad delendam veritatem plusquam pertinax, repente insolito modo in nouum hominem mutatur: nec tantum conuertitur lupus in ouem, sed pastoris ingenium induit: perinde est, ac si Angelum aliquem cælitus missum christus manu sua in medium produceret. neque enim Saulum illū Tarisensem iam conspicimus, sed nouum hominem Spiritu Dei formatum: vt iam ipse per os eius tanquam è cæ- lis loquatur.

6 Ipse autem tremens ac pauens, dixit: Domine, quid me vis facere? Et Dominus ad illum: Surge, & ingredere in urbem, tibi dicitur tibi quid te oporteat facere.

7 Homines autem qui comites erant itineris, stabant attoniti, audientes quidem vocem, neminem autem videntes.

8 *Excitatus autem Saulus terram, quam aperti essent eius oculi, neminem videbat: sed eum manu agentes, adduxerunt in Damascum.*

9 *Et fuit tres dies non fructus, qua diximus oportuisse Paulum duriter quassari, ut eius durities frangeretur: nunc enim quondam eius quem nuper spernebat iussus paratum se offert. nam quom rogar, quid nunc velis? et quid tibi & postea concedit. Terrentur quidem etiam reprobi Dei minis, ut reuerentiam Dei & eius imperio se subicere cogantur: sed frimere interea non desunt, & contumaciam intus fouere. Verum, sicut Dominus Deus humiliavit, ita efficaciter operatus est in eius corde. Neque enim natura bonitate factus est, sed quia Pharaos subiceret, quam Pharaos: sed quia Pharaos in eum in eum, ut in nobis quomone mur: increpat nos verbo suo, minatur, terret, addit etiam ferulas, & variis modis ad subiectionem nos parat: verum, hæc omnia adiumenta nunquam efficiunt, ut perueniat quisquam ad bonam frugem, nisi Spiritus Dei corda intus molliat.*

Exo. 7, b. 13.

ET DOMINVS AD ILLVM.) Postquam ferream ceruicem Paulus Christi iugo submisit, iam ipsius manu regitur. Neque enim Dominus sic nos in viam inducit, ut nos vel in ipsis carceribus, vel in medio stadio destituat: sed gradatim ad metam vsque perducit. Continuum hanc gubernationis diuinæ seriem nobis hic designat Lucas: nam quem sibi docilem reddidit, postea suscipit docendum. Nec obitat, quod hominis ministerio in hac parte vitur: quia penes ipsum nihilominus auctoritas & virtus manet, ut per hominem opus suum peragat. Quanquam videri posset absurdum, quod Christus æterna Dei sapientia, discipulum, qui ad audiendum iam attentus est, & ad capeffendam doctrinam quasi inhiat, suspensionis aliò ablegat descendit causa. Sed respondeo, Non abs re id esse factum. nam Dominus hoc modo Pauli modestiam probare voluit, quom vni ex suis discipulis eum attribuit docendum: ac si nondum familiariter eum alloqui dignetur, sed amandem ad suos seruos: quorum & tam superbus contemptor, & tam immanis persecutor nuper fuit. Nos quoque sub eius persona ad humilitatem erudimur. nam si Paulum Christus gregarij discipuli magisterio subiecit, quis nostrum quemuis audire doctorem grauerit, modò sit à Christo ordinatus: hoc est, re ipsa eius ministerium se comprobet; Quod ergo ad Ananiam mittitur Paulus, sciamus ad ornandum Ecclesiæ ministerium id fieri. Hic certe non vulgaris est honor, quom Deus humanum genus dignatur, quom fratres nostros è medio nostri deligit, qui sint voluntatis suæ interpretes, quom in ore hominis naturaliter profano, ac mendacis & vanitati dedito, sacra tamen sua oracula personare facit. Sed hæc rursus sæda mundi ingratitude se profert, quod Deum per os hominis loquentem nemo audire sustinet. Cuperent omnes Angelos ad se volare, vel cælum subinde scindi, & illinc prodire visibilem Dei gloriam. Hæc præpostera curiositas, quom ex iustis & impio verbis contempit nascatur, inquam aperit multis delictis, & vinculum dissolutæ mutæ inter fideles consensionis. Ergo, Dominus non tantum placere sibi testatur doceri nos per homines, sed ordinem à se positum commendat ac sancit. Huc quoque elogia ista pertinent, Qui vos audit, me audit: ut iustam verbo suo reuerentiam Christus conciliet.

Luc. 10. b. 16.

DICETVR TIBI.) Constituit his verbis Christus Ananiam suo loco, quantum ad docendi vices: non quod auctoritatem illi suam resignet, sed quia futurus est Euangelij minister fidus & sincerus. Ideo semper tenenda hæc moderatio, ut audiat solus Deus in Christo & solus ipse Christus, sed per ministros suos loquens: duòque hæc vitia cauenda, ne tam pretiosæ functionis prætextu superbiat ministri, vel fordida eorum conditio cælesti sapientiæ deroget.

Act. 11. c. 9.

7 HOMINES AVTEM.) Nunc obiter de comitibus Pauli meminit, quod testes fuerint visionis. Videtur tamen hæc narratio non nihil discipulare à Pauli verbis, quæ videbimus capite vicissimo secundo. nam illic dicit, comites suos fuisse terribis luminis aspectu, sed vocem non audisse. Quidam existimant esse mendum, & librarij inscitia transpositam esse negationem. Mihi solutio non videtur esse difficilis: quia fieri potest, ut audierint quidem vocis sonitum, non tamen discernere, vel quis verba fecerit, vel quid diceretur. VOCES, inquit, non audiebant loquentis mecum. certe nihil aliud significat, quam sermonem Christi sibi vni fuisse cognitum. Inde non sequitur, quin aliorum aures vox obscura & ambigua ferire potuerit. Quom hoc loco dicit Lucas VOCES AUDITAM, & neminem fuisse visum significat, non ab homine profectam fuisse vocem, sed diuinitus emissam. Ergo, ut miraculo conser fides, comites Pauli lumen instar fulguris conspicunt, Paulum vident prostratum, vocem audiunt quom non articulatè sonantem è cælo: Paulus interea solus docetur quidnam sibi agendum sit.

8 SVELATVS EST B TERRA.) Nunc addit Lucas, tanto metu fuisse percussum, ut se attollere non possit: neque id modò, sed oculis ad tempus fuisse captum, ut pristinum suum acumen obliuisceretur. Quom dicit, OCVIS APERTIS non vidisse: videtur non congruere cum aliis verbis quæ mox sequuntur, OCVIS eius fuisse opertos quasi squammis: verum, huius loci sensus est, Veram fuisse hanc cæcitatem, ac visu fuisse priuatum triduo illo, quod quom oculos aperiret, nihil videbat.

9 Quod dicit NON EDISSE nec bibisse per triduum, in parte miraculi ponendum est. Nam etsi Orientales inedia melius tolerant quàm nos, ieiunium tamen tridui tulisse non legimus, nisi quos vel cibus desceret, vel aliqua maior virgeret necessitas. Ergo Paulum mirè expauctum fuisse colligimus, quod cibum triduo similis exanimi non gustauit.

10 *Erat autem discipulus quidam Damasci, nomine Ananias, ad quem Dominus in visione dixit: Anania. Ille autem dixit: Ecce ego, Domine.*

11 *Dominus autem ad eum, Surge, & proficiscere in viam quæ vocatur Recta: & quare in domo Iude, Saulum nomine Tarsensem. Ecce enim orat.*

12 *Et vidit in visione virum nomine Ananiam ingredientem & imponentem sibi manum ut videret.*

10 Diximus antea, hunc fuisse potius electum, quàm ex Apostolis quempiam, ut Paulus deposito arrogantia tumore, minimis audire disceret, atque ex nimia altitudine descenderet vsque ad infimum ordinem. Erat autem hæc visio Ananias necessaria, ne iniunctum sibi docendi Pauli munus metu detrectaret. Nam quomuis à Domino se vocari sciat, refugit tamen adhuc, aut saltem excusat. Necessè ergo fuit certum vocationis suæ testimonium, & felicem

& felicem eius labori successum promitti, vt alacri fortique animo suscipi-
 rō, sicuti animar Christus & confirmat Ananiam, in visione illi apprens: quod Dominus mandabat. Por-
 reuerenter Ananiam, non secus atque Angelum è cælo delapsum, excipiat. Paulum ad omnia præparat, vt
 Ananiam mittere, & domum indicare, sed ad cōfirmationem hoc fuit aptus: quia Dominus rectā Paulum ad
 curam à Domino fuisse. Et simul gratiam suam nobis Dominus commendat, quod eius cognouit habitam sui
 ita nunc rursus manum illi suam vter per ministrum porrigit. Interea vicissim doceri prius occurrit Paulo;
 vt ad quærendas oues perditas promptiores situs magisque solliciti. & nos eius exemplo,

IN VISIONE.) Visio hęc significat symbolum aliquod oculis obiectum ad testandam De-
 est visionem vsus, vt Verbi maiestas ritè comprobata, si lem apud homines obtineat. Atq̃ sentiam. Nam hic
 nis specie sæpe vsus est Deus erga Prophetas: sicuti dicit, se per visionem vel per somnum cōfirmatio-
 Permisit quidem Satanæ fallacibus spectris decipere coram incredulos. Sed quum Satanæ præstis suis loqui,
 tenebris vigeant: Deus suorum mentes illustrat, vt certò statuere non esse timendum ab impostuōnissim in
 sponder Ananias, AD SVM, DOMINE: Deum scilicet agnoscens. leo te-

11 ECCE ENIM ORAT.) O tendit Lucas, Paulum triduo illo precibus fuisse intentum: atque hæc
 vna fuit ex causis ieiunij, quanquam certum est, vt iam diximus, tam longè inediæ fuisse patientem, què
 sensu quodammodo priuatus esset: sicuti ecstatici homines solent. Christus certè non de precatione momen-
 vnus hic agit, sed potius indicat Paulum in hoc genere exercitij fuisse assiduum, donec quieto & planè com-
 posito animo esse daretur. Nam præter alias terroris causas, poruit vox illa eius auribus insonare, SAUL, Saul,
 quid me persequeris? Nec dubium est, quin mirè eius animum cruciauerit anxia plenè reuelationis expecta-
 tio: ac Domino hæc ratio fuit, cur illum triduo dfferret, vt precandi ardorem magis in eo accenderet.

12 VIDIT VIRVM NOME ANANIAM.) Incertum est, referantè adhuc Lucas verba Christi, an hoc de suo
 adiciat. Qui accipiunt in persona LUCAE, specie absurditatis mouentur, quia probabile non sit, Christum his
 verbis vsum esse. Quanquam hoc diluè facillè posset: nempe, quòd hoc modo Ananiam confirmet Christus.
 Non est quod dubites quin libenter te excipiat, quando iam ex visione ideam tuam notam habet, nomen etiam
 tuum, & quicquid cum eo acturus es, illi patefecit. Liberum tamen sit lectori, eligere virum malit.

13 Respondi autem Ananias, Domine, audiui à multis de viro hoc: quanta mala intuleris
 seruis tuis Ierosolymæ:

14 Et hic habet potestatem à Sacerdotibus vincendi omnes qui inuocant nomen tuum.

15 Dixit autem illi Dominus, Vade, quia organum electum mihi est iste ad portandum no-
 me meum coram Gentibus & Regibus, & filiis Israel.

16 Ego enim ostendam ei, quanta oporteat ipsi pro nomine meo pati.

13 DOMINE, AUDIUI.) Quòd periculum Domino obiicit Ananias infirmitatem fidei suæ in eo prodiit. Ita
 videmus, in sanctos & Christi seruos cadere mortis timorem, qui ab officio eos retardet, imò ad vacillatio-
 nem interdum impellat. Libenter certè cursum aliò flecteret Ananias: sed hoc boni est, quòd non eo vsque
 vitioso timori indulget, vt se subducatur à Christi obsequio. Itaque hoc rarè pietatis signum est, quòd tamen
 mortem exhorrens, initio pigrescit, mox tamen sui oblitus celeriter properat, quòd vocauit Christus. Nec
 tamen his verbis palàm detrectat facere quòd iuberetur: sed obliqua excusatione verecundæ vitur. Quid hoc
 tibi vult, Domine, quòd me ad carnisficem mittis? Ergo mixtum timore patendi studium perspicere licet.

14 POTESTATEM HABET VINCIENDI.) Colligimus ex his verbis, finiam persecurōnis quam parabat Sau-
 lus, longè luteque fuisse spaciā: quò magis celebris esse debuit eius conuersio. Interea passus est Dominus
 fideles suos miserè cruciari, vt illustrius postea esset tam subitæ liberationis beneficium. Notanda est locutio,
 quum dicit INVOCARI à piis Christi nomen. Nam siue intelligas, quòd professi fuerint le Christi esse, in eo
 igitur gloriati sunt, siue quòd ad eius præsidium confugere soliti sint, non potest sine fiducia esse inuocatio.
 Quo vtroque non tantum clarè probatur Christi diuinitas, sed si secundum recipitur, quod videtur magis genu-
 inum, exemplo fidelium docemur: quum nobis prædicatus est Christus, eius nomen inuocare.

15 VADERE, QUIA ORGANVM ELECTVM.) Iussio secundo repetita, & simul addita successus pro-
 missio, quicquid erat dubitationis exemit. Ergo, excusatione carebit torpor, si pluribus ad mortis stimulis,
 nunquam corrigitur: que admodum videmus permultos, vt cunq̃ illis Dominus assidue inlacet, non
 modò cessare tota vita, sed quibus possunt blanditijs, fouere suam ignauiam. Quòd magis notandum est Ana-
 niaz exemplum, qui ad secundum mandatum moras omnes abruptit. Si quis obiiciat, Non loqui Dominū
 hodie in visione. Respondeo, Quum abundè nobis sancita sit Scripturæ autoritas, illic audiendum esse Deū.
 VAS ELECTIōNIS, vel quemadmodum vertit Erasmus, Organum electum, pro eximio ministro accipitur.
 VOX ORGANI demonstrat nihil posse homines, nisi quatenus eorum opera Deus pro suo arbitrio vitur. Nam
 si nos instrumenta sumus, ipse vnus propriè author est: penes eum agendi est vs & facultas. Quod autem de
 Paulo Christus hęc prædicat, promiscuè ad omnes pertinet. Proinde, quantumvis strenuè quique labore ac
 præclarè se in officio gerat, non est tamen cur vllam sibi laudis partem arroget. Qui in VASIS nomine phi-
 losophantur, inscitia Hebraicæ lingvæ ineptiunt. Pro epicheto Lucas genitium posuit, sed id etiam ex com-
 muni Hebraicæ lingvæ vsu. Cæterum, præstantiam exprimeret Lucas voluit: ac si dixisset, Non fore vulgarem
 hunc Christi ministrum: sed insigni præ alijs excellentia præditum. Interim notandum est, à gratuito Dei fa-
 uore pendere, si quid est eximium: quemadmodum Paulus ipse alibi docet. Quis est qui te segregat: vt scilicet
 excellas supra alios. In summa pronuntiat Christus Paulum ad res magnas & præclaras electum esse.

AD PORTANDVM NOME MEVM INTER GENTES.) Qui prius opprimere Christi nomen conatus est, illi
 nunc portandum committitur. Si xel q̃ accipere liberet pro Vase, esset hic continua metaphora: quia Euan-
 gelij minister ad publicandum Christi nomen vas partibus fungitur: sed quia Hebræis magis organum quod-
 vis in genere significat, simpliciter accipio, PORTARE nomen, pro Euehere, vel extollere in suum honorem.
 Locatur enim quodammodo Christus in regia sua sede, quum Euangelij prædicatione cogitur mundus in eius
 potestatem.

16 Quia autem id facturus non erat Paulus, quieto Satana, & mundo libenter cedente, ideo subiicit Lucas, ad
 crucis tolerantiam simul eruditum iri. Sensus enim verborum est, Ego illum ad subeundas molestias, ad ferenda
 probra, ad certamina quibus sustinenda assuefaciam, nequid eum ab officio deterreat aut moretur. Quòd verò se
 Christus Pauli doctorem hac in re facit, admonet quantum quisque profecit in sua schola, simul ferendæ cruci

So

quam rem maximè aduersam refugimus, donec animos nostros ad parem esse. Luctamur enim contrà, hic locus neminem ad prædicandum Euangelium, mundo repugnantiam suadet. Cuiusmodi animo comparatus est. Ergo vt nos fideles Christo ministros te, idoneum esse ostendit, nisi sentiat & prudentiam ab eo petendus est, sed constantiam etiam & fortitudinis, prætemus, non modò Spiritum conditio est, vquam frangamur. ne miserè laborando, quæ

17 *Abiit autem Ananias, & ingressus est in domum, & impositus super eum manibus: dixit: Saul frater, Domine, quia visus est in vi qua uenebas, ut visum recuperes, ac imple*

18 *Et animò ceciderunt ab oculis eius quasi squammæ, & visumque ex templo recuperauit: & surgens, & sumpto cibo roboratus est.*

19

IMPOSITIS super eum manibus) Diximus alibi solenne hoc & quasi ordinarium fuisse Iudeis, vt potius aliquem Deo commendabant, manus imponent. Morem illum à sacrificiis sumptum, Apostoli in visum suum transfulerunt: vel quum gratias Spiritus uisibiles conferrent: vel quum aliquem constituerent Ecclesiæ ministrum. In hunc finem Ananias nunc in Paulum manus imposit, partim vt illum Deo consecraret, partim vt impetret illi Spiritus dona. Tamen nulli hic fit doctrinæ mentio, tamen ex Pauli narratione postea constat, Ananiæ mandatum etiam fuisse docendi munus, & ex Baptismo qui ordine posterior est, colligimus fuisse in fide edoctum. Quomodo ad Spiritum dandum efficacis sit ceremonia, petant lectores ex capite proximo. Cæterum quum Ananiæ manu Spiritum receperit Paulus, plusquam ridiculi sunt Papistæ, qui solis Episcopis manuum impositionem asserunt.

Ad. 22. a. 3.

18 CECIDERUNT ex oculis quasi squammæ.) Excaecatio Pauli, quemadmodum prius dictum est, non ex solo metu, vel stupore contigerat: sed hoc modo admonitus fuit pristinæ cæcitatibus, vt confidentiam, qua iugebat, prorsus exueret. Gloriatum se ad pedes Gamalielis fuisse edoctum: nec dubium est, quin sibi multum placuerit in sua perspicacia, quæ tamen mera erat cæcitas. Ergo, oculis per triduum priuatur, vt mente videre incipiat: stultescere enim oportet, quicquid sapere sibi videntur, vt ad veram sapiendi rationem formentur. Nam quum christus sit sol iustitiæ, extra ipsum videndo, non videmus: idem etiam est, qui mentis oculos aperit. vtrumque Paulo ostensum fuit, & nobis in eius persona ostenditur: squammis enim cæcitate habet oculos: vt totum suum acumen, ignorantiam damnans, noua luce qua hæctenus caruit, se opus habere discat: & monetur veram lucem non aliunde petendam esse, quam à christo, nec aliter quam eius beneficio conferri. Quòd porò tridui media confectus non reperat tamen ad cibum nisi suscepto Baptismo, discendi seruentissimum studium inde apparere: quia non refecit cibo corpus, donec vegetata esset anima.

Fuit autem Saulus cum discipulis qui Damasci agebant, per dies aliquot.

20 *Et continuò predicauit Christum, quòd ipse esset Filius Dei.*

21 *Obstupescabant autem omnes qui audiebant, ac dicebant: Nonne hic est qui vastauit Ierosolymam eos qui inuocabant nomen hoc, & huc eo consilio profectus erat, ut vincetos duceret eos ad Sacerdotes?*

22 *Saulus autem magis inualecebat. & confundebat Iudeos qui habitabant Damasci, confirmans quòd hic esse Christus.*

23 *Quum autem dies complures transacti essent, consilium inter se ceperunt Iudæi de interficiendo ipso:*

24 *Innotuerunt autem Saulo insidie eorum. Custodiebant autem portas nocte dieque, ut eum interficerent:*

25 *Sed discipuli noctu acceptum, deposuerunt per murum, & emittentes in sporta.*

20 Nunc exequitur Lucas, quàm fructuosa fuerit Pauli conuersio: nempe, quòd statim prodierit in publicum: nec modò se Christi discipulum professus sit, sed fortiter Euangelium asserendo, se hostium odium ac furoris obiecerit. Ergo, qui nuper in christum furioso impetu ruebat, non modò placidè eius imperio se submittit, sed quasi antesignanus pro vindicanda eius gloria, vsque ad extremum periculum dimicat. certum quidem est, non fuisse tam celeriter opera Ananiæ tormatum: sed ubi rudimenta imbibit ex ore hominis, diuinitus fuit: ad sublimiora euectum. Summam prædicationis breuiter perstringit, quum dicit, quòd CHRISTUS esset Filius Dei. Eodem sensu paulò post subiicit, quòd esset christus. Intellige autem Paulum, quum de vero Messie officio ex Lege & Prophetis differeret, simul docuisse quicquid de Messia promissum erat & sperandum, in christo exhibitum esse: id enim verba significant, quum dicit PRÆDICASSE christum esse Dei Filium. Principium illud extra controuersiam erat apud Iudeos, Venturum à Deo redemptorem, qui omnia in felicem statum restitueret. Hunc Paulus docet esse Iesum Nazarenum: quod facere non potest, quin crassos illis errores excutiat, quos de terreno Messie regno conceperant. certum est igitur tractasse Paulum, qualis promissus esset in Lege Christus, & in quem finem: sed quia in hunc scopum tendebant omnia, vt filium Mariæ probaret, illum esse de quo Lex & Propheta testimonium reddebant, ideo hoc vno verbo contentus est Lucas.

22 OBSTUPESCEBANT OMNES.) Hoc additur, vt leticiamus agnitam fuisse Dei virtutem: nam quum vulgò celebris esset Pauli ardor contra Euangelium, causam tam subitè mutationis non aliam videbant, quam Dei manum. Est ergo hic quoque vnus fructus miraculi, quòd nouum hominem repente factum omnes mirantur, vt eius doctrina magis animos afficiat. Quòd dicunt MAGNA seuitia grassatum esse, & nuper venisse Damascum, vt in proposito suo pergeret: circumstantie illæ ad miraculum augendum valent. Notanda etiam est locutio, quos qui inuocant hoc nomen: que testatur pios sic christi nomen professos esse, vt totam in eo salutis fiduciam locarent, iuxta illud, Hi in curribus, & alij in equis, nos autem in nomine Domine inuocabimus. Denique quicquid de inuocatione Dei præcipit Scriptura, in christi personam competit.

Act. 22. b. 3.

22 SAULVS AVTEM magis innalefebatur.) Hic non modò stren-
 fide Christi confitenda: sed docet etiam validis rationibus pugnasse, quibus Pauli zelum commendat Lucas in
 B A T, inquit hoc est, Superior erat disputando, eius confessio vim & enclausos conuinceret. INVALESCE-
 scilicet Scripturæ testimonio, & aliis Spiritus sancti præsidis instructus, omnium coniunctam habebat, quia
 T V R B A S O IENNVM verbum, quo Lucas vitur, significat, Quum Paulus eos vitur, aduersarios quasi obreuebat.
 percultos, vt apud se non essent. Modus turbandi exprimitur, quòd Paulus confectus, dum virget, sic fuisse
 stum. Sentus enim est, Quum maximè repugnare vellent Iudei, fuisse tamen victos perit Iesum esse Chri-
 mento probant Paulus verissimum esse quòd pronuntiat Scripturam vtilem esse ad red-
 etiam quòd libit exigit ab Episcopo & doctore: fuit enim ad veritatem asserendam verum. Præter
 duo quædem compr. hendit Lucas: Paulum disputando ita fuisse victorem, vt Iudeos labef-
 mento fractam sic adomitat fuisse eorum pernicitiam, vt veritati cederent: quia intus nihil
 Pauli victoria, nisi quia illi Scripturæ gladius fuit? Proinde, quoties ad oppugnandam rectam fidem
 hæretici, quoties impij conuellerent totam pietatem moliantur, quoties abstinete resillunt improbi,
 tendenda esse arma meminerimus. Papiæ, quia nihil armorum in Scriptura reperitur, inò ipsam totam si-
 uelem esse vident, confugiunt ad miserum hoc aylum, Non esse disputandum cum hæreticis, Et ex Scri-
 ptura nihil certo posse statui. Atqui, si verbo gladij conficitur Satan ipse, cur non ad proligandam hæreticos vale-
 lebit? non quòd manus datur sint, vel obfrendendi finem facturi: sed quia in se ipsis conuicti iacebunt. Quòd
 si hanc perturbacionem cupimus eflugere, ne moueamus ipsi turbas contra Deum: sed mansueto & placido
 spiritu recipiamus quam nobis Scriptura pacem offert.

23 QVVM DIES complures.) Complures dies elapsos fuisse narrat: vt sciamus concessum Paulo tem-
 poris spatium, quo prodesset. quantum enim illi statim à primo die restiterint Iudei, non tamen bene ceptum
 cursum passus est Dominus tam cito abrupit: sic admirabili consilio hostium consilia impedit, conatus mo-
 ratur, militiam & rabiem coarctet, donec Euangelium promoueat: simul videmus quid faciat veritatis o-
 Impij enim, vbi se impares ad resistendum vident, ad sanguinariam rabiem feruntur. Libenter contemnerent
 verbum Dei, si possent: sed quia coguntur, velint nolint, eius potentiam sentire, tanquam rabidæ bellæ ce-
 co & præcipiti impetu iungunt. Semper ferè in talem sæuitiam ebulliet inconsideratus zeli feruor, nisi homines
 se verbo Dei regendos tradant. Horrenda quidem est hæc cæcitas. Cur enim ita insaniant, nisi quia vu-
 eorum conscientiam inflicti ipsos excruciat? Sed ita eorum hypocrisin vlciscitur Deus: quibus ideo odiosa esse
 sana religio, quia tenebris amicti, lucem fugiunt. Videmus præterea, quàm suauiter quidvis sibi indulgeant
 præposteri jiti zelotæ, quum semel ad persequendam veritatem eos Satan impulit. Consilium enim de cæde
 hominis, quòd sciunt nefarium esse, suscipere tamen zeli prætextu non dubitant: sicut hodie Papiæ nihil non
 sibi licere ducunt, modò extinguant Euangelij doctrinam: non serro tantùm audacter grassantur: sed insidijs,
 perfidia, & plufquam execrandis artibus nos perdere satagunt. Id ne nobis eueniat, primò cauendum est, ne
 tuendis malis causis nos implicemus: deinde, vt causas quæ bonæ erunt, bene agamus. Probabile autem esse
 clanculum eos struxisse insidias Paulo: deinde, quum hac via nihil proficerent, venisse ad Præfectum vrbs, &
 tunc positas fuisse in portis vrbs custodias, vt eum quouis modo interciperent. Nam Paulus Aretam regium
 Præfectum mandasse narrat, quòd hic Lucas Iudeis tribuit.

25 DIS CIVITATE nocte acceptum.) Mouetur hic quæstio, Licueritne discipulis Paulum hoc modo seruare?
 sane etiam Paulus fuerit, hoc modo eflugere periculum? Leges enim, sanctos esse vrbium muros, & portas
 sanctas esse pronuntiant. Mos ergo potius subeunda fuit, quàm vt turbati sua causa fineret publicum ordi-
 nem. Respondeo, Considerandum esse finem, cur leges sanctione interposita, vetent muros violari: Ne scilicet
 vrbs latrocinijs sint exponita, atque vt tui sint à prodicionibus ciues. vbi de liberando homine innoxio
 agitur, cessat illa ratio. Non minus itaque fidelibus licuit Paulum demittere in sporta, quàm liceret priuato
 homini murum transilire, vt subitum hostis incursum propulset. Hoc posterius membrum tractat Cicero, & rectè
 desinit, etiam si peregrinum lex arceat à muri accessu, minimè tamen peccare qui murum conscendet seruandæ
 vrbs causa, quia leges semper ad equitatem flexendæ sint. Ergo reprehensione caret Paulus, quòd furtim
 euasit, quum id posset absque populi tumultu. Interea videmus qualiter suos humiliare Dominus solet, quan-
 do vitam suam vrbs custodibus furari Paulus cogitur, si vult saluus elabi. Ideo hoc exemplum inter suas insi-
 mitates commemorat. Hoc tyrocinio ad crucem ferendam maturè affuefactus fuit.

26 Quum autem esset Saulus Ierolyma, tentauit se adiungere discipulis, & omnes timebant
 eum, non credentes quòd esset discipulus.

27 Barnabas autem eum acceptum adduxit ad Apostolos: & narrauit illis, quomodo in vi-
 didisset Dominum, & quòd loquutus esset ei, quomodo Damasci confidemier se gessisset in nomine
 Iesu.

28 Et versatus est cum ipsis Ierolyma: & sumpta fiducia, in nomine Domini nostri
 Iesu,

29 Loquebatur, & disputabat cum Grecis. Illi autem conati sunt eum interficere.

30 Quòd quum inuenisset fratribus, eduxerunt eum Cesarem, & miserunt eum Tar-
 sum.

31 Ecclesie ergo per totam Iudeam, & Galileam, & Samariam habebant pacem: & edificabatur,
 & ambulabant in timore Domini, & consolatione sancti Spiritus replebantur.

26 QVVM ESSET SAULVS.) Dura & aspera Paulo adhuc tyroni rudimenta hæc fuerunt: quòd vix è ma-
 nibus hostium elapsus, non admittitur à discipulis. Ita enim videri poterat quasi per ludibrium hinc inde ia-
 ctar, vt nusquam consistere daretur: totam gentem suam Christi nomine sibi insensitam habebat: respicitur à
 Christianis: annon quasi eiectus hominum consorcio, animus & spem abiectæ potuit? Primùm, quid su-
 perest, nisi vt deficiat ab Ecclesia, postquam non recipitur? Sed anteaactæ vitæ memor, se horrore esse non
 miratur. Itaque, patienter sustinet à fratribus iusto metu se arceri. Hæc vera fuit conuersio, quòd quom atro-
 citer prius læret: postfectionum procellas nunc fortiter excipit & interea quum locus illi apud pios negatur,
 mansueto animo expectat, dum illos sibi Deus reconciliet. Et diligenter notandum est, quid expectat: nempe, vt

conferatur inter Christi discipulos: id nō impetrat, nulla hic regnat ambitio: sed ita erudiendus fuit vt pluris faceret vel vltimum locū inter ceteros discipulos, quā omnia in corruptis & apostolicis synagogis magisteria. Ab hac verō submissione in vltimum honoris gradum peruenit, vt præcipuus sit Ecclesiæ Doctōr: vique ad finem mundi. Verūm, nemo ad docendum in Ecclesiā idoneus est, nisi qui sponte in ordinem se cogit, vt alius sit condiscipulus.

27 APPREHENSVM VM BARNABAS.) Quōd discipuli tantopere fugerunt Paulum, id nimis forsitan timiditatis fuit: nec tam nēdū vulgariū sermo habetur, sed de ipsis Apostolis. Verūm eorum culpam vel extenuat, vel leuat, quōd dēdū suspectum habebant, quem experti fuerant tam infestum hostem, & timendum eum, ne periculum dōi temerē accelerent, si præbuisent se ad eō faciles. Itaque timore iusta de causa conceptum, non purō timoris vicio vertendum esse, vel saltem accusationem aliquam mereri. Nam si ad reddendam fidem rationem vocati fuissent, non Paulum modō, sed omnes inferiorum furias intrepidē prouocassent. Vnde colligimus, non eō damnandum quem vis metum, sed qui ab officio desistere nos cogit. Narratio quæ subicitur à Luca, tam ad Barnabæ quā Pauli personam referri potest, mihi tamen probabilius videtur, Paulum narrasse Apostolis quid secum actum esset. Potest tamen Barnabæ congruere oratio, præteritum in ea parte, vbi de Pauli fiducia agitur.

28 Dicit postea Lucas, Paulum cum discipulis INGRESSVM, & egressum esse: quæ locutio Hebræis familiare consuetudinem significat: sicuti incolæ vrbis & ciues portas ingredi, & egreā dicuntur. Ergo, Paulus Barnabæ testimonio commendatus haberi cœpit vnus ex grege, vt Ecclesiæ penitus innotesceret. Iterum addit Lucas, eum CONFIDENTER egisse in nomine Domini: quibus verbis fortitudinem eius laudat in proficundo Evangelio: nam inter tot obitacula nunquam hiscere ausus esset, nisi rara constantia prædium fuisset eius peccatus. Inter ea omnibus præscribitur quidnam agere debeant: quique scilicet pro fidei suæ modo. Nam et si non omnes sunt Pauli, tantum tamen fiduciæ in animis nostris gignere debet Christi fides, vt non prius obmutescamus, quam necesse est loqui. NOMEN DOMINI hic accipio, pro Evangelij professione: hoc sensu, quōd Paulus Christi causam fortiter tutatus sit.

29 DISPVATAB CVM GRÆCIS.) Rectè annotat Erasmus, Græcos hīc vocari, non qui oriundi essent ex Græcis, sed potius Iudæos, qui tunc ipsari erant per varias portas accendi decet, quum vident falsis & reprobis dogmatibus corrumpi puram Dei veritatem: sed ita vt moderentur zelo suo, vt nihil statuunt nisi causa bene perisecta: deinde, vt conentur in viam reducere errantes. Postremō, si deploratum vident pernicitiam, non arripunt tamen ipsi gladium, quia sciunt vltionem sibi non esse à Domino mandatam. Hypocritæ verō causa incognita, statim ad sanguinem fundendum prosiliunt. Ita superstitio cæca & præcipiti furore sanguinaria est. Paulus autem qui nuper ad vexandos pios huc illuc curisrabat, iam nunquam potest pedem figere. Verūm, illi multō potior hæc conditio fuit, quā si fideles ex sedibus suis profligans, quietus & tranquillius vbiq̃ regnasset.

30 Quōd TAR SVM concessit, hoc animo procul dubio factum est, vt in hoc Evangelij doctrinam perferret: quia spes erat: aliquid in patria gratiæ & auctoritatis illi fore, vbi celebratum fuerat eius nomen. Deductus tamen fuit à fratribus, vt eum ex insidiis eriperent.

31 ECCLESIA ERGO.) Significat Lucas, Evangelij hostibus Pauli præsentiam, graue fuisse irritamentum. Cur enim eius discipuli pax repente ecclesiis affluerit, nisi quia eius conspectus, hostium furorem incitabat? neque tamen hoc illi probro vertitur, ac si velut bellica tuba fuerit: sed hoc potius in eius laude ponit Lucas, quōd solo propinquitate suæ odore impius egerit in rabiem. Ita enim triumphare in ipso Christus voluit, vt Ecclesiæ suæ non minus molestis, quā decoris aspergeret. Monerunt itaque hoc exemplo minime potius damnandos, qui impiorum rabiem magis quā alij inflammant. Quæ admonitio non parum utilis est, nam vt nimium molles sumus & proprie quietis amantes, etiam nunc optimis quibusque & præstantissimis Christi seruis irascimur, si eorum vehementia putamus malos incitari ad nocendum. Hoc autem modo iniurij sumus aduersus Dei Spiritum, cuius vis & afflatus totam istam flammam accendit. PACE M verō quam dicit Lucas fuisse in ecclesiis, sciamus non fuisse perpetuam, sed quia Dominus seruis suis aliquid relaxationis ad breuē tempus concessit. sic enim nostræ infirmitati indulget, quum persecutionum turbines ac procellas sedat, vel mitigat, ne continuō tenore vltra modum nos vrgeant. Atque hæc benedictio est non spernenda, nec vulgaris, quum pacatæ sunt ecclesiæ, sed alia subiicit Lucas, quæ longē maioris sunt pretij, nempe, quōd ADFICABANTUR ecclesiæ, ambulabant in timore Domini, & Spiritus consolatio replebantur. Nam vt solemus in pace luxuriant & defluere, ecclesiæ plerumque inter medios bellorum tumultus, beatiores sunt, quā si suauissimā quiete ex voto fruuntur. Quōd si sancta conuersatio, & Spiritus consolatio, quibus illarum status viger, tollantur: non modō felicitatem suam perdunt, sed concidunt in nihilum. Discamus ergo non abuti externa pace ad delicias & torporem: sed quo plus nobis ab hostibus quietis datur, animos ad pietatis profectum sedulos, dum licet, colligere. Si quando autem Deus habenas laxat impiis ad nos turbandos, sufficiat nobis interior Spiritus consolatio. Denique, tam in pace, quā in bello semper ad nostrum agonotheren alacres tendamus. ADFICATIO, vel pro Incrementis accipi potest, dum scilicet augetur ecclesiæ numero fidelium: vel pro eorum qui iam in grege sunt, profectu, dum scilicet cumulantur nouis donis, & maiorem pietatis confirmationem accipiunt. Priore modo ad personas referetur: secundo, ad dona Spiritus. Ego libenter vtunque complector: quōd aggregabantur subinde ad Ecclesiam, qui prius alieni fuerant, & ipsi Ecclesiæ domesticis in pietate & aliis virtutibus crecebant. Metaphora porrō adificij optimē conuenit: quia Ecclesiā templum est ac domus Dei, & singuli etiam fideles templa sunt. Duo certè quæ sequuntur, AMBVLAS S in timore Domini, & SPIRITVS consolatio fuisse repletos, ædificationis illius sunt partes. Ergo, quum pacem habent ecclesiæ, non inebriatæ sunt deliciis, & terreno gaudio, sed fretæ Dei præsidio, plus animi & fiduciæ ad Deum glorificandum sumplerunt.

I. Tim. 1. d.
11. 1. Cor. 1.
6. 16. d. 19.

32 Accidit autem, dum Petrus per omnes peragraret, vt veniret etiam ad sanctos qui habitabant Lydda.

33 *Inuenit autem illi: hominem quendam Æ. eam nom. ab annis octo decumbentem in grabato qui erat paralyticus.*

34 *Et ait illi Petrus: Ænea: sanet te Iesus Christus: surge. sterne tibi. Et continuo surrexit.*

35 *Et viderunt eum omnes qui Lyddæ habitabant, & Assarone qui conuersi sunt ad Dominum.*

33 Narrat Lucas quæ ex miraculis incrementa Ecclesiæ contigerint. Miracula autem duo dicitur: quod homo qui decubuerat per octo annos paralyticus, repente sanatus fuerit: mulier autem à morte exarsa. In iudicio dicitur Petrum, quum per omnes circumiret, venisse Lyddam. Omnes vero intellige non ecclesiasticos, sed fideles, quia est G. x. d. masculini generis, et si ad sensum id patrum refert. Oportuit autem Apostolos, quibus nulla erat certa ratio attributa, huc illuc quocunque ferebat occasio, pergere, quare, dum singuli diuersis in partibus occupantur, hanc provinciam obiuit Petrus. Unde refellitur Papistarum stultitia qui ex iure visitandi, Petrus occupantur colligunt. Quasi verò reliqui Apostoli, quum Petrus ecclesiam lustraret, Ierosolymam tanquam prius homines, ortum coluerint, deinde, ut demum fuisset primarium Apostolum, quod Scriptura læpe ostendit, an inde sequitur fuisse caput orbis? sed vnam Romanus Episcopus, qui ceteri vult Petri successor, eius exemplo ad fratres animandos cursitaret, & ubique re ipsa probaret se Christi Apostolum. Nunc qui ex sua sede plusquam tyrannico dominio ecclesias omnes opprimit, Petrum obtendit magno cum labore lustrasse ecclesias.

QVI HABITABANT LYDDÆ.) Lydda, quæ postea vocata fuit Diospolis, vrbs tam vetustate sua, quam multis dotibus nobilis, non procul à mari mediterraneo sita erat. Huic vicinia erat Ioppe, quæ portum celeberrimum habebat, licet saxosum. Vrbs ipsa in edita rupe sita erat, vnde in longum prospectus patebat Ierosolymam vsque. Nunc rursus antiquæ vrbs ruinæ illic apparent, nisi quod manet portus, quem vulgo appellant Iaphet. ASSARON hic videtur à Lyda nominari tanquam oppidum aliquod. Hieronymus Saronas legit, & putat notari totam planitiem, quæ inter Cæsaream & Ioppen media erat: Sed quia Hieronymus rationem non adducit, cur locationem communiter receptam mutet, libenter amplector quod Lucæ textus mihi ostendit, nempe, vicinum fuisse oppidum. Sed ego hac de re non contendo: sicuti neque ambrosios congero quæcunque ad ostensionem facere possent: quia piis lectoribus satis erit tenere quæ ad Lucæ sensum faciunt.

34 SANCTE IESUS CHRISTVS.) Certum est nunquam Apostolos ad edenda miracula aggressos esse, quin iam de voluntate Dei, à qua effectus pendebat, certi essent. Neque enim tali Spiritus potentia instructi erant, vt illis ægrotos omnes sanare liberum esset: sed sicuti Christus modum adhibuit miraculis: ita non plura edi pet suos Apostolos voluit, quam vtile esse nouerat. Non ergo temerè Petrus in hanc vocem prorupit: quia se ludibrio exponere poterat, nisi iam patefacta illi esset Domini voluntas. Fieri potest, vt seorsum precatus sit, Spiritus quidem qui miraculorum omnium auctor fuit, & qui per manum Petri operabatur, eius quoque linguam tunc direxit, & cor impulit secreto instinctu. Cæterum his verbis palam ostendit Petrus, se miraculi duntaxat ministrum esse, sed prodire ex virtute Christi: vt ita solum Christi nomen illustret.

STERNE TIBI.) Circumstantiæ istæ miraculi gloriam amplificat, quod non tantum ad surgendum, vigorem recuperat, sed potest etiam sibi lectulum sternere, qui prius membrum nullum mouere poterat. Eodem pertinet morbi diuturnitas: neque enim paralytis octo annorum facile curatur. Eadem ratione dicitur iacuisse in grabato: vt sciamus membris omnibus fuisse captum: erat enim lectulus in quo meridiari solebant. Quod Æneas ad tenenda membra sua tam promptus fuit, in eo probauit fidei suæ obsequium. Et si enim redditum sibi vigorem sensit, vocis tamen efficaciam maximè excitatus fuit ad surgendum.

35 VIDERUNT EVM OMNES.) Significat passim innotuisse miraculum, & in tota vrbe fuisse celebre. Nam quum omnes Scriptura nominat, non comprehendit vsque ad vnum, quo quot designat: sed Omnes pro multis, aut pro maiori parte, aut pro vulgo hominum ponit. Sensus ergo est, Quum exiguis priorum esset illic numerus, Ecclesiam ex magna populi parte fuisse collectam. Cæterum, in hac clausula exprimitur miraculi fructus quod Christum eiusque Euangelium illi amplexi sunt. Quare, miracula adulterant quicunque in hominibus desunt, in hunc scopum non conuertunt oculos, vt de Christi potentia & gratia edoceri, illi vni adhaereant. Specimen ergo quod Christus diuinæ potentæ suæ edidit, initium & præparatio fuit conuersionis ad ipsum.

36 *Ioppe autem quedam erat discipula, nomine Thabita, que si interpreteis, dicitur Dorcas. Hæc erat plena bonis operibus, & eleemosynis, quas faciebat.*

37 *Accidit autem diebus illis, vt ægrotaret, ac moreretur. Quum autem eam lanissent, posuerunt in cœnaculo.*

38 *Et quum propinqua esset Lydda Ioppe, discipuli qui audierant Petrum illic esse, miserunt duos homines ad eum, rogantes ne grauaretur ad se venire.*

36 Sequitur illustrius virtutis Christi specimen, quando scilicet difficilior est mortuo vitam restituere, quam sanare dare ægrotos. Sed Lucas primum Thabitæ personam, in qua editum fuit miraculum, commendat, idque duplici elogio: quod scilicet fuerit Christi discipula, & fidem suam bonis operibus & eleemosynis approbauerit. Tam aliquoties discipuli nomen pro Christiano posuit: ne putemus id solis viris congruere, idem tribuit mulieri. Admonet autem hic titulus, Christianismum non esse absque doctrina: & eam præscribi discendi formam, vt idem omnibus solus Christus sit magister. Hæc prima laus, hoc sanctæ vitæ initium, hæc omnium virtutum radix, didicisse à Filio Dei quamam sit viuendi ratio, & quæ vera sit vita. Ex fide postea emergunt bonorum operum fructus. Non autem opera, interpretor Officia charitatis, quibus proximi iuuantur: & Lucas præcipuum specimen in eleemosynis ponit. magna certè beneficentiæ laus, quod teste Spiritu sancto, per ac perfectæ vitæ summam in se continet. Nunc tenemus quibus elogiis ornatur Thabita. Priorem enim locum obtinet religio erga Deum, siue fides: deinde, quod se exerceat iuuandis fratribus: præsertim verò subleuanda pauperum inopia. Nam vsus obtinuit, vt ΕΛΕΜΟΣΥΝΑ nomen significet quicquid

opis confertur in pauperes ac miseris. ^{HABITA}, Syriacum potius est, quàm Hebræum nomen, quod Græcè reddidit Lucas: vt sanctæ mulieris ^{HABITA} factibus non fuisse conforme sciremus, & in nomine parum honorifico fuisse quasi deiectam. ^{DORCA}, enim est caprea: sed vitæ sanctitas, nominis parum honesti maculam faciliè deleuit.

37 ACCIDIT VT ACRORET.) Morbum discretè commemorat, quò magis testatam faciat mortem, quæ secuta est. In eundem finem dicit, ^{LOTVM} fuisse cadaver, & in cœnaculo positum. Ego, illæ circumstantiæ ad conciliandam miraculo ^{DEM} valent. Quòd non statim ad sepulchrum deferunt, sed in superiore domus partem, vt illic afferunt. ^{DEM} testimonio est, aliquid eos sperasse de recuperanda vita. Lauandi ritum, cuius Lucas meminit, vetustissimum fuisse probabile est. nec verò dubito, quin à sanctis Patribus continua ætatem serie, quasi per manus traditus fuerit, vt in morte ipsa visibilis aliqua resurrectionis imago piorum animos in bonam spem erigere, nempe, quum nondum tam conspicua esset vitæ æternæ manifestatio: imò, quum nondum Christus vitæ æternæ pignus & substantia, manifestatus esset, oportuit talibus adminiculis, & doctrinæ obcuritate, & ^{DEM} ipsius absentiam suppleri. Ergo mortuorum corpora lauabant, vt pura aliquando ad Dei tribunal suspenderentur. Denique, in mortuis eadem erat quæ in viuis abluendi ratio, quotidianæ ablutiones monebant, non posse quenquam placere Deo, nisi qui sordibus suis purgatus esset. Ita in sepeliendi morte, Deus in nobis ^{DEM} voluit, vnde commonefient homines, se ob sordes in mundo contractas, ex hac vita migrare iniquitate. Mortuis quidem nihil magis proderat lotio quàm sepultura, sed ad superstites docendos adhibebatur, nam quia mors speciem habet interitus, ne resurrectionis fidem extingueret, species contrarias opponi vtile fuit, quæ vitam in morte representarent. Hanc ceremoniam Gentes quoque ad se traxerunt. vnde illud Ennij, *Tarquiny corpus bonæ famina lauit, & vixit.* Sed præpoluta fuit hac in parte, vt in ceremoniis omnibus imitatio. Inconsideratè etiam Christiani hoc exemplum ad se traxerunt: quasi perpetua esse deberet figuræ Legalis obseruatio. Nam inter Euangelij primordia, tamen si ab ota erat necessitas, vltus tamen licitus fuit, donec temporis successu obsolesceret. At qui hodie monachi non secus Iudaismum æmulantur, atque olim Gentes, sine delectu & iudicio. Lauantur enim apud eos cadauera, vt Christum in vmbis sepeliant, quæ in eius sepulchrum abditæ, nunquam in vltum reuocari debuerant.

38 DISCIPULI QUI ABERANT.) Lotio corporis ostendit discipulos fuisse incertos de euentu. Nam hoc modo corpus ad sepulturam parant. Spei tamen signum est, quod reponunt in cœnaculo, & mittunt ad Petrum. Porro, non obstreptunt Deo, nec clamant rem esse indignam: sed opem Domini suppliciter implorant: non quòd Thabitam velint reddere immortalem, sed tantum optant eius vitam ad tempus prorogari, vt adhuc profici Ecclesiæ.

39 *Surgens autem Petrus, venit cum illis, quem quum adesset, adduxerunt in cœnaculum, & stiterunt se illi omnes viduæ stentes, & ostendentes tunicas & vestimenta que faciebat Dorcas, cum ipsis manens.*

40 *Eiectis autem foras omnibus, Petrus postis genibus precatus est: & conuersus ad corpus, dixit: Thabita surge. Illa autem aperuit oculos suos, & viso Petro, resedit.*

41 *Forrecta autem manu sustulit eam, & quum vocasset sanctos & viduas, exhibuit eam viam.*

42 *Idinnotuit per totam Ioppam, & multi crediderunt in Dominum.*

43 *Accidit autem vt isse dies complures maneret Ioppa apud quendam Simonem corinthium.*

39 SVRGENS AVTEM PËTRVS.) Dubium est, an causam exposuerint Petro nuntij, cur eum accerferent. verum tamen similis est, discretè rogasse, vt veniret ad miraculum edendum. Sed nascitur alta quæstio, An Dei consilium illi cognitum fuerit, necne, nam de successu diffidens, professionem temerè susciperet. Respondeo, etiam si nondum compertum habuerit, quidnam esset facturus Dominus, non posse tamen culpari, quia fratri precibus indulget. Et erant alix rationes cur veniret: nempe, ad leuandum mœtorem: ad eos pius exhortationibus confirmandos, ne vnus mulieris morte fracti deficerent ad stabilendam Ecclesiam: quæ adhuc tenera & quasi infans erat. postremò, vnum hoc sufficere illi debuit, quia recusando vitium fuisse superè fratres contemnere, simul tamen habendum est, quod quies Dominus virtutem suam aliquo miraculo per Apostolos exercere statuerat, arcano Spiritus impulsu eos direxisset. Ego certè non dubito, quin Petrus, etiam si de Thabitæ vita nondum certus foret, Deum tamen itineris sui ducem & auspiciem indubiè senserit: vt suspensus licet ac de euentu incertus non temere se ad professionem accingeret.

OMNES VIDUÆ FLENTES.) Hic causam notat Lucas, cur suscitata fuerit Thabita: nempe, quòd Deus pauperum miseris, eorum votis sanctæ foemine vitam concessit. Fuerunt quidem & alij fines. nam quum duplicem vitam obtinet, in eius persona ornantur virtutes illæ, quas prius laudauit Lucas: præcipuus verò finis, vt illustretur Christi gloria. Poterat enim Deus illam superstitem diutius seruare. nec verò mutat consilium, quasi poenitentia ductus, quum mox illi vitam restituit, sed quia multi erant ex discipulis infirmi & nouitij, quæ confirmatione indigebant, Deus in secunda Thabitæ vita, Filium suum esse vitæ auctorem declarat. Ergo, sic Deus pauperum & viduarum rationem habuit, vt eorum inopiæ succurrens, Euangelij sui fidem in eorum animis sanciret. Dedit enim in hoc miraculo amplam profectum materiam.

40 EIECTIS OMNIBVS FORAS.) Quum sibi tempus sumit ad precandum, videtur adhuc dubitare quidnam futurum sit. Quum Æneam sanaret, securè in hanc vocem statim proripit, Sanet te Iesus Christus, Ænea. Verum vt operatio Spiritus non par & eadem semper est, fieri potest, vt cognita Dei virtute, gradatim tamen ad miraculum processerit. Videtur tamen absurdum, quòd omnes sanctos è cœnaculo eiecit, quos præstabat oculos esse testes: sed quia Dominus illi nondum tempus & modum edendæ suæ virtutis patefecerat, solitudinem quærit, quæ ad precandum aptior est. Potuit etiam illi constare diuersa eius consilij ratio, quæ nos latet. Idem ab Elisæo factum esse refert sacra Historia: solus enim, ne matre quidem admittente, ter corpori mortuo incubat. Habet enim Spiritus Dei vehementes suos impulsus, quos si quis ad communem & vitiatum hominum mœrem exigere volet, vel ex carnis sensu metiri, perperam & iniquè faciet. Hoc quidem tenendum est: quum Petrus velut hæsitans, successum quærit, superstitioni occurrere, ne quis eius virtuti diuinum opus cuius tantum minister est, adscribat. Nam qui anxie remotis arbitris ac testibus ad preces confugit, suis proficitur rem non esse in manu

manu sua. Petrus ergo quid Domino placeat expectans, illum vnũ ueris autorem confessus est. GRVBLE. xio in precibus, humilitatis symbolum est, cuius duplex est utilitas: vt omnes nostri partes ad Dei cultum applicentur: atque vt mentis imbecillitate adiuuet externum corporis exercitium. Nobis autem quoties in genua procumbimus, videndum est, vt ceremoniæ, ne fallax sit ac luforia, interior cordis submissio respondeat.

CONVERSVS AD CORPVVS.) Hoc quoque rationi uideretur minus conueniens, quod cadauer sensu uacuum compellat. Verũ, ista allocutio ad corpus exanimũ, vna fuit pars uoluntatis, quæ Petrum impulit Dei Spiritus. Quod si quis rationem desyderat, Dei potentiam in fuscitandis mortuis clarius exprimit talis loquendi forma, quàm si in tertia persona diceretur, Corpus hoc rursus animetur, & uiuat. Itaque, Ezechiel liberationem populi sub resurrectionis typo adumbrans: Ossa arida, inquit, fuscipite uerbum Domini, Et Christus: Veniet tempus, quum mortui audient uocem Filij Dei. Fuit enim ista uerè Christi uox, quæ per os Petri emissã, spiritum reddidit corpori Thabix. Circũstantiæ quæ sequuntur, ad miraculi certitudinem positæ sunt.

41 In fine iterum repetit Lucas, C O R A M fuisse exhibitam discipulis. unde colligimus, alium causa magis fuisse excitatam, quàm sua. Fanatici quidam, qui animam hominis nihil quàm flatum esse iudicant, qui ad dieni usque resurrectionis euasunt, locum hunc arripiunt probando suo delirio. Quorsum, inquam, attinebat, Thabix animam, si in beatam quietem recepta erat, in corporis ergultum reuocari, ubi tot miseris confugando æger laboraret? Quasi uerò non licuerit Deo, gloriæ suæ habere respectum, tam in mortuam quàm in uita, quasi etiam non uera sit hæc piorum felicitas, illi uiuere & mori: imò quasi Christus non sit nobis lucrum, tam uiuendo quàm moriendo, quum nos illi dicamus. Ergo, nihil absurdum erit, si maiorem gloriæ suæ rationem habuerit Dominus, quàm ipsius Thabix. Quamquam, ut semper annexa est fidelium uirtus Dei gloriæ, cessit hoc illi in maius bonum; quòd reuixit, ut illustrius esset diuinæ bonitatis & potentie organum.

42 ET CREDIDERVNT.) Nam multiplex apparet miraculi fructus. Pauperes enim Deus solatus est, Ecclesiæ reddita est pia matrona, in cuius morte multum iacturæ factum erat, & multi ad fidem uocantur. Nam etsi Petrus tantæ uirtutis fuerat minister, homines tamen in se non retinet: sed ad Christum potius dirigit.

43 Quom dicit, PETRUM H A R I T A S S E apud coriariam, conici hinc potest, ex quo hominum genere constaret Ioppenis ecclesia. nam si ad Christum conuersi essent urbis primores, excepisset certe eorum quispiam hospitio Petrum. fuisse enim nimis immane, Christi Apostolum sic negligi. Illic ergo Dominus, ut passim, ecclesiam sibi ex gregariis hominibus collegit, ut carnis superbiam proferretur: simul in eo se profert Petri humanitas, quòd egius ordinis hospitem non aspernatur. Quamquam medicoris uideret fuisse mercator, potius quàm ex infimo genere opificum. referet enim postea Lucas, fuisse illic qui Petro ministrarent: unde apparet, commodè & honestè fuisse habitum.

CAPVT X.

1 **M**IR autem quidam erat Cesareæ nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ uocabatur Italica:

2 Pius, & timens Deum cum tota domo sua, faciensque elemosynas toti populo, & orans Deum assidue.

3 Vidit in uisione palam circiter horam nonam diei Angelum Dei ingredientem ad se, & dicentem sibi, Corneli:

4 Ille uerò intuitus & territus, dixit: Quid est Domine? Tum dixit illi, Precationes tuæ, & elemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo.

5 Et nunc mitte Ioppæ homines, & accersere Simonem, qui uocatur Petrus:

6 Hic diuersatur apud Simonem coriariam, cui domus est ad mare, hic dicet tibi quid te oporteat facere.

I Transit nunc Lucas ad historiam memorabilem: nempe, quòd Deus hominem alienigenam & incircuncisum, præ omnibus Iudæis, singulari honore dignatus sit: quia & Angelum suum illi destinat, & eius causa Petrum Cesaream adducit, à quo instituitur in Euangelio. Sed primo loco ostendit Lucas, qualis fuit hic Cornelius, in cuius gratiam Angelus de cælo descendit, & Deus Petro in uisione loquutus est. CENTVRIO erat cohortis Italicæ. Cohors ex mille peditibus constabat, præerat autem Tribunus. Deinde, singulari centuriæ suos habebant duces. Legio cohortes quinque ut plurimum habebat. Cohors illa ITALICÆ nomen habuit, quòd Romani sæpe ex prouincialibus & sociis, milites scribebant, sed robur exercituum legebant ex Italia. Ergo Italus natione erat Cornelius. CÆSARÆÆ autem ad præsidium urbis, cum sua centuria degebat. sic enim solebant Romani stationes distribuere, ut aliquid præsidij singulæ urbes nobiles haberent ad cohibendos subitos motus. Rarum sanè exemplum, quòd miles tantæ in Deum pietatis, tam integer atque humanus fuerit erga homines. nam tunc Itali, quum militiæ causa uehebantur in prouincias, tanquam lupi famelici, ad prædandum irruerant: uulgò non maior illis erat, quàm belluis religio: innocentiæ studium, quale latronibus, quòd plus laudis merentur cornelij uirtutes, quòd in uita militari, quæ tunc corruptissima erat, Deum tamen sanctè coluit, & inter homines sine maleficio & iniuria uersatus est. Nec parua est laudis amplificatio, quòd abiecta superstitione in qua natus & educatus fuerat, purum uerè Dei cultum esset amplexus. Scimus enim quàm fastuose sibi placuerint Itali, & alios despexerint. Tunc uerò sic omnibus contempti & exosi erant Iudæi, ut eorum causa, sincera religio infamis, & propemodum execranda haberetur. Quòd nihil horum obstitit cornelio, quin singulari priuilegio in probum aliquem Dei cultorem incidit cornelius, qui ab adultereinis dogmatibus integer Legem fideliter nullo fermento admixto ei exponeret. Verum, quia compluribus elogijs enim insignit Lucas, notanda sunt singula.

2 PIVS & Dei timentem fuisse dicit: deinde, quòd tanquam probus pater familias, curam habuerit instituendæ familiæ: postea cum laudat ab officiis charitatis, quòd BENEFICVS fuerit passim erga populum: postremò, quòd

DEVM assidue precatus sit. Summa autem est, Cornelium excelluisse virtutibus, quibus constat piorum integritas, vt vita eius ad regulam quam nobis Deus præscribit, omni ex parte composita fuerit. Quia autem Lex duabus tabulis continetur: primo loco Cornelij pietatem commendat Lucas: deinde ad secundam partem descendit, quòd charitatis officia exercuerit erga homines. Hoc in primis vile est oblatum, quia in eius persona, rectè viuendi nobis ratio describitur. Quare, in vita rectè instituenda, fundamentum sit fides ac religio, quo sublato, nihil aliud quàm sumi sunt reliquæ omnes virtutes. TIMORE DEI, & preces reuerſerit Lucas, tanquam fructus & testimonia pietatis, ac cultus Dei, & meritò. Neque enim à Dei timore & reuerſentia, religio auelli potest: nec pius cenſeri quifquam potest, nisi qui Deum & patrem & dominum agnoscat, ei se addicit. Sciamus autem hic spontaneum timorem laudari, quum se libenter & ex animo Deo lubiiciunt, qui verè secum reputant quid illi de beator. Porro, quia fictus nugis, Dei cultum bona pars mundi adulterat & deprauat, meritò lubiicit Lucas, Cornelium ASSIDUE precatum esse: quo significat, non externis tantum ceremoniis pre-basse suam pietatem, sed Deum ſpiritualiter coluisse, dom se in precibus exercuit. Simul notanda est precum assiduitas: unde colligimus, non fugido officio precandi ex vulgari more fuisse defunctum, sed serò intentum fuisse ad preces, sicuti assidua Dei beneficentia illic nos inuitat & stimulat, & vis fidei illic se proferre debet. Quare exemplo Cornelij se ad orandi peruerſentiam, quifque noſtium hortetur.

(*CUM TOTA DOMO.*) Non leuiter præterit hanc laudem decet, quòd domesticam habuerit Ecclesiam Cornelius. Et certè, verus Dei cultor non patietur quoad in se erit, eum exulare à domo sua. Quàm enim præposterum est, ius suum pertinaciter pueri, vt illi vxor, liberi, serui, & ancillæ pareant: Dei verò contemptum sù que de que ferre? Accidet quidem interdum, vt vir pius ne vxorem quidem sibi consentientem habeat. Sed studendum est modis omnibus, vt qui aliis præest, Deo vindicet suum imperium: & nihil æquius est, quàm Deo consecrare nostra omnia, vt nos ipsos. Ergo, si vir pius filios sibi dissimiles habeat, vel vxorem malè moratam, vel seruos nequam & improbos: ne conuiuet, nec sua ignauia patiatur domum suam pollui. In Cornelio non tantum laudatur sedulitas, sed Dei benedictio: qua factum est, vt domum haberet in pietate sibi obsequentem. Nec omittenda est circumstantia, quòd familiaris in Dei timore instituit, contempto periculo metui, quod inde instabat, valde enim exola erat Iudaica religio: nec impune erat ciui Romano peregrinam, vt vocabant, religionem suscipere. Quare, etsi hodie pessimè in mundo audit sincera Euangelij professio, tamen nimis vitio à eum timidas, si quem impediatur inuitum illud odium, ne suam familiam Deo audeat in sacrificium sua pia institutione offerre.

(*FACIENS ELEMOSYNAS.*) Est etiam in hoc membro synecdoche. Nam sicuti Dei cultum orationibus probari, super dictum est: ita nunc cum de charitate sit mentio, vnam speciem eligit Lucas: unde ostendit Cornelium, hominem fuisse liberalem & beneficium. Sic enim pietas nostra debet ad homines emergere, vt benignitatem & iustitiam colendo, Deum nos timere testemur. ELEMOSYNÆ nomen, quum proprie misericordia sit interior cordis affectus, ad externa officia quibus iuuumus pauperes, translaturum est. nam ex hoc fonte nascitur vera & ritè ordinata beneficentia, si nos misericordia afficiunt factum nostrorum ærumnæ: si vnitatem, quæ inter nos est, reputantes, non secus ac carnem nostram eos solemus & curamus, non secus ac propriis membris illis studemus opulari. Sunt quidem & hypocritæ interdum liberales, vel saltem largi: verum, vt omnia profundant, nullum quod pauperibus subsidium erogabunt, dignum erit elemosynæ titulo. nam tenendum est illud Pauli, Qui charitatem non habet, nihil esse, etiam si totam suam substantiam distribuatur in pauperes. Discamus ergo ex hoc nomine, probari tunc demum nostram beneficentiam Deo, si propter sympathiam succurrimus pauperum inopiæ, & quasi apertis visceribus erogamus quod suppeditat Dei liberalitas. Quòd dicit Lucas, TOTI populo fecisse elemosynas: perinde valet, ac Passim omnibus egenis. Erant enim diuites non pauci, quibus dare absurdum fuisset. Caterum, Iudæis tam se liberaliter impendens, restatum fecit, quem habebat cum illis religionis consensum. qua ratione paulò post dicit Lucas, fuisse probatum omnibus Iudæis: Quòd si tenuibus fidei rudimentis imbutus quum tam multa offeudicula occurrerent, tam præclarum probitat s & sanctimonix speculum fuit, annon pudere nos debet, qui cenſeri volumus Christianissimi doctores, & in pietatis exercitiis tantopere frigemus; Si modica fidei scintilla tantum in illo proutit, quid in nobis efficere deberet plenus scientiæ fulgor? sed Christum plenis buccis iactantes, quàm longè à sancti viri exemplo absumus perique, vt vix vmbra nescio quæ earum virtutum quibus plenus fuit, appareat. Quantus enim in nobis est precandi torpor, ad misericordix officia, quàm segnes ac pigri sumus? imò non tantum multos impediunt sordes & auaritia, ne de suo liberaliter erogent, quantum decebat: sed ira ardent insana habendi cupidine, tanta crudelitate sunt efferati, vt pauperum substantiam rapere, & carnem ipsam vorare non dubitent.

(*VIDIT IN VISIONE.*) Visionem ponit Lucas, pro diuini oraculi specie, vt sciamus adductum cælitus fuisse Cornelium ad Christi fidem. Sed quia sæpe luduntur homines præstij suspitionis tollende causa, Lucas tempus designat HORAM NONAM. Tunc verò ab ortu solis ad occasum usque, diem partiri solebant in horas duodecim. Vnde sequitur, tunc clarum fuisse diem, quum apparuit Angelus, vt conspicua esse posset visio. Quanquam visionibus ad dira semper fuerunt sigilla quæ præstij garum metu eximerent Dei seruos, quia dum per somnia apparuit: notæ tamen certitudinis fuerunt impressæ, quæ in animis penitus defixæ, nullam dubitationem admitterent.

(*ILLE INTUITVS AC TERRITVS.*) Nominatim attentio exprimitur à Luca, vt sciamus non vnam fuisse imaginationem quæ homini somnolento, vel aliud agenti fuitum obrepserit. Terror quo coreptus fuit, ex sensu diuinæ maiestatis profectus est. simul enim atque Dei præsentiam concipiunt homines, expauescere adeoque metu ipsos confundi necesse est. Quòd autem nihil hominis incurrit terroris verbum eius, id locordix noctiè impitandum est, quia non agnosimus nec sentimus Deum esse qui loquitur. pijurum, quibus se patefacit Deus in verbo suo, ad eius auditum tremunt, sicuti dicit Isaias, porro, ipsis terribilis est Dei conspectus, non vt confusi semper liceant, & absorbeantur à timore, sed tantum vt se ad eius reuerentiam humiliter comparent.

(*QUID EST DOMINE.*) Ex hoc responso satis patet, tactam religione fuisse Cornelij mentem, vt sciret cum Deo sibi esse negotium. vulgari igitur translato malè habet, quia es Domine ac probabile est suppositum esse quod illic legitur, quando in sermone Græco nulla est ambiguitas in qua hallucinari potuerit interpretes. & exemplaria omnia consentiunt in hac lectione, *ΚΑΙ*. Et certè Cornelius Deum esse sentiens qui loquitur, se ad obediendum submittit: sicuti responso nihil aliud est quàm imperium.

(*ORATIONES IVÆ, ET ELEMOSYNÆ.*) Quia Deus, nisi protinus votis nostris respòdeat, videtur quodammodo surdas habere aures, hinc ducta est loquutio, quòd ad eum preces nostræ perueniant, & earum sit memor. Porro, hanc causam Angelus assignat, cur dignetur Cornelium Dominus plena Euangelij sui luce quia preces eius exaudierit

Esa. 3 b. 7.

1. Cor. 13 b. 5.

1sa. 66. a. 3. 5.

exaudierit, & gratas habuerit eius elemofynas. Vnde colligimus, virtutes & beneficia non tantum placere Deo, sed ornari etiam splendida hac mercede, quod in eorum gratiam cumulat non amplioribus donis, & locupletat: iuxta illud, Habenti dabitur. Item, Eugeserue bone & fidelis: fidelis fuisti in paucis, super multa te constituiam. Sic enim continua donorum suorum serie Dominus suos quasi certis gradibus euehit, donec ad summum perducat. Sed Papiſte bifariam hoc loco abutuntur. nam quia preces & elemofynas Cornelij Deus respexit, vt eum Euangelij fide donaret, id ad preparationes à se confectas detorqueat quasi sua industria & virtute ho no acquirat fidem, & Dei gratiam operum meritis anteueniat. deinde generaliter colligunt, bona opera sic esse meritoria, vt fingulis augeantur Dei gratiæ prout meriti sunt. In priorè nimis pueriliter falluntur, dum fingunt accepta fuisse Deo Cornelij opera, antequam fide illuminatus esset. Nec verò ad refellendam eorum insentiam longè petenda est probatio: nihil enim precibus consequi potuit, quin fides præcederet, quæ sola nobis ad orandum ianuam aperit. atque id prudenter expedit Augustinus, qui Pelagium deridens, quod diceret fidem precibus impetrari, antequam in homine vlla esset: Quis medicum queret, inquit, nisi qui iam ex parte sanatus erit? Ipsa autem est fidei sanitas, quæ nos pulsare docet. Præterea, timor Dei, & pietas, clarè demonstrant, Spiritu fuisse regitum. nam Ezechiel hanc laudem soli Deo vindicat, vt formet corda hominum ad sui timorem, & Esaias, Spiritum timoris Domini in Christo dicit requiescere: vt sciamus nullquam posse inueniri, nisi in eius membris. Plurquam igitur istud est, hic hominem fingere in Cornelij persona, qui natua duce ad vitam æternam aspirat, vel utatur. Ideo insulsè ratiocinantur, Nos operum meritis posse Dei gratiam præuenire. Quod ad secundum errorem spectat, dum fingunt quenque nostrum prout meritis est, augeri maioribus gratiis, non magno negotio reſelli potest. Primum, negamus quicquam bonorum operum nobis superpetere, quod non Deus grātū in nos contulerit. deinde, rectum donorum Dei vnum ab ipso quoque esse dicimus, atque hanc secundam esse eius gratiam, quod rectè vitmur prioribus eius donis. tertio, negamus quicquam nos operibus mereri, quæ semper mutila sunt & vitiosa. Conciliant quidem nobis bona opera gratiæ augmentum, sed non suo merito: accepta enim Deo esse nequeunt, nisi cum venia, quam fidei beneficio impetrant. quare, sola est fides quæ pretium illis itatur. Hoc modo precibus suis, & elemofynis obtinuit Cornelius plenioris Christi noticiam: sed quòd Deum elemofynis suis ac precibus fauentem & propitium habuit, id iam ex fide pendebat. Porro, si fide est stimulantur opera, indulgentiæ est, non meriti, quòd Deo probantur, nam quia nihil in nobis dignum inuenit fides, cur Deo placeamus, à Christo mutatur quod nobis deest. Est autem hoc plurquam peruerſum, quod quom nomen Meriti subinde in ore habeant Papiſte, & inani fiducia stultos inflare non desinant, nihil tamen afferunt, quo incitentur hominum studia ad rectè agendum. semper enim in suspensio relinquunt conscientias: placeant necne Deo opera, dabitare iubent. Vbi talis animos trepidatio occupat, an non desides & ignauius succedere necesse est? Nos verò, etsi meritis operibus detrahimus, tamen vbi docemus repositam esse illis mercedem, optimo & acerrimo stimulo incitamus ad rectè viuendi studium homines. tunc enim demum alacriter ad feruendum Deo nos accingimus, quum persuasi sumus operam nos minime ludere. Quòd autem non vberior hodie confpicitur donorum Spiritus affluentia, quin potius maior pars areſcit, nostræ ingratiudini acceptum ferre conuenit. Nam sicuti Cornelij preces, elemofynas & sanctitatem pretiosa Euangelij sui gemma coronauit Deus: ita, nos quum Euangelij sui thesauro impiè ac nequiter abuti videt, iusta causa est, cur ad ieiunium inopiam redactos tandem fame conficiat. Potest tamen hic queri, Requirat fides Christi noticiam, an simplici misericordix Dei persuasione contenta sit? videtur enim Cornelius de Christo nihil profus renouisse. Verum si solidis probationibus probari potest, fidem non posse à Christo separari, nam si apprehenditur nuda Dei maiestas, potius obruiamur eius gloria, quam vllum bonitatis gustum sentiamus: Christum ergo intermedium esse oportet, vt Deum propitium concipiat mens hominis. nec verò frustra imago Dei inuisibilis vocatur: quia non nisi in eius facie Pater spectandum se exhibet. adhuc, quum via sit, veritas & vita, quocunque extra ipsum concedas, vndique errorum & deceptionum tendicule te inuoluent, & vbi que mors occurret. De Cornelio facile nodus expeditur. nihil spiritualium donorum nobis offertur, nisi in Christo. ipsa præſertim regeneratio vnde prouenit, nisi quia dum inferimur in Christo: mortem, cuius figurat vetus homo noster? quod si pariceps Spiritus Christi fuit Cornelius, non est quòd putemus proliis eius fide fuisse vacuum. Nec verò aultum veri Dei, quem soli Iudæi adorabant, sic amplexus erat, quin aliquid simul de Mediatore promissio audisset: obscura licet fuerit & implicita eius cognitio, aliqua tamen fuit. Quisquis tunc in Iudæam accesserat, de Messia aliquid audire cogebatur, imò, per regiones longè distitas sparsa erat nonnulla eius fama. Proinde, in veterum Patrum catalogo qui salutem à Reſemptore nondum peractò sperarunt, ponendus est Cornelius. Etimprobiè ab Augustino dictum est, Fundamam eius fidem à Petro fuisse: quum iam prius firmum fundamentum habuerit: quanquam in re ipsa nobiscum Augustinus sentit, qui dixerit affirmat, non potuisse orare Cornelium, nisi fidelis esset: libro de Prædestinatione sanctorum, & aliis locis.

Exec. 17.
g. 49.
E. 1. 1. a. 7.

Col. 1. b. 15.
Ioan. 14.
a. 6.

Ro. 6. a. 1. 6

1. 1. 6. a. 1.

A. 3. 9. b. 10

1. 1. can. 4.

a. 1.

Rom. 10.

d. 17.

5 NVNC MITTE TOPPEN.) Mira Dei indulgentia, quòd Cornelium non iubet proficisci, sed nuncios ad Petrum mittere, vt domi quietus expectet, Petrus autem eius causa suscipiat itineris molestiam. Sed ne miremur tam humaniter cum Cornelio actum esse, quum Dominus quotidie verbi sui ministros ferè inuestis obtendat: ita vltò apparet non querentibus, sicuti per Isaiam commemorat. Sed cur non potius doctoris partes implet Angelus: non videtur parum rationi consentanum, quòd homini mortali munus suum resignat: maior enim miraculo fuisse autoritas, quam quum illi Euangelium hominis ore prædicatur. Nempe, sicuti Christus Paulo se per visionem ostendens, eius tamen docendi partes Ananix reliquit, vt prædicandi Euangelij ministerium, quod Ecclesiæ suæ mandauit, tali exemplo sanciret: ita nunc Angelus Petro locum cedit, vt munus sibi à Christo commissum exequatur. Ergo, quisquis vult Christi esse discipulus, & illuminari cælestis sapientiæ luce, ad externam hominum vocem, qua Christum tanquam organo vtitur, & cui fidem nostram vult esse annexam, attentum se ac docilem præbere ne grauetur. Et videmus quàm horrendis modis vltus sit Dominus furiosam eorum superbiam, qui contempta prædicatione, reuelationes è celo caprarunt, nam quum in hominibus audiri velint, non possunt sine eius contemptu & contumelia sperni ministri apud quos verbum suum deposuit. Interea, probandos esse spiritus fateor, ne audiamus absque delectu, quicunque se Christi ministros obtendunt. sed quia fides ex auditu est, nemo ad eam perueniet, qui Verbum prædicatum respuet atque aspernabitur.

7 Postquam vero abiit Angelus qui Cornelio loquutus erat, hic: vocans duos ex seruis suis, & militem primum ex his qui sibi astabant:

8 Quum exposuisset eis omnia, misit ipsos Toppen.

9 *Postridie verò, quum illi iter facerent, & appropinquarent urbi, ascendit Petrus in fastigium domus ad precandum circiter horam sextam:*

10 *Erat autem ieiunus. Itaque voluit gustare. Interea autem dum parabant, cecidit super eum mentis excessus.*

11 *Videt calum apertum, & vas descendens super se instar lintei magni, quatuor initiis ligatum, & recubens in terra,*

12 *In quo erant omnia quadrupedia terre, & fere, & reptilia, & volucres cali.*

13 *Ei fuit vox ad eum: Surge Petre, macta, & comed.*

14 *Petrus autem dixit: Nequaquam, Domine: quia nunquam comedi quicquam commune vel immundum.*

15 *Et vox rursus ad eum secundo: Quæ Deus mundavit, tu ne communia facias.*

16 *Hoc autem accidit ter, & rursus receptum fuit vas in celum.*

7 POST QUAM VERO AERIT ANGELVS.) Hic narrat Lucas quàm prompta Cornelij obedientia fuerit: quando ne momento quidem temporis cunctatur, quin sedulo faciat quod iustus est. Ille autem tam facilis promptitudo, quòd fidem promissioni habuit: sicuti nostræ ad sequendum Deum tarditatis causa est incredulitas. Non aduolant quidem ad nos Angeli à celo, vt certos nobis homines designent: sed omnium auribus illa Christi vox insonat, *Querite, & inuenietis: pulsate & aperietur vobis:* qui fit, vt vix ex centum vnus & alter pedem moueant, vt alij lentè reptando, tam parum promoueant, nisi quia promissioni non ferid credimus? Discamus ergo non esse procrastinandum, quin audita Dei voce, strenuè quisque propretet quòd vocatur.

Mat. 7 b. 7.

DVOS EX SERVIS SVIS.) Hoc diligentia suæ in familia docenda præmium retulit Cornelius, Quòd fidos habuit famulos & probos, qui libenter suam illi operam impenderent: quibus etiam turò posset quidam committere. Contrà, Dominus sæpe iustis poenis vlscitur dominos, quibus nulla instituta familia cura fuit. nam quos ad pietatem & timorem Dei formare neglexerunt, illos vicissim sibi immorigeros & inidos meritò sentiunt, atque etiam metuunt ab eorum peridia.

MI LIT EM PIVM.) Quam hic Miles plus consuetudinis habet cum Cornelio, illum etiam Dei timore, vt suos domesticos, imbuerat. Hic memoria repetere conuenit quòd prius atrigi, Nullum esse vitæ genus quòd nos exulet, quia putè Deum nos colere deceat. Nam vita militaris tunc corruptissima erat, ex prisca enim disciplina in seculum licentiam desiccians, & tamen Spiritus Dei militibus, pietatis testimonium hic reddidit. Quare non est vt sibi militiæ prætextu vacationem à colendo Deo postulent, qui ab omni rectitudine quouis modo immunes esse cuperent. Si negant se Deo posse seruire, quia milites sunt: duos istos milites in die vltimo testes & iudices idoneos habebunt, à quibus damnentur. Interea damnantur & phrenetici homines, qui nefas Christianis esse clamitant, arma gestare. Pietatem enim colebant illi cum militia: & Christum suscipiendo, priorem viuendi rationem non relinquunt, arma non abiciunt quasi noxia, nec ordini suo renuntiant.

8 *Quòd militi & famulis Cornelius omnia exponit, huc tendit, vt magis eos animet ad exhaustiendum mandatum, quòd Dei potius quàm hominis esse vident. quos autem ingenè prius instituerat, eos non dubitat tantæ rei facere nunc confisos.*

10 POSTRIDIE, QVVM ITER FACERENT.) Sicuti narrauit Lucas oraculo admonitum fuisse Cornelium, vt Petrum vocaret: ira nunc oppositum visionem refert, quia iubetur Petrus ad eum venire. vnde clarius apparet, totam hanc rem admirabili Dei consilio fuisse gubernatam, & Cornelium ad docilitatem comparat, imò ad discendi studium & desiderium accendit, & vicissim Petro animum facit, vt voluntarius sit ad obeundum docendi munus. Verùm, notandæ sunt circumstantiæ, quibus historiam illustrat.

ASCENDIT PETRVS SVPER TECTVM, VT PRIVATIM SOLVS ORET.) Magnum enim orationis adiumentum est secessus, quòd ne à Christo quidem omisum est, vt mens auocamentis omnibus libera melius in Deum intenta sit. Alia autem Iudeis adificiorum forma erat, quàm quæ nobis fit in vsu: nam in rectis ambulationibus habebant. HO RA sexta tunc erat meridies. Non dubium autem, quin ex more tunc se ad precandum contulerit. nam quia rotum ferè diem distrahimur variis negotiis, nec finis est tumultuandi, nisi tanquam inrecto freno nos retinemus: vile est certas horas habere precibus dicatas, non quòd horis simus astricti, sed ne memoria efflatur oratio, quæ omnibus curis debebat prior esse. Denique, idem de tempore sentiendum est, quòd de loco: esse scilicet remedia quæ nostræ infirmitati subueniunt, quæ si apta sibi duxerit Apostoli, quanto itudiosius à pigris & lentis colenda sunt?

10 MENTIS EXCESSVS.) Quia mentes habemus quasi in terra depressas, vt capax oraculi esset Petrus, mentem eius quasi loco moueri & sursum rapi oportuit: atque hoc modo præparatus est ad suscipiendum oraculum, dum insolito modo supra mundum euehitur.

11 CA LI apertio aliud meo iudicio hic significat, quàm septimo capite. Illic enim apertum Stephano celum fuisse dicitur, vt Christi gloriam conspiceret: hic Petro celum nostrum visibile scindit videtur, vt inde linteum exeat.

Act. 7 b. 6.

12 *Si quis roget, Qualiter ingentem animalium turbam poterit simul videre: facilè soluitur questio. Lucas enim dicit OMNE genus, quia promiscuè illic diuersa genera permixta erant. non igitur incipit à prima specie, vt numerum sequatur vsque ad vltimam. Deinde, prospectum hunc humano more non debemus vitari, quia ecclisias Petrus alios oculos dabat. Verùm, antequam vltè progrediamur, tenendum est, quis fuerit visionis scopus. de eo quidam argutius disputant quàm locus meo iudicio postulet. Sento igitur, Petro generaliter ostendi discrimen quòd Deus olim posuerat, nunc sublatum esse. Sicuti autem inter animalia discereuerat: ita vno populo sibi delecto, gentes omnes ducebat immundas & profanas: nunc sublato inter animalia discrimine, à consequenti docet, nõ dissidere amplius homines vt olim, nec differre Iudeum à Græco. Hunc monetur Petrus, ne posthac à Gentibus tanquam immundis, abhorreat. Non dubium est, quin Deus assuim facere Petro voluerit, vt intrapedè ad Cornelium veniret. Atqui, popululum vnum sibi ab aliis segregauerat, sicut dicit Moyses in Cantico. Quum distribueret altissimus gentes, posuit funiculum suum in Iacob, &c. Ideo hæreditatem suam & pecuniam vocabat. secundum hunc ordinem, fas Petro non fuisset socius salutis ad Gentes perferendam il-*

Deu. 32 b. 9.

lud

lud erat panem fumere filiorum, & prolicere canibus. nisi forte afflita circuncisione, in Iudaismum transirent. Tales enim delectus recipere fas erat. Quare Apostoli, quum prius ad predicandum missi essent, videntur deflectere ad Gentes. Quum autem res laetissima sit, & maximo momenti Evangelij predicatio, non debuit in ea quicquam dubio & vacillanti animo aggredi Petrus. Ergo ut illi vocationis suae certitudo constet, pulam Deus, quasi in pictura demonstret, legale mundi & immundi differentiam abolitam esse: vnde colligit, parietem qui medius haec tenus fuerat inter Iudæos & Gentes, nunc esse dirutum. Paulus autem mysterium esse dicit a seculis absconditum, quod I. Gentes eiusdem cum populo Dei salutis sint participes, ac in vnum corpus inficit. Ideo Petrus nunquam ausus fuisset Gentibus aperire ianuam caelorum, nisi Deus ipse, sublatam materia pluram et ingressum omnibus patefecisset. Nullum quidem esse tempus nuper dixi, quo non liceret Gentiles admittere ad cultum Dei, modò circunciderentur: sed quando in praepitro manebant, alieni erant à Deo. Nunc autem Deus foedus vitæ, quod in gente vna quasi clauum thesaurum deposuerat, commune fecit toti mundo: vnde colligimus, visionem hanc non parum vilem nobis esse. Quando enim docet, temporale duraxat fuisse dissidium inter Iudæos & Gentes: perinde est ac si pronuntiaret Deus de celo, se omnes mundi populos amplecti in gratiam, vt sit omnium Deus. Denique, clarum habentis è celo praecognitionem, quod ad spem vitæ æternæ nos inuitat. Sed obicit quispian, Hæc de re prius edoctum fuisse Petrum. Non illi & reliquis datum erat mandatum publicandi Evangelij per totum orbem. Ergo aut ipse ignarus vocationis suae fuit, aut superuacua erat hæc visio. Respondeo, Tantum in ipsa nouitate & insolentia huius difficultatis vt non statim assilicere potuerint. Tenebant quidem & Proph. tarum vaticinia, & recens Christi præceptum de vocandis per Evangelium Gentibus: sed quum ad rem ipsam ventum est, nihilominus re insuetâ perculli, hæsitant, quare non mirum est, si Petrum nouo signo confunderet Dominus. **Quæ de re proximo capite aliquid adhuc dicendum erit.**

Math. 19.
c. 12.
Mat. 19. 13.

Eph. 2. 14
Eph. 3. 9.

Marc. 16.
c. 15.
Supra. 1. 35.

Ro. 15. d. 16

13. **VOX CÆLI.**) E celo vox descendit sicuti linteum, vt Petrus vtrumque à Deo profectum agnosceret. nec verò alter quicquam profuisset aspectus, nisi hac voce purificasset Deus quæ antè fuerant immunda. Quod allegoriam elicitur quidam ex verbo **M A C T A N D I**, quasi significet Deum immolari sibi homines spirituali Evangelij gladio, non insuetor: sed mihi magis placet simplicitas, quod hac voce Legem abroget Deus de animalium delecta, vt simul doceat nullum se populum rescere. Nam si immolatio nocetur priore verbo, quid erit comedere?

14. **NE QVA QVAM, DOMINE.**) Vox est non tam recusantis quàm obiectantis Deo suum præceptum. nam quod sibi Leges Dei veritum esse nouit, meritò attingere horret. Opponit igitur Deo Legem quam ipse tulit, ne e. necè in eius offensam incurrat. Erat quædam repugnantia species inter visionem & Legem. Non festinat ergo Petrus, sed scrupulum prius sibi eximi peti, quàm à Legis obseruatione discedat. Mirum tamen videri possit, quod magis resistat Petrus in cibis, quàm Abraham in mactando filio: habebat enim plura Abraham quæ Deo obiceret. Non audeo dicere hic Petro accidisse, quod hominibus nimis commune est, vt rebus externis & minutis magis insistant, quàm præcipuis Legis capitibus: potius respondeo, quod extra controuersiam est, sic peruersum fuisse animum Abrahæ, & ea Spiritus virtute itatum fuisse instructum, vt quæcunque morari poterant eius cursum, excelsa & heroica fortitudine superaret: in Petro autem lentè operatus est Spiritus Dei. Quo monemur, nihil esse tam minutum, quod non anxietatem inciat, nisi nos Dominus consilio inuitat, & constantia ad trepidationem vincendam. Pè tamen & religiosè facit Petrus, quòd inter varias cogitationes alternans, nihil aggredi audeat, donec melius liqueat quid sequendum sit. **COMMUNE** hoc loco Profanum significat. Nam quia Deus sibi Iudæos, vt dictum est, elegerat in populum peculiarem, hunc ritum & formam viuendi illis præscripserat, quæ à profanis Gentibus illos distingueret. Quæquid ergo Gentibus in vsum erat præter Legis normam, id vocabant Commune: quia nihil sanctum vel purum, nisi quod Deus in vsum populi sui destinauerat.

Leuit. 11.
21. &c.

Gen. 22.
b. 9. 10.

15. **QUOD DEVS MANDAVIT.**) De cibis quidem agitur: sed extendi ad omnes vitæ partes debet hæc conscientia. Ad verbum est: **QUOD VBIVS** mundauit, tu ne profanaueris: sensus autem est, Non esse nostrum probare vel damnare quicquam: sed sicuti vnus Dei iudicio stamus & ead. mus, ita ipsam esse rerum omnium iudicem. Quantum ad cibis spectat, post Legis abrogationem, Deus omnes puos esse & mundo pronuntiat. Si contra insurgit mortalis homo, qui nouum discrimen statuat à quibusdam interdicens, ius & imperium Dei sacrilega audacia sibi arrogat & rapit. Tales fuerunt veteres hæretici, Montanus, Priscillianus, Donatistæ, Tatiani, & omnes Encratitæ. Postea Papa, vt omnes istas impias sectas in falciculum colligeret, legem de cibis tulit: nec est quod garriant huius impietatis patroni, nullam se immunditiam cibis assignere, sed tantum macerandæ carnis causa certis diebus prohiberi ab esu carniū homines. nam quum lauitissimis cibis & ad delicias & luxuriam maximè appositis, vescantur: cur à tactu laridi, tanquam à summo piculo abhorrent, nisi quia quod Idoli sui lege vetitum est, immundum esse iudicant ac pollutum? Eadem superbia in omnibus vitæ partibus grassatur Papæ tyrannis: nihil enim est, vbi non miseris conscientias laqueos inciat. nos verò cælesti oraculo freti, securè omnia eius interdicta spernamus. Semper os Domini interrogandam est, vt inde ituramus, quid nobis liceat ac liberum sit: quando ne Petro quidem licuit profanum facere, quod ex Dei verbo licitum erat. Valet præterea hic locus ad coerendam hominum proteritiam, qua in peruersis iudiciis exultant. Nemo ferè est, qui non sibi permittat de aliorum factis iudicium ferre. iam vt morosus sumus & maligni, magis pendemus in sinistram partem: ita, Deo quod sum est, eripimus. Ad corrigendam huiusmodi audaciam sufficere debet hæc sola vox, Nobis fas non esse, hoc vel illud facere immundum: sed hanc vnus Dei esse potestatem. Cæterum, his verbis etiam innuitur, Iudæos non ideo sanctum fuisse Dei populum, quòd propria dignitate præstarent, sed solè diuinæ adoptionis gratia. nunc postquam Gentes in foederis societatem Deus associuit, æquale est ius omnium.

Ro. 14. 4.

16. **HOC ACCIDIT TER.**) Repetitio visionis ad confirmationem valuit, ne qua dubitatio, vel anxietas, vel scrupulus in Petri animo hæreret. vnde colligimus, quàm altas illic radices egisset Legis obseruatio. Cur autem perplexum Deus reliquerit, donec, ex consequenti euentu visionis causam disceret, non alia mihi ratio occurrit, nisi quòd attonitus non petiit sibi manifestari quid hoc veller. Quamquam satis tempestiuum fuit, nuncios Cornelij paulò post venire interpretes. Tandem **VAS** in caelum receptum fuit, quò certior fieret Petrus, à Deo prodire hunc nuntium.

17. **Quum autem in se ipso anxie dubitaret Petrus, quanam esset visio quam viderat: ecce, duo viri misit à Cornelio, scissitani de domo Simonis, steterunt ad ianuam.**

18. **Et quum inclamassent, interrogarunt an Simon, qui cognominabatur Petrus, illis hospitium haberet.**

- 19 *Petro autem cogitante super visione, dixit illi Spiritus, Ecce, viri tres te querunt.*
 20 *Surge, descende, & proficiscere cum eis nihil hæsitans, quia ego misi eos.*
 21 *Quum autem descenderet Petrus ad viros qui missi erant à Cornelio ad ipsum, dixit: Ecce, ego sum quem queritis. Quæ causa est cur adfuitis?*
 22 *Dixerunt illi, Cornelius centurio, vir iustus & timens Deum, testimonium habens à tota gente Iudeorum, oraculo admonitus est ab Angelo sancto, ut te vocaret in domum suam, & audi et abs te verba.*
 23 *Porro, intro vocatos accepit hospitio.*

17 Non visione tantùm, sed Dei verbo edoctus fuerat Petrus: & tamen videndo non videt, donec Spiritus illi sit interpret: illustre scilicet tarditatis nostræ speculum. Quanquam nos Petro longè adhuc somus disparēs: nam ad eum statim assequimur quidnam velit Deus, aut quorsum loquatur nobis, vt vix tandem multiplex interpretatio nobis sufficiat. Verùm simul norandum est quod addit Lucas, PETRUM intento animo super visione meditatam esse: nempe postquam animum ex stupore collegit: fuit enim hoc præ reuerentiæ signum, quòd visionem sibi elabi vel diffuere neglectim passus non est. Itaque, pulsanti Deus aperuit. Nos vero iustus ignauiz nostræ pœnas damus, quòd non melius proficimus in verbo Domini, quando iam frigidi sumus ad inquirendi studium.

Mat. 7. 7.

Ro 4. d. 19.
ib. 14. d. 23

20 PROFICISCERE, NIHIL HÆSITANS.) Hoc verbo sepe vitur Scriptura, dum exprime re vult, qualis fidei obedientia esse debeat. Sic Paulus 4. ad Romanos capite, dum Abrahæ fidem commendat, dicit, Non hæsitate, quum Deus illi iam effecero & caduco semen promitteret. Et capite 14. vbi dicitur de cibus, damnat conscientias hæsitantes. Est autem propriè disceptare in vtramque partem, vt loquuntur: quum scilicet oppositas rationes colligendo, huc & illuc alternis vicibus impellimur. Atqui, non dubio nec fluctuante animo, sed composito & constanti nos sequi oportet. In summa, tantum sibi Dominus à nobis deferri vult, vt eo audito, non amplius disputemus quid factu opus sit: sed absque controuersia statumur, id agendum esse quod mandat. Et certè, digna est eius voluntas, quæ discussis omnibus nebulis, præluceat nobis ad viam monstrandam, & abrupta omni altercatione, sensus omnes nostros sibi in promptum obsequium subigat: quod etiam ex proximo contextu melius colligitur. Ratio enim additur, cur Petro fas non sit in re incerta suspendere iudicium: quia Deus auctor sit negotij, quia perinde est, ac si diceretur. Solo Dei nutu contentos nos esse debere, vt imperio pareamus. Cæterùm, hunc etiam vicissim monemur, non aliter tranquillam fore conscientiam, vt turò agant homines quod agunt, quàm vbi verbo Dei edoctæ, nihil se, nisi eius auspiciis ac iussu aggredi statuant.

21 ECCE, EGO SUM QUEM QUÆRITIS.) Iam refert Lucas, quàm promptus ad obsequendum fuerit Petrus, deinde, ex iunctis demum intellexisse, quorsum visio oblata esset. Audit enim se à Cornelio vocari, Gentili homine, quem profanam duxisset ac familiari congressu indignum, nisi correctum fuisset eius iudicium hac voce, Quod Deus purum vocat, tu ne comune censueris. Hoc est verè sapere, dum exinanita omni confidentia, & correctâ pertinacia, non Dei autoritas ad se rapit, mentisque nostras sic occupat, vt nobis nihil rectum sit, nisi quod illa præscribit.

22 CORNELIUS VIR IUSTVS.) Non ambiciôsè neque adulandi causa ministri Cornelium laudant: sed vt Petrus ab eius congressu minus abhorreat. Atque ideo PROBATEM esse Iudæis dicunt, vt sciat Petrus, non esse à vera & sincera pietate alienum. nam & superstitiosus, quum idolis seruirent, iactabant se Dei cultores. Sed Cornelius Iudæus, qui Dei vnus cultum retinebant, suæ pietatis habere non potuit testes, nisi professus fuisset se cum illis Deum Abrahæ colere. Hoc Porro, sicuti rarum exemplum erat, sic non parum mouere Petrum debuit. Quanquam hoc maximè argumento nituntur vt illi persuadent quod volunt, totum hoc Dei iussu gubernari: ac si dicerent, Non tam ab homine mortali vocari ipsum, quàm à Deo qui per Angelum ita præceperat.

23 Et Petrus etiam Dei autoritate victus, nihil iam deliberat: sed viros recipit hospitio, vt mox cum illis iter arripiat. Ita nos Deo placidè cedere conuenit: nec quicquam superest aliud, cognita eius voluntate, nisi vt celeriter curramus quo vocat. Reliqua nihil habent difficultatis.

Postridie Petrus exiuit cum illis, & quidam ex fratribus qui ex Ioppe erant, comitati sunt ipsum.

24 *Et postero die ingressi sunt Casaream. Cornelius autem expectabat eos, accitis cognatis suis & necessariis amicis.*

25 *Quum autem ingrederetur Petrus Cornelius illi occurrens, prociens illi ad pedes, adorauit.*

26 *Petrus verò eum sustulit, dicens: Surge. Ego quoque homo sum.*

27 *Et colloquens cum ipso, ingressus est: & inuenit multos qui conuenerant.*

28 *Dixitque illis: Vos scitis vt nefas sit homini Iudæo adherere homini extraneo: vel ad eum ingredi: at mihi Deus ostendit nullum hominem communcem vel immundum dicendum esse.*

29 *Propterea, sine contradictione veni accitus. Rogo igitur, quam ob causam me vocaueritis.*

POSTRIDIE EXIUIT.) Appulerant, vt verisimile est, sub vesperum: quia nondum meridie urbem ingressi erant: nec verò vnus tantum momenti fuit visio ter repetita. Nocturna igitur quiete refecti ex sua lassitudine ad reditum se accingunt. Officium porro humanitaris fuit, quòd Petro se comites adiungunt quidam ex fidelibus, quos à rota Ecclesiæ missos esse credibile est, & deducunt Casaream vsque. Ac illi quidem beneuolentiæ & honoris causa commune iter cum Petro suscipiunt: sed Dominus eos adducit, vt gratiæ suæ testes habeat. Ita, amplum suæ gratitudinis præmium referunt, dum in fidei suæ confirmationem, Christi regnum ad Genes propagari vident.

24 CORNELIUS EXPECTABAT EOS.) Pium Cornelij affectum Lucas non tantum hac in parte laudat, quod Petri aduentum cupidè expectauerit, sed quod amicos & cognatos sibi socios habere voluerit. Res certe periculo non carebat, ceterum hominum vocare, vt nouam religionem participarent. Nec delectat rationes quarum preterit sibi blandiri possent. Quæ enim alios in societatem vocare iussit fuerat, quin potius illis præteritis, vnus fuerat delectus, qui tanti boni compos fieret: sed quantum & Dei gloriæ, & fatum saluti deberet, apud reprobos iniquum esse, vt erat, & inhumanum agnouit, quæque sibi priuatum consilium aliorum ratione posthabita: sed de hoc cogitasse dixit, de fodere lub terram Euangely thesaurum. Ergo præterit quod Dominus per Isaiam & Micheam à suis omnibus requirit, vt fingunt, & tunc nos quasi apprehensa manu inuenit, atque horrenter ad fidem. Docuit ergo nos Cornelius suo exemplo, quam nobis he pariter sit Deus, lucem huius notum non esse ignamiam vel metu intus suffocandam: sed potius dandam operam esse, vt fides nostra alijs ad monstrandam viam præliceat. Neque enim ea est regni cælorum hereditas, vnde vel minima portio nobis decreseat, si multi ad eam participandam admissi fuerint, quin potius gloriam nostram augebit coheredum accessio. Obiciendum præterea est quàm procul abicit ab omni ostentatione. Vocat enim, vt condiscipulos habeat, parans ipse ad descendum. Hoc verum est pietatis studium, vbi vnâ cum zelo talis apparet simplicitas, vt non pudeat nos ab ore Dei pendere. multos enim impellit ambitio, vt operam suam docendis rudibus impendant, & vitium detegit fulta loquacitas, dum cupidus verba profundunt, solique audiri appetunt. Atqui, vnus hoc omnibus propositum esse decebat, se & totum munus Deo subicere, vt hominibus ad veram humilitatem subactis, emineat ipse solus. Qui pollet docendi facultate & gratia, ne recuset fratibus se magistru præstare, abicit modò instantia & ventosa emineudi cupiditas: cui datum non est se doctorem profiteri, nisi intra modulum suum se contineat, neutri magisterium appetat: sicut etiam monet Iacobus, verum, sic alij alios mutuo edificent, vt neque doctos, neque indoctos in ordinem cogi pudeat. Quæritur tamen, quos in iudea cognatos habere potuerit, quomodo alienigena, & temporalis ciuitatis causa, illic profectus esset: Ego, vt nihil affirmosita hoc tanquam maxime probabile, amplector, quod in sua turba aliquos habuerit ex cognatis. Solebant enim propinqui & inter se noti, lub idem vexillum coire. Nec dubium est, quin lub Cornelij vexillo, quomodo Centurio esset, libentius militauerint cognati, & *epylis* vocat familiaris amicos, sicuti apud Latinos Necessarii vocantur, qui a cetero vinculo inter se coniuncti sunt.

25 PROCIDENS ILLI AD PEDES, ADORAVIT.) Hic est verbum *προσκύνησεν* quod aut genuflexione, aut capite submisso, aut alio quouis gestu honorem cultû inque testari significat. Nunc queritur, An modò sit tantum causa hæc adorationem recuset Petrus, an verò, vt rem illicitam proles improbet: Quod à Petro dupliciter Cornelij factum apparet ex ratione mox addita: *scilicet* vix erat, nam & ego homo sum. Colligit enim licet ex his verbis, diuinum fuisse aliquid in eo cultu, quod debetur vni Deo honorem homini mortali transferberet. Atqui, Petrum loco Dei habitum fuisse à Cornelio, minimè credibile est. nam si Dei honorem ad hominem transtulit, vbi illa pietas & religio, cuius elogio nuper ornatus fuit? Ego igitur sic existimo, nihil minus illi in animo fuisse, quàm spoliare Deum legitimo cultu, vt homini daret: sed quomodo vellet Propheta, Christusque Apostolo singulare honorem habere, ad immodicum reuerentiæ signum prolapsus est, atque ita excessi peccauit. Vix enim satis exprimi verbis potest, quomodo procliuis sit ad superstitionem lapsus, vbi deseruit honor Christi ministris, qui vel minimam diuini cultus speciem præ se ferat. nam quod minus putauimus, facile delabimur per imprudentiam. In Rege vel huius mundi primoribus minus est periculi, nam qui regem simplex adorat, sese intra ciuilius & terreni honoris modum continet: in Christi ministris duersa est ratio, siquidem vt spirituale est eorum officium, ita, si quis ad eorum pedes procumbat adorandi causa, hic honor spirituale quiddam habet. Tenenda enim est distinctio inter ciuilem adorationem, qua inter se homines vtuntur pro ratione politici ordinis, & eam cui subest religio, vel quæ directè honorem Dei respicit: sicut & inter leges, quæ vel ad temporale regimen feruntur, vel conscientias obstringunt. Nimis enim falluntur inepti quidam homines, qui genuflexionem hic per se & simpliciter damnari putant. Verum omnino illud est quod dixi: Cornelius non Proconsulem hie suum vel Imperatorem politico ritu salutari: sed ad Petri conspectum admiratione percussus tanquam præsentem Deo honorem deseruit. Ita, quasi sui oblitus, plus homini tribuit quàm sibi. Nihil, vt iam dixi, minus habuit propositum, quàm Deo etipere quicquam sui honoris, vt eius spoliis hominem ornaret: sed vbi hominis adoratio mixtum habet & implicatum aliquid cum Dei honoratione vitium præter spem & opinionem obrepit, vt supra humanum gradum euahatur, qui colitur in Dei honorem. Papsis illa distinctio ommissa, membrum duntaxat vnus arripiunt, nam sola religiosa adoratio inter eos tractatur: eius partem, vt cum honesto aliquo preterit deriuent ad creaturas, in lacrimis, dulciam, & hyperdulciam, fecant. Et lacrimam quidem asserunt vni Deo: ac si dicerent, adorationem cultus illi soli deberi, adorationem dulcem, promiscuam mortuis & eorum ossibus, statuis & picturis faciunt. Hyperdulciam, virginis Mariæ, & cruci in qua pendit Christus, assignant. Vt itaque puerili incitiam illos garrire, quotusquisque eorum puridam illam distinctionem tenet? nec de plebeis tantum loquor, sed de ipsi primoribus. Omnes ergo eorum cultus praua superstitione infectos & corruptos esse oportet, quomodo creaturas Deo inconsideatè aggregent. Sed hic non dicit Lucas, Cornelium lacrimam exhibuisse Petro: generali tantum Adorationis nomine vitium, & addit fuisse tantum reprehensum, quia perperam hominem plus iusto efferret. Certè si locum haberet nouum istud dogma de delicata adoratione, monere debuerat Petrus Cornelium, ne vltra dulciam procederet. Et sed quia nulla adoratio, cui religio annexa est ac diuini honoris respectus, intactam Deo relinquit suum honorem, quocumque tandem nomine regatur: ideo hac vnâ ratione contentus est Petrus, quod homo sit. Quin etiam, ex Papsis scire periculum, an Ioannem tam stupidum fuisse putet, vt erectam Deo lacrimam Angelo tribueret: Certè, nihil aliud ad Angelum adorationem eum impulit, quàm nimia & præpostera reuerentia, & quidem in Dei honorem, cuius gloria in Angelo fulgebac damnatur nihilominus eius factam. Ergo, vt Deo quod suum est reddatur, spiritualis adoratio cui subest religio, intacta illi maneat.

26 VOS NOTIS, VT FAS NON SIT.) Videtur parum amica esse præfatio, & quæ illorum animos exasperet magis quàm conciliet, dum se tam impuros haberi audiunt, vt consuetudine sua & colloquio sanctos polliant: quod graui in eos contumelia non caret. Verum, Petrus in hunc modum præfari necesse habuit, ne maior conscientiam suspectum eum haberent, quod contra morem à Patribus traditum, quasi Legis contemptor, venisset. Quomodo autem dimittit se missum affirmat, sublata est ac purgata eiusmodi suspicio. Adde quod oblationem quæ ex veteri inter Gentis & Iudeos dissidio, illorum animis iam infidebat, optime mitigat his verbis, vt aptius non potuerit orationi suæ aditum facere. Nam qui hæc tenus immundi habitus fuerant, eos nunc puritate donatos esse pronuntiat, vt iam cum sanctis mutua sit illis communicatio. Porro, quod Iudeis nefas esse dixit, ad Gentis ingredi, sciendum est, non tam esse lege hoc fluxisse, quàm ex obseruatione Patrum. Veterat quidem Deus, ne se coniugijs aut foederibus illigant, simul velci, aut communia vitæ negotia tractare, nusquam pro-

hibebantur. Sed ne frequentior usus vel necessitudo ad id quod veritum erat ipsos alliceret, traditum à Patri-
bus morem seruabant, ne quid haberent consuetudinis. Hic disputare nihil attinet, an ea traditio conscientias
ligaret: neque enim Petrus ex professo docet quid secundum Deum liceat, sed quid vulgò receptum esset.

(NVLVM HOMINEM.) Clarus summam visionis & scopum demonstrat, quod de cibis fuerat dictum, ad ho-
mines referens. Ceterum, quòd NVLVM immundum esse dicit, ne intelligas de individuis. ceterum enim
est, incredulos omnes conscientie immunditie pollutos esse, vt etiam solo tactu, quæ alioqui pura sunt, con-
taminent. Paulus etiam eorum liberos dicit immundos manere, donec fide purgentur. denique, si sola est fi-
des quæ purificat hominum corda, incredulitas ea profanat. Sed Petrus hic tantum Iudæos confert cum Gen-
tibus: & quoniam diruta maceria, foedus vitæ & salutis vtilique nunc pariter commune est, pro alienis ha-
bendos esse negat, qui diuinæ adoptionis sunt consortes.

29 Notandum est etiam quòd subiicit, SINE CONTRADICTIONE se venisse. Nam hoc est sanctum fidei
silegium, quum Deo non obdrepentes, placidè suscipimus quicquid mandat, aduersas rationes, quæcunque se
ingerant, procul abigendo.

30 Tum Cornelius ait, Quarto ab hinc die vsque ad hanc horam eram ieiunus, & circiter ho-
ram nonam precabar domi meæ: & ecce, vir stetit coram me in veste splendida,

31 Qui dixit: Corneli, exaudita est tua precatio, & elemosinæ tuæ venerunt in memoriam
coram Deo.

32 Mitte igitur Ioppen, & accerse Simonem, qui cognominatur Petrus, hic hospitium habet
in domo Simonis corinthiæ, quum affuerit, loquetur tibi.

33 Ex ea igitur hora misi ad te, ac tu rectè fecisti quòd adsi. Nunc itaque nos omnes adsumus
coram Deo, ad audienda omnia quæ tibi à Deo ordinata sunt.

Quia hæc Cornelij responsio nihil præter nudam historiam repetitionem continet, non opus erit longius in ea
insistere. Summa est, Quòd Dei iussu Petrum vocauerit.

30 ERAM IEIUNVS.) Multi Græci codices habent *habebam*, Sedebam. Vetus interpret nomen IEIUNII omit-
tit: quod ego errore vel incuria factum esse puto, quia in omnibus Græcis codicibus exprimitur. Porro di-
fertè Ieiunij sic mentio, partim vt sciamus non frigidè vel defunctoriè tunc orasse Cornelium: demide, vt
minus suspitionis habeat visio, neque enim cerebrum ieiuni hominis ibi moderata est sobrietas, hallucinatio-
nes in spectris facitè admittit. Significat ergo Cornelius, Angelum sibi apparuisse, quum ad precandi studium
probè intentus esset, ac mentem soluiam haberet omnibus impedimentis, quæ nos phantasmatis ac spet-
tris obnoxios reddere solent. Eòdem & temporis circumstantia pertinet, quòd illud accidit claro adhuc die,
horis tribus ante Solis occasum.

VIR STETIT IN VESTE SPLENDA) Virum appellat, quem scit Angelum Dei fuisse, sed visum est, ad
Deum vel Angelos, visibilis formæ, sub qua apparent, nomen transfert. Sic promiscuè Moses nunc homines,
nunc Angelos appellat, qui visi sunt Abrahæ humanis corporibus induti. VESTIS splendida celestis gloriæ indi-
cium fuit, & quasi insignis diuinæ maiestatis, quæ fulgere in Angelo debuit. Tale in Christi veste splendo-
rem Euangelistæ fuisse testatur, quum gloriam suam tribus discipulis in monte patefecerit. Idem & de An-
gelis narrat, qui ad testandam Christi resurrectionem missi sunt, nam sicuti Dominus hucusque infirmitati nos-
træ concedit, vt Angelos suos sub carnis nostræ forma descendere iubeat, ita simul quòdam gloriæ suæ radio
illis aspergit, vt reuerentiam mandatis quæ perferenda commisit, ac silem conuclerit. Hic nascitur quæstio:
Verùmne fuerit corpus illud & naturale, verùmne etiam vestis, an talis duntaxat species oculis Cornelij fuerit
obiecta. Quamquam autem hoc non ad eò cognitum necessarium est, & vix quicquam afferri pro certo potest:
mihi tamen, quòd ad coniecturam spectat, magis probabile videtur, Deum cuius est omnia creare, dedisse ve-
rum Angelo corpus, & simul magnificum vestis decus circumdedisse. Verùm, simul ac legationis munere de-
functus est Angelus, corpore & vestitu in nihilum redactis, relicturum suæ naturæ esse: neque tamen humani
quidquam passus, quandiu in habitu humano conspectus fuit.

33 NUNC ITAQUE NOS OMNES ADSUMVS.) Hic quòd promptior ac magis voluntarius sit Petrus ad do-
cendum, se & reliquos Cornelius affirmat dociles fore, & ad obsequium Dei paratos: nam hoc ad doctorem
incitandum non parum valet, vt operam suam alacrius impendat auditoribus: vbi certum inde fructum sperat.
Particula CORAM DEO, duplicem sensum habere potest, vel vt sit quasi iurandum, vel vt simpliciter pro-
fiteatur Cornelius, ceterum illum domi suæ congregatum esse, non secus ac sub Dei conspectu, vt vocem homi-
nis perinde excipiant, ac si ex ipso Dei ore prodiret. Vtrumuis eligas, idem semper est finis, nam quòd maio-
rem sinceritatis suæ fidem Cornelius faciat, testatur se Deum habere præ oculis, cui per simulationem illudere
fas non est. Et ceterè, quoties nobis proponitur Dei verbum, hic sensus animos nostros subire, & ferè afficere
debet, non esse nobis cum homine mortali negotium, sed Deum præsentem nos vocare, nam ex hoc Dei res-
pectu oritur Verbi maiestas, & eius audiendi religio. Videtur tamen pro aliis temerè spondere in re tam gra-
ui, quis enim alius fidei idoneus est fideiussor? Sed quia pro fe quisque obedientiam pollicitus fuerat, merito
sic affectus esse confidit: nec dubium est, quin re sibi indicata, iam antè polliciti fuissent se fore dictis obsequen-
tes, ac tum quoque singuli confirmauerint quòd ab vno dictum fuerat.

AD AUDIENDA OMNIA.) Hæc vera demum est fides, vbi non ex dimidia tantum parte amplectimur Dei
verbum, sed illos in solidum adicimus & tamen huius plenæ & vniuersalis fidei rara sunt in mundo exem-
pla, maior enim pars tanquam pactonem habeat cum Deo, eius doctrinæ se minimè subiicit, nisi quatenus ad-
lubescit: si quid displicet, securè vel negligit vel impiobat. Ceterum, prudenter Cornelius inter Deum & homi-
nem discernit, nam Deum facit doctrinæ autorem: homini verò nihil relinquit præter ministerium & le-
gationem. Attentos, inquit, discipulos & obsequentes habebis in omnibus quæ tibi Deus mandauit: vt solus
ille imperium habeat, tu sis duntaxat minister: ipse solus loquatur, sed ex ore tuo. Atque hoc feruis suis omnibus
Ezech. 33. b. 7 in Ezechielis persona Deus præcibit. Sume, inquit, ex ore meo sermonem, & annuntiabis illis ex me.

34 Petrus autem aperiens os, dixit: In veritate comperio, quòd non sit personarum acceptor
Deus:

35 Sed in omni gente, qui timet eum, & facit iustitiam, acceptus est ei.

35 *De re quam misit Deus Filius Israel, annuntians pacem per Iesum Christum (hic est o-mnium Dominus.)*

37 *Vos nostis, quomodo Verbum sparsum fuerit per totam Indiam, exorsum à Galilæa post Baptismum quem predicauit Ioannes.*

38 *Quomodo Iesum à Nazareth uenerit Deus Spiritu sancto & uirgine, qui transitur bene-facere, & faciens omnes qui detinebantur à Diabolo: quia Deus cum illo erat.*

34 **APERIENS OS.**) Im antè ad nouimus hac locutione uti Scripturam, quum in grauem & feriam ora-tionem habitam fuisset significat. Michæi quinto dicitur Christus aperuisse os suum, quum apud discipulos conationem habere uellet, ac d. s. s. de rebus maximis: ac si Latine quis dicat, Exorsus est loqui: nempe iam probè meditatus quid diciturus foret.

IN VERITATE COMPERIO.) *καταλαβέντων*, est Apprehendere, vel colligere ex rationibus, signis & comētariis. Gentilis erat Cornelius natione: exiit tamen Deus eius preces, hinc Euangelij eum dignatur, Angelum illi peculiariter destinare: inde agnoscit Petrus absque personarum respectu, Deo placere quicumque piè & innocenter uiuunt. nam antè (hoc præiudicio occupatus, solos Iudeos à Deo amari, sicuti ex omnibus populis soli electi erant) non putabat Dei gratiam posse ad alios pertinere. Non erat quidem ita crassus, ut putaret nomine Gentili reuici vel dampnari pietatem ac uirtutem innocentiam: sed quomodo simpliciter illud asperperet Extraneos esse à regno Dei & profanos quicumque incircumcisi essent: imprudens se intricabar tam absurdo illo errore, quòd Deus parum sui cultum, & sanctam vitam sperneret, ubi non adisset Cunctisq; quia uirtutes omnes Iudeis præputum inspidas reddebatur. Quo exemplo monetur, quanto peccata caenda sint præiudicia, quæ nobis uiam ad rectè iudicandum præcludunt. Porò, notandum est, quid ualeat nomen **PERSONÆ**: quia in eo multi falluntur, dum generaliter exponunt, neminem alteri præferri. Sic olim Pelagus alios eligit, alios reprobari à Deo negabat: quia non esset personarum acceptio apud Deum. Atque hoc nomine exter-nus status vel apparentia, ut uulgò loquuntur, intelligi debet: & quicquid est circa hominem ipsam, quod illi uel fauorem conciliat, uel detrahit: diuitiæ, nobilitas generis, clientelæ, honores hominem gratulium redu-cunt: paupertas, ignobilitas, & quicquid tale est, contemptibilem. Hac ratione subinde ueræ Domini per-sonas accipi: quia fieri non potest, ut rectum sit iudicium, quoties externi respectus iudicem à causa abducunt. Hoc loco ad nationem refertur: ac sensus est, Non obitare præputum quin Deus iustitiam in homine. G. n. tili gratiam habeat ac probet. Sed uidebitur hoc modo ad tempus ualuisse apud Deum personæ respectus. nam quum Iudeos, præteritis Gentibus, sibi in populum delegit, annon respexit personas? Respondeo, Causam huius discriminis minimè in hominibus querendam esse: sed totam pendere ab arcano Dei consilio. nam quòd Abraham sibi adoptauit, apud quem foedus suum deponeret potius quàm apud Ægyptios, minimè hoc, externo aliquo respectu prouocatur, fecit: sed tota causa in admirabili eius consilio reuidebat. ergo personis nunquam illegatus fuit Deus. Nondum tamen soluta est difficultas: quia negari non potest, quia placuerit Deo Circumcilio, ut in populo suo censeretur qui symbolum illud sanctificationis gestabant. Sed hic quoque in prom-ptu est responsio. Quòd circumcilio posterior fuerit Dei gratia, quum eius esset sigillum: uide sequitur, causam non fuisse. Interim sic Circulis adoptionis gratiæ pignus erat, ut non obitaret Deo præputum, quin admitt-eretur, si quos uellet ex Gentibus in societatem eiusdem salutaris. Sed hoc nouum & speciale habuit Christi ad-uentus, quòd diuina in aeternitate, Deus promissum totum mundum amplexus est. atque hoc sonant uerba **IN OMNI** **GENTE.** Quamdiu enim Abraham semen facta fuit Dei hæreditas, uideri poterant Gentes profus ab eius re-gno exulare, sed Christo in lucem gentium exhibitò, foedus uitæ aeternæ, per æquè omnibus commune esse cœpit.

35 **QUI TIMET DEVM, ET FACIT IUSTITIAM**) His duobus membris comprehenditur totius uitæ in-tegritas. TIMOR enim Dei, nihil aliud est, quàm pietas & religio: IUSTITIA autem, æquitas est quom inter se homines colunt, cauentes ne cui noceant. studentes autem omnibus prodesse. Sicuti his duabus partibus lex Dei consistit (quæ est bene uiuendi regula): ita se nemo Deo probabit, nisi qui ad personæ suas omnes hoc referret ac dirigeret, nec quicquam in omnibus officiis erit solidum, nisi in Dei timore fundata sit tota uita. Cæterum, uidetur hic locus causam salutis operum meritis tribuere. Nam si nobis gratiam apud Deum conciliant opera, uitam simul nobis comparant, quæ in amore Dei erga nos posita est. Alij etiam nomen **IUSTITIÆ** arripiunt, ut probent non gratuitò per fidem sed operibus nos iustificari. Atque, hoc posterius uicis est fructum iam enim ostendimus, non accipi pro tota & integra Legis obseruatione, sed restringi ad secundam Tabulam, & officia charitatis. est ergo, non iustitia uniuersalis, qua iustus censetur homo coram Deo: sed probitas & innocencia quæ homines respicit, dum cuique quod suum est tribuitur. Ergo, residua est altera illa quæstio, An opera, Dei fauorem nobis conciliant? ad quam expediendam, principio norandum est, duplicem esse respectum Dei in hominibus diligendis. Quum enim filij iræ nascamur omnes, ad eò nihil reperiet Deus in nobis amore suo dignum, ut tota potius natura nostra ad odium nostri eum prouocet. qua ratione, Paulus impi-micos illi esse pronuntiat omnes, donec reconcilientur per Christum. Prior itaque Dei acceptio, qua nos in gratiam amplectitur, profus gratuita est. nondum enim uia operum ratio haberi potest, quum omnia uictoria sint & præuulsamque originem respiciant. Iam, quos sibi Deus filios adoptauit, eos quoque Spiritu suo rege-nerat, suamque in illis imaginem reformat: unde exoritur secundus ille respectus. Neque enim nudum homi-nem tunc Deus inuenit, & omni gratia vacuum ac destitutum: sed suum quoque in ipso opus, imò se ipsum ag-noscit. proinde, fideles Deus, quia piè & iustè uiuunt, acceptos habet. Nec uerò negamus, grata Deo esse bona sanctorum opera: sed hic aliud queritur, Præueniãtne homo Dei gratiam suis meritis, sèque in eius amo-rem inuoluat: uerò, quomodo iustitiam dignus sit, gratis inuicò, & sine operum respectu ametur. Porò, quum homo suo ingenio relicto, nihil quàm odij materiam adferre possit, gratis eum diligere necesse est: unde sequitur, Deum sibi ipsi causam esse, quòd nos diligit: suæque misericordiam, non meritis nostris, prouocari. deinde, notandum est, etiam si cum bonis operibus, & operum respectu placeant Deo fideles post regenera-tionem, non tamen id fieri operum merito. nunquam enim tam exacta est operum iudicia, ut sine uenia Deo placeant: imò, quum leniper habeant uitij aliquid admixtum, digna sunt quæ respiciantur. Ergo, præcium operibus minimè situr propria eorum dignitas, sed fides, quæ à Christo mutuatur id quod operibus deest.

36 **DE RE.)** Quomam abruptus est Græcus contextus, quidam Accusatiuum pro Nominandi casu pos-putum esse putant: ut sit sensus, Hic sermo est, quem misit Deus filius Israel. Alij referunt ad uerbum Nostis, quod posita sequitur: & propter sententiæ hyperbaton, existimant additum fuisse aliud nomen. nam Lucas prior e

Mat. 21.

Eph. 2. 8. 11.

Eph. 2. 11.

Ro. 1. 6. 8.

loco ponit λόγος: deinde, *ἐτίνα*. Sed quum Græcis ritum sit ac familiare, subaudiæ præpositiones: hic sensus quem reddidi, mihi aptius congruere visus est. quamquam si magis dextrè mitigari queat sermonis asperitas, libenter assentiar. Hoc igitur membrum vice præfationis accipio, quòd ad hoc memorabile Dei opus spectat, quòd edidit inter filios Israel, annuntians pacem per Christum. deinde, subiicitur narratio: tandem in clausula orationis lux ostendit Petrus, in quem finem exhibitus fuerit Christus mundo. Porrò, non temerè ab hac commemoratione orditur, Quòd Deus sermonem miserit filiis Israel. Sermo autem pro Re, & Hebraïca phrasi ponitur. Erat tunc celebris fama æterni foederis quòd Deus cum populo illo pepigerat. Inter Iudæos nihil magis vulgò notum erat, quàm Redemptorem iam olim promissum fuisse Patribus qui res collapsas in statum florentem ac beatum restitueret. Hoc idem sciebant quicunque familiariter versari erant cum Iudæis. Petrus ergo, quòd sibi plus fidei concilieret, non de re ignota aut noua le verba facturum præfatur: sed de Ecclesiæ restitutione quæ ab æterno Dei foedere pendebat, & quæ nunc præstita non obscurè fuit: & celebrata scilicet omnium sermone.

ANNUNCIANS pacem.) Docet hïc Petrus, qualis fuerit rei & sparsi rumoris species: nempe, quæ pacem constitueret. PACEM hic pro hominum & Dei reconciliatione accipio, quæ tamen solidam & perfectam Ecclesiæ salutem in se continet. Sicuti enim dissidium & alienationem à nobis sequitur horrenda confusio, & quasi tetrum chaos: ita, simulatque affilget paternus Dei fauor, Ecclesiæ suam à dissipatione colligit, & rearscitur vera felicitas. Hoc ergo significat Petrus, quòd Deus in Christo se populo suo propitium ostenderit, & rursus Abrahamæ filios amplexus fuerit, quos ad tempus abiectis visus fuerat, vt prosperum & florentem statum apud eos stabiliret. Sicuti autem pacis huius authorem facit Deum, ita Christum in medio statuit, tantquam eius pignus, vt rata sit & sancta. PACEM nominatim prædicationi coniungit, quia hæc vna demum ratio est, qua reconciliatio à Christo partæ factus ad nos vsque peruenit. Eodem modo Paulus, postquam docuit Christum esse pacem nostram, mox subiicit, Ipsum venisse, vt pacem annuntiaret: nis qui propè erant & qui procul.

Eph. 1. d. 17

37 NOSTIS verbum.) Constat hæc Petri concio duobus præcipuè membris. nam priore loco historiam recitat: deinde ad historiam fructum descendit. Nam quum aduentus Christi in mundum, mors & resurrectio, materia sint salutis nostræ, non aliter proponi in salutem Christus potest, quàm si primò teneamus ipsum in diuine carnis nostram, ita versatum inter homines, vt se Filium Dei certis testimoniis esse probaret: tandem cruci affixum, & Dei virtute excitatum à mortuis. Rursus, ne frigida & inutilis sit historiarum cognitio, simul tradendus est finis, cur ex gloria caelesti in mundum descenderit, cur mortem crucis periret: tam probrosam apud homines, & Dei ore maledictam. Tradenda est resurrectionis causa, & vide horum omnium effectus: fructusque colligitur: nempe, quòd exinatus fuerit Christus, vt nos, qui perditii eramus, in beatitudinem integram restitueret: quòd simul cum carne nostra fraternum erga nos amorem induerit: quòd nostras in se infirmitates suscipiens, eorum onere nos leuaret: quòd peccata nostra mortis suæ sacrificio expiaret, vt Patrem nobis propitium redderet: quòd victor ex morte emergens, vitam æternam nobis acquisierit: quòd cælum suo ingressu nobis patefecerit: quòd tota vis Spiritus in eum effusa fuerit, vt nos sua abundantia ditaret. Hunc docendi ordinem seruat Petrus, quum exordium facit ab historia Euangelij: postea verò demonstrat, quid nobis Christi in terram descensus, quid mors & resurrectio attulerint. Principio narrat, CHRISTVM Nazarenum prodixisse post Ioannem baptista. Nam quia huc destinatus erat Ioannes, Dei consilio, vt populi animos erigeret ad Christi expectationem, non debuit hæc pars omitri. Eximius Dei Propheta habitus fuerat: ergo ad fidem Christi afferendam, maximè apud rudes & tyrunculos non parum valebat eius autoritas. Notanda est locutio, QUOD Ioannes Baptisum prædicauerit. Complectitur quidem Lucas sub BAPTISMO voce totum Ioannis ministerium: sed interea admonet, non fuisse nutum signum & doctrina vacuum. Et certè, hoc in Sacramentis omnibus caput est, vt Dei verbum illic insculptum resurgat, & clara vox perlonet quòd magis detestanda est impia profanatio quæ in Papatu cernitur, quòd sepulta prædicatione, Sacramenta magico tantum murmure incantant.

I. Jo. 1. d. 4.

38 IESVM à Nazareth.) Hic Nazarenum appellat, non quòd illic natus fuerit, sed quia inde prodierit ad manus suum exequendum. deinde quia inualuerat vulgo hoc cognomen. VNCTVM dicit spiritu & virtute, per hypallagen. nam potentia qua excelluit Christus, non aliunde quàm à Spiritu erat. Ergo Pater caelestis Filium suum vngendo, Spiritus sui potentia eum instruxit. Subiicit continuò Petrus, VICTVM hanc apparuisse in miraculis: tamen illi speciem vnam disertè exprimit, quòd testatus fuerit Christus, Spiritus sancti virtute se præditum, vt beneficis esset mundo. neque enim sacrificam Dei virtutem in ipso exerci oportuit: sed quæ suavi bonitatis & gratiæ gustu mundum alliceret ad eum amandum & expectandum. VNCTIONIS metaphora, quum de Spiritus sancti donis agitur, trita facta est: nunc ad Christi personam accommodatur: quia hoc modo consecratus à Patre Rex fuit & Sacerdos. Scimus autem, oleum solenne fuisse consecrationis symbolum sub Lege. TRANSITVS Christi, pro Vocationis cursu accipitur: quasi diceret, ad præfixum temporis spatium munere suo perfunctum esse. Similitudo à viatoribus sumpta est, qui in itinere suo pergunt, donec ad locum destinatum perueniant. Quamquam simul admonet Iudæam triennio peragrassè, vt nullus angulus expers beneficiorum eius fuerit.

QVI decinebantur à diabolo.) Hoc etiam diuinæ in Christo potentie illustri speciem fuit, quòd non tantum à vulgaribus morbis sanabat, sed remedium afferebat malis desperatis. Sunt quidem omnes morbi, totidem ferulæ quibus nos Deus castigat: sed quum Deus mitius nobiscum agit pro paternæ indulgentiæ, tunc dicitur manu sua nos ferire: in grauioribus autem flagellis, Satanam ire lux ministrum, & quasi carnicem adhibet. Atque hæc distinctio sedulo tendenda est: absurdum enim esset dicere, à diabolo torqueri, qui febris, aut alio quolibet communi morbi genere laborat: sed mentis alienatio, rabiosus furor, & cætera quasi prodigiola mala, apè & propriè Satanæ tribuuntur. Secundum quam rationem, Scriptura Dæmoniacos vocat, arrepticios homines, qui tanta impotentia feruntur, & videantur propè in bellus conuersi.

QVI A Deus erat cum illo.) Breuiter notat Petrus, quorsum spectarint virtutes per manum Christi editæ: nempe, ad conciliandum illi fidem apud homines, qui Deum veluti præsentem intuebantur. atque hic verus, miraculorum vsus fuit, quemadmodum iam aliquoties dictum est, ac postea suis locis iterum vid. bimus. Num in hoc principio acquiescere nos oportet, imminu Dei maiestatem, nisi quos insignit seruatorum suorum nota, suspicimus ac reuerentur. Proinde quando virtutes palàm fecerunt è cælo produisse Christum, extra fontem iudicij humani locatur eius dignitas.

39 Et nos sumus testes omnium quæ fecit in regione Iudæorum, & Ierosolymæ: quem suspensum in ligno, occiderunt.

40 *Hunc Deus suscitauit tertio die, & conspicuum exhibuit.*

41 *Non toti populo, sed retribus ad hoc prius designatis à Deo: nobis scilicet, qui comedimus & bibimus cum eo, postquam resurrexerat à mortuis:*

42 *Et mandauit nobis, ut predicaremus populo, ac testificaremur quòd ipse definitus sit in-
dex viuorum & mortuorum.*

43 *Hinc omnes Prophetæ testimonium reddunt, quòd remissionem peccatorum accipiat per
nomen eius, quisquis in eum credit.*

39 **ET NOS** sumus testes.) Vt fidem verbis suis asserat, se & collegas pronuntiat oculos esse omnium testes, quæ de Christo tradunt: ita loqui de rebus probè competitis. Paulò post in sensu diuerso, nomen **τῶν ἁποστόλων** accipit: quom dicit, Certos testes à Deo fuisse ordinaros. quo significat, publicam Apollolis impositam esse perionam: atque ad hoc peculiari ter delectos esse, & quasi diuinitus produci, vt suo p̄xconio ad Christum fidem homines adducerent. Ita Paulus prioris ad Corinthios decimo quinto: **Νοῦς**, inquit, falsi testes Dei inueniremur, nisi Christus à mortuis resurrexisset. Et iam antè audiuimus ex ore Christi, Vos eritis mihi testes in Iudæa, Samaria & Ierosolymis. Nunc verò de tantam historicum teitem vocat Petrus, quia reum gestarum fuit spectator. Ceterùm, hic mortem vno verbo attingit, quia passim nota erat: in resurrectione, quæ plus habebat dubitationis, & cuius cognitio multò plus habebat ad fidem momenti, longius iniecit.

41 Si querat hic quispiam, Cur non palàm Deus Filium suam à resurrectione, omnibus ostenderet: respondeo, E iam si nulla ratio constaret, modestis tamen & sobriis debere vnum Dei consilium sustinere, vt circa controuersiam cerò sibi persuadeant optimum esse quòd Deus censuit. Neque tamen dubium est, quòd Deus optimo consilio tale temperamentum adhibuerit. nam resurrectionis certitudo satis nobile ac firmis testimonio probata fuit. hoc autem ad exercendam piorum fidem vile erat, Euangelio potius quàm oculis suis credere. Quantum ad impios pertinet & professos Christi hostes, quom corres conuicti nunquam Deo cessissent, indigni erant, quos ad conspicendam resurrectionis suæ gloriam Christum admitteret. Quasquam & ipsi militum relatu, quos ad custodiam sepulchri conduxerant, satis supè que fuerunt conuicti: vt aliis rationes omitteram quas petere licebit ex Harmonia. Hoc ergo nobis fixum sit, sancto Dei decreto delectos fuisse Apostolos, quorum testimonio, resurrectionis Christi veritas stare. In hac approbatione quisquis non acquiescit, cõuellat, si potest, atque euertat inuolabile illud Dei decretum, quòd nobis hic Petrus commendat. Nos verò, si Deum cupimus habere certum fidei nostræ authorem, testibus contenti esse discamus, quos à se ante mundum conditum destinatos, vno tempore in medium produxit, quasi sua manu.

QVI COMEDIMVS.) Hinc verò apparet, quantam nostræ rudicitatis curam & rationem habuerit Christus, qui eo vsque se demisit nostra causa, vt cælesti gloria iam præditus, ederet tamen ac biberet tantquam homo mortalis. Quare, non est quòd queramus obscuram esse aut dubiam Christi resurrectionem. nam ideo tardos ac difficiles ad credendum discipulos suos esse passus est, quòd melius confirmati, omnem dubitationis scrupulum nobis eximirent. quin potius, danda est opera, ne tantam Filij Dei ergo nos indulgentiam nostra malignitas & ingratitude oblocuret. Ceterùm, quom Scriptura narrat, Christum comedisse, questionem mouent curiosi homines, Quid cibo illo factum fuerit: sed solutio facilis est: Quòd sicuti ex nihilo creatus fuerat, ita in nihilum facillè redactus fuerit diuina Christi virtute. Qui in alimentum corporis sumitur cibus, concoquitur, ac postea digeritur: sed hunc cibum alendæ nostræ fidei à Christo sumptum esse scimus, atque in hoc vsu consumptum. Falluntur autem, qui putant Christum comedentis tantum speciem præbuisse. Quid enim profuisset tale spectrum? Nec video quorulum atineat eiusmodi subterfugia querere: nam quom dicimus, non sua necessitate compulsum fuisse Christum vt ederet, sed voluisse tantum suis consulere, ansa fœuolus hominum commentis præcisa est.

42 Et mandauit nobis.) Hic de regno christi tractare incipit. quom dicit, **CHRISTVM** ideo resurrexisse vt mundum semel iudicet. nam eodem iure, celi terræque imperium, & perpetua Ecclesie gubernatio illi assignetur. **VIVORVM ET MORTVORVM** iudicem fore dicit, quia vbi resurrexerint mortui, etiam alij qui tunc erunt superstes, momento immutabuntur, quemadmodum docet Paulus prioris ad Corinthios capite quinto decimo, & 1. Thessalonice. capite quarto. In verbo **TESTIFICANDI** subest pondus: quia vt natura ad incredulitatem propensi sunt homines, minus efficacis ac vigoris haberet simplex Euangelij prædicatio, nisi eam Dominus validis obtestationibus sanciret. Præterim verò plus satis quisque nostrum in se sentit, quàm difficile sit, tum mentes terrenis loqueis implicitas ad sperandum christi aduentum, supra celos eiigere, tum in assidua hac meditatione tenere d. fixas, quando non desinant sua leuitate huc illic raptari.

43 **HINC** omnes Prophetæ.) Summam concionis, vt dictum est, cursum perstringit Lucas: ideo tam breuis est in fructu historis notando. vel potius concisus. Sciamus ergo, hic non rectari, quæ verba Petrus fecerit: sed tantum quibus de rebus dissererit, indicari. Tria autem hic consideranda sunt, Quòd proprium christi sit manas, ab aliis peccatis, reconciliare homines Deo: quòd fide consequamur peccatorum remissionem: quòd hæc doctrina non noua aut nuper fabricata sit, sed iam olim ab vltimis seculis testis habuerit omnes Dei Prophetas. Quòd ad primum spectat, si Deus nobis pacatur, peccata non imputando, hinc constat, totum humanum genus exolum illi esse & insensum, donec per gratiam veniam placere incipiat. Itaque peccati damnationem omnes, quod nos subiciat Dei, & mortis æternæ reatu constringit: & quia iustitia delinctorum apud nos, confugere docemur ad Dei misericordiam, tanquam ad vicium aylum. Quom dicit fideles accipere remissionem peccatorum, subest tacita inter ipsos & Deum antithesis. sponte enim à Deo offerri necesse est, vt deinde fideles accipiant. Quom dicit, conserti per christi nomen, significat vnus christi beneficio nos redire cum Deo in gratiam quia scilicet illum semel morte sua nobis placauit: vel quemadmodum vulgò loquuntur, mediante solo christo, ac nullis aliis mediis nos peccatorum remissionem consequi. Nunquam ex animis hominum delere reatus sui sensum potuit Satana, quin de petenda à Deo venia solliciti essent: sed quom vna esset obtinendæ venis ratio & via, miseri homines, Satana præiligit delusi, miros sibi labyrinthos finxerunt, per quorum ambages frustra se fatigarent. Primus hic error à recta via eos abduxit, quòd tentarunt promereri veniam, quæ gratuita offertur, & recipitur solà fide. postea inuenite sunt innumere piaculorum species, quibus Deo satisfactum est. Eorum quidem origo ex Dei verbo manauit, sed quom Deus sacrificia & oblationum ritus Patribus commendans, christum adumbraret, cæci & profani homines, christo posthabito, inanem vmbra sectantes, quequid Dei erat in piaculis, adulterarunt. Quare, quecumque ab exordio mundi piacula in vñ fuerunt Genibus, & quæ hodie sunt Turcis ac Iudæis, christo opponere licet, tanquam res pe-

nitus contrarias. Nihilo meliores sunt Papistæ, nisi quòd suis satisfactionibus Christi sanguinem aspergunt: sed in eo nimis sunt præposteræ, quòd non contenti vno Christo, mille piaculorum modos sibi vindicæ accersunt. Proinde, qui quis remissionis peccatorum compos cupit fieri, ille à Christo ne minimum quidem vnguem desectat. Quum audimus, **CREBENDO** accipi remissionem, vis & natura fidei tenenda est, sicuti procul dubio copiosè differunt Petrus, qualiter Christo credendum sit. hoc autem nihil aliud est, quàm syncero animi affectu eum amplecti, qualis in Evangelio proponitur. Ita fides ex promissionibus pendet. videtur tamen perperam facere Petrus, quòd quam duo præcipua Christus nobis attulerit, non nisi alterum ex his commemorat. nulla enim hic poenitentia & nouæ vitæ sit mentio, quæ in Evangelij summa prætermitti minimè debuerat. Sed responsio facilis est, Regenerationem Spiritus sub fide comprehendendi, sicuti eius est effectus. nam ideo credimus in Christum, partim vt gratuita iustitiæ imputatione, restituat nos in Patris gratiam: partim, vt nos Spiritu suo sanctificet. Et scimus, hac lege nos adoptari à Deo in filios, vt Spiritu suo nos gubernet. Satis ergo habuit Petrus ostendere quomodo homines, qui natura à Deo alienati erant, cum ipso redeant in gratiam. Quod ad tertium membrum pertinet, non opus est recensere omnes Prophetarum locos, vbi Christum Mediatorem proponunt, qui veniam peccatis nostris impetrant, Deum nobis propitius: sed hæc illis perpetua est docendi ratio, & quasi regula, vt pios omnes ad foedus illud reuocent, quod Deus, Mediatore interposito, cum Abraham pepigerat. Porro, hoc caput cognitu valde necessarium est, Gratiam quæ exhibita demùm à Christo fuit, eandem esse, quam Lex & Prophetæ olim Patribus sperandam tradebant. præsertim apud Cornelium & similes plurimum valebat, qui Legis & Prophetarum reuerentia imbuti erant, vt scient in Christo re ipsa præstitutam ac completam esse, quod Prophetarum oraculis restatum fuerat. Ergo vt ministri Ecclesiæ consentientem habeant docendi formam cum Prophetis, Christum suo præconio ornate studeant: assiduè restentur ab eo vno petendam esse iustitiam quæ gratuita peccatorum remissione consistat. Hæc longè alia est veritas, quàm quæ à Papistis ostenditur cum magna iactantia, dum pro sanguinis Christi pretio, putida satisfactionum suarum fragmenta ingerunt.

44 *Adhuc loquente Petro verba hæc, delapsus est Spiritus sanctus super omnes qui audiebant sermonem:*

45 *Et obstupuerunt, qui ex circumcisione erant fideles, quicumque venerant cum Petro, quòd etiam super Gentes dona sancti Spiritus effusa essent.*

46 *Audiebant enim eos loquentes linguis, & glorificantes Deum. Tunc respondit Petrus:*

47 *Nunquid aquam prohibere quis potest, quo minus baptizentur hi qui Spiritum acceperunt sicuti & nos?*

48 *Iussitque eos baptizari in nomine Domini, Tunc rogatur ipsum vt maneret dies aliquot.*

44 Adhuc loquente Petro.) Iam nouo miraculo confirmat Deus doctrinam Euangelij sui Gentibus peræquæ ac Iudæis communem esse. adcoque hoc vocationis Gentium insigne sigillum est: quia nunquam Gentiles Dominus Spiritus sui gratis dignatus esset, nisi vt restatum fieret ipsas quoque in foederis societatem cooperatas esse. Differunt quidem à gratia regenerationis hæc dona, quorum meminit Lucas: minimè tamen dubium est, quin Deus hoc modo obfignauerit tum Petri doctrinam, tum eorum qui audierant, si dem ac pietatem. OMNES Spiritu donatos fuisse narrat. sicuti iam antè vidimus, omnes ad dicendi & obediendi studium animatos venisse. Hoc autem visibile symbolum nobis quasi in tabula representat, quàm efficax sit diuinæ potentæ organum, Euangelij prædicatio. SPIRITUM enim suum loquentem Petro effudit, vt ostenderet se non eòmittere Doctores, vt inani vocis fonitu aërem verberent, sed vt poterant per ipsorum vocem operetur, eamque Spiritus sui virtute in salutem piorum viuificet. Secundum hunc rationem Paulus Galaris in memoriam reducit, quòd Spiritum sanctum ex auditu fidei acceperint. & alibi, se ministrum Spiritus non literæ esse prædicat. Cessarunt quidem in Ecclesia iampridem donum linguarum & reliqua eius generis, sed viget ac semper vigebit intelligentiæ & regenerationis Spiritus, quem Dominus cum externa Euangelij prædicatione coniungit, vt nos in verbi sui reuerentia contineat, & occurrat exitiæ deliriis, quibus le fanatici homines inuoluunt, dum relicto Verbo, vagum nescio quem, & erraticum spiritum comminiscuntur. Ceterùm, non semper contingit, quicumque hominis vocem auribus rapiunt, Spiritum simul haurire, & rarè etiam in tales auditores incidunt ministri, quales nactus erat Petrus: qui vno consensu voluntarij sint ad sequendum Deum. Facit tamen vt Verbi externi, & arcæ Spiritus virtutis consensum electi omnes in se sentiant.

45 OBSTUPVERUNT fideles.) Fideles vocat, qui tamen prauo errore adhuc detinebantur. Ita Dominus non statim omnibus ignorantie nebulis suos abstergit, quæ tamen fidei laudem cum Deo non obscurant, quia erroribus ignoscens tanquam puram & l. quidam fauore suo dignatur. Mirum tamen est, quòd quam scient Petrum diuinitus missum esse, nunc quasi ad rem nouam attoniti stupeant, quòd Spiritus sui gratiam his conferat Deus, quibus christum prædicari iam voluerat: sed hoc facit subita mutatio, quòd quum Deus ad illum vsque diem Gentes tanquam extraneas ac profanas à populo suo segregasset, nunc eodem fauore completitur, & in eundem honoris gradum attollit. Quamquam hoc exemplo simul monemur, quàm difficile sit nos à conceptis erroribus extricare, præsertim vbi diuturnitas accessit.

46 AUDIEBANT enim ipsos.) Exprimit quænam Spiritus dona in illos effusa sint, & simul vsum notat: nempe, linguarum varietate donatos esse, vt Deum pluribus linguis celebrent. colligi etiam potest ex hoc loco, non tantùm necessitati datas fuisse linguas, vbi Euangelium exteris & diuersi idiomatis hominibus prædicandum erat, sed etiam in ornamentum ipsius Euangelij ac decus. sed hunc secundum vsum postea corripuit ambitio, quum multi ad ostentationem & pompam transferrent, quòd illustrandæ cælestis sapientiæ dignitati acceperant: sicuti vitium hoc Paulus acriter insectatur in corinthiis. Itaque nihil mirum si Deus paulò post abstulerit quod dederat, nec passus fuerit vitari longiore abusu.

47 RESPONDIT Petrus.) Ratiocinatur Petrus à re ad signum. nam quum Baptismus spiritualis sit gratiæ appendix: qui Spiritum accipit, simul ad Baptismum recipiendum est idoneus: atque hic legitimus est ordo, vt quos Deus Spiritus sui tessera ac pignore filios suos esse testatus est, minister ad externum signum admittat. Ita priores partes tenet doctrina & fides. Quòd autem indocti homines inde inferunt, arcendos esse à Baptismo infantes, ratione proflus caret. Fateor arcendos esse, qui à Ecclesia sunt extranei, priusquam illis conferatur

feratur adoptionis symbolum: sed fidelium liberos, qui in Ecclesia nascuntur, dico ab vtero esse domesticos regni Dei. imò, argumentum quo ipsi præposterè nos oppugnant in eos retorquico. nam quum fidelium liberos, antequam nascantur, Deus adoptauerit, inde constituo, minimè externo signo fraudandos esse, alioquin, illis eripere homines audebunt quod Deus concessit. quantum ad manifestam Spiritus gratiam spectat, in eo nihil absurdum est, si tempore Baptisum in illis subsequatur. Quemadmodum autem illorum errori minimè suffragatur hoc testimonium, ita Papistarum superstitionem validè refellit, qui Spiritus gratiam signis alligant eamque exorcismis non secus elici putant è celo, quàm olim Sage Lunam ius carminibus detrahere se putabant. Atqui, quum narret Lucas Spiritu sancto iam fuisse donatos, qui nondum Baptisum mutari erant. Spiritum Baptisum minimè inclusum esse ostendit. Obseruandum est postremò, sola aqua fuisse contentos. Astolos ad conferendum Baptisum. atque vtiàm hæc simplicitas à posteris retenta est: tanque effusa fuissent hinc inde tot nugæ quibus retentus est Baptisum in Papatu. Oleo, sale, spuro, cereo, ornati putant Baptisum dignitatem, quum potius scæda sint inquinamenta, quæ puram ac genuinam Christi institutionem corrumpunt.

48 *IVSITQUE eos baptizari.*) Non necessè fuit administrari Baptisum Petri manu, quemadmodum & Paulus testatur Corinthi se paucos baptizasse: poterant enim alij ministri has partes suscipere. Quod dicitur *NOMINE DOMINI*, ad formam restitui non debet, sicuti tertio capite diximus, sed quia proprius Baptisum scopus est Christus, ideo dicimur in eius nomen baptizari. Quum postremò dicit Lucas, Petrum à Cornelio eiusque cognatis *ROGATVM ESSE*, ut maneret ad dies aliquot, proficiendi votum in illis commendat. erant quidem Spiritu sancto præditi, sed non ita peruenierant ad summum, quin adhuc utilis esset illis confirmatio. Eorum quoque exemplo, quoties nobis profectus occasio se offert, ea iocundò utendum est: neque fatu turgeamus qui ingressum obstruat doctrinæ.

CAPVT XI.

1 *VDIERVNT autem Apostoli & fratres qui in Iudæa erant, quòd Gentes quòque amplexæ essent sermonem Dei:*

2 *Et ubi ascendit Petrus Ierosolymam, discipabant cum eo qui erant ex Circumcisione,*

3 *Dicentes: Tu ad viros præputium habentes ingressus es, & comedisti cum illis.*

4 *Exorsus autem Petrus, exposuit illis oratione, dicens:*

5 *Ego eram in urbe Ioppe, orans, & vidi in raptu mentis visionem: nempe, vas quoddam descendens e celo, quasi linteum magnum, quatuor initiis alligatum, quod usque ad me venit:*

6 *Quod quum intensus considerarem, tunc vidi quadrupedia terra, & feras, & reptilia, & aves cæli.*

7 *Audiui autem vocem dicentem mihi: Surge Petre, macta, & vescere.*

8 *Tum dixi, Nequaquam Domine: quia nihil unquam commune, vel immundum in os meum ingressum est.*

9 *Respondit autem mihi vox secundo, è celo: Quæ Deus mundauit, tu ne profana.*

10 *Hoc autem factum est tertio. Et rursus omnia in celum recepta sunt.*

11 *Et ecce, eadem hora tres viri steterunt prope domum in qua sedebam, nisi ad me Cesarea.*

12 *Iniit autem Spiritus me cum ipsis proficisci, nihil hesitantem. Venerunt autem mecum, & hi sex fratres. Et ingressi sumus domum viri,*

13 *Quærit autem nobis quomodo vidisset Angelum domi sue stantem, ac dicentem sibi: Mitte Ioppen viros, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus,*

14 *Qui loquetur tibi verba, quibus seruaberis tu, & tota domus tua.*

15 *Porro, quum exorsus essem loqui, delapsus est Spiritus sanctus in eos, sicut & in nos, principio.*

16 *Recordatus sum autem verbi Domini, quomodo dixisset: Ioannes quidem baptizauit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto.*

17 *Quum ergo par illis donum contulisset Deus, sicut & nobis, qui credideramus in Dominum Iesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere Deum?*

18 *Quum hæc audisset, quiesuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Ergo, & Gentibus Deus penitentiam dedit in vitam.*

1 *AVDIERVNT AUTEM.*) Quòd famam vnus domus conuersæ passim inter fratres fuisse vulgaram Lucas narrat, id ex admiratione natum est: monstri enim loco habebant Iudæi, Gentiles sibi aggregari, non secus ac si ex lapidibus homines formatos audissent. obstabat etiam immodicus gentis suæ amor, quo minus Dei opus agnoscerent. Videmus enim propter hanc ambitionem & factum turbatam fuisse Ecclesiam: quia æqualitas quæ dignitatem ipsorum minuebat, non erat tolerabilis. Vnde tam pertinaciter certarunt de Gentibus sub iugum adigendis. Sed quum tot Prophetarum vaticiniis prædictum foret Ecclesiam ex omnibus populis colligendam esse, post Messie aduentum, & Christus mandatum Apostolis dedisset de Euangelio per totum orbem prædicando: qui fieri potest, vt paucorum hominum conuersio alios tanquam inauditum quiddam commoueat, aliis verò, tanquam prodigium, sit horrore? Respondeo, quicquid de Gentium vocatione prædictum erat, sic fuisse acceptum, quasi Genes in Legem Moysi concessuræ essent, vt locum haberent in Ecclesia. Modus autem vocationis cuius tunc cernebant initia, non modò incognitus erat, sed ab omni ratione alienus videbatur. nam abolitis ceremoniis, Gentes cum filiis Abrahæ misceri in vnum corpus non posse

ſomniabant, quin ſancto Dei foederi grauis fieret iniuria. quorum enim Lex, niſi vt ad notandum diſſidium medius eſſet paries: deinde, quoniam ad diſſidium illud tota vita afluere iuerant, ad eos percelit in pinata rei nouitas, vt eorum animis excidat, quicquid admirationem fedare debuiffet: denique, myſterium noui ſtatim capiunt, quod à creato vſque mundo Angelis occultum fuiſſe docet Paulus.

2 DISCEPTABANT CVM EO.) Errori vt plurimum comes accedit peruicacia. Hoc iam nimis craſſe ignorantie vitium erat, quòd Gentes eodem fidei Spiritu ſibi vnitas non placide recipiebant in ſuum gremium. atqui, non reſiliunt modò, ſed contentioſe cum Petro litigant, atque in crimen vocant eius actum, quod ſumma laude dignum erat. Gentes audiunt ſermonem Dei amplexas, quid obſtat igitur quominus eas amplexi, ſocietatem ſui Dei vnus imperio colant? quod enim ſanctius eſſe poteſt conuentionis vinculum, quàm dum vno contentu omnes ſimul Deo adherent? & cur non coaleſcerent in vnum corpus, qui Meſſiam Dei ſibi caput conſtituunt? Sed quia videbant externam Legis formam volari, putabant quod modo miſceri calum terræ. Obſtante autem, quum prius dixerit Lucas Apoſtoloſ & fratres ſamam hanc audiuſſe, de offenſione non ſeciſſe verbum, nunc autem inducere quaſi nouam hominum ſectam, quæ certamen cum Petro ſuſceperit. AUDIERUNT, inquit, fratres. nihil poſtea addit: ſequitur, QUVM VENISSET Petrus Ieruoſolymam, qui ex Circumſiſione erant, cum eo litigauerunt: quos certe à prioribus diuerſos fuiſſe oportet, deinde, particula *perueniens* non ſimpliciter Iudæos notat, ſed qui ceremonias Legalibus nimium additi eſſent. Nulli enim Ieruoſolymitani tunc erant in Chriſti grege, niſi circumſiſi: à quibus igitur iſtos diſcerneret? Poſtremò, verſimile non videtur quòd Apoſtoli & qui ex ſidelium numero erant moderatores, aggreſſi fuerint hoc certamen. Eſſi enim fuiſſent offenſi, poterant tamen priuatum Petrum conuenire, & ab eo exigere facti rationem. His rationibus moueati, vt eos ex Circumſiſione dici exiſtitem, quos tanta circumſiſionis religio tenebat, vt nemini locum in regno Deo permitterent, niſi qui Legis profefſionem ſuſceperit, atque hoc facti ritu initiatus in Eccleſiam immunditiam exuerit.

3 AD VIROS PRÆPUTIUM HABENTES.) Non erat hoc Lege Dei vetitum, ſed obſeruatione erat à Patribus per manus tradita. Nec tamen excipit Petrus hæc in parte nimis præciſe ſecum agere, ſed humanæ legis neceſſitate minimè obſtrigi. totam hæc deſenſionem omittit: ſed tantum reſpondet, ipſos ad ſe priores veniſſe, vt ſibi quaſi Dei manu oblatos. Cæterum, vi leuius hæc raram Petri modetiſſimam, quòd quum fretus bonitate cauſæ, homines imperitos, qui iniuſſe moleſti erant, ſpernere poſſent: ſe tamen illis, vt deceret inter fratres fieri, comiter exculat. Fuit quidem hæc non leuis tentatio, quòd iudicium accuſaretur, propterea quòd fideliter Deo obſequutus eſſet: ſed quia hanc legem toti Eccleſiæ impoſitam eſſe nouerat, vt quilibet ad reddendam doctrinam & vitæ rationem paratus ſit, quoties ita reſpoſulat: & meminerat ſe vnum eſſe ex grege, non modo in ordinem ſe cogi patitur, ſed ſponte Eccleſiæ iudicio ſe ſubmittit. Doctrina quidem, ſi ex Deo ſit, ſupra humani iudicij aliam locata eſt, ſed quia Dominus prophetiam vult iudicari, hæc conditio minimè reſcuſanda eſt illius ſeruis, vt ſe eſſe probent quales haberi volunt. Cæterum, quo vſque debeat progredi tam doctrinæ quàm factorum deſenſio, mox videbimus. Hoc in præſente tenendum eſt, Petrum ad cauſam dicendam libenter deſcendere, quum eius factum improbat. Quòd ſi Petri ſucceſſor eſt Romanus Papa, cur non eadem lege tenebitur? Vt demus hoc voluntarium fuiſſe ſubmiſſionis genus, cur tamen oſtentum ſibi tale modeſtæ exemplum non imitatur ſucceſſor? Quamquam non longo circuitu hic opus eſt. nam ſi verum eſt quod in ſacrilegis ſuis Decretis vomunt Pape, per hîdè ſedis ſux priuilegia deſeruit Petrus: atque ita Romanæ ſedis proditor fuit. poſtquam enim Papam totius mundi iudicem fecerunt, qui hominum iudicio non ſubiaceat: poſtquam eum extulerunt ſupra nubes, vt à reddenda ratione immunus, arbitrium ſuum ac libidinem pro lege habeat: mox ſedis Apoſtolicæ patronum conſtituunt, qui eius priuilegia ſtrenuè tueatur. Cuius ergo ignauitæ damnandus erit Petrus, ſi ius ſibi à Deo collatum, tam faciliè cedendo abiecit: cur non ſaltem obſtinebat, ſe legibus ſolutum eſſe, & communi ordine exemptum? Atqui, nihil tale præſtatur, ſed rectè ingreditur in cauſam. Nos verò meminimus, nihil obſtare quominus idolum illud ſecurè contemneret liceat, quando ſibi tam effrenem tyrannidem vlrparans, ſe ex Episcoporum numero expunxit.

EXORSVS autem Petrus.) Quia eadem eſt narratio quam proximo capite habuimus, & iſdem propè verbis reperitur: ſi quid interpretatione indiget, inde petant lectores. Conſilium verò Petri & tota orationis ſumma, ex clauſula patet. Antequam tamen illuc veniam, breuiter obſeruandum eſt, quòd prædicationem Euangelij ſalutis cauſam facit. AUDIES, inquit, verba in quibus ſalutem habeas, non quòd in voce hominis, ſalus incluſa ſit: ſed quia Deus illic Filium nobis offerens in vitam æternam, ſimul efficit, vt per fidem iuſto fruamur. Mirabilis ſanc Dei bonitas, qui homines nihil quàm mortis materiam habentes, nec tantum in ſe morti obnoxios, ſed aliis mortiferos, vitæ tamen miniſtros facit. Interim, ſe à mundi ingratiſſimo hæc in parte ſe prodit, qui veram certamque ſibi propoſitam ſalutem ſuſticiens, & quaſi ad pedes abiectam relinquens, varias & luſorias ſalutes ſibi imaginatur, quibus quaerendis famelicus inhiare maunit, quàm ſatiari obuia & præſente Dei gratia.

19 RECORDAVS ſum verbi Domini.) Iam primo capite ſatis ſuſè docuimus, quum ſententiam illam Chriſtus proferret, non ſeciſſet: comparationem duplicis Baptiſmi, ſed quid à Ioanne diſſerret, voluiſſe teſtari. Sicut enim ſignum à veritate ſua diſtinguimus, ita miniſtrum ab auctore diſcerni oportet: ne, quod proprium eſt Dei, mortalitatis homo ad ſe trahat. Signum habet homo in manu, ſolus eſt Chriſtus qui abluat & regenerat. multum enim intereſt quoſum dirigantur hominum mentes in quaerendis Dei gratiis qui extra Chriſtum ne gutta quidem illis ſtillabit. hoc ergo inter Cæliſtum & omnes Eccleſiæ miniſtros generale eſt diſcrimen, quòd hi quidem externum aquæ ſignum conferunt: ille autem Spiritus ſui virtute, ſigni effectum implet ac præſtat. De hac re ruruſus monendi hoc loco fuerunt lectores: quia Ioannis Baptiſmum à noſtro fuiſſe diuerſum, perperam hinc multi inferunt: dum Chriſtus Spiritum ſibi vendicans, Ioanni præter aquam nihil reliquum facit. Cæterum, ſi quis etiam hoc teſtimonio fretus, Baptiſmum faciat frigidum ſpectaculum & vacuum omni Spiritus gratia, iſtæ etiam longè fallentur. Dupliciter enim, vt alibi dictum eſt, de Sacramentis loqui Scriptura ſolet. quia enim Chriſtus in ſuis promiſſis fallax non eſt, non patitur inane eſſe quod inſtituit, ſed quum Scriptura Baptiſmo vim tribuit lauandi & regenerandi, adſcribit hoc totum Chriſto, ac tantum docet quid ille Spiritu ſuo per manum hominis & viſibile ſymbolum efficiat. Vbi ita coniungitur Chriſtus cum miniſtro, & Spiritus efficiacia cum ſigno, Sacramentis tribuitur quantum opus eſt. Cæterum, ea coniunctio non ſic conſuſa eſt, quin hominum mentes à mortalibus, caducis & ſui ſimilibus mundique elementis abſtractæ ab vno Chriſto ſalutem petere, & in vnam Spiritus eius virtutem reſpicere diſcant: quia aberrat à fidei ſcopo quiſvis vel minimum à Spiritu ad ſigna deſlectit & ſacrilegus eſt, qui tantillum delibet ex Chriſti laude, ornandi hominis cauſa. Cæterum, memoria quoque repetendum eſt, Chriſtum ſub nomine Spiritus, non modo linguarum donum & ſimilia deſignaffe, ſed totam renouationis noſtræ gratiam. Verum quoniam dona iſta

1. Cor. 14.
ſ. 19. & 32.

AA. 1. 5.

Tit. 1. 5.

na ista insigne erant potentie Christi documentum, illis apte congruit hæc sententia. Dicam clarius: Quum Apostolis visibiles Spiritus gratias Christus conferret, Spiritum in manu sua esse palam fecit. Ita, hoc modo effectus est, separatis, iustitie & totius regenerationis vnicum esse authorem. Petrus autem sic ad suum institutum accommodat, quod quum præter Christus, Baptismi vim secum ferens, sequi ipse cum accessione, hoc est externo aque symbolo, debuerit.

17 EGO QVIS ERAM.) Nunc videmus, quorū illam narrationem texerit Petrus: nempe, vt testatum faceret, Deum totius rei authorem ac præsidem fuisse. Ergo, status questionis in Dei autoritate vertitur: annon præponderet cibus humanis consiliis nihil à se nisi ritè & ordine factum Petrus contendit, quia paruit Deo: Euangelij doctrinam non malè se nec temerè locasse demonstrat, vbi Christus Spiritus sui gratias deposuit. Ad hanc normam exigenda est omnis tam doctrinæ quàm factorum nostrorum approbatio, quoties à nobis rationem homines postulant. Quisquis enim Dei mandato nititur, ille satis supèrque defensionis habet: si hominibus non satisfacit, non est quod peruersa eorum iudicia amplius moretur. Atque hinc colligimus, ita posse fideles verbi Dei ministros rationem doctrinæ suæ reddere, vt nihil eius fidei ac certitudini derogent: nempe, si traditam sibi diuinitus ostendant. quod si cum hominibus iniquis negotium erit, quos Dei reuerentia ad cedendum non cogat, valere cum sua pertinacia eos sinamus prouocando ad diem Domini. Simul notandum est non tantum palam reluctando sed etiam cessando nos Deo resistere, si non exequimur quod vocationis nostræ proprium est. hic enim Petrus se Baptismum Gentibus & fraternam societatem non potuisse negare dicit, quin Dei aduersarius esset. Atqui, nihil palam Dei gratiæ aduersum conatus esset. verum id quidem: sed qui non recipit quos Deus offert, & ianuam à Deo apertam claudit, is, quantum in se est, Dei opus prohibet: quemadmodum hodie bellum cum Deo suscipere dicimus, qui prædaptismum oppugnant: quia quos Dei promissio adoptat in Ecclesiam, ipsi crudeliter abdicant ac Ecclesia: & quos Deus filiorum nomine dignatur, priuam externo symbolo. Huic affine est resistendi genus multi simulatores, qui dum sint in magistratu pro officij sui ratione Christi Martyribus adiutores esse debuerant, obstruere nituntur eorum ora & libertatem compescere. Quoniam enim odiosa est veritas suppressam cuperent.

18 HIS AVDITIS QVIEVERUNT.) Exitus demonstrat non fuisse malicia impulsos, qui li tem Petro mouerunt. Hoc enim clarum est pietatis signū, quod de voluntate Dei edocti, mox desinunt contendere. Quo exemplo docemur non esse negligendos, qui zelo inconsiderato offensi perperam aliquid reprehendant: sed pacandas esse eorum conscientias verbo Domini, quæ errore turbantur, & huculque saltem experiri eorum docilitatem. Quanto ad nos spectat hinc similiter discimus, vnde pendere debeat nostrum iudicium nempe, ex solo & simplici Dei nutu. nam hoc illi honoris debetur, vt eius voluntas nobis certa sit, & summa iusti verique regula. quoties nostra interest, causam cuiusque rei scire, Dominus eam minimè subtercet: verum, vt fidem nostram ad iustum obsequium assuefaciat, nobis interdum simpliciter ac præcisè hoc vel illud sibi placere pronuntiat. qui vitrà inquirere sibi permittit, sibi que in sua curiositate indulget, nihil aliud quàm diabolica audacia se præcipit. Nec verò istos tacuisse modò narrat Lucas, sed etiam dedisse gloriam Deo. Quosdam tacere cogit pudor, qui tamen intus sub animis premunt quod non audent profiteri, illa est modestiæ simulatio potius, quàm docilitas. Isti autem fe Deo ita penitus submitunt, vt non vereantur statim palinodiam canere.

ERGO ET GENTIBVS POENITENTIAM.) His verbis breuiter ostendit Lucas, quid contineat Euangelium, & quorūm spectet: nempe, vt homines Spiritu suo renouatos, Deus sibi reconciliet. Solum quidem POENITENTIE nomen hic exprimitur: sed quum additur, AD VITAM, satis apparet illam à fide non disungi. Quisquis ergo ritè in Euangelio proficere volet, is veterem hominem exuens, virginitatem meditetur: deinde, certò teneat se non frustra ad poenitentiam vocari, sed salutem sibi in Christo paratam esse. Ita fiet, vt salutis fiducia non nisi in gratuita Dei misericordia recumbat, nec tamen peccatorum remissio ignauæ securitatis causa sit. Particula hæc, DARE POENITENTIAM, potest duplici modo exponi: vel quòd locum poenitentiae Deus Gentibus dederit, quum illis vultu Euangelium suum publicari: vel quòd circumciderit Spiritu suo corda, sicut dicit Moses: & ex lapideis carnea fecerit, sicut Ezechiel loquitur. Proprium enim opus Dei est, resingere ac regingere homines, vt nouè creaturæ esse incipiant: atque hoc fecundo melius quadrat, minuscū est, & Scripturæ phrasi magis consentaneum.

Eph. 4. c. 12

Deut. 10.

Ezech. 1. c. 9.

19 Qui ergo dispersi fuerant à tribulatione quæ contigerat sub Stephano, transierant in Phœniciam usque, & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes sermonem, nisi Iudeis tantum:

20 Erant autem ex ipsis quidam homines Cyprii & Cyrenæi, qui ingressi Antiochiam loquuti sunt cum Græcis, annuntiantes Dominum Iesum.

21 Et manus Domini fuit cum illis: Itaque, multus numerus, quum credidisset, conuersus est ad Dominum.

22 Peruenit autem sermo de ipsis ad aures ecclesiæ quæ Ierosolymæ erat, & miserunt Barnabam, vt transieret Antiochiam usque.

23 Qui quum venisset, ac vidisset gratiam Dei, gavisus est: & hortatus est omnes vt proposito cordis manerent, adherentes Domino.

24 Quia erat vir bonus, & plenus Spiritu sancto & fide. Et addita est turba multa Domino.

19 QVI DISPERSI FVERANT.) Nunc ad contextum superioris historiæ Lucas redit, prius enim attingerat, post occidit Stephanum, crescente impiorum scuita plerisque metu periculosos huc illuc fugisse: ita vt soli ferè Apostoli Ierosolymæ subsisterent. Quum hoc modo laceratum esset Ecclesiæ corpus, & profugis sua timiditas silentium imponeret, vel exterorum contemptus, sequutum fuisse euentum docet, quem minimè quispiam sperasset: quemadmodum enim spargitur semen, vt fructum proferat: sic illorum fuga & dissipatione factum esse, vt Euangelium vsque ad regiones procul distitas spargeretur, quod prius vnus vrbis mœnibus quasi hortico inclusum erat. Eadem ratione factum est, vt Christi nomen montes & maria traiciens, vsque ad vltimos orbis fines maneret. Atque hoc modo secundum Isaiæ vaticinium, consumptio, exundauit in iusticia. Si non expulsi fuissent Ierosolyma tor pij, nihil Cyprus, nihil Phœnicia de Christo audissent: imò nihil Italia & Hispania, quæ longius erant remotæ. Dominus autem effecit, vt ex quibus

buldam laceris membris plura corpora nascerentur. Vnde enim & Romæ & Puteolis collectæ erant ecclesiæ, nisi quia pauci exules ac profugi, illic secum Euangelium attulerant: Quæ admodum autem tunc Dominus Saranæ conatus mirabiliter eluisti, ita minimè dubitandum est, quin hodie ex cruce & persecutione sibi triumphos sit facturus: vt Ecclesia ex dispersione melius coalescat. Phœnicia Syriæ contigua est, & vicina Galilææ. Antiochia vrbs est celeberrima Syriæ, quæ parte Ciliciam attingit.

Marc. 16.
b. 15.

NAMINI LOQUENTES. Non oblitat fortè solus persecutionis metus quin Gentibus quoque auerent loqui, sed stulta quoque illa religio, quod putabant panem filiorum canibus proici, quum tamen promiscuè iussisset Christus à resurrectione sua toti mundo Euangelium prædicari.

20 Tandem Lucas quosdam ex ipsis thesaurum hunc vsque ad Gentes protulisse narrat. Græci autem isti nō *ἑλλῆνες* vocantur à Luca, sed *ἑλλῆνες*. Ideo exponunt multi, fuisse illos ex Iudæis quidem oriundos: sed Græciz incolas, quod ego nequaquam recipio, nam Iudæos de quibus pauld antè meminist, quum partim Cyprij essent, necesse esset in illo numero censeri: quia Cyprium in parte Græciz Iudæi numerant. Atqui, Lucas ab illis discernit, & eos postea *ἑλλῆνες* nominat. Præterea, quum dixisset, NON NISI Iudæis annuntiatum initio fuisse sermonem, & eos notare qui patria extorres in Cypro & Phœnicia debebant, quasi exceptionem hanc corrigens dicit *et ceteros* ab eorum quibusdam fuisse edoctos. Ita certè antithesis de Gentibus cogit exponere. Significat enim Lucas, paucos liberius Euangelij doctrinam sparsisse, quod illis non ignota esset Gentium vocatio. Cæterum, non parum laudis meretur omnium constantia, quod ex media ferè morte crepti, suum tamen officium Deo præstare, vel cum periculo, non dubitant: vnde colligimus, in quem finem, & quatenus Christianis liceat persecutionem fugere: nempe, vt quod reliquum est vitæ, ad propagandam Dei gloriam strenuè impendant. Si quis roget, Vnde tanta fiducia nouis hospitiis, & qui suspecti Iudæis omnibus insensique esse poterant, propterea quod Ierosolyma fugati essent: Respondeo, singulari Dei impulsu hoc esse factum, & eos subito ex occasione sibi oblata consilium cœpisse. Neque enim carnis & languinis est hæc deliberatio.

1. Cor. 3. b.

21 **FRUIT MANVS DOMINI.** Ex successu probat Lucas, non temerè nec inconsideratè Gentibus quoque oblatum fuisse Euangelium à Cypriis & Cyrenæis fratribus: quia vtilis ac fructuosus fuit eorum labor. Atqui, talis profectus nunquam sequutus esset, nisi iubente Deo & fauente. sequitur itaque, Deo placuisse vocari Gentes. **MANVS**, vt satis notum est potentiam ac virtutem significat. Hoc ergo vult Lucas, Deum præsentio suo auxilio testatum fecisse, Gentes suo ductu ad participandam Christi gratiam fuisse vnà cum Iudæis vocatas. nec parum valuit hæc Dei benedictio ad confirmandos omnium animos. Cæterum, admonet hic locus, quicquid operæ ac studij ministri Dei conferant ad docendum, inane ac irritum fore, nisi è cælo, ipsorum conatus Deus benedicat. nostrum enim est plantare ac rigare, vt docet Paulus, sed à solo Deo incrementum prouenit, in cuius manu sunt corda hominum, vt ea pro suo arbitrio flectat & formet. Ergo, quoties de fide agit, subeat in memoriam hæc locutio, Quod Deus per suos ministros operatus sit, ac sua manu, hoc est, arcano assultu Spiritus doctrinam reddiderit efficacem. Proinde, nihil ministri ingenij vel industriz suæ fiducia tenent, sed commendat laborem suum Domino, à cuius gratia totus pendet successus. vbi autem efficax fuerit doctrina discant qui crediderint, fidem suam Deo ferre acceptam. Notandum præterea est quod dicit Lucas. Fide plurimos ad Deum esse conuersos: quia vim naturamque fidei probè exprimit, quod non sit otiosa frigidâque notitia: sed quæ homines prius à Deo auersos, sub eius imperium restituat, eiusque iustitiæ deuiniciat.

22 **PERVENIT AVTEM SERMO.** Si ante Petri excusationem allatus fuisset hic rumor, reprehensi acriter à multis fuissent illi boni viri, quorum tamen ministerium Deus Spiritus sui gratia obsignauerat: sed iam absterisa ex animis eorum erat illa suspensio, quum Deus euidentibus signis monstrasset, nullam gentem profanè esse habendam. non ergo amplius disceptant, nec temeritatis arguunt, quod aliqui Gentibus Christi proponere ausi fuerint, sed subsidium mittendo, quod ab illis factum est, sibi probari testantur. Porro, mittendi Barnabæ hæc fuit causa. tunc totum regni Christi onus Apostoli sustinebat: ideo eorum partes erant, ecclesiæ vbique formare: quicquid fidelium passim erat, retinere in puro ac sancto fidei consensu: vbicunque esset aliqui priorum numerus, ministros & pastores constituere. Notum est Satanæ artificium: simul ac videt patefactam Euangelio ianuam, modis omnibus quod slycerum est adulterare conatur: ita factum est, vt statim cum Christi doctrina variz hæreses ebullierint. Proinde, quod maioribus vnaquæque ecclesia donis excellit, eò magis sollicita esse debet, ne quid inter rudes & parum adhuc in recta fide stabilitis misceat vel turbet Satan: quia nihil facilius est quàm segetem in prima herba corrumpi. In summa, missus fuit Barnabas: qui fidei rudimenta altius prouheret, qui res componeret in certum ordinem, qui ædificio inchoato formam daret, vt legitimus esset Ecclesiæ status.

23 **QUVM VIDISSET GRATIAM DEI.** His verbis primùm docet Lucas, verum fuisse Euangelium quod illi amplexi erant: deinde, nihil aliud fuisse à Barnaba quæsitum præter Christi gloriam, nam quum vidisset Dei gratiam narrat, & hortatum fuisse vt pergerent, hinc colligimus, ritè fuisse edoctos. **GAVDIVM** verò, ipsius slyceræ pietatis testimonium est. Inuida est ac maligna semper ambitio: ita, videmus plurimos esse aliorum reprehensionem laudem captare, quod suæ magis quàm Christi gloriæ sint cupidi. Fideles autem Christi seruos, Barnabæ exemplo gaudium concipere decet ex Euangelij profectu, per quoscunque tandem Dominus nomen suum illustrauerit. Et certè, qui sic operas suas in commune conferunt, vt opus Dei esse agnoscant, quicquid inde emergit effectus, nunquam inuidebunt alii aliis, neque aucupia tendent ad carpendum, sed vno ore & eodè animo celebrabunt Dei virtutem. Iterum hoc notatu dignum est, quod fidem Antiochenorum & quicquid illic laude dignum erat, Dei gratiæ Lucas tribuit. Poterat singulas virtutes quæ ad hominum laudem facerent, recensere: sed quicquid præstantiz in illa Ecclesia fuit, vno **GRATIA** nomine complectitur. Postremò, notanda est exhortatio Barnabæ. Iam prius diximus, Barnabam priori doctrinæ quam illi amplexi erant, subscribere. cæterum ne effluat doctrina, eam assiduis exhortationibus necesse est in animos fidelium penitus defigi, quando enim nobis cum tot ac tam validis hostibus continuum est bellum, mentes autem nostræ adeò lubricæ sunt, nisi se quisque sedulo munit, statim excider: idque innumeris quotidie sua defectione nimis verum esse ostendunt. Quod hunc perseverandi modum definit, vt cordis proposito maneat: hinc docemur, fidem vias tunc demum egisse radices, quum sedem habet in corde. quare, nihil mirum est, vix decimum quemque ex eorum numero, qui fidem profiterentur, ad fidem vsque peristare, quum paucissimi nouerint, quid valeat affectus & proposito cordis.

24 **ERAT ENIM VIR BONVS.** Laudatur quidem Spiritus sancti elogio Barnabas sciendum tamen est, non tam eius quàm nostri habitum esse respectum. Malitiæ enim & improbitatis damnantur omnes quicunque aliorum laboribus inuident, & successu vruntur. Notanda etiam in boni viri descriptione epitheta, **PENVS**

Spiritu

Spiritu, plenus fide. postquam enim integrum dixit ac probum, huius bonitatis fontem demonstrat, quod carnis affectibus valere iustus, a duce Spiritu pietatem toto animo coleret. Sed cur fidem à Spiritu separat, cuius est donum? Respondeo, Non seorsum nominari quasi res esset diuersa, sed potius discretè proponi tanquam præcipuum spectari, unde Barnabam constaret plenum esse Spiritu.

AD IECTA SVIT TVRBA.) Quum iam copiosus esset numerus piorum, Lucas Barnabæ aduentu creuisse dicit. Ita, progreditur Ecclesiæ ædificium, quum alii alios mutuo consensu adiuvant, & quod ab uno cœptum est, candidè alter probat.

25 Profectus est autem Tarsum Barnabas ad querendum Saulum.

26 Et inuenitum Antiochiam adduxit. Accidit autem ut totum annum egerent in Ecclesia, & docerent urbem multam, ut Antiochiæ primum Discipuli nominarentur Christiani.

25 Iterum commendatur nobis Barnabæ simplicitas, quod quum primas tenere posset Antiochiæ, in Ciliciam tamen profectus sit, vt inde Paulum accerteret, quem sibi nouerat prælatum in. Videmus ergo, vt sui oblitus nihil aliud spectet, nisi vt emineat vnus Christus, vnam Ecclesiæ ædificationem habeat præ oculis, prospero Euangelij successu sit contentus. Non ergo metuit Barnabas, ne quid sibi detrahat Pauli aduentus, modo Christum glorificet.

26 Subiicit postea, tam piam concordiam cælitus benedictam fuisse. neque enim hic vulgaris fuit honor, quod sacrum Christianorum nomen illinc toti mundo exortum est. Quum tandiu Ierosolymæ docuissent Apostoli, nondum tamen Deus in signi hoc Filii sui titulo ecclesiam, quæ illic erat, fuerat dignatus: siue quod Antiochiæ tam ex Iudæis quàm ex Gentibus multus populus in vnum corpus coaluerat: siue quod rebus tranquillis Ecclesiam melius constituta licuerat: siue quod ad fidem suam liberè confitentiam magis fuerunt animosi. Erant quidem te ipsa prius Christiani tam Ierosolymæ quàm Samariæ: & scimus Ierosolymam verum fuisse fontem ex quo primum fluxit Christianismus. Et quid aliud est, discipulum eam mundo, populum esse Christianum? Sed quum palam cœperunt dici quod erant, multum ad illustandam Christi gloriam nominis vsus valuit. quia hoc modo tota religio ad Christum vnum referabatur. Ergo, egregiam fuit vrbis Antiochiæ decus, quod illinc nomen suum in ar vexilli Christus protulit, vnde palam fieret toti mundo, populum esse aliquum qui Christum haberet pro duce, eiusque titulo gloriaretur. Quod si haberet Roma talem superbiendi prætextum, quis insolentes Papæ & suorum iactantias ferre posset? Tunc non sine colore detorarent Romam esse ecclesiæ matrem & caput: sed bene haberet, quod quum nihil non sibi arrogent, quum ad rem ventum est, inanes prius deprehenduntur. Cæterum, Antiochia ipsa nimis clarum documentum est, quàm non sit perpetua loci vnius conditio. Vt demus Romanis plauitibiles istos titulos, Fumus aliquando: an tamen didimidum eius, quod in Antiochiam competit, sibi fumere audebunt? An autem ideo nunc maior est Antiochiæ dignitas, quia inde Christiani nomen duxerunt? Quin potius horribilis Dei vindictæ illustre speculum est. Nam quum illic præter deformem vastitatem nihil cernatur, hoc scilicet nobis restat, vt nos humiliter dicamus sub potenti Dei manu, ac sciamus non tantum ingratis hominibus dari licentiæ, vt impunè Deo ^{fac. 4. c. 17.} illudant.

27 In illis diebus venerunt ab Ierosolyma Prophetæ Antiochiam.

28 Surgens autem vnus ex illis nomine Agabus, significauit per Spiritum famem magnam futuram in toto orbe, quæ accidit sub Claudio Cesare.

29 Vt autem cuique Discipulorum suppetebat facultas, decreuerunt singuli ipsorum, in ministerium mittere fratribus qui in Iudæa habitabant.

30 Quod & fecerunt, mitterentes ad Presbyteros, per manum Barnabæ & Sauli.

27 Fidem Antiochenorum hic Lucas commendat à fructu, quod eius ecclesiæ vnde Euangelium acceperant, inopia lenare studuerint sua copia: illique fecerint non rogati. Tam sollicita cura pro fratribus, satis ostendit quàm ferid Christum omnium caput colerent. Celebrem ecclesiæ illius famam fuisse Lucas significat, quum insignes illuc viros dicit IEROSOLYMA venisse. Cæterum, quum Prophetæ nomen variè sumatur in nouo Testamento, vt ex priore ad Corinthios epistola discere licet, PROPHETA vocatur hoc loco, qui vaticinandi dono præditi erant. quemadmodum eodem titulo filix quatuor Philippi postea insignitur. Quum verò famis prædictio vni Agabo tribuitur, hinc colligere licet, vnicuique ad certam mensuram hoc fuisse datu, vt res futuras cognosceret.

28 SIGNIFICAVIT PER SPIRITVM.) Discretè exprimit Lucas, Spiritum Dei huius vaticinii fuisse authorem, vt sciamus non ex astris neque aliis naturalibus causis sumptam fuisse coniecturam: denique, nõ humanis philosophatum fuisse Agabum, sed ex arcano Spiritus afflatu protulisse quod Deus statuerat. Potest quidem ex astrorum positu interdum sterilitas prædici, sed in eiusmodi prædictionibus nihil certi est, tum propter oppositos concursus, tum præcipuè, quia Deus vt à peruerso astrorum aspectu homines abducat, suo arbitrio longè aliter res terrenas moderatur, quàm ex astris colligere liceat. Cæterum, est prædictiones illæ suum gradum habeant, videtur tamen vaticinia longè supereminere. Arqui, infelix & parum optabilis de fame propheta fuisse videtur. quorum enim atrebat prædictio tristi euentu homines ante tempus reddi miseris; Respondeo, multas esse causas, quum impendent Dei iudicia & debite peccatis pœnæ, cur de illis maturè homines præmoneri expediat. alias omitto, quæ passim in Prophetis occurrunt, quod respiciendi spatium datur, vt Dei iudicium præueniant, qui eius iram in se prouocarunt: quod in tempore erudiuntur fideles, vt se ad tolerantiam comparent: quod obstinata impiorum malitia conuincitur: quod discunt boni perinde ac mali non fortuito contingere ærumnas & clades, sed pœnas esse quibus mundi peccata Deus viciscitur: quod hoc modo à suo corpore expergeunt qui sibi in vitiis nimium placebant. Præsentis vaticinii vtilitas perspicuè apparet ex contextu: quia Antiochenis stimulus fuit, vt miseris fratribus opem ferrent.

QUÆ ACCIDIT SVB CLAVDIO.) Huius famis Suetonius quoque meminit, qui narrat crucis in medio fori impetitum fuisse Claudii caput, eumque lapidationis metu sic fuisse percussum, vt tota deinde vrbis singulari curam non habuerit. Iosephus autem libro Antiquitatum decimo quinto, Iudæam graui inopia afflictam fuisse commemorat, propter continuas siccitates.

2° Sed hic occurrit quæstio, Quum malum esset omnibus commune, cur vni magis populo succurri oportuerit, quam reliquis? Respondeo, Quum multis bellorum cladibus aliisque malis exhausta esset Iudæa, Antiochenos, fratrum, qui illic erant, miseria non abs re magis fuisse commotos: deinde, quo atrocius illic sæuiebant hostes, eò durior erat fratrum conditio. Denique in Epistola ad Galatas satis clare demonstrat Paulus, speciales fuisse Iudææ necessitates, quarum non temerè habita fuerit ab omnibus aliis ratio. Fuit autem hæc gratitudo, non parua laude digna, quòd suo subsidio iuandos Antiocheni duxerunt egenos fratres, à quibus Euangelium acceperant. neque enim quidquam æquius, quàm eos qui spiritualia seminarunt, terrena metere. Vt quisque plus satis ad cauendum sibi intentus est: tunc singulis excipere promptum erat, Cur non mihi potius cauebo ac prospiciam; sed dum succurrit quid fratribus debeat, immodica illa anxietate omissa, ad ipsos iuandos se conuertunt. In summa, duplex fuit huius elemosynæ finis: nam & charitatis officio erga egenos fratres defuncti sunt Antiocheni, & testati sunt hoc symbolo, quanti Euangelium facerent, dum honore locum vnde fluxerat, profequuti sunt.

VT C V I Q V E suppetebat facultas.) Hic Antiochenos videmus, quem Paulus Corinthiis modum præscribit, tenere: siue hoc sponte fecerunt, siue eius præcepto edocti. nec verò dubium est, quin utroque loco sibi consisterit. Hæc igitur sequenda est regula, vt quisque reputans quantum sibi datum sit, tanquam ratione redditurus, benignè cum fratribus communicet: ita fiet, vt quis tenuis est, liberalem habeat animum: & exiguum munus optimi & splendidi sacrificij loco habeatur. D E C E R N E N D I verbo, significat Lucas voluntariam fuisse oblationem. Quod etiam Paulus fieri debere admonet: vt non coacti & quasi ex necessitate, sed alacriter manum egentibus porrigamus. Quum S I N G V L O nominat, perinde est ac si diceret, Alios non imposuisse legem aliis, nec suo præiudicio grauasse, sed vnumquemque sibi propriè beneficentiæ fuisse arbitrum. Notandum est etiam nomen *Διακονίας*, quo docemur ea lege maiorem diuitibus copiam dari in manum, vt pauperum sint ministri: in dispensatione sibi diuinitus commissa. Postremò, docet Lucas non cogenti missam fuisse benedictionem, sed tantum fidei domesticis: non quòd beneficentiæ nostræ & humanitatis semper expertes esse debeant increduli, quando ad totum genus humanum extendere se debet charitas: sed quia præferendi sunt, quos Deus propius & sanctiore vinculo nobis coniunxit.

30 MITTENTES ad presbyteros.) Duo hic notanda sunt: quòd fidos homines elegerint Antiocheni, & cõpertæ probitatis, qui suam benedictionem perferrent: deinde, quòd miseris ad seniores, qui prudenter cogarent. nam si in vulgus proicitur elemosyna, vel in medio ponitur, quisque mox veluti expositam prædam ad se rapier. atque ita audacissimus quisque fraudabit egenos, imò sua rapacitate famelicos iugulabit. Oseruemus itaque hos locos, qui docent non tantum sincera fide esse agendum, sed requiri etiam certum ordinè & prudentiam tam in habendo delectu, quàm tota administratione. SENIORES vocantur penes quos erat Ecclesiæ regimen, in quibus primum gradum tenebant Apostoli: illorum iudicio submitunt Antiocheni sacram pecuniam, quam pauperibus destinant. Si quis obiciat, has Diaconos iniunctas fuisse partes, quum negarent Apostoli se mensarum & doctrinæ ministerio simul sufficere, responsio facilis est, sic mensis præfuisse Diaconos, vt Presbyteris tamen subsisterent, nec quicquam nisi ex eorum autoritate agerent.

CAPVT XII.

1 **I**RCITER tempus illud, misit Herodes Rex manus, vt affligeret quosdam ex Ecclesia.

2 Interfecit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio.

3 Et videns quòd hoc placeret Iudæis, perrexit comprehendere & Petrum: Erant autem dies *Æzymorum*.

4 Quum & hunc cepisset, posuit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum, volens post Pascha producere ipsum populo.

5 Petrus itaque custodiebatur in carcere. Fiebat autem pro ipso assidua precatio ab Ecclesia ad Deum.

1 Sequitur noua persecutio ab Herode excitata. Videmus Ecclesiæ datas fuisse breues inducias, vt paulisper quasi respirando animum in futurum tempus colligeret, ac tunc deintegriò pugnaret. Ira hodie non est cur perpetuam sibi quietem fideles vna vel altera cade contentus, sibi ab aliis perseguendis temperasset, quin qualem habere solent emeriti milites: sufficiat si Dominus ad vires reficiendas temporis aliquod concedit. Ceterum hic Herodes fuit Agrippa maior, Aristobuli filius, quem pater occiderat. Eum Iosephus nusquam Herodem nominat: fortè quia fratrem habebat Regem Chalcidis, qui Herodes vocabatur. Hic ad vexandam Ecclesiam, non tam religionis studio accensus fuit, quàm vt deliniret hoc numerè plebem sibi parum alioqui propitiam, vel certè tyrannica læuitia, quòd sibi à nouis rebus metueret, quas semper tyranni suspectas habent, ne conturbent tranquillam imperij statum. Probabile tamen est, sanguinem innoxium fudisse, vt pro communi artificio Regum, furenti populo gratificaretur: quia paulò post narrabit Lucas custodiæ traditum fuisse Petrum, vt iucundum esset spectaculum.

OC C I D I T I A C O B V M.) Non dubium est quin arcana Dei virtute, retenta & cohibita fuerit infanti hominis crudelitas. neque enim vna atque altera cade contentus, sibi ab aliis perseguendis temperasset, quin potius ingentes cumalasset aceruos martyrum, nisi Deus opposita manu gregem suum tutarus esset. Ita quòd videmus pietatis hostes rabie plenos, non edere horrendas strages, vt omnia sanguine misceant, sciamus non fieri hoc moderatione ipsorum vel clementia, sed quia Dominus ouibus suis parcens, non patitur eos nocere quantum vellent. Non erat certè tam humanus hic Herodes, vt centum hominum vel plurium supplicio pacem vel popularem gratiam redimere dubitaret. Quare statuendum est, constrictam maiore imperio fuisse eius libidinem, ne Ecclesiam vehementius premeret. I A C O B V M occidit, quemadmodum vbi seditio aliqua mota est, in duces & capita inmaduerti solet, vt eorum supplicio promiscuum vulgus terreatur. Interea Dominus eum quem constantia instruxerat, vt fortis & inuictus athleta moriendo vinceret, ad mortem rapi passus est. Ita quicquid tyranni machinentur, Deus tamen victimas sibi grati odoris deligit ad faciendam Euangelij sui fidem. F R A T R E M Ioannis Lucas nominat hunc Iacobum qui occisus est, vt à filio Alphæi distinguar. Nam quòd alij certum sciunt Christi cognatum, qui vnus tantum fuerit ex discipulis, mihi non probatur: quia firmis rationibus adducor, ne plures esse credam. Eas qui volet petat ex secundo ad Galatas capite. Eun.

te. Eundem igitur & Apostolum & filium Alphæi fuisse existimo, quem è summo templi præcipitem Iudæi de-derunt, cuius mors ob singularem sanctitatis laudem tantopere celebrata fuit.

3 **V T O E N S** quòd placeret Iudæis) Clarius hinc perspicimus, nec Legis Mosaicæ zelo, nec odio Euangelij impulsu fuisse Herodem ad Ecclesiam persequendam, sed vt priuatim rebus suis consuleret: nam vt populi fauorem sibi compararet, pergit in sua seuitia. Sciendum est igitur varias esse causas cur hinc inde impetatur Ecclesia, sæpe quidem peruersus zelus impios agit præcipientes, vt pro suis superstitionibus depugnet, ac sacrificium idolis suis offerant, innoxium sanguinem fundendo: sed maior pars priuatis tantum commodis ducitur, sic olim Nero, quum post vrbis incendium se infamem & exosum esse populo cognosceret, gratiam hoc artificio venatus est, vel saltem probra & querimonias sedare studuit, aliquot prociuum millia trucidando. In eundem modum Herodes, vt populum sibi minus beneuolum demulceat, Christianos non fecus ac redi- nendæ gratiæ mercedem morti addidit: nec alia hodie est nostra conditio, nam quum certatim omnes in Christi membra insaniant, paucos superstitione incitat: sed alij se Romano Antichristo tanquam fugi mancipia venditant: alij rabiosis monachorum vel plebis clamoribus indulgent & obsequuntur, nos interim vilia capita eorum ludibrijs lubiacemus: sed vna est consolatio quæ nos præclarè sustentat, quòd sanguinem nostrum, quo probrosè mundus abutitur, scimus Deo preciosum esse: imò quòd indignius & magis contumeliosè ab impijs tractamur, eò minus nos desinet Dei bonitas.

4 **ADDDIT** quatuor quaternionibus.) His circumstantiis ostendit Lucas Petrum quasi sepulchro inclusum fuisse, vt videtur de eo actum possit. nam vt dies & noctes ternis horis in quatuor partes distribuabant: ita Herodes custodias partitus est, vt quaterni milites semper agerent excubias, & alij alius tertia quaque hora succederent. Causam refert cur non statim ad carnificinam tractus fuerit, quia scilicet per festos dies Paschatis eum occidere religio erat, non differet ergo Herodes, ac si dubius esset consilij: sed tantum occasionem expectat: imò tempus eligit, quòd minus magis sit plausibile futurum, quòd magna vndique frequentia ad diem festum conflaret.

5 **PRECESA TEM**) Docet hic Lucas non cessasse interea in officio suo fideles. stabat quidem vnus Petrus in prima cæcæ, sed alij omnes precibus simul certant, & quo licet subsidio, eum iuuant. Hinc etiam colligimus non fuisse animis fractos: precibus enim testantur se pro virili in tuenda causa petitare, pro qua vsque ad vitam iudicium Petrus laborat. Docet primum hic locus qualiter affectos esse nos deceat, quoties fratres nostros videmus pro Euangelij testimonio ab impijs affligi, nam si torpemus, nec anxie afficimur eorum periculis, non tantum eos isto charitatis officio fraudamus, sed perfidè etiam deserimus fidei nostræ confessionem. & sanè si communis est causa, imò si pro salute nostra consistunt, non tam illis desumus, quàm nobis & Christo: & prærens necessitas flagitat, vt longè alium precandi ardorem suscipiant, quàm vulgo cernere licet quicumque Christiani censeret volunt. Videmus alios ex fratribus nostris ad extremam inopiam redactos exulare, alios vinculis constringi, multos in terro fouearum foetore esse demersos, multos ad ignem raptari, imò noua tormenta subinde conquiri, quibus diu excruciatos se mori sentiant. Hæc nisi incitamenta nos saltem ad precandi studium acuant, plusquàm stupidi sumus, ergo simul exoritur aliqua persequutio, ad preces confugere nos oportet. Probabile etiam est Ecclesiam de Petri vita magis fuisse sollicitam, quòd maiorem in eius morte iacturam factura erat, nec tantum dicit Lucas, **FACTAM** esse precatorem: sed simul addit, **INTENTAM**, vel assiduam. Quo significat, non frigidè nec desuntorice precatos fuisse fideles, sed quandiu in conflictu erat Petrus, ad eum iuuandum, quo poterant modo, sine lassitudine fuisse intentos. **NOMEN DEI** quòd hic exprimitur, semper quum orandi fit mentio in Scriptura, subaudiendum est. Est enim hoc vnum ex primis fidei rudimentis, non nisi ad vnum Deum preces esse dirigendas: quemadmodum hunc sibi peculiarem cultum vendicat: Inuoca me in die tribulationis, &c. Psalmi quinquagesimo.

Psa. 50. c. 15.

6 *Quum autem eum producturus esset Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vincitus duabus catenis. Custodes verò ante iannam seruabant carcerem.*

7 *Et ecce Domini Angelus seuit, & lumen resulsit in habitaculo. Percussò autem latere Petri excitauit eum, dicens: Surge confestim: & ceciderunt eius catenæ ex manibus.*

8 *Dixitque Angelus illi: Præcingere, & subliga soleas tuas. Fecit autem sic. Tunc dicit ei: Circunda tibi vestimentum tuum, & sequere me.*

9 *Et egressus sequebatur eum, nec intelligebat verum esse quod fiebat per Angelum, sed putabat se visionem videre.*

10 *Quum autem pertransissent primam custodiam & secundam venerunt ad portam ferream quæ ducit in urbem, quæ sponte aperta fuit illis. Et egressi processerunt vicum vnum, & mox discessit Angelus ab eo.*

11 *Tunc Petrus ad se ipsum reuersus, dixit: Nunc verè noui, quòd Dominus Angelum suum misit, & eripuit me ex manu Herodis, & omni expectatione populi Iudeorum.*

6 **QVVM** producturus esset.) Videtur primò in speciem sine profectu ecclesia orare: dies enim maclando Petro iam præfixus est, & tantum nocte vna à morte distat. non tamen à precibus desistunt fideles, quia sciunt Dominum, quum suis opem ferre vult, sæpe suum habere tempus in extremo necessitatis articulo, & varios in manu eius esse liberandi modos. Deinde, non tantum pro vita Petri vota fuisse credibile est, sed vt inuisita fortitudine in Euangelij gloria Dominus illum munitet: & ne Deus Euangelium Filij sui prostitueret opprobrijs impiorum.

Nocte illa dormiebat.) Itæ omnes circumstantiæ mirificam Dei virtutè magis illustrant, quis enim non putasset iam absorptum à morte esse Petrum; nam etsi adhuc spirat, multis tamè mortibus obfesso nulla ad effugiū rima patet. Quòd ergo per medias mortes euadit, quòd tutò incedit inter carnificum suorum manus, quòd liquefcunt & soluantur catenæ, quòd ferrea ianua se illi aperit: hinc pater verè diuinum esse liberationis genus, atque his signis probè edoceri Petrum vile fuit, quòd Dei gratiam ita cognitam certius apud homines mox prædicaret, deinde ex tam arcta custodia melius liquet, nihil Herodi fuisse minus in animo, quàm viuum Petrum dimittere.

7 **LUMEN** resulsit.) Probabile est: lumen hoc à solo Petro fuisse visum: milites autem vel soporos, vel obstupe-

factos fuisse, vt nihil fenserint. Et duplex potuit esse causa, cur lumen Deus resfulgere voluerit: vel vt eo vteretur Petrus, nec tenebræ ipsum impederent: vel vt signum illi esset celestis gloriæ. Sæpe enim legimus, cum fulgore apparuisse Angelos, etiam quum solucebat. Certè Petrus Dei præsentiam colligere debuit ex luce insolita: & simul eam in vsum suum accomodare. Quòd ANGELVS Petri latus percucit, hinc apparet, quàm sollicitus sit de suis Deus, qui pro dormientibus vigilat, & excitat torpentes. Et sanè mihi nobis miserius, si sola precum nostrarum assiduitas Deum in excubiis retineret. nam pro infirmitate carnis nostræ deficiamus, & maxime opus habemus eius auxilio: quum mentes nostræ aliò abstractæ, ipsum non quærunt. Somnus, quedam mortis imago est, qui suffocatos & obrutos tenet omnes sensus. quid nobis fieret, si tunc Deus nos respicere desinere? Cæterùm, quia fideles, quum dormitum concedunt, suam Deo salutem commendant, ita sit, vt somnus quoque eorum, Deum inuocet. Quòd statim post verba Angeli, SOLVITAS fuisse catenas narrat: hinc colligimus satis in solo Dei mandato esse potentiam ad tollendum omne obstaculi genus, quum videntur vindique vix omnes obstructæ: ita si velit sedare bellorum motus, etiamsi totus mundus sit in armis, lanceæ protinus & gladij è manibus concident: contra si bello nos velit ac peccata nostra persequi, momento, eorum qui prius quieti dediti erant, seruebunt animi, & manus gladijs arripient. Quod sigillatim refert Lucas tam verba Angeli, quàm rei gesta seriem, ad historiam certitudinem facit: vt omni ex parte testatum fiat diuinitus liberatum esse Petrum.

9 NESCIEBAT quod verum esset.) Non putabat quidem inane aut fallax esse spectrum, quemadmodum sæpe homines præstigijs deluditi Satan: sed VERVM hic pro eo capitur, quod sit naturaliter & humano more. notanda est enim antithesis inter rem ipsam & visionem. Porro, etsi visionem esse putat, promptus tamen est ad parendum: quo eius obedientia probatur: dum solo Angeli iussu contentus, non inquirat, nec discipat quid sibi agendum sit, sed exequitur quod sibi mandatum est.

Gen. 11.
Exod. 10.
b. 11.

10 QVVM autem pertransissent.) Poterat Deus momento vno Petrum rapere: sed successu varias difficultates superat, quò maior esset miraculi gloria. Sic mundum sex diebus creauit, non quòd temporis spatio haberet opus, sed vt nos in operum suorum meditatione melius siteret. nam agendi rationem ad captum nostrum fideique profectum attemperat. Si repente è carcere in domum, vbi fratres erant congregati, Petrus raptus esset, vna & simplex agnita fuisset liberatio, nunc vero plus decies fuisse liberatum quasi oculis cernimus.

11 TUNC Petrus ad se ipsum reuersus.) Ad verbum est, Factus in se ipso, quia prius re inopinata & incredibili attonitus, quasi extra se ipsum erat. nunc demum tanquam post eclasin le à morte ereptum cognoscit. Verba eius quæ Lucas refert, continent gratiarum actionem. nam Dei beneficium quod erat expertus, secum celebrat, & sibi prædicat, donec alios reperiat testes. MTSVM à Deo Angelum dicit, ex communi piorum sensu, qui Angelos tenent sibi à Deo destinatos esse ministros, ad agendam salutis suæ curam, nisi enim animo eius iam infixæ fuisset talis persuasio, non faceret mentionem Angeli. Et tamen Angelum minimè celebrat tanquam gratiæ auctorem: sed totam operis laudem vni Deo adscribit. Nec verò Angeli suam opem ideo nobis impendunt, vt vel minimam gloriæ Dei partem in se deruent. Quum dicit se ereptum esse è manu Herodis, ab hostis sui potentia amplificat Dei beneficium. Eòdem pertinet quod addit de Iudæis. nam quò maior erat hostium numerus, eò insignior Dei gratia fuit erga seruum suum: quia magnum est, vno Deo propitio, infesta totius mundi odia irrita concidere.

12 Et considerans venit in domum Mariæ matris Ioannis, qui cognominabatur Marcus, vbi erant multi congregati & precantes.

13 Quum autem pulsasset Petrus ad ianuam atrij, prodijt puella ad auscultandum, nomine Rhodæ.

14 Et quum agnouisset vocem Petri, præ gaudio non aperuit atrium: intrò verò currens, nuntiauit, Petrum stare ante atrium.

15 Illi autem dixerunt ad eam: Insanis. Sed illa fortius asseuerabat ita rem habere. Illi autem dicebant: Angelus eius est.

16 Petrus autem persenerabat pulsando. Quum aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt.

17 Ipse autem postquam manu illis signum dedit, vt silerent, narrauit quomodo ipsum Dominus eduxerat e carcere. Dixit autem: Nuntiate Iacobo & fratribus hæc. Et egressus inde, in alium locum profectus est.

18 Postquam dies venit, tumultus fuit non parvus inter milites, quidnam factum esset Petro.

19 Herodes autem quum requisisset eum, nec inuenisset, vt cognita inuisit custodes abduci.

12 IN DOMVM MARIÆ.) Apparet rarè pietatis fuisse matronam, cuius domus quoddam erat Dei templum, vbi solebant fieri fratrum conuentus. Cæterùm, dicit Lucas MVTOS illic fuisse congregatos, quia quum non possent omnes simul absque timore motus publici, turmatim in diuersa vrbis loca, vt commodum erat, confluabant. Neque enim dubito, quin alibi quoque fuerint collectæ turmæ: quia minimè credibile est multis ex vulgo fidelium precantibus, & Apostolos ab eodem officio cessasse, & tantæ multitudinis domus vna capax non fuisset. Semper autem circumstantia temporis tenenda est, quòd ardente hostium sauitia, collecti tamen fuerunt pious cœtus. nam si quando vtile est hoc exercitium, tunc præcipuè necessarium est, dum inlant acres conflictus.

15 QVVM pulsaret ad ianuam.) Quum puellam despere credunt, quæ nuntiat Petrum adesse: hinc colligimus Petri liberationem minimè fuisse ab illis speratam, neque tamen dicemus precatos sine fide esse: quia alios profectus spectabant, vt Petrus scilicet celestis virtute armatus, siue per vitam, siue per mortem ad glorificandum Christi nomen paratus esset: ne grex violento luporum incurtu territus dissiparetur, nequi infirmi labascerent, vt Dominus illum persecutionis turbinem discerere. Atqui Dominus plus illis quàm sperauerant, concedens, immensa sua bonitate superauit eorum vota. Nunc quod factum est, illis videtur incredibile, vt magis ad celebrandum Dei virtutem exciterent.

Matth. 18.
b. 10.

ANGELVS eius est.) Angelum eius nominant, qui diuinitus illi appositus sit custos & salutis minister. Quo sensu Christus dicit, Angelos paruulorum semper videre faciem Patris, Matthæi decimo octauo. Quòd autè vulgò hinc

hinc eliciant, singulis hominibus attribui singulos Angelos, qui eorum curam gerant, nimis infirmum est. Nam Scriptura testatur, magno interdum populo vnum Angelum dari, & vni tantum homini ingentem exercitum. nam Elisei ministri aperti tui oculi, vt multos curus igneos in aere cerneret, qui ad tuendam Pro-
Exod. 14. 2. 10. 1. Reg. 6. d. 17. Dan. 10. 3. 5. 11. Psa. 34. b. 8.
 phetæ salutem ordinati erant. apud Daniele verò, non nisi vnus Persarum Angelus, & vnus Græcorum nominatur. Nec Scriptura suum cuique certum & peculiarem Angelum promittit, sed potius quòd Angelis suis mandauerit Deus, vt singulos fideles custodiant, Psalmo nonagesimo primo. Item, vt caltramententur in circuitu piorum, Psalmo trigesimo quarto. Ergo, figmentum quòd passim inuoluit, de bimis cuiusque genis, profanum est. Nobis sufficiat quòd pro Ecclesiæ salute tota cælestis militia excubat: atque ita pro temporis necessitate, nunc vnus Angelus, nunc plures suo præsidio nos protegent. Certè inestimabilis hæc est Dei bonitas, quòd Angelos: qui radij sunt diuini fulgoris, ministros nostros esse pronuntiat.

17 **NVN TI A T E** Iacobo & fratribus.) Per fratres intelligo non quolibet ex Ecclesia, sed Apostolos & seniores. quanquam enim miraculum omnibus innotescere oportuit, meritò tamen honoris causa Petrus collegas suos vult de eo fieri certiores. **I A C O B V M** hunc Ecclesiastici Scriptores post Eusebium vno ferè ore quendam ex discipulis fuisse tradunt: sed quom Paulus eum in tribus ecclesiis columnis numeret, probabile mihi non est, discipulum posthabitis Apostolis eò honoris fuisse euectum. Quare potius conieci fuisse Iacobum Alphæi, cuius sanctitas in magna admirationem traxerat Iudæos. Duplex autem ratio fuit, cur lærum hunc nuntium Petrus ad fratres perferri vellet: nempe, vt curam eximeret, quæ ipsos angebat: deinde, vt tali gratiæ Dei exemplo animaretur ad maiorem fiduciam. Quòd **T R A N S I T** in alium locum, eo consilio actū esse arbitror, quòd quam celebris esset domus, vt pote quam multi quotidie fideles frequentabant, minore periculo alibi larère potuerit. Locum ergo quæsiuit non ita hostibus suspectum, neque vt sibi modò, sed hospitiæ & aliis parceret.

18 **Q V V M** dies venisset.) Redit nunc Lucas ad milites & Herodem: ac dicit illos **N O N P A R V M** tumultuatos fuisse. neque enim suspicari poterant si vbi ereptum fuisse Petrum, vel fraude aliqua elapsum. Herodes postea de re tanquam iudex cognouit. sed quemprehendit extra culpam esse milites, cogitur ipse quoque diuinæ liberationis esse testis. **Q U O D I V B E T** eos è conspectu suo subduci, vel retrudi in carcerem, inde colligere licet, comperta fuisse eorum fidem ac diligentiam: nam si qua fuisset negligentæ suspicio, paratum erat supplicium: quo minus tamen liberos dimittat, partim obstat impius furor tyrannica fœuita permixtus, partim etiam verecundia. Quanquam alii seculus exponunt, iussisse extemplò ad supplicium rapi. Sive autem iratus carnifici eos tradiderit, siue contentus fuerit carceri mancipare: insigne profectò cæcitas extemplum, quòd quom Dei virtutem vel clausis oculis sentire debeat, non flectitur, nec mansuescit, sed obstinata malitia pergit Deo resistere: ita scilicet Satan sensu priuatus, vt videndo non videant: & Dominus horribili hoc stupore illos percutiens, iussit se & Ecclesiam viciscitur.

Et descendens à Iudæa Casarem, illic commoratus est.

20 *Erat autem Herodes insensus Tyriis & Sidoniis. Illi autem vno animo venerunt ad eum: & persuaso Blaſto, qui praeerat cubiculo Regis, petierunt pacem, propterea quòd aleretur regio ipsorum à ditione regia.*

21 *Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & sedens pro tribunali, concionabatur ad eos.*

22 *Populus autem acclamauit, Dei vox, & non hominis.*

23 *Confestim autem percussit eum Angelus Domini, eò quòd non dedisset gloriam Deo: & exesus à vermicibus, exspirauit.*

24 *Porro, sermo Dei crescebat & multiplicabatur.*

25 *Barnabæ autem & Paulus Ierosolyma reuersi sunt Antiochiam, impleto ministerio, assumpto etiam secum Ioanne qui cognominabatur Marcus.*

20 Memorabilis historia, quæ tanquam in speculo ostendit, non tantum qualis maneat exitus Ecclesiæ hostes, sed quam exosa sit Deo superbia. Scriptura Deum superbis resistere pronuntiat: eius rei in persona Herodis Deus ipse viam effigiem exprimit. Et sanè iusto se efferre homines nequeant, quin bellum cum Deo suscipiant: qui, vt solus emineat, iubet filere omnem carnem. Quòd si in Rege, quem secundæ res inflabant, tam seuerè Deus superbiam puniuit, quid gregariis hominibus fiet, qui sine occasione ridiculè insistant? Porro notanda est historici series, quòd Herodis potè vexatam crudeliter Ecclesiam, prosperè succedunt omnia, vicinas gentes fame domitas ad veniam suppliciter petendam compellit: quasi Deus impii furoris mercedem illi solueret. non leuis tentatio fidelibus, quibus obrepere suspicio poterat, Nullam esse Deo sui curam: & meus incuriebat: ne simul cum potentia Herodis ingravesceret tyrannis & crudelitas. Sed longè aliud fuit Dei consilium. nam Ecclesiæ suæ oppressorem in altum sustulit, vt grauiore ruina deiceret. Itaque, vmbra illis ista felicitas, in qua sibi inimum placuit, quædam in diem mactationis illi fuit lagina. Similiter, quom hodie videmus sanguinarios Ecclesiæ hostes, expanis fortunæ alis, in cælum vehi, non est quòd animi nobis concidant, potius occurrat illud Solomonis dictum, Calamitatem præcedit superbia, & ante ruinam cor extollitur.

H A R O D E S insensus erat.) Lucas vtitur composito Participio *Συνοδίζων*, quod Simulatem & odium notat. non ergo aperte bellum gerebat Herodes cum istis vrbibus, sed tale erat dissidium, vt obliquis artibus peinde ac cuniculos agendo paulatim eas subigeret tentaret. Rara, vt ait Demosthenes, liberis vrbibus concordia esse potest cum monarchis. adhæc, ferè erat Herodis ingenium, multa audacia, inexplēbilis cupiditas. nec dubium est, quin Tyrus & Sidon, quædam veluti repagula fuerint ad cohibendam eius intemperiem, vt erant vrbes opulentiæ, & ferendo iugo non assere. Veruistæ etiam gloriæ memoria animos facere potuit. quom vulgare sit, factum ex diuitiis gigni, non mirum est, si fastuose fuerint duæ istæ vrbes: quarum alteram maris reginam facit Iſtaus, cuius negociatores dicit fuisse reges: & insitatores, satrapas. Sidonis quoque arrogantiam ex opibus conceptam alibi prædicat. quanuis autem vltimas ferè clades non femel perpexisset: ipsa tamen situs commoditas breui eas in pristinum statum restituit. Hinc factum est, vt Agrippam nuper contemptum hominem, & obscuræ fortunæ, adeoque ex carcere & compedibus ereptum, minus æquo animo ferrent, præsertim quom impotenter dominaretur in suos, & vicinis grauis ac damnosus esset.

QUVM ALIBETVR eorum regio.) Quum aperto mare Tyrios & Sidonios aggredi commodum illi non esset annonam illis ex regno suo importari vetat. Ita, sine vlla manu & copiis, lenta obsidione ipso premebat. Angusti enim erant vtriusque vrbs fines, & ager sterilis, quum magnus populus alendus esset. Fame itaque domiti suppliciter pacem petunt, neciam gratuitam. neque enim dubium, quin leges illis fuerint impostæ: & ELASTVM istum, cuius meminit Lucas, non nudis verbis fuisse persuasum, sed muneribus delinitum vt pacis esset interpres, credible est. Cur Erasmo visum fuerit, secus hunc locum transferre quàm verba sonant, nescio.

21 STATVTA autem die.) Pacem Tyriis & Sidoniis datam retulit Lucas, quia hæc Regi occasio fuit habendæ concionis, procul dubio, vt eos sibi in posterum obnoxios redderet. Excit eadem historia apud Iosephum libro Antiquitatum decimo nono: nisi quòd vbique Agrippam nominat, qui à Luca vocatur Herodes. Verisimile est Agrippæ nomen illi fuisse proprium, nec aliter vocatum esse, quandiu priuatus vixit: postquam verò regnum adeptus est, dignitatem regiam ex aui nomine captasse. In re quidem ipsa & circumstantiis omnibus, mirus est consensus inter Iosephum & Lucam. Primùm, de loco conuenit. Vestem Iosephus dicit auro fuisse contextam, quæ solis radiis percussa, suum fulgorem vicissim redderet: arreptam fuisse hanc anam ab aulicis, vt deum consalutarent: subitò vulnus illi fuisse influctum: quin etiam bubonem fuisse visum, funi insidentem supra caput, qui futuræ cladis esset prænuntius. Ad eò autem non dubitat sacrilegam eius insolentiam hoc pœnæ genere fuisse castigatam, vt id palam fuisse ab ipso inter dira tormenta agnitum commemoret: En ego ille vestra prædicatione deus, vitam miserimo exitu finire cogor. De pace cum Tyriis & Sidoniis facta, nulla illic mentio: sed quòd ludos in honorem Cæsaris celebraret. Verùm pacis ratione potuit insitui ludorum celebritas: quod solemnne fuisse scimus.

23 CONFESTIM percussit eum.) S'icori pius Angelus gratiæ Dei minister fuit in liberando Petro, ita & n'ic eius vindictam exequitur aduersus Herodem. Solet autem Deus interdum vti Angelorum cælestium opera in pœnis infligendis: sed aliquando diabolos veluti carnifices statuit, quorum manu iudicia sua exerceat. Atque hoc promiscuè facit, tam erga fideles suos, quàm reprobos. Vexatur Saul per Sara'am, sed idem etiam factò Iob contigit. In Psalmo, plage quibus Deus impiis castigat, malis Angelis tribuuntur: sed videmus vt Angelus, qui præles est salutis Ecclesiæ Ægyptios in primogenitis percussit. quoniam malignos spiritus Scriptura vocat Dei Spiritus, quòd eius imperio, licet inuiti, pareant. sed vbi epitheton Mali non additur, sicuti hoc loco, intelligi debet Angelus qui sponte Deo obsequitur: forma tamen bubonis, cuius Iosephus meminit, diabolo magis figurando, quàm cælesti Angelo quadrabat. Porro, qualis fuerit species morbi, non ausim pro certo asserere. nomen, quo vsus est Lucas, significat, à veribus fuisse exesam. Multi coniciunt, morbum fuisse pedicularem. Hoc quidem certum est, foetore & putredine, quum adhuc spiraret, fuisse corruptum, vt esset quasi animatum cadauer. Ita, non tantùm diuis tormentis cruciatus fuit, sed omnium probris & ludibrio expositus. Nam pœnæ genus eligere Dominus voluit, quo superbi hominis ferociam extrema ignominia obrueret. Si à magno aliquo & valido exercitui victus esset, atque ad inopiam redactus, non ita animaduersum fuisset Dei iudicium: & fuisset hæc liberalis & regia castigatio: sed quum illi infesti sunt pediculi & vermes, & ex eius corpore foetida hæc putredo erumpit, quæ ipsam arrosam conficiat, pro sua dignitate ac merito tractatur. In hunc modum Pharao, quum aduersus Deum indomito fultu toties insurgeret, non regulariter à vicino aliquo Principe impetrus fuit, sed locustæ & bruchi fuerunt Dei milites ad gerendam cum eo bellum. nam quò quisque insolentius se extollit, eò dignior est, quem Deus contumeliosè ad extremos vsque inferos deiciat. Hæc ratio est, cur sicutium hunc deum Herodem veribus rodendum exposuerit: cuius rei tandem expressa illi fuit confessio, quum diceret, En ego ille vestra salutatione deus, miserè ad mortem rapior. Tam conspicuum horribilis vindictæ exemplum in regia persona tertere nos non parum debet, ne plus fumere nobis quàm par sit, ad eum: ac ne etiam fallaci hominum applausu & blanditiis tanquam mortifero veneno inebriari nos sinamus.

QVIA NON DEDISSET GLORIAM DEO.) Non ideo tantum damnatum sacrilegij, quia se deum vocari passus est, sed quia sui oblitus, honorem Dei ad se transtulit. Non legitur Babylonio regi datum fuisse similem plausum: cui tamen Propheta exprobrat, quòd se Deo æquare tentauerit. Ergo, hoc omnibus superbis commune est sacrilegij crimen, quòd sibi arrogando plusquam fas est, Dei gloriam obcurant. atque ita Gigantum more, quantum in se est, Deum è suo solo detrahere conantur. Vtunque Dei titulum non vsurpent, nec palam ore iactent se esse deos, quia tamen sibi rapiunt quod Dei proprium est, ipso in ordinem coacto, dii esse & haberi cupiunt. Porro, huius mali originem designat Propheta vno verbo, quum Nabuchadneser ita loquentem inducit, Ascendam. Quare, vnum est remedium, si quisque se in gradu, quo locatus est, contineat: qui humiles sunt & abiecti, altitudinem non appetant: summi autem Reges, & quicumque supra alios eminent, se tamen mortales esse meminerint, modestè que suam altitudinem Deo subsiciant. Ceterùm, notandum est, non satis esse, si ex dimidia parte tribuant homines honorem Deo, qui sibi in solidum vendicat quòd suum est: si aliqua ex parte se submittant quos vult penitus humiliari: Iam quum Scriptura omni sapientia, virtutis & iustitiæ laude nos exinaniat, ne minimam quidem gloriæ particulam sibi arrogare quisquam nostrum potest, sine sacrilegio Dei spoliatione. Ac mirum est, quum Scriptura pronuntiet quasi ex professo bellum Deo inferre quoties se effuerunt: fateamur autem omnes, non nisi exitio nostro id posse fieri: passim tamen maximam hominum partem furiosa audacia in suum exitium ruere. Vix enim centesimus quisque suæ conditionis memor, suam Deo gloriam intactam relinquit.

24 SERMO ATTEM DET.) Sublato tyranno, repentè Ecclesia quasi ex lupi faucibus erepta fuit. Ergo, quanuis fideles reputentur oues martirioni destinare, Ecclesia tamen hostibus suis semper est superstes: & sermo Dei, quanuis subinde oppressus videri queat impia hominum tyrannide, mox tamen de integro emergit. Neque enim consilium Luca fuit, tantùm referre quid acciderit post Herodis mortem, sed etiam hoc exemplo animos nostros erigere, vt certò statuamus, Deum, quòd tunc fecit, omnibus seculis facturum, vt Euangelij cursus per omnia hostium impedimenta tandem perumpat, ac quòd magis Ecclesia minuitur, cælesti benedictione augeat.

25 BARNABAS autem & Paulus.) Ministerium, quo Paulum & Barnabam defunctos fuisse scribit Lucas, ad eleemosynam referri debet, cuius supra facta fuit mentio, quum enim ab Agabo propheta prædicta esset sterilitas & fames, Antiochiæ collecta fuit pecunia à fratribus, qua Ierosolymitanæ Ecclesiæ essent leuarent. huius pecuniæ ferendæ prouincia Barnabæ & Paulo mandata fuerat. Nam Lucas ANTIOCHIAM reuersos fuisse dicit, vt transtulit sibi ad nouam historiam faciat. Addit, IOANNEM cognomine Marcum cuius mater honorificè prius laudata fuit, ab illis assumptam fuisse comitem, qui postea grauis & noxi inter eos dissidii causa fuit, vt videbimus.

v. Sam. 16.

c. 14.

Iob. c. 11.

& c. 7.

Exod. 12. c.

20.

Exod. 8. d.

17. 24.

Isa. 14. c. 13.

14.

Isa. 14.

Psal. 44. d.

21.

Rom. 8. g.

20.

1 *R*ANT autem quidam in ecclesia, quæ Antiochiæ erat, Prophetæ & doctores, Barnabas & Simeon, qui vocabatur Niger, Lucius Cyrenæus & Manaïm, qui cum Herode tetrarcha educatus fuerat, & Saulus.

2 *M*inistrantibus autem illis Domino & ieiunantibus, dixit Spiritus sanctus: Separate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod vocati eos.

3 *T*unc postquam ieiunauerunt, & precati essent, & illis imposuissent manus, eos dimiserunt.

1 Sequitur historia non tantum digna memoratu, sed cognitu etiam apprime utilis, quomodo Paulus ordinatus fuerit Gentium doctor. nam vocatio eius veluti clavis fuit, quæ Deus nobis aperuit regnum cælorum. Scimus viræ æternæ foedus peculiariter fuisse sancitum cum Iudæis, ita nisi ad nos Dei hæreditas, quam esse-mus extranei: & in-certa interposita erat, quæ domesticis ab alienis discerneret. Ego, nihil nobis profuisset, Christum saluere mundo actuali, nisi fingulari sublato, patef. etus nobis in Ecclesiam ingressus foret. Eph. 2. c. 11. Im quidem mandatum habebant Apostoli de Euangelio per totum orbem publicando, verum hæctenus se intra Iudææ metas continuauerunt. Quum Petrus ad Cornelium missus fuit, res ad eum noua erat & insolens, vt prodigij loco se habita fuerit: deinde, videti poterat illud esse privilegium paucis hominibus extra ordinem concessum: sed nunc, quum ex professo Paulum & Barnabam Deus Apostolos Gentibus designat, hoc modo ipsas equat Iudæis: vt Euangelium promissæ vtrisque commune esse incipiat. Nunc ergo dirigit maceris, vt qui prius erant, & qui propè, reconcilientur pariter Deo: & collecti sub vnum caput, pariter in corpus vnum coalescant. Ergo, Pauli vocatio non minus apud nos ponderis habere debet, quam si palam clamaretur è cælo Deus, salutem olim Abraham & semini eius promissam, non minus hodie ad nos pertinere, quam si ex Abraham effemus nati. Ideo tantopere multis locis laborat Paulus in asserenda sua vocatione: vt certè itatuæ Gentes, neque fortuitò, neque humana temeritate ad se perlatam fuisse Euangelij doctrinam, sed admirabilij primùm Dei consilio, deinde aperta vultione, dum testatum fecit hominibus quod apud se decreuerat. Mar. 16. c. 15.

ERANT IN ECCLESIA.) Quid dicitur, meo saltem iudicio, Doctores à Prophetis, quarto ad Ephesios capite, & prioris ad Corinthios duodecimo exposui. Hoc loco possunt hæc duo esse synonyma, vt significet Lucas, vios complures in illa ecclesia fuisse singulari Spiritus gratia præditos ad docendum. Certè non video qui conueniat PROPHETAS accipere, qui vaticinandi dono polleant: sed potius eximios Scripturæ interpretes notari a bitror. Tales autem docend. & exhortandi munus obibant, quemadmodum testatur Paulus prioris ad Corinthios quarto decimo. Spectandum est Lucæ consilium: Paulus & Barnabas Antiochenæ ecclesiæ ministri erant, inde nunc ipse Deus aliò euocat. Ne quis putaret ecclesiam illam probis & idoneis ministris nãdatam esse, vt cum eius damno Deus aliis confuleret: occurrit Lucas, ac docet tales fuisse eius copias, vt aliorum inopie succurreret, nihilominus residuum haberet, quantum in vsum suum esset satis: vnde apparet, quam liberaliter effusa fuisset Dei gratia in ecclesiam illam, vnde riuus huc illic deduci possent. Sic etiam nostro tempore quædam ecclesiæ Deus præ aliis locupletat, vt sint ad propagandam Euangelij doctrinam seminaria. MANAÏM, qui simul educatus fuerat cum Herode, ex nobili aliqua familia ortum fuisse oportet, qui Herodiæ sodalis additus fuerit. Hoc autem data opera Lucas commemorat, vt pietatem eius nobis prædicet: quia contempro mundi splendore, ad humilem & contemptum Christi gregem se contulisset. Poterat certè vnus esse ex præcipuis alicui, si in animo eius regnasset ambitio: atqui, vt Christo se totum adicat, non recusat illos honorum fumos cum probò & ignominia mutare. nam si reputamus qualis tunc fuerit Ecclesiæ cõditio, non potuit Euangelio nomen dare, quin se vulgari infamiæ subiceret. Ergo, eius exemplo eundem nos Dominus vult ad modum contemptum, vt forti atque animo calcare totum mundum discant, qui aliter verè non possunt esse Christiani, quia ea quæ carni preciosa sunt, tanquam iuxta impedimenta abiciant. Gen. 22. c. 17.

2 *MINISTRANTIBUS ILLIS DOMINO.)* Verbum quo vtitur Lucas, non modò Sacris operari, sed interdum etiam Publica munia obire significat. Cæterum, quoniam Gentilium facia vt plurimum hostiis & victimis contabant: sepe pro S. crucifixa offerre accipitur. qui sensus Papistis maxime arripit, vt aliquod fuisse in vsu Apostolis sacrificium probarent. verum vt illis detur quod postulant: ridiculè tamen in suæ Missæ patrocinium Antiochenos Doctores sacrificasse obtendunt. Primò, quum verbum sit pluralis numeri, sequitur, Missas fuisse à singulis celebratas. Sed omissis ineptiis, considerandum esse de eo, quale sacrificij genus Ecclesiæ suæ Christus commendauerit. Fugunt Papistæ sibi ad immolandum Christum & pacem cum Deo eius mactatione reddendam, inunctum esse sacerdotij munus. Huius rei ad eò in Scriptura, nulla fit mentio, vt potius hunc sibi vni honorem Filius Dei vendicet. Quare, aliud est Christianæ Ecclesiæ sacerdotium, vt scilicet quisque se & sua Deo offerat: publici autem ministri spiritali Euangelij gladio animas sacrificent, quemadmodum Paulus quinto decimo ad Romanos docet. Ad hæc, preces omnium piorum, spirituales sunt laborum vitulij, quibus itè placatur Deus, quum illi è sacro altari offeruntur: hoc est, Christi nomine, decimo tertio capite ad Hebræos. Quum ergo nunc Lucas recitat MINISTRASSE Deo Prophetas & Doctores, quum loquuntur est illis Spiritus: nihil aliud intelligi, quam fuisse tunc in actione publica. Addit ieiunium, vt sciamus eorum meutes omni impedimento fuisse solutas, ne quid obstaret, quo minus vaticinio magis attentæ essent. Cæterum, dubium est, fuerit ne susceptum ab illis ex professo ieiunium, an solum significet Lucas, vsque ad tempus illud fuisse ieiunos. Hoc quidem extra controuersiam est, expressas fuisse istas circumstantias, quò plus fidei apud nos habeat Pauli vocatio. Rom. 15. d. 16. Of. 14. c. 32. He. 15. c. 15.

SEGREGATE MIHI.) Iubet Deus Ecclesiæ suffragiis emitti Paulum & Barnabam, quò ipsos destinauit. vnde colligimus, nullam esse legitimam Pastorum electionem, nisi in qua Deus primas tenet partes. Nam quòd iustè à Ecclesia eligi Pastores & Episcopos, non ideo tantum licentiæ permittit hominibus, quin ipse tanquam summus moderator præsideat. Differt quidem ab hac Pauli & Barnabæ designatione, ordinaria Pastorum electio, quia futuros Gentium Apostolos cælesti oraculo confitui oportuit: quod quotiè die in ordinandis Pastoribus fieri necesse non est. Hoc tamen commune habent, quòd sicuti Paulum & Barnabam testatus est Deus suo decreto iam ad Euangelium prædicandum destinatos esse: ita non alios ad docendi munus vocari fas est, nisi quos iam Deus sibi quodammodo delegit. Porro necesse non est, vt nobis Spiritus è cælo inlacet, diuinitus vocatum esse eum de quo agitur, quia quos Deus instruxit necessariis dotibus, quum eius mæx

formati sunt & aptati, non secus ac de manu, vt aiunt, in manum ab eo nobis traditos recipimus. Sed quòd hic dicit Lucas, Paulum Ecclesie suffragis ordinatum esse: videtur minimè Pauli verbis esse consentaneum, vbi se vel ab hominibus, vel per homines vocatum esse negat. Respondeo, mulò ante creatum fuisse Apostolum, idque nullis hominum suffragiis, quàm ad Gentes mitteretur: & iam Apostolorum per annos complures sanctus erat, quom nouo oraculo ad Gentes accitus fuit. quare vt Deum habeat Apostolorum sui auctorem, non immerito homines excludit. Nec verò ideo nunc ab Ecclesia ordinari eum præcipit, vt ab hominum iudicio eius vocatio pendeat: sed decretum illud suum quod paucis adhuc notum erat, Deus nunc promulgat publico edicto, & solemnè Ecclesie subscriptione obfignari iubet. Sensus ergo verborum est, iam adesse tempus, quo Paulus Euangelium spargat inter Gentes, & diruto pariete Ecclesiam colligat ex Gentibus, quæ prius extraneæ fuerant à regno Dei. nam quauis hæctenus eius opera Deus Antiochiæ & alibi vsus esset, hoc nunc demum peculiare accessit, quòd Gentes voluit in eadem cum Iudæis vitæ hæreditatem cooptare. Quòd si ab initio sic creatus esset Ecclesie doctor, ne tum quidem per homines fuisset vocatus. nam quum Dominus à se vocatum pronuntiat, quid reliquum facit Ecclesie, nisi vt obedienter subscribat? neque enim hic interponitur hominù iudicium quasi in re ambigua, neque suffragiis est libertas. Sed tenendù est quod dixi, non constitui nunc demum in ordine Doctorum Paulù & Barnabam, sed extraordinariù illis munus iniungit, vt vulgò ad Gentes proferre Dei gratiã incipiant. Atque id lonat verba quum dicitur, SEGREGATE ad opus. Nouum enim opus procul dubio, & adhuc inusitatum designat. Sed quomodo locius hic & collega Paulo adiungitur Barnabas, quum nusquam legitimus docendi officium esse? imò qui loquendi partes semper Paulo, tacitus ipse concessit? Respondeo, satis multas loquendi occasiones illi subinde, absente Paulo, fuisse oblatas, vt satis esset ambobus negotij. neque enim locis omnibus adesse semper vnus poterat. Dubium quidem non est, quas Deus mandauerat partes fideliter obisse, nec fuisse mutum spectatorem. diserè verò conones ab eo habitas non exprimi à Luca cur miremur, quando ex Paulinis vix millesimam quamque recitat?

DIXIT SPIRITVS.) Quequid tergiversandi causa obicitur Macedonius cum sua secta, diuine tamen Spiritus essentia clarior hic habemus elogium, & solidius quàm vt eludi possit. Nihil magis Dei proprium est, quàm vt potestate sua & imperio vnus Ecclesiam regat. atqui hoc iuris sibi vindicat Spiritus, quum iubet sibi Paulum & Barnabam segregari, & suo nunc vocatos esse testatur. Certè mutuum & capite truncum Ecclesie corpus faceri necesse est, nisi Deum agnoscerimus, qui suo eam arbitrio constituit, qui præstitit illi Doctores, qui progressus eius, & ordinem moderatur. Sic etiam postea cap. 20. in Pauli concione habebimus, Episcopos omnes à Spiritu sancto positos esse, qui Ecclesiam gubernent. atqui nemus legitimus Ecclesie Pastor censendus, eodem Paulo teste, nisi qui à Deo vocatus est, nec alia nota Deus pseudoprophetas designat, quàm quòd ipse eos non miserit. Ergo Spiritum sanctum verè Deum esse colligimus, cuius authoritas ad eligendos Pastores sufficit, & cuius iussum in illis creandis imperium est. Quod item ex Isaie verbis confirmatur. Et nunc ecce Iehoua misit me & Spiritus eius. Notandum præterea ex his verbis, quòd si persona verè in Deo subsistens. Nam si Sabellij commentum admittimus, quòd Spiritus nomen hypostasin non designet, sed nudum sit epitheton, inæpta & absurda erit locutio, quòd Spiritus sanctus dixerit inceptè etiam Isaia ei adscriberet Prophetæ missionem.

3. QVVM IEIUNASSENT ET PRECATI ESSENT.) Vt obediant oraculo, Paulum & Barnabam non tantùm dimittere, sed etiam solemnè ritu instituant Gentium Apostolos. Ieiunium hoc ex professo susceptum esse non dubium est. Ieiunio prius fuisse dixit Lucas, quum ministerio suo intenti essent: id fieri poterat ex more, nunc diuersa ratio est. Nam indicto publicè ieiunio, quod in rebus arduis & magnæ difficultatis fieri solebat, se & alios ad serium precandam ardorem incitant. Etenim orationi adminiculum hoc sæpe in Scriptura additur. Atqui (tantæ molis erat Christi regnum inter Gentes erigere) non immerito Antiocheni Doctores sollicitè Dominum rogant, vt det pares seruis suis humeros. Finis autem orandi non erat, vt spiritu prudentiæ & discretionis illorum iudicia regeret Deus ad eligendum: quia de hac re sublata erat disputatio: sed vt Dominus prudentiæ & fortitudinis spiritu eos instrueret, quos ipse iam sibi delegerat: vt virtute sua contra omnes Satanæ mundi que iussus inuictos redderet: vt benediceret eorum labores, ne infructuosi essent, vt ianuum aperiret nouæ Euangelij promulgationi. Impositio manuum quam tertio loco recenset Lucas, consecrationis species erat, sicuti dictum est capite 6. nam ceremoniam quæ ex vetusto legis more recepta erat inter Iudæos, retinuerunt Apostoli: non secus ac genuflexionem & similes ritus ad exercendam pietatem viles. In summa non alio spectabat manuum impositio super Paulum & Barnabam, quàm vt eos Deo offerret ecclesia, & suo consensu palàm testatum faceret diuinitus illis iniunctum hoc munus esse. Nam vocatio propriè solius Dei fuit: externa autem ordinatio ecclesie, idque ex cælesti oraculo.

- 4 *Illi ergo emissi à Spiritu sancto profecti sunt Seleuciam, & inde nauigauerunt in Cyprum.*
 5 *Et quum essent Salamine, annuntiauerunt sermonem Dei in synagogis Iudeorum. Habebant autem & Ioannem ministrum.*
 6 *Quum autem pertransissent in insulam Paphum vsque, inuenerunt quendam pseudoprophetam Iudæum, cui nomen Bar-iesus.*
 7 *Qui erat cum Sergio Paulo Proconsule viro prudente. Hic accitis Barnaba & Paulo querebat audire sermonem Dei.*
 8 *Resistebat autem his Elymas magus, sic enim exponitur eius nomen, querens auertere Proconsulem à fide.*
 9 *Saulus autem qui idem Paulus, plenus Spiritu sancto, & intentis in eum oculis,*
 10 *Dixit, O plene omni dolo & malitia, fili diaboli, inimice omnis iustitie, non cessas subuertere vias Domini rectas!*
 11 *Et nunc ecce manus Domini super te, & eris cæcus, non videns solem vsque ad tempus: continuo autem cecidit super eum caligo & tenebra, & circumiens querebat quis eum manu ducerent.*
 12 *Tunc videns, Proconsul quod acciderat, credidit, admirans super doctrina Domini.*

EMISSI à Spiritu sancto.) Nulla hic electionis ab ecclesia factæ mentio, quia vocatio profus diuina erat.

tantum manu Dei oblatas amplexa erat ecclesia. Dicit primò venisse Seleuciam, quæ erat vibs Syria. Tuit quidem eiusdem nominis regio: sed magis probabile est Lucam de vrbe loqui, ex qua brevis in Cyprium tractus erat.

5 **SALAMINE** primùm, quæ est vibs Cypriaris nota & celebris, munus docendi aggressus esse narrat. Videntur tamen peiperam suspicari, quàm specialiter missi sint ad Gentes, Iudæis tamen annuntiant Dei sermone. Respondeo, non ita fuisse Gentibus additas, vt post habitus Iudæis necesse esset protinus ad Gentes concedere, neque enim Deus quum illos Gentibus attribuit Doctores, munere abdicauit quod hæctenus exercuerant. Ita nulli raro prohibuit, quin Iudæis promiscuè & Gentibus operam suam conferret, quin etiam à Iudæis fieri debuit exordium, vt in fine capit' s videbimus. Addit etiam obiter Lucas, salutis fuisse à Ioanne, neque enim priuatiu, vel ad vñs corporis ministrum illis fuisse significat: sed potius quod ad prædicandum Euangelium adiutor fuerit, eius studium & industriam laudat. Non quòs flagrans esset honoris gradus, sed communis omniu operæ, quò minus excusabilis postea huc, quum sanctam vocationem desereret.

6 **QVVM** transiissent.) Credibile est non caruisse prius fructu huius transitum, & certè non tacuisse Lucas de generali repulsa, sed factus habuit d' cere, non fuisse in itinere ab officio docendi seruos, ad h' storiam memorabilem properans, quam mox narrabit. Ceterum, quum Salamis in litore orientali sita, vñam spectaret, Paulum & Barnabam, vt Paphum venientes, per mediam insulam iter facere oportuit ad laus oppositum. Nam Paphus vñs maritima erat versus meridiem. Porò quum tota insula Venetis sacra esset, præcipua tamen idolis sedes erat Paphus, quò magis admiranda est Dei bonitas, quòd Euangelij salutem in tam fœdè sacræ tetam speluncam penetrare voluerit. Qualis enim integritas, & pudicitia, & honestas, & temperantia in ea vrbe viguerit, conuere inde licet, quòd religio incolis luminam ad quæ is probra & flagitia licentiam dabat.

IN VBNB RVNT pseudopphetam quendam.) Quum prius apud Iudæos corrupta esset religio, non mirum est, si ad multas impias superstitiones delapsi sint. Quum autem hæctenus prof' fii essent peculiariter quendam Deum colere, speciosus hic fuit ad fallendum color, quum ignoti Dei nomen licenter prætererent: sed hoc mirum est, quomodo grauem & prudentem virum suis præiugis capere potuerit Elymas. Scimus enim Iudæos tunc fuisse toti mundo exolos: præsertim verb' apud Romanos, vñ cum odio exterius erat eorum contemptus. Iam Lucas non sine causa Sergij prudentiam diserte commendat, ne quis stultitiam eius ac leuitatem putet magi imposturis fuisse obnoxiam. Vniuic scilicet in clarò speculo ostendere, quàm euania dicit, & nihili carnis prudentia, quæ sibi à tam crassis Satanæ fallacis cauere nequit. Ecce vbi non lucet Dei veritas, quò magis homines lapere videntur, è turpius desipiunt, videmus quàm fœda superstitionum prodigia in Gentibus maxime acutis, & omni doctrina genere excultis grassata sint, ergo nec iudicium, nec prudentia nisi à Dei Spiritu. Atque hæc iusta Dei vltio est in omnes idololatrias, vt in reprobum sensum traditi nihil discernant. Rom. i. ca. Quamquam fieri potest, vt veterum superstitionum ratio Sergius Paulus ad puriorem Dei cultum iam tunc aspirauerit, quum in eisdem in magum illum, quod si recipimus, admirabile sanè Dei iudicium fuit, quòd hominem pio de ydeterio affectum passus sit in extraneis Satanæ decipulas se proicere. Sed electos suos interdum sic Deus exercet, vt circumgat per varios errores, antequam in viam dirigantur.

Ro. i. d. 8.

7 Quòd autem Sergius Paulus melius aliquid appetens, quàm quod à pueritia didicerat, infeliciter ad diuersas superstitiones tractus fuerit, inde conuicio, quòd Paulum & Barnabam v'no sibi accessit mag' stros, quendam ergo veri Dei licet adhuc ignoti reuerentiam conceperat, & quum persuasus esset verum esse Deum, qui in Iudæa colabatur, cupiebat ex eius verbo puram & certam pietatis regulam cognoscere: gustatis pseudopphetæ delirius suspensus hæret. Nec dubium est, quin sollicitet Deus e us animum, ne in vanitate profusus acquirere, quauis se ad tempus homini improbo fallendum permitteret.

8 **AVERTERE** proconsulem à fide.) Non mirum est, si lucem repellere conetur impostor, qua videbat tenebras suas discuti. Idem hoc è nobis certamen est cum innumeris tabulis, qui fumos suos vendere soliti, quibus possunt artibus & fallacis simplicium oculos claudunt, ne exortum iustitiæ solem cernant. Cum talibus impediendis nobis iustandum est, nam vt non semper & vbique præsto sint magi qui negotium nobis faceant, latius multa auocamenta ingerit Satan, quæ mentes nostras occupant ad Christum arcendum: quibus excipiendis nimis prompta est caro. Denique & mundi illecebræ, & prauis carnis nostræ affectus totidem sunt incantationes, quibus fidem Satan euertere non desinit.

9 **S A V L V S** autem, qui & Paulus.) Ostendit nunc Lucas quomodo nodum Deus abiuperit quo Proconsul ligatus erat, nam quum mago nimis esset deditus, non poterat tanquam solutus & liber veram doctrinam amplecti: in credibili enim modo quas illaqueauit mentes diabolus sibi mancipatas tenet, vt apertissimam veritatem non cernant: illo autem prothæo facilis ad Proconsulem Paulo aditus fuit. Obserua autem quod dicit Lucas **F I D E M** euerit, quum oppugnatur Dei verbum, vnde colligere licet, fidem in verbo effusa fundatam, vt absque hac futura ad quoslibet impetus labascet: imò nihil aliud esse quàm spirituale verbi Dei ædificium.

10 **P I E N E** omni dolo.) Tantus excandescentiæ ardor non temetè obrepfit Paulo, nullum enim profectum sperabat, si moderata & placida ratione ageret. Semper quidè exordièdum à doctrina: monèdij, etiam hortandi & stimulandi sunt, quos nondum penitus oblitinos esse constat. Nec certè Paulus primo statim ingressum vehementer in magum fulminat: sed vbi eum videt malitiosè, & ex professo cum pietatis doctrina beilum gerere: non secus ac Satanæ mancipium tractat. Sic cum deploratis Euangelij hostibus agendum, in quibus aperta contumacia, & impius Dei contemptus se profert: præsertim vbi aliis viam obstruit. Ac ne quis præter modum excanduisse Paulum existimet, diserte exprimit Lucas, Spiritus instinctum illi fuisse ducem, quare non modò reprehensione caret hic zeli feruor, sed horribilem metum incutei debet profanus Dei contemptoribus, qui insurgere contra eius verbum non dubitant: quandoquidem in eos omnes non ab homine mortales, sed à spiritu sancto per os Pauli fertur hæc sententia. Quantum ad verba spectat, locus hic resellit eorum errorem, qui Saulum putant nomen sibi ex proconsule sumpsisse, quasi victoriæ triumphum erigeret. Multæ quidè sunt in contrariam partem rationes & satis validæ: verum locus hic vnus sufficit, vbi demonstrat Lucas nodum adducto ad fidem Proconsule, fuisse binominem. Nec dubium est, quin gentile inter Iudæos nomen retinuerit, scimus autem hoc fuisse vñtatum, vt qui euas erat Romani, nomen aliquod Italicum mutarentur. Verisimam Lucas dolo coniungit, quæ syncritas contraria est: dum scilicet astuti homines versatili suum ingenium huè illuc transformant, vt nihil habeant vñm vel simplex: quanquam nomen Græcum, quo vitur Lucas, promptam ad nocendum audaciam significat: fed prior significatio melius conuenit. Per **F I D E M** diaboli intelligitur homo perditus, ac deploratus. Tales sunt omnes, qui malitiosè, & quasi data opera quod iustum est agere iam oppugnant: deo subicit Paulus magum esse **INIMICVM** omnis iustitiæ.

Non desinis euertere.) Vias Domini appellat totam rationem qua nos ad se deducit. hanc testatur Planam esse & rectam : magum autem accusat, quòd suis ambagibus & strophis eam contortam, flexuosam, & perplexam reddat. vnde utilis doctrina colligi potest, diaboli scilicet atqui fieri, ne facili cursu ad Dominum pergamus. simplicem enim viam & minimè spinosam in verbo suo nobis monet. Quare sedulo cauedi sunt impostores, qui suis vel salebris, vel spinis viam impediunt, vel reddunt nobis asperam. Hic verò repetere iterum conuenit quod prius attingi, non semper dandum esse vitio Christi seruis, si violento impetu ferantur contra professos sanæ doctrinæ hostes: nisi fortè Spiritum sanctum intemperantiæ reum agere libeat. Neque tamen ignoro quàm procliuus sit hac in parte lapsus: quòd magis ad cauedum intentos esse pios doctores necesse est. primùm, ne zeli prætextu, carnis affectibus indulgeant: deinde, ne præcipiti & intemptiuo feruore ebulliant, vbi adhuc moderationi est locus: tertio, ne funilibus ac indecoris couitiis habenas laxent: sed tantùm vt rei indignitatem verborum grauitate expriment. Talis fuit sancti zeli & spiritus vehementia in Prophetis, quam si turbulentam iudicant molles & delicati homines, non reputant quàm clara & preciosa sit Deo sua veritas. Nunc non vnus Elymas ad subuertendam fidem insurgit, sed innumeri, & quidem longè seceleratorios. Videmus enim quàm sacrilega audacia omni honore Deum spoliens, quàm scædis corruptelis totâ religionem profanens, quàm crudeliter miseris animas præcipitem in æternum exitum, quàm indignè Christo illudant, quàm foedè totum Dei cultum deformant, quàm atrocibus probis lacient lacram Dei veritatè, quàm barbara tyrannide Ecclesiam Dei vastent: vt eos dicas Deum pedibus calcare. Sunt tamen morosi pleurique Philosophi, qui furiosos illos gigantes blanditiis muceri vellent. Atqui quum tales palàm sit nunquã gustasse quid sibi velit illud, Zelus domus tuæ comedat me: eorum ut ferogei, aut veterno potius valere iusto, acriter, vt deet, in asserenda Dei gloria vsque ad summum feruorem effugamur.

1. sal. 69.
b. 10.

1 Cor. 11.
d. 16.
A. c. j. a. j.

11 Ecce manus.) Manus hic ponitur ad plagam infligendam: quo significat Deum huius vindictæ esse auctorem, te verò duntaxat ministrum. Porro, hæc facultas mihi esse videtur, quam Paulus ipse 12. prioris ad Corinth. *id est* appellat. Nam sicuti tollebant virtute Spiritus ad iuandos miraculis fideles, sic flagellum in manu habebant, quo rebelles & obstinatos domarent. Talem Petrus in Anania & Sapphia Dei vindictâ exeruit: sed quoniam miracula vt plurimum Christi naturam referre debebant, qui totus humanus est, suauis, beneficus, & misericors: ideo rara diuersæ potentie exempla per Apostolos edi voluit. neque putandum est hac facultate fuisse instructos, quoties libitum esset quempiam vlsceri, sed Spiritus Dei, qui sic eos armabat, idem ad rectum & legitimum vsum director fuit. Itaque memoria tenendum est quod prius habuimus, Paulum Spiritus instantiuloquutum esse. Porro, vindictæ genus valde appositum fuit. nam quum solem obtenebrare magus tentaret, & aliis præcipere lucis beneficium, ipse in horribiles tenebras iure demersus fuit. Sed quum hodie multi ex Papistis impietate magum istum superent, mirum videri potest, cur illis imponè cedat audacia, in qua tam insolenter se iactant. An manus Dei imbecillior esse cepit: an illius minor tangit gloria suæ cura? an vindicandi Euangelij studium remisit? Respondeo, Visibilem hanc poenam, quæ mago semel inflicta fuit & similes, perpetuæ iræ Dei exempla esse in eos omnes qui puram Euangelij doctrinam vel corrumpere & adulterare, vel palàm fidei calumniis oppugnare non ventur. scimus enim in hunc finem ad tempus edita fuisse miracula, vt perpetuò vigeant, ac ante oculos versentur, nobisque luceant ad spectanda Dei iudicia, quæ oculis non ita conspicua sunt. Cæterùm, Deo hanc vel illam rationem, qua puniat hostes suos, præscribere nostrum non est. Sergius Paulus, qui ante virilem ætatem nullum religionis veræ gulfum habuerat: qui à pueritia variis superstitionibus imbutus, valde ardua obstacula habebat, quæ ipsum à fide prohiberent: qui postremò magi delirij fascinat, vix poterat ad fidem accedere, non leuibs adminiculis opus habuit: hinc factum est, vt Deus quasi è celo manum apertè porrigeret. quanquam in eius persona, nos omnes adiunxit. Idem enim Euangelium, cuius tunc sancta fuit autoritas, hodie nobis prædicatur. neque tamen ita cessat Deus, quin diuersis modis formidabilem suam potentiam contra Euangelij hostes exerat: nisi ad eius iudicia tã hebetes nobis essent oculi.

12 Tunc proconsul videns.) Hoc est quod dixi, abruptos fuisse laqueos, quibus ipsum deuinctum Elymas tenebat. miraculo enim ad fidem deductus fuit: quia initium fidei est ac præparatio, doctrinæ reuerentia. Quum ergo minimè obsecrum diuinæ virtutis specimen oculis cerneret, Paulum agnouit diuinitis missum esse, atque ita eius doctrinam, in cuius fide prius hæsitabat, suspicere incepit. Nunc si Dominus Euangelij fidem, quæ tot tamque validis vndique machinis concutitur, mirabiliter in multorum animis firmam sustinet, si incredibili modo facit, vt per mille obstacula eluctetur fidei cursus, hæc eius gratia contenti, ne obmurmuremus vel cum eo expostulemus, ac si deterior esset nostri conditio, si miracula quotidie noua pro veto nostro non fiant.

13 Quum autem à Papho soluisset Pauli comites, venerunt Pergen Pamphylia. Ioannes autem digressus ab ipsis, reuersus est Ierosolymam.

14 Porro illi quum regionem transissent Pergæ, venerunt Antiochiam Pisidiæ, & ingressi in Synagogam die Sabbathorum, sederunt.

15 Post lectionem verò Legis & Prophetarum, miserunt Magistri Synagogæ ad eos dicentes: Viri fratres, si est in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

13 Narratur hic altera Pauli statio. nam Papho digressus, quum venisset Antiochiam Pisidiæ, illic memorabilem concionem habuit, quam vnà cum successu referet Lucas. Prius tamen obiter commemorat Ioannes discessum, quia postea tristic dissidij causa fuit. Quum dicit Pauli comites soluisse Papho, primo loco intelligit Paulum ipsum, deinde alios excepto vno. Ita notando eius mollitiem, alios laudat, qui infatigabili constantia Paulum sequuti sunt.

14 Ingressi die Sabbathorum.) Numerum pluralem loco singularis posuit, sicuti alibi sæpe in Scriptura occurrit. Solebant enim Sabbathis conuenire, ne ipsorum otium inutile & ignauum foret. Habebat quidem Sabbathi institutio & alium finem vt spiritualis quietis effectus figura, dum fideles mundo & carni mortui, propria voluntate se abdicant, & cessant à suis operibus. Huius veritas, quia nobis constat in Christo, dum illi conspuitur exiuitum veterem hominem, ideo vetus figura præterit. Sed Deus politicum vsum simul spectauit, vt Iudei curis omnibus aliis & negotiis soluti, sacros conuentus agerent. ita cessatio ab operibus terrenis, cælestibus suis exercitiis locum dabat. Sic & hodie feriis vtendum est. ideo enim alia omnia intermittere conuenit, vt liberius Deo vacare liceat.

15 Post lectionem Legis.) Precum nulla fit mentio, quas tamen certum est minimè omiffas vel neglectas fuisse. fed quia Lucæ propofitum erat tellere, quam Paulus illic habuit concionem, non mirum est, fi lolum commemoraret quæ ad docendi ordinem fpectabant. Est autem hic insignis locus, ex quo difcimus quales illo feculo apud Iudæos tractandæ doctriinæ fuerit ratio. Legi & Prophetis dabatur primus locus: quia nihil Ecclefiæ proponere fas est, quod non ex illo fonte hauftum fuerit. Hinc etiam colligimus, non fuppetiffant fuisse inter paucos Scripturam, fed omnes ad eius lectionem promiffuè fuisse admissos: poftea, qui doceandi & exhortandi gratia pollebant, fecundas habebant partes tanquam interpretes Scripturæ quæ lecta erat. Oflendit tamen poftremo Lucas, non omnibus permiffum fuisse loqui, ne ex licentia nateceretur confufio: fed exhortandi munus certis hominibus fuisse mandatum, quos Principes Synagoge, aut Magiftrōs nominat. Itaque Paulus & Barnabas non ftatim ad loquendum prorumpunt, ne conuictum ordinem nimia feftinatione perturbent: fed modeste expeftant, dum fiat dicendi copia: idque eorum permiffu penes quos publico confensu authoritas erat. Scimus quàm corruptus tunc fuerit illius populi ftatus, & Lucas tandem in fine capituli ostendit. Antiochenos istos in refpuenda Christi gratia, plusquam fuperbos & præfactos fuisse: & tamen hoc boni refiduum inter ipfos erat, vt eorum coetus decenter & honestè effent compositi. quò magis pudenta est tam deformis confufio, qualis hodie inter eos qui Christiani haberi volunt, confpicitur. Scripturam quidem Papiſtæ in fuis templis, alta & sonora voce cantillant, fed lingua incognita, vt nullus ad populum fructus redeat. Ratio quicquam doctriinæ accedit, ac tunc quoque longè prætaref silere impios rabulas, qui pro Dei verbo impura fua commenta ingerunt: & impietatum fuatum factore contaminant quicquid facrum est.

Si quis in vobis est.) Hæc locutio denorat quicquid est in hominibus gratiæ ad Ecclefiam ædificandam, id esse quasi depositum. Quamquam particula, *in*, secundum phrasim Hebraicam, potest fuperuacua esse. Ideo præfius in ea re non inftitit: quia simplex potest esse sensus, fi qua vobis exhortatio est quæ apta fit, & utilis populo. Cæterum exhortatio doctriinam non excludit. fed videtur hoc nomen communi vtu fuisse apud eos receptum, quia proprie Doctōris officium est, non proferre quicquam ex suo sensu nouum: fed Scripturam, qua comprehenditur tota piorum sapientia, ad præfentem populi vium aptare. Hoc modo non tantum docent, quàm doctriinam aliunde fumptam in ædificationem Ecclefiæ accommodant. quod ego per verbum **EXHORTANDI**, notari auctior.

16 *Surgens autem Paulus, quum manu signum silentij dedisset, dixit: Viri fratres qui timetis Deum, audite.*

17 *Deus populi huius elegit patres nostros, & populum extulit, quum inquilinus esset in terra Ægypti: & eos eduxit inde brachio excelso.*

18 *Et circiter quadraginta annos tulit eorum mores in deserto.*

19 *Et deleuit septem gentibus in terra Canaan, terram ipsorum illis hereditariam dedit.*

20 *Post hæc annis circiter quadringentis & quinquaginta dedit Iudices vsque ad Samuelem Prophetam.*

21 *Inde postularunt Regem, & dedit illis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Benjamin annis quadraginta.*

22 *Et sublato illo suscitauit illis David in Regem, de quo testimonium reddens dixit: Inueni David filium Iesse, virum secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates meas.*

23 *Cuius ex semine Deus secundum promissionem suscitauit Israeli saluatorem Iesum.*

16 Initio notandus est concionis ftatus, ne putemus verba temerè in aërem fundi. videtur quidem ab o-uo ordiri Paulus, fed nihil dicit quod non optimè præfenti inftituito conueniat. Confilium eius est, Iudæos ad Christi fidem adducere: quod vt fiat, ostendi illis necesse est, hoc vno ipfos excellere præ aliis gentibus quia illis promiffus est Saluator: cuius regnum summa & vnica eius fit felicitas. Hoc igitur Pauli exordium est. Quod electi sint olim, vt peculiaris essent Dei populus: quod tot beneficiis, quantumvis indignos se præstarent, continua ætatum serie fuerint affecti, hoc à promissione Messie pendere, & fpectare ad eum fcopum, vt per munus Messie eos Deus gubernet: ac proinde nihil esse quo glorientur, nisi sub caput suum colliganur, imò nisi oblatum recipiant, irritum fore vitæ foedus quod Deus cum patribus ipsorum pepigerat, nullamque fore adoptionem. Huc fpectat prima pars concionis, præcipuum hoc esse Legis caput, & foederis diuini fundamentum, vt Christum habeant ducem ac præfidem, qui omnia apud eos inftituret: sine eo nec stare religionem posse, & ipsos fore miserimos. Inde Paulus ad alterum membrum descendit, quod Iesus ille quem prædicat, verè fit Christus, per quem exhibita fit salus populo. modum etiam redemptionis per ipsum partæ, explicat. præterea de virtute eius & officio differit, vt fcient quid ab ipso bonorum fperandum fit. Extrema claufula obuiationem continet. horribile enim illis iudicium minatur, fi auctorem salutis vltro se offerentem refpuant. ad quem cupidè expetendum Lex & Prophetæ eos sollicitant. Hæc ferè summa est: nunc singula fuo ordine excutiam.

VIRI fratres.) Quia satis tenebat Paulus multos esse degeneres Abrahæ filios: duplici nomine compellat Iudæos quos alloquitur. Primò, vocat FRATRES, respiciens ad commune genus: simul tamen admonet veros fore Israelitas, fi Deum timeant. ac tunc quoque demum idoneos fore auditores: quia timor Domini, principium sapientiæ. Eadem ratione attentos reddit fideles, & sibi audientiam apud eos conciliat: ac si diceret, Quamuis multi se iactent filios Abrahæ, qui minimè tanto honore digni sunt, ostendite vos non esse adalternum semen. Hinc dicamus non esse vnus seculi vitium, quod probi & synceri cultores hypocritis permixti commune inter se habent Ecclefiæ nomen. fed hoc sedulo nobis agendum, vt re ipsa fimus, quod dicimur: quod prælabitur verus Dei timor: non externa tantum professio.

17 DEVS populi huius.) Hæc præfatio testis erat Paulum minimè nouitatem aliquam moliri, quæ populum à Lege Moſis abduceret. Vnus quidem est gētium omnium Deus: fed **DEVM** populi illius vocat, cui se deuinxerat,

& qui colebatur inter posteros Abrahamæ, penes quos solos pura & integra vigeat religio. Eodem pertinet quod mox subiicitur, **E L E G I T** patres nostros, testatur enim his verbis, nihil se nimis captare, quam vt à Deo vero & viuo deficiant, qui eos à reliquo mundo segregauit. Nec mihi sanè dubium est, quin clarius expresserit, se Deum illis non ignotum, vel nouitium prædicare: sed qui pridem eorum patribus innotuerat, ita breuiter complectitur solidam Dei noticiam, quæ in Lege fundata erat, vt stabilis maneat eorum fides ex Lege & Prophetis concepta. Interea tamen gratitudo Dei amorem erga populum illum commendat. vnde enim tactum est, vt soli Abrahamæ filij, Ecclesia Dei essent ac heredes, nisi quia ipsos à reliquis gentibus discernere Deo placuit? Nulla enim fuit dignitas, quæ ipsos discerneret, sed discrimen cepit ex Dei amore, quo gratis complexus est Abraham. Hic gratuitus Dei fauor, sepe à Mose Iudeis in memoriam reuocatur. vt Deuteronomij 4. 7. 10. 14. 31. & alijs locis: in quo diluete admirab. his consilij sui speculum nobis Deus proposuit. quòd nihil excellentiæ in Abraham reperiens homine ignobili ac misero idololatra, eum tamen vniuerso mundo prætulit. Porro hæc electio, sicuti circumcisio, totius populi communis fuit, qua sibi Deus Abrahamæ semen cooptauit, sed fuit à teta quoque electio magis abtcondita, qua sibi ex multis Abrahamæ filijs paucos Deus fecerens, testatur fecit non omnes qui secundum carnem progeniti sunt ex Abraham, in spiritualli genere censeri.

Deut. 4. f. 17. & 7. & 8.

P O P U L V M expulit.) Quicquid postea beneficiorum contulit Deus in Iudeos, ex illo gratuito fauore, quo patres eorum complexus tuerat, Paulus manasse docet. Hæc enim causa est, cur mirabili Dei virtute redempti, & eius manu in possessionem terræ Canaan adducti fuerint, tot gentibus in eorum gratiam profugatis. Neque enim res vulgaris fuit, terram suis indigenis orbati, vt iniquissimos exciperet. hæc scaturigo est, & radix bonorum omnium, ad quam nos Paulus vocat, quòd Deus patres elegit, hæc eadem fuit Deo admirabilis tolerantia causa, ne rebellem illum populum abiceret, qui sua prauitate nullis alioqui se perdidisset. Proinde vbi Scriptura veniam illius scelerebus datam fuisse commemorat, dicit Deum foederis sui memoriam fuisse. **D I C I T** IN ALTVM euectos fuisse, quam iniquissimi essent, vt memoria repellant, quam magnificam fuerit & splendida liberatio.

18 **M O R E S** eorum tulit.) Græcè maiorem habet emphasin & gratiam verbum compositum, quo Dei indulgentia exprimitur, in sustinendo populo, quem peiuitacem & immorigerum esse sciebat. Significat autem iterum Paulus, in causa fuisse Dei electionem, vt eius bonitas cum populi malitia certaret. Notandum est tamen, Deum populi electi, dum firmus stare volt in suo proposito, ita misertum esse, vt rebelles nihilominus & impios seuerè vitæ fuerit. Populo quidem pepercit, ne penitus ipsum extingueret, sicuti iure poterat, sed modum simul inuenit, ne iniusta manerent scelera. Atque ita impletum est illud Isaæ, Si fuerit

Isa. 10. c. 21

multitudo quasi arena maris, reliquæ saluæ fient.

20 **D E D I T** illis in fides.) Hoc nomine Scriptura præfectos & gubernatores intelligit. hæc enim aliud immetia erga Iudeos Dei clementiæ testimonium est, quod tam multis eorum defectionibus ignouit, nam quæ breuiter colligit Lucas, probabile est, clarius fuisse & vberius à Paulo exposita. Scimus autem qualis toto illo tempore fuerit populi status, quem subinde iugum indomita petulantia excuteret. Ipe grauisissimis claudibus afflatus fuit, mox tamen, quem humiliatus esset, ex tyrannide hostium Deus eum eripuit. Ita per multas mortes corpus eius incolore seruauit totus quatuor seculis & dimidio. Atque hinc apparet, quam indigni toties spreto & abiecto Dei fauore fuerint, nisi electionis constantia vicisset, quomodo enim nunquam fatigatus est Deus, qui centies foedifragis fidem ipse seruaret, nisi quia oculos in Christum suum conuerrens, fundatum in ipso foedus non passus est intercidere?

1. Sam. 3. 2. 5. 7.

21 **I N D E** postulerunt.) Hæc verò mutatio perinde fuit, ac si constitutum ab eo regimen palàm euertent, quod etiam Deus ipse apud Simelem, queritur. Sed obstitit fixa electionis stabilitas, ne pœnam tanta amentia dignam luerent: imò praua & illicita populi cupiditas, noua & incredibilis Deo occasio fuit: erigendi regni. vnde postea Christus prodiret quomodo enim factum est, vt scriptum veniret ad tribum Iuda, nisi quia populum Regis creandi desiderium cepit? Et populus quidem improbè, sed Dominus qui malis bene vt nouit, noxam illam verit in salutem. Quòd Saul regno deiectus est, id ad coarguendam populi culpam spectabat, sed mox regno in familia Dauidis stabilito, fides vaticinio Iacob consistit.

1. Sam. 15. Gen. 49. b. 10.

22 **I N V E N I** Dauid seruum meum.) Elogium hoc non tam in laudem personæ citatum fuit à Paulo, quam vt Iudeos attentiores ad recipiendum Christum faceret. neque enim Dominus nulla aut leui de causa animum suum Dau. di addidit penitus esse restatur, sed aliquid in eo singulare prædicat, ac eum tantopere extollens, vult in eius persona, si leuissimas mentes ad Christum extollere. Locus autem ex Psalmo octuagesimo nono sumptus est. Tanquam inferuit Paulus quod illic non habetur, fuisse DAVIDEM Israhelium, quod gratiam Dei amplificat. Nam quomodo pecuniaris esset Israhel, mirabile fuit dei opus, minimum ex eius filijs, ex ouium caulis extrahere, quem in regni solio locaret. **I N V E N I** verbo significat Deus hominem se adeptum esse vel nactum qualem volebat. non quòd se proprio meritis & industria comparauerit Dauid, vt talis deo occurreret, sed locutio ex communi hominum more sumpta est. Sed quæritur, Quomò Dauid tam grauiiter lapsus sit, quomodo deus continuè obedientiæ testimonium illi reddat. duplex repositio est. nam ad continuum potius tenorem vite, quam ad singula Dauidis opera respexit deus. deinde non tam pro eius merito sic eum ornauit, quam in Christi sui gratiam. Certè vno scelere æternum coniugio nascitur Solomon. Quauis autem grauissimè peccauerit Dauid, quia tamen toto vitæ cursu deum sequutus est, sine exceptione laudatur, quòd in omnibus obedientem se præbuerit deo. Quamquam (vt iam dictum est) altius nos deducit Spiritus, imò communis fidelium omnium vocatio in Christo capite hic nobis depingitur.

Ps. 89. c. 24.

2. Sam. 1. 1.

Matth. 22. d. 42. & 15. c. 21.

23 **S E C V N D V M** promissionem.) Confirmat hæc etiam particula, quòd iam aloquocies dictum est, in mittendo Christo habitam à domino fuisse solius fidei & bonitatis suæ rationem. misit enim, quia promiserat. Quomodo autem promissio gratuita fuisse salutem testis est, ita simul non vulgarem Euangelio fidem conciliat: quia hinc patet, non repente prodidisse Christum, de quo nihil vnquam audirum foret. sed qui olim ab initio promissus erat, nunc quo tempore exhibitum. ceterum promissiones quas hic obiter attingit Lucas, fides celebres ac notæ sunt. Inter Iudeos autem quotidiano sermone adè ritæ erant, vt vulgo Christum non aliter vocarent, quam filium Dauidis. Iesum dicit **E X T R A T V M** fuisse Israhel, quia tamen totius mundi salus est, in primis tamen minister fuit circumcissionis, ad promissiones, quæ Patribus data erant implendas. Hebraicum nomen **ISRAEL**, Græcè **ISRAËL** expressit. Ita bis dixit idem. non est tamen superflua repetitio: quia monere voluit Christum se ipse esse, & præstare quod nomen illi diuinitus voce Angeli impositum sonat.

Ro. 15. b. 8.

24 Postquam Ioannes prædicasset ante faciem ingressus eius, baptisum penitentia toti populo Israël.

25 Quum autem implecti Ioannes cursum, dixit: Quem me arbitramini esse? Non sum ego. Sed ecce venit post me, cuius non sum dignus subligacula pedum soluere:

26 Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui in vobis timent Deum, vobis sermo salutis huius missus est.

24 Scimus quale fuerit Ioannis officium, nempe, viam Domino parare. Ideo testimonium eius adducit Paulus, vt Iudeis prober, non fictitum se, sed verum Dei Christum prædicare, quem celeberrimus ille præco iam antè commendauerit. non quòd ad rei tantæ probationem sufficiat hominis testimonium: sed Ioannis alia erat ratio, quem fuisse Dei Prophetam passim omnes ferè perluasi erant. Hinc ergo testimonium auctoritas, quòd præco è cælo missus, non priuatus quilibet de Christo verba facit. Duo autem luminatim recitat Paulus de Ioanne, quòd Baptisum penitentia docuerit ante Christi aduentum: deinde quòd utulum & honorem Messia vtro à se reiciens, Christo cesserit.

BAPTISVM penitentia.) Baptisum præter Legis ritum & morem inductus magnæ fuit mutationis symbolum. neque enim ante Christi aduentum quicquam nouate fas erat. Habebant quidem Iudæi in Lege suos baptisimos, qui & ipsi penitentia exercitia erant. sed Ioannes noui & insoliti baptisimi auctor fuit, vel potius minister, qui ipem instaurationis diu speratæ & desideratæ faceret. Quum BAPTISVM penitentia vocat, non excludit peccatorum remissionem, sed loquitur pro circumstantia loci, quòd baptisimus ille, præparatio fuerit ad Christi fidem. Et notanda est locutio, quòd PRÆDICAUIT baptisum: qua moneamur, tunc ritè ad ministrari Sacramenta, quum ad visibilem figuram doctrina quoque accedit. neque enim os Baptista mutum esse decet: quia inane est sine doctrina signum.

25 QVVM implecti Ioannes cursum.) Secundum membrum testimonii, quòd Ioannes stadii sui metæ vicinus, discipulos Christo remisit. Prius enim baptisimi rudimento eos formauerat, tunc autem de manu (quod aiunt) in manum Christo eos tradidit. Interrogatio autem hæc QVVM me arbitramini esse? non est dubitantis. Reprehendit enim Ioannes & obiurgat Iudæos, quòd salum illi Messia honorem desiderent. quâquam vno contextu legi potest, Non sum quem esse me puratis: altera tamen lectio receptior, vt etiam plus vehementer habet ad refellendum errorem. Porro, longè plus fidei meretur eius testimonium, quòd oblatum sibi honorem, quem non sine plausu accipere poterat, sponte repudiat, & alteri accedit. Non potest certè suspecti hic esse ambitio, nec vlla captatio, quæ fidem verbis derogat.

ECEB venit.) Hoc est, venturus est: phrasit Hebraica, fatis trita etiam in Nouo Testamento. Quum se indignum foretur, qui CORRECTA soluat ex calcæis Christi: prouerbialis est figura, qua se extenuat quantum potest, ne sua magnitudo Christi gloriam obicuret. quod enim illi mandatum erat, fideliter curare voluit, vt solus Christus præcelleret. se ergo quantum est, præ illo nihil esse dicit. Quauis enim Dei feruis sua constet dignitas: vbi tamen ad Christi comparisonem ventum est, redigi in nihilum oportet omnes, vt ille vnus emineat: sicuti euangelice stellas omnes videmus, vt solis fulgore locum cedant.

26 VIRI FRATRES.) Iterum Iudæos ad amplexandum Christum Paulus extimulat. hoc enim non parum in eorum animis debebat studij & attentionis excitare, quum audirent de salute sua agi, & salutis nuntium sibi propriè destinatum esse. FLIUS Abrahæ vocat, non tantum honoris causa, sed vt le vitæ æternæ hæredes agnoscant. ac tam blandè eos compellat, ne durum sit à Sacerdote & Scribis quos venerabat, discessionem facere: quod necesse erat, vt Christum admitterent. Porro memoria tenendum est, quòd superius docui: quauis Gentibus aperta esset ianua regni cælorum, nondum tamen è suo gradu deiectos fuisse Iudæos, quin primogeniti conferrentur in Dei familia. Ergo SALUTEM illis missam esse dicit, quia ordine priorer erant. quia tamen carnale genus non multum per se habebat momenti & multorum se quidebat impietas, specialiter compellat Paulus veros Dei cultores, significans frustra verba fieri, nisi in eorum cordibus regnet Dei timor, qui ea excipiat, exceptaque foueat. Notandum hoc elogium Euangelij, quòd dicitur SERMO salutis. quare pliquim ferrea sit eorum durities oportet, quos sua dulcedine non allicit. Ceterum, quauis tale sit natura, reprobis per accidens fit odor mortis in mortem.

27 Nam qui habitabant in Ierusalem, & principes eorum, quum eum ignorarent, & voces Prophetarum, quæ Sabbathis omnibus leguntur: eo damnato, has impleuerunt.

28 Et quum nullam causam mortis inuenissent, Rogarunt Pilatum vt eum tollerent.

29 Et postquam implerunt omnia quæ de ipso scripta erant: sublatum quæ de ligno posuerunt in monumentum.

30 Deus autem suscitauit eum ex mortuis:

31 Qui visus fuit per dies complures his qui ascenderant cum eo à Galilæa Ierusalem: qui sunt testes eius ad populum.

27 Prudenter & opportunè scandalo occurrit, quòd fidem eorum morari poterat. nam Ierolyima sanctuarium Dei erat, sedes regia, & lux totius mundi. atqui illic occisus fuerat Christus. nihil porro in speciem absurdius videri poterat, quàm eum suscipere, qui è templo Dei eiectus foret: & aliunde petere salutis doctrinam, quàm vnde proditura Deus ipse testatus fuerat. Adde, quòd credendum in Christum, discessio fieri videbatur ab Ecclesia. Ac proinde vna hæc obiectio ad refutandum Pauli concionem satis erat valida, Quid nobis sub prætextu diuini fœderis hominem obtrudis, quem præcipua pars sancti populi damnauit? Hoc scandalum auertit Paulus, ne Euangelij cursum retardet. neque id modò, sed id retorquet etiam in diuersam partem. Quia enim Ierolyimæ contemptus & reiectus fuerat vitæ auctor, Antiochenos Paulus hortatur, saltem qui inter ipsos Deum timent, vt eum tantò alacrius suscipiant. nam hoc indicat causalis particula: ac si dixisset, Quandoquidem Ierolyima bonum suum non agnouit, vos magis expergesci & accendi conuenit, ne eadem in vobis ingraticulo & prauitas reperiat. Sed alia ad tollendum scandalum ratione vitur, quòd scilicet ad eò nihil eorum impietas diuinæ Christi præstantia derogauerit, vt potius ad eam comprobendam & stabilendam valere debeat. Vnde enim melius perspicitur Christus, quàm quòd in eo impletum est quicquid in d. 23. 26.

LUC 14.

Legē & Propheciis fuerat prædictum? Porro, quid conſequuti ſunt Chriſti hoſtes, niſi quòd in eo conſpicua reſulſit Scripturæ veritas? Chriſtum reprobati à præcipuis oportuit: ſic enim prædictum fuerat, Pſal. 118. Lapidem quem reprobauerunt architecti, hunc Deus in caput anguli conſtituit. Chriſtum oportuit damnari inter noxiōs, vt nos coram Deo abſolueret: illi imponi peccata noſtra, vt nos ab illis expiaret: immolari in cruce, vt vmbra Legis victimæ ceſſarent. Nam & hæc continebat Scriptura Iſaia 53. Danielis. 9. Ergo populi duces, quòd maiore impetu Chriſtum extinguiere conati ſunt, re ipsa probauerunt ipſum eſſe Chriſtum, & mirabiliter eos frustratus eſt Dominus, vt obſtinata eorum impietas fidem piorum ædificet magis quàm diruat. Eiuſdem ſerē generis ſunt ſcandalà omnia, quæ à Chriſto infirmas & leues animas abducunt. Nam ſi propius expenderent totum operis Dei progreſſum, confirmationis materia eſſet, vbi labalcunt. Fit ergo vt plurimum noſtra ſocordia, vt ſcandalis turbemur, quia toruis aut luſcioſis oculis intuentes quæ ad Chriſtum pertinent, quòd album eſt, nigrum eſſe imaginamus. Videmus autem vt nihil Paulus diſſimulet, ſed ingenuè profiteatur quòd res eſt, Chriſtum non tantùm hominibus gregariis, ſed primoribus etiam inuiſum fuiſſe: nec fuiſſe à paucis expoſum, ſed oppreſſum impia totius populi conſpiratione. Durum & odioſum id primo conſtitu erat, ſed validiore machinam Paulus opponit, quòd illis inuitis Deus tanquam Lydio lapide viuſ eſt, ad quem Filium ſuum probaret. Quum eadem quoque nunc Euangelii fit conditio, nec pudeat nos cum Paulo ſateri, ſuperbos mundi principes, & qui in eccleſia primatum tenent, infeſtos eſſe Chriſti hoſtes, quando id in Chriſti gloriam potius quàm probrum cedit, ſic enim impletur Scriptura.

QVVM eum ignorarent.) Tameſi deliberata malitia Chriſtum opprimendum impulit, verè tamen Paulus ignorantix imputat, ſicut alibi, quum dicit, Abſconditam eſſe mundi principibus Euangelii ſapientiam, qua alioqui Dominum gloriæ nunquam crucifixiſſent, 1. Corinth. 2. Tumultuoræ enim phreneſi conſimilis eſt impiorum malitia, & videndo non videt. Certè ſana mente & luce Spiritus priuatos fuiſſe dubium non eſt, qui bellum cum Deo in ſuam perniciem ſuſcipere non dubitant. Scripturæ quoque inſcitiam illis expoſtrat. Et ne quis exciperet, de re ignota vel obſcura eum loqui, ſimul addit, non alias ſe prophetias iactare, quàm quæ Sabbatis omnibus leguntur. ac ſi diceret luculenta eſſe & rudifiſſima quibuſque nota Scripturæ oracula, quæ ipſos latuerint. Hoc modo admonet Paulus quàm prodigioſa fuerit eorum incredulitas, vt auditoribus deteſtabilem reddat. Docemur autem tali exemplo, etiamſi Dominum nobis per Scripturam illeceat, non omnibus tamen eſſe oculos. Poſtea etiam caſtor fuit gentis ſtupiditas: quemadmodum alibi Paulus dicit, velamen ante oculos poſitum eſſe, vt præſentem Moſem non videant. Interea notandum eſt, ad Scripturam nos reuocari, ne magnorum hominum autoritas nos decipiat. nec eſt quòd ſibi quiſquam ex prauo aliorum ſenſu præiudicium faciens, abſolui ſe putet. Horratur enim Antiochenos Paulus, vt contra laruos Eccleſiæ præſules ex Scriptura iudicent. Ideo enim data eſt vt legatur: lectio autem non fruſtrà à Domino inſtituta, ſed vt inde p̄i omnes proficiant, ac iudicent quid rectum ſit.

HANC impleuerunt.) Ita videmus non creaturas modò ſenſu carentes, ſed diabolum omnes & omnes impios ſubeſſe Dei prouidentix: vt quòd apud ſe decreuit, per ipſos exequatur. Idem 3. capite habuimus, & 4. quum maximè furentes Chriſti hoſtes ad eum perdendum, minimè tamen quòd volebant, adeptos ceſſeſſe potius quòd Deus ſuo conſilio ſtatuert, eſſeſſum ſuis manibus reddidiſſe. Id verò ad commendationem diuinæ veritatis non parum facit: quòd non modò ad præſtanda quæ promiſit, ſatis ſit ipſe potens: ſed qui in nihilum redigere conantur eius conſilia, his ſtabiliendis operam ſuam, licet inuenit, impendant. Quomodo enim nõ ſtare Dei veritas, quam ſummi hoſtes implere coguntur? Prudentia tamen hic opus eſt, ne Satanam cum Deo miſceamus. neque enim ideo excuſabiles ſunt Iudæi, quòd Scripturam impleuerint: quia praua eorum voluntas conſideranda, non euentus quem minimè ſperauerunt: imò qui miraculi inſtar haberi debet. Si eorum opus per ſe ſpectetur, Deo penitus contrarium eſt. ſed quemadmodum Deus in ſole & reliquis planetis oppoſitos motus & inter ſe conſiſtentes miro artificio temperat: ſic peruerſos impiorum conatus occulta virtute in diuerſum quàm putabant ac volebant finem dirigit, ne quiſquam faciant niſi quòd voluit. Ipſi quidem, quò ad ſe, contra eius voluntatem faciunt: ſed modo quodam incomprehenſibili ſuccedit pro Dei voluntate. Quum hic carnis ſit præter naturam, non mirum, ſi carnis prudentix non ſit viſibilis. Quare certendus eſt fidei oculo, vel potius reuerentia adorandus: canes autem qui contra oblatrant cum ſua perulencia ſpernendi.

28 QVVM cauſam non haberet mortis.) Magni ad rem intererit vt ſcirent Chriſtum immeritò fuiſſe occiſum. neque enim iuſtitiam nobis peperiſſet morte ſua quam pro ſuis maleficiis paſſus foret. Innoxium itaque fuiſſe oportet, cuius mors expiatio ſit pro peccatis mundi. Nec verò dubium eſt: quin Paulus ad liquidū expoſuerit, Pilatum non pro iudicis officio Chriſtum damnari, ſed impioſis populi flagitationibus victum annuiſſe, vt morti traderetur: & ſimul Iudæos libidine non ratione impulſos ad extendendam Chriſti mortem. Terrendi enim erant auditores, ne tam nefario ſceleri ſe adiungerent ſocios. Sed quæ ille tunc iuſta narratione proſequutus eſt. Lucas nunc ſuo more paucis verbis perſtringit.

29 QVVM perſeciſſent omnia.) Quæ ſcilicet Deo per ipſos fieri placuerat. Sic enim Chriſtum tractauerunt, vt nihil deſuerit Scripturæ vaticiniis. Hoc modo tollitur offendiolum quòd ex crucis ignominia concipit ſenſus carnis, non fuiſſe permiſſum Dei filium vñano hoſtium furori: ſed Patris decreto morem geſſiſſe. Porro ex Scripturis liquet, quænam olim deſtinata ei fuerit conditio. Quòd dicit Chriſtum ab iſdem ſervantibus qui eum occiderant, videri cum Euangelica hiſtoria pugnare: ſed fieri poteſt, vt Lucas Sepeſſendi verbum indefinite accepit. Quòd ſi ad eòſdem referre velis, erit ſynecdoche. Pilati enim permiſſi ſepulchro eſt, arbitrio autem Sacerdotum appoſiti fuerunt ſepulchro cuſtodes. Eſi ergo Ioseph & Nicodemus ſepulchræ Chriſtum mandarunt: impropiè Iudæis, neque tamen abſurdè id tribuitur: quia hic conſilium Pauli non eſt officium laudare, ſed probare Chriſti reſurrectionem: quia cum ſepulchro incluſum hoſtes cuſtodiebant, Deus inde abſtulit. Significat ergo, non clam nec furim ſublatum fuiſſe Chriſti corpus, ſed in loco celebri & hoſtibus cognito fuiſſe poſitum, adeòque eos cuſtodix præſuiſſe, neque tamen repertum. vnde colligitur certa reſurrectio.

30 DEVS (ſuſcitauit eum.) Mors quidem Chriſti piorum fuit ſalus, ſed cum reſurrectione coniuncta. ideo in hæc ſecunda parte diutius Paulus inſiſtit. Nunquam enim auditoribus ſuis perſuaſiſſet, perendam à morte ſalutem eſſe, niſi in Chriſto ſuſcitando apparuiſſet Dei potentia.

31 Poſtquam Chriſtum ſepulchro, quò à conductis hoſtium miniſtris obſidebatur, egreſſum fuiſſe diſcedit: nunc ſubiicit, à multis diſcipulis fuiſſe viſum, qui fidele teſtimonium populo reddiderunt, TESTES autem vocat, vel officij reſpectu: quoniam ad hoc delecti erant, ſicut capite primo dictum eſt: vel ſimpliciter indicis, publice & liberè de Chriſto profeſſos eſſe quòd ſciebāt. vnde ſequitur, reſerolympobè fuiſſe teſtata. Probatio autè iſta non leuis erat, quòd in formidabili hoſtium potentia, qui ad reſtitendū pròpti & ardentibus nihil

Pſal. 118.
c. 21.Iſa. 53. 2. 4. 5.
Dan. 9. 26.

1. Cor. 2. b.

2. Cor. 3. c.

15.

Act. 3. d. 11.

Act. 4. f. 28

Mac. 2. 7.

f. 17.

Act. 1. b. 3.

nihil omittebant, tamen extiterant qui palam assererent Christum resurrexisse, & quidem oculati essent eius rei testes. nam si qua fuisset ad manum refutatio, eam minimè Scribæ neglexissent.

32 *Et nos vobis euangelizamus, quòd promissionem patribus factam*

33 *Deus impleuerit filiis eorum, nempe nobis: excitato Iesu, sicut in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

34 *Quòd autem excitauerit eum ex mortuis non reuersurum posthac in corruptionem. sic dixit: Dabo vobis sancta Dauid fidelia.*

35 *Propterea & alibi dicit: Non permittes sanctum tuum videre corruptionem.*

36 *Dauid quidem quum sua aetati in se misisset, consilio Dei obdormiuit: & appositus est ad patres suos, viditque corruptionem.*

37 *Quem autem Deus excitauit, non vidit corruptionem.*

32 **VOBIS euangelizamus.**) Iam sibi munus & honorem Apostolicum vendicat, vt tanquam legitimus Dei minister audiat. Legationis verbò sibi iniunctæ summam esse dicit, exhibitum suo seculo fuisse, quòd Deus olim promiserat. Paucis autem verbis multas res & magnas comprehendit. Primò significat nihil se nouum, vel à lege & Prophetis alienum ingerere: sed eius doctrinæ complementum patet, quæ, quam ipsi diuinitus traditam esse fatebantur & persuasi erant. vnde sequitur, non posse ab illis reici quod proponit, quin foedus cum patribus à Deo sanctum, quantum in se erit, abrogent. deinde fidem Dei commendat, quia nunc demum re ipsa constat, nihil temerè vel frustra olim fuisse pollicitum. sed præcipuè magnitudinem extollit gratiæ in Christo demum exhibitæ. Notanda enim inter ipsos & patres comparatio, quum dicit adeptos esse quòd promissum fuerat patribus. nam quòd liberalius in ipsos effusa fuit Dei bonitas, eò tædior ipsorum ingratiurò futura est, si inanimabile bonum aspernati fuerint aut fastidierint. Quid enim hoc aliud esset, quàm thesaurum sibi ad manus pro relictum, adeoque in sinu depositum, ad pedes abiicere, cuius ipsem procul ostentam reuerenter amplexi sint patres. & tota vita patienter fouerint? Sed quæritur de iis qui sub Lege vixerunt, an non ipsi quoque promissionum fuerint compotes? Respondeo, talem eiusdem inter nos gratiæ societatem esse, quæ tamen longam distantiam non impedit. Sed Paulus hoc vnum intelligit, suspenfam quodammodo fuisse eorum fidem, donec Christus apparuit, in quo omnes Dei promissiones sunt Etiam & Amen: sicut docet 2. ad Corinth. 1. Eiusdem ergo regni caelestis heredes sumus, & consortes spiritualium bonorum, quibus Deus filios ornat: amoris etiam lui gustum illis Deus in præfenti vita præbuit, sicuti eum nunc gustamus. Sed Christus qui vitæ æternæ & bonorum omnium substantia est, illis tantum promissus erat, nobis datus est: & eum tanquam procul absentem expetebant, nos præsentem obtinemus.

2. Cor. 1.
d. 19. 10.

33 **FILIIS EORUM, NEMPE NOBIS.**) Certum est de naturalibus filiis loqui Paulum, qui originem à sanctis patribus ducebant. quòd ideo notandum est, quia fanatici quidam omnia ad allegorias trahentes, nullam hic generis, sed solius fidei rationem habendam omniant. Tali autem commento sacrum Dei foedus exinaniunt, vbi dicitur: Ero Deus tuus & seminis tui. Sola, inquit, fides est, quæ efficit Abrahæ filios. Ego autem contrà excipio, qui Abrahæ filij nascuntur secundum carnem, spirituales quoque censeri Dei filios, nisi sua infidelitate degenerent. Romi enim natura sancti sunt, quia ex sancta radice progeniti, donec vitio suo profanescant. Et certè consilium Pauli est Iudæos ad Christum allicere. quòd vt fiat, priuilegio discerni eos, & eximi à ordine vulgari oportet. neque inde sequitur quòd odiosè obiectant nebulones isti, carnali semini alligatam esse Dei gratiam. quia etià hereditaria luit posteris Abrahæ vitæ promissio: multos tamen priuauit sua incredulitas. Facit ergo fides, vt ex magna turba, in filiis pauci censeantur, per fidem verò Deus suos segregat. Atque illa duplex est electio, cuius anem memini. Altera totius gentis perque communis: quia prima Dei ad optio totam Abrahæ familiam complectitur. Altera quæ restringitur ad arcum Dei consilium, & fide tandem sanctur, vt penes homines rata sit. Ritè ergo Paulus Iudæis præstitum esse contendit, quòd patribus Deus promiserat. nam ipsi quoque promissum fuerat, sicut Zacharias in suo cantico personat, Iurandum quòd iurauit Abrahæ patri nostro daturum se nobis, &c. Neque tamen obstat gentis illius dignitas, quin simul in totum mundum se diffundat Christi gratia: quia sic primogenitus primum occupat honoris gradum, vt secundum tamen locum relinquat fratribus, nam quòd veteri populo abdicato, vacua Ecclesiæ possessio extraneis relicta fuit, noua colligendæ ex Gentibus Ecclesiæ cœpit esse occasio. quòd si ille in fide steterisset, in communem honoris societatem adiunctæ fuissent Gentes.

Gen. 17. a. 7

Ro. 11. b. 16

SVCITATO Christo.) Hic Suscitandi verbum, meo iudicio, latius patet quàm vbi paulò post repetitur. Neque enim tantum dicit Christum resurrexisse à mortuis, sed diuinitus ordinatum, & quasi manu Dei productum in lucem, vt Messias partes impleret, sicut passim docet Scriptura, excitari à Domino Reges & Prophetas. nam verbum *anastasis* hoc sensu interdum capitur. Hæc autem ratio me mouet, quòd Deus filium suum in mundum mittendo, promissionem olim seruis suis datam exhibuit ipso effectu.

SCVET IN PSALMO SECVNDO.) Tameñ in numero consentiunt Græci codices, non tamen prætereundum quòd Erasmus admonet multos ex veteribus Psalmum primum legisse. Et fieri potest vt Lucas ita scripserit. nam qui hodie secundus & Psalmus habetur, non sine ratione primus vocari potuit, quando Psalmum primum probabile est Scribis & Sacerdotibus (quorum opeta in vnum corpus collecti sunt Psalmi) promissio vice fuisse additum. Neque enim ascribitur nomen authoris: & tantum ad Legem Dei meditandam hortatur. Sed in ea re non multum est momenti. Hoc enim præcipuum est, vt sciamus quàm propriè & quomodo ad præsentem causam Paulus testimonium ex Psalmo sumptum accommodet. Non negamus, Dauidem illic quum se vindicæ peti videret, & plus esse in hostibus suis potentis & roboris quàm vt pat esset resistendum, Dei præsidium opponere, quem sibi regnandi esse auctorem sciebat. Sed quum figura effectus veri Messias, scimus in eius persona nobis adumbrata esse quæ non nisi in Messiam solidè competunt. Et contextus factus euincit non simplicem nudamque gratiarum actionem, quæ regno Dauidis conueniens, sed altius illic vaticinium contineri. Vix enim centesimam gloriæ partem quam illic prædicat, Dauidem in sua vita habuisse suis notum est, quæ de re plura diximus supra in caput 4. Nunc propius intueamur verba. Vocantur quidem Reges in commune filij Dei Psal. 82. Sed quum Dei consilium sit Dauidem Regibus alijs præferre, & eximere illorum numero, hic honoris titulus *regum* illi præ alijs omnibus tribuitur: non quòd tantus honor propriè in persona eius resideret, quia hoc modo Angelis quoque præstantior esset, vt habetur ad Heb. capite 1. Itaque Christi respectu, cuius imago erat, tam magnificè ornatur, vt eum Deus non vulgarem nec aliquem

AA 4
Psa. 82. c.

Heb. 1. b. 4

ex multis, sed quasi vnigenitum Filium agnoscat. Sequitur probatio, Quia Deus ipsum genuerit, quom regnum stabili t in eius manu, neque enim hominum indultia id factum est, sed Deus iustitiam manus suæ virtute de celo exiit, vnde palam constaret ipsum diuino consilio regnare. Ergo genitura ista cuius meminit, ad hominum sensum vel notitiam referri debet: nempe quòd palam tunc cognitum est, quòd genitum fuisse à Deo, quom inuincibiliter regni solum præter omnium spem contendit, & cælestis Spiritus virtute innumeras fregit conspirationes: quia regnare non poterat, nisi gentibus omnibus vicinis sub iugum coactis, quasi sub aclo quodam mundo. Nunc ad Christum veniamus. Non prodit certe in mundum sine testimonio, quo se Filium Dei probaret. conspicua enim fuit eius gloria, qualis debeat vnigenitum Dei, sicut habetur Ioan. i. & passim iactat se Deum habere testem ac vindicem huius honoris. Genuit ergo Deus Christum, quom ei certas notas insculpsit, vnde vera & expressa illius effigies & Filius agnosceretur. Neque tamen hoc oblat, quominus Christus sapientia sit, ab æterno Patre ante tempus genita, sed illa arcana est generatio. nunc autem prædicat David manifestatum fuisse hominibus: ita relatio est, vt diximus, ad homines non ad Deum: quia quòd absconditum in Dei corde erat, hominibus palam innotuit. Et elegans est figura, quòd non minus clarè testata sanctitæque facti Christi diuinitas, quàm si ante hominum oculos genitus à Deo foret. Scio Augustini argutiam peritque magis placere, quòd non hæc perpetuum notetur. Atqui vbi Spiritus ipse Dei interpretis fuit, & quòd per Davidem dixerat, per os Pauli exposuit, nobis fas non est alium sensum comminisci. Cæterum, quom eodem Paulo teste, Christus in potentia manifestatus fuerit Filius Dei, quom resurrexerit à mortuis, colligimus hoc primarium fuisse cælestis excellentiæ specimen, & tunc Pater verè eum in lucem exultit, vt mundus ab ipso genitum esse sceret. Quamuis ergo suscipiari Christus à Deo coepert, quom prodit in mundum, resurrexerit tamen quasi iusta, & plena suscitatio fuit: quia quom prius exinanius esset forma serui accepta, tunc victor mortis, & dominus vitæ emerfit, vt nihil ad maiestatem Dei Filio, & quidem vnigenito, dignam illi de. flet.

34 Non reuersurum posthæc.) Alterum nunc membrum attexit, Christum semel excitatum à mortuis, vt æternum viuat, quem admodum Paulus docet Rom. 6. Non amplius moritur, nec amplius mors illi dominabitur: quia viuus Deo. Perquam enim tenuis & frigida esset fiducia ex Christi resurrectione concepta, si adhuc interitus aut vlla mutatio eum maneret. Ergo ingressus esse dicitur regnum Dei, vt perpetuo viuens suos quoque æterna felicitate donet. Nam quia nobis resurrexit Christus potius quàm sibi perpetuam vitæ quam illi pater contulit, ad nos omnes extenditur, ac nostra est. Videtur tamen locus istæ qui hic adducitur, ad probandam Christi immortalitatem nihil facere, Dabo vobis sancti. David fidelis. Sed non ita est: nam quòd de redemptione David promissi loquatur Isaïas: & eam sitibilem ac fixam fore asserat, hinc rite colligimus, immortalæ Christi regnum in quo fundata est æternitas salutis. Græcos autem interpretes sequenti s est Paulus quom S A N C T A pro Misericordis posuit C E S S E D, quod mansuetum, benignum & clementem significat, Græci solent Sanctum reddere. Ideo hoc loco ¹⁷⁰⁷ David, veretur in sancta Davidis, quom potius intelligat Prophetæ promissum Davidi gratiam. Sed hoc rudibus & infimis concessit Paulus, qui Græcæ lætioni magis assueti erant: præsertim quom vis testimonii illi sita esset. Hoc enim in summa vult Paulus, Si æterna est gratia, quam Deus se in Filio daturum pronuntiat, vitam Filii similiter æternam esse, nec mutari em obrorari. Tenenda est enim regula, quòd omnes Dei promissiones in Christo sunt Etiam & Amen: ac prouide vigere nequeant, nisi eas viuificet.

35 Non permisses sanctum tuum.) Hic locus à Petro etiam adductus fuit, in prima concione quam supra retulit Lucas capite 2. vbi enim expoluit. Illic igitur lectioes se referant. Tantum hoc breuiter attingam, duas voces Hebræas pro sepulchro poni à Davide, vt trita sunt apud eum repetitiones, quarum prior deducta est à concupiscendo, quia sepulchrum tanquam guiges insatiabilis omnia deuoret: altera verò à corruptione. secundum hanc etymologiam, fideliter Græcè expressus est sensus Davidis. notatur enim sepulchri qualitas, quom mortuum cadauer recipit, & quasi absorbet, vt illic putrefeat, & tandem consumptum pereat. Id in Christum solum competere affirmat Paulus, quòd seruatus à corruptione immunis fuerit. nam quòd eius corpus in sepulchro fuit conditum, nihil propterea turis habuit in ipsum corruptio, quom illic integrum non secus atque in lecto iacuerit vsque ad diem resurrectionis.

37 DAVID QVVM ETATI SVÆ inferuisset.) Nequis obiceret, illic agi de Davide, maturè occurrat Paulus, non conuenire hoc omni ex parte Davidi, cuius cadauer putredine in sepulchro consumptum fuit. Restat ergo, quia singulare sit istud Christi priuilegium, de eo variatum in Spiritu fuisse Davidem. Interea notanda est inter membra & caput proportio. nam sicuti plena & absoluta huius vaticinii veritas in Christo solo tanquam in capite extirrit: ita in singulis membris iuxta cuiusque modum & ordinem locum habet. Quom autem in hunc finem resurrexerit Christus, vt corpus nostrum humile conformet corpori suo glorioso: hæc lege pii in foueam descendunt, vt eorum corpora putredine non absumat. Ergo secundum spem futuræ liberationis David iure prædicat, se corruptionem non v sulum, neque enim corruptio penitus censei debet, cui parata est melior instantatio: ideo enim putrescunt fidelium corpora, vt beatam incorruptione sua tempore induant. Sed hoc non obstat, quin longè dispar sit capitis & membrorum conditio, & nos Filium Dei proci & lentè subsequamur. Nunc videmus vtrumque esse verum, & congruenter dici, quòd David & reliqui fideles quatenus suo capiti conformes futuri sunt, non sint visuri corruptionem, & tamen viuis Dei Filium in solidum à corruptione liber & immunis fuerit. Notanda est locutio, quom dicit Davidem ETATI suæ inferuisse, vel hominibus sui temporis. secus distinguit vetus interpres, & quædam Græcæ exemplaria suffragantur, nempe quòd David græte sua fuerit Dei voluntati que lectio tametsi probabilis est, non tamen facit vt à diuersa auellat. neque verò superuacuum est vel frigidum, obdormisse Dei voluntate vel consilio: quia significat, Deum in morte Davidis non fuisse oblitum illius vaticinii: ac si diceret, non sine Dei consilio Davidis corpus in sepulchro iacuisse donec resurgeret, vt suspensus in dueret prophetiæ effectus vsque ad Christum. si non displicet quod profero, hinc monemur quorulum homines viuant in mundo, vt felicitè ad alios mutua communicatione iuuent. Neque enim sibi quisque natus est, sed inter se quasi sacro nexu colligatum est humanum genus. Ergo nisi leges naturæ euertere libeat, meminimus non priuatum nobis viuendum esse, sed proximos nostris. Sed quaeritur, annon curanda sit etiam posteritas? Respondeo, Piorum quidem ministerium posteris etiam vile esse: quem admodum hodie sanctius Davidem mortuum plus nobis prodesse, quàm magnam eorum partem qui nobiscum viuunt: velùm simpliciter intelligit Paulus, fideles toto vitæ cursu proximis se & sua officia impendere, mortem verò illis esse: quasi metam, quia tunc perfuncti sunt, quom eos Dominus à mundo euocat. Summa est, seculi nostri habendam primò esse rationem, vt fructibus nostris seruamus vitæ societas nobis est: secundò autem dandam esse operam vt ministerij nostri fructus

fructus ad posteros quoque redundet. Quum hanc legem feruis suis præscribat Deus, non potest excusari eorum temeritas, qui mortuos fingunt pro nobis orare, & Ecclesiæ non minus seruire, quàm dum viuient.

CONSILIO Dei obdormiuit.) Poterat simpliciter dicere Paulus, mortuum fuisse Dauidem: addit CONSILIO DEI, vt sciamus in Prophetæ persona non fuisse completum, quod in Psalmo legitur. Monemur tamen similiter præfixam diuinitus nobis esse vitæ & mortis metam, Psal. 90. habetur, Emittis homines, & transire facis, postea dicitis, Reuertimini filij hominum. Quinetiam hoc scire docet Plato, æquum esse vt non nisi Dei arbitrio migrent homines è terra, cuius manu in ea, tanquam in statione, ad tempus locati sunt. Ideo autem de morte Dauidis verba faciens nominatim consilij Dei meminit, vt sciamus non fortuitum illi accidisse corruptionem, quasi Deus sui promissi oblitus foret: sed Dei prouidentia factum, vt vaticinium alibi transferendum esse scirent fideles. DORMIRE ET APPONI ad patres, formulæ sunt loquendi notiores & magis tute, quàm vt expositionem requirant.

38 *Notum ergo sit vobis, viri fratres, quòd per hanc vobis remissio peccatorum annuntiatur.*

39 *Et ab omnibus, à quibus non potuistis in Lege Moysi iustificari,*

40 *In hoc omnis qui credit, iustificatur.*

41 *Videte igitur, ne eueniat super vos quòd dictum est in Prophetis:*

42 *Videte contemptores, & admiramini & euascescite: quia opus ego facio in diebus vestris, opus cui non creditis, si quis enarret vobis.*

38 NOTVM ergo sit vobis.) Postquam modum exposuit, quo parata est salus per Christum, nunc de eius officio virtutisque differit. Atque hoc summum est caput, quid nobis bonorum attulerit Christi aduentus, & quid ab eo sperandum sit, tenere. Quanquam autem vno verbo Lucas attingit, Paulum de Christi beneficiis concionatum esse: non est tamen cur quisquam dubitet, res tantas pro sua dignitate, grauer & splendide tractatas esse. Hoc verbo NOTVM sit vobis, significat Paulus nihil obstaculo fore præter locordiam, quominus res tam clara & aperta illis innotescat: idè quò, absurdum esse, vt fideles lateant quæ per Christum exhibita fuerunt Dei beneficia. missus enim est cum honore Euangelij præconio, quod exaudire fides nostra debet, vt certam bonorum eius possessionem adeat. qualis enim sit, tenendum est, vt eo verè suamur. Primo loco ponitur remissio peccatorum, qua nos sibi Deus reconciliat, eam quum toti populo suo annuntiarì velit Deus, omnibus necessariam esse demonstrat. Neque enim vnum vel alterum Paulus alloquitur, sed quicumque Antiochiæ Iudej erant. Primo igitur loco habendum est, nos omnes inimicos esse Deo per peccata. cap. ad Colof. Col. 1. 13. Vnde sequitur arceri omnes à regno Dei, & morti æternæ esse addictos, donec in gratiam nos recipiat Deus gratuita peccatorum remissione. Hoc etiam notandum est, Deum ignoscere nobis peccata, & propitium reddi per mediatorem, quia extra eum sicuti nulla est expiatio, ita neque venia aut solutio reatus. Hæc fidei nostræ rudimenta sunt, quæ in Philocephorum scholis minimè discuntur, Totum genus humanum damnatum esse, & peccatis obruptum: nullam esse in nobis iustitiam quæ Deo nos conciliet: vnicam spem salutis in eius misericordia residuam esse, dum nos gratis absoluit, manere autem sub reatu, nisi qui ad Christum confugiunt, & in eius morte expiationem quaerunt à peccatis.

Et ab omnibus) Tacitè præuenit quod videri poterat superiori doctrinæ aduersum. nam quotquot erant Legis ceremoniæ, totidem erant ad consequendam peccatorum remissionem exercitia. Iudejs ergo promptum erat excipere. Si solus hic Deum nobis propitiat abolitis peccatis, quorsum tot ablutiones & piacula, quibus hæctenus ex Legis præscripto vsi sumus? Ergo ne Iudeos remorentur Legis ceremoniæ, Christum Paulus præstare docet, quod ille non poterat. non quòd tam breuiter & concisè loquutus fuerit Paulus (neque enim spes erat, Iudeos subito abiecta legalis iustitiæ fiducia, ad Christum venturos) sed summam eorum quæ iusto ordine tunc docuit, Lucas satis habuit perstringere. Sensus autem est, sublatum à mediatore fuisse obstaculum illud Iudejs in quo hærebant. Lex quidem ceremonialis, prædaggia esse debuerat, quæ ad Christum eos manu duceret: ritus omnes à Deo præcepti adminicula erant iuuandæ & promouendæ eorum fidei data. sed vt præposterè sacra Dei instituta corrumpere hominibus mos est, ceremonias viam sibi obstuebant, & ianuam fidei claudebant, ne venirent ad Christum. Iustitiam se in sacrificiis habere putabant, baptismis acquiri veram mundiciem, Deum sibi placatum esse vbi externis pompis defuncti erant: in fumina, relicto corpore inanes vmbas apprehendebant. Nihil quidem inutile vel lusorium instituerat Deus in Lege. quare ceremoniæ fida erant & indubia testimonia remissionis peccatorum. neque enim mentus fuerat Deus his verbis: Sacrificet peccator, & expiabitur eius iniquitas. Verum vt Christus erat finis Legis, & cælestis exemplar tabernaculi, ita ceremoniarum omnium ab eo pendebar vis & effectus. vnde conficitur, euanidas fuisse vmbas eo remoto. Verè ergo Paulus detrahit Legi, iustitiæ causam, vt Christo adscribat. Nunc Pauli consiliū tenemus, quòd scilicet à iustitiæ & peruerfa Legis fiducia abstrahere voluerit Iudeos, ne vento inflati putarent se non indigere Christi auxilio, vel externam dumtaxat felicitatem in eo quaerere.

IUSTIFICARI in Lege.) Locus hic facillè demonstrat, quid valeat alibi passim Iustificandi verbum: nempe liberari & absolui. Mentio de peccatorum remissione facta erat, eam negauit Paulus aliter obtineri quàm Christi gratia. ne quis obiceret, suppetere in Lege remedia: respondet, illis omnibus nihil efficacie subesse. Sensus ergo clarus est, Non posse iustificari à peccatis in Lege, quia ritus legales non iusta nec legitima precia erant ad soluendum reatum, nihil per se ad promerendam iustitiam valebant, nec iustæ compensationes erant ad placandum Deum. Negari certè, nisi improbè, non potest, quin iustificatio ista remissioni peccatorum annexa, sit tanquam eius obtinendæ modus & ratio. Quid enim agn Paulus, nisi vt dictum illud, Christi beneficio peccata nobis remitti, confirmet: contraria obiecta diluens; Probat autem, Quia neque piacula, neque ritus omnes Legis nos à peccatis iustificent. Iustificatur ergo per Christum, quia à reatu & iudicio æternæ mortis, quibus obnoxius erat, gratis soluitur. Hæc est fidei iustitia, dum nos pro iustus habet Deus, peccata non imputando. Sola hæc vocis proprietas refutandis Papistarum cauilis sufficit, qui nos non venia, nec gratuita acceptatione, sed habitu & iustitia infusa contendunt esse iustos. Quare hunc Pauli contextum nõ patiamur ab illis dignè & selestè lacerari, quum dixit nos iustificari ab omnibus, vt nobis constet peccatorum remissio. Iam verò sciendum est, Christo opponi Legem Moysi, tanquam præcipuum potendæ iustitiæ medium, si quod aliud, vel diuersum à Christo fuisset. Paulus quidem de ceremoniis disputat: sed notandū est, nihil in illis fuisse omissionem quoad peccata expianda, iramque Dei placandam faceret. Ceterum, nulla

Col. 1. c. 14. ex omnibus ceremoniis Legis fuit, quæ non obstringeret hominem peccati reatu, quasi nouum chirographû: sicut docet Paulus 2. ad Coloss. cap. Quid igitur? certe restari uoluit Deus, vnica Filij sui morte iustificari homines, quia ipsum qui peccatum non nouerat, pro nobis peccatum fecit, vt in eo nobis esset iustitia. 2. Cor. 5. Vnde sequitur, quicquid satisfactionum commenti sunt homines, ad spoliandum honore suo Christum tendere. IN LEGE, & IN CHRISTO tantumdem valent atque per Legem, & per Christum, secundum phrasin Hebraicam.

Ab omnibus.) Hac particula refellitur impij Papistarum commentum, quo tradunt non nisi originale peccatum & actualia quæ ante Baptisum commissa sunt, purè & gratuitè per Christum remitti, alia redimi satisfactionibus. Atqui Paulus clarè pronuntiat, toto vitæ progressu nos per Christum iustificari à peccatis. Tendendum enim memoria est, Iudæis mandatos fuisse Legis ritus, vt tam eorum utilitas quàm vsus quotidie in Ecclesia vigeret, hoc est, vt re ipsa sentirent Iudæi non frustra assidue iterari expiationes & laucra. Eorum omnium si veritas & substantia reperitur in christo, sequitur, non aliud delendis peccatis esse piaculum, quàm eius mortem. Alioqui inter hanc & veteres figuras analogia non constaret. Papistæ nos ad pœnitentiam & claus teuocant: quasi verè ceremoniæ legales non fuerint meditandæ pœnitentiæ exercitia: quasi etiam non illis annexa fuerit clauum potestas. Sed talibus adminiculis adiuta fuit piorum fides, vt ad vnicam Mediatoris gratiam confluere. Fixum ergo maneat, iustitiam qua donamur in christo, non vnus diei esse vel momenti, sed perpetuam, vt sacrificium mortis eius nos quotidie reconciliet Deo.

39 OMNIS qui credit.) Declarat Paulus quomodo potiantur homines iustitia Christi: nempe quum fide illam recipiant, quod autem impetrat fides, nullis operum meritis consequimur. Quare non ambigua est Pauli sententia, Iustificari nos sola fide: quam tamen Papistæ non minus obstinatè quàm acriter oppugnant. Interea quid valeat credendi verbum, tenere conuenit, quod Papistis reddit insipidum ignorantia. Sunt quidem & alia Christi beneficia, quæ fide percipimus. nam Spiritu suo nos regenerat, imaginem Dei in nobis infundat, & veteri homine crucifixo nos resingit in vitæ nouitatem. Sed Lucas satis habuit vnum hoc exprimere, quomodo in gratiam cum Deo redeant homines, à quo alienati sunt per peccatum, quia inde ad reliqua facilis est transitus.

40 VIDE TE ne superueniat.) Quia negotium illi erat cum præfactis hominibus, vel saltem multi in turba permixti erant duræ ceruicis, quasi malleo vellet eorum contumaciam mollire, doctrinæ addit obiurgationem, nam si morigeri & ad parendum faciles fuissent Iudæi, suauiter procul dubio conatus fuisset eos ad christum allicere. Sed eum, vel torpor vel pernicia illorum coegit vt vehementius exandesceret. sicuti ad Dei tribunal citâdi sunt omnes, quibus gratia Christi contèptui est, atque horribile mortis æternæ iudiciû illis denuntiandum est. Adhuc quidem locum significat esse pœnitentiæ, quum ad cauendum hortatur: simul tamen admonet, nisi maturè caueant, non procul abesse horribilem Dei vindictam.

Abac. 1. b. 5.

Quod dictum est in Prophetis.) Locus qui citatur, ex primo capite Abacuc sumptus est. sed quia prophetiæ omnes in vnum corpus aut volumen collectæ erant, Paulus dicit IN PROPHETIS scriptum esse.

41 Neque ad verbum fecit verba Abacuc, quæ sic habent, Aspice in Gentibus, & videre, & admiramini, & obstupescite: quia opus fiet in diebus vestris, quod nemo crederet quum narrabitur. Paulus dicit, vt DEBE contentiores: vt sciant Iudæi vindictam quæ semel eorum patribus inflicta fuit, contemptoribus Verbi communem esse: ac si diceret, Deus hodie non minoris æstimat verbum suum, cuius contemptum semel tam leuèrè vltus est. Ergo Prophetæ denuntiatio ad omnes ætates pertinet, ne sperent contemptores se, quam alij experti sunt vindictam, posse nunc effugere. Superbiebant Templo, iactabant se esse Dei populum, impio fastu elati spernebant minas omnes. Ergo Paulus illis in memoriam reducit, quid Deus per Prophetas suos contemptoribus minetur.

OPVS in diebus vestris.) Sensus est, Qui Dei verbo fidem habere detrectant, manum eius sensuros, vt tædem pœnis conuicti, serid loquutum esse agnoscant. Vulgari proverbio dicitur, Stultorum experientiam esse magistratam. Sic Dominus re ipsa impios coarguit, vt malis domiij, eius virtutem fateri incipiant. Quale autem pœnæ genus denuntiat: quia verbo (inquit) meo non creditis, exemplum in vos edam, quod sit omnibus incredibile: quibus verbis intelligit, se pœnas de illis sumpturum, quæ incutiant mundo horrorem. Nam vt monstrum est detestabile aduersus Deum rebellio, ita non mirum est, si pœnarum monstra ex se signat. Cauendum ergo, ne si Dei verbo fidem abrogemus, potentiorum quàm sensus omnes nostri capiunt, lenitiamus eius manum, & quidem vsque ad totius mundi stuporem, ac pauore ipsi quoque attoniti reddamur. Abacuc de clade variciatur per Chaldæos inflicta: sed pœna qua Dominus Euangelij sui contemptum vltus est, longè fuit atrocior. quare ad timendum Deum, & amplexandum seueriter eius verbum assuecamus, ne quid tale nobis eueniat.

42 Egressis autem ex Synagoga Iudæis, hortabantur Gentes vt intermedio Sabbatho loquerentur ipsis verba.

43 Dimissa verò Synagoga sequuti sunt multi ex Iudæis & religiosis Profelytis Paulum & Barnabam, qui colloquentes cum ipsis, suadebant vt manerent in gratia Dei.

44 Et quum venisset Sabbathum, propè tota ciuitas congregata fuit ad audiendum sermonem Dei.

45 Videntes autem Iudæi turbas, repleti sunt emulatione, & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur, contradicentes & blasphemantes.

42 EGRESSIS E SYNAGOGA.) Potest etiam legi, è Synagoga Iudæorum, & fortè aptius. Probabile enim est, fuisse egressos priusquam coetus disfluere: idque ex contextu colligitur, quia paulò post subiicit, Lucas soluta Synagoga quosdam ex Iudæis sequutos fuisse Paulum & Barnabam. Sensus ergo est, Iudæis adhuc conuentum suum habentibus, Paulum & Barnabam fuisse egressos, & tunc rogatos à Gentibus, vt interea sibi operam nauarent.

43 Postea quosdam ex Iudæis & Profelytis ad Paulum venisse tum studio discendi, tum profrendæ fidei suæ gratia. Vetus interpres & Eralmus quum transtulerunt Sequenti Sabbatho, non assequuti sunt Iucè mentem. nam quum hic de Gentibus agatur, non est mihi verisimile, Sabbathum eligere quò Paulum & Barnabam audiant. Iudæis enim statûs erat dies ille, sed Gentibus non minor aliis diebus opportunitas. quorsum ergo

ergo votum suum & preces in octauam diem differrent? quin potius audire Paulum cupiunt, dum illi vacat, & ferias habet cum Iudæis. Ita dum adueniat Sabbathum, Dominus otiosus esse non finit, præsentem in qua le exerceat materiam in Gentibus offerens.

42 *Loqueretur* verba.) Reddidit quod est apud Lucam, quanquam articulus *τὸ* sumi potest pro *τὰ* dicitur, vt aliis quibuidam locis. Tunc sensus esset, Rogatos fuisse, vt illa hebdomade iidem de rebus apud Gentibus differrent. Porro dum primam quamque occasionem auidè occupant. Gentes, Iudæi fastidio pleni, quod illis proposuit Lucas, negligunt: nisi quoddam ex illis quidam Paulo & Barnabæ se adiungunt. Nominatum *Προσεβλυ* exprimit Lucas: qui quum Legis doctrinam amplexi essent & Deum Israel colerent, non urgebant eos factu, qui Iudæis longinquam stirpem in tantibus obibat.

43 *Qui colloquentes*) Sensus ambiguus est: potest enim ad Iudæos & Proselytos referri, quod Paulum & Barnabam hortati fuerint, ne desicerent animis, sed cordatè peritarent in Dei gratia. Nec verò illis deerat occasio: parata enim illis certamina videbant: ideoque strenua constantia opus esse ad sustinendos aduersæ factious impetus. Quare optimè id congrueret, quod proficiendi studio accensi, Paulum & Barnabam animæ ad perpendendum studuerint. Si ad Paulum & Barnabam referas, sensus erit: non repullos ab illis fuisse qui venerant, sed benignè & comiter exceptos, & pia exhortatione confirmatos esse, vt peritarent in suscepta gratia. Cæterum, nomen *Γρατῆ* primò Euangelij fidem, deinde quæ inde nobis proueniunt bonæ, cõpletur: vel vt breuius loquar, vocationem in spem æternæ salutis.

44 *Et quum* venit Sabbathum.) Confluxus populi testimonio est, intermedio illo Sabbatho Paulum & Barnabam non cessasse, nec vanum fuisse in Gentibus eorum laborem. sic enim præparata fuerant populi studia, vt cuperet omnes rem totam certius cognitam habere: quod fore sperabant, si inter Iudæos discussa foret. Conicere enim licet, quantum aliquo suauis gustu pellecti essent, nondum tamen solidè perusos fuisse, vt Euangelij doctrinam sine controuersia reciperent, sed inter spem & delirium suspensos venisse in Synagoga.

46 *Repleti* sunt.) Non nouum est, propius admota Euangelij luce accendi impiorum rabiem: præsertim ubi progressum sanæ doctrinæ vident, maiore impetu furoris profluunt ad resistendum. Dubium autem est, an *Zeli* nomine intelligat Lucas perauarulatione fuisse pericuros, vt se Paulo & Barnabæ opponerent: vt anibitio tam inuidiæ quam contentio nem omnium mater est: an verò Zelum accipiat pro indignatione inde concepta, quod dolebant populo Dei æquare Gentes. Hoc enim valde indignum ducebant, vt sacer doctrinæ thesaurus, qui propria erat filiorum hæreditas, quasi ad pedes omnium iaceret.

Contradicentes & blasphemantes.) Repugnandi ardore prouecti, ad blasphemias tandem profluunt. Atque huc amentis impios ferè adigit Satan, vt rationibus victi & fracti magis ac magis obdurescant, & sciens volentesque blasphemias demum euomant in Deum & veritatem: quò magis sollicitè cauendum est, quum nobis simpliciter proponitur Dei veritas, ne si contradicendi libido nos abripiat, in illud præcipitium statim ruamus.

46 *Sumpta autem libertate Paulus & Barnabas dixerunt: Vobis primum necesse erat au-* "vel fidu-
cia"
muniare sermonem Dei. Postquam autem reuicistis eum, & non dignos iudicatis vos vita æterna:
ecce, conuertimur ad Gentes.

47 *Sic enim mandauit nobis Dominus: Posui te in lucem Gentium: vt sis in salutem: vsque ad extremum terræ.*

48 *Audientes autem Gentes, gauiſæ sunt, & glorificabant sermonem Domini: & crederunt quot quot ordinati erant ad vitam æternam.*

49 *Disseminabatur autem verbum Domini per totam regionem.*

50 *Iudæi autem instigauerunt religiosas mulieres & honestas, & primores vrbs, & suscitauerunt persecutionem aduersus Paulum & Barnabam, & eiecerunt eos è sinibus suis,*

51 *Illi autem excusso puluere pedum in eos, venerunt Iconum.*

52 *Discipuli verò repleti sunt gaudio & Spiritu sancto.*

46 *Sumpta autem libertate.*) Ostendit Lucas ad eò fractos non fuisse seruos Christi hostium contumacia, vt liberius propterea in eos inuehi rursus coeperint. nam etsi eos iam pupugerant acri stimulo, tamen adhuc illis aliquantum placebant. nunc verò quum obstinatè Christum reici ab illis vident, vicissim excommunicant eos, & abdicant à regno Dei. Docemur autem hoc exemplo non esse extrema seueritate extendum, nisi aduersus deploratos. Cæterum quò audacius ad opprimendam veritatem exultant reprobi, eò plus fiducia sumere nos decet. Seruos enim Dei inuicta Spiritus constantia munitos esse oportet, ne vnquam diabolo vel eius ministris cedant: sicuti Deus Ieremiam fronte ferrea iubet cum reprobis configere.

Vobis primum necesse erat.) Ingratitudinis eos accusat, quòd quum ex omnibus populis à Deo electi essent, quibus le Christus offerret, tantum beneficium malignè respuant. Priore autem membro commemorat honoris & excellentiæ gradum in quem eos extulerat Deus: postea sequitur exprobratio, quòd sponte abiiciant tantam gratiam. vnde concludit iam tempus esse, vt Euangelium transferatur ad Gentes. Quòd dicit *PRIMUM* illis oportuisse prædicari, propriè ad tempus regni Christi spectat. sub Lege enim ante Christum exhibitum *Exod 19*, Iudæi non tantum primi erant, sed soli. Ideo regnum sacerdotale, & peculium Dei Moses ipso vocabat. *Sed 2. 1. 6.* ea lege tunc penes ipso solos præteritis Gentibus residebat Dei adoptio, vt Christi aduentu præferri adhuc Gentibus oportuerit. Nam etsi mundum Patri reconciliauit Christus, priores tamen ordine fuerunt, qui iam propinqui erant Deo, & ex eius familia. ille ergo legitimus ordo fuit, vt Ecclesiam Apostoli colligerent primum ex Iudæis, deinde ex Gentibus, sicuti cap. 1. & aliis locis visum est. Ita Gentium societas ius primogenituræ non tollebat Iudæis, quin semper in Ecclesia Dei excelleret. Secundum hanc rationem dicit Paulus, *Act. 13. 23.* Dei iustitiam manifestari in Euangelio primum Iudæis, deinde Græcis. Tanta gratiæ magnitudo, qua digna *Rom. 1. 16.* fuerat ipso Deus, peccati grauitate exaggerat, dum reuicistis quod tam benignè offertur. Ideo subicit, ipso ferre de se iudicium, quòd vita æterna indigni sint. nam quæ Euangelij reiectio, iustitiæ Dei abnegatio sit, non opus est alio iudice qui incredulos damnet.

Posuimus autem reuicistis.) Non videtur aprè ratiocinari Paulus, nam primum, vt Gentes admittereatur in

spem salutis, non erat necesse Iudgos inde excludi: deinde hoc potius congruebat, ut Iudæi Euangelium amplexi secundum locum Gentibus cederent. Paulus autem perinde loquitur, se si coalere simul non possent in vnum corpus: nec Euangelium pertinere ad Gentes posse, nisi à Iudæis reiectum. Nam vobis antequam expertus esset talem contumaciam, nonne Gentium ordinatus erat Apostolus? cur ergo nunc demum ad Gentes te conuertit, quasi eorum vocatio ex electi populi fidelitate pendeat? Respondit emphasin esse in verbo **CONVERTITUR**. significat enim se iam a eis fuisse à Iudæis, ut Gentibus te totum addicat. Si in gradu tuo steterent illi, non sequuta esset talis conuersio, sed Iudæis in gremium receptis continua serie Gentes simul traxisset, & pariter vti usque complexus esset. Nunc quum Iudæi tergum obuerant, seque ludibricant ab eius ministerio, non potest vno intuitu eos cum Gentibus respicere. Itaque illis valere iudis, curam suam ad Gentes transferre cogitur. Ergo nisi se alienassent Iudæi ab Ecclesia, talis fuisset Gentium vocatio, qualem Prophetæ describunt: Apprehendent in illa die septem alienigenæ pallium hominis Iudæi, & dicent, Ambulabimus vobiscum, quia Deus apud vos est. nunc autem nouo & accidentali modo vocatæ sunt Gentes: quia Iudæis reiectis ingressæ sunt in vacuum possessionem. Debuerant Iudæis aggregari, sed postquam illi exciderunt, atque exterminati sunt, in eorum locum substituta sunt. Ita mors illorum fuit Gentium vita, vt inquit Paulus & abscisis naturalibus ramis, oleasti in sanctam radicem insiti sunt: donec tandem illos quoque Deus in pruinam radicem missos in vitam reuertatur, vt vindique coelestis Dei Israel teruerit.

Rom. 11.
v. 11. 13. 14.

47. **Sic vt præcepit.** Locum sumptus est ex cap. 15. 49. vbi tamen Deus Filium suum potius alloquitur quàm Apostolos, sed notandum eis multa, quæ Christo Scriptura tribuit, pertinere ad eius ministros: multa dico, non omnia. sunt enim eorum quædam propria Christi personæ, quibus ministris ornare impium esset facile. Christus iussit sic vocari: quia solus iustus fuit expiatus, & morte sua placuit nobis Patrem, & postea resurrexit, vt de uicta morte vitam æternam nobis acquireret. Ergo tota salutis notitæ substantia in Christi persona subsistit, sed quatenus agit per suos ministros partes illas suas resignans, sua quoque elegia cum illis communicat. In hoc ordine est Euangelij prædicatio. Sicut quidem à Patre nobis prædictus est doctor: sed ab eo successit sunt Pastores & ministri, qui tanquam ex ore eius loquantur. Ita in solidum manet penes eum authoritas, & in suis ministris nihilominus auditur. Scitè ergo Paulus ista testimonium ad se accomodat, vbi de publicando Euangelio agitur.

12. 49. 3. 6.

P o s v t e in lucem. Videtur illic talis vocatio Gentium prædicari, quæ veteris populi abdicationem minime secum trahit. Potius enim Iudæis qui prius domestici fuerant, extraneos affocet Deus. Parum est, inquit, vt ministris minister in Israele docendo, quia te constitui in lucem Gentium. Deus certè initium lux Ecclesiæ à filio Abraham facere videtur, & deinde manum porrigere Gentibus, vt eandem Ecclesiam vno fidei consensu vtrique efficiant. Atqui sic vaticinium adducit Paulus, quasi impleri non potuerit, nisi abieci s Iudæis. Gentibus enim accensam Christi lucem significat, ex quo illi in tenebris mortis coniecti sunt. Respondet, hoc necessarid ex contextu non posse euinci, quòd affirmet Paulus non antè illuminandas fuisse Gentes, quàm lumen Iudæis esset extinctum. Possit enim hic esse sensus, Quando voluisti priuatis æterna vita, non est quòd putetis Dei gratiam profanari, si vobis posthabitis suscipimus Gentium curam, neque enim solis vobis datus est Messias, sed toti mundo destinatus est in salutem, sicuti scriptum est. Posuisti in lucem Gentium, &c. Quanquam si propius expendas Prophetæ locum, illic inclusam veteris populi abdicationem reperies. Deus enim se gloriosum & magnificum in Christi ministerio fore pronuntiat, quoniam Israel non colligatur, postea subiicit, quasi explanationis loco, Christi virtutem minime ad vnum populum restrictum iri, quia ad extremos vsque terræ fines lux eius, radios emissura sit in salutem. Videtur hæc vocationis Gentium occasio à Paulo notari, quia sicut quum apud Iudæos materia fere exercendi non inueniret, suam operam penitus Gentibus addidit. In verbis Prophetæ hoc obiter notandum est quòd salus luci subiicitur, secundum illud Christi dictum, Hæc est vita æterna, nosse te verum Deum, &c. nam si vna Dei cognitio saluifica nobis est, vnica similiter ab interitu æternæ mortis resurrexerit, & est, nos ab ignorantia tenebris ereptos illuminari in Christi fide.

Ioan. 17.
v. 3.

48. **ADVENTANTES autem Gentes.** Materia gaudij Gentibus fuit, quum audirent non repente se vocari ad spem salutis, quali non prius fuisset hoc diuinitus decretum, sed nunc demum impleri, quòd multis antè seculis prædictum fuerat. neque enim vulgariis erat fidei confirmatio, quòd salus illis Christi aduentu promissa fuerat, vnde etiam factum est vt maiore delecto & reuerentia Euangelij amplecterentur. **GLORIFICARE** sermonem Dei, bilianam exponi potest, vel quòd agnouerint verum fuisse Iudæi vaticinium, vel quòd propostam sibi doctrinam si se amplexæ sunt. Certè notatur plena subscriptio, quia nihil amplius discipant vel abigunt conspecta Pauli victoria. Et certè tunc debito honore prosequimur Dei sermonem, quum eos illi obediens fide subiicimus: sicuti maiore affici probro non potest, quàm quum illi abregatur fides. Cæterum, videmus vt Gentes non impediret contumacia quam in Iudæis cernebant, quominus Christo nomen darent. Eadem animi magnitudine dum impisua obstinatione iam nobis obstruere conantur, eorum superbiam spernere & calcare oportet.

Et crediderunt. Expositio est proximi membri, meo saltem iudicio. Qualem enim gloriam verbo Dei tribuerint, Lucas ostendit. Cæterum, notanda est restrictio, quum refert, credidisse non ad vnum omnes, sed qui ordinati erant ad vitam. Minime autem dubium est, quum Lucas *παρακλησας* vocet, qui gratuita Dei adoptione electi erant. Reticulum enim cauillum est, referre hoc ad credentium affectum, quasi Euangelium receperint, qui animis ritè dispositi erant, nam ordinatio ista non nisi de æterno Dei consilio potest intelligi. nec dicit Lucas fuisse ad fidem ordinatos, sed ad vitam: quia Deus suos ad vitam æternam hereditatem prædestinat. Docet autem hic locus, fidem ab electione Dei pendere. Et certè quum totum hominum genus cæcum sit & contumax, hærent in natura nostra morbi isti, donec Spiritus gratia corrigantur. correctio autem non nisi ex fonte electionis fluit. Nam quod ex duobus qui promittunt eandem doctrinam audiunt, alter docilem se præbet, alter persistit in sua malicia, non ideo fit quòd natura differant: sed quia priorem illuminat Deus, alterum pari gratia non dignatur. F. de quidem efficimur filij Dei: & fides, quantum ad nos spectat, salutis est ianua & principium, sed altior est Dei respectus. neque enim eligere nos incipit, ex quo credimus: sed adoptionem suam, quæ occulta est, fidei dono obsignat in cordibus nostris, vt manifesta & rata fit. Nam si hoc solis Dei filij peculiare est, eius esse discipulos: sequitur non pertinere ad quoslibet Adæ filios. Nihil mirum igitur, si non omnes promissuè Euangelium recipiant: quia tamen si externa hominis voce omnes ad fidem inuitat cælestis Pater, non tamen efficaciter vocat per Spiritum suum, nisi quos seruare decreuit. Iam si fidei & salutis causa est Dei electio, qua nos ad vitam ordinat, nihil dignitatis vel meritis residuum sit. Teneamus ergo quod dicit Lucas: Prius ordinatos fuisse ad vitam, qui fide insiti in Christi corpus, arrham & pignus adoptionis sue in Christo recipiant. Vnde etiam colligimus quid per se valeat Euangelij prædicatio, neque enim fidem in hominibus reperit, nisi quia Deus quos elegit, intus vocat, & qui prius sui erant, ad Christum trahit. Isdem verbis simul docet Lucas, fieri non posse, vt quisquam ex electis pereat. Dicit enim, Credidisse nõ vnum

Ioan. 6.
c. 17.
Ioan. 6.
d. 37.

vnus vel paucos ex electis, sed quotquot electi erant. quauis enim nobis ignota sit Dei adoptio, vsque dum eam fide percipimus: in arcano tamen eius consilio dubia vel suspensa non est: quia omnes quos pro suis habet, filij sui præsidio tutelæ commendat, qui in finem vsque fidelis manebit cultus. Vtrumque membrum cogniti necessarium est: quum electio fide superior statuitur, non est quod sibi veterum in vlla salutis sue parte homines arrogant. nam si fides in qua consistit salus, quæ nobis gratiæ Dei adoptionis testis est, quæ nos Christo coniungit, & vitam eius facit nostram, qua Deum cum sua iustitia possidemus, qua denique recipimus sanctificationis gratiam, extra nos fundata est, in æterno Dei consilio: quicquid habemus bonorum gratiæ Dei que nos vltro præuenit, acceptum ferri necesse est. Rursum, quia multi perplexi ac spinosis imaginacionibus se implicant dum salutem suam in abdito Dei consilio scrutantur, discamus ideo fide approbati Dei electionem, vt se mentes nostræ ad Christum conuertant, tanquam electionis aram, nec aliam certitudinem querant, quàm quæ nobis in Euangelio patefacta est. Sufficiat, inquam, nobis hoc sigillum, quod quilibet

1088. p.
d. 36.

49 DIVVLGABATUR sermo Domini.) Hic progressum Euangelij refert Lucas. In quo apparet quàm vera sit Christi parabola, quum fermento simile esse dicit. Suprà habuimus magnum fuisse populi concursum, vt Luc. 13. c. 11. per totam urbem ipsam veræ doctrinæ semen fuerit: nunc dicit Lucas latius diffusum esse, per totam scilicet regionem.

50 Interea commemorat, non sine sudore & molestia id esse factum. Læta igitur & auspiciata fuerunt exordia vocationis Gentium, nec potuit Satan cursum gratiæ Dei impedire. fed interim Paulum & Barnabam quos Deus athletas in arenam produxerat, certare oportuit. Notandum est autem quod dicit Lucas, *in vltima* & religiosas & honestas cum primoribus vrbis impulsas esse ad persequendos Christi seruos. Fuit enim hoc non leue scandalum rudibus, & qui vix dum in Christo geniti erant, quum viderent Christo aduersum esse, quicquid virorum & mulierum in precio habebatur, & laude dignum erat secundum homines. Magna populi turba Christum receperat, sed turba, & hominum duraxat quiescunt. Ex opposito stabant primores vrbis, qui splendore suo ignobile & obscurum vulgus facile obruebant. Suspectam quoque, imò odiosam reddere doctrinam poterat, quod piz in speciem & honestæ matronæ aduersus eam insectæ erant. Si insurgerent in lustris vel cauponis homines nequam, improbi, & flagitiosi: si scortorum greges in lupanari empererent, nullum esset Euangelij decus: qui potius inde clarior elucesceret eius dignitas, nunc quid potest venire infamis in mentem, nisi doctrinam quæ tales habet aduersarios, minimè à Deo esse? Necesse ergo fuit non modò fideles, qui adhuc teneri & nouitij erant, à Domino confirmari, ne fides eorum labalceret, sed etiam manum Paulo & Barnabæ porrigi, ne fracti desisterent. Cæterum, hoc exemplo nos doceri vult Deum fortiter resistendum esse talibus offendiculis, & cauendum ne inanes virtutum laræ oculos nobis prætriangant, ne Christi gloriam in Euangelio relucens cernamus. Quicquid enim virtutum & honestatis in hominibus fingi potest, meram hypocrisin esse certum est, vbi se Christo opponunt. Quamquam fieri potest, vt qui ad tempus inconsideratè aduersus Christum feruntur, postea respiciant, statuendum tamen est, quacunque sanctitatis specie fulgeant, qui resistunt Euangelio, neque solido Dei timore esse præditos, nec aliud quàm fallacem Luc. 11. vmbra esse, quicquid virtutum ostentant. nec verò frustra Christo tributum hoc elogium, quod reuelat ex multorum cordibus cogitationes.

RELIGIOSA S.) Qualis verò religio esse potuit, vbi nulla verbi Dei reuerentia erat? Notandum est, quatuor esse hominum genera. sicut numero pauci sunt, qui sincere & ex animo Deum colant: ita pauci sunt qui peritum crassumque eius contemptum proficiant. Illi iam duo sunt ordines. Maior autem pars nec profusus religione caret, neque aliena est profus à communi Dei cultu, sed tamen frigidè & desuntoriè quasi cum Deo ludentes, si ad vitium examinentur, nihilominus profani sunt. qualiter hodie multorum impietas sub ceremoniis & fucata cuius Dei professione vtunque tegitur. Ita seculis omnibus exiterunt histionij Dei cetores, quorum tota sanctitas erat in gestulationibus & inanibus pompis. Pauli ætate, non serus atque hodie, in paucis quibusdam eminebat peculiare pietatis studium: quorum etsi impura erat religio, & fictum cor, fallax & duplex: neli tamen sui, licet inconsiderati, respectu, vtunque religiosi censentur. Sed hinc apparet, quid valeat zela religio, quæ inconsulto seruore cultores suos ad oppugnandum Dei regnum, opprimendamque eius gloriam precipitat. Porro credibile est matronas istas quauis non profusus Iudaismo dedissent nomen, nec legis doctrina imbuetæ forent, fuisse tamen semi-iudæas, atque inde factum esse, vt patrocinium Gentis tam libenter susciperent. Sic enim teste Paulo, circumnaguntur captiue mulieres oneratæ peccatis.

51 EXCVSSO pedum puluere.) Execrationis symbolum fuisse apud Iudæos colligere etiam ex Christi Math. 10. mandato licet, Matth. 10. Luc. 9. & 10. neque enim probabile est, Christum signo incognito voluisse suos vti: b. 14. quum eius consilium esset crassis, & professis doctrinæ suæ contemptoribus terrorem incutere. Porro hoc modo Luc. 9. a. 5. testatum fieri volebat tam abominabiles Deo esse impios, vt sollicitè cauendum sit nobis, ne quid habeamus cū ipsis commune: ne qua ex eorum immunditie contagio ad nos vsque penetret. Dicuntur quidem scelerati omnes terræ, cui imprimunt pedum vestigia, polluere: sed nusquam præcepit Dominus tanta execratione alios, quàm verbi contemptores reitici. Si quis adulter, aut fornicator, si quis periurus, si quis ebriosus, si quis homicida excommunicandus erat, non fuisset adhibitur hoc symbolum. Apparet ergo quàm intolerabilis sit Deo, verbi sui contemptus: quia dum puluerem à pedibus excuti iubet, perinde est, ac si pronuntiet, Satanae esse mancipia, & homines perditos ac deploratos dignosque qui à terra exterminentur. quare hæc tanta seueritas nos ad Euangelij reuerentiam erudiat. Docentur etiam Verbi ministri, quanto zeli seruore asserenda illis sit Verbi maiestas, ne frigidè eius contemptum dissimulent.

52 DISCERE vlti repleti gaudio.) Bisariam exponi potest hoc membrum, gaudio & Spiritu repletos esse: per hypallagen hoc modo, gaudio Spiritus, aut quod idem valet, gaudio Spirituali: quia nulla conscientia serenitas, quies, læticia, nisi ex Spiritu Dei. qua ratione Paulus regnum Dei esse dicit iustitiam, pacem, & gaudium in Spiritu. vel vt nomen Spiritus alias virtutes & dona sub se contineat. Mhi tamen magis arridet, gaudio fuisse repletos: quia Spiritus sancti gratia in illis regnabat, quæ sola verè & in solidum ita nos exultat: vt supra totum mundum altè efferamur. spectandum enim est quid voluerit Lucas, aded scilicet non turbatos, aut percussos fuisse fideles: grauibz illis offendiculis, doctorum suorum ignominia, vrbis perturbatione, terroribus ac minis, discrimini quoque etiam impendendum metu vt fortiter tam falsæ sanctimonie, quàm potentie splendorem altitudine fidei suæ despicerent. Et sanè, si in Deo ritè fundata erit fides nostra, & in eius verbo penitus radices egerit, Spiritus denique præditus, vt decet, probè sit munita, etiam toto mundo tumultuante, pacem, & gaudium spirituale in animis nostris fouebit.

Rom 14
c. 17.

LIBER POSTERIOR

Commentariorum Ioannis CALVINI IN ACTA Apostolorum.

CAPVT XIII.

1 **A**CTVM est autem Iconij, ut simul intrarent Synagogam Iudaorum: & loquerentur sic, ut crederet magna multitudo tam Iudaorum quam Gentium.

2 Qui vero increduli erant Iudaei, suscitauerunt & malitia infecerunt animos Gentium contra fratres.

3 Nullum ergo tempus versati sunt, confidenter se gerentes in Domino, qui testimonium reddebat sermoni gratiae suae, dansque signa & prodigia fierent per manus eorum.

4 Diuisa est autem multitudo ciuitatis: & alij quidem stabant à Iudaeis, alij vero ab Apostolis.

1 Proximo capite exposuit Lucas, quomodo suam apud Gentes legationem Paulus & Barnabas aggressi sint. Porro infelix & malè auspiciatum initium videri poterat, quòd non modò Antiochia expulsi, sed etiam obstinata quorundam malitia coacti fuerant puluerem è pedibus excutere. verùm quanuis duriter vno in loco accepti, non ramen cedunt, quia reputant ea lege se fuisse vocatos à Domino, vt mundo & Satana repugnante minus sumi exerceant. Videmus ergo non tantùm ad docendum paratos venisse, sed etiam ad certandũ armatos, vt per medios conflictus animosè pergerent in publicando Euangelio. & cerrè quod semel Ieremias dictum est, cum actis Dei Prophetis & ministris commune est. Pugnabunt contra te, sed non praeualebunt. Iam quocunq; pulsi fugiant, eandem secum afferunt animi praesentiam: vnde apparet non ad vnum modò certamen fuisse instans, sed ad continuam militiam: quod nunc profequitur Lucas, primò narrat Iconium venisse, & simul addit non quæsisse illic portum aliquem, vbi taciti quiescerent: sed synagogam ingressos esse, ac si nihil incommodi perpelli essent. Particulam *κατὰ τὸ αὐτὸ*, cùm Graecis significet Simul, vel eodem tempore, ad Iudæos potius quàm ad Paulum & Barnabam refero. Sic igitur interpretor, non quòd ambo simul ingressi sint, sed quòd turbam secuti sint solenni & praefixo tempore conuentus. Vnde colligimus non clam loquutos fuisse cum paucis hominibus, sed in magna populi frequentia: quo suã fiduciã & alacre studium testantur: tantum abest vt inuidiam fugitent, aur periculum formident.

VT CREDERET magna multitudo. Quemadmodum Spiritus virtutem in Paulo & Barnaba prius ostendit Lucas: ita nunc alteram Dei gratiam in prospero, quem experti sunt, successu, laudat. neque enim fructu caruit vna solùm ab illis habita concio: sed multos peperit Dei filios, tam ex Iudæis quàm ex Gentibus. Si vnus & alter vel pauci credidissent, fuisset iam non poenitendum operæ pretium. sed Dominus longè melius eos confirmat, dum tam vberem doctrinæ suæ fructum temporis momento colligunt. Sciebant enim non tam voce sua, quàm Spiritus virtute conuersa fuisse tot hominum corda ad credendũ: vnde etiam statuere poterat, se extenta dei manu protegẽ: quod ad sumendam fiduciam non parum valebat.

2 QUI VERO increduli erant. En iterum noua illis persecutio oboritur, & quidem à Iudæis, erant enim veluti faces ad inflammandos Gentium animos. Nam Gentes credibile est fuisse de quibus cum Euangelium praedicaretur, nisi stabellis illis accensæ fuissent ad resistendum. *κατὰ τὸ αὐτὸ* hic interpretor, maligno affectu inficere, vel impellere ad nocendum. Fratrum nomine, meo iudicio, comprehendit Lucas pios omnes: nempe vexatos fuisse quicunq; Euangelio accesserant, quasi perniciofa aliqua secta se extulisset ad spargenda diffidia, ad turbandam vrbis pacem, ad concutiendum statum publicum. Si quistamen ad Paulum & Barnabam restingere malit, non admodum repugno.

3 MULTVM ergo tempus. Narrat hic Lucas non cessisse vrbem Paulum & Barnabam simul ac viderunt aliquos sibi esse aduersos. nam cùm dicit audacter ipsos egisse, innuit oblatam illis fuisse meum causam. Vnde colligimus ite fuisse intrepidus, & quidem rara animi magnitudine duxisse pro nihilo discrimina omnia, donec violenter coacti sunt aliò migrare. Particula *ἐπι τοῖς πλείοις*, variè exponi potest: vel quòd in causa Domini fortiter se gesserint: vel quòd freti eius gratia, inde samperint animum. Sequutus sum quod magis receptum erat, illos se libere & fortiter gessisse in Domino: hoc est, non propriis viribus, sed eius gratia aduocatos. Continud potest exprimit qualiter animati fuerint in Domino: nempe quia in signis & miraculis doctrinam suam comprobabat. nam cùm inde agnoscerent Dominum sibi adesse, & propinquam ad ferendas supplicias esse: eius manum, merito ad strenuè agendum incitabantur. Verùm speciem vnam norando, alias non excludit: Dominus enim aliis modis eos ad fiduciam erexit & stabiliiuit in constantia. sed videtur Lucas de miraculis nominatim locutus esse: quia in illis Deus virtutem suam coram toto populo palam exercebat. Ergo non parum fiduciae Paulo & Barnabæ accessit, quum Dominus eorum doctrinam à contemptu ita affereret.

Porro

Porò notanda est locutio, quòd Dominus testimonium reddiderit Euangelio in miraculis. docet enim quoniam verus sit miraculorum vltus. Hic quidem primus est finis, vt nobis Dei potentiam & gratiam demonstraret. sed quia finitissimè ac peruersissimè eorum interpretes, ne trahantur in abusum & corruptelam, nunquam ferè Deus à verbo suo paritur ea distinguere. nam si quando absque eius verbo edita fuerint miracula, primùm id raro accidit: deinde perquam exiguus inde profectus secutus est. Vt plurimùm verò miracula edidit Deus, quibus vltimò non simpliciter, neque in nuda eius maiestate, sed in verbo mundus agnosceret. Ita hoc loco dicit Lucas, miraculis sanctum fuisse Euangelium: non tantùm vt consula aliqua religio occuparet hominũ animos, sed vt præeunte Pauli doctrina, adducerentur ad purum Dei cultum. Vnde colligere pronptum est, quã in fide faciant Papistæ, dum nullis miraculis mundum à Dei & Euangelij reuerentia abducere conantur. Tendendum enim est principium istud, Non aliò spectare quæcunque à Deo vltimò profecta sunt miracula, nisi vt Euangelio conferret plena & solida authoritas. nunc videndum est an Euangelium mortuos inuocare iubeat: idolis iustitiam cultus: transferre ad Sanctos hæc gratiam: vltimas peregrinationes suscipere: committit profanos facere, quorum nũquam mentio fit in verbo Dei. Atqui nihil minus Euangelio consentaneum, quàm vt superstitiones istæ locum habeant. vnde sequitur, ex Euangelij fultus machinas ad ipsum oppugnandum perperam à Papistis extrui. Eòdem spectat quod dicit Lucas, Dominum dedisse vt per manus seruorum suorum fierent miracula: quibus verbis admonet hos fuisse tantùm ministros, qui Domino præbuerunt suum obsequium: fuisse verò illum autorem, qui eorum manu & opera vltus est. Quare proprie loquendo, non dicemus Pauli & Barnabæ fuisse miracula: sed Dei vltus, qui sic operatur per homines, vt eorum ministerio suam gloriam obscurari nolit. Notandum præterea Euangelij elogium quod hic ponit Lucas, vt nobis magis amabile reddatur. Sermonem enim gratiæ vocans, suavissimo gustu nos imbuir: quoniam illic mundo filius offerretur per Christum: ac lobandenda est antithesis cum Lege, in qua proponitur illa maledictio. Meminerimus ergo in hunc finem Deum in Euangelio nobis loqui, vt se nobis reconciliet, ac propitium esse testetur. Nec obstat quòd reprobis odor est mortis in mortem: quia eius naturam vitio suo non mutant. De his & prodigijs lege quæ diximus capite secundo.

4 **DIVISA est multitudo.** Sequitur nunc caustrophe, quòd scinditur in duas partes ciuitas: & tandem Paulus & Barnabas plebis tumultu coacti, aliò discedunt. Si quæritur origo dissidij, ex Euangelio centre manauit: cui tamen nihil magis contrarium est quàm discordias parere. sed facti hominum prauitas, vt Euangelium, quod vnitatis vinculum esse debebat, simulac in medium prodit, urbanum sit occasio, quare vbi schisma aliquod emergit: antequam damnemus qui videntur esse auctores, prudenter expendere decet cui imputanda sit culpa. Audimus nunc vibem vnam schismate fuisse diuisam, eo quo pars aliqua ad Christum adducta est. Hoc pronuntiat Dei Spiritus in laudem, non in probrium Pauli & Barnabæ. Eadem hodie quoque regula tenenda est, ne falsa inuidia grauetur Euangelium, si non omnes pariter ad Deum adducit, sed improbi contra tumultuentur. Miserum quidem est, homines alios ab alijs diuisos cernere. verùm sicuti maledicta est vnitatis, quæ nos omnes à Deo leparat: ita præstat centies discessionem à toto mundo paucos facere, & interim redire cum Deo in gratiam, quàm vt perpetuum eum eo dissidium habentes, mundi pacem redimant.

5 *Cùm autem factus esset impetus Gentium & Iudaorum vnà cum eorum principibus ad vim ipsis inferendam, & eos lapidandos.*

6 *Re cogitata, fugerunt in vbes Lycaonia, Lystram & Derben, & regionem vndique vicinam:*

7 *Atque ibi euangelizabant.*

8 *Quidam autem homo apud Lystras sedebat captus pedibus, qui claudus fuerat ab utero matris suæ, neque vnquam ambulauerat.*

9 *Hic auduit Paulum loquentem: qui eum intuitus, & videns quòd fidem haberet se saluũ fore,*

10 *Dixit voce magna, Surge super pedes tuos rectus. Ille autem exiliuit, & ambulabat.*

5 Obserua quousque sustinerint sancti Christi athletæ. Non fugantur solo hostium obiectu: sed vbi feruet seditio, & imminet lapidationis periculum: etiam si multos habeant doctrinæ suæ fauores, non vltiò tendunt: sed memores sententiæ Christi, qua fideles admonet, vt in patientia possideant animas suas, hostium furorem declinant. Tametsi autem fugiunt ne tenerè se præcipient in mortem: constant tamen eorum in Euangelio prædicando, satis declarat eos non horuisse periculum. subiicit enim Lucas in alijs etiam locis euangelizasse. Hic rectus est timendi modus cum se vltro non obiciunt serui Christi hostibus mactandos, ab officio tamen non desistunt: nec eos impedit metus, quo minus Deo vocanti pareant: adeoque si opus sit, per mortem ipsam pergant ad munus suum exequendum.

8 Homo quidam apud Lystras.) Miraculum vnum refert Lucas, quod probabile est vnum fuisse ex multis: sed propter euentum memorabilem, solum eius facta fuit mentio. mox enim videbimus quid acciderit. Circumstantes recenset Lucas, quæ diuinam potentiam clarius illustrent, cum dicit Hominem nunquam ambulasse, & fuisse claudum ab utero matris: sola autem Pauli voce repente ante omnium oculos fuisse sanatum, & agiliis cruribus mortuus fuisse motus: vt sine difficultate exierit.

9 **AUDUIT Paulum loquentem.** Auditus primo loco ponitur, vt sciamus fidem, quam mox laudabit Lucas, ex Pauli doctrina fuisse conceptam. Auditio itaque Paulo sanitatem sperauit. Sed quæritur, an specialiter hoc illi fuerit promissum: neque enim quidvis protinus sperare nos Deus iubet, dum æternam salutem offert in Euangelio. Respondeo, fuisse hunc singularem & extraordinarium Spiritus motum in claudò, qualis vicissim in Paulo fuit, cum illius fidem agnouit ex solo intuitu. Fieri poterit vt Euangelium multi recipiant, neque tamen à morbis, quibus laborant, curentur. sed cum Deo specimen gratiæ suæ in claudò eedere decretum esset, animum eius antè parauit, ac capacem reddidit huius accessionis. Quare in communem regulam hoc trahi non debet, quod se claudus sanatum iri credidit: sed peculiaris fuit ad recipiendum sanationis donum præparatio. Et hæc etiam si dei species particularis est, quæ dat locum miraculis: quia plurimè ex filiis Dei earent, qui tamen adoptionis Spiritu præditi sunt.

IN **QUEM** intuitus Paulus.) Scimus quàm ambigua res sit & fallax, hominis vultus. non potuit igitur certum inde iudicium de fide fieri, quod solum habet Deum testem: sed quemadmodum ià admonui, arcano Spiritu insinuat

patēfacta fuit Paulo claudi fides: sicuti ille vnus dux & magister Apostolis fuit ad edenda miracula.

10 Dixit magna voce.) Plerique vetusti codices, & fidei maximè probate addunt, Dico tibi in nomine Christi Iesu. & certè videmus quàm sollicitè celebrant Apostoli in omnibus miraculis Christi nomen: ideo mihi verisimile est expressum fuisse à Luca, quod tamen vulgò nūc in codicibus impressis non habetur. Quod postea subiicit Lucas claudum exiisse, non tantum ad virtutis diuinæ commendationem valet: sed tam prompta obsequenti alacritas testimonio fuit, rite fuisse à Domino præparatum: vt iam animo ambularet, cum adhuc mortui essent pedes. Quanquam surgendi celeritas magis conspicuam reddiderit Dei virtutem, quo etiam consilio Paulus vocem exultis, quò melius turbam afficeret subita mutatio.

11 Porro turbæ quum vidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam, Lycaonicè diētes, Dij similes facti hominibus descenderunt ad nos.

12 Vocabantque Barnabam, Iouem: Paulum verò, Mercurium, eo quòd ipse dux esset sermonis.

13 Sacerdos verò Iouis, qui erat ante urbem ipsorum, tauros & coronas ad portas afferens, volebat cum turbis sacrificare.

11 Porro turbæ.) Hæc historica locuples est testis, quanta sit hominum ad vanitatem propensio, non protulerat ex abrupto vocem illam Paulus, Surge, sed concioni de Christo habitæ velut clausulam addiderat: populus tamen suis idolis laudem miraculi adhibebat, ac si de Christo verbum non audisset. Non est quidem adeò mirum, barbaros homines ad superstitionem, quam à pueris imbiberant, subito miraculi confecta delapsos esse. sed hoc vicium passim nimis vñtatum est, adeòque nobis ingenitum, vt operum Dei peruersi interpretes simus. Hinc tam crassa in Papatu superstitionum deliria, quòd arreptis temerè miraculis, doctrinæ non aufcultant. quòd nos magis & attentos esse & sobrios decet, ne Dei virtutem, quæ in latentem nobis affulget, sensu carnis corrumpere, quod tam procliuè est, nobis contingat. Nec verò mirum est, si pauca tantum & ad breue tempus miracula edi Dominus voluerit: ne hominum libidine traherentur in finem profus contrarium. quia minime æquum est vt nomen suum mundi ludibrio subiiciat: quòd fieri necesse est, vbi quòd proprium eius est, ad idola transsit, aut increduli ad fingendos vitiosos cultus, eius opera deprauant: dum posthabito verbo, numen quodlibet arripunt à se confictum.

Dij similes hominibus.) Opinio erat præsumpta ex veteribus fabulis, quæ tamen ipsæ originem à veritate duxerant. Nugis istis referunt Poetae um libri deos sæpe visos esse in terris sub hominum forma. quòd tamen credibile est non fuisse de nihilo confictum: sed potius homines profanos, quòd olim de Angelis tradiderunt sancti Patres, ad fabulas transtulisse. Et fieri potest vt Satan, cum homines haberet obtuse factos, variis præstigis illuserit. Hoc quidem certum est, quicquid Dei erat, vbi ad infideles transit, fuisse prius eorum figmentis vitiatum. Idem & de sacrificiis sentiendum, in quibus ab initio Deus fideles suos exercuit, vt haberent externa pietatis & diuini cuius symbola. Increduli verò postquam alienos sibi deos commenti sunt, sacrificiis abusi sunt ad sacrilegium eorum cultum. Lycaones insolitam virtutem cernentes in sanato claudò, diuinum esse opus statuunt: rectè hætenus, perperam verò, quòd ex consuetu errore in Paulo & Barnaba falsos sibi deos fabricant. quid enim causæ est, cur præferant Barnabam Paulo, nisi quòd puerile de Mercurio deorum interprete figmentum, quo iam imbuti erant, sequuntur? Quo exemplo quoque, quantum malis sit, erroribus tenera ætate assuecere: quòd eradicari ex animis adeò facile nõ est, vt ipsi inuenire Dei operibus, quibus corrigi decuerat, magis obdurescant.

13 SACERDOS etiam Iouis.) Tametsi non exprimit Lucas quo affectu tam sedulus fuerit hic Sacerdos, probabile tamen est, quum spes vberissimi quæstus esset oblata, auaritia fuisse impulsum. magna enim spes lucri illi in futurum tempus affulgebat, si passim vulgatus esset rumor, Iouem illic apparuisse. nam inde secuta protinus fuisset opinio, Ioui Lyctense templum esse cordi præ aliis. Vbi autem hominum animos talis impleuit superstitio, nullis lumpitibus ad offerenda donaria parçitur. Sponte quidem huc mundus propendet: sed demde accedunt sacrifici quasi stabella. Nec dubium etiam quin totam plebem impulerit ambitio, vt sub Iouis nomine victimas Paulo tam cupidè offerre vellet, vt illustrior esset virus suæ fama & nobilitas. Hinc tanta Satanæ ad fallendum licentia, dum sacrifici captando lucro plagas tendunt, populum verò oblectat errorum confirmatio.

14 Porro quum audissent Apostoli Barnabas & Paulus, diruptis vestibus suis irruerunt in turbam clamantes,

15 Ac dicentes, Viri cur hac facitis? Nos quoque homines iisdem quibus vos malis obnoxij sumus, annuntiantes vobis vt ab ijs rebus vanis conuertamini ad Deum viuentem, qui fecit caeli & terram & mare & quacunquè in ipsis sunt,

16 Qui etatibus præteritis passus est omnes Gentes, suis ipsarum viis ambulare.

17 Quamquam non sine testimonio sereliquit benefaciens, dans nobis à calo pluuias & tempora fructifera, replens alimentis & lætitia corda nostra.

18 Et hæc dicentes vix sedarunt turbas, ne ipsi immolarent.

14 QUVM AUDISSENT APOSTOLI.) Quòd laceratis vestibus insiliunt Paulus & Barnabas in mediam turbam, in eo apparet quanto gloriæ Dei zelo flagrarent: verbis non contenti, quo possunt impetu sacrificij apparatus conturbant. Fiet quidem interdum vt honorem, qui modum excedit, reculent etiam hypocritæ: verum simulata modestia simplices magis inuitant. In Paulo & Barnaba nihil tale. nam & verbis, & toto corporis gestu, palam ostendunt cultum quem exhibebant Lyctenses, adeò sibi non placere, vt in summa exaltatione habeant. Hæc sancta est iracundia, qua Dei seruos ardere decet, quories eius gloriam hominum sacrilegijs violari cernunt ac labefactari. Nec lænè aliter quisquam sincere à bona fide seruiet Deo, nisi illum zelotypiæ affectum induerit: de quo loquitur Paulus secundæ ad Corinthios 11. capit. vt in asserenda Domini sui gloria non minus animosi sint ac strenui, quibus ecclesiæ suæ curam mandauit, quàm maritus studiosè vigilat pro vxoris castitate. Prudenter ergo cauendum, ne honorem deserri nobis sinamus, qui

Dei gloriam obscuraret: qui potius simul atque apparet aliqua gloriæ Dei profanatio, ebulliat hic feruor, cuius exemplum habemus in Paulo & Barnaba. Quamquam autem hoc zelo præditos inprimis Ecclesie doctores esse oportet, nemo tamen est piorum, qui non acciter exandescere debeat, ubi Dei cultum pollui videt, aut aliò transferri: quia de omnibus scriptum est, Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me. Quod si sancti homines carne adhuc circumdati, tantopere idololatriam abominati sunt, qualiter hodie affectos esse putamus exutos omni carnis affectu? eorum nominibus & personis cum abuteri mundus ad suam superstitionem, gratum illis officium esse sibi persuadet: sed magnopere fallitur. Primi enim contra viros cultores insurgunt, ac te ipsa offendent nihil tibi vnquam plus fuisse, quam vt integer vni Deo tuus cultus maneat. Adde, quod illis nulla potest maior iniuria fieri, quam vbi honor Deo creptus, in eos transtertur: quod fieri necesse est, simul ac diuinum illis aliquid affingitur. Quod narrat Lucas, Paulum & Barnabam vestes suas lacerasse, satis ex aliis Scripturæ locis patet, morem hunc & ritum in communi fuisse vsu apud Orientales, quoties vel magnam moerorem, vel detestationem externo gestu exprimere vellent. Quum Lucas Barnabam Apostolum cum Paulo vocat, nominis significationem longius extendit, quam ad primum ordinem, quem milititer Christus in sua Ecclesia: qualiter Paulus Andronicum & Juniam inter Apostolos insignes facit. Proprie autem loquendo Evangelistæ erant non Apostoli: nisi forte quia Paulo additus erat collega Barnabas, vtrumque in pari officii gradu statumus. Ita Apostoli titulus verè in ipsum competet.

¶ VIRI CUR HÆC FACITIS?) Incipiunt ab obiurgatione, vt res posebat: deinde ostendunt quorsum fuerint missi. Postea concionantur de vniuo Deo, & admonent ipsum fuisse mundo incognitum. postremò quò fortius ex cordibus euellant diaboli fallacias, docent excitatione carere hanc ignominiam. Prima ergo pars concionis est obiurgatio, quò damnantur Lytrensens, quòd homines mortales præpollent. Dei loco adorent. Quamquam videtur frigida esse, quæ ab ipsis affertur ratio, inde enim colligere promptum foret, non esse illicitum eorum cultum, quos humanis miseris mors exemit. Hoc modo intactè starent G. nti omnium superstitiones, quæ in deorum numerum non solebant nisi mortuos referre. Eodem etiam colore suam idololatriam Populæ fucarunt, qui mortuorum ossa, lignum & lapides potius adorant, quam viuos & spirantes homines. Respondeo, Paulum & Barnabam ex re præsentis sumpsisse hoc argumentum, nos miseritimos homines falso iugiter & auidè haurire esse deos, & pro diis colit. Si in genere de idololatriâ tractetur, hæc erit perpetua eius damnandæ ratio, & sola abunde sufficiet, Deo vni solidum deberi pietatis cultum, ideoque profanari simul ac creaturis vliã ex parte tribuitur, siue Angeli sint, siue homines, siue stæta. Sed occasio sepe feret, vt multa in speciem vnam idololatriæ dicantur, quæ aliis non conueniant: & tamen ad causam præsentem non parum valebunt: quemadmodum Paulus & Barnabas, homines se fatendo a vniuersis vni obnoxios, aptam rationem habebant conuergendo populi furori.

ANNUNTIAMVS VOBIS.) Argumentum à repugnantibus. nam hic ostendunt prorsus diuersum fuisse aduentus sui finem, vt superstitiones scilicet tollerent, quæ hæctenus grassatæ fuerant. Perinde enim est ac si dixissent, Mouet vos atque afficit miraculum? verbis igitur habete fidem. Summa autem nostræ legationis est, vt sicte omnes diuinitates, quibus antehac delusus fuit mundus, deleantur ac pereant. Hæc autem generalis est doctrina, quæ non modo præsentem insaniam compescunt, sed quasuis superstitiones reprehendunt, & quæ quid omnino à vera pietatis regula alienum erat. Nam procul dubio vanum appellat quicquid sibi ex proprio sensu commenti erant homines. Atque hæc definitio tenenda est, quòd vana sit omnis religio, quæ à puro & si plici Dei verbo recedit ac degenerat. Verbi quidem non fit expressa mentio, quia sermo illis erat ad G. nes: sed quia non aliter rite colitur Deus, quam ex eius præscripto, sequitur ex Pauli verbis, simul ac desectant homines ab eo cultu, quem Deus mandauit ac probat, stultè, inani & inuiti labore fatigari. nihil enim veri aut solidi habet religio, nisi in qua solus Deus eminet. Atque hinc factum est, vt nūquam in maiori orbis parte viguerit sincera & integra pietas. nam in hoc sudatum est duntaxat, vt vetus idololatria tolleretur: alterum verò interea neglectum est, vt relictiis idolis, se ad vnum Deum homines colligerent. Interdum quidem idoli nomen mutauit in nomen Dei: sed eo prætextu fovebant nihilominus vetustos errores, quibus corrigendis danda fuerat opera. Sic Galli sacrifici magnæ Cybeles coelibatum genuerunt: Nonnæ vel Moniales abrogatæ sunt Vestalibus: Pantheo successit Pantagion: ceremoniis oppositæ sūt ceremoniæ non abimiles. Tandem inuecta deorum turba, quos putarunt fore legitimos, si Sanctorum titulis lauari essent. Hoc modo non purgantur corruptelæ, nec profana & fordibus plena stabula vertuntur in templa Dei: sed Dei nomen miscetur profanis inquinamentis, & Deus ipse in sordidum stabulum inducitur. Quare meminimus non tantum in eam partem incubuisse Apostolos vt idololatriam, quæ prioribus seculis grassata erat, euertent: sed profligant omnibus vitis etiam in posterum cauisset, vt pura vigeret religio.

QUI FECIT CALVM.) Scimus docendi ordinem ita ferre, vt initium fiat à rebus magis notis. Quò apud Gentiles sermone habebant Paulus & Barnabas, frustra tentassent eos statim adducere ad Christum. ergo ab alio capite ipsos incipere oportuit, quòd à communi sensu minus remotum esset, vt eo confesso postea ad Christum transirent. Occupatæ erant Lytrensium mentes illo errore, plures esse deos: Paulus & Barnabas conuà, vnum esse mundi opificem ostendunt. Sublata illa nescitia deorum multitudine, factus iam erat transitus ad secundum membrum, vt docerent qualis esset Deus ille, celi & terræ conditor. Hodie diuersa est ratio cuiusdam P. p. istis fatentur vnum esse Deum, & Scripturam admittunt. restat igitur vt illis probemus ex Scriptura qualis sit Deus, & qualiter coli ab hominibus velit.

¶ PRÆTERITIS SECVLIS.) Quia obicere poterant Lytrensens, Deum illum fuisse hæctenus ignotum, occupant Paulus & Barnabas, ac fatentur quidem omnes errasse in tenebris, & totum humanum genus cæcitate fuisse percussam, verum negant ex peruersa mundi ignorantia debere præiudicium fieri. Erant duo non parua obstacula incredulis, longa temporis antiquitas, & consensus omnium serè Gentium. vtrumque hic dirunt Paulus & Barnabas: Si multis seculis erratum est, inquit, ac vagatus est mundus sine ratione & iudicio, ne ideo vobis minoris sit Dei veritas cum affulget. nam cum æterna sit nec mutetur, minime æquum est longam annorum præscriptionem illi opponi. Nihilò plus esse patrocini in hominum numero contendunt. non est, inquit, quòd vos à recta via impediatur totius mundi conspiratio. Inualuit in quoribus populis cæcitas: Deus nunc vobis illucet. Aperiendi igitur sunt oculi, neque in tenebris torpendum est, etiam si illis ante hæc demerit fuerint omnes populi.

VIAS VAS.) Si tantum dixisset homines hallucinatos esse vsque ad tempus illud Dei permisso, iam inde colligere promptum esset, vniuersos nihil posse aliud quam errare, quandiu à Deo non reguntur. Longè tamen expressius loquitur, dum errores appellat vias hominum, nam hunc perspicuè docemur, quid in tenenda salutis via valeat prudentia & sensus humanæ mentis. Ambulantur, inquit, in viis suis omnes populi, hoc est in

tenebris & morte vagati sunt: perinde est ac si restare in toto mudo negare vllam veræ rationis scintillam. Vna igitur veræ pietatis regula est, vt abiectis omni ingenij sui fiducia, se totos Deo subiiciat fideles. neque enim alie nunc sunt vix hominum quàm olim: & omnium temporum exempla docent quàm miserè cæcutiant, quibus verbum Dei non præluceat. quauis fide existimant reliquos peripicacia superare. Statim ab initio mundi, maior pars ad varias superstitiones & prauos cultus delapla est. Vnde idem nisi quia proprias imagines sequi libuit: quò diluuii videri posset repurgatus orbis, statim relapsus est in eadem vitia. ergo nihil magis exitiale, quàm prudenti & nostræ inniri. Cæterum cui passus sit Deus tandiu mundum errare, causa hic à Paulo & Barnaba non redditur. & cerè sola Dei voluntas non secus nobis æstimanda est, ac summa lex æquitatis. Deo quidem optima semper factorum suorum ratio consistit: sed quia nobis saepe est abscondita, nostrum est reuenter arcanum eius consilia mirari. Fatendum quidem est, tali interitu dignum fuisse mundum: sed cur vnus secui potius quàm aliorum miseris fuerit Deus, non alia potest adduci ratio, nisi quia sic illi vilum est. ideo tempus plenitudinis vocat Paulus quod promulgando Euangelio diuinitus præfixum est, ne alia quærat opportunitytas.

Et memoria tenendum quod primo capite habuimus, non esse nostrum scire mœta & articulos temporum, quæ Pater in suo arbitrio posuit. Ita refellitur Papistarum casillum, dum ferri non posse contendunt, vt Ecclesiam passus sit Deus tam longo tempore errare. nam vnde, quæso, fluxerunt Genes, nisi ab arca Noe, vbi singularis quædam erat Ecclesiæ puritas: postteritas etiam sancti Sem vna cum aliis degenerauit: imò Israhel, selectum Dei peculium, ipse quoque ad multum tempus relictus fuit. Quare nihil mirum est, si Deus sub regno Christi, eadem qua olim cecitatis pœna, verbi sui contemptum vnus est.

17 **NON TAMEN SINE TESTIMONIO.**) Tollunt hic Paulus & Barnabas Gentibus ignorantæ prætextum. Quantumvis enim sibi in propriis signentis placeant homines, tandem erroris conuicti ad hoc asylum confugiunt, nullam sibi debere culpam imputari: sed Deum potius fuisse iudelem, qui ne sibi loquidem reuocare dignatus sit quos perire cernebat. Hanc scriuolam obiectionem Paulus & Barnabas anticipant, quò admonent, Deum ita loquisse, vt testimonium interea sibi ac suæ diuinitati redderet. Videndum tamen quomodo hæc duo inter se conueniant, nam si de se testatus est Deus, non passus est, quantum in se erat, mundum errare. Respondeo, genus hoc testimonij, cuius fit mentio, tale fuisse, quod homines exultatione priuaret, non autem sufficeret in salutem. Verum enim est illud Apostoli, Fide intelligi aptata fuisse verbo Dei secula. atque fides non ex nudo & cæli & terræ intuitu concipitur, sed ex verbi auditu. vnde sequitur, non posse, nisi verbi directione ad salutificam Dei noticiam homines adduci. Neque tamen hoc obstat, quominus etiam absque verbo reddantur inexcusabiles, qui tamen si naturaliter luce priuati, propria tamen malitia cæcutiunt, quemadmodum docet Paulus primo ad Rom. capite.

Dans pluuias & tempora fructifera.) Deus quidem à principio se per verbum toti generi humano patefecit: sed Paulus & Barnabas ostendunt nullam fuisse ætatem, quam non persequutus sit Deus vnus beneficiis, quæ testari possent, mundum eius imperio regi. quia autem pluribus seculis sepulta fuerat lux doctrinæ, ideo tantùm dicunt naturalibus argumentis ostensum fuisse Deum. Cæterum probabile est, magnificentiam operum Dei, quibus decebat eloquiis ipsos ornasse. sed Lucæ summas rerum attingere satis fuit. Neque tamen intelligo subtiliter & Philosophico more disseuuisse ipsos de naturæ arcanis. sermo enim erat apud indoctum vulgus. ideo simpliciter proponere oportuit, quod rudissimis quibusque notum erat. Sumunt tamen principium hoc. in naturæ ordine certam & claram esse Dei manifestationem: quòd pluuiis irrigatur terra, quòd eam solis calor vegetat, quòd tanta frugum copia quotannis nascitur, inde certè colligi aliquem esse Deum, qui omnia gubernat. neque enim proprio motu aguntur cælum & terra: multò etiam minus fortuito. Restat igitur, vt hoc admirabile naturæ artificium Dei prouidentiam palàm ostendat: & qui mundum æternum esse dixerunt. non locuti sunt ex animi sui sensu, sed maligna & barbara ingratitude conati sunt obtrudere Dei gloriam in quo suam impudentiam prodiderunt.

IMPLENS cibo & lætitia.) In eo magis conuincitur hominum impietas, si Deum non agnoscant, quòd nõ tantùm oculis eorum subiicitur gloria suæ testimonia in suis operibus, sed omnia etiam in eorum vnus destinata. Cur enim Sol & stellæ in cælo lucent, nisi vt suum ministerium præbent hominibus? cur pluuiæ à cælo cadunt? Cur terra producit fructus suos, nisi vt alimenta hominibus suppetant, quibus vescantur? Hominem ergo non posuit Deus in terra, vt sit tanquam in teatro otiosus operum suorum spectator, sed dum omnibus cæli & terræ opibus fruatur, vt in celebranda Dei largitate se exerceat. nunc vero in multiplici rerum copia eum nõ affici tanta Dei bonitate, annon plusquam scæda est prauitas? Implere corda cibo, nihil aliud est quàm alimentum largiri, quæ vnus hominum satisficiant. Lætitie nomine significant Paulus & Barnabas Deum pro immensa sua indulgentia plus largiri hominibus quàm postulet eorum necessitas: ac si dictum esset, cibum dari hominibus non tantùm quo reficiant vires, sed quo etiam corda sua exhilarent. Siquis obijciat, contingere plerumque vt homines famelicis potius gemant, quàm saturi lætentur. respondeo, id fieri præter naturæ ordinem, quando scilicet Deus propter hominum peccata manum suam restringit. Iponte enim ad nos assidue flueret Dei liberalitas, qualem hic Barnabas & Paulus prædicant, nisi eam arcerent vitiorum nostrorum obstacula. Neque tamen vnquam tanta extitit sterilitas, qua prorsus exaruerit benedictio in hominibus pascendis. Rectè quidem dictum est à Propheta, Aperi os tuum, & replebo illud, vt sciamus nos elurire propria culpa, dum beneficentiam cælestem non admittimus. sed quamlibet sinu restructi, perumpit tamen ad indignos paternus Dei amor. Præsertim vnuerfitas humani generis testis est nõquam cessare Dei beneficia, in quibus Pater nobis apparet.

18 Hęc dicentes vix.) Prius dixerat Lucas non verbis tantùm vnus esse, sed etiam cum impetu irruisse in turbam: nunc addit illa vehementia vix repressum esse populi furorem. vnde apparet quàm velanus & indomitus sit mundi ardor in idololatriam. Nam si deos credunt, cur fidem non habent eorum sermoni, quo falsum à se honorem repellunt: sed hoc morbo laborant omnes idololatræ, quòd iugum excutere subinde parati sunt, nisi eorum arbitrio subiaceat religio. Quare non mirum est si Prophetæ sæpe commemorent, non secus rapti homines in cæcum superstitionum affectum, quàm pecudes in libidinem suam feruntur.

19 *Supervenerunt autem Antiochia & Iconio Iudæi, à quibus persuase turba cum lapidasset Paulum, eiecerunt eum extra urbem, existimantes mortuum esse.*

20 *Circundatus autem à discipulis surrexit, & ingressus est urbem. & postri die cum Barnaba exiit De iher.*

21 *Et cum euangelizasset huic vrbis, & multos formasset discipulos, reuersi sunt Lystram.*

Lystram & Iconium & Antiochiam,

22 *Confirmantes animas discipulorum, & exhortates vt in fide manerent, & quòd per multas afflictiones oporteat nos ingredi in regnum Dei.*

16 *SUPERVENIUNT.*) Difficile est Paulo & Barnabæ compescere populum, quominus sacrificet. nebulones autem itacim nullo negotio persuadent vt lapidetur Paulus quem nuper deificabant. Vnde apparet, quanto propensior sit ad superstitionem mundus, quam ad veram Dei obedientiam, & quam arrogantis sit superstitione quæ semper in ordinando Dei cultu vult dominari. Serui Domini non auid quærent, nisi vt in eius obsequium homines adducant, quæ vnica est salus & felicitas. Nullam sibi dominationem vendicant, lucrû non venantur: eos tamen mundus seire nequit. nam omnes se se obstreperunt: subinde etiam oriuntur tumultus. Qui tantopere sunt in Deum contumaces, pluraquam credulos se præbent impostoribus. Isteque eorum tyrannidi cupide subiciunt. Sic Pape permissum fuit pro suo arbitrio illudere, nec modo leui licet premeere miseris animas, sed crudeliter etiam torquere. Quicquid præciperet, obedientes receptum fuit. & hodie quantumvis impossibiles ferat leges, nemo tamen multare audeat. Saue incerta Christi iugum pauci admittunt. Ergo in hac historia graphicè nobis pingitur mundi grauitas. Poterat cum omni plausu regnare Paulus suo Mercurij titulo. non vult esse Deus: quia fideliter Christo seruit, lapidatur. Laudatur autem eius constantia, vt eam imitemur. Mirabiliter quidem à Domino seruatus est: sed quantum ad ipsum spectat, crudelissimum mortis genus pertulit. Ergo perinde habenda est hæc lapidatio, quam & in secunda ad Corinth. Epistola commemorat, ac si tunc occisus esset. Porò non dubium est, quin tumultuosè in eum insurrexerit vulgus. Ita quicquid violentiæ improbi Christi seruis inferant, nulla habetur quæstio: silent leges: iudicia cessat: magistratus torpet: omne patrocinium subducitur.

20 *QUVM CIRCUMDEDISSENT.*) Tametsi Paulum nemo defenderit, Lucastamen ostendit pios fuisse de eius vita sollicitos: verùm siotemperasse, ne quid magno cum periculo sine profectu tentarent, quando optulari nisi clanculum non poterant. Et sanè vide idem semper est quid nobis Dominus in manum dederit. si quem ego ex ripa videam in medio gurgite, ne possim manum porrigere nauis ago: quid michi restat, nisi vt Domino committam? autem spes aliqua sit iuuandi, tunc periculum subire oportet. Non dicimus ergo per ignauitiam delectum fuisse Paulum à discipulis, cum nihil opis vel subsidij in illis positum esset. Anorem verò & curam reitaurat, quum profectum circumdant.

PROFECTI SUNT DERBEN.) Hinc palàm apparet, non sine miraculo seruatum esse Paulum, quòd postridie quàm electus pro mortuo fuerat, quasi recens & integer viam arripit, vnde etiam colligitur, quàm iniuctum contra mala omnia fuerit eius pectus. Neque enim secessum petiit, vbi militat emeriti militis otio tuatur: sed etiam repetiit loca, in quibus paulò antè malè tractatus fuerat. Primum tamen narrauit Lucas plantatum tuisse apud Derbenfes Ecclesiam. postea subiicit, Paulum & Barnabam ad ecclesias, quas instituerant, reuersos esse, vt confirmaret discipulos. Quo significat nõ consistere verbi vsum in simplici eruditione, qua tantùm docetur auditor: sed valere etiam ad confirmationem fidei, monendo, & horràdo & coguèdo. Nec verò suis Ministris tantùm mandat Christus vt doceant, sed etiam vt hortentur: & Paulus vilem esse Scripturam prædicat, non modò ad docendum, sed etiam ad exhortandum. Quare ne se defunctos putent pastores, cum probè imbuerint populum recta scientia, nisi in hanc quoque partem incumbant. Rursum fideles verbum Dei non negligant, quasi superuacua esset eius lectio vel prædicatio: quia nemo est, qui non assidua confirmatione opus habeat.

ET EXHORTANTES.) Hæc præcipua fuit confirmandi ratio, quòd discipulos qui Euangelium amplexi erant & profitebantur, exhortando incitant ad pergendum. multum enim abest, quin prompti & strenui ad officium simus, vt decebat. Ideo stimulis opus habet nostra pigritia, & frigus nostrum caleris necesse est. Cæterùm quia suos exerceri vult Deus variis certaminibus, admonent Paulus & Barnabas discipulos vt parati sint ad ferendas tribulationes. Admonitio valde necessaria, militandum esse in hoc mundo, vt piè sanctèque viuamus. Si nihil negere faceretur nobis caro, si nihil machinaretur Satan, si nullis offendiculis nos improbi turbarent, non adèd molestum esset perseverare: quoniam illa suavis esset ambulatio per mollem & amœnam viam, sed quia vndique & singulis momentis innumeri surgunt insultus qui nos ad defectionem sollicitant: inde nascitur difficultas, & ideo tam rara constantia virtus. ergo vt in finem vsque persequeremur, comparatos esse nos ad militiam decet. Cæterùm non solùm hic mentio fit de persecutionibus, quas nobis hostes exercitis gladiis & ignibus accensis intentant: sed nomine tribulationum complectitur Lucas omnes ærumnas, quibus obnoxia est piorum vita. non quòd soli fideles miseri sint: quia hæc communis est bonorum & malorum conditio. vnde & celebre illud prouerbium, Optimum esse non nati: proximum verò, quàm citissimè mori. Sed quum sæpe impiis parcat Deus, & eos rebus prosperis saginet, erga filios suos austerior est ac durior. nam præter communes molestias, multis incommodis peculiariter vrgentur, ac talibus exercitiis ipsos Dominus humiliat, carnem eorum, ne lasciuat, sub ferula continens: expergefaciit, ne sopiti in terra iaceant. Accedunt deinde probra & contumeliæ impiorum: nam oportet esse quasi mundi catharmata. ridetur eorum simplicitas: impiis verò in Deum ludibriis maximè vtuntur. postremò improborum libido in apectam violentiam erumpit. Ita cum multis tribulationibus luctari necesse habeat. nec fieri potest quin tota eorum vita inter tot hostes valde infesta sit & inquieta. Sed hæc optima consolatio est, & quæ ad confirmandos animos abundè sufficit. Hac via, licet difficili & aspera, transitum esse in regnum Dei. nam hinc colligimus feliciores esse piorum miserias, quàm sint omnes mundi delicta. Meminerimus ergo primum hæc legem nobis esse positam, multas ærumnas feramus: sed addamus simul & hoc ad mitigandam acerbiteriam, quòd per eas deducimur in regnum Dei. Porò facilis & stulta est eorum garrulitas, qui hinc colligunt patientiam esse opus salutis æternæ meritonum, quando hic non disputatur de salutis causa, sed qualiter suos in hæc mundo tractare Deus soleat. consolatio autem addita est, non quæ operum dignitatem vel meritum extollat, sed tantùm ad erigendos piorum mentes, ne sub crucis onere deficiant. Promiscuè vt dictum est, multis malis subiectum est hominum genus. Atqui reprobis suæ afflictiones nihil aliud iungunt quam inferorum ærium: sanctis verò in suatum lætitudinem finem cedunt, ad quæ salutis sunt adiumenta, quia communicant cum Christo. Notandum est quòd Paulus & Lucas plurali numero non contempti, disertè exprimit. Multas tribulationes, ne quis vna & altera, vel saltem paucis defunctum se putans, tandem succumbat. Sciatum ergo fideles, sibi per continuas ærumnas pergendum esse: deinde parati sint non ad vnum modò persecutionis genus, sed ad diuersas species. nam etsi cum quibusdam mitius agit Deus: nemini tamen suorum ita suauiter indulget vt à tribulationibus sit prius immunis.

- 23 *Quum autem suffragiis creassent illis presbyteros per singulas Ecclesias, precati cum ieiunius commendarunt eos Domino, in quem crederant.*
- 24 *Et transeuntes per Pfsidiam venerunt in Pamphyliam.*
- 25 *Et quum loquuti essent Pergæ sermorem, descenderunt in Attaliam.*
- 26 *Atque inde nauigarunt Antiochiam, vnde fuerant commisi. Si gratia Dei ad opus quod implauerant.*
- 27 *Quum autem illuc venissent, congregata Ecclesia narrarunt quanta fecisset illis Deus, & quod Gentibus aperuisset ostium fidei.*
- 28 *Verfati autem sunt illic non exiguum tempus cum discipulis.*

1. Tim. 5.
c. 17.

23 CUM creassent presbyteros.) Hinc apparet non sufficere, homines semel titè imbutos esse pietatis doctrina, ac tenere fidei summam, nisi continuos faciant progressus. Idèò Christus non tantum Apostolos misit qui Euangelium spargerent, sed iussit etiam institui pastores, vt perpetua esset ac in quotidiano vsu Euangelij prædicatio. Hunc ordinem à Christo positum obseruauit Paulus & Barnabas, quum singulis ecclesiis assignant pastores, ne post luam discessum cesset ac fideat doctrina. *Proinde ubi hic locus, Ecclesiam non posse ordinatio ministerio carere: nec Christianos coram Deo censeri, nisi qui toto vitæ cursu libenter sunt discipuli.* Presbyteros hoc uicarij interpretor, quibus iniunctum erat docendi munus. fuisse enim quosdam donaxat morum censores, ex Paulo apparet. Iam quum dicit Lucas, singulis ecclesiis presbiteros fuisse, hinc discernim inter eorum & Apostolorum munus colligitur. Apostolis enim nusquam erat certa statio: sed ad fundandas subinde nouas ecclesias huc illuc cursitabant. Pastores autem proprijs ecclesijs singuli fuerunt adiecti, & quasi locati ad prædicandum.

SVFFRAGIIS creassent.) Verbum Græcum *χρησιστον*, significat aliquid manibus sublatis decernere, qualiter in comitijs populi fieri solet. Scriptores tamen ecclesiastici nomen *χρησιστων* alio sensu vsurpant: nempe pro solenni ordinationis ritu, qui in Scripturis uocatur Manuum impositio. Põnd hoc loquendi forma optimè exprimitur legitima in creandis pastoribus ratio. Presbyteros eligere dicuntur Paulus & Barnabas. An soli hoc priuato officio faciunt? quin potius rem permittunt omnium suffragiis, ergo in pastoribus creandis libera fuit populi electio. sed ne quid tumultuosè fieret, præfident Paulus & Barnabas, quasi moderatores. Sic intelligi debet Laodicensis Concilij decretum, quod vetat plebi electionem permitti.

PRECATI cum ieiunijs.) Duplex fuit illis precandi finis & ratio: prior, vt Deus Spiritu prudentiæ & discretionis eos dirigeret ad optimos quosque & maximè idoneos homines eligendos. Neque enim tanta le prudentia instructos esse nouerant, quin possent falli: nec tantum fidebant suæ diligentia, quin scirent præcipuus partes in Dei benedictione esse positas. Vt quotidie videmus errare hominum iudicia, vbi non adest cælestis gubernatio: & in nihilum dissuere eorum labores, vbi non adest Dei manus. Hæc uera sunt piorum auspicia, Spiritum Dei invocare, qui eorum consilijs præfideat. Quòd si in negocijs omnibus tenenda est hæc regula: quorties de Ecclesiæ gubernatione agit, quæ tota ab eius arbitrio pendet, sollicitè cauendum est ne quid nisi ipso duce & præfide tentemus. Secundus autem finis precandi fuit, vt Deus necessarijs donis instrueret qui electi essent pastores. Magis enim ardua res est tale munus fideliter exequi vt oportet, quàm vt sufficiant humanæ vires. Ergo hac quoque in parte Dei suppetias, Paulo & Barnaba autoribus, implorant. Adhuc ieiunia, tanquam adminicula ad excitandum precum ardorem. Scimus enim quæ sit alioqui nostrum frigus, non quòd perpetuò necesse sit ieiunios ad preces accedere, quandoquidem & saturos Deum ad gratiarum actionem inuitat verum vbi aliqua vrget necessitas vt solito ardentius oremus, valde utile est hoc incitamentum. Iam uerò exposuimus quàm seria res sit pastorum electio, in qua scilicet de tuenda Ecclesiæ sanitate agitur. Quare non mirum est, si Lucas scribit extraordinarias preces fuisse interpositas. Atque hinc ieiunij uium & alios obseruare operæ pretium est, ne fingamus, vt Papiæ, opus esse meritorium: vel in eo statuamus cultum Dei, cum per se nihil sit, nec quicquam momenti apud Deum habeat, nisi quatenus aliò refertur.

COMMISERVNT EOS DOMINO.) Hinc primò colligimus, quantam Paulus & Barnabas curam habuerint eorum salutis, qui ipsorum cura & labore conuersi erant ad Dominum. Testantur etiam, in hac carnis infirmitate pluribus periculis obnoxios esse homines, quàm vt stabilis futura sit propria uirtute eorum fides. hoc ergo vnicum esse præsidium, si perpetuò custodiat Dominus quos semel recepit. Cæterum cum dicit Lucas commendatos fuisse Deo in quem crederant, non parum hinc fiducia ad nos redit: quia hoc proprium Deo munus assignat. seruate & taeri quicunque uera fide uerbum eius amplexi sunt.

24 TRANSEVNTES Pfsidiam.) Iam diximus Paulum & Barnabam uenisse Antiochiam Pfsidæ, nunc redituri Antiochiam Syriæ, vnde dimissi fuerant, transeunt per Pamphyliam, quæ media erat regio uersus Taurom montem. Pergæ autem & Attalij uicinx sunt urbes. Quod autem in altera tantum sermone eos fecisse narrat Lucas, concinere inde licet, non ubique oblatam illis fuisse docendi occasionem, quam nullibi negligere vel præmittere soliti sunt.

25 VNDE COMMENDATI FVERANT.) Poterat dicere Lucas constructos illic fuisse Gentium Apostolos, sed uerborum circuitu clarius exprimit neque humanitas fuisse dimissos, nec eos propriæ uirtutis fiducia quicquam aggressos esse, sed totam expeditionem vnà cum successu Deo illius authori fuisse permisissam. Eorum ergo prædicatio non fuit humanum opus, sed diuinæ gratiæ. Et nomen Gratiæ tam ad Spiritus uirtutem & efficaciam, quàm ad reliqua omnia fauoris signa refertur: quia gratuitum est quicquid donorum in seruos suos confert Deus. Sic autem resoluti potest oratio: Deum fuisse precatos, vt gratiam suam exereret ad promouendos seruorum suorum labores.

27 CONVOCATA ECCLESIA NARRAVNT.) Quemadmodum solent qui ex legatione reuerfi sunt, rationem actorum reddere: ita Paulus & Barnabas Ecclesiæ referunt totam professionis suæ summam, vt inde pateat quàm fideliter uersati sint in officio: simul vt ad gratias Deo agendas, sicut res ipsa amplam materiam dabat, hortentur fideles. Ideo non dicit Lucas ipsos celebrasse res suas gestas: sed quæcunque Dominus per ipsos gesserat. Ad uerbum est, Cum ipsis: sed iuxta phrasin linguæ Hebraicæ tantumdem ualeat ac si dictum esset, In illis, vel Per illos, vel Erga illos: vel simpliciter, Illis in Datio. Ideo non dicit Lucas, *αὐτοῖς*, sed *αὐτῶν*. Quod ideo admoneo, ne quis imperitus partem laudis Paulo & Barnabæ ascribat, quasi in opere fuerint Dei socii: cum potius unicum faciant omnium quæ præclarè egerant, auctorem. Subiicit continuò post Lucas, quòd aperuisset Dominus Gentibus ostium fidei. Quauis enim ad gentes missi essent, rei

sent, rei tamen nouitas admiratione non carebat. nec subita tantum mutatio fudros reddebat attonitos: sed quia portentum illis erat, impuros & alienos à regno Dei homines sancto semini Abraham misereri, ut patet ex vna Dei Ecclesiam constituerent: aunc ipso euentu docentur, non frustra illis datos fuisse Apostolos. Porro ostium fidei Gentibus apertum dicitur, non tantum quia externa voce prædicatum illis fuit Euangelium: sed quia Spiritu Dei illuminata, efficaciter ad fidem vocata sint. Apertum quidem nobis regnum exteriorum externa Euangelij prædicatione: sed nemo ingreditur, nisi cui manum Deus porrigit: nemo accedit, nisi intus à Spiritu trahatur. Ergo ab effectu demonstrant Paulus & Barnabas, probatam Deo fuisse & ratam suam uocationem: quia Gentium fides perinde ac sigillum foret manu Dei insculptum, eius anticiendæ causam: quemadmodum Paulus loquitur 16. ad Rom. capite, & 3. secundæ ad Corinth.

Rom. 16.
d. 27.
2. Cor. 3.
b. 7.

CAPVT XV.

I T quidam qui descenderant à Iudæa, docebant fratres, nisi circumciderentur secundum ritum Moysis, non posse saluos fieri.

2 Quum autem orta esset seditio, & discceptatio non modica Paulo & Barnabe contra eos, ordinarunt ut Paulus & Barnabas, & quidam alij ex ipsis ascenderent ad Apostolos & Presbyteros Ierosolymam super questione hac.

3 Ac illi quidem missi ab Ecclesia transferunt Phœnicem & Samariam, narrantes conuersionem Gentium: & attulerunt gaudium magnum omnibus siatribus.

4 Cum autem venissent Ierosolymam, excepti fuerunt ab ecclesia & Apostolis & Presbyteris, ac nuntiarunt quæcumque fecerat Deus cum ipsis:

5 Surrexerunt autem quidam ex filiis Pharisæorum qui crediderant, dicentes quòd oporteret circumcidi ipsos, & annuntiare seruandam esse Legem Moysis.

1 Cum Paulus & Barnabas variis pugnis contra professos Euangelij hostes strenue defuncti essent: iam narrare incipit Lucas domestico bello fuisse tentatos. Ita oportuit modis omnibus probari eorum doctrinam & ministerium, quo melius constaret diuinitus esse instructos contra omnes Satanæ & mundi insulsum. Neque enim vulgaris accedit eorum doctrinæ confirmatio, quòd tot machinis concussa, nihilominus steterit, nec abrumpti potuerit tot obstaculis eius cursus. Itaque Paulus in hunc finem magnificè prædicat, se totis pugnas, intus verò terrores esse expertum. Præcipue hæc historia notatu digna est. Tameñ enim natura omnes crucem, & quamuis persecutionis speciem horremus, plus tamen ab intestinis diuidijs (est periculi), ne animos nostros frangant vel debilitent. quum violento impetu Tyranni ruunt, metuit quidem caro, & quicumque spiritu fortitudinis præditi non sunt, trepidant toto corde: sed tunc conscientias nulla tentatio propriè attingit. agnoscitur enim quasi fatalis Ecclesiæ conditio. Sed dum contingit fratres simul confingere, & Ecclesiam intra se tumultuari, fieri non potest quin turbentur, atque etiam labalcant infirmæ mentes: ac præsertim ubi certamen est de doctrina, quæ vna sacrum est vinculum fraternæ vniuersitatis. denique nihil est quòd Euangelio magis incommodet, quàm intelline discordia: quia non modò percellunt debiles conscientias, sed anam maledicendi impijs porrigit. Quare diligenter notanda est hæc historia, ut sciamus non esse nouum exemplum, si inter eos qui idem profitentur Euangelium, exoriuntur tamen aliquæ concertationes de doctrina: dum homines ventosi, nomen, cuius insana cupiditate ardent, non aliter possunt acquirere quàm in sua signamenta ingerendo. Certum quidem est, sicuti vnus est Deus, ita vnã esse eius veritatem, ideo Paulus, dum hortari vult fideles ad mutuam consensum, hoc vitur argumento, Vnus Deus, vna fides, vnum Baptisma, &c. Ephes. 4. Sed quum videmus emergere improbos homines, qui & Ecclesiam factionibus scindere conantur, & Euangelium ipsum adulterinis commentis aut vitare, aut suspectum reddere: notum esse nobis debet Satanæ artificium. Ideo Paulus alibi hæreses in medium prodire dicit, ut qui probati sunt, manifesti fiant. Et certè Dominus mitto consilio eludit Satanæ vassritem, quòd talibus experimentis suorum fidem examinat, & verbum suum ornat præclara victoria: factique vt magis dilucida niteat veritas, quam obtenebrare conati sunt improbi. Sed omnes historice circumstantias, quæ à Luca notantur, expendere conuenit.

1. Cor. 7.
b. 5.

Ephes. 4.
a. 6.

1. Cor. 11.
d. 19.

Q V I descenderant à Iudæa.) Hic prætextus plurimum etiam apud bonos valebat tunc ad fallendum. Ierosolyma non abs re in summo honore apud omnes ecclesias erat: quia non secus ac matrem colebant ac reuerabantur, nam ex eo fonte Euangelium quasi per riuos deductum fuerat. Veniunt isti impostores: Apostolos obtendunt: se nihil afferre iactant: quod non ab illis didicerint. Hoc sumo saltem perstringunt oculos impetritis: leues autem & improbi cupidè oblatum colorem arripiunt. Perturbatio Ecclesiæ, quasi tempestas, bonos alioqui & moderatos concutit, vt cogantur titubare. Notanda igitur hæc Satanæ vassrites, quòd Sanctorum nominibus abutitur, vt sicum simplicibus faciat, qui hominum reuerentia occupati, de re ipsa inquirere non audent. Non exprimit quidem Lucas quo affectu impulsus fuerint isti nebulones: verisimile tamen est quòd in causa fuisse, vt se Paulo & Barnabe opponerent. sunt enim morosa quedam ingenia, quibus nihil placet, nisi suum. Ierosolymæ circumsionem, & alios Legis ritus viderant seruati: quocunq; veniant, nihil possunt nouum aut diuersum ferre: quasi vnus Ecclesiæ exemplum reliquas omnes certa lege obstringat. Et si autem tales præpostero zelo feruntur ad mouendas turbas: intus tamen sua eos sollicitat ambitio, & contumacia quædam instigat. Interea habet Satan quod cupit, vt furorum obiectis confusa piorum mentes vix nigrum ab albo discernant. Cauenda igitur primùm hæc petis, ne legem alij alijs ex suo more perferant: ne vnus Ecclesiæ exemplum communis regulæ præiudicium sit. deinde adhibenda altera cautio, ne hominum personæ, rei & causæ disquisitionem vel impediant, vel obsecurent. nam si Satan se transfiguratur in Angelum lucis, & si sanctum Dei nomen sacrilega audacia sepe vsurpat: quid mirum est, si eadem improbitate sanctorum virorum nominibus illudat? Exitus tandem ostendet, Apostolis nihil minus fuisse in animo, quàm vt iugum Legis imponeret Gentibus. hæc tamen fallacia obrepere tentabat Satan. Sic plerunq; contingit, vt qui oppugnant Christi doctrinam, seruorum eius titulo se insinuent. Vnum itaque remedium est, integris iudicijs ad rem ipsam quærendam accedere: scandalo etiam occurrere nos decet, ne fideles Dei seruos ideo inter se confingere putemus: quia eorum nomina mentitur Satan, vt umbras quasdam terrendis simplicibus in certamen committat.

1. Cor. 11.
d. 14.

2 Q V I orta esset seditio.) Hæc non leuis tentatio fuit, quòd tracti sunt Paulus & Barnabas in tumultu.

2 Antior
300 m

tuosum certamen. Tam in solo diffidio plus satis erat mali: sed longè atrocius malum est, dum eoque feruere incipit contentio, ut hostiliter pugnare cogantur cum fratribus. Adde infamiam, qua se grauari videbant apud imperitos & simplices, ac si pacem Ecclesie turbarent sua pernicia. sic enim fert toties, ut seui Christi, postquam iniuste vexati fuerint, ac in bonæ causæ defensione fidelem nauarint operam, tandem post omnes molestias, quæquid est inuidiæ sustineant. Inuicta igitur animi magnitudine præditos esse oportet, ut sinistros rumores, qui de illis impugnant, despiciant. Ideo gloriatur alibi Paulus, se per seditiones progressum esse. Cæterum tenenda est ea moderatio Christi seruis, ut ab omni discordia, quantum in se est, abhorreant. si quædo turbas & contentiones excitat Satan, sedare eas conentur: nihil denique non agant fouendæ unitatis causa. Sed rursus ubi impetitur Dei veritas, nullum pro eius defensione certamen refugiant: nec dubitent se fortiter opponere, quantum cælum terræ miscerant. Nos verò hoc exemplo moniti, quoties occurrunt in Ecclesia tumultus, discamus prudenter quorum culpa id accidat discernere, ne fideles Christi ministros temerè damnemus: quorum potius laudanda est grauitas, quod tam violentis Satanæ impetus interriti excipiunt, deinde succurrat mirabilis Dei providentia prohibuit fuisse Satanam, ne Pauli doctrinam pessundaret. nam si permissum illi esset nocere quantum volebat, diruta & euerfa Gentium fide, concidisset prædicatum à Paulo Euangelium, ac Gentium vocatoriis clausa fuisset inania. Tertio discamus, maturè obuiam eundem esse diffusis quibellibet, ne in contentionum flammam erumpant: quia nihil aliud cepit Satan diffusionum flabellis, quam ut eoridem incendia excitet. sed rursus, cum videmus primam Ecclesiam tumultuatam, & optimos quoque Christi ministros seditionibus exercitos fuisse, si nunc idem nobis vluerant, ne trepidemus quasi in re noua & inopinata: sed exitum à Domino petentes qualem tunc dedit, per turbulentos motus eodem fidei tenore pergamus.

NISI circuncidamini.) His verbis Lucas statum questionis breuiter definit. nempe quod impostores illi conscientias obstringere vellent necessitate seruandæ Legis. Sola quidem Circuncisio hic nominatur: sed ex contextu facillè patet, ens de tota Legge seruanda mouisse controuersiam. cæterum quia Circuncisio velut Iohannis erat initiatio in alios omnes Legis ritus, ideo per Synecdochon tota Lex sub vna parte comprehenditur. Non negabant isti Pauli hostes, Christum esse Messiam: sed cum illi nomen darent, simul retinebant: veteres Legis cæremomas. Prima specie videri poterat error tolerabilis. Cur ergo non distimulat Paulus, saltem ad exiguum tempus, ne consiliū Ecclesiam quarefaciat? de rebus enim externis erat disceptatio, de quibus nimis acriter litigare Paulus ipse alibi verat. Verum tres fuerunt graues causæ, quæ cum ad re clamandum cogeerent. Nam si necessaria est Legis obseruatio, operibus alligatur laus hominum, quam in sola Christi gratia fundatam esse, vt tranquilla & quæta sit fides, oportet. Cum ergo videret Paulus gratuita fides iustitiæ legalem cultum opponi, silere fas non erat, nisi vellet Christum proderet. nam cum aduectari negarent, saluum fore quenquam, nisi qui Legem Moisi seruauerat, hoc modo salutis gloriam Christo ceptam ad opera transferrebant, & concussa fiducia miseris animas inquietudine vexabant. deinde non erat res parui momenti, spoliare fideles animas libertate per Christi sanguinem parta. Tameñ interiori Spiritus liberatis Paribus nobiscum fuit communis, scimus tamen quid Paulus dicat, nempe inclusos fuisse sub perulis Legis custodia, vt à seruis parum differrent: non verò post Christum manifestatū solutos Legis pædagogia, quasi finito turelæ tempore liberius agere. Tertium huius doctriinæ vitium fuit, quod reneras offunderet Euangelij luci, vel saltem interponeret velut obscuras nubes, ne plenum fulgorem emitteret sol iustitiæ Christus. In summa, breui actum fuisset de Christianismo, si talibus iniuriis cessisset Paulus. Certamen ergo suscipit, non pro externo carnis pæcepto, sed pro gratuita hominum salute. deinde, vt piæ conscientias à maledictione Legis & æternæ mortis reatu absoluat. postremò, vt remotis omnibus obstaculis, quasi liquido & sereno cælo resplereat claritas gratiæ Christi. Adde quod grauem Legi iniuriam faciebant nebulones illi, quum rectum ipsius vsum impiè corrumpent. Genuinum Legis officium fuit, pædagogi instar pueros ad Christum manu ducere. ergo non poterat peius adulterari, quàm duntaxat prætextu minuēbatur Christi virtus & gratia. Hoc modo inspicendi sunt nobis omnium questionum fontes, ne silentio nostro prodamus Dei veritatem, quoties eam rectè peti Satanæ insidijs videmus, nec flectantur vllis periculis, vel probris & calumnijs mollescant nobis animi: quia constanter asserenda est pura religio, etiamsi cælum terræ misceri debeat. Seruos quidem Christi minimè pugnares esse debet, itaque siqua exorta fuerit contentio, eam sedare & componere sua moderatio potius studebunt, quàm vt clisicum protinus canant. deinde, sedulo cauebunt à superuacuis & inanibus pugnis: nec exagitant leuis momenti controuersias, sed ubi viderint Satanam eoque insolere, vt integræ iam religio manere nequeat nisi obuiam eat, colligant animos necesse est, & surgant ad resistendum. nec dubitent pugnas quamlibet odiosas obire. Planstibile quidem est nomen Pacis: sed maledicta est pax quæ tanta iactura redimitur, vt nobis pereat Christi doctrina, qua sola in piam & sanctam unitatem coalescimus. Papiæ hodie magnam nobis inuidiam constant, quasi per nos excitati fuerint exitiales tumultus, quibus mundus concutitur, sed nobis prompta est defensio, atrociores fuisse in Deum blasphemias, quibus coarguendis operam dedimus, quàm vt fas fuerit tacere. Proinde nos minimè esse culpandos, quia certamen de eius causa suscepimus aduersus homines, pro qua beilandum esset cum ipsis Angelis. Clamitent ipsi vt liberent, nobis sufficit Pauli exemplum, ne frigidum vel lentum simus in tuenda pietatis doctrina, cum eam totis viribus labefactant Satanæ ministri. neque enim vesana eorum intemperies constantiam seruorum Dei superare debet. Cum se feruenter opponeret Paulus pseudopostolis, ex consiliū demum exaruit seditio, neque tamen propterea fugillat eum Spiritus Dei: quin potius fortitudinem quam sancto vitio contulerat, iusta laude profequitur.

STATVERUNT vt ascenderent.) Remedium hoc suggestit Spiritus Dei ad tumultum pacandum, qui latus magna cum pernicie aliqui grassari poterat. vnde etiam docemur, quærendas semper esse rationes discordis sedandis apas & commodas. quia tantopere pacem commendat Deus, re ipsa ostendunt: fideles per se non stare, quominus tranquilla sit Ecclesia. Prior quidem ordine apud eos semper erit veritas, pro qua asserenda nullos horrebunt tumultus. feruorem tamen suum ira temperabunt, ne quem recuēnt probè concordia modum: imò vitro excogitent quascunque poterunt vias, & ingeniosi sint in illis quærendis. Hæc igitur nobis mediocritas tenenda est: ne inmodica zeli vehementia abrepti, vltra iustos limites efferaur. Animos enim esse nos decet in patrocinio veræ doctrinæ, non præfractos, nec temerarios. Discamus ergo duas istas virtutes, quas in Paulo laudat Spiritus Dei, coniungere. Dum in arenam pertrahitur ab impiobis, cordatè se offerre non dubitat: sed oblarum remedium placidè admittens, facillè demonstrat quàm non sit pugnandi cupidus. aliqui enim iactare licebat, nihil se morari Apostolos, ac pertinaciter in eo insistere. sed non permittit studium pacis, illorum iudicium fugere. Adde quod rudibus & infimis iniecta fuisset sinistra opinio, si præcisè duos homines ab omnibus Christi seruis diffundis esse vidissent. Minimè autem negligenda est piis Doctoribus ista fouendæ fidei ratio, vt sibi consensum cum Ecclesia esse ostendant. Non pœdebat quidem Paulus à nuro Apostolorum, vt sententiam mutaret, si illos expertus esset sibi aduersos, vt qui ne Angelis quidem cessurus erat,

2. Cor. 6.
b. s.Gal. 4. a.
1. 2.1. Tim. 2.
d. 1. 4.

Gal. 1. b. s.

erat, quemadmodum gloriatur primo ad Galatas capite, sed ne calumniarentur impij hominum esse nimis sibi addictum & superbum, & cum indigno omnium contemptu sibi placentem; se, vt æquum erat & toti Ecclesiæ vrile, ad reddendam doctrinæ suæ rationem obtulit. Deinde, certa victoriæ fiducia coram Apostolis se sillebat, quod probè teneret quale futurum esset eorum iudicium: nempe qui eodem regebantur Spiritu. Quæ tamen potest, quoniam consilio Antiocheni Paulum & Barnabam ad reliquos Apostolos miserint, nam si apud ipsos tantum valebat horum reuerentia, vt dubij penderent, donec pronuntiafent in hanc vel illam partem, euanida & profusa nulla hæctenus fuerat eorum fides. Sed facilis est responsio. Cùm ierent omnes pariter Apostolos ab vno Christo cum isdem mandatis esse missos, & eodem Spiritu donatos esse, certò fuisse persuasos de successu, nec dubium est quin profectum sit hoc consilium à viris probis & cordatis, quos minime latebat Petri & Iacobi nomen falsò à nebulombus obtendi, quare ab illis nihil fuit aliud quaesitum, nisi vt bonam causam suo suffragio iuarent Apostoli. In eundem finem collectæ sunt omnes sanctæ Synodi ab initio, vt graues & in Dei verbo ritè exercitati homines controuersias dirimerent, non pro suo arbitrio, sed ex Dei authoritate. Hoc notare operæ pretium est, ne quem Papiæ ventosis suis clamoribus percellant, qui vt Christum obruant cum suo Euangelio, & totum extinguant pietatis lucem, nobis obtrudunt Concilia: quasi quælibet hominum definitio pro cælesti oraculo habenda sit. Atqui, si hodie suos consellus haberent sancti Patres, vno ore clamarent, nihil sibi minus licuisse, vel etiam fuisse in animo; quàm tradere quequam, nisi Christo verba præeunt, qui illis vnicus, sicut & nobis, magister fuit. Omitto quòd abortiu s tantum Conciliis nituntur Papiæ, quæ nihil præter crassam insitiam & barbariem spunt, sed optima queque & celestissima in eum ordinem cogi necesse est, vt subaceant verbo Domini. Extat dura & ego ijn zianzem querimonia, quòd nullus vnquam Concilij bonus fuisset exitus. Quæ quid vnquam excellentiæ floruit & viguit in Ecclesia, negari non potest quin centum post annis pessum ire cœperit. Ergo si nunc superstes esset sanctus ille vir, quàm stomachosè repelleret Papiarum nentias? qui sine vilo pudore Lruarum prætigias ingerunt pro legitimis conciliis: & quidem in eum finem, vt facefcat verbum Dei, simulac definitierint pauci bardi & stolidi homines quod ipsis libuit.

3 DE VCTI ab Ecclesia.) Quòd communi Ecclesiæ nomine adiecti fuerunt Paulo & Barnabæ comites qui eos officij causa deduceant, colligere indelicet, pios omnes ab eorum parte itersisse: nec aliter statuisse, quàm sibi communem esse cum illis causam, quare eodem animo decretafuit ab illis Pauli & Barnabæ profectio, quò ab his suscepta est: vt scilicet turbulentos istos spiritus compefcerent, qui falsò Apostolos iactabant. Quod paulò post subicit, narrasse in transitu fratribus de admirabili Gentium conuerfione, testimonio est non timidè venisse Ierololyam: sed quod antea docuerant, tunc quoque securè fuisse profectos, non ergo veniunt tanquam causam dicturi apud suos iudices: sed vt communi sententia vtrique comprobent quod diuinitus mandatum erat de abrogandis ceremoniis, etsi enim Apostolorum iudicium non spernabant, quia tamen sciebant neque sibi neque illis aliter statuere licere de causa, reos fieri minimè decuit, inde gratulandi fiducia. Huc accedit gaudium piorum, quò & Pauli doctrinæ, & Gentium vocationi subferunt.

4 SVSCEPTI SVNT AB ECCLESIA.) Ecclesiæ nomine intelligit plebem ipsam, & totum corpus, deinde peculiarem locum Apostolis & Presbyteris assignat, à quibus præsertim excepti fuerunt Barnabas & Paulus. Porrò quoniam Apostolis non erat fixa statio Ierololymæ: sed huc vel illuc subinde migrabant, quocunque eos vocabat occasio, habebat Ecclesia illa suos Presbyteros, quibus commissum erat ordinarium Ecclesiæ regimen: quid autem differat munus vnum ab altero, alibi expouimus. Apparet autem quàm fraternitas in Apostolis & Presbyteris fuerit humanitas, quòd non tantum comiter excipiunt Paulum & Barnabam: sed auditu laboris eorum successu, Dei gratiam prædicant. Formam loquendi iterum repetit Lucas, quam proximo capite habuimus, quum dicit eos narrasse quæcunque Deus cum illis fecisset. in qua tenendum est memoria quod prius dixi, Deum non statim cooperatum: sed illi adscribi solidam operis laudem. Fecisse ergo dicitur cum Paulo & Barnaba, quod per ipsos fecit, sicuti misericordiam nobiscum facere dicitur, vbi miseris nostris succurrit.

5 QUIDAM DE FACTIONE PHARISÆORVM.) Non temerè exprimit Lucas genus hominum, qui Paulum etiam Ierololymæ turbare vel impedire conati sunt. Probabile autem est, malum ex illo fonte ortum esse: & nunc clarius exprimit à Luca, ex eadem secta vnde prodierant prauæ illius diffensionis authores, nunc quoque si bella erumpere, quanus enim nomen dedissent Christo, manebant tamen prioris ingenij reliquie. Scimus quantus in Pharisæis fultus esset, quanta confidentia, quale supercilium: quorum omnium fuissent obliui, si verè Christum induissent: quemadmodum in Paulo nihil Pharisæismi residuum erat, sed bona pars habitum pertinaciæ contraxerat ex longa consuetudine, quem protinus excutere non ita facile erat, quum maxime inter illos regnaret hypocrisis: in externos ritus, qui sunt vitiolorum integumenta, plus iusto intenti erant. instabat etiam eos superbia, vt tyrannicè alios omnes subiicere cuperent suis placitis. Veroque morbo, quàm impotenter laborent monachi, plus satis notum est. Vnde etiam nihil illis ferocius ad opprimendam Ecclesiam, nihil ad speiendum Dei verbum improbius vel proteruius. Quin etiam multos videmus ex antris illis egressos abiecta cuculla, nunquam tamen dediscere quos illic imbiberunt mores.

6 *Conueneruntque Apostoli ac Presbyteri, vt dispicerent de hoc negotio.*

7 *Quum autem magna disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit ad eos, Viri fratres: vos scitis quòd ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, vt per os meum audirent Gentes verbum Euangelij, & crederent.*

8 *Et qui cordium cognitor est Deus, testimonium præbuit illis dans eis Spiritum sanctum, sicut & nobis:*

9 *Nihilque discreuit inter nos & illos, quum fide purificasset corda illorum.*

10 *Nunc ergo qui tentatis Deum, vt imponatur iugum super ceruices discipulorum, quòd neque Patres nostri, neque nos portare potuimus:*

11 *Sed per gratiam Domini nostri Iesu Christi credimus nos habere salutem, quemadmodum & illi.*

6 CONVENERUNT APOSTOLI ET PRESBYTERI.) Non dicit Lucas totam Ecclesiam congregatam, sed eos qui doctrina & iudicio pollebant, & qui ex ratione officij, huius causæ legitimi erant iudices.

Eri quidem potest, vt coram plebe habita fuerit disputatio. sed ne ad tractandam causam vulgus promiscuè fuisse admittum quispiam putaret, Lucas dissentit Apostolos & Presbyteros nominat: sicut magis idonei erant cognitores. Ceterum sciimus formam hic & ordinem in cogendis Synodis diuinitus præscribi, cum exorta est aliqua controuersia, quæ alter componi nequit, nam quum multi quotidie insurgerent aduersus Paulum, sola hæc disceptatio, ex qua ingentis ruinæ periculum inibat, & quæ iam progressa vsque ad hostiles pugnas, cum Ierosolyam pertraxit.

7 *QUVM AVTEM MAGNA DISCEPTATIO*) Quum delecti essent grades viri & publici Ecclesiæ doctores, ne inter eos quidem statim conuenire potuit. vnde apparet, quomodo iam tunc per hominum infirmitatem Dominus Ecclesiam suam exercuerit, quò humiliter sapere diceret. Adde quòd in cœtu illo, cui præerat, passus est variè agitari præcipuum doctrinæ Christianæ caput: ne miremur si quando pios alioqui & doctos homines imperitia labi in errorem contingat. quidam enim non ita acuti erant, vt perspicerent causæ magnitudinem. Ita cum Legem seruandam iudicant, Legis zelo inconsideratè abrepti, non vident in quàm profundum labyrinthum conscientias aliorum & suas præcipitent. Circumcisionem esse putabant æternum & inuolabile symbolum diuini fœderis: eadem erat de tota Lege opinio. quare in hoc maximè insiluit Petrus, vt statum questionis demonstraret, qui plerique erat incognitus. Est autem bimembris eius oratio. nam primum ex autoritate Dei contendit, non esse cogendas Gentes ad seruandam Legem. secundo loco docet enecti totam hominum salutem, si laqueus hic conscientias iniectus fuerit. Prior ergo pars, in qua recitat se diuinitus fuisse missum ad docendas Gentes, & Spiritum sanctum super illas delapsum esse, huc spectat: non temerè ab hominibus abrogatas fuisse Legis ceremonias, sed eius abrogationis Deum esse auctorem. Vbi autem in medium adducta est Dei auctoritas, omnis exempta est dubitatio: quia hæc tota nostra sapientia est, Dei imperio acquiescere, & eius nutum pluris facere quàm omnes rationes. Nunc Petri verba expèdere cõuenit, quibus probat diuinitus hoc Gentibus esse datum, vt liberæ sint à iugo Legis.

VOS SCITIS) Testes illos appellat, ne de re obscura vel ambigua quispiam putet eum verba facturum. Nota omnibus historia erat, quod reliquæ erant, eos in clara luce cæcutire ostendit, quòd opus Dei ritè non cõsiderent. imò quòd pridè non didicerant quod palàm monstratū fuerat. Antiquos dies vocat initiū Euangelij prædicationis: ac si diceret, Pridem: quasi à prima Ecclesiæ origine, ex quo Christiani populum aliquem colligere sibi cõpuit.

ELEGIT Deus in nobis) Verbum Eligendi, statuere & decernere significat. quanquam simul complectitur Petrus tam gratuam Dei electionem, quàm delectum, quo Gentes in populum suum cooprabat. Elegit ergo, hoc est, quasi habito delectu, vt gratuæ adoptionis specimen ederet in Gentibus, voluit vt per os meum audirent Euangelij doctrinam. Particula, In nobis, tantundem valet, atque in conspectu nostro, vel, nobis testibus, vel, in medio nostri. Significat enim se nihil narrare, nisi familiariter illis cognitum, vt prope quod corâ ipsi gestu esset. Locutio est tã Græcis quàm Hebræis satis trita: nisi forè cum aliis retoluere libeat, Me elegit ex hoc nostro cœtu.

Et crederent.) Hoc signillum fuit sciendæ Gentium vocationi. Oraculo iniunctum erat Petro docendi munus: sed fructus qui prouenit ex doctrina, ministerium eius nobilitat, & authenticum, vt loquuntur, reddidit. Nam cum peculiari Spiritus gratia in fidem illuminentur electi, nullus erit doctrinæ profectus, nisi quatenus virtutem suam Dominus in ministris exerit: intus eorum qui audiunt mentes docendo, & intus trahendo corda. Ergo cum inuberet Deus ad Gentes perferri Euangelij doctrinam, eas sibi dicauit, ne amplius profanæ essent. sed tunc demum numeris omnibus perfecta fuit solennis consecratio, dum earum cordibus per fidem insculpsit adoptionis suæ notam. Quæ continuè post sequitur sententia, exegerit sumenda est. visibiles enim Spiritus gratias, quam inuenit, fidei annexit Petrus: vt certè nihil aliud erant, quàm eius accessio. Ergo cum Gentes abique Circumcisione & ceremoniis in populum Dei insertæ sint, colligit Petrus perperam illis necessitatem seruandæ Legis imponi. Videtur tamen minus firmum esse electionis argumentum, quòd Spiritus sanctus super eas delapsus sit. erant enim eius generis dona, ex quibus ratiocinari non liceret, illos in ordine piorum censeris. solus autem est regenerationis Spiritus, qui filios Dei ab alienis discernit. Respondeo, Quamuis dono linguarum & similibus, vani alioqui homines præditi fuerint: Petrum tamen sumere pro confesso, quòd notum erat, Deum in Cornelio & eius cognatis gratuam suam adoptione visibili Spiritus gratia obsignasse, ac si digito filios suos monstraret.

COGNITORUM) Hoc epitheton ex præsentis causæ circumstantia Deo accommodat: subestque tacita antithesis, Quòd homines exteræ puritatis addicti sunt, quia iudicant ex crasso & terreno suo sensu: Deus autem corda inspiciat. Admouet igitur Petrus præpostèrè humano sensu iudicium fieri de hac causa, cum sola interior cordum puritas hic æstimanda sit, quæ nobis occulta est. atque hoc modo frænum iniicit nostræ temeritati, ne plus nobis quàm par sit, sumentes, Dei iudicio obstræpamus. ac si diceret, Si tibi ratio testimonij quòd illis Deus reddidit, non apparet, cogita quantum inter te & illum interstit. te enim pro crasso tuo ingenio detinet externus splendor, quem facessere oportet, dum ad caeleste tribunal venitur, vbi spiritualis de cordibus habetur cognitio. Ceterum generalis electionis doctrina tenenda est, quòd oculi Domini non fucosus operum pompas, sed cordis integritatem aspiciant, sicuti habetur Ieremæ quinto. Quod vetus Interpretes & Erasmus transferunt, Deum nouisse corda, non satis exprimit quòd Græcè dicit Lucas, nam Deū vocans *επιθετο*, eum opponit hominibus, qui ab externa magis specte vt plurimum iudicant: idè quòd *επιθετο* vocari possunt, si cum Deo conferantur.

NON INTERQUE discernit.) Discrimen quidem erat, quòd Gentiles repente ex præputio admissi fuerant in fœdus vitæ æternæ: cum Iudæis Circumcisio præparasset ad fidem. sed intelligit Petrus vtroque pariter affectos esse à Deo in ipem eiusdem hereditatis, & in parè honoris gradū fuisse euectos, vt Dei filij essent ac Christi membra, sanctum denique Abrahæ semen, genúsque sacerdotale ac regium. Vnde sequitur non sine sacrilegio immundos posse haberi, ex quo sibi in peculiūm elegit ipsos Deus: & in sacra templi sui vasa decauit. Diruta enim maceria, qua inter se diuisi erant, Gentes adiunxit Iudæis, vt in corpus vnum coallescerent: atque vt ita loquar, Circumcisionem miscuit præputio, vt tam domesticum quàm extranei vnum sint in Christo, & vnam Ecclesiam efficiant: nec sit amplius vel Iudæus vel Græcus.

QUVM fide purificasset) Responder hoc membrum superiori epitheto quòd Deo aptauit: ac si diceret, Deum, qui cordium esse cognitor, intus purgasse Gentes, quum eas dignatus est sua adoptione, vt spirituali mundicia prædixisset. sed addit præterea puritatem hanc in fide sitam esse. Docet ergo primum Gentibus abique ceremoniis constare veram sanctitatem, quæ apud Dei tribunal sufficiat. deinde hanc docet fide obtineri, & ex ea manare. Eodem modo colligit Paulus, non obulare homini præputium quin iustus & sanctus reputetur coram Deo: quia in Abrahæ persona iustitiam secuta est Circumcisio, & ordine re: aptus fuit posterior.

Iere 7 j.
a. 3.

Epie 2.
c. 14.

1º am 4.
a. 1.

sterior. Verum hic exoritur questio, An diuersa fuerit olim Patrum puritas ab ea quam nunc Deus Gentibus contulit. videtur enim discretè Petrus hæc nota discernere Gentes à Iudeis, quòd sola cordis munditia comēctæ, nullo Legis subsidio indigeant: Reipondeo, non substantia, sed forma duntaxat altius ab alteris differre. Interior enim cordis mundities semper à Deo respecta fuit, tantum in hoc datæ fuerunt ceremoniæ veteri populo, vt fidem eius adiuuarent. Ita mundities, quoad figuras & exercitia, temporalis fuit vsque ad Christi aduentum, cui nunc inter nos non est locus, quemadmodum idem ab initio ipso mundi vsque ad finem inuenit versus Dei cultus, nempe spiritalis: in forma tamen visibili magnum est discrimen. Nunc videmus non ceremoniis consecutos fuisse Patres iustitiam, aut puros fuisse coram Deo: sed cordis munditia ceremoniæ enim per se ad eos iustificandos nihil habebant momenti: sed adminicula erant duntaxat quæ per accidens vt ita loquar, purgabant: vt tamen eadem Veteribus fuerit nobiscum veritas. Iam Christi aduentu quicquid aduentum erat, euaniuit: idèque disculis vmbis, superest nuda, & simplex cordis puritas. Hoc modo facilè soluitur nodus, quem Iudei inexplicabilem esse putant. Circumcisio vocatur fixus æternum, aut seculi, negatigitur fuisse abolendum. Si quis excipiat, non referri hoc ad visibile symbolum, sed potius ad rem figuratam: probè responsum fuerit, sed alia est solutio, quam dixi. Quomodo Christi regnum quedam fuerit mundi renouatio, nihil esse absurdum, si fidem omnibus Legis vmbis imposuerit, quandoquidem Legis perpetuitas in Christo fundata est. Venio nunc ad secundum membrum, vbi Petrus Gentium puritatem in fide constituit. Cur non dicit, Perfectione virtutum aut vitæ sanctimonia, nisi quia aliunde hominibus contēgit iustitiam, quàm ex se ipsis: nam si rectè iustæque viuendo homines sibi iustitiam acquirerent, vel natura mundi essent coram Deo: concideret hæc Petri sententia. His ergo verbis palàm Spiritus pronuntiat, totum humanum genus pollutum & sordibus inquinatum esse: deinde non posse aliter abstergeri sordes, quàm per Christi gratiam. nam quum fides remedium sit quo nobis gratis succurrat Deus, tam communi omnium natura, quàm propriis cuiusque meritis opponitur. Quum dico pollutionis damnari totum humanum genus, intelligo nos ex vtero nihil afferre præter meras sordes, nec quicquam esse in natura nostra rectitudinis quod nos Deo conciliet. Egregius quidem doctus ornata fuit hominis anima in prima sua origine: sed peccato sine vitiatæ sunt omnes eius partes, vt ne gutta quidem puritatis amplius in ea resideat, querenda est igitur extra nos mundities, nam si quis excipiat, Operum meritis recuperari posse: nihil absurdius est, quàm peruersæ naturæ fingi merendi facultatem. Superest ergo vt alibi querant homines, quod in eis apud se nunquam inuenient. Et certè fidei officium est, quod proprium habet Christus in nos transferre, & gratuita communicatione efficere nostrum. Ita inter fidem & Christi gratiam mutua est relatio. neque enim nos purificat fides, tanquam virtus aut qualitas animis infusa: sed quia munditiam in Christo oblatam percipit. Notanda est etiam locutio, quòd Deus corda purificauerit: quæ & Deum fidei authorem facit Lucas, & munditiam docet esse eius beneficium. In summa, conferti hominibus per Dei gratiam significat quod sibi dare ipsi nequeunt. Sed quum dictum sit, fidem à Christo sumere quod in nos transfundat: nunc videndum est, quomodo nos purificet Christi gratia, vt Deo placeamus. Duplex autem est purgandi modus, quòd Christus peccata nostra, quæ semel sanguine suo expiavit, quotidie delendo, puros iustosque in Patris conspectum nos offert ac sinit. deinde, quòd carnis cupiditates spiritu suo mortificans, nos in sanctitatem reformat. Vtrumque sub his verbis libenter amplector: quia non vnam tantum purgationis speciem attingit Lucas, sed totam eius perfectionem absque Legis ceremoniis consistere docet.

IO NUNC ERGO QUID TENETIS.) Altera pars concionis, quæ demonstrat Petrus, quàm exitialis sit illa doctrina, quam ingerere volebant Pauli hostes: nempe quæ desperatione obrueret piæ omnes animas. Infert quidem ac colligit ex prioribus membris, tēteri Deum, si contantur Gentes ad necessitatem seruandæ Legis: sed alius prouehitur, & ad ipsum causæ fontem penetrat. Hactenus enim ratiocinatus est, fieri Gentibus iniuriam, si plus ab illis exigatur quàm velit Deus, & quæ eas sancto populo æquauerit, & adoptionis honore dignatus sit, indignum esse & absurdum eas reijci, atque ita restringi eius liberalitatem. vnam denique fidem illis satis esse, quamuis ceremoniis careant. Nunc verò altius principium sumit, Qui hominum salutem alligant Legis operibus, nihil eis bonæ spei reliquum facere: quin potius in horribilem incertum præcipit totum mundum, si non aliter quam Legem seruando, salutem consequi possit. quibus hoc argumentis probet, mox suo loco videbimus. Quantum ad verba spectat, quum variis modis tentari Deum Scriptura dicat, significat hoc loco Petrus, Deum quasi data opera prouocari, dum plus oneris imponitur hominibus, quàm sint ferendo: cuiusque potentia circumscribitur, dum additingerit iugum quod ipse laxat, quod nihil aliud est, quàm naturæ repugnando, vt loquuntur, gigantes æmulari.

Vt IMPONATUR IOGVM CERVICIBVS) Simplex est sensus verborum: tentari Deum quum plus imponitur oneris conscientis, quàm ferre queant, atque hoc quidem modo grauior caditur animarum falus, quandoquidem hoc modo necesse est ipsas desperatione obrui, quod sine exitu fieri nequit, sed nihil magis ferenda est quæ Deo fit iniuria, dum ei ius suum eripitur, ne sit liber in nobis liberandis. Ceterum de solis ceremoniis eum non loqui, ex re ipsa facilè colligitur. Erat, fateor, dura & laboriosa veteris prædogmatis seruitus: sed nimis absurdum foret vocari iugum impositabile: & scimus externarum obseruatione non Sanctos modò, sed etiam hypoeritas plerisque ritè exactèque esse defunctos. Quintiam Legi morali satisfacere non vsque adeo difficile foret, si corporali tantum obsequio contenta, non exigeret spiritualem iustitiam, manus enim & pedes frænare multis datum est: sed ita moderari omnes affectus, vt tam in anima quàm in corpore perfecta regnet abstinencia & puritas, hoc verò plura quàm est arduum. Quare ridiculi sunt qui Petri verba restringunt ad ceremonias, quibus exprimitur hominum imbecillitas ad præstandam cordis iustitiam: quæ non modò longè superior est eorum viibus, sed naturæ prorsus contraria. Fessillit scilicet eos qui sic sentiunt vna ratio, quòd de solis ceremoniis mota questio fuerat: sed non venit illis in mentem, Petrum attentius, vt decebat, piudentiisque considerasse, qualem secum labyrinthum error in speciem leuis traheret. Negabant pseudoapostoli, quenquam salutem consequi posse, nisi qui ceremonias seruaret. Si operibus alligatur hominum falus, non amplius in Christi gratia fundata erit, atque ita concidet gratuita reconciliatio. Iam cum impares sint hominum vires seruandæ Legi, omnibus incumbit maledictio, quam illis Deus transgressoribus denuntiat, atque ita desperatio omnes manebit, cum se videant reos æternæ mortis à Lege peragi. Hæc fortè pseudoapostoli callidè tenebant, sed Petrus ad fontem ipsum penetrat, vt inmitteret doctrinæ illius venenum et uat in lucem, atque ita nobis agendum est, quoties impios errores obliquè insinuat Satan. Hodie quibusdam videmur nimis contentiosi, cum tantopere pugnamus non esse pro mortuis orandum, nam & mos vetustissimus est, nec multum apparet in speciem periculi, quum nis superuacue fundantur preces, imò plausibile est dogma, quia præteritum habet humanæ pietatis. Sic portò iudicant imperiti homines, quia fontem ipsum non inquirunt, nam si admittimus pro mortuis

orandum esse, simul hoc recipiendum erit, poenas nunc soluere Dei iudicio, quod in hac vita pro peccatis non facisfecerint. atqui hoc modo vis expiationis per Christum peracta, ad hominum opera transfertur. deinde enectur ritè precandi regula, si hominibus licet fortuito precari absque Dei verbo. hæc etiam maior est absurditas, quam vt præteriri debeat. In summa, nunquam reclus de vlla quaestione iudicium feretur, nisi fonte penitus excusso, deductæ fuerint omnes consequentiæ, quas secum trahit quæ in controuersiam venit doctrina. Ideo non mirum si Petrus, vt pseudoapostolos extrahat è suis latebris, generaliter disputat de tota Lege: quia nihil quàm rem præter, quæ occulta erat. simplicibus, aperit: vt videant omnes quàm excelsa sit doctrina, quæ & Christi gratiam extinguit, & animas demergit in horrendæ desperationis abyssum.

NEQUE NOS, NEQUE PATRES NOSTRI.) Non disputat tantum Petrus quid opere ipso præstiterint homines, sed quid præstare poterint: nec de vulgo hominum tantum loquitur, sed de sanctis Patribus. Quom ab istis neget potuisse ferri Legis iugum: constat Legem obseruati impossibilem esse. Scio dictum Hieronymi passim ita receptum esse, vt sit quasi indubium axioma. Si quis dixerit impossibile esse seruare Legem, anathema sit. sed nulla hominis vox audienda est, quæ Spiritus Dei sententiæ repugnet. Audimus quid hic per os Petri Spiritus pronuntiet, non de hominum voluntate & operibus: sed de facultate & potentia. Contentit & Paulus, affirmans fuisse Legi impossibile nobis conferre vitam, quatenus infirma erat per carnem. Certè si quis Legem implere possit, promissum illic vitam reperiit. at quem neget Paulus vitam posse haberi ex Lege, sequitur alioquem illic requirit iustitiam, quàm quæ ab homine præstari possit. Fateor quidem Hieronymum facultatem implendæ Legis non dare in solida naturæ viribus, sed partem etiam Dei gratiæ: quem admodum se postea explicat, vt homo fidelis Spiritus gratia adiutus, dicatur posse Legem implere. Sed neque illa mitigatio vera est. nam si naturæ vires tantum expendimus, non tantum impares erunt homines ferendo Legis iugo: sed ne vnquam quidem dignum mouere poterunt ad præstandam minimam Legis partem. Et certè si verum est illud, Cogitationes omnes humanæ mentis prauas esse à pueritia, Omnes carnis sentus Deo esse inimicos, Neminem esse qui Deum requirat: & quæ in eandem sententiam frequenter in Scriptura occurrunt: præsertim quæ Paulus adducit 3. ad Romanos capite: non debilis tantum & mutua erit hominis facultas ad Legem implendam, sed ad imchoandam prorsus nulla. Statuendum igitur est, etiam fideles, postquam Spiritu Dei regeneriti, iustitiæ Legis student, dimidium tamen ac longè minus dimidio præstare, non totum. Neque enim de Epicuro, vel profanis hominibus hæc Petrus verba facit: sed de Abraham, de Mose, aliisque sanctis Patribus quotquot vnquam fuerunt in mundo perfectè simi. Et tamen istos dicit Legis oneri succubuisse: quia vires eorum opprimeret. Odiore obicitur, afficit Spiritum Dei contumelia, quom eius gratiæ & auxilio detrahitur implendæ Legis facultas. sed prompta est solutio: quia non à seruis quid vaicat Spiritus gratia: sed quid valeat gratiæ mensura, quam Deus vniqueque luotum in hac vita partitur. Semper enim reputare conuenit quid se facturum promittat Deus, nec temere queramus an fieri possit quod ipse nunquam fore, & quod se nolle fieri testatur. Promittit fidelibus Spiritus gratiam: & auxilium, quom repugnent concupiscentiæ carnis, & ipsas subigant: non tamen penitus aboleant. Promittit gratiam quam ambulent in vitæ nouitate: non tamen currant tanta celeritate, quantam Lex postulat. vult enim tota vita sibi esse obnoxios, vt ad veniam petendam confugiant. Si Dei consilium & præceptum ab eo ordinem ab eius virtute disungere fas non est, stultum est ac superbe cauilium, quo nos granare conantur aduersarij, quom nos iactant Dei potentiam detrahere. potius Deum ipsi transformant, cum eius consilium contendunt posse mutari. Olim quoque eadem calumnia premebat Augustinum Pelagiani. Respondet, etiam si possibile sit Legem impleri, sibi. comen si fieri, quod à nemine vnquam impletam fuisse, neque ad finem vsque mundi impletum in Scriptura testetur. quibus verbis se ab importuna eorum argutia explicat. Sed non fuit hastitandi causa, quin liberè & dilentè concederet, quod Spiritu sancto auctore poterat. limitanda enim est Spiritus gratia, vt cum promissionibus conueniat. porro iam ostendimus quomque se promissiones extendant. De eo certè controuersiam nullus mouet possint Deus si velit, homines reddere perfectos: sed impie delirant quicunque eius potentiam separant à consilio, cuius clarum habent testimonium in Scriptura. Quid velit Deus & quid statueri, facere, cientes palam demonstrat. vltra progredi, sacrilegium est. Hieronymum, vt sui anathematis fulmen Petro & Paulo infligeret, philosophica ratio impulit: quod leges attemperari debeant ad eorum facultatem quibus feruntur. quam vt locum habere fateor in legibus humanis: ita quoad Dei Legem valere nego, quæ in exigenda iustitia non respicit quid valeat homo, sed quid debeat. Quamquam hic difficilior occurrit quæstio. Annon in hunc finem lata fuerit Lex, vt homines cogeret ad Dei obsequium. Frustra autem hoc ferret, nisi ad eam seruandam dirigeret fideles Spiritus Dei. & scrupulum eximere videtur solennis illa Moisis contestatio, cum se præcepta Iudæis dare admonet, non quæ legant sed quæ opere compleant, Deuteronomij tricesimo. vnde cogimus, iugum, data Lege, fuisse Iudæis imposuim quod eos Deo subiceret, ne viuerent suo arbitrio. Respondeo, Legem duobus modis censeri iugum. Quatenus enim fixat carnis libidines, & normam tradit pie rectèque viuendi, æquum est, vt filij Dei ceruices huic iugo subiciant. sed quatenus exactè præscribit quidnam debeamus Deo, nec vitam promittit nisi addita conditione perfecti obsequij: rursum maledictionem denuntiat, si qua in parte erratum fuerit: iugum est importabile. Dicam paulò clarius, Simplex bene viuendi doctrina, qua nos ad se Deus inuitat, iugum est quod vitio subire nos omnes decet, nihil enim magis absurdum, quàm Deum non præesse hominum vitæ, sed eos absque freno vagari vt libuerit. Minime ergo recusandum est Legis iugum, si simplex eius doctrina consideretur. sed Legem aliter, vt ita dicam, qualificant istæ sententiæ, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. Item. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt: vt iugum importabile esse incipiat. Quando enim non promittitur salus nisi perfectæ Legis obseruantia, & in iudicium vocatur quæuis transgressio, de genere humano prorsus actum est. Secundam hanc rationem Petrus tentari Deum asserit, quom Legis omni consentiens imponit hominum arrogantiam. Non enim vult negare quin regendi sint homines Legis doctrina, & ita concedit iugo subesse: verum quia Legis officium est, non simpliciter docere, sed etiam æternæ mortis reatu humiliare homines, qualitatè illam doctrinæ annexam reputans, contendit non debere Legis iugo constingi piorum animas: quia hoc modo necesse foret in æternum interitum demergi. Ceterum vbi non modò adest Spiritus sancti gratia, quæ nos gubernet, sed gratuita peccatorum remissio, quæ nos liberet à maledictione Legis & absoluit: tunc impletur illud Moisis, Mandatum non esse super nos, tunc quoque lentimus quàm suae iugum Christi & onus eius leue, quia enim Dei indulgentia nobis remitti scimus quod pro carnis infirmitate deest, alacriter & sine molestia suscipimus quod iniungit. Quæ modo exemptus sit Legis rigor, non tolerabilis solum erit Legis doctrina, sed lætare quoque & fauuis: nec recusandū erit frenum, quod placidè nos moderatur: non autem durius virget, quàm exequat.

Gen. 8.
d. 11.
Rom. 8.
b. 7.
Plat. 14. b. 3.
Rom. 3.
d. 11.

Deut. 30.
c. 11.

Leuit. 18.
d. 5.
Deut. 17.
d. 16.

Deut. 30.
c. 11.
Matth. 23.
d. 10.

II PER GRATIAM Iesu Christi.) Duo ista inter se vt contraria comparat Petrus: spem habere salutis in Christi gratia, & sub iugo Legis esse. Quæ comparatio, Christi iustificationem maximè illustrat, quandoquidem inde colligimus fidei iustificari qui liberi & soluti à Legis iugo, salutem in Christi gratia quarunt. Porro iugo Legis ex duplici fure complexum esse prius dixit. prior est, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. alter, Maledictus omnis qui non permanferit in omnibus præceptis. Redeamus ad membrum contrarium. Si non aliter salutè consequimur ex Christi gratia, quàm ablato Legis iugo: sequitur nec salutem nobis in Legis obseruantia sità esse, nec Legis maledictioni obnoxios esse quicumque in Christum credunt. Nam si gratia saluus esse possit qui iugo Legis adhuc est implicatus, inepta esset Petri ratiocinatio, quam constat à repugnantibus deductam esse, hoc sensu: Salutem speramus ex Christi gratia: ergo Legis iugo non sumus subiecti. Nisi dissidium esset inter Christi gratiam & eius iugum, sicut faceret Petrus. quare necesse est discedere à Legis iustitia, quicumque vitam in Christo reperire expetunt. neque enim repugnantia hæc ad doctrinam spectat: sed ad iustificationis causam. Quo etiam refellitur eorum commentum, qui Christi gratia nos iustificari exponunt: quia nos Spiritu suo regenerans, vires ad implendam Legem conferat. Qui hoc imaginantur, etiam videntur paululum laxare Legis iugum, vtroque tamen eius sine ligatas tenent animas. Semper enim vigebit hæc promissio, Qui fecerit hæc, viuet in ipsis. ab altera parte maledictio incumbet omnibus qui Legem non exactè impleverint. Quare longè aliter definienda est Christi gratia, in quam salutis fides recumbit, quàm illi somniant: nempe vt sic gratuita reconciliatio, sacrificio mortis eius parta: vel quod idem valet, gratuita peccatorum remissio, quæ Deum placando, ex hoste, vel severo & implacabili iudice, propitium Patrem nobis reddit. Fateror quidem nos Christi gratia regenerari in vitæ nouitatem: sed vbi de salutis fiducia agitur, sola in mentè venire debet gratuita adoptio, quæ cum peccatorum expiatione & venia coniuncta est. Nam si in rationem veniant opera, vt iustitiam nobis aliam saltem ex parte conficiant, minimè ruptum erit Legis iugum, atque ita concidet vel soluetur Petri antithesis.

SICUT & illi.) Hic testatur Petrus, licet Patribus imposita esset, quoad externam speciem, seruitus Legis: solutus tamen & liberatus fuisset. conscientias. quo diluitur ab iudicis, quæ piæ mentes non parum alioquin turbare poterat. Nam cum æternum sit & idem vitæ scædus, quod Deus ab initio ad finem vsque mundi cum seruis suis pepigit: absurdum esset & minime tolerabile, diuersam & aliam salutis obtenendæ rationem h. abiecerit, quàm quæ olim Patribus fuerit. Affirmat ergo Petrus optimum nobis esse cum Patribus consensum: quia illi non minus quàm nos, spem salutis repererunt in Christi gratia. Atque ita Legem Euangelio, quod ad finem doctrinæ spectat, concilians, Iudæis tollit offendiculum, quod sibi ex dissidio fingebant. Vnde apparet Legem non fuisse daram Patribus, ex qua salutem quærent: nec additas fuisse ceremonias, quarum obseruatio iustitiam in illis acquireret: sed totius Legis vnicum fuisse finem, vt abiecta operum fiducia, spes luas omnes in Christi gratiam conferrent. quo etiam clarè refellitur eorum delirium, qui veterem populum terrenis bonis contentum, putant de caelesti vita nihil cogitasse. atqui Petrus focios eiusdem fidei nobis Patres facit: & communem vtriusque salutem assignat. & sunt tamen quibus fanaticus homo Seruerus cum tam fœdis sacrilegis arideat. Notandum præterea est, quod Veterum fidem semper fuisse in Christo fundaram docet Petrus, quando neque alibi vnquam inueniri vita potuit, neque alia fuit ratio, qua peruenirent homines ad Deum. Conuenit ergo hic locus cum illo Apostoli dicto, Christus heri, & hodie, & in secula.

12 Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum narrantes quæ Deus edidisset signa & prodigia inter Gentes per ipsos.

13 Postquam verò conticuerunt illi, respondit Iacobus dicens, Viri fratres audite me:

14 Simeon narrauit quemadmodum primum Deus visitauerit vt sumeret ex Gentibus populum in nomine suo.

15 Et huic consonant verba Prophetarum, sicut scriptum est,

16 Post hæc veniet, ac rursus edificabo tabernaculū Dauid, quod collapsum est, & diruta eius instaurabo, & erigam illud:

17 Vt requirant qui reliqui sunt homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum, dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18 Nota à seculo sunt omnia opera sua.

12 TACUIT tota multitudo.) His verbis significat Lucas Spiritum Dei sic regnasse in cœtu illo, vt rationi protinus cesserint. Feruebat prius inter illos disertatio: nunc postquam Dei consilium exposuit Petrus, & de quæstione ipsa disseruit secundum Scripturæ doctrinam, sedato protinus omni strepitu, quiescunt & silent qui nuper inconsideratè errorem tuebantur. Hæc viua est legitimi Concilii effigies, vbi sola Dei veritas simul ac in medium prodit, finem affert omnibus controuersis. & sanè ad sedandas omnes discordias satis est efficax, vbi Spiritus præsidet. quia hic rursus idoneus est rector tam ad gubernandas eorum linguas qui præire aliis debent, quàm ad reliquos in obsequium cogendos, ne sibi ininimū addidit sint: sed deposita pertinacia, morigeros se Deo præbeant. Nec dubium est quin fuerint pauci aliqui præfati, vt in magna turba fieri solet: præualuit tamen Dei veritas, vt silentium, cuius meminir Lucas, illustre fuerit testimonium communis obedienciæ. Fuerat autem hæc non vulgaris Petri moderatio, quòd singulos in medium afferere passus qui quid habebant, sententiam suam, ne aliis præiudicio foret, eo vsque distulit, donec vtriusque citroque agitata esset disceptatio.

AVDIEBANT Barnabam & Paulum.) Colligere ex his verbis licet, non anrè fuisse cum silentio auditos. nam cum maior pars perperam admissas fuisse ab illis in Ecclesiam profanas Gentes persuasa esset, nihil quod dixissent, nisi correctæ hac sal' opinionione, exceptum fuisset æquis auribus: sed omnia in sinistra partem raptâ. Videmus quantum venenum sit alienatio de nihilo concepta, quæ sic occupat hominum mentes, vt aditus omnes obstruat veritati, hinc discimus quàm veium sit illud. Omnia sana fanis. nihil enim tam salubre est, quòd non vitiosus affectus conuertant in noxam. Ceterùm, huc spectat Pauli & Barnabæ narratio, vt suè inter Gentes Apostolorum Deo probatum fuisset. demonstrent: quandoquidem miraculis, quæ sunt eius velut sigilla, confirmatus ac sancitus fuerat.

13 RESPONDIT Iacobus dicens.) Plerique ex vetustis Ecclesiæ Scriptoris, Iacobum hunc

vnum ex discipulis fuisse putant, cognomine Iustum & Obliam, cuius indignam eadem refert Iosephus libr. Antiquit. 20. Sed vti iam in cognolendo homine magis laborassent veteres, quam in celebranda fabulosis encomiis ignoti hominis sanctimonia. Puerile commentum est, quòd soli fas fuisse dicunt ingredi in Sancta Sanctorum, nam si in illo ingressu aliqua suberat religio, fuisse præter Deum Legem qui non erat summus Sacerdos. deinde hoc modo vmbralem templi cultum fouere superstitionem erat. alias similes nœnias o-mitto. Plurimum autem falluntur, quòd vnum ex duodecim Apostolis fuisse negant. Fateri enim cogunt eum esse, quem tam honorificè Paulus celebrat, vt primum illi tributum locum inter tres Ecclesiæ columnas, Gal. secundo. Certè nunquam ita excellisset supra Apostolos quispian ordine inferior. nam eum Paulus ornât Apostoli titulo. Nec auditu dignum est quod affert Hieronymus, generale illic esse nomen: cùm ex professo tractetur ordinis dignitas, quatenus alius Ecclesiæ doctores Christus Apostolos prætulit. Adhæc, colligere ex hoc loco promptum est, non vulgari in pretio fuisse habitum: quandoquidem Petri verba suo suffragio sic confirmat, vt in eius sententiam omnes dilectant. Et infra cap. 21. iterum videbimus quantum Hierosolymæ valuerit eius authoritas. Id factum esse putant veteres, quòd loci esset Episcopus. fuerit probabile non est, fideles ordinem à Christo positum, suo arbitrio mutasse. quare non dubito quin fuerit Alphæi filius, & consanguineus Christi: quo sensu etiam vocatur frater. Episcopus Hierosolymæ fuerit necne, in medio relinquo, neque ad rem magnopere facit, nisi quod hinc clarè refellitur Papæ impudentia, quòd ex Iacobi potius quam Petri autoritate Concilij decretum statuitur. Et certè Eusebio initio secundi libri, Iacobum, quisquis ille tandem fuerit, Apostolorum Episcopum vocare non dubitat. Eant nunc Romanenses, & Papam suam vniuersæ Ecclesiæ caput esse iactent, quia Petri successor est, qui alterum sibi præesse passus est, si Eusebio credatur.

Gal. 2. b. 9.

Infra 11. c. 18.

VIRI FRATRES audite me.) Duobus præcipuis membris constat Iacobi oratio. Nam primùm confirmat Gentium vocationem testimonio Prophetæ Amos, deinde admonet quid factu vile sit ad fouendam inter fideles pacem & concordiam, vt tamen salua maneat Gentibus libertas, nec Christi gratia obscuretur. Quòd Petrus hic vocatur Simeon, fieri potest vt nomen hoc variè tunc pronuntiatum fuerit. Quòd dicit Deum visitasse vt sumeret populum ex Gentibus, refertur ad Dei misericordiam, qua dignatus est in suam familiam afciscere extraneos. Dura quidem est locutio, sed quæ vtilem continet doctrinam, quia Deum autorem vocationis Gentium facit, & eius beneficium esse pronuntiat, quod censerit in eius populo cõperint, vbi dicit ab eo susceptas. sed vterius progreditur dum visitasse dicit, vt susciperet. Sensus enim est, Quo tempore auerſe erant Gentibus à Deo, clementer fuisse ab eo respectas: quia nihil aliud possumus quam longius subinde ab eo recedere, donec nos paternis eius aspectus vltiõ præueniat.

IN NOMINE SVO.) Vetus interpres habet Nomini suo, quod ferè idem valet: quanquam Præpositio hæc transferri aliter potest: nempe Propter nomen suum, vel super nomine suo. nec malè quadrabit sensus, Fundatam in Dei nomine aut virtute esse Gentium salutem: nec Deo fuisse aliud prõpositum in earum vocatione quam sui nominis gloria. quod tamen magis vstratum erat retinui: nempe quòd illas annumerans populo suo, censerit nomine suo voluerit: quemadmodum paulò pòst dicitur inuocari eius nomen super omnes, quos in Ecclesiam suam aggregat. Aduerbium temporis πρὸ τούτου, bifariam exponi potest: si legas primum, vt habet vetus Interpres & Erasmus, sensus erit, Cornelium, & alios fuisse quasi primitias, à quibus exorsus sit Deus Gentium vocationem. sed potest comparatiuè etiam sumi, quod iam editum fuerat specimen adoptionis Gentium in Cornelio & eius cognatis, priusquam Barnabas & Paulus Euangelium Gentibus publicarent. Atque hic posterior sensus magis mihi probatur.

15 HVC CONSONANT verba Prophetarum.) Videmus nunc, vt nihil sibi fumpserint Apostoli pro imperio, sed reuerenter secuti sint quod verbo Dei præscriptum erat: neque graui sint vel sua dignitate alienum duxerint, se profiteri Scripturæ discipulos. Notandum hinc quoque est vigere adhuc doctrinæ Prophetiæ vsum, quam phrenetici quidam ad Ecclesia exterminare cuperent. Prophetas plurali numero testes citans, cùm vnum duntaxat locum adducat, talem significat inter eos consensum esse, vt quod ab vno dictum est, commune sit omnium testimonium, quia vno omnes ore, & singuli quasi in omnium persona loquantur, vel potius Spiritus Dei loquatur in omnibus. Adde quod simul collecta erant Prophetarum omnium oracula, vt corpus vnum efficerent. quare meritiò, & aptè Prophetis communiter ascribi potuit, quod ex parte aliqua libri vniuersi sumptum erat.

16 POST hæc reuertar.) Quia non citatur ad verbum locus qualis extat apud Prophetam, videndum est quid discerpet: quanquam necesse non est anxie excutere quid sit in verbis diuersum, modò constet vaticinium appositè ad rem præsentem congruere. Postquam instaurationem tabernaculi Davidis promissit Deus, se quoque facturum addit, vt possideant Iudæi reliquias Edom. In toto illo contextu nihil dum apparet, vnde elici queat Gentium vocatio: sed quod continuò pòst sequitur apud Prophetam de reliquis Gentibus: super quas inuocabitur Dei nomen, aperte ostendit vnam sortem ex Iudæis & Gentibus Ecclesiam. quia quod tunc solis Iudæis peculiare erat, promissuè vtriusque datur. In eodem enim honoris gradu Gentes collocat Deus cum Iudæis, dum super illas INVOCARI vult nomen suum. Olim sub Dauide Idumæi, vicini que populi Iudæis subiecti erant. sed cùm tributarii essent populo Dei, extranei nihilominus erant ab Ecclesia. Hoc igitur nouum & insolitum, quòd illos Deus sancto populo accenset, vt pariter vocetur omnium Deus. quòd ita omnes inter se honore æquari certum est. Vnde facile patet quàm bene præsentis instituto conueniat Prophetæ testimonium. Nam instaurationem collapsi tabernaculi promittit Deus, in qua Gentes obediunt regno Davidis, non modò vt tributum pendant, vel arma induant ad regis imperium: sed vt comunem habeant Deum, & sint vna eius familia. Moueri tamen potest quæstio, cur vaticinium hoc citare maluierit, quàm multa alia quæ magis luculentam rei, de qua agitur, probationem continent: cuius generis multa à Paulo citantur. Respondeo, primum Apostolos in congerendis Scripturæ locis minimè ambiciosos fuisse: sed in hoc vnum simpliciter fuisse intentos, quod illis satis superque erat: nempe vt suam doctrinam probarent ex verbo Dei sumptam esse: deinde illustrius hoc esse vaticinium Amos dico, quàm vulgò putetur. De instauratione domus agitur, quæ collapsa erat. miserabilem eius ruinam describit Propheta. Ergo quæ mox subiicitur promissio, erigendum esse rursus solium, ex quo Reges ex posteris David Gentibus imperent, propriè ad Christum spectat. Itaque erecto Christi regno, sequi necesse est quòd à Propheta simul dicitur. Inuocandum esse Dei nomen super Gentes. Iam videmus non temerè selectum fuisse hoc locum à Iacobo. nam si aliter non potest constitui Christi regnum, quàm si Deus passim inuocetur per totum orbem, & Gentes coalescant in sanctum eius populum, absurdum est eas arceti à spe salutis & medium parietem concidere oportet, quòd separati alii ab aliis sub Lege fuerant. Hunc enim finem inter alios habebant ceremoniæ, vt sanctum Dei populum à profanis Gentibus differerent, nunc sublato discrimine, ceremonias quoque abrogari conuenit.

Rom. 1. b. 9. c. 10. 11.

Eph. 3. c. 14.

Primum

Primum verbum, REVERTAR, non habetur apud Prophetam: sed mutatio status, quam denuntiat, ita optime exprimitur.

TABERNACULVM Dauid quod collapsum est.) Non abs re deformis illa regis domus vastitas & ruina ante oculos ponitur à Propheta nisi enim per suum fuisset piis, regno Davidis in nihilum redacto venturum tamen esse Christum, qui res peritas non modo restitueret in suum ordinem pristinum: sed regni gloriam incomparabili successu ad caelos usque eueheret, centies quotidie desperasset. Reuersi ab exilio Babylonico, assiduis & innumeris eludibus prope ad interitum confecti fuerant. Postea quod residuum erat, paulatim inrethris discordiis absumptum fuit. Imò cum Deus miseris rebus succurreret, species opis quam ferebat, quaedam erat desperationis materia. nam imperium quod sibi samplerunt Michabaxi, tunc oblatum fuit à tribu Iuda. Has ob causas sedulo inculcat Spiritus Dei per Prophetam, non ante venturum esse Christum, quam vbi perierit regnum Davidis: ne salutem in rebus afflictissimis desperent. Sic Isaius exortiturum furculum pronuntiat ex contempto & ignobili trunco, & nos etiam meminimus, misericam hanc rationem Deum tenere in restituenda Ecclesia, vt eam ex ruinis ædificet. Docet præterea hic locus, quænam vera sit & proba Ecclesie constitutio: nempe cum in subime euectum est solum Davidis, & eminet solus Christus, vt omnes in eius obsequium conueniant. Cum saeviga sua tyrannide Ecclesiam oppresserit Papas se tamen Ecclesie titulo vendit. imò ad obruendam sanæ doctrinæ lucem, fucum exinani Ecclesie titulo facit. Verum si ad iustam inspectionem ventum fuerit, facilis evasit crassi ludibrii refutatio: quia deiecto Christo, solum ipse imperium occupat. Verbo quidem saceris Christi vicarium: sed re ipsa Christum in caelos specioso exilio ablegans, totam eius potestatem ad se trahit. Neque enim aliter regnat Christus, quam Evangelij sui doctrina, quæ ab hoc execrabili idolo pedibus nesciam calcatur. Nos verò meminimus hunc fore legitimum inter nos Ecclesie statum, si omnes ad vnum summum Regi Christo pareamus, vt sit vnum ovile & vnus pastor.

17 VI REQVIANT qui reliqui sunt.) Exegeritè addidit Iacobus istud Requere, quod apud Prophetam non legitur: nec tamen superuacuum est: quia vt censeamur in Dei populo, & ipse nos per se suos agnoscat, vicissim nos ad eum querendum animatos esse oportet. Er probabile est, quæ Iacobus attulit, qua inter Iudæos differuatur, Lucam summam complexum esse: vnde factum est, vt Prophetæ verbis admixta regi expositio. Pro Gentium reliquis, quas ponit Amas, Lucas ex Græca translatione, quæ magis familiaris erit subiecit reliquos hominum, eodem sensu: nempe quod purgandis mundi fordidibus præcelsura sit recessio: quæ madm-um accidit. Atque hæc doctrina ad nostram quoque ætatem accommodanda est. nam quia deterior est mundi corruptio, quam vbi in Christi obsequium totus concedat, variis tribulationum flabellis euentilat quæ Iudæis & zizaniam, vt ad se tandem colligat quod residuum manebit.

18 NORA à seculo sunt.) Prolepsis ad diluendum nouitatis odium. Subita enim mutatio suspensa esse poterat: eaque occasione turbabar infirmas mentes. itaque occurrit Iacobus, admonens hoc non fuisse iocundum Deo, tamen si repente præter hominum opinionem acciderit. Quoniam Deus ante mundum creaturam præuiderat quid facturus esset. Gentiumque vocatio in arcano eius consilio recondita fuerat. Vnde sequitur, non esse æstimandam ex hominum sensu. Porro Iacobus ad Prophetæ verba respicit, vbi asserit Deum, qui hæc omnia facturus erat, esse Prophetæ quoque auctorem. Sensus ergo est, cum loquatur Deus per Prophetam: tunc certè, imò ab vltima æternitate præuidit, nec præputium nec quinquam aliud sibi fore obstaculo, quin Gentes in sua familiam alleget. Interea subest generalis exhortatio, ne ingenio suo modulo metiaris homines Dei operam, quorum ratio sæpe illi soli nota est. Quin potius exclament cum stupore, vias eius esse inuestigabiles, & iudicia eius nimis profundam esse abyssum.

19 Propter quod ego censeo non esse obturbandum his qui ex Gentibus conuertuntur ad Deum.

20 Sed scribendum ad eos, vt abstineant ab inquinamentis simulacrorum, & scortatione, & suffocato, & sanguine.

21 Moyses enim ab ætatibus antiquis habet in singulis ciuitatibus qui ipsum prædicent, cum in synagogis per omne Sabbathum legitur.

19 NON obturbandum esse.) Negat ceremoniarum dissidio arcendos ab Ecclesia esse Gentes, quæ diuinitus admisse erant. Videtur tamen secum pugnare, cum negat exhibendam illis esse molestiam, & tamen certos quosdam ritus præscribit. Facilis solutio est, quam susus deinde persequar. primum nihil ab illis exigit, quod non fraternæ concordie deberent: deinde, nihil eorum conscientis turbæ vel inquietudinis afferre poterant hæc præcepta, postquam sciebant se coram Deo esse liberos: & sublata erat falsa illa & peruersa religio, quam iniicere conati fuerant pseudoapostoli. Queritur nunc, cur hæc solum quattuor Iacobus Gentibus iniungit. Tradunt quidam ex vetusto Patrum more fuisse id peticum, qui non solebant foedus percutere cum vilo populo, quem possent cogere in suum obsequium, nisi sub hac pacto. Sed quia eius rei non profertur idoneus aliquis auctor, ego dubiam ac suspensam relinquo. Ceterum, probabilis ratio apparet cur de idolothytis, sanguine, & suffocato peculiariter mandauerit. Res quidem etant per se medice, sed quæ speciale aliquod haberent præter alios Legis ritus. Scimus quàm seuerè Dominus fugere iubeat quæ cù externa fidei professione pugnant, & quibus aliqua inest idololatriæ species vel suspicio. Ergo ne qua in Gentibus hæteret superstitionis macula, & ne quid in illis cerneret Iudæi cum puro Dei cultu minus consentaneum, non mirum est si cauendi scandali gratia iubentur ab idolothytis abstinere. Verbum quo vitur Lucas, ἀποστημι, quamuis profanationem significat: ideo receptam versionem non mutauit, quæ habet Inquinamenta. sed interdum pro victimis capitur: qui sensus non male Iacobi consilio quadraret. & fortè simplicius erit ac magis genuinum, ita exponere in presenti loco: quia vbi paulò post idem decretum repetet Lucas, ponet Idolothytas. Quod ad sanguinem & suffocatum pertinet, ab illorum usu non tantum Moysi Legge prohibiti erant Iudæi: sed statim post diluuium lex toti mundo lata fuerat. vnde factum est, vt qui non prius erant degeneres, abhorrent à sanguine. non Iudæos tantum dico, sed multos ex Gentibus. Fateor quidè & illud temporale fuisse præceptum: sed tamen quod latius ad populum vnum patebat, nihil ergo mirum, si maior inde offensio nasci poterit, cui mederi Apostolis visum est. Sed de scortatione difficilior nascitur questio: quia eam videtur Iacobus numerare inter res medias, à quibus scandali tantum respectu cauendum sit sed alia fuit causa, cur scortationem reiceret in eorum ordinem, quæ per se non erant illicita. Quam effænis passim grafe

fata fit licentia scortandi, plus satis notum est. præsertim apud Orientales nempe inualuerat hic morbus: ut fure magis ad libidinem propensi. certè nusquam alibi minus sanctè culta fuit conjugij fides & pudicitia. Ad hæc non de qualibet scortatione indifferenter, meo iudicio, hic agitur, ut sunt adulteria & vagæ indomitæque libidines, quibus publicè violatur & corrumpitur omnis castitas: sed concubinatum, ut loquuntur, notari pure: cuius tantam consuetudinem sibi fecerant Gentes, ut propemodum instar Legis foier. Quòd ergo vulgarem corruptelam rebus per se non viciosis adnumerat Iacobus, in eo nihil absurdum: modò sciamus nequaquam fuisse eius consiliū, in eodem ordine locare quæ nõ longè inter se distant. nam quòd in puri homines suæ foeditati inde prætextum captant, facilis est refutatio. Copulat, inquit, Iacobus cum scortatione etum sanguinis: sed an inter se comparat, ut res similes, saltem quæ nihil habeant diuersum: iam tantum respicit prauum & corruptum hominum morem, qui à prima naturæ lege & ordine diuinitus constituto deliuerat. Quantum ad Dei iudicium pertinet, ex perpetua Scriptura doctrinæ petenda est eius cognitio. Quid autem Scriptura pronuntiet, minimè ambiguum est: scortationem scilicet maledictam esse coram Deo, & per eam foedari hominis animam & corpus, pollui sacrum Dei templum, & Christum lacerari: Deum quotidie de scortationibus poenas sumere, & horrendum semel fore vitorem. Nullis certè lenociniis à scortationis patronis, quamlibet ingeniosi sint & facundis, tegetur eius foeditas tam grauitè à cælesti iudice damnata.

21. *Moses enim habet.*) Malè hic locus, meo iudicio, expositus fuit, ac tractus in contrarium sensum. Punt enim Interpretes additum hoc fuisse à Iacobo, quia superuacuum esset quicquam præscribere Iudæis, quibus familiaris erat Legis doctrina, & singulis Sabbathis legebatur: atque hunc sensum elicitur, Hæc pauca à Gentibus exigere contenti simus, quæ ferendo Legis iugo assueti non sunt, quantum ad Iudæos pertinet, habent Moses ex quo plura discant. Nonnulli etiam colligunt ex hoc loco, Circumcisionem cum suis appendicibus hodie quoque seruandam esse Iudæis, sed in scitè ratio cinantur, etiam si vera esset illa, quam retuli, expositio. Verùm longè aliud voluit Iacobus: nempe fieri non posse admonet, ut tam citò quasi viuo impetu, & abolerant ceremoniæ quia iam à multis sæculis assueti essent Iudæi Legis doctrinæ, & Moses suos haberet præcones: ideo redimendam ad breue tempus concordiam esse, donec pauisim clarius innotesceret libertas per Christum parata: hoc est quod vulgari prouerbio dicitur, Ceremonias veteres sepeliendas fuisse cum aliquo honore. In translatione agnoscunt Græca linguæ periti postremum illud membrum. Cùm in Synagogis per omne Sabbathum legatur, à me non temerè fuisse mutatum: nempe vitandæ ambiguitatis causa.

22. *Tunc visum est Apostolis & Presbyteris cum tota ecclesia, delectos viros ex ipsis mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Iudam cognomine Barsabam, & Silam, viros primarios inter fratres:*

23. *Misis per manus eorum literis in hanc formam: Apostoli & Presbyteri & fratres, his qui sunt Antiochia & in Syria & Cilicia fratribus qui sunt ex Gentibus, Salutem.*

24. *Quoniam animabus quod quidam ex nobis egressi turbauerunt vos verbis, labefactantes animas vestras, iubentes vos circumcidi & seruare Legem, quibus non mandaueramus:*

25. *Visum est nobis vnanimiter congregatis, delectos viros mittere ad vos, cum dilectis nostris Barnaba & Paulo,*

26. *Hominibus qui exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.*

27. *Atsimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis sermone referent eadem.*

28. *Visum est enim Spiritui sancto & nobis, ne quid amplius imponeremus vobis oneris, quam hæc necessaria:*

29. *Ut abstineatis ab his que immolata sunt simulachris, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si conseruaueritis vos ipsos, bene facietis. Valete.*

32. *PLACUIT* Apostolis.) Non absque singulari Dei gratia sedata fuit illa tempestas, ut causa probè discussa, in consensum verè doctrinæ omnes descenderent. Plebis etiam modestia hinc colligitur, quòd postquam Apostolis & reliquis doctoribus iudicium permisit, nunc quoque subscribit eorum decreto. vicissim quoque Apostoli suæ æquitatis speciem dederunt, quòd nihil statuerunt de communi periculis omnium causa, nisi adhibito populo. Nam certè ex pastorum superbia nata est hæc tyrannis, ut quæ ad communem totius Ecclesiæ statum pertinent, excluso populo, paucorum arbitrio, ne dicam libidini, subiecta sint. Prudentem verò Apostoli & Presbyteri Iudam & Silam mittendos censuerunt, quòd res minus suspecta esset. Scimus quàm difficile sit compescere improborum calumnias, satisfacere plerisque nimium morosis, leues & imperitos continere, conceptos errores abstergere, odia sanare, contentiones placare, abolere falsos rumores. Dixissent forte Pauli & Barnabæ hostes, elicitas blanditiis esse literas, nouum aliquod cauilum excogitasset: turbati proinus fuissent rudes & infirmi. Vbi verò cum literis adsunt viri primarij, qui grauitè de tota re coram differant exitur omnis sinistra suspicio.

24. *QUIDAM* à nobis egressi.) Videmus ut nulla fuerit apud sanctos homines personarum acceptio, quæ sana rectaque iudicia semper corrumpit. Fatentur nebulones ex suo grege fuisse: neque tamen illis indulgent, vel prauo fauore inclinant ad tegendum eorum errorem, quin potius illos liberè damnando, ne sibi ipsis quidem parcunt. Ac primùm detrahunt illis laruam illam, qua abusi fuerant ad fallendum. Instabant se Apostolorum mentem tenere: eos Apostoli in fallaci isto prætextu vanitatis coargunt: dum negant se quicquam tale mandasse, deinde multo feuerius ac durius eos accusant, quòd turbauerint Ecclesiam, & animas labefactarint. Hoc enim modo exosos & detestabiles reddunt piis omnibus, quia admitti nequeant nisi in exitum. Cæterum, ideo labefactare dicuntur animas falsi doctores, quoniam eas veritas Dei ædificat: arque ita generalitèr doctrinam continet ista locutio, Nisi sponte animas nostras velimus trahi præcipites, ne amplius templa sint Spiritus sancti, & earum ruinam appetamus, summo pericè cauendos esse qui nos à puio Euangelio abducere moliantur. Quod dicunt de seruanda Lege, non nisi ad ceremonias spectat, quanquam memoria semper tenendum est, de ceremoniis ita fuisse tractatum, ut in eo cardine, & iustitia & salus hominum verteretur. Illas enim seruari pseudoapostoli iubebant, quasi iustitiam Lex conferret, saluè que penderet ex operibus.

25. *DILECTIS* nostris Barnabæ et Paulo.) Laudes istas opponunt calumniis quas Paulo & Barnabæ aspergere pseudoapostoli tentarant. Ac primùm ad tollendâ dissidij opinionem, quæ multorum animos occupa-

occupauerat, consensum sibi esse testantur. deinde Paulum & Barnabam à seuoze zeli ac plusquam uinis magnitudine commendant, quod non dubitauerint animas suas pro Christo exponere. Atque hæc exima virtus est in Euangelij ministro, & quæ non parum laudis meretur, si non modo ad exequendum docendi munus gnauus fuerit & impiger: sed uisum quoque mortis discrimen pro asserta doctrina subire paratus fuerit. Sicuti talibus documentis proba Dominus suorum fidem & constantiam: ita quai uirtutis insignibus eos nobilitat, ut in Ecclesia sua excellant. Ideo Paulus stigmata Christi, quæ in corpore suo gestabat, imitar clypei præsert ad repellendos nebulones, qui eius doctrinæ molesti erant. Tameñ autem plerique strenui & cordatis Euangelij doctoribus non continet pro Euangelio usque ad uite periculum certare, quia res non postulat: hoc tamen non uisum, quin suis manibus autoritatem Christi conciliet, quoties in memorabiles conflictus eos producat. Interea quibus mala est bellandi necessitas, prius tamen sunt ad fundendum sanguinem, si quando ita Deo uisum fuerit. Cæterum Pauli & Barnabæ fortitudinem non prædicant Apostoli, nisi in bona causa: quia uisus esset intrepidè uerere pericula, nihil à tumultuosis & perueniens, nihil à gladiatoribus differret Christi martyres. Laudantur, non quod simpliciter se obliquè perstringere nebulones illos, qui nihil unquam pro Christo passi, ex umbra sua & delictis prodierant.

28 VISUM EST Spiritui sancto ac nobis, quod se adiungant. Quod se adiungant. Apostoli & Presbyteri Spiritui sancto comites, in eo nihil sibi seorsum attribuerunt: sed perinde ualeat hæc. utio, ac si dicerent ubi ducem ac prælidè fuisse Spiritum: sicut eum distante statuisse quod scribunt. Hæc enim, loquendi ratio satis uisitata est Scripturæ: ut post expressam Dei nomen, ministros quoque secundo loco subiicit. Cum dicitur populus credidisse Deo: ac Moysi seruo eius, non laceratur uides quasi partem Deo, partem homini. mortale ad. Igitur, quid ego mempe cum populum Deum habeat fidem suam auctorem, ministro eius, quo ex uile parauimus, fidem adhibuit. Nec uero aliter credere Deo poterat, quam doctrinam à Mose propositam amplectendo: sicuti prius repudiato præloque Mose, Dei iugum excusserant. Quo etiam refertur eorum improbitas, qui fidem plenis buccis iactantes, Ecclesiæ ministerium impie non minus quam superbia contumunt. Nam ut sacrilega qui præteritis ministris, per quos loquitur, illum se magistrum recipere simulat. Nunc igitur Apostoli ex suo cerebro fabricasse quod Gentibus tradunt decretum, sed tantum fuisse Spiritum ministrum, ut Dei auctoritate commendent quod ab ipso profectum fideliter per manus tradunt. Ita Paulus etiam uisum est, ut Dei auctoritate non obtrudit nouum Euangelium, cuius ipse sit architectus: sed quod sibi commissum fuit Christo, prædicat. Inuisi uero Papistæ, qui ex his uerbis probare uolunt penes Ecclesiam residere aliqua præter auctoritatis: imò secum ipsi aperte pugnant. quo enim prætextu errare Ecclesiam non posse contendunt, nisi quia immediatè à Spiritu sancto regitur? Ideo clamose iactant Spiritum esse oracula, quæ nos eorum figurata esse coarguimus. Sicut ergo uigent particulam hanc, uisum est nobis: quia si quicquam consueuerit Aristoteli seorsum à Spiritu, cõcedet primum illud axioma, Nihil à Conciliis decerni, præter Spiritus dictata.

PRÆTER hæc necessaria.) Huius uocis prætextu superbè triumphant Papistæ, quasi hominibus liceat se leges, quæ necessitate conscientium imponant. Sub pœna, inquit, peccati mortalis seruandum est quicquid mandat ac præcipit Ecclesia: quia quod decernunt Apostoli, necessarid seruandum esse pronuntiant. Atqui expedita est tam futilis cauilla solutio. neque enim ultra uiguit hæc necessitas, quam periculum erat scindendæ ueritatis. Ita proprie loquendo, accidentalibus fuit ista necessitas, vel extrinseca: quæ scilicet non in re, sed tantum in cauendo offendiculo sita erat. quod ex decreto statim abrogato clarus patet. nam de rebus per se necessariis leges oportet esse perpetuas. Atqui legem hanc, simulac cessauit tumultus & contentio, scimus à Paulo reuocam esse, ubi docet nihil esse immundum: & quibuslibet uesci cibis, etiam qui idolis essent immolati, liberum ac licitum facit. Quare ex hæc uoce inanem prætextum captant ad ligandas conscientias, cum necessitas, de qua nunc agitur, non nisi ad homines respectum habuerit in externo usu, ne scandalum inde nasceretur: coram Deo autem intacta constaret libertas. Frustratim ex toto loco conficere nituntur datam esse Ecclesiæ potestatem, quicquam præter Dei uerbum statuendi, Leges, quas uisum est præter Dei uerbum condidit Papa, quibus Ecclesiam regeret: nec eas decem aut uiginti, sed inmensa congerie: ut non modo tyrannicè animas premant: sed dira sint ad eas excruciantas tormenta. Ut eiusmodi facultatem excusent conductum Papæ tabulæ, obiciunt Apostolos quoque ueruisse Gentibus quod Dei uerbo ueritum non erat. Ego uero Apostolos nego quicquam ad uerbum Dei addidisse. quod minime obscurum erit, si modo ad eorum consilium attendere libeat. Nuper admonui, nihil minus in animo illis fuisse quam perpetuam figere legem, qua obstrictos haberent fideles. quid igitur? Nempe quod fouendæ inter Ecclesias fraternæ paci & concordie aptum erat, remedium adhibent: ut se ad tempus accommodent Gentes Iudeis. Atqui si aliquid quicquam, hoc certe ex Dei uerbo esse fatebimur, ut in rebus medijs dominetur inter nos charitas: hoc est, ut earum rerum, quæ per se liberæ sunt, externus usus ad charitatis regulam flectatur. In summa, si charitas est perfectionis uinculum & finis Legis, si Dei mandatum est ut mutæ ueritatis studeant fideles, & quisque proximis seruiat in edificationem: nemo tam rudis est, qui Dei uerbo contineri non prospiciat, quod hic præcipiunt Apostoli. tantum suo tempori accommodant uniuersalem regulam. Succurrat præterea quod prius attigi, politicam legem legem, quæ nullum conscientis laqueum iniiceret, nullum induceret fictitium Dei cultum, quod duo uita in humanis traditionibus Scriptura passim damnat. Atque ut demus, quod tamen uanissimum est, non esse ex Dei uerbo, quod in illo Concilio decretum fuit: nihil tamen id Papistis suffragat. Licet Conciliis aliquid præter expressum Dei uerbum, ex Spiritus reuelatione decernere nempe non nisi legitimis Conciliis tribuenda erit hæc auctoritas. Concilia ergo pia & sancta fuisse probent, quorum nos decretis uolunt subicere. Sed partem hanc, quia initio captis tractata fuit, nunc longius non proflequar. Quod ad presentem locum abundè sufficit, teneant lectores, Apostolos ex uerbi Dei finibus minime egredidum externam pro temporis ratione legem statuunt, qua Ecclesias inter se concilient.

30 Illi ergo dimissi uenerunt Antiochiam: & congregata multitudinem reddiderunt epistolam.

31 Quam quum legissent, gauisi sunt super consolatione.

32 Indas autem & Silas, quum essent & ipsi Prophætæ, multo sermone adhortati sunt fratres, ^{ut uel, consolati sunt.} & confirmauerunt.

- 33 Commorari autem illic ad tempus, dimissi sunt cum pace à fratribus ad Apostolos.
 34 Visum est autem Silæ ibidem manere.
 35 Paulus vero & Barnabas demorabantur Antiochia, docentes & euangelizantes cum aliis etiam compluribus sermonem Dei.

30 CONGREGATA multitudo.) Hæc fuit legitima agendi ratio, ut totam plebem ad audiendam Epistolæ lectionem admitterent. nam siquid controuersia acciderit in fidei doctrina, iudicium quidem doctis & peritis, & in Scriptura exercitatis deferri æquum est: ac maximè in rebus que ad fidem & salutem animarum pertinent, & in quibus ecclesia fraternè communicare debent ipsi doctores, quod ex verbo Dei stauerint. Nihil enim sancto & christiano ordini minus consentaneum, quam quod potest, quod ex verbo Dei stauerint. Nihil enim sancto & christiano ordini minus consentaneum, quam quod potest, quod ex verbo Dei stauerint. Nihil enim sancto & christiano ordini minus consentaneum, quam quod potest, quod ex verbo Dei stauerint.

31 GAVISI sunt super consolatione.) Cum ad eod. brevè sit epistola, & nihil præter nudam narrationem continet, qualis inde consolatio redire possit ad fideles. Atqui nonnullum est, non paruum in eo consolationis materiam fuisse, quod agnitio Apostolorum conferu, tum singuli pacati fuerunt, tum omnes ex dissidio reniduerunt in gratiam. Cum falsis rumoribus sparsis, tum spoliatos omnes Paulo & Barnabæ aduersos esse, quosdam abumini credulos conculserat: multi dum animi actuebantur: improbi hac occasione ad maledicendum abuminitatem: alios curioſitas & nouitate amor rullabat: alij etiam ab alijs diuisi erant. nunc dum primæ Ecclesiæ tebantur: alios curioſitas & nouitate amor rullabat: alij etiam ab alijs diuisi erant. nunc dum primæ Ecclesiæ tebantur: alios curioſitas & nouitate amor rullabat: alij etiam ab alijs diuisi erant.

32 IUDÆI quoque & Sines.) Sic de causa missi fuerant duo illi fratres, ut vocis quoque suæ testimonium literis perferrent. Alioquin breues & concisas literas de re tanta missuri erant: Apostoli: & de fidei præmissis aliquid arguerent. Sed ad præteritum studium prolixius essent hortati. Iam narrat Lucas plus aliquid præmissis: nempe quod dono prophetæ instructi, Ecclesiam in genere ædificauerint. ac si diceret, non tantum in præsentia causa delicti officio suo esse defunctos: sed docendo etiam & hortando, vitalem impendisse Ecclesiæ operam. notandum autem est, quod Ecclesiam hortatos esse dicit, eod. quod Propheta erant: neque enim id omnibus datum est tam præclarum obire munus. Itaque cauendum est, ne quis temerè fines sua transiliat: quemadmodum admonet Paulus. 1. Cor. 7. & Eph. 4. ut se intra acceptæ gratiæ mensuram sine ali contineant. Quare non frustra peculiare docendi munus esse commemorat Lucas: ne quis vel ambitionis, cum facultas desit, vel inconsiderato zelo, vel stulta alia cupiditate emergere cupiens, Ecclesiæ ordinem turbet.

33 PROFETA erant.) Cum varias significationes habeat nomen, non sumitur hoc loco pro varibus, quibus res futuras prædicere datum esset: quia parum opportunè interpositum esset hoc elogium, ubi alia de re agitur: sed intelligit Lucas eximia mysteriorum Dei intelligentia Iudam & Silam fuisse præditos, ut essent probi Dei interpretes: quemadmodum & Paulus prioris ad Cor. 14. cum de prophetia dixerit, & aliis omnibus donis præfere, non adducit in medium uaticinia vel prædictiones: sed ab hoc fructu commendat, quod doctrina exhortatione & consolatione Ecclesiam ædificet. In hunc modum Lucas exhortationem assignat Prophetis, quasi præcipuum officij partem.

34 DIMISSI sunt cum pace.) Hoc est, cum discederent, fratres vale dicendo bene illis precati sunt, ut fieri inter amicos solet. Est autem in yncodoche in hoc membro: quia ex duobus alter tantum Hierosolimam reuersus est. Et in contextu mox subiicit correctio, quod visum Silæ fuerit illic manere. Sed cum ambos coniungit Lucas, tantum docere uult ante pacatam fuisse Ecclesiam, quam illi de reuere cogitarint. Tandem addit Paulum & Barnabam quoad Antiochia fuerunt, intentos fuisse ad docendum, & in hoc opere assiduos: & tamen locum aliis compluribus simul dedisse. Ex quo apparet idem sine æmulatione omnibus fuisse studium, & in medio contulisse suas operas ut prodesse. quanquam de aliis compluribus consulti uidetur facta mentio, ne putemus Ecclesiam illam Pauli & Barnabæ discessu fuisse desertam, quæ doctorum copia florebat. Ad hæc celebratur iterum Dei benedictio, quæ in Ecclesia illa mox reuiguit, in qua iustissimam dissolutionem Satan per suos nuper molitus fuerat.

36 Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus, Reuertentes iam uisitemus fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus sermonem Domini, quomodo se habeant.

37 Barnabas autem consulebat ut assumerent Ioannem cognomento Marcum:

38 Paulus autem deprecabatur, ne is qui defecisset ab ipsis ex Paniphilia, nec iuisset cum eis in opus, simul assumeretur.

39 Tam acris autem fuit inter eos disceptatio, ut alter ab altero discederet: & Barnabas quidem assumpto Marco, nauigaret in Cyprum.

40 Paulus autem alleeto Sila profectus est, traditus gratiæ Dei à fratribus.

41 Perambulabat autem Syriam ac Ciliciam, confirmans ecclesias.

36 INUITI AMVS fratres.) In hac historia primò notandum est, quàm sedulò Paulus pro ecclesiis quas instituit, sit sollicitus. Vitiliter quidem Antiochia laborat: sed quia Apostolum se diuinitus ordinatum meminit, non vnus tantum loci pastorem, uocationis suæ cursum rener. deinde, sicuti minimè decebat uoi loco esse affixum: ita omnibus quos in Domino genuit, se obstrictum esse cogitat: ideo sua opera eos fraudare non uult. Adde quod inchoatum in illis locis opus negligi non poterat, quin paulò post diffunderet. Colligere tam promptum est, in Antiochena ecclesia Paulum hæsisse, donec compositum ritè uideret eius statum & concordiam stabilitam. Experiunt enim quantum habeant momenti primariæ ecclesiæ ad alias minores retinendas. si quis in obscuro pago oritur tumultus, vel si quid offendi culi incidat, non tam latè spargitur rumor, nec vicini usque ad eod. mouentur.

mouentur. Verùm si quis locus excellit, nunquam labascet sine magna ruina: vel saltem quin longè latè què minoræ ædificia concusiat. Ergo Paulus Antiochiæ ad tempus subsistens, aliis ecclesijs prospexit, atque ita in hoc exemplo non minus eius prudentia, quàm sedulitas nobis spectanda est: quia non minus sæpe nocet immodicus fatigandi feruor, quàm ignauia pastorum.

QVOMODO se habeant.) Nouerat Paulus in tanta hominum leuitate, atque vt eorum ingenium in viciâ proclue est, raro stabile & diuturnum manere, si quid rectè inter illos constitutum fuerit: præsertim verò facile collabi ecclesias vel degenerare, nisi assidue excolantur. Nihil quidem æquè firmum sub cælo esse decebat, ac spirituale fidei ædificium, vt pote cuius stabilitas in cælo ipso fundata est: sed pauci sunt in quorum animis viuas penitus radices agit verbum Domini: ideo rara in hominibus firmitas. deinde etiam qui anchoram suam in Dei veritate fixam habent, non desinunt, tamen variis iactationibus esse obnoxij quibus etiam non euertitur eorum fides, confirmatione tamen qua fulciatur opus habet. ad hæc videmus, quibus machinis imperat Satan, & quibus artificis clam diruere conetur nunc totas ecclesias, nunc fidelium vnumquenque. Non ergo abs re Paulus anxè de suis discipulis meruit, ne se aliter gerant quàm optandum sit: & ideo maturè cupit occurrere si quid incommodi ortum sit, quod sine inspectione fieri non potest.

37 BARNABAS autem consulebat.) Triste hîc dissidium narrat Lucas, & quod horrorem pijs omnibus incutere merito debeat. Sacrata erat cælesti oraculo Pauli & Barnabæ societas. Sub hoc iugo, qui Dominus eos alligauerat, diu concordēs laborauerant: multis documentis præclarè in experti erant Dei fauorem. Inò admirabilis ille successus, cuius antehac meminit Lucas, illustris erat Dei benedictio. Cùm tot persecutionum tempestatibus roties fuissent propè obruti, & innumeri hostes tam acriter subinde illos vrgerent: quum intestina fidei passim contra eum arderet: adeò non fuerant diuisi, vt tunc maximè probatus fuerit eorum consensus. nunc leui de causa, & quæ nullo negotio transigi poterat, sacrum illud vocationis diuinæ vinculum abrumunt. Hoc certè accidere non potuit sine ingenti piorum omnium perturbacione. Cùm tam violentus fuerit in sanctis istis vis contentionis imperus, qui per multos annos se ad eorum omnium tolerantia affuescerant: nobis quid accideret, quorum affectus nondum ita in Dei obsequium subacti, abique modestia subinde lasciuunt? Quum leuis occasio eos distraxerit, qui inter tot aduersas tentationes vnitatem sanctè coluerant, quàm facilis erit Satanæ adrius ad eos distrahendos, quibus vel nullum, vel frigidum esse sustinere pacis studium? Barnabam, cui nihil magis honorificum erat quam esse Pauli comitem, vt inquit filij erga patrem se gereret: tam pertinaciter respuere illius consilium, quantæ superbix fuit? In Paulo vicissim humanitas fortè à quibusdam desiderari posset, quòd fido cœdiatori non condonauerit hoc erratum. Monemur itaque hoc exemplo, nisi acriter intenti sint serui Christi ad cauendum, multas patere Satanæ rimas, quibus ad turbandam inter eos concordiam obrepit. Sed iam causa ipsa discutienda est. sunt enim qui dissidij culpam nimio Pauli rigori ascribant: & primo auditu probabiles sunt quas adferunt rationes. Reuocatur Ioannes Marcus, quia se à Pauli comitatu subdaxerat, atqui non descuerat à Christo. Iuuenis ad crucis tolerantiam nondum affuefactus, domum ex itinere reuersus erat. Ætati dandum erat aliquid veniæ, tyro molesti iam inter initia succubèrat: non propterea futurus erat tota vita ignauus miles. Iam cùm reditus ad Paulum insigne prætententis testimonium sit, minimè humanam videtur eum reicere. Indulgentius enim tractandi sunt, qui vltro pœnas sumunt de suis delictis. Erant etiam alix causæ, quæ Paulum ad clementiam flectere deberent. Domus Ioannis Marci ^{suprà it.} celebre erat Ecclesiæ hospitium. mater in grauissima persecutione fideles exceperat: quum scruiret Herodes, ^{ca. 12.} & fureret totus populus, illic haberi solebant sacri conuentus: vt antea retulit Lucas. Certè parcaudum tam sanctæ & cordatæ mulieri fuerat, ne eam immodicus rigor alienaret. filium optabat Euangelio prædicando addicendum esse: nunc ob vnum leue erratum, eius operam respui quantopere illi acerbum esse potuissent vbi non solum culpam deprecatur Ioannes Marcus, sed re ipsa corrigit: speciosum colorem habet Barnabas cur ignoscat. Colligere tamen ex contextu licet, probatum ecclesiæ fuisse Pauli consilium. Proripit enim se Barnabas, & cum suo comite in Cyprum nauigat fratrum nulla sit mentio: ac si furtim illis insalutatis abiisset. Paulum autem fratres suis votis commendant gratiæ Dei: vnde apparet stetit ab eius parte ecclesiam. Quòd dein: de virtutum sui Spiritus in benedictum Paulo Deus exerit, felicique gratiæ suæ successu prosequitur eius labores, Barnabam verò relinquit quasi sepultum: probabile inde argumentum sumi potest, illi placuisse tale seueritatis exemplum edi. Et certè longè grauius erat Ioannis Marci peccatum, quàm vulgò putetur, non deserat quidem à fide Christi: vocationis tamen suæ desertor erat & apostata. res ergo erat pessimi exempli, si mox in vocationem iterum receptus esset, à qua descuerat. Hac lege suam operam Christo deuouerat, vt amplius liber non esset, nec sui iuris. nihilo illi magis licuit fallere hac in parte fidem datam, quàm vxori maritum, vel filio patrem relinquere licet. Nec verò infirmitas perfidiam excusat, qua violata fuerat vocationis sanctitas. Ac notandum est, non profusus fuisse reiectum à Paulo, fratris loco eum habebat, modò plebeio ordine contentus esset, ad publicum docendi munus admittere recusabat: vnde turpiter exciderat sua culpa. Multum autem interest, præcisè ne ardeatur à venia qui peccauit: an illi tantum publicus honoris negetur, quamquam fieri potest vt modum vterque excederet: vt bonam alioqui causam sæpe accidentia viciant. Rectè Paulus & pro iure disciplinæ vtiliter, comitem admittere nolebat, cuius semel expertus fuerat inconstantiam: sed cùm Barnabam pertinacius videret instare, cedere poterat eius voto. Pluris quidem esse nobis debet veritas, quàm rotius mundi gratia: sed prudenter expendere conuenit, quantum ponderis sit in re de qua agitur. nam si in re nihili, vel nullius ædificationis, suam constantiam quis ostendet, acuat se ad certamen, nec tueri ad extremum destinat quod semel placuit: stulta erit & peruersa obstinatio. Fuit etiam media aliqua ratio, qua Paulus aliquid daret collegæ sui importunitati: nec tamen à veritate deflecteret. Non debuit Marco blandiri, nec dissimulare eius peccatum: sed religio nulla obstabat, quin liberè sententiam suam professus, vinci tamen se pateretur in ea causa, quæ nec sanè doctrinæ, nec salutis hominum iacturam secum trahebat. quod ideo admonéo, vt discamus etiam in optimis causis iudicio nostro moderari, ne vltra modum effereuac.

1 **D** Eruenit autem Derben & Lystram: & ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius cuiusdam mulieris Iudæe fidelis, patre autem Greco.

2 Hic testimonium bonum habebat à fratribus, qui Lystris erant & Iconij.

3 Hunc voluit Paulus secum proficisci: & assumptum circumcidit propter Iudæos qui erant in istis locis, sciebant enim omnes, quòd pater eius esset Græcus.

4 *Cum autem pertransissent ciuitates, seruanda illis tradebant placita, que decreta erant ab Apostolis & Presbyteris, qui erant Hierosol. ma.*

5 *Itaque ecclesia confirmabatur fide, & abundabant numero quotidie.*

1. Tim. 4.
d. 13.
1. Tim. 3.
b. 7.

1 Narrare iam incipit Lucas, quales Pauli fuerint progressus, post eius & Barnabæ ditortium. Ac primò quidem refert Lystris assumptum ab eo fuisse Timotheum comitem. verùm vt sciamus nihil temerè vel minus consultò fecisse Paulum disertè exprimit Lucas, probatum fuisse Timotheum fratrem, cuiusque pietatem fuisse testatam. sic enim ad verbum loquitur. Atque ita quem alibi delectum Paulus in cooperandis ministris haberi iubet, nunc ipse obseruat. Neque enim probabile est, iam tunc editas fuisse prophetias, quibus à Spiritu Timotheum fuisse insignitum alibi testis est Paulus. Sed videtur in eo aliquod esse discrimen, quòd Lucas dicit Timotheum boni inter fratres fuisse nominis: Paulus autem vult eum bene audire apud extraneos, qui in episcopum eligitur. Respondeo, præcipuè spectandum esse piorum iudicium: vt soli sunt idonei testes, & soli ex Dei Spiritu rectè & prudenter discernunt: impiis verò nihil plus tribuendum esse, quàm cæcis. Ega pietatis sanctæque vitæ æstimationem ex Sanctorum arbitrio & suffragiis fieri debere apparet: vt dignus episcopatu censeatur, quem suis elogiis commendant. Hoc tamen etiam secundo loco requiri fateor, vt eundem laudare cogantur increduli: ne eorum probis & maledicentiæ obnoxia sit Dei Ecclesia, si turpis famæ hominibus regendam se permittat.

Gen. 7.
b. 11.

3 **CIRCUNCIDIT** (propter Iudæos.) Disertè exprimit Lucas non fuisse circumcisum Timotheum, quia necesse foret: vel quia signi illius duraret adhuc religio: sed vt Paulus scandalum vitaret. Habitus ergo fuit hominum respectus, cum res coram Deo libera esset. quare Circuncisio Timothei non fuit Sacramentum, quale datum fuerat Abraham, & eius posteris: sed ceremonia mediæ & indifferens, quæ tantum ad fouendam charitatem, non ad pietatis exercitium valebat. Iam quæritur, an Paulo symbolum mane vltupare licuerit, cuius significatio & vis abolita erat. videtur enim res esse lusoria, vbi ab instituto Dei dileditur. atqui Circuncisio diuinitus tantum ad Christi vsque aduentum mandata erat. Ad hanc quæstionem respondeo, Circuncisionem ita cessasse Christi aduentu, vt tamen vsus non statim planè abolitus fuerit: sed liber maneret, donec claritas patefacta Euangelij luce omnes agnoscerent Christum esse finem Legis. Atque hæc tres gradus notandi sunt. Primus est, sic abrogatas fuisse ceremonias exhibito Christo, vt neque amplius spectarent ad Dei cultum, nec rerum spiritualium figuræ essent, nec vlla esset vrendi necessitas. Secundus verò, liberum fuisse earum vsum, donec clarius innotesceret Euangelij veritas. Tertius, non licuisse fidelibus eas retinere, nisi quatenus earum vsus in ædificationem saceret, nec inde foueretur superstitio. Quamquam libera illa, quam dixi, vrendi facultas exceptione non caret: quia ceremoniarum diuersa ratio. neque enim eodè Circuncisio loco erat, quo sacrificia, quæ expiandis peccatis ordinata erant. Quare Paulo circumcidere Timotheum licuit: vt istam pro peccato offerre fas minime fuisset. Hoc quidem generale est, totum legalem cultum (quia temporalis erat) cessasse Christi aduentu, quòd ad fidem & conscientiam. de vsu autem sic habendum est, medium & piorum libertate relictum esse ad breue tempus: quatenus fidei confessioni aduersus non erat. Notanda est temporis breuitas, de qua loquor, nempe vsque ad claram Euangelij manifestationem: quia crasè hallucinatur hac in parte docti quidam homines, quibus videtur Circuncisio locum adhuc habere apud Iudæos: cum doceat Paulus superuacuum esse, vbi per B. primum consepulsi sumus Christo. Rectius veteri prouerbio dictum fuit, Sepeliendam Synagogam cum honore. Nunc superest dicendum, quatenus indifferens fuerit Circuncisio vsus. Ex ratione libertatis id facile patebit. Quia nondum innotuerat passim Gentium vocatio, Iudæis dandum erat aliquid prerogatiue. donec ergo melius cognitum esset, adoptionem à genere Abraham ad omnes gentes esse transfusam: licuit pro vt ferebat ædificatio, signum discretionis retinere. Nam cum Titum circumcidere noluerit Paulus idque rectè factum esse prædicet, sequitur hanc ceremoniam non promiscuè, nec sine delectu fuisse liberam. Ergo spectanda fuit ædificatio, & publica Ecclesiæ utilitas. Quia Titum circumcidere non poterat, quin puram Euangelij doctrinam proderet, sèque exponeret hostium calumniis, abstulit à libero ceremoniarum vsu, quem sibi in Timotheo permisit, cum Ecclesiæ vtilem esse cerneret. Hinc facile perspicitur, quàm horrenda in Papatu graffetur confusio: Immenus illic est ceremoniarum aceruus. quorum id, nisi vt pro vno veteris templi velo centum obtendant: Deus quas præceperat ceremonias abrogauit, quòd illustrior fulgeret Euangelij veritas: homines nouas inducere ausi sunt, & quidem nullo seruato modo. Accessit deinde prauum commentum, valere eas omnes ad cultum Dei. tandem secuta est diabolica meriti fiducia. Nunc cum satis constet tales ceremonias nec vela esse, nec sepulchra quibus tegitur Christus: sed fœdicia potius sterora, quibus obruta est sincera fides & religio: qui promiscuè faciunt liberum earum vsum, longè plus Papæ arrogant, quàm Deus Legi suæ concedat. De Milla & similibus spurcitiis, quæ manifestam in se idololatriam continent, dicere nihil attinet.

Col. 2. b.
11. 8. 11.
Galat. 3.
a. 3.

5 **SCIEBANT** hoc omnes.) Hoc fuisse Pauli consilium admonet Lucas, Timotheo accessum patefacere ad Iudæos, ne ab eo tanquam ab homine profano abhorerent. Nouerant, inquit, omnes patrem eius esse Græcum. ergo quia nulla erat matrum potestas in liberos, satis persuasi erant non fuisse circumcisum. Hic obiter obseruent Lectores, quàm misera tunc fuerit populi Dei seruitus. Eunica Timothei mater ex tenuibus reliquis erat, quas Iudæi quoque ipsi prodigij loco habebant: & iam homini incredulo in coniugium data, liberos suos Deo sacrare non audebat: saltem vt illis externum gratiam hominum daret. nec tamen propterea desistit filium suum à puero sanctè in Dei marite, veròque cultu instituere. Exemplum sanè scemini imitandum, quas tyrannico imperio deterret mariti, ne liberos & familiam castè in vera pietate contineant. Græcus hic pro gentili, trito Scripturæ more sumitur.

4 **TRADEBANT** seruanda placita.) His verbis significat Lucas, quàm studiosus pacis fuerit Paulus. Optimum tunc fouende inter ecclesias concordie vinculum erat, seruire quod per Apostolos fuerat transfatum. in eo cum diligens est Paulus, bona fide cauet, ne quid oriatur turbæ sua culpa. Meminerimus autem id fuisse temporale: quia vbi videt cessare scandali periculum, penitus ecclesiam exonerat, & posthabito decreto, liberum facit, quod illic veterant Apostoli. Neque tamen ea abrogatione quod statuerant Apostoli rescindit ac violat, vel contemnit ipsos authores, quia minime illis consilium fuerat, sancire perpetuam legem: sed tantum mitigare ad breue tempus quod infimas conscientias lædere poterat: quemadmodum superiori capite susus differui: quo satis arguitur Papistarum stulticia, dum grauitur nos aculant quòd Paulo finis longè diffimiles. quia contemptis, vt loquuntur, Ecclesiæ decretis, solo Dei verbo regi volumus piorum conscientias, non autem subitici arbitrio hominum. Sed quemadmodum iam dixi, nihil minus Paulo venit in mentem, quàm necessitatis laqueum conscientiarum iniicere. non enim à se ipso dissentit, cum alibi clamat, Omnia munda mundis

mundis. Item, Qui firmus est, vescitur quibilibet. Item, Regnum Dei non est esca & potus. Item, Esca nos non commendat Deo. Item, Omne quod in macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam, sed vno verbo conciliat qui possent alius videri prius consentanea, cum abstinere ab ido ornitis iubet propter alterius conscientiam. Interea sedulo cauet, ne hominum legibus pius animas obstringat. Nos ergo hodie nihil à Paulo d'uerum tenemus. Ceterum, nimis crasse illudunt Papiste, leges suas cum Apostolorum decretis comparando. Nullum finierant Apostoli nouum Dei cultum, nullam nouam spirituale regimen exerebant: sed pacis studio hortati fuerant Gentes, vt Iudæis aliquid concederent, vt leges suas illo preteritu excuset Papa, prius totas mutari necesse erit. Nos vero, cum spirituale Dei cultum statuat Papille in humis commentis, & ius vnius Dei ad homines transferant qui domineantur in animas: fortiter repugnare cogimur, nisi per fidem silentio prodere velimus partem Christi sanguine gratiam. Tam quid cum tribus decretis, ad subleuandos infirmos positus, simile liber immenta legum congetes: que non tantum miseris animas obruit sui mole, sed fidem quoque aborbet? Nota est Angulani quarumonia ad Iunianum: quòd tam tunc nimo traditionum onere pereram grauata esset Ecclesia. An illi, obiecto, tolerabilis esset nodieria seruitus; que fere centuplo durior est?

5 **ECCLESIAE** confirmabantur.) Hinc colligimus fuisse veluti parergon & accessorium, vt vocant, quod de Apostolorum pacis s'atrigit Lucas. nam longè alium Paulinæ doctrinæ profectum & fructum commendat, quam ecclesias dicit confirmatas fuisse fide. S'c ergo res externas composui Paulus, vt præcipue id Regnum Dei, quod Euangelij doctrina consistat, & externo ordine altius est ac præstantius, intentus foret. Ergo de plucius illis facta est mentio, quatenus ad concordiam intererat: vt sciremus sancto vno eam fuisse curam, sed superiore gradu iocari religio & pietas, cuius vnicum fundamentum est fides: que rursus ipsa in purum Dei verbum recumbit, nec pendet ab hominum legibus. Iam hoc exemplo nos incitat Lucas ad contentus fidei progressus: ne inter principia corporis, aut proficiendi neglectus obrepat. Exprimunt etiam augendæ fidei ratio, qui n' nos scilicet Dominus seruorum suorum opera sollicitat: sicut tunc Pauli & eius comitum opera vsus est. Cùm n' mox subicit, numero quoque attestas esse: alterum quidem prædicationis fructum commendat simul tamen inuit, quatenus fide proficiunt qui primi sunt vocati, plures ad Christum adducere: ac si propagine fides latius ad alios serperet.

6 *Quum autem pergrassent Phrygiam & Galaticam regionem, vetiti à Spiritu sancto loqui sermone in Asia,*

7 *Profecti in Mysiam tentabant ire in Bithyniam: & non permisit eis Spiritus.*

8 *Quum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem.*

9 *Et visio per noctem conspecta est Paulo, Vir Macedo quidam erat stans & deprecans eum, ac dicens, Profectus in Macedoniam succurre nobis.*

10 *Vt autem visionem vidit, statim quasiuimus ire in Macedoniam, ceriò confirmati, quòd nos vocasset Dominus ad Euangelizandum ipsi.*

6 **QVUM** pergrassent Phrygiam.) Hic recitat Lucas, quam sedulo & grauius incubuerit Paulus cum suis comitibus in officium docendi. dicit enim per varias regiones Asiæ minoris iter fecisse, spargendi Euangelij causa. Sed rem vnam imprimis memoratu dignam refert, quòd vetiti fuerint à Spiritu Dei in quibusdam locis verbum de Christo facere. quod ad ornandum Pauli Apostolatam non parum valet: sicut procul dubio ipse ad perigendum non vulgariter animatus fuit, cum Spiritum Dei sibi viæ & actionum ducem esse agnosceret. Quòd autem sine d'scrimine, quocunq; ventum erat se ad docendum parabant, id faciebant pro sua vocacione, & ex Dei mandato. nam sine exceptione ad promulgandam in e. Gentes Euangelium missi erant. sed Dominus consilium suum in gubernando eorum cursu, quod prius oeculum erat, in ipsis temporum articulis patefecit. Quæritur tamen, Si nusquam docuit Paulus nisi manucente Spiritu, qualis hodie erit Ecclesiæ ministris vocacionis suæ certitudo, qui nullis oraculis redduntur certiores quando loquendum sit vel tacendum? Respondet, Cùm tam late pareret provincia Pauli, opus illi fuisse singulari directione Spiritus. Non vnius loci vel paucarum vrbium creatus erat Apostolus. sed mandatum acceperat promulgandi per Asiam & Europam euangelij: quod erat in mari vastissimo nauigare. Quare non est quòd miremur in illa consusa amplitudine Deum quasi porrecta manu signum illi dedisse, quorsum tendere eum, vel quorsum progredi vellet. Sed altera hic nascitur magis difficilis quæstio, Cur Dominus in Asia uenerit Paulum loqui, & in Bithyniam venire passus non sit. Nam si responsum fuerit indignas fuisse Gentes istas salutis doctrina: rursus excipere licebit: Cur Macedonia dignior? Qui nimium sapere appetunt, causas huius discriminis assignant in hominibus: quòd Dominus quosque dignetur suo Euangelio, vt ad fidei obsequium propensos videt. sed ipse longè aliter pronuntiat: nempe se palam apparuisse his à quibus non fuit quæsitus, & his locutum esse, qui de eo non interrogabant. Vnde enim docilitas & obsequendi animus, nisi ex eius Spiritu? certum igitur est alios alius suo merito non præferri, cùm natura peræquè omnes à fide auersi sint. ideo nihil melius quam liberam Deo potestatem relinquere, vt gratia sua dignetur aut priuet quos visum est. Et cerè vt gratuita est æterna eius electio, sic gratuita vocatio cœntenda est, quæ illinc fluit: ac minime in hominibus fundata est, quando nihil cuiquam debet. Quare sciamus ex vno meræ gratiæ fonte prodire nobis Euangelium. Neque tamen Deo ipsi iusta ratio deest, cuius certis quibusdam offerat suum Euangelium, alios autem prætereat. sed rationem istam dico in arcano eius consilio latere. Interim sciant fideles, aliis posthabitis gratis se fuisse vocatos: ne quod vnius Dei misericordie est, ad se trahant. In reliquis autem, quos nulla manifesta causa Deus reiecit, profundam iusticiæ abyssum, quam inquirere fas non est, mirari discant. Ceterum, Asiæ nomen hic pro ea parte capitur, quæ sic proprie dicta est. Quum dicit Lucas tentasse Paulum & eius comites in Bithyniam venire, donec prohibiti sunt à Spiritu: ostendit non fuisse oraculis directos nisi quum necesse foret, vt in rebus dubis & perplexis Dominus suis adesse solet.

9 **VISIO** per noctem.) Nolut Dominus Paulum in Asia d'utiùs morari: quia eum in Macedoniam trahere volebat. Trahendi autem modus exprimitur à Luca, quòd illi vir Macedo nocte apparuerit. vbi notandum est non eundem semper reuelacionis modum fuisse à Domino seruatum: quia diuersæ species ad confirmationem melius conueniunt. Non dicitur autem hæc visio oblata fuisse per somnium: sed tantum nocte. sunt enim nocturnæ quædam visiones, quæ tamen vigilantibus occurrunt.

Ro. 1. b. 16.

SVCVRRE nobis.) Hæc locutio commendat ministerium quod Paulo iniunctum erat. nam quum Euangelium sit potentia Dei in salutem, dicuntur eius ministri auxilium pereuntibus ferre: vt à morte ereptos, in vitam æternæ hereditatem adducant. Atque hæc non leuis stimulus esse debet pijs doctõribus ad incitandum studij ardorem: dum se miseræ animas reuocare audiunt ab interitu, & operæ ferre aliàs perditis, vt salui fiant. Rursus docentur populi omnes ad quos Euangelium perferitur, eius ministros non secus ac liberatores reuenerent amplecti: nisi Dei gratiam malignè respicere velint. neque tamen sic ad homines transferatur hoc elogium, vt vel minima laudis suæ parte spoliatur Deus: quia et si per ministros salutem confert, vnus tamen eius auctor est, ac si manus suas extendat ad auxilium ferendum.

10 CERTO confirmari.) Hinc colligimus non fuisse nudam visionem, sed confirmatam Spiritus testimonio. Spectris enim & visionibus sæpe ad suas prætigias aburit Satan, vt micredulis illudat. Ita fit vt nuda visio suspensam relinquat hominis mentem, sed quæ verè diuinæ sunt, eas Spiritus certa nota obsignat: ne vacillent, vel hæsitent, quos Dominus vult habere certò sibi addictos. Bruto apparuit cacodæmon, eum ad infelix illud prælium inuitans, quod Philippis transiegit eodem scilicet in loco, ad quem postea vocatus fuit Paulus. verum vt longè distimilis fuit causa: ita prorsus aliter Dominus eum seruo iuo egit, vt illi scrupulum omnem eximeret: non autem relinqueret pauore attonitum. Iam in Paulo & comitibus certitudinem mox securum est parendi studium. nam simul ac tenent accri se à Domino, ad professionem se accingunt. Participij, quod hic ponitur, actiua est terminatio: quum autem multa significet, non dubito quin Lucas hoc loco intelligat Paulum & reliquos, quum hanc visionem adiungerent superioribus oraculis, certò persuasos esse, diuinitus in Macedoniam se vocari.

11 *Quum ergo soluissemus à Troade, recto cursu venimus in Samothraciam, & postero die Neapolim:*

12 *Et inde Philippos, quæ prima est partis Macedoniae ciuitas, colonia. Erant autem in eadem vrbe diebus aliquos commorantes:*

13 *Et die Sabbathorum egressi sumus ex vrbe iuxta flumen, vbi solebat esse precatio: & sedentes loquebamur mulieribus quæ conuenerant.*

14 *Quædam autem mulier nomine Lydia, purpurarum venditrix, ciuitatis Thyatirorum, colens Deum, audiuit: cuius Dominus aperuit cor, vt intenderet his quæ dicebantur à Paulo.*

15 *Cum autem baptizata esset & domus eius, deprecata est dicens, Si iudicastis me fidelem Domino esse, introite in domum meam & manete. Et adiegit nos.*

11 Hæc historia quasi in speculo demonstrat, quàm acriter fidem & patientiam suorum Dominus exercuerit, arduas difficultates obiciens, quibus superandis non nisi singularis constantia par fuisset. Talis enim reuertitur Pauli ingressus in Macedoniam, qui visioni fidem abrogare poterit. Sancti homines relicto quod habebant in manibus, opere, celeriter mare traiciunt, ac si tota gens Macedonum opis petendæ causâ cupidè obuiam ventura esset. nunc ad eò non respondet spei successus, vt omnes ferè loquendi aditus præclusi sint: priamam vibem ingressi, neminem illic reperiunt cui operam suam impendant. coguntur ergo in agrum exire, vt in recessu & solitudine loquantur. ne illic quoque virum vnum nascisci possunt, qui autem præbeat ipsorum doctrinæ, vnam tantum mulierem acquirunt discipulam Christo: eam & quidem alienigenam. Quis non dixisset professionem illam stultè & malis auspicijs susceptam, quæ tam infeliciter cedebat? Sed ita Dominus sub humili infirmâque specie opera sua peragit: quò illustrior tandem ipsius potentia erit. præsertim exordia Regni Christi sic componi oportuit, vt crucis humilitatem faperent. Obseruanda autem est Pauli & comitum eius constantia, qui tam aduersis initiis non percussi, tentant nihilominus, si qua se præter spem vel minima occasio offerat. Et certè contra quæuis obstacula luctari oportet seruos Christi, nec cedere difficultatibus, quin pergant in crastinum, si hodie nullus laboris fructus appareat. non enim est cur feliciores Paulo esse possint. Quum dicit Lucas in ea vrbe fuisse commoratos, quibusdam magis placet, quòd contulerint vel disputauerint. sed altera versio simplicior est & contextus eò non ducit. quia paulò post ostendit Lucas, Lydiam fuisse primitias ecclesiæ. & coniciere promptum est, Apostolos egressos esse, quòd nulla in vrbe ianua illis aperta erat.

13 DIES Sabbathorum.) Non dubium est quin secessum quæsierint Iudæi, cum precari vellent: quia tunc passim eorum religio in summo odio esset. Deus autem eorum exemplo docere nos vult, quanti nobis esse debeat fidei professio: ne scilicet eam inuidiæ aut periculi metu desermus. Habebant quidem multis in locis Synagogas: sed Philippis, quæ Colonia Romana erat, publicos agere conuentus non licuit. Ergo in secretum angulum confugiunt, vt procul arbitris Deum precarent. neque hoc tamen ipsum inuidia carebat, quæ molestiam illis & discrimen poterat creare: sed Dei cultum otio suo & commodo præferunt. Porò Lucam de Iudæis loqui, ex Sabbathi nomine colligitur. deinde, quum Lydia pietatem commendat, Iudæam oportet fuisse. Nec verò longa disputatione opus est, cûp sciamus capitale fuisse Græcis & Romanis, Sabbathum celebrare, vel suscipere ritus Iudaicos. Iam tenemus non superstitionis causa delectam fuisse fluminis ripam à Iudæis, in qua precarentur: sed frequentiam hominum, & populi oculos fugientem. Si obiciat quispiam, cur non domi suæ priuatim quisque orabat: Responso in promptu est, Solennem hunc fuisse precandi ritum testandæ pietatis causa: atque vt à Gentium superstitionibus remotis, mutò se hortarentur ad vnus Dei cultum, & acceptam à patribus religionem inter se fouerent. Quantum ad Paulum & eius comites spectat, qui noui hospites erant, non tam precandi causa venisse illuc credibile est, quàm quòd profectum aliquem sperabant. erat enim opportunum docendi locus procul à strepitu: & attentiores ad Dei verbum esse docebat, qui precandi causa illuc conuenerant. Diem Sabbathorum pro Sabbatho posuit Lucas. vbi Erasimum securus transiit, Solebat esse precatio: versus Interpretes habet, Videbatur. Et verbum *προσκύνησις* Græcis vtrumque significat. sensus tamen præsentis loco aptus est, ex more habitum illic fuisse precationem.

14 LOQUEBAMUR mulieribus.) Vel ad coetus tantum mulieribus destinatus erat locus ille: vel apud viros frangebatur religio, vt saltem tardius adessent. Vtrumque res habet, videmus sanctos homines nullam occasionem negligere: quia nõ grauantur solis mulieribus offerre Euangelium. Porò quum mihi verisimile sit, viris & mulieribus

HABENS Spiritum Pythonis.) Fabulati sunt Poetæ serpentem, cui Pythonis nomen erat, confectum fuisse Phœbi sagittis. Ex hoc figmento natum est aliud, vt arreptis Pythonis spiritu afflari dicebant, fortè etiam in honorem Apollinis sic vocatæ sunt Phœbades. & Lucas receptum loquendi morem sequitur: quia vulgi errore tradit, non autem quo instinctu diuinae uel puella. Certum enim est, sub larua Apollinis diabolium luisse, vt idololatriæ omnes & fallaciæ in eius officina fabricatæ sunt. Atqui mirari posset quisquam, diabolium, cuius impulsu puella clamabat, tam honorificè præconio fuisse auctorem, quo Paulum & Silam & alios onabat. nam cum sit mendacii pater, quomodo ab eo prodire potuit veritas? deinde qui factum est vt sponte locum daret Christi seruis, a quibus regnum eius destruebatur? quomodo consentaneum est plebis animos ad audiendum Euangelium præparasse, cuius tam infestus est hostis? Nihil certè illi magis proprium est, quàm auertere mundum à Dei verbo, cui nunc audientiam conciliat. unde tam subita mutatio vel insolitus motus? Verùm diabolus sic mendacii pater est, vt fallaci veritatis prætextu se ipsum tegat. Egit igitur callido artificio aliam personam quàm ferret eius natura, vt occultè penetrando magis noceret. ac prouide quod mendacii pater vocatur: non ita accipere conuenit, quasi semper apertè & sine fuco mentiarur. quin potius ab eius obliuio inuidijs cauendum est, ne veri colorem obtendens, inani specie nos decipiat. Videmus etiam vt quotidie simili artificio utatur. quid enim magis speciosum Papæ titulus, quibus se non aduersariū Christi, sed vicarium iactat quid solenni ista præfatione magis plausibile, In nomine Domini, Amen Scimus tamen veritatem, dum ita obtenditur à fallaris Satanae minister esse corruptam, ac mortifera tabe infestam. Duplex cum sit Satanae ratio oppugnandi Euangelii: nempe quod aliquando via aperta grassatur, interdum verò mendacii pater vocatur: duas quoque habet mendacii species vel dum falsis doctrinis & falsis superstitionibus verbum Dei erentit: vel dum te amicum verbi altitè simulans, quasi per cuniculos obrepit. inò nunquam est nocentior hostis, quàm dum se transformat in angelum lucis. Iam tenemus quorundam spectatorem tam splendidum elogium, quo Paulum & eius comites extulit: nempe quia non tam commodum illi erat, bellum ex processu gerere cum Euangelio, oculis artibus tentantè labefactare eius fidem. Nam si admittit fuisse à Paulo illud testimonium, nullum amplius discrimen inter falsificam Christi doctrinam, & Satanae ludibria fuisse. implicitus mendacii tenebris fuisse Euangelii fulgor, atque ita extinctus. Sed quaeritur, cur tantum licentiæ Deus Satanae permittat, vt veris quoque diuinationibus deludat ac faceret miseros homines. nam omittis quas de eius perspicacia nonnulli agitant argutis disputationibus, hoc pio confesso sumo, non nisi Dei permisso vaticinia de rebus occultis vel futuris proferre. Videtur autem hoc modo Deus homines malè prouidos exponere ad eius fallacias, vt sibi caere nequeant. nam cum diuinam virtutem sperent vaticinia, necesse est quoties in medium prodeunt, reuertentia tangi hominum animos, nisi Deum contemnunt. Respondeo, nunquam Satanae, tantum diuinitus permitti, nisi vt poena de ingrato mundo fumatur: qui tam cupide mendacium appetit, vt sponte malitè decipi, quàm veritati obedire. Est enim vniuersale illud malum, de quo conqueritur Paulus, primo ad Romanos capite, Quòd homines Deum naturaliter ex mundi opificio cognitum non glorificent, ac veritatem eius inuultè suppressant. tantæ ingratitudinis iusta est merces, quòd Satanae frænum laxatur, vt variis præstigijs eos in ruinam præcipitet, qui maligè se à Dei luce auerunt. Quoties ergo Satanae diuinationes legis, cogita iustam Dei vindictam. Iam si tam seuerè vlciscitur Deus lucis lux contemptum in Gentibus profanis, quæ non alio quàm cæli & terræ magisterio edoctæ sunt, quanto atrociorum merentur poenam, qui patè factam sibi in Lege & Euangelio puram salutis doctrinam, scientes ac volentes suffocant: quare nihil mirum, si tam licentiosè Satan suis fallacijs per tot secula mundum demeruerit, ex quo impiè contempta fuit Euangelii veritas, quæ perspicuè innotuerat. Sed obicitur rursum, nullos eximi periculo, quum falsæ diuinationes ita volitant, neque enim boni minus quàm mali, dum obtenebrata est veritas, obnoxii esse videntur Satanae decupilis. Responso facilis est, Etiam si promiscuè omnibus laqueos tendat Satan, pios tamen seruari Dei gratia, ne irriteriant vnà cum alijs. Clarior etiam distinctio in Scriptura traditur, quòd Dominus hoc modo probat suorum fidem & pietatem: reprobus autem excæcat, vt pereant, quemadmodum digni sunt. Ideò Paulus discretè exprimit non dari Satanae efficaciam erroris, nisi in eos qui Deo obsequi, & veritatem amplecti recusant, 2. ad Thessalon. 2. Quo etiã satis coarguitur scelerata eorum impietas, qui profanum omnis doctrinæ contemptum hoc prætextu excusant: Quòd nos vertemus, inquit, cum tot ac tam varijs artibus ad fallendum polleat Satan? præstat igitur omni religione solutus viuere, quàm exitium nobis accersere religionis studium. Nec verò hunc metum feridè causantur. sed cum nihil magis cupiant, quàm sine illo Dei metu securè pecudum more vagari: quoduis illis effugium placet, modò ne qua eos religio obstrictos teneat. Equidem fateor Satanam innumeris modis sacro Dei nomine non minus callidè quàm improbè abuti, nimisque verum esse prouerbium illud quod peperit nobis Papatus, In nomine Domini incipit omne malum: sed quò Dominus pronitiè te doctorè esse humiliò, & pollicitus sit propinquum te fore rectis corde: quum Paulus doceat verbum Dei esse gladium Spiritus: quum testetur eos qui probè fundari sunt in fide Euangelii, non esse amplius obnoxios hominum imposturis: quum Petrus Scripturam vocet Lucernam ardentem in loco caliginoso: quum non minime frustrari eorum benigna ista Christi inuitatio, Querite, inuenietis: pulsate, aperietur vobis: quicquid molitur Satan, & quascunque tenebras offundere conentur pseudoprophetae, timendum non est ne Spiritu prudentiæ & discretionis nos dederat, qui Satanam suo arbitrio compescit, & nos per verbi sui fidè de illo facti triumphare.

18 PAULVS agrè ferens.) Fieri potest vt inuicè Paulus neglexerit puellæ clamorem: quia sperabat pro nihilo habitum iri, & maluisset sponte euanescere. sed continua repetitio rædium illi demum afferit: quia amplius dissimulare non poterat, quin eius silentio & patientia magis inolefceret Satan. deinde non terneret in hanc prohibitionem erumpere debuit, donec certò sciret Dei virtute te esse instructum nam sine Dei imperio furilis & irrita Pauli imprecatio fuisset. Atque id notandum est, ne quis Paulum nimix festinationis damnare audeat, quòd tam feridè congressus est cum immundo spiritu. neque enim molestant ac indignationem concepit, nisi quia videbat Satanae altum inualefcere, nisi maturè occurreret: nec quicquam tentauit, nisi Spiritus impulsu: nec manum conseruit, nisi cælesti virtute armaram. Videtur tamen sibi non constare, quum alibi prædicet te lætari quacunq; tandem occasione promoueri Euangelium videat, etiam per improbos homines, & qui data opera studebant ipsum reddere exosum. Respondeo, hic diuersim fuisset rationem: quia putassent omnes colludere puellæ dæmonium cum Paulo: ita non modò suspecta fuisset Euangelij doctrinam, sed recidisset in merum ludibrium. In hunc finem etiam Christus iussit dæmonium obmutescere, cum tamen passus interdum fuerit nomen suum per homines indignos celebrari.

P R A E C I P I O tibi in nomine.) Noranda est loquendi forma. nam sicuti futurus erat duplex miraculi vfus: nempe vt innotesceret virtus Christi: deinde vt testatur fieret nihil ei commune esse cū Satanae præstigijs: ita Paulus imperium & potestatem soli Christo deferens, nō nisi ministrū te esse declarat. deinde palam opponit Christum

Rom. 1.
c. 21.

2. Thess. 2.
c. 11.

Phil. c. 18.

Marc. 1.
c. 15.
Luc. 4. c. 35.

Christum demonio, vt ex conſuetudine omnes agnoſcant hoſtile eſſe inter ipſos diſſidium, nam expergeſeri multo vtile fuit, qui deſiderio fuerant tam crasse impoſitura, vt bene purgati ad ſanam fidem concederent.

19 **V I D E N T E S A U T E M.** Idem diabolus, qui nuper ſuis illecebris blande Paulum captabat per oſtu puella, nunc in rabiem eius dominos conuertit, vt eum ad mortem rapiant, ita feliciter noua perſona inductus ingrediam agitur: quia prior lulus ſuceſſu carerat. Eſt autem feror zeli quo exanſuerat Pauli perſecutionis turbinem mouit, non tamen propterea vitio vendendus eſt: nec verò miraculi potentia ipſum Paulum, vt infectū eſſe cuperet quo factum erat, quia ſibi probè conſcius erat quo impoſitū diabolus expulſerit: ceu puella, quo docemur non temere damnanda eſſe rectè facta, & ſi quid ex Dei mandato ſuſceptum eſt, quauis euentus infelix equatur: quia tunc Deus ſuorum conſtantiam examinat, donec letor ſi ſa & magis propter omnem triſtitiā diſcutat. Quantum ad hominē ſpectat, cauſam exprimit Lucas cur ita in Paulum inſanierit: nempe quia ſpes carpiſſet eum auerſa. Ceterū, quauis ſola auaritia peccati & Euangelium eūſque inimicos oderit: obtendat tamen pulchrum colorem, quò illis doleat conuelli publicum itatum, violari leges receptas, & pacem turbari. Ita quauis improbè & nequiter ſe gerant hoſtes Chriſti, aliquas ſemper peccandi cauſas excogitant. Imo etiā ſi citè appareat praua eorum cupiditas, ferrea tamen fronte ſemper aliquid ingerunt ad regendam ſuam iniquitatem. Ita hodie quicunque ex Papiſtis ſunt acerrimi zelote leges ſue, nihil tamen in animo habent præter ſuum quaſtum vel dominationem. Deierent per omnia ſicra ſua: ceu puella ſe cogitare tamen ipſi clamant, zelum eorum accendi ex ſigore culinæ, & eius ſubtilium eſſe ambitionem. Nam ſunt vel ſemelite canes, quos vorocitas inſurgit, vel rabidi leones, qui nihil præter ſeueritiam ſpirant.

20 **I X T H O M I N E S Q U A R T I V B E M.** Verſutè compoſita fuit hæc criminatio, ad grauandos Chriſti ſeruos, nam ab vna parte obtendunt Romanum nomen, quo nihil erat magis fauorabile. Rurſum ex nomine Iudaico, quod tunc inſame erat, conſtitit illis inuidiam: nam quantum ad religionem, plus habebant Romani aſſertitatis cum aliis quolibet, quàm cum gente Iudaica. Homini enim Romano licebat ſacra facere vel in Græcia vel in Aſia, autique regionibus vbiſque vigeabant & idola & ſuperſtitiones: ſcilicet ſecum facile conſentiebant Satana, quauis varias formas indueret, quæ autem ſola erat religio in mundo, Romanis habebatur deſertabilis. Tertiam cauſam ex criminis ſeditionis concinnant: turbati enim pacem publicam obtendunt à Paulo & eius comitiis. Eodem titulo odioſè traductus fuit Chriſtus: & nunc ad creandum nobis odium, Luc 21. 3. nihil magis plaufibile habent Papiſte, quàm dum clamitant non aliò ſpectare doctrinam noſtram, quàm ad turbas miſcendas, vt tandem foeda ſequatur rerum confuſio. Sed hanc fallam inſamiam, Chriſti & Pauli exemplo fortiter noſ ſpernere decet: donec malitiam hoſtium noſtrorum in lucem producat Dominus, & impudentiam reſellat.

21 **I N S T I T V T A Q U E N O N L I C E T.** Preiudicio nituntur, ne cauſa veniat in diſputationem: qualiter & Papiſte hodie nobiſcum agunt, Hoc in generali Concilio decretum eſt: magis recepta eſt opinio, quàm vt faſ ſit dubitare: hoc ductus vltus approbatur: hoc plus quàm mille ſeculorum conſenſu ſancitum eſt. Sed quoriam hæc omnia, niſi vt Dei verbo n.ihil auctoritatis relinquunt: lætatur hominum placita, interim Dei Legibus ne extremus quidem locus conceditur. Quatenus valere debeant hæc præiudicia, ex præſenti loco ſtatueri licet: Prælatæ erant leges Romanæ, ſed religio non aliunde quàm ex ſolo Dei verbo pender. ideo in hac cauſa ſemper attentè videndum, vt hominibus in ordinem coactis, vna præualeat Dei auctoritas, ſiſque quidquid excellit in mundo, iubiçiat.

22 **C O N C V R R I T P L E B S.** Quam narrat Lucas factum eſſe populi concurſum ſimul actum: tumuati ſunt pauci homines, niſi ut, nempe quaſtuarij præſtigiatoreſ, & quorum ſordes plus ſatis nota: erant: admonet quantum intemperie feratur mundus aduerſus Chriſtum. Eſt quidem commune omnibus populiſac ferè perpetuum vitium, ſultitia & leuitas, ſed in eo ſe prodiſt mira vis Satanæ, quòd qui modelli ſunt & ſedati in aliis cauſis, de nihilo repente efferuent, ſeque indigniſſimis quibuſque ſocios adiungunt, vbi oppugnanda eſt Dei veritas. Nihilo plus moderariſonis in ipſis iudicibus fuit: ſiquidem reputamus quænam fuerint illorum partes. Debebant enim ſua grauitate compellere populi furorem, & violentiæ acriter ſe opponere, debebant ſuo præſidio tegere innoxios, atque eos tumultuoſè arripiunt, & laceratis veſtibus indiſta cauſa nudos virgiscædi iubent. Deploranda ſane hominum prauitas: qua factum eſt vt omnia ferè mundi tribunalia, quæ iuſtitæ ſacraria eſſe debebant, impia & ſacrilega Euangelij oppugnatione polluta fuerint. Queritur tamen quoriam fuerint in carcerem coniecti, quom iam de illis lupra eſſet poena: carcer enim cuſtodie cauſa inſtitutus eſt. Eſt autem durior eſt pœnam condicio in tuenda Chriſti veritate, quàm impiorum in ſuis ſceleribus: præclare tamen cum illis agitur, quòd in omnibus quas perferunt iniuriis, glorioſè coram Deo & Angelis triumphat. Sufficient probræ & ignominiaſ: ſed quia nouerunt Chriſti ſtigmata plus habere præcij & dignitatis in celo, quàm vanas & ſummoſ terreæ pompas: quò magis improbè & contumelioſè eos vexat mundus, eò vberior illis ſuppedit gloriæ diſpenſa. Nam ſi Theſſalicoſ tantum honoris habitum eſt à profanis ſcriptotibus, vt prætulerint eius carcerem iudicium tribunalis: & curia: quom magis honorificè ſentire nos decet de Filio Dei, cuius cauſa agitur quomies Euangelij cauſa perſecutionem ſuſtinent fideles? Tametsi ergo plagas Dominus inſiſſi Paulo & Sila ab iniquis in iudicibus paſſus eſt: non tamen dedecus illis iniuri permittit, quòd non cederet in maiore gloria, nã cum reliquis ſunt paſſionum Chriſti quæcumque pro Euangelij teſtimonio ferenda nobis ſunt perſecutiones: quem admodum Princeps noſter crucem, que maledicta erat, conuerſit in curium triumphalem, ſic etiam carceres & patibula ſuorum ornabit, vt illic de Satana & impiis omnibus triumphent.

L A C E R A T I S V EſT I B U S. Quia rectè tranſulitæ vetus Interpretis, malè Erasmus mutauit, quòd ſuas veſtes lacerarint magiſtratus. Hoc enim tantum voluit Lucas, tumultuoſè caſos fuſſe ſanctos homines, neglecto iudicij legitimo ordine, ac manu tanto impetu iniectas eiſ, vt lacerarentur veſtes. Hoc autem nimis alienum fuſſet à more Romano, iudices publicè conſcendere veſtes ſuas in foro: præſertim quom de ignota tantum religione quaſtio eſſet, cuius cura non magnoperè eos tangebatur, ſed nolo prolixius de re certalligare.

23 *Cumque multas plagas eis inſiſſerent, coniecerunt eos in carcerem, præcipientes cuſtodi carceris vt in tuto cuſtodiret eos.*

24 *Qui cum tale præceptum accepiffet, coniecit eos in carcerem interioreſ, & pedes eorum ſi inſiſſit ligare.*

25 *Media aut nocte Paulus & Silas orantes laudabāt Deū. Exaudiebāt aut eos qui vincti erāt:*

26 *Subitò verò terramotus factus est magnus, ita ut concuterentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & omnium vincula soluta ianu.*

27 *E perreclit autem custos carceris, quum videret ianuam carceris apertas, euaginato gladio se ipsum erat interfeciturus, existimans aufugisse vinclos.*

28 *Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibi ipsi mali: & inuersi enim hic sumus.*

23 **V T I N** tuto custodiret.) Quòd tam sedulo iubent magistratus Paulum & Silam seruari. scilicet est eo consilio, vt cognoscerent amplius de causis. motus enim sedandi causa virgis eos ceciderant. Atq; hoc est quod nuper dixi, tam cæco impetu mundum furere contra Euangelij nuntios, vt nihil severitatis modum seruet. Cæterum, vt nobis ad exemplum valde prodest cognoscere quàm indignis modis olim excepti fuerint Christi testes, ita non minus cognitum vtile est quod statim iubeat Lucas de eorum fortitudine & tolerantia. Nam quum vinciti erant compedibus, dicit eos oratio laudasse Deum: vnde apparet neque contentum, etiam qua affectu fuerant, neque plagas quæ vrebant ipsorum carnes, neque fetorem profundi carceris, neque periculù mortis quod instabat, oblituisse, quo minus alacriter & lætis animis gratias agerent Domino. Tenenda quidem est generalis regula, non posse nos rite precari vt decet, quin simul Deum laudemus. Nam etsi nascitur precandi studium ex sensu nostræ inopie vel malorum, ideòque cum dolore & anxietate animi ferè coniunctum est: tamen fideles moderari oportet suos affectus, vt Deo non obstrepant. Sic legitima precandis ratio duos affectus coniungit in speciem contrarios: solitudinem & tristitiam ex sensu necessitatis quæ nos premit. & læticiam ex obedientia qua nos subiicimus Deo, & ex ipse quæ propinquum ostendens portum in ipso naufragio nos recreat. Formam nobis præsentat Paulus 4. ad Philip. capite, Petitiones, inquit, veltæ cum gratiarum actione innotescant apud Deum. Sed in hac historia notandæ sunt circumstantiæ. Quauis enim acerbus esset plagarum dolor, quauis molestus esset carcer, quauis graue esset periculum: quando non desinat Paulus & Silas Deum laudare, hinc colligimus quàm constanter animati fuerint ad crucem ferendam. Sic antea retulit Lucas gauisos fuisse Apostolos, quòd digni essent habiti, pro nomine Domini contumeliâ pati.

Philip. 4.
a. 6.

Suprà s. 8.
41.

EXAUDIEBANT EOS.) Scindum est citata voce precatos esse Paulum & Silam, vt fiduciam bonæ conscientiæ testatam aliis facerent, qui in eodem carceri inclusi erant. Poterat enim vel tacito precandis gemitu vota pro more concipere, vel submissis verbis orare Dominum. Cur igitur vocem extolunt? cerè non id faciunt ambitiosè: sed vt profiteantur se causæ bonitate fretos, intrepide confugere ad Deum. Ergo in eorum precibus inclusa fuit fidei confessio, quæ ad commune exemplum pertinebat: & ad considerandum miraculum tam maleficos quàm insularij domum præparauit.

26 **TERRÆMOTVS** factus est.) Hoc visibili signo edendo, primùm voluit Dominus seruis suis consolare, vt clarius agnoscerent exauditis fuisse suas preces: aliorum tamen respectum quoque habuit. Paterat sine terræ motu eximere Paulum & Silam compedibus, & ianuam aperire. verùm accessio illa non parum ad confirmationem eorum valuit, quòd Deus in eorum gratiam ærem & terram concuteret. deinde oportuit custodem carceris & alios sentire Dei præsentiam, ne fortuitum esse miraculum putarent. Nec verò dubium est, quin Dominus pecimen tunc virtutis suæ ediderit, quod seculis omnibus prodesset: vt sibi propinquum fore cerè statuant fideles, quoties subcunda erunt certamina & pericula pro defensione Euangelij. Interea neque eundem semper tenorem seruat, vt se præsentem esse testetur manifestis signis, neque legem illi præscribere fas est. nam & ideo manifestis miraculis tunc adiuuit suos, vt nos hodie occulta eius gratia contenti simus: qua de re plura diximus in caput secundum.

27 **EXCIATVS CVSTOS CARCERIS.**) Mortem sibi consciscere volebat, vt supplicium anteeret. ridicula enim fuisset defensio, sponte apertas fuisse ianuam carceris. Sed quarti potest, Quum videat Paulus in eo spem fugæ esse positam si se ille occidat, cur obstitit? videtur enim hoc modo liberationem diuinitus oblatam respuerit: imò videtur merum fuisse ludicrum, quòd Deus custodem expergefieri voluit, ne quis esset vltus miraculi. Respondeo, spectandum hîc esse eius consilium. neque enim Paulum, Silam & reliquos soluit compedibus, nec ideo ianuam aperuit, vt liberos inde statim emitteret: sed vt patefacta manus suæ virtute, obsignaret Pauli & Silæ fidem: apud alios verò illustre redderet nomen Christi. Scie ergo Pauli & Silæ vocis responderet, vt se demonstrat satis potentem esse ad eos liberandos quoties visum fuerit: nec quicquam sibi posse obflare quin penetret, non modo vique in carceres, sed etiam in sepulchra, vt suos à morte eripiat. Petro ianuam carceris aperuit in alium finem, vt visum fuit cap. 12. sed nunc quum alia illi ratio ad manum esset seruandi Paulum & Silam, non tam in præsentia eos educere voluit per miraculum, quàm in posterum confirmare. deinde memoria repetendum est quod nuper dixi: pertinuisse carceris apertionem ad alios, vt multis test. b. notum esset Deum fauere doctriinæ quæ iam iniusto præiudicio grauata erat. Sensit hoc procul dubio Paulus: ideòque solutus ex vinculis, pedem loco non mouit. Liberum erat illi effugere: cur cessat? an quia contemnit Dei gratiam: an quia irritum facere velit miraculum sua pigritia? Nihil horum probabile est. vnde colligimus fuisse diuinitus retentum: sicuti Dominus animos suorum dirigere solet in rebus perplexis, vt sequantur interdum scientes, interdum ignari, quod factò opus est, nec metas suas transiliant.

Suprà 12.
b. 10.

29 *Postulatòque lumine irrupit, ac tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes.*

30 *Et productis illis foras ait, Domine, quid me oportet facere vt saluum sim?*

31 *Illi verò dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & saluus eris tu & domus tua.*

32 *Et locuit sunt ei sermonem, & omnibus qui erant in domo eius.*

33 *Et assumptis illis in illa hora noctis, abluit plagas: & baptizatus est ipse & omnes domestici illius continuo.*

34 *Cumque perduxisset eos in domum suam, apposuit eis mensam: & exultauit quòd cum vniuersa domo sua credidisset Deo.*

29 **TREMFACTVS** procidit.) Non minus timore subactus fuit hic custos ad præstandum Deo obsequium, quàm

que abripit tempestas. peruersè id quidem: notum est enim illud Virgilij,

Ac veluti magna in populo quum sepe coorta est

Seditio, sicut, ne animus ignobile vulgus.

Là nque faces & saxa volant. furor arma ministrat:

Tum pietate grauem ac meritis si forte viuum quem

Conspexere silent, arreclisque auribus adstant.

Ille regis dictis animos, & pectora mulet.

Ergo nihil minus decet, quàm in feruente tumultu, iudices vnà cum populo excandescere: sed ita fieri solet. Ergo cum viderent plebis motum Decuriones illi, satis putarunt esse causæ, cur Apostolos virgis cæderent. nunc verò coguntur cum pudore & dedecoris nota, lenitatis suæ poenās dare. fortè etiam dum inquirunt de origine tumultus, deprehendunt circulatorios in culpa esse: proinde comperta Pauli & Silæ innocentia seipò eos absoluant. quo exemplo monentur quicunque præsumunt, quantopere cauenda sit nimia festinatio. Rursum videmus, quàm securè sibi delicta condonent magistratus, quò um tamen satis sibi conleij sunt, præsertim vbi negotium est cum ignotis & obscuris hominibus. Dum liberum exitum Paulo & Silæ concedunt isti, non ignorant factam illis prius esse iniuriam: sufficere tamen putant, si non pergant ad extremum vsque in illos esse iniuriam & crudeles. *Πρόξενος* nominantur apparitores, à bacillis quos gestabant. quum hictorum insignia essent securis virgis alligatæ.

Cæsos nos publicè.) Duo sunt defensionis capita, quòd scitum sit in corpus hominis Romani: deinde, quòd id factum sit præter iuris ordinè. Paulum fuisse ciuem Romanum, postea videbimus. Erat autem lege Portia, legibus Sempronius, deinde multis alijs seuerè cautum, ne cui vitæ & necis in ciuem Romanum potestas esset, nisi populo. Mirum tamen videri posset, quòd non ius suum Paulus asseruerit, antequam virgis cæsus esset: nam iudicibus honestum excusationis colorem prætere de licebat, ex eius silentio. verùm probabile est in medio tumultus feruore non fuisse auditum. Si quis excipiat nunc lerum & intemptiuium remedium ab ipso queri: imò stultum & inane captare solatium, quum postulat vt veniant ipsi magistratus. hic quoque in promptu est responso, non erat quidem Pauli conditio inde futura melior: sed notandum est, nihil minus illi fuisse propositum, quàm vt consuleret privato suo commodo: sed vt pius omnibus aliquid leuationis in posterum asferret, ne tanta licentia auderent grassari magistratus in bonos & innocuos fratres. Quia illos iam sibi tenebat obnoxios, ius suum ad Fratres iuundos transtulit, vt ipsis parceretur. Hæc fuit expostulandi causa. atque ita Paulus oblata occasione prudenter vltus est: sicuti nihil negligendum quod ad frãnandos hostes valeat, ne tantum sibi licentia sumant in opprimendis aut vexandis insonibus: quando neque frustra nobis Dominus eiusmodi adminicula ad manum porrigit. Meminerimus tamen si qua in re læsi fuerimus, non retaliandas esse iniurias: sed tantum dandam esse operam, vt cohibeamus eorum libidinem, ne alijs similiter noceant.

38 *ΤΙΜΕΡΥΝΤ* quòd Romani essent.) Non mouentur altero capite, quòd perperam in homines innocuos scruierint, nulla interposita cogitatione, & tamen grauior erat illa exprobratio. Sed quia nullum vindicem timebant ex hominibus, Dei iudicio non mouebantur: hinc fit vt securè prætereant quod de iniuria obiectã erat: tantum sibi metuunt à securibus Romanis, propter violatam libertatem in cuius corpore sciebant hoc summis præiudicibus esse capitale: quid ergo coloniz vnus decurionibus futurum erat? Talis est impiorum metus: quia stupidam habent conscientiam coram Deo, sibi in omnibus peccatis prolixè indulgent, donec imminet vltio ab hominibus.

40 *ΥΙΣΙΣ* fratribus.) Rogati fuerant vt statim abirent: sed habenda fuit Fratrum ratio, ne tenerum adhuc Euangelij semen periret. nec dubium est quin diutius mansuri fuerint, si fuisset illis permillum: sed imperiose erant & armatæ magistratum preces. quibus parere coguntur. Interea necessarium officium non negligunt, quin fratres cohortentur ad constantiam. Quòd autem rectè se contulerunt ad Lydiam indicio est, quum aucta esset ecclesia, etiam in magno numero sceminam illã primas tenuisse, quod ad sedulitatem in officijs pietatis attinet: idque inde clarius liquet, quòd in eius ædes conuenerunt omnes pij.

CAPVT XVII.

1 **Θ** *VV* *M* autem iter fecissent per Amphipolim & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erat Synagoga Iudæorum.

2 *Secundum consuetudinem autem suam Paulus introiuit ad eos, & per Sabbatha tria discebatur eis de Scripturis.*

3 *Adaperiens & allegans quòd Christum oportuerit pati & resurgere à mortuis: & quòd hic sit Christus, quem ego, inquit, annuntio vobis.*

4 *Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulier èque primæ non pauca.*

I *VENERUNT* Thessalonicam.) Cur Amphipoli & Apolloniæ, quæ tamen erant vrbes non obscuræ, sicuti ex Plinio constat, nihil tentarit Paulus. incertum nobis est: nisi quòd Dei Spiritum scruos est duces: atque ex re etiam præsentis, prout se occasio dabat, loquendi vel tacendi consilium cepit. & fortè tentauit illic quoque profectus: sed quia nullo profectu idco tacetur à Luca. Quòd autem Philippis cæsus, & vix elapsus è magno periculo, Thessalonicæ Christum prædicat: inde apparet quàm infracto fuerit corde ad tenendum vocationis suæ cursum, & quàm intrepidus fuerit ad noua subinde pericula obeunda. Hæc tam inuicta animi fortitudo, & insatigabilis crucis tolerantia, satis demonstrat non humanis Paulum laborasse, sed cælesti Spiritus virtute fuisse instructum. Hæc quoque admirabilis eius patientia fuit, quòd ingressus ad Iudæos, quorum tamen indomitam perueraciam toties expertus erat, eorum saluti consulere perrexit. Sed quia sciebat Christum Iudæis datum esse in salutem: & se hac lege creatum Apostolum, vt Iudæis primùm, deinde & Gentibus poenitentiam & fidem prædicaret, successum laboris sui Domino commendans, eius mandato (quanuis non magna spe profectus) obtemperat. Prius quidem vilus est dixisse vltimum vale Iudæis, quum dicebat, Vobis quidem oportebat primùm indicare regnum Dei: sed quia non recipitis, ecce conuertimur ad Gentes: sed illa durior sententia restringi debet ad eum cœterum, qui impiè repulerat oblatum sibi Euangelium, leque indignum Dei gratia reddiderat. Erga gentem verò ipsam non desinit Paulus legatione sibi com-

missa

missa fungi: quo exemplo docemur, tanti debere nobis esse Dei vocationem, ne qua hominum ingratitude impediatur, quam pergamus eorum salutem curare, quandiu nos illis Dominus destinat ministris. Credibile autem est, fuisse iam statim primo Sabbatho aliquos qui respuerent sanam doctrinam: sed non oblitit illorum prauitas quin rediret aliis Sabbathis.

2 **DISEMBRAT** & Scripturis.) Primò refert Lucas, quænam fuerit disputationis summa nempe Iesum filium Mariæ, Christum esse olim promissum in Lege & Prophetis, qui mortis suæ sacrificio expiauit peccata mundi, & resurrexerat sua iustitiam ac vitam attulit: deinde quomodo probauerit quod dicebat. Hoc secundum membrum priore loco tractandum sumamus. Dicit Lucas ipsum disputasse ex Scripturis: ergo non nisi ex ore Dei petenda sunt fidei probationes. Si de rebus humanis sit disceptatio, tunc habeant humanæ rationes locum: in fidei verò doctrina, sola Dei autoritas regnare debet, atque ab ea pendere nos conueniunt. Farentur quidem hoc omnes, ac quiescendum esse vni Deo: sed interea pauci sunt qui loquentem in Scripturis audiant. Atqui si valet inter nos illud axioma, Scripturam à Deo protectam esse: non aliunde sumenda erant vel docendi vel discendi regula. vnde etiam apparet quàm diabolico furore agantur Papistæ, cum negant ex Scripturis posse quicquam certi colligi: atque ideo contendunt standum esse hominum placitis. Quæro enim an legitima fuerit necne disputandi ratio quam tenuit Paulus. pudeat saltem eos, plus reuerentie habitum fuisse verbo Domini in gente in credula, quàm hodie apud eos obtineat. Indæ Paulum admittunt, & ferunt è Scripturis disputantem: hoc pro merito ludibrio ducit Papa cum suis omnibus, dum Scriptura in medium adducitur: quasi flexilloquus sit illic Deus, & vanis ambagibus ludat. Huc accedit quòd hodie multo plus lucis in Scripturis extat, & illic certior resulget Dei veritas, quàm in Lege & Prophetis, nam in Euangelio sol iustitiæ Christus pleno fulgore nos irradiat: quo minus tolerabilis est blasphemia, dum ceritudinem adhuc detrahunt Papistæ verbo Dei. Nos verò sciamus, vt non alibi fundata esse potest fides quàm in verbo Domini, ita in omnibus controuersiis non nisi eius testimonio standum esse.

3 **ADAPERIENS.**) Hic summam vel lubiectum, vt loquuntur, disputationis describit: ac duo membra ponit de Christo: Quòd eum oportuerit mori & resurgere, & quòd sit filius Mariæ qui crucifixus erat. Quam de Christo agitur, tria in questionem veniunt, An sit, quis sit, & qualis sit. Si Paulo negotium fuisset cum Gentibus, necesse fuisset altius sumere exordium: quia de Christo nihil auderant: nec profani homines concipiunt sibi opus esse aliquo Mediatore. Apud Iudæos verò, quibus promissus erat Mediator, caput hoc dubitatione carebat: quare Paulus quod omnium consensu receptum erat, quasi superuacuum omittit. Cæterum quia nihil difficultius erat quàm redemptorem agnoscere à Iudæis Iesum crucifixum: idè incipit Paulus ab hac parte, Christum oportuisse mori: vt crucis offendiculum è medio tollat. neque tamen putandum est, eum recitasse nudam historiam: sed principium indubium sumit, causas fuisse monstratas cum Christum oportuerit pati & resurgere: nempe quia de ruina generis humani, de peccato & eius pœna, de iudicio Dei, & æterna qua impliciti sumus omnes, maledictione concionatus sit. nam & huc nos Scriptura reuocat, quum mortem Christi prædicat. Sicut Isaias non simpliciter moriturum esse Christum dicit, sed disertè exprimens, Quia omnes errauimus, & quisque in viam suam declinavit: mortis causam assignat. quòd posuerit Deus super ipsum nostras omnium iniquitates: quòd castigatio pacis nostræ sit super eum, vt luore eius sanemur: quòd peccata expiando, acquireret nobis iustitiam. Ita & Daniel vim & fructum mortis commemorat capitulo nono, quum dicit: Obligandum esse peccatum, vt succedat æterna iustitia. Et certè nulla prior vel efficitur ratio est ad probandum Christi officium, quàm dum homines malorum suorum sensu humiliati nihil spei reliquum esse vident, nisi Christi sacrificio reconcilientur. Tunc deposita superbia suppliciter amplexantur eius crucem, cuius antè eos pudebat ac pigebat. Ergo ad eosdem hodie fontes venit nos decet, ex quibus Paulus mortis & resurrectionis Christi probationem deduxit. Illa autem definitio plurimum lucis articulit secundo capiti. Non tam facile erat Paulo euincere, & certè colligere filium Mariæ esse Christum, nisi prius edocti essent Iudæi qualis Redemptor sperandus foret. Vbi verò illud constat, tantum superest ad Christum applicare que Scriptura Mediatori tribuit. Cæterum hæc fidei nostræ summa est, vt filium Mariæ sciamus Christum & Mediatorem illum esse, quem Deus ab initio promissit. deinde teneamus quorulum mortuus sit & resurrexerit: singamus nobis terrenum alique Regem: sed in eo spirituale in iustitiam, & omnes salutis partes queramus. Quòd vniquæ dicitur Paulus ex Scripturis probasse, sciendum est Iudæos nondum illa fuisse stupidos, nec tanta etiam impudentia præditos, vt hodie sunt. Poruit ex sacrificiis & toto Legali cultu Paulus argumenta lumere que hodie Iudæi canino iectu excipiunt. Quam indignè lacerent ac corrumpant alios Scripturæ locos, satis notum est. tunc verò aliis illis restabat ingenuitas: aliqua etiam Scripturæ reuerentia eos tenebat: vt non profus essent indociles. hodie velamen super cor eorum positum est, vt in clara luce nihilo plus quàm talpæ videant.

Ita. b. p. 6.
Ibid. b. 5.
Dan. 9.
124.

2. Cor. 5.
d. 15.

4 **QUIDAM** ex eis crederent.) Hic videmus fructum Paulinæ disputationis. Palàm quidem omnibus probauit Iesum esse Christum, qui Patrem nobis sua morte placauit, & cuius resurrectio vita est mundi. aliqui tamen solum ex Iudæis credunt: reliqui excutiunt in clara luce, & surdis auribus repellunt certam & testatam veritatem. Hoc quoque notatu dignum est, quòd quum ex Iudæis pauci crederent, magna Græcorum multitudo, qui longè remotiores erant, ad fidem accessit. Quorsum à pueritia dicas imbutos fuisse doctrina Legis, nisi vt à Deo ipso magis alieni forent? Iam ergo documenta eius cecitatis, quam illis sæpius denuntiat Propheta in illis Deus edere cœperat. Fœdus tamè suum non esse irritum in eo declarat, quòd saltem aliquos ex illo populo ad se colligit, vt in reliquiis gratitudè seruatis luceant electionis scintille. Docet etiam Lucas non eatenus tantum fidem habuissè Pauli verbis, vt frigido assensu subscriberent: sed seruum affectum testatos fuisse, quòd Paulo & Silæ sese adiunxerunt tanquam comites, atque ingenua Euangelij professione in se prouocauerunt gentis suæ omnia: quid enim sibi vult hæc adiunctio, nisi quòd professi sunt sibi probari quam tradebat doctrinam, & se à partibus eius stare: nihil enim fidei magis aduerlum, quàm si agnita Dei veritate, suspensè tamen & mediè heremus. Si quis exponere malit, quòd Paulo & Silæ adhererint descendi studio, vt domi familiaribus institui possent: inde etiam viuus fidei ardor apparet & semper illud manet fixum, Nemmem verè Christo credere, nisi qui se illi addicit, & liberè concedit sub eius signum.

RELIGIOSORVM hominum Græcorum multitudo.) Hi quia imbiberant pietatis rudimenta, propiores erant regno Dei quàm alij qui temper iacuerant in superstitionum cœno. Queritur tamen vnde religio Græcis, qui impis erroribus & delinuis fascinati, Deo profus carebant: quemadmodum Paulus docet 2. ad Ephes. capite. Sed sciendum est, quocunque locorum expulsi fuerant Iudæi, dispersum fuisse aliquod pietatis semen, & odorem purioris doctrinæ fuisse diffusum. Sic enim admirabili Dei consilio, misera eorum dissipatio in contrarium finem versa erant, vt vagos & palantes in erroribus ad rectam fidem aggregaret. Esti autem multis prauis commentis apud eos quoque vitata erat religio: quia tamen pleròque Gentium tæderet lux amentis,

Ephes. 2. 11.

hoc compendio ad Iudaismum alliciebantur, Nihil tamen esse vnius Dei cultu. Græcos ergo religiosos intellige, quos aliquem veri & legitimi cultus Dei habebant gustum, vt crassis idololatriis non amplius essent dediti. Quoniam, vt dixi, probabile est leuem dantaxat & obsecrum fuisse gustum, qui à vera institutione procul distaret. Quare improprè Lucas tam honorificum titulum illis tribuit. Sed quemadmodum Spiritus Dei interdum, Fidei nomine dignatur rude aliquod fidei tyrocinium, vel solam præparationem: ita hic vocatur Religioſi, qui idolis valere iussus vnum Deum agnoscere creperant. Etsi autem confusa illa vel obſcura persuasiva, minimè per se religio esse meretur: quia tamen gradus est per quem ad Deum propius acceditur, à consequenti, vt loquuntur, nomen sumit. Imò cæcus & superstitiosus Dei timor interdum vocatur religio: non quia sit, sed vt *de re, consuetudo*, ad notandum discrimen inter qualemcunque Dei cultum, & crassum, & Epicureum contemptum. Interea sciamus, veritatem & sanam verbi Dei doctrinam pietatis regulam esse, vt nulla sit sine vera intelligentiæ luce religio.

5 *Zelo autem commoti Iudei increduli, & assumptis quibusdam circumforaneis viris perversis, & cœcæ turbae concitauerunt urbem: & cingentes domum Iasonis, querebant eos producere ad populum.*

6 *Illis autem non inuenitis, trahunt Iasonem & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes, Hi qui terrarum orbem turbant, huc etiam venerunt:*

7 *Quos clamulum excepit Iason: & hi omnes contra Cæsaris decreta faciunt, regem alium dicentes esse Iesum.*

8 *Constituerunt autem turbam & magistratus ciuitatis audientes hæc:*

9 *Et accepta satisfactione ab Iasone & à ceteris, amiserunt eos.*

10 *Fratres verò confestim per noctem miserunt Paulum simul & Silam in Berytham, quàm aduenissent, abierunt in Synagoga Iudeorum.*

5 **ZELO AUTEM COMMOTI.** Videmus vt nusquam sine certamine Paulus regnum Christi erexerit. Simul enim atque aliquis emerit doctrinæ fuctus, subortæ sunt persecutiones. Sed quia cum Satana & mundi prauitate bellandum sibi esse nouerat, non tantum ad omnes insultus obduraerat, sed magis acuebatur, vt animosius pergeret. proinde eius exemplo contentos hoc vno esse deest Christi seruos, si laborem, luum vident non infructuosum prorsus esse, vt hac mercede quasus persecutiones compentent. Ceterum docet hic locus, zelum quo feruntur & ardent increduli, nihil quam rabiosum esse impetum: quia non regitur Spiritus prudenter, neque etiam rectè tudine vel æquitate. Etsi autem ipsi in exultatione in prospero suo zelo semper obtundunt Dei nomen: clarè tamen demonstrat hæc historia inuis regnare mentis hypocritam, & omnes cordis eorum recessus violenta malitia reſertos esse. Ictabant isti Pauli hostes, se vindictas esse diuinæ Legis: nec sibi nisi pro eius defensione odium vel contentionem esse cum Paulo. Cur ergo improbos omnes armant, & cum illis conspirant ad mouendum tumultum? cur etiam apud profanum magistratum eadem inuidia Euangelium grauant quæ in Legem redundare poterat? Tahs certè factio clarè demonstrat, nihil minus quam Dei studio adductos, in Paulum exauduisse. Quorum enim obſident domum Iasonis, & tumultuose cõtrudent Paulum in ale extrahere nisi vt lapidandum populo obiciant? Scimus ergo cacozeliam, quæ in superstitiosis hominibus feruet, semper hypocriti & malitia infectam esse. Inde etiam fit vt ad sauitiam sine vllo modo prorumpat.

A S S U M P T I S quibusdam circumforaneis.) Græcum nomen, quo vitur Lucas, ignaues & nihili homines significat, qui nihil habentes quod domagent vel curent, per forum otiosi vagantur: vel homines audaces & famelicos, qui ad periuria, ad miscendos turbas, & quouis facinus operam suam locare parati sunt. vnde iterum perspicitur malè sibi conscios fuisse, qui ad hominum perditorum suffragium vltro confugerint. Nam quam illis fuerit Magistratus, quid eos ad mouendum illam tempestatem impulit, nisi quia successum non sperabant nisi rebus turbatis? Describit autem Lucas quomodo à talibus flabellis excitata fuerit seditio, nempe quòd turmatim plebem concitauerint, & quasi per circulos sparserint solum venenum, donec ad vim inferendam sufficerent. quod artificium seditionis nimis commune esse experuntur vrbes obnoxie huic morbo.

6 **HI QUI TERRARVM ORBEM.**) Hæc est Euangelii conditio, vt illi imputentur tumultus quos in illius oppugnationem Satan concitat. Hæc quoque hostium Christi improbitas est, vt in sanctos & modestos doctores regerant turbarum culpam, quarum ipsi sunt authores. Ceterè non in hunc finem prædicatur Euangelium, vt homines ad mutuos conflictus accendat: sed potius vt Deo reconciliatos in pace contineat. Cum nos illic Christus ad se benignè inuitet, Satan & impii tumultuantur. Paulo igitur & Silæ in promptu erat defensio: sed oportuit hanc falsam infamiam ipsos ad tempus subire: & quantisper non audiebantur, tacitos deuorare. Et Dominus eorum exemplo monere nos vult, non cedendum esse calumniis nec sinistris rumoribus, quin fortiter in asserenda veritate perſtemus, parati in rectè factis malè audire. Quare facessit peruerta quorundam sapientia, qui vt falsum crimen reſugiant, Christum & Euangelium non dubitant perfida sua moderatione prodere: ac si eorum fama preciosior esset quam Pauli & similibus: imò quam sacrum Dei nomen, quòd à blasphemis immune non est.

7 **HI OMNES CONTRA DECRETA CÆSARIS.**) Secundum accusationis caput, quòd maiestatem imperij Romani violent. Graue & odiosum crimen: sed nimis impudenter confictum. Christi regnum, quòd spirituale est, erigere studebant Paulus & Silas Hoc Iudei sciebant fieri sine vlla Romani imperij iniuria. Sciebant nihil illis minus fuisse propositum, quam vt publicum statum labeficerent, vel ius suum eiiperent Cæsari. sed colorem hunc malignosè obrendunt quarendæ inuidiæ causa. Non tanti erat apud Macedones religio, præsertim Iudæica, vt eius causa homines ignotos protinus ad eadem raperent. præterea igitur lætæ maiestatis arripunt Iudæi, vt sola criminis inuidia innoxios obruant. Nec hodie desinit Satan stringendis hominum oculis tales fumos spargere. Optimè norunt Papiſtæ, & coram Deo facis superque conuicti sunt, plusquam vanum esse quòd nobis obieciunt, Conuelli à nobis rogam pollicitum: dissipari leges ac iudicia: Regum potentatè euerſi. non tamen eos pudet, vt totum mundum nobis inſentium reddant, nos publici ordinis hostes mentiri. Notandum enim est, quòd non tantum insimulant Iudæi violata fuisse Cæsaris edicta, quòd aliquando in religione ausi fuerint nouare Paulus & Silas: sed quia alium esse dixerint Regem. Hoc crimen prorsus

fus fictitium erat. Ceterum, si quando tyrannicus edictis, quæ debitum Christo honorem, & cultum Deo præstare verant, resistere nos cogit religio: tunc quoque iure testari licet, non violari à nobis Regum potentiam. neque enim ita in sublimi euecti sunt, vt gigantum more Deum ex suo folio detrahere moliantur. Vera erat illa Danielis excusatio, Aduersus Regem nihil deliqui, cum tamen nefario edicto non paruisset: neque enim iniuriam fecerat homini mortali, quia illi Deum prætulit. sic nos bona fide principibus soluamus sua tributa, ad civile quodam obsequium parati simus: verum si tuo gradu non contenti, excutere nobis velint Dei timorem & cultum, non est cur illos à nobis sperni quisquam dicat: quia plurius est nobis Dei imperium & maiestas.

8 **CONCITAVERVNT** turbam.) Videmus quàm iniquè actum sit cum sanctis viris, quia nullus defensionis locus dabatur, facile fuit eos, quantum insonites, opprimi. Videmus etiam non esse novum, vt popularis impetus quasi tempestas ipsos aliquosque magistratus abripiat. præsertim vbi peregrinos & ignotos attingit iniuria, à quibus nihil mercedis sperant: quia gratis periclitari nolunt. Neque enim tunc curatur ratio vel æquitas, nec suscipitur causæ cognitio: sed alius alium impellit nullo reclamante, & confusè geruntur omnia, sicuti dum ad incendium aliquod curritur. Ceterum factum est singulari Dei beneficio, vt mox sedatus fuerit tantus ardor. nam simulac magistratus proficentur se de causa cognituros, plebs residet: accipitur satidatio: tandem res evanescit.

10 **EMISERVNT** Berthœam.) Hinc apparet exiguo tempore frugiferum fuisse laborem Pauli. quantum eam ipsum & Silam Fratres emittant: hoc tamen officio se periculo eorum & cruci voluntarios adiungunt comites. Incredibilis autem Pauli constantia, quòd toties gentis lux contumaciam & malitiam expertus: nunquam tamen tentare desinit aliquos ad Christum adducere liceat. nempe cum le Iudæi & Gentibus oblitum esse sciret, nulla hominum iniquitas à sua vocatione eum abducere potuit. Sic omnibus Christi servis contra mundi malitiam luctandum est, ne iugum excutiant quibuscumque prouocentur iniuriis.

11 *Hi autem nobilitate præstant inter Thessalonicenses, qui receperant sermonem cum omni animi promptitudine, quotidie scrutantes Scripturas an hæc ita se habere.*

12 *Et multi quidem ex illis crediderunt, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci.*

13 *Cum autem cognouissent Thessalonicenses Iudæi, quòd & Berthœæ annuntiatum esset à Paulo, & Deo, venerunt & illuc cum venientes turbas.*

14 *Statimque tunc Paulum emiservnt Fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus remanserunt ibi.*

15 *Porro qui proæquebantur Paulum, deduxerunt eum Athenas vsque. Et accepto mandato ad Silam & Timotheum, vt quam celerrimè ad ipsum venirent, profecti sunt.*

11 **NOBILITATE** præstant.) Redit Lucas iterum ad Thessalonicenses. Discessu Pauli videri poterat sepultum esse Christi memoria. & certè mirum est illud paucillum lucis quod vix emicuerat, non fuisse profus extinctum. & non exaruisse sanæ doctrinæ semen, quod assidua irrigatione opus habebat vt surgeret. Atqui post digressum Pauli apparuit quàm efficax & foecunda fuisset eius prædicatio. nam qui pietatis tantum rudimenta gauderant, proficiunt nihilominus eo absente, & se in continua Scripturæ lectione exercet. Primum autem dicit Lucas fuisse eos ex primariis familiis. Nobilitas enim cuius meminit, non ad animum, sed ad gentem refertur. Quibusdam magis placet Berthœenses conferri Thessalonicensibus, quia *ἄλλοις ἔπος* dicitur non in sup. rati- uo *ἄλλοις ἔπος*. Atqui Græcis receptam ac tritam esse puto loquendi formam, quæ Latinis auribus esset durior. Adh. quòd paulò antè dixerat, Primarias fœminas credidisse Thessalonicæ, & huius urbis ciues postponi Berthœantibus probabile non videtur. Triplex autem ratio est cur generis præstantiam in illis commemoret Lucas. Scimus quam ægrè ex alto descendant homines, quàm rarum sit magnis qui in mundo excellunt, deposito fastu subite cruci ignominiam, & in humilitate gloriari, sicuti Iacobus præcipit. Raram ergo Spiritus Dei effusio- *Iac. i. b. 16.* cationem commendat Lucas, cum istis nobilibus, carnis dignitatem obstatulo fuisse negat, quoniam Euangelium amplexi, sese ad ferendam crucem pararent, & Christi opprobrium præferrent mundi gloriæ. Secundò testatur *i. Tim. a. b.* nobis facere voluit Lucas, Christi gratiam ad quosuis ordines patere. quo sensu dicit Paulus, Deum velle omnes homines saluos fieri: ne pauperes & obscuro (quamvis dignatus eos fuerit Christus priore loco) ianuarum diuitibus præcludant. Videmus ergo simul aggregari nobiles & plebeios, honoris gradu præstantes & contemp- *4.* tos in vnum Ecclesiæ corpus coalescere, vt omnes ad vnum sese humilient, Dei verbò gratiam exollant. Tertid, videtur Lucas causam notare cur tam multi accesserint: atque ita breui propagatum fuerit Thessalonicæ Christi regnum. nempe quia istud non vulgare adminiculum fuit, quod homines primarij & genere illustres viam aliis monstraret: quia vulgus vt plurimum autoritate mouetur. Etli autem hæc minimè idonea fidei & pietatis fulcra esset, Deo tamen nouum non est, incredulos adhuc in errore palantes ad se per obliquas vias adducere.

RECEPERANT sermonem.) Hoc primum nomine Thessalonicenses laudat, quòd prompto & alacri studio Euangelium receperint. deinde, quòd sedula inquisitione quotidie fidem suam confirmarent. Ita ipsorum pietas & fides, initid à promptitudine laudatur: in suo autem progressu à constantia & feruenti proficiendi studio. Et certè hic primus est ad fidem ingressus, vt prompti simus ad sequendum, & abdicato proprio carnis sensu, dociles nos Christo & morigeros præbeamus. Hoc etiam elogio Paulus Thessalonicenses ornans, Lucæ narrationi suffragatur. Quantum ad secundum membrum attinet, non spernenda est virtus hæc Sedulitatis, ad quam intentos fuisse prædicat Lucas fideles in fidei suæ confirmationem. multi enim qui principid ebulliant, *i. Tim. a. b.* statim fide ignauitæ dedentes, dum nulli profectus cura tanguntur, qualescumque fidei semen perdunt. Sed duo hæc obiecti possunt absurda. Nam arrogantia esse videtur, quòd inquirunt vt diuident: & à promptitudine, cuius nuper meminit, valde alienum. deinde cum inquisitio, dubitationis signum sit: sequitur nulla fide antè fuisse præditos, cui semper est annexa *πληροφῶρα* & certitudo. Ad primam obiectionem respondeo, Non sic debere accipi Lucæ verba, quasi iudicium sibi sumperint Thessalonicenses, vel disceptauerint an recipienda esset Dei veritas: tantum Pauli doctrinam exigebant ad Scripturæ amissum, non secus atque aurum igne probatur. Scriptura enim verè Lydius est lapis, ad quem examinandæ sunt omnes doctrinæ. Si quis excipiat hoc genus examinis fore ambiguum, cum sæpe obscura sit Scriptura, & in varios sensus flectatur: dico simul adhibendum esse iudicium Spiritus, qui non abs re vocatur Spiritus discretions. Ceterum duce ac direttore Spiritu, non aliunde quàm ex Scripturis iudicium facient fideles de quali

bet doctrina. Atque hoc modo refellitur sacrilegum illud Papistarum dictionem, Quia nihil certo colligi possit ex Scripturis, fidem ex sola Ecclesie determinatione pendere. Nam cum Thessalonenses laudent Spiritus Dei, in eorum exemplo regulam nobis præscribit. Frustra autem inquisito fietet ex Scripturis, nisi satis habere lucis ad nos docendos. Stergitur fixum axioma, Nullam doctrinam fide esse dignam, nisi quam in Scripturis fundatam esseprehendimus. Quia id pro sua libidine effluerit Papa, vult sine controuersia ab omnibus recipi, at qui, an superior censebitur Paulus, in cuius prædicationem inquirere discipulis licuit? Ac notemus non de larato aliquo Concilio hoc dici, sed de paruo hominum coetu: vnde melius appareret singulos ad legendam Scripturam vocari. Sic etiam cum fidei promptitudine non pugnat diuinitus, nam simulac auscultat quisquam, & discendi cupidus se attentum præbet: iam propensus ac docilis est, etiam si non statim planè assentiat. Exempli gratia, Profitebitur ignotus doctor veram se doctrinam asserre: accedam ad audiendum paratus, & animus in obedientiam veitatis compositus erit: expendam nihilominus interea qualis sit doctrina, neque amplectar nisi certam & à me agnitam veritatem. Atque hoc optimum est temperamentum, ubi Dei iuerentia deuincti, libenter & placidè audimus quod nobis proponitur, tanquam ab iplo profectum, interea tamen cauemus ab hominum imposturis: nec se animi nostri exco leuitatis impetu ad quidvis temerè credendum præcipiant. Ergo inquisito cuius meminit Lucas, non eò tendit, vt leni sumus & difficles ad credendum: sed potius promptitudo cum iudicio, media, inter lenitatem & contumaciam statuitur. Nunc soluenda est secunda obiectio, Dubitationi contraria est fides: qui inquit dubitat, ergo sequitur Thessalonenses, cum de Pauli doctrina inquirunt, fide adhuc luisse vacuos. Atqui fidei certitudo confirmationem non impedit. Confirmationem voco, dum magis ac magis cordibus nostris ob signatur Dei veritas, quæ tamen prius dubia non erat. Exempli gratia, Audimus ex Euangelio me Christi gratia Deo reconciliatum esse, & peccata mea sacro eius sanguine expiata: proferetur testimonium quod mihi fidem facit, postea si penitus excoctam Scripturas, occurrent subinde alia testimonia, quæ non modò iuuabunt fidem meam, sed augebunt ac stabiliunt, vt accedit plenior certitudo. Similiter quo ad intelligentiam, ex Scripturæ lectione proficit fides. Si quis in sum excipiat, parum authoritatis tribuere eos doctrinæ Pauli, qui ex Scripturis discipulant an ita res habeat, respondeo Tales esse fidei profectus, vt interdum ex Scripturis quarant, de quo iam diuinitus peiusasi sunt, & habent interius Spiritus testimonium. Et Lucas non fidem omnibus numeris absolutam in Thessalonensibus prædicat, sed tantum commemorat qualiter initiati fuerint Christo, & quales in fide fecerint progressus, donec solidum pietatis ædificium inter eos extaret.

12 Et nulli quidem (crediderunt.) Non refertur ad proximam sententiam, quasi illi quorum meminit, delectu habito credere ceperint: esset enim illud absurdum. Sed intelligi Lucas, quia multi illorum exemplo accesserint, auctam fuisse in illa vbe Ecclesiam. Et hætenus quidem primordia Thessalonensis ecclesie retulit Lucas, ne quis subito & violento Pauli discessu putaret eius labores perissemis enim valde fallor, hoc consilio antequam ad exilium Beroëense venisset, fructum quem in aliera vbe protulerat eius prædicatione, interposuit.

13 CVM COGNOVISSENT IUDÆI.) Videmus quàm implacabile Euangelij odium Iudæos huc illuc rapuerit. neque enim solum cum illis coram offerretur Christus domi, rabiose ipsum ericunt: sed cum alibi audiunt prædicari, tanquam furis perciti illuc aduolant. Sed non tam vnus gentis futuri hic nobis considerandus est, quàm desperata Satanæ malitia, qui suos ad turbandum Christi regnum, perdendam que hominum salutem instigat, & illis quasi flabellis ad excitandos motus vitur. Quare sciamus, cum tot hodie fides Christi ministris fur, olli hoites se opponunt: non bellum ab hominibus moueri, sed Satanam mendacij patrem hæc omnia machinari, vt Christi regnum eneruat. Quòd si non eadem semper erit præliandi forma, nunquam tamen desinet Satan, quos fideliter Christo seruire nouit, vel apertò Marte, vel insidijs, vel domesticis etiam certaminibus fatigare.

Ioan. 5. f.
44.

16 Paulus autem cum Athenis eos expectaret, incandescebat spiritus eius in ipso, cum videret idololatriæ deditam ciuitatem.

17 Disputabat igitur in Synagoga cum Iudæis & religiosis, & in foro quotidie cum his qui in ipsum incidcrant.

18 Quidam autem Epicurei, & Stoici philosophi disceptabant cum eo, & quidam dicebant, Quid sibi vult hic spermologus dicere? Alij vero, Noniorum demoniorum videtur annunciator esse, quòd Iesum & resurrectionem annuntiaret eis.

19 Et cum apprehensum ad Martium vicum duxerunt dicentes, Possumusne scire quæ sit ista noua, quæ à te præfertur doctrina?

20 Noua enim quædam ingeris auribus nostris. Volumus ergo scire quidnam velint hæc esse.

21 Athenienses autem omnes & qui illic versabantur hospites, ad nihil aliud vacabant, nisi ad dicendum vel audiendum aliquid noui.

16 INCANDESCERAT.) Tametsi Paulus quocunque venerat, strenuè exequatur quod sibi iniunctum sciebat esse docendi munus, Lucas tamen Athenis magis fuisse accensum refert, quia vbebat idololatriam magis illic, quàm vulgò in alijs locis regnare. Erat quidem totus mundus idolis tunc relictus: nusquam purus Dei cultus, vbi que verò innumera superstitionum portenta, sed Athenas Satan demeruerat præ alijs vrbibus, vt maiore insania ferrentur homines ad impios suos & peruersos ritus. Atque hoc notatu dignum est exemplum Vrbe quæ sedes ac domicilium erat sapientiæ, fons omnium artium, mater humanitatis, caritate & demerentia alias omnes superasse. Scimus quibus encomijs vno consensu acuti doctique homines eam celebrauerint, & ipsa sibi vsque adeò placebat, vt barbaros duceret, quoscumque non excoluerat. Atqui Spiritus sanctus totum mundum ignorantie damnans ac stuporis, illos omnes liberalis scientiæ magistros in solio furoris fascinosos fuisse dicit, vnde colligimus, quid in rebus diuinis valeat hominum acumen. Nec dubium est, quin Deo Athenienses passus fuerit in extremam vecordiam prolabi, vt documentum essent omnibus seculis, totam humanæ mentis perspicaciam literis & doctrina adiutam, ubi ad Dei regnum ventum est, nihil quàm desipere. Habebant haud dubiè suos prætextus, quibus ficticios suos cultus, quantumvis præposteros ac

vtiosos

vitiosos,excusarent. Et tamen certum est, non modò puerilibus & frivolis nugis lussisse, sed crassis fœdè que præfignis pudendum in modum fuisse delusos, non secus ac si communi sensu privati, prorsù que hebetes ac bruti forent. Sicuti autem dicimus qualis ab humano sensu religio prodeat, ac hominum sapientiam nihil aliud quàm errorum omnium officinam efficit sciamus Athenienses sua superbia ebrios turpius reliquis errasse. Vetus illis vrbis illos inflabat, amœnitatis & pulchritudo: vt deos inde gentos esse iactarent. Quin ergo Deum è cælo detraherent, vt facerent vrbis lux indigenam: æquum fuit vsq; te ad vltimos inferos demergi. Quicquid fit, æterna infamia hic à Spiritu Dei notatur humana sapientiæ vanitas: quia vbi præcipuam habuit sedem, illic densiores fuerunt tenebræ: grassata est maximè idololatria: & Satan maior licentia mentes hominum suis ludibriis circumegit. Nunc veniamus ad Paulum. Dicit Lucas, cùm videret idololatriæ sic addictam spiritum eius fuisse accensum: vbi non simplicem indignationem illi tribuit, nec tantùm dicit offensum tali spectaculo: sed exprimit insolitum feruorem sanctæque iracundiæ, qui zelum vnde acuit, vt se feruentius ad opus accingeret. Atque hic duo obseruanda sunt. Nam quòd excaudat Paulus cùm videret impiè profanari Dei nomen, & purum eius cultum corrumpti: ed restatus est sibi nihil esse pretiosius Dei gloria. Atque hunc zelum magis inter nos vigere decebat: quemadmodum habetur in Psalmo, Zelus domus tue comedit me. Est enim communis piorum omnium regula, vt quoties patrem suum celestem dedecore affici vident, grauiter vrantur, sicuti pius virum Loth, quia mediè fœdissimis sceleribus non poterat, Petrus tradit excruciasse cor suum. Doctores autem præ aliis feruere decet: quemadmodum Paulus se zelotypum esse dicit, vt Ecclesiam in vera castitate retineat, qui verò Dei contumeliis non tanguntur, nec eas secuti modo dissimulant, sed prius negant, inter eos filios minimè censei merentur, cui non saltem tantum honoris deserunt atque terreno patri. Secundò norandum est, non ita excaudisse, vt desperatione factus concideret: qualiter videmus plerisque adeò non incalciscere, si quando vident Dei gloriam impiè violari, vt dolorem & genitum profitendo, tamen magis profanescant cum reliquis, quàm eos corrigere studeant. Interim obtendunt ignauie suæ speciosum colorem, quòd nolint sine profecto tumultuari. In hos enim purant fore suos conatus, si contra violentiam populi conspirationem lucentur. Paulus verò non solùm rædio non frangitur, vel difficultati succumbit vt docendi munus abiciat: acriore stimulo pungitur ad pietatem ascendendam.

Psal. 69. b.
1.
2. Pet. 2. b.
8.
1. Cor. 11. a.
2.

17 CVM IVDÆIS ET RELIGIOSIS.) Ordinatum Paulo erat vbiçunque Synagogas habebant Iudæi, illic facere exordium, & Christum suæ genti offerre. Secundus inde gradus ad Gentiles erat, qui gustata Legis doctrina, quamuis nondum vera pietate ritè imbuti essent, colebant tamen Deum Israel, & ducè di cupidini, non respuebant quæ ex Mose & Prophetis scirent desumpta esse, quia autem talis docilis ingressus erat ad fidem, in quò addam fidei initium, honorifico titulo eos dignatur Spiritus, qui primis tantùm rudimèntis leuiter aspersi, pro opus ad verum Deum accesserant: Religiosi enim vocantur. Sed meminimus hac nota discerni ab aliis, vt in nihilum redigatur tota mundi religio. Vocantur spiritualiter Dei cultores, qui nomen dederunt Deo Israel: illis solis tribuuntur religio, ergo nihil aliis fit reliquum præter ignominiam atheismi, vt cunque in superstitionibus anxie te torquant. Et merito: quicquid enim splendoris ostentent idololatræ, quæ excutitur interior eorum affectus, nihil illic reperietur præter horribilem Dei contemptum: merumque esse fucum patebit, quod se idolis blandiri simulant.

18 DISCEPTABANT CVM EO.) Nunc subiicit Lucas certamen fuisse Paulo cum Philosophis: non quòd data opera eos fuerit aggressus, cùm sciret ad rixas tantùm & caullationes natos esse: sed præter animi sui consilium ad talem conflictum raptus fuit, sicuti pios doctores Paulus ipse animi spiritualibus instructos esse iubet, quibus veritatem fortiter defendant, si qui se hostes contra opponunt. Neque enim semper in arbitrio nostro est, eligere quibus cum agamus, sed Dominus sæpe homines præfactos & importunos surgere patitur, qui nos exercent, & ex quorum contradictione melius veritas luceat. Næ dubium est quin Epicurei, pro solita sua proteruita, vexarent sanctum virum: Stoici etiam arguis suis captioibus fecti, contumaciter insultauerint. Exitus tamen ostendet eum sophisticè non disputasse, nec abreptum fuisse ad inuites *λογωμαχίας*: sed modestam, quam alibi præcipit, seruasse. ac nobis omnino sic agendum est, vt futiles argutias parcè & grauius resutando, quòd solidum est profuerim: sempèrque cauendum est periculum, ne ambitio vel ostentandi ingenij libido, nos superfluis & profanis contentionebus inuoluat. Porò duas sectas cõmemorat Lucas, quæ cùm ex diametro inter se essent oppositæ, contrariis tamen vitis laborabant. Epicurei non tantùm spernebant bonas & ingenuas artes, sed ex professo oderant. Eorum philosophia erat Solem fingere bipedalem, mundum ex atomis conflictum: atque ita ludendo, admirabile artificium quod in mundi fabrica creatur, delere: si centies conuicti forent, nihil plus verecundiæ erat quàm in canibus. Quamuis vno verbo concederent esse deos: fingebant tamen occultari in cælo: & vacare lautitiis, solaque ignauia beatos esse. Mundum sicuti diuinitus creatum esse negabant: quemadmodum nuper attigi: ita res humanas temerè volui fingebant, non gubernari cælesti providentia. Voluptas illis erat summum bonum: non obscœna quidem & effrœnis, sed tamen quæ suis illecebris homines iam sponte ad carnis indulgentiam propensius magis ac magis corrumperet. Animarum immortalitas instar fabulæ illis erat. Ita fiebat, vt liberaliter corporibus indulgere permitterent. Stoici, quamuis Dei providentia mundum lubesse dicerent, postea tamen absurdo figmento, vel potius delirio, aduherabant illud suæ doctrinæ caput: neque enim fatebantur Deum consilio, iustitia & virtute mundum regere, sed labyrinthum fabricabant ex causarum complexu, vt Deus ipse fati necessitate constructus, cum celi machina violenter feiretur: qualiter Poetæ Iouem suum aureis compedibus alligant: quia ipso aliud agente dominentur fata. Quamuis summum bonum locarent in virtute, quid esset vera virtus minimè tenebant, & homines inflabant superba confidentia, vt se Dei spolijs ornarent. Etsi enim ab omnibus exinanita est Spiritus sancti gratia: nullius tamen lectæ fastuosior iactantia fuit. Non alia illis sortitudo, quàm ferrea immunitas. Ergo admirabilis vis Spiritus in Paulo fuit, qui medius inter tales beluas, quæ illum huc & illuc distrahere tentabant, firmus in solida Euangelij sinceritate stetit: & fixo pede tam caninam petulantiam prioris sectæ quàm fastum & subdolis alterius captiones sustinuit. Ceterùm, hinc clarius adhuc perspicimus, quàm male cum cælesti sapientia carnis prudentia conueniat. Etsi enim totum vulgus Euangelio in sensum erat: Philosophi tamen in eius oppugnatione duces vel antesignani fuerunt. Nam in illis præcipuè exitit quod Paulus ipse de carnis sapientia prædicat, Cruci Christi esse inimicam: vt nemo idoneus ad discenda Euangelij rudimenta esse queat, nisi qui se illa prius abdicauerit.

Tit. c. 8.

1. Cor. 1. 8.

ALIIDI CEBA NT.) Das hominum species proponit Lucas: ambas quidem valde remotas à pietate: quarum tamen vna est longè deterior. Qui iterum audire cupiunt quod nouum appellant, primùm non rectò discendi studio, sed yana curiositate aguntur, deinde enim prius honorificè sentionit de verbo Dei, quod profane nouitatis loco habent. Quia tamen aures præbent, & quidem animis suspensi, donec res melius comperita fuerit,

non profus sunt desperati. Alij verò superbè respuendo quod offertur, imò contumeliosè damnando, inuam salutis sibi præcludunt. Nam ex ingenti fastu erupit hoc conuictum, Quid sibi vult spermologus iste? Quia neque audire dignantur Paulum, & contumeliosè repudiant, ac si quisiãam triualis esse negator. Adde quòd non inconsiderato zelo abhorrent ad eius doctrinã: sed ex professo calcant quod de religione assertur, licet adhuc incognitum: quia pudet ex homine obscuro quicquam dicere, qui se haecenus gloriati fuerant totius esse orbis magistros.

NOVORVM DÆMONIORVM ANNUNTIATOR.) Dæmonia non in malam partem accipiunt, vt Scriptura solet: sed pro diis minoribus aut Geniis, quos censebant inter summum Deum & homines esse medios, quorum multa subinde fit mentio apud Platonem. Quantum ad summam rei spectat, notandum est noua illis dæmonia videri, quæ Paulus de Christo & resurrectione dixerat. vnde colligimus, his maximè notis discerni fidem nostram à Gentium superstitionibus, quòd proponit Christum vnum Mediatorem: quòd ab eo solo petendam esse salutem docet: quòd in eius morte expiationem quaerere iubet, qua reconciliemur Deo: quòd Spiritu eius renouari ac reforgi homines docet, qui antè profani erant & peccato mancipati, vt iustè sanctèque vivere incipiant, deinde quòd à talibus exordis quibus spirituale esse Dei regnum constat, tandem in spem futuræ resurrectionis mentes nostras attollit, nam de aliis etsi non puiè differant Philosophi, aliquid tamen attingunt, quinetiam de vita æterna & immortalitate animæ multas apud eos sermo. de fide verò quæ gratuitam in Christo reconciliationem ostendit: & regeneratione, qua Spiritus sanctus imaginem Dei in nobis instaurat: de inuocatione Dei, de vltima resurrectione, perpetuum silentium.

19 AD MARTIUM VICVM DVXERVNT.) Tamet si iudiciale forum erat, non tamen significat Lucas tractum in ius fuisse Paulum, vt cautam diceret coram Arcopagitis: sed illuc fuisse adductum, vbi maior solebat esse populi frequentia, vt publicè in celebri conuentu seria haberetur disputatio. Atque vt demus ductum fuisse Paulum ad tribunã: exitus tamen ostendit non fuisse oblatum iudicibus, sed liberè quæ pro concione locutum esse. Cæterum, quod paulò post subiicitur de natura & moribus Atheniensium, satis ostendit curiositatem eorum fuisse in causa, vt talis audientia daretur Paulo: vt tam celebris locus illi ad prædicandum Christum pateret: vt tam multi accurrerent, nam alibi crimen fuisse capitale, coactò populi coetu concionari in foro vel loco publico. Illic verò quia ob immodicum nouitatis studium patebat nugigerulis garrandi licentia: Paulo data fuit libertas vt de fidei mysteriis rogatus disceretur.

AD NIHIL ALIVD VACABANT.) Duo vitia quæ recenset Lucas, perpetuò ferè simul cohærent. Rarè enim contingit, vt qui rerum nouarum cupidi sunt, non sint iidem & garruli. verissimum enim est illud Horatii, *Percussatorum fugito, nam garrulus idem est.* Et certè videmus curiosos similes esse dolis pertusis. vtrumque porò vitium ex otio natum erat: non tantum quia Philosophi disputando totos dies terebant: sed quia vulgaris ipsum nimis ad res nouas procliuè erat: nec quisiãam erat tam fordibus illis opifex, qui non se ingereret ad ordinandum Græciæ statum. Et certè quod hic dicit Lucas, vno consensu teitantur omnes ferè Græci Latinique scriptores, nihil vel cupidius, vel leuius, vel proteruius illo populo. Quamobrem nunquam in ea vrbe, quæ tamen scientiarum omnium magistra erat, certum potuit constitui regimen. Itaque in summa potentia, non tamen diuturna fuit libertas: neque vnquam satagendi & tumultuandi modum fecerunt, donec se & totam Græciam perderent. Rebus etiam collapsis non deliterunt à sua audacia. ideo Cicero eorum stultitiam ridet, quòd non minus ferociter decreta sua tunc edebant, quàm cum Græciæ imperio potiebantur. Iam etsi inter homines curiosos exigua erat spes profectus: Paulus tamen occasione non neglexit, si quos fortè ex magna turba lucrifacere Christo posset. nec verò hæc vulgaris fuit Euangelii gloria, in loco vbi nobilissimo, & quasi theatro communi refellere & palàm coarguere fictitios omnes cultus, qui ad hunc vsque diem illic regnauerant.

22 *Stans autem in medio Martij vici, ait, Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiones vos video.*

23 *Præteriens enim & contemplan religiones vestras, inueni & aram in qua scriptum erat, Ignoto Deo. Quem igitur ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis.*

24 *Deus qui fecit mundum, & omnia quæ in eo sunt, hic cali & terra quum sit Dominus, non in manufactis templis habitat:*

25 *Nec manibus humanis colitur indigens aliquo: cum ipse det omnibus vitam & halitum per omnia.*

22 VIRI ATHENIENSES.) Concionem hanc Pauli in quinque membra partiti licet. Tamet si enim breuiter tantum attigit Lucas, quæ ille multis verbis disseruit: summam tamen complexum fuisse non dubito: vt nullum ex præcipuis capitibus pigermiserit. Primum superstitionis insinulat Paulus Athenienses, quòd deos suos fortuito colant, deinde naturalibus argumentis quis & qualis sit Deus ostendit, & quo modo ritè colatur. Tertio, inuehitur in hominum stuporem: qui cum in hunc finem creati sint, vt opificem ac factorem suum agnoscant, oberrant tamen quasi cæci in tenebris, quartò, admonet nihil esse absurdius, quàm Deum statuis vel picturis figurare, cum mens hominis vera sit eius imago: tandem ad Christum & mortuorum resurrectionem quinto loco descendit. Quatuor enim illa capita generatim tractare operæ pretium fuit, antequam ad fidem Euangelii descenderet.

QUASI SUPERSTITIOSIORS.) Δεισιδαιμονία Græci sæpe in bonam partem accipiunt. interdum tamen immodicum metum significat, quo se anxie torquent superstitionis homines, dum sibi fabricant inanes scrupulos. Sensus autem huius loci videtur hic esse, quòd modum excedat Athenienses in colendo Deo, vel quale opus esset temperamentum non teneant, ac si diceret, inconsideratè eos facere, quòd se fatigent per obliquos circuitus, hoc quantum ad vocem spectat: de re sic habendum est, Omnes Atheniensium cultus hac vna ratione vitiosos esse probat: quia incerti quòsnam colere deos debeant, fortuito & temerè fuscipiunt varios ritus, & quidem modo non adhibito. Nam quòd ignotis diis altare erexerant, signum erat nihil ipsos tenere certi, habebant quidem ingentem deorum turbam, de quibus multa fabulabantur: sed dum illis permiscere ignotos deos, hoc ipso fatentur nihil de vera Diuinitate se habere certum. Porò quiquis sine vlla certitudine Deum colit, sua tantum signa colit Dei loco, quantumuis sibi placeant creduli: nulla tamen sine scientia & veritate religio vel Deo probatur, vel sancta & legitima censi debet. Imò quantumuis superbiat, quia tamen perplexi hærent in suis conscientiis, necesse est suo ipsorum iudicio conuictos teneri. Su-

neri. Superstitio enim semper trepida est, ac subinde aliquid noui excidit. Videmus ergo quàm misera huiusmodi conditio, qui certam veritatis lucem non habent quia & apud se semper fluctuant, & coram Deo ludunt operam. Notandum tamen est, incredulos, dum nunc voluntaria pertinacia se excecant, nunc inter varios & multiplices æstus feruntur, secum ipsos pugnare. sæpe non modò sibi delicias fingunt: verùm si que contra eorum ineprias mature audeat, crudeliter in eum ferunt. sic eos fatinat diaboli, ut nihil potest esse melius, quàm quod ipsis aridet. Interea si quis obiectus sit scopolus, si quis surgat impostor, si quo nouum delirium emerit, non modò dubij alternant, sed sponte hinc & illuc se raptandos efferant. Vnde apparet, neque iudicio neque tranquillo mentis statu, in recepto colendi Dei vni acquiescere: sed tempore ebriis similes. Atqui tali stupore magis tolerabilis est anxietas, quæ incredulos sibi placere non patitur, denique quamquam non semper meticulosa est superstitio, variis tamen extrinsecis impetibus, mouentes inquietat, & cæcis tormentis s pungit. Hinc factum erat, vt Athenienses deos ignotos cum domesticos crederent, quos sibi putabant notos esse, quia vana opinione eos fixerant. Inde enim apparet magis, quòd quòd non modò defunctos fatentur, vbi popularibus diis litantur, quia maioribus traditi erant, & quos vocantur indigetæ & patrios. Ideo Paulus, vt conuella quicquid talis persuasione in fixum erat eorum animo, hoc ax omnia sumit, Nescire ipsos quid colant, nec habere certum aliquod nomen. Nam si quæ omnino Deum ad omnia, & contenti, nunquam delapsi fuissent ad ignotos, quandoquidem vna veri Dei cognitio abolendis omnibus idolis sufficit.

23. IGNOTO DEO.) Facillè quidem recipio nam hanc diis omnibus peregrinis dicatam fuisse: non tamen concedo quod dicit Hieronymus, Paulum sancta varietate quod de pluribus scriptum erat, traxisse ad vnum Deum. nam cum passim vulgata esset inscriptio, non fuit certè altitrix locus. Cur ergo pluralem numerum mutauit? certè non vt circumuenerit Athenienses: sed quia res ita ferebat, dixit se asserere doctrinam de quodam Deo ignoto. Postquam autem eos falli præstus est, quod nescient quismam colendus esset Deus, & in magna deorum congerie non certent aliquod nomen: nunc se insinuat, & suorum coniecit suæ doctrinæ: quia iniquum erat reitici vel respici quod in medium proferebatur de nouo deo, cui iam sese addixerant: & longè præstaret prius habere cognom, quàm temerè adorare. Hoc modo iterum edidit Paulus ad Principium illud, Non posse Deum nisi ac pè colì, donec patefactus fuerit. Sed hic moueri potest quæstio, Quomodo cultum Athenis Deum fuisse dicat, qui omnes cultus repudiat à Legis suæ præscripto alienos: imò idololatram esse pronuntiat, quicquid absque verbo suo committuntur homines? Si nulli in cultum Deus ratum habet, nisi consentaneum verbo suo, quomodo hanc laudem Paulus hominibus sine modo delusis tribuit, quòd Deum coluerint? Nam Christus Samaritanos damnans, hoc vno principio nititur: & contentus est, quòd sine scientia Deum adoret: tamen Deum se Abrahæ colere iactabant. Qui ergo de Atheniensi dicendum erit, qui sepulta extinctaque veri Dei memoria, in eius locum Iovem, Mercurium, Palladem, totaque iam colluuiem substituerant? Respondeo, Paulum hic minime laudare quod fecerant Athenienses: sed ex eorum affectu, quantum vitiosus fuerit, liberam docendi materiam captare.

24. DEVS QUI FECIT VNVM.) Consilium Pauli est, docere quæ sit Deus. Porò quia illi negotiata est ac sermo cum hominibus profanis, probationem lumit ab ipsa natura: Scripturæ enim testimonis frustra pugnaverit. Hoc propositum sancto Apostolo fuisse dixi, vt Athenienses ad verum Deum adduceret. nam Diuinitatem aliquam esse persuaasi erant: tantùm corrigenda erat præpostera religio. Vnde collapsus per flexuosas ambages errare mundum, imò in labyrintho veritari, quandoque regnat consilia de natura Dei opinio. Nam hæc demum vera pietatis regula est, distinctè tenere quismam sit Deus quem colimus. Si quis de religione in genere tractare velit, hoc erit primum caput, Esse aliquod nomen, cui debetur cultus ab hominibus, sed quia id controuersia e rebat, Paulus ad secundum caput descendit, Debere ab omnibus signentis diuini verum Deum. Ita exordium facit à definitione Dei, vt inde probet quomodo sit colendus: quia alterum ex altero dependet. vnde enim tot præposteri cultus, tantaque in illis subinde augeadis temeritas, nisi quia Deum sibi proprio arbitrio omnes fabricauerunt? Nil autem magis procliuè, quàm adulterare purum Dei cultum, vbi homines ex suo sensu & ingenio Deum æstimant. quare ad destruendos omnes vitiosos cultus nihil aptius est, quàm hoc exordium sumere, Qualis sit Dei natura. Sic etiam ratiocinatur Christus Ioh. 4. cap. Deus Ioh. 4. d. spiritus est: ergo cultores non alios probat, nisi qui spiritualiter eius colunt. Et sanè non subtiliter disputat de arcana Dei essentia: sed ab operibus demonstrat, quænam utilis sit eius cogitatio. Quid autem inde colligit Paulus, quòd Deus creator est mundi, opifex & dominus? nempe eum non habitare in templis manufactis. nam cum ex creatione mundi constet vltra celi & terræ fines diffusam esse iustitiam Dei, sapientiam bonitatem & potentiam: sequitur nullis locorum spatii includi ipsam posse. Videtur tamenupertinere fuisse hæc demonstratio, quòd exceptio in promptu foret, status & imagines locari in templis ad iterandam Dei presentiam: neminem verò tam crassum esse quin Deum omnia implere sciret. Respondeo, verum est, quod paulò antè admonui, Idololatram secum pugnare. Deos se precari dicebant increduli ad eorum simelachra: sed nisi Dei numen ac virtutem alligassent simulachris, an inde sperassent auxilium? an illuc suas preces & vota direxissent? hinc etiam factum est, vt templum vnum aliis esset sanctus. Delphos enim eabant, vt inde peterent Apollinis oracula: Minerua Athenis sedem & domicilium habebat. Videmus nunc Pauli verbis falsam opinionem perstringi, quia semper ferè delusi fuerunt homines: quòd Deum carnalem fingebant. Hic primum est aditus in rectam Dei noticiam, si extra nos egredimur, nec ipsum mentitur mentis nostræ captum. In id nihil de eo profectu carnis nostræ imaginamur: sed statuius eum supra mundum, & à creaturis discernimus, à qua sobrietate totus semper mundus procul absuit: quia ingenta est hominibus hæc prauitas, vt Dei gloriam suis signentis deformet. nam vt sunt carnales & terreni, habere volunt qui nature suæ respondeat. demum pro sua audacia figurant qualem possunt capere. Talibus signentis consumpitur synercia & liquida Dei cognitio. imò eius veritas, sicut dicit Paulus, vertitur in mendaciam. Quisquis enim supra mundum non descendit, inane vmbra & spectra apprehendit Dei loco. Porò nisi fidelialis euehatur in calumnios in prius cogitationibus euanescere necesse est, nec mirum est Gentiles crassis istis præiugis fuisse delusos, vt Deum celestis suo folio detrahit mundi elementis includerent: quòd idè Iudeis accidit, quibus tamen Deus spirituale suam gloriam patefecerat. Neque enim frustra eos obiurgat Iudas, quòd Deum includant templi parietibus. Et hoc vitium secularis omnibus inter eos grassatum esse colligitur ex concione Stephani, quam Lucas capite primo, versu quadagesimo nono retulit. Siquis Iudeos, quorum crassitiem exigit Spiritus sanctus rogasset, non quid putarent Deum suo templo esse inclusum: fortiter negassent tam crasso errore tenerent. Sed quia neque supra oculare templi conspectum mentibus surgebant, & templo confisi, Deum quasi sibi deustum esse gloriabantur: merò Spiritus eos arguit, quòd eum templo non secus ac hominem mortalem aligerent. est enim illud verum quod iam dixi, superstitionem sibi esse contrariam: & in varias imaginationes

diffuere. Nec verò hodie alia suppetit Papistis defensio, quàm qua olim Gentiles & Iudæi suos errores utcunque fucare vel tegere conati sunt. In summa, superstitio Deum in templis manu factis habitare fingit, non quòd tanquam in ergastulis captiuum tenere velit: sed quia Deum carnalem somnians, numen idolis affingit, & Dei gloriam ad externas species transfert. Verò si Deus in templis manu factis non habitat quosum tot Scripturæ locis testatur est Deus se inter Cherubim sedere, & templi sibi esse æternam quietem: Respondeo, sicuti loco affixus non erat, ita nihil illi fuisse minus propositum, quàm populum suum terrenis symbolis affigere. quin potius ad eos descendit, ut sursum ad se attolleret. Ideo perpetim templo & arca abusi sunt, quos earum rerum intuitus sic occupauit, ut subsisterent in terra, & à spirituali Dei cultu discederent. Hinc videmus ionguum fuisse discrimen inter presentie diuine symbola quæ sibi homines temere sinxerunt, & quæ fuerunt diuinitus ordinata: quia deorsum semper inclinant homines, ut Deum apprehendant carnali modo: Deus autem verbi sui ductu sursum eos attollit, tantum intermedia symbola adhibet, quibus familiariter tardis hominibus se insinuat, donec gradatim in caelos conscendant.

25 *Nec manebus hmanis.*) Eadem quæ nuper de templo soluta est quæstio, nunc de ceremoniis obijci potest. videtur enim quod Paulus damnat in Gentium ritibus, ad cultus Legis Mosaicæ posse transferri. Sed non difficilis est solutio, quòd Dei cultum fideles nunquam in ceremoniis propriè constituerint: sed tantum adminicula esse duxerint, quibus pro sua infirmitate se exercebant. Quin Deo mactarent pecudes, offerrent panem & libamina, iunniaria accenderent, pietatem in his rebus seuerunt non esse positam: sed talibus rudimentis adiuti, ad spirituales Dei cultum semper intui sunt, & illum vnum habuerunt in precio. Et Deus pluribus locis aperte clamat, nihil æternum aut visibile se morari, ceremonias per se nullius momenti habendas, nec se aliter quàm fide, pura conscientia, precibus & gratitudine coli. Quid porò Gentiles? nempe cum erigerent statuas, thus adolerent, ludos ederent, ac sternerent puluinaria sua idolis, se optime pietatis officii defunctos putarunt. Substantant quidem non modò interdum Philosophi, sed etiam poetæ vulgi ineptias, quòd perperam in ceremoniarum pompa & splendore Dei cultum statuatur. Ut innumera testimonia omittam, notum est illud Persij:

Dicite Pontifices in sacro quid facit aurum?

Nempe hoc quod t'eneri donatæ & virginæ puppæ.

Quin damus id superis de magna quod dare lance

Non possit magni Messis le lippa propago,

Compositum us. scisque animi. sancto, que recessus

Micatis. & incoitum generoso pectus honesto?

Hoc cedo ut admoneam templis & sacre litabo.

Nec dubium est, quin Deus tales voces profanis hominibus expresserit, quæ ignorantie prætextum tollerent. Sed facile apparet eos qui sic loquebantur, ad communem insaniam statim relapsos esse: imò nunquam penetrasse in eorum animos quid sibi vellet. Nam et si fateri coguntur qui perspicacia supra vulgus pollent, nudas ceremonias nullo esse in precio: hæc tamen illis fiducia nunquam excutitur, quin sibi persuadeant illas partem esse diuini cultus. Proinde quòd diligentius talibus ludicris incumbunt, se pietatis officii s' probè defungi non dubitant. Quòd ergo ceremoniis, aliisque externis rebus Deum placari existimant cuncti mortales à summo ad infimum, propriè que operibus erga eum defungi volunt, id refutat Paulus. Ratio etiam additur, quòd cum sit cæli & terræ Dominus, nulla re indiget: quòd cum vitam & halitum largitur hominibus, nihil vicissim recipere ab ipsis possit. quid enim de suo afferant, qui bonorum omnium indigi nihil habent nisi ex gratuita eius beneficentia: imò qui nihil sunt, nisi ex mera eius gratia: mox in nihilum redigendi, si spiritum quo viuunt subducatur. vnde sequitur non modò socordes, sed nimis superbos esse, si se cum operibus manuum suarum ad Deum colendum ingerunt. nam quòd elemosinas & charitatis officia pronuntiat sacrificia esse boni odoris, à præsentis causa discerni debet, vbi tantum de ceremoniis agitur, quas increduli Deo spiritualis cultus vice obtundunt. Per vit. m & statum notatur vita spiritualis vel animalis. vt loquuntur. In clausula sententiæ taceat hodie quidam Græci codices in hanc lectionem consuetiunt: *ἡ γὰρ πύρα & omnia*, quia & clarius est, & pleniorē doctrinam continet. Inde enim melius colligitur homines nihil habere proprium. Et suffragantur etiam Græca quædam exemplaria.

26 *Fecitque ex vno sanguine omne genus hominum, ut inhabitaret super vniuersam faciem terra, definiuitque præstituta tempora, & terminos habitationis eorum.*

27 *Vt quærerent Deum, si forè palpent eum & inuociant: quæuis non longè absit ab vnoquoque nostrum.*

28 *In ipso enim viuimus, mouemur, & sumus: sicut & quidam vestratum poetarum dixerunt. Nam huius progenies etiam sumus.*

29 *Genus ergo cum simus Dei, non debemus existimare auro, vel argento, vel lapidi sculpto arte & cogitatione hominis nunen esse simile.*

26 *FECITQUE EX VNO SANGVINE.*) Iam Paulus quorsum conditum fuerit humanum genus Athenienses admonet, ut hoc modo inuictatque hortetur ad considerandum vitæ suæ finem. Hæc sanè turpis est hominum ingratitude, quum vita communi fruuntur omnes, non reputat quorsum Deus illis viuere dederit. Atqui bellinus hic stupor maiorem partem occupat, ut minimè repentur cur in mundo locati sint, nec illis in mentem veniat cæli terræque opifex, cuius bona ingurgitant. Ergo Paulus postquam disseruit de natura Dei, hanc admonitionem opportunè inserit, debere homines sedulo ad Dei noticiam attendere: quia ideo conditi sunt, & ad hunc finem nati. Breuiter enim hanc illis viuendi causam assignat ut Deum querant. Porò quia non vna in mundo religio vigeat, sed distractæ erant Gentes in varias sectas, varietatem istam ex corruptela natam esse admonet. Huc enim spectat meo iudicio quod dicit, ex vno sanguine fuisse omnes creatos. Debuerat enim consanguinitas & eadem generis origo, vinculum esse mutui inter eos consensu. atqui religio est quæ maximè conciliat homines vel dissociat. vnde sequitur à natura disciussisse, quia ita in religione & Dei cultu sunt discordes. quia ex quocunque oriundi sunt loco, vel quacunque mundi plagam incolant, vnus tamen omnium est factor & pater, qui vno consensu ab omnibus querendus est. Et certe neque locorum distantia, neque fines regionum, neque morum diuersitas, neque vlla diuortij inter homines causa Deum

sui diffimilem facit. In summa docere voluit naturæ ordinem fuisse violatum, quam religio inter eos diffusã fuit: ac dissipationem, quæ inter ipsos appareret, restituum esse, quæ pietatis quia à Deo communi patre defecerint, ex quo omnis cognatio dependet.

V T I N H A B I T A R E T .) Perstrinxit suo more Lucas concionis Paulinæ summam. Ceterum minime dubium est, quin Paulus ostenderit primum homines quasi in theatro hic esse positos, vt sint operum Dei Spectatores, deinde verba fecerit de providentia Dei, quæ in tota mundi gubernatione se profert. nam eum dicit Deum præordinata tempora destitisse, & terminos habitacionis, intelligit eius iniqui & consilio hanc mundum regi, non autem fortuito volui res humanas, sicuti profani homines somniant. Atque ita ex paucis Lucæ verbis colligimus, Paulum res maximis complexum esse. nam quum dicit, Prius ordinata fuisse ab eo tempora: testatur illi fuisse decretum ante conditos homines, & qualis futura esse eorum conditio: Quum varias fieri in terra inclinationes cernimus, eum occurritur regionum interitus & decurrit mutaciones, urbium ruinæ, Gentium excidia, vel suum vel fortunam itatè imaginamur in his rebus dominari, ac qui Deus hoc loco per os Pauli testatur prius suo concilio fuisse fixum, quàm diuturnum cuiusque populi statum esse velle, & quibus finibus singulos contineri. Quod si certum illis tempus statuit, & fixitæ regionum limites non dubium est, quin totum vitæ ipsorum cursum disposuerit. Notandum autem quòd Paulus non modo nudam præsentiam & frigidam speculationem, vt insensitè faciunt plerique Deo tribuit: sed eorum quæ accidunt causam statuit in eius consilio & iuro. non enim dicit solum præiudicia tempora, sed *αὐτῶν τῶν ἰσθμῶν*, hoc est, disposita quo placuit ordine. Quum verò simul addit Deum ab initio destitisse quæ ante ordinauerat, sensus est, ipsum manus lucæ virtute exequi quæ consilio suo decrevit secundum illud, Deus noster in celo omnia quæ voluit fecit. Nunc videmus, sicuti in castris sua cuique turmæ & decurix distincta est statio, ita in terra locatos esse homines, vt singuli populi suis finibus contenti sint, & in ipsi populis suum quique domicilium incolat. Ceterùm n quantum grassata subinde fuerit ambitio, multi prava cupiditate incensus, fines suos transierint: nunquam tamen efficit hominum libido, quin Deus ex arcano suo sanctuario omnes euentus moderatus sit. nam estis rumultuando in terra videntur cælum aggredi, vt Dei providentiam eueiant: coguntur tamen velint nolint, eam potius instabile. Scimus ergo per varios turbatum circuitus ita volui mundum, vt Deus in finem quem n statuit omnia tandem referat.

R. 116.
23.

27 V T Q U A R E R E N T D E V M .) Duo sunt huius sententiæ membra: nempe quòd hominis officium sit Deum querere: deinde, quòd Deus ipse obuiam prodeat, & se tam manifestè signis conspicuum reddat, vt nulla sit nobis ignorantie excusatio. meminerimus ergo vita hæc perperam abiri, & terræ habitacione indignos esse, quicunque ad Deum querendum ita sua non applicant, ac si singule brutorum animalium species ab inclinatione sibi naturaliter indita deficerent: quod meritò monstruosum duceretur. Et certe nihil absurdius est, quàm vt auctorem suum ignorent, qui in hunc maximè vsum intelligentia donati sunt. Præcipue verò notanda est Dei bonitas, quòd tam familiariter se insinuat, vt palpari à cæcis quoque possit. quòd magis pendenda est & minus tolerabilis hominum cæcitas, qui in tam clara & perspicua manifestatione, nullo presentix Dei sensu tanguntur. Quocumque vertant oculos sursum ac deorsum, necesse fit vt in viuis, & quidem innumeras diuinæ potentix, sapientix, bonitatis imagines incurrant. neque enim obscure suam gloriam adumbravit Deus in mundi officio: sed tam illustres notas vbique insculpsit, vt à cæcis quoque palpando agnoscì possent. vnde colligimus homines non cæcos modo esse, sed stupidos, quando tam præclaris documentis adiuti nihil proficiunt. Hæc tamen suboritur questio, nunquid naturaliter ad veram & liquidam Dei notitiam peruenire queant homines. innuit enim Paulus non nisi per eorum ignauiam stare, quò minus sentiant Deum præsentem: quia vt oculos claudant, ipse tamen sit quasi palpabilis. Respondeo, talem eorum ignorantix & stupori prauitatem mixtam esse, vt recti iudicij expertes, sine vero sensu prætereant quæcumque in celo & terra gloriæ Dei signa palam resurgunt. imò quum vera Dei cognitio singulare sit ipsius donum: & fides, qua sola ritè cognoscitur, non nisi ex Spiritus illuminatione procedat: sequitur sola natura dicit non posse illos penetrare mentes nostras. nec sanè Paulus de hominum facultate hæc differit: sed tantùm admonet esse inexcusabiles, dum in tam clara luce cecutiunt: sicuti loquitur primo ad Romanos capite. Quamvis ergo in Deo inuestigando deficiant hominum sensus, nullum tamen culper prætextum habent, quòd quum se attentandum præbeat, manent tamen attoniti. Qua de re plura diximus capite 14.

Rom. 1.
c. 10.
sup. 14.
c. 17.

Q U A N V I S N O N L O N G E A B S I T .) Quò magis constringat hominum prauitatem, Deum longis ambagibus vel laboriosis itinere querendum esse negat: quia illum quisque in se ipso inueniet, si modo attendere velit. quia experientia conuincimur culpa non carere nostram hebetudinem, quam tamen ex Adæ labe contraximus. Quamvis enim nullus mundi angulus aliquo gloriæ Dei testimonio vacuus sit: nihil tamen opus est extra nos egressi, vt eum apprehendamus. sua enim virtute intus vnusquemque nostrum sic alicui vt prodigio similis sit nostra stupiditas, quòd eum sentiendo non sentimus. Hac ratione quidam ex Philosophis hominem vocantur *εὐρηστικόν*: quòd præ aliis omnibus creaturis specimen sit gloriæ Dei, innumeris miraculis refertum.

28 I N I P S O E N I M .) Facit Apostolus iuxta Hebraicam phrasim, particulam in hæc accipere loco *καὶ* sed quia locutio hæc, Quòd in Deo viuamus, magis emphatica est, ac plus exprimit, eam mutare non placuit. neque enim dubito quia significet Paulus nos in Deo quodammodo contineri, quia sua in nobis virtute habitata. atque ideo sese à creaturis omnibus Deus ipse nomine se hunc separat, vt sciamus propriè loquendo ipsum esse solum: nos verò in eo subsistere, quatenus suo nos Spiritu vegetat & sustinet. Nam per omnes mundi partes diffusa est vis Spiritus, quæ teatuer eas in suo statu: celo & terræ vigorem quem cernimus, animantibus etiam motum suppeditat. non qualiter phrenetici homines deorum plena esse omnia augurant, imò lapides esse deos: sed quia admirabili Spiritus sui vigore & instinctu Deus quæcumque ex nihilo condidit, conseruat. Ceterùm hic peculiariter sit hominum mentio, quia dixerat Paulus non procul illis querendum esse. Deum, quem intus habent. Porro cum vitæ hominum excellentior sit motus, & motus essentix præfret: quod præcipuum erat, Paulus summo loco posuit, vt gratiam ad essentiam descenderet, hoc sensu, Non modò nulla nobis nisi in Deo vita suppetit, sed ne motus quidem: imò nec essentia, quæ utroque est inferior. Dico vitam in hominibus præcellere: quia non modò sensum & motum habet cum brutis pecudibus communem, sed ratione & intelligentia præditi sunt. Quare meritò Scriptura singulare istud donum quo nos Deus ornauit, proprio elogio seorsum celebrat. Ita apud Ioan. ubi de vniuersa creatione facta est mentio, seorsum non abs re additur, vitam fuisse lucem hominum. Nunc videmus omnes qui Deum ignorant, se ipsos nescire: quia Deum non modò in exterius mentis sui dotibus præsentem habent, sed in ipsa essentia: quia non nisi in Deum competet esse, reliqua omnia in eo subsistunt. Hic etiam locus docet, non ita semel conditum fuisse mundum à Deo, vt postea ab opere suo discederet: sed virtute eius rare, & eundem esse perperum gubernatorem qui semel creator fuit. Hæc nobis assidua vegetatio probè meditanda est, vt singulis momentis veniat Deus nobis in mentem.

Ioan. 1. 4

QUIDAM vestratium poetarum) Citat hemistichion ex Arato, non tam authoritatis causa, quam vt pudorem Atheniensibus incutiat: tales enim poetarum sententiæ non ex alio fonte, quam à natura & communi ratione fluxerunt. Nec verò mirum est Paulum, cui sermo erat apud homines incredulos & verè pietatis ignaros, poetæ testimonio vti, in quo extabat eius noticiæ confessio, quæ naturaliter humanis mentibus indra est ac inculpta. Longè distimilis est Papistarum ratio. sic enim hominum testimonio nituntur, vt Dei oraculis opponant: nec modo Hieronymum, vel Ambrosium, & reliquos sanctos Patres fidei magistros statuunt: sed pudicis suorum Papatum responsis non secus obstringere nos volant, ac si Deus loquutus foret. quinetiam Aristoteli tantum dare authoritatis veriti non sunt, vt in scholis præ illo slerent Apostoli & Prophetæ. Nunc vt ad præsentem sententiam reuertar, non dubium est quin de Ioue loquutus fuerit Aratus: nec tamen Paulus, quod ille inscitè dixerat de suo Ioue, ad verum Deum accommodans, in alium sensum detorquet. nam quia naturaliter à quo Dei sensu imbuti sunt homines, ex illo fonte vera principia hauriunt. Tametsi autem simul ac eorum mentibus obrepat Dei cogitatio, mox in prauis figmentis euanescent: atque ita purum semen degenerat in corruptelas: prima tamen generalis Dei notitia interim in ipsis manet. In hunc modum quod de Ioue fictitio habetur apud Virgilium, *Iouis omnia plena*, ad verum Deum transferre nemo sanæ mentis dabitur. Imò Virgilius, cum exprimere vellet Dei potentiam, errore falsum nomen supposuit. Quod attinet ad sensum verborum, fieri potest quod finxerit Aratus, particulam aliquam Diuinitatis inesse hominum mentibus, qualiter fabricati sunt Manichæi animas ex Dei traduce. Sic cum dicit Virgilius de mundo, *Spiritus intus alit, totusque insusaper artus Mens agit molem*: magis Platonico more philosophatur quam purè intelligat, arcana Dei inspiratione mundum sustineri. sed hoc commentum obflare Paulo non debuit, quominus verum axioma retineret, quauis corruptum esset hominum fabulis, Homines esse genus Dei, quia naturæ præstantia diuinum aliquid referant: hoc est quod Scriptura docet, nos ad imaginem Dei ac similitudinem creatos esse. Docet quidem eadem Scriptura multis locis, fide nos & gratuita adoptione effici Dei filios, cum in corpus Christi inlerimus, & Spiritu regenti incipimus esse nouæ creaturæ. sed quemadmodum Spiritum ipsum, propter multiplices eius gratias variis nominibus insignit: ita non mirum est diuersis modis filiorum nomen accipi. Promiscuè vocantur omnes mortales Filij, quia mente & intelligentia propius ad Deum accedunt: sed quoniam seic delecta est in ipsis Dei imago, vt vix tenues lineæ appareant: iurè hoc nomen ad fideles restringitur, qui Spiritu adoptionis donati, cælestem Patrem rationis luce, iustitia & sanctitate referunt.

Gen. 1.
d. 27.
Gal. 3. d. 26.

Rom. 1.
c. 23.

29 GENVS ergo quum simus.) Colligit Deum non posse pictura vel sculptura figurari: cum extate in nobis voluerit suam effigiem. Anima enim, in qua propriè inculpta est imago Dei, pingi non potest. Tandem igitur absurdus est velle Deum pingere. Nunc videmus quantam Deo iniuriam faciant, qui quocumque corpoream illi faciem affingunt: quando hominis anima, quæ vix exiguum scintillam immensæ Dei gloriæ refert, nihil tale admittit. Porò cum certum sit Paulum hic in communem Gentium omnium superstitionem inuehi, quia Deum sub corporeis figuris colere voluerint: tenenda est generalis doctrina, perperam & impiè transfigurari Deum, & eius veritatem in mendacium conuertri quocis visibili aliqua specie representatur eius maiestas: sicut docet idem Paulus primo ad Romanos capite. Tametsi autem omnium ætatum idololatrias non defuerint sui prætextus: non tamen illis temerè à Prophetis semper obiectum est quod nunc obiicitur à Paulo, Deum fieri similem ligno & lapidi vel auro, cum ex mortua & corruptibili materia imago illi fabricatur. Simulachris vsq; sunt Gentes, vt pro sua ruditate propinquum sibi Deum melius conciperent. atqui cum immenso spatio supra mentis nostræ capum emineat Deus, quisquis eum tentat mente sua apprehendere, praua & fallaci imaginatione deformat eius gloriam. quare nefas est qui quum de eo proprio sensu comminisci. Deinde quod deterius est, fatis constat, non alia de causa erigi Deo statuas ad hominibus, nisi quia carnale aliquid de ipso concipiunt: in quo ignominia afficitur. Hodie quoque nihil magis excubiabiles sunt Papistæ. quoscuque enim fucos inducant ad colorandas imagines quibus Deum exprimere conantur, quia tamen eodem sunt impliciti errore quo veteres, vt gentur Prophetarum testimonij. Quid autem eandem olim excusationes obtenderint Ethnici, quibus hodie se tegere conantur Papistæ, ex illorum libris fatis notum est. Itaque quorundam sannas non effugiunt Prophetæ, quasi nimiam affingant illis crassitatem, imò falsis criminationibus eos onerent: verum omnibus præbè expensis, reperient qui rectè iudicabunt, quæcumque caprarint effugia etiam acutissimi quique. hac tamen amentia fuisse correptos, Deo ritè litari apud simulachra. Vbi cum Erasmo nos vertimus Numen, Lucas 7. d. 30. in neutro genere posuit, pro Diuinitate scilicet. Cum Paulus Deum similem esse negat auro, vel argento, vel lapidi, & deinde subiicit Sculpturæ artis vel intentionis humanæ, excludit materiam & formam, & simul damnat quævis hominum signata, quæ veram Dei naturam deformant.

30 *Et tempora quidem huius ignorantie cum hæcænis dissimulauerint Deus: nunc denuntiat omnibus hominibus, vt ubique respiciant.*

31 *Eò quòd statuit diem in quo iudicaturus est orbem terrarum in iustitia, per eum virum què definiuit, fide omnibus præstita, cum eum excitauit a mortuis.*

32 *Cum autem audissent resurrectionem mortuorum, alij quidem ridebant: alij verò dixerunt, Audiemus te de hoc iterum.*

33 *Sic Paulus exiit de medio eorum. Quidam tamen viri adhaerentes ei crediderunt: in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.*

30 ET TEMPORA quidem huius ignorantie.) Quia rectum esse vulgò creditur, quod & longo vsu receptum est, & publico omnium consensu approbatum: poterat obici Paulo, Quid tu nunc conuellis vsuque ab initio mundi continua tot ætatum serie recepta fuerunt: & cui persuadeas totum mundum fuisse tandiu deceptum? sicuti nullum est tam foedum abominationis genus, quod nõ confidant Papistæ hoc clypeo præbè munum. Hanc quæstionem anticipat Paulus: ideo homines tandiu errasse admonens, quia manum è cælo Deus non porrexerit, vt in viam reduceret. Videri absurdum potest, homines ratione & iudicio præditos, in re maxima tam crasse & turpiter hallucinari. atqui Paulus significat, nullum fore hominibus errandi modum, donec illis subueniat Deus. Iam verò tur non citius adhibuerit remedium, nõ aliam causam assignat, quam eius beneplacitum, vt loquuntur. Et certè cur Deus lucem doctrinæ suæ rependè non accenderit, cum quatuor annorum millibus passus esset homines in tenebris vagari, ratio à nobis comprehendere non potest: saltem cum eam taceat Scriptura, pluris licè sit sobrietas, quam præpostera sapientia. Dum enim cogere in ordinem nituntur:

quod

quod plusquam indignum est, & cum natura ipsa pugnat, quicunque illi non permittunt suo vnus arbitrio tacere vel loqui. Deinde qui eius prudentia arcanoque consilio non erunt contenti, eos obstreperere Paulo necesse est, qui apertè docet ignorantiam in mundo grassari, tam esse, quando eam dissimulare Deo placuit. Alij secus interpretantur. Deum ignorantiam pepercisse, quasi conuinceret punire nolens. sed tale commēdum profus alienum est à mente Pauli & consilio: cui minime propositum fuit extirpare hominum culpam, sed Dei gratiam quæ repentè affluerat, magnificare. & ex alijs locis falsum esse conuincitur: quia qui sine lege peccauerint, sine lege nihilominus peribunt. In summa, nihil aliud sibi voluit verba Pauli, quàm cæcitatē ad. Rom. 1. B. dictos fuisse homines, donec se illis patefecit Deus. cur autem non citius tenebras discusserit, non esse nimis audacter vel curiosè exigendam causam: sed quicquid illi placuit, rectum & æquum debere nobis sine controuersia videri. Echi enim data est isti loquutio, dissimulante Deo homines multos seculis miserè fuisse delusos: eius tamen providentiæ acquiescere nos decet. Quòd si quando obrepet inanis & peruersa plus quàm n. fas est sciendi cupiditas, statim veniat in mentem quod pluribus locis docet Paulus, Mysterium Ro. 16. d. ap. fuisse à seculis absconditum, quòd Genibus lux Evangelij subito affluerat: quæ hoc ipsemet esse multiplicis Eph. 3. b. 9. Dei sapientiæ, quæ omnes hominum sensus absorbet. Meminerimus deinde non leuari hominum culpam, quia Deus eorum errores sanare noluerit: quandoquidem eos semper conuictos tenebris propria conscientia, ne iustam damnationem effugiant. Et Paulus non vt crimen in Deum transferret, sed vt ansam præcideret curiosi & noxijs quæstionibus, dixit Connuente Deo mundum errasse. Atque hinc discimus quàm reuerentiæ & modèrè cogitandum sit de providentiâ Dei: ne quis scilicet audeat, vt superba est hominum natura, exigeret à Deo operum suorum rationem. Porò hæc admonitio non minus nobis utilis est, quàm illius seculi hominibus. Pro magno absurdo habent renascentis Evangelij hostes, quòd Deus sub Pape apostasia tandiu passus fuerit homines errare: quasi verò, vt nulla ratio appareat, non perinde ad hominum infirmitatem nunc illi dissimulare licitum fuerit acq̃ olim M. ximè verò notandum est in quem finè hoc dicatur, ne scilicet nos impediât superioris temporis ignorantia, quo minus loquenti Deo statim obsequamur. Purant plerique speciosum se habere errandi colorem, modò Patres habeant locos, vel patrocinium capient ex longa consuetudine. imò libenter & cupidè hoc caprant effugium, ne Dei verbo obediant. Paulus verò petendam à Patrum ignorantia excusationem esse negat, vbi nos Deus alloquitur: quia etsi illi coram Deo non sunt innoxij, solordia tamen nostra minus est tolerabilis, si in meridie cæcuerimus: & clangente Evangelij tuba, surdi vel sopiti iacemus.

Nunc denuntiat omnibus. His verbis admonet Paulus, præbendas esse aures Deo simul ac loquitur: quem ad modum scriptum est, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. minime enim excus. F. 1. et b. 7. fabilis est eorum contumacia, quia dum eos benigne ad se Deus inuitat, hanc occasionem prætereunt. Interea Heb. 3. b. 7. colligimus ex hoc loco in quem finem prædicatur Evangelium: nempe vt Deus à prioris vitæ erroribus nos ad se colligat, ergo quoruscumque auribus nostris insonat vox Evangelij, sciamus Deum nos hortari ad pœnitentiam. Notandum etiam, quòd Deo loquentis personam tribuit, quanquam id faciat per homines. neque enim plena aliter Evangelio autoritas constat, quantam cælestis veritas meretur, nisi dum illum prophetici muneris præsidem respicit fides nostra, & ab eius ore pendet.

31. **QUA statim diem.)** Adhuc mentio extremi iudicij ad excutiendum torporem. Scimus enim quàm difficile sit hominibus abnegare se ipsos: itaque violenter ad pœnitentiam cogi necesse est. quod melius fieri non potest, quàm dum citantur ad Dei tribunal, & proponitur horribile illud iudicium, quod nec cõtemnere, nec effugere licet. Meminerimus ergo tunc demum vigere pœnitentiæ doctrinam, cum homines, qui naturaliter sibi blandiri cuperent, diuini iudicij metu expergefiunt: nec alios esse idoneos Evangelij doctores, nisi qui præcones sunt summi Iudicis vel apparitores, qui reos ad dicendam causam pertrahunt, ac impendentem vindictâ denuntiant. perinde ac si in eorū esset manu. Nec frustra additur particula, *IN ISTITITIA*, vel *IUSTE*. tamen si enim verbotenus fatentur omnes Deum esse iustum Iudicem: videmus tamen quas sibi vt plurimum delicias faciunt. neque enim vltra suam noticiam vel sensum, rationem exigere Deo permittunt. Significat igitur Paulus nihil vanis blanditijs proficere homines: quia non præiudicabunt hoc modo Dei iustitiæ, quæ abominacionem coram Deo esse ostendit quod altum videtur hominibus: quia non placita mortalium, sed quam dictatur formulam, sequetur.

PER VIRVM quem definiuit. Non dubium est quin Paulus plura de Christo verba fecerit, vt scirent Athenienses ipsum esse Filium Dei, per quem allata fuerat salus mundo, & cui data erat omnis potestas in celo & in terra. alioqui ad persuadendum se ieiunia suscepisset oratio qualis hic legitur. sed Lucas summam concionis breuiter perstringere satis habuit. Probabile tamen est prius de gratia Christi locutum esse Paulum, ac hominum Redemptorem ante prædicasse, quàm iudicem constitueret. verùm quia sæpe contemptui habetur Christus, dum se Redemptorem offerunt, nunc denuntiat Paulus semel vtorem fore tam impj contemptum, quia per eum iudicandus sit terrarum orbis. Verbum *ἰπίζεν*, tam ad arcanum Dei consilium, quàm ad externam manifestationem potest referri. quia tamen prior expositio magis recepta est, ego eam libenter amplector, quòd scilicet Deus æterno suo decreto Filium mundi Iudicem ordinauerit. idque vt discant reprobi qui Christi impetium recusant, se inuolubili Dei decreto Iudicis relictari. Cæterùm, quia nihil magis memorum est à communi hominum sensu, quàm Deum iudicaturum in hominis persona, subiicit Paulus hanc Christi dignitatem, quæ difficilis esset creditur, resurrectione eius fuisse approbatam. Debet quidem ea reuerentiâ apud nos pollere vnicâ Dei voluntas, vt eius decretis sine mora quisque pro se subscribat: sed quia sæpe obijci solet ignorantia prætextus, ideo Paulus disertè admonet, Christum sua resurrectione ostensum palàm fuisse mundi Iudicem, & patefactum fuisse hominum oculis quod Deus antè apud se de illo decreuerat. Caput enim hoc doctrinæ quod paucis verbis concisè attingit Lucas, copiosè à Paulo tractatum fuit. non vno verbo rantum retulit Christum à morte resurrectisse: sed de resurrectione eius virtute, vt par erat, simul disseruit. Quorum enim resurrex. 1. Cor. 15. d. Christus, nisi vt primitiæ esset resurgentium: & nos quorsum resurgemus, nisi in vitam aut mortem? vnde sequitur Christum sua resurrectione declaratum esse ac probatum mundi iudicem.

32. **ALII REDEBANT.)** Hinc videmus quàm lupina sit hominum securitas, quos nec Dei tribunal, nec ipsa summi Iudicis maiestas vllum terrorem cellit. Diximus quidem hunc agerimus esse stimulum, quo pungitur hominum animi ad Deum timendum, vbi ante oculos iudicij eius ponitur. sed tam feris est in contemptoribus durities, vt quod dicitur de reddenda semel vitæ ratione, quasi fabulosum ludibrium habere non dubitent. Non est tamen cur à iudicij præconio, quod illis iniunctum est, superbedeant Evangelij ministri. Rideant licet impj: hæc tamen, quam eludere conantur, doctrina ipsos constringet, vt tandem cum suo laqueo frustra se luctatos esse sentiant. Nec verò mirum est derisam fuisse Athenis hanc Paulinæ concionis partem. est. n.

mysterium humanis mentibus absconditum, de quo ne summis quidem Philosophis aliquid in mente venit, nec aliter comprehendendi a nobis potest, quam dum fidei oculos ad immensam Dei potentiam attollimus. Nec tamè infructuosa fuit Pauli concio: quia ex auditoribus aliqui fuerunt qui proficere cuperent. Dum enim proficentur se velle iterum audire, significant, licet nondum planè sint persuasi, tamen gustum se aliquid habere, qui ad proficiendi studium eos sollicitet. Cerrè hoc desiderium fastidio contrarium fuit.

34 IN QUIBUS ET DIONYSIVS.) Quum tantùm vnum virum & mulierem nominet Lucas, apparet exiguum initium numerum fuisse credentium, alij enim, quorum meminit, manebant velut mediij, quis neque aspernabantur in totum Pauli doctrinam, sed neque tam serò rati erant, vt se illi discipulos adiungerent. Dionysium præ alijs nominat Lucas, quia non vulgari inter suos ciues autoritate erat præditus: pròinde verisimile est Damarin quoque fuisse primariam fœminam. Porò ridiculum est, quòd ex iudice Papiæ fecerunt astrologum, sed hoc eorum partim inscitiz, partim audaciz imputandum est, quibus cum ignotus esset Areopagus, quiduis fingendi licentiam sibi sumptierunt. Nimis verò crassa est eorum barbaries, qui libros de Cælesti & Ecclesiastica hierarchia, ac Diuinis nominibus, huic Dionysio ascribunt. Cælestium hierarchia non modò multis inuisis & monachalibus nugis ferta est, sed etiam multis absurdis commentis & impijs speculationibus fœcetur. Libri autem de Ecclesiastica hierarchia, se multis postea seculis compositos fuisse clamant: quum iam ceremoniarum congerie adulterata esset Christianismi puritas. Liber autem de Diuinis nominibus, licet quædam non profus aspernanda contineat, argutias tamen magis spirat, quàm solidam pietatem.

CAPVT XVIII.

1 **H**EC Paulus digressus Athenis venit Corinthum.

2 **Et** nactus quendam Iudeum nomine Aquilam, Ponticum gerere, qui nuper venerat ab Italia, & Priscillam uxorem eius (eò quòd præcepisset Claudius omnes Iudeos Roma decedere) accessit ad eos:

3 **Et** quia eiusdem erat artificij, mansit apud eos, & operatus est: erant autem tabernaculorum opifices.

4 **Disputabat** autem in Synagoga per omnem sabbatum, suadebatque Iudeis pariter & Græcis.

5 **Quum** autem venissent à Macedonia Silas & Timotheus, coarctabatur spiritu Paulus, testificans Iudeis Christum esse Iesum.

1 Hæc historia vel vno isto nomine memorabilis est, quòd primordia continet ecclesie Corinthiæ, quæ sicuti meritis celebris fuit, tum propter hominum multitudinem, tum propter eximias dotes quibus ornati erant, ita crassis pudendisque vitis laborauit. Porò hic Lucas ostendit quanto eam labore quantumque periculis & difficultatibus Paulus acquisierit Christo. Quàm populosa vrbs fuerit Corinthus, quàm propter nobile emporium opulenta, deliciasque addicta fuerit, satis notum est. Sumpuosam verò & luxu refertam fuisse restat vetus prouerbium. Non omnibus adire Corinthum datum est. Cùm illuc ingreditur Paulus, quid obscuro spei concipere potest? Homuncio est incognitus, nullius faciendæ vel splendoris, nihil opum vel potentie ostendens, quòd immensus ille gurgis fiduciam eius & propagandi Euangelij studium non absorberet, hinc colligimus mirifica Spiritus Dei virtute fuisse instructum: & simul Deum cælesti non humano modo per eius manum operatum esse. Quare non frustra iactat Corinthios sigillum esse apostolatus sui. Bis enim cæci sunt, qui non agnoscunt in tam humili & contempta agendi ratione clarius resulsisse Dei gloriam. & ipse non ambiguum inuictæ constantie specimen edidit, quum omnium ludibrijs vexatus, vt erat contemptibilis apud superbos, recubuit tamen in vniu Dei præsidium. Sed operæpretium est singulas circumsstantias notare, vt eas ordine Lucas prosequitur.

1. Cor. 9. 11.

2 **I**VDÆVM nomine Aquilam.) Hæc non leuis fuit tentatio, quòd neminem inuenit Paulus Corinthi qui eum hospicio exciperet, præter Aquilam bis exulem, nam cùm ostiendus esset ex Ponto, relicta patria mare traiecerat, vt Romæ habitaret. Illuc rursum abire coactus fuerat Claudij Cæsaris edicto. Cùm tanta, inquam, esset vrbs commoditas, tanta copia, tam amœnus situs, tam multi etiam illic essent Iudei: Paulus non magis idoneum reperit hospitem, quàm hominem ex patria simul & alieno solo profugum. Si cum ingressu tam sordido conferimus ingentem fructum qui statim ex eius prædicatione emerit, longè illustrior reddetur Spiritus Dei potentia. Perpicere etiam licet, quomodo singulari consilio Dominus in suam gloriam & piorum salutem vertat, quæ videntur carni aduersa & inausulta. Nihil exilio miserum secundum carnis sensum, atqui longè optabilius Aquilæ fuit fieri Paulo socium, quàm vel Romæ vel in patria summos quosque magistratus gerere. Felix igitur ista Aquilæ calamitas nos admonet, Dominum melius sepe nobis consolare, dum nos durius affligit, quàm si nobiscum summa indulgentia ageret: & dū per dura exilia circumagitur, vt ad cælestem quietem nos deducat.

IVDÆOS omnes Roma decedere.) Valde acerba illius gentis conditio tunc fuit, vt mirum sit non omnes se se discelsisse à cultu Dei. Sed hoc magis mirum, quòd contra Cæsaris tyrannidem præualuit religio in qua educati fuerant. Vbi verò Christus solus iustitiz luxit, pauci ad eum conuersi sunt. Neque tamen dubito, quin Dominus consilio huc illuc per varias molestias agitari passus fuerit, quòd libentius, imò audius redemptionis oblatæ gratiam reciperent, sed maior pars, vt fieri solet, in suis malis obstinuit. pauci vt Aquila & eius vxor, se dociles præbuerunt sub Dei ferulis. Si tamen verum narrat Suetonius, Christiani nominis odio expulsi sunt, atque ita magnam partem exacerbare magis potuit calamitas, quòd falsè rei subiturbantur religionis, cui infesti erant, occasione.

3 **E**IVSDEM erant artificij.) Docet hic locus Paulum antequam Corinthum veniret, solitum fuisse manibus operari: neque id animi gratia, sed vt victum sibi labore manuaria quæreret. Vbi autè primùm didicerit, nescitur: Corinthi tamen præcipue laborasse, ex eius testimonio constat. Rationem verò exprimit, quòd Pseudopostoli, vt astute se insinuarent, gratis docebant, noluit igitur sanctus, vir illa in parte illis cedere, ne Christi Euangelium probro subiiceret. Cæterum colligere ex hoc loco promptum est, quocunque venisset, donec in assiduo docendi labore occuparetur, artem suam factitasse, vt inde victum quæreret. Chylosotomus dum Paulum lucorem fuisse tradidit, nihil assertit dissentaneum à Luca, quoniam tunc ex Pellibus conficit tæoria solebant.

1. Cor. 9. b.
13. c. 15.

DISPUTABAT in Synagoga.) Mirum est vnde obrepserit quod legitur in Latinis codicibus, Interpositum fuisse à Paulo Christi nomen: nisi quod forte lector quispiam, generalis sententiæ defectum suppleri voluit. Duo enim hic Lucas distinctè ponit: nempe quòd disputauerit Paulus apud Iudæos: deinde quòd post S. & Timothei aduentum, aperitus Christum profiteri cœperit. Esti autem probabile est, statim ab initio de Christo verba fecisse, quia omittere non potuit præcipuum cœlestis doctrinæ caput: id tamen non obstat quòd minus diuersa illi fuerit disputandi ratio. Iudæi igitur, hoc est suadere, accipio pro eo quòd est paulatim inducere. Significat enim meo iudicio Lucas, cùm Iudæi frigidè & insulse Legem tractarent, Paulum de corrupta perditâque hominis natura, de necessitate gratiæ, de Redemptore promissio, de modò obtinendæ salutis loquutum esse, vt illos expergescerent: hæc enim apta est & concinna ad Christum preparatio. Deinde cùm subiicit, Coarctatum fuisse Spiritu vt Iesum doceret Christum esse, sensus est, maiore vehementia fuisse impulsus, vt liberè palamque de Christo differeret. Ita videmus Paulum non semel omniâs neque eodem momento protulisse: sed temperasse suam doctrinam, prout occasio ferebat. Et quoniam vitiosishodie quoque est ea moderatio, fidos doctores prudenter expendere conuenit vnde exordium faciunt, ne præpostera confusâque ratio impediât ipsius doctrinæ progressum. Porro etsi in Paulo factis erant seruoris, nouo tamen addito subsidio redditum fuisse an-nosiore absurdum non est: non quòd pudore vel sociorum fiducia animum collegerit, sed quia quodammodo è celo has suppetias sibi missas esse reputabat. Ceterùm Coarctatio Spiritus non accipitur pro violento impulsu & extrinseco, vt loquuntur, quem admodum Phœbades & homines phanatici diabolico furore abripi solebant: sed ad solitum Spiritus Dei instinctum, qui in Paulo vigebat, plus accessit seruoris, vt noua Dei virtute impulsus fuerit, & tamen sponte sequutus sit Spiritum ducem. Quòd Paulus testatus est Iesum esse Christum, sic interpretor: Cùm de Redemptoris officio probè docuisset Iudæos, Scripturæ testimoniis palam fecisse hunc esse qui sperandus erat: quoniam in eum competere quæcumque Lex & Propheta Christo tribuant. Non ergo simpliciter asseruit, sed quasi solenni testificatione inuestigata, Iesum filium Mariæ euicisse illum Christum, qui futurus erat Dei & hominum Mediator, vt mundum ab interitu in vitam restitueret.

6 *Contradicientibus autem illis & blasphemantibus, excutiens vestimenta dixit ad eos, Sanguis vester super caput vestrum, Mandus ego posthac ad Gentes vadam.*

7 *Et migrans inde, intrauit in domum cuiusdam nomine Iustii, colentis Deum. cuius domus contigua erat Synagoga.*

8 *Crispus autem archisynagogus credidit Domino cum tota domo sua: multique Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.*

9 *Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo, Noli timere: sed loquere & nateas.*

10 *Propterea quòd ego sum tecum, & nullus manum tibi injiciet vt noceat: quoniam populus est mihi nullus in hac urbe.*

11 *Sedit autem ibi annum & sex menses, docens eos sermonem Domini.*

6 CONTRADICENTIBUS.) Ferebant vtrunque Paulum Iudæi, donec ad claram Christi prædicationem ventum esset. Hic verò erupit rabies. Ac noranda est loquutio, quòd scilicet à contradictione ad blasphemias vsque profiliunt. Sic enim vt plurimum accidit, dum sibi tantum licentiæ permittunt homines, vt gradatim diabolus ad maiorem eos amentiam inflammet, quò magis sollicitè cauendum est, nequa nos praua libido ad oppugnamdam veritatem sollicitet: præsertim nos horribile istud iudicium terreat, quo à duersus omnes rebelles fulminat Spiritus sanctus nos Pauli. Neque enim quòd Paulus excussis vestibus signum detestationis protulit, humana vel priuata fuit indignatio, sed zelus à Deo in corde eius accensus: imò Deus eum excitauit vindictæ suæ præconem, vt scirent hostes Verbi non imponè sibi cessuram contumaciam. De hoc execrationis symbolo aliquid dictum fuit 13. capite. Illinc petant Lectores. Summa est, grauius Deum offendi vbi sui contempit, quàm vllis sceleribus. & certè deplorati sunt profus homines, vbi vitium malorum omnium remedium conculcant, vel longè profligant. Iam sicut tolerabilis Deo non est rebellio contra verbum suum: ita nos maximè exacerbare debet. Hoc intelligo, dum velur ex professo impij in certamen cum Deo descendunt, & quasi se ad resistendum armant, quasi cœlesti tuba ad conflictum nos vocari: quia nihil turpius, quàm nois cessantibus impijs Deo palàm insultare: & quidem vsque ad probra & blasphemias.

SANGVIS VESTER.) Denuntiat illis Dei vindictam: quia sint inexcusabiles, neque enim vllam culpæ partem aliò transferre queunt, postquam spreta Dei inuitatione conati sunt extinguere vitæ lumen. Cùm igitur exitusj sui culpam sustineant, simul pœnam daturus asserit. Se verò mundum fore diceas, officio desunctum se esse testatur. notum est quid Dominus apud Ezechielem ministris suis omnibus præcipiat. Si non auertueris impio vt se conuertat, sanguinem eius è manu tua requiram. Paulus ergo, quia per ipsum minime steterat, quo minus respicerent Iudæi, se omni reatu securè liberat. His autem verbis monentur doctores, nisi rei sanguinis esse velint coram Domino, pro virili satagendum esse, vt errantes in viam redicant, nec quicquam sinant per incitium perire.

AD GENTES VADAM.) Quoniam summa alioqui fuisset in Iudæis docilitas, debuit tamen Paulus docendis Gentibus operam impendere, quibus ordinatus erat Apostolus & minister. sed hic transitum exprimit, quò se Iudæis contumacibus profus subduceret. Hæc enim illi docendi ratio fuit, vt à Iudæis exordium faciens, Gentes in fidei societatem illis coniungeret: atque ita promiscuè ex vtriusque vnum emicret Ecclesiæ corpus. vbi inter Iudæos ablata erat spes profectus, solæ Gentes restabant. Sensus est igitur, proptia hæc editate spoliandos esse ac priuandos, vt ad Gentes transferatur: atque ita vulnerari, partim vt metu perculli, imò confusi redirent ad sanam mentem: partim vt Gentium æmulatio ad pœnitentiam eos stimulet. Verùm quia insanabiles erant, in hoc tantum valuit ignominia, vt in desperationem iuerent.

7 MIGRANS INDE INTRAVIT.) Non ideo mutauit Paulus domicilium quòd habebat cum Priscilla & Aquila, quòd eum contubernij redere: sed quò se familiarius insinuaret Gentibus, nam hunc Iustium, cuius meminit Lucas, hominem gentilem potius quàm Iudæum fuisse suspicor. Nec obstat Synagoga vicinitas: dispersi enim erant Iudæi, vt illis minime daretur certa verbis regio ad habitandam. imò videtur data opera domum Synagoga contigua elegisse Paulus, quò magis pungeret Iudæos. Hæc sententiâ confirmat elogium quòd iusto adscribitur,

nempe fuisse Dei cultorem. Etsi enim apud Iudæos non ita vigeat sincera religio: quia tamen Dei cultum omnes profitebantur, videri poterat pietas communiter locum habere in tota gente, quia autem apud Gentiles ratum erat Deum colere: si quis propius ad veram pietatem accesserat, illi tribuitur singulare hoc testimonium, quod idololatriæ opponitur. Corinthios etiam quos paulò post Lucas commemorat, è Gentibus fuisse existimo. Ne tamen prorsus omnifrustru caruisse patrem Pauli apud Iudæos, ex illis duobus recenseret Lucas qui crederent: Crispum & Solthenem: de quibus etiam Paulus loquitur prioris ad Corinth. capite, nam in salutatione Solthenem sibi collegam associat: Crispum deinde à se baptizatum fuisse dicit. Archinagagorum interpretor, non qui solus præfret: quia & Solthenes eodem paulò post titulo ornatur: sed vnum ex primariis.

1 Cor. 1.
2. 1. b. 14.

9 DIXIT AVTEM DOMINVS.) Etsi Paulum merito ad pergendi constantiam animare poterat doctrinæ suæ fructus, cum aliquos quotidie Christo lucrifaceret: accedit tamen ad eius confirmationem caleste oraculum. vnde colligimus proposita illi fuisse magna certamina, & acriter variis modis fuisse agitatum. Neque enim temerè vaquam sua oracula Dominus profudit: nec Paulo quotidianum fuit habere visiones: sed hoc remedij genere vltus est Dominus, cum id necessitas exigeret: & res ipsa ostendit, ingentem negotiorum molem incubuisse sancto viro, sub qua non modò sudaret, sed etiam propè fatisceret, nisi fuisset nouo subsidio erectus ac recreatus. nec verò frustra commemorat suum aduentum fuisse contemptibilem, & illic in timore & tremore se versatum esse. Equidem sic stauo, mirabilem Spiritus efficaciam qua iam ante præditus erat Paulus, oraculo cum fuisse adiutum. Porò cum visiones à somnis Scriptura distinguar, quemadmodum ex 12. Num. cap. patet: Visionis nomine significat Lucas cum in eccliam raptus esset Paulus, obiectam illi fuisse certam speciem ex qua Dei præsentiam agnosceret. Certè Deum aliquo signo apparuisse, dubium non est.

1 Cor. 2. 3. J
Num. 12.
5.

NOLI TIMERE.) Ostendit hæc exhortatio, Paulo fuisse timendi causam, nam rebus tranquillis & lætis, superuacuum esset metum corrigere: ac præsertim in homine tam voluntario & alacri. Porò quum Dominus, vt seruum suum habeat fideliter & strenuè officio fungentem, à metu cohibendo incipit: hæc colligimus puræ & liberæ Euangelij prædicationi magis aduertum nihil esse quàm pusilli animi angustias. Et sanè experientia ostendit nullos esse fidos & cordatos Verbi ministros, quibus obstat hoc vitium: eos verò demum ritè ad docendum esse comparatos, quibus datum est animi fortitudine superare quodvis discrimen, qua ratione ad Timotheum scribit, non esse datum Euangelij præconibus spiritum timiditatis: sed potentis, & dilectionis, & sobrietatis. Notanda igitur est ista verborum connexio, Ne timeas, sed loquere: quæ perinde valet ac si dictum esset, Non te impediatur metus quominus loquaris. Ceterum quia non prorsus elingues nos reddit timiditas, sed contractos tenet ne purè & ingenuè quod opus est loquamur, vt trunque Christus breuiter attrigit: Loquere, inquit, & non taceas: hoc est ne dimidio tantum ore, vt fertur vulgari proverbio. Atqui his verbis præscribitur communis regula Verbi ministris, vt simpliciter & sine furo vel simulatione exponant quicquid Dominus Ecclesiæ suæ vult esse notum: imò nihil dissimulent quod ad Dei ædificationem vel profectum valeat.

1 Tim. 4.
b. 7.

10 PROPTEREA QVOD EGO SVM.) Prior ratio cur Paulus subactò metu securè & intrepidè munus suum peragere debeat, quòd Deum habet stantem à parte sua, cui respondet gloriatio Dauidis, Si ambulauero in medio vmbræ mortis, nihil timebo mali: quia tu mecum es. Item, Si me circumstet castra, &c. Quæritur an non alibi quoque Deum præsentem sensisset: sicuti variis in locis eius auxilium sæpius experire erat. Generalis enim & perpetua est promissio, Ego vobiscum sum vsque ad consummationem seculi. nec diffidere fas est, quoties eius vocationi obsequimur, quin nobis ad futurum sit. Sed Domino infrequens non est, quod se in omnibus negotiis facturum promisit, ad species accommodare, dum res ita postulat, & scimus, vbi in rem præsentem ventum est, desiderato auxilio nos magis affici. Adde quòd ista duo membra simul coherent, Ego tecum sum, & Nemò tibi nocebit. Accidit enim interdum vt nobis auxilietur Deus, & tamen opprimat nos in speciem suam: vt Paulum ne in morte quidem ipsa deleruit. hæc verò peculium manus suæ tutelam promittit, qua regatur ab hostium impetu. Sed quæritur an Paulo necessaria talis confirmatio fuerit, quem ad pericula quænis obeunda voluntarium esse decebat. Quid enim si fuisset moriendum: an ideo timori succumbere licuit? Respondeo, si quando pronuntiet Deus salus & incolumitas ad tempus fore seruos suos, id minimè ob stare, quin se ad mortem fortiter obeundam comparent, sed quemadmodum inter vile & necessarium distinguimus: ita notandum est promissiones quasdam esse, quibus si careant fideles, penitus deficere necesse est: alias autem superaddi cum ita expedit: quibus sublaris, quia nihilominus constat Dei gratia, non concidit piorum fides. In hunc modum securus iubetur esse Paulus: quia hostes illum non attingent, quòd si opprimendus tunc fuisset illorum violentia, repudiationi minimè cessisset, verum hinc quoque illi animum & audaciam crescere voluit Deus, quòd periculi expertus futurus erat. Si quando nobis eorum qui indulget Dominus, non sperandum esset tale infirmitatis nostri solatium, interim ad vitiosos omnes carnis metus calcandos, nobis hoc vnum sufficiat: quandiu sub eo militamus, non posse nos ab eo deserere. Cum autem dicitur, Nemò insurget vt tibi noceat, non intelligit Dominus illum à vi & tumultu inimicem fore, quem deinde capitaliter aggressi sunt Iudæi: sed sensus est, irritos fore eorum conatus: quia ex illorum manibus saluum eripere Deus statuerat. Itaque vt victoria potiamur, alacriter pugnandum.

1 Sa. 33. a. 4.
Ibid. 2. 7.
2. 4.
Math. 1. 8.
d. 10.

QVONIAM POPVLVS.) Secunda fiduciæ sumendæ ratio, quòd magnam & populosam ecclesiam illic excitare Deus velit, quanquam dubium est an hoc membrum ex proximo pendeat: aptè enim fluat hoc modo contextus, Quoniam Pauli opera & manu Deus magnam ecclesiam colligere decreuit, minimè passurum vt eius laborem hostes abrumpanr. ac si dixisset, Ego tibi succurram, ne populo meo desis, cui te ministrum destinaui. Ego quidem hanc expositionem libenter amplector, non adduci in medium rationes diuersas quæ seorsum legendæ sint: sed ita distingui, vt inter se coherent. Porò Dominus populum suum vocat, qui licet merito tunc alienus posset censeri: quia tamen scriptus erat in libro vitæ, & mox in familiam cooptandus, non improprie ornatur hoc titulo. Scimus enim extra gregem ad tempus vagari multas oues, sicut ouibus multi lupi permixti sunt. Ergo quòd Dominus paulò post acquirere sibi decreuit, respectu futuræ eorum fidei in populo suo iam agnosci. Sed meminerimus inferi in Christi corpus, qui æterna Dei adoptione ad illud pertinent: sicuti scriptum est, Tui erant, & tu mihi eos dedisti.

Ioh. 17.
3. 6.

IT SEDET ILLE ANNUM.) Nusquam alibi legitimus tam longam innotam Paulum sponte transisse: & tamen ex duabus eius Epistolis apparet: non modò innumeras molestias illi fuisse tolerandas: sed et superbia & ingratitude populi, multa indigna perpeffum esse. Ita videmus nullam fuisse militiæ partem, in qua non mirè Dominus eum exercuerit. Colligimus etiam quàm ardua sit & laboriosa Ecclesiæ ædificatio: cum in iaciendis vnius fundamentis, præstantissimus architectus tantum temporis consumpserit: neque enim opus à se cõpletum fuisse iactat:

iactat: sed alios à Domino submissos, qui super fundamentum suum extruerent: sicuti postea iacit, se quidem plantasse, Apollon verò rigasse.

12 *Porro cum Gallio proconsulatum Achaiae gereret, insurrexerunt uno animo Iu-
lum, & adduxerunt eum ad tribunal,* in Pau-

13 *Dicentes, Contra Legem hic suadet hominibus colere Deum.*

14 *Cum autem Paulus iam pararet aperire os, dixit Gallio ad Iudaeos, Si qua iniuria est aut facinus malum, à Iudaei, merito vos sustinerem.*

15 *Si verò questio est de sermone & nominibus & lege vestrate, vos ipsi videritis iudex enim horum nolo esse.*

16 *Et amouit eos à tribunali.*

17 *Apprehensum autem omnes Graeci Sosthenem principem Synagoga, percutiebant ante tribunal: neque quicumque eorum Gallioni curae erat.*

12. CVM GALLIO.) Vel mutatio proconsulis Iudaeis addidit animos, vt audacius insolescerent: vt improbi ac proterui homines rebus nouis ad tumultuandum abuti solent: vel propitium sibi iudicem fore confisi, quietem & silentium integri anni subito ruperunt. Summa autem accusationis est, quòd peruersum Dei cultum inducere conetur Paulus contra Legem. Iam quaeritur, Legemne Moïsis, an ritus imperio Romano visitatos designent. Quia hoc posterius frigidum mihi videtur & coactum, illud magis amplector, Paulum hoc crimine grauasse, quòd cultum diuinitus in Lege diuina praescriptum violaret, idque nouitatis exprobandae consilio. Ac iure quidem damnandum foret Paulus, si tale aliquid tentasset. sed cum certo certius sit, perfidè & sceleratè sanctum virum fuisse calumniatos, malam causam honesto praetextu tegere studuerunt. Scimus quàm feuerè praecipit in Lege Dominus, qualiter à suis coli velit. Ergo ab ea regula discedere, sacrilegium est. Sed cum Legi nihil vnquam addere vel detrachere in animo habuerit Paulus, iniuste trahitur in hoc crimen. vnde colligimus quamlibet iuste & inculpate se gerant fideles, falsam tamen infamiam non effugere, donec ad se purgandos admitti fuerint. Atqui non modò indignè & mendaciter traductus fuit Paulus ab aduersariis: sed cum resellere eorum impudentiam, & falsa probra diluere vellet, praecipis illi fuit sermo à Proconsule. Itaque à tribunali sine vlla defensione discedere coactus est. Causae verò cognitionem repudiat Gallio, non odio Pauli, sed quia de religione cuiusque provinciae ius dicere non erat ex officio Praesidis. Nam cum ad suos ritus cogere non possent Romani gentes sibi subiectas: ne tamen viderentur probare quod ferebant, suos magistratus vetabant hanc iurisdictionis partem attingere. Hinc videmus quid faciat verè pietatis ignorantia in ordinando cuiusque Reipub. vel imperij statu. Hoc praecipuum esse fatetur omnes, vt vigeat & floreat religio. Iam vbi cognoscitur verus Deus, certaque tenetur eius colendi regula, nihil magis æquum est, quàm quod sua Lege praecipit Deus: nempe vt qui praesint cum potestate, contrariis superstitionibus abolitis, purum veri Dei cultum asserant. Sed cum Romani fastu solum & pertinacia ritus suos seruaerent, nulla autem illis constaret certitudo vbi nulla erat veritas: hoc vni optimum compendium fore putarunt, si prouincialibus liberum viuendi morem permitterent. Atqui nihil magis absurdum, quàm hominum arbitrio Dei cultum permittere. quare nò sine causa mandauit Deus per Moïsem, vt rex proprium sibi Legis volumen describi curaret: quo scilicet probè edoctus fideique suae certior, maiore animo tuendum susciperet quod rectum esse certò sciebat.

15. DE SERMONE & nominibus.) Malè digesta est verborum congeries: sed Gallio ira de Lege diuina contemptim loquitur, ac si Iudaica religio verbis tantùm & superuacuis quaestionibus constaret. & sanè vt gens erat rixosa, minime dubitandum est quin multi se ipsos & alios superuacuis nugis turbarent. Imò ad iudicium quid illis exprobet Paulus pluribus locis, praesertim in epistola ad Titum. Excusatione tamen dignus non est Gallio, qui vnà cum eorum curiositate sacram Dei Legem subannat. Nam vt friuolis logomachiis aniam praecidere oportuit: ita rursus vbi de cultu Dei agitur, sciendum est non de verbis certari, sed rem tractari omnium maximè seriam.

17. APPREHENSVM omnes Graeci Sosthenem.) Hic est Sosthenes, quem Paulus honorificè socium sibi adiungit initio prioris Epistolae ad Corin. Quanquàm autem nulla eius mentio antea facta fuit inter fideles: probabile tamen est vnum tunc fuisse ex Pauli comitibus & aduocatis. Quænam autem furia Graecos impulit vt in eum violenter omnes irruerent, nisi quòd filiis Dei quasi fatale est mundum habere aduersum & insensum causam incognitam? eorum non est cur hodie nos turbet ista indignitas: dum videmus vndique miseram Ecclesiam oppugnari. Ad hæc humani ingenij prauitas quasi in tabula nobis pingitur. vt demus meritò exosos passim fuisse Iudæos: cur tamen iracundiam suam Graeci potius in Sosthenem conuertunt hominem modestum, quàm in auctores tumultus, qui Paulo sine causa molesti erant? Nempe hæc ratio est, quòd vbi non reguntur homines Dei Spiritu, quasi arcano naturæ instinctu rapiuntur ad malum. Fieri tamen potest, vt Sostheni tam fuerint infesti, credentes improbis hominibus praebuisse hospitium ad seditionem mouendam.

NEQUE QUIQUE BOR. GALL.) Cessatio ista non tam Proconsulis ignauiae imputari debet, quàm Iudaicæ religionis odio. Optassent Romani sepultam esse veri Dei memoriam. Atque aded cum omnibus Afiæ & Graeciae idolis vota nuncupare & soluere apud eos licitum foret, Deo Israel sacra facere capitale erat. Denique in eorum minus superstitionum omnium licentia, non nisi vera religio excipiebatur. Hinc fit vt ad Sosthenis iniurias dissimulet Gallio. Professus nuper erat se iniurias, si quæ factæ essent, vindicarum: nunc hominem innoxium ante tribunal suum verberari patitur. Vnde ista tolerantia, nisi quòd Iudæos omnes muris vulneribus concidere cuperet, vt simul extringeretur religio? Sed cum per os Lucae, Spiritus Gallionis incuriam damnet, quia hominem iniuste afflictum suo praesidio non subleuat: longè minus excusabiles se fore sciant magistratus nostri, si conuiuant ad iniurias & maleficia, si malorum petulantiam non cohibeant, si non porrigant manum oppressis. Quòd si ignavos & desides manet iusta damnatio, quàm terribile impendit iudicium perfidis & malignis, qui malis causis fauendo, & indulgendo sceleribus, quasi erecto vexillo impunitatis, stabella sunt ad incitandam nocendi audaciam?

18 *Paulus verò deinde commoratus dies multos, valedictò fratribus ab nauiganis in Syriam, comitantibus eum Priscilla & Aquila, cum sibi rotundisset capus in Cenchreis: habebat enim votum.*

19 *Deuenitque Ephesum, ubi eos reliquit. Ipse vero ingressus Synagogam, disputabat cum Iudæis.*

20 *Rogantibus autem eis ut plus temporis maneret apud eos, non auerit.*

21 *Sed uale dixit illis, dicens, Oportet me omnino festum quod instat, agere Ierosolymis: sed iterum reuertar ad uos Deo uolente. Et soluit Epheso.*

22 *Quinque descendisset Cæsaream, ascendissetque et saluasset ecclesiam, descendit Antiochiam.*

23 *Ei commoratus illic aliquantum temporis, profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem ac Phrygiam, confirmandis omnibus discipulos.*

18 COMMORATUS dies multos.) In eo se profert Pauli constantia, quòd terrore non fugatur, ne rudes ad huc infirmò, que discipulos subito & immaturo discessu conturbet. Sæpius alibi legitur, cum flagrant in eâ persecutiones, statim fugisse. qui sit ergo ut Corinthi subsistat: nempe cum videret sua presentia stimulari hostes ut in totam ecclesiam ferirent, non dubitauit suo discessu pacem & quietem fidelibus redimere: nunc autem ubi fixatam eorum malitiam videt, ne gregi Dei noceant, eos irritare mauult, quàm cedendo nouam ferociendi occasionem dare. Porro hæc tertia fuit profectio, quam Paulus Ierosolymam suscepit. Damasco enim profectus, semel ascendit ut Apostolis innotesceret. Secundò autem missus est cum Barnaba, ut controuersiam transigeret de ceremoniis. nunc qua de causa tam longum & laboriosum iter confecerit, vnde mox reuertit in animo habebat, non refertur à Luca.

19 QVVM SIT rotondisset caput.) De Aquila an de Paulo id dicatur, incertum est: neque magnopere interest. Quamquam de Paulo libenter interpretor: quia mihi verisimile est hoc Iudæis, ad quos venturus erat, dedisse. Certè votum ceremoniale non fuisse priuatim ab eo conceptum, ut Deo cultum aliquem præstaret, pro confesso sumo. Sciebat temporale fuisse quod sub Lege mandauerat Deus veteri populo. nos verò scimus quàm sedulo doceat regnum Dei non esse situm in externis illis elementis, & quàm acriter illorum abrogationem urgeat. Absurdum sanè fuisse ea religione, qua alios omnes soluebat, suam ipsius continentiam obstringere. Siquidem rotondum non alium ob finem, nisi ut Iudæis adhuc rudibus, nec dum uite eductis, se accommodaret: quemadmodum testatur, ut eos qui sub Lege erant lucrificaret, se voluntariam Legis, à qua liber erat, subiectionem obisse. Si quis obiciat, non licuisse votum simulare, non ex animo conceperat: responso in promptu est, quòd ad purificationis substantiam nihil eum fisset egisse: ceremonia in verò quæ adhuc libera erat, adhibuisse: non quasi Deum cultum exigeret, sed ut rudibus aliquid concederet. Idèò ridiculi sunt Papistæ, dum hinc vouendi exemplum eliciunt. Paulum nulla ad vouendum religio induxit: isti verò fictitium Dei cultum in votis locant Paulum temporis ratio cogebat ad seruandos legales ritus, isti non aliud proficiunt, nisi ut Christianam Ecclesiam, cui pridem sua constat libertas, superstitione implicent. Longè enim aliud est obsoletas ceremonias in vsum reuocare, quàm eas adhuc superstitiose tolerare, donec paulatim in desuetudinem abierint. omitto quòd clericalem suam tonsuram Papistæ frustra & ineptè cum purificationis symbolo comparant, quòd Deus in Lege probauerat. Sed quia minimè necessaria est longior refutatio, nobis hoc vnum sufficiat: Paulum ut infirmos Christo adduceret, saltem ne eos offenderet, voto se obligasse, quòd fiebat coram Deo nullum esse moment.

20 INGRESSVS Synagogam.) Quod vestem suam in signum detestationis Corinthi excussit, non ideo factum est: docet hic lucus, quòd totam gentem abiiceret: sed quos perditæ oblationis iam expertus erat, nunc de integro ad Ephesios accedit, periculum facturum an plus apud ipsos obedientiam reperiret. Porro mirum est quòd cum ex Lucæ relatu appareat, in hac Synagoga placidius quàm alibi vsquam fuisse auditum atque etiam rogatum fuisse ut maneret, eorum tamen precibus morem non gesserit. Hinc certè coniciere promouum it quòd prius dixi, grauem illi fuisse causam cur Ierosolymam celeriter ascenderet. Ipse etiam propterandum sibi ostendit, dicens, Oportet me festum quod instat, Ierosolymis agere. Nec dubium est, quin rebus diligenter illic compositis discesserit cum bona eorum pace & venia: & ex Lucæ verbis colligere licet, exultationem fuisse acceptam, ne eos offenderet repulsa. Ceterùm, notare operæpretium est, ubi spes profectus oblata est solito melior, tanquam Dei manu ad alia atque alia negotia nos trahi: ut discamus nos eius arbitrio regendos tradere.

21 FESTVM quod instat.) Quod de voto nuper attingi, ad diem quoque festum pertinet. neque enim pietatis officio erga Deum volebat Paulus defungi: sed conuentum celebrare, in quo plus proficere poterat quàm aliis anni temporibus. Quanti enim faceret dierum discrimen, vel vna epistola ad Galatas locuples est testis. Notandum verò est quòd de reditu nihil promittit, nisi hac exceptione interposita, Si Domino placuerit. Fatemur quidem omnes non posse nos nisi eius dictu vel digito vnum moueri: sed quia tantum arrogantia in hominibus passim regnat, ut quiduis præterito Deo statuere non modò in futurum tempus, sed etiam in multos annos audeant: meditanda nobis sæpe est hæc religio & sobrietas, ut discamus consilia nostra Dei arbitrio & prouidentia subiicere: ne si deliberemus ut solent qui fortunam sibi videntur sub manu habere, iustas demus temeritatis nostræ poenas. Ersi autem non tanta est in verbis religio, quin liberum nobis sit dicere, hoc vel illud facturos: vile tamen est formulis loquendi assuescere, que nos commonefaciant gressus omnes nostros dirigere à Deo.

22 QVVM DESCENDISSET Cæsaream.) Quamquam vno verbo recitat Lucas Paulum Ierosolymæ saluasse ecclesiam: certum est tamen magna aliqua necessitate illum fuisse pertractum. Et tamen ex contextu colligere licet, non diu subsistisse Ierosolymæ: fortè quia successus rerum quas agitabat, spei eius & voto non respondit. Porro iter eius in reditu non octiduum nec sterile fuisse declarat, dicens confirmasse omnes discipulos: haud dubiè non parua molestia, quia per multos circuitus deflectere coactus est. nam particula καὶ πάντας, continuam seriem designat. Iam qua ratione vocentur Discipuli qui Christo nomen dederunt, & fidem Euangelij professi sunt, alibi diximus: quia scilicet nulla est sine recta institutione pietas. Habebant quidem illi suos pastores sub quibus proficerent: sed quòd maior erat Pauli authoritas, & quòd excellentiore Spiritu pollebant, ex eius transitu non parua accessit confirmatio: præsertim cum in fundandis omnibus illis ecclesiis princeps fuisset architectus.

23 Iudæis autem quidam Apollus nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, deuenit Ephesum, potens in Scripturis.

25 *Hic erat institutus in via Domini, & seruens Spiritu loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Domini: sciens tantum Baptisma Ioannis.*

26 *Atque hic cepit liberè loqui in Synagoga. Quem cum audissent Priscilla & Aquila, assumpsērunt illum, & exactus ei expoſuerunt viam Dei.*

27 *Cum autem vellet ire in Achaïam, exhortati fratres scripserunt discipulis vt susciperent illum. Qui cum venisset, contulit multum eis quicquid dederant per gratiam.*

28 *Vehementer enim Iudeos reuincebat publice, ostendens per Scripturas Iesum esse Christum.*

24 **IUDÆVS** quidam.) Hoc Dei providentiæ meritò tribuendum est, quòd dum Epheso Paulus abire cogere-
tur, in eius locum submissus est Apollos, qui iacturam absentis illius sarciret. Huius autem hominis quale fue-
rit principium tenere refert, quom apud Corinthios etiam fuerit Pauli successor, ac tam præclare se gessit, fide-
lèmq; & strenuam operam nauarit, vt Paulus eum quasi singulatè collegam honorificè celebrat. Ego plàtavi,
inquit, Apollos rigant. Item, Hæc in me & Apollo transfigurauit. Duobus autem primùm elogis eum com-
mendat Lucas, quòd eloquens esset ac potens in Scripturis. zelum deinde, sicemque & constantiam ad-
iicit. Etsi autem verè negat Paulus regnum Dei in sermone esse positum, & ipse frigidè laude caruit: non
est tamen fermocinandi dexteritas, qualem hic prædicat Lucas, (spemenda præterit vbi nulla pompa vel os-
tentatio ex verborum splendore capatur: sed sine furore & ambitione, sine ampullis & curioso artificio
rem quæ agitur, disertè explicare satis habet, qui docendi personam sustinet. Eloquentia caruit Paulus: voluit
scilicet Dominus primario Apostolo hanc virtutem deesse, quo splendidiore in iudi & incondito eius sermone
vis Spiritus fulgeret. Et tamen ea loquendi facultate instructus erat, quæ ad illustrandam Christi nomen, &
asserendam saluic doctrinam sufficeret. Cæterum, vt varia est ac multiplex donorum Spiritus distributio, non
obstitit Pauli infantia, si ita vocare libet, quominus disertos sibi ministros Deus eligeret. Porrò ne eloquen-
tiam Apollo profanam, vel inanem & futilem fuisse quis putaret, Lucas cum maiori eam virtute coniunctam
fuisse dicit nempe quòd potens fuerit in Scripturis. quo verbo non tantum interpretor, probè & solidè fuisse
in Scripturis exercitatum: sed v. m. earum & efficaciam tenuisse, vt illis armatus, in omnibus pugnis esset super-
rior. Atque hæc, in eo iudicio, Scripturæ potius quàm hominis laus est, quòd tum ad veritatem asserendam, tum
ad refellendas Saranæ fallacias satis supèrque valeat.

25 **HIC ERAT** institutus.) Cum hoc elogio parum congruere videtur quòd paulò pòst subiicit Lucas, eum
tantum nouisse Baptisma Ioannis. sed posterius hoc membrum vice correctionis additum est. Interea facilè
hæc duo inter se conueniunt: quòd tenuerit Euangelij doctrinam, quia & Redemptorem sciebat mundo esse
exhibuit, & de gratia reconciliationis probè sincereque edoctus erat: & tamen non nisi Euangelij rudimen-
tis imbutus fuit, quatenus ferebat Ioannis institutio. Ioannem enim inter Christum & Prophetas quasi
medium fuisse scimus: & de eius officio tum pater Zacharias in suo Cantico, tum Angelus ex Malachiè va-
tacinio disseuit. Certè cum facem Christo prætulerit, & eius virtutem magnificè exposuerit, meritò dicitur
eius discipuli habuisse Christi noticiam. Adhæc obseruatu digna est loquutio, Sciuisse Baptisma Ioan-
nis. nam inde colligimus quisnam verus sit Sacramentorum vsus: vt scilicet nos in certum aliquod doctrinæ
genus inciderit, vel quam semel amplexi sumus fidem fanciant. Certè à doctrina auelli, nefas est & impia pro-
fanatio. quare vt ritè admittuntur Sacramenta, vocem cælestis doctrinæ illic resonare necesse est. Quid
enim est Baptismus Ioannis? Totum eius ministerium complectitur Lucas hoc nomine: non tantum quia
Baptismo annexa est doctrina, sed etiam quia eius fundamentum & caput est, sine qua inanis & mortua ce-
remonia foret.

FERVENS Spiritu loquebatur.) Hic alia laude ornatur Apollos, quòd sancto zelo flagauerit ad docendum.
Doctrina sine zelo, vel gladius est in manu furiosi, vel frigida & sine vsu iacer, vel prauæ ostentationi seruit.
Videmus enim ex hominum doctis, alios ignauos torpere: alios, quòd deterius est, ambitione iactari: alios,
quòd omnium est pessimum, contentionibus & rixis turbare Ecclesiam. insipida ergo erit doctrina, in qua
non vigeat zelus. Cæterum, meminere Scripturæ priorè loco positam esse à Luca, quæ est: zeli
moderat o. scimus enim multos inconsideratè ferere: quemadmodum Iudæi peruerso Legis studio contra E-
uangelij instantiam. & hodie videmus quàm furioso impetu æstuent Papiæ, quos temerè concepta opinio
infigit. Ad sit ergo scientia moderatrix quæ zelum regat. Iam verò feruor dicitur dilisse causa diligentia, &
quòd Apollos sedulo ad docendum incubuit. quòd si vir ille nondum ex cæcè perferèdique in Euangelio edo-
ctus, tam sedulo & liberè Christum prædicauit: quid sibi excusationis fore sperant, quibus clarius & plenius
innotuit quòd adhuc illum latebat, nisi conentur pro sua virili Christi regnum promouere: Feruorem Spiritui
ideo attribuit Lucas, quòd rarum est ac peculiare donum: neque enim Interpretor, Apollo mentis suæ instin-
ctu fuisse concitatum, sed Spiritus sancti impulsu.

26 **QUEM** CVM audissent.) Quàm sibi addicti non sint Aquila & Priscilla, nec alienæ virtuti inuideant, hinc
apparet, quòd familiariter & priuatum tradunt homini facundo quæ deinde in publicum proferat. non polle-
bat eadem gratia qua ille, & fortè in cætu fuissent contempti, porò quem vident tam eloquentis quàm
Scripturæ vsu melius instructum, cupidè adiuuanti ta vt sileant ipsi, solus ille audiatur. Rursum non vulgaris
fuit modestia Apollo, qui se non tantum ab opifice manuario, sed etiam à fœmina doceri & expoliri passus
est. Potens erat in Scriptura, & illis longè superior: sed quò ad complementum regni Christi, extremam ei ma-
num apponunt, qui videri poterant non satis idonei ministri. Videmus etiam tunc non tam alienas fuisse à ver-
bo Dei mulieres, vt eas Papiæ habere volunt: quandoquidem vnum ex primis Ecclesiæ doctis: à fœmina
videmus fuisse institutum. Memoria tamen quòd dixi tenendum est, Priscillam domi & inter priuatos parietes
functam fuisse hoc magisterio, vt præteritum à Deo & à natura ordinem minime labefactaret.

27 **QUEM** VELLET in Achaïam.) Quo consilio Achaïam petere velle Apollos, non exprimit Lucas. priu-
ato tamen commodè non fuisse illectum, sed quòd vberior in propagando Euangelio finctus illic se osten-
deret, ex contextu colligimus: eò quòd sua exhortatione ipsum magis incitauerint fratres, & currenti addide-
rint calcem, quòd profectò non erant facturi, nisi ex communi Ecclesiæ bono. Eiat enim absurdum, nisi melior
oblata esset compensatio, precibus suis aliò ablegare hominem, cuius fideli operam vsu fuerant; & in poste-
riori sciebant opus sibi fore. Scripsisse autem Ephesios fratres Achaïcis interligo, non tantum vt hominè ho-
spitaliter exciperent, sed vt ad munus docendi admitterent. Hæc verè sancta est commentatio, dum optimum
quemque testimonio suffragioque nostro euehere studemus: ne Spiritus sancti dona, quæ apud singulos depo-
sunt in Ecclesiæ ædificatione, sepulta iaceant.

1. Cor. 3. b.
6. 4. b. 6.

Juc. 1. g. 78
1bid. b. 16.
& 17.
Malac. 2. 2

QUVM VNISET.) Hoc fratribus qui iam fecerant experimentum, p̄xiuifum fuerat, dum hortati sunt, vt se ad iter animo conceptum accingeret. Quidd̄ autem contulisse dicit fidelibus, duobus modis accipere licet: vel quòd appetitus tulit minus bene instructis, & eos adiunxit in frangendam hostium pernicaciam. neque enim cuiusvis erat habere in promptu armæ ad subeundum difficile contra veteranos hostes certamen, quòd nisi coacti nunquam cessissent: vel quòd illis fuerit subsidio, ne eorum fides contradictione hostium pericula, labalaceret: quòd plerumque accidere infirmis solet. Ego vtroque modo adiutos fuisse interpretor: vt duces habentes penum & exercitum, superiores essent in conflictu. deinde vt noua futura stabiliretur eorum fides, vt esset extra vacillandi periculum. Videtur præterea notare Lucas, strenuitate eius & constantia fratres fuisse adiutos, dum publicè cum Iudeis disputasse commemorat. erat enim hoc zeli & fiducia lignum, lucem non fugere. Quidd̄ habitum in sententiæ clausula, Per gratiam: vel cum proximo verbo, Crediderunt, coheret: vel referri debet ad subsidium quòd fratribus a tulit. Prior interpretatio nihil habet difficultatis. sensus enim erit, fideles illuminatos fuisse Dei gratia, vt crederent: ac si dixisset, Fratres qui Dei beneficio iam ad fidem vocati sunt, in melius fuerunt prouecti. Videtur tamen alter contextus magis quòd drare, quòd Apollos gratiam qua præditus erat, cum fratribus communicando, eos adiuuerit. Ita, Per gratiam tantumdem valebit, atque secundum mensuram gratiæ acceptæ.

28 IUDÆOS reuincibat.) Hinc apparet quorsum spectaret facultas illa, quòd potens esset Apollos in Scripturis: impe quia valida illi & efficax probatio suppetebat coarguendis hostibus. Breuiter etiam exponitur status disputationis, Iesum esse Christum. Controuerfia enim apud Iudæos hoc cuebat, Promissum esse Christum liberatorem, sed illis non facile erat persuadere, Iesum filium Mariæ hunc esse Christum, per quem oblata esset salus. Oportuit igitur Apollos sic d̄ serere de officio Christi, vt Scripturæ testimonia probaret in filio Mariæ impleta esse: que inde Christum esse colligeret. Testis est præterea hic locus, vtilem esse Scripturam non modo ad docendum, sed etiam ad frangendam eorum obstinationem, qui sponte non sequuntur. neque enim satis firmi sunt fides nostra, nisi clara illic extaret eorum demonstratio, quæ ad salutem cognitum necessaria sunt. Ceterū Lex & Propheta tantum habebant lucis, vt inde peripicue probauerit Apollos Iesum esse Christum, quòd rem digito monstraret. hoc saltem efficere debet Euangelij accessio, vt ex tota Scriptura, plena Christi cognitio petatur. Quare detestabilis est in Deum contumelia, quòd Papistæ Scripturam obscuram esse & ambiguam insimulant. quorsum enim loquutus esset Deus, nisi liquida multaque in eius verbis se proferret veritas? Quòd autem inde inferunt, standum esse Ecclesiæ authoritati, neque ex Scriptura disputandum esse cum hæreticis: abundè à Luca refellitur eorum cauillum, nam cum nihil Iudæis fuerit pertinacius, minime timendum est, ne quibus armis fretos illos conuictis, eadem nobis aduersus quoslibet hæreticos sufficiant: vt opte que nobis victoriam conferunt aduersus diabolum, errorum omnium principem.

CAPVT XIX.

- 1 **A**CTVM est autem quum Apollos esset Corinthi, vt Paulus peragratis superioribus partibus venit Ephesum, & reperit quibusdam discipulis dicit ad eos,
- 2 An Spiritum sanctum accepistis postquam credidistis? At illi dixerunt ad eum, Imo neque an sit Spiritus sanctus audiuimus.
- 3 Et ait ad illos, Quo igitur baptizati estis? Illi vero dixerunt, Ioannis Baptismate.
- 4 Dixit autem Paulus, Ioannes quidem baptizauit Baptismo penitentiæ, populo loquens, in eum qui venturus esset post ipsum, vt crederent: hoc est in Christum Iesum.
- 5 His auditis baptizati sunt in nomen Domini Iesu.
- 6 Et quum imponisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis, & prophetabant.
- 7 Erant autem omnes viri fere duodecim.

1 Refert hic Lucas Pauli reditu non modò confirmatam & auctam fuisse Ecclesiam apud Ephesios, sed miraculo simul ornata, quòd illic rudibus & nouitiis quibusdam discipulis collate sunt visibiles Spiritus gratiæ. Po rò esse ane vrbis incolæ an noui hospites, nescitur, nec magnoperè nostra interest. Iudæos quidem fuisse minime dubium est, quia Ioannis Baptisma receperant. probabile etiam est, habitasse Ephesi, quando illic Paulus eos reperit.

2 AN SPIRITVM SANCTVM.) Clausula historiæ ostendit non de Spiritu regenerationis, sed de specialibus donis, quæ Deus inchoat Euangelij in communem Ecclesiæ ædificationem quibus visum erat variè distribuit, hic à Paulo haberi sermonem. Sed iam ex hac Pauli interrogatione oritur questio, Fuerint tunc passim communis omnibus Spiritus, nam si paucis quibusdam dabatur, cur eum coniungit cum fide, ac si indiuidua esset connexio? Fortè non gregarij fuerunt homines: vel quia in mediocri numero erant, hoc est duodecim, quære Paulus an omnes donorum Spiritus sint expertes. Ego tamen sic existimo, oblatos in conspectum Gentium nò fortuna, sed Dei consilio fuisse rot Iudæos vno tempore, & quidem discipulos, hoc est, ex grege fidelium, qui sibi tamen hæctenus summan Euangelij gloriam, quæ in spiritualibus donis conspicua erat, faterentur fuisse ignotam, vt per eos illustraretur Pauli ministerium, neque enim probabile est tam Paucos Ephesi relictos esse discipulos ab Apollo: & fuissent ab eo reclusi instituti, ex quo ipse à Priscilla & Aquila viam Domini exactè didicerat. Quinetiam Fratres quorum prius meminuit Lucas, alios ab istis fuisse non dubito. In summa, vbi videt Paulus homines istos profiteri Christi nomen, vt de eorum fide certus habear examen, rogat an Spiritum sanctum acceperint. Hoc enim fuisse insigne gratiæ Dei ad sancendam doctrinæ fidem apparet ex Paulo ipso, II I ad Galat. Velim scire ex vobis, Spiritum sanctum ex Legiſne operibus, an ex auditu fidei acceperitis.

Gal. i. a. 2.

AN SPIRITVS SANCTVS SIT NESCIUM.) Qui fieri potuit, vt homines Iudæi de Spiritu nihil audierint, de quo vbiq̄ clamant Prophetæ, & cuius elogius referta est Scripturæ: certè hinc colligimus neque generaliter locutum esse: Paulum de Spiritu, & istos vt rogati erant, negare sibi cognitas esse visibiles illas gratias, quibus Deus regnum Filij sui ornauerat. Nescire ergo se faterentur an Deus largiatur eiusmodi dona, ideo in voce Spiritus me-

ius metonymia est. atque hunc sensum confirmat, quod si prorsus negassent se quicquam scire de Sinitu Dei, tam crassum errorem, imò prodigiosum, Paulus tacitum minimè tulisset. Dum querit, in quem *gratiam* finem, vel quomodo baptizati sint, subindicat vbique Christus solidè prædicatus esse, gratias etiam *uarias*, biles refulsisse, vt tale decus Ecclesie omnibus commune foret. Quare non abs remiratur Paulus fideles eius gloriæ Christi esse ignaros, quam tunc volebat Deus vbique esse conspicuum: & mox addita correctione monet, non esse manendum in illis quæ imberberant rudimentis: quia Ioannis officium fuerat, discipulos Christi formare.

4 IOANNES quidem.) Huc spectat Pauli admiratio, vt isti homines suæ ruditalis conuicti, ad altiores progressus aspirarent. Ioannem de Christo venturo concionatum esse dicit. emisit ergo discipulos ex carceribus, vt in stadio currentes, ad Christum nondum manifestatum tenderent. quare ne sibi placeant isti, & fastidiosè vltiorem profectum recusent, procul adhuc à meta abesse offendit. Nam homines defunctus sui sensus incitat, vt appetant quod sibi deest. Huc redit summa, ac si dixisset Paulus, Prinsquam glorificatus est Christus, non viguit ista eius potentia in mundo: suo tandem in cœlum ascensu, voluit vt regnum suum sic floureret. multò igitur minus, dum adhuc in cursu legationis suæ esset Ioannes, effugè fuerunt Spiritus gratiæ, quæ nunc sedere ad Patris dexteram Christum restantur. quandoquidem tunc nondum palàm se mundo Redemptorem patefecerat. Scitote ergo vobis vltèrā pergendum esse: quia procul abestis à meta. Ita discite fidem piorum, qui à Ioanne edocti erant, debuissent in Christum venturum respicere docet, ne isti homines in principis subsistant. Cæterùm, hinc quoque docemur Baptismum Ioannis, pœnitentiæ & remissionis peccatorum fuisse symbolum, nec aliud hodie Baptismi nostri esse ab illo discrimen, nisi quòd exhibitus est Christus, & in morte eius ac resurrectione impleti sunt omnes salutis nostræ numeri: adeoque ad suum affectum perductus fuit Baptismus: quia & ex illo quem dixi, mortis & resurrectionis fonte manat pœnitentia, & eodem refertur fides, vt gratiam iustitiam inde perat. In summa, clarè ostendit Paulus illum fuisse. Baptismum regenerationis & renouationis, sicut est noster. Quia autem & purgatio & vitæ nouitas à solo Christo manat, in eius fide fundatum fuisse dicit, quibus etiam verbis monemur hinc pendere totam vim Baptismi, vt fide in Christo apprehendamus quicquid figurat: tatum abest vt quicquam deroget Christi gratiæ exterius signum.

5 HIS AUDITIS baptizati sunt.) Quoniam apud veteres inualuerat opinio, diuersos fuisse Baptismos Ioannis & Christi, non fuit illis absurdum baptizari de integro, qui Baptismo Ioannis tantum præparati erant. Sed quòd illa diuersitas falsè & perperam ab illis credita fuerit, hinc patet, quòd eiusdem adoptionis, eiusdem vitæ nouitatis, quas hodie in Baptismo nostro percipimus, pignus fuit ac tessera. itaque non legitur denud fuisse à Christo baptizatos, qui à Ioanne ad eum transibant. Adde quòd Baptismus susceptus Christus in carne sua, vt illo visibili symbolo se nobiscum sociaret: atqui si ficticia illa diuersitas admittitur, excidit nobis ac peribit singulari hoc beneficium, quòd Baptismum habemus cum Filio Dei commune. Nec verò longa refutatione opus est: quia vt diuersos Baptismos esse persuadeant, in quo differat alter ab altero prius ab illis ostendit: necesse est. atqui vtrinque respondet optima similitudo, & partium omnium symmetria & conformitas, quæ fatari cogit eundem esse Baptismum. Nam verò queritur an eum repetere fas fuerit. & furiosi homines nostra ætate hoc testimonio fieri, Anabaptismum inuhere conati sunt. Quidam Baptismi nomen pro noua institutione accipiunt: quibus ideo non assentior, quòd eorum expositio, vt coacta est, effugum sapit. Alij negant iteratum fuisse. Baptismum: quia perperam baptizati forent ab aliquo Ioannis stulto æmulatore. sed quia nihil habet coloris eorum coniectura, imò potius innuunt verba Pauli veros & germanos fuisse Ioannis discipulos, & Lucas honorificè vocat discipulos Christi: neq; huic quoque sententiæ subscribo: & tamen iteratum fuisse nego aq; Baptismum, quia non aliud sonant verba Lucæ, quàm Spiritu fuisse baptizatos. Primum minimè nouum est Baptismi nomen ad dona Spiritus transferri, sicuti capite 1. & 11. vidimus, vbi dicebat Lucas quum Christus visibilem Spiritus missionem Apostolis promitteret, Baptismum vocasse. Item quum Spiritus descenderet super Cornelium, Petrum recordatum fuisse verborum Domini, Baptizabimini Spiritu sancto. deinde videmus hinc nominatim agi de donis illis visibilibus, & ea conferti cū Baptismo. Quòd autem continuò pòst sequitur, Vbi manus illis imposuit, venisse Spiritum, exeticè additum esse interpretor. est enim modus loquendi Scripturæ frequens & familiaris, rem breuiter proponere, & mox clarius explicare. quod ergo propter breuitatem erat obscurius, Lucas melius exprimit, & fusius explicat, dicens impositione manuum Spiritum illis datum fuisse. Si obijciat quispiam, Baptismi nomen, vbi pro Spiritus donis ponitur, non simpliciter, sed cum adiectione sumi: respondeo, ex contextu satis patere Lucæ mentem: deinde Lucam alludere ad Baptismum, cuius meminerat. Et cerè si de symbolo externo accipias, absurdum erit fuisse illis datum, nulla meliore doctrina interposita. Sin verò metaphoricè de institutione, durior adhuc erit locutio: & non quadraret narratio: Postquam fuerint edocti, Spiritum sanctum descendisse super eos. Porrò vt hanc manuum impositionem Sacramentum fuisse fateor: ita inscitia lapsos esse dico, qui ad perpetuam imitationem traxerunt. nam quum inter omnes conueniat temporalem fuisse gratiam, quæ illo symbolo exhibitã fuit: peruersum est acridiculum, ablata veritate signum retinere. Alia est Baptismi & Cœnæ ratio, quibus Dominus ea dona nobis esse exposita testatur, quorum fruitio ad finem vsque mundi Ecclesie contabit. Quare perpetua Sacramenta sedulò & prudenter à temporariis discernere oportet, ne inanes & ludicræ laræ inter Sacramenta locum occupent. Quòd manuum impositione vsi sunt Veteres, vt fidei professionem in adultis sancirent, non improbo: modò ne tali ceremoniæ annexam Spiritus gratiam quis putet, quemadmodum facit Hieronymus contra Luciferianos. Papiæ autem nulla venia digni sunt, qui veterum ritu non contenti, putidam vnctionem obrudere ausi sunt: quæ non tantum esset Baptismi confirmatio, sed dignitas etiam Sacramentum, quo fideles perfici nungantur, qui prius tantum semipleni erant: quo armanatur ad pugnam, quibus tantum remissa prius erant peccata. has enim execrabiles blasphemias euomere non dubitarunt.

8 *Introgressus autem Synagogam, liberè loquebatur ad tres menses, disputans & suadens de regno Dei.*

9 *Quum autem quidam indararentur ne crederent, malè loquentes de via coram multitudine, digressus ab illis segregauit discipulos, quotidie disputans in schola Tyrannicivisdam.*

10 *Hoc autem factum est per biennium, ita vt omnes qui habitabant in Asia, audirent sermonem Domini Iesu, Iudæi simul & Græci.*

11 *Virtutesque non vulgares edebat Dominus per manus Pauli:*

12 *Ita ut etiam super infirmos deferrentur à corpore eius sudaria & semicinctia, & recederent ab eis morbi, & spiritus mali egrederetur.*

8 INTROGRESSVS synagogam.) Hinc colligimus Paulum exorsum fuisse à piorum cœtu, qui iam Christo nomen dederant: deinde venisse in Synagogam, ut reliquos Iudæos, quibus nondum innocuerat Christus, vel saltem à quibus nondum receptus erat, in vnum Ecclesiæ corpus colligeret. Dicit autem Paulum liberè egisse, ut sciamus non ideo vsque ad tres menses auditum quòd artute tegeter Euangelij doctrinam, vel se infirmare per obscuras ambages. mox etiam fiducia specimen expiuit Lucas, referens eum Paulum didicisse & suasse de regno Dei. Scimus autem hoc nomine sæpe notari instaurationem illam quæ promissa erat Patribus, & præstanda Christi aduentu. nam quum extra Christum deformis & confusa sit omnium dissipatio, non frustra hoc venturo Messis tribuerunt Prophetæ, fore ut regnum Dei in mundo constitueret. Iam verò regnum hoc, quia nos à defectione sub Dei obsequium reducit, & ex inimicis facit filios: primùm gratuita peccatorum remissione constat, qua nos sibi reconciliat Deus, & adoptat in populum: deinde vitæ renouatio. ne, qua nos ad imaginem suam conformat. Dissipasse & suasse dicit, significans ita Paulum didicisse, ut probaret solidis rationibus quæ in medium afferebat. deinde auditoribus piarum exhortationum stimulos addidisse, ut ianuam regno Dei aperirent. Nullæ enim argutiæ nos Deo monigeros reddent, nisi piis admonitionibus flectamur.

9 QVVM indurarentur.) Nusquam tam placidè & æquis auribus auditum fuisse Paulum legimus à Iudæis, sicut Ephesi priore suo aduentu. nam quum alij tumultuose eum abigerent, ab his rogatus fuit ut diutius moreretur. Nunc postquam ad tres menses regnum Dei apud eos erigere conatus est, prodit se multorum impietas & contumacia. dicit enim Lucas fuisse induratos. & cert. hæc vis est cælestis doctrinæ, ut reprobos vel in furorem conuerterat, vel magis obstinatos reddat: non sua id quidem natura, sed per accidens, ut loquuntur: quia dum vrgentur à veritate, erumpit occultum virus. Addit, Lucas eos maledixisse vitæ coram populo. nam huc tandem se proiciunt Euangelij contemptores, ut quod nolunt amplecti, hostiliter apud alios oppugnent. neque id alio consilio, nisi quòd cupiunt, si fieri possit, omnes habere eiusdem impietatis socios. vitæ nomine, quodlibet institutum intelligi satis notum est: hic autem ad Euangelium Christi refertur. Iam dicit Lucas Paulum ab illis digressum, segregasse discipulos. quo exemplo monemur, vbi deploratæ & insanabilis perniciæ facinus periculum, non amplius ludendam esse operam. Ideo admonet Paulus ipse Titum, ut hæreticum hominem post vnam vel alteram admonitionem deuter. nam indigna contumelia afficitur verbum Dei, si pericis & canibus prostituitur. Simul etiam consulere infimis decet, ne prauis obreftationibus & suæ doctrinæ calumniis labefactetur eorum pietas. Discipulos ergo segregauit Paulus, ne suo fœtore hirci ouium gregem inficerent: deinde vt ingenua professio vigeret inter puros Dei cultores.

QVOTIDIE disputans.) Ostendit hic locus quam assidua fuerit Pauli sedulitas in docendo: & nimis esse morosos vel delicatos, quibus statim descendit tegnum obreptit. Videmus enim quàm pauci ad audiendum prompti parati que quotidie accedant. Etsi autem peculiarem gerebat gregis domesticam curam, quem velut in ouile collegerat, non tamen opera sua priuat extraneos: sed cursum disputandi continuans, periculum facit, num quos reperiat dociles. Scholam Tyranni vocat, non qui tunc potitus fuerit imperio: nam Romani in tota Asia dominabantur: sed credibile est gymnasium fuisse olim extructum sumptibus Tyranni, & vrbi donatum. Loco igitur publico, qui conditoris nomen habebat, vsi sunt fideles ad conuentus suos agendos.

10 OMNES qui habitabant.) Non significat Lucas illos Asiaticos venisse, ut Paulum audirent: sed prædicationis odore perfusam fuisse totam Asiam, & semen longè latè que dispersum: vt eius labor non vni tantum vrbi, sed remotis etiam locis fructuosus esset. arque id sæpe fit, vt Dei veritas dum vno in loco prædicatur, longè latè que diffusa personet vbi audiri non potest vox ipsius ministri: quia traditur de manu in manum, & alij aliis ludi doctores. Neque enim sufficeret vnus homo, nisi propagandæ fidei pro se quisque intentus foret.

11 VIRTUTES non vulgares.) Virtutes appellat frequenti Scripturæ vni miracula, quæ documenta erant extraordinariæ Dei potentæ. Refert autem Pauli apostolorum istis insignibus fuisse ornatum, quòd certior constaret eius doctrinæ autoritas. Tria enim locutio est, Quòd per manum hominis signa edantur. Ita laus eorum Deo vni adhibetur tanquam auctori: homo autem in ordinem cogitur vt minister. Atque vt miracula magis amplifcet, dicit sudaria & semicinctia delata fuisse ad ægrotos, quorum tactu fuerunt sanati. Quorsum hæc Paulo facultas data fuerit, non obscurum est: nempe vt se verum Christi Apostolum probaret, fidem conciliaret Euangelio, suumque ministerium sanciret. Atque hic memoriare petere conuenit, quæ supra de legitimo miraculorum vsu habuimus. Quòd etiam Pauli Iudariis sanauit Deus ægrotos, huc spectabat, vt qui nunquam hominem viderant, reuenter nihilominus absentis doctrinam amplecterentur. quò magis insulsi sunt Papiæ, qui locum hunc ad suas reliquias detorquebant. quæ vt per ista sudaria miserit Paulus, quæ in eius honorem oscularentur venerabundi homines: sicuti in papatu calceos & brachas Francisci, Rosæ cingulum, Sanctæ Margaritæ pettinem, ac similes nugas adorant. Imò potius res vilissimas delegit, ne qua ex pretio vel splendore superfluitio naleretur. Hoc enim fuit eius consiliu, integram Christo gloriam in solidum vindicare.

13 *Tentauerunt autem quidam è circumcunctibus Iudæis exortis his inuocare super eos qui habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicens, Adinramus vos per Iesum, quem Paulus predicat.*

14 *Erant autem quidam filij Scenæ Iudæi principis Sacerdotum septem, qui hoc faciebant.*

15 *Respondens autem spiritus malus dixit, Iesum noui, & Paulum scio: vos autem qui estis?*

16 *Et insiliens in eos homo in quo erat demonium malum, & dominatus eis, inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent de domo illa.*

17 *Hoc autem innotuit omnibus Iudæis simul & Græcis, qui habitabant Ephesi: Et incidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Iesu.*

13 Quò certius appareat miraculis illis, quorum nuper facta est mentio, confirmatum fuisse apostolorum Pauli: docet nunc Lucas, cum fallò quidam nomen Christi obtenderent, grauem de tali abusu sumptam fuisse pœnam. vnde agnoscimus non alium in finem editas fuisse virtutes per manum Pauli, nisi vt testatum omnibus fieret, fideliter ab eo Christum prædicari Dei potentiam: quando non solum Dominus eas à pura Euangelij doctrina separari passus non esset: tam seuerè vltus est eos qui præposuèrunt eas ad hos exorcismos trahendas. vnde rursum colligitur, quæcunque Christi nomen obscurant miracula, p̄ æligias esse diaboli: fallacios autem esse, qui vera Dei miracula aliò trahunt, quàm vt sanciat puram religio.

QUIDAM exorcistæ.) Non dubito quin munus hoc ex stultâ æmulatione prodierit. Deus suam potentiam inter Iudæos variis modis exercere solitus erat. & prophetis olim vltus fuerat ministris ad fugandos demones: hoc prætextu exorcismos sibi finxerunt. atque hinc temerè erectum est extraordinarium munus sine Dei mandato. potest etiam fieri, vt Deo sic ordinante, aliquid perfectetur: non quòd faueret præposuèrunt, sed vt patriam religionem libentius colerent vsque ad Christi aduentum. Sub regno Christi fecit praua ambitio, vt Christiani cum Iudæis certarent. Creati sunt enim hominum arbitrio exorcistæ, deinde, vt semper in deteriori prolabi solet superstitione, hoc clericis suis omnibus commune esse voluit Papa, qui ad maiorem gradum promouendi erant. Postquam enim facti sunt ostiarij, exemplo illis conjuratio demonum mandatur: ipsa autem experientia planè se ridiculos faciunt. Fateri enim coguntur inanem & sine effectu se titulum conferre, nam vbi facultas qua diabolo adirent: & ipsi exorcistæ manifesto ludibrio suscipiunt munus quod nunquam exerceant. Sed hoc scilicet iure accidit, vt nullus sit errorum finis, vbi à verbo Dei dilceditur. Quantum ad istos spectat, colligimus fuisse vagos erroneos & homines circumforanicos, quales hodie multi ceantur in Paparum: enim circumuissis, quo verbo significat huc & illuc prout fallendi occasio dabatur, flexibile iter.

ADIRAMVS vos per Iesum.) Verisimile est impostores istos confugisse ad Christi nomen, vt nouam potentiam acquirerent quam prius fallaciter iactauerant, vel quia cessauerat facultas qua præditi fuerant, vt tenebras obducerent Euangelio. Duplex autem fuit huius inuocationis vitium. nam quum alieni sint à Pauli doctrinæ, sine fide eius prætextu abutuntur quasi ad magicas incantationes. deinde, quod non est in hominum manu, sibi absque vocatione Dei vsurpant. Legitima autem nominis Dei & Christi inuocatio est, quæ fide dirigitur, nec excedit vocationis metas. Quare monemur hoc exemplo, ne similes demus sacrilegij pœnas; nihil nisi prælucente Dei verbo esse tentandum. Dominus ipse nos ad preces inuitat. Quicumque miraculorum dono præditi non sunt, se intra istas metas contineant, nam Apostoli cum Spiritus immundos exire imperio cogebant, Deum habebant auctorem, ac fœbant ministerio, quod iniunxerat, fideliter se desingit.

16 INSTITUTE in eos homo.) Tribuitur homini quod per ipsum diabolus effecit. Tantæ enim violentiæ par non fuisse, vt sepre robustos iuuenes lauciaros, & vestibus nudatos proiceret. Quomodo autem diabolus in hominibus habitat, certo definire non licet, nisi quòd statui potest anthesis inter Dei Spiritum & Satanæ. nam quemadmodum Paulus docet nos esse Dei templa, quia Spiritus Dei habitat in nobis: sic rursum dicit Satanam efficaciter agere in omnibus incredulis. Sciendum tamen est Lucam hic de singulari habitandis modo agere, cum scilicet ita Satanæ frænum laxatur, vt totum hominem occupet. Porro tale specimen edere voluit Deus, vt suam virtutem ostenderet non esse inclusam in sonitu vocis, nec fas esse Filij sui nomen ad superstitiones trahi. Cum autem Satanæ permitit nobis illudere, sciamus grauius nos puniri quàm si nos in carne vulneraret. Fallax enim miraculorum species, horribile fascino est ad dementandos incredulos, vt in altiores tenebras mergantur, quia Dei lucem respulerunt.

17 INCIDIT timor.) Fructus eius vindictæ, quam de impio nominis Christi abusu Deus sumperat, quòd religio omnibus iniecta est, ne doctrinam contemnerent, cuius se æcerimum fore vindicem Deus insigni documento ostenderat, & in Christi reuerentiam fuerunt adducti. præterquam enim quòd omnibus suis iudiciis ad hunc profectum nos Deus inuitat, vt peccandi metum nobis incutiant: peculiariter in hoc exemplo commendata fuit maiestas Christi, & Euangelij autoritas sancita, quòd grauior poena manet impostores qui suis incantationibus Christi nomen scientes profanant, ne sibi impunitatem tam crassi sacrilegij promittant. Quòd dicit innotuisse omnibus, tantumdem valet, atque vulgò aut passim. Significat enim rem fuisse celebratæ populi sermone, quòd apud plures inclaresceret Christi nomen.

18 *Multique ex ijs qui crediderant veniebant, consentientes & annuntiantes facta sua.*

19 *Multi autem ex ijs qui curiosas artes exercuerat, comportatis libros exusserunt eorum omnibus: & supputatis precijs illorum, repererunt pecunie quinquaginta millia.*

20 *Ita potenter crescebat sermo Domini & confirmabatur.*

21 *His autem expletis, proposuit Paulus in Spiritu, transire Macedonia & Achaia, ire Ierusalem, dicens, Postquam fuero ibi, oportet me & Romam videre.*

22 *Misisis autem in Macedonia duobus ex ministrantibus sibi, videlicet Timotheo & Erasmo, ipse remansit ad tempus in Asia.*

18 *MULTI* qui crediderant.) Eius timoris de quo loquutus est, iudicium vnum profert Lucas. Re ipsa enim restat serio Dei timore penitus se esse affectos, qui vltro superioris vitæ delicta confessi sunt, ne sua dissimulatione incurrerent iram Dei. Scimus quàm ægrè extorqueatur ab ijs qui peccarunt vera & ingenua confessio. nam cum sua existimatione nihil preciosius habeant homines, plus semper illis est pudor quàm veritas. imò quantum in se est, sua probra tegere conantur. Ergo voluntaria hæc confessio, testis poenitentis ac timoris fuit. nemo enim nisi diuini iudicij sensu probè tactus hominum probis & ignominia se subiciet, iudiciūque sponte in terra subibit, vt reatu soluat in cælo. Cum dicit *MULTOS*, hinc colligimus non eandem fuisse omnium causam. potest enim fieri vt isti exulceratas diu conscientias habuerint: sicuti multi plerunque occultis & intellectibus vitijs laborant. Quare non communem omnibus legem præscribit Lucas: sed exemplum proponit, quod sequantur qui simili opus habent medicina. Quorum enim isti facta sua confessi sunt, nisi vt poenitentia lux testimonium ederent, & consilium leuationemque peterent à Paulo? Diuisa fuit eorū ratio, qui etiam peccata sua confessi sunt, cum ad Baptismum Ioannis accederent. nam hoc modo profitebantur se non fide initiari in poenitentiam. Hic autem ab vna specie docet Lucas, quo modo Dei reuerentia tacti fuerint fideles, vbi Deus seueritatis lux exemplum illis proposuit. Quòd maior est Papistarum impudentia, qui hunc suæ tyrannidè fucum inducunt. Quid enim auricularis eorum confessio huic exemplo assine habet? Primum fideles quàm miserè ante susceptam fidem decepti fuissent à Sarana, productis in me

dium quibusdam exemplis, confessi sunt: Papæ autem lege, factorum distortumque & cogitationum omnium enumeratione exigitur. Hos semel legitimos confessos esse: Papæ lex quotannis, ut minimum, repeti iubet. Isti sponte prodierunt: Papa necessitate omnes obligat. Lucas multos venisse dicit, non omnes: in lege Papæ nulla exceptio. Isti coram fidelium cœtu se humiliarunt: Papæ longè aliud mandatum, ut clancularis suffurtis in aurem proprij sacerdotis obmurmure peccator. En quàm dextrè Scripturam ad probandas suas fallacias accommodat.

19 QVI curiosas artes.) Non tantum de magicis præstigijs loquitur Lucas, sed de friuolis & inanibus studijs, quorum maior pars hominum nimis ut plurimum cupida est. *ἀεὶμα* enim ponit: quo nomine comprehendunt Græci quæcunque solidam in se utilitatem non continent: sed per varios circuitus hominum mentes & studia inutiliter abducunt. Talis est astrologia iudiciaria, quam vocant, & quicquid divinationum sibi in futurum tempus fabricant stulti homines. Libros aurem exuruit, ut sibi & alijs in posterum præcidant aniam errandi. Et quòd eos præcij magnitudo à iactura non reuocat, et melius pietatis suæ studium probant. Ergo ut nuper verborum confessio, ita nunc realis, ut ita loquar, à Luca describitur. Cæterum, cum *ἀπὸ ὕψους* Græci accipiant pro qualibet monetæ specie, incertum est, seferentis an denarios Lucas designet. Quia tamen certè constat, expressam ab eo summam fuisse, ut sciremus forti animo contemptum fuisse lucrum à fidelibus: non dubito quin denarios, vel aliquod etiam præstantius numismatis genus intelligat. Denariorum verò quinquaginta millia, circiter novem millia librarum Franciæ monetæ efficiunt.

20 ΠΟΤΕΝΕΒΚ *cresebat.*) Particula *ἐκ τῆς κρήνης*, significat non vulgares fuisse verbi progressus: ac si diceret, in illis incrementis apparuisse raram efficaciam ac iohnd maiorem. Crescendi verbum ad hominum numerum refero, ac si dixisset, novis quotidie discipulis collectis auctam fuisse Ecclesiam, quia latè propagatur doctrina. Sermonem verò in singulis fuisse confirmatum interpretor, quòd scilicet in Evangelij obedientia & pietate, magis magisque proficerent, atque altiores radices ageret eorum fides.

21 ΠΡΟΠΟΣΥΤ in spiritu.) Consilium huius professionis, Spiritus instinctu susceptum fuisse à Paulo intelligit: ut sciamus coram eius vitam ad Dei arbitrium fuisse compositam. ideo autem Spiritum habuit suorum omnium actionum præsidem, quòd & se Deo regendum addixit, & pependit ex eius ductu. Nec refert quòd sequitur paulò post, ipse sua fuisse frustratum in pio itinere successu. Sæpe enim suos fideles moderatur, Deus, de exitu ipsos cellas. nam et vsque vult sibi habere addictos, ut in clausis oculis, dum res perplexæ sunt, quod per Spiritum suum illis dicitur, sequantur. Porro ommissa & neglecta tua commoditate, ecclesijs profusus fuisse additum colligitur, quòd Timotheo optimo & sibi omnium fidissimo, charissimo, denique aptissimo comite se priuare maluit, quàm non consuleret Macedonibus.

23 *Accidit autem illo tempore tumultus non exiguus de via.*

24 *Nam quidam nomine Demetrius faber argentarius, qui faciebat delubra argentea Dianæ, præstabat artificibus non exiguum quæstum.*

25 *Quibus conuocatis, & his qui similitum rerum erant opifices, dixit, Viri, scitis quòd ex hoc officio nobis superit facultas:*

26 *Et videtis & auditis quòd non solum Ephesi, sed penè per totam Asiam Paulus hic perussit, & avertit multam turbam, dicens, quòd non sint dij qui manibus fiunt.*

27 *Non solum autem hæc pars nobis in periculum venit, ne reprobetur: verum etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo habeatur, futurumque sit, ut etiam destruetur maiestas eius, quam tota Asia & orbis colit.*

28 *His auditis repleti sunt ira, & exclamauerunt dicentes, Magna Diana Ephesiorum.*

23 ΤΥΜΥΛΙΥΣ de via.) De Viæ nomine admoniti sint Lectores, hic accipi pro eo quod Latini Scætam vocant: Græci Philosophi Hæresin. sed quia in Ecclesia Dei, ubi fidei vnitas regnare debet, nihil magis odiosum est vel etiam execrabile, quàm suo quemque arbitrato eligere sequatur: nomen quod mensurò apud pios infame erat, Lucam fugisse existimo, & phrasi Hebraica Viâ poluisse pro instituto. Quod verò ad rei summam pertinet, videmus quàm mirificè seruum suum Dominum exercuerit. Sperabat cum se ad iter accingeret, Ecclesiam fore in suo discessu tranquillam, ecce autem subito exortuit tumultus, vnde minime timebat. Cæterum, in Demetrio patet quàm noxia sit pestis auaritia. nam vnus homo quæstus sui priuati causa, magnam urbem seditione turbare non dubitat. Opifices autem, qui velut faces ab eo accensæ, incendium vbique spargunt, nobis documento sunt, quàm facile sit homines sordidos & ventri deditos ad quoduis facinus impellere: præsertim si ex illiberali quæstu in diem viuunt, & spes lucri illis eripitur. Porro in hac historia viuam cernimus temporis nostri effigiem. Tumultuati Demetrius cum sua manu: quia si tollatur supersticitio, ex qua quæstum facere soliti sunt opificum ipsorum coincidet. ergo non secus ac pro vita sua depugnant: ne Demetrius optima præda, alij quotidiano vctu priuentur. Hodie quis zelus Papam, cornutos Episcopos, Monachos, & totam Cleri Papalis colluuiem instigat? imò quis eos exagitat furor, ut tam acriter Evangelio resistant? Iactant quidem se pro fide catholica certare. nec verò Demetrius honesto prætexui carebat, cultum Dianæ obtendens. Verum res ipsa clamat, non tam pro aris ipsos, quàm pro focis pugnat: ut scilicet culinam habeant bene calentem. Fœdas in Deum blasphemias, modò nihil minuunt ex eorum prouentu, placidè dissimulant. tantum in tuendis superstitionibus, quæ ad farinas valent, sunt plusquam animosi. Proinde talibus exemplis admoniti, vitæ genus eligere discamus doctrinæ Christi sententaneum: ne lucri cupiditas nos ad impium & nefarium certamen armet atque incitet, qui verò per inscitiam ac errorem, vel ad aliquod officium vitiosum delapsi sunt, vel alia praua & impura vitæ ratione sunt impliciti: tamen à sacrilega ista temeritate sibi caueant. Quantum verò ad pios doctores spectat, discant ab hoc exemplo, nunquam sibi de fore aduersarios, donec sui abnegatione totus mundus pacem offerat: quod scimus nunquam futurum. Quia Demetrio & argentarijs quæstum præcipit doctrina Pauli, suis iose præstolant ad eam delendam non idem facturi sunt, quibus Evangelium aduersabitur? Atqui nemo est, cui non sit bellandi occasio. nam omnes carnis affectus Deo inimici. Ita fieri necesse est, ut quotquot in mundo regnant carnis cupiditates, totidem sint armati hostes ad resistendum Christo. Sæpe quidem continget firmum diuinitus iniici, ne improbi tumultuentur, vel aperte sæuiant. quisquis tamen subactus non est ad ferendum iugum Christi, semper inuisum eius Evangelium habebit. Ita statuendam est, spii & fidei doctoribus cum multiplici hostium copia semper negotium fore. Demetrii cupiditas palàm apparet: incriminandum est Satanæ fuisse scabellum, qui modis omnibus Pauli do-

li doctrinam labefactare quærens, hoc idoneum organum reperit. Tam enim Satanam sciamus implacabilem esse Christi & veritatis hostem, putamusne illi vnquam de fore ministros, qui eius impulsu vel aperta leuitia insaniant, vel clandestinis artibus moliantur Euangelii ruinam, vel euomant odij sui virus, vel saltem fremendo & obstrependo hostile aliquod signum præbeant?

25 Ex hoc opificio.) Hic turpiter maiestatem suam prodit Demetrius. Priuato commodo aliquatenus consulere licet, verum eius causa turbare publicam pacem, ius & ius peruertere, sese proicere ad vim & cautes, quod iustum ac rectum est data opera extinguere conari: id verò nimis flagitiosum est. Statum causæ hunc esse fatetur Demetrius, quòd Paulus deos esse negat, qui hominum manus sunt. Sine hoc verum necne non inquit: sed lucranda cupiditate excæcatus, ad opprimendam veram doctrinam fertur. Eadem cæcitas illum ad violenta remedia precipitat. Opifices quoque, quia sibi ab inopia & fame timentur, non minore impetu ruunt. venter enim furdus ac cæcus est, vt æquitatem nullam admittat. quòd magis sibi quisque nostrum suspectus esse debet, vbi de priuata vtilitate & lucro agitur, ne discrimen omne iusti & iniusti, turpis & honesti tollat cupiditas eadem quæ istos ad insaniam impulit.

27 Non solum hæc pars.) Primum hoc præposterè, quòd secundo tandem loco religionis curam habet Demetrius: quia nihil magis absurdum est, quàm ventrem de præferri: sed hoc quoque vanum est, quod cum tam Dianæ periclitari obtendit, nam si ex Pauli doctrina nihil passus esset damni, domi quiescisset: de cultu Dianæ nec ipse fuisse anxius, nec alius molestus. Vnde ergo tanta sedulitas, tantique fatigationis feruor, nisi ex plaga domestica? quia verò non satis honestam nec probabilem sibi ac suis pugnandi causam fore videbat, alioquin colore fucare studet. Ergo vt maleficii de decus regat, religionis titulum, qui plausibilis est, obeuertit. Ita impij quantumvis proteruè contra Deum insurgant, impudenter tamen hinc inde captant honestos prætextus, verum Deus illud sibi non sinit: quin potius ex suis subterfugijs protrahit eos in lucem. Non alio teste opus est ad refutandam Demetrii hypocrisis: quia se ipsum propria voce iugulat, dum priuata iacturæ dolorem prodit. Nec ab similibus est hodie Papistarum ratio, plenis quidem buccis se fidei catholicæ, & sanctæ matris Ecclesiæ patronos esse iactant: sed de suo zelo sic præfati in ipsa causæ actione culinae maiorem toto guttore spirant. Nobis verò si animus est pietatis causam parè & serio agere, nostra commoda oblitiscamur, vt Dei gloria primas teneat. Sic enim sensus omnes perstrinxit suis illecebris vtilitatis species, vt per quoduis nefas errando, nobis tamen blandiana nux, quantisper nobis prauatim consulere propositum est.

QUAM tota Asia & orbis.) Indignum Demetrio videtur pessum ire Dianæ maiestatem, quàm totus orbis suspicit & adorat, atque hoc superstitiosis omnibus commune perfugium est, multitudinis consensum obtendere. Vera autem religio magis solidam futuram, quàm in hominum arbitrio postulat. Hodie nihil magis simplicis ac imperitos retinet, nisi quòd errores passim vsu receptos abicere non audent. quia quòd pluribus placuit, quantum stultè & temerè, pro legitimo habendum esse fingunt. vnde & solum nomen consuetudinis contra Deum ipsum audacter obtrudere non dubitant. Nobis verò longè aliam regulam Dominus præscribit, vt scilicet sua vnus autoritate contenti, nec hominum opinionem, nec vsum nostrum, nec multarum gentium consuetudinem motemur.

29 Et impleta est ciuitas tota confusione. Et impetum fecerunt vno animo in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus comitibus Pauli.

30 Paulo autem volente intrare ad populum, non permisissent discipuli:

31 Quidam autem & ex Asia primoribus, qui erant amici eius, miserunt ad eum rogantes ne se daret in theatrum.

32 Alij quidem igitur aliud clamabant, erat enim concio confusa, & plerique nesciebant quæ ex causa conuenissent.

33 De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentio postulato, volebat rationem reddere populo.

34 Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox orta est vna omnium ferè ad duas horas clamantium, Magna Diana Ephesorum.

29 Hic populi naturam, quasi in tabula depictam nobis Lucas proponit. Quæmadmodum si incendium mille simul domos corripit: ita momento vno totam urbem seditio peruasit. Vbi autem talis senel concitata est tempestas, non facile sedatur. Cùm verò malum hoc vitare nequeant Christi serui, intincta constantia inuitos esse decet, vt populares motus intrepidi sustineant, nec turbentur quasi renouata insolita, cùm videntur populum esse turbulentum. Sic Paulus ipse alibi gloriatur se infracto animo per medias seditiones pergere. Interim optimo solatio verbi sui ministros, dum sic inter varias procellas & ætus iactantur, Dominus sustentat, & optima fiducia stabilis, cùm se gubernacula tenere Ecclesiæ suæ testatur. neque id modo, sed omnium turbinum ac fluctuum esse moderatorem, vt eos simul ac vsuum fuerit componat. Ergo sciamus quasi in mari tempestuoso nobis esse nauigandum: imò hanc insaniam nobis subeundam esse, quasi turbas: p̄si concitemus: nec quicquam nos à recto officii cursu abducatur. Ita pergendo duriter quidem vexabimur: sed naufragio saltem nos submergi Dominus non sinit. Videmus præterea, licet confusa sit seditio, populum tamen semper in deterius ruere: sicuti nunc Ephesii Gaium & Aristarchum rapiunt, Alexandrum repellunt insanis clamoribus. vnde id, nisi quod regnum occupat in ipsis Satan, vt male causæ potius foueant? Est etiam alia ratio, quòd conceptum ex falsa delatione præiudicium mentes occupat, ne de causa inquirere sustineant.

30 PAULO autem volente.) Pauli constantiam modestiæ coniunctam cernere licet. Quum turò latere possit, vltro se in discrimen obicere paratus est. Neque tamen eorum consilium recusat sequi, quibus rerum status melius competus erat. Si retentus non esset, temeritati imputari non debuit quòd facere statuerat. Seditio nulla eius culpa flagrabat: cur vitam suam non opponeret? præsertim de meliore euentu non desperans. Sed vbi dissuadet fratres & amici rerum periti, modestia est laude digna, quòd proposito suo pericaciter non insistit.

33 PROTRAXERUNT Alexandrum.) Credibile est Alexandrum hunc non emissum fuisse à Iudæis, vt communem gentis causam ageret: sed quòd eum cuperent populo mactandum obicere. Inrcim iudæi nomen, eum sic inuictum reddidit, vt tumultuosè respuerent quicquid pro re & causa dicitur erat: imò in tanto feruore non procul à mortis discrimine fuit. Porro an is sit Alexander de quo alibi meminit Paulus, incertum est: coniectura tamen mihi videtur probabilis. Quòd si credimus eum esse, discamus ab hoc formidabili exemplo sollicitè ambulare, ne in similem defectionem abiciat nos Satan. Nam qui martyrio propinquus erat, perfidum & sceleratum apostatam factum esse videmus.

34 *MAGNA Diana Ephesiorum.)* Clamofa quidem, sed sine vlla soliditate fuit confessio, quæ ex fide cordis non manabat. Vnde enim ista, quam prædicant, Dianæ magnæ diuinitas, nisi quòd tanquam mente alienati, quem semel imbibebunt errorem furenter defendunt? Alia est veræ pietatis ratio: vt corde credamus ad iustitiam, deinde sequatur oris confessio ad salutem. In eo d fteret bacchanium intemperies, & insana omnium fanaticorum peruiticia à Martyrum constantia & zelo. Et tamen pudenda est nostra ignauia, si minus ingenui strenuèque sumus in professione certæ fidei, quàm illi in putido suo errore. Audimus enim quid nobis per Dauidem præscribat Dei Spiritus, Credidi, propterea loquar.

Psal. 116.
b. 10.

35 *Cùm autem sedasset Scriba turbam, dixit, Viri Ephesi, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ deæ Diana, & à Ioue delapsi simulachri?*

35 *Cùm autem hac sint extra controuersiam, oportet vos sedatos esse, & nihil præcipitanter agere.*

37 *Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque contumeliosos in deam vestram.*

38 *Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices, habent aduersus aliquem causam, conuentus forenses aguntur, & Proconsoles sunt, accusent inuicem.*

39 *Si quid autem de rebus aliis queritis, in legitima concione dirimetur.*

40 *Nam periculum est ne seditionis hodiernæ rei fiamus, cùm nulla subsit causa, vnde poterimus reddere rationem concursus istius. Et cùm hæc dixisset, dimisit concionem.*

35 Hic Lucas narrat sedatum ita fuisse tumultum, vt tamen præualeret apud insipientem populum superstitio: neque audita fuerit Dei veritas. Scriba enim, vt solent homines politici, satis habet si possit quouis modo incitatum turbam placare. Interim causa ipsa opprimitur. Videbat procul dubio Demetrii malitiam, atque vt Religionis prætextu ad priuatum commodum abusus, urbem turbasset: sed vulnus illud quod imperitis occultum erat, non attingit. Interea sedandæ contentionis causa extollit fictitium Dianæ numen, & superstitiosum eius cultum asserit. Si tunc in theatro fuisset Paulus, centies morti se obtulisset, potius quàm passus fuisset hac mercede se à periculo redimi. Etsi enim Scriba non ex eius mandato sic locutus esset in publico tamen cælestis doctrinæ teste & præcone, perfidia fuisset dissimulatio. Pronuntiat Scriba simulachrum quod colebant Ephesij delapsum è cælo esse, & Paulum cuiusque comites nihil in ipsorum deam contumeliosè locutos esse an tacere licuit, quin suo silentio fictam excusationem probaret? Hoc autem erat manus idololatricæ dare, ergo non abs re Lucas præfatus est, retentum à fratribus fuisse Paulum ne in theatrum prodiret.

37 *HOMINES neque sacrilegos.)* Verè quidem & rectè sacrilegos esse negat: sed perperam continuò post speciem sacrilegii definit, probrosè loqui aduersus Dianam. nam cùm omnis superstitio profana sit & polluta, sacrilegos esse coniequitur, quicumque vnus Dei honorem ad idola transferunt. Sed hic prudentia scribæ, & ea quidem carnalis, laudatur, non pietas. Tantùm enim hoc spectabat, vt seditionis ardorem restingueret: idè tandem concludit, Si quam priuatum litem habeat Demetrius, esse iudicia & magistratus. Publica verò negotia in concione legitima, non turbulenta: quæ magistratum edicto conuenit, non quæ vnus hominis impulsu & libidine temerè accurrerit, tractanda esse. Proconsoles plurali numero dicit, ad quòd plures vno Asia haberet, sed quòd Legati Proconsulium loco conuentus interdum agebant. Iniectu etiam metu eos pacat: quia Proconsuli oblata erat occasio vrbis malè multandæ.

CAPIT. XX.

1 **P**OST QUAM autem cessauit tumultus, vocatis ad se Paulus discipulis, completusque illos profectus est vt iret in Macedoniam.

2 **Q**uom autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, venit in Graciam.

3 **E**t ibi peractis mensibus tribus, quom essent illi structæ insidiæ à Iudæis soluturo in Syriam: habebat in animo vt reuerteretur per Macedoniam.

4 **Comitatus est autem eum vsque ad Asiam Sopater Berrhænsis: Thessalonicensium verò Aristarchus & Secūdus & Caius Derbeus & Timotheus: Asiati verò Tychicus & Trophimus.**

5 **Hi quom præcessissent, expectarunt nos Troade.**

6 **Nos verò ab nauigamus post diem Azymorum: à Philippis, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi demorati sumus diebus septem.**

1 Narrat hoc capite Lucas quomodo Paulus ex Asia soluens, Ierolymæ adeundæ causa rursus mare traiecerit. Etsi autem accurata meditatio dignum est quicquid in hac narratione scribitur, longa tamen expositione non indiget. Mirifica Dei virtute inter tempestuosos illos fluctus seruatum fuisse Ecclesiam apparet, tenera adhuc & imbecillis erat Ephesi Ecclesia: fideles repentinum motum semel experti, timere merito poterant, ne subinde exurgerent similes procellæ. Non dubium est quin ægrè auulsi fuerit ab illis Paulus: quia tamen maior necessitas ipsum aliud trahit, filios nuper genitos, vix dum emerfos ab vno naufragio, relinquere in mari æstuoso cogit. Ipsi verò, licet tristis & acerbus sit Pauli discessus, ne tamen alius Ecclesiæ faciât iniuriam, non retinent eum neque morantur. Ita videmus non sibi fuisse addictos, sed sua cura & studio còplexos fuisse Christi regnum, vt in commune tam fratribus quàm sibi confulerent. Hæc exempla diligenter notanda sunt, vt in hac misera dissipatione, alij alios iuuare studeamus. quòd si quando nos spoliari vtilibus præsidij contingat, non tamen vacillemus, scientes Deum tenere nauis nostræ gubernacula. Notandum autem quòd Paulus non discedit insulatus fratribus, quin potius eos in discessu confirmat: sicut & de Macedonibus statim Lucas dicit, Paulum fuisse eos exhortatum multo sermone: hoc est non defunctoriè, quasi sufficeret officij sui esse admonitos: sed quemadmodum alibi fieri iubet, vt que ad importunitatem vrgendo, & penitus incutendo res cognitu necessarias, ne vnquam intercederet memoria.

2. Tim. 4.
8. 2.

3 **Q**UOM essent illi structæ.) Ita variis modis & assiduis certaminibus seruum suum Deus exercuit, vt

in eo nobis exemplar proponeret infatigabilis constantiæ. Non satis est eum difficilis ac longi itineris labore & modestia confici, nisi vitæ quoque discrimen ab insidiatoribus accedat. Hoc sibi ante oculos speculum ponant omnes Christi serui, ne vnquam difficultatum tædio languescant. Paulus tamen cum iter aliò flētens, paratas sibi insidias declinat, simul ostendit eatenus habendam nobis esse vitæ rationem, ne temere nos proiciamus in media pericula. Qui verò se illi conites adiungunt, non vulgare reddunt pietatis vte testimonium ac videmus quàm preciosa fuerit eius vita si delibus, dum ex diuersis Gentibus, complures delecti comites eius causa duram & asperam expeditionem non sine magnis sumptibus suscipiunt. Dicit Lucas subituisse Paulum Philippis per dies Azymorum, quia tunc melior erat docendi opportunitas. Et cum adhuc ignota esset Legis abrogatio, cauendum fuit ne festum diem negligendo, à iudibus putaretur Dei contemptor. quamquam mihi præcipue videtur quæsitâ ab eo docendi opportunitas, quia tunc attentiores erant Iudei ad discendum.

7 Vno autem die Sabbathorum, quum conuenissent discipuli ad frangendum panem, Paulus disserbat eis, profecturus postridie: protraxitque sermonem vsque ad mediam noctem.

8 Erant autem lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant congregati.

9 Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychnus in fenestra, quum degrauiaretur somno profundo, disserente diu Paulo, magis depressus somno decidit ex tertio cœnaculo deorsum, & sublatus est mortuus.

10 Quum descendisset autem Paulus, incubuit super eum, & complexus dixit, Ne tui bemi, anima enim eius in ipso est.

11 Quum verò ascendisset, fregissetque panem & degustasset, diu collocutus vsque ad diluculum, ita profectus est.

12 Adduxerunt autem puerum viuentem, & resocillati sunt me diocriter.

13 Nos autem consensa navi soluimus Asson, inde excepturi Paulum, sic enim ordinauerat, ipse per terram iter facturus.

7 VNO autem die.) Vel primum diem hebdomadis, proximum Sabbatho intelligit, vel vnum quodpiam Sabbathum. quod pterius mihi videri posset magis probabile: hac ratione, quod dies ille ad conuentum habendum ex more aptior fuit. sed quum Euangelitis non sit nouum, ex lingua Hebraicæ vsu, vnum ponere loco primi, optatè conueniet. Postridie Sabbathi habitam fuisse concionem. Porro de quolibet die hoc exponere, nimis frigidum esset. quorsum enim Sabbathi mentio, nisi vt temporis opportunitatem & delectum no- teret? Verisimile quoque est, expectatum fuisse à Paulo Sabbathum, vt pridie discessus sui, facinus discipulos omnes in vnum locum aggregaret. Est autem dignus obseruatu omnium seruior, quòd neque Paulum ad mediam vsque noctem, quum tamen le ad iter accingeret, docere piguit, neque alij dicendi tædio affecti sunt. neque enim alia causa protrahendi longius sermonis, quàm studium auditorij & attentio.

AD FRANGENDVM PANEM.) Quiauis interdu Hebræis Panis fractio coniuuium domesticum significat: hoc tamen loco de sacra Coena duabus rationibus adductus, interpretor. Nam quum ex sequentibus colligere promptum sit, non paruam hominum multitudinem illic fuisse collectam: Cœnam priuata in domo potuisse intrui, consentaneum non est. deinde narrabit postea Lucas, Paulum non Cœnæ tempore, sed post mediam demum noctem, panem sumpsisse. Huc accedit, quod non vescendi causa cibum dicit cepisse, sed tantum vt gustaret. Sic igitur statim. Sacræ Domini Cœnæ inter ipsos celebrandæ indictum fuisse diem solennem, qui futurus erat omnibus commodior. Vt autem longioris absentiæ silentium vt cunque sarciret Paulus, solito longius sermone extendit. Quod de magno hominum numero dixi, inde colligitur, quòd inultæ in cœnaculo accensæ erant lucernæ: quod certè non pompæ, neque ostentationis causa, sed necessitate fiebat, vbi enim nullus est vsus, ambitio est ac vanitas, quæ homines facit sumptuosos. Porò lampadibus fulgere totum locum decuit, ne qua flagitij vel dedecoris suspitio in sanctum illum coetum caderet. adde & alteram coniecturam, si vacuum fuisset cœnaculum, passuros non fuisse qui aderant vt super fenestram sederet Eutychnus. Turpis enim spernendæ ac respuenda cœlestis doctrinæ fuisset licentia, quum pateret alibi locus, ad fenestram sededere.

9 QVVM degrauiaretur somno.) Nihil video esse causæ, cur adolescentis somnolentiam tantoperè & tam acriter exigenter quidam interpretes, vt dicant torporis sui poenam morte luisse. Quid enim mirum, si nocte intempesta cum somno lustratus, tandem succubuit? Quòd autem inuitus & præter spem correptus fuerit & oppressus sopore, hinc coniciere licet, quòd se ad quietem non composuerat. Idoneum somno locum captare, ignauit signum fuisset. ad fenestram verò sedentem somno obrui, quid aliud est quàm cetera culpam, naturæ infirmitati cedere? quem admodum si ex inedia deliquim animi, vel ex nimia fatigatione contingat. Qui terrenis curis demersi contemptim ad Verbum accedunt: qui cibo & vino referti soporem inde contrahunt: qui in rebus alijs vigiles oscitantè audiunt Verbum, meritò eorum somnolentia damnabitur. Eutychnum verò disertis verbis Lucas absoluit, cum dixi graui somno post mediam demum noctem depressum cecidit esse. Porò voluit Dominus non tantum somno, sed morte huius adolescentis expergefacerè suorum fidem, vt alacrius Pauli doctrinam reciperent, & animis penitus infixam tenerent. Fuit quidem initium non leuis tentatio: sed quæ vel constantissimum quemque vehementer percellere potuit. quis enim Christum præfiderè putaret in eo cœtu, ex quo miser homo sese casu in mortem præcipitat? quis non potius diuinæ maledictionis hoc putaret esse signum? Sed Dominus statim adhibito remedio, suorum mentes omni perturbatione exemir.

10 INCUBUIT super eum.) Scimus Apostolos in edendis miraculis interdum externos quosdam ritus interposuisse, quibus gloriam ad Deum authorem referrent. quod autem nunc super adolescentem incubuit Paulus, non alio fine factum esse existimo, nisi vt se ad precandi studium incitaret. Perinde agit, ac si se misceret cum mortuo. Et fortè ad Elisei imitationem hoc factum est, de quo idem narrat sacra historia. Vehementia tamen affectus eum magis impulsit quàm Prophetæ æmulatio. Ea enim coniunctio magis eum stimulat, vt toto animi affectu à Domino eius vitam deprecetur. Sic vbi mortui cadauer complectitur, hoc gestu significat se viuificandum Deo offerre. atque ex textu colligere licet, non prius discessisse à complexu, quàm illi redditam esse vitam cognouit.

NO IIT s turbati.) Notandum est hac præcipue de causa Paulum fuisse sollicitum, ne tristis ille euentus

porum fidem concuteret, ac turbaret eorum animos. Interea Dominus extremum, quem Paulus habuit Troades, sermonem, quasi insculpto sigillo apud eos fanciuit. Cùm dicit animam in ipso esse, non negat fuisse mortuum, quia miraculo gloriam hoc modo extingueret: sed sensus est, ymaginem illi redditam esse Dei gratia. Quod postea legitur, magna consolatione affectos esse, nõ restringit ad gaudiũ quod ex adolescente recuperato ceperunt: sed confirmationem fidei simul complector, cum Deus tam præclarum illis amoris sui specimẽ dedisset.

13 Nos concessa nauis.) Cur iter terra facere maluerit Paulus, incertum est: tan quia molesta illi foret nauigatio, an vt in transitu fratres viseret. ego valetudinis causa mare tunc fugisse arbitror. Laudanda verò huius humanitas, quòd comitibus suis pepercit. cur enim à se dimisit, nisi vt molestia leuaret? Ita videmus comitate & officiis ipsos inter se vicissim certasse. Illi prompti & obsequentes ad ministrandũ: Paulus autem ad eò non rigidus exactor, vt quæ parati erant obsequia præstare, vltro & benigne remitteret: imò vtilitate sua posthabita, quòd illis futurum erat solatio mandaret. Asson vrbem Troadi attribui à Geographis, satis notum est. Eadem teste Plinio dicta fuit Apollonia. Coloniam Ætolorum fuisse tradunt.

14 Cùm autem conuenissemus Asson, recepto eo venimus Metylenem.

15 Et inde nauigantes, sequenti die venimus contra Cibion. postidie verò appulimus Samon, & commorati Troglis, venimus Miletum.

16 Proposuerat enim Paulus prater nauigare Ephesum, ne tempus tereret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, vt diem Penecostes ageret Ierosolymis.

17 A Mileto autem misit Ephesum nuntius ad: fuit Presbyteros Ecclesie.

18 Qui cùm peruenissent ad ipsum: dixit eis, Vos scitis à primo die quo ingressus sum in Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim.

19 Seruiens Domino cum omni animi humilitate, cùmque multis lachrymis & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidijs Iudæorum.

20 Vt nihil, affugerim eorum quæ essent in rem vestram, quin vobis annuntiarem, & docerem vos publicè ac per singulas domos.

21 Testificans Iudæis simul & Græcis quæ in Deum est penitentiam, & fidem quæ est in Dominum nostrum Iesum Christum.

16 PROPOSUERAT enim Paulus.) Dubium non est quin magnas & graues habuerit festinandi causas: non quòd diei religio tantum apud illum valeret, sed quia ad dies festos vndique adueniẽ Ierosolymam confluere solebant, quum in tanta hominum frequentia se non nihil prolecturum speraret, occasio deesse noluit. Sciamus ergo Legalium cultum non fuisse in causa, vt tantoperè properaret. sed Ecclesiæ ædificationem fuisse illi propositam: partim vt fidelibus narraret propagatum fuisse Christi regnum: partim vt si qui essent adhuc alieni à Christo, eos lucrificeret: partim vt improborum hominum calumnias refelleret. Notandum tamen est, ipsum interea reliquis Ecclesiis consulere. Presbyteros enim Ephesum Miletum accersens, se Adam non negingere ostendit. Quòd autem vocari conueniunt, non modò concordie, sed modestiæ quoque signum est. etsi enim plures erant: tamen Christi Apostolo, quem singularibus donis sciebat excellere, morem gerere ipsos non piger. Postò Seniores dici, non qui prouecti essent ætatis, sed qui præsentem Ecclesiæ, ex contextu clarius patet. Est autem vrbem ferè omnibus linguis, vt Senes ac Patres vocentur qui ad alios regendos præfecti sunt, etiam si non semper ætas respondeat.

18 Vos testis.) In hac concione præcipuè huc insisit Paulus, vt quos Ephesi creauerat Pastores, suo exemplo horeretur ad munus suum fideliter peragendum. sic enim ritè agitur censura, & sic doctrinæ acquiritur auctoritas, cùm nihil verbis præscribit doctor, quod non re ipsa autè præstiterit. Paulum verò suas virtutes prædicare, minime absurdum fuit. Nihil quidem minus tolerabile est in Christi seruis quàm ambitio & vanitas: sed cùm omnibus probè cognita esset modestia & humilitas sancti viri, minime timendum fuit ne in suspitionem instantiæ incurreret: præsertim cùm necessitate coactus, fidem & diligentiam suam proferret aliis in exemplum. Magnificè quidem laeores suos, patientiam, fortitudinem, & reliquas virtutes prædicat. sed quorsum? Certè non vt plausum reporteret ab auditoribus, sed vt acriores sancta sua exhortatio aculeos habeat, & penitus infixæ hæreat ipsorum animis. Alter etiam illi fuit scopus, vt sua integritas in posterum valeret ad doctrinæ commendationem. Citat autem oculos testes, ne videatur de rebus ignotis verba facere. Oculatos dico, qui non modò comperta habebant omnia: sed purum quoque nulli quæ affectibus corruptum iudicium.

19 SERUIENS Domino.) Commemorat primò, non modò quantas difficultates sustinuerit, sed maxime suam humilitatem, coniunctam cum mundi contemptu & probis aliis quæ afflictionibus: ac si diceret, non se honorificè vel cum plausu fuisse exceptum: sed sub contemptibili crucis forma versatum inter eos. Est autem hæc non leuis probatio, cùm non deficiamus, quanuis nos videamus indigno mundi fastu calcari, distinctius tamen singula notanda sunt. Seruire Domino hic accipitur non pro Deum colere in sanctitate & iustitia, quòd piis omnibus commune est: sed publicum munus exequi significat. Non loquitur ergo Paulus vt vnus qui libet primatus homo: sed qui datus esset Ecclesiæ minister. atque ita testatur se Apostolatu sibi commisso, cum humilitate & modestia functum esse: tum quòd suæ infirmitatis conscientia sibi diffideret: tum quòd muneris excellentiam cogitans, se longè imparem duceret: tum quòd libenter se subiceret ad subeundam crucis Christi ignominiam. Humilitas enim ista, tam ventosæ confidentiæ, quàm altitudini opponitur. Lachrymis deinde adiungit, quas certamina, varij Satanæ insultus, impiorum ferocia, insectini Ecclesiæ morbi, & scandala exprimebant: tandem addit se trepidam vitam egisse inter Iudæorum insidias: seque illis tentatè fatetur, vt ferrens non erat, licet non succubuerit. Neque enim suam infirmitatem fateri puderet. Scopus autem est, ne similibus molestiis succumbant quos alloquitur, atque vt omni ambitione vacuis, reuerenter & sollicitè munus suum exerceant: neque tantum æquo animo patiantur se ab hominibus contemnis, sed in se ipsis quoque abiecti sint: quia nunquam ad Christi obsequium ritè erit compositus, qui sublimè aliquid sibi rapit. Et quoniam diuturna esse non potest virtutis simulatio, vt eum lyocerè & ex animo se ita gessisse constet, triennij constantiam in medium proferet, quo æqualem & eundem tenorem seruauerat. Scitis, inquit, qualis fuerim per omne tempus, à primo vsque die. Hæc vera deum est seruo-

rum Christi probatio, non mutari pro variis inclinationibus temporum: sed manere suis similes, & rectum semper cursum tenere.

20 **Nihil dissimulauerim.**) Fidem suam in docendo ac diligentiam tribus nominibus commendat: quòd solidè & integrè discipulos instituerit, vt nihil omitteret quòd faceret in ipsorum salutem: quòd generali prædicatione non contentus, singulis etiam prodesse studuerit: tertio loco breuem totius doctrinæ suæ summam recitat, quòd eos ad fidem in Christum & poenitentiam hortatus sit. Iam cum nobis exemplar probi fideique doctoris depingat, quicunque suam operam Domino probare cupiunt, eos propofitam Ecclesiæ ædificationem habere conuenit: sicut alibi Timotheum reputare iubet quæ sint vtilia, vt illis tradendis insinuat, & sanè Scripturæ, ad cuius normam omnis docendi ratio exigenda est, imò quæ sola est rectè docendi methodus, non argutas speculationes continet, quæ sub vmbra & in otio delectant: sed teste eodem Paulo, tota valis est, vt hominem Dei perfectum reddat. Sed tale ædificandi studium præscribit Paulus, vt nihil omittat pastor, quantum in se est, quòd vtile sit cognitu. Peruersi enim sunt magistri, qui sic detinent in primis rudiments discipulos, vt nunquam ad veritatis noticiam perueniant. Et certè non dimidia tantum ex parte nos instituit Dominus in verbo: sed perfectam modique omnibus completam sapientiam tradidit. Vnde apparet, quàm impudenter se Verbi ministros iactent, qui non modò populi ignorantiam suo silentio regunt & fouent, sed etià conuincunt ad crassos errores ac impias superstitiones: qualiter hodie plerique in Paparum scintillis quidem emittunt sanæ doctrinæ, sed tenebras ignorantix discutere non audent, & cum eos impediât prauas carnis timor, obtendunt populum non esse solidioris doctrinæ capacem. Equidem fateor non omnia simul possè tradi, & imitandam esse Pauli prudentiam, qui se ad rudium captum accommodauit, sed qualis est ista moderatio: dū cæcos in foueam sinunt ruere, dum miseris animas sub Antichristi tyrannide relinquunt: & cum vident grassari idololatriam, corrumpi Dei cultum, Legem violari, sacra denique omnia profanari, vel silentio prætereunt tam scædam confusionem, vel parè & obcurè ac fugitantiū more subdiciunt? Notandum est igitur Pauli verbum, dum se subterfugisse negat quominus annuntiaret quæcunque populo erant vtilia: nam hinc colligimus puram & ingenuam sanæ doctrinæ professionem requiri à Christi seruis, in qua nihil sit flexuosam ac nihil minus eos decere, quàm obliquas insinuationes, & astuta dissimulatione implicitas.

Publicæ & per domos.) Hoc est secundum caput, quòd non tantum in cœtu docuerit, sed domatim singulos, & prout cuiusque necessitas ferebat. neque enim hac lege ordinauit pastores Christum, vt tantum in commune Ecclesiam doceant in publico suggestis: sed singulas oves curent, vagas & palantes reducant in ouile, fractas & laxatas conuident, ægrotis medeantur, debiles & infirmas subleuent, sæpe enim fingit communis doctrina, nisi priuatis monitionibus iuuetur. Quare minimè excusabilis est eorum negligentia, qui habita vna concione, quasi pensum soluerint, in reliquo tempore securi degunt: ac si in templo vox eorum in clausa foret, quum inde egressi profus obmutescunt. Monentur etiam discipuli, si quidem in Christi grege censeri velint, locum esse dandum pastoribus, quociens ad eos accedent: nec priuatas admonitiones esse refugendas. Vrsi enim potius sunt quàm oves, qui pastorem vocem non nisi in theatro audire dignantur: domi autem moneri & reprehendi non sustinent, imò ferociter repellunt tam necessarium officium.

21 **Testificans Iudæis.**) Nunc ad tertium caput descendens, paucis doctrinæ suæ summam complectitur, quòd scilicet omnes ad fidem & poenitentiam hortatus sit: sicuti prius dictum est, Euangelium duabus iis tantum partibus constare. Vnde etiam colligimus, vbi vera Ecclesiæ ædificatio propriè consistat, cuius incumbit cura & onus pastoribus, & quorsum applicare deceat nostrum omne studium, si cupimus vtiliter in schola Dei proficere. Iam diximus profanari Dei verbum, dum eius lectores se in friuolis quæstionibus occupant, verum vt non sit vaga & erraticæ sensus lectio, tenendum est hinc duplex scopus, quem nobis Apostolus præfigit. nam quisquis aliò deflectet, multum satagendo nihil aliud quàm in circulo ambulabit. Testificandi verbo maiorem vehemenciam exprimit, ac si dixisset se attestando commendasse, ne residua esset ignorantix excusatio: alludit enim ad morem foresem: vbi testificatio ad tollendam omnem dubitationem interponitur. sicuti non tantum docendi, sed etiam vrgendi sunt homines, vt salutem in Christo amplectentur, & se Deo addicant in vitæ nouitatem. Tameris autem nulli se defuisse affirmat, Iudæos tamen statuit priori loco: quia sicuti honoris gradu Gentibus eos Dominus præulerat, ita Christum illis eiusque gratiam offerri oportuit, donec penitus desciscerent.

Poenitentiam erga Deum.) Primum notanda est fidei & poenitentix distinctio, quas perperam & insicè nonnulli confundunt, poenitentiam dicentes esse partem fidei. Fateor equidem disungi non posse: quia neminem Spiritu fidei illuminat Deus, quem non simul in nouam vitam regeneret, discerni tamen necesse est, sicuti hoc loco facit Paulus. Poenitentia enim est conuersio ad Deum, cum nos totamque vitam nostram in eius obsequium componimus: Fides autem, gratiæ nobis in Christo exhibitæ receptio est. Nam huc spectat tota religio, vt sanctitatem ac iustitiam colentes, purè seruiamus Domino, deinde ne vllam salutis nostræ partem aliunde quàm ab ipso petamus: ne vè alibi queramus quàm in solo Christo. Ergo poenitentix doctrina, pè viuendi regulam continet, nostri abnegationem, carnis nostræ mortificationem, vitæque cælestis meditationem exigit. Sed quia natura corrupti sumus omnes, alieni à iustitia, & ab ipso Deo auersi: deinde quia Deum, quem scimus nobis inferensum esse, fugimus: modum tam reconciliationis gratiæ, quàm obrinendæ nostræ vitæ nobis proponi necesse est. Ergo nisi fides accedat, frustra de poenitentia verba sient, imò poenitentix doctores, qui neglecta fide, tantum in vita formanda, & bonorum operum præceptis insistant, nihil, aut quàm minimum distant à profanis philosophis. Tradunt quomodo viuendum sit, sed cum homines relinquunt in sua natura, nulla inde sperari potest restitutio in melius, donec in spem salutis perditos inuident, mortuos viuificens promissa peccatorum venia, ostendant Deum gratuita adoptione pro filiis amplecti qui prius Satanae erant mancipia, Spiritum regenerationis à Patre cælesti petendum esse doceant, pietatem, iustitiam, & rectitudinem ab ipso bonorum omnium fonte hauriendam esse, atque hinc sequitur inuocatio, quæ in legitimo Dei cultu primas tenet. Videmus nunc vt indiuiduo nexu inter se cohereant poenitentia & fides. Fides enim est quæ Deum nobis conciliat, non tantum vt nobis propitius sit, à mortis reatu nos aboluens, peccata non imputando: sed etiam vt Spiritu suo carnis nostræ sordes purgans, in imaginem suam nos reformet. Poenitentiam non idèò priore loco nominat, quòd tota præcedat fidem, cum pars eius ex fide emanet, eiusque sit effectus: sed quia poenitentix initium preparatio sit ad fidem. Initium voco nostri displicentiam, quæ metu iræ Dei seridè tactos ad querendum remedium nos impellit.

Fidem in Christum.) Non abs re Christum Scriptura passim nobis in fidei scopum, & vt vulgò loquuntur, obiectum proponit. Dei enim maiestas per se altior est quàm vt ad eum conscendat homines, ergo nisi medijs occurrat Christus, Deum querendo sensus omnes nostri euanescent. Deinde querens Iudex mundi est, fieri nō potest quin eius aspectus abiq; Christo nos terrore exanimet. Deus autè nō tantum in Christo sua imagine se

nobis representat: sed paterno suo favore nos recreat, & modis omnibus in vitam restituit. nulla enim est factus nostræ portio, quæ non in Christo reperitur. mortis suæ sacrificio peccata nostra expiavit: poenam sustinuit ut nos absolueret: sanguine suo nos mundavit: sua obedientia placavit iram Patris: resurrectione acquisiuit nobis iustitiam. Mirum ergo non est quod diximus, fidè debere in Christi intuitu protius esse defixâ.

22 *Et nunc ecce ego alligatus Spiritu proficiscor Ierosolymam, quæ in ea obuentura sint mihi ignorans.*

23 *Nisi quòd Spiritus sanctus per singulas vrbes testificatur, dicens quòd vincula & afflictiones me manent.*

24 *Verùm nihil mihi cura est, nec vita ipsa pretiosa est mihi ipsi, ut absolvam cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à Domino Iesu ad testificandum Euangelium gratiæ Dei.*

25 *Et nunc ecce ego scio quòd posthac non videbitis faciem meam, vos omnes per quos transiui prædicans regnum Dei.*

26 *Quapropter contessor vos hodierno die, quòd mundus ego sum à sanguine omnium.*

27 *Non enim subterfugi, quo minus annuntiarim omne consilium Dei vobis.*

22 Et nunc ecce ego.) Iam plenius declarat quorsum de sua integritate differuerit: quia scilicet nunquam eum postea visuri erant. Magnoperè autem referebat exemplar, quòd illis ad imitationem diuinitus erat propositum, semper ante eorum oculos versari, eoque mortuo superstitem manere eius memoriam. Scimus enim quàm facillè homines à pura institutione degenerent. Cæterum, quanuis scire se neget quòd sibi Ierosolymæ euenturum sit, quia tamen pluribus vaticiniis admonitus erat vincula sibi illic parata esse: quasi iam ad mortem accinctus, spem reditus sui paulò post abscondit. neque tamen sic loquendo ipse secum distinet. Consultò quidem dubitantes præfatur, ut molliat quòd futurum erat acerbius. verè tamen affirmat, sibi adhuc esse incognitos rerum euentus: quia de toto progressu non constabat illi certa & specialis reuelatio.

ALLIGATUS Spiritu.) Quidam exponunt obstrictum fuisse Ecclesiis, à quibus iniunctum illi fuerat munus perferendi elemosynas. mihi tamen potius videtur, notari interior Spiritus sancti vis & impulsus: non quòd *ἐν δυνάμει* correptus fuerit, ut munitis compos non effugeret: sed quia certior redditus de voluntate Dei, arcantum Spiritus ductum vel instinctum sponte vel placidè sequebatur. Perinde igitur valet locutio, ac si diceret, Facere aliter nequeo, nisi contumax esse velim ac rebellis Deo, qui me velut Spiritu suo deuinctum illic trahit. nam ut se à temeritate excuset, Spiritum profectiois suæ authorem & ducentem esse testatur. Sed vitinam arreptitii plerique, qui sibi à Spiritu dictari iactant quicquid tulerit eorum phantasia, tam familiariter Spiritum haberent cognitum ut Paulus, qui tamen non dicit motus omnes suos vel impulsus esse à Spiritu: sed id quasi singulare in vna re contigisse prædicat. multa enim sæpe homines stultè & inconsuleratè suscipiunt, quæ deinde pertinaciter exequuntur, quia leuitatis eos pudet. Non tantum autem significat profectioem se iusta causa suscipere quam dicit Spiritus Deus: sed sibi omnino esse necessariam, quia nefas sit contrà luctari. Porro discamus sancti viri exemplo, non calcitrare aduersus Spiritum Dei, sed nos illi obedienter regendos tradere, ut nos quasi deuinctos pro suo arbitrio agat: nec tamen violentè trahamur. Nam si reprobi qui Satanæ mancipati sunt, ad eius impulsum non sponte modo, sed etiam cupidè feruntur: quanto magis in filiis Dei hæc

ἐν δυνάμει

23 NISI QUOD Spiritus sanctus.) Hoc de arcanis oraculis non intelligo, sed prædictionibus quas passim ex Prophetis audiebat. Plus autem dignitatis habet hæc locutio ad commendanda vaticinia, quàm si homines ipsi, qui locuti sunt, testes citentur. Sic enim sua constat verbo Dei auctoritas, cum agnoscerimus eius Spiritum esse authorem: licet ministri sint homines. Iam cum idem Spiritus, qui Paulum de vinculis & afflictionibus præmonet, simul alligatum teneat ne recuset se illi subiicere: hinc docemur quicquid discrimini nobis inest, non ideo nos absolui quin parendum sit Dei mandatis, & eius sequenda vocatio. Frustra igitur sibi delicias faciunt, qui rectè agendi modum statuunt, quatenus sine molestia id licet: & incommoda, damna, mortis denique periculum excusationis loco obtrudunt.

24 NISI MIHI CURA EST.) Sic animis comparatos esse pios omnes, ac præsertim Verbi ministros decet, ut posthabitis omnibus, ad Dei obsequium recto cursu properent. Prestantius quidem Dei donum est vita, quàm ut contemni debeat: vt opte in qua ad imaginem Dei conditi sumus, vt beatam illam immortalitatem meditemur, quæ nobis est in cælis reposita: in qua iam variis documentis se nobis patrem exhibet Deus. sed quia instar stadii ordinata nobis est, properare semper ad metam conuenit, obstaculæque superanda ne quid nos in cursu impediât vel moretur. Turpe enim est cæco viuendi amore sic nos teneri, ut propter vitam perdamus viuendi causas. & hoc exprimit Pauli verba. Neque enim simpliciter vitam suam ducit pro nihilo. sed eius respectum obliuiscitur, ut cursum suum absoluat: vt ministerium suum compleat, quod à Christo accepit. ac si diceret, se nullo viuendi desiderio teneri, nisi vt Dei vocationi satisficiat: idè quod non sibi graue fore vitam dispendium, modo ad functionis suæ metam diuinitus sibi præscriptam morte accedat. Notandum autem quòd dicit, *ἐν δυνάμει*. significat enim nulla tristitia vel moerore hoc adimi fidelibus, quin hilariter viuant & moriantur Domino. Altius enim est ac magis reconditum bonæ conscientiæ gaudium, quàm vt molestiis externis vel vilo carnis dolore excutiat: alacrius exultat, quàm vt obruatur. Noranda etiam est Cursus definitio: nempe quòd sit ministerium à Domino acceptum. De se quidem loquitur Paulus: sed exemplo suo docet errare omnes, qui Dominum cursum sui non habent Præsidem. vnde sequitur illius vocationem cuique nostrum rectè viuendi normam esse. Nec verò aliter statuere licet, probari à Domino quòd agimus, nisi ad eius arbitrium composita sit vita nostra, præcipuè in Verbi ministris requiritur hæc certitudo, ne quid suscipiant nisi Christo auctore. Nec verò dubium est quin Paulus hac nota, vt plerunque solet, Apostolorum suum insigniens, eius fidem confirmet. Euangelium gratiæ Dei vocat ab effectu vel fine. est tamen hoc ratæ commendationis elogium, quòd Euangelio, Dei gratia & salus ad nos perferatur. Nostra enim summopere interest, scire Deum illic inueniri proprium.

25 Et nunc ecce scio.) Quòd testius insinuauerat, nunc palàm eloquitur. Diximus autem eo consilio spem illis abstulisse sui reditus, quòd tenacius eorū memoriæ infingeret suas exhortationes. Scimus enim quârū energiæ habeant extremæ discidendæ vel morientium voces. voluit etiam hac præmonitione cauete, ne pederent ab

eius præsentia, atque ita tædio collaberetur eorum fides. Regnum Dei iterum vocatur Euangelij doctrina, quæ regnum Dei in hoc mundo inchoat, homines renouando in imaginem Dei, donec tandem in vltima resurrectione compleatur.

26 **QUA** PROPTER vos contestor. Perinde valet ac si dixisset, Vos appello testes, vel Coram Deo & Angelis vos attestor. Hoc autem non tam facit sua causa, quam vt officij legem maiori auctoritate illis præscribat. Coniunctim porò hic locus breuem summam ritè probèque docendi, & doctores ipsos vehementer feue: àque sanctione hortatur, vt in suum munus gnauiter incumbant. Quænam igitur tenenda est Pastoribus docendi ratio? primum non suo arbitrio æltemit quid profere in medium & quid omittere vtle iudicet vni Deo arbitrium eius rei deferant. Ita humanis commentis non patebit in Ecclesiam Dei ingressus. deinde non sumet sibi mortalis homo lacerandæ vel mutilandæ Scripturæ audaciam, vt hoc vel illud quoad vsum fuerit delibet, quædam obsecrare, multa suppressat: sed quicquid in Scripturis patefactum est, licet prudenter & temperatè pro ædificatione populi, simpliciter tamen & sine furo tradet, vt decet fidum & ingenuum Dei interpretem. Prudentiam adhibendam esse dixi: quia spectanda est semper vtilitas, modò absit vafrities, in qua multi nimis placent, dum ad fæse methods inflectunt Dei verbum, & philosophiam nescio quam ex Euangelio & suis figmentis mixtam nobis fabricant. quia scilicet magis plausibilis est hæc mixtura. Inde nobis liberum arbitrium, inde operum merita, inde prudentiæ & gratuitæ electionis Dei abnegatio. Est autem quod nuper diximus obsecrare dignum, consilium Dei, cuius meminit hic Paulus, inclusum esse in eius verbo, nec aliibi quaerendum. Multa enim in hac vita celamur, quorum plena manifestatio differretur ad eum vsque diem, quo Deum sicuti est, facie ad faciem nouis oculis videbimus. Dei ergo voluntatem annuntiat qui fideliter enarrant Scripturas, ac inde populum in fide, in timore Domini, & omnibus pietatis exercitiis instituunt. Quem admodum autem nuper diximus, hæc sententia damnari eos qui philosophicè disputando, ne quid remota tradant à communi hominum sensu, ac proinde odiosum. Scripturæ puritatem fermentis suis corrumpunt: ita grauiter in eos fulminat Paulus, qui metu crucis & persecutio. onum ænigmaticè tantum loquuntur.

1. Cor. 13. d.
12.

MEVS sum à sanguine. Non dubito quin ad Ezechielis locum respexerit: vbi Deus Prophetam suum, nisi bona fide hortatus sit impios ad pœnitentiam, reum fore sanguinis denuntiat, nam hæc lege pastores Ecclesiæ suæ præfici, vt si quid perit eorum negligentiam, ratio ab ipsis repositur. Imò nisi abique furo & ambagibus ostendant salutis viam, vt illis imputetur errantium interitus. Valde autem stupidos esse oportet, quibus torporem non excutit tam seuera comminatio. Quò magis se prodit Epicurea Papalis cleri impietas. vbi cum magnificos titulos crepent, de reddenda tot pereuntium animarum ratione nihil plus cogitant, quàm si nullus federet in cœlo Iudex, nec minus putida est eorum improbitas coram toto mundo, quò deglutientis tantum ouibus intenti, Pastorum nomen vsurpant. Porò quàm charas habeat animas ostendit Dominus, tam atroces de Pastorum ignauia pœnas exigens ob illarum exitium. atqui videmus quàm vilis sit permultis sua salus, in cuius cura locum se adiungere Deus non grauat.

Ezech. 3. 18.
20.

28 *Attendite igitur vobis & cuncto gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos ad regendam Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.*

29 *Ego enim hoc noui, quòd ingressuri sint post discessum meum lupi graues in vos, non parentes gregi.*

30 *Et ex vobis ipsis emergent viri loquentes peruersa, vt abducant discipulos post se.*

31 *Propter quòd vigilate, memores quòd per triennium nocte & die non cessauerim cum lachrymis monere vnumquemque:*

32 *Et nunc commendo vos fratres, Deo & sermoni gratia ipsius, qui potens est superstruere, & dare vobis hereditatem inter sanctificatos omnes.*

28 **A**T T E N D I T A igitur. Nunc sermonem ad eos accommodat, & multis rationibus ostendit sedulo vigilandum ipsis esse: nec se tantopere esse sollicitum, nisi quia sic flagitat necessitas. Prima ratio est, quòd gregi cui præfecti sunt, obstrictam habeant si lem. secunda, quòd non ab homine mortali, sed à Spiritu sancto vocati fuerint ad hoc munus. tertia, quòd non vulgaris sit honor, Dei Ecclesiam regere. quarta, quòd illustri documento testatus sit Dominus, quo in prelio habeat Ecclesiam, quum proprio sanguine eam redemit. Quod ad primum spectat, non tantum iubet eos gregi attendere, sed primum sibi ipsis. neque enim aliorum salutem sedulo inquam curabit, qui suam negliget: & frustra alios incitabit ad piè viuendum, qui nullum ipse pietatis studium præ se feret. Imò gregi studium operamque suam non impendet, qui sui obliuiscitur, quàm sit ipse pars gregis. Ergo vt de grege sibi commissio sint solliciti, admonet Paulus vt pituarum singuli in Dei timore te contineant. sic enim futurum erat, vt fidem gregi debitam perfoluerent. Diximus enim Paulum à vocatione rationari, quòd Ecclesiæ Dei, cui piæritia, adducta sit eorum opera. ac si diceret, Ex quo creati sunt Pastores, non esse sui iuris: sed publicè cuncto gregi obligatos.

SP I R I T U S sanctus posuit episcopos. Ipso nomine admonet velut in specula locatos esse, vnde pro communi omnium salute excubias agant. sed præcipuè in hoc insistit Paulus, quòd non humanitus ordinati sint, sed illis à Deo mandata sit Ecclesiæ cura. quòd maior ab illis exigitur religio, quia difficilis apud summum illud tribunal futura sit ratio. Nam quòd præstantior est eius Domini cui seruiamus, dignitas, naturaliter plus illi reuerentiæ deferimus. ipsa autem reuerentia studium acuit. Porò quoniam ab initio eligi hominum suffragiis voluit Dominus Verbi ministros, regimen nihilominus Ecclesiæ semper sibi vindicari: non modò vt ipsum agnoscamus vnicum eius Præsidem, sed etiam vt sciamus incomparabilem salutis thesaurum, non nisi ab ipso prodire. fraudatur enim sui gloria, si vel reuocato casu, vel hominum arbitrio, vel industria putamus Euangelium ad nos deferri. Hoc autem peculiariter Spiritui Paulus tribuit, per quem Deus Ecclesiam suam gubernat, & qui diuinæ vocationis arcanus vnicuique reffis est in sua conscientia. De voce Episcopi breuiter hoc notandum est, omnes Ephesianos Presbyteros indifferenter à Paulo sic vocari. vnde colligimus secundum Scripturæ vsum, nihil à Presbyteris differre Episcopos. sed vitio & corruptela factum esse, vt qui primas tenebant in singulis ciuitatibus, Episcopi vocari cœperint. Vitium dico, non quòd vnum aliquem in singulis collegiis eminare malum sit: sed quia hæc audacia minimè tolerabilis est, dum homines Scripturæ nomina ad suum morem flectendo, Spiritus sancti linguam mutare non dubitant.

AD regendam Ecclesiam Verbum Græcum *ποιμαίνω* Pascere significat. verum apta similitudine transferretur ad quòdvis regimen. Diximus autem hoc certuè esse argumentum à muneris excellentia: sicuti alibi idem Paulus Timotheu admonet, vt videat quomodo ipsum oporteat versari in domo Dei, quæ est Ecclesia Dei vidui, 1. Tim. 3. d.

columna & stabilimentum veritatis. ac si diceret, non esse locum segnitæ in tam ardua prouincia, & minus esse excusabiles, quos Deus familiæ suæ œconomos constituit, quòd altior est ille honoris gradus, nisi tantæ dignationi respondeant, hoc est, nisi sedulo incumbant in suis partibus. Iam si diuinitus & à Spiritu sancto non creantur Episcopi, nisi ad pacendam Ecclesiam, ridicula est Papatus Hierarchia, in qua Episcopi inani titulo superbientes, pacendi munus ne simulatione quidem attingunt.

Quam acquisiuit.) Quarta ratio, qua Pastores ad munus suum diligenter exercendum stimulat Paulus, quòd Dominus non vulgare pignus sui erga Ecclesiam amoris dederit, proprium sanguinem pro ea fundendo. Vnde apparet quàm sit illi pretiosa. Et certè nihil est quod vehementius vrgeri debeat Pastores vt. Licet officio suo incumbant, quàm si reputent commissum sibi esse sanguinis Christi pretium, nam hinc sequitur, nisi fideliter suam operam Ecclesiæ impendant, non modò illis imputari perditas animas, sed sacrilegio esse obstrictos, quòd sacrè Filij Dei sanguinè profanauerint, & redemptionem ab ipso partam exinanierint, quantùm in se est. Est autem immanis huius sceleris atrocitas, si nostra ignauia non tantùm vilescat mors Christi, sed eius quoque fructus aboleatur & pereat. Dicitur autem acquisita esse à Deo Ecclesia, vt sciamus eam sibi veile integram manere, quia æquum est vt possideat quos redemit. Simul tamen memoria tenendum est, totum humanum genus Satanæ esse mancipatum, donec ex eius tyrannide nos Christus afferat, in hæreditatem Patris nos colligens. Carterùm quia in specie dura est locutio qua vtriusque Paulus, videndum est quo sensu dicat, Deum suo sanguine acquisisse Ecclesiam, nihil enim absurdus, quàm corporeum vel mortalem fingere Deum. Verùm ita loquendo commendat in Christo personam vnitatem, quia enim distinctæ sunt in Christo naturæ, Scripturæ interdum quod cuiusque proprium est, seorsum commemorat, sed dum proponit nobis Deum in carne inanisestatum, humanam eius naturam non separat à Deitate. Quia tamen rursum sic vnità sunt in Christo duæ naturæ, vt personam vnã constituent, improprie aliquando quod vtriusque in vnã competit, ad alteram transferuntur, sicuti hoc loco sanguinem Deo tribuit Paulus: quia homo Iesus Christus, qui suum pro nobis sanguinem fudit, etiam Deus erat. Hæc loquendi figura Veteribus dicta est Idiomatum communicatio, quòd naturæ vnus proprietas alteri aptetur. Dixi autem hoc modò clarè exprimi vnã Christi personam: ne ipsam duplicem fingamus, quod olim à Nestorio tentatum est: neque tamen imaginanda nobis est duplicis naturæ confusio, quale in inducere conatus est Eutyches: vel quale Hæpitanicus canis Seruetus hoc tenore fabricauit, cui Deitas Christi nihil aliud est quàm humanæ naturæ ipsè: eum, quod tempore in Deo lucidum fuisse somniat.

29 Ego enim scio.) Iam à necessitate quoque, quæ acerrimus stimulus est, hortatur Paulus Ephesios, vt attentè vigilent, graues enim luporum incurfus instare admonet. Est quidem hoc quasi perpetuum Ecclesiæ fatum, vt à lupis infestetur, quare nunquam dormiendi tempus est. Verùm quòd plures & pernicioses irumpunt, eò attentiores à pastoribus excubias agi conuenit, nam interdum aliquid moleste relaxat Deus, vt placidè & quietè grex pascatur, ac sicuti nitido & sereno cælo tritus in agris pascuntur oues, nubilo autem & obicuro aere plus est periculi: ita Ecclesiæ Dei nonnulla interdum quasi serenitas conceditur, postea turbulentum succedit tempus, quòd luporum insidiis aptius est. Sensus ergo Pauli est, maiorì vigilantia opus esse quàm hæc teneas, quòd maiora pericula imminant. Sed quæritur vnde hæc Paulo notitia. Primò dubium non est, quin eius præsentia multùm ad lupos arcendos vel fugandos valuerit, nec verò mirum est, si virtus Spiritus, quæ in Christi ministris refuset, impios cohibeat, ne virus suum proferre audeant: imò si cælestis ille fulgor multas Satanæ tenebras disciat. Ego quum sciret Paulus repressam fuisse ad tempus sua opera Satanæ malignitatem, quid futurum sit à suo discesse facile diuinat, quanquam probabile est certiorum fuisse à Domino redditurum Spiritu prophetiæ, vt per eum deinde alij commonefierent, sicuti videmus factum esse. Vt cunque res habeat, quociens discedunt probi & fidi pastores, metuendum à lupis esse discamus, quos à caulis arceret, vel attentissima custodia illis difficile est.

30 Ex vobis ipsis emergent.) Exaggerat mali grauitatem, eò quòd in tua pars sit luporum, adeoque sub titulo pastorum se occultans, nocendi occasionem expectet, simul etiam exponit quid sit à lupis illis metuendum, nempe gregis dissipatio: dum Ecclesia à fidei vnitæ abstracta, in sectas diuiditur. Neque enim lupi sunt omnes qui minus officio respondent: sed sæpe sunt mercenarij, genus non adeò pestiferum. Doctrinæ autem corruptio, capitalis est ouium clades. Iam tertio hæc fons & origo huius mali notatur, quòd discipulos abducere post se vellent, ambitio igitur omnium herefæon est mater. Tunc enim viget verbi Dei sinceritas, vbi communi studio pastores, discipulos christo colligunt: quia hic solus est integer Ecclesiæ status, vt ille vnus audiat Magister, quare & peruerri salutis doctrinam, & salutem gregis pessum ire necesse est, vbi regnat magisterij cupiditas. Sicuti autem docet hic locus, omnes ferè doctrinæ corruptelas ex hominum superbia manare, dum quisque emineat appetit pliusquam licet: ita rursus ex eodem colligimus, vix fieri posse, quin ambitiosi à recta puritate deflectant & adulterent Dei verbum. Nam quum huc tendat pura Scripturæ tractatio, vt solus excellat Christus: sibi autem nihil arrogare possint homines, quin tantundem detrahant christi gloriæ: sequitur sanæ doctrinæ quæ corruptores, quicumque sibi addicti sunt, eò propria gloriæ student, quæ totum christum obsecrat, quod etiam confirmat Dominus ipse, Ioannis 7. capite. Porro s v r g e n d i verbo quo vtriusque, significat iam lupos illos fouere clandestinam perniciem, donec occasione sibi data etumpant. Carterùm optimè occurrit hic locus horribili scandalo quòd omnibus seculis ad turbandas infirmas conscientias obicit Satan. Si externi & professi hostes Euangelium oppugnant, minus hoc confertur pijs mentes, quàm si è medio Ecclesiæ sinu intestini prodeant hostes qui repente clauicam canant, vel qui perisidè sollicitè populù ad defectionè. Quasi verò non etiam isti successerint, à quibus cauendum Paulus admonet. Quum ergo Deus vel ad probandam suorum constantiam, vel iusto iudicio lupos vix pastorum persona grassari sæpe permittat: non in solo nomine & loco consistit auctoritas, nec quicquam habet momenti successio, nisi fides & integritas simul adsint. Quòd si excipiant Papistæ, non competere in se luporum nomen, ad peragendum eius rei examen vnũ Pauli verbum erit quasi Lydius lapis: Vt abducantur, post se discipulos. Quorum autem tota Papalis religio, nisi vt hominum libidò pro Dei verbo dominetur: discipulos autem non habet Christus, vbi non censetur solus Magister.

Ioan. 7. c.
18.

31 PROPTER quod vigilat.) Iterum suo exemplo eos ad diligentiam hortatur Paulus: quanquam simul percipi metum coniungit. ac si diceret, summa attentione opus esse ad cauendum: indignum verò esse ipsos fatigari, qui per triennium viderint infatigam illius tolerantiam. Lachrymas etiam suas commemorat quæ exhortationibus non parum efficacia addebant. Quòd dicit se monuisse vauquienque, tam ad plebem quam ad Presbyteros referri potest. nam quia sermonem habere statuerat toti Ecclesie conuincem, perinde loquitur ac si ad esset totum corpus. Si tamen ad Pastorum ordinem restringere quis malit, sensus erit, non tantum præcipienti oratione accendi eorum studia, sed æquum esse, vt memoria tot exhortationum apud ipsos vigeat, quas per triennium assidue inculcauerat cum lachrymis. mihi tamen videtur magis contentanem de omnibus verba fieri.

32 COMMENDO vos Deo.) Precationem interiecit, quod in oratione patet ea videri absurdum non debet. neque enim Rhetorum more confectionem in partes digerere curauit: quum vehementer affectum, quibus ardebat, nulla verba sufficerent. Magnis de rebus & arduis discerterat, quæ humanam facultatem longè excederent. Ideò ad preces se conuertens, sermonis solum paulisper abrumpt: quanquam voti magis expressio est, quàm directæ precatio. ac si dixisset, esse quidem ipsos impares tanto oneri: sed se opare illis nouas è cælo speretas, quibus freti superiores cunctis tentationibus euadant. Dubium verò non est, quanquam solos Pastores alloquitur, hac tamen precatione totam Ecclesiam completi. primum commendat eos Deo; deinde sermone gratiæ eius. Est tamen vnicui commendatio: sed modum exprime re voluit Paulus, quo rueri solet Dominus tuorum salutem, quam Petrus docet fide custodiri. atque eius custodiæ ratio à Verbo dependet, ne inter tot discrimina periclitetur. Magni autem refert, quomodo nos Deus seruare velit cognoscere. quia enim abscondita est nobis eius maiestas, donec verbo suo ad nos accedit, dubitancymprensus. Ergo simul ac nos seruandos suscipit, verbum tuum proponit organum custodiendæ salutis nostræ. quo sensu addit epitheton Gratiæ. Genitius enim more Hebraico effectum designat, vt tutus acquirerent fideles in Verbo, ubi Deus fauorem suum exierit. Hæc expositio simplex & apta estimam quòd de Christo quidam accipiunt nimis est coactum.

QUI POTENS est superstruere.) Participium *superstruere*, quo vtitur Paulus, Decum, non sermonem eius refert. Hæc autem consolatio ideo addita est, ne infirmitatum suarum sensu animos despondeant. quando enim euadant salus carnis vitis, similes sumus inchoato ædificio. Fundatos quidem esse in Christo oportet pios omnes, sed multum abest quin omnibus numeris completa sit eorum fides. Imò licet fundamentum stabile maneat, quædam interdum partes ædificij nutant ac labascunt. quare & assidua structura, & nouis subinde futuris opus est. Interea desperandum esse Paulus negat, quia Dominus opus suum mundum relinquere nolit: sicut etiam primo Philip. capite docet, Qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet vsque in diem Domini Iesu. cui etiam respondet illud psalmi 138. Opus manuum tuarum non deseres. Quod mox additur de hæreditate vitæ, ad fructum ipsam spectat. Simul ac nobis affulsit Christus, transfusus quidem à morte ad vitam: & fides ingressus est in regnum cælorum, nec verò frustra nobis datus est Spiritus adoptionis: sed hic promittit Paulus fidelibus continuam gratiæ accessionem, donec possessionem certant hereditatis, ad quam vocati sunt. quæ iam in cælo illis est reposita. Potentiam Dei nominat, non qualiter eam solemus imaginari abique effectu, sed quæ vulgò actualis dicitur. Sic enim fideles apprehendere ipsam decet, vt sit illis ad manum militat clypeus, quem omnibus Satanæ insulsiibus opponant. Quem admodum Scriptura docet, nobis in Dei virtute satis esse præiudicia meminerimus non alios esse fortes in Domino, nisi qui abdicata liberi sui arbitrii fiducia in eum recumbunt, quem solum Paulus meritò superstruere posse testatur.

33 *Argentum & aurum, aut vestem nullius concupisci.*

34 *Imò ipsi scitis quòd visibus meis, & iis qui mecum sunt, suppeditauerunt manus hæc.*

35 *Omnia ostendi vobis, quòd sic laborantes oportet suscipere in simos, ac meminisse verborum Domini Iesu: quoniam ipse dixit, Beatum est dare potius quàm accipere,*

36 *Et quum hæc dixisset, positis genibus suis orauit cum omnibus illis.*

37 *Magnam autem fletum coortus est omnium: & ruentes in collum Pauli, osculabantur eum,*

38 *Dolentes maxime ob sermonem quem dixerat, quòd amplius faciem eius non essent visuri. Et deduxerunt eum ad nauem.*

33 ARGENTVM & aurum.) Sicuti nuper differuit quàm noxia sit pestis ambitio: ita nunc ab auaritia cauendum esse admonet: seque rursus in exemplum proponit, quòd nullus bona contempserit: quum potius victum sibi comparauerit manuum labore. Non quòd absque erogatione ad eum alendum sufficeret: sed quia operibus manuaris incumbens, pepererit ecclesiis, ne quo eas sumptu grauaret, quantum in se erat. Notandum est quòd non modo se rapuisse negat, vt plerunque famelici homines impotenter prædas extorquent: sed ab omni mala cupiditate purum se fuisse dicit. vnde colligimus neminem probum fore Verbi ministrum, qui non idem sit pecuniæ contemptor. Et certè videmus nihil magis esse commune, quàm vt in hominum gratiam corumpant Dei verbum, quicumque turpiter lucro dediti sunt. quod vitium Paulus alibi seuerè in Episcopis damnat.

34 IMO SCITIS.) His verbis non imponit præcisè legem, quam semper omnes Verbi ministri ferre ac necesse habeant: neque enim ita se imperiosè gessit, vt quòd Dominus seruis suis concessit, ipse auferet. quin potius multis locis ius suum illis asserit, vt de publico alantur. Huc etiam accedit, quòd victum & victum sibi ministrari à pluribus Ecclesiis passus est. nec verò patientis tantum operæ mercedem liberè accepit: sed quum egeret Corinthi, alias Ecclesias se prædatum esse dicit, vt lux inopie succurreret. Non ergo simpliciter edicet pastoribus vt vitam suam labore manuario sustentent: sed contrariò post declarat quatenus eos hortetur ad imitationem sui exempli, nempe vt suscipiant infirmos. Non negabant illi Corinthii debitam mercedem: sed quum gratuita opera se venditarent falsi apostoli, & inde popularem auram captarent, noluit Paulus illis hac in parte cedere, nec illis ansam præbere calumniandi: sicut ille prædicat 1 ad Cor. 9 & eum. n. Cauendum igitur esse admonet ne officiculi detur infirmis, & ne labascatur cori fides. Nam suscipere infirmos tantumdem valere atque eorum rudicitati aliquid per indulgentiam concedere, sicut Rom. 14.

MEMINISSE verborum Domini.) Nusquam hæc sententia ad verbu legitur: sed aliis non absimilibus referunt Euangelistæ, ex quibus hæc Paulus elicere potuit. deinde scimus non omnia Christi dicta fuisse scriptis prodita. Repetit autem illam generalem doctrinam de pecuniæ contemptu. cuius hoc verum est specimen,

1 Tim. 3.
a. 10.
Math. 10.
a. 10.
1 Cor. 9.
2. 14.
Gal. 5. b. 6.
1 Tim. 5.
c. 17.
Phil. 4.
1 Cor. 16.
1 Cor. 1.
b. 8.
1 Cor. 9.
c. 17.
2 Cor. 11.
c. 10.
Rom. 14.
a. 1.

Provi. 19.
c. 17.

quum quis ad dandum propensior est, quàm ad accipiendum. Nec politice tantùm locus est Christus, quasi ideo beati sint liberales, quia suis beneficiis alios habent obliuiscitos, species autem sit seruitutis aliquid debere: sed altius respexit, quòd qui pauperibus erogat, feceratur Domino: quòd fidi sint ac probi Dei economi, qui depositam apud se copiam fratribus communicant: quòd nulla re propius ad Deum accedunt homines, quàm beneficentia. Hęc quoque liberalitatis elogia apud profanos auctores leguntur: & bona pars mundi fateretur vera esse: sed asini (vt est in prouerbio) auribus annuunt. nam vita communis ostendit, quàm pauci persuasum habeant nihil magis esse optabile, quàm vt fratribus iuuandis nostra impendamus. Quòd maiore studio meditando est Christi discipulis hæc felicitas, vt ab alieno quantum poterunt abstinentes, ad dandum se affuefaciant: neque id superbo animo, quasi miserum sit ipsos quicquam esse obnoxios: vel praua ambitione, vt sibi alios obligent: sed tantùm vt se libenter exerceant in officis charitatis: ac testatam hoc modo faciant adoptionis suæ gratiam.

36 **POSITIS GENIBUS.**) Primas quidem in precibus obtinet interior affectus: sed externa signa, genuflexio, capitis reuectio, manuum leuatio, duplicem habent vsum. prior est vt membra omnia exerceamus in Dei gloriam & cultum: deinde vt hoc quali aduinculo exercitetur nostra pigritia, accedit in solenni & publica precatione tertius vsum, quia pietatem suam hoc modo profitentur filij Dei, & alij alios mundò accendunt ad Dei reuerentiam. Sicut autem manuum leuatio, fiducia & audentis desiderij symbolum est, ita humilitatis testandæ causa, in genua procumbimus. Cæterùm orando, concionem prius à se habitam obsequantur: quia nullus nisi ex Dei benedictione sperari potest doctrinæ profectus, quare si quod operæ precium docendo, monendo & horrando facere cupimus, semper accedat hæc clausula: nempe vt in preces destinamus.

37 **MAGNVS FLEVS.**) Non mirum est singulari affectu huic sanctum virum profectus fuisse pios omnes. nam eum negligere quem Dominus tanta donorum præstantia ornauerat, nimis crasse ingratitude fuisse. Præcipua autem flendi causa fuit, vt Lucas notat, quòd eum amplius non essent visuri. Suam enim & totius Asiaticæ ecclesiæ vicem non frustra dolebant, quam priuatum iri videbant inæstimabili thesaurò. Cæterum quum eorum lachrymas, quasi syncretæ pietatis testes, laudet Spiritus per os Luca, eorum temeritatem damnat, qui ferream & immanem constantiam exigunt à fidelibus. Falsum enim est quod somniant, non nisi ex vitio oriri affectus qui naturaliter à Deo nobis sunt ingeneri. Quare non in eo sita est perfectio fidelium, vt affectus omnes exuant: sed vt eos ex iustis tantùm causis suscipiant & moderentur.

CAPVT XXI.

1 **V** M autem factum esset vt soluissemus ausi ab eis, recto cursu venimus Coem, & sequenti die Rhodium, & inde Pataram:

2 **E**t nocti nauem que traiciebat in Phœnicem, ea conscensa soluimus.

3 **Q**uam autem cepisset nobis apparere Cyprus, relicta ea ad sinistram, nauigauimus in Syriam ac venimus Tyrum: nam huc nauis exponebat onus.

4 **R**eperitisque discipulis mansimus ibidem diebus septem: qui Paulo dicebant per Spiritum, ne ascenderet Ierosolymam.

5 **E**t expletis diebus, profecti ibamus, deducenibus nos omnibus, vnà cum vxoribus & filiis, donec essemus extra urbem: & positis genibus in litore, precati sumus.

6 **E**t inuicem ualedictò conscendimus nauem: illi autem redierunt ad sua.

1 Breuiter recenset Lucas navigationis cursum, neque id ad fidem modò historię, vt sciamus quid quoque loco gestum sit, sed vt inuictam & heroicam Pauli fortitudinem secum expendant Lectores, qui tam longis ac flexuosis, molestisque itineribus iactari maluit, vt suam operam Christo impenderet, quàm suæ quieti consulere. Quòd dicit auullos fuisse vel abstractos, non simpliciter ad locorum distantiam refertur: sed quia fratres in litore steterunt, quoad intuitu suo nauem, qua Paulus & comites vehebantur, prosequi licuit. Porrus ad quos applicuit nauis ideo nominat, vt sciamus commodam & tranquillam fuisse nauigationem. De vrbium quas recenset, situ, consulatur Geographi satis mihi est indicasse Lucæ consilium.

Es. 23.
d. 18.

4 **REPERTISQUE DISCIPULIS.**) Tameris exiguus erat credentium numerus, illuc tamen secundum Prophetarum vaticinia, peruenerat aliquod Euangelij tamen, ne Tyrus à Dei benedictione prorsus immunis foret. Hic etiam, vt aliis locis superioribus, Christus nos vocat Lucas discipulos, vt sciamus nò alios censeri in Christi grege, nisi qui fide eius doctrinam amplexi sunt. Est enim lusoria illa & mendax professio, nomen Christo dare, nec tenere quid doceat vel loquatur. Obseruent autem Lectores, non alia de causa Paulum Tyri substitisse per dies septem, nisi vt illos confirmaret. Ita videmus, quocumque venisset, nullam bene agendi occasionem neglexisse.

DICEBANT PER SPIRITUM.) Nempe cum sermonis approbatione, vt sciet Paulus Spiritu prophetico ipsos loqui. Non leuis certe tentatio, ne suscepram professionem aboleret, cuius Spiritus sanctus erat dissuasor. Fugientæ verò crucis color apprimè speciosus, si apud eum valisset priuæ salutis ratio: quasi Dei manu retrahi, pergere tamen non desinit quòd se à Domino vocarum sciebat. Hic tamen nascitur quæstio, Quomodo per Spiritum dissuadeant fratres, quod Paulus testatur: interea verò quid expediat, & quid postulat vocatio Pauli, nesciunt, quia non ed vsque extenditur doni mensura. Consultò autem seruum suum Dominus admonitum voluit, partim vt longa meditatione ad quiduis subeundum instructior accederet, partim vt illustrior esset eius constantia, dum certior de tristi euentu per vaticinia factus, sciens tamen & volens ad quiduis ferendum properat.

5 **CVM VXORIBVS & FILIIS.**) Hoc fuit non vulgare amoris testimonium, quòd Paulum etiam cum vxoribus & liberis extra urbem comitati sint. Idque partem hoc consilio reulit Lucas, vt eorum pietatem iusto elogio laudaret: partim vt doceret Paulo honorem, quo dignus erat, fuisse habitum, vnde etiam colligimus, nihil fuisse illi minus in animo, quàm vt commodis suis consulere. quando tanta beneuolentia, quæ manendi dulcis esse illecebra poterat, à suo cursu non fuit impeditus. Notanda etiam est solennis precandi consuetudo in maioribus negotiis: & quod diuinitus edocti de periculo, magis ad orandum accenduntur.

7 Nos verò navigatione explicita, à Tyro descendimus Ptolemaidem: & salutatis fratribus, mansimus diem unum cum illis.

8 Postidè verò nos qui cum Paulo eramus, profecti venimus Cæsaream. Et ingressi domum Philippi Evangelistæ, qui erat vnus è septem, mansimus apud eum.

9 Huic autem erant filie virgines quatuor prophetantes.

10 Et quum permaeremus dies complures, aduenit quidam à Iudæa Propheta, nomine Agabus.

11 Is quum venisset ad nos, tulit cingulum Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum, cuius est cingulum hoc, sic alligabunt Ierosolymæ Iudæi, iracundè que in mazas Gentium.

12 Quum autem audissemus hæc, rogabamus & nos & ceteri qui loci illius erant ne ascenderet Ierosolymam.

13 Tunc respondit Paulus, ac dixit, Quid facitis stentes & affligentes cor meum? Ego verò non solum vivam, sed & mori paratus sum Ierosolymis pro nomine Domini Iesù.

14 Quum verò non persuaderetur, acquievimus dicentes, Domini voluntas fiat.

7 Ptolemaidè quoque exceptum fuisse Paulum à fratribus breuiter refert Lucas. Est autem vrbs Phœnicie maritima, non procul à Iudæa sitibus, à qua non longum Paulo & comitibus iter fuit Cæsaream vsque. Sed de regionum & vrbiùm situ plura si volent Lectores, perant à Geographis. Porò Cæsareæ vfos fuisse dicit hospitio Philippi, quem Euangelitam vocat: nec vnus esset è septem Diaconis, vt visum est capite textu. Diaconiam illam fuisse temporale munus, hinc conicere pronptum est: quòd Philippo aliqui liberum non fuisse, relicta Ierosolyma Cæsaream migrare. Hic autem non proponitur, quasi voluntario officio desertor, sed cui excellentior prouincia mandata erat. Euangelistæ, meo iudicio, inter Apostolos & Doctores medij erant, munus enim obabant Apostolis proximum, vt passim Euangelium prædicarent, nec præficeretur certæ rationi: tantum honoris gradus erat inferior. Nam Paulus Ecclesiæ ordinem describens, sic eos Apostolis substituit, vt ostendat latiore campum docendi illis datum esse, quàm Pastoribus, quorum opera certis locis addicta est. Ego Diaconiam ad tempus Ierosolymæ exercuit Philippus: cui postea idoneum esse cenit Ecclesia cui Euangelij thesaurus crederetur. Sup. 6. 5. 9.

9 QVATVOR filie.) Hoc in laudem Philippi additum est: non modò vt sciremus bene compositam fuisse eius domum, sed Dei quoque benedictione claram & nobilem. neque enim vltimo dicitur quatuor habere filias, prophetie spiritu omnes præditas. Hoc autem modo nobilitate Euangelij primordia voluit Deus, quom viros & mulieres excitauit, qui res futuras prædicarent. Iam annis compluribus cessauerant è inter Iudæos vaticinia, quo eretores, vel magis experrecti essent animi ad audendum nouum Euangelij vocem. quum ergo repente quasi postliminio reuicisa esset propheta, perfectior status signum foret. Eadem tamen videtur fuisse ratio, cur paulò post desierit, nam Deus populum veterem varijs prædictionibus sustinuit, donec Christus aduentu suo finem vaticinijs omnibus afflaret. Nouum ergo Christi regnum, hoc ornatu decorari oportuit, vt omnes agnoscerent adesse promissum illum Dei visitationum breui autem duraxat tempore florere, ne semper suspensi essent fideles, vel curiosis ingenis oceano daretur querendi subinde nouum aliquid, vel comminiscendi. Scimus enim quom iam abiata esset illa facultas, existisse tamen multos phanaticos, qui se prophetas esse iactarent, ac fieri etiam potest vt hominum prauitas Ecclesiam hoc dono priauerit: verum vna illa causa sufficere debet, quòd Deus vaticinia tollendo, finem & complementum in Christo adesse testatus sit. Ceterum, quomodo fouitæ sint puellæ istæ prophetandi officio, incertum est: nisi quòd sic illas moderatus est Spiritus Dei, vt ordinem illè postquam non turbaret. Quam autem publicam in Ecclesia personam gerere feminis non permittat, credibile est eas domi, vel in privato loco, extra commune cœtum prophetasse.

10 QVIDA M Propheta.) Quamvis clarè non exprimat Lucas, ego tamen hunc Agabum fuisse conicio, cuius mentio prius facta fuit vndecimo capite, qui famem prædixit sub Claudij Cæsaris imperio futuram. Dum verò eum Prophetæ elogio celebrat Lucas, sicuti nuper Philippi quatuor filias, non promissum, sed peculiare fuisse donum incauit. Nunc videndum est, quorsum persecutio que instabat, per Agabum cursus ostensa fuerit. Quòd ad Paulum atinet, iam satis supèrque admonitus fuerat. Itaque non dobito, quin aliorum causa, hæc confirmatio accesserit: quia Dominus vbique illustria reddere volebat serui sui vincularum partem vt scirent omnes in certamen sponte ipsam descendisse: partim vt cognoscerent diuinitus ordinatum esse athletam, qui pro Euangelio pugnaret. Vtile certè inuictè constantiæ exemplum fuit, cum sciens & volens hostium violentiæ se obiceret, nec minoris hodie quoque nostra referat, confirmati eius apitolitatum voluntaria hæc nec minus constanti vitæ deuotione. Sup. 11. 4. 28.

VI RVM cuius est cingulum.) Vitarum Prophetis fuit, symbolis repræsentare quæ dicebant, nec verò proprio impulla, sed Spiritus mandato sua vaticinia adhibitis signis confirmarunt: vt quom Elaius nudus incedere iubetur, Ieremias iugum collo suo alligare, vendere agrum & emere: Ezechiel verò clauitulum perferdere domus suæ parietem qua nocte sarcinas exportet. Hæc & similia vulgò ludicra videri poterant: sed idem Spiritus, qui symbola aptatæ suis verbis, intus rangebat piorum corda, ac si iam in rem præsentem forent adducti, ita Pauli comites non alter affectu hoc spectaculum, cuius meminit Lucas, quam si ipsam forent vinculum oculis suis cõspicerent. Hoc artificio postea tentarunt pseudoprophete fucù facere simplicibus, vt Saran ferè est Dei simia: & eius ministri ferus Dei æmulantur. Sedechias cornua sibi fecit, quibus Syriam ventilandam promitteret. Aaanias Ieremiæ iugum abruptens, falsam spem liberationis populo fecit. Talibus præstigijs reprobos deludi passus est Deus, vt de eorum incredulitate poenas exigeret. Sed cum nulla subesset Spiritus efficacia, fidelibus nihil obfuit eorum vanitas. Hoc quoque notatu dignum est, quòd mutum spectaculum non proponit Agabus, sed Verbum annectit, quo doceat fideles ceremoniæ vsum & finem. Esa. 20. a. 2. Ierem. 17. 4. 2. & 32. b. 7. Ezech. 12. b. 5.

12 ROGABAMVS & nos.) Quia non eadem omnibus erat reuelatio, non mirum est diuersas fuisse sententias. Quom enim scirent sancti illi homines, in vnus hominis vita aut morte multum esse positum, nolebant eum temerè periclitari. Et laudabile est eorù studium, quòd Paulum retinèdo, publicæ Ecclesiæ saluti consulere opraret. Sed èd plus laudis rursum meretur Pauli constantia, dum in vocatione Dei inuisibilis manet, neque enim

eum latebat quantum ex suis vinculis perturbationis accidere posset. Verùm quia nota est Dei voluntas, quæ vnica erat in capiendis consiliis regula, vt eam sequatur, huiusque deque reliqua omnia habet. Et certè ita nos Dei arbitrio decet esse affixos, vt nulla vtilitas, nulla rationis species, à simplici eius obsequio nos dimoueat. Dum expositulat Paulus cum fratribus, quòd stendo cor suum affligant, latis ostendit ferreum se non fuisse, quin amore ad *συμπαθήειναι* induceretur. Vulnerabant igitur cor eius piorum lachrymæ: sed ea mollities minimè ipsum flexit, quin aequali tenore ad Deum sequendum pergeret. sic ergo nobis colenda est erga fratres humanitas, vt præualeat semper Dei iurus. Iam suo responso iterum declarat Paulus, non nisi mortis contemptu paratos fore Christi seruos ad præstandum officium: nec probe vnquam animatos fore ad viuendum Domino, nisi qui vitam suam pro testimonio veritatis libenter deponent.

14 *ACQVIAVIMVS* dicentes.) Si putassent temerè ipsum ruere ad mortem, non ita acquieuisent. Cedunt igitur, ne resistant Spiritui sancto, à quo intelligunt Paulum regi. nam quod antè ex ore Pauli audierant, quasi Spiritus vinculis ipsum trahi, doloris perturbatio illis excutitur: sed vbi rursus docentur ita placere Deo, fas sibi esse non ducunt vltèius resistere, atque hoc fræno cohibendi sunt omnes nostri affectus, ne quid tam acerbum sit, vel triste, vel durum, quod non mitiget ac emolliat Dei voluntas. nam quoties aliquid occurrit difficile vel asperum, parum honoris tribuimus Deo, nisi apud nos hæc cogitatio præualeat, illi parendum esse.

15 *Post dies autem istos sublatis sarcinis conscendimus Ierosolyam,*

16 *Venerunt autem vna quidam ex discipulis Casarea nobiscum, adducentes secum apud quæ hospitarentur Mnaionem quendam Cyprium, antiquum discipulum.*

17 *Et quum venissemus Ierosolyam, libenter exceperunt nos fratres.*

18 *Postero autem die introiit nobiscum Paulus ad Iacobum: omnesque adfuerunt Presbyteri.*

19 *Quibus salutatis narrauit per singula, quæ Deus fecisset inter Gentes per ministerium ipsius.*

20 *At illi quum audissent, glorificabant Dominum: dixeruntque ei, Vides frater quot millia sunt Iudeorum qui crediderunt, & omnes sunt studiosi legis.*

21 *Audierunt autem de te quod defectionem doceas à Mose omnes qui inter Gentes sunt, Iudeos, dicens non debere eos circumcidere filios, nec secundum in Ierusa viuere.*

22 *Quid est ergo? Omnino oportet conuenire multitudinem: audient enim te venisse.*

23 *Hoc ergo fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor votum habentes si per se.*

24 *His assumptis purifica te cum illis, & impende super eos, vt radant caput, & sciant, omnes quòd quæ de te audierunt, nihil sunt: sed ambulas & ipse custodiens Legem.*

25 *De his autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, decernentes ne quid huiusmodi obseruent, nisi vt caueant ab his quæ sunt idolis immolata, & sanguine, & suffocato, & scortatione.*

15 *SVBLATIS sarcinis.*) Declarant Pauli comites, quum Paulum conati sunt reuocare à periculo, sibi communem potius Ecclesiæ salutem fuisse curæ, quàm priuatam cuique suam vitam. neque enim accepta repulsa eiusdem discriminis societatem demum fugiunt: & tamen plausibilis erat exculatio, nulla se lege astringi, vt vnus hominis pertinacia ad mortem traheretur. Atque hoc est verè Deo subicere nostros affectus, quum nullo metu terremur quin pro se quisque nostrum promouere studeat quod scimus illi placere. Clarius etiam apparet, quantus in aliis viguerit pietatis ardor, qui vltè de adiungunt, & hospitem illi adducunt, quum tamen sibi iure timere possent à multis incommodis.

17 *LIBENTER* exceperunt nos.) Ideo hoc commemorat Lucas, vt fratrum æquitatem commender, qui fidem non habuerant sinistris rumoribus & calumniis. Quum multi maleuoli & improbi quotidie alii super alios grauentur Paulum inuidia, quia tamen de eius integritate Iacobus & collegæ oprime persuasi erant, non fuerunt ab eo alienati. nunc ergo vt Christi seruum fraternè & comiter excipiunt, declarantque iucundum sibi esse eius aduentum. Atque hæc moderatio diligenter nobis seruanda est, ne creduli nimium simus ad prauas delationes: præsertim vbi criminibus nobis incognitis vel dubiis onerantur qui probitatis suæ specimen aliquod nobis dederunt, & quos experti sumus fideliter Domino seruire. quia nihil ad dissipandum Christi regnum aptius fore nouit Satan, quàm fidelium dissidia & similitates: obliquos sermones non desinit spargere, qui alios aliis iniucem suspectos reddant. Claudendæ igitur sunt aures delationibus, ne quid de fidelibus Christi ministris credamus, nisi bene compertum.

18 *OMNES* adfuerunt presbyteri.) Colligere licet ex hoc loco, quod iam decimoquinto capite habuimus, Quoties tractandum erat seruum aliquod negotium, Seniores conuenire solitos fuisse, vt magis composita esset extra turbam consultatio. Paulò post videbimus, suo ordine populum quoque fuisse admissum: sed postquam interius consilium inter se habuerant Seniores.

19 Iam verò suam modestiam ostendit Paulus, dum se rerum gestarum authorem non facit: sed laudem Deo tribuens, se tantum vocat ministrum, cuius opera vsus fuerit Dominus. sicuti fatendum est, quicquid præclarum est ac laude dignum, non fieri propria nostra virtute, sed quatenus in nobis operatur Deus: præsertim verò vbi de Ecclesiæ ædificatione agitur. Rursus apparet quam procul ab inuidia fuerint Seniores, dū ob laetos successus Deum glorificant. Cæterum quia nullus Apostolorum præter Iacobum sit mentio, coniecere licet tunc spargendæ Euangelij causa in diuersas plagas fuisse profectos, vt ferebat ipsorum munus. neque enim stationem illis Dominus assignauerat Ierosolyme: sed illinc factò exordio, iusserat deinde Iudæam, & demum alias orbis partes lustrare. Porrò suprà capite decimoquinto refutatus fuit eorum error, qui Iacobum hunc, vnum ex discipulis fuisse putant, quem Paulus inter tres Ecclesiæ columnas numerat. Quanquam autè commune illi cum reliquis collegis mandatum erat: ergo tamen non dubito sic inter se partitos esse, vt Ierosolymæ resideret, quò solebant multi quotidie aduenire: id enim perinde erat ac si Euangelium longè latèque promulgasset in locis remotis.

VIDES FRATER quot millia.) Oratio est bi-membris. primò enim commemorant Seniores, quum

quum Legi ad liciti sint, quotquot ex Iudeis conuersi sunt ad Christum, malè affectos esse erga Paulum, quia putent in hoc eorum incumbere vt Legem aboleat. deinde hortantur vt suscepto voto solent, se ipsum punger, ne qua amplius habeat in ipso suspicio. Multitudinem credentium obiciunt Paulo, quo plus illis concedat. nam si pauci fuissent præacti homines, non tantoperè fuisset commotus. nunc vero innumerosum populum, & totum Ecclesiæ corpus negligere non licet. Dubium quidem non est quin vitiosus fuerit zelus ille Legis. & certè Presbyteri satis indicant sibi non placere. Quamuis enim aperitè non damnent, neque aspectus conquantur, quia tamen separant se ab illorum affectu errate eos tacite fatentur. Si fuisset zelus secundum scientiam, ab illis inciperet debeat. atqui non pugnat pro Lege ipsa, nec iustam eius reuerentiam obtendunt, nec subscribunt eius zelatoribus, vt eos appellat. ergo & se aliud sentie inquit & populi superstitionem sibi non probat. Contrà tamen occurrit, quòd Paulum dicunt salia infantia su se grauatam. deinde quum satisfactionem ab eo exigunt, videntur zelum illum fouere. Respondet, etiam si aliqua ex parte veius erat rumor quo offensi fuerant Iudæi, fuisse tamen calumnia aspectum. Legis abrogationem docebat Paulus, vt tamen non solum integræ materiet eius authoritas, sed vt licet ei esset. Nam vt 7. cap. dictum fuit, inanes esse ceremonie, nisi earum esset usus in Christo loqui sicut exhibens. Ergo qui aduentu Christi abolitas fuisse docent, aded non sunt in Legem contumeliosi, vt potius eius veritatem confitent. Duo in ceremoniis consideranda sunt: veritas, cui annexæ est efficacitas: deinde externus usus. Porò abrogatio vsus externi quam attulit Christus, inde pendet, quòd ipse esse solidum corpus, nec quicquam olim adibratum fuit, cuius non eret in eo complementum. Hoc à Legis defectioe multum distat, monstrare legitimum eius finem, vt cessantibus figuris temper vigeat spiritualis earum veritas. quare videmus prauos & iniquos fuisse interpretes, qui Paulo apostasie crimen inrebat, quamuis ab externo Legis cultu reuocaret fideles. Quòd autem Paulum eo consilio votum nuncupare iubent, vt se probet Legis cultorem, non aliò spectat, nisi vt testetur se non abhorreere à Lege instat impu apostasie, qui iugum Domini excuteret ipse, & alios ad similem contumaciam impelleret.

NON DEBERE CIRCUNCIDERE.) Res quidem ita habebat. Paulus enim promissè Iudæis & Gentibus libertatem docebat partem esse. nam illa sententia apud eum generalis fuit, Circuncisio nihil est. Item, Circumcisio sumus per Baptismum in Christo, non circuncisione manu facta. Item, Non vos iudicet in cibo aut potu, aut in defectu festorum, que sunt vmbra futurorum: corpus autem in Christo. Item, quicquid in matello venit, & quicquid apponitur edite, nihil interrogantes propter conscientiam. Item, Ne iterum iugo seruitutis impetamini. Quin sine exceptioe passim sic locutus est, Iudæos emancipabat à necessitate seruandæ Legis. Et ne longior sim in hoc sermone, locus vult sufficere, vbi Legem tutori comparat, sub cuius custodia verus Ecclesiæ fuit, quasi in ætate puerilis. nunc autem cognato Christi genitio adoleuisse, vt à ceremoniis libera sit. ille certè ludæos cum Gentibus complectitur. Quum etiam dicit Christophorum Legis, qui ad situm erat in decretis à Christo esse delerum & affixum cruci, non minus Iudæos quam Gentes à Ceremoniis liberat, quas illic decreta nominat. Sed quum præcisè non abiceret ceremonias, finem earum obseruationi inpositum esse docens Christi aduentu: non fuit illa defectio qualem fingebant maleuoli. Nec certè Senioribus ignota erat libertas Pauli. Quum igitur rem probè teneant, tantum hoc volunt imperitus & rudibus testatum esse, Paulum nihil minus fuisse propositum, quam vt Iudæos ad Legis contemptum induceret. Quare non rem nuquam inuenitur, sed quale esset de Paulo plebs iudicium ex malignis delationibus scientes, mederi cupiunt. Quamquam nescio an impotuitus quædam equum erat hoc à Paulo flagitauerit. Hinc autem apparet quàm præpotente sit hominum credulitas in excipiendis calumnia, & quàm pertinaciter heretæ semel tenent concepta mala opinio. Non dubium est, quin Iacobus & collegæ conati fuerint tueri Pauli famam, & mendacia que eius existimationi nocebant, diluere. obflare tamen nequeunt, quin Paulus in læudat. nisi forte ab initio, dum gratificari voluit suis popularibus, nimis fuerint remissi vt postea non essent aperi.

22 OPORTET COMMEMORARE MULTITUDINEM.) Genus verbi neutrum est, ac si dicerent, necesse est vt plebs conueniat. Abardum enim fuisset tanti nominis Apostolum coram toto fidelium cœtu non prodire. nam si lucem & populi conspectum fugisset, auerit fuisse sinistra suspicio. Interea videmus quàm se modestè gesserint Seniores in fouenda concordia, dum populi offensa mature præuenerat. nisi quòd eius situmitar fortè nimis indulgent, votum à Paulo ex gentes. Ceterum hæc in Ecclesiâ tenenda est moderatio, vt autoritate quidem polleant, sed non superbed dominentur pastores, nec aspernentur reliquum corpus. Ordinum enim distinctio, que vinculum est pacis, dissidia causa minime esse debet.

23 FAC QVOD TIBI DICIMUS.) Videtur quidem, vt nuper atrigi. Seniores nimio genis sue amore ad stultam indulgentiam fuisse delapsi. Sed liquidum eius rei iudicium ex circumstantiis pendet, que nos hodie latent: in his autem persp. Æt erant. Totum serè corpus constabat ex Iudæis, vt periculum non esset à scandalo Gentium. nam in aliis regionibus hæc dissensionis causa erat, quòd suo quisque mori addictus, legent alius volebat imponere. deinde Ierosolymæ multa habebant mutamenta ad seruandam Legis ceremonias, vt maior esset exultatio, si tardius eas delerent. Esti autem vitio non carebat zelus ille: contectio tamen, vt erat difficilis, tam subita esse non potuit. Videmus vt vix longo demum tempore Apostolis a causa fuerit hæc superstitio: & qua noni quotidie discipulad fidem accedebant, alebatur pariter in omnibus infirmitas. Neque tamen negandum est, quin obstinationi communda fuerit inscitia, quam tamen Presbyteri tolerauerunt: ne violentis remedijs non nocerent. An votum excefferint, in medio relinquo.

VOTVM HABENTES SUPER SE.) Licet quatuor illi censentur in numero fidelium, supersticiosum ramè eorum votum sit. vnde apparet multum Apostolis fuisse negotij in gente illa, que non tantum diuturno vsu in Legis cultu obdurata: fed natura quoque valde pernicax erat, serèque intractabilis. Quamquam fieri potest vt illi à thuc nouitj fuerint: idèò que tenera necdum bene formata fuerit eorum fides. quare patiebantur doctores votum, quòd remerè per ignorantiam nuncupauerant, soluere. Quòd ad Paulum spectat, quoniam non propria conscientia suscepit hoc votum, sed in eorum gratiam quorum erroi veniam dabat, diuersi fuit eius ratio. Videndum tamen est, an hæc vna fuerit ex medijs ceremoniis, quas liberum esset fidelibus vel seruare vel omittere. Videtur quidem habuisse quædam admixta, parum consonanea cum fidei professione. Sed quoniam si vis erat gratiarum actio (vt supra 18. cap. dictum fuit) & in vitro ipso nihil pugnat cum fide Christi, non dubitauit Paulus, testandæ religionis sue causâ, hæc vique descendere. Præterea igitur Paulus quod de se alibi prædicat: quia Legis sectatoribus locum se admixtum, ac si ipse quoque Legi obnoxius fuerit. Omnibus denique omnia fides est, vt omnes lucrifaceret: nempe vsque ad aras, vt se nullo sacrilegio sub prætextu charitatis pollueret. Solenne expiationis sacrificium adire non petiuit illi fas fuisset. Hæc autem parte diuini cultus, que in voto sito erat, indifferenter desungi licuit: modò id non religionis causa fieret, sed tantum ad infirmos subleuandos. Atqui neque illi consilium fuit hoc ritu Deum colere, nec obstru-

ctam habuit conscientiam, sed liberè se infirmis fratribus subiecit.

24 *QUÆ DE TE* audierunt, nihil sunt.) Videntur Paulum ad simulationem inducere. nam neque de nihilo natus fuerat rumor, quòd à ceremoniis Iudæos retraheret, nec ambulabat in obseruatione Legis. sed memoria tenendum est quod iam dixi, Paulo & Senioribus satis fuisse, si calumniam iniquè inustam dilueret, quòd scilicet Legis esset apostata: breui autem offerri poterat melior oppositio, ut per purgandum eos ab errore sensum retraheret. Nec verò vitæ erat, Paulum diu haberi Legis cultorem, quales vulgò tunc erant discipuli. nam hoc modò crassius velum ad obscurandam Christi lucem, eorum oculis obductum foret. Quare sciamus Paulum non simulasse, sed syncerè professum esse nihil sibi odij esse aduersus Legem: quin potius se reuenter de ea sentire. Impendere cum ipsis iubent, quia conferre solebant in commune, ut sacrificium simul offerrent.

25 *DE IIS A VTEM* qui crediderunt.) Hoc ideo addunt, ne qua obrepat suspicio, velle eos quam priùs dederant libertatem Gentibus, nunc tollere vel postulare, ut præiudicio aliquo grauentur. Sed interea videntur Iudæos tenere sub iugo seruitutis, à quo discretè solas Gentes eximunt. Respondeo, Quom par esset omnium conditio, idem iuris fuisse vtriusque permissum. sed nullum de Iudæis verbum fieri, qui adhuc suis obseruationibus ita addicti erant, vt sibi licere nollent quod licebat. Gentibus autem nominatim cauebant Apostoli, ne suo more Iudæi, quasi profanos & impuros reiperent, qui nec citicissimi erant, nec in Legis cultu educati. Porrò ne superuacua repetitione chartam onerem, quæ ad huius decreti expositionem pertinent, ex 15. cap. petent Lectores.

Sup. 15.
d. 20.

26 *Tunc Paulus assumptis viris, postero die purificatus cum illis intravit in templum, annuntians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro vnoquoque eorum oblatio.*

27 *Dum autem septem dies iam penè essent expleti, quidam ab Asia Iudæi, quum vidissent eum in templo, conturbauerunt totum populum, & iniecerunt ei manus,*

28 *Clamantes, Viri Israelitæ succurrite: hic est ille homo qui aduersus populum & Legem & locum hunc omnes ubique docet, Insuper & Græcos induxit in templum, & profanauit sanctum locum hunc.*

29 *Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quem existimauerunt quòd in templum introduxisset Paulus.*

30 *Commotaque est ciuitas tota, & factus est concursus populi, & apprehensum Paulum traherant à templo: statimque clausæ sunt fores.*

26 Quòd astutix Paulum quidam insimulant, quasi aliud præ se tulerit quàm res habebat, suprà improbaui. propè tamen coactum, hoc dedisse statum precibus non inficior. Itaque pius coloris habet, magis que, vt loquuntur, disputabile est, nimis fuisse facilem in obsequendo: neque tamen recipio quod volunt quidam, infelicitè cessisse Paulo, quòd nouam & insolitam personam induens, minus constanter quàm pro suo more libertatem à Christo partam asseruere. Fateor quidem sepe in fausto euentu diuinitus puniri stulta consilia: sed nõ video cur hoc ad Paulum trahi debeat, qui voluntaria subiectione iudibus & minus probè edoctis se insinuare studuit, vt prodesset. non sponte quidem id facturus, sed quia fratribus cedere maluit, quàm suo iudicio stare. Porrò lemèl admissus, commodè ad moderandum illum zelum transisset. Magnam potius laudem meretur eius humanitas, quòd non modò in gratiam imperitæ plebis comiter se demittit: sed eorum stultitiæ morem gerit, quibus indignè & contra rationem suspectus fuerat. Iure cum ipsis expostulasset, quòd contra eius existimationem tam creduli fuissent, quòd abstinet, mira est tolerantia, quòd eos sibi tam sollicitè conciliat, modestia est singularis. Adde quòd in Iacobum & eius collegas potuit esse durior, quòd non diligentius incubuerant ad purgandam errore plebem. Eris enim certum est, fideliter eos docuisse, fieri tamen potest vt templi conspectus & ipsa Legis sedes, in vendicando libertatis vsu eos impederet. Atqui Paulus, sine vltiù iure suo cedens, siue illos existimans melius videre quid expediat, ipsorum consilio acquiescit. Quòd autem falsi Nicodemitæ hoc Pauli exemplo, perfidiam suam simulationem fucare conatur, dum se omnibus Papatum inquinamentis polluunt, non longa refutatione indiget. Iactant hoc se dare infirmis s fratribus: quasi verò quiduis sine delectu illis Paulus dederit. Si ex Legis præscripto Iudæi apud Iudæos votum Deo soluendum susceperent, nulla idololatria infectum, tunc se Paulo probarent similes. nunc quum crassis superpositionibus & palàm impiis se inuoluant, idque fugiendæ crucis studio, qualis ista est quam fingunt similitudo?

27 *QUÆ EX ASTA* erant Iudæi.) Certum est hos nomini Christiano fuisse inensos. Ita Paulus dum fidelibus placandis intentus est, in hostium furorem incurrit. Ac turbæ quidem concitatores sunt Asiatici: sed eius odio ita corrupti erant totius populi animi, vt rabies faciliè ad omnes peruaferet. Docet autem hic locus, non adedò iniquis animis ferendum esse, si quando spes nos frustratur, nec consiliis nostris recto sanctòque affectu captis prosperè succedit, vt actiones nostræ felicem habeant exitum. nihil nisi recta conscientia, & ex Spiritu Dei tentandum est. Crærum si ne tunc quidem ex voto res fiat, sustentent nos interior ille sensus, quòd scimus Deo probari studium nostrum, licèt hominum probis & densi sit expositum. nec pœniteat nos mansuetudinis nostræ, si quando iniqua merces ab improbis rependitur.

28 *VIRI ISRAELITÆ* succurrite.) Conclamant quæsi in extremo discrimine, & omnes ad opem ferendam vocant, ac si tota religio periclitetur. vnde perspicimus quàm rabioso odio flagrauerint aduersus Paulum, tantum quia plenam & solidam in Christo reperiri veritatem admonens, figuris legalibus finem impositum esse docebat. Iam quòd Trophimo conspecto falsam opinionem concipiunt, hac præcipiti leuitate magis produnt quàm sint virulenti. Sacrilegij accusant Paulum. quo nomine? quia hominem incircuncisum in templum adduxerit. Atqui atrocissimum crimen homini innoxio, ipsi falsa opinione constarunt. Sic præpostera eorum audacia esse solet, qui præsumpta opinione feruntur. Nos verò discamus ex talibus exemplis, ab intemperie affectuum cauere, & frænum leuibis præiudiciis non laxare, ne cæco impetu aduersus innoxios ruamus.

30 *COMMOTAQVE* est ciuitas.) Hic videmus plebis leuitatem, quæ Paulum antequam audierit, iam pro damnato habet. Quòd tumultuatur ciuitas in negotio pietatis, nihil mirû: sed hoc zeli peruerus est ac insanæ temeritatis quòd incognita causa aduersus Paulum insurgit. Nam in hac natura corruptione, ad stulticiam accedit prauitas: vt nullo negotio sponte ad tuendam malam causam volitent, quos difficile esset multis cohortationibus

tionibus ad rectè agendum mouere. Acerba quidem est hæc conditio, vt paucorum instigatione totus mundus repente in nos armetur: sed quando ita Domino placet, hoc exemplo & similibus se ad quolibet fluctus sustinendos quisque nosti ùm patet.

31 *Querentibus autem illis eum occidere, nuntiatum est Tribuno cohortis quòd tota conturbata esset Ierosolyma.*

32 *Qui statim assumptis militibus ac Centurionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissent Tribunalum & milites, cessauerunt percutere Paulum.*

33 *Tunc accedens Tribunus, apprehendit eum, & iussit alligari catenis duabus, & interrogauit quisnam esset, & quid fecisset.*

34 *Alij autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognosci pro tumultu, iussit eum duci in castra.*

35 *Quum autem venisset ad gradus, contigit vt portaretur à militibus, propter violentiam turbe.*

36 *Sequebatur enim multitudo populi clamans, Tolle eum.*

37 *Et quum cœpisset induci in castra, Paulus dicit Tribuno, Licet ne mihi loqui ad te qui dixi, Græcè nosti?*

38 *Nonne tu ille es Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti & induxisti in desertum quatuor millia virorum sicariorum?*

39 *Dixit autem Paulus, Ego quidem homo sum Iudæus, Tharsensis, non obscuræ Cilicum ciuitatis, cuius. Rogo autem te, per mitte mihi loqui ad populum.*

40 *Et quum ille permisisset, Paulus stans in gradibus annuit manu ad plebem. & magno silentio facto, allocutus est lingua Hebræa, dicens.*

31 *QUERENTIBUS ILLIS EUM OCCIDERE.*) In eo certè vis Satanæ apparet, quòd populum eò furoris precipitauit, vt clausis templi foribus, non contenti mediocri pœna, in Pauli necem conspirent. Huc nos medicorum habere decet, pietatis hostes à Satana impelli, ne eorum rabies quantumuis fœua & tumultuosa nos cõturbet. Ex opposito affulget mira Dei bonitas, dum repente Tribunus excitat, qui suppetias ferat vitæ Pauli. Ipse quidè nihil tale cogitat: sed ad cohibendù popularem tumultù accurrit, verum eò clarius prouidentia suæ specimen edidit Dominus, quòd sine humano consilio erepta fuit Pauli vita à tam presenti discrimine. Ita sunt fideles non modò laborare, sed ferè obrui, vt eos maiore miraculo à medijs mortibus liberet. Tribunalum cohortis improprie vocauit Lucas, cum singuli Tribuni millibus præfessent: quod etiam ex contextu liquet, vbi Centuriones dicit à Tribuno assumptos.

32 *QUUM VIDISSENT TRIBUNUM.*) Quos neque Dei maiestas, nec templi religio à furore compescere poterat, eos nunc flecitur profani hominis reuerentia. vnde apparet barbara crudelitate magis quam zelo fuisse accessos. Iam quòd cathenis Paulum vincit Tribunalus, eò satis ostendit non venisse eius laudandi causa. Hoc increduli fortunæ tribuerent: sed Spiritus quasi in tabula nobis depinxit Dei prouidentiam, inter confusos hominù motus regnante. Tamen autem hoc durum est, quòd tam ignominiosè tractatur sanctus Dei ministri: laudanda tamen erit Tribuni æquitas, si cum Iudæis conferatur. Cathenas tanquam malefico & scelerato iniciit: vinculum tamen audire sustinet, quem illi verberibus trucidabant: nec de eo quicquam asperius consulit, nisi causa cognita. Imò hæc optima fuit mitigandæ sæuitiæ ratio, quòd supplicium de Paulo mox sumptum iri sperabant.

34 *ALII ALIUD CLAMABANT.*) Modis omnibus se prodit tumultuantis populi amentia. Dissentaneos clamores in aërem iactant. Interea vno consensu deposcunt ad mortem, qui nullius delicti conuictus erat. Interim non dubium est, quin sancti zeli specie excitati fuerint. sed veros Dei zelotas, sicuti Martyres, facit cause veritas probè cognita: impetus verò diabolicam vesaniam prodir. Quòd hic Castrorum fit mentio, sciendum est milites qui ad vrbs prædium locati erant, locum habuisse vallatum & vadique munitionum, quem inibat arcis tueri, & vnde impetum arcerè possent, si qua exorta esset seditio. Neque enim dubia populi fides, si in vrbe turbulentia turum fuisset in varia hospitia passi n distribui. Locum autem editum fuisse inde colligimus, quòd dicit Lucas vbi ad gradus venum est, portatum fuisse Paulum à militibus. Sive autem Paulum in sublime exulerint milites, vt eum saluum in stationem perducerent, siue prementis turbe violentia ita iactatus fueris, non fuit hoc fauoris officium. sed quòd magis ardebat persequentium sæuitia, Deus seruo suo propitium se esse clarius monstrauit, vitæ eius parcendo, ne si in tumultu occisus foret, mors eius careret iusto suo fructu.

37 *LICET NE MIHI LOQUI.*) Quod omnibus Dei seruis agendum est, Paulus se ad defensionem cause fug obrulit. Danda enim opera est quoad licet, vt nota sit omnibus nostra integritas, ne quid ex nostra infamia decoris Dei nomen redundet. Atqui dum quærit Tribunus an Paulus non sit Ægyptius ille latro, qui paulò antè hominum turbam ad defectionem impulerat, discamus quamlibet modestè ac tranquillè se gerant Christi ministri, & ab omni culpa remoti sint, mundi tamen probra effugere non posse. Quod ideo notandum est, vt ad contumelias assuefactus: & bene agendo parati simus malè audire. De Ægyptio interrogans, Theudam magum non intelligit, vt falsò multo putant: cuius suprà à cap. 5. meminit Gamabel, & de quo plura Ios. phus libr. Antiquit. 10. Præterquam enim quòd illic habuimus tantum quadringentos homines à Theuda seductos, suprà 1. g. fuisse: hic autem Tribunus quatuor millia numerat, & omnes dicit fuisse sicarios: etiam istud accedit, quòd sub Tiberij vel etiam Augusti Cæsaris imperio, factionem illam concitauerat Theudas, cuius tantum relltabac obfcurus rumor: quia repente immissi equitum turma deleta fuerat. In eo tamen mihi videtur hallucinari Iosephus, quòd Cuspium Fadum prius referat missum à Claudio, deinde Theudam ab eodè oppressum addit: quòd antè ostenderim, Claudio adhuc priuato motù illum priorem fuisse concitatum. Quanquam in numero quoq; longè à narratione Lucæ distat, quòd dicit circiter triginta millia fuisse pertracta in seditionem: nisi forte ita interpretamur, postquàm profugus fuit à Felice, cū quatuor millib. fugisse in desertum. Nimis verò absurdò fuisset, numerum decuplo maiore fieri, sicuti in bellè turbam, Sicariorum nomine infamari. nã teste Iosepho, simplex &

credulum vulgus, falsa pollicitatione delusit ille impostor, se Dei Prophetam esse iactans, qui transiit populo per medium Iordanem daturus esset. Cæterum idem Iosephus omnem dubitationem eximit, dum narrat ab Ægyptio propheta sub Felice præside collectam fuisse hominum manum, & abductam in montem Oniarum: ex qua occisi sunt quadringenti, ducenti capti, reliquæ verò dissipatæ. Recens erat historia. deinde cum elapsus esset Æthiopia autor, & regio latronibus infestata: non abs re sciscitatur Tribunus an Paulus, in quem ita omnium ðña feruere videt, ille sit Ægyptius. Longius Tribuni & Pauli colloquium non narratur à Luca: probabile tamen est, cum amobus communis esset Græca lingua, plures sermones vlti o cirtòque fuisse habitos. vnde factum est vt legitima purgatione allata, permiffum fuerit Paulo ad populum loqui. Nunquam enim homini scelerato hoc daturus erat Tribunus, vt publicè in vibetam sulpecta concionaretur.

CAPVT XXII.

- 1 **V**IRI fratres & patres audite meam, qua nunc apud vos vtor, excusationem.
- 2 **Q**uam autem audissent quòd Hebræa lingua ipsis loqueretur, magis præstiterunt silentium. Et dicit,
- 3 **E**go quidem sum vir Iudæus, Tharsi natus in oppido Ciliciæ, educatus verò in hac urbe ad pedes Gamalielis, institutus secundum exactam rationem Legis patriæ, studiosus Dei, sicut & vos omnes estis hodie:
- 4 **Q**ui hanc viam persecutus sum vsque ad mortem, alligans ac tradens in custodias tam viros quam mulieres:
- 5 **S**icut & Princeps Sacerdotum mihi testis est, & totus Seniorum ordo. A quibus etiam acceptis ad fratres episcopalis Damasceni pergebam, adducturus & illos qui illic essent, vincetos Ierolyman, vt pariterentur.

2 Tameñ ex concisionis exordio conciliare licet quorsum tenderet Paulus: quia tamen abruptus fuit eius sermo. nescitur certò quid dicturus fuerit. Summa quidem eius partis quæ recitatur hæc est, Ipsiùm cum rectè & fideliter in Legis doctrina institutus foret, pium & religiosum coram mundo fuisse cultorem Dei. deinde in sensum Ius Christi Euangelio, vt inter præcipuos Legis vindices à Sacerdotibus habitus fuerit. certò non temerè prouoluisse ad nouam sectam: sed oraculo cælesti domitum ac conuictum, dedisse nomen Christo. quare se non fuisse amplexum res ignoras, sed diuinitus ordinatum sibi fuisse fidelem magistrum, à quo exactè omnia disceret. postremò cum Ierolyman esset reuersus, ac suis popularibus pòdesse cuperet, sibi non fuisse à Deo permiffum. Ita non temerè nec gentis suæ odio, sed Dei mandato salutis doctrinam procul ad externas nationes pertulisse.

VIRI FRATRES ET PATRES.) Mirum quòd deploratis Euangelij hostibus tantum adhuc honoris deferat: nam omne fraternæ coniunctionis vinculum abinperant, & Dei gloriam opprimendo, omni se dignitatis elogio exuerant. Sed quia Paulus tanquam vnusquispiam ex populo hic loquitur, sine fictione tam amanter corpus ipsùm, capita etiam honorificè compellat. & certè quia nondum palàm facta erat eorum abdicatio, quantum omni honore indigni essent, digna tamen erat diuinæ adoptionis gratia, quam Paulus in illis reuerenter agnosceret. Fratres igitur & patres vocando, non tam quid meriti sint respicit, quam in quem gradum ipsos Deus extulisset. Et tota oratio sic est composita, vt liberè quidem & sine blanditiis, summissè tamen & placidè illis satisfacere conetur. Ego sic discamus homines colere & illis deserere honorem, vt Deo illibatam ius suum maneat. Quòd magis detestabilis est Papæ superbia, qui cum se ipsum Pontificem nullo Dei iussu, nullis Ecclesie suffragiis cœauerit: non modo omnes sibi honoris titulos arrogat, sed etiam tyrannident, qua in ordinem cogatur Christus. Quasi verò Deus homines extollendo, ius suum resignans, in terram procumbat.

2 QVOD HEBRÆICE LOQUERETUR.) Hoc quidem vñtatum est, dum permixta est linguarum varietas, vt libentius audiamus natiuæ linguæ nostræ homines. sed alia peculiaris fuit Iudæis causa, quòd Paulum sibi fixerant generi suo ex professo infensum, vt linguam quoque ipsam odio haberent. vel erroneo quempiam, qui ne linguam quidem didicisset eius gentis, ex qua se oriundum profitebatur. Nunc audit sermone patrio aliquid melius sperare incipiunt. Porò incertum est Hebræicè an Syriacè locutus fuerit Paulus. scimus enim Iudæis post exilium corruptam ac degenerem fuisse linguam, cum multa à Chaldæis & Syris traxissent. Ego quidem conicio, quia tam ad vulgus quam ad seniores sermonem habebat, excepto passim idiomate vsum esse.

3 EGO IUDÆVS SUM.) Vt omnia tunc apud Iudæos confusa erant, nulli errores & homines circumforanci, vt integumentum haberent suis maleficiis falsò pro Iudæis se venditabant. itaque Paulus vt eiusmodi suspicionem à se auerterat, à suis natalibus incipit. deinde se Ierolyman natum esse docet, qui illic educatus fuerit à puero, quamquam hoc postèius non modo ad certitudinem dictum esse videtur: sed quia magni intererat hoc quoque cognoscis, quam rectè fuisse institutus. In doctis hominibus nihil est audacius ad turbandum: tunc verò sic collapsum erat Ecclesie regimen, vt religio non modo sectis obnoxia esset, verum miserè lacerata. Magistrum ergo suam designat Paulus, ne quis putet nulla disciplina imbutum, à cultu patrio recessisse: quem admodum multo, quoniam ingenium non excolitur doctrina, naturæ suæ obliuiscuntur, ac vnde degeneres. Sed præcipue commemorat Paulus se fuisse in Lege ritè institutum, vt intelligant Iudæi, non incititiam ipsam, vt fieri plerumque solet, tumultuari, & monstra eorum fingere. An hic sit Gamaliel cuius antè facta fuit mentio, dubium est. Dicuntur autem ad pedes sedere discipuli: quia cum nondum firmo iudicio præditi sint, eam docilitatem & modestiam afferre debent, vt sensus suos subiciant præceptoribus, & ab eorum ore pendeant. Sic Maria dicitur sedere ad pedes Iesu, cum docentem auscultat. Quòd si hæc reuerentia rei renis præceptoribus debetur: quantum magis nos ad Christi pedes sedere aciemur, vt ex cælesti folio loquenti docentes nos piffemus? Hæc etiam locutio pueros & adolescentes officii admonet, ne præfracti sint, vel inulta confidentia inuati aduersus magistros efferantur, sed manuerit placidoque ingenio se ab illis formari sustineant.

INSTRVTVS IN LEGE PATRIÆ.) Vetus interpret ad verbum reddidit, Iudicatus iuxta veritatem patrenis legis: nisi quòd *in lege* magis est exacta ratio quam veritas. Queritur tamen quid sibi velit exquisita hæc ratio, quã vna & eadem omnibus esset forma Legis. Videtur mihi puriorem scientiæ formam qua fuerat imbutus, à vulgari institutione discernere, quæ longius à natiuo Legis sensu recesserat. Esti autem tunc multis additamentis, etiam

etiam inter optimos doctores vitata erat Lex Domini: quia tamen inter multos profus adulterata erat religio, se in Legē patriā probē & diligenter fuisse institutum, mei iō gloriatur Paulus: vel quōd idem valet Exactē, ne quis putaret leui tantūm gultu fuisse asperum, vt vnū quemlibet ē vulgo. Sed quia multi probē edōcti, Epicureo nihilominus Dei contemptu referri sunt, testatur se fuisse zelotem Dei: ac si diceret, leui pietatis studium annexum doctrinæ fuisse, vt minimē in rebus sacris ludere voluerit, quemadmodum profani homines data opera quiduis milcent. Ceterū quia inconsideratus erat zelus, se pro illo tempore reliquis Iudæis similem facit. Potest tamen hoc in bonam partem accipi, quōd pridem non minus ex animo Deum colerit, quā tunc illi.

4 *HANC VIAM PERSECVTVS SVM.*) Hoc est secundum caput, fuisse inimicum Christi doctrinæ & quidem acrius aliis omnibus se inuictum fuisse ad eam oppugnandam, donec manu Dei retractus fuit. cuius rei testes citat Principem Sacerdotum & Seniores. Itaque nulla resistere potuit suspicio in tam subita mutatione. Quōd sibi datus ad fratres literas dicit, referri debet ad Iudæos, ac si gentiles vocasset: sed magis honorifico titulo mulcere eos voluit. in hoc enim iucumbit Paulus, vt germanam suam ab illa gente, & legitimam originem, deinde conuictionis studium asserat.

6 *Accidit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco circiter meridiem, vt subitò de celo circumfulgurauerit me lux multa.*

7 *Cecidi que in terram, & audiuī vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?*

8 *Ego vero respondi, Quis es Domine? Dixitque ad me, Ego sum Iesus Nazarenus quem tu persequeris.*

9 *Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt & exterriti sunt: vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.*

10 *Tunc dixi, Quid faciam Domine? Dominus autem dixit mihi, Surge, & vade Damascum. & illic tibi dicetur que ordinata sunt tibi vt facias.*

11 *Et cum non viderem præ gloria luminis illius, per manum deductus à comitibus qui erant mecum, vēi Damascum.*

6 *ACCIDIT AUTEM.*) Quoniam hæc historia vberius cap. 9. exposita fuit, breuiter tantūm perstringam quæ illic dix. Hoc autem præsentī loco peculiare est & diuersum, quōd circumstantias suas recenlet Paulus, quibus se probet diuinitus conuersum esse. Atque hoc tertium est membrum conuersionis. alioqui vel inconstantiæ, vel temeritatis, vel alia probiosa nota non vacasset mutatio. Nihil enim minus ferendum, quā celsitē ab incepto pietatis cursu deinde mandata non explere. Ergo Paulus ne cui suspecta sit sua conuersio, docet pluribus miraculis in medium adductis, eius authorem fuisse Deum. Noctū saepe micant fulgures, qui ex caudis terræ exhalationibus proceantur. hoc autem magis fuit insolitum, quōd circiter meridiem, quā celsitē ab incepto refulsit, sed instar fulguris ipsum circumdedit, vt præ terrore ex equo delapsus, humi iaceret. aliud miraculum, quōd vox è cælo personauit. aliud deinde, quōd comites non peraxē vt ipse exaudiunt. Sequuntur deum alia, quōd postquam missus est Damascum, euentus oraculo respondet: quia obuiam prodit Ananias. Item, quōd visus illi momento restituitur.

CECIDIT IN TERRAM.) Vt Pharisæica superbia inflatus erat Paulus, prostrerni & quasi affligi oportuit, vt Christi vocem audiret. Non spreisset quidem ex professo Deū, nec caeleste oraculum respuere ausus foret. nunquā tamen ad obsequium fidei compositus fuisset eius animus. si integer sterisset. violento ergo impetu deiicitur, vt sponte se humiliare dicit. Porro in Christi verbis, tantūm breuis est obiurgatio, quæ saeuientis ferociam cōpescat. Interim ad nos eximia inde redit consolatio, quōd Christus piorū omnium persona indutus, quicquid illis factū fuerat iniuriæ se passum esse conqueritur. Sicut autē nihil ad leniendam persecutionē acerbiteriam suauis fingi potest. quā dum audimus Filium Dei non modō nobiscum, sed in nobis pati: ita rursum sanguinari Euangelij hostes, qui nunc stupido fastu insultant miseræ Ecclesiæ, sentient quem vulnerauerint.

9 *QUI MECUM ERANT.*) Di crepantiam quæ videtur esse in verbis Lucae, nullam esse, in altero loco ostēdi. Dicebat illic Lucas, Pauli comites quum starent artoniti, vocem audisse, neminem vidisse. Hic autem negat auditam ab illis fuisse vocem eius qui loquebatur cum Paulo, quum lucem conspicerent. nempe vocem aliquā obscuram ab illis perceptam fuisse, absurdum non est, vt tamen non discerneret sicuti Paulus ipse, quem solum obiurgatione sua compefere & domare volebat Christus. Audiunt igitur vocem: quia sonitus aures eorum verberat, vt sciant è cælo aliquem loqui. non audiunt vocem loquentis cum Paulo, quia non assequuntur quidnam dicat Christus. Fulgorem quoque vident in circuito Pauli, sed neminē vident qui vocē è cælo emittat.

10 *QUID FACIAM DOMINE?*) Vox est hominis manifestæ. atque hæc vera est ad Dominum conuersio, cum deposita omni ferocia, subeundo ipsius iugo libenter collum subiicimus, paratque sumas quæuis eius iussa capessere. Adhæc, bene agendi initium est, interrogare os Domini. Frustra enim latagunt, qui sine eius verbo poenitentiam meditantur. Porro quōd Christus Ananiam Paulo magistrum ordinat, non facit contumeliæ causā, vel quōd recuset eum docere: sed hoc modo externum Ecclesiæ ministerium commendare vult & ornare. Atque in vnus quidem hominis persona commune documentum nobis præbuit, ne grauemur ipsum audire loquentem hominum lingua. Eodem spectat quod mox sequitur, oculis captum fuisse, donec le discipulum offerens, fidei suæ humilitatem probasset. Non omnes quidem excæcat Deus quos vult illuminare: sed regula omnibus generalis præscribitur, Vt qui volunt ei sapere, apud se stultescant.

12 *Ananias autem quidam vir pius secundum Legem testimonio probatus omnium illis habi animum Iudeorum,*

13 *Veniens ad me, & adstans, dixit mihi, Saul frater accipe visum. Et ego eadem hora recepto visu vidi illum.*

14 *At ille dixit, Deus patrum nostrorum præparauit te, vt cognosceres voluntatem suam, & videres Iustum, & audires vocem ex ore eius.*

15 *Quia eris testis illi apud omnes homines eorum que vidisti & audisti.*

16 *Et nunc quid cunctaris? Exurge & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.*

12 ANANIAS quidam.) Transiit iam Paulus ad quartum caput: nempe quòd non tantùm miraculis attolentis, nomen Christo dederit, sed in Euangelij doctrina ritè & solidè fuerit institutus. Iam admonui non fortuito casu, sed duce Christo Ananiam fuisse Paulo obuium. Quòd autem Legis pietatis elogium illi tribuit, & dicit probatum fuisse totius gentis testimonio, his verbis anreueritit finitram, quam concipere poterant, opinionem. Vt abhorrebant à Gentibus, nunquam ab illis inde admiffus fuisset doctor. Legis veid apostata proflus detestabilis fuisset. Ergo testatur, Deum coluisse secundum Legem, & eius pietatem notam fuisse & laudatam inter omnes Iudeos, vt minimè suspectus esse debeat. Particula Secundum Legem, insecitè à quibusdam ad sequentem contextum trahitur, quòd fuerit secundum Legem probatus. potius enim hac nota, à Gentium superstiti omnib. discernitur Ananias religio. Quamquà non audum est, non fieri legis inentionem ad stabilisfenda operù merita, quæ opponitur Dei gratiæ: sed omni sinistra suspitione eximitur Ananias pietas apud Iudeos. Quòd autè vno verbo visù Paulo restitutum: ad apparet diuinitus missum esse, quemadmodù suprà admonui.

14 DEVS Patrum nostrorum.) Sicuti nihil ad nos incitandos aprius est vt alacriter ad Deum pergamus, quàm vbi Deum agnoscimus gratuita sua bonitate nobis occurrere, vt ab interitu ad vitam nos reuocet: ita hinc orditur Ananias. Deus, inquit, te destinauit vt agnoiceres voluntatem suam. sic enim Paulus admonetur, se à Deo respectum quo tempore vigus, & à sua salute proflus auerfus erat: atque ita Dei prædestinatio omnes præparationes abolet quas Sophistæ imaginantur, quasi libero suo arbitrio homo anteuerteteret Dei gratiam. Deum Patrum vocando, memoriam promissionum renouat, vt sciant Iudæi coniunctam illis esse notam Pauli vocationem: ac minimè à Lege defecere qui ad Christum transeunt. Ergo his verbis confirmat Paulus quod prius in sua persona asseruit, se non esse transfugam à Deo Abrahæ, & qui iam olim apud Iudeos cultus fuerat: sed manere in veteri & patrio cultu, quem ex Lege didicerat. Quare vbi de religione agitur, discamus Pauli exemplo, non imaginari nouum quempiam Deum (vt fecerunt Papistæ & Mahometistæ, atque vt hæretici omnes solent) sed retineamus Deum illum, qui se Patrem olim tum variis oraculis patefecit. Hæc est voluntas in qua nobis manendum est, non qua frustra superbiunt Papistæ, qui nouitium sibi Deum fabricant, cùm à legitimis Patribus desierint. Idem hodie de Iudæis dicendum, quorum religio cùm à Lege & Prophetis aliena sit, deum quoque fictitium & degenerem esse oportet. nam qui olim Deus Abrahæ & Patrum dicitur voluit, apparuit denum in Filij sui persona, vt nunc proprio elogio vocetur Pater Christi. Itaque qui Filium reiecit, neque Patrem haber, qui ab eo separari nequit. Admonet autem Ananias gratuita Dei electione factum esse, vt nunc Paulo illuceat Euangelij veritas: vnde lequitur, non fuisse hoc adeptam sua industria, quod etiam rei experientia monstrauit. nihil enim Paulo contumaciis, donec eum Christus subegit. Causa autem & origo si queritur, ad Dei consilium, quo designatus est, nos reuocat Ananias. & certè preciosior res est, voluntatem Dei cognoscere, quam vbi huc suo Marte perueniant homines. Quòd autem assermat de Paulo Ananias ad omnes transferri debet, fidei thesaurum non esse omnibus promiscue expositum: sed electis peculiariter offerri. Porro quænam sit voluntas ista Dei, ex proximo membro clarius patet. multifariam enim multisque modis locutus Deus per suos Prophetas, nouissimè in suo Filio voluntatem suam ac se totum solidè patefecit.

Mc. 1. 1. t.

VIDERES IUSTVM.) Cùm omnes ferè Græci codices in masculinum genus consentiant: miror cur Erasmo magis placuerit, in neutro genere vertere, Quòd istum est: quem sensum vident Lectores frigidum & coactum est. Ergo itaque non dubito quin Iustus hic pro Christo sumatur. & concinnè fuit hoc modo contextus: qui sequitur continud post, Audias vocem ex ore eius. Constantem hoc Sanctis omnibus summum fuisse volum. vt Christi conspectu fruierent. Inde manauit illa Simeonis confessio, Non dimittis in pace seruum tuum, Domine: quia viderunt oculi mei Salutarem tuum. Hæc igitur visio, cuius desiderio pios Reges & Prophetas flagrasse testis est Christus ipse, non abs re tanquam singulare Deo beneficium extollitur. Cæteram quia parum vel nihil prodest. i. oculus aspectus quem multis scimus fuisse exitiale. auditum vocis adiungit. Finem ascribit Ananias, cur Deus tanto honore dignatus fuerit Paulum, nempe vt Filio suo publicus esset testis: ac ita præparat, vt non modò sibi priuatim dicat: sed eò maiore studio proficiat, quia futurus est totius Eccl. lesis doctor.

Luc. 2. d. 19.
Luc. 10. d. 24.

16 ET NUNC quid cunctaris?) Non dubium est quin fideliter rudimentis pietatis Paulum imbuerit Ananias. neque enim verè fidei experientem baptizasset. Sed Lucas multa præteritis, summam breuiter perstringit. Ergo cùm intelligat Paulus, redemptionem promissam nunc in Christo exhibitam esse, meritò Ananias Baptismo quicquam moræ asserri debere negat. Cæterum, cùm dicit, Quid cunctaris? non obiurgat Paulum, neque tarditatis insinuat: sed Baptismi accessione, magis amplificat Dei gratiam. Similem sententiam habuimus ca. 10. Num prohibere quis potest quominus aqua baptizentur qui Spiritu sancto donati sunt fidei & nos? Cùm autem addit, Ablue peccata tua: hæc locutione vim fructumque Baptismi exprimit: ac si dixisset, Ablue peccata tua Baptismo. Sed quoniam externo & corruptibili elemento ita plus tribui videtur quàm par est, queritur an Baptismus purgationis nostræ sit causa. Certè cùm sanguis Christi vnica fit à peccatis expiatio: & sicut semel in hunc finem effusus est, ita eius aspersione Spiritus sanctus per fidem nos assidue mundet, non potest hic honor ad syn. nolum aquæ transferri, sine Christi & Spiritus sancti iniuria. atque experientia demonstrat quàm propensi sint ad hanc superstitionem homines. Ideo multi pij homines, non fidem subiiciant externo signo, vim Baptismi nimis exteantur. Sed modus tenendus est, vt Sacramenta cogantur in ordinem, ne obscurent Christi gloriam: & tamen non careant sua efficacia & vsu. Quare hoc primo loco tenendum est, solum esse Deum qui nos à peccatis abluit Filij sui sanguine: vt autem efficax in nobis sit hæc ablutio, ipsum agere arcana virtute Spiritus. Ergo cùm de remissionis peccatorum agitur, non alius querendus est eius auctor quàm cælestis Pater: non alia materialis causa fingenda est, quàm Christi sanguis. vbi verò ad formalem causam venitur, primas quidem tenet Spiritus sanctus: sed accedit inferius organum, Euangelij prædicatio & Baptismus ipse. cæterum, est solus Deus agit intrinseca Spiritus sui virtute, id tamen non obstat, quominus adhibeat suo arbitrio quæ congruere nouit instrumenta & media. non quòd quicquã vel ex Spiritu suo vel ex sanguine Christi detectu in elemento includat, sed quia signum ipsum vult infirmitatis nostræ adminiculum esse. Quatenus ergo fidè non sit à adiutor Baptismus, vt remissionis peccatorum percipiat ex solo Christi sanguine, lauacrum animæ vocatur. Ita ablutio, cuius meminit Lucas, non causam designat: sed ad sensum Pauli refertur, qui simbolo accepto, peccata sua expiata esse melius cognouit. Quamquam hoc simul notandum est, non proponi in Baptismo nudam figuram, sed rei quoque exhibitionem simul annexam esse: quia nihil fallaciter Deus promittit, sed verè complet quod sub figuris significat. Rursus tamen cauendum, ne alligetur Dei gratia Sacramentis. neque enim quicquã prodest externa Baptismi administratio, nisi vbi ita Deo visum est. Hinc etiam soluitur alia questio que moueri possit. nam cùm testimonium haberet Paulus gratiæ Dei, iam illi remissa erant peccata. Non igitur Baptismo denum ablutus est, sed nouam gratiæ quam adeptus erat, confirmationem accepit.

Sup. 10. 6.
47.

INVOCATO nomine. (Non dubium est quin Christum intelligat, non quòd solius Christi nomen inuocetur in Baptismo, sed quia ab ipso petere nos iubet Pater quicquid Baptismus figurat. nec alio tendit Spiritus operatio, quàm vt nos mortis & resurrectionis eius faciat participes. Statuitur ergo Christus vt in Baptismo emineat, sed quatenus nobis datus est à Patre, & quatenus gratias suas per Spiritum sanctum in nos effundit. Ita fit vt inuocatio nominis Christi, Patrem & Filium in se contineat. quare non intelligit Ananias, voce tantum Christi nomen proferendum esse: sed precationem designat, qua testantur fideles, penes vnum Christum esse externi signi effectum. neque enim Sacramenta vel in se ipsis aliquam vim salutis inclusam habent, vel quicquam valent ex se ipsis. Quare hoc membrum velut correctio est superioris dicti, quia Ananias Paulum ab externi elementi fiducia dixerit ad Christum ablegat. Ab hac regula quantum differant Papiſta notù est, qui suis exorcismis assignunt gratiæ causam: tantù aque abest vt miseram plebem studeant ad Christum dirigere, vt Baptismo potius Christum obruant, suisque exorcismis contaminent sacrum eius nomen.

17 *Factum est autem cum essem reuersus Ierosolymam, & orarem in templo, vt raperer extra me.*

18 *Ac viderem eum dicentem mihi, Festina, & exi velociter Ierosolyma: quoniam non recipit testimonium tuum de me.*

19 *Tum ego dixi, Domine, ipsi sciunt quòd ego conſiciebam in carcerem, & cadebam in singulis Synagogis eos qui credebant in te.*

20 *Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego quoque adſtabam, & consentiebam morti eius, & custodiebam vestimenta interficientium ipsum.*

21 *Et dixit ad me, Vade: quoniam ego ad Gentes procul mittam te.*

22 *Audiebant autem eum & que ad hoc verbum, tunc suspirarunt vocem suam, dicentes, Tolle de terra hominem talem: non enim conuenit eum viuere.*

17 FACTVM est autem.) Hæc non fuisse vltima clausula, nisi infans clamoribus, abruptus fuisset Pauli sermo. Facile tamen ex superiori contextu apparet eius consilium, tractare enim de suo ministerio incipit, vt ostendat non sponte se migrasse à Iudæis, quasi malignè illis suam operam subduceret: sed Dei mandato præter spem & animi propositum fuisse tractum ad Gentes. Venerat enim data opera Ierosolymam, vt cum gente sua communicaret depositum apud se gratiam, ac qui Dominus spem profectus abscondens, illum inde expellit. Duplex autem fuit offensio, in Ecclesiam & gentem superbam nihil peius habebat, quàm alios sibi præferri, adeoque æquari. In eo igitur consistit Pauli defensio, quòd paratus fuerit, quantum in se erat, se illis addicere: sed coactus deinde sit Dei mandato ad Gentes transire, quia volebat eum desistere inutilem Ierosolymæ. Quod veritè Erasimus, Vt raperer extra me, Græcè ad verbum habetur, Vt essem in Ecclis: qua particula fidei oraculo facere voluit. Circumstantia etiam temporis & loci idem confirmat, quòd illi Dominus oranti in templo apparuit: quæ optima fuit ad audiendam Dei vocem præparatio. De modo visionis, vide quæ circa finem capituli 7. attigimus.

18 QVIA testimonium tuum.) Tameſi simplex Dei nutus abundè nobis ad præstandum obsequium sufficere debet: quòd tamen ad sequendum promptior esset Paulus, rationem illi Christus assignat, cur eum Ierosolyma vellet exire: quia scilicet nullum illic operæ precium factum esset. atqui in eum finem electus non fuerat, vt iaceret otiosus, vel docendo nihil proficeret. quanquam hæc violenta tentatio fuit, & qua duxit perculsum sancti hominis peccus fidei credibile est: Paulò autè in iunctum illi munus fuerat Euangelij promulgandi, vt per totù orbè eius vox tonaret: nunc in ipso limine prohibetur: imò videtur daminari eius labori peculiari ignominia, dum eius testimonium repudiatur in odium, vt loquuntur, personæ. Sed ita sanctum Domini seruum humilari oportuit, vt eius exemplo discerent omnes Euangelij doctores, se totos in Christi obsequiū penitus addicere, vt ab vno loco exclusi, mox aliò transire parati sint. neque ob indigna fastidia despondant animos, vel ab officio desistant.

19 DOMINE ipsi sciunt.) Hac voce testatur Paulus, se non fuisse mente alienatum vel perplexum, quin illi constaret certa oraculi fides. Christum enim, quem nomine Domini compellat, procul dubio agnouit. Obijcit autem Paulus fieri vix posse, vbi tam repente mutatum viderint, quin eiusmodi spectaculum eos commoueat. vnde colligit se non infructuosum fore. Sic equidem ipse putabat: sed Christus præcisè respondet se aliam prouinciam ei destinasse: & spem de Iudæis frustra conceptam auferit. Queritur an ius Paulo fuerit, Christo rationes istas opponere, perinde enim est ac si quod ille negauit futurum, probabile esse contendat. Respondet, hoc Deum permittere Sanctis suis, vt familiariter in eius sinum exonerent suos affectus: præsentim vbi nihil aliud quàm fidei suæ confirmationem petunt. Si quis sibi sapiat, vel contumaciter recuset quod Deus præcipit, merito damnabitur eius arrogantia. verum singulari priuilegio Deus fideles suos dignatur, vt modè obijciant quæ possent eos à studio parenti retrahere vel moratice liberiores & magis expediri, totos se Deo permittere. sicuti Paulus, postquam edoctus est ita placere Domino, non responsit, neque contendit amplius: sed vna illa exceptione contentus, & ea super sedens ad profectiorem se accingit, quam fugare visus fuerat. Interea quòd tot miraculis non tanguntur Iudæi, indomabilis eorum pernicacia detegitur. Quæ exprobratio haud dubiè illos in furorem egiit.

22 TOLLE de terra.) Hic narrat Lucas quàm tumultuosè interrupta fuerit Pauli concio. neque enim clamoribus modò eum obruunt, sed ad mortem eum possulant: vbi etiam clarè apparet quàm phrænerica sit superbia. Tanto per se sibi placebant Iudæi, vt non modò præ se totum mundum despicerent, sed acris pro sua dignitate certarent quàm pro Rege ipsa: ac si tota religio in hoc cardine verteretur, vt genus Abrahæ supra cunctos alios mortales excelleret. Ita nunc impotenter feruntur in Paulum, quia se missum ad gentes Apostolum dixerat: quasi Deum obstringat sua liberalitas ad ferendum nomen suum contemptum in sceleratis & ingratis, quos insignibus gratiis ornauit supra omnes alios. Nec mirum est tantum in Iudæis fuisse tunc ferociæ, quam hodie modis omnibus attriti, & ad extremas contumelias assuesciti, semel tamen fasces non desinant turgere. Sed isti sunt reprobationis fructus, donec reliquias secundum Pauli varicionum Deum colligat.

23 *Vociferantibus autem eis, & proiecientibus vestimenta, & pulverem iactantibus in aërem.*

24 *Iussit Tribunus eum induci in castra: & imperavit eum flagris examinari, ut sciret propter quam causam sic clamarent ei.*

25 *Et cum astrinxisset eum loris, dixit adstanti sibi Centurioni Paulus, Num hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?*

26 *Quo audito, Centurio accessit ad Tribunum, & nuntiavit ei dicens, Quid facturus es? hic enim homo Romanus est.*

27 *Accedens autem Tribunus dixit illi, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit Etiam.*

28 *Et respondit Tribunus, Ego multa summa civitatem istam comparavi. Paulus vero dixit, Ego autem etiam natus sum.*

29 *Protrinus ergo discesserunt ab illo qui illum examinaturi erant. Tribunus quoque timuit, postquam rescivit quod Romanus esset, & quod vinxisset eum.*

30 *Postero autem die volens certum, qua ex causa accusaretur ad Indeos, solvit eum à vinculis: & insit principes Sacerdotum convenire, totumque concilium: & deductum Paulum sedit coram illis.*

24 IVSSIT TRIBUNVS.) Prudenter hoc & rectè Tribunus, quòd Paulum subduxit è conspectu populi: cùm eius præsentia animos plus fatis iam commotos. magis ac magis irritaret. nam ita sancti hominis vitæ prospicit, & ex parte sedat populi amentiam. Sed cùm flagris cædi iubet de quo nullum audiuit certum crimen, iniquè agere videtur: & tamen colore non caruit hæc iniquitas: quòd probabile erat, non sine causa totum populum conspirasse in vnius hominis caput. vehemens igitur præsumptio locum dabat tam rigido examini. Sed notandum est hunc politicis hominibus morem esse, vt æqui sint iudices quatenus illis expedit: si autem aliò vocet utilitas, huc illuc deflectant. Interea hæc prauitatem prudentiæ titulo fucare illis fatis est: quia generale illud principium tenent, non posse mundum absque iustitiæ specie gubernari. Sed in singulis actionibus præualeat illa quam dixi astituta, vt quid vile sit potius expandant, quàm quid æquum & rectum.

25 NUM HOMINEM ROMANVM.) Primum ius ciuitatis allegat, deinde communi iure le tuer. Quamquam autem in secundo capite plus erat ponderis (nempe fas non esse hominem indicta causa flagellari) nihil tamen profuisset, nisi magis commotus fuisset Centurio Romani imperij honore. nihil enim tunc magis criminofum erat, quàm violasse populi Romani libertatem. Lex Valeria, deinde lex Porcia, Sempronia & similes vetabant, ne quis in corpus ciuis Romani animaduiceret sine populi iussu. Ita sanctum erat priuilegiũ, vt non modò capitales, sed inexpiabile crimen esse ducerent cæum esse Romanum ciuem. Itaque priuilegio magis quàm æquitate communi elapsus est Paulus, sed non dubitauit in bona causa hoc ciuitatis clypeo, paratam sibi iniuriam repellere. Sciendum autem est, sic ius ciuitatis ab eo fuisse assertum, vt fides Tribuno fieret: quia temerè creditum non fuisset eius verbis, nisi probatione adhibita. Porro non fuit difficile homini fatis cognito testes producere. Cur autem poenam virgarum, quam nunc fusa denunciatione præuenit, tacitus perterit Philippis, causam posuimus cap. 16. quia in turba populari auditus non esset. nunc quia illi negocium est cum Romanis militibus, qui moderatius & grauius se gerebant, occasione vitur.

26 Hic homo Romanus est.) Mirari quis possit tam credulum fuisse qui habendo examini præerat, vt asseueret quasi de re comperta. Nam si Pauli dicto habenda fuit fides, poterat quiuvis maleficus hoc artificio poenam eflugere. Sed hæc fuit agendi ratio, qui se Romanum ciuem assererat, nisi cognitorem daret, vel legitime probaret se ciuem esse, puniebatur. capitale enim erat falsò ius ciuitatis obtendere. Quare Centurio rem quasi dubiam ad Tribunal referret: hic verò, vt dictum est, statim ad cognitionem occurrit. tamen autem non exprimit Lucas, quibus testimoniis ciuem Romanum Paulus se probauerit: minimè tamen dubium est, quin veritas bene comperta fuerit Tribuno, antequam eum laxaret.

28 Ego multa summa.) Hoc refellendi causa obiicit Tribunus: ac si diceret ius ciuitatis non ita vulgare esse, & in medio positum. Qui fieri potest, inquit, vt tu obscurus de gente Cilicum homo, nunc honorem adeptus sis, qui mihi magna pecunia constitit? Quod Paulus respondet se natum esse, qui vrbem nunquam viderat, imò cuius pater nunquam illuc fortè accesserat, non est quòd quenuquam turbet. nouit enim Romanæ historiæ periti quosdam in prouinciis ciuitate fuisse donatos, si de Republica bene meriti, vel in bello, vel in aliis grauibus negotiis, hanc sibi mercedem à Proconsulibus rogarent: ita nihil absurdi est, natum fuisse Romanum ciuem, qui tamen ex prouincia remota oriundus, nunquam in Italia pedem posuisset. Quæritur tamen qui conueniat Tribunal sibi timuisse, quòd Romanum ciuem vinxisset, neque tamen soluisse ex vinculis, nisi postredie. Fieri potest vt in crastinum distulerit, ne quod daret signum timoris. Ego tamen existimo causam fuisse metus Tribunal, quod eius iussu vincetus fuerat Paulus vt flagris cæderetur, quia hoc erat violare corpus ciuis Romani & communem libertatem: custodiam verò carceris fuisse permissam.

CAPVT XXIII.

1 **N**TENTIS autem oculis in concilium, Paulus ait, Viri fratres, ego omni conscientia bona conuersatus sum coram Deo vsque in hodiernum diem.

2 **P**riniceps autem sacerdotum Ananias præcepit adstantibus sibi, vt percuterent os eius.

3 **T**unc Paulus dixit ad eum, Percussurus es te Deus, paries de albate. Et tu sedes iudicans secundum Legem: & Legem transgrediens iabes me percuti?

4 **Q**ui verò adstantabant, dixerunt, Summo Sacerdoti Dei maledices?

5 *Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, quod Pontifex esset: scriptum est enim, Principi populi tui non maledices.*

1 **INTENTIS AVTEM OCULIS.)** Orditur Paulus à testimonio bonæ conscientie: vt totus cœtus intelligat, inuultam tam atroci crimine grauati, quasi Dei cultum euertere conatus esset. Fieri quidem potest vt per iudicium labatur qui aliàs nec Dei, nec religionis contemptor erit: sed Paulus inioc hac tantum exultatione uoluit se exasperatos animos, vt sibi audientiam faceret. nulla enim vniquam admissa fuisset de fensio, quando opinio illa hæssisset in Sacerdotum animis ipsum esse impium apostatam. Priusquam ergo ingrederetur in causam, crimen illud diluit, non modò vt sibi fauorem conciliet à studio pietatis, sed etiam vt calumnias præuertat, vel saltem refellat iniqua de se præiudicia, quibus videbatur totum cœtum infectum & corruptum esse. Quid præterea dicturus fuerit, nescitur. Cæterùm docet hæc præfatio neminem vitè tractare pietatis doctrinam posse, nisi in eo regnet, ac primas teneat timor Dei. Iam verò quauis minus honorificè Sacerdotes compelleret, quàm paulò antè pro gradibus castrorum fraterni tamen nominis honorem adhuc illis tribuit: non quòd eo digni sint, sed vt testetur alienationis causam minimè oriri ex sua culpa.

2 **PRINCIPES AVTEM SACERDOTVM.)** Non videtur Lucæ narratio cum recepta historia congruere. nam de summis Sacerdotibus illius temporis sic tradit Iosephus, Quadratum Syria Proconsulem, cum à procuratore Iudææ Cumanum abdicans, iussit eum coram Cæsare causam dicere, simul Ananiam summum Pontificem misisse vincitum, in cuius locum quis fuerit subrogatus non meminit: nisi quòd probabile est Ionathæ honorem fuisse delatum, quem postea dicit dolo & perfidia Felicis Iudææ præsidis, qui successit Cumanus fuit, occisum esse. nam cum Felix sæpius ab eo admonitus, indignè ferret hominis constantiam: cum Dora quodam pepigit, vt sicarios clam ad eum necandum immitteret. Tunc, eodem Iosepho teste, Rex Agrippa sacerdotum contulit Imaeli Phabei filio. sed cum ipse Romam missus à populo deprecatione cuiusdam causa, retentus à Popæa Neronis vxore foret, Agrippa Iosephum cognomine Chabi, Simonis filium, in illius locum substituit. Sed mox huius quoque peritulus, Ananiam Anani filium constituit Pontificem, postò hoc postquam accidisse narrat, quo tempore post mortem Festi submissus est Albinus, qui in eius vicem succederet. Cui autem huic Anano Ananiam nomen quidam imponant, non video. Habet quidem aliquid coloris, quòd Sadducæus fuisse dicitur: item audaç & feroc, vt qui Iacobum fratrem Domini absque legitima autoritate lapidationi obiecerit. verùm si fides habetur Iosepho, non potuit ille esse Ananias, cuius hic mentio fit à Luca, qui tunc demum creatus est Sacerdos, cum iam elapsi essent anni complures ex quo decesserat Felix ex provincia. Alia mihi coniectura in mentem venit. Floruit enim toto illo successu temporis Ananias quidam Pontifex, qui excepto honoris titulo, se se primas in ordine tenebat. Et quia inter priorem Ananiam & Imaelem vacuum aliquod tempus relinquit Iosephus, fieri potest vt hic summum sacerdotium obtinuerit intermedio illo tempore. Verùm vt hoc non fuerit, constat ex Iosepho, Ananiam qui in vrbis expugnatione motus est, sub imperio Claudij Cæsaris & Neronis summos Sacerdotes, qui tunc erant, dignitate aqualle. Imò ita celebratur eius autoritas, quasi ipse summus fuerit summa gubernatio, quauis alij gestarent honoris insignia: deinde *ἀρχιερέως* promiscuè vocatur, sicuti qui summo sacerdotio præditi erant. Nunc expendant Lectores, an non hoc quoque loco nomen *ἀρχιερέως*, primarium magis, quàm summum significet, vt sæpe alias. nam Euangelistæ passim *ἀρχιερέως* nominant Sacerdotes ex genere Aaron, vt à Leuitis eos discernant, quibus inferior erat gradus Sacerdotum. Adde quòd Ananias ille, qui strenuus cordatusque habebatur, absens Pontificis vicem obire potuit. Cæterùm quæ ex Iosepho retulimus, habentur partim lib. Antiquitat. 10 à 3. cap. vsque ad 8. partim lib. 2. belli Iudaici.

PRÆCEPIT VTPERCUTERENT.) Miram intemperiem videmus in hoc cœtu grassatam esse. Nam quòd isto impetu correptus fuit Pontifex, vt Paulum nulla de causa percuti iuberet, fecit procul dubio ex omnium consensu: imò vt gratiam ab infans caperet. Sic autem Dominus impius à Satana raptari soluit, vt ab omni equitatis & temperantiae specie excidant. Nam hypocritæ cuperent aliquam moderationis speciem ostentare, nec verò dubium est, quin hic Pontifex præ se ferre conatus sit grauitatem sua persona dignam. Atqui Dominus excussit illi hanc laruam, vt ne plebei quidem & gregarii hominis modestiam teneret, sed profunderet instar bestie violentam ferociam. Interea videmus quàm foeda, & horribilis tunc fuerit dissipatio Ecclesie. Ananias concilio præsidens, quum deberet sui grauitate frenum iniicere aliis: omnium modestiæ oblitus, ad vim & immanitatem eos impellit. Nulla igitur tunc viguit ratio disciplinæ, sed confusa regnauit barbaries. Nec mirum: nam te alienauerat à Deo: Christum abiecerant per summum ludibrium: tota religio inter ipsos venalis erat, ergo in phreneticam amentiam, quæ detestabilis esset profanis hominibus, ruere oportuit, vt impietatis suæ potius darent in suo dedecore.

3 **PERCVTEBATE DEVS.)** Non potest illam iniuriam silentio tegere Paulus, quin saltem exposset gratiis verbis cum Pontifice, Deique vindictam illi denuntiet. Neque enim est imprecatio, vt factis constat ex Geæo contextu: sed potius oburgatio, cum pœnæ denuntiatione coniuncta. Si quis obieciat, Paulum non persuasæ modestiam quam suis præcipit Christus, dum iubet vbi in sinistram maxillam percussus fuerint, sinistram dextram quoque dare: factus est solatio, Christum illis verbis non exigere à suis silentium, quo alacri malorum improbitas & proteritas: sed tantum frænare animos ne impatienter ferant acceptam iniuriam. Vult Christum suos vna iniuria accepta, paratos esse ad ferendam secundam: atque hoc modo omnem vindictæ cupiditatem reprimat. hæc vera est & breuis tolerantie definitio quæ fideles omnes docet, ne in iracundiam ebulliant, ne cœrent maleficis: sed malitiam bonitate vincere studeant. Hoc autem minime prohibet quin de iniurijs sibi factis querantur, conuigant impios, & ad Dei tribunal ipsos citent: modò id faciant sedatis animis: deinde absque malevolentia & odio: quemadmodum hæc Paulus ad Dei iudicium pronocat, ne sibi placeat in sua tyrannide Pontifex. Accusat igitur eum quòd Legem violet, cuius beneficio potestatem se habere obtendit: vnde colligit, non impune illi cessurum. Siquis impatientia victus, tantum obmurmuret, culpa non vacabit. aperta autem & seuera accusatio si ab animo compositio prodeat, fines à Christo positos non transgreditur. Si quis excipiat, conuictum esse admixtum: respondeo, semper videndum esse quo animo profertur verba. Christus reum concilij pronuntiat, qui tantum fracti suo dixerit Rachab: qui autem dixerit Fatue, eum grauiori iudicio subicit, atqui si locus datur reprehensionibus, sæpe diutius loquendum est. Vnde conficitur, non aliud fuisse Christi consilium, quàm vt ab omni indignatione primùm, deinde contumelia suos arceret. Absit ergo conuiciandi affectus: atque ita non stultitiam modò in facibus notare, sed eorum seclera, cum opus fuerit, licebit exprimere suis nominibus. Sic Paulus non sua causa locutus est, vt verborum probro vinceretur Pontificis iniuriam: sed quia verba Dei omniter erat, facinus graui & seria reprehensione dignum tacere noluit: præsertim cum vile esset, crassam Ananiæ hypocritam ex suis late-

Matth. 5
639.

Matth. 5
d. 22.

bris in lucem extrahere. Ergo quoribus nobis cum improbis est negotium, si bonam causam bene agere cupimus, danda opera est, ne quis iræ motus in nobis ebulliat, nequa vindictæ cupiditas nos ad conuictum incitet. Si autem in nobis regnet Spiritus mansuetudinis, licebit impios tanquam ex ore Dei, vt meriti sunt, tractare: sic tamen vt appareat nos potius esse Prophetas, quàm immodico feruore quicquam temerè effutire.

4 **QUI ADSTABANT DIXERUNT.**) Hinc apparet eadem omnes intemperie laborasse. Cur enim non potius accusant Ananiam, quem videbant omnis modestiæ oblitum, barbaro more ad manus & verbera prorumpere: nam & hoc in commune illorum dedecus cedebat. Sed hoc solenne est hypocritis, vt in alios plusquam austeri censores, ad sua peccata blandè conuiuent. deinde hæc superbia coniuncta est cum tyrannide, vt subditis nihil profus licere velint qui dominantur, quiduis autem sibi permittant. Ita hodie in Papatu, quanto plus sibi licentiæ indulget, ac securius lasciuuit impurus ille Clerus, totùmque mundum suis sceleribus contaminat, eo rigidius compefcit, ac vincas tenet populi linguas. Itaque si quis nuntie ausus fuerit, modica libertas, non secus ac nefandum sacrilegium, immanes illorum clamores excitat.

5 **NE SCIEBANT FRATRES.)** Quibus videtur hæc Pauli exultatio figura carere, non satis ad contrarias obiectiones attendunt, quibus resellitur ipsorum error. Dicunt ignotum fuisse Paulo Pontificem, quia diu abfuerat, quasi verò hoc eum lateiret, sacerdotij honore pollere, qui in cœtu præsideat, nec verò tam obscurus erat Ananias, vt eius gradum nesciret Paulus. Sed eius verba anam disputationi præcedunt, dum eum obiurgat quòd prætextu Legis sedem iudicis occupans, contra Legem intemperanter feratur. Agnouit ergo Paulus quem locum teneret, qui eum sua potestate abuti dixit. Alii commentum argutius excogitant, quòd hinc de homine locutus non sit, sed de officio & publica persona. atqui primum eoaeta est expositio: quia si Paulus sacerdotium reuererebatur, homini qui illo præditus erat, debuit aliquid honoris deferre. Iam verò credibile non est, cum abolita esset aduentu Christi sacerdotij maiestas, & secuta adæturpis profanatio, Paulum, quasi integra adhuc & legitima potestas vigeret, solito honore prosequutum fuisse qui tunc sub Pontificum titulo nullo iure dominabantur. Ego itaque Augustino subscribens, non dubito quin hæc ironica sit excusatio. Nec obstat quòd ministris veritatis decet simplex oratio. Quum enim duplex sit in omni species: vna, quæ fallendi artificij recta est: altera, quæ sic figuratè designat rem de qua agitur, vt acris pungat in hac secunda nihil est feruis Christi indignum. Sensus ergo verborum est, Ego, fratres, in hoc homine nihil agnosco sacerdotale. Addit etiam testimonium ex vigesimo secundo capite Exodi: vbi tamen propriè de iudicibus loquitur Moses, extenditur tamen sententia ad quemuis ordinem legitimum. Omnis ergo dignitas, quæ tuendæ politicæ causæ instruta est, religiosè coli debet, ac in honore haberi. Quicquid enim contumeliosè infurget aduersus Magistratum & eos qui imperio vel honore præditi sunt, anarchiam appetit. Talis autem libido ad perturbationem ordinis spectat, inòd humanitatem ipsam concutit. Ideo ab hoc crimine se pugnat Paulus: sed ita vt Ananiam neger pro Dei Sacerdote habendum, qui totum Ecclesiæ ordinem corrupt æperuerit. Sed hinc nascitur questio, an non parendum sit Principi, quanuis tyrannidem exerceat. nam si honore priuandus non est qui malè officio fungitur, peccauit Paulus, Pontificem honore spolians. Respondeo, inter ciuiles Magistratus & Ecclesiæ præules aliquid esse discriminis. Quauis enim terreni vel ciuili imperij consula sit peruersaque administratio: Dominus tamen subiectionem vult salus manere. sed vbi spirituale regimen degenerat, soluuntur piorum conscientie, ne iniustæ dominationi pareant: præteritum si impij & profani sanctitatis hostes, sacerdotij titulum falso ad euerendam salutem doctrinam prætextunt, sibi quæ dominationem arrogant, quia Deus ipse in ordinem cogatur. Sic hodie Pape iugum excutere non modò licet fidelibus, sed etiam necesse est: quando aliter parere non possunt eius legibus, quàm si à Deo deficiant.

Exod. 22.
b. 28.

6 *Sciens autem Paulus quòd vna pars esset Sadduceorum, & altera Phariseorum, exultauit in concilio, Viri fratres, ego Phariseus sum, filius Pharisei: de spe & resurrectione mortuorum ego indico.*

7 *Et quum hoc dixisset facta est seditio inter Phariseos & Sadduceos, & scissa est multitudo.*
8 *Nam Sadducei quidem dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum, Pharisei autem vtraque confitentur.*

9 *Factus est autem clamor magnus: & surgentes qui de secta Phariseorum erant scribæ, pugnant dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto. quòd si Spiritus locutus est ei, aut Angelus, ne repugnemus Deo.*

6 **SCIENS AUTEM.)** Stratagemata Pauli quod narrat Lucas, videtur Christi seruum minus decere. Astuta enim quæ vsus est, simulatione implicita fuit, quæ non procul à mendacio distabat. Statum causæ suæ dicit veri in resurrectione mortuorum, atqui scimus de aliis rebus fuisse certamen, quòd ceremonias abrogaret, quòd Gentes admitteret in cœdem salutis. Respondeo, tamen hæc vera sunt, cum tamen non fuisse mentitum. neque enim aliis de rebus se accusatum fuisse negat, nec totam discepcionem in vno capite constituit hoc: sed verè proficitur ideo sibi in senso esse Sadduceos, quòd resurrectionem mortuorum asserat. Sciebat intestinis dissidijs laborare qui in ipsum conspitaerant. sibi ipse quidem optimè conscius erat: & facile fuisse bonam causam æquis Iudicibus probare, quia tamen videt multos se sibi obstrepi, nec patere defensionem suæ aditum, hostes inter se committit. vnde etiam palam fit, inficitia eius & cæco zelo raptari. Notandum est igitur sic exorsum fuisse Paulum, vt ingenuè & sincèrè totam causam exponere cuperet: nec asserit refugisse puram & integram confessionem, qualis à Christi seruis edenda esset: sed quia obstructus erat aditus, nec vlla audientia dabatur, extremo remedio vsum esse, vt palam faceret, suos aduersarios cæco odio præcipientes agi. Exitus enim ostendit, non ratione ipsos vel iudicio adductos esse, quos mutæ discordiæ aliò transuersos rapiunt. Nunc si quis sanæ doctrinæ lucem obscurans, vafriem suam excuset Pauli exemplo, facile resellitur. aliud est enim priuati sibi consulere cum veritatis iactura: aliud autem professos Christi hostes ab eius oppugnatione abducere, vt inter se configant. Porò videmus impios quanuis hostiliter inter se diffideant, vbi gerendum est bellum cum Euangelio, sua certamina obliuisci. Satan enim discordiarum pater, vnum hunc consensum inter suos procurat, vt ad extinguendam pietatem eadem sit illis mens & idem animus. Sic hodie videmus factiones quæ in Papatu feruent, tantisper quiescere, dum communibus studijs Euangelium opprimant. quòd plus animi Christi discipulis esse conuenit ad fouendam veritatem, vt simul coniuncti melius resistant. Hinc etiam colligimus, quæle pacis genus nobis commendat Scriptura. Christus pacificos esse Dei filios pronuntiat. atque hoc verum est, quatenus

Math. 5.
a. 9.

quatenus fieri potest eorum opera, vt omnes fraternè sub Domino coalescant, sed id non obstat, quo minus eisdem Domini auspiciis, velut tubè clangore impios excitemus, vt tanquam Madianitèq̃ se ipsos conficiant: nondò huc & zeli simplicitas & Spiritus prudentia nos dirigant.

VNA PARS SADDUCÆORVM.) Hic iarus velut in speculo conspicimus, quàm deformis & confusa tunc fuit Ecclesiæ ruina. Fides Ecclesiæ anima est: fidei nihil magis proprium quàm contentus, nihil magis contrarium quàm sectæ. Id autem accidere necesse fuit, quum posthabito Dei verbis quique ad sua signimenta discipulos traheret. Neque enim aliud sanctum est veritatis vitaculum quàm simplex & genuina Dei veritas. ab ea simul arque discessum, non mirum est si homines, quasi lacera membra, huc illic distrahantur. Ergo sectarum origo inter Iudæos, fuit Legis corruptela: quemadmodum simili peena Dominus in Papatu vltus est verbi sui profanationem, quum variis hominum figmentis corruptum foret. Quò magis mirandum est, ne horrenda nobis, qui Euangelium obtendimus, inllet dissipatio, & luctuosior quàm quæ sunt in Papatu: cuius indicia quedam apparent. nec mirum est, quum tot modis itam Domini ingrattitudo nostra prooer. Ceterum quamlibet multis & maculis aspersa fuit Ecclesiæ facies: qualiscunq̃ etiam deformitas in postulum accedat, hæc nobis succurrat consolatio: sicuti Deo tunc curæ fuit Ecclesiam stabiliter ab interitu eripere, ita eius gratia semper fore residuum aliquod semen. Fieri certè non potest quin prius mentibus, in rebus adè confusis, interdum obrepant aliqua desperatio: sed clypeum illum opponere mox discamus, Dominum qui in tam densa errore caligine, in tanta congerie superstitionum, in effugi sectarum licentia Ecclesiam suam apud Iudæos seruauit, hoc nunquam passurum, vt tota in orbe terrarum deleatur. Idem etiam accidit in Papatu. nam cum illic euerlo Dei cultu, oppressa salutis doctrina, deiecto Christi regno palam regnauerit impietas: Deus tamen occultis seruauit, & semper aliquid critici latuit sub palea. Hæc exempli simul conferre, valde est vtile. Hodie quum inuehimur in Papatum, reclamant conductitij eius patrum, nihil esse absurdum quàm fingi Dei Ecclesiam pluribus seculis fuisse profusam extindam, quasi verò fingimus nullum fuisse superstitum Deo populum, vbi ad defectionem prolapsi sunt qui debebant purum Dei cultum afferere. Nos verò corruptam ab illis tyrannis Ecclesiam fuisse conquerimur, profanam fuisse templum Dei, vt parum à porcorum hata differret, dissipatum fuisse gregem Christi, dirutumque eius ouile: denique Ecclesiam fuisse absconditam ab hominum oculis, vt tamen electos suos Dominus (licet dispersos) agnosceret, & absconditos sub alis suis foueret. Quàm stultè verò honorum titulis superbiunt Papistæ, hanc patet, quòd olim Iudaicam Ecclesiam non vulgus hominum, vel aliqui priuati, sed ipsi sacerdotes exaltibus distans sciderunt. Quare non est cur fortiter resistere debitemus Pape & suorum omnium arrogantia, quibus eum idem habemus certamen quod Prophete & Apostoli cum ætatis suæ Sacerdotibus. Sicuti autem Sanctis vix non obstitit Ecclesiæ reuerentia, quo minus impiam malorum Sacerdotum tyrannidem vexarent, ita nos inanis larus terri non decet, quibus se fallaciter venditant Papistæ: quum tamen pietatis doctrinam abiecerint. Certum quidem est, populum tunc in tres sectas fuisse diuisum: sed præteritus Essens, Phariseos tantum & Sadduceos Lucas commemorat: quia sic ferebat eius institutum. Quamquam autem de nominibus vulgò recepta est opinio, priores à separatione vocatos esse, quòd se à reliquo grege propter fictam sanctimoniam eximerent: secundos verò à iustitia, quasi zedukim: ego tamen sicut alibi professus sum, magis eorum sententiæ subscribo, qui Phariseos, nomen ab interpretando traxisse volunt. Nam *PARVS* expositionem significat: vnde & *PHARISÆI* vocatur interpretes: Scimus autem Phariseos germana Legis & Prophetarum doctrina non contentos, multa figmenta permiscuisse, quæ sibi à patribus per manus tradita iactabant.

8 SADDUCÆI QUIDEM DICUNT.) Quamquam tria capita ponit Lucas, in quibus dissentiebant istæ sectæ: paulò post tamen ad duo restringit: quia spirituum & Angelorum eadem est ratio. Dicit ergo Phariseos vtraque confessos esse: nempe quòd mortuos resurrectio maneat: & quòd humani & Angelici spiritus sint immortales. Hic autem declarat Lucas quo sensu Apostolus Phariseum se professum fuerit: non quòd omnibus eorum commentis subscriberet, sed in resurrectione mortuorum duntaxat. Scimus quantopere pessimus eorum errores exagitet Christus. itaque addenda sunt exceptio, ne quis putaret Paulum se illis per omnia adiungere. Tam quòd resurrectionem negabant Sadducæi, non est cur ideo putemus in totum se Math. 23. miles fuisse Epicureis. fatebantur enim mundum regi Dei prouidentia, & vnicuique mercedem pro operibus rependi. Hac in parte paulò saniores erant Epicureis. sed nimis clauum delirium erat, iustitiam præmia & scelerum poenas in hac vita includere. Nam vt de Scriptura taceam, experientia palam offendit promittendos bonos & malos vel affligi multis ærumnis, vel benignè & indulgenter tractari: adeoque sæpe delictari impietudum miserè anguntur Dei cultores, vt habetur Psalm 73. Quare quisquis Dei iudicium ex presenti hominum fortuna vel prospera vel aduersa æstimat, à fide tandem ad Epicureum Dei contemptum excidere necesse est. Iam hic belluinus est stupor, acquiescere in fluxa & caduca vita, nec sapere supra terram. quò magis fugiendum est error ille non secus ac detestabile portentum. Etsi enim pietas terrena quoque vitæ promissiones habet: quia tamen miserissimi sumus, si subsistit spes nostra in mundo ab hoc tyrocino incipere oportet Dei filios, vt in cælum oculos attollant, & vitam resurrectionis gloriam animè meditentur.

NEQUE ANGELVM NEQUE SPIRITVM.) Tribus modis exponitur hic locus. Multi ad Spiritum sanctum referunt: quòd minimè consentaneum videtur. nam etsi nihilominus in aliis erroribus excusabiles sunt Sadducæi: quia tamen Scriptura nomen Spiritus Dei toties inculcat, vix adducor vt credam negasse ipsos quòd leuiter tantum & obscure Pharisei credebant. nam neque hominum de Spiritu sancto distincta erat fides, vt proprium Spiritus hypostasim agnoscerent in Dei essentia. Nonnulli Angelum & Spiritum synonyma esse volunt, quasi idem bis dicatur. sed quomodo attinebat rem minimè obscuram repetere? Decepit eos scilicet quòd proximè sequitur membrum, vbi Lucas videtur non distinguere. Sed ratio antè adducta est: quòd quum enisidè sint naturæ & substantiæ hominum animæ & Angelis, in eodem ordine ponuntur. Itaque non dubito quin verus Lucæ sensus sit, Angelos ÷ deinde etiam quosuis spiritus fuisse negatos à Sadducæis. Iam quum Paulus in hac parte doctrinæ se Phariseum esse clamat, aperte damnat omnes fanaticos qui hodie laborant simili errore. Sunt enim profani quidam & indocti homines qui Angelos & diaboles nihil quàm bonas & malas inspirationes esse somniant. & ne careant colore, fluxisse ab Ethnicis dicunt quicquid Scriptura de bonis & malis Angelis tradit: quum potius illa passim in mundo recepta opinio ex cælesti doctrina originem traxerit. sed Ethnicis acceptam à Patribus doctrinam, mendacis suis inquinant. Quòd ad hominum animas spectat, quia hodie etiam quidam malè feriat homines, animas euanescere in morte fingunt vsque ad diem resurrectionis, eorum amentia simuliter Lucæ testimonio refutatur.

9 FACIENS EST CLAMOR MAGNVS.) Hic melius exprimitur illa seditio, cuius paulò antè meminif

Lucas: nempe quòd non tantùm abierint in diuerfas sententias, sed clamoribus tumultuosè certauerint. quare *scelus* plus aliquid quàm diffensionem significat. Porro docet hic locus, quid malificum ferant dissidia. nam quia originem ferè ab ambitione trahunt, inde homines faciliè ad contentionem profiliunt, mox erumpit pertinacia. Vbi eò ventum est, quia nec iudicio nec moderationi locus relinquunt, nullum est amplius causæ discrimen. Qui Paulum execrabantur, repente incipiunt esse eius patroni. Rectè id quidem, si hoc iudicio facerent. sed quia in Sadducæos feruntur, eorum odio accensi, in Pauli causâ cecutiunt. Quò magis cauendus nobis est pugnarum feruor, qui omnia perturbatione miscet.

QVOD SI SPIRITUS.) Hoc de Spiritu sancto haud dubiè exponi debet. Ceterùm nihil vel magis piè vel modestius dici potuit. nam simul ac doctrinam aliquam è cælo profectam esse constat, impiè Deo repugnant, quicunque non eam amplectantur. Sed vnde tam subitò Scribis factus est Paulus Dei Propheta, quem ius manibus occidere parati fuissent: quem suo præiudicio damnauerant, donec exarist cum Pharisæis dissidium? Porro sicuti hac voce quasi proprio gladio se iugularunt: ita eos nobis monitores esse Deus voluit, ne profecta è cælis oracula spernamus. Rursum tamen videmus suspensos hæere, qui ferò ad aufcultar dum Dei sermonem attenti non sunt: & vacillare quoties aliquid in medium profertur, quia indigni sunt qui certam veritatem apprehendant. Quare si cupimus Spiritu discretionis gubernari studia, nos ad discendum applicemus.

10 *Et quum magna seditio coorta esset, veritus Tribunus ne discerperetur Paulus ab ipsis, insistit milites descendere & rapere eum de medio illorum, ac deducere eum in castra.*

11 *Sequenti autem nocte assistens ei Dominus ait, Bono animo esto Paule: vix enim testificatus es de me Ierosolymis, sicut oportet Romæ etiam testificari.*

12 *Orto autem die collegervnt se quidam ex Iudæis, & deuenerunt se dicentes neque esuros neque bibituros, donec occiderent Paulum.*

13 *Erant autem plures quàm quadraginta viri, qui hanc conuersionem fecerant.*

14 *Qui accesserunt ad principes Sacerdotum ac Seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus nos ipsos nihil quæstaturos, donec occidamus Paulum.*

15 *Nunc ergo vos significat Tribuno & consilio, ut cras producat illum ad vos, tanquam aliquid certius cognituros de eo. Nos verò priu, quam appropinquet, parati sumus interficere illum.*

16 *Quum autem audisset filius sororis Pauli insidias, venit & intravit in castra, nuntiauitque Paulo.*

Iterum videmus quàm atrox malum sit contentio, quæ vbi semel efferbuit, tam violentos haber motus, vt etiam prudentissimi non sint sui compotes. Quare simul atque initium aliquod se ostendet maturè obuiam ire studeamus, ne serum tandem remedium sit in cohibendo medio cursu: quia nullum incendium tam celeriter seipit. Tribunus autem, vt ordinatus erat providentiæ Dei minister ad seruandam Pauli vitam, rursus eum è faucibus mortis eripit per suos milites. nam etsi non alio consilio tam diligenter succurrit Tribunus, nisi vt grauiores tumultus & cædes præueniat: Dominus tamen è cælo præsidium seruo suo destinans, cæcas manus illuc dirigit.

II SEQUENTI autem nocte.) Narrat Lucas oraculo confirmatum esse Paulum, vt in rebus aded turbatis contra terribiles impetus infracto animo staret. Fieri certè non potuit quin multi pauores eius animum percellerent, & simul in posterum tempus angeretur. quare oraculum minimè superuacuum fuit. Debeant quidem superiora, quibus admonitus fuerat se Deo curæ esse, sufficere ad fouendam eius spem, ac sustinendam ne lababeret: sed quia in magnis periculis nouos subinde terrores ingerit Satan, quibus Dei promissiones in cordibus piorum, si obruere profus nequit, quasi nebulis obscuret: earum memoriam renouari opus est, vt fides nouis sulturis adiuta, firmis consistat. Summa autem est, vt Paulus se confidenter gerat: quia Romæ quoque futurus sit Christi testis. Atqui frigida inanisque videtur hæc consolatio, acsi diceretur, Ne timeas, quia longè durior conditio te manet. fatius enim fuisset secundum carnem, semel perire ac celeri morte defungi, quàm longo temporis tractu in vinculis tabescere. Dominus liberationem illi non p. omittit, ac ne latum quidem exitum, tantùm molestias, quibus iam plus satis vrgeretur, in longum tempus extrahit. Hinc verò melius colligimus quantum in se momenti habeat hæc fiducia Nos in miseris nostris à Domino respici, licet non statim ad opem ferendam manum admoueat. Discamus ergo vel in extremis quibusque afflictionibus, in solo Dei verbo acquiescere: nec vnquam deficiamus, quando nos paterni sui amoris testimonio viuificat. Quia autem nunc è cælo non mittuntur oracula, nec per visiones Dominus ipse apparet, meditandæ sunt nobis innumera promissiones, quibus se propinquum nobis perpetuò fore testatur. Si expedit Angelum ad nos descendere, hoc etiam confirmationis genus Dominus non negabit. Interea hic honor habendus est Verbo, vt eo solo contenti, quod nobis promittit auxilium, patienter expectemus. adde quòd quibusdam nihil profuit Angelos è cælo missos audire: Dominus autem non frustra Spiritu suo promissiones à se datas in cordibus illudium obligat. Interim sicuti eas non temerè inculcat: sic fides nostra sedulos se exerceat in continua illarum recordatione. nam si fidem Pauli necesse fuit nouo subsidio erigi: nemo nostrum est qui non longè pluribus subsidiis indigeat, simul tolerantia armandæ sunt mentes, vt longos & perplexos molestiarum circuitus transcendant.

II ORTO AUTEM DIE.) Hac circumstantia ostendit Lucas, quàm necesse fuerit Paulo nouum & recens fidei robur colligere, ne trepidaret in maximo & subitò discrimine. nam de tam desperato hostium suorum furere admonitus, nihil statuere aliud potuit, quàm actû esse de vira sua. Deuotio hæc, cuius meminit Lucas, species fuit anathematis. Causa deuotionis erat, ne consilium murare fas esset, vel retractare quod condixerant. Subest quidem semper in iureiurando tacita execratio. Si quis fallat vel peieret: sed interdum quò se magis obstringant homines, certas anathematis formas concipiunt: & capita sua diris deuouent, quæ incutiant insolitum terrorem. Ceterùm docet hæc historia, zelum ita sanguinarium esse in hypocritis, vt non repentent quid sibi liceat: sed quocunq;e tulerit libido, securè prouolent. Demus Paulum scelerarum fuisse hominem, & morte dignum: quis tamen priuatis de eo pœnas lumere permiserat? Jam si quis rogasset, cur tantopere odissent Paulum, in promptu quidem erat responsio: quia apostata esset ac schismaticus: sed huius rei

stulta solùm & ex incerto rumore concepta opinio, eorum animos temerè occupauerat. Eadem hodie cecitas & idem stupor Papistis inligat, vt in nobis pendendis nihil sibi illicitum putent. Ita eos excæcet hypocrisis, vt tanquam diuinis & humanis legibus soluti, zelo suo nunc ad perfidiam, nunc ad varias fraudes, nunc ad immanem sceleritiam: denique ad quiduis audendum rapentur. Ad hæc in hac histoiâ perpicimus quanta sit impiorum temeritas. Adhibita execratione iurant se non antè cibum capturos, quàm Paulum occiderent: quasi verò in eorum manu esset illius vita. Quod ergo toties sibi vni vendicat Dominus in Scriptura, vt hominum quos creauit mortis & vitæ sit arbiter, id sibi vsurpant isti phrenetici. Adde quòd non duo vel tres ^{Dei p.} reperiantur tantæ amentis socij, sed plures quàm quadraginta, vnde etiam dicitur quanta sit hominum ad peruersè agendum propensio, quando sicuturmatim coeunt. Porò quomò impotenter eos præcipiet Saran in suum ipsorum exitium: quàm pudenda est nostra ignauias, quòd pro afferenda Dei gloria vix dignum mouemus? Tenenda quidem est moderatio, ne quid nisi ex Dei mandato tentemus: sed vbi nominatim Dominus nos vocat, nihil excusationis habet cessatio.

14 ACCESSERVNT ad Principes sacerdotum.) Quòd tam scelestæ & nefandæ conspirationi subscribunt Sacerdotes, hoc documento faciunt se nec vllò Dei timore tangi, nec vlla humanitate esse præditos. Non modò probant quòd assertur de homine per insidias necando: sed latrocinijs partem exequi parati sunt, vt in sicariorum manus tradant quem cupiunt quouis modo perditum. quid enim aliud erat hominem è ludicris manibus ad necem rapere, quàm latronum more in ipso iudicio grassari? Hoc certè tantu præposteriorum consiliu nunquam probassent Sacerdotes, si qua in illis fuisse gutta pietatisque affectus, imò sensus humani. Adde quòd per eos non fletit, quò minus & toti populo & sibi magnam perniciem accerseret. sed ita perditam eorum impietatem, que sub honoris fuculo latebat, Dominus palam detexit.

16 FELIX Sotoris Pauli.) Hic videmus vt impiorum consilijs Deus quali ex transuerso occurrat. Multa quidem finit eos machinari, & improbos etiam eorum conatus fluere: sed tandem ipso articulo demonstrat se ex caelo ridere quicquid in terra satragunt homines. Non est prudentia, inquit Salamo, sit consiliu aduersus Dominum. cui respondet illud Isaiæ, Inite consiliu, & dissipabitur: proferte verbum, & non stabit. Hoc in prænti histoiâ tanquam in speculo nobis considerandum proponitur. Res ferè peracta erat, vt Paulus quati deuota vltima postitudine ad inactationem exiret. atqui Dominus ostendit fidelis custodia mutam esse eius vitam, vt frustra quiduis moliantur homines. Nos verò non dubitemus, quin suam prudentiam, cuius tunc specimè exhibuit, ad nos tuendos extendat: quia manet fixa promissio, Capillus non desuet ex capite vestro, &c. Ad hæc, operæ præcium est notare, sæpe modis inopinatis ipsum agere solitum ad suos seruandos, quo melius fidem nostram exerceat. Quis putasset retrogendas esse per puerum insidias, quatum se solos coniticos esse putabant coniurationis socij? Discamus ergo, quauis nulla ordinaria nobis tuè de salutis ratio appareat, in Dominum tamen recumbere, qui viam per inuia inueniet.

Pro 26.
d. 6.
Esa 3. d. 10

Iuc. 27.
d. 18.

17 *Accersito autem Paulus ad se vno ex Centurionibus, ait, Adolefcentem hunc abduc ad Tribunalum: habet enim quod reuertit illi.*

18 *Et ille quidem assumens eum, duxit ad Tribunalum, & ait, Vinctus Paulus accersitum me rogauit, vt hunc adolefcentem perducerem ad te, habentem aliquid quod loquatur tibi.*

19 *Apprehensa autem manu illius, Tribunus secessit cum eo seorsum, & percunctatus est illum, Quid est quod habes significandum mihi?*

20 *Ille autem dixit, Iudei conspirarunt vt rogarent te, vt crastino die educas Paulum in consiliu, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo.*

21 *Tu vero ne morem gesseris illis: insidiantur enim ei ex ipsis viri plures quadraginta, qui se ipso deuouerunt ne vel edant vel bibant, donec interfecerint eum. Et nunc parati sunt expectantes dum promittas.*

22 *Tribunus igitur dimisit adolefcentem, præcepitque ei, Ne cui effutias quòd hæc indicaueris mihi.*

23 *Et accersitis duobus Centurionibus dixit, Parate milites ducentos vt eant Cesaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis:*

24 *Et iumenta parate, vt impositum Paulum saluum perducant ad Felicem Præsidem.*

17 ACCERSITO autem.) Vitæ quidem non ita cupidus erat Paulus, quin libenter ad mortem properaret, si ita vltimè esset Domino: sed quoniam ea lege se Christo seruire agnoicit, vt illi non minus viuat quàm moriatur, parafactum sibi periculum non negligit. Ac certò quidem persuasus est, Deum vitæ suæ esse custodem: sed non expectat dum manum exeret è celo miraculi edendi causa. quin potius oblato sibi remedio vitæ, diuinitus sibi ordinatum esse non dubitans. Sic omnibus Christi ministris agendum est, vt inuicta constantia instructi, quatenus fert ipsorum vocatio, pericula non formident, nec tamen temeraria audacia proiciant se in mortem. Securè innocens Dominum in medijs angustijs: neque tamen contemnant que ad manuum occurrent subsidia. Alioquin iniuriam facient Deo, non modò ad eius promissiones surdis, sed modum liberationis sibi à Deo præfixum spernentes.

19 APPREHESA manu illius.) Quòd se tam facilem & humanum adolefcenti præbuit Tribunus, quòd manu eum deduxit in locum secretum, quòd eum comiter audire sustinuit, Dei gratiæ acceptum ferre oportet, qui se populo suo gratiam daturum promisit coram Ægyptijs, qui solet mollire corda ferrea, feroces spiritibus domare, & ad omnem humanitatem formare quibus vti decreuit ad suos iuandos. Poterat homo militaris ignotum adolefcentem repellere, non minus quàm respuere Pauli ipsius preces. Dominus ergo, qui hominum corda in manu habet, profanum hominem ad præstandam audientiam flexit. Profuit etiam antè seuisse quàm immaniter furerent aduersus Paulum, vt misero & destituto homini libentius succurreret. Ceterùm hoc exemplo monentur qui cum impetio præfunt, quanta sit virtus humanitas. Si difficilis ad eum fuisset accessus, per inscitiam Paulum Iudeis necandum dedisset. Ita sæpe Magistratus sua superbia, quòd scilicet monitores admittere non dignantur, in multas & graues offensas incurrunt.

Exo. 15. 11.

23 ACCERSITS duobus.) Hic verò clarius adhuc perspicitur Dei prouidentia. Ersi enim Tribuni consiliu est publicum motum præcauerit, cuius ratio coram Præside fuisset reddèda: exequitur tamen consiliu Dei in

liberando Paulo. Cogendi enim erant milites, vrbs præsidio nudanda, & sumptum aliquem exigebat & peditio. Sic ergo nobis consideranda est prudentia Tribuni, vt fides in cælum attollat oculos, Deumque intelligat arc. no in itinẽtu cor profani hominis dirigere, & eundem Paulo & militibus ducem esse itineris, vt ille Cæsaream saluus perueniat. Hora tertia noctis, finis erat primæ vigiliæ. Perinde igitur est, ac si iubeat Tribunus præfido adesse milites secunda vigilia. Lancearios vocat Lucas iaculatores, qui leuius armati in alis collocantur, quam legionarii milites statariæ militiæ aptiores forent.

- 25 *Scriptis literis in hanc formam,*
 25 *Claudius Lysias potentissimo Præsidi Felici salutem.*
 27 *Vinum hunc comprehensum à Iudæis, quum iam propè esset vt ab eis interficeretur, superueniens cum militibus eripui, cognito quòd Romanus esset:*
 28 *Volensque scire causam, ob quam accusarent illum, deduxi in concilium eorum.*
 29 *Quem comperi accusari de questionibus Legi ipsorum, nullum dignum morte aut vinculis habentem crimem.*
 30 *Et cum indicatum esset mihi de insidiis quæ homini à Iudæis instabant, protinus eum misi ad te, denuntians etiam accusatoribus, vt quæ habent aduersus eum dicant apud te. Vale.*
 31 *Milites vero secundum quod sibi iniunctum erat, assumptum Paulum duxerunt per noctem Antipatridem.*
 32 *Postridie autem dimissis equitibus vt cum eo irent, reuersi sunt in castra.*
 33 *Illi quum venissent Cæsaream, ac tradidissent epistolam Præsidi, stiterunt etiam Paulum coram ipso.*
 34 *Quum legisset autem Præses, & interrogasset ex qua esset provincia: & cognouisset quod ex Cilici,*
 35 *Audiam te, inquit, quum accusatores quoque tui aduenerint. Iussitque in prætorio Herodis custodiri eum.*

25 SCRIPTIS LITERIS.) Primò breuiter monendi sunt lectores qui in historiis versati non sunt, Felicem hunc fuisse Pallantis fratrem, qui quum Cæsaris esset liberus, summos vrbs proceres opibus & potentia æquabat. Quinetiam prætoriam ornamenta non absque pudendæ scædæque adulationis elogis illi decreuit Senatus. Quum ergo Claudii feracitate abutentes eius liberti, Romanum imperium suo arbitrio regerent, præsertim verò Narcissus & Pallas: nihil mirum si hic postremus, fratrem suum Iudææ imposuerit. Summa autem epistolæ huc tendit, vt Paulum suo præiudicio subleuet Tribunus: & de partis aduersæ iniuriis Felicem pigmoneat. fidemque illis deroget, quo minus ad nocendum valeant.

27 VRVM HUNC COMPREHENSUM.) Hoc de Iudæis odiosè dictum in Pauli fauorem, quòd homo Romanus violenter pulsatus, & propemodum interfectus ab illis fuerit. deinde à iure ciuitatis eum commendat, vt mitius tractetur. Porro ista commendatio neque precibus vel blanditiis elicitæ, itaque pretio redempta fuit. Vnde ergo factum dicemus, vt Tribunus homini obscuro & omnibus exolo gratis se tam benignum præbuerit, nisi quia Dominus illum seruo suo patronum constituit? Videmus ergo vt infidelium quoque linguas & manus in suorum utilitatem gubernet.

29 QVEM COMPERI.) Hic Paulum crimine absoluit, pro sui iudicii captu scilicet. Sed notemus profanum hominem loqui. nam in populo Dei non leuiore pœna dignum est scelus, & impiis dogmatibus pieratis doctrinam corumpere, quàm iniuria aliqua vel maleficio æquitate & ius violare inter homines. Neque verò passi fuissent Romani conuelli suas superstitiones vel commentitios deorum suorum cultus: sed quum illis Lex Dei nullò in pretio foret, imò quum extinctam cuperent, minimè apud eos criminosum erat, Moï & Prophetis fidem abrogasse, vel turbasse Ecclesiam falsis dogmatibus. Itaque lex erat ne Præsides de hoc negotio cognoscerent: sed ita provincialibus maneret sua religio, vt si quid contra admissum esset, ne Romani Magistratus vindicandum curarent. Hæc ratio est, cur in crimine vel maleficio non deputet Tribunus quæstiones mouisse de Lege. Perperam autem hoc prætextu indocti homines, sibi & aliis turbandi licentiam concedi volunt. Longè aliter Dominus pronuntiat, qui violationem cultus sui seuerius vlciscitur, quàm quasuis iniurias hominibus illatas. Et certè nihil absurdus est quòd iam sacrilegii impunitatem dare, quum furta plectantur. Caterùm vt à Tribunus Iudaica religio negligitur: ita diluuntur Iudæorum calumnia, quibus libenter grauassent Paulum.

30 QVVM INDICATVM esset mihi.) Secunda pars Epistolæ, vbi odium in aduersarios retorquet Tribunus, quòd per insidias conati sunt Paulum interficere. vnde etiam conicitur, iniquè Paulo eos facessere negotium, & tantopere infestos eius vitæ. Nam si iure illum persecuti essent, causæ bonitate confisi, iudicio eum permitterent. nunc dum ad cædem confugiunt, eos ratione apparet destitui.

32 POSTERO autem die.) Quanquam antè non expressit Lucas, militibus mandatum esse vt ex itinere redirent: certum tamen est, non nisi ad eum locum Paulo daros fuisse comites, vbi Tribunus Paulum in tuto fore sperabat: nocte enim clam fuerat egressus. Sciebat autem Tribunus, confecta itineris parte, non esse amplius timendum: quia hostibus spes assequendi non esset: tum verò nõ esse, partem præsidii longius ablegare.

CAPVT XXIII.

1 **P**OST quinque autem dies descendit Princeps Sacerdotum Ananias cum Senioribus & Tertullo quodam rhetore, qui comparuerunt coram Præside contra Paulum.

2 **E**t citato Paulo cœpit accusare Tertullus, dicens, Quum in multa pace agamus per te, & multa restituantur in gente hac per tuam prouidentiam:

3 **E**t semper & ubique amplectimur præstantissime Felix cum omni gratiarum actione.

4 **S**ed ne

- 4 Sed ne liuities te detineam, oro te vt audias nos paucis pro tua humanitate.
 5 Nacti enim sumus virum hunc pestiferum, & concitantem seditionem omnibus Iudæis in uniuerso orbe, & authorem sectæ Nazarenorum,
 6 Qui etiam templum profanare conatus est: quem & apprehensum volumus secundum Legem nostram iudicare:
 7 Sed superueniens Tribunus Lyfius, cum magna vi eripuit eum è manibus nostris.
 8 Tubens accusatoris eius ad te venire, ex quo poteris ipse inquisitione facta, de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum.
 9 Adiecerunt autem & Iudæi, dicentes hæc ita habere.

1 Quid Ananias Cæsaream descendit Pauli accusandi causa, magis probabilem facit coniecturam quam prius actui de eius sacerdotio. nam expeditio ista, summi Pontificis dignitate erat inferior. Fuit igitur alius tunc summus Pontifex: Ananias verò primarius Sacerdos quum gubernacula teneret, ac vir esset strenuus, legationem hanc obire oportuit. Turbam verò secum adducit, & quidem ex venerando Seniorum collegio, vt specie ipsa moueatur Præfex ad Paulum damnandum. Sed quum Paulus dicendi artificio non vteretur, saltem nihil opus fuit rhetore conducto, qui verborum facundia cum eo certaret. Adde quòd & dignitate & hominù copia præstabant, vt facile illis esset miserum hominem, omnique auxilio desertum, obruere. Signum ergo malæ conscientia fuit, quòd magno rerum vsu pollentes, in publicis negotiis exercitati, retumque forensium periti, rhetorem conducunt. Est quidem eloquentia donù Dei, fateor: sed in hac causa nihil quàm merus fucus ad Iudicem fallendum quæritus est. Hoc autem ideo narrat Lucas, vt sciamus nihil omisissum fuisse à Iudæis, quòd Paulum opprimerent: nec modò peruerterent eius innocentiam, sed terrore & consulo defensionem excuteret. atque ita reputemus misericordia Dei gratia factum esse, vt Paulus tam duros insultus intrepide sustineret. Quare si quando contingat pium hominem solitatum à magno hostium numero obsideri, veniat hæc historia in mentem, & animum à pauore colligat, sicuti etiam Dauid suo exemplo nos hortatur, Si me circumstent castra, non timebo, quia tu mecum es.

Epl. 17. a. 3.

2 QVVM IN multa pace.) Præfatur extra causam Tertullus, quia Felicis prudentiam & virtutes laudat, quòd sibi fauorem conciliet. Putidum igitur & adulatorium exordium est. non quòd eorum sententiæ subscribam qui Tertullum exagitant, quia blanditiis Iudicem demulceat, & sibi alliciat. Laudare enim Iudicem non semper alienum est à recta & legitima agendi forma, ac possit hoc in vtramque partem, vt vulgò loquuntur, disputari. Sed ego non aliud inprobo, nisi quòd palàm vitiosum est. Falsis enim laudibus se oblique insinuat hic rhetor, vt rem ipsam de qua agitur, obscuret. Quorum enim de pace & litatu bene compositio loquitur, nisi vt Felix Iudæi salutem in Pauli damnatione sitam esse putans, de causa non cognoscat? Ad hæc ex Iosepho patet quàm auarè, crudeliter & libidinose in illa prouincia se gesserit Felix. Iam præcesserat indigna & tragica cædes summi Pontificis Ionathæ, quia se dissolutæ eius tyrannidi opponere ausus fuerat. denique eodem ferè tempore, importunis torquis gentis querimonis coactus est Claudius Cæsar, submissio in eius locum Festo, illum reuocare ad causam dicendam. Ergo videmus quàm turpiter & sine pudore mentitus fuerit hic rhetor. Quando autem facinorosi omnes Pauli aduersarij, videmus odio execratos & malitia, communcem patriæ statum perfidè proderent: nec quicquam habere pensi, modò Paulus ad necem dedatur. Vbi Erasmus vertit, Multa rectè gerantur, verus Interpres propius accedere videtur ad mentem Lucæ, qui dicit fieri κατὰ δύνατα, quòd tantumdem valet ac reformationes, vel correctiones. Industriam ergo Felicis Tertullus commendat, quòd à multis corruptelis Iudæam purgauerit, multaque restituerit in melius, quæ alioqui pessimi ibant. Quòd scilicet cupido morte vnus hominis, fauorem gentis sibi acquirat, quam sciebat alioqui sibi esse infensam.

3 NACTI ENIM sumus virum hunc.) Duplicem habet scopum Tertullus. Hoc in primis capiat, vt Paulus tradatur Iudæis, quoniam iusta sit illorum cognitio, vbi de cultu Dei & Moïs Legè agitur. Si vero hoc negatum fuerit, capite crimen intentat, quòd seditionem Paulus concitauerit in plebe. Sciebant nullum esse magis odiosum crimine Romanis: ideo eius maximè infamia Paulum onerant. Ac id ipsum amplificat Tertullus, quum dicit Paulum in toto orbe concitate Iudæos. Sed mirum est cur addat principem esse sectæ Nazarenorum, quod in laude potius quàm vituperio apud Iudæos habitum fuisse scimus. Ego autem non eos notari ex timore, qui se legitimo & aequo Legis ritu Deo consecrabant: sed tumultuosos illos scarios, qui se etiam plausibili nomine vocabant Zelotas, quæ factio circiter illud tempus emerit: imò ex Iosephi historia colligitur iam tunc fuisse grassatos. Alij Nazarenos pro Christianis poni sentiunt: quod ego non argè admitto. Ceterùm si prior expositio placeat, astutè sectam opponit Paulo, Romanis exosam. Nam quum Zelotæ illi, eximij præ aliis censebantur Legibus cultores, zeli prætextu quasi vexillum tollebant ad irritandos plebis animos. Interea boni isti libertatis suæ zelotæ præcipui eius defensoribus non parcunt, modò illorum odio Paulum implicant. Nazareis quos dixi, extra hæc causam tanquàm animosis Legis vindicibus plausum dedissent, nunc quasi eo, ù còtagio totum mundum inficiat, summum Paulo dedecus ex illorù societate aspergitur. Adde quòd impudenter Paulum calumniantur: nemo enim eius rei suspectum ipsum habebat. Crimen ergo velut extrinsecum arreptum, & sine colore fictum, nõ minus improbè quàm malitiosè in eum proficiunt. Verum supina hæc securitate, vt a libi diximus, hypocrite perumpunt, quidvis sibi licitum putantes, modò zeli fucum obendant.

4 QVI ETIAM templum profanare.) Lenis erat & penè finola apud Romanum Præsidentem accusatio, qui optasset funditus euersum esse templum. Sed quia nihil ad mouendos tumultus aprius erat quàm templi profanatio, astutè illius Paulum insinuat: ac si diceret, minimè per eum stetit quin ciuitas tumultuaretur: ac præterulisse facem pessimi incendij, nisi obuiam itum foret. Simul etiam illud alterum inuoluit, quia violata sit religio à Paulo, iudicium eius rei propriè ad Iudæos spectare. Et hic de tribuno Lyfia conuenitur; quòd ipsis ius suum extorserit. Efficere ergo conatur, vt Præfex quòd à Tribuno ereptum erat, illis restituit. Hoc quoque astutia non caret, quòd à Tribuno, qui humanus, quàm vellent Sacerdotes, se gesserat eiga Paulum, fidem abrogat Tertullus: suspectumque obliquè reddit, quia palàm trahere in crimen non audeat. Sed quæritur an sperare poterint tantum sibi deferri à Præsidente, quum soli Romani magistratus tunc de causis capitalibus cognoscerent. Respondet, hic æquitatem simulare, ac si clementius Paulum tractare haberent in animo, quàm dignus erat. Est enim de capite hominis sententiam non ferebant, permiffa tamen illis erat modica castigatio,

qualis erat virgarum. Interea non definit Tertullus, eum ad mortis supplicium postulare apud Præsidem.

8 IN QVISTIONE facta.) Æqua postulatio, ne Præses autè iudicet, quàm re bene comperta, nève Paulum damnet, nisi legitimè conuictum. Sed quomodo hac conditione litigare audent, quum sibi sint tam malè confici? Respondeo habuissent testes ad manum: nec se ad probandum offerre, nisi suo arbitrio, quamquam alius erat finis. Felicem enim sperabant talibus ampullis facillè persuasum iri, vt reum quasi pro damnato, eorū libidini subiiceret. In summa, quò se ferocius iactando insultauerint, & maiore fiducia fuerint elati, hoc modo se fore victores putant: quia reo præclusus erit ad defensionem omnis aditus. Ita confidenter iactant calumniatores, se rem afferre probatam, vt oculos Iudicibus perstringant.

10 Respondit autem Paulus, cum annuisset ipsi Præses vt diceret, Meliore animo pro me ipso causam dico, quum sciam te à multis iam annis fuisse Iudicem huic genti:

11 Qui possis cognoscere quòd non plures sunt mihi dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus Ierosolymam.

12 Et neque in templo inuenerunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turba, neque in Synagoga, neque in vrbe:

13 Neque probare possunt ea de quibus me accusant.

14 Confiteor autem hoc tibi, quòd iuxta viam (quam vocant heresim) sic colo patrium Deum, credens omnibus quæ in Lege & Prophetis scripta sunt:

15 Spem habens in Deum, fore quam & hi ipsi expectant resurrectionem mortuorum, iustorum simul & iniustorum.

16 In hoc verò ipse studio sine offendiculo conscientiam habere erga Deum & erga homines semper.

17 Post annos autem plures accessi, elemosinas exhibiturus in gentem meam, & oblationes:

18 In quibus compererunt me purificatum in templo, haud cum turba, neque cum tumultu.

19.20 Quidam autem ex Asia Iudæi, quos oportebat apud te præsed esse, & accusare siquid haberent aduersum me,

Aliis quòd
sciam.

21 Aut hi ipsi dicant siquid deprehenderunt in me iniquitatis, quum steti in synedrio:

22 Nisi de vna hac voce, qua clamauit stans inter eos. De resurrectione mortuorum ego in-dico: hodie à vobis.

10 RESPONDIT.) Status defensionis Pauling in qualitate non versatur: sed inficiatur obiectum sibi crimen, non quòd ipsum puderet Euangelij, vel crucem refugeret: sed quia plenior fidei confessio locum tunc non habebat. Ergo omissa Euangelij causa, quam accusator non attigerat, simpliciter ad obiectas sibi calumnias respondeo. Sed priusquam huò descendat, se libentius coram Felice causam agere præfatur, quia diu Iudææ præfuerit: quòd scilicet nouus aliquis Præses propter incertiam fortè perculsus esset tam atroci delatione. Non laudat Præsidis virtutes, sed gaudere se dicit, quòd diuturnum vsum habeat, vt magis compositè iudicet. Atque hæc scy-cera est ac ingenua defensionis ratio, rem verbis opponere. Perperam tamen videtur colligere Paulus, Felicem, quia iam à multis annis sit Præses, posse cognoscere aduentus sui tempus. Respondeo, hoc ideo dici, quia contentan eum sit moderatius eum agere: ac si diceret, Quia tu pridem affluens factus es ad eorum mores, minus timeo ne te circumueniant. Impericia enim iudices reddere solet nimis credulos, & ad præpositam festinationem impellere.

11 ADORATURVS.) Primò certum est aliis de causis eum venisse, & postea hanc fuisse præcipuam fatebitur, vt elemosynas afferret in subsidium inopie fratrum. Sed facilis est exculatio, quòd necesse non habuit rationem aduentus sui reddere. tantùm de polluta religione se in transcursum purgare voluit. Quare vt aliud fuerit expeditionis susceptæ consilium, hoc semper verum est, non alio animo venisse, nisi vt se Dei cultorem profiteretur, ac sanctitatem quoque templi adoratione sua approbaret. Altera quæstio magis perplexa est, quomodo se dicat venisse adorandi causa, quum iam abolita esset templi religio, & sublatum omne templi discrimen. Hic quoque respondeo, quauis lutum consilium non exponat, nihil tamen falsum simulare. neque enim Christi fidelibus verita erat in templo adoratio, modò ne sanctitatem loco assererent: sed liberè, nullòque locorum delecta, puras manus tollerent. Licuit Paulo quum Ierosolymam venisset, testandæ pietatis suæ causa templum ingredi, & illic solennes obire cultus diuini ritus: quia à substitutione purus erat: modò ne expiationem suscipere Evangelio contrarias. Non ergo eum impulit religio, vt Ierosolymam veniret ex Legis præscripto, quasi Sanctuarium facies Dei esset vt olim: ab adoratione tamen externa, quæ apud homines pietatis testimonium foret, non abhorruit.

1. Tim. 2. c.
8.

12 CVM ALIQUO disputantem.) Nihil horum negare necesse habuit Paulus, si fecisset: quia de fendere poterat rectè factum. Vnus fuerat è Scribis qui quotidie disputabant. nec verò aut Lege aut vsu prohibebantur, quin docendi causa se turmatim colligerent. Imò in hunc finem per varia vrbis loca dispositæ erant Synagoga, in quibus suos conuentus agerent. adde quòd sciebat tam à Christo quàm Apostolis id esse factum. Retorquere etiam obiectum crimen in aduersarios promptum erat, quibus hic mos erat quotidianus. Sed quia nihil aliud agitur in præsentia, nisi vt hostium calumnias refellat, & coarguat temerè ac de nihilo impetum in se factum ab importunis hominibus: de iure, vt loquuntur, non differit, sed tantùm de facto. Præsertim in hoc incumbit, vt fumum illius calumniæ discutiatur, quòd delatus fuerat tanquam turbe concitator. Ideo concludit se falsò & iniuste accusatum: quia nunquam probauit aduersarij quæ in iudicium adduxerant. Hoc ad absolutionem satis valere debuerat, improbis mendacijs onerari in quo ne minima quidem hæbebat suspicio.

14 CONFITEOR AUTEM.) Quia impietatem Paulo obiecerant, & templi profanationem, nunc se ab vtroque purgat, vt intelligat Felix sola malevolentia impelli aduersarios. Nam etsi falsa sit ac præpostera quæ obtenditur religio, sepe tamen aliquid fauoris apud homines parum attentos inuenit eius studium. quare timendū erat ne Felix, si quid sinistra suspicatus esset de Paulo, non modò Sacerdotum zelo ignosceret, sed etiam concederet quod petebat. Proinde hanc quoque accusationis partem diluit Paulus: & quidem eo modo, vt Euan-

vt Euan-

vt Euangelij fitem non attingat: quia tunc, vt diximus, nondum opportuna erat eius confessio. Sed quid hoc est, quòd colere se Deum fateatur secundum viam, quam vocant Hæresim? Quidam putant instar concessionis hoc esse additum: quia quod iudicio & recte elect. oni tribui debebat, in malam partem trahent hostes: ac si dixisset Paulus, hæresim quidem vocari quam secutus erat religionis formam, sed immerito, atqui quum neque apud Iudeos neque apud Gentem tunc infame esset illud nomen, probabile non est apud prophannum hominè de ea re causam dici, quæ laudi potius quàm vitio passim ducebant. Quum inter Christianos sermo est, detestabiles iubet haberi hæreticos Spiritus Dei; & ab hæresibus cauendum esse docet, quia pestiferam Ecclesiæ ditipationem afferant. Ergo in populo Dei, cuius salus in fidei vnitare consistit, res minime ferenda est. Sed quia Iudæi tunc palàm gloriabantur suis sectis, superuacua fuit illa quam nuper diximus, excusatio. Restat igitur vel vt se Phariseum esse intelligat, vel vt hæresim vocet Iudaicam religionem, vel abique sinistra nota Euangelij professionem: quia ab omnium Gentium vsu & consuetudine distinctæ erant. Quando se prius Phariseum confessus est, nihil erit absurdi, si dicamus idem nunc repetere: præsertim quum paulò post de refectione mortuorum fiat mentio. Ceterùm, quia primum hoc caput confessionem solum continet de cultu Dei patri, mihi potius in genere notari videtur Iudaica religio, vel quæ inde fluebat Christiana fides. Romanus ciuis erat Paulus, tamen vt oriundus erat vt Iudæis, fateatur se in religione manere quam à Patribus didicerat. Atque huc pertinet aduerbium similitudinis, rem enim notam demonstrat: nempe cultus speciem, cui additi erant Iudæi. Dei patrij nominatim meminit, quia homini Romano, nisi origine Iudæus fuisset, transire ad Legem doctrinam fas non erat. Aduersarios etiam perstringit, à quibus tam crudeliter impetitur: quum tamen vtrinque in vnius Dei cultu consentiant. Ego, inquit, secundum morem à maioribus traditum, non secutus ac ipsi, Deum colo. Nec obstat quòd à ceremoniis legalibus desinuerat, contentusque erat spiritali Dei cultu. Satis enim habet Paulus impietatis maculam, quæ in ipsum falsò coniecta erat, abstergere. Itaque ridiculi sunt Papistæ, qui Pauli suffragio quamlibet vetustatem probari fingunt, & pietatem patrium Deum cum Paulo colimus, vt nobis consuetudo per manus est tradita. quasi verò vel ipsis iudicibus, eundem clypeum Turcis & Iudæis contra fidem Christi opponere sufficiat. at verò nihil minus propositum Apostolo fuit, quam religionem simpliciter in Maiorum auctoritate fundare, & pietatem suam patrocinio tueri quod omnibus Gentium superstitionibus commune futurum erat. tantùm os suis aduersariis obstruere voluit. Auterea pro cōfessione sumebat, Patres à quibus profecta erat Iudaica religio probos & germanos fuisse Dei cultores: vt iurè gloriarī possent Iudæi non degeneres, patrium Deum quem colebant, vnicum esse cali & terræ opificem. Gentiles verò totius reliqui orbis Deos, inania esse figmenta.

CREDENS OMNIBVS.) Breuis expositio proximæ sententiæ, nam quia non simpliciter affirmauerat se Deum colere, sed ad siderat particulam *ἕως*, nunc definit quomodo Deum colat. Vnde apparet eum sedulo cauere, ne se aduentitius, quæ inter Iudæos regnabant, superstitionibus implicet. quemadmodum si Papistis hodie quispiam nostrum responderet se Deum colere quem profiterentur, qualiter ex Lege & Euangelio sumus edocti. Hinc dicamus non colit ritè Deum, vt grata ei sint nostra obsequia, nisi ex fide, quæ vnicum esse pietatis fundamentum, neque enim vt se Dei seruum probet, nudas ceremonias obrudit: sed discretè ponit, se credere. Continet præterea hic locus vtilem doctrinam, hoc vnicum esse rectæ & orthodoxæ fidei fundamentum, Scripturæ se subiicere, & reuerenter amplecti eius doctrinam. Porrò hic Paulus Scripturam partitur in Legem & Prophetas, quòd clarius demonstrat nihil se ab vniuersali Ecclesiæ consensu habere diuersum.

15 SEM HABENS IN DEUM.) Notanda est lectio series, postquam enim Scripturæ se credere professus est, nunc spem futuræ resurrectionis subiungit, vt appareat non carnis sensu, vel ex hominum placitis, sed ex Dei verbo esse cōceptam. Ita præcedit Scripturæ reuerentia, vt nos eius authoritas deuinctos teneat. & fidei exordium est. deinde sequitur eorum quæ illic Deus patefecit cognitio, certæ spei coniunctio. Quòd autem illos facit sibi socios, ad saniorè partè refertur. quamquam non dubium est quin hoc artificio eos ex læbris elicere in apertam lucem coram Felice teneret: sicuti rursum ex clausula defensionis patebit. Ceterùm generalis hic resurrectio asseritur contra quosdam fanaticos, qui eam ad Christi membra restringunt. Verùm vt hoc loco Paulus omnes resurrecturos dicit, sic clara Christi voce promissè citatur omnes: alii ad iudiciū, alii ad vitam, Ioan. 5. 29.

16 IN HOC VERBIS IUSTO.) Nullus est ad studium rectè sanctæque viuendi acrior stimulus, quàm spes vltimæ resurrectionis, vt plurimum locis admonet Scriptura. Ideo Paulus alibi passim dum efficaciter hortari vult fideles, ad eius memoriam ipsos reuocat. Quare non abs re hoc loco dicit, se hac fide subnixum operam dedisse, vt putè coram Deo viuere, & iustitiam coleret inter homines. Et certè mala conscientia pro mille testibus satis est ad conuergendos stuporis homines: vt certo colligere liceat, non seribò credere vitam æternam, ad quam non aspirant. Conscientiam vocat *ἀπολογία*, quasi dicas inoffensam: vbi obstaculis remouendis incumbunt serui Dei, quæ eorum cursum impediunt. Duas autem conscientia partes ponit, nam est quidam interior mētis sensus, qui Deum solū respicit. inde postea nascitur fides & integritas, quam cum hominibus colimus. Demum vbi se constanter persecutum esse dicit tam pietatem in Deo colendo, quàm iustitiam inter homines, significat eos verè sperare vltimam resurrectionem, qui bene agèdo nunquam fatigantur. nam particula Semper, designat perseverantiam in cursu æquabili.

17 POST ANNOS AUTEM COMPLURES.) Sensus est, iam à longo tempore non fuisse Ierolymis, sed in aliis regionibus procul versatum esse, & longo temporis intervallo nunc venisse ad ferendas elemosinas, & sacrificium gratiarum actionis Deo offerendum. Vnde etiam eorum inhumanitas & simul ingratitude apparet, quòd cum modis omnibus fauorem esset promeritus in tota gente, tam iniquam illi mercedem rependant. Hic verò locus superiorem expouit, vbi adorationis facta fuit mentio. Certum enim est, non ex professo venisse Paulum, vt in templo offerret: quia eius rei consilium non nisi post suum aduentum cepit. Sed tantùm recitat quid in eo deprehenderit Iudæi, quod ad causam præsentem præcipuum habebat pondus. Tandem cum dicit se hoc agentem fuisse in templo deprehensum, & quidem prius solenni purgatione interposita: deinde quietum & nihil tumultus mouentem, vtrumque crimen iterum à se depellit. Purgatio enim testis erat, minime profanatus ab eo fuisse templum. deinde cum pacatè ageret sine hominū turba, nulla erat tumultus suspicio.

20 QUID AM EX ASIA.) Defectiua est oratio: sensus tamen ambiguus non est, quòd potius sine causa tumultuati sint illi Asiatici, quos abesse conuenitur: ac si diceret, Vos qui tot crimina in me congeritis, quomodo res habeat non potestis asserere: sed rumorem reme à credicum ad Præsidis tribunal asseritis. Qui autem totius mali culpam sustinet, & qui fuerit incendiū flabella, nō comparet. Postquam in alios crimen retorsit Paulus, nunc quasi collecta fiducia, præfentes aduersarios prouocat, vt liberè proferant si quid habent compertum, quanquam in participio *ἔσθη* ab Erasmo & veteri Interprete dissentio, vertunt enim in præsentis tempore: & *συνιδίον* de confessu Præsidis exponunt, quod mihi alienum videtur à mente Pauli. Sentit enim,

meo iudicio, se in illorum *uoyed piw* fuisse paratum reddendæ omnium rationi. Tunc autem nihil fuisse ab illis cognitum quod criminari queant: quia ad vnam solum vocem esserbuerint, quom dixit de resurrectione mortuorum se iudicari id est, non alia de causa se torum hoc molestia subire, nisi quia resurrectionem speraret. unde apparet, nunc excudi nouam accusationem de nihilo: quia si quid fuisset noxæ, tunc minime tacuissent Probabile quidem est, alios postea vltro citroque habitos fuisse sermones, & propius quasi manu confecta congressos esse, quia videbimus alibi de Christo fuisse contentionem: sed Lucæ tantum propositum fuit, monstrare quom probè se purgasset Paulus à falsis criminationibus acculatorum.

23 *Audius autem his, Felix distulit illos, certo sciens quæ ad eam viam attingebant, dicens, Quom Tribunus Lyfias descendit, per noscam causam uestram.*

24 *Insistens Centurioni vt custodiret Paulum, sineretque eum relaxari, & ne quem ex illius familiaribus uideret subministrare ei, aut adire eum.*

25 *Post aliquot autem dies, quom aduenisset Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa, accersit Paulum, & audituit eum de fide quæ est in Christum.*

26 *Disputante autem illo de iustitia & temperantia, & de iudicio futuro, tremefactus Felix respondit, In presentia abi, ceterum opportunitatem nactus, accersam te.*

27 *Simul & illud sperans, fore vt pecunia sibi daretur à Paulo, vt solueret ipsum. Propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum ipso.*

28 *Biennio autem expleto, accepit successorem Felix, Portium Festum. Volens autem gratiâ prestare Iudæis Felix, reliquit Paulum vincetum.*

23 HIS AUDIENS. Apparet Felicem, quauis de causa nihil pronuntiaret, subolsescisse nullo suo delicto grauari Paulum, sed sacerdotum malitia. Nam vbi narrat Lucas, in aduentum Lyfiæ reiectam fuisse actionem, simul quasi rationis loco inserit, Præsidentem exactè nouisse quæ ad viam spectabant, quibus verbis significari arbitror vel iam longo vltu fuisse exercitatum, vt sacerdotum morem teneret, & qualiter se gerere loquerent: vel ex his que vltro citroque dicta fuerant, perpexisse quom frivolum esset accusatio. Itaque confirmat humanor & magis remissa Pauli ipsius tractatio. nam eius curam Centurioni mandat, vt sit quasi in laxiore custodia. Alij vno conxto legere malunt in persona Felicis. Vbi venerit Lyfias, qui melius teneret hanc causam, tunc iudicauo, sed ratione parum si, ma adhuc sensum hunc coactum eliciunt. negant Vix nomen pro doctrina Legis v quam inueniri sine adiectione. Atqui neque ego de Lege interpretor, sed de sectis quarum nulli hospites ignari erant. Nemini certè dubium erat, quom animarum immortalitatem adlerent Pharisæi. Quom ego res vulgo trita esset, non mirum si à culpa Paulum absoluar Felix. Porò Viam pro cognitione facti accipere, durum esset. Præfectum verò maiorem Lyfiæ tribuere Leg's peritiam, non video qui conueniat. Hinc autem illustrior eius innocentia redditur, quòd de ea homo profanus tale præiudicium statim tulit, vt ipsum quasi ex vincetorum ordine exemptum, sineret familiariter inuisi à suis, eorūque officis iuuari. Colligimus etiam ex hoc loco, non fuisse à suis comitibus & reliqua ecclesia desertum Paulum. Quorsum enim attinuit eius familiaribus aditum dari, nisi præstò essent, ostenderent se sollicitos, cuperentque officio defungi? Discamus igitur hoc exemplo, quoad nobis liberum erit, & facultas dabitur, non esse vltro solati] genere fraudandos Christi Martyres, dum pro Euangelio laborant.

25 FELIX cum Drusilla. De Felice auaritia & coruptelis supra aliquid dictum est. Nunc quod ad vxorem eius Drusillam spectat, monendi sunt Lectores, eam maioris Agrippæ (de cuius fœdo obitu narrauit Lucas cap. 12.) fuisse filiam. Desponsa fuerat Epiphani regi Antiochi filio. Sed cum adolescens Iudaicis ritus suscipere abnueret, quod se facturum promiserat, frater eius minor Agrippa (cuius proximo capite fiet mentio) post mortem patris eam Azizo Emefenorum regi dedit vxorem: de cuius contubernio blanditiis Felicis abducta fuit. nã hic singulari eius pulchritudine captus, Simonem quendam Iudæum, genere Cyprium, subornauit, qui suis lenocinijs ad nouas nuptias eum pelliceret. Perfectum est igitur, vt libidinosæ mulieris rupta coniugij fide, contra Legem homini in circumsio nuberet. Cæterùm, quauis se iniqua inquit profano coniugio, concinere tamen ex hoc loco promptum est, non proforsus delictum fuisse ex eius animo, quem ab infantia imbiberat religionis sensum. Neque enim Felix audiendi Pauli cupidus fuisset, nec dignatus colloquio, nisi in vxoris gratiam. Non exprimit hoc quidem Lucas, sed Drusillam nominans, satis innuit, in eius gratiam vocatum fuisse Paulum, vt de Euangelio differeret. quanquam eiusmodi apollitas curiositas potius quædam titillat, quam siuicerus discendi affectus sollicitet.

AVDITUIT eum de fide. Testis est hæc Pauli confessio, prius ipsum non tacuisse de Christo, quia sibi mueret, vel vt se subreheret à crucis molestia: sed quia nondum maturum erat audientia tempus. Quom ad tribunal reus citatus esset, de obiectis sibi criminibus respondere ipsum oportuit, vt postea liber & solutus foret ad proficendam Christi fidem. ergo vbi nunc apertam sibi dicendam ianuam cernit, Præsidis offensionem non formidat, nec discrimine terretur, vt astutè dissimulet se esse Christianum. Itaque videmus tam infracta constantia fuisse instructum, quom prouidentia & iudicio: nec vnquam Euangelij lucem ab eo fuisse consultò suppressam, sed duntaxat habitum temporis delectum. Iam hic mirabile Dei consilium notare operæ precium est, qui vult interdum reprobis Euangelium proponi: non vt inde quicquam proficiant, sed magis vt reddantur inexcusabiles. Satius fuisset Felici & Drusillæ nunquã audiuisse vocem de Christo: quia illis impunè non cessit, oblatam salutis gratiam respuere, vel cum fastidio negligere. Hoc præterea notandum est, quod illi ingenito pietatis semine Euangelium expetere, quod aditum, mox vel fastidium vel non sustinent. Interea Euangelij prædicatio, qualemcunque habeat successum, bonus & suavis odor est Deo: siue homines viuificet, siue occidat.

26 DISPUTANTE autem eo. Sperabat Felix delectationem se capturum ex Pauli sermone, sicuti homines nouarum rerum cupidi, libenter argutis disputationibus aures suas pasunt. simul volebat vxoris desiderio absequi sua molestia obsequi, nunc sentire cogitur quam minimè animo conceperat verbum Dei efficaciam, quæ omnes illi delicias excutit. Ex vinculis differit Paulus de iudicio Dei, qui in eum vitæ & necis habebat potestatem, ac si corà Iudice suo staret, totus horrefcit: nec aliud inuenit solacium quom si eum de conspectu suo submoueat. Hinc primùm discamus quærat vis diuini Spiritus, tum in corde cum in lingua Pauli vigerit, quia sibi in Christi nomine loquendum esse videt, non submissè agit: sed legatione sibi iniuncta, quasi ex superiore loco magnificè fungitur, & se tum in vinculis teneri oblitus, cœlesti iudicio in Christi persona exaceret. Iã verò quòd ita pigitur cor Felicis, hominis captiui voce, in eo quoque se exerit Spiritus maiestas quam extollit Christus:

Sup. 12. d.
23.

1. Cor. 2. d.
15.

Græcos, diuersum habebit sensum. Quauis diu satis futurus esset Ierosolymæ ad cognoscendam causam, non tamen gessisse morem illorum precibus, qui volebant illum Paulum attrahere, unde probabilis elicitur coniectura, de eorum infidiis fuisse iam edoctum.

7 *MULTA & graua crimina.*) Quando sub Lege vixerat Paulus, nota & celebris fuerat eius integritas. conuersus deinde ad Christum, singulare innocentie exemplar fuerat. Videmus tamen vt multis probis & atrocibus calumniis subiaceat. Atque hæc perpetua ferè se uorum Christi conditio est: quò magis animatos esse eò uenit, vt per infamiam & bonam famam còstanter incedant: nec illis nouum sit malè audire ubi bene egerint. Interim danda opera est vt non tantùm coram Deo sibi sint bene concipi, sed instructi sint apud homines recta defensione, ubi locus & facultas datur. neque enim sibi deest Paulus: sed innocentie suæ patrocinium falsis criminibus cordatè opponit. Norem præterea nunquam posse impios compeisci, quin bonis maledicant, ac impudenter eos prociendant. referunt enim Satanae ingenium, cuius spiritu aguntur. Quòd ergo iubemus os improbis obstruere, non ita accipi debet, quasi immunis futurus sit ab omni falsa obtreccatione quisquis se rectè geret: sed vt vita nostra pro nobis respondeat, & maculas omnes falsæ infamie diluat. Sic uideremus Pauli aduersarios, quauis propitium habent Iudicem, frustra tamen maledixisse, quum suam innocentiam factis assereret. Et tamen uerisimile est non caruisse falsis testibus, neque in illis subornandis pigros fuisse: sed quia inuictum robur Dominus seruo suo inspirat, vt fulgore suæ probitatis uanas eorum nebulas dissipat: pudescit iacent, & demum cum infamie calumnia discedunt à iudicio. Ceterùm Pauli defensio ostendit quibus præcipuè calumniis eum oppugnauerint Iudæi. Prius crimen erat impietas in Deum, quòd Legem euertetet, ac templum pollueret. alterum, & rebellio aduersus Cæsarem & Romanum imperium, quòd ubique concitaret turbas. Vtrumque vt dilueret aduersus fuit singulari Dei gratia, qui splendere facit suorum innocentiam instar auroræ.

9 *Festus autem uolens gratificari Iudæis, respondens Paulo, dixit, Vis Ierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me?*

10 *Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, ubi oportet me iudicari. Iudæis nullam iniuriam feci, sicuti & tu melius nosti.*

11 *Si enim iniuriam facio, uel dignum aliqui morte commisi, non recuso mori. si uero nihil est eorum de quibus accusat me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello.*

12 *Tunc Festus cum concilio collocutus respondit, Cæsarem appellasti: ad Cæsarem ibis.*

9 *FESTVS autem uolens.*) Siue aliquid de infidiis intellexerat Festus (quod coniciere promptum est) siue proflus inficius erat: iniquè tamen agit cum Paulo: ac uidemus quàm flexibiles sint ad omnem corruptelam, quicumque non aguntur Dei Spiritu. Neque enim ex professo Festus Paulum contemnit vel odio habet. sed præualeat ambitio, forrè etiam lucri cupiditas, vt in fauore aduersæ partis illum in mortis discrimine iniuste exponat. probabile enim est mercedis quoque odore fuisse allectus vt tam benigne morem gereret Sacerdotibus. Minus tamen est, quomodo opionem Paulo concedat, ac non potius inuitum pro imperio iubeat deduci. Certè colligimus metu retentum esse, ne ius Romanæ ciuitatis, quod ualde odiosum erat crimen, infringeret. Studet tamen fallaciter inducere Paulum ne Ierosolymæ de se fieri iudicium recusent, neque enim eum latebat quod accidit, ius prouocandi esse ciui Romano, vt sibi non liceret ulterius progredi. Interea per eum non ste it, quo minus sceleratis latronibus mactandum obiceret.

10 *AD TRIBUNAL Cæsaris sto.*) Quia uidet Paulus se Præsidis ambitione Iudæis proditum, ius Romanæ ciuitatis opponit. Modestè se submiserat, si quod iustum & æquum erat, impetrasset. nunc quia sponte officium nõ facit Iudex: necessitas sanctum virum cogit, vt se legum præsidio tueatur. quòd hac ratione rursus eum Dominus liberat, cùm iam hostibus ad mactationem propè addictus foret. Atquè autem ad tribunal Cæsaris causam tractari postulat: non idèo profani & impij hominis cognitioni subiicit Euangelij doctrinam: sed fidei suæ rationem ubique reddere paratus, forum declinat in quo nulla amplius speranda erat æquitas. Porro tamen si Romanis ciuibus saluum manebat, suum priuilegium: erat tamen tunc mutata ratio: quoniam iudicium populi ad transfulerant Cæsares, ac si optimi publicæ libertatis vindices & patroni forent.

11 *VD A T S nullam iniuriam.*) Quoniam vt plurimum qui malè sibi conscij sunt & diffidat causæ, ad exceptiones declinatorias confugiunt: hanc à se opinionem auertit Paulus Et cerè Christi ministris non minor testandæ innocentie quàm seruandæ uitæ cura esse debet. Si præcisè negasset Paulus causam se dicturum, triumphassent hostes, & in Euangelij de decus obiecta illi fuisset malæ conscientie dissidentia. Nunc uero dum Præsidè ipsum, testè suæ integritatis citat, neque poenâ recusat, si quid peccasse còperus fuerit, calumniis omnibus ansam præcidit. Ostendit ergo se minime effugium captare terguesando, sed asylum iustæ defensionis querere, ubi iniuriam liberè propulset, quando hæctenus accusatores certantur mera improbitate & petulantia: & nunc iudicium fugitantes, ad carnisficinam eum trahere moliantur. Neque uero dissimulat iniuste facere Præsidem, qui cum accusatoribus colludat: & simul cupiditatem eius quasi iniecto fixano confringit, ne ultra progredi audeat.

12 *CÆSAREM appello.*) Postquam professus est se minime subterfugere, si qua in culpa deprehensus foret, humanis subsidis liberè utitur. quare nos si quando similis necessitas contingat, superstitiosos esse non oportet, quin à Legibus & ordine politico opè petamus. quia non frustra scriptum est, in laudem bonorum diuinitus creari Magistratus: nec uerò exhorruit Paulus sub Iudice incredulo litigare. nam qui prouocat, nouam intendit actionem. Sciamus igitur Deum qui iudicia constituit, suis quoque legitimum eorum usum permittere. Ideo peruersi sunt interpretes, qui præcisè damnari à Paulo Corinthios existimant, quòd auxilium Magistratus implorent pro iuris sui defensione: quum manifestum uitium illic perstringat, quòd scilicet nihil possent ferre damni, & nimis cupidè litigantes, Euangelium multis probis exponerent.

13 *FESTVS collocutus.*) Mos Præsidibus erat, habere primarios aliquos ciues in sua cohorte, qui in iudiciis assiderent: ne quid decernerent nisi ex consilij sententia. Porro non sine Romacho uidetur hoc pronuntiasse Festus, cùm interrogati uè dixit, Cæsarem appellasti: quòd scilicet iniquè ferret sibi ereptam esse gratificandi licentiam: quanquam id in medio relinquo, quia nec multum habet momenti, & tantum coniectura nititur.

13 *Et quum dies aliquot transacti essent, Agrippa Rex & Bernice descenderunt Cæsarem, salutaturi Festum.*

Rom. 13. 1.
& 1. Petri 2.
b. 14.
1. Cor. 5. 1.

14 *Et quum dies complures ibi commorarentur, Fustus Rex retulit causam Pauli, dicens, Vir quidam est relictus à Felice vincetus,*

15 *De quo quum venissem Ierofolymam, significarunt mihi Principes Sacerdotum & Seniores Iudeorum postulantes aduersus eum iudicium:*

16 *Quibus respondi, Non est Romanis consuetudo, ob gratiam donare aliquem hominem, ut pareat, priusquam is qui accusatur presentes habeat accusatores, & locum defensionis accipiat de crimine.*

17 *Quum ergo huc conuenissent sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali iussi adduci virum.*

18 *De quo cum stetissent accusatores, nullum crimen obieiebant super hisce rebus, de quibus ego suspicabar:*

19 *Sed quæstiones quasdam de sua¹ superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu² defuncto, quem affirmabat Paulus viueri.*

20 *Hæsitans autem ego de hac quæstione, rogavi num vellet ire Ierofolymam, & illic iudicari super istis.*

21 *Quum autem Paulus appellasset, ut seruaretur Augusti cognitioni, iussi scriuari eum donec mitterem ad Casarem.*

13 *ET QUUM DIES aliquot.)* Longa hæc narratio textitur in hunc finem, vt sciamus quanuis abrupta esset causæ actio, illustriata tamen fuisse Pauli vincula: & interea ex carcere fuisse productum, vt coram celebri auditorio fidem suam profiteretur, ac de Evangelio differeret. deinde licet contemptus iacuerit, non fuisse tamen habitum pro scelerato, ne quid ex eius infamia decederet Christi gloriæ. imò in carcere liberius fuisse eius præconium in Evangelio promulgando, quàm si in domo priuata solutus vixisset.

AGRIPPA Rex & Bernice.) Hunc Agrippam constat maioris Agrippæ fuisse filium, cuius foeda mors & detestanda narrata fuit *XXI. cap.* Hic autem quum mortuo patre in locum patris creatus esset Rex Chalcidis: postea amplio rem tetrarchiam obtinuit. Bernice, cuius fit mentio germana erat eius soror, quæ primùm Herodi Regi Chalcidis patris suo nupta, viduitatem ipso mortuo aliquandiu coluit, sed parum honestam & pudicam: suspicata enim erat nimia eius familiaritas cum Agrippa fratris. Et quidem vt probrum incestus extingueret, nupsit Polemoni Ciliciæ Regi. Rursum tamen libidini magis indulgens quàm pudori, diuortium ab eo fecit. Fatis fuisse uxorem, nusquam ab historicis traditur: & Iosephus in vita sua, propriam illi ditionem in parte Galiliæ assignat. Credibile igitur est quum ad flagitium obduraissent, contempta fama simul habitasse: interim tamen abstinuisse à coniugio, ne incestuosæ nuptiæ crimen proderent & simul auergerent. Neque mirum est, quòd honoris causa ad saluandum Præfectum Rex descendit, vt ipse qui precariò tantum regnabat, pendebatque à nutu & gratia Imperatoris Romani, quæ retinenda erat & fouenda per Præfide[m].

14 *QUUM DIES complures.)* Ergo quum post tractatum aliquod tempus decesset sermonum materia, vt otiosi homines solent hinc inde accerere de quibus fabulentur, iniecta fuit Pauli mentio. nam id notare voluit Lucas, quum dixit per otium pluribus elapsis diebus, Festum regi narraffe de quodam homine vincito. Quanquam autem hic & Sacerdotum malitiam perstringit, & à sua parte miram equitatem simulat, paulò post tamen eum ipsum purgando, imprudens se ipsum damnat, dum faceret prouocandi fuisse causam, ne Ierofolymam traheretur. Ceterum, Romanos laudando, Festus Iudicibus præscribit quid ipsos deceat. Quòd si profana hominibus id natura distat, prohibendam à iudiciis esse omnem gratiam quæ infontes opprimat, quantò intentius ab omni corruptela cauere debent Iudices, quibus verbum Domini affulget?

18 *NULLVM CRIMEN OBIEIEBANT.)* Mirum est cur dicat Festus non fuisse obiectum Paulo crimen quale expectabat, quum reus seditionis actus fuerit. sed hinc iterum coniecere licet, imò apertè cognoscere, ad eòd fuitiles fuisse calumnias, vt in iudicij rationem venire non debuissent: perinde ac si quis conuictum remeret iactet. Idèd statum causæ in Legis quæstionibus situm fuisse dicit. Videmus ergo vt discernat inter maleficia quæ puniri solebant legibus humanis & controuersiam quæ inter Paulum & Iudeos agitabatur: non quòd religio impunè violari debeat, vel toleranda sit eorum proteruitia qui Dei cultum suis figmentis peruertunt: sed quia Romano homini curæ non erat Lex Moisis: ideo tam contemptum loquitur, vnde illos certasse dicit de sua superstitione. Quanquam nomen *superstitionis* tam in bonam quàm in malam partem accipitur apud Græcos: quia scilicet vbique recepti erant electissimi falorum deorum cultus. sed tamen sua nihil tætere significat qualis sit Iudeorum religio. Nec mirum est quòd homo ethnicus, qui pietatis regulam ex ore Pietendam esse non didicit, inter purum Dei cultum & superstitiones discernere nesciat. Quò magis tenenda est nobis illa discretio nota, Pietatem nullam esse nisi in fidei scientia fundatam, ne in tenebris palpemus. Adde quòd tot prosperi successus Romanos inebriabant, vt se putarent præ omnibus aliis Deo gratos esse: vt hodie Turcæ ob multiples victorias, Christi doctrinæ insultant. Deploranda quidem hæc fuit indignitas, quòd homo incredulus & idololatra, medius sedebat Iudex inter Iudeos, iudicium de sacris Dei oraculis laturus pro sua ignorantia, sed culpa in aduersariis Pauli rota hærebat, quibus fultque deque Dei maiestas, modo suo furori morem gererent. Paulo tamen ipsi nihil restabat aliud, nisi vt probra iniquè sibi obiecta dilueret. Sic hodie tameti intestinæ rixæ, quibus inter se digladiantur Christiani, sacrum Christi nomen cuiusque Evangelium infamant apud Turcas & Iudeos, immeritò tamen culpa imputabitur sacre doctrinæ defensoribus, qui coacti in arenam descendunt.

- *DE QUODAM IESU.)* Minimè dubium est quin grauitè & qua decebat vehementia, de Christi resurrectione Paulus discerneret: sed Festus pro sua superbia, em indignam esse putauit ad quam studium suum adiceret. Non subsannat quidem apertè Paulum: sed satis ostendit quàm negligenter audierit de Christo loquentem. vnde perspicuum quantulum, imò quàm nihil faciat prædicatio, nisi intus corda afficiat Spiritus Domini: perinde enim quicquid dicitur transitur impii, ac si quis fabulas narraret. Quare non est quòd hodie nos conturbet multorum securitas, cum Paulus nihil apud Festum profecerit. Ceterum testis est hic locus, multos in causæ actione vltro citroque habuisse esse sermones, de quibus Lucas non meminit. De Christo enim hæctenus nihil attigerat: & tamen hæc posterior narratio ostendit Paulum seridè de eius morte & resurrectione cum Iudicis

disputasse, quod fieri non potuit, quin de præcipuis Euangelij capitibus tractaret. Sic igitur conicio egisse Paulum, ut refutatis Iudeorum calumniis, quibus eum apud Præsidem grauare conati fuerant, velut occasionem actus, liberius de Christo loqui postea inciperet.

22 *Agrippa autem dixit ad Festum, Volebam & ipse hominem audire. Cras, inquit, audies eum.*

23 *Postero autem die quum venisset Agrippa & Bernice cum multo apparatu, & introisset in auditorium cum Tribunis, & viris principalibus ciuitatis: iubente Festo adductus est Paulus.*

24 *Et dicit Festus, Agrippa Rex, & omnes qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc hominem, de quo omnis multitudo Iudeorum interpellauit me & Ierusalem & hic, acclamantes non oportere eum viuere amplius.*

25 *Ego verò eum comperi nihil dignum morte eum admisisse. Et quia ipse prouocauit ad Augustum, statui mittere eum.*

26 *De quo quid certum scribam domino, non habeo: Quapropter produxi eum ad vos, & maxime ad te Rex Agrippa, ut examinatione facta, habeam quod scribam.*

27 *Absurdum enim mihi videtur mittere vincitum, & crimina de quibus accusatur non indicare.*

22. *VOLEBAM & ipse.)* Hinc conicere licet Agrippam sic fuisse cupidum audiendi Pauli, ut tamen studium suum profiteri erubuerit, ne putaret Festus alia de causa quam ob lalutationis officium venisse. Ac fieri quidem potest, vt non sola eum curiositas impulerit vt Paulum audire cuperet: sed quia sperabat se profecturum ex eius sermone, quàm tamen frigidè appetat, hinc colligere promptum est, quòd passus est multos dies effluere, quibus nullum desiderij signum ostendit: quia scilicet terrenis commodis, quæ ducebat poriora, magis erat imbutus. Nec antè verbum facere ausus est vel curauit, quàm vitò eum inuitaret Festus. Ira producit sanctus Christi minister in spectaculum, vt hospitem suum exhiberet profanus homo: nisi quòd Agrippæ & comitum eius consilio instrui vult Festus, vt diligentiam suam Cæsari probet. Sed res alicuius Dei prouidentia in alium finem conuersa est. neque enim dubium est quin longè latèque sparsus fuerit rumor, qui ad piorum confirmationem non parum valebat ac fieri etià potest vt tacti fuerint aliqui ex auditoribus, ac fidei semen conceperint, quòd postea suo tempore fructum proculit. Cæterùm vt nemo illorum synecdochè & ex animo Christum amplexus fuerit, hic tamen non vulgaris fuerit profectus, quòd detecta hostium malitia sedati sunt imperiti, ne tanto odio contra Euangelium arderent: pudefacta fuit impietas, & fideles collecto nouo vigore, magis ac magis in Euangelio confirmati sunt.

23. *ПОСТЕКО А ВЪМ ДИЕ.)* Non veniunt Agrippa & soror tanquam humiles Christi discipuli: sed pompam & splendorem afferunt qui aures illis obturet oculisque perstringat. & credibile est cum magnifico apparatu coniunctum fuisse parem animi fastum. Itaque mirum non est si perducti non fuerint ad Christi obsequium. Videtur tamen ideo splendoris facta mentio à Luca, vt sciremus in magno conuentu, & coram selectissimis testibus qui autoritate pollerent, factam Paulo copiam fuisse ac libertatem, non modò agendæ causæ, quasi se reus defenderet, sed etiam promulgandi Euangelij. Prodit enim non aliter quam in doctoris persona, vt Christi nomen illustret. Ita ex eius vinculis erupit Dei veritas, quæ libero & soluto cursu passim mox diffusa est: imò ad nos vlque manauit. Voce *φαινοτός* intelligit Lucas quod vulgò dicimus Apparentiam: at qui ad spirituales Christi nuptias alius cultus est afferendus.

26. *VT FACTA EXAMINATIONE.)* Nescitur an Præses Paulum coràm absoluens, hoc artificio pellicere eum velit, vt à pronocatione desistat. Credibile enim erat, facile posse induci, vt deposito metu se totum permitteret æqui Indicis cognitioni, præsertim si accederet amicum Agrippæ iussurium. Quocunque fecerit animo, se proprio ore iniquitatis damnat, quòd non dimiserit infontem, quem nunc ad Cæsarem mittere pudet, sine vlla criminis nota. Hoc quod mirabili Dei prouidentia accidit, vt à Iudeis ipsis præiudicium fieret secundum Paulam. Asturè fortè Præses elicere tentat quid sentiant Rex & Primores vrbs Cæsareæ, vt si contigat Paulum absolui, in eos exoneret inuidiam. nolebat enim gratis inoffensus sibi habere Sacerdotes, à quibus bona pars vrbs Ierusalem pendebat. & illud optimum erat compendium scribendi ad Cæsarem, Agrippæ autoritatem interponere. Sed aliò respexit Dominus, cuius est euentus moderari præter spem hominum, vt discussis calumniarum nebulis, liberior esset sanæ doctrinæ assertio.

CAPVT XXVI.

1 **A**GRIPPA verò ad Paulum ait, Permittitur tibi loqui pro temet ipse. Tunc Paulus exsente manu pro se dixit,

2 Super omnibus de quibus accusor à Iudeis, Rex Agrippa, existimo me beatum qui causam dicturus sim apud te hodie:

3 Quum tu maxime sis gnarus earum quæ apud Iudeos sunt & consuetudinum & questionum. Quapropter obsecro te vt patienter me audias.

4 Itaque vitam quidem meam quam egi ab adolescentia, quæ ab initio fuit in gente mea Ierosolymis, nouerunt omnes Iudei.

5 Qui prius nouerant me ab initio, si velint testimonium ferre, quòd secundum exquisitissimam sectam nostræ religionis vixerim Phariseus.

6 Et nunc ob spem repromissionis, quæ ad Patres nostros facta est à Deo, sto iudicio subiectus.

7 Ad quam duodecim tribus nostræ instanter nocte & die colentes Deum, sperant se perueniuras: de qua spe accusor, Rex Agrippa, à Iudeis.

8 Cur incredibile indicatur apud vos, si Deus mortuos suscitatur?

2 DIXIMUS quo consilio productus fuerit Paulus in confesum illum vt scilicet ex Agrippa & aliorum monitu scriberet Festus ad Cæsarem. Ideo non simplici nec vsitata defensionis forma vtitur: sed ad docendum magis sermonem attemperat. Ponit quidem Lthas excusandi verbum: sed quod non male quadrat, vbi redditor doctrinæ ratio. Porò quia expertus erat Paulus, quicquid ex Lege & Prophetis sumptum foret, secunde à Festo despici, se ad Regem conuertit, quem magis attentum fore sperabat, vt qui alienus non erat à religione Iudaica. Et quia hæcenus apud Iudæos verba profuderat: nunc se habere gratulatur quod propter peritiam & vsum reuè iudicet. Ceterùm, vt Agrippa scientiam laudat, quò d legitimus sit eorum cognitio: de quibus agitur: ita vicissim rogat vt patienter audire velit. minus enim exculabilis alioqui in eo neglectus foret ac fastidium. Quæ hęciones vocat doctrinæ capita quæ tractari solebant inter Scribas, apud quos subtilius excutebatur religio. Confutandum vero boritus intelligit qui totius generis communes erant. Summa est igitur, Regem Agrippam neque doctrinæ, neque ceremoniarum Legis ignarum esse. Illatio ista, Quapropter rogo vt patienter me audis, sicut iam attigis, quò quisque magis in Scripturæq; notitia profecit, eò magis attentum esse debere significat, vbi de religione queritur. nã quò d intelligimus, minus molestie nobis afferit. Equã uero est de cultu Dei nos ita esse sollicitos, ne audire grauemur quæ ad eius definitionem spectant: ac pregitiam vbi iam principis imbuti sumus: vt promptum nobis sit iudicium, si animos aduertere libeat.

4 VITAM quidem meam.) Nondum ingreditur in statum causæ: sed quia falsò traductus fuerat, multat que criminibus oneratus, ne personæ odio Rex Agrippa causæ sit infensus, suam innocentiam prius asserit. Scimus enim vbi semel animos occupauit sinistra suspicio, finis omnes quasi præclusos teneri ne qui admittant. Ego nebulas prauæ opiniois, quæ ex falsis rumoribus collectæ deusitate fuerant initio Paulus abstergit, vt sibi audientiam apud puras & bene purgatas aures conciliet. Hinc perspicimus causæ necessitate Paulum fuisse compulsum, vt anteaquam vitam laudaret. Ceterùm, non diu in ea parte moratur: sed statim ad rem editionem mortuorum sibi transitum facit, dum se Phariseum fuisse commemorat. Exactissimam verò sectionem dicit interpretor, non sanctioris vitæ respectu, sed quò d in ea resideret magis genuina doctrinæ sinceritas, marò que lucretet erudicio. Gloriabantur enim se arcanam Scripturæ intelligentiam tenere. Et certè Sadducei cum se iactarent esse literales, obruta Scripturæ luce in scædam crassamque insiniam delapsi erant. Essent vitæ austeritate contenti, doctrinæ studium non magnoperè curabant. Nec obstat, quò d Christus in Phariseos præcipue, tanquam omnium deterrimos Scripturæ corruptores, inuehitur. Nata cum sibi ex arcano & recondito sensu, ius interpretandæ Scripturæ vendicarent: hinc illa mutandi non audique audacia, cui Dominus succenseret. Sed Paulus commenta illa, quæ temerè fabricata tyrannico rigore vrgebant non attingit. nam illi propositum erat, tantum de resurrectione mortuorum loqui. Quamquam enim Legem in multis partibus adulterassent: quom tamen erat, vt in uerba sana fide, plura esset eius lectæ autoritas, quam aliarum quæ longius à natui puritate descuerant. Adde quò d de vulgari tantum iudicio loquitur Paulus, quò d subtilioris scientiæ colorem spectabat.

6 OB SPEM PROMISSIONIS.) Nunc in causam descendit, quò d scilicet ob præcipuum totius fidei caput laboret. Esti autem generaliter de resurrectione locutus videtur: colligere tamen licet ex contextu, ab alioce principio exorsum esse: & eas circumstantias complexum esse, quæ proprie spectabant ad fidem Euangelij. Rem se factum esse à Iudæis conuenitur, quò d spem promissionis ad Patres factæ assereret. Exordium ergo istud fuit, atque ad eò defensionis cardo, scædus quò d Deus pepigerat cum Patribus, ad æternam salutem referri. Quare hæc disputationis summa fuit, quò d nulla esset lux in eorum religio, nisi ad cælos essent attentis, & proinde oculari in Christum nouæ vitæ auctorem dirigerent. Gloriabantur se ex omnibus terræ populis solos à Domino electos. Atqui nulla erat adoptionis utilitas, nisi Mediatore promissio fieri, in hæreditatem regni Dei respicerent. Multò ergo plus concipere decet, quam appetere exprimit Lucas. Et certè non alio spectat eius narratio, nisi vt sciamus de quibus disseruit Paulus. Quid autem & quibus verbis, subiacet. Interea nostrum est ex breui summa colligere quæ ad disputationem hæc pertinent, quæ liberè & ingenuè coram Agrippa tractata fuit, vbi placidè agendi facultas dabatur.

7 AD quam duodecim tribus.) Expolitulat apud Agrippam, quò d eo prolapsus sit Ecclesiæ status vt opugnet Sacerdotes communem spem omnium fidelium: ac si diceret, Quorum suspirant eorum vota, quicumque ex gente nostra sollicitè Deum colunt, nocte que & dies impendant ad pietatis officia, nisi vt tandem ad immortalẽ vitam perueniant? Atqui idem est totius doctrinæ meæ scopus: quia vbi redemptionis gratia proponitur simul aperitur naua regni cælorum. Et cum n prædico à mortuis excitatum salutis auctorem, primitias beatæ immortalitatis offero in eius persona. Ita superior doctrinæ confirmatio ex Dei verbo sumpta fuit, cum Patribus factam promissionem in medium adduceret. nunc secundo loco adiungit Ecclesiæ consensum. Atque hæc legitima est in asserendis fidei dogmatibus ratio, vt pregar Dei autoritas: deinde accedat Ecclesiæ suffragatio. Quamquam simul prudenter habendus est veræ Ecclesiæ delectus: sicuti nos exemplo suo hic Paulus docet, quamuis enim sciret Ecclesiæ laruam contra se à Sacerdotibus obtendit: intrepidè tamen sinceris Dei cultores à sua parte stare affirmat, & illorum patrocinio contentus est. nam cum duodecim tribus nominat, non permiscet omnes qui secundum carnem ex Iacob erant progeniti: sed eos tantum intelligit, qui verum pietatis studium retinebant. neque enim consentaneum fuisset, promiscuè laudare gentem ipsam à timore Dei, qui non nisi in exiguo numero vigeat. In vtroque præposteri sunt Papiæ: quia & hominum suffragiis obruunt verbum Dei, & mixtam ex indoctis vel impuris hominibus colluuiem, Catholice Ecclesiæ titulo sine colore vel pudore insigniunt. atqui vt cum vera Ecclesia nos sentire probemus, à Prophetis & Apostolis incipere conuenit. dein de illis aggregandi sunt quorum nota & testata est pietas. Si à nobis distinet Papa cum suo Clero, non est quò d magnoperè sumus anxij. Probat autem religionis verus affectus ab assiduitate & vehementia: quod illo maximè tempore raræ virtutis fuit, dum miserimè afflictiabantur Iudæi.

8 CVA incredibile.) Non dubito quin & rationibus & Scripturæ testimoniis asseruerit quò d de resurrectione & cælesti vita tradebat. Ceterum meritò ad Dei potentiam renocat quos alloquitur, ne ex sensu sui modulo de illa iudicent. Nihil enim ad persuadendum magis difficile, quam futura corporum insinatio, vbi in nihilum redacta fuerint. ergo quia mysterium est longè altius humano ingenio, meminere fideles hic reputandum esse quã ueritate pateat immensis Dei virtus, non quid ipsi apprehendant: sicuti idem Paulus admonet, ad Philipp. cap. nam vbi corpus nostrum humile transfigurandum dixit corpori glorioso, continuo pòdit addit, Secundum efficaciam qua potest sibi subicere omnia. Sed vt plurimum maligni in Deum & iniuriunt homines, qui longius extendi nolunt eius brachium, quam pertingat ipsorum sensus: ita quantum in se est, operum eius magnitudinem, quæ cælum & terram exuperat, restringere cuperent ad suas angustias. contra uero Paulus quid possit Deus expendere nos iubet, vt supra mundum erecti, ex omnipotentia illius, non imbecillo mentis nostræ capti, fidem resurrectionis concipere discamus.

- 9 *Et ego quidem existimabam me aduersus nomen Iesu Nazaræni multa repugnando facturum.*
- 10 *Quod & feci Ierosolymis, & multos Sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus Sacerdotum potestate accepta: & cum occiderentur, detulissent. niam.*
- 11 *Et per omnes Synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare: & amplius insanians in eos, persequebar etiam in exteris usque ciuitates.*
- 12 *Quarum rerum studio cum irem Damascum cum auctoritate & permissu principum Sacerdotum.*
- 13 *Die medio, Rex, in via vidi è celo supra splendorem Solis lumen me circumfulgens, & eos qui mecum faciebant iter.*
- 14 *Cum autem omnes nos decidissemus in terram, audiui vocem loquentem ad me, & dicentem Hebraica lingua, Saul, Saul, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulos calcitrare.*
- 15 *Ego autem dixi, Quis es Domini? At ille dixit, Ego sum Iesus, quem tu persequeris.*
- 16 *Sed exurge, & sta super pedes tuos. ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum actestem & eorum que vidisti, & eorum in quibus apparebo tibi.*
- 17 *Eripiens te à populo & Gentibus, ad quas nunc te mitto,*
- 18 *Ut aperias oculos eorum, ut conuertantur à tenebris ad lucem, & à potestate Satane ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter sanctificatos per fidem que est in me.*

9 ET EGO quidem.) Nisi plura dixisset Paulus quàm hæc tenus recensuit Lucas, abrupta esset oratio. vnde conficitur quod prius dixi, cùm mentionem fœderis Dei fecisset, de Christi officio & gratia disseruisse, vt res ferebat. Ideo autem conuersionis suæ historiam repetit, non tantùm vt leuius notam à se remoueat: sed vt diuinitus se vocatum testetur, ad eoque cælesti mandato coactum. Nam quòd præter animi, propositum repente ex lupino in ouem conuersus est, tam violenta mutatio non pauca valet ad conciliandam doctrinæ eius fidem. Ideo amplificat illum nocendi ardorem quo ferebatur aduersus Christi membra, & pertinaciam cui penitus addictus erat. Si à prima pueritia imbutus esset Christi fide, vel ab homine aliquo edoctus sponte illam & sine repugnantia amplexus foret: illi quidem priuatim certa fuisset sua vocatio, sed apud alios minus illustris. nunc verò cùm obtinuit & innoxibili furore ardens, non occasione aliqua adductus, nec persuasus ab homine mortali, nouam mentem induerit: manu Dei subactum fuisse apparet. Magnam ergo pondus habet ista antithesis, quòd se prauo consuetudine elatum fuisse commemorat, vt se putaret Christi fore victorem: qua docere voluit nihil minus quam ex animi sui sensu, Christi se discipulum esse factum. Nomen Iesu Nazaræni pro tota Euangelij professione hinc accipitur, quam extinguere statuerat Paulus, hoc modo bellum aduersus Deum inscienter suscipiens.

10 QVOD & feci Ierosolymis.) Ab ipsis factis probat quanto zeli impetu abreptus fuerit ad oppugnandum Christum, donec maior vis retraxit, vt curlum in oppositam partem flecteret. Porò huius vehementiæ testes habebat suos aduersarios, vt certò constaret libitò fuisse mutatum. nec verò delatum illi fuisset hoc munus à Sacerdotibus, nisi strenuè in exercenda sequitua se gessisset. ac valde animosum esse oportuit, qui eorum furori satisfaceret. Notandum verò, quòd fateri non erubuit Paulus quàm grauitè in Deum peccasset, modò id cederet in Christi gloriam. Probrum illi certè erat, cæco zelo correptum, ad impias blasphemias compulsiue qui Deo seruiè optabant: varias molestias exhibuisse bonis & simplicibus: sententiam tulisse de fundendo sanguine innoxio: denique cornua in cælum extulisse, donec prostratus fuit. sed existimatione suæ non parcat, quin libenter odedecus suum proferat, modò inde clarior patefiat Dei misericordia. Quare in eius sermone nulla potuit hæere sinistra suspicio, quum nullum sui respectum habens, vitrò sibi in crimen imputat ex quibus laudem & plausum totius populi fuerat adeptus. Ideo & zelum suum, quem alij honore prosequantur, insanitè damnat. Vnde apparet quàm putida sit eorum ambitio, quos simpliciter fateri pudet si quid per inficitiam & errorem peccarint. quauis enim non prorsus excusent, extenuare tamen aut fucare ea conantur in quibus suppliciter cum mortore & lachrymis veniam precari ipsos debebat. At qui Paulus, cùm retinere posset cordati hominis famam, maniacum se fuisse testatur. Id enim sibi vult participium quod vsurpat Lucas, quòd multos blasphemare compulsi. Hinc agnoscimus fuisse in ipsis etiam credentium primitiis multas quibusque, quum discipulos Christi professi, metu deinde fracti aut verberibus, non modò abnegauerint ipsum, sed etiam sacro eius nomini maledixerint. quamquam ipsa per se abnegatio, atrocem blasphemiam continet.

13 DIE medio, Rex.) Huc spectat narratio, vt intelligat Rex Agrippa non inane fuisse spectrum, nec talem fuisse cæcissimam, quæ minus sanitate vel iudicium illi eriperet. Quauis enim metu percussus in terram cecideris, distinctam tamen audit vocem: interrogat quisnam loquatur: responsum quod datur percipit: quæ signa sunt mentis compositæ. Hinc sequitur non temerè variasse, sed piè sanctisque paruissè cælesti oraculo, ne consultò rebellis Deo esse pergeret.

16 SED exurge & sta.) Prostrauit Christus Paulum vt eum humiliaret: nunc eum erigit, ac iubet bono esse animo. Ac nos etiam eius voce, in hunc finem quotidie deicimur, vt erudiamur ad modestiam. sed quos deiecit, mox comiter subleuat. Et non vulgaris est ista consolatio, quum se illi apparuisse pronuntiat Christus, non vitorem, qui poenam exigat de eius amentia, de verberibus iniussè & crudeliter inflicis, de sanguinariis sententiis, vel exhibitæ Sanctis molestia, de impia Euangelij oppugnatione: sed propitium Dominum, qui eius opera vti velit, & quidem honorifico ministerio dignetur. Constituit enim ipsum testem eorum quæ vidit, & quæ postea visurus est. Hæc iam memorabilis erat visio, ex quo dicerat Christum in cælo regnare, ne amplius proterebat illum contemneret: sed agnosceret Dei Filium & promissum Redemptorem. alias postea reuelationes habuit, sicut recitat 2. Cor. cap. 12.

17 ERIPENS te à populo.) Hic armatur contra omnes merus qui eum manebant: & simul præparatur ad crucis tolerantiam. quum tamen mox subiiciat venturum esse Paulum, vt eocum illuminet, vt reconciliet Deo qui alienati ab ipso fuerant, ac perditis salutem restituat: mirum est cur non etià fore promittat, vt vicissim læti & fauentes

fauentes eum excipiant, quicunque tam præclaris beneficiis fuerint affecti. Verùm hic notatur mundi ingratitude: quia vitæ æternæ ministris contrarium proflus mercedem repêdant: sicuti phœnecis medicos suos hostiliter impetunt. Et monetur Paulus quocunque venerit, magnam eorum partem quibus prodesse ita debuit, fore sibi infestam, vt exitium machinetur. Diferentè autem exponit, se tam Gentibus quam Iudæis detestatum esse testem, ne sibi vitio vertatur quod vtriusque promiscuè commune fecit Euangelium. nam hinc tam vitulentum odium in eum conceperat Iudæi, quòd Gentes sibi æquari indignè ferrent. Essi autem zelos id fecere simulabant, ne fœdus quòd Deus pepigerat cum potiens Abraham, ad externos translatum profanaretur: merita tamen eos agebat ambitio, quòd soli eminerent, omnibus alius in ordinem coactis, velient. Cæterùm in vniuersi hominis persona, ad officii animantur omnes p̄i doctores, ne ipsos impediatur hominum malitia, quo minus Dei gratiam miseris quamlibet indignis offerre peigant.

18 *VT APERIAS OCVLOS EORVM.*) Videtur Paulus quod Dei proprium esset sibi arrogans, nimirum le esse. Scimus enim non nisi à Spiritu sancto illuminari mentis oculos, Scimus Christum vniuersum esse liberatorem, qui nos à Saranæ tyrannide eripit. Scimus vnum esse Deum, qui abolitis peccatis, in torrente Sanctòrum nos cooptat. Sed hoc vitratum est, vt Deus honorem sibi vni debitum ad ministris transferat, nõ vt quicquam sibi derogeret, sed vt commendet quam in ipsis exerit Spiritus sui efficaciam. neque enim ipsos ad opus mittit, vt mortua sint organa, vel quasi fibulæ actores: sed vt potenter operetur per ipsorum manum. Cæterùm, quòd efficax est eorum prædicatio, ab arcana eius virtute pender, qui agit omnia in omnibus, & solus dat incrementum. Mittuntur ergo doctores, non qui frustra verba in aërem spargant, vel qui aures dumtaxat inani sonitu ferant: sed qui viuificant lucem cæcis afferant, reforment in Dei iustitiam hominum corda & ratam faciant, quæ Christi morte parata est, salutis gratiam. Sed horum nihil præstant, nisi quatenus per ipsos Deus operatur, ne inutilis sit eorum labor: vt tota laus penes ipsum solum resideat, sicuti ab eo manant effectus. Et ideo notandum est, quoniam Scriptura tam honorificè externum ministerium extollit, non esse separandum à Spiritu, quòd ipsum quo aliter quam anima corpus viuificat. Nam aliis locis docet quàm nihil per se efficiat hominum indutria: nõ nihil per se conferat. Ipsorum enim est plantare & rigare incrementum verè dare, solius Dei. Cæterùm quia plerique obstat sua ignorantia & malignitas, ne fructum qualem decebat ex Euangelio percipiant, notanda est hæc descriptio, quæ breuiter & luculentè incomparabilem illum thesaurum ante oculos applicat. Hic ergo scopus est Euangelij, vt liberati à cæcitate mentis, fiamus cælestis lucis participes vt erepti à Saranæ dominio, conuertamur ad Deum: vt gratuita peccatorum remissione donati, sortem æternæ hereditatis consequamur inter Sanctos. Huc defixos habere sensus oportet, quicunque in Euangelio ritè proficere cupiunt. quid enim nobis proderit assidua eius prædicatio, cuius vsum non tenebimus? Ac simul nobis describitur perfectæ salutis nostræ ratio. Salutem se appetere omnes iactant: pauci autem attendunt quomodo eos seruari velit Deus, ergo locus hic qui modum scièti complectitur, insitit clausus est ad referendam gloriam inuaniam. Præterea sciendum est, his bonis quæ Christus per Euangelij sui fidem consequi nos testatur, naturaliter priuati torum genus humanum. Ita sequitur omnes esse cæcos, quia fide illuminantur: omnes Saranæ esse mancipia, quia per fidem afferuntur ex eius tyrannide: omnes Deo inimicos & æternæ morti obnoxios, quia siue remissionem peccatorum accipiunt. Ita nihil extra Christum & eius fidem nobis miserius. vnde etiam apparet, quàm nihil libero arbitrio & humanis meritis fiat residuum. Quantum ad singulas partes spectat, illuminatio ad Dei notitiam refertur, quia tota nostra perperitiam mea est vanitas & densæ tenebræ, donec ipse nobis per veritatem suam affulgeat. Latus patet quòd deinde sequitur, Conuergeti à tenebris ad lucem. Id enim fit quum renouamur spiritu mentis nostræ. Itaque, meo iudicio, hoc membrum & posterius inter se cohærent, Conuergeti à potestate Saranæ ad Deum. diuersis enim loquendi formis exprimitur illa renouatio, quam fusius declarat Paulus I. ad Ephesios. cap. sequitur remissio peccatorum, quia nos sibi Deus gratis reconciliat, vt placatum nobis & propitium fore non dubitemus. Tandem complementum omnium ponitur vltimo loco, vitæ scilicet æternæ hæreditas. Perperam vno contextu quidam legunt, Inter sanctificatos per fidem: quia particula hæc ad totum complexum extenditur, ideo sensus est, fide nos venire in possessionem bonorum omnium quæ per Euangelium offeruntur. Fides autem propriè dirigitur in Christum: quia in ipso inclusæ sunt omnes salutis nostræ partes. nec eas alibi quàm in ipso querere Euangelium iubet.

1. Cor. 3.
b. 6.

Ephes. 1. 13.
10. & 4.
13.

19 *Vnde, Rex Agrippa, non sui obediens caelesti visioni:*

20 *Sed his qui sunt Damasci primum & Ierosolymis, & per omnem regionem Indææ: deinde à Gentibus annuntiaui vt respicerent & conuerterentur ad Deum, opera facientes digna pœnitentiæ.*

21 *Horum causa Iudæi me in templo comprehensum tentarunt interficere.*

22 *Auxilium igitur uactus à Deo, usque in presentem diem sto, testificans tum paruo tum magno, nihil aliud dicens quàm ea quæ Prophetæ prædixerant futura esse, & Actes.*

23 *An passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum lumen annuntiaturus sit populo & Gentibus.*

19 Nunc breuiter admonet quod consilio retulerit suæ conuersionis historiam: hoc est, vt testatur faceret Agrippæ & reliquis, Deum le habere auctorem eorum omnium, quæ sacilegij & apostasie Iudæi damabant. Agrippam nominatim compellat, quia Festo & Romanis sciebat penitus ignotus esse: quid sibi vellet cælestis visio. Iam in ipsa doctrinæ summa nihil esse apparet dissonū vel remorū à Lege & Prophetis. vnde etiam in oculo maior adstruitur fides, quo nihil docere iustum aliquid, nisi Scripturæ consentaneum. Pœnitentiæ adiungitur conuersio ad Deum, non tanquam diuersum aliquid: sed vt sciamus quid sit esse pœnitentiæ sicuti etiam contra, hominum corruptela & prauitas nihil aliud est quàm alienatio à Deo. Quia autem pœnitentiæ res est interior, & sita in cordis affectu, opera quæ illam testentur secundo loco requirit Paulus: secundum illam Ioannis Baptistæ exhortationem, Proferre fructus dignos pœnitentiæ. Iam quum Euangelium Christi omnes ad pœnitentiæ vocet, sequitur omnes naturaliter vitiosos esse & corruptos, opūque habere mutatione. Docet similiter hic locus inscitè Euangelium peruertere, qui Christi gratiam à pœnitentiæ separant.

Mat. 3. 8.

21 *TENTARUNT interficere.*) Hic de hostium suorum iniquitate conqueritur, vt inde pateat malam causam ipsos agere mala conscientia. nam si quid peccasset Paulus, iure ipsum persequi licebat. & illic potius futura

erat eorum conditio, quum gratia & authoritate longè plus pollerent. Testatur ergo rabies ad quam profiliunt, ratione eos destitui. Quòd se Dei auxilio seruatum dicit Paulus, ad confirmationem doctrinæ suæ valet. vnde enim fit vt manum illi porrigere dignetur ad opem se endam, nisi quia ministrum suum agnoscat, & causam quam probat vult tueri? Adde quòd Dei præsidio animari debuit, vt tanto constantius in officio pergeret. ingrati enim hominis fuisset, opem ferenti se subducere. Quo etiam exemplo docemur, quoties eripimur ex periculis, non ideo prorogari nobis vitam à Domino, quæ deinde per ignauium marcescat: sed vt alacriter officio nostro fungentes, in eius gloriam mori singulis momentis parati simus, qui nos sibi referuauit. Neque tamen oblitus erat Paulus quid Tribuno deberet, sed hic commendat Dei auxilium, vt non aliter debuisset fieri ostendat, quàm vt reliquum vitæ cursum illi impenderet, à quo liberatus fuerat: licet id contigisset hominis manu & opera.

TESTIFICANS tum paruo.) Dicitur est alibi plus esse testificari quàm docere: ac si solennis inter Deum & homines contestatio fieret, vt sua constet Euangelio maiestas. Dicit autem se magnis & paruis esse testem, vt sentiat rex Agrippa ad se quoque hoc pertinere: & quum minimis quibusque offerat saluatis doctrina, minime id obitare quo minus etiam ad Regum alititudinem ascendat. Eodem enim complexu Christus homines vniuersos in sinum suum colligit, vt qui prius in tædore iacebant, erecti in tantum honorem, in gratia eius bonitate gloriantur, qui vero in alto honoris gradulo locati sunt, sponte se humilient, nec grauentur ex contemptibili & infimo vulgo habere fratres, vt ipsi filij Dei fiant. Sic primo ad Romanos capite, Stultis & sapientibus se debitorem esse commemorat, ne Romanis obstaculo sit sapientiæ suæ fiducia, quò minus se eius doctrinæ submittant. Hinc discamus non esse in arbitrio doctoris, auditores sibi deligere: nec minus facere Deo iniuriam, quàm iure suo fraudare homines, qui suam operam ad magnos restringunt, quos Deus paruis associat. Ad etates hoc restringere frigidum esset. Itaque non dubito exceptionem tolli inter claros & ignobiles, quia neque illorum præstantiam reuerius facit Paulus, neque horum paruaretem fastidierit, quomius promiscuè vtrique fidem doctorem præstaret.

NIHIL aliud dicens.) Primò notatu dignum est, quòd Paulus vt idoneos & classicos producat doctrinæ suæ testes, non eos ex hominibus assumit, sed Mosem citat & Prophetas, quibus indubia autoritas data erat à Domino. Et certè hoc vnum solidè docendi principium est, nihil proficere, nisi quod ex ore Dei prodire conuenit. Deinde notare operæ precium est, præcipua fuisse disputationis capita, quæ nunc attingit Lucas: Hoc fuisse proprium Christi munus, morte sua expiare peccata mundi, resurgendo iustitiam & vitam hominibus acquirere: factum autem resurrectionis & mortis tam Iudæis quàm Gentibus esse communem. Atqui quum nullum in Lege mortis vel resurrectionis clarum & literale, vt vocant, testimonium extet: dubium non est quum doctrinam habuerit per manus traditam Patribus, ex qua disceret referre ad Christum omnes figuras. Et Prophetæ qui de Christo aperti varicinati sunt, sicuti non nisi ex fonte illo hauriebant: ita fidem fecerunt suo seculo, nihil se nouum vel alienum à Mose tradere. Iam verò aut suam apologiam non absoluit Paulus, aut illustriora testimonia collegit eorum omnium, in quibus profectus fuerat: Mosem & Prophetas fuisse sibi auctores.

Matth. 27. PRIMVS EX RESURRECTIONE.) Tempore quidem præcessit quorundam aliorum resurrectio, nempe si
 f. 7.
 Gen. 5. c.
 24.
 2. Reg. 1.
 b. 11.
 1. Cor. 15.
 c. 13.
 Eia. 9. a. 2.
 Ibid. 60.
 a. 2.
 Ibid. 42. c.
 60. Item, Ecce iis qui in tenebris sunt exorietur lumen, Ies. 42. Item, Dedi te in lucem Gentium, eodem cap. &
 16. b. 6. &
 49. b. 6. Quòd autem lux vitæ à Iudæa latius diffundi, ad Gentes debuerit, ex compluribus oraculis patet.

24 *Hac autem quum pro se diceret, Festus magna voce ait, Insanis Paule, multi literæ te ad insaniam conuertunt.*

25 *Et Paulus, Non insanio, inquit, optime Feste, sed veritatis & sobrietatis verba eloquor.*

26 *Scit enim de his Rex, apud quem & liberè loquor, latere enim eum nihil horum a bitior: neque enim hoc in angulo gestum est.*

27 *Credis Rex Agrippa, Prophetis? Scio quòd credis:*

28 *Agrippa autem ad Paulum ait, Breui persuades mihi vt sciam Christianus.*

29 *Et Paulus ait, Optarim à Deo & modica in parte & magna, non te modo, sed omnes etiam qui me audiunt, hodie esse tales, qualis ego sum, exceptis vinculis his.*

30 *Et hæc eo locuto surrexit Rex ac Præses & Bernice, & qui astidebant ei.*

31 *Et quum secessissent, loquebantur inter se, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.*

32 *Agrippa autem Festo dixit, Dimitti poterat homo hic, si non appellasset Casarem.*

24 FESTVS MAGNA VOCE.) Ostendit hæc Festi acclamatio quantum apud reprobos proficiat Dei veritas: dum scilicet quantumvis probè testata & conspicua, eorum tamen fastu calcatur, nam quæ ex Lege & Prophetis Paulus disseruerat, licet nihil haberent delirio affine, imò in optima ratione fundata essent, ille nihilominus insanix tribuit: non quòd aliquid videat absurdum, sed quia repudiat quæcumque non capit. Nihil stultius erat vel magis insulsum Gentium superstitionibus, vt summos Antistes merito puderet sua mysteria proferre, quorum ineprix plusquam ridiculæ erant. Festus in Pauli sermonem reconditam eruditionem agnoscat, interim tamen quia Euangelium incredulis opertum est, quorum mentes exerceauit Satan, putat hominem esse fanaticum, qui perplexas ambages inuoluat. Ita quantum ridere & pallam contemnere nequeat, adèd tamen non mouetur, vt Paulum habeat pro homine arreptitio & insanæ curiositatis. Hinc etiam fit vt animum aduertere non sustineat, ne se eadem implicet insaniam. Sicuti multi hodie à verbo Dei refugiunt ne se demergant in labyrinthum: ac desipere nos putant, qui disputationes de rebus aicanis mouendo,

nobis & aliis in seſti ſumus. Quare hoc exemplo admoniti, peramus à Dōmīno vt patefacta nobis doctri-
næ ſuæ luce, ſicut eius gaſtu nos imbuat, ne ſua obſcuritate nobis reddatur inſpida, ac tandem ſuperbum taſti-
dium in blaſphemiam erumpat.

25 **NON INFANS.**) Non iuſſerit Paulus, nec feuerius blaſphemam Feſti vocem exagitat: imò honorificè eū
compellat, nam neque durior obiurgatio locum habebat, & venia danda erat hominis inſectiæ, quum minimè
ex profeſſo contra Deum inſurgere. Rationem etiã habebat perſonæ, quauis enim honore indignus eſſet,
præter tamen cum imperio, neque tamen propterea cedit blaſphemæ, quin verbo Dei ſuam gloriam aſſeret.
Vnde etiã perſpicimus, poſthabito ſui reſpectu, tantùm de doctrina fuiſſe ſolicitum, non enim taſtat ſuum a-
cumen, non contendit, nec laborat pro ſua prudentia: ſed hac vna deſenſione contentus eſt, quòd nihil doceat
niſi verum & ſobrium. Veritas porò impoſituris & fallaciis quibuſlibet opponitur: ſobrietates friuolis ſpecula-
tionibus, vel ſpinofis argutiis, que tantùm contentionum ſunt ſemina. Occurrit quidem Paulus Feſti erroris: ſed
hinc colligere licet quanam ſit proba docendi ratio, que ſcilicet non modò pura eſt ab omnibus fallaciis, ſed
neque inebriat hominum mentes vanis quaſtionibus, nec indulget ſtultæ curioſitati, nec intemperantem pluſ-
quam par eſt ſciendi pruritu fouet: quæ moderata eſt ad ſolidam ædificationem.

26 **S C I T** enim de his Rex.) Conuertit ſe ad Agrippam in quo plus erat ſpei. Ac primùm quidem dicit notam
illi eſſe rerum hitoriam: ſed itatim eum ad Legem & Prophetas reuocat. Neque enim multum proderat rem
geſtam tenere, niſi ſcirit que prædicta erant de Chriſto, in perſona Ieſu crucifixi impleta eſſe. Quòd verò de
fide Agrippæ non dubitat Paulus, non tam facit eius laudandi cauſa, quàm vt Scripturam eximat ab omni
controverſia, ne in ipſis principiis ſubſiſtere cogatur. Senſus eſt igitur, Scripturam eſſe *ἀποκριν*, vt ſas non ſit
homini Iudæo, eius authoritati, vel minimum detrudere. Neque tamen illi blanditur Paulus, quanquam enim
Scripturam non reuerebatur vt pio homine dignum erat: hoc tamen à pueritia rudimentum imberberat,
vt perſuaſus eſſet, nihil præter Dei oracula illic contineri. Quemadmodum vulgus hominum, etiã ſi magno
verè verbum Dei non curet: tamen & confuſè verbum Dei eſſe agnoſcit, vt ſaltem religio prohibeat
vel reiicere vel deſpicere.

28 **AGRIPPA** autem ad Paulum.) Hoc ſaltem profecit Apoſtolus, vt confeſſionem non voluntariam ex-
primeret regi Agrippæ: ſicuti annuere ſolent qui veritati Apoſtoli reſiſtente requeunt, vel ſaltem aliquod dare aſ-
ſenſus ſignum. Significat quidem Agrippa non libenter fore ſe Chriſtianum, imò fieri nolle: ſe tamen reſragando
eſſe imparem, ſed quodammodo inuicem trahi. Vnde apparet quanta ſit humani ingenij peruicacia, donec
Spirita Dei ad obſequium ſubigatur. Particulam *ἐν ἀλλοφ* variè exponunt Interpretes. Valli putauit ſic venien-
dum, Peram ab eſt quin me Chriſtianum facias. Eraſmus reddidit, Modica ex parte. Simplicius verus Interpres,
In moſico, quia tamen verbum verbo reddens, liberum Lectoris iudicium permittit. Et certè ad tempus
commodè poteſt referri, ac ſi dixiſſet Agrippa, Sciam, vel vno momento facies me Chriſtianum. Si quis exci-
piat non quadrare Pauli reſponſum, facilis eſt ſolutio, nam quum ambigua eſſet locutio: quòd de tempore di-
ctum erat, ſcirit Paulus ad rem traxit. Quum ergo intelligeret Agrippa ſe ferè Chriſtianum eſſe factum exigio
tempore: ſubiicit Paulus ſe cupere vt tam ipſe quàm comites, à paruis incitis ad maiores progreſſus con-
ſcenderent, neque tamen diſplicit *ἐν ἀλλοφ* tantumde iualere ac propemodum. Hæc autem reſponſo teſtis
eſt, quanto propagandæ Chriſti gloriæ zelo ſagauerit ſanctum viri pectus, dum vincula ſibi à Præſide iniecta
patienter ſuſtinens, eum cupit extialibus diaboli laqueis exceptum, & tam ipſum quàm alios eiusdem gra-
tiæ confortes ac ſocios ſibi adiungere, moleſta interim & probroſa ſorte contentus. Norandum quòd non ſim-
pliciter optat: ſed à Deo, ſicuti eius eſt nos ad Filium trahere: quia niſi intus docente eius Spiritu, ſemper frige-
bit exterior doctrina.

EXCEPTIS vinculis.) Certum eſt non tam dura vel triſtia fuiſſe Paulo ſua vincula in quibus ſæpe gloriatur,
& que honoris cauſa in medium proſert, tanquam legationis ſuæ inſigne: ſed rationem eorum habet, quibus
fidem precatur ſine moleſta & ciuce. Nam qui nondum in Chriſtum credebant, longè aberant ab eo affectu,
vt pro Euangelio certare parati forent. Et certè pios omnes hac manſuetudine præditos eſſe conuenit, vt cruce-
m ſuam placidè ſerualios autem cupiant commodè agere, & quantum in ſe eſt, leuare ſtudeant omni moleſ-
tia, quieti autem vel lætitiæ minimè inuideant. Hæc humanitas & moderatio ab eorum acerbitate longè re-
mota eſt, qui mala ſua alius unprecando, ſolatium inde petunt.

31 **LOQUEBANTUR** inter ſe.) Quòd abſoluitur Paulus omnium ſententia, in Euangelij non vulgare decus
ceſſit. Et Feſtus reliquis aſſentienſe, ſe ipſum damnat: vt qui ſua iniquitate in eas anguſtias Paulum coniecerat,
ſub ſpecie mutandi loci eius vitam hoſtium inſidiis prodendo. Tameſi autem videtur prouocatio ſancto
viro damnosa eſſe: quia tamen hoc vnicum illi à morte effugium fuerat, quietus manet, nec ſtatigit vt ſe ab il-
lo laqueo expliceret: non modò quia res iam non erat integra, ſed quia in viſione admonitus fuerat ſe Romam
quoque diuinitus vocari.

CAPVT XXVII.

- 1 **POST** QUAM autem decretum eſt vt nos nauigaremus in Italiam, tradiderunt &
Paulum & quosdam alios vincſos Centurioni nomine Iulio, cohortis Auguſtæ.
- 2 Conſenſu autem naſe Adramyttina nauigaturi iuxta loca Aſiæ ſoluiumus, perſeue-
rante nobiſcum Ariſtarcho Macedone Theſſaloniceſi.
- 3 Sequenti autem die appulimus Sidonem, & Iulius humaniter tractato Paulo, permittit vt
ad amicos profectus, ab illis curaretur.
- 4 Et inde cum ſoluuiſſemus, ſubnauiganimus iuxta Cypriū, propterea quòd eſſent vēti cōtrarij.
- 5 Et pelagus quòd eſt contra Ciliciam & Pamphiliã emenſi, peruenimus Myrã, quæ eſt Lyciæ.
- 6 Et ibi nactus Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, impoſuit nos in
eam.
- 7 Et quum multis diebus tarde nauigaremus, vique deueniſſemus contra Cnidum, probi-
bent nos vento, ad nauiganimus Crete iuxta Salmonem.
- 8 Et vique præterlegentes eam, peruenimus in locum quendam, qui vocatur Pulchri portus,
cui vicina ciuitas Laſæa.

1 Navigatio Pauli à Luca nobis narratur hoc maximè consilio, vt sciamus Romam fuisse mirabiliter perductum Dei manu: & in ipso itinere multis modis illustrem apparuisse in eius dictis & factis Dei gloriam: quæ magis ac magis eius Apostolatam sanciret. Traditur quidem ducendus cum aliis vincētis: sed Dominus postea longè ipsum à sceleratis & maleficis discernit, quibus cum illi cōmunis erat vinculorum conditio. Quin etiam paulò post videbimus vt eum Tribunus laxet, & quasi liberum habeat inter vincētos. Cohortem quam vocet Augustam Lucas, nescio, nisi forte è quæ ante Cæsarem monarchiam, Prætoria solebat vocari. Nominati verò dicit Lucas in nauem Adramyttinam fuisse impositos: quia nauigaturi erant prope litus Asiaticum. est enim Adramyttium vrbs Æoliæ. Ex quo autem portu soluerint mihi incertum est: quia recta nauigatio non fuisset versus Sidonem, nisi multum fallant topographica tabulæ, probabilis est coniectura illuc fuisse delatos, vel quia nauis alibi non reperiebatur, vel quia ex illa regione lumendi erant vincētilli quorum facta est mentio.

PERSEVERANTE nobiscum.) Sic videtur Lucas vnus hominis laudare constantiam, vt alios perstringat. nā plures comites eum Ierosolymam secuti erant: ex quibus nunc duos tantum Lucas residuos videmus. Sed quia fieri potest vt alios impediēnt iustæ causæ, vel etiam eorum officium recusauerit Paulus, nihil in vranuis partem affirmo. nec verò absurdum est, vt peculiaris fuerit ratio cur hunc præ aliis laudaret Lucas, quum ramen vnus esset ex pluribus. Certè hominem fuisse diuitem probabile est, qui triennij sumptus ferre poterit, relicta domo sua. Prius enim habuimus multos ex primariis familiis Theſſ. Ionienses Christum amplexos esse. Aristarchum verò & Secundum, honoris causa Lucas recensuit venisse cum Paulo in Asiam, cap. XX. Hoc ergo ducendum est ac vrile cogniti tenere sufficiat, exemplum sanctæ patientiæ nobis proponi, quòd Aristarchus nullo rædio vel molestia fatigatur, quin sponte eandem cum Paulo fortunam subeat: & postquam affixus fuerat eius carceri per biennium, nunc mare traiciat, vt ei quoque Romæ ministret, non absque sinistra multorum expiatione, præter rei domesticæ iacturam, tot sumptus incommoda.

3 PÆRMISIT vt ad amicos.) In vrbe ampla & maritima, latebras Paulus nancisci poterat. sed vincētus oraculo tenebatur, ne se Dei vocationi subtraheret deinde quia tam humaniter cum eo egerat Centurio, vt amicis curandum permitteret, quem in nauis pædore relinquere poterat, non debuit sine turpi perfidia illius periculo vitæ suæ consulere. nec verò committendum, vt cuiquam à quo benignè habiti simus, nostra culpa humanitas sua sit fraudi. Tractum nauigationis quam refert Lucas, ex Geographis petant Lectores. hoc quollūm ad moneo, huc spectare quicquid dicitur, vt sciamus difficilem & tempestuosam fuisse nauigationē ex quo soluerunt ex portu Sidonio, donec prope Melitam ventum est. Deinde longo tempore luctatos fuisse nauas cum aduersis ventis, donec fœuor procella inualuit, cuius exitus tandem fuit naufragium quod videbimus.

9 Multo autem tempore peracto, & quum iam esset periculosa nauigatio, quòd iam ieiunij quoque tempus præterisset: admonēbat eos Paulus,

10 Dicens eis, Viri, video quòd cum iniuria multo que damno non solum oneris & nauis, sed etiam animarum nostrarum futura sit nauigatio.

11 Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebatur, quàm ijs quæ à Paulo dicebantur.

12 Et quum portus ineptus esset ad hybernandum, complures cepērunt consilium illinc soluendi, si quomodo possent peruenire Phœnicem, & illic hybernare. Is est portus Creta spectans ad Africum & ad Chorum.

13 Aspirante autem Austro, rati se propositi compotes, quum transgressi essent propius, præterlegēbant Cretam.

14 Sed non multo post coortus est contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroclydon.

15 Quumque correat esset nauis, nec posset obniti vento, data flatibus naue ferebantur.

16 In insulam autem quandam deuecti, quæ vocatur Claudia, vix potuimus obtinere scapham:

17 Qua sublata, adiutorijs vtebantur subcingentes nauem, timeētisque ne in Syrtim incidērent, demisso vase sic ferebantur.

18 Quum autem vehementi tempestate iactaremur, sequenti die iactam fecerunt:

19 Ac tertio die nostris armamentis nauis protecimus.

20 Porro neque sole neque sideribus apparentibus ad complures dies, & tempestate non exigua imminente, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

9 QVVM IAM esset periculosa nauigatio.) Non modò intelligit ventos fuisse tunc contrarios, sed incommodum etiam anni tempus, quod clarius deinde exprimit, dicens Ieiunium præterisse. hanc enim particulam exegeticè additam esse puto, ad notandum finem autumnij. Nec refert quòd Centurioni & reliquis vectoribus ac nauitis ignotum erat solenne illud ieiunij tempus, quod notatur à Luca. nam ex more populi Iudæici partes anni designat. Porro dubium non est quia autumnale esset ieiunium. Quamquam eorum opinioni non assentior, qui vnum ex quatuor ieiunijs fuisse putant, quæ sibi instituerant Indæ post Babylonium exilium. Tertium enim quod erat septimi mensis, quum præ alijs celebre non foret, vt-pote ob mortem Godoliæ & cladem reliqui populi indictum: non simpliciter posuisset Lucas, sed adiecta distinctionis nota. deinde nescio an post reditum mos ille retentus à populo fuerit. Magis probabile est festum expiationis intelligi, quò iubebar Dominus animas affligi per septem dies. Iniiunij verò fiebat à decimo die mensis septimi: cui nunc partim September, partim Octobris respondet. Quum ergo iam Octobrem ingressi essent, non abs re dicitur periculosa tunc fuisse nauigatio. Quòd si ad inediam referas (vt faciunt quidam) non video quis sensus possit elici. erat enim adhuc in nauitrici copia, vt necessitate elurire non deberent. Cur autem voluntarij ieiunij tempus diceret esse impletum? Ad hæc ex contextu postea patet, ideo monitis fuisse à Paulo vt interquiescerent, quia hyems instabat, cuius asperitas mare claudere solet. Quanus enim consideret Deum fore nauis rectorem, notebat tamen temerè festinando eum tentari.

Sup. 17. e. 11.
Sup. 20. a. 4.

I eu. 16. f.
20.

II CENTURIO autem.) Non reprehenditur Centurio quòd gubernatorem & nauclerum potius audierit quàm Paulum, quid enim egisset? Nam vt Pauli consilio alijs in rebus plurimum deferret, sciebat tamen nauigandi artem non tenere, ergo quod prudens & modesti est hominis, à peritis & exercitatis regi se paritur. Et ipsa necessitas huc eum propè cogebat: portus enim ad hybernandum erat incommodus. Nec verò suadebat gubernator, nauem in altum proiciit: sed vt in vicinum portum se contenter, qui propè in occlus erat. Ita breui molestia redimebatur hyemis transigendæ commoditas. Neque tamen hoc frustra refert Lucas: sed vt sciamus Paulum iam ab initio instructum fuisse præsentia Spiritus, vt melius videret quæ vitia erant quàm magistri ipsi. O: aculone edoctus, an occulta inspiratione consilium hoc dederit, nescitur. Hoc quidem certum est, ad eius commendationem postea valuisse. Porò quum dicat legisse Cretecum lius, donec in diuersam partem rapti sunt, iure Beza nosster Interpretum hallucinationem reprehendit in voce *Cretecum*, dum ex aduerbio fecerunt vrbis nomen.

15 QVVM CORREPTA esset nauis.) Hic Lucas accidisse narrat, quod solet in extremo discrimine, vt se ventis ferendis permitterent. Quum prius aliquatenus progressi sibi ex animi voto succedere putaret nauæ, non dubium est quin Pauli monitionem dereliquerint: vt mos est temerarijs hominibus, quoties aridet fortuna, insolentescit. Nunc deprehensi, nimis seram audaciæ suæ poenam luunt: imò prope insulam appulsi, non minus sibi metuunt ab impactione, quàm prius à luberfione nauis. Et diligenter ea omnia persequitur Lucas, ex quib. colligere liceat, adèd atrocem & fixam fuisse procellam, ac pertinaciter durasse, vt subinde nouæ mortes instarent. Simul etiam declarat strenuè fuisse omnibus remedijs quæ naufragio mederi possent, nec mercibus vel armamentis pepercisse: vt de cognoscimus viuo periculi sensum coactos fuisse ad extremam. Et Lucas subiicit, tandem omnibus tentatis, ipsos de sua salute desperasse. Et certè caligo cæli, cuiusdam se pulchri initar erat. nec dubium est quin Dominus hoc modo liberationis gratiam, quæ paulò post sequuta est, magis commendare ac notabilem reddere voluerit. Interea seruum suum cum alijs laborare passus est, donec se putaret morti addictum. Non enim antè illi per Angelum apparuit, quàm videri posset de eius vita actum esse. quare non modò iactatum inter procellas fuit eius corpus: sed anima quoque duris & violentis tentationibus fuit concussa. Euentus tamen ipse ostendit, fide subsistisse ne labasceret. Lucas quidem non refert eius preces: sed quia postea ipse recitat Angelum Dei cui seruiebat, sibi fuisse visum, probabile est dum alij cælo & terræ maledicebant, suus pæces suum dixisse: Et ita quietum fuisse, & composito animo expectasse quid Deo placeret. Quòd autem dicit ablatam fuisse spem salutis, non debet referri ad eius sensum, sed tantum ad humana media: ac si dixerit, ita res fuisse confusas, vt humanitus nulla salus restaret.

21 *Quum autem multa fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum dixit, Oportebat quicumque, o vni, mihi obtemperando non soluere à Creta, nec accerere nobis iniuriam hanc & iacturam.*

22 *Et nunc hortor vt bono animo sitis. Iactura enim anima nulla erit ex vobis: sed tantum nauis.*

23 *Assitit enim mihi hac nocte Angelus Dei cuius sum ego, quem & colo,*

24 *Dicens, Ne timeas Paule, Casari te oportet sisci. Et ecce donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecum.*

25 *Propter quod bono animo estote viri. Credo enim Deo, quòd sic erit quemadmodum dictum est mihi.*

26 *In insulam autem quandam oportet nos incidere.*

27 *Sed postquam quartadecima nos superuenit, nauigantibus nobis in Adria, circa medium noctis suspicabantur nauæ apparere sibi aliquam regionem.*

28 *Qui & demissa bohide repererunt passus viginti. ac passillum inde digressi, rursus demissa bohide repererunt passus quindecim.*

29 *Timentesque ne in aspera loca inciderent, de puppi iactis anchoris quatuor, optabant diem oriri.*

30 *Nautis verò quærentibus fugere è nauì, quum demisissent scapham in mare, sub prætextu velat e proxa anchoras extensuri,*

31 *Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi hi in nauì manserint, vos saluis fieri non poteritis.*

32 *Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere.*

21 QVVM MVLTÀ fuisset inedia.) Quamquam diserè non exprimit Lucas quomodo se nauæ & milites gesserint, Paulum tamen satis clarè ab illis discernit, narrans in medio eorum iteisse, vt collapsos eorum animos erigeret. neque enim ad hortandum idoneus est, nisi qui ipse est constans & fortitudinis exemplum. Porò hanc exhortationem distulit Paulus, donec omnes ferè exanimis iacerent. Ex vulgari infidelium more conuicere promptum est, inter principia sine modo & temperamento fuisse tumultuatos. Inter clamores illos & strepitus, nunquam moderata vox audita fuisset. nunc postquam fatigando & eiulando fessi, attonitis similes resident, eos alloquitur Paulus. Ergo velut semimortuos langere oportuit, donec paulisper sedati essent placide, & cum silentio audirent probè monentem. Viderur tamen intempestiuè facere Paulus, dum eis licentiam exprobrat, quia salus rebus obtemperare suo consilio noluerint, quem sciebant rei nauicæ imperitum, vt ipse quoque sibi conscius erat propriæ inficitæ. Atqui si reputamus quàm ægrè flectantur homines & formentur ad sanam mentem, apprimè vitilis fuit hæc castigatio. Nulla erat Pauli auctoritas quæ illos moueret, nisi hoc testatur illis foret, infeliciter illis cessisse, quòd eum prius neglexerant. Crudelis quidem est oburgatio, quæ nihil afferit solatiij verum si addito remedio condatur, iam ipsa est pars medicinæ. Sic Paulus postquam attentos reddidit vectores & ab ipso euentu docuit habendam sibi esse fidem, ad bonum animum hortatur, & salutem promittit. Hoc verò fiducia non vulgaris signum est, quum dicit oportuisse sibi obtemperari. Itaque his verbis testatur nihil se temerè attulisse in medium: sed quod diuinitus præscriptum erat, illis mandasse. Nam etsi nulla tunc specialis reuelatio ei data legitur: sibi tamen arcanæ Spiritus

214

gubernationis conscius erat: vt intrepidè monitoris partes suscipere posset, qui p̄uentem habebat Dei Spiritum. Vnde melius patet quod nuper attingi, Paulum ita p̄xando expergefucere vectores, vt attentius audiant quod dicitur est. Alioqui ridiculum fuisset, hominem naufragum euudem calamitatis sociis salutem promittere.

23 ADSTITIT enim mihi.) Ne temeritatis argui possit, quòd tam securè omnib. salutem promittat, Deum testem ac autorem adducit. Nec verò dubium est, quin certa illi constiterit visionis fides, vt à Satanæ prastigijs nihil meueret. Quia enim sub reuelationum specie, sepe hominibus illud ille mendacij pater, nunquam seruis suis apparuit Deus vel per se vel per Angelos, quin illustrib. notis omne dubitationis serupulum eximeret: deinde Spiritu discretionis eos instrueret, ne quis fallacis esset locus. Ceterùm, disertè Paulus nouem Dei sui celebrat apud homines profanos: non modò vt discant in Iudæa coli verum Deum, sed etiam agnoscant eius cultorem Paulum ipsum esse. Sciebant omnes cur coniectus esset in vincula. nunc quum è celo ad eum Angeli descendant, colligere promptum est, diuinius probati ipsius causam. Subest igitur in his verbis Euangelij cõmendatio. Interea videmus vt Paulus vinculis triùphet, dum tot hominib. minister est salutis, & Dei interpret.

24 NE TIMEAS Paule.) Sedulo huc incumbit, vt vnò Deo gloriam liberationis asserat: ne laudè eam superstitiosi, ad sua idola transferant. & hoc modo ad rectam fidem eos inuitat. Verùm hinc patet quanta sit hominum prauitas, quòd aures claudunt sanis & salubribus cõsilijs, & statim Dei gratiam, quanuis familiariter illis innouerit, obliuiscuntur. Imò, quod deterius est, p̄sentem & sibi ante oculos positam non vident nec sentiunt. Vt cunq̄ue autem maior pars ingrata fuerit: non tamen sine fructu patfactum fuit hoc oraculum. Imò hoc ipsum profusè reddi inexcusabiles quo sibi in fallacis nimis indulgentur. Quod autem d'ctum fuit oportere sisti Cæsari, huc spectabat, vt pios magis confirmaret eius confessio, vt admoniti essent prodire à Deo testè asserendæ Euangelij doctrinæ, certò destinatum, & in hunc vsum seruari.

25 DONAUIT tibi omnes animas.) Videtur innuere Lucas, Paulum non modò pro se, sed pro alijs quoque orasse, vt omnes Deus è naufragio eriperet. Et certè probabile est, quum discrimen commune cernebat, non ita fuisse distantum vitæ suæ cura, vt alios negligeret, vt pote quos cernebat eodem discrimine implicitos. Potest tamen fieri vt Dominus sponte eius preces anteuertit. Nec verò nouum est, eius benedictionem ad indignos extendi, qui aliquo societatis nexu fidelibus coniuncti sunt. Ita Sodomæ pepercisset, si reperti illic fuissent decem probi homines. Hic quaeritur quatenus impijs proficit Sanctorum integritas. Primùm tollenda est P. pistarum supersticio, qui dum audiunt in gratiam piorum malis beneficii, illos somniant mediatores, qui meritis suis mundo salutem impetrent. In eo autem bis stulti sunt & p̄posterit, quòd hæc viuorum elogja trahunt ad mortuos: nec aliter quàm eorum intuitu Deum sibi fore sperant propitium. idè que patronos sibi asciscunt. Omitto quòd Sanctorum merita extollendo, gratuitam Dei bonitatem obscurant. Iam vt propostam quaeritionem soluamus, sic breuiter habendum est: Quum malis permixti sunt boni, vt isque p̄mouit ad accedere res aduersas & prosperas: fieri tamen interdum, vt Dominus suis parcendo, impijs ad tempus cum ipsis sustineat. deinde plures esse causas, cur in gratiam fidelium malis & reprobis beneficiat. Do. num Poifarum erga Paulum fauorem, multos homines seruando incolumes, testatus est, vt eius pietati testimonium redderet, vt inde elucesceret Euangelij maiestas. Ceterùm tenere conuenit, quacunq̄ue Deus impijs beneficia largitur, tandem illis cedere in exitium: sicuti rursum fidelibus vitales sunt pœnæ quas communiter cum reprobis sustinent. Interea singulare hoc diuini erga nos amoris pignus est, quòd à nobis quaedam beneficentiæ suæ guttas defluere ad alios facit.

25 CREDO ENIM DEO.) Iterum inculcat Paulus vnde sibi tanta confidentia, vt intrepidè inter innumeros maris gurgites ad portum affimet omnes venturos: quia scilicet ita promissit Deus. quibus verbis exprimitur fidei natura, dum statuitur mutua inter ipsam & Dei verbum ratio, vt contra tentationum insultus animos sustineret. Ceterùm non solum vectores suo exemplo ad credendum hortatur: sed quasi sponsoris partes suscipit vt fidem oraculo conciliet. Quod mox subiicitur de insula, posterius signum est: vnde post rei exitum clarus pateat, non fuisse hanc incertam nauigationem. alijs vectorum nihil lintererat enatandi modum scire. Videmus ergo vt Deus quam pollicitus est salutem insignia, ne fortuita videri possit. Simul tamen notandum est. Deum illos tenere suspensos. partim vt fidem serui sui exerceat, partim vt omnes agnoscant Paulum à Spiritu sancto didicisse quod humano sponte non dum comprehendere poterat. In ipso tamen contextu docet Lucas, ne sic quidem fuisse credendum eius verbis. Quod enim putabant nauæ sibi apparere aliquam regionem mediterraneâ, minimè consentaneum erat cum promissione de appulsu in insulam. Videmus ergo vt vix tandem experientia coacti, senserint verum dixisse.

30 NAUTIS verò quaerentibus.) Iam hac quoque in parte enituit in Paulo Spiritus sancti gratia, quòd prudenter admonuit renahendos esse à fuga nautas. Cur non enim Centurio portus, vel alius quispiam è turba fraudem olfacit, nisi vt Paulus ad extremum vsque liberationis sit minister? Sed mirum est quòd reliquos vectores saluos posse fieri negat, nisi retentis nautis. quasi verò Dei promissionem exinanite penes ipsos fuerit. Respondeo, Paulum hic de potentia Dei præcisè non disputare, vt eam à voluntate & medijs seungat, & certè non id. o fidelibus virtutem suam Deus commendat, vt contemptis medijs corpori & socordia indulgeant, vel temerè se praecipiant vbi certa est cauendi ratio. Deus Ezechij pollicitus erat obsecra. vt bis liberationem, si portas aperuisset hostibus: non Inaias statim clamasset, Tu & te & vrbem perdis? Neque tamen propterea sequitur, medijs vel adminiculis alligatam esse Dei manum. sed quum Deus hunc vel illum agendi modum ordinat, hominum sensus continet, ne præscriptas sibi metas transiliant.

33 Et quum dies inciperet apparere, hortabatur Paulus omnes sumere cibum, dicens, dies hic decimus quartus est, quod expectantes ieiunij permanetis nihil accipientes.

34 Propter quod horro. vos vt sumatis cibum: hoc enim ad salutem vestram pertinet: quia nullius vestrum capillus de capite cadet.

35 Et quum hæc dixisset, sumpto pane gratias egit Deo in conspectu omnium, & quum siegisset, cepit edere.

36 Porro animis iam recreati omnes sumpserunt & ipsi cibum.

37 Erantus verò uniuersæ animæ in nau. ducent. & septuaginta sex.

38 Et satiati cibo, allenabant nauem, eijcientes criticum in mare.

Gen. 12. d.
32.

Gen. 19. b. 4.

Est. 17. b. 6.
E. 33.

33 *Quum autem dies esset, terram non agnoscebant: sinuum vero quendam animaduertunt habentem litus, in quod cogitabant eicere nauem.*

40 *Et quum anchoras sustulissent, committebant se mari: simul laxatis iuncturis gubernaculorum, & sublato artemone ad aures flatum, reuebant ad litus.*

41 *Quum vero incidissent in locum bimarem, impegerunt nauem, ac proca quidem infixamanebat immobilis: puppis vero soluebatur à vi undarum.*

42 *Porro militum consilium erat, ut vincetos occiderent, ne quis postquam enataisset, aufereret.*

43 *At Centurio volens seruare Paulum, prohibuit eos à consilio, iussitque ut qui possent natate abijcerent se in terram euaderent,*

44 *Ceterique partim in tabulis, partim in reliquiis nauis: & sic factum est ut omnes incolumes euaderent in terram.*

33 *ET QUUM* dies inciperet.) Quicquid coniciant nauæ, non vacillar Pauli fides: sed constanter in promissione sibi datam recumbit. neque enim tantum hortatur ad lumendum cibum, ut ille in vltima desperatione sic locutus fesset, Prandere milites, nam apud inferos cœnabimus: sed in vaticinio suo persistens, bono esse animo iobit. In eo se prodit vis fidei, dum ad patientiam nos armat, & contrarios insultus, quibus eam quætescitur. e molitur Satan, intrepidè excipit ac propulsat. Sed quod dicit, per dies quatuordecim ieiunos mansisse, absit dum videri possit. Rperietur vniuersi quipiam, qui in diem diutius ferat: sed de tanta multitudine vix credibile est. Responso ficius est, Ieiunium impropiè vocari insolitam cibi abstinentiam: quia iusto conuiuio nauquam refecti fuerant per totum illud tempus: ut qui mœrore anguntur, ferè ad cibum nausent. Quia autem fastidij causa erat desperatio, iterum affirmat victuros, modò animos colligant. Fidum enim Verbi ministrum oportet non promissiones modò in medium afferre: sed consilium simul addere, ut homines Deum vocantem sequantur. non autem ignaui & hebetes sedent. Porro sensus verborum est, De vos seruo de creuit: hæc fiducia vos animare debet, ac reddere alacres, ne ipsi vobis desitis.

35 *SUMPTO* pane.) Quid melius eos suo exemplo erigat, panem sumit, ac vescitur. Gratas egisse Lucas refert, non tantum ex quotidiano more, sed quia ad fiduciam testimonium non parum id valebat. Dubium quidè non est quin Paulus diligenter præstitit in sumendo cibo quod aliis præcipit: sed nunc non tantum gratitudinè nam reitatur, nec tantum perit ut cibum quem sumpturus est, Deus sanctificet: verum intrepidus Deum vitæ auctorem inuocat, ut miser illi quos mœrore constrictos tenebat, aliquid bonæ spei conciperet. Et hoc saltem profecit, ut receptis animis cibum sumferint, quibus curandæ vitæ obliuionem induxerat metus.

37 *VNIERSÆ* animæ.) Primum ideo refertur hominum numerus, quod certius constat neminem in turba perisse. non enim recenset Lucas quot homines ad litus enararint, sed quot tunc fuerint in naui. Deinde ut illustris reddatur miraculum. humanitus enim accidere vix potuit, ut ducenti septuaginta sex ex naufragis in terram euaderent ad vnum omnes. nam præter nauas, paucos nandi peritos fuisse probabile est. Tacti autem sumpto cibo paululum refectæ erant vires: diuturno tamen tædio & mœrore sic consecuti erant, ut nitum fuerit mouendis brachiis agiles fuisse. Tam verò reputandum est quanto perè sint tumultuati: quum vix contingat viginti aut triginta homines sic natate in periculo, quin alij alios collidant vel obruant. Manu ergo suam palam exeruit Deus, quum sine exceptione numerati sunt omnes in litore, qui se in mare proiecerant.

38 *SATIATI* cibo.) Hæc circumstantia ostendit commotos demum fuisse Pauli sermone. Nondum illuxerat, ut scire possent esse tunc vicinus aliquis portus. Quod tamen reliquum est tritici proiciunt in mare, alleuandæ nauis causa. Hoc non erant facturi, nisi plus apud eos quàm antea valuisset Pauli auctoritas. Verum ut instabiles sunt increduli omnes, faciliè mox euauit ex eorum animis illa persuasio.

41 *IMPEGERUNT* nauem.) Tunc verò & Paulum iussisse Deus videri potuit, & ipse nugando socios naufragij vana se lassasse. sed Deus prosperiore successu errore mox discussit. Ita scilicet ubi fracta & soluta est nauis, frangi & liquecere oportuit omnium animos, ut desperatio miraculo gloriam augeter. Sic enim opera sua moderari solet Deus, ut multis se obstaculis ingerentibus, speciem difficultatis nobis præbeat. Hoc modo sensus nostris ad maiorem intentionem acuit, ut randem discamus, quanuis roto mundo luctante, minimè impediri quo minus victor emergat. Hæc ratio est cur maluerit Paulum & alios fracta naui naufragos trahere, quàm nauem integram perducere ad litus.

42 *PORRO* militum.) Nimis seua ingratitude fuit, quum vitam bis aut ter Paulo deberent milites, eum occidere cogitant, in cuius gratiam æquum fuisset aliis parcere. Allata illis per ipsum fuerat salus, non secus ac per Angelum Dei: salutare ex ore eius consilium audierant: exanimis eodem die recreauerat. nunc crudeliter perdere non dubitant, à quo toties & tot modis fuerant liberati. Quare si contingat iniquam nobis mercedem referri pro beneficiis, non est cur nos turbare debeat hominum ingratitude, quæ pluriquam vulgaris est morbus. Ceterum, non modò in Paulum vitæ suæ ministrum ingrati sunt, sed foeda simul incredulitas & diuinæ gratiæ donatio se perdit. Nuper amplexi erant oraculum illud, donatas esse Paulo animas. nunc ubi illo extincto salui esse volunt, quid aliud quàm Deo resistere conantur, ut præter eius voluntatem à morte ipsi se eripiant? Ergo gratia quam coacti gustauerant in summa desperatione, iam illis effluxit: nec amplius quicquam sapit, ex quo vicinus portus appareat. Nos verò admirabile Dei consilium tam in seruando Paulo, quàm in promissione sua implenda expendere conuenit: dum eos ipsos adducit in terram, per quos non stetit quo minus irrita esset eius promissio. Ita plerunque cerrare solet eius bonitas cum hominem malitia. Sic tamen impiis est misericors, ut eorum poenam in idoneum tempus differens, à reatu minimè eos eximat: imò poenæ grauitate tantam compenlat toletantiz suæ moram.

1 *T* cum euassissent, tunc cognouerunt quòd Melite Insula vocaretur.

2 *Barbari verò præstabant non vulgarem humanitatem nobis. accensa enim pyra recipiebant nos omnes propter imbrem qui imminebat, & propter frigus.*

3 *Cum verò congregasset Paulus sarmentorum multitudinem, & imposuisset in ignem, viperæ calore prorepens inuasit manum eius.*

4 *Vt vero viderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, inter sese dicebant, Omni no homicida est homo hic, quem seruatum è mari, vltio non sinit viuere.*

5 *Et ille quidem excussa viperæ in ignem, mali nihil passus est.*

6 *At illi existimabant futurum ut incendetur ac concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus, & intuentibus, nihil mali illi accidere, mutata mente dicebant illum esse deum.*

1 Initio capitis triste illud spectaculum describitur, quum tot homines madidi, spumis etiam marinis lutóque foedati, frigore etiam rigide, agrè ad litus reptarunt. perinde enim id erat, ac si è mari eiecti forent ad diuersum mortis genus. Narrat deinde Lucas humaniter à Barbaris fuisse exceptos, accensam fuisse pyram vt vestes sicarent, ac membra frigore languida fouerent, tandem ab imbre fuisse protectos. Itaque hæc officia audando, suam gratitudinem ostendit Paulus: & meritò celebratur tanta erga ignotos liberalitas, cuius rara extat in mundo exempla. Quamquam autem barbaris etiam gentibus in tali necessitate aliquem misericordie affectum extorquer communis natura: dubium tamen non est quin Melitenfium animos ad clementiam Deus flecterit, vt fuma ratæque foret lux promissio, quæ mutila videri poterat, si cui exitale fuisset naufragium.

VIPERA è calore.) Iam euentus probauerat verum & indubium Dei Prophetam esse Paulum, nunc Deus vt eum in terra sicut nuper in mari nobilitet, superiora oracula nouo miraculo obfigurat. atque ita eius Apollitarum apud Melitenfes sancit. Quanus autem non multi inde profecerint: replendunt tamen etiam apud incredulos Euangelij nascitas, apud vectores etiam, oraculorum quæ non satis reueriti fuerant, hæc magna fuit confirmatio. Nec verò casu erupit ex sarmentis viperæ: sed Dominus, quòd in Euangelij sui gloriam fore videbat, eam ad mordendum Paulum arcano suo consilio direxit.

4 VT VIDERENT barbari.) Passim receptum omnibus seculis iudicium istud fuit, Qui grauius aliquid paterentur, atroci aliquo crimine esse implicitos. Nec vero de nihilo concepta fuit hæc perlusio: quin potius à recto pietatis sensu fluxit. Deus enim vt mundum inexcusabilem redderet, hoc omnium animis voluit esse infixum, ærumnas & res aduersas, præcipuè verò insignes clades, iræ fluxus, & iusta in peccata vltionis esse documenta. Itaque quoties occurrit memorabilis aliqua calamitas, simul in mentem venit, grauior offensum esse Deum, qui tam seuerè & duriter iudicium exercent. Nec verò vniquam impietas eouique inualuit, quin hoc principium omnes retinerent: Deum, vt se mundi Iudicem ostenderet; notabiles pœnas sceleratis infligere. Sed hic quoque error sepe semper grassatus est, quòd sine exceptione, sceleris damnaturus omnes quos durius videbant tractari. Deus verò: etsi hominum peccata rebus aduersis semper castigat, non tamen æqualiter quas quisque meritis est pœnas, in præsentis vita exigit, & interdum piorum afflictiones non tam pœnæ sunt quàm probationes fidei, & patientiæ exercitia. ideo falluntur qui sibi vniuersalem regulam constitunt, vt ex rebus prosperis vel aduersis vnumquæque æstimet. Hic status fuit disceptationis inter

106.4 b.7. Iob & eius amicos: quum illi reprobum & Deo exolum hominem esse contenderent, quem Deus affligeret: ille verò contra exciperet, Pios interdum cruce humiliari. Quare ne in hac parte hallucinemur, duo nobis sunt cauenda. Prius est ne ex solo euentu, de hominibus ignotis cæcum & præceptis seiamus iudicium, nam quia promiscuè bonos & malos affligit Deus, imò sæpe reprobis parcens grauius suos flagellat: vt ridè iudicemus, aliudne quàm à pœnis incipere conuenit: nempe vt de vita & factis quæramus. Si quis adulter, vel blasphemus, vel periuus, vel lator, si quis in libidines proiectus, si quis fraudator, si sanguinarius plectitur, Deus quasi d giro suum iudicium nobis demonstrat. Si nullum nobis scelus apparet, nihil melius est quàm iudicium de pœna suspendere. Altera cautio est, vt finem expectemus, neque enim simul atque percutere cœperit Deus, manifestum nobis est eius consilium: quin potius dissimilis exitus tandem declarat, longè distare coram Deo qui pœnarum similitudine videntur in hominum oculis coniuncti. Si quis obicit, non frustra in Lege toties repeti, miseriam omnes priuatas & publicas Dei esse flagella: fateor quidem id esse verum: sed tamen obitare nego, quin parcat Deus ad tempus quibus velit, quauis omnium finit deterrioribus: autem quorum mediocri est culpa grauius puniat. Nostrium interea est, quòd *ὁ δὲ τὸ πάλαι* contingit, non facere perpetuum. Videmus nunc in quo decepti fuerint Melitenfes: nempe quòd nulla vitæ habita expectatione, Paulum iudicant esse nefarium hominem, tantùm propter viperæ morsum, deinde quòd sine non expectione, sententiam præcipiant. Interea notandum est execranda monstra esse, qui diuini iudicij sensum ex cordibus suis euellere conantur, qui nobis omnibus naturaliter infusus est, & barbaris etiam feris que hominibus infidet. Quòd cædis potius quàm alterius cuiuspiam sceleris reum faciunt Paulum, hanc rationem sequuntur, quòd homicidium maximè semper detestabile fuerit.

VLTIO non sinit viuere.) Impium esse colligunt, quia emersum ex mari vltio persequitur. Fingebant autem vlticem deam Iouis solio assidere, cui nomen vulgò impositum fuit *Δίον*, crasse id quidem, vt homines puræ religionis signari: non tamen sine tolerabili significatione, ac si pinxissent Deum mundi Iudicem. Cæterùm hac voce discernitur iram inuis à fortuna, atque ita asseritur iudicium Dei contra cæcos omnes casus. Intelligunt enim Melitenfes conspicuum cælestis vindictæ signum esse, quòd Paulus iam seruatus tamen saluus esse non potest.

5 EXCVSSA viperæ.) Excussio viperæ, signum est compositi animi. Scimus enim quantum per hominem perturbet ac debilitet metus: neque tamen omni metu vacuum fuisse Paulum intelligat. Non enim fides nos reddit stupidos, quemadmodum phanatici in vmbra & extra teli iactum imaginantur. Sed quamquam fides sensum malorum non admittit, ipsum tamen temperat, ne consternatio longius abripiat piorum animos quàm par sit: vt fiduciam semper retineant. Sic Paulus quum viperam intelligeret noxiam esse bestiam, promissione tamen sibi data fretus, petiferum morsum vsque ad perturbationem non timuit, & quia etiam ad mortem si opus fuisset accinctus erat.

6 MUTATA MENTE DICEBANT.) Hæc tam admirabilis & insperata conuersio Melitenfes serè tangere debuit, vt Dei misericordie gloriam darent sicuti prius vindictæ. Verùm vt perperam semper ad extrema rapiatur humana ratio, repente Paulum ex scelerato homicida deum faciunt, atque si aliter erum valere necessesse fuit, facius erat homicidam haberi quàm deum. Et certè non solum vnus sceleris damnari magis eperasset Paulus, sed etiam omni infamiæ genere obrui, adeoque demergi vsque ad inferos quàm Dei gloriam ad se trahere. Idque satis notum erat omnibus qui ipsum inter medias procellas concionantem audierant. Fieri tamen potest vt postea edocti, agnouerint Deum miraculi auctorem. Porro discimus ex hac historia, sedatis animis & quie-

& quietis expectare felicem triftium rerum exitum, quæ in iacturam gloriæ Dei initio tendere videntur. Quis nostrum non vehementer teritus fuiffet hoc fpectaculo, quod impios ad vexandam contumeliis & foandam probris quibilibet Evangelii gloriâ amabat? Videmus tamen vt maturè Deus occurreret, ergo non dubitemus quin postquam fuis scandalis obnubilari paffus fuerit, opportuno remedum afferendo, tenebras verfurus fit in lucem. Interea à carnis iudicio nobis cauendum effe meminerimus. Et quia fibi femper excidant homines, petamus à Domino fpiritu moderationis, qui nos in recto modo contineat. Hinc prætereà doceamur quàm procliuis in fuperfitionem fit mundus. Imò hæc prauitas ferè nobifcum nalcitur, vt Dei fpoliis libenter oriemus creaturas. Quare nihil mirum fi feculis omnibus noui fubinde errores pulularint, quàm quifque noftrum ab vtero matris mirus fit fingendis idolis artifex. Verùm ne inde exultationis prætextus capieris, teftis eft hæc hiftoria, hunc fuperfitionum fontem effe, quòd homines Deo ingrati, eius gloria in aliò transferunt.

7 In illis autem locis erant prædia Primati in fufule, nomine Publico, qui nos exceptos benignè tractauit hofpicio.

8 Contigit autem patrem Publici febribus ac dyfenterijs vexatum decumbere, ad quem Paulus intravit: & quum oraffet, impofuiffetque ei manus, fanauit eum.

9 Hoc igitur factò, ceteri quoque qui habebant infirmitates in infula, accedebant & fanaabantur.

10 Qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & folentibus impoferunt quæ neceffaria erant.

11 Post menses autem tres nauiganimus in naui Alexandrina, quæ in infula hyemauerat, cui erat in figne Cafior & Pollux.

12 Et quum veniffemus Syracufas, mansimus triduo.

13 Inde circumfegentes deuenimus Rhegium. Et pofterum diem afflante Austro, pofteridie venimus Puteolos:

14 Vbi reperit fratres, rogati fumus manere apud eos dies feptem: & fic venimus Romam.

7 IN ILLIS AVTEM LOCIS.) Quia nomen Publici Romanum eft, potius fufpicor hunc de quo fit mentio, cuem Romanum fuiffe quàm infulanum. non enim folebant Græci & alij exteri, nifi mediores homines, mutuari nomina à Latinis. Fieri autem poteft, vt quifpiam ex Romæ proceribus prædia fua tunc inuiferit, & vocetur infule Princeps: non quòd illic habitaret, fed quòd nemo illi par efferet opibus & poffeffionum amplitudine. Vix autem probabile eft totam Græcorum turbam triduo fuiffe hofpitaliter tractatam, magis fufpicor, cum Centurionem exciperet, Paulo etiam & eius comitibus honorem habuiffe, quòd miraculo admonitus, hominem crederet effe Deo gratum. Vtunque tamen res habeat, mercede non caruit eius hofpitalitas. nam paulò poft eius patrem Dominus ex graui & periculofò morbo, manu Pauli in fanitatem reftituit, atque ita teftatum effe voluit, quantopere fibi placeat humanitas quæ miferis & egenis præftatur. Quamuis fæpe ingrati fint ac beneficii inamemores quibus aliquid opis eft allatum, vel illos deficiat remunerandi facultas: Deus tamen ipfe, quicquid fuo mandato impendit fuerit in homines, abundè rependet, verùm benignis & hofpitalibus interdum aliquos ex feruis fuis deftinauit qui fecum benedictionem afferunt. Hic iam magnus erat honor, quòd Publicus Chriftrum in Pauli perfona exceperat hofpitem. Cumulus tamen accessit, quòd Paulus fanationis dono inftitutus venit, quo non modò mutua vicem referre poffet, fed etiam multò plus largiri quàm acceperat. Nefcitur deinde an fidei rudimenta imberit, vt plerumque miracula rudes & incredulos ad docilitatem comparant. Speciem morbi defignat Lucas, quo melius commendat Dei gratiam, nam cum difficilis & lenta fit dyfenterix curatio, præferim vbi fimul graffatur febris, non fine manifefta Dei virtute, fola impofitione manuum & precibus, tam rependè feni caduco reddita fuit incolumitas.

8 IMPOSUISSETQUE MANUS.) Precando declarat Paulus, fe non effe miraculi authorem, fed duntaxat miniftrum, ne fua gloria fraudetur Deus. Hoc idem externo fymbolo confirmat. nam vt fuprà alijs locis vifum eft, nihil aliud fuit manuum impofitio, quàm folennis oblationis ritus. Quare Paulus hominem Deo fuis manibus offerens, illum vnum fe ab hoc fuppliciter petere poffeffus eft, quo exemplo non tantùm mouentur qui pollent in fignibus Dei gratiis, probè cauendum effe ne fe extollentes Dei gloriâ obfcurent: fed in genere doceamur omnes, fic habendam effe gratiam miniftris gratiæ Dei, vt penes ipfum folum maneat gloria, dicitur quidem Paulus fanaffe dyfentericum: fed clarè circumftantijs ad iitè exprimitur eius opera diuinitus præftitum fuiffe hoc beneficium. Quod poftèa dicit Lucas, alios quoque infulæ ægrotos fuiffe lanatos, non extendit ad omnes: fed tantùm intelligit, pluribus documentis Dei virtutem, quæ iam fatis clarè apparuerat, fuiffe probatam, quæ Pauli Apoftolatum fanctret. Nec verò dubium eft, quin fanandis animis peræque ac corporibus Paulus incubuerit, quale tamen opere precium fecutum fit non refert Lucas nifi quòd Barbari illum è portu foluentrem & comites, viatico & rebus neceffarijs donarunt. Interea notandum eft, cum Paulo in manu foret pluribus effugijs fe fubiacere, Dei tamen voluntatem illi fuiffe pro voluntatis compediibus: quia celefti oraculo fepius ad tribunal Neronis citatus erat teftis. Deinde feiebat fi aufugeret, fibi in pofterum propagandi Evangelii præclaram fore viam, vt inutilis tota vita in quopiam angulo iaceret.

II IN NAUI ALEXANDRINA.) His verbis fignificat Lucas vel demerfam vel demerfam fuiffe priorem nauem, vel ita difectam & laceram, vt poftèa vfi non fuerit, vnde naufragij grauitas melius cognofcitur. Difertè autem narrat naui Alexandrinæ, qua Romam vefti fuit, in figne fuiffe Cafioris & Pollucis, vt fciamus minimè datam fuiffe optionem Paulo vt cum fuis fimilibus nauigaret: fed coactum fuiffe ingredi in nauem quæ duobus idolis dicata erat. Cafio rem & Pollucem veteres Poetæ fuxerunt ex Ioue & Læda fuiffe genitos: vnde & Ἰδοκατοί Græcè vocati funt: qua voce hic vfus eft Lucas: quafi dicas Iouis filios. Deinde fabulati funt illos effe geminos in zodiaco, alia quoque fuperfitione inter nauas inualuit, exhalationes igneas, quæ in tempeftatibus fe oftendunt, eisdem effe illos. Itaq; dii marini olim crediti funt & inuocati: fic hodie Nicolaus & Clemès, & fimiles, imò vt in Papatu mutatis rãtùm nominibus retenti funt vetufti errores: hodie exhalationes illas fub nomine fancti Hermis, vel fancti Ermi adorât. Quoniã autè fi vna exhalatio folitaria appareat, ifte

tionibus tantum pugnant, quia nulla apud eos solida est authoritas, quos nimis perpetam æmulantur Papistæ, qui possibilibus Dei oraculis, tantum in humani cerebri commentis, hoc est meras stultitias, recombunt.

24 *Quidam credebant.*) Hunc tandem disputationis successum fuisse Lucas refert, ut nequaquam omnes pariter in eadem doctrina proficerent. Scimus ea Spiritus gratia præditum fuisse Apostolum, ut lapides recte deberit. Neque tamen hoc adeptus est diu multumque discerendo, testificando etiam, ut omnes Christo lucrifaceret. Quare ne miremur si claræ Euangelij doctrinæ multorum incredulitas hodie resistat, & multi obstinati maneant, quibus non minus patefacta est Christi veritas, quam sol meridie lucet. Adde quod cæci & stupidi a Paulo redeunt, qui sponte, quasi discendi animo accesserant. Si in voluntatis auditoribus talis fuit contumacia, quid mirum si Christum amarulento animo respuant, qui fastu turgidi & amarulentia, ex professo lucem fugiunt?

25 *Quumque inter se essent discordes, discesserunt, postquam dixisset Paulus verbum vnum, Bene Spiritus sanctus loquitur: est per Isaiam ad Patres nostros,*

26 *Dicens, Nade ad populum istum, & dic, Auribus audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non perspicientis.*

27 *Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauitè audierunt, & oculos suos compresserunt: ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanentur eos.*

28 *Notum ergo sit hoc vobis, quod Gentibus missum est hoc salutarè Dei & ipsi audient.*

29 *Quum hæc dixisset, exierunt ab eo Iudei nullam habentes inter se disceptationem.*

30 *Atansu autem Paulus biennis toto in suo cōducto, & suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad ipsum,*

31 *Prædicans regnum Dei, ac docens que sunt de Domino Iesu cum omni fiducia, nemine prohibente.*

25 *INTER SE discordes.*) Hoc efficit infidelium malitia & prauitas, ut Christus, qui pax est nostra & vinculum sanctæ vnitatis vinculum, dissidijs Pauli occasio, & in certamen committat qui prius nutum inter se amicitiam colebant. Ecce enim dum ad Paulum audiendum conueniunt Iudei, idem omnibus sensus, eadem vox: profitentur omnes se Legem Moysi amplecti. audita reconciliationis doctrina, exoritur inter eos dissensio, ut in diuersas partes scindantur. Neque tamen putandum est ab Euangelij prædicatione incipere discordiam: sed simulas quæ prius in cordibus malignis latebat, tunc demum emergit. sicuti nouos colores non inducit solis fulgor: sed discrimen quod in tenebris nullum erat, palam aperit. Ergo cum peculiariter electos suos Deus illuminet, nec fides omnium sit communis, meminerimus fieri aliter non posse, quin oblatro in medium Christo, alij ab alijs discedant. Sed tunc in mentem veniat impleri quod de ipso prædixit Simeon, Contradictionis nullum esse, ut retegantur ex multis cordibus cogitationes: & incredulitatem, quæ Deo rebellis est, esse dissidij materiam.

POSTquam dixisset Paulus, Principè leniter & placidè eos allicere conatus est, nunc eorum obstinatione compertus, iratus insurgit, Deique iudicium seuerè denuntiat. sic enim tractandi sunt rebelles, quorum superbia domari simplici doctrina non potest. Eadem etiam nobis tenenda est ratio, ut dociles & mansuetos blandè regemur spiritibus autem citius a Dei tribunal. Quod Spiritum sanctum loquentem inducit potius quàm Prophetam, ad fidem oraculi valer. nam quum Deus se vnum audiri postulet, non aliter potest consistat doctrinæ authoritas, quàm si ab eo seorsus profectam esse, non in hominum capite natam: deinde subindicat non vnius tantum seculi pernicitiam illic nocitari, sed in futurum tempus extendi Spiritus oraculum.

26 *VADE AD POPULUM istum.*) Celebris est hic locus, quia sexies citatur in nouo Testamento, sed quia alibi in alium finem adductus, tenendum est quo consilio Paulus ad præsentem causam accommodet. Nempe voluit hoc quasi malleo contundere impiorum duritiam: fidelibus autem, qui teneri adhuc & debiles erant, addere animos, ne ipsos turbaret aliorum incredulitas. Summa igitur est, impleri quod prædictum fuerat in Prophetis: idè quæ non esse cur sibi reprobi placeant, vel fideles quasi re noua & insolita terreantur. Quamquàm autem certum est exactionem, cuius meminit Propheta, iam eius ætate cæpisse: Ioannes tamen admonet, propriè spectasse ad Chrilli regnum. Ideo aptè Paulus in illum quem cernebat Euangelij contemptum torquet ac si dixisset, Nihil accidit quod non iam olim prædixerit Spiritus sanctus per os Isaiæ. Quod autem locus hic variè aptatur non tantum ab Euangelistis, sed etiam à Paulo ipso, facile diluit repugnantie species.

Matth. Marc. Luc. 3. Ioan. 12. Rom. 11. 28. *Matth. 13. b. 14. Marc. 4. b. 12. Luc. 3. b. 10. Ioan. 12. f. 40. Rom. 11. a. 8.*

10. 11. f. 37. *Pom. 11. b. 17.*

12. Cor. 4. 2. *NE CON-*

Matth. 13. b. 14. Marc. 4. b. 12. Luc. 3. b. 10. Ioan. 12. f. 40. Rom. 11. a. 8.

10. 11. f. 37. *Pom. 11. b. 17.*

12. Cor. 4. 2. *NE CON-*

NE CONVERTANTUR, & sanctos eos.) Hinc colligitur, non omnibus proponi Dei verbum ut redeant ad sanam mentem, sed externam vocem sine efficacia Spiritus in multorum auribus sonare, tantum ut reddatur inexcusabilis. Temere autem hic Deo obstitit carnis superbia: sicuti multos videmus litigare, frustra inuò absurdè vocari homines, nisi penes ipsos obediendi sit facultas. nam etsi nos later ratio cur Deus eges appareat & furdus loquatur: sola tamen eius voluntas, quæ omnis iustitiæ regula est, instat mille rationum nobis esse debet. In clausula breuiter notandum est, quis sit salutaris verbi Dei effectus: nempe hominum conuersio, quæ non modò salutatis principium est, sed reus rectio quæ iam à morte in vitam.

28. NO TUM ERGO SIT.) Ne postea defectionis ipsum accusent Iudæi, quòd sancto Abrahæ genere relicto, ad profanas Gentes se conferat: quòd toties testatum erat à Prophetis denuntiat, Salutem, cuius propriij vel saltem primarij erant hæredes, ad exteros transferendam. Quod tamen dicit salutare missum Gentibus, intelligit secundo loco: postquam scilicet repudiatum erat à Turcis: sicuti supra fusius tractauimus. Ergo sensus est, non esse cur quarantur Iudæi admitti Gentes in possessionem vacuam, vbi ab illis deserta fuerit. Neque etiam cum Gentes dicit auditas, fidem singulis sine exceptione communem facit. Satis enim expertus fuerat, quàm multi etiam ex Gentibus impiè, sed quotquot ex Gentibus credebant, Iudæis incredulis opponit, ut hos ad zelotypiam prouocet: sicuti habetur in Cantico Moysi. Interea significat, doctrinam quæ ab illis respuitur, alibi fore non inutilem. Sup. 17.
g. 46.

29. MVLTAM inter se disceptationem.) Non dubium quin magis impios exasperauerit, quod in eos protulit vitium. ad quòd enim obiurgationibus non miscunt, ut se acrius ad furorem inflamment. Hæc ratio est cur disceptauerint à Paulo egressi, quòd maior pars acquiescere noller. Sed cum hinc inde disputatum fuerit: apparet quosdam ita amplexos quæ dicta erant à Paulo, ut non dubitauerint tueri & fortiter asserere quod crediderant. Ceterum si frustra inde quispian obiciat, contentionum semen esse Evangelium Christi, quia non nisi ex hominum penitencia prouenire constat, atqui omnino, ut pace cum Deo fruamur, cum eius contemptoribus bellare uocesse est. Deut. 32.
c. 21.

30. SVSCEPIEBAT omnes.) Insigne constantiæ documentum præbuit sanctus Apostolus, quòd se omnibus qui audire ipsum cuperent, tam simpliciter obtulit. Certè non ignarus erat quantum sibi inuidiæ constaret: atque hoc optimum esse compendium, si tacendo aduersæ partis odia placaret. Neque enim id agendum fuit homini pro do, qui sibi priuatim cauere uellet, sed quia meminerat, se non minus in carcere esse Christi Apostolum & Euangilij præconem, quàm si liber ac solutus foret, nemini ad discendum parato se subducere his esse duxit, ne occasione sibi diuinitus oblatam negligeret, atque idèd plus illi fuit sancti Dei uocatio, quàm propriæ uitæ cura. Vt autem sciamus voluntarium discrimen subiisse, Lucas disertè paulò pòdit fiduciam eius cõnferat: quasi diceret posthabito metu, si leuiter paruisset Domini mandato, nec ullis difficultatibus fuisse territum, quin studium suum obuiis quibusque impendere pergeret.

PRÆDICANS regnum Dei.) Regnum Dei & quæ ad Christum pertinent non separat quasi diuersa: sed hoc secundum potius explanationis vice addit, ut sciamus regnum Dei in redempcionis per Christum partè notitia fundatum esse & contineri. Docuit igitur Paulus, homines à regno Dei alienos esse & exules, donec expiatis peccatis Deo reconciliati, spiritu renouantur in uitæ sanctitatem: ita uerò demum erigi inter ipsos Dei regnū & florere, vbi mediator Christus, & gratuita peccatorum remissione donatos, & regeneratos in iustitiam Patri coniungit, ut cælestem uitam in terra inchoantes ad cælum semper aspirent, vbi plena & solida gloriæ fruitio illis consistat. Singulare etiam Dei beneficium prædicat Lucas, quòd tanta Paulo libertas concessa fuit. Neque enim conuenientia id, vel dissimulatione eorum qui obstare poterant, accidit, cum illis detestabilis esset religio, sed quia a oculis illis Dominus clauderat. Quare non immeritò gloriatur Paulus ipse, verbum Dei non fuisse vinculis suis alligatum. 2. Tim. 4.
b. 9.

POSTERIORIS PARTIS COMMENTARIO.

RVN IN ACTA APOSTOLORVM

FINIS.

I N D E X E O R U M Q U Æ I N H I S
in Acta Apostolorum commentariis explicantur.

Prior numerus caput, posterior versum indicat.

A	
Abnegatio Christi quàm noxia 26.10	Abnegatio nostri præcipitur 7.3. & 14.16. & 20.21
Abnegatio nostri veram fidem sequitur 8.18	Abnegatio providentiæ & gratiæ Dei electionis vnde 20.26
Abrogatio ceremoniarum. vide Ceremoniæ	
Abraham fidelium pater 7.3	Abraham Dei bonitate ac gratia præuentus 7.2
Abrahæ fides 7.4	Abrahæ filij duplices 3.25. & 7.52. & 11.16.33. & 26.7
Abrahæ obedientia singulari laude digna 7.3. & 10.14	Abrahæ patientia 7.5
Abusus linguarum 10.46	Abusus miraculorum 3.9
Abusus nominum sanctorum 15.1	Acceptio personarum damnatur 10.34
Accusatio aperta & seuera non omnino damnanda 21.3	Adoptionis nostræ finis 10.43
Adorare in templo fidelibus quærens licet 34.11	Adoratio civilis ab ea quæ fit religionis ergo distinguenda 10.25. 54
Adramyrium vrbs Æoliæ 27.1	Aduentus Christi. vide Christi aduentus
Ædificatio Ecclesiæ quàm ardua & laboriosa 18.11	Ædificatio Ecclesiæ ubi sita 20.21
Ædificatio studendum 10.24. & 11.24. 25. & 13.15 & 15.28. 16.3. & 20.20.	Ædificatio forma quæ Iudæis. 10.10
Æneæ fides 9.34	Ærumnæ. vide Afflictiones
Affectus humani seu naturales per se non vitiosi 8.2. & 20.37	Afflictiones à Deo 10.38. & 11.28
Afflictiones ex peccato 23.4	Afflictiones piis & impiis communes 23.8. & 27.24. & 28.4
Afflictiones pro Christo gloriosæ 15.11. 42. & 16.22	Afflictiones electis nocere non possunt 7.30
Afflictiones æquo animo ferendæ 14.22	Afflictionum utilitas 11.19. & 14.21. & 16.22. 29. & 18.2. 41
Agabus quo sensu Propheta dictus 11.27	Agrippa maioris Agrippæ filius 25.11
Agrippa commendatur 11.29	Alexander apostata 19.33
Ambitio quàm grande vitium 5.1	Ambitio, Ecclesiæ valde noxia 8.14
Ambitio semper inuida ac maligna 11.21	Ambitio dissidiorum mater 3.19
Ambitio omnium hæresionum mater 20.10	Anabaptistæ resurtaunt 2.39. 45
Anabaptistarum error de Baptifimo infantium 8.12. 37	Anabaptistarum delirium de bonorum communicatione 4.34. & 5.4
Anabaptistarum delirium de filiis Abrahæ 3.25	Anabaptistarum illusiones 7.31
Ananias Pauli doctor 9.6. 10	Ananias qui iussit Paulum percussum Iunius Pontifex fuerit 23.2. & 24.1
Ananias peccatum quàm atrox 5.5	angelus qui Mose apparuit, Christus fuit 7.30
Angeli viri dicti 10.30	Angeli singuli num singulis hominibus attributi 12.15
Angeli interuentij ac testes in Legge promulganda 7.53	Angeli fidelium ministri 5.19. & 11.11. 15
Anima pro vita 2.17	Anima pro voluntate 4.32
Anima hominis essentialis spiritus est 7.59	Animæ post mortem superstites 7.32. 50. 60. & 23.8
Animæ fidelium à corporibus migrantes, statim à Christo suscipiuntur 7.59	Antichristi mancipia 11.3
Antichristi miracula falsa 2.22	Antichristi tyrannus. vide Papæ tyrannus.
Antiochiæ decus egregium 11.26	Antiocheni primum dicti Christiani 11.26
Antiochenorum fides 11.27	Antiquitati quatenus insistendum 14.16. & 17.30. & 24.14
Antonia arx ab Herode extructa 4.1	Aperte os quid in Scripturis 8.34. & 10.14
Appolos Pauli successor apud Corinthios 18.24	Apostoli nomen larè patet 14.14
Apostoli seditionis accusati 5.28	Apostoli in congerendis Scripturæ locis minimè ambrosi 15.16
Apostoli à Christi resurrectione creati 1.4	Apostoli externo Baptifimo à Ioanne initiati 1.5
Apostoli cur linguarum varietate instructi 2.2	Apostoli verè extraneis linguis loquuti 2.4
Apostoli miraculorum ministri, non auctores 3.6. 12. & 16.18. & 28.8. & 19.11	Apostoli cur timide progressi in publicando Euangelio 8.1
Apostoli testes Christi 1.8. & 10.39	Apostoli vxorati 1.14
Apostoli Spiritu direttore ac impulso miracula edebant 3.5. & 9.34. & 14.9	Apostoli nouam religionem non induxerunt 3.13. & 5.30
Apostoli cur statim à Christi resurrectione aut ascensione Euangelium non prædicantur 1.4	Apostoli cur Ierosolymis Euangelij prædicationem auspicati 1.4
Apostolorum auctoritas 6.2	Apostolorum constantia 5.11. 36. 42. & 8.1
Apostolorum curiositas 6.7	Apostolorum modestia 5.11
Apostolorum officium 11.22. & 15.4	Apostolorum sulta opinio de regno Christi 1.6
Apostolorum potestas 13.11	Apostolorum certa vocatio 1.2
Apostolorum zelus synccrus 4.25. 33	Apostolorum & Pastorum discrimin 2.23. & 14.23
Apostolorum & Presbyterorum discrimin 14.23	Apostolis statio nulla distributa 9.32
Aquila Iudæus hospes Pauli 18.2	Arati hemistichium 17.28
Arbitrium hominis. vide Libertum hominis arbitrium	Aretas regius præfectus 9.23
Aristarchus comes Pauli 27.2	Aristotelis auctoritas apud Sorbonicos doctores 17.28
Aristotelis locus 1.5	Arma gestare Christianis licitum 10.7
Ascensus Christi in cælum, Euangelice historiæ finis 1.2	Asod quæ & Azotum 8.40
Asaron oppidi nomen 9.33	Asson vrbs Troadis, quæ & Apollonia 20.13
Astrologia vtilis scientia 7.22	Astrologia iudiciaria damnatur 19.19
Athenis disputat Paulus cum Iudæis 17.18	Atheniensium superbia 17.16
Auaritia damnatur 5.1. & 10.2. & 19.24. & 20.33	Auditus fidei exordium 8.6
Augustinus Pelagianorum calumniis impetitus 15.10	Augustini locus 1.11. & 2.1. & 7.56. & 8.1. 2.4. & 10.4. & 15.31. & 16.4. & 21.5
Augustini querimonia de nimio traditionum onere 16.4	Azotum vrbs quæ Hebræis Asdod 8.40
B	
Baptifimus spiritualis gratiæ appendix 10.47	Baptifimus quasi fidei appendix 8.37
Baptifimus in Christo fundatus 8.37	Baptifimus sigillum quo gratiæ promissio confirmatur 2.38
Baptifimus nouæ vitæ symbolum 8.36	Baptifimus pœnitentiæ symbolum 2.38
Baptifimus paruulis minimè denegandus 2.39. & 8.37	Baptifimus Spiritus Christo mandatus 1.5
Baptifimi nomen improprie usurpatum 1.5	Baptifimi

P R I O R.

Baptismi nomen ad dona Spiritus
interdum refertur 19.5
baptismi elogia 1.5
baptismi finis 8.37
baptismi forma 10.48
baptismi forma num à Petro mutata
2.38
baptismi vis vnde pendens 2.38 & 11.
16. & 22.16
baptismus Ioannis pro toto eius mi-
nistrio 10.37, & 18.25
baptisma Ioannis 11.16
baptismi Ioannis & Christi collatio
1.5
baptismi Ioannis & nostri discrimen
19.4
baptizandi ritus quis apud veteres
8.38
barnabas quomodo Apostolus 14.14
barnabas Gentium minister 13.2
barnabæ constantia 14.33
barnabæ elogium 11.24
barnabæ simplicitas 11.24.25
barnabæ zelus 14.14. & 15.28
barnabas cur sic dictus 1.26
benedici in semine Abraham, quid
3.25
benedictio sacerdotalis efficax 3.26
beneficentia quæ Deo grata 4.32
beneficentia voluntaria esse debet
11.29
beneficentia commendatur 9.36. &
10.2. & 28.7
beneficentia merces 10.4
bernice foror germana Agrippæ 25.33
blasph. muneribus delinitus 12.20
bonitas Dei. vide Dei bonitas.
bona quomodo inter fideles com-
munia 2.45. & 4.31.34
bonus vir quis censendus 11.24
boni mali permixti 6.15. & 8.13. &
30.16. 40. & 15.12.24. & 17.32. & 20.
30. & 27.24
bos ab Ægyptiis adotatus 7.41
bruto qualis visio apparuit 16.10
budzi locus 1.1

C

כַּדְּוַן pro lingua 2.5
Cadauerum lauadorū ritus vetustus
9.37
Caiphas binominis 4.5
Candace vocabatur Regina Æ-
thiopiæ 8.27
Carnis iudicium semper cauendum
28.6
Ceremoniæ aduentu Christi abroga-
tæ 6.14. & 8.17. & 13.18. & 15.9.36.
& 16.3. & 21.20
Ceremoniarum actus immensus
in Papatu 16.3
Ceremoniarum debilitas 13.38
Ceremoniarum vsus 13.38. & 15.9. &
17.25
Ceremoniarum vsus liber, donec cla-
uis innoceret Euangelij veri-
tas 16.3. & 18.18
Chaldæa sub Mesopotamiæ nomine
comprehensa 7.2
Charitas commendatur 4.32. & 5.12.
vide Beneficentia.
Charitatis gradus 11.29
Christus Deus æternus 2.33. & 7.30.
59. & 9.3. 14. & 10.28
christus aduocatus 2.21
christus agnus immaculatus 8.32
christus, angelus qui Moysi apparuit
7.30
Christus legis anima 7.38. & 28.
17
Christus electionis nostræ arra 13.
48
Christus spiritualis baptismi author

1.5
Christus miraculorum author 16.18
Christus salutis author 5.31
Christus vnicus vitæ author 2.24. &
4.12. & 8.33. & 9.39. & 26.6
Christus mundo beneficus 10.38
Christus Ecclesiæ caput 2.25.36
Christus cordium cognitor 7.54. &
13.50
Christus perpetuus Ecclesiæ custos
9.5
Christus Ecclesiæ doctor vnicus ac
magister 3.22. & 7.37. & 9.36. &
10.24. & 13.47. & 15.2. & 20.30
Christus Dominus 2.36
Christus suorum dux 5.31
Christus filius Davidis 2.30. & 13.23
Christus Dei filius 2.22. & 8.37. & 9.
20. & 13.33. & 16.31
Christus finis & perfectio Legis 2.30.
& 7.37. 52. & 13.38. & 28.17.
Christus solus fons & origo bensi-
dictionis 3.26
Christus fons salutis 4.11
Christus Ecclesiæ fundamentum 4.
11
Christus vnicus fidei ac penitentia
fundamentum 2.38
Christus verus homo 7.30
Christus Ecclesiæ instaurator 2.17.
& 15.16
Christus imago Dei inuisibilis 10.4
Christus iudex mundi 1.11. & 3.20.
& 10.42. & 17.31.
Christus cur iustus dicatur 7.52. &
& 22.14.
Christus Mediator 2.21. 33. & 7.30.
& 10.4. 36. 41. & 13.38. & 17.3. 18. & 18.
4. & 20.21. & 26.6. & 27.24. & 28.
31.
Christus Iesus verus Messias 4.10
Christus cur Nazarenus dictus 10.38
Christus pax nostra 28.25
Christus vitæ æternæ pignus ac sub-
stantia 9.37
Christus primitiæ resurgentium 26.
27
Christus prophetarū omnium prin-
ceps 3.22
Christus Rex æternus 2.35. & 10.38
Christus Baptismi scopus 10.48
Christus Sacerdos 10.38
Christus vnicus fidei scopus 16.31. &
20.21. & 26.18
Christus scopus contradictionis 28.
25
Christus suorum Seruator 5.31
Christus semen benedictum 5.25
Christus sol iustitiæ 2.17. & 9.18. &
13.8. & 17.2. & 18.2.
Christus solus audiendus 9.6
Christus anno Tiberij xviii. crucifi-
xus 4.5
Christus primū Iudæis destinatus
3.26
Christus in quem finem mundo ex-
hibitus 10.36
Christus cur corruptionis expers 2.
29
Christus morte minimè extinctus 8.
33
Christus à piis inuocandus 9.14. 21
Christus ad quid mortuus 10.37
Christus quomodo à Iudæis occisus
2.23
Christus in cælo minimè otiosus 1.
11
Christus Dei arbitrio ac voluntate
passus 3.18
Christus Dauidi peculiariter promif-
sus 2.30
Christus fide querendus 1.11
Christus in cælo querendus 1.11. & 3.
21. & 7.56

Christus Mose superior 7.36
Christus cur rotis Apostolis vsus
post resurrectionem 1.3
Christus vnctus 10.38
Christus cur diebus festis ierosoly-
mam ascendit 2.11
Christus quando Spiritu baptizauit
1.5
Christus oui confertur 8.12
Christus cur non palam à resurre-
ctione se omnibus manifestauit
10.41
Christus verè ex hoc mundo migra-
uit 1.2
Christus quomodo per Spiritum re-
gebatur 1.2
Christus ad quid resurrexerit 10.37
Christus quomodo steterit vel sedet ad
Patris dexteram 7.56
Christus cur veluti priuatus domi
vixerit vsque ad xxx. ætatis sue an-
num 1.1. 21
Christi abnegatio quàm periculosa
3.17. & 5.40. & 26.10
Christi aduentus, piis solatium, im-
piis terrorem adfert 14.23
Christi afflictiones Ecclesiæ com-
munes 9.5
Christi ascensus in cælum Euangeli-
cæ historiæ finis 1.2
Christi ascensio vnū ex primis Chri-
stianæ fidei capitibus 1.9
Christi auctoritas quanta 3.23
Christi corpus minimè infinitum 1.
11
Christi corpus quomodo in cælo r.
11. & 7.56
Christi dicta omnia scriptis minimè
prodita 20.35
Christi dignitas quanta 10.38. & 17.
31
Christi doctrinæ cognitio quàm ne-
cessaria 1.1
Christi doctrinæ summa 1.3
Christi gloria admirabilis 8.33
Christi gloria quanti æstimanda 11.
25. & 26.10
Christi gratia ad quosvis ordines pa-
tet 17.11
Christi gratia à presentia minimè se-
paranda 26.19
Christi gratiæ cõtemptores quomo-
do tractandi 13.40
Christi erga suos indulgentia 10.
41
Christi innocentia 33.28
Christi maiestas quanta 2.34. & 9.3.
& 13.25
Christi miracula quò spectabant 10.
38
Christi mors ignominiosa 5.30
Christi mors prædicta 8.32
Christi mors viuifica 8.32
Christi mors voluntaria 8.32
Christi nomen portare quid 9.15
Christi officium 1.1. 5. & 2.33. & 3.2. 5.
& 10.43. & 13.38. & 17.3. & 16.12.
Christi regnum olim sub tropis adū-
bratum 21.7
Christi regnum æternum 2.35. & 8.33
& 13.34.
Christi regnum inexpugnabile 5.34
Christi regnum spirituale 17.7
Christi regnum nunquam in mūdo
tranquillum 4.25
Christi regni natura 1.6
Christi regni ornamenta 21.9
Christi regni perfectio in diem vlti-
mum differret 3.21
Christi resurrectio vera 13.30. 33
Christi resurrectio primarium Euan-
gelij caput 1.21
Christi resurrectio veluti Euangelij
complementum 4.33

INDEX

- vide Beneficentia
- Eloquentia donum Dei 24.1
- Eloquentia omnison spernenda 18.14
- Eloquentia quatenus Euangelio prodeit Ibidem
- Enkratitz heretici 10.15
- Ennii locus 9.37
- Epicurei se credere simulant 8.13
- Epicureorum deliria 17.18
- Epicureorum & Sadduceorum discrimen 23.8
- Episcopi qui & presbyteri 10.28
- Episcopi Papales quam ridiculi 1.21. & 6.2
- Episcoporum Papalium friuola iactantia 4.11. & 20.28
- Episcoporum Papalium tyrannis 15.30
- Error eorum qui asserunt Baptismum Iohannis diuersum fuisse a Christi Baptismo 1.5
- error Iudaicus de regno Messie 1.8
- Erroris comes pernicia 11.2
- Errores semel concepti non facile euelluntur 10.45
- Errores uerusti reuerti in Papatu mutatis tantum nominibus 28.11
- Essenorum secta 26.4
- Euangelista inter Apostolos & Doctores medij 21.8
- Euangelium fermento simile 13.49
- Euangelium quomodo turbatum sit occasio 14.4
- Euangelium cur uocetur regnum Dei 20.25
- Euangelium cur sermo gratie dicatur 14.13
- Euangelium sermo salutis 13.26
- Euangelium uerbum uite 5.20
- Euangelium Iudeis destinatum 3.25
- Euangelium non temere nobis nuntiatum 2.2
- Euangelium miraculis sancitum 14.3
- Euangelium ex tenuibus principiis creuit 8.26
- Euangelium quomodo ad Aethiopes usque peruenit Ibidem
- Euangelium cur predicetur 17.30
- Euangelium cur reprobis etiam proponatur 24.25
- Euangelij certitudo 3.24
- Euangelij auctoritas 17.30. & 19.17
- Euangelij commendatio 3.21.23.24
- Euangelij conditio 6.8. & 7.54. & 13.27. & 17.6
- Euangelij libera confessio singulare Dei donum 4.31
- Euangelij confirmatio 3.21
- Euangelij contemptus seuerè puniendus 3.20.22. & 4.26. & 13.41.51. & 16.16
- Euangelij dignitas ac praestantia 9.5
- Euangelij doctrina innumeris calumniis obnoxia 6.14
- Euangelij doctrina noua non est 3.21. & 10.43. & 11.17.42
- Euangelij gloria 5.20
- Euangelij gloria semper cum cruce & uariis molestiis coniuncta 6.3
- Euangelij finis & scopus 13. & 11.18. & 16.18
- Euangelij maiestas 2.6.22
- Euangelij partes 2.18 & 20.21
- Euangelij praedicatio maximi momenti 10.12
- Euangelij praedicatio gratissimum Deo obsequium 6.2
- Euangelij praedicatio salutis causa 11.3
- Euangelij praedicatio quam efficax 10.44
- Euangelij praedicatio semper Deo grata 24.25
- Euangelij praedicatio validis oblationibus sancita 10.42
- Euangelij suauitas 13.26
- Euangelij summa 1.1. & 5.31. & 10.43
- Euangelij summa constat ubi Christus cognoscitur 8.34
- Euangelij uis 19.9
- uide Verbi Dei uis & efficacia.
- Euagelium cur non omnes promiscue credant 13.48
- Eunica Timothei mater 16.3
- Eunuchi fides quomodo perfecta 8.37
- Eunuchi modestia insignis 8.31
- Eusebii locus 12.17. & 15.13
- Euryches hereticus 30.18
- Eurychus ad Pauli preces è morte eximitus 20.10
- Exemplum pie sancteque moriendi in morte Stephani 7.59
- exhortationes admodum necessariae 11.23. & 14.20. & 19.8
- Exorcista Papistarum 19.15
- F
- Fabula de disputatione Simonis magi cum Petro 8.24
- Fabula Iustini de Mose 7.22
- Fabula poetarum de Castore & Polluce 28.11
- Fames sub Claudio Cesare 11.28
- Familia Christianorum quales esse debeant 10.27. & 16.15
- Fanatici praetextu Spiritus externam doctrinam respuunt 16.14
- Fanatici refutantur 8.2
- Fanaticorum allegoria de filiis Abraham 13.33
- Fanaticorum error de Angelis & diabolis 23.8
- Fanaticorum error de anima 9.41
- Fanaticorum spiritus errantius 10.44
- Feltus praefes ambitiosus 25.9
- Felix praefes auarus, crudelis, ac libidiniosus 24.26.27
- Felix praefes ad Pauli praedicationem commotus 24.26
- Felicitatio nimia quantopere cauenda 16.35
- Fideles olim discipuli dicebantur 6.2
- Fideles omnes sacerdotes 2.17. & 13.2
- Fideles spe donorum Dei composites 1.4
- Fideles vno Christo contenti 28.20
- Fideles simplici Dei imperio contenti 8.26 & 10.20
- Fideles solo Dei uerbo contenti 23.11
- Fideles calumniis expostri 17.6. & 25.7
- Fideles omnes ad reddendam doctrinam & uitae rationem semper parati esse debent 11.3
- Fideles quomodo carnis & sanguinis Christi participes 1.11
- Fideles Deo quam preciosi 10.28
- Fideles semper egent confirmatione 14.20 & 15.36. & 16.5 & 18.9. & 20.32. & 28.15
- Fideles morte non extinguuntur 8.33
- Fideles in dies proficiunt 5.11. & 10.48 & 14.23 & 16.5. & 17.11. & 20.12
- Fideles quotidie Deo reconciliantur 23.38
- Fideles non statim omni ex parte regenerantur 10.45
- Fidelium afflictiones honorificae 16.22
- Fidelium afflictiones uariae 14.22
- Fidelium afflictiones & Christi communes 22.7
- Fidelium animae è corporibus migrautes statim à Christo suscipiuntur 7.59
- Fidelium coetus tempore persecutionis collecti 12.12
- Fidelium in hoc mundo conditio 4.21. & 7.6.30. & 5.17. & 8.1. & 12.3. & 13.27. & 14.22. & 17.6. & 18.17. & 28.4
- Fidelium conscientie solo Dei uerbo regendae 16.4
- Fidelium consolatio 3.20. & 4.11. & 5.17.41. & 7.55.59. & 8.2. & 9.5.37. & 12.3.23. & 14.21. & 22.7
- Fidelium constantia qualis esse debeat 20.37
- Fidelium domus quales esse debeant 16.15
- Fidelium felicitas 14.22
- Fidelium fortitudo in solo Christo 7.55
- Fidelium gaudium 2.25.29.46. & 5.41. & 8.39. & 11.23. & 13.48.52. & 16.33. & 20.24
- Fidelium gloria qualis 5.41
- Fidelium mansuetudo 26.29
- Fidelium multitudo 4.23. & 5.17. & 9.16. & 12.1. & 14.22. & 18.29
- Fidelium mors placida 7.59
- Fidelium mors coram Deo preciosa 12.23
- Fidelium patientia 26.29. & 27.2
- Fidelium perfectio in quo sita 20.37
- Fidelium puritas in fide sita 15.9
- Fidelium securitas ex Dei praesentia 18.10
- Fidelium simplicitas 14.23
- Fidelium spes in solo Christo 28.20
- Fidelium timor 14.5
- Fidelium triumphus 16.22
- Fidelium uictoria qualis 4.22
- Fidelium omnium communis uocatio in Christo depicta 13.22
- Fidelium uultus semper gloriae Dei annexa 9.41
- Fidelium zelus 14.14 & 17.16
- Fidelium & infidelium discrimen. uide Electorum & reproborum discrimen.
- Fidelibus imprimis beneficiendum 11.29
- Fides uera quae 10.43. & 11.21. & 16.31.33
- Fides pro Dei uerbo & Christianismi professione 6.7
- Fides donum Dei 15.9. & 16.14
- Fides ex auditu 8.6. & 10.5. & 14.9.17
- Fides Ecclesiae anima 23.6
- Fides unicum pietatis fundamentum 24.14. & 25.19
- Fides uera nos Deo in solidum addicit 10.33
- Fides in Dei uerbo fundata 15.9
- Fides sola iustificat 13.39
- Fides Christi resurrectione nititur 1.3
- Fides à Dei electione pendet 13.48
- Fides quomodo corda purificet 15.9
- Fides à Christi notitia separanda non est 10.4
- Fides Antiochenorum 11.17
- Fides Papistarum implicita 16.31
- Fides piorum. uide Piorum fides
- Fidei certitudo 1.4
- Fidei

P R I O R.

Fidei confirmatio necessaria 8.25
& 17.11
Fidei externa confessio necessaria 8.
36
Fidei fructus 8.39
Fidei orthodoxæ fundamentum 24.
14
Fidei incrementum 8.37.&10.
48
Fidei iustitia quæ 13.38
Fidei natura 27.25
Fidei obedientia 10.20
Fidei officium 15. 9
Fidei probatio 7.5.&10.40
Fidei externa professio necessaria 8.
27.&10.2
Fidei securitas à socordia differt 1.
14
Fidei vis ac efficacia 3.16.&10.43.
&13.39
Fidei & penitentiae distinctio 20.
21
Fidei Christianæ & superstitionum
genium discernimen 17.18
Figmentum de binis cuiusque genis
profanum 11.15
Figmentum de Mercurio deorum in-
terprete 14.11
Figmentum de simulacro Dianæ
19.35
Filij Abrahæ duplices. vide Abrahæ
filij
Filij Dei qui propriè 17.28
Fornicatio vide Socratico
Fractio panis pro Cœna Domini 2.
42.N.20.7
Frates pro fidelibus ad Christum
convulsis 14.2
Fuga tempore persecutionis licita
8.1

G

Gallio proconsul Achaïæ Paulum in
sua ciuitate audire noluit 18.17
Gamaliel Pharisæus 5.34
Gamaliel vir humanus & moderatus
Ibidem
Gamaliel Pauli doctor 22.3
Gamalielis consilium quatenus pro-
bandum 5.36
Gamalielis sententia prudenti viro
indigna 5.34
Gaudium verum ex fide ac Dei noti-
tia 8.19.&16.13
Gaudium fidelium. vide Fidelium
Gaudium
Gaza quæ & Hiza 8.26
Gentes quomodo olim ad Dei cultum
admittebantur 10.12
Gentium vocationis locus 1.8 & 2.2.
39.&1.25 & 8.25 & 10.12. 44 & 11.1.
& 13.31.46.&14.27.&15.7.13.&18.6.
&28.18.
Gentium ac Iudæorum æqualitas
15.9
genus flexio per se non damnanda
10.25
genus flexio in precibus humilitatis
symbolum 9.49
Gloria soli Deo tribuenda 26.21
Græcus pro Gentili 16.3
Græci pro Iudæis dispersi 9.19
Gratia pro fide Euangelij 13.43
Gratia pro Spiritus virtute & efficacia
14.26
Gratia pro vocatione in spem salutis
13.43
Gratia Christi. vide Christi gratia
Gratia Dei. vide Dei Gratia
Gratia Spiritus signis minimè alligata
10.47
Gratiarum actio pro liberatione à
morte 12.11

Gratitudo commendatur 10.23.&11.
29
Gregorij Nazianzeni querimonia de
cousultorum successu 15.2

H

Hæresis nomen olim non infame
24.4
Hæretici quomodo confutandi 9.
25
Hæreses Agrippæ maior 12.1
Herodes quo impulsu Ecclesiam per-
secutus sit 12.3
Herodis aïx Antonia nomine 4.1
Herodis cæcitas 12.19
Hierarchia Papatus quàm ridicula
20.28
Hierarchia celestis & alij quidam li-
bri insulis & impij perpetam Do-
nyso Areopagite attributi 17.
34
Homicidium maximè semper detestabile
fuit 28.4
Homo cur *μικρολογος* à Philosophis
dictus 17.27
Hominis officium Deum querere
Ibidem
Homines in quem finem nati 17.
Homines quid per se possint 9.
15
Homines omnes extra Christum ma-
ledicti 3.25.26
Hominum cæcitas quanta 17.27
Hominum conuersio in manu Dei
14.1
Hominum corda in manu Dei 9.6.&
16.14.&23.9.23.&15.1 & 28.1
Hominum genera quatuor 13.50
Hominum ingratitude 17.26
Hominum merita euertuntur 7.35.
&13.39.48
Hominum natura ad vanitatem pro-
pensa 14.11
Hominum supina securitas 17.32
Hominum socordia quanta 2.12
Hominum vita in manu Dei 5.19
Hominibus interdum tribuitur quod
vnius Dei proprium est 7.3c.39.&
13.47.&16.9.&26.18
Horati locus 17.11
humanitas quanta virtus 23.19
Humanitas quatenus erga fratres co-
lenda 21.13
Humanitas Magistratibus necessaria
23.19
Humanitas commendatur 1.27.&10.
23.&28.7
Humanitas Pauli. vide Pauli hu-
manitas.
Humanitas Petri 9.43
Humilitas amplexanda 9.5.6. & 10.
48.&12.23.
Hypocritis hominum naturæ ingeni-
tia 8.25
Hypocritis cæca 6.11
Hypocritis quomodo detestanda 5.
13.8
Hypocritæ ambitiosi 7.57
Hypocritæ sanguinarii 9.19
Hypocritæ pijs permixti, vide boni
militis permixti.
Hypocritæ difficile discernuntur 8.
11
Hypocritæ quomodo tractandi 7.
55.&8.25.23. vide Impij quomodo
tractandi
Hypocritarum cæcitas 9.23
Hypocritarum sinulara modestia 14.
14
Hypocritarum mos 4.1. &
5.4.21. & 7.1. & 13.50. & 14.14. &
23.4

Hypocritarum
2
Hypocritarum zelus veritas 2.7.
genuerit 4.7. &
9.25.&17.5.&19.13.27. & fan-
&

I

Jacobus frater Ioannis ab Herbo
occlusus 12.2
Jacobus Aljhai filius 12.17.&
13.15
Iafoni vis infertur quòd Paulum & ce-
lus comites hospicio suscepit
17.5
Idonatum communicatio 10.28
Idololatram cæcitas 15.6
Idololatram in hypocrisis 17.17
Idololatria vnde interitum habuerit
7.40
Idololatria admodum frivolis 7.
42
Idololatria secum pugnat 17.24
Ichoux nomen quod notet 17.28
Ieiunium pro insolita cibis abstinen-
tia 17.33
Ieiunium orationis admodum
13.3
Ieiunii usus 14.23
Iesus cur Nazarenus dictus 1.13
Ieronymi locus 1.12.&7.14.&15.
10.3.&17.23.&19.6
Ignorantia quatenus excusanda 3.7.
&14.17.&17.32
Illustres verbi Dei 2.12
Imagines & statua papisticæ quàm
inanes 7.43
Impietas Simonis magi 8.10
Impij filij diaboli 13.10
Impij Satanæ mancipia 13.11
Impij Satanæ ministri 21.11
Impij Deo quàm abominabiles
13.51
Impij interdum inter se committen-
di 23.6
Impij semper deteriores efficiuntur
8.1.&5.6.&12.19 & 13.45.&19.9. &
26.24. & 28.29
Impij ad ecclesiæ regimen non eue-
hendi 4.17
Impij inexcusabiles 2.23.&18.6.
&24.25 & 28.27
Impij quomodo tractandi 4.11. & 5.
3. & 7.54. & 8.20.21 & 13.10.40 &
18.6.&19.9.&23.3. & 24.26.&28.
25
Impij communibus studiis Euange-
lijum opprimere conantur 23.6
Impietati inuicti, Euangelium confir-
mant 4.21
Impij semper aliquas peccandi causas
excogitant 16.19
Impij non nocent pro libidine 2.43.
&3.18. & 4.1.4.31.28.3. & 12.1. & 18.10.
&25.1.
Impij quomodo Deo parent 2.
23
Impij semper ad ingenium redeunt
24.27
Impij facili à Satana seducuntur 2.
22
Impij etiam Dei prouidentia stabiliunt
17.16
Impij omnes Dei prouidentia sub-
sunt 13.27
Impij interdum homines timeant 5.
22
Impiorum afflictiones inferorum a-
trium 14.22
Impiorum cæcitas 5.17.&9.25
Impiorum conscientia mala 5.15.
17
Impiorum inania consilia 4.5.25.27.
&9.23.&23.16

INDEX

<p>Impiorum exitus 1.20. & 3.20 Impiorum fluxa ac euanida felicitas 12.20 Impiorum interitus 9.5. & 12.20 Impiorum iudicium meritū spernentium 16. 1 Impiorum libido cohibenda 16.37 Impiorum malicia tumultuose phrenetici similis 15. 27 Impiorum metus qualis 16.38 Impiorum mos 9.23 Impiorum odium aduersus veritatem ibidem Impiorum obstinatio 5.21 Impiorum opera quomodo Deus vitatur 4.28 Impiorum rabies admota Euangelii luce accenditur 13.45 Impiorum sedulitas in optinenda veritate 4. 1 Impiorum superbia piis spernentia ac calcanda 13.45.52 Impiorum temeritas 23.12 Impiorum zelus qualis 17. 5 Impositio manuum. vide Manuum impositio 6. 6 Impostores summo studio cauendi 15.24 Incredulitas omnia profanat 10. 28 Increduli omnes polluti Ibidem Infantes à Baptismo non accendi 2. 39. & 10.47 Insuperbia peena 8. 11 Ingratitudo fugienda 10. 41 Ingressi & egressi quid H.bergii 1.21. & 9.28 Insuperbia Paulo structæ 9.23 Int. intelligentia rerum spiritualium, per cultare Dei donum 16.14 Intra e & exire pro versari. 1.21. & 9.28 Inuidia damnatur 11.23.24 Innocentia sanctorum mortuorum euenitur 3.12 Ioannis Baptistæ officium 1. 5. & 10. 37 & 13.24. & 19.3 Ioannis Baptistæ & Christi collatio 1. 5 Ioannes Marcus Pauli & Barnabæ adiutor 13. 5 Ioannes Marcus à Paulo & Barnaba digressus 13.13 Ioannis Marci peccatū grauius quam vulgò putetur 17. 37 Ionathas summus pontifex cur occisus 24.2 Iosephi locus 4.1.5. & 5.36. & 8.5. & 11. 28. & 12.1.21. & 15.13. & 21. 37. & 23.2. & 24.2.5. & 25.13 Itacundia sancta 13.10. & 14.14. & 17.16 Itonia 4.9. & 21.5 Israelitarum impietas 7.36 Israelitarum ingrattitudo 7.36.40 Israelum superbia 10.1 Iudei scripturæ corruptores 17.3 Iudei provinciales imprimis Euangelio infesti 6.9 Iudei sola diuinæ adoptionis gratia populus Dei 10. 15 Iudei in Ecclesia prime geniti 1.5. & 2. 39. & 4.26. & 10.12. & 13.26. & 16.3. & 20.21. & 28.28 Iudei quomodo Christum crederentur 2.33.6. & 4.10 Iudei cur ad gentes non ingrediebantur 12.28. & 11.3 Iudeorum arrogantia 13.42. & 22. 22 Iudeorum blasphemie 13.45. & 18.6 Iudeorum cæcitas 17.3.4. & 28.26 Iudeorum crimen horrendum 2.36. &</p>	<p>3.13. & 4.10. & 7.34 Iudeorum delirium in nomine Iehoua 3.6 Iudeorum dissipatio vitilitas 17.4 Iudeorum electio duplex 13.33 Iudeorum superbia de Patribus instantia 7.9 Iudeorum ignorantia hypocriti commissa Iudeorum prodigiosa incredulitas 13.27 Iudeorum ingrattitudo 2.30. & 7. 26. & 13.46 Iudeorum hypocritis 7.33.57 Iudeorum lingua post exilium corrupta 22.2 Iudeorum patres fratricidæ 7.9 Iudeorum perniciosa 7.51 Iudeorum prerogatiua 13.46 Iudeorum relectio 13.46 Iudeorum religio tempore Apostolorum corrupta 13.6 Iudeorum religio atrocibus Romanorum edictis damnata 8. 27. & 10. 2. & 16.20 Iudeorum religio passim odiosa 16. 13 Iudeorum sectæ ritus 23.6 Iudeorum cæcus zelus 3.17. & 13.6 Iudeorum ac Gentium æqualitas 15.9 Iudeorum & Gentium discrimen 2. 39 Iudas seditionis author 5.36 Iudices pro prefectis & gubernatoribus 13.20 Iudices à Deo excitati 5.30 Iudicium temerarium ac præcepit damnatur 10. 5. & 18.4 Iudicium diuini concio quàm necessaria 3.20. & 17.31 Iustificare pro liberare & aboluere 13.38 Iustini de Mose fabula 7.22 Iustitia pio probitate & innocentia coram hominibus 10.35 Iustitia fidei quæ 13.38</p> <p style="text-align: center;">L</p> <p>Laodicensis concilii decretum, de Pastorum electione 14.23 Legio quot militibus constabat 10.1 Leuitas commune ac ferè perpetuum omnibus populis vitium 16. 22 Lex quomodo Christi ad. e. tu quoad ceremonias abrogata 8.27 Lex de animalium delectu abrogata 10.13 Lex homini impossibilis 15.10 Lex duobus modis iugum censetur 15.10 Lex bene viuendi regula 10.15 Lex quomodo sermo viuus appellatur 7.38 Lex quomodo viuifica Ibidem Lex Po. cia de Romanorum ciuium priuilegio 16.17. & 22.25 Lex Semproniana de Romanis ciuibus 16.37. & 22.25 Legis nomen improprie usurpatum 1.5 Legis auctoritas 7.53 Legis finis vnicus 15. 11 Legis officium 15.1.10 Legis perpetuitas in Christo fundata 15.9 Legis & Euangelij discrimen 17. 2 Libertatem hominis arbitrium euentur 22.14. & 26. 18 Libri Ephesi palam exusti 19.19 Libertatis commendatur 10. 2 linguarum varietas cur Apostolis collata 2.2 Linguarum varietas fidelibus con-</p>
--	---

<p>cessa 19.46 Lingare sub indice incredulo ut in fidei locis liceat 25.11 Locus Dei presentia sanctificatus 7. 13 Locus in contextu corrigendus 7.16 Luceas Hebraismus abunat, taneti Graece scripserit 2.3 Lucianici fidem simulant 8.13 Luna quomodo in sanguinem verta 2.13 Lydia quæ & Diospolis 9.32 Lydia Ecclesiæ Philippensis primitiue 16.13</p> <p style="text-align: center;">M</p> <p>Macedonius hæreticus 17.2 Magistratus officium 16.15.22. & 18. 12 Magistrati quatenus obediendum 5.29. & 23.15 Magistratum quorundam perfidia 11.17 M. homocriste nouum deum imaginantur 22. 14 Manichæorum error de animalibus 17. 28 Manus pro potentia ac virtute 11.21 Manus pro principi, atque 7.29 Manus cur diaconis imponebantur ab Apostolis 6. 6 Manuum impositio temporalis ceremoniam 8.18 Manuum impositio solenne consecrationis symbolum 6.6 Manuum impositio quod olim notabatur 9.17. & 15.3. & 19.6. & 28.8. Martyres veri qui 21.34 Martyres Christi solatio iuuati 24.23 Martyrum nostris temporis constantia ac animositas 6.9. & 19.34 Martyrum & sceleratorum discrimen 7.38 Matthias diuino iudicio creatus Apostolus 1. 23 Meda non reicienda 27.30 Melitenenses perperam de Paulo iudicant 28.4 Melitenium inconstantiam ac leuitas 28.6 Mercenarii norantur 8.19 Merta hominum evertuntur 7.35. & 10.4. & 13.17. & 15.9. & 26.18 Messias, vide Christus. Metus in piis non quibus damnandus 9.27 Milites etiam Deo seruire possunt 10.7 Ministri in Ecclesia quomodo eligendi 6.3 Vide Pastores Ministerium Verbi in Ecclesia necessarium 14.23 Ministerium Verbi maximè operosum 6. 2 Ministerium Verbi commendatur 1.2. & 2.2. 47. & 8.31. & 9.6. & 10.3.36. & 44. & 11.3. & 15.28. & 16.9.14. & 17.30. & 22.10. & 26.18 miracula cur virtutes, signa ac prodigia vocentur 2.22. & 19.11 Miracula cur pauca tantum & ad breue tempus edita 14.11 Miracula nunquam à Dei verbo separanda 5.12. & 14.3 Miracula quid per se in hominibus efficiant 5.9 Miracula quibus proficit 2.5 Miracula num ad approbationem sufficiant 2.22 Miracula Papistarum quid efficiant 5.9 Miraculorum abusus Ibidem Miraculorum vfus & finis 3.6.15. & 4.10. & 5.15. & 8.6. & 9.32.35. 42. & 10.38.</p>
--

P R I O R.

<p>10.38. & 14.3. & 19.11.13. & 28.7 Missâ Papistarum historica 7.22 Missâ facticum quo prætextu defenditur à Papistis 16.2 Missâ horridum sacrilegium 16.3 Moderatorum quorundam perfidia 17.6. & 20.20 Modestia commendatur 9.5.6. & 12.13 Modestia hypocritarum simulata 14.14 14 Monachi Iudaismi imitatores 9.37 Monachorum fastus ac superbia 15.5 Monachorum impudentia 2.45 Moniales Vestalibus subrogatæ 14.15 Monstrans hæreticus 10.15 Morositatis in externis ritibus vitanda 8.38 Mortis timor etiam in sanctos cadit 9.13. Mortui quatenus lugendi 8.2 Mortuorum corpora cur olim lauebantur 9.17 Moses redemptionis minister 7.24 Moses quo Iesu Redemptor dicitur 7.36 Moses Christo subicitur ibidem Mosis modestia 7.22 Mulieres à Dei verbo non alienandæ 18.16 Multitudinè non statim inhaerendum 14.16. & 19.27 Mundus à Deo creatus 14.15.17 Mundus cur sex diebus à Deo creatus 12.10 Mundus in suspitionem quam proculius 28.6 Mundus Dei cõsilio regitur 17.26.28 Mundus totus Evangelicæ prædicationi subici debet 1.2 Mundi contemptus 13.1 Mundi creatio quomodo consideranda 4.24 Mundi ingenium externis laruis additum 6.14 Mundi ingratitude 26.17 Mundi prauitas quanta 14.19 Mundi & Dei discrimen 5.41 Murus violari cur legib. veratur 9.25 N Natus è in Christo datæ 10.28 Nazaræorum secta 2.45 Nazaræus cur Iesus vocetur 10.38 Neronis in pius crudelitas 12.3 Nestorius hæreticus 20.28 Nicomitæ quo prætextu simulationem suam exculant 21.26 Nicolaus diaconus turpis ac flagitiosæ sectæ auctor 6.5 Nomen pro auctoritate 4.7 Nomen pro causa vel medio 4.12 Nomen pro imperio ac virtute 3.6 Nomen Domini pro Evangelij professione 9.24 Nomen Christi portare quid 9.15 Nomen Iesu Nazareni pro tota Evangelij professione 26.9 Nonæ vel Moniales Vestalibus subrogatæ 14.15 Nota vauersalis non semper vniuersaliter capitur 8.1. & 9.35. & 10.2 Nox in quatuor partes distributa 12.4. 4. Numerus pluralis pro singulari 13.14 O Obedientiæ fructus 8.27 Obedientiæ probatio 8.26 Occasio improbis præcidea 6.14 Occisione vitandum 3.1. & 10.48. & 13.40. & 20.16. & 21.4. & 22.25. & 28.30 Ostensiones vitandæ 10.28. & 15.27. & 18.18. & 20.3.14. & 22.17. & 28.17 Omnes pro multis 9.35 Opera bona non causa salutis 10.35 Opera bona an Dei fauorem nobis</p>	<p>conciunt 10.35 Opera bona commendantur 2.38. & 9.36 Operum merces 17.4 Orandi vera regula 4.24. & 16.13 Orandum sine intermissione 12.5.6 Orandum pro doctrinæ profectu 20.36 Orandum pro his potissimum qui pro Evangelij testimonio ab impis affliguntur 12.5 Oratio ex fide manare debet 8.22 Orationes pro mortuis inanes 15.10 Ordo in scripturis non semper terminatus 7.2 Orientalis ad libidinè propensio 15.19 Os Domini semper interrogandum 22.10 Os aperire quid in Scripturis 8.34. & 10.34. P Pædobaptismus aduersus Anabaptistas assuitur 8.17. & 11.17 Panis fractio pro Cœna Domini 2.42. & 20.7 Papa Satanæ minister 5.8 Papa multas sceleratas impias in fœditatem collegit 10.15 Papæ arrogantia 11.3. & 15.16. & 22.1 Papatus ridicula Hierarchy 20.28 Papæ friuola iactantia 4.11.19. & 5.28.29 Papæ impudentia 15.13 Papæ iugum fidelibus excutiendum 23.25 Papæ lex impia de ciborum defectu 10.15. Papæ Iosus scurriles 3.6 Papæ speciosus tituli 16.16 Papæ tyrannis maxima 9.11. & 10.15. & 11.3. & 14.19. & 15.16.28.30. & 19.19. & 22.1 Papistæ externis laruis additi 6.14 Papistæ in Scripturam contumeliosè 17.21.28. & 18.18 Papistæ quomodo erroris continuendi 14.15 Papistæ veterè doctrinæ corruptores 2.42. & 6.11. & 15.15 Papistæ incorrigibiles 4.1 Papistæ inexcusabiles 17.29 Papistæ sacramentorum profanatores 10.37 Papistæ quàm ridiculi 9.17 Papistæ miraculis abutuntur 14.13 Papistæ suis exorcismis affigunt gratiæ causam 22.16 Papistæ Spiritus gratiam signis alligant 10.47 Papistæ vnde prætextum licentiæ arripiant in mutandis vel abrogandis Christi institutis 2.38 Papistæ vnde probare conentur penes Ecclesiam residere aliquid propriæ auctoritatis 15.28 Papistæ vandenam Petri primatum deducant 11.16 Papistæ vnde vouendi exemplum eliciant 18.18 Papistæ gratiam Dei quomodo extenuant 9.5 Papistæ frustra innumeras salutis querendæ rationes sibi fabricant 4.12 Papistæ nouum Deum fingunt 22.14 Papistæ quamlibet veritatem probari fingunt 24.14 Papistæ quo prætextu idololatriam suam fucant 14.15 Papistæ Christum in pane & vino includunt 7.49 Papistæ quo prætextu conscientias ligare aui sint 15.28 Papistæ Dei virtutem locant in sanctis 3.12 Papistæ abortiuus tantùm concilijs nituntur 15.2</p>	<p>papistæ quibus gnatem omnibus Baptistis doctrinæ doctrinam tenent 10.47 papistæ dernequeunt audentiæ tractantem penitentem no. 3.19 papistæ externos ritus transferunt, ferè ad papistæ plus tribuunt philo. 2.38 papistarum quàm Dei Iulius 28. papistæ vim magicam Sacramenti tribuunt 8.13 papistæ quo prætextu reliquias suas vendunt 5.15 papistarum ambitio 16.19 papistarum arrogantia 7.1 papistarum auaritia 16.19 papistarum audacia 17.34 papistarum blasphemia aduersus Baptistinum 8.16 papistarum cœcitas 23.12 papistarum calumniæ aduersus veros Dei cultores 6.14. & 17.7 papistarum inepta & puerilis caulatio de imaginibus & statuis 7.43 papistarum auricularis confessio 19.19 papistarum scititia confirmatio 8.16 papistarum defensio quàm ridicula 17.24 papistarum delirium de corpore Christi 1.11 papistarum delirium de fide acquisitione 10.4 papistarum delirium de fide implicita 16.31 papistarum delirium de ieiunio 14.23 papistarum diaconi quales 6.3 papistarum putida distinctio adorationis 10.25 papistarum doctrina plausibilis 20.26 papistarum doctrinæ de hęcitatione 8.22 papistarum factiones 23.6 papistarum vana de antiquitate & hominùm multitudine gloriatio 17.30 papistarum friuola gloriatio de continua successione 20.30 papistarum stulta gloriatio de titulis inanibus 7.2 papistarum superba iactantia de concilijs 5.21 papistarum inanis iactantia de patribus 3.13. & 7.31 papistarum quàm crassa ignorantia 1.7. & 11.39. & 17.34 papistarum in cultores Dei licetia 23.4 papistarum falsa miracula 3.15 papistarum miracula quidei efficiant 3.9 papistarum missa historica 7.22 papistarum præiudicia 16.21 papistarum præparationes euenturatur 22.14 papistarum reliquiæ 19.11 papistarum satisfactioes quàm vanae 10.43. & 13.18 papistarum stulticia 16.4 papistarum stupor 23.12 papistarum superstitiones vnde irrepserint 14.11 Papistarum inanes tituli 7.2. & 23.6 Papistarum vinctio putida 19.6 Papistarum à zelus præpotens, furiosus ac sanguinarius 6.17. & 6.11. & 9.23. & 16.19. & 18.26. & 19.21.27 Paphus vrbis maritima vetus Meridientem 33.6 Parcibus quatenus obediendū 6.29 Paruuli à Baptismo nõ arcenti 2.39 Pastor qui & Episcopus 20.28 Pastori quatenus si gerere licet tēporè persequeris 8.1 Pastores architecti 4.11 Pastores v. æ. v. inistri 11.3 Pastores quo sensu sacerdotis 11.2 Pastores quales eligendi 16.1 Pastores quomodo eligendi 1.24 V</p>
--	---	--

INDEX

- Pastores honorandi 16,9
 Pastores innumeris calumniis obnoxij
 6.14 & 7.26. & 16.20. & 17.6. & 18.12.
 19.23. & 21.17. & 25.7
 Pastores non debent sibi auditores
 eligere 26.22
 Pastores imprimis precari debent 6.4
Papstorum ambitio Ecclesie exitialis
 20.30
Pastorum ambitio Evangelij puritatem
 adultera 1bid.
 Pastorum avaritia dicitur 20.33
 Pastorum auctoritas 6.3
 Pastorum conationes quomodo tem-
 perande 3.17
 Pastorum conditio 14.19. & 15.2
 Pastorum constantia 4.20. & 7.34.
 & 9.16. & 18.9. & 19.29
 Pastorum creatorum legitima ratio
 14.23
 Pastorum electio nū plebi permitte-
 da 14.23
 Pastorum gaudium 11.23
 Pastorum ignavia Ecclesie quam
 noxia 15.36
 Pastorum innocentia qualis esse de-
 beat 25.10
 Pastorum labor non inanis 11.21
 Pastorum inuisita magnitudo 15.2
 Pastorum militia 19.23
 Pastorum munus arduum 14.23
 Pastorum munus ac officium 1.1. & 2.
 40. & 3.17.25. & 4.11.20. & 5.8.23. & 6.
 2. & 8.1.13.39. & 9.21.26. & 10.43. & 11.
 17. & 13.15. & 14.14.20. & 15.28. & 16.
 9. & 17.5.10.18.31.32. & 18.6.9.19. &
 20.18.20.24.26. & 21.13.37. & 22.18. &
 23.17. & 26.17.22.
 Pastorum patientia 9.16
 Pastorum vera probatio 20.19
 Pastorum prudentia 18.4. & 20.26
 Pastorum sedulitas 6.4
 Pastorum superbia Ecclesie quam no-
 xia 15.22
 Pastorum timiditas quam noxia 18.9
 Pastorum vehementia nō damnanda
 9.31. & 13.10
 Pastorum vigilantia 20.29
 Pastorum vita piis chara esse debet 12.5
 Pastorum vocationis certitudo 16.5
 pastorum zelus qualis esse debeat 13.
 10.31. & 14.14
 Pastorum & Apostolorum discrimē
 1.13. & 14.23
 Pastoribus quatenus obediendum
 4.19. & 5.19
 Patientia plus quam necessaria 1.8. &
 7.5.6. & 8.32.33. & 9.16. & 14.5.22
 Patres qui & quatenus imitandi 3.13
 Patres an nō promissionum compo-
 sites fuerint 15.32
 Patres Iudæorum fraticide 7.9
 Patrū conditio in Ægypto quā pro-
 brosa 7.6
 Patrū fides semper in Christo fun-
 data 15.11.
 Patrum & fidelium novi testamenti
 discrimen 2.17.33. & 13.32. & 15.11
 Paulus Gentium Apostolus & doctor
 13.46
 Paulus quomodo Gentium doctor
 ordinatus 13.1
 Paulus binominis 13.10
 Paulus non vulgaris Christi minister
 9.15
 Paulus Dei Propheta 28.3
 Paulus tam Gentibus quam Iudæis
 testis destinatus 26.17
 Paulus lapidatus 14.19
 Paulus quā studiosus pacis 16.4
 Paulus cur Thimotheū circumciderit
 16.3
 Paulus quo animo Tarsum concessit
 9.30
 Paulus cur tātopere labore in asse-
 renda sua vocatione 13.1
 Paulus manibus operabatur 18.3
 Paulus cur labores suos, patientiam,
 fortitudinem, & reliquas virtutes
 magnifice prædicet 20.18
 Pauli inuisita constantia 13.46. &
 14.1.3.14.19.20. & 17.1.10. & 18.18. &
 19.30. & 21.1.10.12. & 24.25. & 27.21.
 & 28.30
 Pauli conuersio quā fructuosa 9.20
 Pauli conuersio illustris 8.3
 Pauli doctrinæ summa 20.21
 Pauli humanitas 20.13. & 21.26
 Pauli humilitas 20.19
 Pauli innocentia 24.23. & 25.10. &
 26.4
 Pauli integritas 28.14
 Pauli ira iusta 15.10. & 17.16
 Pauli militia 17.5. & 18.11
 Pauli modestia 19.30. & 21.18
 Pauli patientia 9.26. & 16.23. & 17.1
 Pauli prædicatio quā efficax 17.11
 32.14. & 18.9.10
 Pauli prouocatio ad Cæsarem cur Iu-
 dæis exosa 28.19
 Pauli prudentia 16.37. & 18.4. & 20.20.
 & 24.5
 Pauli ante conuersionem sæuitia 9.2
 Pauli vita fidelibus quā preciosa
 20.3. & 24.23
 Pauli certa vocatio 14.27
 Pauli zelus strenuus 9.22. & 13.
 40. & 14.14. & 15.28. & 17.16. & 26.28
 Pauperū cura quibus denūdanda 6.2
 Pauperum habenda ratio 9.39
 pax pro hominum & Dei reconcilia-
 tione 10.36
 Pax quæ colenda 15.11. & 23.6
 Pax Ecclesiarum non diuturna 9.31
 Pax piorum. vide Piorum pax 2.25
 Peccatores quomodo expegefa-
 ciendi 3.20. & 71.31
 Peccatū Dei opus esse nō potest 2.23
 peccatum voluntarium non semper
 desperationem inducit 3.17
 peccati confessio necessaria 19.19
 peccatorum remissio pars Euange-
 lij 5.31
 peccatorum remissio semper annū-
 tianda 2.38
 peccatorum remissio in Christo fun-
 data 2.38 & 10.43
 peccatorum remissio extra Eccle-
 siam non est 2.47
 peccatorum remissio pœnitentiam
 consequitur 3.19
 Pelagius hæreticus 10.34
 persecutio ab Herode excitata 12.1
 persecutionē fugere quatenus Chri-
 stianis licitum 11.20
 persecutiones Evangelij cursum ad-
 iuuant 8.1
 persecutionum virilitas 11.9
 persecutionibus minimè cedendum
 8.4
 persecutores Ecclesie grauissimè pun-
 iendi 9.5
 perseverantia donum Dei 5.31
 perseverantia in precibus necessaria
 1.4. & 10.2
 perseverandum in Christi doctrina
 4.30. & 7.3. & 11.23. & 14.22. & 15.36. &
 20.19. & 27.2.
 persj locus 17.25
 persona pro externo statu vel appa-
 rentia 10.34
 persona Spiritus sancti 13.2
 personarum acceptio damnatur 10.34
 perniciosa erroris comes 11.2
 petrus cur Simeon dicitur 15.13
 petrus quomodo inter Apostolos ex-
 celluerit 8.14
 petri constantia 4.8.11
 petri humanitas 9.43
 petri modestia 11.3
 petri obedientia 12.9
 petri primatum vnde papistæ dedu-
 cunt 1.13. 16. & 9.32
 petri prudentia 4.8
 pharisæi vnde dicti 23.6
 pharisæorum quantus fastus 15.6
 philippenum Ecclesie ex tenui fur-
 culo prodit 16.14
 philippus diaconus 6.5 & 8.5
 philippus Evangelista 21.8.
 philippi constantia 8.11
 philippi strenuitas 8.40
 philosophorum doctrina qualis 17.18
 pietas sincera & integra cur nunquā
 vigeat in maiori orbis parte 14.15
 pictas nulla sine recta institutione
 18.22
 pietatis fundamentum fides est 24
 14 & 25.19.
 piorum consolatio. vide fidelium
 consolatio
 piorum fides Christo subnititur 3.16
 piorum gaudium. vide Fidelium
 gaudium
 piorum pax 2.25
 piorum securitas qualis 2.25.4.6
 piorum & impiorum discrimen,
 vide electorum & reproborum dis-
 crimen
 platonis locus 13.37. & 17.18
 plebs ab Ecclesie negotijs non ar-
 cenda 15.30
 plinij locus 7.2. & 8.27. & 17.1. & 20.
 13. & 28.11
 pœnitentia vera quæ 2.37.38. & 5.31
 & 26.19
 pœnitentia donum Dei 5.31. &
 11.18
 pœnitentia in hominis facultate mi-
 nimè posita 5.31
 pœnitentia pars Evangelij 5.31
 pœnitentia à fide non disiungenda
 11.18
 pœnitentia concio semper in Eccle-
 sia resonare debet 2.38. & 3.26
 pœnitentiæ doctrina in Papatu quā
 frigida 3.19
 pœnitentiæ initium 2.37. & 5.31
 pœnitentiæ signa 8.34
 pœnitentiæ & fidei distinctio 20.21
 potestatum fabula de Castore & Vol-
 luce 28.11
 potestatum fabula de Pythone serpente
 16.16
 pomponius Mela hallucinatus 8.26
 populus in Ecclesie negotijs non
 arcendus 21.22
 portare nomen Christi quid 9.15
 porricus Solomonis 3.11
 post pro infuper vel pœnterea 5.36
 profperitatis habenda ratio 1.37
 potestas timore Dei vacua quā mexi-
 talis 4.17
 potestas Apostolis data 13.11
 præfectus templi quis 5.21
 præiudicia summopere cauenda 7.1
 & 10.34. & 21.28. & 22.37. & 28.22
 præparaciones papistarum evertuntur
 22.14
 præsentia futurorum Deo relin-
 quenda 1.17
 presbyterorum & Apostolorum dis-
 crimen 14.23
 presbyteri in Ecclesia qui 14.
 23
 principum officium 16.15
 principibus quatenus patendum 17
 7. & 23.25
 Priscillianus hæreticus 10.15
 prophetæ nomen variè sumitur 11.27
 prophetæ à Deo excitari quid 3.26
 prophetæ qui videntes dicti 2.30

P R I O R.

prophetæ pro eximijs Scripturæ interpretibus 13.1
prophetæ pro præditis eximia mysteriorum Dei intelligentia 15.32
prophetæ à Deo excitati 5.30
prophetæ omnes de Christo testati 3.21
prophetæ ex Lege doctrinam suam scripserunt 26.22
prophetarum mos 21.11
prophetarum consensus 15.15
prophetarum doctrinæ vsus 15.6
prophetarum officium 1.7. & 7.52
prophetarum vehementia 13.10
propheta pro raro & singulari intelligentia dono 2.17
prophetæ vis quanta 24.26
prophetæ curâ reditu populi cessant 3.22
prophetiæ omnes in vnum corpus aut volumen collectæ 7.42 & 13.40. & 15.15
profetorum modestia 13.42
profetia quadam 2.45. & 5.3. & 6.1. 2.4. & 7.1. 5.4. & 9.5. & 8.41. & 14.22. & 15.21. & 16.3.10. & 18.1.9. & 20.25
prouidètia Dei, vide Dei prouidètia
prouidètia Pauli ad Cæsarem cur Iudais exosa 28.19
prouidètia pastoribus inprimis necessaria 8.13
pseudoprophetæ Prophetarum similia 21.11
pseudoprophetarum mos 21.11
publij hospitalitas 28.7
pulueris pedum excussio quid notabat 13.51
pythionis serpentis fabula 16.16

Q

Quære Deû hominis officij 17.27
Quæstiones variz cum carum dilutionibus 1.5. 21.23. & 2.17. 13.22. & 3.1. 5.17. 20.22. 25. & 4.27. & 5.32. & 6.5. & 7.2. 30.32. 33. 18. 49. 16. 58. 60. & 8.1. 13.16. 24. & 9.25. 39. & 10.4. 12. 24. 25. 30. 35. 41. & 11.1. 29. & 12.5. & 13.22. 34. 37. & 14.9. & 15.2. 9. 10. 16. 19. & 16.3. 6. 13. 16. 22. 27. & 17.23. 27. & 18.10. & 19.2. 5. & 20.29. & 21.4. & 22.16. 19. & 13.25. 28. & 24.6. & 27.24
Quæstiones frivole mittendæ 20.21
Querimonia Augustini de nimio traditionum onere 16.4
Querimonia Gregorij Nazianzeni de Conciliorum successu 15.2

R

Rationale diuinorum officiorû regeneratio fidei effectus 10.43
regeneratio regni Dei initium 1.3
regnum Dei pro Euangelij doctrina 20.25
regnum Christi, vide Christi regnum
regni Christi exordia quàm tonua 16.11
redemptio adhuc in cursu est 3.21
redemptionis finis 7.7
religio rara & paucorum hominum virtus 2.12
religio vera quæ 7.19. & 14.15. & 17.4
religio qualis ex humano sensu prodeat 17.16
religio Iudæorum tempore Apostolorum corrupta 13.6
religio Iudaica atrocib. Romanorum edictis damnata 8.27. & 10.2
religio Papalis quonam spectet 20.30
religionis veræ & fictitiæ discrimen 28.23
remissio peccatorum omnibus annuncianda 8.22. & 13.3. vide peccatorum remissio

reprobi quomodo verbo Dei afficiantur 7.54
reprobi nunquam emendantur 5.33
reprobi inexcusabiles, vide Impij inexcusabiles
reprobi quomodo tractandi 5.33. & 7.54. vide Impij quomodo tractandi
resurrectio corporum opus potentiz Dei 26.8
resurrectio generalis asseritur 24.15
reuelationes e celo non expectandæ 10.5
Romani quàm atrocibus edictis religionem Iudaicam damnarunt 8.27
romani præfidesuales 7.68
romanorum superbe inscientia 11.26
romanorum ciuium priuilegium 22.25
Rubini quo Dominus Mosi apparuit, allegoria 7.30

S

Sabbathum cur institutum 13.14
sabbathi iter 1.12
sabbathum celebrare Græcis & Romanis olim capitale 16.13
sabellius hæreticus 13.2
sacerdos Legis typus Christi 3.26
sacerdotes Papales Simoniaci 8.21
sacerdotum auaritia 14.13
sacerdotum conscientia mala 4.13
sacerdotum impudentia 4.13
sacerdotum obstinata malitia 4.13
sacerdotum tyrannis 4.9.13
sacerdotum zelus præpotesus 4.1
Sacerdotium Christianum 13.2
Sacramenta non statim efficiaciâ sua profertur 8.13
Sacramenta à Dei verbo minime separanda 7.8. & 10.37. & 13.24
sacramentorum impia profanatio in Papatu 10.37
sacramentorum vis 8.13
sacramentorû verus vsus 18.25. & 22.16
sacrificiorum abusus 14.11
sadducei auctoritate inter Iudæos præstantes 4.1. 31. & 5.17
sadduceorum error 23.8
sadduceorum & Epicureorû discrimen 2.38
salus certa in Dei inuocatione 2.21
salutis nostræ materia 10.37
salutis definitio breuis 16.31
samarita quæ & Sebalte sancti mortui minime inuocandi 3.12. & 13.37. & 27.24
sanctorum exempla quatenus imitanda 3.13
sanctorum integritas quatenus impis proficit 27.24
sanguinis esus olim prohibitus 15.19
sapientia vera quæ 10.21
sapientiz obstinata malitia 5.8
satan Dei carnifex 10.38. & 12.23
satan hostis veritatis acerrimus 4.1. & 6.8. & 19.23
satan sima Dei 7.31. & 21.11
satanæ astutia 2.22. & 3.9. & 5.1. 21. 6.1. 14. & 7.30. 31. & 8.11. & 9.10. & 11.13. & 13.6. 8. & 14.11. & 15.1. 37. & 16.10. 16. & 19.16. & 21.17. & 23.6. & 27.23
satanæ nequitia 17.13
satanæ præstigiz à Dei virtutibus differunt 2.22
satanæ vis quanta in agitandis Verbi aduersariis 8.1. 6. 11. & 7.14. & 8.11. & 9.13. & 12.19. & 13.45. & 16.12. & 17.13. & 18.9. & 19.16. 23. 29. & 21.31. & 23.2. 11. & 25.7
satan verbigladio conficitur 9.22
satan non nocet pro arbitrio 4.4
satan Dei prouidentiæ subest 13.27
satisfactioes papisticæ quàm inanes 10.43

scandala vitæ 15.1. & 20.33. vide Offensiones
seortandi licentia p qum graffica 15.19.
seortatio coram Deo maledicta
Ibidem
scientia, zeli moderatio 18.25
scriptura de Deo humano motu loquitur 10.4
scriptura bifaria de Sacramentis loquitur 11.16
scriptura quomodo legenda 8.28
scripturæ quanta auctoritas 1.16. & 24.14
scripturæ lectio quàm utilis 8.28
34. & 13.27. & 17.11
scripturæ partitio 24.14
scripturæ multiplex utilitas 9.22. & 14.20. & 17.2. & 18.28. & 20.20. & 27.25
seculus magnus orationis adiumentum 10.10
secte tres inter Iudæos præcipue 3.16
sectarum origo in papatu ex verbis Dei profanatione 23.6
securitas proiud. Vide Piorum securitas
sedete ad dextram Dei quid 2.34
seditio fugienda 5.21
seniores qui tempore apostolorum 11.30. & 20.16.
sepultura quid proficit 9.37
sepulturæ cur habenda cura 8.2
sergij prudentia 13.6
seruatio pro re 10.36
seruati error de Christi deitate 20.28
seruati error de Patrum veteris Testamenti conditione 15.11
seruitus populi Dei quàm misera tempore Apostolorum 16.3
sihon & Tyrus vrbis fastuosæ 12.20
signa à Dei verbo minime separanda 7.8
signa externa in precibus 20.36
signorum veritas & efficacia 8.17
silas & Iudas Apostolorum legati, ad Gentes 15.22
simon corarius hospes Pauli 9.43
simon magus à Petro obiurgatus num vere resipuerit 8.24
simon sacrilegus 8.21
simonis magi ambitio 8.18
simonis magi fides qualis 8.13
simonis magi hypocrisis 8.18
simonis magi impietas 8.20
simonia quid Populis 8.21
simplicitas cordis 2.46
simulachrorum vsus apud Gentes 17.29
simulatio virtutis diuturna esse non potest 20.19
sobrietas seruanda 10.30
sobrietas animi commedatur 17.7. & 17.30
socordia excutienda 1.14. & 2.18. & 3.20. & 8.26. 36. & 9.15. 31. & 10.2. 7.17. & 12.5. & 13.38. & 14.22. & 16.5. & 17.11. 16. 30. 31. & 20.28. 29. 36. & 27.30
sol quomodo in tenebras conuersus 2.18
somniorum & visionum discrimen 18.9
sophistarû preparationes inuertuntur 22.14
fortis nomen variè acceptum 1.26
fortis quatenus licitum Ibidem
sothenes Pauli fortis 18.17
spei acura quæ 1.4
spiritus sanctus, Deus 5.4. & 13.2
spiritus sanctus à Patre promissus 1.4
spiritus sanctus Ecclesiz peculiariter definitus 2.18
spiritus sanctus cur die à primitiis quinquagesimo in Apostolos effusus 2.1

INDEX PRIOR.

<p>Spiritus sanctus quomodo linguarum nomine appellatur 2.3</p> <p>Spiritus sanctus profanus ac contemptibus minimè datur 2.18</p> <p>Spiritus sanctus miraculorum auctor 9.34</p> <p>Spiritus pro douis ipseus 5.32. & 6.5. & 8.6. & 19.2</p> <p>Spiritus fidelium dux ac rector 20.22</p> <p>Spiritus discrete. onis pius necessarius 17.11</p> <p>Spiritus prudentiæ ac fortitudinis fidelibus necessarius 4.8</p> <p>Spiritus fanaticorum erraticus 10.44</p> <p>Spiritus dona etiam indignis conferuntur 8.21</p> <p>Spiritus gratia signis minimè alligata 10.47</p> <p>Spiritus gratia nihil præstantius hominibus dari potest 2.17</p> <p>Spiritus resistere qui dicantur 7.51</p> <p>Stephanus blasphemie in Deum & Mo seu accusatus 6.14</p> <p>Stephanus quomodo spiritu & fide plenus 6.5.3</p> <p>Stephanus per vim & tumultum lapidibus obrutus 7.58</p> <p>Stephani animositas 6.15. & 7.56</p> <p>Stephani charitas 7.59.60</p> <p>Stephani mira constantia 7.60</p> <p>Stephani fides 7.59</p> <p>Stephani modestia 7.2</p> <p>Stoicorum delicta 17.18</p> <p>Stultitia commune ac ferè perpetuum omnibus populis vitium 16.22</p> <p>Suetonii locus 11.28</p> <p>Summa prædicationis Pauli 9.20</p> <p>Superbia omnibus hominibus ingenerata 9.5</p> <p>Superbia quàm Deo exosa 12.20</p> <p>Superbi aduersus Deum belligerantur 12.23</p> <p>Superioribus quatenus obediendum 4.19. & 5.29</p> <p>Superstitio sibi contraria 17.24</p> <p>Superstitio sanguinaria 9.29</p> <p>Superstitio semper trepida 17.22</p> <p>Superstitiones vnde originem traxerint 3.9. & 7.31. 40. & 14.11. & 28.6</p> <p>Superstitiosi admodum liberales 14.33</p> <p>Synagoga Libertinorum vnde dicta 6.9</p> <p>Synagoga Ephesorum Paulum humaniter suscipit 19.9</p> <p>Synagoga per diuersa vrbes Ierusalè loca disposita 24.12</p> <p>Synodi sancta cur ab initio collecta 15.2</p> <p>Synodi cogendæ forma & ordo 15.6</p> <p style="text-align: center;">T</p> <p>Tabernaculum Davidis per Christi instauratum 1.6. & 15.16</p> <p>Tarditas hominum quanta 10.17</p>	<p>Taiani hæretici 10.15</p> <p>Tempestas magna Paulo nauigante excitata 27.18</p> <p>Templi præfectus quis 4.1. & 5.21</p> <p>Tenporum præsentia quatenus permissa 1.7</p> <p>Terror diuinitus immisus 4.5. & 5.34</p> <p>Terruliani sententia, de fuga in persecutione 8.1</p> <p>Tertullus rhetor mendax 24.2</p> <p>Testamenti veteris & noui discriminè 2.17. & 28.23</p> <p>Thabira cur à mortuis suscitata 9.39</p> <p>Thabira elogia 8.36</p> <p>Theologia Paparus, horribilis labyrinthus 16.11</p> <p>Theologi Papales sola Martyrum voce prostrari 6.9</p> <p>Tessalonicensium laus 17.11</p> <p>Theudas quis fuerit 5.36</p> <p>Theatru oppidum vbi situm 16.14</p> <p>Timor puræ & liberæ Euangelii prædicationis maximè contrarius 18.19</p> <p>Timor qualis in fidelibus 5.11. & 10.2.4</p> <p>Timor mortis etiam in sanctos cadit 13.13</p> <p>Timotheus cur à Paulo circencisus 16.3</p> <p>Titus cur minimè circencisus 16.3</p> <p>Tonsura clericalis ridicula 18.18</p> <p>Torpor excutiendus. vide Socordia</p> <p>Traditionibus humanis Deus minimè colendus 15.29. & 16.4</p> <p>Tribulatio. vide Afflictiones</p> <p>Tumulus à Satana excitati Euangelio malignè imputantur 17.6</p> <p>Tutæ ob multiplices victorias Christi Euangelio insultant 25.19</p> <p>Tyranni Ichola Ephesi 19.9</p> <p>Tyranni à rebus nouis sibi metuentur 12.1</p> <p>Tyranni non nocent pro libidine. vide Impii non nocent pro libidine</p> <p>Tyranni spirituales quàm arrogantes 5.28</p> <p>Tyrus & Sidon vrbes fastuose 12.20</p> <p style="text-align: center;">V</p> <p>Vas electionis pro eximio ministro 9.15</p> <p>Vaticinia cur remota ab Ecclesia 21.9</p> <p>Vaticinia Prophetarum ferè signis confirmata 21.11</p> <p>verbum pro re 5.32. & 10.36</p> <p>Verbi maiestas vnde 10.33</p> <p>vide Dei verbum</p> <p>Vergilij locus 16.35. & 17.28</p> <p>Veritas quanti facienda 15.37</p> <p>Veritatis firmitas ac certitudo 13.27</p> <p>Veritatis odium quid faciat 9.23</p> <p>Veritatis vis quanta 9.22. & 15.12. & 19.9</p> <p>Veites lacerare mos Orientalibus communis 14.14</p>	<p>vetustas quæ probanda 24.14</p> <p>vide Antiquitas</p> <p>Via pro lecta 19.23</p> <p>Via Domini 15.10</p> <p>Via hominum 14.16</p> <p>Vidua ad diaconiam delecta 6.1</p> <p>Viduarum habenda ratio 9.39</p> <p>Vigilia Pastorum 20.28</p> <p>Vindicta Deo relinquenda 7.7</p> <p>& 16.37. & 23.3</p> <p>Virtutis simulatio diuturna esse nequit 20.9</p> <p>Virtutes. prodigia & signa pro miraculis 2.22. & 4.30</p> <p>Virtutes suas cur Paulus prædicat 20.18</p> <p>Vitio cur Ananias oblata 9.10</p> <p>Vitio Paulo oblata 18.9. & 16.9. & 22.18. & 27.23</p> <p>Vitio Petro oblata 10.312</p> <p>Vitium visus 9.10</p> <p>Vitium & somnium discriminè 18.9</p> <p>Vita nostra quatenus seruanda vel contemnenda 20.24. & 21.17</p> <p>Vita iuste instituendæ ratio 10.2</p> <p>Vita præsertim abutis 17.27</p> <p>Vita integritas quibus conitar 10.35</p> <p>Vita nouitas necessaria 3.16</p> <p>Vita sanctitatis studendum 20.21</p> <p>Vita & mortis meta hominibus præfixa 13.17</p> <p>Vitas Ecclesiarum. vide Ecclesiarum vitas</p> <p>Vnum pro primo 70.7</p> <p>Vocatio Gentium. vide Gentium vocatio.</p> <p>Vocationi propriæ sedulo inferuendum 1.8. & 7.3. & 20.23. & 27.3. & 28.17.30</p> <p>Vouendi exemplum vnde Papiste eliciant 18.18</p> <p>Vfus prudentiæ pater 6.2</p> <p>Vulgi inconstantia ac leuitas 16.22. & 21.30</p> <p style="text-align: center;">Z</p> <p>Zelus Sadduceorum qualis 5.17</p> <p>zelus hypocritarum sanguinarius 17.5</p> <p>zelus inconsideratus quid valeat 5.17</p> <p>zelus Iudæorum insanus 3.17. & 23.6</p> <p>zelus Papistarum cæcus ac furiosus 5.17. & 6.11. & 9.23. vide Papistarum zelus.</p> <p>zelus Pastorum. vide Pastorum zelus.</p> <p>zelus Pauli. vide Pauli zelus.</p> <p>zona Pauli ab Agabo accepta 21.13</p>
---	--	--

PRIORIS INDICIS FINIS.

INDEX ALTER, LOCOS VTRIVSQUE TESTAMENTI COMPLETENS, quos author horum Commentariorum, aut in sua aut aduersariorum, aut etiam aliorum Scriptorum personam citans, apposuit ad sensum suum accommodat.

Primi numeri antepositi, caput & versum locorum citatorum denotant: posteriores vero numeri arithmetici, caput & versum Actuum Apost. in his commentariis commemorant.

	Genesis.		Exodus.
i.c.xxiii.	Et fuit vespera fuitque mane dies quintus 11.10	i.c.xvi	Cum obsteritibus Hebraeos, & videbitis super se dem si filius est, interficite eum 7.17
i.d.xxvii.	Creauit itaque hominem ad imaginem suam 17.28	iii.g.xxi	Daboque gratiam populo huic coram Aegyptiis 23.19
ii.a.ii	Et perfecit Deus die septimo opus suum 12.10	iiii.c.xxii	Filius meus, primogenitus meus est Israel 1.8. & 2.31
iii.d.xix	Poluis es & in puluerem redibis 2.25	vii.b.xiii	Et in iuratum est cor Pharaonis 2.16
iii.b.xiiii	Eroque vagus & profugus in terra 17.13	vii.b.viii	Orati Dominum: vt auerterat tanas a ne & a populo meo, & dimittam populum 2.43. & 2.30
v.c.xiiii	Ambulauit Henoch cum Deo: postea est se desit, quia tulit cum Deus 2.6.23	viii.c.xv	Viden Pharao quod esset resumptio grauaui cor suum 2.43
viii.d.xxi	Cogitatio cordis hominis mala est a pueritia sua 15.10	viii.g.xxxii	Et induit Pharao cor suum, etiam hac vice 16.30
viii.d.xxii	Adhuc omnes dies terrae semeris & metis frigusque & aestus, nec in aestas & hyems, dies quoque & nox non cessabunt 1.7	x.d.xiiii	Ascenderunt locustae super totam terram Aegypti 12.25
ix.a.iiii	Veruntamen carnam cum anima eius, quae est sanguis eius non comedetis 1.20	xii.c.xxix	Fuit ergo in medio noctis percussit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti 12.23
ix.b.ix	Ego statuo pactum meum vobiscum & cum semine vestro post vos 14.6	xii.f.xxxvii	Profectique sunt filij Israel de Rameis in Sueboth creiter sexcenta milia pedum virorum tantum tapiaer paruulos 7.14
xi.b.vii	Age, descendamus & confundamus ibi labium eorum dispersit itaque Dominus eos super faciem vniuersae terrae 2.2	xiii.d.xix	Tulit quoque Moses ossa Ioseph f. cu 7.16
x.d.xxi	Tulitque Thare Abram filium suum, & Lot filium Haran; filium filij sui, & Sarai nurum suam vxorẽ Abram filij sui, egressisque sunt eum de Vr Chaldæorum, vt pergerent in terram Chanã 7.2	xiii.g.xxxi	Crediderunt autem Domino & Moysi seruo eius 15.28
xii.a.i	Dixerat autem Dominus ad Abram, Abi e terra tua 7.2	xvii.c.xi	Quom eleuaret Moses manum suam, praeuallebat Israel 6.4
xiii.d.xviii	Erat enim sacerdos Dei altissimi 2.35	xix.a.v.	Eritis mihi tanquam thesaurus dilectus prae omnibus populis 15.46
xv.c.xiii	Sciendo scias quod peregrinum erit semen tuum in terra non sua 7.6	xix.a.vi	Vos autem eritis mihi regnum sacerdotale & gens sancta 15.46
xv.d.vii	Ero Deus tuus & seminis tui post te 2.39. & 3.21. & 8.12. 37. & 15.33	xx.a.iiii	Non facies illum cultum neque vllam similitudinem eorum quae sunt in caelo sursum, &c. 17.41
xvii.b.xii	Omnis masculus octo dies natus circumciderit in vobis in generationes vestras, etiam si non fuerit natus domi sed emptus argento 16.15	xx.b.x	Non facies vllum opus neque tu neque filius tuus 1.12
xvii.b.xiii	Eritque pactum meum in carne vestra in fords perpetuum 15.9. & 16.3	xx.b.xi	Sex enim diebus fecit Dominus caelum & terram 12.10
xvii.c.xix	Et confirmabo pactum meum cum eo in pacto perpetuo semini eius post eum 2.39	xxi.d.xxviii	Neque principi in populo tuo maledicetis 23.5
xviii.a.ii	Ecce tres viri stabant iuxta eum 1.10. & 10.10	xxiii.xx	Ecce, ego mitto Angelum coram te, vt custodiat te in via 12.15
xviii.c.xix	Nox enim quod praecipiet filius suis & domus suae post se vt custodiant vitam Domini 16.15	xxiii.c.xxiii	Angelus meus ibit ante te, & introduct te 12.15
xviii.c.xxii	Et diuerterunt inde viri, perrexeruntque Sudo nam 10.30	xxv.c.xxii	Conueniamque tecum illuc, & loquar tecum & propitior ero 7.44
xviii.d.xxxii	Non disperdam propter decem 27.24	xxv.d.lx	Vide autem vt facias iuxta similitudinem suam, quae tibi ostensa est in monte 7.44
xxii.a.iii	Surrexit itaque Abraham sumo mane, & strauit asinum suum, accepitque duos pueros 10.14	xxix. f. xxx. viii	Hoc est autem in quod facies altari, agnos anniculos duos in dies agnum unum facies mane 7.40
xxii.d.xviii	In semine tuo benedicentur omnes gentes 3.25	xxxii.a.iiii	Et dixerunt, Illi sunt Dij tui o Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti 7.40
xxiii.b.ix	Vt det mihi speluncam duplicem, quae est ei in extr. mo agri sui 7.17	xxii.b.vi	Seditque populus vt ederet & biberet, postea surrexerunt vt lud. tunc 7.41
xxiii.c.xvi	Appendit Abraham ipsi Ephron argentum quod dixerat audientibus filiis Hethi. quadringentos siclos 7.5	xxxii.b.ix	Ecce populus duræ cervicis est 7.51
xxx.v.vii	Aedificauitque illic altare, vocauitque locum Bethel. 7.33	xxxiii.a.iii	Nam populus duræ cervicis est 7.51
xxxii.a.b.v	Factum est vt ex quo praefecit eum domus sue & omnibus quae erant ei, benediceret Dominus domui Aegyptij propter Ioseph 27.24	xxxiii.a.v	Vos dicitis populus duræ cervicis 7.51
xlvi.c.xxvii	Omnes animae domus Iacob quae ingressae sunt in Aegyptum fuerunt septuaginta 7.14	xxxiii.b.ix	Quando ingrediebatur Moyses tabernaculum, dilectebat columna nubis 1.9
xlvi.c.xxvii	Non aufertur sceptrum de Iehuda & Legislator & pedibus eius 15.21	xi.a.ii	Leuiticus.
i.d.xxv.	Quom visitauerit vos Deus, efferete ossa mea hinc 7.6	xvi.f.xxix	Hec sunt animalia quae comedetis ex omnibus animalibus quae sunt super terram 10.14
		xviii.a.v.	Mense septimo decimo mensis assuetis animas vestras ne quod vllis. etis 27.9
		vi.d.xxii	Qui fecerit hoc, vuet in illis 7.38. & 15.10.11
		vi.d.xxvii	Numeri.
		xii.b.vi.	Sic benedicitis filius Israel 3.26
			Et ponent nomen meum super filios Israel, & ego benedicam eis 3.26
			Si fuerit Propheta vobis, ego Dominus

INDEX

<p>in visione appareat illi & in somnio loquar cum eo 1.17. & 18.9</p> <p>xliii. a. iiii Dixerunt alter ad alterum, Constituamus duces, & reuertamur in Ægyptum 7.39</p> <p>xxviii. a. iiii Agnum vnum facies mane, & agnum alterum facies inter duas vespas 3.1</p>	<p>xliii. b. vii</p> <p>xvi. c. xliiii</p> <p>xxiii. c. xviii</p> <p>xxix. d. ix</p>	<p>ad inferos & reducit 7.17</p> <p>Non te spererunt, sed me ne regnem super eos 13.21</p> <p>Terruit eum spiritus malus à Domino 12.23</p> <p>Ascende, erige Domino altare in area A-reunæ Iebusæi 7.45</p> <p>Noui quod bonus es in oculis meis sicut Angelus Dei 6.15</p>	<p>Deuteronomium</p> <p>xxix. d. ix</p>
<p>iiii. f. xxvii</p> <p>vii. a. ii</p> <p>vii. a. iiii</p> <p>vii. b. viii</p> <p>x. b. viii</p> <p>x. c. xv</p> <p>x. d. xxi</p> <p>xii. b. xiii</p> <p>xii. c. xxiii</p> <p>xiii. a. iiii</p> <p>xiii. b. v</p> <p>xiii. d. ii</p> <p>xvii. b. vii</p> <p>xvii. c. xii</p> <p>xvii. d. xviii</p> <p>xviii. c. xv</p> <p>xviii. d. xviii</p> <p>xxvii. d. xxvi</p> <p>xxix. a. iiii</p> <p>xix. c. xviii</p> <p>xx. b. vi</p> <p>xxx. c. xi</p> <p>xxx. c. xii</p> <p>xxx. c. xii</p> <p>xxx. d. xix</p> <p>xxxii. b. ix</p> <p>xxxii. b. x</p> <p>xxxii. c. xxi</p> <p>xxxii. c. xxxv</p> <p>xxxii. f. xxxix</p> <p>xxxiii. d. x</p>	<p>xi. a. iiii</p> <p>xiii. d. xvii</p> <p>xix. c. xxvii</p> <p>xxiii. c. xvi.</p> <p>v. a. v</p> <p>viii. b. xix</p> <p>viii. c. xxviii</p> <p>xxii. b. xi</p> <p>ii. b. xi</p> <p>iiii. c. xxxiii</p> <p>iiii. f. xxxiii</p> <p>vi. d. xvii</p> <p>xix. c. xv</p> <p>i. c. x.</p> <p>ii. b. vii</p> <p>iii. b. viii</p> <p>xiii. b. iiii</p> <p>xvi. b. viii</p> <p>xviii. c. xviii</p> <p>xx. b. viii</p> <p>xxii. a. iiii</p> <p>xxvii. a. iiii</p> <p>xxxi. b. vi</p> <p>xxxi. c. xviii</p> <p>xxvii. d. ix</p> <p>xxxiii. c. xii</p> <p>xxxiii. b. viii</p> <p>xl. iiii. c. xxiii</p> <p>xlvi. a. vi</p> <p>xl. c. x. v</p>	<p>II. Samuel.</p> <p>Tum misit David nuntios, & tulit eam 11.22</p> <p>Sicut Angelus Dei, sic est dominus meus 6.15</p> <p>Dominus meus Rex est sicut Angelus Dei 6.15</p> <p>Angelus Domini erat iuxta arcam Arcunæ Iebusæi 7.45</p> <p>I. Regum</p> <p>Filius tuus quem dabo pro te super solium tuum, ipse edificabit domum illam nomini meo 7.45</p> <p>Tu non edificabis domum, sed filius tuus qui egressurus est de lumbis tuis, ipse edificabit domum nomini meo 7.45</p> <p>Ecce cælum & cæli cælorum te non capiunt 7.47</p> <p>Fecerat autem sibi Sedechias filius Chanaanæ cornua ferrea ac dixit, Sic dicit Dominus, His feries Syriam 21.11</p> <p>II. Regum</p> <p>Ascendit Elias per turbinem in cælum 26.23</p> <p>Quisquam ingressus esset, clausit ostium super vrumque, &c. 9.40</p> <p>Condescens incubuit super puerum, posuitque os suum, &c. 20.10</p> <p>Et aperuit Dominus oculos pueri, viditque os suum, &c. 20.15</p> <p>Domine Deus Israel sedens super Cherubim 17.24</p> <p>II. Paral.</p> <p>Ve egrediar coram populo isto, & ingrediar 12.1</p> <p>Iob</p> <p>Exiit Satã à facie Domini, & percussit Iob vlcere malo, à planta pedis vsque ad verticem eius 12.23</p> <p>Psalmi</p> <p>Signatũ est super nos lumẽ vulvẽ tui Domine, dedisti letitiã in corde meo 1.28</p> <p>Omnes declinaverunt, simul abominabiles facti sunt, non est faciens bonum ne vnus quidem 15.10</p> <p>Non dabis sanctum tuum videre corruptionem 2.25</p> <p>Populum pauperem saluum facies, & oculos excellos humiliabis 4.29</p> <p>Hi in curibus & hi in equis, nos autem in nomine Domini invocabimus 9.21</p> <p>Etiã ambulacro in medio vmbre mortis, &c. 18.10</p> <p>Si cõstitit aduersũ me castra 18.10. & 2.1</p> <p>In manu tua comendo spiritũ meũ 7.39</p> <p>Confundantur impii, silencium in inferno 2.25</p> <p>Ne sitis sicut equus & mulus in quibus nõ est intellectus, in campo & freno 9.9</p> <p>Beata gens cuius est Dominus Deus eius, populus quẽ elegit in hereditate sibi 3.23</p> <p>Castrametatur Angelus Domini circumdantes eũ, & eripit eos 5.15 & 12.19</p> <p>Æstimati sumus sicut ovis occisionis 8.1. & 12.24</p> <p>Deus in medio eius non commouebitur 2.25. & 7.30</p> <p>Redimet Deus animam meam è manu infatni</p>	
<p>vii. f. xvii</p> <p>i. a. iiii</p> <p>i. d. xliiii</p> <p>ji. a. vi</p>	<p>Quia dilexit patres tuos, elegit semen eius post eum 13.17</p> <p>Non inibis cum illis pactum, neque mifereris eorum 10.28</p> <p>Neque iunges te affinitate cum eis Ibi. Sed quia diligebat vos Dominus & custodire volebat iuramentum 13.17</p> <p>Et ad benedicendum in nomine ipsius 3.25</p> <p>Tantum modo in Patribus tuis benedictum est Domino, vt diligeret eos 13.17</p> <p>Cum septuaginta animabus descendertunt Patres tui in Ægyptum 7.14</p> <p>Cave tibi ne off. ras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in loco quem &c. 7.45</p> <p>Tantum cave vt nõ comedas sanguinem 15.20</p> <p>Non obedies verbis prophete illius 3.13</p> <p>Propheta autem ille aut somniator interficietur 7.58</p> <p>Tc elegit Dominus vt sis illi in populo peculiarem ex omnibus populis 13.17</p> <p>Manus testium erit primũ in illum 7.58</p> <p>Vir autem qui effecerit per superbiam vt non obediat sacerdoti 5.28</p> <p>Quum federit super solium regni sui, iteratam legem hanc in libro, &c. 18.14</p> <p>Propheta è medio tui, è fratribus tuis vt ego sum, suscitabit Dominus 3.22. & 5.30</p> <p>Prophetam suscitabo illis de medio stratum suorum similem tibi 3.22</p> <p>Maledictus omnis qui non permanferit in omnibus 15.10. 11</p> <p>Neque tamen dedit Dominus vobis cor ad intelligendum 16.14</p> <p>Ne forte sit in vobis radix aliqua fructificans fel & absinthium 8.23</p> <p>Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum 11.18</p> <p>Preceptum quod tibi precipio hodie, nõ est occultum à te neque remotum 15.10</p> <p>Ne dicas, Quis ascendet in cælum 3.13. & 4.12</p> <p>& recitet nobis illud, vt opere compleamus illud 15.10</p> <p>Testor aduersum vos hodie cælum & terram, quod à vitã & morte proposui 7.38</p> <p>Quẽ distribueret Altissimus Gentes 10.12</p> <p>Circumduxit eum, instruxit eũ, custodivit eum vt pupillam oculi sui 13.17</p> <p>Ipsi zelare fecerunt me in re que nõ est deus, israeli fecerunt me in vanitatibus suis, & ego zelare faciam eos &c. 23.28</p> <p>Mea est vltio & retributio 7.7</p> <p>Ego occidam 23.14</p> <p>Nec surrexit Propheta vltra in Israele sicut Moses 3.21</p>	<p>Iosue</p> <p>Tantum in Gath & in Asdot remanserunt 8.40</p> <p>Trans flumen habitauerunt patres vestri à seculo, vt Thare pater Abraham 7.1</p> <p>Ossa autem Ioseph que derulerant filij Israel ex Ægypto, sepelierunt in Sichem 7.16</p> <p>Iudices</p> <p>Quum ergo clangerent trecenti illi tubis posuit Dominus gladium cuiusque in proximum eius 23.6</p> <p>I. Samuel.</p> <p>Ad adorandum & immolandum Domino exercitum in Silo 7.45</p> <p>Adduxit eum ad domũ Domini in Silo 7.45</p> <p>Dominus mortificat & viuificat, deducit</p>	

ALTER.

i. b. viii inferni 2.25
 Non propter sacrificia tua arguam te, &c. 7.50
 I. c. xv Inuoca me in die tribulationis 12.5
 Ii. d. xx Sacrificiū Dei, spiritus cōtritus, cor cōtritū & humiliatū Deus nō despiciet 2.37
 I. c. xvi Descendant in infernum uiuentes 2.25
 Ixv. a. iiii Tu Deus exaudiens precationem, ad te omnis caro ueniet 2.21
 Ixix. c. x Zelus domus tuæ comedit me 13. 10. & 14.14. & 17.16
 Ixxiii. a. iiii Non sunt ligamina in morte eorum, & sana est fortitudo iræ 23.8
 Ixxviii. c. xlix Misit in eos furorem iræ suæ, iram & indignationem & angustiam, immisionem angelorum malorum 11.23
 Ixxx. a. ii Qui sedes super Cherubim manifestare 17.24
 Ixxx. a. iiii Offende nobis faciem tuam, & salui erimus 2.28
 Ixxx. b. xi Aperi os tuum, & implebo illud 14.17
 Ixxx. a. vi Ego dixi, Dei es, & filij excelsi omnes 13.33
 Ixxxix. c. xxi Inueni Dauid seruum meum 13.22
 xc. a. iiii Emittis homines & transire facis, postea dicis, reuertimini filij hominum 13.37
 xc. c. xi Angelus fuit Deus mandauit de te, &c. 5.19. & 11.15
 xc. b. vii Hodie si uocem eius audieritis nolite obdurare corda uestra 17.30.
 ci. d. xxix Abscondes faciem tuam, turbabuunt: aures spiritum eorum, peribunt 2.28
 cv. b. xv Nolite tangere Chribos meos, & Prophetas meos nolite affligere 7.7
 cv. b. xviii Ferrum perforauit animam eius 7.9
 cx. a. i Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis 2.34
 cx. a. ii Vitam uirtutis tuæ emittet Dominus ex Sion 8.1
 cxii. b. ix Disperse dedit pauperibus 3.6
 cxv. a. iiii Deus noster in caelo, omnia quæcunque uoluit fecit 17.16
 cxvi. b. x Credidi propter quod locutus sum 19.34
 cxviii. c. xxii Lapidem quem reprobauerunt ædificātes, hic factus est in caput anguli 4.11. & 13.27
 cxviii. a. i Latatus sum in dicentibus mihi, in domo Domini ibimus, &c. 7.45
 cxviii. a. iiii Apud te est uenia ut timearis 3.17
 cxviii. a. iiii Si uertit uero in tabernaculū domus meæ, si ascendero super lectū throni mei 7.45
 cxviii. b. vi Ecce audiuimus eum in Ephrata, inuenimus illum in campis sylvæ 7.45
 cxviii. d. xiiii Hæc requies mea in seculum seculi. hic habitabo quoniam elegi eam 7.49. & 17.24
 cxviii. viii Opera manū tuarum nō desert 20.32
 cxli. d. xv Beatus populū cui Dominus est De⁹ 3.23
 Proverbia
 xv. b. viii Victimæ impiorum Deo abominabiles sūt
 xvi. c. xviii Calamitatem præcedit superbia, & ante ruinam cor extollitur 12.20
 xvi. d. xxxiii In sinum coniciuntur sortes, & iudicium illarum exit à Domino 12.26
 xix. c. xvii Fœneratur Domino qui largitur pauperi 20.35
 xxi. c. xxx Non est sapientia neque prudentia neque consilium contra Dominum 23.16
 Efasas
 I. b. iiii Semen malignorum filij degeneres 7.52
 II. a. iiii Venite & ascendemus in montem Domini in domum Dei Iacob 10.24
 II. a. iiii E. S. on prodibit Lex, & uerbum Domini ex I. rusalem 1.4
 II. b. viii Et coram opere manuum suarum se incuruarunt, coram eo quod fixerunt digiti ipsorum 7.41
 v. d. xliiii Dilatauit infernus animam suam 2.27
 viii. b. x. Inire consilium & dissoluerit, decernite decerem & non stabit 23.16
 xix. a. ii Populus qui ambulabat in tenebris uiderit lucem magnam 26.23
 x. e. xxii Si fuerit populus tuus Israel instar arenæ maris, reliquæ eius reuertetur 13.17

x. c. xxii Consumptio secreta inuolans iustitiam
 xi. a. i Prodidit uirga ex tunice Isai, & 11.19
 Ius de radicibus eius, fructus circum 6. & 15.16
 xi. a. ii Spiritus fletitæ & timoris Domini 10.1
 xi. a. iiii Et spiritu oris sui interficit temptatum 5.5
 xliii. c. xliii Atqui tu dicebas in corde tuo, Ascendant in celum, in superiis iuxta sydera Dei, &c. 12.23
 xliii. c. xliii Ascendam super excelsa nubium, & ero similis altissimo 12.23
 xix. c. xviii In die illa erunt quinquæ ciuitates in terra Ægypti loquētes lingua Chanaā 2.2
 xx. a. ii Vale & solue facem de lumbis tuis, & calcamentum tuum extrahe de pede tuo: scietque sic, ambulans nudus & discalceatus 21.11
 xxiii. a. iiii Erubescet Sylon, quia dimisit mare, fortitudo maris dicens, Non parturui neque peperit, &c. 12.20
 xxiii. b. viii Cuius negociatores sunt principes, cuius instructores nobiles terre 12.20
 xxiii. d. xviii Sed tandem erit negotiatio eius sancta Domino, &c. 21.4
 xxxvii. b. vi Et dixit illis Efasas, Sic dicetis domo in uestros. Sic dicit Dominus, Ne timeas à uerbis quæ audisti, &c. 27.30
 xxxvii. c. xliii Accepit Ezechias literas è manu nuntiorum & legit eas, & expandit eas coram Domino 4.29
 xxxvii. d. xvii Audi cōtra uerba Sennacherib, qui misit ad exprobrandum Deo uiuo 4.29
 xxxvii. g. xxxv Et protector ero super hanc urbem, ut seruem eam propter me 27.30
 xlii. b. vi Dedit re in lucem Gentium 26.23
 xlii. c. xxiii Et non me inuocasti Iacob 7.42
 xlii. d. xxiii Non aduocabi mihi pecus holocaustorum tuorum, & sacrificiis tuis non honorasti me 7.42
 xlviii. c. xvi Et nunc Dominus meus misit me, & Spiritus eius 13.2
 xlix. b. vi Constituit te in lucē gentiū 13.47. & 26.23
 xlix. d. xliii Laudate cæli & exulta terra, erumpite montes in laudem, &c. 3.19
 liii. a. iiii Sane languores nostros ipse tulit, &c. 8.32. & 10.37. & 13.27
 liii. b. v Ipse uoluerat eis propter iniquitates nostras 13.23
 liii. b. v Castigatio pacis nostræ super eū, &c. 27.3
 liii. b. vi Omnes nos tanquā oues errauimus, quif que in uiam suam declinauit, &c. 17.3
 liiii. d. xliii Omnes siliui tui & cæci à Domino 6.2
 lva. in Dabo uobis sancta Dauid fidelia 13.34
 lvi. b. vii Et carnem tuam ne despexeris 10.2
 lix. d. xxx Et ueniet Sion redemptor, & iis qui redierint ab iniquitate in Iacob 3.26
 lxx. a. ii Ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus 26.25
 lxx. a. i Inuentus sum ab iis qui non querebant me 33. & 10.5
 lxx. c. xvi Qui benedixerit sibi in terra, benedicet se in Deo ueraci 32.5
 lxxi. a. i Calum sedes mea, & terra scabellum pedum meorum 7.47. & 17.24
 lxxi. a. ii Et ad hunc respicio qui humilis est, & contritus Spiritu, tremisque ad sermōnem meum 8.11 & 10.4
 lxxi. a. v Audite uerbum Domini qui trematis ad uerbum eius 10.4
 lxxi. g. xxi Adeoque assumam ex illis aliquos in Sa cerdotes & Leuitas 2.17

Ieremias

i. d. xix Pugnabunt contra te, sed non præualebunt 14.1
 iiii. d. ii Et benedicet sese in eo gentes 3.25
 iiii. a. iiii Circumcidite uos Domino 7.11
 v. a. iiii Domine an non oculi tui sunt ad ueritatem 15.8.
 xvii. c. xxi Ne portetis onus die Sabbathi 1.12
 xxvii. a. ii Et dixit Dominus ad me, Fac tibi uincula & uestes & pones ea super collum tuum 21.11

INDEX

xxviii.c.x	Et tulit Ananias propheta iugum de col- lo Jeremix, & confregit eum, &c. 21.11	v.a.ix	Beati pacifici, quoniam Filij Dei vocabun- tur 23.6
xxxii.cxxxiii	Non docebit quisque proximum suum & vir fratrem suum 2.17, & 6.2	v.c.xvii	Ne existimetis quod venerim ad destru- endam legem aut Prophetas 6.14
xxxii.b.vii	Eme tibi agrum meum qui est in Anathoth 21.11	v.d.xxii	Quicumque vero dixerit fratri suo, Ra- cha, obnoxius erit concilio, quisquis autem dixerit Fatue, obnoxius erit ge- hennæ incendio 23.3
xxxii.f.cxxxix	Et dabo eis cor vnum & viam vnam, vt timeant me cunctis diebus 10.4	v.f.cxxxix.	Quisquis impegit alapam in dexteram tuam maxilla, obuerit illi & altera 23.3
r.a.iiii	Ezechiel Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat 2.2	v.g.xliiii	Bene precemini deuouentibus vos &c. & orate pro his qui lædunt & infectan- tur vos 7.60
ii.e.xviii	Quum dixerō ego impio, Morte morie- ris, & non admonueris eum, nec locu- tus fueris vt caueat, &c. 18.6, & 20.26	vi.a.iii	Quum prestabis elemosynam, nesciat maistra tua quod facit dextera tua 5.1
xi.c.cix	Auferamque cor lapideum de carne eo- rum, & dabo eis cor carneum 5.31, & 11.18	vi.b.ix	Ad hunc modum orate vos, Pater noster qui es in caelis, &c. 1.14
xii.b.v	In oculis eorum perfode parietem, & e- duc per eum 21.11	vii.b.vii	Quærite & inuenietis, pulsate, & aperie- tur vobis 2.8, & 10.7, 17, & 16.17, 10.17
xx.c.xviii	In viis patrū vestrorū ne ambulētis 3.13	x.a.i	Dedit eis porcellam aduersus spiritum immundus, vt edicerent eos, &c. 13.6
xx.c.xxi	In præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia mea non custodierunt vt face- rent ea 7.38	x.a.v	In viam Genitum ne abieritis 10.12
xxxiii.b.vii	Audes de ore meo verbum, & præmo- nebis eos ex me 10.33	x.a.vii	Proficisci prædicare dicentes, Appropin- quavit regnum caelorum 1.4
xxxiii.a.iiii	Infirmas non consolidastis, & ægrotam non sanastis, &c. 20.20	x.a.x	Dignus est operarius cibo suo 20.34
xxxvii.a.iiii	Vaticinare super ossibus istis & die eis, ossa arida audite simonē Domini 9.40 Daniel	x.b.xiiii	Excurrete ex ædibus aut ciuitate illa, ex- corrite puluerem pedum vestrorum 33.11
vi.f.cxxii	Et etiam coram te Rex prauitatem non feci 17.7	x.b.xx	Nō estis vos qui loquimini, sed Spiritus, &c. 6.9
ix.f.cxxiiii	Et ad consummandum peccatum & ex- piandum iniquitatem, & ad iniustitiā se- culorum adducendam 17.3	x.b.xvii	Lux & Prophete vsque ad Ioannem 3.22
ix.g.xxvi	Post hebdomadas verō sexaginta duas excidit Christus 13.27	xi.d.xxiiii	Venite ad me omnes qui laboratis & on- erati estis 2.19
x.c.xliii	Præceptum regni Persarum stetit contra me viginti & vno diebus 12.15 Hofeas	xi.d.cxx	Inquit meum suauē est, & onus meum luc 14.29, & 15.10
xii.b.vii	Chanaan in cuius manu statera dolosa 7.52	xiii.b.xvi	Quisquis habet, dabitur illi 10.4
xiii.a.iiii	Et reddemus virtulos laborum nostrorū 13.2	xiii.b.xviii	Auribus auditis, & nō intelligetis, & vi- dentes videtis, & non cognoscitis 18.26
ii.g.xxviii	Ioel Et it autem post hæc, effundam Spiritum meum 2.17	xiii.b.xvii	Multi Prophete & iusti desiderauerunt videre quæ videtis, & non viderunt 2.17
v.g.xxv	Amos An sacrificia & oblationē obtulistis mi- hi in deserto quadraginta annis 7.42	xiii.d.cxxi	Simile est regnum caelorum grano sina- pis 8.26
ix.c.xi	In die illa suscitabo tabernaculum Da- uid 1.6	xv.c.xxvi	Non est bonum sumere panem filiorum & obittere catellis 10.12, & 11.19
iiii.a.ii	Micheas Venite & ascendamus ad montem Do- mini, & ad domum Dei Iacob, & doce- cebit 10.14	xvii.a.ii	Vestimenta autem eius facta sunt candi- da sicut lumen 10.30
ii.a.v	Habacuc Qui dilatauit sicut infernū animam suam 2.27	xviii.b.x	Angeli eorum semper vident faciem Parris 12.35
ix.b.ix	Zacharias Exulta valde filia Sion, iubilā filia Ieru- salem, ecce Rex tuus venit 16.34 Malachias	xviii.c.xx	Vbi duo aut tres congregati sunt in no- mine meo, &c. 5.4
iii.a.i	Ecce ego mitto angelū meum & emun- dabit viam ante faciem meam 18.25	xix.d.xxiiii	Sedebitis super sedes xii. iudicantes duodecim tribus 1.15
iiii.b.iiii	Memento legis Moysi serui mei 3.22	xxii.c.xxix	Erratis nescientes Scripturas neque vir- tutem Dei 23.8
iiii.b.v	Ecce ego mitto vobis Eliā Prophetā 3.22	xxii.c.cxxii	Ego sum Deus Abraham, Isaac & Iacob, Deus non est Deus mortuorum, sed viventium 7.32
iii.b.vi	Matthæus Et baptizabantur in Iordane ab illo, cō- fiterentes peccata sua 19.18	xxiii.b.xliii	Væ vobis Scribæ & Pharisei qui hypocri- tæ quia clauditis regnum caelorum ante homines, &c. 26.5
iii.b.viii	Facite fructus dignos pœnitentiā 26.20	xxiii.d.cxxii	Vos quoque implete mensuram pa- trum vestrorum 7.12
iii.c.xi	Ego quidem baptizo vos aqua ad pœni- tentiā, aut ille qui, &c. ipse vos bap- tizabit Spiritu sancto & igni 1.5	xxii.d.cxxv	Vt veniat super vos omnis sanguis Iu- stus, qui effusus est super terram a san- guine, &c. 7.52
iii.d.xv	Rēspondens Iesus dixit ad illum, Omite nūscire enim decet nos vt cōpleamus omnem iustitiā. Tūc omittit illū 19.5	xxii.b.cxxiiii	Et dabunt signa magna & prodigia 2.12
v.a.i	Et postquam aperuisset os suum docebat 10.34	xxiii.c.cxxix	Statim autē post afflictionē dierū illorū sol obscurabitur, & luna non dabit lu- men suū, & stellæ cadent de caelo 2.19
		xxv.b.cxxi	Euge serue bone & fidelis 10.4
		xxv.c.cxxix	Habenti dabitur 10.4
		xxvi.f.lvi	Discipuli relicto eo omnes fugerunt 1.15
iii.b.vi	Et baptizabantur in Iordane ab illo, cō- fiterentes peccata sua 19.18	xxvi.f.lxi	Hic dixit, Possunt destruere templum Dei, & in triduo ædificare illud 6.14
iii.b.viii	Facite fructus dignos pœnitentiā 26.20	xxvi.f.lxiiii	A modo videbitis filium hominis seden- tem, &c. 7.57
iii.c.xi	Ego quidem baptizo vos aqua ad pœni- tentiā, aut ille qui, &c. ipse vos bap- tizabit Spiritu sancto & igni 1.5	xxvi.g.lxv	Tunc princeps sacerdotum discidit ves- timenta sua dicens: Locutus est blas- phemiam 7.57
iii.d.xv	Rēspondens Iesus dixit ad illum, Omite nūscire enim decet nos vt cōpleamus omnem iustitiā. Tūc omittit illū 19.5	xxvi.g.lxx	At ille negauit coram omnibus dicens, Nescio quiddicas 4.8
v.a.i	Et postquam aperuisset os suum docebat 10.34		xxvii.a.iiii Tunc

A L T E R.

xxvii.a. iiii	Tunc videns Iudas qui cum prodiderat quod damn.&c. 2.27	xxiii.c.xxi	dæam,&c. At illi clamabant & centes, 16.28 criste eum
xxvii.c.xxii	Dicunt omnes, Crucifigatur 2.23	xxiii.f.xlii	Pater, in manus tuas commendo. 2.23 tum meum spiri-
xxvii.f.liii	Et multa corpora sanctorum qui dormierant furere exiunt 2.23	xxiii.g.xliii	Vno autem Sabbathorum profundus 19 luculo,&c.
xxviii.a.i	Vespera autem Sabbathorum quæ lucefcit,&c. 2.07	xxiii.c.xix	Qui fuit vir Propheta, potens opere & sermone 1.1
xxviii.a.iiiii	Et vestimetû eius cædidit sicut nix 10.30	xxiii.d. xxvii	Et exorsus à Moïse & omnibus Prophetis interpretabatur illis in omnibus,&c. 13.17
xxviii.c.xvii	Ecce quidam à custodiibus venerunt in ciuitatem,&c. 10.41	xxiii.f.xliii	Et accepit,& in conspectu illorum comedidit 10.41
xxviii.d.xx	Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus &c. 1.2.& 18.10	xxiii.g.xlvii	Et predicati nomine eius pœnitentiam ac remissionem peccatorum 2.38
Marcus			
i.b.xv	Pœnitentiam agite 2.38	xxiii.g.xlvii	Initio factò ab Ierosolymis 8.1
i.c.xv	Et increpauit illum Iesus dicens, Obmutescet,&c. 16.18	xxiii.g.xlviii	Vos autem estis testes horum 3.13
iiij.b.xliii	Vt videntes videant & non cernant, & audientes,&c. 28.26	Ioan.	
iiij.b.xvii	Et non habent radicem in se, sed temporarii sunt 8.13	i.a. iiii	Et vita erat lux hominum 17.28
vi.b. xliii	Et vogebant oleo multos ægros & sanabant 8.16	i.b. xliii	Et vidimus gloriam eius, gloriam velut vngenti à Patre 13.33
ix.a. iiii	Et vestimenta eius facta sunt splendida, &c. 10.30	i.d. xxxii	Vidi spiritum descendentem specie columbæ 2.23
xv.a. xliii	At illi rursus clamauerunt, Crucifige istum 2.23	ii.b. xliii	In propinquo erat pascua Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam 2.1
xvi.c.xv	Ite in mundum vniuersum & predicatet &c. 8.14. & 10.12. & 11.19. & 13.1	ii.c. xix	Destruite templû hoc, & in tribus diebus erigunt illud 6.14
xvi.d.xvi	Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit 8.12	ii.d. lxxi	At ille dicebat de templo corporis sui 6.14
xvi.d.xix	Et sedet à dextris Dei 7.56	iii.b. xvii	Non misit Deus filium suum in mundû, vt iudicet mundum: sed vt seruetur mundus,&c. 5.12
Lucas			
i.b. xvi	Multosque filios Israel conuertet ad Dominum Deum ipsorum 18.25	iii.d. xxx	Illum oportet crescere, me verò minui 1.5. & 3.13
i.b. xvii	Et ipse præcedet autem illum cum spiritu & virtute Elhæ 18.25	iii.d. xxxvi	Qui credit Filio, habet vitam æternam 13.48
i.b. xvii	Vt parat Domino plebem perfectâ 13.24	iiii.b. ix	Non contumtur Iudæi Samaritanis 1.8
i. g. lxxiii	Iurandum quod iurauit Abrahæ patri, &c. 13.32	iiii.c. xxii	Vos adiuuatis quod nescitis 8.1. & 17.32
i.g. lxxvi	Et tu puer Propheta 13.24. & 18.25	iiii.d. xxiii	Spiritus est Deus, & eos qui adorant eum, &c. 17.24
ii.d. xxix	Nunc dimittis seruum tuum Domine, &c. 22.14	iiii.d. xxv	Scio quòd Messias venturus est, qui dicitur Christus 3.22
ii.c. xxxiii	Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem,&c. 28.25	v.a.i	Post hæc erat dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Ierosolymam 2.1
ii.c. xxxv	Vt reuolentur ex multis cordibus cogitationes 7.54. & 13.50. & 28.25	v.d. xxiii	Qui non honorat Filium, nõ honorat Patrem qui misit illum 4.26
iii.c. xxiii	Et ipse Iesus incipiebat esse sermone annorum triginta 1.21	v.d. xxiiiij	Et in condemnationem non venit sed transiit à morte in vitam 2.38
iii.f. lxxv	Et increpauit illum Iesus dicens, Obmutescet & exi ab eo 16.18	v.e. xxv	Venit hora, & nunc est, quando mortui audiunt 9.40
viii.b. x	Vt videntes non videant, & audientes, &c. 28.26	v. c. xxix	Et prodibunt qui bona fecerunt, in resurrectione vitæ: qui verò mala, &c. 24.15
viii.b. xliiii	Hi radices non habent, qui ad tempus credunt 8.13	v.g. xlvi	Si credidissetis Moysi, credidissetis utique mihi 3.24 & 7.37
ix.a. v	Quicumque non receperint vos exeuntes de ciuitate, &c. 13.51	v. d. xxvii	Omne quod dat mihi Pater, ad me veniet, &c. 13.48
ix.g. lvi	Filius hominis non venit animas perdere, sed seruare 5.12	vi. d. xxxix	Hæc est voluntas eius qui misit me Patris, ne quid perdam 13.48
x.b. xi	Etiã puluerem qui adhæsit nobis de ciuitate, &c. 13.51	vi.e. xliiii	Nemo potest venire ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum 13.48
x.c. xvi	Qui vos audit me audit 9.6	vii.b. x	Vt ascenderunt fratres eius, tuæ & ipse ascendit ad festum 2.1
x.c. xvi	Qui vos spernit, me spernit 5.28	vii.c. xvi	Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me 1.2
x.d. xxliii	Multi Prophetæ & reges voluerunt videre, &c. 2.17	vii.c. xviii	Qui à semetipso loquitur, gloriam propterea querit 20.30. & 8.16
x.g. xxix	Et huic erat soror nomine Maria, quæ etiam assidens, &c. 21.3	vii.f. xxxix	Nondum enim erat Spiritus sanctus quia Iesus nondum erat glorificatus 2.17.33
xii.f. xlvii	Ille seruus qui cognouit vilitatem Domini sui, nec se præparauit, &c. 2.19	vii.g. xlviij	An quisquam ex principibus crediderit in eum, &c. 6.7
xiii.c. xxi	Simile est fermentum quod acceptum mulier abscondit, &c. 13.49	viii.d. xxviii	Ex me ipso facio nihil: sed ita vt docuit me Pater, hæc loqui 1.2
xiii.f. lxxviii	Quis est ex vobis qui velit turrim ædificare, &c. 7.3	viii.f. xliiii	Mendax est atque eius rei pater 6.14. & 16.17. & 17.13
xxi.a. ii	Verè dico vobis quòd vidua hæc pauper plus quàm omnes, &c. 5.1	x. b. ix	Per me si quis introierit, ferus bitur: & ingreditur, &c.
xxi.c. xv	Dabo vobis os & sapientiã, cui non poterit contradicere neque resistere, &c. 6.9	x.b. xi	Bonus pastor animam suam dat pro ouibus 8.1
xxi.d. xviii	Et pilus de capite vestro non perit 23.16	x.b. xii	Mercenarius autem & qui non est pastor cuius non sunt oues 8.19
xxi.d. xix	In patientia vestra possidere animas vestras 14.5		
xxi.e. xxv	Erunt signa in sole, luna & stellis 2.19		
xxii. c. xliiii	Et erat sudor eius sicut guttæ sanguinis, &c. 2.23		
xxiii.a.v	At illi inualecebant dicentes, Commouet populum docens per vniuersam Iu-		

I N D E X

x.c.xvi	Erit vitum ouile & vnus pastor 15. 16	
x.d. xxii	Facta sunt Encania Ierofolymis & hy ^{es} erat, &c. 2.1	ii. b. xii
xi. b. xviii	Erat autem Berthania iuxta Ierofolymam fere ftadus XV. 1. 12	ii. d. xxix
xii. a. i	Iesus ante sex dies Pasche venit Berthaniam 2.1	iii. b. viii
xii. f. xxxvii	Quum autem tam multa signa fecisset coram eis, non credebant in eum 28. 26	iii. b. xi
xiii. f. xl	Excacauit oculos eorum, & indurauit eorum ne videant oculis, &c. 28. 26	iii. d. xxvii
xiii. b. xvi	Rogabo Patrem, & alium Paracletum dabit vobis, vt maneat vobiscum in eternum 1.4	iii. d. xxix
xiii. d. xxiii	Sermo quem auditis non est meus, sed eius qui misit me Patris 1.7	iii. a. i
xiii. d. xxv	Hæc loquurus sũ vobis apud vos manens. Paracletus autẽ ille qui est, &c. 1.4	iii. b. xi
xv. d. xxvi	Quum venierit Paracletus quem ego mitram vobis à Patre, &c. 1.4	iii. b. xi
xvi. a. vii	Si nõ abiero, Cõsolator ille nõ veniet ad vos, sin autem abiero, &c. 1.4 & 2. 74	iii. c. xiii
xvi. b. viii	Et qui uenit, arguet mundum 1. a. & 6. 9	iii. c. xvi
xvi. c. xvii	Et quãdiu uerũ nemo tollit à uobis 2. 26	iiii. d. xx
xvi. c. xxiii	Hactenus non petitis quicquam in nomine meo, petite & accipietis 2. 21	iiii. c. xvi
xvii. a. iiii	Hæc est autem uita æterna, vt cognoscant te solum Deum uerum, &c. 13. 47	iiii. d. xx
xvii. a. vi	Tui erant, & eos dedisti mihi 18. 10	v. b. x
xvii. c. xiii	Vt habeat gaudium meum impletum in semetipsis 2. 26	vi. a. iiii
xviii. f. xxxi	Nõ licet nobis interficere, quenquã 7. 58	vi. a. vi
xviii. f. xxxiiii	Respondit, Iesus, A temeripso tu hoc dicis, &c. 8. 32	vi. b. ix
xviii. g. xxxvi	Respondit Iesus, Regnum meum non est ex hoc mundo 8. 32	vi. c. xviii
xix. c. xv	Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum 2. 23	viii. b. vii
xix. c. xxvii	Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam 1. 14	viii. d. xvii
xix. f. xxxv	Et qui uidit, testimonium perhibet 1. 21	viii. d. xxiii
xix. f. xxxvi	Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleatur, Os non comminuetur ex eo 2. 23	viii. c. xxvi
xix. g. xxxix	Venit autem & Nicodemus qui uenerat ad Iesum nocte primũ, ferens mixturam, &c. 13. 29	ix. b. vii
xx. a. i	Vno uerò die Sabbathorum Maria Magdalenæ uenit 20. 7	x. a. iiii
xx. d. xxii	Hæc quum dixisset flauit in eos & dicit eis, Accipite Spiritum sanctum 2. 2	x. a. vi
xx. c. xviii	Quis tenueris extrãdes manus tuas, alius te cinget & duces quo tu non uis 5. 41	x. b. x
xx. d. xxv	Sunt autem & alia multa que fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipse opinor mundus caperet eos: quæ uoluerunt libros Roman. 1.1	x. b. xii
i. a. ii	Quod antè præfiter per Prophetas suos in Scripturis sanctis 3. 21	x. c. xiiii
i. a. iiii	Qui declaratus fuit filius Dei cum potentia secundum spiritum sanctificationis ex eo quod resurrexit 13. 33	x. c. xiiii
i. b. x	Semper in precibus meis orans si quomodo tandẽ prosperum iter contingat 6.4	x. c. xvii
i. b. xiiii	Græcis simul & barbaris, eruditus pariter ac rudibus de. &c. 26. 22	x. d. xx
f. b. xvi	Est enim potentia Dei ad salutem omnium credenti 2. 47 & 16. 9	xi. a. v
i. b. xvii	Iustitia enim Dei per illud patet 5. 20. & 13. 46	xi. a. viii
i. c. xx	Quæ sunt inuisibilia illius, ex creatione mundi dum per opera intelliguntur prædicentur, &c. 14. 17. & 17. 27	xi. b. xii
i. c. xxi	Propterea quodd quum Deum cognouerint, non vt Deum glorificauerunt neque gratias egerunt 16. 17	xi. b. xvi
i. c. xxiii	Mortificãũ itque gloriam immortalis Dei similitudine imaginis, &c. 17. 29	xi. c. xxiii
i. c. xxiiii	Quapropter tradidit illos Deus per cupiditates eorum suorum, &c. 7. 42	xi. c. xxiiii
i. c. xxv	Qui commutauit ueritatem eius mendacio 17. 24	xi. d. xxxiii
i. d. xxviii	Et quemadmodũ non probauerũt vt Deũ agnoscerent, ita tradidit eos Deus in	
	reprobam mentem vt facerent quæ nõ conueniebant 7. 42. & 13. 6	
	Quicumque sine Lege peccauerunt, sine Lege & peribunt 17. 30	
	Circuncisio cordis quæ Spiritu constat non litera 7. 31	
	Sicut quidam aiunt nos dicere, Faciamus mala vt ueniant bona 6. 14	
	Non est qui intelligat, non est qui requirat Deum 15. 10	
	Vbi igitur gloriatio? exclusa est. Per quã Legem? operum? non, imò per Legem fidei 1. 5	
	An Iudeorũ Deus tantũ? an nõ & Gentium? certè & Gentium 10. 12	
	Quid igitur dicemus inuenisse Abraham tein nostrum secundũ carnẽ? &c. 16. 9	
	Et signum accepit Circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei quæ fuerat in preputio 7. 8	
	Vt esset pater omnium credentium 7. 3. & 16. 5	
	Non per Legem promissio contigit Abraham: sed semini eius illum hæredem fore n. audi 7. 5	
	Qui est pater omnium nostrũ 7. 3	
	Ad uocem ea que non sunt, tanquã sint 3. 3	
	Ad promissionem Dei non legitabat ob iactolobratem 10. 20	
	Si quum inimici essetis, uis, reconciliati sumus Deo 10. 35	
	Sepulti sumus uia cum illo per baptismũ in mortem 1. 5. & 2. 35. & 8. 16	
	Illud sciens, quod uetus ille uotier hominum illo crucifixus est 8. 6	
	Christus excruciatu a mortuis non amplius merenti, mors illi non amplius doauatur 13. 35	
	Liberiã peccato, serui facti estis iustitiæ 8. 38	
	Affectus carnis inimicitia est aduersus Deum 15. 10. & 19. 24	
	Si quidam simul cum eo patimur ut & ueniam cum illo glorificemur 5. 41	
	Non solum autem illi sed & ipsi qui primitias Spiritus habentes & nos ipsi in nobis ipsi genimus adoptionem 3. 21	
	Quid oraturi sumus ut oportet non nominemus, uerũ ipse Spiritus intercedit, &c. 1. 14	
	Habiti sumus uelut oues maculationi destinati 12. 24	
	Neque quia sunt semen Abraham statim omnes filii 3. 25	
	Fins Legis Christus 2. 30. & 7. 52. & 13. 38	
	Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in celum 3. 15. & 4. 12	
	Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem 2. 38	
	Nõ est distinctio uel Iudei uel Græci: idem dominus omnium, diues in omnes inuocantes se 2. 21	
	Quomodo inuocabunt eum in quem nõ crediderunt 8. 22	
	Quomodo credent ei de quo non audierunt 8. 6	
	Fides ex auditu est 8. 6. & 10. 5	
	Inuentus sum his qui me nõ querebãt 4. 3	
	Sic igitur & in hoc tempore reliquæ secundum electionem gratiæ fuerunt 22. 22. & 23. 26	
	Dedit eis Deus spiritum compunctionis oculos vt non uideant &c. 28. 26	
	Quod si lapsus illorum diuidit sunt multi, &c. 13. 46	
	Et si radix sancta, sancti erunt & rami 13. 33	
	Et illi rufum si non permanserint in incredulitate, inferentur 3. 25	
	Si tu ex naturali excubos es oleastro, & præter naturam iustus es in uerem oleam 1. 3	
	Quam inferuabili sunt iudicia eius, & imperuestigabiles uia eius 15. 18	
		xii. a. ii

A L T E R.

xii. a. ii	Sed transfotmemerini per renouationem mentis uestræ 2.38		
xii. d. xix.	Non uoluerunt ipsos flouescentes dilecti quin potius dare locum itæ 7.7	ix. b. ix	lierem c. inducendi, quem admodum & alij Apostoli & fratres Domini 1.14 In lege Moſis legitur quod non obligabis os boni triturari 8.39
xiii. a. iiii	Principes non terrores sunt bene agentibus, sed male 25.11	ix. b. xi	Si nos uobis ſpirituales, feminimus marignum eſt ſi nos ueſtra carnaliter ſoluerimus 2.29
xiii. a. iiii	Non fruſtra gladium geſtat, nam Dei miniter eſt, uitor ad iram ei qui quod malum eſt fecerit 5.34	ix. b. xii	Atqui non uſi fuimus poteſtate iſta, ſed omnia ſufferimus 18.1
xiii. a. i	Eum qui infirmatur fide aſſumite 20.35	ix. b. xiii	Dominus ordinauit ut qui Euangelium annuntiant, ex Euangelio uiuant 8.39, & 20.34
xiii. a. ii	Qui firmus eſt quibuſlibet ueſetur 16.4	xi. c. xv	Ego tamẽ nullo horũ uſi fui 18.3. & 20.35
xiii. a. iiii	Proprio Domino ſtat aut cadit 10.15	xi. c. xvi	Vt mihi ſi non euangelizauero 4.20
xiii. c. xiiii	Noſi ſiquidem & perſuaſum habeo per Dominum Ieſum, nihil eſſe commune per ſe 15.28	ix. c. xx	Iſ qui ſub lege ſunt quaſi ſim ſub lege, ut eos qui ſub lege ſunt lucrificiam 18.18. & 21.23
xiii. c. xvii	Regnum Dei non eſt eſca & potus 16.4	x. a. iiii	Bibebat de ſpirituale quaẽ illos comitabatur petra: petra uero ſunt Chriſtus 7.30
xiii. c. xvii	Sed iuſtitia & pax & gaudium in ſpiritu ſancto 13.52	x. a. v	Sed plures illorũ nõ approbabit Deus 5.8
xiii. d. xiiii	At qui diiudicat ſi eſterit, condemnatus eſt, &c. 10.20	x. f. xxv	Omne quod in macello uenditur edite 15.27. & 16.4. & 21.21
xv. b. vi	Ut uianimenter vno ore glorificetis Deum 1.14. & 2.2	xi. d. xix.	Oportet heretice eſſe, ut qui probati ſunt manifeſti ſiant 15.1
xv. b. viii	Illud autem dico, Ieſum Chriſtum miniſtrum fuiſſe Circuſionis pro ueritate Dei, &c. 13.23	xii. a. iiii	Diuiſiones donorum ſunt, ſed idem Spiritus 2.17
xv. b. ix	Caterũ ut gẽtes pro miſericordia glorificent Deũ ſicut ſcripũ eſt 3.25. & 15.16	xii. b. x	Alie uerõ efficacia prophetiarum 5.5
xv. c. x.	Et iterum, Gaudete gentes cum populo eius 15.16	xii. d. xviii	Et alios quidem poſuit Deus in Eccleſia primũ Apoſtolos, deinde Prophetas, &c. 13.11
xv. c. xi	Et rurſum, Laudate Dominum omnes Gentes 15.16	xiii. a. i	Si linguis hominum loquar & Angelorũ charitatem autem non habẽ, &c. 10.46
xv. d. xvi	Conſecrans Euangelium Chriſti, ut ſit oblatio Gentium acceptabilis 2.37. & 4.35. & 10.13 & 13.2	xiii. b. iiii	Et ſi inſumam in alimoniam omnes facultates meas, &c. 10.2
xvi. d. xv	Iuxta reuelationem myſterij temporibus æternis taciti 5.21. & 14.27. & 17.30 I. Corinth.	xiii. d. xii	Videbimus cum facie ad faciem 20.26
i. a. i	Paulus uocatur Apoſtolus Ieſu Chriſti per uoluntatem Dei, & Sothenes frater 18.7	xiii. a. ii	Qui loquitur lingua non hominibus loquitur, ſed Deo: nullus enim audit, &c. 10.46
i. b. xiiii	Gratias ago Deo meo quod neminẽ ueſtrum baptizauerim niſi Criſpum & Gaum 10.48. & 18.7	xiii. a. iiii	Qui prophetat, hominibus loquitur adificationem & exhortationem & conſolationem 15.32
i. c. xxi	Viſum eſt Deo per ſtultitiam prædicationis ſaluos facere credentes 17.18	xiii. b. ix	Sic & uos per linguam niſi ſignificantem ſermonem dedecritis, quomodo intelligetur quod dicitur 8.21
ii. a. ii	Non me iudicauit quiequam ſcire inter uos, niſi Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum 3.6	xiii. d. xviii	Gratias ago Deo meo, quod magis quam omnes uos linguis loquor 2.4
ii. a. iiii	Et ego per infirmitatem & cum timore ac tremore multo apud uos uerſatus ſum 18.9	xiii. c. xxiii	Quod ſi omnes propheterent, ingreditur autem incredulus aut indoctus, uarguitur ab omnibus, &c. 24.26
ii. b. viii	Quam nemo principum huius ſeculi cognouit. nam ſi cognouiſſent hauquaquam, &c. 3.17 & 13.27	xiii. f. xxix	Propheta duo aut tres loquantur & ceteri diiudicent 11.3. 27. & 13.1
iii. b. vi	Ego plantauit, Apollo rigauit 18.11. 24. & 26.18	xiii. f. xxxii	Et ſpiritus Prophetarum Prophetis ſubiiciuntur 11.3
iii. b. vii	Neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat: ſed qui dat incrementum Deus 2.47. & 6.4 & 11.21	xv. b. xv	Reperimus autem & falſi teſtes Dei, qui teſtificati ſumus de Deo, &c. 10.39
iii. b. xi	Fundamentum aliud nemo poteſt ponere 3.13	xv. c. xvii	Quod ſi Chriſtus non reſurrexit, ſuperuacanea eſt ueſtra 1.21
iii. c. xii	Quod ſi quis ſuperſtruit ſuper fundamentum hoc aurum, argentum, &c. 4.11	xv. c. xx	Chriſtus reſurrexit ex mortuis, primitiæ eorum, &c. 2.28
iii. c. xvi.	An neſcitis quod templum Dei eſtis, & Spiritus Dei habitat in uobis 5.4. & 9.31. & 19.16	xv. c. xxiii	Vnusquiſque autem in proprio ordine, primitiæ Chriſtus 2.28. & 17.31. & 2.6.25
iii. b. vi	Hæc autem fratres per figuram tranſtuli ad me ipſam 18.24	xv. c. xxv	Oportet eum regnare donec poſuerit omnes inimicos ſub pedes ſuos 2.35
iii. b. vii	Quis te diſcernit 9.15	xv. c. xlii.	Seminatur in corruptione, reſurgit in incorruptibilitate 2.8
v. c. vii	Paſcha noſtrũ immolatus eſt Chriſtus 2.1	xv. g. li	Non omnes quidem dormimus, omnes tamen immutabimur 10.42
vi. a. i	Suſtinet aliquis ueſtrum negotiũ habẽs cũ altero iudicari ſub iniuſtis, &c. 25.11	xv. g. liiii	Abſorpta eſt mors in uictoria 2.24
vi. b. ix	Neque ſcortatores, neque idololatæ, neque adulteri, neque molles, &c. 8.20	xv. a. ii.	Vnusquiſque ueſtrum apud ſe ſeparat, theſaurizans quod ſuſceſſerit 11.29
vi. d. xix	An neſcitis quod corpus ueſtrum templũ eſt habitans in uobis Spiritus ſancti 5.4. & 9.31	i. d. xx.	I. Corinth.
vii. c. xiiii	Alioqui filii ueſtri immundi eſſent, nunc autem ſancti ſunt 10.23	ii. d. xv.	Quotquot ſunt promiſſiones Dei per ipſum ſunt Etiam, & per ipſum Amen 13.32. 34
vii. d. xix	Circuſiſio nihil eſt 21.21	ii. d. xvi	Chriſti bonus odor ſumus Deo 2.4.25
viii. c. viii	Eſca nos non commendat Deo 16.14	iii. b. vi	His quidem odor mortis in mortem 5.5. & 6.14 & 13.26. & 14.3
xi. a. ii	Sigillum Apoſtolatus mei uos eſtis in Domino 14.27. & 28.1	iii. b. vii	Qui & idoneos fecit nos miniſtros noui Teſtamenti, non Literæ, ſed Spiritus 10.44
ix. a. v.	An nõ habemus poteſtatem ſororem mu-	iii. b. viii	Quod ſi adminiſtratio mortis in literis, deformata in factis, &c. 7.38
			Cur non potius adminiſtratio Spiritus erit in gloria 7.33

INDEX

- iii.c. ix Nam si administratio condemnationis gloria, multo magis excedit administratio iustitiæ in gloria 7.33
- iii.d. xliii Sed obsecrati sunt sensus illorum. nam vique ad diem hodiernum idem velamen, &c.
- iii. dxv Sed ad hunc vsque diem quum legitur Moses, velamen cordibus illorum impositum est 13.27. & 17.3
- iii.a. iiii Quod si adhuc opertum est Euangelium nostrum, in his qui pereunt opertum est 26. 24. & 28.27
- iii.b. vi Deus est qui iussit et tenebris lucem illuminare 8.4
- v.b. vi Scimus quod quum domi sumus in corpore peregrinamur à Deo 7.3
- v.d. xix Deus erat in Christo, mundum reconciliatis sibi, non impetrans eius peccata sua 2.38
- v.d. xx Regamus pro Christo reconciliamini Deo 2.38
- v.d. xxi Eum enim qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, &c. 2.38. & 13.38
- vi.b. v In plagis, in carceribus, in seditionibus 15.2. & 19.29
- vi.d. xvi Vos templum estis Dei uiuentis 9.31
- vii.b. v Foris pugna, intus timores 15.1
- viii.b. xii Etiam si prius addit animi promptitudo, ea iuxta que quod illud est quod possidet aliquis accepta est &c. 11.29
- ix b. vii Vnusquisque secundum propositum cordis, non ex molesta aut necessitate. nã hilarem datorem diligit Deus
- xi.a. ii Amulor vos Dei emulatione 14.14. & 17.16
- xi.b. viii Cateras Ecclesias deprederat sum, accepto ab illis stipendio quo vobis inservirem 20.34
- xi.c. x Est veritas Christi in me, quod hæc gloriatio non interrompatur contra me, &c. 20.25
- xi. d. xliii Ipse Satanas transfiguratur se in angelum lucis 5.20. & 15.1. & 16.17
- xi. f. xxv Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum 14.19
- xi. g. xxxii In Damasci ciuitate, gentis præfectus nomine Aretæ regis excubias poluerat, &c. 9.23.25
- xii.a. i Veniam enim ad visiones & reuelationes Domini 26.16
- xii.c. ix Virtus mea in infirmitate perficitur 7.20 Galat.
- i.a. i Paulus Apostolus non ab hominibus neque per hominem 1.22. & 15.1.2
- i.b. viii Etiam si nos aut Angelus cælo prædicauerit vobis Euangelium præter id quod, &c. 15.2
- i.c. xv At ubi Deo, qui segregauerat me ab utero matris meæ, & vocauit per gratiam suam in hoc, &c. 13.1
- i.c. xvii Abi in Arabiam, ac denuo reuersus sum Damascum 18.18
- ii.b. viii Qui efficax fuit in Petro ad Apostolatam Circumcisionis, efficax fuit & in me erga Gentes 13.1
- ii.b. ix Quomque cognouissent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Ioannes 12.2.17. & 15.13
- ii.b. x Tanti ut pauperum memores essemus 11.29
- iii.a. ii Ex operibus Legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei? 5.32. & 10.44. & 19.2
- iii.c. xxi In semine tuo qui est Christus 3.25
- iii.c. xix Ordinata per Angelos in manu intercessoris 7.53
- iii.d. xxvi Omnes filij Dei estis, eò quod credidistis Christo Iesu 14.48. & 17.23
- iii.d. xxvii Quicumque baptizati estis, Christum induistis 2.38. & 8.16
- iii.d. xxviii Non est Iudæus neque Græcus, non est seruus, &c. 6.1
- iii. a. i Quamdiu hæres puer est, nihil differat a seruo, &c. 15.2
- iii.a. iiii At ubi venit plenitudo temporis 14.16
- v.a. i In libertate igitur qua Christus nos liberauit, stete, & ne rursus iugo seruitutis
- vi.b. vi implicemini 21.21
- vi.b. ix Cõmunice qui catechizatur sermone ei qui se catechizat in omnib. bonis 20.34
- vi.d. xvii Bonum faciendo ne defargemur 4.34
- Ego stigmata Domini Iesu in corpore meo porto 5.41. & 15.26. & 26.29
- Ephesi
- i.d. xxi Supra omnem principatum ac potestatem & virtutem, & dominationem 1.11. & 2.34
- ii. xiii Eramus natura filij iræ sicut & ceteri 10.35
- ii. b. x Ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu, &c. 2.6.18
- ii.c. xii Extranei à testamentis promissionis, spem non habentes 1.8. & 13.1. & 17.4
- ii.c. xiii Vos qui quondam eratis longinqui, propinquique facti estis per sanguinem Christi 2.139
- ii.c. xiiii Et interstitium maceræ diruit 1.8 & 2.39. & 8.1.27. & 10.12.28. 34.36. & 11.1. & 13.2. & 15.9.16
- ii.d. xvii Veniens euangelizauit pacem vobis qui preceberatis, & us qui prope 2.56. & 10.26
- iii.a. iiii Quod secundum reuelationem notum factum est mihi mysterium &c. 3.25
- iii.a. iiii Ex quibus potestis legentes intelligere cognitionem meam in iudicio Christi 3.25
- iii.b. vi Vt sint Gentes coheredes, & eiusdem corporis, &c. 10.12
- iii.b. ix Quod etiam absconditum à seculis in Deo 10.12. & 11.1. & 17.30
- iii.a. vi Hortor itaque vos ego vincentis in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est vocatione qua vocati estis 15.32
- iii.b. x Vnus Deus, vna fides, vnus Baptisma 15.1
- iii.b. xi Qui etiam ascendit supra omnes caelos, vt impletet omnia 1.2.1. & 2.34. & 4.12
- iii. c. xxi Et idem dedit alios quidem Apostolos, alios vero Prophetas, alios autem Euangelistas, &c. 1.2. & 13.1. & 21.8
- iii. f. xliii Deponere iuxta priorem conseruationem veterem hominem, &c. 11.18
- v.a. v Renouari verò spiritu mentis vestræ 26.18.
- vi.c. xvii Nã hoc scitis, quod omnis scortator aut immundus, aut auarus qui est, &c. 8.20
- vi.d. xix Et gladium spiritus, qui est verbum Dei 2.37. & 4.25. & 16.17
- Et pro me, vt mihi detur sermo in operatione oris mei cum libertate, &c. 4.30
- Philipp.
- i.a. vi Persuasiuam habens hoc ipsum, quod is qui cepit in vobis bonum, perficit, &c. 20.42
- i.c. xviii Attamen quomodo modo, siue per occasionem, siue per veritatem. Christus tamē annuntiat: & in hoc gaudeo, quoniam etiam gaudeo 16.18
- i.c. xxi Mihi viuere Christus, & mori lucrari, 9.41
- ii.a. vii Exinaniuit semetipsum, factus obediens, &c. 8.33. & 11.31
- ii.b. ix Quapropter & Deus illum exaltauit, & dedit illi nomen, &c. 8.33. & 11.33
- ii.b. x Vt in nomine Iesu omne genu flexatur, caelestium ac terrestrium ac infernorum 8.33
- iii.d. xx Ex quo Seruatorem expectamus Dominum Iesum Christum 2.4.16
- iii.d. xxi Qui transfigurabit corpus nostrum humile, vt conforme reddat corpori suo glorioso 13.37. & 2.6. 8
- iii.a. vi In omni precatione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones vestræ interfectant apud Deum 16.25
- iii.b. vii Pax Dei quæ superat omnem intellectum, &c. 8.8
- iii.b. x Gaudium sum autem in Domino magnopere, quod iam tandem reuiguit vestra pro me sollicitudo 20.34
- iii.c. xvi

A L T E R.

iii. c. xvi Nostis autem & vos Philippenses, quod in principio Euangelij quum proficisceretur a Macedonia, nulla mihi ecclesia communicaret, &c. 20.34

Coloss.

i. d. xxiii Suppleo quod deest afflictionum Christi in carne mea 1.20. & 9.5
 ii. b. xi Per quem & circumcisi estis Circumcisione quæ fit sine manibus 16.3. & 21.21
 ii. c. xiii Contempiti simul cum illo per baptismum 16.3
 ii. c. xiii Et vos quum effectis mortui per delicta 13.38
 ii. c. xiii Et illud sustulit è medio affixum cruci 8.33. & 13.38 & 21.21
 ii. c. xv Expoliatusque principatus & potestates ostentant palam triumphans de illis per semetipsum 8.33
 ii. c. xvi Nemo igitur vos iudicet in cibo aut potu aut in parte diei festi, &c. 21.21
 iii. a. iii Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo 6.3. 59

I. Theff.

ii. c. xiii Quapropter & nos gratias agimus Deo indefinenter, quod quum accepertis sermonem à nobis, &c. 17.11
 iii. c. xiii Ne doleatis sicut & cæteri qui spem non habent 8.2
 iii. d. xvii Deinde nos qui viuimus, qui restqui erimus, &c. 10.42
 v. b. vi Qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt 2.14

II. Theff.

ii. c. ix Cuius est aduentus secundum operationem Satanae, cum omni potentia & signis ac prodigijs mendacibus 2.22
 ii. c. xi Propterea mittet illis Deus efficaciam illusionis vt credant mendacio 16.17
 ii. c. xii Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed approbauerunt insipientiam 16.17

I. Timoth.

i. a. iii Nee attendant fabulis & genealogijs nquam finendis 7.14
 i. a. v Et fide non ficta 8.17
 i. c. xiii Misericordiam adeptus sum, quod ignorans fecerim per incredulitatem 3.17
 i. d. xviii Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, iuxta prophetias quæ de te præcesserunt, vt milites in eis, &c. 16.1
 i. d. xx Quorum de numero est Hymeneus & Alexander, quos tradidi Satanæ 19.33
 ii. b. iii Qui vult omnes homine saluos fieri 17.11
 ii. c. viii Volo igitur orare viros in omni loco leuantes puras manus 24.11
 iii. a. iii Non violentum, non percussorem, non turpiter lucrì cupidum 20.33
 iii. b. vii Oportet autem illum & bonum habere testimonium ab extraneis 16.1
 iii. d. xv Vt noris quomodo oporteat in domo Dei veritari quæ est Ecclesia Dei viuere 9.31. & 20.28
 iii. b. vii Profanas & aniles fabulas reicie, quin potius exerce te ipsum ad pietatè 30.20
 v. c. xvii Qui bene præfunt presbyteri, duplici honore digni sunt 14.23. & 20.34

II. Timoth.

i. b. vii Non dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed potentia, dilectionis & sobrietatis 18.9
 i. c. xii Scio cut crediderim 1.4
 ii. b. ix Verbum Domini non est alligatum 4.4. & 28.31

ii. b. xi Si commortui sumus & conuiuemus 5.41
 ii. b. xi Si commortui sumus & conuiuemus 1.8
 ii. b. xii Si sufferimus & contregnabimus 5.41
 ii. d. xxiii Seruum domini non oportet pugnare, sed placidum esse 15.2
 iii. d. xvi Omnis Scriptura diuinitus inspirata utilis est ad doctrinam, ad redarguendum, &c. 9.22. & 14.22. & 20.20. & 28.23
 iii. d. xvii Vt integer sit homo Dei & ad omne bonum opus perfectus 20.20
 iii. a. ii Prædica sermonem, insta tempestiue in tempestiue, argue, increpa, exhortate 20.1.2
 iii. b. x. Demas me dereliquit, amplexus præfens seculum 8.13
 iii. c. xiii Alexander faber ærarius multis malis me affecit 19.33
 iii. c. xvi In prima defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt 28.15

Tit.

i. c. ix Tenacem eius qui secundum doctrinam est fidelis sermonis, vt potens in etiam exhortari, &c. 9.22. & 17.18. & 28.23
 i. d. xiii Non attendentes Iudæis fabulis & præceptis hominum 18.15
 i. d. xv. Omnia munda mundis 15.2. & 16.4
 i. d. xvi Pollutus & infidelibus nihil est purum, sed polluta est illorum & mens & conscientia 10.28
 iii. b. v. Saluos nos fecit per lauacrum regenerationis ac renouationis Spiritus sancti 1.5. & 8.16. & 11.16
 iii. c. ix. Sultas quæstiones & genealogias & cõteritiones ac pugnas legales omittite 18.15
 iii. c. x. Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem iuge 19.9

Hebr.

i. a. i Deus olim multifariam, multisque modis locutus Patrib. per Prophetas, &c. 3.22 & 22.14
 i. a. iii Confedit in dextera maiestatis in excelsis 7.56
 i. d. xiii Nõne omnes sunt administratorij Spiritus in ministrũ missi, &c. 5.19 & 12.11
 ii. d. xvi. Non enim videlicet Angelos assumit 7.39
 iii. b. vii Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra 17.30
 iii. c. xii Vius est sermo Dei & efficax, & penetrantior quouis gladio utriusque incidentis 2.37
 v. a. iii Nemo sibi ipsi usurpat honorem, sed qui vocatur etiam à Deo 1.2. & 2.34
 vi. b. vi Ab integro crucifigentes sibi metipsis Filium Dei, & ostentui habentes 2.36
 viii. a. vi Et habenti benedictiones benedixit 3.26
 viii. b. v. Qui quidem exemplari & vmbra deseruiunt caelestium 13.38
 viii. b. v. Vide vt facias omnia secundum exemplar quod ostensum est tibi in monte 7.44
 xi. a. iii Fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei 14.17
 xiii. b. viii Iesus Christus heri & hodie, idem est etiam in secula 15.11
 xiii. c. xv Per ipsum ergo offerimus hostiam laudis semper Deo, hoc est fructum laborum consentium nomini eius 13.2

Iacob.

i. b. x Contrà, qui diues est, in humiliatione sui 17.11
 iii. a. i Nolite plures magistri fieri, fratres mei 10.24
 iii. b. vi Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam 4.29. & 12.20
 iii. c. x Humiles vos reddite in conspectu Domini 11.26

I. Petr.

INDEX ALTER.

i.a.ii.	Per sanctificationem Spiritus, in obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi 8.16	ii.b.viii.	in loco caliginoso, rectè facitis 16.17 Quotidie animam iustam iniquis illorū operibus exercebat 17.16
i.a.v.	Qui virtute Dei custodimini per fidem 20.32		I. Ioan.
ii.b.xiii.	Ad vindictam quidem nocentium, laudem verò rectè agentium 25.11	iii.a.i.	Probate spiritus num ex Deo sint 10.5
ii.d.xxi	Si quidem in hoc vocati estis, quoniam & Christus afflicus est, &c. 8.32		Apocal.
v.b.v.	Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam 12.20	ii.d.xv.	Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolitarum 6.5
v.b.vi.	Humiliemini sub potenti manu Dei 11.26	xix.b.x.	Et cecidi ante pedes eius ut adorarem eum 10.35
	II. Petr.	xii.b.viii.	Postquam audissem & vidissem, cecidi ut adorarem ante pedes Angeli, &c. 10.26
i.d.xix.	Cui dum attenditis ceu lucernæ lucenti		

ALTERIVS INDICIS FINIS.

For use in Library only

1-64

For use in Library only

1-64

